ס"ג
חשון
תשע"ג

גיליון מקיף לבירורי הלכה ומנהג

אליבא דהלכתא

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום"

רמת בית שמש, הקריה החרדית בית שמש, ביתר עילית, ברכפלד, בית וגן, רוממה, נוה יעקב, רמת שלמה, גאולה, רמת אשכול, גבעת שאול,
קרית יובל, בני ברק, רכסים, קרית ספר, נתיבות, חיפה, רמות, אופקים, אשדוד, מעלה אדומים, אלעד, תל ציון, צפת, קרית הרצוג, פרדס כץ

דיני סוחט, תולש, טוחן ולש בשבת סימנים ש"כ - שכ"א

בגיליון:

מפתח הענינים בעמ' קע"ז >

בדין פתיחת הבקבוקים ופתיחת שקית חלב וכיו"ב בשבת
מקור הלכה עמ' ל"ד

סחיטת פירות בזמנינו
שערי הלכות עמ' מ"ג, הוראת הלכה עמ' ס"ב

אם מותר לברור בשבת כדי להראות לתלמידים היכי דמי בורר
מכתבים ותגובות עמ' קע"א

דין סחיטת הלימון בשבת
עיון הלכה עמ' י"ג, האיר המזרח עמ' מ"ב, שערי הלכות עמ' מ"ג, הערות והארות עמ' קמ"ט ועמ' קנ"ה

סחיטת פירות לתוך תבשיל או אוכל
הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח, לקט הלכה עמ' נ"ט, ביני עמודי עמ' קל"ט

אם מותר לאכול אשכולית עם כפית בשבת כשעל ידי זה נסחט המיץ
תשובות ופסקים עמ' נ"ד, הוראת הלכה עמ' ס"ב, שיח הלכה עמ' ס"ה

סחיטת לימון לתוך סוכר
עיון הלכה עמ' י"ג, שערי הלכות עמ' מ"ג

אם מותר למצוץ ענבים בפיו בשבת
עיון הלכה עמ' י"ג, הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח, האיר המזרח עמ' מ"ב, שערי הלכות עמ' מ"ג, ביני עמודי עמ' קל"ט

האם יש איסור סחיטה בשיערות
האיר המזרח עמ' מ"ב, נתיבי המנהגים עמ' נ"ב

בדין שימוש במגבונים לחים בשבת
הוראת הלכה עמ' ס"ב, שיח הלכה עמ' ס"ה, הערות והארות עמ' קמ"ט

שימוש בחומר שמניחים בביהכ"ס שצובע את המים
נתיבי המנהגים עמ' נ"א, הוראת הלכה עמ' ס"ג

ריסוק בננה לתינוק בשבת
הוראת הלכה עמ' ס"ג

הכנסת מים למקפיא בשבת
האיר המזרח עמ' מ"ב, נתיבי המנהגים עמ' נ"ב, שיח הלכה עמ' ס"ו

הפשרת מים קפואים או חלב וגלידה קפואים
הוראת הלכה עמ' ס"ג

גנזי הלכה

תשובות וחידושים מכת"י רבותינו נ"ע
עורך: הרב שלום הלל

הגאון המקובל מהר"ר **יעקב צמח** *זלה"ה*
בע"ס נגיד ומצוה

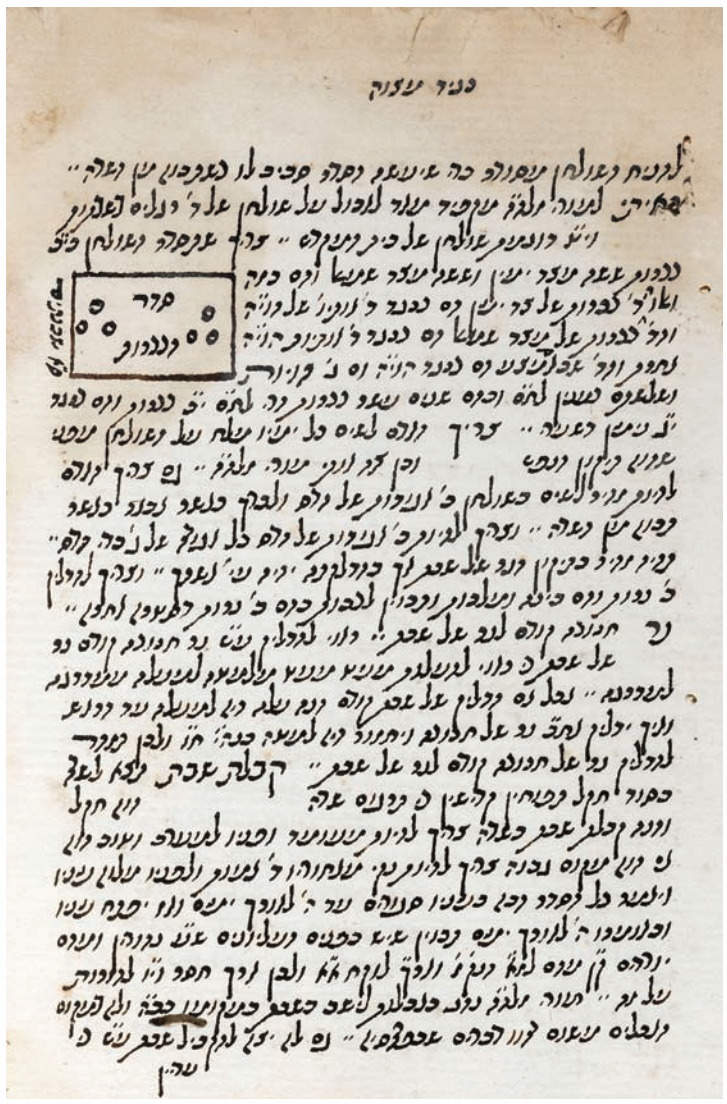

ספר נגיד ומצווה למהר"י צמח זלה"ה

'החכם השלם המקובל האלהי כמה"ר יעקב חיים צמח זלה"ה'[1], 'גדול בדורו'[2], ומגדולי מעתיקי השמועה ומוסרי חכמת הקבלה לדורות. נולד למשפחת אנוסים בפורטוגאל שנת שמ"ד לערך. בהיותו כבן ל"ה נמלט מעיר מולדתו ובא לשאלוניקי בשנת שע"ט. משם עלה לעה"ק צפת ת"ו ובה עסק בתורה 'ששה שנים בתלמוד והרמב"ם ושלחן ערוך'[3]. לאחר זמן פנה לדמשק לישיבת רבינו שמואל בן מהר"ח ויטאל ז"ל, שם עלה ונתעלה בחכמת האמת, ואף זכה לגלות כתבי מהר"ח ויטאל ז"ל מהדורא בתרא שהיו גנוזים בקבר ולא היו אף בידי בנו הרש"ו ז"ל, ועל פיהם סידר את רוב חיבוריו אשר הפכו לספרי יסוד בחכמת קבלת רבינו האר"י ז"ל. בשנת ת"ג לערך חזר לארץ ישראל וקבע מדרשו בעה"ק ירושלים ת"ו, על תקופה זו כותב רבי דוד קונפורטי ז"ל בספרו קורא הדורות': 'ומשם הלך לדור בירושלים וקבע בית מדרש בביתו, ושם היו לומדים קצת חכמים בס' הזוהר וכתיבות הרב מהר"י לוריא אשכנזי. ואני הכותב למדתי בבית מדרשו קצת ימים בס' הזוהר עם פי' אור יקר להרמ"ק וכתיבות הרב ז"ל'. בשנת תכ"ז חלי"ש בירושלים, ושם מנוחתו כבוד.

~~~

חיבורים רבים כתב וערך מהר"י צמח ז"ל רובם בחכמת האמת, מהם נדפסו ומהם נותרו עדיין בכתיבת יד. אחד מחיבוריו היותר נודעים, הוא ספרו נגיד ומצוה, אשר בו קיבץ ואסף לפונדק אחד רוב ככל מנהגי האר"י ז"ל והליכותיו, אזהרות והנהגות חסידות, כוונות התפלות והמצוות בקיצור נמרץ. לחיבורו זה - נגיד ומצוה - יש לזקוף ללא ספק את עיקר התפשטות מנהגי האר"י ז"ל גם בקרב המון העם בכל הדורות.

אודות ספרו זה כותב מהר"י צמח בהקדמתו: תמצא בספר זה כל המצות ומנהגים וחסידות ותקונים אשר יש להם סוד בספרי הרב מוה"ר יצחק לוריא אשכנזי זלה"ה בין בפנימיות אותה המצוה בין לתקונה... והנה תועלת ספר זה כי בנקל יכול המבקש למצוא איזה מצוה בסדר התפלה או בין המנהגים, ואם ירצה לדעת הסוד שלה יבקש המורה מקום שנכתב אצלה וימצאהו באותו הספר. ואין כונתי לכתוב כאן כי אם המצות כפשטן ותקונם בקיצור, כי לא כתבתי כאן כי אם ההכרח ולא סוד ארוך, כי כבר סדרתי הכל בסדור של תפלה באורך. והנה הטעם שקראתי לספר הזה נגיד ומצוה, על שם שהוא מגיד אותם ומורה ומגיד מקום סודם. וגם נגיד ומצוה הוא הרב המקובל האלהי החסיד והקדוש כמוהר"ר יצחק לוריא אשכנזי זצוק"ל אשר הוא היה נגיד כנודע, ונגי"ד ומצו"ה כמנין יצח"ק אשר נוכל לומר עליו א'מת מ'ארץ ת'צמח, עכ"ל.

על דרכו בסידור ועריכת ספרו זה הודיענו בהקדמתו המפורסמת לספרו קול ברמה[5] וז"ל: ואח"כ סדרתי ספר אחד שנקרא שמו נגיד ומצוה, ובו מסודרים כל המעשה שצריך בענין המצוות כמו ציצית ותפילין וכיוצא ואופן לבישתם, וכל סדר המצוות ותיקוני הנפש, וכל ענין כוונת עניית הקדישים וכיוצא בזמנים של התפלות והמצוות שאין להם זמן קבוע. ועשיתי אותו בקיצור הרבה מאד, כי אמרתי להדפיסו להפיק רצון חברי, ובא אלי חלום קשה עד מאד והזהירו אותי מאד שאשמר מלשים אותו בדפוס. ובראותי כך סדרתי ספר אחר כשמו ובו תוספת בכל ענין, ומכרתי הראשון אל החכם השלם כהר"ר יהושע חנדלי זלה"ה[6] והעתיקו ממנו למצרים ולקושטנדינא, והשני בתוספת העתיק אותו פה השר המרומם הנעלה כהר"ר אברהם אלבולי יצ"ו ממצרים, עכ"ל.

לראשונה הובא ס' נגיד ומצוה לדפוס באמשטרדם שנת התע"ב מן העותק שנמצא באמתחתו של הגאון המובהק ראשון לציון מהר"ר אברהם יצחקי זלה"ה[7] שעשה באותה העת באמשטרדם בשליחות עיה"ק ירושלים, על ידי משמשו בקודש ויד ימינו 'החכם הנעלה כהר"ר יוסף בכמה"ר אברהם אלייישר ע"ה תושב עה"ק ירושלם תוב"ב'[8].

---

1. לשון מהר"מ ן' חביב ז"ל בהספדו על רבינו (נדפס בקובץ 'עדות', ירושלים תשמ"ט, עמ' ט'). 2. לשון ג"ע החיד"א (ברכי יוסף או"ח סי' תע"ה אות ז'). 3. שם הגדולים בערכו. 4. ויניציאה תק"ו, דף מ"ט ע"א (מהדורת אהבת שלום, עמ' קע"ג). 5. נדפסה לראשונה בשלימות מכ"י בסוף ס' כתבוני לדורות עמ' ק"י ואילך. 6. על חכם זה כתב ר' דוד קונפורטי בספרו קורא הדורות (מהדו' אהבת שלום עמ' קע"ה) וז"ל: הרב ר' יהושע חנדלי תלמידו של מהרח"ש, והלך לדור בצפת והרביץ תורה הרבה, והיה מעיין גדול ופסקן ודרשן, ובנו הראה לי ספר מהפסקים שכתב ולא נדפסו, ונפטר שם בצפת. 7. 'מהר"ר אברהם יצחקי, מורינו הרב, בנו של הרב החסיד מהר"ד יצחקי. בן בתו של מר זקנינו הרב חסד לאברהם. תלמיד הרב המג"ן. ואחיו הרב מהר"ר יצחק יצחקי. ומתלמידיו הם גדולי דורנו מהר"ם חאגי"ז ומהר"י הכהן. ומורינו הרב למד חכמת האמת עם הרב החסיד אבי אמי מרתי. ועטרת ראשי אבא מארי זלה"ה למד לפניו בסוף ימיו בש' תפ"ט. והוא נתמנה לראש בזמן גדולים, והרב מהר"י חזן מופלג בתורה וזקנה, קרא עליו זה 'יעצור בעמי. והיה דבר ומנהיג, לאריה דבי עילאי מתיל, אך ידענו נאמנה מתוקף חסידותו בצנעא. וחיבר חיבור גדול על הרמב"ם ועל יו"ד ועל הל' גיטין ושו"ת ולא נדפס כי אם שו"ת זרע אברהם ב' חלקים. ואני ראיתי כמה כתיבות מהרב ז"ל ועניניו ועזוזו ונפלאותיו רבו. ועלה לשמים בתוככי ירושלם יום הששי י"ג סיון תפ"ט והיה לו שנות חיי"ם. ובאשכבתיה דרבי נודע תוקף גדולתו והוא היה ראשון בזמנינו שנקבר בתוך ד' אמות לזכריה הנביא' (שם הגדולים בערכו).
8. מתוך הנוסח הנדפס בשער הספר. וז"ל בהקדמתו: כאשר התעו אותי אלהים ונגלה נגלתי כדגלו אינשי ומסיבות הזמן מתהפך הגיעני פה העיר רבתי עם אמשטרדם יע"א עומד ומשמש לפני מלאך ה' ה"ה מורנו ורבנו ראשון לציון הרב המופלא שבסנהדרין ראש גולה כמוהר"ר אברהם יצחקי נר"ו אמרתי ונתון אל לבי עת לעשות לה' ולהוציא כונתי לפועל וכו'. 9. לשון מהר"ר אהרן פרחיה הכהן בספרו שו"ת פרח מטה אהרן ח"א, אמשטרדם תס"ג, סי' כ"ד, דף ס"ב

גליון זה יוצא לאור לעילוי נשמת הורי הנדיבים החשובים המסייעים והתומכים בהחזקת רשת הכוללים

המרוחם
אברהם בן אלטון הררי ז"ל
נלב"ע כ"ו טבת תשכ"ב
וזו' המרוחמת
שרה עליזה טובה בת מול הררי ע"ע
נלב"ע ו' טבת תש"ן

מוהר"ר **פרץ**
בן מוהר"ר **שמואל נטע ע"ה גראס**
נלב"ע כ"ב בטבת תשנ"ז
וזו' החשובה מרת **יענטא**
בת מוהר"ר **אשר ע"ה**
נלב"ע י"א ניסן תשס"ד

הרה"ח ר' **נחום יואל**
בהרה"ח **חיים יעקב ע"ה**
הלפרין
מגיע המהדרש"ל ובעל סדר הדורות
נלב"ע בשם טוב
ביום ה' בכסלו תשמ"ו

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום
~~~

על כך, ועל חלקו של מהר"א יצחקי בהדפסת הספר, כותב ג"ע החיד"א בס' שם הגדולים: 'נגיד ומצוה חיבר מהר"י צמח ז"ל קיצור מקצת כונות האר"י זצ"ל, וידעתי נאמנה שכשנדפס באמשטרדם היה ברשות מורינו הרב הגדול מהר"א יצחקי זלה"ה אשר נמצא בעת ההיא בשליחות עה"ק, והוא השמיט כל הדברים עמוקים, ולכן אל יתמה הקורא על הרב מהר"י צמח ז"ל דקרי חדא ופרי תלת. ואחר זמן רב בא לידי ספר קול ברמה מהרב מהר"י צמח ז"ל וכתוב שם שחיבר נגיד ומצוה באורך ואח"כ בקיצור ולא הרשוהו מן השמים להדפיסו. ונראה שזה שנדפס הוא הקצר ואפילו זה הקצר לא הודפס כולו'.

והנה בספריית אאמו"ר הגרי"מ הלל שליט"א נשתמר עותק כתיבת יד של ספר נגיד ומצוה, אשר נעתק על ידי חכם וסופר גדול בדורו מהר"ר משה ב"ר מיכאל הכהן ז"ל, מתוך העותק המקורי שנמצא בידי הגאון מהר"א יצחקי זלה"ה עצמו, וכפי הרשום בסופו בקולופון הספר: '[ז]ה ספר נגיד ומצוה אשר היינו מתאוים אותו זמן רב, וכאשר עבר עלינו מעלת [הר]ב המובהק שליחא דרחמנא כמוהר"ר **אברהם יצחקי** ה"י הביאו עמו ונתנו לבני ידידי שיעתיקנו, ולהיותו נחפז ללכת חזר בני ידידי ה"י להעתיקו לו לשמו בתוך ט"ו ימים בחפזון ובמרוצה רבה, בראותו כי רצה ה' לזכותנו ואנה אותו לידנו ומלא [תא]ותנו ותשוקתנו. ואח"כ נכתב ונעתק מידי יד כהה בעזרת האל לכל לראש מתנשא [ב]שנת ותחת כנפיו ת'ח'ס'ה', להפק רצון בני ידידי כמה"ר נסים דוד הכהן נטע נעמן, אני עני ואביון הנעלב והנרדף מצרות הזמן בלתי נאמן, עד ישקיף עלינו השקפה לטובה אבינו אב הרחמן, לרחם על פליטתנו ולשוב את [ש]בותנו ויגלה לנו קץ הנטמן, ויצילנו מיד אויב ורשתו אשר טמן, כי ישראל מאלהיו לא אלמן, נאם העבד הנרצה ליודעי התורה כי לא ניתנה [אל]א לאוכלי המן, השותה בצמא את דבריהם ולעבוד עבודתם מוכן ומזומן, לשרת ולכהן.

הצעיר משה בכמוהר"ר מיכאל הכהן זלה"ה

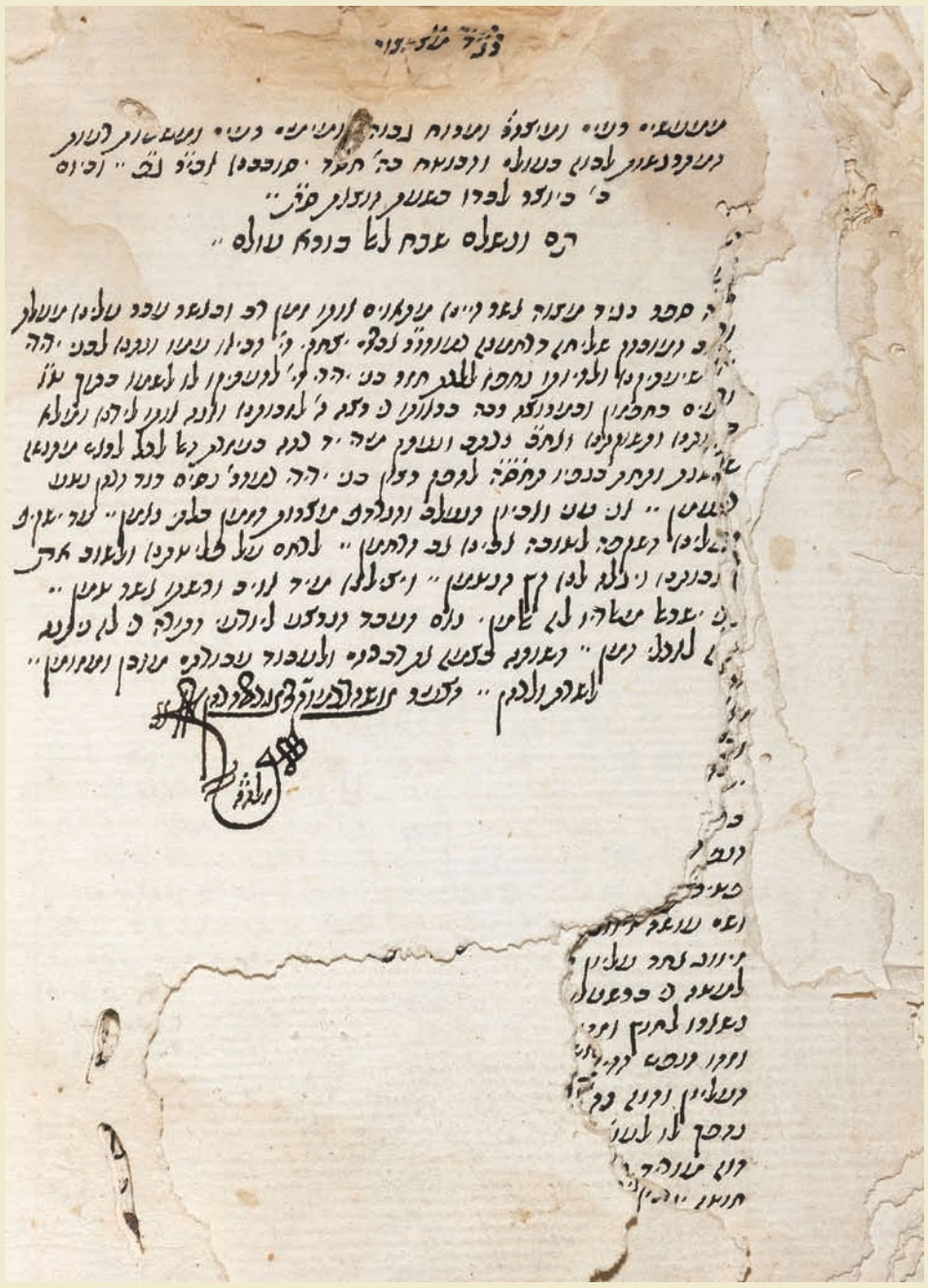

קולופון ספר נגיד ומצוה בכ"י מהר"ר משה ב"ר מיכאל הכהן ז"ל:

[ז]ה ספר נגיד ומצוה אשר היינו מתאוים אותו זמן רב, וכאשר עבר עלינו מעלת [הר]ב המובהק שליחא דרחמנא כמוהר"ר אברהם יצחקי ה"י הביאו עמו ונתנו לבני ידידי שיעתיקנו, ולהיותו נחפז ללכת חזר בני ידידי ה"י להעתיקו לו לשמו בתוך ט"ו ימים בחפזון ובמרוצה רבה, בראותו כי רצה ה' לזכותנו ואנה אותו לידנו ומלא [תא]ותנו ותשוקתנו. ואח"כ נכתב ונעתק מידי יד כהה בעזרת האל לכל לראש מתנשא [ב]שנת ותחת כנפיו ת'ח'ס'ה', להפק רצון בני ידידי כמה"ר נסים דוד הכהן נטע נעמן, אני עני ואביון הנעלב והנרדף מצרות הזמן בלתי נאמן, עד ישקיף עלינו השקפה לטובה אבינו אב הרחמן, לרחם על פליטתנו ולשוב את [ש]בותנו ויגלה לנו קץ הנטמן, ויצילנו מיד אויב ורשתו אשר טמן, כי ישראל מאלהיו לא אלמן, נאם העבד הנרצה ליודעי התורה כי לא ניתנה [אל]א לאוכלי המן, השותה בצמא את דבריהם ולעבוד עבודתם מוכן ומזומן, לשרת ולכהן.

הצעיר משה בכמוהר"ר מיכאל הכהן זלה"ה

הפנה לעיון במקור הדברים באורך, כפי שכתב בהקדמתו 'ואם ירצה לדעת הסוד שלה [באורך] יבקש המורה מקום שנכתב אצלה וימצאהו באותו הספר', ועל שמם קרא לספרו נגיד ומצוה 'שהוא מגיד ומורה מקום סודם', ועד כה נשמטו ציונים אלו מכל הדפוסים ושאר כתבי יד.

לתועלת הלומדים ראינו ללקט מתוך חיבורו זה דברים השוים לכל נפש בעניני שבת והנהגותיה, מוגהים ומתוקנים על פי כתב יד זה.

שבת

היה אומר מורי זלה"ה כי תוספת שבת היה ניכר תכף אחר הטבילה ומתגלה במצח האדם, אך עיקר הגילוי לא היה רק אחר חצי היום, ודוקא אם כבר טבל והסיר ממנו בגדי חול של הנפש ע"י הטבילה, ואפשר שכל מה שיהיה קרוב לליל שבת יתגלה יותר תוספת שבת. והנה היה טובל אחר קריאת הפרשה, והיה אומר כי כשקרא הפרשה ערב שבת כבר יש יכולת לקבל תוספת שבת. אמנם קודם קריאת הפרשה לא היה טובל, אך במקרה היה טובל קודם, וגם זה לא היה אלא אחר ד' שעות של היום ולא קודם זה. וכן כתוב בדף מ"ה[11] שהרב ז"ל היה עושה תכף אחר תפילת שחרית דערב שבת.

דע כי הכתוב אומר[12] והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, כי יום הששי מכין לשבת, ולכן צריך שתקדים מיום הששי להכין צרכי שבת, ואמנם במעשה יותר טוב לאדם שכל צרכי שבת יעשה ביום הששי ולא מיום חמישי. וכל מה שיקנה יאמר בפיו הרי זה לכבוד שבת.

תמיד היה נוהג מורי זלה"ה שלא לגלח אחר חצות שהוא עת מנחה גדולה, ואפילו בערב שבת היה נזהר מאד. ליקוטים[13].

פאת הראש. בענין פאת הראש היה נוהג מורי זלה"ה להניח כל רוחב הצדדים, והוא כל שער שיש מן האזן עד שליש המצח שהוא מקום חלק שיש בראש משני צדדי המוח ומפסיק בנתים, וגובהו היה מניח כשיעור אם יקומו האזנים למעלה. ובזקן היה נוהג שלא לגלח כלל ועיקר לא בתער ולא במספרים לא למעלה ולא למטה בשום מקום, רק השער שעל השפה המעכב לאכול היה חותכן במספרים. וגם שער הפאות שעל הראש היה מניח לגדל כל כך שיכניסו למטה במקום שער הזקן ממש שאז היה חותכו עד שיעור אותו מקום כי משם ולמטה לא יקרא פאת הראש.

כוונת תספורת. ראוי לאדם לכוין כשמסתפר ראשו שהוא דוגמת הז"א ושמשליך כל הגבורות והדינים ממנו. ועיין בספר הכוונות[14]. ראוי לאדם שלא יעקור שום שער כלל מזקנו כי הם צנורות שפע. ויכוין האדם כי ראש הזקן שהוא תיקונא קדמאה הוא אל, ושאר הזקן יש ימין ושמאל שהם ב' פעמים זקן בגימטריא שד"י, הרי א"ל שד"י. ויזהר בכל עת שלא לאחוז בזקנו כדי שלא יעקור ויתלוש איזה שער.

שבת הם אותיות בשת, כי ראוי לאדם להתבייש מן תוספת שבת.

ב'יומו ת'תן ש'כרו[15] ר"ת שבת, כי כל המצוות שאדם עושה באמצע השבוע או אם קרא בתורה הרבה, אז יש לו אפילו בחול תוספת קדושה כל בני אדם להשיג בתוספת שבת, כמ"ש הרשב"י ע"ה[16] כי תלמידי חכמים בחול יש להם הנפש שיש לעם הארץ בשבת (כוונות קמ"ה בק"ן באורך[17]), ונמצא השכר שהשי"ת נותן לעוסק בתורה או מקיים המצוות והוא נמשל לשכיר יקוה פעלו, והוא שיש לו שכרו ביום ההוא אפילו אם הוא בחול שיש לו תוספת, ולכן נרמז שבת בר"ת שכר שכיר.

גם הכוונה כי כל אותו תוספת הקדושה של שכר שכיר הניתן אל האדם בימי החול הוא מצטרף עם שאר תוספת קדושת שבת הבאה אליה בשבת כנודע, ושני התוספות האלו הניתנים לאדם ביום השבת, נמצא כי פריעת שכר שכיר הזה הוא ביום השבת, ולכן נרמז שבת בר"ת בסוד מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת[18].

גם הכוונה כי המקיים מצות שכר שכיר זו בפרטות יש לו סגולה זו לשיזכה האדם המקיים אותם באמצעות תוספת הנפש, והוא מדה כנגד מדה, כי בשכר שכיר נאמר[19] ואליו הוא נושא את נפשו, כנגד זו נותן לו בשבת (ס"א: ב"ג) נפש יתירה כנגד שקיים נפשו של שכיר, לכן נרמז שבת בר"ת של מצוה זאת.

אמר מורי זלה"ה כי כל מצוות ועבירות שאדם עושה ניכרים במצחו, ומי שזכה בנפש יתירה אז אין העבירות ניכרים במצחו כי הארת נפש יתירה מכסה אותו הרושם, אבל אם האדם טמא קרי ניכר במצחו ואין הארת נפש יתירה מכסה אותו הרושם ממצחו עד שיעשה טבילה ואז יסיר מעט מהרושם ממצחו כי אינו ניכר כל כך אם עשה טבילה. ליקוטים[20].

סוד החלה שם הפנימי הג' שבחכמה דנוקבא דז"א והוא עולה מ"ח ולכן החלה שיעורה א' ממ"ח. ונ"ל **צמח** שהוא זה יו"ד ה"י וא"ו. וגם כי שם הג' החיצון בחכמה דילה היא יו"ד ה"א וא"ו ה"א. מע"ח[21].

צריך לטעום ערב שבת מכל מה שבישל לצורך השבת בסוד טועמיה חיים זכו האמור במוסף של שבת. ליקוטים קמ"ג מע"ח[22]. מנחת ערב שבת מורי זלה"ה היה נזהר מאד מלהתפלל עד שהיה נותן שכר שכיר. גם היה נזהר מאד מלהתפלל מנחה אלא עם שקיעת החמה ואפילו הכי לא היה מניח מלאומרה בלחש ובטלית ובתפילין וכל זה אפילו ערב שבת. מע"ח ליקוטים קנ"ו[23].

קציצת הצפרנים. היה מורי זלה"ה חותך הצפרנים כסדר ולא

ע"א. 10. גם במקומות בהם היה נראה מקופיא כי הנוסח הנדפס הוא היותר מדוייק, לא שינינו מאומה מנוסח כתב היד, זאת מפני שמצאנו ראינו שכל אלו הלשונות שבכ"י קרובים ביותר למקורם הראשון ספרי הכוונות והדרושים שבעריכת מהר"א פאנצ'ירי זלה"ה, אשר מהם שאב מהר"י צמח אל כליו בחיבורו זה, כנודע. 11. עיין שער הכוונות דף ס"ב ע"א. 12. שמות ט"ז ה'. 13. עיין שער המצות פרשת קדושים דף כ"ד ע"א, ובס' פע"ח שער השבת פ"א דף צ' ע"ב. 14. עיין שער המצות שם. 15. דברים כ"ד ט"ו. 16. עיין רע"מ פרשת צו דף כ"ט ע"א. 17. עיין פע"ח שער השבת פ"א. 18. ע"ז ג' ע"א. 19. דברים כ"ד ט"ו. 20. עיין פע"ח שער השבת פ"ד דף צ"א ע"ד. 21. עיין שער המצות פרשת שלח דף כ"ט ע"ב. 22. עיין שער הכוונות דף ס"ב ע"ב. 23. עיין פע"ח שער מנחה ומעריב פ"א.

היה חושש למ"ש הרב כמה"ר דוד אבודרהם ז"ל[24]. דרושים קפ"ח באורך[25].
בימי החול ההארה של הצפרנים הוא מצד הקליפה, אך בערב שבת אחר הטבילה ההארה שלהם מצד הקדושה.
הזהר שתחילה תרחוץ פניך וידיך ואח"כ הרגלים במים חמין בערב שבת, כי הלוא תחילה צריך לטהר הראש ואח"כ להעלות הרגלים אשר הם תמיד למטה. ליקוטים קפ"ד[26].
צריך האדם לטבול בכל ערב שבת לקבל תוספת שבת. וצריך לטבול ב' טבילות אחת לפשוט בגדי החול מעליו והב' להמשיך עליו תוספת שבת. ואם הוא טמא קרי צריך לטבול ג' טבילות א' להסיר הטומאה והשניות כאמור. כוונות קמ"ו[27].
מורי זלה"ה כשהיה עולה מבית הטבילה לא היה מנגב עצמו במטפחת, ואמר כי הם מימי שבת וראוי הגוף לשאוב אותם. וכוונות הטבילה בארוכה [ב]ליקוטים דף ס"ח[28] כוונות קמ"ה באורך קס"ג קמ"ו קמ"ג באורך[29].
בענין המלבושים של שבת אמר לי מורי זלה"ה ענין אחד שצריך לי לכוין, ונלע"ד שגם לזולתי תועיל כוונה זו, והיא שטוב מאד אל האדם ששום מלבוש או כיוצא בו מכל מה שלובש בשבת שלא ילבישם בימי החול ואפילו החלוק של שבת. וכשתלבש החלוק של שבת תכוין בשם זהריא"ל שהוא סוד שמו על החלוק של שבת (בס"א: ששמו של החלוק של השי"ת), וכנזכר בריש פרקי היכלות[30], והוא מועיל מאד אל האדם להמשיך עליו הקדושה.
צריך ללבוש טלית קטן על החלוק ולומר להתעטף בציצית כנזכר לעיל באורך.
צריך האדם ללבוש בכל שבת ד' בגדים לבנים ואל יפחות מהם. ואמר לי מורי זלה"ה כי כפי גוון המלבושים שאדם לובש בשבת בעולם הזה כן ממש מתלבש אחר פטירתו בימי שבת תדיר. ולכן ראה חכם אחד אחר פטירתו לבוש שחורים ביום השבת, והגיד לו שכן היה לבוש בעולם הזה ונענש כן באותה מדה עצמה.
ראיתי למורי ז"ל שהיה לובש מלבוש אדום תחת מלבוש העליון הלבן מפני הצנה ולא היה חושש בזה, רק שהיו לו ד' בגדים לבנים כנגד ד' אותיות דהוי"ה, והם הלבוש התחתון והעליון והחלוק והאזור, ונז' בתיקונים דף פ"ז[31]. ליקוטים קי"ב[32].
מורי זלה"ה מעולם לא התפלל תפלה בקול רם אפילו סדר התפלה שמיושב כגון הזמירות וכיוצא בו להורות ההכנעה לפני השי"ת, זולת ביום שבת היה מרים יותר מעט מבחול בנעימה מפני כבוד השבת.
מורי זלה"ה בערב שבת היה מערב, ואומר ברכה, ואח"כ מזכה לבני החצר ע"י אחר, כי כן הוא הדין כי אחר שיערב בעדו אז יזכה לאחרים. וצריך לכוין (ליקוטים קנ"ו באורך[33]) כי אותיות עירו"ב הם ע"ב רי"ו.
בכל ערב שבת צריך לשתף שתופי מבואות וערובי חצרות. ויבצע ביום השבת בבקר על פת שעשה בה הערוב ובלילה על פת השיתוף.
ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת[34], יש להקשות מה עשייה שייך בשבת דקאמר לעשות את השבת, והוא מפני שיש בשבת בחי' זכור ושמור, זכור כנגד מצות עשה ושמור כנגד מצות ל"ת, ולכך אמר ושמרו כנגד שמור מצות ל"ת ולעשות כנגד זכור מצות עשה.
גם **ושמרו** הוא מלשון ואביו שמר את הדבר[35] שצריכין ישראל להמתין שלא להזדווג עם נשותיהם בחול אלא בשבת. וזהו **בי"י ישראל א'ת ה'שבת** שר"ת ביא"ה, שימתינו וישמרו הביאה עד ליל שבת. ואמר **לעשות את השבת** בזה שהוא מתקן ועושה את יום השבת, וגורם שיהיו הנשמות שמביא לעולם **לדורותם** ולא מסטרא אחרא, **ברית עולם** שיהיו הדורות של ברית עולם שבקדושה ולא דורות מסטרא אחרא. כי אות היא **ביני ובין ב'ני י'שראל א'ות ה'יא** ר"ת ביאה, כשהזיווג הוא בשבת היא אות הביאה. **כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ** ולא עשה זיווג למעלה אלא ביום הז', אז **שבת וינפש** דהיינו הזיווג למעלה בשבת ולא בחול.
שולחן. צריך להניח השולחן מסודר כדי שיעשה הסדר סביב לו כשתבוא מן השדה.
ראיתי למורי זלה"ה מקפיד מאד לאכול על שולחן של ד' רגלים בשבתות וי"ט דוגמת שולחן של בית המקדש.
צריך שתסדר השולחן בי"ב ככרות, ששה מצד ימין וששה מצד שמאל, [והו' מצד ימין הם ג' על ג' וכן הו' מצד שמאל], והם כזה:

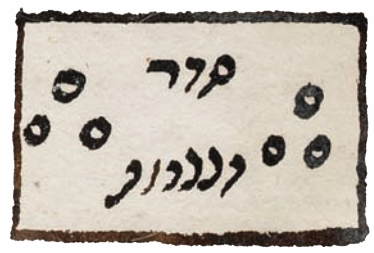

ואלו הד' ככרות של צד ימין הם כנגד ד' אותיות של הוי"ה, והד' ככרות של מצד שמאל הם כנגד ד' אותיות הוי"ה אחרת, והד' שבאמצע (ס"א: שבנתים) הם כנגד הוי"ה, והם ג' הויות, ושלשתם כמנין לח"ם, ובהם שנים עשר ככרות הרי לח"ם י"ב ככרות והם כנגד י"ג נימין דשערי.
צריך האדם לשים כל ימיו מלח על השולחן מפני שהוא תיקון הנפש, וכן צוה אותי מורי זלה"ה.
גם צריך האדם להיות זהיר לשים בשולחן ב' אגודות של הדס ולברך כאשר אבאר כאשר תבוא מן השדה. וצריך להיות ב' אגודות של הדס כל אגודה של ג' בדי הדס.
תהיה זהיר בתיקון הנר של שבת, אך בהדלקתה יהיה ע"י אשתך. וצריך להדליק ב' נרות והם בינה ומלכות ותכוין לכבות בהם ב' נרות דסטרא אחרא.
נר חנוכה קודם לנר של שבת. ראוי להדליק ערב שבת נר חנוכה קודם נר של שבת, כי ראוי להעלות מעט מעט מלמטה למעלה ממדרגה למדרגה. אבל אם הדליק של שבת קודם הנה עלה היא למעלה עד הראש ואיך ידליק אח"כ נר של חנוכה ויחזור היא למטה בנה"י ח"ו, ולכן תזהר להדליק נר של חנוכה קודם לנר של שבת.
קבלת שבת. תצא לשדה בסוד חקל תפוחין קדישין, כי תרגום שדה הוא חקל. והנה קבלת שבת בשדה צריך להיות מעומד ופניו למערב, וטוב הוא אם הוא מקום גבוה. צריך להיות נקי מאחוריו ארבע אמות ולפניו מלוא עיניו, ויאמר כל הסדר הבא בעיניו סגורים עד ה' לאורך ימים, ואז יפתח עיניו. ובאומרו ה' לאורך ימים תכוין שיש בפנים העליונים ש"ע נהורין ומהם יורדים ק"ן מהם לז"א [ונשארים בא"א כמנין ארך, וזהו ה' לאורך ימים כי הש"ע נהורין ק"ן לוקח ז"א] הנק' ז' ואר"ך לוקח א"א, ולכן ארך חסר וי"ו להורות על זה.
מורי זלה"ה נהג באבלות לישב בשבת במקומו בבית הכנסת ולא במקום האבלים משום דהוו דברים שבפרהסיא. גם לא יצא [לשדה] להקביל שבת ערב שבת כי עדיין אינו שבת כמ"ש.
תחום שבת. ראיתי למורי זלה"ה מוליך הטלית והספר מביתו לבית הכנסת וגם היה מוליכם לבית הטבילה של כנסת הגדולה ביום השבת ולא היה מקפיד.
מורי זלה"ה לא היה על ראשו אותו הקאפילייו ביום השבת בימי החורף משום אהל, ובפרט חוץ למדינה לא היה יוצא עמו ג"כ משום משאוי (ועוד). כוונות דף כ"ט[36].
מורי זלה"ה ראה חכם אחד מכמה שנים שמת שהיו מענישים אותו כשרצו להעלותו למחיצתו, על שלא נזהר פעם א' בשבת שנכנס מעט אפר בתוך מנעליו בלתי כוונה ולא נזהר ויצא בו ברשות הרבים, ונענש על זה כדי לעלות מדרגה אל מדרגה אחרת יותר עליונה.
אסור לטלטל דבר מוקצה בשבת, אבל הקיטע יוצא בקב שלו[37]. ליקוטים דף ד'.
טעם איסור כל המלאכות בשבת ואפילו אוכל נפש הוא כי אין בירור בשבת והכל הוא חדש, וז"ס שאנו אומרים מזמור שירו לה' שיר חדש, וזה מובן, ואפילו בירור נאסר בשבת.
הפרש בין שבת ושביעית, דרושים נ"ב באורך. סוד שביעית, דרושים דף קצ"ט. סוד היובל, דף ד'. הפרש בין שבת ליום טוב וחול המועד, דרושים דף כ"ב, כוונות דף קצ"ג.
ויאמר מזמור הבו לה' בני אלים עד סופו, ואח"כ יאמר לכה דודי לקראת כלה. גם צ"ל כי כבוד ה' עליך נגלה. מראש מקדם נסוכה.
צמח: כי בא"ב אותיות הקודמים לרא"ש הם שבת ובשבת עולה המלכות הנקראת שבת במקום הראש. ולא חמל[38] עליך חמלה. וגם ברינה, ובמועד ושבת יאמר וגם בשמחה. וכל זה הוא שהיה נוהג הרח"ו ז"ל, וכן אמרו לי החברים ה"י.
צמח: בואי כלה בואי כלה שבת מלכתא, בואי כלה הג' יאמר אותו בלחש כי הוא כנגד הדעת והדעת אינו בכלל העשר ספירות. ואח"כ יאמר מזמור שיר ליום השבת, ה' מלך עד לאורך ימים, ויכוין במילת לאורך אורות א"א. עד כאן בעיניו סגורים ואז יפתח עיניו.
אחר שתשלים כל הסדר בשדה כנז"ל תכנס לביתך ותתעטף בציצית מצוייצת ותקיף כמה פעמים השולחן עד שתגמור כל הסדר שאמרת בשדה, רק שתכוין כי שם בשדה היה בסוד חיצוניות ועתה הוא בבית בסוד אור מקיף אל החיצוניות. ואחר שגמרת הכל תקרא על השולחן ד' פרקים ממסכת שבת שהם כנגד ד' אותיות הוי"ה שהם תכשיטי כלה.
צמח: ברכה מעין שבע צריך לאומרה כפי טעם הסוד הכתוב בכוונות, ולפי שמציאו' לא נמצא כי אם בליל שבת לבד אפילו כשחל יום א' של פסח בשבת, משא"כ כפי הפשט.
ליל שבת בכניסתו לבית הכנסת יכוין בשתי אותיות ש"ק דשם שקוצי"ת, ויגמור ערבית, וצריך לאומרה בנעימה.
מורי זלה"ה לא היה חפץ בשום פזמון או פיוט מאותם שסדרו האחרונים רק מן הראשונים כמו תפילת ר' עקיבא ור' ישמעאל ור' אלעזר ן' ערך ור' אלעזר הקלירי ודוגמתם שנתקנו ע"ד האמת.
זוהר פרשת תרומה [דף] קע"ח[39] בכתיבה דקה, אית בשירין ותשבחן דאית בהון קבלה אמיתית. אך אלו האחרונים שלא ידעו דרך הקבלה אינם יודעים מה שאומרים וטועים בסדר דבורם, ובפרט יגדל אלהים חי. וידוי אשמנו באומר ובפועל וכל שאר הוידויים דר' נסים ן' ארדוטיאל וכיוצא בו לא היה רוצה לאומרם כלל. **צמח:** משמע אם אינם בדרך האמת אין לאומרם, ע"כ.
אח"כ כשתכנס לביתך תאמר בקול רם שבת שלום, כי הוא מקבל הכלה בסבר פנים יפות ובשמחה גדולה.
אח"כ תעמוד במקומך בשולחן ותאמר דא סעודתא דחקל תפוחין קדישין. ואח"כ תקיף השולחן דרך ימין בשתיקה, ואח"כ קח בידך הב' אגודות של הדס ותחברם בשני ידיך ותברך עליהם ותריח בהם, ואח"כ תקיף עמהם השולחן דרך ימין פעם שנית בשתיקה, ואח"כ תאמר זכור ושמור בדבור אחד נאמרו.
וכוס של הקידוש תקבלו משתי ידי זולתך, ותכוין להמשיך לה ג' מוחין, ואח"כ תחזיק הכוס ביד ימינך לבדו בלתי סיוע השמאל.
בליל שבת ראוי לומר קודם הקידוש מזמור לדוד ה' רועי. כוונות קמ"ג[40].
והא לך סדר הקידוש ע"ד הרב זלה"ה, ונוסח זה תמצאנו בס' תורת אמת[41] דף ד' סוף ע"ב: בא"י אמ"ה אקב"ו ורצה בנו ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכר[ון] למעשה בראשית תחילה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו בא"י מקדש השבת.
אח"כ תשתה מעט מים פחות מרביעית ותכוין לפטור המים שבתוך הסעודה ככתוב בסעודה של חול לעיל.
צריך למזוג הכוס קודם שתאמר הקידוש, והכוס יהיה כנגד החזה כי משם יציאת הנוקבא הנק' כוס הברכה. וצריך להשאיר בכוס של קידוש מעט יין בשולחן עד סעודה של שחרית, וכן בכל כוס של ברכה. וישתה מן הקידוש מיושב.
אח"כ תטול ידיך, וראוי שתנטלם ותנגבם מעומד, ותגביה ידיך כנגד ראשך וכל זה מעומד, וכן בשאר הסעודות של שבת. כוונת הנטילה בס' כוונות דף ק"צ קצ"ב קצ"ג.
צריך לכוין בה"א דהמוציא ולעשות בה דיוק בקריאתה, ולכן צריך להדגיש אותה כאלו היא מלאה בה"א אחרת כאלו הם ב' ההי"ן א' כנגד בינה וא' כנגד מלכות.
הרח"ו ז"ל היה עושה כן ליקח בשני ככרות עליונות והיה מדבק אותם אחור באחור כדי שיהיו פנים בפנים, ולא היו בשתי ככרות תחתונות, והיה מברך.
אח"כ תקח ותטבול הפרוסה במלח, ותכוין כי הלח"ם והמל"ח הם אותיות שוות, והלחם הם ג' הויו"ת והם ג' חסדים, ומלח ג' הויו"ת של ג' גבורות, ולכן הם מלוחות שהם דינים, ולכן תטבול הלחם במלח למתק הגבורות. ותעשה סעודת' וכבר כתוב [לעיל] ענין הסעודה בכל פרטיו והככרות והדברים הבאים בתוך הסעודה.
מורי זלה"ה תיקן ג' פיוטים לג' סעודות של שבת, והיה אומר אותם, ואח"כ היה קורא ד' פרקים של מסכת שבת, ובלילה היה קורא ד' פרקים הראשונים, וכן בסעודה של שחרית ד' פרקים שניים, והם כנגד ד' אותיות הוי"ה או אדנ"י ואיני זוכר איזה מהם הוא. ולפעמים כשהיה מתעסק בד"ת בתוך הסעודה לא היה קורא אז כי אם פ"א. וכל זה קודם מים אחרונים.
טוב לקרות בכל סעודה של שבת [שמנה פרקים ממסכת שבת] שהם כ"ד תכשיטי כלה, ואח"כ מים אחרונים. סי' לכ"ד פרקים ראו כי ה' נתן לכם את השבת[42] יש כ"ד תיבות.
אחר שנעשית סעודתך תאמר פזמון והוא לחן מתי יבושר עם, והוא מוגה מס' הרב ז"ל, ותאמר אותו בניגון קודם מים אחרונים. פזמון של סעודת הלילה הרי הוא בדפוס[43] וגם של שחרית ושל מנחה. ולא יפסיק בין מים אחרונים לברכת המזון.
כתיב[44] איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו. יש לדעת מה ענין זה אצל זה. וגם כתיב[45] כבד [את] אביך ואת אמך, וסמיך אל אותה פרשה[46] זכור את יום השבת לקדשו. ואמר מורי זלה"ה כי כשהאדם עוסק בתורה בשבת ומחדש בה חדושים שמעטירין לאביו באותו העולם. וז"ש איש אמו ואביו תיראו כבד את אביך ואת אמך זכור את יום השבת, ר"ל שתזכור לחדש ד"ת בשבת כדי שיכבדו ויעטרו לאביך. ולכן ראוי כל אדם לעסוק בתורה ולכוין בזה כי נוגע בכיבוד אב ואם ולזכירת שבת.
אח"כ מים אחרונים, ואח"כ ברכת המזון, וצ"ל רצה והחליצנו, והוא כי ברכה ג' היא כנגד היצירה ושם הוא מטטרו"ן, ואנו מתפללין שהשבת לא ישלוט ויתנהג העולם על ידו כמו בחול, אך יהיה בשבת חלוץ הנעל כנודע מסוד שלף איש נעלו ונתן לרעהו[47], ולא ישלוט אלא הזעיר עצמו או הבריאה כי סוד שבת הוא בבריאה.
מורי זלה"ה היה משאיר על השולחן מעט יין בכוס של קידוש, וכן מעט יין בכוס של ברכת המזון על השולחן, ומעט פירורי לחם, ולא לחם שלם משום העורכים לגד שולחן[48], והמפה על השולחן, וזה היה נשאר גם כן עד סעודה של שחרית.
אחר ברכת המזון תחזור להריח באגודות של הדס (כוונות קס"א), ולא תריח בלתי ברכה, ותאמר אח"כ זכור ושמור בדבור אחד נאמרו (כוונות הריח שם באורך).
אחר שיאמר ברכת המזון אם ירצה יקרא ד' פרקים ממסכת

24. סוף הלכות ברכות [ויניציאה שכ"ו, דף קמ"ז ע"א]. 25. עיין שער הכוונות דף ס"ב ע"ד. 26. עיין פע"ח שער השבת פ"ג. 27. עיין שער הכוונות דף ס"ב ע"א. 28. עיין פע"ח שם. 29. עיין שער הכוונות שם, ובדף ע"ג ע"א. 30. פרק ג'. 31. תיקון ל"ח [מנטובה שי"ח, דף פ"א ע"ב]. 32. עיין פע"ח שער השבת פ"ד, ובשער הכוונות דף ס"ג ע"א. 33. עיין שער המצות פרשת בשלח דף י"ד ע"א. 34. שמות ל"א ט"ז. 35. בראשית ל"ז י"א. 36. עיין שער הכוונות דף ע"ד ע"ד. 37. שבת ס"ה ע"ב. 38. כ"ה גם בסידור מהר"י צמח זלה"ה בכתי"ק, ודלא כהנוסח המקובל: והוא יחמול. וז"ל משנת חסידים (מסכת תוספת שבת פ"ח, אמ"ד תפ"ז, דף צ' ע"ב): 'אח"כ יאמר הפזמון של לכה דודי, ובחרוז מקדש מלך יגמור ולא חמל עליך חמלה'. ובס' מחברת הקודש (קארעץ תקמ"ג, דף כ' ע"ב) כתב גם הוא שכך היה מנהגו של הרח"ו ז"ל לומר ולא חמל, ע"ש. 39. ע"א (ושם בדפו"ר מנטובה שי"ח, מופיע כהגהה בכתיבה דקה, ע"ש). 40. עיין שער הכוונות דף ע' ע"ב. 41. למהר"ר דוד ב"ר אברהם שמריה, שאלוניקי שס"ד. 42. שמות ט"ז כ"ט. 43. נדפסו לראשונה בספר יפה נוף, ויניציאה חש"ד, דף מ' ע"א, ובראשם נכתב: 'שירים מעולים כספירים אשר שר החכם החסיד האלהי מהר"ר יצחק אשכנזי זצ"ל לכבוד השבת ושלש סעודות שלו'. 44. ויקרא י"ט ג'. 45. שמות כ' י"ב. 46. שם כ' ח'. 47. רות ד' ז' 48. ישעיה ס"ה י"א. עיין סנהדרין צ"ב ע"א.

ערובין, ויכוין כי עירו"ב הם אותיות ע"ב רי"ו.
ליל שבת כשתעסוק בתורה תכוין לשם מצפ"ץ בניקוד סמים.
מורי זלה"ה היה נזהר שלא לדבר בשבת אלא בלשון הקדש, וכשהיה אומר איזה דרוש לחברים ה"י הנה לפעמים היה מפרשו בלע"ז כדי שיבינו. וכן היה נזהר שלא לדבר דברי חול בשבת אפילו בלשון הקדש.
ב'רוב ש'רעפי ב'קרבי ת'נחומיך[49] ר"ת בשבת, מכאן שהרהור בדברי חול בשבת מותר. גם י"ל שאחז"ל[50] שאמר דוד הודיעני ה' קצי[51].
ק"ש שעל המטה כבר כתוב לעיל. ובליל שבת אין לומר וידויים ודומה להם, והשאר יוכל לאמרו. וענין הזיווג כתוב לעיל.
שחרית של שבת צריך לטבול, כי הלוא כמו שיש הפרש בין קדושת שבת לחול ולכן היא הטבילה בערב שבת, גם יש הפרש בין קדושת ליל שבת לקדושת יום שבת כי הוא קדושה חמורה וצריך לטבול, ומכ"ש אם נטמא בקרי כי אין צריך לומר שיטבול. וא"צ רק טבילה אחת, ותכוין בה ענין התרפ"ז וי"ה לבד שהוא בגימטריא שבת.
אח"כ ילך לבית הכנסת, ובכניסתו יכוין בשתי אותיות ו"צ דשקוצי"ת, ויאמר ואני ברוב חסדך. וביום השבת יעשה הקפה אחת אל התיבה כנזכר בחול. **צמח:** ויאמר אנא בכח ויכוין כי בשם שקוצי"ת נבלעים כל הז' שמות, ויאמר ה' מלך, והשמים מספרים כבוד. וברוך שאמר בלי שינוי[52] ויאחז בציציות כנז' בחול. באל אדון יאמר דעת ותבונה סובבים הודו ולא אותו. ויאמר שרפים והחיות ואופני הקדש, שהם ג' עולמות, בריאה שרפים, יצירה חיות, אופני עשיה, וכן כתוב בתרומה דף קל"ה[53]. **צמח:** ואמרו לי החברים ה"י שהרח"ו ז"ל היה עושה בכל יום הקפה א' אל התיבה והיה אומר פסוק א' של מזמור אלהים יחוננו, ובשבת היה עושה ז' הקפות והיה אומר בכל הקפה פסוק א', וזה יותר נכון כנז"ל. ויאמר אותו קדיש דיוצר בלי שינוי.
ראיתי למורי זלה"ה שהיה נוהג לומר בריך שמיה דמאריה עלמא כשהיו מוציאין ס"ת מן ההיכל בשחרית של שבת. וזה נוסחתו מוגה מפי ויקהל[54]. **צמח:** וכן נמצא מלשון הזוהר דף ר"ה[55] דקאמר רזא דספר תורה דיומא דא. אח"כ בדף ר"ו[56] [קאמ' בריך שמיה, משמע שאין לאומרו כי אם ביום שבת], ואפ"ה אינו אסור לאומרו גם בחול ואפי' בשעת הוצאת ס"ת.
צריך לנשק הס"ת ולהלוות אותו עד התיבה כמ"ש לעיל בשחרית של חול. ענין פתיחת ההיכל והתיק וכל ענין הס"ת כתוב לעיל בחול. מע"ח.
ביום שבת א"צ לקרות הפרשה מתוך החומש כי אם לשמוע אותה מפי הש"ץ, אבל ההפטרה אין אדם יוצא ידי חובתו בשמוע אותה מן המפטיר, אלא צריך שתקרא אותה כלה מתוך הכתב בפיך, וצריך שתשמע הברכה ראשונה ואחרונה מן המפטיר. (ס"א: ביום שבת כשקורין בס"ת תכוין בשם זה יו"ד ה"ה ו"ו ה"ה. ואין צריך לקרות הפרשה פעם אחרת בשבת כי אם לשמוע אותה כלה מפי הש"ץ, אבל ההפטרה צריך לקרות עם המפטיר ולשמוע ברכותיה לפניה ולאחריה).
ראיתי למורי זלה"ה כשהיינו בבית מדרשו שקרא הוא בעצמו הקללות שבפרשת בחוקותי כמנהג העיר. גם ביום שבועות היה קורא הי' הדברות הוא בעצמו.
שבעה העולים לס"ת ביום השבת, כהן חסד דז"א אשר בתוכו פרק אמצעי דנצח דאבא. לוי גבורה דז"א אשר בתוכו פרק אמצעי דהוד דאבא. ישראל ת"ת דז"א אשר בתוכו פרק אמצעי דיסוד דאבא, וזה הג' הוא בחי' גילוי ב' שלישי הת"ת, ולכן הוא גדול מכולם חוץ מן הששי שהוא כנגד היסוד המגולה והוא גדול מכולם. רביעי נצח דז"א ובתוכו פרק תחתון דנצח דאבא. חמישי הוד דז"א ובתוכו פרק התחתון דהוד דאבא. סמוך יסוד דז"א אשר בתוכו עטרה דיסוד דאבא, וזהו גדול שבכולם, ולכן ר' כרוספדאי לא הוה סליק אלא ששי כי הוא בחי' היסוד המקבל האור המגולה בכולו, וזה נזכר בזוהר פרשת שלח לך דף קס"ד ע"ב על ר' כרוספדאי תמים[57] לבא דמיומי לא סליק לס"ת אלא ששי דאיהו צדיק, בו ירוץ צדיק ונשגב. שביעי הוא הקטן שבכולם כי הוא עטרה דיסוד דז"א לבד, כי כבר נפסק יסוד דאבא בששי שהוא היסוד כנז' בס"א. **צמח:** הנה ג' פרקים עליונים דנה"י דאבא שהם בחי' חב"ד דז"א שהם הפרקים עליונים דנה"י שהם בחי' מוחין דיליה נכנסים בג' העולים לס"ת במנחה של שבת כאשר אכתוב בה"י.
צ"ל תקנת שבת רצית קרבנותיה שהיא בא"ב בסוד תשר"ק, ובסוף יאמר מנצפ"ך דר"ת אלו מ'סיני נ'צטוו צ'וויי פ'ועליה כ'ראוי. וצ"ל צוויי בב' יודי"ן. (בס"א: ואחר שהשלים הא"ב יאמר מנצפ"ך דר"ת).

בקדושה (כשיאמר) [יאמר] ה' אלהינו ה' אחד הוא אלהינו, כי אין צ"ל פעם אחרת אחד הוא אלהינו כמו שנוהגים כי טעות הוא בידם, אלא יאמר ה' אלהינו ה' אחד הוא אלהינו כמ"ש. וצ"ל גם כן במוסף חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית, והטעם הוא סוד הנזכר בכוונות דף קס"ו[58]. מע"ח.
א'להינו ו'אלהי א'בותינו ר'צה [ב'מנוחתינו] שר"ת כמנין ר"י, ועם הכולל כמנין אל"ף למ"ד יהו"ה, וזה במוסף דוקא.
צ"ל ג"כ בשבת אחר התפילה פיטום הקטורת כי הוא מבריח הקליפות שלא יאחזו בשפע היורד ע"י התפילה.
כבר כתבנו בענין קדיש דיתמי, וכתוב שם שטוב הוא לאומרו היתום כל אותה השנה שמתו בו אביו ואמו בשבתות וי"ט, מן הטעם כי הוא גורם אז העלאה לנשמתם כנ"ל.
אח"כ תכנס לביתך ותעמוד במקומך ותקיף השולחן ב' פעמים כנזכר בסעודת הלילה (כוונות קס"ו וקס"ה באורך[59]).
ענין הלחם שבסעודה זו יהיה ג"כ י"ב, והם כנגד י"ב חווירי דרישא. ויאמר קודם הקידוש מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר, ואח"כ ושמרו בני ישראל את השבת, ואח"כ פסוק אז תתענג על ה', כי בפסוק זה נצטוו שלש סעודות של שבת כנז' בזוהר ח"ב דף פ"ח[60] באורך. וכוונות לכל זה עיין לעיל כי שם כתוב הכל באר היטב. ואח"כ נטילת ידים מעומד, ואח"כ תאמר אסדר בשבחין אשר הוא כתוב לעיל, ואח"כ תקרא הפרקים של משנה הנ"ל בלילה, אח"כ מים אחרונים ותכף ברכת המזון ככתוב בליל שבת.
בבקר כשתעסוק בתורה תצייר לפניך שם מצפ"ץ בניקוד לבונה. מורי זלה"ה היה נוהג אחר סעודת שחרית לישן ב' או ג' שעות, והיה אומר כי השינה מכלל עונג שבת הוא, ועוד באורך.
טוב לקרות בשבת קבלה לבד כמו שהיו נוהגים הקדמונים. והוא כי הנה הקבלה הוא בעולם האצילות אשר הוא משפיע ביום השבת, והנה עולם האצילות הוא הקדש גמור אשר אין תמן קליפין כלל, וזה רמוז בפסוק[61] ה'שתחוו ל'ה' ב'הדרת ק'דש ר"ת למפרע קבל"ה, כי השבת הנק' קדש הוא באצילות קדש הגמור אשר שם סוד ההשתחויה, ולכן נרמז כאן קבלה.
בס"א בזה הלשון: והנה אנו אומרים בשבת השתחוו לה' בהדרת קדש, ר"ת קבל"ה, כי השבת נקרא קדש והוא עתה עולה באצילות הנק' קדש גמור אשר שם הוא סוד ההשתחויה, ולכן נרמז בתיבות אלו קבל"ה. ובחול אנו אומרים ה'ריעו ל'ה' כ'ל ה'ארץ ר"ת הלכ"ה, לכן בשבת קבלה ובחול הלכה כנזכר בשני מקומות אלו.
עוד בס"א: והנה מזמור זה אין אנו אומרים אותו כי אם בחול, ובו כתוב הריעו לה' כל הארץ שהוא ר"ת הלכ"ה שהוא בחול.
במנחה כשהוא עוסק בתורה יצייר לפניך שם מצפ"ץ בניקוד זכיה.
מנחה. בכניסתו בבית הכנסת יכוין בשני אותיות י"ת של שם שקוצי"ת, ות"י כמנין קדו"ש שהם ת"י נימין של רישא דא"א.
זמן הנחת ציצית במנחת שבת קודם שתאמר ואני תפילתי כדי שתשים הציצית בעת רצון. **צמח:** ואז אנו מכסים הפנים בטלית ותכף אנו נמשכים הטלית במקומו לרמוז כי אז מתגלה מצח עתיקא וגם אנו מגלין מצח שלנו מעם הטלית כנ"ל.
ואני תפילתי צריך לאומרו קודם הוצאת ס"ת, להורות כי במנחה דחול הוא דינא קשייא, אבל במנחת שבת הוא רחמים פשוטים ורצון גמור, ולכן אומרים ואני תפילתי קודם הוצאת ס"ת. **צמח:** יום הכפורים שחל להיות בשבת אין אומרים ואני תפילתי, והטעם נלע"ד שלעולם עת רצון הוא גילוי חסד שבמצח במנחת שבת כנז' בזוהר[62], וזהו לעולם בעת המנחה, ומפני שבכפור מתגלה א"א בנעילה ולא במנחה אז אינו אותו רצון מתגלה ולכן אין אומרים אותו.
ס"ת דמנחה דשבת, ג' העולים בס"ת עתה הם כנגד ג' ראשונות דז"א, כהן חכמה דז"א אשר בתוכו פרק עליון דנצח דאבא, לוי בינה דזעיר אשר בתוכו פרק העליון דהוד דאבא, ישראל דעת דז"א (ס"א: ת"ת דז"א) אשר בתוכו פרק העליון דיסוד דאבא.
סוד עת רצון ופי' מנחת שבת בסידור שלי דף רי"ג.
צ"ל ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ, ולא יאמר ומי כעמך ישראל, אלא כישראל. **צמח:** נ"ל כי זה מובן עם מ"ש הרב זלה"ה[63] על וידעו כי מאתך מנוחתם, מאתך מאת ך' שהוא כתר, כי זהו מה ששאלו[64] היש ה' [בקרבנו] שהוא זעיר, אם אין שהוא א"א, והנה עתה ידעו כי מאת כתר כנז' בספרים. וזהו מי כעמך כישראל, ך' ישראל, שיודעים שמכתר מושפעים עתה, וזהו כישראל.
הטעם שאין אנו אומרים עתה במנחה ישמחו במלכותך שומרי וגו' הוא כי הנוק' עתה נשארה למטה וז"א עלה בדיקנא עילאה דא"א, ואין לנוק' הנק' מלכות שמחה על זה כי לא יש זיווג כי דודה עלה למעלה. וכפי הפשט נוכל לומר שנפטר אז משה ובטלו המדרשות מן התורה המשמח את הלב. לקוטים ק"ט מע"ח[65].

צדקתך היה אומר מורי זלה"ה כסדר הספרדים ולא כסדר האיטאליאנ"י. למה אומרים צדקתך הסוד כתוב בכוונות דף קנ"ה[66].
סעודה ג'. בסעודה זאת צריך לשתות יין באמצע הסעודה, [ולא בתחלת הסעודה] בקידוש כמו בשאר הסעודות. והטעם הוא כי סעודה זאת היא בעתיקא והוא רחמים גמורים והיין הוא דין ולכן אין לעורר הדין כלל. ותעשה בסעודה זאת כמו בשניים האחרות לכל הפרטים אחרים. וי"ב ככרות הם כנגד י"ג תיקוני דיקנא עילאה דעתיקא.
נטילת ידים מעומד, וכבר כתוב כל הפרטיות בסעודות שעברו.
תעשה סעודה זאת כמו שאר הסעודות של שבת בכל הפרטים כלם בהקפות ובהדס, והי"ב הם כנגד י"ג תיקוני דיקנא דז"א.
דע כי סעודה זאת מיוסדת בזוהר ח"ב דף ס"ב[67] על פסוק[68] והאכלתיך נחלת יעקב אביך, והנה כאן לא נזכר שתיה, ולכן אין לומר קידוש על היין, כי אעפ"י שהיין משמח עכ"ז להיות שעתא ההיא רחמים פשוטים ועת רצון הגמור לכן אין לזכור יין כלל שהוא דין.
שלא לשתות מים קודם הבדלה. מאד הזהירנו מורי זלה"ה שלא לשתות מים קודם ההבדלה, וא"ל בפי' כי כל השותה מים באותו הזמן שימות באסכרה (בס"א: בין השמשות של מוצאי שבת שימות). אבל אם היה האדם אוכל על השולחן בסעודה ג' ונמשכה הסעודה עד זמן הראוי לומר הבדלה, הנה אז יכול לשתות בתוך הסעודה קודם שיאמר הבדלה ואין בכך כלום.
צמח: מכאן נראה שמה שאמרו בגמ'[69] כל מאן דשתי מיא בין שמשייא ימות באסכרה, וי"א בין השמשות דליל שבת, וי"א בין השמשות דמוצאי שבת, וכן הלכתא, דבליל שבת אסור מן הדין מפני הקידוש של לילה, ובין השמשות דמוצאי שבת אסור מפני האסכרה כמ"ש הרב זלה"ה.
בענין האלפא ביתא שנוהגים לומר קודם ערבית לא היה מורי זלה"ה נוהג לאומרה ולא היה חושש לזה.
במוצאי שבת לא היה מורי זלה"ה מניח להתאבל על ירושלים ולומר קינות כנז"ל כטעם האומר שבמוצאי שבת נחרב הבית, כי עדיין תוספת שבת קיימת אפילו בבחי' הנשמה כמבואר אצלנו. מע"ח[70].
הבדלה. בענין ההבדלה שנוהגים לומר בבתי כנסיות, היה אומר מורי זלה"ה שמנהג טוב הוא, והוא ז"ל היה נוהג ליתן ד' זוזים לבית הכנסת שיקנו מהם יין כדי להבדיל על יין משלו. ותזהר שלא למזוג כוס של הבדלה.
מורי זלה"ה היה מריח על אגודה של הדס דליל שבת כנזכר שם, והיה נזהר שיהיו בדי ג' הדס קשורים בקשר אחד, וג' הדסים הם סוד נר"ן, ותכוין בהם כדי להשאיר מקדושת שבת לימי החול.
מורי זלה"ה לא היה מבדיל על הנר אשר בבית, כי אם על נר של שעוה שהיה לו מיוחדת לזה. גם בענין ההבדלה שכתוב בזוהר פרשת ויקהל[71] לאכפאה אצבען חוץ לגודל לקבלי שרגא, הפירוש הוא להחזיר אחורי האצבעות מקום הצפרנים כנגד הנר ונמצא כפיות האצבעות על הגודל, ולא כיש מפרשים להחזיר פנימית האצבעות ולכפותם רק להפך. מע"ח. כוונות. ובח"ב של הזוהר[72] משמע שצריך לברך על הנר של שבת, וכן פי' הרח"ו ז"ל, וכן משמע מבראשית[73] בההוא שרגא וע"ש.
בענין ראיית הצפרנים היה מורי זלה"ה כופף ראשי האצבעות לתוך הכף והיו נכפפים כנגד פניו של אדם.
גם בענין הצפרנים היה אומר מורי זלה"ה כי בימי החול ההארה שלהם הוא מצד הקליפה, אך בע"ש אחר הטבילה ההארה שלהם מצד הקדושה וניכרים בהם דברים רבים, ובמוצאי שבת חוזרים לכמות שהיה.
גם היה אומר מורי זלה"ה כי במוצאי שבת היה אדם יכול לדעת באיזה מקום אז יושב הרוח (ס"א: באיזה מקום מן גופו יושב אז נפשו, וכן בכולם נפש), והוא בהריחו אם הריח בא לו תכף כשהריח בהדס בידוע הוא שהרוח אז קרוב לחוטמו, ואם מתאחר לבוא הריח בחוטמו אז ידוע שהרוח רחוק מן החוטם, ועד"ז ישפוטו (נ"א יפשוט). ולפעמים ישאיר נפשו למטה ברגלים כנזכר בתיקונים דף קל"א[74] על פסוק[75] ותגל מרגלותיו.
כבר ידעת כי יש רשות לאדם לומר קודם ההבדלה עד יום ג' בשבוע. והענין הוא כי ביום ראשון יסתלק הנשמה, וביום הב' מסתלק הרוח, וביום ג' עדיין יש בחינת נפש יתירה, ולכן עד יום ג' שעדיין היא משבת שעבר יש רשות לאדם לומר ההבדלה. וביום ג' מסתלק הנפש ומשם ואילך הוא משבת הבאה.
הנפש יתירה אינה הולכת לגמרי עד עת סעודת מוצאי שבת, ולכן אין ראוי להתעסק במלאכה שאינה לאוכל נפש או בתורה עד אחר הסעודה במוצאי שבת.

---

49. תהלים צ"ד י"ט. 50. שבת ל' ע"א. 51. תהלים ל"ט ה'. 52. דברי מהר"י צמח זלה"ה בכאן באו בקצרה, אמנם בסידורו בכתי"ק הוסיף בזה בזה"ל: נלע"ד שאין לשנות נוסח פ"ז תיבות דברוך שאמר בשום זמן, כי הרי צריך לכוין בתיבת בפ"ה עמו בפ"ז תיבות, דהיינו בפה עמו פ"ז שאומרים עמו ישראל, ואם מוסיף הרי פוגם בכונתו. גם ר"ת ברוך שאמר והיה העולם בשו"ה, לומר כי לעולם בכל הימים הוא שוה בין בחול בין בשבת, עכ"ל. 53. צ"ל: דף קל"ב [ע"א]. 54. לא הושלם בכ"י, והוא בזוהר שם דף ר"ו ע"א. אמנם בסידור מהר"י צמח זלה"ה בכתי"ק העתיקו בזה"ל: בריך שמיה דמארי עלמא בריך כתרך ואתרך. יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם ופרקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך לאמטויי לנא מטוב נהורך ולקבלא צלותנא ברחמי. יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבו ולי אנא פקיד בגו צדיקייא למרחם עלי ולמטר יתי וית כל ד[י]לי ודי לעמך ישראל. את הוא זן לכלא ומפרנס לכלא את הוא שליט על כלא את הוא דשליט על מלכיא ומלכותא דילך הוא. אנא עבדא דקדשא בריך הוא דסגידנא קמיה מקמי דיקר אורייתיה בכל עידן ועידן. לא על איניש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא אלא באלהא דשמיא דהוא אלה קשוט ואורייתיה קשוט ונביאוהי קשוט ומסגי למעבד ט[ב]וון וקשוט. ביה אנא רחיץ ולשמיה קדישא יקירא אנא אימר תשבחן. יהא רעוא קדמך דתפתח לבי באוריתך ותשלים משאלין דלבאי ולבא דכל עמך ישראל לטב ולחיין ולשלם. ע"כ. 55. ע"ב. 56. ע"א. 57. כ"ה גם בדפו"ר, וצ"ל: חמיד. 58. עיין שער הכוונות דף ע"ג ע"ד, ובהגוב"י שם אות ח'. 59. עיין שער הכוונות דף ע"ד ע"ב. 60. יתרו דף פ"ח ע"ב. 61. תהלים כ"ט ב'. 62. תרומה דף קנ"ו ע"א. 63. שער הכוונות דף ע"ה ע"ג. 64. שמות י"ז ז'. 65. עיין פע"ח שער השבת פרק י"ג ובהגהת מהר"י צמח שם. 66. עיין שער הכוונות דף ע"ה ע"ד. 67. יתרו דף פ"ח ע"ב. 68. ישעיה נ"ח י"ד. 69. פסחים ק"ה ע"א. 70. ראה פע"ח שער תיקון חצות פ"ד ד"ה שמעתי ממורי. 71. דף ר"ח ע"א. 72. שם. 73. זוהר בראשית דף כ"א ע"א. 74. תיקון כ"א, דף נ' ע"א. 75. רות ג' ז'.

עובר אורח

הגהות וחידושים על סדר שו"ע או"ח
מכת"י הגאון האדר"ת זצ"ל

סימן שיט

סעיף ו'. [מג"א] סק"ח. **וצריך לומר כיון דהשרביטין לחין כו'.** ולכאורה קשה ממ"ש הרמ"א וראוי להחמיר מאחר דיכול לאכלן כך בלא פירוק. וצ"ל דשאני הכא דהשרביטין ראויים בפני עצמם ג"כ, משא"כ בהך קליפה הירוקה. ועיין לקמן סוף סי' שכ"א[1] בתפוחים בקליפתן כו', ע"ש ובמג"א[2].
וצ"ע טובא איך מצאנו ידינו ורגלינו באכילת אגוזים משום מפרק, ומשנה שלימה שנינו[3] קורנס לפצע בו האגוזים, ואולי ליו"ט, וכה"ג בשבירת עצמות להוציא המוח (ועמש"ל בס"ד). ואולי י"ל כמו שהשיבני ידידי מהררא"ל שיחי' דשא"ה דאי אפשר בלא קליפתן ושומר שלהם לא שייך מפרק. ועיין מש"כ סק"ד, ועדיין צ"ע.

סימן שכ

סעיף י"ד. **הרא"ש היה נזהר מלהשתין על שלג.** קשה לי דאף דס"ל פסיק רישיה דלא ניחא ליה נמי אסור כמ"ש לקמן סעיף י"ח, מ"מ כאן בדרבנן למה החמיר כל כך, דריסוק שלג גופיה אינו רק מדרבנן, ודעת תרומת הדשן[4] דכל פסיק רישיה בדרבנן שרי, אלא דלא קיי"ל הכי כמש"כ המג"א סי' שי"ד סק"ה, אבל להחמיר בלא ניחא ליה מנ"ל. ועיין ט"ז[5] שכתב בשם רש"ל ראיה מחימום ידים נגד המדורה, שם הוא חשש דאורייתא משא"כ בנדון דידן.

סעיף ט"ז וסעיף י"ז. נ"ל שנתחלפו הדברים מזה לזה, ובסעיף ט"ז צ"ל גזירה שמא יסחוט, ובסעיף י"ז צ"ל משום סחיטה, והוא מכוון לדברי הגמ'[6] יעו"ש, ות"ל שמצאתי מעט בבאורי הגר"א ז"ל[7] ע"ש[8].

[שם. באו"ח סי' ש"כ סעיף ט"ז, **אסור להדק מוכין בפי פך שיש בו משקין משום סחיטה.** תמוה לי דבגמ' שבת קמ"א א' אמר לא ליהדוק אינש אידרא בפומא דשישא דלמא אתי לידי סחיטה, ומ"ט שינה לשון הגמ' ומנ"ל הא. ולכן נ"ל בהקדם קושית המג"א[9] על סעיף י"ז שאחריו שכתוב שם ספוג אין מקנחין בו אלא אם כן יש בו בית אחיזה שמא יבא לידי סחיטה, דצ"ע טובא או שאינו מועיל בית אחיזה או שא"צ עש"ה. אבל האמת יורה דרכו שטעות המעתיקים והמדפיסים חלה בזה, שהחליפו הטעמים, ובסעיף ט"ז צ"ל שמא יבא לידי סחיטה, ובסעיף י"ז צ"ל משום סחיטה, וזה ברור. - תלי"ת שהנחני בדרך אמת שמצאתי אח"ז למרן הגר"א ז"ל שהגיה כן בסעיף י"ז, ובעניותי נ"ל עוד כדברינו].

סימן שכא

סעיף ג'. [ט"ז] סק"ג. כתב הט"ז שאין לשפוך לחומץ חזק מים לעשותם חומץ דהוי כקובש כבשים. ולפי זה גם ליי"ש חזק (שקורין אקוויט) אסור לשפוך מים לתקנו. ועיין לעיל סי' שי"ח ס"ד דהדחתו הוא גמר מלאכתו, ולאא"ז הלבוש שם הוא משום מכה בפטיש, ומזיגת יין חי נראה משום שגם מקודם הוא ראוי לשתיה, ועיין ברכות נ' ב'. ודברי הלבוש הם נגד רש"י[10] והר"מ[11] שכתב משום מבשל. ובאמת לא מצינו מכה בפטיש באוכלין, כמו שאין עיבוד[12] וצביעה[13] ומחתך וטחינה באוכלין[14]. ועיין ביצה ל"ג ב' אוכלי בהמה אין בהם משום תיקון כלי, ותיקון כלי הוא משום מכה בפטיש, ועיין בסי' שכ"ד[15] דלשוויי אוכל מותר, ולא משמע לחלק בין אוכלי בהמה. אך בירושלמי פ"ז דשבת[16] איתא, הדא אתתא כד מערבא בחייטייא כו' גמרה מלאכתה משום מכה בפטיש, הדין דשחיק תומא כו' גמר מלאכתו משום מכה בפטיש. הרי להדיא כהלבוש, וצ"ע במפרשי הירושלמי שאינם תחת ידי. ועיין בפמ"ג יו"ד סי' ס"ח בט"ז[17] סוף ד"ה הדין הב', שכתב ליישב קושית השיירי קרבן[18] על הירושלמי[19] דכל שאין האור מהלך תחתיו אינו חייב משום מבשל, מהא דאם הדיח חייב חטאת, די"ל משום מכה בפטיש, ולהאמור הירושלמי לטעמיה דס"ל מכה בפטיש באוכלין. שוב ראיתי בפני יהושע שבת מ"א א' בתוס' ד"ה מוליאר, שכתב דמזיגת מים ביין אסור אפילו ע"י עירוי חמין דהוי גמר מלאכתו בכך כו'. ותמוה מאוד, דזה אינו רק בדבר שאינו ראוי כלל לאכילה, משא"כ יין חי, וכדמשמע בכמה מקומות, ולדבריו גם צונן בצונן ליתסר. וקיצרתי מה שיש לעיין עוד בזה[20].

[21][שם. הט"ז באו"ח סי' שכ"א סק"ג כתב שאין לשפוך בשבת משקין לתוך חומץ לעשותם חומץ משום שהוא ככובש כבשים. ולדבריו איך נוהגין לשפוך מים לתוך יי"ש חזק (שקורין אקוויט) שאין ראוי לשתותו ומה בין זה לזה. ועיין בסי' שי"ח ס"ד דאסור להדיח קולייס האספנין שהדחתו היא גמר מלאכתו, ולאא"ז הלבוש שם הטעם משום מכה בפטיש[22], וא"כ ה"נ ליתסר משום מכה בפטיש שמתחלה לא היה ראוי היי"ש לשתיה כמו שהוא עתה, ומה בין זה לקולייס האספנין וכל דבר שהדחתו הוא גמר מלאכתו. ומה שמצינו בכ"מ בגמ' שהיו מוזגין יין חי אף בשבת, י"ל שגם כשהוא חי הוא ראוי לשתיה קצת, ועיין ברכות נ' ע"ב, משא"כ בחומץ וי"ש חזק מאד. אולם מדברי הט"ז נראה דגם כשראוי החומץ לשתיה אסור לשפוך שאר משקין לתוכו מפני שכולו נהפך לחומץ, וא"כ גם למזוג מים ביין ליתסר.
אמנם דברי אא"ז הלבוש ז"ל תמוהים, שרש"י[23] והרמב"ם[24] פירשו דחיובא משום מבשל ולא משום מכה בפטיש, וכבר תמה בזה הא"ר[25], ובאמת לא מצינו איסור מכה בפטיש באוכלין וכמו שאין עיבוד וצביעה ומחתך וטחינה באוכלין, ועיין ביצה ל"ג ב' אוכלי בהמה אין בו משום תיקון כלי, והיכא דמתקן מנא הוא משום מכה בפטיש [עיין רמב"ם פכ"ג משבת[26], ובכפות תמרים סוכה ל"ג ב' באריכות מזה], ועיין בסי' שכ"ד[27] דמותר לשווי אוכל מדבר שאינו אוכל, ול"מ כלל לחלק בין מאכל אדם למאכל בהמה.
אך בירושלמי פ"ז דשבת[28] אמרינן הדא איתתא כד מערבא בחייטייא משום מרקדא וכו' כד מנפייא משום זורה גמרה מלאכתה משום מכה בפטיש, הדין דשחיק תומא כו' כד יהיב משקין משום דש גמר מלאכתו משום מכה בפטיש, וע"ש עוד, הרי מפורש להדיא כדברי הלבוש ז"ל ותמוה על הר"מ שהשמיטו[29], וצ"ע במפרשי הירושלמי שאינם תחת ידי.
ומצאתי בפמ"ג יו"ד סי' ס"ח במ"ז סוד"ה הדין הב', מש"כ ליישב קושית השיירי קרבן על הירושלמי[30] דכל שאין האור מהלך תחתיו אינו חייב משום מבשל, מהא דבבבלי אמרו[31] אם הדיח חייב חטאת, שי"ל דשם משום מכה בפטיש ע"ש, ולהאמור הירושלמי לשיטתו דשייך גם באוכלים משום מכה בפטיש.
אחר שכתבתי זה מצאתי בפני יהושע שבת מ"א א' ע"ד התוס' בד"ה מוליאר, כתב בסו"ד: ויותר נראה דסברת התוס' דדוקא במזיגת מים ביין אסור אפילו ע"י עירוי חמין לתוך צונן כיון דהוי גמר מלאכתו בכך לפי שאין היין ראוי לשתות בלא מזיגה, וא"כ דמי קצת למליח ישן וקולייס האספנין דאפילו ע"י הדחה אסור משום דהוי גמר מלאכה, עכ"ל. ודברי קדשו אלו נשגבים ממני, שלא מצינו ד"ז כלל דיין חי שאינו מזוג אינו ראוי לשתיה עד שבמזיגתו נקרא גמר מלאכתו, כמו בקולייס האספנין שאינו ראוי כלל לאכילה, דבראוי קצת לא הוי גמר מלאכה כמבואר בסי' שי"ח[32]. ועיין בספרי פרשת נשא[33] דנזיר אסור ביין חי, ואי ס"ד דאינו ראוי כלל לשתיה הרי הו"ל שלא כדרך אכילה, וליכא למימר דשאני נזיר דגם בחרצין אסור וכשבועות כ"ב ב', דהוא חידוש בנזיר. [ו]יש להביא ראיה ממדרש בספרי פרשת פנחס[34] דאין מנסכין ע"ג המזבח יין מזוג, ואי ס"ד דאי אפשר כלל לשתותו א"כ י"ל דפסול משום הקריבהו נא לפחתך, ודוחק לומר משום דאפשר במזיגה שאני, (ומיהו הרמב"ם[35] לא כתב דין זה ובמק"א הבאתי ראי' לדעתו ואכ"מ), ועיין ב"ב צ"ז ב', וא"צ לראיות כמדומני ע"ז.
וביותר תמוה לי שלדבריו למה דוקא חמין בצונן אסור והרי אף מזיגת צונן בצונן כל שמכשירו לשתיה הרי הוא גמר מלאכתו, וצ"ע[36].
ועיין במרדכי פ"ג דסוכה[37] שכ' בשם הריב"א דממעט ענבים מהדס איסור דאורייתא הוא מה שמתקנו למצוה, ולדבריו יאסור הפרשת תרומ"ע בשבת מן התורה משום תיקון מנא, ויש לחלק מכמה טעמים. אך אם באוכלין לא שייך משום מכה בפטיש י"ל דליכא משום תיקון מנא מן התורה, רק כשעומד למצותו תו לאו אוכל מיקרי וכמש"כ המפרשים[38] לענין עיבוד בחלבים].

סעיף ט'. [מג"א] סוף סק"י. לע"ד היה נראה כהתרומת הדשן[39], דאף דבהמה מיקרי גידולי קרקע, מ"מ בשר לא מיקרי עוד גידולי קרקע דאינו יונק עוד מהקרקע. (אולי כיון דהיה יונק הו"ל כגידולי קרקע, דאל"כ תבואה תלושה ג"כ לא הוי עוד גידולי קרקע, ודוחק). ומש"כ דאף מי שאינו יכול ללעוס מותר לחותכו דאזלינן בתר רובא דעלמא, כוונתו כמ"ש לעיל ריש סי' ש"כ[40], אבל לע"ד תמוה איך שייך לומר בכה"ג בטלה דעתו, וטובא איתניהו דאין יכולין ללעוס דבר קשה. ועמיתי השיבני דמ"מ ל"ה עוד עליו שם מלאכה. ועיין לקמן סעיף י"ב ובמג"א שם סקט"ו, וצע"ק.

סעיף ט"ז. **אסור לתת משקה בחרדל או בשום הכתושים.** על כן צריך להזהיר שלא לכתת קורקבנים בשבת וללוש בהן שומן, וכן דגים מלוחים עם שמן וחומץ, ומלבד שהכתיתה היא כעובדין דחול, ועיין ביצה י"ד א' ובסי' תק"ד[41], אבל הלישה עם השומן והשמן וחומץ יש בו לתא דלש כמש"כ כאן, ומקורו טהור מירושלמי פ"ז דשבת[42].

[שם. באו"ח סי' שכ"א סעיף ט"ז, דאסור לערב משקה בחרדל או בשום הכתושים בשבת משום לש, וע"ש במג"א. ולפי זה קשה טובא על המנהג לכתת קורקבנים בשבת ולערב בו שומן וללוש אותם היטב, וכן בדגים מלוחים עם חומץ ושמן, ומלבד מה שהכתיתה הוי כעובדין דחול, ועיין ביצה י"ד ע"א ובטוש"ע סי' תק"ד, אבל הלישה עם השומן והשמן וחומץ הרי יש בזה משום לש ממש, ומקורו טהור מדברי הירושלמי פ"ז דשבת[43] יעו"ש (בב"י) בבאורי מרן הגר"א ז"ל].

סימן שכב

סעיף א'. **אסור אפילו לטלטלה.** מספקא לי אם מותר לטלטלה כדי שלא תתערב בשאר ביצים ותאסרם, די"ל דהוה כלצורך גופה ומקומה. ועיין תוס' שבת ס' א'[44] דשילוח לחברו הוה כצורך גופו ומקומו. ומיהו בביצה בכל ענין אסור, ונפ"מ למוקצה אחרת בכה"ג.

סעיף ו'. [מג"א סק"ט]. מש"ש בגורל על קדשים, לכאורה י"ל דאין שבות במקדש, ורק משכח"ל בקדשים הנאכלין בכל העיר, וא"כ בלחם הפנים לא שייך דין זה דנאכלין בעזרה, וא"כ אין ראיה דבשבת בכל ענין אסור. אך גם ביו"ט לא משכח"ל קדשים הנאכלין בכל העיר לכהנים לפי מה דקיי"ל[45] דאין נדרים ונדבות קרבין ביו"ט, ואולי בשלמי חגיגה ושמחה. ועיין ערובין ק"ג א' שבות מקדש במקדש התירו כו'. ואפשר הך דמטילין חלשים אינו רק בישראלים, אבל בכהנים הרי אין חולקין מנחות כו', כמ"ש בקדושין נ"ג א', ועיין תוס' שם[46]. ואולם מגמ' שבת קמ"ט ב' מבואר להדיא ד"ז בכהנים. ובלא זה אין ראיה מלחם הפנים די"ל שהיו מטילין גורל מערב שבת, ואפשר כיון דהיו המשמרות מתחדשות, וב' משמרות היו מחלקין בלחם הפנים כסוף סוכה[47], אי אפשר לזכור היטב. [...] ראייתו מיוה"כ ודאי י"ל בכה"ג היו מטילין מערב יוה"כ למחרתו, והל"ל מכל הפייסות שהיו בכל שבתות השנה לכ"ע. ומש"כ דלצורך מצוה מותר, יש לעיין דהא קיי"ל[48] דרק שבות דשבות לצורך יו"ט מותר, ואולי קדשים שאני, או אין לדמות גזירות חז"ל, וגם הכא גזירה משום מקח וממכר, ועיין רש"י ביצה ל"ז א'[49].

סימן שכג

סעיף ו'. [מג"א] סק"ט. מש"ש המג"א צל"ע אם גם בין השמשות אסור ג"כ משום ממצוא חפצך, די"ל דהו"ל כשבות דמותר. ועיין בירושלמי פ"ב דשבת, ומש"כ בחידושי לשבת בס"ד מתוספתא שם פ"ב.

סעיף ז'. **יתננו לנכרי במתנה.** עמש"ל שי"ג בס"ד. ודע דקשה לי דה"ל לחכמים לתקן שיפקיר הכלי ואח"כ יכוין שלא לקנותו עד מוצאי שבת, דבכה"ג מהני בהפקר. ואולי י"ל דאף של הפקר נמי צריך טבילה כל שאינו ביחוד של נכרי (וגם י"ל דשייך לפלוגתא דר' יוחנן וריש לקיש בירושלמי דפאה[50] אם הפקיר לישראל ולא לנכרים אם הוה הפקר), דמ"מ יצאה מרשות הנכרי במה שיכול ישראל לזכות מההפקר.

סעיף ח'. מג"א סקי"ד. **ומשמע בתוספות**[51]. עש"ה די"ל דלא כתבו כן רק להס"ד בביצה שם ולא למסקנא.
ומש"ש דאסור לבטל איסור בשבת ויו"ט, תמוה דבחול מי התירו, ועיין שער המלך פ"ב מיו"ט[52], ובחתם סופר חלק הששי סי' ל"ג, וע"ל במג"א ס"ס [...].

---

1. סעיף י"ט. 2. סקכ"ט. 3. שבת קכ"ב ע"ב. 4. סי' ס"ד. 5. סקי"א. 6. שבת קמ"א ע"א. 7. סעיף י"ז. 8. דברי רבינו בנידון זה ביתר ביאור נדפסו על ידו בקובץ כנסת הגדולה ח"ג (ווארשא תרנ"א, 'הלכות גדולות' אות ו'), והובאו בסמוך [מוקף בסוגר מרובע] 9. שם ס"ק י"ט. 10. שבת קמ"ה ע"ב ד"ה וקוליס. 11. הל' שבת פ"ט ה"ב. 12. שבת ע"ה ע"ב. 13. כדלעיל סי' ש"כ סי"ט. 14. ראה מג"א כאן ס"ק י'. 15. סעיף ד'. 16. ה"ב. 17. מש"ז ס"ק ט'. 18. פ"ג ה"ה ד"ה התיב. 19. שבת פ"ג ה"ה. 20. דברי רבינו בנידון זה ביתר ביאור ובהרחבה נדפסו על ידו בקובץ כנסת הגדולה ח"ב (ווארשא תר"נ, 'הלכות גדולות' אות א'), ולהשלמת הענין הובאו בסמוך [מוקף בסוגר מרובע]. 21. ראה הע' קודמת. 22. וכ"ה בפמ"ג סי' שי"ח א"א ס"ק ט"ז, ויו"ד סי' ס"ח ס"ק ו'. 23. שבת קמ"ה ע"ב ד"ה וקוליס. 24. הל' שבת פ"ט ה"ב. 25. שם אות י"ד-ט"ו. 26. ה"ד. 27. סעיף ד'. 28. ה"ב. 29. עיין תהלה לדוד (ח"ב סי' פ"ב) ואשל אברהם (להגרא"י ניימרק שבת ל"ח ע"ב), שכתבו דהבבלי חולק על הירושלמי בזה. 30. שבת פ"ג ה"ה. 31. שבת קמ"ה ע"ב. 32. סעיף ד'. 33. פיסקא כ"ג. 34. פיסקא קמ"ג. 35. הל' איסורי מזבח פ"ו ה"ט. ועיין לח"מ הל' מאכ"א פי"א ה"ט שלדעת הרמב"ם יין מזוג כשר למזבח, וע"ע בספר המפתח להל' איסורי מזבח שם. 36. עיין אמרי בינה דיני שבת סי' כ"א שהק' כן ע"ד הפנ"י. ועיין מ"ב סי' שי"ח בבה"ל ד"ה והדחתן, שמקשה להסוברים דקולייס אסור משום מכה בפטיש דא"כ אף בצונן יהא אסור. וכבר הרגיש בזה בפמ"ג יו"ד שם עיש"ה. 37. רמז תשמ"ז. 38. עיין שעה"מ הל' יו"ט פ"ג הי"ד. 39. ח"א סי' נ"ו. 40. סעיף א'. 41. סעיף א'. 42. ה"ב. דברי רבינו בנידון זה נדפסו על ידו בקובץ כנסת הגדולה ח"ב (ווארשא תר"נ, 'הלכות גדולות' אות א'), והובאו להלן בסמוך [מוקף בסוגר מרובע]. 43. ה"ב. 44. ד"ה לא. 45. שבת דף קי"ד ע"א, רמב"ם הל' חגיגה פ"א ה"ח. 46. ד"ה וקאמר. 47. דף נ"ו ע"א. 48. שו"ע סי' ש"ז סעיף ה'. 49. ד"ה משום. 50. פ"ו ה"א. 51. שבת מ"ז ע"א. 52. הלכה ו'.

אליבא דהלכתא
רשת כוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

גדולות אלישע

הגאון רבי אלישע נסים דנגור זלה"ה
אב"ד בגדאד

הגאון כמוהר"ר אלישע נסים דנגור זלה"ה, אב"ד בגדאד, מתלמידי הגאון רב רבנן כמוהר"ר עבדאללה סומך זלה"ה. נודע בעוצם גאונותו וחסידותו. כיהן כ'חכם באשי' ואב"ד בגדאד בין השנים תר"מ-תרמ"ו; תרמ"ט-תרנ"ד. החכם אהרן ששון בספרו זכרון לחיים כת"י (תולדות חו"ר בבל) כתב אודותיו; 'הרה"ג המופלא החריף והשנון כמוהר"ר אלישע נסים בה"ר ששון דנגור ז"ל, היה לאב"ד בשנת ה"א תר"מ, אחר ח"ר ששון סמוחה הי"ו, ומשנהו היה הרה"ג ח"ר אברהם הלל הי"ו, והשלישי הרה"ג ח"ר יחזקאל משה הלוי הי"ו. ואחר פטירתו בשנת תרנ"ד היה הרה"ג ח"ר אברהם הלל לאב"ד, והשלישי הרה"ג ח"ר משה שמאש הי"ו. בשנת תר"מ היה הרה"ג ח"ר אלישע גם לחכם באשי אחר שהביאו לו מקושטא אות כבוד וכו', ויעש הישר והטוב בעיני אלהים ובעיני אנשי האמת שונאי הבצע, ככל אשר הורהו רבו הרה"ג מוהר"ר ח"ר עבדאללה סומך זלה"ה, וכמוהו לא היה חכם באשי משליך את עצמו מנגד על טובות הקהל. הוא נלחם על האמת והצדק בכל עוז, ולא נשא פני גדול, כי אם בצדק שפט את עמיתו, לכן לא ראה מנוחה והשקט עד שכל ימיו היו מכאובים וכו', כי אנשי און ואוהבי החמס והבצע גלגלו עליו צרות רבות ורעות עד אשר שמו את כל הקהל כמרקחה וכו'. ח"ר אלישע ז"ל כתב כמה ספרים, ומהם שיטה על מסכת ביצה, וספר ליקוטי דינים (בדיני התפלה של כל השנה וכדומה). ויתר דברי ח"ר אלישע ז"ל והתלאות אשר עברו עליו, הלא המה כתובים על קונטרסי הר"ש צדקה ז"ל, זכר צדיק לברכה', ע"כ. מתוך כתביו אלו אשר הותיר אחריו באו בדפוס; 'גדולות אלישע', הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשל"ו, 'מעשה בית דין', שם תשמ"ח. נפטר ביום כ"ז אדר תרנ"ה. לפנינו ליקוטי דינים וחידושי הלכות על סדר שולחן ערוך הלכות שבת סימן ש"כ-שכ"א.

שכ דיני סחיטה בשבת. ובו כ' סעיפים:

א. זיתים וענבים אסור לסחטן (ע"ל סי' רכ"ב ס"ה) ואם יצאו מעצמן אסורים אפילו לא היו עומדים אלא לאכילה ותותים ורמונים אסור לסחטן ואם יצאו מעצמן אם עומדים לאכילה מותר ואם עומדים למשקים אסור ושאר כל הפירות מותר לסחטן. הגה וכמקום שנהגו להמתין מיום פירות לשמות מימיו מחמת צמא לו תענוג לינו כתותים ורמונים לחלב מס נהגו להמתין לכפותה לבדו מין למוזג (ב"י) וכל זה דוקא למחוץ אסור אבל מותר למעך בפיו מן הענביס המשקה שבהן וכ"ש בשאר לכריס (ב"י בשם ס"ג ס"ל) וים לוסריס למעך בפה מענביס וכיוצא בהם. (הגה"מ פכ"ו).

ב. זיתים וענבים שנתרסקו מע"ש משקים היוצאים מהם מותרין ואפילו אם לא נתרסקו מע"ש אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה אע"פ שהענבים מתבקעים בשבת בגיגית מותר לשתותו בשבת שכל יין היוצא מהענבים מתבטל ביין שבגיגית.

ג. חרצנים וזגים שנתן עליהם מים לעשות תמד מותר למשוך מהם ולשתותם ואפילו לא נתן מים והיין מתמצה וזב מאליו מותר לשתותו.

ד. מותר לסחוט אשכול ענבים לתוך קדירה שיש בה תבשיל כדי לתקן האוכל דהוה ליה משקה הבא לאוכל וכאוכל דמי אבל אם אין בה תבשיל אסור.

ה. יש מי שאומר דה"ה לבוסר שמותר לסחטו לתוך האוכל ור"ת אוסר בבוסר (האומל ומינו ולמוי למכילה) (טור).

גדולות אלישע

סימן ש"כ

א. סעיף א': זיתים וענבים אסור לסוחטן וכו' ותותים ורמונים אסור לסוחטן וכו' ושאר כל הפירות מותר לסוחטן. מרן ז"ל פסק כדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והסמ"ג דבשאר פירות אפי' לסחטן למימיהן מותר, אבל דעת רש"י ותוס' וסמ"ק דבשאר פירות דוקא למתק מותר אבל לסוחטן למימיהן אסור. ואח"ך כתב ב"י ז"ל בסוף דבריו וז"ל ונ"ל דגם לרש"י ותוס' י"ל כן דמה שפי' דסוחטין לאו להוציא מימיהן קאמרי אלא למתק הפרי היינו למאי דס"ל דטעמא דרב חסדא משום כיון דאחשביה הו"ל משקה, אבל למאי דמסיק ר"פ כיון דמצינן לפרושי סוחטין כפשטיה הכי נקטינן עכ"ל. והרב ב"ח דחה דברי מרן ז"ל והעלה דאין לסחוט שום פרי למימיהם ע"ש באורך. והרב שיירי כנה"ג בהגהת ב"י (אות ג') הביא דברי הב"ח, והרי אליה רבה ג"כ הביא דברי הב"ח. ולענין דינא ודאי דנקטינן כדברי מרן ז"ל, וכן דעת הרב מטה יהודה (אות א'), וכן משמע דעת הרב מ"א דהביא דברי הב"ח וכתב דהיכא דנהוג נהוג, משמע דס"ל לענין דינא עיקר דעת מרן ז"ל, וכ"כ הרב ר"ז (סוף אות א'), וכ"כ הר' מאמר מרדכי וכתב ולזה הסכימו רוב הפוסקים.

ב. אף לדעת הרב ב"ח ודעימיה היכא דאינו סוחטו אלא לטבל בו המאכל שרי כמ"ש ב"י בשם ש"ל והרא"ש, מ"א (סוף ס"ק א'), ר"ז (באמצע אות א'), וכן כתב ר"ז (ס"ק ז').

ג. עיין ט"ז (סוף ס"ק א') שכתב וז"ל ונמצא פסק הש"ע עולה יפה דשאר כל הפירות מותר לסוחטן דהיינו בסתמא אבל במכוין להוציא מהן משקה לצורך המשקה אסור וכו' עי"ש. וכתב עליו הרב מטה יהודה (סוף אות א') וז"ל ואחר המחילה אין זה עולה יפה בכוונת הש"ע, חדא מדסתם וכתב מותר לסוחטן משמע היתר גמור אפי' לסחטן לצורך מימיהן, ועוד דילמד סתום שבש"ע מן המפורש בספרו הגדול ב"י כי הוא שורש ועיקר לספרו הקצר, וכיון דשם ביאר דעתו דלא קיימא לן כרב חסדא ואפי' אחשבינהו למשקין מותר שוב לא נשאר לנו לפקפק לפרש הבנה אחרת וכו' ע"ש. מדבריו נראה דהבין דברי הט"ז דדעתו לומר דמרן ז"ל ס"ל הכי דבמכוין לצורך המשקה אסור ומוש"ה הקשה עליו מה שהקשה. וכן נראה מהר' מש"ז (באמצע ס"ק א') שכתב וז"ל ומיהו מ"ש דהפסק ש"ע עולה יפה בכאן הא מ"ש בסו' בלימוני"ש קשה ע"ש, נראה דהבין בדברי הט"ז כמו שהבין הרב מט"י ומשו"ה הקשה מלימוני"ש. ונראה לענ"ד לפרש דהט"ז הכי קאמר דפסק הש"ע עולה יפה לענין דינא בסתם ובהכי הוא דפסקינן כש"ע, אבל במכוין להוציא משקה בזה לא צייתינן לש"ע אלא אסור לסוחטו, כן נראה לי ברור בפי' דברי הט"ז.

ד. שם. אם עומדין לאכילה מותר ואם עומדים למשקין אסור. וה"ה דבסתמא נמי אסור דסתמא למשקין, כן משמע בריש פרק חבית. ועי"י שם בתוס' בד"ה שמשך ובד"ה תותים. שש"א דין א'. ועיין הר' קרבן נתנאל על הרא"ש בגמ' (דף קמ"ד) שס"ל דבסתמא מותר ע"ש.

ה. הג"ה ובמקום שנהגו לסחוט וכו' וכל זה דוקא לסחוט אסור אבל מותר למצוץ בפיו ענבים וכו' ויש אוסרים וכו'. הנה מרן ז"ל בב"י הביא פלוגתא בזה, ודעת הגהות בשם רא"מ לאסור למצוץ משקין הנבלעים בבשר ופת וכיוצא וכ"ש שלא ימצוץ בפיו ענבים, ודעת ש"ל בשם רבי בנימין דאין במציצת בשר ופת ולא המוצץ בפיו משקה מפירות או ענבים דרך סחיטה כלל ע"ש. ודעת מרן ז"ל נראה דדעתו להתיר, וכן דעת הרב ט"ז (ס"ק ב') להתיר. ודעת ב"ח בשם רש"ל דבמשקה הנבלע בבשר או בפת כיון שהיה שם משקה עליו מקודם קרוב הוא לחטאת ולכן אסור למצוץ אותו, אבל למצוץ הענבים בפיו ולהשליך החרצנים אין זה מפרק אלא כך הוא דרך אכילת הענבים וישרי מדינא. ודעת הרב אליה רבה (ס"ק ג') דבענבים יש להחמיר לירא שמים אבל בכל שאר פירות וכן בשר ופת אין להחמיר. והרב ר"ז כתב (בסוף אות ב') וז"ל ומנהג להקל אפי' בזיתים וענבים כסברא ראשונה והמחמיר אפי' בפת ובשר תע"ב, ומ"מ בשאר פירות חוץ מזיתים וענבים יש להקל וכו' עי"ש. ולענין דינא כיון דמרן ז"ל ס"ל דמותר בכל גוונא יש להקל והמחמיר תע"ב כסברת ר"ז ז"ל. וכ"כ הגאון חיד"א בשיו"ב משם מהר"ר יצחק לוי וואל"י, וז"ל: מרן בב"י נוטה להתיר דאחר שהביא דעת האוסרין כתב מיהו לפי מה שאכתוב בסמוך בשם שבולי הלקט פשיטא דשרי ולשון זה משמע דדעתו כמתירים.

ו. סעיף ב': זיתים וענבים שנתרסקו מע"ש וכו' אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה וכו' שכל יין היוצא מהענבים מתבטל וכו'. אע"ג דדבר שיש לו מתירין לא בטיל שאני הכא כיון שלא היה ניכר קודם שנתערב בטיל, מ"א בשם סמ"ק.

ז. מותר לתת ענבים בתוך היין שיתבקעו ויוציאו יינם כמו בשלג בסעיף ט', מ"א בשם ב"ח, שיירי כנה"ג (אות א') בהגה"ט, אליה רבה (ס"ק ה'), חיי אדם (כלל י"ד באמצע אות י"ד), וכן נראה מהרב נהר שלום (אות ג') דדעתו כהרב ב"ח. אבל ט"ז (ס"ק ג') חולק עליו וס"ל דלכתחילה אסור ודוקא בדיעבד מותר ולא דמי כלל לשלג וברד עי"ש, וכן דעת ה' ר"ז (בס"ד) דלכתחילה אסור, וכן דעת הרב מאמ"ר (ס"ק ה'). ולענין דינא כיון דרבים הם המתירים נקטינן כוותיהו.

ח. כתב הרב חיי אדם (כלל י"ד אות ב') וז"ל הסוחט ענבים וזיתים וצמוקים חייב משום דש שהרי כל אלו עומדים למשקין, ואף הצימוקים אעפ"י שעומדים לאכילה מ"מ כיון שסוחט למשקין שם יין עליו והרי כל זה דומה ממש לדש דמכח הסחיטה מפריד המשקה מן החרצן כמו הגרעינים מהשבולים עכ"ל. פי' דבריו דהיינו כגון צמוקים לחים ע"י שסוחט אותם יוצא מהם משקה ואעפ"י שהצימוקים עומדים לאכילה מ"מ כיון שסוחט לשם משקין שם יין עליו.

ט. עוד כתב הרב הנז' (בכלל הנז' אות י"ד) וז"ל ונ"ל דצימוקים שחתכן ונתן עליו מים וסוחטן בשבת חייב לכ"ע דהא לא אתי ממילא כידוע. נ"ל פי' דבריו דלגבי זיתים וענבים אם נתרסקו מע"ש משקים היוצאים מהם מותר ולא גזרינן שמא יסחוט שאפי' אם יסחוט בשבת ליכא בהו חיוב חטאת כיון שאפי' אם לא יסחוט יזוב היין כמ"ש מרן ז"ל בב"י לעי' (סי' רנ"ב) ד"ה וטוענין בקורות בית הבד שכתב וז"ל התוס' הקשו על פי' זה וכתבו דלר"י נראה דיגמור היינו דיגמור ויאכל בשבת ולא דמי למשקין שזבו דאסורים גזירה שמא יסחוט דהכא אפי' יסחוט ליכא איסורא דאורייתא עי"ש, וקאמר דהכא בצמוקים לא אמרינן כיון דחתכם ונתן עליו מים דמי לענבים שנתרסקו דאם סחטן ליכא איסורא דאורייתא אלא איסורא דרבנן דהתם אם לא יסחוט אותו אתי ממילא משו"ה ליכא איסורא דאורייתא, אבל הכא כיון דאם לא יסחוט אותו לא אתי ממילא חיוב חטאת נמי איכא.

יצא לנו מזה בדעירינו בגדאד י"ע דנוהגים לשרות מי הצמוקים לעשות שרבי"ט לקדש עליו בשבת ופעמים שהמים מועטים וסוחטים הצימוקים להוציא מהם השרבי"ט דזהו איסור גמור וחייב חטאת כיון דלא אתי ממילא, ולא דמי לכבשים ושלקות דסעי' ז' דאם צריך למימיהם דכתב מרן ז"ל דאם סחט לתוך קדירה שאין בה אוכל אסור אבל אוכל בלא זה ומ"מ המחמיר במאכל של תפוחים וכדומה שדרכו בכך תע"ב. וכ' המ"א (ס"ק כ"ט) וז"ל הואיל ואפשר, הא אם אי אפשר לאכול בלא זה אסור דיש עיבוד באוכלים מדרבנן כמ"ש בסעי' ה', והמחליק הוי כממחק עכ"ד המ"א ומשמע מדבריו דבאי אפשר לאכול בלא זה אסור מדרבנן. ונאמר שזה מקרי א"א בלא זה כיון שענין המאכל שרוצה לאכול א"א שלא יחכך מיקרי אי אפשר בלא זה. זה אינו, חדא דזה אפשר לאכלו בלא מחיקה דיניח אותו במים עד שיתרכך הרבה וימחהו בידו בלא חיכוך, ועוד דהכא אף המחכך אותו זב"ז אין בו מחיקה דמה שמחכך אותו לא נשאר אלא הגרעין בלא אוכל וליכא מחיקה. והגם שכתבנו לעי' (בסי' שי"ט אות מ"ז) לענין לחכך הלוז והתרוד"ק בכותל החבית דמהריק"ש אסר וגינת ורדים התיר והרב טל אורות הסכים לדברי מהריק"ש, מ"מ הכא כ"ע מודו דשרי דהכא לא נשאר אלא הגרעין, כן נראה לי.

יב. סעיף ד': מותר לסחוט אשכול ענבים לתוך קדירה וכו' אבל אם אין בה תבשיל אסור. כתב הר' הלבוש אבל אם אין בה תבשיל וה"ה בקערה שאין בה תבשיל אע"ג דקצת נראה דלאו למשקה בעי ליה דבקדירה או בקערה לא שתי אינישׁ לא מוכחא מילתא כולי האי דלאוכלה בעי ליה ואיכא איסורא עכ"ל. מוכח מדבריו דאם הוא בקדירה או בקערה שאין בה אוכל איסורא איכא אבל חיוב חטאת ליכא, אבל לתוך הכוס שאין בו אוכל חיוב חטאת נמי איכא, וכן כתב הרב משז"ז (סוף ס"ק ה') דאף אם סוחט לאוכל בקדרה שאין בה אוכל אסור משום מראית העין, וכ"כ ר"ז (אות ו'). וכ"כ הרב חיד"א בברכ"י (אות ד') בשם הרדב"ז (סי' תרפ"ז), וז"ל ג' דינים, בסוחט ענבים לתוך האוכל מותר לכתחילה, לתוך המשקה או לתוך הכוס חייב חטאת, אבל לתוך הקערה ופירש דלאוכל קא בעי ליה פטור אבל אסור. והא דכתב הרב מ"א (ס"ק יו"ד) וז"ל אבל לתוך המשקין אסור דמשמע איסורא איכא אבל חיוב חטאת ליכא, לא פליג אדברי הרדב"ז דהתם אכבשים ושלקות קאי דליכא בהו חיוב חטאת כמ"ש לעיל בשם רש"י כיון דמשקין אתי להו מעלמא, אבל הכא גבי ענבים אף הר' מגן אברהם מודה דאם סחט לתוך המשקין דחייב חטאת. אך מדברי הרב אליה רבה שכתב (בס"ק וא"ו) וז"ל תוך קדירה וכו' אבל לתוך המשקין אסור וכן משמע סעי' ז'. וצ"ע בסוף ס"א שכתב לסחוט למשקה אחר שרי והוא מב"י בשם שבולי הלקט עכ"ד. ומ"ש וצ"ע בסוף ס"א הוא טעות סופר וצ"ל בסוף ס"ח, וכוונתו להקשות מהמ"א שכתב (בסוף ס"ק ח') ואפי' נוהגים שסוחטים לתוך מים לשתות שרי, ומתרץ דלימוני"ש שאני. משמע מדבריו דאפי' בענבים שסוחט לתוך המשקין איסורא איכא חיוב חטאת ליכא.

יג. לאו דוקא אשכול של ענבים אלא הוא הדין תותים ורימונים וכיוצא בהם דאם סחט לתוך הקערה שאין בה אוכל אסור, ר"ז (ס"ז), מש"ז (סוף ס"ק ה').

יד. שם. כדי לתקן האוכל. אבל אגוזים מרים וכיוצא אסור לשרותם במים בשבת להעביר מרירותם כיון דלא חזי לאכילה בלאו הכי, הגאון ברכ"י (אות ב') משם הרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו בתשובותיו כ"י (סי' נו"ן).

טו. אסור למצוץ דם שבין השיניים ואפשר דהוי אב מלאכה, מ"א (סי' שכ"ח סוף ס"ק נ"ג), אליה רבה (בסי' הנז' ס"ק נ"ח), ר"ז (בסי' הנז' ס"ק נ"ד), וסיים ואעפ"י שהוא מפרק כלאחר יד מ"מ אסור מד"ס עי"ש. אש"א (סי' זה ס"ק נ"ד) שכתב וז"ל למצוץ דם משיניים אסור י"ל מפרק או נטילת נשמה עי"ש.

טז. כתב הרב טל אורות במלאכת הדש (דף כ"ו) וז"ל והנה ראיתי להרב הערוך בערך פץ וז"ל בפ' כלל גדול תנא הדש והמנפץ והמנפט כלם מלאכה אחת הם. פי' הגאון המנפץ את האוכל מן עפרותיו חייב משום דש ע"כ. ולפי מ"ש לכאורה נראה דלא דמייא זה לדש דהא לא שייך דישה אלא במפרק התבואה מהשבולים וכן הסוחט פירות להוציא המשקין מתוכם וכיוצא בזה, אבל הכא שמעורב האוכל עם העפר כיון שהוא מעורב מאי דישה שייך בזה, דהא אחר הדישה שמעורב התבואה עם העפר ומנפץ את האוכל מן עפרותיו אינו חייב אלא משום בורר. ואפשר כיון דדש ומנפץ מלאכה אחת הם אעפ"י שאינו דומה ממש למלאכת הדישה מ"מ כיון שמתקן האוכל ע"י ניפוץ דוקא הוי תולדה דדש וחייב משום דש. אבל אם נטל בידו אוכל שיש בו עפר מעורב ונפח בפיו את העפר כיון שהוא דומה להפרחת הרוח אינו חייב אלא משום זורה, ועי' בערך דש וערך זר שפי' כן ע"כ. ולא ידענא מאי תירץ לפי דרכו שהבין שהאוכל והעפר מעורבים א"כ היכי מתרץ כיון שמתקן האוכל ע"י ניפוץ הוי"ל תולדה דדש, ואכתי קשה דלא שייך דישה אלא במפרק דבר המחובר כמו שבולים, משא"כ הכא דהם מעורבים האוכל והעפר לא שייך דישה. ונראה לפרש דהערוך מיירי בפירות שעלו בהם ונדבק בהם העפר וצריך ניפוץ מן העפר משו"ה כתב דהוי תולדה דדש ממש, דכמו שמפרק הקש מן התבואה הכי נמי מפרק העפר הדבוק מן הפירות. אח"כ ראינו שכן תי' הרב שם חדש על ס' יראים עי"ש בעמוד זמנים (דף נ"ג ע"ב).

יז. מותר לסחוט אשכול של ענבים. דין זה הוא סברת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והתוס', אבל לפי סברת ר"ח אפי' אם סחט לתוך האוכל אסור כמ"ש לקמן (סעי' ז'). ודעת מרן ז"ל דנקטינן כהרי"ף והרמב"ם כמ"ש בב"י וכן דעת האחרונים ז"ל.

חי. סעיף ה': יש מי שאומר דה"ה לבוסר וכו' ור"ת אוסר בבוסר וכו'. הנה לענין לסחוט הבוסר לתוך האוכל פלוגתא דר"י ור"ת, דהר"י ס"ל דדינו כענבים, ור"ת ס"ל דבוסר אסור. ומרן ז"ל בב"י לא הכריע הדין. והכא בש"ע כתב לשון הזה יש מי שאומר ור"ת אוסר. וכתב הרב שיירי כנה"ג הגב"י (אות ז') דלא לחנם כתב סברת המתיר, אלא לומר דהרוצה לסמוך על סברא זו יכול לסמוך עליו. והרב אליה רבה (ס"ק ז') הביא דברי הש"ע, משמע מדבריהם דלענין דינא יש להחמיר, אלא דהסומך על סברא ראשונה לא הפסיד, וכ"כ הרב ר"ז (ס"ט) דיש להחמיר, וכ"כ הרב אש"א בה' יו"ט (סי' תק"ד ס"ו ס"ק ג').

ו. מותר לסחוט לימוני"ש.
ז. לסחוט כבשים (פי' פירות ומיני ירקות המומתים במומץ ומלח כדי שלא ירקבו) ושלקות אם לגופם שא"צ למים ואינו סוחטן אלא לתקנם לאכילה אפילו סוחטן לתוך קערה שאין בה אוכל מותר ואם צריך למימיהן מותר לסחוט לתוך קדירה שיש בה אוכל אבל אם אין בה אוכל אסור ולר"ת כל שהוא צריך למימיהן חייב חטאת אפילו סחטן לקדירה שיש בה אוכל. (ולכביו הסומטן מקטל לקדירה נמי מסור) (טור).
ח. הסוחט דג לצירו דינו כסוחט כבשים ושלקות למימיהן.
ט. השלג והברד אין מרסקין אותם דהיינו לשברם לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיו אבל נותן הוא לתוך כוס של יין או מים והוא נימוח מאליו ואינו חושש וכן אם הניחם בחמה או כנגד המדורה ונפשרו מותרים.
י. מותר לשבר הקרח כדי ליטול מים מתחתיו.
יא. צריך ליזהר בחורף שלא יטול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד ואם יטול יזהר שלא ידחקם בין ידיו שלא יהא מרסק.
יב. יש ליזהר שלא ישפשף ידיו במלח.
יג. דורס שלג ברגליו ואינו חושש.
יד. הר"מ מרוטנבורג מתיר להטיל מי רגלים בשלג והרא"ש היה נזהר.
טו. אסור לפרוס סודר ע"פ החבית וליתן ע"ג הכלי שדולים בו שמא יבא לידי סחיטה אבל בגד העשוי לפרוס עליו מותר שאינו חושש עליו לסחטו.
טז. אסור להדק מוכין בפי פך שיש משקין משום סחיטה.

גדולות אלישע

יט. ולענין הסוחט בוסר לתוך האוכל לאכלו לאלתר, דעת ה' ט"ז להתיר, וכן דעת הע"ש כמו שהביא המג"א (בס"ק ז'), וכן דעת הרב יד אהרן בהגה"ט, וכן דעת הרב אליה רבה (ס"ק ח'), וכן דעת הרב מאמ"ר (ס"ק ז'). אבל המ"א פליג על זה וס"ל דאף לאלתר אסור, וכן הרב ר"ז (באות ח') ס"ל כהרב מ"א. ולענין דינא נקטינן דלאלתר מותר כיון דרוב אחרונים ס"ל דלאלתר מותר.
כ. ה"ה בי"ט הדין כן דבסוחט ענבים לתוך האוכל מותר ואם לאו אסור כמ"ש מרן ז"ל בה"י יו"ט (ס' תק"ה) גבי בהמה המועדת לאכילה. ואם סוחט בוסר לתוך אוכל בי"ט זה תלוי בפלוגתא דרב יוסף ור"ת כמ"ש מרן ז"ל בב"י (ס' תק"ה) שהביא זה הפלוגתא, וסיים וכבר נתבאר בס' ש"ך, משמע דיין י"ט ודין שבת שוה לזה.
כא. כתבנו בסמוך משם מרן ב"י ז"ל דלסחוט בוסר לתוך אוכלים בי"ט לס' ר"ת אסור. וקשה כיון דסוחט בוסר לתוך אוכל ליכא איסור סחיטה אלא איסור ברירה, וברירה ביו"ט שרי כמ"ש (ס' תק"י). וראיתי להרב מגן אברהם ז"ל (ס' תק"ה סו' ס"ק ג') שהקשה קושייא זו שכתב וז"ל ואע"ג דמותר לברור ביו"ט מ"מ לסחוט אוכל מתוך פסולת אסור עכ"ד. ומשמע מדברי אש"א שם דהבין דבריו דאע"ג דהוא בורר וברירה ליכא בי"ט מ"מ כיון שהוא דרך סחיטה אסור.
כב. המורם מן האמור דבענבים ורמונים אסור לסוחטן בין בשבת בין בי"ט אלא דוקא לתוך האוכל, ובבוסר אפי' אם סוחטו לתוך האוכל בזה פלוגתא דהר' יוסף ור"ת, וכתבנו לעיל דהפוסקים ס"ל לענין הלכה קי"ל כר"ת. ומעתה יש לתמוה על מנהגינו פה בגדאד יע"א דמנהג שלהם דביו"ט כשעושין תבשיל חמוץ סוחטים את הרמונים או את הבוסר שלא לתוך האוכל. ואין ליישב מנהגינו משום דבעירינו אין עושין משקין לשתייה מהרמונים ומהבוסר והו"ל כשאר פירות דכתב מרן ז"ל דשאר פירות מותר לסחטן, חדא דכתב מרן ז"ל בב"י וז"ל ולא עוד אפי' אם רובא דעלמא אין נוהגים לסחוט אותו פרי למימיו אם נודע לנו שבשום מקום סוחטים אותו למימיו אסור לסוחטו כדאשכחן ברמונים שלא היו נוהגים לסוחטן ואפי"ה אסרו משום דבי מנשיא, ואפי' מאן דאקשי ודבי מנשיא הוא רובא דעלמא, לא אקשי הכי אלא משום כיון דיחידאה הוא בטלה דעתו, אבל אם היה מנהג מקום אחר לסוחטן הוי ניחא ליה דנחוש להם וכדחיישינן למנהג ערבייא גבי מקיימי קוצים בכרם עכ"ל ע"ש. והכא מי יאמר לנו שלא יש מקום שעושים אותו למשקה. ועוד כיון דבזמן הגמ' אסרו אותם להרמונים מי יוכל להתיר אותו.
ונראה ליישב המנהג דכיון דמבשלים אותו וסוחטין אותו לתוך הקערה מוכחא מילתא דלאו למשקה בעי ליה, ומנא אמינא לה דכתב הלבוש (ס"ד) וז"ל מותר לסחוט אשכול של ענבים וכו' אבל אם אין בה תבשיל וה"ה בקערה שאין בה תבשיל אע"ג דקצת נראה דלאו למשקה קא בעי להו דבקדרה ובקערה לא שתי אינש לא מוכחא מילתא דלאוכל קא בעי ליה ואיכא איסורא עכ"ד. מוכח מדבריו דאם סוחטו לתוך קדרה או קערה שאין בה אוכל אבל רוצה לתתו לתוך האוכל איסורא דרבנן איכא משום דלא מוכחא כולי האי דלאוכל קא בעי ליה. וכ"כ הרב מש"ז (ס"ק ה') וז"ל מ"ש המחבר (בסעיף ד') דקדרה שיש בה תבשיל, הא אין בה תבשיל אף דסוחטו לאוכל אסור משום מראית עין דהרואה אומר דלמשקה בעי לה וכו'. וכן הביא הגאון מחב"ר ז"ל (אות ד') משם הרדב"ז דאם סוחטו לתוך הקדרה ופי' דלאוכל קא בעי ליה דפטור אבל אסור. מכל הני מוכח דאם סוחטו לקערה שאין בה אוכל איסורא מדרבנן הוא דאיכא כיון דלאו מוכחא מילתא כולי האי. אבל למנהגינו שבתחילה מביאין הרמונים ומניחים אותם בקדרה ומניחים מים עליהם ושולקים אותם ואח"ך סוחטין אותם הא ודאי מוכחא מילתא דלאכילה קא בעי ליה, וליכא אפי' איסורא דרבנן דאין דרך לעשות משקה לשתייה לבשלו בתחי' ולהניח בו מים, כן נראה לי ליישב מנהגם של ישראל שסוחטים הרמונים שלא לתוך האוכל.
אכן ישבנו המנהג שסוחטים הרמונים אבל מה שנוהגים לבשל ולסחוט הבוסר ביו"ט זה לא מצאנו ידינו ורגלינו. דלסברת ר"ת אף אם סוחטו לתוך האוכל אסור משום ברירה, ואף אם נאמר כיון דמבשלים אותו ואח"כ סוחטין אותו מוכחא מילתא דלאוכל בעי לה והו"ל כסוחט לתוך האוכל מ"מ הא בבוסר אפי' אם סוחט לתוך האוכל לסברת ר"ת אסור משום ברירה, וכתבנו לעיל דרבני האחרונים ס"ל כר"ת, ואפשר דנהגו עפ"י סברת רבי יוסף דס"ל דבוסר דמו לענבים ולתוך האוכל מותר. והכא כיון דמבשל להו מקודם מוכחא מילתא דלאוכל קא בעי ליה משום הכי נהגו לסחוט שלא לתוך האוכל.
ויש מבני הישיבה שרצו ליישב המנהג שסוחטין את הבוסר ביו"ט לתוך האוכל אפי' לס' ר"ת, והוא כי כתבנו לעיל (אות י"ט) דלסחוט את הבוסר לאלתר לתוך האוכל בזה פליגי רבני [האחרונים] דלס' הרב מ"א ור"ז אף לאלתר אסור, ולס' הע"ש והט"ז ודעימייהו לאלתר שרי, ופסקנו לעיל כיון דרובא ס"ל דלאלתר שרי הלכתא כוותייהו. והכא כיון דמיד שסוחטין את הבוסר נותנים אותו לתוך התבשיל הגם שיש שהות הרבה עד שיתבשל התבשיל מ"מ מקרי לאלתר. מ"מ לא מלאנו לבנו לסמוך על זה דאפשר דלא מקרי לאלתר ענין זה כיון דיש שהות הרבה עד שיתבשל התבשיל, ועוד דיש בני אדם שסוחטין את הבוסר ומניחים אותו בכלי ואחר זמן הרבה מניחים אותו בתבשיל, וא"כ לא שייך למימר שסמכו על ס' המתירים לאלתר כיון דעושין שלא לאלתר. וא"כ אם יש ליישב המנהג צריך ליישבו כמו שכתבנו לעיל דס"ל כס' הרב יוסף ז"ל דבוסר וענבים שוים דלתוך האוכל מותר, והכא הגם דלא סחטי לתוך האוכל כיון שמבשלים אותו מקודם מוכחא מילתא דלאוכל קא בעי ליה ושרי.
וכל זה כתבנו לישב המנהג אבל אין לסמוך על ישובים אלו וכל אדם יצוה לבני ביתו דאם סוחטים רמונים יסחטו לתוך הקדרה שיש בה תבשיל, אבל בוסר אפי' לתוך האוכל לא יסחטו אותו כיון דכתבינן לעיל דרבני האחרונים ס"ל הכי דאפי' לתוך האוכל אסור, ומה גם דכתבו דמרן ז"ל הכי ס"ל וכמ"ש לעיל.
כג. סעיף ו': מותר לסחוט לימוני"ש. הרב מר וקציעה חלק על מרן ז"ל בב"י ואסר לסחוט לימוני"ש לעשות משקה אף שמערבו במשקה אחר עי"ש. ולכן הנכון שמי שעושה לימונאד"ה שיתן הסוכר בכוס ועל הסוכר יסחוט הלימון ואח"ך יתן המים, ועי' מ"ש הרדב"ז בחדשות (סי' יו"ד) עי"ש, מחב"ר (אות ב'). וכל זה ברוצה לעשות ממנו משקה ולשתות אבל אם רוצה לטבל בו אוכל או לתתו אח"ך בתוך האוכל, כ"ע מודים דשרי אפי' שלא לתוך האוכל וליכא ביה חומרא כלל.
כד. לימוני"ש כבושים במלח דינם ככבשים ושלקות, מ"א (ס"ק ח'), אליה רבה (ס"ק ד').
כה. אם התפוח מבושל וסוחט שיצא ממנו פשיטא דשרי דהא סוחט כל האוכל ממנו, ט"ז (ס"ק ה'), אליה רבה שם, ר"ז (ס' ט"ו).
כו. סעיף ט': השלג והברד אין מרסקין אותם וכו' אבל נותן הוא לתוך כוס יין או של מים והוא נימוח מאליו ואינו חושש וכו'. מדכתב נותן הוא לתוך הכוס והוא נימוח מאליו משמע דלרסק בידים לתוך הכוס שיש בו מים אסור, וכן משמע מלשון הטור שכתב וז"ל אין מרסקין השלג והברד וכו' אעפ"י שמתמחה כיון שאינו עושה בידים שרי, וכן נראה דעת הלבוש שכתב (בסעיף יו"ד) וז"ל אבל נותן הוא שלג וברד לתוך כוס של יין או של מים והוא נימוח מאליו ואינו חושש כיון שאינו עושה בידים. אבל הרמב"ם והרמב"ן והר"ן והמ"מ הביאם הרב מ"א (ס"ק יו"ד) כתבו בשם התוספתא דאפי' לרסק בידים לתוך הכוס שרי, וכן הרב אליה רבה (ס"ק יו"ד) הביא משם שה"ג דאפי' לרסק בידים לתוך הכוס שרי. ולדידהו הא דכתב מרן ז"ל (סעיף י"א) צריך ליזהר בחורף שלא יטול וכו' ואם יטול צריך שלא ידחקם בין ידיו שלא יהא מרסק, הא נמי שרי כיון דתוך המים אפי' לרסק בידים שרי הוא הדין הכא דהא מתערב עם מי נטילה, כ"כ הרב מ"א (ס"ק ט"ז) והר' אליה רבה (סקי"א). ויש לתמוה על רבינו מרן ז"ל דלמה לא פסק כהרמב"ם דאפי' לרסק בידים לתוך הקערה או לתוך הכוס דשרי כיון דדרכו של מרן ז"ל היכא דלא פליגי הרי"ף והרא"ש על הרמב"ם ז"ל לפסוק כהרמב"ם. ונראה דמרן ז"ל ס"ל דברייתא דידן פליגי אתוספתא, דגמ' דידן הכי איתא אבל נותן לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש, ומדלא קתני מרסק הוא לתוך הכוס כדקאמר התוספתא משמע דלרסק בידים ס"ל לברייתא דאסור. וכן משמע מלשון הר"ן סוף פ' במה טומנין שהביא לשון הברייתא וכתב אח"ך ובתוספתא משמע שאפי' לרסק בידים שרי דקתני אבל לרסק וכו', משמע מדבריו דגמ' דידן דקתני אבל נותן הוא לתוך הקערה משמע דלרסק בידים ס"ל לגמ' דידן דאסור. וכן נראה מהרא"ש ז"ל סוף פ' במה טומנין שהביא לשון הברייתא ואח"ך כתב וז"ל צריך אדם ליזהר בחורף כשנוטל ידיו בשבת שלא יהיה ברד ושלג במים שמא ירסקנו במים, ואם איתא דס"ל דלרסק בידים שרי א"כ למה הצריך ליזהר שלא יהיה ברד במים שמא ירסקנו כיון דס"ל דלרסק מותר וכמ"ש בשם מ"א והרב אליה רבה דלהרמב"ם ודעימיה אין צריך ליזהר כשנטל ידיו בשלג שמא ירסק, אלא ודאי ס"ל להרא"ש דלרסק בידים דאסור. וכיון דהרי"ף והרא"ש הכי ס"ל משו"ה שפיר פסק מרן ז"ל דלרסק בידים דאסור. וכ"כ הרב ר"ז (בסוף סעיף י"ט) שכתב ויש להחמיר כסברא ראשונה. ומעתה קם דינא כסברת מרן ז"ל דדווקא להניח השלג לתוך המים והוא נימוח מאליו דשרי אבל לרסק בידים דאסור.
זך. סעיף יו"ד: מותר לשבר הקרח כדי ליטול המים מתחתיו. נ"ל בנהר או באר אסור, מ"א (ס"ק ט"ו), ר"ז (סעי' י"ח). אבל הר' א"ר (ס"ק ט"ו) דקדק מדברי הלבוש דס"ל דאף באר או נהר מותר, וכן הר' מחצית השקל (ס"ק ט"ו) הביא משם ת"ש דמותר, וכן הר' מאמר מרדכי (ס"ק י"ד) פליג על הרב מ"א, וכן עיקר.
כח. סעיף י"ב: יש ליזהר שלא ישפשף ידיו במלח. כתב הר' ט"ז (ס"ק ט') לפי שנימוח והוי נולד, כ"כ הטור בשם בה"ת. וכתב הע"ש (ס"ק כ"ח) והיינו משום דבה"ת אזיל לטעמיה דבשלג וברד ג"כ סבר דאסור מטעם נולד, אבל לדעת מרן ז"ל הטעם הוא משום גזירת שלא יסחוט פירות עכ"ד הע"ש. ולענ"ד נראה דאף מרן ז"ל מודה דבמלח איכא משום נולד, דאף דמדברי מרן מוכח דלא ס"ל טעם נולד בברד ושלג מדהתיר להניחם בחמה ולמאן דאית ליה טעם נולד אפי' אם הניחם בחמה ונפשרו מאליהם אסור כמ"ש הב"י בשם הר"ן, מ"מ היינו דוקא בשלג וברד דלא דמו למשקין שזבו דהני בעודם קרושים תורת משקין עליהם לכל דבר, אבל במלח דבעודו קרוש אין תורת משקין עליו ואית ביה משום נולד, וכן לטעם רש"י ז"ל דס"ל דטעמא הוי משום דקא מוליד מים ודמי למלאכה שבורא המים, ה"נ במלח איכא למימר האי טעמא שע"י שמשפשף ידיו במלח ונעשים מים דמי למלאכה, וא"כ יצא לנו לכל הטעמים לשפשף ידיו במלח אסור.
כט. והיינו דוקא לשפשף ידיו במלח אסור כיון דמרסקו בידיו, אבל להשליך מים במלח ואח"ך נוטל ידיו בהם מותר כמ"ש גבי שלג רק שיזהר שלא יהיה אסור מחמת מי מלח הנזכר בס' שכ"א, ט"ז (ס"ק ט').
ל. נראה לי דמה שנוהגים לתת סוכר שקורין בלשונינו שכ"ר או מה שקורין בלשונינו קנ"ד דמותר להניחו במים והוא נמחה מאיליו, אבל לרסקו בידים נראה דאסור, דמאי שנא הסוכר מן המלח. וכן נראה מהר' חיי אדם (כלל י"ד אות י"א) שכתב וז"ל אסרו חכמים לרסק השלג והברד וכו' אבל מותר ליתנם בכוס של מים והוא נימוח מאליו, ואפי' לרסק בידים לתוך כוס של מים מותר דלא גזרו אלא כשסוחט המים ויהיו בעין, ולכן מותר לשפוך חמין על סוכר אעפ"י שנימוח. וסוכר מותר לרסקו אפי' בידים כיון שלעולם אוכל הוא עכ"ד. ומ"ש וסוכר מותר לרסקו אפי' בידים כיון שלעולם אוכל הוא, פירוש דבריו שלא תימא כיון דבשלג וברד אסור לרסקו לבדן ה"נ הסוכר, לזה קאמר דזה הסוכר כיון שלעולם אוכל הוא מותר לרסקו לבדו, אבל אם נותן עליו מים מותר אפי' לרסקו בידים. וזהו לס' דפסק בשלג וברד כהרמב"ם ודעימיה דבשלג וברד אפי' לרסקו בידים לתוך הכוס מותר, אבל לס' מרן ז"ל דפסק דלרסקו בידים אפי' לתוך הכוס אסור דין השלג והברד ודין הסוכר שוה דלרסקו בידים אסור.
לא. לענין לרחוץ ידיו בבורית בשבת יש בזה פלוגתא הרב הגה"ה (בס' שכ"ו סעי' יו"ד) כתב משם הרב בנימין זאב וז"ל ואסור לרחוץ ידיו במלח וכ"ש בבורי"ת שקורין ז"ף בל"א או בשאר חלב שנימוח על ידו והוי נולד, והביא דבריו הרב כנה"ג בהגה"ט (בס' ש"ך), וכן הביא משם בעל הזכרונות, וכ"כ הרב חיי אדם (כלל ע' אות ב'), וכ"כ הר' מעשה רוקח (פ' כ"ב ה' י"ג). אבל הרב מ"א (בס' שכ"ו ס"ק י"א) הביא משם הש"ג דיש מתירין, דדווקא ברד ושלג שעומדין למשקים אסור, וכן הרב גינת ורדים (כלל ג' סי' י"ד) התיר בפשיטות, וכן הרב פחד יצחק (אות ב' (ד' י"ב) ג"כ התיר. והרב יד אהרן (בס' שכ"ו) בהגה"ט כתב על דברי הרב גינת ורדים דדבריו דחוקים. והרב ר"ז כתב (בס' שכ"ו סעי' יו"ד) שלדברי האומרים שטעם איסור לרסק שלג וברד הוא מטעם גזירת סחיטת פירות העומדים למשקים שאף השלג והברד למימיהם הם עומדים כמו שנתבאר שם, א"כ בורי"ת ושאר חלב שאין עומדים למשקים מותר לרסק לכתחילה, ואפי"ה סיים בסוף דבריו שיש להחמיר כסברא ראשונה.
ולענין הלכה כיון דהרוב אוסרין ודאי דהכי נקטינן כדברי האוסרין, ומה גם שדברי גינת ורדים הרואה יראה שדבריו דחוקים וכמ"ש הרב יד אהרן, ודאי דהכי נקטינן. וכן עמא דבר בעירינו פה בגדאד יע"א מנהג קדום דכשיש סעודה ביום ש"ק מזמינים בע"ש בורי"ת וממחים אותו מע"ש ומניחים אותו בכלי ורוחצים בו בשבת, נראה דס"ל דלרחוץ בבורי"ת בידים בשבת דאסור.
לב. סעיף ט"ו: אסור לפרוס סודר על פי החבית וליתן על גביו הכלי שדולין בו וכו'. וכן הוא לשון הטור. משמע דדוקא ליתן על גביו הכלי שדולין אסור, אבל אם אינו נותן על גביו הכלי אין בכך כלום. והטעם נראה מדברי הרב נהר שלום (אות ח') דאם נותן עליו הכלי חיישינן שכובד הכלי מגיעו למים ויבא לידי הסחיטה, אבל אם אין נותן עליו כלי מותר ולא חיישינן שיפול למים ויבא לידי סחיטה. ומדברי ר"ע איגר נראה הטעם שמכח הכלי שמלוכלך במשקים חיישינן שיתלכלך הסודר מן הכלי ולא מפני כובד הכלי חיישינן שיפול לתוך המים אלא חיישינן שמא יתלכלך הסודר מן הכלי שמלוכלך במים. ובין למר ובין למר לפי דעת מרן ז"ל אם אינו מניח עליו כלי מותר לפרסו. אבל לפי דעת הרמב"ם ז"ל (פ' כ"ב מהלכות שבת הלכה ט"ו) שכתב וז"ל ואין מכסים חבית של מים וכיוצא בה בבגד שאינו מוכן לה גזירה שמא יסחוט עכ"ד. משמע דאפי' אם אינו מניח עליו כלי אסור לפרוס, וכ"כ הרב ר"ז (אות כ"א) וז"ל אסור לפרוס סודר על פי חבית של מים לכסותה שמא יתלכלך במים ויבא לסחטו להתחייב משום מלבן, משמע דס"ל כסברת הרמב"ם דאפי' אם לא הניח עליו כלי אסור.
לג. והיינו דוקא בחבית מליאה מים או יין לבן דיש בהם משום ליבון, אבל יין אדום או שמן או שאר משקין וכיוצא בהם מותר לפרוס על פי החבית דליכא בהו משום ליבון, ואפי' לשרותו לכתחילה במשקין הללו בידים כגון לסננו עליו מותר מפני שאינו מלבן אלא יין לבן או מים וכיוצא, כ"כ ר"ז (סעי' כ"א).
לד. מ"מ בגד שנשרה אפי' במשקין שאין מלבנים אסור לסחטו משום איסור מפרק שהוא תולדה דשד כמו שסחיטת פירות איסורא משום מפרק, אלא שאינו חייב משום סחיטה זו אלא א"כ צריך למשקין הנסחטים מהבגד, אבל אם אין צריך למשקים הנסחטים ואינו סוחט אלא כדי לנקות הבגד אין זה דומה לדישה כלל שהדש הוא צריך לתבואה שמפרק השבולים, לפיכך אין בסחיטה זו איסור מן התורה אלא מדברי סופרים, ולכן לא גזרו שלא לשרות בגד במשקים שאינם מלבנים משום גזירה שמא יסחוט ויתחייב משום מפרק כיון שאינו חייב אלא א"כ צריך למשקים הנסחטים, וזה אין לחוש כלל שיסחוט הבגד לצורך המשקים שיסחטו ממנו מפני שאינם חשובים כלום ואין דרך כלל לעשות כן, ר"ז שם, מטה יהודה (סוף סק"ו).
לה. אם נשבר כלי עם משקין אסור לתת לתוכם בגד כדי שיבלע בו המשקה לסחטו, ואפי' אם דעתו להמתין לסחטו עד מו"ש אסור דגזרינן שמא יסחוט בשבת כיון שעושה בשביל המשקה. אבל אם נשפך יין ושאר משקין על כלי עץ מותר לנקותו ולקנחו במפה ולא גזרינן שמא יסחוט כיון דמשליך לאיבוד אין בו איסור דאורייתא, ומ"מ אסור לסחוט. אבל אם נשפך מים אסור לקנחו במפה המקפיד עליו דחיישינן שמא יסחוט וחייב משום מלבן, הרב חיי אדם (כלל י"ד אות י"ב).
לו. מדברי הרב חיי אדם (כלל נ"ז אות י"ג) משמע דחלב דינו כשאר משקים ולא כמים, וא"כ מותר לשרות בגד בחלב אם צריך לשרותו ולא חיישינן שמא יסחוט כיון דלית ביה משום מלבן עי"ש.
לז. נראה דיין שרף שלנו הלבן דינו כמים דמלבן, והגם דהרב ר"ז (סעי' כ"א) השווה השכר לשאר משקים, היינו בשכר שלהם אבל השכר שלנו שהוא מן הזיעה אנחנו רואים שאם יפול כתם על הבגד מכבסין אותו במעט יין שרף ומתלבן. וא"כ ודאי דדינו כמים דלאו דווקא מים אלא כל דבר שמלבן. וכן נראה מדברי הרב ר"ז (אות כ"א) שכתב וז"ל מפני שאינו מלבן אלא מים ויין לבן וכיוצא בהם, משמע דלאו דוקא מים אלא כל דבר שמכבס.
לח. סעיף ט"ז: אסור להדק מוכין בפי פך שיש בו משקין משום סחיטה. וכתב הרב מ"א (ס"ק י"ח) וז"ל משום סחיטה, פירוש דכשמהדק והוא לח הוא נסחט עכ"ד. נראה לפרש כוונתו דהוקשה לו דלא תימא דהאי דהאמר מרן ז"ל משום סחיטה הוא דחיישינן שמא יסחוט ולא בודאי אתי לידי סחיטה דא"כ הו"ל דבר שאין מתכוין וקי"ל דבדבר שאין מתכוין מותר, ומשו"ה פירש דזה הוי פסיק רישיה כיון שהוא לח. וצ"ל דמיירי דנסחט לתוך הפך דלא אזיל לאיבוד ומשו"ה אסרינן בפסיק רישיה לכ"ע, דאי מיירי דאינו נסחט לתוך הפך אלא יוצא לחוץ והולך לאיבוד א"כ הו"ל פלוגתא דערוך והחולקים עליו, והכא משמע דדין זה אתי לכ"ע, וכן משמע בב"י שהביא משם הר' הערוך דהאי אודרא דשישא מיירי בנסחט לתוך הפך. וכ"כ הגאון ר"ז (סעי' כ"ב) וז"ל אסור להדוק מוכין בפי הפך שיש בו משקין שמא יבא לידי סחיטה שע"י ההידוק יסחטו המשקין הבלועין במוכין לתוך הפך, ואף שאינו מתכוין מ"מ פסיק רישיה ולא ימות הוא כשיהדק היטב וכו' ע"ש. מבואר מדבריו דדוקא בסוחט לתוך הפך הוא דאסור. ומעתה יצא לנו מזה דוקא במוכין לחים הוא דאסור אבל אם אינם לחים מותר.
לט. לאו דוקא שמהדק בקושי היטב אלא כל שמהדקו אסור אפי' אינו מהדקו כ"כ בקושי, הרב ר"ז (סוף סעיף כ"ב).
מ. עיין להר' מט"י עייאש (ס"ק ו') שכתב וז"ל משום סחיטה, אינו רוצה לומר דגזרינן שמא יבא לסחוט דהא כיון שהמשקה הבלוע בהם אינו מגופן אלא דאתי מעלמא הו"ל ככבשים ושלקות והוי גזירה לגזירה, וכן הוא דעת התוס' (דף קמ"ה) דהך איסור דהידוק מוכין אינו אלא למאן דמחייב חטאת בכבושים. והש"ע דפסק לתרוייהו צ"ל דפסיק רישיה ובודאי סוחט הוא מכח ההידוק, וכ"כ הרב מ"א (ס"ק י"ח) וז"ל פירוש כשמהדק והוא לח הוא נסחט ע"כ. ודבריו לא זכינו להבינם, חדא במ"ש לדעת התוספות דהדוק מוכין אינו אלא למאן דמחייב

יז. ספוג אין מקנחין בו אא"כ יש בו בית אחיזה גזירה שמא יסחוט.
יח. חבית שפקקו בפקק של פשתן לסתום נקב שבדפנה שמוציאין בו היין יש מי שמתיר אע"פ שא"א שלא יסחוט והוא שלא יהא תחתיו כלי דכיון שאינו נהנה בסחיטה זו הוי פסיק רישא (פי' ליקוט נמקך בהכלח מבכר מה כמו המות הגמקך בהכלח מהמתק הרמק) דלא ניחא ליה ומותר וחלקו עליו ואמרו דאע"ג דלא ניחא ליה כיון דפסיק רישא הוא אסור והעולם נוהגים היתר בדבר ויש ללמד עליהם זכות דכיון שהבריזא ארוכה חוץ לנעורת ואין יד מגעת לנעורת מותר מידי דהוי אספוג (פירק הגעוך ספוג הוא על רמק גג גמל גמיס וכשעה שמריס רמקן להסתכל כעוסס יוכל לומו הספוג על עיניו ומיו נומה לכוס ולולי זה לא היתה ספינה נעולת מפניו) שיש לו בית אחיזה ולפי שאין טענה זו חזקה ויש לגמגם בה טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב (וע"ל סי' ק"ל עוד מדיני סחיטה).
יט. ליתן כרכום בתבשיל מותר ואין לחוש לו משום צובע דאין צביעה באוכלין.
כ. יש מי שאומר שהאוכל תותים או שאר פירות הצבועים צריך ליזהר שלא יגע בידיו צבועות בבגדיו או במפה משום צובע אבל אם צובע פתו במשקה הפירות לית לן בה דאין צביעה באוכלין.

שכא דיני תולש בשבת ודין טוחן ודיני תקוני מאכל או מעבד ולש. ובו י"ט סעיפים:
א. חבילי פיאה אזוב וקורנית (פי' מין עמב) הכניסן לעצים אין מסתפקין מהם הכניסן למאכל בהמה קוטם ואוכל ביד אבל לא בכלי ומולל בראשי אצבעותיו.
ב. אין עושין מי מלח הרבה ביחד לתת לתוך הכבשים משום דדמי לעיבוד אבל יכול לעשות ממנו מעט לתת לתוך התבשיל ואם נתן לתוכו שני שלישי מלח אסור לעשות ממנו אפילו מעט.
ג. אסור למלוח חתיכות צנון ד' או ה' ביחד מפני שנראה ככובש כבשים והכובש אסור מפני שהוא כמבשל אלא מטבל כל אחת לבדה ואוכלה אבל ביצים מותר למולחן.

גדולות אלישע

חטאת בכבושים משו"ה הקשה לו על הש"ע דפסק בתרווייהו והוצרך לתרץ דהך דסוחט מוכין דמיירי בפסיק רישיה והבין בדברי המ"א דהוקשה לו הך קושיא והוצרך לפרש דמיירי במהדק מוכין לחים, הרואה יראה בדברי התוס' שם דהך דכתבו התוספות דהתם רבא דקאמר ליה דס"ל כר"י דמחייב חטאת לדברי רש"י הוא דקאמרי הכי, אבל הם כבר פירשו בראש דבריהם דהא דאינו חייב בכבשים ושלקות בסוחט למימיהם משום דרב לטעמיה דאמר דבר תורה דאינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים, ולדבריהם דוקא בכבשים ושלקות ליכא חיוב חטאת, אבל בבגד הבלוע במשקין לעולם חייב משום מפרק ומעתה לא קשיא מפסק מרן ז"ל אהדדי דס"ל כתוספות דעל כבשים ושלקות אינו חייב חטאת, אבל בגד הבלוע במשקין כשאין המשקין הולכים לאיבוד חייב חטאת. וכן הביא הב"י בשם הר"ן שהביא משם ר"ת דתרי גווני סחיטה נינהו, חד תולדה דמלבן, וחד תולדה דדש עי"ש שהאריך. ומבואר מדבריו דבצריך למשקין חייב משום תולדה דדש, ובאינו צריך למשקין אית ביה איסורא מדרבנן. וכן נראה מדברי הרב הלבוש (סט"ו) שכתב וז"ל הסוחט בגד להוציא מימיו שבו אע"פ שאינו חייב משום דש שאינו דומה לדש שאין שייך דישה אלא מה שצריך למשקה הנסחט שמפרק ממנו מ"מ הוא חייב משום מכבס וכו' עי"ש. משמע דדוקא דבאינו צריך למשקה הוא דאינו חייב, אבל בצריך למשקה חייב משום דש, וכן נראה מהרב ר"ז (סעיף כ"א) דבסוחט הבגד וצריך למשקין הנסחטים ממנו חייב משום דש. וכן נראה מהרב מ"א עצמו (ס"ק כ"ג) שכתב סוף דבריו בשם הר"ן על משקין היוצאים ההולכים לאיבוד דאסור מדרבנן, משמע דבאינם הולכים לאיבוד שחייב מדאורייתא. ומעתה מה שפי' בדברי המ"א דהוקשה לו משום דס"ל דמשקין הבלועים שאינם מגופם הוי מדרבנן והויא גזירה לגזירה משו"ה הוצרך לפרש דאיירי דפסיק רישיה, זה אינו כמו שהוכחנו לעיל דדעת מרן ב"י ואחרונים ז"ל דמשקים הבלועים בבגד דאתו מעלמא דחייב משום דש וכמו שהוכחנו מהרב מ"א עצמו. אלא הכי פי', דמ"א הוקשה לו דהוי דבר שאינו מתכוין וקי"ל דבר שאינו מתכוין מותר, ומשו"ה הוצרך לפרש במוכין לחים דהוי פסיק רישיה. ועוד תיקשי לדברי הרב מטה יהודה ז"ל דלפי דבריו שהבין דדעת הש"ע דליכא חיוב חטאת בסוחט משקין מהבגד, א"כ מאי מקשה בסוף דבריו שכתב וז"ל וא"ת כיון דפסק הש"ע (סט"ו) אסור לפרוס סודר על פי החבית שמא יבא לידי סחיטה, ובסי' תק"י סעי' יו"ד פסק ויפרוס עליהם בגד וכו', משום דהתם מיירי ביין ושמן, והכא מיירי בחבית מים. מ"מ היה לן לאסור משום הך סחיטה דדש, דמה לי אם טעם איסור סחיטה משום מלבן או משום דש ומפרק וי"ל וכו'. ומאי מקשה דבסחיטה שהיא משום מלבן איכא איסורא דאורייתא לכ"ע אף לדברי רש"י, וסחיטה שהיא משום דש ליכא איסורא מדאורייתא לפי דבריו דפירש בדברי הש"ע. סוף דבר דדברי הרב מטה יהודה לא זכינו להבינם וצ"ע.

מא. אם נשפך שכר או שאר משקים שאין מלבנים על המפה שעל השלחן והוא רוצה לנקותו, עכ"פ לא ישאוב משם תוך כף אחת ולשפוך לחוץ, דאע"ג דישליכנה לאיבוד מ"מ כאן בשעה שהוא שואב תוך הכף עושה איסור גמור והוי תולדה דמפרק, ובזה הכל מודים לאיסור, ולא יועיל מה שישפוך אח"ך הכף לחוץ דזה מעוות לא יוכל לתקון, אלא בסכין יש היתר לדחות על המפה ולגרור על ידו המשקה שנשפך על המפה שיזוב לאיבוד, רק שלא יגרור בכח, דאל"כ עביד איסור דרבנן עכ"פ לדעה האחרונה, וצריך להזהיר מה שיוכל להיזהר.

אבל אם מים או יין לבן נשפך על המפה אסור לגרור אפי' בסכין דהוי מכבס, ט"ז (סוף ס"ק י"ב). משמע מדבריו דביין או שאר משקין אינו אסור לדחות בסכין אלא בכח, אבל במים או יין לבן אסור לדחות בסכין אפי' שלא בכח. והטעם כתב הרב משז"ז (ס"ק י"ב) ב' טעמים, א' משום דגורר למקום יבש ואמרינן שרייתו זהו כבוסו, טעם השני משום דבמים אם יסחוט בכח יש בו איסור תורה משו"ה אסור אפי' שלא בכח, אבל ביין ושאר משקים דאפי' אם גורר בכח אין בו איסור תורה משו"ה שלא בכח מותר. והר' אליה רבה (ס"ק כ"ב) פליג על הט"ז שכתב וז"ל ונלע"ד גם בכף כשאין נוטל בכח לאו מפרק. ועוד דמה בכך שנוטלו בכח כיון שדעתו להשליכם מכף, וכן משמעות הפוסקים, וכן ראיה מסמ"ג ומרדכי פ' תולין שהקשו מספוג שמקנח היין והשמן הבלוע בקערה ובבגד דאזיל לאיבוד עי"ש עכ"ל הר' אליה רבה. ונלע"ד דהראיה שמביא הרב אליה רבה לדחות דברי הט"ז מספוג דאע"ג שבשאה שמקנחו אינו אזיל לאיבוד קרי ליה אזיל לאיבוד כיון שסופו לסוחטו לחוץ וילך לאיבוד, אינה ראיה, דהתם שבשעה שמקנחו הכל יודעים שסופו לילך לאיבוד, אבל בנוטל בכף הרואה אומר שרוצה לשתותו ואיכא משום מראית העין, וכ"כ הרב משז"ז (סוף ס"ק י"ב).

מב. כתב מרן ז"ל בב"י וז"ל כתב המרדכי בפ' חבית בשם רא"מ דכל דבר השרוי במים אסור לטלטלו גזירה שמא יסחוט, והוא שאותו דבר השרוי במים דבר שאין מקפיד על מימיו ע"כ. וטעות הניכר יש בכאן וצ"ל והוא שאותו דבר השרוי במים מקפיד על מימיו, כ"כ הב"ח ז"ל. ודין זה הביא מור"ם ז"ל (סי' ש"א סעיף מ"ו), ע"ש (סעי' ל"ה), חיי אדם (כלל כ"ב אות ה'). ודוקא בשריה מרובה אבל שרייה מועטת שאין דרך להקפיד עליה לסוחטה מותר, הר' ר"ז (סי' ש"א סעי' נ"ט).

מג. כתב הרב מ"א (באמצע ס"ק כ"ג) וז"ל הסוחט שיער או עור פטור אבל אסור, הרמב"ם פ"ט. ולפי"ז אדם הטובל בשבת צריך ליזהר שלא יסחוט שער הזקן דאית ביה איסורא דרבנן, אבל יכול לקנחו בבגד שלא בכח, אבל אסור לתפוש שני צדדי הבגד ולהניח השער ביניהם ולקנחו בכח דזה הוי סחיטה, וכמ"ש לעי' (אות מ"א) בשם הט"ז דכתב דמשקין הנשפכים על המפה דיש היתר לדחות בסכין על המפה ולגרור על ידו המשקה הנשפך על המפה ויזוב לאיבוד רק שלא יגרור בכח, הכא נמי מקנח שלא בכח ומותר. והגם שהרב ט"ז שם במים אסר אפי' שלא בכח, התם היינו טעמא משום דאם מקנח יש בו איסורא דאורייתא, אבל בסחיטת שיער אין בו איסורא דאורייתא, ומותר להסתפג אפי' בבגד שאינו מיוחד לכך, ולא גזרינן שמא יבא לידי סחיטה כמ"ש מרן ז"ל בב"י (סי' ש"א) גבי מסתפג באלונטית שכתב וז"ל וכתב הר"ן היכי שרי להסתפג אמאי לא חיישינן דילמא אתי לידי סחיטה כדאמרינן בריש פרק במה טומנין גבי ההוא דפריס דסתודר אפומא דכובא, ובפרק אלו קשרים זמנין דמתווסן מאניה ואתי לידי סחיטה. י"ל כיון שכל שרוחצים מסתפגים אם אתה אוסר עליו להסתפג אף אתה אוסרו ברחיצה וא"א שאין הדבר עומד וכו'. ומ"מ בזמן הזה דאפשר בלא רחיצה טוב להסתפג בדבר שאין מקפיד על מימיו, מ"א (סי' ש"א ס"ק נ"ח), ר"ז (בסי' ש"א סעי' ס').

מד. סעיף י"ט: וליתן כרכום בתבשיל מותר וכו' דאין צביעה באוכלים. עי' להרב טל אורות במלאכת הצובע (דף מ"ח ע"ב) שהאריך בענין צביעת האוכלים וסיים בסוף דבריו וז"ל הכלל העולה במ"ש דלא שייך מלאכת הצביעה בדבר הראוי למאכל האדם לא מדאורייתא ולא מדרבנן כמ"ש בש"ל בשם בעל היראים ופסקו מרן ז"ל בש"ע, וגם בד"מ שכתב שמותר ליתן יין אדום בתוך יין לבן כיון שאין צביעה באוכלים, גם בשה"ג סביב להמרדכי פ' כ"ג הביא דברי הרב ש"ל ולא הביא שום חולק בזה. נראה דלדברי הכל לא שייך צביעה באוכלים ודלא כמ"ש הרב מהר"י חאגיז עכ"ד. ומוכח מדבריו שם אפי' ניחא ליה באותו צבע כגון שנותן צבע לתוך יין שרף שיצבע אותו מותר, דהביא דברי שו"ת חכם צבי שהביא ראיה מדברי הרמב"ם (פ"ט מהלכות שבת דין י"ד) וז"ל העושה עין הצבע ה"ז תולדת צובע וחייב, כיצד וכו' או שנתן איסטיס בתוך מי כרכום שנעשה הכל ירוק וכו' ומדנקט שנתן אסטיס בתוך מי כרכום ולא קאמר שאפי' בנתינת הכרכום לתוך המים חייב, אלא ודאי שכיון דהכרכום במים חזי לכל אדם למאכל אינו חייב עליו משום צובע, והסכים עמו לראייה זאת. משמע מדבריהם דאפי' בנתינת כרכום במים הוא נעשה צבע וניחא ליה בהכי אפי"ה כיון דדבר מאכל הוא לית ביה משום צובע. והגם דיש לפקפק על ראיה זו דנוכל לומר דנותן אסטיס לתוך כרכום כיון דאינו מאכל כל אדם חייב עליו, אבל אם נותן כרכום לתוך המים אימא לך דחיובא הוא דליכא אבל איסורא איכא, ומשו"ה נקט הרמב"ם ונותן אסטיס וכו' משום חיוב חטאת הוא דנקט הכי. מ"מ הרבנים הנז' ס"ל דאין לחלק בהכי אלא אם יש צביעה איכא חיוב חטאת ואם לא יש צביעה ליכא חיוב חטאת ומותר נמי.

אך אכתי קשה דמצינו לענין עיבוד אוכלין דאע"ג דאין עיבוד באוכלין מדאורייתא מ"מ איסור מדרבנן איכא דאמרינן פ' כ"ג אמר רבה בר רב הונא האי מאן דמלח בשרא חייב משום מעבד רבא אמר אין עיבוד באוכלין, וכתבו התוס' דמדרבנן איסורא איכא, וכ"כ מרן ז"ל (בסי' שכ"א) גבי אסור למלוח חתיכות צנון וכו' כתב מרן ז"ל משם רש"י דטעמא משום עיבוד, ואע"ג דקי"ל כרבא דאמר אין עיבוד באוכלים אפי"ה איסורא מדרבנן איכא. וא"כ הכא נמי גבי צובע אע"ג דאין צביעה באוכלין מדאורייתא מדרבנן מיהא איכא, ומאי מייתי ראייה מהרמב"ם ז"ל. וי"ל דהרמב"ם ס"ל דאין עיבוד באוכלים אפי' מדרבנן דכתב (בפ' כ"ב הלכה י"ד) וז"ל אבל צנון וכיוצא אסור למלוח מפני שנראה שכובש כבשים בשבת, והכובש אסור משום דהוי כמבשל ע"כ. מדלא פירש הטעם כדפירש רש"י משום עיבוד משמע דס"ל דליכא עיבוד באוכלים אפי' מדרבנן. והרב אש"א (בס"ק כ"ה) דחה דברי הרב שו"ת חכם צבי וכתב וז"ל דס"ל דהרמב"ם תרתי קאמר, אחד אף שנגמר מלאכת הצביעה, שנית אף שהיה צבוע כבר משנה קצת וכדומה אפי"ה הוי צובע, כ"ש כרכום במים משנה מתולדה דחייב עי"ש. ואפשר להליץ בעד הרב שו"ת חכם צבי דס"ל דזה לא הוי רבותא, דמ"ל אם היה מים וצובעו ומ"ל אם היה צובעו בכרכום וצובעו באסטיס, ואם איתא דיש צביעה באוכלים הוו"ל להרמב"ם ז"ל לאשמועינן דנותן כרכום במים דחייב ולאשמועינן הא רבותא טפי משו"ה שפיר מייתו ראיה מהרמב"ם ז"ל, וכן הרב שם חדש על ספר יראים (דף ס"ב ע"א) הביא דברי הרב טל אורות ונראה שהסכים עמו.

המורם מן האמור מדברי הרבנים הנז' דכל מידי דאכילה לית ביה משום צובע ואפי' דניחא ליה באותה צביעה. אך הרב חיי אדם בנשמת אדם (כלל כ"ד אות ג') לחלק יצא דדוקא בשיירי פת ביין ובתותים דאין הפת דרך לצובעו וגם התותים אינם מין צבע, אבל לצבוע תבשיל בכרכום דכרכום הוא מין צבע וגם אותו מאכל דרכו לצבוע בכרכום פקפק בו, וסוף דבריו כתב אף אם נתיר כרכום י"ל נתינת הכרכום אינו משום צבע אלא כדי שיתן בו טעם רק דהצבע ממילא בא, וכיון דאין אוכל בר צביעה לא מחמרינן. אבל מי שדרכו בכך חוששני מחטאת עי"ש. המורם מדבריו דאם הוא מין צבע ונותנו כדי לצבוע דאסור וחושש לו מחטאת, היפך דברי הרבנים הנז'. ומדברי הרב אש"א (ס"ק כ"ה) נראה דאף אם רוצה לעשות המראה שרי ולא אסר אלא במוכר יין שרף ומי דבש שנותן בתוכו צבע כדי שיקנו ממנו דניחא להו בכך, ולא דמי לכרכום שרוצה בכך מ"מ אכילה מותר בכה"ג, וגם אין מתקיים, במוכר הוי דומיא דשוחט עי"ש.

יצא לנו מזה דאם האדם רוצה לצבוע שכר לבן בשבת, אם נותן בו עלים של לימוני"ש שקורין בערבי נב"ע או כרפס או כל מין ירק כיון שאינו ממין הצובעים לכ"ע מותר, אבל אם רוצה ליתן בו דבר שהוא ממין הצובעים כמו קרמז או מין אחר וכיוצא, לדעת הרב שו"ת חכם צבי והרב טל אורות אף זה מותר, ולדעת הרב חיי אדם ענין זה אסור. ולענין מעשה טוב להחמיר שלא יצבע אלא בשאינו מין הצובעים. וכן אם יש לו שכר אדום ורוצה לערבו בשכר לבן ג"כ מותר לכ"ע כמו שמביא הרב ד"מ עי"ש.

מה. כתב הרב ט"ז (באמצע ס"ק י"ב) וז"ל הר"ן ושאר פוסקים דיש ב' מיני סחיטה, הא' הוא משום דהוי תולדה דמכבס דהיינו מלבן ומשו"ה אין איסור אלא במים אבל לא בשאר משקים. ולענין הלכה פסק הטור וש"ע (בסי' שי"ט) דיין הוי כשאר משקים, אלא דכאן כתב ב"י בשם הר"ן ז"ל דיין מלבן. וע"ל לחלק דביין לבן מכבס כמו במים, אבל יין אדום אינו מכבס אדרבא מאדים הבגד ע"כ. והרב אליה רבה (בס"ק כ"ב) הביא דברי הרב ט"ז וכתב עליו ולכאורה ביין אדום הוי כצובע עי' בס"ק שאח"ז ע"כ, ובס"ק כ"ג כתב וז"ל פירות הצובעים וכו' וכן יין אדום או ענבים שחורות וכן דיו או סיקרא, (רוקח סי' יו"ד), ומזה קשה על הט"ז דלעיל ע"כ. כוונת הרב אליה רבה להקשות על הט"ז דלדבריו דמרן (בסי' שי"ט) דמיירי ביין אדום תיפוק לי' משום צובע כיון דביין אדום אית ביה משום צביעה כמ"ש הרוקח וס"ל להרב אליה רבה דלסברת מרן ז"ל ביין ליכא משום מכבס ואפי' ביין לבן ומוקי לדברי מרן ז"ל (בסי' שי"ט) ביין לבן דלית ביה משום צובע ולית ביה משום מלבן, אבל אין הכי נמי דביין אדום הגם דלית ביה משום מלבן משום צובע אית ביה. ומעתה הרואה יראה דמ"ש הרב מאמ"ר (בס"ק כ"א) לתרץ דברי הרב אליה רבה מה שהקשה על הט"ז לא דק איך שיהיה לפי דברי הט"ז דברי מרן ז"ל קשין אהדדי, דלעי' (בסי' שי"ט) פסק דיין מותר לסנן בסודרים ולא חייש משום צובע, והכא פסק דתותים ושאר פירות הצובעים אית ביה משום צובע. וכן קשה על הרב ר"ז דלעי' (בסי' שי"ט סעיף י"ג) פסק דיין אדום או שאר משקים מותר לסנן בסודרים ולא חייש לצביעה, והכא (בסעיף כ"ז) פסק תותים ושאר פירות הצובעים אית בהו משום צביעה. ואין לומר דס"ל דיין לא הוי כפירות הצובעים דתיקשה להו מהרוקח, וכעת צ"ע.

ולענין דינא כיון דהרוקח וז"ל ס"ל דיין אדום אית ביה משום צביעה, ודעת מרן ז"ל לא נתבאר אצלינו, ולפי דברי הרב אליה רבה אפשר לאוקמי דברי מרן ז"ל ביין לבן אבל ביין אדום אפשר לומר דמודה דאית בהו משום צביעה נקטינן להחמיר. ולפי"ז נראה דמפה חדשה אסור לסנן ליחוש לסברת הרב אליה רבה, אבל מפה שכבר סיננו בה יין נראה דיש להקל ולסמוך על סברת הרדב"ז והאגור וכמ"ש הרב אליה רבה (ס"ק כ"ד), וכן כתב הרב חיי אדם (כלל כ"ד אות וא"ו) דכשהוא דחוק יש להקל ע"ש. וכ"ש דאפשר דהכא כ"ע מודים כיון שהוא מלוכלך כבר ביין לית ביה משום צביעה, כנ"ל ליישב המנהג שנהגו ישראל קדושים לסנן היין בשבת בכלי המיוחד להם.

סימן שכ"א

א. סעיף ב': אין עושין מי מלח הרבה ביחד וכו'. והוא הדין בכל המשקין, מ"א (ס"ק ג') משם סמ"ק, אליה רבה (ס"ק ב') משם סמ"ג וסמ"ק, ר"ז (ס"ק ג'), אש"א (ס"ק ג'), והיינו יין או חומץ או שאר משקים, כ"כ הרב א"ר שם.

ב. שם. דברי רבינו המחבר צריכים ביאור, דמתחלת דבריו משמע שכתב אין עושין מי מלח הרבה וכו' לתת לתוך הכבשין, משמע דאפי' במי מלח הרבה אינו אסור אלא דוקא לתת לתוך הכבשים, אבל אם רוצה לעשות מי מלח הרבה לאכול מיד ולתת לתוך התבשיל מותר. ומסוף דבריו משמע שכתב אבל יכול לעשות ממנו מעט לתת לתוך התבשיל, משמע דדוקא מעט לתת לתוך התבשיל מותר, אבל מרובה אפי' לתוך התבשיל אסור. עי' להרב עולת שבת (ס"ק א') שהקשה קושיא זו, ותירץ דרבינו אורחא דמילתא נקט דדרך העולם דעושין מרובה לכבשים ומועט לתבשיל, ובאמת אסור מרובה אפי' עושה ליתן לתוך התבשיל דלא פלוג רבנן במילתייהו, אבל מועט אינו מותר אלא לתוך התבשיל עי"ש. ודברי הרב עולת שבת צריכים ביאור כיון דנותן לתוך התבשיל היאך מקרי מרובה כיון דתבשיל שלו הוא מרובה ועושה מי מלח לפי שיעור תבשיל שלו, וא"כ למה מקרי מרובה, וכי נתנו דבריהם לשיעורין. ונראה לפרש דבריו דאם עושה לאכול ממנו עכשיו לצורך אותה סעודה והנשאר עושה לצורך טיבול סעודה שנייה זהו מקרי הרבה ואסור, ואינו מותר אלא דוקא לצורך טיבול אותה סעודה. וכ"כ הר"ז בש"ע שלו (ס"ג) וז"ל ואפי' לעשות מי מלח או שאר משקין עם מלח שלא לתת לתוך הכבשים אלא לטבול בהם פתו ולתת לתוך התבשיל אסור לעשות מהם הרבה ביחד דהיינו לעשות בבת אחת לצורך טיבול שתי סעודות אלא מעט לצורך סעודה אחת בלבד, וציין עליו באות ק' שהוא מע"ש, משמע דהבין דברי העולת שבת כמ"ש.

ג. שם. אבל יכול לעשות ממנו מעט וכו'. דוקא לצורך אותה סעודה אבל לצורך סעודה אחרת אפי' מעט אסור, ע"ש (ס"ק א'), מ"א (ס"ק ד'), ר"ז (סוף ס"ק ג'). אבל הרב אליה רבה (בס"ק ג') כתב דהראיה שהביא הע"ש והמ"א מהר"ן לאו ראיה, דהר"ן דנקט לסעודה זו אורחא דמילתא נקט, וכתב שכן משמע מהרמב"ם ור"י, והביא משם שה"ל שכתב וז"ל מותר לעשות מי מלח מועטים בשבת לצורך יומו עכ"ד, משמע דאפי' לצורך סעודה אחרת מותר, וכתב שכן משמע מס' התניא עי"ש. וכן דעת הרב נהר שלום דכל שהוא מועט מותר אפי' לסעודה אחרת והוכיח כן מדברי התוס' עי"ש. וכ"כ הר' יד יוסף משם המאירי.

ד. כתב הרב עולת שבת (סוף ס"ק א') וז"ל אמרינן בגמ' לדברי ר"י ואלו המי מלח המותרין נותן שמן לכתחילה לתוך המים או לתוך המלח ופי' רש"י הטעם משום דהשמן מעכב את המלח להתערב יפה עם המים ומתיש כוחו מהיות מי מלח עזים ע"כ. ומדברי ר"י נלמד לחכמים דכשם דלר"י דאוסר אפי' מי מלח מועטים התיר בנותן שמן לכתחילה, הה"ד לרבנן דאוסרים במרובה ג"כ מתירים בענין זה בנותן שמן בתחילה דמאי שנא עכ"ד. וכן נראה מדברי הת"ש שהביאו הרב מחה"ש (ס"ק ד'), וכן דעת הרב מחה"ש בפי' דברי המ"א דאפי' במרובים אם צריך לאותה סעודה נותן שמן תחילה מותר, אבל דעת הרב אליה רבה (ס"ק ג') דרבנן דפליגי אר"י אסרו אפי' בשמן תחילה, וכתב שכן משמע בהרמב"ם פ' כ"ב, ור"י ומרדכי ושו"ג. וכ"כ הרב מאמ"ר (ס"ק ב'). אבל בישועות יעקב הכריע להקל עי"ש.

ה. סעיף ג': אסור למלוח חתיכות צנון וכו' מפני שנראה שכובש כבשים וכו'. כתב ט"ז (ס"ק ג') דאסור לשפוך בשבת יין או שאר משקים לתוך כלי שיש בו חומץ כדי שגם זה יהיה חומץ אח"כ דזה הוי ככובש כבשים, דהא מתכוין שאותו המועט ששופך שם יהיה נכבש ומתחמץ עי"ש, אליה רבה (ס"ק ו'), חיי אדם (כלל ל"ב סוף אות ח'). אבל הרב יד אהרן בהגב"י פליג על הט"ז וס"ל דלא דמי לכובש כבשים, ואסר ליה מטעמא אחרינא משום דאין שבת מכין לחול עי"ש [א"ה. עיין משנה ברורה וכף החיים להר"י סופר שכ' טעם הי"א משום דמחזי כעובדא דחול].

ו. נראה דלפעמים עושים מי צמוקים לקדוש וביום השבת מניחים הצמוקים לתוך כלי שיש בו חומץ כדי שגם זה יהיה חומץ, דאסור לדעת הט"ז ודעימיה משום כובש כבשים, ולדעת יד אהרן משום דמכין משבת לחול. וכן לפעמים שאוכלים תמרים ויוצאים בהם תמרים מתולעים אסור ליתנם לתוך כלי שיש בו חומץ.

ז. כתב הרב משז"ז (סוף ס"ק ג') וז"ל והוי יודע דאסור ליתן ירק חי לתוך חומץ חזק כשיעור שיתן על האור וירתיח דהוי כבוש ביו"ד ק"ה, ונראה כמבשל בשבת לטעם הרמב"ם ז"ל. ולהטור י"ל במלח שייך עיבוד, ואפשר אף בדיעבד כה"ג אסור דהוי כעין בישול ול"ד לכ"ש וצ"ע עכ"ד. ונראה פי' דבריו דהרמב"ם דס"ל דטעם כובש כבשים דהוי כמבשל זה אסור, אבל להטור דטעם כובש כבשים משום דהוי כמעבד לא שייך מעבד אלא במלח, ולפי דברי הטור מותר ליתן ירק חי לתוך חומץ חזק. אח"כ ציין ועי' מ"א (אות ג'), וט"ס וצ"ל (אות ז'). ועי' באש"א (סוף אות ז') דהוכיח מדברי המ"א שמותר, וא"כ כיון דהכא במש"ז הניח בצ"ע, ושם באש"א פשיטא ליה דמותר נראה לענין דינא ודאי דמותר.

ד. יש מי שכתב שמותר לטבול כמה חתיכות צנון אחת אחת לבדה ולהניחם יחד לפניו כדי לאכלם מיד זו אחר זו.
ה. אסור למלוח בשר מבושל או ביצה מבושלת להניחה.
ו. אין למלוח ביחד הרבה פולים ועדשים שנתבשלו בקליפתן.

גדולות אלישע

ח. סעיף ד': יש מי שכתב שמותר לטבול וכו'. דין זה הוא סברת בתה"ד הביאו בב"י, ולא מצינו מי שחולק עליו. והא דכתב ביש מי שכתב ע"י להרב [שיירי] כנה"ג בהגב"י שכתב משום שדברי רבינו בעל הטורים סוברים ב' פי' משום הכי כתב סברת תה"ד ביש מי שאומר, לומר דבתה"ד הסכים לפרש כן ע"י ש שהאריך, אבל הרב ב"ח ז"ל פליג על מרן ז"ל וס"ל דאם מטבל הרבה אפי' אחת אחת ומניח לפניו אסור, ואפי' בחתיכה אחת אסור לשהות יותר משעת אכילה, וסיים והכי נהוג עלמא, הביא דבריו הרב כנה"ג בהגב"י (אות א'). וסיים הרב כנה"ג שכן כתוב בדרשות מהרי"ל בהלכות יו"ט. וכן הרב ע"ש הביא דברי הב"ח ודברי מהרי"ל, וכן הרב מ"א (ס"ק ו') הביא דברי הב"ח. והרב רבינו זלמן (ס"ד) הביא סברת הב"ח וכתב וז"ל ויש אוסרים להשהות כלל במלח ואפי' שעה מועטת ואפי' חתיכה אחת לבדה ולכן אסור לטבול שתי חתיכות אחת אחת לבדה ולהניחם לפניו לאכלם מיד זו אחר זו כי עד שיאכל הראשונה תשהה השנייה במלח, ואינו מותר אלא לטבול חתיכה ולאוכלה תכף ומיד, וסיים וכן נוהגים. והרב ט"ז (בס"ק ד') הביא משם מהרי"ל שנהגו שלא להשהות במלח אלא מטבל ואוכל מיד. וכיון דכל הני רבוותא דהביאו דברי הב"ח ומהרי"ל ולא נחלקו עליו משמע דס"ל כוותיה, וכיון דכל הני רבוותא הכי ס"ל נכון להחמיר שלא לטבל כי אם אחת אחת ולאכול אותה מיד.

ט. כתב הרב מ"א ז"ל (ס"ק ז') וז"ל ונ"ל דה"ה דאסור למלוח אוגרקא"ס [מלפפון] חיין דהא רגילין לעשות מהם כבשים, ועוד דהמליחה מועלת להם והוי כצנון, והוא הדין לכל כיוצא בזה עכ"ד. והרב שבו"י ח"ב (סי' י"ב) הביא דברי המ"א והורה פנים להיתר לקיים מנהגם של ישראל. אבל הרב אליה רבה (ס"ק ה') הביא דברי המ"א, וכן הרב חיי אדם (כלל ל"ב אות ז') כתב וז"ל וכן אסור למלוח איזה חתיכת צנון ובצלים וכיוצא בו אפי' לצורך אותה סעודה דהוי כמעבד, ופשיטא אוגרקא"ס חיין ע"ש. וכ"כ הר"ז (אות ד') וז"ל וכן מיני קשואין שקורים אוגרקא"ס חיין ע"ש. וכיון דכל הני רבוותא ס"ל כהרב מ"א ז"ל ודאי דהכי נקטינן ומה גם דהרב שבו"י נמי לא כתב אלא לקיים מנהגם של ישראל. ומ"ש הרב שבות יעקב דלדעת הרמב"ם שהטעם מפני שכובש כבשים חתיכת אוגרקא"ס קלופים אין דרכם לכבוש רק כובשים אותם כשהם שלמים עם קליפתם, משו"ה כתב דלדעת הרמב"ם לית בהו איסור כבישה, נראה דהרב מ"א ס"ל כיון דבמינם כובשין אותם לא פלוג רבנן, משו"ה אסר הרב מ"א ז"ל.

י. נראה ללמוד מזה דלפעמים מניחים גרגירי רמונים לתוך הקערה ולהניח עליהם מלח דאסור לעשות כן בשבת. והגם דלפי טעם הרמב"ם ז"ל דהוי משום ככובש כבשים וזה אין דרכו לכבשו מותר, מ"מ לפי טעם רש"י ז"ל דהטעם משום תיקון וכל שהמלח מועיל לו מקרי מתקן כמ"ש הרב מ"א (ס"ק ז') גבי אוגרקאס חיין דכתב דהטעם משום דהמליחה מועלת להם דהוי כצנון, הה"ד הכא דאסור, דמרן ז"ל חייש לשני הטעמים לרש"י ולהרמב"ם ז"ל. ואין לומר דדוקא בדבר שהוא חריף ומר אמרינן שהוא מתקן כיון שמשנהו מטבעו כמ"ש הט"ז (ס"ק ה') אבל זה כיון שאינו חריף ומר לא הוי תיקון, חדא דכבר תמה הרב פנים מאירות ח"א (סי' י"ו) ואסר אף אם משביח הביאו העה"ש (אות ג') ומשמע שהעה"ש נמי הכי ס"ל, ועוד דהרמונים נמי ממתק חמציותם, ולא גרע מאוגרקא"ס חיים שהביא המ"א. וכן נראה מהרב ר"ז שהביא טעם הט"ז וכתב ג"כ מיני קשואים שקורין אגרקא"ס חיים משמע כיון שהמלח מועיל להם מקרי תיקון, והיינו דוקא אם הוא גרעינין הרבה ומונח בכלי משום דהוי הרבה דמי לעיבוד, אבל חתיכה של רמון שיש בה גרגירים הרבה אם מטבל במלח ואוכלה נראה ודאי דמותר כיון שכל הגרגירים מחוברים בקליפה אחת מקרי חתיכה אחת ומותר.

יא. סעיף ה': אסור למלוח כו' או ביצה מבושלת להניחה. כתב הר' מ"א (ס"ק ז') וז"ל להניחה משמע אפי' להניחה מסעודה לסעודה אסור, אבל צנון אפי' לצורך אותה סעודה אסור ע"כ. ופי' דבריו הר' מחצית השקל וז"ל ר"ל לא מבעייא לצורך חול אסור אלא אפי' לצורך י"ט כ"א מסעודה לסעודה אסור, דהא סתם וכתב להניחה משמע אפי' לבו ביום אסור ע"כ. וכן נראה מדברי הר' לבוש (סעיף ח') שכתב וז"ל ודוקא לאוכלן מיד אבל למלוח ביצה מבושלת להניחה וכן בשר מבושל למולחו ולהניחו אסור דמליחה דומה לכבישה ועיבוד ע"כ, מדכתב ודוקא לאוכלן מיד משמע דלהניחן לסעודה אחרת אסור, וכן נראה מדברי הע"ש (ס"ק ד') שהביא דברי הר' ש"ל וכתב וז"ל והא דכתב (בסעי' ג') אבל ביצים מותר למולחן מיירי כשרוצה לאכול מיד וקמ"ל דמותר למלוח הרבה ביחד ע"כ, מדכתב כשרוצה לאכול מיד משמע דמסעודה לסעודה אסור. וכ"כ הרב חיי אדם (כלל ל"ב אות ז') וז"ל אבל בצים ובשר מבושל וכיוצא בו שאין המלח מועיל להם מותר למולחן לאוכלן באותה סעודה אבל להניחם לסעודה אחרת אסור עכ"ד. וכ"כ הר' ר"ז (סעיף ה') וז"ל כל דבר שאין המלח מועיל לו לשנות טבעו אלא שהוא נותן בו טעם בלבד כגון ביצה ובשר אסור למלוח כדי להניח לסעודה אחרת ע"כ. אבל הר' אליה רבה (ס"ק ט') הביא דברי הר' מ"א וכתב עליו וז"ל ואינו מוכרח ועיי' ס"ק ג', פי' דבריו דהרב ז"ל ס"ל דהאי דכתב מרן ז"ל להניחה אסור היינו להניחה למחר אבל לאותו היום מסעודה לסעודה מותר, וציין על ס"ק ג' היינו דמייתי ראיה מדבריו לעיל שכתב לעיל בסק"ג דלענין מי מלח מועטים דאם רוצה לעשות לסעודה אחרת מותר, ולא ס"ל כהר' מ"א ז"ל דלסעודה אחרת אסור וכמו שהביא ראיה לדבריו ע"ש, וס"ל דכמו דגבי מי מלח מועטים כיון דהם מועטים ולית בהו איסור כבישה מותר אפי' לסעודה אחרת ה"נ גבי בצים ובשר כיון דלאלתר לית בהו משום כבישה ועיבוד אפי' לסעודה אחרת מותר.

ולא זכינו להבין דברי הר' א"ר ז"ל, דכיון דדין זה שהביא מרן ז"ל הוא מהרב ש"ל ז"ל, והרב ש"ל כתב הביאו ב"י ז"ל וז"ל: כתוב בש"ל מותר למלוח בשר מבושל או ביצה מבושלת לאוכלה לאלתר אבל למולחה ולהניחה אסור וכו', משמע דדוקא לאלתר מותר אבל לסעודה אחרת אסור, דאם איתא דלסעודה אחרת מותר ואינו אסור אלא להניחו למחר הו"ל למימר מותר למלוח וכו' לאוכלה לבו ביום, אלא ודאי משמע דס"ל להרב ש"ל דדוקא לאותה סעודה מותר אבל לסעודה אחרת אסור. סוף דבר לא זכינו להבין דברי הר' א"ר. אך קשה לי דהר' א"ר לעיל (בס"ק ג') הביא דברי הרב ש"ל לענין מי מלח מועטים דלהניחם לסעודה אחרת מותר שכתב וז"ל מותר לעשות מי מלח מועטים בשבת לצורך יומו ע"כ, משמע דאפי' לסעודה אחרת מותר מדכתב לצורך יומו. וא"כ תקשי דברי הש"ל מדידיה אדידיה דמאי שנא לגבי מי מלח מועטים התיר לסעודה אחרת כיון דלית בהו משום כבישה לאלתר, ומ"ש גבי ביצים ובשר מבושל אסר לסעודה אחרת כיון דלית בהו משום כבישה ועיבוד לאלתר, הו"ל להתיר אפי' לסעודה אחרת. ונראה לתרץ דבשלמא גבי מי מלח מועטים אין האיסור משום עשיית המי מלח דבעשיית מי המלח אין בו שום איסור אלא משום דנראה דעושה אותו לכבוש בו כבשים ומשו"ה במועטים דדרך לעשות אותו לתבשיל מותר כיון דאין נראה דעושה אותו לכבוש כבשים ומשו"ה אפי' לסעודה אחרת מותר, אבל הכא גבי ביצים ובשר מבושל הגם דלאלתר לית בהו משום כבישה ועיבוד ואפי' במרובים מ"מ אם מניחו לאחר זמן יש בו קצת עיבוד ומשו"ה אסור. וכן נראה מדברי הר' הלבוש שהבאנו לעיל שכתב ולהניחו אסור דמליחה דומה לכבישה ועיבוד, משמע בהדיא דאם מניחו (מאיסור) [אסור] משום דדומה לכבישה ועיבוד. וכן נראה מהר' מש"ז (ס"ק ה') שכתב וז"ל משא"כ ביצה לסוף הסעודה אין מעבדו המלח ושתים ביחד ג"כ אין דרך עיבוד בו, אבל להניח ביצה ובשר לסעודה אחרת דהיינו זמן רב ביותר יש בהם קצת עיבוד ואסור ע"כ, הרי מבואר כדברינו. אלא שמדברי הר' ט"ז (ס"ק ה') נראה דאין הטעם בביצה ובשר מבושל כמו שכתבנו, אלא הטעם מצד שאינו צריך לזה ולמה יטריח עצמו בחנם בשבת דהלא יוכל למלוח בסעודה אחרת שיאכל בו ביום. ובתחילה צריכים אנחנו לבאר דברי הר' ט"ז שכתב וז"ל נראה דבאלו אין הטעם משום דדומה לעיבוד כי אין המלח משנה את טבעם של אלו כמו שהוא משנה את הצנון ושאר דבר שהוא חריף או מר, אבל באלו אינו אלא ליתן טעם בהם, ע"כ אין איסור אלא כשמניחם כנ"ל לדעת רש"י ע"כ. ודבריו צריכים ביאור כיון דאלו אין המלח משנה טבעם אלא דוקא נותן בהם טעם ומשו"ה אין בהם משום עיבוד וכבישה אם כן כשמניחם למה יאסר, ונראה דהטעם דאף דלאלתר אין בהם משום עיבוד וכבישה כשמניחם מסעודה לסעודה יש בהם קצת עיבוד כמ"ש הרב מש"ז (ס"ק ה') והבאנו דבריו לעיל וכמ"ש הר' הלבוש. ואח"כ כתב הט"ז אבל להרמב"ם שתלוי במה שדרכו לכבוש איני יודע למה יש איסור במה שאין שדרכו לכבוש, ע"כ נ"ל דמריה דדין זה ס"ל כהרמב"ם וא"כ ק' על הש"ע שהעתיק כהרמב"ם ואוסר בזה [עכ"ד]. ומה שיש להקשות עליו דמרן ס"ל כטעם רש"י והרמב"ם וחייש לשניהם דהרי לעיל כתב (בס"כ) אין עושין מי מלח וכו' משום דדמי לעיבוד הרי ס"ל טעם רש"י, כבר הקשה עליו זאת הקושיא הרב מש"ז (בס"ק ה') והניח בצ"ע. ואח"כ סיים הט"ז וז"ל וכתב ב"י בשם ש"ל הטעם דמליחה אב מלאכה היא במשנה גבי צבי ואע"ג דההיא אינה מליחת בשר ועוד שיכול לומר אמלח חתיכה ואוכלנה ואח"כ נמלך וכו' אפי"ה אין לעשות כן במבושל הואיל ואין הבשר נפסד בלא מלח עכ"ד, משמע לפי המסקנא שלו דאין איסור ברור בזה אפי' לדבריהם אלא מצד שאין צריך לזה ולמה יטריח עצמו בחינם בשבת דהלא יוכל למלוח בסעודה אחרת שיאכל בו ביום וכ"כ ב"י וכו' ונמצא לפי"ז שאם יש לו איזה צד שטוב לו שימלח עכשיו ממה שימלח אח"כ כגון שהוא עכשיו קצת חם ויקבל טפי המלח אין איסור בדבר עכ"ד [הט"ז]. פי' דבריו שבתחילה כתב הטעם לפי' רש"י דכשמניחו לאח"ז יש בו קצת עיבוד ומשו"ה לסברת רש"י אתי ליה שפיר, אבל לסברת הרמב"ם שתלוי במה שדרכו לכבוש למה יש איסור בזה כיון דאין דרכו לכבוש, וכתב ע"ז דמריה דדין זה ס"ל כהרמב"ם. ואח"ך הקשה על הש"ע, אח"כ הביא דברי ב"י בשם ש"ל וחזר במה שכתב לעיל דלדעת רש"י שיש בו איסור כשמניחו שיש בו קצת עיבוד, אלא עיקר הטעם מצד שאין צריך לזה ולמה יטריח עצמו בחינם וכו'. נמצא לפי דבריו בין לרש"י בין להרמב"ם אין בו איסור אפי' מדבריהם אלא מצד שמטריח עצמו בחינם, ולפי דבריו הוציא דין מחודש שאם יש איזה צד טוב שימלח עכשיו משימלח אח"כ דאין איסור בדבר ומולחו עכשיו, ועי' להרב הלכה ברורה (ס"ק ו') שהבין דברי הט"ז כמ"ש. והרואה יראה בדברי הרב הלבוש (ס"ה) דהוא הופך דברי הט"ז דעיקר הטעם משום דהגם דלאלתר אין בו משום עיבוד וכבישה כשמניחו מסעודה לסעודה יש בו קצת עיבוד וכבישה, שכתב וז"ל ולהניחו אסור דמליחה דומה לכבישה ועיבוד, הרי בהדיא דאין הטעם משום דטורח בחינם כמ"ש הט"ז, אלא הטעם משום דיש בו קצת כבישה ועיבוד. וכ"ת תיקשה להרב הלבוש מדברי הרב הש"ל בעצמו שכתב בסוף דבריו אעפ"י כן אין לעשות כן במבושל הואיל ואין הבשר נפסד בלא מלח עכ"ל, משמע דהטעם כמ"ש הט"ז משום טירחה שלא לצורך, זה אינו קושיא להרב הלבוש דדברי הרב ש"ל הכי יפרש אותם הרב הלבוש דהרב הש"ל הכי מקשה דהגם דלאלתר מותר ולאח"ז אסור מ"מ ימלחנה עכשיו ויאמר יאכל אותה עכשיו ואח"כ יערים ויאמר דאינו צריך לזה וימלח אחרת, לז"א דאין לעשות הערמה זו הואיל ואין הבשר נפסד בלא מלח. וטעם זה מהני לן שלא לעשות הערמה אבל למלוח עכשיו לאכול לסעודה אחרת זה אסור כמ"ש הלבוש משום דמי לכבישה ועיבוד. אח"ך ראינו בהש"ל עצמו שכתב וז"ל בתשובת הגאונים ז"ל רבי אינו נותן מלח על גבי בשר מבושל כשהוא אוכלה וכו', ועוד שיכול לומר אמלח חתיכה זו ואוכלנה עכשיו וחוזר ונמלך ואינו אוכלה וכו', אעפ"י כן אין רבי רוצה לעשות כן במבושל הואיל ואין הבשר נפסד בלא מלח ע"כ, מדכתב אין רבי רוצה לעשות כן, משמע דרבו של הש"ל אין רוצה לעשות הערמה בשביל שאין הבשר נפסד, משמע כמו שהבין הרב הלבוש דהטעם דכשמניחה לסעודה אחרת יש בו קצת כבישה ועיבוד.

המורם מן האמור דלפי דברי הרב הלבוש דהטעם הכא משום דדמי לכבישה ועיבוד א"כ שפיר אתו דברי הש"ל ולא תקשי מדידיה אדידיה, דלעיל גבי מי מלח מועטים משו"ה התיר אפי' מסעודה לסעודה משום דטעם מי מלח אין איסורו מחמת עשיית מי המלח, אלא דמי מלח מרובים נראה שעושה אותו לכבוש כבשים אבל במועטים נראה שעושה אותו לאכילה, אבל הכא גבי בשר מבושל וביצה מבושלת הגם דלאלתר אין בו משום כבישה ועיבוד אם מניחו לאחר זמן יש בו קצת כבישה ועיבוד אבל לדברי הט"ז דגם הכא אין בו איסור אלא שלא יטריח עצמו בחינם א"כ מאי שנא לגבי מי מלח התירו הרב הש"ל לסעודה אחרת ומאי שנא הכא דאסר. סוף דבר דדברי הט"ז צריכים תלמוד. וחכמי הישיבה הי"ו תרצו דאף לדברי הט"ז לא קשיא דברי הש"ל אהדדי, דבמי מלח כיון דלא גזרינן אלא במועטים לית בהו טרחה, אבל הכא גבי בשר כיון דשרינן אפי' במרובים איכא טירחא.

[השמטה] ומ"ש לעיל דלפי דברי הט"ז שפי' דברי הש"ל דס"ל דביצים ובשר מבושל לית בהו משום עיבוד כלל אלא העיקר משום שלא יטריח עצמו בחינם, והקשינו מדברי הלבוש על הט"ז דמשמע מדברי הלבוש דלהניחו לסעודה אחרת אסור משום דדמי לכובש כבשים, ותירצנו לעיל דהלבוש יפרש דברי הש"ל בענין אחר כמ"ש לעיל, והט"ז יפרש בע"א כמש"ל, ולפי הבנת הלבוש בדברי הש"ל ס"ל להש"ל דיש עיבוד באוכלים מדרבנן. אחר ההתבוננות לכאורה י"ל מסוף דברי הש"ל בעצמו שהביא מרן ז"ל בב"י וז"ל כתב עוד בשר חי ודג חי אסור למלחו בשבת כדי שלא יסריח, דבשבת לא שייך לאערומי כמו ביו"ט, דהא לא נתנה לצלות ולבשל בשבת וכו', משמע דדוקא משום דלא ניתן לצלות ולבשל בשבת הא אם רוצה למלחו ולאכלו כך מותר, ואם איתא דס"ל דיש עיבוד באוכלים מדרבנן הו"ל למיסר אפי' למלחו ולאכלו, וכן הבין הא"ר (ס"ק ט') בדברי הש"ל, וכ"כ הרב מאמ"ר (ס"ק ד') דדברי הש"ל אין עיבוד באוכלים אפי' מדרבנן ומותר למלוח בשר בשבת כדי לאכלו כך, ולפי דברינו תיקשה מדברי הש"ל אדברי הש"ל, דמדין הראשון משמע דס"ל דיש עיבוד באוכלים מדרבנן, ובדין השני משמע דאין עיבוד באוכלים אפילו מדרבנן. ואפשר לתרץ בדוחק ולומר דהלבוש ס"ל כהש"ל כוותיה ולא מטעמיה, דהש"ל ס"ל דאסור להניח לסעודה אחרת משום טירחה כמו שפי' דבריו הט"ז, והלבוש ס"ל דאסור מטעמא אחרינא משום דיש עיבוד באוכלים מדרבנן כשמניחו לסעודה אחרת. (ואפשר לתרץ דהרב הלבוש יפרש דברי השיבולי לקט הכי, דלעולם סבירא ליה דיש עיבוד באוכלים מדרבנן ויש עיבוד בבשר חי, והיינו דוקא אם רוצה להניחו לזמן מועט או לטבל שתי חתיכות בבת אחת, אבל אם טובל חתיכה אחת ואוכלה לית בה משום עיבוד כמו הצנון דמאי שנא בשר מצנון, וה"ק בשר חי אסור למלחו בשבת כדי שלא יסריח דבשבת לא שייך אערומי וכו' ר"ל דאין להערים ולטבול חתיכה אחת ולומר לאכלה לאלתר ואח"כ נמלך ומניחה משום הפסד משום דלא ניתן לצלות ולבשל בשבת וכו', אבל אה"נ אם רוצה לטבול חתיכה אחת ולאכלה מיד מותר כדין צנון והשתא עלו שפיר דברי הש"ל כהוגן). [ע"כ השמטה].

ולענין דינא דלמלוח בשר מבושל או ביצה מבושלת להניחה מסעודה לסעודה, כיון דהרב הלבוש והרב ע"ש והמ"א והרב חיי אדם והר"ז ס"ל דאם הניחם מסעודה לסעודה אסור, הוו"ל הרב אליה רבה יחיד בדבר, וודאי לרבים שומעים והכי נקטינן.

אח"כ ראינו להרב משחא דרבותא ז"ל בסי' זה (ד' ט"ו) שכתב וז"ל ולענין הלכה נראה דאין איסור בביצים ובשר מבושל למלוח בו ביום אפי' מסעודה לסעודה, וסתמא כתב הטור והרמב"ם ולא חלקו בכך וכו', וכן משמע מר"י (נתיב י"ב ח"ח) וז"ל מותר למלוח בשר בשבת כך פשוט בשבת פ' יו"ד, ודוקא בשר שראוי לאכלו בו ביום כגון מבושל או חי אם היה רוצה לאכלו כך עכ"ל, ומדקאמר בו ביום משמע כיון דחזי ליה בו ביום שרי למלחו אימתי שירצה עכ"ד. ושותיה דמר לא ידענא כיון דהוא בעצמו פי' דברי הש"ל דלהניחו לסעודה אחרת אסור, ומרן ז"ל בשולחנו הטהור פסקו לדין הש"ל וכל האחרונים שהבאנו לעיל פסקו דלהניחו לסעודה אחרת אסור, איך פסקו דאפילו לסעודה אחרת מותר, ומה שהביא ראייה מר"י והרמב"ם דלא חילקו בכך לאו שמיה מתיא, דר"י והרמב"ם ס"ל דאין עיבוד באוכלים ואפי' מדרבנן, אלא עיקר האיסור משום דמשבל, ובצים ובשר מבושל לית בהו משום מבשל, משום דאין דרך לעשות כבשים כמ"ש הט"ז (ס"ק ה') על סברת הרמב"ם, אבל מרן ז"ל חייש לדברי שניהם כמ"ש הוא בעצמו אח"ז וכמו שהוכחנו לעיל. סוף דבר דדברי הרב ז"ל לא זכינו להבינם.

ולענין מ"ש הט"ז שאם יש איזה צד טוב שימלח עכשיו ממה שימלח אח"כ כגון שעכשיו חם קצת ויקבל טפי המלח דאין איסור בדבר, נראה לפי מה שהבאנו לעיל משם הרב הלבוש דהוא היפך הט"ז. דהטעם משום דיש בו קצת כבישה ועיבוד, ודאי דיש להחמיר כהרב הלבוש. והרב ר"ז הביא סברת הט"ז בשם יש מי שאומר וכתב בסוף דבריו ויש לסמוך בדבריהם להקל בדברי סופרים אם צריך לכך, משמע דס"ל דלכתחילה אין לסמוך על סברת הט"ז.

יב. מה שנהגו לחתוך הצנון דק דק ונותנין אותו בקערה ומולחין אותו ושופכים עליו חומץ, אין איסור בדבר אעפ"י שזה הוא דומה למולח הרבה חתיכות ביחד שאסור אפי' כדי לאכול לאלתר, מ"מ כיון שאין משהין אותם כלל במלח לבדו אלא שופכים עליהם חומץ ומינים אחרים מיד אינו דומה לעיבוד. אבל מה שנוהגים קצת שעושים ירק שקורין שלט"ן שמולחין הירק תחלה בפני עצמו ומשהין אותו כך ומסננין המים שיוצאים ממנו ואח"כ מערבים אותו עם שמן וחומץ זהו איסור גמור, ט"ז (סוף ס"ק א'). וכן הרב מ"א (סוף ס"ק ו') כתב וז"ל עיין בש"ג שמותר ליתן מלח בשלט"ן ואח"ך שמן וחומץ ע"כ. ופי' דברי הש"ג היינו ליתן שמן וחומץ תיכף בלי שהיה אבל אם משהה אותו להזיע אסור, כן פירש דבריו הרב נהר שלום (ס"ק ג'). מדבריהם אלו נראה דהשלט"ן, דהיינו מה שקורין בלשוניהו כ"ס דינו כצנון, והגם דאין דרכו לעשות ממנו כבשים ולפי טעם הרמב"ם כיון דאין דרכו לעשות ממנו כבשים מותר, מ"מ לטעם רש"י כיון שמתקן מרירותה הו"ל מתקן דומייא דצנון, כן נראה מדברי הרב נהר שלום. וכ"כ הר"ז (סוף ס"ד) שהשלט"ן דינו כצנון, וכ"כ הרב חיי אדם (כלל ל"ב אות י"א) דשלטין מותר למלוח כיון שנותן תיכף שמן מחליש כח המלח.

אבל הרב א"ר (ס"ק ה') הביא דברי הש"ג ודברי הט"ז, וכתב וז"ל ואולי דמי לבצים (דסעיף ד'), נראה דס"ל דהשלט"ן אין דינו כצנון. **ולענין הלכה** כיון דכל רבוותא פשיטא להו דשלט"ן דומה לצנון, והרב אליה רבה בדרך אולי קאמר, ודאי לרבים שומעים.

יג. כתב הרב אליה רבה (ס"ק ט') וז"ל משמע בש"ל שהביא ב"י דכל שיש הפסד בבשר אם לא ימלחנו מותר למלחו שיאכלנו וחוזר ונמלך ואינו אוכלו בשבת, והט"ז הביא דוקא כשיאכל בשבת, והנלע"ד כתבתי עכ"ד. נראה שהבין מדברי הט"ז שכתב וז"ל משמע לפי המסקנא שלו דאין איסור ברור בזה אפילו מדבריהם אלא מצד שאין צריך לזה ולמה יטריח עצמו בחנם בשבת, דהלא יוכל למלוח בסעודה אחרת שיאכל בו ביום. ומשמע ליה דבליכא פסידא אסור למלוח לסעודה אחרת, וממילא אי איכא פסידא אינו מותר אלא דוקא בסעודה אחרת, אבל להניחו לאחר השבת אסור, ואינו מוכרח לפרש כך בדברי הט"ז, אבל הט"ז הכי קאמר דבליכא פסידא אסור להערים אפי' לאכלו בו ביום בסעודה אחרת, אבל אה"נ אי איכא פסידא אפי' להערים ולהניחו למחר מותר, דמיא להההיא דמלח גרמא שהביא הרב ש"ל, כן נראה לי ברור בדברי הט"ז. ומעתה יצא לנו לענין דינא דבשר מבושל וחושש שלא יסריח מותר להערים ולהניחו אפי' למחר כיון דהרב א"ר הכי ס"ל, והט"ז יתפרש דבריו כמו שפירשתי, ופשיטות דברי הש"ל הכי משמע הכי נקטינן.

יד. לענין למלוח בשר חי ולאכלו בו ביום הרב מ"א הביא משם התוס' והרא"ש והר"ן והרשב"א שאסור למלחו אף שרוצה לאכול בשבת דמתקן הוא, אבל הרב ר"י (דף ע"ז) הביאו הרב אליה רבה (ס"ט) כתב וז"ל מותר למלוח בשר שראוי לאכול באותו יום כגון מבושל או חי שרוצה לאכול כך, וכך נראה מדברי הש"ל הביאו מרן בב"י שכתב וז"ל כתב עוד בשר חי או דג חי אסור למלחו בשבת כדי שלא יסריח דבשבת לא שייך לאערומי כמו יו"ט דהא לא ניתן לצלות ולבשל בשבת וכו', מבואר מדבריו משום דלא ניתן לצלות הוא דאסר ליה, משמע הא אם רוצה לאכלו חי מותר למלחו. ולכאורה היה נראה דהגם דהתוס' והרא"ש והרשב"א והר"ן האוסרים רבים נינהו, מ"מ כיון דמרן ז"ל הביא דברי הש"ל ולא פליג עליה משמע דס"ל כוותיה, וכיון דמרן הכי ס"ל ראוי לפסוק כדעת מרן דאנחנו קבלנו עלינו הוראת מרן. אבל אחר העיון נראה דזה אינו, דמרן ס"ל כדעת התוס' דהא דאין עיבוד באוכלים היינו דחיוב חטאת ליכא אבל איסורא מיהא איכא כמ"ש (בס"ב) אין עושים מי מלח וכו' משום דדמי לעיבוד, משמע דס"ל דיש עיבוד באוכלים ולא ס"ל כסברת הש"ל, וכ"כ הלכה ברורה (סוף ס"ק ו') דבשר או דג חי אסור למלחו בשבת משום דדמי לעיבוד.

טו. להדיח בשר שחל יום ג' להיות בשבת כדי שלא יאסר בבישול, הרב מגן אברהם (סוף ס"ק ז') אסר אפי' ע"י גוי דלא חשיב ליה הפסד, דאפשר לאכלו צלי, וכ"כ הר"ז (ס"ו). אבל הא"ר (בסי' ש"ח ס"ק ע') התיר אפי' ע"י ישראל. והרב ערך השלחן הביא דברי המ"א והא"ר ולא הכריע, אבל הנהר שלום (ס"ה) והחיי אדם (כלל ל"ב ס' יו"ד) והאש"א (סוף ס"ק ז') והמאמ"ר (ס"ד) התירו על ידי גוי, וכיון דרבים נינהו דס"ל דמותר ע"י גוי הכי נקטינן.

טז. סעיף ו': אין למלוח ביחד הרבה פולין ועדשים וכו'. ואפי' לאכלם לאלתר, ט"ז (ס"ק ו'). והטעם פי' הט"ז דדומים לצנון דהמלח מרכך הקושי שיש בהם מצד קליפתם ודמי לעיבוד. והמ"א (ס"ק ח') פירש דהטעם משום דדמי לכובש כבשים.

ז. מותר לדוך פלפלין אפילו הרבה יחד והוא שידוכם בקתא של סכין ובקערה.
ח. אין כותתין מלח במדוך של עץ אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור ואינו חושש. הגה ולוקחו מלח הגם שכבר מלח שהיה לו מתחלה ונתבשל ונעשה פחיתין מותר לחתכו בסכין כמו שמותר הפת (כל בו).
ט. מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק בסכין. הגה אבל אסור לחתוך לו לפני העופות להאכילו ואין יכולין להאכילו בלא חיתוך קטנות לה לוכל. (תה"ד סימן כ"ז ועי"ל סימן שכ"ז).
י. אסור לגרור הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות שקורין ראלי"ו.
יא. מותר להשקות את התלוש כדי שלא יכמוש.

גדולות אלישע

יז. סעיף ז': מותר לדוך פלפלין וכו'. כתב הט"ז וז"ל ונ"ל דאין לשום הפלפלין תוך בגד ולכתוש הסכין עליו דהוא מוליד ריחא, ודמיא למ"ש (סי' תקי"א) דאסור לסחוט כוס מבושם תוך הבגדים אע"ג דאין מכוין לזה כמ"ש שם בס"ד, וראיה ממ"ש (בסי' ש"ך ס"כ) לא יגע בידיו צבועות בבגד משום צובע ואע"ג דלא מכוין לצבוע, הכא נמי כן הוא עכ"ד. וכתב עליו הנה"ש (סעיף ז') וז"ל הוא עצמו (בסי' תקי"א) הביא דברי מהרש"ל שכתב שאם אינו מכוין לגימור שרי דלא שייך פסיק רישיה אלא במלאכה ממש, וכתב הוא ז"ל שדבריו נכונים, וסיים דלא דמי לההיא דסי' ש"ך, דצובע הוא אב מלאכה עכ"ל. וכן הקשה עליו המש"ז (ס"ז). נמצא דדברי הט"ז הם סותרים זה את זה דהכא אסר באינו מתכוין כיון דהוא פסיק רישיה אפי' באיסור דרבנן, ולקמן (סי' תקי"א) התיר באינו מתכוין אע"ג דהוי פסיק רישיה כיון דהוי איסור מדרבנן. וכן י"ל על הר"ז דהכא (בס"ז) אסר ובסי' תקי"א (ס"ז) התיר אם אינו מתכוין להוליד ריח בבגד. והרב עולת שבת (בסי' תקי"א ס"ד) אחר שהביא דברי מהרי"ל ומהרש"ל כתב ונראה להחמיר כדברי מהרי"ל וכן נוהגים, והא"ר (סוף ס"ק י"א) הביא דברי הט"ז, ובסי' תקי"א לא הביא הט"ז משמע דדעתו נוטה לדבריו שבכאן.

אבל המט"י הסכים לדברי הט"ז שבסי' תקי"א, וכתב וז"ל וכדבריו שם כן הוא העיקר כמו שהעליתי בקונטרס בני יהודה דאיסור פסיק רישיה אינו אלא במידי היכא דקא מכוין איכא איסורא דאורייתא ולא במידי דאיסורא דרבנן כמו מוליד ריחא ועי"ש באורך בפרט זה, וכן דעת האחרונים הפר"ח והרב בעל גינת ורדים (כלל ג' סי' י"ו).

ובענין זה של פסיק רישיה באיסורא דרבנן יש בו אריכות הרבה וצריך לחפש בספרי הפוסקים וכעת אין הפנאי מסכים, עיין להרב מ"א (סי' שי"ד ס"ק ה') והט"ז שם (ס"ק א', וסי' שי"ו ס"ק ט'). ועי' להעה"ש (סי' שי"ד דין א') ד"ה והב"י, ועי' להר"ז (סי' שי"ד ס"ג וסי' של"ז ס"א). וא"ה נחזור על דין זה בלי נדר.

יח. שם. בקתא דסכין ובקערה וכו'. דעת מרן ז"ל שכתב והוא שידוכם בקתא דסכין ובקערה, דס"ל דבעינן תרי שנויי בקתא דסכינא וגם יודע לתוך קערה תמורת מכתשת, כמ"ש בב"י וז"ל והא דשרי למידק פלפלי בקתא דסכינא דוקא בקערה אבל לא במכתשת כן כתב הרמב"ם (פ' כ"א) עכ"ל. אבל הרב מ"א (ס"ק ט') פליג על מרן ז"ל וס"ל דמ"ש הרמב"ם בקתא של סכין ובקערה, פי' או בקערה דהיינו או בקתא של סכין ובתוך מכתשת או במדוך ובתוך הקערה. וכבר האחרונים ז"ל הבינו דברי הרמב"ם כפי' מרן ז"ל ודחו דברי המ"א. והם הרב מעשה רוקח פי' על הרמב"ם, והמט"י (ס"ב), והא"ר (סי"א), והע"ש (סק"י) כלהו ס"ל דבעינן תרי שנויי. אך י"ל על דברי מרן ז"ל בב"י דאחר שהביא דברי הרמב"ם סמוך ונראה הביא דברי האגור שכתב וז"ל כתב האגור יש מי שמתיר לדוך מלח בקתא דסכינא או בשולי הקערה והה"ד בפלפלין ע"כ, וא"כ הני מילי סתראי נינהו, דמדברי האגור משמע דבחד שינוי סגי, והו"ל לומר אבל האגור כתב וכו'. תי' לזה המט"י דמ"ש האגור בקתא דסכין או בשולי הקערה לאו למימרא דבשינוי חד סגי דהתם אין כוונתו אלא על דבר שדכין בו שיהיה בסכין או בתחתית הקערה ולא מיירי באיזה מקום נידוכים, ואין הכי נמי דמודה דמקום הדיכה אסור לדוך במכתשת אלא ע"ג הקרקע או לתוך הקערה וכיוצא מקומות שאין מיוחדים לדיכה. וכן הא"ר רמז לזה הפי' בכוונת האגור שכתב בסוף דבריו וזה כוונת האגור, ולפי"ז נתיישבו דברי האגור. אך מה שהביא משם הש"ל הוא היפך דברי הרמב"ם, שכתב וז"ל כתוב בש"ל בשם הרב רבי ישעיה איכא דק"ל כיון דכדרכו חייב משום טוחן ע"י שינוי יהא פטור אבל אסור, תשובה קתא דסכינא שינוי גמור דבין מדוך של עץ למדוך של אבן הוי שינוי כמ"ש בפ"ק דביצה, וקתא דסכינא הוי שינוי גמור, הילכך מותר לכתחילה וכו' ואם איתא דס"ל דהש"ל דבמכתשת נמי בעינן שינוי מאי מקשה הש"ל כיון דאיכא תרי שינויי במכתשת ובמדוך, אלא ודאי דס"ל להש"ל דבנ"מ לא בעי אלא דוקא בקתא דסכינא משו"ה מקשה כיון דהוי שינוי אחד להוי פטור אבל אסור, ומתרץ דשינוי קתא דסכינא חשיב תרי שינויי. וא"כ תקשה על מרן ז"ל כיון דהוא ס"ל דבעינן תרי שינויי למה הביא סברת הש"ל דס"ל דסגי בשינוי קתא דוקא, וכן הקשה האש"א (ס"ק ט') עי"ש. ולמדתי תירוץ לזה מדברי העולת שבת שכתב הע"ש (ס"ק ו') וז"ל והוא שידוכם בקתא כ"כ הרמב"ם דבעינן תרי שינויי, חדא שידוך בקתא של סכין וגם שידוך בקערה ולא במכתשת, ומשמע דאפילו במכתשת של עץ אסור מכ"ש של אבן, וטעמו הוא כמ"ש הש"ל כיון דכדרכו חייב משום טוחן, ע"י שינוי פטור אבל אסור, ובשינוי גמור כמו הכא שמודך בקערה מותר לכתחלה עכ"ד. ודברי הע"ש ז"ל צריכים ביאור דאיך הביא דברי הש"ל ראיה על דברי הרמב"ם דמשמע דהש"ל ס"ל כהרמב"ם, והרי הרמב"ם ס"ל דבעינן תרי שינויי והש"ל ס"ל דבשינוי קתא דסכינא לחוד סגי. ונראה דהע"ש הוקשה לו בדברי הרמב"ם דלמה בעי תרי שינויי במדוך ובמכתשת, ומתרץ לזה משום דאי עביד שינוי במכתשת או במדוך לחוד הוול"ל דפטור אבל אסור, אבל ע"י שעשינו שינוי במכתשת ובמדוך משו"ה מותר לכתחילה ומביא ראיה לזה מדברי הש"ל דהש"ל חשיב ליה לקתא דסכינא תרי שינויי, וכמו דהש"ל בעי תרי שינויי כדי להתיר לכתחילה הכי נמי הרמב"ם ז"ל בעי תרי שינויי במכתשת ובמדוך כדי להתיר לכתחילה, אבל אה"נ דבהא פליגי הרמב"ם ז"ל והש"ל דהרמב"ם ס"ל דבעינן שינוי גמור במדוך ובמכתשת כדי להתיר לכתחילה, והש"ל ס"ל דכיון דמשני במדוך שינוי גמור דחשיב כמו תרי שינויי משו"ה מותר לכתחילה כן נ"ל לפרש דברי הע"ש. ולפי"ז נוכל לומר דמרן ז"ל הביא דברי הש"ל הגם דלא ס"ל כוותיה אפי"ה הביא דבריו, משום דהוקשה לו קושיית הע"ש על דברי הרמב"ם, והביא דברי הש"ל לומר דכשם שהש"ל בעי תרי שינויי במדוך כדי להתיר לכתחילה כן הרמב"ם ז"ל ס"ל דבעינן תרי שינויי במכתשת ובמדוך כמו שפי' בדברי הש"ל.

ולענין הלכה כיון דמרן ז"ל והאגור ז"ל לפי מה שפי' המט"י והא"ר ס"ל דבעינן תרי שינויי, וגם הע"ש והא"ר ומט"י וכן הח"א (כלל י"ז ס"א) ס"ל דבעינן תרי שינויי הכי נקטינן.

יט. כתב הרב עולת שבת (סוף ס"ק ו') וז"ל עוד משמע מדברי הרמב"ם שם דלא שרינן לדוך בשבת אלא כדי ליתן לתוך התבשיל לאכול אבל יותר אסור, ואפשר דג"כ דעת המחבר, והא דכתב אפי' הרבה ביחד כלומר לאפוקי דלא צריך לדוך כל חדא וחדא כמו שסבר רב יהודה בגמ' אלא אפי' הרבה ביחד מותר לדוך, מיהו על כל פנים לא יותר ממה שצריך ליתן לתוך התבשיל עכ"ד. נראה לפרש דבריו דהיינו אם רוצה לאכול עכשיו שידוך לצורך אותה סעודה, אבל אסור לדוך עכשיו דרך משל בבוקר כדי לאכול בערב כיון שאין רוצה לאכול עכשיו, ודייק לה מלשון הרמב"ם ז"ל שכתב וז"ל הצריך לדוך פלפלין וכיוצא בהן ליתן לתוך המאכל בשבת וכו' ומדכתב ליתן לתוך המאכל משמע דהיינו שמזומן לפנינו מאכל ורוצה ליתן בתוכו, אבל אם אין לו עכשיו מאכל ורוצה להזמין לערב אסור. ויש מחכמי הישיבה שרצו לפרש דברי הע"ש דכוונתו שצריך לדקדק כשידוך שלא ידוך יותר מן הצורך דהיינו שישאר ממנו למחר, ולא תימא כיון שהוא (דק) [דך] לצורך שבת אין קפידא אם ידוך יותר וישאר ממנו למחר. וזה אינו דפשיטא הוא וזה א"צ ראיות דודאי אסור להזמין למחר משום מכין משבת לחול ובודאי פירוש הע"ש כמו שכתבנו [א"ה, עיין כף החיים להר"י סופר (ס"ק ל"ז)].

כ. ומשמע לחותכם בסכין אסור וההה"ד לכל התבלין מ"א (סוף ס"ק ט'). וסיים מ"א ועי' סעיף י"ב, פי' דציין על סעיף י"ב שכתב מרן ז"ל המחתך ירק דק דק חייב משום טוחן, ויליף מינה דהה"ד לפלפלין ותבלין. ומשמע דבמחתך לאכול לאלתר מותר דהתם נמי גבי ירק המחתך כדי לאכול לאלתר דשרי כמ"ש מרן ז"ל בב"י והביאו הגה"ה ז"ל לקמן, וגם הרב מ"א (בס"ק ט"ו) כתב וז"ל אבל במדינתינו נהגו לחתך הצנון דק דק מאד ויש להם על מי שיסמוכו עי"ש, משמע דס"ל לענין דינא אין לאסור, א"כ ההה"ד הכא דמאי שנא. והא"ר (ס"ק י"ב) כתב וז"ל ואפי' בסכין משמע קצת מהמ"א דמותר כשחותך לאכול מיד עי"ש סי"א וצ"ע, משמע דמסתפק בדברי המ"א.

אבל הר"ז ז"ל (בס"ז) אסר לחתוך בסכין אפי' לאכול לאלתר, ולחלק יצא כיון דהפלפלין והתבלין אין דרך לאכלם אלא ע"י תערובת אסור אפי' לאכול לאלתר, אבל לקמן גבי ירק פסק הוא עצמו לקמן סוף ס' יו"ד דאם מחתכו כדי לאכול לאלתר שרי, והיינו משום דנאכל שלא ע"י תערובת.

כא. סעיף ח': אין כותתין מלח במדוך של עץ אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור ואינו חושש. כתב הע"ש (ס"ק ח') דלדעת הרמב"ם ומרן ז"ל דפלפלין בעינן תרי שינויי בקתא דסכינא ובקערה הוא הדין הכא, ומ"ש מרסק הוא ביד הסכין וכו' היינו בקערה, ומרן ז"ל קיצר בלשונו וסמך אמ"ש לפני זה, וכ"כ המט"י (באמצע ס"ק ב'), וכ"כ הח"א (כלל י"ז אות א'). אבל הגאון ר"א ז"ל (בס"ק ט') בביאורו על הש"ע כתב וז"ל אע"ג דבמלח לא הצריך בקערה פלפלין חמור יותר ע"ש.

ולענין דינא כיון דרבים הם דס"ל בדעת מרן ז"ל דגם במלח בעינן תרי שינויי והגאון ר"א ז"ל יחיד לגבייהו ודאי דנקטינן כרבים. ומו"ר ועט"ר (הי"ו) [אדמו"ר ר' עבדאללה סומך ז"ל] (בסי' ל"ה) בתשובתו כ"י [א"ה, נדפס לפנינו בזבחי צדק ח"ב שו"ת הל' שבת (סי' כ')] האריך בזה והעלה דאפי' במלח בעינן תרי שינויי.

כב. הגה"ה. ודוקא מלח הגס אבל מלח שהיה דק מתחילה וכו' מותר לחותכו בסכין כמו שחותך הפת. כתב הע"ש ז"ל (ס"ק ט') וז"ל ומשמע דלכתוש במדוך אסור, ואפשר דמשום מראית העין נגעו בה.

כג. ולפרש ביד פשיטא דמותר, אליה רבה (ס"ק י"ב).

כד. סעיף ט': מותר לחתוך בשר מבושל וכו'. הגה"ה, אבל אסור לחתוך בשר דק דק וכו' קא משני ליה אוכל. הרב ט"ז תמה על דין זה דאיך אוסר הכא משום דאין יכול לאכלו בלא חיתוך והרי לקמן (בסי' שכ"ד ס"ז) כתב מרן ז"ל מחתכין בגבילה וכו' וה"מ בנבילה הקשה שאי אפשר להם בלא חתיכה אבל אם היתה ראויה להם בלא חתיכה לא משמע דדבר שאין ראוי לאכילה בלא חתיכה מותר, ואיך כתב כאן בהיפך. והע"ש (ס"ק י"ג) כתב דלא שרי התם אלא בקשים קצת שאין נאכלים להדיא אבל מכל מקום נאכלים ע"י הדחק, אבל אם אין נאכלים כלל אפי' ע"י הדחק ודאי דאסור מטעם דמשוי אוכל, ומשו"ה בעופות דאינו ראוי להם כלל בלא חיתוך אפי' ע"י הדחק ע"כ אסור לחתוך דק דק דקא משוי אוכל. והמ"א דחה דברי הע"ש וס"ל דאדרבה דבקשה לגמרי כל שכן דהוא מותר, וס"ל דעיקר הטעם דכתב הרמ"א מטעם טוחן, והגם דכתב תה"ד דבדבר שאינו גידולי קרקע לא שייך בו טחינה היינו בדבר שנאכל כמות שהוא כמו בשר מבושל דיכולים לאכלו בלא חתיכה, ואף דמתיר שם הרב תה"ד אף מי שאינו יכול ללעסו היינו משום דאזלינן בתר רובא דעלמא אבל בשר חי שאינו ראוי לעופות לאכלו כי אם לחתכו דק דק יש בו משום טחינה. ועי' להרב מחצית השקל שהאריך לבאר דברי המ"א. ועי' להרב אש"א (ס"ק י"א) שכן פי' דברי המ"א, וכ"כ הא"ר (ס"ק י"ג), וכ"כ המט"י (סוף ס"ק ג'), וכן הבין הרב חיי אדם בנשמת אדם (כלל י"ז אות ב') דברי הרמ"א משום טחינה עי"ש שהאריך, וכ"כ הר"ז (ס"ט).

כה. סעיף י"ד: אסור לגרור הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות. הטעם כתב הע"ש (ס"ק י"ד) משום דנראה כעובדין דחול, אבל מדברי המ"א (ס"ק י"ב) משמע דהטעם דהוי כשחיקת סממנים במכתשת כיון שהכלי מיוחד לכך ואסור משום טוחן, וכ"כ הא"ר (ס"ק י"ד), וכ"כ הר"ז (ס"ח), וכ"כ הח"א (כלל י"ז ס"ג).

כו. ואפילו לאכול מיד אסור, מ"א שם, ר"ז שם.

כז. כתב המ"א שם אבל מותר לחתכו בסכין דק דק כמ"ש בס"ט. ויש להסתפק בדברי המ"א אם דוקא בשעת אכילה מותר לחותכו בסכין או אפי' שלא בשעת אכילה, ומדברי הח"א (כלל י"ז ס"ג) שכתב וז"ל אסור לגרור הגבינה על ר"ב אייז"ן כיון דמלאכתו בכך הוי טוחן, אבל מותר לחותכו בסכין דק דק בשעת אכילה ע"כ, משמע דאפי' לחותכו בסכין דוקא בשעת אכילה. אבל הר"ז (ס"ח) כתב אפי' שלא לאכול מיד מותר עי"ש. ויש להכריע כדברי הר"ז, דהמ"א ז"ל ציין על ס"ט שכתוב שמותר לחתוך בשר מבושל וכו' והתם אפי' שלא לאלתר מותר כיון דאינו גידולי קרקע ואין במינו טחינה, דאם איתא דהתם דוקא לאלתר שרי א"כ מה יש הפרש בין המתחך ירק דק דק דהתם נמי אם מחתך דק דק שרי לאלתר כמ"ש מרן בב"י וא"כ מה יש הפרש בין בשר לירק, אלא ודאי צ"ל דבירק לאלתר שרי ובשר צלי אפי' שלא לאלתר שרי כיון דאינו ג"ק, א"כ ההה"ד בגבינה דאפי' שלא לאלתר שרי כיון דאינו ג"ק. ואל תשיבני מ"ש לעיל (אות י"ט) שכתבנו משם הע"ש דלדוך פלפלין בקתא דסכינא ובקערה דוקא לאלתר התיר הרב הע"ש אבל שלא לאלתר אסר כיון דאין בו משום טחינה ומאי שנא הא מהא, די"ל דהתם שאני דהתם כיון דהוא ג"ק ויש במינו טחינה הגם דהתירו ע"י שינוי גמור דוקא לאלתר התירו, אבל הכא גבי בשר וגבינה כיון דאין במינו טחינה מותר לחותכו אפי' שלא לאלתר.

כח. כתב המ"א (סוף ס"ק י"ב) נ"ל דאפי' הוא קשה מאד שרי כיון דאי בעי לועסו בקושי, וההה"ד דמותר לחותכו בקרדום או במגירה אעפ"י שקשה קצת, וכ"כ הא"ר (ס"ק י"ד), וכ"כ הר"ז (ס"ח).

כט. דבר שאינו חפץ לאכלו אסור ללעסו בשיניו משום טחינה, מ"א שם, א"ר שם, ר"ז (סי"ג).

ל. אבל אם רוצה ללעסו לתינוק מותר, ר"ז שם.

לא. סעיף י"א: מותר להשקות את התלוש כדי שלא יכמוש. כתב המ"א (ס"ק י"ג) וז"ל כיון דירקות הללו ראויים לאכלם ביומן מותר להשקותם כדרך שמותר לטלטלם, משא"כ בדבר שאינו ראוי לאכילה, ועי' סי' תרנ"ד עכ"ל. מ"ש ע"ל סי' תרנ"ד לא הבננו כוונתו, דהכי איתא התם מקבלת אשה לולב מיד בנה או מיד בעלה ומחזירתו למים ותוסיף עליו מים אם צריך אבל לא תחליף. והרב חיד"א שם (אות ג') כתב וז"ל משמע דוקא מחזירתו למקומו אך לתוך כד אחר של מים שלא היה שם וכל שכן אם לא היה במים מעיקרא אין להשימו במים, אך מור"ם וכנה"ג (סי' של"ו) מתירים, מהר"ם ן' חביב בס' כפות תמרים ע"כ. נמצא דלענין לולב פלוגתא, דלסברת מור"ם והכנה"ג מותר ליתן לולב לתוך כד של מים שלא היה שם, וכן אם לא היה במים מעיקרא מותר להשימו במים, דדוקא לטרוח להביא מים אסור אבל אם מים מונח ומביא הלולב לתוכו מותר. אבל דעת מהר"ם ן' חביב דוקא אם מחזירו למקומו מותר אבל אם נותן לתוך כד אחר של מים שלא היה שם וכ"ש אם לא היה במים מעיקרא אסור להשימו במים. ומדברי הרב הלבוש שם שכתב שטורח יתירה הוא לתקוני מנא ביו"ט משמע דס"ל כהרב מור"ם והכנה"ג דדוקא אם מביא מים ממקום אחר שיש בו טרחה אסור אבל אם היו מים מונחים ומביא הלולב לתוכו אפי' שלא היו בה מים מעיקרא מותר, וכן דקדק הרב מש"ז מהרב הלבוש. והרב ערך השלחן (בסי' תרנ"ד) הביא דברי מהר"ם ן' חביב, ואח"ך כתב וז"ל מדברי הרב ארחות חיים והכלבו מוכח דגם בשבת מותר וז"ל בזמן הזה שאין ניטל בשבת אם שגג והוציאו מן המים או שכח ולא נתנו במים אין וכו' שהרי הוא כאבן לענין טלטול ע"ש, הא לאו הכי אפי' שכח ולא נתנו במים מותר לכתחילה. וסיים הרב ערך השולחן וז"ל וכ"כ מהריק"ש אם שכח והוציאו מן המים בשבת לא יחזירנו מפני שהוא מוקצה, והיינו אם הניחו במקום אחר דאם הוא בידו למה לא יניחנו במקום שירצה כיון דאין חשש משום זריעה כשנותנו או כשמחזירו למים עי"ש עכ"ד. ודברי הרב אורחות חיים ז"ל הביאם הב"י (בסי' תרנ"ד). וכ"כ הרב ר"ז (בסי' של"ו סעיף י"ח) גבי ענפי אילנות שכתב וז"ל וצריך ליזהר שלא יתן מים אל כלי כדי להעמידם שם אלא יעמידם במים שהיו בכלי מכבר עי"ש. מכל הני רבוואתא מוכח דלא כהר"מ ן' חביב אלא כיון שהמים מונחים מותר להניח בהם הלולב אבל להביא מים או אפי' יש מים ובא להוסיף עליהם אסור.

ומעתה בנידון דידן מדברי מרן ז"ל שכתב מותר להשקות את התלוש משמע דאפי' להביא לו מים להשקותו מותר, דאם איתא דדינו כמו הלולב דדוקא אם היו מים מונחים מותר להניחו בו, הוו"ל מותר להניח את התלוש במים כדי שלא יכמוש, אלא ודאי משמע להביא לו מים ולהשקותו מותר. א"כ קשה מאי שנא מלולב דכ"ע ס"ל דלהביא לו מים אסור, דא"ל משום שהם ראוים לאכילה משו"ה מותר אפי' להביא להם מים, דטעמא דהרשב"א שכתב כדרך שמותר לטלטלם מותר להשקותם משמע שעיקר הטעם משום שראוים לטלטול, והתם נמי גבי לולב ראוים לטלטול א"כ מאי שנא הא מהא. ואפשר לומר דהתם גבי לולב כיון שהוא כלי וטורח בשבילו אסור למטרח לתקוני מנא, וכן גבי ענפי אילנות (בסי' של"ו) כתב מ"א (סוף ס"ק י"ג) שהוכנו מאתמול לתשמיש א"כ הוו"ל כלי משו"ה אסור למטרח משום תיקוני מנא, וכן נראה מדברי המ"א (בסי' תרנ"ד) שכתב משם רש"י דטרח משום תיקוני מנא, וכ"כ הלבוש. אבל הכא דהם אוכלים ליכא בהו משום תיקוני מנא משו"ה מותר אפי' להביא מים להשקותם.

ועדיין לבי מהסס בזה דאפשר דדין הירקות ודין הלולב שוין הם, והא דכתב מותר להשקות את התלוש אפשר לפרש דמניחו במים שמזומנים כבר אבל להביא לו מים אפשר דאסור כמו הלולב. ומעתה דברי המ"א שכתב ועי' סי' תרנ"ד יש לפרשו בשני פנים או נאמר שפירוש דבריו כמו שבסי' תרנ"ד לענין לולב דוקא אם יש מים כבר מותר להניחו אבל להביא לו מים אסור הכי נמי הכא. או נאמר שמ"ש ועי' סי' תרנ"ד להורות לנו שיש חילוק בין הכא לסי' תרנ"ד, דהכא מותר אפי' להשקות לכתחילה והתם דוקא אם יש בו מים כבר מונחים. ולענין דינא צריך להתיישב בדבר.

לב. יצא לנו מזה לענין הדס בשבת דאם היה מונח במים מע"ש פשיטא דמותר להחזירו, ואפי' לדברי מהר"ם ן' חביב. ולסברת החולקים עליו אפי' לא היה מונח במים אלא אם יש אצלו מים מזומנים מותר להניחם בו. ולפי החילוק שכתבנו לעיל דהירקות דינם אינם שוים ללולב אלא אפילו להביא להם מים מותר, ה"נ בהדס אפשר לומר דדמי לירקות ולא מקרי כלי. אלא דבירקות עצמם כתבנו לעיל לענין דינא צריך להתיישב, וא"כ בהדס אין להתיר אלא א"כ היו מים מונחים כבר בכלי ומניח ההדס בתוכם, אבל להביא מים בשביל ההדס אין להתיר.

אחר זה ראינו להרב זכור לאברהם ח"א (באות ל') שאחר שהביא דברי מהרב"ח, כתב וז"ל אך מ"א (סי' של"ו ס"ק י"ג) ובא"ר שם (ס"ק ט"ו) דס"ל כמהר"ם ן' חביב, אך מהריק"ש שם מתיר ע"ע עכ"ל. ולא זכינו להבין דבריו דהיכא משמע ליה מדברי הרב מגן אברהם דס"ל כמהרב"ח, דהרב מ"א ה"ק דהאי דקאמר מהרי"ל מותר להעמיד וכו' היינו אם יש לו מים מזומנים ואינו טורח להביא מותר להעמיד בהם ענפי אילנות, אבל להוסיף מים וכ"ש להביא מים מודה מהרי"ל ז"ל דאסור, כן נראה מדברי הרב אש"א ז"ל (ס"ק י"ג) והרב מחה"ש ז"ל. ומעתה דברי הר' זכ"ל שכתב דדעת הרב מ"א והרב א"ר כמהרב"ח אינם, אלא כמו שפי' הרב אש"א והרב מחצית השקל.

אחר זה האיר ה' את עינינו וראינו לתשובת הרשב"א ז"ל שהביא מרן ז"ל במקור שלה, והיא בחלק ד' (שאלה ע"ג) וז"ל: **שאלת** מהו להשקות את התלוש בשבת כדי שלא יכמוש, ואחד מן החברים פשט לאסור מהא דתנן מקבלת אשה מיד בנה ומחזירתו למים בשבת ואף להחזיר נראה שלא התירו אלא מדוחק. **תשובה** אין נראה לי כן אם הירקות ראויות לאכול היום. ואין מביאין ראיה מלולב שאין ראוי לטלטלו בשבת אלא כדי שלא יכמוש התירו לטלטלו להחזירו בשבת, דמן הדין היה שלא לטלטלו כלל ואפי' ביו"ט ולאחר שהניחו על גבי קרקע לאחר מצותו אסור לטלטלו כדאיתא התם בירושלמי, אלא משום הידור מצוה התירו טלטולו וחזרתו בשבת ולהוסיף ביו"ט. אבל ירקות הראויות לאכילה ביומן נראה לי שמותר להשקותן כדרך שמותר לטלטלן ע"כ לשון התשובה.

מדברים אלו נראה דהרשב"א ז"ל ס"ל לחלק בין לולב לשאר דברים הראויים לטלטול, דלולב כיון שאין טלטולו אלא משום הדור מצוה לא התירו אלא להחזירו אבל להוסיף וכ"ש להביא מים אסור, אבל שאר דברים הראויים לאכילה ביומן כיון שראויים לטלטלן מותר להביא מים ולהשקותן, וכפשט דברי מרן ז"ל שכתב מותר להשקות את התלוש וכו'. ומעתה מה שהקשה מהרב"ח על דברי מהרי"ל ז"ל שהביא מור"ם ז"ל מן הלולב לא קשיא מידי, דלולב שאני כמ"ש הרשב"א ז"ל, ולפ"ז מ"ש מהרי"ל מותר להעמיד ענפי אילנות במים מותר אפי' להביא מים ולהשקותן, כיון שראוין לטלטול הו"ל כמו ירקות. ולפי"ז ג"כ נראה שמה שציין מור"ם ז"ל ועיי' סי' תרנ"ד פי' דבריו דלקמן גבי לולב אין דינו הכי דהכא מותר אפי' להביא לו מים ולהעמידו, וגבי לולב אמרינן לקמן דאסור בשבת, וכתב זה להשמיענו דיש חילוק בין לולב לשאר דברים. ומדברי הרב מ"א ז"ל (סי' של"ו ס"ק י"ג) שכתב ועיי' סי' תרנ"ד דאסור להוסיף מים בשבת נראה דרוצה להשוות דין לולב לשאר דברים, וכן נראה מהרב אש"א והר' ר"ז שהבאנו לעיל שהבינו בדברי הר' הג"ה ומ"א ז"ל. ונראה דאישתמיט מיניהו דברי הרשב"א ז"ל במקומן וכתבו הכי, ואלו היו רואים תשובת הרשב"א ז"ל לא היו כותבים דאסור להוסיף מים גבי שאר דברים. ומן הדין היה ראוי לפסוק כהרשב"א ז"ל דלגבי שאר דברים שראוים לטלטול מותר אפי' להוסיף מים ולהביא מים להשקות כיון שמרן ז"ל פסק כהרשב"א. אלא דאנן מיראי הוראה אנן וכיון דרוב הפוסקים שהבאנו לעיל ס"ל דדוקא אם (יש) מונחים מים מותר

יב. המחתך הירק דק חייב משום טוחן. הגה וה"ה לאסור לחתוך גרוגרות וחרובים לפני זקנים (ב"י בשם תוספתא) ולוקח פיטום וכלומה לזה אסור לכבל מותר לפרר לחם לפני התרנגולים להאוזיל וכבר נטחן אין לחוש לטחן טוחן (הגהות מיימוני פכ"ו ומרדכי ור"ן פ' כלל גדול וסמ"ג) וכל זה לא מיירי אלא בחותך ומניח אבל אם לאחר שחתך מיד רצה לאכול אסור (תשובת הרשב"ץ סי' קכ"ג) ואם חתך לצורך מחר מותר (ר"ן פ' כלל גדול) כלעיל סי' שי"ח.

יג. אסור לרדות חלות דבש מהכוורת (פי' הגה שהכוורים עושים בו הרבש) מפני שדומה לתולש. הגה ודוקא שם דעדיין בכוורת (המגיד פכ"ו) אבל אם נתלשו מבע"י או שנתרסקו מבע"י והרבש קף בכוורת נחשב (ב"י).

יד. אין מגבלין (פי' נותנת מים בקמח נקרא גיבול) קמח קלי הרבה שמא יבא ללוש קמח שאינו קלי ומותר לגבל את הקלי מעט מעט אבל תבואה שלא הביאה שליש שקלו אותה ואח"כ טחנו אותה טחינה גסה שהרי הוא כחול והיא הנקראת שתיתא מותר לגבל ממנה בחומץ וכיוצא בו הרבה בבת אחת והוא שיהיה רך אבל קשה אסור מפני שנראה כלש (ומפי' נכון) צריך לשנות כיצד נותן את השתיתא ואחר כך נותן את החומץ.

טו. חרדל שלשו מערב שבת למחר יכול לערבו הן ביד הן בכלי ונותן לתוכו דבש ולא יטרוף לערבו בכך אלא מערבו מעט מעט.

טז. שחלים (פי' שחלים בערבי תכלא בקמ"ל וכלע"ז קריקיון) שדכו מע"ש למחר נותן יין וחומץ ולא יטרוף אלא מערב וכן שום שדכו מע"ש למחר נותן פול וגריסין ולא יטרוף אלא מערב. הגה וי"ח לכלא יערב בקף בלא ביל (מ"ז ומרדכי ס"פ תולין) וי"א דהא דשרי לערב משקה בחרדל דוקא שנתנו מבע"י אבל בשבת אסור לתת משקה בחרדל או בשום הכתושים משום לש. הגה ואם נותן המוכל תחלה ואח"כ החומץ או היין ומערבו בתחילה שרי להוי שיטי כמו בתחילה לעיל וכן נוהגין להתיר על ידי שיטי ומקוס שלכלו לעצות כך בחול יכן בשבת החומץ תחלה ואח"כ המוכל.

יז. מותר לעשות יינמולין שהוא יין ישן דבש ופלפלין מפני שהוא לשתיה ואין עושין אלונתית שהוא יין ישן ומים צלולים ושמן אפרסמון שהוא לרפואה.

יח. אין שורין את החלתית לא בפושרין ולא בצוננין שדרך לשרותו לרפואה אבל נותנו לתוך החומץ ומטבל בו פתו היה שרוי מאתמול מותר לשרותו בשבת ואם שתה ממנו יום חמישי ויום ששי וצריך לשתות גם בשבת מותר שכך הוא דרך רפואתו לשתותו שבעה ימים זה אחר זה הילכך מותר לשרותו בצונן וליתן בחמה מפני שהוא סכנה אם לא ישתה ממנו.

יט. שום ובוסר ומלילות שריסקן מע"ש אם מחוסרים דיכה אסור לגמור דיכתן בשבת ואם אין מחוסרים אלא שחיקה מותר לגמור בשבת לפיכך מותר לגמור שחיקת הריפות בעץ פרור בקדירה בשבת אחר שמורידין אותה מעל האש. הגה ומותר להחליק המוכל בשבת ולא הוי בזה משום ממחק הואיל ומפקר למכלו כל תפוחים וכלומה שלכלו כך תע"ב (מהלכי ריש פרק כלל גדול) לאסור לקלוף שומים ובצלים כשקולף להניח לכל למכול למלתא שרי (ועי"ל סי' שי"ט) (סמ"ג והגהות מיימוני פרק כ"ב וב"י בשם סמ"ק והה"ד ורבינו ירוחם).

גדולות אלישע

להניח בהם ענפי אילנות אבל להביא מים ממקום אחר אסור, טוב להחמיר, אבל לאסור אפי' אם מים מונחים ולא להתיר אלא להחזירם במים שהיו בו מערב שבת כסברת מהרב"ח זה לא ניתן ליאמר כיון שהרשב"א ז"ל מתיר אפי' להביא מים.

אחר זה ראינו להרב חיים פלאג'י בס' חקקי לב (שאלה יו"ד) שכתב לענין הדס שנוהגים לשום במים בשבת ומסיק לאסור ליתן במים אא"כ היו בערב שבת במים ומחזירן למים כסברת מהרב"ח. והרואה יראה שלא זכר ש"ר כל הרבנים שהבאנו בדברינו לעיל. ומה שהצריך ליחד ההדס להריח בו והביא ראיה מן הרב מ"א שהצריך בענפי אילנות ליחד אותם, במחכ"ת זה אינו, דהתם אם אינו מיחד אותם הם מוקצה, אבל ההדס הוא ראוי להריח בו ואין צריך ליחד אותו דעומד להריח, והכי איתא בירושלמי בפ' לולב הגזול (דף ט"ו ע"ב) וז"ל הניחו בארץ אסור לטלטלו אמר רבי אבון זאת אומרת שהוא אסור בהנייה, ופי' שם הרב קרבן העדה וז"ל זאת אומרת מדאסור לטלטלו משהניחו בארץ שארבעת מינים שבלולב אסורים בהנאה כל שבעה והוי ליה מוקצה, דאל"כ הרי ראויים להריח בהם ע"כ. משמע בהדיא דהדס עומד להריח בו ואין צריך יחוד ודלא כהרב ז"ל. אחר זה ראינו שדין זה שאמרנו דהדס אין צריך יחוד הוא דברי מרן ז"ל לקמן (סי' שכ"ב סעיף ה') שכתב וז"ל מותר לטלטל עצי בשמים להריח בהם ולהניף בהם לחולה וכו', וכתב הרב הלבוש ז"ל שאין אדם מקצה דעתו מהם עי"ש.

ומ"ש עוד לפרש בדברי מור"ם שכתב ועי' לקמן סי' תרנ"ד, ופי' דכוונתו להרגיש על דברי מהרי"ל ולומר דלא הותר לכתחילה כי אם להחזיר במים אם כבר היה מאתמול במים, וכתב שזה נראה לו פשוט בכוונת מור"ם, הרואה יראה דאין אלו אלא דברי נביאות. ועוד דכבר ביארנו לעיל דלפי דברי הרשב"א ז"ל דוקא בלולב הוא דאסרו להוסיף מים משום דאסור בטלטול ולא התירו אלא משום הדור מצוה, אבל בשאר דברים שראוים בטלטול מותר אף ליתן המים לכתחלה וכמ"ש לעיל. ולפי"ז כוונת רמ"א שכתב ועי' לקמן סי' תרנ"ד לאשמעינן שיש חילוק בין לולב לשאר דברים. ומה שהבין עוד בדברי הרב עושה שלום שסברתו כמהרב"ח, הרואה יראה דאין כוונת הרב כך, דכוונת הרב על הדס שיש בו ענבים דאם היו במים כבר מותר להסירם ולהחזירם דאין נפתחים עוד, אמנם אם לא היו במים אסור להניחם בשבת אותם שיש בהם ענבי הדס, אבל אותם שאין בהם פרחים נוכל לומר דמותר אפי' להניחם לכתחילה ולהביא להם מים, באופן דהרואה יראה שכל דבריו דחוקים.

לג. מדברי הרשב"א שכתב כיון דירקות הללו ראויים לאכילה ביומן מותר להשקותם, משמע דאפי' אינו רוצה לאכלם בו ביום מותר להשקותם כיון שראוים לאכלם, וכן נראה מדברי הרב ר"ז (ס"ו) שכתב וז"ל ואינו דומה לירקות שראוים היום לאכילת כל אדם ואינו ניכר שטורח משבת לחול כי שמא יאכלם היום עי"ש, מוכח בהדיא כמ"ש.

לד. הא דנסתפקנו לעיל אם רוצה להביא מים אם אסור או מותר, היינו דוקא אם אינו רוצה לאכלם בו ביום אבל אם רוצה לאכלם בו ביום כגון אם רוצה לאכלם בערב וחושש שלא יכמשו, אם מניח עליהם מים בבוקר פשיטא דמותר וכמ"ש לעיל בדין בשר מבושל. ולענ"ד פשוט יותר דמותר דאף להחולקים התם משום דבשעת אכילה אפשר לחתכו דוקא ולאכלו, אבל הכא אם מניחם עד שעת אכילה ויניח עליהם מים מה יועיל לו אחרי שיכמשו, וא"כ לית דין צריך בושש ופשיטא דמותר.

לה. סעיף י"ב: המחתך ירק דק דק חייב משום טוחן. הגה"ה, והה"ד דאסור לחתוך גרוגרות וחרובים לפני זקנים וכו'. ומשמע לפני מי שיכול ללעסו כך שרי, מ"א (סוף ס"ק י"ב). ולא דמי לבשר מבושל דאמר לעיל (ס"ק יו"ד) דאפי' מי שאינו יכול ללעוס שרי לחותכו דאזלינן בתר רובא דעלמא דהתם דוקא בשר משום דאינו ג"ק אבל גרוגרות וחרובים דהוי ג"ק בעינן דוקא שהוא יכול ללעסו ולא אזלינן בתר רובא. מחה"ש (ס"ק י"ב).

לו. שם. בהגה"ה, וכל זה לא מיירי אלא בחותך ומניח אבל אם לאכלו מיד הכל שרי וכו'. מדברי מרן בב"י שכתב בדין השלאד"א וז"ל הילכך נראה דלכ"ע שרי ומ"מ נכון הדבר להזהיר שיחתכם לחתיכות גדולות קצת ושיאכלו לאלתר וכל בכה"ג נראה דלית ביה בית מיחוש לד"ה ע"כ, מדכתב נכון להזהיר משמע דלענין דינא ס"ל כהרשב"א דכל לאלתר מותר אלא על צד היותר טוב נכון שיחתכם לחתיכות גדולות קצת, וכ"כ הע"ש (ס"ק י"ח), וכ"כ הר"ז (ס' יו"ד) דלענין דינא מותר אלא דנכון לחוש להזהר שיחתוך לחתיכות גדולות קצת, וכן נראה שהוא דעת המ"א, וכ"כ הח"א (כלל י"ז אות כ'), וכ"כ המאמ"ר, ודלא כהמט"י שכתב דדעת מרן ז"ל אפי' לאכול לאלתר דאסור עי"ש, דסתימות דברי מרן ז"ל לא משמע הכי.

לז. הג"ה וכ"ז לא מיירי אלא בחותך ומניח אבל לאכלו מיד הכל שרי וכו'. וכן מותר לפרך הדס כדי שיהא ריחו נודף להריח מיד, הגאון חיד"א בברכ"י משם שו"ת בית יהודה ח"א (סי' כ"ו).

לח. כתב ב"י דאפי' אחד יכול לחתוך לצורך אחרים והם יאכלו מיד וכדאמרינן לעיל אצל בורר, וכ"כ הע"ש שם, ר"ז (סעיף יו"ד).

לט. והה"ד לצורך התרנגולים שיאכלו מיד שרי, מ"א (ס"ק ט"ו) בשם הר"ן, הר"ז (סי' יו"ד).

מ. סעיף י"ד: אין מגבלין קמח קלי הרבה וכו'. כתב הרב ט"ז (ס"ק י"א) וז"ל אבל נראה לי ללמוד דין חדש משטת הרמב"ם ז"ל דהיינו שהקמח שעושים מטחינת מצה אפויה שקורין מצ"ה מע"ל ורגילין לערבו עם יין ומי דבש שקורין מע"ד שזה אסור לעשותו בשבת אפי' ברכה דלפי הנראה דדין קמח זה כקמח הנזכר כאן טחינה גסה וכו', וכאן דמותר ברכה הוא ע"י שנוי, שבחול דרך ליתן חומץ תחלה ובשבת נותן הקמח תחלה, נמצא שהשנוי הוא גלוי לכל, אבל קמח של מצה אין דרך ידוע מה נותן תחלה בחול כדי לידע מה הוא השנוי, ע"כ אסור בשבת בכל גווני שרוצה לערב בסכין או בכף הקמח של מצה עם המשקה כנלע"ד עכ"ל. ודבריו הם היפך דברי הרב תרומת הדשן ז"ל שהביא מרן בב"י וז"ל ונראה דאף לדידן אף על גב דבחול אין לנו מנהג קבוע איזה מהם ליתן תחלה מ"מ סגי לן בהאי שנוי ע"כ, ונראה שטעמו כיון דאין מתירין לו אלא שיתן הקמח תחלה ואח"כ החומץ ובחול אין דרך להקפיד זהו מקרי שנוי, וכבר השגוהו האחרונים ז"ל בזה, הרב משז"ז (ס"ק י"א) והרב אליה רבה (סוף ס"ק כ') והרב חיי אדם בנשמת אדם (כלל י"ט אות ב'), וכן דעת הרב חק יעקב (בסי' תע"ג ס"ק כ"ו) וכן דעת הרב הלכה ברורה (ס"ק י"ג וי"ד), ויש שם טעות סופר ע"ש. וכיון דכל הני רבוותא פליגי על הרב ט"ז הכי נקטינן דחשוב שנוי בכהאי גוונא.

מא. כתב עולת שבת (ס"ק כ"ג) וז"ל מותר לגבל את הקלי מעט מעט, כלומר שמתחלה שמערב את המים מותר לערב הרבה ביחד אלא אח"כ בלישה צריך לעשות שנוי וילוש מעט מעט ולא הכל ביחד כדי שע"י שנוי זה יזכור ולא יבא ללוש קמח שאינו קלוי ע"ש.

מב. וסיים הרב ע"ש (בס"ק הנז') וז"ל אכן יש לי קצת תימה על הרמב"ם ז"ל שכ' (בפ"ח מהל' שבת) וז"ל המגבל את העפר הרי זה תולדת לש וכמה שיעורו כדי לעשות וכו' והנותן זרע שומשומין או זרע פשתן וכיוצא בהן במים חייב מפני שהן מתערבין וניתלים זה בזה עכ"ל, דמשמע מדבריו דבנתינת המים לחוד חייב במקום שניתלים זה בזה, ואין לך דבר שניתלה זה בזה כמו קמח, א"כ לפי דבריו חייב עליו בנתינת המים לחוד, וכיון שחייב עליו בנתינת המים הרי אסור ללוש קמח קלוי אפילו מעט מעט דהא בנתינת המים אי אפשר לשנות, א"כ למה כתב בפ' כ"א להתיר קמח קלוי ע"י שנוי לעשות מעט וצ"ע ע"כ דבריו, עיין להרב טל אורות (דף ל"ה) שכ' ישוב לזה, וכן הרב מאמר מרדכי (סעיף ט') ע"ש.

מג. כתב המ"א (סוף ס"ק י"ט) וז"ל ונ"ל דאסור להשתין על טיט משום גיבול ע"כ. פי' דבריו המחש"ש דלר"י ודאי שרי לכ"ע אלא דחשש לדעת הפוסקים כרבי דאפי' במידי דבר גיבול נתינת מים זהו גבולו. ודברי המ"א צריכים ביאור כיון שהוא טיט וכבר מגובל היאך שייך בו גבול אפי' לדעת האוסרים, דהא אפי' לדברי תה"ד שס"ל כרבי דבנתינת מים לחוד שייך גיבול, אם נתן בו משקה מבע"י מותר להוסיף עליו בשבת, ודוקא אם הניח מע"ש מעט טיפין לא חשיב גיבול, אבל אם הניח בו משקה מבע"י שנראה בו הגיבול מותר להוסיף עליו בשבת, כמו שנראה מהרב תה"ד שהביא מרן ז"ל בב"י שכתב וז"ל ונראה דאפי' אם נתן בהם מעט משקה כמו שרגילים לתת מעט טיפין דלא מהני מידי דנתינת משקה מבע"י מהני משום דחשיב מגובל בחול, והדבר ידוע דבמעט טיפין לא חשיב מגובל עכ"ד, משמע דדוקא מעט טיפין לא מהני, אבל אם נראה מגובל מותר להוסיף עליו. וא"כ הכא כיון שהוא טיט למה אסר להשתין עליו אפי' לדעת האוסרים למה יהא אסור להשתין עליו, וכן דקדק הרב ט"ז (ס"ק י"ג) מדברי התה"ד עי"ש. וראיתי להרב שם חדש על ס' יראים (דף נ"ה) שהביא דברי המ"א שכתב וז"ל ונראה דמ"ש המ"א להשתין על טיט, אינו ר"ל טיט ממש שכבר שהוא מגובל דא"כ היאך שייך בזה גיבול פעם אחרת, אלא ר"ל עפר תחוח דע"י השתן הניתן עליו נעשה טיט והוי גיבול כיון דהוא עפר תחוח שייך ביה גיבול ע"כ. ולענ"ד נראה דדבריו דחוקים דאין זה משמעות המ"א, דמי סני ליה להמ"א למימר אסור להשתין על עפר, ולמה נקט בלשונו טיט. ועוד דהא"ר (ס"ק כ"ב) הביא דברי המ"א וכתב וז"ל כתב מ"א אסור להשתין על טיט ועפר משום גיבול ע"כ. נראה שהיה לו נוסחא בדברי המ"א טיט ועפר, וא"כ אינו יכול להתפרש כדברי הרב שם חדש כיון דנקט טיט ועפר.

ונראה לפרש דברי המ"א דמיירי בטיט שנתנגב אבל לא נתנגב לגמרי אלא יש בו מעט לחלוחית, וקמ"ל המ"א ז"ל דלא תימא כיון שנתגבל מע"ש לא חשיב גיבול, אלא כיון שהוא מנוגב אסור להשתין עליו ואסור לדעת הפוסקים כרבי דבנתינת מים חשיב גיבול.

והנה מבואר יוצא מהרב מחה"ש דלא אסר המ"א להשתין על הטיט ועפר אלא לדעת הסוברים כרבי, אבל לפי סברת מרן ז"ל שפסק כהרי"ף והרא"ש והרמב"ם דבמורסן וחול הגס ואפר וכיוצא בהם כיון דאין בהם איסור מדאורייתא בגיבול שרי בנתינת מים, אבל קמח ועפר וכיוצא בהם דגיבול שלהם אסור מדאורייתא אסור ליתן מים מדרבנן.

מד. הרב הגאון חיד"א בשיו"ב (סי' שכ"ד) כתב משם מהרי"ל וואלי דבמורסן שלנו דלעולם נשאר בו קמח שייך בו שפיר גיבול מן התורה, וא"כ נתינת מים אסור מדבריהם עי"ש.

מה. סעיף ט"ו: חרדל שלשו מע"ש וכו'. **וסעיף י"ז,** שחלים שדכן מע"ש וכו' וי"א הא דשרי לערב משקה בחרדל דוקא שנתן מבע"י וכו'. דין זה הוא מחלוקת בגמ' דלרבי נתינת מים חייב, ולר' יוסי בר' יהודה אינו חייב עד שיגבל, ודעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש פוסקים כר' יוסי בר' יהודה דמותר לתת מים במורסן וכיוצא בהם, וע"כ אין צריך שינוי בנתינת המשקה רק בעירוב שהוא גיבול. ודעת בעה"ת וסמ"ג וסמ"ק וסה"ת ותה"ד פסקו כרבי דבנתינת מים לחוד חייב משום מגבל, ולפיכך פסקו כאן דאם לא נתן משקה מבע"י אסור לתת המשקה בשבת. ולפי דברי הרי"ף והרמב"ם והרא"ש דבנתינת מים ליכא איסור אפי' בעבה מותר לתת מים ובלבד שיגבל מעט מעט, ודבר שהוא רך אפי' עושה הרבה מותר בתלבד שיעשה שינוי, דאם דרכם ליתן החומץ תחילה הוא יתן האוכל תחילה ובמקום שרגילים בחול ליתן האוכל תחילה יתן החומץ תחילה. ולסברת בעה"ת ודעימיה דס"ל דבנתינת מים חייב א"כ בעבה ליכא שריותא כלל אלא א"כ הגיבול הוא רך שאז מותר ע"י שינוי מדרך החול אלא א"כ נתן המשקין כבר מבע"י אזי מותר לגבל בשבת מעט מעט. ודעת מרן ז"ל כדעת הרי"ף והרמב"ם ז"ל כמ"ש (בסי' שכ"ד) בב"י. ובש"ע ג"כ הביא דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש בסתם ודעת בעה"ת ודעימיה הביא בשם י"א. וכן (בסי' שכ"ד ס"ג) הביא בסתם דעת המתירין, ודעת בעה"ת ודעימיה הביא בשם י"א. וידוע דדעת מרן ז"ל לפסוק כדיעה א' שהביא בסתם. ודעת רוב האחרונים להחמיר והם הב"ח ז"ל (בסי' שכ"ד) והע"ש (ס"ק כ"ח), וכן נראה שהוא דעת הט"ז (בס"ק י"ב וי"ג), וכן נראה שהוא דעת המ"א, וכן הא"ר (ס"ק כ"ב) הביא מסקנת הט"ז משמע שס"ל כוותיה, וכן דעת הח"א (כלל י"ט או' א' ואות ב') להחמיר, והר"ז (אות י"ו) הביא דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש בסתם, ודעת הרב תה"ד ודעימיה הביא בשם יש חולקים.

ולענין הלכה אנו אין לנו אלא דברי מרן ז"ל דקבלנו הוראותיו אלא דטוב לחוש לדברי האחרונים ז"ל.

מו. ולענין פסח שחל בשבת שנוהגים לעשות חרוסת דהיינו שמביאים דבש ומניחים לתוכו אגוזים שחוקים, כתב המ"א (סי' תע"ג ס"ק י"ו) וז"ל ואם חל בשבת יתן בו המשקה מע"ש (אגודה), עיין (סי' שכ"א ס"ו) דע"י שינוי מותר לתת המשקה בשבת דהיינו שיתן המשקה תחילה ואח"כ יתן החרוסת ע"כ. ופירש דבריו האש"א (בסי' זה ס"ק כ"ג) דזה הוא דוקא ברך אבל בעבה אין לו היתר כלל לבעה"ת, אבל לסברת מרן ז"ל אפי' בעבה מותר אפי' מעט מעט, וה"ה בחרוסת שלנו ג"כ הוא עבה לדעת מרן ז"ל אם גבל מעט מעט מותר, ולדעת בעה"ת ודעימיה אסור אפי' מעט מעט, ואם הוא רך אנחנו שדרכינו בחול ליתן הדבש תחילה ואח"כ האגוזים ישנה ויתן האגוזים תחילה ואח"כ הדבש וזה מותר אפי' לדעת האוסרים.

מז. כל מה שאסור בכאן אפי' לצורך אותה סעודה אסור. מ"א (ס"ק כ"ד), א"ר (ס"ק כ"ב).

מח. סעיף י"ט: הגה"ה. אסור לקלוף שומים ובצלים שקולף להניח אבל לאכול לאלתר שרי. דוקא מעט מעט אבל קילוף גדול יחד נראה כבורר, אליה רבה (ס"ק ל"א) בשם ריו"ו והאחרונים.

מט. כתב המ"א ז"ל (ס"ק ל') וז"ל וא"כ אף תפוחים אסור לקלוף ולהניח כמ"ש (סי' שי"ט ס"ג), וכ"כ הא"ר (ס"ק ל'). והרב אש"א (ס"ק ל') הקשה על המ"א וז"ל צ"ע דקליפת התפוחים רוב העולם אוכלים אותה כך בלא דחק ואפילו להניח י"ל דשרי עי"ש. ואפשר דהמ"א ז"ל נמי מודה דתפוחים הנאכלים בקליפתם שלא ע"י הדחק מותר לקלוף אפילו להניח דלית בהו משום ברירה, אלא דהמ"א מיירי במין תפוחים שאין נאכלים אלא ע"י הדחק כמו שיש בעירינו מין תפוחים שקורין בערבי (קוורמ"א) אבל מין תפוחים הטובים שנאכלים עם קליפתם אפי' בלא דחק מודה דמותר לקלוף ולהניח. ולפי"ז בעירינו שהתפוחים שלנו נאכלים עם קליפתם בלא דחק נראה דמותר לקלוף אפילו להניח. ומה גם לסברת הטל אורות בדין בורר (דף ל"ב ע"ב) דס"ל דפירות שיש להם קליפה מחוברת כגון קשואים ותפוחים דאין שייך בו ברירה הבאנו דבריו לעי' (בסי' שי"ט אות י"ב) עי"ש, נראה ודאי דמותר לקלוף ולהניח.

לא מטעמא דכתב הה"מ אלא משום דכיון דבנתינת מים לא מתחייב לר"י בר' יהודה אעפ"י שחכמים גזרו עליו כדמשמע מדקתני פ' מי שהחשיך ר"י בר' יהודה אומר אינו חייב עד שיגבל דאלמא חיובא ליכא אבל איסורא מיהא איכא, ה"מ בקמח שאין בו צורך היום אבל במורסן שיש בו צורך היום להכין לחיה ועוף לא גזרו עכ"ד בקיצור. ולכאורה היה נראה דלפי טעם מרן ז"ל אף בקמח דהוא בר גיבול אם יש בו צורך היום מותר בנתינת מים. אבל אחר העיון נראה דלא כתב מרן ז"ל הכי אלא לדעת התוס' והראב"ד דס"ל דיש גיבול אפילו במידי דלאו בר גיבול, אבל להרמב"ם ז"ל ודעימיה דס"ל דאין גיבול במורסן וחול הגס טעמא דהרב המגיד כדקאי קאי, ולפי דברי הה"מ בקמח וכל מידי דבר גיבול אפי' לצורך היום אסור ליתן מים מדרבנן, וכן נראה מדברי הרב מהרי"ל וואל"י הביאו הרב הגאון חיד"א בשיו"ב (סי' שכ"ד אות א') דהבין בדברי הרמב"ם כמ"ש הה"מ עי"ש.

יצא לנו מזה לענין דינא כיון דמרן ז"ל פסק כדברי הרי"ף והרא"ש והרמב"ם דבמורסן וחול הגס ואפר וכיוצא בהם כיון דאין בהם איסור מדאורייתא בגיבול שרי בנתינת מים, אבל קמח ועפר וכיוצא בהם דגיבול שלהם אסור מדאורייתא אסור ליתן מים מדרבנן.

מה. הרב הגאון חיד"א בשיו"ב (סי' שכ"ד) כתב משם מהרי"ל וואלי דבמורסן שלנו דלעולם נשאר בו קמח שייך בו שפיר גיבול מן התורה, וא"כ נתינת מים אסור מדבריהם עי"ש.

מה. סעיף י"ו: חרדל שלשו מע"ש וכו'. **וסעיף י"ז,** שחלים שדכן מע"ש וכו' וי"א הא דשרי לערב משקה בחרדל דוקא שנתן מבע"י וכו'. דין זה הוא מחלוקת בגמ' דלרבי נתינת מים חייב, ולר' יוסי בר' יהודה אינו חייב עד שיגבל, ודעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש פוסקים כר' יוסי בר' יהודה דמותר לתת מים במורסן וכיוצא בהם, וע"כ אין צריך שינוי בנתינת המשקה רק בעירוב שהוא גיבול. ודעת בעה"ת וסמ"ג וסמ"ק וסה"ת ותה"ד פסקו כרבי דבנתינת מים לחוד חייב משום מגבל, ולפיכך פסקו כאן דאם לא נתן משקה מבע"י אסור לתת המשקה בשבת. ולפי דברי הרי"ף והרמב"ם והרא"ש דבנתינת מים ליכא איסור אפי' בעבה מותר לתת מים ובלבד שיגבל מעט מעט, ודבר שהוא רך אפי' עושה הרבה מותר בתלבד שיעשה שינוי, דאם דרכם ליתן החומץ תחילה הוא יתן האוכל תחילה ובמקום שרגילים בחול ליתן האוכל תחילה יתן החומץ תחילה. ולסברת בעה"ת ודעימיה דס"ל דבנתינת מים חייב א"כ בעבה ליכא שריותא כלל אלא א"כ הגיבול הוא רך שאז מותר ע"י שינוי מדרך החול אלא א"כ נתן המשקין כבר מבע"י אזי מותר לגבל בשבת מעט מעט. ודעת מרן ז"ל כדעת הרי"ף והרמב"ם ז"ל כמ"ש (בסי' שכ"ד) בב"י. ובש"ע ג"כ הביא דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש בסתם ודעת בעה"ת ודעימיה הביא בשם י"א. וכן (בסי' שכ"ד ס"ג) הביא בסתם דעת המתירין, ודעת בעה"ת ודעימיה הביא בשם י"א. וידוע דדעת מרן ז"ל לפסוק כדיעה א' שהביא בסתם. ודעת רוב האחרונים להחמיר והם הב"ח ז"ל (בסי' שכ"ד) והע"ש (ס"ק כ"ח), וכן נראה שהוא דעת הט"ז (בס"ק י"ב וי"ג), וכן נראה שהוא דעת המ"א, וכן הא"ר (ס"ק כ"ב) הביא מסקנת הט"ז משמע שס"ל כוותיה, וכן דעת הח"א (כלל י"ט או' א' ואות ב') להחמיר, והר"ז (אות י"ו) הביא דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש בסתם, ודעת הרב תה"ד ודעימיה הביא בשם יש חולקים.

ולענין הלכה אנו אין לנו אלא דברי מרן ז"ל דקבלנו הוראותיו אלא דטוב לחוש לדברי האחרונים ז"ל.

מו. ולענין פסח שחל בשבת שנוהגים לעשות חרוסת דהיינו שמביאים דבש ומניחים לתוכו אגוזים שחוקים, כתב המ"א (סי' תע"ג ס"ק י"ו) וז"ל ואם חל בשבת יתן בו המשקה מע"ש (אגודה), עיין (סי' שכ"א ס"ו) דע"י שינוי מותר לתת המשקה בשבת דהיינו שיתן המשקה תחילה ואח"כ יתן החרוסת ע"כ. ופירש דבריו האש"א (בסי' זה ס"ק כ"ג) דזה הוא דוקא ברך אבל בעבה אין לו היתר כלל לבעה"ת, אבל לסברת מרן ז"ל אפי' בעבה מותר אפי' מעט מעט, וה"ה בחרוסת שלנו ג"כ הוא עבה לדעת מרן ז"ל אם גבל מעט מעט מותר, ולדעת בעה"ת ודעימיה אסור אפי' מעט מעט, ואם הוא רך אנחנו שדרכינו בחול ליתן הדבש תחילה ואח"כ האגוזים ישנה ויתן האגוזים תחילה ואח"כ הדבש וזה מותר אפי' לדעת האוסרים.

מז. כל מה שאסור בכאן אפי' לצורך אותה סעודה אסור. מ"א (ס"ק כ"ד), א"ר (ס"ק כ"ב).

מח. סעיף י"ט: הגה"ה. אסור לקלוף שומים ובצלים שקולף להניח אבל לאכול לאלתר שרי. דוקא מעט מעט אבל קילוף גדול יחד נראה כבורר, אליה רבה (ס"ק ל"א) בשם ריו"ו והאחרונים.

מט. כתב המ"א ז"ל (ס"ק ל') וז"ל וא"כ אף תפוחים אסור לקלוף ולהניח כמ"ש (סי' שי"ט ס"ג), וכ"כ הא"ר (ס"ק ל'). והרב אש"א (ס"ק ל') הקשה על המ"א וז"ל צ"ע דקליפת התפוחים רוב העולם אוכלים אותה כך בלא דחק ואפילו להניח י"ל דשרי עי"ש. ואפשר דהמ"א ז"ל נמי מודה דתפוחים הנאכלים בקליפתם שלא ע"י הדחק מותר לקלוף אפילו להניח דלית בהו משום ברירה, אלא דהמ"א מיירי במין תפוחים שאין נאכלים אלא ע"י הדחק כמו שיש בעירינו מין תפוחים שקורין בערבי (קוורמ"א) אבל מין תפוחים הטובים שנאכלים עם קליפתם אפי' בלא דחק מודה דמותר לקלוף ולהניח. ולפי"ז בעירינו שהתפוחים שלנו נאכלים עם קליפתם בלא דחק נראה דמותר לקלוף אפילו להניח. ומה גם לסברת הטל אורות בדין בורר (דף ל"ב ע"ב) דס"ל דפירות שיש להם קליפה מחוברת כגון קשואים ותפוחים דאין שייך בו ברירה הבאנו דבריו לעי' (בסי' שי"ט אות י"ב) עי"ש, נראה ודאי דמותר לקלוף ולהניח.

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

בינת שמחה

הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג
זצללה"ה

בגדר מלאכת קילוף שום ובצל להניח ולאלתר

סימן שכ"א סעיף י"ט ברמ"א. אסור לקלוף שומים ובצלים כשקולף להניח, אבל לאכול לאלתר שרי. ועיין בביאור הגר"א שציין לעיין לעיל סעיף י"ב [שכתב שם הרמ"א דמחתך ירק דק דק דאסור, מיירי בחותך ומניח, אבל אם לאכלו מיד הכל שרי, מידי דהוי אבורר לאכול מיד דשרי]. - העירני חתני רזד"צ הי"ו שאם כאן המכוון לענין בורר, א"כ למה תלי תניא בלא תניא, דלעיל סעיף י"ב המדובר בענין טוחן לאלתר הנלמד מבורר לאלתר, וכאן הרי המדובר בבורר ממש הרי יותר פשוט. - ואפשר לומר שמ"מ הרמ"א לעיל סעיף י"ב הזכיר הטעם של מידי דהוי **אבורר**, וא"כ כיון שזה בסימן זה עצמו והוזכר שם ענין הבורר מיד לכן ציין לשם.

ואשר יתכן עוד דהנה עיין באגלי טל מלאכת דש ס"ק ג' דמתבאר עפ"ד דמה דהוי ממש **מלאכת דש** לא הותר גם לאכול לאלתר, ועל כן במפרק חטה מהשבולת אסור גם לאלתר, אבל דבר שדרכו תמיד לפני אכילה מותר בעושה כן לפני אכילה, דע"י זה אין זה בכלל מלאכת דש, יעו"ש. אך גם מצריך עוד תנאי שעושה כן **באמת לפני אכילה**, והיינו דאם בזה יעשה יותר משעה לפני אכילה יהא חייב, וכהא דירושלמי דמפרק ראשי שום אע"ג דמבאר האגלי טל בזה שבשום לא דרכו לעשות כן לפני אכילה[1].

וכן עיין שם מש"כ מדרכי משה סימן תרי"א, והיינו שכיון **שדרכו בכך לפני אכילה** אין זה בגדר דש כשגם יעשה כן לאלתר (ולפי"ז אין להוכיח מד"מ שם שכל דש יש היתר לאלתר, ורק שאני התם שדרכו בכך - כך יוצא לפי"ד האג"ט, ובטל אורות כתב להוכיח משם שיש היתר לאלתר בדש, ולפי"ד האג"ט כאמור אין הוכחה - ויעויין בפמ"ג ומשנ"ב שג"כ כתבו שאין היתר לאלתר בדש - ויעויין באג"ט מלאכת בורר ס"ק י"ג שכתב להגיה בדרכי משה שכונתו משום בורר).

וא"כ עכ"פ לפי כל זה את"ש כאן לענין דברי הרמ"א שכתב בסתם לקלוף שומים, ובפשטות משמע דנכלל בזה לא רק בירור הקליפות אלא גם פירוק הראשים (-וכנראה שלזה נתכוין האג"ט שם בס"ק ג' ריש אות ב'), ואם כן בהיתרו של הרמ"א לאלתר כלול הן היתר **בבורר** והן היתר **בדש**, והיינו בהאי דדרכו בסמוך לאכילה לא הוי דש, וא"כ את"ש ציונו של הגר"א לענין הא דדש שזה דומה להא דטוחן (ואשר עוד יתכן דעדיף מטוחן, דאע"ג דבטוחן אין כן דעת השלטי גבורים כמש"כ המג"א בסימן ש"כ [ס"ק ז'] בדין הבוסר, ע"ש ובמחצית השקל שם - מ"מ כיון שתמיד עושים כן מופקע מזה שם דש וכמו בבורר).

ובעצם הדבר אפשר להסביר כעין סברת המג"א לענין בוסר, ואשר השוה לזה מדין חולב, וכתב ד"מלאכה" לא הותרה לצורך אכילה מיד, א"כ זהו ההסבר בדש, דדבר שתמיד דרכו בדישה הרי הוא מלאכה, ולא הותר גם באופן שמפרק החטה לאכלה מיד - וכמו בחולב לאכול מיד, אבל דבר שדרכו לאכול מיד א"כ לא הונח שם "מלאכה" על פירוק זה, ורק אם באמת מפרק יותר משעה לפני אכילה הוי בזה בדרך מלאכה, אבל באופן שאוכל מיד הרי משתמש באופן שאין זה מלאכה[2].

ולפי כל הנ"ל, וכן ע"ע באגלי טל שם בס"ב, ועי"ש גם בס"ק ד', אשר יוצא שגרגור ענבים יותר משעה לפני האוכל חייב, א"כ לפי דרכו שאין חילוק כמה קליפות שיש שם, וכל החילוק רק אם דרכו או לא, וכן אם יותר משעה לפני האוכל או לא, א"כ בכל קליפת פרי עכ"פ הדבוק בו (לפי דרך הט"ז - אשר מבואר בר"ח כדבריו) ביותר משעה לפני האוכל יש חיוב, אלא שבלא"ה יש חיוב בורר, וא"כ בזמן ביהמ"ק יש נפק"מ שיתחייב שתים, אך גם בזה"ז יתכן לכאורה **נפק"מ ביו"ט** אם בורר מותר גם לאח"כ ודש אסור (כמו שאסור לסחוט), א"כ יהא נפ"מ שיהא אסור לקלף אגוזים ללאחר שעה משום דש.

ולכאורה היה אפשר לומר ששבירת אגוזים הוי דש, והוצאה מהחלקים השבורים הוי רק בורר גם כשעוד כנוסים בקליפה, וא"כ היה עוד נפק"מ בשובר אגוזים יותר משעה לפני אכילה שהוי דש ולא בורר. אולם בדרכי משה סימן תרי"א מבואר שאם הם בקליפות ורק שברם עוד אין זה דש, וצ"ע הגדר בזה, דא"כ אם נימא כפמ"ג דבעינן מכוסה, א"כ ישברם לכמה חלקים ואח"כ יוכל להוציא, שהרי כבר אינם מכוסים, אך זה אינו, דאם אח"כ הוציא פרי גמר דישתו, והוי ככל מלאכה שעושה מקצת כשגומרה אח"כ מתחייב, וא"כ אם השבירה וההוצאה בשבת הרי סוף סוף עשה מלאכה שלימה לגלות מהקליפה.

ויתכן עוד דגם אם שיבר בערב שבת ובשבת הוציא, הרי גמר המלאכה בשבת, וכמו שבישל בערב שבת עד פחות ממאכל בן דרוסאי ובשבת בישל לגמרי, וגם כאן בשבת עשה את ההוצאה של הפרי ממקום כינוסו אשר בתחילה היה טמון לגמרי. - אך אכתי צ"ע בזה, דסו"ס הרי כבר היה מגולה מער"ש. - וצ"ע אם רק קצתו נתגלה מער"ש ורובו עוד טמון, דאולי הוי ככולו טמון.

החזרת כבושים למימיהן בשבת

אם הוציא מלפפון חמוץ מהמים המלוחים - וכן בזיתים כבושים, אזי אם עוד לא נגמרה כבישתם כראוי פשיטא שאסור להחזיר לשם. אך יתכן דאפילו אם כבושים כרגיל גם כן אסור להחזיר, דיתכן דסוף סוף משתפרת כבישתם.

אך צריך עיין, דאולי אם במבושל כל צרכו הוי אסור רק מדרבנן, אם כן בכהאי גוונא בכבוש לא גזרו. אך אולי כיון שיש כאן רוטב של מים דומה ללח שנצטנן, ואם כן להמחבר שיש בישול אחר בישול בלח ה"נ כאן גזרו (והוי רק כחד גזירה), ולהרמ"א אולי להחזו"א [סי' ל"ז ס"ק כ"ז ד"ה היה צונן] דהוי רק חומרא אזי כאן לא גזרו, ולהאגלי טל [מלאכת אופה ס"ק נ' אות ג'] דהוי מדינא, ה"נ גזרו.

אך יתכן דכיון דעל ידי ההחזרה מתקיים ולא מתקלקל, לא גרע מכל נתינה לכבשים המתקיימת (וכמו שאסור לתת מי מלח המקיימים על מלפפון חי, ה"נ אסור על חמוץ כדי להמשיך קיומו) - ולפי"ז יתכן אפילו מחזיר בליל שבת רק שיתקיים עד למחר אסור. - ויתכן דעל מי כבשים שיש שם דבר כבוש אסור להוסיף עוד מים מלוחים דמגביר כבישתן, וא"כ בנשאר בצלחת מים מלוחים על המלפפון חמוץ אסור להחזיר לצנצנת, וכן בנשאר רק מלפפון חמוץ אסור להחזירו, דמתקיים ע"ז. - ומ"מ אם נשאר בצלחת מלפפון עם מים מלוחים צריך עיון אם אסור להחזיר, דלגבי המלפפון עצמו הרי היה מתקיים גם על ידי מים מלוחים שבצלחת, אך אולי אסור משום שמוסיף מים מלוחים לצנצנת וכנ"ל. אך צ"ע דלכאורה הוי רק כמצרף מים מלוחים עם כבישתם אשר בשני כלים, דתמוה למה שכתב הא"ר בשם מהר"ש שמותר להוסיף מים למורייס שכמעט נתייבשה, א"כ הוספת מים מלוחים לכבישה ג"כ לא מגרע כיון שבלאו הכי יש מים מלוחים. - אך כאמור מלפפון חמוץ שנשאר בלי מים יתכן שאסור, כיון שעל ידי זה גורם שבאמת יתקיים, אבל אם נשאר מלפפון עם מים מלוחים יתכן שמותר לצרף כיון שהמלפפון עצמו הוא בלא"ה עם מים מלוחים, ומצד הוספת מים מלוחים לצנצנת יתכן דאין איסור כנ"ל.

פסיק רישא דלא ניחא ליה בסתימת פקק פשתן וסחיטת שיער - ובגדר ניחא ליה ולא ניח"ל

הנה בעצם כל דין "הערוך" הוא באיסור דרבנן כיון שהמשקין הולכין לאיבוד, אם כן חזינן דהאוסרים אוסרים גם בפסיק רישא דלא ניחא ליה בדרבנן - ועיין בפמ"ג סימן ש"כ א"א אות כ' שעמד מזה על מה שדן בסימן שי"ד בזה, ועיין בחזו"א שכתב להוכיח כן מתוס' יומא ל"ה ושבת ק"ג - וצריך עיון אם הם חולקים על הערוך, הרי דפליגי גם בפסי"ר דלא ניחא ליה בדרבנן, א"כ איך תירצו בזה להא דענבי הדס [שהקשו בתוס' בשבת ק"ג ד"ה לא צריכה דמהגמ' בסוכה ל"ג ע"ב גבי אין ממעטין ביו"ט, משום ר"א בר"ש אמרו ממעטין, ופריך והא קא מתקן מנא וכו', ופריך והא אביי ורבא דאמרי תרוייהו מודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות, ומשני לא צריכא דאית ליה הושענא אחריתי, משמע כפירוש הערוך דכשאינו נהנה מותר אע"ג דהוי פס"ר, ודחו שם בתוס' ומיהו י"ל דאותו תיקון מועט כמו מיעוט ענבים דלא אסיר אלא מדרבנן, לא גזרו חכמים כשאינו נהנה, עכ"ל]. - ודוחק לומר שכונתם באמת בזה להודות עכ"פ לקולתו בפקק של פשתן. ולולא דברי החזו"א היה אפשר לומר שכונתם רק בהא דענבי הדס דקילא לפי דהוי תיקון מועט, והוי איסור קל מדרבנן.

ולפי"ד החזו"א יתכן דצריך לומר דיש חילוק בין מה דהוא יותר נראה כעיקרו מן התורה, ויותר יש חשש של איחלופי, ועל כן בסחיטה שהולך לאיבוד הרי בעצם צורה החיצונית של המלאכה דומה ככל מלאכת סחיטה, ורק מה שכעת הולך לאיבוד מציל מחיוב, מ"מ יש לו דמיון לאיסור, על כן אסרו גם פסיק רישא דלא ניחא ליה בזה, אבל תיקון ענבי ההדס הרי התיקון בהדס כעיקרו מדרבנן, וכן לענין מה דדן הפמ"ג בסימן שט"ז בדבורים דהוי אינו במינו ניצוד, א"כ הוי בעיקרו סוג של איסור דרבנן. - ועיין בפמ"ג סימן ש"כ שם שסיים **בצ"ע**, ואולי נתכוין להסתפק אם לחלק כעין הנ"ל.

ולענין סחיטת שיער יתכן דגם לחזו"א חמיר, ממש"כ שם לענין סחיטת עור של הצינורות. - משום דבשיער יש סברא שיש חיוב מן התורה, דהרי הרא"ש פרק חבית סימן ד' כתב דלרב אשי יש חיוב חטאת, ובסוגיא שם משמע כן, ומשמע מהרא"ש דפסקינן כן, דאי לא"ה מאי קושיתו על פסקו כרב ושמואל [-דס"ל דליכא חיוב חטאת אלא בזיתים וענבים בלבד], נימא דרבה ורב יוסף [דאמרי אין סחיטה בשיער] כרב ושמואל, ורב אשי כר' יוחנן [דאיכא חיוב חטאת בכבשים ושלקות למימיהן], אלא ע"כ דפסקינן כרב אשי דהוא בתרא.

וגם מחידושי הר"ן וריטב"א חזינן דלרב אשי הוי מן התורה (אך לא נתברר איך הם פוסקים). - וראיתי בקובץ "העמק" שכתב דכלבו וארי"ח פוסקים כרב אשי, א"כ לכאורה הוי מן התורה וכדמוכח מרא"ש (ועי"ש שבעל המאמר כתב לדייק שגם הרשב"א מחמיר בגלל שמקשה על תירוץ רבה ורב יוסף - ולכאורה אינו מוכרח). - אולם עיין בחידושי הר"ן שיש שם סברא שאפי"ת שבשיער הוי סחיטה מן התורה, זהו בשמן דעב ונדבק ולא במים (ובזה כתב לדחות ראיית הרא"ה דגם לרב אשי הוי מדרבנן מהא דטובלים בש"ק). ועיין שלטי הגבורים ריש פרק חבית סוף אות א' שכתב שלא ברור שיש סחיטה בשיער, דבהגהות מרדכי משמע דליכא סחיטה בשער - משמע לכאורה שכונתו שאין כאן איסור אפילו מדרבנן.

ועוד יעויין בחזו"א [סי' נ"ו ס"ק ה' ד"ה כתב] במה שלפי הגהתו ברמב"ם [בפכ"ב הכ"א שכתב שתי מטהרות זו על גבי זו נוטל את הפקק מבנתים ומשיקן, ומחזיר את הפקק למקומו מפני שאינו בא לידי סחיטה, **שהרי דעתו שיצאו המים**. שהגיה שצ"ל **שהרי אין דעתו שיצאו המים**], נתחדשה פלוגתא בין הערוך להרמב"ם לענין כשיש ניחותא ולא בעצם המלאכה [דלהרמב"ם אסור ולהערוך מותר] - ואשר לפי"ז בסוחט שיער ולא רוצה שישאר שם מים יהא תלוי בפלוגתא זו.

ויעויין באשל אברהם [בסימן ש"כ] להגה"ק מבוטשאטש שכתב שפסיק רישא דלא ניח"ל מותר בדרבנן, וכתב דהוי כאן [בניגוב] כך משום דכונתו רק לנגב במקומות אחרים [שאין בהם שערות] - וכנראה לא ביאר כנ"ל משום דס"ל דבעינן שלא יהא שום ניחותא, וצ"ע דהרי מקושית תוס' כתובות ו' ע"א מוכח כהחזו"א, דלהערוך גם כשיש איזה ניחותא מותר אם אין ניחותא בעצם המלאכה.

ובעיקר משכ"כ שלא ניח"ל בניגוב השערות צ"ע, שהרי בחוש חזינן שניח"ל לאינשי - ורמ"ש הי"ו אמר דכונתו דכיון שיש איסור, ע"כ כבר לא ניח"ל, ומה שעל ידי חוסר השגחה נסחט כבר הוי בגדר לא ניחא ליה - וצ"ע דאם כן זה חידוש גדול שלא ניזיל בתר המציאות אלא לפי כונתו כעת בגלל החשש של איסור.

ובעצם ביאור ענין מלאכה הצריכה לגופה ואינה צריכה לגופה, ודבר שאין מתכוין ופסיק רישא בניחא ליה ולא ניחא ליה. - הנה ענין **"ניחא ליה"** אינו ענין של צריך לגופה, דשפיר יש שאפילו מתכוין גמור, ובכ"ז הוי מלאכה שא"צ לגופה, וכגון בהוצאת המת שהוי מתכוין גמור, ובכ"ז הוי מלאכה שא"צ לגופה, כי "ניחא ליה" הוי הגדרה במעשה הנעשה, דהיינו ה"מעשה היבש" גרידא, ופשיטא שבהוצאת המת ניחא ליה את הוצאתו (גם לפי מש"כ לעיל בפלוגתת הרמב"ם והערוך לחזו"א, מ"מ כאן הוי ניחא ליה בהוצאה ממש), ורק דיש גזירת הכתוב של מלאכת מחשבת שבעינן צריך לגופה, וזהו דין במטרת ומגמת הפעולה ולא במעשה היבש, והיינו שיהא כמו שהיה במשכן לרש"י כשיטתו, ולתוס' כשיטתו - עיין בפרק המצניע [צ"ג ע"ב רש"י ד"ה ור"ש וצ"ד ע"א תוד"ה רבי].

וענין **דבר שאינו מתכוין** יתכן רק כשבמעשה היבש יש ב' גוונים, דהיינו שנוכל לכנות ולייחס את המעשה לב' ענינים, א"כ כשעיקר כונתו לאחד מהם הוי לגבי השני כאינו מתכוין, אלא דהוי פסיק רישא, ובזה כשניחא ליה הוי כבר שוב כמתכוין וחייב, והיינו כמובן שע"י שפסיק רישא וגם ניחא ליה כבר יש גם כאן מטרת הפעולה, והוי צריך לגופה, דאי לא"ה שוב הוי מלאכה שא"צ לגופה, אלא דבדרך כלל בכה"ג שניח"ל כבר הוי צריך לגופה. וכשלא ניחא ליה בזה הוא דהוי פלוגתת הערוך והחולקים עליו, והיינו דבהוצאת המת אין כאן ב' ענינים וגוונים דהוי רק ענין אחד של **הוצאה**, אבל בהוצאת פקק של פשתן יש כאן פעולת הוצאת פקק ופעולת סחיטה, ע"כ לגבי סחיטה הוי אינו מתכוין, ובזה תלוי אם ניחא ליה או לא. ועל כן גם בחופר גומא ואין צריך לעפרה, אם הוי בארעא דחבריה מסתמא להערוך מותר, דיש כאן ב' פעולות, לקיחת עפר (אשר יתכן גם בלי גומא כגון לוקח מראש תל ולא השוה את התל), ופעולה ב' שהיא עשיית גומא, וכשאינו מתכוין לגומא ולא ניחא ליה הרי זו מלאכה שאינה צריכה לגופה דלא ניחא ליה שלא אסרו.

כי זהו תמצית הפלוגתא של הערוך והחולקים עליו, דלהערוך אסרו מלאכה שאינה צריכה לגופה רק בניחא ליה (וכאמור אין זה סתירה, כי **ניחא ליה** היינו במעשה היבש כפי שהוא, **וא"צ לגופה** הוא בענין מטרת הפעולה משום מלאכת מחשבת), אבל בלא ניחא ליה לא אסרו למלאכה שאינה צריכה לגופה.

וכמבואר כן בגליון תוס' כתובות ו' ע"א בשם תשו' הרא"ם - וצל"ע בל"נ אם הוא גורס כן בתוס' או שמבאר כן בכוונתם.

ולהחולקים אסרו גם בלא ניחא ליה למלאכה שא"צ לגופה (ולפי"ז הא דאמרינן דבשלו [האדמה] אסור בחופר גומא ואינו צריך לעפרה, ואמרינן בגמ' שגם לר' יהודה אינו חייב דהוי מקלקל - והנה הרי צריך לומר שאיירי בחופר גומא במקום שאינו צריך לה, וכיון שהוא מקלקל אם כן הרי זה בגדר לא ניחא ליה, וא"כ למה אסור, דהרי משמע שגם לר' שמעון אסור, ולא רק דלר' יהודה המחייב מלאכה שא"צ לגופה הוא שיהא כאן עכ"פ איסור במקלקל, אלא גם לר' שמעון אסור - לפי הנ"ל את"ש, דאפשר לומר דניחא ליה ומקלקל ג"כ הם ב' דברים, דשפיר יתכן מקלקל וניחא ליה, דגדר מקלקל הוא אם בגדר מנהג העולם הוא **מקלקל, וניחא ליה** הוא מה שרצונו במעשה היבש כפי שהוא, ואם כן שפיר יתכן שעושה גומא בבית באופן שאצל כל העולם זהו קלקול, אלא שלו יש איזה מטרה שניחא ליה בזה וע"כ אסור, אבל אם באמת גם אין לו שום ניחותא בגומא, אולי באמת עכ"פ לר' שמעון אין איסור גם בארעא דידיה), וכן בתולש עולשין יש שם ב' גוונים קוצר וחורש שמיפה את הקרקע, על כן בארעא דחברי' כשמתכוין לפעולה אחת של קוצר, הרי לגבי פעולה שניה (היינו גוונא הב') הוי לא ניחא ליה כיון שאינו מתכוין.

וכן בענבי הדס יש פעולת לקיטת ענבים ויש פעולת תיקון, ע"כ יש בזה דיון של לא ניחא ליה (דהיינו לא איכפת ליה שהוי בזה כלא ניחא ליה).

---

1. ואולם לענין מה שרצ"ש רצה להעיר שאם א' מברר כדי לבשל אפילו שיאכל עוד תוך שעה, יהא בורר כיון שמחוסר מלאכה, ורצ"ל כן בעפי"ד ב"י סוף סימן שכ"א בשם רי"ו שהירושלמי אוסר רק בקולף לטחון, ורצ"ל הנ"ל שהיינו אפילו אם יאכל מיד אחר הטחינה, ואשר לפי"ז יצא שדבר שדרכו לטחון הוי ג"כ בזה כדרכו לאכול מיד, א"כ נצטרך לומר שאין זה בשום בגדר שדרכו לקלוף ביחוד לטחינה, וע"כ לא נטפל כשקולף לאכילה, שמה שיש אופן שקולף לצורך טחינה, ויתכן עוד דרובו קולף לאכילה מיד, ועכ"פ לא רובו לטחינה.

2. ומ"מ ב"בוסר" לענין מוצץ לפה - לשיטת המקילים לענין סחיטה במוצץ, יתכן דאין בזה גם משום בורר גם למג"א דעל מוצץ לא אמרינן דהוי בגדר "מלאכה" - ועיין באגלי טל דש ס"ק ג' סוף אות ד' שכתב סברא דשעת אכילה לא הוי מלאכה כלל, ובסמוך לאכילה ההיתר משום דאין זה מלאכת מחשבת, וא"כ יתכן לומר שהא דמג"א שייך להוריד היתר דסמוך לאכילה, שכיון שזה בדרך מלאכה שוב הוי מלאכת מחשבת גם בסמוך לאכילה, אבל שעת אכילה שלא הוי מלאכה כלל גם בסחיטת בוסר מותר. - אך לכאורה האגלי טל קאי רק על סמוך לאכילה, אבל שעת אכילה שכתב דלא הוי מלאכה כלל כונתו גם במה שעושה בידיו לאכול מיד, ואילו כאן בבוסר משמע שגם בכעין זה אוסר המג"א. - אך מ"מ מצד הסברא אפשר לומר כן, שעכ"פ במוצץ הוי ממש כמעשה אכילה ולא מלאכה.

עין הלכה

הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג
זצללה"ה

דבר המותר בסחיטה לסוחטו בכלי המיוחד

סימן ש"כ. סעיף א'. בשו"ע. ושאר כל הפירות מותר לסחטן.
עיין פמ"ג מ"ז סוף ס"ק י"ב שמותר אפילו בכלי, ומשמע אפילו בכלי המיוחד לסחיטה.
ועיין קצות השלחן סימן קכ"ו בבדי השלחן [ס"ק י"ט] מש"כ לענין סחיטה לתוך מאכל ע"י כלי המיוחד - ועי"ש לענין עובדא דחול [שכתב דלכו"ע אסור, ומדמה לשאר מקומות שאסור משום עובדא דחול]. ואולי כאן שאני, שכיון שזה פרי שאין דרכו לסחטו, א"כ לא ניכר עובדא דחול גם כשמשתמש בו בכלי המיוחד לסחוט ענבים.
ולכאורה נפקא"מ בזה ג"כ לענין סחיטה בכלי כשיש בכלי מין משקה המאבד למשקה הנסחט ומפסידו, אם מותר גם בכלי המיוחד לכך - להמתירים בהולך לאיבוד [- במג"א סעיף י"ח ס"ק כ"ג]. - ונפק"מ לענין מינקת השואבת חלבה ע"י משאבה המיוחדת לכך, ונותנת שם משקה המפסיד לחלב. - ועיין סימן שכ"ח סעיף ל"ד ול"ה [לענין איסור שאיבת החלב] - ומ"מ לענין נידון צער אפי"ת דהוי עובדא דחול, מ"מ לא גרע מהא דאיתא שם במשנ"ב ס"ק קי"ג [דבמקום צערא יתירא של חולה שנשף בו רו"ר מותר להתיז מחלבה]. וע"ע שם במשנ"ב ס"ק פ"ח דבעינן צערא יתירא [להתיר איסור דרבנן]. וצ"ע לענין חשש עובדא דחול אם בעינן ג"כ דוקא צערא יתירא. - ועיין פמ"ג סימן ש"ח א"א ס"ק ה' [לענין כלי שמלאכתו לאיסור - במלאכה שהוא מיוחד לכך].

סחיטה ע"י מציצה בפה

ברמ"א ויש אוסרין למצוץ בפה מענבים וכיוצא בהם.
אסור למצוץ דם שבין השינים ולפלוט, דהוי מפרק כלאחר יד ואסור מד"ס - בן איש חי שנה ב' פרשת יתרו סעיף ח'.

סחיטה שאר פירות לצורך משקה - ובהיתר סחיטת לימונים

בה"ל ד"ה מותר לסחטן. ואף שהט"ז הסכים לשיטת רש"י דדוקא אם סחטן סתמא, ונוכל לומר דכוונתו כדי למתק הפרי ולא לשם משקה וכו', דעת השו"ע אינו כן מדהתיר בס"ו לסחוט לימוני"ס.
המכוון להוכיח ממה שהב"י מתיר שם אפילו כשסחיטתן לצורך משקה, דאילו מהיתרו של הרא"ש לענין טיבול [לסחוט לצורך להטביל בו המאכל שהביא הב"י בשמו להיתר] אין להוכיח, וכמש"כ המג"א בסוף ס"ק א' [דלא מקרי משו"ה משקה].
וכן מבואר בשו"ע הגר"ז סעיף י' שלדעת האוסרים [- סחיטת שאר פירות לשם משקה, דהיינו שיטת רש"י הנ"ל] אסור בלצורך משקה [לסחוט לימונים], ובאגלי טל ס"ק ל' השיג על דבריו וס"ל דגם לרש"י מותר בזה. - וכ"כ בבן איש חי שנה ב' פרשת יתרו סעיף ג', ויעויין שם שדעתו דיש לחוש לדעת האוסרים, וכן פסק בחיי אדם כלל י"ד סעיף ג'. - ובשו"ע הגר"ז שם פסק להיתר, ורק במקום שנהגו לאיסור אסור, יעוי"ש סוף סעיף א'.

סחיטה לטבל בו המאכל

משנ"ב ס"ק ח'. ואפילו במקום שנהגו להחמיר בשאר פירות, היינו דוקא כשסוחטו לשם משקה, אבל כשסוחטו בקערה לטבל בו המאכל שרי, דלא מקרי משקה בזה.
עיין לקמן משנ"ב ס"ק כ"ב [בפירות שדרך לסחטן רק לטבל בו אוכל, לא מקרי בזה שהדרך לסחטן לצורך משקה].

פירות שרק במקום מסויים סוחטים אותו - ומוליכים אותו ממקום למקום

משנ"ב ס"ק ח'. ובמקום שנהגו וכו' משמע דבאותו מקום אסור ובשאר מקומות שרי, אך אם דרך להוליך המשקה של הפירות ממקום למקום אסור בכל העולם, וכ"ז הוא לדעת הרמ"א אבל המ"א האריך וכו'.
עיין פמ"ג שמפרש שכונת המג"א [שכתב באופן שהדרך להוליך משקה הפירות, אע"ג שלדעתו גם אם רק מקצת בנ"א סוחטים למשקה אסור, ומפרש שכונת המג"א] דבאופן זה גם לרמ"א אסור. - ועיין מחצית השקל [שמפרש בכונת המג"א שמצריך שיהיו מוליכין את המשקה בשביל לאסור, דהיינו בפירות כאלו שאף אילו היו לכל אדם מין פירות אלו הרבה לא היו סוחטין אותם, דלדעת המג"א לא מהני בזה מה שמקצת בנ"א סוחטין, אבל מ"מ כשמוליכין את המשקה ממקום למקום גם בזה אסור] - ואם כן לכאורה דברי המשנ"ב הם כהפמ"ג. (- ויוצא דבאופן זה של הולכה לכל מקום עדיף מן האופן של אילו היה לכולם כן. - אך אולי להפמ"ג תנאי של הר"ש [שמהני מה שדרך להוליכם] הוא גם עם תנאי של אילו היה וכו', אך לא משמע כן).

אם מהני מנהג מקום א' בסחיטת פירותיהם לאותו מקום

בה"ל ד"ה ובמקום שנהגו. עיין במשנ"ב שכתבנו בשם המ"א דדוקא בענין שאם היה לכל העולם וכו', אבל בלא"ה אמרינן דבטלה דעתם וכו', אכן עיקר דינא דהמ"א אינו ברור וכו', ובפרט שכל מקורו של המג"א הוא מדברי התוספות, והמעיין בחידושי הרשב"א ובריטב"א על הא דערביא אתרא מוכח דלא ס"ל כדברי התוספות.
צ"ע דיעויין שם דבדריהם על הא דערביא אתרא [בשבת קמ"ד ע"ב] הם כדברי תוס' בדף צ"ב [שכתבו דמה דמהני הא דבערביא מקיימין קוצי שדות לגמליהן, הוא משום שיש שם רוב גמלים, **ובכל מקום שגמליהם מרובים צריכים לקוצים ומקיימים אותן**].

ואולי המכוון כאן לדבריהם בביאור התירוץ של אחשבינהו אליבא דשיטת הרמב"ן דסגי באחשבינהו עם מה שיש מקצת בני אדם שסוחטין.

סחיטת תפוחים

בה"ל ד"ה דינו כתותים ורמונים. ולענין תפוחים וכו' וכן הט"ז בסק"ה ס"ל דדמי לשאר פירות, וטעמו משום דבמדינתנו אין נשמע שיהו עושין יין תפוחים, וכונתו וכו' ועיין בפמ"ג.
עיין במשבצות זהב - ומשמע שמבאר בכונת הט"ז דסגי במה שבמדינות אלו לא סוחטין.

שריה וכבישה בצימוקים

סעיף ב'. משנ"ב ס"ק י"ד. וכן מותר לשרות צמוקים וכיוצא בהם במים לעשות שתיה.
עיין לקמן סימן של"ו משנ"ב ס"ק נ"א [שסיים ע"ז מדברי הפמ"ג דמ"מ בכובש כבשים אסור]. ועיין שלחן עצי שטים מלאכת דש סעיף ט' בביאורים [שכתב לאסור משום שבות דכובש כבשים משום לתא דמבשל], ועיין זכרו תורת משה סימן ל"ו ס"ג [דלכבוש פירות אסור גם בלא מלח אלא במים לבד].

דבש הזב בשבת מחלות דבש שריסקן ער"ש

בה"ל ד"ה משקין היוצאין מהן מותרים. וכ"ש חלות דבש שריסקן מע"ש ויצאו מעצמן דמותרין [גמרא].
עיין לקמן סימן שכ"א סעיף י"ג ברמ"א שהובא דין זה - ועיין שם בבה"ל [ד"ה שנתרסקו, אם גם בזה צריך ריסוק יפה לדעת הטור שהביא בבה"ל לעיל ד"ה שנתרסקו].

סחיטה לתוך קערה ליתן בה אוכל

בה"ל ד"ה לתוך קדרה. ואף דמדברי רש"י משמע דבקערה אף שיש בה תבשיל ג"כ אסור משום דלא מוכחא מילתא, דזימנין למשקין קבעי לה [כן הוא ביאורו של רש"י וכ"כ וכו', ודלא כאיזה אחרונים שלא הבינו דברי רש"י כן].
עיין תוס' רי"ד קמ"ה ע"א ד"ה אבל [דמשמע דפירש דברי רש"י דאף אם רק מוכחא מילתא דבעי לה לאוכל מותר].
ועיין חזון איש שבת סימן ז' [או"ח מועד סימן נ"ה] ס"ק ו' [שכתב עפי"ד הבה"ל, דחולב לכלי ע"מ ליתן לתוך אוכל חייב], ועיין פמ"ג א"א סוף ס"ק א' [דבזיתים וענבים שסוחטן לקדירה שאין בה מאכל אסור מדרבנן, דהרואה יאמר למשקה]. - ועיין שו"ע הגר"ז סעיף ו' שפירש כן בדעת רש"י [שבשעת סחיטה אין בה אוכל], ופסק כן דגם בקערה ריקה איסורו רק מדרבנן (וכמש"כ כאן בשעה"צ מרדב"ז ופמ"ג) - ועיין קצות השלחן סימן קכ"ו בדי השלחן דף ס' ע"ב ואילך.

באיסור סחיטה לקדירה ריקנית לצורך אוכל

סעיף ד'. משנ"ב ס"ק י"ח. ואפילו דעתו ליתנו אח"כ לתבשיל ג"כ אסור, דבעינן שיסחטנו לתוך התבשיל, ועיין בדרישה שכתב דחיובא נמי יש בזה. **ובשעה"צ ס"ק כ"ג.** אמנם אח"כ מצאתי בתשובת רדב"ז סימן תרפ"ו דיש בזה איסורא ולא חיובא, כיון שדעתו ליתן לתוך התבשיל, וכ"כ הפמ"ג אות ה'.
עיין חזו"א שבת סימן ז' [- או"ח מועד סימן נ"ה] ס"ק ו' [שכתב דהרדב"ז והפמ"ג שכתבו כן, הוא מפני שפירשו דברי רש"י דלסחוט לתוך הקערה אסור מפני הרואין דאיירי שאין שם כעת אוכל, אבל לפי מש"כ בביה"ל דרש"י איירי בקערה שיש שם תבשיל, א"כ כשאין בה אף שעתיד ליתן אפי"ה חייב]. - ועיין ראש יוסף דף י"ט ד"ה והוי יודע שנסתפקתי [שכתב לדון בזה], ובד"ה עוד י"ל מש"כ לחומרא.
ועיין בפמ"ג א"א סוף ס"ק א' משמע דזה אסור רק מדרבנן (וכמש"כ השעה"צ משמו במ"ז ס"ק ה'), וע"ע בא"א ס"ק י' [שכתב דאיסורו משום מראית עין] - ועיין מש"כ שם הפמ"ג לענין תותים בחדרי חדרים [דאפשר דשרי - כמרחץ שבבית ששכרו גוי בסימן רמ"ג], ויתכן שזה רק לדרכו שגם בזיתים וענבים הוי משום מראית עין, אבל למש"כ במשנ"ב דשם יש חיוב, א"כ יתכן דגם בתותים גזרו בכל אופן, שאין גזירה זו משום מראית עין אלא גזירה אטו זיתים וענבים.

סחיטת בוסר לדעת ר"ת

סעיף ה'. בשו"ע. יש מי שאומר דה"ה לבוסר שמותר לסחטו לתוך האוכל, ור"ת אוסר בבוסר.
עיין לעיל סימן שי"ט סעיף ד' בה"ל ד"ה מתוך אוכל מש"כ לענין דינא דהכא [אם הוא משום דס"ל דשייך בורר גם בעצם א'].

סחיטת בוסר שאין נאכל כלל

משנ"ב ס"ק כ'. היינו דמשום זה הוי כבורר אוכל מתוך פסולת, כי אותן בני אדם האוכלין אותו בטלה דעתן אצל כל אדם.
משמע דטעם המתירים משום דיש בני אדם שאוכלים אותו, א"כ באין נאכל ע"י הדחק לכו"ע אסור, וכדברי הפמ"ג סימן שכ"א א"א ס"ק ט"ז, אך לקמן במשנ"ב סוף ס"ק זה משמע דהפלוגתא גם באין נאכלים כלל, וכדמוכח במג"א סימן שכ"א ס"ק ט"ז.

בהיתר של לאכול לאלתר - בבורר - ובסחיטת בוסר

משנ"ב ס"ק כ'. ואם רוצה לאכול לאלתר אותו דבר שסוחט לתוכו הבוסר מותר, כדלעיל בסימן שי"ט לענין וכו'. והמג"א השיג ע"ז, דהא דמותר שם משום שאין דרך ברירה באוכל מתוך פסולת, משא"כ בזה דרך ברירתו הוא, דאי אפשר בענין אחר.
עיין לעיל סימן שי"ט סעיף ג' בה"ל ד"ה היו לפניו [שכתב דההיתר של בורר אוכל מתוך פסולת לאכול מיד הוא משום דהוי דרך אכילה].
ובעצם דברי המשנ"ב לכאורה צריך עיון שכתב טעם ההיתר משום שאין דרך ברירה, והא טעם ההיתר משום דלאכול מיד הוי דרך אכילה, וכן מה שסיים הטעם של אי אפשר בענין אחר, הרי חזינן בסוף סימן שכ"א [בענין קליפת הקליפה מע"ג האוכל] דאדרבה סברא זו היא סברא להיתר. - אך עיין במג"א שכתב דבבורר לאכול מיד ההיתר משום דלא מקרי ברירה דהוי דרך אכילה, אבל כאן אסור דהוי **מלאכה** לאכול לאלתר, וכמו דאסור לחלוב על מנת לאכול מיד - והיינו דאין זה בדרך של אכילה, כי מעשה סחיטה הוא כאן פעולת מלאכת בורר.

בטעם איסור סחיטת בוסר לר"ת

בה"ל ד"ה הואיל ואין ראוי. לכאורה הרי בסימן ר"ב פסק דמברכין על הבוסר וכו', ואפשר דלאו דוקא שאינו ראוי לאכילה כלל קאמר, אלא ע"י הדחק, ולכן נקרא פסולת נגד מה שסוחט.
עיין חזו"א מעשרות סימן א' ס"ק ה' ד"ה ובאו"ח, שכתב ליישב קושיא זאת - וכנראה שכוונתו לתרץ דאפילו בנאכל ע"י הדחק יש איסור מן התורה משום בורר או דש.

בוסר שאינו נאכל כלל - סחיטתו לדעת המתירים

משנ"ב ס"ק כ'. אך אם הבוסר ראוי לאכול ע"י הדחק, מי שסומך על דברי העו"ש וט"ז אין למחות בידו.
עיין פמ"ג סימן שכ"א בא"א ס"ק ט"ז משמע דפלוגתא דהכא בראוי לאכול ע"י הדחק, אבל באינו ראוי כלל אסור לכו"ע - ועיין שם שכתב לתרץ בזה קושית המג"א [שם שנתקשה לדברי המתירים בסחיטת בוסר מאי שנא מרדיית דבש מהשעוה דאסור לכו"ע] - וא"כ אולי מהמג"א מוכח דפליגי גם באינו ראוי כלל. - ועיין לעיל ריש ס"ק זה ומש"כ בזה בגליון.

סחיטת בוסר לתבשיל להלכה

משנ"ב ס"ק כ"א. ויש להחמיר כסברא אחרונה.
עיין לקמן סימן שכ"א סעיף י"ג בה"ל ד"ה אבל [בענין ריסוק הכוורת להוציא ממנה הדבש לתוך אוכל, שלא רצה להזכיר היתר בזה מפני דעת ר"ת].

בחיוב חולב

תוס' ד"ה לאכול. ועיין בספר חמד משה שמצדד דכונת הר"ן והטור שכתבו כבורר אוכל מן הפסולת, ג"כ היינו דמשום זה חשיבא כדש, וכמש"כ התוס'.
עיין לעיל סימן שי"ט סעיף ד' בה"ל ד"ה מתוך [שכתב כן בכונת הר"ן בשם אבן העוזר] - ועיין מהרש"א שבת קמ"ד ע"ב [שמביא דמלשון הר"ן שכתב כבורר משמע דלא כהתוס'].

בהיתר סחיטת לימון

סעיף ו'. במשנ"ב ס"ק כ"ב. לסחוט לימוני"ש וכו' כיון שאין דרך כלל לסחטן לצורך משקה אלא לטבל בו אוכל, הוי כשאר פירות וכנ"ל בסעיף א'.
עיין שם במשנ"ב סוף ס"ק ח' [דבשאר פירות כשסוחטן בשביל לטבל בו המאכל שרי].

סחיטת לימון במקום שנוהגים לשתות מימיו

משנ"ב ס"ק כ"ב. ואפילו אם הדרך לסחטן בחול לתוך מים שנתנו בהם צוקע"ר, מ"מ נוהגין העולם להקל וכו', ואפשר משום דלא מיתסר אלא כשדרך לשתות מי סחיטת הפרי גם בלא תערובת משקה אחר, א"נ וכו'.
עיין מג"א ס"ק ח' [שכתב דשרי כיון שאין דרך לשתותן לבדן], משמע שמביא לטעם הא'.

סחיטת לימון לתוך סוכר

משנ"ב ס"ק כ"ב. א"נ דלא מיתסר אלא כשסוחטין מימיו לבד ואח"כ וכו', וע"כ צריך ליזהר שיסחוט מקודם על הצוקער בפ"ע, דהוי כמשקה הבא לאוכל.
עיין חזו"א או"ח מועד סימן נ"ו ס"ק ז' שמחמיר בזה [כשעומד ליתן את הסוכר במים לשתיה]. ועיין שם לענין אם אכל רובו ומיעוטו משליך למים [דאפשר דמותר, דחשיב אז הסוכר כעיקרו לאוכל].

סחיטת לימונים

סעיף ו'. בשו"ע. מותר לסחוט לימוני"ש.
עיין שו"ת חתם סופר חאו"ח סימן קפ"ו משו"כ ספיקו אם במקומו הוו הלימונים כבוסר.
ועיין בתשובה הנדפסת בסוף שו"ת הרמב"ם [שמשוה בוסר ללימונס להתיר לסוחטן לתוך תבשיל]. ועיין באגלי טל ס"ק ל' [שכתב לחלק בין משקה היוצא מהבוסר שראוי בפנ"ע לטבל בו, למשקה היוצא מהלימינע שאינו ראוי אלא במים וע"י מיתוק]. ועיין שביתת השבת סוף אות מ"ז משו"כ בזה [שדחה דבריו, ומביא דברי השבה"ל לחלק

בין בוסר שדרכו בכך ולכן דינו כזיתים וענבים, ללימונים שאין דרכן בכך ולכן מותר לסחטן וכו', יעו"ש].
ועיין קצות השלחן סימן קכ"ו בבדי השלחן עמוד ס"ג [שנתקשה ביישובו של השביה"ש דאין זה מיישב מה שהקשו דהלימון עצמו אינו ראוי לאכילה וחשיב כסוחט בוסר, דהוי אוכל מתוך פסולת].

בענין בורר בסחיטת לאקשי"ן משומן הנבלע

סעיף ז'. משנ"ב ס"ק כ"ה. וה"ה דמותר לכתחילה לסחוט לאקשי"ן משומן הנבלע בהן, אם הוא עושה משום שאין יכול לאכלן.
עיין פרי מגדים במ"ז ס"ק ו' מש"כ לענין דין בורר [דלפי"ד הט"ז שכתב לענין בוסר דבסוחט לאכול מיד שרי, א"כ בלאחר זמן יהא אסור בשלקות כיון דהוי ב' מינים] - והיינו לפי"ד הט"ז כאן ס"ק ד', אבל לפי"ד הט"ז בסימן שי"ט אזי גם במין אחד יש דין בורר, ומש"כ דלאחר זמן בשלקות אסור דהוי ב' מינים, אם כונתו שצריך רק לאחר זמן הנאת המים והנאת השלקות, א"כ צ"ע ממש"כ לעיל סימן שי"ט מ"ז ס"ק י"ב [דכשאינו רוצה לאכול עתה משניהם שרי]. אך אפשר לומר שהמכוון שאת השלקות זורק, ובכה"ג הוי כפסולת גמור, וכמש"כ לעיל סימן שי"ט מ"ז ס"ק ב'.

סחיטת כבשים במי פירות

משנ"ב ס"ק כ"ח. שיש בה אוכל. וה"ה לתוך המורייס דהוי מאכל, אבל לתוך המשקין אסור.
עיין פרי מגדים א"א ס"ק י' - ועיין שם בס"ק ט' מש"כ לענין כבשים במי פירות [דכבשים דמי קצת לתותים ורימונים, **ואפשר כבשים במי פירות יש נ"מ, וצ"ע**], וכנראה המכוון להסתפק דאם כבושים במי פירות שאין להם שם משקה מתחילה, ע"כ גם כשסוחט אותם מהירק שנכבש בהם לא עדיף מסחיטתם הראשונה.

סחיטת שאר פירות לצורך משקה - לרבינו חננאל

בה"ל ד"ה ולר"ח וכו'. ודע עוד דאפילו לשיטת הר"ח דסובר כרב יהודה, מ"מ מודה דשאר פירות מותר לסחוט למימיו לכתחילה וכנ"ל בסעיף א', שכן איתא בר"ח שבידינו בהדיא דסוחטין לכתחילה בפגעין וכו'.
עיין בנשמת אדם שדן בזה אליבא דרבינו חננאל שאפשר לומר שאינו חייב, וכתב דאינו מוכרח. - אך לפי"ד הבה"ל כאן מוכח כן מדברי הר"ח בעצמו.

באיסור סחיטת שלג וברד

סעיף ט'. בשו"ע. השלג והברד אין מרסקין אותם.
עיין לקמן סימן שכ"ו סעיף י' ובמשנ"ב שם לענין בורית [מש"כ המג"א בשם השלטי גבורים דאיסור סחיטת שלג וברד בידים הוא, משום דכיון דלמימיהם הם עומדים שייך לגזור בזה משום גזירת סחיטת פירות העומדים למשקים].

ריסוק שומן ושלג בידים

משנ"ב ס"ק ל"ד. ויש מתירין אפילו לרסק בידים לתוך הכוס, והטעם דכיון שנתערב במה שבתוך הכוס ואינו בעין לא גזרו ביה כלל.
עיין מג"א סימן שי"ח סוף ס"ק מ"ה [לענין ליתן שומן ע"ג דבר חם שנימוח, דלא ירסקנו בידים רק יניחנו עליו מעט מעט והוא נמוח מאיליו], ולכאורה הוא אליבא דהמחבר [כאן בשלג דמותר בכוס רק כשנמוח מאיליו ולא בריסוק בידים], אבל לדעת המקילים אזי גם שם מותר אפילו בריסוק בידים כיון דאינו בעין. - ואולי שם גרע עכ"פ לענין זה, דהא חזינן שמסיים להסתפק דזה הוי כמו דאיתא בעין [שכתב - ואפשר דזהו מקרי בעין מידי דהוי אקדירה שיש בה רוטב, וצ"ע].
וצ"ע אם מוכח משם דלדינא אוסר המג"א, או דשם שאני כנ"ל. - שו"ר שם בשעה"צ ס"ק קמ"ו שכתב שטוב להחמיר כדמשמע כאן בשו"ע להחמיר.

שבירת הקרח המחובר לקרקע

סעיף י'. משנ"ב ס"ק ל"ו. כתב המ"א דבנהר או באר אסור, דכיון דהוא מחובר לקרקע יש בו משום בנין וסתירה, אבל הרבה אחרונים חולקים עליו וס"ל וכו'.
עיין בן איש חי שנה ב' פרשת יתרו סעיף י' [דברי האחרונים בזה ודחייתם].

שפשוף ידיו בלימוני"ס

סעיף י"ב. בשו"ע. יש ליזהר שלא ישפשף ידיו במלח.
עיין אליה רבה אות ט"ז לענין שפושף ידים בקליפי לימוני"ס או הלימוני"ס עצמם אחר שנסחטו לאוכל מותר, אבל לחתך לימוני"ס ולשפשף ידיו אסור.

ליתן מלח במים

משנ"ב ס"ק ל"ח. אבל מותר להשליך מלח במים אפילו הרבה וליטול ידיו בהם.
עיין לקמן סימן שכ"ג משנ"ב ס"ק מ"א [ליתן מלח במים להדיח הכלים מש"כ להתיר].

בהיתר דריסת שלג ברגליו

סעיף י"ג. משנ"ב ס"ק ל"ט. ואף אם השלג נמוח וזב עי"ז לית לן בה, כיון דהוא אינו מתכוין לזה.
עיין שער הציון [ס"ק מ"ג שכתב דכן מוכח בביאור הגר"א שציין הטעם כמו בסעיף יו"ד - דמותר לשבר הקרח כדי ליטול מים מתחתיו] - ואם כן אין זה מצד דין כללי של אין מתכוין (וא"כ היה שייך לנידון של פסיק רישא דלא ניחא ליה), אלא כנ"ל ברישא ס"ק ל"ו שאת גזירת ריסוק לא אסרו אלא בעושה כדי שיזובו מימיו - וכשאינו בגלל זה לא נכנס בכלל הגזירה.

להטיל מי רגלים בשלג

משנ"ב ס"ק מ"א. ועיין בט"ז שפסק להקל.
עיין במחצית השקל מש"כ בזה אליבא דיש מתירים דלעיל משנ"ב ס"ק ל"ד [- דעת הרמב"ן שמתיר לרסק השלג לתוך הכוס אפילו בידים, דלדידיה גם בזה מותר].

פסיק רישא דלא ניח"ל בכה"ת לדעת הערוך

סעיף י"ח. משנ"ב ס"ק נ"ג. אבל לענין שאר איסורי תורה דעת הרא"ש דפסיק רישא דלא ניחא ליה לכו"ע אסור, ואיסורו הוא מן התורה.
עיין בפרק י"ד סימן ט' [מש"כ להוכיח מסוגיות בש"ס] ובקרבן נתנאל שם אות מ'.
ועיין בתוס' פרק הבונה דף ק"ג ע"א ובדברי הרא"ש שם - ועיין בר"ן פרק י"ד שס"ל כהרא"ש שם.

בחילוק שבין סתימת חבית בפקק של פשתן לאחיזת ספוג בבית אחיזה

משנ"ב ס"ק נ"ה. ויש לגמגם בה, דשאני בית אחיזה של ספוג דמהני דאין שם אלא קינוח בעלמא, משא"כ כאן שמהדקין הברזא בחוזק תוך הנקב יש שם ודאי סחיטה.
עיין ט"ז שכתב כן, ועיין בא"ר [שכתב סברא לחלק דוקא בספוג ששואב מים **הרבה** שייך מריק כלי].
ועיין פמ"ג א"א ס"ק כ"ב [מש"כ לחלק מספוג דדרכו בכך להכא] ובחזו"א [סימן נ"ו ס"ק ה' שמפרש דספוג כיון שעשוי לכך לקבל ולהוריק לא שייך לומר דבסחיטתו חשיב דש, דאין המים בטלים בספוג, ובברזא לא שייך זה, עיי"ש]. ואולי כונת הא"ר גם כן הכי, דהיינו כיון **שעשוי לכך** לשאיבת מים, דאי לא"ה מה לי הרבה מ"ל מועט, אך בפשוטו כנראה שכונתו שבשואב הרבה דומה יותר לכלי שג"כ מקבל הרבה.

לסתום חבית של מים בפקק של פשתן

משנ"ב ס"ק נ"ה. ודע דכל הסעיף הזה הוא בחבית של יין וכו' אבל לא במים, וטעם הדבר דבכל משקין חוץ ממים דעת כמה ראשונים דאין בהם משום ליבון וכו'.
עיין פרי מגדים מ"ז ס"ק י"ב מש"כ שאם יש שם לכלוך י"ל אף בשאר משקין אסור [דהוי ליבון מלכלוך], וצ"ע דלכאורה זה שייך אם גם באין לכלוך אסור במים, אז אפשר לומר שביש לכלוך אסור גם במשקים, אבל אם האיסור במים רק ביש לכלוך, אם כן הרי ע"כ שבשאר משקין אסור גם בזה - וצריך לעיין בדעת המתירים במשקין איך דעתם במים באין לכלוך.

בהיתר סתימת חבית בפקק של פשתן

משנ"ב ס"ק נ"ה. ע"כ ראוי לנהוג שלא יניח כלי תחתיו וכו', ומ"מ צריך שיהיה ג"כ ברזא ארוכה. **ובשעה"צ ס"ק נ"ו.** אף דמהמ"א משמע דאפילו בלא ברזא ארוכה הניחם על מנהגם ע"ש טעמו מ"מ וכו'.
עיין שם במחצית השקל ס"ק כ"ג דמשמע דמפרש דגם למג"א יש הצירוף של ברזא ארוכה.

דש כשהמשקה הנסחט הולך לאיבוד

בה"ל ד"ה יש מי שמתיר. וממילא כשהמשקה הנסחט הולך לאיבוד אין זה בכלל דישה, וזהו דעת הרבה מהראשונים הרשב"א וכו'.
עיין חזו"א סימן ז' [או"ח מועד סימן נ"ה] ס"ק ח' וסימן ח' [או"ח מועד סימן נ"ו] ס"ק ד'.

פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן

בה"ל באו"ד. ונחלק הערוך עם יתר הפוסקים לענין איסור דרבנן, דלהערוך שרי לגמרי בפסיק רישא דלא ניחא ליה, ולשארי פוסקים אסור.
ולענין פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן, עיין חזו"א סימן ח' [או"ח מועד סימן נ"ו] ס"ק ה' ד"ה הצינורות בסופו במוסגר (עיין שם מש"כ מפמ"ג סימן שט"ז א"א ס"ק ט' - ועיין שם בבה"ל סעיף ג' ד"ה ויש מקילין [-שהביא דברי הפמ"ג לענין כל פס"ר דלא ניח"ל]). ועיין כאן בפמ"ג א"א ס"ק כ' שכתב להוכיח מכאן לאיסור, וסיים בצ"ע, וציין למה שכתב בסימן שי"ד ס"ק ה' (- ועיין כאן באשל אברהם - בוטשאטש מש"כ לענין ניגוב שערות ולענין פס"ר דלא ניח"ל) - ועיין לקמן סימן שכ"א בשעה"צ ס"ק ס"ח [דמשו"ה מתיר הבית מאיר במקום הצורך להשתין על טיט, משום דהוי פס"ר דלא ניח"ל באיסור דרבנן] - ועיי"ש בפמ"ג א"א ס"ק י"ט [מה שנשאר בזה בצ"ע], ואולי ספיקו שם תלוי בספיקו כאן [אם פסיק רישא דלא ניח"ל מותר באיסור דרבנן] - אך מה שהזכיר שם גם חול גס לראב"ד [שס"ל דנתינת מים בזה הוא גיבולו ונשאר בצ"ע] - צ"ע מה ספיקו, הרי בפסיק רישא דלא ניח"ל בדאורייתא מחמרינן כאן.
ועיין בסימן תרנ"ח שעה"צ ס"ק ח' [לענין מוליד ריח, דבשעת הדחק יש לסמוך להקל בפסיק רישא דלא ניח"ל, ולסמוך על דעת הערוך שמיקל אפילו באיסור דאורייתא].
ועיין פרי מגדים סימן שט"ז מ"ז ס"ק ג' ובא"א ס"ק י"א. ועיין במשנ"ב סימן שט"ז ס"ק ה' [במש"כ בשם החיי אדם דבצידה דרבנן היכא דלא ניח"ל מותר כשכונתו לינצל מן הקור].

בגדר לא ניחא ליה בפס"ר

בה"ל ד"ה דלא ניחא ליה. אבל באמת אפילו רק היכא שאין נהנה כלל בהפעולה שנעשה על ידו, ואין לו שום נפק"מ בזה, נקרא ג"כ פס"ר דלא ניחא ליה.
עיין פרי מגדים סימן שט"ז א"א ריש ס"ק ט' [לענין פסיק רישא, דיש לחלק בין לא ניחא ליה ללא איכפת ליה].

לאסוף מעל המפה בכף משקים שנשפכו

בה"ל ד"ה טוב להנהיגם. כתב הט"ז אם נשפך שכר או שארי משקים שאינם מלבנים על המפה שעל השלחן וכו', מ"מ כאן בשעה שהוא שואב תוך הכף עושה איסור גמור והוי תולדה דמפרק [ר"ל **דיש בזה איסור תורה**].
עיין מה שכתבתי לקמן בגליון - וצריך עיון איך אפשר לומר שכונת הט"ז דיש איסור תורה, הרי לא הוי יותר בזה ממלאכה שאינה צריכה לגופה כיון דאין כונתו להשתמש במשקין, והנידון רק אם גם בזה שייך ההיתר של הערוך משום לא ניחא ליה.

שאיבת משקים שנשפכו על המפה ע"י כף

בה"ל באו"ד. וא"ר חולק עליו וסובר דאין חילוק בין כף לסכין, דגם בכף וכו', וכן משמע בפמ"ג דאין בו איסור תורה.
עיין שם שכתב דאפשר דגם כונת הט"ז לאיסור דרבנן משום מראית עין (והיינו אפילו לדעה א').

גרירת מים ויין לבן שנשפך על המפה

בה"ל באו"ד. עוד כתב הט"ז דאם מים או יין לבן נשפך על המפה אסור לגרור אפילו בסכין, דהוי מכבס, וכונתו כשגוררו בכח דאז בודאי בא לידי סחיטת המפה וכו', ויש בזה איסור תורה משום ליבון המפה [כן משמע בספר תו"ש ובספר שלחן עצי שיטים בביאור דברי הט"ז].
כנראה משום דאזלי לשיטתייהו הנ"ל שגרסי "וטוב", א"כ ההיתר הקודם היה גם בכח, ועל זה קאי כעת האיסור של מים, אבל לפי גירסא ד"רק" [שלא יגרור בכח] א"כ הרי ממילא שסיום דבריו לענין מים הכא, אפשר לומר שלא בכח.

ליתן מאכל צבוע בתבשיל

סעיף י"ט. משנ"ב ס"ק נ"ו. ואפילו אם מכוין לכתחלה לעשות מראה בהמאכל או בהמשקה, ג"כ מסתברא דאין להחמיר. כן נראה מהפמ"ג.
עיין פמ"ג סימן שי"ח מ"ז ס"ק ט"ו [שכתב דאם ניח"ל י"ל דאף באוכלים ומשקין יש בו משום צובע מדרבנן].

שוחט אי חייב משום צובע

בה"ל ד"ה ליתן כרכום בתבשיל. עיין בנ"א שמפקפק קצת בעצם הדין מהא דאיתא בשבת ע"ה שוחט משום מאי מיחייב, רב אמר משום צובע וכו', ניחא ליה דליתווס בית השחיטה.
עיין פרי מגדים א"א ס"ק כ"ד - ועיין במנחת חינוך [- מוסך השבת מלאכת צובע, בהא דהרמב"ם לא פסק בזה כרב].

צביעה באוכלין

סעיף כ'. בשו"ע. אבל אם צובע פתו במשקה הפירות לית לן בה, דאין צביעה באוכלין.
עיין אבני נזר סימן קע"ג אות ט' [דנכון להחמיר בצביעה באוכלין יעוי"ש].

איסור צובע בקינוח ידים צבועות

משנ"ב ס"ק נ"ט. ובבגד אדום כ"ש דאסור לקנחו דמתקן הוא, ויש מקילין בכל זה וכו'.
עיין שו"ע הגר"ז סימן ש"ב בקונטרס אחרון מה שכתב לענין דבר שאין דרכו בצביעה [דאין בזה משום צובע ומותר], ועיין אבני נזר סימן קע"ה [מה שדחה ראיותיו בזה], ועיין קצות השלחן.

עשיית מי מלח מעט לצורך סעודה אחרת

סימן שכ"א. סעיף ב'. משנ"ב ס"ק י"א. ובין אם הוא עושה לצורך סעודה זו או לצורך אחרת. **ובשעה"צ ס"ק י'.** א"ר בשם הרבה ראשונים, וכתב שגם דעת הר"ן הוא כן, ודלא כמג"א ע"ש.
עיין בשו"ע הגר"ז ובחיי אדם ובשלחן עצי שטים ובבן איש חי שפסקו כהמג"א [דס"ל כדעת הר"ן שאין לעשות מי מלח מעט ליתן לתוך התבשיל אלא לצורך טבול אותה סעודה] - ועיין כף החיים ס"ק י"א שסיים דנכון ליזהר.
ויתכן נפק"מ בזה גם לענין מליחת ירקות עם שמן לצורך סעודה אחרת, לפי"ד מחצית השקל שהמג"א מחמיר גם בנותן שמן תחילה (וכל שכן בקולת הט"ז בנותן שמן תיכף, וכן כתב במג"א ס"ק ו' ז') - ועיין מש"כ בגליון השערי תשובה כאן ע"ד השבות יעקב.
ועיין במנחת שבת סימן פ' סוף ס"ק צ' מש"כ בשם תהלה לדוד.
ועיין בשו"ע הגר"ז שהמג"א אוסר גם כשאינו סמוך לסעודה. - ועיין בקצות השלחן סימן קנ"ח בבדי השלחן מש"כ לענין הנ"ל בירקות עם שמן שלא סמוך לסעודה.

להוסיף חומץ במורייס

משנ"ב ס"ק י"ב. כתב א"ר בשם מהר"ש שמותר להוסיף חומץ במורייס אחר שכבר נתיבשה.
עיין קצות השלחן בבדי השלחן שהעיר דבא"ר כתב שכמעט לגמרי נתייבשה.

נתינת סוכר במים או ע"ג פירות בשבת

בשו"ע. אין עושין מי מלח וכו', ואם נתן לתוכו שני שלישי מלח אסור לעשות ממנו אפילו מעט.
עיין מנחת שבת סימן פ' ס"ק צ' מש"כ לענין שני שלישי סוכר ושליש מים - ועיין בקצות השלחן סוף סימן קכ"ח בבדי השלחן.
וע"ע שם לענין פיזור סוכר על פירות.

לשים ירקות בחומץ

סעיף ג'. בשו"ע. והכובש אסור מפני שהוא כמבשל.
לענין כיבוש בחומץ [שיעור] כדי שיתן על האור וירתיח, עיין בפמ"ג

מ"ז [ס"ק ג'] שכתב לאיסור, ובא"א ס"ק ז' כתב שממגמ"א משמע להיתר - וצריך עיון אם מוכח משם, אך לכאורה ממש"כ בס"ק כ"ה, הו"ד לקמן משנ"ב ס"ק ס"ט. - ועיין מגא"א סימן תמ"ז [ס"ק כ"ח] שדעתו דחומץ הוי כציר, ולא כש"ך.
ובבן איש חי [ש"ב פר' בא אות י"ח] כתב שגם הפמ"ג דעתו לעיקר לאסור, והעיר ג"כ דלא מוכח כן ממג"א. ועיין בכף החיים ס"ק כ' שפסק כוותי', וע"ע שם ס"ק ל"ד [בשם המג"א דבשר מותר ליתן תוך החומץ גם כשיעור שיתן על האור וירתיח, וסיים דמ"מ יש לאסור לדעת השו"ע דנראה ככובש כבשים]. ועיין בזכרו תורת משה סימן ל"ב ס"ד שפסק לאסור לכבוש גם ירקות בלי מלח במים גרידא, ועיין שלחן עצי שטים מלאכת דש ס"ט בביאורים [שכתב לאסור משום כובש כבשים שריית צימוקים במים]. ועיין שו"ת רב פעלים ח"א סימן ט"ו [שהביא מחלוקת האחרונים בזה ושרבו המתירים] וי"ח [לענין עשיית הסוד"א שאין בעירוב המלח חמוצין במים משום כובש כבשים].

נתינת מלח בסלא"ט קישואים

משנ"ב ס"ק י"ג. צנון. וה"ה כל דבר שצריך מליחה כגון וכו', ומ"מ נראה דדבר שאין דרכו לכבוש שרי.
עיין כף החיים [ס"ק י"ט] ובן איש חי [שנה ב' פר' בא דין י"ח] לענין סלא"ט של קשואין וירקות [שאין להשהותם במלח כלל].

למלוח חתיכת צנון ע"מ לאכול

משנ"ב ס"ק י"ד. ואם משהה אותם במלחם עד שיזועו כדרכם, אפילו מולח או מטבל חתיכת צנון חדא אסור מדינא, כן העלה הט"ז. **וכן באה"ר** כתב דלמלוח צנון אסור אפילו חתיכה אחת, **ובמ"א** בס"ק ו' בשם הב"ח כתב ג"כ דנהוג עלמא שלא למלחן כלל, אלא **מטבל** כל אחד במלח **ואוכל.**
צ"ע במש"כ **"וכן"**, דהא הא"ר מתיר רק בטיבול ובלי להשהות, וכן להמג"א שכתב לקמן.

נתינת מלח כאשר יתן מיד שמן ע"ג

משנ"ב ס"ק י"ד. ונראה דכיון דאין מניחים אותו כלל להזיע, אלא שופכין שם החומץ וגם מינים אחרים לא דמי לעיבוד, וכ"ש אם שופכין שם שמן תיכף שהשמן מחליש וכו'. **ובשעה"צ ס"ק י"ד.** ט"ז ושארי אחרונים, ומש"כ שמן הוא במ"א ס"ק ז'.
וע"ע שם במג"א סוף ס"ק ו', הו"ד לקמן [שעה"צ] ס"ק ט"ו [שמותר ליתן מלח על השלאטין ונותן עליהם שמן וחומץ].

בהיתר דנתינת שמן תיכף ע"ג המלח

משנ"ב ס"ק י"ד. וכ"ש אם שופכין שם שמן תיכף, שהשמן מחליש כח המלח.
עיין שו"ע הגר"ז [סעיף ד' מש"כ דאין זה דומה למולח הרבה חתיכות ע"מ לאכול לאלתר דאסור] - ועיין בפרי מגדים א"א ס"ק ז' מש"כ לחלק בין הלמי לזה [דבהלמי דהיינו מי מלח אין מועיל אם יתן תיכף שמן].

ליתן מים בחומץ ע"מ להחלישו

משנ"ב ס"ק ט"ו. וכתב הט"ז דמטעם השו"ע יש ללמוד דאסור לשפוך יין ושאר משקים לכלי שיש בו חומץ כדי וכו', ואם עושה זאת כדי להחליש כח החומץ בלבד פשוט דשרי לכו"ע.
עיין למהרש"ם בקונטרס אהבת שלום שבסוף ספר מנחת שבת סימן ט' מש"כ ע"ד המשנ"ב בזה [דטרחא לשויא אוכל מותר יעוי"ש]. ועיין במנחת שבת סימן פ' ס"ק צ"א [שכתב להתיר בכה"ג ובעוד אופנים שהזכיר שם אם עושה מהם קצת ולצורך הסעודה הסמוכה].

להחזיר הכבושים למימיהם בשבת

משנ"ב ס"ק ט"ו. וליתן אגערקעס חיין בתוך הכבושים שיתחמץ ג"כ פשוט דאסור לכו"ע.
ולפי"ז צריך ליזהר כשיש רק זמן מה מכיבושם ומוציא לאכול כמה מהם, שמה ששייר לא יחזיר למקום הכיבוש דהא ע"י זה ישלים כיבושם. - וצ"ע גם בשכבר נכבשו כל צרכם אם מותר להחזיר, כיון שגורם שיתקיימו ולא יבלו, אם זה כבר דומה רק כהא דלקמן סעיף י"א [שמותר להשקות את התלוש כדי שלא יכמוש], או שבזה הוי כמתקן.
וכן צ"ע אם נשאר רק רוטב של הכיבוש בצלחת אם מותר להחזירו לצנצנת, ואולי בזה דומה למש"כ הא"ר בנתינת חומץ למורייס שעוד לא נתייבשה לגמרי - ועיין לעיל משנ"ב ס"ק י"ב ומש"כ שם בגליון. [ויעוי"ע מש"כ בזה במדור בינת שמחה].

מליחת גרגירי רימונים המחוברים בחתיכה אחת

סעיף ד'. בשו"ע. יש מי שכתב שמותר לטבול כמה חתיכות צנון אחת אחת לבדה, ולהניחם יחד לפניו כדי לאכלם מיד בזו אחר זו.
עיין בן איש חי [ש"ב פר' בא אות י"ד] לענין טיבול של חתיכת רימון עם גרגירים [שיכול להניח עליה מלח ולאכלה כלה מיד], ועיין כף החיים [ס"ק כ"ח].

מליחת בשר וביצה בשבת

סעיף ה'. משנ"ב ס"ק כ"א. ובפרט אם העת חם והוא עושה כן כדי שלא יסריח, בודאי יש להקל לצורך סעודה אחרת, דגם הט"ז מתיר בזה.
עיין חיי אדם [כלל ל"ב אות ז'] שמחמיר, ובשו"ע הגר"ז התיר לצורך. ובבן איש חי התיר לצורך גדול, וכ"כ בכף החיים ס"ק ל'. - ובשלחן עצי שטים מלאכת אופה כתב כהט"ז וכקולתו (הנזכרת בשעה"צ ס"ק כ"א).

הדחת בשר שלא נמלח והדחה אחר המליחה

משנ"ב ס"ק כ"א. אבל מותר להדיח הבשר כדי לאכלו אח"כ חי, ואין זה מקרי תיקון, שאין התיקון בגוף הבשר אלא שמדיחו משום דם בעין שעליו.
עיין מגא [ס"ק ז' שכתב סברא זו לחלק מטבילת כלים שאסור, דאי"ז דומה אלא להדחת הכלים שמותר], ועיין קהלת יו"ט על הזכרו תורת משה סימן ל"ח אות ז' לענין הדחת בשר אחר המליחה - ועיין בפמ"ג סימן שכ"ג מ"ז ס"ק ז' בסופו מש"כ לענין הדחת ושפשוף סכין טריפה כדי לחתוך בו צונן [דלא דמי להדחת בשר דשרי, כיון דא"צ שפשוף כל כך רק להסיר הלכלוך] - ולפי"ז אם שכחו להדיח בשר שנמלח מערב שבת, ואם יניח עד אחר השבת יעבור זמן פליטת צירו, ואיתא ביו"ד סימן ע' סעיף ה' דלכתחילה יש לחוש לדעת האוסרין, והרי בזה צריך לשטוף בטוב כהא דסימן ס"ט ס"ז, האם יהא אסור לפי"ד הפמ"ג כאן. - ואולי כיון דאיתא התם בסימן ס"ט ברמ"א דבדיעבד סגי בהדחה א' באחרונה, א"כ גם בהדחה סתם לצאת ידי דעת המחמירים דסימן ע' ס"ה.
ועיין בפמ"ג סימן שכ"ג בא"א ס"ק י"ד [שדן באם אפשר לקלוף במקום שנאסר כדי קליפה, וסיים וצ"ע בכל זה די"ל לקולא אף מדינא] - ואולי המכוון שגם כשאסורה הקליפה **מדינא** אפשר לומר שאין זה תיקון, והיינו שזה רק כמפריד האיסור (אך עכ"פ בענין שלא יהא כבורר, וא"כ יתכן שיעשה חתך ואח"כ ימשוך לנתק את החלק הכשר, או באופן שא"א להגיע להיתר אלא ע"י חיתוך האיסור, יתכן דדומה להא דסוף סימן שכ"א לענין קליפת שומים).
ועיין מנחת שבת סימן פ' ס"ק ק' מש"כ בזה בשם הגרש"ק ותהל"ד, וכתב שם בשם הגרש"ק כנ"ל דהוי רק כמפריד. - ובמה שכתב שם בשם התהל"ד מהני גם לענין בורר בהשואתו שם להא דקליפת שומים.

נתינת ירקות במלח כאשר נותן שמן תחלה

שע"ת ס"ק א'. ועיין בשבות יעקב שאף שצידד להתיר, כתב להניחם זמן מה אסור במלח, אך אם נותן מתחילה מעט שמן יש להתיר.
היינו בלי קליפת האוגרק"ס דהיינו שהם קלופים [בזה כתב דלהניחם זמן מה אסור]. - ומה שסיים לענין שמן צ"ע אם רק בכה"ג וכן עם הקליפה ולצורך מיד, אבל בקליפה ולצורך אח"כ אולי לא מהני, וכמו למג"א במי מלח לצורך אח"כ לפי' מחצית השקל.
ועיין במנחת שבת סימן פ' סוף ס"ק צ' מה שכתב בשם תהלה לדוד [דבנותן שמן תחלה יש להתיר להמג"א גם במי מלח מרובין אפילו לצורך סעודה אחרת, וכן בדבר שאין המלח משנה את טבעו אפילו לסעודה אחרת, יעוי"ש].

דיכת פירות וירקות בשבת

סעיף ז'. בשו"ע. מותר לדוך פלפלין אפילו הרבה יחד.
עיין שו"ת רב פעלים ח"ב סימן מ"ב [בענין דיכת מלח ושאר פירות וירקות].

שחיקת תבלינים בשבת

סעיף ז'. משנ"ב ס"ק כ"ג. ואם הוא שוחק פלפלין ושאר תבלין במכתשת כדרכו ואפילו גרגר אחד, יש בו איסור דאורייתא משום טוחן.
עיין פרי מגדים במ"ז ס"ק י' [דבמלח ופלפלין וכיו"ב שאינם ראויים בעצמם לאכילה אלא למתק, אין בזה היתר של ע"מ לאכלו מיד] ובא"א ס"ק ט' בסופו.

בשינוי המותר בלדוך פלפלין

משנ"ב ס"ק כ"ה. ובקערה. פי' אבל לא ידוך בקתא של סכינא במכתשת אף דשינה וכו'.
עיין פמ"ג מ"ז ס"ק י"ב בדין לישה שכתב ללמוד מכאן דשינוי גדול או תרי שינויין מותר.
ועיין ב"י בשם שבה"ל [דשינוי דקתא דסכינא הוי שינוי גמור ולכן מותר לכתחילה, ומדמה זה לבורר ביד דהוי שינוי גמור ומותר לכתחילה].

בדין דלדוך פלפלין - תיקון ט"ס בשעה"צ

משנ"ב ס"ק כ"ה. אבל לא ידוך בקתא של סכינא במכתשת, אף דשינה במה שדך בקתא של סכינא, מ"מ במכתשת מיחזי כעובדא דחול.
ובשעה"צ ס"ק כ"ט. עו"ש כתב דאף במדוך של עץ יש ליזהר בזה.
אולי קאי על מה שכתב לקמן שלא ידוך **בבוכנא** המיוחדת לכתישה אפילו על גבי שלחן, וע"ז הוא שאוסר אפילו בבוכנא של עץ - וצריך עיון (דאילו בדין הא' הרי פשיטא אם אסור בקתא דסכין במכתשת, כש"כ שאסור במדוך של עץ במכתשת).
ושו"ר לקמן בשעה"צ ס"ק ל"ב שכנראה מפרש **שמדוך** הוא המקום ששם דכים, ואם כן את"ש שכתב כאן על דין הא' שאפילו בקתא של סכין בתוך מדוך של עץ אסור - אך עיין בביצה י"ד ע"א ברש"י במתני' שם ובהגהות הב"ח שם דמדוך הוא הבוכנא שמכין בו במכתשת.
שו"ר בעולת שבת, ושם איתא דאף **במכתשת** של עץ, ואם כן קאי על דין הא' לומר שאסור גם בקתא דסכינא במכתשת **של עץ** - ואם כן צריך לומר שיש כאן ט"ס, וצריך לומר דאף במכתשת של עץ - (ומדוך הוא כנ"ל מה שאתו דכים כמבואר לקמן).

פסיק רישא באיסור דרבנן

משנ"ב ס"ק כ"ה. כתב הט"ז בסימן זה אין לשום הפלפלין תוך הבגד ולכתוש בסכין עליו, דהוא מוליד ריחא.
עיין פרי מגדים [מ"ז ס"ק ז'] לענין פסיק רישא באיסור דרבנן - ועיין לעיל סימן שי"ד משנ"ב ס"ק י"א - וע"ע לקמן סימן תרנ"ח ס"ק ז' ובשעה"צ ס"ק ו' ז' ח'.

דיכת פלפלין בשינוי אחד

משנ"ב ס"ק כ"ה. ובקערה פי' אבל לא ידוך בקתא של סכינא במכתשת אף דשינה וכו'. **ובשעה"צ ס"ק כ"ח.** ועוד הרבה אחרונים דלא כמ"א.
וכן מבואר בבית יוסף [דהא דשרי בקתא דסכינא דוקא בקערה אבל לא במכתשת] - עיין ספר המפתח על הרמב"ם בשם מעשה רוקח [פכ"א ה"כ שנשאר בצ"ע מנלן דבעינן תרי שינויי].

לחתוך תבלין בסכין דק דק

משנ"ב ס"ק כ"ה. אבל לחתוך אותם בסכין דק דק אסור, וכמו בירק לקמן בסעיף י"ב וה"ה לכל תבלין.
עיין שו"ע הגר"ז סוף סעיף ז' שכתב גדר תבלין שאין דרך לאכלם אלא על ידי תערובת, וע"ע שם סעיף י"ב [לענין מלח שדינו כתבלין מה"ט ולא כבשר וגבינה].

לחתוך תבלין בסכין דק לאכול לאלתר

משנ"ב ס"ק כ"ה. אבל לחתוך אותם בסכין דק דק אסור. **ובשעה"צ ס"ק ל.** הנה במ"א ציין ע"ז עיין סי"ב, וכונתו לדמותו לירק לגמרי, ולפי"ז אפשר להקל בסכין בשכונתו לאכול לאלתר כמו התם, וכן משמע בביאור הגר"א, ובא"ר נשאר בזה בצ"ע.
וכן נסתפק בזה הפרי מגדים במ"ז ס"ק י' - ועיין בשו"ע הגר"ז סעיף ז' שכתב לאיסור, וכן כתב באגלי טל.

כתישת מלח בשינוי א'

סעיף ח'. משנ"ב ס"ק כ"ח. וירסק בקערה או ע"ג שלחן, אבל לא במדוך ומכתשת. **ובשעה"צ ס"ק ל"ב.** אף שבביאור הגר"א משמע דמיקל לכתוש במלח בקתא של סכינא אף במדוך, מ"מ קשה להקל וכו'.
בביאור הגר"א לא נזכר "מדוך", אלא דבמלח לא הצריך קערה - ועיין מש"כ לעיל בגליון על שעה"צ ס"ק כ"ט - ועיין שו"ת רב פעלים ח"ב סימן מ"ב [שמסיק דבמקום שנהגו להקל במלח לכתוש בשינוי א' יש להתיר להם בשינוי גמור, ובמקום אחר צריך ליזהר בשני שינויים].

לפרר מלח ופלפלין בידים

משנ"ב ס"ק כ"ט. וכ"ש דמותר לפרר המלח והפלפלין בידיו.
עיין בית יוסף מש"כ ע"ד רש"י דף קכ"ח [בהא דחבילי פיאה ואיזוב וכו' וקוטם ביד ואוכל ובלבד שלא יקטום בכלי, ובפירש"י שלא יקטום בכלי כדרך חול, כדאמרינן מאן דפרים סילקא דמי לטוחן. וכתב הב"י דמשמע מדבריו דלא מיחייב אלא כדפרים בכלי, אבל פרים ביד לא, ומיהו אפשר דאיסורא דרבנן מיהא איכא].

לחתוך דק מלח שנעשה גוש

משנ"ב ס"ק ל. לחתכו בסכין היינו אפילו דק דק כמו לענין חתיכת הפת, ומשום דאין טוחן אחר טוחן, ומ"מ במכתשת אף מלח זה אסור לכתוש.
עיין פרי מגדים א"א ס"ק י"ב [מש"כ לדון באיסור גרירת גבינה במורג חרוץ אם הוא משום עובדין דחול או משום טוחן] - ואולי כאן פשיטא דהוי רק משום עובדא דחול עי"ש. - ועיין לקמן משנ"ב ס"ק ל"ו ובס"ק מ"ה.

לחתוך דק גושי סוכר שנתקבצו

משנ"ב ס"ק ל. וכתב הפמ"ג דצוקע"ר ג"כ דינו כמו מלח זה.
פמ"ג - במ"ז סוף ס"ק י'.

לחתוך בשר נבילה דק דק

סעיף ט'. ברמ"א. אבל אסור לחתוך דק דק בשר חי לפני העופות.
עיין לקמן סימן שכ"ד בבה"ל [ד"ה וע"ל] דהמכוון כאן על בשר כשר [דמפני חשיבותו אינו עומד אלא לעופות, ולהם אין ראוי כ"א ע"י חיתוך דק דק], אבל בשר נבילה מותר לחתך דק דק גם בחי כמו במבושל, עי"ש.

חתיכת בשר דק למי שאין יכול ללועסו בלא"ה

משנ"ב ס"ק ל"ב. ואפילו מי שאינו יכול ללעסו מחמת שהוא קשה, וע"י חתיכתו מתקנו לאכילה, ג"כ שרי לחתכו, דאזלינן בתר רובא דעלמא.
עיין לקמן סימן שכ"ד ביאור הלכה סעיף ז' ד"ה וע"ל [שביאר דבר זה דאזלינן בתר רובא, יעו"ש].

טחינת בשר לעופות לאכול מיד

משנ"ב ס"ק ל"ג. ומיירי בחותך ומניח שיאכלו העופות לאחר שעה אבל וכו'. **ובשעה"צ ס"ק ל"ט.** פמ"ג לקמן בסימן שכ"ד.
עיין שם במשבצות זהב ס"ק ה' - וע"ע שם בא"א ס"ק ג'. ועיין כאן בפמ"ג מ"ז ס"ק י'.
ועיין חזו"א סימן נ"ז [ד"ה סימן שכ"א] מה שכתב להשיג בזה [דאם הרמ"א איירי בחותך לאחר שעה, א"כ בזה לא מצינו מקילים, והר"ז סותר מש"כ המשנ"ב בס"ק ל"ד דיש מקילים בזה].

לחתוך בכלי המיוחד

סעיף י'. משנ"ב ס"ק ל"ו. בל"א רי"ב אייזי"ן, דכיון שהכלי מיוחד לכך ה"ז דרך חול.
עיין לקמן בה"ל ד"ה מידי [מש"כ להסתפק בכלי המיוחד קצת ואינו מיוחד כל כך].

טחינה ולעיסה בשיניו

משנ"ב ס"ק ל"ו. דבר שאינו חפץ לאכלו ולטעמו ולא להאכילו לתינוק, אסור ללועסו בשיניו כדי לשחקו משום טחינה.
עיין שו"ע הגר"ז סעיף י"ג במוסגר [שכתבו במוסגר - הא ד"ולא להאכילו לתינוק"].

חיתוך ירק דק כשאפשר לאוכלו בלא חיתוך

סעיף י"ב. משנ"ב ס"ק ל"ח. המחתך הירק. תלוש, ומדסתם משמע דאפילו בירקות שראוי לאכלן חיין ג"כ ס"ל דיש טחינה.
עיין חזו"א סימן נ"ז.

לחתוך ירק בחתיכות גדולות

בה"ל ד"ה המחתך הירק דק. דשיעור דקותן לא נודע לנו, וכן משמע בב"י דהצריך לענין היתר אישלאנד"א שיעשה חתיכות גדולות במקצת.
עיין לקמן משנ"ב ס"ק מ"ה [שהביא דברי הב"י דיזהר לחתוך חתיכות גדולות], ועיין בחזו"א סימן נ"ז [דהיינו יותר מדרך שנהגו כדי לצאת מספק].

ריסוק ע"מ לאכול מיד

ברמ"א. אבל אם לאכלו מיד הכל שרי.
עיין חזו"א לענין ריסוק [דהוא כמעשה הטחינה ממש, ואין בזה היתר דדרך אכילה ואסור אפילו סמוך לסעודה], ועיין שם מש"כ לענין שחיקת בננות [שאין היתר דמיד אלא כשעושה ע"י שינוי בקתא דסכינא יעו"ש].

היתר חיתוך לאלתר

משנ"ב ס"ק מ"ב. וכ"ז לא מיירי. קאי גם על חיתוך ירק דק המוזכר בריש הסעיף.
עיין חזו"א סימן נ"ז [עפי"ד המג"א דלא קאי אחיתוך גרוגרות וחרובין לפני זקנים דאסור גם לאלתר].

לחתוך מאכל לעופות דק דק

משנ"ב ס"ק מ"ד. וה"ה אם מכין הירק דק דק לפני התרנגולין שיאכלו מיד ג"כ שרי הואיל ומזונותן עליך. **ובשעה"צ ס"ק מ"ו.** כ"מ בשם הרשב"א.
לפי"ד החזו"א יתכן דהרשב"א כתב כן רק על לחם, אשר יתכן שיכולים לאכול גם בלא"ה, וכן בירק כזה, אבל בירק שאי אפשר לאכול לעופות אלא רק על ידי חיתוך יתכן שלא התיר - לפי שיטתו בדעת הרשב"א, עי"ש.

שיעור החתיכות שלא יהא דק

משנ"ב ס"ק מ"ה. וגם בב"י כתב שאף מי שמכוין לאכול מיד ג"כ יזהר לחתוך לחתיכות גדולות.
עיין חזו"א מש"כ בביאור דברי הב"י [דמשמע יותר מדרך שנהגו כדי לצאת מספק]. ועיין לעיל בה"ל ד"ה המחתך [בשם הירא"ם דשיעור דקותן לא נודע לנו, וציין לזה דברי הב"י הנ"ל].

חתיכת הבצלים והצנון דק דק

משנ"ב ס"ק מ"ה. ומ"מ הנוהגים לחתוך הבצלים והצנון דק דק אין למחות בידם. **ובשעה"צ ס"ק מ"ט.** מ"א.
וכן משמע בט"ז ס"ק א' בסופו וס"ק י"ב.

חתיכת הבצלים והצנון דק קודם הסעודה

משנ"ב ס"ק מ"ה. ועכ"פ אסור לעשות עד יציאת ביהכ"נ, דבעינן סמוך לסעודה ממש כמ"ש בסימן שי"ט לענין בורר.
עיין תוספת שבת ס"ק כ"ד מש"כ לענין דעת רי"ו אשר ס"ל דסמוך היינו מסעודה לסעודה [דאולי ע"ז סומכים העולם שאין נזהרים בזה שיהא סמוך ממש לסעודה].

שיעור הסמוך לסעודה

משנ"ב ס"ק מ"ה. והחותכים הבצלים והצנון דק דק שעה או שתים קודם הסעודה, קרוב הדבר לומר שחייב חטאת.
משמע דגם בבורר הוי כשיעור זה - וזה כמש"כ באגלי טל ובן איש חי, אך בתחילה כתב כמג"א מענין יציאת בית הכנסת, ועי"ש באגלי טל [מלאכת בורר ס"ק ט'] שביאר כנראה בדברי המג"א כפשוטו.

לחתוך בצלים דק דק בהא"ק מעסע"ר

משנ"ב ס"ק מ"ה. ולפי"ז מסתברא דיש ליזהר במה שנוהגין לחתוך בצלים וכו' שלא יחתכם בכלי [שקורין האק מעסער].
עיין בביאור הלכה כאן בסוף ד"ה מידי [מש"כ להסתפק אם דומה לכלי מיוחד].

עובדין דחול בחיתוך בסכין המיוחד

משנ"ב ס"ק מ"ה. שלא יחתכם בכלי שקורין האק מעסער דאפשר דחשיב ככלי המיוחד וכו', וגם בלא"ה אסור משום עובדא דחול וכנ"ל בסעיף י'.
עי"ש במשנ"ב ס"ק ל"ו [דעובדין דחול יש גם בכלי אחר המיוחד לכך].

טוחן בעפר

משנ"ב ס"ק מ"ה. וכן המפרר צרור עפר חייב משום טוחן.
עיין פמ"ג מ"ז ס"ק י' [דדוקא רגב עפר דמקרי גידולי קרקע לענין זה, משא"כ לבינה שנשרפה בכבשן יעו"ש], ועיין חזו"א סי' נ"ז.

מחתך עצים דק

שעה"צ ס"ק נ'. אלא דהרמב"ם משמיענו דבר חדש דיש חילוק בין נוסר למחתך בענין שיעורא, דבנוסר אפילו כל שהוא חשוב, משא"כ במחתך שהוא כדי לבשל צריך וכו'.
"מחתך" זה קאי על מה שכתב במשנ"ב שמחתך עצים דק אשר הנדון משום "טוחן", ולא קאי על מלאכת "מחתך" - אשר על זה דן קודם לכן במוסגר [לענין מקפיד על המדה].

חתוך גרוגרות וחרובין לפני זקנים ולפני שאר כל אדם

בה"ל ד"ה לפני זקנים. עיין במ"א שכתב דמשמע דלפני מי שיכול ללעסו כך שרי, ולענ"ד אין דבריו מוכרחין.
עיין חזון איש סימן נ"ז מש"כ עוד בזה, ועי"ש מה שכתב ליישב דברי המג"א לפי דרכו בביאור דברי הרמ"א.

חתוך ירק דק שקורין מזרי"ע

בה"ל בא"ד. ודע דאפילו לדעת מ"א וכו', אבל מה שחותכין ירק דק דק שקורין מזרי"ע וכדומה בעינן דוקא באותה סעודה גם לדידיה - פמ"ג.
פמ"ג - א"א ס"ק י"ד. וצ"ע אם המכוון משום שמזרי"ע לא ראוי לאכול בלי חיתוך, ואם כן כל מה שכתב במשנ"ב ס"ק מ"ה קאי רק על צנון כזה שאי אפשר לאכלו בלי חיתוך - וכמבואר בפמ"ג שאיירי בצנון שקורין מזריע. - אך אולי המכוון שלצורך סוג האוכל שאוכל כעת צריך חתוך וכמו שעושין לצורך טיבול, ואולי שם מזריע אינו השם של הצנון אלא השם של השם של הטיבול (או סלא"ט בלע"ז). ושו"ר כאן בתוספת שבת ס"ק כ"ד ובאר היטב ס"ק ט"ו שמזרי"ע הוא כנראה שם הטיבול.

פירוש הא"ק מעסע"ר

בה"ל ד"ה מידי. ויל"ע אם חותך הבצלים והצנון דק דק בסכין גדול המיוחד לזה שקורין בלשוננו הא"ק מעסע"ר.
עיין ערוך השלחן סעיף ט' [שפירש שהוא סכין העשוי בתמונת חצי עיגול].

חתוך ירקות בסכין המיוחד לזה

בה"ל באו"ד. ויש לעיין אם חותך הבצלים והצנון דק דק בסכין גדול המיוחד לזה, אולי עכ"פ דומה לקנון ותמחוי וכו', ואפשר דה"ה בעניננו.
עיין שו"ע הגר"ז סעיף י"א שכתב לאסור לדוך במדוך של עץ.

ריסוק חלות דבש

סעיף י"ג. משנ"ב ס"ק מ"ח. אבל מ"מ אסור לרסקן ולהוציא הדבש מהשעוה דזהו בכלל מפרק. **ובשעה"צ ס"ק נ"ג.** מ"א ופמ"ג וש"א דלא כא"ר.
עיין פמ"ג א"א סוף ס"ק ט"ז [שכתב בשם א"ר דריסוק מטעם תולש, ומסיים דברמב"ם לא משמע כן].

סחיטת חלות דבש לתוך אוכל

בה"ל ד"ה אבל אם נתלשו מבעו"י. עיין משנ"ב שהעתקתי דברי מ"א, אך שהשמטתי ממנו מה שכתב או לסחוט לתוך האוכל, דלפי מה שכתב אח"כ דהוי כבורר אוכל מן הפסולת תו אין להקל בזה לשיטת ר"ת האוסר בבוסר.
עיין לעיל סימן ש"כ משנ"ב ס"ק כ"א ובשעה"צ שם [דיש להחמיר כדעת ר"ת].
ועיין במג"א [מש"כ מהא דאמרינן בגמרא דדבש מעיקרא אוכל ולבסוף אוכל], ועיין ר"ש סוף עוקצין [שהקשה מהתם דמשמע דמשעה שריסקן שם משקה עליו, על מה דאמרינן בגמ' מ"ג ע"ב דדבש מעיקרא אוכלא ולבסוף אוכלא], ואם כן אולי אפשר לומר דבאמת לפי המבואר שם בעוקצין הוי מעיקרא משקה - היינו לאחר הריסוק, ולבסוף משקה - היינו לאחר שזבו מעצמן, ומה שאמרו מעיקרא **אוכלא** לאו דוקא, אלא המכוון שמצבם שלאחר שזבו כבר היה להם עוד לפני שזבו, אבל בזיתים וענבים אחר ריסוק הם עוד בתורת אוכל, ולאחר שזבו הם בתורת משקה, אבל בדבש לפני ריסוק עוד לא הוי בתורת משקה, כדאיתא שם במסכת עוקצין, וע"כ שפיר שייך בהם ענין סחיטה.
ועוד אפילו לפי לשון הגמרא דמעיקרא אוכלא וכו', מ"מ גם כן הרי המכוון כנ"ל לענין מצב שלאחר ריסוק ושלאחר שזבו, אבל מלפני ריסוק הרי יש כאן שינוי של הוצאת אוכלא מפסולת שהן החלות, ושפיר שייך דישה כמו בחטים משבולת, וא"כ למה הוצרך המג"א לתלות בהא דבוסר.
ולפי דבריו יוצא דהא דהובא בריש פרק חבית דינא דחלות עם דינא דסחיטת פירות, הוא רק להשוואה שלא נגזור שמא יעשה מלאכה, אבל חלוקים הם, דפירות איירי במלאכת דש, וחלות דבש איירי במלאכת בורר, ולכאורה משמע שגם חלות דבש איירו בדין דש (ואולם אם המכוון שם [בריש חבית לענין דש] לחשש דאורייתא, אם כן צריך לומר שזה בשיטת ר' אליעזר [בדף צ"ה] שגם קוצר שייך בהו מן התורה, וע"כ הוו כגידולי קרקע, אבל לחכמים שאין בזה קוצר א"כ ג"כ לא הוו כגידולי קרקע, וכל הנידון רק מדרבנן).
ולפי הערה הנ"ל יצא שאסור לסחוט לתוך אוכל לכו"ע, כמו שאסור לפרק חטה מן השבולת לתוך האוכל. ועיין במג"א סימן קנ"ח ס"ק ז' שאזיל כדרכו כאן, ובשו"ת חתם סופר חאו"ח סימן מ"ה כתב להשיג על דבריו, וכתב כנ"ל ביישוב קושית הר"ש.

לרדות מחלות דבש שנתרסקו מבעו"י

בה"ל ד"ה שנתרסקו מבע"י. ועיין לעיל סימן ש"כ ס"ב בבה"ל לענין זיתים וענבים שנתרסקו, דלדעת הטור וסייעתו בעינן דוקא שיהא מרוסק יפה שלא יהא מחוסר דיכה ואז וכו', ומסתברא דה"ה כאן.
עיין בעל המאור ומלחמות בדף י"ט [דחלות דבש אינם מחוסרים דיכה ושחיקה, דאין דרכם בזה].

דבש הצף מחלות שלא ריסקן מבעו"י

בה"ל באו"ד. ודע דאם יודע שהדבש הזה צף מבעו"י אפילו לא ריסקן להחלות כלל מותר ליקח אותו הדבש.
כנראה המכוון דאפילו אם נוסף בשבת, מ"מ בטל בדבש שיש שם כבר מבעוד יום, כדלעיל סימן ש"כ סעיף ב' (ועיין שם במשנ"ב ס"ק י"ד דבעינן שנתבטל בששים).

נתינת מים בקמח

סעיף י"ד. בשו"ע. אין מגבלין (פי' נתינת מים בקמח נקרא גיבול).
עיין נשמת אדם כלל י"ט אות א' ד"ה ודע [שתלמיד טועה הגיה כן בשו"ע], ועיין כאן במשנ"ב [דהאי לישנא לאו דוקא]. - ועיין שעה"צ סוף ס"ק ס"א הו"ד הנשמת אדם.

פירוש דמעט מעט בגיבול קמח קלי

בשו"ע. ומותר לגבל את הקלי מעט מעט.
עיין עולת שבת ס"ק כ"ג, והו"ד בפמ"ג מ"ז ס"ק י"ב, שנותן מים על הרבה יחד ואח"כ מגבל מעט, ולכאורה מעו"ש ומ"ז משמע דיכול לגבלם גם מתחילה ע"י נתינת מים מעט.

נתינת מים במה שלא הוי בר גיבול

בשו"ע. אבל תבואה שלא הביאה שליש שקלו אותה ואח"כ טחנו אותה טחינה גסה, שהרי היא כחול, והיא הנקראת שתיתא, מותר לגבל ממנה בחומץ וכו'.
עיין פרי מגדים א"א ס"ק י"ט שכתב דלדעת תוס' והראב"ד מותר רק בשתיתא של קמח קלי, אבל בשתיתא של תבואה שלא הביאה שליש [כפי' הרמב"ם] דהיא כחול, ולא הויא בר גיבול, יש איסור על נתינת המים (אך אם נתן מים מערב שבת יהא מותר בשינוי של מעט מעט, וכמש"כ במשנ"ב סוף ס"ק נ"ב לדעת הפוסקים כרבי) - ועיין לקמן סימן שכ"ד משנ"ב סוף ס"ק י"א שחשש לדעת הראב"ד - וכמובן דזה רק לענין עבה, אבל ברכה מותר גם בנתינת מים בשבת, וכמו להפוסקים כרבי דמותר בזה. - ונפק"מ בזה לענין טחינת מצה אפויה, שלראב"ד ותוס' ג"כ אסור בעבה אם לא נתן מים מערב שבת.

גדר בלילה רכה

בשו"ע. אבל תבואה שלא הביאה שליש וכו' מותר לגבל ממנה בחומץ וכיו"ב הרבה בבת אחת, והוא שיהיה רך, אבל קשה אסור מפני שנראה כלש.
עיין חזו"א ס"ק ט' מש"כ בענין גדר רכה - ועיין שם שכתב דמיני אבקות הנמסים במים לא הוו בכלל לישה.

לישה בדבש ושומן

משנ"ב ס"ק נ'. לישה היא אחת מל"ט אבות מלאכות, ואיננו דוקא ע"י מים דה"ה בדבש ושומן אווז וכו'.
עיין שו"ע הגר"ז [שכשהזכיר דעת הפוסקים כרבי דחייב בנתינת המים, כתב "ובכולן חייב בנתינת המים לבד או אחד משאר משקין וכו'"], ועיין אגלי טל לש ס"ק י"ג [שכתב לדון להפוסקים שאינו חייב אלא אם גיבל, א"כ לדעת הפוסקים דאין מי פירות מחברים לענין חלה וטבול יום, אם כמו"כ לענין שבת לא יתחייב]. ועיין פמ"ג מ"ז ריש ס"ק י"ב שכתב סברא בשומן של אווז ודבש קרוש דלא נכנס לתוך הקמח, דגם לרבי אין חיוב חטאת, דאין כאן לישה כגרוגרת (וגם לשיטת האגלי טל שלרבי החיוב על ההרכבה, מ"מ אפשר לומר שאכתי אין בזה הרכבה - ואולי הפמ"ג לא מפרש מטעם הרכבה, אלא דרבי ס"ל דגם על ידי נתינה נכנסים המים ומאליו מתגבל, אבל להאגלי טל דס"ל מטעם הרכבה אולי גם שם יש הרכבה עכ"פ).

גדר בר גיבול

משנ"ב ס"ק נ'. אבל בדבר דהוא לאו בר גיבול כגון עפר וחול הגס, דעת הרמב"ם וסייעתו דאף אם גבלו פטור וכו', ודעת הרבה ראשונים להיפך דדבר דלאו בר גיבול וכו'.
עיין בה"ל ריש סימן שכ"ד מה שכתב בביאור פלוגתת הראשונים בדיני גיבול ואינו בר גיבול. [-ויעויין בהרחבה במדור בינת שמחה].

גיבול בדבר דלאו בר גיבול לר"י בר"י

משנ"ב ס"ק נ'. ודעת הרבה מן הראשונים להיפך דבדבר דלאו בר גיבול אף לר' יוסי ב"ר יהודה לא בעי גיבול. **ובשעה"צ ס"ק ס'.** תוספות שבת י"ח והרא"ש בפ"ד דביצה הנ"ל.
עיין שם ברא"ש בריש דבריו דגם אם אינו חייב לר' יוסי ב"ר יהודה בזה בנתינת מים, מ"מ חייב בגיבול (והיינו דלא כמש"כ במשנ"ב לדעת הרמב"ם וסייעתו) - ועיין באגלי טל ס"ק ד' וס"ק י' שהביא לדברי הרא"ש הנ"ל. ועיין בנשמת אדם כלל י"ט אות א' ד"ה אבל שמפרש דהב"י סימן שכ"ד פירש כן בכונת הראב"ד, ולפי"ד צ"ל שגם בכונת תוס' דף י"ח אפשר לומר כן - ובדבריהם ביצה ל"ב ע"ב עוד יותר אפשר לומר כן.

נתינת מים בקמח קלי

שעה"צ ס"ק ס"א. ואף לשארי פוסקים דס"ל דקמח קלי בר גיבול הוא, ויש על גיבול איסור תורה, נראה ג"כ דלא גזרו על נתינת מים לבד אטו גיבול, דלא גרע קמח קלי שהוא להאכיל לאדם ממורסן שהוא להאכיל לשוורים וכו', אח"כ מצאתי שכ"כ בנשמת אדם וכו'.
צ"ע דלפי מש"כ בנשמת אדם טעם היתר נתינת מים למורסן משום צער בעלי חיים, אבל בקמח קלי לאדם כיון שאפשר במאכל אחר אולי לא מתירים בזה.
ואולם אפשר שכן הוא בסברא, אבל צ"ע במה שכתב "דלא גרע", ועיין חזו"א שבת סימן י' [או"ח מועד סימן נ"ח] ריש ס"ק ח' שס"ל כן, וכן לפי מש"כ בעולת שבת ופמ"ג וכ"כ בחזו"א דנותן הרבה מים ואח"כ עושה עיסות קטנות, א"כ מוכח דמותר כאן ליתן מים.

גיבול בשינוי דמעט מעט לדעת בעל התרומות

משנ"ב ס"ק נ"ב. ודע דלהי"א המובא לקמן בסעיף ט"ז גם בענין זה אסור לגבל אפילו מעט מעט אא"כ נתן על הקמח מים מבעו"י.
לכאורה לפי מש"כ בבה"ל [ד"ה שמא] דבקמח קלי אין זו מלאכה דאורייתא, דחשיב כנותן רוטב בתבשיל, או דאיירי בסמוך לאכילה

וע"כ הוי בזה כרוטב לתבשיל, א"כ לכאורה גם לרבי אין חיוב אלא רק משום דבעינן שינוי, ובנתינה אין שינוי. - ועיין בסו"ד בה"ל במוסגר ובמש"כ שם בגליון.
ועיין בחזו"א [סימן נ"ח] ריש ס"ק ז' [דבמשנ"ב כתב דקמח קלי דינו כקמח לענין זה (שמתחייב בגיבול), ואינו מוכרח כיון דדינו כמידי דלאו בר גיבול]. והמכוון למש"כ שלדעת המחמירין אזי היתר דמעט מעט הוא דוקא בנתן מים מבעוד יום, ועל זה ס"ל להחזו"א דכבר אין צריך שינוי של מעט מעט כיון דהוא כבר כמגובל. וצריך עיון, דמ"מ אולי יש איסור דרבנן, לכן בעינן שינוי של מעט מעט. - אך אולי מהא דקיטמא [ביצה ל"ב ע"ב] מוכח שאין גם איסור דרבנן.
אולם לפי מה שכתב באגלי טל לש סוף ס"ק ד' דאם אין אלא איסור דרבנן אפשר לומר דהתירו ביו"ט משום שמחת יו"ט, אם כן כבר אין הוכחה משם.

גיבול ע"י שינוי בקמח קלי שיש בו שיעור לישה

משנ"ב ס"ק נ"ז. מעט מעט ולא הרבה בין אם עושה בלילה רכה וכו', ונראה דאפילו יש בו כשיעור גרוגרת ועיין בבה"ל.
עיין מש"כ שם בגליון שלדעת אגלי טל אליבא דרמב"ן בעינן דוקא פחות מכשיעור.

שינוי של שתי וערב במאכל אדם

משנ"ב ס"ק נ"ז. קשה אסור. ר"ל הרבה אבל מעט מעט מותר וכמו לעיל בקמח קלי.
עיין חזו"א סימן י' [או"ח מועד סימן נ"ח] לענין אם מהני שינוי של שתי וערב במאכל אדם, ע"ש בס"ק ב' [שכתב בתחילה דשינוי דשתי וערב אפשר דמותר גם בשתיתא ושינוי דמעט מעט מהני גם במורסן, ודחה זה, ואח"כ מביא בסוגריים מחי' הרמב"ן שכתב דהיתר מעט לערב כל צרכו לא הותר רק לאדם], ולכאורה מדבריו משמע דשינוי שתי וערב מהני גם בשתיתא, דשינוי שתי וערב גרע דעי"ז לא מתגבל היטב, וא"כ כל שכן דמותר כן במאכל אדם (ומדברי החזו"א משמע שמביא סיעתא למש"כ קודם לכן שא"א ללמוד זה מזה, וא"כ גם שינוי של שתי וערב במאכל אדם אסור, ולכאורה מחידושי הרמב"ן לא משמע כן, ע"ש).
ועיין עוד שם בסוף ס"ק ו' ד"ה כשכותשין [לענין כתישת פירות לתינוקות, דיש להקל ליתן לתוכו מיץ לימון, וכדעת רוב הפוסקים, ומסיים דאם יש בבלילתו פת נראה דאסור לערב, **אלא יערב שתי וערב** וכו'], ואולי מוכח מזה שמה שכתב [בס"ק ב'] אח"כ במוסגר מדברי הרמב"ן, חזר בו גם לקולא וכנ"ל - ומש"כ [החזו"א בסו"ד באופן הבלילה במאכל תינוקות שיערב הרבה פעמים - והוסיף דצריך] שיוציא את הכף בין שתי לערב, עיין לעיל שם בס"ק ו' ד"ה שתי במש"כ "ואפשר" [דצריך להוציא התרווד בכל פעם] וכו', וכאן משמע שנוקט לחומרא, או משום דכאן [בס"ק ח'] הוי מאכל אדם החמיר עכ"פ בזה.

עירוב קמח מצה במי דבש

משנ"ב ס"ק נ"ז. עיין בט"ז שכתב דאסור לערב בשבת של פסח קמח שעושין מטחינת מצה אפויה וכו', אבל בקמח זה אין ידוע מה נותן תחלה בחול כדי לידע מה הוא השינוי, ע"כ אסור אם עושה הרבה.
עיין חזו"א ס"ק ה' ו' שהסכים כדעת הט"ז. ועיין בפמ"ג מ"ז ס"ק י"א שכתב שמרמ"א סעיף ט"ז משמע דס"ל כהט"ז, שלא כתב הדין של ענין אין ידוע אופן השינוי [אף שבתרומת הדשן כתבו להדיא].

שינוי דמאכל תחילה כשאין מנהג ידוע

משנ"ב ס"ק נ"ז. ובא"ר כתב דאם אין ידוע יעשה שינוי דמפרש בגמרא שיתן המאכל תחלה ואח"כ המשקה.
עיין תוספת שבת [ס"ק ל'] ובנשמת אדם כלל י"ט אות ב' [שכתבו לתמוה על הט"ז מדברי התה"ד שכתב להדיא דאף בחול אין לנו מנהג ידוע].

הכרעת המשנ"ב בעירוב קמח של מצות במשקין

משנ"ב ס"ק נ"ז. וטוב להחמיר שלא לערב בכף, רק מנענע הכלי עד שיתערב.
כנראה דנתן בזה חומר של סעיף ט"ו שלא יערב בכח, ועוד החמיר כתרומת הדשן שלא לערב בכף, וכמו שכתב רמ"א בסעיף ט"ז, אך מקיל בזה בעבה, ואע"ג דלא שייך בזה תירוץ בה"ל ד"ה יכול [דנלוש מבעו"י] - אך כאן קיל יותר כיון דבעיקר הדין ס"ל דהוי רכה, אם כן צריך לומר דכונתו כאן דעושה ב' שינויים, היינו שינוי של רכה, וגם את השינוי של עבה שלא לטרוף בכח.

עירוב קמח של מצות במשקין ע"י שינוי דמעט מעט

משנ"ב ס"ק נ"ז. וטוב להחמיר וכו' וכ"ז אם עושה הרבה, אבל אם עושה מעט מעט מותר אפילו בעבה ובלי שינוי לדעה זו.
עיין חזו"א [ס"ק ח'] שמשיג דלא מהני שינוי דמעט מעט - והמכוון להשיג על מש"כ להתיר גם **בעבה,** ועל זה משיג דאפשר דיש חיוב בזה - ואולם גם לענין רכה לפי מש"כ בס"ק ה' ד"ה ולדעת בסופו שמסכים להט"ז, א"כ אין במה לשנות כיון שס"ל שכאן לא יועיל היתר של מעט מעט. - ומש"כ במשנ"ב שלא לערב בכף, זה רק נוסף למה שלא ס"ל כט"ז, אבל לחזו"א שס"ל כט"ז א"כ על זה גרידא שלא מערב בכף יתכן דאין לסמוך, לפי מש"כ החזו"א שם בס"ק ד' וכן בס"ק ח' בדיבור הסמוך שיוצא שרק בחרדל ושחליים מהני שינוי של לא לטרוף בכח.
ואולי ברכה כיון שאין איסור מן התורה, אזי אם נימא שלא פסיקא ליה להחזו"א שלא שייך בזה הטעם של אין דרכו אלא במרובה (כמש"כ אין ההיתר מוכרע - ואח"כ כתב "אפשר"), אזי אולי ברכה יסמוך עכ"פ בזה, ועכ"פ בצירוף שלא יטרוף בכח - ועי"ש בחזו"א בד"ה יש שכתב לענין פת דאין חילוק בין טריפה בכח לעירוב.

עירוב קמח עבה של מצות במשקין

משנ"ב ס"ק נ"ז. דלהי"א לקמן בסט"ז אסור בעבה בכל גווני.
וגם לדעת תוס' והראב"ד אסור בזה, עיין מש"כ לעיל בגליון השו"ע בשם הפמ"ג.

להשתין ע"ג טיט לר' יוסי בר"י

משנ"ב ס"ק נ"ז. כתב המ"א נ"ל דאסור להשתין על טיט משום גיבול, וכונתו אפילו לרוה"פ דס"ל דבדבר שהוא בר גיבול אינו חייב עד שיגבל.
והיינו כמש"כ הפמ"ג, ולא כמש"כ במחצית השקל [שכתב דלר"י בר"י ודאי שרי].
ועיין במחצה"ש, וצ"ע דהרי גם לר' יוסי ב"ר יהודה יש איסור דרבנן כמש"כ המ"מ, וע"כ צ"ע גם בסו"ד שיש קולא לצרף וכו' [שכתב לבאר דברי המג"א שמציין לסימן ש"ך סי"ד לזה שמהר"ם התיר להשתין בשלג אע"ג שנמוח, וכתב דכאן אפשר שגם הרא"ש שהחמיר שם יודה כיון שיש צד קולא לצרף דעת הפוסקים כר' יוסי בר"י שנתינת מים לאו זהו גיבולו], דלפי הנ"ל גם לדידהו אסור, ואכן בפרי מגדים ביאר דברי המג"א כנ"ל משום שיש איסור על נתינת מים.
ועוד, דאם כהמחצה"ש משום דעת רבי, א"כ גם באפר יש חומרא זו, ולמה כתב המג"א רק בטיט. ומה שכתב המחצה"ש לבאר כונת הציון לסימן ש"כ להיתר, צ"ע כיון דהמג"א סתם כאן לאיסור, איך נימא שבציונו כיון להיפך, ואדרבה נימא שנתכוין לאסור, ושאפילו להר"מ שמתיר שם היינו רק שם שהחשש לאיסור דרבנן של מוליד, אבל כאן שהחשש להפוסקים כרבי לאיסור דאורייתא ע"כ גם לר"מ אפשר לאסור.
ועיין תוספת שבת שכנראה גרס במג"א עיין סימן שכ"ד, ומבאר שיש איסור בנתינת מים אם אין צורך (וצ"ע היכא איתא שם כן להדיא אליבא דריבר"י).
אולם עיין סימן שכ"ד בט"ז ס"ק א' שס"ל שלראב"ד אין איסור דרבנן לר' יוסי ב"ר יהודה.

רחיצת טיט יבש שעל רגלו

במשנ"ב ס"ק נ"ז. כתב המג"א נ"ל דאסור להשתין על טיט משום גיבול.
עיין פמ"ג סימן ש"ב מ"ז ס"ק ג' לענין רחיצת טיט יבש שע"ג רגלו, ולא חיישינן לגיבול דלאחר יד הוא, וגם בצערא לא גזרו - הו"ד שם [בסעיף ו'] סוף ד"ה או.

להשתין ע"ג חול בשבת

משנ"ב ס"ק נ"ז. ומצאתי בספר בית מאיר דמתיר מטעם זה במקום הצורך אפילו להשתין על טיט. **ובשעה"צ ס"ק ס"ח.** דהוא פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן.
אבל בחול הגס לתוס' וראב"ד הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דאורייתא. - וגם באיסור דרבנן עיין לעיל סימן ש"כ סעיף ח' מש"כ בגליון בה"ל ד"ה יש. ואולם גם בחול הדק לבעל התרומות דפוסק כרב הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה בדאורייתא.

בהיתרא דלהשתין ע"ג טיט במקום הצורך

משנ"ב ס"ק נ"ז. ומצאתי בספר בית מאיר דמתיר מטעם זה במקום הצורך אפילו להשתין על טיט.
עיין חזו"א ס"ק ח' [דמשום כבוד הבריות הוא דיש להקל, וכתב דכ"ז הוא להפוסקים כר"י בר"י, אבל אנו מחמירים כהפוסקים כרבי, מיהו בשעה"ד יש להקל, עכ"ל], והעיר רח"נ מדוע לא נימא גם לרבי להתיר כאן משום כבוד הבריות, כיון שאין כאן איסור דאורייתא דהא אינו מתכוין. ואולי כיון דהוי פסיק רישא, א"כ הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, וזה שבות יותר חמור, כמש"כ במשנ"ב סימן רע"ח סוף ס"ק ג' ובסימן שמ"ב ס"ק א'. עוד העיר הנ"ל ממפנה בשדה ניר בשבת - ועיין בה"ל סימן של"ו [ס"ג] מש"כ משם.
אולם צריך עיון בסימן שי"ב אם הותרו שם שבותים של מלאכה שאינה צריכה לגופה ושל פחות פחות מד"א (אשר בסימן שמ"ב כתב במשנ"ב לחומרא בשניהם) - ועיין בה"ל סימן שי"ב דהותרו אפילו ב' איסורים יחד של טלטול בכרמלית ומוקצה [משום כבוד הבריות]. אך צ"ע בשבותים חמורים כנ"ל. ואולי איירי החזו"א בכבוד הבריות שאינו בגדר הכרח, ורק כתב כצירוף לשאר סניפים, וע"כ לרבי לא מהני, אבל בכבוד הבריות המוכרח אולי גם לרבי מהני.

איסור לש בכיסוי מ"ר בחול ואפר

משנ"ב ס"ק נ"ז. כתב הח"א כשמכסה מי רגלים בחול ואפר, וכשיתן מעט יהיה מתערב במי רגלים והוי כמו לישה וכו', ולכן יתן הרבה.
ובשעה"צ ס"ק ע'. ונראה דבזה לא שייך פסיק רישא דלא ניח"ל, דבאמת ניחא ליה שיבלע וכו'.
ועוד דהחיי אדם כתב כן לפוסקים המחמירים, וא"כ הוי פסיק רישא דלא ניח"ל **בדאורייתא.**

גיבול בשבת אחר שכבר נתן המים - לדעת בעה"ת

בה"ל ד"ה אין מגבלין. ודע דנ"ל ברור דאפילו לדעת בעל התרומות הזה דנתינת מים נקרא גיבול וכו', מ"מ אם גבל אח"כ בשבת חייב.
עיין לקמן סימן שכ"ד שעה"צ ס"ק ט'.

גיבול אחר נתינת מים - לבעה"ת דחשיב כבר גיבול

בה"ל באו"ד. וראיה מדאיתא בירושלמי פרק כלל גדול [הובא ברוקח ואו"ז] הלש והעורך והמקטף חייב משום לש, והנה מלאכת הערכה היא אחר לישה, אלמא דאף שכבר נילוש העיסה מ"מ יש בזה עוד משום לישה.
עיין אגלי טל לישה סעיף ב' ובס"ק ו' שכתב להוכיח דלא קי"ל כהירושלמי - אך מ"מ לכאורה דברי בה"ל מוכרחים כי היכי דדברי הירושלמי יהיו אתיין גם לרבי, וטעמו של האגלי טל במש"כ שם לבאר דהבבלי לא ס"ל כהירושלמי, שייך רק לענין מקטף ועורך דלא היו בסממנים. אך עי"ש שכתב האגלי טל שלרא"ם ותוס' רי"ד לא היה גיבול בסממנים, דאינם בר גיבול לשיטתם.
ושו"ר שם באגלי טל ס"ק ד' שדן באורך בנדון זה גופא אליבא דרבי, וחילק בהא דרא"ש פ"ד דביצה, ועי"ש שכתב לדייק עוד מרא"ש שאמר כן רק באפר מדלא התירו כן גם בטיט כדברי הבה"ל כאן. (ועי"ש ברישא דבריו שכתב סברא שאפשר לומר שגיבול גרע מקיטוף, דכבר נתגבל ע"י נתינת מים). ועי"ש שכתב לתלות דבר זה בפלוגתת הראשונים אשר ס"ל דסממנים בר גיבול, עם דעת רא"ם ותוס' רי"ד דס"ל דאינם בר גיבול (וע"ע שם בס"ק ב' מש"כ לחקור אליבא דר"י ב"ר יהודה אם חייב על גיבול גרידא, או דוקא אם הוא נתן קודם את המים ואח"כ גיבל).
ועי"ש בס"ק ד' בראשו מש"כ לדייק מתרומת הדשן דאין חיוב על הגיבול לרבי [ממש"כ דאליבא דרבי אין צריך לעשות שינוי רק בשעת נתינת המים, ולא בשעת העירוב כר' יוסי בר"י, הרי דלרבי אין חיוב בעירוב כלל] - ועי"ש בתרוה"ד שכתב כן בדין בלילה רכה, א"כ אפ"ל שרק בבלילה רכה שכל איסורה רק מדרבנן, ע"כ סגי לרבי בשינוי של תחילת העשיה, כיון דבעבה אז הוא תחלת האיסור.
והעיר רמ"ש הי"ו דאדרבה בתחילת דברי תרומת הדשן איתא דגם לפוסקים כרבי ונתן מים מערב שבת צריך שלא יטרוף, אם כן הרי מוכח שצריך שינוי גם בלישה (ואולם אין מזה הוכחה שיש חיוב מן התורה, דאפשר שצריך שינוי בגלל שיש איסור דרבנן).
ועיין קרבן נתנאל ביצה פ"ד סימן ט' אות ג' במש"כ ליישב דברי הרמב"ם ואח"כ חזר בו - מ"מ ממה שכתב בתחילה נראה שס"ל שלרבי חייב על גיבול גם בנתן מים מערב שבת, ועל כן באינו בר גיבול כתב הרמב"ם (לפי הס"ד של הקרבן נתנאל) דאינו מתחייב שוב על הגיבול כשיש מים מערב שבת.
ועיין חזון איש סימן י' [או"ח מועד סימן נ"ח] ס"ק ז' ובס"ק ה'.

בהא דמותר לגבל קמח קלי ע"י שינוי דמעט מעט

בה"ל ד"ה שמא יבוא. וכתב בפמ"ג דלדעת התוס' בשבת י"ח דס"ל דבדבר דלאו בר גיבול לכו"ע חייב בנתינת מים, ע"כ דקמח קלי בר גיבול הוא.
עיין פמ"ג א"א ס"ק (ט"ז) [י"ז] ובמ"ז ס"ק י"ב.

גיבול קמח שאינו קלי ע"י שינוי דמעט מעט

בה"ל באו"ד. וראיתי בספר נשמת אדם שהשיג עליו בזה, וכתב דלפי מאי דקי"ל חצי שיעור אסור מן התורה בודאי גם במעט מעט אסור מן התורה.
עיין שם שהשגתו ע"ד התוספת שבת ס"ק כ"ח [שכתב דבמעט לא גזרו אטו קמח שאינו קלי, כיון דגם באינו קלי במעט אין שם אלא איסור דרבנן] - עיין אגלי טל לש ס"ק כ"ג מש"כ ליישב בזה [דבלישה חצי שיעור הוא חסרון בעצם המלאכה, שענינו חיבור כל הקמח להיות גוש אחד, ובחצי שיעור עדיין אינו מחובר - יעוי"ש]. וא"כ לפי"ד הא דמעט מעט הוי דוקא בפחות מכשיעור - ועי"ש לעיל ס"ק ט"ו אות א'.

הא דהוציא כחצי גרוגרת וחזר והוציא כחצי גרוגרת חייב

בה"ל באו"ד. דלפי מאי דקי"ל חצי שיעור אסור מן התורה, בודאי גם במעט מעט אסור מן התורה [דאין לומר וכו' דאיל"ה מצטרפי להדדי ויש בהם חיוב חטאת - עיין שבת דף פ' ע"א].
עיין אגלי טל שם [ריש ס"ק כ"ג שהוכיח מהא דשבת דף פ' דהוציא כחצי גרוגרת וחזר והוציא כחצי גרוגרת דחייב, דשינוי קטן לא מהני לדבר שיש בו איסור תורה].

בדברי הנשמ"א דלרש"י מעט מעט פירוש כלאח"י

בה"ל באו"ד. וכן רש"י גופא בביצה י"ב מפרש על יד על יד מעט מעט.
עיין אגלי טל שם שג"כ השיג בזה.

בשיעור דמעט מעט

בה"ל באו"ד. ושום פוסק לא ראיתי שיזכיר דדוקא פחות מכשיעור.
עיין אגלי טל ס"ק כ"ג שבדרך יישובו לדעת הרמב"ן כתב לבאר דבעינן פחות מכשיעור - ועי"ש יישובו בזה.
ועיין פמ"ג מ"ז ס"ק י"ב שכתב דמעט הוא מה שאוכל באותה סעודה.

לש בנתינת משקין לתיקון אוכל

בה"ל באו"ד. וטעם ההיתר נ"ל לדעת התוספת משום דע"י וכו' ולכך אף דע"י נתינת מים שנותנים בתוכו אח"כ הוא מתגבל, אי"ז חשיב כמו מלאכת לישה אלא כמו תיקון אוכל בעלמא דדרך אכילתו בכך, והוא חשיב כמו רוטב שנותנים בתבשיל, ואין זה מלאכה דאורייתא.
עיין בחזו"א שבת סימן י' [או"ח מועד סימן נ"ח] ס"ק ז' [מש"כ לדחות בזה].

איסור נתינת מים בקמח קלי ובתבואה שלא הביאה שליש

בה"ל באו"ד. ומה שאמר שם בגמרא הא מני ר"י ב"ר יהודה, משום דלרבי יש בזה עכ"פ איסור משום נתינת מים.
עיין מש"כ לעיל בשולי הגליון ע"ד משנ"ב סוף ס"ק נ"ב, ואם כן כונת בה"ל כאן משום שלרבי יש איסור, ועוד אין בו שינוי, אבל יתכן דמ"מ אין איסור דאורייתא. - ועכ"פ צריך לומר שדברי בה"ל שייכים גם בשתיתא עבה, אע"ג דהיא מתבואה שלא הביאה שליש, מ"מ כיון שבלל אותה הוי כתבשיל.

לישה בחול

בה"ל ד"ה שהרי היא כחול. משמע מזה דבחול אין שייך לישה וכו',

והראב"ד חולק וכתב ואינו כן, שלא אמרו אפר אינו בר גיבול אלא שאינו מחוסר גיבול.
עיין אגלי טל לש ס"ק ט' אות ו' [שכתב דהראב"ד לא הזכיר חול דשייך בו לישה אלא אפר, לפי שדעתו כדעת המאירי שמחלק בין אפר למורסן, דמורסן מחוסר גיבול וא"א לגבלו].

גיבול בפירורי לחם ומצות טחונות

בה"ל ד"ה ואפילו ברך וכו'. והנה בתוספתא איתא מפרפרין גלוסקין לפני החולה ובלבד שלא יגבל, הא"ר [שמתיר ליתן טחינת מצה אפויה תוך היין או מי דבש] יפרש דמיירי כשהיא עבה והוא עושה הרבה.
עיין מג"א סימן שי"ט ס"ק י"ט מש"כ ע"ד התוספתא [דאיתא שם נותנים מים לתוך קמח קלי ובלבד וכו' נותנים שומשמים ואגוזים לדבש וכו' מפרפרין גלוסקין וכו', דלפי מה דקי"ל כר' יוסי בר"י א"כ שומשומין ואגוזים לית בהו משום גיבול, וההיא תוספתא כרבי היא, ואנן לא קי"ל הכי], אך אולי כתב כן רק על שומשמין ואגוזים, אבל גלוסקין הרי הוו מקמח - ואולם עיין שם במחצית השקל [שכתב דבשומשמין ואגוזים דלא מיחליף בקמח שאינו קלי וליכא למיגזר, יש להתיר אפילו לגבל הרבה - יעו"ש], וצ"ע הרי מותר [לגבל הרבה] רק ברכה ולא בעבה, ושומשמין ואגוזים בדבש לכאורה הוי בלילה עבה, וא"כ מותר רק במעט מעט.
והנה עיין בחזו"א שעל דין זה ס"ל בס"ק ז' דיש דין לישה ואע"ג דאפוי, אע"ג דלעיל שם כתב סברא דיתכן דאין לישה אחר לישה - אלא ע"כ צריך לומר דבשלמא באין טוחן אחר טוחן ההסבר כמש"כ בחזו"א סימן ט' [או"ח מועד סימן נ"ז] דרק הפרדה מחיבור טבעי, אבל בלישה הרי גם מתחילה האיסור על חיבור נפזרים בידי אדם כמו בידו"ש.
ולענין אין לישה אחר לישה, עיין אגלי טל לש ס"ק י"ד ד"ה איברא שכתב לבאר דיש לישה אחר לישה [לדעת ר"י ב"ר יהודה, לפי מה שכתב לפרש דאין לישה אחר לישה שייך לומר רק אם נאמר דאין לישה אלא בגידולי קרקע, ור"י ב"ר יהודה כאבוה ס"ל דיש דישה שלא בגידולי קרקע, וא"כ כש"כ לישה, ולכן גם יש לישה אחר לישה - יעוי"ש], אך אכתי יקשה לפי מש"כ שם בס"ק ט"ו אות ט' דעוד חכמים ס"ל כר' יוסי ב"ר יהודה, אבל לא ס"ל כוותיה לענין דיש חיוב שלא בגידולי קרקע - ואלייבייהו אי אפשר לומר כנ"ל משום הא דמים [שכתב דבדעת רבי שהמלכה היא בהרכבת קמח ומים], דמוכח שיש גם לישה שלא בגידו"ק, דהא הם לא ס"ל כרבי, ואם כן הרי אכתי לדידהו אשר הלכתא כוותייהו יקשה דאין לישה אחר לישה, כי לדידהו אין לישה אלא בגידולי קרקע - וכן יקשה מהא דגלוסקין - אך שם נימא דאתיא כר"י בר"י עצמו ולא כחכמים שעמו.

לחות הפרי בפרי לענין לישה

סעיף ט"ו. משנ"ב ס"ק נ"ח. ואפילו אם לא נתערב מים בהחרדל קודם השבת, ונילוש החרדל רק מתמצית לחותה, אפ"ה שרי עכשיו לערב בה המשקה.
עיין חזו"א שבת סימן י' [או"ח מועד סימן נ"ח] ס"ק ח' וט' מש"כ לענין שחיקת פרי במימי עצמו [שכתב בס"ק ח' דאפשר דאין בזה צורת לישה, אף שהוא מתדבק במימיו, רק בנותן משקה לדבר היבש] - ואם זה מהני לענין הוספת משקה בשבת [שכתב בס"ק ט' דנראה דלא חשיב כנתן משקה לתוכו, דלא חשיב לש ע"י משקה של הפירי עצמו, וסיים וצ"ע] - מה שכתב "וצ"ע" אינו להסתפק במה שכתב לעיל להכריע שאין לישה עם משקה של עצמו, אלא כנראה מסתפק דיתכן דאין לתלות דינא דהכא [דס"ק ט'] בדינא דהתם [בס"ק ח'] דשפיר יתכן לומר דלא שייך לישה במשקה של עצמו כיון שהם מעולים ביחד, ומאידך לגבי משקה אחר כבר מיקרי כיש משקה מקודם, דסוף סוף יש כבר כאן לחות מקודם לכן. - ולפי הצד שמותר אם כן לא בעינן שריסוקו היה מערב שבת, דגם כשנתרסקו בהיתר בשבת הוי לענין לישה כיש בו כבר לחות בהיתר - אלא דלחזו"א לשיטתו לעיל סימן ט' [או"ח מועד סימן נ"ז] אין אפשרות של היתר ריסוק בשבת, דהרי בזה ס"ל לאיסור אפילו לאלתר.

גיבול בחרדל שלשו מער"ש

בה"ל ד"ה יכול לערבו. ואולי דזהו כונת הטור והמחבר שכתבו אלא מערבו מעט מעט, והוא כעין מה שהתירו בקמח קלי על יד על יד.
עיין ב"ח שכתב כן לבאר בדעת הטור - ולפי"ד הב"ח שהטור למד כן מהוספת הגמרא "אלא מערב", א"כ גם בדין שחליים ושום יש לדייק כן, ואע"ג שהטור לא הזכיר זאת שם, אפ"ל דסמך על מה שכבר הזכיר כן בדין חרדל - וכעת דקאזיל בבה"ל שחרדל הוא בר גיבול, נצטרך לומר בטעם ההיתר בזה כמש"כ בה"ל לעיל בטעם היתר קלי דהוי כנותן רוטב לתבשיל, וא"כ ה"נ כן בחרדל שום ושחליים, אך צ"ע מדוע שם לא הוזכר ג"כ דלא יטרוף **בכח**, ומש"כ הבה"ל לקמן אליבא דרמב"ם [דאיירי שלשו מער"ש] את"ש לפי מה שכתב לעיל שלרמב"ם אתי שפיר בקמח קלי משום דאינו בר גיבול, וא"כ יתכן דס"ל דחרדל הוי בר גיבול, לכן אי אפשר להתיר ע"י מעט מעט (אך עיין מש"כ לקמן בגליון לענין דברי הרמב"ם).
ואולם דברי בה"ל לקמן הם לכאורה רק על חרדל ולא על שום ושחליים, וכמו שכתב בסוף דבריו שדבריו הם כעין דברי שבלי הלקט בשם רבינו יאשיה, ושם מבואר שמחלק בין חרדל לבין שום ושחליים - ואולי לפי"ז נימא דחרדל הוי בר גיבול, וכמו שהוזכר בו לישנא דלישה, אבל שום ושחליים אינם בר גיבול, ואם כן שם נצטרך להיתר של מעט מעט. - אך קשיא כמש"כ כאן בבה"ל שלא הוזכר כן. ולפי מש"כ לקמן בגליון הרי אכתי קשה מפרק כ"ב ששם כתב הרמב"ם לדין נתינת דבש לחרדל בשבת. - ועיין מש"כ לעיל בגליון המשנ"ב ס"ק נ"ז.

לישה בחרדל ושחלים

בה"ל באו"ד. ואם נאמר שהוא דבר שאינו בר גיבול יהיה יותר קשה לשיטת הרבה מהראשונים וכו'.

עיין לבוש סט"ו וט"ז דחרדל הוי בר גיבול (ולכן מפרש שלשו ממש מער"ש) ושחלים לא הוי בר גיבול (כן משמע שם).
ועיין פמ"ג מ"ז ס"ק י"ג משמ"כ להשיג [דמהי"א בסט"ז שמצריכים ליתן המשקה בחרדל בער"ש משמע דכאן איירי בשבת].

עירוב משקה בחרדל שנילוש ער"ש מתמצית לחותה

בה"ל באו"ד. ומה שתירץ הפמ"ג דאיירי שנלושה מתמצית לחותה הוא דוחק גדול.
פמ"ג - ס"ק י"ג. ועיין אגלי טל לש ס"ק ט' אות י"ב [שעמד בזה מאי שנא אם נתדבק בליחות עצמה או בליחות משקין אחרים, והוכיח מזה שענין לישה הוא ההרכבה שנעשה מקמח ומים, ודבר זה א"א ע"י ליחות הפרי עצמו שהיה בו מעולם].

בהיתר הגיבול בחרדל שלשו מער"ש

בה"ל באו"ד. ולולא דמסתפינא הו"א כפשוטו דמיירי שהחרדל נילוש מבעוד יום וכו', ומה שממחו עתה בשבת אין עושה מעשה לישה כלל דהא כבר נילוש.
עיין חזו"א שבת סימן י' [או"ח מועד סימן נ"ח] ס"ק ד' ד"ה ק"מ א' וח' ד"ה מש"כ (הב') ובס"ק א' ד"ה קמ"א מש"כ ליישב [דבעירוב לא חשיב לש מן הדין, ובלא טריפה בכח חשיב שינוי גמור], והשיג ע"ד בה"ל [מהא דירושלמי דאמר הנותן מים חייב משום לש, דהראשונים הקשו מזה על הא דחרדל שלשו מער"ש, ולהבה"ל אין לזה שייכות].

בדברי הרמב"ם בחרדל שלשו וכו'

בה"ל באו"ד. וכ"ז שכתבנו מוכח דזהו שיטת הרמב"ם, דז"ל בפ"ח הי"ד חרדל שלשו מערב שבת, למחר ממחה ושותה בין ביד בין בכלי, ומשמע דכל עשייתו בשבת הוא רק לעשותו רכה שיהא ראוי לשתיה ולכך וכו'.
צ"ע דהתם כתב כן, וכנראה לא משום ענינא דלש כי הביאו בתוך דיני בורר, עי"ש בסוף ההלכה, ומש"כ באור שמח [לפרש סוף דברי הרמב"ם שכתב וכן החרדל וכל כיוצא בו, דר"ל דמותר לסננו בסודרין כיון שאינן מיוחדים לזה].
אבל בפרק כ"ב הלכה י"ב הביא שוב להאי דין, והוסיף הא דנותן לתוכו דבש ולא יטרוף אלא מערב - ועיין לקמן.

בדעת רבינו יאשיה בחרדל שנלוש

בה"ל באו"ד. ולולא דמסתפינא הו"א כפשוטו דמיירי שהחרדל נילוש מבעו"י וכו', והנה קצת מדברי רמוזים במה שהביא בב"י בשם ספר שבולי הלקט בשם רבינו יאשיה, ע"ש.
עיין חזו"א בסוף ס"ק ז' מה שהשיג בזה [דלפי"ד בה"ל למה בשום כתב רבינו יאשיה שדי בזה שריסקו].

בדעת הרמב"ם בלישת חרדל בשבת

בה"ל באו"ד. היוצא מדברינו שלפי דעת הרמב"ם אפילו נתן מים מבעוד יום, כ"ז שלא לש אין יכול ללוש אח"כ בשבת.
צריך עיון כנ"ל כיון שבפרק כ"ב כתב כמש"כ בגמ'. - ושו"ר שכונת בה"ל עפ"י הגירסא שבפרק ח' ממחה **ושותה** (ואת"ש ששייך לענין בורר שמסנן כדי לשתותו), ואם כן חזינן דאין כאן לישה אלא אדרבה מיחוי שיהא רך. - אך צ"ע כנ"ל דבפרק כ"ב לא כתב להא דשותה, ואדרבה שם כתב להא דדבש, ומשמע דעל ידי הדבש הוא נילוש עוד.
והנה יעויין בגמ' [שבת ק"מ ע"א] דבתרי בבי דשחליים ושום איתא רק חד דינא של עירוב החומץ בשחליים או הגריסין בשום, ואילו בחרדל איתא ב' דינים, דין שלשו ולמחר ממחה, ודין של נתינת דבש, וגם לפני זה איתא סוגיא של פלוגתא לענין הא דממחה גרידא אם ביד או בכלי, ואח"כ אמרינן שלית הלכתא ככל השמעתתא אלא כברייתא זו [שחרדל שלשו וכו' ממחו בין ביד בין בכלי]. - וע"כ לולא דמיסתפינא ולולא דברי בה"ל אולי אפשר לומר דהרמב"ם מפרש לסוגיא דממחה משום עובדא דחול, וכפירוש הקרבן עדה ופני משה בסוגיא דירושלמי פ"כ ה"ב, והא דהביאו הרמב"ם בפרק ח' בגלל סיפא שקאי לענין סינון, וכמש"כ באור שמח שם. וזו גם כן כונת הבבלי דסוגיא הראשונה איירי לענין זה, והגמרא מסיקה דמברייתא חזינן שמותר בכל גווני, ובברייתא גופא רק אגב שהובא דין עירוב דבש בחרדל עם דיני שחליים ושום שדין זה דומה להם, הובא כבר גם ברישא דין מיחוי גוש החרדל, אבל דין עירוב דבש לתוכו יכול להיות בחרדל שכבר נמחה מערב שבת, ואינו במצב של נילוש אלא אדרבה אפילו מפורד.
ולפי זה לא יהא דעת הרמב"ם כדעת שבולי הלקט בשם רבינו יאשיה - כל זה רק לפלפולא בעלמא ולא לענין דינא.

בשינוי דמערבו באצבע

סעיף ט"ז. ברמ"א. הגה ואם נותן האוכל תחלה ואח"כ החומץ או היין ומערבו באצבעו שרי.
עיין חזו"א סוף ס"ק ח' שכתב דאסור ללבוש גמי או שפופרת של מתכת ע"ג האצבע [דדינו בזה כטורף בכלי].

באיסור שחיקה בשום שריסקו

משנ"ב ס"ק ס'. וברמב"ם כתוב שום שריסקו וכו' ולא ישחוק, ומיירי במחוסר דיכה או שאוסר שחיקתו מפני תערובות הגריסין.
עיין חזו"א ריש ס"ק ט' [שהקשה דאם כונת הרמב"ם משום טוחן, א"כ אינו ענין לתחילת ההלכה שמיירי מענין לש, ועי"ש מה שמפרש].

שינוי של עירוב באצבע בבלילה רכה

משנ"ב ס"ק ס"ו. אבל בלילה רכה לא שייך בזה לישה, ומ"מ צריך שיעשה השינוי המבואר בהג"ה דהיינו שיתן האוכל תחלה ואח"כ המשקה, וכ"כ האחרונים דההג"ה מיירי דוקא בבלילה רכה וכו'.
ובכ"ז מצריך שינוי של אצבע. - עיין ב"י בשם תרומת הדשן, ועיין חזו"א ס"ק ה' ד"ה ומשמע וד"ה שם ואם [דברכה א"צ שינוי בגיבול].

שפיכת המשקה בבלילה רכה

משנ"ב ס"ק ס"ו. וכ"כ האחרונים דההג"ה מיירי דוקא בבלילה רכה, ולזה סיים כמו בשתיתא דשם התירו דוקא ברכה.
עיין חזו"א ס"ק ח' דגדר רכה למחמירין [כרבי] לשפוך בלי הפסק עד שיהא רכה, ולמקילין מהני גם ע"י הפסק וחוזר ושופך.

לישה בירק הנקרא שלאטי"ן

משנ"ב ס"ק ס"ח. ובירק הנקרא שלאטי"ן אין לדקדק בכל זה, כיון שאין חותכין אותו דק דק. **ובשעה"צ ס"ק פ"ג.** ט"ז וכ"כ הא"ר דלא כמ"א, ואפשר דהמ"א איירי כשעושין דק דק.
עיין מחצית השקל [ע"ד המג"א שכתב "וגם בת"ה כתב דה"ה שלטין וכו' שאסור", כתב במחצה"ש "דה"ה שלאטי"ן כצ"ל וכ"ה בתרוה"ד"], וכנראה שיש שם ט"ס, וכונתו להגיה בדברי מג"א "שלשין" במקום "שלאטן", ועי"ז יוצא דמג"א וט"ז לא פליגי. (כי קאי על מין טיבול הנקרא שלש"ן, כדמשמע בתרומת הדשן - ועיין באג"ט לש ס"ק ט' אות א' בהעתקת דברי או"ז ג"כ מנוי שם מין טיבול הנקרא "של"ש").

איסור מראית עין של בישול בטריפת ביצים ועשיית מי סודה ואיסור לש בזה

משנ"ב ס"ק ס"ח. אסור לטרוף ביצים בקערה מפני מראית העין שנראה כמי שרוצה לבשלם בקדרה.
ואם טורף שלא בכח, עיין שביתת השבת מלאכת בורר בבאר רחובות ס"ק ל"א. - ועיין לעיל סימן שי"ט משנ"ב ס"ק נ"ח [בענין טריפת החלמון ליתנו לקאווע, שאיסורו משום בורר יעוי"ש].
ולענין עשיית סודה בשב"ק, עיין מנחת שבת סימן פ' ס"ק צ"א [שכתב דיש להחמיר משום כמה טעמים, ואחד מהם משום דנראה כמבשל בשבת]. ולכאורה את"ש טעם זה לפי טעם הרמב"ם [בפכ"ב ה"י] שאוסר הלמי משום שנראה כעושה מלאכה ממלאכת התבשיל.
ולענין חשש לש [בעשיית הסודה], הנה לפי מש"כ בחזו"א שבאבקים הנמסים במים אין לישה, א"כ גם בזה לא שייך. - ולענין חשש גזירת שחיקת סממנים, הנה בזה לא גזרו חז"ל אלא ברפואה, אבל טעם דעובדין דחול יתכן דשייך בזה. - ואולם עוד יתכן דשייך בזה טעם לאיסור כאן שמערב וטורף בכח, לפי מש"כ המג"א סימן שכ"א ס"ק כ"ה וכ"ו - ועיין בשלחן עצי שיטים מלאכת אופה שכתב משום ענינא דבישול, ובביאור כתב משום ליתא דלש, וכתב זאת גם על טריפת יין, וא"כ בזה ג"כ מתחזק טעם הנזכר במנחת שבת של לש.

בהיתר שחיקת הריפות אחר שהוסר מע"ג האש - ובענין טוחן במבושל

סעיף י"ט. משנ"ב ס"ק ע"ז. ומ"מ יש ליזהר שלא לטרוף בכח [ב"ח ומ"א וא"ר דלא כט"ז].
עיין חזו"א סימן י' [או"ח מועד סימן נ"ח] ס"ק ט' [שכתב דנראה דכשם שבישולו מפקיעתו ממלאכת טחינה כיון שטחינתו נוחה ואין שם מלאכה עלה, כמו"כ לאו שם לישה עלה], ועיין לעיל סימן ט' [או"ח מועד סימן נ"ז] ד"ה אמנם וד"ה לענין מה, דלכאורה סותר לדבריו כאן [שלא שייך בישול אחר טחינה], דשם משמע שגם אחר בישול שייך טחינה - ואולי כונתו כאן לצירוף שניהם, דהיינו שכבר מבושל וגם כבר נידוך.
ועיין תפארת ישראל בכללי השבת דין הטוחן שכתב שאסור לטחון תפו"א מבושל, ורק אם כבר מרוסק קצת, ולמד מהא דשחיקת הריפות, ולכאורה עיקר היתרו משום מרוסק קצת ואפילו בלי בישול, ורק דקמיירי שם במבושלים, וצ"ע (עי"ש שכתב קרטפעל מבושל **או שאר מאכל** - וכנראה דשאר מאכל קאי גם באינו מבושל - וגם ע"ז סיים להיתר במרוסק קצת, וצ"ע).
ועיין שביתת השבת מלאכת טוחן ס"ק י"א מש"כ בענין זה, והביא שם מדברי הב"ח סימן רנ"ב שביאר להדיא דכונת הטור סימן שכ"א לענין **לש וטוחן** (ויתכן כונתו דאע"ג דברמב"ם כתב כן לענין דש, מ"מ הביא דבריו ללמוד לענין לש וטוחן), ומתבאר שם בב"ח דההיתר דטוחן משום שכבר נידוך, דקמחא טחינה טחין (-ועיין בתשו' הרמב"ם שהביא הב"י שבתשובה נזכר טעם דמבושל כל צרכו, אך יתכן דזה קאי לענין מה שנזכר בשאלה הנידון של מבשל, דהרי איתא שם שמגיסין בה הרבה, וזה נוגע לענין מבשל).
ולכאורה מוכח שאין כונת החזו"א דמה דמבושל גרידא מפקיע שם טחינה, דהא השוה מזה ללישה ולענין לישה, הרי סיים להדיא דאם הריפות יבשות אפשר דאסור, וכן בס"ק ז' ד"ה כ' עוד גם כן כתב **דבתבשיל** עב שרססו לרסיסים וחזר ומדבקו יש בו משום לישה - ומה שהצריך רססו לרסיסים, דאי לא"ה ס"ל דהמשקה מרכך ולא מדבק, וכמבואר גם כאן [בס"ק ט'] בסוה"ד. ואם כן ע"כ המכוון כאן כיון שמבושל והוא עם רוטב אין כאן לישה. וכן גם לענין טחינה המכוון כיון שהוא **נידוך ומבושל** כבר לא שייך בו טחינה.
ולפי זה יתכן דמחמיר אם רק נידוך ולא נתבשל, דאכתי יהא בו משום טוחן. - אך שו"ר שם בס"ק ז' במוסגר השני אשר לכאורה מעיר גם על תבשיל שרססו לרסיסין, שאפשר לומר שמבושל יותר קיל כמש"כ כאן [בס"ק ט'] בשחיקת הריפות.

קליפת תפוחים להניח

משנ"ב ס"ק פ"ד. שומים ובצלים. וה"ה תפוחים. **ובשעה"צ ס"ק צ"ז.**

מ"א. והפמ"ג כתב וצ"ע דקליפות התפוחים רוב העולם אוכלים אותו כך בלא דחק, וא"כ אף להניח י"ל דשרי.
צ"ע דאולי אפ"ל דהפמ"ג לשיטתו שב' מיני אוכלים ובורר להניח את שניהם לאחר זמן מותר, כמש"כ הבה"ל לעיל סימן שי"ט ס"א ד"ה היו לפניו - אבל לפי מש"כ שם בבה"ל להשיג על דבריו, א"כ לכאורה גם כאן אסור, דמה שהקליפה ראויה לאכילה מ"מ לא עדיפא מב' מיני אוכלים.
אך אפ"ל דכיון דהמג"א כתב בריש סימן שי"ט דאפילו פסולת הנאכלת מתוך הדחק עדיפא מב' מיני אוכלים, ואיסורה רק מדרבנן, א"כ כשנאכל בלא דחק אין אפילו איסור מדרבנן. - וכנראה שזו כונת הפמ"ג בציונו לשם ס"ק ג'.

הוצאת גרעיני הפרי

משנ"ב ס"ק פ"ד. ואם פותח פלוימין וזורק הגרעינים וכו'.
עיין בחזו"א לענין גרעינים - ועיין בן איש חי שנה ב' פרשת בשלח אות ז' וח' (עיי"ש לענין גרעיני אבטיחים) - ועיין דע"ת סימן שי"ט ס"ד, ועיין בקצות השלחן סימן קכ"ד בבדי השלחן סוף את מ"ג מש"כ ע"ד הבן איש חי.

לשחוק בידים שום שריסקן ודכן מער"ש

בה"ל ד"ה ואם אין. ועיין לעיל בסימן רנ"ב בט"ז סק"ו שרצה לדחוק עצמו בפי' דברי הטור דאין הכונה לגמור בידים וכו', אח"כ מצאתי שכבר השיגו הא"ר ודחה דבריו.
עיין פמ"ג א"א שם בסימן רנ"ב ס"ק י"ט בסופו.

בהיתר דבורר לאלתר

בה"ל ד"ה לקלוף. וכבר נתבאר לעיל בסימן שי"ט דפסולת מתוך אוכל אפילו לאלתר חייב, ונראה דכיון דא"א בענין אחר ודרך אכילתו בכך לא מקרי פסולת מתוך אוכל וכו', דלא עדיף מאוכל מתוך פסולת [מאמר מרדכי].
עיין לעיל סימן שי"ט ס"ד בה"ל ד"ה מתוך [שכתב טעם בהיתר דלאכול מיד, משום דלא חשיב פסולת כלל אלא כתיקון אוכל יעוי"ש], וכמש"כ שם בגליון.
ועיין כאן בפמ"ג א"א ס"ק ל' משמע דס"ל כסברת המאמר מרדכי (הו"ד בשעה"צ ס"ק צ"ט), ועיין אגלי טל בורר ס"ק י"ג בד"ה אך א"א, וע"ע שם בד"ה אך שכתב בשם הט"ז סימן ת"ק כעין המבואר כאן. ועיין דעת תורה ובהגה שם.

בהא דרב מקלפי ליה דביתהו כסי כסי - בדעת התוס'

בה"ל באו"ד. ונוכל לומר דזה היה דעת הירושלמי, ויהא הטעם משום בורר, ושלא כדברי רש"י דהוא משום דש, ועיין בתוס'.
יתכן דכונתו דכיון דתוס' לא מפרשים כרש"י לענין שיבלין אלא לענין קליפה חיצונה, א"כ אין הדין משום דש אלא משום בורר.

קולף לצורך הסעודה

בה"ל באו"ד. אבל לפי המסקנא דבבלי דקולף פטור משום דמלאכת מחשבת אסרה תורה לא הוי ע"ז שם מלאכה כלל וכו', ובעלמא בורר פסולת מתוך האוכל שאני דמקרי מלאכת מחשבת, דבורר מין אחד מחבירו, ומה דשרי שם לאלתר דדרך אכילה בכך, כנלענ"ד לולא דברי הראשונים הנ"ל.
עיין באג"ט מלאכת זורה סעיף ז' ס"ק י' [שכתב בפירוש דברי ספר המכריע שכתב שקולף ומניח לצורך אותה סעודה מותר, דס"ל דפליג הגמ' על הירושלמי שהובא כאן בשו"ע], ולדרכו של האג"ט שכתב כן אליבא דספר המכריע שהבבלי חולק על הירושלמי, משמע דכונתו דהבבלי איירי בלאחר זמן (וע"ז קאי ר' אליעזר), ובכ"ז מסקינן להיתר, א"כ יוצא דקולף לאח"ז מותר להבבלי דלא כהירושלמי. - א"כ זהו כדרכו של הבה"ל שכתב כן לבאר בפירוש דברי הגמ' בבלי דקאי על בורר ולא על דש כרש"י, ודהבבלי חולק על הירושלמי.

בהיתר דקילוף לאלתר

בה"ל בד"ה לאלתר שרי. ועיין בחידושי הגרעק"א שהקשה לפי"ז על מה שפירש"י בדף ע"ד וליחשיב נמי כותש, ונשאר בקושיא. ולענ"ד י"ל בפשיטות דהגמרא איירי דקולף ביד וכו', דעד כאן לא פטרינן בקולף כ"א משום דבעינן מלאכת מחשבת לענין שבת וכו', והלא מלאכת כותש היה במשכן וכמו שפירש"י.
תמוה דהא עיקר קושית רעק"א דחזינן שגם אחר פירוק החיטים מהשיבלים עוד מקרי מפרק ע"י הקילוף, וא"כ אם בכלי יש חיוב אזי ביד יש איסור עכ"פ, וע"ז לא שייך היתר של לאכול מיד כיון דאתינן עלה משום דש ולא משום בורר (עיין לעיל סימן שי"ט שעה"צ ס"ק ט"ו).
ועיין באגלי טל מלאכת דישה אות י"א שכתב להשיג ע"ד המג"א (עי"ש שכתב שאפילו ביד יש חיוב חטאת, וכתב שם דדינא דהכא בשומים ובצלים שאני, שהדרך לעשות כן לאלתר לצורך אכילה). ועיין בשה"ל סימן ע"ט - וע"ע בשו"ת אבנ"ז חאו"ח סימן צ"ו - וע"ע שם בסימן קי"ב.

* * *

עוד הערות לספר איל משולש (המשך מגליון קודם)
גדולות מתוך קטנות - כשאינו ראוי בשימוש שאינו מיועד לו

מש"כ בפ"ג הערה מ"ג דראוי ואינו ראוי מחמת ענין צדדי שלא מחמת אכילה או שימוש עיקרי שבו, חשוב כמין א', והוסיף דק"ו שימוש שאינו מיועד לזה כלל.
ולכאורה יתכן לומר **איפכא,** שכאשר דנים לענין שימוש אחר לגמרי שאינו של אכילה הרי הם כב' מינים, כיון שאלו לא ראויים כלל לזה (ואולם בנידון זה [שכתב כגון שבורר אשכוליות גדולות מהקטנות בשביל לסתום חור] צ"ע, דאולי אפשרי גם ע"י קטנים ע"י שיתן שני פירות שם - ואולי כיון שלא יתאימו הוי כלא חזי. וכשהוי איפכא שצריך לסתום חור קטן, יתכן דמ"מ גם הגדולה הוי כחזי לכך ע"י שיחתכנה, זולת אם מה שחתוך לא ראוי כלל לזה).
ולפי"ז מש"כ בהערה מ"ה דכשכונתו בברירת החלמון מהחלבון לתת צבע בחרדל, מותר אפילו לסוברים שחלבון וחלמון הם ב' מינים, דלא שייך בזה ברירה.
ואם כהנ"ל א"כ גם כאן היה אפ"ל דאדרבה אפילו להסוברים דהוא מין א', מ"מ כיון שאין זה שימוש של אכילה הוי כב' מינים. - אלא שבזה עדיף, דסו"ס נתון לתוך מאכל אלא שתפקידו לתת צבע לאוכל ולא משום עצם האכילה, אבל [בהערה מ"ג] הוי לגמרי לענין שאינו של אכילה.

בורר בעלי התה מהמים

בפרק ד' אות ז'. בענין בורר בתערובת העומדת להפרד מאליה, כגון תמצית תה שנעכרה בעלי התה, שהעלים עומדים לשקוע מאליהם מיד, דחייב על הפרדתם.
והכונה שגם אילו היה משאירם במקומם הראשון היו נפרדים מאליהם, בכ"ז חייב על מה שהכניסם למשמרת להפרידם. - ורמ"ש הי"ו העיר לענין השלכת מים המעורבים בעלי תה לתוך כוס מים, ושם ממילא יפרדו אם זה כהא דכרשינים [דסעיף ח'] דמותר ליתן בכברה אע"פ שמתפרד כיון שנעשה ממילא [ואינו מתכוין לכך], כי יתכן דכאן גרע שמתכוין שיפרדו, אע"ג שכוונתו הפשוטה לתת צבע במים שבכוס, ורק כיון שלא רצה לברר מתוך מקומם הא' השליכם יחד לכאן, מ"מ גם בזה רוצה שישקעו העלים.
ובהערה י"ט כתב דאם יעשה מעשה ברירה לאחר נתינת המים [כגון שינענע המשמרת] הר"ז בורר.
לכאורה א"צ לזה, אלא עצם נתינת תערובת למשמרת הוי מעשה ברירה, ואע"ג דשוקע מאליו מ"מ הרי **הוא** הכניס את התערובת לכאן, ונחשב כמו מעשה דידיה.
ומביא ראיה לדבריו דיש איסור בורר בזה ממש"כ החזו"א שאם נעכרה התמצית בעלי התה אסור לבררם בכלי, אע"פ שעומדים לשקוע מיד.
לכאורה בכל הציורים שכתב כאן המכוון שעומדים לשקוע מיד **במשמרת,** ולכאורה בזה אין כל כך חידוש, שמה שנעשה אח"כ מאליו אין זה **מאליו** אלא מתייחס לתוצאה של מעשהו שהביאם לשם, אלא הו"ל לאשמועינן חידוש אחר, דאע"ג דגם אילו היה משאירם **במקומם הראשון** היו מתבררים מאליהם על ידי **שקיעה,** וא"כ הוי ס"ד דלא הועיל כלום, דבלא"ה היו מתבררים מאליהם, וקמ"ל לאסור, דכעת סוף סוף הוא הכניסם במצב של תערובת, ובמקום החדש נתבררו על ידי מעשה דידיה. ואלא שלפי זה לאו דוקא אם מכניסם למשמרת, אלא גם אם מכניסם לכוס אחרת ושמה שוקעים מאליהם, בכ"ז נחשב זה למעשה דידיה כיון דהוא הכניס **תערובת** לכוס זה - וכמו ברירה של כרשינים במים שבכלי, אלא דשם בלי כלי זה היה נשאר תערובת, וכאן אע"ג שהיו מתבררים מאליהם במקום הראשון, בכל זאת כעת הוא הביאם לכאן להתברר כאן. - **ולכאורה גם לזה יש ראיה** מדברי משנ"ב [ס"ק ל"ג] וחזו"א [סימן נ"ג, שכתבו בטעם ההיתר ליתן מים ע"ג שמרים שבמשמרת, הוא משום שנותן צלולים, ולא משום דאחר נתינת המים שנעשה תערובת הרי הם עומדים להברר מאליהם], דהרי גם בנידון דידהו היה שוקע במקומו הראשון. וכן מוכח מדברי חזו"א לענין נעכרה התמצית גם לענין זה.

בורר בדבר הניכר פרידתו

בפרק ד' בהערה מ"ז כתב דאפילו במקום שהבהירה היא מדרבנן, יש להחמיר שלא לברור גם דברים גדולים, וכתב דכן מוכח ממש"כ במשנ"ב ס"ק ט"ו דבחתיכות דגים שנקדחו מחמת הבישול יש ברירה.
מדברי המשנ"ב ס"ק ט"ו אין הכרח לזה, דהא כבר קאי על דברי המ"א בגדרי דין מין א', ושפיר אפשר לומר שזה נוגע לגוונא שכולם קטנות ואינן ניכרות.

בספיקו של התרומת הדשן בענין תערובת בדברים גדולים

בהערה מ"ו בנוגע לספיקו של התה"ד אם בדברים גדולים שייך שם תערובת, כתב דנראה דספיקו הוא אפילו במעורבים ממש היטב.
לכאורה כן משמע בדברי תרומת הדשן בתשובתו שכתב להוכיח קולא מהמרדכי שכתב "הילכך וכו' **שנתערבו** וכו', משמע דוקא כשהם מעורבים **ואינם ניכרים,** אבל בכה"ג אע"ג דאין כל מין ומין מסודר בפני עצמו, מ"מ לא מקרי מעורב וכו'" - משמע דרק באינם ניכרים אסור, אבל **בניכרים** אפילו במעורב מותר. - ודוחק לומר שכל שהם מעורבים מיקרי אינם ניכרים, ורק במפורדות מקרי ניכרים (ואשר לפי"ז היה הנידון רק בכלשון השאלה - ויש צד לומר כן כיון שהשאלות הם מבעל תרומת הדשן עצמם - וכשם שכתב הש"ך ביו"ד [סימן קצ"ו ס"ק כ'] - אלא לכאורה ממה שכתב בדיוקו מהמרדכי, משמע דהשאלה היא קיצונית לכאן ולכאן, או להתיר אפילו במעורב בניכר או לאסור אפילו במפורדות אע"ג שניכר.
וכותב דמשו"ע הגר"ז ס"ו שהבין שספיקו של התה"ד הוא באופן שמין אחד גדולים ומין אחד קטנים, משמע דאם שני המינים הם חתיכות גדולות פשיטא ליה דהוי תערובת.
לכאורה אין הכרח לזה, דאפשר לומר דהספק גם להגר"ז הוא גם כשכולם גדולות, אלא דנקט חידוש לחומרא שאפילו במין אחד גדולות ומין אחד קטנות **שניכר ביותר,** ג"כ אין להקל (אבל לא שנדייק דענין ניכרות הוי רק בגדולות וקטנות).

תערובות במקום המגע ותערובת שכבות

מש"כ לחלק בחלק ד' סעיפים כ"ד ולהלן בין תערובת במקום המגע דאין בזה בורר שלא במקום התערובת, ובמקום התערובת יש בזה משום בורר, לבין תערובת שכבות דמקרי תערובת אף שאין בזה תערובת כלל - ולכן באופן שאין מסלק העליון רק בשביל להגיע למין שלמטה לא מקרי ברירה.
לכאורה צ"ע בכל עצם הענין של "תערובת שכבות", דמה לי נוגעים בצידיהם ומה לי נוגעים בשכיבתם זה על זה (ואדרבה לכאורה יתכן דבשכבות יש יותר "תערובת" עכ"פ לגבי התחתון), ולמה יש כאן צד קולא יותר מתערובת במקום המגע לכהפ"ח, ואם נימא דגרע **בשכבות** אזי יתכן שעוד יותר חמור מתערובת במקום המגע, אלא הוי כתערובת גמורה. - ויתכן אם השכבות דקות, א"כ הרי כל ארכן ורחבן הוו תערובת במקום המגע, וע"כ כבר שייך דכולן מעורבות - אבל אם הם שכבות עבות כגון חתיכות עבות מאוד, בזה יתכן דזה רק כתערובת במקום המגע לכל ארכן ורחבן במקום המגע לכדי עובי מסויים ששייך לומר שזה התערובת - והשאר הוי כמקום שבצדדין (בתערובת של מקום המגע) - וגם בסתם "תערובת במקום המגע" צריך הגדרה עד כמה נכלל בתערובת.
שו"ר דשם הרי רק מקום המגע ממש הוי התערובת, ושם אסור להפריד, אבל יכול לחתוך ולהשאיר חתיכה דקה מן הדקה, וא"כ גם בהנ"ל לפי הנ"ל היה צריך לומר שרק לא יפריד שכבה זו מזו לכל ארכה ורחבה, ורק אם יוכל להפרידה שלא במקום המגע ע"י השארת שכבה דקה מן הדקה ממנה היה מועיל בזה - ולכאורה צע"ג בכונת הבה"ל.
וגם צע"ג בעצם החידוש של **הסרת העליון בכדי להגיע למין שלמטה,** שמחדש בבה"ל שלא יחשב לברירה, דמדוע שונה זה מכל הסרת פסולת מאוכל - וכנראה לשיטתו שכל עצם התערובת יותר קלה, בזה ס"ל שעכ"פ לענין זה עוד יותר קיל, אבל כשנימא שתערובת שכבות הוי ממש ככל תערובת (ודעוד יתכן דיותר גרע מתערובת של מקום מגע גרידא וכנ"ל), אזי יתכן דפשיטא שלא מהני בזה קולא של "סילוק" כדי להגיע, ונוכל לדון רק בדין "אי אפשר" כמו בקליפות, וכמו שכתב בשביתת השבת בשם מסגרת השלחן (והשבה"ש השיג ע"ד מסגה"ש ואזיל בדרך הבה"ל - ולפי הנ"ל לכאורה יותר מסתברא כדרכו של המסגה"ש - ועי"ש בשביתת השבת מש"כ לחלק אליבא דבה"ל).
ולדרך מסגרת השלחן כמדומה שפשוט שאין לחלק בזה, עיין שם בשביתת השבת. ולכן - **מש"כ בסעיף כ"ח בספרים אלא שאינו צריך** - תמוה כנ"ל.
ומש"כ בסעיף ל' ובהערה פ"ב להתיר סילוק שכבות פסולת המונחות ע"ג האוכל משום דלא חשיב תערובת.
לכאורה תמוה מאוד וכנ"ל.
ובסעיף ל"ג דבגדים התלויים בארון ע"ג קולבים זה סמוך לזה הרי"ז תערובת שכבות.
כאן הוסיף חידוש לגבי **זה סמוך לזה**, שג"כ יהיה רק כתערובת שכבות, וכבר כתבתי לתמוה.
ומש"כ בסעיף ל"ה לגבי צלחות דפים כרטיסים קלפים ותמונות שמותר לסלק מה שאינו רוצה ולהשאיר מה שרוצה.
לפי הנ"ל שכתבתי לתמוה יהא אסור בזה.
וכנראה שגם מה שכתב לעיל בסעיף ל"ב ול"ג [בבגדים המונחים בארון זה ע"ג זה או בקולבים זה סמוך לזה] יכול לסלק אלה שאינו רוצה ולהשאיר את אלה שרוצה (אפילו עבור אחר זמן) [-לפי שיטתו-]. ובסעיף ל"א [בתערובת ספרים שאספם ע"מ למיינם ולסדרם במקומם - דהוו תערובת שכבות ואסור] - בדרך כלל צריך לכולם, אך באופן שצריך רק לחומשים או לסידורים, ואת הספרים האחרים לא צריכים לו ללימוד, יכול לקחת משם את כל אלה שאינו צריך להם ולהשאיר את שצריך להם (אבל לכאורה רק לקחתם למקום אחר בסתם, אבל לא למיינם ולסדרם בארון, דאז הרי הוי **כצריך להם** ולא רק כמסלק).

בורר בב' יחידים

מש"כ בחלק ה' לחדש מסברא דבשני דברים אין עליהם שם תערובת דנדונים כב' יחידים.
כל עצם דין זה **תמוה מאוד** - דלכאורה לפי פשטות דברי הפוסקים גם בשני דברים יש תערובת - ולפי חומרת תרומת הדשן בדברים גדולים, א"כ ה"ה בשני דברים גדולים המונחים זה ליד זה או זה על זה (ורק דעכ"פ תלוי בהגדרות של **מה** נחשב לתערובת, וכן בהגדרות לענין גדר **ההרחקה** שלא יחשב תערובת).
ומש"כ בהערה צ"ד משבה"ש להוכיח משבת קכ"א דעכבר שנפל לבשמים אין בהוצאתו משום בורר.
לכאורה הרי אפ"ל דשם לא היה מעורב בבשמים, אלא מונח אתם בארגז מרוחק מהם, אבל הפיץ שם ריח רע.
ומש"כ עוד שם בהערה צ"ד דבשומן ע"ג מרק לא שייך ההיתר משום שהם שני דברים, כיון שהם מעורבים במקום המגע חשובים כקבוצה אחת, ולכן צריך להיתר של מחמת שהם ניכרים בפנ"ע.
האם מה שכתב לעיל הוי רק בלא נוגעים ממש זה בזה, והרי לכאורה פירש שהעכבר נגע בבשמים, דאם לא נגע הרי כבר אפשר לומר שהיה מרוחק אלא שהפיץ ריח רע (כהערתנו הנ"ל) - ואם לעיל איירי בנוגע אם כן שוב מאי שנא משומן ע"ג מרק. - זולת שנימא שמגע של שומן עם מרק הוי יותר חיבור מנגיעה בעלמא (וכעין מה שיש בעלמא בענין צירוף לחלה "נוגע" ו"נשוך", וחיבור ב' דברים לחים אלו הוי כעין "נשוך").
ואולם כאמור כל עצם חידוש ד"שני דברים" תמוה, וא"כ את"ש בפשטות הא דמג"א ופמ"ג [שכתבו טעם דמסודרים זה ע"ז בהא דליכא משום בורר בשומן ע"ג מרק].

מתנה מועטת

עם הערות הגר"ח קניבסקי שליט"א

הגאון רבי אלעזר צדוק עורצ'ין זצלה"ה
שותף בחיבור ספר שונה הלכות

סימן שי"ט

בברירה ע"י כלי מהו הנברר - הנשאר למעלה או הנופל למטה

במ"ב בהפתיחה בתנאי הב' בתו"ד כ' וז"ל: שכן דרך הבורר בכלי פעמים הוא בורר האוכל מן הפסולת, כגון שנקבי הכברה דקין והאוכל הוא גס, ופעמים הוא להיפוך כו', עכ"ל.

מלשונו משמע דכל מה שנשאר למעלה הוא הנברר מתוך מה שנופל למטה, דהרי כ' דאוכל מן הפסולת היינו כשהנקבים דקים והאוכל גס, דהאוכל נשאר למעלה והפסולת נופלת, וזה נקרא בורר אוכל מתוך הפסולת.

ולכאו' אע"פ שיש לדון ולומר שמה שהוא נופל הוא המתברר ויוצא מן התערובת, וזהו הנברר כאן, וא"כ בגוונא שהנקבים דקים והאוכל גס ונשאר האוכל למעלה, לכאו' יש לדון דחשיב פסולת מתוך אוכל, י"ל דס"ל להמ"ב דמה שנשאר למעלה הוא חשיב כאן הנברר, משום דהוא מקדים להיות ניכר הנפרד לפני הפסולת שלמטה.

אמנם לכאו' בגמ' [שבת קל"ח ע"א] מבואר להיפך מהמ"ב, דפליגי רבה ור"ז משמר משום מאי מתרי' ביה, דרבה אמר משום בורר, ולר' זירא משום מרקד כו', ואמר רבה כוותיה דידי' מסתברא [דמשמר דומה לבורר], מה דרכו של בורר נוטל אוכל ומניח הפסולת, אף הכא נמי נוטל את האוכל ומניח את הפסולת כו'.

והיינו דסברה הגמ' דבכה"ג שהאוכל נופל למטה והפסולת למעלה, כמשמר דאיירי שם, מקרי שנטל ובירר האוכל מן הפסולת [וכך הבינו התוס' בדף ע"ד שהק' מכאן דחזי' דאוכל מן הפסולת הוי דרך ברירה ע"י"ש], והיינו דסברה הגמ' דמשו"ה נקרא אוכל מן הפסולת, משום דהפעולה הגורמת להפרד הוא משום שהאוכל מתגלגל, וכיון שע"י האוכל המתגלגל הלאה נעשית ההפרדה מקרי אוכל מן הפסולת, ובמ"ב הרי משמע להיפך דבגוונא שהאוכל גס ונשאר למעלה הוא מקרי אוכל מן הפסולת, וצ"ב.

[אלא דיל"ע דאולי זהו דפליג ר' זירא שם וס"ל דאינו דומה משמר לבורר אלא למרקד, וטעמו משום דמה מרקד פסולת למעלה ואוכל למטה, אף משמר פסולת למעלה ואוכל למטה, ולא דמי לבורר, משום דבורר קטנית הפסולת למטה [רש"י], והיינו דאולי זה גופא דקאמר ר"ז דמה שנשאר למעלה הוא מקרי הנברר, ולכן ל"ד לבורר ששם מה שהוא דרך לברור אוכל מן הפסולת הוא דהדרך שהאוכל הוא הנשאר למעלה, ולכן הוי אוכל מן הפסולת, וכאן הנברר הוא הפסולת שהוא נשאר למעלה, ולכן דומה למרקד.

והיינו דבזה פליגי רבה ור"ז, דרבה ס"ל דמה שנופל למטה שהוא גורם פעולת ההפרדה ע"י שנופל, הוא מקרי הנברר, ולכן משמר כיון דהאוכל הוא הנופל מקרי שבירר אוכל מן הפסולת, וא"כ הרי הוא דומה למלאכת בורר שעיקרה ברירת האוכל מן הפסולת, ואף דע"י ברירת כלי הוי להיפך, שע"י כלי נופל הפסולת למטה בבורר, ואז נמצא דבורר הפסולת, מ"מ דמי בהא משמר לעצם מלאכת ברירה שנוטל האוכל מן הפסולת [וודאי דגם רבה מודה דאי התרוהו משום מרקד חייב, דודאי בעצם הפעולה כשנעשה ע"י כלי הוא דומה למרקד, אלא דבמה שנעשה כאן דומה אף לבורר, ולכן חייב אף משום בורר, כדכ' רש"י דרבה מודה לר"ז].

ור"ז ס"ל דמה שנשאר למעלה הוא חשיב הנברר, שנברר ונפרד ממה שממשיך להתגלגל וליפול למטה, ולכן ס"ל דלא דמי כלל לבורר, דבבורר המלאכה היא ברירת האוכל, וכאן לא דמי כלל להמלאכה, דבמשמר נעשה ברירת הפסולת דהוא נשאר למעלה, ולכן ל"ד כלל לבורר, לא לאופן הפעולה בהכלי, דבבורר הפסולת נופל למטה ומשמר להיפך, ולא לעצם מהות מלאכת הברירה שבורר האוכל, דכאן בורר הפסולת, וא"כ י"ל דהמ"ב נקט כדעת ר"ז דהנברר נחשב מה שנשאר למעלה.

אלא דיל"ע בכל זה, דהנה התוס' בדף ע"ד הק' דבגמ' שם מבואר דאוכל מתוך פסולת אין דרך ברירה בכך, ואילו בדף קל"ח גבי משמר מוכח דדרך ברירה הוא אוכל מן הפסולת. והיינו דכאן רבה דימה משמר לבורר, משום דמה בורר נוטל אוכל מן הפסולת, הרי דאוכל מן הפסולת הוי בורר בכך. ותי' וז"ל: דהתם בפסולת מרובה על האוכל הוי אוכל מתוך פסולת דרך ברירה, דהתם במשמר איירי כו', עכ"ל.

והיינו שכ' דתלוי מה יותר, דאם האוכל הוא מרובה אז הדרך לברור הפסולת, ואם הפסולת מרובה אז הדרך לברור האוכל, ובהכי הוי דרך ברירה שהוא חייב, והגמ' דמשמר בפסולת מרובה איירי [דהא במשמר איירי, צ"ב מאי כונתם בזה, דאיך מוכח מזה שבמשמר איירי שהפסולת מרובה מן האוכל איירי], ולכן ברירת האוכל הוא דרך ברירה וחייב, ובדף ע"ד איירי באוכל מרובה שאז ברירת הפסולת הוי הדרך ברירה.

וזהו שיטת התוס' שהובא בביה"ל ריש הסימן ד"ה הבורר, דאוכל מן הפסולת דשרי הוא רק כשהאוכל מרובה, אבל השו"ע והרמ"א לא פסקו כן, כדהוכיח הביה"ל שם. ועל קו' התוס' שהק' בסוגיא דמשמר דרואים דאוכל מתוך פסולת הוי דרך ברירה, תי' שם הר"ן [דף ל"ב ע"א מדפי הר"ף] ד"ה ונמצא בתו"ד, וז"ל: ולא תקשי לך הא דאמרי' לקמן בפ' תולין משמר משום מאי מתרי' ביה, ואמרי' משום בורר, ומה דרכו של בורר נוטל אוכל ומניח פסולת, אף כאן נוטל אוכל ומניח פסולת, דהתם הכי קאמרי', דכיון דאף בורר אוכל מתוך פסולת משכחת ביה חיובא, דהיינו בנפה וכברה, משו"ה קאמרי' שאף אם התרו בו משום בורר התראתו התראה, דאיכא בורר דמחייב דדמי ליה, ואח"כ הביא את תי' התוס' ע"י"ש, עכ"ל.

ולכאו' כונת הר"ן לתרץ דרבה לא קאמר דזהו בורר, אלא כיון דכאן זהו דקעביד ע"י משמר שנטל האוכל מן הפסולת, ויש בורר כה"ג דחייב כגון בנפה וכברה אף כשנוטל האוכל מן הפסולת, לכן שייך לאתרויי ביה כבר משום בורר, והתראתו התראה, אבל לא דקאמר רבה שזה מלאכה דבורר שבורר אוכל מן הפסולת, אלא כיון דהאי פעולה שנעשה כאן יש בורר כה"ג דחייב, שייך להתרותו כבר משום בורר.

והנה בשלמא לפי התוס' הנ"ל דתי' דהכא בפסולת מרובה איירי, שאז דרך ברירה הוא רק ליקח האוכל מתוכו, שפיר י"ל כנ"ל דבזה הוא דפליגי רבה ור"ז מה מקרי הדבר הנברר, דהאם מקרי שנטל האוכל או שנטל הפסולת, דרבה קאמר דהדבר הנברר הוא האוכל הנופל, ולכן הוי מלאכת ברירה ממש נטילת האוכל מן הפסולת כשהפסולת מרובה, ולכן אם התרוהו משום בורר חייב, ור' זירא סבר דהפסולת הנשאר למעלה הוא הדבר הנברר, ולכן ס"ל דכאן א"א לחייבו משום בורר כיון דלא עביד ברירה כלל, דכאן בירר את הפסולת, שאין זה דרך ברירה כשהפסולת מרובה, ולכן ל"ש לאתרויי ביה משום בורר.

אבל להר"ן דלא תי' כהתוס' [וכן פ' השו"ע והרמ"א] אלא בכל גוונא הוי האוכל מן הפסולת שלא כדרך ברירה, רק מה שרבה מחייבו כשהתרוהו למשמר משום בורר הוא משום דכיון דיש בורר כזה שהוא חייב, שייך שפיר כבר להתרותו משום בורר, א"כ ל"ש למימר דר"ז ס"ל דכאן הנברר הוא הפסולת ולא האוכל, דא"כ כ"ש דמצינן לחייבו משום בורר, דברירת הפסולת הוי ודאי דרך ברירה, ואמאי פליג ר"ז אדרבה דא"א לחייבו אף משום בורר, הא עשה פעולת מלאכת בורר.

וע"כ צ"ל דגם ר"ז מודה לרבה דהנברר כאן הוא האוכל, וחשיב כאן ברירת אוכל מן הפסולת שאי"ז דרך ברירה, רק רבה קאמר דאע"פ שאינו דרך ברירה, מ"מ כיון דמשכחת לן שום ברירה שחייב בכה"ג כגון בנפה וכברה, חייב גם במשמר משום בורר, ע"ז בא ר"ז לחלוק דאינו כן, דרק בנפה וכברה שזה דרך ברירה חייב באוכל מן הפסולת, אבל משמר כיון דאוכל מן הפסולת אינו דרך ברירה א"א לחייבו משום בורר, כיון דמשכחת שום בורר דחייב בכה"ג דלית ליה האי סברא, דמשו"ה יהיה שייך להתרותו משום בורר, ולכן קאמר דרק משום מרקד מתרי' ביה, דפעולתו דומה לפעולת מרקד.

וא"כ יוצא דלהר"ן נופל התי' הנ"ל, אלא לכו"ע מקרי הנברר האוכל שנופל למטה, ורק לכן הוא דסבר ר"ז דאין חייב משום בורר כיון דא"ז דרך ברירה אוכל מפסולת, וגם עצם פעולתו אינו דומה אלא למרקד, לכן חייב רק משום מרקד, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, דלפי השו"ע והרמ"א דפסקו דלא כהתוס', לכאו' צריך להיות הנברר זה מה שנופל למטה ולא הנשאר למעלה, ובמ"ב משמע להיפך.

אלא דאכתי יש לומר, דהנה הריטב"א שם בדף ע"ד הביא עוד תי' וז"ל: ויש שתירצו דהתם לאו דווקא נוטל אוכל, אלא לומר שמפריש האוכל מתוך הפסולת שנוטל הפסולת ממנו. וכעי"ז בתוס' ביצה י"ד ע"ב ד"ה הבורר וז"ל: וי"ל דהתם ה"פ נוטל האוכל עצמו ומניח הפסולת, פירוש יזרוק אותו, ומ"מ פסולת מתוך האוכל הוי ברירה, עכ"ל.

והיינו שפי' דמה דקאמר נוטל האוכל ומניח הפסולת, אין הכונה שבורר האוכל מן הפסולת, אלא שמברר האוכל שנוטלו לבסוף, ומניח הפסולת שזורקו, אבל ודאי ברירת הפסולת מן האוכל הוא דהוי הדרך ברירה.

ולפי"ז יוצא להיפך, דמדברי רבה דקאמר דדמי לבורר מוכח להיפך, דס"ל לרבה דהנברר הוי הפסולת הנשאר למעלה, וכאן במשמר הוי ברירת פסולת מן האוכל ולכן חייב, וכן מבואר בל' הריטב"א הנ"ל "שנוטל הפסולת ממנו", ולכן חייב לרבה משום בורר.

ולפי"ז י"ל מה א"כ חולק ר"ז דאין חייב כשהתרוהו משום בורר, הרי עשה ממש מה שעושה מלאכת בורר שבורר הפסולת מן האוכל. ואולי ס"ל לר"ז להיפך דהנברר הוא האוכל שלמטה, ומשו"ה הוא דפליג, דכאן ל"ש לחייבו משום בורר כיון דבירר האוכל מן הפסולת ולא הפסולת מן האוכל [ונצטרך לומר דלא כמש"כ רש"י שכ' בר"ז דל"ד לבורר, דבבורר קטניות הפסולת למטה ובמשמר להיפך, דאדרבא אם בבורר הפסולת למטה הרי מקרי הנברר האוכל שהוא למעלה, והרי בבורר דרך לברור הפסולת מן האוכל ולא להיפך, וצ"ל דה"ק ר"ז, דלא דמי למלאכת בורר עצמה דעיקרה ברירת הפסולת, וכאן כשהאוכל למטה הוי האוכל הנברר, דמה שיורד למטה הוא מקרי הנברר לר"ז]. ולפי"ז י"ל דהמ"ב נקט כדעת רבה דהנברר מקרי מה שנשאר למעלה, ולא כר"ז.

אמנם יתכן דיש לומר טפי, דהנה לקמן בס"ט גבי משמרת הביא הבה"ל בד"ה משמרת לפרש דעת הרמב"ם שכ' בפ"ח מהל' שבת הי"א הבורר שמרים מתוך המשקין הר"ז תולדת בורר או תולדת מרקד וחייב [והכס"מ למד דפסק כרבה עיי"ש], וביאר הביה"ל בדעת הר"מ וז"ל: ונראה דהיה לו ספק כמאן הלכתא כרבה או כר' זירא, וסובר דרבה ור"ז פליגי אהדדי, ודלא כפירש"י [שרבה מודה לר"ז דגם משום מרקד חייב], וכן הוא דעת התוס' בדף ע"ג ע"ב ד"ה משום, ע"ש. וע"ל דהתוס' והרמב"ם מפרשים טעמיה דרבה דל"ד למרקד, דמרקד עושה כל זמן הרקדתו פעולה בפסולת ואוכל ביחד, שמנענע הכברה ועי"ז נברר מין אחד מחבירו, משא"כ בזה שבעת הפירוד אין נעשה פעולה כלל בהשמרים שמונחים במקומם, והיין זב מהן, ע"כ דמי יותר לבורר שנוטל את האוכל, והפסולת נשאר מונח במקומו, דבכה"ג הוי נמי דרכו של בורר כו', עכ"ל.

והמתבאר מתוך דבריו דסברת רבה הוא דאף דכאן נחשב בורר אוכל מן הפסולת משום שהוא עושה הפעולה רק בהאוכל, ומ"מ חייב משום דיש גם דרך בורר בכך שנוטל האוכל, והפסולת נשאר במקומו [ולכאו' היינו בבורר בידו ללאחר זמן, דאז חייב גם כשנוטל האוכל ואין עושה פעולה כלל בפסולת, דאי כונתו על נפה וכברה דחייב אף באוכל מפסולת, מ"מ שם לכאו' הוא ע"י נענוע, ול"ד למשמר שאין נעשה פעולה כלל בהשמרים].

ולכאו' י"ל דס"ל להמ"ב דלעולם בכלים הבוררים ע"י נענוע שהפעולה נעשה בהפסולת והאוכל, אלא שבהנענוע נופל האחד והשני נשאר למעלה, בכה"ג הוי הנברר הדבר הנשאר למעלה, ואם האוכל נופל והפסולת נשאר הוי כבורר פסולת מן האוכל, אלא דדוקא במשמר שאני הדבר, דכיון דאין נעשה כלל פעולה בהשמרים רק בהיין, לכן ס"ל לרבה דחשיב בורר אוכל מן הפסולת, כיון דפעולתו נעשית בהאוכל מקרי שבורר אוכל מן הפסולת, אע"פ שהאוכל הוא שנפל למטה והפסולת נשאר, דרק כשהפעולה נעשית בשניהם אז דנינן למה שנשאר למעלה שהוא הנברר.

ולכן דוקא במשמר ס"ל לרבה דחשיב בורר האוכל, ואעפ"כ חייב כיון דמשכחת בורר כה"ג דחייב דדמי לבורר טפי ממרקד, דבמרקד נעשה פעולה בשניהם, וכאן רק בהיין, ור"ז ס"ל דדמי טפי למרקד בצורת הפעולה שהפסולת למעלה, ולכן רק משום מרקד חייב, דאילו משום בורר הרי נחשב במשמר בורר האוכל, כיון שהפעולה נעשית רק בהאוכל, וכמו רבה, ולית ליה האי סברא, דכיון דמצינו בורר כזה דחייב, חייב משום בורר, ולכן ס"ל דחיובו רק משום מרקד שדומה לו בצורת הפעולה.

נמצא דלדברי המ"ב גם רבה וגם ר"ז יכולים לסבור שפיר דכשבורר בכלי ע"י נענוע, אז ודאי הנברר הוא מה שנשאר למעלה, ולק"מ עליה מהא דמשמר, דדוקא במשמר דאין נעשה פעולה בהשמרים חשיב בורר אוכל מן הפסולת, ושפיר נקט המ"ב ברישׁ הסימן דהנברר חשיב אותו שנשאר למעלה אליבא דכו"ע, ודו"ק.

בביאור התנאים של ברירה המותרת

כ' השו"ע סי' שי"ט ס"א: הבורר אוכל מתוך פסולת, או שהיו לפניו שני מיני אוכלים ובורר מין ממין אחר, בנפה ובכברה חייב, בקנון ובתמחוי פטור אבל אסור כו'. ובמ"ב סק"ב כ' וז"ל: בקנון ובתמחוי - פרש"י קנון הוא כלי עץ שעושין כעין צינור רחב מצד אחד וקצר מצד אחד, והבורר קטניות נותן אותם בצד הרחב ומנענע אותם, והם מתגלגלים ויורדים דרך פיו הקצר, והפסולת שאינם עגולים נשארים בכלי, ותמחוי היא קערה גדולה ופטור אבל אסור, דהוי בורר כלאחר יד, דעיקר ברירה אינו אלא בנפה וכברה, עכ"ל.

והנה לכאו' לפי מה שביאר המ"ב האופן איך שנעשה הבירור ע"י הקנון ע"י שמתגלגל כו', משמע דהוי פסולת מתוך אוכל, דהפסולת נשאר למעלה והאוכל למטה, וא"כ רואים דאפי' בפסולת מתוך אוכל פטור הוא כשהוא ע"י קנון. וכן משמע בהפתיחה בהתנאי הב' שכ' בתו"ד שכן דרך הבורר בכלי פעמים הוא בורר האוכל מן הפסולת, כגון שנקבי הכברה דקין והאוכל הוא גס כו', הרי מתבאר מדבריו דמה שנשאר למעלה הוא הנברר, דכשהאוכל נשאר למעלה ע"י שהוא גס והפסולת יורד למטה, זה מקרי אוכל מתוך פסולת, וא"כ כאן בקנון שכ' המ"ב דהוא להיפך, דהפסולת נשאר למעלה, א"כ מקרי פסולת מתוך אוכל [ואפי' להמתעקש דאין מוכרח, מ"מ בהפתיחה שם משמע דבקנון ותמחוי פטור אבל אסור, בין באוכל מתוך פסולת ובין "פסולת מתוך אוכל", דהרי קאי על מה שכ' דבנפה וכברה חייב בכל גוונא אף פסולת מתוך אוכל, וע"ז כ' דבכלי שאין דרך לברור פטור אבל אסור, ומשמע דקאי אתרוייהו אף אפסולת מתוך אוכל], ואעפ"כ פטור אבל אסור.

[ולפי"ז מש"כ במ"ב סק"ט ומה שכתב בידו ה"ה אפי' בקנון ותמחוי, האי ה"ה קנון ותמחוי קאי רק אאוכל מתוך פסולת דאיירי השו"ע, אלא שהוא לאח"ז דאז חייב אפי' בקנון ותמחוי, אבל לא קאי האי ה"ה קנון ותמחוי על תחילת דבריו של המ"ב שם דבפסולת מתוך אוכל אפי' לאלתר חייב, דה"ה בקנון ותמחוי].

אבל ביד הרי מבואר בס"ד דחמיר טפי בקנון ותמחוי, דאם הוא פסולת מתוך אוכל חייב, ויש לדון בקנון ותמחוי לאחר זמן האם חייב כמו ביד, דמבואר בס"ב דבבורר לאח"ז ביד חייב, וא"כ ה"ה קנון ותמחוי, וכן מסתבר לפום ריהטא, דלכאו' לא מסתבר לומר דבורר בקנון ותמחוי לאח"ז יהיה עדיף מבורר ביד אוכל מתוך הפסולת דחייב לאח"ז, ואולי כ"ש נמי הוא דבקנון ותמחוי דלא הותר אף פעם לכתחילה, וגרע מביד דיש אופן המותר לכתחילה, דבודאי לאח"ז יהיה חייב.

אלא דלכאו' לא דמי לביד, דביד כיון דדרך ברירה הוא לגבי פסולת מתוך אוכל דחייב, נמצא דביד הוא דרך ברירה, אלא הא דבאוכל מתוך הפסולת מותר לכאו' אינו משום דע"י שבורר האוכל משוי ליה שלא כדרך ברירה, וכברירה דלאחר יד הוא, דלא מסתבר לומר דכלאחר יד הוא, דאין בעצם הברירה שינוי דלשוייה בהכי כברירה דלאחר יד, דשם כלאחר יד מונח דוקא כשכל פעולת המלאכה נעשה בשינוי, משא"כ באוכל מתוך פסולת אין בעצם פעולת הברירה איזה שינוי.

אלא דאינו ברור כ"כ ד"ז, דיעוי' בסי' ש"ס סק"כ דהביא המ"ב בשם המ"א דבגוונא דא"א לברור אלא האוכל מן הפסולת, הוי בהכי דרך ברירה וחייב, הרי שמה שבכל פעם אוכל מתוך פסולת דשרי הוא משום דאינו דרך ברירה, ולכן בגוונא שא"א באופ"א הוי זה דרך ברירה, אבל אי משום דדרך אכילה הוא מה איכפ"ל דא"א בענין אחר, מ"מ דרך אכילה הוא ומפקיע אפי' דהוי דרך ברירה, ויעוי' לקמן בזה.

אלא הא דמשתרי באוכל מתוך פסולת הוא משום דמקרי דרך אכילה, וע"ז אמרי' דכ"ז דמקרי דרך אכילה הוא רק מיד, דאז הוא דנפק ממלאכת בורר האסור משום דהוי דרך אכילה [אף דלא מיגרע בדרך ברירה בהכי], אבל לאח"ז דלא הוי דרך אכילה, דדרך אכילה שייך רק לאלתר, אז כיון דלאו שלא מדרך ברירה הוא חייב.

אבל בקנון ותמחוי כיון דאינו בעצם דרך ברירה, דהא חזי' דבפסולת מתוך אוכל נמי פטור, והיינו משום דע"י כלים אלו אין דרך לברור בהם [כל' המ"ב בהפתיחה התנאי הב' בהסוגרים], דעיקר הברירה ע"י נפה וכברה, א"כ אפי' אלאחר זמן נמי יהיה פטור בקנון ותמחוי, דחזי' דמה שבעצם עושה הפעולת ברירה ע"י כלים אלו הוי כלאחר יד, א"כ גם לאח"ז צריך להיות כן.

והנה מכל האמור יוצא דבעצם ביד הוי דרך ברירה, והוי מלאכת בורר האסור, ורק כשהוא אוכל מתוך פסולת ומיד מותר דהוי דרך אכילה, וע"כ לא נחשב דקעביד מלאכת ברירה אלא מעשה אכילה, וכל שאינו מיד לא הוי דרך אכילה חייב, משום דהרי דרך ברירה הוא, ובנפה וכברה מה שחייב בכל גוונא משום דכיון דהוא דרך ברירה, ואין שייך בו דרך אכילה, דע"י כלי אינו דרך אכילה חייב, וקנון ותמחוי לא חשיב דרך ברירה, דאין דרך לברור בהם, ומ"מ דרך אכילה דליחשב מעשה אכילה שיהא מותר נמי לא הוי, ולכן פטור אבל אסור, והיינו דמה שהוא דרך אכילה מפקיע

ממנו שם ברירה ומותר, ומתי שאינו נקרא דרך אכילה כגון לאח"ז ממילא נשאר דרך ברירה וחייב.
ולפי"ז י"ל במש"כ המ"ב בהפתיחה התנאי הב', וז"ל: אם הוא בורר בכלי שדרך לברור בה, כגון בנפה וכברה, חייב אפי' הוא בורר האוכל מן הפסולת ודעתו לאכול מיד, שכן דרך הבורר בכלי פעמים הוא בורר האוכל מן הפסולת, כגון שנקבי הכברה דקין והאוכל הוא גס, ופעמים הוא להיפוך כו', עכ"ל.
ולכאו' למה הוצרך להוסיף דמה שבכלי כנפה וכברה חייב אף באוכל מתוך הפסולת, מפני שכן הוא הדרך דלפעמים ע"י הכלי בוררים האוכל מן הפסולת, הרי אפי' אם היה הדרך של הכלי לברור רק פסולת מן האוכל, הרי ביארנו לעיל דמה שהוא משנה ובורר האוכל מן הפסולת אי"ז חשיב שינוי בהכי דליחשיב ליה כברירה לאחר יד, דדוקא כשכל פעולת המלאכה נעשית בשינוי חשיב כלאח"י, וגם דרך ברירה מקרי, וא"כ הרי בכלי אין שייך סברא דדרך אכילה כמו ביד, ומשו"ה חייב אפי' בלאלתר, וא"כ הרי היה סגי לומר דבנפה וכברה כיון דהדרך לברור בכלים אלו, ואין פעולת הברירה בהם חשיב כלאח"י, לכן חייב בכל גוונא אף באוכל מן הפסולת, דהכל נחשב דרך ברירה כיון שאין כאן דרך אכילה כשבורר האוכל, משום דכל שבכלי הרי זה בהחלט מלאכת בורר, ואמאי הוצרך המ"ב להוסיף דהטעם דאף באוכל מן הפסולת חייב, משום שהדרך לפעמים הוא גם לברור האוכל מן הפסולת ע"י כלים אלו, הרי אפי' בלא"ה נמי יהיה חייב, דל"ח כלאח"י מה שבורר רק האוכל, דהרי כל מה שביד מותר אוכל מן הפסולת, משום דהוי דרך אכילה, מה שאין שייך זה בכלי, שבכלי הוא ברירה מוחלטת, ומשום זה לחוד חייב.
אלא דעוד י"ע בהא דמבואר דבכלי כנפה וכברה דמחייב חטאת בכה"ג, אם הוא דוקא בכלי שאין דרך לאכול בה כלל כ"א לברירה, אז אמרי' דאי"ז דרך אכילה רק דרך ברירה, אבל בכלי שג"כ דרך אכילה שאוכלים בו לפעמים, וגם דרך ברירה שבוררים בו לפעמים, האם בכה"ג נמי חייב באוכל מתוך פסולת ובורר לאכול מיד, כיון דע"י כלי שדרך לברור בו הוא, או דשם יהיה מותר כיון דהוי גם דרך אכילה.
ולכאו' יש להוכיח מדברי השה"צ באות נ"ח דכ' על מה שכ' במ"ב סקס"ב: וכן הקולט שומן הצף על פני החלב [שקורין סמעטנע"ע] ג"ז הוא בכלל בורר, ע"כ יזהר שכשיגיע סמוך לחלב יניח קצת עם החלב דאז שרי, וכמ"ש סי"ד, וה"ה להיפוך שיטול קצת מן החלב עם השומן הזה [אבל ליקח השומן בצמצום אסור אפי' דעתו לאכול לאלתר, שהרי הוא לוקח בכף] כו', עכ"ל המ"ב. וע"ז כ' השה"צ שם: ומה שכ' הגר"ז דאם דעתו לאכול שרי, היינו בשמערה מכלי לכלי כו', אבל בכף דרך ברירה הוא בדבר זה כו', עכ"ל.
ולכאו' משמע מדבריו דר"ל דע"י כף אית ביה מלאכת בורר דאורייתא, הרי חזי' דאף בכף שהוא נמי כלי של דרך אכילה, אפי"ה חייב אפי' באוכל מתוך פסולת ומיד.
ולכאו' צ"ב אמאי חייב, הרי יש לחלק בין כלי דכף דהוא נמי דרך אכילה, לנפה וכברה שחייב שהוא כלי שאינה דרך אכילה אלא ברירה מוחלטת, ולכן חייב.
ואולי י"ל דחדא קו' מתורצת בחברתה, דמשו"ה הוא דהוצרך המ"ב בהפתיחה בהתנאי הב' לומר שבכלי הוא דרך ברירה גם ליקח האוכל מן הפסולת, הוא כדי לכלול האי כלי דכף הנ"ל, והיינו די"ל דהנה אף דאוכל מתוך הפסולת ביארנו לעיל דלא מקרי כלאח"י כשבורר בידו, אף דהברירה כשהיא בידו דרכו לברור הפסולת, מ"מ אי"ז מיקרי שינוי בעצם פעולת הברירה ליחשיב כלאחר יד, ומשו"ה חייב בלאח"ז כיון דאינו דרך אכילה, מ"מ לענין האי מילתא דיוכל לחול ע"ז שם דרך אכילה חלוקין הם פסולת מתוך אוכל לאוכל מתוך פסולת, דבאוכל מתוך פסולת כיון דאין עליו שם עיקר בורר כשהוא בורר ביד, דביד עיקר הברירה הוא הפסולת, אלא דלא חשיב משום כך ברירה כלאח"י כשבורר האוכל, לכן כשאכיל לה מיד או דעתו לאכול מיד מועיל דיוכל המחשבה לחול עי"ז שם דרך אכילה ולא ברירה, כיון דאי"ז עיקר דרך ברירה, לכן כשהוא דרך אכילה נחשב מעשה אכילה ולא ברירה. אבל כשזה מעיקר מלאכת ברירה כשבורר הפסולת, שאז זהו דרך הברירה, שוב לא מצי לאפקועי שם בורר מינה ע"י מחשבתו זו לאכול לאלתר לשוייה דרך אכילה.
וכיון שכן באוכל מתוך פסולת ע"י נפה וכברה, כיון שפעמים בוררים בכלי גם אוכל מתוך פסולת כדכ' המ"ב בהפתיחה, וזהו מעיקר ברירה ע"י כלי כמו פסולת מן האוכל, משו"ה שוב לא יוכל לחול ע"ז ע"י דיבורו לאכול לאלתר אפי' בכלי שיש בו גם דרך אכילה להיות דרך אכילה, כיון שהברירה נעשית ע"י כלי באופן שזהו מעיקר דרך ברירה, תו לא מצי לאפקועי ע"ז שהוא גם דרך אכילה ליקח בהאי כלי שלא יהיה ברירה ע"ז.
ולכן בכף אף שהוא גם דרך אכילה, מ"מ כיון דגם עיקר ברירה נעשה בכף תו לא מצי לאפקועי ע"ז דחשיב לאכול מיד שיקרא דרך אכילה ולא ברירה, דרק אם אין עיקר הברירה בכה"ג, כגון ביד דאין עיקר הברירה בו באוכל מתוך הפסולת אלא הפסולת מן האוכל, אז ע"י שיחשוב לאלתר נהפך לדרך אכילה, ונפקע מיניה שם ברירה.
ומשו"ה הוצרך המ"ב בהפתיחה בהתנאי הב' לומר דבכלי בנפה וכברה הדרך גם אוכל מן הפסולת לברור בו, דלכן כיון שמעיקר הברירה ע"י כלי הוא גם אוכל מפסולת, לא יועיל אם הוא גם דרך אכילה להפקיעו משם ברירה, ולא סגי ליה לומר דעיקר הברירה הוא ברירת הפסולת, ובאוכל מן הפסולת גם חייב דל"ח כלאח"י בהכי, דאז היה יוצא שבכלי שהוא גם דרך אכילה היה מותר באוכל מן הפסולת לאכול לאלתר, דהיה נחשב לדרך אכילה כמו בורר ביד אוכל מן הפסולת.
ולפי"ז י"ל דזהו גם הביאור בדברי המ"ב בסי' ש"כ סק"כ בשם המ"א, דבגוונא דא"א אלא לברור האוכל הרי דרך ברירה וחייב, והיינו דבכל פעם מה שאוכל מתוך פסולת מותר היינו שאע"פ דגם לא חשיב כלאח"י כשבורר אוכל מתוך פסולת, מ"מ כיון שאין ברירה ממש בהכי לכן חשיב דרך אכילה להפקיע מדרך ברירה, אבל כשא"א בענין אחר דכך הוא ממש דרך ברירה, לא מועיל מה שהוא גם דרך אכילה לאפקועי שם בורר מיניה, ולכן חייב.
אלא דכ"ז אינו, דהמ"ב בסק"ט כ' להדיא דבקנון ותמחוי לאח"ז חייב חטאת, דקאי אמש"כ בשו"ע ס"ב דהבורר [אפי'] אוכל מתוך הפסולת בידו להניחו אפי' לבו ביום, נעשה כבורר לאוצר וחייב, והיינו דאם לאח"ז חייב אפי' ביד, כ' עלה המ"ב ומש"כ בידו הוא בקנון ותמחוי, והיינו מבואר להדיא דבקנון ותמחוי לאח"ז נמי יהיה חייב.
ולכאו' נראה ביאור הדברים, דאע"פ דהברירה בכלים הללו הם כלאח"י, דאין דרך ברירה בהם, מ"מ לאח"ז חייב עפ"י דברי המ"ב בסק"י שכ' וז"ל: דרוב עניני ברירה הוא אלאחר זמן [דלאלתר דרך מאכל הוא לברור האוכל מן הפסולת בעת האכילה], ואז הדרך לברור בכל דבר אפי' בידו, וכ"ש באיזה כלי, אלא דאם הוא בורר בנפה וכברה או שהוא בורר הפסולת מן האוכל, דמינכר מילתא דלשם ברירה הוא, אפי' לאלתר חייב, עכ"ל.
ומתבאר מדבריו דלא כמו שכ' דדרך אכילה מפקיע משם ברירה, וכל שאינו דרך אכילה ממילא הוי דרך ברירה וחייב, אלא דלאח"ז זהו מלאכת בורר, שרוב עניני ברירה לאח"ז הוא, ובכה"ג הוי הדרך לברור בכל האופנים גם ביד, וכ"ש באיזה כלי אפי' קנון ותמחוי, ולכן חייב דזהו דרך ברירה, ומש"כ המ"ב דבקנון לאלתר פטור אבל אסור, והוי כלאח"י דאין דרך ברירה בכלים אלו, היינו דכשהוא לאלתר לא הוי דרך ברירה, כיון שלפעמים אוכלים כך, ורק ע"י היכרא שהוא לשם ברירה חייב, ומשום דחסר ההיכרא שהוא מלאכת ברירה גבייהו כ"ז שהוא לאלתר, לכן פטור, אבל לאח"ז ל"צ היכרא שהוא ברירה, דזהו דרך ברירה, ושם ברירה איכא עליה, ורק בלאלתר עדיין לא מינכר שם ברירה על המלאכה כשהוא בקנון, ומה דחשיב ליה כלאח"י הכונה משום דחסר ההיכרא שיהיה שם ברירה על הפעולה [או דאולי ע"י מחשבתו לאלתר הוא דמהני לעשותו לקנון שיהיה כלאח"י, כיון דאין עיקר ברירה בכלים אלו, לכן מחשבתו מועלת לברר שהוא כלאח"י שלא יהיה שם מלאכת בורר עלה, אע"ג שהקנון מצד עצמו אינו כלאח"י, וצ"ע]. ולכן בנפה וכברה חייב אף בלאלתר, כיון דדרך לברור בכלים האלו, וכן פסולת מתוך אוכל ניכר שמלאכת ברירה עושה ולכן חייב, אבל כל שאינו ניכר פטור.
נמצא דאין סוג כלים שאינם דרך ברירה, דבכולם הוי דרך ברירה כשהוא לאח"ז, ורק איכא כלים כאלו דכשהוא בורר בהם לאלתר לא מינכרא שמלאכת בורר קעביד, כיון שאין הם הכלים המיוחדים לברירה, ולכן חשיב כלאח"י ופטור.
וביד דשרי אוכל מתוך פסולת, היינו דזה הוי דרך אכילה, ומינכר להיפך שהוא אכילה ולא ברירה, ולכן מותר לכתחילה ורק לאלתר, אבל לאח"ז זהו ברירה ולא אכילה וחייב.
ולפי"ז צ"ב אמאי בכף יהיה חייב, דלכאו' מה שבנפה וכברה חייב בלאלתר הרי אינו כנ"ל שזהו מלאכת ברירה, דהרי מלאכת ברירה עיקרו לאח"ז, ולאלתר דגם חייב בנפה וכברה הוא משום דמינכר שם ברירה על המלאכה, אבל בכף כיון דהוא גם דרך אכילה, אמאי לא להוי לכה"פ אינו מינכר שהוא שם ברירה עליה, כיון דגם הדרך לאכול כך, ויהיה עכ"פ פטור, וצ"ב.
ומש"כ המ"ב בהפתיחה דבורר בנפה וכברה פעמים הוא דרך לברור הפסולת ופעמים האוכל, מה שהוצרך לזה דגם דרך הוא לברור האוכל, לפי המבואר עתה הוא משם דאל"ה לא היה חייב בנפה וכברה, אף דאינו דרך אכילה, מ"מ שם ברירה עיקרו לאח"ז, ולאלתר דחייב בע' תנאי שיהיה ניכר ששם מלאכת ברירה תהיה על מלאכתו, ואם לא היה דרכם דנפה וכברה לפעמים לברור האוכל, לא הוי מינכר שם ברירה בכה"ג, והוי כמו קנון ותמחוי דחשיב כלאח"י לא מחמת הכלי אלא מחמת שאינו ניכר, ולכן הוצרך המ"ב דהדרך הוא גם לברור האוכל מן הפסולת, דלא סגי מה שאינו דרך אכילה, אלא שיהיה מינכר שהוא לשם ברירה, וזה רק אם דרכו ממש בכך בכה"ג.
וגם י"ל הא דהביא המ"ב בסי' ש"כ סק"כ בשם המ"א דבמקום שא"א לברור אלא האוכל מן הפסולת נמי חייב, דהוי דרך ברירה, עיי"ש הציור, דלכאו' אמאי חייב, הרי הא דפסולת מתוך אוכל דחייב הוא משום דמינכר שהוא לשם ברירה, ושם מלאכת ברירה עלה, אבל האי אוכל שא"א לברור רק האוכל מן הפסולת, מ"מ אמאי מיקרי מינכרא שהוא לשם ברירה, הרי גם דרך אכילה הוא כשבורר האוכל, ונהי דהוי דרך ברירה, מ"מ בע' מינכר לשם ברירה וליכא, וצ"ב.

ונתן הכהן

הגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א
מרא דאתרא הקריה החרדית בית שמש ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

סימן א

ביאור מחלוקת ר"י ורבנן במשקין שזבו מפירות העומדין לאכילה (לריש סי' ש"כ)

א. גמ' קמ"ג: מתני' אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין, ואם יצאו מעצמן אסורין, ר' יהודה אומר אם לאוכלין היוצא מהן מותר, ואם למשקין היוצא מהן אסור.
ובגמ' רב ור"י ס"ל דפליג ר"י גם בזיתים וענבים, ושמואל אמר מודה היה ר"י בזיתים וענבים כיון דלסחיטה נינהו יהיב דעתיה [למיהוי ניחא ליה בהכי. רש"י], ובגמ' מייתי ברייתא דמודה ר"י בזיתים וענבים (ועי' תוס' דרב ור"י ס"ל דכיון דהברייתא מיירי במשך בתחילה משקין מפירות הללו, ואח"כ הכניסן וזב מהן עוד משקין מאליהן, דבכה"ג איכא למיחש טפי דילמא יהיב דעתיה לסחוט משקה, לכן לא פליג בזיתים וענבים), ובתותים ורימונים פליג וס"ל דאם לאוכלין מותר, ואם למשקין או סתמא אסור, ומקשה בגמ' אמאי קאמר ר"י סתם אסור, והתנן סלי זיתים וענבים המשקין היוצאין מהן לרצון טמאים, ושלא לרצון טהורין, מאי לאו שלא לרצון סתמא, ומה זיתים וענבים דבני סחיטה נינהו שלא לרצון ולא כלום, תותים ורימונים דבני סחיטה נינהו לא כל שכן, וכתב רש"י שלא לרצון בסתמא, וקתני טהורין דלא חשיב משקה, אי ר' יהודה קאמר לה קשיא, ואי רבנן קאמרי כ"ש טהורין לר"י, דהא מידי דלרבנן משקה הוא לר"י לאו משקה הוא, וכ"ש מידי דלרבנן לאו משקה הוא, וה"ה דמצי למרמי זיתים וענבים אזיתים וענבים דקתני לעיל דמודה בהו ר"י דאף לאוכלין היוצא מהן אסור, ע"כ.
הנה ממש"כ רש"י דמידי דלרבנן משקה לר"י לאו משקה, מבואר דלרבנן בתותים ורימונים אפי' לאוכלין מקרי משקה, וכן בזיתים וענבים לר"י דמודה דאף לאוכלין אסור היינו משום דמקרי משקה, וכדמפרש רש"י לעיל בטעם דמודה ר"י דיהיב דעתיה עלייהו, ומבואר ברש"י דלכו"ע הגזירה במשקין שזבו הוא רק אם יש שם משקין על היוצא, ולרבנן דאסרי אפי' לאוכלין הביאור משום דאז נמי מקרי שם משקה על היוצא ויקבל טומאה ג"כ, וכן מבואר ברש"י דכתב לפרש בתירוץ הגמ' דמאי לא לרצון דאמר לא ניחא לי, וז"ל: "והוי גילוי דעתא טפי מהכניסו לאוכלין". והיינו דבהכניסו לאוכלין מקרי שם משקה, משום דבסתמא חל שם משקה על היוצא, אלא א"כ איכא גילוי דעת דלא ניח"ל בהמשקין שיצאו מהן, וע"ז אמרינן דהכנסה לאוכלין אי"ז עדיין גילוי דעת, דאף שאין חושב להוציא מהן משקה אך עדיין אם יצאו יתכן וניח"ל, וע"כ אין כאן מה שיפקיע מהם תורת משקה דחל ממילא. ומבואר דלכו"ע בעי שם משקין, ומחלוקת ר"י ורבנן לשמואל אם בתותים ורימונים מקרי היוצא מהן משקה בהכניסן לאוכלין.
ודעת הרמב"ן והרשב"א דודאי לרבנן בתותים ורימונים בהכניסן לאוכלין, וכן לר"י בזיתים וענבים לא מקרי משקה, אלא דגזרו בזיתים וענבים לר"י שמא ימלך עליהם לסחטן, ולרבנן אסרו בתותים ורימונים אטו זיתים וענבים, דהא דמי למשקין אע"ג דאוכלין נינהו, והקושיא מהברייתא היא דווקא קושיא דר"י אדר"י, דכיון דר"י מתיר בתותים ורימונים בהכניסן לאוכלין ואוסר בהכניסן למשקין, אלמא דבעי שיהיה לזה שם משקין, דהרי לא גזר תותים ורימונים אטו זיתים וענבים, ובהכרח מה שאסר בהכניסן למשקין וכן בסתמא משום דבתרווייהו מקרי משקין, וא"כ קשיא עליה דבברייתא דמשקין היוצאין שלא לרצון משמע שאי"ז משקה בסתמא.
ולפי"ז יש לבאר את הסוגיא בביצה ג' ע"א דלרבי יוחנן האיסור בביצה שנולדה משום משקין שזבו אף דהוי אוכל, דר' יוחנן רמי מר"י על ר"י, דהכא קאמר אם לאוכלין היוצא מהן מותר, אלמא כל לאוכלין אוכלא דאפרת הוא, ובביצה שנולדה ביו"ט אסר אע"פ שזה וודאי אוכל, וקאמר מוחלפת השיטה, והיינו שהופכים את המשנה שלנו ואמרינן דהא דקתני דלאוכלין מותר רבנן קאמרי לה, ע"ש. ומבואר דמחלוקת ר"י ורבנן אם רק במשקין גזרו או גם באוכלין.
והנה לדעת הרשב"א והרמב"ן דר"י מודה בזיתים וענבים לאוכלין דמקרי מאכל ומ"מ גזר, לכאורה צ"ע, שהרי בביצה מבואר דלא גזר אי איכא שם אוכל, אך באמת יש לומר דודאי בפירות שייך למגזר טפי, דמ"מ דומה למשקין, וע"י מחשבה ממילא נעשה משקין, וכ"ש בזיתים וענבים וכדקאמר בגמ' דדעתיה עלייהו, וא"כ הא דקאמר בגמ' בביצה דר"י לא גזר באוכלין, היינו מהא דמתיר תותים ורימונים בהכניסן לאוכלין, דאם גם באוכל [כמו בביצה] יש גזירה של משקין שזבו היו צריכים לאסור גם תותים ורימונים. אך באמת לא קשה מידי, דהרי בלא"ה צריך לומר דהקושיא בביצה היא רק מזיתים וענבים, דהא מתותים ורימונים לא קשה כלל, דהא חזינן דר' יוחנן בעצמו דפסק כר"י בשאר פירות, ותותים ורימונים בכלל דהכניסן לאוכלין היוצא מהן מותר, ובכ"ז גזר בביצה משום משקין שזבו, וכמו שהקשו בתוס' (ד"ה הלכה), וכתבו דבביצה שייך יותר לגזור לפי שעומדת ליסחט מן התרנגולת, משא"כ תותים ורימונים דאין עומדין כל כך להוציא מהן משקין ועל כן לא גזר ר"י. ועי' מהרש"א דכתב דלפי"ז הא דמקשה ר' יוחנן בביצה מר"י על ר"י, הוא לשיטתו דס"ל דפליג ר"י גם בזיתים וענבים בהכניסן לאוכלין דהיוצא מהן מותר, וזיתים וענבים לא גרע מביצה, ולפי"ז ר' יוחנן ס"ל דפלוגתת ר"י ורבנן אי גזירת משקין שזבו הוא דוקא על משקין או גם על אוכלין, ומאן דשרי לית ליה אופן דמיקרי אוכל ואסור, ולהכי ר' יהודה מתיר גם בזיתים וענבים, דסוף כל סוף אוכל הוא בהכניסו לאוכלין, ורבנן אסרי גם בתותין ורימונים דגזרי אף באוכלין אטו משקין, וא"כ שפיר קשיא ליה מ"ש דהתיר זיתים וענבים שהכניסן לאוכלין ואסר ביצה, דהא תרווייהו מיקרי אוכל ודינם שווה.
והנה לפו"ר היה נראה לפי"ז דנחלקו שמואל ור' יוחנן בעיקר טעם מחלוקת ר"י ורבנן, דהרי לשמואל גזר ר"י בזיתים וענבים שהכניסן לאוכלין אף שהמשקין שיצאו הם כאוכל, וא"כ טעם המחלוקת בתותים ורימונים זהו מחלוקת בסברות של גזירת שמא יסחוט, דתותים ורימונים אין בהן חשש סחיטה, ופליגי אי גזרינן אטו זיתים וענבים או לא, משא"כ לר' יוחנן דפליגי גם בזיתים וענבים שהכניסן לאוכלין, א"כ יש כאן מחלוקת אם יש גזירת משקין שזבו באוכלין, דהא לפו"ר בזיתים וענבים שייכא הגזירה דמשקין שזבו מצד עצמן, וכדס"ל לשמואל אליבא דר"י, אלא דר' יוחנן ס"ל דר"י לא גזר לגזירה זו באוכלין, דגדר הגזירה רק על משקין בלבד. אכן באמת נראה דא"צ לומר כן, אלא דוודאי באופן ששייך גזירה שמא

יסחוט יתכן לכו"ע לגזור גזירה זו אף באוכלין, אלא דכשלא שייך מצד עצמו גזירת שמא יסחוט, אלא שאנו דנים אם לגזור אטו זיתים וענבים, בזה הוא דפליגי ר"י ורבנן, דלר"י לא גזרו רק במשקין, ולרבנן גם באוכלין, דלדידהו כל דבר היוצא גזרו בו אטו זיתים וענבים, ולר"י רק משקין דדמו ליה, ומה דס"ל ר' יוחנן דלא גזר ר"י בזיתים וענבים שהכניסם לאוכל, היינו משום דר' יוחנן סובר דליכא גזירת שמא יסחוט בהכניסן לאוכלין אפילו בזיתים וענבים, וכיון שכן תלוי במחלוקת ר' יהודה ורבנן, שהרי כיון שמצד עצמו אין בו גזירת סחיטה, וכל הנידון רק לגזור אטו זיתים וענבים שהכניסם למשקה, דבדידהו שייכא גזירת סחיטה [שהרי עומדין לסחיטה ולכך הכניסן], א"כ אחרי שכשהכניסן לאוכלין אי"ז משקה אלא אוכל, א"כ תליא בפלו' ר"י ורבנן אם גזרו באוכלין אטו משקין דזיתים וענבים, וע"ז פליג שמואל וס"ל דשייך גזירת סחיטה מצד עצמו בזיתים וענבים שהכניסן לאוכלין, וא"צ לדון בזה מצד גזירה אטו זיתים וענבים שהכניסם למשקין, וממילא לא תלוי בפלו' ר"י ורבנן, דאינהו לא פליגי במידי דבדידיה גופא שייך לגזור שמא יסחוט וכנ"ל, וא"כ שווין ר' יוחנן ושמואל בעיקר טעם פלו' ר"י ורבנן, ולא נחלקו אלא בדין זיתים וענבים שהכניסן לאוכלין אי שייך בהו גזירת סחיטה מצד עצמן, ודו"ק.

ואמנם כ"ז לדרך רמב"ן ורשב"א דפשיטא להו דבתותים ורימונים אי"ז משקה כשהכניסן לאוכלין, ואעפ"כ פליגי ר"י ורבנן, אך רש"י ס"ל כדבר פשוט דבדבר שהוא אוכל לכו"ע ליכא גזירה, וע"כ הוצרך לפרש דפלוגתת ר"י ורבנן אי תותים ורימונים שהכניסן לאוכלין מיקרי משקה או לא, ולדבריו מחלוקת שמואל ור' יוחנן בזיתים וענבים שהכניסם לאוכלין אליבא דר"י אי מיקרי משקה או לא, דאם אי"ז משקה ליכא למ"ד דנגזור בזה גזירת משקין שזבו, אך לדבריו צ"ע דלא א"ש כלל עם הסוגיא בביצה דמבו' לכאורה דהמחלוקת אם גזרו באוכל גזירה זו או לא, וצ"ע [ולכאורה פשוט דלרש"י לשמואל ביצה שנולדה א"א לדון בה משום משקין שזבו, שהרי זה אוכל, וכ"ה להדיא בתו' ר"ד קמ"ד ע"ב, ועיין להלן סי' ב' סק"ב].

ב. גמ' חולין י"ד ע"ב השוחט בשבת ויוה"כ אסור ושחיטתו מותרת, וקאמר רב דאסורא ליומא, ונסבין חבריא למימר ר' יהודה היא, וקאמר בגמ' הי ר"י, עד דאמר בגמ' ר"י דכלים דאסר כלי שנשבר אם אינו עושה מעין מלאכתו, ומקשה בגמ' אימר דאמר התם דמעיקרא כלי והשתא שבר כלי והו"ל נולד, הכא מעיקרא אוכלא והשתא אוכלא, אוכלא דאיפרת הוא, ושמעינן ליה לר"י דאוכלא דאיפרת שפיר דמי, דתנן אין סוחטין את הפירות וכו', ואם יצאו מעצמן ר' יהודה אומר אם לאוכלין היוצא מהן מותר, ואם למשקין היוצא מהן אסור (ומפרש רש"י דעכ"פ שמעינן דלא גזר משום נולד), וקאמר בגמ' לאו אתמר עלה אר"י א"ש מודה היה ר"י לחכמים בזיתים וענבים, אלמא כיון דלסחיטה קיימא יהיב דעתא עלייהו, ה"נ כיון דלסחיטה קיימא יהיב דעתיה.

ועי' תוס' דמקשה שם דא"כ אמאי קאמר בגמ' דר"י היא, הא אליבא דרבנן דגזרו אפי' בתותים ורימונים, כ"ש שצריכים לאסור התם בהמה דנשחטה בשבת הוא משום גזירה שמא ישחוט. וכן אמאי לא נדמה שחיטה לעומדין למשקין כיון דבהמה עומדת לשחיטה, ועוד דמאי שייך כלל לדמות שמא ישחוט לשמא יסחוט, דהא קל טפי לסחוט מלשחוט. ותירצו דוקא

אבל הרשב"א מפרש ג"כ לפי הגירסא דכו"ע משקה הבא לאוכל כאוכל דמי, דודאי כאן במחליק הוי משקה הבא לאוכל, ומ"מ מה דכבר הוכשר משום דכיון דלא ישאר תמיד בפת והאש ישרפנו, ואינו נשאר בתוך האוכל, לאו אוכל הוא אלא כמשקה בעלמא דאינו בא לתוך האוכל, ומר סבר דאע"ג דהולך לאיבוד, מ"מ השתא מחליק בהן את הפת וליפותו הוא דקעביד. וע' תשו' ריב"ש הנ"ל דמביא דברי הרמב"ן והרשב"א, והיינו דהרשב"א ס"ל דאף דאינו נבלע בפת ואינו ממתיק את הפת מקרי משקה הבא לאוכל, אבל מ"מ גם לרשב"א צריך שישמש לפת ליפותו, אבל אם זה דבר בפ"ע רק אוכלים אותו ביחד עם מאכל, אין לזה שייכות עם משקה הבא לאוכל.

ועוד איכא פלוגתא בין הרמב"ן והרשב"א במשקה ההולך לאיבוד, דלדברי הרשב"א ודאי מקרי שם משקה, והנדון רק אם מקרי בא לאוכל כיון דבסוף ילך לאיבוד, ומשמע דאם לכתחילה הולך לאיבוד לכו"ע מקרי משקה, ולדברי הרמב"ן הוא פלוגתא דתנאי, ולפי פשט ההלכה לאו משקה הוא, ולדבריו הסוחט זיתים וענבים לאיבוד צריך להיות מותר, וכ"כ בס' התרומה.

ה. סוחט אוכל מתוך פסולת לתוך אוכל אי הוזה דש או בורר

והנה בהא דסוחט אדם אשכול ענבים לתוך הקדירה משום דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי, ופירש"י דהוי כמפריד אוכל מאוכל ולא הוי מפרק, ומשמע דרק משום דהענבים הוי אוכל לא מקרי מפרק, אבל אם סוחט מדבר שהוא פסולת הוי דש, וכ"כ להדיא הרמב"ן במלחמות ובח' בדעת הרי"ף בהא דחולב דלא הותר בשבת, משום דבשבת הוי הבהמה פסולת דאינו ראוי לאכילה, והרמב"ן פליג התם משום דגם בשבת לא הוי הבהמה פסולת, אבל בפסולת פשיטא דהוי בורר.

אולם הרמב"ן הביא בדעת ר"ת דבחולב הוי משום בורר, וכ"כ הרשב"א דהוי בורר אוכל מתוך פסולת, וכ"כ הטור בשם ר"ת בבוסר דהוי בורר כיון דהבוסר אינו ראוי לאכילה, ואמאי לא יהיה בו משום דש, וע' בה"ל בס' ש"כ ס"ה (ד"ה לאכול) דכתב דכוונת הר"ן והטור דהוא משום דש, אבל ברמב"ן ורשב"א א"א לומר כן, ומשמע דס"ל דבסחיטה ליכא חיוב משום דש כל שאינו סוחט משקה, ולכאורה קשה דהא דש בעצמו הוי אוכל, אלא דכיון דהוי מפסולת מיקרי דש, וא"כ גם בסוחט נימא כן וכמש"כ הרמב"ן במלחמות. ואולי ס"ל דבתולדה דדש דהיא סוחט נאמר רק משקין, אבל אי לא הוי משקין לא מקרי מלאכת סוחט, וכן נראה קצת מדברי הרמב"ם דכתב בפ"ח ה"י: אבל אם סחט לכלי שהיין בו אוכל הרי זה דורך וחייב, ומשמע דע"י דהוי שם משקה על היוצא אז מיקרי דורך, והא דכתב לעיל מזה: ומותר לסחוט אשכול של ענבים לתוך האוכל, שמשקה הבא לאוכל אוכל הוא ונמצא כמפרק אוכל מאוכל, ומשמע דרק משום דהוי כמפרק אוכל מאוכל, נראה דהטעם דמפרק אוכל מאוכל צריך רק בכדי לבאר למה מותר לכתחילה, תדע דאח"כ כתב: והחולב לתוך האוכל או היונק מפיו פטור, ואינו חייב עד שיחלוב בכלי, וצ"ע דממ"נ אי חשיב העז לאוכל א"כ צריך להיות מותר לכתחילה בחולב, כמו באשכול ענבים, אלא בע"כ דס"ל כמש"כ הרמב"ן בדעת הרי"ף דמקרי פסולת, ואפ"ה כתב דפטור ואינו חייב עד שיחלוב לתוך הכלי, והיינו דאף דהעז מקרי פסולת, וא"כ דומה למפרק ולכן אסור, מ"מ חיוב אין כאן משום דאין חייב אלא בסחיטה, וסחיטה מקרי רק כשסוחט משקין ולא כשסוחט אוכלין, ומ"מ בעז אסור משום שנראה כמפרק. וכ"כ באו"ש דלהרמב"ם רק במשקה איכא משום דש, עי"ש שדן לגבי יניקת תינוק מאמו, וכ"פ דעת הרי"ף [ועיין להלן סימן ג' מש"כ בזה]. והא דמותר באשכול של ענבים לתוך האוכל ולא מחזי כמפרק, לזה כתב דהוי כמפרק אוכל מאוכל ולא מחזי כמפרק, וא"ש מה שכתב הרמב"ם כמפרק אוכל מאוכל בכף הדמיון, דזה הוא ההיתר, אבל באמת עיקר מה שאינו חייב הוא משום דלא הוי משקה, ורק על הקושיא דלכאורה מ"מ מחזי כמפרק, ע"ז נראה דאינו נראה כמפרק דהוי כמפרק אוכל מאוכל, וכן משמע קצת ברא"ש בפירקין סוף סי' ד' דכתב דכבשים ושלקות פסקינן כרב ושמואל דפטור אבל אסור, והא דמשמע בפ' מפנין דאיכא חיוב חטאת בסחיטת שמן מתוך השיער, לא דמי לסוחט פרי שאין דרכו לסחוט, כי דרך אותו פרי לאוכלו ולא להוציא משקה, הלכך אין שם משקה על היוצא ממנו, אבל משקה הנבלע בבגד הסוחטו להוציא ממנו חייב, והיינו דבכבשים ושלקות נעשו המשקין בטלים למאכל ונעשו מאכל, וגם אחר שסחטו מיקרי המשקה מאכל, אבל בבגד בע"כ נעשו משקין, ולכאורה בבגד אף אם הוי מאכל גם צריך להיות חייב, דמ"מ הוי מפרק מאכל מפסולת, ומפשטות לשון הרא"ש משמע דמשום דהוי משקה מחייב, ואינו מוכרח כל כך.

ומ"מ נראה דאף אם נאמר כסברא זו דבסוחט דוקא אם סוחט משקה חייב אף אם הוי מפסולת, מ"מ אין היתר לסחוט בגד לתוך אוכל, דרק באשכול של ענבים או כבשים ושלקות דכשהם במאכל הוי מאכל, וכשסוחט לתוך אוכל מקרי שסוחט מאכל, אבל משקין הבלועים בבגד דלא נעשו מאכל והוי כעת משקה, נמצא כשסוחטו סוחט משקה, ואף דעתיד להיות מאכל אינו מועיל כיון דהסחיטה עושה במשקה. [א"ה. וזה מלבד מה שיש לדון בזה גם משום מחזי כמפרק אחרי דאי"ז כאוכל מאוכל, וק"ל].

סימן ג

סוחט כבשים ושלקות (סי' ש"כ סעיף ז')

גמ' קמ"ה ע"א: איתמר כבשים שסחטן, אמר רב לגופן מותר, למימיהן פטור אבל אסור, ושמואל אמר אחד זה ואחד זה לגופן מותר, למימיהן פטור אבל אסור, ור' יוחנן אמר אחד כבשים ואחד שלקות לגופן מותר, למימיהן חייב חטאת. והר"ח פסק כר' יוחנן בכבשים ושלקות דחייב חטאת כזיתים וענבים, וכתב דמדלא מפליג בין קדרה לקערה א"כ אפי' לקדירה חייב, וליתא להא דרב ושמואל דסוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדירה, דכיון דכתב דכבשים ושלקות הוי דומיא דזיתים וענבים, והתם בין לקדירה בין לקערה למימיהן הוא צריך וחייב, וברי"ף השיג עליו דהא רב ושמואל נמי לא חילקו להדיא בין קדרה לקערה, ובע"כ דס"ל דלקדירה מותר, ה"נ נימא אליבא דר"י דלמימיהן דקאמר חייב חטאת היינו לתוך הקערה ולא לתוך הקדירה, ומה שר"י דימה כבשים ושלקות לזיתים וענבים, היינו כבשים ושלקות לתוך הקערה דמי לזיתים וענבים לתוך הקערה.

והנה כמה אחרונים (ע' מנחת ברוך) כתבו ליישב דברי ר"ח, דבכבשים ושלקות הוו משקה אפי' בתוך הכבשים, ולכן הוי דש אף דסוחט לתוך הקדירה, דמ"מ סחט משקים, ואינו דומה לאשכול ענבים דהוי אוכל, וכשבא לאוכל לא פירק כלל משקה, וזהו שדימה הר"ח כמו דבכבשים ושלקות דהוי משקה ואפי' לתוך הקדירה אסור, א"כ גם בזיתים וענבים ס"ל דגם לתוך הקדירה אסור. אולם בר"ח מבואר להיפך, דכיון דחזינן דזיתים וענבים בין לקדירה בין לקערה למימיהן הוא צריך, וא"כ ה"נ בכבשים ושלקות גם לתוך הקדירה חייב, וכן הוא ברי"ף שהביא דברי הר"ח, והוא פלא מה דהביא ראיה מזיתים וענבים לכבשים ושלקות, וכי היכן מצינו דבזיתים וענבים האיסור הוא גם לקדירה.

והנראה בזה, דהנה ברש"י כתב הטעם דלרב ושמואל בכבשים ושלקות דפטור אבל אסור, ולא חייב משום דמשקה מעלמא קאתי, והתוס' הקשו דא"כ אמאי במסוכרייתא דנזייתא יתחייב, והתוס' כתבו דטעם הפטור בכבשים משום דלא מחייב אלא בזיתים וענבים, ולכאורה צ"ע, דגם לדברי התוס' תקשי ממסוכרייתא דנזייתא, דהא לאו זיתים וענבים הוא, ואי דהגמ' דהתם אליבא דר"י דמחייב בכבשים, ולאו דוקא זיתים וענבים, א"כ גם לרש"י הא בע"כ ר"י פליג על סברא זו דאתי מעלמא [וכמו שכתבו תוס' בעצמם ליישב דברי רש"י].

אמנם יעוין ברא"ש דכתב וז"ל: ולית הלכתא כר"י לענין חיוב חטאת, דהו"ל רב ושמואל וכו', ועוד הא דתניא דבי מנשה מסייע להו דאמר דבר תורה אין חיוב אלא על דריכת זיתים וענבים בלבד, והא דמשמע בפ' מפנין דאיכא חיוב חטאת בסחיטת שמן מתוך השער, לא דמי לסוחט פרי שאין דרכו לסחוט, כי דרך אותו פרי לאוכלו ולא להוציא ממנו משקה, הלכך אין שם משקה חל על היוצא ממנו, אבל משקה הנבלע בבגד הסוחטו להוציא ממנו חייב, עכ"ל. ונראה דכוונתו דבפירות וכן בכבשים ושלקות אין על היוצא ממנו שם משקה, ואילו המשקים שבבגד מקרי משקה, ואין כונתו דבבגד דרך לסוחטו כזיתים וענבים, דהא תוס' כתבו בדף קי"א ע"ב דאין דרך לסחוט בגד למימיו, אלא דבכבשים ושלקות משקה הנבלע מתבטל אליו ומקרי אוכל, וגם כשסוחט אין לזה תורת משקה, משא"כ בבגד דמקרי שם משקה אף כשהוא בלוע בבגד, וכשמוציאו מוציא משקה, וביאור הדברים דמשום שאחר שנתבטל אל האוכל נידון כסחיטת האוכל, והרי האוכל אין דרכו לסחטו, משא"כ כשלא נתבטל אין אנו דנים לפי דרך הדבר שנבלע בו כלל, אלא דנים על המשקה מצד עצמו, והרי הוא מפרקו ממקום שהוא בלוע, וכ"מ ברשב"א דבשאר פירות וכבשים ושלקות לא מקרי משקה אלא אוכל, עיי"ש.

והנה ר"י דמחייב בכבשים ושלקות אפשר דס"ל משום דמקרי משקה, אף דאין דרך כ"כ לסוחטן למימיהן, וכ"מ ברשב"א דלר"י דמחייב חטאת בכבשים ושלקות, ה"ה בשום בוסר ומלילות חייב חטאת, ולרב ושמואל הוי כתותים ורימונים, ולכאורה צ"ע, דלפי"ז לר"י יתחייב גם בתותים ורימונים, וזו לא שמענו. וצ"ל דטעם דר"י דכבשים ושלקות מקרי משקה, משא"כ בשאר פירות לא חשיב משקה, ומש"כ תו' ורשב"א דלרב ושמואל הרי הוא כתותים ורימונים, היינו לפי שיטתם שבטל שם משקה ונעשה קל מהכבשים, והכבשים דינם כתותים ורימונים. ונמצא דעת תו' ורשב"א ורא"ש דהמחלוקת אם המשקה נתבטל אל האוכל, וממילא הוא כתותים ורימונים, או שלא נתבטל אלא נשאר בשם משקה, וא"כ דומה לסחיטת בגד שלכו"ע נשאר שם משקה וכנ"ל.

אולם נראה דהר"ח פי' טעם דרב ושמואל כרש"י דמשום משקה דבא מעלמא, וע"ז פליג ר"י ולא איכפת ליה במה דאתי מעלמא, ויתכן עוד דאליבא דר"ח י"ל שאף אי טעמא דרב ושמואל משום דאי"ז שם משקה, מ"מ ר"י פליג וס"ל דחייב בסחיטת כבשים אף דמקרי אוכל, דלא איכפת ליה בשם אוכל, דכל שנסחט דבר נוזל מדבר גוש מקרי שם סוחט וחייב משום דש, וכ"נ מהא דר"י סבר בביצה ג' ע"א דביצה שנולדה אסורה משום גזירה דמשקין שזבו, וס"ל דאפי' לאוכלין היוצאין מהם אסור, ולא אמרינן אוכלא דאפרת הוא, עי"ש, וחזינן דאפי' דמקרי אוכלא לא מקרי אוכלא דאפרת אלא מקרי סחיטה.

ולפי"ז אפש"ל דטעמא דהר"ח ס"ל אליבא דר"י דמחייב בזיתים וענבים לתוך הקדירה, אף דמקרי שם אוכל כל שעתיד לבא לאוכל [דמסתמא לא פליג על הא דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי], אלא ס"ל דאף דאיכא שם אוכל על המשקה דהוא צריך למימיו לצורך אוכל, מ"מ לא איכפת לן לגבי דינא דסחיטה, ומקרי סחיטה כל היכא דרוצה למימיו.

וזה היה פשוט להר"ח דלר"י מה שיש תורת אוכל לא מפקיע שם סוחט כל דרוצה במימיו, כמו דחזינן בכבשים ושלקות, אלא דבכבשים ושלקות היה אפש"ל דכל שסוחטו לתוך הקדירה לא מקרי רוצה במימיהם, דמאוכל באו ולאוכל יצאו, ואינו רק כמעביר משקין הבלועין באוכל זה ומבליען באוכל אחר, ואילו בזיתים וענבים ודאי מקרי דרוצה במי הזיתים והענבים כדי להכניסן לקדירה, וזה דקאמר ר"ח כיון דאר"י דכבשים ושלקות למימיהן כסוחט זיתים וענבים, ובזיתים וענבים בין לקדירה בין לקערה למימיהן הוא צריך, חזינן דגם בכבשים ושלקות מקרי סוחט אף דסוחט לתוך הקדירה, והיינו דבכ"ז מקרי למימיהן הוא צריך כיון דצריך המים לצורך האוכל השני.

ולפי"ז שפיר מייתי הר"ח דלר"י דלא מפליג בין קדרה לקערה, והקשה הרי"ף דהא גם רב ושמואל לא חילקו, והם ודאי ס"ל דמותר לסחוט אשכול של ענבים, ולדברינו שפיר קאמר הר"ח דמדר"י דמחייב חטאת בכבשים ושלקות אף דהוו אוכל, חזינן דלא איכפת לן משם אוכל, ולכן גם בזיתים וענבים לתוך הקדירה לא איכפת לן, אבל רב ושמואל דס"ל דליכא חיוב בכבשים ושלקות כיון דמקרי אוכל, א"כ מבואר דבשם אוכל ליכא סחיטה, ואינהו שפיר סברי דגם בזיתים וענבים כשסחטן לתוך הקדירה לאו סוחט הוא, ואף אי נימא שאי"ז הטעם לפטור בכבשים ושלקות, דיל"פ משום דמעלמא קאתו וכנ"ל, מ"מ אמת הדבר דס"ל דבמידי דמיקרי אוכל ליכא חיוב משום סוחט, דהא היינו טעמא דליכא סחיטה בזיתים וענבים לתוך קדירה, אלא דהרי"ף הקשה דמדברי רב ושמואל נשמע לר"י, דהא הם אסרי בכבשים שלקות למימיהן, ובכ"ז לתוך הקדירה מתירין, א"כ חזינן דסתם סחיטה של כבשים ושלקות לא הוו דומיא דלתוך הקדירה, ומה שהם אוסרים ר"י מחייב, וליכא חילוק ביניהם רק לגבי החיוב, דר' יוחנן מעיקרא לא בא לדבר רק על מה שדברו רב ושמואל ואמרו שאסור, ובא לומר שחייב, והרי זה רק בכבשים למימיהן לתוך הקערה. והיינו דס"ל להרי"ף דהיתר לתוך הקדירה הוא משום דלאו דרך סחיטה הוא כשסוחט לתוך האוכלין כיון דאין לו צורת משקה, וכמש"כ לעיל סוף סימן ב' לדעת הרמב"ם, והא דכתב הרי"ף אח"כ דהוי כמפריד אוכל מאוכל, היינו לגבי ההיתר דאינו נראה כסוחט, ולכן הקשה על הר"ח דבסברא זו לא מצינו שיחלוק ר"י על רב ושמואל, וליכא כל ראיה מהא דר"י מחייב חטאת, אף דהוי שם אוכל דמחייב נמי בסוחט לתוך הקדירה, וע"ז באמת דחה הר"ח, דחזינן דאסור לינוק מהבהמה אף ביו"ט אי לאו משום צערא, ואף דהוי דומיא דקדירה דלאו דרך סחיטה, וע"ז השיב הרי"ף דלא דמי, דהיונק בפיו כסוחט משקה, וכשהוי משקה אין מועיל מה שהוא כלתוך הקדירה, אבל כשסוחט אוכל כל שלתוך הקדירה מותר, והיינו אפי' אי ס"ל דסחיטת אוכלין גם שם סוחט עלה, מ"מ לתוך הקדירה לא מקרי סוחט, והיינו שאם חל ע"ז שם משקה א"כ בוודאי חשיבא סחיטה אף שנכנס לפיו וכדו'. אבל כשאין לזה שם משקה אינו חייב אלא כשזה בצורה של סחיטת משקין, ולא כשזה באופן של הכנסה לתוך אוכלין, דבזה כבר אין לו שם סחיטה כלל, ודו"ק. אלא דבאמת הרי"ף בעצמו פסק לקמן כרב ושמואל דכבשים פטור, ומביא ראי' מהא דתני דבי מנשה דאין חייב אלא על דריכת זיתים וענבים, משום דצריך שם משקה לחייב על סחיטה, וכמש"כ הרשב"א והרא"ש. ולדברי ר"ח אין שייכות בין הא דתני דבי מנשה לבין כבשים ושלקות אלא לגבי שאר פירות, וכמש"כ רש"י דלא מקרי שדורך אלא בזיתים וענבים דדריכתם חשובה, ובשאר פירות מותר, ולגבי תותים ורימונים פטור אבל אסור משום דלא חשוב, ולא דמי כלל לכבשים ושלקות, דהתם ודאי הוי סחיטה דהמשקין חשובין כיון דהוא דבר בפ"ע או משום דצריך לסוחטן, ואף דלא מקרי שם משקה ס"ל לר"ח דלא איכפת לן. ומשום דלדברי ר"ח אין כזה כלל דשם סחיטה עיקרו רק במשקין, ובאמת יתכן בכל דבר ובלבד שזה יהא הוצאת דבר מתוך מה שהוא בלוע בו, אלא שבפירות שזה דבר אחד האוכל ומימיו צריכים אנו לחשיבות של דרך לסוחטו להתייחס לזה כב' דברים שא' בלוע בחבירו, ובכבשים או בגדים א"צ לכל זה, ומה"ט פשוט לו לר"ח דאף דלר' יוחנן חייב אף כשיש לזה שם אוכל, מ"מ יכול לפסוק דבפירות אין חייב אלא בזיתים וענבים, ומאידך בזיתים וענבים אף לתוך האוכל נמי חייב, דכל שהוא חשוב דבר בפנ"ע חייב אף באוכל מתוך אוכל, אבל הרי"ף שהבין שעיקר מהותו של סחיטה זה רק במשקין וכנ"ל סוף סימן ב', וא"כ בוודאי שמסתבר לפרש טעמא דחומר זיתים וענבים משום דחשיב שם משקה טפי משאר פירות. ומעתה פשוט לו להרי"ף דר' יוחנן שחידש דא"צ שם משקה וסגי בסחיטה באופן של משקה, א"כ יחייב גם בכל הפירות דא"צ שם משקה כזיתים וענבים ובלבד שהוא צורת סחיטת משקין, וע"כ פשוט לו שר' יוחנן חולק על דתני דבי מנשה, וא"כ אנן לא קיי"ל כוותיה, ודו"ק.

אולם בתוס' משמע דס"ל דאפי' לר"י לא חשיב סוחט אלא משום דס"ל דמקרי משקה, ולכן אף דהסכימו לר"ח דהלכה כר"י, מ"מ לתוך הקדירה מותר כיון דהוי אוכל, ור"י לא ס"ל דלא חייבה תורה אלא בסחיטת זיתים וענבים, דהא התוס' כתבו דטעם רב ושמואל הוא משום דלא אסרה תורה אלא בזיתים וענבים, ור"י פליג עלייהו וס"ל דבכל גווני מקרי משקה, וכן חזינן דתוס' ס"ל כרש"י לעיל דף קמ"ד דגם בפגעין ופרישין כשסחטן אחשבינהו וחייב. וע' ב"י דכתב דרש"י ותוס' כתבו רק לפי ההו"א, אבל לפי דברי ר"פ לא קיימא כן, אולם המאמ"ר השיג על הב"י דבתוס' בדף י"ט ע"א (ד"ה השום) מבואר דהוא למסקנא, ואפש"ל דזה טעם דר"י דמחייב בכבשים ושלקות דחשיב משקה כסחטן למימיו, וע' פמ"ג סי' רנ"ב א"א י"ט דהביא דברי התוס' דף י"ט ודברי התוס' דכאן דחייב בסחיטת פירות בכוונה לסחוט, והוא כמשנ"ת.

ומעתה נמצאנו למדים ג' שיטות בדעת ר' יוחנן דמחייב בסחיטת כבשים ושלקות: א. דלתו' טעמו דס"ל דחשיב משקה, ולדבריהם וודאי אם סוחט לתוך הקדירה מותר דבכה"ג חשיב אוכל, ושפיר י"ל דס"ל דבפירות אין חייב אלא בזיתים וענבים, דרק אינהו חשיבי משקה. ב. שיטת הרי"ף דלר' יוחנן א"צ שם משקה, ולדידיה אליבא דר' יוחנן חייב בסחיטת כל הפירות, אך מאידך בסוחט לתוך קדירה שרי שאין לו צורת משקה. ג. ודעת ר"ח להיפך ממש, דהן אמנם דס"ל דר' יוחנן א"צ שם משקה, וחייב אף באם יש שם אוכל על הנסחט, ומה"ט מחייב בסוחט לתוך קדירה, אך מאידך ס"ל דלר' יוחנן ג"כ פטור בסחיטת שאר פירות חוץ מזיתים וענבים, ולדינא תו' ור"ח ס"ל דקיי"ל כר"י, ורי"ף לא פסק כר"י.

סימן ד

בגדרי טוחן (לסימן שכ"א)

א. חיתוך וטחינה באוכלים ובעצים

גמ' ע"ד ע"ב: אמר רב פפא האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, ובתוס' ד"ה האי מאן כתבו דדוקא בסילקא שייך טחינה, אבל שאר אוכלין לא. אלא שתוס' לא ביארו במה סילקא עדיף משאר אוכלין, ומה הגדר בין המותר והאסור. ובתוס' הרא"ש הוסיף דהסילקא "דרכה בכך", אבל בשאר אוכלין שרי, והיינו דחיוב טחינה הוא בדבר שדרך לטחון, ולכן בשאר אוכלין שאין דרך לטוחנן לא מקרי טוחן.

וע"פ דברי תוס' הרא"ש מיושב מה שהקשו האחרונים דברי תוס' שהדדי, דכתבו התוס' בדף קי"ד ע"ב גבי קניבת ירק ביוה"כ, וז"ל: ולא דמי להא דאומר בפ' כלל גדול האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, דהתם מיירי כשעושה חתיכות דקות מאד, והכא מיירי בחתיכות גדולות. והקשו האחרונים דמה צריכים תוס' לזה, הא בסוגיין כתבו דרק בסילקא יש טוחן ולא בשאר אוכלין, ומאן לימא דבקניבת ירק מיירי בסילקא. אולם לפי מה שביאר בתוס' הרא"ש אתי שפיר, דהא התם התירו בקניבת ירק משום עגמת נפש, וכמה ראשונים פירשו דהיינו כדי שלא יצטרך להמתין במוצאי יוה"כ עד שיכינו המאכל, ובע"כ מיירי שדרכה בכך לחתוך, דאם אין דרך לחתוך ואוכלים אותו כך מאי עגמ"נ איכא. וכיון דטעם האיסור בסילקא דדרכה בכך, א"כ ה"ה נמי בקניבת ירק דהתם מיבעי לן למיסר,

ולכן הצריכו תוס' לטעם דחותך לחתיכות גדולות.
וברא"ש כתב האי מאן דפרים סילקא - פר"ח עצי דקלים שעומדים כעין נימין, שכשמפרק הנימין יוצר מביניהן כמו קמח דק, ופירוש הגון הוא דומיא דסלית סילתא, ומה שפרש"י דפרים סילקא שמחתך ירקות דק דק - פירוש תמוה הוא, דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק דק אין שייך ביה טחינה. והנה בתה"ד סי' נ"ו ובשה"ג וכן בב"י בסי' שכ"א הבינו בדברי הרא"ש דבדבר מאכל לא שייך כלל טחינה, והיינו דס"ל דגם בסילקא שדרכו בחתיכה, מ"מ באוכל לא שייך טחינה. והדבר צ"ע, דהרא"ש לא ביאר שום טעם אמאי לא שייך טחינה באוכלין. ועיין בק"נ דברי"פ איתא להדיא דפרים סילקא היינו כרש"י דהוא סילקא ממש, וכן הוא בערוך, וכן הוא בר"ח שלפנינו [ועי' בק"נ מה שרצה להגיה].
ועי' בס' תורת רפאל דכתב להגיה ברא"ש כמו דאיתא בר"ח האי מאן דפרים סילקא, פי' כעין כתישה ולא כעין חיתוך חייב משום טוחן, וכן מאן דסלית סילתא פי' עצי דקלים וכו'. והיינו דהר"ח ס"ל דבחיתוך דק לא מקרי טחינה רק בעשיית קמח, וע"ז כתב הרא"ש דפי' הגון הוא, אבל לפירש"י דפי' חיתוך, תמה הרא"ש דחיתוך לא הוי טחינה, והיינו דס"ל דלא שייך טחינה אלא כשהוא דק כמו קמח. ואמנם דבריו נראים אמיתיים, אולם מאן ספין ורקיע לפלוגי על עמודי עולם, תה"ד שה"ג וב"י, דהבינו דברי הרא"ש כפשוטם דבאוכלין לא שייכא טחינה. ומ"מ נראה דגם לדבריהם אפש"ל דמה דתמה הרא"ש דבאוכלין לא שייך טחינה היינו רק בחיתוך, דחיתוך אוכלין לא הוי שום פעולה, אבל בטחינת אוכלין לכעין קמח ודאי שייך טוחן. וכן משמע לשון הרא"ש "דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק", משמע דאם טוחנו שפיר דמי. אלא דלדבריהם יוצא שבמידי דלאו אוכל שייך טחינה אפי' שאינו כעין קמח, וכן משמע ברא"ש בביצה (פ"ד סי' ד') דכתב דביקוע עצים הוי חיוב מלאכה, והיינו טוחן.
והטעם דבעצים מה שעושהו לחתיכות קטנות זה הוא טחינתו, שהוא שינוי בעצם צורתו ותשמישו, גם אי לא הוי קמח, משא"כ באוכלין ליכא שום שינוי צורה ותשמיש בחתיכות גדולות וקטנות. ומצאתי ת"ל בנשמת אדם (כלל י"ז סק"ב) דכתב בפשיטות דזהו כוונת הרא"ש דלא שייך טחינה אלא בעשייה כמין קמח. וכ"כ בס' קובץ על הרמב"ם.
ולפי המבואר דבאוכלין אין שייך למקרי לחיתוך שם טחינה, נמצא דגם אם נגיה ברא"ש כמש"כ בס' תורת רפאל, מ"מ תמיהת הרא"ש מעיקרא היתה רק באוכלין, וכדמשמע ברא"ש בביצה דביקוע עצים שייך טחינה [ועי"ש בס' תורת רפאל דנדחק ליישב דברי הרא"ש בביצה], אמנם רש"י ותוס' ס"ל דגם חיתוך הוי שם טחינה, כיון דדרכו בכך א"כ זהו טחינתו, דלא נאמר בטוחן דצריך שינוי צורה, אלא שדבר שהדרך לטחון אותו שטחינתו זהו האופן שבו מכשירו לתשמישו, זהו חשיבותו לחייב על טחינתו, ולפי דברי תוס' אפשר דדבר שאין דרכו לטחון אף אם יעשהו כמין קמח לא הוי טחינה, כיון דמעיקרא אוכל והשתא אוכל.

ב. שיטת הרמב"ם דאין חייב רק במחתך כדי לבשלו

כתב הרמב"ם בפ"ז ה"ה המחתך הירק מעט [מעט (כ"ה ברמב"ם דפוס פרנקל)] לבשלו הרי זה חייב, וכ"כ בפכ"א הי"ח המחתך את הירק דק דק כדי לבשלו הר"ז תולדת טוחן וחייב, וכתב הכ"מ וכ"כ בב"י דדוקא כדי לבשלו חייב, והוסיף דאפשר דאם אינו חותך לבשלו מותר, ואפי' איסור דרבנן לית בהו דאין דרך טחינה בכך.
והנה בעו"ש מצדד דהא דכתב כדי לבשלו הוא שיעור גודל שראוי לבישול, אלא דתמה מדוע הרמב"ם לא כתב כן בפ"ח הט"ז, דאם הוא שיעור הא כל דיני השיעורים כתב הרמב"ם בפ"ח ובפ"ט, וכתב זאת בפ"ז שכתב כשהזכיר דוגמא של תולדה, ובפכ"א לבאר איסורי דרבנן שנובעים מזה, וע"כ צ"ל שתנאי זה דכדי לבשלו הוא תנאי בעצם חיוב הטחינה, ולכן שפיר שייך לכתוב זאת בפ"ז דשם מבאר ענין דמיון תולדה לאב, מש"ה נקט דאם חותכו כדי לבשלו אז הוא דומה לאב, אף שאין זו פעולה לתקן לאכילה כמו בקמח שהטחינה היא לצורך אפיה, ועל דרך זו כתב בפכ"א לבאר מהו חיוב ומהו רק מדרבנן.
ונראה דזו כוונת הרמב"ם בפרק כ"א הי"ח שכתב: "המחתך את הירק דק דק כדי לבשלו הרי זה תולדת טוחן וחייב, לפיכך אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני דקה בין גסה מפני שנראה כטוחן, אבל מחתכין את הדלועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים, שאין טחינה בפירות". והיינו דמה שעושהו אוכל ע"י טחינתו לאו שם טחינה ע"ז אלא תיקון אוכלא. ועי' תשו' הרשב"א ח"ד סי' ע"ה ובאו"ז מלאכת טוחן דהקשו על הרמב"ם מש"כ דאין טוחן בפירות, וכתבו דדבריו סתרי אהדדי, דהא כתב דיש טחינה בחרובין בעלמא, וכן הקשו המ"מ והכ"מ דהלא עיקר טחינה היא בפירות כמו בשחת וחרובין, ולכן המ"מ נקט לעיקר את הגירסא שאין טחינה אלא בפירות. והנלע"ד כתבתי.
ונמצא דמקורו של הרמב"ם דרק כדי לבשלו חייב, הוא מגמ' זו דמחתכין את הדלועין לפני הבהמה (שבת דף קנ"ו), וכן מהא דקניבת ירק דדף קי"ד דהתירו לחתוך ביוה"כ, ועי' ברמב"ם פ"א ה"ג משביתת עשור דמשמע מדבריו דע"י החיתוך מתקנו לאכילה, ואינו מפרש כרש"י דהוא כדי לבשלו. [ובמ"מ שם כתב דע"כ קניבת ירק מיירי בחתיכות גדולות, וכמש"כ תוס' שם, והיינו דהמ"מ מפרש כרש"י דהקניבה היא כדי לבשלו, לכן ע"כ צריך לפרש דההיתר בקניבת ירק הוא בחתיכות גדולות, אבל אם נאמר דקניבת ירק הוא לצורך אכילה, תו אין צריך להא דהמ"מ, דהא דעת הרמב"ם דרק כדי לבשלו חייב].
ונראה דהביאור הוא דכל אשווי אוכלא ליכא שם טחינה ע"ז, ולית בזה חשיבות מלאכה, וכמו דחזינן בכמה דברים דאין דישה אלא בג"ק, ואין בקולף משום דש כדאיתא בגמ' ביצה דף י"ג, ומפרש שם הר"ח משום דהוי תיקוני אוכלא ולא הוי מלאכת מחשבת, והיינו דחז"ל קבעו בכל דבר את חשיבות המלאכה, ובטחינה חשיבות המלאכה היא בכדי לבשלו, דאל"ה הוי בכלל תיקוני אוכלא ולאו מלאכת מחשבת הוי, אמנם במתכת ובעצים אין תנאי כדי לבשלו כיון דלאו תיקוני אוכל הוא, ושפיר הוי מלאכה חשובה, ואכמ"ל.
[שו"ר במרכה"מ שכתב כעין זה, עי"ש באורך מה שתלה זה בפלוגתא דר"י ור"ה במטרח באוכלא ואשווי אוכלא. ומה שכתב הרמב"ם שם לפיכך אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה בין גסה, היינו דכיון דראויין בין כך לאכילה נראה כחותך כדי לתת בתבשיל וכדו', שבכה"ג חייב חטאת, וה"נ אסור מדרבנן דמחזי כחותך כדי לבשל. ועוד אפשר לומר דהא דכתב הרמב"ם דאין טחינה בפירות, קאי גם על חרובין ושחת, והולך ומבאר דמטעם זה אין חיוב טוחן גמור דבשחת וחרובין, אלא דכיון דהוי מיטרח באוכלא גזרינן אטו כדי לבשלו, משא"כ באשווי אוכלא [דלועין ונבילה] לא גזרינן משום צורך אכילת בהמה, וכדאיתא בגמ' קנ"ה אליבא דר"י דמטרח באוכלא לא טרחינן, ומבאר הרמב"ם דהוא משום נראה כטוחן, משא"כ באשווי אוכל לא גזרו, וכדאיתא בגמ' בכמה דברים שלא גזרו לצורך אכילה כגון קמח קלי לתקן לאכילה ובמורסן לפני בהמה, ואף דהתם בעי שינוי היינו דהתם נראה כלישה גמורה, משא"כ הכא לא יטעו כל כך].
[ועי' באו"ז דהביא בשם רב יוסף דכתב דהא דאסור לפרום סילקא, משום דאינו דרך אכילתן, אבל במידי דכך דרך אכילתן מותר לכתחילה, ולכאורה הוא כמשנ"ת בשיטת הרמב"ם דכל שעושה תיקון לאכילה לאו טוחן הוא].
והנה החזו"א (בסי' נ"ז) כתב בדעת הרמב"ם דאף דחיוב טחינה בירקות הוא רק כדי לבשל, אבל מ"מ איסור יש בזה, וכתב דכן מבואר ברמב"ם פכ"א הי"ג דהתיר שחיקת הריפות בעץ הפרור משום דאין מחוסרין רק שחיקה, דמשמע דאם מחוסרין דיכה אסור אפי' ע"מ לאכול, ועדיפא הו"ל להביא מהא דאיתא ברמב"ם שם ה"כ הצריך לדוך פלפלים וכיו"ב ליתן לתוך המאכל בשבת, ה"ז כותש ביד הסכין ובקערה, אבל לא במכתשת מפני שהוא טוחן, ומשמע דהוא איסור דאורייתא, וכ"כ במ"ב סקכ"ג.
אולם נראה דודאי שחיקת פלפלין כדי לתתן לתוך מאכל לא מקרי תיקוני אוכלא, דרק אם אוכל דבר זה בפ"ע מיקרי תיקונא אוכלא, אבל כשחותכו כדי לערבו במאכל נידון כמו כדי לבשלו [ומשום שלאחר החיתוך אינו עומד לאכול כמות שהוא בפנ"ע, וא"כ אין מעשה שלו נחשב הכשרת האוכל, אלא יצירת דבר שאתו אח"כ מייצרים מאכל], וק"ל. וכן מצאתי להגר"ז בסי' שכ"א ס"ז דכתב דאסור בזה לאכול מיד שאין דרך לאכלם אלא ע"י תערובות, עי"ש. [וזה דלא כמש"כ בשעה"צ אות ל' דמותר לחתוך פלפלין כדי לאכול מיד. ויעוי' מש"כ שם בגליון (נדפס באליבא דהלכתא)]. א"כ שחיקת הריפות נמי כיון דהוא במעשה תבשיל, ואינו לאכול כמות שהוא, הוי כמו כדי לבשל, והיינו כמו שביארנו דהיתרא דהרמב"ם הוא תיקוני אוכלא.

ג. טחינת דבר הנאכל חי

כתב הכ"מ בפ"ז ה"ה בשם הרמ"ך דדבר שאוכלין אותו חי אין חייב משום טוחן, ובכ"מ בפכ"א הי"ח כתב דאפשר דדעת הרמב"ם דכל שהוא כדי לבשלו אף שיכולים לאוכלו חי יש בזה משום טוחן. ולכאורה גם הרמ"ך יסבור כן, דהא איתא בגמ' דחייב על סילקא, והא סילקא נאכל חי כדאיתא בעירובין (כח.) דמערבין בסילקא דראוי לאוכלן חיין. אלא דכוונתו כמש"כ בחי' הר"ן (דף ע"ד) וז"ל: כתב הרא"ה ז"ל דוקא סילקא שהוא מחוסר הכשר אחר דהיינו בישול, ולאפוקי פת וכל דבר הראוי לאכילה דלא מחוסר הכשר אחר דמותר, דאוכלא דאפרת, וכ"כ בעל התרומה דמותר לחתוך בצלים בשבת בין ביד בסכין כיון דנאכל כמות שהוא, והכין איתא בירושלמי, עכ"ל הר"ן. וביאור דבריו כמשנ"ת ברמב"ם, דדוקא כשחותך לצורך הכשר אחר אז הוי שם טחינה, משא"כ כשמתקנו לאכילה לאו בכלל טחינה הוא, וגם כוונת הרמ"ך הוא כן, וכ"כ בס' תורת רפאל [וכתב שם דאפשר דגם כוונת התוס' הוא כן דדוקא סילקא דדרך לחתכן לצורך בישול, ובאמת כ"ה בחי' הריטב"א החדשים (בדף ע"ד ע"ב) בשם ר"י].
והנה הרמ"ך שם כתב דהו"ל לרמב"ם לפרש דוקא ירק שאינו נאכל חי, אבל הנאכל חי כגון שום וכיו"ב מותר לחתכו כמו הפת, כי היכי דלא תיקשי ליה יוה"כ שמותר בקניבת ירק, וצ"ע, עכ"ל. ולפי המבואר אין כוונת הרמ"ך לחלוק על הרמב"ם, אלא דהקשה אמאי לא כתב כן בהדיא, וכ"מ מלשונו "כי היכי דלא תקשי מקניבת ירק", והיינו שאם היה מפרש כן להדיא לא היו מקשים עליו מקניבת ירק, אבל וודאי הרמב"ם עצמו ג"כ סובר כן, וכמש"כ לעיל דהרמב"ם מפרש דההיתר בקניבת ירק, דהוא לצורך תיקון לאכילה, ומזה מוכח דכל שאינו לצורך בישול ליכא משום טוחן. ועי' מאירי (דף קי"ד) דג"כ כתב דתלוי אם הוא לצורך בישול או לצורך אכילה, ועי"ש מש"כ דבקניבת ירק מיירי דכבר מבושל, עי"ש.
ולפי"ז נמצא דשיטת הרמב"ם לאו יחידאה הוא, דכ"ה דעת ר"י המובא בריטב"א ודעת הרא"ה ובעה"ת וחי' הר"ן והרמ"ך והמאירי, דרק אם צריך תיקון נוסף כגון בישול אז מקרי טוחן, ולא כאשר מתקנו לאכילה וא"צ עוד תיקון. [ולכאורה כן משמע מתשו' הרשב"א (המובא להלן אות ה') דכתב כל שדרך לחתכו לצורך בישול, אולם ליכא למימר הכי, דא"כ אמאי הצריך הרשב"א להיתר של דרך אכילה, וממילא ההיתר רק בסמוך לסעודה, והא כל לצורך בישול לאו דרך אכילה הוא, וכשאינו לצורך בישול מותר בכל גווני, אלא בע"כ עיקר כוונתו דדרך לחתכו, ודיבר בהווה כגון לצורך בישול].

ד. טחינה שלא בגידו"ק (וביאור ד' התרוה"ד)

אולם חזינן לתה"ד סי' נ"ו דאף דכתב דהרמב"ם ס"ל כהתוס' דאין טחינה באוכלין, מ"מ הביא מהגה"מ בשם הרא"ם שחולק וסובר דאסור לפרר פירות לפירורים דקים, וכן הביא ראיה ממרדכי שג"כ חולק, דכתב דמותר לפרר לחם משום דאין טוחן אחר טוחן, משמע הא לא"ה שייך טחינה בלחם ואע"ג דהוא אוכל, ובא"ז כתב נמי דיש טחינה בפירות. וכתב שם עוד התרוה"ד וז"ל: מ"מ נראה דבבשר מבושל או צלי כ"ע מודו דשרי, ולא דמי לעצים ופירות דהוי גידולו מן הארץ, ויש במינם טחינה כגון תבואה וקטניות, ואף למ"ד יש עימור שלא בג"ק, מ"מ י"ל דלענין טחינת אוכלים דבלא"ה לא שייך טחינה כולי האי כמש"כ בתוס', וכ"כ האשר"י דהוא תמוה איך שייך טחינה באוכלין, א"כ נוכל לומר דאף הסוברים דיש טחינה באוכלין, מ"מ דוקא בגידו"ק דשייך בהם טחינה, דכל כמה דאפשר לומר דבהך מילתא מודו אלו לאלו אמרינן הכי, אמנם אין נראה להתיר לחתוך בשר חי דק דק לצורך עופות להאכילן, דהואיל ואין הבשר כך ראוי לאכילה אלא לכוס אותו דלאו כאורחיה, איכא למימר דהא דהתירו תוס' לטחון אוכלין היינו משום דא"צ טחינה, דאי בעי אכיל ליה כמו שהוא שלם, והיה לועסו בין שיניו, אבל אי לאו האי טעמא לא, משא"כ בבשר מבושל וצלי מותר לטחון אף למי שאין יכול ללועסו כך, דאזלינן בתר רובא דעלמא, משא"כ בבשר חי דלא חזי לשום אדם ולכך אין להתיר, ותו דיש לנו ליגע ביה משום אשוויי אוכלא לבהמה ומשום מטרח אוכלין לבהמה, כההיא דמי שהחשיך, וצ"ע, עכ"ד תה"ד.
ומדברי תה"ד נראה שהוא מסתפק במש"כ התוס' דאין טחינה באוכלין, האם ההיתר הוא משום דלאו דרכו בטחינה, או משום דאין פועל כלל בטחינה, והיינו כמש"כ בריש דברינו דאין שום שינוי בטחינתו אם הוי חתיכות גדולות או קטנות, ולכן היכא דהוא פועל שיהא ראוי לאכילה מקרי טחינה, וכל ההיתר בבשר צלי ומבושל הוא רק מדברי התוס' [אלא שלא מצא סתירה מפורשת משאר הראשונים], ולהכי אם נאמר שדברי התוס' הם רק בראוי לאכול כך, שוב לא התיר שום טחינה בבשר אף בבשר הראוי לאכול כך. וכן חזינן מדכתב דמסתברא דגם שאר הראשונים יסברו דאין טחינה שלא בגדו"ק כדי שישוו עם התוס', אף דלכאורה הרי אם טעמם מצד שאין טחינה שלא בגידו"ק, א"כ לכאורה לא שייך לחלק כדבריהם בין ראוי לאכול כך או לא, ואיך בא לחלק גם אליבא דידהו בין ב' מיני בשר, אלא בע"כ דכל דלא חזינן דהתוס' התירו לא רצה להתיר, דבאמת עיקר ההיתר שלו עפ"י תו' כל שלא מצא להדיא מי שחולק ע"ז, אך מה שתו' לא התירו אינו מתיר, דמה"ת ששאר ראשונים יתירו, דלא אשכחן ד"ז בדבריהם להדיא, ובאמת שרק לפי סברא ראשונה שלו שהתו' מתירים כל בשר, היה לו להשוות שאר שיטות עם התו', ומטעם דאין טחינה שלא בגידו"ק, אך לפי סברא שניה שלו שהתו' מחלקים בין מיני בשר, א"כ באמת לא נוכל להשוות דעת הראשונים עם התו', ונצטרך לומר דהם מחייבים בכל גווני, דאין לנו לומר שיסברו דאין טחינה שלא בגידו"ק, ויקילו יותר ממה שמצאנו בתו'. וכל דבריו להשוות שאר ראשונים עם תו' זה לפי סברא ראשונה, ונמצא שנסתפק בדעת תו' בחיתוך בשר לצורך עופות, ומזה נסתעף ספק לפי שאר ראשונים בכל חיתוך בשר, והוא נשאר בצ"ע בכ"ז, עי"ש.
אמנם בדברי הרמב"ם מבואר דאף דאין ראוי לאכול כך מותר, דהא מתיר בחיתוך דלועין, ובגמ' מבואר דאינם ראויים לאכול בלא חתיכה, ומש"ה הוי אשווי אוכלא, כל שעכ"פ לאחר החיתוך ראוי ועומד לאכלו בפנ"ע וכנ"ל. ועי' ט"ז סי' שכ"ד סק"ד דתמה על תה"ד מאי ס"ד לאסור בזה משום טוחן, הא מפורש ברמב"ם דמותר. וד' התרוה"ד שלא מצא מקור להקל רק מתו', וגם אליבא דידהו נסתפק, צ"ע.
ומדברי התה"ד מבואר ג"כ דליכא נ"מ בין חיתוך לטחינה כמו קמח, דהא עוסק בחיתוך בשר, ודן דאין טחינה שלא בגדו"ק כמו עימור, וש"מ דבלא"ה אסור אפילו שזה רק חיתוך ולא טחינה, ומאידך כשהתרנו התרנו אפילו טחינה ממש.

ה. היתר טחינה לאלתר [וביאור שיטת הרשב"א בסוגיין]

כתב הרשב"א בתשובה [ח"ד סי' ע"ה, והביאו בקצרה הר"ן בפ' כלל גדול] וז"ל: מסתברא דהא דפרים סילקא דוקא במחתך דק דק כדי לאוכלו למחר או אפי' לבו ביום ולאחר שעה, לפי שדרכו של סילקא לחתכו דק דק בשעת בישולו, וכל שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה חייב, אבל לאכלו מיד מותר, שלא אסרו על האדם לאכול מאכלו חתיכות קטנות או גדולות, וכענין שאמרו לענין בורר היו לפניו ב' מיני אוכלין וכו', וה"נ דכוותיה היא. ומביא ראיה מהירושלמי דמותר מלאכות כדי לאכלו מיד היכא שהוא דרך אכילה, דאיתא בירושלמי האי מאן דמפריך ראש של שום חייב משום דש, כדמבחר בקליפותיה חייב משום בורר, כי שחיק במדוכתיה חייב משום טוחן, כדיהיב משקה חייב משום לש, גמר מלאכתו משום מכה בפטיש. הנה מבואר מירושלמי דחייב משום דש [נראה דצ"ל משום 'לש', דבגמ' שלנו ליכא ראיה לגבי דש] ומשום מכה בפטיש, ואילו לאכול לאלתר כבר התירו בגמ' בפ' תולין (קמ.) חרדל שלשו מע"ש, למחר ממחו בין ביד בין בכלי, והלכך אף לפרר לתרנגולים שמזונותם עליך להאכילם מותר, דשווי אוכלא משוינן, עכ"ד.
ומבואר מדברי הרשב"א דההיתר לטחון לאכול לאלתר משום דהוא דרך אכילה, וכתב הגר"א (סי' שכ"א סי"ב) דמקורו של הרשב"א הוא מהא דדף קנ"ה דאין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה, וקאמר בגמ' דאסור משום מטרח באוכלא, הא לאו הכי שרי. ועי"ש בדברי השואל ברשב"א שלמד נמי מהא דמחתכין הדלועין, דמשמע דגם חתיכות קטנות, ומשום דהוי שיווי אוכלא, וכן מסיים הרשב"א דכל שיווי אוכלא משוינן, ומשמע קצת דלכן נמי לא הוי טוחן. והיינו דאף דהרשב"א פליג שם בתשו' על הרמב"ם שכתב דאין טחינה בפירות, וס"ל דיש טחינה בפירות, וההיתר בדילועין הוא משום דהוי אשווי אוכלא, ובשחת ובחרובין אסור מדרבנן משום מיטרח באוכלא, ולא משום טחינה, והיינו דהרשב"א ס"ל דכל דבר שדרכו לחתכו הוי מלאכת טחינה, אלא דהיכא דהוא לאלתר הוי דרך אכילה ולא הוי בכלל מלאכה, והיינו מה דאיתא בגמ' "אשווי אוכלא", והכוונה שזה דרך אכילה, אבל הרמב"ם ס"ל כיון דלא נאמר בגמ' דדוקא לאלתר מותר כמי שאמרו גבי בורר, משמע דלגבי טוחן כל שהוא תיקון האוכל [ולא תיקון לבישול] לא מחשב בזה מלאכת טחינה, ושאני מבורר, דבורר שייך גם בתיקון אוכלים וכדאיתא בגמ' היו לפניו שני מיני אוכלים, וכמש"כ הרמב"ם בפ"ח הי"ב, משא"כ בטוחן לא חשיב מלאכה כלל בתיקון האוכל.
ונמצינו למדים בין מדברי הרשב"א דמתיר רק כדי לאכול מיד, ובין מדברי הרמב"ם דמתיר באוכלין אפי' לאחר זמן, דאין ההיתר דוקא בחיתוך אלא ה"ה טחינה ממש כמין קמח, דמדברי הרמב"ם דכתב דאין טחינה בפירות משמע דאין טחינה כלל בדבר שהוא אוכל, וכן מדברי הרשב"א דהוכיח מהא דאין מרסקין החרובין, וריסוק משמע דהוא טפי מחיתוך, ומיהו רש"י פי' בדף קנ"ה ע"א (ד"ה אין מרסקין) דריסוק היינו חיתוך, וכ"כ בבהגר"א סי' שכ"א סי"ב, אולם עיי"ש במ"א סקי"ד דמפרש דריסוק הוי יותר מחיתוך.
וכן משמע מתשו' הריב"ש סי' קפ"ד [והביאו בשו"ע סי' שכ"א] דכתב דאסור לגרור גבינה במורג חרוץ שקורין ראליו (-רי"ב אייזי"ן), עיי"ש

בדבר השואל דדמי לטחינה ממש, וכתב דאף לדברי הרשב"א שמתיר בלאלתר ואפי' בסכין, היינו משום שהוא כלי שאינו מיוחד לטחינה, אבל במורג חרוץ שהוא מיוחד לטחינה זו הרי היא כנפה וכברה. ומבואר בדבריו דהא דאסר במורג חרוץ היינו משום דהוי כלי מיוחד, והוי כנפה וכברה, וכתבלין במכתשת, אבל משום דהוא נטחן ממש כמו קמח שפיר יש היתר לדעת הרשב"א גם בזה. וכ"מ מדברי תה"ד (לעיל סוף אות ג'), דאי אין טחינה שלא בגדו"ק אין נפ"מ בין חיתוך לטחינה.

ולפי הרשב"א צריך ליישב הא דאיתא בתוספתא אין מרסקין גרוגרות וחרובין לפני זקנים, והרמ"א מביאו בס' שכ"א סי"ב, וצ"ל דמיירי בלאחר זמן, וכדמשמע ברמ"א שם דכתב וכל זה לא מיירי אלא בחותך ומניח. [ועיין להלן סק"ז באורך].

וליכא למימר דהאיסור הוא משום אטרוחי באוכלא, דהא דוקא לבהמה אסרינן מטרח באוכלא ולא באדם [והא דאיתא בתוספתא 'לפני' זקנים, דמשמע דהוא לאלתר, צ"ל דלא גריס הרשב"א בתוספתא תיבת 'לפני', או דמפרש דלפני היינו לצורך זקנים, וע' לקמן אות ו' בשם החזו"א]. עוד י"ל לפי הרמב"ם דאסר בחרובין לפני בהמה משום דמחזי כטוחן, ונתבאר לעיל (אות א') דהטעם דאסרינן משום דכיון דראוי לאכילה בלא"ה מחזי כמחתכו ע"מ לבשלו או תיקון אחר [או משום עובדין דחול], וא"כ גם בחרובין לפני זקנים אסור מדרבנן, אבל לדברי הרשב"א שהתיר גם בדברים שראויים לאכילה בלא"ה כגבינה, בע"כ צ"ל דמיירי בלאחר זמן.

ו. ביאור הכרעת השו"ע והרמ"א בענין טחינה באוכלין ושלא בגידו"ק

בשו"ע סי' שכ"א ס"ט הביא דברי התה"ד דמותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק דק בסכין, וברמ"א כתב אבל אסור לחתוך דק דק בשר חי לפני עופות, הואיל ואין יכולין לאכלו בלא חיתוך קמשוני לה אוכל. ובמגא"ס סק"י כתב דטעם המחבר דמותר, הוא משום דהוי אוכל דלא הוי טוחן, ואף למ"ד דיש טחינה באוכלים מותר משום דאין טחינה שלא בגידו"ק, וכמשכ"ב בתה"ד, וכ"כ במ"ב סקל"א, וע' מ"א שם שמביא מש"ג דבהמה מקרי גידו"ק. והמ"ב שם כלל בזה, וכתב דאף אם בהמה הוי גידו"ק מותר, כיון דיש פוסקים דאין טחינה באוכלין, והיינו דהמחבר לא סמך עצמו על אין טחינה שלא בגידו"ק אלא בצירוף דאין טחינה באוכלין, דבאמת כן הוא דעת הרבה ראשונים התוס' והרא"ש והרמב"ם, ומוכרחים לפרש דהוא בצירוף דהא המ"א והמ"ב מפרשים דברי הרמ"א דאסר בבשר חי משום טחינה, והיינו כמש"כ התה"ד דאפשר דלא התיר התוס' באוכלין אלא בראוי לאכילה קודם הטחינה, ולכן צריכים לפרש דעת המחבר רק בצירוף הא דאין טחינה באוכלים, ולכן בבשר חי דליכא טעם זה אסור, דאילו היה טעם השו"ע מצד אין טחינה שלא בגידו"ק לחוד, לא היה מקום לחומרת הרמ"א בבשר חי, ובהכרח דעל זה לחוד לא סמכינן וכמש"כ.

אבל הט"ז סק"ח ובבהגר"א כתבו בטעם השו"ע רק מפני שאין טחינה אלא בגידו"ק, משום דס"ל דמש"כ התה"ד בטעם האיסור בבשר חי כיון דכעת אינו ראוי לאכילה מקרי טחינה, אינו אלא הו"א, ולבסוף לא סמך על טעם זה לאסור אלא מטעם דיש בזה משום אשוויי אוכלא ומדרבנן, כמש"כ הגר"א ונתיב חיים דהא דאסר הרמ"א בשר חי הוא משום אשוויי אוכלא, ובאמת הט"ז לשיטתו בס' שכ"ד סק"ד והגר"א שם בס' שכ"א תמהו על דברי הרמ"א דהא אנן קיי"ל אשוויי אוכלא משוינן.

ולכאורה נראה בע"כ דהא דהתיר המחבר בשר צלי, אינו רק משום דאין טחינה בגידו"ק אלא בצירוף דהוי אוכלין, ובצירוף ג"כ טעם הרא"ש והר"ח דאין טחינה בחיתוך אוכל דק אלא בכמין קמח, וכמש"כ לעיל (אות א') בביאור דעת הר"ח והרא"ש [ועי' או"ז מלאכת טוחן דכ"כ בדעת הר"ח].

דהנה בסעיף י' כתב בשו"ע את דברי הריב"ש דאסור לגרור גבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות שקורין ראלי"ו, והיינו דס"ל להריב"ש דאין בזה את היתר דהרשב"א דלאכול לאלתר, דכל היתר זה היינו דוקא בסכין דמיקרי דרך אכילתו, אבל ברי"ב אייזי"ן הוי כנפה וכברה בבורר דאין מועיל לאלתר, וצ"ל דהריב"ש לא ס"ל דאין טחינה שלא בגידו"ק, או דס"ל כהש"ג דבהמה הוי ג"ק [וכה"ג כתבו הרמב"ן והרשב"א בדף צ"ה לגבי דישה עי"ש], דאי ס"ל כן היה מותר לגרור גבינה. ומעתה צ"ע בפסקי המחבר, אמאי פסק כהריב"ש, והא פסק בס"ט דאין טחינה שלא בגדו"ק כהתה"ד, ואף אם נאמר דהתם הוא בצירוף טעם השני דראוי לאכילה [כמש"כ המ"א והא"ר והמ"ב], הא בגבינה נמי ראוי לאכילה כך, אלא בע"כ דעד כאן לא התיר אלא בבשר צלי דהוא רק חיתוך בעלמא, ובזה אין שום פוסק דס"ל דיש בזה טחינה [כל אחד לפי טעמו], משא"כ בטחינה כמין קמח דדעת הר"ח והרא"ש דיש בזה טחינה, ואף דאפשר דהם ס"ל לאסור רק בגידו"ק, מ"מ חזינן דהריב"ש אסר בריי"ב אייזי"ן שנטחן כמו קמח, ולא סמך להתיר משום דלא סגי באין טחינה שלא בגידו"ק.

אמנם בבהגר"א כתב דהטעם לאסור את גירור הגבינה משום דהוי כפלפלין ברחיים שלהן וכנ"ל, והיינו משום עובדא דחול, ואזיל לטעמיה דפירש בבהגר"א בסעיף ז' על הא דהצריכו הרמב"ם והמחבר לגבי לדוך פלפלין בקתא דסכינא, ובקערה ולא במכתשת כמ"ש הט"ז, וכתב שם הגר"א דלמד זה הרמב"ם ממ"ש בסוף פ"ב דיו"ט אין שוחקין את הפלפלין ברחיים שלהן, ופי' התוס' משום עובדין דחול, ובשבת הוי מכתשת נמי עובדא דחול, עי"ש, וא"כ הכא נמי אסר משום עובדא דחול. ומש"כ הגר"א עוד בסעיף י' דדברי הריב"ש הם אף להרשב"א דהתיר לאלתר, היינו דוקא ביד כמו בורר בכלי שאינו מיוחד לכך, אבל מורג חרוץ שמיוחד לכך הוי כנפה וכברה, ומשמע דס"ל דהוא מטעם דהוי טחינה ממש [ולא עובדין דחול], בע"כ כוונתו דאם לאלתר הוי דרך אכילה לא היה שייך בזה משום עובדין דחול, ובע"כ צ"ל כן, דהא הגר"א כתב בדעת המחבר בסעיף ט' בחיתוך הבשר, דס"ל דאין טחינה דלא בגידו"ק, אלא בע"כ דכאן אסר משום עובדין דחול, אף דליכא טחינה שלא בגידו"ק, אלא שלכאורה צ"ע, דאם על היתר שלא בגידו"ק שייך לומר דמ"מ במורג חרוץ אסור משום עובדין דחול, א"כ נימא הכי גם להרשב"א, ואמאי צריך לדמותו לבורר בכלי, וצ"ע. וצ"ל דשאני ההיתר של הרשב"א בלאכול מיד דלית ביה משום עובדין דחול, משא"כ בהיתר של אין טחינה שלא בגידו"ק, דמ"מ בכלי המיוחד הוי עובדין דחול, דבדרך אכילה כיון דהותר עצם הטחינה לא שייך עובדין דחול, דכיון שדרך אכילה מוריד את הטוחן שאין כאן שם טחינה כלל, כ"ש שהוא מוריד את העובדין דחול דמחזי כטוחן, וממילא הוצרך לומר דבמורג חרוץ לא מיקרי דרך אכילה, וכדחזינן לגבי בורר לאלתר בנפה דאסור, משא"כ בשלא גידו"ק דהוא היתר משום דלא נאמר בזה טחינה, מ"מ בכלי מיוחד מחזי כטוחן, דסוכ"ס זה טוחן אלא שהתורה פטרתו, וחזי"ל אסרוהו כשהוא באופן של עובדין דחול.

ויעוין במחה"ש דג"כ מפרש בדברי המ"א דהאיסור בגירור גבינה הוא משום עובדין דחול, ומביא בשם התו"ש דמקשה אמאי פסק הרמ"א בס' תק"ד דביו"ט מותר לגרר הגבינה במגירה, ומבאר מחה"ש קושיתו דבע"כ ליכא לפרש כאן הטעם משום טחינה, וא"כ ביו"ט מותר טחינה משום אוכל נפש, דהא המחבר פסק דאין טחינה שלא בגידו"ק, ובע"כ הטעם לאסור בגבינה משום עובדין דחול וכמש"כ, והריב"ש עצמו מסתפק דאפשר דאסור גם ביו"ט משום עובדין דחול, וא"כ קשה אמאי פסק הרמ"א בס' תק"ד דביו"ט מותר ע"י שינוי, הא משום עובדין דחול גם ביו"ט אסור גם ע"י שינוי, ועי' במחה"ש מה שמביא מהתו"ש דנדחק ליישב.

אמנם הגר"א ז"ל יישב ד"ז, דהגר"א כתב בס"ז דאף דביו"ט מותר לכתוש במכתשת מלח ותבלין, ולית ביה משום עובדין דחול, מ"מ בשבת הוי עובדין דחול [אף דלא יהיה טוחן כגון ע"י שינוי דקתא דסכינא], ומקורו בדברי הריב"ש עצמו דכתב דאפשר דביו"ט נמי אסור משום עובדין דחול, ומיהו כתב דאפשר דביו"ט הוי עובדין דחול רק בפלפלין ברחיים שלהן, דנראה כטוחן לימים הרבה, ובזה אסור ביו"ט, משא"כ במורג חרוץ אין דרך לגרר לימים הרבה, וזה רק ביו"ט דליומו הותר משום אוכל נפש, וא"כ לא הוי עובדין דחול רק בכלי שדרך לימים הרבה, אכל בשבת גם במכתשת שהדרך לטחון ליומו מ"מ הוי עובדין דחול. וא"כ שפיר מיושב, דשפיר אסר כאן השו"ע במורג חרוץ בשבת אף דליכא טחינה, והיינו משום עובדין דחול, משא"כ ביו"ט לא הוי עובדין דחול במורג חרוץ כיון דאין דרך לטחון בזה לימים הרבה, וא"ש היטב.

ומיהו עדיין צ"ע דאם אין בגבינה משום טחינה, אמאי בעי הרמ"א בס' תק"ד במורג חרוץ שינוי, דבביצה (דף י"ד ע"א ובתוס' שם) מבואר דדברים דיש בהם טחינה אלא דביו"ט הותר לצורך אוכל נפש, בעי שינוי היכא דיכול לעשות מאתמול, ואם נימא דבגבינה ליכא טחינה משום דאין טחינה שלא בגידו"ק, ומשום עובדין דחול בע"כ לית בזה [דאל"כ לא הותר ביו"ט ע"י שינוי], וא"כ אמאי בעי שינוי, ולהדיא כתב הרמ"א שם דבלחם דאין טוחן אחר טוחן לא בעי שינוי, חזינן דהיכא דליכא משום טוחן לא בעי שינוי [וכל היכא דלא הוי עובדין דחול דנראה כטוחן לימים הרבה מותר], ובע"כ צריך לומר דהרמ"א חשש בזה לדעת הריב"ש דיש בזה משום טחינה, ולכן ביו"ט בעי שינוי אף דלא הוי עובדין דחול, וכמש"כ דכיון דהוי טחינה כקמח, אף הר"ח והרא"ש ס"ל דיש בזה משום טחינה, ואפשר דגם התוס' מודי לזה, ולכן אסר ביו"ט והתיר רק ע"י שינוי.

ז. ביאור התוספתא דאין מרסקין לפני הזקנים [ובענין טחינה גמורה באוכלין לאלתר]

ובהיתר דמיד משמע מדברי הרמ"א דהותר בכל גוונא, לא מבעיא בגדו"ק אלא אפשר דאף דבטחינה כקמח, כיון דלא מצינו להדיא בראשונים דפליגי ע"ז. ומהרמב"ם מבואר רק להקל יותר, דבאופן שהוא משוהו לאוכל מותר אף שאינו לאלתר. ובזה לא קיי"ל כוותיה, דעיין בשו"ע סי"ב דכתב בסתם דאסור לחתוך ירק דק דק, כתב המ"ב סקל"ח בשם האחרונים דמשמע דאף אם הוי ראוי לאכילה כך אסור כיון שהוא גידו"ק, וכ"כ המ"א (סי' שכ"א סק"י) דאסור.

והנה המחבר לא הזכיר את ההיתר של הרשב"א לאכול לאלתר, אולם ע' בב"י דמתיר להלכה לחתוך ירק דק כדי לאכול לאלתר, בצירוף דעת כל ראשונים דלית בזה משום טוחן, אמנם כתב שם דראוי להחמיר לחתוך חתיכות קצת גדולות, והביאו המ"ב סקמ"ה, אולם הרמ"א פסק כהרשב"א דמותר לאכול מיד, ומשמע דאפי' חתיכות קטנות.

והנה החזו"א (סי' נ"ז ד"ה ואמנם) הקשה מהא דתניא דאין מרסקין דבילה לפני הזקנים, דמבואר מלשון לפני דמיירי לאלתר ובכ"ז אסור, ולכן כתב דע"כ לא התיר הרשב"א אלא בחיתוך דק דק, כיון דעיקר החיתוך הוא דרך אכילה אין חילוק בין חתיכות קטנות או גדולות בחיתוך, אבל בריסוק דהוי כתישה כמעשה טחינה אין זו דרך אכילה אלא תיקון המאכל על צורה אחרת, ואין אכילתו המיידית פועלת כאן כלום, עכ"ד. והוא תמוה, דמדברי הרשב"א משמע דבמלאכת טחינה יש היתר דכדרך אכילה כמו בבורר, והיינו דההיתר הוא במלאכת טחינה גופה אף דנעשה כמו קמח. וגם לדברי החזו"א דבטחינה כמו קמח לא הוי דרך אכילה, אם כן היכא דהוי דרך אכילה דהיינו דבר שדרכו לעשות סמוך לאכילה מותר, וכן מבואר בריב"ש דאפי' בריסוק מותר דרך אכילה, מדהיה צריך לטעם האיסור לגרור גבינה במגררת משום דהוי כלי, ולכאו' תיפוק ליה דהוי ריסוק, וע"כ דכל שהטחינה הוא דרך אכילה מותר. [אמנם צ"ב במה שהביא ראיה מהתוספתא, ומשום זה דחה דברי הראשונים, דלא שמענו לומר דהיכא דמפורש בראשונים דמותר, שידחו דבריהם מכח תוספתא דאינו מובא בגמ' ולא בראשונים, אלא דהרמ"א הביא תוספתא זו בסעיף י"ב, והוא הביאה לגבי חיתוך, ובע"כ כוונתו בלאחר זמן כמש"כ במ"ב, דהא לאלתר מתיר הרמ"א, ומבואר דס"ל דליכא בתוספתא סתירה מדברי הראשונים, דאם היה סתירה ודאי דלא היה מביא תוספתא זו]. ויעוין בשו"ע הגר"ז בס' שכ"א סי"א דמפרש דהא דגרוגרות וחרובים לפני הזקנים היינו לדוך אותו במדוך, ואינו מותר כדי לאכול מיד. והיינו כטעם הריב"ש דבכלי המיוחד לטחינה אין דרך אכילתו בכך.

[אמנם מש"כ החזו"א (ד"ה אמנם הר"מ) לפרש דברי הרמב"ם, שפיר אפש"ל ע"פ דברי התוספתא משום דנראה כטוחן, וכמשנ"ת דהרמב"ם ס"ל דדבר שאין דרך לחתכו כדי לאכלו, רק נראה כמו שעושה כן ע"מ לבשלו, דאז הוא נצרך לטחינה, ושפיר שייך למיסר גם חרובין לפני זקנים, אמנם עצם הדבר שכתב הרמב"ם דאין מחתכין חרובין לפני בהמה, ולא הביא גם תוספתא זו דלפני זקנים, מבואר דלא שמיע ליה לרמב"ם תוספתא זו].

ומש"כ החזו"א לפרש (ד"ה אבל יתכן) דברי המ"א סקי"ד דהקשה דבתוספתא איתא ריסוק, ומדוע כתב הרמ"א 'חיתוך', וכתב דכוונת המ"א דבריסוק אסור אפי' בלאלתר, ובחיתוך ג"כ הדין אמת דאסור לפני מי שאינו יכול ללועסו כך אפי' סמוך לאכילה. ולדבריו בריסוק בכל גווני אסור, ובחיתוך מותר רק אם חותך לפני מי שיכול לאכלו כך. והדברים מתמיהים, דהא המ"א דייק ממשמעות התוספתא, דאיתא לפני זקנים, ומשמע דלשאר בני אדם מותר, וכיון דבתוספתא איתא נמי ריסוק, מבואר דבריסוק מותר, אלא בע"כ דהמ"א ודאי מיירי בלהניח לאח"ז, וכמו דחזינן דס"ל סברא זו דהרשב"א בסקט"ו, וכן בס' ש"כ סק"ה הביא את דברי הרשב"א וחיזק את זה, אלא דרצה להביא סייעתא מתוספתא זו לסברא דאין טחינה בדבר שראוי לאכילה, ורצה לפרש גם דברי תה"ד דאוסר בגידו"ק היינו דוקא בגוונא דמיירי ביה, והיינו לחתוך צלי לפני מי שאינו ראוי לאכול, דשם התיר התה"ד כיון דראוי לאכול לרובא דעלמא ואינו גידו"ק, משמע דבגידו"ק אסור כמו שסיים המ"א, והדין דין אמת דאסור לחתוך גרוגרות כיון שהוא ג"ק וכמ"ש סעיף ט', וע"ז כתב המ"א דאפי' גידו"ק לא אסר רק לפני זקנים, והיינו משום דנראה כטוחן כיון דהזקנים אינם יכולים לאכול כך, ומשמע דלפני מי שיכול ללעוס כך שרי.

עכ"פ אין משמעות כלל לומר בדברי המ"א לאסור בריסוק יותר מאשר בחיתוך, ובבהגר"א כתב דכוונת התוספתא לחיתוך וכמש"כ רש"י דף קנ"ה, וא"כ משמע דריסוק וחיתוך היינו הך, ולא מצאנו למי שביאר דריסוק יותר חמור, דודאי היו צריכים רבותינו לפרש דבריסוק אסור כדי לאכול לאלתר דיבא לידי מכשול.

והעולה לפנינו דאיכא ד' דיעות בחיתוך ירק:

א. דעת התוס' דהחיוב רק בדבר שדרכו בטחינה, וכן נראה בדעת הרשב"א בתשובה, אלא שיש להסתפק אם בדבר שאין דרכו לחתכו גם טחינה ממש מותר, ולכאורה משמע דגם טחינה ממש מותר.

ב. דעת הרא"ש דחיתוך ירק דק דק לא הוי כלל טחינה, ורק בטחינה ממש חייב גם בירק, אמנם בעצים וכדו' גם חיתוך מיקרי טוחן.

ג. דעת הרמב"ם דכל טחינה לא שייך באוכלין אלא היכא דעושהו לצורך בישול, דאז הוא דומה לטחינה, ולא כשמתקנו לאכילה ע"י טחינה. ודעת החזו"א דגם שלא לצורך בישול אסור מדרבנן, אך דבריו צ"ע.

ד. דעת הרשב"א דגם דבר שדרכו בטחינה אינו אסור, ואפילו בטחינה ממש אם הוא כדי לאכול לאלתר. אבל כשאינו לאלתר אסור אפילו באוכל הראוי בלא"ה ונאכל בפנ"ע, ואפילו אינו גידו"ק.

ובדעת השו"ע נתבאר לעיל דהגר"א ס"ל שפוסק דאין טחינה אלא בגידו"ק, וגם אית ליה קולא דהרשב"א הנ"ל, ובכל אחד לחוד סגי, אך לכאורה נראה שהשו"ע לא התיר אלא באופן דהוא גם לא גידו"ק וגם אוכל הראוי כבר מקודם, וגם לא טחינה ממש אלא חיתוך, ולא מצד עובדין דחול או אשוויי אוכלא, אלא שחשש לכמה שיטות בעיקר ההיתר של טחינה, וכנ"ל אות ד'. ואמנם כ"ז שלא לאלתר, דלאלתר י"ל שהקיל באינו גידו"ק וראוי לאכילה אפילו בטחינה ממש, ועכ"פ זו ד' רמ"א, דהשו"ע וודאי החמיר בזה [וכן בחזו"א מחמיר בזה, ומ"מ ד' רמ"א ומ"א לכאורה כמש"כ].

סימן ה

בגדרי מלאכת לש ובשמעתתא דלאו בר גיבול

א. גדר המלאכה - התערבות המים או גוש אחד, וביאור מחלוקת רבי וריבר"י ומחלוקת אביי ורב יוסף בדעת ריבר"י

גמ' יח. מאן תנא נתינת מים לדיו זו היא שרייתן, אמר רב יוסף רבי היא, דתניא אחד נותן את הקמח ואחד נותן את המים האחרון חייב דברי רבי, ר' יוסי ברבי יהודה אומר אינו חייב עד שיגבל, א"ל אביי ודלמא עד כאן לא קאמר ר' יוסי אלא בקמח דבר גיבול הוא, אבל דיו דלאו בר גיבול הוא אימא ליחייב, לא סלקא דעתך, דתניא אחד נותן את האפר ואחד נותן את המים האחרון חייב, ריבר"י אומר עד שיגבל [ופרש"י, ואפר לאו בר גיבול], ודלמא מאי אפר עפר דבר גיבול הוא.

והנה בפלוגתא דריבר"י ורבי אם נתינת מים הוי גיבולו או לא, יש לפרש דרבי סבר דכל עיקר מלאכת לש הוא התערבות המים עם הקמח, והגיבול עצמו שעושהו לגוש אחד אינו המלאכה, וריבר"י ס"ל דעיקר חשיבות הגיבול הוא במה שעושהו לגוש אחד, או דריבר"י ס"ל דבנתינת מים עדיין לא נגמרה מלאכת הלישה כיון דטעון עוד גיבול.

ולכאורה בזה נחלקו אביי ורב יוסף, דאביי דס"ל דמידי דלאו בר גיבול מחייב ריבר"י בנתינת מים, ס"ל דהא דריבר"י פוטר עד שיגבל היינו משום דעדיין לא נגמרה מלאכת הלישה, ולכן במידי דלאו בר גיבול דאין טעון עוד גיבול חייב על נתינת המים כיון שכבר נגמרה מלאכת הלישה [דריבר"י ס"ל כרבי דמלאכת לישה אינו מה שנעשה גוף אחד, אלא התערבות מים עם קמח, אלא דס"ל דלא נגמרה מלאכת הגיבול עד שהושלמה בלילתו], ודבר זה נכון בין אם נאמר דלאו בר גיבול היינו משום דאין דרך לגבלו [כדכתב התוס' רי"ד דף קנ"ו, וכ"מ קצת בפרש"י (ד"ה עפר)], בין אם נאמר דמידי דלאו בר גיבול היינו שאינו נדבק להיות כגוש אחד [עי' בפי' קדמון ממצרים פ"ח הט"ז, וכ"כ בתוספת שבת סי' שכ"ד]. ורב יוסף ס"ל דלריבר"י עיקר המלאכה הוא מעשה הגיבול לגוש אחד, ונתינת מים לאו שם מלאכה עלה, דאינו אלא תערובת בעלמא, ולכן ס"ל דבמידי דלאו בר גיבול אף אם נאמר דאינו נדבק יפה, מ"מ גם לזה יש שם גיבול, וממילא לא מחייב עד שיעשה מעשה גיבול, ובלא מעשה גיבול לא הוי מלאכת לישה. [מיהו בתוס' רי"ד כתב דפלוגתת אביי ורב יוסף, דאביי סובר דנגמרה מלאכת הגיבול בנתינת מים, ור"י סובר דעדיין טעון גיבול, ע"ש].

אמנם הרמב"ם כתב (פ"ח הט"ז) אין גיבול באפר, והיינו דס"ל דבמידי דלאו בר גיבול פטור לגמרי גם כשיגבל, ופי' המ"מ דס"ל כר"י אליבא דריבר"י דבעי גיבול ממש, ובמידי דלאו בר גיבול לאו שם גיבול עלה, והא דקתני באפר דריבר"י אמר אינו חייב עד שיגבל, פירושו דאינו חייב כלל עד שיגבל במידי דבר גיבול. והוכיח כן מדאיתא בדף קנ"ה דמותר בנתינת מים למורסן, אף דאיתא שם דמורסן לאו בר גיבול, א"כ אדחי הא

אליבא דהלכתא
רשת כוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

דאביי, ומדמתיר ריבר"י נתינת מים לכתחילה, ובקמח איתא דאינו חייב עד שיגבל, משמע דנתינה לכתחילה אסור, ובע"כ דס"ל דבמידי דלאו בר גיבול ליכא חיוב בגיבולו, ולכן לא גזרו בנתינת מים. וראה עוד באות ג'.

וא"כ לדעת הרמב"ם עיקר פלוגתת רבי וריבר"י, דרבי סבר דהתערבות המים והקמח זהו מלאכת לישה, וא"כ גם במידי דלאו בר גיבול יש בו מלאכת לישה, וריבר"י סבר דעיקר מלאכת לישה הוא שמגבלו ועושהו לגוש אחד, ובמידי דלאו בר גיבול כיון דאינו נעשה גוש אחד כלל אינו חייב.

והנה דעת הרמב"ם דמידי דלאו בר גיבול היינו שאינו נדבק יפה, כדמשמע מלשונו בפכ"א הל"ד "המורסן אע"פ שאינו ראוי לגיבול אין גובלין אותו", ומשמע דאינו ראוי לגיבול, ולא שאין דרך לעשות גיבול. וכן מוכרח מדברי המ"מ הנ"ל דמפרש בדברי הרמב"ם דהא דקתני באפר דאינו חייב עד שיגבל, היינו שיגבל במידי דבר גיבול, ובשלמא אם נפרש באינו בר גיבול דלא נעשה גיבול כיון דלא נדבק יפה אתי שפיר, דבע"כ כוונתו עד שיגבל במידי שיכולים לגבל, אבל אם נאמר דמידי דלאו בר גיבול היינו משום דאין הדרך לגבלו - אין זה במשמעות לשון הברייתא עד שיגבל בדבר שדרכו לגבל, שהרי יש דברים שיגבל ואעפ"כ פטור, וכגון היכא דלאו בר גיבול, וא"כ מוכרח כמש"כ, ודו"ק.

והראב"ד פליג על הרמב"ם וכתב וז"ל: "כמדומה לי שטעה בזה, דהוא סובר שאם נתן מים וגיבלן שאינו חייב משום לישה, כמו שהוא חייב בזרע שומשומין וזרע פשתן, ואינו כן, שלא אמרו אפר דלאו בר גיבול אלא שאינו מחוסר גיבול, ובנתינת מים לבדה חייב". ומבואר דס"ל בדעת הרמב"ם דמידי דלאו בר גיבול פירושו שאין הדרך לגבלו, ולהכי סבר אביי דמחייב ריבר"י כבר בנתינת מים, דאינו מחוסר גיבול דכבר נגמרה מלאכתו. וזה כוונתו במה שכתב דהרמב"ם מחלק בין אפר לפשתן, דס"ל דהרמב"ם מפרש דהא דאינו בר גיבול היינו שאין נדבק יפה, וא"כ אינו כנתינת זרע פשתן במים שנדבק זה בזה [כמו שכתב הרמב"ם גופיה], ולכן ס"ל להרמב"ם דאביי סבר כיון דאינו נדבק ולא שייך גיבול, א"כ חייב על נתינה לבד, ור"י סבר כיון דלא שייך גיבול פטור לגמרי. וע"ז כתב הראב"ד דאינו כן, דאינו בר גיבול היינו דאין צריך לגיבול. ולפי"ז בע"כ פלוגתת אביי ור"י היינו דאביי סובר כיון דאין צריך לגמר הגיבול חייב מיד, ור"י סובר דגיבול עצמו הוא המלאכה וצריך גיבול ממש, אמנם ע"י גיבול חייב כדמוכח בברייתא שהביא דאין דרך לגבלו.

ולכאורה צ"ע לשיטת הראב"ד דמידי דבר גיבול היינו דא"צ גיבול, מהא דבגמ' קנ"ה ע"ב אמרי' דמורסן לאו בר גיבול, ובגמ' דף קנ"ו ע"א משמע דהדרך לגבלו דאיתא התם דצריך לשנות בגיבול המורסן ומוליכו שתי וערב, והקשו והא לא מיערב שפיר, אמר רב יהודה מנערו לכלי, ומשמע מזה דמורסן צריך גיבול, דאין נתינת מים מספיקה אלא טעון גיבול ממש, עד שהקשו דהולכת שתי וערב לא סגי, וא"כ אמאי אמרי' דלאו בר גיבול. אמנם באמת הנה הרי בלא"ה לדעת הראב"ד מוכרחים לומר דמורסן הוא בר גיבול, דאל"כ לא היתה מותרת נתינת המים, וכמש"כ הראב"ד דמידי דלאו בר גיבול חייב אף בלי גיבול וכנ"ל, ובהכרח צ"ל דמה דאיתא בגמ' דמורסן לאו בר גיבול היינו כמש"כ התוס' בדף י"ח (ד"ה אבל) דמורסן אינו בר גיבול לגבי קמח, אבל בר גיבול טפי מדיו. וכעין זה נראה ממש"כ האו"ז דמסקנת הגמ' בדף קנ"ה דמורסן הוא בר גיבול, ולכן לדעת ריבר"י מותר לתת מים לתוכו כמו לקמח [וראה באות ד' בדעת הרמב"ן], ומ"מ גם לדבריו חזינן בהו"א דקרינן למורסן לאו בר גיבול, ואע"פ שהדרך לגבלו, וכדמשמע במתני' נותנים מים למורסן אבל לא גובלין, דיש צורך בזה. וצ"ל דגיבולו של המורסן אינו בכדי לעשותו גוש אחד, דזה אינו נצרך, אלא העירוב הוא בכדי לערבו היטב, וזה הפי' דאין מחוסר גיבול, דאין טעון גיבול לעשותו דבר אחד אלא בכדי לערבו היטב, ובהו"א ס"ד דזה מקרי מידי דלאו בר גיבול, ובאמת בהוו"א חייבו אפילו בנתינת מים לחוד, ולמסקנא גם זה מקרי בר גיבול כיון דעכ"פ אינו ראוי בלא הגיבול, וע"כ מותר ליתן מים, וכמו שלמדו בגמ' מברייתא ע"ש, ועיין.

ב. העולה להלכה בענין נתינת מים במידי דלאו בר גיבול

והנה הב"י בסי' שכ"א ושאר האחרונים הבינו בראב"ד דפסק כאביי במידי דלא בר גיבול דחייב בנתינת מים גם לריבר"י, ולפ"ז פליג הראב"ד על הרמב"ם בתרתי, חדא דהראב"ד פסק כאביי דבנתינת מים בלחוד חייב, והרמב"ם פסק כרב יוסף, ועוד דלראב"ד גם לרב יוסף חייב כשיגבל, והרמב"ם ס"ל דפטור, ועי' שעה"צ (סי' שכ"א אות ס') דמביא מראשונים רבים [והם הרא"ש, הרשב"א והר"ן בביצה פ"ד, התוס' יח. (ד"ה אבל)], דכולם הקשו על רש"י ורי"ף שפירשו דקיטמא שרי משום דלאו בר גיבול, דבשבת בדף י"ח משמע דבמידי דלאו בר גיבול חייב מיד, והבין המ"ב דכן דעתם להלכה וכאביי, וכ"כ בבה"ל סי' שכ"ד ס"ב (בד"ה אין), וכ"כ בבה"ל בסי' שכ"א סי"ד (ד"ה שמא בשם הפמ"ג).

אולם עי' חזו"א סי' נ"ו סק"ב וסי' נ"ח סק"א דכתב דליכא מאן דפליג על הרמב"ם דהלכה כרב יוסף, וכל קושית הראשונים דחזינן דבמידי דלאו בר גיבול יש סברא לחייב טפי אפי' מנתינת המים, ולא לפטור לגמרי אף עם גיבול, אבל אין כוונתם לומר דבאמת פסקינן כאביי דחייב גם לריבר"י בנתינת מים.

ונראה להביא ראיה לדברי החזו"א דאין ראיה ממה שהקשו דס"ל כן למעשה, דהנה גם בסמ"ק (מצוה קצ"ד) הקשה כן וז"ל: אבל לדברי המפרש לגבל קיטמא קשה, דבפ"ק דשבת אמרינן דמידי דלאו בר גיבול מנתינת המים מחייב, והסמ"ק בעצמו (במצוה רפ"א) פסק כרבי דתמיד חייב בנתינת מים, ומשום דסתם לן תנא בפ"ק כוותיה, והיינו דס"ל כרב יוסף דמתני' כרבי, דלריבר"י לא מחייב אפי' במידי דלאו בר גיבול. [וכן בסמ"ג נמי פוסק כרבי, ובהל' יו"ט מקשה קושיא זו]. ומדחזינן דכתב להקשות מהא דבשבת מחייב במידי דלאו בר גיבול בנתינת מים - אף דס"ל כרבי דבכל מידי חייב בנתינת מים, וא"כ מה צריך להא דחייבים לריבר"י בנתינת מים במידי דלאו בר גיבול, מוכרח דכוונתו להקשות רק דזהו היפך הסברא להתיר לגמרי, דאדרבה אשכחן שאפילו לריבר"י איכא למאן דמחייב, וא"כ ש"מ דרק מוכיח גוף הסברא דלא כרש"י, ולזה סגי להביא גם משיטה שלא קיי"ל הכי דעכ"פ גם החולקים לא מסתבר דס"ל להיפך לגמרי, ואין כונתו לפסוק דחייב בנתינת מים להפוסקים כריבר"י.

אולם מש"כ החזו"א דליכא מאן דפוסק כאביי, עי' בתוס' רי"ד שבת קנ"ו דסובר כן להדיא, וכ"כ בריטב"א [החדשים, הובא בשביתת השבת ריש מלאכת לש], וכן באו"ז מלאכת לש פסק להדיא כריבר"י ובמידי דלאו בר גיבול חייב בנתינת מים, וכן מורה פשטות דברי הראב"ד שמוסיף דחייב מנתינת מים, משמע דלפסוק כן בא, דאל"כ הוא שפת יתר. אולם בנשמת אדם (כלל י"ט סק"א) נמי כתב כהחזו"א דהראב"ד מחייב רק כשיגבל.

והמ"ב בבה"ל בסי' שכ"ד ס"ב (ד"ה אין) הביא ג' שיטות בזה לפסק הלכה: א. דעת הרמב"ם והרי"ף ורש"י [וכ"ה דעת ר"ח] דהלכה כריבר"י דאין חייב עד שיגבל במידי דבר גיבול, ואילו במידי דלאו בר גיבול פטור אפי' ע"י גיבול. ב. דעת הראב"ד התוס' הרא"ש הרשב"א הר"ן האו"ז ותוס' רי"ד דאף דפסקינן כריבר"י ואינו חייב עד שיגבל, מ"מ במידי דלאו בר גיבול חייב בנתינת מים לבד. ולפי דברי החזו"א [בכמה מן הראשונים] עכ"פ חייב כשיגבל. ג. דעת הירא"ם סה"ת סמ"ק וסמ"ג דפסקינן כרבי, ובנתינת מים לבד חייב משום גיבול.

ג. בחילוק שבין מורסן לדיו וסממנים

כתב המ"מ בדעת הרמב"ם דס"ל דבמידי דלאו בר גיבול לא חייב בגיבולו לריבר"י, משום דפסק כרב יוסף, ומקורו מהא דאיתא בדף קנ"ה דמורסן לאו בר גיבול, ובכ"ז מותר לריבר"י נתינת מים, ומדמתיר ריבר"י ש"מ דבגיבולו ליכא חיוב, ולכן מתיר בנתינת מים ואינו גוזר, דהא בקמח משמע דריבר"י אוסר בנתינת מים מדאמר דאין חייב, ומשמע דאסור.

וצ"ע בדבריו, א' כמו שהקשו בתוס' דף י"ח דבסוגיא דידו ואפר בדף י"ח דקמחייב אביי בנתינת מים למידי דלאו בר גיבול, ורב יוסף הקשה לו מברייתא דאפר ודחזינן לה, עי"ש, אמאי לא הביא רב יוסף לאביי מהא דמורסן וכמו שהביא בדף קנ"ו. ב' הא גם באפר אמר ריבר"י אינו חייב, ולדברי המ"מ היה צ"ל מותר. ג' הא הרמב"ם הביא בפ"ג אין שורין דיו וסממנין מבעו"י, ואם אין בזה חיוב ומשום דלאו בר גיבול הוא, א"כ מתני' דלא כהלכתא דאמאי גזר מבעו"י, וכמו שהקשה בלח"מ, ועי' במ"מ פ"ט הי"ד דרצה לפרש דברי הרמב"ם דאין עושין עין הצבע משום צובע, דהיינו מתני' דאין שורין דיו וסממנים, וא"כ מתני' משום צובע ולא משום לישה, וא"ש מה דגזרו בזה מבעו"י, וצ"ע דא"כ אמאי לא כתב הרמב"ם דאין עושין דיו וסממנים וכלישנא דמתני', וכלשונו של הרמב"ם עצמו בפ"ג לגבי מבעו"י, ונקט עין הצבע, והמ"מ בעצמו כתב דזהו דוחק, ונשאר בצ"ע.

ועוד קשה טובא, דהרמב"ם בפ"ח הט"ז דכתב ואין גיבול באפר וחול הגס ומורסן, וא"כ נקט ג' מידי דאין חייבין על גיבולן, ומ"מ שביק עיקר מה שדנו בפ"ק דהיינו דיו וסממנים, וגם לא כתב הטעם משום דלא הוי בר גיבול. אמנם הראב"ד כתב להשיג על אפר, דמה דאיתא בגמ' דאפר אינו בר גיבול היינו שאינו מחוסר גיבול, ולא שאינו ראוי לגיבול, ומשמע מיניה דמודה לרמב"ם דדבר שאינו ראוי לגיבול פטור על גיבולו, ואפשר דיודה בחול הגס ובמורסן. ויעוין במ"א (סקי"ט) דלא כתב כן, והביאו הבה"ל סי' שכ"א סי"ד (ד"ה שהרי), וס"ל דהראב"ד פליג על חול גס. ולא ידעתי היכן מצאו דהראב"ד פליג בחול הגס, ואי משום דהראב"ד ס"ל דבמידי דלאו בר גיבול חייב, והרמב"ם כתב לפי דברי המ"מ דחול הגס לאו בר גיבול הוא, הא הראב"ד כתב הטעם דחייב באפר משום דאינו מחוסר גיבול, ולכאורה בחול הגס א"א לומר דאינו מחוסר גיבול, אלא דהרמב"ם מפרש דאינו ראוי לגיבול, ובזה שפיר אפש"ל דמודה הראב"ד דדבר שאינו ראוי לגיבול פטור, וכדמשמע לשון הראב"ד. והיינו דלפי דברי המ"מ הביאור במידי דלאו בר גיבול דאינו ראוי לגיבול, דאין נדבק יפה [וכמו שפירש בפי' קדמון ממצרים], ובאמת בדבר זה אפשר דהראב"ד מודה, דעד כאן לא פליג הראב"ד אלא בביאור הגמ' באפר דלאו בר גיבול, היינו שאינו מחוסר גיבול, וע"י הנתינה לבד נדבק ומתגבל. ואמנם עי' רמב"ם פכ"א הל"ד דכתב המורסן אע"פ שאינו ראוי לגיבול, אין גובלין אותו שמא יבא לגבול העפר וכיו"ב, והתם לא פליג הראב"ד.

ולולי דברי המ"מ וכל האחרונים שנמשכו אחריו, היה נראה דהרמב"ם מפרש הסוגיא כדברי התוס' רי"ד בדף קנ"ו [וכידוע דהתוס' רי"ד הרבה פעמים נמשך אחר דעת הרמב"ם], דבמורסן לכו"ע ליכא חיוב חטאת בין לרבי בין לריבר"י, מדקתני בקמח א' נותן את הקמח וא' נותן את המים האחרון חייב דברי רבי, ובמורסן קתני אין נותנין מים למורסן ולא קתני חייב. אלא דרבי דמחייב בנתינת מים לקמח אוסר בנתינת מים למורסן משום גזירה, וריבר"י דלא מחייב בנתינת מים לקמח אלא בגיבולו שרי בנתינת מים למורסן, ולא אסר אלא גיבולו משום גזירת גיבול דקמח. ובדיו וסממנים כיון דזהו תיקונו חייב [דהא לישה גמרינן ממשכן דהיינו שריית הסממנים]. ופלוגתא דאביי ורב יוסף, דאביי סובר דזהו גמר מלאכתו בנתינת מים, ולכן מחייב ריבר"י בנתינת מים אף דאין בזה גיבול, ומה דמצריך ריבר"י בקמח גיבול היינו משום דבכל דבר החיוב בדרך לישתו, ובסממנים דזהו כל לישתו חייב בנתינת מים, ובקמח דצריך גיבול לא נגמר מלאכתו אלא בגיבולו, ורב יוסף ס"ל דגם בסממנים שייך גיבול, דלא מיערב שפיר רק ע"י גיבול, עכת"ד. [וכ"כ בחי' הריטב"א (הובא בס' שביתת השבת בתחילת מלאכת לש) דבמורסן כיון דלעולם אין עושים ממנו עיסה, אין בגיבולו חיוב חטאת אלא גזירה דהנך אטו קמח].

מעתה א"ש היטב, דנימא דבאמת פסק הרמב"ם כאביי דבדיו וסממנים חייב לריבר"י בנתינת מים, ולכן הביא מתני' דאין שורין דיו וסממנים מבעו"י, ולכן לא הביא בפ"ח דיו וסממנים בין הנך דפטור, דפשיטא ליה דחייב בהו. והא דפטר באפר וחול הגס ובמורסן, היינו כמש"כ בפכ"א במורסן דאין ראוי לגבל, ואין זה ענין להא דאינו בר גיבול דאיתא בדף י"ח לגבי דיו וסממנים, דהתם פירושו להיפך דסגי בנתינת מים ואין טעון גיבול, והכא היינו דלא שייכי לגיבול. והא דאמר בדף קנ"ה ע"ב, מתניתין דנותנים מים למורסן, מני ריבר"י היא, ודילמא עד כאן לא קאמר ריבר"י אלא בקמח דבר גיבול, אבל מורסן דלאו בר גיבול אפי' ריבר"י מודה, היינו מודה דאיכא גזירה דרבנן, דכמו דמודה בדיו וסממנים דבנתינת מים חייב דאין טעון גיבול, א"כ ליגזר גם במורסן בנתינת מים אטו דיו וסממנים, וקאמר ליה דלהדיא תניא דריבר"י מתיר בנתינת מים למורסן [ורק בגיבול אסור], והיינו דלא שייך למיגזר מורסן אטו דיו דאינו דומה לו, והגזירה היא רק אטו קמח ועפר שדומה להן ואתי לאחלופי, וכמו דכתב הרמב"ם בפכ"א הל"ג דלא גזרינן בקמח קלי שנטחן טחינה גסה דהוי כחול אטו קמח, ואמאי לא גזרינן בחול הגס עצמו, אלא בע"כ משום דבזה לא אתי לאחלופי דאינו דומה לקמח, דלא בכל מידי שאינו מתגבל גזרינן אטו דבר המתגבל, ה"נ לא גזר במורסן אטו דיו וסממנים רק אטו עפר, כמש"כ הרמב"ם שם הל"ד דדומה לו, וא"כ הגזירה היא על הגיבול עצמו, דהא לריבר"י בקמח חייב רק על גיבול ולא על נתינת מים. וע"כ באמת לריבר"י אין אסור אפילו מדרבנן רק גיבול המורסן, ולרבי אסור מדרבנן במורסן גם נתינת המים, דלתרווייהו גזרו אטו קמח [ולא כדסק"ד לגזור אטו דיו].

ולפי"ז א"ש קושית התוס' דף י"ח דאמאי בדף י"ח לא הביא רב יוסף ברייתא דמורסן, דבדף קנ"ה הנדון הוא רק לגבי הגזירה אם דומה לדיו וסממנים או לא, ואילו בדף י"ח הנדון הוא לגבי חיוב דאורייתא, והם תרי פירושים בלאו בר גיבול וכמשנ"ת.

והראב"ד נמי יפרש הכי לגבי מורסן, מדלא פליג על הרמב"ם בפכ"א לגבי מורסן, דלא גזרינן אטו קמח, אלא דבאפר ס"ל דהוא דבר המתגבל, וכיון שאינו מחוסר גיבול חייב כבר בנתינת מים, ולא ס"ל דלפי אביי אפר פטור לגמרי כדברי התוס' רי"ד, אלא דחייב גם לריבר"י, וכ"כ במאירי דף י"ח לחלק בין אפר למורסן, דאפר אינו מחוסר גיבול, ומורסן אין ראוי לגיבול ע"ש, ובמ"ש בדף קנ"ו [אלא דס"ל דגם במורסן אם גיבלו חייב אף דאין גיבולו טוב, ואילו הראב"ד ס"ל בזה כהרמב"ם מדלא השיג במורסן], אמנם בחי' הרמב"ן בדף קנ"ו מבואר דס"ל דבמורסן וקמח קלי חייבים לרבי בנתינת מים ולריבר"י בגיבולן, וכן דעת תוס' בדף י"ח דחייבים במורסן. וכ"כ בסמ"ג וסמ"ק ע"ש, ובשו"ע סי' שכ"ד ס"ג סתם כהרמב"ם, ועי' בנו"כ.

ד. נתינת מים או גיבול בקמח קלי ושתיתא [ובדין בלילה רכה]

גמ' קנה: ת"ר אין גובלין קמח קלי וי"א גובלין, מאן י"א, אמר רב חסדא ריבר"י, והני מילי הוא דמשני, היכי משני, אר"ח על יד על יד. ושוין שבוחשין את השתית בשבת, והאמרת אין גובלין, ל"ק, הא בעבה הא ברכה, והני מילי הוא דמשני, היכי משני, נותן הקמח ואח"כ נותן החומץ.

דעת רש"י והרמב"ן [וכ"ה בר"ח] דקמח וקלי ושתיתא דבר אחד הוא, מדמקשה בגמ' והא אמרת אין גובלין, ומפשטות דבריהם משמע דבקמח קלי הוי דאורייתא, וכן מבואר ברמב"ן דמדמה קמח קלי למורסן, ובמורסן דן אי למסקנא הוי בר גיבול, ולהכי חייב רק כשיגבל לריבר"י, או דלא הוי בר גיבול, וא"כ יש ראיה דלריבר"י אפי' במידי דלאו בר גיבול אינו חייב עד שיגבל. ולפי' הרמב"ן הדין הוא כן, דבלילתה עבה לרבי אסור, ולריבר"י מותר ע"י שינוי דמעט מעט, ולרבי אין זה מועיל, דבנתינת מים ליכא שינוי במעט או הרבה, משא"כ בגיבול אין אדם טורח לגבל מעט והוי שינוי, ובבלילה רכה, לרבי מותר אפי' הרבה ע"י שינוי בנתינת המים, ולריבר"י נמי הותר בזה אפי' הרבה ע"י שינוי דנתינת מים. ויש לעי' מאי מועיל שינוי לריבר"י בנתינת מים, הא לדידיה לא הוי בזה שינוי במלאכת הגיבול, ועי' תה"ד סי' נ"ג דס"ל דבאמת לריבר"י אין מועיל שינוי זה, אמנם ברמב"ן ורשב"א מבואר דמועיל שינוי זה, וצ"ע.

ומשמע מזה דמדאורייתא ליכא גיבול בבלילה רכה, ואסור רק מדרבנן, וצ"ע דבתוס' רי"ד משמע דדיו וסממנין הוי בלילה רכה וחייבים ע"ז. ואפשר לומר דבמידי דדרכו לעשות עיסה, בזה בבלילה רכה לא נחשב לעיסה, משא"כ בדיו וסממנים דכל גיבולו הוא שיעשה בלילה רכה, שפיר חשיב מלאכה. [אולם בדעת הרמב"ם לכאורה נראה דגם בבלילה רכה יש חיוב בגיבולו, וכמו שיבואר לקמן דרק בשתיתא דס"ל דפטור על גיבולו וגם ליכא בו גזירה אטו קמח, בזה מותר בבלילה רכה].

אבל הרמב"ם בפכ"א הל"ג ס"ל דקמח קלי ושתיתא, הם ב' דברים, ושתיתא הוא תבואה שלא הביאה שליש, וקלו אותה וטחנו אותה טחינה גסה דהוי כחול. ולדידיה הדין כן: דבקמח קלי ליכא חיוב דאורייתא, רק גזרו אטו לישה דקמח שאינו קלי, לרבי בנתינת מים לבד, ולריבר"י הגיבול אסור בזה בין בלילה עבה בין בלילה רכה [ומשמע דהטעם משום דבבלילה רכה יש חיוב גם בקמח שאינו קלי ולהכי גזרינן], ורק מעט מעט מותר בין עבה בין רכה דהוי שינוי ולא גזרינן בזה. ובשתיתא לא גזרינן אטו קמח, משום דדומה לחול, ולא אתי ללוש ע"ז קמח, ומ"מ אסור ללוש אותה בלילה עבה משום דנראה כלש, ורק בבלילה רכה מותר דאז אינו נראה כלש, וגם צריך לשנות בנתינה דנותן השתיתא ואח"כ נותן חומץ, והיינו הא דשוין דבאופן זה גם לרבי מותר.

ויש לעי' אמאי בעי לשנות לריבר"י בנתינת שתיתא אח"כ, אע"פ דהוא מרובה, הא בבלילה רכה לא מחזי כלש, ובשלמא לרבי דמחייב תמיד בנתינת מים, אפשר דבנתינת מים ליכא כ"כ שינוי בין עבה לרכה, אבל לרמב"ם דפסק כריבר"י, אם כן כמו דהותר בקמח קלי במעט מעט, בלא שינוי בהנתינה, כ"ש שיותר בשתיתא בבלילה רכה.

ואפשר דלפי משנ"ת (באות ג') בתוס' רי"ד דבדיו וסממנים תמיד הוי בלילה רכה, ובזה הוי חיובו, ונתבאר דכך גם דעת הרמב"ם דפסק כאביי [דלהכי הביא בפ"ג מתני' דדיו וסממנים דס"ל דהוא כהלכתא, וחייב גם לריבר"י בנתינת מים], שפיר אפש"ל דגם לריבר"י צריך לשנות בנתינת מים בבלילה רכה, דבלילה רכה דומה לדיו וסממנים. ונמצא דלריבר"י בבלילה עבה צריך לשנות בגיבול, ובבלילה רכה צריך לשנות בנתינת מים, וה"ה בקמח קלי אם עושהו בלילה רכה דצריך לשנות בנתינת המים.

ומדויק לשון הרמב"ם דכתב בשתיתא "והוא שיהיה רך, אבל קשה אסור משום דנראה כלש, וצריך לשנות, כיצד, נותן את השתית ואח"כ נותן את החומץ", ולכאו' היה צריך לכתוב את הדין דצריך לשנות מיד אחר שכתב והוא שיהיה רך דמותר רק ע"י שינוי. וכן מדוע כתב "וצריך לשנות", ולא "והוא שישנה". אלא ד"וצריך לשנות" לא קאי דוקא על שתיתא אלא על כל בלילה רכה, דע"י נתינת המים מיד נעשה גיבול, ולכן צריך לשנות בנתינת המים. ולכן כתב בלשון וצריך, והיינו דכיון דלעשות הרבה שתיתא צריך דוקא רך, ולכן צריך לשנות כיון דהוא רך. ולפי"ז

צ"ל דבקמח שאינו קלי אם עושהו בלילה רכה יתחייב מיד, ולכאורה אין זה במשמעות הרמב"ם.
אולם באמת הרמב"ם לא כתב להדיא דין נתינת מים ודין גיבול, אלא כתב הלש כגרוגרת והמגבל את העפר, והיינו משום דבעפר נעשית טיט רק ע"י גיבול, משא"כ בקמח אם עושה בלילתו רכה נעשה בנתינת מים דיבוק, ולכן כתב הלש דכולל כל שנעשית לישה חייב, ובנותן זרע שומשומין במים כתב דחייב משום לש מפני שמתערבין ונתלין זה בזה, והשמיע לנו דכל היכא שמתדבק יש בזה חיוב משום לש. אולם דבר זה אינו ברור אצלי כל כך, וגם לא ראיתי שום אחד מן הפוסקים שיאמר דבלילה רכה יהיה חייב משום לש בנתינת מים, ואדרבה מכל הפוסקים משמע דבלילה רכה לית ביה בכלל משום לישה. אלא דצ"ע דמאי גרע מזרע שומשומין לתוך המים, ועי' חזו"א (סי' נ"ח סק"ט) שנתקשה בזה. אמנם מדברי הרמב"ם משמע להדיא דגם בבלילה רכה יש לישה עכ"פ עם גיבול, דהא בקמח קלי אוסר בין בלילה רכה בין בלילה עבה גזירה משום קמח שאינו קלי, ורק בשתיתא מתיר בבלילה רכה דלית ביה כלל גזירה כמש"כ, הרי דרק לענין שלא יהיה נראה כלש סגי בבלילה רכה, ודו"ק.

ה. בענין חול הגס וכדומה

והנה מבואר מדברי הרמב"ם דההיתר של שתיתא דנראה כחול הגס הוא היתר גם לרבי, דהא בשתיתא שוין רבי וריבר"י וכמשנ"ת, ומזה ראיה קצת דבחול הגס ס"ל להרמב"ם דגם לרבי לית בו משום גיבול, ומזה צריך עיון על דברי המ"א סי' שכ"א סי"ד והביאו בבה"ל שם, דהמחבר כתב דתבואה שלא הביאה שליש הרי היא כחול הגס, וכתבו המ"א והמ"ב דמשמע דבחול הגס נמי אינו חייב בגיבולו, והיא דעת הרמב"ם לשיטתו בחול הגס דאינו חייב בגיבולו, אבל הראב"ד פליג ע"ז וס"ל דאדרבה חייב מיד בנתינת מים, וכתבו דכ"כ המ"מ, והיינו דהם פירשו דברי המ"מ בפ"ח דקאי גם על חול הגס, דהוא מחלוקת הרמב"ם וראב"ד, ולפי"ז גם הרמב"ם דמתיר הוא מטעם דפסק כריבר"י, דאילו לפי רבי יתחייב בחול הגס בנתינת מים, דהא כ"כ המ"מ דבמידי דלאו בר גיבול חייב לרבי, ולריבר"י פטור כמו באפר, וזה א"א, דא"כ אמאי איתא בגמ' להתיר בשתיתא, ופירשה הרמב"ם משום דהרי הוא כחול, ובע"כ לרבי ג"כ אין איסור בחול הגס, וא"כ אין לומר דהראב"ד חלוק ע"ז, ודבריהם צ"ע.
ובר מן דין דברמב"ם מבואר דההיתר שדומה לחול הגס אינו משום דאינו בר גיבול, דהא קמח קלי בעצמו נמי אינו בר גיבול, וכן שתיתא קלויה, ובכל זאת יש לגזור אטו קמח, ובע"כ הא דכתב הרי הוא כחול אין כונתו דאינו בר גיבול, אלא לומר דלא אתי לאחלופי עם קמח, וא"כ גם הראב"ד יסבור כן אם סובר דבקמח קלי לית ביה משום גיבול.
וביותר תמיה לי דברי הפמ"ג בסי' שכ"א (א"א י"ט) דכתב דלשאר הפוסקים בטחינה גסה חמור טפי, ואסור בנתינת מים אפי' במעט מעט משום דאינה בר גיבול, ולמד כן מהרמב"ם דמקרי אינה בר גיבול, והוא הפלא ופלא, דהא הרמב"ם מתיר בזה אפי' לרבי כדמפורש בגמ', ואף הפוסקים דס"ל דלריבר"י חייב באינו בר גיבול כמו רבי בנתינת מים, אבל הכא הא מפורש דגם לרבי מותר, ובע"כ דיש עוד טעם דליכא גיבול בשתיתא, וא"כ מהיכי תיתי דנאמר דשאר הפוסקים פליגי ע"ז, וצ"ע. ובאמת במ"ב שעה"צ אות ס"ה כתב להדיא דבין טחינה גסה בין טחינה דקה מותר במעט מעט, ולא הביא דברי פמ"ג אלו, וכנראה דבכוונה השמיטו דזה לא יתכן דבשתיתא אסור במעט מעט, וכמשנ"ת.

ו. שיטת הרמב"ן בענין לישת שתיתא

בחי' הרמב"ן דף קנ"ו (ד"ה גובלין) כתב דלשוורים מותר שתי וערב ולא כל צרכו [והיינו אפי' לריבר"י ע"י שינוי, דלרבי אסור כיון דמחייב מנתינת מים כדאיתא בגמ' שם לגבי קמח קלי], אי משום דעדיף לן למיטרח במאכל אדם יותר ממאכל בהמה, אי משום דשתית לא מתאכל בלא גיבול כל צרכו, אבל מורסן לשוורים מתאכל בלא גיבול כל צרכו. ולפי"ז כתב בדעת הרי"ף בבעיא דזעירא מהו לגבל אסור, היינו גיבול לשוורים כל צרכו, מהו לפרק מותר שהוא גיבול כלאחר יד. אולם הוסיף וכתב, אבל לפי הנראה לא שאלו בכל צרכו בלבד, מכיון שחזרו ושאלו מהו לפרק, שנראה ודאי שלא התירו שום גיבול בכלי עצמו, אלא לפרק בלבד שהוא ניעור מכלי אל כלי שלא נראה כמכוין מלאכתו לגיבול, ולדבריו שמא בכל גיבול הוא אסר, אלא שאם נפרש כן נאמר שאין הלכה כדבריו שלא נבטל הסוגיא מלפניו דאינה כרבי ס"ל, וכבר פסקו הלכה כריבר"י. וכ"כ בעה"מ בסוף מכילתין דהא דזעירא אזלא כרבי ולא כריבר"י, עי"ש.
וצ"ע דא"כ בעיא דמהו לפרק בע"כ דמיירי בנתן מים מבעו"י, דלרבי הא אסורה נתינת מים, וא"כ אמאי רק לפרק מותר, הא אם נתן מים מבעו"י רבי לא עדיף מריבר"י, וצ"ל דבנתינת מים לבד במורסן עדיין לא מתערבים המים בכל המורסן [וכמו שאיתא שם בגמ' הא לא מיערב שפיר], וא"כ כשמערב ומגבל המורסן שעי"ז מתערב יותר המים, אית בזה לרבי גם משום נתינת מים, וכן חזינן מהא דאין שורין דיו וסממנין אלא בכדי שישורו מבעו"י, ואם מיד עם נתינת המים נעשה כל המלאכה, אמאי צריך כדי שישורו מבעו"י לב"ש, הא כבר אין גיבול, ובע"כ דכל מה שנשרה יותר ומתערב הדיו עם המים נעשה כאן גיבולו. וכן מבואר בחי' הר"ן ובחי' הריטב"א החדשים דכל השרייה הוא המלאכה, ומה דנקטו נתינת מים היינו דליכא מעשה אחר דממילא נשרה כבר, וא"כ אם יעשה עירוב יותר יש בו חיוב משום נתינת מים.
והנה לריבר"י דמחייב בגיבול מותר ע"י שינוי, דהיינו שתי וערב, וא"כ אמאי לרבי אין היתר ע"י שינוי שתי וערב, דבשלמא בנתינת מים עצמו לא שייך שינוי, כמש"כ הרמב"ן דכל נתינת מים אחת הוא, אבל הכא דהוא ע"י עירוב שייך שינוי גם לרבי, וצ"ל דבשלמא בגיבול ע"י שתי וערב לא מתגבל שפיר, אבל בעירוב שנעשה ע"י שתי וערב אין כאן שום שינוי, וכל מעט שמתערב במים איכא משום נתינת מים ולא הוי שינוי, וכמש"כ דמעט מעט לא מהני לרבי, דבנתינת המים אין שינוי, ה"נ עירוב מעט מעט אינו שינוי, דזה כמו נתינת מים מעט מעט שמתערב עוד קצת מים בעוד קצת מורסן וכו', ורק מעשה גיבול הוי שינוי במעט מעט, שדרך מעשה גיבול לגבל הרבה יחדיו, ודו"ק.

סימן ו
הערות בענייני מלאכת לישה
א. לישת שום ושחליים

גמ' ק"מ ע"א: חרדל שלשו מע"ש, למחר ממחו בין ביד בין בכלי ונותן לתוכו דבש, ולא יטרוף אלא מערב. שחליים ששחקן מע"ש, למחר נותן לתוכו שמן וחומץ וממשיך לתוכן אמיתא, ולא יטרוף אלא מערב. שום שריסקו מע"ש, למחר נותן לתוכו פול וגריסין, ולא ישחוק אלא מערב, וממשיך את אמיתא לתוכן.
והראשונים [יראים וסה"ת וסמ"ג וסמ"ק ואו"ז ומרדכי] הקשו מהא דאיתא בירושלמי (פ' כ"ג ה"ב) האי מאן דשחיק תומא וכו' כד יהיב משקה מחייב משום לש. חזינן דיש בשום משום לישה. ובסה"ת כתב דדווחק לחלק בין שום לחרדל ושחליים, והיינו דבשום לא אמר בגמ' דידן דנותן בהם משקה רק פול וגריסין, אלא מסתברא כמו דבשחלים מותר לתת משקה ה"ה בשום, והיינו דאין בדברים אלו משום לישה, ובירושלמי איתא דיש בזה משום לישה. וביראים ובאו"ז [וכ"כ בסה"ת בתחילה] כתבו דגמ' דידן פליג על הירושלמי, וס"ל דליכא בזה משום לישה, אבל בסה"ת מסיק [וכן הסמ"ג והסמ"ק והמרדכי] דגמ' דידן מיירי שנתן משקין מע"ש בשבת מערב בלא טריפה דהוי שינוי, ובש"ג בשם ריא"ז וב"י בשם שבה"ל כתבו דבשום ושחליים לית בהו משום גיבול, ובחרדל יש בזה משום גיבול, להכי בעי לש מער"ש.
והנה היה אפשר לפרש דמקשו רק משום דס"ל כרבי דנתינת מים הוי גיבולו, וכדאמר בירושלמי יהיב משקה חייב משום לש. ולפ"ז לרוב הפוסקים דפסקו כריבר"י, לא קשה כלל, דבנתינת משקה ליכא משום גיבול במה שמערבו אח"כ, ומה שאינו טורף הוי שינוי, וכ"כ בתה"ד סי' נ"ג דלרי"ף ולרא"ש נותן משקה בשבת, ואח"כ מערב ע"י שינוי, דהיינו ביד או עם הכלי עצמו דמנענעו אילך ואילך, ומפרש דהאי דלא יטרוף היינו דלא יטרוף בכף, ומה שאמרו בגמ' בין ביד בין בכלי היינו דמנענע הכלי, וכ"נ מדברי הסמ"ק.
אולם ליכא למימר כן, דהא גם האו"ז מקשה כן, והוא פסק להדיא כריבר"י, וכן מצאתי בתשו' הרשב"א ח"ד סי' ע"ה דמוכיח דדרך אכילה מותר במלאכות, דהיינו לאכלו לאלתר, מדאיתא בירושלמי דאיכא בשום משום לש, ובגמ' דידן איתא דמותר, ובע"כ דכדי לאכול לאלתר לא הוי מלאכה. ובחידושיו בדף קנ"ו מבואר דמסכים להרי"ף והרז"ה והרמב"ן דהלכה כריבר"י, עי"ש. [וכן להרמב"ם ליכא למימר הכי, דהא הרמב"ם אוסר בנתינת מים כל היכא דיש בגיבולו חיוב, כמש"כ המ"מ סוף פ"ה, ומבואר בדבריו פכ"א הל' ל"ג-ל"ד דלא התיר נתינת מים לקמח קלי ולמורסן רק משום דאין בגיבולם חיוב חטאת, עי"ש].
ובע"כ צריך לפרש להנך ראשונים דס"ל דהא דאינו טורף לא מחשיב לשינוי במלאכת לישה, וצ"ל דפליג גמ' דידן אירושלמי ולית ביה משום לש, והא דלא יטרוף היינו כדי שלא יהא נראה כעובדין דחול, וכ"נ להדיא בדברי הרמב"ם דכתב הא דשום ושחליים וחרדל בסוף פרק כ"ב גבי גזירת בישול, ולא הביאו באיסורי דרבנן דלישה. וכ"מ בש"ג דכתב דאסור לטרוף ינומלין משום טירחא יתירא ואומנות כמו דאסור חרדל שלשו, וכ"כ הב"ח דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש ס"ל כיראים דלית בהו משום לישה, וכ"כ בבהגר"א סי' שכ"א סט"ז דשני הי"א בשו"ע פליגי אם מותר לתת מים לתוך חרדל, דדעה הראשונה דמתירה ס"ל דגמ' דידן פליג על הירושלמי.
ובזה אני תמה על מש"כ המ"ב סקנ"ח וסקס"ד דשני הי"א פליגי אי הלכה כרבי או כריבר"י, ובבה"ל סט"ו (ד"ה יכול) נתקשה איך הותרה הלישה ע"י שינוי מועט דאין טורף בכח, ולכן כתב דהרמב"ם והרא"ש מפרשים דמיירי דנילוש מאתמול בחרדל וכן בשום ושחליים, והוא דלא כדברי הטור וכל הראשונים, ומאי סני ליה דברי היראים והאו"ז, דגמ' דידן ס"ל דלית בהו משום לישה, וכמש"כ הב"ח ובהגר"א, וכדמשמע ברמב"ם דלא הביא את זה בכלל גבי לישה דאין לזה שייכות ללישה, אלא דבחרדל איתא כן בשבלי לקט וש"ג בשם ריא"ז דדוקא נילוש מאתמול, משא"כ בשאר הדברים, דגם הם כתבו דלית בהו לישה.
והנה בבה"ל שם נתקשה מאי מהני מה דנילוש מאתמול להמחותו במים לעשותו רכה, הא גם לעשות בלילה רכה אסור, וכתב דשאני בין לעשותו בלילה רכה מקמח, לבין כאן דנילוש כבר, וע"י המיחוי הוא מפריד את החלקים בזה מותר, ואינו מובן, דהא במ"ב ס"ק ס"ד וס"ק ס"ה כתב דאם כבר נתנו מעט משקה שוב מותר להוסיף משום דכבר נילוש כבר, וא"כ מה היה קשה לו הכא. ולכאורה משמע מדבריו דרק לגבי נתינת מים אליבא דרבי אם כבר נתנו מים שוב אין איסור להוסיף, משא"כ בלישה עצמה אם מיפה ללישה ע"י ההוספה שפיר שייך בזה לישה, וכמש"כ שם בביאוה"ל בסי"ד (ד"ה אין) בשם הירושלמי דביפוי הלישה גם מתחייב.

ב. בדברי הירושלמי דהעורך ומקטף חייב משום לש

יש לעי' האם לדעת רבי רק נתינת מים הוי לישה, דזה חשיבות דמלאכת לישה, והגיבול עצמו לא מקרי כלל מלאכה, או דאמנם הגיבול הוי לישה, אלא דגם נתינת מים מקרי לישה, והם ב' פעולות בלישה, א' נתינת מים דהיינו תערובת המים והקמח, ב' דיבוק הקמח עד שעושה לגוש, ועל כל אחת מהן חייב משום לש בזה, אמנם זה וודאי דאי"ז בגדר לישה אריכתא, דא"כ לרבי אמאי יתחייב משום לש בנתינת מים, הרי לא נגמרה מלאכת הלישה, והוי כבישל ועדיין לא הגיע למאב"ד, דאף שהתחיל בבישול כל עוד שלא נגמר הבישול לא הוי מלאכה. אלא ודאי דאי נימא דאתינן לחייב לרבי על הגיבול, היינו שיש ב' מעשים שבכל א' חשיבות בפנ"ע, וכדלהלן.
ועי' בה"ל סי' שכ"א סי"ד (ד"ה אין) דפשיטא ליה דחייב לרבי גם על הלישה, דלא גרע מהא דאיתא בירושלמי א' הלש וא' העורך וא' הקוטף חייב, אלמא דאף דכבר נילוש יש בזה לישה כל שמייפה את הלישה ע"ז, וא"כ כ"ש בגיבול עצמו יש עוד בזה לישה, דודאי מתייפה בזה וחייב, ומיהו כתב דבמידי דלאו בר גיבול מוכח ברא"ש בביצה דאין חייב על הלישה, דאין כאן לישה גמורה אלא תערובת היטב, ובזה לא שייך לחייבו משום לישה.
והנה יל"ע בראייתו מהירושלמי, דהא הרמב"ם והראשונים לא הביאו את הירושלמי, ומשמע דלא ס"ל דחייב על יפוי הלישה, וא"כ לרבי דבנתינת מים חייב משום לש, אפשר דאינו חייב במה שמגבל אח"כ ומייפה הלישה. ומיהו הדין דין אמת, דכן מפורש ביראים (מצוה רע"ד), וז"ל: הלש, לא לישת קמח בלבד נקראת לישה, אלא כל שדרך להמחותו ע"י משקין נקראת לישה. תולדה, נתינת מים בלא תערובת בכלי, כדתנן פ"א אין שורין דיו, ואע"ג דתנן במי שהחשיך נותנים מים למורסן לא ק"ל כוותיה, ע"כ. והנה מבואר להדיא בדברי היראים דבגיבול חייב משום לש גם לרבי, והיינו דגם לרבי עיקר מלאכת הלישה הוא הגיבול, אלא דבנתינת מים בלבד נמי חייב. ונראה לבאר משום דהוא מצרכי הגיבול, וכמש"כ הרמב"ם (פ"ט ה"ד) דהמגיס חייב משום מבשל דהוא מצרכי הבישול, ה"נ נתינת מים לקמח דהוי צרכי הגיבול, וחייב לרבי משום לישה, אבל ודאי הגיבול הוי עיקר מלאכת לישה גם לדידיה, וכמפורש בדבריו. וכ"מ ג"כ דעת הסמ"ג והסמ"ק דעיקר המלאכה הוא הגיבול, ונתינת מים הוי תולדה, אף שבדבריהם אפשר לדחוק.
אמנם מצינו בחי' הר"ן בדף י"ח דכתב להדיא דלרבי אינו חייב בגיבול אם כבר נתן מים מאתמול, והיינו דס"ל דלרבי לא הוי מלאכת לישה רק נתינת המים, וכ"מ קצת לשון התה"ד סי' נ"ג דלדעת סה"ת שפסק כרבי אין בגיבול חיוב, ע"ש, ויש לדחות.

ג. איחוד עיסות נפרדות

יש להסתפק אם יש כמה עיסות נפרדות, ומגבלן עד שנעשים גוף אחד, האם זה גם הוי גיבול דמדביק כמה דברים ע"י לישה, או דלמא זה לא חשיב לישה. ולכאו' יש ראיה להתיר מהא דדף ק"מ דאיתא ונותן לתוך שום ושחלים פול וגריסין, ולדברי סה"ת סמ"ג וסמ"ק יש בזה לישה, אלא דמיירי דנתנו מים מבעו"י, ומ"מ הא בפול וגריסין הוא לישה מחדש, ואולי בפול וגריסין לא שייך לישה, ואם נאמר דדיבוק ב' עיסות לית בזה לישה, אפש"ל דגם בפול וגריסין כבר היה מים, וכיון שכן מותר לערבן עם שום שגם היה עם מים.

סימן ז
קילוף אגוזים (לסימן שי"ט ס"ו ולסוף סימן שכ"א)

כתב הרמ"א סוף סימן שכ"א דמותר לקלף שומים ובצלים כדי לאוכלן לאלתר, ועיי"ש במשנ"ב ס"ק פ"ד ה"ה תפוחים ואגוזים, ועיין עוד במשנ"ב סי' שי"ט ס"ק כ"ד דמותר לשבור הקליפה הקשה של האגוזים, וכן הקליפה הדקה שעל האגוז גופא, עיי"ש. והקשה הפמ"ג בהקדמה לסי' ש"כ באשל אברהם [והביאו הגרעק"א סי' שי"ט ס"ק], אמאי מותר לשבור אגוזים מקליפתן הקשה ולא הוי מפרק, ומאי שנא קליפה ירוקה דמבואר ברמ"א סי' שי"ט ס"ו דאסור דהוי מפרק. ובמחה"ש סי' שי"ט סק"ח כתב דכשכבר הוסרה הקליפה הירוקה הוי כמו נתפרק הדגן מן השבולת מע"ש, משא"כ כשהם בקליפתן הירוקה הוי כמפרק דגן מן השבלים, וכמבואר בתוס' ביצה י"ג ע"ב, הובא בב"י סי' שי"ט, דלפרק דגן מן השבולים הוי מפרק, אבל לקלוף הדגן מן הקליפה שעליו אחר שנתפרקו מן השיבולים לאו מפרק הוא, וכדאיתא בגמ' ביצה י"ג ע"ב דלא מקרי מלאכה.
ובאמת יש להבין גם בקליפת דגן אחר שהוסרו מן השבלים, מ"מ כיון דעדיין יש לה עוד קליפה, אמאי לא הוי מפרק בקליפה זו, ובגמ' ביצה שם איתא משום דלא הוי מלאכת מחשבת, ויש להבין אמאי לא הוי מלאכת מחשבת.
ונראה לבאר ע"פ מש"כ רש"י בביצה דלא הוי מלאכת אומנות, והיינו דאין זו מלאכה שעושים בשדה, אלא בביתו קולף ואוכל ולכן אין זו מלאכת דישה, וא"כ אפש"ל דזהו ג"כ החילוק בין קליפתו הירוקה לקליפתו הקשה, דבקליפה הירוקה דרך פרייקתו הוא מיד כשנתלש, אבל בקליפה הקשה אשר נשארת עד שיבא לאוכלו, א"כ ל"ה מלאכת אומנות ואינו בכלל דישה.
ונראה לבאר יותר בזה, דכתב הרמב"ם בפכ"ב מהל' שבת הט"ו בהא דאין מקנחים בספוג אא"כ יש לו בית אחיזה, דכיון שיש לו בית אחיזה לא יבא לידי סחיטה, והקשה הראב"ד הא א"א לקנוח בלא סחיטה, ולכן כתב ואני אומר כיון שיש לו בית אחיזה הו"ל כצלוחית מלאה שמריק ממנה מים, אבל כשאין לו בית אחיזה אסור לסוחטו [והיינו דהראב"ד מפרש שבית אחיזה הוא משום סחיטה האסורה משום מפרק, ולא כדמשמע מהרמב"ם דהוא סחיטה האסורה משום כבוס, דכתבו בתולדות של מלבן].
ויש להבין מהו הדמיון לצלוחית מלאה מים, ובצלוחית גופה אמאי לא נימא דמפרק המים והיין המכוסים בצלוחית. ונראה דהביאור כיון דמה שמונח בכלי אין זה אלא מכוסה, ואינו חסר תיקון בגוף האוכל אלא הורדת הכיסוי, ולזה מדמה הראב"ד דגם ספוג שיש לו בית אחיזה שהמים מונחים בספוג, כיון שאפשר לטלטלו ממקום למקום ולא ישפכו המים ע"י בית אחיזה, משא"כ אם אין לו בית אחיזה א"א לומר דזהו מקומם של המים, אלא מיקרי בלוע בתוך הספוג, ומתקן את המשקה במה שמוציאו, וכעין זה כתב בחזו"א סי' נ"ו סק"ה בביאור דברי הראב"ד, ודו"ק.
ולפי"ז נראה דגם בקליפה הקשה של האגוז, כיון שכן הוא הדרך דמונח בקליפתו עד שעת אכילתו, לא מיקרי שמחוסר תיקון כיון שמביאים כך לבית, כמו שמונח האוכל ומים בצלוחית דלא הוי מפרק. ונראה דזהו ההיתר בכל פירות הנקלפים כיון שמונח כן בקליפתו עד שעת אכילתו לא מיקרי תיקון, אלא מונח בתיבתו, ודו"ק.

ייש"כ מרובה להרה"ג בן ציון גרינהויז שליט"א על סיועו המרובה בעריכת הדברים

אליבא דהלכתא
רשת טוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

הגהות
הגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א
מרא דאתרא הקריה החרדית בית שמש
ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

סחיטת שאר פירות לשם משקה

סי' ש"כ סעיף א' ביאוה"ל ד"ה מותר לסחטן: ולא נשאר לנו דעת המחמירין רק רש"י ותוס' והגהות סמ"ק - גם בשבה"ל משמע דס"ל להחמיר כרש"י, עי' ב"י ד"ה [וכתוב בשבה"ל].

למצוץ בפה מענבים

סי' ש"כ משנ"ב ס"ק י"ב: דלא גריע דבר זה מיונק מן הבהמה וכו' ואעפ"כ אסרו חכמים - עי' ביראים וכן בב"י דכתב דחוששני לו מחטאת, ועי' גר"ז.

הכרעת הא"ר במציצת משקין

סי' ש"כ משנ"ב ס"ק י"ב: דבזיתים וענבים וכו' הנכון להחמיר מלמצוץ אפילו בפיו כסברא ראשונה - שניה.

ביטול דבר שיש לו מתירין כשלא הי' ניכר בעין

סי' ש"כ סעיף ב' משנ"ב ס"ק י"ד: דדבר ש"ל מתירין אפילו באלף לא בטיל ה"מ באיסור שהיה ניכר תחלה בעין - עי' בתוס' ב"ק ס"ט ע"א ד"ה כל דמשמע דאפי' לא ניכר האיסור גם אמרינן דדבר שיש לו מתירין אינו בטל, ועי' בש"מ ב"ק ס"ח ע"ב דכתב דבטל באינו ניכר, ועי' בהגר"א כאן ולעיל סי' שי"ח ס"ב ברמ"א.

סחיטת שאר פירות לתוך אוכל - לרבינו חננאל

סי' ש"כ סעיף ד' משנ"ב ס"ק י"ז: דר"ח אוסר בזה - ולר"ח גם בתותים ורמונים אסור בזה (וחייב חטאת), כ"מ בח"א כלל י"ד ס"ג, וכן משמע בבה"ל לק' ס"ו ד"ה לסחוט בסופו דאסור, ע"ש ובמשנ"ב סקכ"ב, ועי' בה"ל בס"ז ד"ה ולר"ח, ודו"ק.

סחיטת זיתים וענבים לתוך אוכל

סי' ש"כ משנ"ב ס"ק י"ז: ומ"מ המחמיר תבא עליו ברכה - ובח"א כלל י"ד ס"ג כתב דנכון להחמיר בספק איסור דאורייתא.

סחיטת פירות לקערה עם תבשיל לדעת רש"י

סי' ש"כ ביאוה"ל ד"ה לתוך קדרה וכו': דמדברי רש"י משמע דבקערה אף שיש בה תבשיל ג"כ אסור וכו' ודלא כאיזה אחרונים שלא הבינו דברי רש"י כן - היינו דמפרשים דברי רש"י דמירי בריקנית, דיוצא קולא לרש"י דבקדרה מותר אפי' ריקנית. וכן מבואר בתוס' רי"ד בדעת רש"י. וכ"נ בשבולי הלקט שהביא ב"י ד"ה וכתוב, וכ"פ הרדב"ז שהובא בשעה"צ כ"ג, ועי' חזו"א סי' נ"ה, וכ"כ במהרש"ל על סמ"ג, ועי' מש"כ בחידושי.

סחיטה לקדירה ריקנית ודעתו ליתן לתוך התבשיל

סי' ש"כ שעה"צ אות כ"ג: דיש בזה איסורא ולא חיובא - עי' חזו"א סי' נ"ה סק"ו דמסכים לדרישה דיש בזה חיובא.

סחיטה ע"מ ליתן לתבשיל

סי' ש"כ שעה"צ אות כ"ג: ולא חיובא כיון שדעתו ליתן לתוך התבשיל וכ"כ הפמ"ג אות ה' - מ"ז אות ה' וא"א י'. ואם הפירוש ברש"י כמו שכתב התוס' רי"ד, מבואר להדיא ברש"י שהוא רק דרבנן לקערה משום מראית עין, וכ"כ הפמ"ג.

בהיתר סחיטת לימון

סי' ש"כ סעיף ו' משנ"ב ס"ק כ"ב: כיון שאין דרך כלל לסחטן לצורך משקה אלא לטבל בו אוכל - צ"ע דהא שום ובוסר ומלילות גם אין סוחטין רק לטבל בו כמש"כ המשנ"ב סי' רנ"ב סקמ"ד מ"ה, והוא מדברי רש"י שבת י"ט, ואפ"ה מבואר שם דאסור לסחטן.

מיץ לימון כשהמנהג לסוחטו למשקה

סי' ש"כ משנ"ב ס"ק כ"ב: אבל אם המנהג לסחוט מימיו לתוך משקה אחר ליתן בו טעם שרי [ב"י וט"ז] - בב"י ליתא תיבות אלו ליתן בהם טעם, רק הט"ז כתב טעם אחר דלא כב"י כמש"כ, והוא כתב דהוא בשביל למתק.

מיץ לימון בזמננו

סי' ש"כ משנ"ב ס"ק כ"ב: ולפ"ז בזמן הזה שידוע שממלאין חבית - חביות.

אופני ההיתר בסחיטת לימון למשקה

סי' ש"כ משנ"ב ס"ק כ"ב: וע"כ צריך ליזהר שיסחוט מקודם על הצוקער בפ"ע - עי' חזו"א סי' נ"ז סק"ז דכתב דאם דעתו לאכלו כך ודאי מותר, ואם כוונתו לתתו אח"כ למים אסור, עי"ש.

בענין איסור בורר בהפרדת השומן מהמאכל

סי' ש"כ סעיף ז' משנ"ב ס"ק כ"ה: וה"ה דמותר לכתחלה לסחוט לאקשי"ן וכו' ובח"א מיקל מטעם אחר וכו' - צ"ע דאמאי אינו אסור משום בורר כיון דאינו רוצה לאכול השומן כמו בבוסר, ואולי כיון דהשומן מובלע בלאקשי"ן והוא דבר א' לא שייך בורר, דבורר הוא רק כשמעורב ב' דברים נפרדים, אבל בבוסר הקליפה והמשקה שבתוכו הם ב' דברים. ועי' בה"ל סי' שי"ט ס"ד ד"ה הבורר שמלמד זכות על עצמות ובשר משום שהם גוף א' לא מקרי בורר, ועי"ש דלפי"ז גם בבוסר לא יהי' בורר, אולם כאן ודאי עדיף מגוף א' דהוא דבר א' ממש כ"ז שלא נסחט, ודו"ק. ולפי התי' של הח"א את"ש טפי גם מטעם בורר, אף דכאן מוציא מה שאין רוצה לאכול, והוא עפ"י דברי המ"א סי' שי"ט סקט"ו אמאי אין בסחיטת פירות משום בורר, ואף דהם לאו מין א' הוא, עי"ש במחה"ש דגם זה מקרי מין א', עי"ש במחה"ש י"ד וט"ז.

באיסור סחיטת בוסר לר"ת

סי' ש"כ סעיף ה' ביאוה"ל ד"ה לאכול: ועיין בספר חמד משה שמצדד וכו' היינו דמשום זה חשיבא כדש - עי' לעיל סי' שי"ט ס"ד בה"ל ד"ה מתוך בא"ד שכתב כן בשם האבהעו"ז.

באיסור סחיטת בוסר לדעת ר"ת

סי' ש"כ ביאוה"ל ד"ה לאכול: ונראה שכן הוא האמת שראיתי באור זרוע שמעתיק לשון ר"ת באריכות כתוב שם ג"כ בהדיא דהוא כמו דש וכו' - הן אמת שכ"ה באו"ז, אולם ברמב"ן בחי' דף קמ"ד ע"א מבואר להדיא בדעת ר"ת דהוא משום בורר גבי חולב בהמה, דשם כתב יחד, בדעת הרי"ף דבחולב הוא משום דש, כיון דהבהמה אינו ראוי לאכילה שפיר הוי מפרק, וכמו שהביא הבה"ל, ואח"כ הביא בדעת ר"ת דהוא משום בורר אוכל מפסולת, וכן בחי' הרשב"א מבואר משום דהוי בורר אוכל מפסולת.

סחיטת בוסר על מנת לאכול מיד

סי' ש"כ ביאוה"ל ד"ה לאכול: ודש נראה ג"כ דלא שייך כ"כ באופן זה מדאורייתא - לכאורה בחמד משה משמע דזה דרבנן, דהא בבה"ל הקודם כתב דהוא מדרבנן, ולעיל כתב בשם הח"מ דסובר דלכו"ע הוא משום דש, וצריך לעי' בפנים הח"מ.

סחיטת בוסר להלכה

סי' ש"כ שעה"צ אות כ"ה: משמע דדעתם כדעת ר"ת וע"כ יש להחמיר - עי' סי' שי"ט ס"ד בה"ל ד"ה מתוך שעושה סניף להיתר עם הא"ר, עי"ש.

סחיטה לתוך אוכל

סי' ש"כ סעיף ז' משנ"ב ס"ק ל': מ"מ הביא ג"כ דעת ר"ח להורות דטוב להחמיר כדבריו - עי' מש"כ לעיל במשנ"ב סקי"ז בגליון.

פסיק רישא באיסור דרבנן

סי' ש"כ סעיף י"ח ביאוה"ל ד"ה יש מי שמתיר: והנה מדברי השו"ע נראה דמסכים ליתר הפוסקים דפ"ר דלא ניחא ליה הוא אסור מדרבנן - צ"ע דאפי' ס"ל כן, הא דעת המחבר לעיל סי' שי"ד ס"א דבאיסורי דרבנן מותר אפי' פס"ר דניחא ליה, עי"ש משנ"ב סקי"א, וכאן הלא הוא רק איסור דרבנן כיון דהמשקה הולך לאיבוד אין זה בכלל דישה, כמש"כ המשנ"ב לעיל, וצ"ע. אולם להלכה מביא שם המשנ"ב הרבה אחרונים דאוסרים בפ"ר במילתא דרבנן, עי"ש.

אמנם עדיין צ"ע, דלק' סי' שכ"א סקנ"ז ובשעה"צ ס"ח כתב דבפ"ר דלא ניחא ליה באיסור דרבנן שרי, וכאן הוא כה"ג, וצ"ע. ובקושיא הראשונה אפשר דאינה קושיא, דהמחבר אפשר דמתיר שם משום דהוי משאצל"ג ומקלקל, כמש"כ בבהגר"א, ומביאו שם במשנ"ב סקי"א, אולם קושיא הב' צע"ג [ועי' חזו"א סי' נ"ו סק"ה במוסגר ובחזו"א סי' ס"א סק"א], ועי' סי' שט"ז שעה"צ י"ח וסי' של"ז שעה"צ ב'.

[אולם] דבר זה אי אפשר [לומר בדעת המחבר שמתיר במלאכה שא"צ לגופה ומקלקל], דא"כ גם בכותל הו"ל להמחבר להתיר התם, והמחבר מחמיר בסי"ב, אולם מצינו שמחמיר המחבר בפס"ר דרבנן, עי' סי' שט"ז ס"ד ובמשנ"ב סקי"ח, אולם לפי מש"כ שם במשנ"ב סקי"ג דהב"י ס"ל דדבורים הוי במינו ניצוד אין ראיה.

סתימת חבית בפקק של פשתן שא"א שלא יסחוט

סי' ש"כ שעה"צ אות נ"ו: אף דמהמ"א משמע דאפילו בלא ברזא ארוכה הניחם על מנהגם - לכאורה דברי המ"א מוכרחין לפי מה שביאר לעיל בבה"ל ד"ה יש דהוא פס"ר דלא ניחא ליה באיסור דרבנן, עי' לק' סי' שכ"א משנ"ב סקנ"ז ושעה"צ ס"ח, וצ"ע [וע"ע סי' שט"ז שעה"צ י"ח וסי' ש"מ משנ"ב סקי"ז ושעה"צ כ"ב, ועי' סי' של"ז שעה"צ ב' דמפרש הא דשט"ז שעה"צ י"ח דהוי תרי דרבנן בפס"ר דלא ניח"ל]. ואין ס' שלחן עצי שטים וס' מאמר מרדכי תח"י.

צביעה באוכלין כשדעתו למכור

סי' ש"כ סעיף י"ט ביאוה"ל ד"ה ליתן כרכום בתבשיל: ניחא ליה דליתווס בית השחיטה דמא הרי אף דאוכל הוא שייך בו צביעה - עי' פמ"ג א"א כ"ה דלמד מגמ' זו דכדי למכור אסור גם באוכלין, ועי"ש.

איסור צובע באכילת תותים

סי' ש"כ סעיף כ' משנ"ב ס"ק נ"ח: ולא דמי לסימן ש"ג סכ"ה דאיתא שם דאשה לא תעביר סרק על פניה מפני שצובעת אשה שאני שדרכה בכך להתיפות - וא"כ יהיה אסור לאשה לאכול תותים, וצ"ע. אח"ז ראיתי בשעה"צ לעיל סי' ש"ג אות ס"ה דעמד ע"ז, וכתב דרק פניה דרכה של אשה, אבל מה שנצבע שפתיה [לא], וכתב דלפי"ז לשון המ"א דחוק, והיינו דבזה אין חילוק בין איש לאשה. ודברי המ"א הוא מהיראים, אולם ביראים אפשר לפרש כמש"כ בשעה"צ. ועי' סמ"ג דכתב דהא דאשה לא תעביר, דבזה לא הוי צביעה אלא כשמתכוין לכך, והביאו התו"ש כאן, וא"כ לא קשה כלל.

קינוח ידים צבועות במפה

סי' ש"כ שעה"צ אות ס"ה: והעתיקו במחצית השקל - וכן הח"א, הביאו המשנ"ב סי' שכ"ח שעה"צ ק"ו.

הדחת בשר שלא נמלח

סי' שכ"א סעיף ה' משנ"ב ס"ק כ"א: ואפילו ע"י א"י אסור להדיח שאין כאן הפסד כ"כ אם לא ידיחנו שיוכל לאכול צלי - עי' ט"ז יו"ד סי' ס"ט סקט"ו דכ"כ דהיכא דשרי על ידי צלי לא מקרי הפסד מרובה, ובש"ך סקכ"א ובנקה"כ שם חלק עליו ודעתו דגם בזה מקרי הפסד מרובה, ועי"ש בפמ"ג מ"ז ט"ו דמביא עוד אחרונים בזה, עי"ש.

טוחן בגרגר אחד

סי' שכ"א סעיף ז' משנ"ב ס"ק כ"ג: ואפי' גרגר אחד יש בו איסור דאורייתא משום טוחן - בלבוש משמע דהוא איסור דרבנן ע"ש. ובגרגר אחד שכתב דג"כ אסור מדאורייתא, מדברי רש"י קמ"א ע"א ד"ה חדא חדא משמע דליכא חיוב בזה, משום דהוי כלאחר יד למידק גרגר א' של פלפל, ועי' מש"כ לקמן בגליון בה"ל ד"ה שמא.

באיסור חיתוך הבשר דק דק לפני העופות

סי' שכ"א סעיף ט' ביאוה"ל ד"ה דהואיל וכו': דפסק שם המחבר דשווי אוכלא מותר בשבת ולפיכך כתבו דהאיסור בזה משום טוחן - וכן הגר"א כאן תמה על דברי הרמ"א, וכתב דאף דהתה"ד כתב גם טעם דטוחן [וכמש"כ המ"א והא"ר], לא סמך על טעם זה.

חיתוך הירק שלא יבוא לידי טוחן

סי' שכ"א סעיף י"ב ביאוה"ל ד"ה המחתך הירק דק דק: וכן משמע בב"י דהצריך לענין היתר אישלאנד"א שיעשה חתיכות גדולות במקצת וגם יהיה סמוך לסעודה - ומשום דסמוך לסעודה אין איסור טוחן, כמש"כ הרמ"א בסוף הסעיף, ועי' משנ"ב סקמ"ה.

חיתוך מלח שנעשה פתיתין

סי' שכ"א סעיף ח' משנ"ב ס"ק ל': ומ"מ במכתשת אף מלח זה אסור לכתוש - עי' סי"ב בה"ל ד"ה לפרר, ומש"כ בגליון.

חיתוך בשר צלי ומבושל דק דק

סי' שכ"א סעיף ט' משנ"ב ס"ק ל"א: דבלא"ה יש פוסקים דס"ל דאין שייך טחינה באוכלין - עי' לק' משנ"ב סקל"ח.

באיסור לחתוך גרוגרות וחרובים לפני זקנים

סי' שכ"א סעיף י"ב משנ"ב ס"ק ל"ט: לפני זקנים שאין יכולין ללעסו אם לא יחתכנו דק דק ולא אזלינן בתר רובא דעלמא - דבר זה אי"ז רק לדעת המ"א המובא בבה"ל ד"ה לפני, דלפני מי שראוי לאוכלו כך שפיר דמי, אבל לפי מש"כ בבה"ל וכמש"כ בשם הגר"א דבג"ק בכל אופן אסור, א"כ לא שייך כלל רובא דעלמא. ועי' מחה"ש דכתב דבר זה למ"א, וכ"כ בתו"ש אחר שכתב דלמי שראוי שרי, ופשוט.

לחתוך פלפלין בסכין דק דק לאכול לאלתר

סי' שכ"א סעיף ז' שעה"צ אות ל': ולפ"ז אפשר להקל בסכין בשכונתו לאכול לאלתר כמו התם וכן משמע בביאור הגר"א - לא ידעתי היכן משמע בבהגר"א כן, ואדרבה בבהגר"א ס"י איכא משמעות בהגר"א דאסור אפי' לאלתר, עי"ש בסופו. ובעיקר הדבר עי' בפמ"ג מ"ז י' דמסתפק אם מותר לאלתר, דכיון דהוא למתק הקדירה לא מקרי לאלתר, ובשו"ע הגר"ז ס"ז פשיטא ליה דאסור בסכין לאלתר. שוב התבוננתי בהגר"א ס"י דשפיר איכא ראי' כהמשנ"ב, מדמביא ראי' דאפי' לאכול

לאלתר אסור בכלי המיוחד לכך, מהא דאסור למידק בפלפלי רק בקתא דסכינא ור"ל לא במכתשת, ואם נימא דבפלפלי לא הוי דרך אכילה ואפי' בלאלתר מאי ראי', אלא מוכרח כהמשנ"ב, ודו"ק. ודבר זה עוררוני.

טחינת מצה ומלח שנעשה פתיתין במכתשת

סי' שכ"א סעיף י"ב ביאוה"ל ד"ה לפרר לחם: ואפילו בסכין מותר אם לא בכלי המיוחדת לכתישה כגון לכתוש מצה במכתשת אסור כמו גבינה על ריב"ב אייזי"ן - עי' משנ"ב סק"ל דכתב כה"ג במלח שהי' דק מתחילה, והוא מעו"ש, ומשום מראית עין, ולא הוי דומיא דגבינה על ריב"ב אייזי"ן דהוא משום עיקר הדין כמש"כ בשו"ע. ועי' בסי' תק"ד בשעה"צ אות ז' דמפקפק על עיקר דברי העו"ש, ומשמע שם דהעו"ש הוא יחיד בדבר זה, וכאן סתם בבה"ל כאילו הוי מלתיה דפסיקתיה. ועי"ש ברמ"א ס"ג ובמשנ"ב סק"כ דפסיקא ליה במצות לטחון במכתשת בלא שינוי כלל, ושם מסתפק לגבי מלח אם יש להתיר ביו"ט במכתשת, וצ"ע בכ"ז.

בהיתר דע"מ לאכול מיד במחתך בכלי

סי' שכ"א ביאוה"ל ד"ה מידי דהוה אבורר: ועיין בריב"ש סימן קפ"ד שמעורר שם ג"כ בזה - עי"ש בריב"ש דכתב להדיא להתיר בסכין אף דהוא כלי, כיון שאינו מיוחד לטחינה והוי דרך אכילה, ומ"מ לא כתב זה כדבר ברור.

חיתוך הצנון והבצלים דק דק בהא"ק מעסע"ר

סי' שכ"א ביאוה"ל ד"ה מידי דהוה אבורר: אולי עכ"פ דומה לקנון ותמחוי דאינו מיוחד כ"כ כמו נפה וכברה ואפי"ה אסרו רבנן - דהפטור דקנון ותמחוי אינו שינוי במעשה הברירה, דא"כ אמאי חייב בלהניח, אלא דלא הוי דרך ברירה בלאכול לאלתר כיון דאינו כלי המיוחד לברירה, וה"נ בהא"ק מעסע"ר.

חיוב בלישה אחר לישה בגיבול אחר נתינת מים

סי' שכ"א סעיף י"ד ביאוה"ל ד"ה אין מגבלין וכו': דאפילו לדעת בעה"ת הזה דנתינת מים נקרא גיבול ונתן בו מים מע"ש מ"מ אם גבל אח"כ בשבת חייב - לענ"ד בהדיא מפורש כן ביראים רע"ד דס"ל ג"כ בנתינת מים חייב כרבי, אולם לישה עצמה הוי עיקר המלאכה, דכתב הלש חייב, תולדה נתינת מים, וכדתנן אין שורין וכו', מבואר דעיקר הדבר הוא הלישה עצמה, ונתינת מים הוא התולדה, וכ"מ בסמ"ק וסמ"ג בעלי דעה זו, בסמ"ק מ' רפ"ב וסמ"ג ל"ת ס"ה. אולם בחי' הר"ן שבת דף י"ח כתב דלרבי לא חייב בגיבול רק בנתינת מים עי"ש, וכ"מ קצת בתה"ד סי' נ"ח עי"ש.

בדעת הרא"ש בנתינת מים בדבר דלאו בר גיבול

סי' שכ"א שעה"צ אות ס': והרא"ש בפ"ד דביצה הנ"ל - עי' בה"ל ד"ה אין דכתב דהרא"ש פ"ד דביצה כתב כן אליבא דרבי, והרא"ש הא פסק כריבר"י, ועי' בה"ל לקמן ד"ה יכול ומש"כ בגליון. מיהו אפשר דכוונתו דהרא"ש פוטר אליבא דרבי אם מערב אח"כ, ולריבר"י גם בזה אסור, וכמש"כ בסי' תק"ז בבה"ל, אף דגם לריבר"י מחוייב משעת נתינת מים, וכדמשמע מקושית הרא"ש שם, ובתי' כתב רק לרבי, והדבר צ"ע דמ"ש לרבי וריבר"י בזה. ועי' ב"ח בחי' על הרא"ש בפ"ד דביצה, דמגיה לר"י במקום לרבי, וא"ש משום דלרבי גם בעפר מותר אם נתן מים מבעו"י, עי"ש. ולפי"ז הוא דלא כמש"כ בבה"ל. ועי' חזו"א סי' נ"ו סק"ב וסי' נ"ח סק"א וסוף סק"ו דכתב דליכא מ"ד דס"ל דלריבר"י חייב בנתינת מים במידי דלאו בר גיבול, רק בגיבול עצמה דלית הלכתא כאביי, וכ"כ בתוס' רי"ד דף קנ"ו, וכ"כ בחי' הריטב"א כ"י בדף קנ"ו, הובא בספר שביתת השבת, ועי"ש בחי' הרמב"ן דכתב דלא הוכרע אי הלכתא כאביי או כרב יוסף.

בדעת הראשונים באיסור נתינת מים בדבר דלא בר גיבול

סי' שכ"א שעה"צ אות ס': והרשב"א והר"ן - ואו"ז ותוס' רי"ד, אלא דס"ל דבמורסן פטור לכו"ע, וכ"כ בחי' הריטב"א כ"י, הובא בס' שביתת השבת ריש מלאכת לש.

גיבול קמח קשה מעט מעט

סי' שכ"א משנ"ב ס"ק נ"ז: ר"ל הרבה אבל מעט מעט מותר - כ"כ הב"ח והא"ר, אולם בש"ג כתב דמשמע מהרמב"ם דלא הותר בזה מעט, והקשה ע"ז דכ"ש צריך להיות מותר כאן מעט, ועי' א"ר בשם מלבושי יו"ט.

נתינת מים בדבר שהוא בר גיבול

סי' שכ"א משנ"ב ס"ק נ"ז: אפילו לרוה"פ דס"ל דבדבר שהוא בר גיבול אינו חייב עד שיגבל מ"מ איסורא מיהו איכא - עי' לק' סי' שכ"ד סק"ז ובבה"ל ד"ה אין.

נתינת מים בקמח שאינו קלוי בשינוי דמעט מעט לדעת התוס'

סי' שכ"א ביאוה"ל ד"ה שמא יבוא: אך לפ"ז חזרה קושייתו על מקומה דהא קיי"ל חצי שיעור אסור מן התורה - באמת מצינו בכמה מקומות דמעט לא הוי דרך מלאכה, עי' שבת קמ"א ע"א רש"י ד"ה חדא, ועי' ביצה י"ב ע"ב דיש סברא בקולף דחדא חדא מותר, ובהרבה יש חיוב חטאת, ובאמת גם כאן מבואר בחי' הרמב"ן דמעט לא הוי דרך מלאכה, ועי' חזו"א סי' נ"ח סק"א.

בהיתר נתינת מים בקמח קלי, ובאינו קלי לתרנגולים - בשינוי דמעט מעט

סי' שכ"א ביאוה"ל ד"ה שמא יבוא: ומה שאמר שם בגמ' הא מני ריבר"י דלרבי יש בזה עכ"פ איסור משום נתינת מים ובע"כ צריך לפרש הכי לפירוש הרמב"ם דס"ל דקמח קלי לאו בר גיבול הוא - אינו מובן, דלפי' הרמב"ם משום דלאו בר גיבול, א"כ לרבי חייב במידי דלאו בר גיבול, כמפורש במ"מ בפ"ח מה' שבת, משא"כ לפי' התוס' כפי מה שמפרש משום דלא הוי לישה בזה, א"כ גם לרבי צריך להיות כן. ובעיקר הדבר הא ברמב"ן בחי' משמע להדיא דיש בקמח קלי חיוב, אלא דמותר ע"י שינוי דמעט, והרמב"ן מדמהו למורסן. אלא דבהיתר של הפמ"ג לגבל קמח מעט לתרנגולים, בחי' הרמב"ן בתי' א' מבואר דאין היתר מעט רק לאכילת אדם, והביאו בבה"ל לקמן סי' שכ"ד ד"ה מורסן, שכתב להשיג על המ"א דמתיר מעט במורסן לבהמה, ולתי' ב' אפשר דבקמח מותר גם לבהמה, אמנם בחי' הרמב"ן במסקנתו משמע דנקיט לעיקר כתי' א', עי"ש.

עירוב קמח של מצות במשקין כשעושה מעט מעט

סי' שכ"א שעה"צ אות ס"ה: בין אם הטחינה גסה או דקה - עי' בפמ"ג א"א י"ט שכתב דבטחינה גסה יותר חמור לשיטות הראשונים דבמידי דלאו בר גיבול חייב, ועי' משנ"ב סי' שכ"ד סקי"א דכתב דיש להחמיר בנתינת מים בדבר שאינו בר גיבול אפי' לדעה א', אולם דבר זה דטחינה גסה בקמח עושהו לאינו בר גיבול צ"ע, וכמו שאכתוב בעזה"י בחידושי.

בהיתר בשעה"ד להשתין בטיט

סי' שכ"א שעה"צ אות ס"ח: דהוא פ"ר דלא ניחא ליה באיסור דרבנן - עי' לעיל סי' ש"כ סי"ח בה"ל ד"ה יש, ועי' מה שכתבתי שם בגליון שעה"צ נ"ו ובה"ל שם, ועי' חזו"א סי' ס"א סק"א.

כיסוי מ"ר בחול ואפר

סי' שכ"א שעה"צ אות ע': ונראה דבזה לא שייך פ"ר דלא ניחא ליה דבאמת ניחא ליה שיבלע המ"ר וכו' - לכאורה עדיין מקרי לא ניחא ליה, כיון דלא ניחא ליה בגיבול אלא שיבלע המים, ולא איכפת ליה אם לא ישאר שום לחלוחית דבזה מותר, כמש"כ המשנ"ב בחול הרבה.

דעות המחייבים בנתינת מים בחול הדק

סי' שכ"א שעה"צ אות ע"א: ואפילו בחול הדק ג"כ דעת הרא"מ ובעה"ת וסמ"ג וסמ"ק - והגה"מ.

תיקון בשו"ע

סי' שכ"א שו"ע סעי' ט"ז: וכן שום שדרכו - צ"ל שדכו, כ"א בשו"ע.

בהיתר נתינת משקים בחרדל שנלוש מע"ש

סי' שכ"א סעיף ט"ו משנ"ב ס"ק נ"ח: דע"י הנתינה לא חשיב לישה - צ"ע דלשיטת הרמב"ם שכתב לעיל סקנ"ב לא הותר נתינת מים במידי דחייב משום גיבולו, וא"כ איך הותר כאן, ובע"כ צריך לומר דבחרדל ושום ושחלים אין זה שייך לישה, ועי' בה"ל ד"ה יכול ומש"כ בגליון. והאיסור דטריפה בכח הוא סתם משום עובדא דחול, וכמש"כ בש"ג דה"ה כל דבר אסור טריפה בכח כמו בחרדל, ומובא לקמן משנ"ב סקס"ט.

בהיתר גיבול בחרדל שנילוש כשאינו טורף בכח

סי' שכ"א ביאוה"ל ד"ה יכול לערבו: ואם נאמר שהוא דבר שאינו בר גיבול יהיה יותר קשה לשיטת הרבה מהראשונים והרא"ש גופא בפ"ד דביצה סובר כן דבמידי דלאו בר גיבול נתינת מים זהו גיבולו והכא כתב הטור דהרא"ש הסכים וכו' - בסי' תק"ז בבה"ל כתב דהרא"ש כתב שם אליבא דרבי, ואליבא דריבר"י רק בגיבול חייב, והרא"ש הא פסק כריבר"י, וכ"כ להדיא לעיל בבה"ל ד"ה אין מגבלין דהרא"ש אליבא דרבי קאמר.
ובעיקר קושיתו איני מבין מדוע סני ליה דברי היראים וסה"ת בדעה קמייתא דלית בחרדל ושום ושחליים משום לישה, דאינו דומה לליש כמש"כ בסה"ת, ואפשר לומר דזהו דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש, וכ"כ הב"ח דהם ס"ל כהיראים דלית כאן כלל משום לישה, והא דלא יטרוף משום עובדין דחול, וכ"מ ברמב"ם דכתב דינים אלו בפכ"ב, לא במילי דרבנן דלישה אלא בדיני בישול, ומשום דמחזי כהולך לבשל כמש"כ המשנ"ב לק' סוף ס"ק ס"ח בטריפת ביצים, וכ"מ בבהגר"א דכתב דדעה קמייתא בשו"ע ס"ל דלא קי"ל כירושלמי, והיינו דלית בזה כלל משום לישה וכמש"כ היראים, וכ"כ באו"ז. וכן דברי השבולי הלקט שהביא אח"כ, מבואר דס"ל דבשום ושחליים לית בזה כלל לישה, רק בחרדל ס"ל דצריך נילוש מבעו"י, וכן כתב בש"ג, אבל דעת הטוש"ע דגם בחרדל לית ביה לישה.
גם מש"כ דלפי דבריו חמיר דעת הרמב"ם מדעת הי"א שבסט"ז, דלדעת הי"א סגי בנתינת מים מבעו"י, ולדעת הרמב"ם צריך לישה ממש, אינו מובן, דאם לדעת הרמב"ם צריך לישה, דאל"כ אסור ע"י שינוי שאינו טורף, מדוע לדעת הי"א מותר, הא הוא עצמו כתב לעיל ד"ה אין דגם לדעת סה"ת מ"מ חייב בלישה עצמה ג"כ, ואם יאמר דחרדל לא הוי בר גיבול וכמש"כ שם בשם הרא"ש, א"כ לפי דעת הרמב"ם נמי ליכא חיוב לישה כמש"כ סק"נ.

עירוב בכף בשינוי דמעט מעט כשנתן המשקה בשחלים מער"ש

סי' שכ"א סעיף ט"ז שעה"צ אות ע"ח: וא"כ הוא עושה עתה לישה בשבת וצריך עכ"פ שינוי ואפילו לדעת רבי וכו' מ"מ שינוי מיהו בעי עתה דהיינו שלא יטרוף בכח וכמבואר בתה"ד - בתה"ד מבואר דאסור בכלל בכף, אלא דהמ"א כתב דאפשר דכשנתן מים מבעו"י מותר בכף, ואינו מובן מאי חילוק יש לגבי טריפה בכף אם נתן מים מבעו"י או בשבת, בפרט לדעת הסוברים דנתינת מים לא זהו גיבולו, הא עיקר הלישה הוא עתה, וגם לדעת הי"א דנתינת מים הוי גיבולו, מ"מ הא כתב הבה"ל סי"ד ד"ה מורסן, שכתב להשיג על לישה עצמה, אלא דמלשון התה"ד משמע קצת דאם נתינת מים הוי גיבול, שוב ליכא לישה בטריפה אלא משום עובדין דחול, וכ"כ בחי' הר"ן דף י"ח דלרבי ליכא חיוב בגיבול, אולם בס' יראים מבואר דגם לרבי חייב בגיבול, וזהו עיקר לש.

מאכל שנילוש בשבת

סי' שכ"א ביאוה"ל סוף ד"ה אבל בשבת אסור וכו': דאם עשה לישה גמורה בשבת בלי שינוי אסור אפילו דיעבד וכן משמע בסימן שי"ח ס"א ע"ש - משנ"ב סק"ז, וע"ע ריש סי' שי"ט בה"ל ד"ה הבורר ומש"כ שם בגליון.

באיסור לטרוף יפה בעשיית יינומלין

סי' שכ"א סעיף י"ז משנ"ב ס"ק ס"ט: וכמו לעיל בחרדל בסט"ו דאסור לטרוף - משנ"ב סקנ"ח כתב דהא דאסור שם לטרוף הוא משום דאז הוי לש, ומהו הדמיון להכי דלא שייך כאן לישה, ועי' מש"כ שם בגליון.

עשיית החרוסת בפסח שחל בשבת

סי' שכ"א סעיף ט"ז שעה"צ אות פ"ו: ואפשר דכיון דבעת העשייה היתה עבה שוב אין להקפיד בזה - אינו מובן מתי היתה עבה, ואם נאמר שנילושה כבר ורוצה לתת עתה יין, פשיטא דמותר כמש"כ במשנ"ב סקס"ד וס"ה.

תיקון במ"ב

סי' שכ"א סעיף י"ט משנ"ב ס"ק פ"א: הא אם אפשר - הא אם אי אפשר.

ממרח כלי באוכל

סי' שכ"א ביאוה"ל סוף ד"ה תע"ב: וכמו שכתב הא"ר בסימן שי"ד בשם הראב"ן דחלב ושומן דינו כשעוה - והביאו שם המשנ"ב סקמ"ה.

לקלוף שום ובצל לאלתר

סי' שכ"א ביאוה"ל ד"ה לאלתר שרי: וכ"כ המ"א לעיל בסק"ח - סי' שי"ט.

בקושית הגרעק"א על ההיתר לקלוף מרש"י בשבת

סי' שכ"א ביאוה"ל ד"ה לאלתר שרי: וע"ש בחידושי רע"א שהקשה וכו' - וכן הקשה בשו"ע סי' שי"ט על מ"א סק"ח.

בענין הנ"ל

סי' שכ"א ביאוה"ל ד"ה לאלתר שרי: ולא אאמין שיצא זה וכו' - גם הפמ"ג בתחילת סי' ש"כ בא"א הקשה כן, גם במגן אבות להגר"מ בנעט הקשה כן הא דכותב להא דינא דמ"א סי' שי"ט סק"ח דהוא מגמ' ביצה י"ג ע"ב, ועי"ש במג"א מה שיישב, וזה דלא כח"א.

ייש"כ להרה"ג יצחק זאב טוקר שליט"א מכולל "אליבא דהלכתא" רוממה על סיועו המרובה בעריכת הדברים

מקור הלכה

הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א
רב ביהמ"ד "חניכי הישיבות" בית וגן ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

גדר מלאכת דש

בענין קילוף אגוזים

א) בשו"ע סי' שי"ט ס"ו: "אין מוללין מלילות, אלא מולל בשינוי מעט בראשי אצבעותיו". וברמ"א: "ואע"פ שמפרק האוכל מתוך השבלים, הואיל ואינו מפרק רק כלאחר יד כדי לאכול שרי, ויש מחמירין". ע"כ. והנה דעת המחבר להתיר בשינוי, ומבואר באחרונים [עי' שו"ע הגר"ז] דשפשוף השבלים בכפות ידיו [היינו המלילה] הוי מפרק כלאח"י, דאין דרך לעשות כן אלא בכלי המיוחד לדישה, ואיסורו רק מדרבנן, והיכא שעושה זאת ע"י שינוי לא גזרו. ודעת היש מחמירין שברמ"א ע"פ רש"י ותוס' בביצה י"ג ע"ב, דההיתר הוא רק ביו"ט ולא בשבת, והמחבר אזיל בשיטת הרי"ף והרא"ש ועוד בשבת קכ"ח שגם בשבת הותר, אמנם גם לדעת רש"י ותוס' ההיתר ביו"ט הוא רק ע"י ב' שינויים, וכנ"ל להמחבר. ומובן דברי רש"י המובא בשעה"צ אות י"א, ותמה השעה"צ דהאיכא שינוי, ולהנ"ל לא סגי בשינוי א', וגם ביו"ט. [וי"ל היטב בדברי הר"ח המובא בשעה"צ שם, דמלילה ומנפץ העפר מן הפרי דהוי דש מה"ת].

וכתב עוד הרמ"א שם: ולכן אסור לפרוק האגוזים לוזים או אגוזים גדולים מתוך קליפתן הירוקה, וטוב להחמיר מאחר דיכול לאכלן כן בלא פירוק, ע"כ. וקליפה הירוקה היינו הקליפה העליונה שע"ג הקליפה הקשה, והאיסור הוא אפילו בראשי אצבעותיו [הגר"ז], וביאר המשנ"ב דזה דומה למסיר התבואה מתוך השבלים. ובהגהות רעק"א הביא מהפרמ"ג (סי' ש"כ סק"א) שתמה אמאי האיסור הוא רק בקליפה העליונה, ולא בקליפה הקשה הצמודה לפרי, ואמאי לא הוי מפרק, דמאי שנא קליפה הירוקה מעץ שעליו הואיל ונתכסה בו.

[והנה הפמ"ג הניח דחיוב מפרק שייך רק במקום שהפסולת מכסה את הפרי, ולכן הוסיף דגם כאן הוא מכוסה, אך האחרונים (עי' שבה"ש) כתבו לסתור ד"ז מהא דשבת ע"ג ע"ב דהתולש מכבדות של תמרים חייב משום מפרק, ואע"ג שהתמרים מגולים. ומה שהוכיח הפרמ"ג שם מהא דמבואר ברמ"א סי' של"ו ס"ח דמותר לתלוש פירות מאילן שנעקר, והיינו משום דאינו מכוסה, עי' באג"ט סק"ב שדחה דשאני סתם פירות שאין דרך לתולשם אלא במחובר, ונמצא שאין דרכם בדישה, משא"כ תמרים שתולשים אותם אחרי תלישת המכבדות הוי דרך דישה גם כשאינו מכוסה].

ובחיי אדם כלל י"ד ס"א כתב לבאר וז"ל: מלאכת דישה ידוע שהוא לפרק האוכל ולהפרידו מן השיבולין והשרביטין, וכן כל דבר שדרך לפרק ולהבדילו מדבר שנבלע בו חייב וכו', ודוקא דברים שדרך בכך, משא"כ כשקולף אגוזים מקליפתן הקשה, וכן שאר פירות מקליפתם, וכן לפרק המוח מן העצמות, בכל זה לא שייך בו דישה שהרי אין דשין אותו, ע"כ. וצ"ע מה כוונתו "שדרך בכך", דאם ר"ל משום שאין דרך לדוש את האגוזים כמו את החיטין ע"י דריכה וריסוק במורג חרוץ, הרי מכבדות של תמרים ג"כ אין דשין אותם ע"י דריכה אלא תולשם בידיו, ואעפ"כ חייב עליהם משום דש.

ולכן הנראה נכון בזה כמבואר באג"ט (דש סק"ג) דכל מה שרגילים לקלוף קודם שעת האכילה הוי דש, ומה שדרכם לקולפם בשעת אכילה אינו חשיב כדש. ובביאור יסוד זה נראה, דיסודה של מלאכת דש הוי מעין גמר מלאכת הפרי, כלומר דיש פסולת שגדלה עם הפרי, ואמנם בשעת גידולו של הפרי הוא היה זקוק לפסולת זו, אבל אחרי תלישת הפרי הפסולת הזו כבר מיותרת, ולכן לפני שמכניס את הפרי לאוצר או לפני שמוכרם בשוק, הדרך הוא לתלוש ולפרק את הפסולת הזו, ובאופן הזה הפירוק נחשב כגמר מלאכת הפרי, וזהו מלאכת דש, משא"כ באגוזים ושקדים הקליפה הקשה היא שומר לפרי עד שעת האכילה, וקילופה קודם האכילה הוא רק לאשוויי אוכלא, ולא כדי להכניסו לאוצר ולשוק, ובאופן הזה לא חשיב גמר מלאכת הפרי, אלא רק כמכשיר הפרי לאכילה, ובזה אין משום דש. והיינו דמלאכת דש היא רק לאשוויי שם פרי ע"מ להכניסו לחצר או לשוק, ולא אשוויי אוכלא בעלמא.

והנה בגמ' בביצה י"ג ע"ב מבואר דמותר לקלף שעורים בשבת, והקשו בגמ' שם ומי איכא מידי דלענין מעשרות הוי גמר מלאכה, ולענין שבת לא הוי מלאכה, ותירצו דמלאכת מחשבת אסרה תורה, וקילוף שעורים לא חשיבא מלאכה חשובה. וצ"ע מה סברת הס"ד דכל מה שנקרא גמר מלאכה לענין מעשרות יחשב מלאכה לענין שבת, והרי יש ל"ט מלאכות בשבת, ומה השייכות של גמ"מ למעשר. ולפי המבואר דיסוד מלאכת דישה הוא גמר מלאכת הפרי, י"ל דלכן סברה הגמ' בס"ד דכיון דקילוף שעורים חשיב גמ"מ לענין מעשרות, הרי דהוי כבר גמר מלאכת הפרי, וא"כ גם לענין שבת יחשב מלאכה משום מלאכת דש, וע"ז תירצו דשאני גמר מלאכה לענין שבת שצריך גם להיות מלאכת מחשבת, והיינו מלאכת אומנות [כפרש"י שם ד"ה אלא], ואינו דומה לגמ"מ לענין מעשר, ולכן קילוף שעורים מותר בשבת כיון שאינו מלאכת אומנות, ואע"ג שהוא גמ"מ לענין מעשר. ועיין ברבינו חננאל בביצה שם דמותר לפקס את הפרי [להסיר את השער שעליו] בשבת, דאינו מלאכת מחשבת אלא אכשורא אוכלא בעלמא. [ועי' בשביתת השבת בפתיחה למלאכת דש אות ה', ובמקדש דוד מעשרות אות ב'].

והנה בשבת קמ"ה ע"א מבואר דסוחט כבשים אינו חייב משום מפרק, וברש"י שם (ד"ה פטור) ביאר וז"ל: "שאין זה מפרק שאין המשקה הזה יוצא מן הכבשים שלא גדל בתוכן, אבל אסור אטו זיתים וענבים". וע"פ הנ"ל יש לבאר דברי רש"י, דסוחט זיתים וענבים הוא תולדה דדש, דע"י הסחיטה הוא מביא אותם לידי גמר מלאכתם שהם עומדים לכך להוציא מהם שמן ויין, אבל כשסוחט כבשים שהמשקה שלהם לא גדל בתוכם, בכה"ג נמצא שהסחיטה אינה עושה שום גמר מלאכה בדבר הנסחט, וממילא אינו חייב משום מפרק.

בהא דכותש חייב משום דש

ב) כתב המג"א סי' שי"ט סק"ה בשם התוס' בביצה י"ג, דדגן שנפרק מהשיבולת מערב שבת מותר לקלף בשבת את הקליפה הדבוקה לחיטה. ובהגהות רעק"א בגליון השו"ע שם הביא מהפרמ"ג ר"ס ש"כ שהקשה ע"ז מהא דמבואר בשבת ע"ד ע"א דכותש חייב משום דש, ופירש"י דכותש את החיטין כדי להסיר את קליפתן, הרי דקילוף הגרעין מקליפתו אסור משום דש אף שכבר נתלש לפני כן. ונאמרו בזה כמה ישובים. ועי' באג"ט שכתב לבאר דברי התוס' בביצה באופ"א, אבל המעיין בראשונים בביצה שם יראה שהבינו את דברי התוס' כפשוטם, וכהבנת הב"י והמג"א, וע"ע במגן אבות.

ובביאה"ל סוף סי' שכ"א כתב ליישב דכותש חייב משום דהוי בכלי, משא"כ היכא דקולף את הגרעין בידו מותר כיון שכבר נפרק מער"ש. ודבריו צ"ב, דהא גם דישה עיקרה הוא בכלי, ומ"מ התולש גרעין משיבולת בידיו חייב משום מפרק דהוא תולדה דדש, כמבואר בתוס' בביצה שם, וכן הסוחט חייב בין ביד ובין בכלי, הרי דמלאכת דש היא גם ביד, וא"כ ה"ה בכותש דאף דעיקר המלאכה הוא בכלי [ועי"ש דלרש"י הוא אב מלאכה, ולשאר ראשונים הוא תולדה], מ"מ גם בקולף ביד יאסר. ועי' אג"ט ס"ק י"א.

ונראה לבאר, דהנה מבואר בגמ' בשבת ע"ד ע"ב דבאמת כותש היה צריך להיות אב בפנ"ע, כיון שבמקדש היו כותשים את הסממנים, אלא דכיון שעניים אוכלים פיתם בלא כתישה אין זה נחשב למלאכה בפנ"ע, ומ"מ כיון דכותש דומה לדש הכלילו את איסור כותש בכלל מלאכת דש. ונמצא לפי"ז דרק משום דהכתישה במכתשת דומה לצורה של דישה חשיב מלאכה, אבל כאשר מקלף ביד לא דמי כלל לדש ולכן מותר, וע"כ לא דמי לכל האופנים הנ"ל שאסורים משום דש גם ביד, דהתם חשיבי דש מצד עצמם [כגון מפרק גרעיני חיטה מהשיבולת ומפרק תמרים ממכבדות], דבכה"ג חייב אפילו ביד, אבל כותש שכל שייכותו לדש היא רק מצד הדמיון ביניהם, אבל מצד עצמו אינו דישה, אינו חייב אלא היכא דהוי דומיא דדש והיינו בכלי. והמעיין היטב בדברי הביאה"ל יראה שזו כוונתו.

וביאור הדברים עפ"י מש"כ לעיל סק"א דמלאכת דש מוגדרת כמלאכת השדה, והיא תכלית וגמר הקצירה, דעיקר צורך קליפה זו אינו אלא בעת גידול הפרי וחיבורו לאילן, ומיד עם הורדת הפרי מהאילן אין הפרי זקוק לקליפה זו העליונה. ולפי"ז מובן דבקילוף הדגן אין הקליפה הדקה נחשבת כיתר הפרי, דהרי אצל העניים היא נחשבת כגוף הפרי הנאכל, ומה דעשירים מלתתי ע"ד לסלק קליפה זו לשם קבלת סולת נקיה, היינו דמסלקים חלק מהפרי לצורך כך, ונמצא דבעיקר תכלית המלאכה בקילוף הקליפה הדקה אינו דומה לדש וכנ"ל, אלא דהיות ובמשכן היה צורך בכך לשם הסממנין, אמרו חז"ל דאמנם אין די בזה לאשווי מלאכה חשובה לעצמה, ומשום דבעיקרו הוא בא רק לצורך העשירים, ומ"מ מפאת חשיבותה במשכן כל שנעשית מלאכה זו בצורת מלאכת דישה, דהיינו ע"י כלי, חייב משום דש, אבל ביד נחשב כקילוף פרי רגיל וכנ"ל.

ולפי הנ"ל מיושב מנהג העולם להסיר את הקליפה העליונה בפרי הבוטנים, דיש מפקפקין בזה וחוששין משום דש [עי' שבט הלוי], אבל לדברינו אינו תלוי כלל בעליון ותחתון, אלא כל שהקליפה משמשת כשומר לפרי בתלוש אינו דש. והנה מלפנים לא היו רגילין כלל לקלף רק בעת אכילת הפרי, וזה מעיד על טבעה של קליפה זו הנצרכת לשמירת הפרי לצורך טריותה, ומה שרגילים רבים בזמנינו להסירה קודם האכילה הוא רק לשם נוחיות ופינוק בעלמא, וע"כ אין בזה משום דש, ודוק.

* * *

בענין טחינה באוכלין

א) בגמ' דף ע"ד ע"ב אמר רב פפא האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, ופירש"י מחתכו הדק, והיינו דק דק, וכ"כ התוס' קי"ד ע"ב (ד"ה אלא) דמיירי כשעושה חתיכות דקות מאד, וכ"ה ברמב"ם פכ"א הל' י"ח המחתך את הירק דק דק כדי לבשלו הרי זה תולדת טוחן וחייב, ובפ"ח הט"ו כתב: הטוחן כגרוגרת חייב, וכל השוחק תבלין וסמנין במכתשת הרי זה טוחן וחייב, המחתך ירק תלוש הרי זה תולדת טוחן.

ובהא דמחתך הוי רק תולדה, כתב הרמב"ם בפ"ז ה"ה: התולדה היא המלאכה הדומה לאב מאלו האבות, כיצד, המחתך את הירק מעט מעט לבשלו הרי זה חייב, שזו המלאכה תולדת טחינה, שהטוחן לוקח גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה, וכל העושה דבר הדומה לזה הרי זה תולדת טוחן. וביאר המ"מ שם בהל' ד' דכל מלאכה שהיא דומה לאב בדמיון גמור, אלא שחלוקה ממנה באיכות הפעולה או באיכות הנפעל, הרי זו אב כמותה, כגון קוצר ובוצר שהם בדמיון גמור, אלא שחלוקין הנפעלים, וכן הזורע והנוטע וכן החורש והחופר שהם חלוקי איכות הפעולה, אבל מלאכה הדומה לה במקצת ואין שם אלא קצת דמיון, כגון המחתך את הירק שאינו דומה לטחינה רק בהעשות מגוף אחד גופים רבים, אע"פ שהטחינה משנה את הגוף הראשון לגמרי ואין החיתוך כן זו היא תולדה.

והנה הרמב"ם בפ"ז כתב המחתך וכו' לבשלו, וכן בפכ"א כתב כדי לבשלו, ומבואר דאיכא תנאי במחתך ירק שיעשה כן ע"מ לבשלו. וכתב בכ"מ (בפכ"א) דהר"מ מפרש דדוקא נקט בגמ' סילקא שחותכין אותה דק דק לבישול [עי' בגמ' בברכות דבאוכלו חי מברך עליו שהכל, ורק במבושל מברך האדמה], וה"ה שאר ירקות שחותכין אותם דק דק, ואפשר דאפילו הן נאכלות כמו שהן חיות, אם חתך אותן דק דק לבישול נמי מחייב, אבל אם רוצה לאוכלן חיים אפילו חתכן דק דק ליה בהו משום טוחן, עכ"ל. והיינו דרק בחיתוך לשם בישול חייב דומיא דסילקא. [ועי' בב"י שנסתפק בדבר שנאכל חי, והוא חתכו ע"מ לבשלו, האם חייב משום טוחן, וכן דן במחתך חי שאסור מדרבנן].

ובתוס' בדף ע"ד ע"ב כתבו דדוקא בסילקא שייך טחינה, אבל שאר אוכלין שרי, וכ"ה בהגהות אשר"י סי' ה'. ועי' במנח"ח (טוחן אות ב') שכתב דכוונתם כדעת הרמב"ם הנ"ל, ונקטו סילקא וכל דדמי ליה, והיינו דאינו נאכל כמות שהוא חי אלא הוא טעון בישול, ומש"כ אבל שאר אוכלין שרי, היינו כל דבר שנאכל כמו שהוא חי ואינו צריך בישול, דהוי ליה אוכל, ובאוכל לא שייך טחינה. וכ"כ האג"ט (טוחן ס"ק י"ז אות א') והחזו"א (ריש סי' נ"ז), ועי"ש בחזו"א שדחה את ביאורו של ההג"א בדברי התוס'.

וכן מבואר בחידושי הריטב"א החדש בשם ר"י, וז"ל: האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, פי' ר"י ז"ל דדוקא בהא שאינו אוכל כמות שהוא חי, אבל בפת וכיוצא בו שראוי לאוכלו לאלתר הרי הוא מותר, וכן הורה רבינו בשם רבינו הגדול ז"ל, עכ"ל.

אכן במשנ"ב ס"ק ל"ח הביא בשם האחרונים דמסתימת המחבר נראה שהכריע כשיטת רוב הראשונים, דבכל האוכלין חייב משום טוחן, וגם בראויים לאוכלן חיים. ועי' להלן סק"ז.

ב) והנה בטעמו של הרמב"ם כתב המנ"ח שם וז"ל: "דדומיא דטחינה בעינן, דכמו טוחן תבואה דלאחר הטחינה אין אוכלין עדיין רק ע"י בישול או אפיה, הכא נמי אם חותך כדי לבשלו הוי טחינה, אבל כדי לאכול בלא תיקון לא הוי דומיא דטחינת תבואה", עכ"ל. [וכעי"ז כתב באג"ט]. ומבואר מדבריו לכאורה, דגדר הדין הוא דבעינן שאחרי הטחינה הדבר הנטחן עדיין לא יהיה ראוי לשימושו, אלא יהיה מחוסר עוד מעשה. ולפי"ז לכאו' גם הטוחן שהוא אב המלאכה אינו חייב אא"כ טוחן כדי לבשלו, ועי' להלן סק"ה.

ודבריו צ"ע, דהרי מבואר בגמ' כאן האי מאן דסלית סילתי חייב משום טוחן, ופרש"י סלית סילתי עצים דקים להבעיר אש, וכאן העצים אינם טעונים הכשר אחר לאחר חיתוכם, והם ראויים מיד להבערה, ומאי שנא מפירות הנאכלים חיים שאין בהם טוחן.

ועוד קשה מהא דמבואר בביצה ז' ע"ב דהכותש רגבי אדמה לכסות בהם את הדם חייב משום טוחן, וגם כאן הטחינה מכשירה אותם לשימוש מיידי לאחר הכתישה, והם ראויים מיד לכיסוי.

ג) אמנם במאירי בדף קי"ד ע"ב מבואר גדר אחר, דבדבר הראוי לאכילה הטחינה היא מסדר האכילה, דתמה שם על הא דהתירו קניבת ירק ביוה"כ שחל בשבת, אמאי לא הוי טוחן כמו פרים סילקא, וכתב וז"ל: בשלמא פירוק רימונים ופקיעת אגוזים, **הואיל ודרך אכילתם לשעתן בכך** הרי הותר לעשות כן בשבת עצמו לצורך אכילה, וכל שהותר בשבת עצמו לצורך אכילה בשעתה, ראוי להתירו ביום הכפורים מן המנחה ולמעלה, שאין זה אלא כחותך את הככר לחתיכות קטנות, ומעתה ראוי להתיר כן בירקות שאכילתן כשהן חיים, אבל דברים שאין אכילתן אלא במבושל היאך הותרה, עכ"ד. וכ"כ באור זרוע סי' ס' וז"ל: ועוד ראיתי כתוב בשם הר' יוסף, דהאי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, משום דאין זה דרך אכילתו, אבל במידי דאורחיה בהכי כמו לפרר את הפת ודומה לו מותר לכתחילה, דהיינו דרך אכילתן, עכ"ד. ומבואר מדבריהם דההיתר הוא משום דהוי דרך אכילה. ועפ"ז נראה דזהו ההיתר של דבר הראוי לאכילה.

ונראה דבאמת גם כוונת המנ"ח היא כדברי האו"ז והמאירי, דעיי"ש שכתב בסו"ד "ומה לי לועס בשיניו או שמחתך קודם שיהא קל לאכול", ואין כוונתו כמ"ש לעיל דבעינן שהטחינה תהיה בדבר שמחוסר עוד מעשה, אלא דהיכא שהוא כבר ראוי לאכילה הרי הטחינה היא סדר של אכילה, וכמו בבורר אוכל מפסולת לאלתר דהוי דרך של אכילה המפקיעתו מידי מלאכה, משא"כ דבר שאינו נאכל חי כשחותכו כדי לבשלו אינו מתעסק באכילה אלא באוכל עצמו, ולא הוי דרך אכילה וחייב. ועפ"ז מבואר דלא דמי לסלית סילתי וכותש רגבים, דאף שהם אינם זקוקים לעוד הכשר לשימושם, אך מ"מ אין דרך שימושם לחתוך בשעת ההבערה ולכתוש בשעת הכיסוי, ולא שייכא הסברא הנ"ל דהוי דרך השתמשות.

ד) אמנם י"ל מדברי הרמב"ם פכ"א הל' י"ח שכתב: "המחתך את הירק דק דק כדי לבשלו הרי זה תולדת טוחן וחייב, לפיכך אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה בין גסה, מפני שנראה כטוחן", ע"כ. ועי' בכ"מ שם ובב"י כאן. ועי' בב"ח סי' שכ"ד דמיירי כאן בחותך דק דק, עיי"ש. וצ"ע בחותך לבהמה דהרי הוא חותך בדרך של אכילה, וזה מותר אף לכתחילה וכמו בבורר, ולמה כאן נאסר משום שנראה כטוחן, וע"כ דבטוחן אין היתר של דרך אכילה, וא"כ שוב צ"ע מהו הטעם שהתיר הרמב"ם

בזכות «אגרת השלכות» ביאור וזכר
לכבוד ש"ש הגה האמת ג'ולייטיזם!

מעשה בראשי הגלות"א עם ג'ורג' מארשאל כשהוכו, ושברו בהכרז על **ג'ולייטיזם**! ושאלו אותו מה בזאת אנו עושים? ואמר להם: אם אתם רוצים לשמור על כבודכם ועל כבוד הגלות"א, אל תגידו מילה! [ואחרי שיעבור זמן קצר, יתחילו לדבר על משהו אחר, ואז תוכלו לחזור לעבודתכם הקודמת בשקט ובנחת].

ואכן כך עשו, ולא הוזכר שמו של ג'ולייטיזם עוד מעולם. ואף שבמשך כל השנים הללו לא חדלו מלהתלונן על הג'ולייטיזם שלו, ולא חדלו מלהתנכל לו ולהכשילו בכל מיני דרכים ואמצעים, אבל הוא עצמו לא הוזכר מעולם בשום מקום ובשום אופן, ונשאר דבר שלא נזכר כלל בשום מקום ובשום אופן, ואין שום אפשרות בעולם שיזכירו אותו

מקור הלכה

הגאון רבי שלום כהן שליט"א
ראש ישיבת "פורת יוסף"

סימן שי"ג

סעיף א'

ביאור דעות האחרונים אי חשיב כמתקן כשסותם החלון מפני הטומאה

שו"ע. פקק החלון כגון לוח או שאר כל דבר שסותמין בו החלון, יכולים לסתמו אפי' אם אינו קשור, ולא אמרינן דהוי כמוסיף וכו', והוא שיחשוב עליו מער"ש לסתמו בו.

ובמשנ"ב (ס"ק א') הביא מש"כ הר"י הלוי, דהא דאיתא בש"ס שפקקו את החלון בשבת מפני המת שלא יכנס הטומאה לבית ויטמאו הכלים, היינו דוקא קודם שימות המת, דלא הוי אלא תוספת אהל עראי, וגם לא מיקרי מתקן עדיין, אבל לאחר מיתתו מיקרי תיקון גמור, והמג"א חולק עליו וכו'.

ונבאר הדברים, הגמ' בשבת (קנ"ז.) לגבי המעשה שפקקו את המאור בטפיח, אמר רב יהודה אמר רב הילקטי (שביל) קטנה היתה שם, וגיגית סדוקה מונחת על גבן, וברש"י שהמת היה מונח בשביל תחת הגיגית כנגד הסדק, ולפני מות המת פקקו בשבת המאור בטפיח, שמא אין בסדק הגיגית פותח טפח וכו' לפיכך סתמוהו, עכ"ל. ומשמע מרש"י שדוקא קודם שמת שרי לכסות את המאור ולא אחר שמת, וכן כתבו התוס' שם דמיירי קודם שמת, עיי"ש. ומכאן הוכיח הר"י הלוי שמותר רק קודם שמת, וביאר דהיינו טעמא דלאחר שמת שוב יש בזה משום מתקן.

והנה בגמ' לעיל (שבת קכ"ה:) פקק החלון ר"א אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו, וחכ"א בין כך ובין כך פוקקין בו. ובגמ' שם אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן הכל מודים שאין עושין אהל עראי בתחילה ביו"ט וא"צ לומר בשבת, לא נחלקו אלא להוסיף, שר"א אוסר וחכמים מתירין, כלומר שלכך נחלקו בפקק החלון דג"כ חשיב מוסיף על הבנין, אלא שבאופן עראי חכמים ס"ל להתיר.

ושם (קכ"ו:) דרש ר' יצחק נפחא אפיתחא דריש גלותא הלכה כר' אליעזר, והקשו עליו מהמעשה הנ"ל, ומסקנת הגמ' שמעשה רב, כלומר דשפיר איכא למילף מיניה, דכיון דסמיך למיעבד עובדא לקולא ש"מ הלכתא היא, עי"ש. וכתבו התוס' שם (ד"ה ומדבריהן למדנו) שלכאו' יש לדחות הראיה מהמעשה שפקקו את המאור, דמצוה שאני, וכמו שהגמ' אומרת שם לגבי המדידה, ותירצו שמדידה שאסור דהוי כעובדין דחול שייך להתיר משום מצוה, משא"כ איסור של הוספת אוהל לא שייך לומר מצוה שאני, עכ"ד.

ובמג"א (ס"ק א') הוכיח מדברי התוס' הנ"ל דלא כמ"ש הר"י הלוי, דהא בעו לאוקמי ההיא דמת דשאני התם שהוא לצורך מצוה, ובע"כ דמיירי שכבר מת, דאל"כ מאי מצוה איכא, וא"כ חז' דאף לס"ד שלדבר הרשות אסור בכל גוונא תוספת אהל ארעי, מ"מ לדבר מצוה התירו גם מתקן וגם תוספת אהל, ולפי"ז השתא דשרינן תוספת אהל ארעי אף לדבר הרשות, א"כ לדבר מצוה באופן שכבר מת ודאי דאיכא למישרי מתקן, ולכך צ"ל דמש"כ רש"י ותוס' דמיירי קודם שמת, אורחא דמילתא נקטי שהיו מתקנים שלא יטמא שום כלי בבית, ולכך כתב המג"א דליתא לדברי הר"י הלוי אף אי נימא דחשיב מתקן. ובעיקר הענין כתב המג"א שאין בזה משום מתקן, כיון שהכלים שהיו בבית כבר נטמאו, ומועיל רק מכאן ולהבא, וזה לא מיקרי מתקן [וע"ע בערוה"ש אות כ"ב מש"כ בזה], אמנם הר"י הלוי י"ל דס"ל כיון שכעת כהנים יכולים ליכנס לבית שפיר חשיב כמתקן, דהוי כבונה בית חדש לגבי הכהנים.

סעיף ה'

שו"ע. שידה תיבה ומגדל שפתחיהן מן הצד וכו', אם יצא התחתון כולו ממקומו אסור להחזירו שמא יתקע, אבל אם יצא מקצתו וכו', אבל כשיצא העליון אסור אפי' לדחקו וכו', עיין משנ"ב. והנה בימינו כמעט אין מצוי דוגמת צירים אלו, ובצירים שלנו לכאו' לא שייך שמא יתקע, אכן כבר כתב המג"א (סק"ט) והביאו המשנ"ב (ס"ק ל"ח) דאכתי איכא למיחש שמא יבוא לחבר הציר עצמו אם יראה בעיניו שאינו מחובר בחוזק, עי"ש.

אי שרי להוציא החלונות בשבת

בט"ז (סק"ה) הביא דברי הב"י שכתב: וכבר נתבאר בסי' ש"ח שדלתות של דבר המחובר לקרקע אסור ליטלם, דחשיב כבונה, והוסיף הב"י דמשמע שחייב חטאת בין על נטילתן ובין על חזרתן. וכתב ע"ז הט"ז דמה שנקט הב"י שחייב משום בונה, קאי על מי שמחזיר את הדלתות, אבל הנוטל חשיב סותר, ולפי"ז יש למחות באלו שנוטלים את החלונות וכו', עכת"ד.

והנה התוס' (דף צ"ד.) ד"ה ר' שמעון פוטר (באמצע הדבור) כתבו: וכן סותר ע"מ לבנות נמי לא מחייב ר' שמעון דבעי שתהא צריכה לגופה, אלא כגון שסותר ע"מ לתקן יותר ממה שהיה בתחילה, כגון שהבנין האחרון טוב מן הראשון וכו', עכ"ל. ומבואר בדבריהם שאין חיוב משום סותר אא"כ הבנין יהיה מעולה יותר, וא"כ לגבי סילוק החלון דליכא למימר הכי לכאו' אינו חייב משום סותר, ודלא כמ"ש הט"ז שבכה"ג מתחייב משום סותר, ולכאו' היה אפשר לחייבם מדין בונה, והיינו דדמי למי שרוצה לעשות חלון בכותל הבנין, וסותר משום כך את הכותל שמתחייב מדין בונה, וה"ה לכאן שרוצה להגדיל הפתח בכותל כדי שהרוח ישלוט יותר בחלל הבית, ולפי"ז י"ל שהב"י דקדק במש"כ שחייב משום בונה אף בנטילתן.

אכן בשו"ע הרב (סעיף י"ז) כתב: לפיכך מה שנוהגים בסעודות גדולות בימות החמה ליטול החלונות ע"י נכרי, לא יפה הם עושים, שהרי בנטילה זו יש חיוב חטאת לישראל שהוא סותר ע"מ לבנות וכו', ולהאומרים שסותר ע"מ לבנות אינו חייב אא"כ דעתו שבנין האחרון יהיה יותר טוב מן הראשון, אין בנטילת החלונות אלא איסור מדברי סופרים, ולומר לנכרי הוא שבות דשבות שהתירוהו במקום מצטער, עי"ש. מבואר בדבריו שלדעת התוס' יש להקל לגבי נטילת החלונות, שאינו אסור אלא מדרבנן, ולכך יש להתיר ע"י נכרי במקום צער, ומשמע שאין בזה משום בונה, ודלא כמו שצדדנו בזה, וצ"ע.

סעיף ו'

בדעות הראשונים אימתי יש בנין בכלים

שו"ע. מטה של פרקים אסור להחזירה ולהדקה, ואם תקע חייב חטאת וכו'.

בגמ' בשבת ריש פרק הבונה (ק"ב:) מאן דעייל שופתא בקופינא דמרא (יתד קטן שתוחבין בתוך בית יד של מרא בהיותו בנקב הברזל להדקו שלא יצא, רש"י), רב אמר משום בונה, ושמואל אמר משום מכה בפטיש, והתוס' שם (ד"ה האי מאן) הקשו דהא קיי"ל דאין בנין בכלים, וא"כ איך מתחייב לדעת רב משום בונה, ותי' ר"י דהיינו דוקא בהחזרת תריסין או במנורה של חוליות, אבל בנין גמור מחייב בכלים כמו בקרקע, והביאו ראיה מהא דאמרו לעיל (דף מז.) גבי מטה של טרסיים שחייב חטאת, ומבארים התוס' שאם צריך חיזוק ואומנות גם בכלים יש בנין, ורק היכא שאין צריך חיזוק ואומנות אמרי' דבקרקע יש בנין, ובכלים ליכא איסור. אמנם רש"י לעיל (דף מ"ז.) גבי מטה של טרסיים כתב שאין חיובו מדין בונה, שהרי אין בנין בכלים, והחיוב הוא משום מכה בפטיש, ולפי"ז צ"ב מה יבאר רש"י בדעת רב דס"ל דמאן דעייל שופתא בקופינא דמרא חייב משום בונה.

ובעה"מ (דף ל"ז בדפי הרי"ף) מבאר דהא דקיי"ל שאין בנין בכלים זהו דוקא בשני כלים שכבר היה להם שם כלי, וכעת הוא לוקחם ומחברם, ומבאר שם שבשידה תיבה ומגדל יש תחתיים שניים ושלישים, ואפשר להשתמש עם כל אחד לחוד, וכן מנורה של חוליות מבאר בעה"מ שיש הלוקחים ב' קטנות ומחברים אותם יחד, בזה אמרי' דאין בנין בכלים, אבל בכלי אחד יש בנין כרב שחייב משום בונה, ומוסיף עוד בעה"מ שגם שמואל לא פליג על רב אלא בשופתא דקופינא שהוא דבר מועט, אבל בעשיית כולו או רובו כדרך בנין שמניח נסר על נסר מודה שמואל שיש בזה משום בנין, ע"ש. והר"ן שם כתב לתרץ דדוקא בכלי שנתפרק כגון מנורה של חוליות אמרי' אין בנין בכלים, אבל עושה כלי מתחילתו חייב, והוסיף הר"ן שאף בכלי שנתפרק אם צריך אומן בחזרתו ג"כ חייב משום בונה, שהרי בשעה שנתפרק ואין הדיוט יכול להחזירו בטל מתורת כלי, ונמצא כשמחזירו עושה כלי בתחלה, עיי"ש. ועוד כתב הר"ן להלן (דף מ"ז. בדפי הרי"ף) דאין סתירה בכלים, והא דאסור להחזיר הדלתות לאו משום דיש בנין בכלים אלא משום גזרה שמא יתקע וכו', וחייב משום מכה בפטיש, א"נ משום בונה, דכי אמרינן אין בנין בכלים ה"מ בכלי שנתפרק וכו', ומחלק כנ"ל בין עושה כלי לבנין בכלים, שבעושה כלי חייב משום בונה. אמנם ברש"י הנ"ל גבי מטה של טרסיים שכתב הוא תחלתו וגמרו ונמצאו עושה כלי, וחייב משום מכה בפטיש אב לכל גומרי מלאכה, ולא משום בנין דאין בנין בכלים, עכ"ל. ומשמע מרש"י להדיא שגם בעושה כלי ליכא חיוב משום בונה, שאין בנין בכלים, ולא כהר"ן שבעושה כלי חייב משום בונה, ולא נקרא בנין בכלים. עוד בגמ' שם (מז.) המחזיר קנה מנורה בשבת חייב חטאת, קנה סיידין לא יחזיר, ואם החזיר פטור אבל אסור. ומבאר רש"י שהסיידין שהיו רוצים לסייד למטה, אי אפשר לו אלא בקנה קצר, וכשהוא הולך ומגביה מוסיף קנה על קנה ומאריכו, ופטור שאין זה גמרו שהרי צריך לחזור ולפרקו תמיד וכו', והיינו שבזה אין שייך לחייבו משום מכה בפטיש, שהרי אי"ז תיקון קבע בכלי, ודו"ק.

והנה במשנ"ב (ס"ק מ"א) כתב אסור להחזירה וכו', גזרה שמא יתקע ביתדות ומסמרים דהוי גמר מלאכה, וחייב משום מכה בפטיש, וי"א דכיון שעושה בזה כלי גמור חייב משום בונה וכו'. ומש"כ המשנ"ב שחייב משום מכה בפטיש, זהו שיטת רש"י הנ"ל, ודעת הי"א דכיון שעושה בזה כלי גמור חייב משום בונה זהו שיטת הר"ן.

ובבה"ל (ד"ה דרכה) הביא את דברי המג"א שכתב והיינו שאינו מקפיד אם יתנועע בתוך החור מותר, דאין לגזור אלא בדבר שצריך להיות מעמידה בדוחק [כלבו בשם הראב"ד], אבל בסמ"ג איתא דדוקא דבר שצריך גבורה ואומנות אסור, עכ"ד, ולכאו' הסמ"ג קאי בשיטת התוס' שאם צריך גבורה ומעשה אומנות אסור.

דעות האחרונים בכוס של פרקים

וכוס של פרקים מותר לפרקו ולהחזירו בשבת, ויש מי שאומר שדין הכוס כדין המטה, ובמשנ"ב (ס"ק מ"ה) ביאר המחלוקת, שלדעה ראשונה מותר להחזיר כשהיא רפויה, ולא חיישינן שמא יתקע, מכיון שאין דרך להדקה. והיש מי שאומר סובר שדרך להדק, ולכך אסור כמו במיטה, ובט"ז (סק"ז) כתב שלפי"ז גם הנודות של בדיל שיש בהם הברגה עכ"פ אסור להדקה בחוזק. ולדעה אחרונה היה לנו לאסור אפי' להדקה ברפיון מכיון שדרך להדקה בחוזק, עי"ש. משכ"כ הט"ז ולדעה אחרונה וכו', מבאר הלבו"ש שאין כונתו לומר שזהו רק לדעת הרמ"א, ולמרן מותר, אלא שמלשון מרן משמע שמותר להחזיר ברפיון, אכן באמת לא פליגי בזה מרן והרמ"א ולכו"ע אסור. ובכוס אומר הט"ז שלכתחילה צריך להחמיר כיון דאין בזה צורך שבת, אבל אם הוא לצורך יש להקל, והביאו המשנ"ב. והמג"א (ס"ק י"ב) כתב שאפי' בכלים שאסור לפרקן מותר לטלטלן, ולא חיישינן שיתפרקו, לבד ממנורה שדרכה להתפרק ולכך אסרוה בטלטול.

ואם תוקע בחוזק ע"י הברגה בכוסות שעיקר תשמישם שלא ע"י פירוק, יש לדון האם יש בזה איסור תוקע וחייב מדאורייתא או שאסור מדרבנן, דאיסור תוקע מדאורייתא זה רק ביתדות ומסמרים, או שתקע עץ בעץ עד שנתאחד, וכמ"ש השו"ע בסעי' ט', ובשעה"צ (ס"ק ל"ב) כתב שנחלקו בזה הט"ז והמג"א, דממש"כ המג"א שלכו"ע יש לאסור בכוסות שלנו כיון שהם מהודקים, וכונתו שאפי' לדעת הטור שאינו גורס שדרכה להיות רפויה, אלא הכל תלוי אם היא רפויה בפועל, ובפשטות משמע שאפי' אם דרכו להדקה, כל שמכניס ברפיון שרי, ומ"מ כתב המג"א שבכוסות שלנו לכו"ע אסור, והיינו משום שסובר שבהברגה חשיב איסור דאורייתא, אבל הט"ז ס"ל שזה איסור דרבנן, ולכך כתב שרק לדעה אחרונה היה לנו לאסור גם ברפוי, וכנ"ל שאין כונתו שלפי מרן מותר, אלא שמרן נקט לשון הטור, ולפי הטור בפשטות מותר. והביאור במחלוקתם נר' לומר שהמג"א ס"ל שבהברגה עצמה חשיב תוקע וחייב, משא"כ לדעת הט"ז בהברגה עצמה לא חשיב תוקע, אמנם ודאי דשייך להגיע לאיסור תוקע אם ידביק וכדו', ופשוט.

והנה בגמ' (שבת מ"ז.) מהו להחזיר מטה של טרסיים, א"ל שפיר דמי, אתא לקמיה דרב יהודה, אמר הא רב ושמואל דאמרי תרוייהו המחזיר מטה של טרסיים בשבת חייב חטאת, מתיבי וכו' אינהו דאמור כי האי תנא דתניא מלבנות המטה וכרעות המטה וכו' לא יחזיר, ואם החזיר פטור אבל אסור, ולא יתקע, ואם תקע חייב חטאת [תקע בחוזק ע"י יתדות. רש"י], רשב"ג אומר אם היה רפוי מותר, וכתבו שם בתוס' (ד"ה רשב"ג) שרב ושמואל שאמרו חייב חטאת מיירי באינו רפוי, וברפוי ס"ל שאסור, ורשב"ג ורבי אבא ור' הונא בר חייא ס"ל שבאינו רפוי פטור אבל אסור, ולכך ברפוי מותר, עי"ש.

ומבואר בגמ' ג' דינים: לתקוע בלי יתדות את מלבנות המטה [כעין רגלים קטנים שיש להם בית קיבול] פטור אבל אסור לכו"ע, ואם תוקע ביתדות ומסמרים לכו"ע חייב חטאת [ולכאו' נראה דמש"כ רש"י ביתדות זהו לאו דוקא, ואם מחברם בחוזק שא"א לפרק בקלות וכמו בשליבות סולם, ג"כ יש בזה חיוב חטאת, ומה שפטור אבל אסור מיירי בתוקע באופן שאפשר לפרקה], וברפוי איכא פלוגתא.

ובטור כתב: מטה של פרקים אסור להחזירה ולהדקה, ואם תקע חייב חטאת, ואם היתה רפויה מותר לכתחילה, וראיתי בשם הר"מ מרוטנבורג דה"ה כוס של פרקים אסור להחזירו אא"כ יהא רפוי, ונר' דכוס אין דרך להדקו כ"כ ושרי בכל ענין. ולכאו' משמע שברפוי לעולם שרי, וכן בכוס שאין דרך להדקו אפי' בחוזק יהיה מותר.

אכן הב"י שם הביא את הגמ' הנ"ל, וכתב שהרי"ף והרא"ש פסקו כרשב"ג וכן הרמב"ם, והוסיף שנראה מדברי הרמב"ם שכל מה שאמרנו ברפוי מותר היינו בעשוי להיות רפוי, אבל אם עשוי להניחו מהודק אע"פ שמניחו עכשיו רפוי אסור [ולקמן יבואר מהי הוכחתו], וכתב הב"י שכן מוכח גם מהטור ממש"כ בסו"ד שאין דרך להדקו, ומשמע שאם דרך להדקו אסור [ועי' בשעה"צ (סק"ל) שתמה ע"ז, שהרי הטור כתב שאם אין דרך להדקו שרי בכל ענין, ולא משמע כדבריו, וי"ל]. ולפי"ז מה שהוסיף הרמ"א דרכה להיות, הוא פי' לשו"ע לפמש"כ בב"י, ומה שמרן עצמו לא כתב אפשר לומר שנקט לשון הטור.

והוכחת הב"י מהרמב"ם הוא ממש"כ (פכ"ב כ"ה) ואם היה רפוי מותר להחזירו, ומשמע לכאו' שאם היה רפוי היינו אם דרכו להיות רפוי, שאל"כ אלא מיירי שכבר היה מחובר באופן רפוי, א"כ מדוע כתב מותר להחזירו, היה צריך לומר ואם היה רפוי מותר ולא לכתוב להחזירו, ודו"ק.

ובחזו"א (סימן נ' סק"י ד"ה ובב"י) כתב דמש"כ הב"י דמשמע מדברי הטור שאין מותר ברפוי אלא באין דרכו להדק, זה אינו, שהרי אדרבא הטור התיר בכוס אפי' אם מהדק, ואח"כ כתב שאף מלשון הרמב"ם אין הכרח, שהרמב"ם נקט לשון הגמ', ומה שהוסיף מילת להחזירו כונתו שאם רצונו לעשותו רפוי מותר להחזירו [אמנם זהו חידוש ברמב"ם], ואח"כ כותב החזו"א שמרן לא כתב בשו"ע דרכו להיות, ויתכן שמרן חזר בו [וקצת נראה שזהו דחוק לומר כך], ולכך כתב החזו"א להקל, כיון שאין הכרח בטור וברמב"ם, ואע"פ שבתוס' ועוד ראשונים מוזכר דין זה, עי"ש.

לגבי מחלוקת הראשונים שהביא בביאה"ל הנ"ל, שלפי הראב"ד מותר רק ברפוי לגמרי, ואילו לסמ"ג אם אין צריך גבורה ואומנות שרי, כתב בכף החיים (אות ס"ה) שדעת השו"ע והאחרונים נר' כהראב"ד, עי"ש, וצ"ב מהיכן משמע לו בשו"ע כהראב"ד דוקא, אמנם זכורני שגם הגרש"ז אויערבאך ז"ל פסק כן, לגבי מעשה שהיה בשמחת תורה שיצא לאחד העדשה במשקפים, והורה לאיסור כיון שאי"ז רפוי לגמרי.

בדין הברגת פקק הבקבוק

בט"ז הנ"ל כתב שיש לחלק בין כוסות לנודות, שבכוסות שעיקר תשמישו שלא ע"י פירוק לכך אסור, משא"כ בנודות שעיקר תשמיש ע"י פירוק, אפי' אם יש בזה הברגה מותר, עכ"ד. וכ"כ המג"א (ס"ק י"ב), והו"ד במשנ"ב, עיי"ש. והנה החזו"א (סי' נ' סק"ט ד"ה והא) כתב שהרי כל חשיבות הכלי אינו אלא בתשמישו, וא"כ כלי שעיקר תשמישו כשהוא פתוח, וכשסוגרו אינו משמש לכלום, א"כ באותו זמן אינו חשוב לכלי, ולפי"ז כתב שהט"ז והמג"א שהתירו לפתוח ולסגור את הבקבוקים, איירי בכלים אלו בדווקא, אבל בכלים שהשימוש בו לאחר שסוגר את הכיסוי, א"כ בכה"ג עושה כלי, ויש לאסור, והביא

לזה ראיה מקנה של סיידין הנ"ל שע"י שקושר מתארך הקנה ואסור, עכת"ד ע"ש. וכונתו שהרי שם ג"כ אי"ז לזמן רב ומ"מ אסור. אכן בבן איש חי (ש"ש ויקהל אות ה') משמע בדבריו שהתיר אפי' כלים שעיקר תשמישם ע"י הסגירה, וע"ע שו"ע הגר"ז סעי' כ"א, ודו"ק. ונר' למעשה שלא חששו לחומרת החזו"א בזה. [והנפק"מ בזה כגון במלחיה וכדו' שעיקר תשמישה כשסוגרים הפקק, וכן יש לדון לגבי בקבוק של תינוק, ואכמ"ל]. ובחזו"א שם ביאר לפי"ז שיש איסור בונה בחשמל [דהוא ס"ל שבהמשכת הזרם נחשב בונה], שאף שזה לזמן קצר ואינו בתמידות, מ"מ כיון שעיקר תשמישו ע"י המשכת הזרם חשיב בונה. אמנם לכאו' זהו תמוה מאוד, ולפי דבריו גם בפתיחת הברז שמעביר מים לצינור יחשב בונה, וצ"ב.

בדין מילוי שעון מכני

בפמ"ג (מש"ז אות ז') כתב שבשעון שעובד ע"י שממלאים אותו בכל פעם, בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קכ"ג) התיר למלאותו בשבת. והביא הפמ"ג בשם רב אחד שהתיר דוקא כשהוא מתנועע, אבל כשאין מתנועע אסור, וכתב ע"ז שיש מקום לחילוק זה, אך מ"מ להלכה אין להתיר רק ע"י עכו"ם, עי"ש. ובסימן ש"ח באשל אברהם ס"ק ע"ח הביא שם הפמ"ג שטעמו של הפנים מאירות שזה דומה למיטה ששרי לחברה רפויה אפי' שהיא מפורקת, וא"כ ה"ה בשעון [ואף שיש לחלק שכאן בשעון הרי הוא כל הזמן מתפרק מאליו, משא"כ במיטה, הגרש"ז אויערבאך זצ"ל אמר בזה די"ל שגם מיטה לו יצוייר שהיתה מתפרקת מאליה ג"כ היה מותר לחברה]. והביא שם הפמ"ג מש"כ השו"ע להלן (סי' של"ח סעי' ג') זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקולות, מותר לערכו ולהכינו מבעו"י כדי שילך ויקשקש כל השבת, ובב"י במקור דין זה כותב שהיה הו"א לאסור כמו שברחיים אסור, שלא יאמרו שנתן חיטים בשבת, וקמ"ל ששרי הואיל והכל יודעין שהכינו מבעו"י [את השעון], ומוכח שלהכין שעון בשבת הוי איסור דאורייתא ממה שרצה הב"י לדמותו לטחינה ברחיים. ועוד כתב הפמ"ג שיש לאסור בשבת גם משום מדידת הזמן מדרבנן, ולכך כתב שאין להקל כי אם ע"י עכו"ם בשבת או לצורך חולה ע"י ישראל, עי"ש. והנה אותו רב שרצה להתיר כשהשעון פועל הוא מפני שכשהוא פועל לא חשיב שעשה כלי, ובכל זאת הפמ"ג אין דעתו נוחה בזה. ובמשנ"ב בסי' של"ח ג"כ פסק לאיסור, וכתב שיש פוסקים שסוברים שזה איסור דאורייתא, ובשעה"צ שם מציין שלדעת החיי אדם הוי איסור דאורייתא, והחיי אדם הביא ראיה מרש"י בעירובין, ועי' בחזו"א (סי' נ' סוף אות ט') שדחה את ראייתו, עי"ש. אמנם גם החזו"א פוסק לאסור מטעם שיוצר האדם כח חדש, אמנם למעשה נראה שמעיקר הדין היה צריך להיות מותר, דדמי למיטה רפויה, אך המנהג להחמיר.

סעיף ז'

דבר שאין לו שם כלי אי שייך בו איסור מבטל כלי מהיכנו

שו"ע. קורה שנשברה, מותר לסמכה בארוכות המטה שהם כלי, לא כדי שתעלה וכו', והוא שיהיו רפויים, שיכול ליטלם כשירצה, אבל אם מהדקם שם אסור.

ובמג"א (ס"ק י"ד) כתב שאם רוצה להניח תחת הקורה עץ שאינו כלי אך הוכן לטלטול, אסור דדמי לבונה. ובמשנ"ב מביא את דעת הא"ר שחולק ומתיר. והפמ"ג (א"א אות י"ד) כתב שלדעת הא"ר יהיה מותר ג"כ להדקו, מכיון שלא שייך בזה מבטל כלי מהיכנו, שהרי זה לא כלי, עי"ש, והנה התוס' (שבת מ"ג. ד"ה דמבטל) הביאו בשם רש"י שני ביאורים בטעם האיסור מבטל כלי מהיכנו, או דחשיב לסותר את הכלי, כלומר שהרי הכלי עד עכשיו היה ראוי לשימוש, וכעת כשהוא מניח עליו מוקצה ואינו יכול לטלטלו יותר חשיב כשוברו, או דחשיב כבונה, והיינו כיון שאינו יכול לטלטל הכלי כעת חשיב כאילו קובעו ומחברו לקרקע בטיט. ולכאו' מש"כ הפמ"ג לחלק באיסור מבטל כלי מהיכנו בין כלי לדבר שאינו כלי, הוא דוקא אי נימא שמבטל כלי מהיכנו חשיב סותר, ולכך כתב שאם אינו כלי לא שייך בזה שם סותר, אך אי נימא דחשיב כבונה אפי' אם אינו כלי יש לאסור, אמנם בשעה"צ (ס"ק ל"ז) כתב ע"ז דכיון שגזרו איסור שלא לבטל כלי מהיכנו לא פלוג במלתייהו, ואסרו כל דבר שהיה מתחלה מותר לטלטל והוא גורם בפעולתו שיהא אסור לטלטל, עכ"ל. ולפי"ז אפי' אי נימא דחשיב כסותר, נמי שייך לומר מבטל כלי אף אם אינו כלי, ויש לסייע לזה מרש"י (מ"ג. ד"ה מפני) שכתב שהיה מוכן מתחילה לטלטלו ועכשיו עושהו מוקצה, ומשמע אף שעד עכשיו לא היה ראוי אלא לטלטול כבר יש לאסור, וע"ע לעיל במשנ"ב (סי' רס"ה סק"ו) שכתב שטעם האיסור הוא משום סותר, ואעפ"כ פליג הכא על הפמ"ג, ודו"ק.

סימן שי"ד

סעיף א'

בביאור דעות הראשונים לגבי בנין וסתירה בכלים

שו"ע. אין בנין וסתירה בכלים, וה"מ שאינו בנין ממש כגון חבית [הגה שאינה מחזקת ארבעים סאה (ת"ה סי' ס"ה)] שנשברה וכו', יכול לשברה ליקח מה שבתוכה, ובלבד שלא יכוין לנקבה נקב יפה שיהיה לה לפתח, דא"כ הוה ליה מתקן מנא, אבל אם היא שלימה, אסור לשברה אפי' בענין שאינו עושה כלי וכו'.

איתא בגמ' (שבת קמ"ו.) שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות, ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי, וברש"י שם (ד"ה שובר) דאין במקלקל שום איסור בשבת, עכ"ל. ובר"ן שם (ס"א: בדפי הרי"ף) הקשה על רש"י דנהי דכל המקלקלין פטורין, אבל איסור מיהא איכא, ולכך כתב אלא היינו טעמא דכיון דבעלמא מקלקל פטור אבל אסור, הכא משום צורך שבת שרי לכתחלה, כלומר מחדש הר"ן [בדעת רש"י] שקלקול שיש בו משום צורך השבת לא אסרוהו חכמים, עוד כתב הר"ן מיהו כי שריא דוקא בכלי קטן דלא שייך ביה בנין וסתירה, אבל בכלי גדול לא, והביא לזה ראיה מהא דאמרו בעירובין (ל"ד:) גבי נתנו במגדל ונאבד המפתח, דמיירי במגדל של עץ דקטיר במתנא [בחבל] ובעי סכינא למפסקיה, דרבנן סברי כל הכלים ניטלין לצורך גופן [- ולכך שרי ליקח סכין ולחתוך החבל], ור' אלעזר סבר לה כר' נחמיה דאמר אין כלי ניטל אלא לצורך תשמיש [- וחיתוך החבל אינו תשמיש חשוב ואסור לטלטל הסכין], ומשמע דאף לרבנן לא שרינן לשבר את המגדל, והיינו טעמא משום דהתם במגדל גדול עסקינן דהוי כאהל, ושייך ביה בנין וסתירה, הא במגדל קטן לא שייכא ביה בנין וסתירה, והיינו טעמא דשרינן הכא בחבית, וכן פרש"י ז"ל בעירובין, עכת"ד הר"ן עי"ש. כלומר הר"ן ס"ל שבכלי קטן לא שייך כלל בנין וסתירה, ולכך שרי לשברו ואין בזה משום מקלקל, ודלא כמ"ש רש"י בשבת שיש בזה שם מקלקל אלא שאין בו איסור, ומש"כ הר"ן שכ"כ רש"י בעירובין שם [ולכאו' כונת הר"ן למש"כ רש"י שם בדף ל"ה. ד"ה מתניתין, וילי"ע], היינו שרש"י ג"כ חילק שם בין כלי קטן לגדול.

והנה במג"א (סק"א) כתב שבמחזקת מ' סאה איכא בזה משום אהל, ושכ"כ רש"י והתוס' בעירובין והר"ן בשבת, והוסיף המג"א שהר"ן חולק על רש"י שהטעם דשרי משום דהוי מקלקל, ודלא כעו"ש, עי"ש. וכתב במחה"ש שכונתו בזה ליישב מה שהקשה העו"ש על הר"ן, שבתחילה כתב שמקלקל לצורך שבת שרי, ושוב כתב לחלק בין כלי קטן לגדול, שבקטן ליכא כלל משום בנין וסתירה, משא"כ בגדול, ולכאו' לפי"ז אי"צ לומר בחבית דלצורך שבת שרי, אלא שאין כלל בנין וסתירה, וכמ"ש הר"ן בסו"ד שזהו הטעם בחבית, וכן בגדול אמאי אסור הא הוא מקלקל בעלמא, ולצורך שבת לישתרי, ולזה כתב המג"א שהר"ן פליג על רש"י ולא ס"ל כלל הטעם דמקלקל. ומש"כ הר"ן דלצורך שבת שרי, ליישב את דברי רש"י כתב כן, אך איהו לא ס"ל הכי, עכת"ד. [ומש"כ העו"ש שגם בכלי גדול לישתרי, קצ"ב דהא דמי לאהל, וא"כ שייך ביה בנין וסתירה, וכנר' ס"ל דסו"ס אי"ז מדאו', ולכך לישתרי לצורך שבת, וילי"ע]. המבואר מכל הנ"ל, שלרש"י בכלי גדול דדמי לאהל אסור, ובכלי קטן שרי משום דמקלקל, והר"ן ביאר את דברי רש"י דהכא שרי משום דזה לצורך שבת, והר"ן גופיה ס"ל דלצורך שבת נמי לא מתירים מקלקל, והטעם דשרי בכלי קטן משום דלא שייך ביה בנין וסתירה, ולכאו' שרי אפי' שלא לצורך שבת, וכן אפי' בכלי שלם, ובכלי גדול אסור דשייך ביה בנין וסתירה דהוי כאהל.

אמנם התוס' בעירובין (ל"ד: ד"ה ואמאי) כתבו שאף בכלי קטן שייך בנין וסתירה, והוכיחו מהא דתחי' הבונה מאן דעייל שופתא בקופינא דמרא חייב משום בונה [לרבן], ושם הא מיירי בכלי קטן, ומוכח שאף בכלי קטן שייך בנין וסתירה, אלא שקשה א"כ היאך שרי לשבר החבית, ולכך כתבו דההיא דחבית מיירי במוסקתי, כלומר חבית שבורה שהדביקו את החתיכות זל"ז, והוכיחו כן מהגמ' בביצה [ויבואר להלן], עי"ש, ומבואר בדבריהם שבחבית שלימה אסור אף בקטנה משום סותר. וכ"כ הרא"ש בעירובין שם (פ"ג סי' ה').

ולכאו' קושייתם מקופינא דמרא היא קו' אלימתא עמש"כ הר"ן, וכתב ע"ז הב"י (כאן עה"מ) דיש לחלק בין עושה כלי מתחילתו או אפי' כלי שנתפרק וצריך אומן להחזרתו, שבזה יש בנין וסתירה, לבין כלי שנתפרק ואין צריך אומן בחזירתו, שבזה אין משום בנין וסתירה, וכמ"ש הר"ן גופיה שם, עכ"ד [עי' לעיל סי' שי"ג סעי' ו' שהו"ד הר"ן באורך].

עכ"פ התבאר שהתוס' והרא"ש פליגי על הר"ן ורש"י, וס"ל שאפי' בכלי קטן אסור לסתרו בשבת, ורק בחבית שהיא שבורה מלכתחילה שרי לשוברה.

והנה בגמ' ביצה (ל"ג:) אמר רב יהודה אוכלי בהמה אין בהן משום תקון כלי, איתיביה רב כהנא לרב יהודה מטלטלין עצי בשמים להריח בהן וכו', ולא יקטמנו להריח בו, ואם קטמו פטור אבל אסור, לחצוץ בו שיניו לא יקטמנו, ואם קטמו חייב חטאת וכו', אלא כי תניא ההיא בקשין וכו'. תני חדא קוטמו ומריח בו, ותניא אידך לא יקטמנו להריח בו, אמר רבי זירא אמר רב חסדא לא קשיא, הא ברכין הא בקשין. [כלומר הא דרב יהודה שמתיר לתקן באוכלי בהמה, וכן בברייתא שמתירה לקטום ולהריח, מיירי ברכין, ובזה אין שום איסור של תיקון כלי, ומה דאיתא בברייתא שחייב מיירי בקשין]. מתקיף לה רב אחא בר יעקב בקשין אמאי לא, מ"ש מהא דתנן שובר אדם את החבית לאכול ממנה גרוגרות, ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי וכו' [- מי גזור רבנן כשאין מתכוין לכלי, אטו מתכוין, והתנן שובר אדם חבית מגופה שיש בה גרוגרות ואוכל, ובלבד שלא יתכוין ליפות השבירה להיות לה לפה, שתהא עוד כלי, רש"י], ומתרצת הגמ' לא קשיא, הא רבי אליעזר הא רבנן, דתניא ר"א אומר נוטל אדם קיסם וכו', ושוין שלא יקטמנו, ואם קטמו לחצוץ בו שיניו וכו', בשוגג בשבת חייב חטאת, במזיד ביו"ט סופג את הארבעים, דברי ר"א, וחכ"א אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות, ר"א דקאמר התם חייב חטאת הכא פטור אבל אסור [כלומר אם קטימה לחצוץ שיניו חייב חטאת שמתכוון לעשות כלי, קטימה להריח שאינו עושה כלי פטור אבל אסור], רבנן דקא אמרי התם פטור אבל אסור הכא מותר לכתחלה, ומקשה הגמ' ולית ליה לרבי אליעזר הא דתנן שובר אדם את החבית וכו', אמר רב אשי כי תניא ההיא במוסקתי, עכת"ד הגמ'.

מבואר בגמ' שלא העמידו המשנה דחבית במוסקתי אלא לר"א, וכתב ע"ז הר"ן בביצה שם (י"ט. בדפי הרי"ף) שלחכמים אפי' בקוטם לחצוץ בו שיניו אינו אסור אלא מדרבנן, אע"פ שעושה כלי, כיון שאינו עושה אותו כדרך שעושין כלי, ומשו"ה כשאינו מכוין לעשיית כלי וכגון שקוטם להריח שרי אפי' לכתחילה, והוסיף הר"ן דהיינו טעמא דמתני' שובר אדם את החבית וכו', דכיון שגם אם ישברנה יפה שמכוין לעשות כלי, אינו אסור אלא מדרבנן כיון שעושה כלי ע"י שבירה וזה אינו כדרכו, ולכך כשאינו מכוין לעשות כלי שרי לכתחילה, עכת"ד, ולפי"ז לחכמים אין צריך להעמיד במוסקתי. וכן דעת הרשב"א (שבת קמ"ו. וביצה שם) שלא מיירי במוסקתי, עי"ש מש"כ בזה.

אלא דלפי"ז צ"ב בדברי התוס' שהעמידו במוסקתי, אכן כבר הקשו כן התוס' בשבת (קמ"ו.), ותי' שאף לרבנן צריך להעמיד במוסקתי, שהרי כל מה שנחלקו חכמים על ר"א הוא משום דס"ל לחכמים שהקוטם לחצוץ שיניו אינו חייב אלא מדרבנן, ולכך בקוטם להריח שאינו מכוין לעשות כלי שרי לכתחילה, אבל בדבר שאיסורו מדאו' גם לחכמים אסור לשבור, אפי' שאינו מכוין לעשות כלי אטו עשיית כלי, וא"כ לדעת התוס' שאם ישברנה יפה ויעשה כלי יש בזה איסור דאו', לכאו' הו"ל למיסר אף בשובר [שהרי אינם סוברים בזה כהר"ן שאפי' ישברנה לעשות כלי אינו מדאו', שאינו כדרך העושים כלי], וא"כ על רבנן נמי יקשה ולית להו לרבנן שובר אדם חבית וכו', ולכפי ששאלה הגמ' על רבי אליעזר, וזהו שכתבו התוס' שצריך להעמיד במוסקתי אף לרבנן, דבזה לכו"ע ליכא למיגזר אטו עושה כלי. ועי' בביאור הגר"א כאן שכתב להוכיח כדעת הר"ן והרשב"א.

ועי' בחזו"א (סי' נ"א סק"ה) שהביא את דעת הרשב"א הנ"ל שרק לר"א מיירי במוסקתי, והקשה עליו שהרי אף לחכמים צריך להעמיד כן, שהרי אם יתכוון לעשות כלי יתחייב מדאו', וכמ"ש התוס', עי"ש, אכן י"ל דהרשב"א ס"ל כמ"ש הר"ן, ולפי"ז לק"מ ופשוט.

דברי החזו"א שלא שייך שם מלאכת סותר בכלים

והנה בעיקר האי דינא דשובר אדם את החבית, כתב החזו"א (שם סק"א) שאע"פ שבסותר שלא ע"מ לבנות איכא משום שבות, בכלים שאין בהם משום בנין וסתירה שרי אפי' לכתחילה, והקשה ע"ז שהרי כתבו התוס' שבעושה כלי חייב משום בונה אפי' בכלים, וכתב די"ל שרק במעשה גמור יש ע"ז שם בונה, אך במעשה שבירה לא חייל ע"ז כלל שם מלאכה, והוכיח כן משבירת המגדל (עירובין ל"ה.) והפקעת החותמות (ביצה ל"א:), אלא שאם מדקדק שיהיה פתח יפה אסור משום בונה שעושה פתח, וא"כ אסור מדרבנן אף כשאינו מדקדק בשבירתה שמא יבוא לדקדק, ולכך העמידה הגמ' במוסקתי [ולפי תוס' היינו גם לדעת חכמים], דבמוסקתי ליכא למיחש שמא יתכוון לעשות כלי [וע"ש עוד בסק"ב מש"כ החזו"א על דברי התוס' בעירובין (ל"ד:) שכתבו שאסור לשבור הכלי ולקלקלו משום שיש בונה וסותר בכלים וכו', ולכאו' הרי התבאר שאין שייך שם סתירה בכלים, ולכך ביאר שכונת התוס' שכיון שיש חשש שיתכוון ליפות בשבירתו, ובזה יש משום בונה, גזרי' על שבירתו שלא יתכוין לעשות כלי].

ועמש"כ רש"י שאין במקלקל שום איסור, וביאר הר"ן שהתירו משום צורך שבת, הקשה החזו"א (שם סק"ח) שהרי רש"י גופיה כתב לעיל (ע"ד:) שאין בנין וסתירה בכלים, וא"כ לא שייך בזה שם מקלקל, שמקלקל שייך דוקא אם זה מעשה מלאכה כשעושה דרך קלקול, אבל בכלים שאין ע"ז כלל שם מלאכה לכאו' לא שייך מקלקל, ועי"ש שכתב דאולי כל היכא דאיכא צורת מלאכה שייך ביה שם מקלקל, אע"ג דבאמת לאו מלאכה היא כלל.

ואפשר לבאר בדעת רש"י לפמש"כ בחזו"א שם, שכונת המשנה לומר שאף שעשה פתח הראוי להכניס ולהוציא, כיון שאינו מתכוון לכך לא חייל ע"ז שם פתח, עי"ש, והיינו שלכאו' כל שעשה פתח הו"ל לחיוביה משום מכה בפטיש, ואיסור זה הא שייך אף בכלים, אלא דכל שאינו מתכוין אינו מתחייב משום מכה בפטיש [וכ"כ במ"מ פי"ב מהל' שבת ה"ב], ולפי"ז י"ל שכלפי תיקון הכלי במכה בפטיש כתב רש"י שאין במקלקל שום איסור, ור"ל שכל שעשה בדרך קלקול ליכא משום מכה בפטיש, ולפי"ז יש ליישב גם מה שהקשה הר"ן על רש"י שהרי מקלקל אסור מדרבנן, ולפי הנ"ל אתי שפיר, וצל"ע בזה.

ועי' בביאור הגר"א שהסכים לדעת הפוסקים שאין סתירה בכלים אפי' כששובר כלי שלם, אם לא שמתכוין לעשות כלי בשעת השבירה שאז חייב לכו"ע משום מכה בפטיש, עכ"ד. ולכאו' צ"ב דכמאן ס"ל, דלפי התוס' הרי יש סותר בכלי שלם, ואי לרש"י שאמר שאין בזה משום מקלקל, הרי הר"ן ביאר דבריו שהתירו במקום צורך שבת, אכן למש"כ לבאר בדעת רש"י שר"ל שכל שהוא דרך קלקול ליכא משום מכה בפטיש, אתי שפיר [אלא שזה דלא כהר"ן בדעת רש"י], וי"ל"ע בזה.

בדין פתיחת קופסאות שימורים בשבת

והנה בשו"ע כתב אין בנין וסתירה בכלים, וה"מ שאינו בנין ממש כגון חבית וכו', אבל אם היא שלימה אסור לשברה אפי' בענין שאינו עושה כלי. והנה לכאו' זה כשיטת התוס', ובמשנ"ב (סק"ז) כתב שאסור לשברה משום סתירה, ויש לבארו כמ"ש החזו"א (סק"ב) הנ"ל בביאור דברי התוס', ודו"ק.

ולהלן (סעי' ו') כתב השו"ע: מותר להתיז ראש החבית בסייף דלאו לפתח מכוין וכו', וליקוב המגופה למעלה מותר, דלאו לפתח מכוין וכו', וכתב שם המשנ"ב (ס"ק כ"ג) דמיירי בחבית גרועה שמדבק בשבירתה שמא יבוא לדקדק, ולכך העמידה הגמ' במוסקתי [ולפי תוס' היינו גם לדעת חכמים], דבמוסקתי ליכא למיחש שמא יתכוון לעשות כלי [וע"ש עוד בסק"ב מש"כ החזו"א על דברי התוס' בעירובין (ל"ד:) שכתבו שאסור לשבור הכלי ולקלקלו משום שיש בונה וסותר בכלים וכו', ולכאו' הרי התבאר שאין שייך שם סתירה בכלים, ולכך ביאר שכונת התוס' שכיון שיש חשש שיתכוון ליפות בשבירתו, ובזה יש משום בונה, גזרי' על שבירתו שלא יתכוין לעשות כלי].

ועמש"כ רש"י שאין במקלקל שום איסור, וביאר הר"ן שהתירו משום צורך שבת, הקשה החזו"א (שם סק"ח) שהרי רש"י גופיה כתב לעיל (ע"ד:) שאין בנין וסתירה בכלים, וא"כ לא שייך בזה שם מקלקל, שמקלקל שייך דוקא אם זה מעשה מלאכה כשעושה דרך קלקול, אבל בכלים שאין ע"ז כלל שם מלאכה לכאו' לא שייך מקלקל, ועי"ש שכתב דאולי כל היכא דאיכא צורת מלאכה שייך ביה שם מקלקל, אע"ג דבאמת לאו מלאכה היא כלל.

ואפשר לבאר בדעת רש"י לפמש"כ בחזו"א שם, שכונת המשנה לומר שאף שעשה פתח הראוי להכניס ולהוציא, כיון שאינו מתכוון לכך לא חייל ע"ז שם פתח, עי"ש, והיינו שלכאו' כל שעשה פתח הו"ל לחיוביה משום מכה בפטיש, ואיסור זה הא שייך אף בכלים, אלא דכל שאינו מתכוין אינו מתחייב משום מכה בפטיש [וכ"כ במ"מ פי"ב מהל' שבת ה"ב], ולפי"ז י"ל שכלפי תיקון הכלי במכה בפטיש כתב רש"י שאין במקלקל שום איסור, ור"ל שכל שעשה בדרך קלקול ליכא משום מכה בפטיש, ולפי"ז יש ליישב גם מה שהקשה הר"ן על רש"י שהרי מקלקל אסור מדרבנן, ולפי הנ"ל אתי שפיר, וצל"ע בזה.

ועי' בביאור הגר"א שהסכים לדעת הפוסקים שאין סתירה בכלים אפי' כששובר כלי שלם, אם לא שמתכוין לעשות כלי בשעת השבירה שאז חייב לכו"ע משום מכה בפטיש, עכ"ד. ולכאו' צ"ב דכמאן ס"ל, דלפי התוס' הרי יש סותר בכלי שלם, ואי לרש"י שאמר שאין בזה משום מקלקל, הרי הר"ן ביאר דבריו שהתירו במקום צורך שבת, אכן למש"כ לבאר בדעת רש"י שר"ל שכל שהוא דרך קלקול ליכא משום מכה בפטיש, אתי שפיר [אלא שזה דלא כהר"ן בדעת רש"י], וי"ל"ע בזה.

בדין פתיחת קופסאות שימורים בשבת

והנה בשו"ע כתב אין בנין וסתירה בכלים, וה"מ שאינו בנין ממש כגון חבית וכו', אבל אם היא שלימה אסור לשברה אפי' בענין שאינו עושה כלי. והנה לכאו' זה כשיטת התוס', ובמשנ"ב (סק"ז) כתב שאסור לשברה משום סתירה, ויש לבארו כמ"ש החזו"א (סק"ב) הנ"ל בביאור דברי התוס', ודו"ק.

ולהלן (סעי' ו') כתב השו"ע: מותר להתיז ראש החבית בסייף דלאו לפתח מכוין וכו', וליקוב המגופה למעלה מותר, דלאו לפתח מכוין וכו', וכתב שם המשנ"ב (ס"ק כ"ג) דמיירי בחבית גרועה שמדבק בשבירתה שמא יבוא לדקדק, ולכך העמידה הגמ' במוסקתי [ולפי תוס' היינו גם לדעת חכמים], דבמוסקתי ליכא למיחש שמא יתכוון לעשות כלי [וע"ש עוד בסק"ב מש"כ החזו"א על דברי התוס' בעירובין (ל"ד:) שכתבו שאסור לשבור הכלי ולקלקלו משום שיש בונה וסותר בכלים וכו', ולכאו' הרי התבאר שאין שייך שם סתירה בכלים, ולכך ביאר שכונת התוס' שכיון שיש חשש שיתכוון ליפות בשבירתו, ובזה יש משום בונה, גזרי' על שבירתו שלא יתכוין לעשות כלי].

יעשה כלי וכמ"ש הגמ' בביצה, וכאן נמי רגילים האנשים להשתמש בזה אח"כ [והנה לא מבעיא לדעת רש"י שכתב שאף במוסתקי אם יתכוין לעשות כלי יתחייב, אלא שלא גזרו משום דלא שכיח, וא"כ הכא שפיר שייך למיגזר דהא שכיח, אלא אף לדעת התוס' שהבאנו לעיל שכתבו שאין ע"ז תורת כלי, מ"מ הכא ודאי דשייך בזה תורת כלי, שהרי זה חזק וראוי לשימוש תמידי]. והנה אם יעשה נקב קטן בצד אחד ושוב יפתח מהצד השני, לכאו' לא יעזור כלום, דאכתי ראוי לשימוש, ועוד כתב שם בחזו"א שכאן לא שייך לומר שלא יעשה נקב יפה, שבכל פתח שיעשה חשיב כנקב יפה, דסו"ס הפך כלי אטום שאין בו שימוש לכלי עם שימוש [ולפי"ז י"ל דאף אם יעשה נקב גדול בצד אחד, ושוב יפתח מהצד השני, נמי יש לאסור, דנהי שהפתח השני לא חשיב כעשיית כלי כיון שזה כלי שבור, אך עשיית הנקב הראשון איך הותרה, ופשוט, ואולי יש להתיר באופן שיעשה סדק גדול למטה שאין עליו שם פתח, ומאידך מקלקל את אפשרות השימוש, וצ"ע], עכ"פ מסקנת דבריו דיש לאסור הפתיחה של הקופסאות הנ"ל, עי"ש.

וע' בכה"ח (אות ל"ח) שכתב שבתשובותיו התיר את פתיחת הקופסאות, עי"ש, אלא שאין ידוע טעמו, ולכאו' י"ל שכל דבריו הם בקופסאות שהיו מצויים בזמנו, שסגירתן היתה חלשה, והיו פותחים אותם עם מסמר רגיל, אבל בימינו שהם חזקים יתכן שגם הוא יודה לאיסור.

ולמעשה נראה דיש להחמיר בזה, ואף שבימינו כמעט ואין מצוי שמשתמשים בהם, מ"מ כיון שסו"ס האדם עושה בפתיחתו כלי גמור חשיב כעושה כלי, ובפרט שגם כיום יש שמשתמשים בזה לכל הפחות עד שגומר את תכולת הקופסא, וי"ע בזה.

בדין פתיחת הבקבוקים בשבת

עוד כתב החזו"א (שם ד"ה ולהסיר) ולהסיר המגופה הקטנה הנעשה מטס כפוף שסותמין בה את הבקבוקים, שדוחקין אותה על זר הבקבוק שסביב פיו [כונתו לפקק מע"ז שיש בבקבוקי בירה], דינו כהתזת מגופת חבית ומותר שאינה חיבור, כלומר כיון שאין כאן חיבור לבקבוק עצמו לכך שרי, והוסיף עוד שאפי' מעוות את המכסה ע"י המפתח של הבקבוקים נמי שרי, ולא חשיב כסתירת כלי, דלא מצינו איסור בשבירת מגופה של חבית, כיון שאין ע"ז שם של כלי, שאינו משמש בקביעות לפתיחה וכיסוי של הבקבוק, אלא רק לכיסוי בתחילה עד לפתיחתו להוצאת המשקה. ועוי"ל שכיון שהניחוהו על הבקבוק בצורה של הידוק, כבר נועד לשבירה מתחילתו, עכת"ד. ולפמש"כ בטעם הראשון שלא חשיב כלי כיון שאינו מיועד לשימוש תמידי, מי שמשתמש בכיסוי זה גם לאחר פתיחתו עד לכילוי הבקבוק, לכאו' חשיב כלי ואסור לעוותו, אך זה אינו כיון שיש לסמוך על הטעם השני שכתב החזו"א, ומעולם לא ראינו מי שהחמיר בפקק כזה [ועוי"ל שהרי אם ראוי להמשך השימוש בו, א"כ לא סתרו מלהיות כלי, ועושה כלי ודאי דלא חשיב, וכמ"ש החזו"א שדמי למגופת חבית, ודו"ק].

ולענין פקקי הפלסטיק המצויים בימינו שיש בבקבוקים, שישנה טבעת המחברת את הפקק לבקבוק, ויש בזה חשש של עושה כלי, כיון שכל זמן שהטבעת מחוברת א"א להשתמש בפקק כמכסה, ומאידך י"ל שכבר היה כלי לפני שהונח על הבקבוק, כיון שמתחילה הוא מיוצר בנפרד והטבעת מחוברת בסופו, ורק כשהמכונה מלבישה אותו על הבקבוק היא מהדקת את הטבעת, ובזה מונעת את הפתיחה של הבקבוק, ומטעם זה ישנם רבים מפוסקי דורינו שמתירים לפתוח את הפקק הנ"ל, כיון שבפתיחתו אינו נעשה כלי מחדש אלא רק מסירים את המונע מעליו, ולא אמרי' שבהידוק הטבעת התבטל שם כלי מעליו, אכן כ"ז בפקק פלסטיק שכבר היה כלי במתכונתו טרם שהונח על הבקבוק, אבל בפקק מתכת כגון זה שיש על בקבוקי היין, ישנה בעיה נוספת שבהם אין הפקק עשוי עם החריצים טרם הנחתו על הבקבוק, אלא עשוי כמין כוס, ורק לאחר שמונח מעל הבקבוק המכונה מהדקת אותו אל ראש הבקבוק, וכך נעשים החריצים שבהם הוא מוברג ומתחבר לבקבוק, וכן אז מתהדקת הטבעת שמונעת את פתיחתו, ולכך יש שאוסרים פקק מתכת אף שהתירו בפקק פלסטיק, ויש שמתירין גם בזה, כיון שגם בהיותו כמין כוס לפני שמהדקין אותו מעל הבקבוק כבר נחשב לכלי, שראוי לכסות בו בקבוק [אף שלא יהיה מונח עליו בהברגה].

אמנם נראה דיש להחמיר אפי' בפקקי הפלסטיק, כיון שאף אם נאמר שכבר יש לו שם כלי, ואינו מתבטל בזמן שהיה מהודק על הבקבוק, מ"מ חשיב כמייפה כלי, ומעין הלוקט יבולות מעל הבגד (לעיל סי' ש"ב סע' ב') שחייב משום מכה בפטיש, ואף כאן הרי ודאי שכעת שמסיר מעל הפקק את הטבעת, ויכול לפתוח ולסגור הבקבוק ללא מניעה, חשיב כמייפה את הכלי, וחייב משום מכה בפטיש, ואמנם אם זורק את הפקק מיד עם פתיחתו לכאו' יש להתיר, שהרי אינו מתכוין לעשותו כלי, וכבר כתב המ"מ (פי"ב משבת ה"ב) שכל דבר שחיובו משום תיקון כלי אם אינו מתכוין לתקנו שרי, מ"מ הכא יש לאסור, וכמ"ש החזו"א לגבי קופסאות שימורים הנ"ל, שדומה להא דאמרי' בביצה שגזרו אטו מתכוין לעשות כלי [ויש לחלק ממש"כ המ"מ, דשם מיירי בדבר שבעשייתו הרגילה ישנם שני כונות, וכגון במכבה גחלת של מתכת, שיתכן שיכוין לצרפה או שלא יתכוין אלא לכיבוי, ולכך הכל תלוי בכונתו, אבל כאן שכל אחד בפתיחתו רגיל לעשות הפקק לכלי שישמשו לפתוח ולסגור את הבקבוק, ואף אדם זה אילולא איסור שבת דרביע עליה לא היה זורק הפקק אלא משתמש בו, ולכך שפיר י"ל דחשיב כעושה כלי, ואף אם מתכוין לזרקו איכא למיחש שמא לא יזרקנו, ודו"ק בזה].

ויש להעיר בזה, שישנם העושים נקב בפקק המתכת ובכך רוצים להתיר את פתיחתו, כיון שבזה התבטל משם כלי, והנה אי נימא שכעת אין עליו שם כלי כלל, ודאי דשרי לעשות הנקב, דדמי לשובר מוסתקי דשרי, אכן אי נחוש לדעות המתירים דס"ל שיש עליו שם כלי, א"כ חשיב כסותר כלי ואסור.

בדין פתיחת שקית חלב וכיו"ב

ולגבי פתיחת השקיות בשבת, הנה יש לחוש בזה מלבד עשיית הכלי גם לאיסור קורע, שדעת הביאה"ל (סי' ש"מ סי"ג ד"ה אין שוברין) שאף בדבר שהוא חלק אחד שייך איסור קורע, וממילא כאן שהוא מתקן כלי ע"י קריעתו יש לאסור, ורק אם קורע השקית לגמרי יש להתיר בשעת הצורך, שהרי כעת השקית ודאי שאינה כלי, והוי כמוסתקי שמותר לשברה לצורך שבת, אבל אם עושה פתח קטן יש לחוש דחשיב כעושה כלי ולכך יש לאסור, ואמנם דעת שו"ע הגר"ז (סי' ש"מ הי"ז) שאין איסור קורע אלא כשקורע ומפריד גופים רבים שנתחברו, כגון קורע בגד הארוג מחוטים הרבה, אבל הנייר שהוא גוף אחד אין בפסיקתו וחיתוכו משום קורע, ומטעם זה מותר לקרוע עור שעל פי חבית של יין וכו', עכת"ד. ולפי"ז גם בזה יש להתיר, ורק מדין עשיית כלי יש לחוש, ויתכן שבזה אינו נקרא כלי, ויל"ע. אמנם בשקיות ממתקים, אם פותח השקית באופן שמפריד ההדבקה מלמעלה, לדעת שו"ע הגר"ז אסור ויתכן שחייב [ובימינו יש שהסגירה היא ע"י הדבקה בחום, ויש לדון אם גם בזה יש משום מפריד את הדבקים], וכן בפתיחת המכסים שע"ג גביעי האשל, יש לחוש לדעת שו"ע הגר"ז שיש בזה משום קורע [ורק אם ההדבקה ע"י חום יתכן דשרי וכנ"ל], וצריך לחתוך את הכיסוי ולהזהר שלא יחתוך אותיות משום מוחק, וכן בשקיות הנ"ל הטוב ביותר שיקרעם באופן שאינו עושה כלי וגם אינו מפריד הדבקה, ורק יזהר היטב מחיתוך אותיות.

מכל האמור יש ללמוד שהחכם עיניו בראשו, וכל אחד צריך להקפיד לפתוח כבר מער"ש את בקבוקי המשקה והיין, את כל מה שיצטרך בשבת, ובשעת הדחק צ"ע אם יש להקל בפתיחתן, וכן בפתיחת קופסאות שימורים, ורק בשקית חלב ובממתקים יש להקל בשעת הצורך לפתוח באופן שקורע לגמרי השקית וכנ"ל.

[השלמה לסימנים אלו יהיה בגליונות הבאים בעז"ה]

סימן שי"ח

סעיף א'

שו"ע. המבשל בשבת (או שעשה א' משאר מלאכות) במזיד אסור לו לעולם, ולאחרים מותר למוצ"ש מיד, ובשוגג אסור בו ביום גם לאחרים, ולערב מותר גם לו.

בגדר המקשה דבר רך

ובמשנ"ב (סק"א) הביא את לשון הרמב"ם (בפ"ט ה"ו) שכ' המתיך א' ממיני מתכות כל שהוא, או המחמם את המתכות עד שיעשו גחלת, ה"ז תולדת מבשל, וכן הממיס את הדונג או את החלב או את הזפת והכופר והגפרית וכיו"ב, ה"ז תולדת מבשל וחייב, וכן המבשל כלי אדמה עד שיעשו כלי חרס חייב משום מבשל, וכן הנותן חתיכת עץ בתנור כדי שיתייבש, וידוע שמתחילה הוא מתרפה ויוצא ממנו הלחלוחית, חייב משום מבשל, כללו של דבר, בין שריפה גוף קשה באש או שהקשה גוף רך ה"ז חייב משום מבשל, עכ"ל.

ובגמ' (שבת ע"ד:) א"ר אחא ב"ר עוירא האי מאן דשדא סיכתא לאתונא חייב משום מבשל, מהו דנימא לשרורי מנא קא מיכוין, קמ"ל דמירפא רפי והדר קמיט, וברש"י שם דמרפא רפי ע"י חום האור, והמים שבתוכו יוצאין, ולאחר שיצאו מימיו קמיט מתקשה, וכי רפי ברישא הוי בשולו, עכ"ל. ומסוגיא זו הקשה הלח"מ ע"ד הרמב"ם שכ' דבכ"מ שהקשה גוף רך חייב, דלכאורה מהתם משמע דבעי' שהי' רפוי בתחילה ואח"כ קמיט, ואי לאו הכי לא מתחייב משום מבשל, וכ' ליישב דצ"ל בדעת הרמב"ם דס"ל דכל דבר לח אע"ג דמתקשה חייב משום מבשל, דומיא דאופה, והפי' בדברי הגמ' הוא מהו דתימא שאינו עושה שום מלאכה כיון שכלי אדמה חזק, והוא סה"כ מחזקו יותר, קמ"ל דחייב מפני שבתחילה מתרפה ונעשה רך ואח"כ מתקשה, עכ"ד.

והנה ברש"י על הרי"ף (ל"ב. בדפי הרי"ף) ביאר דברי הגמ' דמרפא רפי ע"י חום האור, והמים חמים שבתוכו, ולאחר שיצאו מימיו קמיט, וכי רפי ברישא הוי מבשל, ובעמוד פי' בע"א, עכ"ל. ור"ל שברש"י על הגמ' כתב בענין אחר, שהמים יוצאין מהעץ וזה מקשה את העץ, משא"כ כאן המעתיק פירש"י על הרי"ף הוסיף שהמים שבתוכו חמים, ומשמע שהבין מדבריו הכא דהחיוב הוא מצד בישול המים שבתוכו, וע"כ מתחייב.

וע' ברב פעלים (ח"ב סי' נ"ב) שדן לענין ליקח לחם שנאפה, ולהניחו ע"ג התנור ע"מ שיהי' מקשה א', ושם הביא שיטת מהר"ש בעל השואל ומשיב (תליתאה) דר"ל דאסור לעשות כן מפני דאיכא בזה חיוב בישול, וכמ"ש הרמב"ם דכל שמקשה גוף רך חייב, והר"פ דחה דבריו מכמה טעמים, וכ' דחיובו אינו אלא משום מכה בפטיש, עי"ש, ומ"מ לדברי שניהם איכא איסורא בהא, וצ"ע בזה דכולי עלמא נהיגי היתר בזה בניגוד לדבריהם.

עוד כ' המשנ"ב לגבי צליה: הניח בשר ע"ג גחלים, אם נצלה צליה גמורה כשיעור גרוגרת חייב, ואפי' אין הגרוגרת במקום אחד וכו', ואפי' אם לא הי' צליה גמורה רק כמאב"ד ג"כ חייב, אלא דבזה שאינו צליה גמורה צריך שיהי' הבשר צלוי משתי הצדדים של הבשר דוקא, ואם לאו פטור. ועי' להלן סעי' י' דאמרי' אסור ליתן תבלין בקערה ולערות עליהם מכ"ר, וכ' המשנ"ב שם (סקע"ד) בשם המג"א דהטעם הוא כיון דקי"ל ערוי מכ"ר מבשל כדי קליפה, ואפי' בדיעבד אסור אם עירה להדיא עליהן שלא נפסק הקילוח. ובשעה"צ הכא (סק"ה) כ' דהנה איכא מאן דס"ל דבישול כדי קליפה הוי שיעור דמאב"ד, והקשה דהנה לכאורה בסעי' י' סגי בצד א' דבישול מאב"ד, וא"צ מב' צדדין, וכאן לגבי הצליה הצריך מב' צדדין, וכ' ליישב דאפשר דמב' צדדין הוא איסור דאו', וצליה במקום אחד הוא איסור דרבנן, אבל הוא דבר חדש, ונשאר בצ"ע. ואולי אפשר ליישב יותר ברווח, דהנה התם בסעי' י' מיירי בתבלין דלא שייך ביה שתי צדדין בבישול, ולכן נקט' בסתמא כדי קליפה, משא"כ הכא איירי בבשר דשייך ביה ב' צדדין, ואם לא יצלה מב' צדדיו לא יתחייב, ודו"ק. במשנ"ב סק"ב כ' וכל שיש ספק פלוגתא בזה אי הוי בכלל בישול או לא, או בשאר מלאכות כה"ג, אין לאסור בדיעבד כה"ג, דכל האיסור הוא מדרבנן שקנסוהו, וספיקא דרבנן לקולא. וכזה יש ג"כ לקמן בס"ד שכ' השו"ע תבשיל שנתבשל כ"צ יש בו משום בישול אם נצטנן, ואם לא נתבשל כ"צ ואפי' נתבשל כמאב"ד שייך בו בישול אפי' בעודו רותח, ובמשנ"ב שם (סקכ"ו) כ' ונראה דבדיעבד אין לאסור התבשיל, דיש לסמוך על הפוסקים שסוברים דכיון שנתבשל כמאב"ד שוב אין בזה משום בישול, ועי' במשנ"ב כאן מש"כ להקשות ע"ז מלק' סעי' י'. ומה שהביא שם במשנ"ב (סקע"ד) מהמג"א (סקל"ב), שאם עירה על התבלין מכ"ר אסור אפי' בדיעבד, ולכאו' הא דין זה דכ"ר הוא מחלוקת הפוסקים, וא"כ בדיעבד יש לסמוך על המקילין, וכן העיר לנכון בשביה"ש (מבשל בבא"ר ס"ק נ"ח), עי"ש, ולפמש"כ בשעה"צ סק"ה (הנז"ל) קשה ביותר, דכל האיסור אינו אלא מדרבנן, וטפי הו"ל להקל.

בדין הנאה ממעשה שבת

משנ"ב סק"ד: אסור לו לעולם ליהנות מאותה מלאכה דקנסינהו רבנן, ומ"מ מותר לו ליהנות מדמיה של המלאכה, ובשעה"צ (סק"ז) הביא דהמקור הוא מסוגיא בב"ק עא. דאמרי' דהנאה ממלאכת שבת שרי, ועי' ברי"ף בשבת (י"ז. בדפי הרי"ף) שהביא סוגיית הגמ' במרובה דהמבשל בשבת במזיד לא יאכל, בשוגג יאכל, דברי ר"מ, ר"י אומר בשוגג יאכל למוצ"ש, במזיד לא יאכל עולמית, ור' יוחנן הסנדלר אומר בשוגג יאכל במוצ"ש לאחרים ולא לו, במזיד לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים, ואמרו ע"ז בגמ' מ"ט דר"י הסנדלר, כדדרש ר' חייא אפיתחא דבי נשיאה, ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם, מה קודש אסור באכילה אף מעשה שבת אסור באכילה, אי מה קודש אסור בהנאה אף מלאכת שבת אסור בהנאה, ת"ל לכם שלכם יהא, יכול אפי' בשוגג, ת"ל מחלליה מות יומת, במזיד אמרתי לך ולא בשוגג, עכ"ד. ועי"ש בר"ן שכ' דנקוט האי כללא בידך, שוגג דר' יוחנן הסנדלר דהיינו דשרי לאחרים במוצ"ש ולא לו, היינו מזיד דר"י, ושוגג דר"י היינו דלמוצ"ש יאכל לו ולאחרים, היינו מזיד דר"מ, ופסקי' הלכתא כר"י דהמבשל במזיד אחרים יאכלו במוצ"ש, והוא לא יאכל לעולם, ובשוגג למוצ"ש שרי לכו"ע. וה"מ באכילה, אבל בהנאה חזי' דשרי לכו"ע, עכת"ד. ולפי"ז צ"ל דדרשה דנקטי' בגמ' הוא לכו"ע אף דקאי אדר"י הסנדלר, וזוהי סוגית הגמ' דנקט המשנ"ב.

אלא דמש"כ המשנ"ב דשרי ליהנות מדמיה של המלאכה, ולכאו' משמע דדווקא בדיעבד שהגיעו לידו מעות האיסור שרי ליהנות מהם, אבל לילך ולמוכרם לכתחילה וליקח מעות אסור, וצ"ע דמ"ט אסרי' ליה למכור, וצ"ל דזהו לאו דווקא, ובאמת אה"נ דשרי ליהנות מגוף המלאכה, ואפי' למוכרו לכתחילה ולהשתמש במעות.

ועי' בים של שלמה לחולין (סי' ל"א) דדן התם לענין מוקצה בדבר שנעשה ע"י איסור שבת שאסור לאכלו, וכ' שם ובשר שנשחט או נתבשל בשבת וליכא חולה וכו', דאסור משום מעשה שבת, אי מותר לטלטלו או לא, יש שרוצים לאסור מאחר דלא חזי לאכילה שאסור, ולכלבים אין אדם מקצה להם מה שעומד לאדם, ואע"ג דהאי סברא דוקא לר"י דאית ליה מוקצה, אבל לר"ש שרי, מ"מ איכא למימר מאחר שאסרו משום מעשה שבת לו ולאחרים ביומו, דהיינו שלא יהנה ממנו כלל, א"כ אף לכלבו לא יוכל ליתן, עכ"ל. ומשמע מדבריו דבמקום דאסרו חכמים לאדם ליהנות מהאיסור, אסור ג"כ ליתן לכלבו, ואפשר דדווקא נתינה לכלבו אסרי' ליה כיון דהוי כהנאת גופו, אבל באמת למוכרו וליהנות מדמיו דהנאה יותר רחוקה היא מותר, וכמ"ש המשנ"ב, וכן בדעת המשנ"ב י"ל שליתן לכלבו אסור וכנ"ל. וכן משמע בהדיא מדברי רש"י בכתובות (לד.) שכ' בדברי ר' יוחנן הסנדלר, דבמזיד לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים, היינו לישראל, אבל מוכרו ונותנו לעכו"ם, וחזי' דהאיסור הוא באכילת ובהנאת גופו או בהנאות הקרובות לגופו כגון נתינה לכלבו וכדו', אבל למכור או ליתן לעכו"ם וליהנות מהמעות שרי.

ובס' תהילה לדוד כ' להקל טפי ומתיר ליתן לכלבו, עי"ש, ולדבריו יש להסתפק מה יהי' בהנאות הגוף שאינם בגדר אכילה, כגון שחימם מים לשתיה אי שרי ברחיצה, ועוד יש להסתפק באופן שרוצה ליהנות בהנאה שאינה רגילה, וכגון שבישל חיטים וכעת רוצה ליתנם ע"ג מכתו לרפואה, והנה בתוספות (שבת ל"ט:) ד"ה אלא משמע שאם בישל מים לרחיצה ביו"ט [לב"ש שאוסרים] אסורים אף בשתיה, עי"ש, ומשמע שאסור אף להנאה אחרת, ויש לפשוט מזה הספק הראשון, אך הספק השני לענין הנאה שאינה רגילה אין לפשוט מכאן, וצ"ע.

ועי' בכה"ח (סק"ח) שכ': ומיהו מה שמותר ליהנות מדמי אותה מלאכה, נראה שיכול למוכרה רק בכדי מה שהי' שוה אותו דבר קודם שיעשה בו מלאכה, כדי שלא יהנה ממלאכת שבת, דאל"כ מאי אהני ליה קנסא דרבנן, עכ"ד.

והנה בשו"ת רב פעלים (ח"ג סי"ז) כ' לחקור בהא דאסרו רבנן את התבשיל לאותו אדם ולאחרים התירוהו, אי שרי ליתן להם זאת במתנה, ואע"ג דאיכא טובת הנאה, מ"מ אי"ז הנאה גמורה כמו מכירה, או"ד דהוי הנאה ואסור ליתן זאת לאחרים, אלא יפקיר להם ואז ליכא טובת הנאה כלל, והביא את דברי המהרי"ט אלגזי בהל' בכורות שכ' דהמטיל מום בבכור אסור לשוחטו, וגם אחר אסור לו לעשות כן, דאי לאו הכי ימכור אותו או שיתנו במתנה לאחר, ונמצא דלא חשיב קנסא כלל כיון שזה יכל לעשות ג"כ בהיותו בכור תם, אבל נראה פשוט דאם מוכרו בדמים מועטים כמו שהי' שוה בהיותו תם, דשרי להלוקח לשחטו, כיון דבלאו הכי הי' יכול לקנות, ומזה הוציא הר"פ דאי מוכר לאחר בשווי ששוה עכשיו, ואמר לקונה שיתן המעות לאדם אחר דהוי טובת הנאה כלפי המקבל, אע"ג דטובת הנאה זו אינה מהבכור עצמו אלא מהמעות אפ"ה אסור, וא"כ ה"ה בנדון דידן דלמוכרו אסור אלא רק בדמים מועטים כמו שהי' שוה קודם שנעשתה בו מלאכה, ובמתנה גם אסור כיון דהוי טובת הנאה, רק דיוכל ליתן לב"ד שיתנו למי שהם רוצים דאז ליכא טובת הנאה, ובשאלתות (פרשת שלח סי' קכ"ח) איתא ר' יוחנן הסנדלר אומר בשוגג יאכל למוצ"ש לאחרים ולא לו, ובמזיד לא יאכל לא לו ולא לאחרים, וכ' הנצי"ב שם בהעמק שאלה (סוף סק"א) דהגירסא היא לא לו ולא לאחרים אלא לכותים, וודאי דחייבים לומר דיעשה בהאופן שכ' דימכור במחיר המוזל, עי"ש.

ושוב הסתפק הר"פ די"ל דאסור למכרו בזול כמו שהי' שוה מקודם, דא"כ נמצא שהקונה יחזיק לו טובת הנאה על ההוזלה, ומאידך י"ל דהכא אינו נותן היתרון בעין אלא בהבלעה א"כ יהי' שרי, והביא להוכיח

לאסור מדברי הכרו"פ (סי' ק"י סק"א) דכ' לגבי דברים החשובים שאפי' באלף לא בטיל, דאי הוא איסור הנאה כל התערובת אסורה בהנאה, ורק יכול למוכרו לנכרי חוץ מדמי האיסור שבו, ואסור שהגוי ידע מההוזלה, שאם ידע הרי איכא טובת הנאה, והוי כדינא דמתנה, וא"כ י"ל דה"ה הכא, אך בעל האמרי בינה (יו"ד הל' בשר בחלב ותערובות סי' כ"ב) כ' דמסתמות לשון הפוסקים לא משמע כסברת הכרתי ופלתי, וס"ל דטובת הנאה כזאת לאו כלום היא, כיון דאינו מתכוין לזה, ולפי"ז י"ל דה"ה הכא, עכת"ד הר"פ. ולמעשה לא הכריע שם, ולכאו' יש להחמיר שימכור בזול באופן שלא ידע הקונה שהוזיל גביו, וזה דלא כדברי כה"ח שכ' בפשיטות דשרי למכור בזול. (א"ה, עי' במנח"ש ח"א סי' ה' אות י' שכתב כדברי הכה"ח, ועי"ש מש"כ מדברי האחרונים בזה, ובציור שם שדיבר לגבי נגר ודאי דא"א להוזיל המחיר מבלי שהקונה ירגיש, ולא כתב כלום בנידון זה).

[וזה פשוט דאיסור הנאה ממלאכת שבת אינה רק גבי מלאכת מבשל, אלא שייכא בכל שאר מלאכות, וכדכ' בהג"ה הכא, וכיו"ב מצינו ברב פעלים (ח"ג סי' ט"ז) שכ' גבי מטפחת שנתלכלכה וכבסה בשבת במזיד, קנסוהו שלא ישתמש בה לעולם כיון שדעתו להסיר הלכלוך ממנה לעולם, וכדמצינו גבי מעשר בשבת דקנסוהו שלא יאכל, ולא אמרי' דפקע ממנו שם מעשר כיון דרצונו היה לאכלו בשבת ובזה קנסוהו, וכן גבי הנוטע אילן דקנסוהו לעקור שלא תגדל הנטיעה, וכן בכל דבר קנסוהו עפ"י מחשבתו שחשב ליהנות באותה מלאכה. ועי"ש שדן אם יחזור וילכלך המטפחת אי שרי לו לכבסה שוב וליהנות ממנה, אי מיקרי פנים חדשות באו לכאן, ומסקנתו לאיסור, אמנם בבא"ח (ש"ש פר' ויחי דין י"ט) כתב שאם יחזור וילכלכה שרי].

בהא דצריך להמתין בכדי שיעשו

משנ"ב סק"ה: מותר למוצ"ש מיד ואפי' למי שנתבשל בשבילו, דלא בעי' להמתין בכדי שיעשו אלא במלאכה הנעשית ע"י א"י בשביל ישראל, משום דקל בעיניו איסור אמירה לגוי, ויבוא לעשות כן פעם אחרת כדי שיהי' לו מוכן במוצ"ש מיד, אבל דבר שנעשה ע"י ישראל בידים ודאי ליכא למיחש דעי"ז שנתיר לו למוצ"ש מיד, יבוא פעם אחרת לומר לישראל לבשל לו בשבת בשביל זה, ועוד שהישראל לא ישמע לו, דאין אדם חוטא ולא לו, עכ"ד.

והנה בטעם איסור אמירה לגוי והצורך להמתין בכדי שיעשו, איכא בזה תרי טעמי, לדעת רש"י הטעם הוא שלא יהנה ממלאכת שבת, ולדעת הר"י וסיעתו הטעם הוא דחיישי' שמא יאמר לו פעם אחרת, ועי' לעיל סי' ש"ז סי"ד שכ' השו"ע לקרות באגרת השלוחה לו, אם אינו יודע מה כתוב בה מותר, ולא יקרא בפיו אלא יעיין בה, ואם הובאה בשבילו מחוץ לתחום טוב להזהר שלא יגע בה, וכ' שם המשנ"ב (סקנ"ה) ואף דדבר שהובא מחוץ לתחום קי"ל דאסור ליהנות ממנו מי שהובא בשבילו, ואף הכא הלא הקריאה והעיון הנאה היא בשבילו, התם טעמו משום גזרה שמא יאמר לא"י שיביא מחוץ לתחום, אבל הכא באגרת לא שייך כן שאינו יודע מי ישלח לו, וגם י"ל דלא חשיב הנאה כיון שאינו נהנה מגופה של מלאכה (ועי"ש בביאה"ל ד"ה טוב), והנה שם כ' האופן השני ליישב דאפי' לרש"י נמי שרי. וכאן נמי י"ל דכונתו במה שהוסיף ועוד דאין אדם חוטא ולא לו, לבאר דאפי' לרש"י שהטעם שלא יהנה ממלאכת איסור נמי יש להתיר, וכמ"ש המג"א (סקנ"ב) דאף לרש"י י"ל דהכא שרי, דמצינו דבעלמא מילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן, וכאן כיון דאין אדם חוטא ולא לו, א"כ לא שכיח שימצא ישראל שיעשה כן, ולא גזרו בזה חכמים.

ועי' כה"ח (סקי"ב) דכ' דכל מאי דאמרי' דמי שנתבשל בשבילו מקרי אחר, ושרי לו למוצ"ש מיד, ה"מ במבשל בדרך מקרה, אבל המבשל בקביעות כגון פונדק של ישראל שמבשל מדי שבת בשבתו, ודאי אסור למי שנתבשל בדעתו ורצונו, ועוד דאפי' למי שלא נתבשל כלל בשבילו אסור מפני לפני עור לא תתן מכשול, ומשום מסייע ביד עובר עבירה, עכ"ד. [ומטעם זה יש לאסור בימינו אף במקום שאין בו איסור משום מעשה שבת, דאכתי יש בזה משום מסייע לדבר עבירה].

בדין נתערב בשבת אי אסור למבשל עצמו לעולם

עוד כתב במשנ"ב שם בהמשך דבריו שאם נתערב בשבת אותו דבר שנתבשל במזיד, דעת המג"א דאינו מתבטל ואסור לו בשבת ליהנות מזה, דכיון דלמוצ"ש יהי' מותר לאחרים מקרי דבר שיש לו מתירין דאינו בטל אפי' באלף וכו', ובחוות דעת (יו"ד סו"ס ק"ב) חולק עליו, וכ"ז להמבשל בעצמו, אבל לענין אחרים לכו"ע מקרי דבר שיש לו מתירין. ובשעה"צ (סקי"א) כ' שאם נתערב במוצ"ש לכו"ע שרי, והוסיף בשעה"צ (סקי"ג, וכ"ה בחי' הגרעק"א כאן על המג"א) שבמוצ"ש מותר ליהנות לכו"ע דמתבטל אז, עכ"ל. כלומר הא דאמרי' להמג"א שאם נתערב בשבת אסור גם למבשל ליהנות מזה, היינו כיון דבשבת הוי דבר שיש לו מתירין כלפי אחרים, ולכך ה"מ ליהנות מזה בשבת, אבל במוצ"ש שרי ליהנות מזה לכולם ואפי' למבשל. אכן בשו"ע הגר"ז כ' (אות ד') אבל אם נתערב בשבת, כיון שבו ביום חל עליו שם דבר שיש לו מתירין לגבי אחרים שאין בטל להם ברוב, חל עליו שם של דבר שיש לו מתירין גם לגבי המבשל, ונאסר לו התערובת הזה לעולם, ועי' פרמ"ג ביו"ד שם (שפתי דעת סקט"ו) שנסתפק בזה, ונראין דבריו שנוטה להחמיר, עי"ש, וזה דלא כמ"ש בשעה"צ הנז"ל.

ועי' בשו"ת רב פעלים (ח"א סי"ז) שכ' להסכים לדעת המג"א ולאסור גם למבשל אי נתערב בשבת, אבל לא מטעמיה, אלא טעמו כיון דיכול להגיע לידי חוכא ואיטלולא, דהרי אם נזדמן שיושב המבשל עם אחרים על השולחן, ויביאו את אותה תערובת, ואנו נתיר למבשל לאכול ולהם נאסור, א"כ יתעורר לב כל אדם לתמוה אמאי לזה שחטא מתירין לו והוי חוטא נשכר, ולכך כ' דיש לאסרו לכולם, עכ"ד. ועי' כה"ח (סקט"ו) שכ' דלפי טעם זה י"ל דפליג הבא"ח ע"ד שו"ע הגר"ז, ויסבור דלמוצ"ש יהי' שרי גם למבשל, דאין לנו לאסור למבשל אלא כמו לאחרים, והוא כדברי השעה"צ הכא, ודו"ק.

בדין קרובי בישולא

בחי' הגרע"א (בריש הסי') כ' המבשל בשבת, אם הי' הקדירה על האש ולא הי' ראוי להתבשל עד שעה ושתים [ומיירי שלא היה מבושל כלל ומקרב בישולו שיגיע לכדי מאכל ב"ד, או אפי' היה כבר מבושל כמאב"ד והשלים בישולו כ"צ, מר כדאית ליה ומר כדאית ליה], והיפך בגחלים שעי"ז מתבשל במוקדם, כ' הריטב"א בחי' לשבועות (יז:) דאפשר דחייב, דקרובי בישול מלתא היא כמו בקרובי עבודה, עי"ש עכ"ל.

והנה בגמ' בשבועות (י"ז:) אר"ה זר שהפך בצנורא חייב מיתה, ה"ד, אי דלא הפך לא מיעכלי פשיטא, ואי דלא הפך בהו נמי מיעכלי מאי קעביד, ל"צ דאי לא הפך בהו מיעכלי בתרתי שעתא והשתא מיעכלי בחד שעתא, והא קמ"ל דכל קרובי עבודה עבודה היא, ע"כ. ולגבי בישולי עכו"ם איתא בע"ז (ל"ח.) אר"י אמר שמואל הניח ישראל בשר ע"ג גחלים, ובא עכו"ם והפך בו מותר, ה"ד, אילימא דאי לא הפך ביה בשיל פשיטא, אלא לאו דאי לא הפך לא הוה בשיל אמאי מותר בישולי עכו"ם נינהו, ל"צ דאי לא הפך הוה בשיל בתרי שעי והשתא קא בשיל בחדא שעתא, והא קמ"ל דקרובי בשולא לאו מלתא היא, עכ"ד הגמ'. ולכאו' יש סתירה בין הסוגיות, דבשבועות משמע שקרובי בישולא מילתא היא, ואילו בע"ז לגבי בישולי עכו"ם משמע דלאו מילתא היא, וכתב ע"ז בחי' הריטב"א (שבועות י"ז:) דלא קשיא דאפילו הוי הא והא דאורייתא אפשר שהחמירה תורה בעבודה, וכל שכן דהכא אמרינן אדינא דאורייתא, ודכוותה נמי לענין המבשל בשבת אפשר דהוי חייב, אבל התם בבשולי גוי דרבנן הקילו אפילו בהא, עכ"ל. כלומר תחילה ת' הריטב"א דלגבי עבודת ביהמ"ק דחמירא טפי, החמירו דאפי' קרובי בישול מילתא היא, ולפי"ז בעלמא ליכא למיחש לה ואפי' לגבי שבת, ושוב כתב דלעולם בכל מילי דאו' אמרי' דקרובי בישולא מילתא היא, וה"ה לענין שבת, ורק התם לגבי בישולי עכו"ם דהוא מילתא מדרבנן הקילו, ולפי מסקנתו זו יש להחמיר בשבת, וזהו שכתב הגרעק"א בשמו להחמיר.

והנה בגמ' ע"ז (שם ע"ב) אבעיא להו הניח עכו"ם והפכו ישראל מהו, אר"נ בר יצחק ק"ו, ומה גמרו ביד עכו"ם מותר, גמרו ביד ישראל לא כ"ש, עכ"ד הגמ', כלומר דלמסקנת הגמ' שרי בין אם התחיל העכו"ם וגמר הישראל, ובין אם התחיל הישראל וגמר העכו"ם, והריטב"א (הנ"ל) הוכיח מכאן כמ"ש במסקנת דבריו, שלעולם כל קרובי בישולא מילתא היא, ורק התם לגבי בישולי עכו"ם קולא הוא דאקילו גביה, שכל שלא עשה העכו"ם הכל מתחילה ועד סוף לא נאסר התבשיל, עי"ש, וכ"כ בר"ן שם (טו. מדפי הרי"ף) דכי אמרי' דקרובי בשולא לאו מלתא היא, משום קולא דבשולי עכו"ם, ובכל מילתא ודאי דקרובי מלתא היא כדאמרי' דקרובי עבודה מלתא היא, וזה שאמרו בגמ' אי גמרו ביד עכו"ם דשייך לגזור בהו משום חתנות אפ"ה שרי ליה, א"כ גמרו ישראל דליכא חשש הנ"ל כ"ש דשרי. אלא דהר"ן כתב דודאי בעלמא קרובי בישול מילתא היא, אכן הריטב"א לא כתב באופן מוחלט אלא בדרך אפשר, וכן העתיק הגרעק"א בשמו דאפשר דחייב, וי"ע בזה בסוגיות הש"ס כדלהלן.

[ועי' ברא"ש פ"ב דביצה (סי"ז) שכתב שהמסתפק מן הנר שחייב הוא משום דמקרב כיבוי הנר, דקרובי מילתא היא, ע"ש, ועי' מש"כ בזה הערול"נ יבמות (ו: בתוד"ה או אינו), וע"ע מנ"ח מוסה"ש מלאכת השוחט (אות ג') שהסתפק אם המקרב מיתת בע"ח חייב משום נטילת נשמה, ויש להאריך בכ"ז, ואכמ"ל].

בגמ' (שבת ע"ה.) ת"ר הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת, ר"י אומר חייב שתים וכו', ומקשי ולחייב נמי משום נטילת נשמה, א"ר יוחנן כשפצעו מת, רבא אמר אפי' תימא שפצעו חי מתעסק הוא אצל נטילת נשמה... דכמה דאית בה נשמה טפי ניח"ל כי היכי דליציל צביעה, עכ"ד הגמ', וכתבו שם התוס' (ד"ה הצד) דאפי' למאן דמוקי לה בשפצעו מת, קמ"ל דאינו מתחייב בצידה שלו משום נטילת נשמה, דאע"ג דאמרי' השולה דג מן הים כיון שיבש בו כאיסר חייב, הכא שמא חלזון דרכו לפרכס ולקרב מיתתו, עכ"ד, ומדבריהם משמע דכיון שהחילזון מקרב את מיתת עצמו, לכן הצד חילזון פטור [ולכאו' פי' התוס' מוכרח שם בגמ'], ומבואר דקרובי מלתא היא, ודלא כמו שהסתפק הריטב"א אי בעלמא אמרי' דקרובי מלתא היא, וטפי יש להקשות מהא דסנהדרין (ע"ח.) ת"ר הכוהו עשרה בנ"א בעשרה מקלות ומת וכו', בין בזה אחר זה כולם פטורין, ר"י בן בתירא אומר האחרון חייב מפני שקרב מיתתו, א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו ואיש כי יכה כל נפש אדם, רבנן סברי כל נפש עד דאיכא כל נפש, עכ"ד הגמ'. משמע דלרבנן לולא גזה"כ הוו סברי דהאחרון הוא זה שמתחייב משום דקרובי מילתא היא, ומוכח דבכל התורה אמרי' הכי, ואפשר ליישב הקו' מסנהדרין, דהתם כאו"א נותן מכה הראויה להמית, וגם האחרון היה ראוי במכתו להמית ולכן ראוי לחייבו, משא"כ הכא לגבי בישול השני צריך את מעשה הראשון, ולכך י"ל דלאו כלום הוא ופטור. ולגבי הקו' מהגמ' בשבת, י"ל עפ"י מש"כ בהגהות הרא"מ הורביץ שמהמדרשים משמע שהחלזון יכול לחיות גם בלא מים, ולפי"ז אין הכרח לדברי התוס', ולק"מ ע"ד הריטב"א מהא.

ובס' אבי עזרי (פ"ט מהל' שבת ה"א) כ' להקשות ע"ד הריטב"א דמה מקום יש להסתפק בקרובי בשולא, הלא חיובא דהמגיס בקדירה הוא משום דמקרב הבישול, וכמ"ש הרשב"א (ביצה ל"ד.), וא"כ ודאי שחייב בשבת על שמקרב הבישול, ונשאר בצע"ג.

והנה הרמב"ם כ' לגבי המגיס (פ"ג הי"א) אסור להכניס מגריפה לקדרה בשבת והיא על האש להוציא ממנה בשבת, מפני שמגיס בה, וזה מצרכי הבישול הוא ונמצא כמבשל בשבת, וכ"כ עוד להלן בפ"ט לענין אחד נתן את האור וכו' ואחד הגיס שכולם חייבים, כיון שכל העושה דבר מצרכי הבישול הרי זה מבשל, וכ"כ עוד לגבי הסחיטה (שם הי"א) שהסחיטה מצרכי כיבוס היא כמו שההגסה מצרכי הבישול, ומבואר מכ"ז שאין הטעם במגיס משום שמקרב הבישול, אלא שזה חלק מתהליך הבישול, וכמו שאין הסחיטה מקרבת את הכיבוס אלא היא חלק מתהליך הכיבוס, וכיו"ב כתב בתופר (פ"י ה"ט) והמותח חוט של תפירה בשבת חייב מפני שהוא מצורכי התפירה, ושם נמי מבואר שכונתו שזה מעשה תפירה, ולפי"ז י"ל דאף הריטב"א הכי ס"ל שאין חיוב המגיס משום שמקרב הבישול, אלא משום שזהו חלק מתהליך הבישול וכדברי הרמב"ם [ועי' מרכה"מ (פ"ג הי"א) מש"כ בענין המגיס, וע"ע שביה"ש (מבשל סקפ"א) מה שביאר בדעת הרמב"ם, ואכמ"ל].

סעיף ב'

ריבוי בשיעורים איסורו מדאו' או מדרבנן

שו"ע. השוחט בשבת בין שחלה מאתמול בין שחלה היום מותר הבריא לאכול ממנו חי בשבת, אבל המבשל לחולה אסור לחולה שאין בו סכנה או לבריא, דחיישי' שמא ירבה בשבילו.

ובמשנ"ב (סקי"ג) ביאר דהיינו שיבוא ליתן בשר לתוך הקדרה, וזהו איסור דאורייתא כשמרבה בשבילו, אפילו הוא מרבה בפעם אחת קודם שיתן הקדירה על האש, וי"א דהוי דרבנן כיון שהוא בפעם אחת, עיין ב"י, עכ"ל. וכונתו למש"כ הב"י בשם הרשב"א שאם הוסיף בקדירה בשר לפני שנתנה על האש, אין בזה איסור דאו' אלא מדרבנן, וכאן חיישי' שמא ירבה לאחר שכבר הניח הקדירה מעל האש, עי"ש. ומבואר שנחלקו הראשונים אי בריבוי בשיעורין יש איסור מדאו' או מדרבנן.

בגמ' ביצה (יז.) אי' ת"ר אין אופין מיו"ט לחברו, באמת אמרו ממלאה אשה כל הקדירה בשר אעפ"י שא"צ אלא לחתיכה א', ממלא נחתום חבית של מים אע"פ שא"צ אלא לקיתון אחד, אבל לאפות אינו אופה אלא מה שצריך לו, רשב"א אומר ממלאה אשה כל התנור פת מפני שהפת נאפת יפה בזמן שהתנור מלא, וכ' שם הר"ן (ט: בדפי הרי"ף) ומהא שמעי' דביו"ט שרי לרבות בשיעורין [וה"מ שעושה כן בחד טירחא, א"נ בכמה טירחות, ובלבד שעי"כ משתבח התבשיל], והקשה ע"ז א"כ אמאי אמרי' אין מזמנין את העכו"ם ביו"ט גזירה שמא ירבה בשבילו, והלא אין איסור להרבות ביו"ט בבישול, ותי' דהתם הגזירה שמא ירבה בשבילו בקדירה אחרת. וכתב עוד להקשות מהא דבעי במנחות (ס"ד.) חולה שאמדוהו לשתי גרוגרות ואיכא ב' גרוגרות בב' עוקצין או ג' בעוקץ א', האם יש לקוץ ב' גרוגרות שזהו הנצרך לחולה, או דילמא עדיף לקוץ ענף א' ואף שיש בו ג' גרוגרות דלמעוטי בקדירה עדיף, ומסקנת הגמ' שעדיף למעוטי בקצירה ולכך יקוץ הענף עם הג' גרוגרות, ואומר הר"ן שמשמע בגמ' דאי איכא ב' בעוקץ א' וג' בעוקץ אחד, פשיטא דב' מייתי' משום דריבוי בשיעורין אסור, ולכאו' קשיא הא לצורך החולה מותר לחלל שבת, וא"כ אמאי אסור להרבות בשיעורין כאשר זה במעשה אחד ללא תוספת טרחה, ומאי שנא מיו"ט שהותר ריבוי בשיעורין.

והביא הר"ן בשם ר"י לתרץ דריבוי בשיעורין מדרבנן הוי, ולכן גבי שבת דאיסור סקילה הוא אסרו, וגבי יו"ט דאיסור לאו הקילו. וההיא דגרסי' בעירובין (דף ס"ח.) גבי ההוא ינוקא דאישתפיך חמימיה, אמרו לרבא מאי נעביד, וא"ל נשייליה לאימיה אי צריכה וניחם אגב אימיה, לא תקשי הא התם שבת הי' ואיך התיר להרבות מים אגב אמו, דכבר פי' שם דמיירי ע"י נכרי, ואומר הר"ן שהרשב"א ז"ל הוסיף עוד בזה דאפילו למאן דמפרש התם דע"י ישראל קאמר לא קשיא, דכיון דלא מיתסר אלא מדרבנן [- ריבוי בשיעורין], התם גבי מילה משום מצוה התירו לגמרי אפי' ע"י ישראל, עכ"פ אומר הר"ן דמכ"ז משמע דסבירא להו ז"ל דרבוי בשיעורא בשבת לא מיתסר אלא מדרבנן, והקשה עליהם הר"ן א"כ מאי מספקא לן במנחות [- הגמ' הנז"ל] פשיטא דמביאין ג' בעוקץ א', דריבוי זה אינו אסור אלא מדרבנן, ומאי ס"ד שיעשו איסור דאו' דתולש, ולכן כ' הר"ן דודאי ריבוי בשיעורין אסור מדאו', ואפ"ה לא דמי ריבוי בשיעורין בשבת אצל פיקו"נ, לריבוי בשיעורין ביו"ט, דבשבת עיקר המלאכה אסורה דפיקו"נ דחוי אצל שבת, וא"כ מן הראוי דגם הריבוי והתוספת בו אסורין, משא"כ גבי יו"ט עיקר מלאכת הבישול הותרה, וה"ה לתוספת דשרי ובתנאי שהי' בטורח א', ועוד דכיון שאמרה תורה אך אשר יאכל לכל נפש, אין מן הראוי שידקדק וישער כמה מצטרך, אלא כל היכא שאין טרחא מיותרת שרי, משא"כ גבי שבת דעיקרו אסור אף תוספתו אסורה, עכת"ד. ומבואר דאיכא בזה פלוגתא דלר"י והרשב"א ריבוי בשיעורין מדרבנן, ולהר"ן הוי מדאו'.

ובשפת אמת (בחי' לביצה שם) כ' ליישב קו' הר"ן מהא דמנחות גבי אמדוהו לשנים, דהנה פשוט הוא דכאשר איכא ב' תאנים בעוקץ א', וב' תאנים בשני עוקצין, והלך זה ותלש הב' עוקצין, דאינו חייב מדאו' כיון דסו"ס זהו צורך החולה, וזהו ביאור הספק בגמ', דאי הי' ב' בעוקץ א' וב' בשני עוקצין וג' בעוקץ אחד, דבכה"ג ודאי שצריך להביא הב' בעוקץ א', ואם יביא ב' בשני עוקצין או ג' בעוקץ א' בתרוויהו איכא איסורא דרבנן, א"כ במקום שהי' רק הב' בשני עוקצין וג' בעוקץ א' (ובלא ב' בעוקץ א'), דאז בכ"א מהמעשים איכא איסור דרבנן, בזה קבעי' בגמ' ומסקי' דלמעוטי בקצירה עדיף, עכת"ד. ועי"ש דנשאר בצע"ג על דברי הר"ן דס"ל שאם יביא הב' מב' עוקצין, יש בזה איסור דאו'. אכן עי' ביאוה"ל לעיל (סי' רע"ח ד"ה מותר) שכתב להוכיח בדעת הרמב"ם שכל שהיה יכול להציל החולה בלא חילול שבת, והלך וחילל שבת עבורו, חייב חטאת, עי"ש, ויש מקום לחלק קצת, וי"ע בזה.

אי באמירה לעכו"ם שייך ריבוי בשיעורין

ובחידושי הגרע"א למס' עירובין (סח:) כ' להקשות ע"ד הר"ן דס"ל דריבוי בשיעורין מדאו', א"כ אמאי גבי מעשה דאישתפוך מיא אמרי' דצריך למימר לנכרי שיחם אגב אימיה, הרי להרבות נמי הוי איסור דאו', וא"כ מה לי שיאמרו לנכרי שיחם לתינוק עצמו ומה לי שיאמרו לו להרבות, דבכ"ג הוי איסורא דאו', וכ' לתרץ דאולי באמת אין אומרים לנכרי שירבה מים, אלא סומכים עליו שמסתמא כשיחמם מים לא יחמם קצת, אלא ימלא הקדירה וממילא ישאר גם עבור התינוק, ובקהילות יעקב (ביצה סי"ג) כ' ליישב קושית הגאון הנז', דהנה אמירה לנכרי שבות איסורה מדרבנן, וא"כ י"ל דמה שהתירו חכמים בחולה שאין בו סכנה לעשות ע"י נכרי, הוי בגדר הותרה ולא דחויה כיון דהם אמרו והם אמרו, הם גזרו על אמירת נכרי, והם התירו בחולה שאב"ס וליכא איסורא כלל, וכבר כ' הר"ן דהיכא שהאיסור בגדר הותרה אין איסור להרבות בשיעורין, ולכך לומר לנכרי להחם לתינוק אסור, כיון דבמקום

אליבא דהלכתא
רשות כוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

מצוה לא התירו וכדכ' תוס', משא"כ לומר אגב האם שרי דהיא בגדר חשאב"ס, ושרי לומר לו להרבות בשיעורין. וכעי"ז כתב הרש"ש בגיטין (ח.) דכ' ומש"כ אבל ע"י עכו"ם נימא דשרי להרבות, ר"ל אפי' לצורך רשות כיון דהיתר גמור לצורך חולה וכו', יעוי"ש ודו"ק. וע"ע מש"כ באו"ש (פי"ח משבת ה"א) שכ' ליישב קו' זו שבאמירה לנכרי לא אסרו חכמים, אלא האיסור עצמו ולא ריבוי, עי"ש.

ובקובץ שעורים (ביצה אות מ"ט) כ' ליישב באופן אחר קושית הגרעק"א, דהנה בדין אמירה לנכרי יש ב' איסורין, א. דאיכא שליחות לנכרי לחומרא מדרבנן (עי' שבת קנ"ג: רש"י ד"ה מ"ט, ודו"ק), וממילא גם האומר לנכרי בע"ש לעשות מלאכתו בשבת איכא איסור, דהנכרי שלוחו של הישראל. ב. עצם האמירה אסורה, וממילא גם האומר לנכרי בשבת לעשות מלאכתו לאחר השבת איכא איסור דאמירה, והאומר לנכרי בשבת לעשות מלאכתו בו ביום איכא איסור גם מצד האמירה וגם מצד שליחות, ועפי"ז י"ל שכאשר אומר לנכרי להחם מים לתינוק איכא ב' איסורין, אמירה ושליחות, משא"כ כשמחמם לתינוק אגב אימיה איכא רק איסורא דשליחות ולא דאמירה, ולכן כ' הר"ן דבעי' אגב אימיה ורק ע"י נכרי. וממשמעות דבריו שמעי' דבחולה אע"ג דהותרה האמירה, מ"מ אסור מצד שליחות, אבל מדברי הרש"ש והקה"י משמע דבחולה הותרה לגמרי ושרי לומר לנכרי [ולעיל בשעורים לסי' ש"ז ס"ה הובא להעיר ע"ז ממש"כ הרמ"א להלן ס"ד, דאף המבשל לחולה ע"י גוי אסור לבריא, והיינו טעמא דחייש' שמא ירבה עבורו, ומשמע לכאו' דאף באמירה שייך איסור ריבוי, ומקור דבריו מהתוס' בגיטין והר"ן בע"ז פרק אין מעמידין (ט. בדפי הרי"ף) וכמ"ש בב"י שם, וזהו דלא כהרש"ש והקה"י, שהם כתבו לתרץ את דברי הר"ן, ולכאו' הר"ן גופיה בע"ז כתב שגם באמירה לעכו"ם יש איסור ריבוי בשיעורין, וצ"ע].

ביאור מחודש במחלוקת הראשונים אי ריבוי בשיעורין מדאו'

וע' בקוב"ש (שם אות מ"ח) שביאר טעם מחלוקת הר"ן והרשב"א, דהנה להרשב"א דס"ל דריבוי בשיעורין מדרבנן, צ"ב אמאי מדאורייתא שרי, דהרי מצינו גבי נזיר בפיהמ"ש להרמב"ם דאי הי' שותה יין כל היום דאינו חייב אלא אחת, וזה אינו אלא בדיני אדם, אבל בדיני שמים ודאי דחייב עכאו"א, וא"כ אי החולה צריך רק גרוגרת א' אמאי לא יתחייב בדיני שמים על השניה [וקצת צ"ב על הדמיון, שהרי הנזיר אינו שותה בפ"א אלא מעט מעט, משא"כ הכא דהכל נעשה בב"א, וצ"ל שהבין שבנזיר לו יצויר נמי ששותה כמה כזיתות בב"א היה מתחייב עכאו"א], ותי' דכיון דכ"א מהגרוגרות מותרת וחזיא לחולה, וא"כ אינו מבורר על איזה מהם מתחייב, לכך פטור מדאו' על שניהם, ולפי"ז אי יבשל או יוציא ב' מאכלים, א' הראוי לחולה והשני אינו ראוי, ודאי דיתחייב מדאו', וכן המוציא אוכלין ואבנים ביו"ט מתחייב מדאו'. ולפי"ז ב' גרוגרות בשתי עוקצין שרי מדאו', ומיושב מה שהקשה הר"ן על שיטת הרשב"א [וכעין מש"כ לתרץ השפ"א הנז"ל מטעם אחר], אבל דעת הר"ן לחלק בין הותרה לדחויה דבפיקו"נ אסור מדאו', הריבוי כיון שדחויה היא, משא"כ ביו"ט דהותרה שרי הריבוי, ונראה לבאר חילוק זה, דבמלאכת שבת יש באיסור שני חלקים, א. מעשה המלאכה. ב. גוף המלאכה - היינו תוצאת המעשה. ושניהם צריכים להיות ביום השבת, ולמשל אי יעמיד הקדירה בשבת, וגמר הבישול יהי' בחול, א"נ אי יעמיד הקדירה בחול ובשבת יגמר הבישול פטור, וגבי תלישת גרוגרות כשתולש עוקץ א' עם ב' גרוגרות עשה במעשה אחד שתי מלאכות, והמעשה עצמו מותר כיון שהי' צריך לתלוש גרוגרת א' בשביל החולה, ובזה יש לחלק דבהותרה מקרי שהמלאכה נעשית בחול, אף שגוף המלאכה נעשה ביו"ט, אבל גבי דחויה מעשה המלאכה חשיב כנעשה בשבת, ולפי"ז אם בישל ביו"ט שני מאכלים בדירה אחת, ואחד ראוי למאכל אדם והשני ראוי לכלבים, מדאו' שרי כיון שמעשה המלאכה הותרה, אמנם זהו רק לסברת הר"ן, אבל לפי' הרשב"א בכה"ג אסור מדאו', עכת"ד הקוב"ש.

ולכאו' יש להביא ראי' דלא כדבריו ממש"כ המשנ"ב בספרו מחנה ישראל (פל"א), שדן שם לענין איש צבא שמוכרח להוציא מרה"י לרה"ר, אי רשאי להעביר גם חפציו האישיים, והסיק דיש להתיר לכו"ע, דלשיטת הרשב"א הלא ס"ל דהוי ריבוי בשיעורין מדרבנן, ואפי' להר"ן דס"ל דהוי מדאורייתא, מ"מ רה"ר בזה"ז מדרבנן, עכ"ד ע"ש. והרי זה ודאי דחפציו של אותו חייל אינם שייכים כלל למה שמחויב לשאת מצד ציווי המפקד, ואעפ"כ כתב שלדעת הרשב"א אינו אסור אלא מדרבנן, ולפי"ד הקוב"ש בדעת הרשב"א יש לו איסור מדאו'.

אי בשחיטה שייך ריבוי בשיעורין

במנ"ח (מוסה"ש דיני פקו"נ אות ב') הקשה לשיטת הר"ן דס"ל ריבוי שיעורין אסור מה"ת, א"כ לכאו' שייך ריבוי בשיעורין אף בשוחט, וכגון שצריך בשר לחולה, ויש לפניו בהמה גדולה וקטנה, והקטנה מספקת לחולה, אסור לו לשחוט את הגדולה, ולפי"ז קשה מ"ט אמרי' בחולין (ט"ו:) השוחט לחולה בשבת מותר לבריא באומצא, והמבשל לחולה בשבת אסור לבריא לאוכלו, והיינו שבמבשל גזרי' שמא ירבה, ואילו בשוחט לא גזרי', ובשלמא לדעת הרשב"א שריבוי בשיעורין מדרבנן, ומאי דגזרינן במבשל היינו שיבוא להוסיף לאחר שכבר הניח הקדירה על האש, שעובר על איסור מבשל להדיא, וחשש זה אינו שייך לגבי שחיטה, ומשום ריבוי בשיעורין לחודיה לא גזרו, דגזירה לגזירה לא עבדינן, אלא להר"ן שגזרו משום שמא ירבה בקדירה אפי' קודם שניחנה מעל האש, ומשום ריבוי בשיעורין, קשיא אמאי לא גזרי' נמי לגבי שחיטה, שמא יקח הבהמה השמינה אף שאינו צריך את כל בשרה ויעבור על ריבוי בשיעורין מדאו', ונשאר בתימה עי"ש.

ובאור שמח (שבת פי"ח ה"א) כ' ליישב דגבי קצירה שיש שיעור לחיוב - כגרוגרת, שייך שפיר ריבוי בשיעורין להתחייב עליו, שאם צריך גרוגרת א' וקצץ ב' הרי שהוסיף עוד שיעור קצירה ללא צורך, וע"ז מתחייב, וה"ה לגבי מבשל, משא"כ גבי שחיטה דליכא שיעור בנטילת נשמה וחיובו אפי' בכ"ש, א"כ לא שייך בזה ריבוי, שהרי החיוב לא על בשר הבהמה שניטל חיותו, אלא על נטילת הנשמה, ונשמה יש רק אחת, ולא שייך בזה ריבוי.

אמנם ברב פעלים (ח"א או"ח סי' כ"א) הביא לסברא זו בשם חכם א', אך דחה סברתו מכמה טעמים, עי"ש [ויל"ע טובא בדבריו, ואכמ"ל], ושוב כ' דיש לחלק בין שחיטה לקצירה ובישול, דגבי קצירה ובישול מנכרא מלתא כמה הוא צורך החולה וכמה הריבוי, ולכך יש לגזור, משא"כ בשחיטה, ועוד דגבי קצירה ובישול אפשר לצמצם לקצור ולבשל לחולה כדי צורכו, משא"כ בשחיטה שא"א לשחוט כדי צרכו, ובכ"ג איכא ריבוי בשיעורין, לכן לא דייקי' בין עוף קטן לגדול, אלא כיון דמצינו לכמה מרבוותא דס"ל שגם בשחיטה שייך ריבוי בשיעורין, הלכך יש לחוש לדבריהם, עכת"ד.

ובס' אמרי בינה (סי"ז) כ' לחלק דדוקא שם כיון שהעובים נפרדים על העוקץ נקראת הבצירה על כל אחד ואחד בפנ"ע, אף שעושה הכל ע"י בצירה אחת, מ"מ כיון שנפרדים זה מזה איכא רבוי בשיעורא מדאורייתא, וכן אם מוסיף חתיכות בקדירה, אף דליכא רק בישול אחד מ"מ נקראת המלאכה על כל פרט ופרט, אבל בשחיטה לא אכפת לן אם מרבה בשיעורא, ואף אם די לו בעוף קטן ושוחט גדול אינו עושה איסור דאורייתא בריבוי, עכ"ד. וברב פעלים (שם) כתב ע"ז דכמו בתלישה שעצם הפעולה היא אחת, ומ"מ אזלי' בתר הגרוגרות וכל חד חשיב בפנ"ע, ה"נ גבי שחיטה, אף שפעולת נטילת נשמה מעשה אחד, מ"מ ליזיל בתר כל אבר מאיבריה וכל זית וכזית מבשרה, שהרי כל הבשר מתכשר עי"ז לאכילה, עכת"ד. ובס' הר צבי (חאו"ח סי' קע"ז) כתב ליישב דברי האמרי בינה, דמלאכת הקצירה פעולתה היא שעוקר פרי ממקום גידולו, ולכן כשקוצר ותולש ג' גרוגרות אפי' בבצירה אחת מקרי שעשה ג' בצירות, דסו"ס עקר ג' גרוגרות ממקום גידולם, משא"כ בשוחט שהחיוב הוא משום נטילת נשמה, א"כ בין ששחט עוף גדול או קטן עשה את אותו מעשה, ואין כאן ריבוי בעצם המלאכה, ולכן אין ריבוי בשר משפיע על עצם המלאכה, עכת"ד. אלא דאכתי אינו מחוור, שהרי גם בשחיטה הרי הוא נוטל נשמה מכל אבר ואבר, וא"כ י"ל דמקרי ריבוי בשיעורין, ויל"ע בזה.

אי יש חילוק בין מרבה בגוף אחד למרבה בשני גופים

והנה באמרי בינה (שם) הביא דברי הריטב"א בעירובין (ס"ח. ד"ה א"ל ולא שאני) שהקשה להבה"ג שפי' מה דאמרו שם בגמ' וניחום ליה אגב אימיה, מיירי ע"י ישראל, דלכאו' הא כל שמוסיף במלאכת חולה אסור מדאו', וכ' בשם מורו ורבו דשאני חימום מים כיון דהכל גוף אחד, וכדאמרי' בביצה ממלא נחתום חבית מים, אע"פ שאי"צ אלא לקיתון א', אך הריטב"א גופיה לא ניחא ליה בזה, כיון דאנן קפדי' אהוספה והריבוי, ומה לי אם הכל גוף אחד או דהוי כמה גופים מחולקים, וכי יש הפרש אי מבשל גוף א' גדול או ב' גופים קטנים, ועוד דמוכח בגמ' במנחות, דאי איכא ב' גרוגרות בעוקץ אחד וג' בעוקץ אחד, פשיטא לן דלוקח הב' ולא הג', אע"ג דהכל בבצירה אחת, עכת"ד הריטב"א. ומשמע דס"ל דאין לחלק בין גוף אחד לשני גופים, אך כ' דשוב מצא בחי' הרא"ה לביצה (י"ז.) שכ' להדיא דמים חשיב גוף אחד, ולא דמי למה שאמרו במנחות גבי גרוגרות שהם שני גופים, עכ"ד. ולפי"ז מבואר דלכאו' סברת האמ"ב תלויה במחלוקת הראשונים, דלהרא"ה ס"ל לחלק בין גוף א' לשני גופים, והריטב"א לא ניחא ליה בזה.

וע' בר"ן (שבת לח. בדפי הרי"ף) שהביא דברי הרשב"א גבי מי שיש לו צבי בביתו ורוצה כעת לצאת מביתו ולנעול הדלת, שהתיר הרשב"א לנעול הבית אף שמכוין בזה גם לשמירת הצבי, והוכיח הרשב"א כן מהירו' שכ' היה צבי רץ כדרכו ונתכוין לנעול בעדו, ונעל בעדו ובעד הצבי מותר, ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוין להעלותו ולהעלות נחילה של דגים עמו מותר וכו', זת"ד הרשב"א. והר"ן דחה את דבריו לגבי צידה, עי"ש באורך, והוסיף הר"ן שמש"כ הירו' לגבי תינוק שנפל בנהר ורוצה להעלות עימו נחיל של דגים, אי"ז ראיה, דשאני התם שעוסק בפיקו"נ, ובזה התירו לו אפי' לחשב ולתקן דבר הרשות, והיינו טעמא דכיון שמצוה וחובה עליו להציל, לפיכך אעפ"י שמכוין גם למלאכת הרשות התירו חכמים, כדי שלא ימנע בשום ענין מפקו"נ. ולכאו' תקשי הלא הר"ן גופיה ס"ל דריבוי בשיעורין מדאו', א"כ מהו שכ' התירו חכמים וכי התירו איסור דאו', והנה היה מקום לומר דאי"ז שייך כלל לנידו"ד, דהא ריבוי בשיעורין היינו שעוסק במלאכה באופן המותר, ועושה כמות הגדולה מכפי שצריך, אבל שם לגבי צידה הלא עצם תפיסת התינוק במצודה אין בה משום מעשה צידה, דלכאו' כלפי אדם מאי צידה איכא, וא"כ בע"כ שעיקר טעמו של הר"ן לא משום ריבוי בשיעורין אלא מטעם אחר, ולק"מ, אלא שכבר כ' הגאון בעל ספר קובץ על הרמב"ם (פ"י הכ"ב): וגם לענ"ד אם נפל תינוק או ד"א במים ופרס מצודה להעלותו, דהוא תולדת צידה, עכ"ל. וע"ע אבנ"ז (או"ח סו"ס קפ"ט) מש"כ בזה. ובאמ"ב כ' דבע"כ יש לחלק בין פריסת מצודה לתלישת הגרוגרות, דבפריסת מצודה ודאי כאשר יניחנה במים יצודו בה דגים, ומעשה פריסת המצודה הותרה לצורך פיקו"נ, לכך לא אכפת לן בכונתו כיון דגם בלא כונתו יצוד דגים והוי מחשבה בלא מעשה, משא"כ גבי תלישת גרוגרות, כיון דיש לפניו ב' בעוקץ א' והוא הולך ותולש ג' בעוקץ אחד, הרי כל המעשה חשיב כמעשה איסור כיון דאפשר לעשות את התלישה בלא הריבוי, ובכה"ג הריבוי אסור מדאו', אבל היכא דלא מינכר שיש ריבוי שרי, כגון עוף גדול ועוף קטן, עי"ש. ולפי"ז י"ל דאם יש לפניו גרוגרת א' שיש בה שיעור של ב' גרוגרות, וא' שיש בה שיעור של ג' גרוגרות, אם תלש הגדולה לא הוי ריבוי בשיעורין כיון דלא מינכרא. והנה כ"ז הוא בדעת הר"ן, אבל להרשב"א שהתיר לנעול הדלת לכאו' אסור מדרבנן מיהא, דהוי כריבוי בשיעורין, אא"כ נאמר דאף נעילת הדלת חשיבא כפעולה של היתר, דסתם דלת אין בה משום צידה, וא"כ הותר ג"כ מעשה הצידה דחשיב כמחשבה ללא מעשה, ודו"ק. וע"ע ברב פעלים (ח"א או"ח סי' כ"ג) מש"כ בזה באורך.

אי מצינו איסור ריבוי בשיעורין בשאר איסורים

במשנ"ב (סקי"ג) הנ"ל לאחר שהביא מחלוקת הראשונים אי ריבוי בשיעורין מדאו' או מדרבנן, כ' וע' בספרי אהבת חסד (ח"א פ"ז) שבררנו ראיה מהגמ' דהעיקר כדיעה ראשונה [- דהוא איסור דאו'], עכ"ד.

ושם באהבת חסד בנתיב החסד דן לגבי עיסקא שהיא פלגא מלוה ופלגא פקדון, והלווה אינו רוצה להחזיר הכסף, והמלוה רוצה לתפוס משכון, דכלפי ההלואה אסור לו ליקח משכון כאזהרת התורה, אבל כלפי הפקדון שרי, והביא בשם נתיבות המשפט (סי' צ"ז סק"א) דס"ל דאי תופס חפץ אחד ששוה בעד הכל אין בזה איסור, כיון דעיקר התפיסה היא בשביל הפקדון, והביא לזה ראיה מהגמ' בב"מ (ל.) גבי המוצא מציאה דצריך לטפל בה ולשוטחה, ואמרי' התם דאי שוטחה לצרכו אסור אפי' בזמן שצריכה לכך, אלא בעינן שיתכוון לצרכה, ובעי התם לצרכו ולצרכה מאי, ופשיט מהא דאמרי' גבי עגלה ערופה שהכניסה לרבקה ע"מ שתינוק ודשה כשרה, ולא פסלי' לה משום עבודה, אבל אם הכניסה ע"מ שתינוק ותדוש אסורה, ומוכח דלצרכו ולצרכה אסור, ודחי' לה דשאני התם דכתי' אשר לא עובד בה מ"מ, עכ"ד הגמ'. חזי' דהיכא דליכא גזה"כ שרי, עכת"ד הנתיה"מ. אך באהבת חסד שם דחהו, וכ' דאיסור גמור לעשות כן, והביא ראיה מהגמ' בפסחים (כה:) דכל האיסורין אפי' א"א אם מכוין אסור, כגון ההולך בשוק של עכו"ם ואין לפניו דרך אחרת לילך, מ"מ אסור לו לכוין ליהנות מהריח של תקרובת הע"ז, וה"ה גבי עבוט דאפי' אין לו דרך אחרת ליקח רק כנגד המשכון אסור ליקח כנגד שניהם, ועפי"ז כ' להביא ראיה להר"ן (ס"פ האורג הנ"ל) דס"ל דהנועל דלת ויש צבי בתוך הבית, ומכוין לשמור על הבית ועל הצבי ה"ז אסור, ודלא כהרשב"א שהתיר שם, עכת"ד שם.

ולכאו' תמוה מה שציין המשנ"ב כאן לגבי ריבוי בשיעורין לדבריו באהבת חסד, שהרי כל דבריו שם אינם שייכים כלל לסוגיא דריבוי בשיעורין, דגבי צידת צבי בנעילת הדלת אין מעשה מלאכה, ולכן אי מכוין גם לצבי אסור דנשאר רק מעשה צידה, ולכן פליג הר"ן על הרשב"א שם, משא"כ הכא לגבי ריבוי בשיעורין שהותרה המלאכה, א"כ גם הריבוי יהי' מותר, וצ"ע.

ובאמרי בינה (שם) כ' ליישב דלא תקשי איך הותר להרבות בלקיחת המשכון למאן דס"ל דהוי איסור דאו', די"ל דגבי פיקו"נ המלאכה דחויה, ולכך שרי לצורך בלבד ואסור להרבות, משא"כ בלקיחת המשכון, שכלפי הפיקדון ליכא שום איסורא והוא היתר גמור, ולכך אם ירצה יכול ליקח משכון היותר גדול, ולמאן דס"ל דהוי איסור דרבנן, י"ל דלא מצינו הגזירה באיסור אחר מלבד באיסור שבת, ולא נוכל לדמות גזירות חכמים זו לזו.

דבר הגדל במחובר בשבת אי נאסר משום מוקצה או שבטל ברוב

בהג"ה. ואם קצץ פירות מן המחובר לחולה בשבת, אפי' הי' חולה מבעו"י אסור לבריא בשבת, משום שגדל והולך בשבת ויש בו משום מוקצה, ובמשנ"ב (סקט"ז) הביא קו' המג"א אמאי אין בטלים הגידולים בעיקר הפרי שהוא רוב של היתר, ויהי' מותר לבריא שנחלה מבעו"י, והוסיף המשנ"ב שבביאור הגר"א מצדד ג"כ כן להלכה, עכ"ד.

וז"ל המג"א (סק"ח): ומיירי בפירי שלא נגמר בישולו [ב"י], אבל בנגמר בישולו לא אמרי' שגדל וכו', ועי' בתוס' בב"ק (ס"ט. ד"ה כל הנלקט) דמה שגדל בטל ברוב, ועסי' ש"ך ס"ב, ובביצה בתוס' (ל"ז: ד"ה לאיסור) משמע דזה לא הוי מוקצה אפי' לר"י, דהא בהמה נמי גדלה והלכה ומותר לשוחטה בי"ט, ע"ש בתו', עכ"ל. והנה מש"כ דמדברי התוס' בב"ק משמע דמה שגדל בטל ברוב צ"ב, דשם אי' גבי נטע רבעי שלא חולל שהצנועין שאינם רוצים שיכשל אדם מחמתם, והואיל ויש אינשי דלא מעלי שאוכלין מפירותיהן ללא חילול, לכך היו מניחין מעות ואומרים כל הנלקט מהכרם מחולל על המעות האלו. והקשו שם בתוס' (ד"ה כל הנלקט): וא"ת כי קאמרי' כל המתלקט הא לא הי' מועיל למה שגדל אח"כ, וי"ל דמ"מ מה שהיו יכולין לתקן היו מתקנים, ועוד דשמא הי' בטל ברוב, ואע"ג דדבר שיש לו מתירין אפי' באלף לא בטיל, מ"מ מדאורייתא בטיל, עכ"ל. ומכאן הוכיח המג"א שאפשר לבטל את מה שגדל ברוב הקיים כבר, ולכאו' תיקשי דהא משמע דאינו מתבטל ברוב מדרבנן כיון דהוי דבר שיש לו מתירין, וא"כ איך אפשר ללמוד מדבריהם להיתר, וצ"ב.

והנה במחצה"ש ביאר דמש"כ המג"א ועי' סי' ש"כ ס"ב, כונתו ליישב קו' התוס' בב"ק, דשם איתא זיתים וענבים שנתרסקו מע"ש, משקים היוצאים מהם מותרין, ואפי' אם לא נתרסקו מע"ש, אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה, אף על פי שהענבים מתבקעים בשבת בגיגית, מותר לשתותו בשבת, שכל יין היוצא מהענבים מתבטל ביין שבגיגית, ע"כ. ומבואר דאע"פ שהוא דבר שיש לו מתירין, מ"מ הוא מתבטל כיון שאינו ניכר, וכמ"ש במג"א שם סק"ה. ועפי"ז מיושבת קושית התוס', דכיון דבפרי אין ניכר התוספת הרי היא בטילה ברוב אע"פ שהוא דשיל"מ [וכ"כ השיטמ"ק בב"ק שם, והובא שם בהגהות מהר"ב רנשבורג, עי"ש]. ולפי"ז י"ל דאמנם מהתוס' בב"ק אין ראיה להיתר, אך מ"מ הביאם המג"א, כיון שלפי"ד שם ובציורוף מש"כ להלן בסי' ש"ך מבואר דיש להתיר כאן התוספת, וכן מבואר גם בביאור הגר"א, עי"ש ודו"ק.

ומה שהוסיף המג"א ובביצה בתוס' דף ל"ז: משמע דזה ל"ה מוקצה אפי' לר"י, דהא בהמה נמי גדלה והלכה ומותר לשוחטה ביו"ט, כונתו להא דאמרי' התם שנים שלקחו חבית ובהמה בשותפות וחלקוה ביו"ט, דס"ל לרב חבית מותרת להוליך כ"א למקום שעירב, אך את הבהמה אסור להוליך אלא למקום ששניהם יכולים לילך, והיינו דס"ל לרב דיש ברירה, ולכך בחבית יכולים כל אחד ליקח למקומו, ושאני בהמה דקא ינקי תחומין מהדדי, ופרש"י דכיון דהיתה חיה בביה"ש וכל אבריה בחיים יונקים זה מזה, ומשחשכה ינק כל איבר ואיבר משל חבירו, אין כאן ברירה, והקשו שם רב כהנא ור' אסי לרב, לאיסור מוקצה לא חששו, לאיסור תחומין חששו, ושתיק רב. וביארו התוס' שם (ד"ה לאיסור), דהקשו לרב דהוא הרי ס"ל כר"י דאית ליה מוקצה, וחזינן דלא חששו לאיסור מוקצה, דהבהמה מוסיפה שמנונית וגדלה ביו"ט, ואפ"ה שרי לשחוט ביו"ט, א"כ אמאי חששו לגדילת הבהמה לגבי תחומין, עכ"ד. ובגמ' אי' דשתיק רב והיינו שחזר בו, וא"כ לא חיישי' למה שגדל ביו"ט, וה"ה לפרי דליכא בו מוקצה בגלל מה שגדל, ודלא כהרמ"א.

ובביאור הגר"א כ' משום שגדל, משא"כ בבהמה דלא חששו לזה, ועי' תוס' ביצה (ל"ז:), עכ"ל. ומשמע דרוצה לחלק בין פירות לבהמה,

דבפירות איכא מוקצה ובבהמה ליכא, וצ"ע דמאי נפקותא איכא בינייהו. והנה כ' הרמב"ם בהל' יו"ט (פ"ה ה"כ): וכן האשה ששאלה מחברתה מים ומלח ולשה בהן עיסתה וכו', וכן שנים שלקחו בהמה בשותפות ושחטו ביו"ט, אע"פ שלקח כ"א מנתו הרי כל הבשר כרגלי שניהם, אבל אם לקחו חבית בשותפות וחלקו אותה ביו"ט, הרי חלקו של כ"א כרגליו, הואיל ותחומין מדברי סופרים יש ברירה בהן וכו', ואין אתה יכול לומר כן בבהמה, שחלק זה שהגיעו אפי' נחשוב אותו שהי' מובדל בבהמה מעיו"ט וכאילו הי' ברור, הרי ינק מחלקו של חברו כשהיתה הבהמה קיימת, שכל אבריה יונקין זה מזה, ונמצא כל אבר ואבר מעורב מחלקו וחלק חברו, לפיכך הן כרגלי שניהם, עכ"ל. ובמ"מ שם כ' דפסק כרב, והוסיף שיש מי שהתיר כיון דשתיק רב וא"כ חזר בו, ומ"מ כ' הרשב"א שיש לחשוש לשיטה זו של הרמב"ם, עכ"ד.

ואף כאן יש להקשות אמאי לא אמרי' דבטל ברוב מה שגדלה הבהמה ברוב העיקר, וביותר יש להקשות על מרן השו"ע, דבסי' שצ"ז ס"י פסק כהרמב"ם דלא אמרי' שבטל ברוב גבי יניקת חלקו מחלק חבירו בבהמה, ומאידך בסי' ש"כ ס"ב מצינו דס"ל דמהני ביטול ברוב כשאינו ניכר אף בדשיל"מ. ובשער המלך (הל' יו"ט שם) הקשה כן, והאריך בזה, עי"ש.

ועי' קהילות יעקב עמ"ס ביצה (ס"ט) שכ' ליישב עפ"י יסודו של הנודע ביהודה (תנינא אהע"ז סי' ל"ח ובספרו צל"ח פסחים ט: ושנה ושילש דבריו בכמה דוכתי), דדשיל"מ הוא רק גבי אוכל שנאכל פ"א, דבזה אמרי' דאי לא יאכל אותו היום באיסור יאכלנו למחר בהיתר, כיון שהשימוש בו חד פעמי, לכן כאשר אומרים לו שיאכל למחר לא נפסד שימושו כלל, משא"כ בכלי וכדו' ששימושו מתאפשר לכמה פעמים, ואי ישתמש היום גם למחר יוכל להשתמש בו, ממילא כשאינו משתמש בו היום הרי שנפסד שימושו מהיום הזה, והוי פסידא דלא הדר, לכך לא הוי דבר שיש לו מתירין, ולפי"ז י"ל דאי נאסור עליו לשחוט בהמה ביו"ט משום דהוי מוקצה, ה"ז פסידא דלא הדר, כיון דאנן אסרי' ליה כל הבהמות שבעולם, וכולם מספיקין לו גם להיום וגם למחר, וא"כ מה שאתה אוסרו להיום הוי פסידא דלא הדר, משא"כ לענין תחומין בבהמת שותפין, כיון שיכול לאכלה למחר וליכא שום פסידא בזה, ועוד שגם היום יכול לאכלה תוך התחום. ועפי"ז א"ש מה שהקשה המג"א על הרמ"א שאסר כאן הפירות, ומאי שנא מבהמה ביו"ט, וכן יבואר לנכון דברי הגר"א דאיכא חילוק בין פירות שתולש לחולה לבין בהמה ביו"ט, דבפירות לחולה אנו דנים רק לגבי אותם פירות, וא"כ אי לא יאכלם היום באיסור יאכלם למחר בהיתר, ולכן אסרום משום דשיל"מ, משא"כ גבי בהמה דאי נאסרנה א"כ כל בהמות שבעולם נאסרות משום מוקצה, והן יספיקו לו גם להיום וגם למחר, ולכך מה שאינו אוכל היום הוי פסידא דלא הדר, עכת"ד.

ושם בסי' כ"ד כ' לבאר עוד עפ"י שיטת המרדכי שנפסק בשו"ע להלן סי' ש"ך ס"ב וביו"ד סי' ק"ב ס"ד, דס"ל גבי גיגית שיכר שהיין היוצא מן הענבים בטל בו, והיינו טעמא כיון שנולד האיסור בתערובת ולא ניכר מעולם, ולפי"ז י"ל דגבי מוקצה שהפרי היה קיים בעולם, ומה שגדל בשבת נולד לתוך תערובת ולא ניכר מעולם, שפיר בטיל, אבל גבי יניקת התחומין ששני חלקי הבהמה היו קיימין בעולם לפני יו"ט, ובכניסת יו"ט נאסר כל חלק לתחומו של השני, לכך אף שהיניקה אינה ניכרת, מ"מ לא מיקרי שהאיסור נולד בתערובת, כיון שכבר היה ניכר האיסור מבעו"י, ודו"ק, ועי"ש מה שפלפל בזה בדברי האחרונים.

ועוד נר' לבאר לפי מש"כ בחוו"ד יו"ד (סי' ק"ב סק"ז בביאורים) ועוד אחרונים, דמש"כ המרדכי שאם אין האיסור ניכר הרי הוא בטל, היינו דווקא כשההיתר היה בעולם, אבל אם ההיתר ג"כ לא היה בעולם ובאו האיסור וההיתר יחד, בכה"ג חשיב דבר שיל"מ ואינו בטל, כיון שרק כאשר ההיתר קיים בעולם שייך לבטל את האיסור, אבל כאשר ההיתר עצמו אינו קיים ונולד יחד עם האיסור אינו אלים כ"כ לבטל, וכמ"ש המרדכי גבי יבמה שרקקה דם בחליצה, דאמרי' שא"א לדם בלא צחצוחי רוק ומהני, ולכאו' הרי הרוק מיעוט וליבטיל ברובא, אלא היינו טעמא דכיון דבאו יחד לעולם לא אלים הדם לבטל לרוק, עכת"ד. ולפי"ז י"ל גבי מוקצה בבהמה שגדלה אמרי' דבטל ברוב, מטעמא דהמבטל הי' ניכר בפנ"ע, משא"כ ביניקת תחומין אין האיסור מפני שנתווסף משהו בגוף הבהמה, אלא שחלק זה יונק מהחלק השני, וא"כ לא ניכר כאן מעולם דבר המבטל לחוד והמתבטל לחוד, ודמי לרוק שבא לעולם יחד עם הדם, ודו"ק [ומעי"ז קצת כ' בספר אמרי בינה דיני שבת סי' י"ט עי"ש].

סעיף ג'

בדין בישול בחמה ותולדות חמה

שו"ע. כשם שאסור לבשל באור כך אסור לבשל בתולדות האור, כגון ליתן ביצה בצד קדירה וכו', ואפי' בתולדת חמה כגון סודר שהוחם בחמה אסור גזירה אטו תולדת האור וכו', אבל בחמה עצמה כגון ליתן ביצה בחמה או ליתן מים בחמה כדי שיחמו מותר. ובמשנ"ב (סק"כ): ואפי' אם לא יטמין אלא יגלגלנה בשבת ע"ג חול החם כדי שתצלה נמי אסור, דגזירה אטו תולדת האור, וע"כ אסור לצלות ביצה על גג רותח מחמה, עכ"ל.

במשנה בשבת (לח:) אי' אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל, ולא יפקיענה בסודרין, ור' יוסי מתיר, ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה, ובגמ' (לט.) מסקי' דר' יוסי ורבנן דפליגי בהפקעת סודרין, היינו דלרבנן גזרי' תולדת חמה אטו תולדת האור, ולר' יוסי לא גזרי', ובפיסקא התם ולא יטמיננה בחול, מקשי' ולפלוג נמי ר' יוסי בהא, רבה אמר גזירה שמא יטמין ברמץ, ר' יוסף אמר מפני שמזיז עפר ממקומו, מאי בינייהו, איכא בינייהו עפר תיחוח [- דלמ"ד שמא יטמין ברמץ איכא למיחש, ולמ"ד מפני שמזיז עפר בהא ליכא למיגזר], ומקשי מהא דקאמר רשב"ג מגלגלין ביצה ע"ג גג רותח, דבשלמא למ"ד גזירה שמא יטמין ברמץ ליכא למגזר, אלא למ"ד שמא יזיז עפר ליגזר, ומפרקי' סתם גג לית ביה עפר, עכת"ד הגמ'.

ובמג"א (סק"י) הביא לשון הרא"ש שכ' ואפי' לגלגלו ע"ג החול בשביל שתצלה נמי אסור, והיינו אליבא דר' יוסף, אבל אליבא דרבה שרי כיון דאינו מטמין [וכ"כ שם הלבו"ש], ועוד הביא קו' הב"ח מ"ט השמיט הטור האי דינא שאסור לגלגל ע"ג החול, הא קיי"ל דהלכתא כרבה [ולכאו' אינו מובן הקו', ועי' שם במחה"ש שביאר באורך], ותי' המג"א כיון דכל דברי הרא"ש הם אליבא דר' יוסי, ואנן קיי"ל כרבנן, ולדבריהם בכ"ג אסור דגזרי' אטו תולדת האור. ועוד הביא המג"א מש"כ רש"ל בתשובה (סי' ס"א) דשרי לצלות ע"ג גג רותח מחמה דלא מחלף בתולדת האור, ע"ש, וכתב עליו דאין דבריו מוכרחים, וגם בטל אורות חולק עליו, ובירושלמי אי' להדיא דאסור, עכת"ד המג"א. ויש לבאר דהמג"א והרש"ל נחלקו בביאור דברי הגמ', דלהרש"ל גבי הפקעה בסודרין איכא למיטעי בין תולדת האור לבין תולדת חמה, כיון שחימום הסודר יכול להעשות בין ע"י האור ובין ע"י החמה, ולכך גזרו בזה חכמים, ור' יוסי לא חש להא, משא"כ גבי הטמנה בחול אין מציאות שחול יתחמם ע"י אור רק ע"י חמה, ובזה ודאי ליכא למיטעי ולא שייך למיגזר, וא"כ טעם האיסור להטמין בחול אפי' לרבנן הוא כדאי' בגמ', או מפני שמא יטמין ברמץ או משום שמזיז עפר, ולכך גבי גג דליכא למיחש להני"ל כדאמרי' בגמ' שרי אפי' לרבנן, אבל המג"א ס"ל דרבנן גזרו על כל תולדת חמה ולא פלוג, וממילא תי' הגמ' הנ"ל לגבי גג לא קאי אליבא דרבנן אלא לר"י דלא קיי"ל הלכתא כוותיה, ולכך כתב המג"א גבי גג דיש לאסור לצלות עליו. ולכאו' יש להביא ראיה להרש"ל מלשון רש"י (בגמ' שם), שכ' אטו תולדות האור דמאן דחזי סבר דתולדות האור נינהו, ומבואר דעיקר הגזירה היא בדבר שעלול להיות מתולדות האור, אבל בדבר שאינו שייך לתולדות האור לא גזרו, וכמ"ש הרש"ל, ודו"ק.

נערך ונסדר מרשימות וכתבי התלמידים ובאחריותם, מתוך שיעורים שנמסרו בישיבה על סדר השו"ע והמשנה ברורה

מקור הלכה

הגאון רבי בן ציון פלמן שליט"א
רב שכונת נחלת משה בני ברק

עיונים וביאורים במלאכת טוחן

טחינה המותרת והאסורה

הטוחן בשבת, הנה בגוונא שאין לפעולתו שם עמל מלאכה אין שום נידון של איסור, ובאופן דמיקרי מלאכה בזה יש אופנים דאסור מה"ת, ויש אופנים דאסור רק מדרבנן, ויש אופנים דמותר לכתחילה.

האופן שבפעולתו לא נקבע שם מלאכה ומותר לכתחילה, היינו ע"י אכילה, דיעויין ברלב"ג פ' יתרו, וז"ל: האכילה אינה בגדר מלאכה, אבל היא נכנסת בגדר הפעולות הטבעיות, כי הבע"ח כולם יעשו זה הפועל, ולזה לא נאסרה בשבת כמו שכתוב אכלוהו היום כי שבת היום, ע"כ. ובחזו"א (או"ח סי' ס"א סק"א) כתב, דאכילה התמידית היא דרך ברירה ודרך טחינה, ולא חייל עליה שם עובדא ועמל מלאכה, ולכן יש סוברים (שו"ת הרשב"א, וכ"פ הרמ"א בסעי' י"ב) דטוחן לאלתר מותר לכתחילה, דחשיב דרך אכילה, לפי שדרכו של אדם לחתוך ולאכול [ובזה השיג על מש"כ הט"ז בסי' ש"מ סק"ב להתיר מוחק לאלתר, בעוגה שיש עליה כמין אותיות, שמותר לשוברו דרך אכילה כמו שמותר בורר וטוחן דרך אכילה (וע"ש במשנ"ב ס"ק י"ז שהתיר לשוברו רק באופן שהעוגה בתוך פיו, מה"ט דהוי דרך אכילה), ותמה החזו"א דדוקא בורר וטוחן הותרו לאלתר, לפי שאכילה התמידית היא דרך ברירה ודרך טחינה, ולא חייל עליה שם עובדא ועמל מלאכה, והלכך אף במכין סמוך לסעודה לא טוחן ולא בורר הוא אלא נטפל לאכילתו, אבל אין אכילה התמידית דרך מחיקה, ולפיכך מלאכת מחיקה חשיבא מלאכה אף שהיא דרך אכילה, וכ"ש במשבר אפילו סמוך לסעודה]. מיהו כ"ז איירי כשעוסק באכילה, אבל אם אינו רוצה לאכול רק לועס כדי לשוחקו, ואח"כ מוציאו מפיו, הוי טחינה, ואע"ג דחשיב שינוי מ"מ מד"ס אסור. ודוקא לגבי מילה התירו דבר זה וכדתנן בשבת (דף קל"ג ע"א) עושין כל צרכי מילה בשבת... ואם לא שחק כמון מערב שבת לועס בשיניו ונותן, ובמשנ"ב (ס"ק ל"ו) הוסיף דאף כדי להאכילו לתינוק מותר לרסק בפיו (ובטעם ההיתר לשחוק לצורך תינוק, אפשר עפמש"כ הפוסקים דצרכי קטן הם כחולה שאי"ב סכנה, ולפיכך התירו בזה איסור דרבנן כשא"א בענין אחר, ואפשר דכיון דעשוהו כדי להאכילו לתינוק יש בזה היתר של טוחן לאלתר).

ובאופן דמיקרי מלאכה מצינו ג' דרגות, הטוחן כדרך טחינה בחול הרי זה חייב מה"ת, והמשנה בטחינתו הר"ז פטור אבל אסור [והגדר של שינוי הוא כל שמצד האדם יש שינוי בפעולת הטחינה, אפילו אם בחפצא לא חל שום שינוי, והדבר הנטחן יהא טחון היטב כאילו טחנה בחול]. ויש אופן דשרי לטחון ע"י שינוי אפילו לכתחילה, וכדאיתא בגמ' דף קמ"א ע"א דשרי לטחון פלפלין בקתא דסכינא, וכ"פ השו"ע בסעי' ז', ואף דכל מלאכה אסור לעשותו בשינוי מד"ס, וא"כ למה בקתא דסכינא התירו, תי' הב"י בשם השבולי הלקט דקתא דסכינא חשיבא שינוי גמור, והיינו משום דהמדוכה שהיו טוחנין בו היתה של אבן, ומדוכה של עץ חשיב שינוי כדמבואר בביצה ספ"ק (דף י"ד ע"א), ולכך בקתא דסכינא הוי שינוי גמור, ושרי אפילו מד"ס. ומבואר בדבריו דבשינוי גמור שרי אפילו מד"ס, ומצינו כן אף במלאכות אחרות, דיעויין ברמ"א (ר"ס ש"כ) גבי מלאכת דש שהביא דיש מתירין למצוץ ענבים בפיו (דהיינו שאוחז הענבים חוץ מהפה שלו ומוצץ המשקה שבהן) ולא מיקרי סוחט, וע"ש במשנ"ב (סק"י) דטעמייהו משום דאין דרך סחיטה בכך והוי שינוי גמור. אולם קשה להגדיר בכ"מ מה חשיב שינוי שיש בו איסור דרבנן, ומה חשיב שינוי גמור דמותר לכתחילה.

והנה החזו"א סי' נ"ז (ד"ה נמצינו למידין) כתב לענין שחיקת בננות לפני התינוקות בשבת, דיש להתיר ע"י קתא דסכינא או קתא דכף ומזלג, ע"כ. ולכאורה בשלמא בפלפלין כתב השיבולי הלקט הטעם משום שינוי גמור, דדרך טחינה הוא במדוך של אבן, ובמדוך של עץ חשיב שינוי, ולפיכך בקתא דסכינא הוי שינוי גמור ושרי, אבל בננות בקתא "דמזלג" למה יחשב שינוי גמור, הרי בחול מרסק במזלג כדרכו, וא"כ מי יימר דבשבת קתא דמזלג יחשב לשינוי גמור, וצ"ע. ואם רק לצורך תינוק התיר החזו"א הוה א"ש, אבל קצ"ע דלא משמע מסתימת הדברים, יע"ש, ואם נימא דרק לצורך תינוק שרי, אזי אבוקדו יהא אסור אף בקתא דמזלג.

עוד כתב החזו"א (שם ד"ה לענין חיוב) דלענין חיוב טוחן אין נפקותא בין דבר יבש שמתפרד לרסיסים נפרדים (ר"ל כקמח), ובין דבר רטוב שמתדבק בטחינתו לגוש עב (ר"ל כבננות שאפילו אחר הכתישה הוי גוש אחד ע"י הליחות), ע"כ. ולפי"ז באבוקדו יש ליזהר בשבת מלחותכה ולטוחנה ע"י סכין כדי למרחה על הלחם, דיש בזה חשש איסור טוחן.

בהיתר דכותשין פלפלין ע"י קתא דסכינא, כתב המשנ"ב (ס"ק כ"ט) דכל שכן דמותר לפרר הפלפלין בידו. וכתבו האחרונים (שביתת השבת בהקדמה לטוחן סק"ו) דכ"ז בפלפלין דאין דרך לפרר ביד, ולאו דרך טחינה היא כלל, אבל בדברים שהדרך לפעמים לפרר ביד כאפר אסור לעשות כן בשבת, וראיה לזה מהא דאמרי' בביצה דף ז' ע"ב ומודים שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה, אמר רבי זריקא אמר רב יהודה והוא שיש לו דקר נעוץ מבעו"י, והא קא עביד כתישה (וכותש תולדה דטוחן), ולכאורה מאי קשיא הא יכול לפרר הרגבים בידו, אלא מוכח דבאפר כיון שלפעמים מפררים ע"י ידו, לכן יש בו איסור טוחן אף כשמפררו בידו.

לדוך פלפלין הרבה לצורך שבת וחול

כתב השו"ע בסעי' ז': מותר לדוך פלפלין "אפילו הרבה" יחד, והוא שידוכם בקתא של סכין ובקערה, וכתב המשנ"ב (ס"ק כ"ד) בשם הפמ"ג ודוקא מה שצריך לו לאותה שבת, ורצונו לומר דבלא"ה חשיב הכנה, ולכך אם סגי לו לשבת ה' פלפלין, אסור לו לדוך י' פלפלין, אע"ג דליכא איסור טוחן שהרי טחנו בשינוי גמור, אפ"ה איכא לאיסור של הכנה לחול. והנה בשו"ע בסי' של"ו סעי' ד' איתא: יש ליזהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים שסופן להצמיח, ואם ישליך לתרנגולים לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או "ליומים", ע"כ. ולכאורה יאסר משום הכנה לחול, וכתב המשנ"ב (ס"ק ל"ג) דמיירי דבחד זריקה זורק, וכעי"ז איתא בביצה דף ח' ע"ב דבחד דקר שרי לכסות דם בהמה וחיה מה"ט. ולפי"ז צ"ל גם כאן דמיירי שמרבה בטחינה, שדך יותר בשביל התוספת דצריך הכאה לכל פלפל, לפיכך איכא תוספת טירחה, ודמי למשליך זרעים בב' פעמים שיש תוספת טירחה לצורך חול.

ולכאורה י"לה"ק מהתוספתא (ספי"ג דשבת), הובא במג"א סי' שכ"ג, ובקיצור במשנ"ב שם ס"ק כ"ו, שכתב דאף דאסור להדיח כלים משבת לחול, מ"מ אם נצרך לו כלי אחד לשבת רשאי להדיח אפילו עשר כלים, הואיל וראוי לו כ"א הותרו כולן, דעל כל כלי וכלי י"ל שמא ישתמש בו, וא"כ גבי זורע נמי אמאי אסור בב' זריקות משום הכנה, הא אפשר שהתרנגולים יאכלו מהזריקה השניה בשבת, וכן בפלפלין אמאי אסור לדוך אלא מה שצריך לאותו שבת, ולא נתיר כ"א מטעם דשמא יאכל אותו בשבת. ואין לומר דהתוספתא איירי שהיה מדיחן בב"א, שהרי התוספתא כתב דה"ה בהצעת המיטות שיכולין להציע כל הי' מיטות מה"ט. והגראי"ל שטיינמן שליט"א תירץ דכל הקולא הוא רק התם דהוי רק מעשה הדחה בעלמא, וליכא ביה שום לתא דמלאכה, והנידון הוא רק משום טירחא, אז בזה הקילו ע"י תליה דאפשר שישתמש בזה או בזה, אבל בניד"ד בנתינת זרעים לתרנגולים ע"ג קרקע איכא משום לתא דמלאכת זורע, אלא דתלינן שהתרנגולים יאכלו זאת קודם שישרש, וכן בפלפלין בקתא דסכינא באמת איכא ביה מלאכת טחינה גמורה, רק שנעשית בהיתר משום שעשוהו בשינוי גמור, לכן י"ל דכיון דהוי מלאכה לא הקילו בזה חז"ל האי קולא.

אולם עדיין צ"ב, דהשעה"צ בסי' שכ"א ס"ק כ"ז כתב להוכיח כדברי הפמ"ג מהגמ' בשבת דף קמ"ה ע"א, דאיתא התם סוחטין כבשים לגופן אלא לא למוצ"ש, ולכאורה מה הראיה מהתם, הא אפשר דהגמ' איירי בגוונא שכל פעולתו היה למוצ"ש, אבל באופן שרוצה הכבשים לשבת מותר לו להוסיף וכדאיתא בתוספתא, ואף דאפשר לחלק דאף לתוספתא היכא דאיכא משום לתא דמלאכה הרי זה אסור וכנתבאר, אבל עדיין ליכא ראיה מהגמ' בשבת כדברי הפמ"ג, וצ"ע.

מוליד ריחא

בענין לשים הפלפלין בתוך בגד ולכתוש בסכין עליו, דנו האחרונים אי ד"ז שרי דהא מוליד ריחא בבגד. ועיין במשנ"ב (ס"ק כ"ה) שהביא שהט"ז בסימן זה כתב לאיסור, ולקמן בסי' תקי"א סק"ח חזר בו והסכים לדברי המהרש"ל דשרי משום שאינו מכוין לזה. ועיין בסי' תרנ"ח במשנ"ב סק"ז שהכריע דבשעת הדחק אפשר לסמוך על המקילין.

ובטעם איסור מוליד ריחא, יעויין רש"י בביצה דף כ"ג ע"א שכתב בזה"ל: ואסור מדרבנן, שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה, ע"כ. ובמשנ"ב סי' תרנ"ח סק"ז כתב דהוי כתיקון מנא. והנה התם איירי להוליד ריח בכלים ובבגדים, אולם להוליד ריח באדם דעת המשנ"ב סי' קכ"ח (ס"ק כ"ג) דמותר [דשם איירי לענין נשיאת כפים, שמנהג בני

אליבא דהלכתא
השנה כוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

חו"ל שאין נושאין כפים רק ביו"ט, והיו נוטלים ידיהם במים המריחים, וכתב המשנ"ב שאם הכינו את המים המריחים מערב יו"ט מותר ליטול בהם ביו"ט, אף דמוליד ריחא בידי הכהנים, אבל אם לא הכינם מערב יו"ט הביא פלוגתא אי שרי לשפוך שמן של ריח במים, דעת המג"א והט"ז דאסור דמוליד ריחא, ודעת הא"ר והחכ"צ להקל, דלא שייך מוליד ריחא בזה כיון שהשמן עצמו מעורב במים]. אולם טעמא בעי אמאי שרי, דהא גם באדם מצינו בכ"מ דשייך בענין של מיחזי כמתקן, כדאיתא בביצה דף י"ח ע"א דמפרש רבא טעמא דאסור להטביל כלי טמא בשבת מפני שנראה כמתקן כלי, ומקשינן א"ה אדם טמא נמי יהיה אסור לו לטבול בשבת מה"ט, ומשני אדם נראה כמיקר, ומבואר דלולי סברא זו היינו אוסרים עליו לטבול משום דמיחזי כמתקן, וכן במפיס מורסא יש ראשונים שפירשו האיסור משום מתקן, וא"כ אם בבגד אסרו משום מיחזי כמתקן, אז אמאי באדם שרי, וליכא לאיסור דמוליד ריחא. וצ"ל דבבגד יש לריח חשיבות, משא"כ באדם, ועיין.

והנה יש טיפין שמערבים עם מים, ואח"כ מכניסין לפה לרוחצה (שטיפת פה), ובסי' שכ"ח סעי' ל"ו כתב השו"ע שאם עשוהו משום ריח הפה מותר בשבת, ופי' המשנ"ב (ס"ק קט"ז) דמפני ריח לא מיקרי רפואה, וא"כ ה"ה דמותר לרחוץ הפה בטיפין הנ"ל בשבת. מיהו צריך להכניס הטיפין להמים מער"ש, כמש"כ המשנ"ב בסי' קכ"ח סק"ל. [אלא דיל"ע אם שרי בשבת ליתן הטיפין בכוס ע"י שינוי, דהיינו שיתן קודם הטיפות ואח"כ המים, כדאשכחן גבי צביעה באוכלין בסי' שי"ח שעה"צ ס"ק ס"ה. עוד יל"ע אם יתן טיפות לפיו ואח"כ יכניס המים לפיו אי שרי, וצ"ע].

טחינה בריחיים של מים

טחינה מה"ת הוא בריחיים של יד, ודנו האחרונים בריחיים של מים או של רוח (דהיינו שמסתובב גלגל הרחיים ע"י המים או הרוח, והוא נותן את החיטים לתוכו), אי אסירא מה"ת. ובראשית יש לדון בטוחן ורוח מסייעתו אי חייב מה"ת כזורה ורוח מסייעתו, או דהוי רק מד"ס.

איתא בב"ק דף ס' ע"א: ת"ר ליבה וליבתה הרוח, אם יש בלבויו כדי ללבותה חייב, ואם לאו פטור, אמאי ליהוי כזורה ורוח מסייעתו, אמר אביי הב"ע כגון שליבה הרוח מצד אחד ולבתו הרוח מצד אחר, רבא אמר כגון שליבה ברוח מצויה ולבתו ברוח שאינה מצויה, ר' זירא אמר כגון דצמרה צמורי, רב אשי אמר כי אמרינן "זורה ורוח מסייעתו ה"מ לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה", אבל הכא גרמא בעלמא הוא, וגרמא בנזיקין פטור, ע"כ. ופסקו כל הראשונים כתירוצא דרב אשי. ועיין ברא"ש (שם סי' י"א) שכ' בזה"ל: דהתם מלאכת מחשבת אסרה תורה, אע"פ דלא הוי אלא גרמא בעלמא, בהכי חייבה תורה כיון "דמלאכה זו עיקר עשייתה ע"י רוח", אבל הכא גרמא בעלמא, וגרמא בנזיקין פטור, עכ"ל. ומבואר מלשונו דאין זה כלל בכל מלאכת שבת, ורק בזורה חייב ברוח מסייעתו לפי שכן הוא צורת המלאכה, וכ"כ המנחת חינוך (מלאכת זורה) בסברת עצמו שרק בזורה שדרך המלאכה להיעשות בשיתוף הרוח הוא דחייב, משא"כ בשאר מלאכות (ולא הביא לדברי הרא"ש), ולפי"ז כתב האחיעזר (ח"ג סי' ס') דהטוחן בריחיים של מים אינו חייב מה"ת, לפי שבשאר מלאכת שבת אינו חייב ברוח מסייעתו, ודלא כהאבן העוזר שכתב בסי' שכ"ח (הובאו דבריו בביאוה"ל סי' רנ"ב סעי' ה') דחייב בנותן חיטים לריחיים של מים מטעם זורה ורוח מסייעתו, ע"ש.

והנה הרמ"א בסו"ס שי"ט כתב: הרוקק ברוח בשבת והרוח מפזר הרוק, חייב משום זורה, ומקורו בירושלמי בשבת פ"ז ה"ב. וכתב הביאוה"ל בשם רעק"א מדהשמיטוהו הפוסקים לדברי הירושלמי ש"מ דלא ס"ל כן, אלא דמלאכת זורה הוא כעין בורר, דמברר פסולת מתוך אוכל, אבל בכולו פסולת אינו חייב משום זורה, וכן נראה מפשטות הסוגיא (שבת דף ע"ג ע"ב) דמקשינן היינו זורה היינו בורר היינו מרקד, ומשני אביי ורבא כל מילתא דהויא במשכן אע"ג דמיא לה חשיב לה, ומבואר דגדר מלאכת זורה הוא כעין בורר, דהיינו הפרדת האוכל מהפסולת, ולפיכך מקשי' היינו זורה היינו בורר. והביא הביאוה"ל בשם ספר אלפי מנשה דכונת הירושלמי במי שמעביר ד' אמות ברה"ר ע"י הרוח, והוא על דרך דוגמא, פי' דכמו בזורה אף דהרוח הוא מסייעתו אפ"ה חייב, כן ברוקק דהעברתו על ידי הרוח גם כן חייב, וסיים הביאוה"ל והוא הנכון. ולכאורה לפי הרא"ש והמנח"ח דרוח מסייעתו הוי סברא רק במלאכת זורה, א"כ קשה מאוד איך נילף מיניה לענין מעביר ד"א ברה"ר. ואולי הירושלמי אזיל התם כשאר המ"ד שבסוגיא דבב"ק דמדמי אף נזיקין למלאכת זורה, ולדבריהם ודאי דליכא חילוק בין המלאכות, אבל לרב אשי שחילק דבזורה חייב משום דמלאכת מחשבת, א"כ לדבריו הוי רק דין במלאכת זורה. אלא דלפי"ז יוצא דהירושלמי לא כהלכה, דאנן פסקינן התם כר"א, ותיקשי על מה שהעתיקו הרמ"א, וצ"ע.

שבת דף ק' ע"א: תנן זרק לתוך ד"א ונתגלגל חוץ לד"א פטור, ובחד פירוש בתוס' שם למדו דאיירי שזרק לתוך ד' אמות ופסק כוחו ונתגלגל ע"י הרוח פטור, הרי לכאורה מבואר דמלאכת הוצאה ע"י צירוף הרוח פטור, ולא כמש"כ הביאוה"ל. מיהו י"ל דהמנח"ח (במלאכת זורה) הביא בשם ספר מגן אבות דדייק מהסוגיא בב"ק דכל האיסור של זורה הוי רק בגוונא שבשעה שזרק היה הרוח כבר מנשב, אבל אם היה זורק ולא היה שום רוח ואח"כ בא רוח, הרי הוא פטור, וא"כ י"ל ה"נ בכונת התוס', דלא היה שום רוח כשזרק תוך ד' אמות, ואח"כ בא רוח ונתגלגל חוץ לד' אמות, דרק באופן זה פטור, וצ"ע.

ועיין ברבינו חננאל בשבת דף ק"כ ע"ב שהביא לדברי הגמ' בב"ק דזורה ורוח מסייעתו חייב לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה גם לענין מבעיר, ע"ש. ואפשר דאין זה סתירה לדברי הרא"ש והמנח"ח, לפי דמלאכת "מבעיר" ג"כ דרך המלאכה היא בענין זה, וכדאמרי' בכ"מ דאש כח אחר מעורב בו.

ב) הנה הביאוה"ל סי' רנ"ב סעי' ה' (ד"ה להשמעת קול) הביא דעת הרבה אחרונים שהטוחן בריחיים של מים חייב מה"ת משום טוחן, והביאו ראיה ממלאכת אופה, דכשם שהנותן פת בתנור אף שהאפיה ממילא אתי לבסוף, מ"מ מיקרי מעשה וחייב, אף שאינו מקרב האש לפת אלא הפת להאש, והאש ממילא אופה, ה"נ בזה אף שהטחינה ממילא אתי לבסוף, אפ"ה בזה שמקרב את החיטים למטחנה הרי הוא חייב (וכן במכונת טחינה חשמלית הרי הוא חייב בנתינת החיטים למטחנה, אף אם המנוע היה פתוח ממקודם, ולא איכפ"ל בזה שבכח החשמל היא נטחנת, וכל שכן אם נתן חיטים תחילה ואח"כ הפעיל את המכונה).

והנה החת"ס (בחידושיו למס' שבת דף י"ח ע"א) מצדד לומר דטחינה בריחיים של מים אינו אלא דרבנן, וליכא ראיה מאופה לפי דמלאכת שבת למדים מהמשכן, ואפיה היתה במשכן באופן זה (דהיתה נעשית ממילא לבסוף), ולכן חייב עליה באופן זה, אבל טחינה היתה במשכן בריחיים של יד (דהיו טוחנין את הסמנין כדפירש"י בדף מ"ט ע"ב) שנעשית באופן חיובי מכח האדם ולא בדרך דממילא, ואנן דומיא דמשכן בעינן, ולכך בריחיים של מים שרי מה"ת, עכ"ד.

אולם החזו"א (שביעית סו"ס כ"ה) כתב, דהנותן חיטים לריחיים של מים נראין דברי האחרונים דיש כאן חיוב דאורייתא, "כיון דדרך טחינה בכך", ע"כ. והיינו דס"ל דחיוב המלאכה תליא רק בדרך המלאכה, דאם דרך המלאכה ליעשות באופן חיובי אז רק באופן זה חייב, אבל אם יש מלאכה שדרכה גם לעשותה באופן דממילא, הרי חייב גם באופן זה, ולכך אף בריחיים של מים חייב דזהו דרכה. מיהו מסברא דבריו צ"ב, דכיון דמלאכת שבת ילפינן ממשכן, ושם היתה הטחינה באופן חיובי מכח האדם, דהיינו בריחיים של יד ולא בדרך דממילא, א"כ מנ"ל לחייב אף באופן זה. ואפש"ל דהחזו"א אזיל לשיטתי', עפמש"כ בסו"ס נ"ז לבאר הא דילפי' איסורי מלאכות ממלאכת המשכן, היינו דוקא במילי דקבעו חז"ל שאם חסר בהו איזה פרט דהוה במשכן אז חסר באיכות וחשיבות המלאכה, וכמו שאמרו במעמר ודש שצריך גידולי קרקע דכך היתה במשכן, אבל באופן דלא מגרע דבר זה בחשיבות המלאכה אז אין צריך דומיא דמשכן, ולכך בשאר המלאכות לא אמרו חז"ל שצריך גידולי קרקע דומיא דמשכן, משום דאפילו בלא גידו"ק אינו חסר כלום באיכות המלאכה, יעו"ש (אולם ד"ז אינו מוסכם, דדעת המג"א הגר"א ורעק"א דאף בשאר מלאכות שהיו במשכן בגידולי קרקע איכא לתנאי דגידו"ק דומיא דמשכן, ולכך אף טוחן בעינן גידו"ק, אלא דהחזו"א השיג עליהם, דבמה שאמרו בגמ' דבעינן לתנאי דגידו"ק אמרו, ובמה שלא אמרו לא אמרו, ואין בידינו לחדש דברים שלא הוזכרו בגמ', ונרחיב בזה בעז"ה לקמן). ולפי"ז ה"ה הכא, אף שבמשכן היתה הטחינה בדרך חיובי, אבל אם דרך המלאכה ליעשות גם באופן דממילא, א"כ לא חסר באיכות המלאכה, ולכך לא ילפי' ד"ז מהמשכן. איברא בנידו"ד לכאורה ל"ש לומר כן, דהתם בנידון דגידו"ק הרי בצורת המלאכה של האדם אין שום נפקותא, והיא נעשית בשלימות, וכל הנידון הוא כלפי איכות החפץ שנעשית בו המלאכה, ובזה שייכא הסברא שכתב החזו"א, אבל היכא שנעשית הטחינה באופן דממילא, דהיינו שמקרב את החיטים לריחיים, ואינו עושה בעצמו פעולת הטחינה, הרי חסר בפעולת האדם, וכיון שבמשכן לא היתה מלאכת טחינה באופן זה אלא בכח חיובי של פעולת האדם, א"כ לכאורה סברא הוא לומר דלא יתחייב, ומה בכך דדרך טחינה הוא בדבר זה, הא מ"מ האדם לא עשה שום מלאכה, שהרי המטחנה אינה טוחנת מחמת האדם, ודמי לטוחן בכתא דסכינא דשרי כיון שחסר בפעולת האדם, אף דליכא שום שינוי בתוצאת המלאכה שהרי הוא נטחן היטב, וצ"ע.

והנה בשבת דף ע"ד ע"ב אמרו, העושה חבית בשבת חייב שבעה חטאות, ורש"י מנה שם את השבעה מלאכות, וכתב דכשמכניס את החבית לתנור ומצרפו חייב משום מבשל (דמבשל הטיט), "אבל ליכא משום מכה בפטיש, דמאליה נגמרה מלאכתו בתנור", ע"כ. והנה לשיטת החת"ס מבוארים היטב דברי רש"י, כיון דמלאכת מכה בפטיש היתה במשכן בכח חיובי מצד האדם, א"כ כאן שמאליה נגמרה החבית בתנור אינו חייב משום מכה בפטיש, משא"כ בבישול דכך היתה צורתו גם במשכן, לפיכך חייב משום מבשל, אבל לסברת החזו"א קשה אמאי שלא יתחייב משום מכה בפטיש, ומ"ש מריחיים של מים דחייב. וצ"ל דכיון דסתם דרך מלאכת מכה בפטיש הוה רק באופן חיובי ע"י הכאת פטיש, אז אף שבחבית הוה מלאכת מכה בפטיש מאליה, אפ"ה אין אנו מסתכלים במאורע הפרטי הזה, אלא אנו דנים כלפי כללות מלאכת מכה בפטיש.

איתא בביצה דף ל"ג ע"א: אין מלבנין את הרעפים לצלות בהן (כגון אם רוצה לצלות ביו"ט ע"ג הרעפים), ומפרש הגמ' (דף ל"ד ע"א) דהכא ברעפים חדשים עסקינן מפני שצריך לחסמן, ופירש"י להקשותם, דבהיסק ראשון הם מתקשים ונעשה כלי ואסור. ובפשוטו אפשר דהאי איסורא היינו מדרבנן, אבל הרא"ש כתב דאסור מה"ת משום מכה בפטיש, והביא ראיה דבגמ' אח"כ מביא הברייתא דאחד מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדרה ואחד מביא את המים וכו' כולן חייבין, ומקשינן בשלמא כולהו קעבדי מעשה, אלא שופת את הקדרה מאי קעביד, ומשני הכא בקדרה חדשה עסקינן, ומשום ליבון רעפים נגעו בה, ומבואר דיש בזה איסור מכה בפטיש מה"ת שהרי אמרו כולן חייבין, עכ"ד. ומבואר דאף דהמלאכה נעשה מאליה, שהרי מקרב את הרעפים לאש ומאליה נגמרה מלאכתו באש, אפ"ה חייב, ולכאורה לפמש"כ רש"י בשבת (דף ע"ד ע"ב) קשה טובא אמאי חייב ביה מה"ת משום מכה בפטיש, הא אינו נעשה מכח האדם אלא שמאליה נגמרה מלאכתו ע"י האש. ובפשוטו אפש"ל דמש"כ רש"י בשבת דלא חשיב מכה בפטיש לפי שמאליה נגמרה מלאכתו בתנור, אין הכונה לפי שצריך שתעשה המלאכה באופן חיובי מכח האדם (וכדעת החת"ס), אלא לפי שאין המלאכה מתחלת מיד עם נתינתו, שהרי התם איירי שמניח טיט בתנור והטיט מתבשל, ורק בגמר הבישול הוא מתחיל להתקשות ולעשות כלי, א"כ לא שייך לחייב כאן משום מכה בפטיש על מעשהו, משום דבעת שהכניס את הטיט לתנור עדיין לא היתה כאן התחלה של מכה בפטיש, אבל בביצה איירי שנותן רעפים יבשים ע"ג האש, ומיד הם מתקשים, א"כ מלאכת מכה בפטיש מתחלת מיד, ובזה מודה רש"י דחייב משום מכה בפטיש, ולפי"ז ליכא פלוגתא בין רש"י לרא"ש. אולם מצאתי חידושא בלשון רש"י בביצה (דף ל"ד ע"א ד"ה ומשום ליבון) על הא דמפרשינן דחייב שבעה, וחדא משום ליבון רעפים, שבאמת גם שם אינו חייב מה"ת משום מכה בפטיש ודלא כהרא"ש, שכ' בזה"ל: משום "הך גזירה גופה שאסור ללבן רעפים" נגעו גם בזו, ומבואר דהוי רק מדרבנן (גזירה), ומה דקתני ע"ז כולן חייבין הכונה למכת מרדות.

נמצא לפי"ז דנחלקו רש"י והרא"ש במלאכת מכה בפטיש באופן שלא נעשה באופן חיובי ע"י האדם אי חייב מה"ת, דלרש"י שרי ולהרא"ש אסור. ולכאורה לדעת החזו"א א"ש דלהרא"ש אסור מה"ת, ואף לרש"י דפטור מה"ת אפשר דהוי דוקא במלאכת מכה בפטיש, לפי שדרך המלאכה הוי רק באופן חיובי, אבל לדעת החת"ס יוכרח מהרא"ש שאין צריך שתבא המלאכה באופן חיובי דומיא דמשכן, שהרי מכה בפטיש היה במשכן באופן חיובי, ואפ"ה איכא ברעפים חיובא דמכה בפטיש.

טחינה ע"מ לאכול לאלתר

כתב הרשב"א (שו"ת ח"ד סי' ע"ה) דכשם שהבורר כדי לאכול לאלתר מותר משום דדרך אכילה בכך ולא חשיב מלאכה, כך הטוחן כדי לאכול לאלתר מותר ולאו מלאכה היא, דלא אסרו על האדם לחתוך מאכלו ולאכול, דחיתוך דרך אכילה היא ושרי בין חתיכות גדולות בין חתיכות קטנות, והביאו הב"י בסי' שכ"א, וכן פסק הרמ"א בסעי' י"ב.

והקשה הביאוה"ל (ד"ה מידי דהוה) דכיון דבורר שרי לאלתר רק בידי, ולא בכלי המיוחד לברירה, ה"נ טוחן אמאי שרי לחתוך בסכין לאלתר, הא הוי טחינה בכלי. ותי' דבסכין שרי לפי שגם זה דרך אכילה הוי, שדרך האדם לחתוך בו מאכלו לאוכלו, וכמו בבורר דרך אכילה הוא כשבורר בידו לאכלו לאלתר, ה"נ בטוחן הוי דרך אכילה כשחתכו בסכין כדי לאכול לאלתר. מיהו בכלים המיוחדים לטחינה אסור, דלא דרך אכילה היא ודמי לבורר בכלי, ולפיכך ברי"ב אייזי"ן (פומפיה) הוי איסור מה"ת אפילו לאלתר, דזהו כלי המיוחד לטחינה, והא"ק מעסע"ר (סכין גדול המיוחד לחתוך בצלים וצנון) י"ל דעכ"פ מדרבנן אסור, דלא גרע מקנון ותמחוי דאינו מיוחד כ"כ כמו נפה וכברה, ואפ"ה אסרו מדרבנן כיון דמיוחד קצת לזה. עוד הוסיף המשנ"ב (ס"ק מ"ה) דבכלי המיוחד לטחינה יש לאסור אף משום עובדין דחול, כמו שאסור לחתוך גבינה בכלי המיוחד לכך (ברי"ב איזי"ן), ולפיכך אף בדברים שאין בהם משום איסור טוחן, מ"מ אסור לחותכו בכלי המיוחד לכך אף שעשהו לאלתר משום עובדין דחול. ולפי"ז אותו כלי המיוחד לטחינה הוי מוקצה, דהוי כלי שמלאכתו לאיסור, כיון שאפילו בשר וגבינה אסור לחותכם על ידו אף לאלתר משום עובדא דחול. [מעשה באחד שהיה לו תבשיל מבושל כ"צ על גבי האש, ורצה שיצטמק יותר ויהיה יותר שרוף, ובא להניח ע"ג הכיסוי דבר כבד להדקו על הכלי, ולא היה לו כ"א הטוחן של בשר והניחו ע"ג הכיסוי, והורו לו דד"ז שפיר דמי, כי איסור בישול ליכא כיון שהמאכל היה מבושל כל צורכו, והתוספת שנעשה מצטמק ויפה לו שרי לכתחילה כדמבואר בסי' רנ"ג סעי' ב' בביאוה"ל ד"ה מותר, ומצד איסור מוקצה ליכא, כיון דכשמל"א שרי לטלטלה לצורך גופו, אלא דאם היה לו כלי של היתר להניח שם היה אסור להניח את המטחנה הנ"ל, דיעויין במשנ"ב סי' ש"ח ס"ק י"ב שכתב דכשמל"א שרי לצורך גו"מ דוקא במקום שאין לו כלי שמלאכתו להיתר].

החזו"א בסי' נ"ז (ד"ה ואמנם) כתב, דכל ההיתר של טחינה לאלתר הוה דוקא באופן חיתוך דזהו דרך אכילה, אבל ריסוק (כמו שעושים לבננות במזלג) אין זה דרך אכילה אלא תיקון מאכל על צורה אחרת, ואין האכילה מיד פועלת כלום, ולכך אפילו לאלתר אסור לעשות כן. [והוכיח כן מדברי התוספתא שכתב דאין "מרסקים" דבלה וגרוגרות לפני הזקנים (ור"ל דמשמעות הלשון לפני הזקנים היינו שהן מסובין לאכול דהיינו לאלתר), אולם הפמ"ג (בא"א ס"ק י"ד) כתב דהתוספתא איירי במרסק ע"מ לאכול לאחר זמן, ולשיטתו שרי אף לרסק לאלתר, וכן נראה דעת הגר"א בסעי' י"ב (והעתיקו הביאוה"ל שם) שהביא ראיה לדברי הרשב"א דלאלתר שרי, מהא דתנן (דף קנ"ה ע"א) אין "מרסקין" לא את השחת ולא את החרובין לפני הבהמה משום מיטרח באוכלא, משמע דאי לאו הכי שרי, והיינו משום דמיירי בלאכלו לאלתר, אולם רש"י פי' שם דמרסקין דמתני' היינו מחתכין, ולפי"ז ליכא ראיה משם דלא כחזו"א]. והנה טחינת פלפלין בשבת מותרת ע"י שינוי שידוכם בקתא דסכינא, וכתב השעה"צ (ס"ק ל') ואם ירצה לחתוך בסכין בלא שינוי כדי לאכול לאלתר, משמע מהמג"א והגר"א דשרי, והאליה רבה נשאר בזה בצ"ע. ואפשר לפרש בסברת האליה רבה, דבשלמא במאכלין שראויין לאכילה בפנ"ע דחותכין אותן ואוכלין, בהא שייכא הסברא שהחיתוך הוה דרך אכילה, אבל בדבר שאינו נאכל בפנ"ע אלא חותכו ומערבו בתבשיל כדי ליתן בה טעם, י"ל דטחינה זו אינו דרך אכילה רק דרך תיקון מאכל, וע"כ אפשר דאפילו לאלתר אסור, ומה"ט נשאר הא"ר בצ"ע. ומצאתי בפמ"ג במשב"ז סק"י שנסתפק בסברות אלו. ואם כנים הדברים יש לנו ראיה דלא כהא"ר, דהנה טוחן ובורר מותר ביו"ט, ועיין בביאוה"ל ר"ס תק"י שכתב דאפילו באופן דאסור בשבת מה"ת קי"ל דמותר ביו"ט, מיהו שיטת הרשב"א (בעבודת הקודש שער א' סק"ז) דדבר שאסור בשבת מה"ת אז גם ביו"ט אסור, ורק מה דאסור בשבת מד"ס התירו חז"ל ביו"ט לצורך או"נ, ולכן סיים הרשב"א בזה"ל: דהחותך ירקות ביו"ט דק דק לאכול לאלתר או לבשל לאלתר ביו"ט מותר, ואם להניח בעודו יום אסור, ע"כ. ופשטות לשונו משמע דאיירי בירקות שאינם נאכלין חיין, ואם כל ההיתר של לאלתר משום דזהו דרך אכילה, לכאורה יש לאסור ירקות שאינן נאכלין חיים, דהרי זה תיקון מאכל ולא דרך אכילה וכנ"ל, ואפ"ה כתב הרשב"א דמותר, א"כ מוכח כדעת המג"א והגר"א ודלא כהא"ר. ואולי יש לחלק בין הנותן לתבלין שאינו נאכל בפנ"ע, לבין הנאכל בפנ"ע אף שנצרך לבשלו ולחתכו.

ובעיקר דינא דטוחן לאלתר שרי לפי דחשיב דרך אכילה, מצינו בראשונים דלאו מילתא דברירא היא, דיעויין בב"י סו"ס שכ"א שהביא לדברי שיבולי הלקט דשרי לטחון בקתא דסכינא, לפי דחשיב שינוי גמור ומותר לכתחילה, והביא השבה"ל ראיה מבורר, וז"ל: כדאמרינן גבי בורר בנפה ובכברה חייב בקנון ובתמחוי דהוי שינוי פטור אבל אסור, ביד דהוי שינוי גמור מותר לכתחילה, ע"כ. הרי מבואר דס"ל דההיתר בבורר לאו משום שדרך אכילתו בכך, אלא משום דבאופן זה הוי שינוי גמור, ולפי"ז בטוחן לאלתר (דהוי כדרך בלא שינוי) הר"ז אסור, ודלא כרשב"א. וע"ע במג"א (ס"ק ט"ו) שהביא עוד ראשונים שחולקים על הרשב"א, ועל כן כתב שהדרך הישר לעשות כמש"כ הב"י, דאף לאלתר יזהר לחתוך בחתיכות גדולות קצת מבחול (ז"א קצת יותר גדול מצורת טחינתו - כל דבר לפי ענינו, ואף שיש בזה איסור מדרבנן, מ"מ בהא יש להתיר כשעשוהו לאלתר).

והנה דעת החזו"א (סי' נ"ז ד"ה אבל) דמה שהתיר הרמ"א לטחון לאלתר

כדעת הרשב"א, הוא רק בצירוף השיטות דאין טחינה באוכלין, דהיינו דבר שראוי לאוכלו בלא חיתוך, אז אין החיתוך משוי ליה תיקון ואין ע"ז שם מלאכה, ואף דקי"ל דיש טחינה באוכלין, מ"מ כשעשוהו לאלתר בצירוף דעת הרשב"א יש להקל, אבל במקום שאינו ראוי לאוכלו בלא חיתוך [כמו בשר לפני העופות (אך לפני זקן ותינוק כתב התרוה"ד דכיון דאינו גידו"ק וזה ראוי לרוב בנ"א הרי זה מותר, וד"ז יתבאר לקמן בעז"ה), או גידו"ק (ירקות) אף לפני קטן וזקן] אז אין את ההיתר לחתוך להם דק דק לאלתר. אולם המשנ"ב בכ"מ כתב דשרי לאלתר, אף לולי הסברא דהוי מחתך באוכלין, ודלא כחזו"א.

וילי"ע בחותך חתיכה קטנה מתפו"ע ואוכלו, ואח"כ היה עושה את זה עוד פעם וכו', אי שרי בזה לכו"ע, שהרי אם היה עושה את זה רק בחתיכה אחת (למשל כדי להשלים ק' ברכות) ולא היה חותך יותר, פשוט לכאורה דאין על זה שום איסור טוחן, דזה ודאי דרך אכילה, ורק אם היה חותך "הרבה" חתיכות קטנות ע"ד לאוכלם "אח"כ" לאלתר בזה יש פלוגתא, אבל באופן שחותך ואוכל אולי אפילו החולקים מודים דזה דרך אכילה בכך, וצ"ע.

בהא דהותר לטחון לאלתר, היינו אפילו אם אינו אוכל כלל אלא הוא טוחן עבור אחרים שיאכלו לאלתר, ועיין במשנ"ב (ס"ק מ"א) דאפילו אם טוחן עבור תרנגולים שיאכלו לאלתר ג"כ מותר. ועיין מש"כ בהלכות בורר בגדרי לאלתר, ואכמ"ל.

עובדין דחול

שו"ע סעי' י': אסור לגרור הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות שקורין ראלי"ו (רי"ב אייזי"ן), ופי' המשנ"ב (ס"ק ל"ו) דכיון שהכלי מיוחד לכך הרי זה דרך חול, ודמי לשחיקת תבלין במכתשת, וה"ה בכלי אחר המיוחד לכך, וא"כ אפילו לאכול מיד אסור. ומבואר דאף בדברים דלית ביה איסור טוחן כגון בשר וגבינה, אסור לחותכם בכלי המיוחד לכך אפילו לאלתר משום עובדין דחול.

וילי"ע אם יש לו רי"ב אייזין שמיוחד רק לשבת אי שרי, דהנה בסי' שכ"ז סעי' ג' איתא דאין מגרדין בכלי העשוי לכך, וכתב המשנ"ב סק"י דאמרינן בגמ' (דף קמ"ז ע"ב) דאם היה לו כלי המיוחד לשבת שרי. וע"ע ברמ"א ר"ס של"ח אסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת, אע"פ שאינו מכוין לשיר, מ"מ הואיל והכלי מיוחד לכך אסור, וכתב הביאוה"ל (ד"ה הואיל) דהאיסור בזה משום דמיחזי כעובדא דחול, וכן משמע בספר תוספת שבת (סק"ב) שמתיר להקיש על הדלת בכלי המיוחד רק לשבת, ע"כ. וא"כ ה"ה בניד"ד דאם יש לו כלי המיוחד לשבת מותר. אולם לשון הגמ' (שבת דף קמ"ז ע"ב) רב שמואל בר יהודה עבדא ליה אימיה מגרדתא "דכספא", וכתב המאירי דצריך של כסף כדי שיהיה שינוי, ולא כתב הטעם דמיוחד לשבת. ובראבי"ה (סי' ר"ב) כתב ג"כ בשם רש"י דהטעם משום שינוי. והביאוה"ל בסי' של"ח סתם, ולא כתב דצריך ג"כ צורה אחרת, וצ"ע.

וע"ע בסי' שכ"ז במשנ"ב סק"י שהביא לדברי המג"א דנהגו הבתולות להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת, דתו לא מיחזי כעובדא דחול, ובסי' ש"ג בשעה"צ ס"ק ע"ח כתב שזה הכלי הוא כלי קטן שאינו עומד לסריקת השערות. וע"ע ברמ"א סי' של"ח סעי' ה' דמותר לשחוק בעצמות שקורין טשי"ק אע"פ שמשמיעים קול וכו', וכתב המשנ"ב (ס"ק כ"א) ונוהגין לעשותן של כסף שיהיו מיוחדין לשבת, דאל"כ מיחזי כעובדא דחול, ע"כ. הרי דדעת המשנ"ב שצריך שינוי כדי שלא יהא מיחזי כעובדא דחול, ולא סגי בזה שיחדו לשבת לחוד [וע"ע בשעה"צ סי' ש"ג ס"ק ע"ח, ומשנ"ב סי' של"ח ס"ק כ"א, דנראה מדבריהם דלא סגי בשינוי בעלמא אלא דבעינן שינוי בעצם החפץ], וא"כ ה"ה בניד"ד בטחינה, וצ"ע.

ואפשר דאף לסתימת הביאוה"ל דלא צריך שינוי, מ"מ בטחינה בעי שינוי, ולא יהני בכלי המיוחד לשבת, לפי דאיכא ב' גדרי עובדין דחול, חדא דאין זה עובדא דשבת, וחדא דגזרו חז"ל כדי שלא יבוא למלאכה בשבת, וע"כ בסי' שכ"ז דאין מגרדין בכלי וכו', הרי אין בזה שום חשש מלאכה, אלא דאסרו משום שאין זה עובדא דשבת, בזה התירו ע"י כלי המיוחד לשבת, משא"כ בגבינה שאסור ע"י רי"ב אייזין כתבו האחרונים דהיינו משום דמיחזי כמלאכה, א"כ אפילו אם יש לו כלי המיוחד לשבת יש לאסור, וצ"ע בכל זה.

טחינה בפירות מבושלים

המשנ"ב בסי' ש"כ סק"ט כתב דמותר לסחוט תפוח מבושל דהא סוחט כל האוכל ממנו, ע"כ. וטעמא דליכא ביה איסור טוחן, משום דכיון שהתפוח רכה מאוד לפיכך הרי היא כטחין דמי. [א"ה. ועיין בתפארת ישראל (בכלכלת שבת מלאכת דש) שלמד מכאן להתיר לסחוט לימון, כיון שאף הפרי נסחט ולא נשאר אלא קליפתו, וצ"ע דיאסר משום טוחן, וע"ע בב"ח סי' רנ"ב סעי' ט' ובתהילה לדוד שם ס"ק י"ב, ובסי' שכ"א ס"ק כ"א כ"ט, ואכמ"ל]. וע"ע במשנ"ב סי' ש"ט ס"ק כ"ב שהביא מהפמ"ג דמותר לרכך תפוח קשה אפילו בלא שינוי, ולהנ"ל י"ל דכ"ז כשמרכך לתפוח מעט, אבל באופן שממעך עד שתהא רכה הרבה יש בריכוך חשש טוחן.

השו"ע בסי' שכ"א סעי' י"ט כתב: שום ובוסר ומלילות שריסקן מער"ש, אם מחוסרים דיכה אסור לגמור דיכתן בשבת, ואם אין מחוסרים אלא שחיקה מותר לגמור בשבת (דהיינו דג' דברים יש בדברים הניזוכין להוציא מהן שמנן, ריסוק - דיכה - שחיקה, ושחיקה הוא יותר מדיכה, ולכך קאמר המחבר דאם נידוכו היטב מבעו"י ואינו מחוסר אלא שחיקה, חשיב כנגמר מלאכתו מבעו"י ומותר לשחקו בשבת), לפיכך מותר לגמור שחיקת הריפות בעץ פרור בקדירה בשבת אחר שמורידין אותה מעל האש, עכ"ל. הרי מבואר מלשון המחבר דבנתבשל כל צורכו לחוד אינו מתיר לשחוק, ורק אם היה גם ריסוק ודיכה מותר, ולפי"ז קשה מש"כ המשנ"ב דמותר לסחוט תפוחים מבושלים. ובהכרח צ"ל דתפוחים לאחר בישולם רכים יותר מגריסין, ולכן בנתבשל לחוד מותר לסוחטן.

והנה התפארת ישראל (בכלכלת שבת מלאכת טוחן) כתב דאסור לרסק קארטאפול (תפו"א) מבושלין או שאר מאכל משום טוחן, רק בהיו מרוסקין קצת מותר לגמור ריסוקן, וציין לדברי השו"ע בסעי' י"ט הנ"ל. [ופשוט שאם יש לו תפו"א מרוסקין קצת, ויש עוד תפו"א שלם, דודאי דאסור לרסקן לשלם אפילו שהם יחד בקערה, ורק לזה דמרוסק קצת מערב שבת שרי לגמור ריסוקן. אולם גם בזה יש מפקפקים דלא סגי במה שהם מרוסקין קצת, דלא התיר השו"ע אלא כשהם נתמעכו ואינם מחוסרים אלא שחיקה מועטת]. וע"ע בספר מנחת שבת (סי' פ' ס"ק פ"ד) שהביא לדברי התפא"י שצריך ליזהר בשבת לא לרסק דבר מבושל (דבריסוק אין שום היתר של לאלתר), וסיים דלפי"ז נמי יש ליזהר מלרסק בשבת פולין מבושלין אא"כ היו מרוסקין קצת מער"ש, והעולם אין נזהרים בזה כו', ובקתא דסכינא שרי דומיא דפלפלין כו', ע"ש.

והנה ההיתר דשחיקת הריפות בקדירה הוא מתשו' הרמב"ם, ושם מבואר דכיון שכבר דכו אותם במדוכה ונתבשלו כל צורכן, ואינו מחוסר אלא שחיקה מעט כו', ע"ש, והעתיקו המשנ"ב בס"ק ע"ח, ומשמע דבלי שידוכו אותם קודם במדוכה יהא אסור לשחקן אף שהן מבושלין, דזה לבד אינו סגי. אולם החזו"א בסי' נ"ח סק"ט כתב על הך דינא, וז"ל: נראה דכשם שבישולו מפקיעתו ממלאכת טחינה כיון שטחינתו נוחה, ואין שם מלאכה עלה, כמ"כ לאו שם לישה עלה כו', ע"ש, ומ"מ אין ללמוד מזה כלל דעל דבר מבושל ליכא איסור טוחן, דהא לא משמע כן בתשו' הרמב"ם שהתיר רק בצירוף זה שדכו אותם מער"ש במדוכה, אלא רק בדבר רך מאוד כתפו"ע מבושלין הוא דשרינן. וכן נראה נמי באבוקדו שרכה מאוד דאין בזה איסור טוחן, ואם זה קצת קשה יש בו משום טוחן. (ויש שדנו לאסור באבוקדו רכה, וסברתם דדוקא במקום שנתרכך בבישול חשיב שנעשה בו גם ריסוק ע"י שנסדקו, והן ניפוחים ע"י המים, ולפיכך חשיב שנעשה בו פעולת הטחינה, משא"כ בירקות שהם רכין בעצמם דלא נעשה בו פעולת טחינה והרי הם בשלימותם).

ובמש"כ המחבר "אחר שמורידין אותה מעל האש" הוא מתשו' הרמב"ם, ור"ל דבשעה שהקדירה ע"ג האש אסור משום דמגיס חייב משום מבשל, כן דייק הכלבו מלשון הרמב"ם, ומובא במשנ"ב סי' שי"ח ס"ק קי"ג, ולכך כתב דאסור להוציא בכף מקדירה שעומד ע"ג האש. ובשעה"צ (שם ס"ק קמ"ח) מקשה דמאי עדיפא הגסה מבישול ממש, והרי כל הפוסקים מודים דבמבושל כל צורכו אין בו עוד משום בישול, ומסיק דלכתחילה בודאי ראוי ליזהר כשיטת הכלבו, ובדיעבד אין לאסור, ע"ש. ובחזו"א סי' ל"ז ס"ק ט"ו כתב לבאר דברי הכלבו דהגסה עביד ריסוק, ובריסוק יש שבח מחודש אפילו בנתבשל כל צורכו, וכמו שמצינו שיטות הסוברים שיש בישול אחר אפיה, ואף שזה כבר אפוי, מ"מ בישולו גורם לשבח מחודש, כן בהגסה אף שכבר נתבשל, מ"מ הריסוק בשעה שהוא על האש גורם לשבח מחודש. ולפי"ז הדין של הכלבו שייך רק בדברים גושים, אבל במים ומרק לא שייך סברת החזו"א. ובסוף האות כתב החזו"א וז"ל: ובמשנ"ב כתב להחמיר ליטול בכף כל זמן שהוא על האש אף בנתבשל כל צורכו, ונראה דברוצה להשאיר הקדירה כשהיא על כירה שאינה גרופה, שאם יסלקה לא יוכל להחזיר, ואין לו תקנה אלא ליטול בכף, אפשר להקל, ע"כ. ומבואר בדבריו שאם הקדירה גרוף וקטום מותר להגיס ולהחזיר הקדירה ע"ג האש, וצ"ב אמאי ליכא בכה"ג לאיסור מגיס, ואולי דכיון דיש שינוי שעושה על השולחן, ואח"כ מחזיר על האש ליכא איסור, וצ"ע.

בדין אין טחינה אלא בגידולי קרקע

א) כתב התרומת הדשן סי' נ"ו: בשר מבושל או צלי מודו כו"ע דשרי לחתכו דק דק בסכין אפילו אלאחר זמן. ואצטט לשונו: ולא דמי לעצים ולפירות ולחם, דאינהו כולהו גידולן מן הארץ, ויש במינן טחינה, כגון תבואה וקטנית דעיקר טחינה שייך בהו, אבל בשר דאין גידולו מן הארץ י"ל דבאוכל כזה לכו"ע לא שייך בהו טחינה, והכי מצינו לענין מלאכת מעמר דקאמר אביי בפרק כלל גדול (שבת דף ע"ג ע"ב) אין מעמר אלא בגידולי קרקע, אע"ג דרבא פליג עליה התם, י"ל דלענין טחינת אוכלין דבלא"ה לא שייך בהו טחינה כולי האי מודה דיש לחלק משום גידולי קרקע, דכיון דכתבו התוס' (דף ע"ד ע"ב ד"ה האי) בהדיא דבאוכלין לא שייך טחינה, וכן כתב אשירי (שם פ"ז סי' ה') דהוי תמיה איך שייך טחינה באוכלין, אין לסתור דבריהם מדברי שאר הגאונים אא"כ מצינו שנחלקו עליהם בהדיא, אבל כל כמה שנוכל לחלק לומר דבהך מילתא מודו אלו לאלו אמרינן הכי, ע"כ. וכ"פ השו"ע בסעי' ט': מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק דק בסכין.

ובכונתו נחלקו האחרונים, הגר"א (שם) והמג"א (סי' ש"מ ס"ק ט"ו) ורעק"א (שו"ת מהדו"ק סי' כ') למדו ע"פ המבואר בשבת דף ע"ג ע"ב אין עימור אלא בגידולי קרקע, ושם דף ע"ה ע"ב אין דישה אלא בגידולי קרקע, כך אין טחינה אלא בגידולי קרקע, ומבאר הגר"א שזה כלל בכל מלאכת הקרקע דאינה אלא בגידו"ק, וע"כ שרי לחתוך בשר דק דק דאינו גידו"ק.

ולשיטתם יש להסתפק אם יש איסור טחינה מה"ת בפירות שגדלו בעציץ שאינו נקוב, דהא אין זה גידולי קרקע [אולם מדרבנן ודאי דאסור כיון דהוא ממין הגדל בקרקע, וכדאמרינן גבי תרו"מ], או דדוקא מין שאינו גידו"ק נתמעט דלא שייך ביה טחינה, אבל מין שבסוגו הוא גידו"ק אלא שהיה מאורע באופן גידולו שלא גדל מן הקרקע, לא נתמעט. ומצאתי באגלי טל (מלאכת דש אות ח') שנסתפק בזה בנוגע למלאכת דש דאינו אלא בגידו"ק, אם הגדל בעציץ שאינו נקוב חשיב גידו"ק, ויש בזה חיוב דישה מה"ת, וכתב דזה תלוי בספיקת הירושלמי בכלאים פ"ז ה"ו שנסתפק לענין סוכה שצריך לסכך בדבר שגידולו מן הארץ, "דלעת מהו לסכך בה" ולא אפשיטא, ומפרש דאיירי שגדלה בעציץ שא"נ, ומספק"ל מהו לסכך בעלים שלה אי מיקרי גידו"ק או לא, והספק אם שם גידו"ק תלוי במין או במציאות, וזה שאלה כללית בכל דבר שצריך שם גידו"ק. [וכתב האגלי טל דכל זה הוא לפי מה שפירש שם המראה פנים, וכ"כ החזו"א (כלאים סי' י"ג ס"ק ט"ז) דספק הירושלמי הוי בעציץ שאינו נקוב, אבל הפני משה והגר"א למדו בשאלת הירושלמי דאיירי בעציץ נקוב, ולפי"ז אין לירושלמי שייכות לניד"ד]. שו"מ ברבינו מנוח פ"ב דסוכה ה"ב שהביא לספיקת הירושלמי, ומפרש נמי דאיירי בעציץ שאינו נקוב, אלא שכתב שהספק אם יכול לקחת לעציץ כמו שהוא בזמן שהדלעת גדילה בו, ולהניחו בצידי הסוכה ולסכך בעלים המחוברים, והספק אי גזרינן שאינו נקוב אטו נקוב (דנקוב פסול מה"ת משום מחובר), כדגזרינן לענין מעשר שאף הגדל בעציץ שא"נ חייב לעשר גזירה אטו נקוב, אבל אם תלשה ואח"כ סיכך בה ודאי דכשר לסכך בה וחשיב גידו"ק, ע"ש. וכ"כ החיי אדם בסוף הלכות לולב בנשמת אדם. ולפי"ז אין הספק בגדרי גידו"ק, ואדרבא משמע דפשיטא לן דחשיב גידולי קרקע, ואם יתלשו לעלים מסככין בו לכתחילה, וא"כ בניד"ד יהיה בו איסור טוחן.

שבת דף ע"ד ע"ב: אמר רבא האי מאן דעבד חביתא חייב משום שבע חטאות, ופירש"י טוחן הרגבים ושוחקן הדק היו טוחן, ומבואר דהמפורר רגבי עפר חייב משום טוחן, וכ"ה בביצה דף ז' ע"ב דמקשי' והא קא עביד כתישה בעפר, ופירש"י דכתישה תולדה דטוחן. ובתשו' רעק"א (שם) הקשה דלכאורה אם צריך לטחון גידו"ק, הרי עפר אין זה גידולי קרקע רק קרקע עצמו, ואמאי חייב משום טוחן, וכתב דצ"ל דעפר מיקרי גידולי קרקע לענין שבת. וכתב עוד דה"ה מלח הגס שנחצב מן ההר חשיב גידו"ק, ויש בו איסור טוחן מה"ת כמו עפר. וכ"כ הפמ"ג בסי' ש"מ משב"ז סק"ה לענין מעמר דאינו אלא בגידו"ק, דבמלח שנחצב מן ההר יש בו איסור מעמר דהוי כעפר, ודייק כן מרש"י בשבת דף ע"ג ע"ב שכתב על הא דאמרי' האי מאן דכניף מלחא ממלחתא וכו' אין עימור אלא בגידו"ק, דהסוגיא איירי אמלח דים (שצבר מלח ממשרפות מים שממשיך לבריכות מים מן הים והחמה שורפתן), ודייק הפמ"ג דמשמע דמלח הגס שנחצב מן ההר יש בו משום מעמר דחשיב גידו"ק. אולם הרש"ש בביצה דף ז' ע"ב הקשה ע"ז דאי עפר חשיב גידו"ק (ולכך אף שאין טחינה אלא בגידו"ק, מ"מ יש איסור טוחן בעפר דהוי גידו"ק), א"כ אמאי אין מסככין בעפר, וכדמבואר ברמ"א סי' תרכ"ט, והוא מהירושלמי בסוכה, דאין מסככין בעפר דאינו גידו"ק, ומ"ש מלענין שבת דחשיב גידו"ק. ולכאורה י"ל דהנה בסוכה דף י"א ע"ב אמרי' דאין מסככין בעור בהמה, ופירש"י אע"ג דבהמה הוי גידו"ק לענין מעשר שני, לפי שניזונית מן הקרקע, מ"מ לענין סוכה בעינן צומח מן הקרקע, דומיא דפסולת גורן ויקב ובהמה לא צומח מן הקרקע, וא"כ ניחא, דה"נ י"ל לענין עפר דאע"ג דהוי גידו"ק לענין שבת, מ"מ לענין סוכה אין מסככין בו כיון דלא הוי צומח מן הקרקע. מיהו עדיין י"ל קושית הרש"ש מהא דכתב רש"י בשבת דף מ"ט ע"ב (ד"ה הם זרעו וקצרו) דטוחן במשכן היתה בסממנין, וזה ממש דבר הצומח מן הקרקע, וא"כ ניבעי לענין טוחן דבר הצומח מן הארץ דומיא דהתם. שו"מ בפמ"ג סי' שכ"א במשב"ז סק"י שתירץ קושית הרש"ש בדרך הנ"ל, והוסיף דלענין סכך בעינן גידולי קרקע ממש דומיא דפסולת גורן ויקב ולא עפר, משא"כ לענין טוחן בעי דומיא דמשכן, וטחינה במשכן בסממנים נמי הכי הוה שיש מהן כאבנים באדמה, וא"ש. עוד הקשה הרש"ש דבגמ' בשבת דף ע"ג ע"ב איתא דבמלח אין מעמר לפי שאינו גידו"ק, וא"כ כמו דמלח אינו גידו"ק גם עפר אינו גידו"ק, ע"ש, ובאמת מהתם לק"מ, ואדרבה חזינן איפכא, דיעו"ש ברש"י שפירש דאיירי במלח ממשרפות הים, ודייק הפמ"ג (הובא לעיל) דמשמע דבמלח הנחצב מהקרקע חייב, א"כ יש לנו ראיה מהתם להיפך ממש"כ הרש"ש. רעק"א (שם בתשובה) נסתפק בהא דאין טחינה אלא בגידו"ק, אם מדרבנן יש איסור גם שלא בגידו"ק, דבעימור קי"ל דאע"פ שאין עימור אלא בגידו"ק, מ"מ מדרבנן אסור אף שלא בגידו"ק, וכמו שכתב השו"ע בסי' ש"מ סעי' ט' אסור לקבץ מלח ממשרפות המלח שדומה למעמר, והיינו מדרבנן, וא"כ הטוחן ג"כ י"ל דאסור מדרבנן, או דיש לחלק דמעמר שלוקח המלח מן הקרקע דומה לגידו"ק, אבל בבשר שאינו לוקחו מן הקרקע אפשר שאף מדרבנן לא גזרו, ונשאר בספק. ובפמ"ג משב"ז סק"י כתב בפשיטות דמדרבנן יש איסור טוחן גם שלא בגידו"ק כמו מעמר. וצ"ע א"כ איך התיר השו"ע לחתוך בשר דק דק, הא מדרבנן יש טחינה גם שלא בגידו"ק, ותי' רעק"א דבאמת י"א דאין טחינה באוכלין, משום דכל דבר שאפשר לאוכלו בלי טחינה אין חשיבות לטחינה זו, ואע"פ דלהלכה לא סמכינן עלייהו להקל, מ"מ לענין האיסור טחינה דרבנן בדבר שאינו גידו"ק סמכינן על הפוסקים שאין טחינה באוכלין, ולכך התיר התרוה"ד לחתוך הבשר דק דק. נמצא לפי"ז דהטעם שהתיר השו"ע לחתוך הבשר דק דק הוא לפי שמה"ת אין טחינה אלא בגידו"ק, ואף מד"ס אינו אסור לפי שאין טחינה (מד"ס) באוכלין.

ב) עוד כתב התרוה"ד וז"ל: אמנם אין נראה להתיר מטעם זה לחתוך בשר חי דק דק לצורך עופות להאכילן, דהואיל ואין הבשר כך ראוי לאכילה אלא לכוס אותו דלאו כאורחיה, איכא למימר דהא דהתירו התוס' לטחון אוכלין היינו משום דאין צריך טחינה, דאי בעי אכיל ליה כמו שהוא שלם והיה לועסו בין שיניו, אבל אי לאו האי טעמא לא. וא"ת א"כ מי שאינו יכול ללעוס אפילו בבשר מבושל או צלי יהא אסור, הא ליתא, דאזלינן בתר רובא דעלמא דחזי להו ללעוס, לכך לא שייכי בהו טחינה אפילו למי שאינו יכול ללעוס, אבל בשר חי דלא חזי לשום אדם, אע"ג דחזי לכלבים ולשאר חיות לאו להכי קיימי רק לעופות משום חשיבותו, ולכך אין להתיר. ותו משום דיש לנו ליגע ביה משום איסור שוויי אוכל לבהמה, ומשום מיטרח באוכלין לבהמה, כההיא דפרק מי שהחשיך (דף קנ"ה ע"א), עכ"ל. וכ"פ הרמ"א (סעי' ט'): אבל אסור לחתוך דק דק בשר חי לפני העופות, דהואיל ואינן יכולין לאכלו בלא חיתוך קמשוי ליה אוכל.

ומבואר בתרוה"ד ב' טעמים לאסור לחתוך דק דק לפני העופות, א' דכיון דאינן יכולין לאכלו בלא חיתוך ליכא לסברא של אין טחינה באוכלין, וממילא הוי טוחן. ב' דכיון דאין יכולין לאכלו בלא חיתוך, הרי ע"י החיתוך קמשוי ליה אוכל. והנפק"מ בין הטעמים אם מותר לעשות כן לאלתר, דלטעם א' דהוי מצד איסור טוחן שרי, ולטעם ב' דהוי מצד תיקון אוכלין אסור. והט"ז (סק"ט) והגר"א תמהו דהא קי"ל דמותר לתקן אוכלים שאינם ראויין לאכילה בשבת, כדאיתא בסי' שכ"ד סעי' ז' דאשוויי אוכלא שרי, ואיך כתב התרוה"ד דאסור משום דקמשוי ליה אוכל. ובע"כ צ"ל דמה שאסר הרמ"א הוא משום חששא דטחינה (וכטעם הראשון דתרוה"ד), ולפי"ז יהיה מותר לעשות כן לאלתר. ועיין בחזו"א (סי' נ"ז ד"ה סי' שכ"א) שתמה בדברי המשנ"ב, שבס"ק ל"ג כתב שהרמ"א איירי בחותך ומניח שיאכלו העופות לאחר שעה, אבל בחותך לפניהם שיאכלו מיד שרי, ואח"כ בס"ק ל"ד כתב על מה שאסר הרמ"א לחתוך לפני העופות, דהט"ז והגר"א מקילין בזה, ומשמע דאפילו שלא לאלתר שרי, ולהנ"ל הדברים סותרים זא"ז, דבמניח לאחר זמן לא מצינו מי שמתיר, דכל מה שהתירו הט"ז והגר"א זה רק לאלתר, וצ"ע.

וכל זה כשחותך דק דק לפני העופות, אבל לזקן או לתינוק שא"י לאכול הבשר בלא חיתוך כתב התרוה"ד דשרי, דבדבר שאינו גידו"ק אזלינן בתר רובא דעלמא. והנה דעת המשנ"ב דלרמ"א (בסעי' י"ב) דמתיר לטחון לאלתר, אף לפני עופות שרי לחתוך דק דק לאלתר, אולם החזו"א (שם) דן לפרש בשיטת הרמ"א דרק בצירוף השיטות דאין טחינה באוכלין

התיר לטחון לאלתר ולסמוך על דעת הרשב"א, והוסיף לבאר בדעת המג"א (ס"ק י"ד) דבדבר שגידו"ק לא אזלינן בתר רובא דעלמא, וע"כ אסור לחתוך ירקות אלא לפני אדם שיכול לאוכלם בלא חיתוך, אבל לצורך תינוק או זקן אין להתיר. ובסוף כתב דאין הדבר מוכרע בכונת הרמ"א, אבל בכל אופן הדברים נראים.

ולכאורה לפמש"כ האחרונים דההיתר לחתוך בשר מבושל דק דק, משום דבשר אינו גידו"ק ואין טחינה אלא בגידו"ק (ואף מדרבנן ליכא איסור שלא בגידו"ק), א"כ אמאי אסור לחתוך בשר חי לפני העופות, הא מ"מ אין זה גידו"ק, ומה איכפ"ל בזה שאין העופות יכולים לאכול בלא חיתוך. וכתבו האחרונים (מג"א סק"י, והעתיקו המשנ"ב ס"ק ל"א, רעק"א בתשו' שם, ועוד) דבאמת יסוד זה דבהמה לא חשיב גידו"ק הוא מחלוקת ראשונים, דדעת הרמב"ם דדגים לא הוי גידו"ק כיון דניזונים מן המים, אבל בשר בהמה חיה ועוף הוי גידו"ק כיון דניזונים מן הקרקע, ודעת התוס' (שבת דף ע"ג ע"ב) דבהמה חיה ועוף לא מיקרי גידו"ק לענין שבת, וא"כ איך התיר התרוה"ד לחתוך בשר דק דק, ניחוש שמא גידו"ק הם, ותי' דהקולא הוא מכח ספק ספיקא, דאיכא עוד פלוגתא אם יש טחינה באוכלין, אית דסברי דכיון שאפשר לאכלו בלא חיתוך, א"כ החיתוך לא משוי ליה תיקון ואין ע"ז שם מלאכה, ואית דסברי דיש לזה שם טוחן אפילו בכה"ג, ולכך כשחותך הבשר דק דק איכא ספק ספיקא, דשמא לאו גידו"ק חשיב, ואת"ל דגידו"ק הוא שמא אין טחינה באוכלין, וא"כ כתב דכ"ז כשחותך לאדם שיכול לאכול גם בלא טחינה, וחשיב אוכל לגבייהו, וע"כ יש לגביו ס"ס, אבל בשר חי לפני העופות שאין יכולים לאכול בלא טחינה לא שייך לגבייהו הסברא שאין טחינה באוכלין, דלאו אוכל חשיב גבייהו, ורק מצד שאינו גידו"ק יש להתיר, ומשו"ה א"א להקל דחיישינן לדעת הרמב"ם, וספק דאורייתא לחומרא, עכ"ד. אולם ד"ז תמוה, שהרי התרוה"ד נקט שם בפשיטות שבשר לא מיקרי גידו"ק, ולא הזכיר כלל שזה תלוי בפלוגתת הראשונים, וא"כ צ"ב אמאי אין מתירים נמי מה"ט לחתוך הבשר דק דק לפני העופות, וצ"ע.

ג) והנה כל האמור לעיל הוא לביאור המג"א הגר"א ורעק"א, אולם הנשמת אדם והחזו"א (סו"ס נ"ז) כתבו דאי אפשר לפרש דכללא הוא דאין טחינה אלא בגידו"ק, דהא עפר אין זה גידו"ק, ואפ"ה המפרר רגבי עפר חייב משום טוחן, וזה תימה לגבייהו וסתירה לכל היסוד, וע"כ כתבו דמסברא אין לדמות המלאכות זל"ז, ורק במה שפירשו בגמ' (גבי עימור ודישה) שאינו אלא בגידו"ק שייך הך דינא, והטעם דבדברים המפורשים שיערו חז"ל שחסר באיכות המלאכה אם אינו בגידו"ק, אבל במה שלא אמרו כך בהדיא יש לזה חשיבות מלאכה גם כשאינו גידו"ק, ולכך אף שבמשכן הטחינה היתה בגידו"ק, מ"מ פרט זה כיון שאין זה משנה באיכות המלאכה אין צריך שיהיה דומיא דמשכן. וכונת התרוה"ד הוא משום דינא דאין טחינה באוכלין, די"א דאין טחינה באוכלין כלל, ולפי"ז ודאי דמותר בשר דק דק לאדם שיכול לאכול גם כשאינו חתוך, אלא אפילו לדעת הראשונים דיש טחינה באוכלין, מ"מ באוכלין שאינו גידולי קרקע גם הם מודים דאין עליהם שם טחינה, ומש"כ התרוה"ד דאין טחינה אלא בגידו"ק, אין כונתו דבעינן למלאכת טוחן שיהיה גידו"ק כמעמר ודש, אלא שבדבר שאינו גידו"ק כו"ע מודו דאין טחינה באוכלין, אבל במידי דאינו אוכל כגון עפר כו"ע מודו דיש טחינה אפילו שאינו גידו"ק, וע"כ אסור לחתוך בשר חי דק דק לפני העופות, כיון שאין הם יכולים לאכול בלא טחינה, ולפיכך לא הוי אוכל לדידהו ואיכא איסור טוחן לכו"ע.

וכתב החזו"א דלפי"ז מדוקדק היטב לשון התרוה"ד, שכתב דיש לנו למעט בפלוגתא כל מה שנוכל, משמע שזה צמצום בפלוגתא דטחינה באוכלין, ואם הכונה שההיתר מצד שאין טחינה אלא בגידו"ק אפילו דבר שאינו אוכל, א"כ אין זה ענין לפלוגתתם כלל, ואין אנו ממעטין פלוגתא בזה. ולפי"ז יובן היטב דברי התרוה"ד, שבתחילה כתב כדבר פשוט דבשר אינו גידו"ק, ואח"כ כתב דדק דק לפני עופות אסור משום דליכא ביה הסברא דאין טחינה באוכלין, ולכאורה אם ההיתר הוא משום דאין טחינה אלא בגידו"ק למה אסור בעופות, ועמש"כ בזה לעיל, ובע"כ דההיתר הוא משום דאין טחינה באוכלין, ולכך בעופות דלא שייך האי היתירא אסור. ושו"מ במחצית השקל סק"י שביאר דברי התרוה"ד הנ"ל בע"א, דבכה"ג דאין ראוי לאכילה כ"א ע"י טחינה, מודים גם הפוסקים דס"ל בעלמא דאין טחינה אלא בגידו"ק, דבהא יש טחינה אפילו אינו גידו"ק, ע"ש, וצ"ע דזה לא מבואר כלל בדברי התרוה"ד.

האמור מכל הנ"ל דההיתר לחתוך הבשר דק דק, למג"א הגר"א ורעק"א לפי שאין טחינה אלא בגידו"ק, ולח"א ולחזו"א הוא לפי שאין טחינה באוכלין, ואף דק"ל (שו"ע סעי' י"ב) דבעלמא יש טחינה באוכלין, מ"מ בדבר שאינו גידו"ק מודו כו"ע דאין טחינה באוכלין.

דינים העולים: א) בעפר יש טחינה מה"ת כדמפורש בגמ' בכ"מ, וה"ה מלח שנחצב מן ההר וכמש"כ רעק"א והפמ"ג, וכן משמע מהירושלמי פ"ז דשבת דלקמן, וה"ה במתכת וכמש"כ הרמב"ם פ"ז דשבת ה"ה. ב) מלח מן הים, לדעת הפמ"ג הגר"א ורעק"א אין בו איסור מה"ת לפי דאינו גידו"ק, ולדעת הח"א והחזו"א אסור מה"ת, ואין צריך בטחינה שיהיה גידו"ק, ובירושלמי פ"ז דשבת ה"ד אמרי' ההין דשחק מלח חייב משום טוחן, לפמ"ג והגר"א ורעק"א מיירי במלח מן ההר, ולחזו"א מיירי בכל ענין, וצ"ל דמלח לא מיקרי אוכל לפי שאינו נאכל כמו שהוא, אלא מפררים אותו לתוך התבשיל. ג) לפרר בשר חי לעופות, לדעת החזו"א אסור מה"ת משום טוחן אע"פ דאין זה גידו"ק, כיון דלא חשיב אוכל, ולשאר הפוסקים תלוי בפלוגתא אי בהמה ועוף חשיבי גידו"ק לענין שבת, וספיקא דאורייתא לחומרא. ד) דגים דלא הוי גידו"ק לכו"ע אם מפררם לפני עופות שאין יכולים לאכול בלא"ה, לחזו"א אסור מה"ת כיון דלאו אוכל חשיבי גבייהו, ואין צריך שיהיה גידו"ק, ולשאר הפוסקים מותר מה"ת דאינו גידו"ק, ומד"ס להפמ"ג אסור, ורעק"א נסתפק בזה, ואולי בדגים לכו"ע אסור דגזרינן אטו בשר בהמה חיה ועוף לצד דחשיבי גידו"ק ואסורים מה"ת, וצ"ע. ה) דבר שאינו גידו"ק והוא ראוי לאכילה לרוב בנ"א שרי לכו"ע, וע"כ שרי לטחון אף לצורך תינוק או זקן דבר שהוא גידו"ק, אף שהוא ראוי לאכילה, דקי"ל דיש טחינה באוכלין (שו"ע סעי' י"ב, ועיין בביאוה"ל שם שדחה לדברי המג"א שמתיר, ועיין בחזו"א סי' נ"ז שביאר את דברי המג"א בענין אחר), ומ"מ אם הוא לאלתר שרי.

מיהו בזה אם אינו ראוי לאכילה, למשנ"ב שרי (כיון דהוי לאלתר) ולחזו"א אסור, והחמיר עוד שבזה לא סגי במה שראוי לרוב בנ"א, ולפיכך אף לצורך תינוק או זקן אסור (וכל מה שהתיר התרוה"ד הוא רק בדבר שאינו גידו"ק). ו) המחתך הירק דק דק חייב משום טוחן, וכתב המשנ"ב (ס"ק מ"ה) בשם החיי אדם דע"כ החותכים הבצלים והצנון דק דק שלא לאלתר חייב חטאת, והבצלים אסורים באכילה, ע"כ. והרבה פקפקו בזה אמאי הבצלים אסורים באכילה, הא דבר זה הוי פלוגתא אם יש טחינה באוכלין, והגם שנקטינן דיש טחינה מ"מ בדיעבד אין לאסור, וכמש"כ המשנ"ב בכ"מ (עיין סי' שי"ח סק"ב) דהיכא דיש מתירים ליכא קנס דרבנן, וצ"ע (ועי' בזה בערוך השולחן). ז) דבר שראוי לאכילה ואינו גידו"ק אין בו איסור טוחן, וע"כ מותר לחתוך בשר מבושל או גבינה דק דק, אך יזהר שלא יחתכם בכלי המיוחד לכך משום עובדין דחול, כמש"כ בשו"ע סעי' ט' י'. [א"ה. הנה לכל הדעות טעם ההיתר הוא בצירוף השיטות דאין טחינה באוכלין, ועיין בחזו"א (סי' נ"ז ד"ה אמנם) שהוכיח דאף לשיטת התוס' והרא"ש דאין טחינה באוכלין, מ"מ מודים הם דבכתישה אסור כמו שמוכח מהירושלמי פרק כ"ג, דאמרו ההן דשחק תומא (שום) כד שחיק במדוכתא חייב משום טוחן, אע"ג דשום נאכל גם חי בלא שחיקה, וכן איתא בתוספתא פ"ק דביצה, אין מרסקין דבילה וגרוגרות וחרובים לפני זקנים, ומבואר דליכא היתר בכתישה אף באוכלין דאדם, ולפי"ז אין לנו שום סניף בריסוק מדברי התוס' והרא"ש, עכ"ד. וא"כ אף דמותר לחתוך בשר וגבינה דק דק, מ"מ בריסוק יש לאסור, ובפרט לשיטת החזו"א דכל ההיתר בבשר וגבינה הוי מטעם דאין טחינה באוכלין, וברסיוק ליכא להאי היתרא. ועל כן יש לאסור לרסק בשיני המזלג "כבד או בשר" אף דאינם גידו"ק. ולענין "דגים", למג"א ולרעק"א ולהגר"א הרי זה מותר (דדגים ודאי לא חשיבי גידו"ק, ואין צריכים להיתר דאין טחינה באוכלין), ולחזו"א אסור. ולרסק "ביצים קשות", מובא בשם החזו"א שהתיר לרסקם, מטעם דחשיב טוחן אחר טוחן, כיון דחשיב כדבר שנתחבר ע"י בני אדם, לפי שקודם בישולה היא נוזלית, ובישול האדם הוא שהקשה אותה, ואזיל לשיטתי' בביאור הטעם דאין טוחן אחר טוחן, לפי דחיבורי בני אדם אינו בכלל האיסור (אולם גבינה א"א להתיר מה"ת כדמוכח מדברי הריב"ש, ויתבאר ד"ז לקמן בעז"ה). ויש שהתירו לרסק אף בשר או גבינה, וצ"ע].

אין טוחן אחר טוחן

כתב הר"ן בשבת פרק כלל גדול, דהרשב"א בתשו' התיר לפרר לחם לתרנגולים לתת לפניהם לאלתר, ובספר המצות להסמ"ג התירו לפי שאין טחינה אחר טחינה, ע"כ. ומבואר דנחלקו הראשונים בהאי דינא אם יש טוחן אחר טוחן, ועיין בב"י שהביא עוד ראשונים דס"ל דאין טוחן אחר טוחן, וכן פסק הרמ"א בסעי' י"ב דשרי מה"ט לפרר לחם לתרנגולים אפילו שלא לאלתר [וכתב הביאוה"ל (שם ד"ה לפרר לחם) דמ"מ בכלי המיוחד לטחינה אסור לפרר משום עובדין דחול, וכעין שכתב השו"ע בסעי' י' לגבי גבינה שאין בו איסור טוחן, דמ"מ ברי"ב אייז"ן אסור לטוחנו משום עובדין דחול].

והנה בביאור הגר"א שם כתב מקור להא דאין טוחן אחר טוחן, מהתוספתא דשבת ספט"ו דאיתא שם, מוללין את המלול ומציעין את המוצע ואופין את האפוי ומבשלים את המבושל, ע"כ. ופי' הגר"א דמוללין את המלול, היינו משום דאין טחינה אחר טחינה. ובספר שביתת השבת (מלאכת טוחן אות ז') כתב ליישב שיטת הרשב"א ע"פ המבואר בסעי' י"ט דאם עשה דיכה וריסוק מבעו"י מותר לשחוק בשבת, א"כ אפשר דהתוספתא איירי בגוונא שהדיכה והריסוק היתה מבעו"י, ולכך מוללין את המלול.

ובספר חסדי דוד (פי' על התוספתא) כתב דלא קי"ל כהך תוספתא, שהרי לאפות את האפוי ולבשל את המבושל ליכא מאן דשרי לכתחילה. ודבריו צ"ב, דהנה חזרה מותרת בגרוף וקטום במבושל כל צורכו אפילו במצטמק ויפה לו, כדמבואר בביאוה"ל סי' רנ"ג סעי' ב' ד"ה מותר, וא"כ משכח"ל דמותר לכתחילה לבשל את המבושל, וכן כשיש ע"ג הכירה קדרה עם תבשיל, ובא ליתן ע"ג הקדרה דבר יבש אפילו צונן לגמרי, מותר לכתחילה אף שיבוא לידי יסי"ב, לפי שמדינא אין בישול אחר בישול בדבר יבש שנצטנן, וגם מדרבנן אין כאן איסור אחר שנתנה ע"ג קדרה שע"ג האש, וא"כ משכח"ל דינא דתוספתא להלכה.

איתא בביצה דף ח' ע"ב: אפר כירה הוי מוכן לודאי ואין מוכן לספק, ומקשי' ספק מ"ט לא, אילימא משום דקעביד כתישה, ודאי נמי נגזור דילמא עביד כתישה, ופירש"י שמא יהיו שם רגבים ויכתשם. והנה אם הרגבים הם ממה שהאפר נדבק זל"ז ונוצר מזה גוש, בזה הרי אין טוחן אחר טוחן ומותר לכותשם, אלא דאפשר דהכונה שחיישינן דיהיו שם רגבים מעץ שרוף כמו פחמים שהם חתיכות קטנות, וכשמפוררם הוי טוחן.

והנה כיון דקי"ל דאין טוחן אחר טוחן, א"כ שרי לפרר רגבי טבק שנדבקו יחד (מחמת הלחות) דאין טוחן אחר טוחן [כ"כ השערי תשובה סי' שכ"ח ס"ק ל', ודלא כתפארת ישראל (בכלכלת שבת - מלאכת טוחן) שאסר]. וכן מותר לרסק כדור של רפואה מה"ט. והנה בכדור של רפואה יש חריץ באמצע, דמי שנצרך לקחת רק חצי כדור מחתכו שם, וי"ע אי שרי בשבת לחתכו, דהא המחתך לפי מידה הרי זה בכלל מלאכת מחתך, אולם הגראי"ל שטיינמן שליט"א אמר בפשיטות להיתר, כיון דקי"ל (סי' שכ"ב משנ"ב ס"ק י"ב) דאין מחתך באוכלין (דבר העומד לאכילה אין לחיתוך חשיבות), ובכדור של רפואה אף שאין לו תורת אוכל, מ"מ כיון שבמציאות זה מיועד לאכילה חשיב כאוכלין לענין זה, והוה בכלל אין מחתך באוכלין.

ובטעם הדבר שאין טחינה אחר טחינה, נחלקו האחרונים, החזו"א בסי' נ"ז כתב דאינו כמו בבישול דקי"ל אין בישול אחר בישול, דהתם הביאור משום שהשבח של הבישול הראשון עדיין קיים בו [וע"כ בדבר יבש אפילו צונן אין בישול אחר בישול, משום דבשר מבושל משובח יותר מבשר חי, וע"כ שבח הבישול הראשון עדיין קיים בו אפילו כשזה נצטנן, ובגוונא שהשבח יפקע יש בו איסור בישול אפילו בדבר יבש, כגון המבשל את המתכת דשבח הבישול בברזל הוי משום דכשהוא רך אפשר לעשות ממנו כלים וכיו"ב, וכשחזר ונתקשה פקע שבח הבישול, ולכן אם חזר ובישלו חייב משום מבשל. ובדבר לח נחלקו הראשונים אם נתבשל ונצטנן יש בזה איסור בישול, די"א דליכא לפי ששבח הבישול קיים בהם אף שהם צוננים, דמים רתוחים צוננים טובים הם יותר ממים שאינם רתוחים, וי"א דאיכא לפי שבמים שבח הבישול זהו החימום, והיכא שנצטנן פקע שבח החימום], אבל בטחינה הגדר הוא משום דאין טחינה אלא בהפרדה של חיבור טבעי, אבל הפרדה של חיבורי בני אדם אינו בכלל איסור טוחן, ע"ש. וכ"כ הפמ"ג במשב"ז סק"י וז"ל: והוי יודע דטוחן אין שייך אלא בגידו"ק, "ושהיה בתולדה גוף אחד ומפרדו".... והטוחן לבינה אין חייב משום טוחן דנשרפה בכבשן ואין בתולדה, עכ"ד. והנה בתשו' הריב"ש (סי' קפ"ד, והעתיקו הב"י בסי' שכ"א) כתב דאסור לחתוך גבינה דק דק במורג חרוץ, דהוי טוחן (דס"ל דבהמה חשיב גידו"ק), וכתב דליכא להקשות ממש"כ הסמ"ג דמותר לחתוך לחם לתרנגולים, דשאני התם דאין טחינה אחר טחינה, ובגבינה לא שייך טעם זה, ע"ש. ולכאורה לסברת החזו"א דהגדר בהא דאין טוחן אחר טוחן הוא משום שחיבורי בני אדם אינו בכלל האיסור, א"כ גבינה הרי עשייתו וחיבורו הוא ע"י בנ"א, ולמה יש בזה איסור טוחן. ואולי י"ל דחלב נמי אם היה עומד בפנ"ע, הרי אחר כמה ימים ג"כ תחמיץ ותתהפך לגבינה מעצמה (רק זה לא כ"כ מעולה), וחיבור זה חשיב כחיבור טבעי, א"כ לא מגרע אפילו כשנעשה ע"י בנ"א, דכל מקום ששייך שחיבור זה יעשה מאיליו, לא מגרע מה שהאדם עושה את החיבור, וצ"ע.

והנה הרמב"ם בפ"ח הט"ו ופ"ז ה"ה כתב: השף לשון של מתכת חייב משישוף כל שהוא. ולכאורה מתכת בא מעפר מסויים שניטל מהקרקע, ומתחבר יחד לגוש ע"י האדם, ולטעם החזו"א דחיבורי בנ"א אינו בכלל טוחן, א"כ אמאי איכא במתכת איסור טוחן. ושמעתי שיש מקומות שיש באדמה מחצבי מתכת (דהיינו גושי מתכת, ולא רק עפר שמרתכים בחום של אלפי מעלות ונעשה לגוש), וא"כ אפשר דעל זה איירי הרמב"ם, ולכן שפיר שייך בהו טוחן.

כתב השו"ע בסי' ש"ב סעי' ז' שמי שיש לו טיט ע"ג בגדו מותר להסירו ע"י שמשפשפו מבפנים, ויש מי שאומר דהני מילי לח, אבל יבש אסור משום טוחן, ע"כ. והקשה רעק"א (שם) דהרי קי"ל דאין טוחן אחר טוחן, וכיון דמתחלה היה מפורר, וע"י יבשות נדבק ונעשה מחובר יחד, א"כ לא יאסר משום טוחן. והעולם מתרצים דהנה בגמ' מבואר שהמפרר גושי עפר חייב משום טוחן, ולכאורה אם יהיה גוש עפר ונתפורר ע"י הרוח או הגשם, וחזר ונתגבל ונצטרף מאיליו ונעשה גוש, פשוט שיש בזה איסור טוחן, והטעם דכיון שנתחברה כמו שבתחילה ולא ניכר עליו שום הבדל, א"כ זהו חיבורו הטבעי, וא"כ אפילו כשזה ע"ג הבגד, מ"מ כיון שאין שום הבדל בזה החיבור אם זה היה מתגבל בפנ"ע או שזה מתגבל ע"ג הבגד, מסתבר דאין זה מגרע מה שנתהוה החיבור ע"ג הבגד וחייב משום טוחן, והסברא שאין טוחן אחר טוחן הוי רק כשנעשה ע"י חיבורי בנ"א פנים חדשות כלחם ומצה, אבל כשחזרה למצבה הראשונה גם החזו"א והפמ"ג מודים. ולפי"ז יש ליישב עוד, דהנה בירושלמי פ"ז ה"ב איתא האי שחק חסף חייב משום טוחן, ופירשו המפרשים דחסף היינו חרס (וכן מבואר בדניאל פ"ב יע"ש, וכן מצינו בכ"מ דחספא בעלמא היינו חרס), ולכאורה חרס זהו עפר שהיה טחון וחזר ונתגבל ועשו לו צורה מסויימת ושרפוהו באש, ולכאורה לסברת החזו"א שרק חיבור טבעי חייב, הרי אין זה חיבור טבעי, ומ"ט חייב משום טוחן. וביותר יש לתמוה, דהפמ"ג כתב דהטוחן לבינה אינו חייב משום טוחן, וא"כ אמאי בחרס יש בו משום טוחן. ולהנ"ל יש ליישב, דהנה רש"י בשבת דף ע"ד ע"ב (ד"ה שבע) כתב דהעושה חבית של חרס מפרר רגבי העפר ואח"כ מגבל, ואח"כ עושה צורת חבית ושורפו בתנור ונעשה חבית, והרי לפני שהכניסו לתנור זהו גוש אדמה, ולכאורה ע"ז יש איסור טוחן, שהרי גוש אדמה שהוא חיבר זה כמו שזה נתחבר מאיליו, ובנתחבר מאליו גם אחרי שהיה מפורר חייב, וא"כ אינו מגרע מה שהאדם חיבר וכנ"ל, ומעתה אפש"ל דבמה ששורף אח"כ בתנור אינו מפקיע בזה האיסור טוחן, כי זה אדמה שרופה, ונשאר כמו גוש אדמה שחייב על זה, ולפיכך כיון שבתחילה היתה רגבים אין זה מגרע מה שנעשה עכשיו חרס, דאין זה אלא כמו שהיתה בתולדה, ושפיר שייך טוחן בלבנים, וא"כ אה"נ הדין של הפמ"ג קשה מהירושלמי, אבל סברתו לא נסתר מהירושלמי, ודו"ק.

כל הנ"ל הוא לפי ביאור החזו"א והפמ"ג בהא דאין טוחן אחר טוחן, אולם השביתת שבת (כללי מלאכת טוחן אות ז') ביאר דהוי כמו אין בישול אחר בישול, ששבח הבישול עדיין קיים, ולא בטלה פעולה הראשונה (אבל אם בטלה שבח הבישול הראשון יש בישול אחר בישול, וע"כ המתיק את המתכת ונצטנן, וחזר וחיממו חייב משום מבשל), כן לענין טחינה, כי הטוחן חטים טחינה זאת היא המכשרת לאכילה, וטחינת הלחם לאו מידי עביד, דקמחא דטחינה טחן, אבל במתכת או חרס שנתקשה בטלה טחינה הראשונה, וכדמבואר בירושלמי, ויש בו משום טוחן, עכ"ד. וצ"ע דהראשונים כתבו דמותר לפרר לחם לתרנגולים, דאין טוחן אחר טוחן, הרי משמע דאיירי דבלי פירור א"א לתרנגולים לאכול הלחם, וא"כ השבח הטחינה הראשונה בטלה בנוגע להתרנגולים, וא"כ איך שייך לומר ביה דאין טוחן אחר טוחן, וצ"ע.

כתב הבעה"מ בספ"ק דפסחים: ערב פסח שחל בשבת, החמץ שנשאר אחר אכילתו מפזר וזורה לרוח, ע"ש. וכתב השעה"צ בסי' תמ"ו סק"ז דאיסור זורה ליכא, כדמבואר בביאוה"ל סו"ס שי"ט דלא שייך זורה אלא בהפרדת אוכל מפסולת, ואיסור טחינה ג"כ ליתא דאין טוחן אחר טוחן. וכתב השביתת השבת דלפי דבריו צריך להיות אסור, כיון דהתם מצוותו ותיקונו בכך לפרר עד אשר דק, א"כ אינו דומה לפירור הלחם לתרנגולים, ע"ש.

ולענין הלכה בדין טוחן אחר טוחן, הנה בכל הפוסקים לא נזכר שום ענין להחמיר כשיטת הרשב"א דס"ל דיש טחינה אחר טחינה, מיהו החיי אדם בכלל י"ז ס"ד כתב, דראוי ליזהר אפילו בלחם לא לפרר אלא לאלתר. ולכן בקונטרס לטיפול התינוקות בשבת מהגר"מ שלזינגער זצ"ל כתוב דאם אפשר לפרר הביסקויטים סמוך לסעודה יותר טוב, והיינו משום שיטת הרשב"א, והראה לי בנו שליט"א הכת"י של מרן החזו"א שאמר לו להוסיף דבר זה משום החיי אדם.

נלקט משיעורי ליל שבת
ונכתב ע"י אחד השומעים

מקור הלכה

הרה"ג רבי יצחק דרזי שליט"א
מח"ס שבות יצחק

גדרי איסור מוליד ואיסור הולדת זרם

א. איסור מוליד

בשבת נ"א. איתא אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו, ופירש"י וז"ל, משום דקא מוליד בשבת, ודמי למלאכה שבורא המים האלו, ע"כ. והו"ד במשנ"ב [סי' ש"כ סעי' ט'].

ובגמ' ביצה ל"ג. איתא אין מוציאין את האש מן האבנים מפני שהוא מוליד. ובדף כ"ג. ובפרש"י שם איתא, דאסור לכפות כוס מבושם על השיראים של מלבוש להכניס בהן ריח הבושם שבכוס, מפני שנכנס בבגד ריח ואסור מדרבנן, שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה.

ובשו"ע ובפוסקים נזכרו הרבה דוגמאות של איסור מוליד ע"פ הדוגמאות הנ"ל, והבית יצחק [יו"ד ח"ב סי' ל"א בהשמטות] כתב דהולדת זרם דמי להולדת ריח בבגד דאסור. והו"ד באחיעזר [ח"ד סי' ו' באמצע המכתב הראשון]. גם להוסיף ריח בבגד כתב המשנ"ב [סי' תקי"א ס"ק כ"ו] דאסור, ולפ"ז כל שכן הגברת זרם, שהיא הולדת כח שמאפשר תוצאה חדשה שהיא כהולדה חדשה, ולכן גם האחרונים שהתירו הוספה מאותו סוג ריח יודו בזה, וכמש"נ בשבות יצחק ח"ו [פרק י"ז].

[מלבד זאת דעת החזו"א והאגרו"מ והגרי"ש אלישיב זצ"ל דבהולדת זרם והגברת זרם יש איסור דאורייתא, והגרש"ז אויערבאך זצ"ל חשש מאוד לדעת החזו"א, וכמשי"ת להלן].

ומבואר דפשיטא להו דאין זה כגזירה חדשה לומר דבהולדת זרם יש איסור מוליד, ומשום דטעם איסור מוליד מבואר ברש"י ובפוסקים דדמי למלאכה, ואיסור דמי למלאכה הוא סייג כללי לאסור כל הולדה הדומה לעשיית מלאכה.

ופשיטא להו שלא היה מושב ב"ד מיוחד על כל דוגמא של הולדה לאסור דוקא אותה, הולדת אש, והולדת ריח, וריסוק שלג ועוד, כי אין סיבת הגזירה דוקא בדברים אלו, אלא הם דוגמאות לגזירה הכללית. וכיון שהולדת זרם והפעלת מכשירי חשמל היא יצירה הדומה לעשיית דבר חדש לא פחות מהדוגמאות הנ"ל, ברור לאחרונים הנ"ל שזה כלול באיסור מוליד. [ויעוי' בחזו"א יו"ד סי' ק"נ ס"ק י"א דמה שנראה לחכם שראוי להבינו בכלל גזרתם, זהו באמת בקשת הגוזרים ומבוקש גזירתם].

וע"ע במשנ"ת בשבות יצחק [ח"ב בדיני שהיה פרק כ"א] בגדרי דברים שהם ממילא בכלל הגזירה, הרחבת גזירות, וגזירות חדשות בדבר שבקל יכול לבא לידי מכשול, ובמש"כ החזו"א בזה. ועל דרך זה שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל אחר שבדק תאורת לדים, דלענין איסור טלטול נר בשבת אין לחלק בין תאורת לדים לנר, ואסור לטלטלה משום מוקצה אע"פ שאין בה שלהבת, ויעוי' בשבות יצחק בדיני מוקצה [פרק י"ד] בגדר איסור טלטול מוקצה דשלהבת.

וכל זה אינו דומה לגזירת שמא יטה ושמא יחתה, שסיבת הגזירה היא בדבר מסויים וצורך מסוים, לפיכך אין לדמות לזה דברים אחרים.

ושמעתי מפי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמי שיש לו חשש למכשול קרוב צריך לעשות סייג לעצמו, והחשש שידליק חשמל בכניסתו לחדר חשוך הוא גדול יותר מחשש שמא יטה, אך כיון שבזמן חז"ל מציאות כזו לא היתה ולא גזרו על זה, אין זה בכלל גזירת שמא יטה, אבל כל מי שיש לו חשש שפעם אחת יכשל וידליק, ודאי צריך לעשות סייג לעצמו לכסות המתגים וכדומה. [דומה למתג שאינו מכוסה, ובהושטת היד אפשר לקבל זרם, שנזהרים לכסות אותו, כך יש להזהר שלא יכשל באיסור הדלקה].

והגרש"ז אויערבאך זצ"ל הקפיד לכסות גם את ברז המים החמים שבאים מהדוד שמש [גם כשלא היה בו גוף חימום חשמלי]. וכיום שבידית אחת משתמשים למים קרים ומים חמים, המכשול קרוב יותר, וצריך לסגור את הברז שבצינור המים החמים מתחת לכיור, או את הברז הראשי וכדומה.

ב. פרטי דינים באיסור מוליד בשבת ויו"ט

א. מותר ביום טוב להעמיד על האש סיר קפוא לחממו, ואין בזה משום מוליד ונולד, כי כל בישול ממיס ומוליד, ומה שנעשה בגוף המלאכה המותרת ודאי מותר [וכן בהבערה של אש מאש הוא מוליד ומותר]. כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ב. מקל אור, שבעירוב שני חומרים כימיים החומר זוהר ומאיר, הרי זה אסור משום מוליד, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל אחר שהראתי דבר זה לפניו. [אם החומר בעירובו מתקבץ כלישה בשבת אסור גם משום לש].

ג. הקפאת מים היא יצירה חדשה, ודומה למלאכה יותר מריסוק שלג, ואסור בשבת וביום טוב, ומותר להכניס מים למקפיא לצננם, ויזהר להוציא קודם שיתחיל להיות קרח, ולא דמי לאיסור חימום שגזרו שמא ישכח ויתבשל בשבת, כי בצינון אינו יכול לבא לידי מלאכה דאורייתא. כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ד. התזת נוזל שהופך לקצף על עוגה אסורה משום מוליד, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ה. כתב החיי אדם [כלל י"ד סעי' י"א] דסוכר מותר לרסקו בידים כיון שלעולם אוכל הוא, ועי' גם בשו"ת רב פעלים [ח"ג סי' י"ד] שהאריך בזה. [ובחישה בלא"ה מותרת כי אינה כריסוק בידים, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל]. ועל דרך זה שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל ומפי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמותר להקציף ביצה ביום טוב, דכיון שמעיקרא אוכל . והשתא אוכל לא דמי לריסוק שלג שהוא עושה דבר חדש. [ויעוי' בשו"ת חתם סופר יו"ד סי' י"ט ד"ה ואין להשיב דבצים משקה הוא].

ו. הולדת ריח על בגד אסורה, וכמו"כ בהתזת ריח בשירותים אסור להתיז על הקיר או לתוך המים, ויכול לפזר באויר.

ז. מי פה אסור ליתן לתוך המים שבכוס, אבל מותר ליתן לתוך מים שבפיו, וגם בנתינת ריח על גופו אפשר להקל, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ג. גדרי איסור יצירת זרם

גדרי איסור יצירת זרם נתבארו בארוכה בספר שבות יצחק ח"ו פרק י"ז, ושם הובאו דברי החזו"א ותשובותיו לשאלות הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. וכאן יבוארו ד' אופנים ביצירת זרם ללא אש ופעולות במנגנון חשמלי, ודעות האחרונים ופרטי הדינים.

א. יצירה משום חיבור החוטים:

בהדלקה ע"י מתג חשמלי, כשנעשה איחוד החוטים ע"י הזרם, הרי זה בכלל בונה בקיבוץ חלקים, כמו שביאר החזו"א [בסי' נ' ס"ק ט' ובהשמטות במכתבים לסי' שי"ג, וכמש"נ בשבות יצחק שם].

ב. יצירה משום מתקן מנא:

כשזורם זרם בחוט שהופך את החוט ממות לחיים, ועל ידי זה בכוחו להפעיל מכשירים, הרי זה דומה לעושה כלי מחומר גלם, כי השינוי ממות לחיים הוא בטבעו של החוט כמש"כ החזו"א שם. והגברת עוצמה גם היא כעשיית כלי, דכמו שחוקק בעץ ועושה כוס, ושוב מרחיב החקיקה ועושה קערה, הרי זה עשיית כלי חדש, כך גם כשיש זרם בחוט שבכוחו להפעיל צעצוע, ובהגברת הזרם הוא יכול להפעיל מכשיר, או להפעיל המכשיר בעוצמה גדולה יותר, הרי זה עשיה חדשה. וכך בכל הגברה שמאפשרת איזה תוצאה וכמשי"ת.

ג. יצירה בדיבור במיקרופון:

במיקרופון תנודות הזרם הן לרגע, ומשתנות עם השימוש ובשעת השימוש לפי מדת הקול, ואם הזרם יהא קבוע יותר מרגע ישלל השימוש, תנודות אלו יש לדון אם אפשר לדונם כתיקון בגוף הכלי כדי שיפעל פעולה זו, ומ"מ כיון שעל ידי תנודות הזרם נוצר דבר, כתב האגרות משה [או"ח ח"ד סי' פ"ג] דמדינא יש לחשוש בזה למלאכה דאורייתא, א. מצד יצירה בהגברת כח הזרם, שלפי מדת הקול נגדל הוצאת כח הזרם. ב. שעל ידי תנודות הקול של המדבר מתחדש רושם במיקרופון, ועל ידי זה נשמע מהמיקרופון קול כדיבור. וע"ע בהערה [ואף על פי שהתיקון הוא רק לרגע כמימריה, יעוי' בחזו"א [בהשמטות לסי' שי"ג בד"ה היתר], שכתב דהיתר של עראי אינו במלאכה, עיי"ש. והכי נמי הכא שיש חשיבות ליצירה זו אף שהיא רק לרגע, כי על ידי זה נוצר דבר].

ועיי"ש שכתב דצריך לעיין בבירור לאיזו מלאכה זה דומה, אולי בונה ואולי מכה בפטיש.

ביאור הדברים, פירוש מלאכה - פעולה שיש עמה יצירה כל שהיא, ולכן כל יצירה יש לדון בה אם היא מלאכה בשבת. [דיעוי' במלבי"ם [ויקרא פרשת אחרי פרק ט"ז פסוק כ"ט] דפירוש מלאכה כל שפועל איזה דבר, והוסיף הרש"ר הירש [שמות פרק כ' פסוק י'] דמלאכה נזכר בתורה קרוב למאתיים מקומות, ובשום מקום אין רמז לעבודה מאומצת ועמל וטורח, ולא תעשה כל מלאכה, פירושו פעולה שיש עמה יצירה כל שהיא. וכך השבת מעידה על האמונה, כי בשביתה מכל יצירה אנו מעידים שהקב"ה יצר הכל, ולפ"ז ככל שהיצירה יותר פשוטה כמלאכת בורר, או יותר דקה כדיבור במיקרופון שיוצר כח זרם או השפעה של תנודות קול, הרי זה עדות שהוא יוצר הכל, ואפילו יצירה פשוטה ודקה. ומלאכת הוצאה שאין בה יצירה, כתבו התוס' [בשבת ב. ד"ה פשט] שהיא מלאכה גרועה, והוצרכו לפסוק מיוחד ללמד שהיא מלאכה].

וכיון שהמדבר במיקרופון על ידי דיבורו הוא יוצר לרגע כח זרם שראוי להשתמשות, יש כאן נידון של מלאכה לא פחות מהרבה תולדות אחרות שיש בהם פחות יצירה, והאיסור נלמד מסברא גם כשלא ידוע הדמיון לאיזה אב מלאכה הוא שייך.

[וכן מצינו ברשב"א דבחימום זרע התולעים שעושין המשי יוצאים תולעים, ומלאכת מחשבת הוא, אע"פ שלא ברור לאיזו מלאכה שייכת יצירה זו. והו"ד בשו"ע סי' ש"ח סעי' מ"ו דאסור לשאת תחת אציליו זרע התולעים שעושין המשי, מפני שהוא מוליד בחומו, ופירש המשנ"ב שעל ידי החום יוצאים התולעים מן הזרע, ואף על גב דאין מכוין לזה, מכל מקום פסיק רישא ומלאכת מחשבת הוא].

וכן מבואר בירושלמי [בשבת פרק ז' הלכה ב'] דרבי יוחנן וריש לקיש הסתגרו בעליה ועסקו במלאכות שבת שלש וחצי שנים, והעלו שלושים ותשע תולדות לכל אב מלאכה, ותולדות שהעלו מסברא ולא מצאו להם אב סמכו על מכה בפטיש. [כי מכה בפטיש אינה מוגדרת בתוצאה מסוימת, אלא בחשיבות הפעולה או התוצאה, ולכן כל מלאכה שייך לכלול במכה בפטיש, כאשר אינה מוגדרת באב אחר, כן מבואר במאירי דף ק"ד: בד"ה אע"פ. ובשבות יצחק ח"ט בדיני בישול פרק ל"ט נתבאר עוד בזה].

ד. חומר האיסור:

כתב האגרו"מ [יו"ד ח"ב סי' ד' ה'], דשוחט שעבר לפני התיבה בשבת ויו"ט ויו"כ על ידי מיקרופון, בטענה שהרב הקודם של בית הכנסת והרב הנוכחי התירו זאת, יש לו דין מחלל שבת במזיד, דבטלו דבריהם נגד דעת גדולים ורבים, ואין שייך לטעות לשמוע לאיזה רב המיקל אף אם היה לו טעם. ושוחט שהתרו בו ולא חדל להתפלל על ידי מיקרופון, הוא בדין מחלל שבת בפרהסיא שפסול לשחיטה, אף אם גדול עומד על גביו ואף בסכין כשר, ואם אחר שיתרו בו יחדל, מהיום יוכשר לשחיטה על ידי גדול עומד על גביו וגם יבדוק סכינו, עי"ש.

כלומר העובר על כך דינו כמחלל שבת במזיד, כיון שגדולי הרבנים אסרו מחשש מלאכה, אף שגדרי האיסור וחומרתו אינם ידועים לנו בבירור, ויש סברות הרבה לפקפק בעצם האיסור, וכמו שביאר שם.

ויתירה מזו מצינו בפרי מגדים, דהנה כתב התרומת הדשן במלאכת בורר, מאוד נגד סברת הלב לומר שיש חשש מלאכה כשבורר בין חתיכות מיני דגים גדולות ונפרדות וניכרות, אבל כיון דמיירי בחשש מלאכה דאורייתא, אי אפשר להתיר בלי ראיה ברורה. וכל הפוסקים פסקו כדבריו, והמשנ"ב הזהיר מאוד על זה.

וכתב הפרי מגדים דהעובר על כך פסול לעדות [יעוי' בסי' שי"ט משב"ז אות ב' דמדרבנן ודאי מיפסל, ומדאורייתא נמי אפשר מיפסל מספק. והדברים נתבארו בהרחבה בשבות יצחק בדיני בורר פרק ג' אות ג']. ואע"פ שהאיסור הוא מאוד נגד הסברא, ורק מספק מחמת שאין ראיה להתיר.

וכל שכן ביצירת זרם שאין זה נגד סברת הלב שיש כאן מלאכה, וגדולי הרבנים אסרו, דהעובר על כך פסול לעדות ולשחיטה.

ה. בדברי הבית יצחק בזה:

כתב הבית יצחק דהולדת זרם בטלפון אסורה משום דדמי למוליד ריח בבגד [והו"ד באחיעזר כנ"ל], וכתב זאת במפתחות והשמטות של ספרו בחלק יורה דעה, ופשוט שאין לראות הדברים כפסק הלכה שאין בזה חשש מלאכה, דלא נחית שם לעיין ולדון אם יש בזה איסור מלאכה מחמת שזה יצירה חדשה יותר מהולדת ריח בבגד, כי מוליד דדמי למלאכה ודאי יש בזה, ולדון בזה משום מלאכה צריך להאריך לעיין בתכונות החשמל, ולדון בדימוי לאחד מתולדות המלאכות, ובפרט ששלושים ותשע תולדות שיש לכל אב מלאכה אינם ידועים לנו.

[שאלתי קמיה הגרי"ש אלישיב זצ"ל היאך אפשר להנצל מחילול שבת דאורייתא, והרי רק מיעוט קטן מאוד של תולדות מלאכות ידועים לנו. והשיב שהזהירות באיסורי דרבנן מונעת מכשול בתולדות המלאכות, ובפרט באיסורי דרבנן כגון מוליד דדמי למלאכה, ועובדין דחול, ויש דמי למלאכה שהוא ודאי דרבנן, אבל יתכן שיש דמי למלאכה שאנו סבורים שהוא אסור מדרבנן, ובאמת הוא תולדת מלאכה. [גם הנכשל באיסור דרבנן בשוגג צריך להתענות מ' יום, רק שהוא פטור מדמי חטאת, כמבואר בשעה"צ סי' של"ד ס"ק ס"ה].

ועל דרך זה, יעוי' בשו"ת לבושי מרדכי [להגרמ"ל וינקלר זצ"ל] יו"ד תנינא ותליתאי סי' כ"ה [נדפס תרע"ב] דלסגור מתג חשמל בשעה שאינו דולק כדי שלא ידלק אחר כך, מי יודע אם אינו כסותר או כבונה [שאין אנו יודעים היקף תולדות המלאכות], ומצינו בגמ' כמה אופנים שיש לדון מהם לזה, עיי"ש.

ו. דברי החזו"א בזה:

שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א, דהחזו"א דיבר על כך שעצם יצירת כח זרם יש בזה נידון של מלאכה דאורייתא גם בדיבור במיקרופון, וזה שייך לאחד מתולדות בונה, או שזה תולדת מכה בפטיש, ובספר כתב על אופן מסויים שמצא לו דימוי לקיבוץ חלקים ולמתקן מנא, ואין להוכיח כלום ממה שלא כתב על אופנים אחרים, ואין מקום לדייק הלכות מהשמטות חזו"א,

כי ספר חזו"א לא נכתב כספר מקיף בהלכות שבת, אלא כתב הדברים שהתבררו לו בדרך לימודו, ולכן אין להוכיח כלום ממה שלא כתב על יצירת זרם בדיבור במיקרופון ולחיצה על מתג פעמון, כי לא נחית לזה בדרך לימודו באותה שעה. וכיון שיש כאן יצירת כח, בודאי יש בזה נידון של מלאכה וכמש"נ. והוסיף הגרח"ק שליט"א על הגליון בכת"י: הדברים הנ"ל נכונים מאד.

וסברי החזו"א שהגברת זרם היא מלאכה ממש [וכן הובא בארחות רבינו ח"א שבת אות קע"ח], וכן הורה לאנשי קיבוץ חפץ חיים לסדר מכונת החליבה שלא תהא הגברת זרם בשעת החליבה, ע"כ.

וכך מעידים אנשי קיבוץ חפץ חיים כי על פי הוראת החזו"א שלא תהא הגברת זרם ע"י החליבה, סידרו את המכונה באופן זה, וכמשנ"ת בספר שבות יצחק חלק י"א בהלכות יו"ט פרק י"ב. ומנהל הרפת באותה תקופה הר"ר ישעי' יעקובזון הי"ו יודע להסביר איך סידרו זאת באופן מקצועי [ותחילת החליבה היתה לאיבוד משום מלאכת דש, וכמש"כ החזו"א בסי' נ"ו ס"ק ד', וביאר שם דכשיש אפשרות חייב לעשות החליבה ע"י גוי כמש"כ בשו"ע]. ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל דגם אם אחרי כל זאת היו איזה שהם שינויי זרמים, אין להביא שום ראיה מההיתר המיוחד שניתן באותה שעת הדחק כפי המציאות דאז.

ז. דברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל:

שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל דהולדת זרם או הגברת זרם גם בדיבור במיקרופון ולחיצה על פעמון, הרי זה ספק דאורייתא, וחמיר מספיקא דדינא, כי הספק נובע מחסרון ידיעה בגדרי המלאכות.

ח. דברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל:

כמו"כ שמעתי מהגר"ש אויערבאך שליט"א שגם אביו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל חשש מאוד לדעת החזו"א בזה, ואמר דלא יתכן להקל בדבר שהחזו"א סבר שהוא מלאכה דאורייתא, ופעמים שהיקל בדברים שלא היה ידוע דעת החזו"א בזה, והיה מקום לצדד בדעתו, ע"כ. והוסיף הגר"ש אויערבאך שליט"א על הגליון בכת"י: כנים הם הדברים.

ועי' גם בספר אורחות שבת בפתיחה לפרק כ"ו שהגרש"ז אויערבאך זצ"ל היה מורה לענין מעשה שיש לחוש לדברי החזו"א.

ולכן מאחר שעתה נודע שדעת החזון איש שהגברת זרם היא מלאכה ממש, הן מעדות הגרח"ק שליט"א והן מעדות אנשי חפץ חיים, שוב אין מקום לצדד בדעתו, ומעתה אין מי שמתיר למעשה הגברת זרם.

[כשאירע בעיר נתיבות מקרה שחולה הנמצא בבית בנו השתמש במעלית שבת בנימוק שיש רב שמתיר, והם טענו כנגדו שבמקומם הדבר אסור, והוא מחוייב להמנע מכך, הן משום מנהג המקום והן משום פירצה, כששאלו להגרי"ש אלישיב זצ"ל אם טענותיהם צודקות, השיב, מי שמתיר היום מעלית שבת הוא לא רב, ואין על מי לסמוך, ולא צריך להגיע לאיסור פירצה ומנהג המקום אם כי יש גם את זה, ע"כ. וכן הגר"ש אויערבאך שליט"א אסר ליסוע במעלית הנקראת מעלית שבת, ודימוי מעלית של היום למעלית שאביו זצ"ל דן להתיר הוא דימוי מפוקפק עד מאוד].

לסיכום, כל פעולת יצירה היא נידון של מלאכה דאורייתא, וגם בדבר שהוא מאוד נגד סברת הלב אין מקום להתיר בסברא בלי ראיה ברורה, וכל שכן בדבר שהחזו"א האגרו"מ והגרי"ש אלישיב זצ"ל אוסרים, כמש"נ. גם לולא חשש מלאכה, נזכר בבית יצחק והאחיעזר איסור מוליד.

עשיית מלאכה ע"י מכשירים הפועלים באמצעות גלאי, הרי זה עשיית מלאכה בידים. וכן ברז מים שבהושטת יד הוא קוטע קרן וע"ז נפתח הברז, או ביציאתו מהשירותים, הרי זה מלאכה גמורה. ואין צריך שיהא עיקר דרך המלאכה בכך, אלא די בכך שהוא דרך מלאכה, וכמש"נ.

[שאלה מפריז, יש שם חוק שאסור להטיל מים ברשות הרבים, ולכן התקינו בדרכים שירותים ציבוריים, עם עין אלקטרונית שפותחת את הדלת, והוא בדרכו לבית הכנסת בשבת מוכרח לזה, האם משום כבוד הבריות אפשר להתיר לו באיזה דרך שהיא להשתמש בזה, והשיב הגרי"ש אלישיב זצ"ל ודאי שאסור איזה שאלה. ושוב שאלו האם יכול הוא לעבור על החוק, והשיב, אם החוק רק מחייב קנס ואין בזה חילול השם אם יתפס כי הוא מוכן לשלם קנס, אפשר].

הרה"ג נדב פרץ שליט"א
בעהמח"ס נדבת פרץ על הש"ס

האיר המזרח

רבני בית ההוראה שע"י ישיבת "אהבת שלום"
הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א

סחיטת שאר פירות לשם משקה

סימן ש"כ סעיף א': ושאר כל הפירות מותר לסחטן, וביאר המשנ"ב בסק"ז שאף כשסוחט לשם משקה אין בזה איסור לדעת השו"ע, וכן הוא דעת הרי"ף והרמב"ם ועוד הרבה ראשונים, וכן יש לפסוק להלכה, אם לא במקום שנהגו להחמיר. ורבינו יוסף חיים זי"ל כתב בבן איש חי פרשת יתרו אות ג' שאף שיש מתירין לסחוט שאר פירות אף לשם משקה, מ"מ יש לחוש לשיטת האוסרים. [וכ"כ בכה"ח סק"ח שמהנכון לחוש להאוסרים].

ובמקום שנהגו לסחוט פירות לשם משקה, כתב הרמ"א לאסור, וביאר המשנ"ב בסק"ח שלדעת הרמ"א דוקא אותו מקום נאסר, ואילו להמגן אברהם נאסרו כל המקומות. וכתב בכה"ח סק"ט בשם המטה יהודה שגם מדברי הב"י נראה שנאסרו כל המקומות [ושאף הרמ"א מודה לזה].

למצוץ בפיו מהפירות

סימן ש"כ סעיף א' בהגה: אבל מותר למצוץ בפיו מן הענבים המשקה שבהן, וכ"ש בשאר דברים, ויש אוסרין למצוץ בפה מענבים וכיוצא בהן. וכתב במשנ"ב בס"ק י"ב שמהנכון להחמיר מלמצוץ בפיו. וכתב הברכי יוסף בשיורי ברכה אות א' שדעת מרן השולחן ערוך משמע כהמתירין, וכן כתב הגאון רבינו יוסף חיים זי"ל באות ח' שהעיקר הוא שמותר למצוץ בפיו המשקה שבפירות, ונכון להחמיר בזיתים וענבים. ובהערת חו"ר בית ההוראה "אהבת שלום" הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א הוסיפו, דכ"ז כשתופס את הפרי בידו ומוצץ, אבל אם מכניס את כל הפרי בידו ומוצצו, ולאחר מכן מוציא את הפסולת, לכו"ע מותר. ועיין בשש"כ פ"ה ס"י.

לסחוט ענבים לתוך כלי ריקן על מנת ליתן לאוכל

סימן ש"כ סעיף ד': מותר לסחוט אשכול ענבים לתוך קדירה שיש בה תבשיל כדי לתקן האוכל, דהו"ל משקה הבא לאוכל וכאוכל דמי, אבל אם אין בה תבשיל אסור. וכתב במשנ"ב בס"ק י"ח שאפילו אם בדעתו ליתנו אחר כך לתבשיל אסור, דבעינן שיסחטנו לתוך התבשיל, ועיין דרישה שכתב שיש בזה חיוב חטאת. אך בשער הציון אות כ"ג כתב שבשו"ת הרדב"ז סימן תרפ"ו כתב שיש בזה רק איסור מדרבנן, עכ"ד. והברכי יוסף אות ד' העתיק רק את דברי הרדב"ז. ובהערת חו"ר בית ההוראה "אהבת שלום" הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א הוסיפו, דנראה דממה שהביא מרן את דעת הר"ח בסעי' ז' דעתו לחוש לה לכתחילה.

לסחוט לימון

כתב השו"ע סימן ש"כ סעיף ו': מותר לסחוט לימוניש, ע"כ. ובמשנ"ב ס"ק כ"ב כתב בשם החיי אדם שכהיום שידוע שממלאים חביות למאות לשתות לימונדה, צריך ליזהר שיסחוט מקודם על הסוכר בפני עצמו, דהוי משקה הבא לאוכל. וכ"כ הרדב"ז בתשובה י' (הובא בשעה"צ אות כ"ז). והחיד"א במחזיק ברכה אות ב' גם כן הביא דברי הרדב"ז, ומסיק שהנכון שיתן הסוכר בכוס, ועל הסוכר יסחוט את הלימון, ואחר כך יתן את המים. ורבינו יוסף חיים זי"ל בבן איש חי פרשת יתרו הלכה ה' פסק שנראין דברי האוסרים בזמן הזה, ולכן אין לסחוט את הלימון לתוך כלי ריק אלא לתוך האוכל, אלא יסחוט לתוך הסוכר [ואחר כך הלימון] ואחר כך המים, ונתנו סימן על זה והנה "סלם" מוצב ארצה, ראשי תיבות סוכר לימון מים. [אכן בשו"ת אור לציון (פרק ל"ב ס"ב) פסק שמעיקר הדין לדעת מרן השו"ע אין איסור לסחוט לימון לתוך כלי ריק, אלא נכון להחמיר בזה שלא לסחוט אלא לתוך הסוכר. ועוד כתב שם שבלימון חמוץ שאינו ראוי לאכילה, יש לחוש לדין בוסר שיש אוסרים בסעיף ה' לסחטו לתוך אוכל [אולם ברב פעלים ח"ד סימן ג' כתב להקל בזה, משום שאם יסחטו אותו קצת נחלש תוקפו]. ויעויין שם בתשובה א' שמעיקר הדין אף בשאר פירות מותר לסחטם לתוך סוכר, ואף אם בדעתו ליתן אחר כך לתוך משקה, אך צריך שיהא רוב המשקה נבלע בסוכר, ובזיתים וענבים יש להחמיר.

לרסק שלג וסוכר בתוך הכוס

סימן ש"כ סעיף ט': השלג והברד אין מרסקין אותם, דהיינו לשברו לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך כוס של יין או מים, והוא נימוח מאליו ואינו חושש. וכן אם הניחם בחמה או כנגד המדורה ונפשרו, מותרים. ובמשנ"ב ס"ק ל"ד הביא שיש פוסקים שמותר אף לרסק בידים לתוך הכוס, אולם דעת מרן השו"ע היא כמו שכתב רבינו יוסף חיים זי"ל ברב פעלים חלק ג' סימן י"ד ובבן איש חי פרשת יתרו אות י"ג, שאין להתיר במרסק בידים אלא בנותן לתוך הכוס ונימוח ממילא, ולכן אין למחות את הלב"ן שהוא חלב וקפוי ויבש, ומניחים עליו מים וממחין אותו ע"י כף עד שחוזר כמו חלב, ורק במקום שנהגו להתיר אין למחות בידם שיש להם על מה שיסמוכו שהם רבים וגדולים, והמחמיר תבוא עליו ברכה, וכן הדין בסוכר שלא למחות בתוך המים, אלא שיש להקל יותר בסוכר לצורך אורחים, והובאו דבריו בכה"ח סק"ס. [ועיין היטב בל' הבא"ח לענין סוכר שכתב בסגנון שונה מדבריו ברב פעלים].

להקפיא מים

לענין להניח בחמה כתב המשנ"ב בסימן ש"כ ס"ק ל"ה שלדעת הרמ"א בסימן שי"ח סעיף ט"ו יש להחמיר לכתחילה אף שנימוח מאליו, ומשום נולד. אך לדעת מרן השו"ע אין לאסור בזה אף לכתחילה, ולכן כתב באור לציון (פרק ל"ב ס"ג) להתיר ליתן מים במקפיא כדי שיהפכו לקרח.

סחיטת שער

משנ"ב סימן ש"כ ס"ק נ"ה: הסוחט שער פטור אבל אסור [רמב"ם], ולכן הטובל בשבת יזהר שלא יסחוט שערו לנגבם, ע"כ. ורבינו יוסף חיים זי"ל כתב בבן איש חי פרשת פקודי אות ח' שהטובל בשבת או ביו"ט יכול לקנח ראשו ופניו אעפ"י שיש בהם שער, במטפחת גדולה המיוחדת לכך שאינו מקפיד עליה, ובנחת לאט לאט, ואע"ג שעל ידי זה נסחט השער, כיון שסחיטת שער מדרבנן, וכיון שהמים הולכים לאיבוד וגם הוי סחיטה כלאחר יד, לית לן בה. וכ"כ בכה"ח ס"ק קי"א.

צביעה במשקין

סימן ש"כ סעיף י"ט: ליתן כרכום בתבשיל מותר, ואין לחוש לו משום צובע, דאין צביעה באוכלין, ע"כ. וכתב במשנ"ב ס"ק נ"ו שהוא הדין שמותר ליתן יין אדום בתוך יין לבן, ואע"פ שמתאדם. אולם הגר"ח פלאג'י ז"ל בספר לב חיים חלק ג' סימן ע"ח כתב שאף שאין צביעה באוכלין, מכל מקום יש צביעה במשקין, שיש לגזור משום שדומה לעושה עין הצבע. וכ"כ בבן איש חי פרשת פקודי אות ג'. וכתב שם הבן איש חי בהלכה ד' שיוכל ליתן את הלבן באדום, ובתנאי שאין כונתו לצבוע הלבן. והובא בכה"ח (אות קט"ז קי"ז). אולם באור לציון (פרק מ"ז סכ"ד) כתב להקל שבכל ענין אין צביעה במשקין. ובהערת חו"ר בית ההוראה "אהבת שלום" הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א הוסיפו, דכ"ז אא"כ צבעם בצורה שיכול לצבוע בהם דבר אחר.

ליתן מי מלח לתוך התבשיל

סימן שכ"א סעיף ב': אין עושין מי מלח הרבה ביחד לתת לתוך הכבשים, משום דדמי לעיבוד, אבל יכול לעשות ממנו מעט לתוך התבשיל. ופסק במשנ"ב ס"ק י"א שמותר אף לצורך סעודה אחרת. אולם הבן איש חי בפרשת בא אות י"ט פסק לאסור לצורך סעודה אחרת (וכדעת המג"א והגר"ז).

לדוך פלפלין, מלח ופירות

סימן שכ"א סעיף ז': מותר לדוך פלפלין אפילו הרבה ביחד לתת, והוא שידוכם בקתא של סכין בקערה. ובסעיף ח' כתב: אין כותתין מלח במדוך של עץ, אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור ואינו חושש. וכתב במשנ"ב ס"ק ס"ח שצריך אף לרסקו בקערה או ע"ג שולחן, ואף שהגר"א סובר שבמלח אין צריך שני שינויים, קשה להקל למעשה כי כל האחרונים אוסרים בזה. [שער הציון אות ל"ב]. וכן פסק בבן איש חי פרשת משפטים אות ד'. אולם לענין לדוך גרוגרות, כתב הבן איש חי באות ה' שנהגו בבגדד לדוך במכתשת שדכים בה בחול, ורק עושים שינוי קצת להפוך יד המכתשת לדוך בראש הדק, וכתב שאין למחות ביד העושים כן, כיון שיש אומרים שכתישת פירות אינו איסור דאורייתא יש להקל בשינוי זה, וכן נהגו להקל בירושלים, ומכל מקום כל בעל נפש יחמיר על עצמו לעשות בשני שינויים.

חיוב לישה מזמן נתינת המים או רק בגיבול

בשו"ע סימן שכ"א סעיפים י"ד-ט"ז מבואר דסתם מרן הוא שאין חיוב לישה אלא בגיבול, וכדעת רוב הפוסקים כרבי יוסי ברבי יהודה, ויש אומרים שיש חיוב אף בנתינה וכדעת רבי, והרמ"א כתב שנהגו להחמיר כרבי, ולכן אין ליתן מים על קמח קלי בשבת ואף שיגבל בשינוי.

וכתב בכף החיים שיש לחוש לכתחילה לדעת היש אומרים, וכ"כ בשו"ת אור לציון (פרק ל"ג ס"ג-ו') שלכתחילה יש לחוש להסוברים שכבר מנתינת המים יש בזה משום לש [ועיין שם כמה תשובות למעשה בדין לישה במיונז וכו'], ומשום שכל סתם ויש חוששים לכתחילה ליש. [ובבן איש חי פר' משפטים הלכה י"ד ט"ו נראה שסובר להקל כהסתם, יעויין שם שכתב שאף שמרן סתם כהמתירים ליתן מים למורסן, מ"מ יש לחוש להאוסרים במורסן של עירנו בגדד יען שאנחנו רואים בו תערובת קמח בעין, וכן כתב שמנהג בגדד להניח טיפות מים בכלי הקטן של אבק הטוטין וסוגרים הכלי, ומכים בכלי כדי שיתהפך האבק בתוכו ויתגבל, אך מאידך כתב בהלכה י"ח שאסור ליתן מים או חומץ לתוך חרדל או שומין כתושין אם עושה בלילה עבה, וכן כתב בהלכה י"ט לענין חרוסת שאם חל פסח בשבת יתן את האגוזים תחילה ואחר כך הדבש, ונראה מזה שהחמיר כהיש אומרים].

שונה הלכות

מרן הגאון
רבי חיים קנייבסקי שליט"א

הרה"ג יעקב חי בן שמעון שליט"א
מרבני בית ההוראה - "אהבת שלום"

שערי הלכות

בעזה"י י"א טבת תש"ע
הנה ידידנו הרי"ח בן שמעון סידר כל מנהגי הספרדים והמקובלים על או"ח כי המ"ב לא דיבר בדרך כלל רק על מנהגי האשכנזים ויפה סידרם
חיים קנייבסקי

סימן שכ. דיני סחיטה בשבת

א זיתים וענבים אסור לסחטן מה"ת והסוחטן חייב משום מפרק שהוא תולדה דדש ואפי' סוחטן לתקן גופם לאכילה וא"צ להמשקה היוצא מהן אסור ואם יצאו מעצמן אסורים ואפי' קבצם לאכילה ולא היו עומדים למשקה כיון דרובן לסחיטה קיימי אסרוהו גזרה שמא יסחוט (ס"א וסק"א ג' ד' כ"ד וע"ל סי' רנ"ב דין ח' לענין טעינת הקורה מבעו"י על זיתים וענבים וע"ל סי' של"ה דין ג').

ב וכ"ז כשסוחטו לתוך כלי ריקנית או שיש בה משקה דאז חייב [ואם סוחט ע"ג קרקע לאבוד אין בזה חיוב] אבל אם סוחט לתוך קדרה או קערה שיש בה אוכל כדי לתקן האוכל מותר [ואפי' האשכול עומד למשקין] דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי והוי כמפריד אוכל מאוכל והמחמיר בזה תבא עליו ברכה (ס"ד וסקי"ז ובה"ל ד"ה לתוך וד"ה דהו"ל וד"ה הבא וד"ה אסור וד"ה יש) ואם אינו בא לתקנו צריך שיהא כולו נבלל לתוך האוכל ואפשר דצריך שיהא רובו נבלע ומיעוטו נבלל והאוכל מרובה על המשקה אבל אם צלול ע"פ האוכל אפי' מיעוטו אסור ואם דעתו לסננו נראה דאסור אף שזמן מועט הוא מעורב (חזו"א או"ח סי' נ"ו סק"א וע"ל סי' תק"ה דין ב') ואם סוחט לכלי ריקנית ודעתו ליתנו אח"כ לתבשיל דעת הדרישה דחייב ודעת הרדב"ז והפמ"ג דאיסורו מדרבנן [ואסור אף בתותים ורמונים] (סקי"ח ושה"צ) ובחזו"א הסכים להדרישה (או"ח סי' נ"ה סק"ו וע"ל סי' ש"ה דין כ"ב).

ג וכ"ז בענבים ראוים לאכילה אבל בוסר דהיינו ענבים שלא נתבשלו כל צרכן ואפי' ראוין ע"י הדחק אסור לסחטן אפי' לתוך אוכל[א] דהוי כבורר אוכל מתוך פסולת ומקצת בנ"א סוחטין אותם אף שסתמייהו עומדין לאכילה ואם יצאו מעצמן אם עומדין לאכילה מותר ואם עומדין למשקה או שלא כיון בעת שקבצן כלל רק סתמא אסורין כ"ז שלא קבצן לאכילה (ס"א וסק"ה ו').

ה שאר כל הפירות שאין הדרך כלל לסחטן בשום מקום מותר לסחטן אף שחשב בסחיטתו למשקה [ובמקום שנהגו להחמיר כדעת הב"ח[ג] שאסור לסחוט שום פרי אלא אם כונתו למתק הפרי או דסתמא אבל לא למימיו אין להקל מיהו דוקא כשסוחטן לשם משקה אבל כשסוחטו בקערה לטבל בו המאכל מותר גם במקום שנהגו להחמיר ובזיתים וענבים אסור אף באופן זה] (ס"א וסק"ז ח' ובה"ל ד"ה מותר) ולכן מותר לסחוט דג אף שצריך לצירו היוצא מגופו אבל להוציא צירו שנבלע בו ממשקה דעלמא דינו כסוחט כבשים ושלקות למימיהן דלקמן דין ט' (ס"ח וסקל"א).

ו אם נודע לנו שיש מקום שנהגו לסחוט איזה פירות לשתות מימיו מחמת צמא או תענוג [לאפוקי אם סוחטין לרפואה או לטבול בו אוכל ולא לצורך משקה אין לחוש] דינו כתותים ורמונים ואפי' אם הנוהגים בזה הוא רק מקצת בנ"א מחמת שיש להם פירות הרבה ולא עיר שלמה אסור מחמת זה לסחוט בכל מקום[ד] כמו אגסים שקורין בערנע"ס ותפוחים בזמנינו [אך אם התפוח מבושל וסוחט שיצא ממנו מותר שהרי סוחט כל האוכל ממנו] וכ' המג"א דדוקא בענין שאם הי' לכל העולם פירות הרבה כאלו היו סוחטין אותם[ה] [ואפי' ספק אם היו סוחטין אסור] אבל בלא"ה בטלה דעתם ואפי' בזה המקום גופא מותר ואין דין זה ברור ועכ"פ בזה המקום שנהגו לסחוט בודאי אין להקל בכל גוונא (ס"א וסק"ח ט' כ"ב ובה"ל ד"ה ובמקום) ובחזו"א פסק כהמג"א (או"ח סי' נ"ה סק"ט).

ז וכן לימונים[ו] שקורין ציטרי"ן בזמנינו [שהדרך לסחטן ולמלאות בחביות לשתות עם פאנ"ש] צריך ליזהר לסחוט מקודם על הצוק"ר בפ"ע או לסחטו לתבשיל וע"ג אוכל [וא"צ להחמיר בזה כמו בדין ב'] (ס"ו וסקכ"ב ובה"ל ד"ה לסחוט) ובחזו"א כתב לסחוט לימון על סוכר ולאכל את הסוכר ודאי מותר [וצריך שיהא כולו נבלל בתוך הסוכר כנ"ל דין ב'] אבל אם דעתו לתת את הסוכר למים נראה דאסור כיון שסוחט לצורך משקה[ז] ואפשר שאם יאכל רובו והמיעוט ישליך למים מותר ואם צריך ליתן מיץ לימון לתינוק לרפואה יש לעשות כן (או"ח סי' נ"ו סק"ז) וכ"ז בלימונים קודם שנכבשו אבל אם כבושים במלח וש"ד דינם ככבשים ושלקות לק' דין ט' (סקכ"ב).

ח מותר למצוץ בפיו מתותים ורמונים או קני צוקר או שנתן בשר במרק או פת ביין ומוצצם דלאו דרך סחיטה הוא בזה אבל בזתים וענבים דסחיטתן מדאוריי"תא נכון להחמיר מלמצוץ אפי' בפיו[ח] מיהו דוקא כשמוצצם ואין משימם לתוך פיו אבל אם משימם לתוך פיו ומוצץ המשקה ומשליך החרצנים לחוץ מותר גם בזיתים וענבים דדרך מאכל הוא (ס"א וסק"י י"א).

ט פירות ומיני ירקות הכבושים בחומץ ובמלח וכן ירק וכיוצא בו ששלקו קודם השבת ונשארו מימיהן בהן אם סוחטן וצריך למימיהן אסור [ולדעת כמה ראשונים חייב חטאת] ולכן לא יסחטם אלא לתוך קדרה שיש בה אוכל או מורייס [והמחמיר גם בזה תע"ב] אבל לא לתוך משקה אבל אם א"צ למימיהן אלא סוחטן ממשקה הנבלע בהן והצף עליהן כדי לתקן גופם לאכילה לבד כמו שדרך לסחוט הירק שקורין שאלאט"ן לאחר ששרו אותו במים מותר לסחטן אפי' לתוך קערה שאין בה אוכל ואין המשקה הולך לאיבוד ובלבד שיהא לצורך שבת דלצורך מו"ש אסור בכל גווני וכן מותר לסחוט לאקשי"ן משומן הנבלע בהן אם הוא עושה משום שאין יכול לאכלן משום שומן הרבה שבהן כ"כ בדרישה ובח"א מיקל בזה מטעם אחר דשומן שמפרישו הוי ג"כ אוכל והוי כמפריד אוכל מאוכל (ס"ז וסקכ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ח ל' ובה"ל ד"ה ולר"ח).

י חלות דבש שריסקן מע"ש ויצאו מעצמן מותרין (וע"ל סי' שכ"א דין ב') ואפי' זיתים וענבים אם נתרסקו יפה[ט] ונידוכין היטב מע"ש משקין היוצאין מהם מותרין כיון שאפי' אם יסחוט בידים אין בזה חיוב חטאת אחר שנתרסקו (וע"ל סי' רנ"ב דין ט') ואפי' אם לא נתרסקו מע"ש אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה אע"פ שהענבים מתבקעים בשבת בגיגית מותר לשתותו בשבת שהיין היוצא מהענבים מתבטל ביין שבגיגית ואע"ג דדבר שיש לו מתירין לא בטל ה"מ באיסור שהי' ניכר תחלה בעין ואח"כ נתערב משא"כ בזה שכל מעט ומעט שיוצא נתערב תיכף ונתבטל בששים ביין ההיתר שהי' בו מכבר ואין חל עליו שם איסור אבל אם הענבים מונחין בפ"ע והיין זב מהם במדרון ויורד לתוך יין שהי' שם כבר מע"ש אסור כל היין להסתפק ממנו משום דבר שיל"מ שהרי מקודם שנתערב הי' בעין וניכר (ס"ב וסקי"ג י"ד ובה"ל ד"ה שנתרסקו וד"ה משקין).

יא וכן חרצנים וזגים שנתן עליהם מים לעשות תמד מותר למשוך מהם ולשתות ואפי' לא נתן מים והיין מתמצה וזב מאליו מותר כיון שכבר נתרסקו ונדרכו הענבים מבעו"י [ואין בהם חיוב חטאת אם סחט] אבל צמוקים שחתכו ונתן עליהם מים וסחטן בשבת חייב דבהו לא הי' היין זב מאליו ומ"מ אם נתן הצמוקים והיין לתוך משמרת או סודר מע"ש ומסתנן והולך בשבת מותר לשתות מהיין בשבת אם הסודר או המשמרת מגיע עד היין שבכלי בענין שתיכף כשיצא מהמשמרת אינו ניכר כלל ובטל (ס"ג וסקי"ג ט"ז).

יב מותר לתת ענבים בשבת בתוך היין שיתבקעו ויוציאו יינם[י] וכן מותר לשרות צמוקים וכיו"ב במים לעשות שתי' (סקי"ד וע"ל סי' שי"ט דין י"ט וסי' של"ו דין ה').

יג אסרו חכמים לשבר השלג והברד לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיו דדמי למלאכה שבורא המים הללו[יא] [א"נ גזרה שמא יסחוט פירות] אבל נותן הוא לתוך הכוס של יין או מים והוא נימוח מאליו ויש מתירין אפי' לרסק בידים לתוך

סימן ש"כ

א. הנה לשון מרן בשו"ע יש מי שאומר דה"ה לבוסר שמותר לסוחטו לתוך האוכל, ור"ת אוסר בבוסר, וקי"ל דהלכה כיש בתרא וא"כ אזלינן לחומרא, ובכנה"ג כאן כתב דלא לחנם כתב סברת המתיר, אלא לומר דהרוצה לסמוך עליו יכול לסמוך, והביאו הא"ר סק"ז. ועיין שעה"צ באות כ"ה דדחה דבריהם וכתב להחמיר, וכן בכה"ח ס"ק ל"ב כתב ע"ז דמכל האחרונים דפליגי לענין לאלתר אי שרי, משמע דבאינו אוכל לאלתר דעת כולם לאסור. וע"ל באות הבאה.

ב. הנה דעת הט"ז סק"ד דכיון דטעם האיסור דכיון דאינו ראוי לאכילה הו"ל כבורר אוכל מתוך הפסולת, וא"כ לאלתר י"ל דשרי, וכ"ד העו"ש ס"ק י"ד והיד אהרן בהגה"ט והא"ר בסק"ח והמאמ"ר סק"ז, אבל דעת המג"א סק"ז דאטו מי שרי לעשות מלאכה לאלתר, והלא כל ההיתר בבורר היינו משום דדרך אכילה הוא, וזה אינו דרך אכילה, וכ"ד הגר"ז ס"ח והתו"ש ס"ק י"א והנשמ"א כלל י"ד אות ג'. ועיין גדולות אלישע ס"ק י"ט שהביא את המחלוקת ופסק להקל, ובכה"ח ס"ק ל"ג כתב דנכון להחמיר.

ג. דעת מרן לפסוק כשי' הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ועוד להתיר, וכן הסכימו רוב האחרונים להקל, ומ"מ כתב הבא"ח בפרשת יתרו אות ג' לחוש להחמיר, וכ"כ כה"ח סק"ח. ובגדולות אלישע פסק בפשיטות להקל, ושכ"כ המט"י סק"א ומאמ"ר סק"א, יעו"ש.

ד. כפסק המג"א כדעת הב"י, ודלא כמשמעות הרמ"א דאינו אסור אלא באותו מקום, ועיין כה"ח סק"ט שהביא כמה אחרונים שלמדו גם בדעת הרמ"א כמ"ש בב"י דהוא מקור דין זה.

ה. בב"י לא הצריך תנאי זה, וע"כ אפילו בכה"ג שלא היו סוחטים גם בריבוי פירות אסור בכל העולם, וכן דייק בביאוה"ל ד"ה במקום מדברי הרמב"ם והרשב"א והריטב"א, וע"כ נקטינן דבכל גוונא שיש רגילות באיזה מקום לסחוט, ואפילו אינו עיר שלימה אסור בכל העולם, ועפי"ז יש לאסור בימינו כמעט את כל הפירות.

ו. הנה בב"י הביא מנהג מצרים לסחוט לימון לתוך מים עם סוכר גם בשבת, ויישב מנהגם דאין רגילות לשתות מיץ הלימון בלא תערובת, ולכן אין לו שם משקה, א"נ דהאיסור כשרגילים לסוחטו לעצמו ואח"כ מערבין אותו, אבל כשרגילין לסוחטו ישר למשקה שרי, וכתב בח"א בכלל י"ד בנשמת אדם אות ד' דכל זה טוב לשיטת הרמב"ם דפסק דתותים ורימונים אסור מדרבנן, וע"כ אפשר לסבור סברות בדרבנן, ומצרים אתריה דהרמב"ם נהגו כמותו, אבל להר"ח דהוי דאורייתא א"א להתיר מסברא, וכיון שלא הוכרע בשו"ע דהביא גם את סברת הר"ח הו"ל ספיקא דאורייתא, וע"כ טוב שיסחוט על סוכר וכמ"ש הרדב"ז בתשובה סי' י', וגי"ז הצ"ע מצד הסברא שכתב כאן החזו"א המובא בהמשך דין זה, ועיין מש"כ בזה בשע"ה באות הבאה. והנה מצד סברא זו אפשר לדינא להקל בזה, דהלא ודאי מרן פסק כהרמב"ם דסתם כוותיה, והביא דברי הר"ח בי"א, וגם להר"ח אינו מוסכם דתותים ורימונים אסורים מדאורייתא, עיין בזה בביאוה"ל ד"ה ור"ח, וחזו"א סי' נ"ה סק"ד. וע"כ כיון שמרן הסכים להקל, הכי נקטינן. אלא אי איכא למישדי ביה נרגא לפי המנהג שסוחטים לכלי ריק, ואח"כ מערבין אותו, ובזה איכא נפקותא, דלטעם הראשון בב"י שרי, ולהטעם כיון שאין רגילות לשתותו בפני עצמו שרי, אבל להטעם דסוחטין אותו ישר למשקה, הכא כיון שסוחטים אותו תחילה לעצמו אסור [ואין ראיה מזה שמרן התיר את הלימון בכ"ג, ולא התנה שיהא דוקא למשקה, ובזה מוכח דס"ל לעיקר כהתי' הראשון, זה אינו, דודאי אחר שהותר הותר בכ"ג, אלא השאלה בשורש המנהג שנהגו לסחוט שהוא גורם ההיתר, אם נהגו לסחוט ישר למשקה או שנוהגים לסחוט תחילה לבדו, וע"כ כשנהגו לסחוט ישר למשקה שרי בכ"ג. ועיין אור לציון פרק ל"ב תשובה ב' שכתב דהטעם הראשון עיקר, שהרי הרדב"ז שהביא מנהג מצרים כתב רק את הטעם הראשון, א"כ טעם זה עיקר למנהג מצרים, וע"כ מעיקר הדין אפשר להתיר גם לפי המנהג היום, ואמנם צ"ע בזה, דאף אי נימא דהכי ס"ל להרדב"ז, מ"מ הב"י כתב ב' הטעמים ולא הכריע, ועוד דהרדב"ז לא כתב טעם הא' שבב"י, אלא כתב שעושין הלימון לטבל המאכל. ואמנם צ"ע בלשון הרדב"ז, דבתחילת השאלה באמת מיירי בטיבול משקה בתערובת, וצ"ע]. ואף דהמג"א והגר"א הביאו רק את הטעם הראשון, מ"מ הרבה אחרונים כתבו לסחוט הלימון על סוכר, וכמ"ש הרדב"ז והח"א, דכ"כ הרחיד"א במחב"ר כאן, וברוח חיים להגרח"פ כאן, ובבא"ח פרשת יתרו אות י', ובכה"ח ס"ק ל"ו ועוד אחרונים, וע"כ נראה להחמיר בזה, ובפרט דאפשר לומר דגם לפי הטעם הראשון יש לאסור, דהלא יש להקשות על הטעם הראשון הלא שום בוסר ומלילות ההיתר בריסקן מבעו"י, וכנ"ל בסי' רנ"ב דין ט', ואף דבא להטעים ולא לשתותו לבדו ובכ"ז אסור, אלא צ"ל כמ"ש בנה"ש בסי' שכ"א סק"ז לאסור הדבש שזב, דכיון דרגילים לסוחטו אף אם אין לו שם משקה אסור, וכמו בשום בוסר ומלילות דאף דודאי אין שם משקה על היוצא ממנו, כיון דאורחיה דאינשי לסוחטם אסור, דדמי בזה לזיתים וענבים. ולפי"ז כל ההיתר בלימון הוא כשאין דרכם למיסחטינהו, ואף דעושים משקה וממלאים חביות למאות ואלפים עדיין הרוב למאכל, ולפי"ז כהיום שאין הרוב למאכל אלא לסחיטה, לכאורה אפילו להטעם הראשון בב"י יש לאסור, דלא גרע משום בוסר ומלילות. ומאידך גיסא אפ"ל שהיום נשתנה, דאף שאין עיקרו למאכל, מ"מ גם אין עיקרו למשקה אלא עיקרו לטיבול, ובזה יש את ההיתר שמרן כתב בב"י בתחילה לפני שהביא מנהג מצרים דהו"ל כאוכל, כיון שידוע שבא לטבל את המאכל קיל יותר. ומ"מ לענין מעשה כיון דכמה אחרונים מחמירים בזה וכנ"ל, וגם בדעת מרן לא ברירא מילתא במציאות של זמנינו, ע"כ יש להחמיר לסחוט על סוכר, וע"ע בשע"ה באות הבאה.

ז. וכסברא זו כתב גם בפתה"ד, וכן בח"א פקפק מכח זה, ומ"מ להנ"ל בשע"ה באות הקודמת דהגם דלעיקה"ד מחמרינן, מ"מ כיון דיש מקילים לגמרי די לנו אם נחמיר שלא לסחוט לכלי ריק, אבל על סוכר אין להחמיר כשאינו ודאי משקה, ובפרט שהסכימו כן הרבה אחרונים וכנ"ל, וגם בשעה"צ אות כ"ז הבי"ד הח"א וכתב דאין לחוש.

ח. ז"ל המאמ"ר סק"ג: והנה מדברי מרן ז"ל בב"י משמע שדעתו כבעל השבלי לקט, יעו"ש [דס"ל להתיר למצוץ בפיו מן הענבים], אלא שראיתי בכלבו וא"ח שהביאו דברי הרא"ם ז"ל [שאוסר], ולא נחלקו עליו, ונמצא שבלי הלקט יחיד לגבייהו, עכ"ל. וכן הביא בכה"ח ס"ק י"ב דברי הרחיד"א דמשמע דעת הב"י כהמתירין, והביא דעות הפוסקים בזה, וכתב דיש להחמיר בבשר ופת שנבלע בו משקה וכן בזיתים וענבים, אבל בשאר פירות יש להקל, וכ"כ הבא"ח פרשת יתרו אות ח' דנכון להחמיר בזיתים וענבים.

ט. לדעת מרן א"צ יפה, דאף במחוסר דיכה שרי, וכמו שביאר במאמ"ר סק"ד וביאוה"ל כאן ד"ה שנתרסקו, ונתבאר לעיל בשע"ה בסי' רנ"ב אות ג', ובכה"ח כאן ס"ק ט"ו כתב דמ"מ לכתחילה יש להחמיר בזה.

י. עיין שעה"צ שכתב דהוא דלא כהט"ז, ובכה"ח ס"ק י"ט הביא דעות רוב האחרונים שמתירים, ודעת הגר"ז כהט"ז, ויש להוסיף דכן ס"ל להמאמ"ר סק"ה והבא"ח פרשת יתרו אות ז' להחמיר כדעת הט"ז, ועיין מאמ"ר שם מש"כ בסברת הדבר, וע"כ יש מקום להחמיר בזה.

יא. הנה מרן ס"ל לעיקר האי טעמא ולא טעמא דסחיטה, דהא הביא בסי"ד שהרא"ש היה נזהר מלהטיל מ"ר בשלג אף דא"צ למשקה והולך לאיבוד, ול"ש טעמא דסוחט. וכן הוכיח באג"ט במלאכת דש אות ל"ו ס"ק י"א. וכן יש להוכיח מהא דאסר לשפשף ידיו בשלג אף דהולך לאיבוד, ואמנם היה אפ"ל דמרן נקט לשון של זהורית, ולא כתב איסור גמור, ומ"מ ודאי דחש לה, וכ"נ שלמד המג"א בס"ק י"ג ע"ד השו"ע כאן שאסר לרסק בידים אפילו לתוך הכוס [ועיין מש"כ בשע"ה באות הבאה], ויש מתירין כיון דסבירא להו שטעם האיסור משום שמא יסחוט, וכיון שנתערב ל"ג, ומשמע דלומד לדעת השו"ע דלא ס"ל האי טעמא אלא טעמא דבורא. וכ"כ הרד"פ בחסדי דוד בתוספתא פ"ד הט"ו שהתירה לרסק לתוך הכוס, וכתב דזה א"ש לטעמא דסוחט. אבל לרש"י דטעמא משום בורא שרי רק ליתן ולא לרסק, ואמנם במג"א אין הכרח לזה, דאפשר דפליג על מרן בריסוק בידים, והביא טעמא דמשקין שזבו, וה"ה לטעמא דבורא כשאינו ניכר לבדו, והיינו שרסקו לתוך הכוס, אפשר דשרי. וכ"כ בפמ"ג בסי' שי"ח במש"ז ס"ק כ"א לטעמא דבורא דאפשר דשרי, ובא"ט שם סק"ג כתב להדיא לדעת רש"י להתיר, דל"ש מוליד תוך המשקה. [וע"ע מש"כ שם מסי"ב ואילך ע"ד המג"א]. וע"כ אף דמרן פסק בזה לאסור, אין ראיה מזה לטעם. ומאידך בתהלה לדוד ס"ק ט"ו כתב להוכיח היפך זה דמרן ס"ל טעמא דסוחט, דאחד הטעמים שכתב בב"י להתיר לשבר את הקרח בס"ח היינו משום שהמים הולכים לאיבוד, ומוכח דס"ל טעמא דמשקין שזבו, דאי מטעמא דבורא אין נ"מ בזה שהולכים לאיבוד. ואמנם יש לדחות, דאפשר דכתב טעם זה לסניף בעלמא, ולא כיוון להתיר מחמת טעם זה. ומה שהוכיחו דבשו"ע כתבו בהלכות סחיטה, זה ודאי דאינו ראיה, דנגרר אחר סדר הטור, וגם כיון דמבחינת הפעולה דמי

אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

הכוס דכיון שנתערב במה שבתוך הכוס ואינו בעין לא גזרו בו וטוב להחמיר לכתחלה[יב] (ס"ט וסקל"ג ל"ד ושה"צ בסי' שי"ח אות קמ"ו).
יד וי"א שאם הניחם בחמה או כנגד המדורה ונפשרו מותר ליהנות מהם וגם לכתחלה מותר להניח ויש מחמירין בזה משום נולד[יג] דל"ד לתוך הכוס שמעורב במים ואינו ניכר ולצורך שבת יש לסמוך על המקילין כנ"ל סי' שי"ח דין כ"ז ע"ש (ס"ט וסקל"ה).
טו צריך ליזהר בחורף שלא יטול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד ואם נטל יזהר שלא ידחקם בין ידיו שלא יהא מרסק ויש מקילין[יד] ליטול ידיו אך יזהר שלא ירסקם וכן יזהר שלא ישפשף ידיו במלח[טו] לפי שיתהוה מים ע"י השפשוף ודוקא במלח לבד אבל מותר להשליך מלח במים אפי' הרבה וליטול ידיו מהם אחר שנימוחו אך שלא יעשה מי מלח עזין דהיינו שני שלישי מלח וא' מים כדלקמן סי' שכ"א ס"י (סי"א י"ב וסקל"ז ל"ח וע"ל סי' רנ"ג דין ל"ד שאין להדיח כלים מלוכלכין משומן ברותחין משום שממחה השומן אלא יניחם במים וע"ל סי' שכ"ו דין ט"ו בענין לרחוץ ידיו במלח וזי"ף).
טז דורס שלג ברגליו ואינו חושש שהשלג נימוח וזב כיון שאינו מכוין לזה ועוד שהוא דבר שא"א ליזהר לא גזרו בזה ולהטיל מי רגלים בשלג יש להקל אך אם אפשר בלא טורח טוב ליזהר[טז] (סי"ג י"ד וסקל"ט מ"א).
יז מותר לשבר חתיכה משלג וברד ואפי' אם יזובו קצת מים עי"ז דלא נתכוין לזה ועוד שהולך לאיבוד ומותר לשבר הקרח כדי ליטול מים שתחתיו כיון שאינו עושה כדי שיזובו מימיו ובנהר ובאר יש אוסרין כיון שהוא מחובר לקרקע ולצורך שבת יש להקל[יז] (ס"י וסקל"ב ל"ו).
יח סחיטת בגד וכה"ג יש בו ב' מלאכות דסחיטה ממים איסורו הוא משום מלבן ולא משום דש כי המים הולכים לאיבוד ובשאר משקין אין איסורו משום מלבן דאין מלבנים בם [חוץ מיין לבן שי"א דשייך בו ג"כ ליבון ע"ל דין כ"ה] רק משום דש לכן אם א"צ למשקין והמשקה הולך לאיבוד דעת ר"ת דמותר בזה ודעת הר"י דמ"מ אסור מדרבנן (סקמ"ב נ"ה ובה"ל ד"ה יש).
יט אסור לפרוס בגד ע"ג חבית שיש בה מים שמא יסחוט וע"ג חבית ריקנית מותר לפרוס אבל לא יתן על גבי הבגד הכלי שדולים שמא יבא לידי סחיטה ואם הי' בגד העשוי לפרוס עליו מותר בכל גוונא שאינו חושש עליו לסחטו ובלבד שיהא בענין שאין בו חשש אהל כנ"ל סי' שט"ו דין כ"ו (סט"ו וסקמ"ב מ"ג).
כ אסור להדק דבר רך כמו צמר גפן ומטלית וכיו"ב כשהן לחין ממשקין [בין ממים בין משאר משקין] בפי הפך [ואפי' הם עשוים לכך] ואפי' הפך ריקנית ואפי' אין מהדק בחזקה גזירה שמא יהדק והוי פ"ר שיסחוט דכיון שהמשקה אין הולך לאיבוד אסור ג"כ משום דש (סט"ז וסקמ"ד ובה"ל ד"ה להדק ושה"צ).
כא ספוג שטבעו ששואב המים והמשקין לתוכו אין מקנחין בו את הטבלא ואת הקערה דפ"ר הוא דא"א שלא יסחוט [ואפי' אם הוא יבש צ"ע אם יש להקל משום דלא פלוג] אא"כ יש בו בית אחיזה ואז אפשר לקנח בלי סחיטה[יח] וי"א דאפי' א"א לקנח בלא סחיטה מותר דכיון שיש לו בית אחיזה הו"ל כצלוחית מלאה מים שמריק ממנה מים (סי"ז וסקמ"ה מ"ז מ"ז מ"ח ובה"ל ד"ה ספוג).
כב הסוחט שער או עור פטור אבל אסור ולכן הטובל בשבת יזהר שלא יסחוט שערו לנגבם[יט] (סקנ"ה וע"ל סי' שכ"ו דין ט' י' וע"ע סי' ש"ב דין ב' י').
כג אם נשפך שכר ושאר משקה על המפה שעל השלחן ורוצה לגרם בכף או בסכין יזהר שלא יגרם בכח משום סחיטה ואפי' אם הולך המשקה לאיבוד רק יסיר את המשקה הצף מלמעלה [ואם המשקים צבועים יזהר שלא יצטבע שאר מקומות המפה ע"י גרירתו כדלקמן דין כ"ט] וכ"ש אם נשפך מים על המפה בודאי יזהר מאד דסחיטת מים הוי משום מלבן מיהו שלא בכח יש להקל לעת הצורך גם במים (סקנ"ה ובה"ל ד"ה טוב וע"ל סי' ש"ב וסי' ש"א מדין ס"ג עד סוף הסי' מדיני סחיטת בגדים ושם דין ג' ד' ה' בענין לעבור במים).
כד פסיק רישא דלא ניחא לי' דהיינו שאין נהנה כלל בהפעולה שנעשה על ידו ואין לו שום נ"מ בזה וכ"ש אם הי' רוצה שלא יהי' אין בו חיוב מה"ת ודעת הערוך דאפי' מדרבנן אין בו איסור ודעת שאר פוסקים דמדרבנן אסור [וכ"ז בשבת אבל בשאר איסורים דעת הרא"ש דלכו"ע פ"ר דלא ניחא לי' אסור מה"ת] (סקנ"ג ובה"ל ד"ה יש וד"ה דלא) ובחזו"א מצדד להקל בתרי דרבנן בפ"ר דלא איכפת לי' (או"ח סי' נ"ב סקט"ו וסי' ס"א סק"א וע"ש שמפקפק קצת בזה ועי' שה"צ סי' של"ז אות ב' וסי' שט"ז אות י"ח וע"ל סי' שכ"א דין מ"ב).
כה חבית של מים שפקקו בפקק של חתיכת בגד סביב הברזא או נעורת של פשתן על הברזא לסתום נקב שבדופנה אסור להסירה בשבת או להחזירה שע"י הסתימה או הסרתו נסחט המשקה הבלוע בנעורת ואסור במים אפי' הולך לאיבוד ואם הוא מיין ושאר משקין [מלבד יין לבן שדעת הט"ז שדומה למים וע"ל סי' שי"ט דין כ'] שאין בו משום מלבן[כ] לדעת כמה ראשונים אז אם יש כלי תחתיו או שהפקיקה בסתימת הנקב למעלה שהיין הנסחט יורד לחבית אסור לכו"ע מדאורייתא להדק או להסיר הפקיקה אבל אם הנקב מן הצד ואין הכלי תחתיו והנסחט הולך לאיבוד[כא] נהגו העולם להקל דהוי פ"ר דלא ניחא לי' ודוקא שהברזא ארוכה קצת חוץ לנעורת ואין יד מגעת לנעורת דדמי קצת לספוג שיש לו בית אחיזה מצרפין דעת הערוך להקל (סי"ח וסקמ"ט נ' נ"א נ"ב נ"ה) ובחזו"א תמה מאד על היתר דברזא ארוכה ומסיק דטעם המנהג שסומכין על הערוך ומה"ט יש להקל בצנורות של הספקת המים שיש בברזאותיהן עור עגול בשוליהן וכשסוגרין מתהדק ונסחט ואע"ג שבמים יש בו משום מלבן וגם המים הנסחטין נשארין בצנורא יש להקל כיון דסחיטת עור מדרבנן ואין לו שום צורך בליבון העור וגם קבוע להיות תמיד במים אפשר דאין זה דרך ליבון כלל וגם המים היוצאין אף שאין הולכין לאיבוד חשיב כא"צ להם לגודל מיעוטן (או"ח סי' נ"ו סק"ה וע"ל סי' שי"ט דין ל"ד).
כו הצובע הוא מאבות מלאכות והצובע חוט שארכו ד' טפחים או דבר שאפשר לטוות ממנו חוט כזה חייב ודוקא צבע המתקיים אבל צבע שאינו מתקיים כלל כגון שהעביר סרק או ששר ע"ג ברזל או נחושת וצבעו פטור שהרי אתה מעבירו לשעתו ואינו צובע כלום אבל אסור מדרבנן (סקנ"ט ושה"צ וע"ל סי' שי"ח דין ל"ו דהמגיס בצמר העומד על האש תוך היורה של צבע חייב משום צובע ועע"ל סי' רנ"ב דין ב' וע"ל סי' שכ"ז דין א' בענין למשוח את המנעלים וע"ל סי' ש"מ דין כ"ג).
כז העושה עין צבע כגון שנתן קנקנתום לתוך מי עפצא שנעשה הכל שחור או שנתן איסטיס לתוך מי כרכום שנעשה הכל ירוק דעת הרמב"ם דחייב משום צובע ודעת הראב"ד דאין חיוב צובע אלא כשצובע בהצבע דבר אחר אבל צביעת מים שהוא עין הצבע לא ורק בנתינת דיו וסמנים לתוך המים אסור משום לש (סקנ"ט).
כח מותר לצבוע פתו במשקה הפירות דאין צביעה באוכלין וכן מותר ליתן כרכום בתבשיל או ליתן יין אדום בתוך יין לבן ואפי' מכוין לכתחלה לעשות מראה בהמשקה או בהמאכל[כב] [וי"א שאם מכוין נכון למנוע מזה וע"ל סי' שי"ח דין כ"ו] ומ"מ אסור לעשות מראה ביי"ש ודבש שיקנו ממנו וכ"ש שלא להשים סממנים בצלוחית מים להעמיד בחלון נגד השמש ויש בזה חשש חיוב חטאת (סי"ט כ' וסקנ"ו).
כט האוכל תותים ושאר פירות הצובעים [בין איש ובין אשה] אין לחוש מה שצובע עי"ז פניו וידיו דאין צביעה אלא בדבר שדרכו לצבוע [ול"ד לסי' ש"ג דין כ' דשא"ה שדרכה בכך] אך י"א[כג] שצריך ליזהר שלא יגע בידיו צבועות בבגדיו או במפה משום צובע[כד] וכ"ש בבגד אדום שאסור לקנחו דמתקן הוא ויש מקילין בכל זה כיון שהוא דרך לכלוך ויש לסמוך עליהם היכא דא"א ליזהר בזה (ס"כ וסקנ"ח נ"ט ושה"צ בסי' ש"ג אות ס"ה וע"ע בדיני צובע לעיל דין כ"ג ובסי' ר"פ דין ג' וסי' ש"א דין ל"ז וסי' שכ"ח דין נ"ב וסי' שט"ז דין כ"ח).

סימן שכא. דיני תולש בשבת ודין טוחן ודיני תקוני מאכל או מעבד ולש

א המשקה את המחובר יש בו איסור תורה משום חורש ומשום זורע וכלי חרס (היינו עציץ עם עפר) עם עשבי בושם בבית ג"כ אסור להשקותן בשבת אבל ירקות תלושין מותר להשקות כדי שלא יכמוש כיון דראויות לאכילה ביומן אבל דבר שאין ראוי לאכילה אפי' ראוי לטלטול אסור לטרוח בשבילו[א] (סי"א וסקל"ז ושה"צ וע"ל סי' של"ז דין א' ו').
ב אסור לרדות חלות דבש מהכוורת [אפי' אם לא ירצה לברור הדבש מן השעוה דזהו בכלל מפרק אלא יקח החלות עצמם מהכוורת ג"כ אסור] מפני שדומה לתולש ממחובר ודווקא אם דבוקים בכוורת אבל אם נתלשו החלות ממקום חיבורן בכורת מבעו"י ומונחין כך בתוכה יכול לרדותן מהכורת כדי לאכל הדבש הדבוק על גבם מסביב[ב] אבל מ"מ אסור לרסקן ולהוציא הדבש מהשעוה דהוי בכלל מפרק ואפי' יצא הדבש מעצמו אסור עד לערב גזרה שמא ירסק בידים ואם נתרסקו יפה[ג] מבעו"י ועדיין הם מחוברים לכורת והדבש צף בכורת מותר לרדות החלות גופא כיון שעדיין מחוברים בכוורת וכן אם יודע שהדבש הזה צף מבעו"י אפי' לא ריסקן להחלות כלל מותר ליקח אותו הדבש (סי"ג וסקמ"ו מ"ז מ"ח מ"ט ובה"ל ד"ה שנתרסקו).
ג מיני עשבים הראוים להסקה וראוים למאכל בהמה כגון חבילי פיאה אזוב וקורנית הולך אחר מחשבתו שאם הכניסן ליבשן לעצים אין מסתפקים מהם דהו"ל מוקצה ואם הכניסן למאכל בהמה או שהכניסן סתמא קוטם ואוכל ביד אבל

שערי הלכות

לסוחט של פירות כתבו כן. וע"כ נשארו הראיות הנ"ל מהא דמ"ד ושפשוף ידיו [וכן הוכיח בר"פ ח"ג או"ח סי' י"ד מהא דלקמן סי' שכ"ח סע' כ"ב דאסר לסוך בחלב מפני שהוא נימוח, ול"ש לסוחט דאינו משקה, ושייך רק טעמא דבורא, ודמי לשלג וברד, ואסרו משום סרך מלאכה. ואמנם י"ל בזה דל"ג מביצה שנולדה ביו"ט, דאיכא מ"ד טעם האיסור משום משקין שזבו, וי"ע]. ומ"מ טעמא דבעה"ת לאסור משום נולד דמוקצה זה לא ס"ל למרן, וכמבואר לקמן בשע"ה אות י"ג.
יב. ודעת מרן דאסור בידים וכנ"ל וכמ"ש המג"א, וכתב הבא"ח פרשת יתרו אות ט', והביאו בכה"ח ס"ק נ"ט, דאע"ג דרבים וגדולים הם המתירים, מ"מ כיון שמרן דעתו כדעת האוסרים, וכ"ה דעת קצת אחרונים, הכי נקטינן. אולם יש להקשות מכח המנהג שנהגו לערב סוכר בתוך מים חמים, וכן עירוב שאר אבקות הנמסים, והלא הוא עירוב בידים ומאי שנא. ועיין רב פעלים ח"ג סי' י"ד שכתב לחלק שהסוכר לעולם הוא אוכל, דגם אחר המיחוי הוא מתערב עם המים, והראיה שהמים נעשים עבים יותר והוא הסוכר, וע"כ לא חשיב בורא, ול"ש לגזירת סחיטה פירות, אלא שכתב לדחות מכח דברי השו"ע בסי' שכ"ח סעי' כ"ב שאסר לסוך המכה בחלב מפני שהוא נימוח. ובב"י ביאר מפני שהוא דומה לשלג, הרי דאף שאין גופו נעשה מים לגמרי וכבסוכר בכ"ז אסור, ובע"כ דנהגו להקל כשיטת הרמב"ם. ומ"מ למעשה כיון שנהגו להקל רק באופן זה דלא נעשה מים שלא החמירו ב' החומרות, אבל בקרח הנעשה מים יש להחמיר וכפסק מרן, וה"ה במלח דיש להחמיר דאינו כבסוכר ועיקרו מים, ועיין מש"כ בזה בציץ אליעזר ח"ו סי' ל"ד אות י"ז להשוותו לסוכר, יעו"ש מה שהקשה בזה, וצ"ע עוד. ואמנם היה אפ"ל עוד סברא להתיר עירוב הסוכר, עפי"ד הגרש"ז אויערבאך, והובא בשלחן שלמה ס"ק י"ח, דהקשה מ"ש שלג וברד דאסור משום מוליד, ובפרישין ועוזרדין וכל שאר הפירות שרי ואין בו משום מוליד, ותי' כיון שאפשר לאכול את הפרי, משא"כ בשלג דא"א לאוכלו כמות שהוא ולכן חשיב כמוליד, ועפי"ז הסוכר אפשר לאוכלו כמות שהוא, ולכן אין מוליד כלל בסוכר ומותר בשופי, ואין ראיה כלל מהמנהג שנהגו בזה ללמוד גבי גושי קרח במשקה שצ"ל אסור. ואמנם להטעם של משקין שזבו גם בסוכר יאסר, ול"ד לשאר פירות שאין דרכן לסוחטן, ואמנם להנ"ל באות הקודמת ס"ל למרן טעמא דבורא. [עוד יש לאסור גם נענוע הכוס עם הקרח, דגם ערבוב זה בלא כף הו"ל כבידים, כמבואר בלב חיים ח"ב סוס"י קצ"ב, במאי שנא מכף. ועיין בכה"ח ס"ק ס' גבי הסוכר דכתב דאם אינו מרסקו בכף אלא רק מנענעו כדי שימחה מהרה שרי לכו"ע, ואפשר דסברתו דנענוע הוא שינוי ולכן ל"ח בידים, וכף שדרכו בכך יותר חשיב בידים, ואפשר לומר דדוקא בסוכר דיש עוד צדדים להקל וכנ"ל, ולכן סמך להקל בכה"ג, אבל בקרח אין ראיה שהקיל נגד דברי הגרח"פ הנ"ל].
יג. ובשו"ע כתב להתיר, והיינו מדלא ס"ל טעמא דנולד, וע"ל בסי' שי"ח בשע"ה אות מ"ד.
יד. ובשו"ע החמיר בזה וכנ"ל, ועמ"ש בשע"ה אות י"א.
טו. ואף דהוי פס"ר בדרבנן, וכן הא דשלג בריש דין זה, ומבואר דס"ל למרן לאסור, ואפשר דבעלמא ס"ל מעיקה"ד להתיר פס"ר בדרבנן, ולהכי נקיט הכא לשון של זהורית, וכן יש להוכיח ממקור הדברים בתוס' בשבת דף נ"א ע"ב ד"ה אין דכתב דיש ליזהר בזה, ובסו"ד כתב וכל הזהיר בו תבוא עליו ברכה, ומשמע דאינו מעיקה"ד, ועיין מש"כ בזה לעיל בשע"ה בסי' שט"ז אות י'.
טז. דבשו"ע הביא סברת הרא"ש באחרונה שהיה נזהר בזה, ועיין לעיל בשע"ה אות י"א.
יז. עיין בא"ח פרשת יתרו אות י' דכתב כדברי האוסרים, והתיר לטובלין לצורך מצוה. ובגדולות אלישע ס"ק כ"ז כתב לעיקר כדברי המתירין. ובכה"ח ס"ק ס"ה הבי"ד האחרונים בזה, והכרעת הבא"ח, והוסיף דאם אין לו מים לצורך נט"י שרי משום מצוה. וכן אם אין לו מים לשתות ומצטער בצמא, י"ל דבמקום צער לא גזרו.
יח. כ"ז הוא לשיטת רש"י והרמב"ם, והי"א הוא שיטת הראב"ד, והנה לשון השו"ע בגזירה שמא יסחוט, ולכאורה הוא דלא כשי' רש"י והרמב"ם, דלדבריהם הוא סוחט בודאי, ובאמת הגר"א כתב שהוא ט"ס בשו"ע, וצ"ל משום סחיטה, ועיין מג"א. וע"ע במאמ"ר סק"ז ובא"ר ס"ק י"ט וכה"ח ס"ק צ"ג דכתבו לתרץ דכוונת מרן לכלול גם באופן שהספוג אינו מלוחלח, וע"י הניגוב יתלחלח ויבוא לידי סחיטה, וג"ז אסור, ולכן כתב גזירה. ובנה"ש ותו"ש בתירוצו הא' כתבו דאין הכוונה פס"ר ממש אלא קרוב לפס"ר, ולכן כתב לשון גזירה, ובא"ר וחמד משה ותו"ש בתי' הב' כתבו דאסרו בכ"ג וגם ביבש משום לא פלוג, ולכן שייך הלשון גזירה. [וצ"ל דדוקא בספוג גזרו כן, כיון שדרך השימוש שלו בדרך של פס"ר גזרו גם באופן שהוא יבש, אבל באלונתית יבשה דאין ברכה בפס"ר של סחיטה דוקא וע"כ שרי, וע"ע לעיל בסי' ש"ב בשע"ה אות י"ג]. ובעיקר מחלוקת הרמב"ם והראב"ד העיקר לדינא כשיטת רש"י והרמב"ם, עיין בזה במש"כ המאמ"ר ס"ק י"ט וכה"ח ס"ק ק"ג.
יט. עיין בא"ח פרשת פקודי אות א' וכה"ח ס"ק קי"א דשרי לנגב את השער באלונתית בנחת, דכיון דאיסור סחיטת השיער מדרבנן, ועוד דהמים הולכים לאיבוד, וגם דהוי סחיטה כלאחר יד, וגם דאינו ניכר סחיטתו. וכ"כ בשש"כ פי"ד אות כ', יעו"ש בהערה עוד מ"מ בזה ודברי הגרשז"א שם.
כ. כ"ה גם לדעת מרן דדן כאן מצד פס"ר דלא ניחא ליה דדש, ומבואר דאין איסור של מלבן, ומאידך מבואר דהגם דלא נהנה מן היין דהולך לאיבוד, מ"מ לא אמרינן דל"ה בגדרי מפרק לגמרי, אלא איסור דרבנן יש בזה, והו"ל פס"ר דלא ניח"ל.
כא. נקט כדעת הר"ן דיש איסור דרבנן בכה"ג, וע"כ צריך לצרף שיטת הערוך, וגם שיטת הראב"ד דמהני ברזא ארוכה, אף דהכא ודאי נסחט כיון דמהדק הברזא, ואיכא רק צד הקולא דשיטת הראב"ד הנ"ל דמתיר בספוג דהוי כמריק הכלי, וע"כ מרן לא רצה לסמוך ע"ז לבד. וגם דיש עוד צירוף, דאיכא מ"ד דשרי לגמרי כשהמשקין הולכים לאיבוד, דל"ד לדש שצריך את הדבר הנסחט ול"ה בגדרי המלאכה. ועיין מחצית השקל, והביאו כה"ח ס"ק ק"ה, ועפי"ז נמצא דלעיקר הדין מרן פסק בכל מחלוקות אלו לחומרא. כב. וכן אסר הבא"ח פרשת פקודי אות ג' בכוונתו לצבוע, והוסיף להביא את מה שכתב בספרו שו"ת רב פעלים ח"ג סי' י"א דחילק בין אוכלין למשקין, דבמשקין יש להחמיר אפילו כשאין כוונתו לצבוע, יעו"ש ובקצות השלחן ח"ח סי' קמ"ו אות ח', ושם בבדי השולחן האריך להביא דברי האחרונים, ושם מהערה 8 ואילך העיר בדברי הרב פעלים, יעו"ש. ומ"מ כמה אחרונים כתבו כדברי הרב פעלים, עיין בספר הלכות שבת בשבת ח"א פי"ד אות כ"ג.
כג. כ"פ בשו"ע, ומוכח לאסור בפס"ר בדרבנן ואף בדלא ניח"ל. ואפשר דמעיקה"ד ס"ל להקל, ונקט כאן לשון של זהורית ולא איסור גמור. ואמנם כהאי דינא כתב גם בסי' שכ"ח סעי' מ"ח, ושם כתב לשון של איסור. ועמש"כ לעיל בסי' שט"ז בשע"ה אות י' באורך. והעולה דבמקום דחק וצורך יש להקל בזה, וכמש"כ כאן, והמנהג פשוט להקל לענין הפ"ט ושאר בדיקות, אמנם בזה יש עוד סברות להקל, ואכ"מ.
כד. עיין לעיל בסי' שי"ט בשע"ה אות כ"ה מה שיש להקשות מסינון יין אדום למש"כ כאן, יעו"ש.

סימן שכ"א

א. עיין גדולות אלישע ס"ק ל"א וס"ק ל"ב דממקור הדברים בתשובת הרשב"א משמע דאין חילוק בין הראוי לאכילה לראוי לטלטול, אלא חילק שם בין לולב לשאר דברים, דבשאר דברים הראויים לטלטול מותר אפילו להביא מים שאינם מזומנים, ומ"מ כתב דאנן מיראי ההוראה, וכמה אחרונים החמירו, טוב להחמיר. ועיין מש"כ לקמן בשע"ה בסי' של"ו על השוה"ל בדין ו', ובסי' תרנ"ד על השוה"ל בדין ג'.
ב. עיין ביאוה"ל ד"ה אבל דכתב דהשמיט דברי המג"א דהתיר לסוחטו לתוך האוכל, עפי"ד ר"ת לעיל בסי' ש"כ סעי' ה', ועמש"כ לעיל בשע"ה בסי' ש"כ אות א' מש"כ האחרונים לדעת מרן בזה.
ג. לדעת מרן א"צ יפה, ומבואר לעיל בסי' ש"כ בשע"ה אות ט'.

לא בכלי כדרך חול ומפרק השרביטין לאכל הזרע שבתוכן בראשי אצבעותיו ולא בכל היד כדרך שעושה בחול (ס"א וסק"א ב' ג' ה' ו' ז' וע"ל סי' שי"ט דין י"ד).

ד שעוה וזפת וכיו"ב מדברים המתמרחים הממרח ומחליק פניהם אסור משום ממחק כמו שנתבאר בסי' שי"ד דין כ"ב אבל אם ממרח אוכל אין בו משום ממחק אם ממרח האוכל בעצמו [אבל אם סותם בו פי נקב החבית וממרחו מלמעלה שייך בו ממחק כנ"ל סי' שי"ד שם] לכן מותר להחליק האוכל אם אפשר לאכל בלא זה ואם א"א לאכל בלא זה יש בהם ממחק מדרבנן ואפשר דאפי' לאותה סעודה אסור ומ"מ המחמיר במאכל של תפוחי אדמה וכדומה שדרכו בכך ליפות ולהחליק המאכל ע"י המירוח ומחזי כממרח תבא עליו ברכה ולמרח תפוחים מבושלים על הלחם [או למלאות מקום הריקן שבפשטידא] וכן שומן וחמאה בודאי מותר דעיקר כונתו למלאות במקום הריקן (סי"ט וסק"פ פ"א פ"ב ובה"ל ד"ה במאכל וד"ה תע"ב וע"ע בדיני ממרח וממחק בסי' רנ"ב דין ה' וסי' רנ"ט דין ח' וסי' ש"ב דין י"א וסי' ש"ג דין כ"א וסי' שי"ב דין ה' וסי' שט"ז דין ל"ח וסי' שי"ח דין ל"א וסי' שכ"ח דין נ"ה נ"ו סה וסי' שכ"ג דין י' י"ג וסי' שכ"ו דין ט"ו וסי' שכ"ז דין ג' וסי' של"ב דין ב' וסי' ש"מ דין ל"ב).

ה אסור לטרוף ביצים בקערה מפני מראית העין שנראה כמו שרוצה לבשלם בקדרה ואם היו טרופות מע"ש אפשר שיש להקל ליתנם לתוך בארש"ט בכלי שני לגוון ואם הי' הבארש"ט מחומץ הרבה יש להחמיר גם בזה משום בישול (סקס"ח וע"ל סי' שי"ח דין כ"ג וע"ל סי' שי"ט דין כ"ה וצע"ק וי"ל).

ו מותר לערב יין ישן ודבש ופלפלין ולשתותן בשבת כמות שהן אבל אסור לטורפן יפה ולסננן שהוא טורח ואומנות גדולה (סי"ז וסקס"ט).

ז אסור לערב יין ישן ומים צלולים ושמן אפרסמון שעשוי לרפואה לצנן אדם מחום בית המרחץ ואסור גזרה משום שחיקת סממנים ואפי' הי' עשוי מע"ש אסור לשתותו כמו כל רפואה שאינו מאכל בריאים (סי"ז וסק"ע ובה"ל ד"ה שהוא).

ח אין שורין את החלתית לא בפושרין ולא בצוננים שדרך לשרותו לרפואה ליוקרא דליבא ואפי' אם מכוין בשרייתו לשתי' בעלמא אסור שלא יעשה כדרך שעושה בחול אבל נותנו לתוך החומץ ומטבל בו פתו ואפי' מכוין לרפואה מותר כיון שאין ניכר שהרי כל השנה רגילין בטיבול ואם הי' שרוי מאתמול מותר לשתותו בשבת שהוא מאכל קצת בריאים ואם הוא במקום שאין מנהג בריאים כלל בזה אסור ואם שתה ממנו יום חמישי ושני וצריך לשתות גם בשבת מותר לשרותו בצונן ולית בחמה[ד] ואי ליכא חמה מותר אפי' באור מפני שהוא סכנה אם לא ישתה ממנו שכך דרך רפואתו לשתותו ג' ימים זה אחר זה (סי"ח וסקע"א ע"ב ע"ד ע"ה ובה"ל ד"ה שדרך וד"ה פתו).

ט (דיני מולח ומעבד) המעבד את העור חייב אבל באוכלין אין עיבוד מדאורייתא אבל רבנן אסרו[ה] כדלקמן (סק"ט) ועי' עוד דיני מעבד בריש סי' שכ"ז.

י אין עושין מי מלח [וכן לא יתן יין וחומץ ושאר משקין במלח] הרבה ביחד לתת לתוך ירק שכובשין אותו להתקיים דדמי לעיבוד[ו] [ואפי' אין כוונתו לתת לתוך הכבשים אלא דעתו לחלקו לתוך התבשילין אוסר בא"ר[ז] וכן משמע במאירי] ואפי' נותן שמן לתוך מי מלח להטעים אסור ואם נותן שמן להמים קודם שנותן המלח לתוכו או בהמלח קודם שנותן המים לתוכו יש מקילין[ח]. וכ"ז לעשות הרבה אבל מותר לעשות מי מלח מעט לתת לתוך התבשיל או לטבול בהן פתו וכן מותר לשפוך על נתחי עוף ודג צלוי בין אם עושה לצורך סעודה זו או לצורך אחרת[ט] [אבל אסור לעשות לצורך חול] ואם נתן לתוכו שני שלישי מלח אסור לעשות ממנו אפי' מעט שנראה כעושה מוריים לכבוש בו דגים שכן דרך לעשות מוריים (ס"ב וסק"ח ט' י' י"א י"ב).

יא מותר להוסיף חומץ במוריים אחר שכבר נתייבשה (סקי"ב).

יב מהרי"ל אוסר לתת קידה לתוך חומץ לעשות טיבול וכן לעשות ביצים קשים עם פיטרזיל"ן בחומץ דדמי למי מלח ומג"א מצדד להקל בזה וכ"ז במרובה אבל במעט מותר לכו"ע (סקס"ט).

יג אסור לכבוש כבשים בשבת מדרבנן מפני שהוא כמבשל ולכן אסור ליתן אוגערקע"ס חיים בתוך הכבושים שיתחמץ ואסור לשפוך יין ושאר משקין לתוך החומץ כדי שגם זה יהי' חומץ דדמי לכובש כבשים ועוד דהוא עובדא דחול ואם עושה זאת כדי להחליש כח החומץ בלבד מותר (ס"ג וסקט"ו ט"ז וע"ל סי' של"ו דין ה') אבל משקין לתוך יין מותר לשפוך (חזו"א או"ח סוף סי' ס"ג וע"ל דין ו').

יד בשר או דג חי אסור למולחו בשבת ואפי' במקום הפסד שלא יסריח אסור ואפי' רוצה למלחו כדי לאכלו אחר מליחתו חי אסור אבל מותר להדיח הבשר כדי לאכלו אח"כ חי ומ"מ אסור להדיח הבשר שלא נמלח כשחל יום ג' להיות בשבת כדי שלא יאסר אח"כ לבישול כיון שאין רוצה לאכל היום וגם אין דרך לאכל חי ניכר שעושה לצורך חול אבל ע"י גוי יש להקל להדיח אפי' בשר בהמה ואם א"א ע"י גוי מותר גם ע"י ישראל[י] אך אם מונח הבשר בכלי טוב שירחוץ ידיו עליו עד שיהי' שרוי הבשר במים (סקכ"א וע"ל סי' ש"ח דין כ"ג).

טו אסור למלוח כל דבר שצריך מליחה כגון פולין ועדשים[יא] שנתבשלו בקליפתן[יב] וכן בצלים ושומים ואוגערקע"ס חיין וחתיכות צנון משום שדומה לכובש כבשים [ודברים שאין דרכן לכבוש מותר[יג]] ועוד שע"י המלח מתקשים[יד] ודומה למעבד[טו] ואם משהה אותם במלחם עד שיזועו כדרכם אפי' מולח או מטבל חתיכת צנון אחת [וכן כל הנ"] אסור[טז] אבל אם רוצה לאכלם תיכף אז אם מולח ד' או ה' ביחד אסור אפי' אין דעתו להשהותם במלחם עד שיצא מרירותם מהזיעה כדרכם אבל אחת אחת ואוכל מותר[יז] ויש מתירין[יח] לטבול כמה חתיכות צנון אחת אחת לבדה ומניחם באופן שלא יגעו זה בזה לאכלם מיד זו אחר זו אע"ג שמשתהין שעה מועטת ומזיעין קצת ובלבד שלא ישהם זמן ארוך אפי' באותה סעודה לסופה כדי שיזיעו הרבה אבל המנהג שלא למלחם כלל אלא מטבל כל אחת לבד ואוכלה תיכף ואין משהין כלל במלח ומה שנוהגין שחותכין בשבת צנון דק דק ונותנן בקערה ומולחין אותו ושופכין עליו חומץ ואוכלין אותו נראה הטעם דכיון דאין מניחן כלל להזיע אלא שופכין שם החומץ[יט] וגם מינים אחרים לא דמי לעיבוד וכ"ש אם שופכין שם שמן תיכף שהשמן מחליש כח המלח ובקצת מקומות עושין ירק שקורין שלאט"ן ומולחין הירק בפ"ע תחלה ומשהין אותו כך ומסננים המים שיוצאין ממנו ואח"כ מערבין אותו עם שמן זית וחומץ וזה איסור גמור כיון שממתין עד שיקבל המלח היטב אא"כ נותן השמן עליהם תיכף (ס"ג ד' ו' וסקי"ג י"ד ט"ו י"ט כ' ושה"צ).

טז אסור למלוח בשר מבושל או ביצה מבושלת[כ] להניחה לאחר זמן אבל לבו ביום מותר למלוח אפי' כמה ביצים ביחד שאין דרך לעשות מהם כבשים וגם אין המלח מועיל להם כ"כ וי"א שאפי' דעתו לאכל ביומו אם הוא לצורך סעודה

שערי הלכות

ד. עיין דעת תורה בסי' שכ"ח סל"ז דכתב דדוקא בדאיכא חשש סכנה שרי, אבל בלא"ה אסור ליקח תרופה אף אם התחיל בה מער"ש. וביוסף אומץ להרחיד"א בסי' מ' כתב דבאופן שאם לא יטלנו יגרום לו חולי שרי, ובאמת כ"ה לשון הרמב"ם דאם לא יטול יחלה, ולכאורה מסתברא הכי, דאם אסור ליטול שום תרופה אא"כ יש חשש סכנה, א"כ פשיטא דדחי שבת, ובודאי דמש"כ כאן סכנה היינו סכנת חולי, וצ"ע בדעת הדע"ת הנ"ל. ומ"מ אם ליכא חשש חולי מבואר דאסור, וכ"כ בשו"ת באר משה ח"א סי' ל"ג אות ז' ובאגרות משה ח"ג דאו"ח סי' נ"ג, והחמיר שם דאפילו אם צריך ליקח עשרה ימים בלי שיבטל אפילו יום אחד, וא"כ לא יוכל להרפא, אסור לו ליקח כ"ז שאין חשש שיגיע לחולי שיפול למשכב. ובששי"כ פרק ל"ד הערה ע"ז הביא מהגרשז"א שאסר כשההפסקה לא תגרום לו נזק, ועוד התיר באופן שצריך ליקח תרופה למעלה משבוע דמוכרח ליקח גם בשבת שבאמצע, וחולק על האג"מ הנ"ל, וע"ע באג"ט מלאכת טוחן הערה נ"ב. והנה באור לציון פרק ל"ו תשובה ט' כתב דאם תתבטל תועלת התרופה שלקח קודם השבת שרי, ומיירי שם במיחוש בעלמא, וכן הביא בששי"כ שם עוד פוסקים דסברי להקל אפילו במקום שאין חשש שיגיע לחולי, ולכאורה צ"ע מהגמרא דחילתית דהכא. ובציץ אליעזר ח"ח סי' ט"ו פרק ט"ו מאות ט"ו והלאה כתב להקל באם יגיע למקצת חולי, יעו"ש שהאריך הרבה בזה.

ה. דעת הרמב"ם דאין בזה איסור דרבנן, ובזה מרן פסק דלא כדבריו, וכדלקמן באות הבאה.

ו. הכא כתב בשו"ע טעמא של רש"י משום דדמי לעיבוד, ולקמן בס"ג [כאן בדין י"ג] בדין מליחת הצנון כתב טעמו של הרמב"ם דנראה כמבשל, וכתב ע"ז בפמ"ג במש"ז סק"ג דהכא מסתבר ליה יותר טעמו של רש"י, והתם מסתבר ליה יותר טעמו של הרמב"ם [ואפשר דבמליחת צנון לאלתר לא מיחזי כ"כ כמעבד], ואמנם לעיקר הדין דעת מרן לפסוק כשי' רש"י דיש איסור עיבוד באוכלין מדרבנן, דאל"כ א"א לאסור מטעם בישול לעשות מי מלח, דאינו ככובש. ולפי"ז בעי להחמיר גבי מליחת הירקות לקמן בדין ט"ו כבי' הטעמים לחומרא [ועיין מש"כ בזה לקמן בשע"ה אות כ']. וכ"כ בגדולות אלישע סק"י וס"ק י"ד.

ז. כ"כ עוד כמה אחרונים, והביאם בכה"ח סק"ח. ואף דהתו"ש דייק מדברי מרן בשו"ע להתיר, עיין בכה"ח שם הדחיה לזה.

ח. ובא"ר סק"ג ובפמ"ג בא"א סק"ג ובמאמ"ר סק"ב כתבו דמסתימת הרמב"ם והשו"ע וש"פ מבואר דלרבנן דפסקינן כוותייהו אסור במרובין אף בכשנותן שמן, ויש להוכיח כן בריטב"א דכתב דאף לר"י מהני שמן רק במועטין ולא במרובין, וכ"כ עוד כמה אחרונים לרבנן, ועיין כה"ח סק"ט שהביאם וכתב דיש להחמיר.

ט. עיין שעה"צ אות י"ב דהרבה פוסקים הקילו בזה, ועיין כה"ח ס"ק י"א דהביא דעות האחרונים בזה, והסיק דנכון ליזהר לעשותו סמוך לסעודה.

י. ועיין גדולות אלישע ס"ק ט"ז דכתב דכיון דהרבה אחרונים מתירים רק ע"י גוי, הכי נקטינן.

יא. אלא יטבל אחת אחת ויאכל וכדלקמן בצנון. כ"כ הבא"ח פרשת בא אות ט"ז, והביאו בכה"ח ס"ק ט"ז. ובקצות השולחן כתב בבדה"ש ס"ק ט"ז דמלשון השו"ע שכתב שאין למלוח הרבה, משמע דשרי עד מלא הכף, וא"צ אחת אחת אלא כף כף.

יב. עיין כה"ח ס"ק ל"ו דסתם קליפתן היינו קליפה שיש לכל עדשה ועדשה, וכן הסיק בדע"ת, ולאפוקי מי"א שכתבו קליפת השרביט.

יג. היינו הגם שאין דרכם בכבישה וגם דאינו מתעבד במלח [וכדלקמן בשע"ה אות ט"ו], ונתינת המלח הוא לטעמא בעלמא ואינו מעבדם, ועפי"ז מותר לשים מלח בסלט עגבניות אפילו בלא שישים מיד חומץ ושמן, וכדלקמן בהמשך לגבי צנון, דכיון דבעגבניות אינם מתעבדים ואין דרך לכובשם שרי. אמנם כ"ז בעגבניות דהמלח משפר את הטעם ותו לא, ואפשר גם לאוכלו בלא המלח, אבל מלפפונים דדרך לכובשם לא. וכ"כ הבא"ח בפרשת בא אות י"ז דהעושים סלאטא מקישואין [הוא מלפפון] וכיוצא יזהר לשים תיכף חומץ או שמן. ואף שאין דרך לכבוש את המלפפונים אלא שלמים ולא חתוכים, כתב בגדולות אלישע סק"ט דבמין שדרך לכובשו לא פלוג רבנן בין שלמים לחתוכים, ושכן ס"ל להמג"א ודעימיה. והביא שם דהגם דהשבות יעקב כתב סברא לחלק בין שלמים לחתוכים, מ"מ גם הוא לא כתב אלא לקיים מנהגם של ישראל, וע"כ יש ליזהר בזה [ובפרט במקום שיש בסלט פלפלים שדרך לכובשם גם כשהם חתוכים, דצריך ליזהר להשים חומץ או שמן]. אמנם בששי"כ פרק י"א הערה ו' כתב בשם הגרשז"א דבירקות שאין דרך לכובשם כשהם חתוכים שרי, וכ"כ בהלכות שבת בשבת פרק י"ד הערה 10 בשם הגרישו"א להתיר למלוח מלפפונים קלופים מעט רק ליתן טעם, ע"כ. ובאופן שיש בסלט תערובת של דברים שאין דרך לכובשם יותר, יש מקום להקל, די"ל דאין בזה משום מיחזי ככובש וגם אינו מתקנם ע"י המלח.

יד. הזכיר כאן לטעמא דעיבוד שהם מתקשים, וה"ה אם המלח מרככם, והנה אף אם אינו לא מקשה ולא מרכך אלא מפיג מרירותם י"ל ע"א חשיב עיבוד, דמרש"י דהוא מקור האי שיטה כתב בדף ק"ח ע"ב ד"ה אין דמלח מעבדן ונעשין קשין, ומשמע רק שמשנה טבעו ונעשה קשה, אבל הפגת המרירות י"ל דהו"ל כהשבחת טעמא בעלמא ומותר, ואמנם בט"ז סק"א בהאי דינא דאסור לשהות במלח עד שיזיעו, כתב דמשהין אותו שיפיג מרירותו, ומשמע דבהכי הוי עיבוד, ואמנם שם כתב רק דהוי מיחזי כמעבד, ואפשר לומר דל"ה כעיבוד ממש כ"ז שלא התקשה, אך אין בזה נ"מ לדינא דהלא האיסור הוא מטעם מיחזי כמעבד, ובנה"ש סק"ג כתב בהדיא לגבי חסה דלרש"י כיון דמפיג מרירותה הו"ל מתקן ומעבד דומיא דצנון, וכ"כ הגר"ז בס"ד, והעיר עליו בקצוה"ש בסי' קכ"ח בבדה"ש סק"ב מדברי רש"י הנ"ל, יעו"ש עוד מה שפקפק בזה, ושם מש"כ בדברי הט"ז. ואמנם מדברי הבא"ח יש לדחות הדקדוק מרש"י הנ"ל, דכתב בפרשת בא אות ט"ז דלהפיג מרירותו או חמיצותו [כ"כ ג"כ בגדולות אלישע דלמתק חמיצות הו"ל כממתק מרירות], הו"ל מעבד דשינה טבעו, ושם באות ט"ז כתב דלאו דוקא להפיג מרירותו אסור, אלא ה"ה מקשה או מרכך, ומבואר דפשיטא ליה מפיג מרירות יותר ממקשה, ועפי"ז אין ראיה מדברי רש"י הנ"ל. ומ"מ מכ"ז יוצא דמעבד הוי רק אם משנה טבעו אם מחמת שמרככו או שמקשה אותו, או מחמת שממתקו אם מחמת חמיצותו או מרירותו, אבל השבחת טעם בעלמא אינה עיבוד, והו"ל כביצה דלקמן בדין ט"ו. וע"ל בשע"ה באות כ' דהפנים מאירות בסי' ט"ז ס"ל דגם השבחת טעם הו"ל מיחזי כמעבד, והביאו בערך השלחן סק"ג, וגם בגדולות אלישע סק"י מצדד לזה, וע"ש בשע"ה מש"כ בזה.

טו. בשו"ע הביא רק טעם דכבשים, ומ"מ חש גם להאי טעמא וכנ"ל בשע"ה אות ו'.

טז. מקורו מדברי הט"ז, ומבואר שם כדברי התה"ד בזה שהוא מיחזי כמעבד ע"י הזיעה ולא מעבד ממש [וע"ל בשע"ה אות י"ד], אמנם מבואר בב"ח והביאו המג"א בסק"ו דטעם איסור מליחה דהוא מעבד ממש, וכן מבואר בנה"ש סק"ג ועוד אחרונים.

יז. כ"ז לביאור הט"ז סק"א בדברי רש"י, והסכימו לדבריו במאמ"ר סק"ג וחסל"א ס"א ועוד אחרונים.

יח. כ"ה בשו"ע בס"ד בשם יש מי שכתב, והוא מהתה"ד כמבואר בב"י. ושם בב"י לא הביא חולק ע"ז, ומשמע בדבריו דאינו חולק ע"ד הטור אלא מפרש דבריו, ועיין כה"ח דכתב דלפי"ז יש להבין למה כתב בשו"ע בשם יש מי שאומר [ולכאורה י"ל כיון שנזכר בפוסק אחד, ועמודי ההוראה וש"פ לא הביאוהו, דרכו לכתוב בשם יש מי שאומר], והביא בשם הכנה"ג דס"ל להב"י דדברי הטור סובלים ב' פירושים, או כדברי התה"ד דדוקא ביחד אסירי, הא כאו"א לבדה שרי אפילו ד' או ה' חתיכות, או דס"ל לאסור כשמולח כמה חתיכות אפילו כשמולח כל אחת ואחת לבדה, ולכן הביא בס"ג בסתמא דרק אחד אחד מותר, והוא דברי הטור, ואח"כ כתב בס"ד את דברי התה"ד בשם יש מי שאומר, ומ"מ גם לדבריו נראה דס"ל לדינא להקל, דהלא הא דס"ג הוא צד בהבנת הטור, ובב"י לא הביא חולק לתה"ד, וע"כ נראה דעתו להקל. ומש"כ הכה"ח שם דהתה"ד כתב דבריו בדרך אפשר, ולכן כתבו מרן בשם יש מי שכתב, צ"ע, דאמנם כתב לשון נראה, אך הביא לזה ראיות, ומבואר דהסכים לזה. ועיין בגדולות אלישע בסק"ח דאף דדעת מרן להקל בזה, מ"מ כיון דהרבה אחרונים הביאו דברי הב"ח דהמנהג דמטבל כל אחד שרוצה לאוכלה לבדה ואוכלה [ועיין כה"ח ס"ק כ"ו שהביאם], ע"כ יש להחמיר.

יט. אינו מטעם שהחומץ מחליש כח המלח, דהא אדרבה חומץ יש לו כח כבישה, וכנ"ל בדין י' וי"ב, וגם בשמן עצמו לא ברירא מילתא להתיר, וכנ"ל בשע"ה אות ח'. אלא צ"ל דבכה"ג אינו נותן למלח להזיע דמחליק המלח, ולהנ"ל בשע"ה אות י"ד דגם זיעה אינו מעבד ממש אלא מיחזי כמעבד, א"כ אפ"ל דע"י החומץ אין ניכר הזיעה ואינו מיחזי כמעבד ולא ככובש כבשים, ומצד שימת החומץ עצמו אינו מיחזי כמעבד כיון דמעט הוא, ודרך כבישה הוא שיהיה שרוי בחומץ ולא מעט חומץ להטעים, והו"ל כמלח מועט לטבל הטעם, ומדוקדק כן במשנ"ב שכתב, וכ"ש אם שופכין שם שמן, והיינו דבשמן הטעם שהוא מחליש את כח המלח, וכמו שממשיך שם המשנ"ב. [ואמנם בששי"כ פרק י"א אות א' ובאור לציון פרק ל"ג תשובה א' כתבו דחומץ מחליש כח המלח, וצ"ע בדבריהם מהנ"ל. ואולי יש לחלק בין חומץ חזק דמעבד, לחומץ חלש שמחליש כח המלח, וצ"ע בזה מסתימת הפוסקים]. והא דמהני לשים חומץ, ובשמן להמקילין הנ"ל בדין י' צריך ליתן השמן קודם המלח, דהתם בשעה שנותן מי מלח כבר עבר האיסור דמיחזי עד שישים שמן, אבל הכא ידוע הוא שרגילות לשים חומץ בזה, כ"כ התו"ש, והיינו דל"ד למולח כמה חתיכות צנון יחד, דהכא כן הוא הרגילות ואין מיחזי.

כ. הט"ז סק"ה הקשה ע"ד השו"ע שפסק לעיל טעמא דכובש כבשים, הלא אין דרך לכבוש בשר וביצה מבושלים, ובע"כ דהאיסור כשיטת רש"י מצד מיחזי כמעבד, דגם בשר וביצה לאח"ז מעבד מעט כמ"ש הלבוש, או מצד מיחזי וכנ"ל בשע"ה באות ט"ז [אמנם הט"ז עצמו נראה דלמסקנתו אסור רק משום טירחא שלא לצורך, וכ"כ בגדולות אלישע ס"ק י"א בדעתו]. וא"כ קשה היאך בשו"ע פסק כאן לאסור, ובפמ"ג כתב ע"ז דס"ל למרן להלכה גם כטעמא דרש"י דיש איסור דרבנן דעיבוד באוכלין, וע"כ יאסר גם כאן [וע"ל בשע"ה באות ו'], והביאוהו כמה אחרונים, עיין בגדולות אלישע שם. ועיין פנים מאירות בסי' ט"ז דהקשה ע"ד הט"ז, וס"ל דגם נתינת טעם הו"ל תיקון, והו"ל מיחזי כמבשל, ולכן לא הסכים לקולת הט"ז כשיש לו סיבה למלוח עכשיו, כגון כשהוא חם שמקבל המלח יותר, ועמש"כ לעיל באות י"ד בדבריו. ומ"מ יש לעיין להפנים מאירות מ"ש מצנון דאסור להשהותו במלח לסוף הסעודה, וביצה ובשר שרי, הלא גם בהם יש תיקון בטעם. ובזה י"ל בפשיטות דהצנון מזיע, והבשר והביצה אינם מזיעים, וע"כ יש לאסור דוקא בצנון להניח לסוף הסעודה, אלא דיש להבין מ"ש מצנון שאסור שתים יחד אפילו כשאינו משהה, וכאן שרי אם לא להניח. ואי נימא דס"ל כהנ"ל בשע"ה אות ו' לדעת מרן דלא מסתבר ליה דלאלתר איכא טעמא דמעבד, אלא דאסור בצנון מצד כבישה, בזה בבשר וביצה מבושלים אין דרך כבישה, אלא אי ס"ל דאסור גם מצד מעבד אפילו לאלתר א"כ מ"ט שרי. ואולי אה"נ דצ"ל דהא דשרי בשר וביצה דוקא כשאינם שנים יחד, אלא דלא הוזכר כן לאיסור, וגם בשבלי הלקט דהוא מקור האי דינא כתוב אלא כל מה שהוא רוצה לאכול מולחן באותה שעה, ומשמע גם שנים יחד, וכ"כ בעו"ש בפירוש דקמ"ל בהא דסוף ס"ג דמותר למלוח הרבה יחד, וצ"ע.

אחרת שנמשכת זמן רב אחר הסעודה הראשונה יש ליזהר בזה אבל הא"ר מצדד שאין לאסור רק אם בדעתו להניח לאחר שבת וכן משמע בהגר"א ובפרט אם העת חם והוא עושה כן כדי שלא יסריח בודאי יש להקל לצורך סעודה אחרת[כא] (ס"ג ה' וסקי"ח כ"א).

יז (דיני טחינה) הטוחן הוא מאבות מלאכות (וע"ל סי' רנ"ב דין י' י"א י"ב וסי' שט"ז דין א') והמפרר חתיכת עץ שנרקב ועושה ממנו פולווע"ר וכן המפרר צרור עפר חייב משום טוחן (וע"ל סי' ש"ב דין ט'[כב] לגרר טיט יבש שעל בגדו ודין י"א י"ב) וכן הנוסר עצים ליהנות מנסורת שלהן או השף לשון של מתכת שקורין פיילי"ן חייב משישוף בכל שהוא והמחתך עצים דק בשביל להבעיר בהן אש ועשה אותן קטנים אם דקדק מהן כדי לבשל כגרוגרת מביצה חייב ואם מקפיד על המדה חייב ג"כ משום מחתך וכן אם הוא חותך לחתיכות גדולות ומקפיד על המדה לחתכה בכונה בזה המקום כדרך שנוהגין חוטבי עצים חייב משום מחתך (סקמ"ה ושה"צ וע"ל סי' שי"ד דין ז' וסי' שכ"ב דין א').

יח השוחק פלפלין ושאר תבלין במכתשת כדרכו חייב משום טוחן ואפי' גרגר אחד יש בו איסור דאורייתא דגם חצי שיעור אסור מה"ת[כג] (סקכ"ג ושה"צ) ואין נ"מ בין דבר יבש שמתפרד לרסיסים נפרדים ובין דבר רטוב שמתדבק בטחינתו לגוש עב (חזו"א או"ח סי' נ"ז).

יט מותר לדוך פלפלין ותבלין[כד] ואפי' הרבה יחד [ודוקא מה שצריך לו לאותה שבת] והוא שידוכם בקתא של סכין ובקערה שיהא שני שינויים[כה] וכן בקתא ע"ג שולחן או בשולי כלי ע"ג שולחן [וכ"ש שמותר לפרר בידיו] אבל בקתא במכתשת או בבוכנא המיוחדת לכתישה ע"ג שלחן או בתוך הקערה דליכא אלא שינוי אחד אסור [וגם במדוך של עץ יש ליזהר בזה] ומותר לשום הפלפלין תוך הבגד ולכתוש בסכין עליו אף שמוליד ריח בהבגד כיון שאין מכוין לזה (וע"ל סי' שכ"ב דין ח') ודוקא בקתא דסכינא התירו לדוך הפלפלין ותבלין אבל לחתכם בסכין דק אסור ואם כונתו לאכל לאלתר צ"ע[כו] (ס"ז וסקכ"ד ס"ה כ"ט ושה"צ).

כ אין כותתין מלח[כז] במדוך של עץ או של אבן כיון שמיוחדים לזה ואפי' דעתו ליתן לאלתר המלח לתבשיל אסור [ואם אין רוצה לאכל לאלתר אסור אפי' בחורפא דסכינא דק דק[כח] ואפי' אם רוצה לאכל לאלתר צ"ע] אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור בקערה[כט] או ע"ג השלחן[ל] כדי שיהא שני שינויים אבל לא במדוך ומכתשת כנ"ל דין י"ט וכ"ש שמותר לפרר המלח בידיו ודוקא מלח הגס אבל מלח שהי' דק מתחלה ונתבשל ונעשה פתיתין וכן צוקע"ר מותר לחתכן בסכין אפי' דק דק שאין טוחן אחר טוחן כדלקמן אבל לכתוש במכתשת אסור (ס"ח וסקכ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ושה"צ ועי' בסי' תק"ד בשה"צ אות ז' שמפקפק על מכתשת).

כא דבר שאינו חפץ לאכל ולטעמו ולא להאכילו לתינוק אסור ללעסו בשיניו כדי לשחקו משום טחינה אע"ג שהוא ע"י שינוי אסור מדרבנן (סקל"ו).

כב המחתך ירק תלוש דק דק אפי' ירקות שראוי לאכלם חיים חייב משום טוחן ושיעור דקותן לא נודע לנו לכן צריך ליזהר שיהיו חתיכות גדולות קצת [וגם שיהי' סמוך לסעודה] וכן אסור לפרר תפוחי אדמה וירקות דק דק לפני בהמה ועופות גדולות וכן אסור לחתוך גרוגרות וחרובים לזקנים ואפי' לפני מי שיכול לאכלו כך [וכ"ש בדבר שיש לו צורך לחתוך כגון מה שחותכין ירק דק דק שקורין מזרי"ע] וי"א דכ"ז דוקא בחותך ומניח אבל לאכלו מיד מותר לחתוך אפי' בסכין[לא] ואפי' א' יכול לחתוך לצורך אחרים שיאכלו מיד או לפני הבהמה או התרנגולין שיאכלו מיד כיון שמזונותיהן עליך ובלבד שלא יחתוך בכלי המיוחד לזה שזה אסור בכל גווני כשחותכו דק דק [ונכון ליזהר לחתוך חתיכות גדולות קצת דאין לטרוח לבהמה בדבר שראוי לאכל בלא זה כדלקמן סי' שכ"ד דין ה'] ויש מפקפקין על היתר זה לכן נכון שאף מי שמכוין לאכל מיד יזהר לחתוך חתיכות גדולות קצת ומ"מ הנוהגין לחתוך בצלים והצנון דק דק אין למחות בידם ועכ"פ אסור לעשות עד יציאת ביהכ"נ דבעינן סמוך לסעודה ממש והחותכין הבצלים והצנון דק דק שעה או שתים קודם הסעודה קרוב שחייב חטאת והבצלים אסורים באכילה[לב] וגם אסור בזה משום בורר מחמת קילופם והחותכים בצלים דק דק עם דג מלוח וכיוצא יזהרו שלא יחתכו בכלי שקורין הא"ק מעסע"ר דאפשר דהוי ככלי המיוחד לכך וגם הוי עובדא דחול רק בסכין בעלמא (סי"ב וסקל"ח מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה ובה"ל ד"ה המחתך וד"ה לפני וד"ה מידי) ובחזו"א כ' דהרבה ראשונים חולקים על היתר דסמוך לסעודה ומצדד דלפני מי שאין יכול לאכול בלי זה אסור אפי' סמוך לסעודה ולפני מי שיכול לאכל יש להתיר סמוך לסעודה וגם המתירין לא התירו אלא לחתוך דק דק אבל לא לרסק לגמרי [אך אם מרסק ואינו נפרך לרסיסים אלא נעשה דק אין זה טחינה] ובנו"א שחתכה דק דק חייב משום טוחן ואין היתר לשחוק בנג"א לפני התינוקות בשבת שאינם יכולים לאכל כך אפי' ע"מ לאכל לאלתר אלא ע"י שינוי דקתא דסכינא או קתא דכף ומזלג[לג] (או"ח סי' נ"ז ועי' סי' נ"ח סק"ח וע"ל דין ל"ג ל"ט וע"ל סי' שי"ט דין י').

כג אין טוחן אחר טוחן[לד] (סי"ב) שכל דבר שמחובר ע"י בנ"א ל"ש בו טחינה ואפי' חיבר דבר שלא נטחן מעולם (חזו"א או"ח סי' נ"ז) לכן מותר לפרר לחם לפני התרנגולים ואפי' בסכין ואפי' להכין שיאכלו לאחר זמן ואפי' ליתן מים עם הלחם מותר ובלבד שלא יגבלם עם המים אבל בכלי המיוחדת לכתישה כגון לכתוש מצה במכתשת אסור (סי"ב וסק"מ ובה"ל ד"ה לפרר) וכן בננא שחוקה מותר להפרידה בסכין דאין טוחן אחר טוחן (חזו"א או"ח סי' נ"ז).

כד אין טחינה [באוכלין[לה] (חזו"א)] אלא בגידולי קרקע לכן מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק דק ואפי' דעתו להניחו לאחר זמן וכן מותר לחתוך הגבינה [אפי' היא קשה מאד] דק דק בסכין או בקרדום ומגרה [אע"ג שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו לצורך גופו] אבל לא בכלי המיוחד לכך שקורין ריי"ב אייזי"ן או כלי אחר המיוחד לכך אפי' לאכל מיד אסור דהוי דרך חול[לו] (ס"ט י' וסקל"א ל"ז) וכ"ז בדבר שראוי לאכלו כך ואפי' גבינה קשה מאד כיון שיכולין לאכל בקושי שם אוכל עליו ואפי' חותך הבשר לפני מי שאין יכול ללעסו מחמת שהוא קשה כיון שרוב העולם יכולים לאכלו אבל דבר שאין ראוי לאכלו כך כגון בשר חי לפני העופות שאין יכולין לאכלו בלא חיתוך יש בזה משום טחינה ואסור לחתכו דק דק אא"כ חותך לפניהם שיאכלו מיד אבל לאחר שעה אסור [ויש מקילין בזה] ואם יכולין לאכל ע"פ הדחק בלא חיתוך צ"ע קצת (ס"ט וסקל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ובה"ל ד"ה ואינו וע"ל סי' שכ"ד דין ח') ובחזו"א כתב דבחותך להניח ליכא מאן דמיקל וכל הנידון בחותך לאכל לאלתר ומצדד להחמיר באין ראוי לאכילה אפי' לאכל לאלתר (או"ח סי' נ"ז).

כה (דיני לישה) לישה היא אחת מל"ט מלאכות ולאו דוקא ע"י מים דה"ה דבש ושומן אווז וכל מיני משקה שנילוש ונדבק על ידם[לז] ואם עשה לישה גמורה בשבת בלי שינוי אסור אפי' בדיעבד ועי' בסי' שי"ח דין ד' (סק"נ ובה"ל ד"ה אבל בשבת) ואם א' לש וא' עורך אח"כ וא' מקטף אח"כ שלשתן חייבין משום לישה (בה"ל ד"ה אין וע"ל סי' שי"ט דין ל"ז).

כו דעת סה"ת וסייעתו דבין בדבר שהוא בר גיבול ובין בדבר שאינו בר גיבול חייב משום לש משנתן מים לתוכו אבל דעת רוב הפוסקים[לח] דבדבר שהוא בר גיבול כגון קמח או עפר וטיט וחול הדק אין חייב משום לש עד שיגבל [ורק מדרבנן אסור בנתינת מים לחוד ויש דברים שהתירו כדלקמן דין ל"ב[לט] גבי מורסן משום צורך אכילתן] אך בדבר דלאו בר גיבול כגון אפר וחול הגס דעת הרמב"ם[מ] דאפי' גיבלו אין איסורו אלא מדרבנן ודעת הרבה ראשונים להיפך דבמידי דלאו בר גיבול חייב משנתן מים (סקנ"ג ס"ז וסי' שכ"ד סק"י) ובחזו"א כ' דלא נחלקו הראשונים על הרמב"ם אלא בשגבלו ממש דבזה לשאר ראשונים חייב והרמב"ם יחידאה בזה וקיי"ל דחייב חטאת וספיקו הו"ל ספיקא דאורייתא אבל בנתינת מים גם הם מודים דאין איסורו אלא מדרבנן (או"ח סי' נ"ו סק"ג וסי' נ"ח סק"ו) ובמורסן וקמח קלי יש דעות אם הוא נקרא מידי דבר גיבול[מא] (שה"צ אות ס"א ובה"ל ר"ס שכ"ד) ויש להחמיר לכתחלה כדעת סה"ת[מב] אך בדיעבד אין לאסור באכילה כיון דהרבה ראשונים חולקים עליו (סט"ז ובה"ל ד"ה אבל).

כז אפי' לדעת סה"ת דבנתינת מים חייב משום לש מ"מ אם הוא מידי דבר גיבול ונתן בו מים בע"ש וגיבלו אח"כ בשבת חייב ולא אמרי' בזה אין לישה אחר לישה אבל במידי דלאו בר גיבול אם נתן מים מע"ש פטור אח"כ כשלש בשבת לסה"ת [וכן להסוברים דבמידי דלאו בר גיבול חייב בנתינת מים] (בה"ל ד"ה אין וחזו"א) וקמח קלי דינו כקמח לענין זה וחייב אח"כ כשלשו (וע"ל דין ל"א[מג]) ובחזו"א כתב שאין זה מוכרח בקמח קלי כיון דדעת הרמב"ם[מד] דדינו כמידי דלאו בר גיבול (או"ח סי' נ"ח סק"ז וע"ש בסק"ה שמפקפק על מה שמחייב בבה"ל בגיבל אחר נתינת מים לסה"ת).

כח לדעת סה"ת[מה] אסור לתת מים לתוך קמח בין קלי בין שאינו קלי [וכ"ש לגבל דאסור לכ"ע] וכן אסור לתת חומץ וכיו"ב לתוך שתיתא[מו] [דהיינו תבואה שלא הביאה שליש שקלוה וטחנוה טחינה גסה] וכ"ז בבלילתו עבה אבל בלילתו רכה אין שייך בזה לישה[מז] [ויש מחמירין בקמח] ובמקום שדרך לעשות כן בחול יתן המשקה תחלה ואח"כ האוכל [מיהו בעבה לא מהני שינוי] ומ"מ צריך שינוי[מח] דהיינו שנותן את השתיתא ואח"כ נותן את החומץ שבחול הדרך לעשות להיפך ואם אין ידוע מה הדרך לעשות תחלה ע' בסמוך דין כ"ט (סי"ד ט"ז וסקנ"ב ס"ד ס"ו וחזו"א) ודעת החזו"א דבדבר שאין ידוע מה קודם ואין מקפידין ולפעמים מקדימין זה ולפעמים זה אין לו תקנה שאין לו מה לשנות

כא. עיין המחלוקת בזה בכה"ח ס"ק ל', והתיר שם רק לצורך גדול, וכמ"ש בבא"ח פרשת בא אות ט"ו, וע"ע בגדולות אלישע ס"ק י"א שהאריך להביא פנים לאיסורא.

כב. יעו"ש מש"כ בשע"ה.

כג. ועמש"כ בשע"ה ברס"י ש"מ בזה.

כד. הנה מבואר כאן בפלפלין ומלח להצריך ב' שינויים, וגבי דבר הנאכל כמות שהוא חי כתב הרא"ם בשו"ת תנא דבי אליהו סי' ט"ז בד"ה אמנם והלאה דסגי בשינוי אחד, דיש לצרף סברת הפוסקים דל"ש טחינה באוכלים, והו"ל איסור דרבנן דמהני ביה שינוי קצת, וסגי להפוך המדוך מקתו, וכ"כ ברב פעלים ח"ב סי' מ"ב, והביא שם להקל במקום שנהגו, וכתב דכשדורש בציבור אומר לכתחילה לעשות ב' שינויים, יעו"ש. אמנם בבא"ח בפרשת משפטים אות ה' כתב בתחילה דכל הפירות כמלח דבעי ב' שינויים, ובהמשך דבריו כתב דכיון דאיכא פלוגתא בזה, ואיכא דס"ל דהוי מדרבנן, אין למחות ביד המקילים בשינוי אחד, ואפילו בשינוי של הפיכת המדוך לצד הקת אין למחות, יעו"ש שכן נהגו בירושלים ובבגדאד. וע"ע מה שהאריכו בזה בשו"ת זב"צ ח"ב סי' כ' וח"ג סי' צ"א והלאה וברי"פ שם.

כה. כ"כ בב"י לדעת הרמב"ם, והעתיק לשונו בשו"ע, והסכימו כן האחרונים, דלא כמגי"א, ועיין מטה יהודה סק"ב.

כו. עיין שעה"צ ס"ק ל' שהביא דנראה מהמג"א והגר"א להקל, ובא"ר נשאר בצ"ע. וכ"ז בסכין, אבל במכתשת אסור אפילו לאלתר, וכמ"ש בתחילת הדין הבא גבי מלח, וכ"כ בשו"ע הגר"ז בסי"א, וכ"כ בטל אורות במלאכת לש, ועפי"ז כתב בשו"ת שבסוף זבחי צדק ח"ב סי' כ' דהא בברייתא השוה הא דאין מרסקין את הגרוגרות וחרובין לדין המלח, ומלח גם לאלתר בעי שינויים, ומבואר דבמכתשת אין ההיתר של לאלתר דומיא דבורר בכלי. ולעיקר הדין דלאלתר בחותך בסכין, ע"ל באות ל"א.

כז. אף דמלח אינו גדי"ק, ומ"ט בעי ב' שינויים [עפי"ד רוב האחרונים לדעת מרן, וכמ"ש לקמן באות כ"ט], ולא מספיק שלא יטחן בכלי שלו כבגבינה, עיין בהגר"ז דכיון דמלח אינו נאכל לבדו אלא בתערובת, הו"ל כתבלין ולא כבשר וגבינה, ואפשר דלכן מרן חלקו בשו"ע מדין הפלפלין, דבשלמא למ"ד דא"צ ב' שינויים א"ש, אלא דלרוב האחרונים הנ"ל קשיא, דבתחילה מרן בא לומר דאין כותתין את המלח אא"כ יעשה שינוי, דמלח בכלל האיסור. [ובמט"י כתב דמרן בא לאפוקי ממאן דשרי במדוך של עץ, ובחס"ד על התוספתא דשבת פרק ט"ו כתב דמה שבתוספתא כתוב גם מלח וגם גרוגרות, דאי איתמר מלח הו"א דדוקא במלח בעי שינוי דל"ה גדי"ק, אבל בגרוגרות לא מהני, ואי איתמר גרוגרות הו"א דבהא בעי שינוי, אבל במלח לא בעי שינוי דל"ה גדי"ק, קמ"ל, והוא כדברי הגר"ז הנ"ל].

כח. עמש"כ בשע"ה לעיל באות כ"ו.

כט. ואף דבשו"ע לא הזכיר כאן שינוי דקערה, כתב בעו"ש דבע"כ דהכי ס"ל דמ"ש מפלפלין, וכ"כ בא"ר ומט"י, ועיין זב"צ בשו"ת שבסוף ח"ב סי' כ' שהאריך בזה, ובתחילה רצה לומר דבמלח א"צ ב' שינויים וכמ"ש הגר"א, והוכיח כן מהרמב"ן והרשב"א ושכ"מ בב"י, ולבסוף דחה ראיות אלו והסיק כדברי העו"ש ודעימיה, וכ"כ ברב פעלים ח"ב רס"י מ"ב.

ל. עי' בב"י שהביא מהכלבו דמלח דרכו להדק אותו ע"ג שולחן, ומבואר דמלח ע"ג שולחן ל"ה שינוי, גם עיין במט"י דהכריח דבעי ב' שינויים, וכתב דידוך ע"ג קרקע או בקערה, וקצת משמע דע"ג שולחן ל"ה שינוי. ואמנם שו"ר בכלבו דכתב בהמשך דבריו [ולא הביאו בב"י] בשם רבינו פרץ דמלח גס של ים שרי לפזרו ע"ג שולחן ולהדקו, ועיין.

לא. הנה הב"י הביא דעות הראשונים בדין טוחן, דלהתוס' דוקא סילקא יש בו טוחן [וסותר להתוס' בדקי"ד, ונחלקו בהבנת דברי התוס', ומ"מ בראוי לאכילה אין בו משום טוחן, ואכמ"ל], ודעת הר"ח והרא"ש דדוקא כתישה אסורה, אבל חיתוך מותר [עיין ברא"ש, ועיין בר"ח הנדפס על הדף, ובזה יובנו דברי הרא"ש, ונראה דט"ס נפל בדבריו]. ולהרמב"ם דוקא ע"מ לבשל אסור, ולהרשב"א לאלתר מותר, ולפי"ז במה שפסק בשו"ע לאסור לחתוך הירק דק דק, מבואר דלא כחד מהראשונים הנ"ל [ואמנם פסק את דברי התה"ד דאין טחינה אלא בגדו"ק, וכדלקמן בדין כ"ד, יעו"ש בשע"ה]. ולגבי דברי הרשב"א אמנם בשו"ע השמיטו, אבל בב"י צירפו עם השיטות הנ"ל, וסיים ומ"מ נכון הדבר להזהיר שיחתכום לחתיכות גדולות קצת ושיאכלו לאלתר. ומבואר דהגם דכתב דנראה שאין חולק ע"ד הרשב"א, הוצרך לצרפו עם שאר השיטות, ועכ"ז כתב דנכון לחתוך לחתיכות גדולות קצת, אמנם לעיקה"ד פסק כהרשב"א, וכ"כ במאמ"ר סק"ז דלא כתב כן הב"י אלא לרווחא דמילתא, והמנהג לחתוך דק דק, וכ"כ בזב"צ בשו"ת שבסוף ח"ב, והבא"ח פרשת משפטים אות ב' כתב דבמקום שנהגו היתר אין למחות, ושכן מנהג בגדאד להקל, וכ"ד רוב האחרונים להלכה, אולם המטה יהודה כתב דהב"י חש לדעת המחמירים, ולכן הצריך ב' התנאים. וכ"כ הגר"ח פלאגי' בכה"ח סי' ל' אות ל"א להחמיר בזה, וע"ע לקמן בהמשך דין זה בשם החזו"א, ובאור לציון ח"א סי' כ"ח כתב דאף אם נאמר דכיון דמרן השמיטו בשו"ע, נראה דדעתו לחוש להחמיר בזה, יש להתיר בשינוי, וכ"ד החזו"א וכמ"ש כאן בהמשך דין זה. ומ"מ נראה דגם להמקילים בזה יש לחוש לכתחילה וכמ"ש כאן בב"י, דעם כל הצירופים חש בזה להחמיר, ורק בדלא אפשר באופן אחר יש להתיר.

לב. אף דיש שיטת התוס' ודעימיה דאין טחינה באוכלין, ובמקום פלוגתא לא נאסר בדיעבד, וכנ"ל בסי' שי"ח סוף דין ד', צ"ל דכיון דלא נפסק כן רק במקום סניף נוסף כבשר מבושל מצרפינן, אבל לבדו אפילו בדיעבד נאסר, ועוד אפ"ל דבבצלים דקשה לאוכלם בלי חיתוך הו"ל תיקון, אבל בשאר אוכלין דלא מתקן אה"נ לא יאסרו בדיעבד, אולם למי שאינו יכול לאוכלו יאסר, וי"ע.

לג. עיין אגרות משה ח"ד מאו"ח סי' ע"ד טוחן אות ב'.

לד. עיין בא"ח פרשת משפטים אות ז' דמבואר דמחלק בין אם נטחן ע"י אדם או לא, ומשמע דלא ס"ל האי סברא, אמנם בטל אורות כתב כהאי סברא.

לה. כ"ה לשיטת החזו"א, אולם רוב האחרונים לומדים דהוי כבעימור ודישה דאינם אלא בגדו"ק, וכמ"ש בפמ"ג במש"ז סק"י. וכ"כ הגרעק"א בתשובה ח"א סי' כ', וע"ש מש"כ בטעם שיש טוחן ברגבים ומלח.

לו. והוא כטעם הב' שכתב הריב"ש בזה, דטעם האי דאסור בכלי מצד טוחן, הלא מרן פסק דבהמה ל"ה גדו"ק, ולכן בשר מותר, ומ"ט לאסור בגבינה, אלא צ"ל כטעם הב' דאסר משום עובדין דחול, ועיין עו"ש ותו"ש ובשו"ת תנא דבי אליהו סי' ט"ז.

לז. אמנם יש נ"מ לדעת סה"ת דפסק דחייב מנתינת המים, א"כ בנותן משקה עבה כמו מיונז ע"ג תפו"א ל"ה כנתינת מים מדאינו מחלחל לתוכו, וכמ"ש בשה"ש בהקדמה ללש סק"ו, אבל בפמ"ג במש"ז ריש ס"ק י"ב מבואר דס"ל דהוי לישה עכ"פ ח"ש. ומ"מ לענין מעשה כיון שהוא חומרא לחוש לסה"ת צ"ל דלדינא דשרי, אמנם לאידך גיסא אם היה נתון ע"ג התפו"א מער"ש אי"א לערבו בשבת, וכ"כ האור לציון פרק ל"ג תשובה ג'.

לח. וכן פסק בשו"ע, והביא דעת בעה"ת בי"א, ולענין מעשה ע"ל בסוף דין זה ובשע"ה אות מ"ב ואות נ"ו.

לט. יעו"ש בשע"ה אות נ"ה מש"כ לדעת מרן בזה.

מ. במשנ"ב כתב דכ"ה דעת רש"י והרי"ף [והוא דלא כחזו"א שכתב דהרמב"ם יחיד בדבר], וכ"נ דעת מרן בב"י ברס"י שכ"ד שהשווה דעת הרי"ף ורש"י להרמב"ם דאין איסור דאורייתא גם בגבלו.

מא. ומרן פסק כדעת הרמב"ם דל"ה בר גיבול.

מב. והכי נקטינן להחמיר לכתחילה מדהביאו מרן בשו"ע בי"א, ובאור לציון פרק ל"ג בביאורים לתשובה ה' כתב דרק בלישה דאורייתא בעינן לחוש לדברי סה"ת, אבל באופן שהלישה דרבנן פסקינן כהרמב"ם, וע"ע מש"כ לקמן בשע"ה.

מג. ושם בשע"ה.

מד. וכ"פ בשו"ע וכנ"ל.

מה. לדעת הרמב"ם וכ"פ בשו"ע שרי ליתן מים, ולגבל הרבה אסור אבל מעט מותר וכנ"ל, ועיין שעה"צ אות ס"א.

מו. להרמב"ם ופסק מרן מותר לתת חומץ, ולערב מותר רק מעט וכנ"ל.

מז. ולהרמב"ם ופסק השו"ע כ"ז הנ"מ בשתיתא, אבל בקמח קלי אפילו ברכה אין היתר אא"כ מגבל מעט מעט [ובכ"ז הביא בשו"ע דעת סה"ת, וע"ל אות מ"ב].

מח. הנה י"ע אי מהני האי שינוי בדרך הנתינה לריבר"י בדבר שבלילתו עבה, דלכאורה י"ל דלבד מהחומרא שבלילתו עבה, הלא לריבר"י אין איסור דאורייתא אלא רק בבלילה, ול"מ מה שישנה קודם, והא דמהני בבלילה רכה י"ל דבנתינת המים התחיל העירוב ולכן מהני, משא"כ בבלילה עבה, ואמנם בב"י הביא מהמ"מ בשם הרמב"ד דשרי טובא אפילו בבלילה עבה בשינוי בסדר הנתינה, והקשה העה"ש הלא ברמב"ן ובמ"מ כתוב להתיר רק בשינוי של על יד על יד בעבה, או בשינוי דסדר הנתינה ברכה, אבל עבה בשינוי דסדר הנתינה לא אמר, וכן הקשה החזו"א בסי' נ"ח סוף סק"ב, ואמנם אין ראיה דמרן ס"ל כן להלכה. והגם דבשו"ע כלפי מש"כ בשו"ע דצריך לשנות בסדר הנתינה, הוסיף הרמ"א ואפילו ברך, דלכאורה מובן דה"נ בעבה מהני שינוי, מ"מ הלא מרן העתיק לשון הרמב"ם, ואי הוה ס"ל הכי לדעתו, א"כ כשהביא שהמ"מ חידש ברמב"ן וברשב"א דמהני שינוי בעבה, הול"ל דכ"מ מלשון הרמב"ם, ומוכח דלא ס"ל הכי, וכ"כ המאמ"ר סק"י לדעת מרן. [ועיין לח"מ בפכ"א ומנה"ט כאן סק"ו].

ושינוי שקודם המלאכה לא מהני (או"ח סי' נ"ח סק"ה א') וכשעושה רכה צריך [לדעת סה"ת] ליתן בב"א מים הרבה עד שעושהו רכה [וכשמגבל אח"כ א"צ לגבל דוקא באצבעו[מט] דסגי בשינוי שנותן האוכל לפני המים. שם סק"ה וע"ל דין ל"ה] אבל אם פוסק הקילוח בעודו עבה אף שדעתו להוסיף אסור (שם סק"ח) והא דצריך שינוי ברכה היינו שנשפך ונרוק אבל אכתי הן גוש ולא נוזל אבל אם המים מרובים והן רק כמים עכורים אינו כלל בשם לש מיהו אם נשקעים לשולי הקדרה ומתערבים אפשר דבכלל לש הוא אבל יש לו דין רכה ומיני האבקים שנמסים במים מותר לערבם במים בשבת ואין בזה משום לישה[נ] ויש ליזהר שלא יהיו המים חמים שהיד סולדת בהן ובעירוי מכלי שני עליהם יש להקל (שם סק"ט).

כט אסור לערב בשבת של פסח קמח שעושין מטחינת מצה אפוי' ליתנן ביין או במי דבש ואפי' היא רכה כיון שאין ידוע מה נותן תחלה בחול כדי לידע מה הוא השינוי ואפי' מעט [לד' סה"ת] כ"כ הט"ז ובא"ר כתב דאם אין ידוע יעשה השינוי המפורש בגמ'[נא] שיתן המאכל תחלה ואח"כ המשקה וזה מותר ברכה דמדי לשתיתא וכן בח"י מצדד להקל בזה וטוב להחמיר שלא לערב בכף רק מנענע הכלי עד שיתערב (סקנ"ז) ובחזו"א הסכים לדעת הט"ז (סק"ה וע"ש סק"ח שכ' דבעבה יש בזה חשש חיוב חטאת אפי' מעט מעט גם לדעת שאר הראשונים).

ל הנותן זרע פשתן או שומשמין וכיו"ב במים חייב משום לש מפני שמתערבים ונתלים זה בזה (סי' ש"מ סי"ב) ואף בנותן מים מרובים עד שעושהו רכה חייב לפי שהם נדבקים טפי זה בזה (חזו"א או"ח סי' נ"ח סק"ט) וכן כל מיני זרעונים שמתערבים ונתלים זה בזה במים כמו כרשינין וכיו"ב שמתרככים ונמוחים שם והמים מתעבים בסיבתם ונעשים כמים שעיסה או קמח בלולים בתוכה אסור לשרותן לבהמתו משום לש (סי' של"ו סקנ"א וע"ל ס' רנ"ב דין א').

לא קמח קלי שנתנו עלי' מים מע"ש[נב] [וע"ל דין ל"ה מה נקרא נתן משקה] ורוצה להוסיף משקה בשבת ולגבלה ולעשות בלילתה עבה מותר לעשות מעט מעט [ואפי' יש בו שיעור כגרוגרת מקרי מעט מעט] אבל לא הרבה (סי"ד וסקנ"ב נ"ד ס"ה ס"ו) דהיינו ליקח מכלי שנתן בו המים על הרבה קמח קלי ואח"כ ליטול מעט מעט לכלי אחר ולערבם ולהחזירם לכלי א' או שמתחלה יניח מעט קמח קלי בכלי ויוכל לערב ואין נ"מ אם מערב ביד או בכלי (חזו"א או"ח סי' נ"ח סק"ה) והטעם שהתירו ע"י שינוי דמעט מעט [אף שיש בזה חשש דאורייתא[נג] כנ"ל דין כ"ז] דע"י שנתייבשו הקליות בתנור וראויות לאכילה חשיב כמו דבר שנאפה ונתבשל ואין בו לישה דאורייתא דדרך אכילתו בכך ואפשר דדווקא בשעת אכילה הוי דרך אכילה דהתירו אבל בדבר שיש בו חשש לישה דאורייתא אין להקל אפי' בפחות מכשיעור אלא ע"י שינוי המבואר בסי' זה (בה"ל ד"ה שמא) ובחזו"א חולק על טעם זה וכתב דטעם ההיתר במעט מעט הוא משום דאין דרך הלישה בזה אלא במרובה ולא במעט מעט וחשיב שינוי גמור להתיר אף לישה דאורייתא וזה תלוי לפי המקום והזמן אם אין דרכו לעשות אלא במרובה (או"ח סי' נ"ח סק"ז א').

לב אסור לגבל קמח או מורסן [הוא קליפת התבואה הנשארת בנפה כשמנפין את הקמח] לבהמה או לתרנגולים ואפי' מעט מעט[נד] ואפי' ליתן בו מים אסור[נה] [לד' סה"ת וכ"ש בקמח דאסור וכן מוץ הנושרת בעת הדישה כיון דלאו בר גיבול הוא י"א דחייב גם לד' ש"פ כנ"ל דין כ"ו] ואם נתן בו מים מבעו"י מותר להעביר בו תרווד או מקל שתי וערב[נו] ואפי' מעביר כמה פעמים שתי וערב מותר אבל לא ימרס בידו ולא יסבב התרווד או המקל ומנערו מכלי אל כלי כדי שיתערב ויכול לערב בכלי אחד אפי' כור או כוריים [אם צריך שיעור זה לחלק לפניהם באותו שבת דאל"ה אסור] ומחלקו בכלים הרבה ונותן לפני כל בהמה ובהמה ובשעת הדחק יש להתיר ע"י גוי אפי' לא נתן מים מע"ש על המורסן שהגוי יתן המים בשבת ויגבל ע"י שינוי הנ"ל [דסמכי' בשעת הדחק[נז] על הפוסקים בדין כ"ו דאין גיבול בנתינת מים] ואם המים היו רותחין אסור לערות אפי' ע"י גוי מכלי ראשון משום מבשל אלא יערה הגוי מתחלה המים לכלי שני ואח"כ ישפוך המים על המורסן (סי' שכ"ד ס"ג וסק"ו ז' ח' ט' י' י"א ובה"ל ד"ה ומעביר) ובחזו"א כתב נראה שאם צריך להאכיל לבהמות ואין לו גוי יש להקל מפני הפסד וצעב"ח ליתן מים למורסן או לקמח [ואפי' מוץ צ"ע אם חייבין להחמיר היכא דא"א[נח]] אפי' עבה אם א"א ברכה ואח"כ לערב בשתי וערב אפי' כמה פעמים [ואפשר דצריך להוציא התרווד בכל פעם בין שתי לערב ולהחזירו מאמצעיתו] ולערב מכלי אל כלי אבל אם אפשר ע"י גוי או אפשר לעשות רכה יש להחמיר [ואפי' פוסק הקילוח בעודו עבה ומוסיף אח"כ מקרי רכה לדעת החולקים על סה"ת (שם סק"ח) ולדעת סה"ת יש להחמיר בזה כנ"ל דין כ"ח] ואפי' עושין רכה ג"כ לא הותר אלא לערב שתי וערב ומערה מכלי אל כלי (או"ח סי' נ"ח סק"ו וסי' נ"ו סק"ג וע"ל סי' של"ו דין ד' דין לשרות תבואה לבהמה).

לג שלשה דברים יש בדברים הנדוכין להוציא מהן שמנן ריסוק ודיכה ושחיקה [שבתחלה מרסקן ואח"כ דך אותן באיזה כלי ואח"כ שוחק אותן יפה יותר מדיכה] ושום ובוסר ומלילות שריסקן מע"ש אם מחוסרין דיכה אסור לגמור דיכתן בשבת ואם נידוכו היטב מבעו"י ואין מחוסרין אלא שחיקה מותר לגמור שחיקתן בשבת אף בידים [אבל אם יש בהם גם גריסין שלא נדוכו אסור לשוחקן מפני תערובות הגריסין] לפיכך מותר לגמור שחיקת הריפות דהיינו מעשה דייסא בעץ פרור בקדרה בשבת אחר שמורידין אותה מעל האש כיון שכבר דכום במדוכה ונתבשלו כל צרכן ואין מחוסרין שחיקה אלא מעט ומ"מ יש ליזהר שלא לטרוף בכח משום לישה ובעודה על האש י"א שיש בזה משום מגיס דהוי כמבשל ועי' בסי' שי"ח דין ל"ו (סי"ט וסקע"ו ע"ז ע"ח ע"ט ס' ובה"ל ד"ה ואם וסי' רנ"ב בה"ל ד"ה מותר) ובחזו"א כ' דמותר אף לטרוף בכח דבדבר מבושל לאו שם לישה עלה מיהו אם הריפות יבשות אפשר דאסור ליתן עליהן משקה ולערבם ואם יש מקצת משקה מע"ש מותר להוסיף בשבת (או"ח סי' נ"ח סק"ט).

לד מותר ליתן רוטב לתבשיל [מה"ת לרוה"פ] ואין בו משום לישה דדרך אכילתו בכך (בה"ל ד"ה שמא) והיינו בתבשיל עב שרסקו לרסיסים וחוזר ומדבקו ע"י משקה דבמשקה לתוך הקדרה ל"ש לש וצ"ע ובחזו"א חולק על טעם זה [של דרך אכילתו בכך] ומיהו במבושל יש להתיר ואף לטרוף בכח כנ"ל דין ל"ג ואמנם אם אינו מגבל אין על השרי' שם לש לא בפת ולא בתבשיל שהמשקה גורם פירוד ולא דיבוק ולא דמי לנותן משקה לקמח וכיו"ב שהמשקה מקבצם וגורם דיבוק ואע"ג דבנתן משקה מע"ש ובא להוסיף ג"כ בעינן שינוי [כנ"ל דין ל"א] היינו באופן שהמשקה מאספם ומקבצם אבל נתינת גוש דבוק במשקה אינו אלא גרם פירוד ואינו ענין ללש (חזו"א או"ח סי' נ"ח סק"ז).

לה שחלים שדכו מע"ש לא יתן לתוכו למחר יין וחומץ [לסה"ת] וכן שום שריסקו או דכו מע"ש לא יתנו למחר לתוך פול וגריסין וכן שאר מיני טיבול שעושין אותן דק דק ומערבין אותן ביחד במשקה אסור וכל אלו אם נתן בהם משקה מע"ש מותר להוסיף בשבת[נט] [ודווקא שנתן קצת משקה אבל במעט טיפין לא מהני[ס]] ובכל אלו אסור לטרוף בכח לכ"ע [ובכ"ז אין חילוק בין לאותה סעודה או לסעודה אחרת] אלא מערב בנחת [ואם הם חמין ע' בסי' שי"ח] ומותר לערב אפי' בכף[סא] (סט"ז וסק"ס ס"א ס"ב ס"ה ס"ז) ובחזו"א כתב דאפשר דאסור לערב בכף או בכלי אלא ביד [או שינענע הכלי עצמו] ואם לובש גמי או שפופרת של מתכת על אצבעו הוי כמערב בכלי ואין חילוק בין אצבע לכל היד (או"ח סי' נ"ח סק"ה ח') ואם עושה אותה בלילתה רכה מותר לעשותה אפי' לא נתן בה משקה מע"ש כנ"ל דין כ"ח אבל צריך לעשות שינוי דהיינו בדבר שבחול נותנין המשקה ואח"כ האוכל יעשה בשבת להיפך וגם יערבו באצבעו או שינענע בכלי עצמו[סב] (סט"ז וסקס"ג ס"ו) ובחזו"א כ' דבלילתו רכה א"צ שינוי בגיבול דסגי בשינוי שמקדים האוכל למשקה (או"ח סי' נ"ח סק"ה).

לו לכן אם שכח לשפוך חומץ בע"ש לתוך הקרי"ן צריך שיעשה בשבת בלילה רכה ונותן החומץ ואח"כ הקרי"ן ויאחוז בכלי עצמו וינענע אותו[סג] ובירק הנקרא שאלאט"ן אין לדקדק בכל זה כיון שאין חותכין אותו דק דק וכן כשחל פסח בשבת ושכח מבעו"י ליתן המשקה לתוך החרוסת יעשה רכה[סד] ויתן המשקה תחלה ואח"כ החרוסת ולא יטרוף בכף אלא באצבע[סה] (סקס"ח ושה"צ וע"ל סוף דין ל"ה בשם החזו"א).

לז מה שחותכין צנון וקישואין שקורין אוגערקע"ס דק דק ושופכין חומץ או שאר דבר לח לתוכן מפני שא"א לעשות זה מע"ש סומכין על החולקין על סה"ת ומתירין אפי' בעבה אך צריכין ליזהר שלא לערב בכף בכח[סו] או ינענע הכלי עצמו וטוב להחמיר ג"כ שיתן החומץ ואח"כ המאכל (סקס"ח ושה"צ וע"ל דין כ"ב).

לח חרדל שלשו מע"ש מתמצית לחותה ולא נתערב בה מים אחרים אסור ליתן בו בשבת לד' סה"ת מים או יין או דבש אבל אם נתן בו משקה מע"ש מותר לערבו בשבת[סז] אבל לא יטרוף בכח אלא בנחת [ולענין אם צריך לערב דוקא ביד דינו כמו בשחלים בדין ל"ה[סח]] ודעת הרמב"ם דבין בחרדל ובין בשחלים וכל הני דדין ל"ה לא מהני מה שנתן מים מע"ש כ"ז שלא נילוש מבעו"י עד המים ורק אם נילוש מבעו"י ואין ממהחו עתה אלא שיהא רך לשתי' בזה מותר אם אין טורף בכח[סט] (סט"ו וסקנ"ח נ"ט ס"ב ובה"ל ד"ה יכול) ובחזו"א כ' דגם הרמב"ם מודה שאם נתן לתוכו משקה מע"ש[ע] אע"פ שלא גיבלו מותר להוסיף בשבת ובלבד שלא יטרוף בכח דכשטורף בנחת הוי שינוי גמור ואין זה לישה (או"ח סי' נ"ח סק"ד ה' ח' וע"ל סי' שי"ט דין ל"ז אם מותר ליתן שומשמין ואגוזים בדבש).

לט כ' בחזו"א יש להסתפק בפירות הנדבקין ע"י ריסוקן לגוש א' או ששרפן מרובה עד שמתערבין כגוש א' אם יש בריסוקן משום לש ולכאורה גם בלש במי עצמן חשוב לש והא דמותר לרסק דבלה וגרוגרת ביד של סכין ובעץ הפרור לפני מי שיכול לאכל סמוך לסעודה כנ"ל דין כ"ב משום דמותר לישה בשינוי ולפ"ז נראה דמותר ליתן פת לתוך הדבלה ולרסקה בקתא דסכינא אע"ג דנילוש עם הדבלה כיון דמשנה [אבל אין כאן היתר שאין טורף בכח דבזמן שהטחינה והלישה יחד לעולם היא טריפה בכח ועוד דבפת לא מצינו חלוק בין טריפה בכח לעירוב] ואפשר דאין צורת לישה אלא בנותן משקה לדבר היבש אבל המרסק פרי אף שמתדבק במימיו לאו שם לישה עלה וכן נראה (או"ח סי' נ"ח סק"ח).

מ פרי המתדבק ע"י ריסוקו כמו בננות וכיו"ב אסור ליתן לתוך המרוסק משקה אפי' רסקו מע"ש דמשקה של עצמו לא חשיב כנתן לתוכו משקה מע"ש וצ"ע[עא] (חזו"א או"ח סי' נ"ח סק"ט).

מא כשכותשין הפירות בקתא דסכינא כדינן [כנ"ל דין כ"ב] ורצה אח"כ לסחוט לתוכו לימון אין איסור בסחיטתן משום סחיטה כיון שסוחט לתוך האוכל [כנ"ל סי' ש"כ דין ב' ע"ש] אבל אסור משום לש לד' סה"ת אבל כיון שעושין כן בשביל מזונות התינוק יש להקל כדעת רוב הפוסקים אבל יערב ולא יטרוף[עב] ואם יש בבלילתו פת אסור לערב אלא יערב שתי וערב הרבה פעמים ויוציא את הכף בין שתי לערב (חזו"א או"ח סי' נ"ח סק"ח).

מב כתב המג"א שאסור להשתין על טיט[עג] [ואולי אף על טיט קשה] או עפר תיחוח וחול משום[עד] גיבול דהוי פ"ר ואם יש כלי שרוקק בו[עה] או רוחץ בו פיו בשבת ותחתיו יש חול הדק או גס צ"ע אם מותר ובבית מאיר מיקל בהקום הצורך אפי' להשתין על טיט דהוי פ"ר דלא ניחא לי' באיסור דרבנן לרוב הפוסקים ויש לסמוך ע"ז במקום שהטיט אינו שלו דאז ודאי לא ניחא לי' בלישתה (סקנ"ז ושה"צ) ובחזו"א כתב דבשעת הדחק יש להקל להשתין לתוך טיט ועפר תיחוח (או"ח סי' נ"ח סק"ח וע"ל סי' של"ו דין ב').

מג כשמכסכה מי רגלים בחול ואפר וכשיתן מעט יהי' מתערב במ"ר והוי כמו לישה ומנתינת מים חייב לכמה ראשונים אפי' בחול הדק וכ"ש בחול הגס ולכן יתן הרבה אפר וחול ואז לא ניכר כלל הלישה (סקנ"ז ושה"צ וע"ל סי' שכ"ג דין י' וסי' שכ"ו דין י"ד דין גיבול כלאחר יד וע"ל סי' ש"ב דין י"ב לרחוץ טיט היבש שעל רגלו).

מד דין לקלף שומים ופירות כתבנו בסי' שי"ט דין י"א י"ב (סי"ט).

שערי הלכות

מט. ע"ל בשע"ה אות ס"ב דלדעת מרן בכ"ג א"צ לגבל באצבעו אפילו בעבה, אלא דהתם הצריך לערב בנחת, וכאן בבלילה רכה כתב לשנות בסדר הנתינה, ומבואר דא"צ לעשות אח"כ שינוי, ועמ"ש בשע"ה.

נ. עיין אור לציון פרק ל"ג תשובה ח', דכתב דמ"מ ישפוך מיד הרבה מים יותר מכמות האבקה כדי שלא יהיה לש בינתים, וע"ל דברי החזו"א בבלילה רכה דכל שלא נפסק הקילוח הוי"ל מיד.

נא. והוא כמ"ש בתה"ד שהביא הב"י, וכ"כ עוד כמה אחרונים, והביאם בגדולות אלישע ס"ק מ', וכתב דהכי נקטינן.

נב. היינו לדעת בעה"ת, אבל מרן פסק כהרמב"ם דאפילו בלא נתן מערו"ש מותר לתת, ולערב באופן המבואר וכנ"ל.

נג. להרמב"ם הוי מדרבנן, ועפי"ד מובן דהתירו כאן ע"י שינוי דמעט מעט וא"צ למ"ש כאן, ועיין משנ"ב וביאוה"ל ד"ה שמא.

נד. כ"כ דלא כהמג"א עיין בביאוה"ל, ויש להוסיף דכ"כ בערך השולחן דדוקא לצורך מאכל אדם התירו מעט מעט, והביאו כה"ח סי' שכ"ד סק"י.

נה. ודעת מרן לפסוק כהרמב"ם דשרי ליתן מים במורסן מדגיבולו דרבנן, אבל בקמח דגיבולו דאורייתא אסור ליתן מים, אמנם בב"י חילק באופן אחר בין קמח למורסן, דדוקא לצורך היום שרי ואין חילוק בין דאורייתא לדרבנן, וחילוק זה כתבו לשיטת התוס' [ועיין פמ"ג במש"ז סי' שכ"ד סק"א דיישב קושית האחרונים ע"ד הב"י, דמה שהזכירו התוס' דמורסן בר גיבול היינו לריבר"י, והב"י דיבר לרב יוסף דל"ה בר גיבול אפילו להתוס'], אבל לדעת הרמב"ם נשאר עם חילוק המ"מ לחלק בין דאורייתא לדרבנן, ומורסן לאו בר גיבול, וכ"כ כמה אחרונים דמורסן שנתערב עם קמח יש לאסור, עיין כה"ח סי' שכ"ד סק"ט שהביאם. ועיין בגדולות אלישע בסי' זה בסוף ס"ק מ"ג, וע"ע בהמשך כאן בשע"ה אות ע"ד.

נו. לדעת הרמב"ם והשו"ע מותר לתת מים וכנ"ל [ועיין לעיל בשע"ה אות מ"ב מדברי האור לציון], וא"כ מותר לערב שתי וערב אף אם לא נתן מים מבעו"י.

נז. לדידן מעיקה"ד שרי ואפילו ע"י ישראל וכנ"ל, וע"ל בשע"ה באות מ"ב.

נח. ולדידן ודאי אפשר להקל בכה"ג.

נט. ולדעת מרן אפילו לא נתן מים מערו"ש יוכל ליתן למחר, ומש"כ כאן הוא לדעת סה"ת.

ס. ע"ל באות ל"ז גבי משקה עב שלא מחלחל לתוך המאכל שנתנו מערו"ש, דלא מתיר לערב בשבת להפוסקים כרבי.

סא. היינו אף לדעת הרמ"א באופן שנתן מים מערו"ש, כמבואר במשנ"ב ס"ק ס"ב, ולדעת מרן גם אם לא נתן בערו"ש שרי בכף, אלא שיערב בנחת וכנ"ל.

סב. מקורו מהתה"ד והביאו הב"י, וכאן פסק כן רק בבלילה רכה לשנות בסדר הנתינה ולערב באצבעו, אבל בבלילה עבה אם נתן מערו"ש התיר כשמערב ביד וכנ"ל. אבל מרן בב"י חלק ע"ד במשמעות הרי"ף והרמב"ם והרא"ש דא"צ שיערב ביד אלא שלא יטרוף בכח, וכ"ז בבלילה עבה, אבל בבלילה רכה מבואר לעיל בדין כ"ח ושם בשע"ה אות מ"ט דא"צ עוד שינוי אחר ששינה בסדר הנתינה, יעו"ש. אמנם כאן בדרישה כתב ע"ד התה"ד דברכה צריך לשנות בסדר הנתינה, וגם יגבל באצבעו, דבב"י פליג, ובחזו"א כתב ע"ז בסי' נ"ח סק"ה דלא מצאו בב"י, ונראה דכוונתו דגם להב"י צריך שינוי, אלא דא"צ שינוי שיערב באצבעו וסגי שיערב בנחת, דהלא כתב הב"י דאין זה במשמע דצריך אצבע והוא שיערב בנחת, ואפשר דגם הדרישה לא התכוון לומר דהב"י פליג לגבי רכה דא"צ שינוי אחר בסדר הנתינה, אלא הצריך לערב בנחת, ודלא כהנ"ל בשע"ה אות מ"ט, ומיירי רק לענין השינוי של אצבעו, ואין לומר דאדרבה משמע בב"י דגם ברכה צריך שינוי אחר שמשנה בסדר הנתינה, ודלא כהנ"ל בשע"ה אות מ"ט, דאפ"ל דאין כוונת מרן בב"י אלא על עיקר דבריו דא"צ אצבע, וקאי בעבה.

סג. היינו דבעי ב' שינויים, ולדעת מרן סגי שישנה בסדר הנתינה, וכנ"ל באות הקודמת.

סד. היינו לדעת סה"ת, אבל לדעת הרמב"ם ופסק השו"ע א"צ דוקא רכה.

סה. ולדעת מרן אין שינוי דאצבע, וגם בנחת ל"ש בזה דאין דרכו דוקא בכח, אלא יעשה שתי וערב, ואה"נ אם יעשה רכה מהני שינוי דסדר הנתינה לבד, וכנ"ל בשע"ה אות ס"ב. ואם עושה בלילה עבה אי מהני שינוי דסדר הנתינה, ע"ל בשע"ה אות מ"ח.

סו. לדעת מרן יוכל לערב בכף אבל יעשה בנחת, וכנ"ל בשע"ה אות ס"ב, אמנם כ"ז דוקא בדבר שדרכו בכח וכנ"ל, אבל אם דרכו בנחת יוכל בשתי וערב, ואפשר דנענוע הכלי הוי"ל כשתי וערב.

סז. ולפסק מרן אפילו לא נתן בו משקה מערו"ש שרי לערב וכנ"ל.

סח. יעו"ש בשע"ה.

סט. כ"כ בביאוה"ל, ואינו כב"י דבנחת מתיר אפילו איסור דאורייתא, ומשמע דכן הדין גם לדעת הרמב"ם, ועיין בביאוה"ל [ומ"מ כ"ז מהני בדבר שדרכו בטריפה בכח, שאז כשמערב בנחת הוי"ל שינוי גדול, אבל בדבר שאין דרכו דוקא בכח צריך שינויים אחרים, וכמבואר לעיל בדינים הקודמים].

ע. בפרט זה היינו לדעת סה"ת, אבל להרמב"ם עצמו ס"ל דאפילו לא נתן בו משקה מערו"ש, וכ"פ השו"ע וכנ"ל.

עא. וכ"ז לסה"ת דבעי נתינת מים מערו"ש וכנ"ל.

עב. היינו בדבר שדרכו בטריפה, ואם דרכו בנחת דינו כמ"ש כאן בהמשך לגבי פת.

עג. כתב בגדולות אלישע ס"ק מ"ג דמיירי בטיט נגוב שיש בו עדיין לחלוחית, יעו"ש מש"כ בזה.

עד. וכתב במשנ"ב דהיינו אף לרוה"פ ופסק השו"ע כריבר"י, מ"מ יש איסור דרבנן בנתינת המים, והיינו במקום שאם ילוש הוי איסור דאורייתא וכנ"ל. וד"ז אינו לכו"ע, דבמחה"ש ביאר לדעת המג"א דהיינו דוקא לרבי, אבל לריבר"י שרי, ובגדולות אלישע ס"ק מ"ג הוכיח לאיסור, ושכ"ד מרן. [וע"ל בשע"ה אות נ"ה].

עה. עיין בשע"ה לעיל בסי' של"ז אות י' לגבי פס"ר דלא ניח"ל בדרבנן, מש"כ באורך דהיכא דאפשר בקל יש להחמיר, וברקיקה כתב בקצוה"ש בסי' ק"ל בבדה"ש ס"ק כ"ב עוד כמה טעמים להקל, דאין בו שיעור לישה ואינו נבלע, ומ"מ כתב דטוב להחמיר, יעו"ש.

בירור הלכה

הרה"ג מרדכי קרליבך שליט"א
רו"כ "תורת רפאל" - "אהבת שלום"

בשיטת הר"מ דיש דישה בבהמה ואדם

איתא בשבת [דף צה.] רב נחמן בר גוריא איקלע לנהרדעא, בעו מיניה חולב משום מאי מיחייב, א"ל משום חולב, מחבץ משום מאי מיחייב, א"ל משום מחבץ, מגבן משום מאי חייב, א"ל משום מגבן, אמרו ליה רבך קטיל קני באגמא הוה, אתא שאיל בי מדרשא, א"ל חולב חייב משום מפרק, מחבץ חייב משום בורר, מגבן חייב משום בונה.

תמהו הראשונים בסוגיין ולעיל [דף עג:], לדעת רש"י [ד"ה מפרק] והר"מ [פ"ח שבת ה"ז] דמפרק תולדה דדש הוא, והרי דעת חכמים לעיל [דף צה.] דהפוצע חלזון אינו בכלל דישה, שאין דישה אלא בגידולי קרקע. ורבו בזה שיטות הראשונים בחיובא דחולב משום מפרק, דברש"י הביא שי"מ שהוא תולדה דקוצר, ודחה פירוש זה, ודעת ר"ת שהוא תולדה דממחק, וביראים סי' רע"ד הביא שהוא תולדה דקוצר, והארכתי לקמן.

הראשונים כתבו דרק ר"א ס"ל כן, אבל חכמים נחלקו על ר"א בזה וס"ל דפטור משום שאין דישה אלא בגידו"ק, אכן כבר תמהו האחרונים שמפורש ברש"י פסחים [דף סה. ד"ה אחד] דחכמים לא נחלקו על ר"א. והרמב"ן הביא עוד שהר"ח הוכיח דחכמים לא פליגי בזה משמעתא דכתובות [דף ס.] שלא התירו לגונח לינק אלא כלאחר יד, ושוב קשה שיטת רש"י דהחולב חייב משום מפרק, והרי אין דישה אלא בגידו"ק.

ובתוס' לעיל [דף עג: ד"ה מפרק] כתב דע"כ שיטת רש"י כדעת ר"י דיש דישה שלא בגידו"ק. אכן באו"ז [סי' נ"ח] כתב דמדברי רש"י [דף עג: ד"ה המנפט] מבואר דס"ל דאין דישה שלא בגידו"ק [ויש לדון בראייתו], [ועוד כתב די"ל דלכו"ע אין דישה אלא בגיד"ק, ואך דר"י וחכמים נחלקו בצד חלזון שם האם דגים הוה גידו"ק, והארכתי לעיל (דף עה.)], ולפי"ז שוב קשה שיטת רש"י דחולב חייב משום מפרק תולדה דדש.

ביותר תמהו האחרונים טובא לדעת הר"מ שכתב [פ"ח שבת ה"ז] הדש כגרוגרת חייב, ואין דישה אלא בגדולי קרקע, והמפרק הרי הוא תולדת הדש, החולב את הבהמה חייב משום מפרק, וכן החובל בחי שיש לו עור חייב משום מפרק, והוא שיהיה צריך לדם שיצא מן החבורה, עכ"ד, והיאך פסק הר"מ שהמפרק דם או החולב מן החי חייב משום מפרק תולדה דדש, והרי פסק הר"מ דאין דישה אלא בגידולי ק

רקע.

הרמב"ן כתב דברים סתומים וז"ל, י"ל דישה בעצמו של פרי ליתא אלא בגדו"ק, אבל להוציא ממנו פירות מכונסים וטמונים בתוך כיס שלהן, כגון חולב, דומיא דדישת גדו"ק היא, עכ"ד. וראיתי שי"מ דכוונתו דבחלב הרי הוא מחדש משקה מתוך הכיס, בזה אי"צ גידו"ק, משא"כ בדישה גמורה שהגרעין מחוברת בחטה נחשב דש עצמו של פרי, וכן בדישת דג חלזון, בזה צריך שיהא גידו"ק, ואי"ז מובן, לא מסברא ולא בלשונו.

וביאור דבריו נראה [וכ"כ בהליכות יצחק] בהקדם דברי האבן האזל [פ"י שבת הי"ז] בביאור ענין תולדות, דהנה במלאכת בונה מצינו ב' תולדות חלוקות, א. המגבן שהוא כבונה בנין הואיל והוא מצרף את חלקי הגבינה, ב. פורש אהל, ופירש הגאון רבי איסר זלמן כזאת, דבגבינה הרי מעשיו דומה למעשה הבנין, אך אין כאן תכלית ותוצאת המעשה, ואילו בפרישת אהל אין כאן מעשה בנין, אך יש כאן תכלית ותוצאת המעשה. ומעתה נראה, דהנה עיקר דישת סממנים שהיה במשכן היינו להוציא פירות מכונסים וטמונים בתוך כיס שלהם בגידולי קרקע, ומעתה כשבאנו לחייב את התולדות הדומות לאב, בזה מצינו לחייב באחד משני פנים, א. מה שמוציא פירות מכונסים, כי בזה הרי הוא דומה להאב בעצם מעשה המלאכה, ב. דישה בעצמו של פרי עצמו, שאינו דומה למעשה מלאכת האב, ומ"מ אם יש כאן יצירה של גידו"ק הרי הוא דומה בתכליתו.

והן הן דברי הרמב"ן, דבחולב חייב משום דיש כאן מעשה מלאכה של דישה, כי בשניהם יש כאן פירות מכונסים וטמונים בכיסם, כי גם החלב אינו אלא כנוס ומופקד בדדי בהמה, ולכן אף שאינו גידו"ק חייב דומיא דדישת גידו"ק, ומאידך בסחיטת פירות חייב משום דהא מיהת יש כאן גידו"ק ודומה בתכלית המלאכה, אך בדישת חלזון פטור, שכן בדישת עצם הפרי אין דמיון במעשה המלאכה, וגם אינו בעצם גידו"ק.

אכן מלבד שיש לעיין בזה למש"כ התוס' לעיל [דף עה.] דדם של חלזון מפקד פקיד ואינו מחובר, וא"כ לכאורה הוא דומה לחולב דחשיב הוצאת פירות מכונסים וטמונים בכיס שלהם, וגם אין נראה כן בדעת הר"מ שהתחיל בעיקר מלאכת הדישה דאין דישה אלא בגידו"ק, באופן דמשמע מזה דכללא הוא בכל מלאכת הדישה, ורק אח"כ הביא הלכות מפרק, ולהנ"ל אדרבה, רק במפרק נאמר דאין דישה אלא בגידו"ק.

בשי' הר"מ באדם ובהמה וגידוליהם אם המה גידו"ק
לענין א. דישה ב. קצירה ג. מעשר שני ד. אכילת פועל
ובפלוגתת רבוותא אם גידו"ק הוי דין בכיסוי הנידוש או באוכל

במ"מ כתב ליישב דעת הר"מ עפ"י מה שדנו בתוס' דבהמה חשיב גידולי קרקע, שכן בעירובין [דף כז:] אמרו דהא דכתיב במעשר שני 'בקר וצאן' למדנו שאין נקנה בכסף מע"ש אלא גידולי קרקע, ואמרו שם לאפוקי דגים, ופרש"י שבקר וצאן ניזונין וגדלין מן הקרקע לאפוקי דגים, וזהו שאמרו לקמן [דף צה.] דחלזון אינו גידולי קרקע, ולפי"ז ניחא שיטת הר"מ, וכן ניחא שיטת רש"י דמפרק תולדה דדש ישנו בבעלי חיים.

[אכן לפי"ז לכאורה יש לתמוה בהשמטת הר"מ שלא הזכיר שהפוצע דג פטור לפי שאינו גידולי קרקע, והרי סוגיא ערוכה היא שם דדג פטור משום שאינו גידולי קרקע. ויעוין מש"נ לעיל (דף עג.) לפלפל בדעת הר"מ עפי"ד המראה פנים דאין כוונת הש"ס דדג אינו גידולי קרקע, אלא דכמו דאין דישה אלא בגידולי קרקע, כך אין בדג דישה, ונפ"מ בזה גם שיש בדג מלאכת בורר, אף אם נימא דאין בורר אלא בגידו"ק].

אכן התוס' העלו דכלפי דברים הגדלים בקרקע ממש אין בע"ח נידון כגידו"ק, והוכיחו לזה מהא דאיתא בב"מ [דף פט.] דהחולב והמגבן אין אוכל בתורת אכילת פועל, לפי שאינו דומה לדיש' שהוא גידולי קרקע, ואף דחשיב גידו"ק לענין שנקחין בכסף מעשר, מ"מ במקום שבאנו להשוותו לגידולי קרקע ממש לא, ושוב קשה על הר"מ קושית התוס' למה לענין שבת נקרא גידולי קרקע, והרי בענין דומיא דמשכן ממש, וצ"ע.

ובחת"ס תירץ קושית התוס', דנהי בהמה גופא מיחשב גדו"ק [ומה"ט החולבה חייב], אבל החלב אחר שפירשה תו לא דמי לחטים שפירשו משבולת, ומש"ה אין הפועל אוכל מחלב אחר שנפרשה, ובשבת חייב החולב הבהמה עצמה שהיא כגדו"ק, וצ"ע, עכ"ל. וביאור דבריו, דבפועל הנידון הוא בדבר הנאכל [וכ"ה באבנ"ז יו"ד סי' קי"ג סקל"א], ואילו במלאכת שבת הנידון הוא בהחפצא שדשים אף שתכליתו לצורך החלב, ועי' לק'.

ויש להוסיף, דהתוס' לא פליג על עיקר סברת החת"ס [דהפורש מגידו"ק לא חשיב גידו"ק], ועכ"ז היה בדין שיאכל החלב, דיש לחקור יסוד דין גידולי קרקע באכילת פועל, האם העיקר תלוי במעשה הפעולה, או במה שמביא לכליו של בעה"ב שהוא תכלית הפעולה, ודעת החת"ס דהדין נאמר בהחלב [תכלית החליבה], וכעי"ז בנמוק"י ב"מ שם ד"ה ואע"פ דשליף לענין בודל, ודעת התוס' דדיינינן את מעשה הפעולה שהוא בהבהמה.

ויסוד הדבר תליא במה שחקרו בדין אכילת הפועל [עי' משנת יעבץ חו"מ סי' מ"ד סק"ה], האם הוא כעין דינא דלא תחסום שור בדישו, ולפי"ז נראה דדין 'דיש' תלוי במעשה הפעולה, ומאחר דהפעולה בגידולי קרקע אוכל, או שעיקרו דין והיתר אכילה משל בעה"ב [דבאדם ליכא לא תחסום], כי אז י"ל דעיקר דין 'דיש' תלוי בהדבר הנאכל, גם י"ל דדוקא ממה שנותן לכליו של בעה"ב יש היתר אכילה, וא"כ תלוי בדבר הנאכל.

[והנה דעת הר"מ (פי"ג שכירות ה"ג) דאין לו לפועל לאכול אלא אחר גמר מלאכתו, והאוכל בשעת מלאכתו עובר בלאו, יעוי"ש, ומקורו בספרי, ויעוי"ש בראב"ד, אכן בטור (חו"מ סי' של"ז) נחלק על הר"מ, ונראה דדעת הטור שהוא כעין דינא דלא תחסום, וא"כ ודאי דעיקרו בשעת מלאכתו, ואילו דעת הר"מ שהוא היתר אכילה (ויש להוסיף שהוא תוספת שכר על פעולתו, ואין שכירות משלמת אלא לבסוף), וכזה במשנת יעבץ שם].

וראיתי להוכיח כדברי החת"ס ממש"כ באו"ז [סי' נ"ז] דדעת הרא"ם דאסור לעמר ולאסוף בצים שנתפזרו, וכתב עליו האו"ז דדעתו כמ"ד דיש עימור שלא בגידו"ק, וקשה דהלא דעת האו"ז שם במלאכת דש דהחולב חייב משום דש לפי שבהמה חשיב גידו"ק, וא"כ לכאורה מן הדכוותה דכוותה דבצים חשיבי גידו"ק, אכן לדעת החת"ס הוא נפלא, דאף דתרנגולת עצמה חשיבא גידו"ק, מ"מ ביצה הפורשת ממנה אינה גידו"ק.

[אמנם לכאורה הדברים צ"ע, שהרי הירא עצמו (סי' שצ"ה) הקשה קושית התוס' הנ"ל ממה דלענין מעשר שני בהמה חשיבא גידו"ק, ולענין פועל החולב והמגבן לא חשיב גידו"ק, הרי ע"כ דלא ס"ל כסברת החת"ס הנ"ל דחלב ודאי לא חשיב גידו"ק, אלא דיש לומר כמש"נ לעיל בדעת התוס', דהפועל המתעסק בחליבה חשיב כמתעסק בבע"ח עצמו, ולפי"ז שפיר י"ל דהיראים עצמו ס"ל כסברת החת"ס, וניחא סתירת דבריו וכנ"ל].

ויש לדחות ראיה זו, א. הרי דעת היראים [במלאכת דש] דבהמה לא איקרי גידו"ק במלאכת שבת, וא"כ י"ל שהאו"ז כתב ראיה זו לפי דברי היראים עצמו, ב. יסוד דין גידולי קרקע בעימור לא תליא במין מסוים, אלא עיקרו עפ"י מה שהכריחו בתוס' ביצה [דף לא. ד"ה מן] דאין עימור אלא במקום גידולו, וא"כ י"ל דהיינו דוקא אם יש לו מקום גידול מפוזר, ובזה מלאכת העימור מאספו למקו"א, אך לבצים אין מקום גידול מפוזר. [אלא דבאמת עיקר דברי או"ז (שהוכיח מדברי הירא דיש עימור שלא בגידו"ק) תמוהים להפליא, והרי הביא לשון היראים שכל כינוס דבר 'גידולי קרקע' נקרא מעמר וכו', והלכך יזהר שלא לאסוף פירות או בצים, הרי מפורש בדברי היראים דאין עימור אלא בגידו"ק, ובאמת לפנינו הגירסא פירות או עצים, והוא מוכרח וכמש"נ (ואולי האו"ז פי' כוונת היראים עפי"ד התוס' בביצה הנ"ל דבעינן במקום גידולו, ודחוק), וצע"ג].

וכן במגן אבות [עג: תוד"ה מפרק] הקשה בזה, דהנה רש"י לעיל [דף עג:] כתב דהחילוק בין מנפץ צמר גפן לבין מנפץ צמר הוא, שצמר גפן הוא גידולי קרקע, הרי דצמר אינו נחשב כגידו"ק, ותירץ דאף דהבהמה עצמה חשיבא גידו"ק מ"מ הצמר לא, ועמד בזה דה"נ נימא דחלב אינו נחשב גידו"ק אף שהבהמה גידו"ק, וחילק בזה, ואינו מובן, וכבר עמד בזה בטל אורות, הובא בשדי חמד ח"ב מע' ג' פאת השדה סי' ל"ג, וצ"ע.

אכן ברע"א סי' כ' כתב לבאר מה שאמרו בירושלמי שהרוקק לרוח חייב משום זורה, דבאמת י"ל דלמה דקי"ל דאין דישה אלא בגידו"ק, כמו"כ אין זורה אלא בגידו"ק, ורוקק חשיב גידו"ק כדעת הר"מ דאדם נקרא גידו"ק, הרי להדיא דדעת הגרע"א דאף הרוק הפורש מן האדם נקרא גידו"ק, וכפי הנראה פירש כן בדברי התוס' דחלב חשיב גידו"ק, ע"כ דילפינן מזה דכל היוצא מן הקרקע נידון כגידו"ק לענין הנלמד מהלכה זו.

ובנשמת אדם [טוחן סק"ב] הביא למש"כ בתוספת שבת [סי' שכ"א סקי"ט] בשי' הריב"ש [סי' קפ"ד] והשו"ע [שם ס"י] שיש טוחן בגבינה, ואף שאין טוחן אלא בגידו"ק, והריב"ש אזיל בזה לשיטתו דבהמה חשיבא גידו"ק, וה"נ חלב וגבינה, עכ"ד, הרי להדיא כשיטת הגרע"א ולא כהחת"ס [אלא שבאמת תמה שם על שיטת השו"ע והרמ"א שפסקו כדעת התרוה"ד דמותר לטחון בשר לפי שבהמה אינה גידו"ק, יעוי"ש ובנשמ"א].

ומקור לשיטת הגרע"א נראה מדברי הר"מ [פ"ז מע"ש ה"ה] וז"ל, הדבש והביצים והחלב הרי הן כבקר וצאן, שאעפ"י שאינן גידולי קרקע, הרי הן גידולי גידוליה, וכתב הר"י קורקוס וז"ל, לא מצאתיו, אבל הדבר נכון ומוכרח מעצמו בטעם מתקבל, עכ"ד, הרי דלענין מעשר אף גידולי גידולין בכלל גידו"ק, והרי כל המקור לזה דבהמה חשיב גידו"ק הוא מסוגיא דעירובין דנקח בכסף מעשר, א"כ מזה נלמד דגם חלב בכלל גידו"ק.

ויש להוסיף, דהנה מפורש בר"מ [פ"ז מע"ש ה"ג] דבקר וצאן ויין ושכר המה גידולי גידולין מן הארץ, וממילא שפיר נכונו דברי הר"מ דאף ביצה וחלב שהמה גידולי גידולין, וא"כ אם מדמינן בהמה לגידו"ק לענין מלאכות שבת, א"כ מן הדין דאף החלב בכלל, ודכוותה לענין פועל, הרי מפורש בדברי החת"ס דהבהמה עצמה חשיבא גידו"ק, וזה קשה מדברי הר"מ הנ"ל, ואם בהמה חשיב גידו"ק, מן הדין דאף החלב בכלל.

ובפמ"ג [פתיחה לסי' ש"כ] נסתפק אם יש דישה בעופות, ושורש הספק האם עופות חשיבי גידו"ק, די"ל דדוקא בע"ח חשיבי גידו"ק משום שנבראו מן הקרקע, אבל עופות שנבראו מן הרקק [חולין כז:] לא מיקרי גידו"ק, כמו הדגים דנבראו מן המים, ומיהו אפשר דחשיבי גידו"ק כיון שיש ברקק צד של ארץ, והוכיח ממש"כ הר"מ דמותר ליקח חלב ובצים ממע"ש, הרי דבצים ועופות חשיבי גידו"ק, עכ"ד, והדברים מרפסין איגרי, הלא מפורש בעירובין [דף כח.] דעופות חשיבי גידו"ק, ואך דאיתא שם דאם צריך גם ולדות הארץ אין נקחין בכסף מעשר הואיל ונבראו מן הרקק, אכן לכו"ע חשיבי גידו"ק, ודברי הפמ"ג בזה תמוהים מאד.

נמצא מכ"ז, דשיטת הר"מ דבהמה חשיבא גידו"ק, וקשה קושית התוס' ממה דלענין פועל לא חשיבא גידו"ק, ומה שתירץ החת"ס דחלב שאני, אין נראה כן בשיטת הר"מ הלכות מע"ש וכנ"ל, ושוב שיטת הר"מ צ"ע. אף גם זאת תירוצו של החת"ס תליא באשלי רברבי, שכתב דהטעם דהחולב נקרא מפרק בגידו"ק הוא לפי שהבהמה עצמה גידו"ק, הא אילו אזלינן בתר החלב נחשב זה כמפרק שלא בגידו"ק, כיון שהחלב הפורש אינו כגדו"ק, וכ"ה בפמ"ג [פתיחה לסי' ש"כ] דשם גידו"ק תלוי בכיסוי הנידוש, כההיא דמים הבלועים בבגד צמר או פשתים, וכ"ה באבנ"ז [יו"ד סי' קי"ג סקל"א] מדברי ר"ת [ובאגל"ט (דש סי' ז' סקי"ד) פי' באופ"א].

אכן לעניותי נראה שיש מקום לצדד דדין גידו"ק תלוי בהאוכל הנסחט ולא בהכיסוי הנידוש, ויסוד הדבר בזה יל"ד האם עיקר מלאכת הדישה מתקיימת בפירוק הכיסוי מן האוכל, או באשוויי אוכלא וחידוש גילויו לאור עולם, כי אם עיקר הדישה היא בפירוק האוכל מן הפסולת שפיר יל"ד דסגי במה שהכיסוי גידו"ק, אך אם עיקר מלאכת הדישה בחידוש וגילוי האוכל מסתבר לי דעיקר דין גידו"ק נאמר בהאוכל עצמו.

והנה שי' רוב הראשונים דמלאכת חבלה אסורה מחמת מלאכת נטילת נשמה, וקשה דהרי מפורש בשבת [דף עה.] דהפוצע חלזון הוה דישה [וכתב הפמ"ג שזה מקור דברי הר"מ (פ"ח שבת ה"ז) דכל חובל אסור משום מפרק], וכתב בקה"י סי' ל"ט סק"ג דפציעה לחוד וחבלה לחוד, דבפציעת חלזון דוחק את הדם שיצא מן הכיס, וזה כדוחק החטה שיתפרק מכיסויו, אך כשחובל מתעסק בכיסוי לבד והדם יוצא מאליו אי"ז דישה.

וכן נראה להתורי"ד (דף עה:) שפי' הטעם שאין דישה אלא בגידו"ק לפי שגידו"ק חשובים, ומלאכות הנוהגות בהם אינן נוהגות בשאר מטלטלים, עכ"ד, ומבואר דאין זה מחמת עצם מעשה המלאכה עצמה, אלא משום חשיבות תיקון החפצא של גידו"ק, וא"כ מסתבר דתלוי בהאוכל שיהא גידו"ק [ויעוין באגל"ט (דש סי' ז' סקט"ז) מה שקשה בדין מים הבלוע באוכלין דחשיב גידו"ק, דהוא משום שמים אלו נולדו מן הפרי עי"ש].

וכן מבואר לכאורה מדברי רבינו חננאל [דף עד.] דדישה היינו שדש את החטה מן העפרורית המחוברת בו, והרי עפרורית זו אינה גידו"ק, ויעוין באגל"ט [דש סי' ז' סק"ו ואילך] שחקר בדין קרקע אם חשיב גידו"ק, ועי' רע"א [תשובה כ'], והעירוני להרשב"א והר"ן [דף קמה.] שהוכיחו דאף משקה שלא גדל בתוכו אסור לסחטו מספוג הבלוע ממים, וסתם ספוג הוא צמר הים כמבואר בפיה"מ לאבות [פ"ה מט"ו], ויש לדחות.

ואחרי ככלות הכל לא תתיישב שיטת הר"מ לפי מה שנראה מדברי הרשב"א [דף קז: ד"ה הא] בדעת הר"מ שאם דלדל עובר במעי אמו אינו חייב משום קוצר לפי שאין קוצר אלא בגידו"ק, כשם שאין דישה אלא בגידו"ק, ומשמע ברשב"א שאי"ז משום שצריך עקירת דבר מגידולו, אלא משום דצריך מין גידו"ק, ותמה המנח"ח דאם דעת הר"מ דבהמה ל"ה גידו"ק, מעתה תמוה מאד למה החולב חייב משום דישה, וצע"ג.

ביאור תירוצו של ר"א בן הר"מ דמפרק [תולדה] ישנו גם בשלא גידו"ק
ויסוד מחודש בגדר מלאכת חולב [מפרק] ששם מלאכה היא לעצמה

בברכת אברהם [לבן הר"מ סי' י"ח] תירץ וז"ל, אין ראוי למי שיבין ענין האב ומעינו ותולדתו להקשותה כלל, שהתולדה אע"פ שהיא דומה לאב, אינה לא האב ולא מעין האב, אלא הפרש יש ביניהם, ושאמרת 'והמפרק הוא הדש' אינו כן, אלא מפרק 'תולדה' דדש, שאין לומר שהסחיטה לענבים או החליבה לעזים 'דישה', ולא עלה זה על דעת אדם, אע"פ שחייב בהן משום מפרק, והואיל ומפרק תולדה דדש וכו', הדישה שהוא האב ומעין האב אינם אלא בגדו"ק, והמפרק שהוא תולדה דדש ישנו שלא בגדו"ק, עכ"ד. [ומדבריו מבו' דפציעת חלזון (דפטור עליה לפי שאינה גידו"ק) אינה מפרק אלא דש, ולכן צריך שיהא גידו"ק, ועי' לק'].

והנה כתב הגרע"א [סי' כ'] דכשם שאין דישה אלא בגידו"ק כך אין זורה אלא בגידו"ק, והוא עפי"ד התרוה"ד סי' נ"ו דאין טחינה אלא בגידו"ק, וכתב בחמדת ישראל דלפי"ז אין ברירה אלא בגידו"ק, והקשה ע"ז מהתרוה"ד [סי' נ"ז] שהבורר בב' מיני דגים חייב [ומה שהביא מהפמ"ג הוא להיפוך הגמור], ולמש"נ הדבר יתיישב עפ"י מש"כ האגל"ט דהברירה בב' מיני אוכלין הוה תולדה, ותולדה ישנה שלא בגידו"ק.

באגל"ט [בורר סי' כ"א] הביא שכמו"כ יש ליישב מה שמבואר בר"מ [פ"ח שבת הי"ד] שהמשמר מים חייב, והרי דעת הר"מ שהמשמר חייב משום בורר או משום מרקד, ולדברי הגרע"א מן הדין דאלו אין נוהגין אלא בגידו"ק וכמש"נ, ולמש"נ ניחא דמשמר אינו אלא תולדה. וכן יש ליישב מה שהקשה עוד שם מההיא דמחבץ שהוא חייב משום בורר, וקשה לדעת הראשונים דבהמה לא חשיב בע"ח, ולהנ"ל ניחא דהיא תולדה.

ובשמעתא [דף קמה.] ובראשונים מבואר דשלקות הבלועים ממים דאתו מעלמא חייב על סחיטתם משום מפרק תולדה דדש, והקשו האחרונים דהלא מים אינו נחשב כגידו"ק, ואם נימא דדין גידו"ק תלוי רק בכיסוי ניחא, אך כבר נתבאר לעיל לצדד דבעינן שהאוכל עצמו יהיה גידו"ק, וביותר העיר באגל"ט [דש סי' ז'] דבעינן חיבור שמתחילת ברייתו, יעוי"ש בארוכה, אך לדעת רבינו אברהם ניחא דתולדה אי"צ שיהיה גידו"ק.

אכן כמה מתני רחוקה מצפרנם של ראשונים, שרבינו אברהם כתב שמי שמבין אין ראוי שיקשה קושית הראשונים, ובפשוטו אין שום מובן לטעם דבריו, דהיאך אפשר שיהא התולדה חמור שתנהג בשאינו גידו"ק.

והנראה בביאור דבריו בהקדם מה שיש לחקור ביסוד מה שנאמר בכמה מלאכות שאינם אלא בגידולי קרקע [ועתוס' עג: ד"ה מפרק דבעינן דומיא דמשכן], דהנה בתורי"ד (דף עה:) כתב בטעם שאין דישה אלא בגידו"ק לפי שגידולי קרקע חשובים, ומלאכות הנוהגות בהם אינן נוהגות בשאר מטלטלים, עכ"ד, ומבואר דאין זה מחמת עצם מעשה המלאכה עצמה, אלא משום חשיבות תיקון החפצא של גידו"ק, ועמש"נ לעיל.

אכן בנשמת אדם [טוחן סק"ב] הקשה למה בבישול לא נאמר דנוהג רק בגידו"ק [כבמשכן], ובי' דהטעם דאין דישה אלא בגידו"ק הוא לפי דאין 'מלאכת דישה' נתפסת אלא בגידו"ק, ובאינו גידו"ק אין שם דישה עליו.

אלא דמעתה אין שום פשר למש"כ הראשונים דאף בע"ח חשיבי גידו"ק, והרי למש"נ אין זה תלוי כלל ב'שם' גידו"ק או 'מין' גידו"ק, אלא העיקר תלוי בצורתו, בכך שבאמת גדל בקרקע, וצ"ע, ואשר ע"כ לומר בזה, דכל סברא הנ"ל דאין דישה אלא בגידו"ק שייך רק בדישה, אך במפרק משקין מאוכל וכדומה אין סברא להצריך גידו"ק, ואך דמ"מ הואיל ומפרק תולדה דדש הוא בעינן דלהוי דומיא דדש, דהיינו דוקא בגידולי קרקע.

מעתה באו דברי רבינו אברהם, דמה שאמרו שהחולב חייב משום מפרק, אין זה מחמת לתא דמלאכת 'הדישה', שכן שם מלאכת הדישה אינו שייך אלא בגידו"ק, ואך מחמת לתא דמלאכת 'מפרק' הוא דאתינן עלה, והרי בזה ודאי ליתא לסברת הנשמת אדם, שכן דווקא דישה ליתא אלא בגידו"ק, אך מלאכת המפרק [החליבה והסחיטה] ישנם כמובן גם בשלא גידו"ק, ולכן במפרק אין צריך שיהא דוקא בגידו"ק.

וחידוש הוא זה שנתחדש בתולדה דמפרק שנשנה כאן, דאין זה כשאר הרבה תולדות דעצם שם האומנות והמלאכה הרי היא כמלאכת האב, ואך דמאחר שאין כאן כל פרטים שישנם באב הוה תולדה, אכן במלאכת מפרק נתחדש שעיקר שם המלאכה הוא מפרק, כי באמת אין דישה כל עיקר, כמש"נ דאין דישה נתפס אלא בגידולי קרקע, ואך דמלאכת מפרק שם מלאכה היא לעצמה, וכפי שיבואר לק' דנפ"מ בזה לענין התראה.

ועדיין יש להקשות למה כל דישה בדבר שאינו גידו"ק [כגון הפוצע חלזון] לא יתחייב מדין מפרק, ובמפרק לא איכפת לן אם הוא גידו"ק, אשר ע"כ כמש"נ דמלאכת הדישה לעצמה עומדת, ומלאכת הפירוק לעצמה עומדת, דישת תבואה אין עליה שם פירוק כדיבואר, ועיקר שם דישה אינו נתפס אלא בגידו"ק, וזהו שאמרו דאין חייב אלא דומיא דמשכן, ולכן אין חייב על פציעת דם חלזון שאינו גידו"ק, דאין זה מפרק אלא דש.

וביאור הדברים בזה י"ל בהקדם מה שחקר בקה"י [סי' מ"ט] ביסוד מלאכת הדישה, דהנה בפשוטו עיקרה הפרדת השבלים מן המוץ והפסולת, אך הקשה ע"ז ממה שהחולב תולדה דדש, ובחולב אינו מפריד החלב מן הבהמה, שהרי החלב אינו מחובר בבהמה כלל, כדפרש"י ד"ה מפרק דהחלב פקיד ועקיר, וע"כ דגדר המלאכה הוא להוציא את הדבר העלום וגנוז אל הגלוי, וממילא אף גדר דישה כן הוא שעיקרה לגלות את האוכל.

אכן מאידך באגל"ט [דש] הוכיח מדברי הראשונים דמלאכת דישה ישנה גם בדבר שאינו מכוסה כלל, יעוי"ש בארוכה.

הלא מעתה י"ל בביאור שיטת רבינו אברהם בן הר"מ דתרווייהו איתנייהו, דאב מלאכת דש היינו הפרדת השבלים מן הפסולת, ומלאכה זו של דישה באמת ליתנייהו אלא בגידו"ק, אכן במפרק גדר מלאכה מחודשת היא לגלות את הגנוז ולהוציאו לאור העולם, הרי מלאכה זו נוהגת גם בשלא גידו"ק, שכן אף החולב והחובל אית ביה אומנות זה של 'מפרק', והן הן דברי רבינו אברהם דהדישה לחוד והמפרק לחוד.

אכן עדיין צ"ב למה פציעת חלזון שייך למלאכת דש ולא למלאכת מפרק [ועי' תורא"ש כתובות (דף ס.) דהוה מפרק, וכ"מ בלשון רש"י], ואפשר דהנה כל שאין לו עור אין בהוצאת דמו משום מפרק, וביאר רבינו אברהם שם דאין לו מקום מסוים עד שנמצא שפירקו, וא"כ אפשר דבזה גופא חלוקין המה הדישה והפירוק, שהדישה נוהגת אף כשאין גנוזה וטמונה, ומאחר שהחלזון אין לו עור כמבו' שם דומה לדישה ולא למפרק.

ומיושבת בזה היטב קושית הפמ"ג [סי' שט"ז בא"א סקט"ו] והגרע"א על מה דר' יהודה מחייב בפוצע חלזון משום דש, וקשה דהלא מפורש בר"מ [פ"ח שבת ה"ז] דהחובל בבהמה שיש לו עור חייב משום מפרק, אך בבע"ח שאין לו עור פטור, וקשה דמאחר דחלזון אין לו עור [כמבואר ברע"ב] ממילא אין חייב על חבלתו, אך למש"נ י"ל דכל מה שצריך שיהא עור ה"מ במלאכת מפרק וכנ"ל, אך במלאכת הדישה אין צריך עור.

אשר מוכרח מדברי רבינו אברהם גדר חדש בחיובא דתולדות, דאין זה משום שכל הדומה לאב דינו כמלאכה של אב, אלא דהמפרק שם מלאכה היא לעצמה, ואך דמאחר שיש בו דמיון לאב נעשה כתולדה של הדש.

הלא מעתה ניחא דעת הר"מ מקושית המנח"ח הנ"ל [דאם דעתו כפי שכתב הרשב"א דבע"ח אינו נקרא גידו"ק, א"כ למה החולב חייב משום מפרק תולדה דדש, והרי אין דישה אלא בגידו"ק], שכן למש"נ הוא נפלא, דחלוק תולדה דמפרק שהוא שם מלאכה לעצמה, ובזה חידש רבינו אברהם בן הר"מ שאי"צ גידו"ק, אכן במדלל עובר במעי אמו אין נראה שזה אומנות מסוימת לעצמה, וזה סתם תולדה, דודאי בעינן דומיא דאב.

והנראה בזה להוסיף על דברי רבינו אברהם, והוא דבאמת במפרק גופיה חלוקים המה כל המעשים לעצמם, דהחליבה שם מלאכה לעצמה, כי בתורת אומנות ומלאכה קובעת היא שם לעצמה, וכן סחיטת פירות שם מלאכת אומנות היא לעצמה, והחבלה [לדעת הר"מ] שם מלאכה לעצמה, וכולם בכלל מפרק תולדה דדש, ונפ"מ אף לענין התראה דיכול להתרות על כ"א לעצמה, והשלמת הדברים באו לקמן באר היטב לענין חולב.

ונפ"מ רבתא לענין התראה, בהקדם מה שנחלקו הראשונים בנוסח ההתראה, דעת רש"י בשבועות [דף כ:] שצריך להתרות בהלאו, וא"כ סגי להתרות בלאו דלא תעשה כל מלאכה, וגדולה מזו דעת התוס' במו"ק [דף ב: ד"ה משום] שצריך להתרות בשם האיסור בהדיא, אם משום זורע או חורש, והוא כדברי התורי"ד [קל"ח] דבדין חילוק מלאכות [שבת ע.] נתחדש דכל מלאכה ומלאכה נקבע כשם בפנ"ע, וכחלב ודם.

ובמנח"ח [מצוה ל"ב סק"ב] כתב דאינו מבין למה לא תסגי להתרות שעבירה היא שחייבין עליה מיתה, וכ"ה בירושלמי סנהדרין [פ"ה ה"א] דמתרה 'שבת היום ומחלליה מות יומת', וכ"ה בר"מ [פי"ב סנהדרין ה"ב], אכן במנחת סולת הביא שכדברי התוס' במו"ק מפורש בספרי שלח [פ"ז] שצריך להתרות בכל אבות מלאכות מעין מלאכתן, הרי דדין ההתראה הוא להתרות את השם איסור, וכל מלאכה שם איסור לעצמה, יעוי"ש.

ומעתה נראה בזה, דאילו היה זה רק תולדה של דש הרי בודאי שדין ההתראה הוא בשם האב, אך למש"נ דשם מפרק שם מלאכה היא לעצמה שפיר י"ל דמתרין בו בשם זה המסוים 'אל תפרק'. ולמש"נ ברור דתליא במש"נ, דבפשוטו אין שום שם מלאכה של מפרק, ואין בזה אלא עיקר האיסור של דש ובורר, אכן למש"נ דמלאכת מפרק שם מלאכה היא לעצמה שפיר י"ל דיכול להתרות על מלאכת מפרק דשם מלאכה עלה.

והנה מפורש לקמן [דף קלח.] כזאת, משמר משום מאי מתרינן ביה, ונחלקו שם לדינא אם משום בורר אם משום מרקד, ובתוס' [דף עג: ד"ה משום] דקדקו מדברי הר"ח דאין דין להתרות בשם האב, ואם התרו בו 'אל תשמר' לכו"ע חייב, ולא נחלקו אלא במתרה בשם האב, אכן בתוס' צידדו דצריך להתרות על התולדה בשם האב, ואם התרה בשם התולדה אינה התראה, וכן נחלקו בתוס' ב"ק [דף ב. ד"ה ולר"א]. אכן למש"נ בשם הספרי והתוס' במו"ק שצריך להתרות בשם המלאכה דוקא, מעתה יש לתמוה היאך מהניא התראה זו 'אל תשמר', הרי אין זו שם המלאכה כלל, אכן למש"נ ניחא דמשמר שם מלאכה לעצמו.

יסוד מחודש בדעת הר"מ דחולב וחובל כל אחד שם מלאכה עליהם ובישוב תמיהות רבוותא קמאי ובתראי על ר"ת דחולב חייב משום ממחק

ובישוב קושית האחרונים היאך מותר לספות לקטן לינוק מאמו

והנה לשון סוגיין הנ"ל כך הוא, רב נחמן בר גוריא איקלע לנהרדעא, בעו מיניה חולב משום מאי מיחייב, א"ל משום חולב, מחבץ משום מאי מיחייב, א"ל משום מחבץ, מגבן משום מאי חייב, א"ל משום מגבן, אמרו ליה רבך קטיל קני באגמא הוה, אתא שאיל בי מדרשא, א"ל חולב חייב משום מפרק, מחבץ חייב משום בורר, מגבן חייב משום בונה.

יש לתמוה מה עלה על דעתו של רב נחמן בר גוריא, וכי סבור היה שחולב ומחבץ ומגבן מאבות מלאכות נינהו, וביותר תמוה מה הוצרך הש"ס להביא הך שו"ט, דבפשוטו אין בזה שום לימוד, ותמוה מאד.

ואשר נראה בזה בהקדם מש"נ לעיל בארוכה בביאור דברי רבינו אברהם בן הר"מ בברכת אברהם שכתב לחדש, דמה שאמרו דמפרק תולדה דדש, אין הכוונה שחיובו של מפרק הוא מהיות בו צד של דישה, אלא דמלאכת מפרק מלאכה חשובה היא לעצמה, ואך דבית אב של מלאכת מפרק הוא מלאכת הדישה הואיל ויש דמיון ביניהם, ונתבאר שם דנפ"מ אף לענין התראה דאפשר להתרות בשם אב מלאכה של 'מפרק'.

מעתה נראה כעין דברי רבינו אברהם, והוא דבאמת במפרק גופיה חלוקים המה כל המעשים לעצמם, דהחליבה שם מלאכה לעצמה, כי בתורת אומנות ומלאכה קובעת היא שם לעצמה, וכן סחיטת פירות שם מלאכת אומנות היא לעצמה, והחבלה [לדעת הר"מ] שם מלאכה לעצמה, וכולם בכלל מפרק תולדה דדש, ונפ"מ אף לענין התראה דיכול להתרות על כ"א לעצמה, והארכתי בזה לקמן בישוב דעת הר"מ בענין חבלה.

והדברים מחוורים מאד עם הירושלמי [פ"ז ה"ב] ר"י ורשב"ל עבדין הוויי בהדא פירקא תלת שנין ופלוג, אפקון מיניה ארבעין חסר אחת תולדות על כל חדא וחדא, מן דאשכחון מיסמוך סמכון, הא דלא אשכחון מסמוך עבדוניה משום מכה בפטיש, ע"כ, הרי דתחילת הדין היה על עצם המעשה עצמו ששם מלאכה עלה, וכל מה שמצאו לו בית אב קבעוהו כתולדה דידיה [וכל שלא מצאו לו בית אב קבעוהו להיות תולדה דמכה בפטיש].

וכעי"ז מבואר בתורא"ש [דף מט:] למ"ד דמנין ל"ט מלאכות נלמד ממה שכתוב בתורה ל"ט פעמים מלאכה, וכתב בתורא"ש וז"ל, איכא למימר דחכמים בררו כל מלאכות החשובות יותר ועשאום אבות, עד שהשלימום לל"ט, והשאר עשאום תולדות, הרי שמתחילה היה לפני חכמים הרבה מאד מלאכות, ואך של"ט מלאכות החשובות הראשונים נקבעו כאבות, והשאר כתולדות, ומי שאין לו בית אב נקבע כתולדה של מכה בפטיש.

באופן דנמצא לפי"ז שכשישבו חכמים לדון על מלאכת חולב הרי קבעוהו כמלאכה חשובה של 'חולב', ודכוותה במלאכת מחבץ קבעוהו כמלאכת 'מחבץ', ודכוותה במלאכת מגבן שאומנות מסוימת היא לעצמה בתורת מלאכת 'מגבן', ואך דאין לנו אלא ל"ט בתי אב למלאכות שבת, ובזה שפיר מצאו בית אב למלאכת חולב שיש בו דמיון למפרק תולדה דדש, והמחבץ דומה לבורר, והמגבן דומה לבונה, והדברים ברורים.

הן הן דברי רב נחמן בר גוריא שאמר שהחולב חייב משום חולב, והמחבץ חייב משום מחבץ, והמגבן חייב משום מגבן, כי באמת שם המלאכה היא אומנות זה, ואך שבבית המדרש מצאו לו בתי אבות למלאכות אלו.

ויסוד לזה כתבתי לעיל בשיטת ר"ת לענין החולב, דהנה דעת ר"ת בתוס' [דף עג: ד"ה מפרק] דהחולב חייב משום מפרק תולדה דממחק, שכל החולב ממחק את הדם ומחליקו, והוא תמוה מאד, דהנה מפורש בש"ס דחיובו של החולב הוא כגרוגרת, ומעתה בשלמא לדעת הראשונים שחיובו משום דש או תולש או קוצר בזה י"ל דשיעורו כגרוגרת, שכן חיובו על הויית החלב, אך אם חיובו משום ממחק למה שיעורו כגרוגרת, וצע"ג.

אשר נראה מוכרח מזה כמש"נ, דבאמת אף לדעת ר"ת חיובו של החולב הוא משום חולב, שכן החליבה קובעת שם אומנות לעצמה, וכמובן שהאומנות של החליבה נשלמת דוקא בשיעור כגרוגרת, כשאר שיעורי שבת במאכלות ששיעורן כגרוגרת, ואך שחכמים חיפשו בית אב למלאכת החליבה, בזה שפיר קבעו את מלאכת הממחק, מאחר שבכל חליבה ממחק את הדד, אך כמובן אין חיובו על עצם מחיקת הדד, וברור.

בישוב קושית האחרונים האיך מותר להניק בשבת משום ספייה ומפרק]

בתשובות רבי אליעזר [גאב"ד טעלז סי' י"ב הגה"ה סק"ו] תמה 'קושיא עצומה' היאך מותר להניק קטן בשבת, והרי התורה אמרה לא תאכילום, ולמדו ביבמות [דף קיד.] שאסור לספות איסור לקטן, והנקה חשיבה ספיה [ש"ך יו"ד סי' פ"א סקכ"א], ואף שקטן מסוכן הוא אצל חלב [יבמות שם], הרי לאחר כ"ד חודש אינו מסוכן אצל חלב [כתובות ס.], [וגם כשעומדת סמוך לצאת השבת אי"ז סכנה להמתין עד צאת השבת].

עוד תמה הג"ר אליעזר טעלזער שם, דהנה דעת האבן העוזר שהמעמיד עלוקה למצוץ את הדם חשיבא זה מעשה דידיה לחייבו משום נטילת נשמה, באופן דלפי"ז נמצא דעצם הנחת התינוק על הדד חשיבא מעשה דידיה, וא"כ נמצא שהאשה עוברת על איסור מפרק בשבת, והרי בכתובות [דף ס.] אמרו דהגונח מותר לינוק לפי דהוה מפרק כלאחר יד, הרי דמלאכה היא, ותינוק היונק אין זה כלאחר יד, ושוב יקשה דאסור מה"ת.

ובאו"ש [פ"ח שבת] כתב ליישב קושית הגר"א טעלזער בפשוטו עפ"י המבואר בתוס' [דף קמד.] בביאור השמועה בכריתות [דף יג.] מבואר דחולב בפי תינוק אוכל הוא, וא"כ אין כאן מפרק משקה מתוך אוכל, ורק דקשה להס"ד שם לרבא דהוה משקה, וציין ליומא [דף עח:] דלא גזרו רבנן להרחיץ את הקטן ביוה"כ לפי שהוא גידולו ורביתייהו של תינוק, ע"כ, אכן הר"ן הוכיח דלא התירו כן אלא באיסור דרבנן.

[והר"ן (שם דף עג:) הקשה על שיטת הר"מ שכתב דכל ה' עיניויים המה מדאורייתא, דכתיב שבות ה' פעמים, דא"כ היאך מותר להרחיץ את הקטן, הרי יש בזה משום לא תאכילום, ובמקו"א כתבתי ליישב עפ"י שיטת הפוסקים דבמצות עשה אין איסור ספייה, וממילא דה"נ מצות עשה דשבות אין בה איסור ספייה, ואך מ"מ חכמים אסרו את הרחיצה, וא"כ יש בזה איסור ספייה מדרבנן, בזה שפיר אמרו בש"ס דלא גזרו רבנן, ונפלא].

ובשביתת השבת [דש סק"פ] הביא שכן הקשה בתהילה לדוד, וכתב ליישב, דאף למה שהסכימו הפוסקים דאסור לספות איסור לקטן אף לבן יומו שאינו בר הבנה, מ"מ במלאכת שבת שרי דמלאכת מחשבת אסרה תורה, וכל שאינו בר הבנה אין כאן מלאכת מחשבת, עכ"ד, אכן כ"ז ניחא רק כלפי הקושיא מספייה, אך עדיין קשה לדעת האבן העוזר, וצ"ע, וביותר קשה דהלא יש עוד לאו דלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך, כפי שיבואר.

ובפרשת ואתחנן [פ"ה פי"ג] הארכתי כלפי הלאו דלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך, שהוזהרנו בזה שלא יעשה הקטן מלאכה בשבת ע"ד אביו, והקשו הראשונים תיפו"ל משום איסור ספייה הנלמד מלאו דלא תאכילום.

ובאמרי בינה שבת [סי' ז' ד"ה ונראה] תירץ, דהנה קטן אין לו מחשבה [חולין יב:], וא"כ אין במעשיו חילול שבת משום דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אשר ע"ז הוא שהזהירה תורה בלאו דלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך, דמחשבתו של האב מצטרפת עם מעשה הקטן להחשיבו כחפצא של מלאכה [כאזהרת שביתת שורו], ולכן צריך קרא מיוחד על שביתת בנו, עכ"ד, וכזאת כתב בשו"ת הרי"מ [סי' ג' ד"ה והנה], יעוי"ש.

אכן באחיעזר [שם סקכ"ג] השיג על האמרי בינה [והחידושי הרי"מ] דהלא מפורש בסוגיא דשבת דלמ"ד דקטן אוכל נבילות בי"ד מצווין

להפרישו, ה"נ צריך להפרישו כשהולך לכבות הדליקה, וכן מפורש ביבמות קיד. דלמ"ד דמצווין להפרישו אף בהעברה ד"א ברה"ר צריך להפרישו, ולכן דחה דברי האמרי בינה, דמה שאין לו לקטן מחשבה היינו מחשבה וכוונה בדבר שצריך ייחוד, אך מחשבה במילי דעלמא אית ליה, יעו"ש.

בשביתת השבת [סוף הל' דש] הביא תשובת הגרצ"פ פרנק דאין מלאכת חולב אלא בכגרוגרת, וזה ליכא ביניקת קטן בב"א, וצירוף לכגרוגרת ליכא מאחר דקמא קמא אכיל ליה, וכההיא דלעיל [דף פ.] שאם הוציא חצי גרוגרת וסילקו וחזר והוציא עוד חצי גרוגרת פטור, ואף דמ"מ יהא אסור מה"ת משום ח"ש, י"ל עפי"ד הצל"ח בפסחים דכל דלא חזי לאיצטרופי ליכא איסור תורה, וה"נ מאחר שיונק ואוכל לא חזי לאיצטרופי, ע"כ.

ובכל דבריו יש לדון, דמש"כ בתירוצו הראשון למילף מהוצאה שצריך שיהא גרוגרת קיים, בפמ"ג [פתיחה להל' שבת ד"ה ומה] ובמנח"ח מצוה ל"ב סק"ה נסתפקו דאפשר הוצאה שאני דמלאכה גרועה היא, גם מש"כ עפי"ד הצל"ח דכל דלא חזי לאיצטרופי אין איסור ח"ש, מלבד שהאחרונים חקרו בזה לדינא, גם הרי אין כאן הפקעה מצ"ע דלא חזי לאיצטרופי, ואף שבדרך זו שהוא עושה לא חזי, ובפרשת צו הארכתי בזה.

ובספר גורן דוד [סי' י"ח] כתב ליישב דמאחר דאין דישה אלא בגידו"ק אין מפרק בחליבה, ודוקא בע"ח איקרי גידו"ק כמבואר ברש"י עירובין [דף כז:] לפי שניזון מן הקרקע, משא"כ אדם נפש חיוני שבו אינה מהארץ הרי שעיקר גידולו מהנפש החיוני, ולכן אדם אינו נקרא גידו"ק, והשיג עליו בשביתת השבת [ד"ה בס'] דודאי אדם נחשב כגידו"ק, ועמש"נ לעיל ליישב דעת ר"ת דאדם שאני מבהמה שאינו נקרא גידו"ק.

ובספר הנ"ל הקשה ממה שמותר לשמש בשבת, ולמה אין בזה משום זורע בשבת, והוכיח מזה דאדם אינו גידו"ק, עוד תירץ דאף אם הוא גידו"ק מ"מ אינו מחובר לקרקע, ובשביתת השבת הביא דבריו וכתב דהדבר הקשה הוא למה בכל תשמיש אין מלאכת מפרק, ואין לומר שהוא כשנים שעשו, דהלא אשה קרקע עולם, ותירץ דכיון דאין הזרע תחת ידינו דינו כדבר שהולך לאיבוד כמבואר ברבוותא, ובזה תירץ גם ההיא דדישה.

ובשביתת השבת כתב ליישב עוד עפי"ד הרלב"ג בפרשת יתרו שכתב דהאכילה אינה בגדר מלאכה, אבל היא נכנסת בגדר הפעולות הטבעיות, כי הבע"ח כולם יעשו זה הפועל, ועפי"ז כתב ליישב מה דאין איסור בהנקה. וכזאת כתב החזו"א ביסוד ההיתר של ברירה דרך אכילה.

ובהג' הב"ח על הרי"ף [דף עג:] תמה בהמבואר בראשונים שם שאסור לפרק תמרים מעל המכבדות שלהם, דא"כ היאך מותר לגרגר מאשכול ענבים, ובאגל"ט [דש] תירץ דלא חשיבא דישה אלא מלאכה שדרך לעשותו בשדה, אך אשכול ענבים שדרכו לבוא כך לשלחן ולאכול, זה אינו בכלל מלאכת מפרק [ואך שהאגל"ט לא התיר אלא לאלתר, ומסברא כיון שדרכו בשעת אכילה מותר בכ"ג], וה"נ חליבת אשה דרכו באכילה. אכן זה ניחא רק כלפי מלאכת דישה, שכן יסוד מלאכת דישה היינו לאשוויי חלות שם אוכל, ובזה י"ל דמאחר דסתם מלאכת דישה [ופירוק הפירות מן האילן] דרכן בשדה, אזי כל שמביאו לאכילה יש עליו שם אוכל כמות שהוא עם הפסולת, אכן כל זה שייך רק בפירוק אוכל מן הפסולת, אך בסחיטת פירות שיסוד המלאכה לא שייכא להוויית הפסולת, שהרי אסור לסחוט גם מן האוכל, בזה אף מה שדרכו בשעת אכילה אסור.

ואך דמ"מ י"ל דמאחר דמפרק תולדה דדש לא אסרה תורה אלא מה שדרכו לפני אכילה, אך מה שדרכו לדוש ולפרק בשעת אכילה דאין עליו שם דישה ממילא אף מפרק אסור, ושוב י"ל כמש"נ דמאחר דעיקרו לאכילה של חלב אשה לאכילה אין בזה איסור דישה, אכן למש"נ לעיל דמלאכת חליבה קובעת שם לעצמה בתורת חליבה, שוב אין לומר דכשם שדישה ליתא אלא בעבודת שדה כמש"נ, כן לענין מה שצריך שיהא גידו"ק.

אכן למש"נ הרי אם נימא דחליבה קובעת שם לעצמה בתורת מלאכת חולב, הרי בלא"ה לק"מ כל קושית האחרונים, שכן חליבת בהמה שדרכו בחליבה שפיר שם אומנות עלה, ולכן אף כאשר יונק כלאחר יד חלות שם מלאכת חליבה עלה, ואך דהוה שלא כדרך, משא"כ חלב אשה שאין דרכה במלאכת חליבה כלל רק ביניקה, א"כ אין עלה שם מלאכת אומנות, ומאחר שאין כאן מלאכת חליבה אין לאסור משום דישה, וברור.

אכן בתוספתא [פ"י הי"ד] תניא, לא תקל אשה מדדיה ותחלוב לתוך כוס או לתוך הקערה ותניך את בנה, ובמרדכי [פ' המוציא רמז שע"א] כתב וז"ל, פי' ר"נ גאון מכאן יש ללמוד דאשה מניקה כשמקשה החלב בשדים שאסור להקל לה ביד, דאין הדבר מותר אלא ביניקת התינוק בלבד, מיהו י"מ דדוקא בכלי אסור דהוי מפרק, והוי תולדה דדש, אבל בקרקע מותר לחלוב, מדלא קאמר לא תחלוב סתם, והובא בב"י ובשו"ע [סי' שכ"ח].

בטעם מה דשיעור החולב הוא כגרוגרת לר"ת שהוא תולדה דממחק בישוב קושית הצ"פ בטעם מה דשיעור המגבן [תולדה דבנין] כגרוגרת

והנה שיטת ר"ת [דף עג: ד"ה מפרק] דהחולב חייב משום מפרק תולדה דממחק, שכל החולב ממחק את הדם ומחליקו.

במשמר הלוי שבת סי' כ"א ע' ל"ט תמה דהלא תניא דשיעורו כגרוגרת, ומה שייך שיעור זה לממחק, והגאון הסטייפלער כ' בשולי הגליון וז"ל, נראה דצ"ל דכל שאינו כגרוגרת אינו צריך להההמחקה ואינו מכוין לה, עכ"ד, וצ"ב למה מי יימר כן, הרי מה שהוא ממחק הדד הוא לתועלת הדד ולא לתועלת החלב, וצ"ב, ובאמת כבר עמד החת"ס בעיקר דברי ר"ת למה חייב על המחקת הדד, והלא אינו צריך לגופה, ודברי ר"ת בזה צ"ע.

אשר נראה עפ"י מש"נ לעיל עפ"י דברי רבינו אברהם בן הר"מ שכשאמרו שהמפרק חייב משום תולדה דדש, אין חיובו משום תוצאת הדישה, שכן כל שאינו גידו"ק אין נתפס בו כל עיקר מלאכת הדישה כלל, ואך דחיובו של החולב לעצמו בתורת אומנות החליבה, ואף לענין התראה קובעת היא לעצמה בתורת 'חליבה', ואך שמצאו בית אב עבורה מלאכה זו, וקבעוה במלאכת ממחק לפי שגם בחליבה יש מחיקת הדד, והדברים ברורים.

ומעתה לק"מ קושית האחרונים על ר"ת למה שיעורו כגרוגרת, מאחר שבאמת אומנות החליבה עיקרה לאשוויי חלב, וכן יל"ב קושית החת"ס דהוי"ל מלאכה שאי"צ לגופה, שהרי באמת חיובו על מלאכת החליבה.

וכזאת יש להעיר במה דתניא דשיעור המגבן הוא כגרוגרת, ובצ"פ [פ"ח שבת הי"א] העיר בזה דהלא תנן לקמן [דף קב:] דשיעור הבונה כל שהוא, וא"כ יתחייב על עשיית גבינה כ"ש, וכתב דמוכרח מזה דפחות מזה אין חשיבות בנין כלל, והיינו דשיעור זה של כגרוגרת אינו כשאר שיעור כגרוגרת השנוי במלאכת הוצאה וברירה ובישול וכדומה, דהתם הוא מהלכות שיעורין, ואילו כאן הוא משום דאין חשיבות בנין בפחות מזה.

ובצפנת פענח [פ"א איסו"ב ה"ח] כתב דנפ"מ בזה י"ל דלא יהיה בזה איסור חצי שיעור, כיון שאין זה חצי שיעור אלא חצי מלאכה, ואך דיל"ד דיהא בזה איסור ח"ש משום דחזי לאיצטרופי [וכתב שזה תלוי בפלוגתת הראשונים בדין ח"ש באיסור שבועה, דדעת הר"מ (פ"ד שבועות ה"א) דאסור מה"ת כדין חצי שיעור, ובחי' הר"ן השיג דשרי, ובמל"מ שם ציין שהר"ן בפירושו חזר בו והודה לדעת הר"מ משום דחזי לאיצטרופי].

והנה כתב הר"מ [פ"ח שבת ה"ז] דשיעור הדש כגרוגרת, וכתב המ"מ מקור לזה שהרי אמרו בסוגיין שהחולב חייב משום תולדת דש, ואם בחולב כשיעור גרוגרת חייב למדנו דשיעור מלאכת הדישה בכגרוגרת, וכזאת כתב הר"מ [פ"ח שבת הי"א] דשיעור מלאכת זורה בורר ומרקד כגרוגרת, ובמ"מ הוכיח לזה מסוגיין שהמחבץ כגרוגרת חייב משום תולדת בורר, והזורה והבורר והמרקד שיעור אחד להם לפי שענין אחד הם.

ובצפנת פענח [פ"ח שבת] כתב דמקור דברי הר"מ מפורש בירושלמי, וראיית המ"מ אינה ראיה, וכמש"נ דהמגבן שיעורו כגרוגרת אף דחיובו משום בונה, והבונה שיעורו כ"ש, הרי דאין הכרח מן התולדה להאב.

ובצפנת פענח [השלמה ע' ז'] הוסיף בזה יסוד גדול לחלק בין אב לתולדה, שאב מלאכה חיובו על עצם המעשה מלאכה, ואילו תולדה חיובו על הנפעל והתוצאה [והארכתי ביסוד זה לענין בישול בתולדות האור לדעת רבותא דהוה תולדה], ולכן אף דהבונה חייב בכ"ש משום דחיובו על עצם מעשה הבנין, ומעשה בנין ישנו בכ"ש, מ"מ מגבן שחיובו מצד תולדה חיובו על הנפעל, ובזה נאמר דין שיעור דפחות מכגרוגרת אינה בנין.

ולעניותי נראה בישוב כל זה עפ"י מש"נ, שהטעם ששיעורו של המגבן כגרוגרת הוא משום דבאמת המגבן שם המלאכה הוא 'המגבן', ואומנות המגבן היא מלאכה של אשוויי אוכלא, וממילא שיעורו כגרוגרת כשאר כל מלאכות שבאוכלין, ואך שמאחר שיש בו בנין עשאוה תולדה של מלאכת הבנין, והן הן הדברים שנתבארו לענין מלאכת החולב, דאף שהוא תולדה של הממחק, מ"מ אומנות החולב הוא מחמת לתא דהחליבה.

והנה במנח"ח [דש סק"ו] נקט בדעת ר"ת דכל סחיטת פירות שחיובו משום מפרק היינו ממחק, וכ"כ במהר"ם ושלה"ג לעיל שם, אכן מפורש בספר הישר לר"ת [סי' כ"ג] דהמפרק בגידו"ק חיובו משום דש, והמפרק בדבר שאינו גידו"ק חיובו משום ממחק, ויש לתמוה למה כל מפרק בדבר שהוא גידו"ק יתחייב גם משום ממחק, ולמש"נ ניחא מאד, דודאי דומה יותר לדש, ובגידו"ק שהוא תולדה דדש ממילא אינו תולדה דממחק.

בקושית הראשונים למה שיעור החולב כגרוגרת דמ"ש מהוצאה החולב והמחבץ והמגבן 'כגרוגרת' שגג בשבת חייב חטאת

בתוס' לעיל [דף עו:] הקשה רבינו אפרים, למה שיעורו של החולב כגרוגרת, והלא המוציא חלב שיעורו כדי גמיעה, וא"כ מן הדין דאף שיעורו של החולב כדי גמיעה, כמו שאמרו לענין המעבד עור דשיעורו כמוציא עור, ותירץ ר"י דכדי גמיעה הוא יותר מכגרוגרת [כמבואר ביומא פ.], וסתם המוציא חלב שיעורו כדי גמיעה כשיעור שתייתו, אך בסוגיין מיירי בחולב לגבינה דאחשוביה אחשביה, ולכן חייב אף בכגרוגרת.

עוד תירצו בתוס' דבאמת אין החולב חייב אא"כ חולב כ"כ עד שיהא גבינה כגרוגרת [ואז צריך לומר דסתם חלב לגבינה עומד, דאל"כ אף אם יפרש שחולב לצורך גבינה יתחייב על שיעור קטן כיון שראוי לשתייה, וע"כ כיון דסתם חלב לגבינה אינו חייב עד שיחלוב שיעור הראוי לגרוגרת גבינה], ומה דתנן שם דחייב במוציא חלב כדי גמיעה במפרש שרוצה לשתיה, אבל במוציא חלב סתם שיעורו כדי לעשות גבינה כגרוגרת.

ובתוס' פסחים [דף סה. ד"ה החולב] כתבו די"ל דגרוגרת שיעורו גדול יותר מכדי גמיעה, ומה שאין החולב חייב אלא בכגרוגרת הוא משום דסתם חלב לגבינה עומד, וההיא דהתם דשיעורו כדי גמיעה היינו במפרש לשתיה, עכ"ד, ולכאורה חלוקים המה דבריהם על דבריהם במכילתין הנ"ל, דהתוס' במכילתין נקטו דשיעור כגרוגרת היינו כדי לעשות גבינה כגרוגרת, ואילו בפסחים נקטו דכיון דעומד לגבינה שיעורו כגרוגרת חלב.

הריטב"א הביא שהרמב"ן תירץ, דגרוגרת שיעורו גדול יותר מכדי גמיעה, ואם החלב בעין מיחייב בכדי גמיעה, אבל חולב לא מיחייב אלא כגרוגרת, דאין אדם טורח לחלוב בפחות מגרוגרת, כמבו' [דף עט.] דשיעור הוצאה בשופכין ברביעית, אף דאחר שעשה טיט שיעורו כדי לעשות פי כור, דאין טורח להוציא מים לגבל קצת, ובתוס' דחו, דסברא זו דאין אדם טורח שייך בהוצאה, אבל בחלב מיד שחולב שיעור חשוב יתחייב.

וביאור השגת התוס' פשוטה, דמאחר דשיעור חלב חשוב הוא בכדי גמיעה או ברביעית, א"כ כל שחולב שיעור חשוב של חלב הו"ל להתחייב, ואף אם אין אדם טורח לחלוב לצורך שיעור זה חייב, והרי"ז כמבשל בכגרוגרת דחייב אף אם אין אדם טורח לבשל כגרוגרת, ורק לענין הוצאה הוא שאמרו כן דכל שאין מצניעים כמוהו פטור, כיון שאין זה ראוי לכלום, וא"כ לא הוציא דבר הראוי לשימוש, והדברים ברורים.

ודעת הרמב"ן דסברא זו 'אין אדם טורח' נאמרה גם בעיקר המלאכה, שכן כל שהוא שיעור קטן ואינו טורח אין כאן מלאכת אומנות, שכן הנה ברש"י ביצה [דף יג:] פירש דענין מלאכת מחשבת היינו מעשה אומנות, ובזה י"ל דכל שאין דרכו של אדם לטרוח על שיעור זה אין כאן מלאכת אומנות, ושיעור גרוגרת אוכלין הוא שיעור חשוב שאדם טורח עבורו את כל המלאכות, ופחות מזה אינו מלאכת אומנות.

ויסוד הדברים תלוי ביסוד השיעורים שנאמרו במלאכות, דדעת התוס' דהשיעורים נאמרו בהחפצא, דכל שהחפצא מצ"ע יש בו חשיבות אזי כל העושה בו מלאכה חייב, וא"כ אין שום טעם לדון האם דרך אדם לטרוח לעשות המלאכה לשיעור זה, דסגי כל שיש חשיבות בהחפצא, ואילו דעת הרמב"ן דהשיעורים נאמרו בהמלאכה, דכל שעושה מלאכה כשיעור זה חשיבא מלאכת מחשבת, וא"כ כל שאינו טורח אי"ז מלאכת מחשבת.

והנה בפני יהושע לעיל [דף עו:] חקר בטעם מה דשיעור הוצאה באוכלין כגרוגרת, אף בדברים שתשמישם בפחות משיעור זה, ואילו במשקין כ"א לפי תשמישו, כדתנן דהמוציא יין כדי מזיגה וחלב כדי גמיעה וכל המשקין ברביעית, וביאר דגרוגרת הלל"מ הוא באוכלין, והוא הלכתא בלא טעמא, ובמשקין הכל תלוי לפי חשיבותו והשימוש השכיח, והכתוב מסרן לחכמים והם שקבעו את כל השיעורים דתנן במשנה ובתלמוד.

האמנם דלשון הרשב"ם בב"ב [דף נה: ד"ה במס'] וז"ל, המוציא אוכלין חייב בגרוגרת, דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, ולא חשיבא הוצאת דבר חשוב בפחות מכגרוגרת, עכ"ד, הרי להדיא דשיעור גרוגרת אינו הלכתא בלא טעמא, אלא הוא שיעור של חשיבות, אכן נראה דהדברים מחוורים עם עיקר דברי הפנ"י, שבסיני נקבע מהו שיעור החשיבות בהאוכלין [בהחפצא או בהמלאכה], ונקבע ששיעורו בכגרוגרת.

ונראה דאף השיעורים שנשנו במשקין דינא הוא, דהנה באמת צ"ע היאך נקבע בש"ס ובר"מ שיעורים אלו במידי דשכיח, ובפשוטו היה נראה לי דהוא מסור לכל דור ודור לפי מה דשכיח בהו, ואשר ע"כ דחשיבות המלאכה נמסרה עם התורה, וזהו שכתב הפ"י שמסרן הכתוב לחכמים, ובימי המשנה והתלמוד קבעו חכמים והעמידו שיעורי התורה, והיינו בזמן אלפים תורה, ועם חתימת התלמוד נסתם הגולל עם שיעורים אלו.

והנה בר"מ [פ"ח שבת ה"ז] הביא דינא דסוגיין דהחולב כגרוגרת, וכן החובל שחיובו משום מפרק [לדעת הר"מ] שיעורו כגרוגרת, והשיג הראב"ד [ה"ז] וז"ל, וכי המשקין שיעורן כגרוגרת, והלא חלב כדי גמיעה, ושאר המשקין שיעורן חלוקין [והק' בנו"כ שם דשיעור החולב מפורש בסוגיין], ובכס"מ כתב דאין ללמוד שיעורי מלאכות מהשיעור האמור בהוצאה, ובמנח"ח תמה דהרי הר"מ למד כל שיעורי המלאכות מהוצאה.

עוד כתב הר"מ [ה"י] וז"ל, הסוחט את הפירות להוציא מימיהן חייב משום מפרק, ואינו חייב עד שיהיה במשקין שסחט כגרוגרת, ע"כ, ובזה תשוב השגת הראב"ד דהרי שיעורי משקין [לענין הוצאה] אינו כגרוגרת, וכן יש לתמוה במש"כ הר"מ [הי"ח] דהמשמר חייב משום תולדה דבורר אם שימר כגרוגרת חייב, ותמוה דהלא לא מצינו שיעור גרוגרת אלא באוכלין ולא במשקין, וכל שיעורי מלאכות ילפינן מהוצאה, וצ"ע.

ובמנח"ח [דש] כתב דמאחר דמפרק תולדה דדש שיעור התולדה כשיעור האב שהוא בגרוגרת, ע"כ, וזה צ"ע שהרי אוכל שיהפך למשקה לכאורה אין שיעורו גרוגרת, ומלבד זאת צ"ע למש"כ בברכת אברהם סי' י"ח בדעת הר"מ דמפרק תולדה דדש אין צריך שיהא בגידו"ק, ונתבארו הדברים שכן מלאכת מפרק שם מלאכה היא לעצמה, ואך דקבעוהו כתולדה דדש הואיל ודומה לדש, וא"כ מה"ת להמציא שיעור גרוגרת, וצ"ע.

ובאבנ"ז [או"ח סי' קפ"ט סק"כ] כתב דע"כ דעת הר"מ כדעת הרמב"ן דאין אדם טורח לחלוב ולסחוט אלא בכגרוגרת, עכ"ד, וכנראה מקור כ"ז נלמד מהא דחולב שיעורו כגרוגרת, דאין אדם טורח לפחות מזה.

ולעניותי הדברים מחודשים, דאף למש"כ הרמב"ן דחולב שיעורו כגרוגרת לפי שאין אדם טורח, הרי נמצא לפי"ז דאין זה מהלכות שיעורין שנאמרו למשה בסיני, וא"כ כל משקה נידון לעצמו, כמו לענין משקין דכל משקה יש לו שיעור חלוק לעצמו, ומנין לקח לו הר"מ דכל השיעורים שיעורן כמו חולב, הרי כל פעולה יש לה טירחא ושיעור לעצמה, באופן דע"כ מהל' שיעורין דגרוגרת הוא, ושוב השגת הראב"ד צ"ע.

אשר ע"כ מבואר מכ"ז דבהך הלכתא שאמרו כל שיעורי שבת כגרוגרת [שבת פ.], כלל מוחלט הוא בין באוכלין בין במשקין, וכל מה שמשקין שיעורן חלוק רק לענין מלאכת הוצאה נאמר, ויסוד לזה, דהנה בבנין ציון סי' י"ט נחלק בתוקף על השואל דהמבשל תבלין שיעורו כדי לתבל גרוגרת [כמו במוציא תבלין], והשיב דכל שיעורי שבת כגרוגרת ממש, וכן מוכרח מסתימת לשון הר"מ [פ"ט שבת] לענין בישול, ע"כ.

אכן עדיין לא נתפרש טעמו של דבר בישוב השגת הראב"ד, מה בין הוצאה לשאר המלאכות, וביותר למש"כ בחי' הרשב"א [דף צ:] וז"ל, אפילו הצניעו והוציאו לאכילה פטור בפחות מכגרוגרת, לפי שאינו חשוב לאכילה בפחות מכאן, שאין דעתו של אדם מתיישבת בפחות מכגרוגרת, הרי דשיעור זה מילתא בטעמא קאמר, והרי שיעור זה בפשוטו אינו אלא באכילה ולא בשתייה, יעוין ביומא לענין ככותבת ומלא לוגמיו, וצ"ע.

והנראה לבאר, דאף דשיעורא דגרוגרת יסודו משום חשיבות החפצא, נקבע בסיני ל'שיעור אוכלא', ולכן בין באוכל בין במשקין שיעורו כגרוגרת, שלא אסרה תורה אלא תיקון שיעור אוכלא, וכן בתבלין שאין שייך בזה סברת הרשב"א שיעורו כגרוגרת לדעת הבנין ציון, אכן כל זה דוקא בשאר המלאכות שעיקרם משום תיקון אוכלא, אך הוצאה אין בה שום תיקון בהחפצא, ובזה לא שייך שיעור בעצם ה'אוכלא', ולכן לענין הוצאה שיעור כגרוגרת אינו נתפס אלא באוכלין שהוא באמת שיעור שנתפס בחשיבות האוכל, משא"כ במשקה אין נתפס שיעור גרוגרת כלל, ולכן כל משקה נידון לפי שכיחות השתמשותו, וניחא בזה דברי הר"מ.

נתיבי המנהגים

הרה"ג אליקום דבורקס שליט"א
מו"צ בד"ץ "שארית ישראל"

הרכבת משקפים מחליפי צבע

יש לדון לגבי זכוכית של משקפים בשם "פוטגור", ונעשו באופן כזה שכשהולכים ברחובה של עיר וזה נמצא בשמש, אז העדשות נהיים כהים כמו משקפי שמש, וכשהולכים בצל או בבית זה נהיה בחזרה בהיר כמו זכוכית רגילה של משקפים, ולכאורה יש כאן איסור צובע כשיוצא לשמש.

בשאלה זו דנו גדולי הפוסקים, הראשון שדן בזה הוא הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה חלק ג' סימן מ"ה, וכתב ע"ז וז"ל: "איני רואה בזה איסור לא משום צובע ולא משום מתקן מנא, דהא לא נצבע כלום מדבא מראה הראשון בחזרה, וכן חוזר חלילה כמה פעמים". וכן פסק בשו"ת שבט הלוי ח"ד סימן כ"ג, ומסיים "ולבי נוטה להתיר", וכ"כ בשו"ת משנה הלכות ח"ח סימן מ"ד. בשו"ת באר משה ח"ו סימן מ"ו כתב דפשוט שמותר, מאחר שאין שום ממשות של צבע לפנינו אלא הכל בלוע בזכוכית, ובשמירת שבת כהלכתה פרק י"ח הערה ע' כתב דאין איסור משום צובע מכיון שהאדם עצמו אינו צובע, ודומה לאדם שיושב בשמש ומשתזף, וגם אין לצבע הזה כל קיום, שמיד שנכנס לצל הצבע חוזר לכמו שהיה בתחלה, וכעין זה מובא בשו"ת ציץ אליעזר חלק כ' סימן י"ד ובשו"ת בצל החכמה ח"ד סימן ד' ובשו"ת אז נדברו ח"ב סימן ל'.

אולם בשו"ת אבני ישפה ח"ב סימן ל"ט מציין בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאינו יודע סברא להתיר כי יש כאן ממש צבע שמתהפך, וההוכחה לכך שכאשר נמצאים בפנים הוא נשאר צבוע עד שחוזר להיות בהיר, וכוונת דבריו שכיון שהצבע נשאר במשקפים לכמה זמן גם כאשר נכנסים בפנים, א"כ מובן שאינו דבר שבכלל לא מתקיים, אלא יש בו קיום קצת, וכלול באיסור דרבנן של צבע שאינו מתקיים, ולכן אף שיש למקילין על מה לסמוך, **אבל נכון לא להתיר אותם בשבת**, ודלא כמרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כפי שמובא בס' שלחן שלמה סימן ש"כ שמתיר, משום שהאדם אינו עושה בהם שום פעולה רק הולך לתומו, ועוד דבאמת אין כאן צבע כלל רק קרני השמש גורמים לשינוי במראה העושה, וכך פסק הגר"נ קרליץ שליט"א בספרו חוט שני חלק ב' פרק י"ט.

בשו"ת מחזה אליהו (פאלק) סימן ס"ה ס"ק ד' כתב דאעפ"י שהשמש צובע הזכוכית נחשב לצובע, היות והאדם מהווה זאת נחשב כצובע.

שיזוף בשבת כנגד השמש

בשו"ת מנחת יצחק ח"ה סימן ל"ב דן בענין שיזוף בשבת כנגד השמש, ובסו"ד כתב: "אבל עדין נשאר לנו מה דעושין כן אפילו שלא לרפואה אלא ליפות, יעוין בסימן ש"ג סעיף כ"ב דבהעברת סרק על פניה יש משום צובע, ומטעם זה אסורה לטוח על פניה בצק דכשנוטלו מאדים הבשר, א"כ בודאי מה שמניח עצמו כנגד השמש ליפות עצמו ג"כ הוי משום תקוני גברא, ומה שמניח עצמו כנגד השמש זהו בעצמו הוי מעשה". וכך כתב בשו"ת מחזה אליהו סימן ס"ה ס"ק כ"ד. אולם בשו"ת אז נדברו חלק ב' סימן ל' כתב דהואיל וכל שאין דרך צביעה בכך מותר, וכמו שכתב היראים דמותר לאכול תותים ושאר פירות הצובעים, וכ"כ במג"א סוף סימן ש"כ להלכה, לכן אין שום איסור שיזוף בשבת בשמש בין לאיש בין לאשה, שהרי אין הכוונה לצביעה ואין דין צביעה בכך, ומ"מ אם עושה כן לצורך רפואה ולחזק את מזגו יש להחמיר משום חשש גזירת סממנים, וכמו דמבואר בסימן ש"א ובמשנ"ב סק"ו לגבי מי שרץ להתחמם לצורך רפואה, אולם אם ישתזף בשמש וכוונתו לצביעה אסור. בשמירת שבת כהלכתה פרק כ"ח הערה מ' מתיר שיזוף בשבת, וכן פסק בשו"ת חלקת יעקב חלק או"ח סימן קנ"ב שמה שאסור להשתזף רק משום רפואה בשבת, אבל אם לא מתכוון לרפואה מותר.

בס' חוט שני ח"א פרק י"ט להגר"נ קרליץ שליט"א כותב דהיות ומותר לאכול תותים ואין חשש צובע, שאין איסור אלא בדבר שדרכו לצבוע, מותר להניח בשבת יוד דהיינו חומר חיטוי על פצע באופן שמותר משום רפואה, ואין בזה חשש של צובע כיון שאין הדרך לצבוע, ואעפ"י שאין דומה לאכילת פירות הצובעים שמותר, משום ששם אינו צובע אלא אוכל הפירות ורק ממילא נצבעו ידיו, משא"כ כאן שצבוע ממש, מ"מ כיון שאין דרך צביעה בכך נראה פסיק רישא דלא ניחא ליה ומותר.

צביעת מי האסלה בשבת

לענין לתת מתקן חיטוי שיש בו צבע לתוך האסלה או לתוך הניאגרה, דנו גדולי הפוסקים האם מותר לפתוח את זרם המים משום חשש צובע. בס' שמירת שבת כהלכתה פרק כ"ג סעיף י"ד מביא בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שחומר המחטא באסלה שצובע המים **אסור להשתמש בו בשבת**, ואף אם נמצא במיכל כבר לפני השבת יוציאנו מבעוד יום משום שכוונתו לצבוע המים. וכך מובא בשו"ת מנחת שלמה תנינא ח"ב-ג' סימן ל"ג וז"ל: "יתכן שהנותן צבע במים כדי לצובען ולא על דעת לצבוע בהם דברים אחרים חייב, כיון שנעשה בכך מחשבתו וגמרו מעשיו, ומהיכי תיתי לחלק בין צובע דבר מוצק לצובע משקין וכו', לכן נראה לענ"ד **שלכתחילה נכון לחשוש** דהא דאין צביעה באוכלין הוא רק כשכוונתו לטעום או לדבר אחר ולא למראה הצבע, ובנ"ד כפי ששמעתי הדמים מודיעים שעבור **הסוג שגם צובע מוסיפים כמה שקלים**, לכן טוב להמנע מזה, וכך פסק בשו"ת קנין תורה ח"ב סימן ס"ו, אולם יש שאומרים שדווקא אם קונה מחטא אסלה בצבע מסוים בכה"ג אסור, משא"כ אם אינו מקפיד על צבע מסוים הרי מטרתו רק לחיטוי ולא לצבע.

אולם בשו"ת אור לציון חלק א' סימן י"ט כתב להקל בזה, וכן נקטו בשו"ת ציץ אליעזר חלק י"ד סימן מ"ז ובשו"ת באר משה חלק ח' סימן כ"ב. בשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קס"ז כתב שאם הוא סבון צובע צבע כחול וכיו"ב יש **להחמיר בזה**, כיון שהוא פסיק רישא ויתכן שניחא ליה, אבל סבון בלי צבע כנראה מיותר וכו', **ובכל זאת אם אפשר כדאי להחמיר**. (עי' שו"ת יבי"א ח"ד או"ח סימן ל"ד ובשו"ת רבבות אפרים ח"ה סימן רנ"ה).

שימוש במוצרי קוסמטיקה בשבת

אסור לאשה לצבוע את פניה בשבת מדרבנן. המקור לזה הוא דברי הגמ' בשבת דף צ"ד ע"ב וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת רבי אלעזר מחייב, וחכמים אוסרים משום שבות, ומבואר דהכוחלת והמעבירה סרק על פניה לרבי אליעזר חייבת משום מלאכת צובע, ולרבנן אסורה משום שבות דצובע. הרמב"ם בפכ"ב מהלכות שבת הלכה כ"ג פסק דהמעבירה סרק על פניה אסור משום דהיא כצובעת, ומשמע דפסק הלכה כרבנן שחולקים על רבי אליעזר, וכ"כ הב"י בשם הרמב"ם בסימן ש"ג, וכן נפסק בשו"ע סימן ש"ג סעיף כ"ה, וכ"כ המג"א בסימן ש"ג ס"ק י"ט ובאליה רבה (שם) אות מ' והמשנה ברורה (שם) ס"ק י"ט, אעפ"י שיש מהראשונים שסוברים שיש בזה איסור תורה וכמו שהזכירם באליה רבה, מ"מ הסכמת רוב האחרונים דהוא מדרבנן, ולכן אסורה לצבוע פניה באודם עכ"פ מדרבנן.

ולכאורה מדוע באמת אינו אסור מהתורה, הרי דרך האשה לצבוע את פניה לנוי, ומדוע אינו אסור כמו שצובעים בית או כלים שאסורים מן התורה. הנשמת אדם כלל כ"ד סעיף א' כתב הטעם שהוא רק מדרבנן, משום שאין הצביעה מתקיימת, ולא דומה לצביעת בית שהיא מתקיימת, וכבר פסק הרמב"ם בפ"ט מהלכות שבת הלכה י"ג דאין הצובע חייב עד שיהא צבע המתקיים, והמגיד משנה מצין המקור מדין מלאכת כותב שפסק כן הרמב"ם בפ"א מהלכות שבת הלכה ט"ו.

ותמה הנשמת אדם הנ"ל מדוע הוצרך המ"מ למצוא מקורו מכותב, תיפוק ליה מזה שפוסקים כרבנן שחולקים על ר"א דכוחלת אסורה משום שבות, ואינה חייבת מדאורייתא, והטעם משום דהויא צביעה שאינה מתקיימת, ותירץ הנשמת אדם דהרמב"ם לשיטתו דדין כוחלת אינו משום צובע אלא משום כותב, וא"כ היה מקום לומר דדווקא בכוחלת קי"ל כרבנן שחולקים על ר"א ופטור מדאורייתא, אבל המעבירה סרק על פניה שזהו חיוב צובע לעולם חייבת, קמ"ל דלהרמב"ם צובע באדם פטור משום שאין מלאכתו מתקיימת, ודין זה למד הרמב"ם מדין כותב וכמו שכתב המ"מ.

אולם בשו"ת אבני נזר סימן קע"ג אות ז' כתב להעיר על החיי אדם מדוע הצבע נחשב כדבר שאינו מתקיים, הרי גבי כתיבה קיי"ל שהכותב על בשרו חייב וכמובא בשבת ק"ד ע"ב, וביאר הרמב"ם בפי"א מהלכות שבת הט"ז הטעם דלא נחשב לכתב שאינו מתקיים, לפי שהכתיבה מצד עצמה היא טובה ומתקיימת אלא שזיעה מעבירתו, וחשיב כדבר חיצוני שמסיר את הכתיבה, ואין זה חסרון בעצם המלאכה שאינה מתקיימת, ואף צביעה כך, ומ"ש צביעה מכתיבה, וכן הקשה המנחת חינוך במוסך השבת צובע אות ג'. אולם מדברי המשנ"ב סימן ש"ג ס"ק ע"ח משמע הטעם **שאין צביעה בגוף האדם**, **שהוא כלל במלאכה שקבעו חז"ל שלא שייך צביעה בגוף האדם**, **כשם שאין מלבן בגוף האדם**, שהוא כלל שאין בו טעם בסברא אלא שכך הוא הכלל שקבלנו מרבותינו כדין מלבן, ואף דין זה הוא כלל בהלכות צביעה אעפ"י שאין בו סברא מצד עצמו.

בס' קהילות יעקב עמ"ס שבת סימן מ' כתב להסביר מדוע צביעת פני אשה אינה אלא מדרבנן, שענין צביעה הוא שרוצה שהצבע יכנס בגוף הדבר ממש, עד שנראה כאילו הוא חלק מגופו ממש, וזאת הצביעה בבתים ארונות ובגדים, אבל כוחלת אשה אינה רוצה שהצביעה תהיה חלק גופה ממש, ורואים שהצבע הוא כדבר חיצוני הדבוק אליה, ולכן אין בזה איסור תורה אלא מדרבנן.

האם מותר להשתמש בפודרה (אבקת איפור) לבנה או צבעונית בשבת

מובא ברמב"ם פכ"ב מהלכות שבת הלכה כ"ג וזה לשונו: "הצובע מאבות מלאכות, לפיכך אסור לאשה להעביר סרק (אודם) על פניה מפני שהיא כצובעת". ומשום כך נראה שאסור לתת את הסומק המצוי בימינו, והוא הדין שאסור להשתמש בשפתון המיועד לאודם שפתים. וכך נפסק בשו"ע אורח חיים סימן ש"ג סעיף כ"ה. בס' שמירת שבת כהלכתה פי"ד סעיף נ"ח מוסיף שאסור להשתמש בשפתון, גם אם השפתים היו צבועות כבר מבעוד יום.

כמו כן אסור לתת על הפנים הסומק המצוי בימינו הנעשה מאבקה עם קצת לחות ועשוי כעין גוש על הפנים, היות וזה מתקיים על הפנים בשבת ויש איסור צובע בשבת. אולם להשתמש בפודרה (אבקת איפור) שהוא בלי לחות, דעת רוב הפוסקים שמותר לפזר אבקה לבנה על הפנים, וכך כתבו הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה ח"א סימן קי"ד ובשו"ת באר משה ח"א סימן קכ"ג, וכן דעת הגר"ש וואזנר שליט"א דאין בזה איסור צביעה, דהפודרה אינו מתקיים כלל. ומשום כך מנהג העולם להשתמש בפודרה לבנה. אולם מן הראוי לציין שבספר שמירת שבת כהלכתה פרק י"ד סעיף נ"ח בהערה (שם) מובא דעתו של הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, שאסר אף אבקה לבנה, וטעמו דכל שמכוונים לצביעה אפילו לזמן מועט אין להתיר, ובפרט שלדעת כמה מהראשונים יש איסור תורה גם כשהצבע אינו מתקיים. זאת אומרת שמרן הגרש"ז זצ"ל מסתמך באיסורו על שני מונחים עובדתיים, א. הכוונה בנתינת אבקה לבנה על עור הפנים היא לתכלית צביעת העור. ב. האבקה גם כן קיימת על הפנים לפחות לזמן מה. ולמעשה כך פסק הגאון רבי ישראל לנדאו זצ"ל בשו"ת בית ישראל סימן נ"ו, שאסור באבקה לבנה מטעם אחר שהוא "איסור מלאכת מלבן", ומציין שכך מובא בירושלמי מסכת שבת פרק ז' הלכה ב' שאשה שמניחה על פניה אבקה חייבת משום מלבן.

אולם יש מתירים ומרחיקים לכת לשים אבקה צבעונית שהיא בלי לחות, וכפי שמובא בקצות השלחן סימן קמ"ו ובשו"ת יחו"ד חלק ד' סימן כ"ח ובשו"ת יבי"א ח"ו סימן ל"ז. אולם דעת רוב האחרונים לאסור, שכ"כ בשו"ת באר משה חלק ח' סימן כ"ה ובשו"ת מהר"ם ברייסק ח"א סימן כ"ג ועוד פוסקים.

אסור ליתן לקה על הצפרנים בין אם היא צבעונית ובין אם היא שקופה, וכך מובא בס' שמירת שבת כהלכתה פי"ד סעיף נ"ז. חידוש גדול מוצאים אנו באחד מגדולי זמנינו שפסק שאשה שיש לה מום בפנים, וע"י נתינת חומרים קוסמטים על הפנים מכסה את המום, יש להתיר שימת איפור ע"י אינה יהודיה, דהיות ויש לאשה צער להלך בפני בני אדם עם מום כזה, ואין לך צער גדול מזה שהאשה לא יכולה לצאת מביתה בשבת, והרי נפסק בשו"ע או"ח סימן שכ"ח סעיף י"ז שכל חולה שמצטער כל גופו מותרת אמירה לנכרי בשבת, ואם האשה צריכה לצאת לשמחה משפחתית אם לא ישימו על פניה את הפודרה תתבייש לילך בין בני אדם מחמת איזה מום שיש בה, וזה נחשב כחולה שמצטער כל גופו, וכך כתוב במפורש בדברי התוס' במסכת שבת דף נ' ע"ב "שכל שהאדם מתבייש לילך בין בני אדם נחשב כחולה, דאין לך צער גדול מזה". אבל כמובן שאין להשתמש עם היתר זה לסתם נשים, רק באשה כזאת שיש לה מום בפניה, ומתביישת לצאת לרחוב במצב כזה.

הסרת איפור המעורבת במשחה בשבת

בפשטות נראה שדבר שיש בו משום מלאכת כותב, יש בהיפוכו משום מלאכת מוחק, ודבר שיש בו משום מלאכת צובע יש בהיפוכו משום מלאכת מלבן, ועל כן גם להסיר את האיפור והלקה לסוגיהם צריך להיות אסור. כך משמע מהחיי אדם (הלכות נטילת ידים כלל מ' סעיף ח'): "מי שנתפחמו ידיו משחרות קדרה וכיוצא בו בשבת, נראה לי דאם אין בו ממש רק חזותא בעלמא, או אפילו יש בו ממש רק שהוא במיעוט היד, מותר ליטול ידיו ובלבד שלא ינגבם, דהוי כמוחק". ובכף החיים (סימן קס"א אות כ"ז) ציטט אותו, והוסיף: "והביא דבריו הפתחי תשובה, וכתב עליו ולא ידעתי היכן מצא איסור מחיקה בשבת כל שאינו דרך כתיבה רק טינוף בעלמא". משמע מדבריו שאם לא היה זה דרך טינוף אלא דרך כתיבה כמו בנדון דידן, יש בזה איסור מחיקה, ואין להתיר להסיר את הצבע או את הלקה. וראה בספר מנחת שבת (סימן פ' סעיף ס"ג אות קצ"ט) שכתב: "עיין עיקרי דינים בשם טל אורות דמי שיש על בשרו בשבת אותיות או טשטוש מדיו או מצבע אחר, אע"ג דהמחיקה אינה על מנת לכתוב, מ"מ מדרבנן אסור (וכן משמע בכלכלת שבת בדין המוחק אות ל"ג). והרב פני הארץ מסיק להתיר לרחוץ ידיו, ובלבד שיטול ברביעית בכל אחת או טבילה, כדי שלא יצטרך לנגבו, וכ"כ בחיי אדם וכן בזכור לאברהם". יוצא מדבריו מפורש שבמחיקת הדיו והצבע יש איסור מחיקה, אלא שהוסיף "והיכא דשכח מלהעביר הלכלוך בערב שבת, ויש בלכלוך הידים הנ"ל משום כבוד הבריות, אולי יש לצדד בכל זה כיון דמחיקה כזו אין בה איסור אלא מדרבנן".

ובאחרונים הובאה ראיה לכך מהתוספתא (פרק י"ב הלכה ז'), והובאה בראש (פ"ז סימן ט'): "נפלה דיו ע"ג ספר ומחקה, שעוה ע"ג פנקס ומחקו, אם יש במקומה כדי לכתוב שתי אותיות חייב", וכתב הרא"ש דהאות שנכתב בטעות כמאן דליתא דמי, ועיקר החיוב הוא בשביל מלאכת הכתיבה, הלכך אפילו טשטוש דיו נמי. (עי' בקצות השלחן סימן קמ"ד בבדי השלחן אות י'). בשו"ת מראש צורים סימן ל"א כתב במה שכתב בס' שמירת שבת כהלכתה סוף פרק י"ד שמותרת האשה להסיר במים או באציטון את הלקה מעל צפרניה בשבת לפני לכתה למקוה, אם שכחה לעשות כן מבעוד יום, הוא עפ"י מש"כ המנחת שבת הנ"ל שכיון שהוא איסור דרבנן יש להתיר משום כבוד הבריות, וה"ה דיש להתיר במקום מצוה, אולם יש לומר דזהו דווקא בלקה שיש בה ממשות ואסור לטבול עמה, אבל צבע ודיו שאין בהם ממשות, ומן הדין אינם חוצצים, יש לאסור להורידם, ותטבול עם הצבע עכ"פ שהוא רק במיעוט גופה, ומ"מ פשוט שמותרת לטבול אף אם הוא פסיק רישא שהצבע ירד, שהרי אינה מתכוונת לכך, והוא פסיק רישא באיסור דרבנן ויש להקל.

הדחת בשר או כבד בשבת כשחל יום שלישי בשבת

נפסק בשו"ע יור"ד סימן ס"ט סעיף י"ב: "בשר ששהה שלשה ימים מעת לעת בלא מליחה, נתייבש דמו בתוכו ואין הדם יוצא עוד ע"י מליחה, לפיכך אין לאכלו מבושל אלא צלי, ואחר שצלאו לא יבשלנו, ואם בשלו מותר", וכתב הרמ"א (שם) "ואין להשהות בשר שלשה ימים בלא מליחה, שיש לחוש שמא יבשלנו", כלומר שיש לחוש פן ישכח ויבשלנו כשאר בשר ע"י מליחה, וכ"כ הש"ך (שם). ובטעם איסור בישול אחר צליה הוא מכיון שנתייבש דמו בתוכו, יש לחוש שמא לא יצא כל דמו ע"י צליה, ויצא אח"כ ע"י הבישול, כי הבישול פועל בו יותר מצלייה, וכפי שכתבו בשו"ת תרומת הדשן סימן ק"ס ובשו"ת צמח צדק סימן קכ"א ובשו"ת זרע אמת יור"ד סי' כ"ג. ויש לדון בבשר וכבד ששהו שלשה ימים בלא מליחה, וחל יום שלישי בשבת או ביו"ט, ואם לא שרו אותו במים ביום השבת יפסד הבשר מבישול. המג"א בסימן שכ"א סק"ז כתב לאסור, דמתקן הבשר שמתרכך ונחשב כתיקון מנא, ועוד לפמש"כ בסימן ש"ח סעיף ל"א דבשר אסור לטלטלו, א"כ ה"ה דאסור ליתן ע"ז מים. ועוד, דאפילו הכנה בעלמא אסור לצורך חול, כגון להביא יין למוצאי שבת ואפילו ע"י עכו"ם אין להקל, דאין כ"כ הפסד בזה דיכול לאכלו צלי, וכך מובא במשנ"ב סימן שכ"א ס"ק כ"א.

אולם המשנ"ב מביא בשם הנודע ביהודה או"ח מהדו"ת סימן כ"ז וסימן צ"ב שדן בענין אווז מפוטם ששהה קרוב לג' ימים בלא מליחה, אם מותר ליתן עליו מים בשבת, וכתב דנראה שע"י נכרי בודאי מותר, שהרי המגן אברהם האוסר אפילו ע"י נכרי כתב הטעם משום דאין בזה פסידא שיכול לצלותו, וידוע שאווזות פטומות עיקרן בשביל השומן, ובצלי השומן כלה ע"י האש, ואין לך פסידא גדולה מזו, ולכן ע"י נכרי פשוט שזה מותר, ומוסיף שבמקום שאין נכרי מצוי מותר אפילו ע"י ישראל שישפוך עליהם מים, ולא רק אווז אלא אפילו בשר בהמה, ומוסיף שאם בלאו הכי צריך ליטול ידיו פשיטא שיכול להערים וליטול ידיו על הבשר, וגם משום מתקן מנא לא שייך כאן, דמתקן מנא הוא רק במקום שנעשה קלקול ומתקנו, וכמו ענין של אין מגביהין תרומות ומעשרות בשבת, שקודם חל על הפירות שם של טבל ועכשיו מתקנו, אבל כאן עדין לא נאסר, ואנו מונעים איסורו ומאריך ימיו שימנה מעתה עוד ג' ימים לבשר (ע"י דגול מרבבה או"ח סימן שכ"א).

בשו"ת שבות יעקב ח"ג סימן כ"ב כתב דדברי המג"א הם חומרא יתירא, וכיון שלגבי בשר ששהה ג' ימים זהו חומרא של הגאונים לא נחשב כמתקן, ומש"כ דלא נחשב הפסד כיון שאפשר לאכלו צלי, אדרבה מטעם זה נראה להתיר ע"י עכו"ם, שהרי בטור או"ח סוף סימן תק"ט כתב: סכין שנתקלקל אם יכול לחתוך בה ע"י הדחק יכול להשחיזה, דלא הוי כמתקן, ומותר ע"י אמירה לעכו"ם שהוא שבות, וכ"כ בערוך השלחן יו"ד סימן ס"ט אות פ"א.

ומוסיף עוד השבו"י דהמג"א דהחמיר הוא דווקא יחיד בביתו, אבל בקצב המוכר לאחרים מודה שיכול לעשות ע"י עכו"ם, והמחמיר יאמר לעכו"ם לצוות לעכו"ם דהוי שבות דשבות. בנשמת אדם כלל ל"ג סעיף י' כתב דמש"כ המג"א לאסור להדיחו ע"י נכרי, הוא משום דבמקומן היו נוהגין לצלות בשר על השפוד כידוע בגליל פוזנא, אבל במדינתינו קרוב הדבר שאם יצלה על השפוד בשר נראה להקל ע"י נכרי, ופשיטא בטבח ישראל שיהיה לו הפסד גדול (עי' שו"ת עדות ביעקב סימן א', שו"ת רב פעלים ח"א סימן ט"ז, ושו"ת יבי"א ח"א או"ח סימן ר"א וח"ו חלק או"ח סימן ל"ה). בשו"ת משיבת מרדכי חלק או"ח סימן ל"ז כתב לגבי קצב שנשאר לו הרבה בשר בע"ש, וביום שבת אחר חצות יאסר, דמותר ע"י עכו"ם להדיח הבשר, ובפרט לפמש"כ המג"א בסימן ש"ז ס"ק ז' דדווקא במקום הפסד גדול יש להתיר שבות ע"י עכו"ם אפילו כדרכו, וכיון שיש הפסד גדול מותר רק ע"י עכו"ם דווקא ולא ע"י ישראל בעצמו.

מש"כ הנוב"י הנ"ל שמותר לרחוץ את הידים על בשר שעומד להיות עובר הזמן בשב"ק, מפני שאיסור דרבנן הוא, והערמה בדרבנן מותר, מביאים האחרונים ראי' לדבריו מדברי הגמ' בשבת דף צ"ד: הרוצה לרבץ ביתו בשבת מביא עריבה וכו' ורוחץ פניו בזוית זו וכו' ונמצא הבית מתרבץ מאליו, אולם בשו"ת כרם שלמה (קוטלר) ח"ב או"ח סימן ל"ח כתב דאין להביא ראי' מהגמ' בשבת, דזה ברור דאיסור הרבצה שאסרו חכמים משום שבות היינו שמא ישווה גומות בהרבצה, והיינו דווקא בשטח גדול היינו בבית או בחדר, אבל על מקום אחד לא חששו, דר"ג מקיל לכבד בין המטות מפני שהוא מקום מועט, כמובא בגמ' ביצה כ"ב ע"ב, ואף שחכמים אוסרים שם היינו דווקא בכיבוד. התוספות יו"ט על המשנה שם בביצה מביא בשם הר"ן להקשות דבכיבוד יש עוד איסור, מה שמזיז את העפר, וקיים איסור מוקצה, ורק מפני שטלטול ע"י הצד ע"י דבר אחר הוא התירו משום כבוד יו"ט, ע"כ יש לומר שחכמים אסרו רק מפני שמזיז, אבל משום הטעם של משווה גומות לא אסרו גם הם, ובלהרבי"ץ אין הטעם שמזיז רק משום משווה גומות, ע"כ במקום מועט לא גזרו, וזה כוונת הגמ' כיון שהוא רוחץ במקום מועט, א"כ בכל פעם ופעם בפני עצמו אין איסור, רק בצירוף כל הפעמים נעשה איסור, ומדויק לשון הגמ' **רוחץ בזוית זו** וכו' ונמצא הבית וכו', היינו שהאיסור הוא דווקא בכל הבית, ע"כ אין ראי' מזה להנוב"י שבמעשה שרוחץ מים על הבשר עושה האיסור במעט הרחיצה תיכף ששופך, שע"י נתרכך המקום שהמים באים עליו, ולא האיסור בצירוף דווקא כל השפיכה.

אולם יש לעורר דלכאורה אין צורך להשרות מים על הבשר, אלא אפשר להקפיא את הבשר אף ששוהה ג' ימים בלא מליחה, וכפי שמובא בערוך השלחן ביור"ד סימן ס"ט ס"ק ע"ט שבמקומות הקרים בזמן החורף שהבשר נקרש מרוב הקור, ושהה שלושה ימים בלא מליחה, מותר לבשל הבשר ע"י מליחה לאחר שיופשר, שמכיון שהוא קרוש וקשה כאבן לא שייך לומר שהדם מתקשה בתוכו. וכ"כ בס' יד יהודה יור"ד סימן ס"ט ס"ק כ"ט, וכן הורה בעל האחיעזר באגרותיו סימן נ"א, ובשו"ת דבר הלכה (קלקצין) סימן נ"ו, ובשו"ת אגרות משה כרך ה' חלק יור"ד סימן כ"א, ובשו"ת ישכיל עבדי ח"א במפתחות שבסוף הספר, ודלא כדעת הפמ"ג ביור"ד סימן ס"ט ס"ק כ"ג שבשר קפוא ושהה ג' ימים בלא מליחה אסור בבישול. אולם כיון שרוב הפוסקים נקטו אחרת שיש להקל בבשר מוקפא, א"כ אפשר להשתמש עם עצה זו ולא לשרות מים בבשר בשבת.

אבקה להדבקת שינים תותבות

אדם שיש לו שינים תותבות, האם מותר לשים אבקה עליהם שע"י האבקה והרוק שבפיו נדבקות השינים התותבות לחיך. בשו"ת הר צבי להגרצ"פ פרנק זצ"ל בחלק או"ח קונטרס טל הרים מלאכת בונה, כתב דאולי יש איסור מצד מלאכת בונה, אולם י"ל דכיון דאינו מחזיק אלא לשעה נחשב בנין לשעה ואין בזה איסור, ומשמע מדבריו דאיסור לישה בשבת לא שייך כאן, אעפ"י שע"י ששמים האבקה בפיו נחשב ללש ע"י הרוק שקיים בפה. אולם בספר שמירת שבת כהלכתה פרק י"ד סעיף ל"ה כתב שאסור להרכיב שינים תותבות עם אבקה בשבת, ובהערה (שם) מעיר עמ"כ בשו"ת הר צבי דלמה לא יהיה איסור לישה בשבת, דמאי דאין לישה אלא בפה הוא דווקא אם הוא דרך אכילה, אבל כאשר זה לצורך הדבקת השינים אסור.

בשו"ת שבט הלוי ח"ד סימן ל"ב כתב לגבי אבקה זו שיש להקל ואין איסור לישה, היות והלישה נעשית בפה, וכן פסקו בשו"ת ציץ אליעזר חט"ו סימן כ"ה ובשו"ת באר שרים חלק ה' סימן ל"ג אות ב'.

האם יש איסור סחיטה בשערות

מובא בגמ' שבת דף קכ"ח ע"ב: מילדין את האשה בשבת וכו', אם היתה צריכה לנר חברתה מדלקת לה את הנר, ואם היתה צריכה לשמן חברתה מביאה לה שמן ביד, ואם אינו ספק ביד מביאה בשערה, ואם אינו ספק בשערה מביאה לה בכלי. שואלת הגמ' איך יכולה להביא שמן בשערותיה, הרי לכאורה אסור להביא שמן בשער משום איסור סחיטה, שהרי תצטרך לסחוט השער כדי להוציא ממנה השמן, ורש"י מוסיף הרי יכולה להביא בכלי כדי שלא תחלל שבת בהוצאה, ובשמן שבשערותיה מחללת שבת. רבה ורב יוסף מתרצים שאין סחיטה בשיער, כי אין השיער סופג כשאר דברים הסופגים, ורב אשי מתרץ שאפילו שיש דין סחיטה בשער, במשנה מדובר שמביאה השמן בכלי שקשור לה בשערה, וכל כמה שאפשר לשנות בדבר שאינו הכרחי בפיקוח נפש משנים. ולכאורה יש בזה מחלוקת אמוראים אם יש סחיטה בשערות, שלדעת רבה ור' יוסף אין סחיטה בשערות, וכפי שרש"י מפרש (שם) "שהוא קשה ואין בולע", ולדעת רב אשי יש סחיטה בשערות. לדעה שיש סחיטה בשערות, דעת ר"ת בספר הישר סימן רפ"ג ובתוספות שבת דף ק"י ע"ב ובכתובות דף ו' ע"א דהוא משום מפרק תולדה דדש, ולא משום ליבון, אולם מדעת הרמב"ם שמביא הדין של סחיטה בשערות בפ"ט מהלכות שבת הלכה י"א שעוסק באיסור מלבן, משמע שסחיטת שיער אסורה משום איסור מלבן. עי' בפרי מגדים במשב"ז סימן ש"כ ס"ק י"ב דלא שייך ליבון בשערות רק משום איסור מפרק, וכן כתב באשל אברהם (בוטשאטש) סימן ש"כ סעיף י"ז (עי' שו"ת אגרות משה או"ח סימן קל"ג).

בס' ארחות חיים להר"א מלוניל הלכות שבת אות רנ"ט כותב דיש איסור סחיטה בשער מהתורה, שהלכה כרב אשי שיש איסור סחיטה, וכן מפורש בראש"ש פרק חבית סימן ד'. ורוב הפוסקים נקטו דמהתורה אין איסור סחיטה בשערות, ורק מדרבנן אסור, וכמו שכתב הרב המגיד פ"ט מהלכות שבת הי"א, וכן הוא במ"א סימן ש"ט. אולם בשו"ת אבני נזר או"ח סימן רנ"ז ובמנחת חינוך מוסך השבת אות י"ג ובמשנ"ב סימן ש"כ סעיף ט' בביאור הלכה ד"ה אסור ובחזו"א סימן נ"ה ס"ק ה' כתבו שסחיטת שערות הוא משום איסור מלבן.

ע' בספר חסידים סימן תתכ"ז שאם טובל בשבת יזהר שלא יסחוט השער להוציא מים, וכן הובא בב"י יור"ד סימן קצ"ט דעת הראב"ד בבעלי הנפש והכל בו **דאסור לטבול בשבת משום חשש סחיטה** (עי' מג"א ס' שכ"ו ס"ק ח'). דעת המאירי שבת דף קכ"ח **דאין סחיטה בשער אף מדרבנן,** וכן נראה דעת הרשב"א והריטב"א (שם). בחידושי הר"ן (שם) מביא מש"כ הרא"ה וז"ל: "רב אשי לרווחא דמילתא אמר, אבל ודאי בעיקר דינא ס"ל דאין סחיטה בשער, וראי' **מדשריא טבילה בשבת**". הר"ן בעצמו כותב וז"ל: "שמי שפירש דאע"ג דאין סחיטה בשערות, מ"מ כשסוחטת השמן משערה **מיחזי כסחיטה,** ובדין הוא דנגזור אטו סחיטה בעלמא". ומשמע דיש ענין של סחיטה בשערות משום דנראה כסחיטה, אבל זה דווקא בשמן ולא במים, וכן משמע מהר"ן שסתם על דברי הרא"ה שמוכיח שאין סחיטה בשערות, מזה שמותר לטבול בשבת, וע"ז כתב וז"ל: "ומיהו אינה ראיה, דלא דומה מים לשמן, דשמן שהוא עב נדבק בשער אפשר שיש בו משום סחיטה" (עי' שו"ת שבט הלוי ח"ה סימן מ"ה).

אולם למעשה נראה דעת רוב גדולי הפוסקים דיש סחיטה בשער, וכן משמע בשו"ת חתם סופר יור"ד סימן קצ"ו דנקט שפוסקים כרב אשי שיש סחיטה בשערות, וכן הובא בשו"ע הרב סימן שכ"ו סעיף ו' ובערוך השלחן סעיף ח' ובמשנ"ב ס"ק כ"א שכתב **דנהגו שלא לרחוץ כלל בנהר או במקוה דמצוי לבוא לידי סחיטת שער**. אולם יעוין בשו"ע או"ח סימן שכ"ו סעיף ח' וז"ל: "מותר אדם לטבול מטומאתו בשבת", וכן מסקנת המג"א (שם), אך הגר"א (שם) בביאורו חולק וז"ל: "והעיקר כמו שכתב הב"י בשם הכל בו ותה"ד שאוסרים". הביאור הלכה בסימן שכ"ו סעיף ט' כתב שהמנהג להקל לטבול, אבל יזהר מאד שלא יבוא לידי סחיטה.

לענין סחיטת שער זקנו ושפמו, מובא בבן איש חי שנה שניה פרשת פקודי סעיף ח' דכאשר שותה האדם מים או שאר משקין, נכון להזהר לבלתי יסחט שער השפם בידו אלא יקנח במטפחת, וכן כתב בס' תוספת שבת סימן ש"כ ס"ק ל"ט. בס' רוח חיים להגר"ח פלאג'י סימן שכ"א אות ב' נטה לאסור לשפשף בזקנו, דמסתמא אי אפשר בלתי תלישת שער (עי' בשו"ת אז נדברו ח"ב סימן כ"ז, שו"ת משנה הלכות ח"ה סימן נ"א, ושו"ת שרגא המאיר ח"ו סימן נ"א סי"ב).

בירור מנהג לעשות מאכל ביצים עם בצלים בשבת

נהגו ישראל לאכול ביום השבת מאכל של ביצים ובצלים בשבת בבוקר. יש שערערו על מנהג זה, שהרי המנהג בכל בתי ישראל לעשות בשבת מאכל של ביצים ובצלים כדומה, ולערבם עם שמן עד שנעשים כעין עיסה, ולכאורה עוברים על איסור מלאכת לש, אולם האחרונים כתבו ללמד זכות על מנהגן של ישראל. בס' שערים המצוינים בהלכה סימן פ' ס"ק כ"ג כתב דענין לש הוא שנעשה גוש אחד ע"י דבר אחר, ובנ"ד המציאות היא להיפך דהבצלים ע"י דיכת הביצים מתדבקים קצת, וע"י השמן ששופך עליהם נתפרדו הפירורים, ואין זה ענין של לישה אלא ענין עירוב. באשל אברהם (בוטשאטש) מהדורא תנינא מיקל בזה ביותר, וז"ל: "אולי מה שהנהוג ליתן בצלים חתוכים דקות שמן או שומן, הוא מטעם שמ"מ אין דרך לישה וגיבול בחתיכות כאלו שאינם מעין קמח דק, ואולי ע"י חתיכות גם אם נמצא ביניהם דקות מעין קמח או כפירורים, ומסיים דמ"מ כשנדבקין הרבה גם אם רק מיעוט אין להקל, וכן כשנעשה כקמח יש להזהר היטב".

בשו"ת באר משה חלק ו' סימן מ"ד כתב דדבר פשוט הוא דמותר, וכך היו נוהגין לפני גדולי עולם וצדיקים מפורסמים, כידוע שבעל דברי חיים מצאנז זצוק"ל נהג לעשות בעצמו מאכל זה בעת עריכת השלחן, ואין כאן לש, דאין כוונת המערב לעשותן גוש אחד, ורק נותן קצת שמן כדי לתת טעם טוב ויפה בתערובת. בשש"כ פ"ח הערה פ"א מביא בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כמו שכתב הביאור הלכה בד"ה שמא דאינו חשוב כלש, אלא כתיקון אוכל בעלמא. בס' פני שבת ח"ב סימן שכ"א מביא ששמע מהגר"מ גריינימן שליט"א שבבית החזו"א זצ"ל היו ג"כ נוהגים לעשות המאכל של ביצים ובצלים ולערבם, ופעם העירו להחזו"א שיש בזה חשש לישה, ואח"כ החמירו בביתו לעשות הכל מערב שבת.

יש עצה לפתור החשש של מלאכת לש אם מבשלין או מטגנים הבצלים קודם שבת, ובמבושל אינו נוהג איסור טוחן, וכן לא שייך כאן איסור לישה, כמש"כ החזו"א סימן נ"ה אות ט' דכשם שבישול מפקיעו ממלאכת טחינה, כך אין שום איסור לישה ע"ז. ועי' בשו"ת אבן ישראל מהגר"י פישר זצ"ל ח"ח סימן י"ט שכתב שיעשו כן.

האם מותר לעשות קרח בשבת

נוהגים העולם שמניחים מים בתוך מיכל מיוחד, ואח"כ שמים אותו במקפיא של המקרר, יש לדון האם מותר לעשות כן בשבת.

דנו בזה גדולי הפוסקים, בשו"ת דובב מישרים סימן נ"ה (לגאב"ד מטשעבין זצ"ל) ובשו"ת חלקת יואב ח"ד סימן צ"ח וח"ג סימן קי"ג כתבו שאסור לעשות כן **משום אוסר נולד**. בשו"ת לב חיים (פלאג'י) ח"ב סימן קצ"ב אסר זאת **משום מלאכת בונה**. בס' יסודי ישורון (מערכת הלכות שבת) עמ' 286 כתב לציין דברי הרמב"ם בפ"ט מהלכות שבת הלכה ו' וז"ל: "בין שריפה גוף קשה באש או שהקשה גוף רך הרי זה חייב **משום מבשל**", ועפ"ז כתב דה"ה כשנותן מים במקרר הרי גורם שיקשו ויהיו לדבר גוש, ולכן חייב משום מבשל, ואע"ג דאין בישול אלא ע"י האש, אולם כיון שהחשמל הוא הגורם את הרוח הקרה במקרר המביא את המים לידי קרישה הוא האש המבשל, ולכן אסור. וכן דעת מרן בעל קהילות יעקב זצ"ל, כפי שהובא בס' מעשה איש ח"א עמ' קט"ז.

אולם מסקנת רוב פוסקי הדור להתיר עשיית קרח בשבת, וה"ה שו"ת מנחת יצחק ח"ח סימן ר"צ, שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן ל"ד וח"ח סימן י"ב, שו"ת שבט הלוי ח"ג סימן נ"ה, שו"ת חלקת יעקב ח"ב סימן צ"ח וח"ג סימן קי"ג, שו"ת משנה הלכות ח"ד סימן מ"ח, שו"ת אהל משה (צוויג) ח"ב סימן ק"א, שו"ת באר משה ח"ב סימן כ"ה, שו"ת יחו"ד ח"א סימן ל', דהיות והם קופאים מאליהם מותר. אולם בשו"ת אז נדברו חלק י' סימן ח' כתב שמותר להכניס מים לתא הקפאה בשבת כדי שיתפרורו **ויוציאם לפני שיקפאו,** ואין לחוש שמא ישכח וישאירם שם, דאף אם יוקפאו **אינו אלא חומרא בעלמא.**

בס' מאור השבת ח"א עמ' תקי"א מביא בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שמותר להניח מים בתא הקפאה, ולא שייך כאן איסור נולד, שאין איסור נולד אלא כשעושה מקרח מים אז יש נולד [ועי' בשמירת שבת כהלכתה פרק י' הערה י"ד ופרק י"ב הערה כ"ט].

אולם זה פשוט שמותר לתת שלג בתא הקפאה לשמור על מצבו הקיים, ואין בזה כל חשש גם לדעת האוסרים לעשות קרח בשבת מטעם נולד בונה ומבשל, היות ולא משנה מצב כשמכניס להקפאה אלא שומר על מצבו. ולכן לאותם הנוהגים היתר להניח מים בתא הקפאה, יש על מי לסמוך הואיל ורוב הפוסקים נוקטים להיתר.

שבירת חתיכת קרח להרבה חתיכות קטנות

מובא בגמ' שבת נ"א ע"ב "אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש". וכתב רש"י וז"ל: "כדי שיזובו מימיו - משום דקא **מוליד בשבת,** ודמי למלאכה שבורא המים האלו, אבל נותן לתוך הכוס של יין בימות החמה כדי לצנן, ואעפ"י שנימוח מאליו ואינו חושש", וכתב הטור בסימן ש"כ דהיות ואינו עושה מעשה בידים מותר אם נימוח מאליו. בחידושי הר"ן (שם) כתב דמשום סרך מלאכה נגעו בה, והלכך האיסור הוא רק אם עושה מעשה, אבל כשהניחם בחמה ונפשרו מאליהם מותרים, **דלאו נולד הוא,** ולא דמי למשקים שזבו, דהני בעודם קרושים תורת משקים עליהם לכל דבר. הב"י בסימן ש"כ מביא בשם הר"ן דדווקא כשעושה בידים, גזירה שמא יסחוט פירות העומדין למשקין, וכן נראה מדברי הרמב"ם פכ"א מהלכות שבת הלכה י"ג.

הט"ז סימן ש"כ ס"ק ז' מביא דברי הב"י דדווקא כשמרסקו לחתיכות קטנות אסור, אבל לשבור חתיכה ממנו מותר, ואפילו אם יזובו קצת מים ע"ז מותר דלא נתכוון לזה, ועוד שהולך לאיבוד.

בס' משמרת השבת (עמוד ש"ז) כתב לחדש **דמותר לרסק חתיכת קרח גדולה לחתיכות קטנות כדי לחלקם להרבה כוסות,** וכגון בקיץ כדי לצנן את המים לפני האורחים, ואין זה בכלל מש"כ הב"י דלרסק לחתיכות קטנות אסור, וכדפירש"י בדף נ"א, דשם מדובר כשרוצה להשתמש עם המים שזבו ע"י הריסוק, ומרסקו כדי שיזובו מימיו, אבל כשצריך את גוף החתיכות של הקרח דבכה"ג לא נוח לו במים שזבים ממנו, דאדרבה נוח לו אחר שלא יזובו ויהיה לו חתיכות קרח, וממילא מותר בכה"ג. אך יזהר שלא ישברם תוך הכלי, דאז אין המים הולכים לאיבוד, אלא ישברם באופן שילכו לאיבוד (עי' שו"ת אז נדברו ח"ו סימן ה'). בדעת תורה למהרש"ם סימן ש"כ סעיף י' נשאל אם מותר לשבור חתיכות קרח כדי לתת לתוך שכר להחזיק קרירותו, ומסיק להקל, אך כתב דמשום עובדא דחול צריך לעשותו בצנעה (עי' שו"ת מהרש"ם ח"ג סימן של"ד ושו"ת להורות נתן ח"ג סי' י"ט).

לשבור הקרח בנהר שיוכל לעבור בו - עי' שו"ת זרע אמת ח"א סימן נ"ז ושו"ת חתם סופר או"ח סימן פ"ט. שלג שירד בשבת אם מותר לפזר מלח על הקרח - עי' שו"ת לב אברהם ח"א סימן מ"ט, שו"ת מנחת דוד ח"ב סימן כ"ג, שו"ת שרגא המאיר ח"ח סימן י"ח, ושו"ת מחזה אליהו סימן ס"ז.

האם מותר להוסיף לפרחים מים בשבת

נפסק בשו"ע סימן שכ"א סעיף י"א: מותר להשקות את התלוש כדי שלא יכמוש, וכתב המג"א דמכיון דירקות הללו ראוין לאכילה ביומן מותר להשקותן, משא"כ בדבר שאינו ראוי לאכילה אסור לטרוח בשבילו. וכוונת דבריו דהוא משום טרחא שלא לצורך או משום הכנה לצורך חול, וכמש"כ המג"א (שם) ס"ק ז' לחלק בין ירקות לבשר, דבשר שאינו ראוי לאכילה בשבת מוכח שעושה זאת לצורך יום חול, ורק בירקות שראוים לאכילה ביומו מותר. וכך מובא בשו"ע הרב סי' שי"א דמה דמותר להשקות הירקות משום שאינו ניכר כלל שטורח משבת לחול, ולפי"ז נראה דעצי בשמים שעומדים להריח מותר להשקותם, דמי לי הנאת אכילה או הנאת ריח, כל שעושה לצורך היום דראוי ליהנות ממנו ביומו מותר.

כתב בס' משמרת השבת עמ' של"ו ובס' בירורי חיים כרך ד' עמוד תרמ"ח דלפי"ז יוצא בפרחים שמעמידים אותם תוך כלי עם מים כדי להתענג מיופיים ומראיתם, אם שכחו לתת מים לתוך הכלי מערב שבת מותר להשקותם בשבת, וכ"ז באופן שעלולים להתקלקל אם לא יתן עליהם מים, אבל אם אינו **עושה כן אלא כדי שיאריכו ימים** אסור, דנחשב כמכין משבת לחול, וטרחא שלא לצורך הוא. וכ"ז מדובר בפרחים שאין חשש שיפתחו ע"י המים, שפרחים שנפתחים מלחלוחית המים אסור, כמבואר בסימן של"ו סעיף י"א. מקור דברי השו"ע שמותר להשקות בשבת כדי שלא יכמשו, הוא מדברי הרשב"א בתשובותיו ח"ד סימן ע"ג, וז"ל: "שאלת מותר להשקות את התלוש בשבת כדי שלא יכמוש, ואחד מן החברים פשט לאיסור מהא דתנן סוכה מ"ב ע"א מקבלת אשה מיד בנה ומחזירתו למים בשבת, ואף להחזיר נראה שלא התירו אלא מדוחק, תשובה - אינו נראה לי כן אם הירקות ראוים לאכול היום, ואין מביאין ראי' מלולב שאינו ראוי לטלטלו בשבת, אלא כדי שלא יכמוש התירו לטלטלו להחזירו בשבת, דמן הדין שלא יטלטלנהו כלל ואפילו ביו"ט וכו', אלא משום הידור מצוה התירו טלטולו וחזרתו בשבת ולהוסיף ביו"ט, אבל ירקות הראויות לאכילה ביומן **נראה לי שמותר** להשקותן".

המג"א בסימן שכ"א ס"ק י"ג כתב דירקות שראוים לאכילה בשבת מותר להשקותן כדרך שמותר לטלטלן, משא"כ אם אינו רוצה לאכול בו ביום אסור, והמג"א לשיטתו בסימן שכ"א סק"ז לענין בשר שחל יום ג' שלו להיות בשבת, ורוצה להדיחו כדי שלא יאסר בבישול, דכיון שאינו יכול לאכול בשבת אסור להדיחו. כל מה שהבאנו להיתר שמותר להשקות את הירקות בשבת, הוא שאין פרחים בירק שנפתחים, אבל אם הפרחים הם מסוג שנפתחים מלחלוחית המים אסור. ודנו האחרונים האם הוא איסור מן התורה דוגמת השורה חיטים או שעורים במים דחייב משום זורע, כמובא בסימן של"ו סי"א, או שמא הוא איסור דרבנן דהוא רק דומה לזריעה. בשער הציון בסימן של"ו ס"ק מ"ח כתב דיש בזה חשש דאוריתא, וא"כ אי אפשר להתיר בפרחים אלו אפילו ע"י עכו"ם, אמנם בכך החיים (שם) ס"ק ע"ז הביא מהברכ"י בשמו של מהריק"ש דבפרחים מכיון שאין מצמיחין דבר חדש אלא בנפתח הסתום, ואין שם דבר שלא היה מצוי (ולא דומה לחיטים שמצמיחים דבר חדש), אין בזה איסור אלא חומרא בעלמא הוא, ואין מי שחושש לזה בארץ מצרים, ולפי"ז בפרחים האלה אפשר להתיר ע"י עכו"ם. ועי' בפמ"ג סימן שי"ד ס"ק י"א דדעת השו"ע דשבות דשבות במקום שיש מתירין מותר ע"י עכו"ם.

בדין סחיטת לימון למשקה ולמאכל

השו"ע סימן ש"כ סעיף ו' כתב, מותר לסחוט לימוני"ש ע"ש. ובבן איש חי ש"ב פ' יתרו סעיף ה' כתב, לימונים חמוץ, יש אוסרים לסחטו לתוך כלי ריקם אע"פ שרוצה ליתנו לתוך האוכל, מפני כי במקומות שיש ממנו הרבה, דרכם לסחוט הרבה ממנו לצורך המשקה שקורין לימונאד"ה, וממלאין ממנו חביות גדולות לצורך הנזכר. ואף על גב דמרן התיר לסחטו, נראין דברי האוסרים בזמן הזה וכו'. וכדי לבאר את דברי רבינו ז"ל נקדים את שורשי הדין.

ביאור שיטת הב"י בתירוץ ראשון ושיטת הרדב"ז ובירור מנהג מצרים

א. הרא"ש בשו"ת כלל כ"ב סימן ב' כתב וז"ל, ושאלת על סחיטת לימוני"ש, נראה שהם בכלל שאר פירות שמותר לסחטן, שאין דרך כלל לסחוט לימוני"ש לצורך משקה אלא לצורך אוכל, ומותר לסחטן בשבת, עכ"ל. ומשמע דהא דשרי לסוחטן הוא מפני שאין הדרך לעשות מהן משקה לשתיה, אלא עשויין רק לטבל את האוכל.

והב"י כתב דבמצרים נוהגים לסחוט לימוני"ש לתוך מים שנתנו בהם סוכר לשתות לתענוג, ואין נמנעין מפני כך לסחטן בשבת לתוך אותם המים, ולא ראינו מי שמיחה בידם, ולא ראינו מי שפקפק בדבר. ואפשר דלא מיתסר אלא כשסוחטין מימיו לבד ואח"כ מערבין אותם, אבל אם המנהג לסחוט מימיו לתוך משקה אחר שרי ע"ש. ומבואר שני טעמים להתיר סחיטת לימון לצורך משקה, א' כיון שכל יעודו רק לטבל את המים ואין שותין אותו בפני עצמו, ולכן אין לו שם משקה. ב' כיון שסוחטין אותו ישר לתוך המים ואינו עומד בפני עצמו, ולא חל עליו שם משקה.

ובשו"ת הרדב"ז ח"א סימן י' כתב, שאלת ממני אודיעך על מה סמכו במצרים לסחוט לימון לתוך מי הסוכר בשבת, והרי היא משקה הבא לתוך משקה, ואסור אפילו לשמואל דאמר סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה, פירוש שיש בה תבשיל, ומשמע דוקא לתוך התבשיל, אבל לתוך המשקה אסור. תשובה, סמכו להם על תשובת הרא"ש ז"ל שהתיר לסחוט אותם בשבת, שהם בכלל שאר פירות שמותר לסחטן, וכתבה הטור, ולא ראיתי חולק. אלא דאיכא למידק דילמא במקומו של הרא"ש ז"ל לא היו עושים מי לימונין, ולפיכך התיר, אבל במצרים שעושין מהם משקה וממלאים ממנו חביות ומוליכין למכור במקומות אחרים, הרי הוא כמי תותים ורימונים של בית הנשיא שהיו סוחטין מהם אפילו בחול להוציא מהם משקה, ומשום הכי אסרו לסחוט אותם בכל מקום בשבת. ומפני קושיא זו למדתי לסחוט הלימונין על הסוכר קודם שיתנו עליהם מים, דהוי משקה הבא לתוך האוכל, ומותר אפילו לדעת הפוסקים כשמואל. ומ"מ צריך ליישב המנהג. ואפשר שנהגו כן מפני שלא ידעו שממלאים ממנו ממשקה הלימונין חביות חביות. ומסתברא לי שאין סחיטת הלימונין דומה לסחיטת ענבים ורמונים, דהתם שותים אותו משקה כמות שהוא, אבל סחיטת הלימונין אע"פ שעושין אותו משקה אין עשוי לשתותו כמו שהוא, אלא לטבל בו האוכל. ודקדקתי כן מלשון הרא"ש ז"ל באותה תשובה שכתב, שאין דרך כלל לסחוט לימונין לצורך משקה אלא לצורך אוכל, ומותר לסוחטן בשבת, ע"כ. ומדקאמר לצורך אוכל, משמע שסוחטין אותן אלא שהוא לצורך אוכל. דאי לא תימא הכי, הוה ליה למימר שאין דרך כלל לסחוט לימונין למשקה אלא לאוכל. וזה טעם נכון לקיים המנהג. ועתה דברי הרא"ש ז"ל מיישבים בכל מקום, אפילו במקום שעושין משקה מהם לצורך כל השנה לטבל בו שאר דברים וכו', הילכך סחיטת הלימונין בכל מקום לצורך אוכל הוא ומותר, ע"ש.

ובספר פתח הדביר אות ב' כתב, ובמנהג מצרים לא ידעתי אכנה בו צורך טיבול, לפי מה שהעיד מרן ז"ל עליהם שאין סוחטין אותן אלא לשתות לתענוג, ואלו לטבול לא קאמר. וגם מרן הקדוש כשביקש להליץ על המנהג לא כתב דלטבל עבדי ליה, שהוא טעם מרווח דצורך אוכל הוא. ואולי דאיכא תרי מנהגים, והרדב"ז לא תיקן אלא המנהג דנהיגי לטבל, ברם אידך מנהגא לא הזכירו. ולא ניחא ליה בטעם מרן ז"ל, משום קושיית הרב השואל ז"ל, דמשקה הבא לתוך משקה לא נפיק מתורת משקה ואסור, ע"ש.

ומבואר מזה שהב"י והרדב"ז נחלקו לענין דינא, דלב"י מותר לסחוט לימון לצורך עשיית משקה, ושכן נהגו במצרים. ולדעת הרדב"ז מותר לסחוט לימון ולעשות ממנו מיץ כדי ליתנו לתוך האוכל, אבל לעשות ממנו משקה לימונאדה אסור, ובמצרים נהגו לסחוט כדי לטבל את האוכל.

והנראה בזה, דהנה דברי הרדב"ז צ"ב, דבלשון השואל מבואר שהיו נוהגים במצרים לעשות מיץ לימון לצורך שתיה, וכן מבואר בתחילת תשובת הרדב"ז שהוא נהג לסחוט הלימון לתוך הסוכר קודם נתינת המים. ואם כן מסתבר שמה שכתב בהמשך לקיים המנהג, הוא המנהג הנ"ל שהיו סוחטים לימון לצורך שתיה. אך צ"ע מה שסיים הרדב"ז שעשוי לטבל בו את האוכל, וכמו שדקדק פתח הדביר. ועל כרחנו לדחוק דמה שסיים "שעשוי לטבל בו את האוכל", לאו דוקא הוא. וכוונתו שעשוי לטבל בו דבר אחר אוכל או משקה, ואין שותים אותו בפני עצמו, ולכן אין עליו שם משקה. והוא כמו שתירץ הב"י בתירוץ ראשון. ודברי הב"י והרדב"ז שוים לענין מנהגא ולענין הלכתא. ומצאתי ראיה לזה, דהנה הט"ז סק"ה כתב שמותר לסחוט לימון לעשיית משקה לשתיה, וכמו שכתב השבלי הלקט סימן צ' בדיעה אחרונה, דכו"ע ידעי דלמתק אוכלא עביד ולא לצורך משקה, ע"ש. ובספר חמד משה סק"ה כתב לתמוה על הט"ז, דהרי בשבלי הלקט כתב להתיר לסחוט בקערה אע"פ שאין בה אוכל, ועתיד לערב שם אוכל, דכו"ע ידעי דלמתק אוכלא עביד. הרי דהתיר רק בסוחט לצורך אוכל דנחשב כאוכל, אבל לא לצורך משקה. ובפתח הדביר שם כתב ליישב דהט"ז ס"ל דמה שכתב השבה"ל להתיר למתק אוכלא, לאו דוקא למתק אוכל, דה"ה למתק את המים כיון שאינו מכוין לצורך משקה אלא למתק שרי. וכן ביאר הפמ"ג מש"ז סק"ה ע"ש. והוא כמו שביארנו בדברי הרדב"ז. ואכתי צ"ע מנין לט"ז לבאר כן בדעת שבלי הלקט, דאפשר דלתוך אוכל דוקא קאמר. ומ"מ כן מוכרח בדעת הרדב"ז.

ביאור שיטת הב"י בתירוץ שני ושיטת מהר"ם בן חביב

ב. והנה המהר"ם בן חביב בתשובה כת"י סימן פ"ב (הובאה בפתה"ד שם ובבית מנוחה דינים השייכים לסעודת שחרית של שבת ס"ג) כתב, סחיטת לימונים, אם לתוך התבשיל מותר גמור, לשיטת הפוסקים ז"ל דפסקינן כוותייהו דאפילו אשכול ענבים מותר לסחוט לתוך האוכל. אך יראה דיש ליזהר בהנך דסוחטין לימונים בתוך כוס אחד, ומערבין בו שמן לטבל בו ביצים קשים, שיתן השמן בתחילה ואח"כ יסחוט הלימונים. והוי כההיא דכתב מרן ז"ל שבמצרים נוהגים לסחוט לימונים לתוך מים שנתנו בו סוכר לשתות לתענוג, ונתן טעם למנהג. ועוד אפשר דכיון דסחיטת לימונים אינו אלא לטבל בהם הביצים ואינו לשתות מימיו שרי, וכן יראה מדברי הרא"ש ז"ל, ע"ש.

ודבריו צ"ב, דהנה בטעם ראשון כתב, שאם סוחט הלימון בתוך השמן שרי, וכמו שכתב הב"י (בטעם שני) שמותר לסחוט לימון למשקה כיון שסוחטין אותו לתוך המים. ולכאורה כוונת הב"י שכיון שהדרך הוא לסחוט לימון לתוך המים, לכן אין על מיץ הלימון שם משקה, ודמי לשאר פירות שאין רגילות לסוחטן, וממילא מותר לסחטן גם כדי לשתותם לבדם לדעת רוב הראשונים, וכמבואר בב"י בריש הסימן. וכן משמע מסתימת דברי השו"ע בס"ו. ואם כן בנידון מהר"ם בן חביב אם היו רגילים תמיד לסחוט רק ע"ג אוכל או משקה, יש להתיר לסחוט הלימון גם בתוך כוס בלא שמן. ואם היו תמיד רגילים לסחוט לימון שלא ע"ג אוכל או משקה, אסור לסחוט הלימון גם לתוך שמן, שהרי הדבר פשוט שאסור לסחוט אשכול ענבים לתוך מים.

ואם כנים דברינו, יתיישב נמי מש"כ לעורר הפתח הדביר, דמדברי הרדב"ז ח"א סימן י' ומדברי הרב השואל שם נראה דלא ניחא ליה ביישוב זה של הב"י, שהשואל הציע שאלתו לפני הרדב"ז על מה סמכו במצרים לסחוט לימון לתוך מי הסוכר בשבת, והרי הוא משקה הבא לתוך משקה ואסור אפילו לשמואל. והרדב"ז בתשובתו הוסיף, שבמצרים שעושים משקה לימון הרי הוא כתותים ורימונים. ולכן כתב שנהג לסחוט הלימון לתוך הסוכר קודם שיתנו עליו מים, דהוי משקה הבא לתוך האוכל, ע"ש. ומבואר דלא ניחא להו בהיתר שכתב הב"י דשרי לסחוט לימון לתוך משקה אחר, וממילא נפקא לתיקונא קדמאה שכתב מהר"ם בן חביב ע"ש.

ולמבואר יש לומר דכוונת הב"י להתיר רק היכא דהרגילות תמיד לסחוט לתוך אוכל או משקה, שאז לא חל על מיץ לימון שם משקה, אבל בגוונא של הרדב"ז שהיו נוהגים לסחוט חביות חביות של מיץ לימון וכמבואר שם, ומסתמא היו עושים חביות של מיץ הלימון כמות שהוא, א"כ אין להתיר גם בסוחט לתוך משקה, שכבר חל על מיץ הלימון שם משקה. ודמי לסוחט אשכול ענבים או תותים ורימונים לתוך משקה, שודאי שאין לו שום היתר. וכן כתב הביאור הלכה ס"ד ד"ה הבא לאוכל, דלסחוט אשכול לתוך כלי שיש בו משקה אסור, וחיובא נמי יש בזה, וכ"כ הא"ר ושאר אחרונים ופשוט, ע"ש.

העולה מן המבואר דשרי לסחוט לימונים לצורך משקה מתרי טעמי, א'. כיון שעשוי לטבל (ב"י בתירוץ ראשון, רדב"ז), ב'. כיון שרגילים לסוחטו לתוך המים (ב"י בתירוץ שני). והט"ז סק"ה והמ"א סק"ח כתבו כטעם הראשון.

טעמי ההיתר של הב"י האם שייכים בזמנינו

ג. בבן איש חי כתב, אף על גב דמרן ז"ל התיר לסחטו, נראין דברי האוסרים בזמן הזה. ומבואר שבזמנינו חמיר טפי סחיטת הלימון מזמן השו"ע. וכוונתו ז"ל דהנה האחרונים כתבו לעורר, דבזמן הזה שידוע שממלאין חביות למאות לשתות עם מים, צריך עיון גדול אם מותר לסחטן בשבת לתוך משקה, דאפשר דדמי לתותים ורימונים כיון דדרך לסחטן בכלים בפני עצמם, עיין חיי אדם ה' שבת כלל י"ד ס"ד ומ"ב ס"ק כ"ב. והיינו דבזמן הזה ליכא טעמא בתרא, שכתב הב"י שסוחטין הלימון ישר לתוך מים. אבל טעמא קמא שכתב הב"י עדיין קיים, כיון שגם האידנא מיץ הלימון בא רק כדי לתת טעם במים. וכן נראה בביאור הלכה ס"ו ד"ה לסחוט. וכטעם הראשון שכתב הב"י ס"ל לט"ז סק"ה והמ"א סק"ח.

אולם יש לומר דגם טעם הראשון לא שייך בזמן הזה, דהנה יש לעורר על טעם ראשון שכתב הב"י, דבגמ' שבת דף י"ט ע"א מבואר שאסור בשבת לסחוט שום ובוסר ומלילות, והרי אין שותים אותן בפני עצמן אלא עשויין רק לטבל בהם את האוכל, וכמו שפרש"י שם. ומבואר שגם דבר שעשוי רק לטבל אסור לסוחטו בשבת. וראיתי באגלי טל מלאכת דש סק"ל שעמד בזה, ומכח זה כתב שהעיקר כתירוץ השני של הב"י. ועיין גם במאירי שם שכתב להדיא, ששום ובוסר ומלילות אסור לסחטן, כיון שהמיץ שלהם מתבקש כדי לטבל בהם האוכל. וכ"ה בר"י מלוניל ובאוהל מועד דרך ד' נתיב ח'. ובמק"א כתבנו בדין סחיטה ע"ג אוכל, והארכנו בביאור דין סחיטת בוסר בכמה אופנים. ובסוף הדברים כתבנו ליישב, דהנה האחרונים הקשו על מד"א שמותר לסחוט בכלי ריקם לצורך האוכל, דהרי סחיטת זיתים אסורה מן התורה לכו"ע, אף שרוב השמן מיועד הוא לטבל בו המאכל ולא לשתיה. ובקצות השולחן ח"ה סימן קכ"ו סק"כ כתב ליישב, דשאני שמן שסוחטין אותו ועושים ממנו חביות לאוצר וחשיב משקה, ע"ש. ולפ"ז יש לומר דגם שום ובוסר ומלילות היו רגילים לעשות ממנו חביות, וכדמוכח בשבלי הלקט סימן צ', ע"ש. והשתא אתו שפיר דברי הב"י שהתיר סחיטת לימון כיון שבא רק לתת טעם, דשאני לימון שהרגילות היה לסוחטו ישר לתוך המשקה ולא לעשות ממנו חביות, וכמבואר בב"י שם בתירוץ שני. ולפי זה בזמנינו שרגילים לעשות חביות מיץ לימון, ומשמרים אותם בלא תערובת דבר אחר, דינם כשום ובוסר ומלילות שאסור לסחטן בשבת. [שו"ר בספר מנו"א ח"ב פ"ו הערה מ' שכתב ליישב קו' האג"ט, דשאני שום ובוסר ומלילות דרובם עומדים לסחיטה, משא"כ לימון בזמן הב"י, ע"ש. אך בתוס' שבת דף י"ט ע"א ד"ה השום, מבואר לא כן, וכן משמע ברשב"א שבת דף קמ"ה ע"א ד"ה רב מתרץ, וכ"ה באוהל מועד דרך ד' נתיב ח' גבי בוסר ומלילות].

סחיטת לימון בזמנינו לתוך אוכל

ד. בבן איש חי כתב, שאין לסחוט לימון לתוך כלי ריק, אלא על גבי אוכל. וכן כתב המ"ב ס"ק כ"ב שגם בזמן הזה שיש לפקפק על דין סחיטת לימון למשקה, מכל מקום לסחוט ע"ג אוכל ודאי שרי, וכמבואר בסעיף ד' גבי סחיטת אשכול ענבים לתוך אוכל. והוסיף בביאור הלכה ס"ו ד"ה לסחוט, דאף דרבינו חננאל פליג על דין סחיטת אשכול ע"ג אוכל, והביאו השו"ע בס"ז, וע"ש במ"ב סק"ל שראוי להחמיר כוותיה, מ"מ בסחיטת לימון אין להחמיר, דלתירוץ ראשון של הב"י בכל גווני שרי לסחוט לימון שאין עליו שם משקה, ע"ש.

אולם לפמש"כ דבזמן הזה גם לטעם ראשון של הב"י אין להתיר לסחוט לימון למשקה, א"כ יוצא שראוי להחמיר שלא לסחוט גם ע"ג האוכל לחוש לדעת רבינו חננאל. אלא שרבינו ז"ל לשיטתו שלא חש כלל לדעת רבינו חננאל ז"ל, עי' בבא"ח שם ס"א ובמש"כ בפסקי בא"ח ובמקור הלכה שם.

ואולי יש לומר, דהנה מעיקר הדין לא קיי"ל כדעת הר"ח, ורק ראוי להחמיר כוותיה, וכמבואר במ"ב שם. ואפשר שרק בסחיטת זיתים וענבים שאיסור סחיטתם הוא מדאורייתא, ראוי להחמיר כדעת הר"ח, משא"כ בפירות שאין איסור סחיטתם אלא מדרבנן. ובפרט לפי מש"כ בתוספות ראש דף קמ"ה שגם הר"ח לא אסר אלא מדרבנן, ודלא כמו שנראה בטור ובשו"ע ס"ז. וא"כ הדבר תלוי אם סחיטת לימון (לולי טעמי ההיתר) איסורו מדרבנן או מה"ת, והנה לטעם שכתב רש"י דף קמ"ה ע"א דסחיטת שאר פירות לאו אורחייהו בהכי, וכן פירש התוס' רי"ד דף קמ"ד ע"ב דסחיטת שאר פירות הוי מלאכה בשינוי, א"כ בזמן הזה שרוב הלימונים עומדים לסחיטה, הוי כדרך מלאכה ואסור מן התורה. וכן הוא לפמש"כ הרשב"א דף קמ"ה דסחיטת שאר פירות כיון שאינן עומדים לסחיטה, אין שם משקה על היוצא מהן. אך לפי מש"כ הפמ"ג א"א בהקדמה בדעת הר"ן (דף ס"א ע"א מדפי הרי"ף), שרק ז' משקין אסור לסחטן מה"ת, וכ"כ השפת אמת דף קמ"ה ד"ה ור"י, א"כ סחיטת לימון אינה אסורה מה"ת. וכן הוא לפי מש"כ הפמ"ג שם דדוקא משקה שכנוס בתוך הפרי ולא בלוע בתוכו אסור לסחטו מה"ת, ולכן רק זיתים וענבים אסור לסחטן מה"ת, שאין המשקה בלוע בתוכם, וכמבואר בפסחים דף ל"ג ע"ב, משא"כ בשאר פירות. ועיין במאירי ד"ה מה שאמרו.

חילוק בין סחיטת לימון לסחיטת בוסר

ה. בשו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סימן ג' נשאל, איך שרי לסחוט לימון, הרי גוף הפרי אינו ראוי לאכילה, ויש לאסור לסוחטו גם ע"ג אוכל, וכדין בוסר שהביא השו"ע ס"ה דדעת ר"ת שאסור לסוחטו ע"ג האוכל, כיון שאינו ראוי לאכילה. וביאר רבינו ז"ל, כי הלימון יש לו מיץ ממשי שהוא פרי הנאכל היטב, ורק בהיותו מלא וגדוש במים החמוצים קשה לאוכלו מתוקף החמיצות. אבל אם יסחטו אותו קצת למעט מימיו, יחלש תוקפו ויהא ראוי לאכילה. ועל כן הו"ל המים היוצאים ממנו בסחיטה, כיוצאים מתוך האוכל שהוא המוץ הנזכר, והו"ל כמפריד אוכל מאוכל. משא"כ הבוסר דאין בו מוץ ממשי, אלא כל זה המונח בתוך הקליפה החיצונה של הבוסר הוא משקה חמוץ קרוש, ובסחיטה נעשה משקה גמור ויוצא כולו, וישאר רק הקליפה החיצונה עם הגרעינים. ואין נשאר דבר הנאכל שיקרא עליו שם אוכל, כדי שנאמר הרי זה כמפריד אוכל מאוכל וכו', ע"ש.

ובאגלי טל מלאכת דש סק"ל כתב ליישב, דמיץ הלימון אינו ראוי לשימוש בפני עצמו אלא רק ע"י מיתוק עם מים וסוכר, וגם קליפתו ראויה ע"י מיתוק ותיקון. וכיון ששניהם ראוים ע"י תיקון, הוי כמפריד אוכל מאוכל. ולא דמי לבוסר שהמשקה היוצא ממנו ראוי בפני עצמו לטבל בו. ולפי זה אם יסחוט לימון לטבל בו אוכל בפני עצמו, שוב יאסר כמו סחיטת בוסר, דהוי אוכל מתוך פסולת, ע"ש. והוא חידוש גדול לדינא.

ויש לעורר קצת, דיעויין ברש"י גיטין דף ל"א ע"א שכתב, שהיו כותשים הענבים כשהן בוסר ונותן לתוכן מים ונעשין חומץ לטיבול, ע"ש. הרי שגם מי הבוסר היו צריכים תיקון כדי להכשירם לטיבול. וכן בחידושי רבינו פרחיה שבת דף י"ט כתב, השום והבוסר, ופירוש הבוסר הן פגי הענבים, ופגי קיהות שבהן מערבין אותן בשום ומלפתין בהם פיתן וכו', ע"ש. הרי שגם הבוסר היו מתקנים אותו. ואפשר שמי הבוסר היו ראוין לאכילה גם בלא תיקון, אלא שהתיקון היה משביחם, משא"כ קליפות הבוסר שבלא תיקון אינם ראוים לאכילה כלל.

אך בשביתת השבת מלאכת דש באר רחובות ס"ק מ"ז כתב לעורר על האג"ט, דמדברי הרא"ש בתשובה כלל כ"ב סימן ב' והשבלי הלקט סימן צ' והטור מבואר, שמותר לסחוט לימון לצורך אוכל, על אף שאינו צריך תיקון.ובספר קצות השולחן ח"ה סימן קכ"ו בדה"ש ס"ק כ"ה כתב ליישב, דבוסר בלא סחיטה אינו ראוי כלל ומקרי פסולת. אבל לימון גם בלא סחיטה ראוי הוא לאכילה, וכמו שנוהגים לתת חתיכת לימון לתוך התה, ושם אוכל עליו, ולא מקרי בורר אוכל מתוך פסולת.

אליבא דהלכתא
שעה"י ישיבת חברת אהבת שלום

תשובות ופסקים

הרה"ג יוסף זונדל שוב שליט"א
רב ומו"צ בקרית ספר ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

האם מותר לאכול אשכולית עם כפית בשבת כשעל ידי זה נסחט מיץ

בשו"ע (סימן ש"כ סעיף א') איתא: זיתים וענבים אסור לסחטן, ואם יצאו מעצמן אסורים, אפילו לא היו עומדים אלא לאכילה, ותותים ורמונים אסור לסחטן [אף שסתמייהו עומדים לאכילה, הואיל ומקצת בני אדם סוחטין אותם כזיתים וענבים אסרוה רבנן אטו זיתים וענבים - משנה ברורה ס"ק ה']. ואם יצאו מעצמן, אם עומדים לאכילה מותר, ואם עומדים למשקים אסור, ושאר כל הפירות מותר לסחטן.

וברמ"א איתא: ובמקום שנהגו לסחוט איזה פירות לשתות מימיו מחמת צמא או תענוג, דינו כתותים ורמונים.

ובסעיף ז' איתא: לסחוט כבשים (פירוש פירות ומיני ירקות המונחים בחומץ ובמלח כדי שלא ירקבו) ושלקות [היינו ירק וכיוצא ששלקן קודם השבת ונשארו מימיהן בהן - משנה ברורה ס"ק כ"ג], אם לגופם שאינו צריך למים, ואינו סוחטן אלא לתקנם לאכילה, אפילו סוחט לתוך קערה שאין בו אוכל מותר, ואם צריך למימיהן מותר לסחוט לתוך קדרה שיש בה אוכל.

ובמשנה ברורה (ס"ק כ"ד) כתב: אם לגופן - רוצה לומר שסוחטן ממשקה הצף עליהן והנבלע בהן כדי לתקן גופם לאכילה לבד, ואין צריך למימיהן, כמו שדרך לסחוט הירק שקורין שאלאט"ן לאחר ששרו אותן במים, לכן איננו בכלל מפרק כלל, ואף דסוחט לתוך הקערה ואין המשקה הולך לאיבוד ואין במים, לכן איננו בכלל מלאכה, אף דהוי פסיק רישא דהמיץ יסחט, דהוי כמו סחיטת כבשים ושלקות לגופן דשרי, אפילו סוחט לתוך קערה שאין בה אוכל, ובמשנה ברורה ס"ק כ"ד כתב דאף אם אין המשקה הולך לאיבוד, מכל מקום כיון שאינו מכוין בשביל המשקה איננו בכלל מלאכה, עכ"ד, ומשמע מדבריו דאף אם שותה בסוף את המשקה הנסחט בכלי גם שרי, כיון שבשעת הסחיטה אינו מכוין בשביל המשקה, ועיי"ש מה שהאריך בזה.

ומסיים שם: סיכום הדברים באכילת אשכולית עם כפית וכן בחיתוך אשכולית או תפוז עם סכין בכדי לאוכלו, ועל ידי זה נסחט מיץ מהאשכולית או מהתפוז, אם המיץ הנסחט הולך לאיבוד יש להקל בשופי כיון שיש כמה צדדים לקולא, א. דהוי פסיק רישא דלא ניחא ליה בתרי דרבנן, כיון שסחיטת אשכולית ותפוזים בזמנינו הוי כתותים ורימונים שאסור רק מדרבנן, וכן סחיטה בכפית או בסכין הוי כלאחר יד שאסור רק מדרבנן (ומיהו החזו"א מפקפק בהיתר דתרי דרבנן, וגם להחזו"א יתכן דסחיטת אשכוליות ותפוזים בזמנינו הוי דאורייתא). ב. דעת הרי"ף ודעימיה דתותים ורימונים מותר לסחוט לצורך גופן כמו בכבשים ושלקות. ואם המיץ הנסחט נשפך לתוך כלי, בזה יש רק צד אחד לקולא, דחשיב נמי פסיק רישא דלא ניחא ליה בתרי דרבנן, כיון דלא איכפת ליה שלא יסחט בכלל. ומיהו בזה אין ברור דשייך ההיתר דסחיטת כבשים ושלקות לגופן, כיון דלדעת ר"ת בעינן דוקא שילך לאיבוד כמו במסוכריא דנזייתא, ויש לעיין אם מהני בזה שיכוין לשפוך המיץ אחר כך, כיון דאין דרך לשפכו רק מפני האיסור לא חשיב סחיטה לאיבוד כשנכנס לקערה.

ובשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק ה' סעיף י"ב) כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל: מותר לחתוך אשכולית לרוחבה ולאוכלה בכפית, ואין בכך משום איסור סחיטה, והוא שאמנם יזהר מלסוחטה, וגם לא יכוון דוקא למיץ בשעה שהוא אוכל, שהרי אפילו אם יסחט אותם בידים, גם כן אין בזה אלא איסור דרבנן כסימן ש"כ במ"ב ס"ק ה', וכאן שהפרי נסחט קצת בשעת האכילה הוה סחיטה כלאחר יד, והוי תרי דרבנן, והואיל ואינו מתכוון לסחוט שרי, דבכה"ג שרינן בתרי דרבנן בפסיק רישא, כסימן שט"ז ס"ק ט"ו, וע"ש בשעה"צ ס"ק י"ח, וכן הוא בסימן של"ז בשעה"צ ס"ק ב', וגם יש לומר שהרי הוא אינו מפריש את המיץ בנפרד, אלא הוא נשאר במעורב בפרי, ואין בזה משום סחיטה. ועיין בס' אוצרות השבת (עמ' תס"ח) בתשובת הגאון רבי ישראל גרוסמן זצ"ל מש"כ שם להצדיק את דברי מרן זצוק"ל.

וכן בהלכות שבת בשבת (ח"א עמ' תרנ"ח) כתב בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל דמותר לאכול אשכולית וכדו' על ידי כפית, אף על פי שנסחט בדרך אכילתו, ואין צריך לומר שאם המשקה חוזר ונבלע באוכל שמותר, ואף שמעוניין במשקה היוצא, כיון דחוזר לאשכולית דינו כמשקה הבא לתוך אוכל ושפיר דמי.

וכן בארחות שבת (פרק ד' סעיף ל"א) כתבו בשם מרן זצוק"ל דמותר לאכול אשכולית חצויה על ידי כפית, ואף שהפרי נסחט תוך כדי אכילתו. וכן כתב בס' וביום השבת (סימן ו' סעיף י"ד) בשם מרן זצוק"ל והגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, וכתב שם דהטעם הוא שאין לזה חשיבות מלאכה כלל כיון שעסוק באכילת הפרי, וברור לכל שאין שייכות בין מעשהו לבין התוצאה האסורה, וממילא אין לזה שם מלאכת סחיטה.

וכן בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן צ"ט ענף ב' אות ד') כתב: הנה התפארת ישראל (כלכלת שבת מלאכת דש) החמיר בסחיטת לימונים למים, וסיים התפארת ישראל: מיהו נ"ל דמותר לחתכן לחתיכות (ציטראן) לתוך המים, אף שיסחטו מעצמן לתוך המים לית לן בה, עכ"ל. וציין שם במוסגר (עטו"ז ש"כ סק"ז), והנראה פשוט מהציון הנ"ל, דעל מה שנסחט מעצמו בתוך המים, בשעה שהחתיכות כבר במים, פשיטא דשרי, מטעם דלא גרע מענבים שנותנים לתוך היין, כדי שיתבקעו, ויוציאו יינם, דמותר להחולקים על הטו"ז, ורק עדיין היה לחוש שבעת החתיכה יסחטו קצת על ידי זה, ובזה ציין לדברי הטו"ז שם (סימן ש"כ ס"ק ז') שכתב, דלשבור חתיכה מהשלג והברד שרי, ואפילו אם יזיבו קצת מים על ידי זה, דלא נתכוין לזה, ועוד שהולך לאיבוד, עכ"ל. ואם כן הוא הדין בחתיכת הלימונים, אם אין מחתך אותם על גבי המים שייכים ב' טעמים הנ"ל להיתרא.

וכן בתשובת הגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל בספר אוצרות השבת (עמ' תס"ב) כתב: במה שהעירו בדין אכילת אשכוליות בכף, ואגב אכילתו נסחט קצת מיץ לתוך הכף, האם מותר לאכלו, מסתבר לכאורה לענ"ד שמלאכת סחיטה היינו דוקא כשעושה משקה, והיינו שעומד לשמש מעשה משקה, משא"כ דבר שאע"פ שצורתו צורת משקה, מכל מקום כשאינו עומד ליעשות מעשה משקה אלא לשמש כאוכל שדינו כאוכל, ולא חל עליה שם מלאכת סחיטה דאינו אלא כמפריד אוכל מאוכל, וכמו שיתבאר בע"ה. איתא בגמ' שבת דף קמ"ד ע"ב אמר ר' יהודה אמר שמואל סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדירה, אבל לא לתוך הקערה, אלמא קסבר משקה הבא לאוכל אוכל הוא, ופרש"י לתוך קדירה של תבשיל לתקנו - דמוכחא מילתא דלאו למשקה בעי' ליה אלא לאוכל, ואין זה דרך פריקתו, והוי כמפריד אוכל מאוכל, עכ"ל. וכן קיי"ל מעיקר הדין בשו"ע ונו"כ בסימן ש"כ סעיף ד', דכתב שם המחבר: מותר לסחוט אשכול ענבים לתוך קדירה שיש בה תבשיל כדי לתקן האוכל, דהוי ליה משקה הבא לאוכל, וכאוכל דמי, ע"כ. וכתב שם במ"ב ס"ק י"ז כי השם מפרק בזיתים וענבים אינו כי אם כשצריך לסחיטת הפרי למשקה, שאז חשיב פריקה שמפרק המשקה מן האוכל, משא"כ בזה אין זה דרך פריקתו, דהוי כמפריד אוכל מאוכל, ועיין לקמן בסעיף ז' בהג"ה דר"ח אוסר בזה, אך רוב הפוסקים חולקים עליו, ולכן סתם השו"ע להקל מצד הדין, ומכל מקום המחמיר תבא עליו ברכה כמ"ש בתשו' הרא"ש, עכ"ל. והא דמצינו מקום להחמיר הוא דוקא כשסוחט ממש, משא"כ בפסיק רישא או כלאחר יד לא מצינו להדיא שכתבו להחמיר, ויתכן שלפחות נפתח בזה מקום להקל, ושעל המחמיר להוכיח שיהא מקום להחמיר. ולכאורה היה מקום לחלק ולומר דהיינו דוקא בסוחט באופן שנבלע לתוך האוכל, ולא נשאר גופו משקה כלל, משא"כ כשסוחט דבר שגופו נשאר בצורת משקה אך דינו כאוכל, אכתי ליכא הוכחה להתיר. ויעו"ש בגליון הש"ס שציין לתוס' דף ע"ג ע"ב בד"ה מפרק וכו' שדנו בדין חולב, ומבואר שם דרש"י ס"ל שחייב משום דש, ולר"ת משום ממחק, וכתב בא"ד: ואין נראה לר"י דבפרק חבית (לקמן דף קמ"ד ע"ב) אמרי' חולב אדם לתוך הקדירה, ולר"ת מה לי לתוך הקדירה מה לי לתוך הקערה, ולפי' הקו' אתי שפיר, דמעיקרא כשהיה בדדין חשיב אוכל, וכשחולב לתוך הקדירה נמי הוי אוכל, ולא דמי לדש שנשתנה, ע"כ. ומבואר דמלאכת דש היינו דוקא כשיש שינוי מאוכל למשקה, ולא כשתחילתו אוכל וסופו אוכל. ובנידון דידן לכאורה מסתבר שאכתי יהא שם אוכל עלי', ואע"פ שגופו נראה לעין לח כצורת משקה, מכל מקום אינו עומד להשתמש בו כדרך שתייה אלא כדרך אכילה, ועוד שיתכן שבכה"ג דהוי שיורי אכילה, וסתמו עומד ליגמר בתורת אכילה, שגם מעט גופו הלח נמי מיקרי צורת אוכל ממש בדרך אכילתו, ושלא חל עלי' שום דין משקה אלא אם כן ינתק מכך ליקבע לשמש מעשה משקה בדעתו של הבעלים הקובעים את השתמשותו. ויעוין בגמ' שם דף קמ"ה ע"א והאיתמר כבשים שסחטן, אמר רב לגופן מותר, למימיהן פטור אבל אסור, ושלקות בין לגופן בין למימיהן מותר, ושמואל אמר אחד כבשים ואחד שלקות לגופן מותר, למימיהן פטור אבל אסור, ע"כ. וילי"ע דאמאי אינו אסור מדין מלאכה שאינה צריכה לגופה, ובגליון הש"ס ציין לתוס' בדף ע"ג ע"ב בד"ה וצריך לעצים וכו', ויעו"ש שכתב שישנן מלאכות שכל שאינו צריך לגופו לא מיקרי דרך מלאכתו כלל, וכגון בזומר ואינו צריך לעצים, וכן כבשים שסחטן לגופן שאין דרך דישה בכך, ולכן לא מיקרי מלאכה שאינה צריכה לגופה שלדידן היה פטור אבל אסור, ולר"י היה חייב, אלא לאו דרך מלאכה הוא ומותר לכתחילה לכו"ע, וכעין זה כתב רש"י שם דף קמ"ה ע"א בד"ה לגופו: אם לאכול הכבשים סוחטן ממשקה הצף עליהן והנבלע בהן, מותר לכתחילה, דלא מפרק הוא, הואיל ולאו למשקה הוא צריך, עכ"ל. וכן הוא להלכה בשו"ע ונו"כ שם סעיף ז', וכתב במ"ב ס"ק כ"ד אם לגופן ר"ל שסוחטן ממשקה הצף עליהן והנבלע בהן כדי לתקן גופן לאכילה לבד, ואין צריך למימיהן, כמו שדרך לסחוט הירק שקורין שאלאט"ן לאחר ששרו אותן במים, לכן איננו בכלל מפרק כלל, ואף דסוחט לתוך הקערה ואין המשקה הולך לאיבוד, מכל מקום כיון שאינו מכוין בשביל המשקה איננו בכלל מלאכה, ע"כ. ובזה אתי שפיר לשון המ"ב הנ"ל, כי השם מפרק בזיתים וענבים אינו כי אם בשצריך לסחיטת הפרי למשקה, שאז חשיב פריקה שמפרק המשקה מן האוכל וכו', ע"כ. ולכאורה מבואר שחלות דין מלאכת מפרק הוא דווקא כשצריך למשקה, משא"כ כשנשאר לחות אלא שאינו צריך לו בתורת משקה, לא מיקרי מלאכה, ויש שמותר לכתחילה.

ומסיים שם: העולה מהנ"ל: א. סחיטה מדאורייתא היינו דוקא כשהנסחט יש לו שם משקה וצריך לה, משא"כ כשסוחט לצורך אכילה ונשאר קצת משקין בעין, וכמבואר מדין משקה הבא לאוכל, וחולב לתוך קדירה ושלקות שסחטן לעצמן שמימיהן הנשארין בעין מותרים. ב. בשיורי מאכל של אשכולית שבדרך אכילה מבלי כוונת או דרך סחיטה, מכל מקום נשאר בממילא קצת ליחות בכף, לכאורה מיקרי דרך אכילה, ויתכן לדון שלכן לא חל עלי' שם משקה לא לשאר דיני התוה"ק, וכ"ש לא למלאכת סחיטה.

וכן בשו"ת משנה הלכות (חי"א סימן רפ"א) כתב: בדבר שאלתו אי מותר לאכול בשבת פרי הנקרא אשכולית עם כף, שעל ידי אכילה סוחט המיץ. לפענ"ד פשוט דמותר לאכול, ומותר לאכול עם כף הגם שנסחטים בזה המי פירות, כי סחיטה בשאר פירות לא הוה מן התורה לכו"ע, וכל שהוא דרך אכילה לא שייך סחיטה כלל, ועיין או"ח סימן ש"כ סעיף א' זיתים וענבים אסור לסוחטן, אבל מותר למצוץ בפיו מן הענבים המשקה שבהן, וכ"ש בשאר דברים, ויש אוסרים למצוץ בפה מן הענבים המשקה שבהן, וכ"ש בשאר דברים, ובא"ר ובאחרונים בשאר פירות מתירין כדעה ראשונה, ואפילו להמדקדק אין להחמיר. וכל זה אפילו למצוץ בפיו, אבל לאכול כדרך אכילתן מעולם לא ראינו שום איסור, ואפילו בזתים וענבים, רק שלא יתכוין לסחוט, שאם כוונתו לסחוט למיץ אסור מדרבנן עכ"פ אפילו באשכולית, ובפרט במדינתינו שנהוג לפעמים לסחוט גם אשכוליות למיץ.

וכן בשו"ת קנין תורה (ח"ב סימן מ"ג אות ב') כתב: עוד כתב בשם ח"א, דאסור לחתוך לימון על גבי כלי, דיוצא קצת משקה על ידי החיתוך, ואף אם שופכו אחר כך לאיבוד אסור, כיון דבשעת הסחיטה לא הלך לאיבוד, ומע"כ כתב שמצא סברא זאת בחזו"א (סימן נ"ה אותם במוסגר), ועכ"ז מצדד מע"כ להתיר, מדברי השו"ע (סימן ש"כ סעיף ח') דאין סחיטה בלימון, רק מסתפק במין תפוזים שרובן למיץ, אם יש להחמיר שלא לחותכו על גבי כלי בשבת, דבזה לא שייך היתר השו"ע, אך יש לומר דהו"ל פסיק רישא דלא ניחא ליה, עכ"ד. הנה מש"כ בשם החזו"א, שם לא כתב רק בחולב לתוך כלי, אפילו על מנת לשפוך חייב, משום דעביד דמימלך, ורוב בני אדם אין מאבדין החלב חשיב משקה, ע"ש. וחלב שאני דסתמא הו"ל משקה, כמובא (שם) מהגמ' שבת (דף קמ"ד ע"א) דחלב בהמה ויין סתמא משקה, וגם דזה שחולב בכלי הרי עושה משקה בידים, משא"כ כשעוסק בחתיכת תפוזים לאכילה, וכל עצמו שלוקח כלי הוא רק להציל מלכלוך המפה והידים, ומעולם לא עלתה בדעתו למשקה, וגם אח"כ בא רק להדיח את הקערה, ולא נקרא כלל שופך המשקה שיהיה שייך בו מימלך, לכן לע"ד דאין שום פקפוק להחמיר על זה. ונלענ"ד דהן לימון והן תפוזים, אפילו אותן שעומדין למיץ והוא חותכן על גבי קערה כדי לאכול, דינו כמו שביאר באגלי טל (ס"ק כ"ז אות ג') מדברי הרמב"ם (פרק כ"א הלכה י"ג) כבשים שסחטן, אם לרכך גופן מותר, ואם להוציא מימיהן אסור, ומבואר דסוחטן לגופן היינו שאינו מכוין להוציא מימיהן, רק שמגלגלו בידו לרככו והמים יוצא ממילא, וה"ה כאן בנידון דידן שחותכו לאכול, ומשום נקיות עושה על גבי הכלי, ומעולם לא כיון כלל אל המיץ היוצא, דמותר. וההיתר הוא אפילו להרמב"ם דמלאכה שאינה צריכה לגופה אסור, וכ"ש לדידן.

ובחלק ו' סימן י"ח כתב: ע"ד ספיקו בחותך תפוזים לחתיכות קטנות עם חתיכות תפוחים וכן חתיכות בננות כדי לאוכלם, והמיץ הזב בשעת החיתוך נח דעתי' מזה שרוצה לשתות כמה כפיות אחר שגמר לאכול כל חתיכות הפירות, אי מותר לשתותם, וכתב בזה כמה צדדים לאסור ולהתיר, והביא מש"כ בשו"ת קנין תורה ח"ב סימן מ"ג אות ב' בתפוזים ולימון שעומדים למיץ, מותר המשקין שיצא מהם, דדומה לכבשים ושלקות שסוחטים לגופן. אך לא דמי לנידון דידן, דהתם הוא רק באופן שאינו מכוין להוציא מימיהן, רק מגלגלו כדי לרככו, והמשקה יוצא ממילא, משא"כ בנידון דידן יש לחקור בתפוזים אולי דמו לזיתים וענבים דיצאו מעצמן אסור המשקין, ושכן שמע דעת ג"א דתפוזים כזיתים וענבים. ולענ"ד יל"ע אם שייך להוסיף ע"ד חכמים שאסרו משקה היוצא מעצמן רק בזיתים וענבים, ולא בשאר פירות, ובאמת אין לך עומדים למשקים רק אלו שמעיקר נטיעתם הם למשקים היוצא מהם ולא לאכילת הפירות לבד, דנוטע כרם הוא ליין, ונוטע זיתים הוא לשמן, ולא לאכילת הענבים והזיתים כידוע, ולא כן ענין נטיעת פרדס לתפוזים לא שייך לומר שנעשה בעיקר להמיץ היוצא מהם, דבזה העיקר אכילת הפרי, ואף שעושים הרבה מיץ מהם, דינם רק כמבואר ברמ"א סימן ש"כ סעיף א' דבמקום שנהגו לסחוט איזהו פירות דינו כתותים ורימונים, ועיין בה"ל שם לענין תפוחים שעושים מהם יין הרבה, ואם כן הוא הדין לתפוז בא"י, ואם כן הוא הדין בנידון שחתך כל השלשה מינים יחד לאכילה, הו"ל שפיר יצאו מאליהן, ומותר המשקה אף שידע דהחתיכות תפוזים מוציאים יותר משקה משני מינים האחרים, ואין כאן שום ענין דאחשבי' המבואר בטו"ז ומגא"א ריש סימן ש"כ, דכאן הכניס הכל לאכילה יחד, ולא נתן שום חשיבות להיוצא מהתפוזים יותר מהיוצא מפירות האחרים.

ומסיים שם: בנידון דידן שחתך כולם לחתיכות קטנות דלא שייך אכילתם בלא קערה כמובן, ולא עשה שום פעולה להפריד המיץ בפני עצמו, רק הוא בתערובות שאר הפירות יחד, ברור לע"ד שאין שום פקפוק מלבלוע תערובות המיץ, וכ"ש בתפוזים דלכל היותר דינם כתותים ורימונים.

וכן במשנה ברורה למעשה (סימן ש"כ ס"ק ט"ז) כתב בשם הגאון רבי שמואל הלוי ואזנר שליט"א: האוכל בשבת אבטיח או אשכולית בעזרת כפית, ונסחט מהפרי מעט מיץ ע"י הכפית, אין לחוש בזה לאיסור סחיטה, כיון שאין כונתו לכך, ועושה כן בדרך אכילתו. ועיין בתשובת הגרמ"ש קליין שליט"א בס' אוצרות השבת עמ' ת"ע.

וכן בתשובת הגאון רבי נתן גשטעטנער זצ"ל בס' אוצרות השבת (עמ' תנ"ב) כתב: וע"ד שהסתפק כשאוכל אשכוליות עם כף, ועל ידי זה נסחט המיץ, האם מותר באופן שאין המיץ הולך לאיבוד, כיון שאינו מתכוין לסחוט לשם המשקה, רק רוצה לאכול את בשר האשכולית, והוי ככבשים ושלקות דמותר לסוחטן לגופן ואפילו לתוך הקערה משום שאינו מתכוין לשם המשקה, וכשו"ע (סימן ש"כ סעיף ז'), עכתו"ד. הנה היכי שהמיץ מעורב בבשר נראה פשוט דשרי, דהא מבואר בשו"ע (שם סעיף ד') מותר לסחוט אשכול ענבים לתוך קדרה שיש בה תבשיל כדי לתקן האוכל,

דהו"ל משקה הבא לאוכל וכאוכל דמי, עיי"ש. ובנידון דידן שמעורב המיץ עם הבשר עדיף טפי, שמעולם לא נפרד המיץ להיות משקה לחוד, ובודאי דהמיץ בא לתקן את הבשר, כי בשר בלא מיץ אינו מתוקן כל צרכו, כי חסרה בו הלחלוחית. ולכתחילה ודאי אסור לסחוט את המיץ, דהא הני אשכוליות דינם כתותים ורמונים, וכמבואר בשו"ע (סימן ש"כ סעיף א') ברמ"א, דבמקום שנהגו לסחוט איזה פירות לשתות מימיו מחמת צמא או תענוג דינו כתותים ורמונים, ובזה מבואר במחבר שם דאסור לסחטן. ואינו דומה לכבשים ושלקות דמותר לסוחטן לגופן אפילו לתוך הקערה, דהתם אינו צריך למימיו כלל ואינו רוצה לשתותו, אבל הכא הלא הוא שותה את המיץ היוצא, ובכבשים הסחיטה באה לתקן את האוכל, כי המים שבתוך הכבשים גורעים מהנאת האכילה, ואינו רוצה במימיו כלל, אבל הכא הלא הוא רוצה לשתות את המיץ וצריך למימיו.

וכן שמעתי מהגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א והגאון רבי אפרים גרינבלט שליט"א, דמותר לאכול אשכולית חצויה על ידי כפית, ואף שהפרי נסחט תוך כדי אכילתו.

וכן מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א והגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א שמעתי דמותר לחתוך אשכולית בשבת ולאוכלו ע"י כפית, אף שתוך כדי זה נסחט הפרי, דכך הוא דרך האכילה, וכן מותר לשתות את המיץ שנשאר בסוף בתוך האשכולית שלא סחט בידים, רק נסחט מאיליו בשעת האכילה.

ובברית עולם (מלאכת דש סעיף י"א) כתב: אסור לסחוט בכף ולאכול כמו שרגילין באשכוליות, דאפילו אם נאמר דזה חשוב כלאחר יד, מכל מקום הוא אסור גם באיסור דרבנן, ועיין מש"כ לבאר בשו"ת אז נדברו ח"ב סימן י"ג.

וכן בחוט שני (שבת ח"ב עמ' נ"ו) כתב: אסור לאכול אשכולית (על ידי שחותכה לשנים) ולאוכלה עם כפית, כיון דהוי פסיק רישא שיסחט המיץ, והוא אינו הולך לאיבוד, ודעת בני אדם בדרך כלל לאכול גם את המיץ היוצא, על כן אסור לאוכלו בשבת באופן הזה.

השתמשות בממחטות לחות בשבת

בשו"ע (סימן ש"כ סעיף י"ז) איתא: ספוג אין מקנחין בו אלא אם כן יש בו בית אחיזה, גזירה שמא יסחוט. ובמשנה ברורה (ס"ק מ"ח) כתב: שמא יסחוט - כתב בביאור הגר"א שטעות סופר הוא, וצריך לומר משום סחיטה, דהא אמרינן בגמ' דפסיק רישא הוא משום דאי אפשר שלא יסחוט כשאוחזו באצבעותיו בלי עור בית אחיזה.

בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן ק"צ) כתב: ע"ד השאלה אם מותר לקנח בשבת בנייר רטוב במים משום חשש סחיטה, ולכאורה זה דומה להא דאיתא בגמ' יומא (דף ע"ח ע"א) דאסור לשרות בערב יום הכיפורים מטפחת ולמחר יקנח בה פניו, משום חשש של סחיטה, וברמ"א או"ח (סימן תרי"ג) העלה לאיסור גם אם שורה מפה מבעוד יום, ועושה אותה כמין כלים נגובים, דחיישינן שמא לא תנגב יפה ויבוא לידי סחיטה. אולם בנידון שלפנינו לכאורה יש מקום להיתרא, שיש לחלק בענין זה בין הסוגיא דיומא לנידון שלפנינו, שבסוגיא דיומא שלוקח מטפחת הבלועה מים ומנגב בה את פניו, הרי אם יסחוט את המטפחת חייב משום מלבן, ואין בזה נ"מ אם זה נקרא שהמים הולכים לאיבוד, משא"כ בנידון דידן יש לומר דאין בזה משום מלבן, דכל החשש של סחיטה הוא בשעת הקינוח, ובשעת הקינוח הרי מלכלך הוא את הנייר, ואיך אפשר לומר שהקינוח בנייר המביא לידי סחיטה יהא אסור משום ליבון שמלבן את הנייר, בשעה שבשעת הסחיטה ובפעולת הקינוח הוא מלכלך את הנייר וזורקו. ומה שיש להסתפק בזה הוא אם יש לאסור כאן משום מפרק, שהרי הטעם בכל סוחט בגד מן המים שאין בו משום מפרק, הוא משום שהמים הנסחטים הולכים לאיבוד, משא"כ בנידון דידן הרי צריך להנסחט כדי לקנח בו יותר טוב שהוא לח יותר, ואפשר שזה לא נקרא שהמים הולכים לאיבוד. עוד יש לומר שבנידון דידן אפילו אם יסחוט לא יהא איסור מן התורה, משום שאין המים הבלועים בתוכו בטבע, ודמי לכבשים ושלקות דקיי"ל כשמואל שאחד כבשים ואחד שלקות פטור אבל אסור, משום שהמים לא גדל בתוכם. אלא שבבגדים אעפ"י שאין המשקין גדלין בתוכם, מכל מקום עדיף משלקות לענין זה, לפי שבגדים שבלעו משקים בתוכם עומדים הם לסחיטה, משא"כ נייר שבלע משקין אין עומד הוא לסחיטה, ולא עדיף משלקות שאין הסחיטה אלא מדרבנן, וכיון שאפילו אם יסחוט לא הוי אלא מדרבנן, שוב יש לומר דלא גזרינן שמא יסחוט, דהוה גזירה לגזירה. ועיי"ש בהררי בשדה בסוף הספר.

ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ו סימן קצ"ד אות ג') כתב: נשאלתי אם מותר להשתמש בבעבי וויפס [ממחטות לחות] שמנקה התינוקות בשבת שעשוי מנייר, אם שייך בזה איסור סחיטה, ועניתי דלא, וכבר ביארתי ברבבות אפרים דבנייר לא שייך סחיטה. ובשו"ת דברי חכמים או"ח סימן שצ"א כתב דחכם אחד שמע מהגרמ"פ זצ"ל שכל מיני בעבי וויפס [ממחטות לחות] הוי מותר, ולא שייך סחיטה, וממילא אלו המשתמשים בזה אין להם מה לחשוש. וע"ע מש"כ בח"ו סי' קי"ח וח"ח סי' תנ"ו.

וכן שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל דמותר להשתמש בשבת בממחטות לחות, ואין בזה משום חשש סחיטה.

וכן מהגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א שמעתי דאם אינו מתכוין לסחוט המים מותר לנגב בממחטות לחות בשבת.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן ע') כתב: ולשרות נייר במים לקנח איזה דבר ומשליכים לאיבוד, פשוט שאין לאסור, דלא שייך מלבן בנייר ההולך לאיבוד, ואף אם הוא נייר שנשאר קיים נמי לא מתלבן במים אלא מתקלקל, וכששורהו במים לא יחוש על הנייר להוציא המים ממנו, ועדיף מבגד העשוי לפרוס על החבית שמותר משום שאינו חושש לסחטו, ובנייר אף בכל נייר אינו חושש לסחטו, וכ"ש כשהולך לאיבוד על ידי מים שאין לחוש שיסחוט. אך אולי דמי לספוג שצריך לבית אחיזה, משום שגם במים הוא סחיטה דמפרק, דפשטות לשון הטור ושו"ע הוא במים, דלא כתוס' כתובות דף ו' שפירשו לענין שמן. ואף שברמב"ם פרק כ"ב משבת הלכה ט"ו שגם כן משמע שהוא במים, מפורש שהוא משום מלבן, שזה לא שייך בנייר, מכל מקום בטור ושו"ע משמע שהוא משום סחיטה דמפרק המים שבו, דלא הזכירו מלבן, ואף שלא בכלי שהוא לאיבוד סברי שאסור מדרבנן, דלא כהערוך, אלא כהחולקים שהביא המחבר בסעיף י"ח, וסחיטה זו אפשר איכא גם בנייר. אבל מסתבר דבנייר אין להחשיב זה לסחיטה, דלא נבלע בתוך הנייר, ואף שעכ"פ יש לאסור מדרבנן, דהא גם בשער שודאי לא נבלע אסור מדרבנן, כדאיתא במגיד משנה פרק ט' משבת הלכה י"א, מכל מקום כיון דאינו בתוך כלי, וגם אין דרך לסחוט מים מנייר כלל לא לצורך המים ולא למלבן, ואינו מתכוין לזה, יש להתיר, כדאיתא בסעיף י"ח שמתירין בתרתי לטיבותא, והכי נמי איכא תרתי לטיבותא. וגם אפשר ליכא פסיק רישא בנייר, שאין מחזיקין בחזקה אלא לפי מה שמזדמן, שודאי אין לאסור בלא מתכוין לסחוט.

ובס' מאור השבת (ח"ב עמ' תקכ"ג) כתב: יש טועים ולומדים מדברי האג"מ להתיר בנייר טישו וממחטות לחות וכדו'. ולענ"ד אין מדברי האג"מ מקור להתיר, דדן לענין שריית נייר במים כדי לקנח בו, וכתב כמה צדדי היתר שאינם שייכים כאן, א'. שבנייר אין להחשיב זה לסחיטה, דלא נבלע בתוך הנייר, ומוכח מדבריו דמיירי בסוג נייר קשה או בסוג הדק והחלק שאינם בולעים, אבל "טישו" הנמצא כהיום או מטפחות לחות ודאי בולעים, ועל זה לא מיירי באג"מ. ב'. כתב טעם להתיר כיון שאין מתכוון לסחוט, כלומר כיון דמיירי ששרה נייר במים, אם כן אין לו צורך בסחיטתו כיון שהוא מלא מים על פניו, ואינו צריך לנגב בחוזק כדי להוציא מימיו, ולכן שפיר כתב האג"מ שאין מחזיקין בחזקה אלא לפי מה שמזדמן, שבזה אין לאסור דלא מתכוון לסחוט. ומעתה במטפחות לחות שאין הם שרויים במים, אלא הם רק לחות, והדרך בזה לקנח בחוזק, כי בלא קינוח בחוזק לא יגיע רטיבות למקום הקינוח, וכן אם יחזיקו בידו ברפיון שלא בחזקה לא יוכל לקנח כלל במטפחות שהם דקות ולחות, ולא שרויים במים. ג'. מש"כ שאין דרך לסחוט מנייר כלל, לא שייך בממחטות לחות, שהרי עשוי במיוחד לשימוש זה. ד'. מש"כ שאינו בתוך כלי, ור"ל דהולך לאיבוד, גם זה מפוקפק עכ"פ בנידון דידן, דמשתמש עם המים הנסחטים ועל ידי זה מתנקה היטב. שוב ראיתי בספר נשמת שבת (מהדורה ג') סימן רכ"ט-ב' שהקשה ג"כ כנ"ל, והביא מספר חינוך בהלכה דהאג"מ לא מיירי באופן דנידון דידן, וז"ל בנשמת שבת: ראיתי בספר חינוך בהלכה (עמ' 208) שמביא וכו', ומביא מאיזה חכמים (ובניהם מבנו הרה"ג ר' ראובן פיינשטיין שליט"א) שדברי האג"מ מיירי שמעביר את הנייר הרטוב בקלות, וכוונתו בקינוחו רק לאסף את הפירורים והשיירים שעל השולחן (שנייר או שאר דבר רטוב נדבקין בו הפירורים), אבל אין כוונתו לקנח עמה את הלכלוך הדבוק על השולחן, וגם מיירי ממין נייר קשה שאינו ספוגי.

ובשמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת פרק י"ד סעיף ל"ז) כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל: יש מקום להקל ולקנח תינוק, או לנגב את הפנים או הידים בממחטות לחות (אלו העשויות מנייר ולא מבד), ובלבד שלא יסחט בידים את הממחטה, ואף לא יקנח בחוזק, כי אז במעשהו לא יסחטו הנוזלים, ולכן אין בזה משום איסור סחיטה. ובהערה שם כתב בשם מרן זצוק"ל דאין הנוזלים נסחטים מן ממחטת הנייר, הואיל ואם לא יסחטם לא יצא שום ממשות ממה שבפנים [ודמי להא דסימן תרי"ג במ"ב ס"ק כ"ח דאינו אלא מעביר את המגבת הלחה על עיניו], ואף אם יוצא קצת, אין זה פסיק רישא. אך אפשר לדון שגם אם סוחט או מנגב בחוזקה על גבי תינוק מלוכלך, דכיון שהנייר והנסחט הכל הולך לאיבוד, ולא נשאר כי אם ריח בלבד שאין בו ממש, אפשר דאין זה דומה כלל למפרק שנשאר בעין כדי להשתמש בו אחר כך, אך מכל מקום הרי זה דומה לניגוב בצמר גפן שטבול במים או באלכוהול, שכתבתי במקום אחר דאסור משום מפרק, וגם הרמב"ם הרי מחייב בחובל בשבת משום דש מפני שמשכך חמתו בכך, אע"פ שאינו צריך לדם היוצא ממנו.

ובשולחן שלמה (סימן ש"כ הערה כ"ד) כתב שלאחר הבירור בדעת מרן זצוק"ל מפי עדים נאמנים שנו"נ עמו בנידון זה בערוב ימיו, נראה שראוי להחמיר ולא להשתמש בממחטות לחות בשבת. וע"ע מש"כ מרן זצוק"ל בפניני המאור ח"ב מכתב כ"א אות א' וב'.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן נ"ט) כתב: בענין שנתחדש באחרונה להשתמש במגבונים לחות העשויין מנייר או בד שאינו ארוג כדי לנקות התינוק קודם חיתולו מחדש, וכפי אשר ראה שהלחות טופח על פניהם בהוצאתם מהקופסא, ונדבק מהלחות החיצונה על גוף התינוק, אלא שבימות החול עשויים גם לדחוק קצת בשעת קינוח, שעל ידי זה המים נסחטים יותר על גבי העור, והרבה אומרים שאין צריך כלל לדחוק ודי בודאי בלחות החיצונה, ויש אוסרין ויש מתירים, ושאל דעתי העני'. וכ"ת כדרכו של תורה נו"נ בהיסודות, ואני עני כדרכי אשתדל לבאר הדברים, ולהיכן דעת תורה נוטה. עיקר מקום הספק היות כי אפשר להשתמש גם בלי לדחוק, אם כן אפילו יארע שבשעת קינוח ידחוק בהן קצת ויסחוט מימיהם, מכל מקום עדיין לא יצא מכלל דבר שאינו מתכוין, ולא נכנס בגדר פסיק רישא כהערת כ"ת, והוא על פי דברי השלטי גיבורים סוף פרק האורג, הובא גם במגא"א סימן שט"ז ס"ק י"א, דכל שאפשר לעשות בלי פסיק רישא, אז אפילו עביד על ידי פסיק רישא שרי, וצריכים לדעת אם קיי"ל הכי.

ועיי"ש שהאריך דרוב רובם של רבותינו הראשונים לית להו סברת השלטי גיבורים, והמג"א סימן שט"ז דמיירי לשיטה הזאת, הרי כתב רק דהשלטי גיבורים מיישב שיטת הרשב"א, אבל מסיים דאין להקל.

ומסיים שם: והעצה להשתמש בנייר הנזכר באופן שלא ידחק הרבה עד שיבוא לידי סחיטה, והוא לצורך תינוק, אפשר לצדד בה להקל, ועיין בט"ז סימן ש"כ ס"ק י"ב דבאופן שלא מדחיק בכח מותר לגרר המשקה, ואף דבמים אוסר בסוף דברי הט"ז התם, משום חשש כיבוס המפה עצמה, וזה לא שייך בנייר דעומד להשליך לאשפה, והחשש רק משום סחיטת המשקה, ועיין כיו"ב באחרונים באו"ח סוף סימן ש"ב לענין ניקוי הכלים בשבת וכה"ג. סוף דבר לצורך תינוק ובזהירות יש להמתירים מקום בהלכה, ולהמחמירים צד להחמיר, ולבריא גמור רק לצורך תענוג אין צורך להקל. ושוב העירו אותי עוד פעם דלפי מה שנעשים מגבונים האלה היום רטובים הרבה, קרוב שאי אפשר לעמוד בעצה הנ"ל שלא לדחוק הרבה, ובפרט לאסור דבר כזה להמונים ונשים, על כן עלינו להחמיר בכזאת עד שנדע שהמציאות נשתנה לגמרי.

ובחלק י' סימן נ"ח כתב: ומע"כ שאל האיך דעתי העני' בענין שימוש בשבת בממחטות לחות לניקוי תינוקות, היות ראה בס' פסקי הלכות שהעתיק מקובץ מאור חיים תשובת שבט הלוי כאלו אני מתיר בפשיטות, אכתוב בקיצור רק למעשה, בתשובתי שם אחרי שהבאתי דעת המחמירים ודעת המקילים, ונו"נ בדיני פסיק רישא ודבר שאינו מתכוין, מסקנתי למעשה בלשון כזה, דהעצה להשתמש (לדעת המקילים) באופן שלא ידחוק הרבה עד שיבוא לידי סחיטה, ואם הוא לצורך תינוק ובזהירות יש להמתירים מקום בהלכה, ולבריא גמור אין צורך להקל, עכ"ל יעוש"ה. הרי ראה דכתבתי לצדד צד המתירים וזה לצורך תינוק בלבד, וקשה להתיר בפשיטות, דאין ליתן דבר זה לצורך רבים כיון שתלוי בזהירות שלא לדחוק ולסחוט, ובתשובת שבט הלוי ח"ח סי' נ"ט כתבתי דע"י שנעשים מגבונים אלה היום רטובים הרבה, קרוב שאי אפשר לעמוד בעצה הנ"ל שלא לדחוק הרבה, ואין למסור זה להמונים ונשים, על כן עלינו להחמיר בכזאת עד שנדע שהמציאות נשתנה.

וממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי לאסור להשתמש בשבת בממחטות לחות. וכן בס' עם מקדשי שביעי (סעיף ל"ג) כתב בשם מרן זצוק"ל שמגבונים לחים שמנגבים בהם את התינוק אסור להשתמש בהם בשבת, אף אם סחטם בערב שבת ונשארה רק לחות של טופח על מנת להטפיח.

וכן בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סימן כ"ה) כתב: בנידון ניירות רטובים הנעשה לנגב הקטנים שמתטנפים בעת עשיית צרכם, הנקרא (בעייבי ווייפס), ויצא כב"ת לדון אי שרי לנגב בהם הקטנים בשבת ויו"ט, ומע"כ נוטה להתיר, אך אינו כן דעת הרבנים הגאונים מוהר"י ראטה שליט"א וגיסו מוה"ר יהודה משולם פאלאטשעק שליט"א, שניהם נוטים להחמיר, וכן נלענ"ד כי הצדק עמהם. והנה עיקר יסודו להיתר בנוי על דברי בעל מנחת שבת בשיורי מנחה (סימן פ' אות ל"ה) במש"כ שם על דבר מה שנוהגים המוהלים לעשות רפואה לתינוק אחר המילה, שנותנים ספוג או מוך שקורין האפטשיטשנא וואט וכיוצא השרוים במים קרים, או של סמי רפואה וכיו"ב, שציין לשע"ת (סימן תרי"ב ס"ק ב') [שהביא שם מס' דבר שמואל (סימן צ"ח) שהמוהלים הנוהגים לעשות מציצה ביין, אזי בימי התענית אין להם לעשות זילוף בפה רק ביד או במוך מבלי אמצעות הפה, ומכש"כ בת"ב ויוה"כ, עיי"ש]. ונראה דביוה"כ אין לעשות במוך משום חשש סחיטה, משמע דיש להחמיר בזה משום סחיטה, ובתשו' זכר יהוסף כתב גם כן דיש בזה חשש סחיטה וכו', אבל שוב כתב: ומה שמוהלים בזמנינו רבים מהם מקילים לעשות בעצמם רפואות הנ"ל לתינוק בשבת לאחר המילה, ואין מוחה בידם, יש ללמד עליהם זכות וכו', ואפילו אם יתעקש המתעקש שאין זה דומה למשמרת וספוג הנ"ל, מכל מקום כיון שעל כל פנים אין בכל זה רק איסור דרבנן, דבחשש סחיטה יש לומר וכו', ובחשש מלבן שיש בזה יש לומר גם כן דכיון דאין כוונתו לכבסם הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה וכו', ואם כן כיון דבשני החששות הנ"ל משום מלבן ומשום סחיטה בנידון דידן הוי רק איסור דרבנן, לכן חזי לאיצטרופי להיתרא בנידון דידן כיון דתינוק לא גרע מחולה שאין בו סכנה וכו', עכת"ד המנחת שבת שם. והנה כמובן שהדברים נאמרו בנוגע לתינוק אחר המילה, וכב"ת למד מזה אף בסתם תינוק כמבואר בדבריו.

ועיי"ש מה שהאריך וכתב: ומכל מקום בנוגע לנידון דידן צדקו דבריהם של הגאונים הנ"ל במה שירדו לדון בכל פרט ופרט שבצדדי היתרא הנזכרים בדברי כב"ת, והסיקו דאין להקל בנידון דידן, וביותר במה שכתב כב"ת דכל ההשתמשות בהבעיבי וייפס [בממחטות הלחות] הוא רק להקל על הטירחא, דהרי אפשר לרחצו במים ולנגבו אחר כך, בזה בודאי אין להקל כמבואר בדבריהם, וכמבואר להדיא גם כן בשיורי מנחה שם, ואף בנוגע לאחר המילה [שהובא ג"כ בדברי כב"ת] שכתב בזה"ל: וגם דאפשר ברפואות אחרות כגון בעץ נרקב שקורין (מול מייל), וגם אפשר ע"י עכו"ם, ואם כן יש חיוב לעשות הקל הקל תחילה כיון דבשבת דחוי' ולא הותרה, וכאשר כתבתי במנחה"י (סימן צ"ב ס"ק א'), עכ"ז כיון דלדעת הטו"ז (סי' שכ"ח ס"ק ה') אין נכון לעשות ע"י עכו"ם בחשש סכנה, וגם לפי דברי הרופאים שבזמנינו הרפואות מהספוגים פועלים יותר מהעץ הנרקב, ואדרבה יש מהם אומרים שמהעץ הנרקב נצמח לפעמים חשש חולי להתינוק, לכן מכל הני טעמי דלעיל אולי המקיל בזה לעשות בעצמו הרפואות הנ"ל אין גוערין בו, אך למעשה אין לסמוך על זה להורות לכל הבא לשאול אם לא יסכים על זה אחד מהרבנים המפורסמים והמובהקים שבדורנו, עכ"ל. וכל זה אף בנוגע לתינוק אחר המילה, על אחת כמה וכמה בתינוק בריא שאפשר לעשות באופן המותר בלא שאלה כלל כנ"ל, אין להקל לעשות בדרך שאלה כנלענ"ד. ועיין שו"ת דבר יהושע ח"ב סימן מ"א.

וכן כתב במאור השבת (ח"ב עמ' תקכ"ה) בשם הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל, שאיסור גמור להשתמש בשבת בממחטות לחות דצריך למימיו, שהרי לוקח בדוקא ממחטות לחות ולא נייר טישו יבש רגיל, והיינו משום שרוצה את הלחות שבו.

וכן בחוט שני (שבת ח"ב עמ' ר"ט) כתב: ממחטות לחות [מגבוני נייר], אם הם לחים בשיעור שנסחט מהם המשקה הספוג בהם בשעת השימוש, אסור להשתמש בהם, דהוי סחיטה האסורה מן התורה [משום מפרק, שהרי צריך למים היוצאים כדי לנקות בהם], ודע דאין חילוק אם הם ספוגים במים או בשמן או שאר משקין וכדו', דדינם כנ"ל. [ובקונטרס לקט הלכות שבת להגרי"א דינר שליט"א כתב לדון האם אפשר לייצר מטפחות לחות שלא יהא בהם טופח על מנת להטפיח, ולמכרם לצורך שימוש בשבת, וכתב בשם הגאון בעל חוט שני שליט"א דבעצם הוא דבר טוב מאוד, אבל מבואר ברמ"א (סימן תרי"ג סעיף ט') שמפה ששרה לפני יוה"כ, אע"פ שעכשיו ביוה"כ אין בה טופח על מנת להטפיח, אין להשתמש בה ביוה"כ, דחיישינן שמא לא ינגב יפה ויבוא לידי סחיטה, עיין שם, ואם ליחיד חיישינן, כ"ש בעשיית דבר ציבורי].

וכן שמעתי מהגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א והגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א, דאין להשתמש בממחטות לחות בשבת משום איסור סחיטה.

וכן בשו"ת עמק התשובה (ח"ג סימן י"ג) כתב: ע"ד אשר יצא לדון בענין ניירות רטובים הנעשין לנגב התינוקות שמתטנפים, אי שריין לנגב בהן את הקטנים בשבת ויו"ט. הנה ראיתי מה שהעלה כמ"ע בארוכות בתשובתו, והנה עיקר תמיכתו להיתר הוא עפ"י מה שצידד בעל המנחת שבת בשיורי המנחה ללמד זכות בדבר מה שהיו נוהגין המוהלים לעשות רפואה לתינוק אחר המילה על ידי ספוג או מוך שקורין וואטע [צמר גפן] השרוים במים קרים וכדומה לזה, היות כיון שעכ"פ אין בכל זה רק איסור דרבנן דבחשש סחיטה משום מפרק, יש לומר כיון דהמים אזלי לאיבוד ואין נסחטין לתוך כלי לא הוי אלא מדרבנן, וגם משום חשש מלבן הואיל ואין כוונתו לכבסם

ויקרא כה, ב) כתב: ואמר אחד בעיר לחברו, ראה ראיתי בספרי פלוני שכתב שמצוה זו נוהגת בזמן הזה, ואני לא ראיתי לאיש מגדולי ישראל שיעשה זאת מעולם לו, כדי שאדע אם אני חייב לעשות כן. ואמר לו, כך ראיתי אני בספרי פלוני, ואין לי לשאול לאחרים. ואמר לו, אם כן אין אתה חייב לעשות כן, שאין לך לעשות אלא כמו שעשו גדולי ישראל שקדמוך. ואם אתה רואה שיש לך לעשות כן, אף על פי שלא ראית לאיש מגדולי ישראל שעשה כן, אין לך לשמוע לו

ועל ידי שיש שם טופח על מנת להטפיח יכול לעשות פעולתו, בזה הריני מסכים להתיר, וכמובן בתנאי שיהיה אם אפשר מיוחד לשבת, כאשר העיר גם כב' מסימן שכ"ז, אע"פ שאי אפשר לדמות מכל מקום מהיות טוב, וכן בתנאי שלא יהיה פסיק רישא להוציא דם מהחניכיים, כי כידוע זה שכיח בהרבה בני אדם.

וכן בקצות השלחן (סימן קל"ג בבדי השלחן ס"ק ט"ז) כתב: ונראה דה"ה במברשת שקורין "בארש"ט" העשויה משערות בע"ח שרוחצין ומשפשפין בה, אם אינה מיוחדת לשבת אסור לרחוץ בה, דהוי כדרך חול, אבל במיוחדת לשבת מותר, אם משפשף במברשת יבשה על ידיו ורגליו הרטובות, אבל לטבל המברשת במים ולרחוץ בה כדרכו בחול יש לאסור, דאולי חייב על השריה במים משום כיבוס, הגם דבעור אמרינן שרייתו לא זהו כיבוסו, אבל שערות אולי דינם כבגד דשרייתו זהו כיבוסו (אבל על השפשוף אין לומר דהוי כביסה, דהא הוי דרך לכלוך), וגם בשעה שרוחץ בו נסחט המים מהשערות והוי פסיק רישא.

ובסימן קל"ח (בבדי השלחן ס"ק כ"ג ד"ה מותר לשפשף) כתב: מותר לשפשף השינים בשבת במשחה העשויה לכך לנקות השינים, דאין זה רפואה, ויקח המשחה בידיו וישפשף בה השינים, ואין בזה חשש דממרח, דרק בנותן משחה על הרטיה או על המכה חיישינן שימרח, דהיינו שיחליק פני המשחה להשוות הגומות שבה, אבל במשפשף שינים אין חשש שמא ימרח, ולא דמי להא דאסור לרחוץ ידיו בבורית, דהתם האיסור משום שהבורית נימוח על ידו והוי נולד, כמו שאסור לרסק שלג, אבל על ידי שפשוף במשחה על השינים לא יהיה שום נולד, דהמשחה היא רכה מאד ונשארת רכה, אבל לשים המשחה על המברשת כמו שנוהגין אסור משום עובדין דחול.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן מ"ח) כתב: ע"ד אשר נשאל מתלמידיו, אם מותר למשוח ולנקות השינים בשבת במברשת שינים, וכתב שפשוט לאיסורא מכמה טעמים, א'. מצד סחיטה. ב'. מצד עקירת או שבירת הנימין (וכמ"ש בס' מנחת שבת סימן פ' אות קי"ז לענין פאה נכרית). ג'. מצד החלקת המשיחה שיש כאן משום ממרח, ורוצה לדעת חוו"ד בזה. תשובה, גם לדידי נראה לאיסורא מטעמים שכתב כמ"ה, ועוד נוסף על זה האיסור המפורש בש"ס ושו"ע (או"ח סימן שכ"ז סעיף ג') דאין מגרדין בכלי העשוי לכך וכו' משום עובדין דחול, ואף אם היה כלי המיוחד לשבת, מכל מקום במברשת קשה של שינים, בודאי יש לחוש משום עשיית חבורה, כרגיל הרבה פעמים כשנוגע בזה בבשר שעל ובין השינים, ועיין במ"ב (שם ס"ק ט') דאף ביד יש ליזהר שלא יעשה חבורה, ואם כן מכל שכן במברשת, וכמעט אי אפשר להזהר בזה, וממילא יש עוד טעם נוסף לאיסורא, ואין היתר אלא אם כל אלה לא יעשה לה, לא מים, ולא משיחה, ולא יהיה חשש עקירת נימין, ולא עשיית חבורה, ובכלי המיוחדת לשבת כנ"ל.

ובסימן נ' כתב: ע"ד שאלתו בכלים העשויים מחומר ניילון, כמו מברשת שינים, או מברשת לניקיון כלי אוכל, שיש להם בית אחיזה, ואין כאן חשש סחיטה כמבואר (בשו"ע סימן ש"כ סעיף י"ז), וגם אין חשש לשבירת קסמים המבואר (בסימן של"ז סעיף ב'), כי החומר ניילון הוא רך, ואין דרכו להשבר ע"י תשמיש הרגיל, ולא מסתברא לחדש איסורא משום לא פלוג, וגם יש לספק אם שייך בזה משום עובדא דחול, וכמזלזל באיסורי שבת שהביא בביאור הלכה שם, כיון דלכמה אנשים היא צערא דגופא לילך כמה ימים כמו בשבת ויו"ט זה אחר זה בלי ניקוי שינים, ועל כן אם יש להם כלים מיוחדים לשבת, אולי יש להתיר, עכת"ד. והנה מה דהחליט שאין כאן משום סחיטה, כיון שיש להם בית אחיזה, וכמו בספוג (שם סימן ש"כ סעיף י"ז), יל"ע עוד, דהנה שם חלקו בטעם הדבר, דלרש"י והרמב"ם דיש לו בית אחיזה, אפשר לקנח בלא סחיטה, ולראב"ד דאעפי"כ אי אפשר לו לקנח בלא סחיטה, אלא דמכל מקום שרי, דכיון דיש לו בית אחיזה הו"ל כצלוחית מלאה מים שמריק ממנה מים, ועיין שם בשו"ע (סעיף שאחר זה) בחבית שפקקו בפקק של פשתן, דתלוי באלו השני טעמים, כיון דיש שם סחיטה בודאי, עי"ש במג"א (ס"ק כ"ב) ובמחצית השקל שם. אכן ראיתי בחזון איש (הלכות שבת סימן נ"ו אות ה') דהעיר בזה, דאפילו להראב"ד יש לומר דוקא בספוג דעשוי לכך לקבל מים על ידו ולהוריקן, לא מיבטלי המים בתוכו למקרי דש, וכמו שסותמין ופותחין הדלת, ולא חשיב בונה וסותר, ומכל מקום צריך בית אחיזה, דאין יחודו יחוד בלא בית אחיזה, משא"כ במקום אחר, עי"ש, על כן יש לדקדק שיהיה מתאים עם כל הפרטים המבואר בשו"ע ופוסקים (בסימן ש"ב סעיף י"ב) בניקוי כלים, ע"י דבר ששייך בו סחיטה עי"ש, ואז יש לצרף גם בנידון דידן מה שצידד בחזון איש שם, הא דסחיטת העור אינו אלא דרבנן, דכפי הנראה גם ניילון מישעי ולא בלעי, ודינו כדין עור בזה, ועיין מג"א שם (סימן ש"כ ס"ק כ"ג). ובנוגע לחשש שבירת קסמין, גם יש לדקדק שלא יהיה חשש לעקירת הנימין משורשן, דאם לא כן עדיין יש לאסור, וכמבואר בס' מנחת שבת (סימן פ' אות קי"ז) לענין פאה נכרית. וע"ד שהעיר אם לאסור משום עובדא דחול וכמזלזל באיסור שבת, הנה לשון הזה שהביא הביאור הלכה, מקורו מהב"ח, והוא כתב זאת רק במכבדות מקנים ארוכים דקים, דיש חשש שבירת קסמים, ורק יש מתירים גם בזה, על זה כתב דנראה כמזלזלים באיסור שבת, וגם נראה כעובדין דחול ואל תטוש תורת אמך, ובתוכ"ד הביא מיש מדינות דנוהגים לכבד הבית בבגד או במטלית, כיון דדבר קל הוא וכו', ונהרא נהרא ופשטי', עי"ש, אם כן לכאורה היכא דאין לחוש לשבירת קסמים, אין לחוש לעובדא דחול ומזלזל באיסור שבת, אבל יש לומר בזה נהרא נהרא ופשטי', אכן בביאור הלכה (סימן ש"ב סעיף א' ד"ה ועיין) הביא מס' תפארת ישראל והיערות דבש, דכהיום הזה נהגו לאסור (אפילו בבגדים שמותר להסיר האבק) אפילו ע"י מכבדת העשויה משערות, עי"ש, וגם (שם בסימן של"ז ד"ה הקלים) הביא מהלבוש, שחש גם בכיבוד הבית ע"י דברים הקלים לזילותא דשבת, אא"כ יש שינוי גדול, אמנם לעומת זה הקיל בבית מרוצף לכבד עם הבארש"ט, אף שדרכו לכבד בזה בחול, עי"ש.

ועיין במג"א ומחצית השקל (סימן שט"ו ס"ק י"א) דהביאו מתשו' הרמב"ם, שלא אסרו חכמים עובדא דחול בשבת, אלא במקום שיש לחוש שיעשה מלאכה דאורייתא, עי"ש. ויל"ע בכמה מקומות שאסרו משום עובדא דחול, ובנידון דידן היה נראה להקל אם אין חשש אחר, שיעשו מברשת מיוחדת לשבת, בשינוי מהמברשת שמשתמשים בחול, וכגוונא דאיתא במס' שבת (דף קמ"ז ע"ב) דרב שמואל בר יהודה עבדא לי' אימי' מגרדתא דכספא, וכדי להוציא מעובדא דחול, עיין ברש"י (על המשנה שם), ועיין בשו"ע (סימן שכ"ז), אבל כל זה במברשת לניקוי כלים, אבל במברשת קשה של שינים, בודאי יש לחוש משום עשיית חבורה כרגיל הרבה פעמים, כשנוגע בהמברשת בבשר שעל ובין השינים, ועיין מ"ב (שם סימן שכ"ז ס"ק ט') דאף ביד יש ליזהר שלא יעשה חבורה, ואם כן מכל שכן במברשת, וכמעט אי אפשר להזהר בזה, נוסף על זה אם מנקה במשיחה, הרי יש גם כן משום החלקת המשיחה, דיש כאן משום ממרח, ואין היתר אלא אם כל אלה לא יעשה לה וכמ"ש בתשובה הקודמת, ובכלי המיוחדת לשבת כנ"ל. ויעוין עוד מה שכתב בח"ה סימן ק"ד.

וכן בארחות שבת (פרק י"ז הערה מ"ב) כתבו דבצחצוח שינים על ידי מברשת, אם זיפי המברשת צפופים יש חשש איסור סחיטה בשעה שמשתמש בה, משום שהמים נסחטים מבין הזיפים, ומטעם זה אין להשתמש במברשת רטובה אף אם אינו מניח עליה משחה.

המנהג ונעמו

הרב אליהו נכס
כולל "אליבא דהלכתא" קריית ספר

בענין קילוף פרי שקליפתו ראויה לאכילה כשקולף והניח, וקילוף הנ"ל ע"י מקלף

כתב הרמ"א בשלהי סימן שכ"א וז"ל: אסור לקלוף שומים ובצלים כשקולף להניח, אבל לאכול לאלתר שרי (וע"ל סימן שי"ט) (סמ"ג והגהות מיימוני פרק כ"ב וב"י בשם סמ"ק ותה"ד ורבינו ירוחם).

ועיי"ש במשנ"ב ס"ק פ"ג בשם המ"א שה"ה תפוחים, וכתב שם בשער הציון אות צ"ז: מ"א והפמ"ג כתב צ"ע דקליפות התפוחים רוב העולם אוכלים אותו כך בלא דחק, וא"כ אף להניח י"ל דשרי, אך בקליפי ריב"ן ומעהרי"ן י"ל כך.

ועיין בשמירת שבת כהלכתה (פרק ג' סע' ל"ד) שפסק כדברי הפמ"ג, וכתב שאם אין איסור ברירה כשקולף לאחר זמן מותר אפילו במקלף, וז"ל: קליפה הראויה לאכילה, ורוב בני אדם אוכלים אותה, כגון הקליפה של עגבניה או של תפוח עץ (במקום שרוב בני אדם אוכלים אותה), אפרסק ואגס, ממיני הפירות שרוב בני אדם אוכלים עם קליפתם, העור של דג, וכן העור של עוף, כל אלה מותר להסירם בשבת. ומותר להסיר את הקליפה אפילו בכלי המיוחד לכך (מקלף), ואפילו לקלוף ולהניח את המקולף עד לאחר זמן, כלומר לסעודה אחרת באותו היום, מותר.

יש שמחמירים ואומרים שגם אם הקליפה ראויה לאכילה ורוב בני אדם אוכלים אותה, גם אז יש להסירה רק סמוך לסעודה, ולא ישתמש לצורך הקילוף בכלי המיוחד לכך, וכמבואר להלן בסעיף י"ה.

ועיי"ש בהערה צ' שכתב שגם לדעת המ"א מותר, וז"ל: עיין סי' שכ"א במשנ"ב ס"ק פ"ד בשם המ"א, וע"ש בשעה"צ ס"ק צ"ז בשם הפמ"ג, וי"ל דכוונת הפמ"ג להקשות על המ"א, דהא רוב בנ"א אוכלים את קליפת התפוחים, וא"כ למה המ"א אוסר, וי"ל דהמ"א ס"ל ג"כ כהפמ"ג, אלא שדעתו היא שאין רוב בנ"א אוכלים את קליפת התפוחים, אבל אה"נ בקליפה שרוב בנ"א אוכלים, גם המ"א מודה. ועיין אג"ט מלאכת בורר סע' ו', וע"ש בהערה, דדברי הפמ"ג הם נכונים, ועיין ש"ש מלאכת בורר סע' כ"ד ובב"ר ס"ק מ"ה, דג"כ ס"ל הכי, ומטעם דקליפת התפוח בטילה לתפוח הואיל ומתאכלי הכי, ע"ש עוד. ולכאורה יש להביא ראיה להיתרא מהא דסי' שי"ט במשנ"ב ס"ק כ"א בשם המ"א, דאם התרמילים ראויים לאכילה, לית ביה משום דש, ואין המ"א דן משום איסור בורר, דמשום הא היה צריך להתיר רק סמוך לסעודה.

ועיין עוד בספר קצות השלחן דין בורר אות ט"ז שכתב להתיר, וז"ל: אסור לקלוף שומים ובצלים וכיוצא בהן מהפירות שיש עליהן קליפה, כדי לאכול לאחר זמן, משום איסור בורר, אבל כדי לאכול לאלתר מותר לקלוף בידו, אבל לקלוף בכלי המיוחד לכך אפילו כדי לאכול לאלתר אסור, אבל פירות שרוב העולם אוכלין אותן עם קליפתן אין בקילופן משום בורר כלל, ומותר לקלפן אפילו בכלי המיוחד לכך, ואפילו לאכול לאחר זמן בו ביום.

ועיין שם בהערה מ"ב שביאר שהרי כשקולף מוציא גם חלק מהפרי, וז"ל: ומקורו מהפמ"ג שכ' דמותר לקלוף תפוחים שדרך רוב העולם לאכלם עם הקליפה, והמג"א אוסר לקלוף תפוחים כמו שומים ובצלים, ולכאורה יש להעיר דקולף תפוחים לא דמי כלל לקולף שומים ובצלים הנז' ברמ"א, דבשומים ובצלים מסיר הקליפה לבד, אבל בתפוחים שהקליפה מחוברת אל האוכל א"א כלל להסיר הקליפה בלי קצת מהפרי, וא"כ יהא מותר בכל אופן דהוי בורר אוכל מאוכל, וצ"ל דהמעט אוכל של התפוח הנמשך עם הקליפה בטל לגבי הקליפה, כיון שכן הדרך תמיד להסיר הקליפה עם מקצת מהתפוח, והוי בורר פסולת מאוכל, ואע"פ שיש מתירין להוציא זבוב עם מעט משקה, התם אפשר להוציא הזבוב בלבד, ע"כ ס"ל דלא בטל המשקה להזבוב, והכא א"א כלל לקלוף בלא מקצת מהפרי.

ועיין עוד בשו"ת בית אבי ח"ג סימן מ"ז שכתב להתיר אפילו במקלף בפרי שקליפתו נאכלת, שנשאל אם מותר להשתמש בשבת במקלף, ואם תלוי אם הקליפה נאכלת ג"כ או לא, והרי בכל הפירות שמקלפים אותם יש מעט מן האוכל על הקליפה הנדבק בהם כמו גזר ומלפפון, ואם יש בזה משום עובדין דחול.

והשיב: ובדבר קליפת פירות במקלף, הנה עצם מעשה הקליפה מותר בקולף לאכול לאלתר, כיון דמטעם בורר הוא כדפסק הרמ"א (בסי' שכ"א בסופו), ובתפוחים לדעת הפרמ"ג (שם במ"ז סק"ז, מובא גם במ"ב) מותר אפילו להניח, כיון דקליפות התפוחים רוב העולם אוכלים אותו כך בלי דוחק, לכן מותר אפילו להניח, רק בקליפי ירקות צריך להיות רק סמוך לסעודה מטעם בורר. ובקולף שומים ובצלים דמבואר ברמ"א דלאכול לאלתר שרי, היינו לא בכלי המיוחד לכך דהוי כמו נפה וכברה דאפילו לאכול לאלתר אסור, כמו שכתב הריב"ש (בסי' קפ"ד) מובא בב"י (סי' שכ"א) בענין לגרור הגבינה במורג חרוץ בעל פיפיות, דאפילו להרשב"א דמתיר טחינה כדי לאכול לאלתר, מ"מ בכלי זה המיוחד לכך אסור כמו נפה וכברה, ומה דמתירין לטלטל קורנס לפצע בו אגוזים המבואר במתניתין שבת (דף קכ"ג), וכדמוקי רב יהודה להלן בגמרא בקורנס של אגוזים, הרי דמותר אפילו בכלי המיוחד לכך, באמת בש"ע בסי' ש"ח איתא כלשון המשנה קורנס של זהבים או נפחים, וצ"ע. ועיין באג"ט מלאכת בורר שעמד בזה, וכתב לתרץ דבפציעת אגוזים עדיין לא הוברר האוכל מתוך הפסולת, ואין הכי נמי שאם היה כלי מיוחד לברר האוכל מתוך הפסולת לגמרי היה אסור, וכל דש שאין בו חיוב בורר הוא גם כן מטעם זה שעדיין הקליפות מעורבין, וכש"כ שבירת קליפת האגוזים בלא הוצאת האוכל מתוכן שאינו לא דש ולא בורר, כמש"כ בדרכי משה (בסי' תרי"א), אבל בתפוחים וכיוצא בהן פירות שיכולים לאכול בקליפתן, אין בהקליפה משום בורר, ואפילו בכלי המיוחד לקליפה מותר להשתמש בו בשבת, דהוי כמו הכל אוכל כמש"כ הפרמ"ג הנ"ל, ואין הכלי משוה להמעשה שם ברירה. ובטעם ההיתר דלאכול לאלתר פירש הר"ח בסוגיא וז"ל: מאי טעמא מלאכת מחשבת אסרה תורה, והאי לאו מלאכת מחשבת הוא, דלא מכוין למלאכה אלא לאכילה בלבד, יעו"ש. ז"א דע"י זה שאוכל מיד לאחר הברירה, הרי זה מחשבת אכילה ולא מחשבת ברירה, ולא כן בבורר פסולת מתוך אוכל הרי זה מחשבת ברירה, אבל היכא דליכא כלל ענין ברירה דהיינו מעשה ברירה, לא איכפת לן אם משתמש בכלי המיוחד לדבר זה, כיון דאין עליה סרך איסור, לכן מותר לקלף תפוחים וכיוצא בהן אפילו בכלי המיוחד לקליפה, כנ"ל בזה. לכן בירקות כיון דצריך דוקא לאלתר לאכול, ואינן נאכלין עם הקליפה, ואין דרך לקלפן אצל השלחן, אין להשתמש במקלף המיוחד לכך. ובדבר קליפת אגוזים למיניהם, ביארתי בזה באריכות בתשובה בחלק זה סי' נ"ג ונ"ד.

ועיין בשערים המצוינים בהלכה בסימן שכ"א בקונטרס אחרון ס"ק כ"ד שלחולקים על המשנ"ב ומתירין להשתמש בהאק מעסר, מותר גם במגרדת, וז"ל: להשתמש קופיץ (האקמעסער) לקציצת הבצלים כו'. מטעם המבואר, נראה נמי דמותר להשתמש לקליפת תפוחים, מגרדת שגורדין תפוחי אדמה, דשם סכין עליו, אלא שיש לו שם לוואי, וליכא בזה משום עובדין דחול כמש"כ לקמן ס"ק מ"ו.

ועיין בספר ברוך שאמר עמוד ק"פ הערה 8 שכתב: ואולם דעת הגרב"צ אבא שאול (שליט"א) [זצ"ל] להתיר להשתמש במקלף לצורך קילוף מלפפונים וכד' אף בשבת, עפ"י מה שכתב הגאון ר' יהודה שמואל אשכנזי בספרו בית מנוחה דף נ"ט ע"ב סעיף כ"ז שכתב, ולי איש צעיר נראה דבתפוחים, כיון שקליפתן היא מחוברת להאוכל הוא גוף אחד, אין במה שקולפן משום ברירה, אלא הוא כחותך מגוף התפוח. ולא דמו לקליפת בצלים ושומים, דאין קליפתם מחוברת להאוכל חיבור גמור, שיחשב כחותך ממנו. ובדף ס"א סעיף מ' כתב דכ"כ הערוך ערך דש. וכ"כ הרב המאירי בחידושיו לשבת לדקל"ד, ע"ש.

ועיין בספר מנוחת אהבה פרק ז' אות י"ג שכתב להתיר אפילו בקליפה שנאכלת ע"י הדחק, וז"ל: פירות שנאכלים עם קליפתן אפי' על ידי הדחק, מותר לקלפן בשבת אפי' אם בדעתו לאכלם לאחר זמן, ואפי' אינו קולף חלק מהפרי עם הקליפה, ולכן מותר לקלוף מלפפונים, תפוחים, אגסים, גזר וכדומה בשבת אפי' אם בדעתו לאכלם לאחר זמן. ומותר לקלוף פירות אלו גם במקלף המיוחד לכך.

ועיי"ש בהערה 48 שביאר וז"ל: ע"פ מה שיתבאר להלן בסעיף כ"ב ובהערה 76 שלא שייך איסור בורר בפירות ממין אחד שנתערבו יחד גדולים וקטנים, ואפי' אם חלק מהם אינו ראוי כ"כ לאכילה כגון שנרקב וכדומה, כל שראוי לאכילה ע"י הדחק עכ"פ לא שייך בו איסור בורר, וכמ"ש המגיד משנה (פ"א מהל' שביתת עשור הל' ג'), ע"ש. והן אמת שהמג"א (סימן שי"ט ס"ק ג') כ' שכשאינו ראוי לאכילה אלא ע"י הדחק, אסור מדרבנן לברור אותו אע"פ שהכל מין אחד, כמ"ש המגיד משנה (הנ"ל) שיש בזה שבות בשבת, ע"ש. וכ"כ התו"ש (ס"ק ו'), ובש"ע הגר"ז (שם סעיף ד'), ובספר שלחן עצי שיטים (מלאכת בורר), ובספר חיי אדם (כלל ט"ז דין ד'), ובספר תהלה לדוד (סימן שי"ט ס"ק ו'), ובמשנ"ב (ס"ק ז'), ובכה"ח (ס"ק ח"י), וכ"פ בקול סיני (עמוד 286). מ"מ בנ"ד לענין הסרת קליפה מפרי, שלדעת רבנו חננאל וסיעתו ל"ש בזה איסור בורר כלל וכמו שביארנו בהערה 39, א"כ יש לסמוך עליהם להקל אפי' כשהקליפה ראויה לאכילה רק ע"י הדחק, דספיקא דרבנן לקולא, ומה גם שלפענ"ד שהמגיד משנה שכתב בשבת אסור משום שבות, כוונתו לענין קינוב ירק משבת למוצאי שבת, דאירי ביה התם, ואסור משום שבות דהכנה שמכין משבת לחול, ולא משום איסור בורר, והתירו שבות זה ביוה"כ שחל בחול משום עגמת נפש. וכן מבואר בפרש"י (שבת קי"ד ע"ב) ד"ה אסור, וכ"כ בפסקי הרי"ד שם. והמגיד משנה הנ"ל קר"י בחי"ל "שפרש"י הוא כפירוש הרמב"ם", וא"כ מה שכתב בדעת הרמב"ם דאיכא שבות בשבת, היינו כשמכין לצורך חול וכדפרש"י. וכן מצאתי להאליה רבה (ס"ק ה') שהעיר בזה ע"ד המג"א שאין ראיה מדברי המגיד משנה לאסור מדרבנן מצד בורר כשבורר לצורך שבת, שיש לומר דהמגיד משנה מיירי מאיסור שבות דהכנה משבת לחול, ע"ש. וכן ראיתי כעת בספר שלחנו של אברהם (סימן שי"ט אות ב') שכתב כן. ולפ"ז בנ"ד שקולף לצורך שבת רק לאכול לאחר זמן, אין לאסור כלל. ואע"פ שמרן החיד"א בברכ"י (שם אות ג') כ' שהמעיין יראה דדברי המגיד משנה משום לתא דבורר, ולא משום מכין משבת לחול, ודלא כהאליה רבה, ע"ש. וכ"כ הפמ"ג (א"א אות ג') שמשמעות המגיד משנה דבשבת גופא הוי דרבנן, ולא משום שטורח לחול, ע"ש. וכ"כ בקול סיני (עמוד 286) מדנפשיה, ושכן מתבאר בדרכי משה סימן תרי"א, ע"כ. הנה לפע"ד אינו מוכרח. ומ"מ בנ"ד בלא"ה יש להקל ע"פ שיטת רבנו חננאל וסיעתו וכמש"ל. ומה גם שמלפפונים ותפוחים ואגסים וגזר וכיו"ב נאכלים עם

קליפתן אפי' שלא ע"י הדחק, וא"כ לכו"ע מותר לקלפן. וכ"כ הפמ"ג (א"א סימן שכ"א אות ל') דקליפה של תפוחים הואיל ורוב העולם אוכלים אותה עם התפוח שלא ע"י הדחק, מותר לקולפה בשבת אף כשדעתו לאכול התפוח לאחר זמן, ע"כ. והובא להלכה בשעה"צ (שם ס"ק צ"ז), ובכה"ח (אות קמ"א). וכן עיקר.

וכעין זה כתב בספרו תפלה למשה מועדים סימן כ"א אות ד' וז"ל: ועוד יש לאלוה מילין בס"ד להתיר גם בשבת לקלוף במקלף המיוחד תפוחים וכיו"ב שאפשר לאכלם גם עם קליפתם, ואפי' מלפפונים וכיו"ב שהדרך להסיר קליפתם שאינה ראויה כ"כ לאכילה, יש להתיר, בהסתמך ע"ד רבינו חננאל וסיעתו הנ"ל דל"ש איסור בורר בפסולת המחוברת באוכל, ואע"פ שנראה שסה"ת וסמ"ג וסמ"ק והרמ"א ועוד חולקים ע"ז וכמש"ל, מ"מ מצאנו למגיד משנה (פ"א מהל' שביתת עשור הל' ג') שכ' וז"ל: "דלא מיקרי בורר אלא מתוך פסולת גמור או מין אוכל ממין אוכל אחר, אבל זה [פירוש, הסרת העלים המעופשים מהירק] הכל מין אוכל אחד הוא, ואין העלים הללו פסולת גמור, ולא רואיין להקרא פסולת, ואפשר שראויים לאכילה ע"י הדחק, וכיון שכן אין בזה אלא משום שבות בשבת והותר ביוה"כ", עכ"ל. והובא להלכה במגא"א (סי' שי"ט סק"ג) ובתו"ש (שם סק"ו) ובש"ע הגר"ז (שם ס"ד) ובחיי אדם (כלל ט"ז דין ד') ועוד אחרונים. וא"כ בתפוחים שאפשר לאכלם עם קליפתם אפי' שלא ע"י הדחק ל"ש איסור בורר, וכ"כ הפמ"ג (א"א סי' שכ"א אות ל') דכיון דקליפת תפוחים רוב העולם אוכלים אותו כך בלא דחק, יש להתיר לקלפם אפי' להניח לאכול לאחר זמן, ודלא כמ"ש המג"א שם, ע"כ. והמשנ"ב בשעה"צ (שם אות צ"ז) הב"ד הפמ"ג, ומשמע שמסכים לו. וכ"ה בכה"ח (שם אות קמ"א). ואף דהפוסקים הנ"ל דיברו לענין קליפה בסתם סכין, מ"מ נ"ל שיש להתיר אפי' במקלף המיוחד, דהא לדעת רבינו חננאל וסיעתו דל"ש כלל איסור בורר בקליפה המחוברת לפרי, א"כ כלי זה הגם שמיוחד לקליפה, מ"מ אין בו ענין ברירה כלל ומותר, כמש"ל אות ג' בס"ד. ואף להחולקים על ר"ח וסברי דשייך בורר בזה, וא"כ המקלף המיוחד לקליפה דומה לנפה וכברה, ויש מקום לאסור להשתמש בו גם בדבר של"ש בו איסור בורר כמו בקליפת תפוחים [וכיו"ב כתב בספר טל אורות (דל"ד ע"א), ועמ"ש בשו"ת תפלה למשה חלק א' (סי' מ"ח אות ב')], מ"מ ברור שא"א לאסור ד"ז מן התורה, שהרי בעצם הדבר הנברר ל"ש ברירה, דהכל מין אחד הוא וכנ"ל, רק אפשר לאסור מדרבנן, וא"כ הדר הו"ל מחלוקת בדרבנן, ונקטינן לקולא כרבינו חננאל וסיעתו, וכמש"ל בס"ד באות ג'. ומה גם שאין הכרח לומר שלדעת סה"ת והסמ"ג וסיעתם יש לאסור מדרבנן לקלוף במקלף גם כשל"ש בורר כגון בתפוחים, שי"ל דלא גרע משימור במשמרת שלדעת רוב הפוסקים מותר לשמר במשמרת שעשויה לשימור דבר של"ש בו בורר, כגון יין או מים צלולים, וכ"נ דעת מרן (סי' שי"ט ס"י) שהביא דעה זו בסתם, ע"ש. וכ"פ המשנ"ב (שם ס"ק מ"א). ואף במלפפונים וכיו"ב שדרך העולם לאכלם בלא קליפתם, אפי' אם נאמר דקליפתם אינה נאכלת אלא ע"י הדחק (מה שבאמת אינו), ושייך בהם איסור בורר מדרבנן, וכמו שהסבירו המג"א (סי' שי"ט סק"ג) והתו"ש (ס"ק ו') בדעת המ"מ הנ"ל, דס"ל שכשהפסולת ראויה לאכילה ע"י הדחק אפי' במין א' אסור עכ"פ מדרבנן, וזהו מ"ש המ"מ "שיש בזה משום שבות בשבת". וכן דעת רוב ככל האחרונים, עיין בש"ע הגר"ז (שם ס"ד) ובחיי אדם (כלל ט"ז דין ד') ובשלחן עצי שטים (מלאכת הבורר) ובספר תהלה לדוד (סי' שי"ט סק"ו) ובסדור בית מנוחה, ובכה"ח (שם אות ל"ג) ובמשנ"ב (סק"ז), וכ"כ בקול סיני (עמוד 286), מ"מ כיון שלדעת רבינו חננאל וסיעתו זה מותר גמור, א"כ בדרבנן נקטינן כוותיה וכנ"ל. ומה גם שלפע"ד אין כונת המ"מ לומר שבשבת יש בזה משום שבות משום בורר, שהרי המ"מ שם קאי גם על פרש"י (שבת קי"ד ע"ב), וכתב שהרמב"ם מפרש כרש"י. והמעיין בפרש"י שם ד"ה אסור, יראה שאין בזה איסור שבות מצד בורר, רק מצד הכנה משבת לחול, שקינוב ירק ביוה"כ הוא לצורך סעודת הערב, ואם היה מקנב ירק בשבת לצורך מוצ"ש הרי הוא עובר על שבות דהכנה משבת לחול, ושבות זה הותר ביוה"כ. והגם שהמ"מ סתם וכתב משום שבות, מ"מ הואיל וקאי אסוגיא דקינוב ירק, ורש"י שם פירש משום שבות דהכנה, א"כ אפשר דהמ"מ גם התכוין לזה. ושו"ר להא"ר (סי' שי"ט סק"ה) שהעיר ע"ד המג"א דאין ראיה מדברי המגיד משנה, די"ל איסור שבות היינו שמכין לחול, ע"ש. והוא כדברינו. אלא שהפמ"ג (א"א אות ג') והברכ"י (שם אות ג') השיבו ע"ד הא"ר, וכתבו שפשט דברי המ"מ משמע דמשום בורר, ע"ש. ואינו מוכרח לפע"ד, וכבר הארכנו בזה בשו"ת תפלה למשה חלק א' (סי' ל"ט אות י'), ע"ש. ומ"מ אף לפ"ד המג"א וסיעתו הנה בנ"ד דלפ"ד רבינו חננאל וסיעתו הוא מותר גמור, א"כ הו"ל כספיקא דרבנן ונקטינן לקולא. ובשמירת שבת כהלכתה (פרק ג' סעיפים ל' ל"א) אסר לקלוף בשבת במקלף המיוחד לכך, ע"ש. ולהלכה נלע"ד להתיר, וכמ"ש בס"ד מלתא בטעמא. המורם מכל האמור: מותר לקלוף ביו"ט לצורך סעודת יו"ט תפוחי אדמה במקלף המיוחד לכך, וכ"ש תפוחים ומלפפונים שמותר לקלוף אפי' בשבת.

ועיין בשו"ת רבבות אפרים ח"ג אות רל"ה שכתב: בשיעור שאני נותן לפני נשים שאלוני אם מותר להשתמש בשבת במגרדת של גזר ותפוחי אדמה למשל, והתרתי. אבל לא רציתי להדפיס הדברים, עד שראיתי כעת בשערים המצוינים בהלכה ח"ה עמוד נ', שכתב: נראה נמי דמותר להשתמש לקליפת תפוחים במגרדת שגורדין תפוחי אדמה, דשם סכין עליו אלא שיש לו שם לוואי, וליכא בזה משום עובדין דחול, עכ"ל.

וכעת נדפס שו"ת מחזה אליהו מהרה"ג ר' פסח אליהו פאלק שליט"א, ובסימן נ"ב אסר להשתמש בשבת בקלפן, ולדעתי מותר, וכתבתי לו תשובה בזה, וא"ה אדפיס ענין זה באריכות בעזהי"ת בח"ד.

ובחלק ה' אות רע"ח כתב: במה שכתבנו ברבבות אפרים ח"א סימן צ"ד דמותר בשבת להשתמש במקלף המיוחד לתפוחי אדמה בשבת, וראיתי דמביא להחמיר בזה בשמירת שבת כהלכתה בסימן ג' סעיף ל' ל"א, ויש קצת לדייק במה שמחמיר, אבל בשו"ת תפלה למשה ח"ב לידידי הרה"ג ר' משה לוי שליט"א בסימן כ"א דן באריכות בזה, ותוכן דבריו להלכה שמסיק הוא כך מותר לקלוף ביו"ט לצורך סעודת יו"ט תפוחי אדמה במקלף המיוחד לכך, וכ"ש תפוחים ומלפפונים שמותר לקלוף אפילו בשבת וכו'. הרי דכתב כדברינו, והנלע"ד כתבנו, ואנו כותבים דמותר.

ועיין בספר איל משולש על הלכות בורר שנת תדש"ם ישראל להרה"ג ר' מנחם אריה שלזינגר, שכתב בעמוד ק"ד אות י"ט וז"ל: מקלף המיועד לקילוף פירות וירקות, הוא כלי המיוחד לברירה, לכן אסור לקלוף בו הפירות שיש בקילופם משום בורר, וציין מקורו מאג"ט ס"ו, ומהגר"ן שליט"א, וכ' ולא דמי לסכין שמותר לקלף בו וכו', ונראה דהוי כלי המיוחד כנפה וכברה (ולא כקנון), וכן שמעתי מהגרפ"ש שליט"א, וכ' ועיין פרק י"ב, עכ"ל. והנה הוא דן לענין בורר, ובזה אני מסכים שאסור, אבל בעובדא דידן לא משום בורר אתינן ולכן מותר, וכמו שכתבנו.

ועיין בספר ברוך שאמר שהוציא לאור הרה"ג ר' ברוך שרגא שליט"א ירושלים תשמ"ח, ספר יקר וכדאי לרכוש הספר, וכתב בבורר פרק כ"ג ס"ז עמוד ק"פ, וז"ל: מותר לקלוף מלפפונים או תפוחי אדמה וגזר במקלף המיוחד לכך, ואין בזה משום בורר בכלי, ועי"ש בהערה מס' 8 שהביא חילוקים בין שבת ליום טוב, עיין היטב בדבריו, ולדברינו בררנו דמותר.

אמנם עיין בספר מחזה אברהם סי' נ"א שכתב לאסור, וז"ל: לכבוד הגאון מוהר"ר ליב בארון שליט"א ריש מתיבתא דישיבת מרכז התלמוד מונטריאל קאנאדא יצ"ו. אחר דרישת שלום כב"ג כראוי.

מכתבו קבלתי לנכון מיד בתו שתחי', והנני להשיבו מיד כדי שלא יתאחר הדבר. והוה דבדק לן מר על מה ששמע בשמי שאסור לקלוף מלפפונים ואגסים וכדומה עם הסכין הנקרא "פוטיטו-פילער" בשבת, ודעת כתה"ר דמותר להשתמש בו כמו בשאר סכין וכידוע. וכנראה דהבין כב"ג דטעמי ונמוקי היה משום שהפילער מפריד הפסולת מן האוכל, דהיינו הקליפה מהפרי, ולכן בצדק התפלא ע"ז דלא גרע כלי זה משאר סכינים דמותרים, אף דגם הם מסירים פסולת מן האוכל.

אולם האמת הוא דלא מטעם זה אסרתיו, רק משום דהוא כלי המיוחד לברירה, שאין לו שום השתמשות אחרת לבד מברירה, ולהשתמש בכלי כזה אסור מדאורייתא, וכדקי"ל בנפה וכברה חייב. ואבאר כוונתי בס"ד.

ועי"ש באות ג' שביאר וז"ל: ולפי הקדמה זו דכל יסוד היתר השתמשות בסכין לקליפת פירות הוא מטעם דכן הוא דרך אכילה, יוצא מזה דרק סכין, דהדרך הוא להשתמש בו בשעת אכילה, ויש לומר עליו דבכלל דרך אכילה הוא, הוא דיש לו היתר. אבל סכין כזה שרק להכנת האוכל הוא דמשתמשים בו, ולא בשעת אכילה עצמה, בזה אין שום היתר לקלוף, ואדרבה כבורר בכלי הוא. והרי זה כהא דמבואר בהביאור הלכה סי' שכ"א סע' י"ב בנוגע לטחינה, דאף דיש להתיר (לדעת הרשב"א עכ"פ) לטחון בסכין, דהיינו לחתוך ירק דק דק, משום "דדרך אכילה בכך", מ"מ בכלי המיוחד לטחינה כמו רייב אייזן, שהוא כלי להכנת האוכל, ולא כלי שאוכלים ע"י, אין מקום כלל לההיתר של דרך אכילה, דאין "כלי הכנת האוכל" כלי אכילה, ואינו נכלל בההיתר הכללי של "דרך אכילה" בכך. ופשוט לענ"ד שאין שום מקום לחלק בין רייב אייזן לטחינה, ובין "פוטיטו פילער" לבורר.

ועוד יותר נראה מדברי רבותינו הפוסקים דבכלל אין להחשיב שום כלי המיוחד אך ורק לברירה או אך ורק לטחינה ל"דרך אכילה" כלל, דרק כלי שיש לו גם שאר תשמישים, כמו סכין, דלבד מלברור בו (דהיינו לקלוף) גם חותכים האוכל ע"י, הוא די"ל דההשתמשות בו דרך אכילה הוא. לא כן כלי המיוחד לבורר, והוא ככלי אומנות לברירה, אינו בכלל דרך אכילה, דכלי אומנות "דרך מלאכה הוא" אפילו אם משתמשים בו בשעת אכילה ממש. וזה למדתי מדבריהם ממה שדנו בארוכה אם מותר להשתמש עם "קומקום תה" שיש רשת בתוכו סמוך להמקום שממנו יוצא המשקה, עי' שביתת שבת מלאכת בורר בבאר רחובות ס"ק מ"ט שכתב וז"ל: "ומדברי שניהם למדנו דברירת לח מיבש ברירה גמורה היא, ולפ"ז נתחזק החשש שכ' שם לעיל מה ששופכים את הצלול של הטייא מהכלי הנקרא עשאניק, ויש שם בהברזא כמו מסננת לעכב עלי הטייא שלא יצאו לחוץ, רק צריך להניח מהצלול בתוך הכלי. ואפשר מה שנוהגים להקל בזה משום דמשתתי הכי גם בעוד העלים שם ע"י שיסנן בשיניו וכו', וסיפר לי הרב ר' נטע ווייס שי' שבבית הגאון האמיתי מהריל"ד מבריסק זצ"ל לא היו מכינים לש"ק הסענס של הטייא בכלי בפ"ע, רק היו משימים את הכל בהבקבוקים הגדולים, ואפשר שהוא גם מחשש בורר, וכן אמר לי הגאון מהרי"ח זוננפעלד שליט"א (זצ"ל) שראוי לכתחילה להזהר בזה", עכ"ל השביתת שבת. וכן פסק מרן בתשו' מנחת יצחק ח"ד סי' צ"ט ס"ק ב' שאסור להשתמש בשקית טה משום בורר, ע"ש (לבד מטעמים אחרים). וידוע לכל שכלי של טיי וגם שקית טיי הדרך הוא להשתמש בהם בשעת אכילה ממש, וא"כ למה לא יחשבו "דרך אכילה" כסכין שמותר לקלוף בו. אולם עם מה שכתבנו מבואר, דס"ל לרבותינו גדולי הפוסקים דמה דמיוחד לעשיית ברירה או לטחינה, והוא ככלי אומנות לזה, אין להחשיבו ל"דרך אכילה" בעלמא, ולכן תמיד זה נחשב דרך אומנות ואסור.

ועיין בספר וביום השבת הלכות בורר אות כ"ב שפסק להחמיר כדעת המ"א, וז"ל: מותר לקלף פירות סמוך לסעודתו [בגדרי "מיד" שנתבארו לעיל סעיף ג'], ולא דוקא מהיד לפה ממש], אבל לקלוף ולהניח לזמן רב אסור, וגם בקליפות תפוחים הדין כן. היתר הקילוף סמוך לסעודתו הוא אף כשמקלף את הפירות בסכין, אבל במקלף אסור לקלף.

ועי"ש בהערה ע"ט שכתב: ואף שבשעה"צ שם סקצ"ז הביא שהפמ"ג תמה עליו, שהרי רוב העולם אוכלים את קליפות התפוחים, מ"מ למעשה פסק כהמג"א, וכ"כ באגרו"מ ח"ד סי' ע"ד אות ח'. ואפשר שהמג"א החשיבו למין אחר [וזהו שציין לסעיף ג' דמיירי בהכי].

והנה יש מקום לומר שפירות שכולם אוכלים אותם כך בלי קילוף, אפשר להחשיב הקליפה לחלק מהפרי, וממילא דינו כמין אחד, ויהיה מותר לקלפם גם לאחר זמן, אמנם למעשה בדרך כלל מי שקולפם הוא מפני ששונא הקליפות, וממילא דינו כשונא חלק מהפרי וכנ"ל בסעיף י'.

ועיין בספר הלכות שבת בשבת (דיני בורר אות כ"ב) שאע"פ שפסק כהפמ"ג, עכ"ז אסר לקלף במקלף, וז"ל: פירות שקליפתן ראויה למאכל - פירות שקליפתן ראויה לאכילה כמלפפון גזר עגבניות ותפו"ע, אין בקילופן משום בורר [שרוב העולם אוכלים מלפפון וגזר אם אירע שלא קילפום וחתכום לחתיכות], ומ"מ לא יקלף אותם במקלף פירות.

ועי"ש בהערה 42 שביאר: אע"פ שאינן בגדר פסולת, והוא רק אחד ולא שייך בהו בורר, וכ"כ באגלי טל בורר ס"ו דמותר לקולפן אף בכלי המיוחד לקילוף ואף לאחר זמן, מ"מ יש להחמיר משום עובדין דחול, וכמ"ש במ"ב סי' שכ"א סקמ"ה דאף בהאק מעסער יש בה משום עובדין דחול, ע"ש. ואין לומר דהמקלף שהוא מיוחד לברירה משוה עליו שם מין אחר, וכדחזי' בשבת קל"ט ע"ב שטורד אדם חביתו בין הגיתות יינה ושמריה לתוך המשמרת ואינו חושש, וביאר הרמב"ם פ"ח הי"ד הטעם דהואיל והשמרים מעורבים ושותים אותם עם היין בבין הגיתות, הוו כמין אחד, ע"ש. ואע"פ שבורר במשמרת, ולאחר שיסתננו השמרים במשמרת שוב הם בפנ"ע ואינם נשתים עם היין, מ"מ כיון דבשעת הברירה הוו מין א', לא חייל עליה שם בורר אע"פ שבורר במשמרת, ע"ש. ועי' תשו' מחזה אליהו סי' נ"ד ובקצות השלחן סי' קכ"ה סקט"ז.

ועיין בספר שלמי יהודה פרק ו' אות ט"ו שכתב: כלי שמקלפים בו ירקות הוא כלי שמלאכתו לאיסור ביו"ט, ואינו מוקצה. ועיי"ש בהערה כ"ז שכתב: מפני שתפוחי אדמה חיים הם מוקצים, ככתוב בפ"ז סעי' י"ד מס' 50, ממילא אסור לקלפם. ואע"פ שאפשר לקלף תפו"א מבושלים או תפוחים, מלפפונים, גזר וסלק, אבל זה מיוחד לתפו"א ורוב תשמישו לכך. וע"ז העיר הגרב"י זילבר שליט"א: כאן יש לתקן, כי כאן אין קובע אם האוכל זה מוקצה, אלא אם יש איסור בורר בקליפתו, ונפק"מ גם לחומרא בתפוחי עץ וכדומה, שלפי הב"ע שנמשך אחרי המ"א וש"א וכפי המובא במ"ב להחמיר לאסור, גם המקלף של תפוחי עץ וכדומה הוא כלי שמלאכתו לאיסור (ומה דמובא בשעה"צ מהפמ"ג זה רק בתורת הערה ולא למעשה, בניגוד למחבר אחד שמקשה משעה"צ להמ"ב, ואין לבדות יותר קולא ממה שמבואר במ"ב עצמו, ובפרט שהמ"ב לא כתב לעיין בשעה"צ, ועי' באז נדברו ח"ט סי' י'), עכ"ל. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] שאין לקלף תפו"ע וכדו' במקלף, דלפי הירושלמי הוא איסור בורר, וגם לבבלי הוא עובדא דחול, ראה מחזה אליהו סי' נ"א.

ועיין בספר אשרי האיש פסקי הגרי"ש אלישיב בורר אות כ"ה שכתב לאסור, וז"ל: אסור להשתמש במקלף פירות וירקות בשבת, דלפי הירושלמי הוא איסור בורר, וגם לבבלי הוא עובדא דחול.

וכן פסק בספר הזכרון מבקשי תורה סימן מ"ט, וז"ל: השיב לי מרן הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] שמותר לקלף ביו"ט פירות וירקות במקלף ביתי רגיל, אבל בשבת אסור.

ועיין בספר אשמרה שבת פרק ז' שכתב: בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק ג' סעיפים ל', ל"א), הביא שתי דעות בענין קילוף פירות וירקות במקלף המיוחד לכך, עי"ש. אמנם במנוחת אהבה (פרק ז' סעיף י"ד) התיר שימוש במקלף משום שרוב תשמישו לקלף ירקות שקליפתן ראויה לאכילה לכתחילה, והרי זה כמין אחד, וצירף גם את דעת רבנו חננאל הסובר שאין בקילוף איסור בורר כלל ואפילו לאחר זמן. ועוד שדרך ה"קולפן" להוציא גם מעט מהפרי. ושכן התיר האגרות משה (חלק ד' סימן ע"ד) במקום צורך גדול.

אך מכל מקום לענ"ד אין להקל בזה כלל משום שהקולפן מיועד לברור בצורה איכותית, ואין להתחשב בכך שמיועד לקלוף ירקות שקליפתן ראויה לאכילה, כיון שעצם הכלי מיועד להפריד בצורה מדויקת את הקליפה מהפרי, ואין זה משנה אם במקרה מיועד לקילוף מלפפונים וירקות שקליפתן ראויה לאכילה, כיון שזהו דבר מקרי, אבל הכלי במהותו מיועד לברירה מדויקת. וגם אין להתחשב בכך שהקולפן מוציא גם מעט פרי עמו, משום שאין שום חשיבות למעט הפרי הנקלף עם הקליפה, וכעין זה כתב בחזו"א (ס' נ"ד ס"ק ג'). [ומה גם שפעמים יש ואין נקלף פרי עמו, כפי מה שבדקתי בעצמי]. ולכן אין להקל בזה.

ועיין שם בסוף הספר הערה מהגאון רבי שלום הכהן שליט"א ראש ישיבת פורת יוסף: ב. בפרק ז' אות ז' אסרת קילוף ירקות ב"מקלף" המיוחד לכך, משום דהוי כבורר בכלי. ונראה מדבריך שאתה אוסר גם בירקות ופירות שקליפתן ראויה לאכילה, כגון מלפפונים או תפוחים, וזה אינו, כי היות וראויים לאכילה אין כאן אלא מין אחד בלבד - ואין ברירה במין אחד, ודלא כהט"ז. ואף על פי שבפני עצמן אין ראויות הקליפות לאכלן לכתחילה אלא על ידי הדחק, ואם כן הויא פסולת מדרבנן, מכל מקום קודם הקילוף בעודן מחוברים בפרי נחשב הכל כמין אחד, ורק לאחר הקילוף נוצרה כאן פסולת מדרבנן, ודמי למש"כ הפמ"ג בסימן ש"כ בא"א ס"ק ז' שכל היכא שפועל את פעולתו במין אחד, ואחר כך נעשים כשני מינים, אזלינן בתר שעת הפעולה, ולכן מותר לסחוט אשכול ענבים לקדירת אוכל, אף שבסופו של דבר נשארו בידו החרצנים והזגין, כיון שבשעת הפעולה היה הכל מין אחד, ועיין עוד בפמ"ג בסימן ש"י על המג"א בס"ק ח'. ולפי זה אין לאסור שימוש ב"מקלף" לצורך קילוף מלפפונים ותפוחים.

והשיב המחבר: ראשית אודה למעלת כת"ר שטרח והקדיש מזמנו היקר לעיין בדברי, וכתלמיד בפני רבו אבוא ואומר וכו', הנה לפי דברי קודשו יוצא שמותר לקלוף תפוחים ומלפפונים גם אלאחר זמן (אף אם אינו קולף עמם מעט פרי), כיון שקודם שנפרדה הקליפה מהפרי הוי הכל מין אחד, וזה אינו פשוט, והמג"א בסימן שכ"א ס"ק ל' כתב להדיא לאסור קליפת תפוחים לאחר זמן אף שקליפתן ראויה לאכילה - ומוכח ששם פסולת על קליפתן אף בעודן מחוברים לפרי, ואינם נחשבים כמין אחד, כיון שאינם ראויים בפני עצמן בלתי הפרי כי אם על ידי הדחק, ולכן נחשבים כפסולת מדרבנן, ואמנם הפמ"ג שם תמה על המג"א כי קליפות התפוחים ראויים לאכילה לרוב העולם בלא דחק, אך דברי המג"א הובאו להלכה במשנ"ב שם (בס"ק פ"ד), והנראה שמעלת כת"ר נקט לפסק הלכה כהפמ"ג ולא כהמשנ"ב ולכן התיר, ודברינו הם כהמשנ"ב.

ומה שהביא מעלת כת"ר מהפמ"ג לגבי סחיטת ענבים לקדרת תבשיל שאין כאן משום בורר, כיון שבשעת הברירה פעל את פעולתו במין אחד, ומעלת כת"ר רצה להביא ראיה מכאן שקודם הקילוף נחשבת הקליפה כמין אחד עם הפרי, הנה לפי דבריכם יש לנו ראיה להתיר הוצאת חרצנים מענבים וכדו', כי קודם שנפרדו שם מין אחד עליהם, ועל דרך מש"כ מהרש"ל בספר ים של שלמה (פ"ק דביצה סי' ל"ב), והרי להדיא אסרו הפוסקים בזה וכמש"כ הבא"ח (ש"ש בשלח אות ח'). ובעל כרחנו לחלק בן הנידונים, שהוצאת חרצנים אסורה משום שהוא עוסק בברירת פסולת, ושם פסולת עליהם גם בעודן מחוברים, אבל בסחיטת ענבים אינו עוסק בברירה כלל אלא בסחיטת פרי למימיו, והפרי אוכל הוא, ובו הוא פועל, אלא שלאחר הסחיטה נתהוו לפנינו שני מינים, אוכל ופסולת, ובזה ביאר הפמ"ג דאזלינן בתר שעת הפעולה, ואז הפרי שבו פעל את הסחיטה היה אחד ממש, ומה שלאחר הסחיטה נתהוו לפנינו שני מינים אין זה אלא כבא ממילא, כי התערובת והברירה באין כאחת (ודברינו מדוייקים בלשון הפמ"ג. עי"ש). ואף שיש מקום לחלק בין חרצנים שאינם ראויים כלל לבין קליפת הפירות, מכל מקום מהמג"א שהבאנו לעיל לגבי איסור קילוף התפוחים לצורך לאח"ז מוכח כדברינו, ושכן פסק המשנ"ב.

לקט הלכה

הרה"ג צבי ויסבלום שליט"א
כולל "אליבא דהלכתא" רמת בית שמש

סחיטה בשבת (מסי' ש"כ)

באיסור הסחיטה

א. הסוחט "זיתים וענבים": חייב משום מפרק, והוא **תולדה דדש**, כיון דסתמייהו עומדים בעיקר למשקיהן (סק"א), (ולענין משקים שזבו מהם, או בנתרסקו מבעו"י, או לסחטן לקדירה, אי"ה יבואר להלן).

ב. סחיטה תותים ורמונים: וה"ה שאר פירות שדייך כל העולם לסחוט מקצת מהם למשקין, אף שסתמייהו עומדים לאוכלים, **אסרו חכמים לסחטם** אטו זיתים וענבים (סק"ה). [א.ה. ופירות **שרובם** עומדים לסחיטה (לבד מזיתים וענבים), וכגון חלק מפירות הדר כתפוזים ואשכוליות וכדו', יש להסתפק אם נחשבים בזה כזיתים וענבים שחיובם מדאורייתא כיון שרובם למשקין, או דאין חשוב משקה רק היוצא מזיתים וענבים (שיש להם שם משקה מז' המשקין), וכ"מ בפמ"ג א"א בהקדמה (בתחילתו) בד"ה ובטעמא שמסתפק בזה, ורוצה לתלות ברש"י דחייב, ולהר"ן פטור. ועיין חזו"א הלכות ברכת הפירות (סי' ל"ג סק"ה) שדן בד' הרשב"א בתפוז וכדו' בזמן שרובם לסחיטה, דיתכן דיהי' בהם חיובא כזיתים וענבים (ונפ"מ בזה לעוד דברים)].

ג. שאר פירות שאין דרך לסחטן כלל: מותר לסחטן, דאין שם משקה על היוצא מהם, וכמפריד אוכל מאוכל, ואף בדעתו **לסחטן למימיהן** מותר דבטלה דעתו (כן היא שיטת רוב הראשונים), **ויש מחמירין** (ט"ז וב"ח וכשיטת רש"י) דבדעתו למשקה אסור כיון דאחשבינהו (ובב"ח אוסר למשקה אפילו כוונתו לטבל בהם, ויעויין להלן), וסוברים דרק **בסתמא מותר**, די"ל דכוונתו למתק הפרי, **והעיקר כהמתירין,** אא"כ הוא מקום שנהגו להחמיר - דאין להקל, **ואם אין סוחט לשם משקה** (לשתיה) רק לטבל בו המאכל, אף שסוחט מימיו בקערה בפ"ע לכו"ע שרי, דלא מקרי "משקה" בזה (ודלא כב"ח הנ"ל) (סק"ז וסוסק"ח וביאוה"ל ס"א ד"ה מותר, יעוי"ש).

ד. שאר פירות שנוהגים באיזה מקום לסוחטם לשתיה: להרמ"א: באותו מקום אסור וכדין תותים ורמונים, **אבל בשאר המקומות מותר** לסחוט (וכדין שאר פירות). **ואם דרך להוליך משקים אלו** ממקום למקום, אסור גם בשאר המקומות, **ולד' המג"א** וכ"כ כמה אחרונים, כיון שדרך לסחטם במקום אחד (אפילו אינו עיר שלמה, רק מקצת בנ"א שיש להם פירות הרבה) **אסור בכל המקומות** כתותים ורמונים.

וכתב המג"א דכל זה הוא דוקא בענין שאם הי' לכל העולם **פירות הרבה** כאלו **היו גם הם סוחטים אותם, אבל** אם גם במקומות שמצויים הרבה מהם **אין סוחטים** אותם, בטלה דעת הסוחטין, **ומותר אפילו באותן מקומות שרגילים לסחטן** (וכמבואר בתוס'). **ובביאוה"ל האריך לפקפק בזה,** ובפרט דשאר פוסקים לא ס"ל כהתוס' (ומשמע דאפילו בשאר המקומות יש לאסור), **ומסיק** דעכ"פ במקום ההוא שסוחטין בודאי אין להקל כלל (רמ"א ס"א וסק"ח וביאוה"ל ד"ה ובמקום).

ה. אגסים שדרך לסחוט מהם הרבה במדינות אשכנז, ואפשר דבשאר מקומות ג"כ היו סוחטים אותם אם היו מצויים הרבה, אסור לסחטן בשום מקום כתותים ורמונים (וכד' המג"א והאחרונים) (סק"ח).

ו. תפוחים אף דבקצת אחרונים סוברים דדינם כ"שאר פירות", מ"מ כיון דכהיום יש מקומות שסוחטים מהם הרבה אסור לסחטן (וכנ"ל באגסים). **ואם התפוח מבושל** וסוחט שיצא ממנו שרי, דהא סוחט כל האוכל ממנו (סק"ט וביאוה"ל ד"ה דינו).

ז. לימונים: לשון השו"ע (ס"ו): "מותר לסחוט לימוני"ש", והיינו אפילו למשקין, **ובב"י** הביא הטעם כיון **שאין דרך** לסחטן כלל לצורך משקה **אלא לטבל בו אוכל, והעולם נוהגים להקל** אפילו כשדרך ליתן המשקה לתוך מים עם צוקר לשתות לתענוג, **ואפשר דטעמם** דלא מתסר אלא **כשדרך לשתות מי סחיטת הפרי גם בלא תערובת משקה, א"נ** דלא מתסר אלא כשסוחטין מימיו לבד **ואח"כ מערבין** אותם, אבל אם המנהג לסחוט מימיו לתוך משקה אחר ליתן בו טעם שרי (ע"כ מהב"י וס"ז), **ולפי"ז בזה"ז** דידוע שממלאין חביות למאות לשתות עם פאנש, **צע"ג אם מותר לסחטן לתוך משקה,** דאפשר דדמי לתותים ורימונים כיון דדרך לסחטן בכלים בפ"ע, וע"כ צריך ליזהר שיסחט מקודם על הצוקער בפ"ע דהוי כמשקה הבא לאוכל, וכן לסחטו לתבשיל מותר (אפילו לר' חננאל האוסר בזיתים וענבים לקדירה בסעיף ז'), **ובלימוניש הכבושים במלח** וכדו' דינם ככבשים ושלקות (דלמימיהן אסור) (סקכ"ב וביאוה"ל ד"ה לסחוט לימוניש) [א.ה. ועיין חזו"א סי' נ"ו סק"ז].

ח. למצוץ הפירות בפיו: מותר למצוץ בפיו הענבים מן המשקה שבהן, וכ"ש בשאר דברים (בין בכבשים ושלקות וכדו' כגון למצוץ יין שבפת, ובין בתותים ורימונים וכיו"ב), דכיון דאין דרך סחיטה בכך לא גזרו בהם, **ויש אוסרים** למצוץ **בין בענבים ובין בשאר דברים** (הנ"ל), דס"ל דגם זה יש לגזור, וכמו הא דאסרו לינק בפיו מבהמה (ודעה הא' המתרת - ס"ל דיניקת אדם בפיו מבהמה אין נחשב שינוי גמור, דדרך כל בע"ח לינוק). **ובא"ר** מחלק בין **זיתים וענבים** שסחיטתן מה"ת **דיש להחמיר** כדעה הב', **אבל בשארי דברים אין להחמיר** (רמ"א סוף סעי' א' וסק"י-י"ב).

ובאופן שמשימם בתוך פיו ומוצצם כשהם בתוך פיו: מסתברא דאפילו בזיתים וענבים אין להחמיר, דלכו"ע דרך מאכל הוא (סקי"ב).

ט. סחיטה זיתים וענבים לגופן: שרוצה לאכלם ומתקנם לאכילה ע"י הסחיטה, וא"צ למימיהן כלל, **אסורה,** וגרע מכבשים ושלקות, כיון דרוב העולם סוחטין אותם למימיהן (סקכ"ד).

י. ריסוק חלות דבש להוציא דבשן: עיין מה שנכתוב בזה בס"ד בסו"ס שכ"א.

בדין משקין שזבו מהם

א. משקים שיצאו מעצמם מזיתים וענבים: אסורים מדרבנן לשתותם בשבת, גזירה שמא יבוא לסחטן, **ואפילו היו** עומדים לאכילה (שקבצם לכך) אסורים, דכיון דרובם לסחיטה ניחא ליה בהמשקין, ושמא ימלך עליהם לסחיטה (ס"א וס"ק ג' ד').

ב. משקים שיצאו מתותים ורמונים מעצמם: אם מקובצים הפירות ועומדים **לאכילה** מותר לשתות משקים אלו, ואם עומדים למשקין אסורים, **ובסתמא** הוי ג"כ כעומדים למשקה, כל שלא קבצם להדיא לאכילה (ס"א וסק"ו).

ג. זיתים וענבים שרסקן מע"ש: משקים היוצאים מהם בשבת **מותרים** (ואפילו במחוסרים דיכה), דכיון שנתרסקו כבר ושוב אין שייך בהם עוד חיוב אפילו יסחטם בידים, לא גזרו על משקה היוצא, **ובביאוה"ל כתב להחמיר** בריסוק סתם כל שמחוסרים דיכה, **ודוקא בנתרסקו יפה מותר** וכשי' הטור וסה"ת, ובאופן שטען הקורה סמוך לשקיעה שאין מספיק להתרסק קודם השבת, בזה גם להשוי"ע משקים היוצאים אסורים, אף דהטעינה אז מותרת (ס"ב וסקי"ג וביאוה"ל ד"ה שנתרסקו וסי' רנ"ב סקמ"ב ומ"ג, ושם ביאוה"ל ס"ה ד"ה מותר).

ד. חלות דבש שרסקן מע"ש: דבש היוצא מהם בשבת מותר (וכ"ש מענבים הנ"ל) (ביאוה"ל ס"ב ד"ה משקים).

ה. שום ובוסר ומלילות שרסקן מבעו"י, משקים היוצאים מהם מותרים בשבת (סי' רנ"ב סקמ"ד ומ"ה וביאוה"ל שם ד"ה בוסר).

ו. משקים שזבו מענבים וכדו' ונפלו לתוך חבית של יין וכיו"ב: אם היו ניכרים מקודם בפ"ע, דהיינו שהיו מונחים הענבים מע"ג החבית, והיין הזב יורד במדרון לתוך החבית (או נוטף אליו), **אסור כל היין שבחבית,** דהמשקין שזבו אין מתבטלים כיון דהם דשיל"מ, שהרי למוצ"ש מותרים, ואפילו באלף אינו בטל. **ואם אין ניכר מקודם** היין הזב בפ"ע, **וכגון שהענבים מונחים בתוך היין שבגיגית ומתבקעים שם,** מותרים, דמתבטל כל מעט משקה היוצא בשישים ביין ההיתר, ואין חל עליו שם איסור, ובזה אין נחשב דשיל"מ, כיון שלא הי' ניכר בפ"ע בתחילה, **ואפילו לכתחילה מותר ליתן ענבים בשבת בתוך יין** כדי שיתבקעו ויוציאו יינם, וכן לשרות צמוקים וכיו"ב במים, וכמו בנתינת שלג לתוך מים והוא נמוח מאליו דמותר (ודלא כט"ז האוסר בזה) (ס"ב וסקי"ד ושעה"צ).

ז. חרצנים וזגים שנתן עליהם מים לעשות תמד: מותר למשוך מהם המים ולשתותם, ואף שיוצא יין מהחרצנים מתבטלים תיכף במים, ואפילו לא נתן מים, מותר למשוך היין מהם כיון שנתרסקו מבעו"י (ס"ג ומשנ"ב).

ח. צמוקים שחתכן ונתן עליהם מים וסחטן בשבת: כתב החיי"א דחייב לכו"ע (ואסור לשתות משקה היוצא מהם), כיון שבזה לא הי' זב היין מאליו, **ומ"מ** אם נתן הצמוקין והיין במשמרת או בסודר מע"ש ומסתנן והולך בשבת, מותר לשתותן אם הוא באופן שהמשמרת מגיעה עד היין שבכלי, דאז בטל והולך כיון דאין ניכר בפ"ע.

סחיטה לתוך תבשיל

א. מותר לסחוט אשכול ענבים לתוך ה"קדירה" שיש בה תבשיל לתקנו, דאין נחשב "מפרק" אלא בסוחט הפרי למשקה, דמפרק המשקה מן האוכל, אבל בנותן לתוך המאכל הוה ליה משקה הבא לאוכל, וכאוכל דמי, וכמפריד אוכל מאוכל, **ואפילו** באשכול **העומד למשקה** ג"כ מותר לסחוט לתוך התבשיל.

ודוקא לתוך אוכל, אבל לסחוט לתוך "משקה" שמונח בכלי: אסור, וחיובא איכא, דהרי מפרק המשקה מהאוכל.

ודעת הר' חננאל דכל שסוחט להשתמש במי הסחיטה, **אף שסוחט לתוך התבשיל חייב.** והעיקר כרוה"פ המתירין בזה, **ומ"מ המחמיר (כר"ח) תע"ב** (אכן לענין "לימון" לתוך התבשיל, בזה בודאי א"צ להחמיר) (ס"ד וסקי"ז וביאוה"ל ד"ה דהוה וד"ה הבא).

וליתן לתוך "קערה" שיש בה תבשיל: מותר כמו לקדירה (ודלא כשי' רש"י שמחמיר בקערה אף שיש בה תבשיל, משום דלא מוכחא מילתא דזמנין דלמשקין קבעי לה, אלא כהבנת רוה"פ דמה שחילקו בגמ' בין "קדירה" ל"קערה" הוא מפני דסתם "קערה" אין בה תבשיל) (ביאוה"ל ד"ה לתוך).

ב. הסוחט לכלי ריק ע"ד ליתן המשקה אח"כ לתבשיל: אסור, ונחלקו הפוסקים אם חייב בזה מדאורייתא (בזיתים וענבים), או דהוא מדרבנן, ומ"מ בתותים ורימונים ג"כ אסור בכה"ג (סקי"ח ושעה"צ).

ג. סחיטת "בוסר" לתוך תבשיל: דהיינו ענבים שלא בשלו כל צרכם, **יש מתירין, ור"ת אוסר,** וכן בשאר פירות שאינם ראויים בפ"ע לאכילה אין לסחטן לתוך התבשיל, וכתב בביאוה"ל דאפילו ראויים ע"י הדחק ג"כ אסור מדרבנן (כמו קניבת ירק בסי' שי"ט סק"ז), **וטעמו** משום דהוי "בורר" כיון דמוציא החלק הראוי לאכילה מתוך הפרי שאינו ראוי, **ונקטו האחרונים להחמיר** בזה כר"ת (ודלא כהא"ר שהביא דהסומק להקל לא הפסיד).

ובאופן שרוצה לאכלו לאלתר: לד' העו"ש והט"ז בזה **גם לר"ת מותר,** דברירת אוכל לאלתר מותרת, והמג"א אוסר, דכיון דא"א בענין אחר אין נחשב דרך אכילה אלא דרך ברירה, **וכן נקט בביאוה"ל להחמיר** כהמ"א (וטעמו דמשמעות הפוסקים דכוונת ר"ת משום "דש", ובזה אין חילוק בין לאלתר ולאחר זמן, אכן באופן שראוי עכ"פ ע"י הדחק בזה יש לסמוך על המקילין לאלתר (ס"ה ומשנ"ב ושעה"צ וביאוה"ל).

סחיטת כבשים ושלקות

א. סחיטת כבשים ושלקות לגופן: דהיינו שסוחט את הירק הכבוש או המבושל ממשקה הצף עליהם או הבלוע בהם כדי לתקנם לאכילה, וא"צ כלל למים הנסחטים, **מותר,** ואפילו אם סוחטם לקערה ריקה ואין המשקה הולך לאיבוד, כיון שאינו מכוין בשביל המשקה אינו בכלל מלאכה ולא נחשב "מפרק", **וה"ה דמותר לסחוט "לאקשין"** (אטריות) משומן הנבלע בהם כשאין יכול לאכלו מפני רוב השומן. **ובח"א** כתב טעם נוסף להתיר בלאקשין, דגם השומן היוצא הוי אוכל וכמפריד אוכל מאוכל. **וכ"ז** דוקא לאכול בשבת, אבל אסור לסחוט לגופן כדי לאכול למוצ"ש (ס"ז סקכ"ג-כ"ו).

ב. כבשים ושלקות למימיהן: אם סוחטם לתוך קדירה שיש בה תבשיל (או לתוך מורייס) **מותר** (וכמו בסוחט אשכול לקדירה דלעיל).

אבל לקערה ריקנית או שסוחטם לתוך משקין, **אסור מדרבנן,** ואף דבשאר פירות מותר, הכא אסרו כיון דשם "משקה" עליו (על המים והחומץ וכדו') מקודם שנבלעו, ושייך שֵם סחיטה (ומ"מ אינו מה"ת רק בזיתים וענבים).

ודעת ר' חננאל דהסוחט כבשים ושלקות למימיהן **חייב מה"ת,** ולא הוי רק מדרבנן (וכדבריו אלו סוברים כמה ראשונים), **וסובר עוד** דאפילו סוחט **לתוך התבשיל** חייב, אכן לענין זה רוה"פ חולקים והתירו, וכן העיקר לדינא דמותר לתוך התבשיל, רק דהמחמיר תע"ב וכנ"ל (ס"ז וסקכ"ז-ל', וביאוה"ל ד"ה ולר"ח ודה"ה נמי).

ג. הסוחט דג לצירו: בציר היוצא מגופו הוי כשאר פירות ומותר, **ובציר שנבלע בו** ממשקין דעלמא דינו כסוחט כבשים ושלקות למימיהן, וכנ"ל באות הקודמת (ס"ח וסקל"א).

ריסוק שלג וברד

א. אין מרסקין שלג וברד: לשברם בידים לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיהן, דדמי למלאכה **שבורא המים** הללו ואסור מדרבנן, או משום **גזירה שמא יסחט** פירות העומדים למשקין, ודוקא כשמרסק בידים שעושה המלאכה, **אבל מותר להניחם בחמה** וכדו' שיופשרו מאליהם, ומותר לשתותן כיון שנמוחים ממילא לא גזרו, **וכ"ש דמותר** ליתן הקרח **לתוך כוס שיש בה מים או יין** והוא נימוח בתוכם, דאז אינו ניכר כלל (ס"ט ומשנ"ב).

ויש מתירין עוד בנותן **לתוך כוס** של מים ויין אפילו **לרסק הקרח בידים** בתוכו, דכיון דמתערב במה שבכוס ואינו בעין לא גזרו כלל (סקל"ד).

ויש מחמירין דטעם איסור ריסוק השלג הוא משום דהוי **"נולד"** בשבת ואסור, **ודוקא בנותן לתוך הכוס מותר** משום דמעורב ואינו ניכר, אבל אם עומד בכלי בפ"ע **אף שנימוח מאליו אסור לשתות. וכתב הרמ"א** (בסי' שי"ח סט"ז) **דנהגו להחמיר** שלא להניחו להיות נימוח מאליו, **מיהו במקום צורך** יש לסמוך על המקילין לעשות כן אפילו לכתחילה, **ובדיעבד** (שכבר נימוח מאליו) בכל גווני אין לאסור (דהעיקר כסברא ראשונה) (סקל"ה וסי' שי"ח סט"ז וס"ק ק"ה וק"ז).

ב. שבירת חתיכת קרח: מותרת, ואף אם יזובו מעט מים ע"ז, כיון דלא מתכוין לכך, ועוד שהולך לאיבוד, ודוקא "ריסוק" לחתיכות דקות שיזובו מימיו אסור (סקל"ב), **וכן מותר** לשבר הקרח **כדי ליטול** מים מתחתיו, דאין עושה כדי שיזוב. **ולשבור קרח שע"ג נהר או באר: המג"א אוסר,** דכיון שהוא מחובר לקרקע יש חשש דבנין וסתירה, **והרבה אחרונים התירו** דשֵם מים עליהם, ואין שייך בנין וסתירה, **ולצורך שבת יש להקל** (ס"י וסקל"ו).

ג. צריך ליזהר בחורף שלא יטול ידיו במים שיש בהם ברד וכדו': כדי שלא יבוא לידי ריסוק, ואם יטול יזהר שלא ידחקם בין ידיו שלא יהא מרסק [א.ה. לשון הפרישה: ואם נטל], **ובס' שלחן עצי שיטים** מיקל ליטול רק יזהר שלא לרסק, **וד' המג"א** דלמתירין "ריסוק" לתוך הכוס גם בזה יש להקל, שהרי מעורב במים, וכתב בביאוה"ל **דאין להקל** בזה כיון שנזכר בכמה ראשונים (סי"א ומשנ"ב וביאוה"ל).

ד. לדרוס השלג ברגליו: מותר, ואף אם נימוח וזב עי"ז כיון דאין מתכוין לכך, ובט"ז כתב הטעם דכיון שא"א ליזהר בזה לא גזרו (סי"ג סקל"ט).

ה. להטיל מ"ר בשלג: מהר"ם מרוטנבורג **מתיר** דומיא דדורס ברגליו, **והרא"ש הי' נזהר,** כיון דע"י המ"ר ודאי נימוח, ואף דהתירו ליתן שלג לתוך הכוס, הכא דאיהו קא עביד מעשה גרע, ופסק הט"ז להקל, וכן כתב הא"ר אם לא כשאפשר בלא טורח טוב ליזהר (סי"ד ומשנ"ב).

ו. יזהר שלא לשפשף ידיו במלח: באופן שנימוח ומתהוה מים ע"י השפשוף (דהיינו כשיש שם לחות והמלח נימוח, וכעין הא דסי' שכ"ג ס"י), ודוקא כשהמלח לבד, אבל להשליך **מלח במים** ואפילו מים הרבה (היינו לאפוקי מהא דסי' שכ"א דאסור לעשות הרבה - דשם הוא ליתן לתוך הכבשים) ונימוח מאליו מותר, ונוטל ידיו מהם אחר שנימוחו, וכמו דמותר ליתן שלג לתוך כוס של מים, אך יזהר שלא יהיו "עזים", דהיינו ב' שלישי מלח וא' מים דנר' כעושה מוריי"ס (ומבואר בסי' שכ"א ס"ב) (סי"ב ומשנ"ב).

סחיטה בבגדים וגזירת שמא יסחוט

א. בגד הבלוע "ממים": הסוחטו חייב לכו"ע משום **מלבן** (כיבוס), ואפילו כשהמים הנסחטים הולכים לאיבוד, כיון דהחיוב הוא על ליבון הבגד שנעשה ע"י הסחיטה (וסחיטת עור או שיער להרמב"ם הוא מדרבנן) (סקנ"ה ועוד) [א.ה. וע"ע סי' ש"ב ס"ט ביאוה"ל ד"ה אסור].

ב. בגד הבלוע מיין ושאר משקים: לדעת **קצת מהפוסקים** גם בשאר משקים שייך **"לבון", והר"ן** מחלק בין "יין" (אפילו אדום) דיש בו כיבוס

לשאר המשקין, **ובט"ז** כתב "דיין לבן" דינו כמים משא"כ באדום, **ולדעת הרבה ראשונים** רק במים יש "ליבון", אבל בשאר משקין אין בו כיבוס כלל, **ומ"מ שייך בהם ענין סחיטה אחר של "מפרק - דש"** (וכסחיטת זיתים וענבים וכדו'), **והיינו כשסוחט הבגד וצריך למשקים הנסחטין ממנו,** דומיא דדישה, **אבל אם המשקה הנסחט הולך לאיבוד מותר,** דאין עליו שם "דישה" כלל, **וי"א** (ר"י ועוד) דמ"מ גם בהולך **לאיבוד** יש איסור **מדרבנן** (דיש שם מלאכה ע"ז רק דהוא משאצ"ל), וכ"ז במכוין לסחוט (וכגון שרוצה לנקות הבגד ממשקין אלו).

ובאופן שאין מתכוין לסחוט אלא שנסחט מאליו (וכגון שסותם בברזא הכרוכה בבגד ונסחט מאליו): אם אינו פס"ר מותר, דדשא"מ מותר, **אבל כשהוא פס"ר שיסחט** (וכמו בברזא הנ"ל), אף שאין מתכוין לכך אסור (ובאיסור דאורייתא חיובא נמי איכא), **ודעת הערוך** דאם הוא פס"ר שאין לו תועלת ונפ"מ בה כלל, וכ"ש באופן שהי' רוצה שלא יהי' כן (וכגון שנסחט והולך המשקה לאיבוד, שאדרבה הי' חפץ שלא יסחט כדי שלא יאבד) הוו **"פס"ר דלא ניחא ליה", ומותר. ודעת הרבה ראשונים** דאפילו פס"ר דלא ניחא ליה **אינו מותר** (ומ"מ במלאכת שבת להאוסרים בלא ניח"ל הוא רק דרבנן - דאינו מלאכת מחשבת, וכמשאצ"ל וכדו', **ובשאר איסורי תורה** (חוץ משבת) ד' הרא"ש **דגם להערוך** פס"ר דלא ניח"ל אסור **מה"ת**), **ונקט השו"ע לעיקר הדין** כהחולקים על הערוך, דגם בלא ניח"ל כיון דהוא פס"ר **אסור.** ופרטי הדינים יתבארו בס"ד בסמוך (סי"ח וביאוה"ל ד"ה יש וד"ה דלא ניח"ל) [א.ה. ומשמע הכא דאף שאין עיקר האיסור רק מדרבנן (שהרי הולך לאיבוד), מ"מ אסור, ואפילו בפס"ר דלא ניח"ל, **והאחרונים הקשו** דבסי' שי"ד (סי"ב וסק"י שם) דעת השו"ע דכל שאינו מתכוין **באיסור דרבנן מותר** אף דהוא פס"ר (ואפילו ניח"ל), ויש בזה אריכות].

ד. חבית של "מים" הפקוקה בברזא הכרוך בבגד או בפשתן וכדו': אסור לכו"ע לפתוח הסתימה או לסוגרה כיון דודאי נסחט, ואף דהולך לאיבוד הרי מתכבס, ויש לו תועלת דנהנה בהכיבוס (ואפילו להערוך - דהרי ניח"ל בזה) (סקנ"ה וביאוה"ל סוד"ה יש) [א.ה. וראיתי בעו"ש שכתב דלהערוך גם במים הוי פס"ר דלא ניח"ל, וצ"ת].

וכן אם נשפך מים על מפה (בד), ורוצה לגררם בכף או בסכין לנקותה מהם, יזהר מאד שלא יגרור בכח, שלא יבוא לידי סחיטה, רק יסיר בנחת המשקה הצף מלמעלה (**ובפמ"ג מסתפק דאולי אפילו בנחת אסור** להסירם אם מתלחלח בעת הגרירה מקום במפה שהי' יבש מקודם מדין שרייתו זהו כיבוסו, וכתב בביאוה"ל דבעת הצורך אין להחמיר בזה שלא בכח, יעוי"ש טעמו) (סקנ"ה וביאוה"ל סוד"ה טוב).

ה. ברזא כנ"ל בחבית של יין ושאר משקים, אם הברזא מונחת בסתימת הנקב למעלה, שכשנסחט יורד היין שבבגד **לתוך החבית,** וה"ה אם מניח כלי תחת הברזא לקלוט היין הנסחט, לכו"ע חייב (בפתיחתה או סגירתה), **ומה שהעולם נהגו בזה היתר** במונח כלי תחתיו, או שיש ללמד עליהם זכות, דכיון שהברזא ארוכה ואין יד מגעת לנעורת, מדמים זה לספוג שיש לו בית אחיזה דמותר, מ"מ יש לחלק טובא דשם אינו אלא קנוח, ובברזא יש ודאי סחיטה, ולכן ראוי לנהוג שלא יניחו כלי תחתיו. **ובאופן שהנסחט הולך לאיבוד** (שהברזא בצד החבית וכדו'): להערוך מותר בכל גווני, וכן צידדו קצת מהאחרונים, אבל ד' השו"ע שאין להקל בזה, אא"כ באופן שהברזא ארוכה חוץ לנעורת, דבזה יש לסמוך כיון דאיכא תרתי לטיבותא, חדא דלא ניח"ל, וגם דדמי לספוג שיש לו בית אחיזה, בזה אפשר לסמוך להקל כהמנהג (ובפרט דלרוה"פ בהולך לאיבוד לא נחשב מלאכה) (**אכן להס**

וברים דיש ליבון גם ביין ושאר משקין, שוה דינו למים, וכהנ"ל אות ד', וכן נקט הט"ז "ביין לבן" דהוא כמים לענין זה) (סי"ח ומשנ"ב וביאוה"ל ד"ה יש).

ו. שכר ושארי משקים שנשפכו על המפה שעל השולחן, ורוצה לנקותה מהם: אם שואב **בכף בכח** מהמפה ומשתמש במשקה, בזה ודאי חייב משום דש, **ואם דעתו להשליך המשקה: להט"ז** מ"מ אסור מה"ת לשאבו בכח, דכיון דשואב ומתכנס המשקה בהכף כבר עבר האיסור, ולא מהני מה ששופך אח"כ המשקה לבחוץ, **ולד' הא"ר והפמ"ג** משמע **דבדעתו להשליך מהכף** אין בשאיבה זו איסור תורה, **וכן אם גורר בסכין** (שאין שואב) אף שגורר בכח, מצדד הט"ז להתיר (דסובר לעיקר כהערוך דפס"ר דלא ניח"ל מותר), **ומ"מ עדיף** שלא יגרור בכח רק בנחת המשקה הצף מלמעלה, **ויש ליזהר מאד לנהוג כן שלא לגרור בכח רק בנחת** אפילו בסכין, וכ"ש בכף לדידן דנקטינן להחמיר בפס"ר דלא ניח"ל, **ובזה (בנחת) אפילו בכף מותר לכו"ע** (ביאוה"ל סי"ח ד"ה טוב). **ואם המשקים צבועים**, יזהר שלא יצטבע שאר מקומות המפה ע"י גרירתו (סקנ"ה).

ז. מוכין שהם לחים: ממשקין שבכלי, **לא יהדקם בפי הכלי,** אפילו בעשויין לכך, דהוא פס"ר דע"י ההידוק נסחטים (אף שאינו מכוין לכך). ואפילו בשאר משקין להדעות שאין ליבון, מ"מ הלא יש דישה כשנופל משקה הבלוע לתוך הפך.

ואם המוכין יבשים: מותר להדקן, ובלבד שאין בפי הכלי משקין, דאז יהי' אסור שמא יסחוט (סט"ז וביאוה"ל) [א.ה. מש"כ גבי יבשים, לכאורה היינו באין עשויין לכך דוקא].

ח. ספוג (שטבעו לשאוב המשקין לתוכו - ועיין רמ"א סי"ח פי' הערוך על "ספוג") שהוא לח, אין מקנחין בו את הטבלא והקערה, דבשעה שאוחזו באצבעותיו א"א שלא יסחטנו, **ואם יש לו בית אחיזה** של עור וכדו' מותר, דאז יתכן שיקנח בלא סחיטה (ובמקום שאוחזו הוא ע"י הבית אחיזה), **ולהראב"ד** טעם ההיתר אף דא"א לקנח כלל בלא סחיטה, מ"מ ע"י הבית אחיזה נחשב כצלוחית מלאה מים שמריק ממנה מים (סי"ז ומשנ"ב).

ובספוג יבש: ברש"י משמע דמותר, ובא"ר ותוס"ש מצדדין להחמיר, דלא פלוג, וצ"ע לדינא (ביאוה"ל ד"ה ספוג).

ט. לפרוס סודר ע"ג החבית שיש בה מים, או אפילו בריקנית אם מניח ע"ג הסודר כלי לח (שדולים בו) **אסור, גזירה שמא יבוא לידי סחיטה, ואם הוא סודר העשוי לפרוס עליו ועומד לכך,** מותר דאין מקפיד על מימיו ואין חושש לסחטו כשנרטב, ומ"מ יזהר שלא יהא בענין שאסור משום אהל (כמבואר בסי' שט"ו סעיף י"ג) (סעיף ט"ו ומשנ"ב).

י. פרטים נוספים בגזירה שמא יסחוט: הובאו בסי' ש"א סמ"ו, כגון שאין לטלטל בגדים שנשרו במים מרובים גזירה שמא יסחוט, וכן שאין לילך במקום שיכול להחליק וליפול במים, שמא ישרו כליו ויבוא לידי סחיטה, ויעו"ש עוד.

צביעה - ובאוכלין

א. הצובע חוט שארכו ד' טפחים, או צמר וכיו"ב שאפשר לטוות ממנו חוט כזה חייב, ודוקא בצבע המתקיים, **אבל בצבע שאינו מתקיים כלל,** כגון שהעביר סרק או ששר ע"ג ברזל או נחושת וצבעו פטור (ואסור מדרבנן), שהרי אפשר להעבירו (סקנ"ט).

ב. העושה עין צבע (מכין את הצבע עצמו), כגון שנתן קנקנתום לתוך מי עפצא - שנעשה הכל שחור, או אסטיס לתוך מי כרכום - ונעשה הכל ירוק, חייב משום צובע, **כן ד' הרמב"ם, ולהראב"ד** אין חיוב "צובע" בעשיית והכנת צבע **אלא כשצובע בהצבע דבר אחר,** ונתינת דיו וסממנים לתוך מים אסור משום לש (סקנ"ט).

ג. צביעה באוכלין: מותר ליתן כרכום בתבשיל, וכן מותר ליתן יין אדום לתוך הלבן אע"פ שמתאדם, **ואפילו** אם מכוין לכתחילה לעשות מראה בהמאכל או המשקה ג"כ מסתברא דאין להחמיר, **ולדעת הנשמ"א** נכון למנוע מזה כשמכוין להצביעה (ועיין בביאוה"ל שדחה הוכחת הנשמ"א) (סי"ט וסקנ"ו וביאוה"ל ד"ה ליתן) [א.ה. וע"ע בסי' שי"ח שעה"צ סקס"ד וס"ה שבאפשר ליתן קודם הסענס וע"ז המים, עדיף לצאת ד' החוששים לצביעה באוכלין].

ד. לעשות מראה ביי"ש ובדבש שיקנו ממנו: אסור, ואיכא בזה משום עובדין דחול, **וכ"ש דאין ליתן סממנים** בצלוחית מים להעמיד בחלון נגד השמש, ויש בזה חשש חיוב (סקנ"ו).

ה. ניגוב ידיו הצבועות בבגד או במפה: מותר לאכול תותים וכדו' מפירות הצובעים אף שנצבע פניו וידיו, דאין צביעה אלא בדבר שדרכו לצבוע, אבל צריך ליזהר שלא ליגע בידיו ופניו הצבועות בבגדיו או במפה משום צובע (דקיי"ל פס"ר דלא ניח"ל אסור), ואף **דהוא מקלקל** מ"מ איסורא איכא, וכ"ש דאסור לקנחו בבגד אדום דמתקן הוא, **ויש מקילין בזה** כיון שהוא **דרך לכלוך, ויש לסמוך** ע"ז היכא דא"א ליזהר (סקנ"ז ס"ח).

ו. אשה לא תעביר סרק על פניה: מדרבנן, כיון דדרכה בכך ליפות עצמה ע"י צביעת פנים מחזי כצובע, משא"כ באיש שהתרנו לאכול תותים וכו' שאין דרכו בכך, ומ"מ אינו אסור מה"ת דאין צביעה על עור אדם, אכן גם האשה מותרת באכילת תותים כיון דהפס"ר הוא רק לשפתיה, דבזה גם באשה אין דרך צביעתה כן (סקנ"ח, וסי' ש"ג סקע"ט ושעה"צ סקס"ה).

מעניני תיקון מאכל בשבת
בדיני מליחה ועיבוד

א. מעבד: המעבד את העור ע"י שמולחו וכדו', שע"ז מתקיים ועומד, הוא מאבות מלאכות וחייב, **ובאוכלים** מה"ת אין שייך בהם עיבוד, **ומ"מ מדרבנן אסור** לכבוש ירקות להתקיים, וכן עשיית מי מלח מרובין או מליחת ירק דדמו לעיבוד, וכפי שיבואר בעזהי"ת.

ב. אין עושין מי מלח הרבה ביחד לתת לתוך הכבשים ("הילמי"), דדמי לעיבוד, וה"ה מלח ויין, או מלח וחומץ או שאר משקין, **ואפילו** בנותן לתוכו ג"כ שמן אין מועיל, **ויש מקילין** כשנותן השמן קודם לתוך המים או לתוך המלח לחוד (ואח"כ יתן המלח או המים), דע"ז מחליש כוחו. **ואם אין דעתו ליתנם לתוך כבשים:** וכגון שמכינם כדי לחלקם לתוך כמה תבשילין, **דעת התו"ש** דמותר אפילו הרבה, **ולהא"ר** (וכ"מ במאירי) אסור בכל גווני, דנראה כעושה לצורך חול (ס"ב וסק"ח-י').

ג. ומי מלח מועטין מותר לעשות, וכגון ליתן לתוך התבשיל או לטבול פיתו וכדו' (דבמועטין ניכר שאינו אלא לצורך שעה), **ובלבד** שלא יהא **ב' שלישי מלח, דאסור** אפילו מועט, שנראה **כעושה מורייס** לכבוש בו דגים, **ומועט דמותר** אפילו לצורך סעודה אחרת ובלבד לצורך שבת (ודלא כהמג"א שאוסר לסעודה אחרת) (סקי"א י"ב וביאוה"ל ד"ה אבל).

ד. מורייס שנתייבשה: מותר להוסיף בו חומץ (סקנ"ב).

ה. אסור למלוח כמה חתיכות צנון יחד, ואפילו דעתו לאכלו תיכף, מפני שנראה ככובש כבשים (והוי כבישול מדרבנן, וי"א משום מעבד דמתקשה ע"י המלח), אלא מטבל אחת אחת לבדה ואוכלה מיד או בשהי' מועטת, **ולהשהותה הרבה** כדי שיצא המרירות והזיעה, אסור אפילו בחתיכה אחת, **וכתב המג"א** דנהגו שלא **"למלוח"** כלל (אפילו חתיכה אחת), אלא **"מטבל"** החתיכה במלח ואוכל (ס"ג וסקי"ד-י"ח). **ובכלל צנון** ה"ה שאר ירקות שצריך מליחה כבצלים ואוגערקעס, ואם אין דרכן לכבוש נראה דשרי (סקי"ג).

ויש מתירין "לטבול" כמה חתיכות צנון אחת אחת לבדה, ומניחם יחד לפניו לאכלם מיד זו אחר זו, אף ששוהין מעט (אבל לא הרבה), **וס"ל** דאין נראה זה ככובש כבשים, ויזהר שלא יגעו זב"ז, **והמנהג** שלא להשהות כלל במלח אלא מטבל ואוכל במלח (ס"ד ומשנ"ב).

ו. מה שנוהגים לחתוך צנון דק ולמלחו: אף דהוי ככמה חתיכות, נראה הטעם כיון ששופכין לתוכו מיד חומץ ושאר מינים, ואין מניחים אותו להזיע כלל, לא דמי לעיבוד, וכ"ש אם שופכין שם שמן תיכף שהשמן מחליש כח המלח (סקי"ד).

ז. שלאטין (חסה) שעושין בקצת מקומות שמולחין אותו בפני עצמן תחילה, ומשהין אותו כך, ומסננים המים שיוצאין ממנו, ואח"כ מערבין עם שמן וחומץ, זה איסור גמור ודמי טפי לעיבוד, ואינו מותר אא"כ נותן השמן תיכף (סקי"ד ושעה"צ סקט"ו).

ח. פולין ועדשים שנתבשלו בקליפתן: אין למלוח ביחד הרבה, דהמליחה מועלת להם והוי ככבישה ועיבוד (ס"ו וסקכ"ב).

ט. ביצה מבושלת וכן בשר מבושל, **מותר למלחן,** דאין דרך לעשות מהם כבשים, ואין מועיל המליחה כ"כ, והיינו לצורך אותה סעודה, **אבל** למלוח בשר או ביצה מבושלין **להניח לאחר זמן אסור** דדמי לעיבוד. **ונחלקו האחרונים, המ"א והט"ז** אוסרים אפילו לסעודה אחרת (אם נמשכת הרבה אחר סעודה ראשונה), **והא"ר והגר"א** מקילין לצורך שבת, ובפרט כשהעת חם ועושה כן שלא יסריח דיש להקל (וגם הט"ז מתיר בכה"ג) (ס"ה וסקי"ח וסקכ"א).

י. בשר או דג חי: אסור למלוח כדי שלא יסריחו, ואפילו במקום הפסד, ואפילו רוצה לאכלו כך חי אחר מליחתו, דמחזי כעיבוד שהמלח מכשיר האוכל ומתקנו.

ומ"מ מותר להדיח בשר מדמו כדי לאכלו כך חי, דאינו תיקון בגופו, אלא שמדיחו מפני דם שעליו.

ובשר שלא נמלח אסור להדיחו ביום הג' כשחל בשבת, בכדי שיוכל למלחו אח"כ (דאם שהה ג' ימים בלא הדחה שוב אין יכול למלחו), דאינו הפסד כ"כ כיון שיכול לאכלו צלי, **ואפילו ע"י גוי אסור,** כ"כ המג"א. ודוקא ליחיד, **אבל קצב,** או אווזים פטומות שיפסיד השומן ע"י הצליה, מותר ע"י גוי, **ובאחרונים הסכימו** להתיר להדיח ע"י גוי אפילו בשר בהמה (וליחיד) (ודלא כמג"א), **ובא"ר ונוב"י הקילו** להדיח אפילו ע"י ישראל בא"א בגוי, אכן במונח הבשר בכלי עדיף להדיחו ע"י שירחוץ ידיו עליו עד שיהי' הבשר שרוי במים (סקכ"א).

יא. דברים נוספים הנחשבים ככבישה: לשפוך יין או משקים **לתוך** כלי שיש בו **חומץ** כדי שגם הוא יהפך לחומץ, **אסור,** דדומה לכובש כבשים, דהרי מתכוין שהמעט ששופך לתוכו יכבש ויעשה חומץ, וי"א דהוי עובדא דחול, ואם נותן כדי להחליש כח החומץ מותר. **וכן ליתן אוגערקעס** חיים בתוך הכבשים שיתחמץ, גם הוא פשיטא דאסור לכו"ע (סקט"ז).

יב. אסור לתת קידה לתוך חומץ לעשות טיבול: וכן לעשות ביצים קשים עם פיטרזלין בחומץ אסור, דדמי להילמי (מי מלח). ודוקא מרובין, אבל מועטים מותר וכנ"ל, כ"כ מהרי"ל, והמג"א מצדד להקל (סקס"ט).

בעניני טחינה וכיו"ב

א. דיכת פלפלין: אסור מה"ת לכתוש פלפלין ושאר תבלין כדרכו במכתשת, ואפילו גרגר אחד, משום **טוחן, ומותר** לדוך **לצורך שבת** אפילו הרבה יחד, ובלבד שיעשה **ב' שינויים, א.** שלא יכתוש בבוכנא רק בקתא דסכינא או בשולי כוס וכדו', וכ"ש דמותר בידיו ממש. **ב.** שלא יכתוש בתוך מכתשת רק בקערה או ע"ג שולחן וכדו' (אבל במכתשת אפילו בקתא, או בבוכנא ע"ג שולחן אסור, דהוי כעובדא דחול). **ובסכין דמותר** היינו **בקתא לכתוש,** אבל לחתוך בסכין דק דק אסור, וכדין חיתוך ירקות דק דק (דלקמן). **ולאכלו לאלתר** יש להקל בחתוך דק וכדלקמן, ובא"ר הניח זה בצ"ע (דיתכן דבזה לא נתיר אפילו לאלתר), **ואפילו באופנים המותרים** כתב הט"ז דלא יכתוש כשהפלפלין תוך בגד, דהוי מוליד ריחא, אמנם בהלכות יו"ט משמע דחזר בו ומתיר כיון דאין מכוין לכך (ס"ז ומשנ"ב ושעה"צ וסקכ"ט).

ב. מלח: אין כותתין מלח **במדוך** של עץ, וכ"ש של אבן, ואפילו לאכול לאלתר, כיון שהם מיוחדים לכך, וכן לא יחתכנו בחורפא דסכינא, וכן לא ירסק לתוך מדוך ומכתשת (ודלא כגר"א המיקל בזה), **אבל מרסק** בקתא דסכינא ובעץ הפרור על השולחן, וכן בידיו. **ודוקא מלח הגס, אבל מלח הדק** שנתבשל ונעשה פתיתין, וה"ה צוקער, מותר לחתכו בסכין אפילו דק דק, ומ"מ לא יכתשנו במכתשת.

ג. המחתך ירק בסכין דק דק: חייב משום טוחן, ואפילו ירק שנאכל כמות שהוא חי, דס"ל דיש טחינה באוכלין, **ודעת הרשב"א** דכל זה **דוקא בחותך להניח, אבל בחותך לאכלו** הוא או אחרים **מיד מותר,** וסובר דאין טחינה במחתך בסכין כשחותך לאכול מיד, שהרי לא אסרו על האדם לאכול מאכלו בחתיכות גדולות או קטנות, וא"כ הוי **דרך אכילה בכך,** וכמו שהתרנו בבורר כשהוא דרך אכילה, ולענין טחינה הוא אפילו בחותך "בסכין" (אף דברירה אסור בכלי), דלזה גם בסכין הוי דרך אכילה, **אכן בכלי המיוחד לכך** כרי"ב אייז"ן (מגרדת) וכדו' (המיוחדים לאותן ירקות), **אסור אפילו לאלתר, ובביאוה"ל מסתפק** לענין **"האק מעסר"** שהוא סכין גדול המיוחד לבצלים וצנון, דאולי דמי לקנון ותמחוי, ואסור עכ"פ מדרבנן (ויש בזה גם משום עובדין דחול).

ובפוסקים פקפקו על היתר דחיתוך דק לאלתר, דלא הותר טחינה לאלתר, ולכן יזהר לחתוך **חתיכות גדולות קצת** (דאף דלענין חיוב בעינן דק דק, מ"מ יש לחוש לאיסור דשיעור דקותן לא נודע לנו), **וגם יהי' סמוך לסעודה, ומ"מ הנוהגים** לחתוך הבצל והצנון דק דק אין למחות בידם, דיש על מי שיסמוכו, רק יזהרו שלא יעשו כן קודם היציאה מביהכ"נ, כדי שיהא **סמוך לסעודה ממש,** ואם מקדימים שעה או שתים קרוב לומר שהוא חיוב חטאת, והבצלים אסורים אז באכילה (סי"ב, סקל"ח, מ"ב-מ"ה, ביאוה"ל ד"ה המחתך וד"ה מידי).

ד. בשר מבושל וגבינה וכדו': מותר לחתכן דק דק אפילו להניח לאחר זמן, ואפילו מי שאינו יכול ללעסו, וכגון מחמת שהוא קשה (כגון בצלי), וע"י חתיכתו מתקנו לאכילה, ג"כ מותר, דאזלינן בתר רובא דעלמא, ואפילו אם הוא קשה מאד מותר, אם יכולים ללעסו בקושי (וכמו בגבינה קשה מאד) דשם אוכל עליה, **והטעם דאין טחינה אלא בגדולי קרקע.** ואפילו להסוברים דנחשב בשר וגבינה גדולי קרקע, **יש לצרף** בזה סברת הפוסקים **דבאוכלין אין טחינה,** וכן מותר לחתכו בקרדום וכדו', אף דהם כשמל"א, מ"מ מותר לצורך גופן, **אבל בכלי המיוחד לכך כמו גבינה ברי"ב אייז"ן** (מגררת - מורג חרוץ בעל פיפיות) אסור אפילו בבשר וגבינה, ואפילו לאכול לאלתר, דדמי לשחיקת תבלין במכתשת.

ה. אין טחינה אחר טחינה: ולכן מותר לפרר לחם או מצה ואפילו בסכין, אבל לא בכלי המיוחד לכך כמצה במכתשת, ואפילו להניח לאחר זמן, כיון דכבר הי' טחון מקודם [א.ה. בחזו"א פי' הכוונה דאין טוחן אלא בהפרדה של חיבור טבעי, אבל לא בהפרדה של חיבור שנעשה ע"י אדם, וכעי"ז בפמ"ג, ועיין מה שהעיר לענין גבינה (בא"א סקי"ב)].

ו. חיתוך דק דק לפני זקנים שאין יכולים לאכול: מותר לחתוך לפניהם בשר מבושל וצלי וגבינה וכדו', אף דהם אין יכולים לאכול בלא חיתוך, דכיון דאינם גדו"ק אזלינן בתר רובא דעלמא, **אבל לחתוך**

לפניהם פירות כגרוגרות וחרובים **שהם גדו"ק** אסור (בעושה להניח - ולחולקים על הרשב"א אפילו סמוך לסעודה, אא"כ חותך חתיכות גדולות), **והביאוה"ל** נוטה דלאו דוקא זקנים וכדו', אלא ה"ה לכל אדם אף שיכולים לאכלם בלא חיתוך, דהוי טוחן כמו בירק דק דק, **וחולק בזה על המג"א** שמתיר לחתוך דק דק עבור מי שיכול לאכלו בלא חיתוך. **וכתב הפמ"ג** דאפילו למג"א היינו בסתם חיתוך ירק, אבל מה שחותכים ירק דק דק שקורים מזרי"ע (שחותכין צנון וכדו' דק דק ונותן חומץ לתוכו), בזה גם המג"א יודה דאסור אף שיכול לאכלו בלא חיתוך (סקל"ב וסקל"ט, וביאוה"ל סי"ב ד"ה לפני). [א.ה. מה שחילק בין "מזרי"ע" לסתם חיתוך ירק, אולי הכוונה דכשחותך שלא לצורך לא אכפ"ל ואינו כטוחן, אבל במכין מאכל חדש ממנו (סלט וכדו') בזה ודאי נחשב כצריך לו וחשיב טחינה].

ז. חיתוך בשר חי דק דק לפני העופות: כיון שאין יכולים לאכול בלא החיתוך, וע"י החיתוך משוי ליה אוכל, **נחשב כטוחן ואסור,** ולכן אף שהוא דבר שאינו גדו"ק ג'כ אסור, וגם להסוברים דאין טחינה באוכלין הכא מודו מטעם זה, ויש מתירין וסוברים דהוא כשאר שווי אוכלין דקי"ל דמותר, **וכתב הביאוה"ל בסי' שכ"ד דבבשר נבילה מותר לכו"ע** כיון דרובו לאכילת כלבים, ולהם א"צ חיתוך, אזלינן בתר רובא ולא הוי כטוחן, ודוקא בבשר חי כשר שאינו עומד מפני חשיבותו לשאר בע"ח. ורק לעופות מאכילין ממנו, בזה אזלינן בתרייהו, וכיון דבלא"ה אין ראוי לאכילה הוי טוחן, **ובאופן שיכולים לאכול ע"י הדחק** בלא חיתוך צ"ע קצת אם אסור.

וכל זה במחתך להניח לאח"ז, אבל לאלתר מותר, דחיתוך הוא דרך אכילה (כהרשב"א ברמ"א סי"ב) (ס"ט ברמ"א, סקל"ג ל"ד, וביאוה"ל ד"ה דהואיל וד"ה ואינן).

ח. ולחתוך ירקות לפני העופות ובהמות דק דק ג'כ אסור, אא"כ סמוך לאכילה, וטוב ליזהר לחתוך חתיכות גדולות קצת (לחוש להאוסרים לאלתר), ובפרט בפני בהמה בודאי יש ליזהר, דמטרח באוכלא לא טרחינן (אבל בחותך חתיכות גדולות וע"ז משוי אוכלא מותר) (סקמ"א).

ט. לפרר לחם לפני התרנגולים מותר (אפילו לאח"ז), דאין טוחן אחר טוחן (סי"ב וסק"מ), ואפילו בסכין שרי, וכן יכול ליתן מים עם הלחם, ובלבד שלא יגבלם עם המים (ביאוה"ל ד"ה לפרר).

י. דברים שנדוכו מע"ש ואין מחוסרים אלא שחיקה: כגון שום ובוסר ומלילות **שנדוכו היטב** מבעו"י, כיון שאין מחוסרים אלא שחיקה **מותר לגמור אפילו בידים בשבת שחיקתן,** אבל אם רק **נתרסקו** מבעו"י ולא נדוכו היטב **אסור לדוכן בשבת.**

וכן ריפות שהוא מעשה דיסא שנדוכו במדוכה ונתבשלו כל צרכן, ואין מחוסר אלא שחיקה מעט, **מותר** לגמור שחיקתה בעץ הפרור בקדירה שהוסרה מן האש (ולא על האש, י"א משום מגיס), ומ"מ יזהר שלא יטרוף בכח משום לישה (ודלא כהט"ז שמתיר בזה [ועיין חזו"א]) (סי"ט וסקע"ו-ע"ט וביאוה"ל ד"ה ואם).

יא. ללעוס בשיניו דבר כדי לשחקו: אם אינו אוכל עתה או מאכילו לתינוק, **אסור** משום טחינה (דרבנן דנחשב שינוי), ובאופן שנצרך לצורך מילה התירו לשחוק בשיניו (סקל"ו).

יב. המפרר חתיכת עץ שנרקב לעשות ממנו אבקה, וכן המפרר **צרור עפר,** חייב משום טוחן, וכן הנוסר עצים ליהנות בנסורת שלהם, או השף לשון מתכת חייב משישוף כל שהוא. **והמחתך עצים,** אם חותך לחתיכות דקות כדי לבשל בהם, אם דקדק מהם כמות המספיקה כדי לבשל בה כגרוגרת מביצה חייב משום טוחן, ואם מקפיד על המידה, וכן בחותך חתיכות גדולות ומקפיד על המידה, חייב משום מחתך (סקמ"ה).

יג. שום שרסקו מע"ש: למחר נותן בו פול וגריסין, **ולא ישחוק** אלא מערב, כן גירסת הרמב"ם (הגי' הרגילה - ולא יטרוף), וצ"ל דאיירי במחוסר דיכה, או דאוסר השחיקה מפני פול וגריסין שנתן בו (סק"ס).

יד. טחינה ביו"ט: יש בזה כמה חלוקי דינים מטוחן דשבת, ומבואר בסי' תק"ד.

לישה
בכללי לישה

הקדמה: 1. לישה היא שמערב דברים (יבשים) ומדבק אותם ע"י מים או שאר משקה כדבש וכשומן אווז וכיו"ב, ויש בצורת העשיה ב' אופנים: **א.** בעושה **בלילה עבה** כגון בצק ועיסה של לחם וכדו' שנהפך לגוש אחד. **ב.** כשעושה **בלילה רכה** שאין העיסה כגוש אחד, ויש נפ"מ בין זה לזה (סי"ד).

2. דבר שהוא בר גיבול (כקמח ועפר) נחלקו בו תנאי: **לרבי חייב** תיכף **בנתינת המים** לתוכו, אפילו אם לא גיבלו עדיין לערבו, **ולר' יוסי בר יהודה** (ריבר"י) **אין חייב מה"ת עד שיגבל, ומ"מ אסור מדרבנן** (וכתב בביאוה"ל: **דגם לרבי,** אפילו אם נתן המים מבעו"י, מ"מ אם מגבלו עתה בשבת **יהי' חייב,** ולא אמרינן אין לישה אחר לישה, רק אפילו במגובל כל שמתייפה ומוסיף הלישה יותר יש חיוב בזה, וכ"ש הכא שמתחילה לא הי' רק נתינת מים, דיש בגבולו עתה משום לש - **זולת באפר** וכיו"ב שבטבעם לאו בני גיבול, וע"י נתינת המים כבר נשלם כל עשייתם).

ונקטו כמעט כל הפוסקים כריבר"י דאין חיוב בנתינת המים עד שיגבל, **אכן ד' סה"ת** (ועוד ראשונים הנזכרים בביאוה"ל סי' שכ"ד ס"ג ד"ה אין), **דנקטינן כרבי** דבנתינת מים לחוד חייב, **ולדעתו** אין שום אופני היתר ללוש ע"י שינוי אא"כ נתן עליו המשקה מבעו"י (סק"נ).

3. דבר שהוא לאו בר גיבול: כגון אפר וחול הגס, **ד' הרמב"ם וסייעתו** דבזה **אפילו אם יגבלנו פטור** (לריבר"י), **ודעת הרבה ראשונים** דלהיפך דבלאו בר גיבול לכו"ע חייב כבר בנתינת המים (גם לריבר"י) (סק"נ).

4. מה נחשב בר גיבול ומה אינו בר גיבול: קמח ועפר לכו"ע הוא **בר גיבול, ואפר** ומיץ ודאי **אינו בר גיבול** (א.ה. ועיין תוס' רי"ד).

ויש דברים שנחלקו בהם הפוסקים (או נסתפקו) אם נחשבים בר גיבול או לאו, כגון "קמח קלי" ומורסן ועוד (סק"נ, נ"ב, וסי' שכ"ד ס"ג יעו"ש).

5. גיבול ע"י שינוי (או שינוי בנתינת המים): פעמים שהתירו גיבול ע"י שינוי לצורך אכילת אדם ובהמה, וא"ה יבואר (סי"ד-ט"ז).

6. עירוב משקה במשקה אינו בכלל לישה, וכמו שמותר מזיגת יין במים, או עשיית יינומלין (בסעיף י"ז).

7. הלש בשבת באופן שאסור לכל הדעות, אסור לאכלו בשבת, וכדין "מעשה שבת" המבואר בסי' שי"ח, יעו"ש.

8. לסעודה אחרת: באופנים שהותרה לישה ע"י שינוי, אפילו לסעודה אחרת באותה שבת מותר (סקס"ו).

בפרטי לישה

א. קמח: הוא בר גיבול, ואסור לגבלו אפילו ע"י שינוי דמעט מעט, וכן אסור מדרבנן אפילו נתינת המים בו בלא גיבול, **וד' הפמ"ג** דלהתוס' וסייעתו מותר לגבל קמח רגיל לצורך תרנגולים וכדו', ע"י שינוי דמעט מעט (וטעמו - דכיון דס"ל דבמילי שאינם בר גיבול חייב כבר בנתינת המים לכו"ע, א"כ מה דהתירו בגמ' גיבול קמח קלי ע"י שינוי לתרנגולים, **ע"כ דהוא** נחשב דבר שהוא **בר גיבול,** דאל"ה כבר בנתינת המים היינו אוסרים כיון שהוא מה"ת, ולפי"ז גם בקמח רגיל נתיר בכה"ג לצורך תרנגולים וכדו', דמ"ש בינו ובין קמח קלי), **ובביאוה"ל האריך לחלוק,** וע"פ הנשמ"א, ודוקא קמח קלי וכיו"ב הותר בין בנתינת המים ובין בגבולו, **והטעם** ד"קמח קלי" **נחשב קצת כמאכל גמור,** כיון שהקליות נאפו בתנור והיו ראויים לאכילה, הוי כמו דבר שנאפה ונתבשל, דאף שכשנותן בו מים הוא מתגבל, אין נחשב כמו לישה, רק **כמו תיקון אוכל בעלמא,** וכמו רוטב שנותנים בתבשיל, **ואין בו מלאכה דאורייתא,** וע"י שינוי התירו, **משא"כ בסתם קמח** דלא הותר בו שינוי דמעט מעט (סקנ"ג וביאוה"ל סי"ד ד"ה שמא ושעה"צ סקס"א) (ועיין בסי' שכ"ד ס"ג וסק"ז דע"י שינויים אחרים המבוארים שם תלוי במחלוקת הרמב"ם ושאר הראשונים).

ב. "קמח קלי" אסור לגבל ממנו **הרבה** ביחד, ואפילו בבלילה רכה, שמא יבוא ללוש קמח סתם, **ויש מתירים בבלילה רכה** אפילו הרבה דדינו כשתיתא, אבל מותר ליתן בו מים ולגבלו **מעט מעט,** ואפילו בבלילה קשה שרי, וכתב המשנ"ב דשיעורא דמעט מעט נר' דאפילו יותר מכגרוגרת נחשב מעט לזה (ודלא כמו שהנשמ"א הבין בפמ"ג דמעט מעט היינו פחות מכשיעור גרוגרת), **ולשי' ס' התרומה** (ודעימיה) אסור גם במעט מעט, אא"כ נתן בו המים מבעו"י (סי"ד וסקנ"ב-נ"ד ושעה"צ סקס"א וס"ג). **ודעת הר"ח** דגבול זה שהתרנו היינו דוקא ע"י ניעור שתי וערב, אבל לא גיבול ממש, ומכל הפוסקים לא משמע כן (ביאוה"ל סוד"ה שמא).

ג. שתיתא והיא תבואה שלא הביאה שליש, שקלו אותה ואח"כ טחנוה טחינה גסה, דזה לא מחלף בקמח סתם, מותר לעשות **אפילו הרבה בבלילה רכה,** רק דצריך לשנות בנתינת המים, דהיינו שיתן קודם השתיתא ואח"כ החומץ (שהי' דרכם ליתן קודם החומץ, ובשבת ישנה סדר הנתינה, וה"ה בדבר שדרכו ליתן קודם הקמח, שיקדים בשבת ליתן המשקה).

ובבלילה קשה אסור אא"כ עושה מעט מעט (וכנ"ל בקמח קלי), ולסה"ת אסור בעבה בכל גווני (אבל ברכה מותר - סקס"ו) (סקנ"ה-נ"ז). **ולר"ח הנ"ל** יגבל ע"י עירוב שתי וערב ולא גיבול גמור, וכנ"ל בקלי (ביאוה"ל סוד"ה שמא).

ד. קמח מצה: שרגילין לערבו ביין וכדו', אף דדמי לשתיתא שהוא ג'כ כטחינה גסה, **כיון דאין ידוע** בקמח זה סדר הנתינה בחול, וא"כ איך ישנה, ולכן **לא יעשה הרבה** אפילו בבלילה רכה, **וד' הא"ר והח"י** דבאין ידוע הסדר, יעשה השינוי כבגמ', דהיינו שיתן המאכל ואח"כ המשקה, **וטוב להחמיר שלא לערב בכף,** רק ינענע הכלי עד שיתערב, **ומעט** מותר אפילו עבה, וא"צ עוד שינוי (חוץ מלסה"ת) (סקנ"ז).

ה. חול הגס: אינו בר גיבול, ולכן להרמב"ם פטור בזה אפילו יגבל, ולראב"ד ועוד ראשונים מתחייב כבר בנתינת המים וכנ"ל, **וחול הדק** לכו"ע הוי בר גיבול (ביאוה"ל ד"ה שהרי).

ו. חרדל שטחנו בע"ש, ולא נלוש מע"ש רק בתמצית לחותו, **וכן שחלים** שדכן מע"ש ולא נתן המשקין, וכן **שום** שדכו וכנ"ל, **יכול ליתן בהם המשקין** בשבת (בחרדל יין וחומץ ודבש, בשחלים יין וחומץ, ושום פול וגריסין, ולהרמב"ם לתוך פול וגריסין).

ולערב בין ביד ובין בכלי, ולא יטרוף בכח אלא מערבם בנחת, ואפילו בלילה עבה מותר, ובלבד שישנה בהגיבול לטרוף בנחת.

ויש אומרים שלא יערב **בכף אלא ביד,** או ינענע הכלי עצמו, ואם נתן המשקה מבעו"י לכו"ע מותר לערב בכף.

ולדעת ספר התרומה אסור ליתן בו מים בשבת אא"כ נתן בו עכ"פ קצת משקה מבעו"י, ואז מותר להוסיף עוד משקה, וכן לערבו, ואם נתן בו רק מעט טיפין מבעו"י אין נחשב כנתן משקים, דאינו כמגובל ע"ז.

ובביאוה"ל יצא לחדש ולפרש **דדעת הרמב"ם** דמיירי **"בנלושו" במשקים מבעו"י,** ואם רוצה להוסיף משקין מותר כיון שממהחו ומפריד החלקים יותר, ועושהו ראוי לשתיה, ואין זה נחשב ללישה כלל, **ומ"מ לא יטרוף בכח** דדמי ללישה, **ולדעתו** אם לא "נלוש" מבעו"י במשקין, אף אם נתן המים לא ילוש כלל בשבת, וחמור מסה"ת. (ועיין בביאוה"ל קושיותיו שהקשה דאל"כ איך הותר הגיבול בבלילה עבה בשבת, ואם אינו בר גיבול א"כ להראשונים אפילו נתינת מים יש לאסור, וגם לשון "שלשו מע"ש" לא מתפרש כ"כ בלא נתינת מים, ועוד יעו"ש).

ואם עושה בלילה רכה גם לסה"ת מותר ליתן המים ולגבל, רק שישנה בסדר הנתינה, ומערבו באצבעו, וכן נוהגים להתיר (חוץ מבקלי וכיו"ב). [א.ה. ויש מהאחרונים שחלקו בכמה פרטים בין חרדל - לשום - ולשחליים].

ז. דבר המגובל ומוסיף משקה להמחותו ולרככו יותר: להמבואר בביאוה"ל (סט"ו ד"ה יכול) אין בזה משום גיבול, רק שישנה מעט (שלא לערבו בכח וכדו').

ח. "קריין" (תמכא המכונה חזרת) שנותנים בו חומץ: אם שכח ליתנו מע"ש צריך לעשותו **בלילה רכה,** ויתן החומץ ואח"כ הקריין, ויאחוז הכלי וינענע בו (אבל עבה לא יעשה, דחיישינן לשי' סה"ת).

ובשלאטין (חסה): א"צ לדקדק בכל זה, דכיון שאין חותכין אותו דק דק, אין נחשב לישה נתינת החומץ בו (סקס"ח).

ט. צנון ומלפפון: שרגילים לחתוך דק דק, ושופכין חומץ וכדו' לתוכן, **אף דהוא עבה** מותר ליתן בתוכו המשקה (ולא חששו בזה לסה"ת, משום דא"א לעשותו מע"ש אזלינן בתר עיקר דינא), ויזהר שלא לערב בכף בכח, או ינענע הכלי עצמו, וטוב להחמיר ולשנות ליתן החומץ ואח"כ המאכל (סקס"ח ושעה"צ סקפ"ד).

י. חרוסת: אם שכח ליתן בה המשקה מבעו"י, וחל פסח בשבת, לדעה א' מותר ליתן המשקה ויערב באצבע, ולסה"ת אסור אא"כ עושה אותה רכה, וכתב הפמ"ג דלכן יעשנה רכה, ובשעה"צ העיר דהלא מצותה בעבה (זכר לטיט), וכתב דאפשר דכיון דבתחילת העשי' היתה עבה שוב אין להקפיד (ויכול לעשותה עתה רכה) (סקס"ח ושעה"צ סקפ"ו).

יא. להשתין ע"ג טיט: המג"א מחמיר כיון דנתינת מים אסורה מדרבנן (לריבר"י), וה"ה ע"ג עפר תיחוח וחול, דהוא פס"ר, ובבית מאיר מתיר במקום הצורך ואפילו על טיט, דהוא פס"ר דלא ניח"ל, **ויש לסמוך ע"ז** כשהטיט אינו שלו (סקנ"ז).

יב. כלי שרוקק בו או רוחץ פיו בשבת, ותחתיו יש חול הדק או גס, י"ל אם אסור או מותר להמג"א הנ"ל, דאולי הוי פס"ר דלא ניח"ל (שם).

יג. כשמכסה מ"ר בחול ואפר: יתן הרבה חול דאז אין ניכר הלישה, ובלא"ה יתכן דהוא פס"ר דניח"ל שרוצה שיבלע במים (סקנ"ז).

עוד בתקוני אוכלין

א. חבילי פאה אזוב וקורנית (מיני עשבים): **אם הכניסם "לעצים",** דהיינו על דעת לייבשן להשתמש בהם להסקה וכדו', אסור להסתפק מהם, דהם מוקצה. **ואם הכניסן למאכל בהמה** (וכן בסתמא הוא ג"כ למאכל בהמה): **קוטם ואוכל ביד** (דראוי קצת לאדם), אבל לא בכלי דכדרך חול, **ומולל השרביטין** לאכול זרע שבתוכן **בראשי אצבעותיו** - ולא בכל היד, דבעי שינוי (ס"א ומשנ"ב).

ב. מותר להשקות ירקות תלושין (ליתן עליהם מים) הראויים לאכילה בו ביום, אבל אסור להשקות תלוש שאין ראוי לאכילה, משום טירחא, ואפילו אם הוא דבר שמותר לטלטלו (כלולב וכדו'), **ולהשקות את המחובר** אסור מדאורייתא, **וכלי חרס עם עשבי בושם בבית** ג"כ אסור להשקותן בשבת (סי"א ומשנ"ב) [א.ה. בל' המג"א משמע (וכ"כ בגר"ז להדיא) דתולין באיסור טלטול, ומה שהביא לגבי עשבי בושם מהפמ"ג, נר' שם דהוא שייך לאיסור השקאת מחובר, וכעין הא דסי' של"ו סעיף ח' ובמשנ"ב שם, וע"ע רמ"א שם סי"א, ולכאורה לסברת המשנ"ב דרק בראוי לאכילה, יתכן דבלא"ה אסור בעשבי בושם, ויל"ד].

ג. חלות דבש הדבוקים בכוורת: **אסור לרדותן** (אפילו אין מפריד בין השעוה לדבש), **דדומה לתולש. ובתלושים** מחיבורן לכוורת: **אסור לרסקן** להוציא הדבש מהשעוה משום **מפרק,** ואפילו יצא הדבש מעצמו אסור לאכלו בשבת, אבל מותר לרדותן מן הכוורת ולאכול הדבש הדבוק ע"ג מסביב, כיון שנתלשו מבעו"י, וכן מותר לאכול דבש שיצא מהם מבעו"י.

ואם נתרסקו החלות: מותר ליטול דבש היוצא מהם בשבת, ואינו כמשקין שזבו, וכתב בביאוה"ל דלהטור היינו בנתרסקו יפה (אף דיש לצדד קצת דבדבש שרי גם בריסוק קצת), אבל לא ירדה החלות עצמם אף שנתרסקו, אא"כ נתלשו מבעו"י (סי"ג ומשנ"ב וביאוה"ל).

ד. יינומלין: שהוא תערובת של יין ישן דבש ופלפלין, מותר לעשותו בשבת, אבל אסור לטרוף אותו יפה ולסננן, שזה טורח ואומנות גדול, **אבל אלונתית** שהוא יין ישן ומים צלולים ושמן אפרסמון אסור לעשותו בשבת, ואפילו נעשה מע"ש אסור לשתותו בשבת, דהוא לרפואה ואינו מאכל בריאים, ועשוי רק לצנן לאדם מחום המרחץ (ואסור משום גזירת שחיקת סממנים) (סי"ז ומשנ"ב וביאוה"ל).

ה. אסור לטרוף ביצים בקערה: דאיכא מראית עין דנראה כמי שרוצה לבשלם בקדירה, ואם היו טרופות מע"ש, אפשר דיש להקל ליתנם לתוך בארש"ט בכלי שני לגוון, ואם הי' הבארשט מחומץ הרבה, יש להחמיר גם בזה משום בישול (סקס"ח).

ו. חלתית: אין שורין אותה בשבת לא בפושרין ולא בצוננין, כיון שדרך לשרותו לרפואה, וטעם נוסף שלא יעשה כדרך חול, ולכן אפילו מתכוין לשתיה בעלמא ג"כ אסור לשרות, **ואם הי' שרוי מאתמול** מותר לשתותו בשבת, דדרך קצת בריאים לשתותו, ולא מנכר בשתיה שהיא לרפואה, ובמקום שאין דרך בריאים בזה אסור, **ומותר ליתנו לתוך החומץ לטבל בו פיתו,** ואפילו אם כוונתו לרפואה, כיון שדרך כל השנה דאדם נוהג בטיבול זה.

ואם שתה משקה החלתית בחמישי ושישי, שאז דרך רפואתו שצריך לשתותו בשבת (דהיינו ג' ימים זא"ז), ואם לא ישתה יסתכן, מותר לשרותו בשבת בצונן וליתנו בחמה, ואם ליכא חמה מותר אפילו ע"ג האש, מפני הסכנה (סי"ח ומשנ"ב וביאוה"ל).

ז. ממחק: מותר להחליק פני האוכל בשבת, ואין בזה משום ממחק, הואיל ואפשר לאכלו בלא יפוי זה, והמחמיר בזה תע"ב, **וכתב בביאוה"ל דאפשר** דדוקא במאכל של **תפוחים או תפו"א, שדרך כן ליפותו** ולהחליק המאכל **ע"י המירוח,** ומחזי כממרח (רמ"א סי"ט ומשנ"ב וביאוה"ל ד"ה במאכל).

ובאופן שממרח התפוחים ע"ג בצק של פשטידא וכדו', שכוונתו רק כדי שיגיע לכל מקום בפשטידא ולא למירוח והחלקה כלל, מותר, **וכן מותר** למרח התפוחים המבושלים ע"ג הלחם, וכן שומן וחמאה וכיו"ב, דכוונתו כנ"ל (וגם דאין דרך ליפות בכה"ג) (שם וביאוה"ל ד"ה תע"ב).

ואם ממרח במאכל שא"א לאכלו בלי מירוח זה: אסור, דיש ממחק באוכלין מדרבנן, ואפשר דאפילו לאותה סעודה אסור (סקפ"א).

ולמרח כלי כגון חבית וכיו"ב, אפילו אם ממרחו באוכלין, כגון לסתום הנקב שבחבית ולהחליקו בשומן (או חֵלב) וכיו"ב, שייך בזה ממחק מדאורייתא (ביאוה"ל ד"ה תע"ב).

הוראת הלכה

חכמי ורבני בית ההוראה שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום"
בעריכת הרה"ג רבי אשר חנניה שליט"א

אכילת אשכולית ותפוז בכפית

שאלה: בשו"ע סי' ש"כ ס"א כ': ותותים ורמונים אסור לסחטן, ואם יצאו מעצמן אם עומדים לאכילה מותר וכו'. ונסתפקנו האם לפ"ז מותר לאכול אשכולית ותפוז וכה"ג בכפית, אף שע"ז נסחט קצת משקה מהפרי.

תשובה: בחוט שני ח"ב (פכ"ד סק"ג) כתב דכיון דפס"ר שיצא מיץ אסור לאוכלם עם כפית, וכ"כ בשו"ת אז נדברו ח"ב (סי' י"ג), אך בשש"כ (פ"ה סי"ב והערה מ"ב) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל דכל שאינו מתכוון לאכול בכפית כדי לעשות מיץ מותר, משום דהסחיטה בהם הוי איסור דרבנן, וכיון דהוי כלאח"י הו"ל תרי דרבנן, ותרי דרבנן בפס"ר דלא איכפת ליה מותר, כמבואר במשנ"ב (סי' שט"ז בשעה"צ ס"ק י"ח) בשם הפמ"ג עיי"ש, ובס' אשרי האיש ח"ב (פכ"ח ס"ה) כתב בשם הגרישו"א זצ"ל דאף שמעוניין במשקה היוצא מותר, משום דהו"ל משקה הבא לתוך אוכל. ועוד דאין לזה חשיבות של מלאכה, אלא מתעסק במעשה אכילת הפרי עיי"ש, וכן נר' העיקר להלכה.

סחיטת פירות בזמנינו

שאלה: כ' הרמ"א סי' ש"כ ס"א: ובמקום שנהגו לסחוט איזה פירות לשתות מימיו מחמת צמא או תענוג, דינו כתותים ורמונים. ונסתפקנו האם בזמנינו שרגילים לשתות מיצי פירות נחשבים כל הפירות כתותים ורמונים ואסור לסוחטן.

תשובה: באם דרך להוליכם ממקום למקום, לכו"ע אסור לסוחטם בכל העולם כתותים ורימונים, ואם אין דרך להוליכם ממקום למקום, לרמ"א אסור לסוחטם רק במקום שסוחטים אותם, ולמג"א ועוד אחרונים אם נראה שאם היה לכל העולם פירות הרבה כאלו היו סוחטים אותם, אסור לסוחטם בכל העולם כתותים ורימונים, ובלא"ה בטלה דעתם, ואפי' באותו מקום מותר לסוחטם. ובביה"ל בד"ה במקום שנהגו חלק בזה על המג"א, והוכיח מהראשונים דאפי' בכה"ג י"ל דנאסר על כל העולם לסוחטם, ועכ"פ באותו מקום ודאי שאין להקל, ולא אמרי' דבטלה דעתם, עיי"ש. אך בחזו"א (סי' כ"ב ס"ק ט') האריך להוכיח דהעיקר כהמג"א, עיי"ש. ולענין הלכה נר' שבימינו הדרך כמעט בכל מקום לסחוט כל סוגי הפירות, וגם מצוי שמעבירים ממקום למקום, ולכן אין לסחוט כל סוגי הפירות, כמש"כ בשש"כ (פ"ה ס"ב והערה ב') עיי"ש, ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם.

משקין שזבו מתפוזים או מסלט פירות

שאלה: יש לדון באוכל תפוזים וחותכם קודם אכילתו, וע"כ זב משקה לכלי, האם מותר לשתות את המיץ הנ"ל, ושורש הספק האם דינם כתותים ורמונים וחשיבי עומד למאכל, או דהוי כזיתים וענבים ובכה"ג אסור. ויש עוד לדון בכה"ג שמכין סלט פירות בשבת, וניחא ליה בכה"ג במשקה הזב מהם שהוא כחלק מהלפתן, האם כיון שעיקר הפרי למאכל שרי, או דכלפי רוטב זה שרצונו בכך הוי כעומד למשקה ואסור.

תשובה: בס' אשרי האיש ח"ב (פכ"ו ס"ב) כתב שאסור לשתותם דדינם כזיתים וענבים, וכ"ה בחוט שני ח"ב (פכ"ד סק"ב) שצידד ע"פ החזו"א שביעית (סי' כ"ה ס"ק ל"ב) שדינם כזיתים וענבים, עיי"ש. אך בשש"כ (פ"ה סי"א) כתב דמותר לשתותם כדין משקה שזב מתותים ורימונים עיי"ש, וכ"כ בס' קצות השולחן (סי' קכ"ו ס"ו) ובבדה"ש (ס"ק י"ב) עיי"ש, וכ"נ דעת שאר חכמי דורינו שסתמו וכתבו ששאר כל הפירות אסורים רק מדרבנן, ולא חילקו בין שאר פירות לפרי הדר.

ובמכין סלט פירות בשבת, אע"פ שניחא"ל במשקה שזב מהם שיהיה כחלק מהליפתן, עכ"פ כיון שהוא מעורב עם המאכל דינו כאוכל, ומותר לאכול את הסלט פירות עם המשקה שזב מהם תוך כדי חיתוכם והתערב בהם, דהרי מותר לכתחילה לסחוט פירות על סלט פירות כדי להטעימן, א"כ כ"ש שבני"ד מותר.

סחיטת משקין לתוך אוכל

שאלה: במ"ב סי' ש"כ סקכ"ב כתב דצריך ליזהר שיסחוט מקודם על הצוקער בפני עצמו דהוי כמשקה הבא לאוכל, ונסתפקנו האם היתר זה הוא אפי' כשסוחט הרבה משקה לתוך מעט סוכר, וכן האם הותר רק לסחוט משקה לתוך הסוכר ביד או שמא מותר אפי' בכלי. ועוד נסתפקנו האם לפי"ז מותר ג"כ לסחוט אשכולית לתוך סוכר כדי לשתותו.

תשובה: כל ההיתר דסחיטת לימון לתוך סוכר, זהו בתנאי שרוב המשקה נבלע בסוכר, דאל"כ לא הו"ל כמשקה הבא לתוך אוכל, אלא כמשקה הבא למשקה כיון שרובו משקה, ואסור, וכ"כ בשש"כ (פ"ה ס"ג), ובס' פני שבת (סי' ש"כ סק"ה) בשם בעל שו"ת דברי יציב, עיי"ש. ומה שמותר לסחוט לימון לתוך סוכר, זהו דוקא ביד ולא בכלי המיוחד לסחיטה, דבכלי הו"ל עובדין דחול, כמש"כ השו"ע (בסי' שכ"א ס"י) שאסור לגרור הגבינה במורג חרוץ משום עובדין דחול, וכמש"כ התפא"י שאסור להסיר אבק מהבגד במברשת בגדים בשבת משום עובדין דחול, וכמבואר בקצוה"ש (סי' קכ"ו סוס"ק י"ט) עיי"ש, ובשש"כ (פ"ה ס"ג), וס' פני שבת (הנ"ל סק"ו) עיי"ש. ולסחוט אשכולית לתוך סוכר, בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סו"ס ט"ז) וח"ה (סי' כ"ד) כתב דאסור, דדוקא מיץ לימון שאינו מיועד לשתיה אלא לתבל מאכלים, שסוחטו לתוך סוכר, דנים אותו כאוכל, אפילו כשדעתו ליתנו במשקה, אבל מיץ אשכוליות כיון שבדרך כלל מטרתו לשתיה, אף שסוחטו לתוך סוכר דנים אותו כמשקה, וכ"ש כשדעתו לשתותו כמשקה, עיי"ש[1].

להפשיר קרח או להקפיא מים

שאלה: במ"ב סי' ש"כ סקל"ה הביא דשיטת הרמ"א להחמיר בנולד גם מאליו, ולכן אסור להניח שלג כנגד החמה להפשירם דהוי מוליד. ויל"ע לשיטה זו אם מותר להפשיר מים קפואים דג"כ הוי כנולד, וכן לענין הקפאתו ג"כ אם מותר לדעה זו.

תשובה: אף במים קפואים אין להפשירם כנגד החמה בשבת לדעת הרמ"א שמחמיר בנולד, ורק אם נקפאו בשבת וחזרו ונפשרו בשבת, כתב האג"ט דלכו"ע מותרים ואין בזה איסור נולד, וכ"ה דעת הגרשז"א זצ"ל, והביאו בשש"כ (פ"ה הערה ט') עיי"ש. ולענין הקפאת מים בשבת לעשותם לקרח, בשו"ת דובב מישרים ח"א (סי' נ"ה) כתב דלכו"ע אסור, אף לדעת הרמב"ן ודעימיה דכוותייהו פסק השו"ע (בסי' שי"ח סט"ז), מאחר ועי"ז מבטל מהמים שם משקה, אך בשו"ת מנח"י ח"ח (סי' כ"ד), ושו"ת צי"א ח"ו (סי' ל"ד) וח"ח (סי' י"ב), ושו"ת שבה"ל ח"ג (סי' נ"ה), ושו"ת חלקת יעקב ח"ב (סי' צ"ח), ושולחן שלמה (סי' ש"כ ס"ק כ' אות ב' והערה כ') ושאר כל חכמי דורינו חלקו ע"ז, וס"ל שלדעת הרמב"ן והשו"ע מותר להקפיא מים בשבת, אבל לדעת הרמ"א שחשש לכתחילה לדעת סה"ת ודעימיה, אין להכניס מים לתא הקפאה לעשות קרח. ואף שבשולחן שלמה הנ"ל צידד להקל בזה אף לדעת הרמ"א, וכ"ה בשש"כ (פ"י הערה י"ד) בשמו, ועע"ש שהביא שכן הורה להיתר הגר"ש זעליג זצ"ל ראב"ד דבריסק עיי"ש, וכן בשו"ת צי"א (הנ"ל ח"ו סי' ל"ד) כתב להקל בזה אף לדעת הרמ"א עיי"ש, נר' העיקר להלכה דלנוהגים כהרמ"א יש להחמיר בזה לכתחילה, כמש"כ רוב ככל הפוסקים הנ"ל, ושש"כ (פ"י ס"ד), ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם, וכ"כ בשו"ת שערי יושר ח"ה (סי' ס"ה ס"ק י') עיי"ש.

בורר בסוחט מים מבגד או כשסוחט מיץ מפרי

שאלה: בסי' ש"כ סעיף ה' מובא דדעת ר"ת דבבוסר יש איסור בורר אף כשסוחטו לתוך אוכל, ויש לדון לפי"ז למה כשסוחט מים מבגד או כשסוחט מיץ מפרי לא נחשב בורר.

תשובה: בשש"כ (פ"ג הערה ז') כתב בשם הגרשז"א זצ"ל דהיינו משום שהפרדת מים מבגד אינה נחשבת בעיני העולם להפרדה וברירת מים מבגד, אלא לניקוי וסחיטת בגד, וכן מוכח ממה שקוראים לזה ניקוי בגד ולא ברירת מים מבגד, לכן אין בזה איסור בורר, וכ"ה בשולחן שלמה (סי' שי"ט סק"ח אות ג') בשמו, והוסיף שם עוד טעם משום שהמים עדיתים להתאדות מאליהם מהבגד, ודבר שעתיד להתברר מאליו שמקדים לבוררו לפנ"כ, אין בזה איסור בורר, או דאפשר דחשיב כיין שיש בו קיסמין דמישתתי בלא"ה, דאין בזה איסור בורר, עכתו"ד עיי"ש.

ומה שבסוחט מיץ מפרי אין בזה איסור בורר, כתב המג"א (סי' שי"ט ס"ק ט"ז) דהיינו משום שהפרי והמשקה נחשב למין א', ובפמ"ג (סי' ש"כ בא"א סק"ז) הוסיף לבאר דבפרי גם בשעת הסחיטה והפרדתם זה מזה שניהם נחשבים למין א' דאוכל, בעוד שבבוסר בשעת הפרדתם המיץ נחשב לאוכל והפרי לפסולת עיי"ש, וע"ע בשו"ת שערי יושר ח"ב (סי' נ"ב) במש"כ לבאר עוד בזה.

שימוש במגבונים לחים

שאלה: להמבואר בסי' ש"כ ס"ז דהיכא דסוחט כשהיה ע"ז שם משקין מלפני כן אסור לסחוט, יל"ע במגבונים לחים אם מותר להשתמש בהם לצורך תינוק או גם בלא"ה, והאם יש לחוש בזה משום סחיטה ובאיזה אופן.

תשובה: בשש"כ (פי"ד סל"ג והערה צ"ד) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל דמותר להשתמש בהם בשבת, דאין מי הבושם נסחטים מהם, ודמי להא דסי' תריי"ג במשנ"ב ס"ק כ"ה עיי"ש, ובנדמ"ח (סל"ז) כתב דיש מקום להקל לקנח בהם תינוק וכיו"ב, ובלבד שלא יסחט בידים, ולא יקנח בחוזקה, עיי"ש. ואף שהסתייג קצת מלהתיר בפשטות, עכ"פ בעיקר הדין פסק שמותר להשתמש בהם בזהירות, וכ"ה בשולחן שלמה (סי' ש"כ ס"ק כ"ב) בשמו, אך (בהערה כ"ד שם) כתב דלאחר מו"מ עמו בערוב ימיו, נר' שדעתו היתה נוטה שאין להשתמש בהם בשבת, עיי"ש. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק ח"י (סי' כ"ה) שאסור להשתמש בהם בשבת, וכ"כ בס' אשרי האיש (פכ"ח סי"ב) שאפילו שסחט אותם מע"ש, אם יש בהם טופח ע"מ להטפיח אסור להשתמש בהם בשבת, עיי"ש. וכ"כ באורחות שבת ח"א (פי"ג סמ"ו והערה כ"א, ובסי' ז' שבסוף הספר), עיי"ש במה שהאריכו בזה, והביאו ששמעו שהגרשז"א זצ"ל חזר בו לאסור, וכן הגר"ש וואזנר שליט"א אע"פ שבקובץ מאור חיים ח"י כתב דמותר להשתמש במטפחות לחות, כשלא דוחק הרבה שלא יבוא לידי סחיטה, ועושה כן לצורך תינוק, בשו"ת שבט הלוי ח"ח (סי' נ"ט וח"י סי' נ"ח) חזר בו ואסר להשתמש בהם בשבת, עיי"ש.

ולענ"ד נר' דאם סוחט אותם מע"ש באופן שנראה שלא יצא מהם יותר משקה כשישתמשו בהם, ומשתמש בהם בזהירות בלי ללחוץ עליהם חזק[2] כשמקנח בהם התינוק, יש להקל להשתמש בהם בשבת, שו"ר שכ"כ בשם הגר"נ קרליץ שליט"א שמותר להשתמש בהם בכה"ג, והוסיף לבאר דלא דמי למש"כ הרמ"א (סי' תרי"ג ס"ט) שאם שורה מפה מבעו"י במים, ואח"כ סוחטה כדי לעשותה כלים נגובים, אסור, דחיישינן שלא יסחוט יפה עיי"ש, דהתם יש מים מרובים וחיישינן שאף אחר שיסחוט ישארו מים מועטים, אבל במגבונים לחים שמתחילה יש רק מים מועטים, וכל עסקו בסחיטה הוא להופכו שלא יצא מים כלל, רק ישאר לחות בעלמא, בכה"ג לא חיישינן שלא יסחוט יפה, עכתו"ד. וכן נר' העיקר להלכה.

הכנת מי סודה בשבת

שאלה: כתב בשו"ע סי' ש"כ ס"ט: השלג והברד אין מרסקין אותם, דהיינו לשברם לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיו, וכ' המ"ב סקל"ג דדמי למלאכה שבורא המים הללו ואסור מדרבנן. ונסתפקנו לפי"ז האם יש לאסור להכין מי סודה בשבת שע"ז נעשים המים תוססים, ולכאו' דמי ג"כ למלאכה, או דילמא אינו דומה.

תשובה: בשו"ת מהרש"ם ח"ג בהשמטות לח"א (סי' ק"מ) כתב דמותר, וחזר בו ממש"כ בפנים הספר לאסור, וכ"כ בשו"ת ארץ צבי (לגאון מקוזיגלוב סי' צ"ו), עיי"ש מילתא בטעמא, ובשו"ת הר צבי ח"א (סי' קפ"ט) עיי"ש, ובשו"ת מנח"י ח"ד (סי' קכ"ב) וח"ט (סי' כ"ו), ושש"כ (פי"א סל"ה והערה קל"ג) בשם הגרשז"א זצ"ל, ועוד פוסקים וחכמי דורינו הלא בספרתם. ובטעם ההיתר כתבו דכיון שהגזים אינם ניכרים בפני עצמם אלא רק בתוך המים, ועוד דאינו בר קיום, שהרי אם ישאירו את המים גלויים יתנדף כל החמצן שבו, אין בזה איסור נולד. ועע"ש בדבריהם במש"כ למה אין בזה איסור בונה בכלים ואיסור דעובדין דחול. אך בשביתת השבת בדיני מלאכה שאינה לקיום (סק"ג) כתב בשם המהרי"ל דיסקין שיש בזה איסור נולד, וכ"כ בס' ברית עולם שבת (אופה ס"ק צ"א) בשמו. וכ"כ בקצוה"ש (סי' קל"ח ס"ק ל"א) עיי"ש, ושו"ת חלקת יעקב ח"ג (סי' קס"ח), ושו"ת צי"א ח"ז (סי' כ"ד), וס' אשרי האיש ח"ב (פ"ל ס"ח) ועוד. ולענין הלכה נר' שלכתחילה יש להחמיר בזה, אך לצורך הרבה, הרוצה לסמוך על דעת המקילים, יש לו על מה שיסמוך[3].

עירבוב סוכר בכוס

שאלה: כתב בשו"ע סי' ש"כ ס"ט: השלג והברד אין מרסקין אותם, דהיינו לשברם לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך כוס של יין או מים והוא נימוח מאליו ואינו חושש, וכתב המ"ב סקל"ד דיש מתירין אפילו לרסק בידים לתוך הכוס, והטעם דכיון שנתערב במה שבתוך הכוס ואינו בעין לא גזרו ביה כלל. ונסתפקנו האם שייכת מחלוקת זו גם בהמסת סוכר וכדו' לתוך כוס, שלדעת השו"ע אסור לערבבו ע"מ שיימס ולדעת היש מתירין מותר, או דילמא לא דמי.

תשובה: לערבב את הסוכר בכפית כדי לפזרו בכל הכוס, וגם כדי שיימס יותר מהר, נר' דמותר אף לדעת השו"ע, כמש"כ בס' קצות השולחן (בסי' קכ"ז סק"ב) דלנענע הסוכר בכף בכוס מותר לכו"ע, דכיון שאינו עושה אלא מעשה פיזור, אע"פ שע"ז גורם שהסוכר נמחה יותר מהר, זה לא בכלל הגזירה שאין מרסקים את השלג, עכתו"ד עיי"ש. וכעין זה כתב בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סי' ע"ד לש ס"ק א'), ובהל' שבת בשבת ח"א (עמוד תרס"ט) בשם הגרישו"א זצ"ל, עיי"ש. אך לסרק ממש את הסוכר או גושי הסוכר בתוך המים, בשו"ת רב פעלים ח"ג או"ח (סי' י"ד) דן במה שנהגו בבגדד להקל בזה, שזהו נגד דעת השו"ע, וכתב ליישב ע"פ מש"כ החיי"א (בכלל י"ד סי"א) דמותר לרסק סוכר בידים, דלעולם אוכל הוא (עיין ר"ן ס"פ במה טומנים), עכתו"ד. וביאר דכוונתו שהסוכר ע"י הריסוק אינו נהפך למים כמו שלג שנהפך למים, רק מתערב יפה עם המים, לכן אין בזה איסור לרסקו, ומצא שכ"כ הרב פחד יצחק, אלא שזה נסתר מדברי השו"ע (סי' שכ"ח סכ"ב) שאסר לסוך גלדי מכה מפני שנימוח ודומה לריסוק שלג, דהתם נמי השומן לא נהפך למים רק למשקה סמיך, ומכח זה העלה דמנהג בגדד הוא ע"פ דעת החולקים על השו"ע, דכיון דרבים וגדולים הם סמכו עליהם, עכתו"ד עיי"ש[4].

ובשו"ת שערי יושר ח"ה (סי' ס"ה סק"ח) כתב בביאור דברי החיי"א, דר"ל שסוכר לעולם אינו משקה ששותים אותו בפני עצמו, אלא הוא בעיקר תבלין לאוכל [עוגות ושאר מאכלים] וגם למשקין, לכן מותר לרסקו, דלא גזרו איסור ריסוק רק על שלג וכיו"ב שע"י הריסוק הוא נהפך למשקה ששותים אותו בפנ"ע, דזה חשיב קצת כעין מציאות חדשה, ולא דמי לשומן שדרכו להיות נימוח כמשקה בפנ"ע, כמש"כ הר"ן בפ' במה טומנים שציין עליו החיי"א עיי"ש, ולפ"ז מותר לרסק סוכר בכוס עם מים אפילו לדעת מרן השו"ע ודעימיה, ואף אם אין סברא זו מוכרחת, עכ"פ אהני לן סברא זו ליישב מנהג העולם לשפוך מים חמים על סוכר, דאינו ריסוק ממש בידים, אלא שהפוסקים החמירו ודימו את זה לריסוק בידים, בסוכר שיש לסברא הנ"ל להקל, סמכו ע"ז להקל, עיין במור וקציעה (סי' שי"ח), ובמנורה הטהורה (סי' שי"ח ס"ק י"ח, וסי' ש"כ ס"ק י"ח), ושביתת השבת (דש ס"ק נ"ו), וערוה"ש (סי' ש"כ סכ"ה) ושאר אחרונים שנתקשו במנהג העולם להקל בזה בסוכר שלנו, ובשבה"ש נתקשה טובא איך מותר לערב את הסוכר עיי"ש, ולהנ"ל אתי שפיר, ואיך שלא יהיה בעירבוב סוכר בכפית, שספק אם יש בזה ריח של ריסוק, נר' פשוט שיש לסמוך על הסברא הנ"ל שמותר, ואין בזה בית מיחוש, עכתו"ד עייש"ב.

---

1. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו: והאול"צ ח"ב פל"ב ס"א התיר בכל הפירות (חוץ מזיתים וענבים שיש להחמיר) לסוחטם על הסוכר אם רוב המשקה נבלע בסוכר.
2. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו: נלענ"ד להלכה כדברי ספר אשרי האיש שאם אין בו טופח ע"מ להטפיח מותר גם ללחוץ, ואין בכך כלום, ואם יש בו טופח ע"מ להטפיח בכל אופן אסור.
3. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו דנראה לסמוך יותר על דעת המקילין, בפרט שהגרי"ח בספרו בא"ח ש"ש פר' יתרו הל' י"ז ובשו"ת ר"פ ח"א סי' י"ח וכן האול"צ ח"ב פכ"ז סי"ד העלו להתיר, ודחו דעת האוסרים בזה.
4. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו: ויש לדעת שמה שדן הר"פ שהיה צד לאסור הוא בסוכר העשוי חתיכות, שיש לדמותו לשלג וברד המוזכר בשו"ע, אך בסוכר שלנו שהוא טחון אין בו שום צד להחמיר, שהרי אין צורך למחותו בידים שהרי נמחה מאליו.

הפשרת מים קפואים או חלב וגלידה קפואים

שאלה: בסי' ש"כ ס"ט נתבאר דשלג וברד מותר להניחם בחמה או כנגד המדורה, ובמ"ב כתב דלדעת הרמ"א אסור, ונסתפקנו האם מותר לפי"ז להוציא מים קפואים כדי שיפשירו בחום החדר, וכן מה הדין בהפשרת חלב קפוא או גלידה קפואה כדי לאוכלה. וכן נסתפקנו האם יש איסור מוליד בהקפאת מים במקפיא כדי שיהיו קרח, או בהקפאת מים בתבנית כדי שיעשו קוביות קרח.

תשובה: להוציא מים קפואים כדי שיפשירו בחום החדר, בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' מ') כתב שמותר, וכ"כ באורחות שבת ח"א (פ"ד הערה ע"א), אך בס' וביום השבת ח"ה (הערה 132) כתב בשם הגרישו"א זצ"ל שאסור, והביאו בס' אשרי האיש (פ"ל ס"ו) עיי"ש. וכ"כ בשש"כ (פ"י הערה י') בשם הגרשז"א זצ"ל, וכ"ה בשולחן שלמה (סי' ש"כ ס"ק י"ט ב') בשמו, עיי"ש. וכן נר' העיקר להלכה[5], ועכ"פ במים שנפשרו ודאי שצריך לדונם כמוקצה, ולא להשתמש בהם אם יש לו מים אחרים [לנוהגים כהרמ"א שחשש לסה"ת דס"ל שהם מוקצה], כמש"כ בשש"כ (פ"י ס"ג), וס' אשרי האיש (פ"ל ס"ז) ועוד חכמי דורינו, ואף בשו"ת שבט הלוי הנ"ל כתב דאין במים איסור נולד, ומותר להשתמש בהם לכתחילה, עיין בשו"ת שערי יושר ח"ה (סי' ס"ה ס"ק א'-ו') במה שהאריך להוכיח מהראשונים והאחרונים שלדעת סה"ת המים נחשבים למוקצה, ושכן העיקר להלכה[6].

ובהפשרת חלב וגלידה בחמה, בשש"כ (פ"י ס"ה וח') כתב הגרשז"א זצ"ל שמותר, אך בס' אשרי האיש (פכ"ג סכ"ה) כתב בשם הגרישו"א זצ"ל שיש להחמיר בחלב כמו במים, ובס' הלכות שבת בשבת ח"א (פי"א הערה 66) כתב בשמו שאף בגלידה לסה"ת יש להחמיר, אך לדידן שמקילים בדיעבד, כל שזב כבר הוי כדיעבד, ומותר לאוכלה, אך המחמיר שלא לאוכלה תע"ב, עיי"ש. ובשו"ת אז נדברו ח"ג (סי' ח' וכ"ג), וכן בשו"ת בצל החכמה ח"ב (סי' כ"ו) כתבו דבדבר שנאכל אף כשהוא קפוא ונפשר בקלות, אין איסור נולד לא בהקפאתו ולא בהפשרתו עיי"ש, ולפ"ז נר' שבהפשרת חלב בחמה יש להחמיר, ובהפשרת גלידה בחמה יש להקל, וכן נר' העיקר להלכה.

ובהקפאת מים במקפיא כבר נתבאר לעיל (בתשובה ה') עיי"ש, ובהקפאת מים בתבנית כדי שיעשו קוביות קרח, יש גם חשש של איסור בונה, כמש"כ בס' אשרי האיש (פכ"ג סל"ז), עיי"ש.

ניקוי פצע במטלית בד או בצמר גפן טבול בנוזל וכיו"ב

שאלה: בסימן ש"כ סעיף י"ז נתבאר דספוג אין מקנחין בו משום סחיטה, וי"ע לפי"ז מה הדין לנקות פצע במטלית בד או ע"י צמר גפן טבול בנוזל, או בשימוש במגבונים לחים, האם יש בזה משום איסור סחיטה, וכן מה הדין בקינוח הגוף או ניגוב השלחן בנייר חתוך.

תשובה: בניקוי פצע בבד או צמר גפן הספוג בנוזל, כיון שרוצה בסחיטת הנוזל, יש בזה חשש של איסור סחיטה מדאורייתא ואסור, כמש"כ בשולחן שלמה (סי' ש"כ ס"ק כ"ג ג') ושש"כ (פל"ה ס"ל) עיי"ש, ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם. ובמגבונים לחים כבר נתבאר לעיל (בתשובה ז') עיי"ש. ובקינוח הגוף וכיו"ב בנייר רטוב, בשו"ת אג"מ או"ח ח"ב (סי' ע') כתב שמותר, ואין בזה איסור סחיטה, משום שאין המים נבלעים בנייר, אלא נמצאים רק בין סיבי הנייר כמו בשערות, שאסור רק מדרבנן, וכיון שאינו מתכוון לסחיטה, דמי לסי' ש"כ סעיף י"ח, דבתרתי לטיבותא מקילים שמותר, עכתו"ד עיי"ש. ובשו"ת הר צבי ח"א (סי' ק"צ) כתב דכיון דניח"ל במה שנסחט לא חשיב כהולך לאיבוד, ויש בזה איסור סחיטה, אלא דכיון שנייר אינו דבר שעומד לסחיטה כמו בגד הבלוע במשקין, האיסור סחיטה בו הוא רק מדרבנן, וי"ל דלא גזרינן שמא יסחט, דהו"ל גזירה לגזירה, עכתו"ד עיי"ש. ולענ"ד נר' שדוקא בנייר קשה י"ל שאין המים נבלעים בסיבי הנייר, ואפשר דבהכי מיירי האג"מ, ושו"ד שכ"כ בס' מאור השבת ח"ב (עמוד תקכ"ג) עיי"ש, אבל בנייר טישו רך וכיו"ב שבימינו, נראה שהמים נבלעים בתוך הסיבים, וכיון שדרך לעשות כן בחול להרטיב את הנייר, כדי שהמים היוצאים ממנו ינקו את הגוף יותר טוב, י"ל דחשיב כעומד לסחיטה, ועכ"פ כיון שניח"ל במים הנסחטים, כמש"כ בשולחן שלמה הנ"ל וכל הפוסקים לגבי ניקוי פצע בצמר גפן רטוב, והוי פס"ר שיסחט מהמים ע"י הקינוח, אסור לקנח בשבת את הגוף בנייר רטוב שבימינו, וכ"כ באורחות שבת ח"א (פי"ג סמ"ז) עיי"ש, וכן נר' העיקר להלכה.

ניגוב שערות במגבת בנחת

שאלה: במ"ב סי' ש"כ סקנ"ה הביא דברי הרמב"ם דהסוחט שער או עור פטור אבל אסור, ונסתפקנו לפי"ז האם מותר לשפשף ידים רטובות זו בזו כשגדלות בהן שערות, וכן האם מותר לנגב שערות במגבת בנחת, ומה הדין אם רק מניח המגבת על שער הראש ולא דוחק כלל בשער, וכן מה הדין בשימוש במברשת שיניים רטובה.

תשובה: בס' מנחת שבת (סי' פ"ו סק"ו) כתב שמותר לנגב שערות הראש וכיו"ב במגבת, וכ"כ בקצות השולחן (סי' קל"ג סק"ח), ושש"כ (פי"ד ס"כ והערה ס"ד), וכתב שם שכ"ה דעת הגרשז"א זצ"ל, עיי"ש. אך בבא"ח ש"ש (פר' פקודי ס"ח) כתב שמותר לנגב השערות דוקא בנחת לאט לאט דחשיב כסחיטה כלאחר יד, אבל לא בכח, וכ"כ בס' אשרי האיש ח"ב (פכ"ח סי"ז) עיי"ש. ומאידך גיסא הגר"א במעשה רב (סי' קכ"ה) כתב שאסור לנגב השיער משום סחיטה, וכן משמע ממש"כ המשנ"ב (בסי' שכ"ו ס"ק כ"א) בשם הפוסקים שנהגו שלא לרחוץ בנהר מחשש שמא יבוא לידי סחיטת שיער, וכן משמע ממש"כ הביאוה"ל (שם (בס"ח) בד"ה אדם, בשם המהרי"ל שיפה נוהגות הנשים שאינן טובלות בשבת שלא בזמנם, מחשש שלא יבואו לידי סחיטה, עיי"ש. ואם מותר לנגב במגבת, אמאי חששו שיבואו לידי סחיטה, הרי בקל יכולים לנגב רגיל במגבת ולא יבואו לסחיטה, ובפרט דהוי רק איסור מדרבנן והו"ל גזירה לגזירה, ומשמע מזה דס"ל שניגוב במגבת אסור משום סחיטה, וכיון שקשה לעמוד בזה שלא לנגב את הגוף במגבת אחר הרחיצה, לכן החמירו בזה אפילו שכל האיסור סחיטה בזה הוא רק מדרבנן. וכ"כ באורחות שבת ח"א (פי"ג סמ"ט) שאסור, עיי"ש. ומעיקר הדין הרוצה לסמוך על המקילים, ודאי שיכול לסמוך עליהם, אך המדקדקים בהלכה נהגו שלא לנגב שערות הראש והזקן במגבת, כמש"כ הבא"ח, וכן הורה החזו"א, וכן נהג הגריי"ק זצ"ל ועוד רבים ושלמים, וכן ראוי לכל בן תורה וירי"ש לנהוג. ולהניח מגבת על הראש ולהורידה מהראש בלי לנגב, נר' דלכו"ע מותר. ואף למשוך אותה מהצד, וע"ז המגבת מחככת את השערות וסוחטת מהם מעט מים, נר' דלכו"ע חשיב כסחיטה כלאח"י ומותר, וכן אני נוהג.

ולשפשף או לנגב ידים רטובות שיש בהם שערות לכו"ע מותר, דרק בשערות צפופות והמים נראים כבלועים בהם, יש איסור סחיטה מדרבנן, אבל בשערות לא צפופות שאינו נראה כלל כסחיטה, אין בזה שום איסור סחיטה, כמש"כ בקצוה"ש (סי' קל"ג סק"ח), ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם. ושימוש במברשת שיניים רטובה, בשו"ת אג"מ או"ח ח"א (סי' קי"ב) כתב שאין להשתמש בה בשבת, וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק ח"ג (סי' מ"ח) עיי"ש, אך בשש"כ (פי"ב הערה מ"ה מ"ו) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל שאם השערות פרודות זו מזו והחללים שביניהם נראים, והמים אינם נאגרים בהם ויוצאים בלי סחיטה, ל"ש בזה איסור סחיטה, ושכ"כ בשו"ת שרידי אש ח"ב (סי' כ"ח), ועוד חכמי דורינו, עיי"ש. והרוצה לסמוך על המתירים יש לו אילנות גדולים לסמוך עליהם, וכ"ה מנהג העולם להשתמש לניקוי כלים במוצרים סינטטים שיש בהם חורים גדולים, ואין בהם ריבוי שכבות, שאין המים נאגרים בהם, ולא חוששים בזה לאיסור סחיטה.

שימוש בחומר שמניחים בביהכ"ס שצובע את המים

שאלה: בשו"ע סי' ש"כ סי"ט כתב: ליתן כרכום בתבשיל מותר, ואין לחוש לו משום צובע, דאין צביעה באוכלין. ונסתפקנו לפ"ז האם אסור להשתמש בחומר שמניחים בביהכ"ס שצובע את המים, דלכאו' הוי צובע, או דילמא כיון שאין כוונתו לצביעה אלא לחיטוי לא מקרי צובע ומותר.

תשובה: בשש"כ (בפכ"ג סי"ד) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל שאסור, וצריך להוציאו מע"ש או בשבת בשינוי כלאח"י, וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"ב (סי' ס"ז), אורחות שבת ח"א (פ"ז ס"ד) ועוד, ומאידך בס' אשרי האיש (פכ"ז ס"ב) כתב דאסור להשתמש בו בשבת, אבל אם מונח מע"ש לא צריך להוציאו, וכ"כ בשו"ת אז נדברו ח"ב (סי' י"ג) עיי"ש. אך בשו"ת ציץ אליעזר ח"ד (סי' מ"ז) כתב שמותר להניחו ולהשתמש בו בשבת, וכ"כ בשו"ת באר משה ח"ח (סי' כ"ב), ושו"ת אור לציון ח"א (סי' כ"ט), ועוד חכמי דורינו הלא בספרתם. ובטעם ההיתר כתבו דכיון דהוי איסור צביעה רק מדרבנן, והוי בכח שני וגרמא, ופס"ר דלא איכפת ליה, והצבע אינו מתקיים, ואינו מתכוון לצביעה אלא בעיקר לחיטוי, י"ל דמותר, וכן נר' העיקר להלכה, אך נר' דלכתחילה ראוי להחמיר אפי' להסירו מהאסלה מע"ש, לחוש לדעת האוסרים.

נתינת סוכר על פירות וירקות

שאלה: סי' שכ"א ס"ג: אסור למלוח חתיכות צנון וכו'. ונסתפקנו האם ה"ה נתינת סוכר על פירות וירקות אסורה, או דוקא במלח אסרו.

תשובה: בקצות השולחן (סי' קכ"ח סק"ב) כתב דלטעם הרמב"ם שהאיסור הוא משום שנראה ככובש כבשים בשבת, א"כ גם בסוכר אסור, מאחר ולפעמים כובשים שימורים של פירות בסוכר, אך לטעם רש"י שכתב משום שהמלח מעבדן, י"ל דבסוכר אינו כן, וכ"כ בשולחן שלמה (סי' שכ"א סק"ג) עיי"ש, אך באור לציון ח"ב (פל"ג בביאורים לתשו' א') כתב שמותר עיי"ש, וכ"כ בחוט שני ח"ב (פ"ל סק"ג אות ז') עיי"ש, וכן הוא דעת עוד חכמי דורינו הלא בספרתם, וכן נר' העיקר להלכה.

דיכה באדם שרגיל לדוך ביום חול ע"י ידית הסכין

שאלה: בסימן שכ"א ס"ז כתב דמותר לדוך פלפלין, והוא שידוכם בקתא של סכין ובקערה, ונסתפקנו מה הדין באדם שרגיל לדוך ביום חול ע"י ידית הסכין, וכן מה הדין במעיכת בננה ע"י שיני המזלג, וכן מה הדין במעיכת פירות או ירקות בכף, האם חשיב בזה גופא שינוי מפני שאינו ממעך במזלג או לא.

תשובה: בחוט שני ח"א (פי"ב סוס"ק ד') כתב דאף לאדם כזה מותר לו לעשות כן בשבת, דכיון שקשה לדוך באופן כזה חשיב לשינוי. ולרסק בננה בשיני המזלג, בשו"ת אור לציון (ח"א סי' כ"ח) כתב דחשיב לשינוי כיון שדרך לרסק בבלנדר, עיי"ש. אך כבר העירו ע"ז רבים, שמנהג רוב העולם לרסק בננה לתינוק בשיני המזלג, וזה לא נחשב לשינוי, וכ"כ החזו"א או"ח (סי' נ"ז) בד"ה נמצינו, ובקובץ אגרות ח"ב (סי' מ"ב) דאין זה נחשב לשינוי כלל, ויש בזה חשש איסור דאורייתא עיי"ש, וכ"כ בשש"כ (פ"ו ס"ח) עיי"ש, ס' אשרי האיש (פכ"ט ס"ח), ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם. ועיין עוד מה שאכתוב לקמן בענין ריסוק בננה לתינוק בענין זה.

ובמעיכת בננה וכיו"ב בכף, מסתימת דברי החזו"א שכתב או בקתא דכף ומזלג, משמע שבכף עצמו לא חשיב שינוי, וכן מבואר ביתר ביאור בהערות מהחזו"א על קונטרס אטפל בילדי בשבת, שכתב שם דבצד העגול של הכף, אפשר שאין זה שינוי וכו', עיי"ש. אך בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סי' ע"ד טוחן סוף סק"ב) כתב דחשיב לשינוי, וכ"כ בשש"כ הנ"ל, ובהערה (שם) כתב שהסכים עמו הגרשז"א זצ"ל, עיי"ש. וכ"כ בס' אשרי האיש הנ"ל, וכיון שהחזו"א מספקא ליה, ושאר חכמי הדור פשיטא להו דהוי שינוי, כן נר' העיקר להלכה, בפרט אם עושה כן כדי לאכול לאלתר, דיש בזה עוד סניף לקולא, די"א דלאלתר מותר לרסק בלי שינוי, כדלהלן בתשובה י"ח עיי"ש. והמחמיר בזה תע"ב.

מיעוך דברים שאין בהם משום טוחן בכלי המיוחד לטחינה

שאלה: בשו"ע סימן שכ"א ס"י כתב דאסור לגרור הגבינה במורג חרוץ בעל פיפיות, והיינו בכלי המיוחד לכך, ונסתפקנו מה הדין במיעוך דברים שאין בהם משום טוחן בכלי המיוחד לטחינה, כגון מועך תפו"א מבשולים, וכן האם מותר לחתוך ביצים לפרוסות בכלי המיוחד לכך.

תשובה: במיעוך תפו"א מבושלים בכלי המיוחד למועכם, כתב בשולחן שלמה (סי' ש"כ ס"ק י"ב ב'), דכיון שמסתמא דרך לרסק בהם גם דברים שיש בהם משום טוחן, דמי למגרדת, ואסור למעך בהם תפו"א מבושלים משום עובדין דחול. [ועיין עוד בתשובה כ"ט במש"נ שם אימתי אין איסור טוחן בתפו"א מבושלים].

ובכלי המיוחד לחתוך ביצים לפרוסות, בששי"כ (פ"ו ס"ג והערה י"ב) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל שמותר לחתוך בו ביצים, ואין בזה משום עובדין דחול, כיון שאינו נחשב לכלי של בעלי מלאכה אלא כלי סעודה, וכ"כ בשו"ת אג"מ ח"ד (סי' ע"ד טוחן סק"ד) עיי"ש.

הכנת סלט בשבת

שאלה: סי' שכ"א סעי' י"ב: המחתך הירק דק דק חייב משום טוחן, וכתב בביה"ל ד"ה המחתך דשיעור דקותן לא נודע לנו, וע"כ יש ליזהר מאד בזה. ונסתפקנו לכאו' לפ"ז איך מכינים סלט בשבת, ובאיזה שיעור למעשה מותר לחתוך הירק ובאיזה שיעור אסור.

תשובה: החזו"א (בסי' נ"ז) בד"ה והנה הב"י, כתב שכל שחותך קצת יותר גדול ממה שרגיל לחתוך ביום חול, חשיב לחתיכות גדולות, דכיון שלא חותך דק לפי הצורך שצריך להשתמש בו, י"ל שאין בזה איסור טוחן לכו"ע, ובשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' צ"א ס"ק י"ג) כתב דמותר לחתוך בשבת פירות וירקות לחתיכות קטנות שראויות לאכול מיד, מפני שעדיין צריכים לשיניים הטוחנות, וכ"כ בששי"כ (פ"ו הערה ו') בשמו, עיי"ש. אך בחוט שני ח"א (פי"ב סק"ג) כתב דאינו תלוי במה שעדיין צריך ללועסו בשיניים, דמ"מ כיון שע"י החיתוך הכשירו לאכילה בדרך שאוכלים אותו בחתיכות קטנות, יש בזה איסור טוחן עיי"ש, והכי מסתברא. ובאור לציון ח"ב (פמ"ז סכ"ה) כתב דחיתוך ירקות לסלט שרגילים לחתוך היום אינו נחשב לחיתוך דק דק, ומותר לכו"ע, עיי"ש.

ולענין הלכה נר' דבחותך על מנת לאוכלו לאחר זמן קשה לסמוך על סברות המקילים, וודאי שצריך לחתוך חתיכות יותר גדולות מהרגיל, ואף בחותך כדי לאכול לאלתר, לכתחילה יש לחתוך חתיכות יותר גדולות מהרגיל, אך הרוצה לסמוך בזה על סברות המקילים, יש לו ע"מ שיסמוך, מאחר דבגדולות אלישע (ס"ק ל"ו) דייק ממש"כ הב"י ומ"מ נכון להזהיר שיחתכום חתיכות גדולות קצת, דמשמע דס"ל שמעיקר הדין מותר לחתוך חתיכות קטנות כהרשב"א, ואינו אלא על הצד היותר טוב, לחתוך חתיכות קצת גדולות, ושכ"כ העו"ש (ס"ק י"ח), ושו"ע הרב (ס"י), וכ"נ דעת המג"א, וכ"כ החיי"א (כלל י"ז ס"ח) והמאמ"ר, עכתו"ד עיי"ש. וכ"כ הבא"ח ש"ש פר' משפטים (ס"ב) שמנהג בגדד לחתוך דק דק לאלתר עיי"ש, וא"כ כיון דלחתוך חתיכות קצת גדולות הוא רק חומרא לכתחילה, ל"צ לדקדק בזה כ"כ, וודאי שאפשר לסמוך על סברות המקילים, וכמדומה שכן הוא מנהג העולם, שכשחותכים ע"מ לאוכלו לאלתר, לא מדקדקים לחתוך חתיכות גדולות מהרגיל, והנח להם לישראל וכו'.

בענין ריסוק בננה לתינוק

שאלה: סי' שכ"א סעי' י"ב: המחתך הירק דק דק חייב משום טוחן. יל"ע בריסוק בננה אם אכתי ניכר שהוא גוש אחד רק ממועך ואינו מפורק לחתיכות, אם יש בזה משום טוחן, וכן אם מועיל בזה שינוי בידית הכפית, דכיון שגם בחול הרבה נוהגים כן יל"ע אם חשיב שינוי. וביותר יש לדון אם מותר לקחת קצת באצבעות ולתת בפי התינוק, ובאופן זה הוי ממש כאכילה ונטחן מאליו.

תשובה: החזו"א (סי' נ"ז) בד"ה לענין, כתב שאע"פ כן יש בזה איסור טוחן, כיון שקודם מתפורר, ורק אח"כ נדבק לגוף א', וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' צ"ב ס"ק ה') עיי"ש, וכ"פ בשש"כ (פ"ו ס"ח), אשרי האיש ח"ב (פכ"ט ס"ח) ועיי"ש בהערה, ועוד חכמי דורינו הלא בספרתם. אך בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סי' ע"ד טוחן סק"ב) העיר ע"ז שבבננה אינה נעשית פירורין, אלא נשארת תמיד חתיכה א', רק שנעשית רכה מאד מהלחות שבבננה, וכן העיר על החזו"א במש"כ דלפני הזקנים אסור, היינו אפילו לאלתר, ויש חילוק בין לחתוך דק דק לריסוק, דריסוק אפילו לאלתר אסור, דזהו נגד דברי האחרונים, ולכן מעיקר הדין מותר לרסק בננה בשיני המזלג כדי לאוכלה לאלתר, אך לכתחילה ראוי לחוש לחזו"א, עכתו"ד עיי"ש, וכ"ה דעת עוד חכמי דורינו הלא בספרתם, והרוצה לסמוך על דבריהם יש לו ע"מ שיסמוך. ובידית הכף פשוט שמותר, כמש"כ החזו"א שם ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם, וכ"ש שמותר לקחת קצת באצבעות ולתת בפי התינוק, כיון דהוי דרך אכילה ונימוח מאליו.

גדר בלילה עבה וגדר בלילה דקה

שאלה: שו"ע סי' שכ"א סעי' י"ד: והוא שיהיה רך, אבל קשה אסור מפני שנראה כלש. ונסתפקנו מה גדר בלילה עבה ומה גדר בלילה דקה.

תשובה: בס' שביתת השבת (לש ס"ק ל"ו) כתב דבלילה עבה היינו דוקא שנתהווה לגוף א' דבצק, וכל שהוא פחות מזה חשיב לבלילה רכה, ובקצות השולחן (סי' ק"ל סק"ג) כתב דאינו שוה בכל הדברים, אלא בכל דבר לפי דרך לישתו הוי עבה וחייב עליו, ואם עשה אותו רך יותר מדרכו, חשיב לבלילתו רכה. ובחזו"א (סי' נ"ח סק"ט) כתב דבלילה עבה היא כשאי אפשר לערותה מכלי לכלי, אלא נופלת גושים גושים, ובלילה רכה היינו שהעיסה היא גוש רך שאפשר לערותו מכלי לכלי כעין נוזל. וכ"כ באורחות שבת ח"א (עמוד רכ"ו), ובס' הלכות שבת בשבת ח"א (עמוד תש"א ס"ו), ועוד חכמי דורינו הלא בספרתם, וכן נר' העיקר להלכה. וע"ע בששי"כ (פ"ח ס"ח והערה כ"ה) במש"כ בזה, עיי"ש.

ריסוק דק דק

שאלה: בסימן שכ"א סי"ב כתב הרמ"א דהאיסור לחתוך דק דק הוא דוקא בחותך ומניח, אבל אם לאכלו מיד הכל שרי, ונסתפקתי האם הוא דוקא בחותך אבל בריסוק לא, או דילמא לאו דוקא הוא.

תשובה: החזו"א (סי' נ"ז) בד"ה ואמנם, כתב שדוקא בחותך לחתיכות קטנות הוי דרך אכילה, ולאלתר מותר, אבל בריסוק וכתישה דהוי כמעשה טחינה ממש, אין זה דרך אכילה, אלא תיקון המאכל בצורה אחרת, ואף לאלתר אסור, ועיי"ש בראיותיו לזה, וכן נקטו להלכה הרבה מחכמי דורינו, שו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' צ"ב סק"ה), שש"כ (פ"ו ס"ח), אשרי האיש ח"ב

5. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו: עי' במשנ"ב מהדו' דרשו דמבואר שם דמותר להניח בחדר להמיסו, ורק להניחו בחמה כדי שיפשיר אסור, ואה"נ המים אסורים מטעם נולד.

6. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו דמה שמובא בשם הגרשז"א לאסור, הוא רק בשימוש המים, ולא בעצם העמדת הקרח בחדר כדי להפשירו, ויתכן שדעתו כהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

(פכ"ט ס"ח) ועוד. אך בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סי' ע"ד טוחן ב') נר' דס"ל שאין לחלק ביניהם, ואף בריסוק לאלתר מותר, וכן ס"ל לעוד מחכמי דורינו כמשנ"ל בתשובה י"ח עי"ש.

נתינת אבקה על שינים תותבות בשבת

שאלה: נסתפקנו האם יש איסור לישה באבקה שנוהגים ליתן על שיניים תותבות כדי לחזקן, דהרי האבקה נמסה בפה ונעשית בלילה רכה, ומה הדין באבקה שע"י לעיסתה נוצר גומי לעיסה, או במרסק פרי או כמה פירות ועושה ממנו כעין עיסה ע"י מימיו, ומה הדין לגבי הכנת ג'לי בזק בשבת.

תשובה: בשש"כ (פי"ד סל"ה) כתב שאסור להשתמש בה בשבת משום איסור לישה, וכ"כ באורחות שבת ח"א (פ"ו סנ"ו והערה צ"א) עי"ש, אך בשו"ת ציץ אליעזר חט"ו (סי' כ"ה) כתב דאין בזה איסור לישה, עי"ש שכתב שמונה טעמים להיתרא. ונר' שכ"ה דעת שו"ת הר צבי ח"א בטל הרים, ממה שדן בזה רק מצד בונה וצידד דמותר, ולא חשש בזה כלל לאיסור לישה, עי"ש. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ד (סי' ל"ב), אלא שסיים ובלבד שיעשו דרך שינוי מבחול, אך נראה מדבריו דמה שהצריך לעשות כן בשינוי הוא מחשש שבות דמתקן, עי"ש. ונר' דהרוצה לסמוך על המקילים יש לו ע"מ שיסמוך, מאחר וכל החשש לישה בזה הוא רק מדרבנן, והוא ספק אם זה נילוש מיד שמניח את האבקה או קצת אח"כ, והו"ל רק גרמא, ועוד דהוי לישה שאינה ניכרת כלל, וי"ל שלא גזרו בכה"ג איסור לישה אפילו מדרבנן. ובאבקה שע"י לעיסתה נוצר גומי לעיסה, נראה דאם ממשיך ללועסה ואוכלה כגומי לעיסה, מותר, דהו"ל דרך אכילה שמותר. ושו"ר שכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ט (סי' ע"ב) עי"ש.

ובמרסק פרי או פירות מאותו המין, ועושה מהם עיסה ע"י מימי הפירות, בחזו"א (סי' נ"ח סק"ח) סוד"ה יש, כתב דפרי שמתדבק במימיו לאו שם לש עליו, וכ"כ (בסוס"ק ט') דאסור לתת ע"ז משקה בשבת וללוש אותו עמו עי"ש, וכ"כ בשביתת השבת בהקדמתו למלאכת לש (סק"ט) בד"ה אולם, וכ"כ בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סי' ע"ד טוחן סוס"ק ב') עי"ש, ושש"כ (פ"ח ס"ג), וחוט שני ח"א (פי"ג סק"ב) עי"ש, ועוד חכמי דורינו. ואף שהגרשז"א זצ"ל [בשש"כ (פ"ח הערה י"ב) ושולחן שלמה (סי' שכ"א ס"ק י"ד)] כתב שאינו פשוט להיתרא, וי"ל דאסור עי"ש, עיין בשו"ת שערי יושר ח"ד (סי' ס"ח סוס"ק ג') במש"כ להוכיח מחרדל שלשו מע"ש בלחות הטבעית שלו, ומבואר בפוסקים דאי נימא דהוי בר גיבול, יש בגיבולו עם משקה בשבת איסור דאורייתא דלישה, דש"מ שהגיבול שהתגבל במשקה הטבעי שלו מע"ש אינו נחשב לגיבול, וכדעת האחרונים הנ"ל, ושכן נר' העיקר להלכה, עכתו"ד עי"ש. אבל בפירות ממינים שונים, כתב בחוט שני הנ"ל דהלחות של מין א' נחשב כמשקה כלפי המין השני, ואסור ללוש אותם ביחד בשבת.

ולענין הכנת ג'לי בזק בשבת, כתב האג"מ או"ח ח"ד (סי' ע"ד לש סק"ז) שאסור להכינה בשבת, וכ"כ בשש"כ (פ"ח סכ"ה), חוט שני ח"א (פי"ג סוס"ק ז'), וכן צידד בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' מ"א) עי"ש, שו"ת שערי יושר ח"ג (סי' ס"ח סק"ח) עי"ש, ושאר חכמי דורינו הלא בספרתם.

גיבול קלי ע"י שינוי של שתי וערב

שאלה: בסימן שכ"א סי"ד נתבאר שמותר לגבל את הקלי בשינוי דמעט דמעט, ויש לדון האם יש גם היתר ע"י שינוי שיגבלו שתי וערב, ואם מותר ע"י שינוי שתי וערב נסתפקנו באיזה אופן יעשנה.

תשובה: בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סי' ע"ד לש סק"ד) כתב דמהני, אך בחזו"א (סי' נ"ח סק"ב) כתב שיש לדון אם שינוי של שתי וערב מועיל במאכל אדם, דאין אנו בקיאים בדברי חז"ל וטעמיהם, ואין לנו אלא מה שאמרו חז"ל. ובאופן השינוי של שתי וערב, בביאוה"ל (בסי' שכ"ד ס"ג) בד"ה ומעביר בו, כתב שהב"י והב"ח מצדדים שמותר להעביר כמה פעמים שתי וערב עי"ש, אך בחזו"א (סי' נ"ח סק"ו) כתב דאפשר שכשגומר את השתי, לא יעשה סיבוב עם הכף, אלא יוציא את הכף כדי לעשות את הערב, או שיחזיר את הכף לאמצע הקערה כדי לעשות את הערב, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"א (סי' פ"ו סק"ו), ובאג"מ הנ"ל (סק"ה) כתב דאף החזו"א ס"ל דשתי וערב פעם א' מותר לעשות בלי להוציא את הכף ביניהם, ורק משום שחושש שמא לא יזהרו בזה, לכן כתב דאפשר שיש להוציא את הכף בין השתי לערב, אבל מי שיודע וזהיר, יש להקל להוציא את הכף רק אחר שיעשה שתי וערב, עי"ש. ובשש"כ (פ"ח סו"ס ט') כתב דמותר אפילו כמה פעמים שתי וערב, וטוב שיוציאנו בין השתי והערב, ובהערה ל"ז שם כתב דהחזו"א הסתפק בזה עי"ש, וכנראה לכן חשש לזה רק לכתחילה, וכן נראה העיקר להלכה.

נתינת דם המציצה שלאחר המילה בעפר

שאלה: במשנ"ב סימן שכ"א ס"ק נ"ז הביא דברי הח"א שכשמכסה מי רגלים יזהר לתת הרבה חול ואפר, ויש לדון לפי"ז במנהג שהובא בדרכי משה [יו"ד סי' רס"ה אות י"א] לתת את דם המציצה שלאחר המילה בעפר, האם מותר לעשות כן בשבת.

תשובה: בס' ראשון לציון הל' מילה יו"ד (סי' רס"ה) כתב שאסור משום לישה, וכ"כ בס' כורת הברית (שם ס"ק נ"ו), והביא גם לס' מלחמות ארי בשם ס' יהושע (סי' קפ"ג) שחשש גם לראב"ד דס"ל דבשאינו בר גיבול אמרינן דנתינת המים זהו גיבולו. ואף שבס' יד שאול שם כתב להתיר לתת לדם המציצה בעפר, כבר השיג עליו בס' כורת הברית, ודחה לכל ההיתרים שכתב, אלא שכתב דבמקום שנהגו לתת דם המציצה בעפר בשבת, יכולים להמשיך במנהגם ולסמוך על ההיתר של היד שאול, והביאם בס' אוצר הברית ח"ב (פ"ט סי' י"א הערה ל"ח ט"), ועע"ש שהביא עצה להניח מים בעפר מע"ש שיתגבל במים מע"ש, ואז מותר לו להוסיף ע"ז בשבת את דם המילה, או לתת את דם המציצה בכוס עם יין, ולהניחו בעפר לאחר השבת, עי"ש. ושמעתי מכמה מוהלים ותיקים ות"ח מופלגים שנוהגים להניח במים. אך בחוט שני ח"א (עמוד ק"ח) כתב דכיון שאינו צריך לדם שיבלע בעפר כמו בכיסוי הדם, י"ל שמותר, עי"ש.

איסור לישה בחמאת בוטנים או בממרח אגוזים, ובענין הכנת טחינה בשבת

שאלה: נסתפקנו האם יש איסור לישה בחמאת בוטנים או בממרח אגוזים שנפלו הבוטנים או האגוזים לתחתית הכלי, או בתרופה שהכינוה מערב שבת ושקע החומר בתחתית הבקבוק, האם מותר לחזור ולערבו בשבת, וכן האם מותר להכין טחינה ע"י הוספת מים לחומר הגולמי.

תשובה: בשש"כ (פ"ח ס"ז והערה כ"ב) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל שמותר, וכ"ה בשולחן שלמה (סי' שכ"א ס"ק י"ז) בשמו עי"ש, וכ"כ בחידושי בתרא בשם הגרח"פ שיינברג זצ"ל. וכ"כ בחוט שני ח"א (פי"ג סוס"ק י"ד) בתרופה שהכינוה מע"ש, ושקע החומר בתחתית הבקבוק, דמותר לחזור ולערבו בשבת עי"ש.

ובענין הכנת טחינה גולמית בשבת, באור לציון ח"ב (פל"ד תשובה כ') כתב דמותר משום דנר' דלש אינו אלא כשמדבק גרגירים [יבשים] זל"ז, אבל לערב מים עם טחינה, מכיון שאינו מערב חלקים זל"ז, אלא נותן מים כדי לדלל יותר את הטחינה, אין בזה משום לש וכו', עכ"ל עי"ש. וכעין זה כתב בס' הלכות שבת בשבת ח"א (עמוד תש"ח והערה 23) בשם הגריש"א זצ"ל, דכיון שהטחינה היא בלילה רכה, והמים מדללים את הלישה, מותר להוסיף בה מים כדי לעשותה בלילה רכה, אלא שאעפ"כ צריך לשנות בגיבול שיערב שתי וערב או באצבע, עכתו"ד בשמו, והוסיף לבאר בזה מדעתו דאף שבמהלך עשייתה נעשית בלילה עבה כעיסה, עכ"פ כיון שעומדים להפרד, והגיבול הוא כדי להפרידם ולא כדי לחברם, אין לחוש בזה לאיסור לישה, עי"ש. אך שמעתי מבאי ביתו הנאמנים של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שבאופן שנעשה בלילה עבה במהלך עשייתה, כמדו' שדעתו היתה להחמיר.

אך בחוט שני ח"א (פי"ג סוס"ק ב' עמוד קי"ג) כתב דאסור להכין בשבת טחינה משום איסור לישה עי"ש, וכ"כ בשש"כ (פ"ח סכ"ו) דכיון דבמהלך עשייתה נעשית כעיסת לחם אסור לעשות כן, אפילו שכוונתו לבחוש היטב עד שיתרכך לבלילה רכה [ובשש"כ הנדמ"ח (פ"ח סל"א והערה ק"ד) הוסיף בשם הגרשז"א זצ"ל דבשעת הצורך, אם ישפוך מתחילה את כל המשקין, באופן שלא תתהווה כלל לבלילה עבה בתהליך עשייתה, מותר אם ישנה בבלילה עי"ש. אך שמעתי מיודעי דבר דאף ששופכים מתחילה הרבה משקין, כשמתחילים לבחוש אין כל המשקין מתעכבים בטחינה לעשותה בלילה רכה, אלא חלקם נדחים לצדדים, ונעשית בתחילה בלילה עבה, ולפי"ז אין היתר אף בכה"ג]. וכ"כ בשו"ת שערי יושר ח"ד (סי' ס"ה), ועי"ש שהוכיח מחרדל שלשו מע"ש בלחות הטבעית שלו, שאם אח"כ בשבת לשו עם משקה לבלילה עבה, אי חשיב לבר גיבול יש בזה איסור דאורייתא כמבואר בפוסקים, א"כ ה"ה בטחינה בכה"ג יש בזה איסור דאורייתא דגיבול, ואף שממשיך ללוש אותה לעשותה לבלילה רכה, עכ"פ מכיון שאם לא ימשיך לבחוש לעשותה לבלילה רכה, זה ישאר בלילה עבה, אין להקל לעשות כן אפילו בשינוי דשתי וערב, עיי"ש. וכ"כ באורחות שבת ח"א (פ"ו ס"ו), וס' בר גיבול בקיצור ההלכות (ס"מ) דחוששני לו מחטאת, ומיהו אם נותן הרבה מים עד שנעשית רכה אף בשעת העשיה מותר, עכ"ד עי"ש. וזהו כדברי הגרשז"א זצ"ל הנ"ל [ועיין לעיל במה שהערנו בזה].

ואם כבר הכין טחינה רכה עם מים מע"ש, הוא מוסכם בכל הפוסקים שמותר להוסיף מים או מיץ לימון לדללה יותר, כמבואר בחוט שני ושש"כ הנדמ"ח הנ"ל ושאר פוסקים. ולענין הלכה נר' העיקר להלכה שאין להכין מטחינה גולמית טחינה הראויה לאכילה בשבת, אך הרוצה לסמוך על המקילים כשיש לו צורך גדול בדבר, אפשר שיש לו ע"מ שיסמוך, בפרט אם נותן מעיקרא הרבה מים, ומשתדל שלא תגיע אף פעם לבלילה עבה, אע"פ שלא ברור כ"כ שיכול לעשות כן.

הטעם דאפילו נתן מים בע"ש לא יערב בכף אלא ביד

שאלה: ברמ"א סימן שכ"א סעיף ט"ז הביא די"א דאפילו נתן מים בע"ש לא יערב בכף אלא ביד, ונסתפקנו האם שינוי זה הוא מחמת שיש שינוי בתוצאה של הגיבול, או דהשינוי הוא בזה שמשנה מצורת הגיבול שבימות החול, או די"ל שרק ביד חשיב שינוי, ונ"מ אי יערב ע"י סכין וכדו'.

תשובה: בחזו"א (סי' נ"ח סק"ח) בד"ה הא דמותר מיד, כתב דאין זה משום שינוי בתוצאה של הגיבול, אלא משום שמאכל שמערבים אותו ביד נחשב כמאכל חמורים, ולפי"ז שינוי שיערב עם סכין לא מהני, אבל בקצות השולחן (סי' ק"ל סק"ט) כתב משום שזה שינוי מדרך חול, ולפי"ז נר' ששינוי דעירוב ע"י סכין מהני, וכ"כ בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד (סי' ע"ד לש ס"ק י"א), ושו"ת מנחת יצחק ח"א (סי' ע"ד) עי"ש.

ההנהגה בהכנת מאכל שעושים לתינוק מאבקת חלב או דייסא בשבת

שאלה: רצינו בזה לברר כיצד היא ההנהגה לכתחילה בהכנת מאכל שעושים לתינוק מאבקת חלב או דייסא בשבת, וכן כיצד צריך לנהוג בהכנת סלט ירקות או גזר או מאכל העשוי מביצים ושמן כשמערבן.

תשובה: במטרנה שעושים לתינוק מאבקת חלב, כיון שהאבקה נמסה לגמרי במים, אין בזה חשש לישה כלל, כמבואר בחזו"א (סי' נ"ח סק"ט) עי"ש, וכ"כ כל חכמי דורינו הלא בספרתם. ובדייסא של תינוק שהיא בלילה רכה, יעשנה בשני שינויים, א. שישנה מסדר נתינתם שרגיל בימות החול, ב. שיבחוש בשינוי של שתי וערב.

בהכנת סלט ירקות או גזר עם שמן וכיו"ב, אם הם חתיכות קצת גדולות אין בזה חשש לישה, אבל אם הם חתיכות קטנות שאין כל א' ניכרת לעצמה לאחר העירוב, והם נדבקות זו בזו, בחוט שני ח"א (פי"ג סוס"ק א') כתב שצריך לעשות שני שינויים כנ"ל, וכן לגבי מאכל העשוי מביצים עם בצל ושמן כתב (שם בסק"ב עמוד קי"א) שצריך לעשות עם שני שינויים, ובאיל משולש (לש פי"ב הערה י') כתב עדות מהגרי"י קניבסקי זצ"ל שבבית החזו"א הכינו מאכל זה מע"ש. אך בשו"ת שבט הלוי ח"א (סי' פ"ו) כתב דמספיק בשינוי מועט שלא יטרוף בכח, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ט (סי' כ"ח) כתב ליישב מנהג העולם להקל בזה, דכיון שא"א לעשותו מע"ש, משום סכנה דביצה ובצל קלופים, יש להקל ע"פ מש"כ הט"ז (ס"ק י"ב) שדבר שיתקלקל טעמו כשיעשהו מע"ש, מותר לעשותו בשבת בשינוי, וה"נ בנ"ד. ומה שנהגו לעשות בלי שינוי, י"ל שסמכו על מש"כ התהלה לדוד (ס"ק כ"ב) שעירוב מעט מעט ל"צ שינוי, ולסעודה א' חשיב מעט, ומ"מ נכון לחלק לבני הבית את הביצים והבצלים שכל א' יערב בעצמו את השמן, דבכה"ג ודאי נחשב למעט, עיי"ש. ובשש"כ (פ"ח הערה פ"א) וכן בשולחן שלמה (ס"ק ט"ז) כתבו בשם הגרשז"א זצ"ל ליישב מנהג העולם, דכיון שרוצים רק לערב השמן ולא לעשותו בלילה עבה, ואדרבא מקפידים שלא יהיה גוש א', אין זה נחשב לבלילה עבה מהתורה. ואף שהמשנ"ב אסר לערב חתיכות של צנון עם חומץ, מ"מ כיון שהביצה מבושלת, והבצל והשמן באים רק כתבלין לביצה, י"ל דחשיב רק כתיקון אוכל, כמש"כ הביאוה"ל (בסי"ד) בד"ה שמא, וכיון שעושים כן סמוך לסעודה, יתכן דחשיב כעל יד על יד דמותר בקמח קלי, לכך אין לערער על המנהג שנהגו רבים שלמים וגדולים, עכתו"ד עיי"ש. ולהלכה למעשה נר' שראוי למדקדק בהלכה להחמיר לעשות בשני שינויים, אך הרוצה לסמוך על מנהג העולם להקל לעשות מאכל זה בלי שינוי, ודאי שיש לו ע"מ שיסמוך.

עירב תרופה מע"ש באופן שאינה ניכרת כלל האם מותר לשתותו בשבת

שאלה: בסימן שכ"א סי"ח מבואר דדבר שהוא גם מאכל בריאים מותר לשתותו בשבת אי היה שרוי מאתמול, ונסתפקנו מה הדין כשעירב אדם תרופה מע"ש באופן שאינה ניכרת כלל, ואינה מאכל בריאים, האם מותר לשתותו בשבת.

תשובה: בשו"ת אג"מ ח"ב (סי' פ"ו) כתב שאין להתיר אלא בתרופה שדרך לערבה במים סמוך ללקיחתה דוקא, או שאין דרך לערבה במים כלל, ובלא"ה אסור. ובשש"כ (פל"ד ס"ד והערה כ"א וכ"ז) וכן בשולחן שלמה (סי' שכ"ח ס"ק ל"ו אות ב') כתבו בשם הגרשז"א, שדוקא תרופה שאין דרך לשרותה במים, אבל תרופה שדרך לשרותה במים אין להקל לעשות כן, אלא בשעת הדחק. ובשולחן שלמה שם וכן בשש"כ ח"ג על הערה כ"א הוסיפו בשמו, שיתכן שזה גופא ששותה מהתערובת של אתמול ג"כ ניכר, עיי"ש, ונר' שלא חזר בו לגמרי מדבריו הראשונים, אלא מכח זה יש להקל בשעת הדחק, וכן הוא בשש"כ הנדמ"ח (פל"ד ס"ד והערה ס"א) שאע"פ שהוסיף שם בהערה לדבריו האחרונים, אעפ"כ כתב שאין להקל בזה אלא בשעת הדחק עיי"ש, ובאורחות שבת ח"ב (פ"כ הערה קצ"א) כתב שמדבריו האחרונים נר' שחזר לגמרי מדבריו הראשונים עיי"ש, וצ"ע בדעת הגרשז"א זצ"ל בזה. ועכ"פ בקצות השולחן (סי' קל"ח ס"ק ל"א) כתב דבין שדרך לערב אותה במים, ובין שאין דרך לערב אותה במים, מותר לערב אותה במים מע"ש ולשתות את המים בשבת, וכן העלה בשו"ת שערי יושר ח"ד (סי' ס"ט) וח"ה (סי' ס"ז ס"ק ב'-ה') עייש"ב. וכן נר' העיקר להלכה[7].

טריפת ביצה אחת בקערה

שאלה: כתב המ"ב סי' שכ"א סקס"ח דאסור לטרוף ביצים בקערה מפני מראית העין, שנראה כמי שרוצה לבשלם בקדרה. ונסתפקנו האם כ"ז דוקא בהרבה ביצים אבל בביצה אחת מותר, או דילמא לא שנא.

תשובה: בתפארת ישראל בכלכלת שבת מלאכת אופה כתב דבביצה א' מותר, ואין בזה משום עובדין דחול, וכן צידד בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ב סי' ל"ב), בפרט לצורך דייסא של קטן עיי"ש, והרוצה לסמוך על דבריהם להקל, יש לו ע"מ שיסמוך.

פירות וירקות שהתבשלו ולא התרסקו האם מותר לרסקן

שאלה: בשו"ע סימן שכ"א ס"ט כתב דשום ובוסר ומלילות שאין מחוסרין אלא שחיקה מותר לגמרן בשבת, ויש לדון לפי"ז מה הדין בפירות וירקות שהתבשלו ולא התרסקו האם מותר לרסקן, ומה הדין בפירות וירקות שלא התבשלו והן רכים מאוד האם מותר למועכן.

תשובה: בס' שביתת השבת טוחן (ס"ק י"א) הביא לכלכלת שבת (מלאכת טוחן) שכתב דתפו"א מבושלים אסור לרסקם, ורק אם נתרסקו קצת מותר לגמור ריסוקן, והוכיח כן מדין שחיקת הריפות עיי"ש, וכן בס' תולדות שמואל (סי' כ"ו סק"ו) כתב דבלא נתמעכו קצת מבע"ש, יש בריסוקן חשש איסור דאורייתא לכמה ראשונים, עיי"ש. אלא שבתהלה לדוד (בהשמטות סי' רנ"ב, ובנדמ"ח סו"ס רנ"ב) כתב דבמבושל לכאורה אין איסור טוחן, וכ"כ החזו"א (סי' נ"ח סק"ט) בד"ה סי' שכ"א, שבישולו מפקיעו ממלאכת טחינה, דכיון שטחינתו נוחה אין ע"ז שם מלאכה עיי"ש, ומשמע בהדיא מדבריהם שאפילו שלא התרסק קצת, בכ"ז הבישול מפקיע ממנו איסור טוחן. אך בשש"כ (פ"ו ס"ט והערה כ"א) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל דאין להקל בזה, אלא בשנמעכו ע"י הבישול ונוחים מאד לריסוק עיי"ש, וכן נראה העיקר להלכה. אלא שכל זה כשרוצה לרסקו לאוכלו שלא לאלתר, אבל במרסק כדי לאוכלו לאלתר יש להקל בפשטות אף לחזו"א ודעימיה שהחמירו בריסוק לאלתר, וכמו שסיים שם השביתת שבת [הנ"ל] דעכ"פ סמוך לסעודה בכל ענין מותר לרסק, עיי"ש.

לקלף ביצים או להסיר נייר שע"ג הנקניק וכיו"ב כדי להניח

שאלה: בסימן שכ"א סעיף י"ט כתב הרמ"א שאסור לקלוף שומים ובצלים כשקולף להניח, אבל לאכול לאלתר שרי, ונסתפקנו לפי"ז האם מותר לקלף ביצים או להסיר נייר שע"ג הנקניק, או להסיר קליפות של עגבניות או ענבים וכדו' כדי להניח, וכן מה הדין בדברי מתיקה העטופים בנייר האם מותר לפותחו כשאינו סמוך לסעודה.

תשובה: בקליפות ביצים ונייר שעל הנקניק, כתב האג"מ או"ח ח"ד (סי' ע"ד בורר סק"ח) דדוקא לאלתר מותר, וכ"כ בשש"כ (פ"ג סל"א) ושאר כל חכמי דורינו. ובהסרת קליפה של עגבניה וענבים, בחוט שני ח"ב (פכ"ה סק"ז) כתב דמותר אפילו כדי להניח לאחר זמן, דנחשב למין א' עם הפרי, עיי"ש. ובדברי מתיקה העטופים בנייר המדובק בהם, בשש"כ (פ"ג הערה ק"ד) כתב בשם הגרשז"א זצ"ל דאין לפותחם אלא סמוך לאכילה מחשש איסור בורר. אך בחוט שני [הנ"ל] כתב דמותר לפתחם להניח לאחר זמן, דכיון שניכר שהנייר הוא כיסוי, אין בזה איסור בורר, וכ"כ בהל' שבת בשבת ח"א (פ"ט הערה 39) בשם הגרישז"א זצ"ל, וכן נר' העיקר להלכה.

7. ובהערת חו"ר בית ההוראה אהבת שלום הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א כתבו דנראה שיותר טוב לכתוב הרוצה להקל יש לו על מי לסמוך.

שי"ח הלכה

תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א
נערך ע"י הרב אברהם חיים שצ'יגל כולל "אליבא דהלכתא" - קרית ספר

דיני סחיטה

דיני סחיטת פירות

סחיטת תפוזים ואשכוליות האם אסורה מן התורה

שאלה: יש להסתפק האם בתפוזים ואשכוליות יש איסור סחיטה מהתורה, או מדרבנן, וצ"ע.

תשובה: בגמ' כתוב שרק בזיתים וענבים יש איסור דאורייתא, אבל פרי שכולם סוחטים גם כן יש איסור (מהתורה), אבל אני לא יודע אם כולם סוחטים תפוזים ואשכוליות. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ד).

[א"ה: בספר עם מקדשי שביעי בפנים (עמוד צ"ה) הביא שגם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א נסתפק בזה, אם פרי הדר בזמנינו אסור לסוחטם מן התורה או מדרבנן (וכן האריך בזה האורחות שבת (ח"א פ"ד סעי' י"ב), ע"ש ביאור צדדי הספק).

ובמ"ב דרשו (סי' ש"כ מס' 2) כתבו, שדעת מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שתפוזים ואשכוליות איסור סחיטתם מן התורה, ומאידך דעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שאין איסורם אלא מדרבנן, כתותים ורימונים, ע"ש].

אכילת אשכולית עם כפית ויוצא מיץ

שאלה: יש להסתפק האם מותר לאכול אשכולית חצויה עם כפית, אף שנסחט מיץ בשעה שאוכל, כיון שזה סחיטה כלאחר יד, וגם אינו מתכוון לכך, וצ"ע.

תשובה: אם לא מתכוונים לסחיטת המיץ זה לא סחיטה, ואם מכוונים אסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ד).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד צ"ח) הביא שכן גם דעת מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ומרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, שמותר לאכול אשכולית עם כף, כשאינו מתכוין למיץ, אבל דעת מרן הגר"נ קרליץ שליט"א שאסור, והטעם שזהו פס"ר דניחא ליה, ע"ש.

והמתירים אפשר שסוברים כמש"כ מרן שליט"א, שאם לא מתכוין לסחיטת המיץ "אינו סחיטה", משמע שכאן כשאינו מתכוין לא נחשב כלל מלאכה, וא"כ גם בפסיק רישא דניחא ליה יתכן שמותר, שאינו מלאכה כלל כשלא מתכוין.

ותלוי עדיין בחקירה בגדר אינו מתכוין ופסיק רישא, שיש אומרים שפסיק רישא דניחא ליה נחשב כמו מתכוין, וצ"ע].

סחיטת מלפפון (חמוץ) ממימיו מדוע אין בו בורר

שאלה: מבואר בהלכה (מ"ב ס' ש"כ ס"ק כ"ד) שמותר לסחוט ירק (שאלטין) ממימיו שנשרה בו, ואין בזה איסור דישה, מכיון שאין צריך את מימיו, וקשה מדוע אין זה בורר פסולת מתוך אוכל, וצ"ע.

תשובה: זה מעשה דישה. (שאלת רב, ח"ב עמוד שי"ד).

[א"ה: במ"ב דרשו (סי' ש"כ מס' 18) יש אריכות ממרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל בכל סחיטת בגדים, מדוע אין בזה מלאכת בורר, והביאו מהפמ"ג שדן בסחיטת פירות מטעם בורר, וע"ש שמחלק בין פרי רגיל שנחשב דבר אחד עם מימיו, לבין בוסר, ע"ש].

פירוק שן שום מראש השום בשבת

שאלה: יש להסתפק האם מותר לפרק "שן" של שום מראשו של השום בשבת, או לא [שמצאנו שמותר לתלוש ענבים מאשכול הענבים, אבל אסור לתלוש תמרים מענף התמרים, ואיך הדין בשום], וצ"ע.

תשובה: עי' בית יוסף סוף סי' שכ"א. (אשיחה, עמוד של"ד).

[א"ה: שם הביא הבית יוסף שהפרדת ראשי שום, בירושלמי חושש בו לדש, אבל הראשונים כתבו שאם עושה לאכול לאלתר מותר, ע"ש. ובספר אורחות שבת (ח"א פ"ד סעי' ו') הביאו בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א, שמותר להוציא שן שום מראש השום, ע"ש].

דיני סחיטה בגדים

לדרוך על שטיח רטוב

שאלה: יש להסתפק האם יש איסור לדרוך על שטיח רטוב, באופן שזה פסיק רישא שיהיה סחיטה כשידרוך, וצ"ע.

תשובה: אם לא מכוונים לזה זה פסיק רישיה דלא ניחא ליה, ומקילים במקום הצורך, אבל אם לא צריכים לדרוך ודאי ראוי ליזהר. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ד).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד ק"ג) הביא כן גם בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א שמותר, ע"ש. וכן בספר אשרי האיש (עמוד שמ"ב) הביא ממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שמותר, ע"ש].

ללכת עם גרביים רטובות

שאלה: הנה השו"ע (בסי' ש"א סעי' מ"ה) כתב, שמי שנרטבו בגדיו מותר לו להמשיך לילך עמהם, וא"צ לחשוש שמא יבוא לסוחטם.

ויש להסתפק במי שנרטבו לו הגרביים, האם גם מותר לו להמשיך ללכת כך, שהרי כשהולך כך זה פסיק רישא שהם נסחטים, וצ"ע.

תשובה: אם לא מתכוונים לזה זה פסיק רישיה דלא ניחא ליה, ומקילים במקום הצורך, אבל אם אין צורך ודאי ראוי ליזהר. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ד).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד ק"ד) הביא שגם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דעתו להתיר, ע"ש. וכן בספר אשרי האיש (עמוד שמ"ב) כתב בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שמותר, ע"ש].

ביאור המעשה ממרן הסטייפלר שהחמיר כשנרטב לו הגרב

שאלה (המשך): הנה באורחות רבינו (חלק א' עמוד קל"ג) מובא, שמרן הסטייפלר זצוק"ל נרטבה לו הגרב ביום כיפור, ומחמת כן מחשש שמא יסחוט לא דרך על הרגל עד מוצאי יו"כ, וצ"ע מה הטעם (שזהו אינו מתכוין, ופסיק רישא דלא ניחא ליה).

תשובה: הוא החמיר על עצמו, אבל מעיקר הדין אין איסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ה).

[א"ה: ע' באורחות שבת (פי"ג סעי' ס"ב) שהאריך בטעם הקולא בזה, ומסיים שאם נמצא בביתו ראוי להחליף הגרבים, והקולא רק בשעת הדחק, ע"ש].

עוד בענין הליכה בגרביים רטובות

שאלה: יש להסתפק האם מותר ללכת בגרביים רטובות בשבת או לא, שהרי סוחטם בהליכתו, וצ"ע.

תשובה: מותר. (דולה ומשקה, עמוד קס"ט).

[א"ה: מרן שליט"א הסביר שטעם ההיתר משום פס"ר דלא ניח"ל בתרי דרבנן שמותר, כמ"ש השה"צ (סי' שט"ז אות י"ח). וכ"כ מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל בתשובות (בס' מאור השבת ח"ב)].

ספוג מסלילי פלסטיק האם יש בו איסור סחיטה

שאלה: יש להסתפק בספוג (שמיועד לשטיפת כלים) שעשוי מ"סלילי פלסטיק", והמים אינם נבלעים בו, אלא רק נתפסים בין החורים, האם מותר להשתמש בו בשבת (ולהמחשת השאלה הראו למרן שליט"א את הספוג שעליו נשאלה השאלה).

תשובה: לא צריך שיבלע, כי המים נמצאים בפנים, וכשמוציאם יש איסור סוחט, אבל איסורו מדרבנן כמו שער, עיין שבת קכ"ח ב' וברש"י. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ה).

[א"ה: שם ברש"י כתב שמ"ד אין סחיטה בשער, זה מפני שהוא קשה ואין בולע, ומ"מ מדרבנן אסור להלכה, ולכן גם בסלילים מפלסטיק הדין כן. ובפנים הספר (עמוד ק"ה) הביא, שדעת מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל גם להחמיר שמיחזי כסוחט, אמנם דעת מרן הגר"ש וואזנר שליט"א להקל בספוג זה, ע"ש. ובספר אורחות שבת (פי"ג סעי' נ"ט) גם מיקל בסלילי פלסטיק, מכיון שהאוירים ניכרים, ע"ש.

וצ"ל שיחלקו בין זה לשער, ששער הוא צמוד שערה לשערה, ונראה כאילו הוא בולע, משא"כ כאן רואים את החללים].

שימוש בממחטות לחות

שאלה: יש להסתפק האם מותר להשתמש ב"ממחטות לחות" בשבת לנקות את התינוק, או לא.

תשובה: טוב להזהר, וצ"ע. (גם אני אודך, ח"ב עמוד ל"ג).

[א"ה: עי' בהמשך תשובה הבאה].

עוד בדין שימוש במגבונים לחים בשבת

שאלה: יש להסתפק האם מותר להשתמש ב"מגבונים לחים" לנקות התינוק, או לא.

תשובה: אם אין נסחט מים יש להקל. (דולה ומשקה, עמוד קס"ח).

[א"ה: ומפורש שאם נסחט מים (כמו הרגילות של מגבונים לחים), אסור. ונסתפקו הפוסקים באופן שמערב שבת סוחט את המגבונים, שלא יצא יותר מים בשבת, ורק נשאר קצת לחות, האם מותר או לא, וכתבו הפוסקים על פי מש"כ הרמ"א בה' יו"כ פ (סי' תרי"ג סעיף ט'), שאם שורה מפה מבעו"י במים, ואח"כ סוחט לעשותה כלים נגובים, אסור, שחיישינן שמא לא יסחוט יפה, ע"ש, וא"כ כמו כן כאן צריך לחשוש שלא יסחוט יפה, ואסור.

אבל שמעתי מביאים בשם מרן הגאון ר' ניסים קרליץ שליט"א, שיש לחלק בין הדברים, ששם יש מים רבים, ולפעמים יסחוט רק שלא יהיה מים רבים, אבל עדיין ישאר מים מועטים, אבל במגבונים לחים שמתחילה יש רק מים מועטים, וכל עסקו בסחיטה הוא להופכו שלא יצאו יותר מים כלל, ורק ישאר לחות בעלמא, בכה"ג לא חיישינן שלא יסחוט יפה ומותר, כך שמעתי מביאים בשם מרן הגאון ר' ניסים קרליץ שליט"א, ודו"ק].

הרטבת בגד להניחו על מצח של אדם

שאלה: יש להסתפק האם מותר להרטיב בגד בשביל להניחו על מצחו של אדם לקררו, או לא.

תשובה: יש ליזהר משום סחיטה. (אשיחה, עמוד של"ד).

דיני טוחן

חיתוך ירק דק דק רק לאורך

שאלה: הנה כתב השו"ע (סי' שכ"א סעי' י"ב) המחתך את הירק "דק דק" חייב משום טוחן.

ויש להסתפק כשחותכים ירק "דק דק" רק לאורך או לרוחב, ולא בכל הצדדים, האם יש גם איסור טוחן, או לא.

תשובה: גם כן אסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ה).

[א"ה: ובפנים הספר (עמוד ק"ז) הביא, שמרן האגרות משה ומרן הגר"נ קרליץ שליט"א מקילים בזה, ומרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל מחמיר, ע"ש.

ובמ"ב דרשו (סי' שכ"א מס' 59) הביאו עוד בענין זה, שהקצות השולחן אוסר, ומרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל מתיר, ע"ש].

חיתוך בכלי המיוחד לחיתוך סמוך לסעודה

שאלה: הנה מבואר בשו"ע (בסי' שכ"א) וכן במ"ב (שם), שגם באופנים שאין איסור טוחן, אסור להשתמש בכלי המיוחד לחיתוך משום עובדין דחול.

ויש להסתפק בכלי שמיוחד לחיתוך, אך רגילים לחתוך בו מאכל רק סמוך לסעודה, האם יש להתיר כי אולי זה דרך אכילה, וצ"ע.

תשובה: זה לא משנה אם חותכים בזה לפני הסעודה, אלא זה תלוי אם זה כלי שמיוחד לחיתוך. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ו).

[א"ה: ובשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל הביאו שמתיר בכה"ג].

סכין גדולה לחיתוך בשר האם דינו ככלי מיוחד לחיתוך

שאלה: יש להסתפק בסכין גדולה שחותכים בו בשר, האם דינו ככלי המיוחד לחיתוך, או שדינו כסכין רגיל ואין בזה עובדין דחול, וצ"ע.

תשובה: בסכין אין איסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ו).

חידוש החזו"א שאין טוחן במאכל מבושל

שאלה: הנה השו"ע (בסי' שכ"א סעי' ט') כתב, שמותר לחתוך בשר מבושל, ואין בו איסור טוחן כיון שאינו גידולי קרקע, והחזו"א (בסי' נ"ח ס"ק ט') כתב שבכל מאכל מבושל פקע ממנו איסור טוחן, והטעם שטחינתו נוחה, ואין שם מלאכה עלה.

ויש להסתפק האם כוונת החזו"א במאכל מבושל (מגידולי קרקע) דוקא כשהתרכך ע"י הבישול, או אפילו כשאינו רך מותר, וצ"ע.

תשובה: דוקא כשהתרכך מאד מתיר החזו"א. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ו).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד ק"י) הביא כן גם בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, שכוונת מרן החזו"א כשע"י הבישול נשחק בקלות, ע"ש].

דין טוחן בירק שהתרכך באופן טבעי

שאלה: יש להסתפק לפי החזו"א האם גם בירק שהתרכך מאד באופן טבעי, ולא מחמת בישול, כגון בננה או אבוקדו רכים מאוד, האם אין איסור טוחן, או לא.

תשובה: מסתמא רק במאכל מבושל שהתרכך אין איסור לפי החזו"א. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ו).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד ק"י) הביא, שגם מרן האגרות משה ומרן הגר"נ קרליץ שליט"א אוסרים גם לחזו"א, לטחון בננה ואבוקדו רכים, כדעת מרן שליט"א, ע"ש.

וכן בספר אשרי האיש (עמוד שמ"ז) מחמיר מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל בטחינת אבוקדו ובננות רכים, ורק בכף מיקל, ע"ש.

ובספר מ"ב דרשו (סי' שכ"א מס' 119) הביאו, שמרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל מתיר למעוך בננה מעוכה גם ע"י מזלג, ע"ש].

חשש טוחן בניקוי טיט שמתחת הציפורניים

שאלה: יש להסתפק כשמנקה את הטיט שתחת הציפורניים, האם אין צריך לחשוש מטעם מלאכת טוחן, וצ"ע.

תשובה: אם אינו משפשף. (אשיחה, עמוד של"ג).

דיני לישה

דין לישה כשמתערבים בתוך פיו

שאלה: יש להסתפק האם יש איסור לישה במאכל ומשקה שמתערבים בפיו, או לא.

תשובה: אין איסור, כי דרך אכילה בכך. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ז).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קי"ב) הביא כן גם בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, ומרנן הגר"נ קרליץ שליט"א והגר"ש וואזנר שליט"א, שאין איסור לישה בתערובת מאכל ומשקה בתוך פיו, ע"ש].

נתינת מיונז על מאכל לשיטת רבי

שאלה: הנה השו"ע (בסי' שכ"א סעי' י"ד) כתב שי"א שאסור ליתן מים על מאכל, אף בלי לערבב (כדעת רבי בגמ'), ולכן כשרוצה לערב מאכל עם משקה (בשינוי) יש ליתן את המים מערב שבת.

ויש להסתפק האם האיסור לפי רבי הוא דוקא במשקה, שכשנותנים אותו במאכל מחלחל פנימה, אבל במיונז שאם נותנים אותו לתוך מאכל אינו מחלחל אין איסור בנתינה, אלא רק בערבוב, או דלמא אין חילוק, וצ"ע.

תשובה: יכול להיות שלפי רבי תמיד אסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ז).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קט"ו) הביא שדעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל להקל במיונז, מטעם שאינו מחלחל, ע"ש].

דין ערבוב לבן עם המים שעל גביו

שאלה: יש להסתפק לענין לבן שצפים ע"ג מים, האם יש איסור לערבב את הלבן עם המים, משום לישה, או לא.

תשובה: אם המים מהלבן עצמו לכאורה אין איסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ז).

[א"ה: ביאור הדברים שכל מלאכת לישה הוא חיבור בין שני דברים, וכאן הוא דבר אחד, וכן הביא בפנים הספר (עמוד קי"ד) בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א להקל בזה].

הכנת סלט ביצים ושמן כיצד

שאלה: יש להסתפק לענין סלט ביצים עם בצל ושמן (או חומץ), איך הדרך הנכונה לעשותו בשבת.

תשובה: החזו"א אמר לי לגבי סלט ביצים עם שמן (שעושים בסעודה שלישית), לעשות בערב שבת, אבל אני לא יודע אם אמר כן משום לישה או משום טעם אחר. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ז).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קי"ח) הביא, שדעת מרנן השבט הלוי והמנחת יצחק להתיר לעשותו ע"י שני שינויים [בנתינה ובערבוב], ודעת מרן הגר"נ קרליץ שליט"א שיעשו שינוי בסדר הנתינה, ובערבוב יעשו שתי וערב.
ודעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שמותר גם בלי שנויים, מצירוף כמה טעמים, ע"ש].

להשוות מאכל בצלים עם ביצים

שאלה: יש להסתפק האם מותר להשוות וליפות תבשיל, כגון מאכל בצלים עם ביצים, וכיוצא בזה, או לא.

תשובה: מסתמא מותר. (דרור יקרא, עמוד שפ"ב).

[א"ה: בספר אשרי האיש (עמוד שמ"ו) כתב בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, לענין להחליק את הסלט בקערה שיהיה יפה בהגשה על השולחן, שהמחמיר תבוא עליו ברכה.
ויסודות הדינים ברמ"א (סי' שכ"א סעי' י"ט בסופו) שאין ממרח באוכלין (שראוי לאכילה בלי מירוח), ובמאכל של תפוחים מסיים הרמ"א שהמחמיר תבוא עליו ברכה, כיון שעושה בשביל יופי, ובמ"ב (ס"ק פ"ב) לענין מירוח על הלחם שאין הכוונה ליופי, כתב המ"ב שמותר לכתחילה, ע"ש].

ערבוב מיץ תפוזים עם חתיכות גזר

שאלה: יש להסתפק האם מותר לערבב מיץ תפוזים עם חתיכות גזר מגורדים, ונאמר שאין בזה חשש לישה, מכיון שהמיץ אינו מדבק את הגזר, או שנאמר שזה בכלל מאכל שלאו בר גיבול, שיש איסור לישה מדרבנן, וצ"ע.

תשובה: אני לא חושב שיש איסור כי זה לא מדבק, אבל צריך לעיין. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ח).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קי"ז) הביא בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א, שכן צריך שני שינויים, ע"ש].

עירוב שני סלטים זה עם זה בשבת

שאלה: יש להסתפק כשיש לאדם שני סלטים, למשל סלט ביצים וסלט כבד, האם מותר לערבם ביחד או לא, דשמא עירוב הסלטים נחשב לישה, שמערב שני גושים נפרדים ועושה אותם לאחד, וצ"ע.

תשובה: אם רק חותך ואין מרסק אין חשש. (הליכות חיים, ח"ב עמוד צ"א).

[א"ה: צ"ע לשון מרן שליט"א "חותך", והרי לא הוזכר זאת בשאלה, וצ"ע.
ובתשובה נוספת שם על שאלה כזו, כתב: לכאורה מותר, וצ"ע. ובהגהות שם הביא בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ומרן הגרח"פ שיינברג זצוק"ל שאסור, מכיון שיש כאן "תוספת לישה", שאפי' שכל סלט נילוש לעצמו, אבל כשלשים אותם ביחד נחשב תוספת לישה.
וכן בספר אשרי האיש (עמוד שמ"ח) אוסר מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, עירבוב של קטשופ עם מיונז, שעושה דבר חדש, ע"ש.
ובמ"ב דרשו (סי' שכ"א מס' 100) הביאו בשם האגרות משה שאם יש שני עיסות שכל אחת נילושה כבר לעצמה, מותר לחברם יחד לעיסה אחת ואינו נחשב תוספת לישה, ולכאורה הוא כדברי מרן שליט"א.
אבל אינו ראיה, שהנה מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל אוסר עירוב שני סוגי סלטים, ובספר אשרי האיש (עמוד שמ"ח) מתיר לערב שתי עיסות רכות זה עם זה, מוכח שיש חילוק בין זה לזה, וצ"ע].

חשש לישה בשקדי מרק וקורנפלקס

שאלה: יש להסתפק האם יש חשש לישה בהכנסת שקדי מרק במרק, וקורנפלקס בחלב, כשנותן מהם הרבה [שלפעמים אחר זמן מתדבקים זה לזה], וצ"ע.

תשובה: לא נהוג לחוש. (עלי שי"ח).

[א"ה: מסתמא כוונת תשובת מרן שליט"א הוא על "שקדי מרק" (שקורנפלקס הוא מאכל חדש, שאין ענייניו ומנהגיו שגורים בשיחו של מרן שליט"א).
ולענין "קורנפלקס", מצאנו שבספר שמירת שבת [פ"ח מהדורה חדשה], וכן באיל משולש בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א, והאורחות שבת, מקילים, ובספר הל' שבת בשבת (להגאון ר' משה מרדכי קארפ שליט"א) אוסר, וצ"ע].

דיני תיקון המאכלים

דין עיבוד אוכלים במלח

דין נתינת מלח על סלט ירקות שרק חלקם דרך לכובשם

שאלה: הנה המ"ב (בסי' שכ"א) כתב, שכל האיסור ליתן מלח על ירקות, הוא דוקא בירקות שדרך העולם לעשות בהם כבישה.
ויש להסתפק בסלט ירקות שיש בו ירקות שדרך העולם לכובשם, אבל רוב הירקות שבסלט אין דרך לכובשם, האם אסור לתת מלח על הסלט, או לא.

תשובה: זה לא תלוי ברוב, אלא אם יש ירקות שהדרך לכבוש אסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ח).

[א"ה: ובפנים הספר (עמוד קכ"ב) הביא, שגם דעת מרן הגר"נ קרליץ שליט"א כן שאסור, ע"ש.
וכל זה דלא כספר אורחות שבת (פ"ז סעי' י') שמתיר נתינת מלח כשרוב הירקות אין צריך לכובשם].

מליחת עגבניות בשבת

שאלה: הנה קיי"ל שאסור למלוח ירקות בשבת מחשש "מעבד".
ויש להסתפק איך הדין במליחת עגבניות, האם גם זה בכלל האיסור או לא, מכיון שאין דרך לעבד עגבניות במלח, וצ"ע.

תשובה: אין לעשות כן. (הליכות חיים, ח"ב עמוד צ').

[א"ה: המגיה שם הביא, שדעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שמותר למלוח כל דבר שאין רגילים למולחם לשם כיבוש].

נתינת מלח על מלפפון חתוך

שאלה: יש להסתפק במלפפון חתוך, האם אסור לתת עליו מלח או לא, שהרי דרך העולם לכובשו הוא כשהוא שלם, ולא כשהוא חתוך, וצ"ע.

תשובה: יכול להיות שיש איסור (אבל אחת אחת מותר לטבול במלח לאוכלו תיכף, עי' שונה הלכות סי' שכ"א דין ט"ו). (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ח).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קכ"א) מביא גם בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א, שאסור לתת מלח במלפפונים חתוכים, ע"ש].

נתינת מלח על מלפפון מקולף

שאלה: יש להסתפק במלפפון מקולף, האם יש איסור לתת עליו מלח או לא, שהרי דרך העולם לכובשו רק עם קליפתו, וצ"ע.

תשובה: יכול להיות שיש איסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ח).

[א"ה: והנה מצאנו מחלוקת אם מותר לתת מלח כל שהוא על ירקות, כדי לתת קצת טעם, שבמ"ב דרשו (סי' שכ"א מס' 15) הביאו בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א שגם כל שהוא מלח אסור לתת על ירקות, ובספר אשרי האיש הביא ממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שכל שהוא מלח מותר לתת, ע"ש].

החזרת מלפפון חמוץ למי כבישתו

שאלה: יש להסתפק כשהוציא מלפפון חמוץ ממימיו, האם מותר להחזירו לשם, או לא.

תשובה: המנהג להקל. (דרור יקרא, עמוד שפ"ב).

[א"ה: וכן הביאו במ"ב דרשו (סי' שכ"א מס' 17) בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א שמותר].

נתינת סוכר על פירות שהדרך לשומרם כך

שאלה: יש להסתפק בפירות שדרך העולם לשמרם ע"י סוכר, האם יש איסור לפזר עליהם סוכר, כמו שיש איסור ליתן מלח על ירק שהדרך לכובשו, וצ"ע.

תשובה: אם הסוכר משמר את הפרי יש איסור כמו במלח. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ט).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קכ"ג) הביא, שגם דעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל לאסור נתינת סוכר על פירות המשתמרים ע"י סוכר, אבל הביא שדעת האור לציון להקל בזה.
ובמ"ב דרשו (סי' שכ"א מס' 24) הביאו שהקצות השולחן מסתפק בזה, ומרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דן בזה, ומרן הגר"נ קרליץ שליט"א מתיר כשמניח לזמן מועט].

דין עשיית סודה בשבת

שאלה: יש להסתפק האם מותר לעשות "סודה" בשבת, או לא. (ונפ"מ לעשיית סיפולוקס וסודה קלאב).

תשובה: יש מחמירים. (דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: הנה ידוע שזהו נידון ישן, שדן בו כבר בספר שביתת השבת, והביא מתורת המהרי"ל דיסקין והגרצ"פ פראנק זצ"ל בענין זה (אלא ששם דנו על סודה שעושים "מאבקה", אבל בפשטות הדינים שווים).
ואמרו בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א, שאסור לעשות סודה בשבת משום עובדא דחול, ומאידך אמרו בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ומרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שפסקו להקל בעשיית סודה בשבת.
מיהו בספר אשרי האיש (עמוד שנ"א) הביא ממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שאסור לעשות סודה בשבת, וצ"ע].

דין צביעה באוכלים

חשש צביעה באוכלים בעשיית תה

שאלה: הנה השעה"צ (בסי' שי"ח ס"ק ס"ה) כתב, שאם בישל מי תה מע"ש, ומי התה עדיין חמים, שאין בזה חשש של בישול, עדיף כשעושים תה בשבת לשפוך מים רותחים לתוך מי התה, ולא להיפך, משום חשש צביעה באוכלים, לחוש לשיטת היערות דבש (ודלא כפסק השו"ע (סי' ש"כ סעי' י"ט) שאין צביעה באוכלין, ע"ש). וצריך לברר האם מרן החזו"א חשש לזה או לא.

תשובה: לא שמעתי, אבל הקפידו על זה. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ט).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קכ"ד) הביא בשם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א, שהעיד שמרן החזו"א חשש ליערות דבש, והיה מניח קודם התה ואח"כ את המים חמים, ע"ש. וכן כתב מרן שליט"א מהנהגות מרן החזו"א בסוף ספר טעמא דקרא, ע"ש].

ההנהגה בעשיית פטל לילדים שלא להכשל בצביעה באוכלים

שאלה: הנה המ"ב (בסי' ש"כ ס"ק נ"ו) כתב, שאם נותן תבלין שיש לו צבע לתוך מאכל, ומתכוין לצבוע את המאכל, י"א שנכון להמנע מזה.
ויש להסתפק כשנותנים פטל שיש לו צבע, בכוס מים לילד קטן, ומתכוונים בנתינה לא רק להוספת טעם, אלא גם לצבוע את המים, שעל ידי כך יהיה לילד חשק לשתות, האם יש להמנע מזה, או שזה נחשב כשימוש אכילה ואין בו חשש, וצ"ע.

תשובה: המ"ב אומר בתה שישים קודם את הצבע ואחר כך את המים. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ט).

[א"ה: יתכן שכוונת תשובת מרן שליט"א, שגם כשאין כוונתו לצביעה מחמיר השעה"צ לחשוש שיש צביעה באוכלים, וא"כ אין נפ"מ בציור של פטל לתינוק אם נחשב כוונתו לצביעה, ודו"ק].

אכילת תותים באשה הצובעת שפתיה

שאלה: יש להסתפק באשה שצובעת שפתיה, האם מותר לה לאכול תותים, או לא.

תשובה: מותרת. (אשיחה, עמוד של"ד).

[א"ה: בשעה"צ (סי' ש"ג ס"ק ס"ה) התיר לאשה הצובעת פניה לאכול תותים, שרק שפתיה נצבעות, וכאן התיר מרן שליט"א יותר גם באשה שצובעת שפתיה, ודו"ק].

דין מחזיק באוכלים

שבירת עוגיות עם אותיות וציורים

שאלה: הנה המ"ב (בסי' ש"מ) כתב, שיש מחמירים בשבירת עוגיות שיש עליהם אותיות, ואף כשיש רק ציורים על העוגיות (ולא אותיות) יש מחמירים.
ויש להסתפק האם גם בציור שאין לו שום משמעות יש איסור.

תשובה: כל ציור יש בו איסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רכ"ט).

הפרדת אות מהשניה בתיבה שכתובה על עוגה

שאלה: יש להסתפק האם מותר להפריד אות אחת מהשניה, מתוך מילה שכתובה על העוגיה, או לא.

תשובה: יכול להיות שאסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד ר"ל).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קכ"ח) הביא, שדעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, שמותר להפריד אות אחת מהשניה בעוגה, שאין קשר בין אות לאות, ע"ש].

שבירת עוגיות העשויות בצורת אותיות

שאלה: הנה המ"ב שם הביא בשם הר"ש הלוי, שכל האיסור לשבור עוגה שיש עליה אותיות, זה דוקא כשהכתב הוא מדבר אחר, אבל אם הכתב הוא מהעוגה עצמה אין איסור.
ויש להסתפק איך הדין בעוגיות שעשויות בצורת אותיות, האם לדעת הר"ש הלוי גם אין איסור לשוברם, או שכשכל העוגיה בצורת אות יש איסור, וצ"ע.

תשובה: החזו"א חולק ע"ז, אבל לפי המ"ב יכול להיות שמותר. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד ר"ל).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קכ"ז) הביא, שגם מרן הגר"נ קרליץ שליט"א סובר שלדעת המ"ב מותר עוגיות בצורת אותיות, ע"ש].

חיתוך חלה שמוטבע מתחתיה (בחלה) שם המאפיה

שאלה: יש להסתפק לפי שיטת החזו"א שגם בכיתוב שמגוף המאפה יש איסור מוחק, האם גם כשמוטבע שם המאפיה בתחתית החלה, יאסר לחתוך את החלה שזהו מוחק, או שנחשב זה צורת הלחם ומותר, וצ"ע.

תשובה: למעשה יש להזהר. (דרור יקרא, עמוד שפ"ב).

לחזו"א האם מותר להכניס את כל העוגיה עם האותיות לפיו

שאלה: הנה החזו"א (בסי' ס"א) חולק על המ"ב, שהמ"ב התיר לשבור את העוגה עם האותיות כשאוכל, והחזו"א כתב שאין היתר אף בשעת אכילה, כיון שזה לא נחשב דרך אכילה.
ויש להסתפק לפי החזו"א, האם יש איסור אף כשיכניס את כל העוגיה לפיו, והאותיות ישברו בתוך פיו, וצ"ע.

תשובה: החזו"א חשש גם בפה, והוא אמר שכל האיסור הזה (של שבירת אותיות) הוא רק חומרא, אבל אמר שאם יש איסור בזה גם בפה אסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד ר"ל).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קכ"ח) הביא שדין זה לדעת החזו"א, כבר מבואר בספר אורחות רבינו, ע"ש].

דין מחתך באוכלים

חיתוך אבטיח שישמש בית קיבול לפירות

שאלה: הנה המ"ב (בסי' שכ"ב ס"ק י"ב) כתב שאין איסור מחתך באוכלים, ואפי' מקפיד על המדה אין בזה שום חשש איסור מחתך, כיון דדבר אוכל הוא.
ויש להסתפק האם מותר לחתוך אבטיח שיהיה בית קיבול לקבל פירות, שהרי החיתוך לא לצורך שימוש אכילה, אלא לצורך שימוש אחר, וצ"ע.

תשובה: אין איסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד ר"ל).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קכ"ט) הביא שדעת מרן הגר"נ קרליץ שליט"א לאסור, מטעם שאין החיתוך לצורך האכילה של האבטיח עצמו, רק לצורך אחר, ע"ש.
ועוד יש לעיין שעיקר הבית קיבול לפירות הוא קליפת האבטיח הירוק, ואינו ראוי כלל לאכילה, וצ"ע].

דיני ריסוק קרח

דין ריסוק מאכל קפוא

שאלה: הנה השו"ע (בסי' ש"כ סעי' ט') כתב, שאסור לרסק שלג וברד, והטעם (לפי טעם אחד בפוסקים) משום איסור "נולד", שמוליד דבר חדש כשמרסק שלג, כיון שקודם היה שלג, ועכשיו נהפך למים.
ויש להסתפק האם איסור זה נאמר רק במשקין, אבל במאכל קפוא אין איסור לרסקו, כיון שגם כשהוא קפוא הוא נחשב אוכל, ולא נוצר דבר חדש כשמרסק, או שאין חילוק, וצ"ע.

תשובה: יכול להיות שמותר. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רל"א).

[א"ה: לכאורה הכוונה שבמשקין כשהם קפואין אינם משקין, וכשמרסקן נהפכו למשקין, וזהו נולד, אבל באוכל גם כשהוא קפוא יש לו שם אוכל, כמו לאחר מכן, ואין כאן נולד].

דין ריסוק חלב קפוא

שאלה: יש להסתפק בחלב קפוא האם מותר לרסקו, כיון שגם כשהוא קפוא יש לו שם של משקה, וא"כ בריסוק לא נוצר דבר חדש, וצ"ע.

תשובה: לרסק בידים מסתמא אסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רל"א).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קל"א) הביא, שדעת מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל לאסור, אבל דעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שמותר, מכיון שיש לו שם משקה גם כשהוא קפוא].

נתינת תרכיז פטל בתוך שלג ולערבו

שאלה: יש להסתפק כשרוצה לתת "תרכיז פטל" מתוק בתוך שלג, ולערבו, האם יש בזה חשש של לישה, או לא.

תשובה: אין בו לישה, אבל יש בו ריסוק. (הנותן שלג, עמוד 202).

[א"ה: שע"י הערבוב מתרסק השלג, ועובר על איסור של ריסוק שלג].

פיזור שלג על פירות לקררן

שאלה: יש להסתפק אם מותר לפזר שלג על פירות לקררן (שמצד שני יש צד לאסור שנגרם ע"ז שיפשיר השלג), וצ"ע.

תשובה: איני רואה איסור. (הנותן שלג, עמוד 206).

[א"ה: יש לעיין לשיטת מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (שהובא בהמשך) שאוסר הוצאת קרח מהמקפיא, שיופשר לבדו, א"כ אולי יאסר פיזור שלג, שע"י כן מפשיר יותר מהר, וצ"ע].

חילוק בין אבקה במים לסוכר במים

שאלה: הנה מרן החזו"א כותב (או"ח סי' נ"ח ס"ק ט') שמותר לתת במים אבקה שנמסת במים ולערבה במים, ואין חשש לישה. ומאידך בספר אמרי יושר הביא שמרן החזו"א החמיר שלא לערב סוכר בתוך מים, ואיך מתיישבים שני הדברים, וצ"ע.

תשובה: אין החשש משום לישה, רק משום ריסוק הסוכר, כמו שכתוב בסי' ש"כ ס"ק ל"ד. (הנותן שלג, עמודים 209-203).

[א"ה: שם במ"ב הביא גם שיטה המתרת לערבב שלג בתוך מים, שמיד שנמס הקרח מתערב במים ואין ניכר, ולפי"ז הוא פתח של היתר למנהג העולם לערב סוכר במים, ודו"ק].

קינוח בשלג מקום הטינוף

שאלה: הנה קיי"ל (סי' ע"ו סקי"ח) שצריך לקנח פי הטבעת במים, ונשאל מרן שליט"א אם שלג גם טוב, וענה מרן שליט"א ששלג כמים.

ויש להסתפק אם מותר לקנח בשבת בשלג, שהרי אסור לרסק שלג בשבת, ולכאורה ע"י הקינוח מרסק את השלג, וצ"ע.

תשובה: כיון שאין מתכוין לרסק יש מקום להקל. (הנותן שלג, עמוד 210).

נתינת שלג בתוך משקה חם לקררו

שאלה: יש להסתפק האם מותר לתת שלג בתוך משקה חם (כלי שני) לקררו (שמצד שני יש מקום לאסור שמפשיר במהירות לשלג), וצ"ע.

תשובה: מסתבר דמותר. (הנותן שלג, עמוד 212).

[א"ה: נשאל מרן שליט"א על זה, שיאסר מצד חשש מבשל (ע"פ המג"א ומ"ב סי' שי"ח ס"ק ל"ד), וענה מרן שליט"א: כמדומה ששלג הוי כתבלין, כיון שאין עשוי אלא שיצטנן (הנותן שלג, עמוד 220)].

לשפוך מים על תבנית קוביות קרח שיצאו מהר

שאלה: יש להסתפק כשיש לו תבנית של קוביות קרח, האם מותר לשפוך עליהם מים כדי שיפשירו קצת, ויצאו בקלות מהתבנית, או לא (האם דומה לנתינת קרח בתוך מים שמותר, או שכאן נחשב יותר מעשה בידיים, וצ"ע).

תשובה: מותר (ע' מ"ב סי' ש"כ ס"ק ל"ו). (הנותן שלג, עמוד 225).

[א"ה: שם במ"ב מבואר שמותר לשבור קרח להגיע למים שמתחתיו, שכל איסור ריסוק הקרח זהו כשרוצה במים שמכח הריסוק, ולפי"ז דן מרן שליט"א שגם כאן אין עושה לצורך המים ומותר, ודו"ק.

ובספר אשרי האיש (עמוד שנ"א) מתיר גם כן בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, לשפוך מים על קוביות קרח שיפשירו קצת].

דין הפשרת קרח שיופשר מעצמו

שאלה: הנה הרמ"א (בסי' שי"ח סע' ט"ז) כתב, שהאיסור לרסק קרח הוא לאו דוקא בידים ממש, אלא יש להחמיר אף כשנותן משקה קפוא כנגד האש או כנגד החמה שיפשיר, שיש בו איסור של נולד (ודלא כדעת השו"ע (סי' ש"כ סע' ט') שרק במרסק בידיים אסור).

ויש להסתפק האם לפ"ז יצא שאסור להוציא משקה קפוא בשבת מהמקפיא שע"י"כ יפשיר, או שנאמר שהאיסור הוא דוקא כשמעמיד כנגד האש או החמה, ולא סתם כשמונח בביתו על השולחן, וצ"ע.

תשובה: מסתמא רק כנגד חום שמפשיר את זה יש איסור. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רל"א).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קל"א) הביא שגם מרן השבט הלוי מתיר הוצאת קרח כשאינו מניחו כנגד המדורה (שזהו רק גרמא בעלמא).

ובספר אשרי האיש (עמוד שנ"א) הביא שמרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל אוסר הוצאת קרח להפשירו, ע"ש.

ומיהו במ"ב דרשו (סי' ש"כ מס' 34) הביאו בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שאין איסור להוציא קרח מהמקפיא, אלא שאם מוציא ונפשרו למים, המים אסורים (וזהו חידוש שנאסר בדיעבד בלי שהיה איסור בהוצאה).

וצריך לעיין לענין הקרח שהפשיר ונהפך למים, אם מותר לשתותו או לא, ועי' במ"ב (סי' שי"ח ס"ק ק"ז) שמתיר בדיעבד גם כשהפשיר בידיים, ע"ש. ומקשים סתירה שבמ"ב (סי' ש"כ) אוסר גם בדיעבד כשהפשיר באיסור, וצ"ע].

פיזור מלח על שלג להפשירו

שאלה: יש להסתפק אם מותר לפזר מלח על שלג שירד על הכביש, ויש חשש שיחליקו ההולכים, וע"י המלח יפשיר השלג, וצ"ע.

תשובה: יתכן שאם נותן עליו מלח הוי כמרסק בידיים. (הנותן שלג, עמוד 196).

[א"ה: ונשאל מרן שליט"א מ"ש מהכנסת קרח לתוך מים שמותר, ולא נחשב מעשה בידיים, וענה מרן שליט"א ששם נימוח לאחר זמן, וכאן מיד כשנותן המלח מתחיל להתרסק, ע' הנותן שלג עמוד 223].

דיני הקפאת מים

דין הכנסת מים למקפיא בשבת

שאלה: יש להסתפק האם יש איסור להכניס משקה למקפיא כדי שיקפא, או לא, ואת"ל שאסור להקפיא מים בשבת, עדיין יש להסתפק אם מותר להכניס מים כשכוונתו להוציאו לפני שיוקפא, האם נאמר שחוששים שישכח וישאר שם, או שלא חוששים בזה שמא ישכח עד שיקפא ואין איסור.

תשובה: יכול להיות שמותר אפילו להקפיא, ואומרים בשם החזו"א שהתיר להקפיא מים, ובדובב מישרים מחמיר בזה, אבל החזו"א לא סבר כך. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רל"ב).

[א"ה: בפנים הספר (עמוד קל"ב) סיכם השיטות בזה, שדעת מרנן הדובב מישרים ומרן הסטייפלר זצוק"ל שאסור מטעם נולד, ודעת מרנן החזו"א והמנח"י והשבט הלוי והגר"נ קרליץ שליט"א שבמקום צורך מותר, וכן היה דעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, אבל לא סמך על זה למעשה.

ובספר הנותן שלג (עמוד 218) ענה מרן שליט"א על שאלה זו, בזה הלשון: **בתשו' דובב מישרים (ח"א סי' נ"ה) מחמיר בזה**, עכ"ל, ולא הביא שמרן החזו"א מיקל, וצ"ע.

ובספר אשרי האיש (פרק י"ח אות ל"ה) הביא בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, שאוסר להקפיא מים בשבת, מטעם שנחשב כמו בונה, ועוד יותר החמיר שם (באות ל"ז) בעשיית "קוביות קרח", שיותר דומה לבנין ומכה בפטיש, ע"ש.

ומ"מ מתיר להכניס מים למקפיא בשביל "לקרר", ולא חיישינן שישכח וישאר עד שיקפא.

ועי' בספר עם מקדשי שביעי (עמוד קמ"ו) מכתב ממרן הסטייפלר זצוק"ל, שדעתו לאסור עשיית קרח בשבת, וכותב שלא לסמוך על השמועה שמרן החזו"א התיר, ע"ש. (וכן בספר אגרת נדירה מהקהלות יעקב (סי' פ"ז), אוסר באריכות מרן הסטייפלר לעשות קרח, מכמה טעמים, ע"ש).

ובספר הנותן שלג (עמוד 218) הביא שדעת הרבה מגדולי פוסקי זמנינו, להתיר לעשות קרח בשבת, ע"ש.

ועוד כתב שם (עמוד 240) שמרן שליט"א כתב, שלשיטות האוסרות להקפיא מים, אם זה מטעם נולד, א"כ גם כשהקפיאו בדיעבד אסור בשימוש, ע"ש].

סגירת תא ההקפאה בשבת

שאלה: יש להסתפק האם מותר לסגור את תא ההקפאה, כשיש שם משקאות שאינם קפואים, כיון שע"י שסוגר גורם שהמשקאות יוקפאו, וצ"ע.

תשובה: יכול להיות שמותר אפילו להקפיא. (עם מקדשי שביעי, ח"א עמוד רל"ב).

[א"ה: ועדיין צ"ע לשיטות האוסרות להקפיא איך הדין בכה"ג, וצ"ע].

מים במקפיא שבכניסת שבת עוד היו מים אם הוי נולד

שאלה: יש להסתפק בהכניס מים בע"ש למקפיא, ובכניסת שבת עדיין לא היו קפואין, ורק בשבת נקפאו, האם מותר להשתמש בהם בשבת, או יש לחוש לנולד, וצ"ע.

תשובה: יש מקום להקל. (דולה ומשקה, עמוד קס"ט).

[א"ה: עי' קריינא דאיגרתא (ח"ב סי' צ"ג). והנה מסתבר שכוונת מרן שליט"א שגם אם נסבור כמו הדובב מישרים, שיש חשש נולד במים שנקפאו, אבל אם היה עומד לכך בכניסת השבת, שכבר הונח בתוך המקפיא, אין זה נחשב נולד, וכן מצאתי בספר אורחות שבת, ודו"ק].

הכנסת שלג למקפיא בשבת

שאלה: יש להסתפק (לשיטות שאסור להקפיא מים בשבת), האם מותר להכניס שלג למקפיא למנוע שלא יפשיר, וצ"ע. (ומצוי גם לענין החזרת גלידות וארטיקים בשבת למקפיא אחרי שהוציאום משם).

תשובה: מסתבר דמותר. (הנותן שלג, עמוד 197).

[א"ה: מסתמא הכוונה שמניעת הפשרה אין זה עשיית נולד, רק נחשב העמדתו על מתכונתו, שישאר במצבו הראשון (וכעין דוגמא לדבר, שהנפש החיים אומר שהקב"ה מחיה את כל הבריאה כל רגע מחדש, וגם בשבת הוא כן, ונחשב שזהו זמן שהקב"ה נח, וע"כ **הטעם שרק** מקיים את הקיים), ודו"ק].

ע"פ בקשת מרן שליט"א
אין להורות הלכה למעשה ע"פ התשובות

מרפסן איגרי

מדור השאלות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש ודורשות עיון ותשובה

א

בסברת הבה"ל להתיר לברור עצמות מן הדגים דחשיב דבר אחד ושרי לאלתר

בבה"ל סימן שי"ט סעיף ד' ד"ה מתוך אוכל כתב סברא להתיר את ברירת העצמות, כיון שהעצמות והדגים נחשבים דבר אחד, ואינם נהפכים לשני דברים אלא אחר הברירה, והביא שאכן הרבה אחרונים כתבו שאין בבוסר משום בורר רק משום דש, כיון שהוא דבר אחד, ולא שייך בו בורר, עכ"ד. וקשה על דבריו מהא דלקמן ס"ק ס"ב דאיתא שם שהמחבץ פירוש שהוא נותן קיבה לתוך חלב, עובר משום בורר, אף שהחלב הוא כעת דבר אחד, והוא מפרידו לשניים ע"י ברירתו, ואין לך דבר אחד כזה שהוא הרבה יותר אחד מבוסר ומיץ שלו, וק"ו מבשר ועצמות שהוא תערובת מיזגית ממש, ואעפ"כ הוא חייב משום בורר.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ב

בענין ברירת עצמות הדג אמאי לא מצדד בבה"ל להתיר כיון דאי אפשר

כתב בבה"ל סי' שי"ט ס"ד ד"ה מתוך אוכל: ואמרתי לחפש עליהם זכות וכו'. הנה יש כאן פליאה נשגבה ממני אשר לא אוכל לפותרה, אשר הרבה לחפש ללמד עליהם זכות לפי איזה שיטות ראשונים שהוא דבר אחד, וצירף עוד השיטות שמתירים פסולת מתוך אוכל וכדומה, ואיך לא הזכיר הטעם כיון שאי אפשר, שהרי בשעה"צ בסימן שכ"א ס"ק צ"ט כתב שאפילו גרעיני פירות הוא נחשב לא אפשר בענין אחר, ק"ו בעצמות דגים ליודע, ואף שהם בפנים ולא בחוץ כקליפה הלא גם גרעינים הם בפנים.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ג

בסברת ההיתר לקלוף דגן שנתפרק מן השבלים

סי' שי"ט ס"ק כ"ב: שנתפרק הדגן מן השיבולין מותר לקולפו לכו"ע, דאין זה בכלל מפרק כלל. הנה כאן מבואר שההגדרה היא שאינו מפרק כלל, אולם בסימן שכ"א סעיף י"ט בבה"ל ד"ה לאלתר כתב שכה"ג שקילף בכלי יהיה חייב גם כשנתפרקו כבר השיבולים, משום שבאופן זה הוא מלאכת מחשבת. והדבר פלא, שכיון שכתב כאן שכה"ג שהוא קולף אין זה היתר של שינוי בידי, אלא שאין זה בכלל מפרק כלל, א"כ מה שייך לאסור כה"ג שהוא בכלי כיון שהוא מלאכת מחשבת, הרי אינה בכלל מלאכת מפרק כלל.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ד

ברירת האגחין מקליפתם האם הוא משום דש או משום בורר

כתב המ"ב סי' שי"ט ס"ק כ"ד: לוזים ובוטנים שנשתברו ועדיין הם בקליפתן, משמע מדברי הפמ"ג בסימן זה שיש לברור האוכל מתוך הפסולת ולא להיפוך. והנה כאן נקט שהפרדת האגוזים מהקליפה אחר שנשתברו היא משום בורר, ורצה להתיר באוכל מתוך פסולת, וכן הוא בסימן שכ"א ס"ק פ"ג שהוא משום בורר, אולם בסימן תרי"א בבה"ל ד"ה ולפצוע כתב שיש בזה משום דש, וכן הוא בשעה"צ שם ס"ק י', וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ה

בטעם ההיתר לברור הקליפה מהאוכל לאלתר

כתב המ"ב סי' שי"ט ס"ק כ"ד: לוזים ובוטנים שנשתברו ועדיין הם בקליפתן, משמע מדברי הפמ"ג בסימן זה שיש לברור האוכל מתוך הפסולת ולא להיפוך וכו', אבל לקמן בסימן תק"י הביא המג"א בשם היש"ש דדבר זה שקולף קליפה מהם בכלל תיקונא אוכלא הוא, ולא שייך בזה ברירה. והנה בטעם היש"ש פירש המג"א, והביאו המשנ"ב בסימן תק"י ס"ק י', שהוא לא נחשב כבורר כיון שהוא מין אחד, וממילא נחשב כתיקון אוכל בעלמא אף שרוצה רק אחד מהם, והנה לפ"ז מבואר שמותר לברור הקליפות אף שהוא יכול לברור הפסולת מתוך האוכל, אולם בסימן שכ"א סעיף י"ט בבה"ל ד"ה לקלוף מבואר שבקליפת פירות מותר אפילו באוכל מתוך פסולת, כיון **שאי אפשר** בענין אחר, וכן מבואר שם גבי גרעינים, וצ"ע שסתר משנתו שכאן בקליפת אגוזים התיר אפילו כשאפשר בענין אחר.

והנה באמת המג"א לשיטתו לא הביא טעם זה ש"אי אפשר", וכן מה שהביא המשנ"ב שם בסימן שכ"א ס"ק פ"ד להתיר לברור את הגרעין, גם כן לא שייך טעמא דהמשנ"ב עצמו שכתב שהטעם כיון שאי אפשר בלא זה, שהרי שפיר יכול לברור הפרי שהוא בחוץ מהגרעין, ואעפ"כ התיר. ועיין עוד לקמן בסימן תק"י סעיף ב' ד"ה ולוזים הביא דברי המג"א, ועיין בלשון הרמ"א בסימן תק"י שהקליפה לא מיקרי פסולת.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ו

בהא דשרי לברור במסננת מין אחד

כתב המ"ב סי' שי"ט ס"ק נ"ח: מסננת שנתן בה חרדל לסננו, מותר ליתן בה ביצה, אע"פ שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון נשאר למעלה, ועיין מ"ב דאם מסנן כדי לאכול החלמון אסור, דשני מיני אוכלין מיקרי, ושייך ע"ז שם ברירה, ויש מקילים בזה, וטעמם דמיקרי מין אחד כדכתב בשעה"צ אות מ"ז.

וקשה, דאיך התירו לברור בכלי, ואף האוסרים לא אסרו אלא מטעם דהוו שני מיני אוכלין והוי בורר, אבל אי חשיבי מין אחד שפיר דמי לברור במסננת של חרדל, והרי לקמן סימן שכ"א סעיף י' אסרינן לגרור גבינה במורג חרוץ משום עובדין דחול, וכן שם ס"ז אסור לדוך פלפלין במכתשת, אף דמשנה ועביד בקתא דסכינא, דמיחזי כעובדין דחול, ע"ש במ"ב ס"ק כ"ה. וכן צ"ע בההיא דסימן שי"ט ס"ט במשמרת שנתן בה שמרים מע"ש, דמותר ליתן עליה מים, ואמאי לא חיישינן לעובדין דחול (ושמא מותר כשאינו מיוחד לסוג הסינון הזה).

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ז

האם שרי לטרוף החלמון

כתב המ"ב סי' שי"ט ס"ק נ"ח: וע"כ יש להיזהר מלברור החלמון מהחלבון ע"י איזה כלי כדי לטרוף אותו. וצ"ע שמבואר שאין האיסור אלא מטעם הברירה, ואילו עצם הטריפה של הביצה הוא מותר, אולם לקמן בסימן

שכ"א ס"ק ס"ח מבואר שאסור לטרוף ביצים בקערה מפני מראית העין, שנראה כמי שרוצה לבשלם בקערה (ושמא כאן מיירי במעט ביצים, ואולי בקערה שאני).

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ח

באיסור ליתן שמרים במשקה כדי להעמידו

כתב המ"ב סי' שי"ט ס"ק ס"ו: נהגו שלא ליתן שמרים במשקה כדי להעמידם, וכתב המג"א שזהו תולדת בורר, שע"ז יורדים גם שמרי המשקה עצמו בשולי הכלי, והוא דומיא דמחבץ. וצ"ע, שאף שיורדים כל השמרים למטה, מ"מ עדיין נשאר יין עליהם, ולמה אין בזה היתר כהאי דסימן תק"ו ס"ק י"ב השותה שכר ובתחתיתו יש שמרים, יניח מעט שכר על השמרים.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

ט

בדין זורה ורוח מסייעתו בחיובי שבת

בס"ס שי"ט בביאה"ל בסוף הסימן כ' בביאור דברי הרמ"א לענין מי שרק ברוח דחייב משום זורה, וביאר המ"ב דהיינו ברק ברוח והוליכתו הרוח ד' אמות, וחייב מדין זורה ורוח מסייעתו. ולכאו' כ"ז א"ש לשי' רש"י בב"ק ס"א א' דהוא דין כללי במלאכת שבת, אך לשי' הרא"ש שם דהוא סברא רק לענין זורה דבהכי חייב רחמנא, א"כ לא מצינו בחיובי שבת שיתחייב בכה"ג מדין 'זורה ורוח מסייעתו'. ולכאו' דין זה תלוי במח' הנ"ל, אמנם צ"ע דבגמ' לכאו' מבואר דחייב בכה"ג, עי' שבת ק' א' בברייתא "זרק חוץ לד"א ודחפתו הרוח והכניסתו, ואע"פ שחזר והוציאתו פטור וכו'", עי"ש. ומבואר דרק משום שהרוח הכניסתו לתוך ד"א, דעי"כ לא הוי ד"א ברה"ר פטור, אך אם היה הרוח מוליכתו עדיין חוץ לד"א חייב, ואעפ"י דההנחה לא הוא עשה אלא הרוח חייב, ולא מיפטר אא"כ חזר לתוך ד"א, עי"ש בסוגיא, וא"כ הוא ראיה מחד לדין הביאה"ל וקושיא להרא"ש הנ"ל, וצ"ע.

שמעון בן גיגי - רוממה

י

בענין נתינת לימון בכוס תה

סימן ש"כ סעי' א', יש לעיין האיך מותר לשים חתיכת לימון בתוך כוס תה, אעפ"י שעי"ז זב משקה לתוך התה, דלפי מש"כ המשנ"ב בס"ק כ"ב בזמנינו הרי הם כתותים ורימונים, וקי"ל דבעומדים לשתיה המשקין שזבו מהם אסורים, וא"כ לימון זה מטרתו לא לאכילה אלא למשקה היוצא ממנו, ולכאורה הוי כעומד לשתיה. ועיין חזו"א או"ח סי' נ"ב סקי"ט שכתב דהמשקה של הלימון בטל בתוך התה, וצ"ע דלכאורה כיון דהוי מין בשא"מ דנותן טעם, וכ"ש דעביד לטעמא ולא בטל גם אם יש שישים, א"כ לא מהני ביטול, והכא בעי' לדין ביטול גמור, כמבואר במשנ"ב בס"ק י"ד דבעי' לביטול בשישים לענין משקים שזבו מהענבים לתוך מיץ ענבים (והתם הוי מין במינו, משא"כ הכא).

שמעון בן גיגי - רוממה

יא

באיסור משקה הזב מעצמו מתותים ורימונים בשבת

קי"ל דזיתים וענבים אסורה סחיטתם בשבת מן התורה, ותותים ורימונים מדרבנן, ואשר לפ"ז קשיא לי, דהנה לעיל (סי' רנ"ב סעי' ה') פ' מרן שטוענים בקורת בית הבד והגת מבעו"י על זיתים וענבים, והשמן והיין היוצא מהן מותר, ושורשו ממתני' (שבת ח"י.), והתם (י"ט.) הק' מ"ט לא גזרו בזה ב"ש [כמו שגזרו בדברים אחרים, שם י"ז:], ומשני דלא גזרו כ"א בדבר דאי עביד להו בשבת מיחייב חטאת, משא"כ קורות בית הבד ועיגולי הגת דאי עביד להו בשבת לא מיחייב חטאת. וע"ע ברש"י (ח"י. ד"ה שטוענין) שהביא זה, והוסיף "דכי אמרי' סחיטת זיתים וענבים אב מלאכה... ה"מ בזיתים וענבים שלא ריסקן מבעו"י, דהו"ל מפרק דבר ממשאו הגדל בתוכו והיא תולדה דדש, אבל הכא אין נותנין קורה ע"ג זיתים עד שטוחנין תחילה בריחים, וכן ענבים דורכין אותן תחילה ברגל, ובלאו קורה נמי משקה נפיק ממילא, אלא דלא נפיק שפיר כי השתא ולא דמי לדש", ומבואר הדברים במשנ"ב (שם ס"ק מ"ג) ד"לא גזרינן שמא יסחוט כמו שגזרו במשקין שזבו מזיתים וענבים שלא נתרסקו... דהתם יש חיוב חטאת אם יסחוט, ע"כ גזרו אפי' בזבו מעצמן, אבל הכא שכבר נדרסו ע"י הטעינה, ובלא"ה זב מעצמו אלא שיוצא טפי ע"י הסחיטה בידים, בזה אין איסור אלא מדרבנן, ע"כ בזב מעצמו בשבת שרי לגמרי", וכיוצא בכ"ז מבואר נמי כאן (סי' ש"כ סעי' ב' ומשנ"ב ס"ק י"ג).

והשתא דאתאן להכי קשיא לי טובא, דהנה פ' מרן (סי' ש"כ ס"א) דתותים ורימונים שזב מהן מיץ מעצמם, "אם עומדים לאכילה - מותר, ואם עומדים למשקה - אסור", וילה"ב דהרי אף יסחטם לצורך משקה בידים ממש לא יהא חיובו אלא מדרבנן, וא"כ אמאי גזרו בזה על משקין שזבו מעצמן, והרי כאמור לעיל דבכה"ג דאף אם יכשל אין איסורו אלא מדרבנן לא גזרו, ומ"ש תותים ורימונים מזיתים וענבים מרוסקים, וצ"ע טובא [ודו"ק היטב ברמב"ם פ"ח משבת הל' י', ולפ"ז יש ליישב, אמנם לטעמא דגמ' אכתי צ"ע].

שלמה ידידיה בן שמעון - בני ברק

יב

בענין דש לאלתר

המג"א בסי' ש"כ ס"ק ז' כתב וז"ל: כתב הע"ש דיש להתיר לסחוט לצורך אותו סעודה כמו שכתוב בס' שי"ט כו', ע"ש. ולי נראה דלא דק, דאטו מי שרי לעשות מלאכה כדי לאכול לאלתר, וכ"כ השלטי גיבורים פ"ז דשבת, עכ"ל. וכ"ה בפרמ"ג בהקדמה לסי' ש"כ אות ג' ד', דהוצרכו לטעם מפרק דאף לאלתר אסור, כמו שכתב המג"א ס"ק ז', עכ"ל. וכ"ה במשנ"ב בסי' שי"ט ס"ק כ"א ובשעה"צ ס"ק ט"ו, דלענין מפרק אין חילוק בין מיד ללאחר זמן. וצ"ב, דבספר התרומה הביאו הב"י בסי' שכ"א וברשב"א בתשובה ח"ד סי' ע"ד כתבו להדיא במלאכת דש דאין איסור כשעושה לאלתר.

אליה קרואני - מעלות דפנה

יג

האם שרי לסחוט תותים ורמונים לטבל

כתב המ"ב סימן ש"כ סוף ס"ק ח': ואפילו במקום שנהגו להחמיר בשאר פירות, היינו דווקא כשסוחטו לשם משקה, אבל כשסוחטו בקערה לטבל בו המאכל שרי דלא מיקרי משקה בזה, ובזיתים וענבים אסור אף באופן זה. ומבואר מדבריו דבתותים ורימונים שרי, אמנם לקמן בשעה"צ אות כ"ג כתב דגם בתותים ורימונים אסור, וכן להלן סוף ס"ק כ"ב נקט להחמיר, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יד

בסחיטת תותים ורימונים ע"ד ליתנם באוכל

במשנ"ב סי' ש"כ סוסק"ח כתב דבזיתים וענבים אסור לסחוט לתוך הכלי כשרצונו לתת אח"כ לטבל בכלי אחר, וצ"ע למה נקט זיתים וענבים, והרי גם תותים ורימונים דקילי, נמי אסור בכה"ג, וכמבואר ג"כ להלן בשעה"צ ס"ק כ"ג.

שמעון בן גיגי - רוממה

טו

בענין ההיתר לשים ענבים במים שיתבקעו בשבת

במשנ"ב סימן ש"כ ס"ק י"ד פסק כהב"ח והמ"א שמותר לתת ענבים במים בשבת כדי שיתבקעו ויצא יין, ואינו אסור משום דש, דהיין יוצא מאליו. וצ"ע מאי שנא מכל מלאכה שעושה בשבת כגון אפיה שנותן בתנור, ורק אחר זמן נאפה שחייב, ולמה נקרא בזה שהיין יוצא מאליו ואינו נחשב לפעולתו.

ועוד, שכל ראייתו הוא מריסוק שלג, שאפי' שאסור לרסק שלג בידים מותר להניחו בשבת בכוס אפי' שניטוח, וקשה ששם כתב המשנ"ב בס"ק ל"ד בפירוש שכיון שלא עביד מעשה בידים "לא גזרו", וזה לא שייך כאן שהאיסור הוא מדאורייתא. וראיה חזקה שיש הבדל ביניהם, ששם יש מתירין אפי' לרסק בידים בתוך הכוס, דכיון שאינו ניכר לא גזרו, וזה ודאי שבענבים אסור לסחוט אפי' אם אינו ניכר מה שיוצא, ועוד ראיה, ששם כיון שלא גזרו עליו אין בכלל איסור על זה, ולכן לא צריך שיתבטל בס', משא"כ כאן כתוב שצריך ס', וא"כ מה בכלל הראיה משם, וצ"ע.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

טז

בענין תמד ששם ע"ג מים בשבת

כתב השו"ע סי' ש"כ סעי' ג' דמותר לתת מים על חרצנים, והיין נמשך, וכתב במשנ"ב דמותר משום שבטל היין במים, וצ"ע דהרי הוי מין בשא"מ, ובתמד אין שישים במים נגד היין היוצא, עיין סי' ר"ד סעי' ו' דהוא לכל היותר עד ששה כנגד היין, וא"כ לא בטל כלל, ואין לומר דקמא קמא בטיל, וכל קצת שיוצא בטל בס', כמבואר במשנ"ב לעיל ס"ק י"ד, דבמין בשאינו מינו כיון דאחר התערובת ליכא ס' ואיכא נו"ט לא בטל, כמבואר בתוס' בכמ"ק, וקי"ל הכי, ושאני ס"ק י"ד דהוי מין במינו, וצ"ע.

שמעון בן גיגי - רוממה

יז

בטעם המ"א דשייך ברירה בבוסר אף לאלתר מפני שא"א בלא"ה וחשיב דרך ברירה

בשו"ע סי' ש"כ ס"ה הביא שדעת ר"ת שאסור לסחוט בוסר לתוך אוכל, וביאר שם במשנ"ב הטעם דזהו משום דהוי כבורר אוכל מתוך פסולת, והט"ז והעו"ש התירו לסחוט אם רוצה לאכול לאלתר אותו דבר שסוחט לתוך האוכל, וכדין המבואר בסי' שי"ט דמותר לברור אוכל מתוך פסולת אם הוא לצורך אותה סעודה, אבל המג"א השיג ע"ז דהא דמותר שם משום שאין דרך ברירה באוכל מתוך פסולת, משא"כ בזה דרך ברירתו הוא, דאי אפשר בענין אחר, עכ"ד המשנ"ב.

ולא זכיתי להבין מש"כ המג"א דאם הדרך לברור האוכל מתוך פסולת אסור לברור כן אפילו סמוך לאכילה, ותמיהני דהא בסוף סי' שכ"א מבואר דמותר לקלוף קליפת הפרי סמוך לאכילה, אף דזהו בורר פסולת מתוך אוכל דאסור אפילו לאלתר מ"מ שרי, דכיון דא"א בענין אחר ודרך אכילתו בכך לא מקרי פסולת מתוך אוכל (עי"ש בביאוה"ל), הרי מבואר דאף שדרכו לברור הפסולת מתוך האוכל, מ"מ כיון שאי אפשר בענין אחר ודרך אכילתו בכך מותר, וא"כ כ"ש דלענין הסוחט בוסר נימא דאף דהדרך לברור אוכל מתוך פסולת, מ"מ כיון שא"א בענין אחר לשתות מי הפרי אלא ע"י סחיטה, שהרי הפרי עצמו אינו ראוי לאכילה, א"כ דרך שתיית מי הפרי הוא ע"י סחיטת הפרי ולשתרי.

ואולי יש לחלק דבבוסר אין הדרך לסוחטו לתוך אוכל, ולכן אף שאי אפשר בענין אחר לא מקרי דרך אכילתו בכך, משא"כ בפרי שהדרך לקולפו, וצ"ב.

יונה שטרנבוך - רמת בית שמש

יח

בענין הנ"ל

במ"ב סימן ש"כ ס"ק כ' מבואר נחלקו הרמ"א והמג"א באופן שהדרך הוא לברור האוכל מתוך פסולת, שאי אפשר לברור הפסולת מתוך האוכל, והדוגמא היא בסחיטת בוסר [שאין בו משום איסור סחיטה רק משום איסור ברירה], שלדעת הרמ"א אסור לסוחטו ללאחר זמן משום בורר, רק לאלתר מותר שהרי בורר מותר לאלתר, אולם לפי המג"א גם לאלתר אסור, אפילו שהוא אוכל מתוך פסולת, כיון שכאן אין שום אפשרות אחרת מיחשיב אוכל מתוך פסולת דרך ברירתו, ועי"ש שנכון להחמיר כמג"א. אולם בסימן שכ"א סעיף י"ט בבה"ל ד"ה לקלוף מבואר שבקליפת פירות מותר אפילו באוכל מתוך פסולת, כיון שאי אפשר בענין אחר.

והנה הדברים סותרים, שבסימן ש"כ מבואר שאפילו אוכל מתוך פסולת אסור היכי שאי אפשר בענין אחר, ואילו בסימן שכ"א מבואר שאפילו בפסולת מתוך אוכל מותר היכי שאי אפשר בענין אחר.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

יט

בהיתר לסחוט שלקות לגופן אף שאין המשקה הולך לאיבוד

כתב המ"ב סימן ש"כ ס"ק כ"ד: ואף דסוחט לתוך הקערה ואין המשקה הולך לאיבוד, מ"מ כיון שאינו מכוין בשביל המשקה אינו בכלל מלאכה. וצ"ע, דלקמן בסעיף י"ח בבה"ל ד"ה טוב להנהיגם הביא מחלוקת מה הדין כה"ג שהוא שואב בכף מתוך המפה, ודעתו לשפוך המשקה בהמשך, שדעת הט"ז דאף שהוא אינו צריך להם, מ"מ כיון שבשעה שהוא שואב תוך הכף עושה איסור גמור הוי תולדה דמפרק, והא"ר חולק עליו.

והנה המחלוקת כאן היא כשנשמרים המשקין, אבל אינו מתכוון להשתמש בהם בהמשך אלא לאבדם (ואף דמבואר במשנ"ב שזיתים וענבים עצמם כיון שרוב העולם סוחטין למימיהן אסור, אין זה שייך זה במפה, שהרי ודאי אין רוב העולם סוחטין אותה למימיהן).

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כ

האם שרי לרסק שלג לתוך המים

במ"ב סימן ש"כ ס"ק ל"ד הביא מחלוקת אם מותר לרסק בידיים לתוך תערובת של מים, ואילו בסימן שי"ח שעה"צ ס"ק קמ"ו כתב שטוב להחמיר לכתחילה, דגם מהשו"ע כאן משמע להחמיר (והנה כאן הביא מחלוקת, ובסימן רנ"ג סתם להחמיר, ואילו בסימן שי"ח הביא שטוב להחמיר לכתחילה), וצ"ע מהאי דלקמן ס"ק מ"א הביא שהרא"ש היה נזהר מלהטיל מימיו בשלג, ופירש בטעמא שאף שהוא מתערב החמיר כיון שהוא מעשה בידיים, והט"ז והא"ר פסקו להקל. והנה טעם הט"ז והא"ר בדבריהם כיון שאינו מתכוון (א"ר), או כיון שאי אפשר להזהר בזה (ט"ז), ומדברי כולם מבואר שמצד עצם מה שמתערב אסור כשהוא בידיים.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כא

בענין איסור מוליד כשאינו מכוין

במ"ב סימן ש"כ ס"ק ל"ו ביאר הטעם שמותר לשבור הקרח כדי ליטול מים שתחתיו, כיון ששבירת קרח אינה מלאכה כלל, ולא אסרו בריסוק אלא אם כן הוא עושה כדי שיזובו מימיו. והנה קי"ל בסימן שי"ד ס"ק י"א דפסיק רישא באיסור דרבנן אסור, ומשמע כאן שבא לומר שכאן גרע מכל איסור דרבנן כיון שאינו מלאכה כלל, ובזה הקילו בפס"ר, וצ"ע [עיין בט"ז ס"ק י' דמשמע שאפילו הוא פס"ר, ובשו"ע הגרש"ז משמע דווקא אם אינו פס"ר]. והנה האיסור של מרסק השלג מבואר בסימן ש"כ ס"ק ל"ג שהוא משום דדמי למלאכה שבורא דבר מחדש, וגם האיסור של מוליד ריחא מבואר בסימן תקי"א ס"ק כ"ז שהוא משום שהוא מוליד דבר חדש, וקרוב הוא לעושה מלאכה חדשה.

ועיין עוד בסימן תרנ"ח ס"ק ז' שהביא בזה מחלוקת, והסיק דבשעת הדחק היכא שאין לו מקום משומר אחר להניח את האתרוג, מותר ליתנו בתוך בגד אף שהוא מוליד ריח בבגד (והוא נפק"מ גדולה לפי מה שכתב במשנ"ב הלכות נשיאת כפיים שמותר ליתן ריח על גופו, א"כ יהיה נפק"מ אם צריך להזהר כשנתן בושם על גופו שלא יבוא על בגדיו). ועיי"ש בשעה"צ ס"ק ו' שלפי מה שהסכימו האחרונים בסימן שי"ד שפס"ר באיסור דרבנן אסור, א"כ יש לאסור, אמנם בס"ק ז' פירש סברת המתירים בשם המחצה"ש שהוא משום דיש לחלק בין כל איסורי דרבנן לכאן. ומסקנא דמילתא, שלפי מה שכתב שם להתיר רק בשעת הדחק, א"כ גם לשבור הקרח ליקח מים שתחתיו הוא רק בשעת הדחק כשאין לו מים אחרים, ותימא שסתם.

עוד צ"ע בסימן ש"ח ס"ק קנ"ט דלהוליד תולעים בשבת ע"י חימום בזרועות (שהוא איסור משום נולד כמבואר בשו"ע שם), אסור אפילו אינו מכוון לזה, כיון דפס"ר הוא ומלאכת מחשבת היא, והרי כאן מבואר שאיסור מוליד שהוא אינו מלאכה כלל מותר בפס"ר.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כב

איך נקטינן למעשה בפסיק רישא דלא ניח"ל

בסימן ש"כ סעיף י"ח הכריע השו"ע דלא כהערוך שפס"ר דלא ניח"ל אסור, אמנם בתרי דרבנן מקילים בפס"ר דלא ניח"ל, כמבואר בסימן של"ז שעה"צ ס"ק ב' וכן בסימן שט"ז סעיף ג', אמנם שם היקל רק בפס"ר דלא ניח"ל וגם תרי דרבנן (כלאח"י ומקלקל), אולם בסימן שכ"א ס"ק נ"ז היקל אפילו בפס"ר באיסור דרבנן אחד, כמבואר שם בשעה"צ ס"ק ס"ח (והיינו בוודאי לא ניח"ל כמו באינו שלו), וצ"ע הכלל בזה.

והנה בסימן שי"ד ס"ק י' מבואר שדעת השו"ע להתיר פס"ר דלא ניח"ל באיסור דרבנן, ואילו כאן לא היקל אף שהוא איסור דרבנן, שהרי הוא סוחט וא"צ למימיו, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כג

בענין פסיק רישא בדרבנן

בשו"ע סימן ש"כ סעיף י"ח הביא המחבר מחלוקת ראשונים בפסיק רישא דלא ניחא ליה, אם מותר או אסור, באופן שנסחט יין מהפקק והולך לאיבוד, ולמסקנא מסביר המשנ"ב בס"ק נ"ה ובביאור הלכה ד"ה טוב להנהיגם, שדעת המחבר להחמיר שאפי' המשקה הולך לאיבוד אסור, ואינו מותר אלא בצירוף עם ברזא אריכא.

והנה זה ברור שאם סוחט והמשקה הולך לאיבוד, אין בזה איסור סחיטה מדאורייתא, כמו שמבואר בביאור הלכה ד"ה יש מי שמתיר, א"כ קשה מאוד שהלא אינו אלא פסיק רישא דלא ניחא ליה בדרבנן, ובסימן שי"ד סעיף א' דעת המחבר שפסיק רישא בדרבנן מותר (אפי' ניחא ליה), כמו שכתב שם המשנ"ב ס"ק י"א.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

כד

בדין פס"ר בדרבנן

בסי' ש"כ סעי' י"ח וכ"ו הביא השו"ע מחלוקת אם מותר לסתום הנקב

שבחבית משום פסיק רישיה דסחיטה, ומשמע דצידד לאיסור, ומשום דפס"ר דלא ניח"ל אסור. וצ"ע, דכיון דהכא הוי דרבנן שהרי המשקה הולך לאיבוד, ומבואר ג"כ בביאוה"ל שאף להאוסרים אסור רק מדרבנן, וא"כ השו"ע סותר עצמו, שנקט לעיל שפסיק רישיה בדרבנן שרי, עיין סי' שי"ד סעי' א' ושם משנ"ב סק"י ושעה"צ ס"ק י"א, וכ"ש בגוונא דלא ניחא ליה כדהכא (ובלא"ה מוכח בפוסקים דאסרי' פס"ר בדרבנן ג"כ, וגם לשו"ע). אמנם ביותר תקשה דהמשנ"ב גופיה מקיל בפס"ר דלא ניח"ל בדרבנן לקמן סי' שכ"א ס"ק נ"ב ושם בשעה"צ ס"ק ס"ח, וא"כ אמאי הכא אסרי' מעיקר הדין.

שמעון בן גיגי - רוממה

כה

בדעת המ"ב בפס"ר דלא ניחא ליה בתרי דרבנן

בענין פס"ר דלא ניחא לי' בתרי דרבנן מצינו לכאורה סתירות במ"ב, דבסי' שט"ז סקט"ו כתב לדייק מהרמ"א דשרי, ואילו במקומות אחרים מחמיר בזה, דבסי' של"ז שעה"צ סק"ב כ' להחמיר בצירוף תרי דרבנן של מקלקל וכלאח"י, ושם בשעה"צ סק"י אסר לכתחילה בצירוף של תלת דרבנן מקלקל כלאח"י ומשאצל"ג, ושם בסקי"ט במ"ב ג"כ אסר, וצ"ע.

אחד מבני החבורה - קרית יובל

כו

בדין צביעה באוכלין

כתב המ"ב סימן ש"כ ס"ק נ"ו: וכן מותר ליתן יין אדום בתוך יין לבן, ואע"פ שמתאדם. אולם לעיל בסימן שי"ח בשעה"צ ס"ק ס"ב כתב שכשמערב המים עם המי תה (טיי"א) טוב יותר ליתן קודם התה ואח"כ המים, שבזה אין חסרון של צביעה באוכלין, ומבואר שחשש שראוי להחמיר אפילו כשאין מתכוון לצביעה, ולא כמו כאן שחשש בזה רק כשהוא מכוון לצביעה.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כז

בענין קטימה בתלוש

שו"ע סימן שכ"א סעיף א': חבילי פיאה שהכניסם למאכל בהמה קוטם ואוכל, והנה לענין לקטום בתלוש אם יש בו איסור, כאן מבואר שאין בו איסור [ואולי מאכל יש מקום יותר להתירו], ולקמן בסימן ת"ט ס"ק ט"ו לענין לקטום קנה תלוש בשבת הביא בזה פלוגתא אם מותר, וציין לעיין בא"ר, ושם בא"ר ס"ק ה' הביא דעת המחמירים, וביאר טעמם כי גזרו בזה אטו מחובר דאורייתא.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כח

תמיהה בהא שלא הזכיר בשו"ע בסעי' א' שימלול מעט מעט

כתב השו"ע סימן שכ"א סעיף א' ומולל בראשי אצבעותיו, ופי' המ"ב ס"ק ו': שימלול ולא בכל היד כדרך שהוא עושה בחול, ועיי"ש עוד בשו"ע בסעיף ו' ששם מבואר דבעינן גם שימלול מעט מעט, ולפלא שלא הזכירו כאן, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

כט

בהא דשרי הכנת מי מלח לחלקם לתבשילים

סי' שכ"א סעי' ב': אין עושין מי מלח הרבה ביחד לתת לתוך הכבשים, משום דדמי לעבוד, אבל יכול לעשות ממנו מעט לתת לתוך התבשיל. ובפשטות הדמי לעיבוד היינו בשלב שישים את הכבשים בתוכם, ומ"מ מבואר שאסרו כבר בשלב המוקדם של הכנת המי מלח. והביאור בזה אפשר שהוא משום שנראה כהולך לכבוש. (וכ"כ בספר ארחות שבת). אולם א"כ מש"כ המשנ"ב סק"ט בשם התוספת שבת דדוקא אם כונתו לתת לתוך הכבשים, אבל אם אין כונתו לזה רק לחלקם לתבשילין אפילו הרבה מותר, סו"ס הא נראה כמעבד (גם עיין רש"י שבת ק"ט ע"א גבי פעפועי ביעי וקושיית הראשונים שם, דאין כאן טעם לאסור, וצ"ע).

ושמעתי אפשרות שאי"ז דין נראה, אלא שאסרו את תחילת מלאכת העיבוד, ודרך כזה יש ללמוד מד' הא"ר שכתב דנראה כעושה מלאכה ממלאכת התבשיל [ואמנם השתמש עם טעם הרמב"ם], ולכן כשמכוין לשים בתבשילים אי"ז תחילת מלאכת העיבוד, וקשה לב' הדרכים מ"ט לא מהני מה שמחשב לשים שמן אח"כ, הרי עם שמן אי"ז עבוד ומותר, ומ"ש ממכין את המי מלח במחשבה לא לכבוש, וצע"ג.

אחד מבני החבורה - בית וגן

ל

בענין הנ"ל

במ"ב סימן שכ"א ס"ק ט' כתב שלדעת התו"ש מותר לעשות מי מלח על דעת לחלקם אח"כ לתוך התבשילין [מעט מעט], וצ"ע שבס"ק י' הביא המשנ"ב מהגמרא בדף קח: שאף שנתינת שמן מועילה שלא יחשב מעבד, מ"מ אסור ליתן את המלח לפני השמן כיון שבשעת נתינת המלח הוא נראה כמעבד, וא"כ גם באופן של התו"ש נימא שבשעה שהוא נותן הרבה מי מלח הוא נראה כמעבד, אף שבסוף יחלקם לתבשילין.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לא

האם בחומץ יש חשש כובש

במשנ"ב סי' שכ"א ס"ק י"ד כתב שהמנהג הוא שחותכין בשבת צנון ומולחין אותם ושופכין עליהם חומץ, וכתב המשנ"ב שנראה טעם ההיתר שכיון ששופכין עליהם חומץ מיד וגם מינים אחרים, לא דמי לעיבוד. וקשה מה מועיל החומץ, והלא עם חומץ ג"כ כובשים, וכן משמע בס"ק ט"ו שאסור לשפוך יין לחומץ, שגם בחומץ דדומה לכובש כבשים, וכן משמע מס"ק ס"ט שהמהרי"ל אוסר לתת קידה לתוך חומץ דדמי למי מלח, וביו"ד סימן ק"ה סעיף א' דעת המחבר שחומץ דינו כמלח לענין לכבוש, והמחבר סותר עצמו בסימן ק"ד, ויש כמה דרכים ליישבו, עיין פרי מגדים שם, וצ"ע.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

לב

בהכנה משבת לחול ע"י גוי

כתב המ"ב בסי' שכ"א ס"ק כ"א: ואפילו ע"י אינו יהודי אסור להדיח. ומבואר שאיסור הכנה הוא אפילו ע"י עכו"ם (שהרי כאן מיירי מהדחה שאין בו מיחזי כמעבד רק איסור הכנה, ואפילו הכי אסר ע"י עכו"ם). וכן מבואר בסימן שי"ט ס"ק ס"ב שהתיר להסיר השומן שמעל החלב (כשאין בו משום בורר שמניח מקצת, ורק משום הכנה) רק ע"י עכו"ם במקום הפסד (היינו ככל שבות דשבות), ומבאר שע"י עכו"ם שלא במקום הפסד אסור (והנה כאן היה אפשר לומר שמשו"ה הוסיף שהוא ניכר, אמנם בסימן שי"ט אינו ניכר ואעפ"כ אסר). אולם לעיל סימן רנ"ד ס"ק מ"ג מבואר שהכנה ע"י עכו"ם שרי ע"י אינו יהודי, אפילו שלא במקום הפסד.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לג

בהכנה משבת לחול במקום הפסד

כתב המ"ב סי' שכ"א ס"ק כ"א: ואם אי אפשר ע"י אינו יהודי מותר ע"י ישראל. הנה מבואר שאין איסור הכנה במקום הפסד (והנה מקובל שהגדר הוא שאין איסור כיון שהוא נחשב צורך היום שלא יפסיד, ולא צורך מחר, וכמו שמותר לטלטל מחמה לצל, ולא מתחייב משום הכנה, אמנם זה אינו, שהרי מבואר כאן שלכתחילה יש לעשות ע"י גוי, ואם היה הטעם משום שאינו הכנה כי הוא לצורך היום, א"כ מדוע יש לעשות ע"י גוי, והאמת שעיקר הטעם הוא משום שהקילו במקום הפסד, ואם אפשר למנוע הפסד עשו זאת). ובדין זה ישנם כמה וכמה סתירות, דהנה המג"א ציין להא דסימן ש"י משנ"ב ס"ק כ"א שמותר לכפות כלי ע"ג מוקצה בשבת כדי שלא יפסד, ומבואר שאין איסור הכנה. ועיין בסימן שי"ט שכתב המשנ"ב בס"ק ס"ב בקולט שמן מעל החלב, שאם אין צריך לו רק שחושש שיפסד ויתקלקל, מותר לעשות ע"י אינו יהודי כשאינו בורר בצמצום, שההכנה לחול הוא איסור מדברי סופרים, **ומותר ע"י אינו יהודי במקום פסידא,** ומבואר שע"י ישראל אף במקום פסידא אסור, ואילו כאן מבואר שבמקום הפסד מותר אפילו ע"י ישראל (והנה ההיתר ע"י עכו"ם במקום פסידא אינו חידוש, כי הוא בכלל כל המלאכות דרבנן המותרות ע"י עכו"ם כדין שבות דשבות במקום הפסד). ושמא הטעם שם משום שיכול לאכול הכל היום, וכמו בסימן רנ"ד וכדלהלן, דהנה בסימן רנ"ד ס"ק מ"ג הביא מהא"ר שהתיר לרדות הפת כשאין איסור רדייה, כגון בתנורים שלנו לצורך חול, והביא שבמגא"א לא ניחא ליה בזה כיון שיכול לאכול הכל עכשיו, והנה טעם זה לא שייך בנידונינו שאינו יכול לבשלו בשבת.

ועיין עוד סימן רנ"ב ס"ק מ"ח: וכן מותר להושיב שומר שלא יגנוב האינו יהודי, ובסימן רמ"ד ס"ק ל"ה לא התיר לישראל אלא לישב **מרחוק** לשמור שלא יגנוב, וביאר שם לענין החשש של ממצוא חפצך שלא שייך כשהוא למנוע הפסד. והנה יש לדון אם יש כאן היתר הכנה, או שהוא בכלל מחשיך על התחום, ויותר נראה כי כאן הוא ניכר ואסור אי לאו ההפסד.

ועיין לקמן בסימן של"ב בבה"ל ד"ה אין מיילדין לגבי איסור לידת בהמה בשבת, ואם היא מבכרת ויש לחוש שמא תמות מסתפק בפמ"ג, וע"י אינו יהודי בודאי אין לחוש. והנה איסור הולדת הבהמה מבואר שם בס"ק א' שהוא משום טירחא יתירא, ומבואר שע"י ישראל אסור ליילד בהמה בשבת, הרי שאין היתר ע"י ישראל טירחא **יתירה** במקום הפסד.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לד

בהיתר אמירה לגוי בשבות במקום הפסד

כתב המ"ב סימן שכ"א ס"ק כ"א שבאיש פרטי שעובר ג' ימים מהמליחה אסור להדיחו בשבת, כיון שאין כאן הפסד כ"כ, שאם לא ידיחנו יוכל לאכלו צלי. ומבואר משום הפסד מועט אין מתירין שבות דשבות, ורק לצורך הפסד מרובה או צורך גדול. אולם בסימן ש"ז ס"ק כ"ב הביא בזה מחלוקת המג"א והא"ר האם מותר שבות דשבות במקום הפסד מועט ע"י אינו יהודי, וכאן סתם להחמיר בזה, וכן בסימן סימן שי"ד ס"ק ל"ז סתם להחמיר בזה להדיא כמג"א, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לה

בענין כלי שהדרך לברור אתו באוכל לאלתר

בשו"ע סי' שכ"א סעיפים ז' ח' וי"ב מבואר ד' חילוקים: א' כלי המיוחד לכתישה - אסור מדאורייתא. ב' בשינוי - אסור מדרבנן, ובאלו ליכא היתר של אוכלו לאלתר. ג' בתרי שינויים - מותר לכתחילה. ד' בסכין שאז בלאחר זמן חייב [כיון שבסכין הדרך לחתוך דק דק], אבל כיון שהסכין אינו מיוחד לכתישה מותר כשאוכלו מיד, ועל זה כתב המחבר בסעיף י"ב מידי דהוי אבורר לאכול מיד דשרי, וכתב הביאור הלכה שכיון שהדרך לאכול ע"י חיתוך לא נאסר. וקשה, שאם המחבר מדמה אותו לבורר, למה בבורר אין ההיתר הזה שדבר שאין מיוחד לברור, אבל הדרך לברור אתו (כגון כף ומזלג), שיהיה אסור מדאורייתא כשמניח, ויהיה מותר לכתחילה כשבורר לאלתר.

ובביאור הלכה ד"ה מידי דהוה סותר עצמו קצת בזה, שמתחילה כתב "הלא בבורר לא התירו כי אם ביד ולא בכלי, דאז חשיב בכל גווני", אבל ממה שכתב "דמי לנפה וכברה דשייך שם בורר אפי' לאלתר", וכן במה שכתב "דומה לקנון ותמחוי דאינו מיוחד כל כך וכו', ואסרו רבנן כיון דמיוחד קצת לברירה", משמע שכלי שאינו מיוחד כלל לברירה אינו אסור לאלתר.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

לו

בטחינת גרגיר אחד אם הוי שינוי

כתב המ"ב סימן שכ"א ס"ק כ"ג ששוחק פלפלין אפילו גרגיר אחד יש בו איסור דאורייתא משום טוחן, אולם בסימן תק"ד ס"ק ט' משמע שהוא שינוי אלא שאסור, וצריך הכרע כוונתו. וכאן דבריו ברור מללו שיש בזה איסור דאורייתא, אף דגבי לישה מהני מעט מעט, ומבואר בבה"ל בסעיף י"ד ד"ה שמא יבוא שאין שינוי כה"ג, ודוקא גבי קמח קלי או בשעת אכילה, אבל בעלמא אינו שינוי כשעושה מעט מעט. ולענין חיובא הוא בגרוגרת, כמבואר לקמן סימן ש"מ סעיף י"ד בבה"ל ד"ה וחייב.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לז

טחינה בגידולי קרקע

במ"ב סימן שכ"א ס"ק ל"א מבואר דאין טחינה אלא בגידולי קרקע, וצ"ע לקמן בס"ק מ"ה שהביא שהשף לשון של מתכת חייב (וכוונתו משום טוחן, כמבואר ברמב"ם שהוא מקור דבריו), והרי אין הברזל מן הקרקע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לח

בהיתר להשקות הירקות שלא יכמשו

בשו"ע סימן שכ"א סעיף י"א מבואר דירקות תלושים מותר להשקותם כדי שלא יכמושו, ובמשנ"ב ס"ק ל"ז כתב כיון שהם ראויות לאכילה ביומם, ומשמע אף על פי שלא יאכלם היום אין זה נחשב כהכנה משבת לחול. ובטעם הדבר כתב השו"ע הרב (ס"ו), שכיון שהירקות ראויים לאכילה היום, אין ניכר כלל שטורח משבת לחול, שהרי יתכן שיאכלם היום, כדלקמן סי' שכ"ג סעי' ו' בכלי שתיה, ועיי"ש במשנ"ב ס"ק כ"ט אם ברור לו שלא ישתה היום אסור, וא"כ אם ברור לו שלא יאכל היום ירקות אסור. וצריך לבאר מדוע לא מתירים משום הכנה במקום הפסד, כמו טלטול מחמה לצל, וכמו נתינת סל לפני התרנגולת שיקלוט הביצה, והרי הדין שהכנה במקום הפסד מותרת הוא דין מוסכם בגמרא הרבה פעמים, כמבואר בגמרא דשרינן לכסות הדלף (ביצה ל"ו), וכן לכפות כלי על הביצה שנולדה בשבת שלא תשבר (ביצה ל"ו), ולהניח כרים וכסתות תחת המשאות של מוקצה (פרק כל הכלים), ומי שאבד לו חמורו טורח להביאו בשבת (עירובין לט.), ולהחזיר לולב למים שלא יכמוש (סוכה מ"ב), ומשילין פירות ביו"ט מפני הגשמים (ביצה ל"ה), וכן מבואר לקמן בסימן שכ"א ס"ק ל"ז, והוא מדינא דגמרא שמותר להשקות את התלוש שלא יכמוש בדבר שמותר לאכול בשבת עצמו, אלמא שרי הכנה במקום ובלבד שלא יהיה ניכר שהוא למחר.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

לט

באיסור שריית דיו בשבת

עי' בשו"ע סי' שכ"א סעי' י"ד ואילך, וצ"ע למה חייבים בנתינת דיו למים, הרי זה יוצר בסופו בלילה רכה, ובלילה רכה הוי רק דרבנן.

יוסף חיים הלוי בירנבוים - קרית ספר

מ

להתיר השתנה בטיט מטעם דהוי פס"ר דלא ניחא ליה

במ"ב סימן שכ"א ס"ק נ"ז הביא בשם המ"א לאסור השתנה בטיט משום לש, ואף שאינו מגבל אסור מדרבנן, ואח"כ הביא דברי הפמ"ג שרוקק בכוס שיש תחתיו חול הדק או הגס צ"ע, משום דהוי פס"ר דלא ניח"ל. וצ"ע, דהלא גם הגיבול בהשתנה בטיט הוא לא ניח"ל, ובאמת במ"ב הביא כך בשם הבית מאיר, אך צ"ע שהפמ"ג כתב זאת על דברי המ"א ולא חילק.

יקותיאל אברהמי - רוממה

מא

איך נקטינן בפס"ר דלא ניחא ליה בדרבנן

בשעה"צ סימן שכ"א ס"ק ס"ח כתב שפס"ר דלא ניח"ל באיסור דרבנן מותר, אולם לקמן בסימן תרמ"ו ס"ק ח' כתב דפס"ר דלא ניח"ל (באיסור דרבנן של מתקן מנא) מותר רק במקום מצוה, וצ"ע.

חיים קוגל - הקריה החרדית בית שמש

מב

בענין עיבוד באוכלין באפשר לאכלו בלא זה

כתב הרמ"א בסי' שכ"א סעיף י"ט שמותר להחליק האוכל, ולא נאסר משום ממחק הואיל ואפשר לאכל בלא זה, וכתב המשנ"ב ס"ק פ"א דאם א"א לאכול בלא זה אסור, דיש ממחק מדרבנן באוכלין כמו שיש עיבוד באוכלין, הרי שמדמה ממחק לעיבוד, א"כ קשה למה בעיבוד אין היתר אם אפשר לאכלו בלא זה כמו במממחק. וכן קשה שמלאכת מחתך ג"כ הוי במשכן בעורות כמו עיבוד, ומותר באוכלין בכל אופן כמו שמבואר בסימן שכ"ב סעיף ד'.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

מג

מעבד באוכלין

במ"ב סי' שכ"א סקפ"א הביא את דברי הפמ"ג שכיון שיש מעבד באוכלין מדרבנן ממילא יש גם ממרח באוכלין, וצ"ע מאי שנא מצביעה (בסי' ש"כ סי"ט) וממחתך (בסי' שכ"ב סי"ב) וממכה בפטיש (בסי' שי"ח ס"ד בבאוה"ל) דכיון שאינן באוכלין אין בהם איסור אפילו מדרבנן.

אחד מבני החבורה - קרית יובל

ייש"כ להרה"ג יהודה לוי שליט"א מכולל אליבא דהלכתא רמב"ש
על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

מרפסן איגרי

מדור התשובות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש
ודורשות עיון ותשובה

א

בדעת התוס' בבורר אוכל מפסולת

התוס' (שבת ע"ד ע"א ד"ה בורר ואוכל) כתבו דהא דשרי לברור אוכל מפסולת זהו כשאין הפסולת מרובה, אבל כשהפסולת מרובה דרך לברור האוכל ואסור, וצ"ע לפי"ז מש"כ (בד"ה היו לפניו) דבב' מיני אוכלים שייכא ברירה שבורר אותו שאין חפץ וכו', הא לכאורה בכל גווני יאסר לברור המין המועט שזו היא דרך הברירה.

אברהם ישעי' ברויאר - נוה יעקב

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: מזה מביא הפמ"ג ראי' דס"ל לתוס' דאם שניהם לאכול מיד מותר, דהעיקר כשיש שם פסולת, ועיין מש"כ בחי'.

לכאורה כוונת השואל דמאי נפק"מ בהגדרת אותו שאין חפץ כפסולת, הא ממ"פ האיסור הוא נטילת המועט ולא נטילת הפסולת. אמנם לולי שכ' תוס' להגדיר את שאינו רוצה כפסולת, שוב לא הוי כלל בורר, וממילא אין איסור כלל בנטילת א' מהם, ופשוט.

שמעון בן גיגי - רוממה

א. י"ל דמיירי כשהיו הב' מיני אוכלים שווים בשיעור, ואין א' מהם מרובה מהשני, וקמ"ל שאסור לברור את המין שאין חפץ בו אפי' כשדרך לברור את המין שחפץ בו (כשכמות שניהם שונה).
ב. עיין בביאה"ל (בסי' שי"ט סע' ג' ד"ה "ומניח השני כדי וכו'"), שדעת הרמב"ם לא ברירא ליה, וי"א שדעתו שמותר לברור מין א' ממין ב' ולהניחו ללאחר זמן ולא חשיב בורר, והבאה"ל הסתפק האם אף דעת התוס' כרמב"ם, ואי דעת התוס' כרמב"ם לא תיקשי כלל, שלשיטתם מותר לברור אפי' המין המועט כשהיו ב' מינים, וכשאין א' מהם פסולת ממש.

אליהו פרץ - בני ברק

ב

בדעת הטור דשרי לברור פסולת מאוכל

צ"ע לדעת הטור דשרי לברור פסולת מאוכל כשטורח האוכל מרובה, מה שאמרו בגמ' שאני תורמוסין וכו' וכפסולת מתוך אוכל דמי, וכתבו הטור, הא אף בפסולת מאוכל אין איסור אא"כ טרחה מרובה, ואז אסור משום טורח גרידא.

אברהם ישעי' ברויאר - נוה יעקב

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: ודאי גם לדעת הטור אסור לברור פסולת, כדמבואר בטור בהא דתורמוסין, ועי"ש בפרישה. וכן מבואר בפסקי תוס' שהוא מהטור, ועיין מש"כ בחי'.

לפי"ז היה אפשר להקשות בכל איסור בורר תיפו"ל משום הטירחא, אלא ודאי דאי"ז טירחה שאסורה מצ"ע, אלא דלענין אפושי טירחא עדיף נטילת הפסולת, אך ודאי שאין איסור לולי דחשיב התורמוסין כפסולת משום טירחא.

שמעון בן גיגי - רוממה

ג

אם שייך איסור בורר אף כשאין פסולת

הטור בסי' שי"ט סובר שאין תנאי של אוכל מתוך פסולת (ואם יותר קל לברור הפסולת, אז כך צריך לעשות), ואפ"ה מביא הרא"ש שבשני מינים מה שרוצה לאלתר נחשב אוכל והשאר פסולת, וע"כ שהביאור שאם לא היה "אוכל ופסולת" לא היה שייך כלל ברירה, ומ"מ אחרי שיש אוכל ופסולת אם עושה לאלתר וביד מותר לברור אף הפסולת. וכן לכאו' מוכח בבית יוסף, שהרי בשו"ע ס"א מעתיק לשון הרמב"ם שמשמע ממנו שבשני מינים יכול לברור איזה שרוצה, כמבואר בביאור הלכה, ואפ"ה מביא בבית יוסף את הרא"ש שהמין שמשאיר נחשב פסולת, ולא מביא על זה שום חולק, וע"כ שלולי זה כלל לא היה איסור ברירה, ומ"מ אם זה לאלתר וביד מותר לברור איזה שרוצה. והנה הביאור הלכה ס"א בד"ה "ובורר מין ממין אחר" ובד"ה "היו לפניו", לומד ברמב"ם שאף אם שניהם לאלתר בנפה וכברה או שניהם לאחר זמן, יש חיוב בורר, וע"כ שלמד שעצם ה"מיון" נחשב בורר, ולכאו' זה נגד הבנת הטור והבית יוסף בראש"ש שלמדו שכל מה שיש בורר זה רק אם יש "פסולת", והייינו שאם א"א להגדיר שאחד מהמינים אוכל ואחד פסולת אז לא שייך בורר כלל, וצ"ע.

דניאל רוח - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: המשנ"ב כתב כן לדעת הרמב"ם, ובאמת הפמ"ג עצמו בראש יוסף כתב דלדעת הרמב"ם אסור, והמשנ"ב סובר דאין מוכרח בדעת התוס' דלא ס"ל כן, ועיין מש"כ בחי'.

ד

בירור פסולת מתוך אוכל כשהאוכל מרובה והפסולת גס

דברי הר"ן המובאים בב"י ריש סי' שי"ט צ"ב טובא, דכתב בדעת ב"ה דלמעוטי בטירחא עדיף (ונפק"מ לדידן ביו"ט), דאם האוכל מרובה והפסולת מועטת, והפסולת גס, בורר הפסולת מהאוכל, דלמעוטי בטירחא עדיף, ואם הפסולת מרובה והאוכל מועט, אף שהאוכל דק מהו דתימא למעוטי בטרחא עדיף, קמ"ל כיון דהפסולת מרובה אסור. וצ"ב טובא, דלכאו' העולה מדברי הטור והב"י דישנם ב' כללים, א. דברירת פסולת מאוכל הוי דרך ברירה, ואוכל מפסולת הוי שלא כדרך. ב. דכשבורר המועט מן המרובה (אף שבד"כ הוי דרך ברירה, דדרך הוא לברור המועט ולהניח המרובה), הוי מיעוטא בטירחה ועדיף (לענין יו"ט, וי"א וכ"ה בר"ן ובטור שאף לשבת), וא"כ מאי נפק"מ אם הפסולת מרובה או מועטת, דאם אמרינן שלמעוטי בטירחא עדיף, ואף שבורר הפסולת מהאוכל, וכמש"כ הר"ן שכשהפסולת מועטת והוא גם דבורר הפסולת, א"כ גם להיפך כשהפסולת מרובה והאוכל מועט אך הוא דק, דאיכא מיעוט בטירחא בבריית הפסולת, לכאו' צריך לברור הפסולת, ומאי אכפ"ל במה שמרובה מן האוכל, ונראה מדברי הר"ן שדרך הוא לברור המרובה מן המועט, והיא הסיבה לאסור כאן, וצ"ע.

משה בן ששון - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: ודאי דליכא מ"ד דפסולת מתוך אוכל אסור אלא כשהוא דרך אכילה.

ה

החילוק בין כברה לקנון

המשנ"ב בהקדמתו להלכות בורר כתב שאם בורר בכברה שהנקבים דקים והאוכל גס, הוי בורר אוכל מתוך פסולת. ומבואר שנחשב שבורר מה שבכברה, ולא מה שנופל ממנה לתוך הכלי. וצ"ב ש"בקנון" ביאר שמנענע הצינור שרחב מצד אחד והקטניות מתגלגלים, וע"כ שנחשב שבורר אוכל מתוך פסולת, דאל"ה היה חייב מק"ו מבורר ביד, וכמו שכתב בס"ק ט' לגבי לאחר זמן, וצ"ע שהרי כאן מבואר שנחשב שבורר מה שבכלי, וא"כ בקנון בורר הפסולת ולמה פטור.
ואולי לפי מה שכתב בביאור הלכה בסעיף ט' בחילוק בורר למרקד, שמרקד עושה פעולה גם בפסולת, משא"כ בבורר אולי אפשר להגיד שכברה שהכל זז נחשב שבורר מה שבכברה, אבל בקנון שהפסולת לא זז, וכל מה שמנענע זה שהאוכל יפול, אז הוי בורר אוכל, ועדיין צ"ע.

דניאל רוח - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כצ"ל כמש"כ.

בפשוטו הכל תלוי מהו הדרך בכך, אמנם י"ל דבאמת בכה"ג שבכלי אין כאן לא פסולת מתוך אוכל ולא איפכא, כיון דבאמת עושה ומפריד את שניהם זה מזה, ובכה"ג אף שאין כאן אוכל מפסולת, מ"מ אין גם גריעותא דפסולת מאוכל.

שמעון בן גיגי - רוממה

ו

בברירת גרעינים מהפרי לאלתר

בסי' שי"ט סעיף א' בעיקר דין בורר מבואר דהיכא דא"א להגיע לאוכל ללא הוצאת הפסולת מותר, וכמש"כ בביאוה"ל (ד"ה מן) לענין קילוף קלחים מעופשים, וכ"כ במשנ"ב סי' שכ"א ס"ק פ"ב. אמנם צ"ע, דכתב שם להתיר אף ליטול הגרעינים משזיפים לפני האוכל, וכן בתפוחים כל שהוא סמוך לסעודה, וכתב בשעה"צ דא"א בענין אחר. וצ"ע, דבשלמא קליפה א"א, אך גרעינים אמאי א"א לזורקם באכילה, ומ"ש מכל בורר פסולת מאוכל.

שמעון בן גיגי - רוממה

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כל בורר אפשר לברור האוכל מן הפסולת, אבל בגרעינים א"א, ועיין בכף החיים דמביא דעצמות הדקים דא"א, וא"כ הוי כמו קליפה, ומש"כ דיכול לזורקם בתוך האכילה, הלא גם בקליפה אפשר לקלף קצת ולהוציא את האוכל, אבל אין זה נקרא אפשר ואי אפשר בלא"ה, דאין זה מחמת רחמנות אלא משום דהוי דרך אכילה, כמש"כ בביאוה"ל סוף סי' שכ"א, ועיין מש"כ בחי'.

אם כוונת הרב השואל לשאול מדוע בכלל זה נקרא "א"א בענין אחר", הרי אפשר להוריד תחילה את האוכל מעל הפסולת (וכדעת החזו"א) - על שאלה זו יכול למצוא מזור במדור שי"ח הלכה (בגליון הקודם) מה שביאר בזה הגרח"ק שליט"א, ויש להרחיב הביאור בזה ואכמ"ל.
אך אם כונתו שאינו נחשב א"א בענין אחר על הברירה קודם הסעודה, משום דהלא אפשר לבוררו בשעת האכילה - אם משום הא נראה דל"ק, משום דאין כונת המ"ב במש"כ שא"א בענין אחר ביחס לזמן הברירה, אלא ביחס לעצם פעולת הברירה שהיא נצרכת בהכרח בשביל האכילה, וא"א בלעדיה, וכיון שכן זה כבר נחשב דרך אכילה, וממילא כבר שרי ככל בורר לאלתר שהיינו אף בסמוך לסעודה, ולאו דוקא בשעת אכילה ממש.

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

ז

חילוק שבין איסור בורר לשאר מלאכות בשוגג ובדיעבד

בסי' שי"ט סעיף א' בביה"ל ד"ה הבורר, כתב דבדיעבד יהיה הדין עפ"י הגר"א בסי' שי"ח דיהיה אפשר להקל בשאר מלאכות בשוגג בדיעבד, וכוונתו בפשטות לשיטת הגר"א שם דפוסק כר"מ, דבדיעבד בשוגג מותר מיד בשבת, אך המחבר שם חולק על הגר"א, ושם רק מביא דבדיעבד באיסור דרבנן יהיה מותר אפי' למחבר, וכמו"כ הביא שם שיטת החיי אדם שהאיסור דווקא במלאכות שמשנה את החפץ כמבשל, אך במלאכה כמו הוצאה יהיה מותר בשוגג מיד בשבת, ועפי"ז לכאו' בורר ג"כ דומה להוצאה, דבמציאות לא נשתנה הדבר, רק שהבדילו מהפסולת, והחיי אדם בעצמו מסיק דיש להחמיר בכל המלאכות, אך מה שכתב כאן שעפ"י הגר"א אפשר להקל בשאר מלאכות, זה אין מובן כ"כ, דשם הביא רק מהחיי אדם, וגם לא בכל שאר מלאכות חוץ מבישול, אלא במלאכות מסוימות שאינם משתנות וכדלעיל, ואפי' בזה מסיק דטוב להחמיר, א"כ צ"ב בכוונת דבריו, דמאי שנא שאר כל המלאכות מבישול, וצ"ע.

משה פיליפ - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כוונת הביאוה"ל הוא מש"כ רעק"א שם בשם ירושלמי, ומה שמבואר דמחמיר ר"י הוא רק במבשל.

כונת הביאור הלכה שבדיעבד אפשר להקל, מכיון שהגר"א סובר כר"מ שמותר בשוגג, אבל שם כותב המשנ"ב שרק במקום הצורך אפשר להקל, וע"כ מוסיף הביאור הלכה "אין להחמיר בשאר מלאכות, ועיין שם בביאור הלכה", כוונתו שבשאר מלאכות שלא נשתנה מגוף הדבר אפשר לצרף דעת החיי אדם, ולכן אפשר להקל אפי' שלא במקום הצורך.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

ח

עבר על איסור בורר אם מותר לאוכלו

כתב הביאור הלכה סי' שי"ט ס"א ד"ה "הבורר אוכל מתוך פסולת", דלפי מה שכתב הגר"א לעיל אין להחמיר בשאר מלאכות בשוגג, עכ"ל.
ויש לעיין מה כוונתו ב"שאר מלאכות", דהרי לעיל בסימן שי"ח הביא החיי אדם שהיה לו צד שבמלאכה שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה, מותר אם היה שוגג, הרי שם הסיק שיש להחמיר. ועוד, שהרי שם כתב שאפשר לסמוך על הגר"א שחולק על השו"ע ומתיר הנאה בכל מלאכה בשוגג, וא"כ לכאו' יש לעיין למה כאן הדגיש "שאר מלאכות". ואולי שם המשנ"ב הקיל רק "במקום הצורך", וכאן שאפשר לצרף את קולת החיי אדם אפשר להקל בשופי, וצ"ע.

דניאל רוח - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כנ"ל.

ט

ברירת אוכל מאוכל

א. בביאוה"ל סי' שי"ט ס"ג ד"ה היו לפניו הביא ספק הפמ"ג בבורר מין א' מחבירו, ודעתו להניח שניהם אלאחר זמן, אי שייך בזה ברירה דהי אוכל והי פסולת, וכתב ע"ז הביאוה"ל דמלשון הרמב"ם נראה פשוט דמה שבורר מין אחד מחבירו וע"י זה הוא כל מין בפ"ע, זהו עצם המלאכה, וא"כ כ"ש בזה שלקח כל מין ומין ובררו לעצמו דחייב, יעו"ש. והנה הפמ"ג בספרו ראש יוסף תלה דבר זה במחלוקת תוס' ורמב"ם, וכתב שמדברי תוס' שכתבו "דבאוכל מתוך אוכל שייכא ברירה, שבורר אותו שאינו חפץ לאכול מתוך אותו שרוצה לאכול, דאותו שאינו חפץ בו חשיב פסולת לגבי אותו שחפץ לאכול", משמע דדוקא בכה"ג שייכא ברירה, אבל לא משום דבורר מין ממין, וצ"ע דלא זכר הביאוה"ל כלל לדברי תוס'. (אמנם עיין מש"כ בזה בסמוך). וצ"ע ג"כ דברי הפמ"ג כאן שר"ל גם אליבא דהשו"ע דנקט לשון הרמב"ם דמותר לברור מין ממין כשרוצה בשניהם לאחר זמן, ודלא כמש"כ בראש יוסף.
ב. צ"ע בטעמו של הפמ"ג הנ"ל, דאף אם חפץ בב' המינים בשוה (לאחר זמן), מ"מ הא כל מין הוי פסולת במה שמעורב עם חבירו, כיון דעכ"פ אין רוצה לאכלם יחד, ונתקן כל מין במה שבורר השני ממנו, ואמאי ל"ש בזה ברירה, ואף דנמצא כן בדברי תוס', י"ל דאזלי בזה לשיטתייהו, דמוכח מדבריהם (ע"ד ע"א ד"ה ולא ידענא) דאף לאחר זמן אין חייב אלא כשבורר פסולת ולא כשבורר אוכל, עיין ביאוה"ל ד"ה מתוך, אף שגם ע"י ברירת אוכל מתקן המאכל, ומשום הכי ס"ל דהיכא דחפץ בשני המינים בשוה דאין כאן פסולת ל"ש חיוב, אבל לדידן דאף בברירת אוכל מתחייב כשבורר לאחר זמן, מאי אכפת לן דאין כאן פסולת, הא סו"ס מתקן המאכל בברירתו, ולא בעינן דוקא שיברור מפסולת ממש.

אברהם ישעי' ברויאר - נוה יעקב

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: לדבריו אפילו לאכול לאלתר מין א', מ"מ הא הותקן המין השני שמין זה הוא פסולת כלפיו, דהוי כפסולת מתוך אוכל וגם הוי לאח"ז, ועיין מש"כ בחי'.

בקושיא הא' על הביאוה"ל אי"ז קשה למה הביאוה"ל שמוכיח מהרמב"ם לאסור, שיביא מהתוס' דמותר, דודאי הביאוה"ל מוכיח רק מהרמב"ם, ולאו כו"ע ס"ל הכי, אלא שלדינא חשש להרמב"ם או עכ"פ דיבר להרמב"ם להדיא, ואיה"נ יש חולקים, וכן תוס'. ועל קושיא הב' לכאורה מה שאין רוצה לאוכלם יחד, ואכילת שניהם שווה מצד רצונו, א"כ ללא פסולת ואוכל ודאי דאי"ז בורר, ודי לנו בחידוש הראשונים דמה שאינו רוצה לאכול עתה דזהו המגדירו לפסולת.

שמעון בן גיגי - רוממה

י

בקושית הישועות יעקב דבורר לא הוי מלאכה הצריכה לגופה

בביאוה"ל סי' שי"ט סעיף ג' ד"ה לאכול מיד וכו' הביא קו' הישועי"י אמאי כל בורר ל"ה מלאכה שא"צ לגופה, כיון שהוצאת הפסולת הרי היא כהוצאת המת לקוברו שהוא הצלתו מההפסד, ותי' דהכא שם האיסור הוא תיקון האוכל, ולכן דן לפטור בב' מיני אוכלים וכו', עי"ש. ולכאורה צ"ע בעיקר קושיתו, דלכאורה דוקא בהוצאה וכל כה"ג דיש לפעמים תכלית בעצם ההוצאה שרוצה שהחפץ יהיה במקום שמוציא אליו, וזהו שם המלאכה, ממילא שייך לומר מלאכה שאצל"ג כשרצונו שלא יהיה אצלו, והיה מעדיף שכלל לא יצטרך ההוצאה, וכן שאר המקרים, אך בורר אם היה גדר המלאכה עצם הוצאת הפסולת, וזהו המלאכה בעצמה, א"כ כל בורר פסולת הוי לצורך גופה של מלאכה (לפירש"י במלאכה שא"צ לגופה, וכ"ש לשי' תוס' דהוא ע"ד שהיה במשכן, דודאי לכאורה לא קשה).

שמעון בן גיגי - רוממה

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: באמת הוא שיטת בעה"מ שכתב דבורר פסולת הוי משאצל"ג רק בהכי חייב רחמנא, והרמב"ן בדף ק"ו כתב דלא הוי משאצל"ג, דעיקר המלאכה הוא הפרדה, עי"ש.

יא

בענין ב' מינים באוכל א'

בסי' שי"ט סקט"ו דן המשנ"ב לענין מה נחשב ב' מינים, וכתב דאם מקצת

האוכלים אינם טובים כל כך כמו האחרים, וכמו שנקדחו מכח הבישול וכו', הוי ב' מינים, ומדכתב 'כל כך' משמע דאכתי ראויים עכ"פ ע"י הדחק, ואעפ"כ הוי כב' מינים, ומשמע דהוי דאורייתא דומיא דכל הסעיף, וצ"ע מ"ש מתפוחים חמוצים ומתוקים שהחמוצים נאכלים ע"י הדחק, כתב בהמשך הסעיף דהוא רק דרבנן.

שמעון בן גיגי - רוממה

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: המשנ"ב כתב כמו בעלין המעופשים, ובסק"ז כתב בעלין המעופשים דאם ראוי ע"י הדחק הוי דרבנן.

המשנ"ב קאי על דברי המחבר שבמין אחד ליכא ברירה ומותר לברור, על זה כתב המשנ"ב שאם אינם טובים כל כך אסור לברור, ובאמת אינו אלא מדרבנן.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

יב

ברירת טוב מטוב יותר

כתב המשנ"ב סי' שי"ט ס"ק ט"ו לגבי מש"כ הרמ"א שבמין א' אין ברירה, "אם לא שקצת מהם אינם טובים כ"כ כמו חתיכות האחרים", ומשמע שאע"פ ששניהם ראויים לאכילה לכתחילה, כיון דסוכ"ס אינם שווים בדרגתם יש בהם משום בורר. וצ"ע דלעיל סק"ז לגבי ברירת עלים טובים מן המעופשים כתב המשנ"ב שאם העלים המעופשים אינם ראויים כלל לאכילה חייב חטאת, ואם הם ראויים לאכילה ע"י הדחק הוה בורר מדרבנן, משמע שאם הם ראויים שלא ע"י הדחק, אע"פ שאינם טובים כ"כ כמו האחרים אין בזה כלל איסור, וצ"ע.

א. ד. - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: המשנ"ב כתב ודמי ממש לעלין המעופשים.

חושבני שמאכל ש"אינו טוב כל כך" אינו נאכל אלא בשעת הדחק, דנראה דשעת הדחק האמור לעיל אין הכונה למקום סכנה וכו', אלא כאשר אין לו מצוי כעת אוכל שטוב כ"כ - אז הוא אוכל אף אוכל שאינו טוב כ"כ, ולכן זה כבר נחשב למין אחר וכפסולת ביחס למין הטוב כ"כ (וכן הבין גם השואל בשאלה י"א, ולכן לא שאל כהשואל בשאלה י"ב, אלא הוקשה לו רק ענין הדאורייתא [לפי הבנתו במ"ב שהאיסור הוא מדאורייתא אף שלא פירש כן], וק"ל).

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

יג

היתר הוצאת העצמות מן הבשר

הביאור הלכה סי' שי"ט סעיף ד' ד"ה "מתוך אוכל" רוצה ללמד זכות על הקולפים העצמות מעל הבשר, בזה שהעצמות רכין וראויים לאכילה. ויש לעיין מה ההיתר בזה, דאין לומר שמותר בגלל שנחשב "מין אחד", שהרי בד"ה חייב כתב שעצמות ובשר נחשב שני מינים (ולא מסתבר לחלק דשם זה עצם שיש בו מוח שלא אוכלים את העצם עצמו, משא"כ כאן אוכלים העצם עצמו, שהרי שם נתן טעם שזה לא עדיף מצלי ומבושל שנחשב שני מינים, וא"כ גם כאן, שהרי משמע שאף אם אוכל העצמות זה לא בשעת אכילת הבשר אלא אח"כ, והוי כצלי ומבושל שזה שני מינים), וצ"ב.
ואולי כוונתו למה שכתב בסעיף ג' ד"ה "לאכל מיד", שבשני מינים שאין פסולת ממש, אם לוקח מין שלא חושב עליו כלל אז הוי כמתעסק ומותר. ועדיין יש לעיין בזה וצ"ע.

דניאל רוזן - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: ודאי כל מה שראוי לאכול הוא מין א' ויותר דהוי גוף א', גם הכבד והקורקבן הוי מין א' עם שאר הבשר, רק מה שפסולת הוא לא מין א'.

יד

בענין סינון יין מגיתו

גרסינן בשבת (קל"ט ע"ב) אמר זעירי נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש, אבל עכורין לא, מיתיבי רשב"ג אומר טורד אדם חבית של יין יינה ושמריה ונותן לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש, תרגמה זעירי בין הגיתות שנו. ופירש רש"י בין הגיתות שנו, שכל היינות עכורין ושותין אותן בשמריהם, הלכך אין כאן תיקון דבלאו הכי משתתי. אבל הרמב"ם (בפ"ח הי"ד) כתב טעם אחר בזה וז"ל: וכן יין מגיתו כל זמן שהוא תוסס טורף חבית בשמריה ונותן לתוך הסודרין, שעדיין לא נפרשו השמרים מן היין יפה יפה, וכל היין כגוף אחד הוא, ע"כ. וכתב הר"ן שכן מטין דברי הרי"ף שכתב בזה"ל: ואם היה בין הגיתות שעדיין היין תוסס וכו' (וכן העתיק הרא"ש, ולפי"ז ק"ק על הטור שכתב כפירש"י), והובא כ"ז בבית יוסף (סי' שי"ט).
ובשלחן ערוך (ס"י) כתב בזה"ל: ויין מגיתו כל זמן שהוא תוסס טורף חבית בשמריה ונותן לתוך הסודר, ע"כ. והעתיק בזה (בתחילת) לשון הרמב"ם הנ"ל (ועיין במשנ"ב ס"ק מ"ד, ודו"ק). ואע"פ שקיצר ולא הביא את המשך לשונו שכתב שכל היין כגוף אחד הוא, מכל מקום משמע דהכי סבירא ליה כפירושו ממש"כ כל זמן שהוא תוסס, שמלשון זו דייק הר"ן (שהביא בב"י) שדברי הרי"ף נוטין כפירוש הרמב"ם. והכי נמי מסתברא שמרן יפרש כהרמב"ם (והרי"ף) דלא כרש"י, כדרכו בכ"מ.
ומעתה יש לשאול על המשנ"ב שפירש (בס"ק מ"ג) בפשיטות את דברי השלחן ערוך כפירוש רש"י, ובביאוה"ל הוסיף להביא את פירוש הרמב"ם, ולמה לא עשה איפכא, שבמשנ"ב יפרש דברי השו"ע כפירוש הרמב"ם, ובביאוה"ל יביא את פירוש רש"י (ועיין בפמ"ג במש"ז אות ט' וי' שכתב נפ"מ בין הפירושים).
וזאת ידעתי כי יש כמה מקומות שהמשנ"ב פירש בדברי השו"ע דלא כדעת מרן המחבר גופיה אלא כדעת פוסקים אחרים, ופעמים אף בלא לציין זה במפורש, משום שכן הדין לדעתו (עפ"י מה שהעלו האחרונים), ורצה לסתום כן בפשיטות, ומ"מ כאן צריך טעם מה ראה לפרש דברי השו"ע כפירוש רש"י ולא כפירוש הרמב"ם.

יוסף משדיאן - רמת בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בב"י לא הביא את כל לשון הרמב"ם משום דלא רצה לקבוע מסמרות בזה, שלא התיישב דברי הרמב"ם בדוק, עיין מ"מ ומ"א שמקשים מכ"מ, וזה הטעם של המשנ"ב שהביא את הטעם הפשוט.

טו

בטעם הרמב"ם להחמיר בסודר ומשמרת

במשנ"ב סי' שי"ט ס"ק מ"א מסביר טעם שיטת הרמב"ם שמחמיר כ"כ בסודר ובמשמרת, וכותב וטעמו נראה כדי שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, ותמוה מאוד דהלא הב"י כתב בהדיא הטעמים דמשמרת אוסר משום דמצי דאתי לידי חיבור חטאת, ובסודרים גזרינן אטו משמרת, וצ"ע למה כתב המשנ"ב טעם אחר.

משה פילים - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: תמיד ברמב"ם שכתב עובדין דחול, כתב כדי שלא יבא לידי מלאכה.

טז

בדברי המשנ"ב בעירוי ע"י קיסמין דמיירי ששם הקיסמין על הכלי שמערה בתוכו

במשנ"ב סי' שי"ט ס"ק נ"ה כתב דאם נתן קיסמין בפי הכלי שמערה בתוכו אפי' לאלתר אסור, דהוי כבורר בכלי, וכן כתב המג"א, אך תמוה קצת דהמשנ"ב הוסיף מילה אחת, דהיינו שכותב שהקיסמין שם בכלי שמערה בתוכו, והמג"א לא כתב זאת, ולאיזה ענין הוסיף זה המשנ"ב, וקשה לומר דבאופן שמניח הקיסמין בפי הכלי שמערה ממנו יהיה מותר, דמאי טעמא.

משה פילים - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: נראה דצריך להיות "מתוכו" ולא בתוכו, דלפי ג' בתוכו מה ההבדל בין ניצוצות להרבה, וכמו שהעיד בשאלה הבאה.

נראה דכונת המ"ב במילים "הכלי שמערה בתוכו" - לכלי שממנו מערה (ו"בתוכו" היינו "מתוכו", או שהכונה שנעשית בתוך כלי זה (ג"כ) פעולת עירוי לכיוון ה

יציאה והשפיכה לכלי השני), ולכן לא כתב הכלי שמערה "לתוכו", וגם סימן לדבר מההמשך שכותב המ"ב - "אסור אם אינו מפסיק כשמתחילין הניצוצות לירד משם", דלכאו' כונתו בזה כשמתחילין הניצוצות לרדת מהמסננת [ודרכה] אשר נמצאת בפי כלי השופך.

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

יז

בענין בורר פסולת כשלוקח קצת מן האוכל עמו

במשנ"ב סימן שי"ט ס"ק נ"ה כתב שאם נתן קסמין בפי הכלי שמערה בתוכו כדי שיסתנן היטב, אסור אף לאלתר אם אינו מפסיק כשמתחילין הניצוצות לצאת, עכ"ל. ולכאורה מבואר מזה שהניצוצות היוצאים מהשמרים מעורבים בשמרים, ולכן הוא נותן קיסמין כדי לסננן, א"כ קשה למה צריך להפסיק כשמתחילין הניצוצות לצאת מבין השמרים, בשמברר לזמן מרובה (אם אין נותן קסמין), הלא כיון שיוצא גם קצת מן הפסולת ליכא איסור בורר [כמבואר בס"ק ס"ב].

ברוך צבי פדווא - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: כנ"ל.

לא הבנתי מנין להרב השואל שיוצאים עם הניצוצות גם שמרים - דילמא מהני המסננת לעכב את השמרים, שהרי לשם תכלית זו הועמדה המסננת שם.

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

יח

בגדר מלאכת הברירה להישועי"ז

בביאוה"ל הביא דברי הישועי"ז דבבורר פסולת מאוכל אין המלאכה נקראת על ברירת הפסולת אלא על תיקון האוכל, דאם היתה המלאכה נקראת על ברירת הפסולת היתה נחשבת משאצל"ג, ונר' דלפי"ז באוכל מאוכל דל"ש תיקון לא יתחייב אלא כשבורר המין שחפץ בו, דאל"ה הוי משאצל"ג, ומשמע מדבריו דבאופן זה נקראת המלאכה על ברירת המין שמוציא, כיון דל"ש שתקרא המלאכה על תיקון האוכל, וצ"ע דלפי"ז גדר המלאכה באוכל מפסולת ובאוכל מאוכל ל"ש זל"ז כלל.

אברהם ישעי' ברויאר - נוה יעקב

יט

בהיתר לשחק בשחמט בשבת

הנה מבואר ברמ"א בסימן של"ח ס"ה שמותר לשחק בשחמט בשבת, ושאין לחוש במשחק בו לאיסור השמעת קול. וצע"ג דהלא סדר המשחק בזה הוא שאחר שהחייל של אחד המשתתפים "אוכל" את החייל של המשחק שכנגדו, הרי שהחייל שכנגדו "נפסל" מלהמשיך ולהשתתף במשחק, ולפיכך מפנים אותו מן הלוח על מנת שלא יפריע את המהלך התקין של המשחק, וצ"ע אמאי אין בהסרת החייל שנפסל משום הוצאת פסולת מאוכל האסורה.
עוד צ"ע במשחק שכל מהותו היא מיון חפצים, האם הוא בכלל ברירה האסורה, או דנימא שכיון וכל ענין המיון כאן איננו בעל תכלית, אולי הוי דומיא דסינון חלמון מחלבון שהתבאר בבאוה"ל ד"ה היו שכיון שאין לו שימוש בעצם החלבון והחלמון לא חשיב ברירה, והכא נמי נימא שלא נחשב ברירה לצורך שימוש, ואולי שרי.

אחד מבני החבורה - קרית היובל

מקור הלכה

הרה"ג יוסף משדי שליט"א
כולל "אליבא דהלכתא" בני ברק, ומו"צ בד"ץ "שארית ישראל"

סימן ש"כ

מלאכת דש

סחיטת פירות

הקדמה א'

א. הסוחט פירות בשבת, הרי זה בכלל מפרק, שהוא תולדה של מלאכת "דש"[1], שכמו שהדש חיטים הרי הוא מפרק את הדגן ממקום גידולו, כך הסוחט מפרק ומפריד את המשקה מן האוכל[2]. ואין חילוק אם הסחיטה נעשית בכלי או ביד[3]. וכן אין חילוק בין אם הוא סוחט כדי לשתות לאלתר או לאחר זמן[4].

ומן התורה אינו חייב אלא בדבר שדרכו בכך בסחיטה, כגון זיתים וענבים. ורבנן אסרו עוד דברים, וכמו שיבואר[5]. וכמו כן מן התורה אינו חייב אלא אם כן הוא צריך את המשקין, אבל אם אינו צריך את המשקין, וכגון שסחטן למתק, אינו אסור מן התורה, והרי זה כמלאכה שא"צ לגופה[6]. ועיין בהערה[7]. [וביום טוב גם כן אסור לסחוט פירות][8].

---

1. כ"כ רש"י בשבת (דף קמג:), והביאו המשנ"ב כאן, וכ"כ הרמב"ם בפ"ח מהלכות שבת הלכה י' (וע"ע שם בהלכה ז'). וכן כתב עוד להלן בפרק כ"א הלכה י"ב. אבל איסור "בורר" אין בזה, כיון שנחשב כבורר אוכל מאוכל (הגם שהוא כזיעה בעלמא), והוי ברירה במין אחד שאין בו איסור (עיין משנ"ב סק"ז). ושאני בוסר (דלהלן ס"ה) שהוא נחשב כפסולת (וכמש"כ גם הפמ"ג בא"א סק"ז). וע"ע בשבה"ש ריש מלאכת דש מש"כ בזה, ואכמ"ל.
וחיוב סוחט בשיעור כגרוגרת, וכמש"כ הרמב"ם (פ"ח ה"י"), אולם חצי שיעור אסור מן התורה, ולכן אסור אפילו במשהו.
ואם הוא סוחט לאיבוד היה מקום להתיר (ועיין להלן בדין המגבונים הלחים מד' הראשונים), אולם בפו' סתמו לאיסור. [וכ"מ בשו"ע להלן לענין פקק החבית, אמנם בשאר פירות דרבנן היה מקום לומר כן].
2. עיין ברש"י בשבת (דף צה.) ד"ה מפרק, וע"ע שם (בדף עג.) ד"ה מפרק. וע"ע ברש"י בביצה (דף ג.) ד"ה שמא יסחוט, שסחיטת פירות תולדה דדש, שמפרקן מתוך זג שלהם וכו'. וכ"כ ברמב"ם בפ"ח שם ובשא"ר, ואע"פ שבשתיהם הוא אוכל, ולכאו' ה"ז כאוכל מאוכל שמותר, אולם כאן שנהפך למשקה ה"ז כדבר אחר, ולכן יש בו משום מפרק. (ואכן יש אופנים שנחשב כאוכל, וכמו שהבאנו להלן). ויעוין במאירי (שבת קמה.) שבזיתים וענבים המשקה אינו בולוע בגוף הפרי אלא מפקד פקידי, עיי"ש. ולפי"ז א"ש בפשיטות דדמי ממש לכל דישה. (ושאר פירות שאסרו חז"ל אינו אלא מדבריהם אטו זיתים וענבים). וכן כתב עוד המאירי להלן בענין הכשר לטומאה, עיי"ש. וכסברא זו מצאתי בפמ"ג (בא"א ר"ס ש"כ) כיעוי"ש. (וע"ע שם בפמ"ג דלפרש"י הטעם תלוי באורחייהו או לא, אבל בר"ן בדף ס"א מדפי הרי"ף מבואר שהדבר תלוי אם המיץ נחשב משקה או לא, עיי"ש. ועי' באג"ט דש סקט"ז די"ל דלא פליגי, ויש עוד טעמים בזה במפ', ובמק"א נת'). ושא"ר סוברים דמ"מ כיון שדרכו בכך יש עליו שם משקה, דבלא"ה אינו אלא כאוכל, ובזה תלוי איסור דש. ונתבאר עוד במקומו בשבת דף עג: במלאכת דש.
3. הרמב"ם ופמ"ג, והובא בכה"ח ריש הסימן. [אמנם בשינוי מהותי ה"ז אסור משום שבות, ככל שינוי במלאכות שבת].
וכל זה הוא לענין איסור סחיטה, שבזה אסור גם ביד, אבל באופנים שמותר לסחוט, דנו האחרונים שמ"מ אסור לסחוט בכלי רק ביד, ויבואר להלן.
4. שבאיסור דש הסכימו רוב ככל הפו' שאין לחלק בזה, והזכרנו מזה בס' שי"ט, עיי"ש.
5. ויבואר להלן שזה האיסור בזיתים וענבים משום שדרכו בכך, משא"כ בשאר פירות שאין דרך לסחטם, וע"ע משנ"ת שם (וה"ה בסוחט בשינוי ה"ז ג"כ פטור, ככל שינוי בשבת שפטור אבל אסור. ועיין במג"א סוף סעיף א' גבי יניקה מהבהמה, עיי"ש).
6. ידוע מחלוקת התנאים, וכן בראשונים, בדין מלאכה שאצל"ג (ובשו"ע בג' מקומות סתם כהאומרים שפטור אבל אסור, ודלא כרמב"ם, ועמשנ"ת בסימן רע"ח ועוד). ועיין בהערה הבאה.
7. הנה אע"פ שבכל מלאכה שאצל"ג בעלמא יש מחייבים, מ"מ במלאכת דישה כתבו כמה ראשונים שאינו אסור מן התורה אפילו לר' יהודה שמחייב בעלמא, משום דשאני מלאכת דישה שבאינו צריך לגופה לא נחשב מלאכה כלל, וכמו שכתבו התוס' בשבת (דף עג:), וכ"כ עוד ראשונים, כיעוין בתוס' כתובות (דף ו.) ובחי' הרשב"א שם, ובחידושיו בשבת דף קיא:. וכ"מ באו"ז וביראים ובריב"ש, וע"ע בראשונים המובאים

אליבא דהלכתא
רשת כוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

עוד מבואר שצריך שיהיה על המשקה שם "משקה", שבזה נחשב שהוא מפרק את המשקה מן האוכל, אבל אם המשקה עצמו של הפרי נחשב כאוכל אין איסור, ולכן: א]. סתם פירות העומדים לאכילה, אין בהם משום סוחט[9]. ב]. הסוחט את הפרי לתוך קדירה שיש בה אוכלים אין בזה משום סוחט, ומותר[10]. ופרי מבושל, אע"פ שעושים ממנו משקין, כגון תפוחים, מותר לסוחטו, שהרי הוא סוחט את כל האוכל ממנו[11].
ובכל אופן, אין היתר אלא כשעושה את הסחיטה לצורך שבת, אבל לצורך מוצאי שבת אסור[12].

הקדמה ב'

ב'. ישנם כמה דרגות באיסור סחיטת פירות[13]:
א]. זיתים וענבים - אסור לסחטן מן התורה[14], משום שדרכן בכך להוציא מהם שמן ויין[15].
ב]. פירות שדרך מקצת בני אדם לסחטן, כגון תותים ורימונים, אינו אסור לסחטן מן התורה[16], אבל אסור לסחטן מדרבנן, גזירה שמא יבא לסחוט זיתים וענבים[17].
ג]. שאר פירות שאין רגילות לסחטם כלל - מותר לסחטן[18], שמכיון שהם עומדים לאכילה, אין על היוצא מהם שם משקה, וה"ז כמפריד אוכל מאוכל[19].
ד]. כבשים ושלקות - אם הוא סוחט לצורך גופן לתקנם לאכילה, מותר, אבל להוציא מימיהן אסור[20]. ועיין בהערה[21].
ה]. מיני טיגון - מותר לסחטן מן השומן שנבלע בהם[22].
ו]. איסור סחיטה בשאר דברים יבואר להלן בסימן ש"כ. ועיין לעיל בסימן הקודם בענין מלאכת דש[23].

הלכות סחיטת פירות

ג'. אסור מן התורה לסחוט זיתים וענבים[24], וכן צימוקים[25], ואפילו אם יצאו מעצמן בשבת אסורים[26], והרי הם מוקצה, ואסורים בטלטול[27] עד מוצאי שבת[28]. ואפילו אם הביאם רק לאכילה ולא היה בדעתו למשקה היוצא מהן, אסור[29].
ופירות שמקצת בני אדם סוחטים אותם, אולם בדרך כלל הם עומדים לאכילה, אסרו חכמים לסחטם, כגון תותים ורימונים[30], וכל כיוצא בהם[31]. ואם יצאו המשקין מעצמן, הדבר תלוי: אם כשהביאם לביתו וקבצם היה דעתו לאכילה, מותר. ואם היה בדעתו לעשות מהם משקה, אסור[32]. ואם לא נתכוון לא לאכילה ולא למשקה אלא הביאם בסתם, גם כן אסור[33].
ושאר פירות שאין סוחטים אותם אלא עומדים רק לאכילה, מותר לסחטם בשבת[34], ואפילו אם הוא חושב בסחיטתו למשקה, מותר[35]. ולכן מותר לסחוט בשבת חבושים[36], וכן מותר לסחוט אבטיחים[37]. וכן מותר לסחוט שאר ירקות שאין דרך לסחטן, כמו פלפל ומלפפון וצנון וכיוצא[38].
ודע, שאף באופנים שמותר לסחוט, אין לעשות כן בכלי המיוחד לסחיטה[39].

ד'. כל פירות שסוחטים אותם למשקה, לצמא או לתענוג, דינם כתותים ורימונים, שאסור לסחטם בשבת, אבל אם סוחטים אותם לצורך רפואה, מותר[40], אמנם אם סוחטים אותם גם למשקה וגם לרפואה, אסור לסחטם[41], להלן יבואר דין הפירות בזמן הזה.

ה'. יש אומרים שבמקום שנהגו לסחוט פרי מסוים, אסור לסוחטו בשבת רק באותו מקום, אבל בשאר מקומות שלא נהגו לסחטו מותר[42], ורק אם מוליכים את המשקה הזה ממקום למקום הרי הוא אסור בכל העולם[43], ויש חולקים וסוברים שאם נודע לנו שבאיזה מקום נהגו לסחטו למשקה, אפילו שרק קצת בני אדם עושים כן, אסור מחמת זה לסחוט בכל העולם, והלכה כדעה שניה, שאסור בכל העולם[44]. ומכל מקום יש אומרים שאינו אסור בכל העולם אלא אם כן באופן שאילו היה להם הרבה פירות היו גם הם סוחטים[45], ועיין בהערה[46].

בב"י. אולם יש מדמים זאת לכל מלאכה שאצל"ג, וכיעוין בתוס' כתובות (שם) בשם ר"י. וע"ע בתוס' בשבת (דף קלה.) וברא"ש שם, וע"ע בשו"ע ופו' בסימן ש"כ. ומ"מ יש דברים שבודאי מותר, וכמו שהזכירו התוס' בשבת עג.
ולהלן (בסעיף א') יבואר שבכל הפירות שאיסור סחיטתן מן התורה (כגון זיתים וענבים) אסור לסחטן בין למשקה ובין למתק, אבל שאר פירות שאיסור סחיטתן מדרבנן, מותר לסחטן למתק, כיון שאינו אלא לתקנם לאכילה, ורק למשקה אסור, וזה כמבואר להלן בשו"ע סעיף ז' ובמשנ"ב סקכ"ד.
8. כן מבואר בשו"ע (סימן תצ"ה ס"ד) ובפו' שסחיטה אסורה ביו"ט, וע"ע במג"א שם. וכ"כ בבן איש חי (פ' יתרו הלכה ו'). וע"ע מש"כ שם. אמנם ביו"ט אין איסורו מן התורה (עיין ברש"י בפ"ג דביצה ובראשונים שם).
9. כן מבואר בדברי הראשונים בטעם הדבר שבזיתים וענבים אסור, ובשאר פירות אין איסור, וכמו שנביא להלן בהלכה הבאה ובהערות שם מדברי הראשונים. אמנם בדבר שרגילים גם לסוחטו אסור מדרבנן, וכמשנ"ת.
10. כן מבואר בשבת (דף קמה.) ובשו"ע להלן (סעיף ד') שמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי. [וע"ע במגן אברהם להלן (סקט"ז) גבי ריסוק חלות דבש, עיין שם].
והוא הדין כל דבר שנחשב כאוכל, כגון מש"כ המשנ"ב להלן (סקכ"ח) שמותר לסחוט על מורייס, עיין שם. אבל לתוך משקה ה"ז אסור, כמבואר בב"י ובמשנ"ב וכל הפו'.
11. משנ"ב להלן (סק"ט) וכה"ח להלן בסעיף ו', וע"ע בתפא"י (פ' חבית אות ט').
ודו"ק. [ועיין בשש"כ (פ"ה ס"ב ובהערה) שכל ההיתר הוא דווקא כשמוציא את כל המאכל (כמ"ש בט"ז ואחרונים), אבל אם הוא נהפך למשקה אסור, כדלהלן ס"ט בריסוק שלג וברד, אולם יש לדון בזה לפי הטעמים, וע"ע להלן, ואכמ"ל].
12. משנ"ב להלן (סקכ"ו) מגמרא, והזכרנוהו שלא יחסר המזג, והבאנוהו כאן משום שהוא דין כללי ככל דיני סחיטה.
13. והכל מבואר בשו"ע סימן ש"כ. (ולהלן יבוארו כל הפרטים על סדר השו"ע). וכאן נזכרו רק עיקרי הדברים, ונציין לדברי הראשונים.
14. שבת (קמה.) וכל הפו'.
15. כן פרש"י שם סד"ה דבר תורה (וכן כתב גם בדף קמד:) ועוד ראשונים, וע"ע בהערה הבאה. ודון מיניה לנידו"ד.
16. הנה נראה בראשונים שיש בזה ג' טעמים: א', כאשר כתבנו בפנים שהכל תלוי בדרכו, וכן מבואר בפשטות ברש"י (בדף קמה. הנ"ל) שדריכת זיתים וענבים הוא דהויא מלאכה, אבל שאר דריכות לאו אורחייהו בהכי, ולאו מלאכה נינהו, ע"כ. (וכ"מ ברש"י בדף קמד: וכהאי לישנא כתב גם בתורי"ד שם דף קמד: דלאו אורחייהו בהכי).
ובפשטות היינו שכל שאין דרכו בכך לא הוי מלאכה. וכעין מה שמצאנו בשאר ענייני דישה, ועיין בתוס' בשבת (דף עג:) עי"ש. (עיין לעיל בסו"ס שי"ט בעניני מלאכת דש בפירות, עי"ש). וכדברי רש"י שם דכל כה"ג לא הוי "מלאכה" שאסרה תורה, כן ראיתי בפירוש הריבב"ן והר"י מלוניל בהדיא. ב'. עיין בחידושי הרשב"א (בשבת קמה.) שבזיתים וענבים חייב משום דרובן למשקין, אבל שאר פירות לאכילה הם עומדים וכו', ואפילו צריך לו "לא חשיב משקה אלא אוכל", ע"כ. וכ"כ הריטב"א שם ועוד ראשונים. וכ"כ בהדיא ביראים (סימן ער"ד) דכיון שאין דרכו לסחטן אוכלים נינהו, וכשהוא סוחטן כאוכל דמי, שהנסחט והנשאר תרוייהו אוכלים נינהו, ע"כ. ויש לפרש בזה דברי הראשונים הכל כחדא, דכיון שאין דרכו בכך, ה"ז נחשב כאוכל, ולעולם שם אוכל עליו, וזה הטעם שמותר גם לכתחילה בפירות שאין דרך לסוחטן כלל, וכן בסוחט לאוכל כאוכל דמי וכל כה"ג. (וכ"כ בכה"ח אות ג' בשם הגר"ז, וכ"ה גם במשנ"ב בסק"ז). ג'. יעוין במאירי (בשבת שם) בשם גדולי הדורות שמבואר בדבריו טעם אחר, דשאני זיתים וענבים שמשקים שלהם מפקד פקידי, ואינם בלועים בגוף הפרי (נ"ב. וכ"ה בפסחים דף לג: עי"ש בגמרא מש"כ בזה). משא"כ שאר פירות שהמשקה הוא בגוף הפרי, עי"ש, והוא סברא מחודשת, ונתבאר עוד במקומו במס' שבת. ועמש"כ לעיל רה"ס בהערות [ויעוין עוד בר"ן (דף סא. מדפי הרי"ף), והטעם הוא משום ששאר פירות לא חשוב משקה היוצא מהן להתחייב עליו, ע"כ. ובפמ"ג (בפתיחה בא"א) כתב שהוא מחלוקת בינו לרש"י בטעם הדין. (וביאר הטעם דשאני זיתים וענבים שיש ע"ז שם משקה, משא"כ בפירות אחרים שאינו אלא זיעה בעלמא, וע' לעיל ברה"ס בהערה). אולם באג"ט (דש סקט"ז) כתב שאין זה מחלוקת, והשיג על הפמ"ג, וכתב שגם מדברי רש"י בשבת דף קמד: מוכח כן, עי"ש. ויל"ד בזה עוד ממש"כ בחי' הר"ן שהובא תשובה מרב האי גאון, וע"ע בפי' רבינו פרחיה שם, ואכמ"ל. ויש מקום לחשוב בהיפך שדברי הר"ן לאו דווקא הם, כלומר שאין כוונתו שאין לזה שם משקה, אלא כוונתו שאינו נחשב משקה כדי להאסר בזה במלאכת דש, והיינו דמאחר שאין דרך לסחוט אותו אין לזה שם משקה, ואת"ש כדברי שאר הראשונים. ויבואר לפי הגדר שכתבנו בהלכה הקודמת שיהיה לזה שם משקה, והוא תלוי אם הוא דבר מאכל או לא, ודו"ק]. ולהלן בסעיף א' יבואר דין תפוזים ואשכוליות שבזמנינו.
17. שבת (דף קמד.) וכל הפו'. ובטעם הדבר שגזרו בהן, עי' בב"י שכיון שבקצת מקומות נוהגים לסחטם יש ע"ז שם משקה, ודומה לזיתים וענבים, וע"ע בב"ח ובט"ז באו"א, וע"ע במג"א שכתב כעין דברי הב"י בלשון אחר.
18. שם, ועיין בב"י כאן שהאריך בזה.
19. עיין באות הקודמת ובהערה שהבאנו בזה דברי הראשונים, ודון מיניה לנידו"ד. [ויעוין עוד בביה"ל להלן (בסעיף ז') מה שביאר בדעת רבינו חננאל שאף הוא מתיר בזה, ולא אסר אלא בכבשים ושלקות, וכאותם טעמים שהביא שם, עיי"ש].
20. כ"ה בשבת שם, ויבואר עוד בשו"ע להלן סעיף ז'.
21. וגם בשאר פירות כמו תותים ורימונים, מותר לסחטן לגופן (פמ"ג סק"ט ונה"ש סק"ד ועוד). משא"כ זיתים וענבים (וכמש"כ המשנ"ב סוסקכ"ד, ועי' פמ"ג משז"ז סק"א). ויבואר להלן בסעיף א'.
22. משנ"ב (סקכ"ה) משם הדרישה שה"ז לתיקון המאכל ומותר, ועוד הביא מהח"א טעם אחר דשומן שמפרישו הוי ג"כ אוכל, והוי כמפריד אוכל ואוכל, ע"כ. (וכ"ה בכה"ח (אות י"ד) בשם הח"א, שמעיקרא אוכל והשתא אוכל). ועיין בשש"כ (פ"ה הערה ל') שתמה על המשנ"ב למה הביא טעמו של החיי אדם, שהרי הוא מיקל לסחוט את בשרם לכלי, עי"ש. ולכאו' נראה לומר דנקט טעם זה, משום שהוא פשוט מעיקרו שהרי זה כאוכל, ושוב אין שאלה כלל, ויותר נראה לכאורה דאתא להשמיענו דין בעלמא שכל כה"ג שהוא אוכל מתחלה, לא שייך בו סחיטה כלל, ומותר אפילו לצורך השומן, דאינו כמו כבשים ושלקות שאסור, ולאפוקי מסברת הפרישה להתיר רק כשזה לתיקון המאכל, ודו"ק. [וע"ע לבעל הח"א בספרו זכרו תורת משה פט"ז ס"ה בד"ז, שדווקא שומן מותר ולא שמן].
23. ולעיל בסימן ש"ט הבאנו עוד מדיני דישה אגב המבואר בשו"ע שם, וע"ע שם בפתיחה למלאכת דש, ויש עוד דיני סחיטה בחלות דבש (כמבואר בפ' חבית, ועיין במג"א להלן סקט"ז). וע"ע להלן דיני סחיטה בבגדים וכו'.
24. שו"ע (סימן ש"כ ס"א).
25. כן מבואר במשנ"ב להלן (סקט"ז) משם החיי אדם שצימוקים שנתן בהם מים אם סחטן חייב, עי"ש. (וכ"ה בכה"ח אות ב'). ושם מיירי שהיה בהם משקה וכמו שדרך לעשות יין, ולכאורה יש לומר עוד שגם בסוחט צימוקים כמות שהם יש חיוב, כיון שהמיץ שבהם הוא זה שנאסר מקודם לכן בהיותו פרי טרי, ולא הותר שוב, וה"ז כאותו איסור שמקודם.
[וכמו"כ יש איסור סחיטה בחרצנים וזגים, כפי שמדוקדק בשו"ע (סעיף ג') שרק כשהיו במים מותר, עי"ש. אבל לסחטם כמות שהם אסור, ועיין במשנ"ב שם].
26. היינו שאסורים בשתיה, וכן אסור לערבם במאכל אחר, וכל כה"ג שכ"ז הוא בכלל הגזירה. [ולהחזיר אותם למאכל שנתפרק ממנו מותר, אולם היינו באופן שאין בו מוקצה, וכגון כלאח"י. אלא שבאופן זה לכאו' נראה שאסור לאכול את הפרי עם המשקה שלו, שהרי הוא נאסר, ולא נתבטל איסורו, ושמא הוי כדבר שנתקלקל באמצע שבת וחזר ונתקן, כמבואר בסי' ש"י ס"ג, ויל"ב].
27. הנה בכל האופנים שהמשקה שזב מהפרי אסור (והיינו זיתים וענבים, או גם בשאר פירות שדרך לסוחטן והכניסם למשקה) ה"ז מוקצה, שהרי אינו ראוי לשימוש. ואע"פ שבביהש"מ היה כולו מותר כאחת, מ"מ כעת שזב אסור, וכדרך שמצאנו (בסימן ש"ח סכ"ז) גבי עצמות ופירורין שאין בהם כזית, עיין שם. ואע"פ ששם אינו ראוי מצד עצמו, וכמוקצה מחמת גופו, ואילו כאן אינו ראוי מחמת האיסור.
[ומצאנו בשו"ת חת"ס (סימן פ"ט) שרצה לומר גבי קרח שבכלי דאע"פ שמותר לשוברו לכו"ע, מ"מ אסור לטלטלו כשברי כלים, ונשאר בצ"ע, אולם בכה"ח להלן (אות ס"ו) הביא מהמאמ"ר (בתשו' סימן ב') שאין לחוש לזה כיון שקרח הוא דבר הניטל, עי"ש. וכבר כתבנו דמה"ט אין בו מוקצה דנולד. ועי"ע להלן ס"ט והלאה, וכן דעת שאר פו'. וע"ע במה שציין בזה בששי"כ פ"י הערה ג', וע"ע בשבט הלוי ח"ז סימן מ']. ושו"ר שכ"כ בהדיא בשו"ע הגר"ז (סימן ש"י סעיף ל"ב ובקו"א שם) שהוא מוקצה, עי"ש. ומג"א שם סקי"ב.
28. פשוט, ועי' בכה"ח אות ד' (וכן הוא מפורש ברש"י בביצה דף ג. ד"ה ואם, ועוד).
29. שו"ע שם, ומשנ"ב (סק"ד), משום דכיון שרובם לסחיטה ניחא ליה בהמשקה שזב, וחיישינן שמא ימשך עליהן לסחיטה.
30. שו"ע שם ומשנ"ב (סק"ה), ואסרום חז"ל אטו זיתים וענבים.
31. להלן בהלכות הבאות יבואר.
32. שו"ע שם. וכבר נתבאר לעיל בהערה שמ"מ אינו מוקצה ומותר בטלטול.
33. משנ"ב (סק"ו), וכה"ח (אות ז'), ועמש"ש.
34. שו"ע שם.
35. עיין בב"י כאן שהאריך בזה מדברי רבים מרבותינו הראשונים שמתירים לסחוט שאר פירות למשקין, ואמנם ברש"י ותוס' (בדף קמד:) מבואר שגם שאר פירות אסורים, כיון דאחשבינהו למשקה ה"ז כמשקה ולא נידון כאוכל, אולם בב"י ביאר שהדבר תלוי בדברי רב חסדא ורב פפא, שלפי המסקנא דרב פפא אפשר שגם רש"י ותוס' מודים שמותר לסחוט פירות (וכ"ה בהדיא בספר ההשלמה בדף קמד: בשם רש"י), וכן בשו"ע סתם להתיר לסחוט פירות, ודלא כהב"ח ודלא כהט"ז (כאן בסק"א, וכן להלן סוסק"ה) שהסכים לשיטת רש"י שההיתר הוא רק כשסחטן למתק, ולא למשקה, שזה אינו לדעת השו"ע. ועיין במג"א וכן במטה יהודה (סק"א) בביאור דעת הב"י דלא כהט"ז, וכן בבית מאיר, עי"ש. ועיין עוד במאמר מרדכי (סק"א) בדעת השולחן ערוך בזה. וע"ע בביה"ל (ריש הסימן ד"ה מותר לסחטן) שהאריך בזה, וכתב שכן דעת רוב ככל הראשונים להתיר (וכן ראיתי בספר בני ציון סק"ב מדברי הרבה מהראשונים דסברי הכי), ולכן יש להקל בזה, וגם במשנ"ב (סקכ"ח) הביא דברי הב"ח שאסור לסחוט שום פרי אלא אם כונתו למתק, וכתב שכן המנהג, והעיר ע"ז בביה"ל דמדינא אין להחמיר אם לא במקום שנהגו להחמיר שאז אין להקל, כמש"כ המג"א, אבל בלא"ה אין להחמיר. (והיינו שלדינא ס"ל להלכה שמותר, אלא שמאחר שהב"ח כתב שכן המנהג, לא רצה הביה"ל להורות להתיר בדברים הנוהגים לאיסור, ועל כן כתב דמ"מ במקום שאין מנהג מותר. ואכן כיום אין מנהג להחמיר בזה).
ואמנם ראיתי בכה"ח (אות ח') שלאחר שבירר שיש להקל בזה אף כשסוחט לצורך משקה, סיים בזה"ל שלענין דינא הגם דהעיקר כסברא ראשונה שהוא דעת השו"ע ודעמייהו, ורק היכא דנהוג להחמיר אין לשנות וכמש"כ הגר"ז, מ"מ לכתחילה יש לחוש לדעת האוסרים (וכ"פ בח"א, וכ"ה בקיצושו"ע ובבן איש חי). וכן כתב עוד להלן (סוף אות ט'). וצ"ב מ"ט כתב להחמיר בזה נגד כל דעת הפוסקים, ואפשר מפני שהב"ח כתב שכן המנהג (א"נ כמו שהביא שם מהבא"ח שהחמיר, ושכ"כ בח"א, והלום ראיתי שכ"כ גם בשכנה"ג וקיצושו"ע, ומלבד שגם הב"ח והט"ז החמירו, וכנ"ל). אולם לדינא אנן קיי"ל כהוראות מרן השו"ע שמתיר, ובפרט שכן דעת רוב ככל הראשונים, וכמו שכתב המשנה ברורה והבני ציון הנ"ל, וכן הסכימו גם באגלי טל ובשביתת השבת וקצוה"ש, ועוד רבים באחרונים. וכל שכן שאינו אלא מילתא דרבנן, ולכן הכי הלכתא להתיר לכתחילה.
ולמעשה אין כ"כ נפ"מ, שכבר כתבנו להלן משם הפו' שבזמנינו רגילים לסחוט את רוב הפירות, והרי הם באיסור סחיטה בשבת.
36. שהרי אינו פרי הנסחט.
37. כנ"ל שאינו פרי הנסחט, ואמנם בבא"ח (פ' יתרו ס"ג) כתב לאסור לסחוט אבטיחים, עי"ש. אולם טעמו מבואר שם שזה משום שחשש לדיעות האוסרים לסחוט פרי שאין דרך לסוחטו, באופן שמכוין למימיו, עי"ש, אבל אנן קיי"ל שמותר אפילו כשמכוין למימיו ודלא כהחולקים, ולכן אין לחוש לזה. ודו"ק.
ונשאלתי במה שיש טוחנים אבטיח (בבלנדר), כגון כשאינו מתוק ולא ערב טעמו, ולכאו' הרי דרך לסוחטו, אולם ז"א, דטחינת כל הפרי אינו ענין לסחיטה כלל, שהרי לא פירק דבר מדבר, ופשוט. וכ"מ במשנ"ב כיוצ"ב במשנ"ב (סק"ט) גבי תפוח מבושל, וי"ב. אמנם שו"ר בשש"כ פ"ה ס"ב שאסר בזה, וי"ל בזה.
38. וה"ה שמותר לסחוט עגבניה וכדו', ואע"פ שדרך לעשות ממנה תרכיז "רסק עגבניות" כידוע, מ"מ אין זה נעשה ע"י סחיטה אלא ע"י ריסוק הפרי, ול"ח סחיטה כלל, וכנ"ל.
אלא ששוב נודע לי שיש כיום גם מיץ עגבניות, שעשוי כדי לטבל בו את הפת, או מיני בציקים ומאפים, ואם כן גם עגבניה אסור לסחוט בשבת.
39. כ"כ בקצוה"ש סי' סקי"ט, שש"כ ועוד באחרונים משום עובדין דחול.
40. כ"כ הרמ"א בהגה סעיף א'. והיינו דלא חשיב עשוי ל"משקה", ולכן אף אם ירצה כעת לשתותו למשקה ולא לרפואה, בטלה דעתו, ומותר.
41. כן מבואר בביה"ל (ד"ה דינו) שבודאי אם היה גם לרפואה אסור, עי"ש [ועיין בכה"ח (אות י') שאם סוחטין אותו למשקה, אע"פ שהוא רוצה אותו לרפואה אסור לסחוטו].
42. כן מדוקדק דעת הרמ"א בסעיף א', וכמו שכתבו האחרונים. [וע"ע בבהגר"א בס"א].
43. משנ"ב (סק"ח) ממג"א.
44. כן דעת המג"א שאסור לסחוט בכל מקום, והאריך בזה. וה"ד במשנ"ב שם. וכ"כ בכה"ח (אות ט') משם הפוסקים, ושכן דעת הבית יוסף, וכתבו עוד שגם בכוונת הרמ"א י"ל שאסור לאו דווקא, הגם דנראה יותר דפליגי, ואין להאריך.
ומלבד כ"ז יל"ד בדברי הראשונים (בשבת שם) שאף אם מקצת אנשים סוחטים ה"ז אוסר לכל העולם, ועכ"פ דעת הב"י שרק אם "מקום" שנהגו כן, ה"ז אוסר לכל העולם, ולא כאשר מקצת אנשים סוחטים.
45. כן דעת המג"א, וה"ד במשנ"ב שם. ועיין בהערה הבאה להלכה.
46. הנה לענין הלכה יש לדון בזה, אם אכן כל הקפידא הוא רק בפירות טובים, שגם בכל העולם אם היה להם הרבה מזה היו סוחטים, משא"כ בשאר הפירות שאין המשקה שלהם משובח, וכדברי המג"א הנ"ל, או אף בכל הפירות נמי. ונחלקו בזה הפו', שהנה בביה"ל (ד"ה ובמקום) כתב להשיב ע"ד המג"א, והביא מדברי הפוסקים שעצם הדבר שרגילים לסחטם במקום אחד ה"ז אסור בכל העולם, וסיים שעכ"פ בזה המקום שנהגו לסחוט בודאי אין להקל בכל גווני, עי"ש. ורי"הטת דבריו לאסור בכל העולם (ובמשנ"ב שם ציין לביה"ל, ושם פקפק בדברי המג"א, ואע"פ שלא כתב בהדיא, היינו מפני שלא מצא בפו' שכתבו כן בהדיא, דלא כהמג"א). ועיין בכה"ח שהשמיט כל נידון זה וכל תוספת זו של המג"א הנ"ל, ומשמע דלא ס"ל כן כידוע בדרכו של הכה"ח, וכמש"כ בסו"ס ברית יעקב, עפ"ד הכה"ח גופיה בסי' תקמ"ה בענין השגות, וכידוע. (אכן י"ל

ו. בזמנינו רגילים לסחוט את רוב סוגי הפירות, ולכן יש להזהר שלא לסחוט שום פרי בשבת[47], אלא אם אין רגילים לסחוט אותם בשום מקום בעולם[48], וכן אסור לסחוט גזר, וכל כיוצ"ב[49]. ואין חילוק בכל זה בין בכלי ובין ביד[50]. ותפוחים גם כן אסור לסחטם בשבת[51], אמנם תפוח מבושל מותר לסחטו, שהרי הוא סוחט ממנו את כל האוכל[52].

ז. ולצורך חולה שאין בו סכנה, או לצורך תינוק הצריך לאיזה משקה, מותר לסחוט את כל הפירות, חוץ מזיתים וענבים, אך יזהר לעשות כן בשינוי[53], וכגון שיחתוך הפרי ויתחוב בו כף ויסחט אותו ע"י הכף, או באצבעו וכדומה. ועיין בהערה[54].

ח. פירות שרובם עומדים לסחיטה, יש להחמיר שדינם כמו זיתים וענבים, שאסור לסחטן מן התורה, וממילא אסור לסחטם אפילו לרפואה. ויש לחשוש בזה בתפוזים ואשכוליות, שכפי הנשמע רובם עומדים לסחיטה[55], ואפשר שגם רימונים וכיוצא[56]. ויש לברר המציאות בזה ובכל כיוצא בזה. [וברכת הפירות כולם (חוץ מזיתים וענבים) "שהכל"][57].

ט. מותר לסחוט פירות, אם כוונתו רק לתקן את המאכל, כגון שרוצה למתק את הפירות, או שאינו רוצה לאכלם עם המיץ שלהם, וכיוצא[58], ומותר לסחטם לתוך הקערה, אף על פי שאין המשקה הולך לאיבוד[59]. וכל זה דווקא בשאר פירות שאין בסחיטתם איסור מן התורה, אבל זיתים וענבים אסור לסחטן כלל, ואפילו למתק את הפרי[60], ונראה שגם תפוזים ואשכוליות בזמן הזה אסור לסחטן כלל[61].

י. ומותר לרסק פירות כדי לרכך אותם, כגון לצורך תינוק, ואע"פ שנסחט מהם מיץ מותר[62], ועיין בהערה[63].

וכן מותר לחתוך פירות לצורך הכנת סלט וכיוצא, אע"פ שזב מהם משקה[64], ומותר גם להשתמש במיץ שהצטבר בצלחת[65]. ועיין בהערה[66].

י"א. מותר לחתוך אשכולית לרחבה, ולאוכלה בכפית, ואין בזה משום סחיטה, כיון שאין כוונתו למשקין, אלא לבשר הפרי[67]. אבל אם כוונתו למיץ היוצא מן הפרי, אסור[68]. ויש אוסרים לעשות כן בכל אופן, ועיין בהערה[69]. אבל שזה לשיטתו שבלא"ה כתב להחמיר שלא לסחוט כל פירות בעולם).

אולם מאידך כדברי המג"א כן העתיקו הגר"ז ועו"א. וכ"מ בח"א כלל י"ד ס"ג. וכ"כ החזו"א בסי' ל"ב סק"ה ובסימן נ"ה סק"ט. ויש להאריך בזה טובא בישוב דברי המג"א והביה"ל, ותלוי במח' התוס' ושא"ר, ואכמ"ל. ומילתא דרבנן היא, ועל כן המיקל בזה בודאי יש לו ע"מ לסמוך.

47. כמו שמבואר ברמ"א ס"א ובכל האחרונים. (ועיין בהלכה הקודמת). וכן ראיתי בכמה אחרונים שבזה"ז רוב הפירות אסורים, וכיעוין בשש"כ פ"ה, ובשו"ת קנין תורה ח"ו סי' י"ח, ובספר ברי"ע ועוד, שכך המציאות שסוחטים אותם ומוליכים אותם ממקום למקום.

ואמנם יל"ד בזה דכפי הנשמע הרבה פירות סוחטין רק את תמצית הפרי, ועושין ממנו תמצית רכז שמערבים אותו עם מים, וא"כ בכה"ג ל"ח דרך לסחוט למשקה. וי"ל דמ"מ הוא ראוי גם כך אם הוא ירצה. אך הא קשיא אמאי לא דמי ללימונים שדרך לסוחטו ליתנו למשקה, וי"ל, ואכמ"ל.

ואם אין עושין מהם משקה כלל, וגם לא רכז משקה, אלא הוא נעשה ע"י ריסוק הפרי שאח"כ שמים אותו במים, נראה פשוט שאין זה נחשב דבר שדרכו בסחיטה, ודינו כפרי שאינו עומד לסחיטה שמותר לסוחטו לכתחילה (וע"ע במשנ"ב סק"ט גבי תפוח. וי"ל).

אולם בשש"כ (פ"ה ס"ב) כתב שגם זה בכלל סחיטה, ויל"ב.

48. הי"נו כשאין ידוע לנו שרגילים לסחטם באיזה מקום, ורק אם ידוע לנו אז אסור, וככל מה שנתבאר בהלכה הקודמת.

49. כ"ז פשוט, וכן כל פירות וירקות שדרך לסחטן מקצת בני אדם [זולת מלפפון וכיוצא]. וע"ע להלן (בסעיף ז') גבי סחיטת כבשים ושלקות.

50. שאין זה שינוי, ואף אם זה שינוי אסור עכ"פ מדרבנן, וכ"כ הפר'. וע' בשש"כ פ"ה.

51. כ"כ בביה"ל כאן (ד"ה דינו), וכן המציאות כיום שסוחטים מהן הרבה למשקה, וע"ע במשנ"ב (סק"ח) שאסור לסחוט אגסים, וגם זה מצוי כיום הרבה.

52. משנ"ב סק"ט, וע"ע בכה"ח אות מ'. [ובמו"ק כאן כתב גדולה מזו שתפוחים ל"ח בכלל סחיטה, כיון שהם אוכל גמור, וע"י מעיכה מתרכך בשר התפוח וכו', עי"ש. אולם הפו' לא נקטו כן, וכנ"ל].

53. כיעוין בשו"ע להלן (סימן שכ"ח סי"ז) בדעה השלישית, שמותר לעשות איסור דרבנן לצורך חולה שאין בו סכנה על ידי שינוי, עי"ש. ועוד מבואר שם שצרכי קטן דינו כחולה שאין בו סכנה, עי"ש. וממילא מותר לסחוט בשינוי שאר פירות שאיסורם מדרבנן, אולם זיתים וענבים שאסורים מדאו' אסור לסחטן, אא"כ במקום חשש סכנה. [ולעיל כתבנו לדון שגם תפוזים ואשכוליות בכלל זיתים וענבים, וא"כ בפשטות ה"ה בזה, וע"ע שם בסי' שכ"ח כמה שיטות, ויל"ב].

והנה בטור כאן הביא מהרא"ש בתשובה (והוא בכלל כ"ב ס"ג) שאסור לסחוט רימונים אפילו לצורך חולה, אא"כ יש בו סכנה, ולא נחית לדין שינוי או לא, מאחר וגם בדין איסור דרבנן בעלמא לחולה לא כתב כן, אלא נסתפק אי שרי לגמרי כמו שהתירו אמירה לגוי או לא (וכמו שהביא הטור בסי' שכ"ח שם). והשו"ע שהשמיטו כאן הוא מפני דזה מילתא דפשיטא, ודינו ככל איסורין דרבנן המבואר בסימן שכ"ח. ועיין במשנ"ב (שם ס"ק ק"ב) בשם החיי אדם שאיסור דרבנן אם אי אפשר לעשותו בשינוי, מותר לצורך החולה אף שלא בשינוי, ושם יבוארו הפרטים להלכה בעזה"י.

54. עיין בחזו"א (סימן ק"ט סק"ג ד') שקלקול מעיים בתינוק ה"ז בכלל ספק סכנה, וה"ד בשש"כ (סופ"ה הערה מ"ג), ולכן כתב להתיר לסחוט מיץ רימונים לצורך תינוק הסובל משלשול, אולם אם אפשר לעשות בשינוי צריך לעשות בשינוי להקל מן האיסור (ובאופנים שכתב שם בהלכה י"ג), ואם אי אפשר בשינוי מותר בכל אופן (ועי' בהערה הקודמת שהבאנו מהמשנ"ב שבכל חולה שאיב"ס ג"כ הדין כן שמותר אף בלא שינוי כשאי אפשר). וכן חולה במחלה ב"מ, שרפואתו לשתות מיץ רימונים בכל יום, מותר. אך י"ל שישתה במוצ"ש שתי כוסות, ויש להקל אם יסחט בשינוי.

55. הנה יש לדון אם הם אסורים מן התורה גם כן, שהרי תפוזים ואשכוליות בזמן הזה רובם עומדים לסחיטה, וכן הדרך בכל מקום לסחטם, הן במפעלים והן בבתים פרטיים [ואמנם אין בידי בירור מוחלט בזה אם ממש "רובם" עשויים לכך אלא לפי השערה, ולפי מה שביררתי מכמה חכמים בזמנינו, מ"מ יש לנו לדון על הספק, וגם נפ"מ לשאר פירות שבכלל זה. ומה ששמעתי מאחד שבדק במחקרים, ונתברר לו שיש הפרש מועט בין התפוזים הנמכרים לאכילה לבין התפוזים הנמכרים לשתיה, שאותם הנמכרים לאכילה הם הרוב, נראה שאין לסמוך ע"ז כ"כ, משום שמלבד שההפרש מועט מאד כמו ששמעתי, ומאן מפיס, גם אינו נראה כן כ"כ, ולפי התורה אין מודדים באופנים כאלה, כידוע. עוד נראה שא"א להחליט בזה, שהרי במציאות גם אנשים הקונים תפוזים לביתם, הרבה מהם סוחטים. וזאת ועוד נ"ל אעיקרא דמילתא דלאו דווקא שיהיה "רוב" עשוי לסחיטה, אלא כל שכך ה"דרך" שסוחטים אותו אסור. ואף שלשון הראשונים "רובן", אפשר דאורחא דמילתא נקט]. וא"כ אפשר שבזה"ז יהיה דינם כזיתים וענבים שאסורים בסחיטה מן התורה. ונראה שהדבר תלוי בשיטות הראשונים שהזכרנו לעיל בביאור דרגות האיסור בסחיטה, והבאנו שם מדברי רש"י ועוד ראשונים שהחילוק בין זיתים וענבים לשאר פירות תלוי בדרך העולם לסחטם, שזיתים וענבים דרך כל העולם לסחטם, ולכן אסור מה"ת שנחשב בזה כמשקה, ולפי"ז נראה שגם תפוזים ואשכוליות יהיה דינם כן (והרי כל פרטים אלו עשויים להשתנות לפי המציאות, כמבואר בכל הפו', ופשוט).

ואולם לפמש"כ שם משם המאירי יש דין מיוחד בזיתים וענבים דמפקד פקידי, ולכן חשיב משקה גמור, וה"ז דש גמור, משא"כ שאר פירות לעולם לא יחשב משקה גמור ואינו מן התורה [ואיברא שעיין רואה בחוש שתפוזים וכדו' המשקה שבהם הוא ג"כ מפקד פקידי, ואדרבה הוא יותר ויותר מזיתים וענבים, וצ"ע שלא נזכר זה בכלל. אמנם כידוע שתפוזים ואשכוליות לא היו בזמן חז"ל כלל, אלא הם מחמת הרכבה או איזה סיבה, וצע"ע]. ומצאתי עוד בפמ"ג (ר"ס ש"כ) שהביא דברי רש"י דס"ל דתלוי הכל באורחייהו (ולפי"ז גם שאר פירות יהיה הדין כן כאשר אורחייהו בכך). ושוב הביא מהר"ן דמשמע שרק זיתים וענבים הוי להו שם משקה, וציין שזה דומה להא דשבעה משקין מיוחדים שנקראו משקה, ובהם זיתים וענבים, וזה מבואר טפי כדברי המאירי שהזכרנו, ולקמיה שם הזכיר בהדיא כסברת המאירי שזיתים וענבים מפקד פקידי, וכפסחים (לג.) עיין שם. ולפי"ז אפשר איפוא דלעולם לא יהיה איסור תורה זולתי בזיתים וענבים (וכן ראיתי בכמה פוסקים שכתבו בפשיטות שחוץ מזיתים וענבים הכל הוא איסור דרבנן, וכיעוין בשש"כ פ"ה הערה ט"ז והערה מ"ב ועוד באחרוני זמנינו). אולם לענ"ד צ"ע אם אפשר להקל בזה, אחר שבדברי רוב הראשונים מבואר שהכל תלוי לפי דרכו, וכמשנ"ת לעיל (ושיטת רש"י הלא הובא בפשיטות בב"י ובמשנ"ב וכל הפו'). וע"ע בחזו"א סימן נ"ה סק"ד שהדבר תלוי ברגילות הסחיטה, עי"ש. ולפי"ז יש לחשוש שבזה"ז דינו כאיסור דאו', וא"כ אסור לסוחטו אפילו לצורך חולה, אא"כ כשיש בו סכנה. [וצע"ע מדברי הפו' בזמנינו שהחשיבו אותם כפירות שדרך רוב בני אדם לסחטן, ואולי בזמנם לא היו רוב הפירות עומדים למשקה, אולם בזה"ז שרובם עומדים למשקה נ"ל שאסור מה"ת].

אלא שחשבתי לחלק אף את"ל כן, א'. שאמנם רוב הפירות הללו עומדים למשקה, אולם זה נעשה רק במפעלים, אבל בני האדם בבתיהם אין רגילים כ"כ לסחוט התפוזים כמו שאוכלים אותם, וא"כ רוב בני אדם אין סוחטין אותם, ואפשר איפוא דאזלינן בתר רוב בני אדם ולא בתר רוב הפירות, וכבר מצאנו בגמ' דבבא בתרא (דף צג.) שנחלקו בזה ר"י וחכמים אי אזלינן בתר רובא דאינשי או בתר רוב זרעים עי"ש, וכה"ג ביאר הב"ח בחו"מ (סימן רל"ב) ההיא דרובא לרדיא לאו רובא מעליא, כיון שכנגד אדם אחד שקונה מאה לרדיא יש מאה בני אדם שקונים לסחיטה (וכבר דנו בזה שם מה הצד ללכת אחר רוב שורים, וע' בקונטרס הספיקות כלל ו'). ובנידו"ד משמעות ולשונות הראשונים דאזלינן בתר רוב הפירות, אולם ז"א הכרח, דידלמא סתמא רוב בני אדם סוחטין וממילא רוב הפירות נסחטין, ואכן ברשב"א ועוד ראשונים מצאנו שיש סברא של בטלה דעתו של הסוחט כלפי האחרים, וכ"כ הפו', וצ"ע. ב'. גם אפשר שיש זנים מיוחדים העומדים לסחיטה, ויש זנים מיוחדים שעומדים לאכילה (והיינו שאלה עם הקליפה הדקה עשויים לסחיטה, ואלה עם הקליפה העבה עשוי לאכילה). אולם בפשטות קשה לחלק בזה, דשם הפרי אחד הוא, ולגבי כל דבר ה"ז כמין אחד, ומנא לן להקל באיסור תורה. ואף את"ל כן שנדון כל זן בנפרד, נקוט מיהא פלגא בזן זה שהדרך לסוחטו שיהיה בו איסור דאו'. וכמו"כ אשכוליות הרי בודאי שעשוי למשקה ולא לאכילה, ובודאי שאסור מה"ת.

ויש לציין עוד בזה לדברי הביה"ל להלן (בסעיף ז') ד"ה ולר"ח, שביאר הא דלהר"ח המובא בשו"ע שם, אסור מה"ת לסחוט כבשים ושלקות למימיהן, וכתב דע"כ טעמו משום דסבירא ליה דכבשים ושלקות דרך לסחטן, משא"כ בשאר פירות, ע"כ. הרי שגם בשאר דברים חוץ מזיתים וענבים שייך שאסור מן התורה כאשר דרכם בכך, ולכאו' ה"ה בתפוזים ואשכוליות (ואיברא שבביה"ל שם כתב ישוב באו"א שהבלוע היה עליו שם משקה מקודם, וע"ע במשנ"ב שם סקכ"ט, מ"מ הלא אינו חולק על עצם היסוד של התירוץ הראשון). וסברא זו אע"פ שנאמרה בדעת ר"ח, מ"מ היא קיימת לכו"ע, ועיין היטב, ואפילו את"ל דאזן לא קיי"ל כהר"ח, וגם לגבי זה, ניחוש מיהא עפמש"כ המשנ"ב (שם סק"ל, ולעיל סקי"ז) שטוב להחמיר כדעת הר"ח, וכ"כ עו"א. אך א"צ לזה, דמ"מ חזינן כן מדברי רוב הראשונים (בדף קמה.) שהכל תלוי אם עשוי לסחיטה או לא, וממילא פירות שעשויים לסחיטה יהיה בהם איסור דאו'. ועכ"פ יש לחוש בזה לאיסור דאו', וכנ"ל.

סוף דבר שנראה לחוש בתפוזים ואשכוליות שאסור לסחטן מן התורה, ואמנם מתחילה לא ראיתי מי שדיבר בזה וחששנו לדבר, אך כבר נת' דכ"מ מדברי הראשונים והפו'. וכן מצאנו בדברי החזו"א סי' נ"ה. והגם הלום מצאתי בחפישה שכ"ה דעת הגרישו"א והחוט שני ועוד באחרוני זמנינו. ואף שיש מקום לדון בזה וכנ"ל, הן מצד המציאות אם באמת רובו לכך (בתפוזים, אבל אשכוליות ודאי רובן לכך), ושנעשה במפעלים וכו', וכנ"ל. (גם העירוני שבספר שבת כהלכה הביא מדברי הפו' שאף פירות הדר הם אסורים רק מדרבנן, ואמ"א). אך כ"ז אינו מוכרח, ומידי ספק דאו' לא יצאנו, ולכן יש להזהר בזה. - ולהלן כתבנו כמה נפ"מ ונידונים מחמת זה, כגון: א). לענין משקין שזבו (והובאו לאכילה). ב). סחיטה לגופו, למתק וכדו'. ג). אם מותר לסחטן על אוכל לדעת המחמירים כהר"ח. ד). מציצת פירות (לדעת הרמ"א והמשנ"ב שהחמירו).

56. שכיזדוע כיום רובם אין אוכלים רימונים כמעט אלא בר"ה ועוד איזה יום בשנה, ורובם לסחיטה [ואף בזה הוא ע"פ השמועה וכנ"ל בהערה הקודמת]. ואמנם שוב חשבתי שהרימונים הנסחטים רובם הם לרפואה, וכל כה"ג ל"ח משקה וכנ"ל. אולם ז"א, דאין זו רפואה ממש כתרופה וכדו', אלא זה לחיזוק המזג, וכבר מצאנו בבבא בתרא (דף צג.) שנחלקו קיל טפי מתרופות (עיין להלן בסי' שכ"ח). וה"ז כמו שתיה שהיא גם לבריאות. ובלא"ה צ"ע אם עשוי ברובו לחולים. [ובכל הסימן שנקטנו כדוגמא "תותים ורימונים", הוא ע"פ עיקר הדין מדינא דגמרא, וגם כמה פו' סתמו בזה ובכיוצ"ב אף בזמן הזה דלא הוי דאו'. וגם אין בירור מוחלט שרובם לסחיטה, רק בהשערה כלומר שראוי לחוש]. ולרפואה נראה שיש להקל טפי בכל זה.

57. כמש"כ בגמ' בברכות ופו', ובמקומו בהל' ברכות הבאנו מחלוקת הראשונים בפירות שרובן לסחיטה, וכתבנו שלדינא ברכתן שהכל בכל אופן. ולכן גם תפוזים ואשכוליות ברכתן שהכל.

58. עיין שו"ע (סעיף ז') לסחוט כבשים ושלקות, אם לגופם שאינו צריך למים ואינו סוחטם אלא לתקנם לאכילה מותר, אבל אם צריך למימיהן אסור (אא"כ לתוך אוכל), עכת"ד. וכתב הפמ"ג (בא"א סק"ט) שה"ה בזה לגבי תותים ורימונים, והביא דבריו בכה"ח (אות מ"ב). ומבואר בכ"ז בפשטות שאפילו כשיוצא משקה ממש מותר [אלא שצריך עיון ע"ד הכה"ח (אות מ') שהביא מהחמד משה שאוסר בזה כשסוחטן עד שיוצא משקה, וכן פסק שם לאסור, וזה סותר למה שהביא אח"כ באות מ"ב (הנ"ל). וע"ע שם בתו"ד שגם בנה"ש שכתב להתיר בזה, וכנלענ"ד פשטות ד' הפו' דבודאי מיירי אפילו שיוצא משקה, ואעפ"כ התירוהו, וכ"כ בצ"ע על המשניות פכ"ב ד"ה גמרא]. וכן מדוקדק במשנ"ב (סקכ"ד) שלא אסר אלא בזיתים וענבים, כיעוי"ש. ומבואר שכל שאר הפירות דינם שווה (ואינו תלוי במחלוקת הראשונים שנזכר בביה"ל ריש הסימן), וכ"כ גם בשביתת השבת (מלאכת דש אות י"ג). וע"ע בחזו"א סימן נ"ה סק"ה. [וריכוך הפרי דינו כמו למתק, ויבואר בהלכה הבאה].

ועיין בשש"כ (פ"ה ס"ד) שמותר ליתן ביו"ט מצות או לחם במים ע"מ לרכך אותם כדי שיהיו מוכנים לטיגון, ואח"כ סוחטים אותן, עיי"ש. וע"ע להלן.

59. שו"ע שם. ומשנ"ב (סקכ"ד). ומבואר שלמרות שהוא שותה אותם אחר כך, מותר. ואפילו שהוא יודע מראש שישתמש בהם מותר, כיון שעיקר כוונתו למאכל, וכמבואר בט"ז (סק"ב וסק"ה) והאחרונים.

ונראה שכ"ז כאשר עיקר כוונתו לתיקון האוכל, והמשקה בא ממילא, אבל אם מכוון לשניהם י"ל שאסור. (ועיין מש"כ בסימן שט"ז ס"ו וס"ז, ובמשנ"ב וביה"ל שם). והעיקר שם הוא בזה שאינו הולך לאיבוד (וכמש"כ המשנ"ב), והיינו שישתמש בו אח"כ, ולכן מותר כיון שזה ממילא ואין עיקר כוונתו לזה, אבל כשמתכוון לזה אה"נ שאסור. [וכ"ז הוא דלא כהחיי אדם כלל י"ד ס"ה שהתיר רק כשהמשקין הולכין לאיבוד, ודלא כמש"כ בארחות שבת לבארו מדברי הראשונים, שאדרבה מהראשונים בשבת קי"א ועוד משמע להיפך, ואכמ"ל. והעיקר כדאמרן שתלוי מה היתה עיקר כוונתו, ואולי זו גם כוונת הח"א גופיה].

60. כן מבואר במשנ"ב (סקכ"ד). ומשמע שבשאר פירות שרי. וה"ט דדווקא בזיתים וענבים יש חשש איסור דאו', ויש לגזור שמא יכוון למשקה.

61. שהרי נסתפקנו לעיל בדין תפוזים בזה"ז שרובם לסחיטה, שאפשר שאסורים מן התורה, וממילא דינם בזה כזיתים וענבים. ועי' בהלכה הבאה.

62. שהרי זה בכלל סחיטת פרי למתק, שנתבאר לעיל בהלכה הקודמת שמותר, וק"ו בזה שבכלל אינו סוחט להדיא. ובעצם הדין בריכוך הפירות עיין בכה"ח (אות מ"ב), וע"ע בהלכה הקודמת ובהערות שם. (וע"ע בט"ז סוף סק"ה ובפמ"ג שם, ודו"ק). ולתינוק יש להקל יותר, עיין להלן בסי' שכ"ח סי"ז.

63. הנה כיון שדין הריכוך כדין מתיקת הפרי, א"כ גם בזה הדין כדלעיל בהלכה הקודמת, שלא התירו בזיתים וענבים שהם מדאו'.

[ונסתפקתי אם מותר לעשות כן גם בתפוזים ואשכוליות בזה"ז, שכבר כתבנו שיש בזה חשש איסור דאו', אמנם בנידו"ד שאינו סוחט להדיא, אלא זה נוצר ממילא מחמת ריכוך הפרי, אפשר שיש להקל טפי, שעיקר ד"ז אינו אלא חשש דרבנן שמא יסחט למימיו דווקא. ובפרט אם אינו נסחט המשקה בפני עצמו, והוא עדיין מעורב עם הפרי, שכבר כתבנו להלן בהלכה הבאה ובהערה שבכל כה"ג אינו נחשב מפרק, ומותר]. וע"ע בהערה שאחרי הבאה ששתיית המיץ תוך כדי אכילת הפירות, הרי הוא כטפל לפרי, ומותר.

64. שהרי אינו מתכוון למשקה כלל, וה"ז דרך אכילה, ומותר אפילו בזיתים וענבים, ועי' להלן בסמוך.

65. שכבר נתבאר לעיל שמשקין שזבו מן הפרי, אם הם של זיתים וענבים אסור להשתמש בהם, ואם הם של שאר הפירות מותר, וה"ה כאן.

66. יש לבאר שבמיץ של זיתים וענבים יהיה אסור להשתמש בו, וכנ"ל כדין משקין שזבו. ונראה בפשטות שכך הדין שאסור להשתמש במיץ שיצא מתפוזים ואשכוליות, דאפשר שדינו כמשקה הזב מזיתים, שיש לחוש שמא יבא לסחטן (והרי יש בסחיטתן חשש דאו', וכמו שנסתפקנו לעיל), וגם כאן יש חשש שיסחטנו, אלא שבנידו"ד אפשר לומר שאם יסחט זה רק לתוך הסלט, ושוב אין חשש, ובפרט שכל עיקר הבאתן של פירות אלו הוא לצורך אכילה, וגם עתה הכל הוא לצורך אכילה. ועוד שעיקר הדבר אינו אלא גזירה דרבנן, ובנידו"ד יש לסמוך על המתירים, וכן פסק להקל בשו"ת קנין תורה בהלכה ח"ו סימן י"ח. ושו"ר שבספר הל' שבת בשבת פי"א סכ"ח הביא בשם הגרישו"א שמותר לשתות המיץ תוך כדי אכילת הפירות, ואין דינו כמשקים שזבו כיון שהוא טפל לפרי. אבל המיץ שנשאר בצלחת לאחר האכילה דינו כמשקים שזבו, ואסור. ע"כ. וי"ל שאינו דומה למשקה שנתנו לאוכל (שזה מותר אפילו בזיתים וענבים, וכדלהלן) שכתבנו להלן שבאופן זה אף אם נשאר מיץ אחר גמר האכילה מותר, דשאני התם שניתן בכוונה לאוכל, והרי הוא כאוכל דמי, משא"כ כאן שהוא נעשה מאליו מן הסתם, בזה ס"ל להחמיר, דאכתי שם משקה עליו שזב מאליו. וכן נראה בפשטות שמשקה שיצא ממילא מתפוזים ואשכוליות אסור בשתייה, כדין משקין שזבו מזיתים וענבים, דאין לחלק, והיינו לפמשנ"ת לעיל שיש לחוש בהם כזיתים וענבים שאסור מה"ת.

67. כן היה נראה בפשטות, שהרי כל כוונתו לאכילה ולא למשקה. וכבר מצאנו בכמה דינים שאם אינו מכוון למשקה אין בזה איסור, וה"ט דבכה"ג שאינו מכוון אין לזה חשיבות משקה, וכגון בסוחט כדי למתק דלהלן ס"ז ובמשנ"ב שם וכיוצא. וכ"כ להתיר בזה הרבה אחרונים, בשש"כ (פרק ה' סי"ב) בשם הגרשז"א, וכ"ה בספר ארחות שבת (פ"ד סל"א) בשם הגריש"א. ויעוין גם בספר אוצרות השבת ע' תס"ב ואילך שהביא כמה גדולים המתירים בזה, כהגרח"פ שיינברג בתשו' שם, ולהבחל"ח כן דעת הגר"ש וואזנר שליט"א. וכן דעת הגרח"ק ועוד. וע"ע בשו"ת שרגא המאיר ח"ה סי' ש"ג וח"ו סי' ס"ד, ושכ"כ בשו"ת דברי שלום וכו'. ויעוין עוד בשו"ת מנח"י ח"ד סי' צ"ט ובשו"ת קנין תורה ח"ו סי' י"ח. ומאחר שחזינן לכו"כ גדולים שהתירו, סתמנו כן בפנים. ועיין להלן בהערה שאחרי הסמוכה.

68. שהרי זה ככל סחיטת פירות, וכ"כ בשש"כ שם בהערה מ"ב בשם קצוה"ש.

69. הנה יש לדון בעצם ההיתר בזה מתרי אנפי, דמה שנתבאר שמותר מפני שאינו מכוון למשקה ואין ע"ז חשיבות משקה, הנה רבים מכוונים גם למשקה ואסור. ועוד דעד כאן לא התירו בס"ז אלא בכבשים ושלקות, אבל זיתים וענבים לא (וכמש"כ המשנ"ב סוסקכ"ד). וכבר הערנו לעיל שיש מקום לחוש בזה"ז שאשכוליות עשויים לסחיטה, והוי בכלל איסור דאו' כזיתים וענבים, וממילא נפל היתר זה, ודו"ק. ויבואר עוד שהנה בששי"כ שם הביא מהגרשז"א ב' טעמים, א' שהרי זו סחיטה כלאחר יד, והוא עצמו אינו אלא איסור דרבנן (כיון שאינו זיתים וענבים), וא"כ ה"ז תרי דרבנן, והואיל ואינו מתכוון לסחוט שרי כבסימן שט"ז במשנ"ב סקט"ו, ושעה"צ אות י"ח, ע"כ. ב'. עוד כתב שי"ל שמותר, שהרי הוא אינו מפריש את המיץ בנפרד, אלא הרי הוא נשאר במעורב בפרי, ואין בזה משום סחיטה. עכ"ד. ולכאו' יש להעיר בזה על הטעם הראשון, חדא שבעצם ההיתר של פסיק רישא בתרי דרבנן, אינו פשוט כ"כ, וכאשר כתבנו בס"ד בסימן שט"ז משם כמה פוסקים, וביותר יש להעיר שאפשר שבנידו"ד אף להמשנ"ב שמתיר בתרי דרבנן יהיה אסור, שהרי כתבנו לעיל גבי תפוזים ואשכוליות, שאפשר שבזה"ז הוא אסור מן התורה, וא"כ ה"ז כפסיק רישא בדאו', איברא שגם בזה יש מקום לומר שמותר, כיון שאינו מתכוון והוי כלאחר יד (ועיין בר"ס שי"ד בדין פסיק רישא בדרבנן, אמנם הבאנו שם שיש כמה סוגי דרבנן). אולם ז"א נראה, ושו"ר כעי"ז בארחות שבת שם שהעיר מעין זה. ובפרט שכפי המצוי הרבה פעמים מכוונים דווקא בשתיית המיץ של האשכולית, ולכן אוכלים אותה בכפית, ולא בצורת פלחים פלחים, אמנם זה לא ראיה, מפני שעושים כן כדי שיתן בו סוכר, א"נ כדי שיתרכך, וכיוצא.

אלא שמ"מ נשאר לנו הטעם הראשון שהזכרנו שהמשקה אינו נפרד מן הפרי, אלא הוא מעורב עימו ואין בזה משום סחיטה (והיינו שבכה"ג אינו סחיטה כלל, כל שעדיין המשקה מעורה בו, ועוד שבכה"ג אין בו איסור דש כאשר הוא נשאר במקום גידולו, עיין לעיל בסי' ש"י ס"ו וס"ז). אולם גם בזה י"ל, דכפי המצוי הרבה שהעולה בכפית הוא רק מיץ, או רובו מיץ, ונמצא שהמשקה עומד בפני עצמו, וה"ז כמכוון לסחיטה. ועוד י"ל דשהרי גם בסחיטת פרי למימיו יש בו קצת פרי מעורב, ובפרט שמצוי שמכוונים למימיו, כידוע לי. והגם הלום ראיתי שיש שכתבו להחמיר בזה, וכיעוין בקצוה"ש (סי' קכ"ו אות י"ד). אך זה יש לדחות דמיירי ששואב לסחיטה גרידא ולא לאכילה. ומ"מ באז נדברו ח"ב סי"ג החמיר, וכ"ה בחוט שני פכ"ד ע' נ"ו, עי"ש. וע"ע

בספר מנחת שבת סימן פ' ובספר נשמת שבת, ואכמ"ל.

ונראה שיש להחמיר בזה, מאחר שמצוי בזמן הזה שמכוונים בזה לצורך המשקה הנסחט, כידוע, ואדרבה מצוי שנמנעים בדווקא מאכילת בשר הפרי שהוא קצת מר. ופרט זה כתבתי כפי הידוע לי, אך שוב שמעתי שיש אומרים שאדרבה מעדיפים את הפרי ולא המיץ. ומ"מ הרי ניחו"ל במשקה, ומצוי שיוצא ממנו לבד ודעתו עליו, וא"כ נראה שיש להזהר. ואמנם במשנה הלכות תנינא סי' רפ"א כתב סברא דהוי דרך אכילה, והוא חידוש. ובפרט לפמשנ"ת שתפוזים ואשכוליות בזה"ז שנסחטים לרוב יש בזה חשש סחיטה, וגם נ"ל דקשה לומר שה"ז שינוי והוי סחיטה כלאחר יד, משום שמצוי שרבים עושים כן, ואם כן נראה שיש לחוש בזה ולא לעשותו בשבת, מחשש איסור תורה, והמיקל יש לו על מה לסמוך, אך בתנאי שיזהר שלא יכוון למימיו.

ויש לבאר עוד בעיקר הדין, דהנה אם הוא עושה כן לאכילה, וגם הוא נהנה מן המיץ ממילא, ה"ז מותר (וכדרך שנתבאר לעיל בהלכה הקודמת שמותר ליהנות מן המיץ בדרך אגב, וע"ע גם להלן), והיינו דווקא כשעיקר כוונתו לצורך הפרי (עיין בט"ז סק"ב וסק"ה). אבל כשמכוון לשתיהם י"ל שאסור, כמו שהערנו לעיל לפענ"ד. ומכל מקום כאשר בכפית אחת שתוחב לאשכולית חפץ באוכל, ובכפית השניה חפץ במשקה, נראה לפענ"ד שאין לנו להסתכל על כללות צורת אכילתו, אלא יש לנו לדון לפי כל כפית וכפית, וא"כ הראשונה שהיא למאכל מותרת והשניה אסורה, ומפני שמצוי שמכוונים למשקים, וגם יש בזה חשש דאו', וכמש"כ לעיל, לכן נראה שיש להמנע. [ואין להתיר בזה משום סחיטה לגופן דשרי, וכדלהלן, ז"א, שהרי דעתו על המשקה גם כן, ולא חשיב לגופן, ובפרט לפי מש"כ לעיל דיש לחוש בתפוזים ואשכוליות שהם כמו זיתים וענבים, ובזה לא הותר לסחוט לגופן, ודו"ק].

ולסיכום: הנה מן הדין הדבר תלוי מה מטרתו, שאם מטרתו לאכילה ואין דעתו על המיץ, מותר, אבל אם דעתו על המיץ אסור. ומפני שרבים דעתם על כך נראה לי שיש להמנע. וקל וחומר שיש להזהר בזה בשמחות ואירועים בשבת שלא להגיש דבר כזה, מפני שבודאי עשויים לבא לידי מכשול איסור, ובפרט באשכוליות, שהוא בחשש איסור תורה.

70. שהרי אין דרך לסחוט אבטיחים, כידוע. ואף הבא"ח (בפ' יתרו ס"ג) שאסר לסחוט אבטיחים, זה משום שחשש לאוסרם לסחוט פרי למימיו ואפילו שאין דרכו בסחיטה, כיעוי"ש. וכבר כתבנו דלא קיי"ל כן, וכדלעיל, וק"ו באכילה בכפית שאין דרכו בסחיטה, ובפרט שכשמעלה בכפית את האבטיח, בד"כ עולה מאכל ממש ולא משקה, ושפיר יש להקל בזה יותר מאשכולית, ואפילו למ"ד שאוסר באשכוליות, בזה יודה שמותר בכפית. (וה"ה פרי מילון וכיוצא, מותר).

71. עיין בב"י כאן שהביא בזה מחלוקת ראשונים, שהיראים (בסימן ער"ד) כתב שהמוצץ בשר שהיה במרק, או שמוצץ פת ששרה ביין, חוששני לו מחטאת, וק"ו בזיתים וענבים, וה"ד בהגה"מ פכ"א מהל' שבת אות י', וכ"כ באורחות חיים. אולם בספר העיטור (הוא בעל הדברות שנזכר בב"י) כתב על דברים אלו דליכא כלל, שאין דרך סחיטה בפיו וכו'. וכ"כ גם בשבלי הלקט בשם אחיו רבי בנימין שלא כהיראים, עיין שם. (ובדבריהם נראה שאפילו בענבים מותר, אע"פ שה"ז כסחיטה בשינוי שהיה צריך להאסר מדרבנן, מ"מ לא גזרו בזה, עיין שם שזה נחשב דרך אכילה). והובא כל הנ"ל בבית יוסף, וע"ע באו"ז שהתיר רק בבשר או פת שהיו שרויים במשקה.

ובטעם השיטות הנה בפשטות נחלקו אם הוא דרך אכילה, וכמו שאדם לועס ונסחט בפיו, שמותר, דזהו דרך אכילה, כך גם במציצה שנוגע אל פיו. או דאינו דרך אכילה, מאחר שכל עיקרו הוא מציצת המשקה, ולמ"ד שיש חילוק בין פרי לבין פת השרויה במשקה, י"ל דבפת השרוי במרק הוא יותר דרך אכילה מאשר דבר שהוא בתולדה בטבעו, וזה מלבד דסחיטה בזה חמור טפי. [ובעצם ברכת הנהנין במוצץ פרי כתבנו בהל' ברכות, ודון לנידו"ד]. וע"ע להלן בהערה שאחרי הסמוכה.

עוד יבואר לדעת האוסרים, דהיינו משום דהוי כמו יונק מבהמה שאסור מדרבנן משום מפרק, אבל המתירים סוברים דשאני התם דיניקה מבעל חי הוא דרכו בכך ואינו נחשב שינוי, משא"כ זה שאינו דרך סחיטה כלל, וכמו שביאר במג"א (סק"ב) ובמשנ"ב (סק"י). והנה לצד שתלוי אם זה שינוי או לא, קצת קשה בלשון הראשונים, וי"ל. ועכ"פ י"ל בזה דאף בשינוי הלא אסור מדרבנן. וכבר עמדנו בזה בס"ד במס' שבת בענ"ז, וביארנו שבזה הוא שינוי גמור, ובשינוי גמור אשכחן שמותר לכתחילה, וכדרך שמצאנו בב"י בסימן שכ"א בשם שבלי הלקט שבשינוי גמור מותר, עיין שם. ומשמע דה"ה בשאר המלאכות, וה"ה בנידו"ד. [איברא שי"ל ששם דימה ד"ז לבורר שבכלי חייב או פטור, וביד שזה שינוי גמור מותר. וי"ל שהתיתר ביד בבורר דהוי דרך אכילה, וי"ל דזה עדיף משינוי בעלמא, וי"ל]. וע"ע משם התורי"ד, ודו"ק. וע"ע בט"ז כאן שכתב טעם אחר להתיר בזה.

72. כן משמע מלשון הב"י בב' מקומות, א'. בד"ה שכתוב בשבה"ל, הביא בתחלה דעת ההגהות בשם היראים שאסור למצוץ ענבים, וכתב שעפי"ז אסור למצוץ קנה הסוכר בשבת, ושוב כתב שלפי מה שיביא להלן בשם שבה"ל דסחיטה לתוך הפה לאו סחיטה היא, פשיטא דשרי, ע"כ. ומוכח בהדיא שנוטה להתיר. (הגם שהוא מיירי לצד ההיתר, שלצד זה מותר, מ"מ מריהטת הלשון משמע טפי שרוצה לומר דמותר לדינא). ב. להלן בד"ה ומ"ש רבינו וכן הביא דברי היראים, ואח"כ כתב ושבלי הלקט הביא בשם אחיו וכו'. (ומזה כשלעצמו ג"כ יש להוכיח שדעתו כמו שהביא באחרונה, כדרך כללי הפו', וכיוצ"ב כתב הב"י בעצמו בסי' של"ח וכמו שהזכרנו בסי' שי"ד בהערה), וסיים וכתב שעפי"ז יש להתיר מציצת קנה הסוכר בפיו בשבת, כמו שכתבתי בסמוך, ע"כ. הרי מפורש לגבי קנה סוכר שדעתו להתיר. (וגם בזה י"ל שאע"פ שכתב כן לצד ההיתר, מ"מ מריהטת הלשון משמע דנוטה טפי להתיר לדינא). ונראה מריהטת לשונו שדעתו להתיר גם בזיתים וענבים, ומשום דפוסק לגמרי כהשבה"ל, שעפי"ז הוא תומך יתידותיו להתיר קנה סוכר. ואינו משמע לומר שדעתו להתיר רק בקנה סוכר דרבנן, ולא בזיתים וענבים שאסורים מן התורה, ודו"ק, ומה שתפס רק ענין הקנה סוכר, נ"ל ליישב בפשיטות משום שהוא היה דבר מצוי במקומם (וכמו שמבואר בב"י בסימן ר"ב שזה מצוי אצלם בארץ מצרים, ומוכרים אותם לאלפים וכו', וע"ע בביה"ל שם). ועוד שהוא הדבר היחיד שדרך למוצצו בפיו, וכך הוא דרך אכילתו בכל מקום, ולכן דיבר בהווה, וה"ה שלדעתו מותר הכל, ודו"ק.

וכן ראיתי באחרונים שהבינו שדעתו של הבית יוסף להתיר, וכיעוין בספר מאמר מרדכי (סק"ג) שמוכח מהב"י שדעתו להתיר כשבה"ל, עיי"ש. וכן כתב הברכי יוסף בשיו"ב שנראה דעת מרן בב"י כדעת המתירים, והובאו דבריו בכה"ח (אות י"ב). ובזה מובן מה שבשו"ע בכלל לא הביא נידון זה.

והרמ"א בהגה (בסעיף א') הביא ב' הדיעות בזה, ומתחילה סתם כדעת המתירים שמותר למצוץ ענבים, וכ"ש שאר דברים, ושוב הביא שיש אוסרים למצוץ ענבים וכיוצא בהם (ובזה כלל לדעת האוסרים גם שאר פירות, וכ"כ המשנ"ב סקי"ב דקאי אדלעיל מיניה, וזה בודאי רבותא לדעת האוסרים, ומ"מ זה כלול במש"כ וכיוצ"ב). וכפי הידוע בכללי הפוסקים שכאשר סותמים כדעה אחת, כך היא דעתם, וכ"כ בשד"ח (בכללי הפו' סי' י"ד סי"ב) בשם הפמ"ג ועוד אחרונים שכתבו כן גם לגבי הרמ"א ונתבאר במקומו, וא"כ ה"ה בנידו"ד דמוכח שדעתו נוטה להקל. (ועכ"פ מעיקר הדין, כידוע מש"כ הפו' בכה"ג, שנת' במק"א). ודלא כהב"ח, וכ"כ במאמ"ר שם. וגם מצאנו בט"ז ועוד הרבה שדעתם נוטה להתיר בזה.

ונוסף ע"ז יש לציין שגם לדעת המשנ"ב והאחרונים הנ"ל נראה שלא אסרו זאת מדינא, אלא כתבו בלשון "נכון להחמיר" וכדלהלן, וא"כ לדידן דאזלינן בתר הוראות מרן הב"י בודאי יש להקל בזה. [ובמקומו נתבאר דין הברכה על מציצת פרי].

ונוסף ע"ז שנראה גם שהמנהג להקל בזה, וכמ"ש הט"ז וכן בשו"ע הגר"ז ס"ב. וע"ע שם מש"כ בזה. וע"ע גם בצ"צ בחי' (דף סג). א"כ מן הדין יש להקל לכו"ע. ועכ"פ לבני ספרד בודאי יש להקל, ומה גם שדעת רבים מהראשונים והפו' סוברים כן. ותול"מ.

73. משנ"ב (סקי"ב) בשם הא"ר, שבזיתים וענבים שסחיטתן מדאורייתא נכון להחמיר מלמצוץ אפילו בפיו [נ"ב. צ"ב מהו הלשון "אפילו", ואפשר לומר שכוונתו דלא מבעיא שלוחץ אותם ביד ומוצץ המשקה שאסור, שבזה עד שמוצצם ה"ז כסוחט (ואפשר דבכה"ג אסור מדינא ולכו"ע, ושמא כיון שלא נפרש לגמרי בנפרד אינו אסור משום סוחט, וכמו שכתבנו לעיל סברא כזו, וצ"ע). אלא אף כשמוצץ ישירות מהפרי ג"כ אסור]. וע"ע בכה"ח (אות י"ב) שהביא מהעו"ש שפסק ג"כ לאסור בזיתים וענבים, וכ"כ בבא"ח וח"א.

וי"ל לשיטת האחרונים האם מותר למצוץ תפוזים ואשכוליות בזה"ז, שכבר נתבאר שיש בזה חשש דאו', וא"כ נראה שיש להחמיר בזה כזיתים וענבים. ומאידך כבר הערנו דיש סוברים דבזיתים וענבים לא אסר המשנ"ב מדין הגמור, אלא בלשון נכון להחמיר, ואפשר שבזה קיל טפי ומותר. (וקצת י"ל כן ממש"כ בב"י לדמות קני סוכר לשאר הפירות, אע"פ שמבואר בב"י סי' ר"ב שהיה מצוי לאלפים וכו', וי"ל). אולם עי' באגר"מ ח"ה סי' כ"ד שהחמיר גם בכל הפירות, עיי"ש. אך בזה אינו מוכרח.

והנה הב"ח כאן הביא המהרש"ל שמרק הנבלע בבשר, וכן יין בפת, ה"ז חמור יותר ממציצת זיתים וענבים, מפני שבזה כבר היה שם משקה עליו לפנ"כ, ולכן ה"ז בחשש חיוב חטאת. משא"כ כשמוצץ את הענבים בפיו ומשליך את החרצנים אין זה מפרק, אלא רק הוא דרך אכילת ענבים [נ"ב קצת משמע דמיירי שמכניסו לפיו ממש, וז"א, דזה בכה"ג לכו"ע שרי דדרך אכילה הוא, וכדלהלן] ושרי מדינא, ומ"מ המחמיר תע"ב, ע"כ. וכ"פ הב"ח. וכ"פ הגר"ז. וכ"כ בכה"ח (אות י"ב) שכיון שהדבר שנוי בפלוגתא לכן יש להזהר בענבים וזיתים, וגם בבשר ופת שנבלע בו משקה, ורק בשאר פירות יש להקל, עכ"ד. (וע"ע בביה"ל סעיף ז' משם כמה ראשונים שאיסור סחיטת כבשים דאו'). אולם למעשה נראה שיש להקל גם בבשר ופת, שהרי המג"א הוכיח מלשון הרמ"א שזה קל טפי מענבים, ודלא כהרש"ל, וזה מלבד מה שהבאנו לעיל שלדעת הב"י הכל מותר (וכ"ה בהדיא באור זרוע שמותר בבשר ופת). וכן מבואר במשנ"ב (הנ"ל) שלא אסר אלא בזיתים וענבים בלבד. [ויש לציין למבואר בשו"ע (סימן קע"א ס"ג) שיש להזהר בכבוד הפת שלא לעשותה כמו כפית וכו' (ועיין בשש"כ פ"ה שכשמוצץ פת שבלוע בו משקין ראוי שיטעם מעט מן הפת), וע"ע שם].

74. כדין שאר הפירות, שהרי בב"י מדמה קני סוכר לשאר פירות [ועיין בב"י סימן ר"ב, ואכמ"ל].

75. עיין בפו' כאן. וע"ע בשש"כ פ"ה ס"ט. [והוסיף דמ"מ משום איסור מנהג בזיון בפת יש לאכול מעט בכל פעם, וכמש"נ בסי' קע"ט].

76. שבה"ל ח"א סי' פ"ו.

77. משנ"ב (סקי"ב) משם הפרי מגדים, וכ"ה בכה"ח (אות י"ג), והטעם בזה דהוי דרך אכילה (וכמו שאין טוחן בפה ואין בורר בפה, וכל כיוצ"ב).

ויש לציין שראיתי בקצוה"ש (סימן קכ"ו בבדה"ש סקכ"ח) שכתב שאין זה פשוט להקל באופן שמכניסם לפה ואח"כ מוצצם, וראיה מדברי הב"י לענין קני סוכר, דדמי לכל הפירות שאסור, והלא קני סוכר א"א להוציא המשקה שבהם אלא ע"י לעיסה, ואח"כ זורקים אותו. ועוד הביא מהיראים שמוכח שאף באופן זה שמוציא מהפה אסור, עיי"ש. ולכאו' י"ל דשאני קני סוכר שמחזיק אותם ביד וכוסס, ואף אם אינו כן מ"מ זהו דרך אכילתו. אולם י"ל לאידך גיסא דאדרבה כיון שאין בו דרך אכילה לעולם חשיבא סחיטה, ואפשר איפוא שאף במציצה יהיה אסור (אולם בב"י כתב להתיר. וע"ע בקצוה"ש משכ"כ בזה, ועוי"ל). וכמו"כ צע"ע מהיראים. [ואף שלא קיי"ל כדבריו לאסור בפת שרוי, מ"מ הלא בפרט זה שנחשב מציצה לא אשכחן דפליגי]. ומ"מ כל הפו' אזלו בתריה דהמשנ"ב להתיר (אמנם באגר"מ ח"ה סימן כ"ד נסתפק קצת בזה אם דברי המשנ"ב מוסכמים, בבחי' חכם עדיף מנביא, כיעוי"ש. ושו"ד בספר הלכות שב"ש סכ"ה מש"כ בזה).

וביניקה מן הבהמה מבואר להלן (בסימן שכ"ח סל"ג) שאסורה בשבת משום מפרק (אא"כ במקום חולי ובשינוי), וכבר עמד ע"ז המג"א, משום ששם אינו שינוי גמור, וה"ד במשנ"ב (סקי"ב). משא"כ כאן לדעת המתירים מציצת פירות ה"ז שינוי גמור, וכבר ביארנו בזה לעיל, אבל לדעת האוסרים צ"ל דגם בשינוי כזה לא הותר. [ועכ"פ איסור דרבנן מיהא איכא לשיטתם, ככל שינוי במלאכה. ומה שמצאנו בב"י שיש בזה חשש חיוב חטאת, אפשר ליישב דהתם דרך הוא בפת ובשר].

78. בא"ח, וה"ד בכה"ח (סימן ר"ב אות ס"ג), ובהל' ברכות נת'. וע"ע שם לענין זיתים וענבים.

79. הנה יש לדון בזה אי שרי, דהנה כל מפרק דעלמא היינו כשיוצא המשקה מחוץ לפרי, וי"ל בדבר זה שלא יצא לחוץ, דאפשר שמותר, ולכאו' נראה לאסור בזה, שהרי החילוק בין דש לבורר, הוא תלוי אם הוא עדיין מעורב בקליפותיו, שאין איסור בורר אלא כשנפרד גם מן הקליפות, ואילו מצד דש אסור גם בכה"ג, וכמש"כ בשעה"צ סימן שי"ט (אות ט"ו), וע"ע במשנ"ב שם (סקכ"ב), וא"כ כאן אע"פ שהוא עדיין מעורב, מ"מ המשקה כבר התפרק ולכאו' אסור. אולם יש לדחות, דכיון שהקליפה עדיין סובבת אותו אין בזה חשש, כיון שנראה הכל שלם [ואפילו אם לבסוף יתחוב בו קשית, אין נראה לאסור למפרע], ואדרבה מצאנו במשנ"ב (סימן שי"ט סוף סקכ"ב) שמותר לרכך תפוח בקליפתו (ובששי"כ פי"ו בהערה דקדק דמשמע מסתימת המשנ"ב שמותר אף לרסקו, ולא חשש משום טוחן). ויש לדחות דשם התפוח קשה, משא"כ כאן שהמיץ בתוכו נעשה בפ"ע, אלא שנראה שאף המשנ"ב הנ"ל מיירי בכגון הנידון דידן שנסחט בתוך הקליפה, וזה היה החשש שאולי יש בזה דש, וכתב דשרי. אולם י"ל ששם זה משום שאינו הופך למיץ, ואין להארי"ך. וראיתי בספר אורחות שבת (ע' קצ"ח בהערה) שכתבו לאסור למעך תפוז כשהוא בקליפתו על מנת לתחוב בו קשית ולמצוץ המיץ, וביארו דאף שבשלב הראשון המשקה המתפרק מחיבורו עדיין מעורב במאכל, ואפשר שאין בו איסור מפרק כיון דהוי כמשקה הבא לאוכל וכו', מ"מ כיון שכל תכליתו היא לצורך שתיה אין כאן טפלות של המשקה לגוף הפרי, ולכאו' יש לאסור, ע"כ. ומבואר שהצד לאיסור הוא משום שאח"כ רוצה את המשקה הזה. אולם יש להעיר, דכ"ז לביאורם שההיתר מצד דהוי כמשקה הבא לאוכל, ועל כן כשמטרתו השתיה אין המשקה טפל, אלא שבשש"כ (פ"ה הערה מ"ב) הביא מהגרשז"א בהיתר אכילת אשכולית בכפית, כיון שאינו מפריש את המיץ בנפרד אלא הוא נשאר במעורב בפרי, ע"כ. ומשמע שעצם העירוב עימו מותר, שעדיין לא נפרד. אולם נראה דשאני התם שסברת המתירים באשכולית הוא בעיקר מפני שאין כוונתו לפרק אלא לאכול, והמשקה שמתפרק הוא ממילא, אולם כאן אם כוונתו הוא כדי שיהיה לו משקה ויוכל לשתותו או למוצצו אח"כ, אה"נ שאסור, ודו"ק. וי"ל בזה עוד ממה שהערנו בסי' שט"ז בדין חבלה ונטילת נשמה, שאף אם לא יצא הדם אלא נצרר אסור, והיינו משום דש לשיטת הרמב"ם, ואע"פ דלכאו' לא יצא לגמרי [ובאופן שכוונתו לרכך הפרי ולא למשקה שבו, מבואר להלן ס"ז שמותר, אלא שבמשנ"ב שם סקכ"ד כתב שלא להתיר בזה בזיתים וענבים]. וע"ע בהערה הבאה.

80. הנה יש לדון בעצם תחיבת הקשית אם מותר למצוץ בו, והנה באופן שכבר היה סחוט מבעוד יום, וכעת רוצה למצוץ אותו אין איסור, שהרי כבר הוא נפרד ושם משקה עליו, ונראה ראיה לזה ממה שמצאנו בצריכת הדם להרמב"ם דאסור משום דש, ומצאנו בשו"ע (סימן שכ"ח סכ"ח) שמותר להפיס מורסא וכו', וכתב המשנ"ב (שם סקפ"ט) שאפילו אם יש דם כנוס עם הליחה מותר, עיי"ש. ובשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סימן כ"ו אות ג') כתב שאין לחייבו משום דש, כיון שדם זה כבר נעקר ממחזור הדם, ואינו כנוס במקום גידולו [וכל זה כאמור באופן שכבר נסחט בערי"ש, שאם נסחט בשבת הרי עבר איסור (וכנ"ל בהערה הקודמת), ואסור ליהנות מהמשקה הזה].

ואם לא נסחט מלפני שבת, נראה בפשטות שזה כדין מציצת הפירות שנתבאר לעיל, שנחלקו בזה הפו' להלן בהגה סוס"א אם מותר למצוץ הפירות, שלדעת הב"י מותר בהכל, ויש אוסרים הכל. וכתבו האחרונים שנכון להחמיר בזיתים וענבים, עיי"ש. (ולענין תפוזים כתבנו לעיל שיש לדון אם הוא כמו זיתים וענבים). וא"כ לדעת האוסרים למצוץ זיתים וענבים, ה"נ נכון להחמיר, דלא שנא. אבל לדעת המתירים יש לדון, דשמא לא הותר אלא מציצה בפה ממש, דהוי דרך אכילה, וכמו שביארנו לעיל, משא"כ בקשית שנראה שעיקרו משקה ואסור. וזאת ועוד, שבשבלי הלקט סי' צ' כתב עוד טעם שאפילו אם נאמר דהוא דרך סחיטה, מ"מ י"ל שאין איסור סחיטה אלא בדבר שדרכו להיות משקה, משא"כ כשסוחט לתוך פיו דהוא דרך אכילה, עיי"ש. ולפי"ז בנידו"ד בפשטות יש לאסור בין לטעם ההיתר במציצה משום דרך אכילה, ובין לטעם דהוי שינוי. ושוב ראיתי בספר הל' שבת בשבת סכ"ה שבקש אסור, כיון שנעשה משקה לפני שנכנס לפיו, ואף שהוא נחשב שינוי (שהרי אין דרך לשתות משקה הפרי בקשית), מ"מ אסור מדרבנן.

אלא שלכאו' יש לדון בכל זה, שלכאו' הדבר תלוי במה שמצאנו כאן בט"ז (סק"ב) לדמות דין מציצת הפירות להא דמבואר (בסימן שי"ט סט"ז) שמותר לשתות מים שיש בהם תולעים ע"י מפה, שאין איסור בורר כשעושה בפיו, וה"ה לענין דש, ע"כ. ושם כתבנו שמותר לברור ע"י שתיה בקשית כיון שהוא דרך שתיה, כיעוי"ש. וא"כ ה"ה בענין זה, שנחשב גם כאן כדרך אכילה, שכל דרך אכילה שווה בכל המלאכות, כמו שכתבנו במקומו לענין בורר וטוחן ודש, ולש וכו', וכבר ביאר החזו"א (בסימן ס"א) שאין באכילה שם עמל מלאכה, עיי"ש, וממילא כמו שהתירו בבורר ה"ה לענין דש.

81. שאין בזה משום מפרק, כיון שכך דרכו לעשות כן בבית דרך אכילה, וה"ז כשובר אגוז לאכול את תוכנו. ועיין להלן סעיף ז' כה"ג לענין פלפל חריף שכנוס בו מים.

82. כמבואר כל זה בשו"ע (סעיף א'), עיי"ש. ועיין שם בשאר סוגי פירות, שאם הובאו למשקה (ודרך לסוחטן, כמו תותים ורימונים) אסור, אפילו שזבו מאליהן.

83. שכתבנו לעיל שיש לחוש שדינם כמו זיתים וענבים [ואינו כמו שאר הפירות].

84. שו"ע (סעיף ב'), והטעם שכיון שריסקם כבר יוזבו מאליו, ולא גזרו חכמים שמא יסחוט, משום שאף אם יסחוט אינו אלא דרבנן [והוספנו בפנים שדווקא כשזב "מאליו" מותר, אבל אם סחטו בידים הרי הוא עובר על איסור דרבנן, ודינו נתבאר לעיל בסימן שי"ח ס"א]. וע"ע כעי"ז להלן בסימן שכ"א סי"ג ובאחרונים שם.

85. כה"ח (אות ט"ו) בשם הע"ש, וק"ו בתותים ורימונים.

86. כן מדוקדק בשו"ע שלא הזכיר אלא "שנתרסקו", והשמיט מה שכתב הטור שיתרסקו "יפה", והוא לשיטתו לעיל (בסימן רנ"ב) שא"צ ריסוק יפה (וכ"ה בשו"ע שם ס"ה). וכן ביארו האחרונים בדעת השו"ע, וכמובא בביאור הלכה כאן (בד"ה שנתרסקו), ולעיל בסימן רנ"ב שם (ד"ה מותר), וכ"כ בכה"ח (אות ט"ו).

וכן מותר לפי השו"ע לשתות מן המשקה שיצא מן הענבים כשבעטן במקלות, וכמו שכתב בביה"ל כאן שלכן השמיט השו"ע האי דינא, ודלא כמש"כ בעל התרומות המובא בטור כאן (וע"ע בביה"ל בסי' רנ"ב שם). וממילא מותר לשתותן אפילו כשהם בעינייהו בלא ביטול.

87. כן דעת האחרונים כמובא בביה"ל (שם). וכ"כ בכה"ח (שם) דלכתחילה יש להחמיר כדעת הטור [ועיין בביה"ל בסימן רנ"ב עוד פרטים בענ"ז]. וע"ע גם להלן בסי' שכ"א סי"ג לענין חלות דבש, ובביה"ל שם נקט כשיטתו כאן.

88. שו"ע (סעיף ב'), וביארו המפרשים שאין בזה משום כל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטל, מפני שהוא מתערב מיד, ולא ניכר בפני עצמו מעולם, וכמו שביאר

ובאופן שהמשקה בא לתקן את טעמו של האוכל, מותר לסחוט אפילו כשאין המיץ הנסחט נבלע בתוכם[115], ובתנאי שעל כל פנים כל המיץ או רובו בא לתיקון המאכל[116], ולכן מותר לסחוט לימון או תפוז לתוך סלט, או על דגים וכיוצא[117], ובתנאי שיסחוט ישר על המאכל, ולא לתוך כלי ריק[118]. ואחר שאכל המאכל ונשאר לו המשקה, מותר לשתותו[119].

ודע, שיש הסוברים שאסור לסחוט פירות אפילו לתוך האוכל[120], אולם למעשה לדעת השו"ע - מותר לכתחילה לסחוט על המאכל[121], ולדעת האחרונים - המחמיר בזה תבא עליו ברכה[122]. ואף לדעת האחרונים נראה שאפשר להקל לכתחילה בשאר פירות, חוץ מזיתים וענבים[123]. וביום טוב מותר לכו"ע לסחוט לתוך המאכל, ואפילו ענבים[124].

כ"א. בוסר, שהם ענבים שלא נתבשלו כל צרכן, יש להחמיר ולא לסחטם אפילו לתוך קדירה שיש בה מאכל[125], והוא הדין בשאר פירות שאינם ראויים לאכילה[126]. ולכן יש להזהר שלא לסחוט שום פרי אפילו לתוך המאכל, עד שיהיה ראוי לאכילה לרוב בני אדם[127], ואפילו אם הוא נאכל על ידי הדחק אסור[128].

ונכון להחמיר שלא לסחוט פרי שאינו ראוי, אפילו אם דעתו לאוכלו לאלתר[129]. וגם אם הוא ראוי לאכילה על ידי הדחק, ראוי להחמיר לכתחילה שלא לסחטו אפילו כדי לאוכלו לאלתר[130].

כ"ב. סחיטת לימונים בשבת: בשו"ע התיר לסחוט לימונים בשבת[131], אולם בזמן הזה שרוב הלימונים עומדים לסחיטה ולהשתמש בהם למשקה, וממלאים מהם חביות הרבה של מיץ לימון בפני עצמו, כתבו רבים מהפוסקים שאסור לסחטן כדין פירות שהדרך לסחטם. ולכן למעשה נכון להזהר ולא לסחוט לימונים בשבת[132].

ובעיקר דין זה לסחוט על ביצים, כבר הזהירו בזה הפו', בשו"ת מהר"ם בן חביב (סימן פ"ב), והובאו דבריו בספר פתח הדביר (כאן אות ב'), ובבית מנוחה (דרי"ג), שצריך לסחוט ישירות על הביצים ולא לקערה ריקה, עיי"ש, אלא ששם הוסיפו עוד שישנה אפשרות ליתן שמן בקערה ועליה לסחוט את הלימון, והביאו ראיה מדברי הב"י גבי סחיטת לימונים שהתיהר הוא מצד שתמיד סוחטים אותו למשקה ואינו בפני עצמו, עיי"ש, אולם דבריהם בזה צע"ג, שכבר כתבנו לעיל משם הביה"ל שהסוחט לתוך משקה אסור, ויש בזה גם חיובא, וכ"כ בכה"ח אות כ"ו. (וכן כתבו עוד הרבה אחרונים, ואכמ"ל). וא"כ מה הועילו בנתינת השמן מקודם לכן, ומה שהתיר הב"י הוא דווקא בגוונו שאין בו סחיטה כלל, וכמו שכתב שם שנהגו לסחוט את הלימונים תמיד לתוך משקה, ובכה"ג שלעולם אינו נסחט בפ"ע, א"כ אף אם ירצה איזה פעם לסוחטו שרי, ואפילו לתוך הקערה ולמשקין ג"כ מותר (כמש"כ להלן בסעיף ו'), מאחר שאינו אלא כשאר פירות שלא גזרו בהם סחיטה. אבל מאחר דחיישינן לאיסור סחיטת לימונים, והרי הם כתותים ורימונים, שוב אסור אפילו למשקה, וצע"ג. וע"ע בדברינו להלן גבי לימון].

115. כן מבואר ככל הנ"ל, שהם ב' תנאים וכנ"ל. וכ"מ בשו"ע שם.

116. משנ"ב (סימן תק"ה סק"ה).

117. שה"ז בגדר לתקן, ולכן מותר אף בדג, ולכולי עלמא (ואף להחזו"א וכל הפו' הנ"ל), וסלט מותר בלאו הכי שהרי המשקה נבלל כולו באוכל.

118. כמו שנתבאר בהלכה הקודמת, שבכה"ג שסוחט לכלי ריק, אסור אפילו אם בדעתו ליתנו אח"כ לאוכל.

119. שהרי כשניתן לאוכל נחשב כאוכל, וא"כ מותר, ולא נימא שחזר ונאסר. וכן כתבנו להלן בסעיף ו' בהערה שבסוף הלכה ראשונה שם, בד"ה ונשאלתי.

120. כן היא דעת רבינו חננאל, שהיתר זה של סחיטה לתוך האוכל אינו למסקנת הגמ' (בשבת קמה.), והזכיר את שיטתו בשו"ע (סימן ש"כ ס"ז).

121. שהרי סתם כאן בסעיף ד' להתיר בשופי, וגם להלן (בסעיף ז') הלא סתם כדעת המתירים, וקיי"ל שהלכה כסתם כידוע.

ואפילו לפום שיטת הכה"ח ודעימיה, דבכה"ג יש לחוש לדעת היש חולקים, מ"מ כאן יש להקל טפי, אחר שבדוכתיה (והוה כאן בסעיף ד') לא הזכיר מזה כלל, כנלענ"ד (אמנם באול"צ סל"ב בביאורים לתשובה ב' כתב שיש להחמיר בכל סחיטה לתוך אוכל מאחר שהשו"ע הזכיר דעה זו, עיי"ש. איברא שגם הוא לא כתב כן בהלכות, ובלא"ה אינו אלא חומרא בעלמא), וכן כתב בפשיטות במטה יהודה (אות ה') שדעת מרן להתיר, וה"ד בכה"ח להלן (אות נ"ב), שהשו"ע כאן סתם להיתר, וכן להלן בסימן תק"ה הביא כן דעת המתירים (וכבר כתב כן גם הט"ז כאן ולא ניחא ליה להחמיר כהר"ח, וכ"כ עו"א שהר"ח הוא שיטה יחידאה, ועיין בביה"ל בסעיף ז' שבפרט זה הראשונים פליגי על הר"ח). ועוד הביא בכה"ח שם שכ"כ הא"ר שהב"י והב"ח הסכימו לסברת המתירים, וכ"כ עו"א. ועיין בהערה הבאה.

122. עיין במשנ"ב כאן (בסק"ז), וכן להלן (בסק"ל) שכתב שהשו"ע סתם כדעת המתירים שכן הוא מצד הדין, אבל הביא את שיטת הר"ח בסעיף ז' להורות דטוב להחמיר כדבריו, והמחמיר תבא עליו ברכה, וכמש"כ בתשו' הרא"ש המובא בב"י, ע"כ. וע"ע בכה"ח (אות נ"ב) שהביא מהח"א שכתב שנכון להזהר בספק איסור תורה, ע"כ. ועיין בהערה הבאה.

123. כן יש ללמוד מדברי הח"א שהזכרנו בהערה הקודמת שכתב להחמיר רק מפני שהוא ספק דאו', וכן פסק בשש"כ (סעיף ד') לגבי ענבים שרצוי להחמיר שלא לסחוט שום פרי אפילו לתוך המאכל, עד אף לתוך אוכל, ועיין שם בהערה.

ואמנם שזה לכאו' דלא כהמשנ"ב, שהרי המשנ"ב מפרש שהשו"ע הביא דעת הר"ח, להורות שנכון להחמיר כדבריו, והלא השו"ע הביא דין זה לגבי כבשים ושלקות שאיסור סחיטתם הוא רק מדרבנן, כמבואר בפו', ואעפ"כ נכון להחמיר כהר"ח, דאל"כ הול"ל דין זה על זיתים וענבים (ועיין בהגה שם שהזכיר בזה דין זיתים וענבים, וכבר העירו הפו' דזה ק"ו, וכמש"כ הט"ז ובביה"ל שם). וא"כ בפשטות יוצא שיש להחמיר בזה גם בתותים ורימונים שלא לסחוט לקדירה, דומיא דכבשים ושלקות, דהא בפשטות אין חילוק ביניהם, כיעוין במג"א ובמשנ"ב סקכ"ט, ואדרבה מצאנו בעו"ש (וה"ד בכה"ח אות מ"ה) שיש צד קולא בכבשים ושלקות מאחר שלא גדל המשקה עמהן. ויש לדחות (וע"ע בדברי התו"ש המובא בכה"ח אות מ"ח). ודו"ק. ואפשר ליישב שמאחר שהר"ח גופיה ס"ל שבסחיטת כבשים ושלקות הוי חיוב חטאת (וע"ע גם בביה"ל שם שהביא שדעת הרבה ראשונים מסכימים לדבריו בפרט זה, כיעוי"ש). לכן חמיר להו כדאורייתא, וכתבו להחמיר גם בזה, אבל בתותים ורימונים שכל עיקרו דרבנן שפיר יש להקל.

ומכל מקום אף לדברינו בביאור ד' המשנ"ב נראה שיש בזה כמה דרגות, וגם המשנ"ב מודה שיש להחמיר טפי בדבר שאיסורו דאו' ממש, יותר משאר דברים וככל התורה דחמיר טפי [ונמצא ג' דרגות, א'. זיתים וענבים יש להחמיר טפי. ב'. כבשים ושלקות חמור יותר מתותים ורימונים. ג'. תותים ורימונים קיל טפי, ורק כפי האפשרות, וכפי הענין נוכל לנהוג (ועיין בביאור הלכה להלן בסעיף ו' (סוד"ה לסחוט) שצידד להקל בעיקר ההלכה במקום שיש איזה צירוף להתיר), ודו"ק]. ועכ"פ אף אם לא נפרש כן, מ"מ לדינא יש לסמוך על המקילים בשאר דברים חוץ מזיתים וענבים, דבלא"ה דעת הר"ח אינה מוסכמת (וע"ע בהערה הקודמת).

ונראה שאפשר לסמוך בזה על המקילים גם בתפוזים ואשכוליות, למרות שכתבנו לעיל שיש בזה חשש איסור דאורייתא, דבלא"ה הוא חומרא, וגם אינו ברור שאסור מה"ת, וכל שכן שמותר לכתחילה לסחוט "לימון" למאכל, שהרי יש בו כמה צדדי היתר. ועכ"פ בסוחטו לתוך המאכל. עי' משנ"ב וביה"ל ס"ו ד"ה לסחוט. ודו"ק.

124. ששכ"כ סעיף ד' בשם הח"א [ויבואר שפיר לפיה"א בהערה הקודמת שעיקר הקפידא באיסור דאו', ודיישה ביו"ט כתבו הרבה ראשונים שאינו אלא מדרבנן]. אולם גם אז יש להקפיד על התנאים הנ"ל, שיבלע במאכל וכו'.

125. בשו"ע (סעיף ה') כתב בשם יש מי שאומר שה"ה לבוסר שמותר לסוחטו לתוך האוכל, ור"ת אוסר, והוסיף בהגה הואיל ואינו ראוי, ע"כ. ונראה בפשטות שדעת מרן השו"ע לאסור, וכפי הכללים הידועים שכאשר מביא השו"ע ב' דיעות הלכה כדעה שניה, כידוע. אמנם בשכנה"ג וה"ד בכה"ח (אות ל"ב) כתב שכאן שאני משום שלא כתב י"א ויי"א אלא בלשון ר"ת, ואפשר דר"ת יחידאה הוא, וסיים דאף אם נאמר דהרב לא פסיקא ליה מילתא, ולכן כתב ב' הסברות ולא הכריע, אין ספק דלא לחנם כתב כן, אלא לומר שהרוצה לסמוך על המתיר יכול לסמוך, ע"כ. ולענ"ד יש להשיב ע"ז, חדא שהכלל הידוע שהלכה כיש בתרא, יש לאומרה גם כאן (ובכר הערנו בזה בסי' שי"ד שלאו דווקא ביש ויש, אלא גם בהזכרת ב' שמות הדין כן, ושכיוצ"ב כתב מרן הב"י בעצמו להלן בסי' של"ח, וביו"ד סימן ל"ב ועוד טובא). וזאת ועוד שבפרט כאן הרי אדרבה מדכתב דעה ראשונה בלשון יחיד ובלא הזכרת שם היחיד, ושוב כתב שר"ת אוסר, שפיר י"ל שדעתו כר"ת, וכדין יש ויש שהלכה כבתרא. וזה מלבד שלא סתם כדעת המתיר, וגם הזכיר דעת ר"ת בהדיא (ועי' להלן בסעיף י"ד ובהערה). ועל כל פנים גם מספק בכה"ג היה לנו להחמיר, ומהיכא תיתי לומר שדעתו שהרוצה לסמוך יכול לסמוך, והרי יש בזה חשש דאו'. (אא"כ הוא ראוי ע"י הדחק, וכמש"כ בביה"ל ד"ה לאכול). ובפרט שר"ת אינה דעה יחידאה, וכמו שהעיר השכנה"ג בעצמו שם. ושו"ר שכבר העיר קצת מזה בשעה"צ (אות כ"ה) ע"ד השכנה"ג, חדא שמ"מ לא הובא בסתמא, ועוד שהרי כתב ור"ת אוסר, ע"כ. ויש לפרש דהיינו דבכה"ג ה"ז כמו יש ויש דהלכה כבתרא [ובמקומו כתבנו לדון אם המשנ"ב ג"כ ס"ל לכללא דיש ויש שסובר הכלל של סתם ויש בדוכתי טובא), והבאנו מסימן תרמ"ו שכתב כן להדיא כלל זה, וה"נ י"ל בנידו"ד], אולם י"ל דכוונתו היא מזה שהביא שם הפוסק, ודו"ק.

ועכ"פ למעשה כן נקטו גם האחרונים, שיש להחמיר כסברת ר"ת, וכמו שכתב המשנ"ב (סקכ"א) ובשעה"צ שם, והביא שכ"כ הגר"ז ובספר שולחן עצי שיטים, וכ"פ בכה"ח (אות ל"ב), ודלא כהא"ר. ועיין להלן שגם אם נאכל לאלתר יש להחמיר, וכמש"כ כמה אחרונים, וק"ו בנידו"ד.

126. משנ"ב (סקכ"א), וכה"ח (אות ל"ה).

127. כה"ח (אות ל"ד), ובכל פרי יש לדון לפי ענינו (ועיין בפו' בסימן ר"ב, וע"ע בכה"ח אות ל"ה). ועיין בכה"ח (אות ל"ג) שהביא מהטור בשם ר"ת שאפילו אם הוא רגיל לאוכלו כך כמות שהוא אסור לסוחטו, דבטלה דעתו אצל כל אדם, ורק אם ראוי לרוב בני אדם, וכ"ה במשנ"ב (סק"כ).

[וזה ללמד שלא לדון לפי הגודל אלא רק לפי הראוי היטב, ולכן הדגיש הרמ"א שהאיסור הוא משום שאינו ראוי לאכול, וכן דקדק בכה"ח (אות ל"ד), וזה דלא כמו שכתב הכה"ח לעיל (אות ל"א) משם הגר"ז בביאור בוסר (ואכן ציין שם לעיין כאן). ואנו העתקנו בפנים כדברי המשנ"ב (סקי"ט) שבוסר זה ענבים שלא נתבשלו כל צרכן, שהכל תלוי לפי מידת הראוי לאכילה].

128. ביה"ל (ד"ה הואיל) בדרך אפשר, וא"כ הוי איסור רק מדרבנן בכה"ג, והיינו שכל דבר שנאכל ע"י הדחק אינו פסולת גמור, ואינו אסור אלא מדרבנן. וכה"ג נתבאר לעיל בסימן שי"ט במשנ"ב סק"ז גבי עלים המעופשים.

129. הנה בטור וב"י מבואר שבסחיטת בוסר יש בו משום בורר, כיון שהפרי אינו ראוי והוא כפסולת, והמשקה היוצא ממנו הוא אוכל, ועפי"ז דנו הפוסקים אם מותר לעשות כן לאלתר עכ"פ, שהרי מותר לברור אוכל מפסולת כדי לאכול לאלתר, וגם כאן בסחיטתו ה"ז כבורר אוכל מפסולת, ואכן כן כתבו הט"ז והעו"ש שאיסור זה אינו אלא כשמשאירו לאחר זמן, אבל לאלתר מותר, וכן הסכים הא"ר. אולם המג"א השיג ע"ז, וכתב שאף מטעם בורר אסור, שעד כאן לא התירו אוכל מתוך פסולת בידו, אלא מפני שאין זה דרך אכילה, אבל כאן שא"א בענין אחר זהו דרך ברירתו, והובאו דבריהם במשנ"ב (סקי"ט) ובכה"ח (אות ל"ג), וכתב הכה"ח שגם דעת התו"ש לאיסור, וכ"כ עו"א.

ומלבד זאת יש כאן איסור נוסף משום דש, וכמו שציין הפמ"ג לתוספות גבי חליבה שהוא משום דש, וה"ד בביה"ל (ד"ה לאכול), ולפי"ז אין חילוק בין אם זה לאלתר או לאחר זמן, וציין הביה"ל שם שכן כתב גם החמד משה, וביאר שמה שכתבו הראשונים שהאיסור משום בורר אוכל מתוך פסולת, לאו דווקא משום מלאכת בורר, אלא הכוונה לאיסור דש, וקיצרו בלשונם (והיינו שנקטו רק את סיבת הדבר שנחשב דש, ולא את עצם האיסור). והביא עוד שכ"כ הנשמת אדם, וציין שכן מצא בכמה ראשונים, ולפי"ז ג"כ יש לאסור אפילו אם דעתו לאכול לאלתר [וכן צ"ל בהכרח לפי"ד האחרונים בטעמא דמילתא שבסחיטת פירות אין איסור בורר, עי' בשביתת השבת ברייש מלאכת דש משי"ט בזה]. וכ"כ במשנ"ב (סק"כ) שנכון להחמיר, וכ"פ בכה"ח שם.

[ואמנם יש הרבה מן הפו' שכתבו להקל וכדברי הט"ז, וכיעוין בספר מאמ"ר וידי אהרון, וה"ד בספר גדולות אלישע והסכים לדבריהם, וע"ע בחמד משה ועוד באחרונים. וא"כ נראה שהמיקל בודאי יש לו ע"מ לסמוך, ובפרט שכתב שם הגדולות אלישע לקמיה שהמנהג להקל בכ"ז, וכשהוא עושה לאלתר קיל טפי בצירוף הפו' שמתירים לאלתר בבורר, כמשנ"ת במקומו, ואף מצד דש, וכדחזינן בראשונים ע"פ הירושלמי, ואמנם יש חולקים ע"ז, מ"מ המיקל יש לו ע"מ לסמוך].

130. עיין בהערה הקודמת בגדר האיסור אם הוא משום בורר, או משום דש, וכתבנו שיש להחמיר. והנה באופן שנאכל ע"י הדחק אינו אלא איסור דרבנן [וכמו שהזכרנו לעיל בהערה שלפני הקודמת], ובכה"ג אפשר לסמוך על דעת המתירים הנ"ל שמותר לאלתר, וכמש"כ בביה"ל שם. אלא שהביה"ל הרי כתב שיש איסור מצד דש, ובזה הלא אסור אפילו לאלתר, וכתב הביה"ל שכיון שעכ"פ הוא רק מדרבנן, וגם אם האיסור מצד דש, אפשר בזה לסמוך על הסוברים שאינו אלא מצד בורר ומתירים לאלתר, עכ"ד. ולענ"ד צ"ע בזה, שמאחר שכתב הביה"ל שכן נראה האמת שהאיסור משום דש (והאחרונים הנ"ל לא ראו דברי האו"ז), א"כ איך נוכל להקל בזה. וכך יש לפרש דעת שאר הראשונים שכתבו מצד בורר, ונפרשם ג"כ משום דש, וכמו שכתבו הנשמ"א והחמד משה הנ"ל. ולכן כתבנו שיש להחמיר בזה, ובאמת שגם המשנ"ב עצמו במשנ"ב ובביה"ל לא היקל בזה בשופי, אלא רק לענין שלא נוכל למחות בידם, והיקל רק בשעת הדחק. ועפ"ז כתבנו בפנים. איברא שלפענ"ד נראה אחרי כל הנ"ל שיש להחמיר בזה. אולם הא איכא ס"ס לקולא, ועל כן המיקל בזה יש לו ע"מ לסמוך.

[ויש לציין בנידו"ד, דלכאו' גם בסוחט בגד ממשקה הבלוע בו, יהיה אסור משום בורר (מלבד איסור דש או מלבן שדנו הפו'). וכן הקשה בתהל"ד סקי"ז (איברא שבפמ"ג בא"א בסוף ההקדמה כתב גם מצד בורר, אולם בכל הפו' לא שמענו כזאת, ובעלמא האריכו הפו' לבאר החילוק בין דש לבורר). ועיין להגרשז"א בשש"כ פ"ג הערה ז' מש"כ ליישב שאין זה נראה כבורר אלא כנקיון (וכה"ג כתב לגבי הוצאת פירורים מן השערות). ועוד בשולחן שלמה סק"ח אות ג', ואכמ"ל בזה].

131. הנה הרא"ש בתשו' (כלל כ"ב ס"ב, וה"ד בטור) התיר לסחוט לימונים, כדין שאר פירות, אלא שכתב שם שההיתר הוא משום שאין דרך כלל לסחוט לימונים לצורך משקה אלא לצורך אוכל, ע"כ. והיינו דכיון שלעולם סוחטים אותם על אוכל, א"כ לעולם אין שם משקה על היוצא מהן (שהרי משקה הבא לאוכל כאוכל דמי), ושוב אין לגזור בהם שמא יסחוט, שהרי אין דרך לסחטן למשקה כלל. ובבית יוסף העיר שלפי"ז משמע שאם הדרך לסוחטו למשקה היה אסור, ויש לתמוה אם כן שבמצרים נוהגים לסחוט לימונים לתוך מים שנתנו בהם סוכר לתענוג, וגם סוחטים אותם בשבת, ולא ראינו מי שמוחה בידם. וכתב לבאר בב' אופנים, א'. דלא מתסר אלא אם שותים מי סחיטת הפרי בלא תערובת משקה אחר. ב'. שלא נאסר אלא כשסוחטים מימיו לבד ואח"כ מערבים אותם, אבל אם המנהג לסחוט מימיו לתוך משקה אחר מותר, ע"כ. ויש לבאר בכוונת הב"י שבודאי גם הוא מסכים שסחיטת פרי האסור בסחיטה לתוך משקה אסור, ולא התירו אלא משקה הבא ל"אוכל", וכל כוונתו הוא לומר דכאן שלעולם עושים כן להשתמש בו בתערובת, אין זה דומה לזיתים וענבים ואינו בכלל הגזירה כלל. [והיינו דלעולם אינו חשיב כמשקה בפ"ע, ולכן אע"פ שאיסור סחיטת פירות הוא גם לתוך משקה, זה רק בפירות שדרך לסחטן בפ"ע. אבל זה שלעולם בא למשקה לא חשיב בפני עצמו, ועד"ז יבואר התירוץ הראשון, אלא ששם איירי בצורת השתיה, וכאן איירי בצורת הסחיטה]. ועפי"ז פסק בפשיטות בשו"ע (סימן ש"כ ס"ז) שמותר לסחוט לימונים [וכח המנהג גדול הוא, וכאשר יש לו ישוב מסתבר כך ההלכה, ולכן נחית הב"י ליישב את המנהג, וכ"ה ג"כ בשו"ת הרדב"ז ח"א ס"י ליישב המנהג שנהגו במצרים להקל בזה, עיי"ש. ובזה נתיישב משה"ק הגיעב"ץ במור וקציעה כאן על הב"י שכתב ליישב המנהג, ושבקיה לחסידותיה בהא וכו'. ומה שהקשה עוד על הב"י בתימה שהרי משקה למשקה אסור, גם זה לק"מ, וכמו שביארנו לעיל בסמוך שאף הב"י מודה לזה, ולא נתכוון אלא לומר דבכה"ג שכך דרכו תמיד אינו דומה לסחיטת הפירות, ואינו בכלל הגזירה]. ועיין להלן בהערה הבאה שלמעשה יש להחמיר בזה גם לדידן דאזלינן בתר הוראות השו"ע.

ועיין במשנ"ב (סקכ"ב) שמבאר שדעת השו"ע להתיר סחיטת לימונים הוא אפילו כשסוחטן למשקה, ובביה"ל (ד"ה לסחוט) הביא כן בשם המטה יהודה, וכתב שכן משמע במג"א ושאר אחרונים בדעת השו"ע (עיין בא"ר ותו"ש), וע"ע גם בכה"ח (אות ל"ו) שהביא כן בשם שכנה"ג, וע"ע שם גם בשם המר וקציעה. (וכ"ז הוא דלא כדברי הנוה שלום שהזכיר בכה"ח שם, וי"ל ע"ד, ואכמ"ל).

132. הנה בזה"ז מצוי שממלאים חביות של מיץ לימון בלא שום תערובת אחרת, כידוע, והרי זה תלוי בשני התירוצים הנ"ל שהביא הבית יוסף, שלתירוץ ראשון גם בזה"ז מותר שהרי הדרך לשתות את המיץ הזה רק עם דבר אחר, ואילו לתירוץ שני בזה"ז יש לאסור, שרק בזמנם שהיו סוחטים לתוך מים התיר השו"ע, כיון שמעולם לא היה המיץ לימון בפ"ע, אבל בזה"ז אסור.

וכעת יש להתבונן איזה תירוץ עיקר, ונפ"מ בזה"ז אם מותר לסחוט לימונים, והנה מצאנו לכמה אחרונים שנקטו כטעם ראשון שבב"י, וכיעוין בט"ז (סק"ה) שמותר, כיון דכו"ע ידעי דלמתק אוכל עבידי ולא לשתותו בשאר משקים, וכמש"כ שבה"ל בשם הר"י בר בנימין, ע"כ. [נ"ב. ואע"פ שהשבה"ל התיר כך כאשר הוא ניתן לאוכל, דהוי כדין משקה הבא לאוכל דכאוכל דמי, ס"ל להט"ז שכאשר הוא למתק ה"ז כטיבול בעלמא, ולא בגדר "משקה", ודו"ק]. וע"ע במג"א (סק"ח) והגר"ז ותו"ש ועו"א. ויל"ב. וכן נקטו האול"צ בפל"ב הערה ב' ובלו"ח כאן סימן נ"ז בפשיטות, איברא שמה שהעירו מתשו' הרדב"ז (והקשו בב' אופנים) לא הבנתי לפו"ר מה ההוכחה מזה לדעת הבית יוסף, ועכ"פ חזינן הרבה אחרונים שהסכימו לטעם ראשון, ואפשר שמה"ט סתם השו"ע להתיר ע"פ טעם ראשון, וכה"ג כתב במטה יהודה סק"ד, עיין שם.

ומאידך הרבה אחרונים הסכימו לטעם השני, וכיעוין באג"ט (דש אות ל') שנראה לו להכריע כטעם שני [נ"ב. אלא שהוא הכריע בזה מכח קושיא על הב"י, ממה שמצאנו בשבת (יח.) בשום בוסר ומלילות שאסור לסחטן, וזה למרות שמבואר שם ברש"י שהם עשויים לטבל (וכ"כ עוד ראשונים שם), דלא כהב"י שהתיר מה"ט, עיי"ש. אולם יש להאריך בד"ז, ועיין בשו"ת הרדב"ז ח"א סימן י', ודו"ק, וע"ע בשו"ת תפל"מ סימן מ"ג מש"כ בזה. ושם האריך טובא בכל הנידון. והרבה יש לעמוד בדבריו, אך אין הפנאי לזה]. וכ"כ בקצוה"ש (סימן קכ"ו אות י"א) ובבדה"ש שם שיש לאסור בזה ע"פ טעמו השני של הב"י.

וכן מצאנו בחיי אדם (כלל י"ד ס"ד) שכתב שכל ההיתר הוא בזמנו של השו"ע שהכל היה לטבל המאכל, אבל בזה"ז שעשוי למשקה עם פאנ"ש, צע"ג אם מותר לסוחטו וכו', ע"כ. ולכאו' צ"ב, הלא גם עתה כיון ששותים אותו עם משקה אחר תמיד ג"כ צריך להתיר, וכדרך שכתב הב"י בתירוצו הראשון, ומאי שנא. [ואולי הח"א הבין מעצמו טעם אחר, שעד כאן לא הותר אלא בזמן שהיה עשוי לטבל אוכל, וכאוכל דמי, אבל זה שניתן למשקין לא חשיב עליה להתיר, שהרי מ"מ ה"ז משקה (וטעם זה הוא טעמו של הרא"ש בתשו' הנ"ל, ולא נחית לדברי הב"י, וכ"מ מלשונו, ועיין). וע"ע בנשמת אדם שם משם הרדב"ז, וילי"ב. אלא שזה ק"ק, דבפשטות קאי על ההיתר המובא בב"י]. ובאמת במשנ"ב (סקכ"ב) הביא את הח"א והוסיף ביאור בדבריו, דאפשר דדמי לתותים ורימונים כיון דדרך לסחטם בכלים בפני עצמן, ע"כ. והיינו שהאיסור הוא ע"פ הטעם השני של הב"י שנשתנה בזמנינו, וכך יתפרשו ד' הח"א. [ואמנם הח"א שם כתב להחמיר מצד דהוי כפיקא דאו', וא"כ לדידן לא היה צריך להחמיר, אולם המשנ"ב לא הסכים לזה ואסר בכל גוונ']. וכ"ה בבן איש חי (פ' יתרו) שבזה"ז יש לאסור, וכן מצאנו עוד אחרונים שפסקו לאסור, והובא בכה"ח (אות ל"ו), הלא הם במר וקציעה, וחשש לזה גם החיד"א במחז"ב, וכן עוד רבים שחששו לאיסור.

ומלבד כל זה שאף בדעת מרן הב"י לא ברירא מילתא, דתלוי בתירוצים וכו', עוד בה שמצאנו רבים שחלקו על עצם דברי הב"י, הן בראשונים, כיעוין בפסקי הרי"ד והריא"ז בשבת (דף קמה.) וכן רבינו פרחיה שם. וכן יל"ד בתשו' הרא"ש, וע"ע בב"י משבה"ל. וכן באחרונים רבים פליגי, וכהמו"ק הנ"ל, ושגם החיד"א חשש לזה, כיעוי"ש. וגם רבינו הגר"ח פלאגי' בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' נ"ח), והביא כן מדברי רבינו הפר"ח בספרו מים חיים, עיי"ש. ועיין עוד בספריו רוח חיים כאן ובכה"ח שלו בסימן ל' סל"ב. וע"ע גם בתפא"י מלאכת דש ובפ' חבית אות ט', ובחסל"א וש"א.

ומבואר מכל הנ"ל שבזה"ז חמיר טפי, חדא דלהרא"ש בפשוטו אין היתר אלא כשנסחט לצורך מאכל (משא"כ בנסחט לצורך משקין אין ראיה, ואדרבה י"ל שאסור). ואפילו להב"י שהתיר, מ"מ הלא הוא הביא ב' תירוצים, וכמה אחרונים החמירו כתירוץ שני, והוא אינו שייך בזה"ז. ויש שחלקו בכלל על הב"י, ואפילו להב"י נמי מנא לן להקל, דילמא לא סמך להקל אלא בצירוף ב' התירוצים, ובפרט שידוע בכ"מ שתירוץ שני עיקר, וכ"כ האחרונים בכ"ד. ואינו ככל ספק דרבנן לקולא, משום שגם בעצם חידושו של הב"י נראה יותר להחמיר. וע"ע בשו"ת תפל"מ סימן מ"ג שהביא מדברי כמה ראשונים שכתבו בהדיא לאסור בלימונים, וע"ע בשו"ת אול"צ הנ"ל שאע"פ שסמך על תירוץ ראשון מדינא, כתב שטוב להחמיר מטעם אחר, וע"ע בצמח צדק על המשניות בפ' חבית, ודו"ק. ואחרי כל הנ"ל נראה שלמעשה נכון להזהר בזה בזה"ז, וכפסק המשנ"ב וכה"ח ורוב האחרונים שהבאנו לעיל שפסקו לאסור (וע"ע גם בהערה הבאה עוד אחרונים שהחמירו בזה אפילו בנתינה על סוכר, וק"ו בפ"ע). ודו"ק. ורק במקום שנהגו כן י"ל ע"מ שיסמכו.

[וכ"ז הוא מלבד שלצד האמור שאסור לסחוט לימונים, נראה לכאו' שיש בזה חשש איסור דאורייתא, וכדרך שכתבנו לדון לעיל בסעיף א' לענין תפוזים ואשכוליות בזה"ז, שדרך לסחטן, וקל וחומר הוא בלימונים שרובם לסחיטה, ולהאמור שבזה"ז אין טעם ברור להתיר, א"כ בפשטות יש בזה חשש דאו', ובודאי שהנכון להחמיר בזה בזה"ז. ועיין בח"א שם בנשמ"א שכתב שאין לחלק בסברות בספק "איסור תורה". ולכאו'

אבל מותר לסחטן על גבי סוכר, כדין משקה הבא לאוכל, ואחר כך אפשר ליתנו במים לעשות משקה (הנקרא לימונדה)[133], ויש מחמירים גם באופן זה[134], אבל אם נותנו לתוך הסוכר, ואוכלו כמות שהוא, מותר לכל הדיעות[135]. וכן מותר לסחוט לימונים על סלט או כל דבר מאכל[136].

ולימונים כבושים שלוקים דינם כדין שלקות המבואר בסעיף ז'[137]. וכן מותר לרסקם לצורך ריכוך הפרי או למתקו כדי שיהיה ראוי לאכילה[138].

כ"ג. מותר ליתן פלח לימון בתוך כוס תה[139], אבל אין לסחוט את מיץ הלימון לתוך התה[140], אולם אפשר לסוחטו לתוך הכוס כשיש בו סוכר, ואחר כך ליתן עליו את משקה התה, וכמו שנתבאר בהלכה הקודמת[141]. ועיין בהערה[142].

כ"ד. אין לשפשף את ידיו בלימון כדי להסיר את הזוהמא מידיו, משום איסור סחיטה, אבל אם כבר נסחט ממנו המשקה, מותר לשפשף ידיו בקליפות הלימון[143]. ובלבד שלא יכוון לסחוט את הבלוע הנשאר.

ואסור לרחוץ ידיו בנפט[144]. וכן לא לשפשף ידיו בחול[145]. וכל כיוצ"ב[146].

כ"ה. מיני ירק המונחים בחומץ ומי מלח, הנקראים כבשים, וכן ירקות השלוקים במים, אסור לסחטם[147] מן המשקה שנבלע בהם, ומן המשקה שצף עליהם[148], ודווקא כשסוחט לצורך המשקה אסור, אבל אם סוחטן כדי לתקנם לאכילה, או שאינו חפץ לאכלם עם המשקה שבהם, מותר לסחטם[149]. ואם הוא סוחטן על גבי מאכל, מותר, אפילו כשעושה כן לצורך מימיהן[150].

ולכן, מלפפון חמוץ, מותר לסוחטו כדי להוציא ממנו את חמיצותו, וכן פלפל חריף שבלוע בו משקה, מותר לסוחטו כדי להסיר ממנו את המשקה שבו, אבל אם כוונתו לסחוט כדי להשתמש במים היוצאים מהן אסור, אא"כ סוחטן לתוך האוכל[151]. וכן עלי חסה וכרוב שסוחטין אותם לאחר שנשרו במים מותר[152].

ובאופן שהוא סוחט לצורך תיקון המאכל, מותר לסוחטו אפילו לתוך כלי, ומותר אחר כך לשתות את המשקה הזה שיצא מן המאכל, כיון שלא כיון מתחילה בשביל המשקה[153].

כ"ו. הסוחט דג מן הציר שבו, אם הסחיטה היא כדי להוציא את המשקה שנבלע בו על ידי הבישול או על ידי כבישה, אסור, ודינו כדין כבשים ושלקות שבהלכה הקודמת[154], אבל אם הוא סוחטו מן הציר שבגופו כפי שנבאר, הרי זה כמו שאר פירות שמותר לסחטן אפילו למימיהן[155].

תימה אמאי יש בזה איסור תורה, הא סחיטת פירות דרבנן חוץ מזיתים וענבים וכנ"ל. אולם לפיה"א יש לחוש מאחר שעשוי לסחיטה תמיד, והוי כזיתים וענבים, ודו"ק. איברא שיש לדחות, חדא דבעצם הדבר כבר כתבנו שם שאינו פשוט שדבר שרובו לסחיטה הוי איסור דאו', וכמו שהבאנו שם בהערה, עיי"ש. וזאת ועוד, די"ל שבלימונים טפי יש להקל בסברא זו, כיון שבאמת אין זה משקה העשוי למשקה אלא הוא עשוי לטבל וכו', וכמש"כ הב"י, ושונה מזיתים וענבים וכל כה"ג שיש עליהם שם משקה בפ"ע, ובכה"ג י"ל דלכו"ע אינו אלא מדרבנן לכל היותר. וזאת ועוד, שהרי הלימונים אינם עשויים רק למשקה, אלא גם לטבל בהם המאכלים, וזה מצוי הרבה, ובכה"ג אף שהוא לא ניתן ישירות לאוכל אלא לכלים ריקים, ורק אח"כ נותנים אותו למאכל, מ"מ דעת רבים שבכה"ג ג"כ הוא נידון כאוכל מה"ת, ורק מדרבנן אסור, וכמו שהבאנו לעיל סעיף ד' בהערה].

133. כן כתב בתשו' הרדב"ז (ח"א סימן י'), וכן פסק כדבריו המשנ"ב (סקכ"ב), ובשעה"צ שם הוסיף שאע"פ שהח"א מפקפק בזה, נראה שאין לחוש, ע"כ. וכ"פ בכה"ח (אות ל"ו) משם החיד"א במחזיק ברכה, ושכ"כ בחסד לאלפים, והגר"ח פלאג'י ברו"ח. ושכ"כ בבא"ח, עיין שם. וכן הוא גם בנוה שלום, וכ"כ בתפא"י שם ועו"א. [ובבן איש חי שם כתב שנתנו סימן לדבר, והנה סול"ם מוצב ארצה, סל"ם ר"ת סוכר לימון מים, ע"כ].

134. הנה בח"א הנ"ל כתב שיש לעיין בהיתר זה, ולא פירש טעמו, אכן האחרונים פירשו את הסברא להחמיר בזה, שעד כאן לא הותר משקה הבא לאוכל אלא כאשר אוכלו באופן זה, אבל כאשר הוא נותנו אח"כ לערבו במשקה אפשר שאסור, דבכה"ג ה"ז כנותנו ישר לאוכל, וכן העיר בזה החזו"א (בסימן נ"ו סק"ז), וע"ע שם מש"כ בזה. וכן העירו בזה בפתה"ד כאן אות ב', ובקצוה"ש סימן קכ"ו סק"ט בשם הצמח צדק, עיי"ש. והזכרנו דעתם שהמחמיר תע"ב. [וע"ע בחזו"א שם שלצורך רפואה יש להקל]. אולם לדינא סתמנו כדברי רוב האחרונים שהתירו בזה, ושכן פסקו רבותינו המשנ"ב וכה"ח וש"א הנ"ל בהערה הקודמת. וע"ע באול"צ (פל"ב תשובה א' בביאורים) שהביא דברי החזו"א, וכתב שלמעשה יש להקל, לא מבעיא בלימון שיש מתירים לסחוט בכל גווני, אלא אף בשאר פירות האסורים מדרבנן, שהרי י"א שמותר לסחוט וע"ז ליתן את הסוכר, דחשיב משקה הבא לאוכל (וילע"ע הוכחתו בזה). ע"כ. וע"ע בשו"ת משנה הלכות ח"ח סימן נ"א.

עוד יש להתיר בזה, שאף למתירים ליתן לימון לסוכר, מסתבר שזה רק באופן שיש כמות גדולה של סוכר, שאם לא כן הרי הסוכר יימס, וה"ז נחשב כמשקה הבא על משקה, ולא כמשקה הבא על האוכל. וכיוצ"ב ראיתי בספר חוט שני פי"ג ע' ק"ו בתוה"ד לענין איסור לש בנתינת לימון על סוכר, עיין שם. וממילא מן הסתם כפי שהוא בדרך כלל, אין לעשות כן.

135. שכה"ג הנ"ל ככל המבואר בסעיף ד'. ועיין לעיל בהערה הקודמת, ולפי"ז ה"נ מותר רק באופן שהסוכר בכמות גדולה שאינו נמס.

136. כנ"ל, וכ"כ המשנ"ב שם.

ועיין לעיל שהערנו שבמימי טיבול ג"כ אפשר לסחוט להם אם שם אוכל להם, ולסחוט לימון לתוך טחינה נראה שמותר, אא"כ היא טחינה דלילה כמשקה.

[ועיין לעיל בהלכות בורר (בסימן שי"ט בענין הגרעינים) מה שכתבנו בענין גרעיני לימון שנפלו לתוך הסלט, באיזה אופנים אפשר להוציאן].

137. משנ"ב (סוף סקכ"ד) וכה"ח אות ט"ל.

138. כה"ח שם בשם התו"ש. והיינו באופן שרוצה לאכול את הפרי עצמו (וכבר נתבארו פרטי הדינים בזה לעיל ס"א).

אמנם לרסק לימון רגיל כדי למתק, נראה שאין ראוי להקל, שהרי מבואר במשנ"ב סקכ"ד שבזיתים וענבים אסור לרסק אותם כדי למתק, וכעי"ז נסתפקנו לעיל לענין תפוזים ואשכוליות, וקל וחומר בלימונים שכולם לסחיטה ואין היתר ברור, יש לחוש שסחיטתו מדאו', וכמו שהערנו לעיל בהערה בד"ה וכ"ז במוסגר, עיי"ש.

139. ואע"פ שהמיץ זב ממנו לתוך התה מותר, דומיא למה שמבואר במשנ"ב (סקי"ד) שמותר ליתן ענבים בשבת בתוך היין כדי שיזוב יינם, עיי"ש. (ובדברינו בזה לעיל סעיף ב'). וקי"ו בזה, וכ"פ במאמ"ר סקי"ה וע"א. וכיוצ"ב כתב בחזו"א (סימן נ"ב סק"ט) ע"פ הנ"ל.

140. כמו שנתבאר בהלכה הקודמת שבזה"ז אין לסחוט לימונים בשבת [וכבר כתבנו לעיל ובסעיף ד', שבאופן שאסור לסחוט, ה"ז אסור גם כשסוחט לתוך המשקה, וכמש"כ כל האחרונים, ולא התירו אלא לתוך האוכל בלבד, וביארנו שאף הב"י לא צירף טעם זה להקל בלימונים, אלא מפני שבזמנו כולם היו נסחטים באופן זה. ופשוט]. ולאחר שנתן את פלח הלימון לכוס, גם כן אסור ללחוץ עליו בכף או איזה כלי כדי שיצא ממנו המשקה לכוס, שעד כאן לא התירו אלא כשהענבים מתבקעים מאליהם, אבל כאשר הוא לוחץ לסחטן יש לאסור, וזה בכלל גזירות חז"ל שגזרו במשקין שזבו שמא יסחוט, וה"נ אין לך סחיטה גדולה מזה, וכן מוכח מדברי המשנ"ב והפו' לעיל סעיף ב' לענין שריית צימוקים, עיין שם, ופשוט. ובפרט שהוא נעשה ע"י כלי, ויש לדמות זאת למה שנתבאר להלן (בסעיף ט') שאסור לרסק את השלג והברד בתוך המים, אע"פ שמתערב בהם ואינו ניכר, עיי"ש. ובאמת שגם מי שמתיר שם, כאן הוא יאסור בודאי, שדווקא שם שהטעם באיסור ריסוק הוא משום גזירת סחיטת משקין, בזה אמרינן שכאשר הוא עושה זאת בתוך המשקה ואינו ניכר שרי. (וגם למ"ד משום מוליד שדומה למלאכה, י"ל שכאשר הוא בפנים ואינו נראה לא אסרו, איברא שלאותו מ"ד כתבו האחרונים שם שאסור, וכמש"כ שם לדעת רש"י והשו"ע). אבל כאן שהאיסור משום דש, הלא זו מציאות שהוא מפרק, וכי מותר לעשות מלאכה כשאינו נראה, ובודאי שבזה אסור לכו"ע. (ושו"ר אחז"ר שכ"כ בשש"כ פ"ה ס"ב ובהערה, וע"ע בתפא"י דש אות ה', עיי"ש).

141. שם הבאנו בשם הרבה פוסקים שמותר לסחוט לתוך הסוכר כדי ליתנו אח"כ לתוך משקה, וה"ה בנידו"ד שנותן עליו את המשקה אח"כ. [וכמו"כ שייכים בזה דברי האחרונים שהבאנו שם שהחמירו בזה, עיי"ש. והמחמיר תע"ב].

142. יש לבאר שכל הנידון בפנים הוא לענין סחיטה בשבת, אולם לענין בישול יש להזהר בכל הפרטים המבוארים בסימן שי"ח, שאסור בעירוי מכלי ראשון לכו"ע [וא"כ גם על המיץ לימון אסור], ויש שאסרו גם בכלי שני [או מצד שדבר חריף, או מחשש קלי הבישול, ואע"פ שהוא משקה]. וגם לגבי פלח לימון, וע"ע מש"כ שם שלרוב הפוסקים מותר.

נשאלתי אודות אדם שסחט לימון על סלט או איזה מאכל, ואח"כ נשאר לו מן המיץ, אם מותר ליתנו בתה, והדבר נראה פשוט להיתר שכאשר בא לאוכל ה"ז כאוכל, ומכאן והלאה אין בו שום חשש, אמנם י"ל אם מותר להערים ולעשות כן לכתחילה לסחוט לתוך סלט כדי ליקח ממנו אח"כ וליתנו בתה. ולכאו' בפשטות זה תלוי בשני האופנים הנ"ל של היתר בנתינה לתוך המאכל, והיינו: שאם כשנותנו הוא על דעת לתקן המאכל, פשוט שאסור, שהרי אינו אלא הערמה, ולא חשיב תיקון, אא"כ באמת דרך העולם לזה, וגם הוא חשב על כך, אבל אם המיץ מתערב באוכל כמו בסלט, אה"נ שמותר שהרי הוא נהפך לחלק מן האוכל, אע"פ שאח"כ מפרידו לעצמו. ושוב התבוננתי שנראה שזה תלוי במחלוקת האחרונים שהזכרנו בהלכה הקודמת אם מותר לסחוט לתוך סוכר על דעת ליתנו אח"כ למשקה, וה"ה בנידון דידן, ודו"ק. ועוד יש להוסיף שבחזו"א הנ"ל (בסימן נ"ו סק"ז) בדין נתינת לימון לסוכר שפסק לאסור, כתב דאפשר שאם יאכל את רוב הסוכר וישאיר מיעוט ממנו, ה"ז נחשב כאוכל ומותר, ואת השאר יתן לכוס, ולכאו' ה"ה בנידון הנ"ל. אולם כ"ז דווקא כשאוכל מן הסוכר ברובו, שאז נחשב שעיקר סחיטתו לאוכל, משא"כ כשרוצה לבסוף לשתות את כל הלימון שנסחט אפשר שאסור.

143. עיין בשכנה"ג (בהגב"י אות ה') שכתב לחוש בזה לאיסור, כדעת הסוברים שלא לסחוט שום פרי למימיו עיי"ש, וה"ד בא"ר (סקט"ז) ובכה"ח (אות ל"ח), וע"ע גם בשו"ת לב חיים להגר"ח פלאג'י (ח"ב סי' נ"ח) גבי מי שסחט ענב לרחוץ בו וכו', והביא דברי השכנה"ג הנ"ל. ודברי הפר"ח בליקוטים (סימן שכ"ו ס"י), ושכ"כ הרב חמדת ימים והרב בתי כנסיות, עיי"ש. וכ"ז הוא לפמשנ"ת לעיל שאסור לסחוט לימונים בזה"ז, ודו"ק. [ועיין בכה"ח (בסימן שכ"ו אות מ') שהביא דברי הפר"ח שמותר לרחוץ בחתיכת לימון או תפוז, אם נסחטו. וע"ע להלן]. ולכאו' נראה דלא מבעיא למבואר בשו"ע סעיף י"ח שאסור לסחוט אפילו כשהולך לאיבוד, אלא זה אסור לכו"ע שכן הוא צריך למשקה הנסחט. ואע"פ שהיה די לו במשקה שעל גביו, מ"מ כל היכא שיוצא יותר ניחו"ל יותר, ואין זה נחשב לאיבוד. אולם יש לדון בזה מהמבואר בגמ' דשבת (דף נ:) ובפרש"י והראשונים שם, וכן להלן (דף קמה:), דמשמע דאף כה"ג חשיב הולך לאיבוד כיון שכן הוא בסופו, וי"ל. וע"ע מה שכתבנו להלן סוסי"ח, וע"ע בדברינו בסמן שכ"ח סוף סל"ה בהערה, ודו"ק. ויש לפלפל בזה, ואכמ"ל. [וע"ע בשכנה"ג שם מש"כ לסחוט על האוכל, והנה אף בנידו"ד נראה שמותר, וגם לא חשיב הערמה, דמ"מ הבא לאוכל כאוכל]. וזה אין לומר שכמו שמשקה הבא לאוכל כאוכל, ה"נ כשהוא בא על הפסולת והלכלוך, ז"א, א). שהרי אין שום חשיבות לפסולת בכדי שיתבטל אליה המשקה, ואדרבה המשקה יש לו חשיבות בפני עצמו. ב). ועוד שהרי הוא משתמש במשקה, ויש לו בו צורך בפ"ע, ואין זה ככל דבר שניתן על האוכל לאוכלו עימו, ודו"ק. וראיתי בששכ"כ (פי"ד סי"ז) שכתב לאסור להסיר את הלכלוך מידיו ע"י לימון או קליפת הלימון (ורק במיץ לימון סחוט מותר), ובהערה שם הביא מהא"ר הנ"ל שהתיר, והקשה עליו דהלא גם בכה"ג הוא סוחט, שהרי משהו לימון יוצא מן הקליפה וכו', ע"כ. ויש להעיר שכבר הבאנו לעיל הרבה אחרונים שמתירים, ובאשר לשאלת הששכ"כ נלענ"ד דלא חיישינן למשהו הנסחט, מפני שאינו פסיק רישא, והיינו שכיון שכבר נסחט הלימון, שוב בשביל להוציא את השארית שנשארה בקליפה הוא קשה מאד, ומה שיוצא לחלוחית על ידיו בעת שמשפשף בו, אינו נחשב ע"י סחיטה מתוך הפרי, אלא הוא מן הלחלוחית הטופחת על הקליפה, ומאחר שכך מצוי שאחר שכבר סחטוהו הוא רווי במיץ על הקליפה, ושוב לא איכפת לאדם המשתמש בזה בסחיטת תוך הפרי, אלא די לו בלחלוחית שעל פניו, וגם אם יסחט מתוך הקליפה מה שנשאר אינו פסי"ר [ועיין להלן בסימן ש"כ סי"ז לענין מגבונים לחים, האם אמרינן שכיון שדי לו במים הטופחים על פניו, שוב אין הסחיטה בגדר דניחא ליה עיי"ש. וה"נ יש לדון כן מצד הא דניח"ל]. וא"נ העירוני באו"א דמועט כזה אין לו שם "משקה", אולם ז"א נהירא, שהרי מ"מ יש לו שימוש באותו מעט (ומה"ט ל"ח הולך לאיבוד, וכנ"ל). וכן בכל ניקוי בספוג וכדו', דלהלן, ואולי י"ל בדוחק שזה נחשב כאינו עשוי למשקה. ויותר נראה כמו שביארנו, ואת"ש.

עוד נתעוררתי אחר כתבי כ"ז ממה שמצאנו בגמ' בשבת (דף נ:) בעו מיניה מרב ששת מהו לפצוע זיתים בשבת, א"ל ובחול מי שרי, קסבר משום הפסד אוכלים, ומשום דמאיסי, עיי"ש. ורש"י מפרש שעושה כן למתק מרירותן. וכ"ה בתוס' שם. אולם בתוס' ישנים שם הביאו משם ר"י שמפרש שהנידון הוא לפצוע כדי לחוף את פניו ידיו ורגליו, שדרך הזיתים להעביר וללבן וכו', עיי"ש. וכן פירשו גם הרי"ף והרא"ש שהנידון הוא למימשי ידא, עיין שם. והובאו דבריהם בב"י (סו"ס שכ"א). וכתב הב"י לדייק מזה שמשמע שלולי הטעם של הפסד אוכלין אין איסור, ולכן כתב הטור שבמי זיתים מותר, ע"כ [נ"ב. ובעיקר דיוק זה לכאו' יש לדקדק דלמא הא והא איתא, והלא כה"ג מצאנו בגמ' שם (דף מ:) שלא יביא קומקום של חמים בשבת, ודבר זה אפילו בחול אסור מפני הסכנה, עיי"ש. (וכ"פ השו"ע בסימן שכ"ו). אמנם שם אמרו מפורש שאסור גם בשבת, משא"כ הכא בזיתים שלא אמר במפורש בשבשבת אסור]. והיה אפ"ל דמיירי שפוצע את הזיתים בתוך המים ואינם בעין, אולם ל"מ כן בפשטות, וגם יעוין לעיל בדברינו בזה לסחוט בתוך המשקה, ואכמ"ל.

שו"ר שכבר העיר בזה הפר"ח בסימן שכ"ו (ה"ד בכה"ח שם אות מ'), גבי שפשוף ידיו בלימון או תפוז, שאם לא נסחטו אסור אף בחול מפני הפסד אוכלין, עיי"ש, הרי שנרגש בזאת מהגמ' הנז'. אולם הרי לפי"ד הב"י הנ"ל מוכח שבכה"ג יש להיתר גם בשבת (לולי מטעם של הפסד אוכלין, שיש בזה כמה וכמה נפ"מ, כידוע). ויש לומר דאה"נ שעיקר הקפידא אינו מצד איסור שבת, באופן שלא איכפת ליה מסחיטתו, וכנ"ל. וילע"ב. ויוצא אפוא שאם הוא מתכוון לסחיטה אסור, ובאינו מתכוון מותר, ועכ"פ באופן שכבר נסחט בודאי מותר.

144. כן העיר בשש"כ (שם) בשם הגרשז"א משום מוקצה, עיי"ש בהערה (והבאנו דין זה מענין לענין בדרך אגב, מפני שהוא מצוי).

145. כנ"ל משום מוקצה, וזה במי שנדבק לו בידיו שמן וכדו'. וכבר הזכרנו מזה בסי' ש"ח סל"ח בדין מכניס אדם מלא קופתו עפר וכו', שאם ייחד אותה לכך מבעו"י מותר.

146. שיש הרבה חומרי ניקוי שהם מוקצה (וכה"ג הערנו במקומו לענין פסילת החמץ בער"פ שחל בשבת, ע"י חומרים למיניהם).

147. שו"ע (סעיף ז'), וכדמפרש ואזיל שכל האיסור שסוחט אותן למימיהן. ובטעם האיסור יש לבאר, שהנה מצד עצמם היה מותר לסחטן, שהרי אין דרך לסחטן בעלמא, והרי הם כשאר פירות המבואר בשו"ע ס"א שמותר לסחטן, אלא שכאן אסור מצד המשקה שנבלע בהם קודם לכן, שכיון שהיה עליו שם משקה קודם לכן אסור לסוחטו. וכן ביאר המשנ"ב (סקכ"ט), וכן הוא מבואר במג"א (סק"ח). וה"ד בכה"ח (אות מ"ג). ויעוין בביה"ל שם (ד"ה ולר"ח) שכתב שגם הר"ח שאסר בכבשים ושלקות מדאו', מודה שמותר לסחוט פגעין ופרישין, וכתב לבאר בב' אופנים מה שאעפ"כ אסור בכבשים ושלקות, א'. דסבירא ליה דכבשים ושלקות דרך לסחטן, ולכן לא דמי לשאר פירות. ב'. משום דהבלוע בכבשים שם משקה עליו מקודם לכן, וכמש"כ במשנ"ב, ע"כ. וטעמו השני הוא כמש"כ במשנ"ב הנ"ל. אבל טעמו הראשון לא יתכן לדידן, שא"כ היה צריך להיות אסור מה"ת. [ומכאן הערנו לעיל בס"א אודות תפוזים בזה"ז דאפשר שאסור מה"ת, דעד כאן לא נחלקו אם באמת הדרך לסחטן או לא, אבל אם הדרך לסחטן אה"נ שאיסורו מה"ת].

ובעצם הדבר שנאסר מצד המשקה שנבלע בו, נראה בפשטות שמ"מ דינו דומה לתותים ורימונים וככל האמור לעיל בס"א. וגם כאן כל הדינים של כבשים ושלקות כדין תותים ורימונים, והיה מקום לומר שבכבשים חמיר טפי (ולכן להר"ח באמת אסור מה"ת וכדרך שניה של הביה"ל). וע"ע גם בכה"ח (אות מ"ח) משם התו"ש, אולם ז"א מוכרח, וכיעוין בכה"ח (אות מ"ה) משם העו"ש שכתב שבאמת זה קיל טפי, וי"ל.

ולדינא, הנה השו"ע סתם שלמימיהן פטור אבל אסור, ואינו מה"ת, ואילו להר"ח הסוחט למימיהן חייב, ובפשטות דעת השו"ע כמאן דס"ל שאיסורו מדרבנן, אכן עי' בביה"ל ד"ה ולר"ח שהביא שכמה ראשונים הסכימו לר"ח בפרט זה. [ולענין דינא הלכה כסתם, ועיין לעיל בס' ש"א בפתיחה לדיני הוצאה, ועוד בר"ס שט"ז ובכ"ד שיש כו"כ נפ"מ בין איסור דאו' לדרבנן, לענין אמירה לגוי, ולענין חולה, ועוד טובא].

148. כ"ה לשון רש"י, וה"ד במשנ"ב (סקכ"ד), והיינו שלענין איסור אסור לסחוט גם מה שעליהן, ולכאו' צ"ב, דבשלמא מה שנבלע בהם ה"ז בכלל מפרק המשקה מן האוכל, שהוא תולדה דדש, אבל מה שעליהם הלא אינו בכלל דש, שהרי הוא גלוי ואינו מפרק זה מזה. וי"ל דכיון שהוא נראה כתערובת אחת שייך בו משום דש, והיינו דמיירי בכה"ג שהוא נראה מעורב כמו סלט [ולא מיירי בפרי אחד שיש בו רטיבות, כמו מלפפון חמוץ אחד וכדו', שבזה ודאי לא שייך דש בהסרת המשקה שעליו]. וא"ש מה שמצאנו במשנ"ב (סקכ"ד) שאסור לסחוט שלאטין (חסה) למימיהן, ובפשטות הלא המים אינם נבלעים בתוך העלים, אלא היינו כאמור שהם מעורבים עם קפלי העלים וביניהם, ולכן יש בזה ג"כ איסור דש.

149. שו"ע כאן ס"ז, ולעיל בסעיף א' הזכרנו דינים אלו לגבי שאר פירות, והרחבנו שם מפני שהוא כללא דמילתא, ויסודות הדברים הוא מסעיף ז' דילן. (ועי' משנ"ב, ומה שציינתי להלן בד"ה נ"ב).

150. שו"ע כאן ס"ז, וה"ז כפרטי הדינים המבוארים בסעיף ד' במשקה הבא לאוכל.

והנה בשו"ע כאן סתם להתיר בזה, ושוב הביא דעת רבינו חננאל שפסק שכל שסוחט למימיהן חייב חטאת, ואפילו כשסוחט לתוך אוכל, ע"כ. ולעיל בסעיף ד' כתבנו שלדעת השו"ע יש להקל לכתחילה, שהרי סתם כאן להתיר, וגם לעיל בסעיף ד' (ובדוכתיה עדיף), וכן להלן בסימן תק"ה, וכן משמע בב"י. והבאנו שהאחרונים כתבו שהמחמיר בזה תע"ב. וע"ע שם מה שכתבנו אם יש להחמיר גם בשאר דברים חוץ מזיתים וענבים, ושם בהערה עמדנו בדין כבשים ושלקות, שלדעת המשנ"ב טוב להחמיר. (וביארנו ע"פ מש"כ בביה"ל שבפרט זה הסכימו הרבה ראשונים שחייב חטאת, וממילא חיישינן בדאו'). ויש שהחמירו רק בזיתים וענבים. ואכן מהשו"ע שהביא זאת כאן בכבשים ושלקות, למדו האחרונים שטוב להחמיר בזה לכתחילה. [ועיין בהגה כאן שכתב ולדבריו בסוחט אשכול "נמי" אסור, וכבר עמדו ע"ז האחרונים דהלא הוא קל וחומר לאיסור, ועיין בזה בט"ז, ובביה"ל ושאר אחרונים].

151. כ"ז נראה פשוט ככל האמור בדין כבשים ושלקות, וה"ה בכל כיוצא בזה.

ויש להוסיף שלכאו' כל הקפידא בפלפל חריף הוא כשמוציא את המשקה הבלוע בו בגופו, אבל המשקה שכנוס בו, ומפקד פקיד, מותר. אולם כבר מצאנו שאפילו במשקה הצף יש איסור, וה"ה כל כה"ג. ועיין לעיל סוס"א שמותר לשבור אגוז קוקוס לשתות מימיו, דבכה"ג הוי כשובר אגוז לאכול תוכנו.

152. עיין במשנ"ב (סקכ"ד), דכיון שהוא כדי לתקן אותם לאכילה מותר, ואפילו אם יסחט לקערה ולא ילך המשקה לאיבוד.

153. כל זה נתבאר לעיל בסעיף א' בהלכה ד"ה מותר ובהערה שם.

נ"ב. כמה פרטים שנזכרו במשנ"ב נתבארו לעיל בכל אחד במקומו ונציינם, א'. משנ"ב (סקכ"ד) לענין סוחט לגופו ואינו הולך לאיבוד, נתבאר לעיל בס"א בהלכה ד"ה מותר לסחוט. ב'. משנ"ב (סקכ"ה) סחיטת לאקשין מן השומן שבהם, נתבאר להלן בסעיף ח' בהלכה שניה, ועיין שם בהערות. ג'. משנ"ב (סקכ"ז) הזכרנוהו לעיל בהקדמה. ד'. משנ"ב (סקכ"ח) הזכרנוהו לעיל בסעיף ד'.

154. שו"ע (סעיף ח'), וביאר המג"א שהאיסור הוא רק כשסוחטו מן המשקה שנבלע בו מבחוץ, וה"ד במשנ"ב (סקל"א), ובזה דינו ממש ככל מה שנתבאר בסעיף הקודם, וה"ה כאן.

155. משנ"ב שם, והוא ג"כ מן המג"א. וזה פשוט ומבואר שהרי הציר שהיה בו כפי שנברא הוא ממש כאוכל, וה"ז כמפריד אוכל מאוכל, ועיין במשנ"ב כאן (סקכ"ח) שמוריי"ס דינו כאוכל, ומוריי"ס הוא שמן של דגים (וכדפרש"י בע"ז כט:), וע"ע במשנ"ב (סקכ"ה) לענין לאקשין הבלועים בשומן. [ועיין במג"א שם בסו"ד שהביא מרי"ו שהתיר לסחוט דג לצירו, ותמה עליו אמאי התיר, ונשאר בצ"ע. ולכאו' לפי"ד עצמו לק"מ, ואכן בפמ"ג כתב שזוהי באמת כוונת הרי"ו (וה"ד בכה"ח אות נ"ו), ושמא כוונתו דהו"ל לפרש שתלוי באיזה סוג ציר, ולהזכיר תחלה את משמעות הגמ' גבי ציר].

ולכאורה בדרך כלל כשנתבשל הדג ונבלע בו משקה, שוב אין אפשרות לסוחטו אף כדי להוציא את המשקה שבגופו כדרך בריי"תו, שהרי בודאי יסחט עימו גם מן המשקה שנבלע בו אח"כ, ומנא לן להתיר ביוצא גם משקה אחר שנסחט עימו [ולפי"ז יצא איפוא שכל ההיתר לסחוט דג לצירו, הוא רק באופן שנאפה או נצלה בתנור בלבד, אלא במשקה כלל]. ואפשר דכיון שתמיד זה נסחט יחד עם צירו, ה"ז כמשקה הבא לאוכל שמותר כמבואר בסעיף ד', וה"ה כאן שבאים כאחד ונאכלים כאחד, כולו נחשב כאוכל (כדרך שכתב המשנ"ב בסקכ"ח שמותר לסחוט לתוך המורייס דחשיב אוכל, עיי"ש. הגם ששם הוא בא אליו, ואילו כאן הם באים כאחד). ודו"ק.

כ"ז. איטריות שבלוע בהם שומן, מותר לסחטן, ודווקא אם הוא סוחטן כדי לתקנם לאכילה, שאינו יכול לאכלם מרוב השומן שבהם, ועיין בהערה[156]. וכן מיני טיגון שבלוע בהן שמן הרבה, מותר לסחטם מן השמן שבהם, רק אם כוונתו לתקנם לאכילה, אבל לצורך השמן, אסור[157].

וזה מצוי במיני טיגונים כגון דגים או קציצות וסופגניות, וכן בירקות מטוגנים כמו חצילים וכדו'.

* * *

ענייני ריסוק ברד ושלג וכדומה

כ"ח. השלג והברד, אסור לרסק אותם בשבת, כדי שיזובו מהם מים[158], והוא הדין מים שנקפאו אסור לרסקם[159], ודווקא לשברם לחתיכות דקות אסור, אבל לחתוך ממנו חתיכה מותר, אע"פ שזב ממנו מעט מים[160]. ונראה שגם אם כוונתו לרסק את הקרח כדי שיהיה חתיכות דקות כמו "ברד", ואין כוונתו כלל כדי שיזובו מימיו, מותר[161].

ולדעת השולחן ערוך - כל האיסור הוא רק כש"מולידˮ מים, על ידי שמרסקן בידיים, אבל אם "נולדˮ המים מאליו, מותר. ולכן מותר להניחו בחמה כדי שיפשיר. וכן מותר להניחו כנגד האש כדי שיפשיר[162]. ובתנאי שיהיה במקום שלא יוכל לבא לידי בישול בשום אופן[163]. ולדעת הרמ"א - יש להחמיר גם כשנולד מאליו, ולכן אין להניחם באיזה מקום כדי שיפשירו, וגם אם יפשירו המים אסור לשתותם[164], אמנם במקום צורך יש להקל בזה[165].

כ"ט. מן האמור לדעת הרמ"א, יוצא שיש להזהר בב' דברים:

א]. שלא להוציא משקים קפואים ולהניחם כנגד מקור חום כדי שיפשירו[166]. ואפילו בדיעבד יש להמנע מלהשתמש בהם אם יש לו משקין אחרים[167]. אמנם להוציאם מן המקפיא ולהניחם בחום החדר מותר[168]. ובמקום צורך הכל מותר לכתחילה.

ב]. שמשקים שהיו קפואים מערב שבת והופשרו[169], אפילו אם הופשרו מאליהם, יש להמנע מלהשתמש בהם משום נולד[170]. ובהפשרת חלב או גלידה יש להקל יותר אף לדעת הרמ"א[171]. ובמקום צורך הכל מותר לכתחילה. ולדעת השו"ע כל זה מותר לכתחילה. וכן מנהג בני ספרד.

ל. אסור לרסק ארטיק או משקה קפוא (איגלו), בין בתוך כוס, ובין בתוך האריזה שלהם, מפני שהופכו למים, אולם בעת האכילה אין חשש כלל אע"פ שמרסקו בעת האכילה[172]. וגם אין חשש למצוץ ממנו משקה[173].

ל"א. מותר ליתן ברד או שלג או קרח בתוך כוס של מים או יין, ואע"פ שהוא נמחה בתוכו[174]. ודין זה הוא לכל הדיעות[175], ויש מתירים אפילו לרסק בידים בתוך הכוס, וראוי להחמיר בזה[176], אמנם אם הוא רק מנענעו בכוס אפשר להקל[177].

---

156. כ"כ המשנ"ב (סקכ"ה) בשם הדרישה (וכ"ה בכה"ח אות מ"ד) שמותר אם הוא עושה זאת משום שאינו יכול לאכלן מרוב השומן, ע"כ. ומשמע דכוונתו לדמות זאת לכבשים ושלקות, ומשום שסובר ששומן הוא כמו משקה ואסור לסוחטו, ולכן כתב שמותר רק אם הוא לצורך תיקונו.

אלא שהמשנ"ב שם הוסיף עוד טעם משם החיי אדם שמיקל מטעם דשומן שמפרישו הוי ג'כ אוכל, והוי כמפריד אוכל מאוכל, ע"כ. ולכאו' יוצא איפוא שלפי"ז יהיה מותר גם לצורך השומן, דבכה"ג לא שייך סחיטה כלל, ומותר. וכן נראה מדברי הח"א שלפי"ז אינו דומה כלל לכבשים ושלקות, ויהיה מותר אפילו לצורך המשקה הזה. ועיין בשש"כ פ"ה שתמה למה הוצרך המשנ"ב לטעם הח"א, דהח"א הוצרך לזה רק לשיטתו וכו', עי"ש. ולהאמור יש בזה נפ"מ גדולה לדינא, שלפי הח"א מותר אפילו לצורך מימיהם, ויוצא איפוא שזה מחלוקת הפו' (ואפשר שהדרישה מדמה זאת למשקה, אולם צ"ע בסברא).

ובפשטות לפי האמור במשנ"ב (סקכ"ח) דמורייס הוי מאכל, גם זה הוי כמאכל, וכ"ה בכ"ד ששומן הוי אוכל, ויהיה מותר גם שלא בכדי לתקנם (וצע"ק שלא הדגיש המשנ"ב להתיר בכל אופן, ולמה העתיק דברי הדרישה בשתיקה, ואפשר שסמך על המעיין). וע"ע בדבריו לעיל בהקדמה ב' ובהערה שם.

157. עיין בהערה הקודמת לענין "שומן", אולם בדוגמא שהבאנו כאן גבי "שמן" (ומצוי בקוגל, סופגניה וכדו'), ודאי שהתיתר הוא רק לצורך תיקונו, ולא לצורך מימיהן, שהרי השמן אינו אוכל, ודינו ככבשים וכו' הנ"ל. ודו"ק.

158. שו"ע (סימן ש"כ ס"ט) ע"פ הגמ' בשבת (נא:) וכדלהלן. [ומצד מוקצה אין איסור בשלג שירד בשבת, שהרי זה כמו גשמים שאינם מוקצה, וכמבואר במשנ"ב (סר"ס של"ח סק"ל), וע"ע בדברינו בסר"ס ש"י בדיני נולד].

ובטעם האיסור נחלקו הראשונים, א', יש מפרשים שהאיסור הוא משום דקא מוליד בשבת, ודמי למלאכה שבורא המים הללו, וכמש"כ רש"י בשבת (שם), וכן הסכימו לדבריו רבים מן הראשונים כיעוין שם ברמב"ן ובמאירי ובחידושי הר"ן שם, ובפי' רבינו יהונתן מלוניל שם, ובראי"ש סו"פ במה טומנין, וכ"כ באו"ז וסה"ת ועוד. ב'. ויש מפרשים שהאיסור הוא מגזירה שמא יסחוט פירות העומדין לסחיטה, וכמש"כ הרשב"א (שם). וכן נראה דעת הרמב"ם (בפכ"א הי"ג) וכמש"כ המ"מ. וכ"כ בשבה"ל. ג'. עוד מצאנו ברמב"ן וברשב"א (שם) בשם ספר התרומה, שבדבר שהיה עב ונעשה צלול יש איסור משום נולד, וכ"ה בב"י כאן [ואמנם המעיין בפנים ספר התרומה יראה שגם לבעל התרומה אין איסור בעצם שנולד, אלא רק מטעם מולידˮ דבר חדש, וכבר מצאתי שהעירו כן בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' נ"ה, ובשו"ת תפל"מ סימן נ"ו, וע"ע בצי"א ח"ו סימן ל"ד, מ"מ הראשונים לא הבינו כן. וכ"פ הרמ"א וכל האחרונים שלהתרומה הוא דין חדש מטעם נולד].

והנה המשנ"ב (סקל"ג) הזכיר ב' הטעמים הראשונים, וכתב בשעה"צ (אות ל"ה) שהשמיט את הטעם משום נולד, שהרי המחבר לא ס"ל כן, מדהתיר נגד החמה וכדלהלן, ע"כ. וע"ע גם בכה"ח (אות נ"ז) משם העו"ש מש"כ בזה. ועדיין אינו ברור כאיזה טעם תפס השו"ע, ובאחרונים מוכח דיש להסתפק בב' הטעמים הנ"ל, אמנם י"ל שהדבר תלוי במש"כ השו"ע להלן (סעיף י"ב) שיש להזהר שלא ישפשף ידיו במלח (וע"ע בשו"ע סימן שכ"ג ס"י"). ונבאר הדברים, שבטור משם בעל התרומה כתב ע"ז שהאיסור הוא משום נולד, אולם כבר כתבנו להלן שטעם זה אינו מתאים לדעת השו"ע דלא ס"ל איסור נולד, ויש לפרש איפוא לדעת השו"ע בב' אופנים כדין שלג וברד (והיה אפשר לומר כן בעצם הדין דנולד, דלאו דווקא אלא 'מולידˮ, ולכן שתק השו"ע. א"נ שהכוונה היא דכיון שנולד כאן דבר חדש ה"ז נראה כמוליד דבר חדש, וכן ראיתי במשנ"ב לקמן סימן שכ"ו סקכ"ט. וא"נ אפ"ל דכיון שנולד דבר חדש שוב שייכת גזירת סחיטה, אולם א"צ לכ"ז, דהשו"ע ס"ל כוותיה ולא מטעמיה. וכ"כ בכה"ח אות ע'). והנה אפשר לפרש שהאיסור גם בזה משום גזירה דסחיטת משקין, שהרי כתב המשנ"ב שגם בזה מתהווה מים ע"י השפשוף. וכ"כ באמת בשולחן עצי שיטים ובעו"ש כאן שהאיסור משום לתא דסחיטה. וכ"ה בבא"ח פ' יתרו. אולם הרבה אחרונים כתבו שהטעם הוא רק משום מוליד, ולא משום גזירת סחיטה, שהרי מלח הוא מאכל שאינו עשוי למימיו, ואינו דומה לשלג וברד, וכן מבואר בהדיא בשה"ג סו"פ במה טומנין לדעת הרשב"א. וכ"ה בתו"ש כאן. וכ"כ הרבה אחרונים בסימן שכ"ו, כיעוין בביאור הגר"א ובשו"ע הגר"ז שם. וכ"מ במג"א שם, וכ"כ הח"א כלל ע'. וע"ע גם במשנ"ב (שם סקכ"ט) שכתב שהאיסור הוא משום שנולד דבר חדש ודמי למלאכה, וה"ז כדברי המפ' הנ"ל. (איברא שבמשנ"ב כאן ס"י וכן בסו"ס שכ"ג ציין בזה לדין שלג וברד, ומשמע דהיינו הך). ואכמ"ל. והנה מלבד שראינו רבים הסוברים שהאיסור הוא משום דומה למלאכה, עוד בה שמדגישים שזה בדווקא, וכדברי שה"ג הנ"ל, וכך יש לפרש בפשטות לדעת השו"ע. [וע"ע להלן בדין ריסוק בתוך המים, שכתבנו לבאר דברי האחרונים שכתבו בדעת מרן השו"ע שדעתו לאסור, וביארנו שזה משום שהשו"ע העתיק את לשון רש"י, ושם ביארנו שרש"י גופיה הוא לשיטתו שהאיסור הוא משום מוליד, דאילו משום גזירת סחיטת משקין אין לאסור כשאינו ניכר, דומיא דמה שמבואר בסעיף ב' ג', ודו"ק. וע"ע בדברי האחרונים שהזכרנו שם].

159. כן מבואר משו"ע (סעיף י') גבי שבירת הקרח, וכ"כ עוד פו'. ולא דנו מטעם שכשקפא אח"כ אינו בכלל האיסור, וזה דלא כמש"כ בשבה"ל (סימן פ"ה) והאו"ח (סימן ע"ז) לחלק בין מים קפואים מתחלת בריית'ן כשלג וברד, לבין מים שנקפאו אח"כ, דס"ל שבהם אין לגזור כ"כ, ואדרבה י"ל שהשו"ע ודעימיה סוברים שיש בזה ב' הטעמים הנ"ל.

160. כ"כ בב"י שכל האיסור הוא במרסקו לחתיכות קטנות (וכדפרש"י), אבל לשבר חתיכה ממנו שרי, וכן נראה מדין שבירת הקרח דלהלן, ואע"פ שניתזין ממנו חתיכות דקות שרי, דלא מתסר אלא כשהוא מרסקו שיזובו מימיו, אבל הכא שאין מימיו זבים על ידי כך, ואפילו אם יזובו מועטים הם ולא חשיבי, ועוד שאינו מתכוון לכך, ועוד שהם הולכין לאיבוד וכו', ע"כ. וכן דקדק השו"ע שכל האיסור הוא כשחותכו לחתיכות דקות. וכ"ה במשנ"ב (סקל"ב) שהתיתר הוא משום שלא נתכוון, ועוד שהולך לאיבוד, וכ"כ בכה"ח (אות נ"ח) בשם האחרונים.

וי"ל אם מותר להשתמש במים שנוצרו משבירת הקרח, שהרי הב"י כתב כמה טעמים להתיר משום שאינו מתכוון, וגם אינו פסיק רישא כלל (שהרי בד"כ אין זבין מימיו על ידי כך, כמש"כ הב"י), ובזה עצמו מספיק לנו להתיר את הזב ממנו שלא נעשה בו שום איסור, וגם כתב שאפילו אם זבים לא חשיבי, וא"כ יהיה מותר להשתמש ביוצא ממנו, אך צ"ע מה שסיים בסוף ועוד שהולך לאיבוד, ומשמע שאינו משתמש בו כלל, והעתיקוהו האחרונים (ועי' משנ"ב סקכ"ד, ומשמע שכאן צריך לאבדו ממש). ונראה דלרווחא דמילתא כתב זאת, ואו או קתני, שבודאי יש להתיר את היוצא מזה, שאין בו שום חשש איסור. (ועיין לעיל בסעיף א' שמותר להשתמש במיץ הנוצר ממה שחתך פירות, וה"ה כאן). וזה נראה פשוט לכל הטעמים הנ"ל, ושו"ר שדן במעין זה בשו"ת אז נדברו ח"ו סימן ה' ובח"י סימן י"א בענין אחר עי"ש, ודון מיניה לנידו"ד. ולדינא נראה כאמור שיש להתיר גם מהטעמים הראשונים.

ומצד מוקצה שנולד אין לאסור בזה כלל, כיון שגם מתחילה היה ראוי לשימוש, וכמש"כ בכה"ח (אות ס"ו) בשם המאמ"ר. ודלא כמו שרצה לומר בשו"ת חת"ס (סימן פ"ט) שאפילו שמותר לשבור הקרח, מ"מ אסור לטלטלו דהוי כמו שברי כלים, והניח בצ"ע, ע"כ. (ועיין בשו"ת צי"א ח"ו סי' ל"ד שהביא ממהרש"ם שאף החת"ס לא אסר אלא במים ללא "הכנה", כגון מהנהר או הבאר). וע"ע לעיל בסעיף א' בהלכה ראשונה שהבאנו כעי"ז לגבי מיץ הזב מן הפירות.

161. שכן אמרו בסופ"ד דשבת (דף נא:) אין מרסקין וכו' כדי שיזובו מימיו, ע"כ. ומשמע בפשטות שאם אין כוונתו כדי שיזובו מימיו מותר. ויעוין בב"י כאן בס"ט שכתב שכל האיסור הוא דווקא במרסקו לחתיכות קטנות [נ"ב. מזה כשלעצמו י"ל דהיינו משום דאורחא דמילתא שעושה כן כדי שיזובו מימיו, ועי' להלן], אבל לשבר חתיכה ממנו שרי וכו'. וכתב ע"ז הב"י הטעם וז"ל: דלא מיתסר אלא כשהוא מרסקו כדי שיזובו מימיו, אבל הכא שאין מימיו זבים ע"י כן, ואפילו אם יזובו מועטים הם ולא חשיבי, ועוד שאינו מתכוון לכך, ועוד שהם הולכין לאיבוד וכו', ע"כ. והשתא בנידו"ד הנה טעם ראשון אינו מיושב כאן, שהרי כאן בחתיכות דקות מצוי מאד שגם זב מים, וי"ל דהוא כמו פסי"ר. אלא שמ"מ יש לנו טעם שני ושלישי להתיר [ואין להקשות הרי חסר טעם ראשון, שבהכרח שהב"י כתבו לרווחא דמילתא, שאם הוא הטעם העיקרי הרי פשוט להיתר ככל דבר שאינו מתכוון, וע"כ שהוסיף טעם שני שאף לולי טעם ראשון מותר]. וטעם אחרון ג'כ אין לנו, כיון שכאן אינו הולך לאיבוד, ומ"מ לכאו' יש להתיר ע"פ שאר הטעמים. וכן יבואר ע"פ ב' הטעמים שהביא הב"י לעיל לאיסור ריסוק ברד ושלג, שזה משום שבורא מים ודומה למלאכה, ועוד גזירה אטו סחיטת פירות, וכל זה י"ל שמותר בנידוננו. ודו"ק. ועי' במשנ"ב וש"א כאן ולהלן בס"י. וי"ל שבכל אופן הדבר תלוי לאיזה מטרה הוא מרסק, ואם אין כוונתו כלל למים י"ל שמותר.

162. שו"ע (סעיף ט'), וכפי המבואר בב"י כאן ובסימן שי"ח שפוסק כדעת כל הראשונים, ודלא כדעת סה"ת שאסרו משום נולד, וכן פסק בשו"ע (סימן שי"ח סט"ז), עי"ש, וכפי המבואר בב"י היתר זה הוא לכתחילה, ואע"פ שכתב בשו"ע "ואם הניחם" בחמה וכו' ונפשרו "מותרים", לשון דיעבד, כבר הקשה כן הגרע"א, ונשאר בתימה, אבל המשנ"ב (סקל"ה) כתב עפי"ז דלאו דווקא הוא, ובאמת מותר גם לכתחילה, וכ"כ בכה"ח (אות ס"ב) בשם הגר"ז. עי"ש. (ומה שנקט בלשון דיעבד, נראה דל"ד הוא, ונקט כן אגב המחלוקת של הראשונים שבסה"ת אסר אפילו בדיעבד, וכמובא בב"י, ואגב זאת נקט כן הב"י, ועי' בב"י).

163. כן יש להוסיף ולבאר עפמש"כ בשו"ע לעיל (סימן שי"ח סי"ד), שאינו מותר ליתן כנגד האש, אלא באופן שלעולם לא יוכל לבא לידי חום שהי"ב, וכ"כ בכה"ח כאן (אות ס"ד) בשם הגר"ז.

164. כן מבואר בהגה (בסימן שי"ח סט"ז) שנהגו להחמיר, וכן כתבו כאן האחרונים בענינינו, כמובא במשנ"ב (סקל"ה) ובכה"ח (אות ס"ג) בשם הפו'. [איברא שמזמ"ר תמהתי ע"ז, שהרמ"א כאן לא ציין לדבריו שם שמחמיר, והיה מקום לומר דכאן קיל טפי, וכמש"כ הב"י דגם בעודו קרח תורת משקין עליו לכל דבר (וגם בסה"ת אינו ברור), אולם ז"א פשוט. ובאמת בדרכי משה כאן דימה דין זה לדין הפשטידא שעם שומן כיעוי"ש, וא"כ יש לומר דסתם כאן שסמך אדהתם. אולם אפשר שנקט את הצד המרווח שלשיטתם ה"ה אינפנד"א, אולם לדעת האוסרים יש לדון. ושו"ר בצי"א ח"ו סימן ל"ד שהעיר כן, והביא מכמה אחרונים שרצו לומר שבאמת כאן יהיה מותר לכו"ע (וע"ע בששי"כ פ"י הערה י'). וע"ע שם באריכות מש"כ לצדד בעיקר הדין להקל, ואכמ"ל]. ועל כן אין להניחם בחמה או כנגד המדורה, וכ"ה בהגה שם, ובמשנ"ב (שם ס"ק ק"ה) וכדעת סה"ת. וע"ע בהלכה הבאה.

165. כן מבואר בהגה שם. [והרי זה אמור הן לענין המשקה שנפשר שמותר, והן לעצם הדבר שמותר להניחו בחמה או כנגד המדורה]. וכ"ה בכה"ח (אות ס"ג) בשם האחרונים, וסיים שעל כן לכתחילה יש ליתן בתוכו מים, ואח"כ להניחו בחמה או כנגד המדורה (שבאופן זה מותר לכו"ע, כמבואר בהלכה הבאה). אבל אם אין לו מים והוא נצרך אליו לשתות, או לדבר אחר, שרי להניחו בחמה כמו שהוא בלא מים, עכ"ל. ומבואר שהתיתר של "במקום צורך" היינו כשאין לו מים אחרים (וכן ביאר הגרשז"א בששי"כ פ"י הערה י' בכוונת המשנ"ב). ועיין בספר שמירת שבת כהלכתה פ"י כמה פרטים בענינינו, עי"ש. וכתב שיש להקל יותר בגלידה וחלב קפוא וכדו', ועיקר הקפידא הוא במים דווקא, והובא בהלכה הבאה.

166. כנ"ל בהלכה הקודמת. וזה אפילו במקום שאין בו חשש איסור בישול.

167. כן יש לפרש במשנ"ב כאן שכתב סתמא אסור. ועיין בששי"כ פ"י הערה י' בשם הגרשז"א שביאר דשאני אינפנדא שהתירו בדיעבד מחמת שאין לו אחר, משא"כ כאן שיש לו משקין אחרים אסור. וע"ע שם. וכן דעת הגרי"ש, כמובא באשרי האיש ע' שנ"א. איברא שמדברי כמה אחרונים נראה שלא נחתו לחלק בזה, והתירו כל מקרה שהוא בדיעבד כבר. ולשיטתם י"ל פ כן גם במשנ"ב כאן שכתב אסור, דנקט את עיקר הדין. ומיהו למאי דקיי"ל שבדיעבד מותר, ה"ה בזה נמי. וכן מסתבר שאם מותר לעשות כן במקום צורך, ה"נ מותר בדיעבד, ואף בלא מקום צורך. וע"ע במג"א סקי"ד ובשו"ע הגר"ז סט"ז, ודו"ק.

168. הנה נסתפקתי בזה אם דווקא במניחם כנגד המדורה או בשמש אסור, או אף בחום החדר אסור. [ומה שלא הזכירו זאת הפו' הוא מפני שלא היה מצוי מכונות המקררים, ואף תכונת המקררים לא היה אלא אצל המלכים. אמנם מצאנו בשבת (דף נא:) ברש"י שם (סוה"פ) שמבואר שנתנו שלג וברד "בימות החמה" כדי לצנן, ואולי היו מניחים קרח במקומות מבודדים, או שהביאו ממקום שירד בו שלג, או שבאמת ידעו בחכמתם ליצור קרח, כמו שמצאנו כו"כ דברים נפלאים שהיו עושים בזמן קדום, ושוב שכחום וחזרו ועשאום בזה"ז]. ונראה בפשטות שאין זה נחשב שגורם לו להפשיר, כיון שאינו אלא ממילא, מאחר שהוא המקום הרגיל כדרכן של בני אדם, וההקפאה היא גורמת להקפיא, ובהסרתו ה"ז הסרת מנוע. ובשש"כ פ"י לא חילק בזה. וע"ע שם בהערה. ושוב מצאתי בשבט הלוי (ח"ז סימן מ') שמתיר בזה. וכ"ה באז נדברו ח"י ס"י ובצי"א ח"ו סי' ל"ד אות ל', וכ"ה בספר הלכות שבת בשבת פי"א בשם הגרי"ש.

ומ"מ כ"ז לעצם המעשה דל"ח מוליד, אולם ליהנות מן המשקין הללו דעת הגרי"א שם שאסור, אבל השבה"ל ועוד הרבה אחרונים התירו גם זה. ובפשטות כיון שבלא"ה בדיעבד כתבו הפו' שמותר, ועי' בהערה הקודמת.

169. הדגשנו שהיו קפואים מערב שבת, עפמש"כ בשש"כ פ"י הערה ט"ו-ט"ז בשם הגרשז"א שאם הוכנסו המים סמוך לשבת וקפאו בשבת אין בזה איסור, כיון שלא נשתנה ממה שהיה בביהמ"ן, וכן מבואר גם באג"ט סקל"ו אות כ"ט.

170. כנ"ל בהלכה הקודמת. ולדעת שבה"ל כ"ז בהניחם במקום חום או בחמה שנחשב שעשה מעשה בזה, אולם מאליהם מותר. אולם בששי"כ בשם הגרשז"א מבואר שאין לחלק, וכ"ד הגרישו"א.

171. דעת הגרשז"א להתיר בתרווייהו כמובא בששי"כ, עי"ש. [ובגלידה יש יותר סברא מעלייתא, מאחר שעיקר שימושו בעודו קפוא א"כ הנוזל שבו הוא קלקול, ול"ח נולד כ"ה]. אולם הגריש"א אוסר בתרווייהו, כמובא במאור השבת ח"ג סי"ג בהערה קי"ד ובהל' שב"ש שם, ובספר עם מקדשי שביעי ע' קל"א הביא בשם כמה גדולים להתיר לרסק גלידה.

172. פשוט שבדרך האכילה אין איסור כלל, ככל דוכתא, אולם לרסקו קודם לכן אסור, כנ"ל בהלכה שלפני הקודמת לכו"ע.

173. שאף האוסרים במציצת פירות, מ"מ בזה הכל הוא חלק אחד. ואף שמוצץ המים שבארטיק, אין זה נחשב שמפרק בלוע אלא זה נחשב אכילה אחת, ואינו נחשב דש כלל, ופשוט.

174. שו"ע (סעיף ט'). וע"ע לעיל בסימן שי"ח סט"ז כל הפרטים הקשורים גם לכאן.

175. ואפילו לדעת הרמ"א שנזכר בהלכה הקודמת שאסר משום נולד, כאן מותר, כיון שאינו ניכר בפני עצמו ומיד הוא מתערב במשקה ובכוס, וכ"כ בב"י כאן שאף לדעת סה"ת מותר באופן זה, וכ"כ המשנ"ב (סקל"ה) בשם האחרונים שבזה אף לדעת הרמ"א מותר.

176. הנה מצאנו לכמה ראשונים שהתירו בזה, וכמבואר ברמב"ם (פכ"א מהל' שבת הי"ג) שמותר לרסק לתוך הקערה או לתוך הכוס, והוא עפ"ד התוספתא המובאת בחי' הרשב"א בשבת (נא:), וכן ביאר המ"מ שם, וכ"כ בחי' הר"ן שם בשם הרא"ה, וכן כתבו כמה פוסקים, והזכירם המשנ"ב (סקל"ד) בשם יש מתירים, וכן נזכרו בכה"ח אות נ'ט. (ועי' בקצוה"ש סי' קכ"ו ס"ב שלדעה זו מותר אפילו אם הריסוק היה באויר, ואח"כ נופל לתוך המים, ואע"פ שהוא ניכר. וכ"מ במחה"ש. וע"ע בזה באג"ט מלאכת דש סקל"ו סק"ג, וכן נראה מלשון המשנ"ב והפו' שמותר לרסק "לתוך" הכוס, ולא כתבו בתוך הכוס).

אולם למעשה ראוי להחמיר בזה, שכן נראה דעת מרן השו"ע, א', שכתב כאן (בסעיף ט') שמותר ליתנו לכוס, והוא נימוח "מאליו", ומוכח שלרסק בידים אסור, וכן מצאתי בכה"ח (אות נ"ט) שדייק כן בלשון השו"ע, וציין שכן פסק הלבוש כהשו"ע, וכן פסקו הגר"ז, ובבן איש חי', וסיים הכה"ח שאע"ג שרבים וגדולים המה המתירים בזה, מ"מ כיון דמרן ז"ל דעתו כדעת האוסרים לרסק, אפילו בתוך כוס המים, וכ"ה דעת קצת האחרונים, הכי נקטינן, ע"כ. וכן מצאנו לכמה אחרונים שכתבו בדעת מרן לאסור, וכיעוין בעולת שבת סקכ"ו, ובגדי ישע, וע"ע בפתח הדביר, וילי"ב. וע"ע בשו"ת תפל"מ סימן ל"ח. ב'. עוד היה נראה לדקדק מדברי השו"ע להלן (סעיף י"א) שלא ליטול ידיו בשלג וכו'. ומבואר שכשעושה בידים אסור, אלא שיעוין שם מה שביארנו בס"ד דאפשר שזה לא נחשב כלל כמעורב במים, ולכך אסור לכו"ע עיין שם בדבריהם, ודו"ק. ועוד יש לדחות. אמנם יש לדון כמה שמבואר בשו"ע (סעיף י"ד) גבי הטלת מים בשלג, ואפשר שכיון שזה נעשה בב' שלבים אסור, שנראה כמיחוי השלג בפ"ע, ועיין [וע"ע מה שכתבנו בזה להלן בדין בחישת סוכר בתוך כוס משקה].

ובדעת המשנ"ב ג'כ נראה שמחמיר בזה, חדא שכאן במשנ"ב (סקל"ד) כתב דין זה רק בלשון י"א, ובפשטות כתב כן מפני שמלשון השו"ע משמע שאסור, וכמו שדייקנו לעיל, וה"ז כסתם ויש שדעתו נוטה יותר להיתר, וביותר מפורש מצאנו לעיל בשעה"צ (סימן שי"ח ס"ק קמ"ו) שהביא אחרונים שרצו להתיר, ע"פ המג"א כאן, וסיים השעה"צ שטוב להחמיר, שגם מהשו"ע שם משמע להחמיר (והיינו ממש"כ והוא נימוח "מאליו", וכנזכר לעיל). וגם יל"ד ממש"כ בביה"ל סי"א ד"ה יזהר שלא ידחוק ידיו כשנטל עם שלג וברד (אך כתבנו שיש מקום לדחות ראיה זו, וכנזכר לעיל בסמוך). וע"ע בשו"ת צי"א ח"ו סי' ל"ד מש"כ בזה.

איברא שלענ"ד כ"ז הוא פלא, שהרי בב"י הביא רק את סברת המתירים, ולא שמענו עדיין שום פוסק שאסר, ואיך זה נבא לדייק בשו"ע באיזה דיוק שכוונתו לומר שאסור, והוה ליה למימר בהדיא, ובפרט שבב"י הביא בשתיקה דעת המתירים, ובפרט שהם גדולי הפוסקים שאנו הולכים לאורם, ובפרט שגילו לנו שזו תוספתא מפורשת (וכבר מצאנו כעי"ז לעיל בסעיף ב' וג' גבי ענבים ביין שכל שאינו ניכר קיל טפי). ולמה

ויש להזהר ליתן קודם את המשקה בכוס ועל זה ליתן את הקרח, ולא ליתן את הקרח ועליו המשקה[178].

אמנם באופן שאין מתכוון להשתמש במים הזבים מן הקרח, אלא הולכים לאיבוד, כגון שרוצה להמיס מעט את התבנית של קוביות קרח, כדי שיוכל להוציאם, מותר[179]. וכן מותר ליתן קוביות קרח על פירות כדי לצננם[180].

ל"ב. יש להקל לרסק סוכר בתוך כוס משקה, על ידי כפית וכדומה, ואע"פ שהסוכר נמחה במשקה, ואין זה דומה לשלג וברד הנזכר בהלכה הקודמת[181], וביותר יש להתיר כשהוא רק מנענע ובוחש בכף, כדי שימחה במהרה[182], ואפשר שה"ה בכל זה לענין מלח בתוך משקה[183].

וכן מותר ליתן כפית דבש בתוך משקה תה וכדומה, ולערבבו במשקה[184].

יוגורט העשוי מחלב קפוי, יש אומרים שאסור ליתן עליו מים, ולמחותו עד שיהיה כמו חלב, והנוהגים להקל יש להם על מה שיסמכו[185].

ואבקות מאכל למיניהם, ודייסא, וכן קפה, קקאו וכדומה, אין בזה שום חשש, כיון שהם מתערבים ולא מתרסקים[186].

ל"ג. להקפיא מים וכיוצ"ב בשבת: לדעת השו"ע - מותר לכתחילה[187], ולדעת הרמ"א טוב להחמיר לכתחילה, ובמקום צורך יש להקל[188], ואף לדעת הרמ"א מותר ליתן במקרר מרק או רוטב אע"פ שהוא קופא ונעשה מוצק, כיון שלעולם הוא נחשב אוכל, וכן מותר ליתן בהקפאה גלידה[189].

ל"ד. ומותר לעשות מי סודה בשבת[190]. ועיין בהערה כמה פרטים בזה.

וכמו כן אין שום חשש בשפיכת משקה, אע"פ שנעשה קצף, כמו בירה וכיוצא[191].

ל"ה. הפרחת בלוני אויר על ידי מי סבון, אין למנוע זאת מילדים[192].

ל"ו. משקה שקפא בכלי, ונעשה קרח בחלקו העליון, מותר לשוברו כדי לקחת את המים שתחתיו[193]. ולכן, בקבוק שקפאו בו המים בחלקו העליון מותר לשוברו ביד, או אפילו להכות בכח בבקבוק כדי שיישבר הקרח, מאחר שאין

לא נאמר כן גם בשו"ע שכוונתו היא לאו דווקא, ונשווה אותו לכל שאר הראשונים בדבר המבואר להיתר (וכך י"ל בדעת המג"א סקי"ג שדייק מהשו"ע שכתב "אבל נותן", דמשמע דלרסק בידיים אסור, ויש לפרש שכ"ז בדרך לכאורה, אולם מיד המג"א הביא דעת הראשונים המתירים, וי"ל שכוונתו שממילא כך נוכל לומר בדעת השו"ע דלאו דווקא הוא). וכבר ראינו לאו דווקא, אחד בשו"ע להלן שכתב שאם "הניחם" בחמה "מותרים", וביארו המפ' שלאו דווקא הוא ומותר לכתחילה, וקי"ו כאן נימא ש"נותן", וה"ה שמותר לרסק, ואדרבה לשון השו"ע הוא מלשון רש"י, בביאור הגמ'. ובפשטות יתבארו דבריו כדברי שאר הראשונים, שהרי בב"י הביא דברי רש"י והראשונים, ולא רמז כלל שיש פלוגתא.

ועכ"פ היה מקום לומר שהשו"ע סמך על לשון רש"י, והבין בדעתו שבדווקא כשנימוח מאליו מותר, ולא בידיים, ונימא שסמך על רש"י, ואפשר להוסיף עוד שגם בסברא הבינו הפו' שאין לחלק בזה, שכיון שהטעם לאסור משום דמוליד, ודומה למלאכה או גזירת סחיטה, ה"ה שגם כאן יש לאסור. [ובפרט יבואר למ"ד שזה משום שדומה למלאכה, וה"נ דומה אע"פ שהוא בלוע - ובאמת זהו טעמו של רש"י, והדברים תואמים יפה את שיטת רש"י, כפי הדיוק הנז' ברש"י], אולם כ"ז אינו נראה כ"כ לענ"ד, דאכתי מהיכא תיתי לומר שרש"י עצמו חולק, ועוד שהיא גופא אינו מסתבר שנעזוב את הב"י משם הרמב"ם וכל גדולי הפו' והתוספתא מכח דיוק ברש"י (ובפרט שכתבו הרדב"ז וע"א שרש"י הוא מפרש ולא פוסק), וזה פלא. וגם בסברא אין לנו הכרח, ומה נדע אנו והראשונים לא ידעו, ואדרבה כבר מצאנו דוגמתו בענבים בגיגית, שכיון שאינו ניכר ומתבטלים מיד מותר, וה"נ נימא כן בפשטות שגם בריסוק אינו ניכר. [ושוב חשבתי לומר שאדרבה זה גופא שהשו"ע לא הביא בשולחנו הטהור דעת המתירים משמע דלא ס"ל כן, אולם ז"א מוכרח כמשנ"ת במקומו, שקשה לדון ולדייק בדברים אלו, שכבר כתב החיד"א בשו"ת חיים שאל (סימן כ"ו) שלפעמים לא הזכיר השו"ע את הדין מפני שהוא כלול במקום אחר (והכא נמי י"ל שזה בכלל מש"כ בס"ב וס"ג, וכמשנ"ת) או בגלל שהיה פשוט לו, או בגלל שאר סיבות, ואכמ"ל]. ועוד חשבתי לומר שדעת האוסרים הם אותם הפו' שאסרו שפשוף הידיים במים שיש בהם קרח, וכדלהלן בסעיף י"א, וכן יש לדון משו"ע סי"ד, אכן כבר עמדנו ע"ז לעיל בד"ה אולם, ועוי"ל. וזה אינו בכדי להוציא את הדברים מפשטן, וראיה מהמשנ"ב גופיה וכל הפו' שאין ראיה משם, שהרי כאן פסקו או צידדו להקל, ושם הסכימו לשו"ע לאסור.

ולכן נ"ל דלדינא אין ראיה ברורה שהשו"ע אוסר לרסק בידים, אלא שכתבנו שנכון להחמיר מפני שיש לנו לבטל דעתינו מפני שאר הפו', וכיון שבכה"ח הביא כמה אחרונים שכתבו כן בדעת מרן, וגם בשעה"צ כתב שכן משמע מדעת השו"ע, לכן יש להחמיר בזה, וגם ביארנו שכך יש לדקדק בלשון רש"י שכתב נימוח "מאליו", והסברנו זאת שהוא לשיטתו, שטעם האיסור משום מוליד שדומה למלאכה, וה"נ שייך טעם זה, וביותר תואם הדבר את שיטת השו"ע, וכפי שהסברנו דבריו לעיל ברס"ט שסובר טפי כמ"ד שהאיסור משום מוליד [וע"ע להלן לענין סוכר מש"כ בזה, דאפשר שאפילו את"ל שהשו"ע חשש בזה, מ"מ אינו אלא מתורת חומרא בעלמא]. ושוב מצאתי אח"כ למהר"י עייאש בספר לחם יהודה (ח"ב דף ה.) שביאר שהרי"ף והרא"ש לא סוברים כהתוספתא (כיון שהש"ס דילן לא הביאה, וכה"ג מצאנו בדוכתי טובא), ולכן לא הזכירוה. ויש להוסיף עוד דאדרבה לשון הש"ס בשבת (דף נא:) אבל "נותן" וכו', ומשמע שרק נתינה מותר, ולא ריסוק, ושפיר י"ל דמדלא הביאו דברי התוספתא אוקימנא כפשטא דאסור. (וע"ע גם בפתח הדביר סק"ה, ובאגלי טל דש אות ל"ו סקי"ב), ולפי"ז א"ש לפרש כן דעת השו"ע, ומ"מ מאחר שאינו הכרח, ואדרבה יותר נראה להקל כרוה"פ, וכדברי התוספתא בהדיא שהביא הב"י בשתיקה, וכדברי כל הני רבוותא קמאי שהביאו דברי התוספתא בפשיטות, ולא ראו בזה שום סתירה לתלמודא דידן, כתבנו בלשון נכון להחמיר ולא מדינא, והמיקל יש לו בודאי ע"מ לסמוך.

177. כן מתבאר מדברי הכה"ח סוף אות ס' גבי סוכר עייי"ש, ונראה לכאו' דה"ה לגבי שלג וברד, דכל כה"ג אין בו חשש כלל, שאינו עושה שום פעולת ריסוק, איברא דהכה"ח לא כתב כן אלא גבי סוכר, ואילו לעיל מיניה (באות נ"ט) בשלג וברד לא כתב כן. אלא שמצאתי בשו"ת צי"א ח"ו סימן י"ד שהביא משם שו"ת לב חיים (ח"ב סי' קצ"ב) שאסר גם בנענוע (וע"ע בדברי האחרונים שדנו בריסוק הסוכר בכוס, שדימו זאת לבחישת הסוכר בכוס), וגם בסברא יש לדון דהוי כריסוק, ומ"מ נראה דמאחר שבלא"ה כבר הערנו על הדין שאסור לרסק, יש מקום להקל בזה שאינו כריסוק.

178. כן יש ללמוד ממה שמצאנו להלן (בסעיף י"ד) שהרא"ש היה נזהר מלהטיל מי רגלים בשלג, ונתבאר שם שיש להחמיר, עייי"ש. ובפשטות גם כאן אסור ליתן עליו מים, שהרי הם גורמים שהקרח ימהר בהם, ואין לחלק בין שתן שהוא חם קצת לשאר מים, שהרי מ"מ הוא עושה מעשה בידיים, וכמו שביאר המשנ"ב (שם סקמ"א), וקי"ו כאן, ודו"ק. וכן אין לדחות ולומר ששם אינו בלוע ומעורב בו ממש, שהרי מפורש שם במשנ"ב שבאמת היה לנו להתיר מטעם זה, ומשום דמ"מ במקום שהוא נמהה הוא מתערב במי רגלים, וכ"מ גם במשנ"ב סימן רנ"ג סק"ד, ודו"ק.

אך עדיין יש לדון בתוקף האיסור, דהלא שם הסכימו הפו' שאינו אסור מדינא, ורק טוב להחמיר היכא דאפשר, עייי"ש. וא"כ ה"נ נימא כן. אמנם יש לחלק, חדא דשם עדיפא שיש לומר שא"א להזהר בכך, וכל כה"ג לא גזרו, וכמו שהתירו ללכת על השלג לחד מהני טעמים, וגם דהוא טבע העולם, עייי"ש. וזאת ועוד דהתם אינו מתכוון כלל, וכאן אפשר דמתכוון.

[וה"ה בכל זה לענין בקבוק עם משקה קפוא שרוצה להפשירו במים חמים, שמותר ליתנו לתוך המים החמים, ולא בהיפך שיתן את החמים עליו, ועיין להלן בסוף ההערה מה שכתבנו בזה, ולהרמ"א יהיה אסור בכל אופן, כיון שהמשקה ניכר בבקבוק בפני עצמו, אמנם במקום צורך (לתינוק) מותר בזה אף להרמ"א כמבואר בסימן שי"ח סט"ז].

ויש לבאר שזה ברור שיש חילוק בין נתינת הקרח על המים, לבין נתינת מים על הקרח, שהרי מבואר בשו"ע שלהטיל מים אסור, ואילו ליתן את השלג כנגד המדורה מותר. ולכאו' צ"ב מאי שנא זה מזה, הלא בשתיהם הוא מעשה שעושה בידיו, ועל כרחך לומר שמה שנותן את הקרח בחמה לא חשיב מעשה בידיים, אלא החמה מפשירה אותו אח"כ ממילא, משא"כ בנתינת השתן עליו. ב'. אפילו את"ל שהחמה נחשב כדבר חם שמיד בנתינתו ובמעשהו נפסד, ג"כ י"ל שכל הקפידא הוא כשעושה מעשה בדבר הממיסו ולא בדבר שנימס, שכשנותן את הדבר הנימס אינו נראה כ"כ כמלאכה, וה"ה כאן, ודו"ק. ושוב ראיתי שכבר עמד בענין אחר בקצוה"ש (סימן קכ"ו סי"ד) דמה החילוק בין להטיל מים לשלג, לבין ליתן קרח במים שאינו נחשב בידיים (ולדברינו להגמ' מיושב בפשיטות, וז"א, שהרי זה כמו שממיס שלג ע"י הטחתו בכותל), ותירץ בקצוה"ש שבהטלת מים הקילוח מכה על השלג וממיסו, משא"כ בנתינת שלג למים, ואף שנימוח מעט בזה כשפוגע במים, זה רק לרגע מועט עייי"ש (וכעין זה מצאנו בב"י גבי שבירת קרח לחתיכות גדולות, עייי"ש).

והנה לכאו' נראה שיש נפ"מ בזה, שלדברי הקצוה"ש יהיה מותר ליתן בקבוק עם משקה קפוא ועליו להטיל את המים החמים, שהרי זה אינו דומה למי רגלים המכים על השלג, משא"כ כאן שהקרח יהיה נימוח רק אח"כ, וממילא יהיה מותר לדבריו של הקצוה"ש. [אלא שעיקר חילוקו קצת קשה במה שמבואר שמותר להטיל את השלג במים, ומה שחילק שזה אינו נימוח מיד, צ"ע מנא לן לחלק בין רב למעט בזה. ואיברא שמצאנו כעי"ז בב"י הנ"ל שמותר לשבור לחתיכות גדולות כיון שהמים הזבים מועטים, וה"נ נימא כן (בלא צירוף שאר הטעמים), אולם אכתי מנא לן שכאן נימוח פחות מהטלת מי רגלים, ואדרבה מצד החום תתאה גבר (כמ"ש בסי' שי"ח), ואף שכאן בהטלת מ"ר הוא קילוח מתמשך הלא אין זה עיקר הטעם, ועוד העירו על הקצוה"ש ממש"כ בפו' בסי' שי"ח שאסור לערות חמים על הסוכר משום בישול, ולא דנו מצד הפשרתו (וזה יש לדחות שאינו נמהה כ"כ, כמו שהוא קשה. וע"ע להלן בדין הסוכר). ועי' בזה בשו"ת צי"א ח"ו סימן ל"ד מש"כ בזה].

179. כ"כ באז נדברו (ח"ו ס"י) שהתיר ליתן מים על גבי תבנית של קוביות קרח כדי שתימס מעט, ויוכל להוציא את הקוביות בנקל [והוא עפ"ד הב"י הנ"ל גבי שבירת הקרח שמותר אע"פ שזבים ממנו מים, וכתב כמה טעמים לזה, וה"ה כאן, ועי' לעיל שכתבנו שא"צ את כל הטעמים של הב"י להיתר, ודו"ק].

180. שש"כ פ"י.

181. עיין בשו"ת רב פעלים (ח"ג סימן י"ד) שעמד בנידון ריסוק הסוכר במשקה, וכתב סברא להתיר בזה משום שהשלג והברד נהפכים למים, ולכן אסור, משא"כ הסוכר אינו נהפך למים, אלא הוא מתמוסס בתוך המשקה, שהרי טבעו עב, ורק הוא מתערב במים, אבל לא נהפך בעצמו להיות מים, ואמנם כתב שם לפקפק שהיתר זה אינו לדעת השו"ע (ועיין שם שכתב לסמוך על המתירים בסוכר לצורך אורחים), אולם בבן איש חי (פ' יתרו אות י"ג) פסק כן בפשיטות, וציין לדבריו שבר"פ, וכתב שבסוכר מותר לכו"ע (וה"ד בכה"ח אות י"), ונראה שחזר בו מדבריו שרצה לומר שאינו לדעת מרן. [והיינו שהקשה שם ממש"כ השו"ע שאסור לסוך חלב ע"ג מכתו עייי"ש. ויש לחלק דשאני התם שנמחה טפי, ושייך בו טפי החששות הנ"ל של גזירת סחיטת משקין, או של מוליד וכו', משא"כ סוכר שאינו נמחה אלא על ידי משקין, וכן כתב לדחות כעי"ז בשו"ת שמחת כהן ח"ז סימן כ"ט, וזה כדברי הפחד יצחק שהביא הר"פ שם, וכ"כ עו"א].

איברא שטעם זה של הר"פ מחודש מאד לפענ"ד, דמה בכך שהוא עב הוא, מ"מ הוא נמהה במים ושוב שייך בזה הטעם הנ"ל שנראה כבורא דבר חדש ומוליד, ודמי למלאכה, וביותר קשה שאנו אין לנו אלא מה שעינינו רואות (וכמו שמצאנו בדוכתי טובא, ונת' במקומו). וק"ו בזה שאנו רואים שהוא נעלם, ובפרט דאפילו את"ל כן, הלא מ"מ י"ל דדמי למלאכה, ואולי ק"ו הוא, וצע"ע. (ועי' שם בר"פ שהביא כסברא זו בשם הפחד יצחק לענין בורית, וע"ע שם בר"פ לפי"ז את דברי החיי אדם). ועוד י"ל ע"ע בעיקר הדבר דלכאו' כדין הסוכר כך דין המלח, והלא מצאנו בשו"ע (סעיף י"ב) שאסר במלח, ואפשר שדווקא בסוכר קיל טפי שנראה עב גם כשנמחה, ומצוי שגם אם יעבירו את כל הסוכר הנמס עם מימיו לתוך כוס אחר, תמיד יראו את עכירותו, אמנם צ"ע שגם במלח ניכר עכירותו במים, ויל"ב.

וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סימן ל"ד) שכתב לחלק בין סוכר לשלג וברד, דסוכר שם אוכל עליו, עייי"ש. ועוד כתב שבאמת מן הדין היה לנו לסמוך על התוספתא שמותר לרסק את השלג והברד בתוך המשקה, אלא שמצד חומרא אנו מחמירים וכו', עייי"ש. וע"ע שם עוד סברות להקל בזה. (וע"ע באז נדברו ח"י ס"י, וי"ל ע"ז). ואמנם הבאנו לעיל שכתבו הרבה אחרונים שלדעת השו"ע אין לרסק בתוך הכוס. אולם יש לומר שאף לדעת השו"ע י"ל שאינו אלא חומרא, וכמו שהערנו לעיל במקומו, שהרי הדין נותן שהיה לנו להתיר בזה, שהרי כ"ה דעת הרמב"ם ועוד הרבה ראשונים, ומקורם טהור מן התוספתא, וא"כ לא היה לנו להחמיר בזה, ואף בדעת השו"ע אין הכרח כלל, וכמשנ"ת, ולכן הגם שאנו מחמירים, מ"מ בזה יש לסמוך על המנהג, ובצירוף הטעמים הנ"ל. [ואיברא שכל הטעמים שכתבו האחרונים לפענ"ד יש לפקפק בהם, מ"מ יש לסמוך על האמור, שבלא"ה אין זה ברור כ"כ לאסור ריסוק בתוך הכוס, ודו"ק].

ועיין בכה"ח (אות ס') שהביא דברי החו"ס והבא"ח (ומה דמשמע שם שבסוכר יש להקל רק לצורך אורחים, ז"א, אלא בסוכר יש להקל בכל גווני, כמבואר בבא"ח שם. וברי"ף הוא שחשש בזה, וכן ביוגורט חשש טפי). וסיים הכה"ח שנראה שאם אינו מרסקו אלא מנענעו כדי שימחה במהרה, לכו"ע מותר, ע"כ. (ובפשטות גם בשלג וברד י"ל כן, וכמשנ"ת). ועוד הוסיף שלרסק סוכר יבש בלי מים פשיטא דשרי, דאוכלא הוא, ע"כ. ולדינא כבר כתבנו שיש לסמוך על המתירים לכתחילה, ובפרט שבעיקר דין ריסוק בתוך המשקה רבים מן המתירים, ואף בדעת השו"ע ביארנו לעיל שאין הכרח לומר שאסור, ולכן הגם שלמעשה כתבנו לעיל להחמיר, מ"מ כאן יש להקל, וע"ע בשו"ת צי"א הנ"ל. וכן המנהג.

182. כן נראה שעיקר הקפידא בפו' הנ"ל הוא רק בריסוק, אבל בנענוע יש להקל יותר, וכ"כ בהדיא בכה"ח (אות ס'), עייי"ש. ואמנם בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קצ"ב) נראה שאוסר גם בנענוע, אולם לדינא יש להקל בזה, ובצירוף האמור לעיל. ולכן מותר לבחוש בסוכר שבתה וכדו', וכן המנהג פשוט. והלום ראיתי שכ"כ בשו"ת אז נדברו ח"י ס"י, וכן דעת הגריש"א ויבלחט"א הגר"ש וואזנר שליט"א.

183. כן נראה לענ"ד ע"פ הטעמים הנ"ל לעניין סוכר (ול"ד למש"כ בשו"ע סי"ב). ואמנם לעיל הערנו דשמא יש לחלק בסברת הרב פעלים בין סוכר למלח, מ"מ יש להקל בזה משאר טעמים, עמש"ש (ועדיין צע"ק אחר שחסר קצת הטעם של הר"פ הסובר שסוכר אינו נימס ממש). ועל כל פנים לבחוש בלבד נראה פשוט שמותר, ורק בריסוק בידיים יש לדון קצת, אבל בנענוע הכפית בתוך הכוס, או בנענוע הכוס יש להתיר. [וע"ע בדברינו בסימן שי"ח סעיף ט', ודו"ק]. וראיתי הלום בשולחן שלמה סי' שכ"א סק"ב שבמלח שלנו לא מתערב במים אלא רק 36 אחוז, עייי"ש. ולכאו' ה"נ מוכח כנידון הסוכר הנ"ל.

184. שיש מקום לדמות לסוכר הנ"ל, ולפי"ז אף בדבש קרוש י"ל כן. וע"ע בהלכות שב"ש ע' תרע"א בשם הגרייש"א.

185. עיין בזה בשו"ת ר"פ, ובבן איש חי, והובאו דבריו בכה"ח כאן אות ס'.

186. כן מבואר בחזו"א סי' נ"ח סק"ט וכל הפו' שהתירו בזה [באופן שאין חשש איסור לש או מבשל וכו'], ותמוה על שראיתי כמה שרצו ללמוד מזה לגבי קרח וסוכר וכו', דודאי שאני הכא שאין בזה שום ריסוק (וע' אז נדברו).

187. שהרי השו"ע לא סובר איסור נולד כלל (וכמשנ"ת לעיל בריש סעיף ט'), וכ"כ הרבה אחרונים בדעתו כיעוין במנח"י וציי"א ושבה"ל וחלק"י, ובאר משה וע"א, וציינם בפס"ת אות ד' בהערה י"ד, וכ"כ עוד מן האחרונים בזמנינו. ודחו דברי הדובב מישרים שרצה להחמיר בזה, ואף אמנם שבאמת יש לדון שאף אם אין איסור נולד, מ"מ יהיה אסור מצד שדומה לבונה וכו', אולם ז"א נהירא מכ"א. ושו"ר שכ"כ בשבה"ל וציי"א שם ועוד באחרונים, ואין להאריך. וכ"כ עוד פו' להקל, וכמש"כ בשו"ת בצל החכמה ח"ב סכ"ה כ"ו (וע"ע בשש"כ פ"י ובהערות שם). וכ"כ באול"צ סופל"ב ועוד באחרונים. וכן מנהגינו להקל בזה.

ויש לציין לדבריהם (בסו"ס שי"ד) בעניני פתיחת קופסאות וכו', שכתבנו דאם זו שקית שהדרך לקשור את קצוותיה אחר מילוי המים, יש להמנע, ואמנם כתבנו לדון בזה לדעת השו"ע דלשיטתו י"ל דשרי, ומ"מ אף לדעת השו"ע יש מקום לחוש, עייי"ש. אבל בתבניות כתבנו שם שמותר מן הדין. ולהאמור מותר לכתחילה (ומסתבר שאין לאסור בתבניות מצד בונה וכדו', כיון שזה אינו אלא לצורך חלוקת המאכל).

188. כן כתבו הרבה אחרונים שלדעת הרמ"א כשם שאסור לעשות מקרח מים משום נולד, כך אסור להקפיא מים לעשותם קרח, ועי' בזה בתשובות האחרונים הנזכרים בהערה הקודמת, ומ"מ במקום צורך יש להקל, וכשיטת הרמ"א בסימן שי"ח סט"ז, ודו"ק. ונוסף ע"ז ראיתי בששי"כ (פי"י הערה י"ד) שהאריך הרבה להוכיח שאין בזה איסור אף לדעת הרמ"א, עיין שם באורך, ומ"מ בהלכות שם פסק שטוב להמנע מזה, אלא אם כן יש צורך גדול, ע"כ. וע"ע גם בשו"ת שבה"ל ח"ג סי' נ"ה שציידד בזה. וע"ע גם בשו"ת צי"א ח"ו סימן ל"ד, ובחי"ב סימן ל"ד שפסק להתיר בזה בשופי לכו"ע, עייי"ש. וכמדומה שבני אשכנז נהגו להחמיר. והלום ראיתי להגריש"א שהחמיר בזה, ומאידך העיד הגרח"ק שליט"א ששמע מהחזו"א שאין סרך איסור להניח מים במקפיא, ע"כ. [אלא שיל"ד בזה במציאות כשירצה להשתמש בזה אח"כ ויבא להפשירם יהיה אסור. אולם נפ"מ בזה כשנותנם בתוך משקה, או כשאוכלם כמות שהם וכל כה"ג, שבזה אין חשש לכו"ע]. ומ"מ כשיש צורך, ודאי שיש להקל. ומסתבר דל"ד לצורך שתיה, אלא ה"ה אם חם הרבה, או לאורחים וכדו'. [וכמו"כ יש להקל כשכוונתו כדי שלא יתקלקל המשקה וכיוצא].

189. עיין בשבה"ש ועוד באחרונים טובא. וע"ע בזה בציי"א ח"ו סימן ל"ד, וגם י"ל דהא לצורך שרי אף לדעת הרמ"א, ואכמ"ל. (וע"ע לעיל בענין "נולד" כגלידה וחלב שי"א שמותר לכתחילה לכו"ע, ואינו כמו מים).

ויש לציין עוד כמה הערות בזה, א]. שמותר ליתן מים בהקפאה בע"ש, אע"פ שיהיה נקפא בשבת, כ"כ בשו"ת אז נדברו. וזה ודאי שאין לאסור מטעם נולד כביצה שנולדה בשבת, כיון שהמים עצמם אינם מוקצה, אין הנולד מהם מוקצה בנידו"ד. וע"ע בששי"כ פי"י הערה ט' בשם הגרשז"א שמים שהוכנסו למקפיא סמוך לשבת וקפאו בשבת וחזרו והפשירו, מותר לכו"ע, כיון שחזר ונתקן. ועיין לעיל בסי' שי"ב. ב'. באופן ששם מים בהקפאה לפני צאת השבת (באופן שאין חשש הכנה משבת לחול), וזה יקפא רק בחול, לכאו' היה נראה שתלוי במח' הרש"ש (בשבת עג.) והמנח"ח (מצוה רח"צ, ובמוסה"ש זורע) בדין מלאכה המתחילה מבעו"י ומסתיימת בחול, ואפשר שהנולד הוא עיקר האיסור והוא נעשה בחול ושרי, ואינו כאפיה שנגמרת בחול, אולם גם בישול הוא כך. ועכ"פ כ"ז בגווני שאין איסור הכנה, וכגון ששם הוא מקומו בלא"ה, וכיוצא. [ועיין בספר ששי"כ (פרק י') עוד פרטים בענינים אלו, ואכמ"ל].

190. ואין בזה משום נולד, עי' ששי"כ פי"א סל"ה ובמה שציין שם בהערה (וזה בין כשהוא נעשה ע"י מכשיר שמכניס גאז, ובשו"ת הר צבי ח"א סי' קפ"ט היקל בזה אף בתמיסת מי סודה, ודלא כשבה"ש במעשה חושב, וע"ע ששי"כ שם). וכן התירו המהרש"ם בח"ג בהשמטות לח"א סי' ק"מ (וחזר בו ממש"כ שם בספר). וע"ע גם בשו"ת מנח"י ח"ד סי' קכ"ב וח"ט סי' כ"ו ול"ג, ועוד רבים באחרונים. ואף לדעת האוסרים עיין קצוה"ש סי' קל"ח סקל"א וחלק"י ח"ג סי' קס"ח ועוד שאסרו, ודעת רובם ככולם שהאיסור משום נולד. וממילא כ"ז לדעת הרמ"א, אולם לדעת השו"ע מיהא מותר, אלא שיל"ד דלכאו' לשיטתם היה ראוי לאסור גם משום מוליד בידיים שאסור אף לשו"ע, וי"ל.

והוסיף עוד בששי"כ שם שמותר לעשות כן אפילו במכשיר חשמלי, כמו שמצוי בקיוסקים ומוסדות ציבוריים, ובתנאי שהפעיל אותם מער"ש, אך ציין שהחמירו בזה, וכמו שהחמירו במקרר. אולם מדינא מותר. וכן כתבנו לעיל בסי' רע"ז בענין מכשירי חשמל, עייי"ש. וה"נ בנידו"ד מותר. ולעצם הברגת בלוני סיפולוקוס, עי' בשו"ת מנח"י ח"ד סי' קכ"ב שמתיר, וכ"כ עוד אחרונים. ועי' בדברינו בסי' שי"ג. [ומש"כ בציי"א ח"ז סכ"ד אינו מוכרח].

191. דאין לזה קיום כלל, ולא שייך בזה איסור נולד. (ומלבד שאינו מתכוון, ועי' בהערה הבאה).

192. שש"כ פט"ז הערה פ"א מהגרשז"א, ומשום דאין לזה קיום.

אמנם גדולים העושים כן יש לדון דאסור, וכ"כ בששי"כ שם שאסור לעשות כן, ולא דמי לקצף של משקה דשרי וכנ"ל, דשאני היכא שהוא מתכוון וחמיר טפי, ע"כ. ויש לבאר דלהאוסרים משום נולד י"ל טפי שאסור, ואף לדידן מ"מ י"ל דדמי למוליד שאסור כמו ריסוק קרח, אלא שכאן אין לזה קיום, וא"כ י"ל דבכה"ג לא דמי למלאכה, וצע"ע. ולפי"ר ראיתי כמה אחרונים שאסרו בזה משום נולד (וכ"ד הגריש"א בתשו' שבספר דברי חכמים תשו' קכ"ב, ויבלחט"א הגר"ש וואזנר בקו' מבית לוי ח"ו). ולפי"ז לכאורה לדעת השו"ע מותר, דלית ליה נולד. וכן נראה לענ"ד דמן הדין אין בזה איסור ואפילו לגדולים.

193. עיין שו"ע (סעיף י') שמותר לשבר את הקרח כדי ליטול מים שתחתיו, והוסיפנו שמדובר בכלי, מפני שבנהר או באר זה שנוי במחלוקת, וכדלהלן, ועוד הוספנו ביאור. ובטעם האיסור מבואר בפו', א. שאינו עושה בזה כי אם להוציא מים, ואינו כמו

כוונתו כדי להפשיר את הקרח, אלא כדי לשתות את המים שאינם קפואים.

ל"ז. ונהר או באר שקפא, יש אוסרים לשוברו כדי להשתמש במים שתחתיו, משום איסור בונה[194], והוא הדין מקוה שקפאו בו המים, שאסור לשוברו[195]. ויש מתירים[196]. ולמעשה יש להחמיר בזה[197], אולם במקום שיש צורך שבת אפשר להקל[198], כגון שאין לו מים לשתות[199], או לצורך נטילת ידיים[200], או לצורך טבילת מצוה[201].

ל"ח. יש להזהר בחורף, שלא ליטול ידיים במים שיש בהם שלג או ברד, ואם אין לו מים אחרים יש להקל ליטול בהם, אך יזהר שלא ידחקם בין ידיו, כדי שלא יהיה מרסק אותם[202].

ואסור לעשות בשבת כדורים או צורות מהשלג[203].

ל"ט. יש להזהר שלא ישפשף את ידיו במלח[204], באופן שיהיה נימוח על ידי השפשוף[205] [ומלח שלנו שהוא יבש, או הידיים יבשות, וכן הדין בסוכר][206]. ודווקא במלח לבדו אסור, אבל מותר לערב מלח במים ולאחר שנימוחו יטול ידיו מהם[207], אך יש להזהר כשמערב את המלח במים לעשותו באופן המותר, המבואר בסימן שכ"א ס"ב[208].

וכן אין להדיח כלים במלח[209], אבל אפשר לערב מלח במים ואחר כך להדיח בהם, וכנזכר לעיל[210].

מ'. אסור לרחוץ ידים בסבון, מפני שהוא ממחה אותו[211], ודינו כדין ריסוק שלג וברד[212], ויש מתירים לרחוץ בסבון[213], אולם למעשה יש להחמיר בזה[214]. ובסבון של זמנינו מן הדין אפשר להקל לרחוץ בו[215], ובפרט כשזרם המים פתוח ואין המיחוי של הסבון ניכר[216], ומכל מקום המחמיר בכל זה תבא עליו ברכה, וכן נוהגים[217]. [ואין הנידון מצד איסור ממרח וממחק[218], וכן מצד חשש של מחיקת האותיות והציורים שבסבון][219].

ומותר לכתחילה ליתן סבון בתוך מים כדי שימחה במים, ואחר כך יוכל לרחוץ בזה את ידיו לכתחילה[220].

ריסוק שלג וברד הנ"ל שמרסקן כדי שיזובו מימיהן. (כ"כ בב"י והגר"א והט"ז בפירוש הראשון). ב'. במרדכי (ה"ד בט"ז ובמג"א) כתב שלא גרע משובר את החבית כדי ליטול הימנו גרוגרות, וכוונתו לומר שגם כאן הוא מותר, משום שזה דומה לקליפה שע"ג המאכל, שהתירו לשברה, ודו"ק. ועי' בשעה"צ (אות ל"ט) שכתב שטעם המרדכי הוא רק לרווחא דמילתא, ולכן הגר"א לא הזכירו, וגם במשנ"ב הביא רק טעם א', והיינו משום שזה מבאר שמעיקרא אין שום חשש איסור בזה, ועי' בהערה הבאה שיישבנו קצת מה הוצרך המרדכי לדבריו.

194. כ"כ המג"א, וביאר הפמ"ג שזה כמו שעושה פתח לבנין, עיי"ש. ובמחצית השקל כתב שהאיסור בזה משום סתירה, וכתב שם לתלות זאת בב' הפירושים הנ"ל בטעם האיסור עיי"ש, ול"ד כסותר על מנת לבנות, ובכל אופן יש לאסור דהא והא איתא. וחשבתי לומר דלכן המרדכי הוסיף בדבריו (ולעיל בהערה הקודמת כתבנו שאינו צריך אלא לרווחא דמילתא), והיינו לרמז לנו שדווקא בכלי מותר, וכעין שבירת חבית, אבל אם זה נהר וכיוצא יהיה אסור. (ושו"ר שגם במחה"ש דייק מהמרדכי שלא כתב אלא שזה כשובר חבית, ומשמע ששאר דברים אסור עיי"ש, ולדברינו אפשר שבדווקא כתב כן ללמדנו דין נהר או באר). וע"ע במשנ"ב (סקל"ו) שכתב שהחשש בזה משום בנין וסתירה (ונראה שכלל בזה הן את דברי הפמ"ג הנ"ל, והן דברי המחה"ש). ונראה סמך לזה מה שאמרו בשבת (עג:) גבשושית ונטלה, גומא וטמנה, בבית חייב משום בונה, ובשדה משום חורש (וה"ה כל חפירה וחריץ כדמשמע שם). וביארנו שם במקומו שהחילוק בין בית לשדה תלוי במקום העומד לזריעה, או שעשוי להילוך בני אדם, ואת"ש.

195. מחה"ש, ה"ד בכה"ח (אות ס"ה).

והנה המחה"ש כתב הטעם שהרי יש בו מ' סאה ויצא מתורת כלי (כמש"כ בר"ס שי"ד, ועמש"כ שם), ולכאו' צ"ב, תיפוק ליה מעצם הדבר שהוא מחובר לקרקע, והרי הוא כקרקע, ומשמע לכאו' שאינו נידון כמחובר לקרקע, ולפי דבריו אם לא יהיה ארבעים סאה יהיה מותר לשבור לכו"ע, וצ"ע. ועוד יש לעיין אם כל המקוה הוא מ' סאה או יותר, וקפא בו רק החלק העליון, האם הוא מצטרף להחשב חלק אחד עם המים, ונחשב כאילו יש בו מ' סאה. (ולכאו' זה תלוי במח' הראשונים בדין ריסוק שלג וברד, שלדעת הר"ן אין בו גזירה משום משקין שזובו משום שגם בעודו קפוא הרי הוא נחשב משקה [וכ"ה בהדיא בגמ' בנדה דף יז.].

196. כ"כ המשנ"ב (סקל"ו) בשם הרבה אחרונים שחולקים על המג"א, וע"ע בכה"ח (אות ס"ה). וסברת המתירים הוא משום שלעולם שם המים עליהם, ואינו קרקע בעלמא, שיש בה בונה או סותר. [וגם אין זה דומה לנידון הפו' בכ"מ גבי פינוי אשפה]. ואפשר שאף להאוסרים י"ל דלאו לכו"ע אסור מה"ת, אלא מדרבנן דדמי לבונה וסותר. ועי' להלן שבמקום צורך מותר.

197. שהרי זה נוגע באיסור דאו' של בונה, וכן פסקו המג"א ועו"א (ולעיל הבאנו שכן משמע במרדכי שאסור בכה"ג), וכן מבואר במשנ"ב (שם) שיש להחמיר בזה לכתחילה. וע"ע גם בכה"ח (אות ס"ה) בשם הרבה פו' שאוסרים. [אמנם מאידך ראיתי שכמה אחרונים הקילו בזה, וכדעת התו"ש והא"ר והמאמ"ר, וע"ע גם במהרש"ם ח"ג סימן צ"ז, ושכ"מ באבן העוזר סי' שס"ג, וע"ע בשו"ת פרי השדה ח"ד סי' קנ"ד].

198. כן מסיק המשנ"ב (סוף סקל"ו), וכ"ה בכה"ח וכדלהלן בסמוך.

ונראה דלכו"ע אם ירצה לבנות מקרח איזה בית וכדו', כמו שמצוי בארצות הקרות, בודאי שאסור, דהו"ל בנין גמור.

199. כה"ח (אות ס"ה), וזה פשוט בלא"ה שמותר וכמו שכתב שם, שזה מקום צער, ולא גזרו (וא"ת הלא הוא איסור דאו', וי"ל שאינו מוסכם כ"כ, ולכן יש להקל במקום צורך, וכן יש לפרש בכוונתו, שזה כעין הדין שבמקום צער לא גזרו רבנן. א"נ שאף להאוסרים משום בונה וסותר, אינו אלא שנראה כן ואסור מדרבנן).

200. כה"ח שם, שזה לצורך מצוה.

201. עיין במחה"ש שם שנהגו היתר בדבר זה, וכ"כ בבא"ח, וה"ד בכה"ח (שם) שהטובלים בשבת לצורך מצוה יש לסמוך על המתירים, ע"כ. ונראה דדווקא טבילת מצוה התירו, כגון לנשים, או גם לאנשים בטבילת עזרא (המבואר בגמ' פ"ג דברכות, ועי' בפו' באו"ח סי' פ"ח), אבל שאר טבילות לתוספת קדושה ומעלה בעלמא אין להתיר כלל, שאין לזה מקור בפו' כלל.

202. עיין בשו"ע (סעיף י"א) שכתב "שלא יטול" בהם, "ואם יטול" יזהר שלא ידחקם, ע"כ. וצ"ב מהו הלשון "ואם יטול", הו"ל "ואם נטל", שהרי כתב שלא יטול בהם, ובפנים הוספנו לבאר כוונת השו"ע שרצונו לומר שלכתחילה לא יטול (והיינו מחשש שמא ידחקם, שזה מצוי מאד לטעות, ולכן אסרו לכתחילה), אבל במקום צורך כגון שאין לו אחרים מותר, אך יזהר שלא ידחקם (ושו"ר שכן פירש בכה"ח אות ס"ז ס"ח). וא"כ הם ב' דרגות באיסור לכתחילה, ואת"ש.

ועיין במשנ"ב (סקל"ז) שכתב שבשולחן עצי שיטים מיקל ליטול בהם, אך שיזהר שלא ירסקם, ע"כ. ומשמע שכוונתו לומר שמותר לכתחילה, אך כאמור זה אינו לדעת השו"ע, שכתב שלא ליטול. ולשון הב"י הוא מן הראשונים כמובא בב"י. (ואדרבה בטור כתוב בסתמא שלא ליטול). ודו"ק.

ובעיקר הדין יעוין עוד בביה"ל (ד"ה יזהר) שהביא מהמג"א שכתב שלדעת הסוברים שמותר לרסק את השלג והברד בתוך הכוס גם בזה שרי (והיינו מפני שהוא מעורב במי הנטילה), וכתב ע"ז הביה"ל שאין להקל בזה, משום דדין זה העתיקו כמה וכמה הראשונים, עכ"ל. והיה אפשר לפרש בכוונתו שלא להקל, משום שדין זה שנוי במחלוקת, והוא לשיטתו שפסק במשנ"ב (סקל"ו) להחמיר בזה, אולם ז"א נראה כלל (שא"כ היה לו לציין שם לד' הראשונים הללו, או שכאן יציין לשם, ויאמר שבמקום צורך מותר, וכל כה"ג), והעיקר נראה שכוונתו לומר שאפילו לדברי המתירים שם, מ"מ כאן אסור במי הנטילה, והיינו שרק שם התירו מפני שהשלג והברד מעורב עם המים ממש, משא"כ במי נטילה שהמים הנוזליים יורדים מיד למטה לאיבוד ונשאר בידו רק גושי קרח ואינו נחשב כמעורב, ולכן חיישינן שישפשף ידיו כשאינם בתערובת עם המים, וכיון שהכל הוא מחשש שמא ישפשף לכן אסור, ודו"ק. (ושו"ר בכה"ח אות ס"ט שציין להחמד משה שכתב להעיר על המג"א הנ"ל, דלא דמי לריסוק שלג וברד בכוס, ואפילו להרמב"ן, כאן אסור, ע"כ. ואולי כוונתו לביאור שכתבנו). ובלאו הכי כבר כתבנו לעיל שלמעשה נכון להחמיר (וכן העיר הכה"ח שם), ומ"מ כאן אסור לכו"ע, וכמו שנתבאר [ויעיין להלן בסוף סעיף י"ב גבי שימוש בסבון כשזרם המים פתוח, ודון מיניה לנידו"ד].

203. כן העירו לאסור ע"פ האמור לעיל שיש חשש שמא ירסקם, וע"ע בשש"כ (פט"ז הערה ק"ט) שיש לאסור זאת מצד בונה, וכמש"כ הרמב"ם שהמקבץ חלק אל חלק ודבק הכל עד שיהיה גוף אחד דומה לבנין, עיי"ש. ואין לפוטרו מצד מלאכה שאינה מתקיימת, דכל כה"ג הוי מתקיים, ועוד שמדרבנן אסור בכל אופן. אמנם בעיקר דין העושה גבינה אם הוא אסור משום בונה, עי' בדברינו בסי' שי"ט סי"ז בדין זה, ושם בהערה הבאנו שיש חולקים. [אמנם מצד מוקצה אין בזה, וכמו שהזכרנו לעיל ריש סעיף ט' בהערה, כמו גשמים שאינם מוקצה].

204. שו"ע כאן (סעיף י"ב), וכן כתב להלן (בסימן שכ"ו ס"י) בהגה שלא לרחוץ ידיו במלח, וכן כתב השו"ע להלן (סו"ס שכ"ג) לענין הדחת כלים במלח. [ועיין בפמ"ג (ה"ד בכה"ח אות ע"א) שאין חילוק בסוגי המלח, אלא בין העשוי בחפירה ובין מי מלח, עיי"ש].

205. משנ"ב (סקל"ח), ובטעם הדבר עיין בטור שכתב שאסור משום נולד, אולם ז"א מתאים לדברי השו"ע שאינו אוסר משום נולד (וכמשנ"ת לעיל בס"ט), וי"ל שלדעת השו"ע אסור מטעם מוליד, ושו"ר בכה"ח (אות ע') שכתב שהשו"ע פסק כוותיה דבעל התרומה, אבל לא מטעמיה, והעיקר כהטעמים הנ"ל, וכ"כ המשנ"ב שהטעם בזה הוא כדין ריסוק שלג וברד, וע"ע בפו' להלן בסי' שכ"ג ובסי' שכ"ו.

206. הנה מלח שלנו יבש ואין מתהוה שום דבר בשפשוף, וממילא לא שייך בזה איסור, ופשוט, וכן העיר כיוצ"ב בשו"ת ר"פ ח"ג סימן י"ד לענין ריסוק, וע"ע בשו"ת צי"א ח"ו סימן ל"ד מש"כ בזה, ועי' בפמ"ג המובא בכה"ח (אות ע"א) שאיסור שפשוף במלח הוא בין העשוי בחפירה, ובין במי מלח וכו', עיי"ש. וצ"ל דמ"מ בתרוייהו הם לחים, משא"כ ביבשים שלנו, וידוע גם שבמלח שלנו שמים חומר מונע גיבוש וכן סופג לחות וכיוצא.

ואכן כשהוא מעורב עם מעט מים, בזה יש חשש שממיס את המלח, וה"ז כריסוק ברד ושלג המבואר בסעיף ט', ובסעיף י"א גבי נטילת ידיים בזה. ואף בזה עמש"כ לעיל בפ"ט גבי סוכר, וי"ב. ועיין בשו"ת צי"א ח"ו סימן ל"ד שהעיר בזה שבודאי שבשלנו אין חשש, אלא שכתב שלפעמים הוא לח מחמת הקור, או שמתלחלח במים וכיוצ"ב, ובזה יש לאסור, עיי"ש. וכמו"כ עשוי להיות שע"י זיעת הידיים הוא נמחה. והכל לפי הענין.

ועכ"פ מן הסתם באופן שאינו נימוח אין בזה חשש כלל. [וע"ע כה"ח (אות ס') כה"ג לגבי סוכר שמותר לרסקו יבש. וזה פשוט בפו' להלן בסי' שכ"א גבי טוחן].

והזכרנו ענין הריסוק שמותר לכו"ע, והוא כנזכר בכה"ח (סוף אות ס'), וטעמו דאוכלא הוא עיי"ש (ועי' בזה בסי' שכ"א), וצ"ב מה הוצרך לומר דאוכלא הוא, תיפו"ל שאין זב ממנו מים, (וכעי"ז העיר בשו"ת ר"פ ח"ג סימן י"ד, עיי"ש) וצ"ב. [ובפשטות ה"ה בכל זה לגבי סוכר הן לקולא והן לחומרא, אמנם עי' לעיל שהערנו בד' הר"פ דשמא יש חילוק בזה, וצ"ע].

207. משנ"ב (סקל"ח) בשם הט"ז.

ומבואר שרק "לאחר שנימוחו" מותר ליטול ידיו מהם, והיינו משום שאל"כ הרי יש חשש שמא יבוא לרסק אותם בנטילתו ואסור, וה"ז דומה ממש למש"כ לעיל (בסעיף י"א) שיש ליזהר שלא יטול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד וכו', וכמשנ"ת שם [ויש לבאר דבמשנ"ב כתב שמותר להשליך מלח במים, וליטול בהם אחר שנימוחו, ושוב ציין שזה כשלג וברד בסעיף ט' (ומקורו מדברי האחרונים), ויש לבאר שהדמיון לשלג וברד קאי על עצם הנתינה שכתב לפנ"כ שמותר ליתנם במים, ולא למש"כ אח"כ שלאחר שנימוחו יטול בהם].

208. במשנ"ב שם הזכיר שיזהר שלא לעשותם עזין, וכ"ה בכה"ח אות ע"ב, ופרטי הדינים בזה מבואר בסימן שכ"א ס"ב.

209. שו"ע (סר"ס שכ"ג), והטעם ג"כ מפני שנמחה (ועי' בכה"ח אות ס"ח בשם החמד משה, וצ"ב מאי קמ"ל).

210. כה"ח כאן אות ע"ג, ובסי' שכ"ג באות ס"ח בשם הרבה פו', והיינו הך. וכ"כ במשנ"ב (שם סקמ"א) שמותר לערב המלח במים, כמו שמותר ליתן שלג וברד במים.

211. עיין ברמ"א (בסימן שכ"ו ס"י) שאסור לרחוץ בבורית שקורין זי"ף (סבון) בלשון אשכנז, או בשאר חלב שנימוח על ידו, והוי נולד, עכ"ל. וכן הסכימו האחרונים רבים ועצומים, וכ"פ במשנ"ב וכה"ח שם. (אולם מצד הנולד שנעשה ע"י קצף אין חשש כלל, וכדלהלן בסוף הלכה זו בהערה).

ונוסף ע"ז העידו האחרונים שכן המנהג בכל ישראל להחמיר בזה, וכמש"כ במשנ"ב שם (סוף סק"ל). וכן המנהג בבבל (כמש"כ בבא"ח פ' יתרו). וכן המנהג בחברון (כמש"כ בזכרונות אליהו מני), ועוד. אמנם בתימן נהגו רוב הנשים להשתמש בזה, זולת קצת פרושות, כמש"כ בפעולת צדיק (ח"ב סי' נ"ח), וכתב ללמד זכות עליהם ושאין למחות בידם, ומ"מ גם היתר מפורש לא כתב שם.

212. הנה הרמ"א שם כתב שאסור משום נולד, וכנ"ל. וטעם זה לא יכון לדעת מרן השו"ע (בסימן שי"ח סט"ז, ובסימן ש"כ ס"ט) שפסק דלא כבעל התרומה, וס"ל שאין איסור משום נולד, אלא שמ"מ גם לשו"ע יש איסור עכ"פ מצד שאר הטעמים, שהרי הוא מוליד ואסור. ואכן בשו"ת בנימין זאב (שהוא מקור ד' הרמ"א) מבואר שיש איסור בזה אף לדעת רש"י. [ונוסף ע"ז יעוין במשנ"ב (שם סק"ל) ובכה"ח (אות מ"ג) שהזכירו עוד טעמים ע"פ האחרונים, א'. מפני שמשיר את השיער (וזה לא שייך בסבון שלנו). ב'. משום איסור ממחק וממרח עיי"ש. וגם זה לא שייך כ"כ בסבון שלנו, וכמו שכתבנו להלן].

213. עיין במשנ"ב שם (בסימן שכ"ו סק"ל) שהביא מהמג"א בשם שלטי הגבורים שכתב שיש מתירים בזה, והיינו דסבירא להו דמה שאסרו חז"ל לרסק שלג וברד הוא משום גזירת סחיטת פירות העומדין למשקין, שאף השלג והברד למימיהן עומדים, וא"כ פירות ושאר חלב שאינם עומדים למשקין מותר לכתחילה. (וכ"כ עו"א, ה"ד בכה"ח שם אות מ"ו). אלא שעדיין לא נתיישב לנו כל הצורך, שהרי כ"ז כן לטעם דגזירת משקין, אבל לטעם דמוליד הלא ה"נ הוי כמוליד, ודומה למלאכה וכדפרש"י. ולכאו' לשיטתו יהיה אסור, ולעיל כתבנו בשם הרבה אחרונים שנראה שיטת השו"ע שפוסק כטעם רש"י שהאיסור משום מוליד, וא"כ לא נוכל להקל בזה. וע"ע בכה"ח סימן שכ"ו אות מ"ו שהביא מהאחרונים שנחלקו בזה. (וע"ע בכה"ח סימן של"א שאין למחות בזה לקטן שנולד כיון שיש מתירים).

אולם מצאנו באחרונים שהקילו לדינא, וכיעוין בספר פחד יצחק, וה"ד בשו"ת ר"פ (ח"ג סימן י"ד) ובבא"ח (שם), עיי"ש, וטעמו דלא מבעיא למ"ד שהאיסור הוא משום גזירת פירות העומדים לסחיטה, דלא שייך בזה, אלא אף למ"ד שהאיסור משום מוליד, יש לומר דעד כאן לא אסרו אלא בשלג וברד שע"י המיחוי נהפך למים, משא"כ בזה שאינו נהפך למים, אלא נמחה בעצמו, והלחות היוצא ממנו הוא מגופו של הסבון, עיי"ש. וכ"כ גם הגינת ורדים (כלל ג' סי"ד) להתיר בזה. וכמש"כ שם, וכ"ה בכה"ח (שם אות מ"ג). [ויש לציין בזאת לדברי הכה"ח להלן (בסימן ש"ל אות מ') גבי רחיצת קטן בבורית, שכתב שאין למחות ביד המקילים, כיון שהוא לצורך קטן, ויש להם סמיכות, עיי"ש. הרי שבסתם בורית אוסר, וכהרמ"א. וע"ע בשו"ת פעולת צדיק שם מש"כ בהיתר הסבון, וי"ל בדבריו בכמה פרטים, ואכמ"ל].

ואמנם הבא"ח כתב לדחות את דברי הפחד יצחק מסיכת חלב, שפסק בשו"ע (סימן שכ"ח סכ"ב) לאסור. אולם בשו"ת שמחת כהן ח"ז סי' כ"ט תמה על הבא"ח, דשאני חלב שהוא בעצמו נימוח ונעשה משקה. [וע"ע בסי' שי"ח סט"ז בשו"ע ובא"ח שם גבי שומן, והיינו הך]. משא"כ סוכר ובורית שלעולם לא יהיו נימוחים בעצמם, ללא תוספת מים. וע"ע בנוה שלום סי"א מש"כ בזה. וכן האריך בזה הגר"ע הדאיה בשו"ת ודובר שלום סימן ז', עיי"ש. וע"ע ביח"ד ח"ב סימן נ' שהביא כמה אחרונים שהסכימו כדברי הפחד יצחק (מהר"א חמוי בספר פה אליהו, ושכן הסכים מהר"י אבולעפיה), ועפי"ז פסק להקל בסבון. וע"ע להלן בהערה שאחרי הסמוכה שבירדנו עוד להקל בזה.

214. שכן דעת כל שאר הפוסקים לאסור, וכמש"כ לעיל, וגם כתבו הפו' שכן המנהג בכל המקומות לאסור בזה, וכנ"ל. [ואמנם היה מקום לומר שמה שנהגו כן הוא מטעם שמשיר את השיער, וכמש"כ המשנ"ב שם וכיוצ"ב. ולפי"ז נימא שבזה"ז שאינו משיר יהיה מותר, אולם ז"א נראה כ"כ]. וע"ע במשנ"ב שם, ובכה"ח שם אות מ"ג, וגם כאן באות ע"ד, וע"ע באוצ"ע פל"ה תשו' ה' שאסר מצד ממחק, או מצד מוליד. ואף על פי שמן הדין אפשר להקל בכל זה, מ"מ י"ל דהוי כדברים המותרים שנהגו בהם איסור (וכמש"כ כיוצ"ב בשש"כ פי"ד הערה נ"ד בשם הגרשז"א).

215. הנה בעיקר האיסור של שימוש בסבון הלא שנוי במחלוקת הראשונים, שלדעת הרמב"ם והרשב"א וסיעתם שהאיסור בריסוק שלג וברד משום גזירת פירות, הנה נראה פשוט שבסבון אין חשש כלל, ואף לשיטת רש"י שאסר מצד מוליד, וכן נראה דעת השו"ע, ג"כ נראה שבסבון שלנו מותר, דעד כאן לא אסרו הפו' אלא בבורית שנימוח ונעשה כמשקה, וכמו שהבאנו לעיל מדברי השמחת כהן והאחרונים (וה"ז כמו שלג וברד שאסרו הפו' מצד שנהפך למים ודמי למלאכה, וה"ה בריסוק מלח וכדו'). אבל בסבון שלנו שאינו אלא מתמעך ונעשה לפירורים דקים, א"כ נראה שאין בו שום חשש, מצד שלא נהפך לדבר אחר, אלא גופו נפרד ונחלק [וה"ז כריסוק בננה שאינו בכלל "מוליד", אלא רק מצד איסור טוחן, וכמשנ"ת להלן בסימן שכ"א ע"פ הפו'. והתירו שם כשעושה כן לאלתר, והיינו משום שאינו בכלל מוליד דבר אחר, אלא רק מחלק ומפריד את הגוש הקודם]. וכבר העירו בזה הרבה באחרונים (וע"ע בכה"ח סי' שכ"ו אות מ"ג מ"ו). ומאחר שבלא"ה לדעת רוב הראשונים שסוברים שהאיסור מצד גזירה אין חשש, שפיר יש להקל בנידו"ד [ועיין בתשו' הרמב"ם (סי' קל"ט) שהתיר מיחוי הסבון, אמנם י"ל שהוא לשיטתו בדין שלג וברד]. ולעיל ביארנו עוד שיש להקל בזה מן הדין. וכל שכן שאין לדרוש איסור ברבים בדבר זה, וכמש"כ בספר שתילי זיתים סי' שכ"ו, דהמקילים בודאי שיש להם ע"מ שיסמכו מעיקר הדין.

216. שבזה הוא דומה לריסוק שלג וברד בתוך הכוס, שהבאנו לעיל (בסעיף ט') שנחלקו האחרונים, ואמנם הרבה פו' כתבו בדעת מרן השו"ע לאסור בזה, אולם בהערה שם הארכנו שאינו מוכרח כ"כ, ואע"פ שכתבנו למעשה שנכון להחמיר בזה, מ"מ בצירוף כל האמור לעיל בהערה הקודמת בודאי שמותר לכתחילה להשתמש בסבון. ואינו דומה לשלג וברד, ודו"ק.

[ואמנם מצאנו בשו"ע (סעיף י"א) שהזהיר שלא ליטול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד, וביארנו שם בהערות (עפ"ד הביה"ל שם) שדין זה הוא לכל הדיעות, ואפילו למ"ד שמותר לרסק בתוך המים. אולם ז"א דומה לכאן, שדווקא שם יש להחמיר מפני שהמים ששפך על ידיו ירדו למטה, ונשאר לו רק שלג וברד, ולכן אסור מפני שמרסקן בפני עצמן, משא"כ כשהברז פתוח תמיד שוב אין בזה חשש (וה"ה לענין ברד ושלג כשזרם המים פתוח נראה שמותר). ואמנם היה מקום לדון לאסור, שהרי בשו"ע אסר אפילו ליטול בהם, מחשש שמא ישפשף, וזה למרות שהשפשוף עצמו הוא מדרבנן, ועל כרחך מפני שזה אופן שקרוב לבא לידי איסור, והיה אפ"ל גם כאן שאסור מחשש שמא ימחה הסבון כשאין המים זורמים, אולם ז"א נהירא כלל, אלא הוא דומה בפשטות לדין ריסוק בתוך המים שמותר, ועוי"ל, וע"ע בזה בשו"ת תפל"מ סימן נ"ג נ"ד באריכות, ועל כן יש לסמוך על המתירים בזה].

217. כתבנו זה מאחר שדעת רבים להחמיר, ובפרט שנהגו לאיסור, וכמש"כ לעיל. ולכן אף שמן הדין נראה שיש להקל, וגם מצד המנהג כבר כתבנו שיש לומר שחששו מצד טעמים אחרים שנשר השיער וכדו'. (וכ"מ בשו"ת הרמב"ם סי' קל"ט ועוד). ובכל אופן סבון שלנו קיל מסבון שלהם מכמה אנפי, ומ"מ אף בזה נתפשט להחמיר.

218. שהרי בדרך כלל הסבון חלק, ובאופן זה לא שייך בו ממחק, ופשוט. ואפילו אם יש בו גבשושית ג"כ מותר, וכמבואר בר"ן (בשבת עה:) שכאשר אינו מכוון להחליקו ולהשוותו מותר, וכ"כ הרבה ראשונים, וכן מבואר בפשיטות בגינת ורדים כלל ג' סי"ג. וע"ע ברמ"א (סו"ס שכ"א) ובביה"ל שם, ודו"ק. וע"ע במג"א ועו"א בסו"ס שי"ד גבי מירוח הרוח דשרי כל שאין כוונתו למרח, וע"ע בקצוה"ש סי' קמ"ו בבדה"ש ומש"כ להעיר על התפא"י, ודו"ק, ושו"ר שכ"כ בשו"ת תפל"מ סימן נ"ד באריכות, עיי"ש. וע"ע גם בספר שש"כ פי"ד סט"ז ובהערה מ"ט בשם הגרשז"א, וכ"כ עוד באחרונים. וכל שכן בסבון שלנו שהוא חלק דלכו"ע אין איסור.

219. ע"פ הרמ"א (סימן ש"מ ס"ג) שכאשר האותיות מגוף הדבר אין בו ממחק (וע"ע בשש"כ פי"ד הערה נ"ד). ועו"ל. ודלא כמש"כ בשו"ת תפל"מ שם להחמיר בזה. [ונפ"מ מכ"ז לדעת המקילים, או כשמשתמש מתחת ברז המים, וכיוצא].

220. ע"פ האמור בהלכה הקודמת לגבי מלח כשרוצה לרחוץ בו, שמותר ליתנו במים עד שימחה, ואח"כ יוכל ליטול או לרחוץ בו, וה"ה כאן. ושו"ר אחז"ר בקצוה"ש סימן קמ"ו בבדה"ש [וממילא מותר אף למחמירים, וכן מותר אפילו בבורית וכדו']. ומצד איסור ריכוך דבר קשה, עיין בדברינו סו"ס שי"ח בקונטרס בענין זה, שנתבאר שיש לסמוך על המתירים כשעושה כן בצונן, ועוי"ל.

ויש לציין שבכה"ח להלן בסימן שכ"ו (אות מ"ג) כתב בשם הבא"ח שעושים כן בערב שבת וכו', עיי"ש, ולכאו' הלא אף בשבת מותר, דהא נמחה מאליו. וי"ל ששם איירי שהם ממחים אותו בידיים, וכמו שכתב "ממחין הבורית" וכו', אולם בבא"ח (פ' יתרו סל"ו) ל"מ כן, וע"ע גם בערוה"ש (סימן שכ"ו סוס"י) שכתב שעושין כן מער"ש, וכ"כ עוד אחרונים. אולם הנה בערוה"ש דקדק שזה משום נולד, והשתא לדעת מרן השו"ע דלית ליה נולד, הא ודאי מותר [ואף הבא"ח שהחמיר, י"ל שזה כדי לחוש לשיטת

וסבון נוזלי אין בו חשש כלל, ומותר להשתמש בו בשבת לכתחילה[221].

מ"א. מותר לדרוס ברגליו על השלג[222], ואע"פ שהשלג נימוח וזב ממנו מים, מותר[223].

ואם יש שלג על פני הדרך, אסור לדרוס עליו למעכו כדי לסלול דרך לבאים אחריו[224].

אמנם אם כוונתו מחשש סכנת החלקה על השלג, מותר לסלקו ולפנותו בכל אופן, וכל שכן שמותר לפזר עליו מלח להמיסו[225].

מ"ב. להטיל מי רגלים על השלג, המהר"ם מרוטנבורג מתיר, והרא"ש היה נזהר בזה[226], וכתבו האחרונים שטוב להזהר בזה במקום שאפשר[227].

ומותר להטיל מי רגלים על הצמחים[228].

מ"ג. אסור ליתן קוביות קרח בכוס, ועל זה לשפוך מים או איזה משקה, אלא קודם יתן את המשקה ועל זה יתן את הקרח[229].

מ"ד. הרוצה להדיח כלים שמלוכלכים בשומן, אסור לשפוך עליהם מים חמים כדי לנקותם, אבל מותר ליתן אותם בתוך מים חמים[230].

ודע, שכל האמור הוא בשבת, אבל ביום טוב לצורך אוכל נפש אין איסור מוליד או נולד[231].

* * *

ענייני סחיטה בבגדים

הקדמה

מ"ה. בסחיטת בגדים ובדים וכיוצא, שייכים שני איסורים: א'. משום מפרק שהוא תולדה של איסור דש. ב'. משום מלבן[232]. (ויש אומרים שאין דישה בבגדים, משום שהמשקה לא גדל בתוכם, או משום שאין דישה אלא בגדולי קרקע, ובגדים אינם נחשבים גידולי קרקע לענין זה)[233].

והדבר תלוי לפי הענין: מצד איסור דש - שאם הוא צריך את המשקה הנסחט הרי זה אסור משום דש, ואם אינו צריך את המשקה, והמשקה הולך לאיבוד, אין בזה משום דש[234], אמנם מכל מקום יש בזה איסור מדרבנן[235]. ומצד

הרמ"א, ובפרט שאפשר לעשות כן מער"ש בשופי]. ואף לדעת הרמ"א י"ל דנידו"ד שרי. ועכ"פ אם לא עשה כן מותר, דהא נולד אף להרמ"א אינו אלא לכתחילה, ודו"ק.

221. דמעיקרא משקה ועכשיו הוא משקה (וכן מבואר מדברי האחרונים שהזכרנו בהערה הקודמת לרחוץ במי בורית). וכ"כ באול"צ שם [וע"ע לעיל בסו"ס שי"ד מה שכתבנו בדין ממרח]. ומה שכתב התפארת ישראל לאסור בבורית רכה מצד ממרח (וה"ד במשנ"ב ובכה"ח בסי' שכ"ו), נראה שבודאי לא ברכה ממש איירי, אלא בכזו שהיא מתמרחת [ובמקומו בהל' ממרח בסו"ס שי"ד נתבאר שמירוח בדבר עבה אסור מה"ת, ובדבר רך אסור מדרבנן, אולם בכזו שנוזלית אין חשש כלל].

וכמו"כ אין לאיסור מצד נולד במה שנוצר קצף, דז"א נחשב כלום, וגרע ממלאכה שאינה מתקיימת. וגם כל מוג כוס משקה נעשה קצף, ול"ח כלל. וכ"כ בקצוה"ש סי' קמ"ו בבדה"ש סוסקל"ב, ועוד באחרונים טובא. ודלא כהאגר"מ ח"א סי' קי"ג. וע"ע בנשמת שבת ח"ה סי' קצ"א. [נ"ב. עוד בענין שימוש בסבון נתבאר להלן בסימן שכ"ו סעיף י', ושם נתבאר דין שימוש במברשת ומשחת שיניים, ודון לנידו"ד].

222. שו"ע (סעיף י"ג), ועי' בהערה הבאה.

223. בטעם הדבר שמותר, מצאנו ב' טעמים כמש"כ המשנ"ב (סקל"ט), א' כיון שאינו מתכוון [ולכאו' י"ל עוד דהוי כלאחר יד, ודו"ק]. ב'. הט"ז כתב שכיון שהוא דבר שא"א ליזהר בו לא גזרו. [והיינו דהוי כמ"ש בגזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה שלא גזרו, ופשוט שה"ה בזה, ומזה יש ללמוד כללא לשאר מילי].

ויש לעיין בטעם הראשון דאינו מתכוון, אם הוא באופן שזה פסיק רישא, ואעפ"כ התירו ויתבאר כמאן דאמר שפסיק רישא בדרבנן שרי (וכמו שהארכנו בזה בס"ד לעיל בר"ס שי"ד). ואפילו למ"ד שפסי"ר בדרבנן אסור, י"ל שבזה לא גזרו רבנן (ולא הוא עיקר הטעם כהט"ז). או אפשר שזה באופן שאינו פסי"ר, ולכן מותר, והיינו שזה באופן שיש הרבה שלג, והוא נשאר כמו שהיה ואינו בהכרח שיהיה נימוח, ומה שכתב הט"ז (סק"י) שאי אפשר שלא יהיה נימוח הוא לשיטתו, שגם באופן זה מותר, ולכן כתב טעם אחר, משא"כ לטעם הראשון.

[ואפשר עוד שמה שאמר שא"א שלא יהיה נימוח, היינו לבסוף לאחר שיגמור ללכת, שאז נמצא שבכללות כל הפסיעות הוא בודאי המיס שלג, אבל בכל פסיעה ופסיעה אינו פסי"ר שימיס מן השלג (וכבר עמדנו ע"ז במקומו בסי' שט"ו אי אזלינן בפסי"ר לפי כללות הפעולות, או לפי כל פעולה ופעולה בפני עצמה, והבאנו בזה פלוגתא, כיעויש"ה. ועפי"ז י"ל שזו היא כוונת הט"ז שא"א שלא יהיה נימוח, ולעולם לפי הטעם הראשון לא חשיב פסי"ר].

ובאמת בטור משמע שאינו פסיק רישא, ורק לענין הטלת מי רגלים דנו בזה (כיעוי"ש בדעת המהר"ם מרוטנבורג והרא"ש). וע"ע בט"ז (סקי"א, ולשיטתו בסק"י, אולם לדעת שאר מפ' אין הכרח לזה, וכנ"ל). ושוב מצאתי בפמ"ג שכתב שזה פסיק רישא בדרבנן, ואעפ"כ לא גזרו בו (אע"פ שבעלמא כתבו המג"א והאחרונים לאסור, כיעוין בר"ס שי"ד). והיינו משום שא"א ליזהר בזה, עיי"ש. אולם כ"ז נראה לשיטת הט"ז, אבל לשיטת שאר המפ' י"ל כפשוטו שבאמת אינו פסי"ר, ושו"ר שכ"כ בכה"ח (סוף אות ע"ה) בשם האחרונים, דהוי דבר שאינו מתכוון ואינו פסיק רישא, ע"כ.

נמצא שהוא שנוי בפלוגתא באחרונים, ונפ"מ באופן שהוא פסי"ר אי שרי. [ובפשטות נראה להקל בזה למעשה, חדא דשמא כהט"ז, ועוד שגם בכל פסי"ר בדרבנן מצאנו רבים שמתירים, ושכן נראה דעת השו"ע כמשנ"ת בר"ס שי"ד, ובפרט שזה ג"כ דבר שקשה להזהר בו, וי"ל שלא גזרו בזה שכך טבעו של עולם, ונוסף ע"ז שהוא כלאחר יד, ומכ"ז היה נראה שיש להקל, ואכמ"ל]. ועיין בשו"ע הגר"ז שכתב בנידוננו שאם אפשר להזהר בקל לטוב להחמיר, עיי"ש. וכנראה דלא ניח"ל בסברות הנ"ל, אולם למעשה העיקר כדברי כל הפוסקים שהתירו.

224. שהרי כל ההיתר הנ"ל הוא מצד שאינו מתכוון, אבל באופן זה שהוא מתכוון אסור (ונראה שאפילו להט"ז הנז' לעיל י"ל שאסור בכה"ג, שלא התירו אלא כדרך הילוכו), וכן פסק בפשיטות הגאון בעל חוות יאיר בספרו מקור חיים. וע"ע בדברינו בסו"ס שי"ג בענ"ז ובהערות שם, ודו"ק. ועיין בהערה הבאה לענין פיזור מלח.

225. הנה באופן שכוונתו לפנותו משום סכנת החלקה, יש להתיר הכל, שהרי הוא איסור דרבנן, והתירו אפילו מלאכה שאצל"ג מחשש היזק (כדאשכחן בסימן ש"ח ובסי' של"ד ועוד, שמותר לסלק את הקוץ מרה"ר, ומכבין גחלת של מתכת וכיוצא שלא יזקו רבים). וממילא אפילו באופן שממיס את הקרח להדיא מותר. וכ"כ בשו"ת מהר"ם בריסק ח"ג סימן מ"א להתיר בזה, עיי"ש. וע"ע במשנה הלכות ח"ד סי' מ"ה ובשו"ת נשמת שבת סי' רמ"ו.

ובאופן שאין בזה סכנה, הנה אסור להפשירו ככל איסור הפשרת קרח הנ"ל, שאסור כשעושה כן בידיים, אולם ע"י פיזור מלח י"ל שמותר בכל אופן, ויבואר, שהנה מצד איסור בונה המבואר (בסו"ס שי"ג) אין בזה, וכמו שמבואר במשנ"ב (שם סקנ"ה) שמותר לכסות הרוח באפר, כיון שאינו מתכוון להוסיף על הבניין, וה"ה כאן. אולם אפשר שזה כמו חלק מן הקרקע ומתקן בכך, אולם הנה אם מצד הפשרת הקרח, נראה יותר שדבר זה ניכר כדבר אחר מן הקרקע, וכעי"ז כתבנו לעיל גבי נהר שקפא, שכתבנו הרבה פו' שמן הדין מותר לשוברו עיי"ש. ואין לחלק בין נהר לנידון דידן, הגם שעשוי להבלע בקרקע, דמ"מ אינו נחשב כחלק אחד ממנו. ואם מצד זה שמפזר מלח על הקרקע ומתבטל בו ג"כ אין לחוש, שאין מתכוון להוסיף על הבניין, וכל שכן שהוא בדרך גרמא שמתחילה נופל על הקרח וממיסו ורק אח"כ בא אל הקרקע, ודו"ק היטב. [ומצד איסור מוליד י"ל דשרי כיון שהוא ממילא ואינו בידים. אלא שיש לדון בזה רק מצד נולד שנחלקו בזה השו"ע והרמ"א (בסימן שי"ח סט"ז), דלהשו"ע מותר, ולהרמ"א ג"כ יש להקל לעת הצורך, וה"נ יש להקל, וכן ביאר בשש"כ (פכ"ה הערה מ"ט), ואדרבה י"ל שבכה"ג כו"ע מודו וכמש"כ בארחות שבת סופ"ד בהערה, ואין להאריך].

ולכן, אם יש סכנת החלקה מותר בין להשו"ע ובין להרמ"א (וזה פשוט דומיא דגחלת ברה"ר שמותר לכבותה, וע"י בדברינו סו"ס שי"ג). ואם אין סכנה לכאו' יש להתיר ג"כ, לא מבעיא לדעת השו"ע, אלא אף לדעת הרמ"א, וכ"מ בשש"כ שם. אולם ז"א פשוט, ואף שהוא בגרמא. ובשו"ת באר משה ח"א סכ"ח ולב העברי סמ"ט רצו לאסור מטעמים אחרים. והמהר"ם בריסק הנ"ל כתב שאם יש גוי, יצוה לגוי לפזר האפר או העפר, עיי"ש. אולם מן הדין נראה שיש להקל במקום צורך.

226. שו"ע (סעיף י"ד) הביא ב' הדיעות (ועיין בהערה הבאה מש"כ לענין הלכה).

ובביאור השיטות מבואר שהמהר"ם מתיר משום שסובר שזה דומיא דדורס שלג ברגליו הנ"ל, והרא"ש אוסר משום שבשתן ודאי נימוח, והיינו שרק בדריסה על שלג התירו משום שאינו פסי"ר, משא"כ במי רגלים שבודאי ימחו. וכן מבואר בטור. (ועיין לעיל בפני ג' הערות מש"כ בזה, וע"ע בט"ז סקי"א משם הרש"ל). ועוי"ל עפמש"כ הט"ז (שם בסו"ד) שבדריסה התירו כיון שא"א בלא זה, משא"כ בחימום, עיי"ש. וכך י"ל לענין הטלת מי רגלים, שהמתירים סוברים שאי אפשר להזהר בזה (וכל שיש קושי מיוחד, ה"ז נחשב שא"א ליזהר, וככל גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה כידוע), ולכן גזרו. ושו"ר שכ"כ בפמ"ג (משז"ז סקי"א), והרא"ש יסבור שאפשר להזהר, וכך עביד בנפשיה להזהר בזה להטיל במקום שאין שלג, והיינו מקום שאינו תחת כיפת השמים, או עכ"פ על הקיר, ואז יפול על השלג, והוי שלא מכוחו וכו'.

[ועיין במשנ"ב (סקמ"א) שכתב הטעם לאסור משום שבודאי נימוח (והיינו שלכן אינו דומה לדריסה על השלג ששם אינו ודאי נימוח), ולכאו' צ"ב, שזה אינו מתאים לדברי הט"ז גבי דריסה על שלג, שכתב שם שגם שם הוא בודאי נימוח (והובאו דבריו במשנ"ב שם סקל"ט), והיה להמשנ"ב להביא טעם שיתאים גם לט"ז, ובפשטות נקט כדברי הטור ולא הארי"ך. אולם נראה שיש ליישב זאת בכמה אופנים, א'. שגם לעיל כשהזכיר דברי הט"ז לא כתב בשמו שבודאי נימוח (והמשנ"ב השמיט לשון זו של הט"ז), והיינו שמה שהביאו הוא רק לענ"ז שיש עוד סברא נכוחה להקל, ולא לשאר שיטתו, ודו"ק. ב'. י"ל שיסבור שבהטלת מי רגלים אפשר להזהר. ג'. ויותר נראה שהט"ז בלא"ה פסק בזה להתיר, וכמש"כ המשנ"ב להלן בשמו, ואפשר שכל דעתו להתיר גם לעיל כשזה ודאי, הוא להלכה, ועיין.

227. כ"כ המשנ"ב (סוף סק"מ) שהט"ז פסק להקל, ושכ"כ הא"ר להקל, אם לא שאפשר בלא טורח "טוב להזהר", ע"כ. וע"ע בכה"ח (אות מ"ז) דמשמע מדברי הט"ז הנז' דהיכא דאפשר יש להזהר, וכ"פ הא"ר והגר"ז, ע"כ. וכתבנו בפנים ע"פ המשנ"ב. וע"ע בבא"ח (פ' משפטים סט"ז) שכאשר כל הארץ מלאה שלג מותר וכו' (וה"ד בכה"ח בסימן שכ"א אות צ"ו, ועמש"כ שם). ובארץ ישראל אין זה מצוי, שבד"כ אף אם יורד שלג אפשר בקל להזהר.

והנה בדעת השו"ע אינו ברור, שאמנם ידוע שיש ויש הלכה כבתרא, וגם כאן לכאו' היה לנו לפסוק כהרא"ש [ויש להוסיף בדרך אגב, שכלל זה של יש ויש כבר כתבוהו הפו', ונת' במקומו (וכ"ה בשו"ת ר"פ ח"א יו"ד ס"מ וח"ב חו"מ ס"ג). ובמקומו כתבנו שכך הדין גם כשמובאים שני שמות הפו', ושכ"כ כיוצ"ב הב"י גופיה בסי' של"ח ויו"ד סל"ב, ועוד בדוכתי טובא. והזכרנו מזה לעיל בסי' שי"ד ועוד. אמנם הלום נתבוננתי שיש מקומות שלא דייקו כן, ועי' בב"י סו"ס ש"כ ד"ה וסמ"ג כתב, מש"כ בזה מדברי הראשונים, וכן מדברי המ"מ. ואמנם מדברי המ"מ שכתב ע"ז הב"י שלא הכריע, יל"ד דמשמע שלא ס"ל לכלל של יש ויש הלכה כבתרא, דהא במ"מ הוא בלשון יש ויש. ובדוחק י"ל מפני שבסוף דברי היש הראשון הזכיר שכן דעת וכו', ואפשר שכיון שהזכירו חשיב טפי, וכעי"ז לעיל בשו"ע סעיף ה', ודו"ק]. אולם לענ"ד אינו הכרח, משום שנקט זאת בלשון "הרא"ש היה נזהר" שלא בלשון איסור (וגם מצאנו בכ"מ שלשון זהירות אינו איסור מדינא), ואפשר איפוא שהיה נזהר לעצמו, ועוד אפשר שהחמיר בזה בתורת חומרא, ולא מדינא. (ובפרט שכך טבע העולם, וע"ע משנ"ת להלן בסימן שכ"א סי"ד לענין הטלת מי רגלים בעפר). וגם לא הוי גילוי בשו"ע לאיסור, דאפשר דאזיל בתריה דהטור. ויל"ב. ולכן נראה שמן הדין יש להקל, אבל במקום שאפשר טוב להחמיר, וכדברי האחרונים.

ועיין בשו"ת אגר"מ (ח"ד סו"ס ע') שהביא מספר שולחן שלמה שכתב שאסור להשתין בשלג משום שנעשים כמין אותיות והוא פסי"ר, וכתב ע"ז האגר"מ שאינו נכון כלל לדינא, אף אם היה פסיק רישא. [וי"ל בכוונתו דהוי תרי דרבנן, שהרי אינה מתקיימת וכלאח"י ואינו מתכוון, ועוי"ל]. אבל האמת שאינו כן, שבלא כוונה לעשות אותיות לא נעשים אותיות (ולעשות כן אסור אף בחול, מצד שאסור לאחוז באמתו שלא לצורך, ואף הנשוי), עכת"ד. [וכה"ג כתבנו להלן בסי' שכ"א סי"ד לענין מי רגלים בעפר]. ונראה דלא נחית אם בכלל הדבר מותר להטיל מים על השלג, דבפשטות עיקר הדין דשרי, וכמשנ"ת. וכן מצאתי לכמה אחרונים שכתבו בפשיטות להיתירא.

228. שו"ע להלן (בסי' של"ו ס"ג), ונזכר בכה"ח כאן. ואמנם בעיקר הדין בזה יעוין בביה"ל שם מש"כ משם התפא"י, אולם מסיק שהעולם לא נהגו להזהר בזה. ועוד כתבנו בזה במק"א להיתר. וע"ע בספר שביתת השבת ריש מלאכת זורע, ועיין בדברינו להלן בסו"ס שכ"א סעיף י"ד בדין הטלת מי רגלים על עפר, ובהערות שם, ואכמ"ל.

229. כן יש ללמוד מדברי השו"ע כאן (סעיף י"ד) גבי הטלת מי רגלים, וכבר כתבנו דין זה לעיל בסעיף ט' בהלכה השניה, עיי"ש. וכן יש ללמוד מהמבואר בדין השני גבי כלים שיש בהם שומן.

230. משנ"ב (סימן רנ"ג ס"ק ק') ע"פ השו"ע כאן. והיינו שכאשר מערה עליהם אסור משום נולד, משא"כ כשמניחם בלבד אין חשש כיון שנימוח מאליו. (וכה"ג ע' במשנ"ב ס"ק ק"ו ושבט הלוי ח"ז ס"מ).

ועיין בששי"כ (פי"ב הערה כ"ו) משם הגרשז"א שכל הנידון הוא כשיש ממשות שומן, אבל מה שנשאר דבוק על הכלים כעין שמנונית, אין איסור מוליד, עיי"ש. וע"ע שם בהערה כ"ז מש"כ לענין בישול.

231. כן דעת הגרשז"א בששי"כ (שם הערה כ"ט) שהרי מותר לטגן שומן ביו"ט, ואין חוששים למוליד ונולד, וכן מותר לרסק שלג כדי להמיסו ולשתות את מימיו (ועיין שם שצידד בזה גם לגבי מכשירי אוכל נפש כהדחת הקדירה וכו').

232. ידועים דברי רבינו תם בספר הישר (סימן רפ"ג) דתרי גווני סחיטה איכא, חד משום מפרק שהוא תולדה דדש, כסחיטת זיתים וענבים וכו', ויש סחיטה משום ליבון, וההיא דיש בה משום ליבון אסורה בכל מקום שיש בו ליבון, כגון צמר ובגד פשתים, ודברים שיש בהם ליבון, דווקא במים, אבל לא ביין ושמן, וכמש"כ בכ"מ, עיי"ש. והביאו דבריו הרבה מן הראשונים, וכן הסכימו הראשונים, כיעוין בסו"ס שמונה שרצים (דף קיא:) בחי' הרשב"א והר"ן ושא"ר. וע"ע גם בתוס' כתובות (דף ו.) וברשב"א שם ושיטמ"ק ושא"ר. (וע"ע בשבת קמ"ה בתוס' ושא"ר). וכ"ה בסה"ת ואו"ז וסמ"ג ועוד. וכ"ה בטור כאן סימן ש"כ. וע"ע בזה בב"י כאן בשם ר"ת והראשונים. וע"ע בביה"ל כאן (סעיף י"ח) בד"ה יש מי שמתיר, וע"ע בכה"ח אות ק"ו.

233. הנה דעת רבים מן הראשונים שבסחיטת בגד יש איסור משום דש, כיעוין בתוס' דשבת (דף קי"א ודף קמ"ה), כיעויש"ה. ובכתובות (דף ו.). וכן דעת רבים מן הראשונים, עיין בהערה הקודמת.

אמנם כבר נחלקו בזה הראשונים, שרש"י בשבת (קמה.) גבי כבשים שסחטן, כתב שלדעת רב פטור, שאין זה מפרק, שאין המשקה הזה יוצא מן הכבשים שלא גדל בתוכן, אבל אסור אטו זיתים וענבים (וע"ע בתוס' שם בדברי רש"י, וע"ע בפירוש הריבב"ן שם ובמאורות וההשלמה, ופסקי הרי"ד דף קמג, שג"כ כתבו בהדיא שמותר לקנח בו, ול"ח לסחיטה, כיון שאין המשקין יוצאין מגופו כמו סחיטה, וע"ע בפירוש רבינו יהונתן בשבת דף מג. ובשיטמ"ק בכתובות דף ו. משם שיטה ישנה, עיי"ש). אבל התוס' (שם) הקשו על רש"י מסחיטת בגד, ומשמע דפשיטא להם טפי שיש בזה איסור דאו', עיי"ש. (וכ"כ כל האחרונים כדעת תוס', דלדבריהם איסור סחיטה הוא מה"ת). וכדברי התוס' כתבו הרבה ראשונים, כיעוין ברא"ש שם ובחי' הרשב"א והריטב"א והר"ן והנימוק"י שם (וע"ע בזה בסה"ת וסמ"ג ואו"ז ואורחות חיים והכל בו ומרדכי, ובטור כאן ושאר פו'). וע"ע במאירי (שבת קמ"ה) גבי ספוג שמתוך שהוא שואב הרבה יש לדמותו לזיתים וענבים לענין סחיטה, ואסור מן התורה משום מפרק, עיי"ש. ולפי שיטתו יש לומר שגם רש"י מודה בבגדים שיש איסור תורה, כיון שהם סופגים היטב. ואף אמנם שהמאירי איירי בספוג שטבעו לשאוב יותר משאר בגד, מ"מ אפ"ל כאמור שאף רש"י לא כתב כן אלא בכבשים, אבל בבגדים י"ל שמודה שאסור משום מפרק, שגם הם שואבים הרבה. ושוב ע"ד המאירי מדבריו בדף עג: ועוד. וע"ע בחיי אדם (כלל י"ד בנשמ"א אות ב') שכבר העיר כן.

והנה מצאנו להרמב"ם (בפ"ט ופכ"ב מהל' שבת) שהביא דין סחיטת בגדים בהל' מלבן, ולא הזכירם בהל' דש (בפ"ח ובפכ"א), ומשמע שאינו אסור משום דש, וכן כתב גם בחי' הרמב"ן בשבת (קיא:) שבסחיטת בגדים האיסור הוא רק משום מלבן, וציין שם בסו"ד שכן דעת הרמב"ם, עיי"ש. (וכן הובא במגיד משנה פ"ט הי"א, וביאר כן דעת הרמב"ם). ובתפא"י בכלכלת שבת (דש אות ה') כתב שהסוחט משקין או מים מבגד אינו רק תולדת מלבן, דאין דישה רק כשהדבר שסוחטין ממנו הוא גידולי קרקע, ועיי"ש מה שציין בזה שבהמה אינה גידו"ק וכו', עיי"ש. וע"ע בחידושי הר"ן בשבת (קיא:) שסובר כן שאין דישה אלא בגידו"ק. וכן כתב בחידושי הריטב"א בכתובות (דף ו.) עיי"ש.

אלא שלפי"ז יוצא לכאורה שאם הוא בגד, ועשוי מכותנה ופשתן וכיוצא שהן מגידולי קרקע, אה"נ שיהיה אסור משום דש אף להרמב"ם ודעימיה. ועדיין קשה אם כן למה לא הזכיר ד"ז הרמב"ם, מאחר ששייך גם בהלכות דש. ויש מפרשים שגם בגד שמקורו מדבר שגדל מן הקרקע, מ"מ כיון שנשתנה מכמות שגדל בקרקע אינו נחשב כגידו"ק לענין דש, וכההיא דכתב הרמב"ם (פ"ה מהל' סוכה ה"ד) שכיון שנשתנה אסור לסכך בו, וכאילו אינו גידו"ק, עיי"ש. ולענ"ד יש להקשות ע"ז, דדווקא שם לענין סכך שגזרו חז"ל בכל דבר שאינו נראה כגידו"ק, אולם לענ"ז מאי נפ"מ שנשתנה [ואפשר לומר שכל כה"ג שמשתנה חשיב כמהות אחרת, וכיון שלא היה במשכן אין לנו לדמות זאת לשאר דיני מפרק, ועי' במשנ"ת במקומו בשבת עג: בגדר אב ותולדה]. והנה במנח"ח (במוסה"ש דש אות ו') שכתב לבאר דעת הרמב"ם בפשיטות שהוא סובר כדעת רש"י שאין דישה בבגד, כיון שלא גדלו המשקין בתוכם, עיי"ש. (ועי' להרב המגיה על הריטב"א (שם) שכתב שדבריו שם מחודשים, ולא מצאנו כן בשא"ר, ובסברא קשה למה הבגדים או היין לא נחשבים גידו"ק, וכתב שיש לבאר הטעם על דרך דברי רש"י הנ"ל שכל שלא גדל המשקה בתוכם לא הוי גידולי קרקע, ואינו דומיא דזיתים וענבים, ויל"ב). וא"כ אפילו כשמקורו מן הקרקע אינו נחשב כגידו"ק. ולפי"ז א"ש טפי שלא הזכיר הרמב"ם ד"ז בדיני דישה כלל, וע"ע באור שמח פ"ט מהלכות שבת. ועכ"פ מבואר דעת הרמב"ם שאין איסור דש בסחיטת הבגד, וכ"כ החזו"א בסימן נ"ו סק"ה, וש"א. [ודע, א'. שבעצם הדבר דבעינן גידולי קרקע, עיין באגלי טל (דש) שדן אם זה נאמר הן לגבי המשקה שבו, או לגבי עצם הבגד, עיי"ש. ובעצם דברי הראשונים הנ"ל, יעוין במנח"ח שם, וע"ע גם בפמ"ג בא"א ר"ס ש"כ].

ולסיכום: י"א שאין חיוב משום דש כשלא גדלו בו המשקים, אולם בזה רוב הראשונים אומרים שחייב גם בבאו המשקים מבחוץ. וי"א שאין חיוב משום דש אלא בגידולי קרקע. ואכן כן הוא דעת רוב הראשונים. אמנם מדרבנן אסור בכל אופן. ויש מי שהיקל טפי, וע"ע להלן בענין מגבונים לחים מש"כ בזה עוד. ועוד נת' במק"א.

234. כ"ה דעת ר"ת בספר הישר (שם), וכן הובא בתוס' כתובות (דף ו.) משם ר"ת שאין איסור מפרק כאשר המשקה הולך לאיבוד (וע"ע שם בהגהה המובאת בגליון מתשו' הרא"מ סימן צ"ד). וכן הסכים בחי' הרשב"א (שם ובשבת דף קיא:), וה"ד במ"מ (פ"ט הי"א), וכ"כ בתשו' הריב"ש (סימן שצ"ד) שבדבר ההולך לאיבוד ל"ש מפרק, וע"ע ביראים (סימן ער"ד), וע"ע בהערה הבאה.

235. הנה מדברי ר"ת הנז' בהערה הקודמת יש ללמוד שכאשר הולך לאיבוד הוא היתר גמור, עיין שם. וכ"מ בדברי הראשונים הנ"ל, אולם בחי' הרמב"ן והר"ן (בשבת קיא:) מבואר שאסור מיהא מדרבנן, משום שדומה לסחיטה, שהוא משום מפרק. וה"ד בב"י כאן. וכן דעת עוד ראשונים, ע' בתוס' כתובות (דף ו.) משם ר"י. וכן הוא דעת השו"ע בסימן שי"ח סי"ח, וע"ע במג"א שהביא מחלוקת הראשונים הנ"ל (וה"ד בכה"ח אות ק"ה, ועיין שם במחה"ש). וע"ע בהגר"ז אות כ"א (וה"ד בכה"ח אות פ"ו). וע"ע בביה"ל שם ד"ה יש מי שמתיר [וע"ע בביה"ל שם (ד"ה טוב) מש"כ בזה מדברי האחרונים, וע"ע גם בכה"ח (אות ק"ו) משם האחרונים שיש להזהר מדרבנן אפילו כשסוחט על מנת לאבדו, והטעם משום מראית העין, או משום גזירה, ודון מיניה נפ"מ כשמאבדו מיד, ודו"ק).

איסור מלבן - הדבר תלוי, שאם זה מים יש בזה איסור ליבון, אבל בשאר משקין וכן ביין אין בזה משום מלבן[236], ויש אומרים שביין גם כן שייך איסור משום מלבן, ובפרט ביין לבן[237] (ועיין בהערה באופן שיש בו לכלוך)[238]. ובכל אופן שהוא, הסוחט בגד ה"ז אסור מדאורייתא או מדרבנן.

מ"ו. אסור לפרוס בגד על פי חבית שיש בה מים, שמא יבא לידי סחיטה[239], וכן גם אם החבית ריקה, אסור ליתן עליה בגד ולהניח עליו את הכלי ששואבים בו, באופן שאותו הכלי רטוב, מחשש שמא יבא לסחוט את המים שיבלעו בבגד[240]. [וכן בכל כיוצא בזה יש להזהר שלא יהיה הבגד רטוב מחשש סחיטה][241].

ואם הבגד הוא מיוחד לכך לכסות בו, מותר, ואין לחשוש שמא יבא לידי סחיטה, שהרי אינו מקפיד עליו אם הוא רטוב[242].

מ"ז. אם נשבר הכלי שיש בו משקין, אסור לתת לתוכם בגד כדי שיספוג את המשקה, ואפילו אם דעתו לסחוט את הבגד רק במוצאי שבת, אסור, כיון שדעתו לספוג את המשקין לצורכו, ויש לחשוש שמא יסחטם בשבת[243].

ואם נשפכו יין או משקין על השולחן או על הרצפה וכיוצא, מותר לנקותו ולקנחו באיזה בגד, ואין לחשוש שמא יסחוט, כיון שאינו צריך את המשקים[244], ויזהר שלא יסחוט[245]. אמנם אם נשפכו מים אינו מותר לקנחם בבגד, אלא אם כן הוא סמרטוט המיוחד לכך שאינו מקפיד עליו אם הוא שרוי במים[246], ובכל אופן יזהר שלא יסחט.

מ"ח. אסור להדק מוכין של צמר גפן ומטלית וכיוצא בפי הכלי, משום שבהידוק הוא בא לידי סחיטה[247]. ואפילו בהידוק בנחת יש להחמיר[248], ודווקא אם המוכין לחים מחמת עצמם, או מחמת המשקה שבכלי, אסור, אבל אם הם יבשים וגם המקום יבש אין חשש[249].

דין ניגוב כוסות שפיהם צר, נתבאר בסימן ש"ב סעיף י"ב.

מ"ט. ספוג[250] רטוב[251], אין לקנח בו את השולחן או הקערות, וכיוצא[252], משום סחיטה[253]. ובהלכה הבאה יבואר עוד.

ובכלל זה יש לחשוש גם במטלית[254], וצמר גפן[255], ונייר[256], וכל כיוצ"ב.

---

236. כן מבואר בשו"ע (סימן ש"כ סי"ח), וכמו שביאר בביה"ל שם (ד"ה יש מי שמתיר), וע"ע גם בשו"ע לעיל (סימן שי"ט ס"י) שמבואר כן לענין שרייתו זהו כיבוסו (וע"ע מה שכתבנו שם בהלכה שלישית באות א', ובהערות שם בביאור הענין), וכן כתבו הרבה מן הפוסקים שם ושם.

ואמנם יש לבאר שמדברי התוס' ורא"ש שם יש לומר שרק לענין שרייתו זהו כיבוסו אמרינן שאינו אלא בשאר משקין, אלא שמדברי הביה"ל כאן מבואר בדעת השו"ע שאפילו אם נסחט ג"כ אמרינן שאין זה ליבון בשאר משקין. וכבר הוקשה לי בזה מזמ"ר אמאי ל"ח מלבן, הרי מ"מ כל שיוצא ממנו יותר משקין ה"ז מלבנו, ומה לי מעט ומה לי הרבה. ודוחק לומר שכיון שנשאר עוד טינוף ל"ח מלבן. ושו"ר הלום שכתב"ז העיר בפשטות באבנ"ז (סו"ס ק"ס), וע"ע בגר"ז סוסכ"ד, ומ"מ סתמנו על דרך דברי הביה"ל.

237. עיין בר"ן (דף קיא:) שהביא דברי ר"ת בדין סחיטה, וסיים דאפשר שאף היין מלבן, כדאמרינן התם [בסוכה דף מ.] לאכלה ולא למשרה, לאכלה ולא לכביסה, ע"כ. והזכירו בב"י כאן. וע"ע ברמב"ן (שם) שכתב בהדיא ששייך כיבוס גם ביין, וכדאמרינן לאכלה ולא למשרה וכו', וסיים שכן דעת הרמב"ם, וה"ד במ"מ (פ"ט הי"א). וע"ע בכס"מ מש"כ על דבריו. (וכן מוכרח בדעת הרמב"ם, דלשיטתו אין איסור דש בסחיטת בגדים). וכן דעת היראים שיש איסור מלבן ביין. וע"ע בתוס' כתובות דף ו. ובשבת קיא:.

ועיין בט"ז (סימן ש"כ סקי"ב) שביין לבן יש לאסור משום כיבוס (וכ"כ הגר"ז שם), אולם הא"ר כתב שאין לחלק בזה, ומ"מ עיין במשנ"ב (סקנ"ה) ובביה"ל (ד"ה יש מי שמתיר) שהביא דברי הט"ז, ונראה שחושש לדעתו, וע"ע בכה"ח (שם אות פ') שיש להחמיר כדעת הט"ז שכ"כ קצת מהאחרונים, עיי"ש. (וע"ע בכה"ח אות ק"ו ואות ק"ז שהזכיר דברי הט"ז בפשיטות), וכ"כ בכה"ח (בסימן שי"ט אות פ"ז) להחמיר בזה.

ובדעת השו"ע נראה בסתמא שאין שייך מלבן אפילו ביין לבן, ולכן סתם בכ"ד שהאיסור רק במים, ומשמע כדעת הא"ר שאין כיבוס אפילו ביין לבן, וכן מבואר בדברי האחרונים המובאים בכה"ח (אות פ') שלדעת השו"ע אין איסור אלא במים, עיי"ש, ומ"מ כתב לדינא שראוי להחמיר כד' האחרונים הנ"ל. ועיין בהערה הקודמת שבסחיטה יש להחמיר טפי (אבל בשרייתו זהו כיבוסו כתבנו להקל טפי, כמשנ"ת בסי' שי"ט סי' ש"ם), ועכ"פ לדינא אין כ"כ נפ"מ בזה אלא בפקק של חבית בסי' ש"כ סי"ח, ושם אסור לכו"ע עכ"פ מצד דישה.

238. עיין בפמ"ג במש"ז (סקי"ב) שכשיש בו לכלוך אסור לכו"ע אף בשאר משקים, וה"ד בכה"ח (אות ק"ט), דמ"מ הוא מלבנו, אולם עיין בתהל"ד (סימן ש"ב סי"ד). וי"ל. ולמעשה אסור לנקות כתם בכל אופן שהוא.

239. שו"ע (סעיף ט"ו), וכפי שיבואר בהערה הבאה שאפילו בלא הנחת כלי ג"כ יש לאסור, מעצם הדבר שבחבית יש משקים, יש לחוש שמא הבגד ישרה במשקה ובחבית, ויבוא לסחטה. ואין זה כגזירה לגזירה שמא ירטב ושמא יסחוט, משום שהכל ענין אחד, שיש לחוש שמא יבא לסחוט, שכיון שבד"כ הוא מצוי שישרה הבגד, והאדם דרכו להקפיד על הבגד ולסוחטו, לכך חיישינן. וע"ע לעיל בסו"ס ש"א (סמ"ו) שאסור לילך בשבת במקום שיוכל להחליק ויפול במים, שמא ישרו כליו ויבוא לידי סחיטה, עיי"ש. ועצם הדבר שחיישינן שיסחט הוא איסור דאו' משום מלבן או משום דש, וכמשנ"ת לעיל בהקדמה.

ואמנם כבר נתבאר שיש תנאי בדבר שבאיסור מלבן הוא רק במים ולא בשאר משקים, ומצד איסור דש הוא רק כאשר הוא צריך למשקה, ולא כמו בסחיטה במים שבד"כ הולך לאיבוד, ואין בו משום דש מה"ת, ולפי"ז הלא בד"כ אינו איסור דאו', ולמה אנו חוששים כ"כ שמא ישרה ושמא יסחט. ואף אם יסחט הלא זה רק לסלק את המשקה מן הבגד, אמנם בסחיטה ממים תמיד יש איסור מלבן (ובבגד שיש בו לכלוך הוא לכו"ע), שפיר חיישינן לאיסור דאו'. ולכן כתבנו בפנים שמדובר בחבית שיש בה מים. (וכך נקט בפשיטות המשנ"ב). וכן ביאר בתו"ש, וה"ד בכה"ח (אות פ'), שלדעת השו"ע צריך לבאר שמדובר בחבית של מים דווקא. ואע"פ שרש"י פירש שמדובר בחבית של יין, זהו משום שסובר כהר"ן שגם יין מלבן, אבל לדידן בהכרח שמדובר בחבית של מים. (וק"ק על הכה"ח אות פ"ב משם העו"ש עיי"ש, דהלא בלא"ה נמי אסור מצד מלבן, כיון שמדובר במים).

ובחבית של יין לדידן באמת מותר לפרוס בגד, כיון שאין חשש מלבן, אלא רק במים, וכדעת השו"ע בכ"מ (וכמשנ"ת בהקדמה), וגם משום דש אין איסור, שהרי הם מועטים ואין לו צורך בהם, וכ"כ בכה"ח (שם) בשם הגר"ז. ואע"פ שדעתו להחמיר לכתחילה שגם ביין שייך ליבון, מ"מ כאן שאינו אלא גזירה בעלמא אין לחוש, ולכן התיר לפרוס סודר על חבית של יין.

240. הנה בשו"ע כאן (סעיף ט"ו) כתב שאסור לפרוס סודר על פי החבית וליתן על גבו הכלי שדולין בו, ע"כ. ובחי' רע"א הקשה שהלא גם בלא הנחת הכלי יש לחוש בזה. ושכ"מ ברמב"ם, ונשאר בצ"ע. ואכן המשנ"ב (סקמ"ב) למד מזה בפשיטות לדינא דאה"נ שהאיסור הוא גם אם לא נותן עליו כלי. והם ב' אופנים, א'. באופן שהחבית מלאה, שאז אפילו בלא נתינת הכלי עליו אסור, מצד החשש שיפול למשקין ויבא לידי סחיטה. (והוא הדין הקודם שהזכרנו). ב'. באופן שהחבית ריקה, אבל הכלי שדולין בו הוא לח, ויש חשש שהכלי ירטיב את הבגד ויבא לידי סחיטה (והוא הדין שכתבנו כאן). וכן ראיתי בכה"ח (אות פ"א) שביאר מדנפשיה עד"ז עפ"ד הרמב"ם.

אמנם בעיקר הדברים לענ"ד יל"ד מלשון השו"ע שנקט שאסור לפרוס על חבית, ובפשטות משמע שזו חבית שיש בה מים, ואעפ"כ אסר רק כשנותן עליה כלי (ואמנם במקור הדין בשבת (דף מח.) איירי שהיה חבית מלאה מים, וגם נתן הכלי עליה, וע"ז י"ל דמעשה שהיה כך היה, אולם הקושיא היא על הטור ושו"ע שכתבו זאת לדינא). ועוד יל"ד שאם הכלי לח בלא"ה אסור להניחו על איזה בגד שהוא, ולמה נקט בבגד על פי חבית, ואמנם י"ל דאורחא דמילתא נקט שהדרך ליתנו במקומו על החבית, אולם זה גופא קשה למה להעמיד שהחבית ריקה, ונטל מים מחבית אחרת והניחה על חבית ריקה אחרת, דאינו מחוור לאוקימתא כזו שהיו ב' חביות. ואפשר דמיירי שנטל המים מאותה החבית וכעת היא נתרוקנה, ואז הוא מניח עליה. גם יל"ד דלכאו' קשה הלשון שאמר שאסור לפרוס וכו', והלא האיסור אינו בפריסה, אלא האיסור הוא בכלי שנותן עליו אח"כ. וע"ז יל"פ שהאיסור קאי בעיקר על הסיפא שלא יתן עליו הכלי, והוא עיקר האיסור, ודו"ק.

ולכן היה נ"ל לפרש שבאמת האיסור הוא בעצם פריסת הסודר, מחשש שמא ישרה במים ויבא לידי סחיטה, ומ"מ לא אסרו אלא רק בכלי שעל גביו שבזה הוא מכביד על הסודר, ויש לחוש בזה שיפול למים וישרה. אבל סתם פריסת סדין שאינו נוגע במים אפשר שאין חשש, ובאופן ששם עליו כלי חיישינן אף שלא נוגע במים, ודו"ק. וכבר מצאנו לעיל (סו"ס ש"א) שאסור לילך במקום שיכול להחליק וליפול, וזה רק באופן שיש חשש מחמת איזה גורם שיפול, אבל סתם פריסת סדין לא חיישינן כ"כ, אא"כ כשנותן עליו כלי שבזה יש לחוש.

ומ"מ האחרונים לא כתבו כן (ואולי דלא ניח"ל לחלק בזה כיון שגם בסדין הוא דומם, וגם בכלי הוא דומם, ומאי חזית לחוש לזה טפי מזה, וא"נ שסברו שגם בהנחת הסדין לבד יש חשש, כעין ההיא דסו"ס ש"א לילך במקום שיכול להחליק), וכבר מבואר להדיא בראשונים שא"צ שיהיה גם סדין וגם הכלי, וכמו שהביא הגרע"א, וע"ע שם. ויותר מזה נראה סמך לדבר עפמש"כ בגמ' דביצה (דף ל.) שא"א ליתן עיצה לפרוס סודר על החבית לשינוי, שמא יפול למים ויבא לידי סחיטה, עיי"ש. ומבואר שבעצם פריסת הסדין ג"כ יש חשש אף לולי הכלי (ודוחק לומר דשאני התם דלא עבדינן חומרא שמא יבא לידי קולא, ולכן אסרוהו, משא"כ כאן שבאים לאסור שאינו אסור, דז"א נהירא). וה"ז סמך לדברי הפו'. ודו"ק.

ומכל מקום אף שמדברי הראשונים והסמ"ק שכתבנו מוכח שהאיסור הוא כשמניח סדין על חבית מלאה גם בלא כלי על גביו (וזה בודאי שגם השו"ע יסכים לכך, שלא יחלוק בזה על הראשונים ככל האמור, וכ"ה במשנ"ב), ואם החבית ריקה הוסיף בזה השו"ע (לפירוש המשנ"ב להלכתא) שאסור להניח עליו כלי לח.

241. הנה בעצם הדבר שאסור להניח כלי לח על גבי סודר, וכמש"כ השו"ע, נ"פ שאין נפ"מ אם הסודר על חבית או לא, והשו"ע נקט שהסודר על החבית ע"פ דרך הגמ'. ול"ד. ולפי"ז יצא שאסור להניח כלי רטוב על גבי מגבת וכדו'. ובאמת שזה מוכח בשו"ע לעיל (סי' ש"ב סי"ב) שאסור לנגב כוס שהיה בו מים מחשש סחיטה, עיי"ש. אמנם במשנ"ב הביא מהרדב"ז שכל הקפידא במנגב הרבה כלים שבזה יש חשש שיבא לסחיטה, משא"כ בכלים בודדים, כיעוי"ש. ולכאו' קשה מכאן שמבואר בשו"ע שאסור אפילו בכלי אחד לח.

אמנם באמת על הרדב"ז גופיה לק"מ, שהרי הוא יפרש כפשוטו כדברי הראשונים שהאיסור אינו בגלל הכלי הלח, אלא מעצם הדבר שמניח על חבית מלאה מים (וכנ"ל בהערה הקודמת), ודו"ק. וא"נ נ"ל שכל הקפידא כאן הוא רק בכלי שדרך לשאוב ולדלות בו מן החבית, שבזה גזרו משום שמצוי שהוא רטוב הרבה, וגם מצוי שנשאר בשולי הכלי שאריות מן השאיבה, וכל כה"ג, ודו"ק.

ובעצם דין הרטבת בגדים מחשש סחיטה, נת' בסו"ס ש"א, ובסימן שב שם.

242. שו"ע שם סעיף ט"ו. [וע"ע בדברינו בסו"ס ש"א ובסי' ש"ב בדין דבר שאינו מקפיד על מימיו].

ועיין במשנ"ב ובכה"ח שהעירו שבנידון פריסת סדין על החבית, הוא דווקא באופן שאין בו משום אהל, וכפרטים שנתבארו לעיל בסי' שט"ו, והיינו כגון שלא מכסה כל החבית (או שאין טפח וכו').

243. כה"ח (אות פ"ז) משם הח"א.

244. שם, וע"ע לעיל באות פ"ז, וע"ע להלן באות ק"ו. (וע"ע בהערה שאחרי הסמוכה ביאור הדברים).

245. שמ"מ יש בזה איסור מדרבנן בכל אופן.

246. שם. שבאופן שזה מים יש חשש נוסף מצד מלבן, ולכן חיישינן בבגד שמקפיד עליו שמא יסחטנו, ויעבור משום מלבן. [נ"ב. ויש לבאר דברינו, דאע"פ שעצם השרייה אין בזה איסור של מלבן דשרייתו זהו כיבוסו, דהא הוי דרך לכלוך, וכמש"כ בסי' ש"ב, מ"מ אסור מחשש שיסחט, וכאשר מוציא את המים המלוכלכים הרי הוא מתלבן. אלא שצ"ע בזה, שהרי נת' לעיל שבסחיטה מיין אין מלבן. וי"ל דשאני יין שמהותו לכלוך, ואין בסחיטתו שם כיבוס, משא"כ בנידו"ד שהוא באמת מים, ורק מצד דרך לכלוך לא אסרו באופן שהוא רק בשרייה בעלמא, אבל כיבוס מצד הסחיטה ודאי שייך בזה]. אבל אם אינו מקפיד עליו אין חשש. (וכמשנ"ת בהלכה הקודמת ע"פ השו"ע סעיף ט"ו). וביין אין חשש כלל כיון שאיסור מלבן אין ביין לפום הלכתא, ולאיסור דש ג"כ לא חיישינן כיון שאינו צריך למשקה הנסחט, ולעולם אין כאן חשש דאו', ולא חיישינן. וכן מבואר ומדוקדק בתה"ח (שם). ויש לבאר דהיינו שלכאו' קשה הרי מ"מ אף שא"צ את היין, מ"מ הוא יקפיד על הבגד ויסחט, וא"כ אף ביין ניחוש, וצ"ל שלזה דקדק שאינו איסור דאו', והיינו דכיון שאינו איסור דאו' אין זה אלא חשש דרבנן, ובכה"ג לא חיישינן לגזירה לגזירה, וכדרך שכתב הכה"ח לעיל (באות פ'), ודו"ק. ובענין בגד שאינו מקפיד על מימיו, נת' בסו"ס ש"א ובסי' ש"ב.

247. שו"ע (סעיף ט"ז), ובטעם האיסור יש לבאר שאם מדובר במים האיסור הוא משום מלבן, ואסור, ואם המדובר ביין או שאר משקים, הנה לדעת השו"ע אין בזה משום מלבן אלא רק משום איסור דש, וכבר נתבאר לעיל בהקדמה, שאין איסור דאורייתא משום דש אא"כ הוא צריך למשקה, אבל אם הולך לאיבוד אינו אסור מה"ת, אבל אסור מדרבנן. ואם כן צ"ב למה כאן יש חשש סחיטה, הלא לכאורה אינו צריך למה שנסחט מן המוכין. ויש בזה ב' תירוצים, א'. שבאמת אינו צריך את המשקין, ומ"מ כיון שאסור מדרבנן אסרו גם בזה, שהוא קרוב לאיסור סחיטה, והרי זה כמו פסיק רישא שאסור אפילו בדרבנן (כ"כ העו"ש, ה"ד בכה"ח אות פ"ח). ב'. שהחשש הוא מצד שיזוב המשקה הנסחט לתוך הכלי, ונמצא שיש לו תועלת בו, והרי זה אסור מה"ת משום דש, ולכן אסרו בזה (כ"כ הפמ"ג והגר"ז, ה"ד בכה"ח שם. וכ"ה במשנ"ב כאן). והנה בגמ' (קמא.) אמרו שהחשש הוא שמא יבא לידי סחיטה, ומשמע שאינו פסיק רישא ואעפ"כ אסור. וקשה הרי אינו מתכוון, וצ"ל מותר. ובאחרונים יש שני ביאורים בזה, כמבואר בשעה"צ (אות מ"ט), א'. שמה שאמרו בגמ' שהוא חשש שמא יבא לידי סחיטה, היינו שקורב הדבר לבא לידי סחיטה, וה"ז כמו פסיק רישא (ועיין שעה"צ שכ"מ קצת בלשון השו"ע, וע"ע בכה"ח אות פ"ח משם העו"ש שביאר ג"כ עד"ז). ב'. שבאמת כאשר הוא מהדק בחוזק ה"ז פסיק רישא בודאי שיסחט, והגמרא מוסיפה שאפילו כשמהדק בנחת, שאינו פסיק רישא, ג"כ אסור, שמא יהדק בחוזק והוא פסי"ר (ובשעה"צ הביא שכ"כ בתו"ש (והוסיף שם שמאחר שהוא מצוי, אסרו בכל אופן). וכ"ה גם בכה"ח אות פ"ט משם הגר"ז).

וכעת יש לבאר שהתירוץ השני שהזכרנו לעיל שמדובר שהמשקין נופלים לכלי, זה יבואר עם ב' הביאורים הנ"ל, דכוונת הגמ' שבין כך ובין כך יש לאסור, אבל לתירוץ ראשון שהנידון כאן באיסור דרבנן גרידא, הלא זו גזירה לגזירה ולא הו"ל לאסור. וי"ל דכמו שאוסר בקרוב לפסי"ר אע"פ שאינו פסי"ר, ואין לנו לאסור ובפרט בדרבנן (עי' להלן בסמוך), כך יש לנו לאסור בדבר כזה כיון שמצוי לאיסור, וכבר מצאנו כמה פעמים שחז"ל אסרו בדרבנן גם בדברים שהם כעין גזירה לגזירה, כיון שיש חשש לאיסור מצוי.

ובעיקר הדברים הנ"ל נתחדשו ב' הערות בדברי האחרונים, א'. שיש קרוב לפסיק רישא, ואעפ"כ הוא אסור כמו פסי"ר (וכמו שהבאנו לעיל). ולכאו' צ"ע, שהרי בגמ' איתא הדוגמא שפסיק רישא ולא ימות, ושם הרי זה דבר שבודאי יהיה, אבל אם אינו בודאי לא שמענו שאסור [וכ"כ במפורש הרבה מן הראשונים שדווקא אם בודאי תיעשה המלאכה חייב בפסי"ר, וכמדוקדק ברמב"ם (פ"א ה"ו) עיי"ש. וכ"כ בהדיא בחי' הרשב"א והריטב"א בכתובות (דף ה:), שאפילו בצד רחוק לא חשיב פסי"ר (וכ"ה בריטב"א יומא ד:) וכן דקדק הריטב"א מלשון "פסיק רישא" ולא ימות, וכ"כ גם בתשו' הר"א בן הרמב"ם סימן י"ט, ומבואר במקומו], וי"ל דאה"נ שבעלמא אינו אסור רק בודאי, ומ"מ לפעמים כאשר ראו חז"ל שהדבר קרוב מאד ודומה לפסי"ר אסרוהו מדבריהם כמו פסי"ר ממש. (וכן מצאנו דוגמתו בביה"ל לעיל סימן רע"ז ס"א ד"ה שמא ע"פ המהרש"א, ומבואר שאף שהוא רק קרוב לפסי"ר אסור כפסי"ר) [ועל התירוץ השני שהביא השעה"צ לק"מ, שבאמת רק פסי"ר אסור ולא קרוב, שכל שאינו בודאי אינו בכלל פסי"ר כלל, ומ"מ אסרוהו חז"ל מחשש שמא יהיה באופן שיגרם פסי"ר בודאי], ולהלן בסעיף י"ח יבואר עוד בעזה"י, ודו"ק. ב'. עוד נתבאר לדעת הע"ש שפשיט לו שפסי"ר בדרבנן אסור (והוסיף שאפילו שהוא רק קרוב לפסי"ר ובדרבנן ג"כ אסרוהו), אכן לעיל בסי' שי"ד הבאנו דעת רבים שפסי"ר בדרבנן מותר. ולדבריהם יש לתרץ כשאר תירוצים, וא"נ כדחזינן בכ"ד שאסרו פסי"ר בדרבנן, ובודאי אינו כלל מוחלט בכל מקום, ודו"ק.

248. על פי התירוץ השני שבשעה"צ (אות מ"ט), וכ"כ גם בכה"ח (אות כ"ט) בשם הגר"ז, ונתבאר בהערה הקודמת.

249. כן מבואר מדברי המשנ"ב (סקמ"ד), ובביאור הלכה (ד"ה להדק) משם המג"א, וכ"ה בפירוש הר"ח שמדובר בלחים (בין מחמת עצמם ובין מחמת הכלי), ומבואר שביבשים אין חשש כלל, והוא פשוט (ובודאי לא שייך ואין מקום לחוש בזה כהא דחשש בשעה"צ אות מ"ט הנ"ל).

250. הוא דבר שטבעו לשאוב את המים, ויש מפרשים שהוא כמין צמר הנעשה לחוף הים (רמב"ם בפיהמ"ש), ויש מפרשים שהוא דבר הבא על עיני דג גדול (הערוך, והביאו בהגהה בסעיף י"ח שי"ש. וק"ק שלא הביא כן כבר בסי"ז), וה"ד במשנ"ב ובכה"ח, ועי' בתפא"י סופ"ג דשבת. [ונקרא ספוג מפני שבנידון דידן מדובר שמטרתו לספוג את המשקין ממקום שנמצאים בו, ואין מדובר בנקיון על ידי הספוג, וכמו שיבואר להלן].

251. שאם אינו רטוב אין שייך בו חשש סחיטה כלל (עי' שבת דף קמג.). ואמנם עיין בביה"ל (ד"ה ספוג) שהביא מהא"ר והתו"ש שכתבו שגם בספוג יבש יש להחמיר משום לא פלוג. [ויש להוסיף דזה בפרט למה שיבואר לפנינו שהנידון כאן בספוג העשוי לספוג משקים, ולא לניקוי לכלוך, וממילא יש לחוש שכשיתמלא יסחט, שהרי הסחיטה היא ממילא בעצם שאוחזו, שהוא נסחט בין אצבעותיו, וכדלהלן מפרש"י והמפ']. וכתב ע"ז הביה"ל שמרש"י (בשבת קמג.) לא משמע כן, וצ"ע לדינא, ע"כ. וע"ע בכה"ח (אות צ"ג) בביאור ד' השו"ע שיש לפרש שאסור אפילו בספוג נגוב, ולכן נקט השו"ע בלשון "גזירה" שמא יסחוט, עיין שם, וציין שמצא כן בא"ר. ומבואר דחושש לאסור גם בנגוב. אולם כאמור שכבר העיר הביה"ל מרש"י בשבת דל"מ כן (וכדברי רש"י כתבו גם שא"ר ומפרשים). וכן יל"ד מסתימת הפו' דמשמע הכי שהאיסור הוא בזה שהספוג כעת רטוב, ויש בזה חשש סחיטה, אבל בנגוב לא שמענו לאיסור, ולא אסרינן משום לא פלוג, וגם אין לאסור מחשש שמא יתמלא מים, ושוב יבא לידי סחיטה בין אצבעותיו, שהרי הוא יבש ואפשר לאוחזו בקצה הבגד, וגם יל"ד שהרי בקינוח אינו מלא כ"כ. אולם י"ל שאם יש הרבה מים יש חשש סחיטה. ובאשר לראיה מרש"י הנ"ל, נראה דכוונת הביה"ל מדברי רש"י במשנה שספוג נגוב והיינו יבש שמותר לטלטלו, כיעוי"ש. ומשמע שביבש אין חשש. אולם לפר"ח לא הבנתי הקושיא, דהתם מיירי על טלטול ולא על קינוח, ואה"נ שבקינוח אסור. וזאת ועוד יל"ד בדברי התו"ש שכוונתו שם שמותר "ביבש", ר"ל בספוג קשה ולא בספוג רך, וכיעוין. ועי' במשנ"ב (סקמ"ח) בביאור דעת השו"ע, ולא הזכיר את ישוב האחרונים הנ"ל, והוא לשיטתו. אך כאמור שיש חולקים. ודו"ק. [ועיין במשנ"ב לעיל (סימן ש"ב סק"ס) שמותר לספוג משקים במטלית, עיי"ש. אולם עדיין אינו ראיה לספוג]. ומ"מ לדינא גם יבש שנרטב הרי הוא בכלל האיסור, ועל כן סתמנו לאסור ברטוב, דאילו יבש וגם אינו מקנח דבר רטוב אין לחוש.

252. משנ"ב (סקמ"ו), וצ"ב מה רצה בזה, ואפשר דבא לאפוקי ניגוב כוסות שאסור בכל אופן, עפמש"כ בסימן ש"ב סי"ב לגבי כוסות שפיהם צר וכו', א"נ לומר דמירי בגווני שאינו מנקה דבר שיש בו משום מלבן.

253. עיין בשו"ע (סי"ז) שכתב שזה גזירה שמא יסחוט, וכתב המשנ"ב (סקמ"ח) בשם הגר"א שהוא ט"ס וצ"ל משום סחיטה, דהא אמרינן בגמ' שהוא פסי"ר, דא"א שלא יסחוט כשאוחזו באצבעותיו בלי בית אחיזה, וכ"כ המג"א, ע"כ. ועיין בכה"ח (אות צ"ג) שהביא קושית המג"א, ותירץ שכאן מדובר בספוג נגוב (שסחטו את מימיו), שאינו פסי"ר אלא עד שיתלחלח בריבוי מים ואח"כ יסחוט, וזהו משום גזירה, לכלול אפילו נגוב. וציין שכ"כ הא"ר, ע"כ. אבל המשנ"ב לא ניח"ל בזה, שהרי בביה"ל (ד"ה ספוג) העיר ע"ז מדברי רש"י במשנה דל"מ כן, וכמשנ"ת לעיל. ובעיקר השאלה עי' בתו"ש ועוד בכה"ח שם שציין להאחרונים שתירצו באופנים אחרים.

ועיין בפמ"ג (ה"ד בכה"ח אות ק"ב) שאסור לטלטל את הספוג כדין כלי שמלאכתו לאיסור (שמותר רק לצורך גופו ומקומו), ואם יש לו בית אחיזה מותר, וכדלהלן, מותר בזה להשתמש בו. ויל"ד ממשנה דשבת (דף קמג.) שמבואר כן שרק ביבש ניטל, אך לא הוזכר מדין מוקצה, וי"ל. ומ"מ הדין ברור.

254. עי' שש"כ פי"ב סי"א ובהערה שם, שכתב בשם הגרשז"א שגם במטלית אסור לקנח כמו ספוג, כיון שהמציאות שהוא קרוב לודאי שיסחוט [ולכאו' בכה"ג אינו מוחלט שהוא בפסי"ר. ואמנם הששי"כ ס"ל שבקרוב לודאי חשיב פסי"ר. אולם אין זה מוחלט ונת' במקומו (וע"ע בתו"ש כאן, ועוד האריכו המפ'). אולם כאשר הוא מקנח לנקות (ול"ד כדי לספוג המשקין), יש לחוש טפי]. וע"ע שם. וציין שזה דלא כמש"כ בספר

אם יש לספוג וכל כיוצא בזה בית אחיזה, מותר להשתמש בו[257] [ודע, שהמדובר כאן הוא באופן שיש מים או משקים על השולחן, והוא רוצה לספגם בספוג[258], ובאופן זה כשיש לו בית אחיזה, יש להקל אפילו כשאוחז בספוג עצמו, ולא בבית אחיזתו[259]. וכן מותר לקנח בו אפילו בחוזק כדי לשאוב את המשקים[260].

וכל האמור הוא דווקא כשכוונתו לקנח ולשאוב את המשקין, שבאופן זה לא ניחא ליה כלל שיסחט, אבל אם כוונתו לנקות בו את השולחן, נראה שאסור, ויש מתירים גם כשכוונתו לנקות, ובפרט בספוג שלנו שהוא מלאכותי שיש להקל בזה, ובפרט לדעת השו"ע, והמחמיר תע"ב][261].

נ'. אסור לנקות כלים וכדומה בספוג או בליפה (בין טבעית ובין במלאכותית) או במטלית וכל כיוצא בזה, בין שהוא עשוי מחומר טבעי, ובין שהוא עשוי מחומר מלאכותי וסינטטי[262]. וכן אסור לנקות בשקית ניילון מכווצת, או בחתיכת שק העשוי מניילון, וכל כיוצא בזה[263]. וכן אסור להשתמש בצמר פלדה[264].

אבל אם הליפה עשויה מחומר סינטטי, וגם השערות שבה אינם צפופים, מותר להשתמש בה[265], ועיין בהערה ההגדרה בזה[266]. וכן מה שנקרא היום "ננס" והחללים שבו ניכרים היטב, מותר, וכן מברשת העשויה מחומר סינטטי ואין שערותיה צפופות זו לזו, מותר להשתמש בה.

ודע, שכל זה כשאין לו בית אחיזה, אבל אם יש לו בית אחיזה, אפשר יותר להקל מן הדין להשתמש בו כשהוא ספוג מלאכותי, ואפילו אם הוא עשוי להיסחט ואפילו בחוזקה, ובפרט לדעת השו"ע[267].

נ"א. ומותר להשתמש במברשת האסלה לנקיון בית הכסא[268], וכן מותר להשתמש במברשת המיוחדת לניקוי בקבוקים של תינוק[269].

וכן מותר להשתמש במקל גומי (מגב), אפילו אם הגומי שבו הוא חומר ספוגי[270].

קיצושו"ע להתיר במטלית, עיי"ש. ויש להוסיף ולבאר דאע"פ שמבואר לעיל (סו"ס ש"א) שאסור לאחוז בגד רטוב מחשש שיבא לסוחטו, ומשמע שמעצם הדבר שנסחט באחיזתו אין לחוש. וי"ל דשאני התם שהיא אחיזה בעלמא, משא"כ כאן שמקנח בו יש לחוש יותר [וע"ע להלן לענין מגבונים לחים].

255. עי' בשו"ת צי"א ח"ט סי"ז פ"ב אות ל"ג לענין ניקוי פצע בנוזל רטוב אי יש לחוש לסחיטה. וע"ע בשולחן שלמה ועוד. ומ"מ התירו ע"י שיתן הנוזל על הפצע, ושוב יקנחו בצמר גפן.

256. שהרי במציאות גם הוא נסחט, ויש שהקילו בזה בקינוח, עי' בשו"ת אגר"מ ח"ב סי' ע', וי"ב. וע"ע בהר צבי ח"א סי' ק"צ, ומ"מ אפשר לכו"ע לקנח במים את גופו, ואח"כ ינגבו בנייר. [וע"ע להלן בדבר מגבונים לחים].

257. שו"ע שם.

ובטעם הדבר, הנה רש"י כתב שספוג אסור בשימוש כיון שנסחט בין אצבעותיו, והיינו שטבעו קל להסחט, וכעת שאוחזו בידיו בא לידי סחיטה, ובשיש לו בית אחיזה שוב אינו מוכרח שיסחט, וכ"כ הרמב"ם (פכ"ב הט"ו) שביש לו בית אחיזה לא יסחוט [ודווקא בספוג יש חשש סחיטה כשאוחז בו, אבל בסתם אחיזה בבגד רטוב מבואר בפר' סו"ס ש"א שמותר לאחוז בו, ואינו נסחט מן הסתם (ומה שיוצא ממנו רטיבות על ידיו, הוא מן המשקה שעל פניו) ונתבאר בהלכה הקודמת ובהערות שם].

אולם הראב"ד הקשה ע"ז, שהרי טבעו של הספוג שהוא נסחט תמיד, ומה מועיל שאוחז בבית אחיזתו, ולכן כתב הראב"ד באו"א, שכיון שיש לו בית אחיזה הו"ל כצלוחית מלאה מים שמריק ממנה מים, משא"כ כשאין לו בית אחיזה, עיי"ש. והחזו"א (בסימן נ"ו סק"ה) ביאר דברי הראב"ד שאיסור סחיטה הוא משום מפרק שהוא תולדה דדש, וזה כיון שדרכו בכך להכניס ולהוציא את המים אין המים מתבטלים בו בכדי, שאח"כ כשיוציאם יחשב כמפרק אותם מתוכו, שלעולם לא נתבטלו להיות בו, וה"ז כמו דלת העשוי לפתוח ולסגור שאין בו משום בונה, ע"כ. וע"ע שם מש"כ בזה. ועיין במשנ"ב (סקמ"ז) שהביא שני הפירושים של הראשונים, וכן הגר"ז הביא ב' השיטות בזה. וכ"ה בכה"ח אות צ"ב. ועיין להלן בהערה הבאה מש"כ בזה לדינא, וע"ע להלן הנפ"מ בזה.

ולענין דינא, יש לעיין כאיזה דעה נקטינן להלכה, דהנה רש"י והרמב"ם סוברים שאם הוא נסחט בודאי יהיה אסור בספוג, ואפילו בבית אחיזה לא שמענו לחדש כן. וכ"כ עוד הרבה מפרשים בשיטת הרמב"ם ורש"י, כיעוי"ש, ומאידך לדעת הראב"ד מבואר שמותר לסחוט ממש בכה"ג, כיון שיש לו בית אחיזה, והרי הוא ככלי בעלמא. וכדעת הראב"ד מובא בב"י שכן דעת הכל בו לענין ברזא, וכה"ג כתב באורחות חיים בשם בעל המנהל. והנה כפי הנראה יש לנו להחמיר בדבר כדעת הרמב"ם, חדא שכך כתבו הרבה מן המפרשים, ועוד שידוע שהשו"ע פוסק כהרמב"ם טפי משא"ר. והדברים ידועים (ועיין ביד מלאכי ושד"ח, וכ"ה מפורש בתשו' מרן בשו"ת אבקת רוכל בכ"מ שאנן קיי"ל כהרמב"ם דהוה מרא דאתרא וכו', וע"ע בכנה"ג ועוד באחרונים שהשו"ע מושתת ע"פ הרמב"ם).

אלא שמדברי השו"ע (בסימן ש"כ סי"ח) נראה לכאורה דנקט כדעת הראב"ד, שהרי כתב שם גבי ברזא שהעולם נוהגים היתר, שאינו מן הדין כיון שהוא דוחק בברזא ובהכרח נסחט, והיינו שזה גם שלא כדעת הערוך שהביא שם, וכמש"כ בב"י, וכ"כ המפרשים שם. ושוב כתב שיש ללמד עליהם זכות, שכיון שהברזא ארוכה ה"ז דומה לספוג שיש לו בית אחיזה, ושוב כתב שיש לגמגם בזה, וביארו המפ' דשאני בית אחיזה של ספוג דמהני, כיון שאין שם אלא קינוח בעלמא, משא"כ כאן שמהדקין הברזא בחוזק תוך הנקב יש שם ודאי סחיטה, והיינו שא"א להקל כהראב"ד כ"כ בפשיטות. ולכן כתב השו"ע שטוב להנהיגה שלא יהיה כלי תחת החבית בשעה שפותקין הנקב, והיינו שבזה שהולך המשקה לאיבוד, יש לצרף דעת הערוך להתיר בפסיק רישא, ומשמע לכאורה שדעת השו"ע מסכמת להראב"ד רק בצירוף שהמשקין הולכים לאיבוד, ועיין להלן מש"כ בזה לגבי ספוג. אלא שלכאורה יש לדחות, דדילמא מפני שהמנהג היה להקל בזה (ועי' ברי"ו המובא בב"י שכן נהגו בכל הארצות) לכן היקל עליהם, וצירף כל זה להתיר, אבל לכתחילה אפשר שלא היה ראוי להתיר כאשר הוא בודאי נסחט, ורק מפני שכך נהגו היקל כהראב"ד ובצירוף דעת הערוך [וכן עיין בכה"ח (אות ק"ד) בשם ספר הזכרונות, שראה בכ"מ שמשתמשים בברזא של נחושת בלי נעורת כלל משום חשש איסור, עיי"ש. הרי שהיו שהחמירו, אולם גם מלשונו משמע שאינו מדינא]. אולם ז"א נראה, דמ"מ כיון שכך המנהג, וגדול כח המנהג, שפיר יש להקל בזה. ואף השו"ע לא כתב שום הערה ע"ז שיש להחמיר וכיוצא, ואדרבה גם כאשר הוצרך להוסיף צירוף של בעל הערוך, כתב בשו"ע בלשון "טוב" להנהיגם, ומשמע טפי שמן הדין אפשר לסמוך על הראב"ד, ועכ"פ בצירוף דעת הערוך כשלא ניחא ליה. ודו"ק.

ובעצם הדבר שכתב השו"ע שיש לגמגם בטענה זו שאינה חזקה, הנה הט"ז (סקי"ב) פירש שזה משום דיש לחלק ולומר דשאני בית אחיזה של ספוג דמהני משום שאין שם אלא קינוח בעלמא, משא"כ כאן שמהדקין הברזא בחוזק שיש ודאי סחיטה (וכ"כ המשנ"ב סקנ"ה). ובמחצית השקל הוסיף שלפי מש"כ הראב"ד שאע"פ שא"א לקינוח בלא סחיטה מותר, צ"ל שהטעם שאין טענה זו חזקה, הוא משום די"ל שהברזא לא מקרי בית יד, או שלא רצה לסמוך השו"ע על הראב"ד נגד רש"י והרמב"ם, עכ"ד. (וה"ד בכה"ח אות קי"ג). ובאופן אחר יש מקום לפרש ע"פ טענת החזו"א (סימן נ"ו סק"ה) שהקשה דהלא סברת הראב"ד לא נאמרה אלא בספוג שעשוי לכך לספוג בו ולחזור ולסוחטו (דבזה דמי לצלוחית וכמש"ש), ולא בפקק של פשתן בעלמא, וע"ע שם. (אמנם החזו"א כתב זאת לנפשיה, וביאר מנהג העולם שס"ל בעיקר כהערוך וכו'). והנה להמשנ"ב פירוש השו"ע יתפרש כדעת הראב"ד (ואפשר דלא נחית לכך, דבלא"ה אין נפ"מ אלא כמש"כ השו"ע שיש להנהיגם), ולהמחה"ש יתפרש שפיר כרש"י והרמב"ם. ועכ"פ מוכח שלמעשה דעת השו"ע שיש לצרף דעת הראב"ד לדעת הערוך, ולהתיר בגווני דלא ניחא ליה, ודוחק לומר שזה בצירוף שאף לרש"י והרמב"ם אינו בהכרח שיש ודאי סחיטה, שעדיין יש מקום לדמותו לספוג שיש לו בית אחיזה, וכפי ההו"א שחשב לדמותו לספוג שיש לו בית אחיזה לפרק הראשון הנ"ל. ועכ"פ בכל אופן חזינן שהשו"ע מצרף דעת הראב"ד להקל בזה, בגווני דלא ניחא ליה ובצירוף דעת הערוך, שהרי כך האמת שהוא נדחק בחוקה, ושוב צריך להיות אסור לרש"י והרמב"ם (ומש"כ בהו"א הוא מפני שחשב שאינו כ"כ בחזקה בכדי שיחשב פסי"ר), ולכאורה על כרחך שאנו צריכים לדברי הראב"ד. וכ"כ המחה"ש עצמו להלן, וה"ד בכה"ח (אות ק"ה), עיין שם. [איברא שהמשנ"ב לא כתב כן במפורש שזה בצירוף שיטת הראב"ד, מ"מ ממש"כ שצריך ברזא ארוכה, משמע בפשטות כן. ועדיין צע"ע אחר שיש מקום לומר שבאמת השו"ע אזיל כשיטת רש"י והרמב"ם, דשמא אינו נסחט, ועכ"פ המפ' לא פירשו כן, ועל כרחך דבעינן לסברת הראב"ד, ועיין]. ומ"מ חזינן דאפשר לסמוך על הראב"ד בצירופים נוספים, וע"ע להלן.

258. כ"מ בפו', ולכן לוקחים ספוג שטבעו לשאוב, וכפי שביארנו בזה ב' נפ"מ וכדלהלן בהערות שבסמוך.

259. הנה לכאורה זה תלוי במחלוקת הרמב"ם והראב"ד שהזכרנו בהערה שלפני הקודמת, שלהרמב"ם ורש"י אם הוא נסחט אסור, ולפי"ז אסור לאוחזו בספוג עצמו, אלא דווקא בבית אחיזתו, שהרי כשאוחזו בספוג עצמו הוא נסחט בין אצבעותיו, וכדפרש"י הנ"ל. ודווקא בבית אחיזתו אפשר שלא יסחט, אבל להראב"ד נראה שמותר לאוחזו אף בספוג עצמו, שכפי שביארנו לעיל ע"פ החזו"א ההיתר הוא מצד שהוא עשוי למלאות ולסחוט בו, וה"ז כמו צלוחית של מים, ושוב נראה שאין בו סחיטה, אפילו כשאוחזו בספוג עצמו, שהרי מ"מ בית אחיזתו מונחת עליו שלא בטלים בו המים שבו, ושוב אין בו משום מפרק. ודוחק לומר שהההיתר להראב"ד הוא רק כשאוחזו בבית האחיזה, שהרי עצם הדבר שאין בו משום דש הוא בעצם הדבר שניכר שהוא כצלוחית, ולא כסתם בגד שבלוע בו מים, ודו"ק. ומאחר שכתבנו בהערה שלפני הקודמת שדעת השו"ע להתיר כהראב"ד, ובאופן שהמשקה הולך לאיבוד, א"כ ה"ה בזה מותר.

והיה אפ"ל שרק מפני המנהג כתבו כן, ולעולם טוב להחמיר לכתחילה כדעת רש"י והרמב"ם והמפ', וכמו שהיה נראה לפסוק להלכתא, אולם כבר ביארנו שמוכח מהשו"ע שיש להקל בזה בצירוף דעת הערוך, וה"נ יש להקל. ואף שכאן אינו בהכרח כ"כ, ואפשר שבזה לא סובר השו"ע להקל, דדווקא שם שצריכים להשתמש בו דווקא באופן זה היקל להם, משא"כ כאן. ועוד שבזה הרי אין מנהג להקל, ואפשר שלא נוכל להקל כ"כ. אולם מאחר שאף בעצם הדבר שכתב השו"ע לצרף דעת הערוך, כתבו בלשון טוב להנהיגם, נראה שבזה שבאמת הולך לאיבוד מותר לכתחילה, ואדרבה זה ק"ו להקל בנידו"ד בספוג שיש לו בית אחיזה, יותר מברזא, שבזה פירש המחה"ש הנ"ל דאפשר שאינו נחשב בית יד, אבל כאן ודאי יש להקל, ודו"ק.

אלא שיש לבאר בעצם הדבר שנחשב הולך לאיבוד, שהלא המקנח בדבר רטוב, אדרבה הוא מעונין במשקה הנסחט כדי לקנח בו היטב, וא"כ בכה"ג שוב אין לנו צירוף בעל הערוך, ויש לאסור בזה, אא"כ כל מטרתו הוא לספוג את המשקה (וזהו קינוח השולחן), ולא כאשר רוצה לנקות את השולחן וכיוצא מן הלכלוך שבו (ושמא גם כאשר כוונתו לנקות את השולחן, לא איכפת ליה באותו מועט הנסחט בין אצבעותיו).

260. הנה גם דין זה תלוי במח' רש"י והרמב"ם, דלרש"י והרמב"ם אסור לקנח בו בחוזק, ולהראב"ד מותר לקנח בחוזק, וכפי שביארנו לעיל שדעת השו"ע להתיר כסברת הראב"ד, ובצירוף דעת הערוך באופן שהמשקה הולך לאיבוד, א"כ גם כאן הדין כן שאם הולך לאיבוד מותר, וכמשנ"ת בהערה הקודמת, ולעיל.

אלא שהמנקה בספוג אין זה נחשב שהולך לאיבוד, ואדרבה הוא מעונין במים היוצאים ממנו כדי לקנח בזה, ושוב אין להתיר בזה כשסוחט בחוזק (שבזה אין לנו את צירוף הרב בעל הערוך). ורק אם כוונתו לקנח ולספוג את המשקין בלבד מותר, אלא שבדרך כלל הרוצה לספוג אינו עושה בחוזק.

261. הנה בנידון זה היה נראה לאסור, שדווקא כשרוצה לספגם ולא ניח"ל במה שנסחט מותר, וכפי שביארנו בהערות הקודמות, אבל בכה"ג הלא ניחא ליה במשקין היוצאין ממנו, כדי שיוכל לנקות בו [וכמש"כ בהר צבי סו"ס ק"צ, דלא נחשב לאיבוד בכה"ג, וכ"מ במשנה (בשבת קמנ.) ובראשונים, כיעוין. וזה דלא כמש"כ במנח"ש בשיירי המנחה סי' פ' אות ל"ה, וע"ע באגר"מ ח"ב סי' ע', ובציי"א ח"י"ג סימן פ"ג אות ו'. אמנם יש לדון בזה עוד, שאף ההר צבי כתב כן בדרך אפשר, ובהערות שם (הררי בשדה) ביאר שאפשר לומר שכל עיקר הדבר הולך לאיבוד, אף אם יש בו איזה תועלת נחשב הולך לאיבוד, וכה"ג מצאנו בשבת (קמה.) עיי"ש. אולם לכאו' יש לחלק הן דבזה בשבת שאני, ועוד דשמא הרצון בנקיון חשיב עיקר, ועכ"פ הרי בחי' הרשב"א ובתוס' ר"ש בכתובות דף ו. מוכח שנחשב שאינו לאיבוד, וצע"ע]. ושוב חסר לנו צירוף בעל הערוך, המבואר בשו"ע סעיף י"ח, ולכן יש לאסור.

אמנם הבאנו שיש מתירים בספוג שלנו שאינו גידולי קרקע, שלדעת רבים אינו אסור מן התורה, וגם אפשר דהוי סחיטה כלאחר יד, ובכה"ג י"ל דכו"ע מודו שמותר, וכן ראיתי בשו"ת תפל"מ סימן מ"ד שהאריך בזה, וכתב כן ע"פ סברת הראב"ד והערוך, ומכל שכן שלדעת רבים פסיק רישא בדרבנן שרי (עיין במה שהארכנו בסי' שי"ד). ובפרט בתרי דרבנן (כמבואר בשעה"צ סימן שט"ז). וע"ע גם בשש"כ פרק י"ב (בהערות ל"ז ומ"ה) שכבר העיר בזה, והביא משו"ת שרידי אש ושו"ת יב"א שצידדו להקל כעי"ז גבי מברשת שיניים, עיי"ש, ואמנם העיר מדברי כמה אחרונים שלא העירו בזה, מ"מ שפיר יש לומר כעין שראינו בשו"ע כאן סי"ח, ודו"ק. ואיברא שלענ"ד צ"ע ע"ד האחרונים הנ"ל, דשמא כל כה"ג לא נחשב שאין דרכו בכך, שהרי אדרבה כך הדרך לנקות בו, וצ"ע (וע"ע בשו"ת הר צבי ח"א סו"ס ק"צ, וכן בתהל"ד כאן סק"ז, מה שכתבו בזה עפ"ד הרא"ש, וי"ל, וגם השו"ע לא הזכיר צירוף זה, וכאמור שגם בסברא קשה לומר כן).

ואמנם לעיל (בסימן ש"כ סי"ב) משמע קצת שאסור, ויש ליישב בכ"א. עוד י"ל מהמשנ"ב (סקנ"ה) דמשמע שאוסר לקנח בחוזק אלא רק בנחת, ורק אם הולך לאיבוד מותר לגמרי, וכאן הלא אינו הולך לאיבוד, וכבר העיר כן בשש"כ (פרק י"ב הערה ל"ז), עיין שם. אולם אפשר שאף המשנ"ב יתיר באופן שהספוג עשוי מחומר סינטטי, שלדעת רבים ועצומים אינו אסור מדאו' משום דש (וכמו שהבאנו לעיל באריכות). וע"ע בשש"כ שם בהערה מ"ה משם השרידי אש והאחרונים. ודו"ק. וע"ע בהערה הבאה. ונראה דשפיר יש לסמוך על כל האמור לעיל להקל בזה, וזה ק"ו ממה שראינו להשו"ע כאן שהיקל. וכתבנו בפנים שכן הדין לדעת השו"ע. והיינו משום דלדידן בני ספרד יש להקל בזה טפי, שהרי מעיקר הדין היה נראה להקל אפילו בפסיק רישא בדרבנן, כמשנ"ת לעיל בר"ס שי"ד, ושכן נראה דעת השו"ע שם, וק"ו בתרי דרבנן דשרי אף לדעת השעה"צ הנ"ל. וע"ע בדברי האחרונים הנז' בשש"כ שם, ובנוסף לזה שהשו"ע בסי"ח צירף הא דמהני בית אחיזה לסניף נוסף [ואיברא שצירופים אלו של כלאחר יד, ושלא גדל בתוכו ולא הוי גידולי קרקע, לא הזכירם השו"ע, מ"מ יש לנו צירופים אלו בעניננו שאינו גידו"ק, וכן יש עוד אחרים, ושפיר יש מקום להקל]. והיה נ"ל שמ"מ המחמיר בזה תע"ב, אחר שאין כל צדדי הצירופים מוכרחים, וגם בב"י לא ראינו שהזכיר כל הני צירופים, מלבד שיש לעמוד בהם, אלא שיש לומר שהב"כ אמרו בספוג מלאכותי, ולכן נראה שמן הדין אפשר לסמוך להקל, וכמש"כ בפנים. ודו"ק. וע"ע באול"צ פל"ה סעיף ו' שהיקל לנקות במברשת שיש בה בית אחיזה, עיי"ש. ודו"ק.

לומר שבאמת השו"ע אזיל כשיטת רש"י והרמב"ם, דשמא אינו נסחט, ועכ"פ המפ' לא פירשו כן, ועל כרחך דבעינן לסברת הראב"ד, ועיין]. ומ"מ חזינן דאפשר לסמוך על הראב"ד בצירופים נוספים, וע"ע להלן.

258. כ"מ בפו', ולכן לוקחים ספוג שטבעו לשאוב, וכפי שביארנו בזה ב' נפ"מ וכדלהלן בהערות שבסמוך.

259. הנה לכאורה זה תלוי במחלוקת הרמב"ם והראב"ד שהזכרנו בהערה שלפני הקודמת, שלהרמב"ם ורש"י אם הוא נסחט אסור, ולפי"ז אסור לאוחזו בספוג עצמו, אלא דווקא בבית אחיזתו, שהרי כשאוחזו בספוג עצמו הוא נסחט בין אצבעותיו, וכדפרש"י הנ"ל. ודווקא בבית אחיזתו אפשר שלא יסחט, אבל להראב"ד נראה שמותר לאוחזו אף בספוג עצמו, שכפי שביארנו לעיל ע"פ החזו"א ההיתר הוא מצד שהוא עשוי למלאות ולסחוט בו, וה"ז כמו צלוחית של מים, ושוב נראה שאין בו סחיטה, אפילו כשאוחזו בספוג עצמו, שהרי מ"מ בית אחיזתו מונחת עליו שלא בטלים בו המים שבו, ושוב אין בו משום מפרק. ודוחק לומר שהההיתר להראב"ד הוא רק כשאוחזו בבית האחיזה, שהרי עצם הדבר שאין בו משום דש הוא בעצם הדבר שניכר שהוא כצלוחית, ולא כסתם בגד שבלוע בו מים, ודו"ק. ומאחר שכתבנו בהערה שלפני הקודמת שדעת השו"ע להתיר כהראב"ד, ובאופן שהמשקה הולך לאיבוד, א"כ ה"ה בזה מותר.

והיה אפ"ל שרק מפני המנהג כתבו כן, ולעולם טוב להחמיר לכתחילה כדעת רש"י והרמב"ם והמפ', וכמו שהיה נראה לפסוק להלכתא, אולם כבר ביארנו שמוכח מהשו"ע שיש להקל בזה בצירוף דעת הערוך, וה"נ יש להקל. ואף שכאן אינו בהכרח כ"כ, ואפשר שבזה לא סובר השו"ע להקל, דדווקא שם שצריכים להשתמש בו דווקא באופן זה היקל להם, משא"כ כאן. ועוד שבזה הרי אין מנהג להקל, ואפשר שלא נוכל להקל כ"כ. אולם מאחר שאף בעצם הדבר שכתב השו"ע לצרף דעת הערוך, כתבו בלשון טוב להנהיגם, נראה שבזה שבאמת הולך לאיבוד מותר לכתחילה, ואדרבה זה ק"ו להקל בנידו"ד בספוג שיש לו בית אחיזה, יותר מברזא, שבזה פירש המחה"ש הנ"ל דאפשר שאינו נחשב בית יד, אבל כאן ודאי יש להקל, ודו"ק.

אלא שיש לבאר בעצם הדבר שנחשב הולך לאיבוד, שהלא המקנח בדבר רטוב, אדרבה הוא מעונין במשקה הנסחט כדי לקנח בו היטב, וא"כ בכה"ג שוב אין לנו צירוף בעל הערוך, ויש לאסור בזה, אא"כ כל מטרתו הוא לספוג את המשקה (וזהו קינוח השולחן), ולא כאשר רוצה לנקות את השולחן וכיוצא מן הלכלוך שבו (ושמא גם כאשר כוונתו לנקות את השולחן, לא איכפת ליה באותו מועט הנסחט בין אצבעותיו).

260. הנה גם דין זה תלוי במח' רש"י והרמב"ם, דלרש"י והרמב"ם אסור לקנח בו בחוזק, ולהראב"ד מותר לקנח בחוזק, וכפי שביארנו לעיל שדעת השו"ע להתיר כסברת הראב"ד, ובצירוף דעת הערוך באופן שהמשקה הולך לאיבוד, א"כ גם כאן הדין כן שאם הולך לאיבוד מותר, וכמשנ"ת בהערה הקודמת, ולעיל.

אלא שהמנקה בספוג אין זה נחשב שהולך לאיבוד, ואדרבה הוא מעונין במים היוצאים ממנו כדי לקנח בזה, ושוב אין להתיר בזה כשסוחט בחוזק (שבזה אין לנו את צירוף הרב בעל הערוך). ורק אם כוונתו לקנח ולספוג את המשקין בלבד מותר, אלא שבדרך כלל הרוצה לספוג אינו עושה בחוזק.

261. הנה בנידון זה היה נראה לאסור, שדווקא כשרוצה לספגם ולא ניח"ל במה שנסחט מותר, וכפי שביארנו בהערות הקודמות, אבל בכה"ג הלא ניחא ליה במשקין היוצאין ממנו, כדי שיוכל לנקות בו [וכמש"כ בהר צבי סו"ס ק"צ, דלא נחשב לאיבוד בכה"ג, וכ"מ במשנה (בשבת קמנ.) ובראשונים, כיעוין. וזה דלא כמש"כ במנח"ש בשיירי המנחה סי' פ' אות ל"ה, וע"ע באגר"מ ח"ב סי' ע', ובציי"א ח"י"ג סימן פ"ג אות ו'. אמנם יש לדון בזה עוד, שאף ההר צבי כתב כן בדרך אפשר, ובהערות שם (הררי בשדה) ביאר שאפשר לומר שכל עיקר הדבר הולך לאיבוד, אף אם יש בו איזה תועלת נחשב הולך לאיבוד, וכה"ג מצאנו בשבת (קמה.) עיי"ש. אולם לכאו' יש לחלק הן דבזה בשבת שאני, ועוד דשמא הרצון בנקיון חשיב עיקר, ועכ"פ הרי בחי' הרשב"א ובתוס' ר"ש בכתובות דף ו. מוכח שנחשב שאינו לאיבוד, וצע"ע]. ושוב חסר לנו צירוף בעל הערוך, המבואר בשו"ע סעיף י"ח, ולכן יש לאסור.

אמנם הבאנו שיש מתירים בספוג שלנו שאינו גידולי קרקע, שלדעת רבים אינו אסור מן התורה, וגם אפשר דהוי סחיטה כלאחר יד, ובכה"ג י"ל דכו"ע מודו שמותר, וכן ראיתי בשו"ת תפל"מ סימן מ"ד שהאריך בזה, וכתב כן ע"פ סברת הראב"ד והערוך, ומכל שכן שלדעת רבים פסיק רישא בדרבנן שרי (עיין במה שהארכנו בסי' שי"ד). ובפרט בתרי דרבנן (כמבואר בשעה"צ סימן שט"ז). וע"ע גם בשש"כ פרק י"ב (בהערות ל"ז ומ"ה) שכבר העיר בזה, והביא משו"ת שרידי אש ושו"ת יב"א שצידדו להקל כעי"ז גבי מברשת שיניים, עיי"ש, ואמנם העיר מדברי כמה אחרונים שלא העירו בזה, מ"מ שפיר יש לומר כעין שראינו בשו"ע כאן סי"ח, ודו"ק. ואיברא שלענ"ד צ"ע ע"ד האחרונים הנ"ל, דשמא כל כה"ג לא נחשב שאין דרכו בכך, שהרי אדרבה כך הדרך לנקות בו, וצ"ע (וע"ע בשו"ת הר צבי ח"א סו"ס ק"צ, וכן בתהל"ד כאן סק"ז, מה שכתבו בזה עפ"ד הרא"ש, וי"ל, וגם השו"ע לא הזכיר צירוף זה, וכאמור שגם בסברא קשה לומר כן).

ואמנם לעיל (בסימן ש"כ סי"ב) משמע קצת שאסור, ויש ליישב בכ"א. עוד י"ל מהמשנ"ב (סקנ"ה) דמשמע שאוסר לקנח בחוזק אלא רק בנחת, ורק אם הולך לאיבוד מותר לגמרי, וכאן הלא אינו הולך לאיבוד, וכבר העיר כן בשש"כ (פרק י"ב הערה ל"ז), עיין שם. אולם אפשר שאף המשנ"ב יתיר באופן שהספוג עשוי מחומר סינטטי, שלדעת רבים ועצומים אינו אסור מדאו' משום דש (וכמו שהבאנו לעיל באריכות). וע"ע בשש"כ שם בהערה מ"ה משם השרידי אש והאחרונים. ודו"ק. וע"ע בהערה הבאה. ונראה דשפיר יש לסמוך על כל האמור לעיל להקל בזה, וזה ק"ו ממה שראינו להשו"ע כאן שהיקל. וכתבנו בפנים שכן הדין לדעת השו"ע. והיינו משום דלדידן בני ספרד יש להקל בזה טפי, שהרי מעיקר הדין היה נראה להקל אפילו בפסיק רישא בדרבנן, כמשנ"ת לעיל בר"ס שי"ד, ושכן נראה דעת השו"ע שם, וק"ו בתרי דרבנן דשרי אף לדעת השעה"צ הנ"ל. וע"ע בדברי האחרונים הנז' בשש"כ שם, ובנוסף לזה שהשו"ע בסי"ח צירף הא דמהני בית אחיזה לסניף נוסף [ואיברא שצירופים אלו של כלאחר יד, ושלא גדל בתוכו ולא הוי גידולי קרקע, לא הזכירם השו"ע, מ"מ יש לנו צירופים אלו בעניננו שאינו גידו"ק, וכן יש עוד אחרים, ושפיר יש מקום להקל]. והיה נ"ל שמ"מ המחמיר בזה תע"ב, אחר שאין כל צדדי הצירופים מוכרחים, וגם בב"י לא ראינו שהזכיר כל הני צירופים, מלבד שיש לעמוד בהם, אלא שיש לומר שהב"כ אמרו בספוג מלאכותי, ולכן נראה שמן הדין אפשר לסמוך להקל, וכמש"כ בפנים. ודו"ק. וע"ע באול"צ פל"ה סעיף ו' שהיקל לנקות במברשת שיש בה בית אחיזה, עיי"ש. ודו"ק.

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

עוד פרטים בדיני סחיטה נתברר בסימן ש"ב.

ודע, שבכל אופן אם עבר אדם וניקה שולחן או כלים באופן האסור, אין איסור להשתמש באותו הדבר בשבת[271].

נ"ב. מגבונים לחים, נחלקו הפוסקים אם מותר להשתמש בהם בשבת, ומן הדין יש מקום להקל בדבר אם יקנח בו בנחת ולא בחוזקה. ובפרט אם המגבונים אינם ספוגים הרבה בנוזל, אלא לחות בעלמא, ובפרט לצורך תינוק. אמנם יש המחמירים ונזהרים בזה, וחלף זאת רוחצים את התינוק מעט במים חמים המוכנים מכבר, או במתז (ספרי) המיוחד לכך, ואחר כך אפשר לנגבו בכל אמצעי[272].

נ"ג. אסור לטבול צמר גפן או מטלית בשמן נזיל כדי לסוך בו את התינוק, ואפילו אם הצמר גפן טבול בשמן מבעוד יום, אלא יסוך בידו או בדבר העשוי מחומר סינטטי ואינו ספוגי, ואחר כך אפשר להעביר בנחת את השמן ממקום למקום בגופו, אף על ידי צמר גפן או מטלית, ויזהר שלא יסחוט כלל[273].

אסור לטבול צמר גפן או מטלית ושאר דברים הסופגים באלכוהול או ביוד או באיזה נוזל רפואי כדי לחטא פצע, או כדי להכינו לזריקה, וכל כיוצא בזה[274].

וכן יש להזהר בזה במקלות אזניים שיש בראשן צמר גפן[275].

נ"ד. הרוצה לקנח מקום הלכלוך בנייר רטוב, יש מתירים אם נותן בו מעט מים, והראוי יותר שירחוץ את מקום הלכלוך בידיו, או בדבר שאינו ספוגי. וכן מותר בכפפות גומי וכדו', ואחר כך ינגב בנייר או מטלית וכיוצא[276]. ועיין בהערה לענין לחלוח עד בדיקה במים[277].

נ"ה. הסוחט שיער או עור, הרי זה אסור מדרבנן[278].

והטובל בשבת

ראוי שיזהר שלא יסחוט שערו לנגבם, אבל מותר לנגב את השערות בנחת. ועיין בהערה[279].

---

271. כתבנו פרט זה אודות מעשה שהיה באחד שטעה וניקה הכלים על ידי סמרטוט, ובדיעבד ודאי מותר לכו"ע, לא מבעיא באופן שיש מתירים שמפני מח' הפו' מקילים בקנס דרבנן (וכמו שנת' בסי' ש"ח בתחילתו ש"ש), אלא אף לאוסרים ברוב המקרים אינו איסור דאו' אלא מדרבנן. (עיין לעיל השיטות. וכן להלן בענין המגבונים הלחים). וקיל טפי (וכמשנ"ת בסי' ש"מ). זאת ועוד שאולי באמת לא סחט. ואמנם חז"ל אסרו מ"מ גם שמא יסחוט, ושוב נעשה זה איסור בעצם. גם אשכחן שיש מתירים בדבר שהיה אפשר לעשות בדרך היתר, וכדהבאנו בסי' ש"ח, ודו"ק. [ועל כן אפשר להשתמש בהם כך, וא"צ לחזור ולטנפם כדרך שנת' בסוף סימן ש"ב לענין בגד שכיבסוהו בשבת, ש"ש שבנידו"ד יש להקל].

272. הנה בענין זה רבו הצדדים לכאן ולכאן, ונבא לסכם בקצרה את הצדדים להיתר, ומה שיש להעיר בזה. (וכבר עמדנו בד"ז לעיל בסימן ש"ב, אלא שנכתב בקצרה, וכאן הרחבנו הדברים קצת, וגם הוספנו דברים חדשים מד' הפו' שראיתים אחר האמור בסימן ש"ב, וכדלהלן).

והנה כמבואר בראשונים (עיין בב"י ובביה"ל כאן סעיף י"ח) יש באיסור סחיטה ב' ענינים, האחד מלאכת מלבן, והשני מלאכת דש שמפרק את המים מן הבגד, ונבא בעזה"י לברר בקצרה עיקרי הדברים.

מצד איסור מלבן, פשוט הוא דבנידו"ד יש להקל, שהרי אין דרך ליבון בכך, שהרי אדרבה בעודו נסחט הוא מיטנף, ואפילו אם נעשה לאחר רגע קטן שנסחט, ואינו באין כאחת, מ"מ בודאי שאין דרך ליבון בכך, וכה"ג כתב בשו"ת הר צבי (ח"א סי' ק"צ) שהמקנח פניו בנייר לח אין לאסור מצד סחיטה של ליבון, שהרי הוא מתלכלך, וכ"כ כיוצ"ב בשו"ת אגרות משה (ח"ב סימן ע') גבי נייר שאין בו דרך ליבון וכו', ש"ש. וכעין סברא זו מצאנו בר"ן בשבת (קיא:), והובא בב"י גבי מסוכריית"א דנזייתא, שאין המסוכריית"א מתלבנת בכך. [ומדברי ר"ת המובא בטור בסימן ש"כ אינו ענין לנידו"ד, דשאני דין שרייתו זהו כיבוסו, אבל בליבון אין ראיה, ומ"מ כאמור יש להקל גם בזה כאשר הוא מתלכלך]. ובלא"ה הוא נקי גם כך, ולא שייך בו ליבון, וכמשנ"ת במקומו (בסימן ש"ב) שבנקי לגמרי לא שייך יותר ליבון, ואין להאריך עוד, שמ"מ הדבר פשוט שאין בזה משום מלבן מכמה אנפי.

ומצד איסור דש, לכאו' יש לנו לאסור בכל אופן, אלא שגם בזה יש כמה צדדים לדון בהם.

א'. נחלקו הראשונים אם יש דישה בדבר שאינו גידולי קרקע, דיש אומרים שאינו אסור מדאו', וכן דעת רוב הראשונים, ויש אומרים שאסור מדאו', ונתבאר במקומו (בשבת עג:), אמנם בנידו"ד בלא"ה יש להזהר בזה, אחר שראיתי בספר אורחות שבת (ע' תקע"ו) שבירדו אצל מומחים, ונמצא שיש סיבי כותנה צלולינים בתוך המגבונים, עיין שם. ואיברא שאין זה ברור, משום שהלום שמעתי שאומרים שיש שהעידו להפיך שבדקו במפעלים, ונמצא שיש הרבה סוגים של מגבונים לחים, ואף אחד מהם לא היה עשוי מגידולי קרקע, ובפרט שהכותנה וכדו' יקר מאד, ומ"מ הדבר אינו ברור במציאות שרבים העידו להיפך שיש תערובת מגידולי קרקע, וכמובא בספר ארחות שבת בסוף הספר, ואף שמסתבר כאמור שאין בו כותנה וכיוצא, מ"מ מידי ספיקא לא יצאנו, ובפרט שיש אומרים שיש דישה דאורייתא גם באינו גידו"ק, וכמו שהבאנו במקומו בשבת דף עג:, עיין שם. ובפרט לענין סחיטת בגדים שיש מבארים שאף דבעלמא אין דישה אלא בגידולי קרקע, מ"מ בסוחט בגדים שהוא תולדה דדש, יש איסור דאו' גם באינו גידו"ק, וכמו שכתב בתשו' הר"א בן הרמב"ם (סימן י"ט) שהדבר פשוט שבתולדה יש חיוב בכל אופן, גם בשבה"ש (במלאכת מעמר אות ח' ובמלאכת דש). ועכ"פ לדברי הכל איסורא מיהא איכא.

וכן לענין מה שנחלקו הראשונים בדין משקה שאינו גדל בגופן, שדעת רש"י (בשבת קמ"ה) שבכה"ג שאינו גדל בתוכם אינו מדאו'. (וע"ע גם בריב"ן ובמאורות וההשלמה ופסקי הרי"ד, ובשיטמ"ק בכתובות דף ו'.). אולם בתוס' שם הקשו עליו ממסוכריית"א דנזייתא (וכן מבואר מכל הראשונים דהוי מדאו', וכיעוין בחי' הרשב"א וריטב"א ור"ן ונימוק"י ורא"ש, וכ"מ עוד בדברי הרבה ראשונים, ואכמ"ל), וביותר מזה ראיתי להמאירי בשבת שם שביאר דאף רש"י מודה לגבי בגדים דהוי מדאו', עיין שם (וכעין סברתו כתב גם בנשמ"א בכלל י"ד אות ב' מדנפשיה), ועכ"פ איסורא איכא, ובלא"ה כבר נתבאר שלדברי הכל יש איסור דאו' בסחיטת בגדים, וכ"פ הטור בסימן ש"כ וכל הפו'.

ב'. עוד נחלקו הראשונים במשקה הנסחט שהולך לאיבוד, שיש אומרים דבכה"ג אינו אסור משום דש, ונת' במקומו. וכה"ג כתב בנידונינו בספר מנחת שבת (בשיה"מ סימן פ' סקל"ה) שנחשב כהולך לאיבוד. (וע"ע בשו"ת אגר"מ שם, ובצי"א חי"ג סימן פ"ו אות ו'). אולם כ"ז אינו פשוט, חדא שעיקר הנידון שנוי בפלוגתא, ועיין בשו"ע (סימן ש"כ ס"ח) שהביא ב' דיעות בזה, ומבואר להלכה שאף בהולך לאיבוד אסור (אמנם בלא ניח"ל הוי מדרבנן, ומ"מ אסור). וע"ע בשו"ע סימן ש"ב ס"ט וס"י, ודו"ק. ובלאו הכי בעצם הדבר מעיקרא יש לפקפק בסברא שלכאורה אינו נחשב הולך לאיבוד, שהרי אדרבה הוא צריך לאותו משקה הנסחט, כדי שיוכל לנקות יותר טוב, וכה"ג מוכח במשנה בשבת (קמג.) גבי ספוג ובראשונים שם, וכן בראשונים בכתובות (דף ו.), וכן העירו להוכיח מהשו"ע דלעיל בסימן ש"כ ס"א וס"ב גבי נטילה במים שיש קרח, שאע"פ שהולך לאיבוד אסור, ואפילו ליטול אסור שמא ישפשף, ש"ש. וק"ו בנידו"ד. ומצאתי בשו"ת הר צבי שם שכתב בכיוצ"ב ש"אפשר" שאינו נחשב הולך לאיבוד. וראיתי בהררי בשדה שם, שביאר הטעם שנקט ההר צבי בלשון אפשר, שזה משום שמצאנו בשבת (קמה.) דמשמע שאם עיקר הדבר הנסחט הולך לאיבוד, ה"ז נחשב כהולך לאיבוד, אע"פ שיש איזה תועלת ממנו, ש"ש. ועדיין יש לדחות שכאן נחשב שכל מהותו הוא להשתמש בו, ועו"ל. איברא דפשטות ד' הגמ' שם משמע הכי דדש הוא רק כשצריך לו ממש, ועמשנ"ת כה"ג להלן בסי' שכ"ח ס"ק ל"ה בהערה, ש"ש. (וע"ע גם לעיל בסוף סעיף ז' בהערה שהבאנו מח' הפו' בכעי"ז, ואכמ"ל). ושפיר י"ל דכל שבסופו אזיל לאיבוד אין בו משום מפרק. [ועיין באגר"מ (שם) שכתב בקינוח נייר שאין בו משום דש וכו', ודבריו צ"ב למה החשיבו כהולך לאיבוד, הלא אדרבה ניח"ל בזה לצורך הניקוי, ושו"ר בספר אורחות שבת ע' תקע"ה שהעירו ע"ז, וצ"ע. אכן כבר כתבנו לעיל בסמוך שכ"מ בש"ס. ועוד מצאתי גם בספר מאור השבת ח"ב ע' תקכ"ג שכתב שכל היתרו של האגר"מ הוא בנייר שאינו בולע וכו', עיין שם]. אלא שבתוס' ורשב"א ועוד ראשונים בכתובות (דף ו.) משמע דל"ח הולך לאיבוד, וצע"ע.

ג'. עוד יש לדון, דהנה זה מבואר שבמשקה הלח הטופח על פני הבד אין בו איסור, כיון שאינו יוצא מגוף הבגד, וזה מבואר בכמה מקומות (עיין בשו"ע בסו"ס ש"א, ובאחרונים שם, וע"ע בסימן תרי"ג ס"ה ובמשנ"ב שם, ועיין עוד במשנה ברורה להלן בסי' שנ"ו סק"ו, עיין שם היטב, ודו"ק), והנה כשאדם מקנח אפשר לומר דלא ניח"ל, כלומר לא איכפת ליה במשקה הנסחט מגופו, שהרי די לו במשקה הטופח על פניו, ולפי"ז יש לנו לצרף סברת הערוך (המובא בשו"ע בסימן ש"כ סי"ח, וצירפו לסניף שם), שכל דלא ניח"ל מותר, וכן הסכימו לדבריו כמה מן הראשונים (ואף לחולקים אינו אלא מדרבנן), אולם ז"א נראה, שהרי המקנח מן הלכלוך רצונו שיהיה נקי היטב, ושפיר ניחא ליה בתוספת המשקה הנסחט מתוך הבגד, וגם יותר קל לנקות באופן זה, ודו"ק. [וכן אין פשוט לצרף כאן דעת הפוסקים שפסיק רישא בדרבנן שרי, וכמש"כ בסי' ש"ד שכבר נתבאר דלמעשה מצאנו בכ"מ שחסרוהו, וגם מצד דהוי תרי דרבנן מכמה אנפי וכדלעיל, ג"כ כתבנו במקומו שאינו פשוט להתיר בכל מקום כל שלא מצאנו בהדיא שהתירו בזה].

ד'. ועדיין יש לומר שגם אינו פסיק רישא, דאמנם כאשר הוא לוחץ בבגד על הגוף, ה"ז פסיק רישא, אולם אם יבא האדם ויאמר שהוא מקנח בנחת, לכאו' נוכל להתיר בזה, שהרי אינו פסיק רישא, וכן ראיתי לכמה אחרונים שרצו להתיר מטעם זה, אולם לכאו' יש לדון שכיון שבקל יכול לבא לידי איסור לא שרינן, ואמנם פסיק רישא הוא רק כשבודאי יהיה האיסור, וק"ו כשהוא רק ספק, וכמשנ"ת במקומו, מ"מ הרי חזינן בכ"ד שאסרו חז"ל גם דברים הקרובים לפסי"ר (כמשנ"ת להלן), וה"ה בזה, ודמיון לדבר ממה שמצאנו בשו"ע (בסו"ס ש"ב) שאסרו לנקות הכוס שפיו צר וכו', ולא אשתמיט שום פוסק להתיר בנחת, ועוד כה"ג. (וכן ממה שמצאנו בפו' לעיל בסעיף י"ז גבי ספוג, אמנם מזה יש לדחות דשאני ספוג שנסחט בקל). ויעוין עוד בגמרא בשבת (קמח.) דלא ליהדק אודרא בפי החבית שמא יבא לסחיטה (איברא שבכה"ח אות פ"ח הביא ב' טעמים בטעמא דמילתא, ויל"ב). אמנם כל זה יש לדחות ולומר דשאני התם שצריך לדחוק אותו בנקב ועלול לבא לידי סחיטה, משא"כ בנידו"ד, ועפי"ז נוכל לדחות הראיה שהבאנו לעיל מניגוב כוס שפיו צר, דשאני התם שבקל נסחט. אולם ז"א נהירא כ"כ, שכיון שאנן קפדינן אמנקיותא, ומקפידים שיהיה נקי היטב, והרבה פעמים אי אפשר בלא קינוח בחוזק, שפיר חיישינן (ולא דמי למש"כ המשנ"ב סוף סקנ"ה ובביה"ל שם גבי גרירת המשקה שעל המפה שיזהר לעשות כן בנחת וכו', עיין שם. דשאני התם דלא איכפ"ל כ"כ אלא בעיקר להסיר את המשקה הצף עליו, כיעוי"ש). ועוד יש לחוש בזה שהמציאות מראה שלפעמים בלא קינוח בחוזק קשה לנקות. ועוד יש לחוש שלא ידעו להבחין בין בחוזק לבנחת, וכמש"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן נ"ט, ובח"י סי' נ"ח) שהדבר מסור לנשים וכו'. ואמנם נראה שאין למחות בנוהגים לעשות כן בנחת, והעירוני הלום ג"כ שאין זה מוכרח לומר שהוא דבר המסור לנשים וכו', שהרי כה"ג חזינן בשו"ע סימן ש"ב ס"ט שיעשה בקל פן יסחוט, ול"ח שיטעו בזה, ועוד כה"ג ויל"ב. ומ"מ ראוי להמנע.

וכן יש ללמוד מדברי השו"ע (בסי' תרי"ג ס"ה בהגה, ובאחרונים שם) שיש לאסור בנידו"ד, עיי"ש. וכבר הערנו בזה בס"ד לעיל בסי' ש"ב. ושו"ר הלום שכן העירו בספר ארחות שבת ע' תקע"ד, ויש להוסיף ולבאר דכאמור שכן מבואר ברמ"א שלא מועיל אפילו בכלים נגובים שמא לא ינגב יפה, ויבא לידי סחיטה, ע"כ. אולם במשנ"ב סקכ"ה שמותר לקנח ידיו ורגליו בעיזה"כ במפה ולמחר מעבירה על פניו וכו', עיי"ש. ומוכח שאם עכ"פ היא נגובה היטב שפיר דמי. ובלא"ה יש לעמוד עוד בעיקר הדברים, שדברי הרמ"א בהלי' יוה"כ שם אינם מוסכמים, שהרי הוא שנוי במח' ראשונים במש"כ בזה ביומא (דף עח.) שאסור לשרות בגד מעיזה"כ ולנגבו ולמחר להעבירו על פניו, וכ"ה גי' רש"י והר"ח וכ"ה ברי"ף. אולם ברמב"ם פ"ג משביתת עשור ה"ה והרא"ש מותר לעשות כן, וכ"ה בטור סי' תרי"ג, וע"ע בב"י שם. וברבינו מנוח שם על הרמב"ם, ועוד מבואר שבטופח ע"מ להטפיח אסור, ולא הזכירו מצד חשש סחיטה, אלא משום רחיצה, וצע"ע. ואפשר לדון עוד שזה תלוי גם בן במח' הפו' אי פסי"ר בדרבנן שרי (שגם בזה נראה לכאו' שנחלקו השו"ע והרמ"א, וכמשנ"ת בר"ס שי"ד, הגם שיש חולקים). ולפי"ז את"ש הפלוגתא, וזה תלוי אמנם בשיטות הראשונים הנ"ל אי הוי מדרבנן.

ה'. ובעיקר הנידון היה מקום לצרף עוד צדדים להקל, חדא שדעת הרי"ד והריא"ז (בשבת קמג.) שמותר לכתחילה לקנח בספוג אפילו שאין בו בית אחיזה, ובאופן שאינו מתכוון לסחיטה, עיי"ש. אולם דעת רוב ככל הפו' לאסור (וכ"ה בשו"ע בסי' ש"כ סי"ז ובפו'). ועוד, שאף לשיטתם זה כשאינו מתכוון לסחיטה, וכאן יש לחוש ככל הנ"ל, אא"כ הוא מקפיד לעשות בנחת, וכבר נתבאר. ועוד יש לדון בעיקר הנידון דהוי חצי שיעור, ולדעת כמה פו' חצי שיעור בשבת אסור רק מדרבנן, אולם במקומו נת' שקשה להקל (שרוב ככל הפו' דחו שיטה זו, וכבר מפורש בראשונים שחצי שיעור אסור מה"ת). ועכ"פ איסורא איכא. אך יש לדון בצירוף פסיק רישא בתרי דרבנן, וכבר הערנו לעיל.

ולסיכום: הנה עצם הדין נראה שאינו אלא מילתא דרבנן, ומצד דעת הראשונים דאינו גידולי קרקע (ודנו הפו' אם הדבר הנבלע יהיה גידו"ק, או הדבר הבולע, ונת' במקומו), וגם מצד שאינו גדל עימו, וגם אפשר לצרף דעת הסוברים שנחשב "עיקרו" הולך לאיבוד, ואפשר קצת דהוי בגדר דלא איכפת ליה וכו', וככל האמור (ואמנם י"ל שסתם אדם שמשתמש ניח"ל, אולם הא סגי ליה במה שעל פניו, אמנם זה תלוי במה שכתבנו ע"ד השו"ע בסימן שי"ח ס"ד, עיין בדברינו שם משם השבה"ש ומשם המגילת ספר. וע"ע בדברינו שם בס"ג לענין דוד שמש). וממילא כשמקנח בנחת י"ל דשרי, שגם אינו פסיק רישא וכו', ובפרט לסוברים שפסיק רישא בתרי דרבנן מותר, אלא שכבר כתבנו במקומו דחזינן טובא שאף בתרי דרבנן אסור, ובפרט בדברים שבקל יכול לבוא לידי איסור, וכנ"ל. ומ"מ בודאי שיש לצרף כן לקולא, וכן הנ"ל באות ה'. אלא שמ"מ אין זה פשוט להקל ככל מה שנתבאר בסימן ש"ב בענין זה, אלא שהגם הלום ראיתי שיש כמה צדדים להקל אחר שהבאנו שנתברר שאינם עשויים בגידו"ק, וגם שאינם סופגים (אך צריך לברר פרט זה גם לגבי ספיגה בין החוטים). ועכ"פ א"א להורות איסור בדבר, ובפרט אם עושה בנחת, ובזה רבים מתירים. וגם ראיתי הלום לכמה גדולים שהתירו, וכגון הגרשז"א (אמנם בדעתו יש כו"כ דברים, עיין בשש"כ פי"ד סל"ג ובחדש סל"ז ובספר שולחן שלמה ח"ב ע' תל"א, ובמאור השבת כמה מכתבים בזה), וכן הגרח"פ שיינברג (בספר חינוך כהלכה, וע"ע שם כשאינו ספוג הרבה), וכן הגרח"ק שליט"א, ועוד. ושוב אח"כ העירוני שנדפסו כיום כו"כ חיבורים בענ"ז, כמו מתנה טובה ומשמרת השבת ומנחת שבת ועוד, אך ספרים אלו אינם מצויים אצלי, ואין הפנאי לדון עוד בזה בעטיו של נח"ץ, ואי"ה עוד חזון למועד מפני שיש לדון עוד טובא בשרשן של דברים במח' הראשונים הנ"ל ובשיטת השו"ע וכל האמור. ועכ"פ כשעושה בנחת יש מקום גדול להקל, ובפרט כשאין המגבונים הללו ספוגים הרבה, ובפרט לדידן כהשו"ע שנראה שמתיר בפסי"ר בדרבנן, עמש"כ בסי' שי"ד, ובפרט לצורך קטנים, שמצאנו בסימן שכ"ח סי"ז שצרכי קטן כחולה שאיב"ס, והקילו בזה בכמה פרטים. וא"ת שאינו נחוץ לו כ"כ, ז"א פשוט, שכפי שנתברר לי אם לא משתמשים בהם עשוי להיות פריחה ואדמומית, וגם הרי ברחיצתו עלול להתקרר בחורף ואף בקיץ, ובפרט בקטן מאד, ועל כן מן הדין יש להקל. והנזהרים להשתמש בדרכים אחרות לצאת מכל חשש, תע"ב, וכגון, א]. לרחוץ מעט במים חמים המוכנים מער"ש במיחם או טרמוס. ב. במתז ספריי מיוחד שמצוי היום, וכיוצא. ומ"מ אחר צדדי ההיתר שנת' לעיל כתבנו שיש מקום להקל בכל זה, ובאמת שהרבה אפשר לסמוך ע"ז. אך כתבנו כן ע"פ לשון השש"כ הנד"מ (מהדורת תש"ע פי"ד סל"ז) שכתב כן כפי הנראה ע"פ דעת הגרשז"א בכל המכתבים הנ"ל. והוספנו בפרט כשאינו ספוג הרבה ולצורך קטן (אך לצורך גדול נכון להזהר). וכן עיקר הדין. ומ"מ הזכרנו גם מנהג המחמירים בזה, אחר שכמה גדולים סוברים כן (כהמנח"י והגרישו"א ועוד). והרבה עיינתי בד"ז והנלענ"ד כתבתי.

[נ"ב. כענין הנ"ל כן הדין לענין ממחטות לחות, שנכון להמנע מלהשתמש בהם (וכ"כ במנח"י ח"י סי' כ"ה). אמנם יש מתירים (עי' בשש"כ פי"ד סל"ג), וביותר יש להזהר בסוף החבילה שמצטבר שם הרבה נוזל].

273. עיין שש"כ פי"ד בנד"מ סל"ב, וע"ע שם. ויש לדון גם בזה ע"פ כל האמור לעיל, ואכמ"ל.

274. עיין שולחן שלמה ח"ב ע' תל"ב.

275. אמנם יש לדון בזה מצד דהוי בית אחיזה, אך גם שאינו עשוי לסיפוג, וי"ל.

276. הנה ד"ז תלוי במשנ"ת לעיל בענין המגבונים, ויש קצת חילוקים, ועי' באר משה ח"א ס"ל ועוד. אמנם בנשמת שבת סי' רכ"ז היקל כשנותן מים מועטין. ובשו"ת משנ"ה תנינא סי' ר"נ היקל למי שאינו יכול לקנח עצמו היטב בנייר יבש, עיי"ש. והטוב ביותר כמש"כ בפנים, דכה"ג כתב בשולחן שלמה ועוד, ואכמ"ל.

277. ולענין הצריכה לבדוק בעד וחוששת שיסרוט עצמה, כתבנו במקומו שמותר ללחלח מעט את העד, ואין בזה שרייתו וזהו כיבוסו (כיון שהוא נקי לגמרי, וכמשנ"ת בסי' ש"ב ועוד), ולא משום דש (הן למתירים במגבונים, ובפרט שלעולם הם מים מועטים, שהרי אם יהיו הרבה מים, בלא"ה אינה בדיקה כלל, שהרי הדם עשוי להיות נימוק, וכל התועלת הוא רק בלחלוח מעט, שאין בו חשש סחיטה כלל, ודו"ק).

278. עיין בגמ' בשבת (קכח:) שנחלקו אם יש סחיטה בשיער או לא, ובחי' הר"ן שם משם הרא"ה כתב דמ"ש רב אשי שם אפילו תימא יש סחיטה בשיער וכו', לא פליג, אלא נקט בדרך את"ל, וכ"כ עוד ראשונים, וכן פסק הרמב"ם (פ"ט הי"א). ובב"י (בסימן ש"ל) ביאר כנ"ל. אך מ"מ יש לפרש שאסור מדרבנן, וכן נראה מדברי הרי"ף והרא"ש שם שהעתיקו דברי רב אשי, וכ"ה דעת הרמב"ם, וכמו שביאר בכס"מ שם ובב"י שם, וכן מבואר במגיד משנה שם, וכן מפורש בראב"ד בבעלי הנפש (שער הטבילה) שלכן חשש בטבילת האשה בליל שבת שאיך תינצל מסחיטה, עיי"ש. וה"ד בב"י ביו"ד סי' קצ"ט [ואמנם הב"י תמה שאינו יודע מה האיסור וכו', אולם יל"פ דהיינו שמן הסתם אין לחוש כל שאינה סוחטת ממש, וע"ע ביוסף טוהר ביו"ד שם מש"כ בזה], וכ"ה באורחות חיים (סימן רנ"ט) בשם הסמ"ק, ויש סחיטה בשיער. וכן הובא במשנ"ב כאן (סקנ"ה) ובכה"ח, ועו"א.

ויש לציין, שמצאנו כמה ראשונים שאף חששו שלא לטבול כלל בשבת מחשש סחיטה, וכנ"ל מהב"י בשם הראב"ד. וכ"ד הכל בו. וכיוצא בזה חשש המהרי"ל הובא במג"א סי' שכ"ו ובביה"ל שם ס"ח ד"ה אדם, ועמש"ש. וכן ראיתי להגר"א במעשה רב (סימן קכ"ה) שלא יטבלו האנשים בשבת, וע"ע שם בדפו"ח מש"כ בזה. וידוע שכן הורה החזו"א שלא לטבול בשבת. - אולם למעשה לית מאן דחייש להא, דמלבד שעצם איסור הסחיטה אינו ברור (וכדלהלן בהערה הבאה), וכ"ה בב"י ביו"ד שם דלא חיישינן ליה, דהא אין סחיטה בשיער, עיי"ש. עוד בה שאין לחוש לשמא יסחוט, דהוי כמו גזירה לגזירה וכו'. וע"ע גם בשו"ת אבני נזר סימן קנ"ז אות ט"ז, עיי"ש. וגם י"ל דבמקום מצוה יש להקל טפי, וכמש"כ במעיו"ט (הל' מקואות סל"ז אות י'), ואדרבה ע"פ הארי"ל יש לטבול בכל שבת, וכן המנהג פשוט, וכמש"כ בקצוה"ש שכן המנהג בירושת"ו אצל כל העדות חסידים וספרדים ופרושים לטבול בשבת, וכמו שהובא בסי' שכ"ו, ואכמ"ל.

279. עיין משנ"ב (סקנ"ה) בשם האחרונים, ומשם ספר חסידים. וע"ע להלן בסימן שכ"ו בסעיף ט', ובמשנ"ב שם, ובמה שכתבנו שם.

איברא שלכאורה המקילים בזה יש להם על מה לסמוך, שהרי עיקר האיסור אינו אלא מדרבנן, וכנ"ל. ויש שהתירו בזה לכתחילה, וכמבואר בחי' הרשב"א בשבת (שם), דמוכח שאין איסור כלל בזה, עיי"ש. וע"ע במאירי שם (וע"ע בנידה סז:), וע"ע באבנ"ז (סימן קנ"ז), ע"פ כמה ראשונים, ועוד. ודעת כמה ראשונים שאינו אסור אלא משום מלבן [ועיין בביה"ל (בסימן ש"ב ס"ט ד"ה אסור) שביאר כן בשיטת הרמב"ם (אמנם עי' בשש"כ פי"ד ס"כ ובהערה ס"ד בשם הגרשז"א), ועכ"פ בנידונינו בודאי שלא שייך מלבן, שהרי אין מלבן בגוף האדם, וכמש"כ הפמ"ג כאן (במש"ז סקכ"ב) וש"א, שהרי מותר לרחוץ ולשטוף גופו, וע"ע בביה"ל בסימן ש"ב שם, ואכמ"ל]. ומצד דש הא קיי"ל דאין דישה אלא בגידולי קרקע, וכמשנ"ת במקומו, אמנם מדרבנן אסור. וכמו"כ שמשקה ההולך לאיבוד אין בו איסור דש מה"ת (והזכרנו סברות אלו במקומו בענין שימוש במגבונים לחים). והוי פסיק רישא בתרי דרבנן, שדעת השעה"צ (בסימן שט"ז) להתיר, ואמנם במקומו כתבנו שאין להקל בזה בכל דוכתא, אלא במקום שנאמר בהדיא, ומ"מ מצאנו בכ"מ שהקילו ובפרט לדעת מרן השו"ע, וכמש"ש. [ויש לבאר שכאן הוא פסיק רישא הוא גם מכוון לכך, שהרי כל מי שמנגב כוונתו שיצאו המים הבלועים ג"כ (וכ"כ בפשיטות באז נדברו ח"א סימן נ"ה). ומ"מ בתרי דרבנן שהתירו הפו' הוא גם בכה"ג, ועמש"כ בר"ס שי"ד, עיי"ש]. וגם סתימת הב"י ביו"ד שאין סחיטה בשיער משמע כן, אולם באו"ח ל"מ כן וכמש"כ המעיו"ט שם. ושו"ר שכן דעת הגרשז"א להתיר לנגב את שערותיו אם המים נבלעים במגבת, וכמבואר בשש"כ פי"ב הערה ס"ד. והובא גם בארחות שבת ע' ת"ה, וטעמו ע"פ הראשונים שבהולך לאיבוד לא הוי מפרק, ובכה"ג י"ל דלכו"ע שרי. ועוד הוסיף בספר שולחן שלמה שכיון שכל האיסור מצד מיחזי כסחיטה, י"ל שבכה"ג לא גזרו, עכ"ד. והלום ראיתי בנשמת שבת

ומכל מקום אין חשש אלא בשערות ראשו וזקנו, שהמים בלועים בהם הרבה, אבל שאר מקומות בגוף כשאינו קיבוץ שיער, מותר[280].
ושאר דיני סחיטה נתבאר לעיל בסימן ש"ב.

כללי פסיק רישא

נ"ו. א). העושה איזה דבר, ויוצא מזה בהכרח איזו מלאכה האסורה בשבת, אע"פ שלא התכוון לאותה מלאכה, אסור[281], וחייב על זה[282], כאילו התכוון לאותה מלאכה[283], וכגון, החותך ראש של עוף כדי ליתנו לתינוק לשחק בו, הרי זה חייב, שהרי העוף בודאי ימות, ואע"פ שלא נתכוון להרוג את העוף חייב[284], וזה נקרא בכל מקום "פסיק רישא"[285].
ודווקא אם המלאכה תיעשה בודאי מחמת מעשיו, הרי זה נחשב פסיק רישא וחייב, אבל אם אפשר שלא תיעשה המלאכה, אינו בכלל פסיק רישא, ומותר, כיון שאינו מתכוון ואינו נהנה מן המלאכה[286], ואפילו אם רוב הצדדים שתיעשה המלאכה, ויש צד רחוק שלא תיעשה, שוב אינו בכלל פסיק רישא[287], ולפעמים אסרו חז"ל גם דברים שקרובים לפסיק רישא, אע"פ שאפשר שלא תיעשה המלאכה, ועיין בהערה[288].
ופסיק רישא באיסור דרבנן אם מותר או אסור, נתבאר בסימן שי"ד ס"א.
ב). העושה דבר שיוצא מזה בהכרח מלאכת איסור, יש מי שאומר שאם אינו מתכוון למלאכת האיסור וגם אינו נהנה ממנה, מותר לעשות את אותו מעשה בשבת, ואע"פ שהוא פסיק רישא מותר, כיון שלא ניחא לו באותה מלאכה[289], ואפילו אם לא איכפת לו ממנה גם כן מותר[290], אולם שאר הפוסקים חולקים עליו, וסוברים שאפילו שאינו נהנה ממנה הרי זה אסור מדרבנן[291], וכן הלכה[292].
ואם אותה המלאכה היא איסור דרבנן, יש מתירים אפילו לדעת שאר הפוסקים אע"פ שהוא פסיק רישא, כיון שלא נהנה מזה והוא איסור דרבנן[293].
ג). כל האמור בדין פסיק רישא שלא ניחא ליה, זה רק באיסורי שבת, אבל בשאר איסורי תורה הרי זה אסור לכולי עלמא, ואיסורו מן התורה[294], ויש חולקים[295].
ד). עוד כללים בדיני פסיק רישא נתבארו בסימן שט"ז[296].
נ"ז. חבית שיש לה פקק העשוי מפשתן או איזה בד, יש בזה חשש איסור מפרק אם יסחט המשקה הבלוע בו, אולם כל זה דווקא אם המשקה הנסחט אינו הולך לאיבוד, וכגון שהוא נסחט בחזרה לתוך החבית כשהנקב למעלה, או כשיש כלי המקבל את המשקה[297]. אבל אם המשקה הנסחט הולך לאיבוד יש מי שמתיר[298]. אבל שאר הפוסקים חלקו עליו, כדין פסיק רישא דלא ניחא ליה, וכן הלכה[299]. אמנם אם יש לאותו פקק בית אחיזה, או שהוא ברז שבראשו מונח הפשתן, יש להתיר, באופן שהמשקה הולך לאיבוד[300].
ודע, שכל האמור הוא דווקא בשאר משקין שאין בהם משום מלבן, אלא רק משום דש, אבל אם הוא רטוב ממים, אסור להשתמש עימו בכל אופן, שהרי הוא פסיק רישא שיסחט ואסור משום מלבן[301].

* * *

מלאכת צובע

הקדמה א'

נ"ח. הצובע, הוא אחד מל"ט אבות מלאכות האסורות מן התורה[302]. ואם יש בו שיעור חייב[303].
ומן התורה אינו חייב אלא רק בצבע המתקיים במשך זמן[304], ולפחות במשך השבת[305], אבל אם אינו מתקיים אלא לשעתו, פטור, אבל אסור מדרבנן[306]. ולכן המעביר סרק או ששר על גבי ברזל או נחושת וצבעו פטור, שהרי הוא

שהאריך בזה בכמה פרטים, ולא נפניתי לזה. ומ"מ למעשה נראה שאין ראוי להקל לכתחילה, אחר דברי כל הפו' שאסרו (ויש שאסרו אפילו לטבול בשבת, וכנ"ל), ולכן ראוי להחמיר בזה.
ומכל מקום זה ודאי אפשר לנגב את השערות בנחת ואין לחוש, וכמו שכתב בבן איש חי פ' פקודי, וע"ע קצוה"ש סי' קל"ג סק"ח ושש"כ שם ועו"א. - ואם הוא מסופק אם בניגוב הוא סוחט או לא, נראה שמותר, דהוי ספק פסי"ר שנתבאר בסי' שט"ז שמותר לדעת הרבה פו' אפילו בדאו' (ואמנם בביה"ל סי' שכ"ו החמיר בכיוצ"ב בספק אם הסבון משיר שיער, אך מן הדין להקל וכמש"ש ע"פ האי כללא), ועכ"פ בכל שכן בנידו"ד שהוא חשש מדרבנן. ואין לאסור אלא רק אם הוא בודאי שסוחט, ודו"ק.
ונראה הגדר שמותר בנחת, והוא כל שלא מפעיל כח אלא מניח ומנגב כמו ליטוף בעלמא [ודרך אגב ראיתי כמה אחרונים שכתבו שההיתר בזה הוא מפני שנבלע במגבת, ע' ארחות שבת, וצ"ב דלפי"ז גם בחוזק יהיה מותר, שהרי מ"מ נבלע במגבת, ואף בלא נבלע הרי הולך לאיבוד ומאי נפ"מ, וצ"ל שאינו אלא צירוף בעלמא, ובאמת עיקר ההיתר כנ"ל שבנחת אינו נסחט מגופו].
ונשאלתי מח"א אודות בנות שלא אספו שערותיהן ונכנסה שבת, אם מותר להם לאוספם בגומי וכדו', ואמרתי שלפענ"ד אפשר לסמוך על המתירים, ולכן ינגבו את השערות בנחת ואח"כ יוכלו לאוסף את השיער (ובפרט בבין השמשות בודאי יש להקל, עיין בשו"ע סימן רס"א), ועכ"פ נראה שאפשר בשופי לאחוז השערות בנחת כהרגלו (בלא הידוק), ובזה אין חשש ולא מידי. ובודאי שאין לחוש לגזירה דשמא יסחוט (כהא דחששו הפו' בסו"ס ש"א שלא לאחוז בגד רטוב מה"ט, עיי"ש), דשאני הכא דאינו אלא חששא דרבנן.
280. כן העיר בספר קצוה"ש סי' קל"ג בבדה"ש אות ח', שע"י המים השערות מתקבצות ונראה כסוחט ולכן אסרו, משא"כ בשערות מועטות, לפי"ז בשערות ידיו ורגליו, וכן בד"כ גבות עיניו וכדו', שרי.
281. עיין בגמ' בשבת (דף קג. ועוד בכ"מ, כמו שמצוין שם בגליון), דאביי ורבא אמרו תרוייהו מודה ר"ש בפסיק רישא ואל ימות, וכ"פ הרמב"ם (פ"א מהל' שבת ה"ו) וכל הפו'.
282. כ"כ הרמב"ם (שם), וכ"כ בתשו' הר"א בן הרמב"ם (סימן יט.), וכ"כ עוד הרבה ראשונים כיוון בחי' הרמב"ן (בשבת עד:), וכ"ה בריטב"א ובר"ן שם. ובמאירי בשבת (כט.) ועוד רבים ועצומים, וה"ד ביב"א ח"ד סימן ל"ד, וכן דעת רבים מן האחרונים כמש"ש מהרדב"ז ושעה"מ ומהר"מ בן חביב, ותוי"ט והגר"ז וטל אורות ועוד. וכן כתב גם בתוספת שבת סימן שט"ז סקל"א כמש"ש. וכן כתב גם בתוספת שבת בסימן ש"כ אות ל"ה, וה"ד בכה"ח כאן (בסימן ש"כ אות ק'), וכן כתב גם המשנ"ב בשעה"צ כאן (אות נ"ג) בפשיטות.
[וכ"ז דלא כהט"ז בסימן שט"ז סק"י דמשמע דהוי מדרבנן, וכבר השיב ע"ז בנהר שלום בסימן ש"מ ס"ג, ואיברא שגם המהרש"א בשבת (צה.) כתב כן בשיטת התוס', ע"פ המבואר בתוס' בדף מא: דלא פסיקא להו, עיין שם. אולם כבר דחוהו כל הפו', עי' בתשו' שם, וש"א, ואכמ"ל. ואמנם מצאנו כה"ג גם בשיטמ"ק בכתובות (דף ה:) שהביא כן משם שיטה ישנה ד"אפשר" שפסיק רישא פטור, עיי"ש. אולם הדברים נסתרים מכמה מקומות, והעיקר כדעת כל שאר הפו', וכנ"ל].
283. כן משמע מלשון הרמב"ם (שם) שאע"פ שלא נתכוון למלאכה חייב, כיון שהדבר ידוע שאי אפשר שלא תיעשה אותה מלאכה, וכ"כ בתשו' הר"א בן הרמב"ם (שם), וכ"כ עוד רבים [ואמנם יעוין בקובץ שיעורים (כתובות אות י"ח) שכתב בביאור המחלוקת של הערוך והראשונים, שנחלקו בטעם הדבר שפסיק רישא חייב, שהערוך סובר שהוא משום שנחשב כמכוון, וא"כ כ"ז דווקא בניחא ליה, אבל לתוס' הטעם הוא משום דע"י פסיק רישא הוי כמעשה אחד, ודין דבר שאינו מתכוון הוא רק כשיש ב' מעשים, עיי"ש. אולם ז"א מוכרח, דאף לתוס' והראשונים י"ל דפסי"ר הוא משום דהוי כמתכוון, ואעפ"כ ס"ל שזה נאמר גם כשלא ניחא ליה, כיון שבהכרח תיעשה אותה המלאכה, ומעצם המציאות ה"ז כמכוון, ולאו דווקא מצד שנהנה בזה, ודו"ק. ובעיקר מח' הערוך והראשונים יבואר להלן].
284. כ"כ הרמב"ם (שם), וכן פרש"י בסוכה (לג:) ושאר מפרשים.
285. הוא כללא דמילתא בכל מקום בלשון קיצור.
286. זוהי הפלוגתא של ר"ש ור"י בכל דוכתא בדבר שאינו מתכוון, ואינו פסיק רישא, וקי"ל כר' שמעון כמבואר בכל דוכתא, וכ"ה בגמ' דשבת (צה.) דהאידנא קי"ל כר' שמעון, וע"ע בגמ' דביצה (דף כג.), וכ"ה סוגיין דעלמא. וכ"כ הרמב"ם (פ"א ה"ה), וכגון הגורר מטה וכסא וספסל וכיוצ"ב, שמותר בשבת, ובלבד שלא יתכוון לעשות חריץ, ע"כ. וכ"פ השו"ע (סימן של"ז ס"א).
287. כן מוכח מהדמיון שהביאו בגמ' "פסיק רישא" שזה משל לחתיכת ראש העוף, ששם בודאי הוא ימות, ומזה למדו לכל פסיק רישא, וכנ"ל. וכן דייק מזה בחי' הריטב"א בכתובות (דף ה:) שהוא דיוק מוכרח, וכתב שם בהדיא דכל שאפשר שלא יעשה איסור, "אפילו בצד רחוק" לא חשיב פסיק רישא, ע"כ. (וע"ע בחי' הרשב"א שם). וכן מוכח בלשון הרמב"ם (שם ה"ו) שכתב דהיינו אם עשה מעשה, ונעשית בגללו מלאכה ש"ודאי" תעשה, והביא דוגמא כגון החותך ראש העוף הנ"ל, שהדבר ידוע שא"א שיחתוך ראש החי ויחיה, ע"כ. [ועיין במשנ"ב ר"ס של"ז סק"ב שכתב בפשיטות שפסיק רישא היינו ש"ודאי" תעשה המלאכה האחרת, ע"כ. ולכאורה מקורו מהרמב"ם שהזכיר שם בסק"א]. ועיין בהגה כאן (בסימן ש"כ סי"ח) שפירש פסיק רישא, שהוא איסור הנמשך בהכרח מדבר מה, כמו המות הנמשך בהכרח מהתזת הראש, ע"כ. [ובעיקר הגהות אלו כבר כתבו הרבה מן האחרונים שאינם מן הרמ"א, וכמובא בהקדמת דפוס עוז והדר, וכן מצאתי בביה"ל ר"ס רנ"ט. וכן בסימן שי"ז סעיף ב' בביה"ל שם]. והסברא בזה ברורה, שכמו שלא אסרו בכל ספק מפני שלענין שבת כל כה"ג לא חשיב מלאכת מחשבת, גם בזה הדין כן. וע"ע בענ"ז בגמ' דשבת (דף כט:) ובתשו' הרמ"ע מפאנו (סימן ל"ג). ועוד כתבנו בזה להלן בסימן שכ"ו (סעיף ט') שמפורש ברמב"ם ובב"י ובמג"א והמשנ"ב שאין איסור בפסיק רישא אלא כשהוא "ודאי" שיעשה האיסור, ודו"ק. [ואמנם הבאנו שם מהכה"ח בשם העו"ש שכתב שגם בקרוב לזה אסור, אולם הערנו ע"ז שם שאינו נראה כן להלכה].
288. כן מצאנו בכמה דוכתי, כגון כאן בסימן ש"כ בשעה"צ (סקמ"ט) שפירש בצד אחד דכוונת המרדכי שהאיסור הוא בעצם הדבר שקרוב לפסיק רישא (והערנו בזה לעיל במקומו), וכה"ג מצאנו בשו"ע (סימן רע"ז ס"א) שנר המונח מאחורי הדלת אסור לפתוח הדלת כדרכו, שמא יכבנו הרוח, ע"כ. ובביה"ל שם הקשה דהא בגמ' אמרינן דהוא פסיק רישא, ולכן אסור בזה אף שאינו מכוון לכבות, ותירץ לפמש"כ המהרש"א דלא הוי פסיק רישא ממש אלא קרוב לפסי"ר, ע"כ. וכ"כ במאמר מרדכי (שם). וע"ע בתשו' הר"א בן אברהם (שם) שהעיר בזה. [ומ"מ מבואר כמו שכתבנו בפנים שאינו איסור דאו', כיון שאינו דבר הנעשה בודאי איסור, ואינו אלא מדרבנן, וכ"כ בתשו' הר"א שם בביאור דברי הרמב"ם, וכ"מ בגמ' דשבת קכ: ובמאירי שם]. וע"ע גם בביה"ל (סימן של"ז) סוד"ה ע"ג יתידות, שבאופן שקרוב לפסי"ר אסור, ואע"ג דאינו מכוון הוי פסי"ר, ע"כ. ולכאו' הלא הוי ככל ספק פסי"ר שמבואר בביה"ל (בסימן שט"ז ס"ג) דלקולא (ועיין מה שכתבנו שם, ומ"מ הביה"ל נטה להקל). וע"כ שגם קרוב אסור. [ועכ"פ נקט שם "כמה ימים" שקרוב לומר וכו']
והנה כפי שכתבנו לעיל ע"פ הגמ' והראשונים, דנראה שפסיק רישא הוא רק אם המלאכה תיעשה בודאי, ע"כ צ"ל שלפעמים אסרו חז"ל גם בדברים הקרובים לפסיק רישא, מפני שזה נראה כפסיק רישא ואסרוהו. א"נ י"ל שזה מחשש שמא יבא מצד שבו יהיה בודאי איסור, ואעפ"כ יבואו לעשות את המעשה, ולכן אסרו גם כשהוא קרוב לפסיק רישא, ועדיין אין לנו ללמוד מזה לשאר מקומות לאסור בקרוב לפסי"ר, דכו"כ פעמים שגזרו חז"ל בדברים קלים, ואילו בדברים חמורים לא גזרו, ועל כגון דא אמרו בתוס' חולין (קד. ד"ה מנא, ובכ"ד) שאין מדמין גזירות חז"ל זו לזו. והדברים ידועים.
289. כן הוא דעת הערוך, וה"ד בתוס' בשבת (קג.) ובראשונים שם, וכן ביומא (דף לה.), וכן בתוס' בכתובות (ו.) ובראשונים שם, ועיין בב"י כאן שהביא מרי"ו שכתב שלפי"ד הערוך מה שנהגו בחבית וכו', נכון הם עושים, ולשאר מפרשים אסור, וסיים שבכל הארצות שעברתי בהם נוהגים בו היתר, ע"כ. ומדשתק למנהג נראה שסובר כוותיה. וע"ע בדברינו בסימן שי"ד בדין פסיק רישא בדרבנן דלא ניחא ליה ובהערה שם, שציינתי שיעור ראשונים סוברים כן. ובדעת הרמב"ם בזה האריכו המפ', עיין במאירי סו"פ האורג.
290. עיין בביה"ל כאן (ד"ה דלא ניחו"ל) שכתב שאמנם בנידוננו לא ניח"ל כלל בהסחיטה, ואדרבה היה רוצה שלא יסחט וכו', אבל באמת אפילו רק היכא שאין נהנה כלל בהפעולה שנעשה על ידו, ואין לו שום נפ"מ בזה, נקרא ג"כ פסי"ר דלא ניח"ל, כיון שהוא אינו מכוון לפעולה, וכן הוכיחו התוס' בשבת (עה.) מגמ' דשבת קג., עכת"ד. (וכה"ג ברש"ש כתובות ו.). ויש לציין להמאירי בשבת (קג.) שהביא מח' הפו' בזה, וכתב שיש בזה ג' אופנים, א'. פסי"ר דניחא ליה מודה ר"ש שחייב (וכמש"כ לעיל). ב'. פ"ר דלא איכפת ליה שבזה מח' ר"ש ור"י, ובזה הזכיר המאירי את מח' הערוך ושא"ר. ג'. פסי"ר שהמלאכה הנגררת ממנה קשה לו, שבזה אף לכו"ע שרי. וע"ע שם. וע"ע במאירי (בדף כט:).
איברא ששיטת רש"י (בדף עה.) שפסי"ר דלא ניח"ל היינו דווקא כשאינו רוצה שתיעשה המלאכה, אבל אם לא איכפ"ל הוי זה כמו ניח"ל (דלא כהתוס' הנ"ל). וי"ל דהסברא בזה דבכה"ג יש לו ענין וקשר למלאכה.
ומכל מקום להלכה נראה דיש עדיפות באופן שקשה לו מזה, וכן הזכרנו לצרף דברי המאירי בכ"מ, עיין בדברינו לעיל בסי' שי"ד בדין פסי"ר בדרבנן. וכן מצאנו בביה"ל בסימן שט"ז סוס"ג ד"ה, ויש מקילין, עיין שם, אמנם י"ל שם שזה כן עדיפות וכדאמרן, ולא שצריך את זה להתיר.
291. כן מבואר בתוס' ובראשונים (בשבת קג.) דפליגי על בעל הערוך. (וע"ע בשבת דף קיא: ובכתובות דף ו. ובדברי הראשונים שם). וכ"כ עוד הרבה ראשונים, וכנזכר בב"י כאן. [ובביאור מחלוקת הערוך והראשונים, עיין בחי' רע"א במערכה בענין דשא"מ, וע"ע בשערי יושר ש"ג פכ"ה]. ומ"מ זה מבואר איפוא שאף לשאר הראשונים אינו אסור מה"ת אלא מדרבנן, וכדמשמע בראשונים שם, דבזה מודים לערוך שאינו מה"ת, וכ"כ גם האחרונים, כיעוין במג"א כאן (סקכ"א) ובמחה"ש, ובחי' רע"א ביומא לד: במערכה אות ח', ובכה"ח כאן אות ק'. וע"ע ברא"ש ובריטב"א בשבת דף קג. ויל"ב.
ודרך אגב, יש לציין שנשאלתי ע"ד הביה"ל בסימן ש"כ סי"ח סוד"ה יש מי שמתיר, שכתב ודע שכל דברי הסעיף הזה וכו', אבל להפוסקים שאין חילוק בין מים ליין וכו' יהיה מן התורה אסור סתימת המסוכריא משום ליבון, ע"כ. והקשו דכיון דלא ניח"ל הוי דרבנן, א"כ ה"נ מה איכפת לו בזה שהפקק מתלבן, ואמאי אסור מה"ת, ואמינא דמלבד דאפשר שיש לו רצון בליבונו, ככל בגד שאדם חפץ בו שיהיה נקי, עוי"ל דכוונתו לומר שיש לו שורש מדאר', והיינו דלא ניח"ל הוא איסור חמור שיש לו שורש מה"ת, ואין זה כמו הולך לאיבוד באיסור דש, דמשמע שהוא קולא מיוחדת בדש, מלבד שאצל"ג, ודו"ק.
292. עיין בשו"ע (סימן ש"כ סי"ח) שהביא דעת הערוך בלשון יחיד בשם מי שאומר, וכתב שחלקו עליו ואמרו דאע"ג דלא ניח"ל כיון שפסי"ר הוא, אסור. ומזה משמע שפוסק כדעת שאר הפו', ובהמשך דבריו כתב הב"י שהעולם נוהגים היתר בדבר, ויש ללמד עליהם זכות וכו'. ומבואר בדבריו שאינו סומך על דעת בעל הערוך אלא בצירוף שיטת הראב"ד, וכמש"כ במשנ"ב ובביה"ל שם בשם האחרונים, וכן נתבאר במקומו, ודו"ק. [ומ"מ מבואר שאפשר לצרף סברא זו לסניף, וכמבואר בשו"ע שם. וע"ע להלן בסמוך].
293. הנה לעיל בסימן שי"ד הארכנו כדין פסי"ר בדרבנן, והבאנו שנראה דעת מרן להתיר בזה, ושכ"כ כמה ראשונים, ולדינא כתבנו להחמיר כדעת שאר הפו', ומאחר שדעת רבים לאסור, ומ"מ בגווני שהוא פסיק רישא דלא ניח"ל נראה שאפשר לצרף זאת להקל בזה, וכבר ראינו לעיל בשו"ע (סימן ש"כ סי"ח) שצירף דעת הערוך לסניף, עיי"ש. וק"ו בזה שדעת רבים להתיר פסי"ר בדרבנן, ושכ"מ בשו"ע, וע"ע גם במאירי בשבת (כט:) שכתב להקל עד"ז, וכיוצ"ב כתבנו בס"ד לעיל בסימן שי"ד בדין פסי"ר בדרבנן, עיי"ש. ושו"ר הלום שכבר נחלקו בזה האחרונים מערכה לקראת מערכה, וה"ד במג"א עמוד מ"ג מ"ד, וכתב שבמקום שאפשר להחמיר בזה יש להחמיר, ובמקום הצורך אפשר להקל (וע"ע במשנ"ב בסימן של"ו סקכ"ז), ועוד יש להאריך בזה, ואכ"מ. וע"ע בחזו"א (סימן נ"ו סק"ה) בביאור מנהג העולם שהביא השו"ע בסי' ש"כ סי"ח, דהוא משום שעיקר הדין דפסי"ר דלא ניח"ל מותר, ומ"מ להלכה כתב שאין לסמוך ע"ז אלא בדרבנן.
294. כ"כ המשנ"ב כאן (סקנ"ג), ומקורו מדברי הרא"ש (פי"ד סימן ט'), וע"ע במג"א (סק"כ), וכן מבואר בחי' הרשב"א בשבת (קט:) ובמאירי ור"ן בשבת (קי:), עיין שם. וע"ע בדבריהם להלן בדף קיא: וי"ל. [ועיין בחי' רע"א מש"כ בזה על דברי הר"ן הנ"ל, בסו"ס דרוש וחידוש שבת (וע"ע בחזו"א), וע"ע בדבריו ביומא (לד.) בענין דבר שאינו מתכוון].
אמנם אין הדברים פשוטים כלל, שהרי במקור הדברים בתוס' וברא"ש שם הביאו מהערוך שהוכחתו בעיקר הדין הוא מזבחים (צא:) גבי זילוף על גבי האישים, הרי שגם בשאר איסורים נאמר כן, וכ"כ המהרי"מ בנעט בספרו מגן אבות (דף לג.) וע"ש. איברא שהרא"ש עצמו כתב שאין הדין כן בשאר איסורים, ועל כרחך ליישב כמש"כ בספר עצי ארזים באהע"ז (סימן ה' סקכ"א) שאין כוונת הרא"ש לחלק אליבא דהערוך, שבאמת הערוך סובר גם בשאר איסורים, אבל כוונתו לומר דלדידן דאמרינן שזה עכ"פ איסור דרבנן, מ"מ בשאר איסורים הוי איסור דאו'. [ונפ"מ לשבות דשבות, ועוד נפ"מ המבואר בר"ס שי"ז].
295. עיין בהערה הקודמת שאדרבה לשיטת הערוך מבואר בכמה ראשונים שזה גם בשאר איסורים, ויש בזה אריכות, ואכמ"ל.
296. עיין שם א'. לענין ספק פסיק רישא, ולשעבר. ב'. בענין פסי"ר שאינו ככל פעולה ופעולה אלא בכללות הפעולות וכו'.
297. שבזה ניחא לו במשקה היוצא, שאסור אפילו לבעל הערוך, וכ"מ בב"י, וכ"כ המשנ"ב (סקנ"ב).
298. הוא בעל הערוך שמתיר פסי"ר דלא ניח"ל, וכמו שהארכנו בזה לעיל, וה"ד בשו"ע (סעיף י"ח).
299. השו"ע (שם) הביא דבריהם בלשון רבים, ודעת הערוך בלשון יחיד, וגם הביאם לבסוף, ומלבד זה מבואר בסמוך שלא התיר השו"ע אלא בצירוף סניף אחר.
300. כ"כ השו"ע (שם) שיש להתיר להניחם במנהגם, ובלבד שהמשקה ילך לאיבוד (אמנם כתב כן בלשון "טוב" להנהיגם, ומשמע שאינו מדינא ואפשר שזה מפני שנהגו כבר). וכמו"כ כתבו האחרונים שבעינן שתהיה ברזא ארוכה, שבזה נוכל לצרף דעת הראב"ד שמתיר אפילו כשנסחט כשיש לו בית אחיזה (וכמשנ"ת בסעיף י"ז), וכ"כ המשנ"ב (סקנ"ה), ובביה"ל שם ושאר אחרונים. [וע"ע לעיל בסעיף י"ז ובהערות שם מש"כ בזה].
301. שבזה שיש בו איסור מלבן ה"ז פסיק רישא, ואסור בכל אופן, וכ"כ המשנ"ב (סקנ"ה), ובביה"ל (ד"ה יש), וכ"כ בכה"ח אות צ"ז.
נ"ב דיני סחיטה בבגדים ובשער ועוד נתבאר לעיל בסעיף י"ז, ובסימן ש"ב.
302. במשנה בשבת (דף עג.).
303. כתב הרמב"ם (פ"ט הי"ג) שהצובע חוט שאורכו ארבעה טפחים או דבר שאפשר לטוות ממנו חוט כזה חייב. (ועיין עוד ברמב"ם שם ה"ז לענין מלאכת גוזז, וכן שם בה"י לענין מלבן, ודון מיניה לנידו"ד). ובצביעת שאר דברים יש לדמותו למבואר ברמב"ם (פי"ח) לענין מלאכת הוצאה, וכן לענין העושה עין הצבע, וכמש"כ המנח"ח במוסה"ש (באות ע', ה').
304. רמב"ם (שם הי"ג), וכתב המ"מ שם שזה נלמד מדין הכותב, שאינו אלא בדבר המתקיים, כמש"כ הרמב"ם (בפי"א הט"ז), וכן מבואר במשנה (דף קב:) שכל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב, ע"כ. ומשמע שאם אינו מתקיים פטור. וכך ס"ל להרמב"ם, וכפי הידוע בכל מקום שכתוב פטור היינו שאסור מדרבנן, ה"ה כאן. וכ"כ במשנ"ב בסימן ש"ג (סקפ"ב). וכן כתב בשעה"צ כאן בסימן ש"כ (אות ס"ו),

אליבא דהלכתא
רשת טוללי עדב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

עובר לשעתו[307]. ובהלכה הבאה יבואר דין מלאכה שאינה מתקיימת[308] [ולהלן יבואר שאין איסור למחוק צבע מגופו בשבת][309].

העושה עין הצבע, דהיינו שעושה חומר צביעה כדי לצבוע בו, כגון שנתן איזה צמחים או סממנים לתוך מים לעשותם שחורים או ירוקים וכיוצא, הרי זו תולדת צובע וחייב[310]. ויש אומרים שאינו חייב משום צובע, אלא כשצובע בצבע הזה דבר אחר, שעל ידי זה נגמרה מלאכת הצביעה, אבל צביעת המים שלא נגמרה בזה מלאכת הצביעה, פטור[311]. ואם הוא צריך את המים כמות שהם צבועים, כגון שרוצה לעשות מים צבועים בכלי זכוכית לנוי וכדו', הרי זה חייב לכו"ע[312]. וכן כל כיוצא בזה[313].

ולהלן בסוף הסימן יבואר דין צביעה באוכלין ומשקים.

הקדמה ב'

נ"ט. כלל: העושה בשבת מלאכה שאינה ראויה להתקיים פטור, אבל אסור מדרבנן[314], כגון המעביר סרק או ששר על הברזל כדי לצובעו, פטור. שהרי צבע זה עובר לשעתו[315], וכן הכותב בכתב שאינו מתקיים, כגון שכתב במי פירות או באבק דרכים וכל כיוצא בזה[316], ועיין בהערה[317].

בד"א בכתב שאינו מתקיים מצד עצמו, והוא נמחק מאליו לאחר זמן מה, אבל אם מצד עצמו הוא מתקיים, והאדם חושב בדעתו שלא לקיימו, הרי זה נחשב כתב המתקיים[318], ולכן, הצובע על מנת להסיר את הצבע מיד, או הכותב על דעת למחוק את הכתב מיד, ה"ז נחשב מלאכה המתקיימת[319].

יש מי שאומר שמלאכה שיכולה להתקיים מצד עצמה, אבל דרך העולם שלא לקיימה, הרי זה נחשב כמלאכה שאינה מתקיימת[320], וצריך עיון בדבר[321].

ס'. מותר לאכול תותים או שאר פירות הצובעים, ואף על פי שנצבעים ידיו ופיו בשעת אכילת הפירות אין בזה שום חשש איסור צובע, כיון שאין דרך לצבוע[322]. ויש אומרים שאשה שדרכה לצבוע את פניה ושפתיה, אסור לה לאכול פירות הצובעים, אולם למעשה יש להקל בזה גם לאשה[323], ובתנאי שלא תתכוון לצביעה[324]. וכן מותר לאכול ארטיק וממתק אדום וכל כיוצא בזה[325].

[ולעיל בסימן ש"ג נתבאר שאסור לאשה להעביר סרק על פניה, וכן אסור לכחול בכל אופן שהוא[326]. וכן אסור להשתמש באודם, ושפתון ואפילו כשהוא שקוף, וכן אסור להשתמש בלקה, ואפילו שקופה, וכל כיוצ"ב][327].

הלכות צובע

ס"א. אסור לצחצח נעליים בשבת[328], ואפילו במשחה שקופה אסור, משום צובע[329].

ופשוט. וע"ע באמרי בינה דיני יו"ט סימן ה' ד"ה ולכאורה [ודברי הרמב"ם הללו נזכרו במשנ"ב וכה"ח ואחרונים בסו"ס ש"כ].

305. כ"כ בשעה"צ לעיל (סימן ש"ג אות ס"ח), שכ"מ מלשון המשנה (בדף קב:) שכל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת "בשבת" חייב, ע"כ. וכה"ג כתב הרמב"ם הנ"ל (בפ"ט הי"ג), ומשמע שהדבר תלוי אם הוא מתקיים בשבת, וזהו זמן הנחשב שמתקיים (וכן נראה שדייק המ"מ שם בביאורו דברי הרמב"ם), אלא שהעיר שם בשעה"צ שמפרש"י (שם) שפירש שבשבת קאי על המלאכה, יוצא שאין ראיה שיהיה מתקיים ביום השבת (וע"ע גם באגלי טל אופה סימן ט' סק"י שהעיר כן). והיה מקום להבין בזה לדבריהם שצריך שיהיה מתקיים לעולם, כפשוטו. ומ"מ זה עכ"פ מבואר שאם אינו מתקיים כל יום השבת פטור.

306. רמב"ם שם.

307. רמב"ם (שם), והטעם בדברים אלו מפני שאינם קולטים את הצבע כלל, וכמש"כ בצפנת פענח שם. וכ"כ במנח"ח (צובע אות ב'), ועיין שם שהעיר מפסוק מפורש בירמיה ומשוח בשחר, עיי"ש, ומה שכתב הרמב"ם בלשון שאתה מעבירו לשעתו, כתב המנח"ח שם דלאו דווקא הוא, שבודאי אם מעבירו עדיין נחשב בגדר מתקיים כל שבעצמו היה עומד, וע"ע בהערות שם שכתבו לבאר הרמב"ם שמתחילה שאדם צובע זה כמו שצובע לשעתו.

308. שתלוי אם אינו מתקיים מצד עצמו, או שאינו מתקיים ע"י מעשה האדם שסותר אח"כ את המלאכה.

309. עיין להלן בהלכה המתחילה "האוכל פירות" וכו' (בד"ה ולכן), אמנם כאשר הצבע נמצא בדף וכדו' יש להזהר.

310. ברמב"ם (שם הי"ד) כתב וז"ל: כגון שנתן קנקנתום לתוך מי עפצא שנעשה הכל שחור, או שנתן אסטיס לתוך מי כרכום עד שנעשה הכל ירוק, וכן כל כיוצ"ב, עכ"ל. והנה המ"מ שם כתב שהרמב"ם מפרש מ"ש בשבת (דף יח.) שנתינת המים לדיו זו היא שרייתו להתחייב משום צובע, עיי"ש, אולם האחרונים כתבו (עיין באבן האזל פ"ח הט"ז, ובאג"ט לש סימן ח' סק"ט י"), שזה אינו, דבדווקא נקט הרמב"ם דוגמא של עירוב שני סוגי צבעים, שבזה יש חיוב משום צובע, כיון שנוצר מין חדש, משא"כ בנתינת דיו למים, עיין שם. ויש לציין לדברי הבא"ח המובא בכה"ח כאן (סעיף י"ט), שמבואר בכ"ד שגם בכה"ג שייך איסור, וכ"מ באחרונים. ואולי מדרבנן חששו לאיסור, וצע"ע. וע"ע בכה"ח שם, ויש להאריך בזה, ואכמ"ל.

311. כ"כ הראב"ד בהשגות (שם), ונראה שפטור אבל אסור מדרבנן, ועיין בראב"ד שם שסיים וז"ל: ושריית דיו וסמנין משום לש באו לה, ולא משום צבע המים, ע"כ. (ובעיקר שיטת הראב"ד האריכו האחרונים טובא, ובראשונים שפירשו משום לש וכו', משמע שסברו ג"כ כהראב"ד ולא כהמרב"ם. ומאידך הוכיחו כדברי הרמב"ם מכ"ד), והובאו דברי הרמב"ם הנ"ל והראב"ד באחרונים בסו"ס ש"כ, ועיין במשנ"ב שם.

312. כ"כ הח"א (כלל כ"ד אות ד'), וה"ד בכה"ח (סוף אות קכ"ג), וע"ע גם במשנ"ב (סוף סקנ"ו).

313. עיין במשנ"ב (סקנ"ו) וכה"ח (אות קכ"ד) שאסור לצבוע אוכלין כדי שיהיו נראים יפים על דעת למכרם וכו', עיי"ש. אמנם זה תלוי אם כלל יש צביעה באוכלין, ומ"מ לסוברים שיש צביעה ה"ה זה בכלל, וחשיב צביעה בעצם.

314. במשנה ר"פ הבונה (שבת קב:) אמרו זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת, חייב, וכן מצאנו בכ"מ, כגון במשנה (דף קד:) גבי כתב, וכן בשבת (עד:) גבי תפירה. וכן במשנה (דף קי"ג) גבי קשר שאינו של קיימא, ועוד. וכ"פ הרמב"ם (בפ"ט הי"ג) דרך כלל שכל שאין מלאכתו מתקיימת פטור, וכ"כ עוד בכ"מ. וכן משמע בשו"ע (סימן ש"מ ס"ד) גבי כתב במשקין, או באפר, וע"ע בנשמת אדם (כלל כ"ד אות א').

315. רמב"ם (פ"ט הי"ג), ועמש"כ בזה לעיל בהלכה הקודמת ובהערות.

316. רמב"ם (פי"א הט"ו). וכ"כ בשו"ע (סימן ש"מ ס"ד) דיש להזהר שלא לכתוב במשקין או באפר, עיי"ש. (וכתב המשנ"ב סקי"ט שהוא הדין אם כתב בדיו וכתב המתקיים, על גבי דבר שאינו מתקיים כגון עלי ירקות, וע"ע גם בסק"כ עוד דוגמאות). ובמשנ"ב שם דקדק מלשון השו"ע שאינו איסור דאו' אלא מדרבנן, כיון שאינו מתקיים.

317. ולענין משך הזמן שנחשב מתקיים, הנה לעיל (בהלכה הקודמת) עמדנו בדבר שמדברי הרמב"ם מבואר שאם הוא מתקיים במשך יום השבת נחשב מלאכה המתקיימת, אולם מדברי רש"י אין ראיה לזה, עיי"ש. [וע"ע בסימן ש"י מה שכתבנו בענין קשר של קיימא, ובשיטות הראשונים].

318. שדווקא אם הכתב והצבע אינו מתקיים מצד עצמו, ה"ז נחשב שאינו מתקיים, אבל אם המלאכה ראויה להתקיים מצד עצמה, נמצא שעשה מלאכה גמורה, ואף אם בדעתו למחוק ולקלקל את מעשהו, הרי איסורה דעבד עבד, וה"ז כמו שבונה בנין, ומיד אחר כך מקלקלו, ועמש"כ בכיוצ"ב לעיל ר"ס שי"ט לענין בורר שחזר ועירבו, עיין שם. ואפילו אם לפני שעשה את המלאכה חשב בדעתו לקלקלה אחר כך, גם כן אינו מתוקן האיסור, שהרי מ"מ נעשית מלאכה על ידו, וכיוצא בזה כתבו המנח"ח (במוסה"ש אות ט"ו) לענין כותב וצובע, עיין שם. וכן הסכים בקצוה"ש (ח"ח עמוד ל"ה ל"ו), וכ"כ בחזו"א (סימן ס"א אות א') ועו"א.

319. כ"כ האחרונים שם.

320. כן כתב בשו"ת אבני נזר (סימן ר"י) עפ"ד התוס' (בשבת (צד:) שאע"ג שקולע נימין חשיבא אריגה, מ"מ שאני שיער כיון שאין סופה להתקיים, ויעוין בקצות ע"כ. הרי שגם דבר שנסתר ע"י מעשה האדם, חשיב שאין סופו להתקיים, ויעוין בקצות השולחן (שם) שהאריך בדבר. וכתב לבאר שכל מה שאמרו שדבר שאינו מתקיים מחמת מעשה האדם נחשב מלאכה, היינו דווקא בדבר שאין דרך העולם לעשותו תמיד, אבל שדרך העולם לעשותו תמיד שלא לקיים את הדבר ה"ז נחשב דבר שאינו מתקיים, והסברא בזה ברורה שכיון שכך הדרך ה"ז כמו שמאליו אינו מתקיים.

321. עיין להלן בסוף הסימן בענין סבון הצובע בית הכסא, ובהערה שם שעמדנו ע"ד האבנ"ז שיש לפקפק בהוכחה מדברי התוס' הנ"ל, משום שאפשר לפרש בכוונתם באו"א, ועוד שהתוס' שם כתבו ב' תירוצים, ולתירוץ ראשון אין הכרח לחידוש זה, ואדרבה פשט הגמ' לא משמע כן, ולכן סתמו כתירוץ הראשון באו"א. ועוד שהבאנו מהנשמ"א שכתב שכל דברי התוס' אמורים דווקא לענינם, ואין ללמוד מזה לשאר מלאכות, עיין שם. ולפי"ז אזדא ההוכחה מדברי התוס', ושוב מנא לן לחדש כן.

322. עיין בשו"ע (סו"ס ש"כ) שדן אודות האוכל תותים או פירות הצובעים שלא יגע במפה וכו', עיי"ש. ומבואר שבעצם אכילת הפירות הללו אין שום חשש, ומקור הדברים בספר היראים (סימן ער"ד) שכתב שאין בצביעה קפידא אלא על אדם שדרכו בכך, ולא מיקריא צביעה כלל, ע"כ. ובאו"ז (סימן ס"ג) הביאו בלשון אחרת שצביעת פניו וידיו אין בהם חשש, שאין צביעה אלא בדבר שדרכו לצבוע ולא מקרי צביעה כלל. וכ"כ בפסקי רקאנטי, וה"ד בשכנה"ג כאן (בהגב"י אות י"), וז"ל: שאין לחוש אלא בדבר הראוי לצבוע, וההיא דלא תעביר אשה וכו' שאני אשה שדרכה בכך וכו', ע"כ. וכ"ה במשנ"ב כאן (סקנ"ח), ולעיל בסימן ש"ג (סקע"ח), וכן הוא בכה"ח כאן (אות קכ"א) בשם האחרונים.

323. הנה מלשון היראים שלפנינו שהזכרנו בהערה הקודמת, משמע שתלוי אם הוא "אדם שדרכו" לצבוע, ומשמע שאשה שדרכה בצביעה אסור, וממילא בזה"ז שדרך הנשים לצבוע השפתים אסור, כיון שדרכם בכך, אבל בלשון האו"ז משם היראים משמע שהכל תלוי לפני אותו המין אם דרכו בכך או לא, שכתב שאין צביעה אלא בדבר שדרכו לצבוע, ויש לפרש דהיינו שיהיה מין שצריך לצבוע בו. וממילא גם אשה אע"פ שדרכה בכך, מ"מ כיון שאין דרך לצבוע בפירות, מותר. (וראיתי בהגהות דפוס ויניציה דומה לגירסת האו"ז). וכ"מ בלשון הריקאנטי הנ"ל. ואמנם היה אפשר לדחוק גם כלשון האו"ז, ולומר דמש"כ שאין צביעה אלא בדבר שדרכו לצבוע, קאי על הדבר הנצבע, והיינו על אדם שדרכו לצבוע, וישוה בזה לגירסת היראים שלפנינו, אולם ז"א מוכרח (וע"ע שם בהמשך דבריו לגבי סרק שכתב בהדיא שעושה דרכה פסק ולכן אסור, ומ"מ שם מדבר בסרק ואין ראיה לכאן כלל). ואפשר שגם ביראים שלפנינו אין הכרח לזה, די"ל דתרתי קאמר, חדא שיהיה אדם שדרכו, ועוד שיהיה מין הצובע, ובדרך צביעה, ולכן סיים אח"כ וכתב "לא מיקרי צביעה כלל", והיינו שמלבד שאין דרך אדם לצבוע, עוד בה שאינו דרך צביעה כלל, ולכן הוסיף תוספת זו, כנ"ל ברור, דאל"כ ל"ל לתוספת זו שמיותרת, ועוד שאם תלה זאת באדם שאין דרכו בכך, למה לא נקרא בכלל צביעה כלל, וע"כ כאמור. ודו"ק.

והנה במג"א (כאן, ובסימן ש"ג) כתב שאין לחוש בצביעה ע"י הפירות הצובעים, דאין דרך צביעה אלא בדבר שדרכו לצבוע, ול"ד לסימן ש"ג שאשה דרכה בכך וכו', ולכאו' משמע שהחילוק לשיטתו הוא בין אדם שאין דרכו בצביעה לבין אשה שדרכה בצביעה, ולפי"ז אשה אסורה לאכול פירות אלו. אולם לענ"ד ז"א, דיש לפרש כדאמרן לעיל שתרתי איכא, גם אדם שדרכו בכך, וגם שאין דרך צביעה בפירות אלו, וזה מוכרח, דאל"כ הול"ל בבירור שאשה אסורה באכילת פירות, ומשמע דפשיטא ליה שאשה מותרת בזה, והנידון הוא רק מענין הסרק המבואר בסי' ש"ג, כנלענ"ד. ואמנם לשון המג"א קצת דחוק, מ"מ עדיף לומר כן, מהא דחזינן שסתמו לגמרי ולא אסרו לאשה, ועי' להלן.

ובשעה"צ (סימן ש"ג אות ס"ה) כתב בזה"ל: ומ"מ נראה דגם אשה מותרת לאכול תותים ושאר פירות הצובעים, דדווקא בסרק על פניה שהוא דרך צביעתה לנוי, משא"כ באכילת תותים שהפסיק רישא הוא רק לשפתיה, שבזה גם באשה יראה דאין דרך צביעתה בכך, דלא מצאנו להפוסקים שחילקו בזה בין איש לאשה, אע"פ שלשון המג"א דחוק קצת, ע"כ. ומבואר דפשיטא ליה להיתר באשה מסתימת הפו', אבל בטעם ההיתר כתב השעה"צ שכיון שהפסי"ד הוא לשפתיה, ואין דרך צביעתה בכך, ע"כ. והיה אפשר להבין בכוונתו, שכוונתו להיתר מצד שאשה אין דרך לצבוע בשפתיה, שלא היו רגילים בצביעת השפתיים, ולפי"ז בזמנינו שרגילים בצביעת השפתים ודרכם בכך יהיה אסור. אולם לענ"ד ז"א, חדא דמסתבר שגם בזמנם צבעו השפתיים, כשאר ענייני נוי וצבע שהיו יודעים בזמנם יותר בזמנינו ג"כ, כמבואר בכ"ד בחז"ל. ושוב מצאנו בירושלמי (פ' כלל גדול ה"ב) שכתב בהדיא שהמאדם אודם בשפה חייב משום צובע. (וכ"ה הרוקח סימן ע'). ומבואר שגם בזמנם היה כן. ועוד קשה לי, שאם כאותו דיוק בשעה"צ, מהו כל האריכות בדבריו שיראה שגם באשה אין דרך וכו', ושכ"מ סתימת הפו', הלא פשוט הוא שכל הקפידא זה בדבר שדרך לצבוע, ואם אין דרך לצבוע השפתיים, שוב ה"ז כמו צביעה באיש. (ובדוחק י"ל שבא לאפוקי מלשון היראים הנ"ל שלפנינו, שתלה זאת באדם שדרכו בכך או לא). ולכן נ"ל דכוונתו לומר שכיון שהפסי"ד הוא לשפתיים שכך דרך אכילה אין חשש, שבשפתיה נחשב דרך אכילה. עוד יש לדחוק כמו שאמר ח"א שיחי' דכוונת השעה"צ לומר דכיון שנצבע רק חלק מן השפתיים ולא כל השפתיים, שוב אין זה דרך נוי כלל, ולא חשיב דרך צביעה, ואמנם כ"ז דוחק בלשון השעה"צ, שמשמע טפי שכוונתו לחלק בין שפתיה לבין פניה ועיניה ושאר איברים, מ"מ בעצם הסברא יש מקום לדבריו [וחשבתי דמיון לדבר ממש"כ הרדב"ז בתשו' (ח"א סימן אלף ר"א) גבי נקיון הידיים מן הצבע במפה שדרך לכלוך הוא, שהר אינו צובע כל הבגד אלא נעשה כתמים כתמים, עיי"ש. וה"ה כאן. ואפשר לחלק דשאני התם דמכיון שנעשה כתמים כתמים ה"ז סימן לזה שהוא דרך קלקול (וכמו שכתבו באמת כמה אחרונים, כמו שיבואר בהלכה הבאה), משא"כ כאן שרצונה היה שיצבע הכל, אולם בפשטות ז"א, דגם בבגד אילו היה נצבע הכל באותו אופן היה ניח"ל, ועי' בפמ"ג (סו"ס ש"כ) דתרתי קאמר, אולם ז"א ענין לכאן]. ועכ"פ מאחר כל מה שהערנו לעיל, נראה שמוכרחים אנו לדחוק כן גם בכוונת השעה"צ, ואף אם אין זו כוונתו מ"מ עצם הסברא נראה כדאמרן, שזה דרך אכילה ולא דרך צביעה, א"נ כפירוש הנ"ל שכל כה"ג אין זה דרך נוי אלא בהיפך, ולא חשיב צביעה (אלא שלענ"ד י"ל בעצם הסברא בזה אם באמת הוא כך שאין איסור כשצובע רק חלק, דדילמא כיון שמהני לחלק וראוי להוסיף עליו עוד, ה"ז לכל הפחות כחצי שיעור האסור מה"ת לרוה"פ, וי"ל). ושו"ר הלום בספר ארחות שבת (ע' תנ"ב בהערה) שכבר העיר כן שלפי השעה"צ לכאורה יהיה אסור בזה"ז, וכתב שכיון שבאכילה נצבע גם העור שסביב לשפתים, ואינו נאה, אין זה דרך צביעה, ומותר, עכ"ד. וזה כעין סברא הנ"ל.

ועוד יש לומר בזה, ע"פ הט"ז (בסימן ש"מ ס"ג) שהקשה על הרמ"א שאסר לשבור עוגה שכתוב עליה אותיות, דהלא אפילו במקום שיש אב מלאכה כגון בורר מותר בפיו דרך אכילה, וכן טוחן וכו'. וכ"ש בזה וכו', עיי"ש. ולפי"ז ה"ה בנידו"ד, איברא שלמעשה אף הט"ז שם לא נחלק על הרמ"א, וכ"כ הרבה פו' לאסור, אולם לדעת האחרונים שם דלא ס"ל כן שפיר י"ל שמותר, וע"ע בחזו"א סימן ס"א שהאכילה התמידית הוא דרך טחינה וברירה, ולא חיילי עלה שום עובדא ועמל מלאכה, עיי"ש. ואין לומר דשאני אכילה שכל מהותם הוא הברירה וטחינה, חדא דז"א מוכרח שתמיד יהיה כן, שהרי בית אין טוחן וכו'. ועוד שגם בצבע הוא נעשה כמעט בכל אכילה, כגון בכסא דהדרסנא הנאכל בשבת, וכן בשתיית יין אדום וכו', ואע"פ שהיא מסירתם אח"כ הלא כשלעצמו היה ראוי להתקיים, וע"כ דזה ג"כ נחשב כלא עשוי להתקיים, וגם בזה אין לאסור אע"פ שנמשך עוד קצת זמן וכו'. אמנם יש לדחות בכ"ז, דכסא דהדרסנא וכל כה"ג אין לו קיום כלל (וגם אינו נחשב מין הצובע לכו"ע, וכמו שהערנו להלן בהלכה שאחרי הבאה ובהערה שם, ודו"ק. אך מיין אדום יש ראיה, אלא שהוא אינו מתקיים כלל). ואעיקרא יש לומר שצביעת השפתיים נעשות לפני עצם האכילה (ועפי"ז יש ליישב גם ההוא דכתב הט"ז להקשות על הרמ"א הנ"ל, דאה"נ שבדרך האכילה ממש יהיה מותר). וע"ע בשו"ת הר צבי סימן ריי"ד, ודון מיניה לנידו"ד, וכמו"כ נתבארו לעיל כמה טעמים להקל בזה.

ושו"ר אחרי כותבי כ"ז שכבר עמדו בדברי המשנ"ב האחרונים, וכיעוין בקצוה"ש (ח"ח בבדה"ש ע' י"א), וכן מצאתי בשו"ת תפלה למשה (סימן מ"ו אות ט') שהאריך בביאור הדברים, והבין ג"כ בפשטות המשנ"ב שאין דרך האשה לצבוע שפתיה, והעיר שם כמו שהערנו לעיל מד' הירושלמי שהמאדם אודם בשפה חייב, ומשמע שכך הדרך. וגם בפסוק בשיר השירים נאמר כחוט השני שפתותיך (והיינו שמסתברא שגם בזמנם היו צובעים כדי שיהיה לנוי כזה). וע"ע שם שצידד בזה, והביא עוד מקצוה"ש (הנ"ל) שכתב עוד טעמים להקל בזה, עיי"ש. ומאחר שכבר הערנו מדברי הירושלמי והמפ' שגם בזמן קדום נהגו לצבוע השפתיים, וחזינן עוד שהפוסקים סתמו להתיר אכילת תותים ופירות הצובעים, וכמו שהעיר המשנ"ב גופיה (בשעה"צ הנ"ל), א"כ אדרבה יש לנו ללמוד מסתימת הפו' להתיר בזה. והרבה יש ללמוד מסתימת הפו' (ומהמג"א אין הכרח לדבר). ומאחר כל הטעמים הנ"ל ומהנז' באחרונים שם נראה שיש להקל בזה במילי דרבנן, ויש בזה תרתי דרבנן, ודו"ק.

324. שאם היא מתכוונת לצביעה, ודאי אסור לכו"ע. (ועי' להלן בהערה הבאה שאף בקטנים יש להזהר, וכ"ש באשה גדולה המכוונת לכך).

325. ואם הילדים שמחים בזה שצובע להם הפנים או הלשון, עי' ארחות שבת פט"ו הערה פ"ו שאסר בזה, עיי"ש. אולם ח"א אמר שאין לאסור, שאינו צבע, אלא ניח"ל מחמת השינוי שנעשה להם, ע"כ. אולם הרי אם אחד יצבע פניו, כמו ביום פורים שיש צובעים פנים, הרי יש בזה איסור אפילו אם אינו דרך צביעה אלא דרך לכלוך, דמ"מ בפורים גם צביעה של לכלוך ניח"ל, שהרי הוא חפץ בשינוי הזה ובליצנות הזו, וה"ז בשבילו כצביעה, אמנם כאן קיל טפי כיון שעיקר מטרתם הוא האכילה (וקצת דמי למש"כ הפו' להלן שמותר לצבוע פטל כדי שיהיה חשק לאכילה, וי"ל). ויש להזהר בזה. אמנם הגרח"ק שליט"א ס"ל שמותר, כי באמת הצבע אינו כלום, והילד הוא כשוטה שחושב שהצבע באוכל עיקר, ולענ"ד צ"ע דמאחר שהוא מכוון לצבע היאך מותר.

326. עיין בשו"ע שם סעיף כ"ה, ובמש"כ שם. [ועיין שם בדברינו לענין פודרא (אבקה בעלמא) שיש שהקילו בזה באיזה אופנים, ויש שאסרו, עיי"ש. ולמעשה ראוי להחמיר. (ואין חילוק בין צבע לבין שאר צבעים, וז"פ)].

327. עיין בשש"כ פרק י"ד (סעיפים נ"ז נ"ח נ"ט ובהערה קנ"ב), ושם בסעיף נ"ח כתב שאסור להשתמש גם בשפתון שקוף [וכ"ז הוא מלבד איסור ממרח ששייך בזה]. וע"ע בזה במשנ"ב להלן (סימן שכ"ז סקט"ז). ודרך אגב, יש לציין עוד שראיתי בשו"ת נשמת שבת שדן להקל במריחת משחה נוזלית על הרהיטים, עיי"ש, ואמ"א כעת, ולענ"ד יש בזה חשש צובע כשמבריק את הרהיטים.

328. עיין במשנ"ב להלן (סימן שכ"ז סקי"ב וסקט"ז) משם התפא"י, ושם איירי לענין איסור ממרח (כמובא בשעה"צ שם), אך יש בזה גם איסור צובע, כנל"פ. [ואדרבה אי מצד ממרח, יש צדדים ואופנים שאין איסור, לא מבעיא במשחה רכה, אלא אף במשחה עבה, לפמש"כ כמה אחרונים שאם אין כוונתו להחליק פניה אלא להבליע גרידא אין איסור, וי"ב, והאריכו באחרונים]. ואולי ג"כ זו כוונת השעה"צ להדגיש שאמנם גם איירי מצד ממרח, אולם שייך בזה שם חשש אחר [ועמש"כ שם]. ושו"ר אחז"ר שכן כתב בזה בשו"ת שבט הלוי ח"א סימן ק' וח"ז סימן מ"ג שיש בזה גם משום צובע אם כוונתו להוסיף צבע שיהיה שחור יותר, ושוב מצאתי שכן העיר בתפארת יעקב על הכלכ"ש (וזה ודאי שלאו דווקא בדרך האומנים אסור, וכל כה"ג דרך צביעה הוא ואסור). ומבואר איפוא שאפילו אם כבר צחצח אותם, אסור להוסיף עליהם עוד משחה (וע"ע להלן לענין קינוח דם בבגד אדום, ובנידו"ד יש לאסור טפי).

ועיין גם בשש"כ פט"ו הערה קכ"ו ומש"כ בזה הגרשז"א דלא דמי לכתב ע"ג כתב, עיי"ש. ובאמת שיש לדון בזה הרבה בדין צובע אחר צובע, אי דמי לכתב ע"ג כתב דשבת (דף קד:), וע"ע בירושלמי (דף כט:) וגיטין (דף יט:) ועוד בראשונים. (וע"ע בקה"י בשבת סימן מ' מש"כ בין כותב לצובע). ועכ"פ איסור דרבנן ודאי יש בזה. וע"ע גם בהלכה הבאה לענין צביעה בדם על גבי בגד אדום, ודו"ק.

329. עיין במשנ"ב בסימן שכ"ז (סקי"ב וסקט"ז), וכעי"ז כתבנו לעיל בהלכה הקודמת לענין שאר דברים. [ועיין בסימן שכ"ג ס"ט לענין הברקת כלי כסף וזכוכית].

ואפילו אם כבר מרח משחה מבעוד יום, אסור לחזור ולחזק את הצבע. ויתירה מזו שגם אם מרח את המשחה מערב שבת אסור לצחצחה בשבת על ידי מברשת, או על ידי מטלית, מפני שהוא גורם להברקה. וכן יש להזהר שלא לשפשף את הנעלים בגרביים, או באיזה בגד[330]. אבל מותר להסיר מהם את האבק על ידי ניגוב בנחת במטלית, ובלבד שלא יתכוון להבריקם[331].

משקפיים שצבע הזגוגיות שלהן משתנה בהתאם לאור, שכשיוצאים לשמש הם נעשים כהות, וכשחוזר לביתו הם מתבהרות, מותר להשתמש בהם בשבת, ואין בזה משום צובע[332], והוא הדין שעונים שיש בהם חומר זרחן המאיר בחושך, מותר להכניסם למקום חשוך[333], וכן יש מתירים ליתן מד חום על המצח באופן שהמד חום משנה את צבעו[334].

קיסם שיש בו חומר שכאשר טובלים אותו בנוזל מסוים משתנה צבעו, אין להשתמש בו בשבת, ויש מחמירים גם בחולה אם אין בו סכנה[335]. ומקל אור אסור להשתמש בו בשבת[336].

ס"ב. האוכל פירות הצובעים צריך להזהר שלא יקנח את ידיו ופיו במפה או במגבת[337], וכן יזהר שלא לגעת בבגדיו[338], משום איסור צובע מדרבנן[339]. והוא הדין אם הוא מלוכלך ביין אדום או בקקאו, או בדיו ושאר צבעים, יזהר שלא לקנחם במפה או איזה בגד[340], ואין חילוק באיזה צבע הבגד, אלא בין אם הוא לבן ובין אדום וכל כיוצא בזה, אסור[341].

ולכן, ירחץ את פיו וידיו במים תחילה כדי להעביר את צבע הפירות, ואחר כך יקנחם במפה[342]. [ואין איסור משום מוחק בשבת, כאשר הוא מנקה צבע מידיו, ובלבד שלא יהיו אותיות וציורים[343], ונראה שיש להקל לרחוץ גם צבע שנצבע בכוונה, כגון איפור ואודם של אשה, וכן להסיר את צבע הלקה מן הצפרניים על ידי חומר מיוחד כמו אציטון][344].

ויש מקילים בכל זה, וסוברים שאין בזה איסור צובע כלל, כיון שהוא דרך לכלוך[345], ובמקום צורך אפשר לסמוך על דבריהם, כגון שאין לו מים לרחוץ ידיו, וכל כיוצ"ב[346].

---

330. כ"ז עפ"ד הגרשז"א, וה"ד בשש"כ שם בהערות. וכן בארחות שבת ע' תנ"א. ונתבאר עוד בהערה שלפני הקודמת.

331. כן ראיתי בפס"ת בסימן שכ"ז אות ד' בשם ערוה"ש, ובשם ספר שהמ"ב, ע"ש. ומאידך בספר ברית עולם החמיר, ובשבט הלוי ח"ה סי' ל"ז כתב שאף שמן הדיו אין איסור כל זמן זמן שלא מצחצחן, מ"מ כבר נהגו בזה איסור. עכ"ד. וי"ל. ועיין לעיל בריש סימן ש"ב, ולהלן בסי' שכ"ג ס"ט ובספר נשמת שבת שם, ולענ"ד יש להקל בזה, דלא דמי לצובע ומלבן כלל, ואכמ"ל. (ועיין שם שלהסיר האבק ע"י דפיקה ברגל פשוט שמותר לכו"ע). ושו"ר באור לציון (ריש פרק כ"ד) שכתב שמנעל של עור מותר להסיר את האבק בכל אופן, שרק כיבוס ממש אסור במנעל של עור, אבל לנקותו אף במים בלא שפשוף מותר (כמש"כ בסימן ש"ב ס"ט, אולם בנעלי בד אסור ליתן עליהם מים כלל). ושוב כתב שמ"מ אין לעשות כן כדי להבריקו, וכמש"כ בשו"ע סימן שכ"ז ס"ד שאין לסוך שמן על המנעל לצחצחו, ומסתמא כשמבריק את הנעל הברק נעשה ע"י המשחה שנמצאת עליו, והוי כמצחצחו בשמן, ע"כ. ולא הבנתי כ"כ מנא ליה לדמות הברקה בעלמא לנתינת שמן כדי להבריקה, ועכ"פ אם אינו מכוון להבריקה נראה שמותר.

332. הנה מדאו' בודאי שאין בזה איסור, שהרי אינו מתכוון לצביעה, וגם דהוי מלאכה שאינה מתקיימת, ואף מדרבנן נראה שאין איסור, שמלבד שיש מתירים בפסי"ר בדרבנן, או עכ"פ בתרי דרבנן (וכמשנ"ת בר"ס שי"ד), עוד בה שלא היה דוגמתו במשכן, ועוי"ל. ושו"ר שכ"כ להקל הרבה אחרונים, וכיעוין באגר"מ ח"ג סי' מ"ה, בצל החכמה ח"ד סי' ד' ובאר משה ח"ו סי' מ"ו (וכתב דלא כיש חכמים שטעו בדבר פשוט), ומשנה הלכות תנינא ח"א סי' ש"כ, וציי"א בכ"מ ועוד באחרוני זמנינו טובא. וכן דעת הרב שבה"ל והגרשז"א (וע"ע בארחות שבת ע' תנ"ה תנ"ו), ואין להאריך.

333. כן נראה ע"פ האחרונים הנז' בהערה הקודמת. ואם מתכוון לכך יש מקום טפי להחמיר.

334. כן נראה להתיר עפ"ד האחרונים הנ"ל שכל כה"ג אינו בגדר צבע, אלא רק טבעו של עולם ואינו בגדר מלאכה, אלא שזה תלוי בטעמי ההיתר ואינו מוסכם. ואמנם הגרשז"א בח"ג נסתפק בזה, וצידד להחמיר כיון שכוונתו לצבע, וכמו"כ כשיש בו אותיות שניכרות עי"ז יש בזה חשש איסור, אע"פ שאינה מלאכה המתקיימת (ואסור מדרבנן גרידא), אמנם יש להקל לעשות כן לחולה בשינוי ע"י שיחזיקנו כלאחר יד וכיוצא.

335. עי' בארחות שבת ע' תנ"ו שאסר אא"כ לצורך פיקו"נ, וכתבתי בלשון טוב להחמיר בחולה, מפני שלענ"ד בודאי אין זה איסור דאו', ועוד יש לדון בזה (ועי' להגרשז"א בשש"כ פל"ג הערה פ"ג משש"כ בזה), ואכמ"ל. שו"ר אחרי כתבי בשו"ת ציי"א (ח"י סימן כ"ה פ"א ופי"ח) גבי צביעת חתיכת נייר ע"י טיפות שתן לחולה שאין בו סכנה, שכתב להתיר מכמה נימוקים, עי"ש. [אמנם מש"כ להתיר מצד דהוי גרמא, לענ"ד אין להקל בזה כלל, שכל שדרכו בכך לא הוי גרמא, כידוע בחזו"א וכל הפו'. וכמו"כ פשוט שלא נחשב כלאחר יד, דזהו דרכו]. ואכמ"ל. ושו"ר באגרות משה ח"ח סימן כ"ד שגם כן צידד בזה, וי"ל. וע"ע בשו"ת נשמת שבת סימן תי"ד ובח"ד סי' ר"ע שאוסר, ושכ"כ מחזה אליהו, ואכמ"ל.

ואשה הנצרכת להשתמש בזה לצורך ידיעתה מתי הביוץ שלה (וזה ע"י שנותנים השתן על המקל, ומשתנה צבעו), לכתחילה ודאי יש להזהר בזה, ואין ראוי להקל באיסור זה אף שי"ל שהוא רק מדרבנן, כיון שמתכוון לצביעה.

אך יש עיצה להקל (ובפרט במקום צורך או שעה"ד בחולה וכדו'), שיתן השתן במקום מדרון באופן שהוא גרמא, ושפיר דמי (וכ"כ בשש"כ פל"ג הערה פ"ג), ומאחר שהוא גרמא בדרבנן, קי"ל שמותר.

336. ארחות שבת בשם הגרשז"א, משום מכה בפטיש, ע"י"ש. אמנם לכאו' יש בזה גם משום צובע ומולי"ד אור.

337. שו"ע (סעיף כ') בשם יש מי שאומר משום איסור צובע, ועיין כה"ח (אות קי"ח) שכן ההלכה, שהרי בב"י לא הביא פלוגתא בזה, ונקט בלשון יש מי שאומר שכך דרכו כאשר מצא סברא רק בפוסק אחד, כידוע. [וכ"ה בסמ"ע בחו"מ סימן ט"ז, ובכנה"ג שם, וכ"ה ביד מלאכי אות י"ב, ועוד]. וגם כאן מצא כן רק בספר היראים [נ"ב. וסברא זו הובאה גם באור זרוע משם היראים, וכ"ה גם בפסקי ריקאנטי וכמש"כ לעיל, אבל בב"י הובא כן רק מהיראים, וגם מקור דבריהם מהיראים]. ובעצם כלל זה יש להאריך טובא, והאריכו בזה הפו' ביו"ד סי' ק"צ בדינא דתרוה"ד. וכן מבואר בספר יוסף טוהר שם בפתיחה ג' בענין זה, ואכמ"ל. ולענ"ד יש לומר עוד שכתב כן גם מפני שהיה נראה לו זה כסברא מחודשת, וכמו שהבאנו להלן שהרבה מן הפוסקים מקילים בזה, אולם ז"א פשוט, דהא כה"ג מצאנו בשו"ע להלן (בסימן שכ"ח סמ"ד) גבי מכה שמוציאה דם, ושם כתב בפשיטות בלשון אסור. וע"ע מה שהערנו להלן בדעת השו"ע בזה, ודו"ק.

338. כן מבואר בשו"ע שם, ונראה דתרתי קאמר, א'. שלא יקנחם במפה וכדו'. ב'. שלא יגע בבגדיו, ואע"פ שהוא מקלקל, כבר ביאר הירא"ם הנ"ל שבודאי כל זה הוא מקלקל, ומ"מ איסורא דרבנן איכא.

339. עיין משנ"ב (סקנ"ז), וזה מדרבנן מתרי טעמי, א'. דהוי פסיק רישא דלא ניח"ל, שנתבאר לעיל (בסעיף י"ח) שלדעת הערוך מותר, ולשאר ראשונים אסור מדרבנן, וה"ה כאן. והרי בודאי שאינו מתכוון לצביעה. ב'. שזה מקלקל, וכל המקלקלים פטורים (כמש"כ בשבת דף קו.), מלבד זאת הלא אין דרך צביעה בכך וכו'.

340. כה"ח (אות קי"ט) מהא"ר בשם הרוקח, ודוגמא של קקאו נזכרה בשש"כ. ובפשטות ה"ה שוקולד, ועיין מש"כ בזה להלן בסוף ההלכה ד"ה ודע ובהערה שם.

341. כ"כ המג"א, ה"ד במשנ"ב (סקנ"ט), שכל שכן שיש להזהר בבגד אדום, דמתקן הוא, ע"כ. והיינו כשהצבע הוא אדום, או כשזה דם, א"כ על הבגד האדום ה"ז מתקן, וכ"כ בכה"ח (אות קכ"ב) בשם האחרונים, אולם שם בתוך דבריו הביא מהא"ר שכתב בהיפוך שאדרבה באדום קיל טפי [ועיין במשנ"ב ובכה"ח בסי' שכ"ח סמ"ד שהביאו ד' המג"א הנ"ל]. וע"ע גם במו"ק כאן ובאבני נזר סי' קע"ב, ועוד באחרונים שהקילו טפי באדום. ומצאתי שכן כתב גם בספר אהל מועד שאם יצא דם מבשרו נותן שם בגד אדום, ואין בזה משום צובע, אבל באינו אדום אסור. וכ"כ בספר יוסף אומץ יוזפא סי' תרנ"ב שכך נהג בעצמו כשנזל לו דם מאפו, היה משתמש בבגד אדום או בבגד מלוכלך מדם משום צובע, ע"י"ש. אמנם מאידך גיסא ראיתי בלקט יושר (ע' ס"ה) שהביא מבעל תרוה"ד שנזהר בזה. ואפשר דלא פליגי האחרונים הנ"ל, אלא דהמג"א מיירי באופן שיש איזה מקומות בבגד שהם בהירים וכדו', ואז הוא מתקן, אבל כשאינו מועיל לו כלום אדרבה י"ל שאף להמג"א עדיף טפי בבגד אדום, אך ז"א במשמע.

ואפשר שבבגד שחור אינו מועיל כלום ואין בזה חשש, ובשאר בגדים אסרו אע"פ שמקלקל, משום שמ"מ הוא ניכר, ואסור משום צובע, משא"כ בבגד שחור שאינו נראה כלום, וי"ע בזה עוד דשמא להמג"א שאסור באדום, ה"ה שאסור בשחור (ודווקא להא"ר הנ"ל מותר), אך אפשר שאף המג"א לא אסר אלא כשעכ"פ מועיל במשהו, וכמו שכתבנו לעיל, אבל שחור אינו כלום, וכן מסתבר, ודו"ק. ושו"ר אח"כ שכבר נסתפק בזה בביה"ל לעיל (סימן ל"ג ס"ד) ד"ה פסול, אם חייב משום צובע, עי"ש. ואיברא שאם ניח"ל בצביעה, אה"נ שאין סברא להקל, שהרי ניח"ל בצביעה זו, ומיהו באחרונים מבואר שבצובע והוסיף צבע לחזקו, לא הוי איסור דאו' אלא מדרבנן. ובנידו"ד שאינו אלא חומרא יתירה בלא"ה, מסתבר טפי להקל.

342. כעי"ז בשו"ע (סימן שכ"ח סעיף מ"ח) לענין מכה, וע"ע בהערה הבאה משם האחרונים.

343. הנה בחיי אדם (כלל מ' דין ח') כתב שמי שנתפחמו ידיו משחרות קדירה וכיוצא בו בשבת, נראה שאם אין בו ממש רק חזותא בעלמא, או אפילו יש בו ממש רק שהוא במיעוט היד, מותר ליטול ידיו, ובלבד שלא ינגבם דהוי כמוחק, רק ימתין עד שיתנגבו ממילא, ע"כ. וביאר הנשמ"א שם שיש בזה איסור מוחק מדרבנן, ואסור לנגב ידיו משום דהוי פסיק רישא בדרבנן שאסור, ע"כ. ובכה"ח בהל' נט"י (סימן קס"א אות כ"ז) הביאו, והביא מהפתחי תשובה שכתב ע"ז שאינו יודע היכן מצא איסור מחיקה בשבת כל שאינו דרך כתיבה, רק טינוף בעלמא, ע"כ. וכתב ע"ז הכה"ח דהכי מסתברא דלא שייך איסור מחיקה בזה. (וגם איסור צביעה ליכא, כמש"כ המג"א סימן ש"כ סקכ"ה). מיהו נראה דיש חשש משום צביעת המפה אם ידיו כ"כ שחורות, וע"כ צריך שירחצם תחילה היטב, ואח"כ ינגבם במפה, ע"כ. וגם המשנ"ב לא הביא ד"ז של הח"א, ומסתברא דלא שמיעא ליה, כלומר לא ס"ל להא.

נמצא שלדעת הח"א אסור למחוק מידיו שום צבע שהוא, אולם לדעת הפתחי תשובה והכה"ח מותר, שאין זה דרך כתיבה רק דרך טינוף, ונראה לפרש שדרך כתיבה הוא רק כאשר נעשה בצורת כתיבה, כגון דיו על הקלף, וכגון שבא לכתוב ונעשה לכלוך, וה"ז אסור בכלל מוחק, וכמבואר בשו"ע (סימן ש"מ ס"ג) שהמוחק דיו שעל הקלף וכו' חייב. ומבואר בראש"ש (סר"פ כלל גדול) וז"ל: דיש לומר דהיינו טעמא שחייב גם על מחיקת טשטוש דיו וצבע, משום דהאות שנכתב בטעות כמאן דליתא דמיא, ועיקר החיוב במוחק בשביל מחשבת הכתיבה, הלכך אפילו טשטוש דיו נמי, עכ"ד. (וע"ע בביה"ל בסימן ש"מ שם ד"ה המוחק), ולפי"ז בנידו"ד שנתלכלך בצבע בודאי אינו חייב, ואמנם היה אפשר לומר שאיסור דרבנן מיהא איכא, שהרי כתב שם בכה"ח (אות כ"ד) משם ספר חסידים שאם נפל לו דיו או שום דבר לח על הספרים אל ילחכנו בלשונו, ואל ירחצנו במים מפני שמוחק, ע"כ. ומשמע שגם כשלא היתה כוונה לכתוב אסור, ועל כרחך שזה איסור דרבנן, שמ"מ הוא מוחק, ולפי"ז לכאו' בנידו"ד שנתלכלכו ידיו ג"כ יהיה אסור משום מוחק מדרבנן, אולם עדיין נראה שכל האיסור הוא רק בקלף או בשעושה ששייך בו כתיבה, וכנידון השו"ע. (וק"ו באופן שמכשירו לכתיבה שבודאי מוחק גמור הוא). אבל בבשרו שאין דרך כתיבה בכך, שוב אין לזה שייכות כלל עם כתיבה, וממילא אין בזה משום מוחק. (ובשלמא אם נכתב כתב אותיות או ציורים, י"ל שמעשה חשוב הוא ונחשב כתב, וגם לענין איסור מוחק, אבל בלכלוך בעלמא אינו כלום), והרי זה בגדר טינוף, וכשמנקה אותו ה"ז דרך נקיון ולא דרך מחיקה, וכמו שבכל לכלוך שבידיו אינו בכלל מוחק, ה"ה אם זה היה בצבע או דיו או שאר דברים, שלעולם אינו אלא לכלוך, וה"ז ככל שטיפת הרצפות וכל כה"ג שאינו אלא דרך נקיון, ולא נאמר דין מוחק אלא בדבר ששייך בו כתיבה ומחיקה, וזה ברור בסברא (וכעי"ז מצאנו בהל' בורר גבי שטיפת פירות שכתבו האחרונים שאינו בורר אלא דרך נקיון, והביאו ראיות), וזו נראה כוונת הפת"ת הנ"ל, ודו"ק.

ועיין בבן איש חי (פ' פקודי אות א') שכתב שאם נשאר בידיו טיפת דיו מחמת שהיה כותב בער"ש, אסור לרוחצה בשבת, אלא כורך עליה חתיכת בגד בעת הנטילה כדי שלא יבוא שם מים, וה"ה אם יש עליו שאר צבע שאסור לרוחצו, ע"כ. וזה כדברי הח"א. אולם י"ל שכאן זה חמיר טפי, דדיו הוי דבר שעשוי לכתחילה, אלא דרך לכלוך.

ובכלל תמוה לי, שאם כן הלא בכל עניני אכילה יש צבעים למיניהם, ולפי דבריהם הלא יהיה אסור לשוטפם, וזה אינו מסתבר שחז"ל יגזרו גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה, ואדרבה זה סותר את הדין שצריך לקדש ולכבד את השבת בכסות נקיה, וכן את הדין שצריך לרחוץ לכבוד שבת (כמבואר בפ"ב דשבת, ובשו"ע סימן ר"ס וסימן רס"ב), וזה הוא היפך הדבר, ומלבד כ"ז שהתורה דרכיה דרכי נעם, וילפינן מזה בש"ס (בסוכה דף לב: וברפ"ב דיבמות) כמה דינים, ודו"ק. [ובשלמא לדברי הבא"ח י"ל שלא אסר אלא בדיו שהוא דרך צביעה, וממין הצובע, ולא בשאר צבע הפירות וכדו'. אבל להחיי אדם שאסר אפילו בשחרורית הקדירה, קשה. ואולי היה איזה דרך לכתוב בשחרורית]. וע"ע להלן בסוף ההלכה ד"ה ודע, ובהערה שם.

והנה גם מנידונינו היה מקום לדון ולהוכיח שאין איסור, שהרי הירא"ם אסר לקנח ידיו במפה משום צובע, ואם איתא כדברי הח"א והבא"ח תיפוק ליה שאסור גם משום מוחק שמעביר את הצבע, וכבר עמדו בזה האחרונים בשו"ת פרי הארץ (ח"ב סימן ד'), עיין שם בארוכה, וכתבו לצדד דאה"נ שיש בזה גם מוחק, והירא"ם לא איירי אלא מדין צובע דווקא. וכה"ג כתב בספר טל אורות (מלאכת מוחק), והסכים לדברי הפה"א הנ"ל שכתב שאין ראיה מהירא"ם, דיש לומר שיש גם איסור מחמת המחיקה, ולכן כתב שם שיותר טוב לכרוך על חתיכת בגד על מקום האותיות וכו', עי"ש [ודרך אגב יש לעמוד ע"ד הט"ש שם שהעיר מדברי הרא"ש שכתב בהדיא שלאו דווקא כתב אסור, אלא גם טשטוש דיו, וכדאיתא בתוספתא וכו', עי"ש. וצ"ב שכבר כתבנו לעיל דלא דמי לד' הרא"ש, דאדרבה הרא"ש איירי בהדיא באופן שהיה על דעת כתיבה, משא"כ בלכלוך בעלמא בידיו, ודו"ק].

אולם לכאורה עיקר דבריהם תמוהים טובא, דלפי דבריהם יוצא איפוא שאסור לנגב את ידיו מן הצבע, הן במפה והן במים משום איסור מוחק, וישאר כך כל השבת, ואי איתא איך זה דלא אשתמיט שם פוסק לומר כן. וגם קשה מהמבואר בשו"ע (בסימן שכ"ח סמ"ח) לענין דם שיצא מן המכה שמותר לרוחצו, אע"פ שבעלמא הוא כתב גמור, וכן מוכח עוד מדברי הרדב"ז וכל הפו' שהבאנו להלן בהערה הבאה, שכתבו שמותר לנקות את ידיו במפה ואין בו צובע, ומוכח שמשום איסור מוחק אין מי שיחמיר כלל, ודלא כהפה"א והטל אורות הנז'. (וגם מי שאסר יש שיעצו לשטוף הידיים לפנ"כ). אלא ודאי כדאמרן שכל כה"ג אינו דרך כתיבה אלא דרך לכלוך, ואין שייך בו לא משום מוחק ולא משום כותב [אמנם הראיה שכתבנו לעיל שמותר לרחוץ שיירי צבע הפירות, יש לדחות דשאני הכא שכשהוא בידיו הוי דרך לכלוך, ולכן מותר למוחקו (ורק כאשר הוא צובע בו את הבד אז הוי דרך צביעה לדעת המחמירים), משא"כ כאן שהוא נעשה לצביעה]. ומותר לרוחצו במים, וכן עיקר, וכמש"כ הכה"ח בהל' נט"י בהדיא, ושכן מוכח מדברי כל האחרונים שהזכרנו בהערה הבאה, ואין להחמיר בזה.

[אמנם לענין כתב של אותיות וציורים שהם על ידיו, בזה אסור לכו"ע משום מוחק, כיון שנעשה מעשה כתיבה, ושפיר הו"ל שם כותב, וממילא אסור למוחקו, ורק טשטוש דיו או צבע בעלמא ה"ז דרך טינוף, ולא קפדינן אלא בדבר העשוי לכתב, אבל באותיות וציורים ודאי שחשיבה למיהוי כתיבה, וה"ה שיש בזה משום מוחק. וע"ע בברכ"י (סימן ש"מ) שהעתיק את דברי הפרי הארץ הנ"ל רק לענין אותיות שעל ידו, שאם שכח למחקם בער"ש מותר ליטול ידיו בשבת, ובלבד שיטול עליהם רביעית בפעם אחת או יטביל ידיו באופן שצריך לנגבם, ע"כ. ואע"פ שהפרי הארץ הנ"ל אסר גם בלכלוך שעל ידיו, מ"מ חזינן שהברכ"י תפס דבריו רק לגבי אותיות, והשמיטו מלהזכיר רבותא שהדיו כן גם בלכלוך. ומבואר ככל האמור, שסתם לכלוך מותר למחוק, אבל באותיות יש להזהר, ודו"ק. וכן ראיתי בכה"ח כאן (סו"ס ש"כ) שכתב בזה"ל: "כתב עליהו" בער"ש שכח, מותר לרחוץ ידיו בשבת לאכילה, בתנאי וכו', וינגבם בחמה וכו', ומקורו ממהר"ם מזרחי בס' פה"א, עי"ש. וציין לעיין בדבריו בס' קס"א. ונראה דכוונתו לומר שדווקא בכתב יש להחמיר, וכמו שהביא כאן, אבל לענין טינוף בעלמא אין חשש, ורק אם הוא דרך כתיבה אסור, וה"ז ככל האמור].

344. כן יש ללמוד ע"פ האמור שאין איסור מחיקה בצבע, ואמנם כאן באיפור אשה הוא נעשה בכוונה תחילה לשם צבע, אולם מ"מ לא מצאנו איסור מוחק בצבע, אלא רק בכתיבה יש איסור מחיקה, והנה השו"ע (בסימן ש"ג סכ"ה) אסר את הכחול משום צובע ולא משום כותב, וממילא אין בזה אסור מחיקה, וכ"כ כ"ז בספר ארחות שבת (עי' תנ"ב בהערה), ושכן דעת הגרנ"ק שליט"א להקל בזה, ודלא כהגרשז"א שנסתפק בזה, וכמובא בשש"כ ח"ג פי"ב הערה ע"ט. וכ"כ ביסודי ישורון ובשו"ת באר משה ח"ח סכ"ה אות כ"ו. וע"ע גם בדע"ת סימן ש"מ ס"ג ועוד באחרונים. וע"ע בדברינו ביו"ד סימן קצ"ח סי"ז. וכן המנהג מצוי בנשים ששוטפות פניהם בבוקר שחרית, אע"פ שיש שיירי איפור (אא"כ נימא שאין מתכוונות לכך, אך במציאות מקילים בכל אופן). ובפשטות ה"ה בלק שעל צפרניים. (ונפ"מ בזה להקל בנצרכה לטבילת מצוה בשבת, ואף בלא"ה). וכ"ש שאין בזה חשש דאו', דהא אינו מוחק על מנת לכתוב, דמסתבר שמה שעתידה לצבוע פניה בעתיד לא יחשב מעתה כעשוי לכתיבה, דהא כעת כוונתה בשביל הטבילה.

ומה שכתבנו ע"י אציטון, הוא פשוט שאין לחלק בזה. ומצד מוקצה אין חשש שעשוי לכך. - וניקוי פנים ע"י "חלב פנים" כפי שנודע לי יש בזה חשש ממרח (עכ"פ מדרבנן, מחמת שהוא רך), ואסור.

איברא שמפני שאין זה מוסכם (שכאמור הגרשז"א כ' שיש לעיין בזה, והגם הלום העירוני שבספר ברוך שאמר הביא מהגרב"צ אבא שאול זצ"ל שאסר בזה, ואמ"א. וכנראה בפשטות זה ע"פ הבא"ח והאחרונים הנ"ל, ומ"מ הרי הם החמירו בזה, וכ"ש בנידו"ד שעשוי מעיקרא לצבע), אם אפשר ע"י גויה המצויה לפנינו בודאי עדיף טפי. וכמו"כ אם הלקה שלימה, שע"פ דין מותר לטבול כך (וכמ"ש בספר יוסף טוהר סי' קצ"ח), הגם שנהגו להסיר הכל, מ"מ אם היא שלימה לא תוציאנו, אלא תטבול כך ע"פ דין. ורק אם היא התחילה להתפוצץ ולהתעשות סדקים, שאז הוא חוצץ מדינא, ואין לטבול כך, תוכל לעשות באופן הנ"ל ע"פ המתירים. [ויש להזהר גם מאיסור ממחק בצפרניים, ולכן אסור להסירו בסכין וכדומה].

345. הרדב"ז בתשו' (ח"ד סימן אלף ר"א) כתב בזה"ל: ואנחנו לא ראינו מימינו מי שנזהר בזה, וזה חומרא יתירה הוא, דאין זה דרך צביעה, אלא דרך לכלוך וכו'. ותדע שהוא דרך לכלוך, שהרי אינו צובע כל הבגד אלא נעשה כתמים כתמים וכו', ע"כ. (וכה"ג כבר כתב האגור (סימן תפ"ד) דהוי דרך לכלוך, וחלק על הרא"ם, עי"ש). והעירוני עוד מהסמ"ג (לאוין ס"ה) שאין צביעה אלא כשחפץ בה, עי"ש, ויש לדחות. ועיין בכה"ח (אות קכ"ב) שהביא דברי הרדב"ז, וה"ד בכנה"ג, וכתב ע"ז שהעו"ש לא הסכים להקל, ושכ"פ המג"א והגר"ז, ושוב הוסיף עוד מתשו' החכם צבי (בהוספות וליקוטים) שהעיר ע"ד הרא"ם מהמבואר בכתובות (דף ו:) שמותר לבעול בתולה בשבת על סדין לבן, אע"פ שנצבע, עי"ש. [אלא שיל"ד דלכאו' בלא"ה קשה, דניח"ל בצביעה זו, ואפשר שזה טבעו של עולם. אולם יכול לשים דבר שלא צובע. ויותר נראה לומר דשא"ה דהוי כגרמא. והערנו בזה להלן בהלכה הבאה בהערה]. ושכן מוכח בשבת (קלט:) שמסננין את היין בסודרין, אף שסתם יין אדום וכו'. ומזה ראיה לרדב"ז, עכ"ד. וע"ע בשו"ת ציי"א (ח"ח סט"ו פי"ד אות ט"ו ט"ז), וכתב משם המשחא דרבותא שהוכיח מכ"מ להתיר, וע"ע שם שרבו המתירין וכו'. (וקצת יל"ד שהרי מאידך רבים האוסרים ובראשונים ובשו"ע ועוד). וע"ע להלן בהערה הבאה משם האחרונים.

ובדעת השו"ע נראה נמי דאפשר לומר דלא פסיקא ליה מילתא לאסור, ולכן כתב זאת בלשון יש מי שאומר, ואדרבה הלא מצאנו בשו"ע (סימן שי"ט ס"י) שמותר לסנן יין בסודרין, וסתם יין אדום הוא, וכן מבואר בפו' שם דבכל גווני איירי, ומוכח דלא חיישינן לצביעה בבגדיו וכיוצא. (וע"ע בסימן של"ד). וכעי"ז כבר הוכיח החכם צבי הנ"ל, ושפיר י"ל דהוי כעין סתם ויש. איברא שיש לדחות כמו שהעירני ח"א, דשאני התם שהסודר כבר נתאדם הרבה מחמת שפיכות אחרות שקדמו לזה, ושוב אין בזה צובע. אולם ז"א, שהרי כתב המג"א (וה"ד במשנ"ב סקנ"ט ובכה"ח שם) שבבגד אדום ה"ז אסור בקל וחומר, ע"י"ש. ובדוחק יש לומר דדווקא בבגד אדום אסור, אבל בזה שעיקר האדום שבו הוא לכלוך ואינו מטבע הבגד, שוב לא הוי תוספת תיקון, אלא אדרבה תוספת לכלוך, והוא כלשעצמה הלא אינה אסורה ולכן התירו, כך היה אפשר ליישב, והוא סברא נכונה. ונוסף ע"ז יש לציין שבא"ר מבואר שאכן בגד אדום קיל טפי, וה"ד בכה"ח (שם), ע"י"ש וי"ל, ואכמ"ל. אולם שוב ראיתי דכל זה אינו, שכבר עמדו שם האחרונים אמאי במשמרת אין איסור לסנן מים מצד ליבון עכ"פ. ובביה"ל (שם) הביא מהתו"ש שזה משום שמשמרת מיועדת לכך, ומוכח בפשטות שהסודר אינו מיועד לכך, ולכן דחוק לומר דמיירי שצבוע כבר, ועוי"ל שמפני שראה השו"ע סברא זו כמחודשת, וכמו שהעירו האגור והרדב"ז על היראים, לכן שנאה בלשון יש מי שאומר, ונוסף ע"ז שגם בעיקר הדין כתב בלשון צריך להזהר, ולא אסר מדינא (וכעין מש"כ החיד"א במחב"ר סי' תר"ל, ובשד"ח ועוד). אלא שנתעוררתי בזאת ממ"ש בשו"ע (סימן שכ"ח סמ"ד) בכעין זה, ושם כתב בפשיטות בלשון אסור, ואפשר שבמידי דאכילה לא גזרו. וא"נ שבדם יש יותר חשש איסור צובע, וי"ל.

346. עיין בהערה הקודמת שהבאנו דעת הרבה מן הפו' שכתבו להקל בזה, וכתבנו שאף כדעת השו"ע אפ"ל כן. ועכ"פ במקום הצורך ודאי יש להקל, וכן פסקו במשנ"ב (סקנ"ט) שיש לסמוך על המקילים היכא דא"א להזהר, וכ"כ בכה"ח (שם) שבמקום הדחק יש להקל, עי"ש. וכה"ג פסק המשנ"ב גם להלן בסימן שכ"ח סעיף מ"א גבי מכה,

ודע, שכל החשש האמור, הוא דווקא בדבר שיש בו חשיבות "צבע", וכגון פירות הצובעים, וכן דברים שדרך לצבוע בהם ויש חשיבות לצביעה זו, אבל דברים שאין להם חשיבות צבע, אין בזה חשש לכל הדיעות. ולכן, מותר לקנח לכלוך במפה אף אם משתנה צבע המפה[347].

ודע עוד, שלכל הדיעות אין איסור אלא במפה ובגד שיש בו חשיבות צביעה, אבל בדברים הנזרקים כגון נייר טישו ותחבושת וכדו', אין בזה חשש כלל, וכמו שיבואר בהלכה הבאה[348].

ס"ג. אסור להניח בגד על מכה שיוצא ממנה דם, מפני שהדם צובע את הבגד, ולכן צריך לרחוץ את המכה במים או באיזה משקה להעביר את הדם, ואחר כך יתן עליו את הבגד[349] (ועיין בהערה שאם הדם מלוכלך יש להקל יותר)[350]. ובמקום צורך, כגון שאין שם מים, או שהדם שותת ואינו נעצר במים, וכיוצ"ב, מותר ליתן את הבגד על המכה, ואין לחוש לאיסור צובע[351].

ודע, שאין איסור לכולי עלמא, אלא רק בבגד או מפה שדרך לצבעם לפעמים, אבל דבר שאין דרך לצובעו כלל והוא נזרק אחר השימוש, אין חשש, ולכן מותר לכתחילה להשתמש בנייר טואלט לקינוח הדם, או שאר צבעים שבידיו, וכן מותר לכתחילה להשתמש בתחבושת לצורך חבישת הפצע, ואין צריך לרחוץ מתחילה במים[352], ולכן מותר למוהל לתת חתיכת צמר גפן או חתיכת תחבושת בתוך יין, כדי להטעים מן היין לתינוק[353].

ס"ד. אין איסור צביעה באוכלין[354], או במשקין[355], ולכן, מותר לצבוע כל מיני מאכל או משקה, ואפילו אם הוא מכוון ורוצה בצביעתם[356], וכן אם הוא רוצה להגיש לאורחים בצורה נאה מותר לצבוע את המשקה, וכן אם הוא רוצה

עי"ש. [וזה מבואר שיש להקל בדבר שהוא מצטער עליו, כגון מבגד רגיל שמתקלקל בכך, שבזה בודאי יש להקל, אולם עפי"ד הפו' הנ"ל, מבואר שאפשר לסמוך לגם בשאר בגדים, מאחר שאינו מתכוון לצביעה, וגם שהוא דרך לכלוך, וכלאח"י וכו'].

וכן יש לדון בסכין של מילה שאם לא יקנחו עלול להעלות חלודה, ויגרום סכנה לתינוק (וע"פ הרפואה הוא סכנה, וכבר מבואר בפו' בסי' שכ"ח גבי מסמר חלוד שנכנס בגוף האדם, ועמש"ש). ובפתחי תשובה ביו"ד (סי' רס"ו סק"ג) הביא מהיעב"ץ שלא לקנח הסכין בשבת, ע"כ. ולא פירש טעמו אי משום צובע או מכין משבת לחול, או משום מוקצה. ועיין בדברינו בהל' מוקצה הלכה ל"ב שכתבנו להקל לרחוץ הסכין מחשש סכנתא ואין לחוש למכין, ונראה דה"ה לכל שאר החששות שאינם מוסכמות, כגון שצריך לקנחו במגבת כשאין לו מים וכדו' שיש להקל, ודו"ק. אך יש לדון באופן שיש אפשרות אחת לנגב הסכין מדמו במגבת וכדו' שמחמירים לכתחילה, ויש אפשרות לקחתו לרחצה בכיור ואח"כ לנגבו, ובזה הרי מטלטלו שלא לצורך, והרי בכל פרט שהוא יש רבים המתירים, הן מצד מוקצה והן מצד חשש צובע. ומיהו אם הוא כבר בידו עדיף טפי, שיש עוד קולא של עודן בידו לכמה פו', ומיהו אם מקנח בדבר חד פעמי שנזרק, או מגבון וכדו', ודאי מותר לכתחילה.

ובבגד אדום הנה מצאנו במג"א שזה חמור טפי, וה"ד במשנ"ב (שם), אולם עי' בכה"ח (שם) בשם הא"ר שיש קולא בבגד אדום, כיעוי"ש, ועמש"כ בזה לעיל בהערה. ועכ"פ לדינא מבואר במשנ"ב (שם) שכתב שיש לסמוך על המקילים במקום צורך, ומשמע מדבריו דקאי גם לגבי בגד אדום, דאיירי ביה לעיל מיניה. ולמעשה אין נראה לחלק בין אדום ללבן, ואעיקרא דמילתא הדבר תלוי אם הצבע הוא אדום או משאר צבעים.

347. כן נ"פ, דאי איתא הכי אם כן הו"ל לפוסקים להזהיר על כל קינוח לכלוך, וגם בשו"ע מדוקדק שהקפידא הוא בפירות "הצבועים", ודו"ק. והסברא בזה נראה כמו שכתבנו בפנים, שצריך שיהיה דבר שיש לו חשיבות צביעה, ובמין שיש לו חשיבות צבע, ואל"כ אינו כלום. (וגם לגבי דם שמבואר בשו"ע להלן שיש להזהיר בזה, היינו משום שגם בדם היה דרך לצבוע. וא"נ שצובעים בו את הבשר, וכמש"כ בגמ' בשבת דף ע"ה, דניחל"ל דליתיב בית השחיטה, ועוד שהרי צובעים בדם החילזון, הגם שהוא בצבע תכלת, ומה גם שתחילתו אדום כמש"כ בכמה ספרים, ורק אח"כ הופך לתכלת ע"י כמה סיבות). ודו"ק. ומנא אמינא לה, דומיא דחידוש הגר"ז שיבואר להלן בהערה הבאה, וה"ה במין הצבע שהוא ענין אחד.

וסמך לדבר מצאתי בקצוה"ש (סימן קמ"ו בבדה"ש סקט"ז) על הגר"ז גבי משמרת בסינון יין, שרק ביין אדום הרבה יש איסור זה, הלא"ה הוי דרך לכלוך, עי"ש. ושו"ר גם בחוט שני (פי"ט סק"ב) שקינוח לכלוך במפה מותר, ואף שמשתנה צבעו, אין זה נחשב צביעה אלא לכלוך, עי"ש. ומה שמצאנו בשש"כ שכתב דוגמא לנידו"ד "קקאו", י"ל מפני שדרך לצבוע בו מאכלים, ויש לו חשיבות צבע, ולפי"ז ה"ה שוקולד וכדו'.

אלא שנתעוררתי דאי איתא להגדרה זו, א"כ יש מקום לדון להקל טפי בזמנינו, שאין דרך לצבוע בפירות וכו', אולם ז"א פשוט, דמצוי שצובעים ברכז פירות למיניהם כשרוצים לעשות צבעי מאכל טבעיים (ויש לדון מ"מ שתלוי באיזה סוגי פירות, אולם י"ל שזה אינו, מפני שאין לו חשיבות אלא מפני שאינו ריחוי למפעלים, ואה"נ אם היה ריחוי אפשר היו עושים כן בכל הפירות), וכן מיני תבלינים למיניהם הרי הם עשויים לצבוע בו מאכלים, וכן דם י"ל שעשוי לצבוע בו הבשר שיראה טרי, וכמו שכתבנו.

ומ"מ בפירות הצובעים, וכן יין, וכן מאכלים שיש בהם צבע מאכל (כמו ארטיק, וממתקים למיניהם), אה"נ שיש להזהר.

348. הגר"ז (ויבואר להלן בהלכה הבאה ד"ה ודע). וכתבנוהו כאן אגב הדין הקודם, שכפי שנתבאר הוא יסוד אחד, שתלוי אם יש לזה שם וחשיבות צביעה.

349. ע"פ השו"ע להלן (סימן שכ"ח סמ"ח), וזה כמו הדין הנ"ל בהלכה הקודמת [ועיין בשו"ע שם שכתב שיש לרחוץ במים או ב'ייך', ויש להעיר שאם יתן אדום הלא אכתי אסור מפני שהיין עצמו צובע את הבגד, וצ"ל בפשטות שמדובר ביין לבן].

וי"ל באופן שיודע שהדם ימשיך לזוב אח"כ לתוך הבגד, האם ראוי לחכות מעט לכתחילה עד שיפסק, או אפשר שבאופן זה אין לחוש כלל, מאחר שהוא נעשה אח"כ כמו כח שני וגרמא, ולא הוי כמעשה בידיים, ובפשטות מלשון השו"ע והפו' כאן משמע שעיקר הקפידא בעת שיש דם, אבל במה שבא אח"כ מן הפצע אין חשש, ושוב מצאתי שכן כתב בפשיטות בשו"ת אבני נזר (סימן קע"ה אות ה') לענין מוך לנידותה, עי"ש. וע"ע בקצוה"ש (סימן קל"ו סקי"א) שג"כ מסכים לעצם הדבר שבגרמא מותר, עי"ש. איברא שבמוך ובדיקות לנדה אין זה ברור כלל דהוי גרמא (וכמו שהערנו להלן בעוד ג' הערות). ואכן למעשה כאשר הדם ממשיך לשתות, בלא"ה מותר מן הדין, כמו שיבואר בסמוך, שהרי זה נחשב כשעת הדחק, ומ"מ נפ"מ באופן שהדם בלא"ה ישתות ואין לו נפ"מ בזה, דכאמור הוי גרמא ומותר.

והנה מצאנו שמותר לבעול בתולה בשבת (וכמ"ש להלן סי' של"ט), ולכאו' צ"ב הא הסדינים נצבעים, ומשמע דלא חיישינן ליה. ובפשטות י"ל דבמקום מצוה שרי, וכדרך שהתירו במקום צורך וכדו' (שהרי בודאי אינו אלא מדרבנן ובזה התירו), אלא שעדיין י"ע, דדילמא ניחל"ל לסימן טהרה (ועיין בבכורות דף נח.), וא"נ נ"ל דהוי גרמא, שהרי אח"כ הדם יוצא מאליו, ודו"ק. וא"נ דאינו פסי"ר שיצא כ"כ דם עד שיצבע הסדינים. ואכן לקנח אח"כ את הדם בסדין, מבואר בביה"ל לעיל (סימן ר"ס ב) ד"ה מותר שיש להזהר בזה. [ושו"ר הלום שכבר העיר בענ"ז בחכם צבי סימן צ"ב, ומזה רצה להביא ראיה לרדב"ז שמתיר בעיקר הדין, עי"ש, ולפי"ה יש ליישב].

350. והנה דין זה מצוי בסוגי פצעים למיניהם (וכן במי שנוטף דם מאפו שלא יתחוב באף איזה בגד, אפילו שמותר מצד רפואה, וכיוצא), ויש להסתפק באופן שזה עם מוגלה אם יש חשש בזה, שלכאו' באופן זה שהוא מאוס ודאי לא הוי ליה שם צביעה אלא טינוף, ואע"פ שגם כל עצם הדין של השו"ע הוא דרך לכלוך, ואעפ"כ אסר (ודלא כהמתירים באמת מטעם זה). מ"מ אפשר שזה דווקא באופן שעכ"פ אינו מאוס, אבל בדבר מאוס כזה, ודאי לא שם צביעה מקרי, ולא גרע מקינוח בית הכסא, שפשוט שמותר אפילו בבגד (ולא רק בנייר טואלט וכדו' שזה בכלל לא שייך איסור לכו"ע, וכדלהלן), שכיון שהוא מאוס ודאי לא שייך להיקרא לזה צובע, ודו"ק.

ושו"ר הלום במנחת שבת (סי' צ"א סק"ל) שמי שיש לו טחורים או וורידים שמוציאים דם בעת שיוצא ליפנות, לא יקנח בבגד וכו', אלא ירחץ במים וכו'. ואם אין לו, מותר משום כבוד הבריות. וע"ע בקצוה"ש (סימן קל"ו בבדה"ש סקי"א). ולענ"ד נראה דמן הסתם הוי דבר שאינו מתכוון לצביעה, ובפרט דהוי דרך לכלוך. וכל כה"ג י"ל דלכו"ע שרי [ועפי"ז יש ליישב בפשיטות מש"כ האחרונים לדון ממה דחזינן שאשה מתקנת מוך לנידתה, והקשו אמאי לא ניחוש לאיסור צביעה, והגר"ז בסי' ש"ב ס"ק א' תירץ דהוא נזרק וכו'. ולפי"ה י"ל בפשיטות דהוא מאוס, והוי דרך לכלוך]. ושו"ר בחוט שני ע' רכ"ה שכבר עמד בסברא זו, ואכמ"ל.

351. ע"פ המבואר בהלכה הקודמת משם הפוסקים שבמקום צורך מותר (וכמש"כ המשנ"ב והכה"ח כאן, ושם בסימן שכ"ח), וכ"כ בשש"כ פל"ה סעיפים ט"ו, י"ח).

ולפי"ד המשנ"ב ראוי מ"מ שלא יהיה בבגד אדום, אא"כ אין לו בגד אחר.

352. כן מצאתי להגר"ז (בקו"א סימן ש"ב) שכתב דהא דאסור ליגע בידיו צבועות במפה, היינו משום שהמפה דרכה בצביעה, ואילו היה עושה כן שלא בדרך לכלוך היתה מלאכה גמורה והיה מתקן, ועכשיו הוא ג"כ עושה המלאכה עצמה באותה מפה, אלא שהוא מקלקל, ומ"מ הוא מעין מלאכה ואסור מדרבנן. אבל דבר שאין דרכו בליבון כלל מותר, ותדע דאל"כ אסור לאשה שפירסה נדה בשבת ליתן שם מוך שהתקינה לנדתה משום צובע, כמו שאסור ליתן בגד על המכה, ובהדיא כתב הב"י (סימן ש"ג) בשם הראשונים שמותר, ולא נחלקו אלא לענין לצאת בו לרה"ר [נ"ב. לפענ"ד קצת יש לדחות, דדילמא לא איירי מצד איסור צובע, ואה"נ שמשום צובע יצטרך לעשות באופן שלא יהיה צובע, וכגון שיהיה בגד אדום (לפי"ד הא"ר שבזה קיל טפי), ואף להמג"א שאוסר בבגד אדום, מ"מ אפשר שמותר בבגד שחור, וכמו שהערנו לעיל]. ועוד כתב דאל"כ לר"י שאוסר באינו מתכוון, לא מצאנו בדיקת ז' נקיים, עכ"ד. וע"ע באבני נזר (סימן קע"ה) מה שדן בדבריו, עי"ש. [נ"ב. ודרך אגב י"ל במש"כ לומר דהוי גרמא, שהרי מתחילה רוחצת במים ואחר כך בודקת וכו'. ויש להעיר שהרי לכתחילה צריך לשהות קצת אחר הרחיצה, שאל"כ עשוי להאבד הדם (וכמש"כ בספר יוסף טוהר סי' קצ"ז). גם י"ל דהא כתבו הפו' שהיסוד בבדיקה זו, הוא שאם איתא שיש דם שנשאר עשוי לצאת ע"י נענוע הבדיקה (עיין בגדר הדברים בספר יוסף טוהר שם), וכל שהוא מעשה אחד שמוציא הדם אל הבד, הלא הוי מעשה שלו ולא גרמא, ועוי"ל לפמ"ש שם, ואכמ"ל]. וע"ע בקצוה"ש (סימן קל"ו בבדה"ש סקי"א) מש"כ בזה. [ושם האריכו לדון אם יש ראיה ממוך שהתקינה לנדתה וכו', ויעוין בשש"כ (פי"ד הערה ס"ב) שהביא משם הגרשז"א שהטעם שנדה בודקת עצמה לראות אם יש דם, הוא מפני שהעד אינו אלא כבית אחיזה להוציא ולראות אם יש דם, ולא כדי לצבוע את העד וכו', ע"כ. ונראה שכוונתו לדמות זאת למה שמצאנו בשו"ע (סימן ש"כ סי"ז) שספוג שיש בו בית אחיזה מותר לקנח בו, ע"כ. ואמנם שם נחלקו הראשונים בזה, וי"א שמותר רק באופן שאינו פסיק רישא, וכאן הלא הוי פסיק רישא, אולם הגרשז"א הוסיף שם שזה בצירוף הטעם שאינו מקפיד על ליבונו (וכה"ג פסק השו"ע בסעיף י"ח לצרף סברא אחרת להתיר אף בפסיק רישא, וה"ה כאן, ובאמת שגם כאן יש צירוף של סברת הערוך להתיר בפסיק רישא דלא ניח"ל, ויש לדחות דודאי ניח"ל שיספג בבגד ולא יצבע את בגדיה, והוי כמו ניח"ל בצביעה). אלא שסברת הראב"ד שם שההיתר בבית אחיזה הוא משום דהוי כצלוחית מלאה מים, ז"א שייך כאן, וכמו שהבאנו שם בשם החזו"א דהביאור הוא משום שעשוי לכך תדיר, משא"כ כאן. ועיין בחוט שני בהל' נדה סי' קצ"ו בשעה"צ סקע"ט, וי"ל ע"ד, ואכמ"ל. והיותר מחוור עפ"ד הגר"ז הנ"ל שדברים אלו אין להם חשיבות, ואם הוא בגד ששייך בו צביעה כמו לבנים שלובשת וכדו', אה"נ שלפי הגר"ז אסור לבדוק בו, אא"כ עפ"ד שאר ההסברים. וא"נ יש לתרץ לפמשנ"ת לעיל שדם נדה י"ל דהוי דרך לכלוך ולכו"ע שרי, ודו"ק. ושו"ר הלום בלקט יושר (ע' ס"ה) ששאל זאת מרבו בעל תרוה"ד, והשיבו דשמא לא ימצאו דם, ולכן יכולה לבדוק בשבת, ע"כ. ולכאו' קשה הא מ"מ מכוונת לכך. וי"ל שיותר מכוונת שלא תמצא, וזהו רצונה, ויל"ב. ויותר י"ל שזה בצירוף שאין זה דרך צביעה וכו', ולכן כיון שבלא"ה הוא ספק מותר, ולכן מותר לכתחילה לנדה לבדוק עצמה].

ובעיקר הדין מסכימים האחרונים הנ"ל לדברי הגר"ז וזה מסתבר ומוכרח [והלום חשבתי הכרח לזה, דהא כתב שמי שנגפה ידו לא ינקה, וא"כ מה יעשה מי שאין לו דם, ואיך יעצור את הדם (אא"כ נימא שכל האיסור כשאין פיקו"נ וכדו'). ומצאנו בלקט יושר ע' ס"ה שהביא מהתרוה"ד שחתך אצבעו בשבת, ולא רצה לנקות בבגד לא אדום ולא לבן, אלא קינח "בעץ", ומוכח שדבר שאין בו שייכות לצביעה, מותר, ודו"ק]. ולפי"ז יוצא כמש"כ בפנים שמותר לקנח בנייר טואלט או תחבושת וכדו', וא"ש לשון השו"ע שאסר רק בבגד או במפה, אבל כל הני דברים שאין להם חשיבות כלל, ואין דרך לצבעם, אין בזה שום חשש, וכן מצאתי בשש"כ (פי"ד סי"ט) שכתב להתיר לקנח את הצבע במפית נייר שדרכה להיזרק אחר השימוש, וכן להלן (בפל"ה סי"ח) כתב שאם הוא משתמש לחבוש הפצע בגזה, תחבושת, ליגינין, או כל דבר שעומד לכך ומיוחד לו, מותר בכל אופן, ע"כ. ועיקר הדוגמאות שכתב שם שייכים לכו"ע, אולם לפי הטעמים שכתב שם, נראה שעיקר טעמו להתיר מפני שלא שייך בו ליבון וצביעה, ומצד שאין לו חשיבות, או מצד שעומד לכך, אבל לפי הגר"ז הנ"ל נראה טפי שהטעם הוא משום שאין דרך לצבוע את אותו המין, וממילא לא שייך לומר בזה צובע. ונראה מ"מ שיסוד הדין הוא אחד, שאין לזה שם צביעה בכה"ג, והכל הוא סימן בעלמא. ומ"מ נראה שגם נייר טואלט שלנו שדרך לצובעו לפעמים בצבעים שונים או בציורים למיניהם, מ"מ אין זה חשיבות צביעה כלל בכדי שיחשב כדבר שדרך לצובעו, ואין בו כל חשש, ובפרט לשאר טעמים הנ"ל, ודו"ק. [אמנם זה ודאי שאין להתיר כאן מצד מלאכה שאינה מתקיימת, שהרי היא מתקיימת בכל מקום שהיא אף שזורקה לאשפה, ופשוט].

ובכלל זה ניירות טישו, תחבושת, פד, וכל כה"ג שאין להם חשיבות ועשויים לכך, מותר לחבוש בהם המכה שיש בה דם לכתחילה. וכן מותר להניח עליהם דיו, פולידיו וכו', כדי ליתנם על המכה. (וכיוצ"ב כתב בשולחן שלמה כאן שמותר ליתן יוד על צמר גפן, וליתנו על פצע).

[ובנייר כתיבה כגון דף מחברת וכיוצא, נראה שיש להחמיר לדעת השו"ע (והיינו למ"ד שאין בזה משום מוקצה בלא"ה), כיון שדרך לצבוע בו, אבל בכוסות וצלחות העשויות מנייר ונצבעות בודאי אין לחוש בזה מלבד כל הנ"ל].

353. כן נראה ע"פ האמור, א'. כיון שאין דרך לצבוע צמר גפן או תחבושת, ובאופן זה נתבאר שאין חשש איסור (וכנזכר בהערה הקודמת). ב'. שבעיקר הדין דעת רבים להקל, ובשעת הדחק כבר כתבנו שיש להקל למעשה (וכנזכר בהלכה הקודמת), וגם כאן יש בזה צורך להרגיע את התינוק וכיוצא, ובודאי מותר. [והנה מצד צובע כבר נתבאר שמותר, אך עדיין יש לדון עוד מצד סחיטה, ונראה ג"כ שאין לחוש כיון שאין מקפיד עליו כמבואר בכ"ד, ומצד שרייתו זהו כיבוסו אין ביין, וכמשנ"ת בסי' שי"ט ס"י ועוד. ומה שהתינוק מוצצו, לכאו' הוי ספייה, וע' במשנ"ב להלן סימן שמ"ג, אמנם לצורכו קיל טפי. וע' בסימן ש"כ לענין מציצת זיתים ועבנים ולענין משרה, וגם הוא כלאח"י וכו'. ושו"ר בספר נצח יוסף ח"א סכ"ט שעמד בזה, וע"ע שם].

354. עיין בב"י כאן בשם שבלי הלקט שכתב בזה"ל: צ"ע על הכרכום אם יש לחוש עליו משום צובע, וכתב שלפ"ד היראים שאמר שאין צביעה באוכלין מותר, וז"ל היראים: שאם צובע פתו במשקין לית לן בה, שאין דרך צביעה באוכלין, ע"כ. וע"ע בדרכי משה (אות ב') שהביא שכ"כ גם האו"ז בשם הרא"ם, וכתב עוד שח"א בזמנו רצה לאסור, אולם לפי"ד היראים הנ"ז מותר, והביא הד"מ דראיה לזה מהשו"ע (בסימן שי"ט סט"ו) שמותר ליתן חלמון כדי ליפות מראה החרדל, עי"ש. ובאמת שהיא משנה מפורשת בשבת (קלט: וכדפרש"י שם). וצ"ב על הסוברים שיש איסור צביעה באוכלין, שדוחק לומר שאינו נחשב צבע גמור כשאר צבעים, דהלא כל צבע שהוא הר"ז בכלל האיסור, ואפילו שקוף, וכמשנ"ת, וכ"ש זה שיש לו מראית. ואין לומר שכיון שגם החרדל הוא קצת כמראה החלמון, לא מהני ליה הצביעה כ"כ, דהלא אדרבה ראינו במג"א (וה"ד במשנ"ב סקנ"ט) שאדום על בגד אדום אסור טפי, עי"ש, וי"ל דשאני בגד דמתקן בכך, משא"כ כאן, ועוד יש לומר ע"פ מה שהבאנו מהא"ר שם שסובר שבאמת אדום על אדום קיל טפי, ושו"ר בנשמ"א (כלל כ"ד סק"ג) שכתב לדחות מצד שביצה אינה ממין הצובעין, עי"ש. (וק"ק מאי שנא מתותים וכו', ויש ליישב בפשיטות). וכתב שלכן גם הרמ"א כתב שזה "קצת" ראיה. [ולפי"ז יש לדחות גם את זה שאין ראיה ממה שדנו הפו' בסימן ש"כ ס"ו לענין סחיטת לימונים למשקה, ולא דנו מצד צובע, ודו"ק]. ובשו"ע (סעיף י"ט) פסק בפשיטות שמותר ליתן כרכום בתבשיל, ואין לחוש לו משום צובע, דאין צביעה באוכלין, ע"כ. וכן הסכים לזה הרמ"א בשתיקה. ועפי"ז כתב עוד בשו"ע (שם סעיף כ') שמותר לצבוע פיתו במשקה הפירות, וליתן לה בה, דאין צביעה באוכלין, ע"כ. וכ"כ שאר הפו'.

ואמנם בחיי אדם (כלל כ"ד דין ה') ובנשמ"א שם האריך לדקדק בדין זה, שכיון שכרכום הוא ממין הצובעים, ויש בזה חשש צובע, עיין שם, אולם אין הדברים מוכרחים, ועיין בשו"ת תפל"מ (סימן מ"ה) שהשיב על דבריו, וע"ע בביה"ל כאן (ד"ה לתן) שהביא דברי הנשמת אדם שהקשה מהא דאיתא בשבת (עה.) שוחט משום מאי מחייב, רב אמר משום צובע וכו', דניחא ליה דליתווט בית השחיטה דמא, והרי מוכח דאף באוכל שייך צביעה, עיי"ש. וראיתי שכבר העיר כעי"ז בפמ"ג בסימן שי"ח (במש"ז סקט"ז) לענין כשניחא ליה ומתכוון להיות צובע, דאפשר שאסור משום צובע מדרבנן, ואף מן התורה שוחט חייב משום צובע, עיי"ש. והח"א הקשה מזה על עיקר הדין, וכן ראיתי שהעיר בתוס' רי"ד בשבת (עה.) מההיא דשוחט חייב משום צובע, וע"ע מש"כ בזה שם, ויל"ב. וכ"ה בפסקי הרי"ד [ובשו"ת אבני נזר סו"ס קע"ג כתב שראוי לחוש לדבריו]. ואולם הרי"ד עצמו להלן (בדף קלט:) הביא את הדין בחלמון ביצה לתוך חרדל שמותר אע"פ שעושה מראה (ויש ליישב לפמש"כ לעיל שיש לדחות את הראיה מחלמון ביצה, דלא חשיב צבע כ"כ. וע"ע בנשמ"א מש"כ על הראיה הזו).

ובעיקר מה שהעירו הפו' הנ"ל משוחט, הנה אם הנידון לגבי השוחט למכור לאחרים לא היה קשה כלל, שכבר כתבו הפמ"ג והאחרונים שכאשר הוא צובע כדי למכור ה"ז אסור משום צובע (וע"ע בתוי"ט שם מ"ב). ועוד יש ליישב לפמש"כ להלן שי"א שבאופן שכל כוונתו למראה יש לאסור (עיין משנ"ב סקנ"ו), א"כ ק"ו כאן. אלא שלהלן כתבנו שיותר נראה מן הפו' שאפילו בכוונתו למראה ג"כ מותר, וי"ל דזה חמיר טפי, כיון דבאותו עת עדיין לא נחשב לשם אוכל כלל (וע"ע להלן בסמוך). ועוד נראה דאה"נ שלאותו מ"ד מוכח שיש צביעה באוכלין, אולם הירא"ם ס"ל דלהלכה קיי"ל כשמואל ששוחט חייב משום נטילת נשמה, ובאמת שכה"ג פסק הרמב"ם (פי"א ה"א) ועוד, אולם שו"ר שבירא"ם פסק שחייב משום צובע כרב, עי"ש. ועל כרחך כמו שכתבנו לעיל בתחלת דברינו, שבאמת לאותו מ"ד אה"נ דאיירי רק בשוחט שעושה כן כדי למכור, וזה ודאי שלא איירי בכל העולם השוחטים, שהרי רבים לא איכפת להם בצביעה כלל, ושפיר י"ל איפוא שדיבר כך לשוחטים המוכרים. (וכ"מ בהדיא בגמ' שם, וכ"כ בחי' הריטב"א שם). ודו"ק. [ובאמת שסתם כך י"ל על הגמ' דאין ביאור זה מתאים לכל מקרה, דביחיד ששוחט לעצמו וכה"ג לא שייך דניח"ל שיצבע, ויל"ב].

ועי' בביה"ל שם שתירץ לפמש"כ האו"ז שפירש מה שאמרו דליתווט בית השחיטה, דהיינו העור של בית השחיטה, ולפי זה ניחא הכל, עכ"ד. (ובאמת שכ"ה לפנינו ביראים השלם סי' ער"ד, ועי' בתועפות ראם שם). ולכאו' היה מקום לתרץ בפשטות שגם בשר עצמו כל עוד שלא נתבשל ואינו ראוי לאכילה, ה"ז כמו סתם דבר שצובעו, והוא בכלל האיסור, ומשמע לכאו' שכל דבר שבסוף הוא ראוי לאכילה, הרי הוא נחשב מעתה כדבר מאכל שאין בו איסור צביעה, ולכן לא תירץ כן הביה"ל ע"ד הח"א ופמ"ג הנ"ל. ויש לדחות שבאמת אם הוא לא היה ראוי לא היה איסור כלל, אלא שהגמרא דיברה בסתם, ומשמע שזה בכל שוחט, ואפילו בבשר של עוף רך הראוי לאכילה כמות שהוא, וע"ע בשו"ע (סימן ש"ח סל"א) שבשר חי חזי לאומצא, ולכן לא תירצו כן, אע"פ שיש בשר שבודאי לא ראוי לאוכלו אומצא (ומההיא דסימן שי"ט גבי ביצה לתוך חרדל אין ראיה). וי"ל בזה עוד אם דבר מאכל שאינו ראוי בשעת הצביעה אם נחשב כאוכלין, ויש לומר לא שנא, משום שהסברא היא שבאוכלין לא הו"ל שם צביעה, וה"נ הוא לאכילה, הן דלא שכיח צביעה המתקיימת, או שאין לה חשיבות וכיוצ"ב. ושו"ר בטל אורות שהעיר ג"כ על דרך האמור, דשאני בעשוי למכור [ושו"ר אח"כ באו"א בחכם צבי סי' צ"ב. ועיין בפמ"ג בא"א סר"ס ש"כ, ובאבני נזר סי' קע"ג ביאר מצד שאסור לאכול את בית השחיטה עם הדם, עי"ש. ולדברינו גם בלא האיסור שבזה י"ל כן].

355. כן מוכח מדברי הדרכי משה (הנ"ל) גבי נתינת יין אדום בתוך הלבן, אם יש בזה משום צובע, וכתב שלפי"ד היראים שאין צביעה באוכלין גם זה שרי, עי"ש, ומוכח שגם במשקה נא' דין זה, וכן כתב בפמ"ג כאן (בא"א אות כ"ה) שאין צביעה באוכלין ומשקין, דמותר ליתן כרכום בתבשיל שיש לו רוטב, ע"כ. הרי דפשיטא ליה שמשקין כאוכלין. וע"ע גם בפמ"ג (שם) שכתב שמוכרי יי"ש ומי דבש אם רשאים ליתן מראה ביי"ש ודבש לקונים, דניח"ל בכך, אפשר שאסור. ולא דמי בתבשיל שאע"פ שרוצה בכך, מ"מ אכילה הוא ומותר בכל גוונא וכו', משא"כ במוכר, עי"ש. וע"ע שם לגבי העושים גוון במשקה לנוי שאסור, עי"ש. ומכ"ז מבואר שפשוט שאין איסור צביעה במשקין כמו שאין באוכלין, ורק כאשר הוא נעשה למכור או לגוון אז אסור, וגם בסוף דבריו שם הביא מהשטמ"ק (בביצה כג.) שמבואר בפשיטות שבאוכלין ומשקין אין צביעה, ע"כ. וכן כתב עוד בפמ"ג בסימן שי"ח (משב"ז אות ט"ו) גבי צביעת מי תה, שמצד צביעה אין צביעה באוכלין וה"ה במשקין, וכבסימן ש"כ וכו', עיין שם. (אמנם אם ניח"ל בכך ומתכוון להיות צובע, כתב שם הפמ"ג די"ל שאף באוכלין ומשקין יש בו משום צובע מדרבנן, ואכמ"ל בזה).

וכן מוכח במשנ"ב כאן (סקנ"ו) שאין צביעה במשקין, ולכן מותר ליתן יין אדום בלבן (ורק כשעיקרו לצבע לנוי אסר). וכן כתב עוד בשעה"צ לעיל (סימן שי"ח אות ס"ד) שאין לחוש לצביעה בתמצית תה, שהרי אין צביעה באוכלין [איברא ששם בשעה"צ אות ס"ה כתב שבאופן שיש לו אפשרות ליתן את התמצית לתוך המים או להיפך, אזי טוב יותר שיערה את המים לתוך התמצית, לצאת בזה גם דעת החוששים לצביעה, וציין ליערות דבש, עי"ש. אולם נראה פשוט שאין זה מעיקר הדין כלל, אלא רק מהיות טוב אל תקרי רע, ואדרבה כאן בסימן ש"כ שהוא סוגיא בדוכתא לא הזכיר מזה ולא מידי, ואפילו בדרך חומרא ומהיות טוב ג"כ לא הזכיר מזה כלום]. ומוכח מכל זה שאין צביעה במשקין.

אמנם בשו"ת רב פעלים (ח"ג סימן י"א) הביא מתשו' המהר"א חיון בגינת ורדים (כלל ג' ס"ט) שהואיל וי"ל נתינת הקפה משתנה מראה המים הו"ל צובע, והקשה מהשו"ע כאן שאין צביעה באוכלין, וכן תמה ע"ז בספר טל אורות שאשתמיטתיה למהר"א חיון דברי השו"ע, וכתב ע"ז הר"פ שודאי לא נעלם זה ממהרא"ח, אלא שיש לחלק בין אוכלין למשקין, שהרי הרמב"ם (פ"ט הי"ד) כתב שהעושה עין הצבע ה"ז תולדת

שיהיה נאה לילדים וכדומה, מותר[357].

אולם כל זה רק באופן שהצביעה היא לצורך אכילה, דהיינו שרוצה לאכלם רק כשהם צבועים, אבל אם הוא צובע את המאכל או המשקה שלא לצורך אכילה ושתיה, אלא לצורך דבר אחר, כגון שיהיה נאה ויוכל למוכרו, יש בזה איסור צובע, ואפילו בדברי מאכל ומשקה[358]. וקל וחומר כשרוצה לעשותו לנוי, כגון מים צבועים בכלי זכוכית, אסור[359].

ומן האמור יש ללמוד, שמותר ליתן כרכום בתוך התבשיל[360], וכן מותר ליתן יין או באיזה משקה[361]. וכן מותר ליתן את תמצית התה על המים החמים[362], וכן מותר להכין פטל, וכל כיוצא בזה[363]. וכן מותר לערב יין אדום ביין לבן[364]. אמנם אם הוא עושה כן ביין של הקידוש או בארבע כוסות בפסח כדי שיהיה היין אדום ומהודר למצותו, יש שכתבו להחמיר בזה, אולם מן הדין נראה שיש להתיר בזה. ועיין בהערה[365].

ודע, שיש אומרים שכל האיסור בצביעה, הוא כשנותן את המשקה הצבוע על המים, אבל אם נותן את המים על המשקה הצבוע אין חילוק בזה[366]. ולמעשה, אם זה צביעה באוכלין ומשקין יש עדיפות ליתן את המים על המשקה, הגם שמן הדין יש להקל אף אם נותן את המשקה על המים, מאחר שההלכה היא שאין צביעה במשקין כמו באוכלין, וכנזכר. אולם באופן שהוא צובע דברים העשויים לסחורה או לנוי, שהוא איסור גמור של צובע מן התורה, אין חילוק מה נותן על מה, אלא בכל אופן הוא אסור משום צובע[367].

ס"ה. סבון ששמים באסלת השירותים, או במיכל המים שבשירותים, ויש לו צבע הצובע את המים בעת ירידתם, מותר בשבת לפתוח ולהוריד את המים לאסלה אע"פ שעל ידי זה נכנסים מים חדשים ונצבעים[368]. והמחמיר בזה

צובע, וחייב, כגון שנתן צבע למים וכו', וכיון שיש איסור צביעה מן התורה במים, לכן יש לגזור בכל משקה שישתנה מראהו. וכתב שם שכן ראוי להורות, ודלא כהפמ"ג והטל אורות, עכ"ד. וכן פסק הבן איש חי (פ' פקודי דין ג') שבמים ושאר משקין צריך להזהר אף שאין כוונתו לצבוע, ע"כ. וכ"כ גם בחסד לאלפים (סו"ס ש"כ) להחמיר בזה כעין דברי הבא"ח. ואולי הוא מקור החומרא שנהגה אז. ועי' למהר"א מני בזכרונות אליהו (מערכת צ') שתמה על החסל"א, אך סיים ששמע שיש נוהגים כן, ולא נודע טעמם, עיי"ש. ועוד מבואר כבר בשו"ת לב חיים ח"ג סי' ע"ח שחשש לזה מצד עושה עין הצבע כנ"ל.

וע"ע בכה"ח (סוף אות קי"ג וכן להלן באות קט"ז ועוד) שהביאו להבא"ח [והזכיר שם כמה דינים בזה לשיטת הבא"ח, א'. שכאשר רוצה לערב צבע במשקה, יתן את הלבן באדום ולא להיפך (כה"ח אות קי"ז. ועי' להלן מש"כ בזה). ב'. שאם זה תבשיל של מרק אע"פ שהוא צלול, ה"ז נידון כאוכל ולא כמשקה לענין זה, ומותר לערב בו צבע (כה"ח אות קי"ד). ג'. שמותר לשרות צימוקים ואפרסקים במים, שלא אסרו אלא דיו וסמנים שעושים צבע (שם אות קט"ו), עיין שם]. ונראה איפוא שחושש לשיטת הבא"ח. וכן מבואר עוד בכה"ח לעיל (סימן רנ"ג אות צ"א, ובסימן שי"ח אות ס"ה) לענין קפה שיש לחוש בו משום צביעה, עיי"ש. (וע"ע גם באבנ"ז סו"ס קע"ג).

אולם לדינא נראה שאין לחוש בזה, שהלא זה ודאי שאינו ענין בצביעת משקה לשתיה, שיאסר כמו עין הצבע (וכן בזכרונות אליהו שם, וע"ע באורך בקצוה"ש ח"ח, וכן באחרונים שהזכרנו להלן סוה"ד). ומה שחידש הבא"ח שיש לנו לגזור בכל המשקין אטו עין הצבע, ה"ז צ"ע, מהיכא תיתי לגזור גזירות אחר חתימת התלמוד (וכאשר מצאנו בראשונים ובאחרונים טובא שהעירו כן). וגם נ"ל דיש לחלק בזה, שהרי הרמב"ם (פ"ט הי"ד) הביא דוגמא לעשיית עין הצבע, כגון שנתן קנקנתום לתוך מי עפצא, או איסטיס למי כרכום, עיי"ש. ומשמע שזה שמערב צבע במים אינו בכלל עין הצבע (וכ"כ כמה אחרונים, וכמו שהבאנו לעיל בהקדמה להל' צובע, עיי"ש), ומעתה את"ל שנגזור בנתינת צבע לתוך משקין, הרי זה כמו גזירה לגזירה. וע"ע להלן בהלכה הבאה בענין סבון הצובע בבית הכסא ובהערות, שכתבנו כמה סיבות דהוי רק צביעה מדרבנן, ודון מיניה לנידו"ד, בזה שהוציא דין ממה שמצא למהר"א חיון שאסר משום צובע, ואדרבה באמת האחרונים הקשו עליו בזה, ואי קשיא קשיא, ואדרבה מבואר שם בגינת ורדים ששאר הגדולים שהובאו שם לא חששו לזה כלל משום צובע, וכיעוין שם למהר"י פראג'י, ולמהר"ם בן חביב, ולמהר"א יצחקי, עיי"ש. וכבר הבאנו שכ"מ בד"מ, וכ"כ הפמ"ג בשם השטמ"ק, וכ"פ המשנ"ב. ושו"ר להאחרונים שכתבו להשיב בזה ע"ד הר"פ מכמה אנפי, וכיעוין בספר קצות השולחן ח"ח עמוד כ"ד והלאה, עיין שם באורך, וכן פסקו להקל בזה, וכיעוין שם, ובשו"ת שבה"ל ח"ט סימן ע"א, ואל"צ ח"א סימן כ"ט ובח"ב סי' מ"ז, ויב"א ח"ב סימן כ', וציץ"א חי"ד סימן מ"ז, ותפל"מ סימן מ"ה, ועוד רבים, וכן עיקר.

356. עיין במשנ"ב (סקנ"ו) שמותר ליתן יין אדום בתוך יין לבן, ובמוסגר שם כתב שאפילו אם מכוין לכתחילה לעשות מראה בהמאכל או בהמשקה גם כן מסתברא דאין להחמיר, ושכן נראה מהפמ"ג (נ"ב. עי' בפמ"ג בא"א אות כ"ה שמפורש בדבריו להתיר בזה). וסיים שלפמש"כ בח"א נכון למנוע מזה, ע"כ. והנה יעוין בח"א (בכלל כ"ד) שלכאו' נראה שלא החמיר אלא דווקא בענין אומנים המוכרים יין שרף ודבש וכיוצא שבזה אסור לצבוע, וזה באמת מוסכם לכו"ע, אבל בצביעה שצובע אדם בביתו כדי לאוכלו אח"כ, לכאו' נראה שאף לח"א גם כן מותר (וכ"מ בפמ"ג). ואפשר שהמשנ"ב למד מדבריו לפי טעמו שאסור בכל אופן שרוצה לצביעה. וכ"מ קצת שם בתו"ד שגם בזה יש מקום לאסור, וכך למד המשנ"ב בדעתו אע"פ שמן הדין אפשר לחלק בזה.

ומ"מ נראה מרהיטת לשונו של המשנ"ב שנוטה לדעת המתירים, ואף בדעת הח"א כתב בלשון יש למנוע, ולא כתב איסור מדינא (וכנראה שנקט כן לפי האמור שיש לחלק בין הדברים, א"נ מפני המחלוקת), וכן מוכח מהוכחת הרמ"א (בד"מ) שמותר ליתן חלמון ביצה לתוך חרדל, ומשמע שאפילו באופן שהוא מתכוון לצביעה ג"כ מותר (ואע"פ שכתבנו במקומו שיש קצת מקום לדחות הראיה, מ"מ חזינן מיהא את עצם הדבר שבמתכוון לצביעה ה"ז ג"כ בכלל שאין צביעה באוכלין, וכן משמעות שאר הפו' בענין נתינת הצבע למאכל שמותר אפילו כשמתכוון, ולא אסרו אלא במידי שאינו לאכילה), ואיברא שהמשנ"ב הביא שבח"א כתב שנכון למנוע (וע"ע בתפא"י כעי"ז, וע"ע בשו"ת ר"פ ח"ג סי"א ובבא"ח פ' פקודי), אולם לפי האמור מוכח דשרי, וכהא דנותנין ביצה בחרדל אע"פ שהוא לגוון, וכמש"כ בגמ' (קלט:) הנ"ל ובפרש"י שם, ודו"ק, וגם בד"כ זה מוסיף חשק לסועדים, והוי ג"כ לצורך אכילה.

357. כן נראה ע"פ הנ"ל שהרי זה בכלל צביעה באוכלין שמותר אפילו אם מתכוון לכך (וזה ודאי שאין חילוק בין אם הוא לצורך אכילת עצמו או לצורך אחרים). ואין זה דומה למה שכתבנו להלן לענין העושה צבע כדי למכור, דשאני התם שאינו צריך לאכילתם כלל, וכל מטרת הצבע הוא למטרת מסחר, וה"ז תיקון הסחורה ואסור, ועוי"ל שבכה"ג אין זה נחשב כצביעה באוכלין, אלא זה נראה כצביעת חומר מסחר ולכן אסור, משא"כ בנידו"ד שהרי זה ככל צביעה באוכלין, ודו"ק. ושו"ר אחז"ר שכ"כ בספר חוט שני שמותר בכה"ג שעושה כדי שיהיה חשק לאכילה, דהוי צורך אכילה. ויש להוסיף ולבאר הדברים היטב לפמש"כ להלן בהערה לענין צביעת יין לקידוש, ואכמ"ל.

358. כן מבואר במשנ"ב (סקנ"ו) בשם הפמ"ג שאסור לעשות מראה ביין שרף ודבש כדי שיקנו ממנו, ע"כ. ומבואר בפמ"ג שם דלא דמי לכרכום במאכל שרוצה בכך, דמ"מ אכילה מותר בכל גוונא, מ"מ במוכר י"ל דהוי כשוחט וכו'. (ולעיל בהערות הארכנו בזה). ועיין שם עוד שמצדד שבכה"ג אסור מן התורה וחייב, ואיברא שבפשטות נראה שאינו מה"ת, כיון שמ"מ הוא דבר מאכל, וכללא הוא שאין צביעה באוכלין, וכ"כ בהדיא בקצוה"ש (ח"ח ע' כ"ז), וכ"מ בשיטמ"ק שהביא הפמ"ג, מ"מ אסור מיהא מדרבנן. וע"ע בכה"ח (אות קכ"ד) שהביא מהח"א שמוכרי דגים שדרכן לצבוע אזני הדג בדם כדי שיהיה נראה שניצוד היום, או אמש, וכן האומנין שדרכן לצבוע מיני מתיקות, וכן מוכרי היין שדרכן לצבוע היין שיהיה לו מראה טוב, חייב לפמ"ג, עכ"ד. ובטעם הדבר נראה שלא התירו אלא כשאוכל מזה אחר הצביעה (או אפילו לאחר זמן), שבזה נידון בצביעה באוכלין, משא"כ בזה שאינו אוכל ממנו כלום לא התירו. ועוי"ל שכאשר הוא עושה כן לצורך מסחר ה"ז כמתקן מנא, וכעין הטובל כלים בשבת וכל כה"ג, שאסור מעצם שמכשיר את הדבר ומתקנו, ויותר נ"ל שכאשר הוא עורך בדבר למסחר הרי זה נחשב כחומר מלאכה בעלמא, ואינו נידון כאוכל, ואיברא שמצאנו לעיל (בסימן ש"י ס"כ) שאין שום אוכל מוקצה, ואפילו הראוי לסחורה, כיעוי"ש. אולם י"ל דשאני התם שכל אשר לו יתן האדם בעד נפשו, ולכן לא הקצוהו מדעתו, וזה רק לענין מוקצה, אבל לענין צביעה שפיר י"ל שאסור עכ"פ מדרבנן, מפני שנראה כצובע, ודו"ק.

359. כ"כ במשנ"ב (שם) בשם הפמ"ג שהנה ק"ו הוא שחייב, וכו"ע מודים בזה כיון שגמרה מלאכת הצביעה (וכ"ה בכה"ח סוף אות קי"ג משם הח"א), והיינו שבאופן זה אינו שייך לדין באוכלין כלל, כיון שלעולם לא יבא לידי מאכל או משקה, וה"ז כמו חומר גלם ביד היוצר, וממילא בצביעתו ה"ז כסתם חומר מלאכה שאסור בצביעתו (והיינו שמים הם נחשבים מאכל, והם נחשבים סתם חומר בעלמא, ותלוי מה מטרת השימוש שלהם), וכה"ג כתבנו להלן לענין צביעה בסבון שבשירותים (עיין בתחלת ההערה שם), וכן כתבנו כיוצ"ב להלן לענין מולידי ריחא במים, ודו"ק.

360. שו"ע (סימן ש"כ סי"ט), ואע"פ שכוונתו כדי ליתן מראה במאכל (וע"ע בד"מ כאן שהביא ראיה שמותר ליתן חלמון בחרדל בשביל המראה).

361. שו"ע (סר"ס ש"כ), וה"ה שמותר לטבל עוגה או ביסקויט בתוך יין אדום, ליקר, מיץ פירות, וכיוצ"ב.

362. ע"פ האמור לעיל שקיי"ל שאין צביעה באוכלין ולא במשקין, וכן משמע לעיל (בסימן שי"ח בסעיף ד') בדין עשיית תה בשבת, שלא דנו אלא מצד בישול, ולא משום צביעה, וכ"כ המשנ"ב (שם סוסקל"ט) שמותר ליתן את התמצית הצונן לתוך הכוס ששותה בו אחר שעירו את המים החמין לתוכו, וביאר בשעה"צ (שם אות ס"ד) שלצביעה "אין לחוש", דאין צביעה באוכלין כדלקמן סר"ס ש"כ, ע"כ. ואיברא שאח"כ בשעה"צ (אות ס"ה) כתב שבאופן שהתמצית שלו אינו צונן, "טוב יותר" שיערה המים לתוך התמצית לצאת בזה גם דעת החוששים לצביעה, ועיין ביערות דבש, עכ"ד. ומבואר שיש מקום לחוש לצביעה, ודלא כמש"כ לפנ"כ שאין לחוש, אכן המעיין יראה שבאמת סובר שאין צביעה במשקין, ואינו אלא חומרא, ובדרך של מהיות טוב אל תקרי רע, שמאחר שיש ב' דרכים שוים למה לא ילך בדרך השני, ואע"פ שאינו מדינא, מ"מ כיון שיצאה שיטה כזו מפום רבנן, למה לא נהפוך. (וכעין מה שאמרו בפסחים דף קיד: וכן בסוכה דף לב: שהיה מחזר אחר דבר מסוים הואיל ונפיק מפומיה וכו'). ואכן כאן בסימן ש"כ שהיא סוגיא בדוכתא לא הזכיר המשנ"ב מזה ולא מידי, ודו"ק.

363. כנ"ל בהערות קודמות. וכ"ה בשולחן שלמה (סו"ס ש"כ) שאפילו שהוא מסתכל בהתבוננות על מראה הצבע לדעת אם שם כפי הראוי מותר, וע"ע גם בשש"כ פי"א והערה קמ"ג, וכ"כ עוד מן האחרונים. (וכל שכן אם עיקר כוונתו בשביל הטעם, והצבע בא ממילא).

364. משנ"ב כאן (סקנ"ו), והוא ע"פ הנ"ל בהערות הקודמות.

365. כן ראיתי בשו"ת תפל"מ (סימן מ"ה אות ז') שכתב להעיר עפ"ד הפמ"ג שאוסר לצבוע משקין כאשר עושה זאת בדרך תיקון ולא בדרך אכילה, שלפי זה אפשר שיש לאסור לתת יין אדום לתוך יין לבן, אם כוונתו בזה כדי שיהי' כשר לכו"ע [והיינו שהרי הרמב"ן פוסל יין לבן לקידוש, והובאו דבריו בשו"ע (סימן ער"ב ס"ד), ולהלכה כתב שם בסתם להתיר, ושכן המנהג, ומ"מ מיירי כשרוצה להחמיר בזה לצאת ידי כל השיטות, וע"ע במשנ"ב סק"ו, ודו"ק. (וע"ע במשנ"ב שם סקי"ב בשם הא"ר שביין לבן יותר מדאי נכון לחוש לדעת הרמב"ן וכו'). אמנם עיין בדברינו לעיל סי' ער"ב די"ל שהקפידא בלבן הוא מחמת קלקול, ולא בלבן המצוי היום. וע"ע להלן אם בכלל יש תועלת בעירוב האדום. והוספנו בפנים עוד כגון שרוצה שיהיה מהודר לד' כוסות, שהרי כתב בשו"ע (סימן תע"ב סי"א) שמצוה לחזור אחר יין אדום (אם אין הלבן משובח ממנו), ומקורו מדברי הירושלמי (שקלים פ"ג) שנא' אל תרא יין כי יתאדם (וע"ע בגמ' בפסחים דף קח: שהובאה שיטה כזו, עיי"ש). ומבואר שיש הידור ביין אדום]. והצד לאסור בזה הוא משום שזה דומה לצובע משקין כדי למכור, ואינו דומה לנותן יין במים כדי שיהיה טעים לשתות, שבזה יש צד אכילה ומותר, ובמוסגר שם כתב שכן יש לפסוק להלכה לאסור בזה, וציין לדברי המנ"א שכתב כן. והסביר דבריו שאין כוונתו לאסור מצד שמתכוון לצביעה, משום שגם אם מתכוון לצביעה יש להתיר, ועיקר הקפידא שלו היא משום שאין זו צביעה בדרך אכילה, אלא בדרך תיקון וצביעה, ולכן פסק שם לאסור, וזה למרות שכתב שם לבאר לחלק בין הדברים, וכנראה משום דס"ל דכיון שהוא איזה תיקון ומעלה, אע"פ שאינו אלא הידור בעלמא, מ"מ הרי אכתי אינו דרך אכילה, ואיך נבא להתיר בזה, ודו"ק.

ולענ"ד נראה להקל בזה, שבעצם הדמיון להפרשת תרומות ומעשרות ודאי אינו דומה, וכמו שכתבנו לעיל שגם אינו תיקון גמור, וגם אין לנו להוסיף גזירות מדעתינו. ומצד איסור צביעה שלא כדרך אכילה ג"כ נראה לומר שזה נחשב דרך אכילה, חדא שהנה בגמ' שם איתא בפסוק אל תרא יין כי יתאדם, והיה אפשר להבין שיין אדום הוא חשוב יותר בטיבו, וממילא ה"ז דרך אכילה ממש. [ועי' ברמ"א (בסימן תע"ב שם) שבאמת אם הלבן משובח מהאדום ה"ז עדיף לד' כוסות. וכעי"ז ראיתי בשעה"צ (בסימן ער"ב אות ז') לענין קידוש, אמנם שם נקט בלשון שהאדום אינו טוב, וי"ל]. אולם בלשון הגמ' (דפסחים שם) נראה שהמעלה של יין אדום, אינו בעצם הדבר שנחשב טוב יותר במהותו, אלא מעצם המראה עצמו, ולכן אמרו שם שיין צריך מראה, וכ"כ רש"י שם שהמראה עדיף, ולפי"ז לכאו' היה מקום לחוש לאיסור צביעה, אולם אעפ"כ נראה דליכא למיחש, שבאמת צ"ב איך המראה הופך את הדבר לחשוב יותר, ועל כרחך י"ל שהמראה מועיל הרבה להנאת המאכל, וזה כמבואר במשלי ועוד שראתה עין שבעה נפש, וכיוצא בזה ביומא (עד:) שסומין אוכלין ואינם שבעים, וכן פירשו המפ' מש"כ בברהמ"ז הזן את העולם "בחן" וכו', שמלבד שהקב"ה זן את העולם, הוא עושה זאת בחן, והיינו שעושה פירות בצבעים שונים וכו'. וזה הענין גם ביין אדום, שכשהאדם שותה אותו במראה אדום ה"ז מועיל יותר לנפשו, ושוב גם בענייננו ה"ז נחשב כצביעה להנאת אכילה. א"נ עד"ז שלפני שצובע הוא אינו אוכל חשוב, וכעת הוא אוכל חשוב, אמנם מצאנו מפו' שהיין הלבן אינו חשוב בעצם, ואם כן אעיקרא דמילתא י"ל שאין עירוב זה מועיל, כיון שמ"מ זה פגם ביין שיש בו לבן שאינו ראוי, והאדום שבו לא יתקן אותו יותר, ושוב בלא"ה אין זה כלום. ועוד אפשר לומר שכיון שהוא רוצה לשתות יין זה, ובפרט שאינו רגיל לשתות יין סתם כך אלא רק בקידוש, וכמות שהוא הרי אינו יכול לשתות שהרי זה לא ראוי לו לקידוש, וממילא כשצובע אותו ה"ז לתועלת שיוכל "לשתותו" בקידוש, אולם האי מילתא תלוי בב' הדרכים שכתבנו בהאי ענינא דצובע במאכל כשמתכוון לצבע, ומאידך בסחורה אסרו (והזכרנו מזה לעיל, ונת' ביותר בדברינו עמ"ס שבת במלאכת צובע), שאם הקפידא הוא במה שעיקרו הצבע, ומה שיקנו ממנו לאכילה הוא כבר דבר חדש, א"כ ה"נ י"ל כן, שעיקרו הצבע לקידוש, ואח"כ ממילא יוכל לשתותו בקידוש, ואסור. אולם אם הקפידא במה שאינו נחשב אוכל (אלא סחורה), א"כ כאן נחשב אוכל. וכבר כתבנו לעיל לדינא שמותר אף שכל עיקרו לצבע, וא"כ ה"ה הכא נמי מותר.

והנה שמעתי מח"א שרצה להתיר בזה מטעם אחר שאין זה נקרא שהוא צובע את המשקה הלבן, אלא זה כמו שמקדש על יין אדום בתוספת יין לבן, והיינו שאין העירוב של האדום תיקון הלבן, אלא הוא בא לצורך עצמו כיון שהאדום רוצה את האדום גם כן (ואינו כמו שמערב צבע מאכל אדום ביין הלבן). וזה חידוש. וע"ע להלן בהערה הבאה

שכתבנו כעי"ז לענין טיפות מים שנותנים בקידוש, וכן לענין מש"כ ברמ"א (סימן תע"ג ס"ה) שיש ליתן חומץ או יין אדום בחרוסת זכר לדם, ולא חשש בה אדם מעולם מצד צביעה אע"פ שזה כעין תיקון הנ"ל (לפמשנ"ת לעיל בסו"ד הקודם שגם כשעושה הידור בעלמא הוא בכלל האיסור לפי הצד שרצו לאסור). ועל כרחך כאמור שכאשר מערב גם מאותו מין כדי לאכול "גם" ממנו, ולא רק כדי לצבוע בו דבר אחר, אינו בכלל צביעה, אולם באמת אינו דומה, דשאני התם שאינו רק תערובת בעלמא, משא"כ כאן שכוונתו לצביעת הלבן. ועכ"פ מכל האמור נראה דשפיר יש מקום להתיר בזה. ומ"מ כיון שהדבר תלוי בעיקרו בב' הדרכים שכתבנו לעיל, המחמיר בזה תע"ב.

והלום ראיתי כמה גדולים שכתבו להתיר לערב יין אדום בלבן, וכמבואר בגדולות אלישע סקמ"ד, וכן ראיתי להגאון מהר"י אשכנזי בספר גזע ישי (סימן ס"ב) לאחר שהשיב על המחמירים בעצם דין צביעה באכלין, שכתב שמותר לערב יין אדום בלבן וכו'. וכ"כ עוד באחרונים. אולם כל זה אינו קושיא על חידוש המנוחת אהבה הנ"ל, די"ל דשאני התם שהוא למיזוג בעלמא, ולא לשם איזה תיקון מסוים, משא"כ כשעושה לשם איזה תיקון כמו בליל הסדר וכדו', שבזה יש מקום לחוש טפי, ומיהו ע"פ האמור לעיל נראה דאכתי הוא בגדר דאין צביעה באוכלין ומשקין, ובכל אופן מותר. [כל שמ"מ הוא עשוי לאכילה ולא למכירה וכיוצא]. וכן ראיתי בשבה"ל (ח"י סי' נ"ו) שכתב להדיא שאף ברוצה לערב אדום בלבן (כמבואר בסי' תע"ב לענין ד' כוסות), מ"מ פשטות ההלכה שאין צביעה באוכלין, ואף באופן זה בליל פסח שמקפידים על יין אדום זכר לדם, סו"ס הוא נידון צביעה באוכלין ומותר מן הדין, בין יין אדום ללבן ובין לבן לאדום (והמונע עצמו לחומרא מונע רק מאדום ללבן, אבל לבן לאדום ודאי מותר), והכל פשוט, עכ"ד. גם דעת הגרח"ק שליט"א שאף שהוא מערב יין אדום בשביל ליל הסדר וכו', מותר, כיון שהמציאות היא שלא שייך צביעה באוכלין, ע"כ. [ועוד הוסיף הגר"ח שבלא"ה אינו מועיל כלום, כי במקום שצריכין יין אדום לא יועיל שהיין לבן ועירב בו צבע אדום, ע"כ. וי"ל דאין זה צבע בעלמא אלא גם תערובת יין, ואחר שנתערבו י"ל דמהני לקיום זכר לדם, וכל שכן בנתבטל חד בתרי ואף ברוב משהו. ואין להאריך]. ומ"מ יש פנים לסברת האוסרים, ועל כן המחמיר בזה דבלא"ה יש שאסרו צביעה במשקין, ימנע מליתן את הלבן באדום, אבל ליתן הלבן באדום אין לחוש יותר.

366. הנה מצאנו בזה מחלוקת הפוסקים, למאן דאמר שיש צביעה במשקין [והגם דלא קיי"ל כן, ומ"מ יש נפ"מ גם לדידן דכאמור לעיל ע"פ המשנ"ב (בשעה"צ בסימן ש"י"ח) מבואר, דאע"פ שלדינא קיי"ל שאין צביעה במשקין, מ"מ מהיות טוב אל תקרי רע, ואם אפשר בלא שום טירחא לעשות בדרך הטובה לכולי עלמא ראוי לעשות כן, והואיל ויצא מפה קדוש של כמה פוסקים שסברו כן].

שהמשנ"ב (בסימן שי"ח בשעה"צ אות ס"ה) כתב שבמקום ליתן את התמצית למים, יתן את המים על התמצית לצאת ידי הסוברים שאין צביעה במשקין, עיי"ש, ומבואר שבכה"ג אין איסור לכו"ע, וכסברא זו הזכיר בשו"ת רב פעלים (ח"ג סימן י"א), והעיר מזה על החכם צבי שלא נחית לחלק בזה, וגם בספרו בן איש חי (פ' פקודי) הזכיר סברא זו, אלא שגם בזה כתב לדינא שליבו מהסס בזה, וגם אם עושה להיפך שיתן הלבן באדום, כיון שכוונתו לצבוע הלבן, עיי"ש. ורק אם אין כוונתו לצבוע הלבן בזה נראה להתיר בדרך זו שיתן הלבן באדום, עכת"ד, וה"ד בכה"ח (אות קי"ז). ומש"כ לפקפק בזה, הנה כן יש לסייע לזה מגוף דברי החכם צבי הנ"ל שלא חילק בזה, וע"ע גם בקצוה"ש (ח"ח ע' כ"ו) שכתב לפקפק בחילוק זה, וביאור הדברים בזה נראה שהמשנ"ב סובר שדווקא כשנותן את הצבע על הלבן בזה ניכרת הצביעה, הן במה שהמים נצבעים, והן בזה שהוא דרך צביעה, משא"כ באופן שנותן את הלבן באדום ה"ז כמו מערב שני מינים ולא כצובע, אבל לשאר האחרונים לא ניח"ל לחלק בזה אחר שמ"מ הוא נצבע, ובאמת שבסברא קשה לחלק בין אם נותן הצבע לפני המים או להיפך. ושו"ר בחוט שני פי"ט סוסק"ג שכתב לבאר באו"א דאכן בתרוייהו הוי דרך צביעה, ומש"כ המשנ"ב ליתן קודם התמצית, הוא מפני שאין דרך צביעה בכך והוי שינוי, ע"כ. ולפי"ז אינו אלא תוספת מעלה להקל מחשש האיסור.

ולדינא, הנה ראינו בזה מחלוקת הפו', וכשלעצמו אין נפ"מ כ"כ בזה, מאחר שבלא"ה קיי"ל שאין צביעה במשקין. ומ"מ הרוצה לחוש ולהחמיר יעשה באופן זה ליתן את הלבן באדום [וזה ברור שאין שייכות בכל זה לענין הנידון שכתבנו להלן (בדין צביעת המים ע"י הסבון ששמים באסלה, ששם אע"פ שהמים באים על הסבון, מ"מ כל עיקרם הוא הצבע, ולא עירוב ב' מינים, ובזה בודאי יש איסור צביעה לכו"ע אע"פ שהלבן בא על הצבע, אלא שכתבנו שם למעשה להקל מטעם אחר].

ובדבר המנהג: א'. שנותנים ביין של הקידוש ג' טיפות של מים (כמש"כ בספרים ע"פ הקבלה, והבאנום לעיל בסי' רע"א), הנה לפי החילוק הנ"ל בין כשנותן יין למים, ובין שנותן מים ליין, לק"מ. אולם גם לפי הסוברים שאין חילוק בזה, מ"מ באופן זה אין לחוש כלל, חדא שאין כוונתו לצביעה, אלא שרוצה לאכול משתיהם, ודו"ק. ב'. שנותנים יין אדום לחרוסת (כמש"כ הרמ"א בסימן תע"ג ס"ה זכר לדם שהיה אדום), הנה גם זה מיושב לפי האמור, שאין פירוש הדבר שצריך לצבוע הכל שיהיה אדום, אלא שיהיה בו גם ממין שמראהו אדום זכר לדם, וגם אינו תיקון גמור כמו הפרשת תרו"מ אלא זכר בעלמא. וע"ע מה שכתבנו לעיל בענין צביעת יין לקידוש [ולפי המחמירים בזה נצטרך לומר גם כאן שיעשה זאת מערב שבת דווקא]. ודו"ק.

367. כנ"ל די"ל שאינו אלא גדר שינוי בעלמא, וממילא מהני להקל באיסור כלפי הסוברים שיש צביעה באוכלין ומשקין, אבל בדבר שהוא צובע גמור כמו לנוי או סחורה כנ"ל פשוט שאין להקל בשו"א. [ומה גם שאינו ברור דהוי שינוי, דהא אין נחשב שינוי אלא שינוי בדרך המלאכה, כמו כותב בשמאל, אבל שאר מלאכות שאפשר לעשותן גם בימין לא אשכחן דבשמאל הוי שינוי (עיין שבת דף צ"ב). אמנם מצאנו לגבי לישה ששינוי בסדר הנתינה הוי שינוי, וכמבואר בסי' שכ"א, אולם שאני התם דהוי מילי דרבנן, וגם אינו שינוי גמור לכל מילי כמו שינוי של לישה דרך שתי וערב].

368. הנה יש לדון בזה מצד איסור צובע [ומצד איסור מוליד ריחא יבואר להלן בהלכה הבאה שמכמה אנפי אין לחוש לאיסור]. והנה המים עצמם שבבית הכסא שנצבעים, זה ודאי שאין לזה שייכות עם הנידון הנ"ל של צביעה במשקין, שכבר נתבאר שכ"ז רק אם מטרתו הוא לאכילה, ולא כשמטרתו הוא הצבע, וק"ו בזה שמים אלו לאו לשתיה קיימי, וזה חמור יותר, ודינו כמו מים שצובעים אותם לנוי שכתבנו האחרונים שיש בזה חשש צביעה דאו', וממילא הכי נמי יש בזה איסור צביעה. (וע"ע בהלכה הבאה ובהערות מה שכתבנו שם כיוצא בזה גבי ריחא משם הפו', שבח"צ רצה להתיר בושם במי הרחיצה מה"ט, והפו' חלקו ע"ז, עיי"ש. ואולי בנידו"ד יש לצרף שיטתו להיתר למה שיבואר לפנינו, אולם ז"א נהירא, דנדחה קראו לה, וכל הפו' הסכימו דצובע משקה לנוי או למכירה הוי צובע).

תע"ב, וימנע מלהניח את הסבון באסלה לפני שבת[369], ועיין בהערה[370].

* * *

מוליד ריח[371]

ס"ו. אסור להוליד ריח בשבת ויו"ט[372], ולכן אסור ליתן מי בשמים על הבגדים או על המטפחת, וכן אסור ליתן עשבי בושם בין בגדים בארון וכל כיוצא בזה[373], ואפילו אם הבגדים היו מריחים כבר, אין להוסיף עליהם בושם כדי שיריחו יותר[374], אבל מותר להחזיר עשבי הבושם לתוך הבגדים שהיו בהם מבעוד יום, כיון שריח הבושם כבר נכנס בהם[375].

ובאופן שאינו מתכוון להוליד ריח בבגד, הרי זה מותר, אע"פ שהוא פסיק רישא, ולכן מותר ליתן בשמים או אתרוג בתוך בגד או מטפחת כדי לשומרם, כיון שאינו מכוון להוליד ריח[376]. ולהלן יבואו עוד דוגמאות.

אולם מכל מקום יש לדון אם בנידו"ד ה"ז אסור מדאו' או מדרבנן, ויש לדון תחילה אם הוי צביעה המתקיימת, ובפשטות ה"ז נחשב צבע העומד להתקיים שאם ישאירו אותו כמות שהוא הרי הוא ישאר צבוע, ואע"פ שדרך העולם ללכלך אותו שוב, מ"מ ה"ז סתירה למלאכה הקודמת, ומ"מ הצביעה כשלעצמה הרי היא מקוימת, וה"ז דומה לבונה בית ואח"כ שוברו, דבודאי הוי מלאכה המתקיימת אע"פ שדעתו לסותרה. וכ"כ במנח"ח (מוסה"ש אות ט"ו) שצבע הראוי להתקיים אלא שדעתו למוחקו, אין זה בכלל מלאכה שאינה מתקיימת, וחייב, עיי"ש. (וכ"כ בחזו"א סימן ס"א אות א' שהכותב ובדעתו לשרוף את הכתב בסוף היום הוי כתב המתקיים), וכ"כ עוד הרבה אחרונים. אולם כבר עמד בזה בקצוה"ש (ח"ח ע' ל"ג ל"ה) שביאר שעד כאן לא אמרו הפו' שנחשב דבר המתקיים, אלא באופן שדרך העולם להשאיר את המלאכה כמות שהיא, ובאופן זה אף אם יקלקלה ה"ז כדבר המתקיים, אבל דבר שגם דרך העולם לקלקלו שוב לא נחשב דבר המתקיים, כיון שכך דרך העולם, והביא שכ"כ באבני נזר (סימן ר"י), והוכיח כן מתוס' בשבת (דף צד:) גבי גודלת שערותיה, שכתבו דאין סופה להתקיים כיון שעומדת לסתירה, הרי שגם דבר שנסתר ע"י מעשה האדם חשיב דבר שאינו מתקיים, והיינו באופן שדרך העולם לסותרו. והסברא נכונה, שכיון שכך דרכו של עולם ה"ז כדבר שבטבעו אינו מתקיים. (ובעיקר השאלה הזו על ד' הרמ"א, נ"ל דאפשר שהמהר"ם מרוטנבורג שהוא מקור דברי הרמ"א כלל לא סובר להאי כללא, וכמו שנביא לפנינו מכמה טעמי, או כדברי הנשמ"א דלהלן וכיוצא). אמנם אם הענין שאינו מתקיים הוא בזה שאח"כ מורידים את המים, שפיר נחשב שאינו רוצה בו (ומ"מ כבר הערנו שעיקר החילוק הזה אינו נלענ"ד). ד. עוד יש להעיר דהלא בתוס' שם הביאו ב' תירוצים, ובתירוץ הראשון שלהם תירצו באו"א דלא דמי שיער האדם לבגד, ולפי"ז שוב אין לנו הכרח לומר דכל כה"ג נחשב דבר שאינו מתקיים, אולם ז"א מוכרח, דאדרבה כיון שבפרט זה לא פליגי, י"ל שכך הדין כל שלא נחלקו בזה בהדיא, ודו"ק. ה'. אמנם יש להעיר דדילמא אין כוונת תוס' לומר דכיון שעומד לסתירה חשיב דבר שאינו מתקיים, וזו סיבת ההיתר, שא"כ היה לגמ' לומר בפשיטות שאין סופה להתקיים, ולמה נקטו שאין דרך אריגה בכך, ומשמע איפוא שמה שאין סופו להתקיים הוא הסבר וסיבה לזה שאין דרך בכך, ולא שנלמד מכאן כלל לדבר שאינו מתקיים, אלא רק לומר דחשיב אין דרך. ועכ"פ לפי סתימת התוס' בתח"ד הלא לא למדו כן, וכמש"כ באות הקודמת שכך י"ל בפשט הגמ'. ו'. עוד מצאתי בנשמת אדם (כלל כ"ד אות א') שכתב בפשיטות שכל שהמלאכה נגמרה, ה"ז מלאכה מתקיימת אע"פ שלא יתקיים אח"כ, ותלה זאת בשיטות הראשונים, ושוב כתב דמה שאמרו בתוס' (צד:) שאין סופה להתקיים שעומדת לסתירה, אין ענין לשאר מילי, דשאני אריגה שיסוד המלאכה הוא שיהיה מחובר יחד, וכיון שעומדת לסתור הרי לא נארג, עיי"ש. ומוכח שאין ללמוד מזה לשאר מלאכות, ונראה שמה שהניאו לח"א בזה הוא לשון הגמ' כמו שהערנו לעיל, דמשמע שהפטור הוא מצד שאין דרך אריגה בכך, ודו"ק היטב. ומעתה אין הכרח לדברי האבנ"ז. ולפי"ז ה"נ לא שנא.

אלא שלענ"ד יש לדון בזה, א'. שיש בתי הכסא שמשתמשים בהם מזמן לזמן, ואינם כמו קליעת השערות, שלעולם אינו קיים ביותר מזמן מועט, ובאופן זה אפשר שאף שאר בתי הכסא לא נחשב שדרכן בכך דשוב אין זה דרך כל העולם, ויש לדחות דבית הכסא שהוא דבר הנצרך מאד (כמבואר בגמ' בברכות ל' ע"א, ובשבת כ"ה ע"ב, ובנדרים מ"ט ע"ב, ובכ"ד) רובו ככולו משמש תדיר את האדם, ושפיר נחשב דרכו בכך. ב'. ולכאו' עוד יש לדון דשמא שאני סתירת שערות שאינו כך מצד "דרך" העולם, אלא הוא גם "טבעו" של עולם, שבטבע העולם הוא נסתר, ולכן נחשב כאינו עשוי לקיום, אבל דבר שאינו בטבעו של עולם אע"פ שכך דרכו של עולם אפשר שאינו כן, ולפי"ז בנידו"ד יש לדון, שבעצם הדבר שדרך העולם לפתוח ולהעביר את המים אינו נחשב טבעו של עולם רק דרכו, אבל מצד עצם הדבר שהמים מתלכלכים שוב בצרכים זה אכן נחשב טבעו של עולם. ועוי"ל בעיקר דברינו שגם בסתירת השערות אינו ממש טבע העולם, שהרי אינו מתפרק מאליו לגמרי, ואע"פ שנגרם גם ע"י תנועות, מ"מ אינו עיקר הסתירה אלא גורם וסיבה לסתירה, ועכ"פ כן חזינן באחרונים שבכל כה"ג נחשב שאינו מתקיים, עי' בפמ"ג (סימן ש"מ בא"א אות ה), ועל כרחך שגם בדרך העולם חשיב שאינו מתקיים, וכן למדו האחרונים הנ"ל כאמור. אך כ"ז האמור הוא בגווני שלא הניחו בסוף הקליעה איזו סיכה או חוט לתופסה. ג'. עוד יש לדון דזה שאינו מתקיים בדרך העולם, אינו מפני שלא רוצה בו, אלא שהוא מתלכלך, וכבר בלכלוך הרי הוא אינו בר קיום, וכה"ג כתבו האחרונים בביאור דברי הרמ"א (בסימן ש"מ ס"ג) לענין אכילת עוגה שכתוב עליה אותיות, דאינו נחשב ככתב שאינו מתקיים בזה שדרך העולם לאכול אותו, משום שאין זה מפני שאין רוצים בו, איברא שעצם חילוק זה אינו נראה כ"כ, דמה לי אם רוצים או לא רוצים, הלא מ"מ לפי דרך העולם אינו מתקיים, ועצם הדבר שאינו מתקיים שוב אינו נחשב מלאכה האסורה.

וראיתי באו"צ (ח"א סימן כ"ט) שעמד בדין זה של נתינת סבון צובע בשירותים, וכתב להקל בזה מטעם שאין מלאכתו מתקיימת לזמן ממושך, וקמא קמא שמשתמשין תדיר באסלה הראשונים נשטפים ובאים אחרים במקומם, ובכה"ג יש להקל כמש"כ הרמב"ם (פ"ט הי"ג) גבי המעביר שיר על הברזל שפטור, שהרי אתה מעבירו לשעתו, ואינו צובע כלום, וכל שאין מלאכתו מתקיימת פטור, ע"כ. וכיון שבמעבירו לשעתו אין איסור דאו', א"כ כאן שיש תרתי, גם שאינו עושה מן הצבע וגם שמעבירו תדיר, י"ל שאפילו איסור דרבנן ליכא, עכ"ד. ולענ"ד צ"ע מהיכא תיתי לומר שכיון שיש תרתי דרבנן יהיה מותר, ולמה לא נימא שיהיה אסור מדרבנן כבדוכתי טובא שיש ג' או ד' סיבות שהוא דרבנן, ומ"מ הוא איסור גמור מדרבנן. ועוד יש להעיר בדבריו שדימה זאת לדבר שאינו מתקיים, שכבר כתבנו לעיל שכאשר הדבר מעצמו היה מתקיים, אע"פ שבדעתו לקלקלו ה"ז כבר קיימא, אלא שהבאנו שם פלוגתא בכיוצ"ב בין האבנ"ז לנשמ"א בדבר שדרך העולם לקלקל, וע"ע באו"צ שם שביאר עפי"ז הא דפסק השו"ע שאין צביעה באוכלין, ולכאו' צ"ב מנא ליה לשו"ע (ומקורו ביראים) לחדש כן, וביאר ע"פ האמור שכל שהוא לזמן קצר לא חיישינן ליה אלא מחשש שמא ישתנו, ובאוכלים שאין חשש התירו, עכ"ד. וגם זה ק"ק לענ"ד, דהלא למ"ד שאין צביעה באוכלין הוא גם כשמשהה אותו זמן רב כאשר דעתו לאוכלו לבסוף, וגם אינו מוכרח שנתקלקל, כגון שצובע משקה וכדו', וא"כ למה לא ניחש שמא ישתנו, ודוחק לומר שדנו לפי הרגילות, דז"א נראה מכ"א (ונדולה מזו מצאנו בסי' שי"ז גבי קשרים דבכל גווני חיישינן שמא ישהה). וגם מש"כ שם לדון בפלוגתא דרב ושמואל גבי שוחט, צ"ב ההכרח לומר שבנידו"ד כו"ע יתירו, דשפיר י"ל איסור דרבנן ודאי איכא. [אלא שבאו"צ שם כתב עוד שנראה שאם ישאיר את המים כמות שהם לזמן מועט, הצבע יתנדף מאליו ואיננו וכו', ע"כ. ואכן בזה בודאי נחשב דבר שלא מתקיים, אלא שבמציאות הדברים נראה שהצבע עומד ומתקיים זמן רב, ושוב הוי כדבר המתקיים].

אולם י"ל שמ"מ הוא איסור דרבנן מעצם הדבר שלא עשה עין הצבע, כדאשכחן ברמב"ם הנ"ל (בהקדמתינו למלאכת צובע), שערב שני סוגי צבעים, והבאנו שם מדברי האחרונים שכתבו שבתערובת לתוך מים יש לומר שלכו"ע אינו נחשב צובע דאורייתא, ונוסף לכך י"ל שלא כתב הרמב"ם שהעושה עין הצבע חייב, אלא רק בעושה חומר הראוי לצבוע בו, אבל זה שהוא דבר מועט לא חשיב עין הצבע. וכן ראיתי בספר אול"צ (ח"א סימן כ"ט) שהוכיח מהרמב"ם דבצביעת מים גרידא אין לחייבו, וביאר בזה משום שעדיין לא התקינם לצבוע בהם דברים אחרים, וכתב לחדש ואין בזה לא אב ולא תולדה, ואפילו איסור דרבנן אין בזה, שאפילו כעין דאורייתא לא עבד, עכ"ד. (וק"ק למה אינו כעין דאו', ושפיר דמי ליה מעצם הצבע, וע"ע בח"א כלל ר"ד). ונוסף ע"ז הרי הבאנו מהראב"ד שחולק ע"ז.

עוד יש לדון בנידו"ד דהוי גרמא, משום שהוא נעשה בפתיחת הברז, שזה ע"י הסרת מונע, וכבר דנו האחרונים טובא אי הסרת מונע הוי גרמא, שדעת הרבה פו' שהסרת מונע הוי כגרמא (ואינו דומה לנזקין או לרציחה שמבואר בגמ' דסנהדרין עז: דחייב ראשון וכו', דשאני שבת שעשייה אסרה תורה), אמנם יש חולקים בזה וסוברים שהסרת מונע אינו כגרמא (ועיין לעיל בסימן שט"ז ס"ט ובהערה שם בענין נטילת נשמה ע"י גרמא והסרת מונע, עיין שם שהזכרנו תורף הדברים. וע"ע שם בענין גרמא מהו גדר החיוב), וגם לכו"ע י"ל דהוי כח שני. ועיין להלן שכתבנו ע"פ המבואר בפו' (בסימן רס"ה) שגרם מבטל כלי מהיכנו מותר, וא"כ גם בנידו"ד לענין צובע בזה דהוי דרבנן יש להקל (וכן הזכרנו בכללים שבסו"ס שט"ז). ודו"ק.

ועיין באול"צ שם שפסק להקל מטעם שהמים לא נשפכים על הסבון מכוחו, וגם הוי הסרת מונע, וכל שכן שאפשר שאין בו אפילו איסור דרבנן, ולכן התיר. והנה הגם שבכמה מהצירופים שכתב שם יש לעמוד ע"ז, וכמו שכתבנו לענין צבע של קיימא, שאפשר שנחשב של קיימא, וכן לענין שהסרת מונע נחשב גרמא, שלדעת רבים אינו גרמא, וכמו שהזכרנו לעיל וכו', מ"מ אכתי אינו אלא דרבנן, ושפיר יש לסמוך על פשטות השו"ע (ברס"ס שי"ד) והרבה אחרונים הסוברים דפסיק רישא בדרבנן שרי, ובפרט שיש כאן עוד סברא להקל, דהלא הוי פסי"ד דלא ניח"ל, וכמבואר בשו"ע (סימן ש"כ סי"ח) שלדעת הערוך מותר (וכן דעת עוד כמה ראשונים). ומצאנו בשו"ע שם שצירף שיטה זו לסניף אחר, ואף לדעת שאר ראשונים האוסרים הלא אינו אלא תרי דרבנן, והרי כמה צדדים לומר שאינו אלא דרבנן (ובתרי דרבנן מבואר בשעה"צ סי' שט"ז להקל, הגם שכתבנו במקומו דאשכחן בכ"ד שאף בתרי דרבנן לא הקילו), אלא שבעצם הדבר שנחשב לא ניחא ליה, ג"כ יל"ע, שלפי הנראה לע"ד בכוונה עושים זאת עם צבע יפה ליתן מראה יפה (שידוע שיש רבים שמקפידים על מראה ענייניים למשיב נפש), ולאו דווקא כדי לחפות בצבע הכהה על הצבע של הלכלוך, אלא גם כדי שיהיה לזה מראה רענן וכמראה הטבע וכיוצא. וא"כ יש לחוש שנחשב בגדר דניחא ליה, ועכ"פ מאחר דהוי רק איסור דרבנן, ומצאנו פוסקים המתירים פסי"ד בדרבנן (וכמשנ"ת לעיל בר"ס שי"ד), שפיר יש לצרף כאן לסניף (וכן מצאתי בשו"ת באר משה ח"ח סימן כ"ב), ובפרט דהוי בדרך גרמא של הסרת מונע, לדעת הרבה מן הפו', וכבר מצאנו בב"י (סימן רס"ה) בשם תשו' אשכנזית שמותר לשים כלי מבעו"י תחת השולחן, וכשילך לישן מסיר את השולחן והכלי עומד מעצמו תחת הנר, ואע"ג שגורם ביטול כלי מותר, כיון שהוא בגרמא, וכ"פ המג"א (שם סק"ב), וביאר המחה"ש שאע"ג שהמג"א סובר בעלמא שפסיק רישא בדרבנן אסור, מ"מ כאן שהוא בגרמא סמך להתיר. (וכ"ה במשב"ב סק"ו להתיר מה"ט, וע"ע שם). ואמנם י"ל שזה דווקא במקום צורך גמור כמו שם, משא"כ בענייננו שאין צורך כ"כ, אולם ז"א מוכרח, דאדרבה יש לנו ללמוד מזה שלא אסרו חכמים בכהאי גוונא שאינו מעשה ממש, וי"ב. וע"ע בדברינו בסי' שט"ז ס"ט בהגה בענין גרמא בהסרת מונע, דמוכח בראשונים שיש להקל בזה כשזה במילי דרבנן. ויש ראשונים שמתירים בכל גרמא לכתחילה, ובפרט שדעת רבים דפסי"ר בדרבנן שרי, ובצירוף כל האמור נראה דשפיר יש להקל בזה. [ויש לבאר, דכל זה באופן שעיקר כוונתו להורדת מים, ואז אע"פ דניחא ליה שפיר דמי ע"פ האמור, אולם אם כוונתו בשביל הצבע הא נראה דאסור. (דהוי איסור דרבנן גמור, ולהקל ולומר דהוי גרמא בדרבנן ג"כ אינו פשוט, דהא הסרת מונע להרבה פו' לא חשיב גרמא, ואף את"ל ובפרט דהוי כח כוחו, מ"מ הרי יש אוסרים גרמא בדרבנן). אלא שבד"כ מסתמא כוונת האדם להורדת מים, ורק ממילא ניחא ליה במראה זה, ומותר]. והלום ראיתי שדעת פוסקי זמנינו נוטה להקל בזה, וכיעוין בשו"ת באר משה ח"ח סימן כ"ב, ושרגא המאיר ח"ב סל"ו, ובשו"ת צי"א חי"ד סימן מ"ז, ובאול"צ הנ"ל, ובשו"ת אז נדברו ח"ז סע"ב וחי"ב סימן י"ג, ועוד באחרונים. [ועיין בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סי"ד מה שפקפק ע"ד האול"צ, וע"ע מש"כ לעיל, ואין להאריך]. ואמנם לא עיינתי בכל תורף דבריהם (מפני שמקופיא ראיתי שיש שהתירו דהוי דרך לכלוך, וזה בודאי אינו נכון במציאות. וי"א שהצביעה מיפקד פקיד בסבון וכו', ע' שואלין ודורשין ח"ב ס"ז, וז"א כלל. וי"א דאינו דרך צביעה, וי"ל דמ"מ רצונו בכך שיהיה מראה רענן, ועוי"ל). מ"מ לפי האמור יש צדדים להקל בזה, ושפיר יש להקל במילי דרבנן, וכדעת כל אותם גדולים, ובפרט דהוי פסיק רישא בתרי דרבנן שלדעת רבים מותר לכתחילה, וק"ו כאן, וככל האמור. [ונראה שביותר יש להקל כשהסבון נמצא במיכל המים (ולא באסלה), משום שבזה הוא יותר דומה לגרמא, ולכל הדיעות הוי כגרמא, שהרי זה כח שני (וכבר נתבאר שיש הרבה מקום להקל בגרמא, ובפרט בנידו"ד), ונוסף ע"ז שאין הצביעה ניכרת, ויש מתירים בזה, ויותר אפשר לומר שכיון שעדיין לא ירדו המים והם נצבעים במיכל, שוב לא איכפת לו בהם בעודם שם, רק אח"כ, והוי פסי"ר בדרבנן דלא ניח"ל, ויש לדחות, ומ"מ נתבאר שמן הדין אפשר להקל גם כשזה נמצא באסלה].

369. היינו שיש מקום להחמיר בזה, משום שאמנם כבר הבאנו לעיל כמה סברות להקל, אולם כשלעצמם אינם מוכרחות כ"כ, הן בהגדרת הסרת מונע, והן בהגדרת צביעה שלא מתקיימת וכו', וכמו שהערנו לעיל, וגם הסמיכה על המתירים בפסי"ר דרבנן, הרי כבר כתבנו הרבה אחרונים לאסור בפסי"ר, ואפילו בתרי דרבנן, כדאשכחן בדוכתי טובא שאסרו בזה, וכיון שאין כ"כ צורך בדבר זה, ואינו טורח כלל, היה ראוי להמנע בזה, ועוד אפשר שיש לחוש שיטעו לכוון בשביל המראה, וזה אסור כנ"ל. ובפרט שיש לחוש בזה משום זילותא דשבת, וגם משום דבר התמוה לרבים, וכמו שנשאלתי מכמה בעלי בתים בשיעור בבית כנסת אחד, אודות סבון שמונח שם בבית הכסא, ותמהו אם אין בזה איסור צובע, ובפשטות אין לחוש לזה, שאחר ההסבר הדבר מובן היטב, וגם אינו תמיהה גדולה מכ"א (וע"ע בדברינו לעיל בסימן שט"ז בדין מטריה וגגון של עגלה, משנ"ת בענין הוראת הלכה בדבר התמוה לרבים). ומ"מ כיון שאין צורך בזה כ"כ היה ראוי להחמיר.

[וכ"ז בפרט שנראה שזה בגדר ניחא ליה, שהרי רוצה בצביעתם (ומ"מ גם בזה יש להקל מעיקר הדין, וכנ"ל). אולם נראה שאם זה בביתו של חבירו או בבית הכנסת וכדו', אין זה בגדר ניחא ליה, וכדחזינן בגמ' בשבת (דף קג.) כע"ז לגבי יפוי הקרקע בקרקע של חבירו, דחשיב לא ניחא ליה, עיי"ש, וה"ז קיל טפי. ואיברא שבמגא"א (בסימן של"ו) כתב שגדר ניחא ליה הוא גם בבית חבירו, ורק אם אינו אוהבו מותר (מספר הזכרונות). אולם אינו פשוט, כמשנ"ת במקומו עמ"ס שבת. ובאמת שכתבנו לדון כיוצא בזה גם לגבי גינה ציבורית שנחשב ניחא ליה, ולפי"ז גם בבית הכנסת דלא ניחא ליה שיהיה נאה, ועדיין יש לחוש ולאסור לפי"ז, אמנם באמת אין זה סיבה לאסור, דאכתי י"ל דהוי פסי"ר בדרבנן דשרי, וכנ"ל, שזה אפילו בניח"ל. וכמשנ"ת בר"ס שי"ד להרבה פו', ובפרט שיש לצרף דהוי גרמא. ורק אם מכוון לשם צבע להדיא אסור].

אמנם כשהסבון הזה בתוך המיכל של המים, נראה ודאי דהוי גרמא, ויש להתיר בשופי.

370. יש להוסיף שהרוצה להחמיר יוכל להוציא את הצבע מן האסלה גם בשבת עצמה, והיינו אם הוא באסלה [אולם אם הוא במיכל המים, לכאורה יש לדון בפתיחת וסגירת המיכל, הן מצד אהל והן מצד בנין, כיון שהוא קבוע בו, אולם באמת אין לחוש, הן מצד אוהל, כיון שהמחיצות עשויות וכו', והן מצד בנין כיון שהוא עשוי בפ"ע, ואינו ככיסוי קרקעות, עיין בשו"ע ומשנ"ב סי' ש"ח, ובדברינו סו"ס שי"ג]. אלא שיש לדון בזה מצד איסור מוקצה, שהרי אינו ראוי לשמש לשום דבר אחר, אלא רק לזה, ולצד שהוא אסור בשימוש הרי זה מוקצה מחמת גופו, כיון שאינו כלי ואינו משמש לכלום. (וכעי"ז כתבנו במקומו בהל' מוקצה בענין חומרי ניקוי למיניהם שמשתמשים בהם בד"כ בדברים האסורים בשבת). וממילא הרוצה להוציאו יעשה כן בטלטול כלאחד יד, או בטלטול מן הצד (כמבואר בשו"ע סו"ס שי"א), שמותר לצורך דבר המותר, וה"נ נחשב לצורך דבר המותר כדי שיוכל להשתמש בו, אבל לצד שאינו אסור בשימוש שוב אינו מוקצה, שהרי אפשר להשתמש בו לניקוי, ולהניחו באסלה וכדומה (ואפשר שכיון שמן הדין הרי הוא מותר בשימוש בשבת, אזי אף מי שמחמיר להשתמש בו מ"מ אינו מוקצה, ומותר לטלטלו בידים. אולם ז"א, שהרי אינו רק מצד חומרא אלא לדעתו הוא מדינא)].

עוד יש לבאר שעיקר הנידון הוא באופן שעדיין לא עשה צרכיו, ויכול לילך למקום אחר סמוך וכיוצא (באופן שאין טרחא בזה), או עכ"פ שלא להניחו מתחילה, אבל אם כבר עשה צרכיו, וגם אינו יכול להוציא את הסבון מאיזה סיבה שהיא (וכגון שאינו רוצה ללכלך וכדו'), יש להתיר לפתוח המים לכתחילה לכו"ע, שהרי יש בזה גם משום כבוד הבריות, וכעי"ז כתבנו לעיל בסימן שט"ז ס"ט בהערות לענין פתיחת המים של בית הכסא כשיש שם נמלים, שכתבו הפו' להתיר בזה משום כבוד הבריות, ובצירוף שאר טעמים עיין שם, וה"ה בנידו"ד.

371. הקדמה: נידון זה מבואר בסו"ס תקי"א, ונזכר במשנ"ב בסי' שכ"ב ועוד בכ"מ, והבאנוהו כאן משום שיש בו כו"כ דינים הקשורים להל' צובע שהזכרנו לעיל.

372. בגמ' בביצה (דף לג.) סחופי כסא אסור, משום דקא מוליד ריחא, ופרש"י שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה, ע"כ. (ועיין בשולחן עצי שיטים ואחרונים שדנו בזה מצד מכה בפטיש, וע"ע בזה בלשון המשנ"ב בסי' תקי"א סקכ"ז וסי' תרנ"ח סק"ז, עיי"ש), וכן פסק הרמ"א בהל' יו"ט (סו"ס תקי"א) שאסור לסחוף כוס מבושם על הבגדים משום דקא מוליד ריח, ע"כ. וכ"כ המשנ"ב בהל' שבת (סימן שכ"ב סקי"ח) שמותר למלול בשמים וכו', ודווקא להוסיף אבל להוליד ריח אסור, ולכן אסור ליתן בושם על הבגדים וכו'. [ולהלן בהערה שישית נתבאר אם גם בריח רע דינא הכי]. ודע, שהגאון מהר"ח בן עטר בספרו ראשון לציון בביצה (כג.) כתב להעיר שאין דין זה מוסכם, שהרי לרב אשי משמע דשרי, והלכה כבתראי, וכתב עוד שגם גדולי המורים, הלא הם הרי"ף והרמב"ם השמיטו דין זה (וכתבו רק היתר של גחלים, והשמיטו הא דסחופי כסא). ולכן כתב להלכה שיש להתיר מן הדין, ומה גם דאיסורא דרבנן הוא ואזלינן לקולא, ע"כ. איברא שזה אינו פשוט כלל, שהרי הגמ"מ (פ"ד מהל' יו"ט ה"ו) כתב בדעת הרמב"ם שאסור, ואע"פ שהשמיט זה, מ"מ הוא כלול במש"כ בגימור הכלים, עיי"ש. וכן הובא בב"י (סי' תקי"א) וכן פסק בשו"ע. וכן הבינו הרמב"ן והר"ן בביצה שם בדעת הרי"ף, למרות שגם הוא השמיט, ולכן אין ללמוד מזה להקל, אבל יש לצרף סברא זו לסניף.

373. ע"פ האמור, שכל זה הוא מוליד ריח ואסור.

374. משנ"ב (בסימן תקי"א סקכ"ו).

ועיין בששי"כ (פט"ו הערה רל"ז) משם הגרשז"א, דכיון שמבואר בגמ' שהאיסור הוא להוליד ריח, אבל להוסיף שרי, א"כ מסתבר שרק מין אחר של בושם הוא דאסור כיון שזה ריח חדש שלא היה מקודם, אבל מאותו המין עצמו שפיר מותר להוסיף, ושכ"מ בשו"ע הגר"ז, עכ"ד. אולם כבר העיר בשש"כ שם מדברי המשנ"ב (שם סקכ"ו) דמוכח שאף באתרוג שהיה בבגד היה אסור להחזירו אם היה מוסיף ריח, עיי"ש. איברא שהמשנ"ב שם סותר עצמו גם ממה שכתב (בסימן שכ"א סקכ"ה) בדין פסיק רישא בהולדת ריח, וא"כ בלא"ה קשה, ואפשר איפוא שזה רק לכתחילה, וחזרה בעלמא, ועוי"ל. [ומצאנו גם בהגברת זרם החשמל שדנו הפו', וכמו שהבאנו לעיל בסימן רע"ז בענין מכשירי חשמל בהערה שם].

375. משנ"ב (שם סקכ"ו) שמותר להחזיר אתרוג לבגד כשהיה בו מבעו"י, כיון שאינו מריח יותר בשביל כך.

376. הנה המהרש"ל ביש"ש (פ"ב דביצה סימן ל"ד) כתב שאין לאסור אולודי ריחא אלא במכוון ממש, אבל כשאינו מתכוון, אפילו הוא פסיק רישא מותר, והבין שהמהרי"ל כתב שאסור לשים אתרוג על סרבל ביו"ט ראשון, משום דקא מוליד ריחא וכו'. ותמה עליו, שהרי לא אסרו לשים את הכוס אלא "כדי לגמרי", ולכן נקט "שירא" ולא סתם בגד, ולכן היכא שאין מכוון למגמר נראה דשרי, דלא שייך לומר פסיק רישא אלא במלאכה ממש, אבל גימור גופיה אינה מלאכה וכו', עכ"ד. וה"ד בט"ז (סימן תקי"א) שם, וכתב שדבריו נכונים, ולא דמי למש"כ (בסו"ס ש"כ) שמי שידיו צבועות לא יגע במפה משום צובע, דשאני צובע שהוא מלאכה, ע"כ. ואמנם במג"א (שם) מוכח דלית ליה להאי סברא, ולכן אסור להטמין אתרוג בבגד וכו'. אולם הרבה מן האחרונים הסכימו לדברי המהרש"ל, וכיעוין בפרי חדש ובשו"ע הגר"ז (שם), ומאמ"ר וע"א, וכן בשער המלך (פ"ד מהל' יו"ט ה"ו), ומוכח מהראשונים כהאי סברא. וע"ע גם בשאלת יעב"ץ סימן מ"ב. וכ"כ עוד אחרונים בהל' שבת (בסי' שכ"א), ובהל' סוכה (בסי' תרנ"ח), ועוד. [ובפשטות היה נראה מלשון המהרש"ל והט"ז הנ"ל שההיתר הוא מצד דהוי פסיק רישא בדרבנן (ולכן כתבו דשאני צובע שהוא שוב מלאכה), ואם איתא כן הלא זה שנוי בפלוגתא רבתי כמו שהבאנו לעיל בר"ס שי"ד, עיי"ש. וכאן נוסף ע"ז דלא ניחא ליה בהולדת הריח, ושו"ר בשעה"צ (בסימן תרנ"ח אות ו') שהביא מהחמד משה ונה"ש שכתבו שדין זה תלוי אי אמרינן פסי"ר בדרבנן, עיי"ש. וכתב לפי שיטתו בסימן שי"ד שפסי"ר בדרבנן אסור, א"כ יש לאסור גם כאן, אמנם בשעה"צ אח"כ (אות ז') הביא משם המחה"ש שסברת המהרש"ל היא שיש לחלק בין איסור דרבנן דעלמא להך דהכא, ועוד העירו שיש לדמות זאת לסברת המ"מ בפי"ב מהל' שבת גבי מתקן מנא, שכל שאינו מכוון אין איסור, ובמקומו עמדנו בהאי כללא, ודו"ק].

ולדינא, הנה מצאנו במשנ"ב (סימן שכ"א סקכ"ה) שהביא מהט"ז שם שאסור ליתן פלפלין בתוך בגד ולדוך אותם שם, משום מוליד ריחא, והעיר המשנ"ב שבט' להלן (בסימן תקי"א) משמע שחזר מזה והסכים למהרש"ל דשרי, משום דאינו מכוון לזה, ע"כ. [וקצת קשה שהט"ז כאן מציין לדבריו בסימן תקי"א (וכוונתו לציין לדברי עצמו שהוא זה שדיבר על הניידון), ושם הוא כתב בהיפך]. ומשמע מזה שהמשנ"ב סובר להקל בזה (וכ"כ כהאי לישנא בכה"ח שם), אולם במשנ"ב (סימן תקי"א סקכ"ו) לגבי אתרוג, משמע שאם הוא מריח יותר בשביל כך אסור להחזירו לבגד, ומוכח דאף דלא מתכוון אסור, וע"ע ברמ"א להלן (בסימן תרנ"ח) דמשמע נמי לאסור בזה. וכ"כ המשנ"ב (שם סק"ז) בדעתו. (וכ"כ המג"א והא"ר שהסכימו לדעת המהרי"ל, וכן דקדק גם הפמ"ג בסו"ס תקי"א). והוסיף שיש מקילין בזה היכי דאינו מכוון (ט"ז

ס"ז. באוכלין אין איסור מוליד ריח[377], ומותר ליתן ריח טוב בפירות כדי למתקן מותר, ואפילו כשרוצה להוסיף למתקן מותר, ולכן מותר ליתן לאוכל מיני תבלינים וכדו'[378].

ס"ח. נחלקו הפוסקים אם מותר ליתן בושם לתוך מים כדי שיהיו מים מריחים, לרחוץ בהם, או ליטול בהם ידים, ונכון להחמיר[379], אולם סבון המצוי באסלת השירותים שמפיץ ריח, מותר לפתוח את המים עליו, אע"פ שהוא מפיץ ריח[380].

ס"ט. ומותר ליתן בושם על בשר האדם, משום שאין מוליד ריחא בבשר האדם[381] (ובשערות, דעת הרבה פוסקים להחמיר)[382]. אך יש להזהר שלא יתן הבושם על בגדיו, אמנם אם אינו מתכוון לכך מותר, ואפילו אם בודאי יבא הבושם על הבגדים מותר, כיון שאינו מכוון לכך[383]. וכן מותר לשים על גופו דיאודורנט שיש בו ריח, ואע"פ שהריח נתפס גם בבגדיו, ובפרט שהוא עשוי רק להעביר את הזיעה[384], וכל שהוא עשוי להעביר ריח, אין בו איסור מוליד ריח כלל.

ע'. מותר לשטוף את הפה במי-פה, אפילו אם כוונתו בשביל ריח טוב בלבד[385].

ומותר גם ליתן מי פה בתוך מים ולערבם, כיון שאין כוונתו להוליד ריח במים, אלא רק כדי לדלל אותם שיהיו בריכוז נמוך[386].

ע"א. מותר לטלטל בשבת עצי בשמים להריח בהם[387], ומותר למוללם בידו כדי להריח בהם, ואין בזה משום מוליד ריחא[388], ומותר לקטום מהם ענפים כדי לחלק לאחרים[389].

בשם מהרש"ל, ונזירות שמשון ומאמ"ר, והגר"ז). ומסיק המשנ"ב שבשעת הדחק שאין לו מקום משומר להניח האתרוג שמה, אפשר דיש לסמוך על המקילים, ע"כ (וכ"פ בשש"כ שם פט"ו סע"ד). אולם לפי מה שהבאנו לעיל נראה שיש להקל בזה מן הדין, דחזינן שדעת רוב הפוסקים להקל בזה, ויש עוד כהנה, וברא שים שכן מוכח מדברי הראשונים כיעוין ברמב"ן ור"ן בביצה שם, וכ"כ המהרש"ל משם האו"ז, וכבר העיר כן בשער המלך שכ"מ בראשונים. וע"ע בשו"ת גינת ורדים ח"ג סט"ז ע"פ רש"י בביצה כו., עי"ש. (וע"ע בספר נשמת שבת סימן שמ"ה שמ"ו מש"כ בזה. וע"ע בבא"ח אות י"א). וכן עיקר (ואפשר גם שיש לצרף לסניף מה שהבאנו לעיל בד"ה ודע, שיש הסוברים שכלל לא קיי"ל לאיסור מוליד ריחא), וכן המנהג פשוט ליתן את האתרוג לתוך בגד או על ספסל וכדו' (אע"פ שלא היה בו מבעוד יום). ודו"ק.

[ולפי"ז נראה שאם ניתן על ידו בושם, או מי ורדים כפי שנוהגים בשמחות (ולהלן יבואר שמותר לכתחילה), והוא אינו חפץ בזה, מותר לו לנגב את ידיו במגבת להסירו, ואין לחוש במה שנותן ריח במגבת, כיון שאינו מתכוון להוליד ריח, וכנ"ל. ועיין להלן שכתבנו עפי"ז להתיר לשים דיאודורנט שיש בו ריח אע"פ שנתפס הריח בבגדיו].

מוליד ריח בריח רע: ועיין במשנ"ב בסי' שכ"א שם בשם האחרונים שכתבו לאסור לדוך פלפלין בתוך בגד משום מוליד ריחא. וצ"ב, וכי כל ריח שהוא יש בו דין מוליד ריח, הלא בריח שאינו ריח טוב ודאי אין סברא לאסור. וכך נשאלתי, והשבתי דשאני פלפלין שהם כמו תבלין שיש בו ריח טוב, עי' בשו"ע סימן רט"ו כמה דוגמאות, ודון מינה לנידו"ד. ועכ"פ להאמור בלא"ה אין חשש בזה, כיון שאינו מתכוון להוליד ריחא, ומשרא שרי [ובענין דזה בתוך בגד, כבר נתבאר במקומו בסימן שי"ז שאין לחוש אם יקרע, ואפילו אם זה פסי"ר הרבה מקילים, ועיין בביצה לד. ובגהש"ס, ומש"כ שם, ואכמ"ל].

ושו"ר אחרי כתבי שבקובץ מבית לוי ח"ו ע' נ' הביא מהגרש"ו שליט"א שאף בריח רע יש איסור מוליד ריחא, וכגון ליתן בו חומר קוטל מבריח יתושים [אא"כ הריח חלש וכמעט שאינו מורגש, שבזה אפשר שיש להקל], ע"כ. וכן צידד הגרח"ק שליט"א. ולפי"ז לק"מ. (ועי' בשאלת יעב"ץ סמ"ב. ואין ראיה מזה לנידו"ד).

אמנם כ"ז עכ"פ כשמתכוון לריח, הלא"ה אין לזה חשיבות הולדת ריח ומותר. וי"ל שתלוי אם כוונתו לריח או לא. וכבר נתבאר שאם אין כוונתו לריח מותר. ואם כן אין נפ"מ בזה אלא בכגון שצריך את הריח הרע לרפואה או להבריח זבובים ויתושים וכדומה.

377. כן מבואר בשו"ע (סו"ס תקי"א), ונראה דלאו דווקא ביו"ט קאמר לה, אלא אף בשבת, הגם שאסור לעשות מלאכה באוכל נפש, מ"מ מותר בזה. וסמך לדבר מה שראינו לעיל בשו"ע (סו"ס ש"כ) שאין צביעה באוכלין. וכן ראיתי בשו"ת חכם צבי (סימן צ"ב) שכמו שמותר ליתן תבלין לתוך הקדירה בשבת אע"פ שנותן ריח [ני"ב. לכאו' הוא גופא צ"ע היכן מצאנו שמותר ליתן תבלין שיש בו ריח, ומה שראינו בשו"ע (סו"ס ש"כ) שמותר ליתן כרכום במאכל (אע"פ שיש לו ריח טוב), הנה זה לא ראיה לפמש"כ לעיל מדברי המהרש"ל והאחרונים שכאשר אינו מכוון לריח אין איסור, וזה עיקר כוונתו למראה (או לטעם), אלא שהבאנו שיש חולקים ואוסרים גם כשאינו מכוון, ולפי"ז לענין נתינת תבלין במאכל, עיין שם ובפו'. ולא דנו לאסור מצד מוליד ריחא, ומשמע בסתמא שבכל סוגי תבלין איירי שאין בו מוליד ריחא, וכן סוגיין דעלמא]. ומוכח שלא גזרו מוליד ריחא אלא בדבר שאינו אוכל או משקה, אבל באוכלין ומשקין אין בזה משום צובע, וגדולה מזו ראינו שאף בצובע (ר"ל שהוא אב מלאכה) אין באוכלין כמש"כ סו"ס ש"כ וכו'. ועפי"ז התיר ליתן בושם למי הנטילה, עי"ש.

ואמנם ראינו להט"ז והמג"א (בסו"ס תקי"א) שלא הסכימו עם המנהג שנהגו ליתן בושם לתוך מי הנטילה, עי"ש. אולם נראה לענ"ד שכ"ז משום שאינו בגדר אוכל, שהרי גם לגבי צביעה באכלין ביארנו לעיל שאם אינו אוכל את הדבר עצמו יש בו איסור, אע"פ שהוא יכול להקרא אוכל, וכגון שצובע מים לגוי (עיין בפמ"ג בא"א סקכ"ה, ובמשנ"ב סקנ"ו, וח"א כלל נ"ד ושאר פו'). וכן שצובע מי האסלה של בית הכסא (כמו שכתבנו לעיל בפשטות), שכל שאינו אוכלו לבסוף, ה"ז נחשב כחומר מלאכה, ורק אם אוכלו בצביעתו מותר שאז נחשב כצביעה באוכלין דלא חשיבא, וממילא ה"ה בנידו"ד שכיון שנוטלים בזה ידים אינו נחשב כאוכל, אבל אם באמת רוצה לאוכלו ודאי מותר גם לשיטתם, ושו"ר בס"ד שכ"כ כעי"ז בספר שבט יהודה למהר"י עייאש (דף מב.), עי"ש. [אמנם בעיקר דין מוליד ריחא באוכלים מבואר שם שמותר לאלתר]. וע"ע גם בעיקרי הד"ט (סימן י"ד אות ד'), ודו"ק.

ואמנם ראיתי בשעה"צ (סימן שכ"ב אות ט"ז) שכתב שליתן שפינגרא"ד באוכלין מוליד ריח, ע"כ. ומוכח שאסור גם באוכלין, אולם יש להעיר שהשעה"צ ציין להפמ"ג בשם ח"צ, וכנראה שהשעה"צ סמך על דברי הפמ"ג, ולא עיין באותו עת בדברי החכם צבי בפנים, ששם מבואר שדעתו להתיר בזה. (וידוע אצל המשנ"ב שדן בספרים ע"פ מה שראה שהביאום בספרים אחרים, וכן העיד על עצמו). איברא שמ"מ דעת הפמ"ג דנהיה נוטה לאסור שם, וכמו שסיים הפמ"ג שם (בא"א סקי"ה) לדקדק מהרמב"ם שמוליד ריח באוכלים אסור [ויש לדקדק עוד בשו"ע סימן תקי"א "למתקן", וי"ל]. וע"ע בכה"ח (סימן קכ"ח אות מ"ד) שנראה מדבריו ג"כ, שמחמיר שלא ליתן דבר המריח באוכלין, אלא רק אם אינו מכוון להוליד ריחא, וכגון שנותן תבלין למתקן וכדו', בזה מותר, והנה כפי שביארנו אפשר שאף הט"ז ומג"א יודו לח"צ. וכן ראיתי הלום לכמה אחרונים שפסקו להקל בזה, וכיעוין בשבט יהודה הנ"ל, וכתב שכן פסק בספר נחפה בכסף, עי"ש. וה"ד החיד"א בברכי יוסף ובמחזיק ברכה בסי' תקי"א, רב פעלים ח"ב סימן נ"א, ועוד. וע"ע בשו"ת נשמת שבת סי' שמ"ה בתוה"ד. ומלבד זאת אפשר שיש לצרף שבעצם דין הולדת ריח כבר הבאנו לעיל פלוגתא, שיש הסוברים שאין איסור מוליד ריח כלל.

378. ע"פ האמור לעיל, ובאופן זה שיעיקרו למיתוק האוכלין יש להקל אף לדעת האוסרים שהזכרנו בהערה הקודמת. ועיין בשו"ע (סו"ס תקי"א), ועיין בשש"כ (פי"א סל"ט) שכתב שאין איסור מוליד ריחא באוכלין אם ע"י הוספת הריח הוא מכשיר את האוכלין לאכילה או משביח הטעם, ע"כ. ולא נחית לכל האמור לעיל. ולפי דברינו יהיה מותר גם אם אינו משביח את הטעם וכיוצא.

379. עיין בט"ז ומג"א שקראו ערער על המנהג שנהגו ליתן מי בשמים לתוך מי הנטילה של הכהנים שעולים לדוכן, אולם בשו"ת חכם צבי (סימן צ"ב) צידד להקל בזה, ודימה זאת לצביעה באוכלין, שכמו שלא גזרו איסור ליתן תבלין במאכל, כך אין איסור בזה. והוסיף שאין לומר שדווקא כשבדעתו לאכול או לשתות אותו הדבר הוא דשרי, אבל אם בדעתו לרחוץ בו אסור וכו', עיין שם. ולעיל כתבנו להעיר שיש לחלק ולומר דלא דמי לאוכלים, ששם באמת הוא אוכל אותם, אבל מים אלו העומדים לרחצה, אע"פ שנחשבים משקה, ואם ירצה לשתותם ה"ז משקה ראוי, מ"מ כל שאין בדעתו לשתותם אין ע"ז שם משקה לענ"ז. וראיה מדין צובע במשנ"ב (סקנ"ו) והאחרונים לענין צביעת מים לנוי וכו'. והיה אפ"ל דמה שאמר שנחשב כאוכלין, אין זה מצד הדבר שראוי לשתיה, אלא מעצם השימוש שעשוי לרחצה זה עצמו נחשב כאכילה. (וכדאשכחן בכ"ד בדברים שמשתמשים בהם וכלים, שנחשב כמאכל, א"נ ששוה לכל נפש. אולם כ"ז אינו מחוור כלל). ומ"מ לענ"ד יותר נראה כדרך ראשונה שביארנו בדברי הט"ז והמג"א, שכל כה"ג לא נחשב כאוכלין ומשקין, ודו"ק. אמנם יש לדון בסברא אחרת שבתערובת אינו נחשב מוליד ריחא, אלא הוא עצמו שהיה מקודם הוא זה שמפיץ ריח עכשיו, וכ"כ הפמ"ג (במשב"ז ובא"א בסו"ס תקי"א) משם הא"ר, שמותר לשים שמן במים כיון שאינו מוליד ריח, ואינו כמו סחופי כסא שאין שם רק ריח (והוסיף שבאמת ליתן שמן ואח"כ לסננו אסור לכו"ע). וכ"כ עו"א.

ובמשנ"ב (סימן קכ"ח סקכ"ג) הביא דברי המג"א והט"ז שאסרו בזה, והוסיף שהא"ר והחכם צבי דעתם דלא שייך מוליד ריחא בזה, כיון שהשמן עצמו מעורב במים (והיינו כסברא שכתבנו לעיל סוף דיבור הסמוך), וסיים שבנתונים מער"ש ועיו"ט בודאי יש לסמוך על המקילים, אף דמוליד ריחא בידי הכהנים, ע"כ. ונראה איפוא שלא רצה להתיר בזה בהדיא, ורק בנתונים מער"ש. ויותר מזה מבואר להלן (בסימן תקי"א סקכ"ח) שכתב בפשיטות שאסור ליתן ביו"ט דבר המריח לתוך המים כדי שיריחו, ע"כ. ומבואר איפוא שדעתו להחמיר בזה. וע"ע גם בכה"ח (סימן קכ"ח אות מ"ד) שהאריך להביא דיעות הפוסקים בזה, והביא כמה פו' שהסכימו לדברי הט"ז, ולכן כתב לדינא להחמיר בזה שלא לתת מי ורדים לתוך מים כדי לרחוץ בהם ידיו וכדו', כיון שכוונתו לריח. והנה הגם שלדעתו גם באוכלים יש להחמיר כשכוונתו לריח, הנה בזה נ"ל להקל בצירוף האמור דאפשר שאף הט"ז ומג"א יודו להתיר באוכלין.

ובאמת שאף בנידו"ד י"ל שהמקילים יש להם על מה לסמוך, ובצירוף הטעמים הנ"ל, וכדעת הא"ר והח"צ שיישבו את מנהג העולם להקל בזה, אלא שבפרט זה מצאנו לרוה"פ שהחמירו, וכמו שהביא בכה"ח שם הרבה פו', כיעוין שם באורך. ולא דמי לאוכלין ומשקין כמש"כ לעיל, וגם עצם סברת הא"ר אינה מוכרחת, דכפי הנראה שהוא נותן ריח במים האחרים, וה"ז כמוליד ריחא, ולכן יש להזהר בזה.

380. הנה מצד היתר הולדת ריח באוכלין, אין לנו כאן, וכמו שנתבאר לעיל שכל שאינו עומד למאכל או משקה לא חשיב כמאכל ומשקה לענין זה, ואסור. (וכה"ג כתבנו לעיל לגבי צובע). אולם יש לנו כמה סיבות אחרות להתיר בזה, א'. כסברת הא"ר והחכם צבי הנ"ל, שאין איסור הולדת ריח במים, וכ"כ עו"א. (ואמנם כאן יש לדון עוד, שהרי מצד הולדה באוכלין אין כאן, וכמו שכתבנו לעיל שאינו אוכל ולא משקה לענ"ז. אבל מ"מ י"ל כסברת הא"ר שזה רק עירוב הבושם, ולא שהוא מוליד ריח במים, אלא שיל"ע גם בזה, דשמא דווקא בשמן וכיוצא נאמר כן, אבל בסבון הנמחה במים הרי הוא מועיל להוליד ריח במים]. ב'. סברת המהרש"ל שהבאנו לעיל שכאשר אינו מתכוון להולדת ריח, אין איסור, והבאנו שכן הסכימו הרבה מן הפוסקים, וגם כאן אפשר שעיקר כוונת האדם הוא לנקיון וחיטוי. ויש לדחות דאפשר שרוצה בשתי המטרות. ג'. דעת השאלת יעב"ץ (סימן מ"ב) שכאשר הריח הטוב בא כדי להעביר את הריח הרע אין איסור הולדת ריח, ה"ה כאן (וע"ע בשערי תשובה מש"כ בזה). ובפשטות הוא שורש הדבר מפני שאינו מכוון. ד'. ראיתי בספר אורחות שבת (ע' תנ"ה) שכתב ע"פ מומחים שהפצת הריח בסבון זה, אינו בא ע"י תערובת הריח במים, אלא הוא נוצר על ידי שמכח הזרם של המים נמחה קצת מן הסבון, ויורד ממנו שכבה אחת, וזה עושה את הריח, ומה שיש קצת ריח במים אין זה חשוב כלום (וי"ל שגם אינו נחשב מתכוון לענין זה, וכבר הבאנו לעיל שבאינו מתכוון יש להקל, ודו"ק). ומה גם שהוא מתנדף מהם וכו'. ה'. נ"ל להוסיף בזה עוד מהסברא שכתבנו לעיל, לענין צבע באסלה, שהוא נעשה ע"י הסרת מונע, שלדעת החת"ס ועוד רבים הוי גרמא, וע"ע בדברינו שם, ודו"ק. ובצירוף כל הנ"ל, ומלבד סברת המהרי"ח בספרו ראשון לציון הנ"ל, בודאי יש להקל.

[וגם כשאינו בהסרת מונע, אלא כגון שנותן הסבון במים לרחיצת כלים וכדו', ג"כ יש להתיר ע"פ הטעמים הנ"ל, כיון שאינו מכוון להולדת ריח].

381. הנה הט"ז (בסו"ס תקי"א) כתב לאסור ליתן שמן מבושם לתוך מי הנטילה, ואף אם נתנו במים מעיו"ט, אסור ליטול בהם משום שמוליד ריח ביד הכהנים, ע"כ, ובמג"א (שם וכן בסימן קכ"ח סק"ח) כתב לאסור את עצם הנתינה של הבושם במים, אבל מצד מוליד ריח בבשר האדם לא איירי, ובפמ"ג שם (במשב"ז ובא"א שם) כתב שמהמג"א אין ראיה לאסור בנותנו מערב יו"ט, משום שבזה יש לומר שמותר, ולא שייך איסור מוליד ריחא בבשר האדם, וע"ע בהלכ"ט (ח"ב סימן כ') שאסר את רחיצת הפנים משום שמוליד ריח בשער זקנו, ושערו ככסותו, עי"ש. ונראה שלמד כן ממה שמצאנו בפו' שאסרו סחיטה בשיער (עיין משנ"ב בסימן ש"כ סוסי"ח), ומשמע שיש מקום לדמותו לבגד, והכי נמי לענין מוליד ריח ס"ל לאסור, ומ"מ בבשר האדם מבואר שאין איסור. ויותר מפורש בא"ר (סימן תקי"א) שאין מוליד ריח בבשר האדם, וכ"כ הח"צ (שם), ובגינת ורדים (כלל ג' סימן ט"ז) כתב להתיר ליתן אף לידים ולפנים ולזקן, ולא אסר אלא רק בנתינתו למים. וע"ע בכה"ח (סימן קכ"ח אות מ"ד) שהביא כל הנ"ל, והביא עוד משו"ת נחפה בכסף וספר שבט יהודה שהתירו אפילו בנתינה למים, וה"ד החיד"א בברכ"י ומחז"ב, וק"ו שמותר בבשר האדם. ומאידך הביא שם עוד פו' שפסקו כהט"ז שאסור להוליד ריח אפילו בבשר האדם, ועפי"ז כתב לדינא שכל שהוא מכוון להוליד ריחא כגון שנותן מי ורדים למים כדי לרחוץ בהם, או במי ורדים עצמם את פניו וידיו אסור, וק"ו בשערו משום שרבו האוסרים, עכ"ד. אולם יש להעיר עליו שעיקר הקפידא של רוב הפו' הוא בנתינה למים, או עכ"פ בנתינה לשערו, אבל על גופו של האדם אף שיש אוסרים בזה כהט"ז ודעימיה, מ"מ רוב הפוסקים התירו בזה. ואולי כוונתו על מה שכתב בסמוך לאסור שערות בקל וחומר, ועכ"פ אנן חזינן שלענין הולדה בבשר האדם דעת רוב הפוסקים להקל.

ובאמת שמכמה מקומות לכאו' מוכח להתיר בזה, א'. במשנה בשבת (קכא.) שבני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן שכן דרכן לסוך בחול, ולרש"י גם כל ישראל מותר, עיי"ש (וכ"ה בשו"ע סימן שכ"ז). וכן הוכיח בשו"ת חכם צבי הנ"ל. ב'. בגמ' בשבת (דף נ:) מבואר שמותר לחוף את פניו ואף שיש לו זקן, ואפילו במיני אבקות של בשמים, עיין שם כמה דוגמאות, הרי שלא חששו לאיסור (וכפ' הרמב"ם פכ"ב הי"ג), וכן הוכיח מזה בשו"ת זרע אמת (ח"ג דף צב.). ג'. בביצה (לג:) איתא שמותר לקטום ולמלול עצי בשמים כדי להריח בהם, ומוכח שאע"פ שניתן הריח על אצבעותיו בעת הנטילה מותר, ואין בזה מוליד ריחא (וכ"פ בשו"ע סימן שכ"ב ס"ה), וכן הוכיח מזה בפמ"ג במשב"ז (סו"ס תקי"א), עיי"ש.

אמנם יש לדחות הראיות הנ"ל, כדרך שכתב הפמ"ג (שם) לדחות, דשאני התם שאינו מתכוון להוליד ריחא, והיינו כשמולל בידיו כוונתו רק להוציא את הריח מתוך הבשמים, וזה ודאי אינו מוליד ריח, ומה שמגיע לידיו אע"פ שהוא פסי"ר מותר כיון שאינו מכוון [ועיין בפמ"ג שם שנקט בזה משום דהוי פ"ר בדרבנן ולא ניח"ל ושרי, עיי"ש. אכן לעיל כתבנו שאפשר שאף להאוסרים בפסי"ר בדרבנן, מ"מ כאן במוליד ריח יהיה מותר, ודו"ק]. משא"כ ברחיצת ידי הכהנים, וכן היה אפשר לדחות ההוא דבני מלכים, ונימא דשאני התם שבאמת הוא מועיל יותר לרפואה, וממילא הולדת הריח שנעשית ממילא אינו בגדר מתכוון, ולכן שרי, אולם מ"מ יש לדון ברחיצת הפנים שבגמ' דשבת (דף נ:) הנ"ל, ומשמע שאע"פ שהוא מתכוון שרי, ואדרבה מערב את הבשמים הנ"ל כדי להתיר, וה"ה כאן במי רחיצת הכהנים, אע"פ שמתכוון גם לרחיצה וגם לריח, יש להתיר. אמנם יש מקום לדחות דשאני התם שאע"פ שמתחילה הוא מערב בזה גם ריח טוב, מ"מ אנו מתחשבים בעצם הנתינה אח"כ שנותנו על בשרו, ואז במעשה זה הלא אינו מתכוון לריח אלא לחפיפת פניו, וריחא ממילא קאתי (ואפשר דדמי למש"כ בסי' שט"ז בגווני שמכוון לב' כוונות, וי"ל). ושוב מצאתי הלום בכה"ח (בסי' שכ"ו אות ז') גבי שמן ורד, שכתב שהגם שמוליד ריחא יש בבשר האדם כמש"כ האחרונים, מ"מ כתב הרב ב"ד בחי' על המשניות (פי"ד דשבת מ"ד) דשמן ורד אין ריחו ערב, ול"ק, ע"כ. והביא הכה"ח שבפתה"ד פקפק עליו שהחושט יעיד ע"ז וכו', ואפשר שהוא מין אחר, עיי"ש. ועכ"פ יש לתרץ כדאמרן. ודו"ק.

ובעצם הסברא בזה היה אפשר לומר דלא חשיב מוליד ריחא בבשר האדם, כיון שזיעה מעבירתו, וכן משמע בכמה מן האחרונים, אולם אי מהאי טעמא יש להעיר שהלא גם בבגדיו הריח מתנדף והולך לו, וכבר דנו כעי"ז הפו' לענין צביעה על גופו של האדם, שמבואר שאסור (בסו"ס ש"ג), וה"נ יש לומר כאן. ושמא שאני בושם דגרע טפי מצבע, שהצבע אמנם יש לו קיום, אולם הבושם שעל גופו מתנדף והולך לו מיד, וה"ז ממש כמו ששר על הברזל דלא חשיב מתקיים, וגרע טפי, ודו"ק. ויותר מזה נ"ל שבבשר האדם לא אמרינן דין מוליד ריחא, ובכלים ששייך בהם ספיגה אסור, והרי אם אדם שם בושם בתוך שקית ניילון או בתוך קופסה, הלא אין זה מוליד ריחא כלל, ומה שיש ריח הוא מן הבושם והלחלוחית שעליו, ואינו בגדר מוליד ריחא, והכי נמי בבשר האדם שאינו אלא כמעשה איצטבא, ואינו בגדר מוליד ריחא, ודו"ק.

ולכן נלענ"ד שיש להקל בזה, מלבד שדעת רוב הפו' להתיר בבשר האדם שאין שייך בזה מוליד ריחא, ושכן נראה בפשיטות הש"ס בכ"מ וכנ"ל, וכפי הסברא הנזכרת, לכן יש להקל בזה (ועיין בהערה הבאה במוסגר שאין לחלק בין המקומות בגופו, עיי"ש). והלום ראיתי עוד בשו"ת משנה הלכות ח"ז סימן מ"ז שמצא כן לאחד מן הראשונים בספר המנהיג בהל' שבת סימן ק"מ שהתיר לסוך בשרו בבושם. וכן ראיתי בשו"ת נשמת שבת סימן שמ"ה שרוה"פ מתירים בזה, עיי"ש. ואפשר שיש לצרף גם את סברת המהר"ח בספרו ראשון לציון, שלדעת הרי"ף והרמב"ם בכלל אין איסור מוליד ריח, וכן המנהג להקל בזה. [ובכה"ח שם התיר רק כשאינו מכוון לריח, וכגון מה שנוהגים כשיש שמחות ליתן מי ורדים לתוך יד של כל אחד כדי לברך, עיי"ש. (וע"ע בכה"ח בסימן שכ"ו אות ח' שכתב שביום שמחת תורה ובשבתות חתונה וכו', שלא לקנח ידיהם במפה או בזקן, ע"כ. וכ"פ באול"צ סו"פ ל"ה שאסור ליתן בושם במקומות שיש בהם שיער או על הבגדים, ע"כ. (והגרח"ק התיר על השערות, משום ששערות הם חלק מהגוף בכל מקום, ע"כ. ויש לציין מש"כ בסוכה ועוד את בשרו, את הטפל לבשרו וכו'. אמנם האול"צ שאסר נראה שזה בודאי לשיטתו שבמקום שהבושם עשוי להתקיים חמור טפי, וכדלהלן בדיבור הבא וד"ה בזה נמי). ועיין בברכות (דף מג:) שערו אמרי לה כבגדו וכו'. וע"ע גם בשו"ת נשמת שבת סימן שמ"ז להחמיר בזה, ובפרט שיש אוסרים גם בבשר האדם.

[ולענין נתינת בושם על בשרו, עיין באול"צ שם שכתב בזה כעין פשרה, שעל הפנים ועל הידיים מותר, אבל על שאר מקומות אסור. ובביאורים כתב בזה סברא שמוליד ריחא יש רק במקומות המכוסים, ששם מתקיים הריח יותר, אבל על הידים ועל הפנים שאינו מתקיים הרבה אין בזה משום מוליד ריחא, עכ"ד. ואיני יודע מנין לו לחלק בזה, ובפו' לא נזכר מזה כלום, ומשמע בסתמא שאין לחלק ולא מידי. וגם את"ל כן, מנין לחלק בין מתקיים יותר או פחות (אא"כ נימא שבשאר מקומות מתקיים עכ"פ יום אחד, וי"א שזה בגדר דבר המתקיים לענין מלאכות, ואכמ"ל). וח"א שיחי' שאלני ע"ז באו"א, מהמבואר בברכות (דף מג:) שאסור לת"ח שיצא מבושם לשוק, ואמרו שכ"ז בבגדו, אבל בגופו זיעה מעבירתו, ע"כ. וא"כ אדרבה יותר יש סברא להקל במקומות המכוסים שבגוף שזיעה מעבירתו, עכ"ד. ואפשר שאע"פ שמעבירתו, מ"מ במקומות המכוסים נשאר יותר, ואפשר עוד שלהאול"צ נחלק גם שם בברכות, אכן כ"ז אינו נהירא, ואין לסמוך ע"ז, וכבר כתבנו לעיל שמדינא יש להתיר ליתן בושם על בשרו, כנלענ"ד].

383. כתבנו הערה זו לפי שהיא מצויה מאד שמתיזים את הבושם גם על הבגדים, והרבה פעמים הוא פסיק רישא ולכאו' אסור, אמנם כתבנו לעיל שאם אינו מתכוון אינו בכלל האיסור, וכנ"ל. מ"מ כאן שכוונתו ליתן ריח אפשר שהוא בכלל מתכוון ואסור, ואה"נ שבאינו מתכוון מותר, אע"פ שלפעמים ניתז גם על הבגדים. וכן הוא מן הסתם כשאין כוונה לבגדיו מותר, ולכן למעשה מותר ליתן בושם בגופו אף אם הולך ויעלה ויבא הרוח גם לבגדיו וניחא ליה, משום שכל שאינו מתכוון לכך מותר, ואם הוא מתכוון שיבא גם לבגד אסור.

384. כנלענ"ד ע"פ האמור לעיל שבאינו מתכוון מותר, ובדרך כלל אין שמים דיאודורנט על הבגדים לריח, ועיקרו רק למנוע ריח זיעה, ולכן יש להקל. ולכן אפילו שנותן אותו במקום שיער ג"כ מותר. וקל וחומר שמותר לחטא ולנקות את בית הכסא בחומרים מבושמים, וכן כל כיוצ"ב, מפני שעיקרם הוא להעביר ריח רע. ושו"ר שכן צידד בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סימן מ"ב), וכ"ה באחרות שבת פל"ו הערה צ"ה. (אמנם בשולחן שלמה סי' תקי"א בשולי הגליון סקט"ז כתב שטוב שלא להניח סבון זה במים בשבת).

385. כמו שנתבאר לעיל לענין גוף האדם שמותר, וה"ה כאן. וכ"כ הפו' דלהלן. [וכן מצאנו במצטיכי שמותר לריח הפה, אמנם בשו"ת שאלת יעב"ץ סמ"ב דחה לשיטת האוסרים, דשאני התם שהוא לאעבורי ריחא].

386. עיין בשבה"ל (ח"א סי' קל"ו) שאסר. אולם בשש"כ (פי"ד הערה ק"ב) הביא מהגרשז"א כמו שכתבנו בפנים, עיי"ש. וכפי שנת' לעיל שכל שאינו מכוון להולדת ריח מותר, א"כ ה"נ שפיר דמי, שכל כוונתו רק לדלל אותם.

387. גמ' בביצה (לג:), וכן פסק השו"ע (בסימן שכ"ב ס"ה). וה"ט משום שאין אדם

* * *

סימן שכ"א

א. מיני עשבים, או עצים, שמשתמשים בהם גם למאכל בהמה, וגם לצורך הסקה, או איזה מלאכה, הרי זה תלוי לאיזה מטרה הביאם, אם לצורך מאכל הבהמה אינו מוקצה, ואם לצורך הסקה הביאו הרי הוא מוקצה[390]. ואם הכניסו לביתו מן הסתם, הרי זה תלוי כפי המנהג, למה הוא עשוי[391], ואדם הרוצה לאכול ממאכל שהכניסו לבהמה, קוטם ביד ואוכל, אבל לא בכלי[392].

מלאכת מעבד

הקדמה

ב. כמה כללים באיסור "מעבד":

א]. המולח בשבת עורות במלח, או המרככן בשמן, כדרך שמעבדי העורות עושים, הרי זה אסור מן התורה, משום מעבד[393]. ובכלל זה אסור לסוך מנעלים או סנדלים חדשים[394].

וכן הדורס בשבת ברגליו על העור כדי שיתקשה, או המרככו בידיו, ומושכו ומשוה אותו כדרך שהרצענים עושים, הרי זה אסור מן התורה, משום מעבד[395]. ובכלל זה אסור לרכך בידיים עור של מנעל חדש[396]. וכן אסור לנעול בשבת מנעל חדש, אם כוונתו לרכך אותו על ידי ההילוך[397]. [ועוד בענין מלאכת מעבד יבואר להלן בסוף סימן שכ"ז].

ב]. אין איסור מעבד באוכלין, מן התורה, אבל מכל מקום אסור מדרבנן[398], ויש אומרים שבעיבוד גמור אסור מן התורה[399]. ולכן אסור למלוח צנון וכדומה[400], ויש בזה ב' אופנים: א'. שמולח צנון ושוהה במלחו עד שיזיע, ובזה אסור אפילו במליחת חתיכה אחת. ב'. כשמולח הרבה חתיכות ביחד, ובזה אסור אפילו אם אין בדעתו להשהותם עד שיזיעו[401], וטעם האיסור יש אומרים משום שנראה כמעבד[402], ויש מפרשים משום שזה נראה ככובש כבשים בשבת, והכובש אסור מפני שהוא כמבשל[403], ולהלן מסעיף ב' והלאה יבוארו עוד דברים שאסרו חז"ל מטעם שנראה כמעבד.

ג]. סוכר אינו בכלל האיסור, ולכן מותר לפזר סוכר על פירות או ירקות, ואפילו כשמשהה אותם זמן רב[404]. ויש אומרים שדין סוכר כדין מלח[405]. ובשאר תבלינים לכל הדיעות מותר, כגון פלפל שחור וכיוצא[406]. [אבל שאר דברים שדרך לכבוש בהם כבשים, אסור, כגון מלח, או חומץ, וכיוצא][407].

ד]. שכח ומלח צנון וכדומה, דינו כמעשה שבת בשוגג, ומאחר שהוא איסור דרבנן יש להקל, ככל המבואר בריש סימן שי"ח. ומיהו אם נזכר קודם שנגמרה פעולת העיבוד או כבישה, יזהר ליתן עליו תיכף שמן או איזה משקה לבטל כח המלח[408].

ולכבוש על ידי גוי, כיון שאינו אלא מדרבנן, מותר לעשותו במקום הפסד או במקום צורך, ככל דיני שבות דשבות שנתבארו בסימן שט"ז ס"ה[409].

ג. אסור לעשות מי מלח בשבת[410], וכן אסור ליתן חומץ או שאר משקין במלח[411], ואפילו כשרוצה לאכול מזה, או ליתנו בתבשיל, אסור[412], משום שזה נראה כמעבד[413]. [אמנם מותר לטבל ירק רטוב במלח, ואין לחוש שמא יעשה מי מלח][414].

וכל האיסור הוא רק בעושה מי מלח מרובים[415], דהיינו כמות הראויה לשני סעודות, אבל כמות הראויה לסעודה אחת מותר[416]. ומכל מקום גם כמות מועטת אינו מותר אלא ליתנו לתוך התבשיל, או לטבל בו פיתו, וכן לשפוך ממנו על עוף או דג צלוי[417], אבל אסור ליתנו לתוך הכבשים[418], וכן יש להזהר אפילו כשעושה כמות קטנה שלא יהיו מי מלח עזין, דהיינו שני שלישי מלח[419].

מקצה מדעתו בשמים אלו, ודינם ממש כמו אוכל שמשתמש בו.

ובמקומו נתבאר עוד בזה (בסוגיא דפרפיסא בשבת דף פא: והבאנוה בשבת דף עג: במלאכת קוצר) שגם עציץ או גוש עפר שיש בו עשבים מותר לטלטלו (באופן שאין חשש תלישה מן המחובר, ועיין בזה בשו"ע בסימן של"ו ובמשנ"ת שם), ועיין בזה בשביתת השבת (קוצר בבא"ר אות ז') מש"כ בזה. והביא מהתפא"י לאסור בכיוצ"ב. אולם הגרצ"פ פראנק כתב להתיר, וכתב שכ"מ בשו"ע ובפו', ושכ"מ במאירי. ועיין בכה"ח (בסימן של"ו אות נ"ד) שהביא דברי התפא"י, אולם מדברי הפו' נראה שמותר, וכנ"ל. וכן ראיתי גם בשיטה להר"ן בשבת (דף פא:) שאם הכינו מבעו"י מותר לטלטלו, כההיא דמכניס אדם מלא קופתו עפר וכו', עיי"ש. וכ"ה בההיא דסליקוסתא וכו', ודו"ק. ואפילו אם החול מרובה ג"כ יש להתיר לטלטלו, שבודאי אין הבשמים בטלים לעפר, אלא העפר בטל כלפי הבשמים. ומה שמצאנו בביצה (דף יד:) שכשהפסולת מרובה אסור לטלטל את האוכל, וכדפרש"י שם, הנה כל הראשונים חלקו על רש"י וכתבו שאין אוכל מועט בטל בפסולת, ואף רש"י יודה בנידו"ד, ואכמ"ל.

388. כ"ה בגמ' בביצה (לג:) ובשו"ע (סימן שכ"ב שם) שאין בזה משום מוליד ריחא, אלא תוספת ריח ע"י שמגלה את מקום הריח הכניס בתוך העץ. וע"ע מש"כ בזה בשאלת יעב"ץ סימן מ"ב.

ועיין בשו"ע שם שמותר לקטום בין רכין ובין קשין, אמנם כתבו האחרונים שבקשים יזהר שלא לקטום בכלי אלא ביד, וכיעוין במשנ"ב שם ובכה"ח אות כ'. [וכל ההיתר שקוטם להריח, אבל אסור לקטום כדי לחצוץ בו את שיניו, או כדי לעשות סתימה לחור החבית וכדו', עיין במשנ"ב שם ובכה"ח שם, ואכ"מ].

389. עיין בבאר היטב (בסימן שכ"ב אות ה') שהביא מספר שכנה"ג שחוכך להחמיר שדווקא לקטום מעט כדי להריח מותר, אבל אם משבר חתיכה ממנו כדי ליתנו לאחר אסור, עיי"ש. אולם האחרונים חלקו ע"ז, וכיעוין בשעה"צ (שם אות ט"ז) שציין לשכנה"ג הנ"ל, וכתב שהפרי מגדים מצדד להתירו, ולכן השמיט דין זה, עכ"ד. ומ"מ לא התיר בהדיא. וע"ע בכה"ח (אות כ"א) שהביא מהמט"י שהשיג על השכנה"ג וכתב להתיר, וכן דעת הפמ"ג, והמחזיק ברכה בשם מהר"א יצחקי כתב שהדבר ברור שמותר, וכ"פ בק"א בשם באר יעקב, וכ"כ הזכ"ל בשם כמה פוסקים [וכתב שה"ה מה שנוהגים לתלוש זמורות קטנים מן האשכול של הענבים שמותר]. וכ"פ בבא"ח להקל, ואמנם סיים שהמחמיר תע"ב. אולם למעשה העיקר כדעת כל האחרונים שמתירים, וכן המנהג. וע"ע בדברינו בזה בסי' שכ"ב.

390. כן מבואר בגמ' בשבת (דף קכח.), וזה קאמר שם לגבי עצים ושאר דברים, ובשו"ע (סימן שכ"א ס"א) הביא דין זה גבי חבילי פאה איזוב וקורנית (שהם מיני עשבים, ובגמ' נתבאר מה הם), שאם הכניסם לעצים ליבשן, הרי הם מוקצה, ואם למאכל בהמה מותר.

391. במשנ"ב שם (סק"ב) וכן בכה"ח (אות ב') הביאו משם האחרונים גבי חבילי סיאה אזוב וקורנית הנ"ל, שאם הכניסן סתמא, נעשה כמי שהכניסן למאכל בהמה, והוסיף הכה"ח שכל זה כשאין מנהג, אבל כשיש מנהג הולכין אחר המנהג, עכ"ד. ואכן בכל זה הדבר תלוי לפי ענינו, שאם אין רגילים בהסקה, או אין להם בהמות, הרי בכלל לא שייך לומר שהוא עשוי לזה, אלא הכל הוא כפי המנהג [ולכן סתמנו בכל הענין, ויתפרש כל דבר לפי טבעו ולפי מנהגו]. וכבר כתבנו כיוצ"ב בסימן ש"ח ועוד גבי תבן וקש אם הוא מוקצה או לא (עיין במשנ"ב שם ס"ק קי"ח). וע"ע שם מה נחשב ראוי לבהמה, ואכמ"ל.

392. עי' בשו"ע שם גבי חבילי פאה הנ"ל שקוטם ואוכל ביד, ולא בכלי שלא יהיה כדרך שעושה בחול.

נ"ב. דיני מלילה שנזכר בשו"ע (סימן שכ"א ס"א), נתבאר לעיל בסי' שי"ט ס"ו. וכל הפרטים שם שייכים לכאן.

393. עיין במשנה שבת (עג.) שהמעבד הוא אחד מטל מלאכות, והוא ממה שנעשה במשכן שהיו מעבדים את עורות האילים והתחשים לצורך הקמת המשכן, ובגמ' (דף עה.) אמרו דהיינו מולח היינו מעבד. ופרש"י דמליחה צורך עיבוד הוא, וכן כתב הרמב"ם (פי"א ה"ה) שאחד המולח ואחד המעבד חייב, כיון שהמליחה מין עיבוד הוא, ע"כ. (וע"ע ברמב"ם שם ה"ו וה"ז, ויבואר בהלכה הבאה).

ועוד מבואר בגמ' דשבת (קמא:) שיש איסור עיבוד עורות ע"י שסכין אותם בשמן, עיי"ש. וכן פסק הרמב"ם (פכ"ג ה"י) שהמעבד הוא מאבות מלאכות, והמרכך עור בשמן כדרך שהעבדנים עושים הרי זה מעבד וחייב. וע"ע בשו"ע (סימן שכ"ז ס"ד) לא יסוך וכו', מפני שהעור מתרכך ודמי לעיבוד.

ודווקא עור, אבל בשר אינו בכלל האיסור. ומ"מ מצאנו בשבלי הלקט (סימן פ"ח) שהביא מתשו' הגאונים שאסור למלוח בשר וביצה להניח, משום דמליחה אב מלאכה, וכתב דאע"ג ששם הוא מליחת עור ולא בשר ועוד וכו', אעפ"כ אין רבי רוצה לעשות כן, הואיל ואין נפסד בלא מלח, ע"כ. ולכאו' צ"ב, דאחר שכתב בעצמו שאין מליחה אלא בעור, א"כ למה שוב חשש לזה. וי"ל דמ"מ דמי למעבד. וכה"ג אסרו כמה דברים וכדלהלן (ומה שהוסיף בסו"ד הואיל ואינו נפסד, היינו שאינו צורך כ"כ ולא התירו, ועי' במאמ"ר סק"ד).

394. עיין בשבת שם וברמב"ם שם. ובשו"ע סימן שכ"ז ס"ד ובאחרונים שם.

395. כ"ה ברמב"ם (פי"א ה"ו). וע"ע בזה בגמ' דביצה (יא.) ובמפ' שם, ובהלי יו"ט. [וע"ע ברמב"ם שם בהלכה ה' ובהלכה ז' לענין חותך את העור]. וע"ע במנח"ח מצוה ל' מש"כ בזה.

396. כעין המבואר בשו"ע (סימן שכ"ז ס"ד) שיש איסור מעבד במנעל חדש, וכנ"ל. וכ"כ האחרונים.

397. כנ"ל בהערה הקודמת.

ואם אינו מתכוון אפשר שמותר דהוי פסיק רישא דלא ניח"ל, שהוא איסור דרבנן לרוב הראשונים (ולהערוך מותר). וגם אינו כדרך העבדנין, והוי תרי דרבנן. וגם אפשר דהוי כמתעסק אצל לבישה, ולא הוי כדבר שאינו מתכוון, ויל"ע בזה עוד מהמבואר בסימן שכ"ז ס"ד, אמנם שם מיירי דניח"ל, והוא עור העשוי למלאכה. וצע"ע.

398. עיין בגמ' בשבת (דף עה:) שרבה בר רב הונא אמר שהמולח בשר חייב משום מעבד, ורבא אמר שאין עיבוד באוכלין, וכתבו הפו' שהלכה כרבא, וכמבואר בר"ח שם ובריטב"א ומאירי ושא"ר, וכן פסק הרמב"ם (בפי"א ה"ה) ועוד. וכן נקטו הפוסקים האחרונים בסימן שכ"א, כיעוין בפמ"ג שם, ובמשנ"ב (סק"ט).

ובטעם הדבר, עיין בערוה"ש (סעיף כ"ט) שזה משום שלא שייך עיבוד אלא בדבר המתקיים לאורך ימים, ולא במאכלים, עיי"ש. ואמנם אפילו במולח בשר לזמן מרובה ג"כ מבואר שאין בו מעבד מדאו', י"ל דמ"מ כיון שהוא עשוי לאכילה אינו מידי הראוי לעיבוד, וחשיב דאין אורחייהו בהכי, וגם רוב הבשר לא עשוי לכך אלא מיעוטא להולכי דרכים וכיוצא. ועוי"ל בעיקר הדבר שבאוכלים לא חשיבא מלאכה, כדרך שמצאנו בכו"כ ענינים שאינם באוכלים, כגון בצביעה לעיל סו"ס ש"כ, ועוד. ומשום שאוכל ראוי לאכילה, ולא לעשיית מלאכות בו [ויבואר שיטת הרמב"ם, שכתב בערוה"ש שם דס"ל שאפילו מדרבנן אין עיבוד באוכלין, ומפרש שהאיסור הוא משום שנראה כעושה מלאכה ממלאכת התבשיל, או ככובש כבשים שאסור מדרבנן, ואכמ"ל]. וע"ע מש"כ באג"ט (אופה סקס"א). ודו"ק.

399. כן דעת פסקי הרי"ד והריא"ז בשבת (שם), וכ"ה בשבה"ל סימן ס"ח. וע"ע גם ברמב"ן ובר"ן (בחולין טו.), והיינו באופן שהוא עיבוד גמור, כמו שמולח בשר לאורחא. [אבל בנידון דלהלן לכו"ע אינו אלא דרבנן].

400. עיין שו"ע (סימן שכ"א ס"ג), וכפי המבואר בפוסקים שם כל האיסור הוא רק בירקות שדרך לכבוש אותם, ושהמלח מועיל לשנות טבעם, וכמו שבארנו שם במקומו בסעיף ג'.

401. כן ביאר הט"ז (סימן שכ"א סקי"א) שישנם שני ענינים באיסור מליחת הצנון, עיין שם. וכן הסכימו האחרונים, וכ"ה במשנ"ב (סקי"ד), עיין שם.

402. כן הוא דעת רש"י בשבת (קח:), וכ"כ הריטב"א בשבת (עה:), וכ"כ הטור (סימן שכ"א), וכ"ה באו"ז (סימן ע"ג) ושבה"ל שם ועוד. וע"ע בט"ז ר"ס שכ"א.

403. כ"כ הרמב"ם (פכ"ב ה"י"), וכ"כ בשו"ע (סעיף ג').

ועיין במג"א (סק"ו) שכתב שכל הפוסקים סוברים כרש"י, ולא כתבו כהרמב"ם, עיין שם. (ומ"מ מבואר בשו"ע כדעת הרמב"ם). והנה יש שהבינו שהשו"ע סובר רק כטעם הרמב"ם (עיין בט"ז סק"ו ובפמ"ג שם), אולם יש לפרש שהשו"ע חושש לב' הטעמים לאיסור, חדא מצד כובש כבשים כמש"כ בסעיף ג', וכן מצד שדומה למעבד (וה"ט של מי מלח שבסעיף ב'), וכן מבואר בשאר הפו' שדנו מתרי טעמי. ויל"ע בזה.

404. כן היה נ"ל פשוט שהרי לא שייך בזה שום אחד מהטעמים הנזכרים לעיל, שהרי אינו משנה את טבע הירקות או הפירות [ואמנם מצאנו שיטה בפו' שסוכר יש לו טבע כמו של מלח לענין מליחה, וכמש"כ בשו"ת הלק"ט (ח"א סי' רי"ח) לגבי קרבן, והסכים לדבריו בעיקרי הד"ט (סימן י"ד) שאם אין מלח למליחת בשר ימלחו בסוכר (וכ"כ במסגה"ש על יו"ד סי' ס"ט סכ"א, ועוד באחרונים. וע"ע בספר נוה שלום דף ל"א), ולפי"ז היה אפשר לומר שהוא חזק גם לכבוש ולעבד בו עד שישתנה טבע הירק או הפרי, אולם המציאות אינה כן. וגם לענין מליחה בסוכר כבר כתבו הפו' שלמעשה אין לסמוך ע"ז כלל, אפילו בדיעבד, וכיעוין בשו"ת רב פעלים ח"ב יו"ד סימן ד', וכן תמה ע"ז ביד יהודה סימן ס"ט סקצ"ז, ובשו"ת ציץ אליעזר בכ"מ, ועוד רבים ועצומים (עיין בדרכי תשובה סי' צ"ט ס"ק שכ"ח), וכתבו שאפילו בתור ספק לסניף אין לצרפו]. ומצד שדרך לכבוש ג"כ אינו כן, שאין כובשים בסוכר (ומה שיש בקופסאות שימורים מסוכרים, זה שימור ע"י תוספות וחומרים אחרים למיניהם). וכן מצאתי בלו"ח כאן שהתיר בזה לפזר סוכר על הפירות ואין בזה כל חשש, ודלא כדעת האחרונים שלהלן בהערה הבאה, ושו"ר שכן פסק גם באול"צ (ע' רמ"ז בהערה) שמותר, וכתב שהרי קיי"ל שאין מכשירים בבשר וכו', עיי"ש. וכ"כ עוד מן האחרונים בזמנינו.

405. עיין קצוה"ש (סימן קכ"ח סק"ב) שדן בזה שהוא תלוי בטעמים, שלהרמב"ם שהאיסור משום שנראה ככבישה ה"נ אסור, ואף לרש"י שהוא משום שנראה כעיבוד, ג"כ י"ל שתלוי בדברי הפו' במליחה בסוכר הנ"ל. וכ"כ ביסודי ישורון להחמיר (וע"ע בשש"כ רפי"א ובח"ג שם מש"כ בזה). ולכאורה כן יש ללמוד מדברי הכה"ח דלהלן (אות י"ד) גבי עשיית מים עזין, ומשמע שמדמה סוכר למלח, עיי"ש. ונראה לסייע לדבריהם מעצם המחלוקת שהזכרנו לעיל גבי מליחה בסוכר. ואף לדעת כל הפו' שאסרו בזה במליחה בעלמא, הלא מ"מ חזינן שיש איזה תועלת בסוכר, וא"כ ה"נ י"ל לענין כבישה דמהני. וכיון שמצוי כיום פירות יבשים מסוכרים וכדו' יש לחוש לאסור. ואף שזה בצירוף חומרים אחרים, ואפשר שעצם הכבישה יכולה להיעשות גם על ידי הסוכר, ועוד אפשר שמ"מ שייך בזה מיחזי כמעבד, ונלענ"ד שנכון להחמיר, ותע"ב. (וזה אין לטעון שבסוכר עושים רק במפעלים ולא בבית, ז"א, ואין בזה נפ"מ לא לקולא ולא לחומרא). ואח"כ שוב הסכים לזה הגרח"ק שיש להחמיר גם בסוכר, ע"פ האמור.

406. עי' קצוה"ש שם.

407. כמבואר בט"ז (סק"ג) לדעת הרמב"ם, וע"ע בפמ"ג במש"ז שם, וממילא אסור. ונשאלתי אודות מיץ לימון, ולכאו' גם בזה דרך לכבוש, ותלוי לפי הענין אם אינו מתקלקל וכדו', אמנם בפמ"ג שם מבואר שאפילו ובזמן קצר שנותן בו טעם ג"כ שייך האיסור. וע"ע בשו"ת ר"פ ח"א סי"ח מש"כ משם האמרי בינה, ואף למש"כ ע"ז הר"פ, מ"מ בדבר שדרך לכבוש בו יש לחוש. ועיין להלן במשנ"ב (סקי"ד) שמועיל ליתן חומץ על המלח וכו'. וצ"ב הא מצד החומץ ג"כ אסור. וי"ל, ועמדנו ע"ז במקומו.

408. עי' קצוה"ש סי' קכ"ח בדה"ש סק"ה. והגם שהוא איסור דרבנן, יש להזהר ולתקן האיסור.

409. עיין בשו"ת מנח"י ח"א סי' ק"ט סק"ב.

410. שו"ע (סימן שכ"א ס"ב) וכפי התנאים דלהלן. [ועיין בהלכה הקודמת שבסוכר אין חשש כלל, וה"ה בנידו"ד, וכן הערנו להלן בהערה ד"ה והנה יעוין, ודלא ככה"ח אות י"ד].

ובטעם האיסור, עיין במשנ"ב (סק"ט) דכיון שנותן לתוך הכבשים כדי לקיימם, דמי לעיבוד העור (וכ"ה ברש"י), עיי"ש. ומשמע שעצם ההכנה אינה אסורה, אולם מלשון המשנה דשבת והשו"ע וכל הפו' מבואר שהאיסור גם בהכנה עצמה, וכ"מ במשנ"ב להלן שביאר שאין מועיל מה שיתן שמן אחר עשייתו וכו'. ומבואר במפ' שאמנם כן שהאיסור בהכנה, מ"מ שורש הדבר בגלל הנתינה, ולכן אסרו כבר מעתה, או משום הכנה וכדו'. והרמב"ם פכ"ב ה"י פירש שהאיסור משום שנראה כעושה מלאכת מבשל. (ועי' בתוי"ט ובערוה"ש סכ"ט). והריטב"א והמאירי פירשו מצד עובדין דחול וכו', וע"ע במפרשים.

411. משנ"ב (סק"ח) וכה"ח (אות ז') שהוא הדין גם בשאר משקין. (ועי' בתורת שבת סק"ב מש"כ לדעת השו"ע, וי"ל).

412. הנה בשו"ע בתח"ד כתב שאסור לעשות מי מלח ליתן לתוך הכבשים, ומשמע שאם זה לאכול מיד ולתת לתוך התבשיל מותר, אבל בסיפא מדויק בשו"ע שבאופן האסור אסור גם לתוך התבשיל, ובכה"ח (אות ח') הביא מהעו"ש שכתב דהשו"ע אורחא דמילתא נקט, ובאמת אסור מרובה אפילו בשנותן לתוך התבשיל, דלא פלוג רבנן. והביא שם שכ"כ בשולחנו של אברהם, וכ"כ הגר"ז ובא"ח, ודלא כהתו"ש, ע"כ. וכן במשנ"ב (סק"ט) הביא דברי התו"ש, וכתב ע"ז שהא"ר אוסר. ושכן משמע במאירי שרק במעט התירו, שניכר שאינו אלא לצורך שעה, אבל בהרבה יכולים לסבור שעושה לצורך חול [וע"ע גם בחי' הריטב"א הנד"מ, ודו"ק].

ובביאור המחלוקת ביארו המפ' שתלוי בטעם האיסור של הכנת מי מלח, וכמו שכתבנו לעיל.

413. שו"ע שם, שמה שכובשין את הירק במלח הוא כדי להתקיים, ודומה לעיבוד העור שהמלח מקיימו, וכ"כ במשנ"ב שם. וע"ע לעיל לפני ג' הערות.

414. דמה שנעשה המלח לח ורטוב אינו בכלל "מי מלח", וכדי להיעשות מי מלח ג"כ אינו פסי"ר.

ונראה שאפילו אם הוא פסי"ר שייעשה בכך מי מלח עזין, מסתבר שמותר, דבלא"ה הוא חשש שנראה שרוצה לכבוש בו, ובכה"ג שהוא ע"י טיבול, וממילא נרטב, אין זה נראה כלל כמי שמכין מי מלח לטבל בהם (ובפרט לדעת השו"ע ועוד רבים שהתירו פסי"ר בדרבנן, וכמשנ"ת לעיל בר"ס שי"ד).

415. שו"ע שם. שמרובים אסור ומועטים מותר. ויבואר בהערה הבאה מהו מרובה ומועט.

416. כ"כ הר"ן בשבת (דף קח:), וה"ד בכה"ח (אות י"א). ואמנם יש שפירשו בכוונת הר"ן שכוונתו ללמד על זה שצריך לאכול לאלתר, שאל"כ אסור אפילו מעט (וכ"כ כמה אחרונים, וה"ד בכה"ח שם). אולם להלן כתבנו בס"ד שלהלכה יש להתיר אפילו לסוף היום (כל שאינו לצורך חול), ושכ"פ המשנ"ב, וכך ביארו האחרונים שכוונת הר"ן לאורחא דמילתא שכוונה לסעודה אחת עושה מעט, ואין בזה שום איסור, וממילא שמענין שבשיעור הראוי לסעודה אחת ה"ז מעט. ויש מן האחרונים שכתבו כן מדנפשייהו שלצורך אותה הפעם מותר.

והכל תלוי כפי רצונו, וכגון אם רוצה ליתן לסלט מותר כמה שרוצים ליתן. ואם רוצה לטבל בו (כדלהלן בהלכה הבאה), מותר כפי שרוצה לטבל [ובפשטות יצטרך לצמצם רק כפי שצריך שלא יישאר לו, אך מ"מ אם מסופק אם יישאר לו ודאי מסתבר שמותר, ורק אם יודע בודאי שלא יצטרך, יש להזהר בזה]. ואם הדרך בכך ג"כ מותר, וכגון ליתן על עוף או דג, אע"פ שנוטש לצדדים כנלענ"ד.

וי"ל באופן שיש הרבה משתתפים בסעודה אם יכול להכין לכולם, דשוב ה"ז מכין כמות מרובה, ובעת ההכנה הלא אינו ניכר שזה לסעודתו, ולכאו' ה"ז אסור כדרך שאסרנו לעיל אפילו בנותן לתוך התבשיל אח"כ, וכל כיוצ"ב. ומאידך לא מצאנו שהצריכו כל אחד ואחד להכין לעצמו, וזאת ועוד שהרי גם באדם עצמו לא חילקו, הגם שיש בני אדם שאוכלים כמות גדולה, ושאר רוב בני אדם לא אוכלים כך, וצ"ע.

417. דוגמאות אלו נזכרו בשו"ע ובמשנ"ב (סקי"א).

418. שהכבישה עצמה אסורה, ואם כן אפילו מעט אסור, וכ"כ בכה"ח (אות י"ב). וע"ע בכה"ח אות י'.

ובכל אופן אינו מותר אלא כשעושה את זה לצורך השבת, ולא לצורך חול[420]. ואם הוא עושה לצורך שבת באופנים המותרים, הרי זה מותר אפילו לצורך סעודה אחרת. ואין צריך שיהיה לאלתר[421]. ועיין בהערה סיכום תנאי ההיתר[422].

ודע, שאם הוא נותן שמן לתוך המים לפני שנתן לתוכו המלח, או שנותן שמן על המלח לפני שנתן לתוכו את המים, יש שמתירים[423]. אבל אם הוא עושה מי מלח, אינו מועיל לכל הדיעות לתת אחר כך שמן, כיון שכבר נעשה האיסור בעת עשיית המי מלח[424].

ד. פסח שחל בשבת יזהר להכין מי מלח לצורך הטיבול מערב שבת, או שיכין בשבת באופן המותר, וכדרך שנתבאר לעיל[425]. [אבל בפסח שחל בחול מותר בכל אופן][426].

ומותר לערב מלח וחומץ כדי לעשות את הטיבול בפסח[427].

ה. ליתן קידה ומיני תבלינים לתוך חומץ, כדי לעשות טיבול, יש אוסרים[428] ויש מתירים[429]. ואם הוא מעט מעט הרי זה מותר לכל הדיעות[430], וה"ה בכל זה לענין ביצים קשות עם פטרוזיליה בחומץ[431].

ו. אסור למלוח[432] צנון, או בצל, או מלפפונים, וכן כל דבר שהמליחה מועילה לו לשנות את טבעו, או שרגילים לכובשו[433], משום שנראה ככובש כבשים בשבת[434], או משום שנראה כמעבד[435].

ויש בזה ב' אופנים[436]: א. שמולח כמה חתיכות ביחד, ואפילו שתי חתיכות יחד[437], והרי זה אסור אפילו שבדעתו לאכלם מיד, ואינו שוהה כלום. ב. כשמולח ומשהה את הצנון במלחו עד שיזיע, ויצא מרירותו, והרי זה אסור אפילו אם הוא מולח או מטבל רק חתיכה אחת[438]. ובאופן זה אסור לשהותו אפילו באותה סעודה עצמה, כגון מתחילת הסעודה לסופה, אם היא נמשכת זמן ארוך, מפני שהוא מזיע הרבה ודומה לעיבוד[439].

אבל מותר למלוח חתיכה אחת או לטבל חתיכה אחת במלחו[440], ובתנאי שלא ישהה במלחו זמן רב, אמנם אם הוא שוהה זמן מועט, אע"פ שהוא מזיע קצת, מותר[441].

ואם הוא מולח כמה חתיכות בדרך טיבול, דהיינו שמטבל כל אחת ואחת לבדה ומניחם לפניו ביחד, כדי לאכלם מיד זו אחר זו, יש אומרים שמותר[442], אך יזהר שלא יגעו החתיכות זו בזו[443]. ויש שנהגו להחמיר בזה ולטבל כל חתיכה לבדה ולאכלה מיד[444].

וישנה אפשרות למלוח כמה חתיכות ביחד, אם הוא נותן עליהם מיד שמן או איזה משקה, ומבואר להלן בענין סלט[445].

---

419. שו"ע שם, משום שנראה כעושה מורייס לכבוש בו דגים, משנ"ב (סקי"ב), וכה"ח (אות ט"ו). ולכן אסור שיהיה שני שלישי מלח ושליש מים, או שליש משאר משקין. [והוסיפו שם שמ"מ מותר להוסיף חומץ במוריס אחר שכבר נתייבש].

והנה יעוין בכה"ח (אות י"ד) שהביא מספר יד יוסף שכתב שה"ה שאסור שני שלישים סוכר ושליש מים, עיי"ש. אולם לפמשנ"ת לעיל בהקדמה שבסוכר אינו נראה כמעבד, ה"ה לענין זה שאין לחוש, וכן דעת האחרונים, ונראה דק"ו.

420. משנ"ב (סקי"א), וכ"ה בכה"ח מהגר"ז ס"ג.

421. הנה נחלקו בזה האחרונים, שהמג"א דייק מהר"ן (הנ"ל) שמותר רק כשאוכל מזה לאלתר, אבל לצורך סעודה אחרת אפילו מעט אסור, והביא ראיה משו"ע להלן (ס"ה) שכתב כיוצא בזה (וכ"כ עו"א, ה"ד בכה"ח אות י"א), ועיין בביה"ל כאן (ד"ה אבל) שכתב לדחות הראיה משם, עיין שם. ובעיקר דברי המג"א בהבנת הר"ן, הנה כבר השיגו עליו הא"ר שהר"ן אורחא דמילתא נקט, שהעושה לצורך סעודה אחת הרי זה נחשב מועט, ולעולם בכמות כזאת קטנה מותר אפילו לכל היום, והביא שכ"כ מהראשונים, וע"ע בפתה"ד (ה"ד בכה"ח שם) שכל שהן מועטים לא נכנס בסוג מלאכה, ולהכי שרי אפילו לסעודה אחרת, ובכה"ח שם כתב להחמיר בזה לצאת מפלוגתא, אולם המשנ"ב (סקי"א) מבואר שפסק להקל בזה כל שאוכלה בו ביום, ובשעה"צ (אות י') הביא לדברי הפו', ושכ"מ במאירי, וע"ע בביה"ל שם שהביא כן משבלי הלקט, וכ"כ עוד הרבה באחרונים, ושפיר יש להקל בזה, ובפרט בנידו"ד שהוא חשש דרבנן שנראה כמעבד.

422. סיכום התנאים בעשיית מי מלח, א'. שיהיו מעטים (כראוי לסעודה אחת). ב'. ושלא יהיו עזין (דהיינו שני שליש מלח). ג'. ושלא יתן מהם לתוך הכבשים (אלא רק לטבל פיתו או לתבשיל וכדו'). ד'. שיהיה לבו ביום ולא לצורך חול.

423. משנ"ב (סקי"ו) בשם "יש מקילים", ונקט בלשון זו משום שיש בזה פלוגתא, ודעת הרבה פוסקים לאסור, כמו שהביא בכה"ח (אות ט') שהא"ר אוסר, ושם דעת המאמ"ר והגר"ז, והוסיף מהא"א שכתב שכן נראה מהשו"ע, ולכן נראה דיש להחמיר, עכ"ד. ומ"מ לדעת המתירים אפשר שמותר רק בשאינם עזים שני שליש מלח, שבזה הוא מחליש כח המלח, אבל בעזין י"ל דלכו"ע אסור כיון שכוחו גדול [וקצת י"ל כן מדלא הביא כן המשנ"ב על דין דמי מלח עזין, ואיברא שי"ל בלשונו שכתב שעושה כן שלא יהיה "עז", אולם י"ל דקאי על מקרה רגיל דמ"מ מועיל שלא יהיה עז], ולכאו' מסתבר לאיסור, וע"ע בא"ח. ומ"מ נראה שראוי לחוש לאוסרים.

424. משנ"ב (שם) שבשעה שנתן את המים והמלח יחד כבר נעשה האיסור. ואפשר דמ"מ צריך לתקן עתה כפי שיוכל, וכעי"ז בקצוה"ש סימן קכ"ח בבדה"ש סק"ה.

425. ולצורך הטיבול ולקיום המנהג, הרי מהני בכל אופן שהוא. ועכ"פ יוכל לעשות מעט, וכנ"ל בהלכה הקודמת. וכבר העיר בזה במשנ"ב בהל' פסח (סימן תע"ג סקכ"א).

426. שמותר אוכל נפש ביו"ט.

427. כה"ח להלן (סוף אות קי"ז) בשם הפו'.

428. כן הוא בדרשות המהרי"ל (והביאו שכנה"ג בהגב"י, והזכירו המג"א להלן בסעיף י"ז), וטעמו משום דדמי להילמי המבואר בשו"ע סעיף ב'. וי"ל בכוונתו במאי דמי להילמי. ועי' בהערה הבאה.

429. המג"א (שם) תמה על המהרי"ל, שהרי הילמי אסור משום שהוא ככובש כבשים, אבל זה דומה ליינומלין המבואר בסעיף י"ז דשרי. והביאוהו המשנ"ב שם (סקס"ט) ובכה"ח (אות ק"כ), עיין שם, ונראה מדבריהם שנוטים להיתרא. ובעיקר המחלוקת של המג"א ומהרי"ל ביארו המפ' שתלוי בטעם האיסור של מי מלח הנ"ל. [ולכאו' יותר מפורש בשו"ע (סעיף י"ח) גבי חילתית בחומץ להיתר].

430. כ"כ האחרונים שם. אמנם מצד הדין נראה דנקטו כדעת המג"א להתיר.

431. כ"ה באחרונים שם.

432. כ"ה לשון השו"ע (סעיף ג') והפוסקים.

ויל"ע אם האיסור הוא דווקא כשנותן עליו מלח הרבה, שבזה אפשר לדמותו לעיבוד עורות ולכובש כבשים, אבל בפיזור מלח מעט כדרך שעושים לפעמים על המאכל שלא יהיה טעמו תפל מבלי טעם יהיה מותר, ובדווקא נקט למלוח, דהיינו מליחה גדולה כדרכה, וגם לענין טיבול במלח שהתירו להלן בסעיף ד', ה"ז בכמות מלח חשובה, ובאופן זה אסור כשמולח את החתיכות, או אפשר שאפילו במעט אסור. והרי מצאנו שיש מליחה לצלי שהיא מליחה מועטת, ונראה דלפמ"ש להלן שהאיסור במליחה באחד האופנים, הוא בזה ששוהה במלחו עד שיזיע ויפיג מרירותו, א"כ כל היכא שאפשר לבא לידי זה ה"ז כמות האוסרת, הן לטעם שנראה ככובש כבשים וזה כמבשל, א"כ ה"ז משנה טבעו, וה"ז כמבשל. והן לטעם שנראה כמעבד, ואפילו שאינו ממש כובש או מעבד, מ"מ אסור מדבריהם מפני שדומה לזה, וממילא אפילו במעט גם כן יש להזהר, שהרי גם במעט פועל פעולתו. ועוד היה אפ"ל דלא נתנו דברינו לשיעורין, אולם זה ק"ק שמצאנו להלן שלשהות קצת מותר, ורק הרבה אסור, ולא חששו שניתנו דברינו לשיעורין, ויל"ב. (ולהלן יבואר שרק אם הוא מונח זמן רב אסור, ומוכח שבזמן מועט שרי, אע"פ שמזיע קצת, מ"מ בזה אסור, ואפשר שבזה חמור כיון שפועל את כל פעולתו באותו המעט, וכעין חצי שיעור).

עוד יל"ד אם האיסור הוא דווקא במלח, או בכל דבר, וכגון חומץ. ועיין להלן בסוף ההלכה בהערה מש"כ בזה, וכמו"כ יש לדון לגבי נתינת מיץ לימון, שאמנם אין דרך לעשותו לזמן רב, כיון שהוא מתקלקל, כידוע (בלא חומרים משמרים), אך הוא עשוי להשפיע על עיבוד וכבישת הירקות, ובפרט בזמן הזה שיש מקררים.

433. שו"ע (שם) שאסור למלוח צנון, וברמב"ם (פכ"ב ה"י) שם כתב צנון "וכיוצא בו", והיינו שכולל כל דבר כיוצא בו, וכ"כ הט"ז (סק"ב) שכולל כל דבר שצריך מליחה, וכן הובא במשנ"ב (סקי"ג), וכולל בצלים ושומים וכדו', וכתב גם מלפפונים, עיי"ש [והיינו שהמליחה מועילה לו לרככו או להקשותו, או להפיג מרירותו (כ"כ הגר"ז, וה"ד בכה"ח אות ט"ו, וכ"מ עוד להלן בכה"ח בכמה דוגמאות), ועפי"ז כתבנו בפנים "שהמליחה מועילה לו לשנות את טבעו", וזה כלל הכולל את כל הדוגמאות הנ"ל].

ויעוין בשש"כ (פי"א הערה ו') משם הגרשז"א שהעיר שבזה"ז שאין רגילים לכבוש צנון היה נראה להתיר למולחו, אולם למעשה אין להקל בצנון הואיל ונזכר בגמרא דאסור, עכ"ד, ואח"כ ראיתי לג"א שיחזי שהתיר זאת מדנפשיה בפשיטות, ומטעם זה שאין דרך למלוח היום צנון, אולם למעשה אין להקל, שהמציאות היא שגם היום עושים כבשים מצנון, כידוע [וממילא יש לאסור גם לשאר העולם, כעין מה שראינו לעיל בסי' ש"כ גבי סחיטת פירות ועוד כיוצ"ב]. אמנם יל"ד בכמה פרטים שנשתנו בזה"ז, וכגון: א). מש"כ המשנ"ב בצלים ושומים, הנה בזה"ז לא מצוי כבישת שומים רק בצלים מצוי (והגם שאף בצל אינו נכבש אלא עם עוד ירקות, מ"מ יש לו חשיבות בפ"ע). ואמנם מצוי שכובשים שום עם ירקות אחרים, אולם זה מיעוטא דמיעוטא ורק ליתן טעם, ולא מסתבר שבשביל זה יש לאסור גם במליחה בפ"ע, שהרי כל המעלה במליחתו הוא רק יחד עם מינים אחרים כדי ליתן טעם, ואם הוא ימלח קודם לכן כבר יפוג טעמו. ב). וכן לגבי סלט חסה לכאו' הלא אין דרך בזמנינו לעשות ממנו כבשים, ולכאו' מותר. ואע"פ שחסה נקראת "מרור", ומועיל להפיג מרירותו, מ"מ הכל תלוי בדרכו. (אולם בדרך של מעבד אסור, וכמש"כ במשנ"ב סוסקי"ד). אבל מצוי כבישת כרוב קצוץ וכיוצא. [וכ"ז אמור כשמולח כמה חתיכות ביחד, אבל כשמשהה אותם עד שיזיעו בלא"ה אסור].

ועיין בט"ז (סקי"ה) שכתב שהטעם בזה מצד שדומה לעיבוד, שייך רק בצנון ושאר דבר שהוא חריף או מר, עיי"ש. והיינו שמועיל לשנות טבעו, אמנם מצד כבישת כבשים י"ל דאסור גם בשאר מילי. וכ"כ המג"א להלן (סקי"ז) לאסור במלפפונים שרגילים לעשות מהם כבשים, והמליחה מועלת להם, כצנון, וה"ה לכל כיוצ"ב. וכ"כ עוד שם (סקי"ה) שבביצים מותר מפני שאין דרך לכבשם (לבוש), והמג"א הוסיף שהטעם הוא מפני שאין המלח מועיל להם (וה"ד במשנ"ב סקי"ח, והוסיף שאינו מועיל להם "כל כך", ונראה שנתכוין לתרץ שאם אינו מועיל כלל פשיטא דהיינו כטעם ראשון). וע"ע במשנ"ב (סקי"ג) שהביא דברי האחרונים שאסור בכל דבר שצריך מליחה, וכגון הדוגמאות הנ"ל ומלפפונים, והוסיף מהפמ"ג שצריך ג"כ דבר שדרך לכובשו, ואם לא כן שרי. ומשמע שלפי המשנ"ב ה"ז אסור רק בתרתי לריעותא, אולם בכה"ח (אות ט"ו) כתב שלאו דווקא דבר שרגילים לעשות ממנו כבשים, אלא ה"ה כל דבר שהמלח מועיל לו, ושוב כתב לקמיה שדבר שאין דרכו לכבוש וגם אין המליחה מועלת בו שרי, שגם בחדא לריעותא אסור, וצריך תרתי כדי להתיר, ואכן גם במשנ"ב להלן (סקי"ח) משמע דצריך תרתי להתיר, כיעוי"ש לענין ביצים. אולם במקור הדין במג"א (סק"ה) משמע שהם ב' טעמים נפרדים להתיר בביצה. ולכאו' י"ל כן גם בכוונת המשנ"ב שמספיק בטעם אחד כדי להתיר. אולם ז"א כדמוכח בלשונו, וגם הכה"ח בזה (באות כ"ד) לשיטתו סיים שם שהה"תיר הוא רק בדבר שגם אין דרך לכובשו, וגם שאין הכבישה מועילה בו. (וע"ע גם שם באות כ"ח משם הבא"ח שנראה ג"כ עד"ז שגם בדבר אחד אסור). וכן להלן (אות ל"א) מבואר עד"ז, שצריך תרתי להתיר. אלא שזה קצת קשה ממה שהתירו הפו' בסלט ששופך עליו חומץ, והלא דרך לכובשו, ואעפ"כ התירו מצד שלא שוהה במלחו (ודין זה מוסכם במשנ"ב סקי"ד וכה"ח אות י"ט). וי"ל לפמש"כ להלן דכיון שכך הרגילות לשפוך בו שמן, ה"ז נחשב שאין דרך לכובשו בכה"ג. ודו"ק.

ועכ"פ יוצא שבב' אופנים אלו שייך האיסור, והיינו א'. שדרך לכבוש מהם (וע"ע להלן כמה נפ"מ). ב'. שהמליחה משנה טבעו (והיינו לרככו, או להקשותו, או להפיג מרירותו). ונלענ"ד שמאחר שנתבאר לעיל שיש לאסור או מטעם זה או מטעם זה, וכן נראה דעת השו"ע, אם כן צריך תרתי לטיבותא שגם לא יהיה דרך לכובשו, וגם שאין דרך לעבדו, וכל שאין דרך לכבוש כך, אין איסור כלל למלחם, וכמו שיבואר עוד להלן בענין סלט.

434. כ"כ השו"ע, ומקורו מן הרמב"ם.

ובעיקר האיסור של כבישת כבשים כבר כתב המשנ"ב (סקט"ז) שאינו איסור דאוריי"תא, שהרי אינו תולדות האור, אלא איסורו מדרבנן, וכ"כ בכה"ח (אות כ"ג) כדמוכח מלשון הרמב"ם (וכבר הארכנו בזה לעיל בסימן שי"ח בהקדמה, עיין שם). ולכאו' קשה, כיון שכל עיקר האיסור אינו אלא מדרבנן, א"כ למה אסרו בזה, שהוא רק נראה ככובש כבשים וכו', והוי כגזירה לגזירה. וי"ל שאיסור שנראה כמבשל אינו גזירה בעלמא, אלא הוא איסור עצמי בעצם זה שנראה כעושה איסור (ואסור או מצד זילותא דשבת, או מצד עצמו כמו מראית העין).

435. כ"כ רש"י בשבת (קח:), וכ"כ עוד ראשונים. והזכרנום לעיל בהקדמה. ועי' במג"א שכן דעת כל הפו' כרש"י. ועיין מש"כ בזה לעיל בדעת השו"ע.

436. כן כתב הט"ז (סק"א), וכן הסכימו האחרונים כמבואר במשנ"ב (סקי"ד) ועו"א. ועיין במג"א (סק"ו).

437. עיין בשו"ע כאן שכתב שהאיסור הוא כשמולח "ארבע או חמש" חתיכות, וכ"ה לשון הטור, אולם בב"י הביא מן הראשונים שנקטו ג' או ד', וברש"י כתב "שתי חתיכות", וצ"ב. ועיין בב"ח שכבר עמד ע"ז, וכתב כמה חילוקים בין שתיים לשלוש, עיין שם. אבל הט"ז (סק"א) לא הסכים לחילוקים אלו, ומ"מ כתב שלמעשה כל שהוא יותר מחתיכה אחת אסור, וכמו שביאר שם, ועיין במג"א (סק"ו) שהביא דברי הב"ח שאסור אפילו ב' חתיכות. וכ"כ בכה"ח (אות כ"ו), ואמנם דבריהם אמורים להלן בסעיף ד'. ומ"מ יש ללמוד כן בק"ו לנידו"ד, ודו"ק. ומה שכתב השו"ע כאן שהאיסור הוא בד' וה', י"ל דאורחא דמילתא נקט.

ושאלני ח"א אודות בצל או צנון כתוש וכל כיוצ"ב, האם מותר למולחו או לא, ויסוד שאלתו היא האם הוא נחשב ככמה חתיכות, כיון שכולו עשוי מכמה חתיכות, ובפרט כשלפני שכתשום הם היו עשויים מכמה וכמה חתיכות, או שיש לנו לדון לפי מה שאנו רואים אותם כעת כגוש אחד, ואף אם אינו גוש אחד ממש אלא שגירדוהו במגרדת, מ"מ אפשר שבצורה זו אינו נידון כחלקים נפרדים, אלא כולו נחשב כאחד, ונראה שיש לדון בזה לפי הטעמים הנ"ל, דלטעם שנראה ככובש כבשים אם כן כאן אין דרך כבישה בשום כתוש, אבל לטעם שנראה כמעבד אפשר שיש לחוש לאיסור, שכן דרך לעבד גם ירק כתוש. (וכבר כתבנו שיש לחוש לב' הטעמים כדמוכח בשו"ע ובפו'). אלא שגם לצד זה אפשר שכיון שהוא נעשה כגוש אחד שוב אין בו איסור, שהרי הוא כחתיכה אחת. אמנם מצאנו שיש ירקות כתושים וכבושים, כמו כרוב קצוץ כבוש, אך י"ל שזה תלוי בכל סוג לפי ענינו, וצ"ע (ואם הוא שם בו שמן להחליש כח המלח ודאי מותר). שוב מצאתי בכה"ח להלן (אות ל"ו) לענין עדשים במה שכתב בשו"ע (שם ס"ז) שלא למלחן, שהביא משם האחרונים שבאופן זה יזהר שלא ימלחם "בקערה", אלא "מעט מעט בידו" כמו בצנון, ע"כ. והלא ודאי אין הנידון לטבל כל עדשה ועדשה בפני עצמה, אלא הכונה מעט מעט, שזה שווה כמו חתיכה אחת של צנון, ונראה דהיינו שכל כף וכף בפני עצמה שאוכל ימלחנה ויאכלנה, וזו כוונתו מעט מעט בידו, וכן נראה בסברא. ושו"ר גם בקצוה"ש (סי' קכ"ח בדה"ש סק"ב) עד"ז. ואין לחלק בין פולים ועדשים שתמיד הוא כך לבין בצל וכיוצא, דמ"מ במצבו כמות שהוא עכשיו אין דרך לכבושו.

438. ט"ז ומשנ"ב שם, שבאופנים אלו ה"ז כמעבד או ככובש כבשים. (וכמשנ"ת לעיל). והיינו שיש לאסור או באופן שהם כמה חתיכות ביחד, או באופן שגורם לשנות טבעו.

439. כן מתבאר במשנ"ב להלן (סק"כ) בשם הט"ז, וע"ע בכה"ח (אות כ"ז) בשם האחרונים, אמנם עיין להלן בסוף ההלכה שהבאנו שיש שנהגו להחמיר לטבל ולאכול מיד, והוא מדברי המשנ"ב שם, ובכה"ח שם, ועמש"כ שם.

ומש"כ במשנ"ב שם דכל הקפידא כשמזיע הרבה, ומשמע שאם מזיע קצת מותר, וכ"מ גם במשנ"ב לעיל (סקי"ד) שכל האיסור הוא במשהה אותם כדי שיזיעו "כדרכם", ויצא מרירותם, ומשמע שבזיעה קצת מותר (ויותר מבואר במשנ"ב סקי"ז), אלא שיל"ד דלכאו' יש לנו לחוש לדילמא ישהה ויזיע הרבה, וכעין שמצאנו לעיל (בסימן שי"ח סי"ד) בגזירת הפשר שיש לחוש, אם יכול לבא לידי איסור, עיי"ש. ואין לומר דשאני התם בבישול דאו', שהרי גם בדרבנן מצאנו אוסרים, וכמש"כ בחי' רע"א (שם בסי"ז) גבי תולדות חמה, ואמנם יש חולקים, וי"ל שכאן הוא חשש רחוק טפי שנראה כמעבד, ומעבד גופיה בכה"ג אינו אלא דרבנן, ועוי"ל.

440. שו"ע כאן שכתב אלא מטבל כל אחת לבדה ואוכלה, ע"כ. ונראה דל"ד לטבל אלא ה"ה למלוח ג"כ מותר, שבחתיכה אחת לא נראה ככובש וכו'. ומש"כ השו"ע מטבל אורחא דמילתא נקט, שבדרך כלל הרוצה למלוח ולאכול אינו מפזר עליה ואח"כ נוטל ואוכל, אלא בעת שנוטלה מיד הוא מטבל במלח ואוכל. (והעיקר שיזהר שלא יזיע).

ואמנם מצאנו בפו' (והזכרנו זאת להלן בסוף ההלכה ובהערות שם) שנהגו להחמיר ולטבל אחת אחת ולאכול מיד, מ"מ נראה שאין קפידא בענ"ז, אלא רק כשהוא משהה אותה וכמו שביאר הט"ז, אבל כשאינו משהה אין חשש ואפילו במליחה מותר. [וגם נראה בפשטות מסדר הדברים במשנ"ב ובכה"ח שלא העירו מזה לעיל בסעיף ג', אלא רק להלן בסעיף ד', וי"ל.] ומש"כ הא"ר (אות ה') בשם הרמב"ן שנהגו שלא למלחן כלל אלא לטבל וכו', הנה לענ"ד מהרמב"ן אין ראיה לזה, שמה שכתב שאסור למלוח כמה חתיכות או אפילו חתיכה אחת, יתפרש שזה במשהה אותם (ואע"פ שכתב תרתי, כמה חתיכות או חתיכה אחת, נ"ל דלאו בב' ענינים איירי, ויש לפרש זאת ככל האמור שהכל במשהה אותם, וע"ע בתרוה"ד בשם הראשונים ובט"ז סק"א בביאור דבריהם). וגם מדברי הרמב"ם אין הכרח לזה, ושוב מצאתי בס"ד שכבר עמד בזה בספר תפל"מ סימן מ"ט, עיי"ש. וילי"ב ואכמ"ל. ועוד יש לבאר בזה לפי הטעמים שכתבנו בהערה הבאה, ודו"ק.

441. בשו"ע כאן כתב מטבל כל אחת "ואוכלה", ופירשו האחרונים דהיינו שאוכלה תיכף, וכ"כ המשנ"ב (סקי"ז), וביאר דל"ד תיכף ממש, אלא שעה מועטת שיזיע קצת ולא הרבה, ע"כ. וכ"כ גם להלן (סק"כ), ומקורו מדברי הט"ז. והיינו דזה לא אסרו לו חז"ל, שהרי כל מטרתו הוא לשנות קצת ממרירותו ושיהיה ערב. (וע"ע בהערה שלפני הקודמת).

ויש לומר בזה בב' אופנים, או שאינו מעובד בכך, אלא רק כשמזיע הרבה, ושוב אין איסור. או שבאמת יש עיבוד קצת, ומ"מ כיון שקיי"ל אין עיבוד באוכלין מן התורה, לא גזרו בזה חז"ל כיון שהוא דרך אכילה (אמנם זה לא את"ש לדעת הראשונים הסוברים שיש עיבוד באוכלין מה"ת), א"כ י"ל כדרך שמצאנו לעיל לענין בורר ולענין דש בסי' שי"ט, שכל שדרך אכילה אינו בכלל מלאכת איסור, ויותר נראה דכל כה"ג ל"ח עיבוד כ"כ, וכיוצין במשנ"ב (סקי"ד) שיצא מרירותם וכו'.

אלא שיל"ד בזה, שהרי קיי"ל שכבישה בציר מועילה בכדי שיתנו על האור וירתיח שהוא בזמן מועט (מיל, י"ח דקות), וי"ל שזה רק לענין בליעות ופליטות באיסור והיתר, ולא לענין בישול שזה רק בזמן נוסף יותר.

442. שו"ע (סעיף ד') בשם יש מי שכתב, ומקורו טהור מדברי תרוה"ד וכמובא בב"י, והטעם בזה משום שאינו נראה ככובש כבשים, כיון שהוא עושה בדרך טיבול כל אחד לבדו, ולא כדרך כבישה שמפזר על הכל ביחד, וכיון שגם אינו שוהה במלחו שוב אין חשש.

ומה שכתבו השו"ע בלשון יש מי שכתב, היה נ"ל בפשטות לפי המבואר בדוכתי טובא שדבר שראה הב"י באיזה ספר, ולא נמצא במקומות אחרים, כותבו בלשון יש מי שמתיר (וכדרך שכתבנו לעיל בסימן ש"כ ס"כ בשם האחרונים). ועוד אפשר לומר בזה שהשו"ע ראה דזה אינו ריעותא, ולכן חשש בזה. ועי' בכה"ח (אות ח') שהביא משכנה"ג שכתב שרבינו המחבר נסתפק בהבנת הטור אם הוא מסכים לדעת התרוה"ד, או שהוא חולק וסובר שכאשר נמלחו בפעם אחת, אע"פ שכל אחת ואחת נמלחה לבדה ג"כ אסור, ולכן הביא בסעיף ג' לשון הטור. (ולא משום שחולק, אלא משום דהטור סובל ב' הפירושים). ואח"כ הביא דעת תרוה"ד, ע"כ. ועכ"פ אין בזה הכרח דלא ס"ל כן. והכה"ח שם ביאר בזה דנקט כן משום דאף התרוה"ד כתב בלשון אפשר (וק"ק לי בזה, דטפי נראה שמסכים כך לדינא, כיעויש"ה). וע"ע בכה"ח להלן (באות כ"ו) שכתב דלפי פירושו יש להחמיר, ואין לטבל כ"א כל אחת לבדה ולאכלה, אמנם בדעת השו"ע אין הכרח בזה להחמיר, כנ"ל.

443. כ"כ מחצית השקל, וה"ד בשמנ"ב (סקי"ט), וי"ל דבכה"ג נראה טפי ככובש כבשים, הן מעצם המציאות שהם נמצאים בקיבוץ אחד, ודרך לכבוש, והן מצד שהמגע של החתיכות זו בזו עוזר לכבישתן, ואפשר שעי"ז הם מזיעים ומפיגים מרירותם ואסור.

444. משנ"ב (סקי"כ) שהמנהג שלא להשהות כלל במלח (אחרונים). וכ"ה בבא"ח. ועיין בכה"ח (אות כ"ו) שהביא דברי האחרונים שכתבנו בזה שהמנהג להחמיר (ויש לציין גם להט"ז בסק"ד בשם המהרי"ל שנהג כן).

אמנם בדעת השו"ע אין הכרח בזה, וכמו שכתבנו לעיל (ולדעתו מותר כל עוד שלא שהה עד שיזיע הרבה, וכ"כ הט"ז ועו"א, ה"ד בכה"ח אות כ"ז, וכ"כ המשנ"ב סק"כ בדעת השולחן ערוך, עיי"ש). ומ"מ האחרונים כתבו להחמיר, והיינו הן בכמה חתיכות והן בחתיכה אחת שמטבל ואוכל.

445. והוא ע"פ מנהג העולם, וכדלהלן.

[והנה במשנ"ב כתב שיתן עליו שמן או "חומץ", ונשאלתי הלא החומץ הוא אדרבה גורם לאיסור, שהרי דרך לכבוש כבשים בחומץ (וכנ"ל סק"ח), ויש לבאר שכבר נתבאר לעיל שיש ב' ענינים לאיסור, האחד שמזיע, והשני ששוהה ונראה ככובש כבשים. וממילא את"ש, שהמלח גורם שיזיע, ולזה החומץ מועיל להכהות את כוחו, ומצד כבישת כבשים ג"כ אין כובשים במעט חומץ כה"ג, אמנם צ"ע בזה"ז שדרך לכבוש בחומץ. ושו"ר בס"ד אח"כ שעמד בכיוצ"ב בתורת שבת (סקכ"ב) אי השו"ע מודה לנידון שבמשנ"ב (סקי"ח, והוספנו זאת גם שם), וכתב די"ל שאין דרך בחומץ, א"נ שמכהה כח

ז'. דברים שאין דרך לעשות מהם כבשים, וגם אין המליחה מועילה להם כל כך לשנות את טבעם, ונותנים עליהם מלח רק לטעם בלבד, מותר למלוח מהם אפילו כמה חתיכות ביחד[446], כגון ביצים מבושלות[447], וכן בשר מבושל[448], וכן ירקות מבושלים או כבושים וכיוצא[449]. וכן אבוקדו[450].

ולכן, מותר גם להשהותם מתחילת הסעודה עד סוף הסעודה, ואפילו לזמן מרובה, אולם מכל מקום אסור למלוח מהם כדי להניחם לאחר זמן, ואפילו לסעודה אחרת בו ביום אסור[451], אם יש הפרש זמן רב בין הסעודות[452]. ויש מתירים אפילו לצורך סעודה אחרת, כל עוד שדעתו לאוכלה בשבת, ואינו אסור אלא אם כן מניחה למחר[453]. ובמקום צורך כתבו האחרונים שאפשר לסמוך על המתירים[454]. ובכל אופן אפשר לעשות בדרכי ההיתר הנזכרים בהלכה הקודמת, דהיינו שיטבל אחד אחד, או שימלח ויתן עליהם מיד שמן או חומץ[455].

ח'. פולים ועדשים שנתבשלו בקליפתן, אסור למלוח אותם בשבת, אע"פ שהם מבושלים[456]. ואפילו לאכלם לאלתר אסור, משום שהמליחה מועילה להם לרככן[457], והוא הדין שעועית[458] וחומוס, ועיין בהערה[459].

ולכן, האוכלים פולים וכדומה ושכחו להניח בהם מלח בעת הבישול, אסור למלחם כשהם בקערה ולהגישם לאכילה[460], אבל מותר למלחם אחד אחד[461]. וכן עדשים לא ימלחם כשהם בקערה, אלא מעט מעט בידו[462]. ובאופן שנמלחו הקטניות בעת הבישול אין שום חשש למלחם אח"כ[463].

ט'. סלט ירקות[464], העשוי מצנון, או בצל, או מחסה וכדומה, אסור למולחו בשבת[465], וכן אם הוא עשוי ממלפפונים[466], וכן גמבה ופלפל[467]. אבל אם הוא עשוי מעגבניות, מותר, כיון שאין דרך לעשות כבשים מעגבניות[468]. ואם הסלט מעורב מכמה סוגי ירקות ויש בהם מינים שאין דרך לכבשם, אם הם הרוב, מותר למלוח את כל הסלט, ואפשר שאף כשהם מועטים מותר[469].

ונהגו העולם למלוח סלט גם אם הוא עשוי מדברים שדרך לכבשם, או שהמלח מועיל להם לשנות טבעם, ובתנאי שלאחר המליחה יתן עליו שמן או חומץ או איזה משקה כדי להפיג את כח המלח[470]. ועיין בהערה שכל זה רק אם כך מנהגם תמיד ליתן שמן בסלט[471]. ויזהר ליתן עליו את השמן מיד, לפני שהירקות יזיעו מן המלח[472], ודי ליתן מעט שמן[473].

החומץ, עיי"ש. וכדאמרן. ועוד ראיתי בס"ד בתהל"ד כאן שעמד בזה, וכתב די"ל שכל ההיתר הוא רק חומץ עם עוד שאר מינים, אבל חומץ לבד אה"נ דאסור, עיי"ש. וכך י"ל במשנ"ב שכתב ששופכין שם חומץ "וגם" מינים אחרים", עיי"ש. וכן אח"כ כתב שמן זית "עם חומץ", עיי"ש. וע"ע בשעה"צ (אות י"ד). אמנם קצת יל"ד, שבשעה"צ שם ל"מ דמה"ט גופא הוסיף חומץ, וטפי משמע שנתן עוד דוגמא, אולם באמת אם זו סתם דוגמא לא היה צריך לטרוח ולהאריך ולציין למג"א, מאחר דהיא פשיטא בק"ו מחומץ, ועל כרחך י"ל שדווקא בצירוף שאר מינים מותר].

נ"ב. לענין יום טוב יעוין להלן בשו"ע (סי' תק"י ס"ז) בהגה, שמותר למלוח בכל אופן, אמנם לכתחילה טוב להחמיר כמו בשבת, כיעוין שם ובמשנ"ב.

446. ע"פ השו"ע (סוף סעיף ג') והאחרונים.

וכתבנו שצריך שיהיה תרתי לטיבותא, גם שאין המלח משנה מטבעם, וגם שאין רגילים לכבשם, שכבר נתבאר לעיל שיש לחוש לב' הטעמים של הראשונים בדין מליחת צנון וכו', והנה בצנון נתבאר שיש ב' איסורים, הן באופן שמולחו עד שיפיג מרירותו, שדומה לעיבוד, והן כשמולח כמה חתיכות יחד, אבל דברים אלו כגון בשר וביצה שנזכיר לפנינו אינם משנים את טבעם במליחה, וכל מה שנותנים בהם את המלח, הוא רק להטעימן שיהיו טעימים יותר, וכמו"כ אין דרך לעשות מהם כבשים, וממילא מותר. ועיין במג"א (סק"ה) שכתב שמותר למלוח ביצים אפילו ב' או ה' חתיכות ביחד, כיון שאין דרך לכבשן (לבוש), ול"נ הטעם מפני שאין המלח מועיל להם כל כך, ע"כ. וה"ד המשנ"ב (סקי"ח), ובכה"ח (אות כ"ד), ושכן כתב הגר"ז שמליחת דברים אלו אינו אלא ליתן בהם טעם בלבד, ע"כ. וסיים הכה"ח וא"כ דבר שאין דרכו לכבוש, וגם אין המליחה מועלת בו לשנות טבעו, אלא רק ליתן טעם, לכו"ע שרי. ע"כ. והרי זה כמבואר.

447. שו"ע סעיף ג'. וע"ע לקמיה בס"ה. ויל"ד דאמנם אין דרך לכבוש, אולם מ"מ דמי למעבד, וי"ל.

448. שו"ע סעיף ה'. ובמשנ"ב שם (סקכ"א) עייש"ה. [ויל"ד בלשון המשנ"ב שם דדמי לעיבוד וכבישה. וצ"ב דכובש הוא כמבשל, וכמש"כ בשו"ע ס"ג, וי"ל דיש כבישה שהוא גורם להיותו אוכל, והוי כבישול, ויש כבישה שגורם לעיבוד].

449. כן יש ללמוד ע"פ הנ"ל שבירקות או פירות שהם מבושלים או כבושים שוב לא שייך האיסור. וכן משמע בשו"ע להלן (סעיף ו') שלא אסרו אלא פולין ועדשים שנתבשלו בקליפתן, וביארו שם המפ' שזה משום שהם קשים מצד קליפתן, והמלח מועיל להם לרככם. [וכ"ז הוא חוץ ממיני קטניות שנתבשלו בקליפתן, וכמבואר להלן].

וה"ז כעין מה שכתבנו להלן בהלכה שאחרי הסמוכה, שמותר למלוח עגבניות אדומות. וה"ה בנידו"ד שמותר. ודלא כמו שיש מן האחרונים בזמנינו שחששו בזה.

450. עפמשנ"ת לעיל שבשביל לאסור בעינן תרתי (וכדברי המשנ"ב סקי"ח), וכאן אינו שייך. וכיוצ"ב בחוט שני פ"ל סק"ג (וע"ע שם ובדברינו בהערה הקודמת).

451. עיין בשו"ע (סעיף ג') שמותר למלוח ביצה, ולהלן בשו"ע (סעיף ה') הוסיף שאסור למלוח ביצה או בשר "להניחה", ועיין בב"י בשם שבה"ל שנקט בזה"ל: מותר למלוח בשר מבושל או ביצה מבושלת לאכלה לאלתר, אבל למולחה ולהניחה אסור, ע"כ. ומפשט הלשון שמותר "לאלתר" משמע שלהניחה אסור אפילו לבו ביום [ועיין בלשון השו"ע לעיל (בסימן שי"ט ס"ב), ואין מזה ראיה לכאן, חדא די"ל שנקט כפי לשון הפו' בכל מקום כמקורו (וכ"ה טובא בלשונות השו"ע, שהרבה פעמים לא רצה לשנות מלשון הפו', אף שאינו מדוקדק כ"כ בלשון), ואפשר עוד שכאן קיצר, והא כדאיתא והא כדאיתא]. וכן דייק המג"א (סקי"ז) שמשמע שאפילו להניחה מסעודה לסעודה אסור, וה"ד במשנ"ב (סקכ"א), שכן כתב הט"ז, וע"ע בכה"ח (אות ל') שהביא כמה אחרונים שהסכימו לדברי המג"א, וכאמור שכן פשטות השו"ע, ועיין עוד להלן בהערות הבאות מה שכתבנו עוד בזה מד' הפו'.

[וע"ע בט"ז סק"ו שם שתלה דין זה בטעמי האיסור של מליחה, ועיין במשנ"ב שם ובשעה"צ אות י"ח, בשם האחרונים הלבוש והמאמ"ר, שלדעתם שייכים בזה שני הטעמים, וכ"מ בפמ"ג במש"ז שם].

והנה מצאנו בריטב"א בשבת (קוח:) שכתב בשם רבו [הרא"ה] שמה שנהגו למלוח בשר צלי להצניעו לסעודה אחרת מותר, שאינו מתכוון להשביחו אלא כדי שלא יפסד, ולא אסרו אלא מליחה שהיא מתקנת וכו', ע"כ. ולכאו' משמע שמותר אפילו על לאחר זמן, ודוחק לפרש עפי"ד השעה"צ דלהלן שכל האיסור בסעודה אחרת רק כשנמשך זמן רב, דהא משמע מלשון להצניעו שהוא לאחר זמן רב, ויל"ב. וע"ע בדברי הא"ר שהביא עוד משם רבינו ירוחם דס"ל כן.

452. עיין במשנ"ב (שם) שהוסיף (במוסגר) שמה שאסרו אם הוא לצורך סעודה אחרת, היינו כשהסעודה האחרת נמשך זמן רב אחר סעודה ראשונה, עיי"ש. ולכאו' צ"ב בזה, שאם בעינן שיהיה לאלתר, א"כ גם לסעודה אחרת שהיא קרובה ג"כ יש איסור, וכעי"ז בבורר בסימן שי"ט ס"א שכל שהוא לסעודה אחרת אסור, ולא חילקו בזמן, ואדרבה הלא לטעם שהחשש מפני שנראה כמעבד, א"כ לכאו' כל ההיתר הוא כשזה בדרך אכילה, והיינו דווקא כשאוכל מיד, וא"כ גם כשזה לסעודה אחרת יש לאסור. אכן כפי מה שציין בשעה"צ (אות י"ח) להלבוש והמאמ"ר, והיינו שלדעתם שייך בזה גם הטעם של מעבד וגם של כובש כבשים, א"כ סובר שאינו ככובש כבשים, אלא כשזה זמן רב, ואז יש בפועל ככבישת כבשים האסור בשבת משום מבשל, ודו"ק. ובעיקר הדבר יש לעיין, שלכאו' מקור הדין של המשנ"ב הוא בלבוש, וכן במאמ"ר (סק"ד), וכתב בזה לתמוה על הט"ז שתלה את הדין בטעמי הראשונים, והזכירו בשעה"צ, וכוונתו לומר באופן זה ששוהה זמן רב יש בו גם הטעם של כבישת כבשים (וכ"כ גם הפמ"ג במש"ז סק"ו בפשיטות בענ"ז דיש בו גם טעם הרמב"ם). אולם לפמשנ"ת לעיל בהקדמה שכתבנו ע"פ ריהטת הפו' דחיישינן לב' הטעמים, שוב א"צ לומר שזה לזמן רב, שהרי מ"מ שייך אחד הטעמים לאסור, ואמנם באמת טעם של מעבד כתב הט"ז דליכא אלא במניחה, עיי"ש. וע"ע שם בסו"ד, אבל הלבוש והמאמ"ר שכתבו שיש תרתי, א"כ לכאו' אסור גם שאין זמן ארוך בין הסעודות, וצ"ל שבכל אופן כאשר הוא בזמן קרוב אין חשש, וגם הם שנקטו איסור מצד מעבד, הוא גופא רק בגלל שהוא לזמן רב, ועפי"ז נקט המשנ"ב הדין הנ"ל, ודו"ק.

453. כ"כ המשנ"ב (שם) בשם הא"ר והגר"א, וע"ע בביה"ל (ד"ה אסור) שביאר את ראייתו מהגר"א, עיי"ש. וכ"כ בשו"ע הגר"ז וכן בערוה"ש וע"א, וע"ע מש"כ לעיל בד"ה והנה.

454. עיין במשנ"ב (שם) שכתב שבפרט אם העת חם, והוא עושה כן כדי שלא יסריח, בודאי יש להקל לצורך סעודה אחרת, ע"כ. וכ"כ הכה"ח (אות ל') בשם הגר"ז שמותר אם צריך לכך, והביא עוד מהבא"ח שכתב שאין לסמוך ע"ז אלא לצורך גדול, וסיים הכה"ח שכיון שהאחרונים מתירין לצורך גדול, הכי נקטינן, ע"כ. ואמנם הגר"ז והמשנ"ב וש"א התירו אף שלא בצורך גדול ממש, מ"מ יש לומר שהבא"ח והכה"ח הצריכו שיהא צורך גדול, משום דהכי פשטא דמילתא דהשו"ע, ושכן דעת כמה אחרונים, ולכן החמירו בזה. אולם נלע"ד שמאחר דחזינן דעת הרבה מן הפו' שהתירו בזה, וכדברי הא"ר ושכ"כ רבינו ירוחם, וכ"כ בספר משחא דרבותא עפ"ד רי"ו, ושכן משמע מסתימת הש"ס, וע"ע לעיל בהערה ד"ה והנה, וכ"כ הגר"א והגר"ז וע"א, ובלשון השו"ע אין ראיה בהדיא בהיפוך, שפיר יש לסמוך ע"ז במילי דרבנן, להתיר עכ"פ במקום צורך.

455. פשוט (וממילא מותר לכתחילה אפילו להניחה עד סוף יום השבת, אבל לא לחול), ועיין כה"ח (אות ל"ב) שמותר לתת מלח על נתחי עוף או דגים (מבושלים), ואח"כ נותן עליו מים או יין, ע"כ. ואמנם יל"ד דאם ההיתר כדרך שהתירו בירקות, הרי שאני התם שהדרך כך, ולכן לא נראה ככבשים, וי"ל.

456. שו"ע (סעיף ו').

457. כה"ח (אות ל"ה) בשם הרבה אחרונים, שאסור למלחם אפילו ע"מ לאכלם לאלתר, משום שהם דומים לצנון, ואע"פ שהם נתבשלו, מ"מ המלח מרכך את הקושי שיש בהם מחמת הקליפה, ודומה לעיבוד, וכ"ה במשנ"ב (סקכ"ב), וכתב שיש בזה איסור ככבישה ועיבוד, עיי"ש. וע"ע בקצוה"ש (סימן קכ"ח בבדה"ש סק"ב) שדימה זה לבישול אחר אפיה, וה"נ הכבישה שונה מפעולת הבישול.

ומבואר איפוא שיסוד האיסור הוא מצד הקליפה, ולפי"ז אם לא יהיה בו קליפה יהיה מותר, שהרי הפרי שבתוכו הוא רך מאד, ועיקר הקפידא מצד הקליפה שהוא קשה, ועי' להלן מה שהערנו באופן שבישלו היטב עד שנימוח.

ואם הוא לא אוכל את הקליפה, נראה שאעפ"כ אסור, שהרי מ"מ הדבר נראה ככובש כבשים, ורק אם אין דרך לכבוש כך, מותר.

458. כה"ח (שם) בשם הבא"ח, אודות פרי הנקרא רוביא, וכתב הטעם משום שהמלח מרכך אותם, וסיים עוד שגם יש מקומות שעושין מהם כבשים, ע"כ. והיינו דשייכי ב' הטעמים, ואמנם בזה"ז לא שמענו שעושים מהם כבשים, מ"מ יש לאסור מצד מעבד, וכבר כתבנו שיש להחמיר כב' הטעמים, ועי' בהערה הבאה.

459. כנ"פ שדינו כדין השעועית הנ"ל, והוספנו זאת מפני שהוא מצוי הרבה בסעודת "שלום זכר" שיש נוהגים בה בשבתות, כיידוע [אמנם בד"כ אין בזה כ"כ חשש מצוי, הן באופן שנמלח כבר בבישול, והן באופן שנתבשל היטב, וכדלהלן בסמוך].

אמנם יש להעיר, שהנה מבואר בפו' שעיקר הקפידא הוא בזה שיש להם קליפה קשה, והלא השעועית (והחומוס) אחר הבישול קליפתן רכה, ונראה דאה"נ שאם יתבשל היטב עד שיהיה רך הרבה שוב אין בזה חשש, והבא"ח איירי בבישול רגיל שלא נתרכך כ"כ, וה"ה בחומוס וכדו'. ושוב העירוני דשמא השעועית של הבא"ח היתה באופן שקליפתה קשה, שכידוע יש כמה וכמה סוגי שעועית, וגם העירו שכיום אין דרך שמולח אותם כדי לרככן אלא רק כדי ליתן טעם, וא"כ י"ל שדינם כבשר וביצה שמותר, ועכ"פ נראה ודאי שאין למחות בזה לאותם שמקילים.

460. כה"ח (שם) בשם הבא"ח.

461. שם, ועיין מה שכתבנו בזה לעיל (בסעיף ג'), ושם נתבאר שלאו דווקא בטיבול מותר, אלא גם במליחה.

462. כה"ח (אות ל"ו) בשם הא"ח (והיינו משום שיש בעדשים קליפה על כל עדשה בפני עצמה, ויש לברר בעדשים המצויים כיום, ושמעתי שבעדשים הירוקים יש קליפה, ובאדומים אין קליפה).

ויש לבאר בזה, שהנה מדוקדק בלשון הא"ח שמותר למלוח "מעט מעט בידו", ולעיל עמדנו בזה, והסברנו שבתבשיל עדשים אי אפשר לתפוס אחד אחד ולטבל, ואינו כמו חתיכת צנון וכדו' שהתירו כשמטבל חתיכה חתיכה, ולכן נקט שמותר כשמולח "מעט מעט בידו", והיינו שאפילו כשהם כמה עדשים מותר, וכן נלענ"ד הסברא בזה שיכול לקחת בכף כמות מן התבשיל של העדשים (ומה שעולה בכף הוא נחשב מועט, שכך הוא דרך האכילה, והתירו בזה), והסברא בזה, שכיון שא"א למלוח אחד אחד לרוב קטנותו, לא הטריחוהו חז"ל. ויותר נראה שכיון שכך דרך אכילתו בכף, כל זה נחשב כחתיכה אחת, א"כ מעצם הדבר הוא כמו גוש ע"י התבשיל, ונחשב כאחד (אבל מ"מ את כולו ביחד בקערה ודאי אסור).

463. שאין כבישה אחר כבישה, וכן מבואר בכה"ח שם, שכל האיסור הוא רק כשנתבשלו בלא מלח.

ויש להוסיף שלכאו' יש עיצה נוספת למלוח אותן וליתן עליהם אח"כ מיד מעט שמן וחומץ, וכדלהלן בהלכה הבאה לגבי סלט. אולם שאני התם שכך הדרך לעשות כן תמיד, משא"כ בזה אם אין הדרך כך אסור, וכמשנ"ת שם.

464. הנה בפו' נתבארו עיקרי הדינים על ירקות שלימים, אבל בחתיכות היה מקום להתיר, באופן שאין דרך לכבשם כשהם חתוכים, וע"ע להלן בהערה שאחרי הבאה מה שהערנו בזה.

465. כדרך שנתבאר לעיל שכל דבר שמשנה טבעו אסור למולחו בשבת, וכגון: צנון (ומפורש בגמ' ובשו"ע ס"ג), וכן בצלים ושומים (כ"כ האחרונים כאן ע"ד השו"ע), וכן חסה (כנזכר במשנ"ב סקי"ד שלאטי"ן, וכן דעת רוזה"פ, דלא כמו שצידד בא"ר וכו'), וכל כיוצא בזה שטבעו משתנה במליחה. [ולעיל בריש סעיף ג'-ד' בהערה עמדנו על מינים אלו שלכאו' בזמנינו אין דרך לכבוש כבשים, עיי"ש. ועיקר הצד להתיר הוא כשמולח הרבה ונראה ככובש כבשים, אבל כשמולח עד שמזיע ה"ז חמור טפי שנראה כמעבד].

466. כ"כ המג"א (סק"ז) שאסור למלוח אוגרקע"ס (מלפפונים) חיים, שהרי רגילים לעשות מהם כבשים, וכ"ה במשנ"ב (סקי"ג) ובכה"ח (אות ל"א) בשם כמה אחרונים שפסקו כן, ויעוי"ש. ומבואר שם ששייך בזה ב' הטעמים, חדא שהמליחה מועלת להם, והוי כצנון, וגם שרגילים לעשות מהן כבשים, ע"כ. ויש לבאר בזה שנחשב שינוי טבעו, חדא בעצם הדבר שמפיג מרירותו (שזה אחד משינוויי טבעו כמו שהבאנו לעיל בשם האחרונים), ובמלפפון יש קצת מרירות בקליפה וכו'. [והרי גם בחסה שנקראת "מרור" (כמבואר בפסחים דף לט.), אין המרירות מורגשת כ"כ, כמו שעמדנו ע"ז במקומו (אמנם הזכרנו שיש חסה שמרה מאד), ואעפ"כ אסרו למליחה, וה"נ י"ל בענין המלפפון, ועכ"פ בחלק מהם בודאי יש מרירות, כידוע]. ועוד יש גם שינוי מעט ברכותו, וזה נחשב ג"כ שינוי לענ"ז, ובפרט בסוגי מלפפונים שנעשים רכים מאד וספוגים במשקה. והנה לעיל הערנו דאפשר שכיון שלא כובשים חתיכות מלפפון, אלא רק מלפפונים שלימים, אפשר שמותר, ובאמת שכן העיר כיוצא בזה בשו"ת שבות יעקב (סימן י"ב) ליישב המנהג שנהגו למלוח מלפפונים בשבת, ולכאו' הוא נגד דברי המג"א והאחרונים, וכתב דיש להתיר הן לטעם של הרמב"ם שהאיסור הוא משום שנראה ככובש כבשים, וא"כ מלפפונים קלופים אין דרך לכבוש, אלא כובשים אותם שלימים בקליפתן, והן לרש"י שהאיסור משום שהמלח מעבדו, וא"כ י"ל שדווקא צנון וכדו' שהם חריפים, בזה המלח מועיל לשנות טבעו ולהפיג מרירותו, משא"כ במליחת מלפפונים שאינו אלא נותן בהם טעם, עיי"ש (וכ"כ בספר מנחת שבת סימן כ' אות ל"ב להתיר במלפפונים, וכ"כ עו"א). ועיין בשו"ת פנים מאירות (סימן ט"ז) נחלק עליו, וסובר שכל שיש איזה תועלת ותיקון אסור, אולם בפו' מוכח דלא כדבריו, ומ"מ הפו' כתבו לאסור במלפפונים (וכמבואר במשנ"ב, ובכה"ח בשם האחרונים), ומה שהעיר השבו"י כבר כתבנו לעיל שלענ"ד שייך בזה ג"כ שינוי טבעו והפגת מרירותו, וכמשנ"ת לעיל. ובמה שהעיר עוד בשבות יעקב הנ"ל שאין דרך למלחם קלופים, ראיתי סברא בזה שכתב בספר גדולות אלישע כאן (סק"ט) בי"ל שהמג"א סובר כיון שבמינו הדרך לכבוש אסור בכולו, ע"כ. ונראה עוד שבאמת גם מלפפונים קלופים וחתוכים יש רגילות לכבוש, והיינו כפי שרגילים בכבישה ביתית, ואע"פ שגם בכבישה הביתית אינו באופן שחותכין אותו דק דק לסלט, מ"מ כל כה"ג בכלל לא נתת דבריך לשיעורים, ואסור. (וזה ודאי שאין לנו לדון במה שהכבישה הרגילה בעולם בקופסאות שימורים אינה כן, שהחשש הוא בזה שאצלינו לא יראה ככובש כבשים). ומלבד זאת כבר כתבנו שמועיל גם לשנות טבעו קצת, אלא שפרט זה רק אם משהה אותו בפועל. [ועיין בשולחן שלמה שציידד להקל מצד שאין דרך לכבוש ע"י פיזור מלח, אלא רק בחומץ וכו', אולם למעשה אין להקל, וכנ"ל].

467. פשוט. שכן דרך לעשות מהם כבשים, כידוע (וזה דלא כמש"כ בספר ארחות שבת).

468. כן העיר הגרשז"א, וה"ד בשש"כ (פי"א ס"ב) ובארחות שבת (ע' רס"א), שאין דרך למלוח עגבניות חתוכות, וגם השלימות נמלחות רק כשהם עדיין קטנות וירוקות, ואינם ראויות כ"כ כמות שהם [ודרך אגב, יש לציין ששמעתי על אותם עגבניות ירוקות שיש בהם סכנה לאכלם, כיון שלא נתבשלו כל צרכם, ויש בהם רעלים וכו'. (ויש לזה מקור בחז"ל שלא לאכול דבר שלא נתבשל כל צורכו, ואכמ"ל), אמנם אפשר שע"י הכבישה מפיג מהם את הארס, כעין מש"כ בפסחים גבי חסה, ואכמ"ל]. וכן כתבו להקל בשו"ת אבני יושפה (סימן פ"ז), ובאור לציון ח"ב פל"ג תשו' א', ועוד באחרונים. ודלא כמו שיש מן האחרונים בזמנינו שחששו לזה.

ונראה שאין זה דומה לדין המלפפונים הנ"ל, א'. שכבר כתבנו שבמלפפון יש דרך לפעמים שנכבש גם חתוך, משא"כ עגבניות שאין דרך לזה כלל. ב'. ואפילו לסברת הגד"א (הנ"ל) שיש לאסור כאשר במינו הוא נכבש, ואסרו חז"ל כל המין, מ"מ בעגבניות שאין כובשים אותם כלל כשהם אדומות או גדולות (מפני שנמאסות בזה), ה"ז כמו מין אחר (ומעין זה לענין בורר בודאי נחשב מין אחר, ועוד כה"ג), ולכו"ע מותר. ג'. לפמשנ"ת שגם במלפפון יש שינוי טבעו, א"כ מעיקרא לק"מ, ואינו דומה לעגבניות (אמנם פרט זה הוא בכבישה בפועל).

469. הנה נסתפקתי בזה כאשר יש סלט שחלק ממנו עשוי ממין האסור במליחה, וחלק עשוי ממין המותר, ושוב מצאתי בספר ארחות שבת (ע' רס"א) שכתב בסברא להתיר, דאולינן בתר רובא, עיי"ש. ודבריו מסתברים (וכעי"ז לענין ברכות, עי' במשנ"ב ובביה"ל בר"ס רי"ב שנחשב עיקר והמיעוט טפל). אלא שיש לעיין בזה לפענ"ד, דאפשר שאפילו אם הרוב הוא ממין האסור ג"כ יש לצדד שמותר, שהרי מ"מ אין דרך לעשות ממנו כבשים באופן זה שהוא מעורב עם עגבניות, שהרי הם יקלקלו את כל הכבישה, ודוחק לומר שמפני שהם מיעוט אינם ניכרים, ויש חשש שנראה ככובש. איברא דמ"מ לא מצאנו היכר שיועיל בזה, ושפיר י"ל שדווקא ברוב ומיעוט מותר, שאולינן בתר רובא, משא"כ כשהוא מועט, שאינו אלא גדר היכר, ומנ"ל להתיר, וי"ל שכל שניכר שפיר דמי.

470. בט"ז (סק"א) תמה על המנהג שנהגו למלוח חתיכות צנון שחותכים אותו דק דק, והלא אסור לעשות כן אלא בדרך טיבול, וכתב הטעם דכיון שאין מניחין אותו כלל להזיעו אלא שופכין שם החומץ וגם מינים אחרים, לא דמי לעיבוד, ע"כ. וכ"כ בשה"ג, וה"ד בכנה"ג ומג"א (סק"ו). וכ"פ במשנ"ב (סקי"ד), ובכה"ח (אות י"ט). וכן כתבו כל האחרונים (ומשמע שיש לסמוך ע"ז שפיר, ודלא כמו שיש מן האחרונים בזמנינו שכתבו שאינו לכתחילה אלא לימוד זכות, ואין לנו אלא דברי הפו' שכתבו בפשיטות כן).

ולכאורה צ"ע בהיתר זה, והלא בעת שהוא מולח כבר נעשה האיסור, שאסרו חז"ל למלוח, ומאי מהני שנותן אח"כ שמן, והלא האיסור הוא בעצם המליחה משום מעבד, ואיסורא דעבד עבד, וכעי"ז ראינו לעיל במשנ"ב (סק"י) גבי הכנת מי מלח, שאפילו אם נותן שמן לתוך המי מלח להטעים ג"כ אסור, ומשום דבשעה שהוא נותן מים ומלח יחד הוא נראה כמעבד, ע"כ. ולכאו' גם כאן היה לנו לאסור. ויש לומר דכיון שהדבר ידוע שרגילים ליתן עליו אח"כ שמן וכדו', וכך המנהג, ממילא אין בזה חשש של נראה כמעבד (ושוב ה"ז דומה כאילו הא בכלל הדברים שאין דרך לעשות מהם כבשים, וכעי"ז גם כאן, ועיין). משא"כ במי מלח שאין המנהג לעשות כן תדיר, לכן אסור (ושוב מצאתי שכעי"ז כתב בתו"ש סקי"ב בפשיטות, עיי"ש. וכפי"ז יש ליישב הדין של מי מלח).

ולפי האמור יוצא איפוא שהכהל תלוי כפי המנהג, ולכן סלט שנהגו ליתן עליו שמן אחר המליחה מותר, משא"כ מי מלח שאין המנהג כן אסור, וממילא יוצא לכאו' שאם המנהג אינו ברור שנותנים שמן על המלח שבסלט יהיה אסור. (וכן להיפך את הרגילות ליתן שמן במי מלח יהיה מותר, אלא שאינו מצוי, שהרי מטרת המי מלח בעיקר לצורך זה שימלח, ולא לערב בו דברים אחרים שיקלקל את כח המלח).

471. עיין בהערה הקודמת שכתבנו שיוצא שאם אין דרכם ליתן שמן על המלח, אלא רק מלח לבד, יהיה אסור ליתן מלח, ואח"כ שמן. ולפי"ז אין היתר לאנשים כאלה אלא ליתן שמן קודם ורק אח"כ את המלח. ושו"ר בקצוה"ש (סימן קכ"ח בבדה"ש סק"ג-ה'), שלכתחילה יתן שמן וכו'. ושפיר י"ל כן שלא יבואו לידי טעות, ובפרט אם לא נוהגים כן תמיד.

472. הנה יש לעיין בדבר האם צריך שיתן את השמן מיד אחר המליחה, או שיכול לשהות מעט, ועל כרחך שעיקר הקפידא הוא שלא ישהה את הירקות עד שיזיעו, וכן משמע בלשון המשנ"ב (סקי"ד) והכה"ח (שם) בשם האחרונים שכתבו בזה"ל: שההיתר הוא משום "שאין מניחין אותו כלל להזיע, אלא שופכין שם החומץ וכו'",

י'. אסור לכבוש כבשים בשבת, מפני שהוא כמבשל[474].

ולכן, אסור ליתן ירקות חיים כגון מלפפון או עגבניה, בתוך חומץ או בתוך מי מלח[475], ואפילו לזמן מועט אסור[476]. וכן אסור להוסיף חומץ או מי מלח לתוך צנצנת שיש בה ירקות כבושים[477].

ואם הם כבר כבושים כל צרכם, מותר להחזירם לתוך החומץ או מי מלח משום שאין כבישה אחר כבישה[478]. אבל אם נטל מהם וראה שאינו כבוש כל צורכו, אין להחזירו, כדין בישול אחר בישול[479].

וכן אסור ליתן יין או שאר משקים לתוך כלי שיש בו חומץ, כדי שיחמיצו גם הם[480]. אבל אם הוא עושה כן כדי להחליש את כח החומץ בלבד, מותר[481]. ומים מותר להוסיף בכל אופן[482].

ומותר לשרות צימוקין ושאר פירות יבשים במים, אבל בכובש כבשים אסור[483].

י"א. מותר להכניס דג מלוח לתוך מי חומץ, כדי שישביח טעמו, משום שהוא כבר כבוש, ובתנאי שיהא בדעתו לאוכלו באותו היום, ועיין בהערה[484].

ומותר לשטוף דג מלוח במים כדי להחליש את מלחו[485], וכן מותר להחליש את חריפות החומץ על ידי תוספת מים[486].

י"ב. אסור למלוח בשבת בשר, כדי להוציא את דמו ולהכשירו לאכילה[487].

וכן אסור למלוח בשר חי או דג חי כדי שלא יסריח, ואפילו במקום הפסד אסור, משום שנראה כמעבד[488], וכן אסור למלוח שאר דברים כדי שיתקיימו, ואפילו במקום הפסד מרובה[489].

והרוצה לאכול בשר חי בשבת, אסור לו למולחו כדי להוציא את דמו, אבל מותר להדיח את הבשר מן הדם שעליו כדי לאוכלו אחר כך חי[490].

ובמקום שיש פיקוח נפש וצריכים לבשל בשר בשבת, מותר למולחו קודם הבישול[491].

י"ג. בשר ששהה מעת השחיטה שלשה ימים בלא מליחה, אין מועיל יותר למולחו בכדי שיוכל לאוכלו בבישול, ואין לו תקנה אלא בצליה, אמנם אם שרו את הבשר במים בתוך השלשה ימים, שוב אפשר למולחו גם אחר כך ולבשלו, וכמבואר הכל בהלכות מליחה[492].

ואם אירע שחל היום השלישי בשבת, ואם לא ישרה אותו במים יהיה אסור לאוכלו בבישול, נחלקו הפוסקים אם מותר לשרותו בשבת: יש אומרים שאסור לשרותו אפילו על ידי גוי, משום שאין זה הפסד שהרי יכול לאוכלו צלי[493], ואם יש לו מזה הפסד, כגון קצב המוכר לאחרים, מותר על ידי גוי בכל אופן, ואפילו כשאין הפסד[494]. ויש אומרים שמותר על ידי גוי בכל אופן, ואפילו על ידי ישראל, וכן ההלכה שאפשר להקל לשרותו על ידי ישראל, ודווקא באופן שאין שם נכרי שיוכל לשרותו[495]. ויותר טוב שישרה את הבשר במים בדרך הערמה, על ידי שירחוץ את ידיו על הבשר, עד שיהיה שרוי במים[496], וכן אפשר ליתנן בהקפאה, משום שאם הבשר קפא כאבן, יש להקל למולחו אפילו אחרי שלשה ימים[497].

ודע, שכל האמור הוא מצד שריית הבשר במים, אולם בזמן הזה יש איסור גם משום מוקצה, כיון שאין דרך לאכול בשר חי, ולכן אסור לטלטלו בידים[498], אבל אפשר לטלטלו בגופו, כגון ברגלים, או במרפקו וכלאחר יד, וכיוצא[499].

עכ"ל. ומשמע שעיקר הקפידא שלא יזיע. (ומה שכתב אח"כ המשנ"ב וכ"ש אם שופכין שם שמן תיכף, ע"כ. אין הכוונה שהקל וחזור הוא כשיתן תיכף ומיד, אלא הק"ו הוא כשנותן שמן, והיינו ששמן מחליש כח המלח יותר מחומץ). אמנם כתב שלא יניחו להזיע "כלל", וי"ל איפוא שנתכוון בזה שלא יזיע אפילו מעט, שאם יזיע מעט שוב לא יועיל ההיתר של נתינת שמן, שכבר נראה כמעבד. (וע"ע גם בכה"ח שם בד"ה ועל כן, שהדגיש שצריך ש"תיכף" שנתן עליהם מלח, יתן החומץ "מיד"). אולם ז"א, שהרי כאמור הטעם הוא מצד המנהג, והעיקר הוא בזה שלא יזיע, וגם בלשון הט"ז לא כתב כלל ויתן תיכף או מיד, אלא העיקר שלא יזיע, ועיקר כוונת המשנ"ב היא בזה שלא יזיע, שאז אסור מעצם הדבר שבהזעה דומה לעיבוד, וכמשנ"ת לעיל. ויוצא איפוא שא"צ שיהיה מיד ממש [ומה שכתבנו בפנים שיתן עליו "מיד", היינו שלא ישהה עד שיזיע].

ושוב התבוננתי, דאכן עיקר הקפידא היא שלא ישהה עד שיזיע, ומ"מ כתבו האחרונים ליתן עליו מיד, משום שאם ישהה דלמא אשתלי ולאו אדעתיה, וכיון שהדבר מצוי, ובפרט שהוא יכול להזיע מהר, לכן אמרו ליתן עליו מיד כדי להנצל מכל מכשול (ואע"פ שאינו מדינא, ועי' לעיל בסימן שי"ח סי"ד, והתם החמירו במילי דאו', מ"מ כיון הוא מצוי בנקל לטעות חששו לזה). ובזה מבואר שפיר מה שבצנון ועוד כתבו המשנ"ב והפו' (סקי"ז ועוד) שמותר אם יזיע קצת (והבאנו לעיל ברס"ג-ד'), ודו"ק. וכך ראוי לעשות, ואת"ש הכל.

473. כן הוא בשערי תשובה כאן, ולכאו' נראה שהעיקר בזה הוא שיהיה בשמן זה כדי להפיג את כח המלח.

אמנם לא מצאנו שיצטרך לערות על כל שטח הקערה, ואפשר שכאשר הסלט מתערבב אח"כ, כבר מגיע המשקה והשמן שבסלט לכל מקום. ונשאלתי ברגיל ליתן תבלין נוסף על הסלט, ונראה דלא מהני אלא שמן וכל כיוצ"ב שמחליש כח המלח, אבל תבלין נוסף ה"ז כירק נוסף דלא מהני.

474. שו"ע (סעיף ג'), וכבר נתבאר שאיסור זה אינו מדאו' כיון שאינו תולדות האור (עיין פסחים מא.), אבל אסור מדרבנן.

ועיין בשו"ת לב חיים (ח"ב סימן קפ"ט) שדן בענין כבישה של פירות במים מליל שבת, באופן שיהיו בו כ"ד שעות, כשיעור כבישה, אי שרי. ועיין שם. ולא דמי לכבשים במלח וחומץ דלהלן. ויל"ב. ואכמ"ל.

475. משנ"ב (סוף סקט"ו), ועי' בהערה הבאה. [ועיין מה שכתבנו בהקדמה לסעיף ב', בסופה]. ויש לבאר דאע"פ שלעיל נתבאר שמותר למלוח כמה חתיכות של עגבניה אדומה, כיון שאין דרך לכבוש אדומות, מ"מ זה רק שם דהוא מצד דמחזי כעיבוד, אבל כאן שהוא מעבד ממש בכבישה, אסור אפילו אדומות וכל כה"ג.

476. עיין בכה"ח (אות כ') שהביא מהפמ"ג שאסור ליתן ירק חי לתוך חומץ חזק כשיעור שיתן על האור וירתיח, דהוי כבוש, ע"כ. וכ"כ בבא"ח (פ' בא אות ח"י). וביאר הכה"ח, א'. ששיעור כדי שיתן על האור היינו ח"י דקות. ב'. וחומץ חזק היינו כפי המבואר בסימן ר"ד, עיין שם, עכת"ד. ולכאו' צ"ב, דהלא כיון שהוא נראה ככובש כבשים, אסור בכל חומץ שהוא, ואפילו לזמן מועט כיון שכך דרך לכבוש, וה"ז כמו שאסרו מליחת ירקות משום שנראה ככובש כבשים, וגם בענין זה של כבישת כבשים כל הפו' סתמו לאסור, וצ"ע. ונראה דכוונתו שאף אם אינו בצורת כבישה, וכגון שיש לו בצלחת חומץ והירק נוגע בו בחלקו, או באופן שהוא עושה בדרך טיבול, שבאופן זה אינו ככובש כבשים, וכן כל כיוצ"ב. ועל זה בא להשמיענו שמ"מ אסור, משום שהוא כמבשל באופן זה, אבל בשאר כבישות אסור גם בזמן מועט. [וע"ע בכה"ח אות ל"ד לענין בשר לתוך החומץ].

477. אמנם נראה שכ"ז דווקא באופן שהתוספת הזו מועילה לו להחמיץ יותר (וכה"ג דנו הפו' בסי' של"ו לענין תוספת מים על זרעים שיש להם הרבה מים, וי"ב).

478. שכמו שמצאנו לעיל (בסימן שי"ח ס"ד והלאה) שאין בישול אחר בישול, א"כ ה"ה בכבישה, אין כבישה אחר כבישה, שכבישה מטעם בישול, וגם אין בזה חשש דמיחזי, שהרי הוא ניכר בעצמו, ובמילי דרבנן כה"ג אין לחוש למיחזי לכו"ע (עמשנ"ת בזה בסי' שי"ח לענין בישול). ודו"ק. וע"ע בהלכה הבאה, ועוד מן האחרונים.

479. לכאורה יש לדון בזה כדין בישול אחר בישול, שנתבאר לעיל (בסימן שי"ח ס"ד) שאם לא נתבשל כל צורכו אסור משום בישול, ועי"ש. וה"ה הכא, וכבר העירו בזה האחרונים. עיין בספר ל"ח כאן, דאפשר שבנידו"ד יש להקל, שהרי דעת הרבה מן הפו' להקל גם בבישול בעלמא כשאינו מבושל כל צורכו (וכמש"כ בבי"ח ל"ש שם), אלא שבמילי דאו' חיישינן לחומרא שאסור, וכמש"כ השו"ע. אבל כאן שהוא רק מדרבנן אפשר שיש להקל. אך אין ראיה ברורה להתיר בזה. ובשו"ת חלקת יעקב (ח"ב סימן קכ"ה) כתב לאסור בזה.

480. משנ"ב (סקט"ו). וכ"כ בכה"ח (אות כ"ב) בשם האחרונים. ויש בזה ב' טעמים באחרונים, או מצד שנראה ככובש כבשים, או מצד עובדין דחול (וכמש"כ ביד אהרן הנז' במשנ"ב, וסבירא ליה שאין שייך בזה שום ענין של נראה ככובש כבשים, וכ"כ עו"א).

481. משנ"ב (שם), וכן מבואר בפוסקים שאין איסור אלא רק במתכוון, אבל אם אינו מתכוון מותר בזה, אע"פ שהוא פסיק רישא שיהיה גם כן חומץ, ולכאו' קשה הלא דעת רבים שפסיק רישא בדרבנן אסור (עי' משנ"ב ר"ס שי"ד), וי"ל שבכה"ג לא גזרו, וכ"מ במשנ"ב לעיל (סק"ט), וכעי"ז כתבו הפו' לענין מוליד ריחה (כמו שהבאנו לעיל בסו"ס ש"כ) שבאינו מתכוון אפילו בפסי"ד שרי, וכ"ש באוכל מיד. ויותר י"ל שבאופן זה אינו נראה ככבישה, שהרי הוא מעשה כמו היפך הכבישה, שהרי הוא מחליש כח החומץ.

482. כ"כ בשולחן שלמה שדווקא ביין או איזה משקה שייך לומר שנהפך לחומץ ואסור, משא"כ במים שזו תערובת בעלמא.

483. משנ"ב לעיל (סימן ש"כ סוף סקי"ד), ולהלן (סימן של"ו סוסקנ"א), וע"ע בדע"ת סק"א, וכ"כ עוד באחרונים. אמנם הבא"ח פ' יתרו ס"ז החמיר, ואכמ"ל.

484. בשש"כ (פי"א ס"ג) כתב להתיר בזה (ומקורו מדברי המנחת שבת), ויסוד ההיתר הוא משום שאין כבישה אחר כבישה, כמו שאין בישול אחר בישול, ואף שהבישול השני מוסיף בו טעם.

אמנם יש לדון שכיון שכבישת כבשים אסורה משום מבשל, א"כ לכאו' יש לתלות זאת במח' השו"ע והרמ"א (בסימן שי"ח ס"ה) בדין בישול אחר אפיה, שלהש"ע מותר מעיקר הדין, ולהרמ"א אסור. ונתבאר שם הטעם שכיון שיש שינוי במהותו, ה"ז כמו בישול מחודש, ואסור. ולכאו' ה"ה כאן שיהיה אסור לדעת הרמ"א. וי"ל שאין זה נחשב כשינוי מהותו, וכאפיה אחר בישול וכדו', אלא זה כשני סוגי בישול, שאע"פ שהוא עושה טעם חדש מותר, וק"ו בנידו"ד, ודו"ק. (ועוי"ל שכאשר נכבש כבישה גמורה, ואינו אלא כדי ליתן בו טעם בעלמא, שוב אינו אסור מצד כבישה, ויש בו רק חשש של נראה ככובש כבשים, ומטעם זה אין חשש לאיסור, כיון שאין דרך לכבוש מליח), ועוי"ל בזה.

485. פשוט שאין בזה חשש (וע"ע בהערה הבאה), ועי' בשש"כ בפי"א מש"כ בזה. וכבר נת' לעיל בסי' שי"ט שאין לחוש בכל כה"ג משום בורר.

486. פשוט, שאינו דומה לדין מי מלח הנזכר בשו"ע סעיף ג'. וכ"כ בשש"כ שם. (ומצד כובש כבשים כבר נתבאר שלא שייך במים).

487. משנ"ב כאן (סקכ"א), וכ"כ עוד לעיל בסימן שי"ח (סק"י), ועיין מה שכתבנו שם, וע"ע בזה בשבת (דף עה:).

488. משנ"ב כאן (סקכ"א), וכה"ח (אות ל"ג), וכפי המבואר בשו"ע הגר"ז אפילו במקום הפסד מרובה אסור.

489. כה"ח שם משם הגר"ז.

490. משנ"ב שם. ובסימן שי"ח שם. והטעם בזה שבהוצאת הדם ה"ז תיקון בגופו ולכן אסור, משא"כ בהדחת הדם שעליו, אינו תיקון בגופו, אלא כמסיר ממנו את הלכלוך. ומצד בורר אין לחוש, שה"ז כמו הדחת כלים, שנת' במקומו שהוא דרך נקיון ולא דרך ברירה.

[ולכאו' י"ל שכיון שהוא רוצה לאכול, אמאי אסור לו למלוח, ומאי שנא מצנון שרוצה לאכול שמותר. ושמעתי מבארים שבצנון אינו אלא משום מיחזי כמעבד, משום שלא משתנה מהות הדבר, ולכן לאכילה מותר, משא"כ בבשר שהמלח מעבדו ממש שמרככו ומכשירו לאכילה (ואע"פ שהוא עיבוד באוכלין, מ"מ הוא חמור טפי שנראה כעיבוד עורות), ע"כ. ולכאו' י"ל באו"א, דשאני בשר חי שאין רגילים בכך לאוכלו חי, ולכן אין זה נראה כ"כ דרך אכילה, משא"כ צנון, ודו"ק.

עוד העירוני דלכאו' יש עיצה לאכול מעט, ואז מותר להדיח הכל, וכדרך שכתבו הפו' לעיל. אולם נראה דשאני בשר בזמנינו שאין דרך לאוכלו חי (ואדרבה יש בזה איסור מוקצה מן הסתם, וכדלהלן בסוף הלכה הבאה).

491. כ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (סימן קל"ו) וע"א. ויבואר דלא מבעיא דלמ"ד שדם שבישלו דאו', א"כ בודאי מותר לעשות כן, שהרי המליחה אינה אלא מדרבנן, ובודאי יש לנו להקל באיסור דרבנן שלא יעבור על דאו', ואף למ"ד דהוי דרבנן, מ"מ יודע שהוא חמור טפי משאר איסור דרבנן כיון שיש לו עיקר מה"ת, ובלא"ה הלא מצאנו בשו"ע (סי' שכ"ח סי"ד) שמותר לשחוט לחולה שיש בו סכנה, ולא להאכילו נבילה, ואמנם יש בזה טעמים, ומ"מ יש להקל. ועיין בדברינו בסימן שי"ח ס"ב שביארנו בזה גבי חולה הצריך לבישול הבשר, שימלחו תחלה.

492. עיין בכל זה בשו"ע יורה דעה (סימן ס"ט סעיף י"ב, י"ג, י"ד). ואכמ"ל. [ומה שכתבנו ששהה בעת השחיטה, היינו לפי אורחא דמילתא, ועיין בכה"ח בי"ד (שם אות קצ"ג), שכאשר הבהמה מפרכסת נחשב חיה לענ"ז, עי"ש. וכ"כ מדנפשיה בשו"ת אגר"מ ח"א יו"ד סימן כ"ז, וע"ע מש"כ שם (סקכ"א).

493. מגא"א (סק"ז), וה"ד במשנ"ב (סקכ"א).

494. משנ"ב שם בשם השע"ת שאפילו להמג"א אם יש בזה הפסד מותר [שהרי שבות דשבות במקום הפסד מותר, וכמבואר בסימן ש"ז ס"ה, וע"ע במג"א שם מש"כ בזה, ובמה שנתבאר שם, וי"ל], וכגון א]. בקצב המוכר לאחרים, שבודאי יהיה לו הפסד מזה [וכן כתב פרט זה בשבו"י וזבחי צדק, וה"ד בכה"ח יו"ד סימן ס"ט אות ריז"ז]. ב'. וכן באווזות פטומות שעל ידי הצליה יפסיד את השומן, ע"כ. [וכן כתב פרט זה בנובי"ת או"ח סימן כ"ז]. ונראה שבפרט יש לומר בזה"ז שאין רגילות לצלות בשר מכמה סיבות, שנחשב במקום הפסד בכל אופן.

495. א"ר (בסימן ש"ח אות ע') בשם זקנו, וע"ע מה שכתב שם, והזכירו במשנ"ב כאן (סקכ"א) שיש מתירין אפילו בבשר בהמה ע"י גוי, וזה מלבד שיש מתירים אפילו ע"י ישראל, וכדלהלן. (ועי' שעה"צ אות כ"ד). וע"ע בכה"ח ביו"ד (סימן ס"ט אות רט"ו) שהביא דברי הרבה אחרונים שכתבו להקל בזה על ידי גוי, עיין שם.

ועיין עוד בכה"ח (שם אות ריי"ח) שכתב בשם השבו"י והזב"צ שהרוצה להחמיר לעצמו עכ"פ יש להתיר ע"י שבות דשבות, דהיינו שיאמר לגוי שיצווה לגוי אחר להדיחו, ע"כ. ונר' בכוונתו דהיינו כשאין הפסד, דאל"ה בלא"ה נמי הוי שבות דשבות שמותר [ובעיקר דבריו שאמירה לגוי אחר הוי שבות דשבות, עי' במה שנתבאר לעיל בסי' ש"ז ס"ה. אמנם כאן שבלא"ה יש מתירים גם ע"י ישראל, יש להקל טפי].

496. כן דעת הא"ר (שם), וכ"ה בנודע ביהודה מה"ת ואו"ח (סימן כ"ז) שמותר על ידי ישראל באופן שאין גוי, וה"ד במשנ"ב (שם), וכ"כ עוד בנו"ב לקמיה (בסימן צ"ב), עיין שם. וע"ע בכה"ח (ביו"ד שם) שהביא דברי הא"ר והנו"ב שמקילים, וסיים שכ"ה דעת האחרונים להתיר ע"י גוי וכו', ועי"ש שלא ניח"ל כ"כ בשריה ע"י ישראל, וכ"מ בדברי האחרונים שציין שם, ועיין בשבות יעקב (ח"ג סימן כ"ב), וברב פעלים ח"א סימן ט"ו, וש"א. [ועיין בזה עוד בשערי תשובה כאן, ובפתחי תשובה ביו"ד שם]. ועיין בששי"כ פי"ד ס"ה שכתב להקל בזה ע"י ישראל כשאין גוי, וכן ראיתי בעוד אחרונים מפוסקי זמנינו. [ולענין יו"ט יש להקל יותר, עי' כה"ח שם אות רי"ט, ר"כ].

ובעיקר הדין יש לבאר, א'. מצד איסור מתקן, כבר עמד ע"ז בנו"ב בתשובה אחרת לקמיה (סימן צ"ז), והביא מהשואל שיש לחלק שאין זה כמו טבל שהוא מתקן אותו מאיסורו, אלא כאן הוא רק מונע את הדבר המותר שלא יבא לידי איסור, ואם כן כעת אין שום תיקון, שהרי עדיין לא נתהוה קלקול. (וכעי"ז התיר השואל ומשיב למלאות שעון בשבת כשהוא עדיין פועל, ואכמ"ל). ואמנם הנו"ב שם כתב לפקפק בזה שנחשב תיקון כעת ממש, במה שמרכך את מה שכבר נתייבש, אולם לענ"ד שפיר י"ל כן שזה מניעה לעתיד (שלא יתייבש לגמרי, ככל בשר ששהה ג"י), ודו"ק. ובלא"ה גם הנו"ב עצמו מסכים שיש לחלק בין הדברים, וכמש"כ (בתשו' שם בסימן כ"ז ובסי' צ"ב). ויש להוסיף עוד, שאיסור זה אינו אלא מחומרת הגאונים, ואפשר איפוא דכל כה"ג בכלל אין לנו לדמות לאיסורי חז"ל של הפרשת תרו"מ וכיוצ"ב, ועיין מש"כ בעי"ז לעיל בסו"ס ש"כ בענין צביעה ביין לקידוש ולד' כוסות. ויל"ב. ב'. מצד הכנה משבת לחול ג"כ ליכא, באופן שאינו אלא כדי למנוע הפסד, וה"ז רק משמר את הקיים ומותר, כמו שמותר להכניס מאכלים למקרר וכיוצא. אמנם יש לחלק דשאני הכא שהוא טורח טירחא יתירה, וכבר מצאנו בשש"כ (פרק כ"ח) שכתב לחלק בזה, ויל"ב. (וע"ע מה שהזכרנו וציינו בזה לעיל בסימן ש"ב בהערה, ודון לנידו"ד). ואכמ"ל. ג'. מצד איסור מוקצה, כבר עמדנו להלן שאה"נ שיזהר שלא יגע בו בידיו, והנה יש שחששו בזה גם בעת ששופך את המים על הבשר (עי' במג"א), אולם להלכה קיי"ל שאין לחוש בזה, שהרי מצד הא דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל שנחלקו בזה בגמ' בשבת (דף מג.) ובביצה (לו.), הלא קיי"ל שמותר לטלטל אף לדבר שאינו ניטל (עי' שו"ע סימן ש"י ס"ו). ומצד הא דנגיעה במוקצה על ידי דבר אחר (ונימא שהקילוח כנגיעה ע"י דבר אחר), ג"כ הוא תלוי במח' רבתי (כמו שנתבאר בסימן ש"ח סעיף ג', ובסימן ש"י שם), וכבר העיר בכ"ז הנודע ביהודה (סימן כ"ז) שאינו מבין דברי המג"א. והנה עי' בתהל"ד כאן (אות ו') שהעיר על הנו"ב דשפיר י"ל מטעם שנוגע במוקצה, ומפורש בירושלמי (פ"ד ה"ב) שלא יהיה הכלי נוגע בביצה וכו', עי"ש. אולם לענ"ד בעיקר הנידון נראה דלא דמי, דכל כה"ג שע"י קילוח י"ל דשרי לכו"ע, וכה"ג כתבנו במקומו בסימן ש"ח לענין זריקה דנראה שהוא קל מנגיעה ע"י דבר אחר [וע"ע בדברינו שם בכלל בעצם דין נגיעה במוקצה, דשרי מעיקר הדין בלא להזיזו]. ויל"ב. והגם הלום מצאתי בחלקת יואב שהעיר מגמ' דע"ז (עב:) שקילוח ל"ח מגע ע"י דבר אחר (וע"ע בנו"ב הנד"מ שהביאו מהגה כת"י עמש"כ הנו"ב שאינו אלא מרכך הבשר, דהוי פסי"ר בדרבנן, אכן בענ"ז כבר נת' בפו' להחמיר). והלום ראיתי גם במג"א להלן (סקי"א) בענין להשקות את הענפים וירקות וכו', שאם אינם ראויים אסור להשקותם, ומפרש שם המג"א מצד איסור מוקצה, ושוב הקשה והלא קיי"ל שסכין ומדיחין את המת, ותירץ דשאני התם משום כבודו התירו, ע"כ. ואולם המשנ"ב שם (בסקל"ז) כתב שהנידון בזה הוא רק משום טירחא, ודו"ק. ועוד יש להאריך בכ"ז, ועוד חזון.

497. כן מבואר בנודע ביהודה שם, שבהכי עדיף טפי. וכן הובא בשע"ת, וכן כתב במשנ"ב שם (סוף סקכ"א), וכן כתב בכה"ח ביו"ד (שם אות רט"ז) בשם הנו"ב, ושכ"כ עוד אחרונים, ועי"ש.

אמנם עיין בנו"ב שם שנקט שהיינו באופן כשבלא"ה צריך לרחוץ ידיו, עי"ש. ויש לפרש דהיינו לאפוקי אם אינו צריך לרחוץ כלל, משום שאינו נחשב הערמה במה שנראה כרוחץ, אבל מ"מ יוכל ללכלך את ידיו, אז יוכל לרחצם במים, ושפיר דמי.

498. הנה באופן זה שנותנו בהקפאה, אינו אסור לכו"ע משום מתקן וכו', וה"ז כשאר מאכלים שמכניסים למקרר שלא יתקלקלו. (עי' שש"כ פכ"ח, וה"ה בזה). אלא שבעצם הדין נחלקו הפו', שיש אומרים שבשר ששהה ג' ימים, אע"פ שהיה בהקפאה אסור בבישול, וכיוון במנחת יעקב ביו"ד שם, ובפמ"ג בשפ"ד אות נ"ג (וע"ע בכה"ח ביו"ד שם אות רי"ב רי"ג רי"ד). אולם דעת רוב הפוסקים להתיר בזה, וכמש"כ ביד יהודה (שם סקנ"ט) ובערוה"ש שם ועו"א. וע"ע באגר"מ ח"א חיו"ד (סימן כ"ז) שתמה על האוסרים בזה, דהלא בלא"ה כ"ז אינו חומרא מדברי הגאונים, וכתב שאפשר שאף האוסרים לא אסרו כשהוא קפוא כאבן, עי"ש. ואכמ"ל.

אמנם יש להעיר, שכל ההיתר בבשר שקפא, פשוט שהוא רק לאחר שקפא, ואם כן אם אירע ששהה יומיים וחצי ואח"כ הכניסו להקפאה, ועדיין לא קפא לגמרי עד שעברו ג' ימים שלמים, ה"ז אסור, שכבר נתייבש דמו בתוכו. ונראה עוד שצריך שגם הפנים שלו כולו יקפא, ולא רק מסביבו, וא"כ הדבר תלוי לפי עוצמת הקור במקפיא, ולפי עובי הבשר.

499. עיין בשו"ע (סימן שי"ח סל"א) שבשר חי אפילו טפל מותר לטלטלו כיון דחזי לאומצא, עי"ש. אולם במקומו שם כתבנו להחמיר בזה בזה"ז, כיון שאין דרך היום לאכול בשר חי, וכ"כ כמה פוסקים כמו שהבאנו שם (וכן ראיתי הלום בשש"כ פי"א ס"ה בהערה י"ט שהביא משם הגרשז"א שפקפק להתיר בזה"ז שאין דרך לאכול בשר חי, עי"ש). וכבר כתבנו בכמה מקומות שעניני מוקצה משתנים לפי המקום ולפי הזמן, וא"כ גם בזה שאין רגילים לאוכלו, ה"ז בכלל מוקצה (ואולי זו גם כוונת האחרונים שהובאו בכה"ח יו"ד אות רט"ז שכתבו לטלטל בשינוי).

500. ע"פ המבואר בשו"ע (סוף סימן שי"א סעיף ח'), ועיין מה שכתבנו שם, ובהקדמה להל' מוקצה בסי' ש"ח. וע"ע בכה"ח ביו"ד (אות רט"ז) בשם האחרונים, שיכול הישראל לטלטלו כלאחר יד ולשומו במקום הגשמים, או לדוחפו ברגליו, או בדרך אחר ע"י שינוי תוך כלי מים, ע"כ. [ועיין בששי"כ שם שאפשר לשפוך את המים לאחר השריה].

אמנם מ"מ אסור לטלטלו ע"י דבר אחר, כגון באיזה כלי וכדו', שהרי זה טלטול מן הצד לצורך דבר האסור.

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

* * *

מלאכת טוחן

הקדמה א'

י"ד. הטוחן בשבת כשיעור גרוגרת הרי זה חייב[501], ומן התורה אסור לטחון אפילו גרגיר אחד, משום שחצי שיעור אסור מן התורה[502]. וכל שהוא טוחן כדרכו הרי זה אסור מן התורה, ואם הוא טוחן בשינוי הרי זה אסור מדרבנן[503]. והנותן חיטים לריחיים או למכונה הרי זה חייב על החיטים שנטחנו בעת הנתינה, ואפילו אם המכונה פועלת ממילא, ואינו נחשב גרמא, ועיין בהערה[504].

ואיסור טוחן הוא, בין כשטוחן תבואה, ובין כשטוחק תבלינים או סממנים[505], וכן הטוחן את הירק התלוש הרי זה תולדת טוחן[506], ואפילו כשהוא נאכל כמות שהוא חי אסור[507].

וכן הנוסר עצים כדי להשתמש בנסורת שלהם[508], וכן המחתך עצים דק דק ועושה אותם קטנים, חייב משום טוחן[509], ובאופן שהוא חותך ומקפיד על המידה, חייב גם משום מחתך[510], וכן השף חתיכת מתכת בשבת הרי זה חייב משום טוחן[511], וכן השוחק חתיכת חרס חייב משום טוחן[512].

וכן השוחק רגב עפר, הרי זה אסור מן התורה משום טוחן[513], וכן המפרר טיט שהתייבש הרי זה אסור מן התורה[514], ונחלקו הפוסקים אם מותר לשפשף בשבת טיט שעל בגדו, ולהלכה דעת השו"ע שמותר לשפשף את הבגד כדי להסיר את הטיט שעליו, אך יזהר שלא לשפשף את הבגד מבחוץ במקום הטיט, אלא ישפשף מבפנים. אולם האחרונים כתבו להחמיר בזה[515].

ודע, א]. שאין איסור טוחן אחר טוחן. ועיין בהערה[516].

ב]. שאין איסור טחינה אלא בגידולי קרקע, ועיין בהערה[517].

---

501. רמב"ם (פ"ח הט"ו), וע"ע בדבריו בפרק כ"א), והוא מכלל ט"ל מלאכות המבואר במשנה בשבת (עג.) שהיו שוחקים הסממנים לצביעת הירעיות.

502. משנ"ב (סימן שכ"א סקכ"ג) שאפילו גרגר אחד אסור מן התורה, וביאר בשעה"צ (אות כ"ו) דחצי שיעור אסור מן התורה, ע"כ. וכן הזכירו בכה"ח (אות ל"ח) בשם אחרונים. (הגם שלענין חיוב שיעורו באוכלין כגרוגרת וכו', עי' רמב"ם שם ומ"מ ועוד באחרונים).

ובעצם הענין שאסור מן התורה בחצי שיעור, הנה ביומא (דף עג: עד.) נחלקו בזה, וקיי"ל שאסור מן התורה. וידועים דברי הגאון חכם צבי (סימן פ"ו) שהתלוש שערה אחת בשבת או בנזיר, או מוציא פחות משיעור, אין בו איסור תורה כלל, ע"כ. וכ"מ בשו"ת הרדב"ז (ח"ה ב"א כ"ב) שאין איסור תורה בחצי שיעור במלאכת שבת, וכן הוכיחו כמה אחרונים מן התוספתא (פ"ד דביצה), וכיעוין באבנ"ז ח"ד יו"ד סי' רנ"ט, ובתורת חסד מלובלין סי' מ"ד, ומהרש"ם ח"ה סי' ל"ה. וע"ע בבנין ציון סי"ח שכן נראה דעת הרמב"ן. והאריכו בזה האחרונים טובא. וכן דנו הפו' כן בשיטת הרמב"ם, ועי' בשו"ת תפלה למשה (אות ז' והלאה מש"כ בזה, עיין שם). ויל"ב.

אולם לדינא נראה ודאי דנקטינן שאף במלאכות שבת חצי שיעור אסור מה"ת, שהרי כן מצאנו בדברי הראשונים בהדיא, וכיעוין ברש"י (בשבת (דף עד.), וכן כתבו שם הריטב"א והמאירי. וכן מבואר עוד בהגהות אשר"י (רפ"ח דשבת) שכל השיעורים הם לענין חיוב חטאת, אבל לאיסור דאו' אפילו בכל שהוא, כמש"כ בשבת (עד.) וכו'. (ובקרבן נתנאל כתב שזה מדברי הרא"ש, ולא הגהה). וכ"ה באו"ז סימן נ"ט. וכ"ה בריו"ז נתיב י"ב ריש חי"ד. וע"ע בשו"ת בנין ציון שם שכן דעת הרמב"ן והר"ן. וגם מה שנוקטים תמיד בשם הח"צ להקל בזה, המעיין בדבריו יראה דלא ברירא ליה כלל, ועוד כתבנו בזה במקומו בכללי המלאכות עמ"ס שבת, עייש"ב. ואכמ"ל. [וגם מדברי רבותינו הפוסקים האחרונים מבואר כן, וכדחזינן במשנ"ב כאן בפשיטות, וכ"כ במשנ"ב להלן (בסימן ש"מ ס"א) ובביה"ל שם. וכ"ה בביה"ל (בסימן שכ"א סי"ז סוד"ה שמא). וכן מבואר במג"א בסימן ש"מ ובתו"ש ומאמ"ר ופמ"ג ושאר אחרונים].

503. פשוט ככל דוכתא, ויבוארו הפרטים בהלכה הבאה.

504. עיין במג"א (סימן רנ"ב סק"כ) שכתב שדווקא בריחיים של יד ה"ז טוחן מן התורה, אבל בריחים של מים הוי גרמא בעלמא ופטור, כיון שהטחינה אח"כ ממילא אתיא, עייש. וכן הסכימו לדבריו כמה אחרונים (עיין במו"ק ובתוספת שבת). אולם בביה"ל (סימן רנ"ב ס"ה) ד"ה להשמעת קול, כתב שכל האחרונים דחו את דבריו וראיותיו, והסכימו למה שהביא המג"א בעצמו מתוס' (בדף יז:) גבי מצודה שהפורס מצודה ובשעת פריסתו נכנסה החיה, חייב, אע"פ דאתי ממילא. וכן כשאופה בתנור, אע"פ שהאפיה נעשית ממילא חייב. וה"ה לענין זה, וציין שם בביה"ל שכן דעת האבן העוזר (בסימן שכ"ח) והביא ראיות לזה. וכן דעת שאר האחרונים (בסימן רנ"ב), ומהם הא"ר והדגול מרבבה והחמד משה, וכ"ה באגלי טל (טוחן אות ה' סק"ו), ובשביתת השבת (סעיף כ'), ובערוה"ש ותהל"ד ועו"א. ובשו"ת מהר"ם שיק (סימן קי"ד) ביאר שאף המג"א מודה לזה, אלא שהוא דיבר על ציור אחר, עיין שם.

ומיהו אף לדברי האחרונים הנ"ל, כתב באג"ט (שם) שדווקא החיטים שנטחנו בעת נתינתם לריחיים חייב, משא"כ במה שנטחן אח"כ, וכ"כ עו"א. והוא עפמש"כ בחולין (סז.) שיש חילוק בין כח ראשון לכח שני. אולם לפי הביה"ל וכן ע"פ החזו"א דלהלן אין זה מוכרח. ועיין בשבה"ש במעשה חושב דף יג: וסכ"א מש"כ בזה. וע"ע גם בביה"ל שם, ויל"ב. [ובענין גרמא בהסרת המונע הארכנו בזה לעיל בסימן שט"ז בענין נטילת נשמה, ובהערה שם, שלדעת רבים הוי כגרמא, ויש אוסרים, עיין שם]. ובשו"ת אחיעזר ח"ג סימן ס' כתב שכל מלאכה שדרכה בגרמא הוי מלאכת מחשבת, וחייב. וכ"כ החזו"א סימן ל"ו סק"ה ועוד. ולפי"ז פשיטא דהוי דאו' ככל גווני.

505. רמב"ם (פ"ח הט"ו) שכל השוחק תבלין וסממנים במכתשת, הרי זה טוחן וחייב.

506. כ"כ הרמב"ם בכמה מקומות, בפ"ז (ה"ה): המחתך את הירק מעט מעט כדי לבשלו, ובפ"ח (הט"ו): המחתך ירק תלוש ה"ז תולדת טוחן. ובפכ"א (ה"י-ח): המחתך את הירק דק דק כדי לבשלו ה"ז תולדת טוחן וחייב. [ושם הוסיף עוד "לפיכך אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה ובין גסה, מפני שנראה כטוחן, אבל מחתכין את הדלועין לפני הבהמה, ואת הנבילה לפני הכלבים, שאין טחינה בפירות וכו'", ע"כ. ומה שכתב שאין טחינה בפירות, כבר תמהו ע"ז כל המפ', ועיין במ"מ שם ובכס"מ שם שיש בזה ב' גירסאות, וע"ע באג"ט, ובחזו"א ועו"א], וע"ע בשו"ע להלן (סעיף י"ב). ובמה שכתבנו שם.

507. כן ביארנו להלן בסעיף בדעת השו"ע, והמפ' הסבירו בשו"ע שם שגם חייב ע"ז. אולם דעת רוב ככל הראשונים שפטור, ומ"מ איסור מדרבנן ודאי איכא, וכמשנ"ת שם.

508. רמב"ם (פ"ח הט"ו). והובאו פרטים אלו במשנ"ב בסימן שכ"א סוף סעיף י"ב. [ומש"כ הרמב"ם דמיירי כשרוצה להשתמש בנסורת שלהן, הוא משום דאל"ה הוי מלאכה שא"צ לגופה. (וע"ע בטור סימן ש"ב). וא"ת הרי להרמב"ם חייב אף בא"צ לגופה, ותירצו דאל"ה הוי מקלקל ופטור (וכה"ג בשבת דף עג: בחופר גומא), עייש. וע"ע בלח"מ שם, ובנשמת אדם כלל י"ז אות ד', ובמנח"ח במוסה"ש טוחן אות ג', ובמקומו הבאנו מדברי המפ' שאע"פ שהרמב"ם מחייב אף במלאכה שאצ"ג, מ"מ יש מלאכות שאם אינו צריך לגופה לא חשיבי, וכעיין מש"כ התוס' בשבת עג: ומו"ק ב:, ועוד האריכו בזה באחרונים, ואכמ"ל].

509. רמב"ם שם. ושיעורו כדי שידקדק מהן כדי לבשל כגרוגרת מביצה.

510. כן העיר המשנ"ב (שם בסוף סקמ"ה) ע"פ הרמב"ם בפי"א מהל' שבת. ועיין בשעה"צ שם (אות נ').

והנה המשנ"ב שם נקט בלשונו ואם הוא חותך לחתיכות גדולות וכו'. ע"כ. ולכאו' היה לו להזכיר דין זה גם באופן שחותך חתיכות קטנות, שאם הוא מקפיד על המדה חייב גם משום מחתך, וי"ל. ואכן בשעה"צ (אות נ') מבואר שדין זה שמקפיד על המדה חייב, משום מחתך, הוא גם בחותך לחתיכות דקות, שאם מקפיד על המדה חייב שתיים (וע"ע מש"כ שם). ומה שנקט כן רק לגבי חתיכות גדולות, י"ל דאורחא דמילתא נקט, וכמו שמסיים שם כדרך חוטבי עצים, ועוד שהחותך לחתיכות קטנות בד"כ אינו מקפיד על המדה. (ואם מצד שהוא רוצה אותם דק דק, זה אינו בכלל מקפיד על המדה, אלא זהו צורת טוחן). ועוי"ל.

511. רמב"ם (פ"ז ה"ה), וכן להלן (בפ"ח שם). וכתב שם ששיעורו בכל שהוא. [וע"ע בשבה"ל ח"ז סי' צ"ב אות ה', ובח"ט סי' פ"ז מש"כ בזה].

512. כ"ה בירושלמי (פ"ז ה"ב). וע"ע בשביתת השבת (בכללי טוחן אות ז', ולקמיה בסעיף ט"ו).

513. כן מבואר בביצה (דף ז:) ובפרש"י שם. וכן בשבת (דף עד:) בפרש"י שם. וכן בר"ח שם ושאר ראשונים. וכ"ה בשו"ע (סימן שי"ב ס"ד) דמה"ט אסר לקנח ברגב אדמה, עיי"ש, ובשעה"צ אות ב', ויבואר להלן. וע"ע בשו"ע (סימן ש"ב ס"ז) לענין קינוח טיט שעליו, ועמש"ש.

הליכה במקום שמפורר רגבי אדמה בהליכתו: ואם הולך בדרך ויש רגבי אדמה שעשויים להתפורר, הנה אם אינו פסי"ר מותר, כיון שאינו מתכוין, אבל אם הוא פסיק רישא לכאו' אסור לילך שם (וכן העיר בחוט שני פי"ב סק"ג). ויש להוסיף עוד שאפילו אם בכל פסיעה אינו פסי"ר, אולם בכללות הפעולות יהיה בודאי שיתפורר איזה רגב אדמה, זה ג"כ נחשב פסי"ר ואסור (וכמו שביארנו בסר"ס שט"ז, עיי"ש). ולפי"ז יהיה אסור לאדם ללכת בשדה ניר וכדו', שמצוי שהוא מפורר את הרגבים בהליכתו.

אולם לענ"ד אין בזה איסור, מפני שאינו איסור דאו' שהרי א"צ לגופה, ואף אמנם שמ"מ הוא פסי"ר (ואין כאן קולא של כלאח"י, וכדחזינן בשו"ע הנ"ל בהוצאת הטיט מבגדיו וכו'), מ"מ נ"ל שכיון שהוא מתנהג כפי טבעו של עולם, ואין דעתו על פריכת הטיט, אין לחוש. וכה"ג חזינן בדוכתי טובא, כגון בשבט הלוי ועוד לענין מקומות שיש בהם מצלמות וכדו', וכן פתיחת בית שיש בו מזגן ועוד כהנה. (וע"ע מש"כ לעיל בסי' ש"כ להטיל מים על שלג, ולהלן בסי' שכ"א להטיל מים על עפר).

והנה מצאנו בסימן שי"ד ס"ד שאסור לקנח ברגב אדמה, ובשעה"צ הביא פלוגתא דקמאי בזה, שרש"י והטור ביארו האיסור מפני שלא ראוי לקינוח, והוי טלטול שלא לצורך. ולהרמב"ם והרי"ף משמע קצת שהוא מפני שקרובה ליפרך, עיי"ש. (וע"ע ברז"ה, אבל הר"ח כרש"י). והשתא לא מבעיא לרש"י והטור דלא חששו לפסי"ר, ומוכח שמותר (אמנם י"ל דס"ל דלא הוי פסי"ר, אולם הרי מן הסתם כל רגב אדמה הוי פסי"ר שיפרך עכ"פ מעט, וזאת ועוד שבביה"ל ד"ה רגב הביא מהמאירי שבגמ' דקדקו לכתוב דהוי כרשיני בבלייתא שהיא רכה, ודו"ק). ואף להאוסרים י"ל דשאני התם שמ"מ עוסק ברגב, משא"כ בנידו"ד שאין דעתו עליו כלל, מותר, כנלענ"ד.

514. כן מתבאר מדברי הטור (בסימן ש"ב) בשם רבינו פרץ שהמפורר את הטיט ה"ז טוחן, ומן התורה אינו חייב אא"כ הוא צריך להשתמש בעפר הטיט, אבל אם אינו צריך להשתמש בטיט פטור, דהוי מלאכה שאצ"ג, עיי"ש.

515. עיין בשו"ע (סימן ש"ב ס"ז) שכתב בזה"ל: טיט שעל בגדו, משפשפו מבפנים, דלא מוכחא מילתא לאיתחזויי כמלבן, אבל לא בחוץ דמי למלבן, ומגררו בציפורן, ושוב הוסיף "ויש מפרשים דהני מילי לח, אבל יבש אסור דהוי טוחן", עכ"ל. ולדינא כתבנו בפנים כדעה ראשונה, והוא עפמש"כ החיד"א במחז"ב (שם אות ג') שדעת מרן כסברא ראשונה שסתם שאין חילוק בין לח ליבש, וכך דרכו בשו"ע בכידו, והוסיף שכן ראה בקונטרס כת"י מרבני ירושלים הקדמונים מזמן הנגיד שכתבו שמהר"י שטייף היה משפשף וכו'. וכן הגידו שהיה עושה מהר"י אבוהב, ע"כ. אמנם ראיתי בכה"ח (שם) שכתב דאעפ"כ יש להחמיר כדעה שניה שלא לגרר טיט יבש. וזה לשיטתו שכתב בכ"מ שכאשר השו"ע הביא ב' דיעות, כוונתו שיש לחוש לדעה השניה לחומרא. וגם בזה כתב שיש להחמיר מה"ט, וביותר היה אפשר לומר שאף להשו"ע אין זה כדרך סתם ויש, אלא אדרבה היש מפרשים הוא הסבר וביאור לדברי הסתם, וממילא יש להחמיר בזה (וכה"ג כתב הפמ"ג בכ"מ, וכ"כ בשו"ת בית דוד סימן תמ"א, כידוע, ועו"א). מ"מ האחרונים הבינו שהם ב' שיטות. [וכן נראה לומר בהכרח, שהרי כך משמע דעת הרבה מן הראשונים שמותר אפילו ביבש, ודו"ק]. ונקטנו את עיקר שיטת השו"ע דקיי"ל הלכתא כסתם, וכדברי החיד"א, ולהלכה כתבו הפו' להחמיר. ובמקומו בסי' ש"ב כתבנו שנכון לחוש ולהחמיר בזה אף לדידן, כיון שלא מפורש בשו"ע להיתר, ואכמ"ל. ואמנם יש לצרף שיטת הגרע"א דלהלן שאין טוחן אחר טוחן, אולם ז"א פשוט.

516. כ"כ הרבה ראשונים שאין טוחן אחר טוחן, ולכן מותר לפרר לחם, מאחר שנטחן כבר, וכיעוין ביראים (סימן ער"ד) בשם רבינו יוסף מפירוש רשב"ם, וכן הובא גם בהגהות מיימוניות, וכ"כ הר"ן בשבת (עד.) בשם הסמ"ג, וכ"ה במרדכי ואו"ז. וכ"פ הרמ"א בסימן שכ"א (סעיף י"ב) שמותר לפרר לחם לפני התרנגולים, שהואיל ונטחן כבר אין לחוש, דאין טוחן אחר טוחן. וכה"ג כתבו עוד הראשונים לענין מלח שהיה מפורר וחזר ונדבק, שמותר לפררו, וכיעוין בכל בו ואורחות חיים, וכן פסק הרמ"א בסימן שכ"א (סעיף ח') שמותר לחותכו כמו שחותך הפת, עכ"ד. וע"ע בביאור הגר"א שהביא ראיה שאין טוחן אחר טוחן, מדברי התוספתא (פט"ו הי"ד) שמותר למלול את המלול, ופירש במנחת ביכורים שם שאין טוחן אחר טוחן (ועי' בשבה"ש בפתיחה לטוחן אות ז' מש"כ בזה). ודו"ק.

ואמנם מצאנו להמשנה למלך (בפ"א מהל' חמץ ומצה ה"ג) שהמפורר לחם עד אשר דק כדי לזרותו לרוח, כו"ע מודים דהוי תולדה דטוחן וחייב, וה"ד בנשמת אדם (סימן י"ז סק"ג), וע"ע מה שכתבנו בזה באג"ט טוחן הערה ט"ו. ובשבה"ש בהקדמתו לטוחן סק"ז. ובמל"מ שם הביא ראיה מדברי התוספות בשבת קיד:, וכבר תמהו עליו האחרונים דאינו ענין לזה כלל, וכיעוין במחצית השקל בסימן תמ"ז בשם ספר תוספת שבת וכו'. וכ"ה בפמ"ג סימן שכ"א במש"ז סק"י, וה"ד במנח"ח במוסה"ש טוחן אות ד', וע"ע גם בשבה"ש שם שתמה על דבריו. אמנם המל"מ הביא עוד ראיה מדברי הרשב"א בתשו' (ח"ד סי' ע"ד) שכתב להתיר לפורר לחם בשבת לפני התרנגולים, ומטעם שאין נאסר על האדם לחתוך מאכלו גדול או קטן וכו', הרי שלא הזכיר ענין טוחן אחר טוחן, וכ"מ גם בדברי תרוה"ד (סימן נ"ו) שפירות ולחם אסור דגידו"ק נינהו, עיי"ש. ואפשר דאינו מוכרח כ"כ, די"ל דחדא מתרי נקט, א"נ ללמד על מקום אחר קאתי, ואמנם זה דחוק אחר שלא התיר אלא כשעושה לאלתר, ומ"מ כאמור דהשו"ע והאחרונים פסקו כן דאין טוחן אחר טוחן, וכבר כתבנו שכן דעת רוב הראשונים בהדיא, וכן כתבו עוד הפו' גם בסימן תמ"ו לענין פסח שמותר לפורר ולזרות לרוח, וכן פסק המשנ"ב בכ"מ [אמנם בכה"ח (אות ע"ד) חשש לדברי הנשמ"א שהחמיר בזה]. וכתבנו בזה להלן בס"ח.

ובטעם הדבר שאין טוחן אחר טוחן, מבואר בחזו"א (סימן נ"ז) משום שאין טוחן אלא בהפרדה של חיבור טבעי, אבל הפרדה של חיבורי בני אדם אינו בכלל טוחן, ואפילו בחיבר דבר שלא נטחן מעולם אלא בא לעולם מפורד, ע"כ. ובפשטות הטעם בזה משום שאינו דומה למלאכת המשכן. וכה"ג כתב בטל אורות (טוחן דף ל"ג). וע"ע שם בפמ"ג (בא"א סקי"ב) בגדר טוחן אחר טוחן, שחיבור שע"י אדם לא חשיב חיבור, רק חיבור בטבע [וע"ע שם שהעיר מגבינה שיש בה טוחן, אולם נלע"ד שבגבינה שהחיבור שלה נעשה באופן מלאכת ברירת הלח מן המוצק, שוב ה"ז כמלאכה בפני עצמה, וגם הוא נעשה מאליו באופן טבעי. וזאת ועוד שתמיד היה מחובר אף שאינו מוצק, אלא שנעשית מתוכו הפרדה של המוצק, ואינו סתם חיבור בעלמא של מינים מפורדים, שבהם באמת אין איסור טוחן נוסף, שהרי הוא כבר מפורד, אלא שקיבצם למקום אחד, משא"כ בזה. ועכ"פ מעולם לא היה בגדר "טחון" בכדי שיחשב טוחן אחר טוחן. ועיין בזה. ואמנם מצאנו ברמב"ם (פ"ז ה"ו) גבי גבינה שאסור משום בנין "כיון שקיבץ חלק על חלק", עיי"ש. אולם מ"מ כל שאינו נחשב בגדר "טוחן", וזו רק צורת בניה, ובודאי ל"ח טחון, ובעיקר הדברים יל"ד מדין טוחן במלח בעצמו או ע"י שנתבשל במים, עיין ד"מ להלן בסי' שכ"א אות א'. ואולי יש לחלק בין מלח שהוא תערובת, לבין גבינה הנ"ל והיא תרכובת, ויש לדון מפת, ואכמ"ל]. והנה ע' בשביתת השבת (בהקדמה לטוחן סק"ז ובבא"ר סקל"ג) שכתב שהא דאין טחינה אחר טחינה, הוא באופן שע"י הדיבוק לא נתבטלה פעולת הטחינה הראשונה, וכגון לחם שנוח לפררו וכיוצא, אבל אם נתקשה בחוזק, שוב יש בו טוחן, שהרי נתבטלה הטחינה הראשונה, ע"כ. וזה דלא כהאחרונים הנ"ל שכל שהוא בידי אדם אין בו טחינה כלל. (וכסברתם מבואר בתוס' ביצה דף יד.). וע"ק לדבריו שאם יוצא שהוא דבר קל לפררו, הלא גם רגב עפר קל לפררו, ואעפ"כ מבואר בראשונים שיש בו משום טוחן (וכמו שכתבנו לעיל ע"פ רש"י בביצה נו. ובשבת עד.). וכן מצאתי שכבר הקשה עליו בקצוה"ש (סימן קכ"ט סקט"ו), עיי"ש. וגם אם נאמר שנח לפרר או קשה, ז"א סיבה אלא סימן לכך שנתבטלה הטחינה הראשונה, מ"מ מהיכא תיתי לחלק בסוגי דברים, ומה שיעור ניתן לזה. וגם כל הפו' הנ"ל לא חילקו. ומה שדימה בשבה"ש דין זה לדין מבשל, שכאשר נתבטלה תועלת הבישול יש בו שוב משום מבשל, יש לחלק וכמש"כ החזו"א שם ביעוי"ש, ועוי"ל.

והנה הגרע"א (בסימן ש"ב שם) הקשה על האוסרים לגרד טיט יבש מבגדו, דהלא הוא מתחילה היה מפורר, ועל ידי יבשות נדבק ונעשה מחובר יחד, וא"כ למה אסור, הלא אין טוחן אחר טוחן [וי"ל שאע"פ שהפירור הראשון עשוי כך מטבעו, מ"מ הוי כטחון. (וכן מבואר בחזו"א הנ"ל, וע"ע בפמ"ג במש"ז סק"י), ולכן הקשה. וזה דלא כדמשמע בבא"ח (פ' משפטים ס"ז) שיש חילוק בין אם היה טחון מתחילה ע"י אדם, או שהוא טחון ומפורר מתחילת ברייתו]. ובפשטות יש לבאר שכאשר הוא נתחבר חיבור טבעי יש בו איסור טוחן, אע"פ שהיה מפורד, וזה כדרך הנ"ל שתלוי אם הוא נעשה בידי אדם או בידי שמים, עיי"ש. וכן נראה מוכרח כן שבקרקע לעולם חייב, שהרי חזינן שהכותש רגב עפר חייב, וזה כולל אף אם נתחבר אח"כ ע"י הגשמים (שהרי מסתבר שכך הוא דרך כל העולם שבקיץ העפר מתפורר מדריסת הרגלים, ובחורף חוזר ומתקשה, ובסתמא מיירי אפילו ברגבים שעל פני האדמה). ויש להוסיף ביאור, דלכאו' לפי"ז אם נדבקו גושי סוכר או טבק וכדו' מחמת הלחות יהיה אסור להורידם, שהרי זה חיבור בידי שמים, וכמו"כ לאידך גיסא אם נתחבר החול ע"י שהאדם השקה את הצמחים ונעשה בוץ, הלא זה חיבור בידי אדם, ולפי"ז לא יהיה בזה טוחן. אולם נראה דשאני עפר שבאדמה שזהו טבעו לעולם, והוי כמקום גידולו, ולכן לעולם אם נתחבר יש בו משום חיבור (ואפשר דה"ה עציץ שהשקוהו במים), ודו"ק. והגרע"א הבין כנראה באו"א שהדבר תלוי אם בפועל היה טחון או לא, שאם היה טחון כבר, ה"ז כבר עשוי, וכמו אין בישול אחר בישול, ודו"ק. שו"ר באג"ט (בטוחן סקכ"א) שעמד בקושיא זו בדרך אין טוחן אחר טוחן, דהלא מצאנו בירושלמי שהשף חרס חייב משום טוחן, והלא ברש"י (בשבת עד:) מבואר שמתחילה הוא נעשה ע"י עפר טחון, עיי"ש. וכן הקשה ממש"כ הרמב"ם גבי השף לשון מתכת וכו'. וכן הביא את קושית הפמ"ג על הריב"ש בדין גרירת גבינה, ותירץ באופן מחודש שהדבר תלוי בדין גידולי קרקע, שבבישול חייב על בישול אחר באופן שנתבטלה פעולת הבישול הראשון, כגון בהתכת מתכת, משא"כ במעמר לעולם פטור, כיון שכבר נעקר ממנו שייכות לקרקע, מאחר שנתעמר כבר, וה"ה בכל דבר שנאסר רק בגדידו"ק, משא"כ טוחן (עיין להלן בהערה הבאה). וע"ע בקצוה"ש שם שהביא מדברי האחרונים שהאריכו בישוב קושית הרע"א. והביא שם שיש לתרץ דלא אמרו אין טוחן אחר טוחן אלא בדברי מאכל. ואת"ש בזה הא דהבאנו לעיל מן הירושלמי שהכותש חרס חייב משום טוחן, וכן שאר קושיות, וזה יתבאר לפי כל התירוצים, ודו"ק.

ויל"ע באופן שהיו גרגירים ואח"כ חזר ודיבקם, שכפי האמור אין טוחן אחר טוחן, אולם אם בפעם השניה כשטוחנם הוא טוחן גם את החלק שבפעם הראשונה לא היה טחון, ה"ז אסור, שהרי אותם חלקים שהיו כך גם בפעם הראשונה, הוייתם בידי שמים ואסור לטוחנם. אלא שמשמעות הפו' (להלן בסעיף ח' בהגה) גבי מלח לכאו' לא משמע כן שהרי התירו לטחון, אע"פ שבודאי עשוי להתפורר גם מה שהיה מחובר בפעם הראשונה, אולם ז"א מוכרח, שיש לפרש שמדובר שהמיסם במים לגמרי וחזר ועשה מהם גושים, אמנם עכ"פ אפשר דאין הכי נמי שמותר בכל אופן, שמאחר שנדבק ונתהוה על ידי אדם שוב פנים אחרות באו לכאן, והוא כדבר בפ"ע שהוייתו בידי אדם, ואין בו שוב משום טוחן. (וע"ע בדברי האחרונים הנ"ל בדינא דאין טוחן אחר טוחן, ותלוי בזה). ואינו נהירא, דהא מ"מ הוא מוסיף טחינה, ובמציאות נעשה טוחן. (ומצאנו בסוגיא דמעמר אחר מעמר, שמ"מ אם קיבצם ועשאם כאחד כגון דבילה וכדו' דאסור, ויל"ע). ויל"ע עוד בפוסקים, ושוב נתבוננתי שבטחינת פירות וירקות מצאנו בשו"ע להלן (סעיף י"ט) שאם נתרסק וחסר שחיקה מותר, ויש לדון מזה לשאר דברים, אולם זה דווקא כשחסר שחיקה מועטת כמבואר שם, ומ"מ הרי מוכח שמותר לשחוק יותר ממה שהיה מקודם, אולם שם נראה הסברא דכיון שהוא שחוק, נראה ככולו שחוק לגמרי, ושוב אין לו חשיבות של דבר שלם, ונראה ככולו שחוק. ועוד יל"ע בזה מדין מלח שטחון כבר, שאז מותר לטחון אע"פ שמוסיף בטחינה. ואמנם שם אינו מתכוון לשחוק הקודם, וצע"ע. שוב אחז"ר ראיתי שנסתפק בזה באג"ט. ובשולחן שלמה סקי"א כתב לאיסור (והזכרנו מזה בסי"ב בהערה).

517. כ"ה בתרוה"ד (סימן נ"ו) שרק עצים ופירות ולחם שהם גידו"ק, ויש במינם טחינה, יש איסור לחתוך דק דק, עיי"ש. וכ"פ בשו"ע (סימן שכ"א ס"ט, ועיין בפו' שם שזה בצירוף הסברא שאין טחינה באוכלין), אמנם בשו"ת הריב"ש (סימן קפ"ד) לכאורה מבואר שגם בדבר שאינו גידו"ק יש בו איסור טוחן מן התורה, שהרי כתב שם שיש לאסור בגבינה כמו כתישת פלפלים שחייב משום טוחן וכו'. אולם יש לפרש דס"ל שבהמה היא ג"כ נקראת גידולי קרקע (וכדחזינן ברפ"ג דעירובין ועוד בכ"מ), וכן מבואר גם בשלטי הגיבורים (דף לב. מדפי הרי"ף) בסו"ד שכתב שבהמה היא נקראת גידו"ק, ולכן אסור לחתוך בשר דק דק וכו'. אך יש חולקים (עיין במשנ"ב סקל"ו).

והנה לעיל הבאנו שגם בעפר שייך איסור טוחן (וכדברי הראשונים בביצה ז: ושבת עד). וכן במתכת שייך טוחן (וכדברי הרמב"ם). וא"כ מוכח שאף כשאינו גידו"ק שייך בו איסור טוחן. ושו"ר שכה"ק בתוספת שבת ממ"ש (בשבת עד:) האי מאן דעביד

ג]. נחלקו הפוסקים אם יש טחינה באוכלין הראויים כמות שהם[518].
ד]. כשטוחן על מנת לאכול לאלתר מותר, ועיין בהערה[519].
ה]. וכשעושה שינוי גדול מותר לטחון[520].

הקדמה ב'

ט"ז. הגדרת "טוחן", הוא כשלוקח גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה[521].

ובכלל איסור טחינה: הוא בין בטחינה כטחינת החיטים בריחיים[522], ובין בחיתוך בסכין וכדומה דק דק[523], ובין בשחיקה, וכתישה, וריסוק, וכיוצא[524]. ועוד כתבו הפוסקים שאין הבדל בין טוחן דבר המתפרד לרסיסים קטנים, אלא גם הממעך פרי או ירק עד שנעשה גוש עבה מחמת לחותו, ה"ז בכלל טוחן, כגון במיעוך בננה וכדו', ויש מתירים[525]. וכן אין חילוק בצורת החיתוך[526]. וגם לרצועות דקות וגם בפרוסות דקות שייך איסור טחינה בדברים מסוימים, ועיין בהערה[527].

וכן אין חילוק באיזה צורה הוא עושה את הטחינה (אמנם כשעושה בשינוי התירו לפעמים, וכמו שיבואר)[528], וכן אסור ללעוס בשיניו איזה דבר כדי לשוחקו, משום איסור טוחן מדרבנן. אמנם אם הוא חפץ לאוכלו, או לטועמו, או להאכילו לתינוק, מותר ללועסו בשיניו בכל אופן[529].

ודע, שכל ההיתרים שיבוארו להלן בענין טחינה, הוא רק באופן שאינו כלי המיוחד לטחינה, וכגון סכין וכדומה, אבל כלי או מכשיר המיועד לטחינה, אסור להשתמש בו בכל אופן, אם הוא חותך בו את המאכל דק דק[530], ולכן אסור להשתמש במטחנה או במכתשת, או במגררת פומפיה וכיוצא[531], ואפילו אם דעתו לאכול את האוכל מיד[532], אבל סכין מותר בשימוש בתנאי ההיתר[533].

ביום טוב יש כמה שינויי דינים באיסור טחינה להקל[534].

טחינה בתבלינים, ועוד דברי מאכל

ט"ז. השוחק וכותש פלפלין או שאר תבלינים במכתשת כדרכו, הרי זה אסור מן התורה[535], ואפילו גרגר אחד[536], ואם הוא עושה בשינוי הרי זה אסור מדרבנן[537], ואם הוא עושה שני שינויים גמורים התירו חז"ל, וכמו שיבואר[538], ויש בזה כמה תנאים:

חביתא, והרי קרקע לא נקרא גידולי קרקע (כמש"כ בר"ן בסוכה דף ז: מדפי הרי"ף, וכ"ה בשו"ע סי' תרכ"ט), ואפשר לומר דלענ"ז גם הוא נחשב גידולי קרקע, אע"פ שלכמה ענינים אינו נחשב גידו"ק. וא"נ י"ל לפמש"כ בתרוה"ד שכן יש במינה טוחן וכו', אולם ז"א נהירא. ויעוין בשביתת השבת (בבא"ר סקל"א) שהביא מבעל המאור גבי חביתא שלא חושב בה מלאכת טוחן (אלא נקט דמיירי בחופר גומא וכו'), וביאר דאפשר דס"ל שאין טחינה אלא בגידו"ק, וקרקע אינה גידו"ק, ושוב כתב שזה קשה מהא דירושלמי השף חרס חייב משום טוחן. וע"ע שם באו"א, וצ"ב דתיקשי ליה לדידן, אמאי חייב הלא אינו גידו"ק. וע"ע במנח"ח (טוחן אות ד') שהזכיר זאת בדרך הערה. ועדיין צ"ע מזה לדידן.

ושו"ר בשו"ת רע"א (מהדו"ק סימן כ') שהעיר לענין מלח כעין האמור לעיל, שמלח הגס שהוא כמו עפר, הוי גידו"ק לענין שבת, וכדאיתא בפרק כלל גדול (עד.) גבי האי מאן דעביד חלתא גבי עפר, עיי"ש. וחילק שם בין שאר מלח הדק וכו'. ומבואר איפוא שמלח הגס שהוא כעפר הוי גידו"ק לענין שבת [אמנם יל"ע ממש"כ בשבת (עג:) האי מאן דכניף מילתא וכו'. אכן כבר ביארנו במקומו ביאור הפלוגתא שם של אביי ורבא באו"א, ומ"מ לפום פשטא דמילתא מבואר דאינו גידו"ק (והמחז' היא אם יש חיוב שלא בגידו"ק, וכ"כ רוב ככל המפ'), אולם כ"ז הוא לענין מלח המתווסף על הקרקע, אולם העפר עצמו שפיר י"ל דהוי גידו"ק ממש לענין שבת], ואת"ש. ועוד מצאתי הלום בעי"ז בפמ"ג (בששכ"ס סק"י) שלענין טחינה ה"ז נחשב כגידולי קרקע, ומשום שכך היה במשכן שטחנו סממנים, שיש מהם כאבנים באדמה, עיי"ש. וע"ע בשו"ת אבנ"ז (סימן קכ"ו) לענין לישה, אי עפר הוי גידולי קרקע עיי"ש. וע"ע בחזו"א (סימן נ"ו ד"ה מש"כ) שכלל זה דאין טחינה אלא בגידו"ק הוא לענין אוכלין, אבל באינו אוכל א"צ שיהיה גידו"ק [ולכאו' יל"ד ממלח שאינו גידו"ק (כדמוכח בשבת עג:), ואעפ"כ שייך בו טוחן, וכדלהלן ס"ח, אמנם ברש"י בב"ב (דף כ:) מבואר שאינו נחשב אוכל. (ועי' בזה במנח"ח מלאכת מעמר). ועוי"ל דטוחן שאני].

ומצאתי שכבר עמד בזה בנשמת אדם (כלל ס"ז אות ב'), שהביא קושית התו"ש שהקשה מהמפורר רגב עפר דחייב, אע"פ שאינו גידו"ק. [ועוד הקשה כמה קושיות נפלאות מכמה מלאכות שיש בהם חיוב אפילו כשאינן גידולי קרקע, ובמקומו הקשינו כעי"ז דאמאי יש בהם חיוב, הלא כיון דילפינן ממלאכת המשכן נימא שאינו חייב אלא רק בגידו"ק, דומיא דמאי דאמרינן בדישה וטוחן וכו']. וכתב לבאר דזה אין ספק שכל דבר שהמלאכה נעשית בו כדרכו כבישול דבשר, ולישה וטחינה בעפר וכל כיוצ"ב, אין חילוק בין גידו"ק או לא, שהרי הבישול הוא כדרכו, וכן הטחינה שטוחן העפר והצרורות, שכן הוא דרך מלאכתו וכן הלישה, וכיוצ"ב. אבל מה שאין זה המלאכה ממש, בזה פליגי רבנן ור"י, ורבנן סוברים שאינו אלא בגידולי קרקע, עכת"ד. ולפי"ז את"ש הכל. ועיין בכה"ח (סוף אות נ"ב) שה"ד הנשמ"א, אמנם יש להעיר שמדברי כמה אחרונים ל"מ כן (עיין להלן, וכן מוכח מהא דנתחבטו בזה, ולא פירשו כן), וגם מדברי הרמב"ן (בשבת צה.) בתירוץ ראשון גבי חולב, נראה סברא הפוכה, כיעויש"ה. ובעיקר הסתירה שבשו"ע מסעיף ט' גבי בשר לסעיף י' גבי גבינה, כבר כתב במשנ"ב (סקל"ו) בשם האחרונים באו"א, ומשמע דלא ס"ל כהנשמ"א, כיעויש"ש, וע"ע באחרונים שם. ויעוין. וע"ע בחזו"א (סימן נ"ז) שכתב באו"א, שאין הכוונה שבכל דבר שאינו גידו"ק אין בו איסור משום טוחן, וכמו באיסור מעמר ודש שאינם אלא בגידו"ק, שהרי הכותש רגבים חייב, אלא הכוונה שבדברי מאכל אינו נחשב טוחן אלא בגידו"ק, אבל בשאר דברים שאינו מאכל יש טוחן (והוסיף דאע"פ שבמלאכת המשכן לא היה אלא גידו"ק, מ"מ אין למדין מהמשכן את פרטי המלאכה אלא רק את צורתה, עיי"ש).

ובעיקר הדין בזה עיין להלן (בסעיף ט' י') בשו"ע ובפו' שמותר לחתוך כשאינו גידו"ק, ובצירוף דעת הפוסקים שאין טחינה באוכלין, ולכן אם הוא אוכל, וגם אינו גידו"ק (כגון בשר, גבינה וכדו') מותר.

[ובאופן שהוא גידולי מים י"ל שהוא בכלל גידולי קרקע (ובפו' דנו לגבי ברכתו, ונת' במק"א). וכן יש לדון בזה לענין כמהין ופטריות (עיין ברכות דף מ:), ועי' בזה להגרח"ק בספר שיח השדה ח"ב בקונטרס הליקוטים סימן ב'].

518. עיין להלן (בסעיף י"ב) גבי המחתך את הירק, שהבאנו שם מחלוקת הראשונים אם יש איסור טחינה בדבר הנאכל כמות שהוא, עיי"ש. והובא המחלוקת בב"י, עיי"ש. [ועיין שם משם הרא"ש שסובר שאין טוחן בכלל, ואפילו בסילקא, וא"ת הא בגמ' (דף עד.) איתא שבסילקא חייב, אולם נראה שהבין משם הר"ח שיש לגרוע סילתא, והיינו עצים ולא סילקא, ובב"י שם כתב שלהר"ח והרא"ש אין איסור, עיי"ש. אך יל"ד שבר"ח גופיה איתא שיש טוחן גם בסילקא וגם בסילתא. וע"ע בקרבן נתנאל על הרא"ש שכתב שאף לדעת הרא"ש אפשר דאיכא ט"ס, ואדרבה איפכא הוא שאסור באוכלין וכו'. אך פקפק בזה לבסוף]. ולענין חתיכת ירק פסק השו"ע לאסור, וכמשנ"ת שם. (אבל לענין חתיכת בשר צלי פסק להתיר, וזה משום שיש שם צירוף דעת הפו' שבהמה אינה גידו"ק, א"נ כדברי הנשמ"א הנז' בהערה הקודמת).

ויש לבאר, דלא דמי לטחינת קמח דהוא ממלאכות הפת ועשוי לפני מלאכת האפיה, משא"כ אוכלין כגון ירקות לסלט, שזה כמו שאדם מכין לעצמו את האוכל, וחשיב דרך אכילה, ומה שבתבלינים מצאנו טחינה, י"ל שאף זה כעומד לתיקון ואינו נאכל כמות שהוא. וע"ע בב"י שם שיטות הראשונים. ויש לדון בכולהו עד"ז אי הוי כדרך תיקון אכילה או לא.

519. עיין בשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן ע"ה) שכתב שמותר לחתוך את הירק דק דק כשעושה כן כדי לאוכלו לאלתר, ודימה זאת לבורר שמותר כשעושה כן לאלתר, עיין שם. וכן פסק הרמ"א (בסעיף י"ב), ואמנם בשה"ג בפ' כלל גדול כתב לפקפק על הרשב"א שאין לנו לדמות מלאכות זו לזו, אולם כבר כתבו האחרונים ליישב דברי הרשב"א על נכון (וכמו שהבאנו להלן בסעיף י"ב ובהערות שם כיעוין). ויעוין בב"י (שם) שכתב דלית מאן דפליג על הרשב"א, עיין שם, אולם אף הב"י עצמו פקפק קצת בסברת הרשב"א, ולכן הצריך לכתחילה שיעשו גם חתיכות גדולות קצת, וכיעוין. אולם כבר כתבנו במקומו שנראה מריהטת הב"י שאינו איסור גמור, אלא לרווחא דמילתא, שהרי הוא עצמו כתב דלית מאן דפליג על הרשב"א. וכ"כ כמה אחרונים בדעת הב"י, וכיעוין במאמר מרדכי, וזבחי צדק, ועוד. וע"ע בשו"ת תפל"מ סימן נ' מש"כ בזה. וע"ע להלן בפתיחה ב' למלאכת לש.

אמנם זה ברור שלא כל טחינה הותרה לאלתר, אלא רק חיתוך ירקות שהוא כדרך אכילה הותר, שבמקום שילעסנו בשיניו, התירו לו לחותכו, וה"ז נחשב ג"כ דרך אכילה (וכן ראיתי בחזו"א סימן ס"א ד"ה ומש"כ הט"ז). אבל שאר סוגי טחינה בריחים ומכתשת וכיוצא פשוט שאסור מצד עצמו, וכל כיוצ"ב. [ושו"ר שיתירה מזו כתב החזו"א (סימן נ"ז) ד"ה ואמנם, שאף למתירים לאלתר זה רק בחיתוך ירק לחתיכות דקות, ולא בכתישה וריסוק, שהוא כמעשה טחינה ממש, ואין זה דרך אכילה אלא תיקון המאכל בצורה אחרת, עיי"ש. (וע"ע באז נדברו ח"ב ס"א מש"כ לבאר). אולם באגר"מ (ח"ד סע"ד טוחן אות ב') כתב שבשעת הצורך מותר אף בכה"ג. וע"ע בשש"כ (פ"ו הערה כ') מהגרשז"א שיש במשמע מהגר"א שאפילו בטחינה גמורה התיר הרשב"ם.

ובהגדרת "לאלתר", כבר נתבאר לעיל בהל' בורר (סימן שי"ט), ושם נתבאר שהוא "מיד" סמוך לסעודה, וע"ע בדברינו שם בהקדמה לענין בורר לסעודה ונמלך וכו', והכל שייך גם לכאן. וכמו"כ שמותר לברור לאחרים וכו'.

520. עיין להלן (בסעיף ז') שטחינה בשינוי אסורה עכ"פ מדרבנן, אולם בשינוי גדול התירו, וע"ע מה שביארנו שם שצריך שיהיו ב' שינויים.

521. כלשון הרמב"ם (פ"ז ה"ה), וע"ע ברמב"ם שם ובפרק ח' הט"ו, ובפרק כ"א הי"ח כ' (וזה היפך ממלאכת לש דלהלן).

522. עיין מש"כ בזה לעיל כמה פרטים מדברי הפו'.

523. עיין להלן בסעיף י"ב ובהערה שם שהבאנו דברי הראשונים בזה בחיתוך הירק דק דק. (וע"ע בסעיפים ט' י'). ולהלן בהלכה שאחרי הבאה ובהערה שם עמדנו ע"ז דבחורפא דסכין לא הוי שינוי, אפילו בדבר שדרכו לדוך ולא בסכין.

524. עיין בזה להלן בסעיפים ז' ח'.

525. עיין בחזו"א (סימן נ"ז) ד"ה לענין, שהביא ראיות לזה מהתוספתא פט"ו בריסוק דבילה וגרוגרות, ומתשו' הרמב"ם שבסוס"ס שכ"א, עיי"ש. (וע"ע בדברינו להלן סו"ס י"ב). וגם יש לציין למבואר להלן בסעיף ט"ז בשום ושחליים וחרדל שדכן או לשן מערב שבת וכו', ולכאו' אמאי בעינן מער"ש. ולפיה"א י"ל שמשום טוחן הוא. וכ"כ כמה אחרונים, עמש"ש. אמנם י"ל דשמא זה משום דבכה"ג נראה טפי כלישה [ואי איתא שהוא משום טוחן, הרי לדעת רבים מותר לאלתר, ואמאי לא אמרו שריסקן או לשן לאלתר]. ושו"ר בשבה"ל ח"ז סי' צ"ב שהעיר כן משום.

אמנם עיין בתהל"ד בהשמטות לסי' רנ"ב, ובאגר"מ (ח"ד סימן ע"ד טוחן אות ב') שצידד להתיר בזה, שאיסור טוחן הא רק באופן שהדבר מתפורר לרסיסים וכו'. ועיין להלן בסו"ס י"ב מש"כ בזה. [וע"ע בשש"כ פ"ו הערה ג' שנסתפק הגרשז"א בממעך בננה בקליפתה, שאינה נעשית לחלקים].

526. שכל צורה שהיא אם הוא דק דק הוי טוחן, וגם אם עשה מאחד שתיים, וכמש"כ רש"י בשבת (דף עד:).

527. הנה בענין חיתוך לרצועות דקות, מצאנו ברש"י בשבת (עד:) ד"ה חייב דהוי כטוחן, וכן כתב בקצוה"ש (סימן קכ"ט בבדה"ש סק"ב) לענין ירקות ג"כ. אולם באגרות משה (ח"ד סי' ע"ד טוחן אות ג') כתב דלא מסתבר, דא"כ מה הגבול וכו'. [וע"ע גם להגרשז"א במנח"ש ח"א סצ"א סק"ג ועוד מן האחרונים בזמנינו שכתבו להתיר כיון שהחתיכות גדולות, ואינו נחשב טוחן אלא כשמפרר הדבר בכל הצדדים ואף בשטח]. אמנם עי' בספר ארחות שבת עמוד רי"ז משם הגריש"א לאסור. ועוד ראיתי בספר נשמת שבת (סי' שט"ו) שהביא כעי"ז משם הצ"צ בפי' על המשניות, שאסור לחתוך דק דק באורך החתיכה, אע"פ שאינו ברוחב. ולפי"ז בפשטות ה"ה בפרוסות דקות אף שיש לה שטח איסור. והנה בגמ' בשבת (דף עד:) לענין כוורת של קנים שהחותכן לארכן דק דק חייב אפילו שהם ארוכים, ומזה הוכיח הגרשז"א (בששכ"ס פ"ו ס"ו) שהחותך עצים בעוביין כדרך שרגילין לחתוך עצים דקים להדביקם זע"ז (דיקטים), שחייב, עיי"ש. (ויש לציין שגם במשכן היה מעין זה וקיצץ פתילים, והעירוני לזה, אך י"ל מכ"א). ומאידך בירקות שחותך לרצועות, דעתו להתיר. אולם יש לומר שהכל תלוי לפי ענינו מה דרכו ואיך ההתייחסות לטחינתו [ויש לציין כעי"ז שהביא הגרשז"א (שם ובמנח"ש ח"א סי' צ"א סק"ג) שכל שהחתיכות ראויות לענינן, אפילו שגדולות קצת הוי טוחן, עיי"ש]. ועל כן בירקות דרכו לחתוך לחתיכות קטנות ולא לרצועות, וכל כה"ג, וא"כ אין ראיה לאיסור. (ומ"מ גם מי שיחמיר בזה, אם הוא לאלתר שרי לכתחילה).

528. עיין להלן בסעיף ח'.

529. כל זה מבואר במשנ"ב להלן סוסקל"ו.

ויש לבאר שלעיסה לתינוק מותרת, משום שכמו שלאדם עצמו בדרך אכילתו אין שום חשש איסור, שמותר לאדם ללעוס ולטחון בפיו (עי' חזו"א סימן ס"א שאין ע"ז שם עמל מלאכה), כך כשעושה לתינוק ה"ז דרך אכילה. [אמנם מצד ד' החזו"א הנ"ל, י"ל דהלא אם ילעס ויוציא לחוץ הוי מלאכה, אולם כאשר מאכיל לתינוק שכך דרך אכילתו, ה"ז כמו שאוכל בעצמו]. ועיין במשנ"ב שם שכתב שכל זה הוא חוץ ממילה, שבמילה התירו, וכמבואר בסימן של"א ס"ז. [וע"ע להלן בסי' שכ"ח בעניני שחיקת סממנים].

530. כל זה מבואר במשנ"ב להלן (סקמ"ה). והוא ע"פ השו"ע (בסעיף י') ובביאור הפוסקים, ועיין עוד במשנ"ב שם (סקל"ו).

והנה במקור הדין בתשו' הריב"ש (סימן קפ"ד) מבואר דקאי על חיתוך גבינה שיש בזה משום טוחן ומותר לאלתר, וס"ל שרק ביד מותר או גם בסכין דהוי כידא אריכתא, משא"כ בכלי המיוחד כמו מורג חרוץ, עיי"ש. אולם האחרונים הבינו שהאיסור משום דהוי דרך חול. ובביאור הדברים יעוין באגר"מ ח"ד סי' ע"ד. וע"ע להגרשז"א במאור השבת ח"א מכתב ב' אות ב' שנתחבט בזה, עיי"ש. ויש לציין מש"כ בתפא"י בכללי ט"ל מלאכות אות א' ד"ה אמנם, ודו"ק.

וממילא כל מה שיבואר להלן, הוא רק כשאינו כלי המיוחד, וזה כולל הן כשעושה כן על דעת לאוכלו מיד (וכדלהלן בסמוך), והן בדבר שהוא טחון כבר, למרות שבעלמא אין טוחן אחר טוחן (וכ"כ בביה"ל סי"ב ד"ה לפרר לחם), והן בדבר שאינו גידולי קרקע והוא ראוי לאכילה (וכמבואר בשו"ע סעיף י' לענין גבינה).

אולם דברים שאין בהם שייכות לטחינה, כמו חתיכות גדולות וכדו', ודאי אין חשש. וכן ראיתי באגר"מ (ח"ד סי' ע"ד טוחן אות ד') שמותר להשתמש במכשיר המיוחד לחיתוך פרוסות, שאע"פ שאסרו להשתמש בכלי המיוחד היינו דווקא כשעושה עכ"פ טחינה [אלא שאנו רוצים להתירו בתנאים מסוימים, כגון לאלתר, או שהיה טחון כבר], משא"כ במכשיר העשוי לחיתוך פרוסות, שאינו בכלל טוחן, עיין שם. וע"ע שש"כ פ"ו הערה י"ב.

ונפ"מ בזה לענין חתיכות גדולות, שאין חשש לעשותו בכלי המיוחד, דלא הוי טחינה כלל. ובפשטות ה"ה שיש לנו להתיר בדבר שהיה טחון כבר, דאמרינן ביה שאין טוחן אחר טוחן. אולם בביה"ל (סעיף י"ב ד"ה לפרר) מבואר שאף בזה אסור בכלי המיוחד. וצ"ל דכיון שנראה כטוחן, שוב יש בזה את האיסור של דרך חול (ועיין לעיל מה שציינו מד' התפא"י בגדר עובדין דחול), ודו"ק.

531. עיין בשו"ע (סעיף י') וה"ה כל כיוצ"ב. ולהלן בסעיף י"ב הזכרנו כו"כ דוגמאות בזה. [עיין במשנ"ב להלן בסעיף י"ב ובביה"ל שם ד"ה לפרר].

532. כמבואר במשנ"ב (סקל"ו), וכ"מ במשנ"ב סקמ"ה. וע"ע בביה"ל שם.

533. משנ"ב (שם) שבסכין בעלמא ודאי מותר, וכ"ה בכ"ד, ועיין בביה"ל סי"ב (ד"ה מידי דהוה) דאע"פ שבבורר אסור בכלי, ורק ביד התירו, מ"מ שאני התם שכך דרך אכילתו, אבל בטוחן שדרך האכילה הוא בסכין לאלתר, ה"ז דרך אכילה המותרת.

ועיין בששכ"ס (פ"ו סוס"ב) שדן בענין שימוש בסכין גדולה המיועדת לקצוץ בה, עיי"ש ובהערות. ועיין במשנ"ב (סקמ"ה) שאסור לחתוך בהא"ק מאס"ר (קופיץ), אך בערוה"ש ובאגר"מ ח"ד סי' ע"ד צידדו להיתר (ועיין בספר שערים המצוינים בהלכה בקו"א סי' ד' סקכ"ד). ועי' בביה"ל בסעיף י"ב סוד"ה מידי. (וכ"פ בששכ"ס שם). עוד כתב בששכ"ס (שם סוס"ג) שמותר להשתמש בסכין אפילו המיוחדת לחיתוך גבינה וכו', עיי"ש. ונראה שכוונתו להתיר אפילו כשמשתמשים בו בד"כ רק לחיתוך דק דק, שהרי מ"מ אינו כלי המיועד לטחינה, ורק האדם עצמו טוחן בו תדיר, ולא נחשב כלי המיוחד לטחינה ומותר. וע"ע שם בששכ"ס בסעיף ג' כמה דוגמאות, ועוד כתב בששכ"ס להלן (סעיף י') שאסור להעביר ירקות ותפוחי אדמה במסננת כדי לרסקם דק דק, כיון שהמסננת הוא כלי המיוחד לכך, וכן כתבנו להלן בסוף סעיף י"ב, עיין שם. ועיין במשנ"ב (שם) שכתב שקופיץ אפשר שנחשב כלי המיוחד. [והזכרנו עוד מזה להלן בסי"ב].

534. עיין בהל' יו"ט (סימן תק"ד) בשו"ע וברמ"א, ועי' בזה בשמירת שבת כהלכתה פרק ז'.

535. רמב"ם (פכ"א מהל' שבת ה"כ), וע"ע בב"י (סימן שכ"א) בשם הראשונים.

536. משנ"ב (סקכ"ג) שחצי שיעור אסור מן התורה, ועי' לעיל בהקדמה שהארכנו בזה בהערות שם.

537. ככל מילי דאורייתא שאם עשה בשינוי פטור, וכמבואר במשנה בשבת (קד:) ובכמה דוכתי. וע"ע בענינו בשו"ת רב פעלים (ח"ב סימן מ"ב), וע"ע בהערה הבאה.

538. עיין ברמב"ם (שם) שכתב שהצריך לדוך פלפלין וכיוצא ה"ז כותש ביד הסכין, ובקערה, אבל במכתשת חייב מפני שהוא טוחן, ע"כ. וכתב בב"י דבעינן תרתי, דהיינו שיהיה קתא דסכינא, ודווקא בקערה ולא במכתשת, שזו כוונת הרמב"ם, ע"כ. [וכפי הנראה ויש בזה ב' דיוקים מלשון הרמב"ם שסובר כן, א'. ממה שכתב הרמב"ם שמותר לכתוש ביד הסכין ובקערה, "אבל לא במכתשת", ומשמע שאע"פ שהוא כותש בשינוי מ"מ אסור שיהיה במכתשת, אולם בהגה"ו העירו שברמב"ם הוצ' פרנקל הגירסא היא שבמכתשת חייב, ולפי"ז אין ראיה מזה. ב'. עוד מדוקדק מעצם הלשון שכותב "ביד הסכין ובקערה", ומשמע דתרתי בעינן, דאל"כ הול"ל "או" בקערה, ודו"ק]. ועוד הביא בב"י אח"כ מדברי האגור שמותר לדוך בקתא דסכינא "או" בשולי הקערה וכו', ע"כ. ומוכח איפוא מדבריו שמספיק בשינוי אחד. אמנם יש לדחות דהאגור שכתב או בשולי הקערה, כוונתו לומר עוד אופן של שינוי מלבד המכתשת, והיינו שיהיה בקתא דסכינא או בשולי הקערה, ונוסף לשינויים אלה שלא יהיה במכתשת, ודו"ק. איברא שגם משבלי הלקט (שהביא הב"י) משמע דסגי בקתא דסכינא, ודו"ק.

ובשו"ע (סעיף ז') כתב כלשון הרמב"ם שצריך שידוכם בקתא של סכין ובקערה, ע"כ. ומשמע איפוא שצריך ב' שינויים (שהרי כך פירש בב"י). והמג"א (שם סק"ט) כתב לפרש גם בשו"ע דאו או קתני, וא"צ ב' שינויים, ושכך יש לפרש בכוונת הרמב"ם, שהרי לא נזכר בגמ' שצריך ב' שינויים, והביא עוד שכ"ה באגור וכו', ע"כ. אולם כאמור הב"י הבין בדעת הרמב"ם שצריך תרתי, וכן פשטות הלשון שנקט בואו החיבור, וכבר ביארנו שגם מהאגור אין ראיה. ומה שהקשה המג"א שבגמ' לא נזכר שצריך ב' שינויים, מצאתי הלום שכבר עמדו ע"ז האחרונים ויישבו שפיר, וכיעוין בא"ר (אות י"א) ובמטה יהודה (סקכ"ב), ובמעשה רוקח על הרמב"ם (שם). וע"ע במט"י שכך יש לפרש גם בכוונת האגור וכו'. ואכן לדינא כבר פסקו הט"ז ועו"א כדעת השו"ע שצריך שני שינויים, וכן כתב בכה"ח (אות מ') בשם האחרונים. וכן מבואר במשנ"ב (סקכ"ה), וביאר שם שאע"פ שעשה שינוי, מ"מ אסור שיהיה במכתשת משום דמיחזי כעובדא דחול (ועיין בשעה"צ שם).

והנה מבואר שבנידו"ד עושה ב' שינויים ולכן התירו, וכ"מ באחרונים. אולם בב"י הביא משם שבה"ל שההיתר הוא בזה שהוא שינוי גמור (והיינו דאע"פ שלא התירו כל שינוי (וכנזכר בהערה הקודמת), מ"מ כאן בשינוי גמור התירו, ואפשר לפרש שאמנם כל

ויקרא רבה ב, ב; בבלי בתרא ו.ב) שהיקרה ביותר היה הפטיפה שהפכה לדברי [1] ר' יוחנן אומר: אפילו כל הים כולו היה דיו, קולמוסין היו הקנים שבסוף, ספרים היו הלומדים, לא היו יכולים לכתוב את החכמה שלמדתי מרבותי, ואפילו הם היו לוקחים ממני כמו שלקחתי מרבותי, לא היו יכולים לכתוב את החכמה שלמדו בניי מפי עצמם. [2] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו יצרו, שנאמר (ישעיהו מג, ז) "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו". [3] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, שנאמר (שם) "ואת הנפש אשר עשו בחרן". [4] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלו מהר סיני, שנאמר (שמות לד, כז) "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל". [5] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו ונתנו לו, שנאמר (בראשית יב, ה) "ואת הנפש אשר עשו בחרן". [6] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נתנו לו מתנה, שנאמר (שמות לב, טז) "והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות". [7] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הים, שנאמר (שם) "ומן המדבר מתנה". [8] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הנחלים, שנאמר (שם) "ומן מתנה נחליאל". [9] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הבמות, שנאמר (שם) "ומן נחליאל במות". [10] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן העמקים, שנאמר (שם) "ומן במות העמקים". [11] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הגיא, שנאמר (שם) "ומן העמקים". [12] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [13] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [14] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [15] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [16] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [17] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [18] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [19] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [20] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [21] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [22] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [23] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [24] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [25] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [26] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [27] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [28] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [29] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [30] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [31] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [32] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [33] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [34] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [35] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [36] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [37] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [38] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [39] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [40] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [41] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [42] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [43] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [44] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [45] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [46] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [47] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [48] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [49] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [50] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [51] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [52] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [53] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [54] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [55] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [56] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [57] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [58] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [59] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [60] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [61] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [62] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [63] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [64] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [65] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [66] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [67] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [68] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [69] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [70] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [71] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [72] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [73] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [74] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [75] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [76] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [77] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [78] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [79] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [80] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [81] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [82] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [83] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [84] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [85] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [86] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [87] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [88] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [89] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [90] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [91] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [92] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [93] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [94] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [95] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [96] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [97] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [98] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [99] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [100] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [101] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [102] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [103] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [104] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [105] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [106] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [107] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [108] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [109] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [110] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [111] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [112] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [113] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [114] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [115] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [116] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [117] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [118] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [119] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [120] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [121] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [122] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [123] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [124] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [125] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [126] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [127] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [128] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [129] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [130] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [131] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [132] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [133] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [134] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [135] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [136] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [137] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [138] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [139] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [140] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [141] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [142] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [143] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [144] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [145] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [146] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [147] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [148] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [149] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [150] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [151] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [152] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [153] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [154] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [155] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [156] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [157] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [158] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [159] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [160] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [161] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [162] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [163] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [164] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [165] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [166] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [167] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [168] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [169] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [170] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [171] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [172] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [173] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [174] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [175] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [176] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [177] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [178] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [179] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [180] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [181] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [182] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [183] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [184] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [185] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [186] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [187] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [188] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [189] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו נטלו מן הפסגה, שנאמר (שם) "ומן הגיא". [190] ר' יוחנן בן ברוקה אומר: כל

אולם כל זה באופן שיכולים לאוכלו גם ללא החיתוך, אבל אם אינם יכולים לאוכלו ללא החיתוך, אסור לחותכו דק דק, כגון לפני העופות וכדו[570], אמנם אם זה לאלתר מותר[571], וכן אם חותך חתיכות גדולות מותר[572].

ודע עוד, שאף באופן שאינו ראוי לאדם לאוכלו ללא החיתוך, מ"מ אם הוא ראוי לרוב העולם, מותר לחותכו דק דק גם בשבילו[573]. ואם אינו ראוי לרוב העולם, ה"ז אסור[574].

כ"א. מותר לחתוך גבינה בסכין דק דק[575], ודינו ככל האמור לעיל לענין חיתוך בשר, ועיין בהערה[576]. אולם אסור לחתוך גבינה בכלי המיוחד לכך, כגון מגרדת (פומפיה) וכדומה[577]. ואפילו כדי לאוכלו לאלתר אסור[578].

וכן הדין לענין ביצים קשות, ודגים סרדינים וכדומה, שמותר לחתכם בסכין דק דק ואפילו לזמן מרובה, אולם אסור לחתכם בכלים המיוחדים לכך[579], אבל מותר לחתוך ביצה במקצץ ביצים החותכים את הביצה לפרוסות[580].

טחינה בירקות ופירות[581]

כ"ב. החותך בשבת ירקות ופירות הנאכלים כמות שהם חיים, נחלקו הראשונים אם יש בזה איסור טוחן כאשר הוא חותכם דק דק, או שאין בזה איסור טוחן[582], ולהלכה כתבו מרן השו"ע והפוסקים שאסור לחותכן בסכין דק דק

ויעוין עוד בכה"ח (סוף אות נ"ב) שהביא מהנשמ"א שיש טוחן גם באינו גידו"ק, וכבר הזכרנו מזה לעיל בהקדמה, אכן מבואר דעת רוה"פ שאין בזה טוחן כלל, ומלבד זאת גם להנשמ"א אינו אלא כשדרך לטוחנו, ועכ"פ כאן יש צירוף הא דאין טחינה באוכלין, ודו"ק. [ובעיקר דין טחינה באוכלין, עיין להלן בסעיף י"ב בענין חיתוך הירק דק דק].

569. משנ"ב (סקל"א), וכ"כ בכה"ח (אות נ"ג) בשם האחרונים. והביא מהבא"ח שאפילו מהבוקר לסעודת בין הערבי"ם מותר [אבל לצורך חול אסור].

570. הרמ"א בהגה שם.

והנה הרמ"א שם כתב שאסור לחתוך הבשר דק דק לפני העופות משום דקמשוי ליה אוכל, ע"כ. והקשו הט"ז והאחרונים דאדרבה להלן (בסימן שכ"ד ס"ז) מבואר ששיווי אוכלא מותר. ועיין במג"א שביאר שכוונת הרמ"א לומר שיש בזה איסור טוחן, שעד כאן לא אמרו הפו' שאין טחינה באוכלין אלא כשנאכל כמות שהוא, משא"כ כשאינם יכולים לאוכלו בלא חיתוך. (ועפי"ז מיושבת קושית הט"ז). וה"ד במשנ"ב (סקל"ג). ואמנם לשון הרמ"א קצת דחוק לפי"ז, וכמו שהעיר בביה"ל (ד"ה דהואיל), וכן העיר בנשמת אדם (כלל י"ז אות ב') ועמש"כ שם ובעו"א.

[ועיין בביה"ל (ד"ה ואינן) שהביא מהפמ"ג שנסתפק אם יכולים לאוכלו כך על פי הדוחק אם מותר, עיי"ש. והיינו דבכה"ג י"ל שנחשב אוכל מ"מ. ולכאו' יש לדון מהא דסלקא דחשיב שאינו ראוי מצד שעומד לבשלו, אע"פ שבדוחק אפשר לאוכלו, ויל"ב. ועוד אפשר לדמותו לכאורה להא דגבינה בס"י"ב שכתבו האחרונים שמותר אפילו בקשה מאד, כיון שאפשר ללועסה בקושי, עיין במשנ"ב שם, ובכה"ח (אות ס"ב). ודו"ק]. וע"ע בשו"ת תפל"מ סימן מ"ח שהאריך בזה. וע"ע במה שכתבנו בסו"ס שכ"א בהערה אות ד'. ונ"ל שאף אם נחמיר בזה בנאכל ע"י הדחק, ז"א אלא מדרבנן, וכעין דחזינן בסי' ש"ט לענין בורר פסולת במאכל ע"י הדחק, ודו"ק.

אמנם בעיקר הדין עיין במשנ"ב (סקל"ד) שהביא שיש מקילין בזה, והיינו הט"ז והגר"א (וכן הובא בכה"ח כאן אות נ"ה), אולם כ"ז לצד שהנידון מצד אשוויי אוכלא, אולם הלא המג"א ביאר שיש כאן נידון נוסף של טוחן, ואכן המשנ"ב הביא זאת רק כדעה בעלמא שחולקים, אולם לעיל מיניה הלא סתם כביאור המג"א. ועיין בכה"ח להלן (סימן שכ"ד אות כ"ט) בשם האחרונים שכתבנו להחמיר וכו'.

571. משנ"ב (סקל"ג) דומיא דלהלן (סעיף י"ב) בחתיכת ירק, וע"ע בביה"ל (ד"ה ואינן) שהביא שאע"פ שהפמ"ג נסתפק כאן, מ"מ להלן בסי' שכ"ד פסק להקל. וכ"מ בביאור הגר"א. וכן הוא בכה"ח אות נ"ה, ואות נ"ט, ואות ע"ה.

572. עיין משנ"ב (סקל"ה), וכה"ח (אות נ"ו).

573. משנ"ב (סקל"ב) בשם תרוה"ד. (וע"ע במשנ"ב סקל"ו ובביה"ל, ובגר"ז ס"ח). אמנם יש לבאר שכל היתר זה שהולכים אחר רובא דעלמא, הוא בנידו"ד שאינו גידו"ק, אבל בגידו"ק כתבו הפו' דלא אזלינן בתר רובא דעלמא, וכדלהלן בהגה סי"ב, וכביאור המשנ"ב שם. (וע"ע בביה"ל שם ובמש"ש).

574. כך מדויק בכל הנ"ל. ודין ב"א כדין העופות בזה.

575. עיין בשו"ע (סעיף י') שאסור לגרור את הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות, ע"כ. ובתשו' הריב"ש (סימן קפ"ד) מבואר שהאיסור הוא מאחר שהוא כלי מיוחד, והוי כשחיקת תבלין במכתשת שאסור, וכן ביארו האחרונים כמובא במשנ"ב (סקל"ו), ובכה"ח (אות ס'), ומבואר איפוא שבסכין שאינו כלי המיוחד לטחינה מותר. (ועיין בביה"ל שנסתפק בסכין גדול, ועכ"פ סכין רגיל מותר לכו"ע).

ועיין בשש"כ (פ"ו ס"ג) שכתב שמותר להשתמש בסכין מיוחדת לחיתוך דק של הגבינה, עיי"ש. והיינו שאע"פ שהוא מיוחד לחיתוך הגבינה, מ"מ הרי הוא סכין בעלמא, ואינו כלי המיועד למלאכת טחינה, אלא הרי הוא ככל סכין, ואע"פ שרגילים לחתוך בו דק דק מותר.

576. והיינו שנתבאר לעיל שמותר לחותכו דק דק ואפילו כשאינו אוכלו לאלתר, והוא הדין גם כאן, וכ"כ כאן בהדיא בכה"ח (אות ס"ב) בשם הגר"ז והאחרונים. אמנם הוסיף שם בשם הח"א שסובר שאינו מותר אלא רק בשעת אכילה דווקא (וע"ע בכה"ח לעיל סוף אות נ"ב בשם הנשמ"א, ולשיטתו). אמנם דעת הרבה אחרונים להקל, ואף להנשמ"א אינו בעושי לטחינה, ויל"ב. והמחמיר בזה תע"ב. אך מדינא מותר, וכנ"ל.

ועוד נתבאר לעיל לענין בשר שמותר לחותכו דווקא אם הוא ראוי לאוכלו כמות שהוא, אבל אם אינו ראוי אסור, אכן כאן בגבינה כתבו הפו' בהדיא שמותר אפילו בגבינה קשה, וכמבואר במשנ"ב (סקל"ו) ובכה"ח (אות ס"ב), ומשום שגבינה אף שהיא קשה מאד, הרי היא ראויה ללועסה בקושי, וה"ה שמותר לחותכה בקרדום או במגירה אע"פ שקשה קצת, עיי"ש. ועיין לעיל בסוף ההלכה הקודמת. [ועיין בביה"ל לעיל (רד"ה ואינן) מה שנסתפק, ולכאו' יש לפשוט זאת מדין גבינה הנ"ל, ושמא יש שני סוגי אכילה ע"י הדחק].

577. שו"ע הנ"ל (בסעיף י') נקט כגון מורג חרוץ בעל פיפיות, וע"ע בכה"ח (אות י'), ומה שכתבנו מגרדת (פומפיה) הוא ע"פ המפ' כאן כנזכר במשנ"ב ואחרונים.

578. משנ"ב (סקל"ו), וכה"ח (אות ס"א) בשם האחרונים.

579. כאמור לעיל בדין הבשר והגבינה, וה"ה כל כיוצ"ב. וכבר הזכרנו שדעת הנשמ"א להחמיר לאוכלו מיד, אפילו בחיתוך בסכין, והמחמיר תע"ב. ושו"ר בשו"ת תפל"מ סימן מ"ח שהאריך בזה, וכתב שאסור לרסק סרדינים וביצים אע"פ שאין טוחן בגידו"ק, כיון שכך דרכו, עיי"ש. אולם עיין בדברינו בסו"ס שכ"א בהערות באות ד' שכתבנו שאינו מוכרח כיעוי"ש. ועכ"פ לאלתר שפיר דמי לכו"ע.

580. שש"כ (פ"ו ס"ג) בשם הגרשז"א. וכ"ה באגר"מ ח"ד סי' ע"ד טוחן סק"ד.

נ"ב. כאן יבוא סעיף י"ב, ולאחריו סעיף י"ט (חלקו הקשור לדיני טוחן), ולאחר מכן סעיף י"א וי"ג (שהם פרטים אחרים), ולאחר מכן סעיף י"ד מלאכת לש והלאה.

581. כאן יבוא סעיף י"ב ולאחריו סעיף י"ט (הקשור לדיני טוחן), ואחר כך סעיף י"א, ואח"כ סעיף י"ג.

582. בשבת (עד:) האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, ע"כ. (ופרש"י דהיינו כשמחתכם דק). והנה מצאנו בראשונים כמה שיטות בזה:

שיטת התוס' שם שדווקא בסילקא, אבל שאר ירקות שרי, וכ"ה בהג"א שם משם ר"י שדווקא בסילקא חייב ולא בשאר ירקות, והנה לא נתבאר בדבריהם טעם ההיתר בשאר ירקות, אכן בתוס' הרא"ש (שם) כתב סברא שדווקא סילקא שדרכה בכך, משא"כ בשאר ירקות, וכ"כ כיוצ"ב בתרוה"ד (סימן נו:) בדעת התוס', עי"ש. ויעוין בחי' הריטב"א שביאר בשם ר"י שדווקא סילקא חייב כיון שאינו נאכל כמות שהוא חי, אבל בפת וכיוצ"ב שראוי לאוכלו לאלתר, הרי הוא מותר. וכן הורה רבינו [הרא"ה]. בשם רבינו הגדול [הרמב"ן], ע"כ. (ולהלן יבואר הסברא לחלק בזה). וכעי"ז כתב בחי' הר"ן שם משם הרא"ה, ושכן כתב בעל התרומה, ושכ"ה בירושלמי, עיי"ש. [ויש לבאר דמש"כ הריטב"א אבל פת וכו', ה"ה שיכל לומר אבל ירק שנאכל חי מותר, וי"ל דאורחא דמילתא נקט שהיו רגילין לפורר לחם, וגם חזינן שהראשונים דנו הרבה בענין פירור לחם, ועוי"ל שיש בזה קצת רבותא, דאע"פ שהוא עשוי מחיטים שדרכם בטחינה, אפ"ה מותר, ועוי"ל שזו רבותא שבפירור לחם יותר נראה כטוחן, מאשר חתיכת ירקות שנראה יותר כחיתוך בעלמא, ודו"ק].

ובאמת שכן נראה שיטת הרמב"ם (בפ"ז ה"ה, ובפכ"א הי"א) שכל האיסור הוא כשטוחן את הירק כדי לבשלו, עיין שם. ומבואר שבראוי לאוכלו כמות שהוא אינו חייב. ולכן נקט דוגמא בכגון שרוצה לבשלו. ואמנם ראיתי בכס"מ (בפרק ח') שהביא מהרמ"ך שהקשה על הרמב"ם שהיה לו לפרש שדווקא ירק שאינו נאכל חי אסור, אבל ירק הנאכל חי כגון שום וכיוצא בו מותר לחותכו כמו הפת, כי היכי דלא תיקשי ליה יוה"כ וכו' (נ"ב. להלן יבואר הקושיא מזה וכדברי הראשונים), וצ"ע, עכ"ל. ונראה שהרמ"ך הבין ברמב"ם שלא כדעת הראשונים, אלא מה שכתב שהוא באופן שרוצה לבשלו, היינו כדי שתיחשב מלאכה הצריכה לגופה, וה"ז כדרך שמצאנו ברמב"ם שם בעוד כמה דינים, כיעוין שם שכל האיסור הוא כדי להשתמש בטחינה, עיין שם. א"נ לומר שזו הגדרת המלאכה שאינו אסור אלא א"כ אח"כ עושה בזה עוד פעולה כמו בחיטים וכדו' (אמנם זה תלוי בגירסאות שבכסף משנה בפרק כ"ח מהל' שבת, וכמובא ברמב"ם מהדורת פרנקל שם, עייש"ה). והכי נמי הבין הרמ"ך בדעת הרמב"ם בפרט זה, אולם באמת אדרבה יש לומר דזו גופא כוונת הרמב"ם לומר כהרמ"ך שאינו חייב אלא במידי העומד לבישול, ואינו נאכל כמות שהוא, ולכן נקט כדי לבשלו, וא"נ י"ל דבאמת הרמב"ם איירי מצד שנחשב מלאכה הצריכה לגופה וכו'. ומ"מ ממילא שמעינן שמדובר בדברים שדרך לבשלם (והיינו כלפי איסורא דאו'). ויעוין עוד בכס"מ (בפרק כ"א) שכתב שהרמב"ם מפרש שמה שאמרו בגמ' סילקא, ה"ה לכל ירקות שדרך לבשל אותם, והיינו בדברים שדרך לבשלם דווקא, ומבואר שמפרש שפיר בכוונת הרמב"ם כדברי הראשונים הנ"ל שהאיסור הוא דווקא בדבר שאינו נאכל כמות שהוא חי. והוסיף עוד הכס"מ דאפשר שגם בירקות שנאכלים כמות שהן חיים, ג"כ חייב אם חתך אותו דק דק "לבישול", אבל אם חתכן דק דק לאכלם חיים אין בהם משום טוחן, ואפשר דאפילו איסורא דרבנן ליכא וכו', ע"כ. (ע"פ גירסת מהדורת פרנקל). ומבואר איפוא שכל האיסור הוא רק בחותך לבשלו, אלא שנסתפק אם זה גם בירקות הנאכלים כמות שהם חיים, או רק בסילקא וכדו' שאינו נאכל חי, אבל לעולם האיסור הוא רק כשעושה כן על דעת לבשלו. ושוב מצאתי הלום שכן הבינו הרבה אחרונים בדעת הרמב"ם שאין איסור בנאכלים כמות שהם חיים, וכיעוין בספר מעשה רוקח על הרמב"ם בפ"ז, וכן במגילת ספר, ועו"א. וכן בספר המפתח (על הרמב"ם בפכ"א) ציינו להישועות יעקב באו"ח סימן שכ"א סק"ו, והצפנת פענח, שכתבו לדקדק ברמב"ם שהאיסור הוא כדי לבשלו, והיינו דווקא בירק שאין אוכלו חי, ומטעם דבכה"ג לא מקרי אוכלין, וזה כדרך השניה שכתבנו בס"ד להלן בסמוך עפ"ד הרא"ש. וע"ע גם בנשמת אדם (כלל י"ז אות ב') מש"כ בזה. [וע"פ האמור בדברי הרמב"ם, יש ליישב את לשון הרמב"ם (בפכ"א הי"ח) שכתב שאין טחינה בפירות, ועיין במ"מ שם ובכס"מ שם. וע"ע בנשמ"א שם ובאחרונים, ודו"ק]. וע"ע במנח"ח (טוחן אות ב') שעמד בשיטת הרמב"ם, והאריך בביאור הסוגיא והראשונים, ובתחלה כתב לפרש דברי הרמב"ם כהראשונים, ולכן כתב לבשלו, ושוב הוסיף לבאר באו"א עפ"ד הרשב"א שכאשר הוא אוכל לאלתר שרי, וביאר סברתם שפיר, כיעוי"ש. ומ"מ שאר האחרונים פירשו בפשיטות כאמור, ולדברי כולם יוצא מיהא להרמב"ם שאם נאכל חי ואין דעתו לבשלם אין איסור. ורק נחלקו באופן שנאכל חי אבל רוצה אח"כ לבשלו, וע"ע בספר יד אהרן ובתו"ש.

והטעם בזה שאין איסור בדברים הנאכלים כמות שהם חיים, יש לפרש: חדא שחיוב טוחן הוא כמו דחזינן במלאכת המשכן שטחנו לצורך בישול שאחרי הטחינה, וה"ז כמו טחינת חיטים לצורך אפיה, שהוא מתקן את החיטים שיהיו ראויים לבישול, וע"ז חייב, משא"כ בדבר שראוי לאכילה אינו אסור. ועוד יש בזה סברא, שהרי כשראוי לאכילה אין זה נחשב תיקון מעליא, שהרי הוא ראוי גם כעת, ועוד שאין דרך טחינה בכך. ועוי"ל לאידך גיסא שבדבר הראוי לאכילה ומתקנו לצורך אכילתו, ה"ז בכלל דרך אכילה, ואין שייך לדון בו מצד מלאכה כלל, וכמו שכתב בכס"מ (פכ"א) שאין דרך טחינה בכך, וע"ע בתשו' הרשב"א (ח"ד סימן ע"ד) שלא אסרו על האדם לאכול מאכלו גדול או קטן וכו', עיין שם, וה"ד בב"י. (ועיין בכס"מ הנ"ל שנסתפק). והכי נמי בכל דבר שראוי לאוכלו כמות שהוא חי, שה"ז רק כצורך אכילה, ולא אסרו על האדם לאכול מאכלו באיזה אופן, משא"כ בטחינת חיטים ושאר דברים שאינם ראויים, שכיון שכעת אינם ראויים ה"ז כמכין לעצמו חומר למלאכה ולבישול, ולכן חייב, ודו"ק. א"נ י"ל עד"ז עפמש"כ הרא"ש (בשבת עד:) שאין באוכל משום טוחן [וגם לדבריו אין בירור בספיקו של הכס"מ הנ"ל, שיש לומר בב' אנפי']. ועיין שם שתמה על רש"י, וכתב לפרש כדברי הר"ח דמיירי שמפרק הנימין מן הדקלים ויוצא כמין קמח וכו', עיי"ש. ומסיום דברי מבואר שעיקר הטעם הוא בזה, שאין באוכל דין טחינה. ולפי"ז י"ל דה"מ כשראוי לאכול כמות שהוא חי [וזו עיקר תמיהתו על רש"י שפירש דהיינו שמחתך ירקות דק דק, וס"ל שכל ירק במשמע, ואיברא שלפנינו לא כתב רש"י אלא שני מילים שמחתכו הדק, וקאי על פרים סילקא שנזכר בגמ', ומפרש בעלמא (ושו"ר שכן העיר כבר במנח"ח שם), אולם ברא"ש מיהא גרס ברש"י שבאיסור הוא על כל הירקות, ושפיר הקשה עליו לשיטתו], אבל בדבר שדרך לבשלו, וכשאינו מבושל י"ל שאין עליו שם אוכל ואסור [אמנם אם מצד זה שאין עליו שם אוכל, מסתבר טפי שהאיסור הוא רק באינו נאכל כמות שהוא חי כלל, וכדרך א' שבכס"מ הנ"ל], ודו"ק.

והנה בגמ' בשבת (קיד:) נתבאר שקניבת ירק אינה מלאכה, והתוס' והראשונים שם פירשו דקניבת ירק דהתם היינו שמחתכו, והקשו ממאי דאמרינן לעיל דמאן דפרים סלקא חייב משום טוחן, ותירצו דשאני התם שעושה חתיכות דקות מאד, והכא מיירי כשעושה חתיכות גדולות, ע"כ. ולכאו' קשה שלפי דבריהם בפ' כלל גדול הנ"ל, היה להם לתרץ בפשיטות שבאמת זה גם בחתיכות גדולות, ואפ"ה מותר כיון שנאכל כמות שהוא חי. וכן ראיתי להרמ"ך (בהערתו בריש הל' שביתת העשור) שכתב בפשיטות שנראה דלא התירו זה כי אם בירקות שמותר לאכלם חיות, אבל לירקות הצריכות בישול הקניבה אסורה משום טוחן וכו'. וכתב ותימה על הרב דלא הפליג בזה, וצ"ע, ע"כ. וכה"ג כתב להעיר גם בפרק ז' מהל' שבת (והובא בכס"מ שם ה"ה). ושו"ר שכה"ק כעי"ז בנשמת אדם (כלל י"ז אות ג'), ומזה הוציא דין שבחתיכות קטנות מאד יש איסור טוחן אפילו באוכלין, עיי"ש. אולם לענ"ד לק"מ, וי"ל בכמה אופנים, א'. הנה בפשטות הלא ידוע שבעלי התוס' רבים הם ואין מקשים מזה לזה, כמבואר במהרש"א בכ"מ ובחי"א בכ"מ ועו"א. (איברא שכל היכא דאיכא לשינויי משנינן). ב'. יש לומר שהבינו מפשט הלשון שקניבת ירק היינו שאינו חותך חתיכות דקות, שא"כ היה לגמרא לומר המחתך, אבל קניבת ירק משמע שהוא רק הכנה בעלמא של הירק, ולא חיתוך כחיתוך ירקות, ולכן פירשו את האמת, ולק"מ. וכעי"ז מבואר במגיד משנה (פ"א מהל' שביתת עשור) דהקינוב הוא שיסיר העלים המעופשות וכו', ואינו בחתיכות דקות, עיי"ש. וכה"ג כתב רבינו מנוח (בפ"א מהל' יוה"כ) בשם רבנו קמאי, עיי"ש. ג'. יש לומר שמוכח מגוף הגמ' בשבת (קטו.) דמיירי אף בירקות הנאכלות בבישול, שהרי הזכירו שם דוגמא בכרבא וקרא, והם טעונות בישול. כמבואר בברכות (לח:), וכן העיר מזה במאירי שם בהדיא שאין לתרץ דמיירי בנאכלות חיות, שהרי חזינן דשרי אפילו כרבא וקרא, ועיין שם מש"כ בזה. ולכן תירצו תוס' דמיירי באינן חתיכות דקות.

ובעיקר שיטות הראשונים הנ"ל, ראיתי באול"צ (ח"א סי' כ"ח) שביאר שיסוד דבריהם נובע ממה שקשה בסתירה מן התוספתא (פט"ו בשבת) שאסור לרסק הגרוגרת לפני הזקנים, ומשמע שדווקא לזקנים אסור, אבל לשאר בני אדם מותר, ולכאו' זה סותר להאי מאן דפרים סילקא שאסור לכו"ע. וע"ז באו שיטות הראשונים, להרמב"ם תלוי אם הוא על מנת לבשל או לא, ולרש"י החילוק בין אם הוא דק או לא (נ"ב. י"ל"ד שברש"י לא בא לחלק, אלא רק דרך פירוש בעלמא). ולהתוס' החילוק בין סלקא שאינו ראוי לאכילה בלא חיתוך (נ"ב. לפי האמור י"ל"פ בתוס' באו"א, מצד שטעון בישול, ועוי"ל), ולהרשב"א תלוי אם הוא כדי לאוכלו לאלתר וכו', ע"כ. וע"ע שם שהביא דברי הרא"ש משם ר"ח שמפרש דמיירי שמפרק הנימים מן הדקל, וכבר תמהו ע"ז מדברי הגמ' (ועיין בקרבן נתנאל שרצה להגיה בזה), ושוב הביא שבר"ח שלפנינו מבואר שהם ב' דינים, ולענין סלקא ס"ל שדווקא כעין כתישה חייב, ולא כעין חיתוך, עיי"ש. והיא שיטה נוספת בנידונינו שבחיתוך אין טוחן (איברא שלדבריו רק צריך לתקן ברא"ש, אבל בב"י ובתרוה"ד שם ורי"ו העתיקו מדברי הר"ח כהוייתו, וי"ל).

והנה מן המדובר עולה שדעת רוב הראשונים להתיר חתיכת ירקות הנאכלים חיים, וכמו שהבאנו מהתוס' והג"א בשם ר"י, והריטב"א בשם הרא"ה בשם הרמב"ן, והר"ן בשם בעל התרומה, ושכ"ה בירושלמי והמאירי הנ"ל. והרמ"ך בב' המקומות הנז'. וכפי שנתבאר כך יש לפרש גם ברמב"ם, וכ"כ הכס"מ (ואמנם הביא ב' צדדים, ועכ"פ כשנאכל חי כתב שבודאי אין איסור). וע"ע בשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן ע"ה) בלשון השאלה, שאפשר לפרש דהאי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, היינו כשלא לצורך היום אלא כדי לבשלו לערב. (וציין שכעי"ז מבואר ברמב"ם). וע"ע שם בלשון התשובה. וכ"ז הוא מלבד שלדעת הר"ח והסכים לדבריו הרא"ש, הנידון הוא במנפץ עד שנעשה כקמח, אבל בחיתוך הירקות אין שייך טחינה. וברי"ח שלפנינו יש שיטה נוספת, וכנ"ל. (וע"ע ברי"ף דף לב. בהמשך הגמ' בסלית סילתי, שהטוחן הוא משום הקמח הדק, עיי"ש. וע"ע בתשו' הרשב"א הנז' מש"כ בזה, והלום ראיתי שהחזו"א בסי' נ"ז פירש דעת הרי"ף כרש"י, וכבר העיר ע"ז באור לציון ח"א סימן כ"ח דאינו יודע מנא ליה, עיי"ש. ולהאמור אדרבה יש לפרשו כהר"ח שאינו אסור אלא בכעין קמח). וכה"ג כתב רי"ו כדברי הרא"ש. וכ"ה בתרוה"ד סימן נ"ו. וע"ע גם בבעל העיטור בהל' יו"ט מש"כ בזה להעיר ע"ד היראים, וכן דעת עוד ראשונים.

ומעתה לכאורה קשה ע"ד מרן בב"י כאן, שאחר שהביא דברי הראשונים כתב שנמצינו למדין שמותר לחתוך בשבת קיבוץ ירקות שקורין אנשאלד"ה, והוא שיאכל לאלתר לדברי הרשב"א, דליכא מאן דפליג עליה בהא (ולהלן יבואר), ובלא"ה לדברי התוס' מותר לחתוך ירק בר מסילקא, ולהר"ח ורא"ש אפילו סילקא שרי, ולהרמב"ם פטור כל שאינו כדי לבשל, ואפשר דאפילו מותר נמי, ואף הרשב"ם והרא"ם שאסרו י"ל שלאלתר מותר. ומ"מ סיים הב"י שנכון הדבר להזהיר שיחתכום לחתיכות גדולות, ושיאכלו לאלתר, וכל כה"ג נראה דלית ביה בית מיחוש לדברי הכל, ע"כ. וקשה למה הוצרך לכ"ז אחר שחזינן שכל הראשונים התירו בנאכל חי, ואפילו אם ירצה לחוש להרשב"א נימא שיעשה לאלתר, אולם למה הוסיף שיהיה חתיכות גדולות קצת, ואמנם באמת מלשון מרן הב"י משמע שלא אסר מדינא, ולכן כתב "נכון להזהר", וכ"כ כעי"ז כמה אחרונים, אולם עדיין קשה למה הוסיף לכל החומרות הללו, והלא אם חותך חתיכות גדולות שוב אין איסור טוחן, ולמה הצריך ג"כ שיהיה לאלתר, וגם בעצם הדין צ"ע אחר דחזינן לכל הראשונים שהתירו, וביותר צ"ע על לשון מרן בשו"ע (בסעיף י"ב) שהמחתך את הירק דק דק חייב משום טוחן, ומסתימת דבריו משמע שבכל ירק אסור, ואפילו כשנאכל כמות שהוא חי [והיה מקום לפרש בשו"ע דלאו דווקא הוא, וכוונתו רק בירקות שדרך לבשלם, וקיצר בלשון. (א"נ שצ"ל בירק "שדרך לבשלו" (וכלשון הרמב"ם דאזיל בתריה בכ"מ), אולם מאחר דחזינן בב"י שהחמיר כ"כ ואפילו כשאוכל לאלתר וכו', נראים הדברים שדברי השו"ע הם כפשטן]. וכ"כ במשנ"ב (סקל"ח) בשם העו"ש ושאר אחרונים, שמסתימת הלשון משמע שבכל אופן איירי, ובפשטות זה קשה כאמור הלא דעת רוב ככל הראשונים להתיר בזה, וכבר הבאנו שגם לדעת הרמב"ם והרא"ש מעמודי ההוראה יש להתיר. (ונוסף ע"ז שיש לפרש כן גם ברי"ף וכדאמרן). מלבד שאר הראשונים.

ונראה שהשו"ע חשש במילי דאורייתא לחומרא, ומשום שיש לדייק בדברי כמה ראשונים להחמיר בזה, חדא שכן דעת הירא"ם בהדיא, והובאו דבריו באו"ז (סימן ס') וכ"ה בסמ"ג, וכן הובא בפסקי הריקאנטי, וכן הובא בב"י, וביאר שהירא"ם סובר שסילקא לאו דווקא, ועוד הביא בב"י שכן דעת רשב"ם, והובאו דבריו בהגה"מ (פכ"א הי"ח) שהר"ר יוסף בשם רשב"ם כתב להתיר לפורר לחם כיון שדבר נטחן, ע"כ. ומשמע איפוא שכל ירק יש בו איסור טוחן (ובב"י דייק מצד זה שלא חילק). וכן העיר בזה בתרוה"ד (סימן נ"ו), כיעוי"ש. וע"ע בב"י שם שהביא שכמה ראשונים כתבו כסברא זו, עיין שם ובד"מ, והשתא יש לומר לפי כל הני ראשונים כהאי דיוקא שאסור לטחון, אפילו דבר הנאכל כמות שהוא, שהרי חזינן שלולי הסברא של אין טוחן אחר טוחן היה אסור לפורר פת, אמנם י"ל שזה בצירוף סברות אחרות, וכן יש ללמוד מתשו' הרשב"א (ח"ד סימן ע"ה) ודעימיה שמותר לחתוך ירק דק דק את הוא לאלתר, ומשמע דהלא"ה אסור, ואמנם גם הרשב"א שם הביא דברי הרמב"ם שחייב את הוא ע"מ לבשלו, אולם איסורא בודאי איכא. וכן נראה גם מרש"י המובא ברא"ש (הנ"ל) שלא חילק בין סוגי ירקות, ומשמע בכולם אסור [ואיברא שברש"י שלפנינו ליתא, אולם כך גרס הרא"ש ברש"י, וכן הובא גם בשה"ג שם], וכך הבין הרא"ש בדעתו. וכן יש ללמוד מסתימת עוד כמה ראשונים [וע"ע להלן בדעת הטור], וע"ע בחזו"א סימן נ"ז. ודו"ק). ומכל האמור מצאנו הסבר לשיטת מרן הקדוש שראה להחמיר בזה (ודע עוד, שכתבו בעלי הכללים, שלפעמים מרן בב"י לא הזכיר אלא פוסק אחד או שתיים, למרות שהוא ראה הרבה פו' שסוברים כן, מ"מ לא חש להביא אלא מקצתם, וכידוע), ונוסף ע"ז שאף בשיטת הרמב"ם אין הכרע כ"כ, שהרי ראינו לכמה מן המפ' שלא קישרו בין שיטת הרמב"ם לתוס' (וראיה מגוף שאלת הרמ"ך הנ"ל שהקשה על הרמב"ם שלא חולק). וע"ע במנח"ח שביאר דבריו באו"א ע"פ שיטת הרשב"א ונכנ' לעיל, ודו"ק. ואף גם זו שיש לומר דאיסור דרבנן מיהא איכא, ואף לאותם ראשונים שכתבו שאין חייב משום טוחן בשאר ירקות, י"ל שחיוב ליכא, אבל איסורא מיהא איכא, ובאמת הלא אף הטור כאן כתב בפשיטות "שאסור" לחתוך ירק דק דק ש"דומה לטוחן" [ולשון זה נראה שהוא מדרבנן, ודו"ק]. ומסתימת דבריו מוכח דבכל ירק איירי, ומוכח שאיסורא ודאי איכא, ולמרות שיטת אביו הרא"ש הנ"ל, ודו"ק. וע"ע גם בשלטי הגיבורים (דף לב. מדפי הרי"ף) שהביא כמה ראשונים שסוברים שאסור לחתוך ירק דק דק (ואמנם יש לדון בחלק מן הראיות מתוס' וכו', ואכמ"ל). ומ"מ איסורא בודאי איכא, ושם הזכיר ג"כ מדברי הטור בזה. ושפיר מובן הא דהחמיר בזה מרן השו"ע. [ואמנם הלשון בשו"ע ק"ק, שפסק כן בסכינא חריפא ש"חייב" נגד הראשונים שכתבו בהדיא שאינו חייב, ובפרט שלשיטתו אף הרמב"ם ס"ל כן כהראשונים הנ"ל, ואפשר שלאו דווקא הוא, ונקט כלשון הגמ' שחייב, וכלשון הרמב"ם, ואה"נ שלדעת הראשונים יתפרש בשאר ירקות שאסור, ולא שחייב, מ"מ לא חש לזה, מאחר שבלא"ה אין כ"כ

בשבת, משום איסור טוחן[583]. [ואם עבר וחתך ירקות דק דק כדי לאכלם אחר זמן, יש אומרים שנאסר באכילה[584], ויש אומרים שאינו נאסר באכילה, וכן עיקר][585].

וכתבו הפוסקים שמותר לחתוך את הירקות באחד משני האופנים: א'. אם הוא חותך לחתיכות גדולות קצת, ועיין בהערה[586]. ב'. אם הוא חותך בסמוך לאכילה, ואז מותר לחתכם דק דק[587], ושיעור הזמן שנחשב סמוך לאכילה נתבאר לעיל בסימן שי"ט בענין ברירה לאלתר[588], ומה שנתבאר שם לענין בורר שייך גם לכאן[589].

ולמעשה, כתבו רבותינו הבית יוסף והמשנה ברורה שראוי ונכון להחמיר שלא לחתוך את הירקות, אלא רק באופן שיהיו חתיכות גדולות קצת, וגם שיזהר לעשותו סמוך לסעודה. וכן יש לנהוג למעשה לכתחילה, ואמנם מעיקר הדין אפשר להקל בזה באחד משני האופנים הנזכרים, ולכן במקום צורך ובפרט לצורך קטנים או זקנים אפשר להקל לחותכו דק דק אם הוא בסמוך לאכילה[590]. והמקילים בזה אפילו לכתחילה לחותכו דק דק, על דעת לאוכלו בסמוך לסעודה, יש להם על מה שיסמכו[591]. ועיין בהערה[592].

כ"ג. ומותר לחתוך את הסלט (באופני ההיתר הנ"ל) כדרכו בסכין[593] ועל קרש חיתוך[594], אולם בכל אופן יש להזהר שלא לחתוך בכלים המיוחדים לחיתוך דק דק או טחינה, ואפילו כשעושה כן לאלתר[595].

נפ"מ בזה"ז בין אם חייב או אסור. ושו"ר אח"כ בס' שביתת השבת (בפתיחה לטוחן אות ה') דאפשר שהפו' נקטו כן לא לענין חיוב ממש אלא לענין איסור, והזכיר גם מדברי הטור שכתב אסור, ובודאי לא חולק על אביו הרא"ש. וכ"מ גם בערוה"ש ועו"א. ושו"ר יתירה מזו שיש שכתבו לומר דהוי רק זהירות בעלמא ומתורת חומרא, וזה בודאי קשה לומר בלשון השו"ע והפו', ומ"מ איסור דרבנן מיהא איכא. ושוב התבוננתי יתירה מזו לחומרא, שהרי במשנ"ב בס' סקמ"ה כתב שאף בדיעבד אסור באכילה, וזה למרות דקיי"ל שספק במעשה שבת מותר, וכנ"ל בר"ס שי"ט, ודו"ק]. ונמצא שיש לבאר שיטת השו"ע שפיר, ואין להקל בזה כלל.

583. בשו"ע (סעיף י"ב) פסק שהמחתך את הירק דק דק חייב משום טוחן, וכן הסכים הרמ"א, וכן הסכימו כל הפו', ולעיל בהערה הקודמת כתבנו ליישב דעת מרן, ודלא כאותם ממחברי זמנינו שכתבו לדחות דברי הב"י באמרם אילו היה רואה וכו', וז"א, שכבר ביררנו שהב"י עינו ראתה כל אלה, ואעפ"כ פסק לאסור, וכן נקטו הפו', וכן הלכה. [ואה"נ שקצת קשה לומר דאיכא איסורא דאו' מאחר דחזינן לרוב ככל הפו' שדיברו בזה במפורש, שכתבו שאינו חייב וככל הנ"ל, מ"מ מדרבנן ודאי אסור, וכבר כתבנו שאפשר שכך דעת השו"ע]. ומה שכתבנו כגון ל"סלט", זה מדברי הב"י שנקט קיבוץ ירקות שקורין אינשלאד"ה (שפירושו סלט).

והנה בב"י סיים דנמצינו למדין וכו', וסיים בזה"ל: ומ"מ נכון הדבר להזהיר שיחתכם לחתיכות גדולות קצת, ושיאכלו לאלתר, וכל כה"ג נראה דלית ביה בית מיחוש לדברי הכל, עכ"ל. וצ"ב למה הצורך לכ"ז, הלא די בחד מתרתי, או שיעשה חתיכות גדולות ואז כבר אינו בכלל טוחן, שפירושו הוא רק שחותכן דק דק, או שיעשה זאת לאלתר, ואז אפילו דק דק מותר, שהרי מבואר בב"י דלית מאן דפליג על הרשב"א שמותר לאלתר. ונראה איפוא שהבי"י חזי תיובא בכל סברא, ולכן הצריך תרוייהו, והיינו שחשש דשמא דעת הרשב"א אינה מוסכמת (ובחזו"א ס' נ"ז כתב שכנראה הב"י חשש בזה מפני שסתימת הראשונים לי"מ כן, מדלא כתבו כן. וע"ע במכתב שבאז נדברו ח"ב ס"א, עיי"ש. אמנם יל"ד בדבריו בכמה פרטים, ואכמ"ל). ואכן רוח הקודש הופיעה בבית מדרשו של מרן הב"י, שהרי עיין בשה"ג (דף לב. מדפי הרי"ף) שחלק על הרשב"א, איברא שנראה מהב"י שלא זכרו לפי שעה, שלכן כתב דלית מאן דפליג, ומ"מ שפיר י"ל שהב"י גופיה ראה בזה תיובא, ואכן גם בשו"ת הריב"ש (סימן קפ"ד) הביא דברי הרשב"א בדרך את"ל, ומשמע ג"כ שלא היה ברור לו (ומ"מ שפיר כתב הב"י דלית מאן דפליג, שהרי באמת לא נחלק עליו בהדיא), ולכן הצריך שיעשה חתיכות גדולות "קצת" לצאת מכל ספק. אלא שגם בזה לא ניח"ל להתיר, דשמא חתיכות גדולות "קצת" הם ג"כ בכלל טוחן, שאמנם בתוס' כתבו דק מאד וכו', אולם הלא ברש"י בשבת (דף עד.) ועוד ראשונים איתא שטוחן הוא כשחותך דבר אחד לשתיים או לג' וד'. ונוסף לזה מצאנו בביה"ל (ד"ה והמחתך) שלא נודע לנו מהו חתיכות גדולות בשביל להתיר (ושוב בינותי שסיים הביה"ל שם מדברי הב"י, וכנראה שכוונתו לפרש כדאמרינן), ולכן החמיר בתרתי.

ועכ"פ היא גופא קצת קשיא מה ראה הב"י להחמיר כ"כ, דלא דיינו שאנו אוסרים לחתוך ירק הנאכל כמות שהוא חי, דלא כדעת רבים מן הראשונים, ואנו מחמירים לאכלה לאלתר וכדעת הרשב"א, ועוד בה להצריכו שיהיה חתיכות גדולות קצת, ואמנם זה נראה מלשון השו"ע "נכון להזהר", שאינו איסור מדינא, מ"מ לכאורה גם בתורת חומרא לא היה לנו להחמיר, ומ"מ כיון שכך דעת הב"י שקיבלנו הוראותיו, צייתי להלן בסוף ההלכה שיש מחמירים בזה. וכן פסק במשנ"ב (סקמ"ה) כדברי הב"י, ושכ"כ עוד אחרונים, עיין שם. וכן מוכח במשנ"ב לעיל (סקמ"א) שכתב דלכתחילה "טוב ונכון להזהר" וכו', עיי"ש. וע"ע בלשונו סקמ"ה, ודו"ק. (וע"ע גם בשו"ת שו"א. ושו"ר יתירה מזו שיש שכתבו לומר דהוי רק זהירות בעלמא ומתורת חומרא, וזה בודאי קשה לומר בלשון השו"ע והפו', ומ"מ איסור דרבנן מיהא איכא. ושוב התבוננתי יתירה מזו לחומרא, שהרי באמת לא נחלק עליו בהדיא), ולכן הצריך שיעשה חתיכות גדולות בשביל להתיר רואה וכו', וז"א, שכבר ביררנו שהב"י עינו ראתה כל אלה, ואעפ"כ פסק לאסור, וכן נקטו הפו', וכן הלכה. [ואה"נ שקצת קשה לומר דאיכא איסורא דאו' מאחר דחזינן לרוב ככל הפו' שדיברו בזה במפורש, שכתבו שאינו חייב וככל הנ"ל, מ"מ מדרבנן ודאי אסור, וכבר כתבנו שאפשר שכך דעת השו"ע]. ומה שכתבנו כגון ל"סלט", זה מדברי הב"י שנקט קיבוץ ירקות שקורין אינשלאד"ה (שפירושו סלט).

והנה בב"י סיים דנמצינו למדין וכו', וסיים בזה"ל: ומ"מ נכון הדבר להזהיר שיחתכם לחתיכות גדולות קצת, ושיאכלו לאלתר, וכל כה"ג נראה דלית ביה בית מיחוש לדברי הכל, עכ"ל. וצ"ב למה הצורך לכ"ז, הלא די בחד מתרתי, או שיעשה חתיכות גדולות ואז כבר אינו בכלל טוחן, שפירושו הוא רק שחותכן דק דק, או שיעשה זאת לאלתר, ואז אפילו דק דק מותר, שהרי מבואר בב"י דלית מאן דפליג על הרשב"א שמותר לאלתר. ונראה איפוא שהבי"י חזי תיובא בכל סברא, ולכן הצריך תרוייהו, והיינו שחשש דשמא דעת הרשב"א אינה מוסכמת (ובחזו"א ס' נ"ז כתב שכנראה הב"י חשש בזה מפני שסתימת הראשונים לי"מ כן, מדלא כתבו כן. וע"ע במכתב שבאז נדברו ח"ב ס"א, עיי"ש. אמנם יל"ד בדבריו בכמה פרטים, ואכמ"ל). ואכן רוח הקודש הופיעה בבית מדרשו של מרן הב"י, שהרי עיין בשה"ג (דף לב. מדפי הרי"ף) שחלק על הרשב"א, איברא שנראה מהב"י שלא זכרו לפי שעה, שלכן כתב דלית מאן דפליג, ומ"מ שפיר י"ל שהב"י גופיה ראה בזה תיובא, ואכן גם בשו"ת הריב"ש (סימן קפ"ד) הביא דברי הרשב"א בדרך את"ל, ומשמע ג"כ שלא היה ברור לו (ומ"מ שפיר כתב הב"י דלית מאן דפליג, שהרי באמת לא נחלק עליו בהדיא), ולכן הצריך שיעשה חתיכות גדולות קצת, ואמנם מעיקר הדין אפשר להקל בזה באחד משני האופנים הנזכרים, ולכן במקום צורך ובפרט לצורך קטנים או זקנים אפשר להקל לחותכו דק דק אם הוא בסמוך לאכילה[590]. והמקילים בזה אפילו לכתחילה לחותכו דק דק, על דעת לאוכלו בסמוך לסעודה, יש להם על מה שיסמכו[591]. ועיין בהערה[592].

כ"ג. ומותר לחתוך את הסלט (באופני ההיתר הנ"ל) כדרכו בסכין[593] ועל קרש חיתוך[594], אולם בכל אופן יש להזהר שלא לחתוך בכלים המיוחדים לחיתוך דק דק או טחינה, ואפילו כשעושה כן לאלתר[595].

באיסור, עיי"ש וכל כה"ג). ומ"מ מאחר שרוב ככל הפו' הקילו, ואף כתבו למעשה שאינו אלא נכון להזהר, נראה שאינו נאסר בדיעבד [ואפשר עוד שמרן השו"ע ל"ד, ונקט כלשון האוסרים, ולעולם אינו חיוב גמור].

ועדיין יש לנו באופן שהיה תרתי לגריעותא, דהיינו שהיה להניח (לבו ביום) וגם חתיכות דקות, ונראה שגם בזה כיון שרוה"פ מקילים בכל צד יש לסמוך ע"ז בדיעבד.

586. כן מבואר בראשונים שהקפידא הוא רק אם חותך חתיכות דקות.

ובביאור חתיכות דקות שיש בהם איסור טוחן, היה נלע"ד לומר בפשיטות שזה דווקא כשהם דקות מאד, אבל סלט שאנו עושים בכל מקום אינו בכלל זה כלל, ואין דרך לעשות חתיכות דקות מאד, שהרי לשון השו"ע הוא שהאיסור כשחותך "דק דק", וכ"ה לשון הרמב"ם, וכ"כ עוד ראשונים, וע"ע גם בלשון התוס' (בשבת קיד:) שהאיסור הוא דווקא בחתיכות "דקות מאד", משא"כ כשעושה חתיכות גדולות, ע"כ. וכבר לימדונו רבותינו, שכשכתוב "מאד", הכוונה היא להרבה יותר מכדי ההבנה הפשוטה, ובפשטות גם כאן, ואפשר לומר בסברא שבירקות הנאכלים חיים כמות שהם אינו נראה כטוחן, הן מעצם שאין בהם דרך טחינה, ואינו כחיטים ותבלינים, והן מצד דברי הראשונים הנ"ל ובכל מה שנתבאר לעיל בארוכה בטעמם שאין בדברים הנאכלים כמות שהם משום טוחן, ולכן גם באנו לאסור אינו אלא בטוחן דק דק, ודו"ק, אלא שמדברי התוס' הנ"ל אין כ"כ ראיה, דשפיל לסיפא שכתבו שההיתר הוא בחתיכות גדולות, ואדרבה טפי משמע שצריך גדולות ממש, וה"ז ככל טוחן, שהרי כתב רש"י (בשבת עד.) שבמחלק אחד לשנים או לג' וד' הוי טוחן. וכ"כ עוד ראשונים, ושפיר י"ל גם כאן. ומ"מ בגדר "טוחן", נראה טפי שזה רק בדבר שנחשב הדק היטב.

ומצאתי שהפוסקים נתחבטו בהגדרת חתיכות גדולות שמותר בשבת, שבביה"ל כאן (ד"ה המחתך) מייתי משם הרא"ם ששיעור דקותן לא נודע לנו, וכבר ביארנו שכן מוכח מהב"י שחשש לדבריו, ולכן הצריך תרתי, שיהיה גם לאלתר, ושמעתי שבאחרוני זמנינו שעמדו בזה, שיש שכתבו שזה נמדד לפי כל אדם, שאם רגילותו לחתוך סלט בימות החול בגודל מסוים, אזי בשבת יחתוך בפחות מזה הגודל, ומותר. ולפענ"ד אין הדבר מובן, שהלא זו מציאות טחינה, ומה תלוי זב"ז. (ושו"ר בחזו"א סי' נ"ז ד"ה והנה. וע"ע בספר פס"ת כאן אות ד' שהביא כן בשם אז נדברו, וצ"ע). ובשולחן שלמה העיר כעי"ז עפ"ד הרמב"ן במלחמות (רפ"ג דביצה) גבי מבקע עצים, עיי"ש. וע"ע שם, והוא מספר מנחת שלמה (סימן צ"א סקי"ג) שתלוי אם עדיין צריך לטחנם בשיניים וכו' (ועי' בשש"כ פ"ו הערה ו'). וע"ע שם שציין שבשו"ת המהרי"ץ סימן כ"ז האריך בזה. ונראה שחיתוך דק דק הוא דווקא בדק הרבה, ולא כפי שרגילים לעשות היום סלט, שהוא בודאי נחשב חתיכות גדולות לענין זה (וכן ראיתי הלום באול"צ פמ"ז תשו' כ"ה שסלט שעושים היום אינו נחשב דק ומותר). וכן דקדקנו מלשון הראשונים והפו' שכתבו דק דק, דק מאד, וכיוצא. (וכ"ש לפמש"כ המנח"ש הנ"ל). וכל זה הוא דלא כמש"כ בספר ברכ"י שגודל של ס"מ אחד בודאי מותר, ע"כ. שנראה ודאי שגם פחות מזה מותר [ורק בקצוץ דק דק, או בפומפיה וכדו', זה אסור]. וכל שכן אם עושה כן לאלתר שבזה ודאי אין לחוש יותר.

ויש להסתפק כשחתך מערב שבת לחתיכות דקות כ"כ שכבר נחשב "טוחן" מדאו', האם מותר אח"כ בשבת לחזור ולטחון אותם לחתיכות דקות יותר. וראיתי שנסתפק בזה באג"ט (טוחן ס"ה וסקט"ו), ובשולחן שלמה (סקי"א) כתב לאסור בזה כיון שכל חתיכה בפ"ע לא נחתכה, ע"כ. וכבר נסתפקנו בזה לעיל בהקדמה בענין טוחן אחר טוחן.

ויש לבאר עוד, דהנה לעיל בהקדמה ב' כתבנו שגם ברצועות דקות שייך טוחן, וכתבנו שזה תלוי בכל דבר לפי ענינו, ולפי דרך טחינתו, עיין שם. ומעתה שאנו אומרים שזה דק דק, א"כ הדבר תלוי שיהיה דק בכל דבר לפי ענינו, שאם גם ברצועות אסור, זה רק בדק דק, אך תלוי לפי דרך עשייתו (ככוורת בדף עד: וכדו').

ודרך אגב, יש לציין עוד מש"כ בספר ארחות שבת עמוד רי"ז שהביא מהגריש"א זצ"ל שאסור לחתוך ירק לרצועות דקות, והביא ראיה מרש"י בשבת (עד.). אמנם יש לדון בזה, וכמו שהביא בארחות שבת, ויש מבארים שזה דווקא באופן שמתפורר ממנו לרסיסים (ומ"מ אם עושה אותם קצת עבים כגון שחותך מלפפון לארבע וכדו', ודאי שרי), אבל מ"מ מותר לחתוך לפרוסות. וקצת יש לדקדק כן ממש"כ בשו"ת יפה נוף לגאון קדמון מבני דורו של הרמ"א, ושם בתשו' ס' ס"א כתב שמאחר דברי הב"י דרכו לחוש ולהחמיר ולא לחתוך אלא או שתי או ערב, עיי"ש, ואולם אפשר לדחות שגם בכה"ג הוא עשה חתיכות עבות קצת, ולא משמע כן. וע"ע בדבריהם בהקדמה ב' למלאכת טוחן שהבאנו כמה פו' שהחמירו, ועמש"ש. [ובעיקר דין איסור חיתוך ירק דק דק, נתבאר לעיל בהקדמה שאין חילוק בצורת החיתוך].

587. עפמש"כ בתשו' הרשב"א (ח"ד סימן ע"ה) שמסתברא דהא פרים סלקא אסור רק אם מחתך דק דק כדי לאוכלו למחר, או אפילו לבו ביום ולאחר שעה, לפי שכך דרכו, אבל לאכלו מיד מותר, שלא אסרו על האדם לאכול מאכלו חתיכות גדולות או קטנות, וכענין שאמרו גבי בורר, ומוכח שכל שאוכל לאלתר כדרך שדרכן של בני אדם וכו' מותר, עכת"ד. וה"ד בר"ן בשבת (עד.), וכ"ה עוד ראשונים. (וע"ע במנח"ח הנ"ל אות ח' שרצה לפרש כן בכוונת הרמב"ם, והזכרנוהו לעיל). וע"ע בב"י שלית מאן דפליג על הרשב"א.

ואמנם בשה"ג (דף לב. מדפי הרי"ף) תמה על הרשב"א, דכיון שהאיסור משום טוחן מה לי לבו ביום או לאלתר או למחר, וכי כל המלאכות התירו כשרוצה לעשותן לאלתר, ואין לדמות לברירה שהתירו לאלתר, חדא דכה"ג שהתירו לא הוי ברירה, ועוד שחכמים עצמם פירשו את ההיתר בבורר, אבל כאן שלא פירשו מנא לן לבא ולומר כן מסברא, ע"כ. אולם המג"א (סקט"ו) כתב שהגם שהשה"ג מפקפק, מ"מ המנהג במקומותם להקל בזה, ויש להם על מה שיסמכו, וכ"כ הב"ח והא"ר והגר"ז וח"א ועוד הרבה אחרונים להקל כהרשב"א. וכן פסק בפשטות הרמ"א בהגה (בסעיף י"ב), וביארו האחרונים דמה שהקשה השה"ג לק"מ, דבודאי לא בא הרשב"א להתיר כל מלאכה לאלתר, ובדווקא נקט בלשונו שההיתר הוא מצד דהוי דרך אכילה, ובפרט זה אה"נ שדומה לבורר, והדברים מדוקדקים בדברי הרשב"א בתשובתו, ועיין עוד בשו"ת רב פעלים ח"א (סימן י"ט) בביאור דברי הרשב"א שנחשב דרך אכילה, עיי"ש. וע"ע באג"ט טוחן סקכ"ד. וגם בלא"ה ל"ק, אחר שהרשב"א ברוחב ביתנו למד בסברא להתיר בזה, וכאמור שכן פסקו האחרונים.

איברא שנראה איפוא גם מדברי הב"י שלא היה פשיטא ליה כסברת הרשב"א, שהרי הצריך שיהיה גם חתיכות גדולות, ואפשר גם דלכן השמיט בשו"ע את דברי הרשב"א. [וע"ע גם בחזו"א סימן נ"ז שדקדק מדברי הראשונים הכי דלא כ"ל כהרשב"א, ויל"ב]. אולם ז"א מוכרח, שכבר דקדקנו לעיל מלשון הב"י שלא החמיר בזה אלא מתורת חומרא בעלמא ולצאת מידי כל פקפוק, אבל מדינא גם הוא מודה שמותר, ואדרבה הלא בב"י מבואר דלית מאן דפליג על הרשב"א בזה. ואין סברא לומר שהב"י יחוש לאסור נגד סברתו בלא ראיה כנגדו, שלא מצוי, כידוע. וע"ע גם בלשון הריב"ש (סימן קפ"ד) שהביא דברי הרשב"א בדרך את"ל, ומשמע שגם הוא קצת פקפק (אלא שמ"מ לא נחלק עליו בהדיא, ולכן כתב הב"י שלית מאן דפליג, ומ"מ י"ל שהב"י ראה בזה תיובא, ולכן חשש). וכן מצאתי במאמ"ר (סק"ז) שכתב דאפשר שלא כתב כן הב"י אלא לרווחא דמילתא, ולכן היקל במקום הצורך, וע"ע גם בספר גדולות אלישע שכתב כאמור, וכ"כ עוד אחרונים. וזה מוכרח בפרט לדעת רוב הראשונים שאין איסור חיתוך דק דק בירקות הנאכלים חיים, ודו"ק. ומ"מ לכתחילה נכון להזהר בזה, וכמש"כ הב"י, וכן פסק במשנ"ב (סקמ"ה) עפ"ד הב"י ועו"א. אולם כאמור לעיל אינו מדינא, וכ"מ מריהטת הב"י, וכן מדוקדק גם במשנ"ב (סקמ"א) שנקט בלשון טוב ונכון, ודו"ק.

588. ושם הבאנו ג' דיעות שי"א תוך שעה, וי"א תוך חצי שעה, וי"א סמוך ממש, וכתבנו שם שלהלכה יש להחמיר שיהיה סמוך ממש [אמנם אם הוא בעת יציאת האנשים מבית הכנסת מותר, והוא מבואר במשנ"ב כאן (סקמ"ה) בענייננו לענין בורר, וביארנו שם שכאשר הוא עת יציאת האנשים מביהכנ"ס ה"ז כתחילת סעודה]. וה"ה כאן.

והנה הבא"ח לענין בורר היקל כאשר הוא תוך שעה, וכבר כתבנו שם להעיר ע"ז דאין להקל, והלום ראיתי שכמו"כ היקל בבא"ח גם כאן בענייננו לענין טוחן (בפ' משפטים ס"ב) שיש להזהיר שיהיה לאלתר, או לסעודה שהיא סמוכה תוך שעה אחת, וכ"כ שם עוד בסו"ד שלא יעשו לסעודה אחרת שהיא אחר שעה אחת, ע"כ. וגם בזה נראה דאין להקל, דאמנם בלשון תשו' הרשב"א (הנ"ל) איתא לבו ביום או לאחר שעה, אולם שם לא נחית לזמן ההיתר ולומר שהוא תוך שעה. ועוד דנראה טפי שכוונתו לומר זמן מסוים ולא שעה ממש, ועכ"פ כיון שילפינן לה מדין טוחן, הכי נמי יש להחמיר שיהיה סמוך ממש דווקא.

ושוב מצאתי גם בתורת שבת (סקי"ט) שכתב כן בהדיא שחלילה להקל אפילו שעה קטנה סמוך לאכילה, דהא חתיכת הירק יש בו איסורא דאו', ע"כ. [והנה הגם שבעצם דבריו דהוי איסור דאו', כבר ביארנו שלרוב הראשונים הוא מותר לכתחילה, מ"מ לפי מאי דאסרינן ה"ז אסור אא"כ בסמוך ממש]. וכ"כ בקצוה"ש (סי' קכ"ה סק"ג), ודו"ק. וכן אפשר לדייק מלשון המשנ"ב (סקמ"א) שלא לפרר דק דק לעופות אא"כ בסמוך לאכילתם "ממש", וציין ל"כדלקמיה", והיינו שמבואר בדבריו (בסקמ"ה), והיינו שזה דין דלאלתר שיהיה סמוך ממש, ודו"ק. ומכאן ראיה למה שכתבנו לעיל בהל' טוחן, שמה שכתב המשנ"ב שם בשם הח"א שאסור שיהיה שעה או שעתיים, לאו דווקא הוא, ואיירי רק לענין השלילה, אולם למעשה בודאי שצריך שיהיה סמוך ממש, ודו"ק. [ויל"ד בעיקר דברי הבא"ח דאף לשיטתו שמותר תוך שעה, מ"מ הלא אין לנו להתיר אלא בסעודה הסמוכה ולא לסעודה אחרת, שאם יש הפסק בין הסעודה לסעודה אחרת, נראה פשוט שאסור אפילו כשהיא תוך שעה (וכדרך שנתבאר בהל' בורר, והסברא ברורה שרק בכה"ג הוי דרך אכילה, ואם מפסיק בענין אחר לא הוי דרך אכילה, ועיין). וא"כ ק"ק הלשון שכתב שאסור לסעודה "אחרת" שהיא אחר שעה, דהלא לסעודה אחרת אסור בכל גווני]. ולסיכום, אין להקל אלא בסמוך ממש, או מעת יציאת האנשים מביהכנ"ס.

589. היינו שנתבאר שם שמותר גם לצורך אחרים וכו', וה"ה כאן. וכ"כ בב"י כאן בהדיא, וה"ד במשנ"ב (סקמ"ג). ושם נתבאר עוד מה הדין כשיש הרבה אנשים שמשתתפים בסעודה, דשרי בסעודה אחת וכו'. וכן שאר פרטים שם שייכים גם לכאן.

590. כבר הארכנו בזה לעיל בדברי הב"י שהצריך תרתי, שיהיה לאלתר, וגם חתיכות גדולות קצת

וכן מותר לגמור שחיקת הריפות בעץ הפרור בקדירה, לאחר שנתבשל כל צורכו, משום שאינו מחוסר אלא שחיקה מעט[623], אך יש להזהר להורידה מן האש משום איסור מגיס[624].

ל. ירקות או פירות מבושלים שנתמעכו ונתרסקו בבישול, מותר לרסקם ולמעכם, אפילו בשיני המזלג[625], ועיין בהערה[626]. אך אין לכתשם במכתשת המיוחדת לכך, וכן אסור להעביר אותם דרך מסננת כדי לרסקם דק דק, ואפילו אם הם רכים ונוחים לריסוק[627].

ויש מתירים לרסק גם פירות שלא נתבשלו אם הפרי רך מאד, עד שכאשר אוחזים במקצתו אין השאר נמשך עימו[628].

ל"א. ומריחת פירות וירקות על הלחם, כמו אבוקדו ובננה, אם אין הדרך בחול למרחם, לפני שכותשם ומרסקם, מותר למרחם בשבת על הלחם[629].

עוד פרטים

ל"ב. דייסא העשויה מסולת, אורז, קורנפלור וכדומה, והיא יבשה ומוכנה מערב שבת, מותר לצקת עליה מים חמים בשבת, אפילו מכלי ראשון, ולערבבה כדי לבללה, ואם היא דייסא נזילה עיין בהערה[630].

ומותר לפרר את הגושים שבה על ידי כף או מזלג, על הקערה וכדומה[631], אך אין להשתמש במכתשת או מסננת וכדומה[632].

ויש להזהר שלא להוציא את הגושים המעורבים בה, משום איסור בורר, אלא אם כן יוציא עמם מעט חלב[633] [ועיין להלן בפרטי דיני לישה שבסוף הסימן, לענין אבקת חלב, מטרנה וכדומה].

ל"ג. מותר להשקות את הירקות או העשבים "התלושים מן הקרקע", באופן שכוונתו כדי שלא יכמושו[634], אבל אם כוונתו שיצמיחו אסור[635].

וכל ההיתר להשקותן שלא יכמושו, הוא רק באופן שהירקות או העשבים ראויים לשימוש בשבת, כגון לאכילה או להרחה. אבל אם אינם ראויים לשימוש אסור להשקותם, משום טירחא, ויש מתירים בכל אופן שאינו מוקצה[636].

ומותר להעמיד ענפי אילנות או בשמים וכיוצא, במים בשבת, ובלבד שלא יהיו בהם פרחים ושושנים הנפתחים מלחלוחית המים[637], אבל אם יש בה פרחים אסור להעמידם במים, אפילו באופן שהיו שם מבעוד יום והוציאם[638], ואם אין בהם פרחים מותר להעמידם אפילו לכתחילה[639].

והמשקה את המחובר לקרקע אסור מן התורה, וכן עציץ אסור להשקותו, ויבואר בסימן של"ו[640].

ל"ד. ברדיית הדבש מן חלות הדבש, שייכים ג' איסורים[641]: תולש, דש, בורר, וכמו שיבואר:

א]. איסור תולש - אסרו חז"ל לרדות דבש מן הכוורת מפני שדומה לתולש דבר ממקום גידולו[642], ואפילו לקחת את החלות עצמם מן הכוורת אסור[643], ואם כבר נתלשו החלות מבעוד יום ממקום חיבורן, ומונחים רק בכוורת, שוב אין בהם איסור תולש, ומותר לרדות מן הדבש שעליה[644]. וכן אם נתרסקו החלות מבעוד יום והדבש זב מהם בשבת, אע"פ שהחלות עדיין מחוברות בכוורת, מותר לקחת מן הדבש היוצא מהן[645]. אך אסור לתלוש את החלות עצמם כיון שהם מחוברים[646].

ב]. איסור דש - גם אם נתלשו החלות מבעוד יום, ושוב אין בזה איסור תולש, מכל מקום אסור לרסק בשבת את החלות כדי להוציא מהן את הדבש מן השעוה, משום איסור מפרק[647]. ואפילו אם יצא הדבש מעצמו אסור עד הערב[648]. ורק מן הדבש שצף עליו מותר[649].

ג]. איסור בורר - יש אומרים שמותר לרסק חלות דבש שנתלשו מבעוד יום לתוך האוכל, כדין סחיטת פירות לתוך המאכל, ויש אוסרים אפילו לתוך המאכל, משום שיש בזה איסור בורר, שבורר את האוכל מתוך השעוה שהוא הפסולת[650].

מלאכת לש

הקדמה א'

ל"ה. א]. מלאכת לש היא אחת מל"ט מלאכות האסורות מן התורה[651].

---

623. שו"ע שם, ומשנ"ב שם. [וגם בזה מבואר בפו' הנ"ל שלא לטרוף בכח, ועמש"כ בסמוך].

624. עיין בדברינו בסימן שי"ח סעיף י"ח, ודון מיניה לנידו"ד, אבל אחר שהורד מן האש ונתבשל כל צורכו מותר, וע"ע שם שיש מחמירים, ואכמ"ל. (ועיקר הנידון לחוש כאן משום מגיס, נזכר בשו"ע ובאחרונים).

625. כן יש ללמוד ע"פ האמור בהלכה הקודמת בדין הריפות שאינו צריך אלא שחיקה מועטת, וכ"כ בשש"כ פ"ו ס"ט-י', וש"א.

626. יש לבאר בזה, דהנה בתשו' הרמב"ם שהביא הב"י מוכח שההיתר הוא משום שכבר דכו אותם במדוכה מלבד זה שנתבשלו, עיי"ש. וכהאי לישנא העתיק המשנ"ב (סקע"ח), ומשמע שבבישול בלבד אין להתיר. ומדברי החזו"א (סי' נ"ח סק"ט) משמע שמותר בכל גווני, וצ"ע. ושו"ר באגר"מ (ח"ד סי' ע"ד טוחן אות ה') העיר בזה דבמקור הדין מבואר דבעינן שיהיה נידוך ג"כ. ומצאתי בשש"כ פ"ו הערה כ"א שהביא כמה אחרונים שכתבו כן להתיר אם נתבשלו כבר, וכתב לבאר בשם הגרשז"א שכל זה דווקא אם נתמעכו, ואינם מחוסרים אלא שחיקה, עיי"ש. וכנראה דס"ל שהעיקר הוא במה שאינו חסר אלא שחיקה מועט, וה"נ ל"ש (וע"ע בשש"כ שם ס"ט-י'). ובכה"ג האג"מ מודה שמותר. אלא שבאגר"מ מבואר שההיתר הוא רק בנתרסקו הרבה. וע"ע שם.

ונמצא שכל ההיתר הוא כמו שכתבנו בפנים שנתמעכו ונתרסקו בבישול וכו' (וגם להחזו"א הנ"ל ההיתר רק באופן שנוחים לרסקם), אבל אם הם עדיין קשים, וכמו שמצוי תפוחי אדמה שהיו למעלה מן הרוטב וכדו', אסור לרסקם אלא רק באופני ההיתר, וכל כיוצ"ב. ומסתבר שעדיף יותר לעשות כן לאלתר, שבזה יש לצרף דעת הפו' שמותר טחינה לאלתר. וכ"ה מעיקר הדין, וכמשנ"ת לעיל סי"ב. ובזה יוצא מידי כל ספק (הגם שיש סברא לאידך גיסא לקולא שריסוק אינו כמו טחינה ממש, וכנ"ל, ובזה כבר כתבנו לעיל שאסור).

627. שש"כ שם סעיף י'.

628. כן כתב בשש"כ שם ס"ז בשם הגרשז"א דה"נ הם כמו טחונים ע"כ. ואינו מחלק בין טחינה בידי שמים לטחינה ע"י מעשה בני אדם, דלא שנא. ואמנם באגר"מ שם בסו"ד כתב בפשיטות שאסור בזה בבננות שלא נתבשלו אף שהם רכין, וס"ל דדווקא בפירות שנתבשלו שנסדקו ונתפחו בזה מותר, משא"כ בשאר פירות, עיי"ש. וכ"כ עוד מן האחרונים בזמנינו. אולם לענ"ד יש לדון בזה, דהא אין אנו רואים שנסדקו, ועוד דמה שבלעו מים ונתפחו, הרי הוא חלק אחד עם הירק, והרבה פעמים הוא בולע מים ונשאר קשה, כמו שקדים שהניחום במים וכדו', וי"ל. ומ"מ בנתרכך כ"כ כמו שכתב בשש"כ, עד שאם אוחזים אותם במקצת אין השאר עולה עימו, י"ל דודאי חשיב כטחון, ומה גם שיש מתירים טוחן בראוי לאכילה וכו' (ומ"מ טוב לעשותו לאלתר לצאת מכל ספק).

629. עי' בשש"כ שם פ"ז שכתב לאסור, אולם להלן בסוף הסימן כתבנו שלכאו' הוא שינוי גמור, שהרי הדרך תמיד לכתוש אותו ואח"כ למורחו (ואם הוא רך מאד שא"צ לכותשו בלא"ה יש מתירים, וכנ"ל בסמוך). ואפשר דמיירי באופן שכך הדרך למורחו על הלחם (דהיינו שהוא רך במקצת), או שכוונתו לאותם שמרסקים על הלחם ואח"כ מחליקים ומורחים אותו על הלחם וכיוצא, והכל לפי הענין, שאם דרכו בחול לכותשו בכלי ואח"כ למורחו, מותר למורחו בשבת ישירות על הלחם, וכן אם דרכו לכותשו על הלחם, ואח"כ למורחו, נראה גם כן שמותר למורחו ישירות על הלחם בלא כתישה שלפניו. ושו"ר באז נדברו ח"ט שי"א כן, ואכמ"ל.

630. אם היא יבשה פשוט שמותר, שאין בישול אחר בישול, ואם היא דייסא נזילה, כתב בשש"כ (פ"ו סי"ג) שמותר לצקת עליה רק מכלי שני (או להניחה בכלי שני), עיי"ש. אמנם עיין בדברינו לעיל בסימן שי"ח סי"א, וכן שם בסעיף ד' לענין תמצית תה לתה, שמן הדין יש להתיר לדעת הב"י, שהרי סבירא ליה שתתאה גבר אמרינן גם במים מועטים, ובפרט שדעת הרבה מן הפו' שאין בישול אחר בישול אף בלח, וע"ע מש"כ שם. [ומה שאין בזה לישה נת' במקומו, כיון שהוא כמו שתיה בעלמא].

631. שהרי אין טוחן אחר טוחן, ועיין בשש"כ שם ובפ"ח סי"ח.

632. עיין בהלכה הקודמת שאסור בכלי המיוחד לטחינה.

633. כן מבואר עפמשנ"ת בסימן שי"ט. אולם י"ל דשמא הוי כמין אחד וחתיכות גדולות מקטנות שמותר לברור, וכמשנ"ת שם בדין מין אחד, ושמא כאן שהוא גוש כלפי השאר שהוא נוזלי אסור, דה"ז כמו "אוכל" שבתוך "משקה". ויעוין בדברינו לעיל בהל' בורר (סימן שי"ט) שנתבאר שאה"נ שאם יכולים לאכול הכל כמות שהוא נחשב מין אחד בד"כ, ורק לקטן שאינו יכול לאכול כך הו"ל כפסולת, עיי"ש.

634. שו"ע (סימן שכ"א סעיף י"א) ע"פ תשו' הרשב"א (ח"ד סימן ע"ג).

ועיין בגמרא דר"ה (דף כ.) שאם שורים את הירקות בחמין, הרי הם חזרות לקדמותם (אם הם כמשו). וגם ע"ז יבוא הנידון דלהלן. [אמנם מצד איסור בישול יש להזהר שלא יהא עסקו בכלי ראשון לכו"ע, ואפילו בעירוי, אבל בכלי שני לדעת השו"ע מותר, ולדעת הרמ"א אסור, אא"כ אין היד סולדת בו].

635. פשוט שבכה"ג שמתכוון לצמוחי הוי תולדת זורע, וכמבואר בסי' של"ו סעיף י"א, ובכ"ד. ובדווקא נקט השו"ע שמותר כדי שלא יכמשו.

636. הנה בשו"ע סתם שמותר להשקות את הירקות. ויש לדון אם כך מותר גם בכל דבר שאינו מוקצה, וכגון שהכינם מבעו"י. ובמג"א כתב שכל ההיתר הוא בראויים לאכילה. וכ"ה במשנ"ב (סקל"ז) שאם לא כן אסור לטרוח בשבילם. וע"ע בשעה"צ (אות מ"א), ושכ"ה במג"א (בסימן של"ו סי"א) וכו'. (וע"ע כה"ח אות ס"ה). וע"ע לעיל בסעיף ה'.

אולם בדברינו בסי' של"ו כתבנו שמתשו' הרשב"א שהוא מקור הדין, נראה שיש להתיר בכל אופן כיון שאינו מוקצה, כיעוי"ש בהדיא. והאחרונים כנראה לא ראו דברי הרשב"א בפנים, ולכן חילקו חילוק אחר בין לולב לנידו"ד. ולהלן בעוד ב' הערות ביארנו החילוקים בזה, ואכמ"ל. וכשלעצמו היה נראה להלכה לכתחילה כהרשב"א דלית מאן דפליג, ומ"מ לא כתבנו כן להדיא מאחר שכל האחרונים לא כתבו כן. ומ"מ מן הדין יש לסמוך ע"ז, ובפרט לצורך הרחת בשמים, שבזה סתמנו פשוט להיתר. [ומצד מכין משבת לחול, עיין גר"ז ס"ו שכל שיש בהם היתר אין איסור].

637. כ"כ הרמ"א להלן (בסימן של"ו סי"א). וע' להלן בסמוך שיש מתירים בכל אופן. ואם יש בהם פרחים ושושנים, אם הם כבר פתוחים כל צרכם, נראה שמותר להעמידם במים לכו"ע, שכן משמע מלשון הרמ"א (הנ"ל) שהאיסור הוא בזה שנפתחים וכו'. ודו"ק.

ודע, שיש חולקים על הרמ"א ומתירים אפילו באופן שיש פרחים שנפתחים במים, וכמובא בכה"ח (שם אות ע"ז) משם המהריק"ש שכתב ע"ז שהיא חומרא יתירה, שדווקא חיטים ושעורים במים שמצמיחים דבר חדש אסור, אבל פרחים בעלמא שאין מצמיחים דבר חדש שלא היה מצוי מותר, ואין מי שחושש בארץ מצרים. והביאו בברכי יוסף, ועוד כתב שכ"כ בספר שם חדש, והביאו גם בפתח הדביר, ע"כ. ונראה שכך דעת הכה"ח נוטה להקל, ואיברא שכתב שם משם הכנה"ג שמה שנוהגים העולם ליתן ורדים שנפתחים במים שהוא איסור גמור, אולם שוב הביא דברי הפו' הנ"ל להתיר. ואמנם משמעות הרבה פו' לאסור בזה, ונמשכו אחר דברי הרמ"א. (וע"ע בכה"ח שם אות ע"ו משם הגאון מהר"ם בן חביב בכפות תמרים, ומשם הפמ"ג), ונראה שהכה"ח סמך על המנהג שמקילים בזה. וכ"כ גם בספר נהר מצרים בהל' שבת אות ז' שכך המנהג, וכמדומה שכן המנהג כיום בהרבה מקומות בבית הכנסת שמניחים ההדסים והבשמים למניחם במים, ובשבת כשמריחין מוציאין אותם ושוב מחזירים אותם, למרות שיש בהם פרחים (אמנם לענין פרחי ההדס, ע' בכה"ח אות ע"ח מה שכתב בזה). ואפשר איפוא שיש להניחם במנהגם כדעת האחרונים הנ"ל, והכל כפי המנהג. ודו"ק.

[ובמה שיוצא ירק מראש הבצל וכדו', נראה דבכה"ג הוי דבר חדש, ונראה שאסור לכל הדיעות].

638. כ"כ במשנ"ב שם (סוף סקנ"ד) לפי שיטת הרמ"א, ופשוט.

639. הנה נחלקו בזה האחרונים, שיש אומרים שההיתר להעמיד ענפי אילנות במים הוא רק להחזיר למים שהיו שם מתחילה, אבל להוסיף מים אחרים אסור, וק"ו שלא להחליף. (וכן דעת התו"ש והח"א, וה"ד במשנ"ב שם סקנ"ד, וכ"כ בכפות תמרים ועו"א, הו"ד בכה"ח שם אות ע"ה). ויש אומרים שמותר גם ליתן לכתחילה לתוך כד שיש בו מים מזומנים מערב שבת, אבל להוסיף אסור משום טרחא (כ"כ הרמ"א ושולחן ערוך הגר"ז, וה"ד במשנ"ב שם ובשעה"צ אות מ"ח, ובכה"ח שם).

ולדינא, הנה בכה"ח שם כתב להחמיר כסברא ראשונה, אבל במשנ"ב שם אמנם סתם כדעה ראשונה, אולם שוב הביא דעת המתירים, ופסק בשעה"צ (אות מ"ח) שאפשר שיש לסמוך על זה אם שכח להעמידן מבעוד יום כיון שאין בהם פרחים, ולית בזה חשש דאורייתא, ע"כ. אכן מסתימת השו"ע נראה שמתיר אפילו ליתן לכתחילה, וכן מצאנו הלום בתשו' הרשב"א הנ"ל (בח"ד סימן ע"ג) שירק ובשמים הראויים לאותו יום מותר להשקותן שלא יכמשו, וכן פסק השו"ע כאן (בסימן שכ"א סי"א), ומבואר איפוא שמותר ליתן אפילו לכתחילה, וכתב בהגהות על הרשב"א הנד"מ דלפי"ד הרשב"א מוכח שכל דבר שראוי בטלטול מותר להשקותו, ולא דווקא בדבר שראוי לאכילה, שהרי הרשב"א איירי בזה כלפי לולב, ומעתה שזכינו לדבריו את"ש פשטות דברי הרמ"א שהתיר להעמיד אילנות במים, וא"צ למה שדחקו האחרונים דמיירי דווקא להחזיר או במידי דאכילה וכו', עיי"ש. אך שוב התבוננתי שהרמ"א עצמו בסי' של"ו ציין לסימן תרנ"ד, וי"ל שכוונתו כדברי המג"א שם שפירש דהתם נמי אסור כמו לולב. ומ"מ לדעת השו"ע י"ל דשרי, וכבר העיר בזה בספר ל"ח בסימן של"ו, והביא מדברי כמה אחרונים שכתבו כן, ושכן כתב בספר ערוך השולחן להתיר, ושכן מוכח מדברי האורחות חיים והכל בו, וכ"כ עו"א.

ועי"ע בדברינו בסי' של"ו שהבאנו גדולה מזו שיש מקום להתיר (עפ"ד הרשב"א הנ"ל) אפילו ליתנם במים חדשים בתחילה בשבת, עיי"ש. וכן י"ל"פ בשו"ע כאן שכתב שמותר להשקות וכו'. ואמנם בהל' לולב מצאנו שאסור להוסיף. אולם ברשב"א שם ביאר דשא"ה שהוא מוקצה במהותו, משא"כ באופן זה שאינו מוקצה, וכגון שהוכנו לכך (וכעין מש"כ המשנ"ב בהל' חג העצרת סי' תצ"ה, עיין שם). וזה דלא כמו שדחקו המג"א ועו"א שכל ההיתר הוא רק באופן שעשוי לאכילה, וכיוצא. אבל האחרונים שלא חילקו כן, י"ל דלא ס"ל לחלק בין לולב שהוא מוקצה במהותו, שהרי מ"מ ביו"ט אינו מוקצה, ומותר ליטלו כל היום. ומ"מ במידי דאכילה מותר. ואפשר שלכו"ע מותר גם עצי בשמים, לפמשנ"ת להלן בסי' שכ"ב דהוא כמו אוכל, וכן סתמנו לעיל. בפרט שמצאנו תשו' הרשב"א שיש לסמוך להקל בכל אופן שאינו מוקצה, ודו"ק.

640. עיין בסי' של"ו, ועיין שם לענין עציץ שג"כ אסור להשקותו, וכ"כ במשנ"ב כאן שאסור להשקות כלי חרס עם בושם, עיי"ש. (וע"ע שעה"צ אות מ"ב). ונראה דמה שנקט כלי חרס לאו דווקא, ואורחא דמילתא נקט, וה"ה כל עציץ שהוא אסור להשקותו, ופשוט.

641. אמנם תולש בזה אינו מדאו' אלא מדרבנן, וכן לענין דישה ה"ז תלוי במחלוקת הראשונים אם יש דישה שלא בגידולי קרקע, ואכמ"ל. ולענין בורר יש בזה חשש דאו'. ועי' בזה בסי' ש"כ ס"ה.

642. עיין בזה בגמ' דשבת (צה.) שלדעת ר"א הוא מדאו', ולדעת רבנן הוא איסור מדברייהם, ובביאור הסוגיא בזה הארכנו בס"ד בענין מלאכת קוצר (בדף עג:) בענין רדיית הדבש, וע"ע שם לענין קורי עכביש וכו'. וכן פסק השו"ע כאן (סעיף י"ג) שאסור לרדות חלות דבש מפני שדומה לתולש.

643. משנ"ב (סקמ"ו), והוא בכלל הדין הנ"ל.

644. כן מבואר ברמ"א (שם), וכמו שביאר המשנ"ב (סקמ"ח). וע"ע בכה"ח אות פ"ג.

645. כן מבואר ברמ"א (שם), וכמו שביאר המשנ"ב (בסקמ"ט) שכיון שהדבש הולך וזב מהן תו אינו שייך לכוורת, וכעי"ז מצאנו לעיל (בסימן ש"כ ס"ב), וע"ע בביהל (ד"ה שנתרסקו) שביאר כן, ולא גזרו מרוסק אטו שאינו מרוסק.

ועיין בביה"ל (שם) שציין לדבריו בסימן ש"כ שלפי שיטת הטור בעינן דווקא שיהא מרוסק יפה, ולא יהא מחוסר דיכה, ואז מותר המשקין היוצאין ממנו, וצידד שנראה שה"ה כאן וכו', עיי"ש. אכן כבר כתבנו שם לדעת השו"ע די בריסוק כל דהוא, וע"ע מש"כ שם.

646. משנ"ב (סקמ"ט) שלגביהם מ"מ יש איסור תולש, וע"ע בכה"ח (אות פ"ו) משם האחרונים. וה"ז ככל האמור לעיל.

647. משנ"ב (סקמ"ח) והיינו שאינו מותר אלא רק ממה שצף עליה, וע"ע בכה"ח (אות פ"ג) בשם האחרונים. (ועיין בא"ר, ודבריו צ"ב). ולדינא ה"ז אסור, אא"כ הוא צף למעלה.

ולענין אם הוא איסור דאו' או לא, הנה בפשטות זה תלוי במה שנתבאר במקומו דקיי"ל שאין דישה אלא בגידולי קרקע, ומעתה כיון שלרבנן אין ברדיית הדבש משום תולש, דלא חשיב גידולי קרקע, ה"ה שאין בזה משום דש מדאו'. אמנם יש הסוברים שיש איסור דש דאו' גם באינו גידו"ק, ולדעת הר"א בן הרמב"ם בתשו' (סימן י"ט) יש דישה דאו' בדברים שהם תולדה דדש, וכן צידד הרמב"ן ונתבאר במקומו. ועוד יש לדקדק שמלשון המשנ"ב וכל הפו' שכתבו דהוי כמפרק מקשיה, משמע שאסור מדאו', ובדוחק אפי"ל דהוי כעין מפרק, גם י"ל דברש"י ר"פ חבית דמשמע דגוזרים מרוסק אטו שאינו מרוסק, ואי איתא דהוי מדרבנן הא הוי גזירה לגזירה, וכבר העיר כן הרש"ש שם, וע"ע בשביתת השבת (בבא"ר אות ס"ו) שהביא מהאחרונים שכתבו דהוי מדאו', ובמקומו נתבאר במלאכת דש.

648. משנ"ב (שם), והוא משום גזירה שמא ירסק בידים.

649. ועיין בביה"ל (סוד"ה שנתרסקו) שאם הוא יודע שהדבש הזה צף מבעוד יום, אפילו לא רסקן כלל מבעו"י מותר ליקח הדבש (וכן כתב בכה"ח אות פ"ה). וי"ל בלשון הביה"ל שכתב שמותר הדבש "הזה", וכן אח"כ כתב ליקח "אותו" הדבש, עיי"ש. ומשמע שאם נוסף עוד דבש בשבת אסור, וקשה הרי קמא קמא בטיל (וכדלעיל בר"ס ש"כ). וי"ל דבנידו"ד במציאות אינו כן מפני שניכר, וצריך בירור.

650. עיין בביה"ל (ד"ה אבל) שהביא דברי המג"א שכתב שמותר לסחוט לתוך האוכל [וכיון שאיסורו משום דש מותר לתוך האוכל, וכדרך שמבואר בשו"ע סימן ש"כ ס"ד]. וכתב ע"ז הביה"ל שלדינא אין להקל, שהרי סיים שם שיש בזה משום בורר, שהרי מצאנו (בסימן ש"כ ס"ה) לשיטת ר"ת שאסור לסחוט בוסר, וה"ה בזה, ע"כ. ולכן אין להתיר לרסק בשום אופן.

651. עיין במשנה בשבת (דף עג.) ונזכר בכ"ד. ומה"ת חייב כשיעור גרוגרת במאכל,

וגדר המלאכה הוא חיבור ודיבוק של גופים נפרדים[652], על ידי מים או איזה משקה, או כל דבר לח[653], כגון קמח במים וכדו'[654]. ואין שייך איסור לש אלא בג' תנאים: א'. שירכיב שני גופים נפרדים זה עם זה. ב'. שיהיו הגופים הללו דקים או סמיכים, אבל בדברים גדולים אין איסור. ג'. שכתוצאה מן הלישה יהיו הגופים האלה מעורבים ומחוברים זה בזה לבלילה אחת[655]. [ומלאכה זו רבו פרטיה ודקדוקיה, ויבואר בעזה"י].

ונביא דוגמאות: א' דבר שהוא גוש ודבוק בעצמו, וכן עיסה שנילושה כבר, וכיוצא, מותר ליתנה במים או משקה, שהרי אין המשקה גורם לקיבוץ חלקים, אלא אדרבה הוא גורם פירוד ודילול[656], וכן מותר ליתן לחם או בסקויט במשקה כיון שהוא מתפורר ומתרכך, אבל מכל מקום אסור לגבלם לעשותם גוש אחד[657], וכן מותר ליתן כל סוגי אבקות הנמסות במים, כיון שאינם נגבלים, אלא נעשים משקה[658], אבל אם הם נקרשים אסור[659]. ב'. עירוב של שני עיסות שכבר נילושו, יש אומרים שאסור לערבם, ויש מתירים[660], ולהלן יובא פרק הנהגות ודינים מצויים בענייני לישה.

ב]. העורך את העיסה אחר שנילושה, וכן המקטף אותה ומתקנה לאפיה, הרי הוא אסור מן התורה משום לש[661], משום שהעריכה והקיטוף הם מצרכי הלישה, ולכן כל שמתיפה הלישה יותר חייב, ודוגמא לדבר "מגיס", שהוא מצרכי הבישול, וחייב[662]. ועיין בהערה שיש שפקפקו בדין זה[663].

ומאכל שנילוש אפילו כל צורכו, ונתייבש, יש בו איסור לישה, ואסור ללוש פירורי לחם או מצה במשקה[664], ואם המאכל לח מותר להוסיף בו משקה וללוש אותו כדרכו[665], וכן מותר לערבב חמאת בטנים או מיני סלטים ששהו זמן רב, עד שהשמן צף על גבם[666]. [אולם מכל מקום אסור להוסיף עוד מאכל בתוך העיסה, ולכן אסור להוסיף קמח לעיסה, וכל כיוצא][667].

ג]. תבשיל ששהה על האש בשבת ונתבשל היטב ונתרכך, ומעורבים בו בשר וגריסים ומים, וכדומה, מותר בשבת בבוקר כשמסירים את הקדירה מן האש לבחוש בו היטב. ואע"פ שנעשה הכל כגוש אחד, ואין בזה משום לישה, שכשם שבבישולו נפקע ממלאכת טחינה, כיון שטחינתו קלה ואינה נחשבת מלאכה, כך תיקונו המכשירו ללישה כשנעשה רך ונוח ללישה מפקיע ממנו מלאכת לישה[668]. והרי זה מותר בין אם נשאר בתבשיל רוטב, ובין אם הוא נתייבש קצת, וכן מותר להוסיף לו רוטב ולערבבו[669].

ד]. הנותן זרע פשתן או שומשמין וכיוצא בהם במים, חייב משום לש, משום שעל ידי המים יוצא מהם ריר, והם מתערבים ונתלים זה בזה, והרי זה תולדת לישה[670]. אולם השורה חיטים ושעורים במים, אינו חייב משום לש, מפני שאינם נדבקים זה בזה[671].

ומן האמור יש ללמוד שאסור לערב גרעיני חיטים במעט דבש וכיוצא, כיון שהוא דבר המדביק, והרי זה כמו הריר היוצא מן הזרעונים שאסור משום לישה, אמנם אם הוא נותן מעט גרעינים בתוך הרבה דבש, מותר, כיון שאין האגוזים נילושים ונדבקים זה עם זה, אלא עומדים כל אחד בפני עצמו[672].

ה]. ודע, שאף על פי שמצאנו מלאכות שהותרו כאשר הוא עושה אותם כדי לאכול לאלתר, אולם במלאכת לישה אין היתר זה[673], ויש מתירים גם בלישה אם הוא עושה בסמוך לסעודה, ולמעשה אין להקל בזה[674].

ודע עוד, שיש להזהר בלישה, אפילו בדברים שאינם גידולי קרקע[675].

ו]. בדרך אכילת האדם אין חשש לישה, ולכן מותר לאכול קמח וכל דבר, אע"פ שהוא נילוש בפיו[676], וכן מותר ליתן לפיו אוכלים ומשקין, אע"פ שנילושים בפיו ביחד[677]. וכן מותר ללעוס בפיו כדי להאכיל לתינוק[678], אולם אם אינו כדי לאכול או לטעום, או כדי להאכיל לתינוק, אסור ללוש בפיו[679], אלא אם כן באופנים שאין בהם איסור תורה, כגון בדבר שאינו בר גיבול לדעת השו"ע, או שהוא בלילה רכה ולכל הדיעות[680].

ומותר ללעוס גומי לעיסה מסטיק בשבת[681].

ובדברים אחרים כשיעורן, ומ"מ ח"ש אסור מה"ת.

652. כן מבואר יוצא מכל דיני גיבול המבוארים בש"ס ופו', וכ"כ האחרונים. ועי' בשבה"ש (בהקדמה ללש) שא"צ שיהיה עיסה אחת, אלא כל שמחוברים זל"ז. וכמו"כ אין נפ"מ בזה בין חיבור מוצקים לדברים רכים, ובאיזה אופן מתחברים. ומ"מ כ"ז כשמתחברים, אבל בדברים יבשים לא שייך איסור זה.

653. משנ"ב כאן (סקנ"ג) בפתיחה למלאכת לש, שלאו דווקא על ידי מים, אלא ה"ה בדבש או שומן אווז, וכל מיני משקה שנילוש ונדבק על ידם [ועיין להלן שאפילו אם המשקה גורם לגופים עצמם להוציא משקה מתוכם ולהידבק, הוי בכלל זה].

654. הוא הדוגמא שנזכרה בגמרא (דף יח.) ובכ"ד, ובגמ' נזכרו גם שאר דברים, ועיין להלן בהקדמה ב'. [ולהלן בסמוך יבואר שבדברים גדולים לא שייך איסור לש, וכן הוא במשנ"ב להלן (סקס"ח)].

655. ותנאים אלו מבוארים במשנ"ב כאן ובפו', והם מכלל מלאכת לישה, כפי שהגדרנו לעיל. וכ"ה בשש"כ ריש פרק ח'. [ויש לציין למה שנתבאר להלן בסט"ו-ט"ז לענין עירוב מים או משקה בפרי או ירק מרוסק, ע"ש, אולם כשלש אותו בעצמו בלא עירוב ודאי אין שום חשש. ולהלן באות ב' ובהערה יבואר מה שיש חיוב בעריכה וקיטוף].

656. כן כתב בביה"ל (סעיף ט"ו) ד"ה יכול לערבו, עיין שם. וע"ע בחזו"א (סימן נ"ח סק"ח ט') והסברא פשוטה, דזה ההיפך ממלאכת לש, שפירושו לקבץ גופים נפרדים, וכ"כ הפו' [אמנם אין בזה טוחן, ואפילו לדעת הפו' שהזכרנו לעיל שבריסוק פרי יש טוחן, שהרי אין טוחן אחר טוחן, גם כאן הוא כבר בלול].

אמנם יש להזהר שאם העיסה לא נילושה היטב, שלא יגרם לה עכשיו לישה בהוספת המים והערבוב, וכפי שמבואר להלן באות ב', ע"פ הביה"ל בסעיף י"ד ד"ה אין.

657. כן מבואר בביה"ל סעיף י"ב ד"ה לפרר לחם, וע"ע בחזו"א סימן נ"ח סק"ז, וכ"ה בשש"כ פ"ח סכ"ב.

658. כן מבואר להלן בסעיף י"ח, ועיין מה שכתבנו שם, וכ"ה בשש"כ שם סכ"ד [ולענין הכנת דייסא, עיין עוד בסימן ש"ט כמה פרטים].

659. כגון ג'לי ופודינג, וכ"כ בשש"כ שם סכ"ה, אמנם להלן כתבנו שמן הדין אין איסור בג'לי. ועיין מש"כ בזה בספר ארחות שבת פ"ו סמ"ח וסמ"ט בהערות, עיין שם. וע"ע בזה בשו"ת שבה"ל ח"ז סימן מ"א, ובאר משה ח"ו סימן מ"ה, ואגר"מ ח"ד סי' ע"ד לש אות ז', ואכמ"ל.

660. עיין שביתת השבת (לש סקי"א). וכ"כ בשש"כ (שם סט"ז) שכתב לאסור עירוב ריבה בגבינה, ע"ש (אבל סוכר או קקאו בלבן מותר), ומבואר שסובר שאסור לערבב עיסות, וע"ע באול"צ עמוד רמ"ח בתשו' ה'. וע"ע בדינים והנהגות מהחזו"א שמבואר לאסור גבינה עם ריבה, וע"ע בספר ברית עולם סל"ג.

אולם דעת הרבה פוי להקל בזה, יעוין באגר"מ (ח"ד סי' ע"ד לש אות ח') שמתיר, וכ"פ בחוט שני דהוי כעושה יינומלין שאינו אלא לטעם בעלמא, כתיקון אוכלין, ע"ש. (אמנם כתב שבמתקן את מהות העיסות אסור). וכן הובא בשמו בספר ארחות שבת (ע' רל"א), ועיין שם בהערות מש"כ בזה שיש לצדד להתיר, ע"ש. (ויש דוחקים דאף מה שהובא ממנהג החזו"א הנ"ל, י"ל שאינו אלא בגבינה קשה וכדו'). וכן ראיתי הלום בפו' להתיר עירוב ריבה עם גבינה וכדו', חדא שעצם נתינת דבש שנוי במח' אם הוא כמשקה ואסור, ואפילו לאוסרים את נתינתו בדברים יבשים, מ"מ בזה שאינו מערבו עם דברים יבשים מותר, וכ"כ בספר מנ"א ע' ש"ז, ודחה ד' השש"כ, עיין שם בזה משם הפו'. וכ"כ עוד רבים באחרוני זמנינו. וע"ע בספר ארחות שבת הנ"ל שכתב עוד סברא להקל. ויש לציין שבספר אורחות רבינו ע' שצ"ז הביא משם החזו"א שהמערב גבינה בחמאה יש בו חשש דאו', ע"ש. וע"ע בשו"ת נשמת שבת סימן ש"ו שהביא כמה צדדים להקל בעירוב שמנת בגבינה וכו', וכתב לעשות בשינוי. וע"ע מש"כ בזה בשו"ת פלגי מים ח"ב סט"ז. אולם לדינא נר' שיש להקל בזה, וכל שכן לפמ"ש להלן בענין תוספת תבלינים וכדו', שכל שאינו אלא לטעם בעלמא ולא לעירוב ב' עיסות, אין זה נחשב לישה.

661. כ"ה בירושלמי (פ' כלל גדול ה"ב), וכן כתבו האו"ז והרוקח, והובאו דבריהם בביה"ל (סי"ד ד"ה אין).

662. עי' בביה"ל שם. וכ"כ האחרונים שדומה למגיס. (ועין מש"כ בזה לעיל בסימן שי"ח סי"ח). ויש לבאר בזה, דאע"פ שכתבנו שגדר מלאכת דש הוא קיבוץ גופים נפרדים לדבר אחד, מ"מ כאן חייב, משום שהוא השלמת הלישה, וה"ז כהמשך ללישה הראשונה, וחלק ממנה, ודו"ק.

והנה בביה"ל (שם) כתב ע"פ דברי הירושלמי, שנראה פשוט שאפילו למ"ד שבנתינת המים כבר נחשב גיבול, מ"מ אם הוסיף אח"כ במלאכה זו וגיבל בשבת חייב, ולא אמרינן אין לישה אחר לישה, אולם החזו"א (בסימן נ"ח סק"ה) כתב שבאמת אין לישה אחר לישה, והא דעורך ומקטף חייב משום לש, היינו משום שעריכה וקיטוף הם מעשים חשובים הדרושים לצרכי האפיה, אבל הלש את הנילוש כבר אין איסור ואינו חייב, ע"כ. אמנם י"ל שאסור מדרבנן. ובמקומו במס' שבת בענין מלאכת לש נתבאר דיש לומר שאף החזו"א מודה לביה"ל שאסור בכל תוספת לישה המועילה, ולא איירי אלא בעשוי כבר לגמרי, ודו"ק.

663. כן נתעוררתי לדון מהא דחזינן שהרמב"ם וסמ"ג ועוד רבים השמיטו להאי דינא דירושלמי, ומשמע דלא ס"ל לומר שיתחייב בקיטוף ועריכה, דכל כה"ג אינו בכלל לישה, שהרי הוא כבר מגובל כל צורכו. (וכמו"כ השו"ע אזיל בתרייהו והשמיט להאי דינא). ושו"ר שכן העיר באגלי טל (לש סעיף ב') שיראה שלרוב הפוסקים אין הקיטוף והעריכה לפי שיטת התלמוד שלנו משום לש. וע"ע שם בביאורים סק"ו, וכתב שאף שהאו"ז הביא דברי הירושלמי, זה כדרכו בכל המלאכות, אבל אין הלכה כן לדעת רוה"פ דילפינן מסמנין.

ובאמת שאף בדברי הביה"ל שהבאנו לעיל אין ראיה בהדיא שכך ס"ל כדעת הירושלמי, שהרי כל עיקר דבריו לדון בדין לישה אחר לישה, ובזה קאמר דמוכח התם שיש לישה אחר לישה בתוספת עריכה וקיטוף, וק"ו בלישה ממש אחר לישה, ע"ש. ואפשר איפוא שעיקר דבריו הוא לומר שיש לישה אחר לישה ולא לחייב בעריכה וקיטוף, איברא שלפום פשטות הדברים נראה דהכי ס"ל כהירושלמי מסתימת דבריו. וגם החזו"א ושאר פוי שדנו בזה נראה דס"ל כהירושלמי לדינא. ולכן סתמנו בפנים לאסור. עוד יש לדון בזה באו"א בעיקר הדין, דלכאו' אפשר שתלוי במחלוקת הראשונים אם בישול אחר בישול אסור במבושל כמאכל בן דרוסאי, ולדעת המתירים י"ל שגם בזה מותר, אולם ז"א, דנראה שבעריכה וקיטוף אסור לכו"ע, דדמי למגיס שהוא עושה דבר חדש, וכנ"ל. ואף בנילוש כל צורכו, יש לדון בדבר דהגם ששוב אין בו משום מגיס (עיין בביה"ל סוף סימן שי"ח), אולם דעת הכל בו לאסור בזה כמבואר שם, אם לכו"ע אסור מיהא מדרבנן, ועוי"ל, ואכמ"ל.

664. עיין בט"ז (סקי"ב), אמנם כשנאפה חמיר טפי, ובביה"ל לעיל (בסעיף י"ב) ד"ה לפרר. וע"ע להלן (סעיף י"ט) בענין מאכל שנתבשל וכו'.

665. עיין בתהל"ד (סקכ"ג) בביאור ד' הט"ז הנ"ל. (וע"ע בחזו"א סי' נ"ח סק"ט). ועי' הערה הבאה. ויש לבאר שכל שמדלל את המאכל אין בזה לישה כלל, וכמש"כ בביה"ל ד"ה יכול.

666. עי' בשש"כ (ס"ז) שמותר לערב חמאת בוטנים שהשומן צף בהם למעלה, שהרי נשאר בו שמן בתוך החמאה, וכן מותר להוסיף בו מיץ וכדו' שיהיה דליל יותר, עי"ש. וזה מבואר כמשנ"ת לעיל אות א' שבדבר שגורם דילול אין בו חשש לישה, ודו"ק. [וע"ע להלן בענין הכנת טחינה בשבת שנחלקו בו האחרונים]. וע"ע להלן לענין תבשיל. ולפי המתירים שם ה"נ י"ל כן. וי"ל.

אמנם אם נפרד ממנו כל המשקה עד שנעשה פריך, אין לערבבו אלא בשינוי, וכ"כ בארחות שבת ע' ר"ל.

667. שהרי באופן זה מתגבל הקמח בתחילה, ואינו כנתינת מים שאדרבה גורם דילול.

668. עיין להלן בסעיף י"ט. וביאור הדברים ע"פ החזו"א (סימן נ"ח סק"ט), עיין שם (וכן לענין טוחן צידד החזו"א להקל בזה שנתבשל, ואמנם הגרשז"א הוסיף די"ל שזה רק אם נתמעך וכו'). ובמשנ"ב שם כתב ויזהר מ"מ שלא יטרוף בכח, אולם בחזו"א שם כתב להתיר מטעם שנפקע ממנו האיסור, וע"ע שם מש"כ בזה.

669. עיין בב"י סוף הסימן, ובשו"ע ס"ט ובאחרונים, וע"ע בשש"כ סעיף כ"א. ובחזו"א שם כתב שאם הריפות יבשים אסור.

670. כ"ה בגמ' דזבחים (דף צד:) ובפרש"י שם, וכ"פ בשו"ע להלן (סימן ש"מ ס"ב). וע"ע להלן בפירוט הדינים אם מותר ללחלח אצבעו וללקט גרעיני שומשום שבשולחן, ע"ש, וצ"ע אם זה גרעיני שומשום שלנו, שלא ראינו שיוצא ממנו ריר וכדו', ואפשר שזה מפני שהוא קלוי ואפוי].

671. עיין בשו"ע (סימן של"ו סי"א) שהשורה חיטים ושעורים וכיוצ"ב במים, הרי זה תולדת זורע, וחייב בכל שהוא, ע"כ. ומבואר שם בפו' שכל זה כשיש לו כוונה להצמיח, אבל אם אינו מתכוון להצמיח מותר, ובמקומו נת' עוד. ומ"מ מבואר שאין בזה משום לש, והיינו משום שאינם נדבקים כאותם זרעוני פשתן הנ"ל. (וכ"ה בגמ' שם). וע"ע במשנ"ב (שם סקנ"א) מש"כ בזה.

672. כ"כ האחרונים שדין דבש וכיוצא כדין הריר שיוצא מהם, אבל בהרבה דבש בודאי אין חשש. ופשוט. [ועיין באגר"מ ח"ד סע"ד לש אות ב" שבדבש קרוש שאין בו לחות, אין איסור גיבול, אך ז"א מצוי].

673. הנה לעיל במלאכת טוחן הבאנו דעת הרשב"א בתשו' שמתיר בסמוך לסעודה, וכן פסק הרמ"א (בסעיף י"ב), והוא כדין בורר (דלעיל סי' שי"ט). אולם לענין לש מבואר כאן בפו' שלא הותר אפילו אם אוכלו לאלתר, וכמפורש במג"א (סקכ"ד). וכ"כ במשנ"ב להלן (סקס"ו) ובכה"ח (אות קי"ד).

ועיין בשש"כ (פ"ח ס"ב) ובהערה שם שהביא מהגרשז"א דשאני טוחן שלכו"ע מותר לחתוך חתיכות קטנות ולאכלן אחת אחת בזא"ז, וע"ז הוסיף הרשב"א שמותר גם בסמוך לאכילה. משא"כ גבי לישה שמה שהאדם לועס אין זה נחשב לישה, ולכן גם בסמוך אסור, ואין זה דרך אכילה, עכ"ד. וכעין זה מצאנו גם בשו"ת רב פעלים (ח"א סוסי"ט) דשאני טוחן שהאדם טוחנו בפיו, ולכן גם כשעושה כן בסמוך לסעודה מותר, משא"כ לענין מעמר (שרצו לאסור עפמש"כ הרמב"ם והשו"ע בסי' ש"מ גבי המקבץ דבילה) וכו', עי"ש. ומכלל דבריו נראה עוד סברא בזה לומר שאין חשש לש, שהרי כתב שם שאין דרך עימור באכילה, אלא אדרבה הוא לועס ומפריד את האוכל וכו', עי"ש. ולפי"ז מעיקרא לא הוי לש, אולם י"ל שדווקא לגבי מעמר אמרינן כן שזה אינו נחשב קיבוץ, אולם לענין לש אף שמערב בו משקה הלא הופכו לעיסה, ושפיר יש לאסור. ומ"מ י"ל כסברא הנ"ל. (וע"ע באגלי טל טוחן הערה כ"ג כ"ד). ויש לציין שבתשו' הרשב"א (ח"ד סו"ס ס"ה) אכן הזכיר ענין לש, אולם כשכתב אופני ההיתר כשזה לאלתר כתבו על דברים אחרים של טוחן ודש וכו', ועי' בהערה הבאה. [ומלבד זאת יש לציין שכבר הבאנו במקומו שלדעת שלטי הגיבורים (דף לב.) בלא"ה פליג על הרשב"א, וגם הב"י (לעיל בסי"ב בענין טוחן הירק) חשש לאיסור, וכמשנ"ת, אמנם כבר נתבאר שם שמעיקר הדין שרי].

674. הנה הבאנו לעיל מדברי הרשב"א בתשו' שהזכיר דברי הירושלמי בהדין דשחיק תומא כד מפריך ברישיה חייב משום דש, וכד מבחר וכו' בורר, כד שחיק וכו' טוחן, כד יהיב משקין חייב משום לש וכו', וכתב ע"ז הרשב"א שמן הירושלמי נלמד שהכל תלוי אם עושה לאלתר או להניח, והא דמפריך ראש שום חייב משום דש ומשום מכה בפטיש, ואילו לאכול לאלתר כבר התירו בחולין (קמ.) חרדל שלשו, ע"כ. ובהערה הקודמת כתבנו שמפורש בדבריו רק לגבי דש ומכה בפטיש וכו'. אכן באמת לשון הרשב"א תמוה דפתח בדש ומכה בפטיש, ומביא ראיה מענין לש, ובאמת בקצוה"ש (ח"ו דף ט') כתב להגיה ברשב"א דקאי על לש, ומבואר דשרי לאלתר, וע"ע בשו"ת תפלה למשה (סימן נ' אות ב') שהביא כן גם מספר מועד דוד שגרס כן בדברי הרשב"א, ועוד הביא מהאג"ט דלמרות שגרס דש, מ"מ הבין מדבריו שגם בלש יש היתר זה, עי"ש. ועוד הביא להלן (באות ד') מספר טל אורות שרצה ללמוד להתיר לישה לאלתר עפ"ד הרשב"א הנ"ל לענין טוחן, ולהאמור שפיר י"ל כן בדברי הרשב"א, ושוב הביא שם התפל"מ שמ"מ נראה מדברי כמה ראשונים שלא הקילו בזה, וכמבואר בספר התרומה, וסמ"ג, וסמ"ק, ואורחות חיים, והיראים והאו"ז והרקאנטי, דמשמע מדבריהם שגם לאלתר אסור. ולענין דינא כתב שם (באות ו') להחמיר באיסור דאו', ולהקל במילי דרבנן, עי"ש. (ויש בזה נפ"מ טובא בדברים רבים במציאות שאינם רק דרבנן, דאינם בר גיבול). אולם בפשטות נראה שאין ראוי להקל גם במילי דרבנן, מאחר שכן משמעות שאר הפו' לאסור, וכנ"ל בהערה הקודמת. (ועיין בביה"ל סעיף י"ד ד"ה שמא, וי"ל, וע"ע בביה"ל להלן בענין חרדל).

ועיין בשש"כ פ"ח הערה י' ובח"ג שם שהביא מהגרשז"א שכתב שיתכן להקל בעיסה שרגילים להכינה בסמוך לסעודה, וכגון מאכל לתינוק מאבקת חלב, אם ניכר שעשייתה היא לצורך אכילה מיידית, וטעמו הוא משום שאפשר שלא נאסר אלא לישה לצורך אפיה, או כדי שיתקיים לזמן, משא"כ זה שנחשב כתיקון המאכל, עי"ש. ודבריו מחודשים.

675. הנה מצאנו בכמה מלאכות שאין בהם איסור כשאינו גידולי קרקע, ועפי"ז דנו הפו' אמאי בבורר אינו כן, וכן נחלקו בזה בטוחן, והאריכו בזה המפ', עיין בספר איל משולש (מעמר, בחלק הביאורים) שעמד בזה באיזה מלאכות נאסר וכו', וכעת אמ"א. ולענייננו בענין מלאכת לש, מצאנו שדנו בזה הפו', שהנה בפשטות לא נזכר בפו' קולא בזה בענייננו, ומשמע שאף באינו גידו"ק דינא הכי. (ועיין להלן בסעיף י"ד לענין לישה בחול ועפר, אמנם מצאנו בענין אחר שדימו זאת לגידו"ק, ועיין לעיל בענין מלאכת טוחן ובהקדמה לשם), ובאגלי טל וכן בשו"ת אבנ"ז (סימן קכ"ו) כתב לתלות ד"ז במח' רבי וריבר"י, עי"ש. ולדידן דקיי"ל כריבר"י י"ל שאין לישה אלא בגידו"ק, וכן מצאנו להגרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה (סימן קל"ט) שכתב שאין לישה בביצים, כיון שאינו גידו"ק, עי"ש. אולם הרבה אחרונים כתבו שאף באינו גידו"ק אסור, וכמבואר במנחת שבת (סימן פ' סקל"ח) ובשו"ת צ"צ בחדשות כאן, וכן כתבו בתהל"ד (סקכ"ה) וכ"ה בהגהות עובר אורח, ובברית עולם, וכ"כ בשו"ת אגר"מ ח"ד סימן ע"ד, ובשו"ת שבה"ל ח"ד סימן ל"ב, וה"ד בשו"ת נשמת שבת סי' ש"ה ש"ו, עי"ש. [וכך י"ל בד' הרשב"א בתשו' ח"ד בסימן ש"ה, ואכמ"ל]. וכן הסכמת כל הפו' שאסור בכל גווני.

676. פשוט, ככל שאר ענייני אכילה שאין בהם שום דמיון מלאכה, וכגון בורר או טוחן, וכיוצא, וכן מתבאר מן האמור בהערות הקודמות, שעד כאן לא אסרו אלא כשעושה שלא בדרך אכילה, ועל זה נתבאר שאף כשעושה לאלתר אסור, אבל בדרך אכילה אין חשש, ועי' בחזו"א (סימן ס"א) שכתב בכיוצ"ב שלא שייך בזה עובדא ועמל מלאכה.

677. ע"פ הנ"ל. וכ"כ בחוט שני פי"ג סק"א.

678. כן נראה ע"פ המבואר במשנ"ב לעיל (סימן שכ"א סקל"ו) לענין טוחן, שאם הוא חפץ להאכילו לתינוק מותר ללעסו בשיניו ולשחקו, עיין שם. ובפשטות היינו משום שהוא דרך אכילה לתינוק, וא"כ ה"ה בנידו"ד.

679. כן יש ללמוד ע"פ המשנ"ב (הנ"ל) שבאופן שאינו כדי לאכול או לטעום או להאכיל לתינוק, אסור משום טוחן, וה"ה בנידוננו שאסור משום לש. (וכבר כתבנו להלן בסעיף י"ד דין לישה ע"י הרוק, ופשוט).

680. כן יש ללמוד ע"פ המשנ"ב (הנ"ל) שהוסיף שם עוד שאע"ג שהוא משנה, מ"מ אסור מדרבנן, עי"ש. וממילא בנידוננו באיסור לישה שהתירו בשינוי, הכי נמי יהיה מותר בשינוי, והיינו באותם דברים האסורים מדרבנן, וכגון מה שהזכרנו בפנים. [ובענין שינוי בלישה יבואר להלן בהקדמה ב' ולהלן בסעיף י"ד].

681. כן מבואר בשו"ע (סימן שכ"ח סל"ו) שאסור ללעוס מצטיכי, אם הוא לרפואה, וכן אסור לשוף בו את השיניים, אבל אם הוא עושה כן לריח הפה מותר (ומקורו מתוספתא המובאת ברי"ף וראש בפי"ד דשבת), וכמש"כ אם הוא חפץ ליהנות בטעמו מותר.

ובטעם הדבר שאין בזה משום לישה, הנה אם הוא עץ בעלמא אין חשש, אא"כ הוא מתגבל, ולכאו' אסור. אמנם ראיתי באורחות שבת (עמוד רנ"א) שכתב שהוא דרך אכילה, ואע"פ שאינו בולע אותו מותר, עי"ש. ויעוין עוד בשבט הלוי (ח"ט סימן ע"ב) שכתב שאין למחות באלה המשתמשים באבקה שע"י לעיסתה נוצר גומי לעיסה, כיון שאין דרך לישה בפה ואין זה כמעשה בידיים, עי"ש. ועד"ז כתב השבה"ל בח"ד סל"ב, ועי' בהערה הבאה שיש לדון בזה, וה"ה בנידו"ד. ובמסטיק שלנו המצוי (שהוא גומי לעיסה) א"צ לכל זה, שבלאו הכי אינו ענין ללישה, כיון שאינו מקבץ גופים נפרדים, אלא זה גומי בעלמא, המתמעך לכאן ולכאן (ואינו ענין לביה"ל בסעיף י"ד גבי לישה אחר לישה), ופשוט. ומ"מ כתבנוהו כאן לפי ענינו.

אליבא דהלכתא
רשת טוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

ואבקה המיועדת להדבקת השיניים התותבות לחניכיים, נחלקו האחרונים אם מותר להשתמש בה בשבת[682]. ומן הדין אפשר לסמוך להקל, אך יש להזהר שלא ימרח כלל.

ז]. והעובר ושׁ בשבת דינו כדין המבשל בשבת, ונתבארו פרטי הדין בסימן שי"ח סעיף א'[683], אמנם בדברים שיש בהם מחלוקת אין לאסור בדיעבד[684]. וכמו כן בדברים שאינם אסורים אלא מדרבנן[685].

ואסור ללוש אפילו ע"י גוי, אלא רק בדברים האסורים מדרבנן, מותר ככל דיני שבות דשבות שנתבארו בסימן ש"ז[686].

הקדמה ב'

יש להקדים בקצרה סוגית הגמרא ושיטות הראשונים, ולאחר מכן יבוארו בעזה"י דברי השולחן ערוך והפוסקים.

ל"ז. הנה במלאכת לישה יש שני שלבים: א'. נתינת המים לקמח[687]. ב'. העירוב והגיבול של המים והקמח, ויבואר להלן. ויש לדעת שאין קשר בין השלבים, ולכן אף אם נתן את המשקה בקמח מערב שבת, אסור לגבלו בשבת, וכן כל כיוצא בזה[688].

א]. נחלקו התנאים מאיזה שעה נחשב לש וחייב חטאת, לדעת רבי משעה שנתן את המים בקמח, ולדעת ר' יוסי ברבי יהודה משעה שיגבל, ופירוש הדברים שרבי סובר שכבר בנתינת המים נעשה עירוב ולישה, וריב"י סובר שאינו חייב אלא בגמר הלישה[689], ומכל מקום גם לדעתו אסור מדרבנן בעצם נתינת המים[690].

ולהלכה, נחלקו הראשונים, יש אומרים שהלכה כרבי שחייב בנתינת המים[691], אולם דעת רוב הראשונים שההלכה כרבי יוסי שאינו חייב עד שיגבל[692].

ולמעשה, דעת השולחן ערוך - מעיקר הדין כדעת רוב הראשונים שאינו חייב מן התורה עד שיגבל[693], ולדעת הרמ"א - יש להחמיר כדעת הראשונים שחייב כבר בנתינת המים[694], ויש בזה כמה נפ"מ להלכה, וכדלהלן. [ודע, שאין חילוק בכל זה בין אם נותן מים על הקמח, או אם נותן קמח על המים][695].

ב]. עוד נחלקו האמוראים באיזה ענין נחלקו התנאים הנ"ל: משום שיש מינים שהם "בר גיבול", דהיינו דברים שנדבקים היטב, ולא מתפרדים יותר, ויש מינים שאינם ברי גיבול, דהיינו שאינם נדבקים בעת שמערבים אותם במים, אלא הם מתקבצים ונצמדים יחד ונעשים תכופים וסמוכים זה לזה, כעין דיבוק[696], וכגון אפר וחול הגס, ומורסן, ומוץ התבואה וכדומה[697]. ובזה נחלקו האמוראים, שיש אומרים שכל המחלוקת היא בדברים שהם בר גיבול, אבל אם אינו בר גיבול לכולי עלמא חייב מעת נתינת המים, ויש אומרים שגם בדבר שאינו בר גיבול פטור לדעת ר' יוסי[698].

ולהלכה, נחלקו הראשונים, יש אומרים שבדבר שאינו בר גיבול לכו"ע חייב מעת נתינת המים[699], ויש אומרים שאדרבה בדבר שאינו בר גיבול אפילו אם גיבל ממש פטור, אולם מדרבנן אסור לגבל[700].

ולמעשה, דעת השולחן ערוך - כדעת הרמב"ם הן לענין שאינו חייב בנתינת מים עד שיגבל, והן לענין שאם אינו בר גיבול מותר ליתן בו מים, אולם לגבל בו אסור שמא יבא לגבל בדבר שהוא בר גיבול[701], ולדעת הרמ"א - יש להחמיר שלא ליתן מים אפילו לדבר שאינו בר גיבול[702], ויש אומרים שאף אסור בזה מן התורה[703].

ג]. יש חילוק בין בלילה עבה לבין בלילה רכה, שבלילה עבה אסורה מן התורה משום לש, ובלילה רכה אסורה מדרבנן מפני שדומה ללש[704]. ויש בזה כמה נפ"מ להלכה כגון: בדברים שאין בהם איסור לישה מן התורה, אם הם בלילה רכה, מותר לגבלם בשינוי בסדר נתינת המים, או שיגבל בצורת שינוי ע"י אצבעו וכדו'[705]. או שיעשה מעט מעט כדין קמח קלי, שיבואר להלן[706].

הגדרת בלילה עבה, היינו שנעשית כעיסה ואי אפשר לערות אותה מכלי לכלי, ובלילה רכה היינו שנשפכת ואפשר לערות אותה מכלי לכלי, אמנם אם הבלילה דלילה מאד עד שאינה נראית כגוש אלא כמים עכורים, אין בו שום איסור אפילו מדרבנן[707]. ויש אומרים שגם אם אפשר לערותה מכלי לכלי נחשבת בלילה עבה, ואסור מן התורה, ורק אם היא נוזלית עד שאפשר לשתות אותה הרי זו בלילה רכה[708], ומ"מ אם לא נוצרת שום בלילה סמיכה אין בזה שום חשש, וכאמור[709]. [ויש להעיר, שהיתר עשיית בלילה רכה, היינו באופן שנותן את המשקה בבת אחת, אבל אם בתחלה הוא נעשה בלילה עבה, אינו מועיל בזה שירכך אותו אחר כך][710].

ד]. במקרים מסוימים התירו חז"ל לישה על ידי שינוי, ויש בזה כמה אופנים[711] (ודי לעשות אחד מהם)[712], וכגון: א'. שינוי בצורת העירוב, לעשותו בצורת שתי וערב ולא בסיבוב. וכן כשמנערו מכלי לכלי[713]. ב'. שינוי בלישה לעשותו מעט מעט, וכן לערב בנחת ולא בטריפה בכח[714]. ג'. שינוי בסדר הנתינה של המים והחומר המתגבל[715]. והדבר תלוי גם בשיטות הפוסקים הנ"ל, משום שבדבר שאיסורו מן התורה אין מועיל לעשות שינוי, שהרי מכל מקום אסור גם בשינוי, ורק באיסור דרבנן מועיל השינוי, והדבר תלוי באיזה שלב נעשה השינוי, דהיינו בעת נתינת המים, או בעת הלישה עצמה. וכפי שמבואר יש אופנים שיש איסור דאורייתא בגיבול עצמו, ויש אופנים שאסור גם בנתינת המים בלבד, ונחלקו בזה השו"ע והרמ"א, וממילא לסוברים שאסור מדרבנן מועיל שינוי[716].

ודע, שאע"פ שמצאנו שהתירו בכמה אופנים מעשה לישה, מ"מ כתבו הפוסקים שצריך לערב בנחת, ולא בכח[717]. אמנם דבר שנפקע ממנו איסור לישה לגמרי, יש מתירים לטרוף גם בכח[718].

ל"ז. קמח רגיל, אסור ליתן עליו מים או איזה משקה, וכן אסור ליתן את הקמח לתוך המים או המשקה[719], וקל וחומר שאסור לגבל ולערבב אותם יחד[720], ואפילו מעט מעט אסור, כיון שאיסורו מן התורה, ואסור בכל אופן[721].

---

682. הנה יש לדון בזה: א]. מצד בונה באדם, דאשכחן שאסור (כשבת דף צה. ושו"ע סו"ס ש"ג). אולם אי מהא לא אריא, וכמש"כ בשו"ת הר צבי (במלאכת בונה) ובטללי שדה שם, ובאחרונים האריכו טובא בדין בנין לשעה מדברי הירושלמי והפו', ואכמ"ל. ב]. מצד לש, שהרי האבקה מתערבת ברוק שבפיו ונדבקת לחיך [ולא דמי ללישה שבדרך אכילה דשרי, וכנ"ל, דהא כאן אינו עשוי לאכילה, ואינו אלא מכשיר אכילה בעלמא]. ואכן בשש"כ (פי"ד סל"ה) כתב לאסור בזה, וע"ע בארחות שבת ע' רנ"ב.

אולם ראיתי הרבה באחרוני זמנינו שכתבו או צידדו להיתר, וכיעוין בשו"ת שבט הלוי ח"ד סל"ב וח"ט סע"ב ובשו"ת ציי"א חט"ו סכ"ה ובאר משה סוה"ס פ"י משבת ה"ג ושרגא המאיר ח"ד סי' ק"א, ונשמת שבת סי' שי"ד אות ג' ועוד באחרונים. ואמנם יש לדון בטעמי ההיתר, ונזכיר בקצרה, א). מצד דהוי שינוי וכלאחר יד, וכמו שכתבו רבים, יל"ע דהא כאן זהו דרכו, ויל"ב. ב). מצד שאינו מתכוון ללישה אלא להדבקה, ז"א נראה, דודאי זהו כל מהותו שע"י הלישה ידבק. ג). מה שכתבו שהוא מועט, לכאו' הרי כאן זהו כל צורכו, אמנם מצאנו שדנו הפו' מהו נחשב מעט, וכמו שהבאנו להלן בסעיף י"ד בדין קמח קלי, ועיי"ש, וממילא הוא שנוי בפלוגתא. ד). לצד דהוי דרבנן פסי"ר בדרבנן הוא ג"כ שנוי בפלוגתא רבתי, עיין בדברינו ר"ס שי"ד משי"כ בזה. ה). בשבט הלוי שם כתב שאינו עושה מעשה אלא נעשה מאליו. ועוד, שהוא נותן האבקה בעודה יבשה, ורק לאחר זמן מה בהיותה בפה נעשה בפיו כעין לישה וכו', עיי"ש. והיא סברא גדולה וחשובה להקל בזה, וע"ע שם ובצי"א. ומהאי טעמא נראה למעשה שיש לסמוך להקל (וכל שכן שכבר כתב השבה"ל שיש בזה צער הגוף וביטול עונג שבת).

ובכל אופן יש להזהר שלא ימרח, ומפני זה היה נראה שיש להמנע לגמרי, שמא ימרח, וכעיין שהזהירו הפו' בסימן שי"ד סי"ב, ודו"ק. אך לא ראיתי שהזהירו על זה, ומי שיכול להמנע מזה לגמרי תע"ב.

683. כ"כ בביה"ל (סעיף ט"ז) ד"ה אבל. עיי"ש. וק"ק מה ההו"א להקל באיסור לש. ושמא י"ל עפ"ד הפו' שכאשר אפשר לעשות בדרך היתר אינו נאסר בהנאה ממעשה שבת, וכמו שהבאנו במקומו, וע"ע בר"ס שי"ט לענין בורר, ודו"ק.

684. ביה"ל שם, וכה"ח (אות קי"ב). וכבר נתבאר לעיל בסימן שי"ח ס"א.

685. עיין לעיל ר"ס שי"ח מש"כ בזה במלאכת האסורה מדרבנן, ולפנינו יבואר מה אסור מן התורה ומה מדרבנן (לשו"ע ולרמ"א). אמנם במזיד אסור כמש"ש, אא"כ הוא רק חומרא, וכמה דינים שיבוארו להלן אליבא דהרמ"א למנהג בני אשכנז.

686. עיין שעה"צ (סימן תק"ס) לענין לישת חרדל שנתייבש שמותר ע"י גוי דהוי שבות דשבות לצורך יו"ט.

687. עיין בזה בגמ' דשבת (דף יח: ולהלן בדף קנה:). ועיין להלן שכתבנו דפשוט בפו' שאין חילוק בין נתינת המים בקמח ובין נתינת הקמח במים.

688. כן נתבאר במקומו עמ"ס שבת בדין לש, שבין לרבי ובין לריבי"י אסור גם בשלב השני בלבד. (אמנם לבעה"ת אינו כן, וכבר עמד בזה החזו"א).

689. עיין ברש"י (שם) ובמפרשים. והארכנו שם בביאור המחלוקת, ואכמ"ל.

690. שהרי לא אמר מותר אלא שנותן חייב, ומשמע דאיסורא איכא. וכ"כ המגיד משנה (פ"ח הט"ז), וכ"ה בב"י (סימן שכ"ד) ובביה"ל (שם ס"א), וכן מבואר במאירי בשבת (יח.) לדעת הרי"ף והרמב"ם ועוד, וכ"כ כל הפו', וכן מבואר במשנ"ב (סקכ"ז) גבי הטלת מי רגליים על טיט, עיי"ש. ועיין בכה"ח (אות צ"ה) ובבא"ח פ' משפטים סט"ז, ובשיורי ברכה בסימן שכ"ד. [אמנם יש לבאר שלהלן נחלקו האמוראים במחלוקת זו האם מדובר בבר גיבול, והנה בבר גיבול ה"ז אסור מדרבנן, וכאמור, אולם באינו בר גיבול נחלקו בזה הראשונים, שיש מתירים בזה, וכדלהלן (משנ"ב סק"נ) לדעת הרמב"ם, ועי' חזו"א].

691. כן הוא דעת ר"י בספר התרומה, והרא"ם בספר יראים, והסמ"ג והסמ"ק והגהות מיימוניות, ונזכרו בשעה"צ כאן (אות נ"ח) ובביה"ל ר"ס שכ"ד, ויש להוסיף שכן נראה דעת התרומת הדשן (סימן נ') המובא בב"י. וע"ע במרדכי.

692. כן הוא דעת הרי"ף בהלכותיו (סו"פ מי שהחשיך), וכן מבואר ברמב"ם (פכ"א הל"ד ועוד). וכן דעת הרא"ש שם. וכ"כ בטור כאן בשם אביו הרא"ש, וכ"כ הרז"ה והרמב"ן והר"ן והאו"ז והרוקח. ונזכר כ"ז בשעה"צ (אות נ"ז), וכ"כ גם במאירי בשבת (יח.) ובחי' הריטב"א בשבת (קנה:), וה"ד בשבה"ש, וע"ע בזה בביה"ל ר"ס שכ"ד.

693. עיין בב"י (כאן, וכן להלן בסימן שכ"ד) שכתב שכיון שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש מסכימים לדעה אחת הכי נקטינן, וכן מבואר בשו"ע שסתם כדעתם, שהרי בשו"ע כאן (בסט"ז), וכן להלן בסי' שכ"ד (ס"ג) סתם בתחלה כדעת הראשונים הנ"ל, והביא לבסוף בשם יש אומרים את דעת האוסרים כרבי, וכלל ידוע שסתם ויש הלכה כסתם. וכ"כ במאמ"ר כאן (סק"י) בדעת מרן. וכ"כ בביה"ל (ר"ס שכ"ד) בדעת השו"ע ועו"א, ואמנם כבר הזכרנו במקומו שנחלקו האחרונים כשיש סתם ויש אם צריך לחשוש לדעת היש אומרים, וכן הויא שיטת הכה"ח ועוד. וגם בנידונינו כתב הכה"ח שיש לחוש לדעתם, וכמבואר בכה"ח כאן (אות צ' ובכ"ד), וכן להלן (בסימן שכ"ד אות י"ד) שבכה"ג השו"ע חשש לדעתם לכתחילה, והיינו היכא דאפשר, עכ"ד. וכן מבואר בבא"ח (פ' משפטים) שהחמיר כהרמ"א (אולם אין בירור בדעת השו"ע בזה, אלא שהחמיר כהרמ"א כדרכו בקודש בכ"מ. אכן גם דרכו כן היא לחוש לדעת הי"א), אולם לדעת רבים יש להקל בזה לכתחילה, ויש הוכחות לכאן ולכאן. ובמקומו נתבאר שכאשר יש תוספת סברא, כגון מצד דעת רוב הפו' יש להקל טפי, וכאן ליכא. אמנם בב"י הלא מבואר בהדיא בב' המקומות שפוסק כדעת המתירים, וטפי נראה שכך דעתו מן הדין ואף לכתחילה, וכאמור שכן פסק בנידונינו במאמ"ר, וכ"ה בשו"ת איש מצליח ח"א סי' ל"ח ועוד באחרונים. וע"ע גם בט"ז סקל"ב ובאחרונים שמעיקר הדין ודאי דקיי"ל כריבי"י, אלא שהיכא דאפשר יש להחמיר, וכן מבואר בתהל"ד, וכ"כ האחרונים דמבואר בשעה"צ כאן (סקפ"ד) דהיכא דאי אפשר סמכינן על רוב הפוסקים כריבי"י, עיין שם. וא"כ שפיר יש להקל בזה לדידן. ובפרט שראינו בכ"מ שכך הוא המנהג וכמבואר בבא"ח (משפטים סט"ו), עיין שם (ובכה"ח סימן שכ"ד אות ט"ו החמיר כדעת הרמ"א, אולם הרי המנהג להקל). ולכן לדידן יש לסמוך על דעת השו"ע בזה, ואכמ"ל. [ומ"מ כתבנו בלשון דעת השו"ע "מעיקר הדין", ויתפרש לכל אחד כשיטתו. וכן מה שנזכיר להלן דעת השו"ע היינו ככל האמור מעיקר הדין].

694. כן מבואר ברמ"א בסי' שכ"ד בד"מ שם, וכדעת הי"א שבשו"ע סט"ז לכתחילה, אבל בדיעבד אין לאסור (עי' ביה"ל סט"ז ד"ה אבל), וכן דעת האחרונים.

695. כן מבואר בפו', וכ"ה באג"ט במלאכת לש ס"א. וע"ע להלן בענין שינוי בלישה.

696. בגדר דבר שהוא בר גיבול ושאינו בר גיבול, עיין בחזון איש (סימן נ"ח סק"ד), וע"ע בפירוש קדמון ממצרים (הובא ברמב"ם הוצ' פרנקל פ"ח הט"ז) שתלה זה בענין אם מתפרד, אמנם בשאר המפ' לא משמע כן. וילי"ב.

697. עיין רמב"ם (פ"ח הט"ז), וע"ע בביה"ל כאן (בסעיף י"ד) ד"ה שהרי הוא כחול, וילי"ב. וע"ע בביה"ל (ר"ס שכ"ד) מש"כ בזה שבמורסן נחלקו, אבל מוץ הוא לכו"ע, עיי"ש. ובמשנ"ב (שם סקי"א).

698. עיין בזה בגמ' בשבת (דף יח.). מחלוקת אביי ורב יוסף, ועיין בחזו"א (סימן נ"ח) מה שביאר בזה. (והיינו בגיבול, אבל בנתינת המים להרמב"ם מותר, וכדלהלן).

699. כן דעת התוס' בשבת (יח.) והרשב"א והר"ן והמאירי שם. וכן דעת הרשב"א והר"ן והרא"ש (בפ"ד דביצה דף לב.), וכן דעת הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם (פ"ח הט"ז). וע"ע במגיד משנה שם, ושכן דעת האחרונים, והזכיר מדבריהם בשעה"צ כאן (אות ס'), ובביה"ל ר"ס שכ"ד, וע"ע בב"י בסימן שכ"ד ובחזו"א בסימן נ"ח מש"כ בזה.

700. כן דעת הרמב"ם (פ"ח הט"ז), עיי"ש (ויש לבאר שכל הדין שפטור אבל אסור היינו בגיבול שאחר נתינת המים, אבל בנתינת המים מותר להרמב"ם, וכ"ה בשעה"צ אות ס"א). וכן היא דעת הרי"ף ורש"י בפ"ד דביצה (דף לב), והזכירם בשעה"צ (אות נ"ט). וע"ע בחזו"א שם מה שכתב בשיטת הרמב"ם [ועוד בענין המחלוקת הנ"ל, עיין במשנ"ב כאן בהקדמה לסעיף י"ד. וע"ע בביה"ל (ר"ס שכ"ד) שרוב הפוסקים כאביי, אולם החזו"א (סימן נ"ז סק"ג) כתב שאינו מוכרח, ורוב הפוסקים כרב יוסף].

701. כן מבואר מסתימת השו"ע (בסעיף י"ד), וכ"מ בסימן שכ"ד ס"ג עיי"ש, וכן ביאר בביה"ל שם דעת השו"ע, והביא שכן מבואר בדברי רבים מהראשונים. וע"ע בחזו"א (סימן נ"ח סק"ו) בד"ה ונראה. וע"ע בתהל"ד כאן ובנשמ"א וש"א. [וכבר הזכרנו שהשו"ע הזכיר דעת הי"א להלן בסט"ז, אולם מ"מ סתם להתיר. ואמנם בכה"ח סי' שכ"ד אות י"ד ובבא"ח פ' משפטים החמירו. אולם היינו כשיטתם לחוש לכתחילה לדעת הי"א, ומה שכתבנו להלן דעת השו"ע יתפרש לכל מר כדאית ליה, אם מעיקר הדין או לכתחילה].

702. כן מבואר בהגה להלן סעיף ט"ז, וכ"כ האחרונים כאן ובסי' שכ"ד ס"ג (וע"ע במשנ"ב שם סקי"א, ובביה"ל שם).

703. עיין בראשונים הנ"ל.

704. עיין בגמרא בשבת (קנו.), ומבואר שם שבבלילה רכה אין שייך איסור מן התורה, וכ"כ בשביתת השבת בפתיחה למלאכת לש אות ז'. וכ"מ בפו'.

705. עיין בזה בשו"ע (סעיף ט"ז) ובהגה שם. (ובלילה עבה אסור בשינוי, אא"כ לשו"ע באינו בר גיבול).

706. עיין בשו"ע (סעיף י"ד), ועיין מה שכתבנו שם לדעת הרמ"א. אבל במורסן אסור אפילו מעט, וכמש"כ במשנ"ב ובביה"ל בסי' שכ"ד ס"ג.

707. כ"כ כל זה בחזו"א (סימן נ"ח סק"ט), וכן פסק כוותיה בשש"כ (פ"ז ס"ח), וע"ע בשביתת השבת (בבא"ר אות ל"ו) שעבה היינו כשהוא עבה כגוש בצק, עיי"ש. וסתמנו כן מפני שכן נקטו בשבה"ל ח"ד סי' ק"ה ועוד רבים כהחזו"א.

708. כ"כ בספר תולדות שמואל, והובאו דבריו בשו"ת נשמת שבת סימן ש"ז. ועיין עוד בקצוה"ש (סימן ק"ל בבדה"ש אות ג') ע"פ המבואר בברכות (לח.) וברמב"ם פ"ג מהל' ברכות. עיין שם באורך. (ושם הזכיר שתלוי איך דרכו בחול, שאם דרך לישתו בצורה מסוימת, והוא עושה רך יותר, ה"ז בלילה רכה אע"פ שא"א לשתותו וכו'), ושם דחה דברי השביתת השבת הנ"ל, עיי"ש. ומיהו רבים באחרונים קיימו עליהם דברי החזו"א, והיינו שיטה ראשונה עיקר.

709. זה מוסכם לכו"ע, וכמש"כ החזו"א (שם), וזה מוכח מענין הקפה שלא חשש אף פוסק מצד לש, וכל כה"ג. ופשוט שאין שייך בזה מלאכת לש.

710. כן נראה מסברא פשוטה, ואין לדמות זאת למלאכה שאינה מתקיימת, שהרי כמות שהיא היא מתקיימת (ועיין מה שנתבאר בסו"ס ש"כ במלאכת צובע, ובהערות שם לענין מלאכה שאינה מתקיימת, ודו"ק), וכן ראיתי בפשיטות בחזו"א (סימן נ"ח סק"ט) עיי"ש. וכעי"ז מצאנו בכה"ח להלן באות צ"ה ובאות קי"ג, עיין שם. ודו"ק. וע"ע גם בקצוה"ש סי' ק"ל בבדה"ש סק"ג. וע"ע מה שהערנו עד"ז להלן בדינים המצויים בענין עשיית טחינה.

711. עיין בזה בגמ' דשבת קנה: קנו. ובראשונים. [והעתקנו את הסוגים של השינוי כפי סדר העדיפויות המבואר בפו', עיין בחזו"א, וע"ע בשו"ת אגר"מ (ח"ד סי' ע"ד לש אות ט') בגדרי השינויים בלש, עייש"ה. וכפי המתבאר בפו' משמע שלא הותר כל השינויים בכל גווני, ויש בזה אריכות, ועוד חזון למועד].

והנה בפנים נקטו דוגמאות לשינוי הנזכרות בגמ' ופו', אולם באמת כל שינוי הוא בכלל ההיתר, וכמש"כ באגר"מ (שם) גבי עירבוב בסכין, או בידית הכף או בידית המזלג, עיי"ש. ובמשנ"ב (סקס"ד) כתב לערב ביד וכו', ועיין להלן שם מה שכתבנו בזה.

ושינויים אלו יש שמועילים בדברים מסוימים ולא בדברים אחרים, ותלוי לפי גדר השינוי, אם הוי שינוי בעלמא מדרך המלאכה, או שבכה"ג אין זה גדר לישה. ויש בזה הרבה פרטים, אך בעטיו של נח"ץ לא נפניתי לזה, ובעזה"י עוד חזון למועד.

712. כן פשוט בפו', ויש לציין שמצאנו עוד שינויים, כנזכר בגמ' בשבת (קמ.), ועיין בספר ארחות שבת ע' רל"ח מש"כ בזה.

713. כן מבואר לענין מורסן (והזכרנו להלן בהלכה הבאה, עפמש"כ בסי' שכ"ד ס"ג).

714. עיין להלן בסעיף י"ד גבי קמח קלי, ועוד בהלכות הבאות מש"כ בזה. ושינויים אלו הם שינויים נפרדים, אלא שתלויים לפי המציאות, וכמש"כ המשנ"ב (סקס"ד) שבקמח קלי יגבל מעט מעט, ובשום ושחליים שלא יטרוף בכח, או שיערב ביד, עיי"ש. אולם בחזו"א (סי' נ"ח סק"ד) מבואר שעירוב בנחת אינו גדר שינוי, אלא שאינו נחשב לישה כיון שאינו נעשה עיסה, וזה מועיל לפעמים אף בבלילה עבה. (והוסיפו הפו' להוציא הכף בין שתי לערב).

715. עיין להלן בהלכות הבאות ובסעיף ט"ז. (ועיין באגר"מ ח"ד סע"ד לש אות י"ד).

716. עיין ברמב"ם ובשו"ע סעיף י"ד ובט"ז ובמג"א ואחרונים. ובזה תלוי כל הנידון אימתי אפשר לשנות, והכל תלוי בשיטות השו"ע והרמ"א אם אסור מה"ת או מדרבנן. [ומבואר בביה"ל סימן שכ"ד ס"ג שבדבר שאינו בר גיבול אסור מדאו', ולכן אינו מותר בזה לשיטתו בשום אופן, אולם בחזו"א סימן נ"ו סק"ג מבואר שגם בכה"ג יש להקל, באופן שאי אפשר בלא"ה (עי' שעה"צ אות פ"ד), או בכל כה"ג (עי' משנ"ב סקס"ד), וע"ע בחזו"א סימן נ"ח סק"ו].

717. עיין בשו"ע סעיף י"ד ובמשנ"ב שם (סקנ"ח וסקנ"ט), וכן בסעיף ט"ז. ועיין במשנ"ב להלן (סקס"ט) גבי יינומלין שביאר שלטרוף יפה ולסננן אסור שזה טורח יותר וכו', עיי"ש. וכ"ה בפמ"ג (בא"א סקכ"ד) שלא לטרוף כל דבר שבלילה עבה ונראה כלש, עיי"ש. (אך צ"ע שהמשנ"ב והאחרונים השמיטו זה, ולא הביאוהו אלא לענין טריפת ביצים, ומשום שנראה כמבשל). ועיין בשולחן שלמה ח"ב ע' תנ"ב.

718. וכן לענין תבשיל שהתבשל כל צורכו, כיעוין בתשו' הרמב"ם המובאת בב"י להלן (סו"ס שכ"א). ומוכח שם בהדיא שאין חשש בשום אופן, וצ"ע ע"ד האחרונים שה"ד במשנ"ב (סקע"ז), ואכן בחזו"א (סימן נ"ח סק"ט) היקל בזה [ועיין לעיל בסוף סעי' י"ב, מה שהבאנו שם בסעיף י"ט ובהערות שם, ודו"ק].

719. זה מוסכם לכו"ע, אמנם לדעת השו"ע הוא איסור מדרבנן כדעת רוה"פ שפסקו כריבי"י, ולדעת הרמ"א יש בזה חשש דאו' כדעת רבי, וכנ"ל בהקדמה.

720. שבזה אסור מה"ת לכל הדיעות משום לש.

721. משנ"ב (סקנ"ג), ועיין עוד בכה"ח (אות פ"ט), ועיין בזה בביה"ל (ד"ה שמא), ודון מיניה לנידו"ד. ודו"ק. ומבואר שבגלל שאיסורו מה"ת אסור בכל אופן, אבל להלן בקמח קלי שאיסורו הוא מדרבנן, בזה התיר השו"ע הן בעצם הנתינה, והן בעצם הגיבול בשינוי.

722. בשו"ע (סעיף י"ד) העתיק לשון הרמב"ם שקמח קלי אין מגבלין וכו', ובהגה

וקמח קלי, לדעת השו"ע - מותר ליתן לתוכו מים[722], ולדעת הרמ"א - יש להחמיר[723], ומכל מקום ללוש ולגבל ממש, הרי זה אסור אף לדעת השו"ע[724]. אבל מותר ללוש מעט מעט[725], דהיינו פחות מכדי רגילותו בחול. ואם אין לו רגילות בזה, יעשה בשינוי על ידי גיבול שתי וערב[726], ודין זה הוא בין בבלילה עבה ובין בלילה רכה[727], ולדעת הרמ"א - יש להחמיר שלא לגבל אפילו מעט, אלא אם כן נתן את המים על הקמח מבעוד יום[728], או כשעושהו בלילה רכה, וכמו שיבואר להלן[729].

ל"ח. תבואה שקלו אותה וטחנו אותה טחינה גסה, כמו חול[730], מותר לגבל ממנה מעט מעט כדין קמח קלי הנזכר[731]. והיינו אפילו כשעושה בלילה עבה[732]. אבל אם עושה בלילה רכה מותר לגבל ממנה אפילו הרבה בבת אחת, ובתנאי שיעשה שינוי מדרכו בחול[733], שאם דרכו ליתן את המשקה עליהם, ישנה ויתן אותם לתוך המשקה, ואם דרכו ליתן אותם לתוך המשקה, ישנה ויתן המשקה לתוכם[734]. ואם אין לו דרך קבועה בחול, אלא לפעמים עושה כך ולפעמים עושה כך, יתן את המשקה לתוכם[735]. ויזהר שיתן את כל המשקה בבת אחת, ולא יפסיק בשפיכת המשקה, כדי שתהיה הבלילה רכה מתחלת עשייתה[736], ועיין בהערה[737].

ל"ט. קמח מצה, פירורי לחם, ביסקויט, עוגה וכדו', דינם ככל האמור בסעיפים הקודמים, ולכן אם צריך לערב מים בפירורי הלחם או ביסקויט, או לערבבו עם בננה מרוסקת או עם גבינה כדי לעשות עיסה לתינוק, יש לעשותו מעט מעט, פחות ממה שרגיל לעשות בחול. ואם אינו יודע את הרגילות, צריך ללוש בשינוי שתי וערב[738]. וכל זה הוא לדעת השו"ע[739]. אבל להרמ"א יש להחמיר לעשותו בלילה רכה דווקא[740]. ומכל מקום כשיש צורך לעשותו בלילה עבה כגון לתינוק, ואי אפשר לעשותו מערב שבת כיון שצריך שיהיה טרי, מותר לעשותו בשבת, ובתנאי שישנה בנתינת המשקה, וגם בצורת הגיבול[741].

ודע, שכל האמור הוא דווקא כשעושה עיסה אחת מפירורי הלחם, אבל כאשר נותן אותם בפרי הכתוש או בגבינה אין בזה חשש[742].

ושריית פת או ביסקויט וכיוצא במים או משקה כל שהוא, אין בזה לישה כלל[743], והיינו בתנאי שאינו מגבלם אחר כך.

מ'. אסור להשתין בשבת על חול, או עפר תיחוח, או טיט שאינו מגובל[744], ואף על פי שהוא אינו מכוון ללישה מכל מקום הרי זה פסיק רישא[745]. אמנם אם העפר או הטיט אינו שלו, ולא ניחא ליה, כלומר לא איכפת לו בגיבול, מותר. ולכן אם זה בחצר חבירו, או ברשות הרבים מותר, ובדרך כלל גם בחצירו לא איכפת לו, ולכן מותר, ועיין בהערה[746]. ובשעת הדחק מותר בכל אופן, משום כבוד הבריות[747]. ולמעשה כבר נתבאר שמן הסתם מותר לכל אדם ובכל אופן להשתין על העפר, ואין בזה משום לש. [ועיין בהערה, שישנם עוד כמה חששות בהטלת מי רגלים בעפר, ומ"מ למעשה מותר][748].

כתבו בזה"ל: פירוש נתינת המים בקמח נקרא גיבול, ע"כ. וכבר כתב במשנ"ב (סקנ"א) שלשון זו לאו דווקא, שהרי השו"ע איירי בלישה גמורה, וכ"כ האחרונים שהגה הזו היא טעות, וכמובא בשעה"צ (סוף אות ס"א), ובכה"ח (אות פ"ז) עיי"ש [וכבר כתבנו במקומו שבלאו הכי הגהות אלו אינן מהרמ"א, וכמש"כ בביה"ל ר"ס רנ"ט, ובסימן שי"ז ס"ב, ועוד]. ועיין בשעה"צ שם שביאר דלשו"ע עצם הנתינה מותר לכתחילה, ודו"ק.

ובעיקר דברי השו"ע שפסק כהרמב"ם בדין קמח קלי, עיין בט"ז (סקי"א) שהראשונים נחלקו על הרמב"ם וכו', ולשיטתם יש חילוק בקלי בין עבה לרכה, וכתב דנראה דלא חש בשו"ע להביא זה כיון דלא מצוי בינינו, ע"כ. (ועיין במשנ"ב סקנ"ד ובשעה"צ אות ס"ג, עיין שם). והיה נראה לפרש כוונת הט"ז דלא קיי"ל כהרמב"ם, או עכ"פ שהיה לו לשו"ע להזכיר גם דעת שאר הראשונים ולא לסתום כהרמב"ם, אלא שאינו מצוי, והיינו דלא חש להאריך. (ואע"פ ששייך שיצא טעות, מ"מ כבר מצאנו בכ"ד שנמשך אחר לשון הרמב"ם אע"פ שאינו בדיוק, וכגון בשו"ע סי' תרמ"ה ובמשנ"ב שם מסעיף לסעיף, ועוד כיוצ"ב) אולם בפשוטו נראה שס"ל כן להלכה כדעת הרמב"ם, ולכן סתם כוותיה, וכן משמע במשנ"ב הנ"ל.

אכן, בעיקר שיטת הרמב"ם, בפשטות הוא משום דס"ל שדברים שאינם בני גיבול, אין בהם איסור לישה מה"ת, וכיון שקמח קלי אינו מתגבל יפה כקמח רגיל, מותר, וכ"כ בשבה"ש לש משם הריטב"א בשבת (קנה:), וכ"ה במאירי בביצה (לב:) בשם גדולי הדורות. וכ"כ המג"א (סקי"ח) בדעת השו"ע. אבל לדעת רוב הראשונים הסוברים שיש לישה מה"ת בדברים שאינם בני גיבול, לכאו' היה צריך להיות אסור, אולם כבר עמד בזה בביה"ל כאן (ד"ה שמא), וביאר שכיון שנעשה לאכילה ה"ז כאפוי ומבושל, שהמים הם רק כמו תיקון אוכל בעלמא, ואין בזה מלאכה דאו' של לש, ולכן התירו מעט מעט. (ועי"ע שם עוד ביאור באו"א). וה"נ י"מ לדעת הרמב"ם והשו"ע, שלכן התירו מעט מעט.

723. שהרי הרמ"א פסק להחמיר כדעת הי"א שבסט"ז, ולשיטתם אסור, וכמש"כ בשעה"צ שם. וע"ע גם במשנ"ב להלן (סקס"ד) שכתב כן לדעת הרמ"א.

724. אטו קמח שאינו קלי, וכמש"כ בשו"ע שם. וע"ע במשנ"ב (סקנ"ב) מה שביאר לדעת הפר', וע"ע בביה"ל.

725. שו"ע שם, ועיין לעיל בד"ה ובעיקר ובד"ה ואכן בטעם ההיתר לעשות בשינוי.

726. בגדר "מעט מעט" כתב המשנ"ב (סקנ"ד) שלא ביארו לנו הפוסקים, וכתב שנראה שאפילו ביש בו שיעור כגרוגרת, עיי"ש. וזה ברור, שהרי לא מצד חצי שיעור אתינן עלה, וכמו שביאר בביה"ל (ד"ה שמא), אך עדיין צ"ע ביותר מזה כמה מותר. ויש לציין שיש מהאחרונים שכתבו שמעט מעט היינו מה שאוכל באותה סעודה, וכמבואר בפמ"ג (במש"ז סקי"ב) ובתהל"ד (סקכ"ה). וע"ע גם בשו"ת מנח"י ח"ט סכ"ח, עיי"ש. אולם לפי הסברא דהוי שינוי, משמע שצריך שיהיה כמות מועטת ממה שדרכו ללוש בחול, וכ"כ החזו"א (סימן נ"ח סק"א), וכ"מ ברמב"ן בשבת (קנו.) ועוד. [ועי' בנשמת שבת ע' שמ"ה אות י"א שהביא מספר קיצור הל"ש שכל שמערב בכלי גדול מעט מעט בכל פעם נקרא שינוי, כיון שאין דרך לגבל מעט בכלי גדול, ובכלי קטן באמת אסור אפילו מעט, ע"כ. ועוד כתב שאחר שעשה מעט מעט יכול לערבם, עיי"ש. ויל"ד בזה מדברי הביה"ל (ד"ה שמא) בסוגריים שם שהלש עוד פחות מכשיעור לא יתבטל האיסור מן הלישה הראשונה (לענין איסור ח"ש), ואפילו אם אכלו התרנגולים את המעט הראשון קודם שגיבל עוד מעט וכו', עיי"ש. ומשמע דלרבותא נקטיה שכבר אכלו, ולעולם גם בב' מקומות מותר. אך עדיין לא נתבאר שמערבם יחד. אולם בסברא י"ל דשרי, דהרי כל הקפידא הוא במעשה האיסור ולא בתוצאה].

עוד מבואר שאם אין לו דרך מסוימת איך ללוש בחול, לא מועיל מה שילוש מעט, שהרי אינו ידוע הכמות שרגיל בה בכדי שיחשב שינוי, ובכה"ג יעשה שתי וערב שבזה מועיל טפי, וכמש"כ ברמב"ן (שם) ומשנ"ב (סקנ"ח). וכ"ה בפמ"ג סקי"ב וע"א. וע"ע גם בחזו"א (סק"ח) שבדבר שהדרך ללוש כמות קטנה אין מועיל שינוי של מעט מעט.

727. כ"ה במשנ"ב (סקנ"ד) שאסור לעשות הרבה אפילו אם הוא בלילה רכה, עיי"ש. וכ"כ בכה"ח (אות צ"א) שאין חילוק בזה. (וע"ע בשעה"צ אות ס"ג). ובאופן שעושה מעט מעט א"צ שינוי אחר, וכמש"כ המשנ"ב סקנ"ז, ודין זה האמור כאן לדעת השו"ע הוא בין בבלילה עבה ובין בבלילה רכה, כמשנ"ת בפנים. וזה בין לקולא ובין לחומרא (וע"ע בהלכות הבאות).

728. משנ"ב (סקנ"ב) לדעת הי"א, וכן דעת הרמ"א להחמיר, וע"ע במשנ"ב להלן (סקס"ד) שאם נתן בקלי מבעוד יום יכול לגבל בשבת וגם להוסיף, אך שיעשה בשינוי לגבל מעט מעט, וע"ע להלן בסט"ו ובסט"ז מש"כ בזה.

729. עיין להלן בהלכה הבאה, ולהלן בסעיף ט"ז ובמשנ"ב שם סקס"ח.

730. עיין שו"ע (סעיף י"ד) תבואה שלא הביאה שליש וכו', והיא הנקראת שתיתא (ומש"כ שהיא כחול, עי' בביה"ל מש"כ בזה).

731. והיינו לדעת השו"ע, אבל להרמ"א אסור אפילו במעט מעט, וכנ"ל בקמח קלי.

732. משנ"ב (סקנ"ז) שאם זה מעט מעט מותר אפילו בלילה קשה, כדין קמח קלי.

733. כ"ז בשו"ע שם, ועי' משנ"ב סקנ"ה.

734. עיין בשו"ע שם בסוף הסעיף, וביארו האחרונים שהעיקר שיהא בשינוי מדרכו בחול.

735. עיין מה שכתבנו להלן (בסעיף ט"ז), ובירדנו שם שיש להקל בזה להלכה, ודלא כהט"ז שהחמיר. והמשנ"ב (סקנ"ז) כתב שטוב להחמיר, אבל שאר האחרונים כתבו להקל, וכתבו שאשתמיטתיה מהט"ז תשו' התרוה"ד.

736. כ"כ בכה"ח (סוף אות קי"ג) בפשיטות, וכ"פ בקצוה"ש (סימן ק"ל בבדה"ש סק"ד), ודלא כהחזו"א שכתב שלדעת הפוסקים כריבי"ץ מותר.

737. ועיין להלן בסט"ז בענין בלילה רכה, עיין שם. ושם הבאנו שי"א שצריך לשנות גם בנתינה, וגם באופן הגיבול, עיין שם. ודון לנידו"ד.

738. כ"כ הט"ז (סקי"א) לענין קמח מצה, וה"ה כל כיוצא בזה. (ועיין בערוה"ש ס"כ מש"כ להקל בלישה אחר לישה, וצ"ע, דמ"מ אם נוצרת עיסה אסור, ומ"מ אפשר דקיל טפי דלא דמי לקמח בעלמא).

ועיין בביה"ל ד"ה יכול משה"ק בזה, ובחזו"א סק"ח ד"ה כשכותשין משמע שבפירורים המעורבים בפירות אין מועיל עירוב בנחת אלא שתי וערב.

739. כן נתבאר לעיל בענין קמח קלי, עיין שם בהערה. וה"ה כאן. [וכן אפשר ע"י בלילה רכה, וכנז' בסעיף הקודם]. ועי' אול"צ פל"ג ס"ו.

740. כמו שנתבאר לעיל בענין קמח קלי, שלהרמ"א אסור אפילו מעט מעט.

ועיין בט"ז (סקי"א) דלא מהני שינוי, וכדין קמח קלי, והרבה אחרונים פליגי שמהני שינוי (א"ר, תו"ש, ח"א), ובאגר"מ (ח"ד סימן ע"ד, לש אות ג') צידד להקל בזה רק במקום צורך גדול. ועיין במשנ"ב שנכון להחמיר בתרוייהו. שו"ר שהאריך בזה בנשמת שבת סימן ש"ט, ואכמ"ל.

741. עיין בהערה הקודמת, וכ"כ החזו"א, ועו"א [ואופן השינוי בנתינת המים, וכן בצורת הגיבול נתבאר להלן בענין בלילה רכה האסורה מדרבנן].

742. כיון שאינו נעשה עיסה, אלא הם נדבקים בלבד בגבינה, וכה"ג כתבנו בכ"מ במלאכת לש, וזה מצוי טפי בחתיכות גדולים.

743. חזו"א סי' נ"ח סק"ז כיון שאינו גורם לחלקי העיסה להתחבר, אלא אדרבה להפרד, עיי"ש. וכל האמור לעיל שאסור לערב מים בביסקויט, היינו בפירורי לחם או פירורי ביסקויט וכדו' שגורם לדיבוקם.

744. כ"כ המג"א (סקי"ט) והא"ר ועו"א, ה"ד במשנ"ב (סקנ"ז) וכה"ח (אות צ"ה), והדוגמאות שכתבנו מבוארים שם, ובטיט היינו כשאינו מגובל, שאם כן שוב אין איסור. [ועיין להלן בהלכה שאחרי הבאה ובהערה שם, שביארנו שכל האיסור הוא דווקא עפר תיחוח, אבל אם יהיה העפר קשה כבר אין איסור, שהרי המים לא מגבלים אותו, אלא אדרבה מפרידים אותו, וכעי"ז בחזו"א. וע"ע מש"ש. וכן אם הוא מגובל כבר והוא לח, אין בזה איסור].

745. ואפילו לרוב הפוסקים דס"ל שאינו חייב עד שיגבל, מ"מ איסורא דרבנן איכא, וה"ז פסיק רישא בדרבנן, דקיי"ל לחוש לחומרא, וכמשנ"ת בר"ס שי"ד, וכן מבואר במשנ"ב שם, ובכה"ח שם משם התו"ש. וכ"ה בפמ"ג, ודלא כמו שכתבו במחה"ש ועורוה"ש סכ"ה שלפי הפוסקים כריבי"ץ מותר, עיין שם (ואפשר שאף המחה"ש לא נתכוון אלא שלשיטתם ה"ז קיל טפי, והיינו שבמקום צורך כזה יהיה מותר לשיטתם).

746. הנה במשנ"ב (שם) הביא מהבית מאיר שמתיר במקום צורך אפילו להשתין על טיט ומטעם דהוי פסיק רישא דלא ניחא ליה, וכתב המשנ"ב שיש לסמוך ע"ז במקום שהטיט אינו שלו [והיינו כגון של חבירו, וכמבואר בשבת (דף קג.) שציין בשעה"צ אות ס"ט, וה"ה ברה"ר, וע"ע להלן בסימן של"ו במשנ"ב סקכ"ז, ודון לנידו"ד]. ונראה לענ"ד דה"ה בחצירו אם לא ניחא ליה, שהרי אינו רוצה שיהיה לו בוץ בחצירו, ובפרט שלא יראה רושם הטינוף, וכיוצא (ובפרט שמבואר בשו"ע סימן של"ו שמזיק לצמחים, עיי"ש ובמשנ"ב. ועיין להלן מש"כ משם התפא"י, ומש"כ שם על דבריו). ובאופן זה יש להקל יותר מדלא איכפת ליה, וכמו שהבאנו בכ"מ מהמאירי בשבת שבמצטער עליו קיל טפי, ואפילו לדיעות החולקים על הערוך, ועכ"פ כיום הכל הוא בגדר לא ניחא ליה, כלומר לא איכפת ליה, ודווקא בזמן קדום היו משתמשים בעפר לח מן האדמה, כמבואר בגמ' בתענית ובכ"ד, משא"כ בזמנינו, ודו"ק.

ויש לדקדק בטעם ההיתר, שאם באנו להתיר מעצם הדבר דהוי פסיק רישא דלא ניחא ליה בדרבנן (וכמש"כ במשנ"ב, וכן בשעה"צ אות ס"ח), ה"ז קשה, שהרי מצאנו בפו' (בר"ס שי"ד) שפסיק רישא בדרבנן אסור, וגם היכא דלא ניחא ליה כלומר לא איכפת ליה נמי אשכחן טובא שאסרו (עי' בדוגמאות שהבאנו במקומו שם). אע"פ שבאמת כשלא ניחא ליה קיל טפי, וכמו שכתבנו שם, כיעוי"ש (ושכן משמעות השו"ע בפשטות). ומ"מ להמשנ"ב ודעימיה בודאי היה ראוי לאסור בזה. [וע"ע במשנ"ב להלן (בסימן של"ו סקכ"ז) בפסיק רישא דלא ניח"ל (ובכגון של חבירו וכו') שיש מתירים, והרבה פוסקים אוסרים, וציין לסימן ש"כ (סי"ח), עיין שם. והתם איירי במילי דאו', אבל בדרבנן קיל טפי. ומ"מ בכ"ד חזינן שאוסר]. ואם דעתו להתיר מצד שזה במקום צורך, וכמו שהדגיש בהדיא הבית מאיר שם, וע"ז קאי המשנ"ב, הלא בפשיטות היה לנו להתיר גם לולי הטעם דלא ניחא ליה, שהרי כמה וכמה דברים התירו במקום כבוד הבריות, כשצריך ליפנות, וכמבואר בסימן שי"ב ועוד. ובאמת דכה"ג כתב החזו"א (בסימן נ"ח אות ח'). ואפשר לבאר שאין זה כבוד הבריות ממש, אלא שדחוק לו המקום וכיוצא, ובכה"ג היקל המשנ"ב טפי בצירוף זה דהוי פסי"ר דלא ניח"ל בדרבנן. אולם הא לאו מילתא פסיקתא, שהרי הרבה פעמים הוא בכלל כבוד הבריות, וכן בכ"מ כתבו הפו' מן הסתם שצורך להתפנות לנקביו חשיב כבוד הבריות, ועמש"כ בסי' שי"ב, ומ"מ לדינא שפיר יש לסמוך גם על טעם זה, ודו"ק. ועוי"ל דהרי פסיק רישא במקום צער שמצאנו במשנ"ב (סימן שט"ז סק"ה) בשם הח"א שבכה"ג מותר, עיי"ש, וק"ו כאן, ודו"ק. ונראה לפרש באופן נוסף דהא הוי גיבול כלאחר יד, שהרי אין לך שינוי גדול מזה, ובכה"ג קיל טפי אף לאוסרים בפסיק רישא בדרבנן. ועיין בשעה"צ (סימן שט"ז אות י"ח) שתרי דרבנן מותר בפסיק רישא, ואמנם דהתם הוא תרי דרבנן, מלבד עצם הדבר שאינו מכוון, כיעוי"ש. משא"כ כאן, שהוא רק חד דרבנן עם זה שאינו מכוון, אולם באמת גם כאן איכא תרי דרבנן, אחר שמדינא קיי"ל כר"י ברבי יהודה שבנתינת המים לבד פטור (וכן ס"ל למשנ"ב מעיקר הדין, וכדלהלן), וממילא ה"נ הוי תרי דרבנן, ובפרט שניהדינהו איירי בלא ניחא ליה ושפיר יש להקל, ודו"ק. איברא דאי מה"ט דתרי דרבנן, הרי הבאנו במקומו בסימן שי"ד שגם בזה חזינן שהחמירו, וכן דעת החזו"א, אולם המשנ"ב ועוד רבים מיהא פסקו להתיר בזה, ומלבד זה הלא בצירוף כל האמור לעיל בודאי אין בזה פקפוק, ודו"ק.

ומכל מקום כתבנו להקל בזה לכתחילה, משום שיש בזה עוד ב' סברות, א'. בחזו"א (שם) כתב שיש מקום לומר שלדעת ר"י בר יהודה ל"ג כלל בהטלת מים, כמו שלא גזרו בנתינת מים לקלי, משום אכילת אדם, ובנתינת מים למורסן משום אכילת בהמה (עיין בזה להלן בביה"ל ר"ס שכ"ד), אמנם בחזו"א שם מיהא סיים להקל אם דחיק ליה המקום וכו'. ב'. עוד מצאנו במג"א (שם) שצין לסימן ש"כ סעיף י"ד, והיינו ששם נחלקו הראשונים אם מותר להטיל מי רגלים בשלג, שיש שנזהר בזה, ויש שהתירו מטעם שאי אפשר בענין אחר, והרי זה כמו שמותר לדרוס על השלג, עיי"ש. ולפי"ז גם בנידון דידן הוא תלוי בשיטות הראשונים, שלהמתירים שם מותר ולאוסרים אסור. וכן ביאר המחה"ש, והוסיף שבנידו"ד אפשר שלכו"ע מותר, שיש לצרף דעת הסוברים כריבי"ץ, ע"כ. (וכבר הערנו לעיל שדבריו אינם מוכרחים, וכבר הסכימו האחרונים שיש לאסור אף לסוברים כריבי"ץ). והנה מהאי טעמא ג"כ קשה להקל, חדא שהרי שם כתבנו שקי"ל לחומרא לכתחילה, וא"כ ה"ה בנידו"ד, ועוד חשבתי שיש לחלק דשאני התם שבאמת א"א בענין אחר, שהרי כל העולם כולו מלא שלג, משא"כ כאן שהאיסור הוא במקום עפר, והרי יכול ללכת למקום שאין עפר, ונחשב שאפשר לעשות בענין אחר, ושו"ר בכה"ח (אות צ"ו) שהביא משם הבן איש חי (פ' משפטים סט"ז) שאם הוא במדבר דכל הקרקע הוא עפר תיחוח, והוצרך להשתין, מותר, דדמי למה שאסרו בשלג, ועכ"ז התירו במקום שכל הארץ מלאה שלג, וכל כה"ג שא"א לא גזרו רבנן, ע"כ. ומבואר שרק אם כל העולם כולו כך לא גזרו, משא"כ כשאפשר ללכת למקום אחר, ובפרט בזה"ז שרוב המקומות כולם והכבישים הכל מרוצף, ולפי"ז י"ל שאף המג"א מודה, ולא איירי אלא כשא"א בענין אחר. אמנם עדיין יש לומר שכל כה"ג שכן טבע האדם, לא גזרו חז"ל כלל, ודו"ק. ויש להביא ראיה לזה ג"כ ממה שמצאנו להלן (בסימן שכ"ד ס"ג) שמותר לגבל מורסן בהמה, כיון שיש בזה צורך לא גזרו (עי' בב"י שם, ובביה"ל שם ד"ה אין גובלין, עיי"ש), וה"נ י"ל כן בנידו"ד, ובפרט אם יש בזה צער ודוחק, ודו"ק, ועוד יש להוסיף שגם בענין השלג כבר הבאנו שם שיש מפרשים טעם אחר, דכיון שאינו מתכוון לא גזרו, עיין שם במשנ"ב, ובמה שכתבנו שם, ולפי"ז ה"נ יש לצרף דעה זו לקולא, ודו"ק. ומלבד זאת הלא כתבנו במקומו (בסימן ש"כ ס"ד) שבדעת השו"ע יש ללמוד שפסק שם להתיר מן הדין להטיל מי רגלים על השלג, זולת משום חומרא, עיי"ש. (וע"ע בט"ז סימן שכ"ו סק"ב), ולפי"ד ה"ה בנידו"ד י"ל שמותר.

ונוסף ע"ז נראה ממשמעות הגמ' והפו' בכמה דוכתי להקל בזה, א'. בשו"ע להלן (סימן של"ו ס"ג) גבי האוכלים בבנינות שיש שם עשבים וכו', שמותר להטיל בהם מי רגלים, או שאר משקין שאינם מצמיחים, עיי"ש. וע"ע בביה"ל שם (ד"ה או שאר) ובשעה"צ שם (אות י"ח) שדן בדבר אמאי אינו אסור מצד חורש וכו', עיין שם. ומכ"ז נראה בפשטות בסתימת הדברים שאין בזה איסור לש. ב'. בשו"ע (סימן של"ו ס"ט) אסור ליפנות בשדה ניר, אבל בשאר שדה מותר, וזה פשוט ומבואר שם, ובגמ' דשבת בכ"ד, והלא אי אפשר לגדולים בלא קטנים (כמבואר בברכות כג: ובפרש"י), ולא חשש בזה אדם מצד לישה. ג'. עיין בשו"ע (סימן של"ז ס"א) שמותר לרבץ את הבית, עיי"ש. (ואמנם ראיתי בשש"כ פכ"ג הערה כ' שהביא מהגרשז"א שהעיר בזה, וכתב שכיון שאין מתזין אלא מעט מים לא הוי מלאכה המתקיימת בשבת, עיי"ש. אלא שיל"ד דמי לא משכחת לה שנותנים מים באופן שיתקיים, ולא הזהירו בזה. ד'. עיין עוד בסימן ש"נ ובסימן שנ"ה, וכל כה"ג, ואמנם י"ל קצת שבכל הני לא גזרו, ומשום שבדרך כלל הוי בכלל כבוד הבריות, אולם ז"א נהירא כלל, ועוד דהיא גופא נ"ל דכיון שבד"כ הוי בכלל כבוד הבריות, א"כ מעיקרא לא גזרו, ועכ"פ יש להקל כדרך שנתבאר לעיל, ודו"ק. [וע"ע מה שכתבנו להלן בהלכה הבאה ובהערות שם, מצד פסי"ר בתרי דרבנן וכו', ודון לנידו"ד]. ומכל האמור נלענ"ד בעיקר הדין שמותר להטיל מים, ועכ"פ בחצר חבירו או ברה"ר (או אפילו בחצירו כשלא איכפת לו מזה, וכ"ה מן הסתם), בודאי מותר לכתחילה.

ושוב מצאתי אח"כ בספר ארחות שבת (עמוד רנ"ג) שעמדו בקצת מן הראיות שכתבנו, וכתבו שיש לומר שלא נאסר אלא רק בעפר תלוש מן הקרקע, אבל על קרקע עולם אין חשש כלל, עיי"ש. (ואפשר שבזה יש סברא נוספת לולי כל הנ"ל, והיינו שמעצם הדבר שהוא קרקע עולם ל"ח לישה, שהרי סדנא דארעא חד הוא, ובהרטבתו בעלמא אין לנו דבר מוגדר להחשיבו כנילוש. ועיין. ועוד יש לדון בזה בע"א דכל כה"ג אין דרך לישה בכך, ולא הוי כשינוי דפטור אבל אסור, אלא אינו בכלל צורת המלאכה כלל, ויל"ב). וכנלענ"ד נכון להלכה, ובזה מיושבים כל הראיות שכתבנו לעיל (והיה מקום ליישב באו"א בכל זה, דכל ההיתר הוא רק בקרקע קשה שהמים הנותנים לה לא מגבלים אותה ולא מפוררים אותה, וכל האיסור הוא רק בעפר תיחוח וכדר', וע"ע באג"ט. אולם מסתימת הדברים ל"מ כן). ואע"פ שמדברי הפו' האוסרים הנ"ל ל"מ כן, מ"מ מאחר עלות כל הראיות שהבאנו נראה להקל, ודו"ק. ובפרט שבד"כ בכל מקום כיום לא איכפת לנו מגיבול העפר, ולא משתמשים בו כבזמן קדם, ולכן יש להקל בזה. [ויש לציין עוד ראיה לנידון דידן, ממה שהתירו ביו"ט לשחוט על עפר כדין, ואו"כ מכסים בדקר, וככל דיני כיסוי הדם. ובזה י"ל שמותר לשחוט, שמשום כבוד יו"ט לא גזרו. ומה גם שלישה הותרה מכללה ביו"ט לצורך אוכל נפש. וכ"ז נצרך אפילו כששוחט על עפר תלוש וכמשנ"ת].

747. שבמקום כבוד הבריות התירו, ועיין במשנ"ב (סקנ"ז), וכ"מ בחזו"א סימן נ"ח סק"ח, ושאר פו'. ואמנם שם מיירי מן הסתם דלא ניח"ל. אולם לכאו' באופן שאין לו שום מקום אחר, מותר אף בניחא ליה, שהרי מ"מ זה רק מדרבנן, שהרי א). אינו חייב עד שיגבל (לרוה"פ דס"ל כריבי"ץ), ולא בנתינה בעלמא. ב). שנראה שהטלת מים לא הוי דרך כלל, וממילא אף שהוא פסי"ר י"ל שבמקום כבוד הבריות מותר. אך צ"ע, שבחזו"א שם למרות הכל לא התיר בניחא ליה. ועכ"פ לדעת מרן השו"ע גופיה בר"ס שי"ד מסתבר יותר להתיר, וכ"ש דלא ס"ל כבעל התרומות. [ואף להרמ"א לכאו' לא היה לנו לאסור, וצ"ע]. אמנם ד"ז אינו מצוי כלל, שהרי תמיד יש אפשרות ללכת למקום אחר שאינה שלו, ולא ניח"ל, וכל כה"ג.

748. ויש להוסיף בזה שמלבד דין לש, יש עוד כמה נידונים בהטלת מי רגלים בעפר: א'. באופן שיש שם צמחים, ולכאורה הוא משקה אותם ואסור משום זורע, אולם כבר פסק בשו"ע (סימן של"ו ס"ג) שמותר להטיל מי רגלים בגינות, כיון שאינם מצמיחים, עיי"ש. וכן הסכמת כל הפוסקים שם, וכיעוין, וזה דלא כהיראים שהביא בב"י לאסור. [ואמנם בתפא"י (בכלכ"ש זורע) כתב שבחכמת האקונומיה אמרו שמי רגלים טובים לצמחים, וא"כ אסור משום מזבל שהוא תולדה של חורש, עיי"ש. ומצאתי שכן פסקו האג"ט (זורע סקט"ו) שמעתה יש לנו לאסור כדעת היראים וכו'. וכיוצ"ב כתב בשביתת השבת (ריש מלאכת זורע) שראוי להחמיר, אולם מלבד שכבר עמד בזה בביה"ל (שם ד"ה או), וכתב על זה שלא נהגו העולם ליזהר בזה כלל, ושכ"מ בגמרא דשבת (פא:), והיינו כפי אחת ההוכחות שהבאנו לעיל דלא חיישינן בהטלת מי רגלים, עיי"ש. עוד יש לדון בזה כמו שכבר כתבנו במקומו שאנו אין לנו אלא דברי רבותינו הפוסקים, וסוד ה' ליראיו, וכדרך שהארכנו בס"ד שט"ז לענין כינים בשבת, ודון מיניה לנידו"ד].

ב'. עיין בספר הזכרונות שאסר להטיל מי רגלים על העפר מצד שעושה גומא, ואע"ג דמקלקל וכו' מ"מ אסור מדרבנן (כמש"כ בשבת עג. קה:), וכן הובא בברכי יוסף (בשיו"ב ס"ס של"ו) להלכה, ולכן כתב שלא הותר אלא על הכותל וזוחל לקרקע, עיי"ש. (וכן הובא בכה"ח בסימן של"ו אות ל'). אולם גם לזה אין לחוש לענ"ד, שהרי הפוסקים הנ"ל לא חששו לזה ולא מידי, וכבר העיר בזה השבה"ש (שם), והסביר דזה נקרא פסיק רישא שאינו מתכוון, וכיון שלא ניחא ליה וכו' [ויש לציין בזה מה שכתבנו

וכאשר מכסה את המי רגלים בחול או אפר, יזהר ליתן הרבה חול ואפר כדי שלא יהא ניכר כלל הלישה, אבל מעט אסור[749], ויזהר ליתן את החול והעפר בבת אחת[750] [וכן כשמכסים שמן שנשפך על הדרך מחשש החלקה, יש אומרים לכסותו בהרבה עפר, ועיין בהערה][751].

מ"א. מותר לאדם לירוק על העפר, וכדרך שנתבאר בהלכה הקודמת[752].

וכן יש להקל ליטול ידיים על העפר אם לא איכפת לו בגיבול העפר, וכדרך שנתבאר בהלכה הקודמת[753].

וכן מותר ליטול ידים בכיור שיש בו מעט עפר[754].

מ"ב. מוהל שרגיל לרקוק את דם המציצה של המילה על גבי עפר[755], יש אומרים שצריך להזהר שלא לעשות כן בשבת[756], אבל אפשר לרוק על איזה כלי, או על מרצפות וכדומה, ואח"כ יתן על זה אפר או עפר בכמות גדולה[757]. אך יש להזהר שלא לטלטל את העפר בידים, משום מוקצה, אלא רק אם הוא הזמין את העפר מבעוד יום[758]. או באופן שנותן את העפר ברגליו או כלאחר יד[759].

ודע, שיש מתירים למעשה לירוק דם המציצה על העפר, וכן המנהג[760]. ונראה עוד שיש ב' עיצות שיוכל לירוק על העפר לכל הדיעות[761]: א). אם העפר יהיה גוש קשה, ולא תיחוח[762]. ב). אם העפר התיחוח יהיה רטוב ומגובל כבר[763]. ולהלן בסימן של"א יבוארו בעזה"י עוד פרטים בזה בדין מילה בשבת.

מ"ג. המורסן, שהוא הקליפה העבה של גרעיני התבואה הנשארת אחר ניפוי הקמח בנפה, וכן המוץ, והוא זקן השיבולת העליון, שנושר בשעת הדישה, רגילים ליתנו לבהמה בתערובת עם מים, ויש בזה חשש איסור לישה[764], והדבר מחולק לב' נידונים: א). עצם נתינת המים במורסן. ב). אופן הגיבול של המורסן במים.

א). בעצם נתינת המים:

לדעת השו"ע - מותר ליתן בו מים[765], כדי להאכיל ממנו לבהמה או לתרנגולים[766], אמנם מורסן שלנו שמעורב בו קמח, אסור[767].

ולדעת הרמ"א - יש להחמיר ולא ליתן בו מים בשבת[768], בין במורסן ובין במוץ[769]. ולכן יזהר לעשות זאת מערב שבת[770]. ובשעת הדחק יש להתיר על ידי גוי שיתן את המים, ויגבל בשינוי[771]. [ויש להזהר באיסור בישול, ולכן אם המים חמים ובכלי ראשון, לא יערה מהם על המורסן והמוץ, אלא יתן את המים בכלי שני, ואחר כך ישפוך מהם][772].

ב). בענין הגיבול:

אסור לגבל את המורסן במים[773], והיינו שלא יערבב ולא יסבב במקל או בכף בתוך התערובת, אבל אפשר לערבו בשינוי, דהיינו שיהיה בצורת שתי וערב[774], ואפילו כמה פעמים[775], וכן אפשר לנערו מכלי לכלי כדי שיתערב[776], ובאופן זה יכול לערב אפילו כמות גדולה, ואחר כך יוכל לחלקו לכלים קטנים וליתנם לבהמה[777], ובלבד שיעשה זאת לצורך שבת ולא לצורך חול[778]. ואין להקל לעשות בלא שינוי אפילו מעט מעט[779].

מ"ד. אבק טבק שנתייבש, אסור ליתן בו מים ולערבב[780], ודינו ככל האמור בהלכה הקודמת, ולכן לדעת השו"ע מותר ליתן בו טיפות מים, ולנערו בתוך הכלי, שאז הוא מתגבל מיניה וביה[781]. ולהרמ"א אסור[782].

לעיל גבי לישה שבלא ניחא ליה מותר, ודו"ק]. וביותר נלענ"ד שלא כל גומא בכלל האיסור, שאם כן יהיה אסור ללכת לטייל בשבת מפני שעושה גומא ברגליו (וכן העיר בשבה"ש שם). וכמו"כ מצאנו שמותר ליטול מעפר תיחוח מפני שאינו עושה גומא (עיין בסימן ש"ח סל"ח), ומבואר יוצא שאף על פי שבודאי נעשה איזה גומא אינו בכלל האיסור, וה"ה בנידוננו, וזה נכון לענ"ד. ואיברא שיש כאן נידון נוסף לאסור מצד חורש, והיינו במה שמרפה את הקרקע על ידי הלחלוחית, אולם יעוין בביה"ל בסימן של"ו ס"ג (ד"ה או) שכבר הקשה כן, וכתב ליישב דלא חשיב אלא כשמתייפה בכך ומועיל לזרעים, משא"כ בזה, ושכ"כ המאמ"ר, עיי"ש.

ג. עיין באגרות משה (ח"ד סו"ס ע') שהביא מספר מנחת שלמה שאסר מצד שנעשה אותיות על הקרקע, אך כבר כתב האגר"מ שזה אינו נכון כלל, שאף אם היה נעשה כן היה מותר. ובאמת שלא שייך לעשות אותיות בלא מתכוון, והרי בלא"ה אסר לאחוז באמתו ואפילו נשוי, כשלא לצורך. ומכל האמור יוצא שאין לחוש אלא מצד לש, וגם בזה נתבאר שאם לא ניח"ל מותר.

749. משנ"ב (סוף סקנ"ז), ובזה חמור טפי שהרי אין צורך ודוחק כ"כ. וע"ע גם בשעה"צ (אות ע'), ולכן יש להזהר ליתן הרבה דווקא. וכ"ה בכה"ח (אות צ"ה).

ובעצם ביאור הענין, יל"ד דמאי האי ש"אינו ניכר", הלא מתחת לכל החול נעשית לישה, ואיך הוא מותר. ובקצוה"ש (סימן ק"ל בבדה"ש סקנ"ג) ביאר שכיון שמי הרגלים מתכסים באפר רב, אין הפירורים מתדבקים יחד אלא מתפוררים תיכף, ואין בזה משום לישה, ע"כ. ובזה יש לפרש מש"כ המשנ"ב שאינו ניכר, היינו שאף שברגע ראשון נעשה כעין לישה, מ"מ זה תהליך אחד שבסופו מיד הוא מתפורר, וה"ז כמלאכה שאינה מתקיימת שאין לזה חשיבות מלאכה.

ויש לבאר שאין הנידון כאן מצד מוקצה, משום דמיירי, א'. שמכסה בדרכי היתר, וכמו שמבואר בשו"ע (בסימן שי"א ס"ח) שיש היתר בטלטול מן הצד, או בטלטול בגופו, עיי"ש. והכא נמי איירי שמכסה בעפר עם רגלו, או שמכסה עם איזה דבר אחר. ב'. א"נ י"ל שמדובר בעפר שייחד אותו לכך, וכמבואר בשו"ע (בסימן ש"ח סל"ח) מכניס אדם מלא קופתו עפר ומייחד לו קרן זוית, ועושה בו כל צרכיו כגון ליטול ממנו לכסות איזה טינוף.

750. כן מוכח בכה"ח (סוף אות צ"ה), שאל"כ הרי בתחלה נעשית הלישה (וכה"ג בכה"ח סוף אות קי"ג בענין אחר).

751. עיין בדברינו לעיל (סו"ס שי"ג) שכתבנו לדון בזה מצד איסור בונה, ועכ"פ במקום סכנת החלקה מותר לכסות בעפר. והנה לפי האמור יש לדון מצד איסור לש, וא"כ צריך שיתן הרבה עפר בפעם אחת (וככל האמור לעיל), וכ"כ בארחות שבת ע' רנ"ג, אמנם לענ"ד יש לדון דכיון שבנתינה עצמה אינו לש מן התורה (וכמשנ"ת לעיל), א"כ עדיף למעט בטלטול העפר שהוא מוקצה (ומוקצה חמור בכ"מ), וקצת יש לדחות שכאן בלש יש לו עיקר מן התורה), ועוד שהוא מוסיף באיסור בנין (אמנם אם זה בנתינה בפעם אחת קיל טפי בכ"ז, ומ"מ יש להזהר כריבוי בשיעורין, ועוי"ל), ועוד נ"ל דבכה"ג לא דמי ללש כלל, ובפרט שהוא קרקע עולם, וכמשנ"ת, ויש לפלפל.

752. עיין בהלכה הקודמת ובהערה שם כמה צדדי היתר, ובפרט בלא ניח"ל, וה"נ לא ניח"ל בזה, וגם לפעמים יש בזה כבוד הבריות, אולם אף בלא"ה יש להקל. [וע"ע ג"כ להלן בהלכה הבאה שעיקר הקפידא שיש לדון הוא במוהל שיש בזה ענין שיבא הדם לעפר]. איברא שיש שפקפקו בזה, עיין בלשון המשנ"ב מהפמ"ג. וע"ע בכה"ח (ושם כתב שאחר שירק ורוצה לכסות, יזהר לכסות ברוק הרבה, וכמ"ש בהלכה הבאה). אולם מן הדין מותר, ובפרט כשאדם מהלך מן הסתם בדרך שלא איכפת לו כלל להיכן יבוא [ואמנם יש בזה קפידא שיהיה מכוסה, כדי שלא יבואו אחרים וימאסו בזה (וחז"ל הקפידו בזה, כחגיגה דף ה: ועוד ובכ"ח). מ"מ אם יירק בצידי הדרך אם בין העשבים אין לחוש כ"כ, ואף אם דעתו שיבלע בקרקע, מ"מ די לו שיבלע, ולא איכפ"ל בעצם הגיבול של העפר, וכבר הבאנו להלן שבספר ראשל"צ החמיר בכיוצ"ב בדם מציצה, ובפשטות כיון שרצונו שיבא בעפר ויבלע בו, אולם הבאנו מדברי הרמ"א והיד שאול דלא קפדי, ועל כרחך צ"ל כאמור שאפילו אם יש ענין שיבלע, מ"מ לא איכפ"ל שיהיה העפר דבוק, דמה הוא צריך לזה, איברא שי"ל דלא קפדי משום דס"ל דסגי במה שיבא "על" העפר, ולא בענין שיבלע בו, ויל"ב].

והנה לכאורה אין להקל מצד שהוא מועט, שהרי גם במועט יש איסור, ואע"פ שאינו איסור דאו' לדידן בדבר שאינו בר גיבול וכו', מ"מ גם בחצי שיעור אסור (איברא שמ"מ יש לצדף לסברא זו, וכה"ג הבאנו להלן לענין יריקת דם המציצה של המילה, עיי"ש). מ"מ למעשה אכן בסתמא לא איכפת ליה בזה ומותר, וכמשנ"ת לעיל. ונוסף ע"ז אפשר לדמות זאת למש"כ המשנ"ב להלן (בסימן שכ"ו סקכ"ח) שמותר לאחוז את המורסן בידיים רטובות, ואין בזה משום לש, עיי"ש, ואפשר לדמות לכאן, ואכמ"ל, ומלבד כל זה כבר הבאנו לעיל שבקרקע עולם יש להקל טפי, ועכ"פ מן הסתם בד"כ אין שום חשש ומותר. (וע"ע בשו"ת קרן לדוד סימן ל"ח, שמתיר להניח בביהכנ"ס כלי עם עפר שירקו עליו, עיי"ש). ודו"ק.

והנה גם בזה יש לדון מצד חששות אחרות, והיינו מצד זורע (במקום שיש צמחים), וכבר כתב השבה"ש (בבא"ר ריש זורע שם) שאמנם התירו הפו' במי רגלים, אבל ברוק לא התירו, וא"כ יש לאסור בזה מצד זורע. אולם מן הסתם נראה שאין לאסור בזה, שדבר מועט כזה אינו יכול להצמיח כ"כ, אא"כ הוא נופל ממש בעיקרי הצמחים, או עכ"פ במקום השורשים, וממילא כשאדם יורק אינו יודע היכן יפול, ואינו פסיק רישא, שהרי אפשר שיפול בריחוק קצת, או שיפול על הצמח ממש (ואז אינו מצמיח כלום), וכיון שאינו מכוון להצמיח מותר. ואת"ש שהפו' לא חששו לזה כלל, ודו"ק. [ועיין בתענית (ד.) שארפילא מועילה אפילו לגרעין שתחת גוש הקרקע, עיי"ש (ובפרש"י). אולם היינו דווקא בגשמים שעכ"פ הם יורדים ברצף, אבל מעט רוק בעלמא אין לחוש בו כנ"ל].

753. עיין בשו"ע להלן (סימן של"ו ס"ג) שאסור ליטול ידים על הצמחים, ע"כ. ומשמע שמצד לישת העפר לא חיישינן, וכן הערנו בהלכה הקודמת בהערה. וכן יש לדון בזה ע"פ כל הצירופים שכתבנו שם דלא ניחא ליה וכלאח"י וכו' [אמנם שם יש פרט נוסף של קולא של כבוד הבריות, אולם מן הדין יש להקל על פי שאר צירופים. וכל שכן למ"ד שפסי"ר בדרבנן שרי, וכנ"ל בר"ס שי"ד, עיי"ש]. וכ"ז באופן שאין שם צמחים, ועיין להלן סימן של"ו מש"כ בזה.

754. ע"פ כל הטעמים הנ"ל (הגם שאינו ממש בקרקע עולם), וגם מפני שבד"כ ריבוי מים על מעט עפר כזה, אינו בכלל בלילה כלל (עיין חזו"א סי' נ"ח סק"ט), וזה מלבד שבד"כ הוא מגובל כלל, ואין בזה תוספת תועלת לגיבול, ודו"ק.

755. כנזכר בהגה ביו"ד (סימן רס"ה ס"י), ויש בזה טעמים ע"פ סוד, ואכמ"ל.

756. כן הביא בכה"ח (אות צ"ה) משם הברכ"י ביו"ד (שם אות ט"ז) שפסק לאיסור בשם המהר"ח בן עטר בספר ראשון לציון שם, והוסיף שם הראשל"צ דזה חמור טפי ממה שכתב המג"א גבי להשתין על עפר, ומה גם שהוא מתכוין וניח"ל שיבא הדם של מציצה בעפר, מטעם הכוונה ע"פ סוד שכתב בזוה"ק, ע"כ. [ומה שכתב המשנ"ב כאן (סקנ"ז) בשם הפמ"ג גבי כלי שרוקק בו או רוחץ בו פיו, שיש לעיין אם אסור, או שמותר מטעם דפסי"ר דלא ניח"ל, עיי"ש. שאני התם שאין לו כוונה בדווקא שיהיה בעפר ולא איכפת ליה, וכמש"כ שם. משא"כ בנידו"ד וכמו שכתב הראשל"צ, ושפיר יש להזהר. אלא שעדיין י"ל בזה דאמנם ניח"ל שיבא על העפר, אולם הרי בעצם הגיבול שנעשה בזה לא איכפת ליה, ואולי הא בהא תליא דניח"ל שיבא לתוך העפר, וזה ע"י גיבול, ובודאי איפוא שאף לשיטה זו אין חשש אלא בכגון דם המציצה, ולא בירי'קה בעלמא]. וכן הובא גם בספר מנחת שבת סימן פ' אות ס' ועו"א.

ואמנם יש מקום להקל מטעם דהוי פסיק רישא בתרי דרבנן, שהרי עצם נתינת המשקה בעפר או חול אינו בר גיבול, ולריבר"י אינו חייב בנתינת המים בלבד, וגם בעצם הדבר הלא אינו בכלל מלאכה הצריכה לגופה, וגם הוי לישה כלאחר יד, ושפיר הוי פסיק רישא בתרי דרבנן, והלא מצאנו בשעה"צ (סימן שט"ז) שפסי"ר בתרי דרבנן מותר, עיי"ש, אולם אי מהאי טעמא קצת קשה להקל אחר שכתבנו בכ"מ דחזינן בדוכתי טובא שאסרו פסי"ר אף בתרי דרבנן, ובחזו"א כתב דהיכא דאיתמר איתמר, ואין לנו ללמוד להתיר בזה ככל מקום, ומ"מ קיל טפי. ועמשנ"ת בסי' שי"ד בענ"ז. [ועיין לעיל בהלכה הקודמת שדנו הפו' מענין אחר].

ועוד יש מקום להקל כמו שכתב הגרי"ש בעל שואל ומשיב בחיבורו יד שאול (ביו"ד שם), שכיון שאינו אלא חצי שיעור יש לצרף להקל, והוא עפמש"כ הח"צ שחצי שיעור באיסור שבת אינו אסור מן התורה, עיין שם. אולם גם מהאי טעמא אין להקל, שהרי כתבנו בכ"מ גדעת רוב ככל הראשונים שחצי שיעור אסור מה"ת אף באיסורי שבת, וע"ע בזה בביה"ל (סעיף י"ד ד"ה שמא). וע"ע במה שכתבנו לעיל בהקדמה לאיסור טוחן, עיי"ש (וע"ע בביה"ל סימן ש"מ ס"א ד"ה על שתי). אלא שמ"מ י"ל שאם הוא מועט מאד י"ל דשרי, ואע"פ שחצי שיעור אסור אפ' במשהו, מ"מ במועט מאד י"ל דשרי, וכעין מש"כ בסימן שכ"ו סקכ"ח, ויש לדחות.

ועכ"פ חזי לאצטרופי לכל הנ"ל להקל בזה, ובאמת שיש מקום לדקדק כן גם מדברי הרמ"א ביו"ד (סי' רסו ס"י) להתיר, שהרי השו"ע כתב שנותנין את הערלה בעפר, ובשבת צריך שיהיו מוכנים מבעו"י, וביני וביני הוסיף שם הרמ"א שגם רוקקין את דם המציצה אל העפר, עיי"ש. ומשמע שכל ההלכה שבשו"ע, וגם לענין שצריך לכוון את העפר, קאי על מציצה, ומוכח איפוא שכל הקפידא הוא רק מצד מוקצה ולא מצד לישה. ודוחק לומר שהוספת הרמ"א הוא רק לעצם הענין של המציצה, ולא כלפי ההמשך, דז"א נהירא, דכל כה"ג הול"ל, כדי שלא יבואו לטעות. ושפיר י"ל דכיון דלא ניח"ל בגיבול זה מותר, וככל הנ"ל. ובפרט לדעת המתירים בפסי"ר בדרבנן, וכ"ש בתרי דרבנן (עמשנ"ת בר"ס שי"ד). וע"ע לעיל בהלכות קודמות לענין הטלת מ"ר ונט"י, אלא שנראה שכאן חמיר טפי לפי מה שהבאנו לעיל, די"ל סברא שכל ההיתר הוא בקרקע עולם, ולא בקרקע תלושה ככלי, עיי"ש בהערה בסוה"ד, אולם כפי פשטות דברי הפו' משמע שכל שלא ניח"ל יש להקל, וא"כ נראה שהסומך להקל לרוק על העפר בודאי שיש לו על מה לסמוך, וככל האמור לעיל.

757. עיין בכה"ח (שם) שכתב אפשרות כזו [ואמנם שם לא מיירי לענין מילה דווקא, אלא בכל יריקה בעלמא, מ"מ יש לומר כן גם בנידו"ד. וי"ל"ע אם יש קפידא וענין שיתנו על העפר כבר בפעם הראשונה, ולא סגי שיתן אח"כ את העפר עליו, וקצת י"ל כן לפי הטעם שכתבו הפו' בנתינת הערלה והעפר, ומ"מ אין הכרח, וצ"ע. וע"ע בדברינו בסי' ש"ח ס"א בענין זריקת הערלה בעפר, אי סגי שיתננה בעפר לאחר שבת]. והרי זה כמו שנתבאר בהלכה הקודמת עיין שם, ומבואר שם שצריך שיתן את העפר הרבה בפעם אחת.

758. כה"ח שם. (וע"ע בשו"ע ביו"ד שם). ובעיקר דין זימון עפר, יעוין לעיל בסימן ש"ח סעיף ל"ח.

759. שאז הוי טלטול בגופו דשרי, כמש"ה בשו"ע סו"ס שי"א. [אך יש להזהר שלא יעשה גומא, ובד"כ כשמזיז עפר ברגליו אין בזה עשיית גומא, כמשנ"ת במקומו, שגומא הוא דבר בחור הניכר, ולא בשקע בעלמא, ועיין בדברינו לעיל בהקדמה לסימן של"ז מלאכת חורש].

760. כפי שהבאנו לעיל שכן משמעות הרמ"א ביו"ד, וע"ע שם. והוספנו שכן המנהג, והוא כפי שבירדתי שלא משנים בזה, רק מזמינים מער"ש. ובודאי שיש להם ע"מ שיסמכו, וכמשנ"ת.

761. כדי לקיים מעלה זו של יריקה בעפר (מלבד האופן הנ"ל שיכול ליתן אח"כ את העפר, ועמש"ש), ולצאת גם דעת האוסרים.

762. שהרי כל הקפידא הוא בעפר תיחוח, שע"י המים הוא מתגבל, אבל אם הוא קרקע קשה ומגובל כבר, שוב אין בזה לישה, ואדרבה המים יפרידו אותו יותר, וכעין מש"כ החזו"א בהוספת מים. [וא"כ יש אפשרות לקחת גוש עפר וליתנו בכלי, שלמחר בזמן המילה ירוק עליו].

אלא ששוב נתעוררתי בזה ממה שראיתי בכה"ח להלן (בסימן של"א אות י') שכתב שאם אין לו עפר מזומן מבעו"י, יש לזורקה במקום שיש עפר תיחוח או ליקח מעפר אם יש לו וכו', עיי"ש. ולפו"ר לא הבנתי למה כתב שיזרוק על עפר "תיחוח", מי לא סגי לזרוק על עפר כל דהוא, וצ"ב. וחשבתי דשמא ס"ל דבעינן עפר תיחוח כדי שיהיה נכנס קצת לתוכו, ונחשב שניתן הערלה "בעפר" ממש, משא"כ בעפר קשה שאז הערלה מונחת עליו בעלמא, ובאמת שיש מקום לישוב זה עפמש"כ בספר כורת הברית שטוב שיהיה הכלי מלא, ושיטמון את הערלה גם מלמעלה, עיי"ש. וא"כ מעין זה יש לומר דס"ל להכה"ח שיהיה הערלה נתונה קצת בעפר, אולם מלבד דלא נהגו כן לטמון גם מלמעלה, עוד בה דגם בעפר תיחוח, אם לא יתננה בחוזק, הרי היא עשויה לעמוד מעל העפר, ולא שמענו מעולם שצריך ליתנה בחוזק וכל כה"ג, ואולי אף הכה"ח לא כתב עפר תיחוח, אלא אגב שיגרא דלישנא, כדרך שמצאנו בסי' תצ"ח גבי כיסוי הדם (שהכה"ח מזכיר שם מקור לדבריו מסי' תצ"ח), ודו"ק. ולעולם בכל עפר סגי.

763. זו עיצה טובה לקחת עפר רטוב כבר בכלי (ולסוגרו במכסה שלא יתייבש, או להניחו במקרר או בהקפאה, ואח"כ יוכל לטלטלו כפי היתר טלטול מוקצה ע"י בסיס לאיסור ולהיתר וכיוצא), וכך יוכל לרוק עליו, ואין גיבול אחר גיבול, וכמשנ"ת לעיל בהקדמה א'. [איברא שגם בזה יש להעיר כדרך שכתבנו בהערה הקודמת, דדילמא בעינן שיבלע בו, ובזה אפשר שלא יבלע, וי"ל].

אך יש לציין משנ"ת לעיל שיהיה באופן שהוא מגובל היטב מתחילה, וע"ע במשנ"ב (סקס"ה) בכיוצ"ב דלא סגי שיתן בו קצת טיפות.

764. הבאנו ענין זה (המבואר בסימן שכ"ד ס"ג) כאן, משום שקשור לדיני לישה. (וע"ע שם במקומו שהבאנו בסגנון אחר). וכל הציונים שנזכיר להלן בסעיף זה, הוא על פי המבואר בסימן שכ"ד. ומכאן נוכל ללמוד דין השינוי בגיבול. וע"ע בשו"ת אגר"מ ח"ד סי' ע"ד בדיני לש אות ט'. [וראה עוד השלמה לדיני גיבול במורסן להלן בסי' שכ"ו ס"י, עיי"ש במשנ"ב ובביה"ל ובמש"ש].

ועיין בשבת (דף קנה:) ורמב"ם פכ"א ה"ה לשנות בהאכלת בהמה חיה ועוף וכו'.

765. כרי' יוסי ב"ר יהודה, ושכן כתבו רוב הראשונים, וכמש"כ בביה"ל ד"ה אין גובלין, וע"ע בביה"ל שם, ושם העיר הלא איסור דרבנן איכא בעצם הנתינה, וביאר דהכא שרי לכתחילה, כדי להאכיל לבהמה.

766. כ"ה לשון השו"ע, ובא בזה לאפוקי ממי שרצה לחלק בין בהמות לתרנגולים, עיין בב"י.

767. כ"כ כה"ח שם (אות ט', י"ד וט"ו) בשם הפו', ולכאו' צ"ב הלא מן הסתם כל מורסן יש בו קמח (שהרי הוא הנשאר אחר הניפוי, וכמש"כ המשנ"ב, וגם מצד עצמו), ואעפ"כ התירו, וי"ל שמדובר במעט הנשאר עליו כמו אבק, וזה אינו נחשב, משא"כ במורסן שלנו. [וע"ע בכה"ח שבלא"ה יש להחמיר היכא דאפשר כיון שהשו"ע הזכיר דעת החולקים].

768. כן מבואר בהגה בסימן שכ"א שדעתו כדעת הי"א שהביא בשו"ע כאן, שפסקו כרבי שגם בנתינת מים חייב, וכ"כ המשנ"ב כאן (סקי"ז).

769. משנ"ב (סוסקי"א) שבזה חמור יותר ממורסן, וכ"ה בביאור הלכה (סוד"ה אין גובלין).

770. ואז יוכל לגבל בשינוי, וכדרך שמבואר להלן.

771. עיין משנ"ב (סקי"א) בשם הח"א. ולכאו' קשה, הלא קיי"ל שבמידי דפלוגתא אפשר לומר לגוי, עיין בסימן שי"ד ס"ז, וי"ל בכמה אופנים.

772. כ"ז במשנ"ב (סקי"א), וקאי הן על מורסן והן על מוץ, שכיון שמתקנו למאכל בהמה יש בזה משום מבשל. [וזו נפ"מ גם לגבי יהודי לדעת המתירים]. וי"ל דכאן לא חששו כמו שחששו בסי' שי"ח אפילו בכלי שני מחשש קלי הבישול, או ביד נכווית וכו', ובשלמא בגוי שפיר דמי, אבל אם זה ישראל (לדעת המתירים כהשו"ע), יש לחוש כמו כל בישול שנת' בסי' שי"ח [אמנם מצד חשש קלי הבישול י"ל דשאני מוץ ומורסן שהוא קשה, אלא שמאידך הוא דק, וי"ל].

773. וניזדון זה הוא להשו"ע שנתן בו מים בשבת או בער"ש, או להרמ"א כשנתן בו מים מער"ש.

774. שו"ע שם.

775. ביה"ל (ד"ה ומעביר) משם הב"י וב"ח. וכ"ה בכה"ח (אות י"ד), ולכן דקדק השו"ע להביא את לשון הרי"ף שעיקר הקפידא שלא יערבב, ומשמע שהשתי וערב מותר אפילו כמה פעמים, ודו"ק. [אבל ביד אסור לערב אפילו פעם אחת. כה"ח שם].

ועיין בחזו"א (סימן נ"ח סק"ו) שמצדד להוציא את הדף בכל פעם בין שתי וערב לפעם נוספת, עיי"ש, אולם סתימת הפו' ל"מ כן, וגם החזו"א לא ברירא ליה מילתא. ועיין באגרות משה ח"ג סי' ע"ד אות ט' שביאר דהחזו"א חשש שמא לא יעשה שתי וערב, אלא יסבב, אבל אם באמת מקפיד שתי וערב, ודאי שרי.

776. שו"ע שם. [ומ"מ צ"ל שאינה בלילה רכה, אלא עדיין היא עבה, אלא שהוא מניע אותה ונשפכת לכלי אחר (ודיני בלילה רכה נת' לעיל בסי' שכ"א), ודו"ק].

777. עיין שו"ע שם.

778. כ"ה בב"י ובמשנ"ב (סק"ט) וכה"ח אות י"ג.

779. משנ"ב (סק"ו), וביה"ל (ד"ה מורסן), וכה"ח אות י'.

780. פשוט לכל הדיעות, וכ"כ כה"ח שם בסי' שכ"ד בריש אות ט"ו.

781. כה"ח שם משם הבא"ח לדעת השו"ע, שבאופן זה דומה לניעור מכלי לכלי, ומותר. [ויל"ע דילמא טבק שדרכו בכך אסור].

782. כה"ח שם, שחוששש לדעת האוסרים, וכתב שאם נהגו אין למחות בידם, ועמש"כ לעיל בהקדמה.

ובכל אופן אסור ליתן בטבק מי ורדים וכיוצא, משום מוליד ריחא[783].

מ"ה. חרדל שדכו ולשו אותו מערב שבת, מותר בשבת לערב בו מים או יין ודבש, וכיוצא[784]. וכן שום שחליים וחזרת (חריין) שדכן מערב שבת, מותר ליתן בהם בשבת משקה או שאר תערובות[785], ומותר לגבלם בשבת בין ביד ובין בכלי[786], אך יזהר שלא יטרוף בכח, אלא יערב בנחת[787].

וכל זה הוא לדעת השולחן ערוך, אבל לדעת הרמ"א יש להחמיר ולא ליתן בו משקה בשבת[788], אבל אם נתן בו משקה מערב שבת, הרי זה כמגובל, ומותר לערבו בשבת. וגם יכול להוסיף עוד משקה בשבת ולערב[789], אך יעשה בשינוי[790], ודווקא אם נתן קצת משקה שיתערב בו מבעוד יום יכול להוסיף בשבת, אבל אם נתן מעט טיפין אינו נחשב כמגובל על ידי זה, ואסור להוסיף בשבת[791], וכן אפשר לעשות בלילה רכה, וכדרך שיבואר להלן[792]. ובכל אופן אם עשה כדעה ראשונה, לא נאסר[793].

ובאופן שנתייבש החרדל לגמרי, באופן שאינו ראוי לטיבול, אסור להוסיף בו מים בשבת[794].

מ"ו. מן האמור לעיל יש ללמור על פירות או ירקות מרוסקים, שרוצה ליתן לתוכם מים או איזה משקה, ולערבבם בשבת, **שלדעת** השו"ע - מותר אפילו אם נעשית בלילה עבה, ויערבם בנחת או באיזה שינוי אחר[795]. **ולדעת** הרמ"א - יש להחמיר לכתחילה שלא ליתן את המשקה לתוכו בשבת, אלא יתנהו מערב שבת, ובשבת יוכל לערבו בשינוי, ובשעת הצורך כגון שהוא מאכל שטעמו מתקלקל אם יעשוהו מערב שבת מותר ליתן לתוכו משקה ולגבל בשינוי. וטוב להחמיר לשנות גם בסדר הנתינה של המשקה בפרי המרוסק[796].

ודע, שכל האיסור הוא דווקא כשנותן על הרסק מים או משקה ממקום אחר, אבל ללוש את הפירות והירקות בליחה של עצמם מותר בכל אופן, ויש שאוסרים גם בזה[797].

מ"ז. חמאת בוטנים שנפרד ממנה שומן והוא צף על פניה, והאגוזים נפלו לתחתית הכלי, מותר לשוב ולערבה בשבת בפני עצמה, כיון שכבר נילושו בתחילה, מותר להוסיף בה משקה נוסף לדלל אותה[798], אבל אסור להוסיף בה חומרים אחרים, כמו גבינה או ריבה או פירורי לחם וכדומה[799].

וכן מותר לערב טחינה גולמית שהשומן צף עליה, וכן מותר לערב ממרח שוקולד שהשמן צף עליו.

וכן מותר לערב גבינה או לבן עם המים הצפים עליה, אא"כ הגבינה נתיבשה ונתקשה, אסור לערב אותו במשקה, אלא בשינוי[800].

וכן תרופה שהכינוה מערב שבת על ידי החומר במים, ושקע החומר בתחתית הבקבוק, מותר לחזור ולערבו בשבת[801].

מ"ח. שאר מיני טיבול כשעושין אותן דק דק ומערבים בהם חומץ וכדו', דינם ככל האמור, ואם שכח ליתן חומץ בתוך החריין, לדעת הרמ"א צריך שיעשה בלילה רכה, וינענע בכלי לערבו, וישנה גם בנתינת המשקה[802].

ודע, שכל החשש הוא רק באופן שהתערובת עשויה מחתיכות דקות, אבל אם אינו דק דק אין בו חשש לישה כלל[803], כגון סלט ירקות רגיל, ואף בירקות קצוצים לרצועות, וכיוצא[804].

מ"ט. פסח שחל בשבת, יזהר להכין את החרוסת מבעוד יום, דהיינו שיערב את היין או המשקה בתוך פתיתי הפירות למיניהם[805], ואם שכח לעשות מבעוד יום, אזי: לדעת השו"ע - מותר ליתן את המשקה בשבת, אך יזהר לעשות בשינוי, ככל האמור לעיל. ולדעת הרמ"א - מותר לעשותו רק בלילה רכה, ועל ידי שינוי, וכדלהלן בהלכה הבאה[806]. [ואם פסח חל בחול מותר לעשות את הבלילה בכל אופן, לכל הדיעות][807]. ודע, שיש להזהר עוד בשחיקת הפירות והאגוזים לעשותו לאלתר סמוך לסעודה, וככל הפרטים שנתבארו לעיל משום איסור "טוחן".

ומותר לערב מלח וחומץ במים כדי לעשות בו טיבול ראשון בפסח[808].

נ'. מן התורה אינו אסור משום לש אלא כשעושה בלילה עבה, אבל אם עושה בלילה רכה הרי זה אסור מדרבנן[809], אבל אפשר לעשותו בשינוי, כמו שיבואר[810]. ויש בזה ב' אופנים לעשות שינוי:

א]. שינוי בנתינת המשקה - אם דרכו ליתן המשקה על המאכל, ישנה ויתן אותם לתוך המשקה, ואם דרכו ליתן אותם לתוך המשקה, ישנה ויתן את המשקה לתוכם[811], ואם אין לו דרך קבועה בחול, אלא לפעמים עושה כך ולפעמים עושה כך, יזהר ליתן דווקא את המשקה לתוכם, ומותר[812].

ב]. שינוי בצורת הגיבול - דהיינו שיגבל בידו או באצבעו[813], או שינענע את הכלי ונמצא שמתגבל ממילא, או שיבחש בכף בצורת שתי וערב ולא יסבב[814], וכן מותר לעשות מעט מעט כדין קמח קלי שנתבאר לעיל[815], ונחלקו הפוסקים אם מספיק לשנות רק בסדר הנתינה של המים והמשקה, או שצריך לשנות גם בסדר נתינת המשקה וגם לגבל בשינוי על ידי אצבעו או בנענוע הכלי, ועיין בהערה[816].

הגדרת "בלילה רכה" נתבאר לעיל בהקדמה ב' אות ג'[817]. וצריך להזהר ליתן את המשקה בפעם אחת, ולא להפסיק באמצע נתינתו, כדי שיהיה בלילה רכה מתחלת עשייתו[818], ואין שינוי בכל זה בין כשעושה לסעודה זו או לסעודה אחרת[819].

נ"א. מותר לעשות תערובת מינים לשתיה, ואין בזה משום לש[820], ועיין בהערה דוגמאות מצויות[821].

ומותר לעשות "ינומלין", שהוא יין ישן דבש ופלפלים, ולערבן יחד[822], אולם דווקא לערבם ולאכלם כמות שהוא מותר, אבל לטרוף אותם יפה ולסננם אסור, כיון שזה טורח גדול, ותיקון גמור הוא[823].

---

783. וכמו שנתבאר לעיל (בסו"ס ש"כ) בדיני מוליד ריחא. וכן כתבו בנידו"ד הכה"ח פלאג'י והבא"ח ועוד. [ויש באחרוני זמנינו שרצו להתיר מצד דריחני כמו אוכלין, ואין מוליד ריח באוכלין, ע"כ. אולם זו טעות, שהרי טבק הוא אבק בעלמא בלא ריח (ולכן אין מברכים על ריחו, דהוי ריח שאין לו עיקר), ואסור].

784. עיין שו"ע (סעיף ט"ו) ובמשנ"ב.

ובשו"ע שם נקט חרדל שלשו מער"ש, וביאר במשנ"ב (סקנ"ח) שאפילו אם לא נתערב בו מים מער"ש, רק שלשו בלחות של עצמו מותר וכו', עיין שם. וע"ע בביה"ל ד"ה יכול לערבו שפקפק בזה, ושבנידו"ד חמור יותר מבעה"ת, עיין שם. ומ"מ במשנ"ב סתם להתיר (ובשעה"צ שם הערה מקום לביה"ל).

785. עיין שו"ע (סעיף ט"ז) ובמשנ"ב שם.

786. כן סתם השו"ע שם להתיר בכל אופן, וכ"כ השו"ע בסט"ו להתיר בזה בחרדל, וע"ע בב"י מש"כ בזה. [אולם דעת הרמ"א בסעיף ט"ז שלא יטרוף בכף אלא ביד, או שינענע בכלי, וכמש"כ המשנ"ב, וע"ע בכה"ח אות צ"ח ובאות ק"ד, ודו"ק]. וזה כל ההיתר בשום ושחליים שאינו טורף בכח, עיין משנ"ב. וע"ע ביה"ל וחזו"א.

787. בשו"ע (סעיף ט"ו) כתב שלא יטרוף לערבו בכך, וכתב המשנ"ב (סקנ"ט) שצריך לומר שלא יטרוף בכח. (וכ"כ בכה"ח אות צ"ט בשם הפו'). וסיים השו"ע אלא מערבו מעט מעט. וכתב המשנ"ב (סוסקנ"ח) דהיינו שיערב בנחת (וכ"כ בכה"ח אות ק'). וכן בשו"ע (בסעיף ט"ז) כתב שלא יטרוף, וביאר המשנ"ב (סק"ס) דהיינו בכח.

ובענין טריפה בנחת, לכאו' נראה שהוא משום שינוי, ושלא יהיה כדרך חול. וכ"מ באחרונים, ובשה"ג ועוד מבארים שאין הנידון מצד לישה, והובא בהתה"ד סקכ"א. וע"ע בביה"ל ד"ה יכול לערבו, וכל הקפידא הוא משום מראית העין. אולם בחזו"א סימן נ"ח אות ד' נסתפק דשמא אינו מדין שינוי, אלא שבכלל אינו נחשב לש, עיי"ש. ונפ"מ בזה באופן שגם בחול הוא מערב בנחת, שאם אינו נחשב לש מותר בזה גם בשבת, וא"צ שינוי אחר.

788. כדעת הי"א שבשו"ע סעיף ט"ז, שאסור ליתן משקה בחרדל או שום הכתושים משום לש. והזכירו המשנ"ב (שם סקס"ד).

789. משנ"ב (סקס"ד). ועיין להלן.

790. משנ"ב (שם), שבקמח קלי יגבל מעט מעט, ובדברים הנזכרים (חרדל ושום ושחלים) לא יטרוף בכח או שיערב ביד.

ועיין במשנ"ב לעיל (סקס"ב) שאם נתן המשקה מערב שבת מותר לערב בכף מעט מעט, אף לדעת הרמ"א.

791. משנ"ב (סקס"ה), וע"ע בביה"ל (ד"ה דווקא) שביאר כן לדעת כל הפו' (וע"ע בכה"ח אות ק"י), ובעיקר הדין בזה עיין בביה"ל ד"ה י"א.

792. עיין להלן בענין בלילה רכה, ודון לנידו"ד. ויעוין בקצוה"ש (סימן ק"ל בבדה"ש סקי"א) ששיעור המשקין שצריך לתת בחרדל מער"ש, הוא בכדי שיבלע כל החרדל את המשקים ולא ישארו גרגרים יבשים, שאם לא כן בשבת יעבור על לישה. וע"ע שם שיש ליתן משקין בכדי שיהיה ראוי לטיבול, עיי"ש (ועפי"ז כתב מה שהבאנו להלן בסוף ההלכה).

793. ביה"ל (ד"ה אבל) שהרבה פו' מקילים כסברא ראשונה, ואדרבה הלא כך עיקר הדין לכו"ע, וכמש"כ הט"ז והפו'.

794. קצוה"ש סי' ק"ל סק"ב. וכ"ה בשעה"צ (סי' תק"ז סק"ס), וה"ט דדווקא כשהוא לח המשקה גורם פירוד ושרי, אבל באופן שהוא יבש הרי גורם לו לישה ואסור.

795. שהרי השו"ע פסק כריבי"ף, ולשיטתו מותר בנחת, וזה ככל מה שנתבאר לעיל בהלכה הקודמת גבי שום ושחלים המרוסקים שהתיר השו"ע לעשות בשינוי, ע"י עירוב בנחת.

796. כדעת הרמ"א הנ"ל שפוסק לחומרא כרבי, ומה שכתבנו שאם מתקלקל מותר, היינו כמש"כ הפו' שבשעת הצורך יש להקל כדעת רוה"פ שסוברים כריבי"ף, אך הוסיפו שטוב להחמיר, ועיין בזה במשנ"ב סקס"ח ובשעה"צ שם, ודו"ק.

ודין זה הוא ע"פ המבואר לעיל כדין שום ושחלים והיינו הך, ואמנם ללוש את הפרי או הירק בעצמו בלא מים אפשר להקל, אולם כשמוסיף בו מים או משקה ממקום אחר אסור. (ועיין בכ"ז ובב"י ואחרונים כאן). וע"ע בחזו"א סו"ס נ"ח מש"כ בזה לדון אי הוי נותן בו משקה מער"ש, שהרי יש בו לחות של עצמו, וצ"ע. עיי"ש. ועיין עוד בשש"כ (פ"ח ס"ג ובהערה י"ב).

797. הנה בלישת חרדל הנ"ל מבואר שאסור אף בליחה של עצמו (ח"ג בשו"ע הגר"ז סקט"ו), ובתהלה לדוד כתב דה"ה בכל ליחה של הפרי עצמו, אולם בקצוה"ש פקפק בזה, דלא חשיב לישה בכה"ג, וההיא דחרדל הוא ענין אחר, עיי"ש. וע"ע בשבה"ש שמהירושלמי מוכח שגם בליחה של עצמו אסור, אלא שנראה מהרמב"ם דלא ס"ל כן. וע"ע באגלי טל שתלה זה במח' רבי וריבר"י, וה"ד בשו"ת נשמת שבת (סימן ש"ח), ובחזון איש (סימן נ"ח אות ח' סוד"ה יש, ובאות ט' ד"ה נראה) נוטה שאין בזה לש (רק מצד טוחן), וטעמו דמשקה שלו עצמו אינו נחשב משקה, עיי"ש. ולכאו' צ"ב. וי"ל שכל עוד שלא נפרד והוא עדיין עימו תמיד, אין ע"ז שם משקה (שאינו נחשב משקה אא"כ נפרד מן המאכל, וכדחזינן לעיל בר"ס ש"כ לענין סחיטת הפירות, וכן בסחיטת ענבים שכל שלא משך המשקה מן חלקי הפרי, אין בו משום יין נסך וכו'). ובחוט שני הוסיף שבכה"ג אין זה נחשב לש, אלא זה נחשב שינוי צורת הפרי בעלמא, עיי"ש. אמנם אף להאוסרים אפשר לעשות ע"י שינוי. [ומצד טוחן י"ל דשרי אם עושה כן לאלתר, וכמשנ"ת לעיל במלאכת טוחן, לפי"ד הרשב"א ורוה"פ מעיקר הדין, עיי"ש].

ויעוין בשש"כ (ח"ג פ"ח הערה י"ב) שהביא מהגרשז"א שאף להחזו"א הנ"ל שמתיר, מ"מ זה רק בפרי שלם, אבל לרסק שני פירות מאותו המין ואפילו שני חלקי פרי אסור, עיי"ש. אולם לפי הטעם הנ"ל דהוי שינוי צורת פרי בעלמא, א"כ ה"נ אין לחוש עכ"פ בשני חלקי פרי, ואכן בחוט שני ס"ל שאף בשני פירות מאותו מין מותר, ורק בשני מינים אסור, שהלחות של מין אחד נחשבת משקה לגבי המין השני, עיי"ש. ויתירה מזו יש באחרונים שכל עירוב פירות אינו לישה כלל, אלא במים או משקה נוסף שבא עליהם (עיין בזב"צ בתשו' ח"ב ס"ס וח"ג סצ"א. וע"ע בתשו' ר"פ ח"א סי"ט).

798. בפירורי לחם ודאי אסור, אבל בחומרים אחרים לפעמים מותר, עיין לעיל בהקדמה א'. וכן בעירוב שני עיסות צידדנו להקל.

799. עיין שש"כ פ"ח ס"ז ובספר חידושי בתרא, כיון שכבר נילוש.

800. כן נראה ע"פ הנ"ל.

801. ע"פ הנ"ל. וכ"כ בחוט שני.

802. עיין בכל זה במשנ"ב (סקס"ז ס"ח), וע"ע בכה"ח.

803. משנ"ב (סקס"ח) ושעה"צ אות ס"ג. וכ"ה בט"ז ותו"ש ועוד רבים באחרונים. וכ"כ בשבה"ש בפתיחה ס"כ שיש להתיר בזה אפילו לרבי, עיי"ש. והכל לפי הענין [וע"ע להלן מש"כ בזה בפרק הדוגמאות המעשיות].

804. עיין בדברינו בסימן שכ"א ס"ב לענין טוחן, וק"ו כאן שלא שייך בזה לש בחתיכות גדולות, ופשוט. וכ"כ בבא"ח פ' משפטים סי"ח.

805. כ"כ בכנה"ג משם מהרי"ו, וה"ד בכה"ח (אות קי"ז). וכ"מ במשנ"ב (סקס"ח) שלכתחילה יראה להכינו מבעו"י לצאת מידי כל חשש. וכ"כ החק יעקב וע"א בהלכות פסח סימן תע"ג.

ועיין במשנ"ב (סקס"ח) שאם נתן קצת משקה מערב שבת, מותר להוסיף עליו בשבת לכו"ע, אבל במעט טיפין לא, שבזה אינו נחשב כמגובל, ע"כ. ולכן אפשר ליתן בו את המשקה מערב שבת, באופן שיתערב בו המשקה בכולו, ואז יכול לערבבו בשבת באופנים הנזכרים לעיל בשינוי.

806. כן מבואר כ"ז במשנ"ב (שם), עיין שם. וע"ע גם בכה"ח (שם) משם האחרונים. ומבואר איפוא שלבני ספרד מותר לערב את היין בחרוסת ויעשה בנחת (וכ"פ בשו"ת איש מצליח סימן ל"ח עיי"ש), אבל להרמ"א אין לעשות כן, אלא רק בלילה רכה. (ולמבואר בחזו"א אין לעשות בשינוי בנחת, אלא רק שתי וערב).

עיין בשעה"צ (אות פ"ו) שהעיר שהרי חרוסת מצותה בעבה ולא ברכה, ועיין שם מש"כ בזה, ועכ"פ בעצם הדין בודאי א"א לעשות עבה לדעת האוסרים, ועיקר שאלתו היא דאפשר שבכה"ג לא מהני כתקנת חכמים, וממילא אפשר שא"צ לעשותה כלל (א"נ אפשר קצת שהוקשה לו דדילמא בכה"ג שא"א באופן אחר וגם הוא במקום מצוה, יהיה מותר כדרך שהתירו הפו' בשעת הדחק כשצריך שהמאכל יהיה טרי, וכיוצא).

807. שמותר לעשות אוכל נפש ביו"ט.

808. כה"ח (סוף אות קי"ז) בשם הפו'. וז"פ שאין לישה כלל, והבאנו אגב הענין [ועיין לעיל ר"ס שכ"א שלא יעשה מי מלח עזין וכו', עיי"ש].

809. עיין בגמ' דשבת (דף קנו.) ובתרוה"ד סימן נ'. הובא בב"י כאן. וכ"כ האחרונים, וע"ע בשבה"ש בפתיחה למלאכת לש, ואכמ"ל.

810. כ"ז מבואר בפו'.

וכל זה אמור אפילו לגבי קמח [אבל לגבי דבר שאינו בר גיבול, הנה מבואר בשו"ע לעיל בסי"ד שמותר ליתן בו מים בכל אופן, ויש חולקים כמשנ"ת שם].

811. עיין בשו"ע סעיף י"ד בסופו, ובהגה בסעיף ט"ז, ובד' האחרונים. [ועי' אגר"מ ח"ד סע"ד לש שהיתהר זה הוא רק בבלילה רכה ולא בעבה].

812. הנה הט"ז (סקי"א) לענין קמח מצה כתב שכיון שאין ידוע מה נותן תחלה בחול, א"כ א"א לדעת מהו השינוי ואסור, עיין שם. (וכן פסק החזו"א סימן נ"ח אות ה'). אולם הוקשה לי בזה, דהלא בתרוה"ד (סימן נ') איתא בהדיא שכאשר אין ידוע מהו הרגילות וכו', יתן בכה"ג את האוכל תחלה ואח"כ את המשקה, שזהו מה שנזכר בגמרא, עיין שם, וצ"ע. ושוב מצאתי בפמ"ג בביאור דברי הט"ז שכבר עמד בזה, וכתב לבאר שהנה הרמ"א (בסעיף ט"ז) כתב שנוהגין להתיר ע"י שינוי, ומקום שדרכו לעשות כך בחול, יתן בשבת החומץ תחלה, ע"ש. ע"כ. הרי דנקט שינוי מדבר שידוע בהיפך, אבל באופן שהוא בסתמא לא איירי, ובזה אין הכרח לדעתו בזה. איברא שמ"מ זה דחוק לומר ולהוציא מזה שהרמ"א חולק בפרט זה. (וגם בב"י הביא דברי התרוה"ד הנ"ל). ועוד, שמ"מ היה לט"ז להזכיר מדברי התרוה"ד ולחלוק עליו, ומשמע טפי דאשתמיטתיה דברי תרוה"ד, וכן העירו האחרונים כמובא בכה"ח (אות צ"ג), עיין שם. ובעצם הסברא לעשות השינוי שנזכר בגמ', ביארו האחרונים שעצם הדבר שמקפיד לעשות בשבת דווקא באופן מסוים, זה עצמו השינוי שלא עושה בהיפך, וי"ל.

ולדינא, הנה המשנ"ב (סקנ"ז) הביא ד' הט"ז, ושהא"ר כתב שיעשה השינוי הנזכר בגמ', וכ"כ בחק יעקב, וסיים המשנ"ב שטוב להחמיר שלא לערב בכף, רק מנענע את הכלי עד שיתערב, ע"כ. (וע"ע בחזו"א סימן נ"ח סק"א). אמנם בכה"ח (סוף אות צ"ג) הביא מהאחרונים שהקילו בזה, וכן כתבנו לעיל עפ"ד תרוה"ד שהובאה בשתיקה בב"י, ואף הרמ"א לא חלק עליו אלא שקיצר. (וע"ע בכה"ח אות קי"א). וכ"ה בא"ר ובתו"ש. וע"ע גם בנשמ"א כלל י"ט ס"כ. וכן עיקר.

813. שינויים אלו נזכרו בב' מקומות ברמ"א (סעיף ט"ז). ועיין בחזו"א (סנ"ח סק"ח) מש"כ בהגדרה בזה, עיי"ש. ובקצוה"ש (סימן ק"ל בבדה"ש סק"ט) כתב שאם הדרך בחול לעשות ביד, יש לשנות ולערב באצבע.

814. עיין בזה בשו"ע סימן שכ"ד ס"ג.

815. פשוט ועדיף טפי, וע' במשנ"ב (סקנ"ז) דבכה"ג א"צ שינוי.

816. כן מבואר בתרוה"ד שדווקא לרבי סגי בשינוי בנתינת המים, אבל לריבר"י צריך לשנות בגיבול, וכן הלכה להרמ"א, שהרי צריך לחוש לכל הדיעות, וכ"מ בהגה סעיף ט"ז, ובמשנ"ב סקנ"ז עיין שם, וכן לקמיה סקס"ח, עיי"ש.

אולם מסתימת השו"ע והפו' משמע דסגי בשינוי בסדר נתינת המשקה, כדמשמע בשו"ע (סעיף י"ד) ע"פ הרמב"ם והרי"ף. וכן מבואר בשבה"ש (מלאכת לש) משם הריטב"א והמאירי, עיי"ש. וכ"כ הדרישה. וכ"כ החזו"א (סימן נ"ח) ד"ה ומשמע להקל בזה, עיי"ש.

ולמעשה, לבני אשכנז צריך לשנות בתרוייהו, אבל לבני ספרד יש להקל כדעת מרן השו"ע לעשות שינוי אחד, וכ"כ בטל אורות ועו"א. אמנם יש לציין שבבא"ח (משפטים סי"ח) החמיר כהרמ"א לשנות בתרוייהו (וע"ע באול"צ פל"ג ס"ג), אולם מן הדין יש להקל.

817. עיין שם שיש בלילה עבה, ויש בלילה רכה (ובזה נחלקו הפו'), ויש שעשויה כמשקה, ובזה מותר לכתחילה.

818. כה"ח (סוף אות קי"ג) שאל"כ הרי נעשית בלילה האסורה בתחלה, והנה החזו"א (סימן נ"ח סק"ח) תלה זאת בדברי הפוסקים כרבי או כריבר"י, ולפי"ז לפוסקים כריבר"י אפשר לעשותה בתחלה עבה ואח"כ לרככה, עיין שם. אולם בקצוה"ש (סימן ק"ל בבדה"ש סק"ד) ועו"א חולקים ואוסרים בזה לכו"ע. וע"ע בקצוה"ש שם, ומ"מ לכו"ע צריך לעשותה שתהיה רכה מיד.

819. משנ"ב (סקס"ו) וש"א.

נ.ב. דיני חרוסת בפסח הנזכר במשנ"ב (סקס"ח) הזכרנו לעיל, ודין טריפת ביצים מחשש שנראה כבישול, יבואר להלן, וכן הזכרנו לעיל בסימן שי"ח סוף סעיף י"ח.

820. כן מתבאר מדברי השו"ע (בסעיף י"ז) גבי ינומלין וכו', וכדלהלן. (וכן משמע בשו"ע בסעיף י"ח). וכ"כ הפו'. ועי' בחזו"א סימן נ"ח.

821. כגון אבקות הנמסות, קפה נמס, שוקו וכדו', וכן קפה שחור טחון, סוכר, מלח, אבקת סודה, וכן אבקת חלב מטרנה, דייסא וכדומה.

822. שו"ע (סעיף י"ז), ואפילו הרבה מותר, וכמש"כ בכה"ח (אות קכ"א).

823. כ"כ הב"י (סו"ס שי"ט) בשם שבה"ל, וכ"ה בשה"ג ה"ד במג"א (סקכ"ה), וכן פסקו המשנ"ב (סקס"ט) ובכה"ח (אות קי"ט), עיי"ש. [ובעיקר הדברים יל"ע דמשמע שעיקר האיסור הוא בזה שטורף בכח, והוי כעובדא דמלאכה וכיוצא (ודמי למ"ש גבי חרדל), א"כ למה הזכיר שאסור לטרוף "ולסננן", וכפי הנראה מהב"י (וכן נזכר בכ"מ כאן הנד"מ) משמע שהחשש הוא כדי שלא יבא לידי איסור מחמת חששות בורר וכו',

ואין עושין "אלונתית", שהוא יין ישן ומים צלולים ושמן אפרסמון[824], משום שהוא עשוי לרפואה, ואינו עשוי לבריאים כלל[825], ולכן אסור לעשותו בשבת, ואפילו אם היה עשוי מערב שבת אסור לשתותו[826].

נ"ב. אין שורין את החילתית לא בפושרין ולא בצוננים, משום שדרך לשתותו לרפואה[827], ואפילו אם מתכוון לשתיה בלבד אסור[828], אבל מותר ליתנו לתוך החומץ כדי לטבל בו פיתו[829], ואפילו אם כוונתו לרפואה מותר[830].

ואם היה שרוי מאתמול מותר לשתותו בשבת, כיון שזה גם קצת מאכל בריאים, ואינו ניכר שעשוי לרפואה[831], ואם אין הבריאים נוהגים לשתותו כלל, אסור לשתותו בשבת[832], אמנם באופן שרפואתו לשתות ממנו ברצף כמה ימים, והתחיל לשתות ממנו ביום חמישי או שישי, מותר לשרותו גם בשבת, מפני שהוא סכנה אם יפסיק לשתות ממנו[833]. ומותר ליתנו בחמה[834], ואפילו באש מותר כשאין חמה, וכיוצא[835], מפני שיש בזה סכנה. [ומי שהתחיל לקחת אנטיביוטיקה, אין להפסיק מלקחתה בשבת][836].

נ"ג. תבשיל שנתבשל היטב, מותר לערבבו היטב ולעשותו עיסה אחת, ואין בזה משום לישה[837], ואף מותר להוסיף בו מים או רוטב ולערבבו[838]. וכן שאר אוכלין שנתמעכו ונתרסקו בתבשיל, ואינם מחוסרים אלא ריסוק מועט, מותר לרסקם אף בשיני המזלג[839].

ובמאכל יבש, יש מתירים להוסיף בו משקה או רוטב ולערבו, ויש אוסרים. אמנם בתוספת משקה או רוטב באורז וכדו', אפילו שהוא יבש, אין בזה שום לישה, שהרי במציאות לא נעשה עיסה אחת בכך[840].

פרטי דינים ודוגמאות בעניני לש[841]

נ"ד. נתבאר לעיל שאסור ליתן משקה בקמח וכיוצא, ואפילו כשאינו מגבלן, משום שעצם נתינת המים אסורה[842], והוא הדין שאסור ליתן מים על גבס או על מלט וכדומה[843], וכן יש איסור בעצם הגיבול שאסור לערבב בהם, ואפילו אם כבר נתן עליהם את המים מערב שבת[844], ואסור לערבב וללוש בו בשום אופן[845].

ודברים שאינם בני גיבול, לדעת השו"ע אין איסורם מן התורה, ומותר ליתן בהם משקה, ולגבל בשינוי, ולדעת הרמ"א אסור ליתן בהם משקה, ויש בזה כמה פרטים וכפי שנתבאר לעיל בהלכות[846] [ודין הטלת מי רגלים על עפר, ודין יריקה על העפר, נתבאר לעיל בסעיף י"ד].

נ"ה. איסור לש בעצם נתינת החומר למאכל, אינו שייך אלא רק בדברים המחלחלים, כגון מים ויין ושמן וחומץ, וכיוצא. אבל דבר עבה, כמו מיונית (מיונז), או שומן, אין בנתינתו לקמח שום איסור[847], ואפילו לדעת הרמ"א[848], אבל יש להזהר שלא לגבלו ולערבבו, אלא בדרכי ההיתר[849].

נ"ו. אין איסור לש אלא באופן שכתוצאה מן הלישה יהיו הגופים מעורבים ומחוברים זה לזה[850], ולכן אין איסור ליתן שמן או חומץ לתוך סלט ירקות, או סלט חסה וכדומה, כיון שאינם מתחברים לבלילה אחת[851], וכן מותר ליתן חומץ או יין בסלט פירות[852], וכן מותר לערב מיונז וחומץ בחתיכות תפוחי אדמה[853], כיון שאינם חתיכות קטנות ודקות[854].

ואם הם ירקות קצוצים דק דק יש להחמיר, ולא לגבל בהם אלא בנחת ולא יטרוף בהם[855], ואפשר שכן יש להחמיר בגזר הקצוץ בפומפיה דק דק[856]. ולמעשה הדבר תלוי אם הוא דק מאד באופן שעל ידי המשקה נעשים מדובקים זה בזה, צריך לשנות.

נ"ז. סלט ביצים העשוי מביצה מפוררת ובצל קצוץ ושמן, או מיונז, יש אומרים שאסור להכין בשבת משום לש, אבל אפשר לעשות בשינוי, ויש שנהגו לעשות בלא שינוי[857], והוא הדין לענין סלט טונה עם ביצים ומיונז[858]. [ויש להזהר בהכנת מאכל ביצים מעוד חששות נוספות של בורר וטוחן, ועדו חששות איסור השייכות בזה, ונתבארו להלן בסוף הסימן בהרחבה, כיעוין שם][859].

נ"ח. מותר לערב חתיכות פרי של תות או בננה וכדומה בתוך שמנת, כיון שאינו קצוץ דק דק, אבל אם הוא קצוץ דק דק או מרוסק, הרי זה תלוי, שאם הוא נותן כמות גדולה של שמנת באופן שהפירות לא נדבקים זה בזה, אין בזה משום לש ומותר. אבל אם הוא נותן כמות מועטת של שמנת, וגורם לפירות להדבק זה בזה, יש בזה משום לש, ויזהר לעשותו בשינוי[860].

וכן הנותן טחינה בתוך רסק של חזרת וכדו', אם הטחינה היא נוזלית וזה גורם דילול לרסק, מותר. אבל אם היא סמיכה וגורמת לקבץ את חלקי הירק, יש בזה חשש לישה, ויעשה בשינוי[861].

נ"ט. עירוב סובין או קואק"ר בלבן, דינו כקמח קלי, שלדעת השו"ע - מותר לערבם, אך יגבל מעט מעט, או שישנה לגבל שתי וערב. ואף לדעת הרמ"א - שאסור בקמח קלי, כאן מותר, כיון שאי אפשר להכינו מערב שבת שהרי מתקלקל טעמו, ויעשה בשינוי[862], וכן הדין לענין עירוב פתיתי לחם או ביסקויט בגבינה[863].

וכן הדין לענין פתיתי תירס (קורנפלקס) בחלב, שמותר לערבם ולגבל בשינוי, אולם כל זה כשהם נדבקים זה בזה, אבל אם אינם נדבקים אין בזה איסור לישה כלל[864]. ויש בזה סוגים שונים של דגני בוקר, שלוה, פצפוצי אורז, סובין וכדומה, והדין בהם תלוי בכל דבר לפי ענינו, שאם נעשים גוש אחד אסור, ואם לא כן מותר.

ס'. רסק של פרי או רסק של ירק, לדעת השו"ע - מותר ליתן בו מים או איזה משקה ולערב בנחת, או באיזה שינוי. ולדעת הרמ"א - אסור, אלא אם כן יתן בו את המשקה מערב שבת, ובשבת יגבל בשינוי, ובשעת הצורך כגון לתינוק יש להקל לעשותו בשבת בשינוי[865].

ס"א. ומותר ליתן שמן או חומץ על רסק פרי אבוקדו וכדומה, ואין בזה לישה כלל, כיון שאינו גורם דיבוק, אלא אדרבה דילול[866].

ואם מערב בסקויט או פת עם הרסק ומים, אפשר לעשותו בשינוי, ולדעת הרמ"א אם הוא עושה בלילה עבה צריך לשנות גם באופן הנתינה וגם בבחישה, והכל כדרך שנתבאר לעיל בסעיף י"ד[867].

ס"ב. עירוב של שני עיסות זה בזה, או של שני מאכלים שנילושו כבר, כגון גבינה עם דבש וריבה, וכיוצא, יש אוסרים ויש מתירים. ונראה למעשה שמותר לעשות כן בגבינה רכה, ורק בגבינה קשה או מפוררת יש מקום לחשוש[868].

וליתן סוכר או קקאו או ריבה נזילה בשמנת או בלבן, מותר לכו"ע[869].

וצ"ע]. אמנם בשו"ע השמיט פרט זה שלא לטרוף בכח.

824. שו"ע שם. וא"כ אסור משום גזירת שחיקת סממנים, ככל שאר רפואות.

825. ומ"מ עצם העשייה אסורה. כ"כ בביה"ל (ד"ה שהוא) ע"פ האמור בשבת (דף קמ.) שעשוי לצנן אדם מחום בית המרחץ, ע"כ. והוצרך לזה הביה"ל, משום שאם הוא עשוי גם למאכל בריאים לא היה לנו לאסור, וכמבואר להלן (בסעיף י"ח), ולכן פירש שאינו עשוי לבריאים כלל. (וע"ע להלן בסי' שכ"ח כל פרטי דיני חולה).

826. משנ"ב סק"ע וכה"ח אות קע"ג.

נ.ב דברי המשנ"ב סקס"ט לענין קידה בחומץ וכו', נזכר לעיל בסוף סעיף ב'.

827. שו"ע (סעיף י"ח), ועשוי ליוקרא דליכא כמש"כ בגמ', ועי' כה"ח אות קכ"ד.

828. ביה"ל (ד"ה שדרך) שכתב שזה תלוי בטעמים, עיי"ש, שלטעם השו"ע אסור ולגמ' מותר.

829. שו"ע שם.

830. ביה"ל (ד"ה פיתו), וכה"ח (אות קכ"ו).

831. שו"ע שם, ומשנ"ב (סקע"א), וממילא מותר אפילו אם כוונתו לרפואה.

832. משנ"ב שם ממשמעות הרמב"ם.

833. שו"ע שם, עיין שם ובמשנ"ב. וע"ע כה"ח (אות קכ"ז) בביאור לשון השו"ע.

834. שו"ע שם.

835. משנ"ב, משום הסכנה.

836. הנה מהשו"ע כאן לכאו' מדויק שרק בסכנה שרי, הלא"ה אסור, ולפי"ז אין להתיר בכל אנטיביוטיקה שאינה לסכנה, ומיהו כתבו כמה אחרונים להקל בכיוצ"ב, ויבואר בעזה"י בסי' שכ"ח.

837. הנה בב"י (סו"ס שכ"א) הביא מתשו' הרמב"ם שמותר לשחוק הריפות ולערבם עד שנעשית כמו עיסה אחת, עיין שם (והזכירו במשנ"ב סקע"ח), ואמנם שם במקומו (והבאנו דין זה לעיל בסוף הל' טוחן) הערנו שברמב"ם ומשנ"ב מבואר שדווקא בנתמעך מותר, הלא"ה אסור. וע"ע שם, וה"נ אין היתר זה אלא בנתרסק קצת.

אלא שמדברי הביה"ל יש ללמוד שמותר אף בלא נתמעך, שהרי בסעיף י"ד (ד"ה שמא, בתוה"ד) כתב סברא דכל שנתייבש וראוי לאכילה, אף שכשנותנים בו מים הוא מתגבל אין זה נחשב לישה, אלא "תיקון אוכל בעלמא", ע"כ. (ואפשר שלמד כן בדברי הרמב"ם הנ"ל). אך זה צ"ב מנא לן הא. וע"ע בחזו"א (סי' נ"ח סק"ז) שהקשה על הביה"ל מתוספתא ומדברי הט"ז שאסר אף במבושל. והחזו"א גופיה ס"ל שרק בתבשיל יש להתיר, ולומר שאין בזה לישה, והביאור בפשטות ע"פ האמור שמבואר ברמב"ם הנ"ל שבכה"ג כבר נתרסק, ושוב אין חשש, כדין טוחן. (עיין מה שביארנו שם בדין טוחן). ולפי"ז יוצא שרק בנתרככו מותר, הלא"ה אסור. ולפי הביה"ל משמע דמותר בכל גווני, והוא חידוש.

838. כן יוצא ע"פ הנ"ל דל"ש, וכן מבואר בחזו"א שם. וע"ע גם באול"צ פמ"ז סכ"ו שכתב ע"פ הביה"ל הנ"ל שמותר לרסק תפו"א עם הרוטב של החמין, ואין בזה לש, ע"כ. ולפיה"א ע"פ החזו"א אין להקל כ"כ אלא כשנתבשל היטב עד שנתרכך.

839. ביארנו בהל' טוחן סעיף י"ט.

840. הנה בפשטות הוא תלוי במח' הביה"ל והחזו"א הנ"ל, ולפי החזו"א אסור (זולת בנתרכך כ"כ), אלא שמאידך גיסא הרי מבואר בחזו"א שם שאם אינו מתגבל מותר, וכמו"כ מותר לשרותו במים, משום שאין השריה מקבצת את הנפרדים, אלא גורמת להפריד יותר, ואין זה כמו קמח.

841. נ"ב. דברי הרמ"א בסעיף י"ט יובא להלן בסוף הסימן.

842. עיין לעיל בהקדמה ב', ובשו"ע סעיף י"ד. ונחלקו בזה הפו' אם אסר מדאו' או מדרבנן.

843. היינו הך כנ"ל. ועי' ברמב"ם פ"ח הט"ז.

844. כמו שנתבאר לעיל בהקדמה א' אות ב', ובהלכות לעיל.

845. ואין להתיר בזה בשום אופן, שאיסורו מן התורה, ואפילו לערוך וליפות את הלישה ג"כ אסור, כמשנ"ת לעיל בהקדמה א' ב'.

846. והכל תלוי אם חוששים לאיסור דאו', ואסור אף בשינוי, או שאינו מדאו', ואופני השינוי נתבאר לעיל.

847. כן מבואר בפמ"ג (משז"ז סקי"ב) לענין דבש ושומן קרוש, שגם לרבי אינו חייב עד שיגבל, כיון שבנתינתו לא נוצר שום גיבול (אמנם אפשר ששייך בזה ח"ש כיעוי"ש), וכ"כ בשבה"ש (בהקדמה למלאכת לש סק"ו), וע"ע בספר ארחות שבת ע' רל"ט, ושם הביא מהגרשז"א שהסכים להתיר כן, שבלא"ה עיקר הדין כריבר"י, וכעת ראיתי בשו"ת נשמת שבת (ע' שמ"ה אות י"ג) שהעיר ע"ז מדברי המשנ"ב (סימן שי"ט סי"ז) בביה"ל ד"ה שנותנין, שלרבי אסור נתינת שומשומין ואגוזים לדבש וכו', עיי"ש. וכתב דאפשר דמיירי בדבש שאינו קרוש, וע"ע בקצוה"ש סימן ק"ל סי"ז.

848. אע"פ שהרמ"א פוסק כרבי שבנתינתו חייב, מ"מ בזה אפשר דשרי, וכן הבאנו בהערה הקודמת מהאחרונים, איברא שז"א פשוט כ"כ.

849. דהיינו שינוי בגיבול, וכדרך שנתבאר לעיל בסעיף י"ד, ועיין בהקדמה. (ועי' באול"צ ע' רמ"ז שלא לערב מיונז בסלט אא"כ ישנה בנתינה ובגיבול, ואם הניחם עליו מלפני שבת, וכעת רוצים לערבו, אפשר בשינוי, ועי' להלן שיש לפקפק על דבריו).

850. פשוט שזהו מהות מלאכת לש, וכן נתבאר לעיל בהקדמה ובכ"ד.

851. משנ"ב (סקס"ח), ויעוין בדברינו לעיל בסימן שכ"א סי"ב לענין איסור טוחן דק דק, עיין שם. ומכל מקום כאן יש להתיר יותר משם, ואף באופן שנאסר שם זה רק לענין טוחן, אבל לענין לש הא ודאי שאינו מתקבץ ביחד אם אינו דק מאד, ודו"ק. וע"ע בנידו"ד גם בתורת שבת ובא"א מבוטשאטש ובשביתת השבת בפתיחה ובספר בן איש חי פרשת משפטים סי"ח ועוד באחרונים.

852. ככל הנ"ל כשאינו דק מאד, ואמנם לפעמים שמים בסלט פירות איזה חומר כמין קצף שמדבק הכל, אמנם מאידך יש בו קולא בנתינה.

853. ככל הנ"ל כשאינו דק מאד.

854. ובחוט שני פי"ג כתב שגדר "דק דק" הוא כאשר לאחר העירוב אין כל חתיכה ניכרת בפני עצמה, ע"כ. ומצאתי כעי"ז בתורת שבת (סקכ"ו), אלא שנראה שכל שאינו דק מאד, כמו כתישה וריסוק, אין בזה איסור לש, והעיקר תלוי אם נדבקים ביחד זב"ז או לא, ובמשקה בעלמא פשוט יותר להקל.

855. כן מבואר במשנ"ב (שם). וע"ע בשבה"ש בהקדמה למלאכת לש שכבר העיר בזה, שמסברא לא היה לנו לאסור כיון שלא נעשה בלילה אחת, ועמש"כ שם. ועיין בשו"ת נשמת שבת (סימן שי"ד אות ב') שאם שופך רק מעט שמן לטעמא בעלמא לא שייך לישה וכו', עיי"ש (ויש לבאר שאם גורם איזה דיבוק ודאי שאסור אפילו במעט, כמש"כ הפו' לענין יריקה על עפר, וכיוצ"ב).

ועיין במשנ"ב (שם) שהוסיף שטוב להחמיר לשנות גם בנתינה, עיי"ש. [וזה לדעת הרמ"א דווקא, ולא לדעת השו"ע, וכמשנ"ת לעיל].

856. עיין בארחות שבת ע' רמ"ו שנסתפק בזה, וכן נסתפק לענין כרוב וגזר קצוץ. ולמעשה תלוי כמשנ"ת בפנים.

857. הנה נתחבטו בזה הפו' טובא, שיש שכתבו לאסור בזה, ויש שהתירו לכתחילה בלא שינוי, וכתבו שגם המנהג להקל בזה. והזכרנו בזה מדברי הפו' להלן בסוף הסימן ע"ד הרמ"א (בהערה ד"ה ובענין), עיין שם. ועיין בשש"כ (פ"ח הערה פ"א) משם הגרשז"א שכתב ב' סברות ליישב מנהג ישראל להקל בזה, א'. ע"פ המהרש"ל דכל שלא נעשה גוש אינו בכלל האיסור, עיי"ש, אלא שטעם זה כשלעצמו מחמירים לכתחילה (וכנ"ל בירקות הקצוצים דק דק). ב'. ועוד כתב מפני שאם יעשוהו מער"ש יתקלקל טעמו, והרגילות היא לעשותו לפני האכילה, ויתכן שהוא נחשב כגיבול על יד שהוא כדרך אכילה ולא כדרך לישה. [נ"ב. יעוין שם ובשולחן שלמה, ויש לציין עוד למש"כ בשש"כ בהערה י', ודו"ק. ונראה שיש סמך לזה במש"כ בשעה"צ אות פ"ד, דלכאו' קשה היאך התיר בזה, ולהנ"ל י"ל דבכה"ג הו"ל דרך אכילה]. וע"ע שם ע"פ הביה"ל בסעיף י"ד שביאר היתר הוספת רוטב לתבשיל דהוי רק תיקון המאכל, עיי"ש. וה"ה כאן. ולא דמי לירקות הנ"ל שהם לא מבושלים, ולכן מחמירים אנו בהם לכתחילה, משא"כ בביצה. (ויש עוד סברות להקל ע"פ הביה"ל בראוי לאכילה ומבושלות כבר, אולם כ"ז בביצים, ולא בתערובת בצל קצוץ).

והנה באופן שהם מרוסקים דק מאד, או שהם נימוחים, היינו המחלוקת הנ"ל שיש אוסרים ויש מתירים, אבל באופן שאינם דקים כ"כ קיל טפי, ואמנם באול"צ (פל"ג תשובה ג'-ה') החמיר בזה כיון שהוא מדבק אותם, אולם דעת הרבה פו' שאין לחוש בדיבוק בעלמא, ואף בקצוץ היטב ג"כ דעת הרבה פו' להתיר, ועיין בזה בשו"ת באר משה ח"ו סי' מ"ד, ובצי"א ח"א סי' ל"ו, ובמנח"י ח"ט סי' כ"ח. וע"ע בשו"ת נשמת שבת סימן ש"ה וסימן שי"ד, שהאריך בזה מדברי הפו' בענין זה, עיין שם, ואכמ"ל. (ולצאת מידי חשש אפשר לשנות הן בסדר הנתינה, והן בגיבול שיעשנו שתי וערב, ויש שהקילו בשינוי מעט).

858. שדינם כנ"ל שיש אוסרים כיון שהם קצוצים דק דק או נימוחים (ועי' אגר"מ ח"ד סי' ע"ד לש אות ח'). ויש מתירים ככל הנ"ל. וכן לענין סלט טונה עם מיונז, וכל כיוצ"ב.

859. עיין להלן בסוף הסימן בענין הכנת מאכל ביצים בשבת, שהבאנו כל פרטי הדינים בהכנת מאכל ביצים, והבאנו כו"כ חששות ששייכים בזה, ואופן הזהירות מהם, עיין שם.

860. כ"כ בארחות שבת ע' רמ"ז.

861. עיין שם בהערה עג. ואופן השינוי תלוי לדעת השו"ע ולדעת הרמ"א.

862. כן נראה בפשטות לפי כל המבואר לעיל בסעיף י"ד, ועיי"ש בקמח קלי, ותבואה וכו'. ולהרמ"א טוב לשנות גם בסדר נתינת המשקה.

863. כדין קמח קלי מהנ"ל, וע"ע באל"צ ע' רמ"ח שאם נותן חתיכות גדולות של ביסקויט בתוך רסק או בתוך גבינה ואשל, מותר, אבל בחתיכות קטנות יש לחוש משום לש, אא"כ יעשה בשינוי, וכתב שם שבתוך אשל ה"ז בלילה רכה, ומספיק שינוי אחד, עכ"ד (אך יש להעיר לפמש"כ לעיל בהקדמה ב' בגדר בלילה רכה, עיי"ש).

864. עיין בארחות שבת ע' רמ"ט שכתב שמותר, וביאר בהערה הטעם כיון שאינם נדבקים זל"ז, אא"כ שוהים בתוכו זמן רב וכו', וביארנו בפנים שאם הם נדבקים אסור, וצריך לעשות שינוי, וע"ע להלן בענין שומשמין במים שאסור מפני שיוצא מהם ריר והם נדבקים, והבאנו משם הכה"ח שאסור ללחלח אצבעו במים וכו', עיי"ש. וי"ל אם כן הדין גם כאן. ויש להזהר בזה לגמרי, וכמו שכתבנו שם.

865. בדרך שנתבאר לעיל בסעיף ט"ו-ט"ז לענין שום ושחלים שדכן מער"ש, עיי"ש. ושם נתבאר דין הרסק, עיי"ש. [ומצד איסור טוחן, עיין לעיל בסי' שכ"א].

866. כאן אע"פ שהיא עיסה עבה, מ"מ בנתינת המשקה הוא אדרבה גורם להפריד ולרכך את העיסה, וכל הקפידא לשנות משום וחרדל הוא מפני שמתדבקים, וכ"מ בחזו"א (וצ"ע מש"כ שם בחזו"א בסו"ד), וכן הסכימו עמי כמה גדולים.

867. עיין שם לענין קמח קלי ולענין תבואה, ושם הזכרנו דין זה, ובאול"צ ע' רמ"ח כתב בזה שישנה באופן הנתינה ובאופן הבחישה, וזה כדעת המחמירים.

868. עיין בהקדמה א' אות א' מח' האחרונים, וכתבנו שיש להתיר בזה.

869. שם, שאף לד' האוסרים בזה מותר, כיון שאינו נעשה גוש, ואם הוא נעשה גוש כגון שנותן הרבה סוכר וכדו', דינו כקמח קלי המבואר לעיל בסעיף י"ד, עיין שם, והוא הדין כאן. ולפיה"א במקומו שבלא"ה כל שניתן לטעם אין בזה לישה, א"צ לכל האמור, וכבר הזכרנו להלן שמותר לערב תבלינים בעיסה אפילו בעיסה עבה, וה"ה כאן. ונוסף עכ"ז שבדרך כלל הכל נימס.

וכן מותר לכל הדיעות למרוח על פרוסת לחם שכבה של חמאה, ושוב למרוח על זה דבש וכדו'[870].

ס"ג. טחינה גולמית, אסור להכין אותה בשבת לאכילה על ידי הוספת מים ומיץ לימון ושאר חומרים, ואע"פ שמוסיפים לה מים והיא חוזרת להיות רכה כבתחילה, כיון שבפעם הראשונה היא מתקשה, אסור[871].

ואם הוא רוצה להכין טחינה בשבת, מותר לעשותה בלילה רכה, ויזהר שיתן בה הרבה מים כדי שתהיה רכה מתחלת עשייתה[872].

ס"ד. אם הטחינה מוכנה כבר מערב שבת, וכעת בשבת רוצה להוסיף בה מים כדי לרככה שלא תהיה עבה, מותר[873].

ואם רוצה להוסיף לטחינה שום וחומוס וכדו', אם זה רק מעט אין חשש כלל, כיון שלא נדבקים זה בזה, ואם הוא שם הרבה חומוס וכיוצא, יעשה זאת בנחת ולא יטרוף בכח[874]. אך בדרך כלל אין שמים אלא מעט, באופן שאינו גורם לו שיהיה עיסה אחת זה בזה.

ס"ה. הכנת חילבה בשבת, יש בה כמה שלבים: א]. שריית גרגירי החילבה במים, ה"ז אסור בכל אופן, משום שנעשית בזה בלילה עבה[875]. ב]. לאחר מכן מקציפים את העיסה הזו ונעשית רכה יותר, ויש להחמיר בזה[876]. ג]. לאחר מכן מוסיפים לה תבלינים, מיץ עגבניות, או סחוג, ושלב זה מותר לעשות בשבת[877].

ועל כן אם כבר הוכנה מערב שבת, מותר לטבל אותה כאמור.

ס"ו. מותר לערב עלי תבלין בסלט טחינה או חומוס, כיון שהעלים מתפזרים ואינם נדבקים זה בזה[878]. וכן מותר לערב במאכל או בעיסה כל שהיא תבלינים, פלפל שחור וכדומה[879].

וכן מותר ליתן פפריקה אדומה על הטחינה לקישוט[880].

ס"ז. אבקות הנמסות מותר ליתנם במים ולערבם כהרגלו, כגון סוגי קפה למיניהם, סוכר, וגם קוביות סוכר, וכן מלח, אבקת שתיה, סודה, אבקת מרק, אבקת חלב (מטרנה), דייסא נמסה, שוקו, וכל כיוצא בזה[881]. אך יש להזהר מאיסור בישול, וכדרך שנתבאר בסימן שי"ח[882].

אבל אסור ליתן מים על אבקת טחינה, וכן לא לערב חומוס עם אבקת טחינה.

וכן אסור לערב באבקת תפוחי אדמה (פירה אינסטנט) או במנה חמה, וכיוצא[883].

ס"ח. ג'לי בזק, שמערבים מים באבקה, ונעשית נוזלית, ואחר כך מניחים אותה במקרר ונקרשת, מן הדין נראה שמותר לעשותה בשבת, ויש אוסרים[884].

ופודינג, אין לעשותו בלילה עבה[885]. אבל בלילה רכה אפשר להקל[886].

ס"ט. הכנת דייסא ומטרנה בשבת לצורך תינוק, אם היא עשויה לשתיה בבקבוק וכדו', אין בזה שום חשש[887]. אבל אם היא נעשית סמיכה, הרי זה תלוי אם היא בלילה עבה, או בלילה רכה[888], ובכל אופן מותר על ידי שישנה בסדר הנתינה, שקודם יתן את החומרים ואחר כך את המים. וכן אם הוא מוסיף דייסא יש לשנות.

ויש עוד דברים שיש להזהר בהם בהכנת דייסא, כגון: באיסור בישול - שלא לערות עליהם רותחין, וככל המבואר בסימן שי"ח סי"ד. וכן באיסור בורר - שלא להוציא את הגושים שנוצרו בדייסא אם התינוק אינו יכול לאכול באופן זה, וכמו שנתבאר בסימן שי"ט סי"א.

ע'. מותר למעך פת כגון מחלה טריה, ולעשות ממנה גוש, וכן הדין בעוגה וכדו', ואין בזה משום לש[889].

ע"א. הנותן זרע פשתן או שומשומים וכיוצא במים, חייב משום לש, מפני שהם מתקבצים ונתלים זה בזה[890].

ולכן יש שהחמירו כשנופלים גרעינים קטנים של שומשום בשלחן ורוצה לקבצם באצבעו, שלא ילחלח האצבע במים או ברוק לקבצם, שזה כמו לש, אולם נראה שאינו אלא חומרא בעלמא, ולמעשה מן הדין מותר כשאינו מתכוון ללישה, ואם אינם נדבקים זה לזה, וכגון שהם גרעינים בודדים, בודאי אין חשש כלל לכל הדיעות[891].

ע"ב. וכן אסור ליתן גרעינים של זרעונים למיניהם, כגון שומשום או אגוזים וכיוצא בתוך מעט דבש, מפני שהם מתקבצים ונדבקים יחד, ואסור משום לש[892].

אמנם מותר ליתן בהרבה דבש וכדו', כיון שבאופן זה הם אינם נדבקים זה בזה, אלא ניתלים בדבש.

ע"ג. גם בדברים שהתירו בהם לישה, יש להזהר שלא לטרוף בכח יפה, משום שזה טורח גדול ואומנות[893], ולכן אסור לעשות קצפת משמנת מתוקה[894], וכן אסור לעשות גלידה על ידי חלב סוכר וביצים וכדומה, ואפילו אם בלילתם רכה[895].

ע"ד. הקצפת קפה, הנעשית על ידי עירוב של קפה נמס וסוכר עם מעט מים, ונעשית כעין עיסה (ואחר כך מוסיפים עליה מים חמים כדי שיווצר קפה נמס עם קצף), אין לעשותה בשבת[896]. ונקרא דבר זה בשם קפוצ'ינו או אספרסו[897].

---

870. עיין בשש"כ הנד"מ פ"ח סכ"ב [אמנם לערב את סוג הממרחים זב"ז נקט שם לאסור].

871. כן נראה פשוט כמו שכתבנו, שכיון שמתחלתה היא נפרדת לחלקים קטנים ושוב מתערבת ונעשה עיסה קשה אסור, וכ"כ בשש"כ פ"ח סכ"ו, ובחוט שני פי"ג סוסק"ב. וע"ע בארחות שבת ועוד. ואמנם יש שהתירו מצד זה שלבסוף מוסיפים לה עוד מים וחוזרת לרכותה, אולם לענ"ד ז"א פשוט, שהרי אף לענין גדר מלאכה המתקיימת האסורה מן התורה, ביארנו במקומו שאם היא כשלעצמה מתקיימת, אלא שהוא חוזר וסותרה, ה"ז נחשב מתקיימת (עיין בדברינו בזה לעיל בסימן ש"כ בדין צביעה). ואף שהבאנו שי"א שאם כך הדרך תמיד לסותרה מיד דלא חשיב המתקיימת, מ"מ כאן אין זה דרך לסותרה תמיד. ואמנם באול"צ (ע' רמ"ט) התיר להכין טחינה, וטעמו משום שאין איסור לש אלא בדיבוק גרגירים, אבל בטחינה שאינו מערב חלקים קטנים זה לזה אינו בכלל לש, עיי"ש. אולם כבר מצאנו לעיל שהפו' חששו לאיסור גם ברסק פירות וכו'. וא"כ י"ל דה"ה בזה. וחמיר טפי כיון שאינו מפיג טעמו. ועוד דבטחינה המציאות מראה שנעשה עבה וגוש, ויש לחוש בו טפי.

ויש שהתירו בזה, כיעוין באול"צ פל"ד תשו' ז' דאין זה נחשב לישה, כיון שאינו דיבוק של חלקים יבשים, עיי"ש. וע"ע גם בספר הלכות שב"ש פי"ג סט"ז בשם הגריש"א.

872. שבאופן זה לעולם לא נוצר בלילה וגוש, אלא המים הם תמיד רק מדללים את הטחינה, וזה ההיפך ממלאכת לש. ויש להוסיף, א'. כמו שכתבנו בפנים שיתן המשקה בפעם אחת שיהיה דליל מתחילתו. ב'. שלא יטרוף בכח, וזה לפמש"כ במשנ"ב (סקס"ט), אמנם יעוין בדברינו לעיל בהקדמה ב' בסופה.

והעירוני שבמציאות כל טחינה מצויה היא נחשבת בלילה רכה, ואם אכן כך הוא גם מתחילתו, הרי שמותר לעשות כן בשינוי (מעט מעט, או שתי וערב).

873. כמשנ"ת לעיל בהקדמה למלאכת לש ועוד, שבכה"ג אינו לש, אלא אדרבה הוא מדלל אותה.

874. כדין שום ושחליים שמבואר בשו"ע סט"ז שמותר ליתן בה פול וגריסין, ועיין ברמ"א שם, ונת' הכל לעיל במקומו.

875. הנה כפי שביררתי ענין החילבה, שמעתי שהם גרגרים שבשרייתם נדבקים ונעשים בלילה עבה (וממילא שלב זה פשוט שאסור לעשותו). והוסיפו שגם בשריית הגרגירים השלמים הוא כך, ולא דווקא בגרגירים הטחונים. [ובאול"צ פל"ג תשו' ד' כתב שאסור גם משום בורר, עיי"ש. וצ"ב. ואולי יש איזה קליפה על הגרגירים השלמים של החילבה, ובבריתם ה"ז אסור, שהרי אינו לאלתר, שהרי אח"כ יצטרך לשרותו, ובכה"ג אינו נחשב ברירה לאלתר ואסור, ודו"ק. (וצ"ל שהוא שורה אותם ג"כ כמות שהם, דאל"כ יש בזה ג"כ חשש טוחן כשמפורר אותם שלא לאלתר). ושוב אמרו לי שאין בגרגירים אלו קליפה, ואפשר שכוונת האול"צ שאיסור בורר הוא בזה שמוציא את הגרגירים הנגועים בתולעים וכדו'].

876. הנה מדברי האול"צ משמע קצת שגם עשיית הקצף אסור, וכן שמעתי שכתב בספר שו"ע המקוצר ועוד באחרוני זמנינו. אולם לכאורה צ"ב מ"ט אסור, הרי אינו גורם חיבור, אלא אדרבה בהקצפה זו הוא מפריד את הבלילה העבה, וכבר מבואר פשוט בפו' דכל כה"ג ל"ח לש.

ואמנם י"ל שיעשה זאת בנחת ולא בחוזק, וכעין מש"כ המשנ"ב (רס"ק ס"ט), אולם הרי בדבר שהוא בפ"ע לא מצאנו כן, וכהא דטריפת ביצה במשנ"ב לעיל (סקס"ח), אמנם כבר הערנו שם (והובא להלן בסוף הלכות לש), די"ל דאה"נ שזה בכלל, ובביצה אחת שיש שהתירו הוא ע"א, וכמש"ש, ועכ"פ בעירוב בנחת מסתבר שמותר, וי"ל דמהאי טעמא גופא אסור, מפני שצריך לעשות בנחת, ובדבר זה א"א לעשותו שיהיה קצף כראוי לאכילה אלא רק בטריפה בכח, ולכן אסרוהו, ולא מצד לישה.

877. בפשטות בכה"ג הוא כשום ושחליים שמבואר בשו"ע (שט"ז) שמותר להוסיף לו עוד דברים, ויעשה בנחת, אולם לכאו' צריך לעשות כן בשינוי, וכ"כ באול"צ. אולם נלענ"ד שכ"ז אינו שייך אלא רק כששם כמות חשובה של עגבניות, אולם מיץ מועט לטעם, או תבלינים או סחוג מועט, אין לזה חשיבות לישה כלל, וכמשנ"ת להלן במקומו.

ואם נותן עגבניות מגורדות וכו', יש לערב בנחת וכיוצא.

878. ארחות שבת ע' רמ"ז. ופשוט. (וכה"ג כתבנו לעיל בכ"מ). ובכה"ג א"צ אפילו שינוי לכו"ע.

879. דמסתבר שאין בזה שייכות ללישה. ויש שאמרו שכשהוא לטעם בעלמא אין איסור, ואפילו שמתערב בבלילה עבה, דמ"מ אין זה שם לישה דאינו מערב עיסה, אלא תיקון אוכל הוי, וכן נראה ע"פ הביה"ל כאן, וכסברא זו ראיתי אגב אורחא בספר הל' שבת בשבת ושבת היום ועוד, ולכאורה כן מוכח בפשיטות בפו' בסי' שי"ח וכן בהל' יו"ט בענין נתינת תבלין, ולא אשתמיט בפו' להזהיר בבלילה, אמנם מזה יש לדחות דהתם הוא מועט, ואינו מתחבר יחד כעיסה אחת, ונראה דה"ה סחוג מועט וכדו' דלא נחשב לישה.

880. כנ"ל. [ואמנם יש לדון מצד צובע באכלים, אולם כבר כתבנו במקומו סו"ס ש"כ שיש להקל בזה].

881. עיין לעיל בסעיף י"ח, שבעשוי לשתיה אינו בכלל לש כלל. וכן נתבאר בהקדמה ב', עיין שם. וע"ע בחזו"א סימן נ"ח סק"ט, וש"א.

ודע, שאם נוצרים גושים, כגון בשוקו, יש לשנות ליתן קודם האבקה ואח"כ את המים, ואז מותר לכו"ע. (וכה"ג כתבנו להלן בהלכה שאחרי הבאה בהערה גבי דייסא, וכ"ה בשם הגריש"א).

882. עיין שם בסעיף ד' כמה נידונים חשובים.

883. כ"ז נזכר בספרי זמנינו משום איסור לש. אולם אם זו בלילה רכה שפיר דמי (כפי הדינים שנתבארו לעיל). ואמנם מלבד זה יעוין בדברינו בסימן שי"ח ס"ד שמצאנו רבים שהחמירו בזה גם משום מכה בפטיש, אע"פ שהוא באופלין.

884. הנה בשבט הלוי ח"ז סימן מ"א כתב לאסור בזה, א'. משום לש כיון שבסוף נעשית קרושה. ב'. משום נולד, עיי"ש. אולם הדברים קשים, שהרי מה שנקרש הוא רק בגלל שהניחו במקרר, ואף אם זה היה נעשה מאליו, לכאו' הוא גרמא, ואסור מיהא מדרבנן (וכ"כ באמת במנו"א פ"ט פט"ו). אולם עי' בארחות שבת פ"ו הערה פ"ג שהעיר דאטו מי שימיס פירורי שעוה או מתכת בשבת, ואח"כ יקרשו מאליהם, יחשב לש, עיי"ש. אולם י"ל דכאן שאני שהוסיף מים לאבקה, והרי הוא גרם לחיבור של כמה דברים, אלא שאם זה רק בגלל שעומד במקרר לכאו' אף לחילוק זה אין לאסור, דהא הם שלבים נפרדים.

ומ"מ הזכרנו שיש אוסרים, והיינו כהשבה"ל הנ"ל ועוד מן האחרונים בזמנינו, וע"ע בארחות שבת שם שכתב דמ"מ יש לאסור משום עובדין דחול, עיי"ש. אמנם לפום דינא נראה יותר דשרי. ומ"מ יש מקום לחוש, וגם שיש להסתפק אם יש בזה משום מכה בפטיש באוכלין, עיין לעיל בסי' שי"ח ס"ד.

ומצד איסור נולד שהזכיר השבה"ל, הנה לא מבעיא לדעת מרן השו"ע לעיל סי' ש"כ שאין לחוש, וכמש"ש, אלא אף להרמ"א הרי כתבו רבים שרק בהפשרה אסור ולא בהקפאה, ועוי"ל.

885. שזה חמור טפי שנעשה מחובר מאליו מיד, וע"כ כמו כל קמח שנותן לתוכו מים, וע"ע ארחות שבת שם. וע"ע באגרו"מ ח"ד סע"ד לש אות י"ב, ובשבט הלוי ח"ז סי' ק"ה, ובשש"כ פ"ח להדיא [וכ"ז אינו דומה למבואר בהלכה הבאה, ואין להאריך].

886. עיין בד' האחרונים הנ"ל, ומש"כ השש"כ לדמות לזרע פשתן, יש לדחות דאינו יוצא ממנו ריר כדהתם, וכמש"ש, ואין ראיה לאיסור, וכל שכן בשינוי בסדר הנתינה.

887. שכבר נתבאר לעיל בדין אבקות הנמסות שאין בזה כלל חשש, וכמש"כ בשו"ע סי"ח.

ואמנם יש לדון בזה מטעם שלפני שהיא נעשית משקה הרי היא נעשית גוש עבה, ועי' לעיל לענין הטחינה שיש לדון בזה לאיסור, וכשנעשה הדילול מאליו שפיר דמי, דנחשב שאינו מתקיים, אולם באמת אף אם הוא יתקיים נראה שמותר, לפמש"כ כמה פו' שבדבר שהוא נעשה כן בודאי, וכך הרגילות לעשותו מיד אחר המעשה, ולעולם אינו מתקיים, י"ל דחשיב דבר שאינו מתקיים (ונת' לעיל בסו"ס ש"כ בענין צביעה). ושאני טחינה שלפעמים עושים עבה, משא"כ דייסא זו שתמיד עושי לשתיה, ויותר י"ל כמש"כ הגרשז"א שזה דבר שעשוי לזה, וניכר שהוא דרך מאכל ולא לישה, עיין בשולחן שלמה סט"ז אות כ"א ובסי"ד אות ט"ו, ובשש"כ פ"ח הערה י' והערה ס"א, ודו"ק. ועי' באול"צ (ע' רמ"ט בהערה ח') מש"כ בזה בהכנת האבקה שישפוך הרבה מים מתחילה שיעשה דליל וכו', עיי"ש. והיינו שבזה ששופך הרבה משקה מתחילה לא יגרום להיות גושים [ואם באמת יעשו גושים ותהיה בלילה מתחילה, יצטרך לעשות בשינוי, ולכו"ע מותר ע"י שיתן קודם את האבקה ואח"כ המים, ואח"כ יערב בכלי בנחת, וכיוצא].

888. ועיין בזה בארחות שבת ע' רנ"א-רנ"ב ומה שציין שם, וזה תלוי בדעת השו"ע והרמ"א כמשנ"ת, ואכמ"ל.

889. כ"כ בשבה"ש בהקדמה ללש אות ט'. (ועי' בשש"כ פ"ח הערה י"ב שאמר ע"ז שאינו פשוט, וצ"ב שהרי אכן אינו עושה שום לישה). ואפילו במערב אותו זה בזה לפמ"ש החזו"א שאין לישה בלחותו של עצמו, וכמשנ"ת לעיל.

890. ש"ע (סימן ש"מ סי"ב) ע"פ גמ' בזבחים (צד:), והזכרנוהו בהקדמה א'.

891. כן ראיתי בכה"ח (סימן ש"מ אות פ"ד) בשם הרו"ח שהזהיר בזה שלא ללחלח האצבע ולאכול הזרעונים.

והנה העולם אינם נזהרים בזה כלל, ונלענ"ד ליישב בכמה אופנים, א'. שבמעט שומשומים שבאצבעו לא חשיב כלש, כיון שבאופן זה אינם נדבקים כלל, והם נשארים מפורדים ורחוקים זה מזה, ופשוט. ונראה ודאי שאף הרו"ח הנ"ל שבכה"ח לא אסר אלא "לקבצם" באופן שיש כמות מסוימת של שומשום, באופן שמחמת הלחלוח הם נדבקים זה לזה, אבל בגרעינים בודדים שאין קשר כלל בין זל"ז אין חשש. ב'. נראה שכל האיסור הוא רק שנותן את הזרעונים במים, ושוהה זמן מה, וכדרך שמבואר בזבחים (צד:) ובפרש"י שיוצא מהם ריר וכו', עיין שם. אבל ברגע כמימריה לא נראה שיוצא מהם שום ריר ולא נגרם בזה דיבוק, ואמנם י"ל דמ"מ כיון שהוא מצב שעי"ז יכול להעשות דיבוק יהיה אסור, ז"א מוכרח, חדא שיש ראשונים המתירים לישה לאלתר (עיין להלן בסמוך אות ה' ובהערה), ואף לחולקים ע"ז מ"מ מעיקרא כאן לא שייך כלל, כיון שבמציאות לא נדבק, ואמנם יש חשש שמא ידבק, אולם כיון שכך דרכו תמיד שלא נשאר על אצבעו אלא מיד אוכלו אין לחוש, ואמנם היה מקום לדמות זאת למה שמצאנו לעיל (בסימן שי"ח סי"ד) שאסרו חז"ל הפשר מגזירה שמא ישכח, עיי"ש. אולם מלבד שגם שם יש ראשונים דפליגי, וס"ל שלא גזרו בזה, וכמש"ש, עוד בה שאין לדמות גזירות חז"ל זל"ז, ושאני התם שהוא משהה את הקדירה כדרכו, ויש חשש שיתבשל, משא"כ כאן שדרכו להאכל מיד, ועוי"ל, ודו"ק. ג'. אפשר שבשומשום שלנו שהוא אפוי או קלוי אין חשש כלל, ועוי"ל בזה. ד'. ואעיקרא דמילתא לא ניח"ל בגיבול, וגם הוי שלא כדרך וכלאח"י.

ועוד אפשר דהוי דרך אכילה, ועל כן אין להחמיר בזה, ותול"מ.

ועכ"פ זה ברור שאם אין הרבה מהם על השולחן, וכשהם נאחזים באצבעו הם רחוקים זה מזה, אין בזה שום חשש, ופשוט, וכנראה שדברי האחרונים הנ"ל הם זהירות בעלמא, ובודאי אינו מדינא. ובכל אופן יש לדעת שכ"ז רק בשומשום, ולא כמו שיש שהבינו מזה לאסור בלקט פירורים של לחם באצבעו ושאר מאכלים, אא"כ הם נעשים כמו עיסה וכדו', וגם זה הוא תלוי במח' ראשונים, וגם הוא דרך שינוי וכו', וכל האמור, ובודאי אין לטעות ולהוסיף עוד לאסור כן בפירורים, ופשוט.

892. כן נתבאר בהקדמה א' באות ד', עיין שם, והכל לפי הענין אם הוא גורם דיבוק זה בזה או לא.

893. משנ"ב (סקס"ט), ומבואר שאפילו לעשות משקה יינומלין שאין בו חשש לישה כלל, אעפ"כ אסור לטרוף בכח מה"ט. (ועמש"כ לעיל בהקדמה ובהלכות). ומש"כ המשנ"ב דומיא דסעיף ט"ו בחרדל, עיין בדברינו שם יסוד האיסור בטריפה בחרדל, אם הוא משום לישה, או אף בלא"ה, עיין בביה"ל שם ד"ה יכול. ומ"מ מבואר שיסוד האיסור כאן הוא גם ללא טעם הלישה, אלא מפני מראית העין, שנראה תיקון וטורח גדול. ויש לדון אם יועיל בזה שינוי כמו שמועיל בלישה.

894. כן כתב בשש"כ (פי"א סעיף ל"א), ועיין שם בהערה.

895. שו"ת בצל החכמה ח"ב סי' כ"ו, ה"ד בפס"ת ועו"א.

896. שהרי בתחלה כשעושה עיסה הרי זה אסור משום לש, וכבר נתבאר שאין מועיל בזה שאח"כ הוא מדלל את העיסה על ידי תוספת משקה, שהרי כעת נוצרת עיסה, ואסור משום לש, ואמנם ראיתי בשו"ת תפל"מ (סימן נ') שצידד להתיר בזה כשעושה מעט מעט בנחת, אולם אין זה מוכרח, שהרי גם בחול רגילים כך תמיד בדרך זו ולא חשיב שינוי, וכמש"כ החזו"א ועוד. ושו"ר בזה בספר ארחות שבת עמוד ר"נ בהערה. והעירוני שיש לאסור גם משום שהוא טורף בכח, ועיין בזה בדברינו בסוף הקדמה ב'.

897. כתבתי זה לתועלת, אך לא ידוע לי מהותו, רק כפי ששמעתי. ואולי יש עוד

וכן תמצית תה בסוכר, באופן שנעשית העיסה בלילה רכה קודם ששופכים את שאר המים, יש לעשות שינוי בסדר הנתינה[898].
ובכל אופן מותר בשבת להכין קפה כרגיל, אע"פ שהאבקה יורדת ושוקעת ונעשית כמין טיט[899].
ע"ה. אין לטרוף ביצים בקערה, מפני מראית העין שנראה כמי שרוצה לבשלם בקדירה[900], ויש אומרים שדווקא שתי ביצים ויותר אסורים, אבל ביצה אחת מותר לטרוף[901], ועכ"פ אין לאסור בכל זה משום לש[902].
ואם רוצה ליתנו לקפה להלבינו, יש להזהר מאיסור בישול כמו שנתבאר בסימן שי"ח.

ממחק וממרח באוכלין

ע"ו. מלאכת ממחק, ואיסור ממרח נתבאר לעיל בסימן שי"ד[903], ויש איסור מדרבנן אם ממחק באכלין[904], ואף לאותה הסעודה אסור[905].
אמנם אם אפשר לאכול את המאכל, ללא החלקתו ומירוחו, מותר להחליק בשבת[906], ואפילו אם הדרך תמיד להחליקו, מותר. אמנם באופן זה שכך דרכו תמיד, המחמיר בזה תבא עליו ברכה[907].
ע"ז. ומותר להוציא דבר מאכל הנתון בתוך שפופרת, על ידי לחיצת השפופרת, כיון שאין כוונתו בשביל צורה מיוחדת, אבל אם כוונתו שיהיה בצורה מיוחדת, אין לעשות כן, וכגון הוצאת קצפת מתוך שקית מנוקבת, וכל שכן במזרק מיוחד שבראשו ברזל עם צורות מיוחדות, וכיוצא[908].
ובכל אופן אסור לעשות כמין צורות או אותיות על העוגה, על ידי קצפת או איזה ממרח, וכן אסור לעשות על ידי סידור סוכריות קטנות וכדו' זו על יד זו[909].
ע"ח. ומותר לכתחילה למרוח שומן וחמאה ושוקולד וריבה וכיוצא על הלחם[910]. [אולם כל זה דווקא בדבר שאין בו משום טוחן, אבל פירות וירקות שלמים כגון אבוקדו ובננה וכדומה, יש אוסרים לרסקם ולמרחם על הלחם, משום איסור טוחן. (ועיין בהערה ביאור הדברים)[911]. ואם היה מרוסק כבר מותר לכתחילה[912]. וכן באופן שנתבשל ונתרכך היטב[913]. וכן אם הפרי רך מאד באופן שכששאוחז מקצת הפרי אין השאר נגרר אחריו][914].

אופן הכנת מאכל ביצים בשבת

ע"ט. מנהג ישראל לאכול ביצים בשבת[915].
ויש שעושים מאכל ביצים קצוץ עם בצלים וכדומה[916], ויותר טוב היה להכין את המאכל מערב שבת להנצל מכל חשש איסור[917].
אמנם יש שהקפידו להכינו בשבת דווקא[918], אך צריכים להזהר מכמה וכמה חששות ואיסורים שיכולים להיות בהכנת מאכל זה, ועיין בהערה דוגמאות לזה[919].

סוגים.
898. חוט שני ע' ק"ו, וע"ע שם דלפי"ז כל שהתיר החזו"א לסחוט לימון על סוכר הוא רק לצורך תינוק, עיי"ש. ולפו"ר צל"ע בזה.
899. שלא שמענו בפו' בסי' שי"ח שדנו בעשיית קפה [מצד בישול] שחששו לזה, וכן המנהג פשוט שאין עושים שום שינוי. וטעמא דמילתא שהוא כמו גרמא, ובדבר שנעשה בלא מחשבה לשם כך אין לזה חשיבות לישה כלל.
900. כ"כ המג"א (סקכ"ד) משם רש"י בשבת (קמ.), וכן הובאו דברי רש"י בב"י (סו"ס שי"ח), וע"ע במאירי ובהשלמה ובמאורות שם, וכ"כ באו"ח. אלא שיל"ד בזה, שהרבה ראשונים חלקו על פרש"י ופירשו שאין מדובר בביצים אלא באבטיח או איזה ירק, וכיעוין בתוס' שם ובחי' הרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן, עיי"ש. ומסתברא דהכי הו"ל למינקט. וראיתי באול"צ (סר"ס ל"ג) שרצה לצדד להתיר עפ"ד התוס' וכמה ראשונים, וכי גם השו"ע לא הזכירו (וי"ל דשמא חזר בו, וכמש"כ כיוצ"ב החיד"א, כידוע), עיי"ש (וכן יש שצידדו באחרוני זמנינו). אולם למעשה כתב שיש להחמיר, וכן פסקו המשנ"ב כאן (סקס"ח) ובכה"ח. [ויל"ד בלשון רש"י שנקט ביצים "מגולגלות", ועיין בדברינו בסימן שי"ח ס"ד בדין בישול ביצה ובהערות שם, וצ"ע]. ויל"ע אמאי לא אסור בלא"ה מצד שהוא טורח גדול ואומנות, וכנ"ל בהלכה שלפני הקודמת, וי"ל דאה"נ ועדיפא מיניה קאמר, ועי' בהערה הבאה. ועיין בקצוה"ש סי' ק"ל בבדה"ש סק"כ דמבואר שבנחת שרי.
901. כ"כ בתפא"י בהלכות שבת (אופה), עיין שם. וכן מוכח מדברי המשנ"ב (בסימן שי"ט סקנ"ח) שאפשר לטרוף ביצה, עיי"ש בהדיא, ועל כרחינו לתרץ כדברי התפא"י, ויבואר שכאשר עושה כמה ביצים ה"ז נראה כעושה לקדירה, אבל ביצה אחת אין חשש, שהרי ידוע שנותנים ביצה אחת לכוס משקה ואין בזה מראית העין, ושו"ר בציא"א (חי"ב סימן ל"ב) שהביאו, וביאר שסברתו היא משום שדווקא שתיים או יותר יש בו טורח לטרוף בכח, עיי"ש. (וצע"ע מה החילוק).
902. הנה הפמ"ג (בא"א סקכ"ד) כתב שיש בזה משום לש, עיי"ש. וצ"ע מדברי הראשונים והאחרונים הנ"ל שלא חששו לזה, ויש שתירצו שהפמ"ג איירי בטורף עד שנעשה עבה, ולענ"ד יש לומר באו"א, שהפמ"ג איירי שטורף את כל הביצה, דהיינו החלמון והחלבון יחד, ואז אסור בלישת ב' מינים, משא"כ בעירוב חלמון לבד או חלבון לבד שאין בו משום לישה, אבל החשש הנ"ל של מראית העין איכא (וכמש"כ באול"צ שם), אלא שיש לדון בזה לפמשנ"ת במקומו בסימן שי"ט אם הם נחשבים כשני מינים או כמין אחד, ועוד צ"ע, הלא יש בו משקה מעצמו, ולמה יאסר בכלל מצד לש, ושו"ר בשו"ת ציי"א שם שהאריך בזה, (וע"ע גם בחוט שני ע' ק"י), ואכמ"ל. ומ"מ מדברי הפו' משמע שאין איסור לש בכל זה.
903. עיין שם, ועיקר האיסור בזפת ושעוה וכו', ויש בו איסור דאו'.
904. משנ"ב (סקפ"א) דומיא דיש מעבד באוכלין מדרבנן, וכמש"כ בסעיף ה', וכ"ה בכה"ח (אות קל"ג).
ועיין בביה"ל (סוד"ה תבא) שכתב שאף שמשמע שלכו"ע אין ממחק מדאו' באוכלין, אולם היינו דווקא אם ממרח באוכל עצמו, אבל אם סותם בו פי נקב החבית וממרחו מלמעלה, שייך בו שם ממחק, וכמו שכתב הא"ר בשם הרמב"ן דחלב ושומן דינו כשעוה, ע"כ. (וע"ע בדברינו בסימן שי"ד). ומעיין זה מבואר להלן בסימן שכ"ב ס"ד ובמשנ"ב שם (סקי"א) גבי תיקון כלי באוכלין, שאע"פ שאין בו איסור, מ"מ היינו כשמתקן האוכל עצמו, אבל אסור לתקן בו איזה כלי אחר.
905. משנ"ב וכה"ח שם בשם הפמ"ג, בלשון "אפשר", עיי"ש. והיינו שי"ל שבזה לא הותר לאלתר. ומקור הספק נראה, שמצד אחד מצאנו שמדמים מלאכות זל"ז, וכמש"כ הרשב"א בתשו' שהובא בב"י לעיל סי"ב שמותר טוחן לאלתר דומיא דבורר לאלתר, עיי"ש. אלא שכנראה נסתפקו האחרונים אם נוכל גם אנו לדמות מעצמינו לשאר המלאכות, שהרי לש לאלתר ג"כ אסור, אע"פ שהוא המשך למלאכות הפת, וה"נ בממרח, ויל"ע באג"ט ומנח"י בדימוי המלאכות זל"ז כגון בגידו"ק ועוד, וע"ע לעיל במלאכת טוחן, ואכמ"ל.
906. כן מבואר ברמ"א (סו"ס שכ"א), ועי' בביה"ל בטעמא דמילתא, ויש לציין דמבואר בר"ן (בשבת נ:) ועוד ראשונים שיסוד מהות מלאכת ממחק הוא רק כשיש לו כוונה בזה, ולא כשאינו מתכוון אע"פ שהוא פסיק רישא (וכה"ג כתבנו בסימן ש"כ לענין סבון, עיי"ש), וה"ז כעין סברת המ"מ (המובא בב"י ומג"א סי' שי"ח ובכ"ד) גבי מתקן מנא, שכל שאינו מתכוון אינו בכלל האיסור, ועוד מצאנו כזאת בפו' בכ"ד.
ובענין הכנת סלט ביצים שרגילים להחליקו וליפותו, עיין בספר קיצור שו"ע (סימן פ' סכ"ה) שכתב ע"פ המג"א (בסימן ש"מ סקי"ז) שיש בזה חשש כמו מגבן שאסור משום בונה, עיין שם. אולם עי' בשו"ת חשב האפוד (ח"ב סימן ע"ז) שכתב לחלק דשאני מאכל ביצים שנסתר בנגיעה ואינו כמגבן, וי"ל. וכמו"כ הוא עשוי לשעתו. וגם בעיקר דברי המג"א הנ"ל העירו האחרונים דדילמא שאני גבינה שבעשייתו נוצר דבר חדש, משא"כ בקיבוץ הנפזרים, וי"ל. וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"א סימן י"ט, עיי"ש. ואכמ"ל, וע"ע גם בשו"ת האלף לך שלמה (סי' קל"ט) שמנהג ישראל תורה לעשות מאכל הביצה וכו', ומחליקים ומייפים אותו לאחר מכן. והאריכו עוד האחרונים בעצם הדין של הכנת ביצים עם בצל בשבת, כיעוין בציא"א ח"א סי' ל"ו, ושבה"ל ח"א סי' פ"ו, ובשש"כ פ"ח סעיף כ"ג, ובנשמת שבת בסי' ש"ה וסי' שכ"ו ועו"א.
907. כן ביאר הביה"ל (ד"ה במאכל) לדעת הרמ"א, שמה שכתב והמחמיר תע"ב הוא בכה"ג שכך דרכו, אבל בדין הקודם בשאר דבר מאכל שאפשר לאוכלו בלא"ה, מותר לכתחילה וא"צ להחמיר.
ועיין בקצוה"ש (סימן קמ"ו סקי"ב) שאסור להחליק את המאכל וליפותו לצורך האורחים, עיי"ש. ויש לומר שכאן חמור יותר, משום שאין זה צורך אכילה אלא לאורחים, ועוי"ל שנחשב כמו שאין לו אפשרות אחרת, שהרי אין מגישים כן לאורחים, אלא בצורה נאה (ועי' לעיל בר"ס שי"ט לגבי בורר שברירה לצורך אורחים נחשב לאלתר), ונחשב צורך חשוב, ולכן יש להחמיר טפי יותר משאר דבר שדרכו לעשות כן בעלמא כנ"ל, וצע"ע.
908. הנה לפיה"א יש בזה חשש ממרח כיון שכוונתו בשביל שיהיה נאה, ודרכו בכך, אלא שיש להסתפק אם הוא איסור גמור או שאינו אלא חומרא לכתחילה, וככל הנ"ל. ועיין בהערה הקודמת ודון לנידו"ד. ולמעשה יש להזהר בזה, ושו"ר שכ"כ בשש"כ (פי"א סי"ד) שאין לעשות כן לקשט עוגה וכדו', וכל שכן שלא לעשות כמין אותיות או צורות על העוגה.
909. עיין בהל' יו"ט סי' ת"ק ממשנ"ב סקט"ו וסוסק"ז ובשעה"צ, ורק סימן בעלמא מותר ולא בצורות מיוחדות, וכן ראיתי כיוצ"ב בח"א סוף כלל צ"ב, עיין שם, וכ"כ בשש"כ פי"א סי"ג-י"ד.
910. כן מבואר ע"פ האמור שאין איסור ממרח באוכלין, וכ"כ המשנ"ב (סקפ"ב) ובכה"ח (אות קל"ח), וע"ע בביה"ל (ד"ה תבוא), עיין שם [וכן הדין בפשטות לענין כשרוצה למרוח על כל הצלחת שיראה מלא שמותר, אמנם אם זה לאורחים הבאנו לעיל בסמוך שהקצוה"ש אוסר].
ויש לבאר שכאן לא נאמרה החומרא שהזכיר הרמ"א שהמחמיר תבא עליו ברכה, ואפילו שכך הדרך תמיד לעשות כן ג"כ אין חשש כלל (וכן משמע מלשון הפו').
והטעם שכאן עיקר כוונתו כדי שיגיע המירוח לכל מקום בלחם (וכן מבואר בביה"ל ד"ה תבא), וכל כה"ג אין חשש כלל, אבל אם לאחר המירוח ירצה להחליקו ולהשוות פניו יפה, בזה אה"נ שהמחמיר תע"ב, אם הדרך לעשות כן.
911. שכבר נתבאר לעיל בסוף סעיף י"ב שריסוק בננה וכדו' הוא בכלל איסור טוחן, וכמש"כ החזו"א, וממילא אסור למרחה על הלחם ממה שהיתה שלימה, משום טוחן. וכן ראיתי בשש"כ פ"ו ס"ז וע"ש. (אמנם יש שהתירו בריסוק דלא חשיב טוחן).
אלא שאין זה ברור לאיסור, שהרי מבואר בחזו"א שבשינוי מותר, וכמשנ"ת במקומו, והרי בחול הדרך היא לרסק את האבוקדו והבננה בכלי, ורק אחר כך למורחו, וא"כ אפשר שנחשב בשינוי כשמורחו על הלחם ישירות, והיה אפ"ל שאין זה נחשב שינוי כיון שאין השינוי בצורת הטחינה, אלא הוא שינוי במקום הריסוק, ולכן אין להתיר, אא"כ כשמשנה בצורת הטחינה עצמה, דהיינו שמרסק בקת הסכין וכדו', ודו"ק. אולם ז"א, דבפשטות גם זה נחשב שינוי (כדאשכחן בשחיקת תבלין, אמנם בעינן התם עוד שינוי, וע"ע באול"צ לענין חיתוך הירק דק), והעיקר שאין דרך לרסק בצורת מריחה, אלא ממעכים אותה בשיני המזלג או בחוד הסכין על איזה קערה וכדו', ואח"כ ממרחים בפינת הסכין, ודו"ק. ובלא"ה עצם דין ריסוק אינו מוכרח כ"כ, ובפרט כשעושה כן סמוך לאכילה, שיש להתיר בזה, וכמש"כ האגר"מ בח"ד סי' ע"ד טוחן אות ב', ועו"א. ונלענ"ד ע"פ האמור שיש להקל מן הדין. אלא שבששש"כ וכמה אחרוני זמנינו כתבו לאיסור, אולם יש לבאר שזה רק באופן שכך הדרך בחול למרוח על הלחם בעודם שלמים, ובזה אסור גם בשבת, אבל אם באמת הדרך לכתוש על הכלי, ורק אח"כ למרוח, או אפילו שדרכו לכתוש על הלחם או לחותכו בחוד הסכין וכיוצא, ורק אח"כ למורחו, נראה פשוט שמותר למרחם ישירות על הלחם, כיון שאין דרך ריסוקם בחול בצורת מריחה (והיה אפשר לומר דס"ל שצריך שינוי גמור, אולם ז"א מוכרח, וע"י בששש"כ פ"ו הערה כ' גבי שינוי בכף, ודלא כהחזו"א). ודו"ק. שו"ר בס"ד בשו"ת נשמת שבת (סימן שי"ז-ד') שמותר לגרר אבוקדו על הפת אפילו להניח לאחר זמן, עיי"ש טעמא דמילתא, ובצירוף הסוברים שאין בזה בכלל טוחן, וכבר הערנו כן לעיל, ולכן נלענ"ד שמן הדין יש להקל בזה, ודו"ק.
912. שבזה אין חשש, מלבד הדין של אין טוחן אחר טוחן, כמבואר בשו"ע לעיל. [איברא שבמקומו הערנו שאסר לטחון יותר ממה שהיה טחון פעם הראשונה, אולם ז"א מוכרח, ועכ"פ באופן זה שהוא כבר שחוק י"ל דשרי, דומיא דשום ובוסר ומלילות המבואר בשו"ע סעיף י"ט, ודו"ק].
913. כדרך שנתבאר בתשו' הרמב"ם המובא בב"י (סו"ס שכ"א), ומש"כ הרמ"א הנ"ל בסוף הסימן גבי מירוח מיכל של תפוחים, היינו תפוחים שנתבשלו, וכן מבואר במשנ"ב.
ועיין בשש"כ (פ"ו הערה כ"א) משם הגרשז"א שבמבושל מותר דווקא אם נתמעך בבישולו, אבל אם לא נתרכך אסור.
914. כן דעת הגרשז"א, והובאו דבריו בשש"כ (פ"ו ס"ז) עיין שם. והיינו דדמי לנתבשל באור, והיינו הך, ודו"ק.
915. כ"ה בכה"ח (סימן רפ"ט אות י"ב) משם השכנה"ג, והוא מפני אבלו של מרע"ה שמת בשבת [ויש להעיר דהלא אין אבילות בשבת, וגם סימנים אלו למה לנו, אך י"ל שמשה רבינו שאני, א"נ שבודאי יש בזה גם עונג שבת, אלא שאמרו לעשותו באופן זה שיהיה גם לזכר מרע"ה]. וכתבנו בזה עוד במקומו.
916. ידוע בקהילות אשכנז, ובפרט אצל החסידים שהקפידו מאד על מאכל זה, וכמו שרואים בתשובות וספרי הפוסקים לרוב שהאריכו בזה רבות, ועיין בקובץ נזר התורה חי"ד בעמוד קנ"ט בפתיחה לעניני הכנת מאכל ביצים וביצה בשבת, וע"ע בשו"ת נשמת שבת בכמה תשובות שהזכיר המנהגים בזה, ואכמ"ל.
917. כן נראה לי ע"פ מה שמצאנו דוגמתו במשנ"ב (סימן שי"ט סקי"א) בשם השלטי גיבורים שנהג להכין מערב שבת את המאכל של הבצלים בחומץ, כיון שקשה ליזהר בעניני הברירה בזה, והמחמיר תע"ב (אליה רבה), והוסיף המשנ"ב שאין למחות ביד המקילין ומכינין בשבת, שיכול לסמוך על הרמ"א ור"י, אך שיזהר בכל מה שכתבנו, ע"כ. ובמקומו עמדנו ע"ז. (ועי' בהקדמה להל' בורר). וכאן בהכנת מאכל זה יש בו יותר חששות מצויות (כמו שנזכיר להלן). ולכן ראוי להזהר בזה טפי להכינו מערב שבת.
918. כן מבואר בספרים בשם גדולי האדמורי"ם, כגון בעל הדברי חיים וכו', ומלבד הטעמים הפשוטים והנגלים, היה להם בזה ענין ע"פ הסוד, וכיעוין בספר מנהג ישראל תורה בסימן רפ"ט ס"ח, וכן בקובץ הנ"ל בפתיחה, ובשו"ת נשמת שבת, ועוד. ובפשטות נהגו כן מחשש סכנה שלא להשאיר בצל וביצה קלופים כל הלילה (וכדלהלן באות י'), הגם שיש מתירים וכמש"ש. וכ"כ טעם זה במנח"י בתשו' (ח"ט סי' כ"ח), או כדי שלא יפיג טעמו, וכמש"ש. [איברא שאצלנו לא שמענו ממנהג זה, והרוצה לעשות כן יותר טוב שיכין מער"ש, והמנהג הפשוט אצלינו לאכול ביצים כמות שהם].
919. הנה ידוע שבהכנת מאכל ביצים אפשר להכשל בכמה איסורים, וכמו שהזכרנו לעיל, ומצאתי בקובץ הנ"ל ועוד בספרים שעמדו בזה בי"ח חששות מצויות, ואמרנו להזכירם בקצרה לפי סדר דבריו (והוספנו עליהם עוד פרטים כמו שהבאנו בתוך הדברים), וכתבנו בהם את מקורות הדינים מהיכן מוצא כל דין ודין (וישנם עוד כמה פרטי דינים שלא חשבנו להאריך, שכבר כתבנו על כל פרט במקומו, בהל' בורר, טוחן, לש וכו', ומשם בארה), והוספנו עוד הרבה הערות וציונים בקצרה וכמו שיבואר בעזה"י. וכל המבואר לפנינו להלכה הוא לפי הנראה לענ"ד, וכפי מנהגינו.
א'. בקילוף הביצים והבצלים יש להזהר לקלפם סמוך לסעודה, משום איסור בורר, ומבואר ברמ"א (סו"ס שכ"א), אמנם אם עושה כן לאלתר ה"ז מותר, כמבואר ברמ"א שם (ע"פ הירושלמי שהוא מקור הדין), וה"ט משום שאי אפשר בענין אחר, כמש"כ הא"ר, וה"ד בפמ"ג שם וכ"כ עו"א. [ובגדר שיעור "לאלתר" שבזה מותר, כבר הארכנו בזה בס"ד ברישא סימן שי"ט בדיני לאלתר, וכתבנו שיש להחמיר שיהא סמוך ממש, או מעת שיוצאים האנשים מבית הכנסת].
ב'. י"א שלא לקלף את הביצים והבצלים בכלים המיוחדים לכך, שהרי אסור לברור בכלי המיוחד (כמשנ"ת בסימן שי"ט ס"א עיי"ש), אבל בסכין רגיל אין בזה איסור (אג"ט מלאכת בורר ס"ו ועו"א), שאינו כלי המיוחד לברירה, והוי דרך אכילה. והסכין אינו אלא ידא אריכתא. ועיין בזה בדברינו בסי' שי"ט, לענין קילוף במקלף וכו', ובד"כ בצל וביצה מקלפים בסכין רגיל, ואין מצוי לזה סכין מיוחד.
ג'. יש להזהר שאם כתובים אותיות על הביצה שלא ישבר את הקליפה באותו מקום, כדרך שמצאנו ברמ"א (בסימן ש"מ ס"ג) שאסור לשבר עוגה שכתובים עליה אותיות, אע"פ שאינו מכוון רק לאכילה, ובמקומו כתבנו לדון בדעת הב"י בזה, שאמנם בשו"ע השמיט דין זה, אולם בב"י הביאו, ואין מזה ראיה, ועכ"פ הנה בדגול מרבבה שם כתב להתיר מכמה טעמים, וכ"כ כמה אחרונים, ומן הדין אפשר להקל, ועיין במשנ"ב (סקי"ז) שיש לסמוך להקל רק כשעושה כן בפיו דרך אכילה ולא לשבר בפה, ולפי דבריו יש להחמיר בנידו"ד טפי, ואפשר שבזה לכו"ע אסור, והרי זה כמו שקורע את העטיפה שעל המאכל שכתוב עליה אותיות, שכתבו הפו' להחמיר, וממילא ה"ה בזה נמי. ואכן בכה"ח (סימן ש"מ אות ל"ד) כתב שאסור לשבור קליפת ביצה צלויה שכתוב עליה אותיות מבחוץ, שאף שחיובא ליכא, איסורא מיהא איכא (וע"ע בשו"ת לב חיים ח"ב סי' קע"ח מש"כ בזה), ויש להזהר בזה. [ובדרך כלל הכתב נמחק על ידי הבישול, ולפעמים אינו נמחק לגמרי, אבל הוא מטושטש היטב עד שסר ממנו צורת הכתב, ובאופן זה אין חשש כלל, ופשוט].
נ"ב. ויש לציין עוד למה שכתבנו בזה בסו"ס שי"ד בהקדמה לקונטרס פתיחת הקופסאות, עיי"ש (וכן בסימן שמ שם). ושם הבאנו דברי הפו' שאוסרים לקרוע את האותיות, ומאידך הבאנו שיש מתירים מכמה טעמים, ומ"מ נתבאר שלכתחילה ראוי להזהר אם אפשר, וגם בנידו"ד לענין ביצה הדין כן שאם אפשר להזהר בדרך אחרת ראוי להזהר לכתחילה. ושם כתבנו שדנו האחרונים אם מותר לקרוע בין האותיות, ובשו"ת אבני"ז (סימן ר"י) מיקל לפתוח ולסגור ספר שכתובות אותיות על חודי דפיו, אם אינו מפרק אותיות בזה, ואע"פ שהוא מפריד בין האותיות מותר, וכ"כ בשש"כ (פ"ט הערה מ"ח) בשם הגרשז"א כיוצ"ב. וממילא הוא הדין בנידו"ד שיוכל לשבור בין האותיות, ואין לחוש שמא ישברו האותיות עצמן, שכבר כתב הקצוה"ש (סו"ס קמ"ד בבדה"ש) שכיון שאינו בודאי שרי, וה"ה בנידו"ד. ובאופן שאינו מכוון ואינו פסיק רישא מותר לכתחילה.
ד'. כשחותך את הבצל יזהר שלא לחותכו לחתיכות קטנות משום איסור טוחן, אלא יחתכנו חתיכות גדולות קצת יותר מרגילותו, וכן יחתכנו בסמוך לסעודתו, ובמקום צורך אפשר לחותכו חתיכות דקות ובתנאי שיהיה סמוך לסעודה, וכל זה הוא ע"פ מה שנתבאר בשו"ע (בסימן שכ"א סי"ב) שהמחתך את הירק דק דק חייב משום טוחן, והארכנו שם בביאור הדין בזה, ונחלקו הראשונים טובא, ובב"י הצריך לכתחילה שיזהר בתרתי שם, שיהיה סמוך לסעודה, וגם שיעשה חתיכות גדולות קצת, וכן פסק המשנ"ב (סקמ"ה) להחמיר בזה, וסיים דמ"מ הנוהגים לחתוך את

הבצלים והצנון דק דק אין למחות בידם, שיש להם על מה שיסמכו, ושם הסברנו זאת לפי משמעות הרבה ראשונים שלדעתם מותר, ועפי"ז כתבנו שבמקום צורך אפשר להקל. [אך בכל אופן יש להקפיד ולהזהר שיהיה בסמוך לסעודה, וגדר השיעור של סמוך לסעודה נתבאר בהל' בורר, והזכרנוהו לעיל בסמוך באות א', וה"ה כאן].

נ"ב. ולענין חיתוך הביצים דק דק לא נזכר שם, אלא רק לענין בצלים, ואכן בשו"ע (שם סעיף ט') כתב שמותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק דק בסכין, וכתב שם המשנ"ב (סקל"א) שהטעם הוא משום שאין טחינה אלא בגידולי קרקע, וגם מפני שי"א שאין טחינה באוכלין, עיי"ש. ולפי"ז ה"ה בביצה שאין בה טחינה. ואמנם מצאנו בשו"ע בסעיף י' שכתב שאסור לגרור גבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות, עיי"ש. ולכאו' זה סותר למבואר בשו"ע לעיל גבי צלי, אולם כבר עמדו בזה המפ', וכ"ה במשנ"ב (סקל"ו), וכתב לחלק בין כלי המיוחד לטחינה שבזה אסור [ולאו דווקא מצד "טוחן", שבזה שפיר יש להקשות כמשכ"ק שם, שהר אין בו טחינה ושוב אין איסור כלל, אלא ס"ל שיש בזה משום עובדין דחול (וכמו כתישת תבלין במכתשת בשו"ע שם ס"ז), ויש רבים שאסרו בזה מצד טוחן, ויש ליישב גם את שיטתם, דבכה"ג לא סמכו להקל, ודו"ק]. ובחיי אדם (כלל י"ז אות ב' בנשמ"א) האריך בגדרים אלו, וכתב שדין טחינה תלוי בכל דבר לפי דרכו, שדבר שדרכו בטחינה אסור בכל אופן, ואף באינו גידולי קרקע, עיי"ש. ועי' בשו"ת תפל"מ (סימן מ"ח) שהאריך להוכיח כדעה זו, שכתב עפי"ז שאסור לרסק סרדינים וביצים קשות בשבת לאכלם אחר שעה, ואע"פ שאין טחינה בגידו"ק, זהו דווקא באוכל שאין דרכו בחיתוך דק דק או בטחינה כמו בשר צלי, אבל סרדינים וביצים אסור, ע"כ. אולם כאמור דהמשנ"ב וש"א לא כתבו כן אלא כל שאינו גידו"ק מותר, ולא אסרו במורג חרוץ אלא משום עובדין דחול. ומלבד זאת הלא יש מתירים בגבינה בכל אופן, וכיעוין במג"א שם (סקי"ב) ובגר"ז (סקל"ו) כיעוי"ש. (וע"ע בט"ז ובמג"א בסעיף ט' לענין בשר, וי"ל). וע"ע במשנ"ת שם, ואכמ"ל. וביותר יש להעיר שביצה וסרדינים אין זה מוכרח לומר שאורחייהו בהכי, כמו לענין גבינה, ודו"ק.

ה'. גם באופן האמור שמותר לחתוך את הבצל וביצים דק דק, מכל מקום אין לחותכם בכלי המיוחד לטחינה, וכגון מה שרגילים להשתמש בו בעלי החנויות וכדומה, וכמו שהעיר בזה בביה"ל (בסימן שכ"א ס"ב) ד"ה מידי, שטוחן דמי לבורר שאסור לטחון בכלי, אמנם הוסיף לבאר שדווקא לטחון בכלי המיוחד לטחינה אסור, כגון לגרור גבינה בפומפיה, בזה אסור (והיינו כמו שנתבאר בשו"ע שם סעיף י' ובמשנ"ב שם סקל"ו, וע"ע לעיל באות הקודמת, ובמה שהארכנו שם לעיל בענין זה), אבל לחתוך בסכין מותר, ע"כ. ועיין בדברינו שם בסימן שכ"א שהארכנו בפרטי הדינים באיזה כלים מותר ובאיזה כלים אסור, שנחלקו בזה האחרונים, ובביה"ל שם נתבאר שבכלי המיוחד לטחינה, ודווקא לטחינה, בזה ודאי אסור, ובסכין רגיל ודאי מותר. ובסכין גדול המיוחד לזה בזה נסתפק שם הביה"ל אי אסור לכתחילה מדרבנן, עיי"ש. ועיין בשש"כ פרק ו' ובהערות שם כמה פרטים בענ"ז. [ודין זה הוא בעיקר לענין בצלים, ומצד איסור טוחן, שיש בירק דק דק וכנ"ל, אולם לענין ביצים אינו חמור מצד טוחן, אולם מ"מ אסור משום עובדין דחול (עיין מה שנתבאר באות הקודמת), ואין לעשותו בכלי המיוחד לטחינה דווקא, ועיין בשש"כ שם שמותר לחתוך במקצץ ביצים שיש בו שורות של לחבים שנלחצים על הביצה שנמצאת בבית קבול מיוחד, עיי"ש. (וכ"כ עו"א, כמובא בשו"ת נשמת שבת סימן ש"כ), וגם יל"ד שבד"כ כפי הידוע לי החיתוך בלהבים אלו אינו דק דק, וממילא לא שייך בזה טוחן. וע"ע שם כמה אופנים בחיתוך ביצים, וע"ע באגר"מ ח"ד סימן ע"ד אות ד', ובשו"ת נשמת שבת סימן שכ"א].

ו'. יש לערב את התערובת בשינוי, משום חשש איסור לישה, הנה לעיל בענין לישה במאכל זה הבאנו שהאריכו הפו' טובא ליישב את מנהגן של ישראל שמכינים מאכל הבצל וביצה, ומערבים אותם בשבת, והרבה נהגו לערבם בלא שינוי כלל, ונתנו בזה הפו' כמה טעמים, א'. יש שאמרו שבסמוך לסעודה מותר לישה, כמו שבבורר וטוחן מותר לאלתר, וכ"כ בתהל"ד (סקכ"ב), אמנם דעת הרבה מן הפו' שאין להקל בלישה לאלתר, והזכרנו בזה לעיל בהקדמה לדיני לישה (בהקדמה א' אות ה'). ב'. יש שאמרו שאין לישה אלא בגידולי קרקע, וכמו שאין טחינה אלא בגידולי קרקע, וממילא בביצים שאינם גידולי קרקע י"ל שמותר. וכ"כ בשו"ת האלף לך שלמה (סימן קל"ט), והוסיף שאע"פ שיש בתערובת גם בצלים, מ"מ אינם עיקר, עיי"ש. אולם גם זה אינו מוסכם כלל, שמלבד שעצם הדין שבהמה אינה גידולי קרקע, ה"ז שנוי במחלוקת, וכנזכר בפוסקים לעיל בסעיף ט' (במשנ"ב סקל"א), עוד בה שכבר הסכימו הפו' שלישה אסורה בכל דבר ואף באינו גידו"ק, וכמו שכתבנו לעיל בהקדמה לדיני לישה בהקדמה א' אות ה', וע"ע בהערות שם מדברי הפו' בזה. ג'. יש שאמרו שמבואר בשו"ע ס' שכ"א ס"ד שמותר לישה מעט מעט, ודעת התהל"ד (סקכ"ב כ"ה) שלצורך אותה הסעודה נחשב מעט מעט, ע"כ. אולם לעיל הבאנו הפו' שחולקים ע"ז. ד'. ע"פ הביה"ל (סימן שכ"א ס"ד ד"ה שמא) בהיתר רוטב למאכל דהוי תיקון אוכלא, וה"נ י"ל כשהביצה מבושלת (אך לא יועיל זה לגבי הבצלים). עיין עוד בשש"כ (פ"ח הערה פ"א) שהביא ב' ישובים למנהג זה, וע"ע בדברי האחרונים שציינתי לעיל בענין זה (לעיל בסוף הלכות לישה, בפרק העוסק בדברים המצויים בלישה). ואכמ"ל. ועכ"פ לצאת מן הספק יש לערב בשינוי, וכאופנים שנתבארו לעיל, ולדעת הרמ"א יש לשנות גם בנתינת השמן (שיתן קודם את השמן, ואח"כ את הביצים), וגם באופן העירבוב (לערב שתי וערב, או באצבעו וכו'). וכ"כ בשש"כ ובשבה"ל ח"א ספ"ו. (וע"ע בשו"ת נשמת שבת עיצה אחרת).

- ויש לציין שיש שרצו לאסור בנידו"ד מצד מעמר, אולם הרבה יש להשיב בזה מכמה אנפי, ועיין בשביתת השבת במלאכת מעמר בבא"ר אות ט', וכן בקצוה"ש סי' קמ"ו בהערה כ"ד ועוד באחרונים. וא"צ להאריך בדברים פשוטים.

ז'. אין ליתן מלח על הבצלים, אלא רק אם נותן עימו שמן מיד, וזה כמו שכתב בשו"ע (בסימן שכ"א סעיף ג') שאסור למלוח חתיכות צנון, ארבע או חמש ביחד, מפני שנראה ככובש כבשים, וכתב המשנ"ב (סקי"ג) שהוא הדין כל דבר שצריך מליחה כגון בצלים, עיי"ש. (אמנם לכאורה יש לדון דבכה"ג הבצלים קצוצים היטב ואין דרך לכבשם, וי"ל. ועמש"כ בכיוצא בזה לעיל במקומו שם), אבל אם שם עליהם שמן תיכף אחרי נתינת המלח מותר, וכמו שכתבו האחרונים, וכמובא במשנ"ב (סקי"ד) שכן המנהג. [וכ"ז הוא בעיקר לגבי הבצל, אבל לגבי הביצה כבר כתב השו"ע שם שמותר למלוח ביצים, ואמנם אח"כ בשו"ע (בסעיף ה') כתב שאסור למלוח בשר מבושל או ביצה מבושלת, אבל כבר פירש שהיינו כשעושה כן להניחה, אבל לצורך אותה סעודה מותר, וע"ע במשנ"ב (סקכ"א) שנחלקו האחרונים אם הוא לצורך סעודה אחרת, ונת' לעיל]. ועוד יש לדון בזה כמו שהבאנו שם אם בצלים כתושים אין דרך לעשות מהם כבשים, וגם הרי הם מעורבים עם ביצים שאין דרך לכבשם כך, וכל שאין דרך לכבוש כך מותר, ועל כן מן הדין יש להקל, וככל משנ"ת שם.

ח'. אם נתערב קליפה מן הביצה בתוך המאכל אסור להוציאה מן המאכל משום איסור בורר, וכמו שמבואר בשו"ע (סימן שי"ט), וכן כתבנו שם בהלכות, אבל ישנה עיצה להוציא את הקליפה עם מעט מן האוכל, וכדרך שכתב הט"ז (בסקי"ג), ואמנם הגר"ז בפסקי הסידור ועוד אחרונים כתבו לפקפק בהיתר זה (וע"ע בחזו"א). אולם במקומו כתבנו שיש להקל לדינא, ונוסף ע"ז שאם הוא מוציא כמות יותר גדולה ממה שצריך להוציא את הקליפה, יש מתירים בזה לכו"ע, וכמשכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן קפ"ה), ותלוי אם הוא נראה כמי שבא בעיקרו להוציא את הקליפה או לא, ועיין בדברינו בהל' בורר (בסימן שי"ט) בענין פסולת מתוך אוכל שכתבנו כמה עיצות איך להוציא את הפסולת מן האוכל, וחד מהם שיחזיק בפסולת וימשוך את האוכל, וכן יעץ האדמו"ר מגור ליתן כף תחת הפסולת, ולסלק הצלחת מן הכף, ועי"ז הוא בורר את האוכל מתוך הפסולת, ומותר.

ט'. קליפות של הבצל והביצים, כיון שאינם ראויים למאכל בהמה, הרי הם מוקצה ואסור לטלטלם, וכמבואר בש"ע (סימן ש"ח סכ"ז) עיי"ש. אמנם ישנם כמה אופנים שיוכל להסירם, א'. כמו שכתב השו"ע שם שמנער את הטבלא והם נופלים, עיי"ש. שכיון שאינו מטלטל בידים מותר. ב'. מותר להעביר אותם על ידי דבר אחר, כגון לגרר אותם על ידי סכין מן המפה, והיינו באופן שהוא רוצה להשתמש במקום שנמצאים הקליפות, וזה עפמש"כ בשו"ע (סו"ס שי"א) שטלטול מן הצד לצורך דבר המותר מותר, ונזכר במשנ"ב (ס"ק קט"ו). ואמנם יש שפקפקו בזה (עי' בגר"ז בסימן ש"ח סעיף ס' ועוד בכ"מ, וכן החזו"א סימן מ"ז סקי"ד), אולם כבר כתבנו במקומו דקיי"ל כהשו"ע. ג'. בחתם סופר (בהגהותיו על המג"א סי' ש"ח סקנ"א) כתב שיניח את הקליפות בצלחת שיש בה פת, שבזה הקליפות בטלות לפת, ובכך יוכל לטלטל הצלחת (ופשוט הדבר שפת לאו דווקא, והוא הדין כל מאכל אחר, או אפילו איזה כלי כגון מזלג או כפית, וכ"כ בשו"ת אז נדברו ח"ז סימן נ"א, ודלא כמש"כ בשו"ת מנח"י ח"ה סי' קכ"ה), ודין זה נובע מדברי השו"ע (שם) שאם יש על הטבלה פת יכול לטלטל הכל יחד, כיון שהם בטלים אגב הפת, עיי"ש. [ועיין במשנ"ב (ס"ק קט"ז) שאפשר שאפילו לכתחילה מותר להניח פת כדי להגביה הטבלא, אם קשה לו הניעור (ועי' במג"א סקנ"א ובפמ"ג מש"כ בזה). אולם יש אומרים שצריך בדווקא שיתן את המאכל או הכלי לפני שנותן בו את הקליפות, משום איסור מבטל כלי מהיכנו, וכמו שנתבאר לעיל בסי' רס"ה, ועיי"ש. אמנם המשנ"ב לשיטתו שכתב שם (בסק"ה) שאין איסור מבטל כלי מהיכנו, כאשר יכול לנער את הטבלא, ועמש"ת בסי' רס"ה (והפו' דנו אם מותר לזרוק בדבר שהוא חד פעמי ועשוי לזריקה, כמו שקית, צלחת חד פעמית וכדו', ורבים התירו). ואכמ"ל]. ד'. אם נתקבצו הרבה קליפות ביחד, ומאוס עליו להניחם כך על השולחן, מותר להעבירן אפילו בידיים, כיון שהם כמו גרף של רעי, כ"כ המשנ"ב (סוף ס"ק קט"ו) ממשמעות הגמ'. ע"כ. [וע"ע לעיל בסימן ש"ח סל"ד בענין גרף של רעי, ובמשנ"ב שם, ועיין במשנ"ב שם (ס"ק קל"ב) שמותר לטלטל גם בידים, ולא רק ע"י כלי (נ"ב. וכ"ה בהדי"א בגמ' דביצה דף לו: בעכבר שאמרו שם דנקטיה בצוציתא ואפקוה), וע"ע בזה בביאור הלכה בסימן תרל"ח ס"ב ד"ה וביו"ט. וע"ע בתהל"ד סימן ש"ח אות מ', ובפמ"י ביצה ב. תוד"ה מגביהין. ואמנם בערוה"ש סי' תרל"ח סעיף ס' שם כתב שיוציא את הגרף ע"י גוי או קטן, עיי"ש, אולם ז"א מוכרח, וכמו שביארנו בס"ד בסימן ש"ח בענ"ז]. ובקובץ הנ"ל כתב לדון אם צריך להקפיד לקלף הביצים באשפה, כדי שלא יהיה על השולחן ויצטרך להגיע להיתר של גרף של רעי, שהרי מבואר בביצה (כא.) שאין עושין גרף של רעי לכתחילה, ולכן אסור להזמין גוי בשבת לשתות עימו יין, עיי"ש. ודחה קצת, אולם מסתימת הפו' משמע שאין בזה חשש כלל, ומותר לעשותו על השולחן כיון שכך דרך אכילתו, וכן סתימת השו"ע (שם בסעיף ל"ו) גבי קליפין שעל השולחן, דמיירי בכל גווני, ויש לדחות דקליפין דומיא דעצמות, ומ"מ כיון שדרך להביא ביצים כמות שהם על השולחן אין בזה חשש, כיון שכך הוא דרכו, אך זה תלוי במציאות לפי הענין, שאותם שמכינים מאכל זה קצוץ ומעורב, הרי דרך לעשותו במטבח ואח"כ להביאו לשולחן, אולם הנוהגים לאכלם שלימות מצוי שבאים לשולחן עם קליפתן. וגם בעיקר מה שהעיר מהגמרא דביצה, הנה הפוסקים כתבו להתיר בזה, עיין בסי' שכ"ג ס"ח ובמפרשים שם, ובסי' שכ"ה, ואכמ"ל. ואם הוא מקלף לתוך כלי שיש בו היתר (או גם שמקלף לכלי ריק באופן שיכול להוציאו אח"כ בצריך למקומו), שוב אין זה טלטול המוקצה להדיא ושרי. ודו"ק. ויש להוסיף דכמו"כ יש לדון אם לטלטל את הפח למקום הקילוף, והפח עצמו הוא ג"כ מוקצה לפעמים, ותלוי אם מרויח בזה לחסוך בטלטול המוקצה אח"כ. אולם אף אם כן מנא לן להתיר כעת מוקצה בשביל לחסוך אח"כ. ובמק"א נת' כ"ז. [והיום בלא"ה גוררים את כל הלכלוכים מן המפה ע"י דבר אחר, או שאוספים הכל במפה חד פעמית שבדרך כלל יש בו איזה דבר מאכל, ומותר].

י'. אין להניח ביצים ובצל קלופים מערב שבת, על פי מה שמצאנו בגמ' דנדה (דף יז.) אמר רשב"י חמשה דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו, האוכל שום קלוף ובצל קלוף וביצה קלופה וכו', שעבר עליהם הלילה (ופרש"י דאכלהו קאי), ואמנם הרבה מן הפו' השמיטו דין זה, וכן בטור ושו"ע לא נזכר מזה (ויותר מכך דייקו מהב"י באו"ח סי' תק"ד שהביא את הרא"ש בשבת פ' תולין סי' כ"א שהתיר לטחנם וכו', והשמיט את ד' הרא"ש שכתב לחוש מהא דשום קלוף), אולם זו גמרא מפורשת, וא"א להקל בזה כלל. וע"ע בספר שמירת הגוף והנפש סימן ג' מש"כ בזה מד' הפו', וי"א שאין רוח רעה מצוי כיום, וכמו שהביא הכה"ח ביו"ד (סימן קט"ז סוף אות צ"ב) שסמכו על היש"ש שכל שאסרו משום רו"ר לא שכיחי האידנא, כמו לענין זוגות וכו', עיי"ש. (וכ"ה באות צ"ג). וע"ע בכה"ח שם עוד כמה חילוקים בענ"ז, אולם למעשה א"א להקל בסברות בעלמא במילי דסכנתא, ופשוט. (ויש בזה אריכות בד' הפו' לענין אוכלין שהיו מתחת למטה, ולענין נטילת שחרית ועוד כיוצ"ב). ואכמ"ל. אמנם למעשה נוהגים להחמיר בזה, וכ"כ רוה"פ. וכן עיקר שלא להקל בזה, וחמירא סכנתא מאיסורא, ולכן יש להזהר בזה, ומכל מקום כל זה דווקא אם לא השאיר בהן עיקרן (דהיינו שער שבראש הבצל, או מעט קליפה בביצה), אבל אם השאיר בהן מעט אין חשש (כמבואר בגמ' שם). ועוד נהגו העולם להקל בזה, ולא אוסרים אלא אם הוא נשאר כמות שהוא כל הלילה, אבל אם הם אינם מונחים לבדן אלא מעורבים עם חומץ וירקות (כמו שיש עושים סלטים עם בצל) לית לן בה. (כ"כ כה"ח שם אות צ"ב). וכן אם הוא אחר כבישה בחומץ או במי מלח או אחר בישול, אינו מזיק (כה"ח שם אות צ"ג). ובפשטות הבישול מתיר אם בישלו בשמן או איזה דבר, אבל בישול בפ"ע לא. ואפשר שאף בזה מותר, כיון שאינו בצל כמות שהוא, ופנים חדשות הוי. ואמנם בשבט הלוי כתב שמלח ושמן לא נחשב תערובת, אולם המנהג להקל בזה. וכ"כ בשו"ת נשמת שבת (סימן שכ"ט), וק"ו מיונז שמותר לכו"ע. וע"ע שם בסו"ד שהביא מהחזו"א שמאכל של ביצה ובצל שהכינו אותם ביחד, אין בזה איסור שעבר עליהם לילה, כיון שכעת הם נעשו ביחד שהכינו אותם ביחד. וכיוצ"ב כתב בשו"ת אבן ישראל ח"ח סי"ט, וכי זה אחד מהדברים שכל אחד לחוד אסור, ובנתערבו יחד מותר. [ובמק"א בתשו' כתבנו לדון אם זה דווקא שנשאר כל הלילה, וכתבנו להזהר אפילו במקצת לילה שעבר עליו]. ויש להזהר שלא להקל בעניני סכנה. ויש אנשים שמגבבים קולות בדברים חמורים אלו, ויש להזהר מאד.

י"א. אם הביצה נמצאת בחמין יש להזהר באיסור מגיס, ויש חילוק אם הוא מערב את התבשיל כדי להוציא את הביצה, או שהוא רק מוציא בכף, והדבר תלוי אם הקדירה עומדת על האש, או שהוסרה מן האש, וכן תלוי הדבר אם האוכל מבושל כל צורכו, או שאינו מבושל כל צורכו, וכבר הארכנו בפרטי הדינים בזה בשו"ע סימן שי"ח סי"ח, וביארנו שם הדין לדעת הרמ"א ולדעת השו"ע, כיעוין שם.

י"ב. ביצה הינה דבר גוש, ודעת כמה פוסקים שדבר גוש דינו ככלי ראשון כל זמן שהוא חם בחום שהיד סולדת בו, ואפילו אם הוא נמצא בכלי שני, ולדעתם יש להזהר בזה בהל' בישול בהרבה מן הדברים הנוהגים בכלי ראשון (אמנם בכמה פרטים יש להקל, כיון שדין זה אינו מוסכם, וכשיש צירוף להקל מקילים, וכמבואר במשנ"ב בסי' שי"ח סעיף ה', ועוד). ולכן אין לערבו עם הבצל החי, עד שתתקרר הביצה (ואם ריסק את הביצה היטב יש לדון, שהרי כתב המהרש"ל שאפילו אורז ודוחן הוי דבר גוש, ואמנם הש"ך שם דק לחלק בין אורז שנעשה גוש ובין אורז שנשפך, אולם הרבה אחרונים סתמו בזה, ומשמע שכל אורז נחשב כדבר גוש). אלא שבמציאות חתיכות קטנות כאלה מתקררות מהר, וכמשנ"ת במקומו (עיין לעיל בסי' שי"ח בהקדמה להל' בישול). וכן אם הבצל מבושל אבל יש בו רוטב ג"כ, יש להזהר בו מצד בישול השמן (גום אם הוא מבושל הרי יש בא"ב בלח, אא"כ הוא מועט מאד ואינו עומד בפני עצמו, וכמשנ"ת במקומו בסי' ש"ח שבזה יש לסמוך להקל). וגם אם יש כמות שמן אסור, עיין משנ"ב סימן שי"ח (סוס"ק ע"ח), ואמנם מצד גוש בעלמא מצאנו שאדרבה הדבר הלח מקררו, עיין בדברינו בהקדמה להל' בישול הקדמה ב' בדין גוש ובהערה שם, ואכמ"ל. וכן יש מחמירים לכתחילה שלא ליתן מלח בכלי ראשון, וכמבואר ברמ"א בסימן שי"ח סעיף ט' ובמשנ"ב שם. (אא"כ הוא מבושל). אולם לדעת מרן השו"ע (שם) ורוב הפו' מותר ליתן מלח אפילו לכלי ראשון, אם הוא אינו עומד על האש. נ"ב. ובעיקר דין הגוש אם הוא כלי ראשון או לא, כתבנו במקומו שהמשנ"ב והכה"ח כתבו להחמיר, אולם זה אינו אלא לכתחילה, אבל מן הדין נראה לסמוך על הסוברים שאינו ככלי ראשון, וכמו שביארנו שם טעמא דמילתא, ודו"ק.

י"ד. הכף שמוציא בה את הביצה מן הסיר, יש להזהר שתהא נקיה, משום שאם יש בה משקה טופח הרי הוא עלול להתבשל בסיר, והרי קיי"ל שיש בישול אחר בישול בלח, וכמבואר בשו"ע (סימן שי"ח ס"ד), ואמנם להרמ"א (שם בסעיף ט"ו) אם יש בו עדיין חום ולא נצטנן לגמרי שוב אין בו בישול, אולם לדעת השו"ע אסור בכל אופן, ואף להרמ"א אסור אם נצטנן לגמרי, וכבר הזכרנו דין זה לעיל בסי' שי"ח בסעיף ד' בענין בישול בלח (ואם הוא דבר יבש אין איסור כלל). וביותר יש להזהר בזה באופן שהכף רטובה ממים חיים, כגון ששטף אותה במי הברז לפני שהכניסה לסיר, וכיוצא, שבזה לכו"ע אסור משום בישול ובכל אופן.

ט"ו. משום חשש איסור הטמנה, אין להניח את הביצים בחמין כשהם בתוך שקית ניילון סגורה, עפמש"כ במשנ"ב (סימן רנ"ח סק"ב) בשם האחרונים שאסור ליקח כלי ובתוכו משקה צונן, ולתחוב אותו בתוך כלי מלא חמין בשבת, ואפילו אם לא יגיע לידי חום שהיס"ב, כיון שזהו דרך הטמנה ממש. ועפי"ז כתבו כמה אחרונים שלא ליתן מאכל קוגל עטוף באלומיניום לתוך הקדירה מערי"ש. (עי' שבה"ל ח"ג סימן מ"ז, ומנח"י ח"ח סימן י"ז). וממילא י"ל שהוא הדין בנידו"ד, שהשקית נילון הרי היא כמו כלי, ויש לחוש לאיסור הטמנה, וכ"כ כמה אחרונים (אמנם באור לציון פי"ז תשו' י"ב צידד להקל, כיון שאינו עושה אלא כדי שלא יתערבו המאכלים, וי"ל). והמנהג לעשות נקבים בשקית באופן שיוכל להכנס מן החמין לתוכה, שעל ידי זה נחשב הכל כתבשיל אחד, וכמש"כ הגרי"י פישר, והובא במאור השבת ח"א פניני המאור אות כ"ו. וכן כתבנו לעיל בהל' הטמנה.

ט"ז. אחר שהכין את הסלט מותר ליישר ולהחליק את פניו, וכמש"כ הרמ"א (בסי' שכ"א) שאין בזה משום ממחק, כיון שאפשר לאוכלו גם בלא זה, אמנם כתב שם שהמחמיר תבא עליו ברכה, וביאר הביה"ל (שם) ד"ה במאכל, שהמקום להחמיר הוא רק בדבר שהדרך והרגילות למרח אותו, אבל בדבר שאין רגילות מותר לכתחילה, וממילא יוצא איפוא שכאשר מניחו בקופסה שאין דרך למחק בה מותר לכתחילה, אבל כשנותן אותה בצלחת לפני האורחים, כיון שהדרך היא ליישר וליפות המאכל יש מקום להחמיר, וכמשנ"ת (ועיין בשבה"ל ח"א סימן פ"ו שהחמיר). אמנם כ"ז כשמטרתו היא למרח ולהחליק ולהשוות פניו, אולם אם מורח אותו על הלחם וכוונתו היא רק שיהיה כולו מרוח אין להחמיר כלל. (ועי' בנשמת שבת סי' שכ"ד).

ט"ז. לקבץ את המאכל לצורה מסוימת, כגון כדורים וכדו', יש אוסרים משום איסור מגבן, וכמש"כ הרמב"ם (פ"ז ה"ו) שהעושה גבינה חייב משום בונה, שכל המקבץ חלק אל חלק ודבק הכל עד שעשה גוף אחד ה"ז דומה לבנין, והובא במג"א ובמשנ"ב (בסימן שי"ט). וכן מבואר בח"א סוס"א. וכ"כ בהדי"א בקיצור שו"ע (סימן פ' סכ"ה) שיש להזהר כשחותכים בצלים עם ביצים וכדו' שלא להשוותם וליפותם משום איסור מגבן, אלא יניחם כמות שהם, ע"כ. (וכ"כ בכלכלת שבת). ואמנם בקיבוץ בלבד בלא להשוות את פניה, משמע במג"א ועו"א שהעתיקו דבריו שאין בזה איסור, וכן מבואר ג"כ בפני יהושע (בביצה יב.) כעין זה, ורק אם זה בצורה מיוחדת אסור, אולם בשו"ת רב פעלים (ח"א סימן י"ט) צידד שאסור מדרבנן בכל אופן, וכך היא סתימת הרמב"ם, ואפשר שאסור גם מדאו', וע"ע שם שהאריך בזה הרבה. אלא שבמקומו בתשובה בענין עשיית מאכל מתמרים ושקדים שכותשים אותם יחד, הארכנו בזה, וכתבנו שאפשר שלא בכל קיבוץ נאסר, ואפשר שאינו אסור אלא בקיבוץ אחד שנעשה גוש וצורה חדשה, ולא בתערובת גרידא, והארכנו בזה טובא, ודון מיניה לנידו"ד. ומן הדין הנ"ל שאין בזה איסור בונה, כיון שאינו יצירה חדשה כמו גבינה הנ"ל, וגם אינו אלא קיבוץ עראי לשעה, ואינה כמלאכה המתקיימת, ועוי"ל. ושו"ר בחשב האפוד ח"ב סע"ז ועוד באחרונים שאכן הקילו בזה [ומ"מ הבאנו ד' האחרונים שהחמירו, ולשיטתם יש להזהר במה שיש כלי מיוחד לעשות צורות חצאי עיגולי גלידה, וכ"ה בשבה"ל ח"א סי' פ"ו שאסור משום בונה, וכן ראיתי בשבה"ל ח"ו סוסכ"ט. אולם הבאר משה ח"ו סימן מ"ג מתיר, עיי"ש. (ובששכ"כ פי"א סי"ב החמיר בזה בגלידה ואבטיח וכדו', ובמק"א כתבנו שאין להחמיר בזה, והלום הסכים לזה הגרח"ק שליט"א). ולענ"ד נראה דבאופן שהוא כבר מקובץ ועשוי, אין בזה חשש כלל, ומכאן ואילך יוכל לעשות ממנו מה שירצה, ורק אם בשבת הזאת הוא עושה את הקיבוץ אסור. וכן נראה מלשון הקיצושו"ע הנ"ל, וממילא אם הוא מדובק כבר מותר לעשות ממנו צורות, ושוב מצאתי אחז"ר שכן העיר בזה בשו"ת נשמת שבת סימן שכ"ג. (ובהוצאה עם כפית אע"פ שנעשית צורה אין בזה חשש כלל לכו"ע, ופשוט). ומן הדין נראה שגם מה שעושים בכף מיוחדת המוציא עיגולים של גלידה שרי, דאין בזה כ"כ צורה מיוחדת יותר ממ"ש בביצה (דף נח.) דעשה סימן בבשר מתלת קרנתא, וכ"כ בארחות שבת סט"ו, וכן הלכה]. וכמו"כ איסור סותר בודאי אין בזה לכו"ע.

י"ז. בצל שנחתך בסכין חלבי נעשה הבצל חלבי, ואסור לאוכלו עם בשר, וכן להיפך. (ואם חתך אותו גם בסכין חלבי וגם בסכין בשרי, נאסר הבצל). ויש לבאר שסכין חלבי האוסר, היינו אפילו אם הסכין נקי, אבל הוא בלוע מחלב, כגון שהשתמשו בו בדבר חלבי רותח, וכגון שבחשו בו סיר חלב וכדומה, הרי הוא אוסר את הבצל אם חתך בו, משום שחריפות הבצל ודוחק הסכין גורם להפליט החלב שבסכין ולהבליעו בבצל, ואפילו אם הסכין אינו בן יומו דעת הרבה פוסקים שהבצל נידון כמו הסכין, כיון שחורפיה מחליא ליה לשבח (ובדעת מרן השו"ע ביו"ד ישנם כמה סתירות בזה, ונת' במקומו בס"ד, ולכתחילה בודאי שיש להזהר בזה אף לשו"ע). וכמו כן אפילו אם הבצל לא היה במגע עם דבר חלבי או בשר, והשתמשו בו רק בצונן, אבל לא ניקו אותו היטב אחר השימוש, ויש בו שמנונית של בשר או של חלב, הרי זה עושה את הבצל כמו השמנונית שעל הסכין [ואם ניקה את הסכין בחומרים המצויים, שוב אין חשש], ויש בזה כמה וכמה פרטים, ואכ"מ. אך יש לציין שכתבו הפוסקים שהמדקדקים יש להם ג' סכינים, אחד של חלב, ואחד של בשר, ואחד לחתוך בו לחם ושאר דברים (וכמובא ביש"ש פכ"ה סימן ח', ובפר"ח סימן פ"ט סקכ"ד, והובא בחגורת שמואל על הלבוש שם סקכ"ט, וסיים שכן ראוי לנהוג וכו', וע"ע בשולחן גבוה שם, ובשו"ת בית דוד סימן ל"ז. וכן כתבו עוד הפו' שם לענין מלח וכיוצא).

י"ח. לענין ברכה על הסלט המעורב מבצל ומביצה, הנה דינו ככל דיני עיקר וטפל בברכות, ובהל' ברכות הארכנו טובא בס"ד בגדרי הברכה על תערובת, אם הולכים אחר הרוב וכו', אך בדרך כלל במאכל ביצים עם בצל בודאי הוא שהביצים עיקר, ויש לברך על הסלט שהכל ותו לא. (וכן צריך לעשות גם מי שמסופק). ואין לברך ב' ברכות נפרדות, ופשוט. ואם אוכל אותם בתוך הסעודה, אין לברך כלום.

ביני עמודי

מאמרים שונים שנתלבנו ביני עמודי
דכוללי "אליבא דהלכתא"

הרב אברהם שקלאר
כולל "אליבא דהלכתא" ברכפלד

ג' שיטות הראשונים בדין ריסוק שלג וברד

וידון בהם ובטעמיהם ובדינים הנוגעים
לבישול השומן שבאינפנדא ובקדרה

א] הנה בכדי להבין שיטות הראשונים יש בנותן טעם להקדים בירור סוגיא זו בכל פרטיה ודקדוקיה עם טעמיהם וסברתם, ובהקדם הבעיות שישנם בנתינת האינפנדא [הנקרא פשטידא, והוא פת כפולה הממולא בחתיכות שומן שנקרשו, כמבואר במ"ב סי' שי"ח סק"ק], או קדירה מלאה שומן כנגד המדורה לחממה, ומחמת החום השומן שבה שנקרש חוזר ונימוח, וכן טעם האיסור בריסוק שלג וברד, ומצינו בזה ג' טעמים:

א. משום איסור מוליד, כמבואר ברש"י בשלהי במה טומנין (דף נא:) דמה"ט אין מרסקין שלג וברד בשביל שיזובו מימיו, וטעם האיסור דדמי למלאכה שבורא מים הללו.

ב. משום איסור נולד, דכשנימוח השומן ה"ה כעין נולד, דמקודם היה שומן עב וקפוי, ועתה הוא נימוח ונעשה לח וצלול (ובפשטות איסורו מתורת מוקצה, כהא דמצינו בשלהי פרק נוטל דף קמג. אוד שנשבר אסור להסיקו ביו"ט, לפי שמסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים, וה"ט דלא היה מוכן מעיו"ט, ה"נ מה שהוא נימוח לא היה מער"ש, ובאות ד' הארכנו בראיות שאין זה סיבת האיסור בלחוד, אלא איסורו נמי משום סרך מלאכה כפי שיתבאר שם).

ג. וכן יש לדון האם יש לגזור בו שמא יבוא לסחוט פירות העומדין למשקה, דמה"ט גזרו (דף קמג:) שלא לסחוט שאר פירות אטו זיתים וענבים העומדין לסחיטה.

ועתה נבוא לדון בכאו"א מן הטעמים, לאיזה יש טעם יש לחוש, ולמה אין לחוש כלל, ומה הכריח את הראשונים לחלוק באלו הטעמים. והנה מקור הך דינא הוא הגמ' סוף במה טומנין (שם) אין מרזקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש. ופירש"י וז"ל: ואין מרסקין לחתיכות דקות משום דקא מוליד בשבת, ודמי למלאכה שבורא המים האלו, אבל נותן לתוך הכוס של יין בימות החמה כדי לצנן, ואע"פ שנימוח מאליו ואינו חושש, עכ"ל. העולה מדברי רש"י דכל סיבת האיסור הוא רק משום מוליד, אבל לטעמא דנולד לא חייש כלל, לפי שמים הם מתחלתן ועד סופן אלא שנקרשו לפי שעה, ומשו"ה לא שייך בהא טעמא דנולד, אבל סרך מלאכה דמוליד שייך ביה, דלפי שמרסקו בידיים הרי הוא דומה כמי שבורא אלו המים. והכי מדוייק מדברי הגמ' מדאמרי אבל נותן הוא לתוך הכוס, ולא קאמר אבל מרסק הוא לתוך הכוס שיש בו מים, ש"מ דעיקר המלאכה הוא הריסוק, וע"כ גם אם מרסק בתוך כוס של יין אסור, אבל אם מניחו בתוך כוס של יין ונימוח מאליו שרי, דלא קעביד מידי, ומעתה לדידיה גם אם יניחו בתוך כוס ריקנית בחמה אין לחוש לאיסור מוליד, כיון שגם עתה הוא נימוח מאליו. ומאי דפירש"י לתוך כוס של יין, אורחא דמילתא קתני דכך היה דרכם בימות החמה, ומה"ט קתני אבל נותן לתוך הכוס, ולא קאמר מניחו בחמה דהוא שכיח טפי (והא ראיה מדנקט כוס של יין, אבל ה"ה גם שאר משקים), אבל אה"נ כל שנימוח מאליו בין מחמת המים בין מחמת החמה לא דמי למלאכה שבורא המים כיון שנמוח מאליו, ומעתה לנד"ד גבי פשטידא לא שייך הך מילתא כלל, כיון שהוא נימוח מחמת החום בלא מעשה דידיה, ולדידי' ל"ש פשטידא ל"ש קדירה מלאה שומן בתרווייהו אין סרך איסור.

אך דעת בעל התרומה (סי' רל"ה) דאיסורו משום נולד, וז"ל: אסור למעך השלג ולעשותו צלול כמו מים מפני שהוא נולד וכו', וכן נראה שאסור לתת פשטידא בימי החורף בצד האש לחממה ביום השבת, לפי שהשמנונית שיש בה נקרש ונעשה עב וקפוי, ועתה נמחה ונעשה צלול והוי נולד, ולא תימא דוקא שלג שמתחילה היה יבש ועב הוי נולד בשנמחה וכו', אבל שמנונית שנקרש הלא תחילה היה צלול ולא הוי נולד וכו', לא היא, שהרי ברד היה תחילה צלול ואחרי כן נקרש, ואפ"ה תניא אין מרזקין בברד, אבל אם מצניע ברד וכו' נותנין בתוך כוס של יין לצננו, זה מותר אע"פ שהוא נמחה שם, דהוי גרמא בעלמא ומאליו נמחה הוא וכו', אבל ליתן את הפשטידא סמוך לאש וממחה את השומן אסור, שהשומן הנקרש הוא בעין לבדו ואינו מתערב שום דבר וניכר, עכ"ל. העולה מדבריו דעיקר סיבת האיסור הוא מחמת התוצאה שנולד דבר חדש שלא היה מקודם, ולא רק משום מוליד כדלעיל, והך טעמא דנולד שייך בין בברד ובין בפשטידא, וחמור פשטידא מברד, דברד שרי ליתנו בתוך כוס עם משקה, משא"כ פשטידא אסור להעמידו כנגד המדורה משום שהשומן נימוח, וה"ה נולד. עוד למדנו דאם מניחו בחמה או כנגד האש ונפשר מאליו, חשיב נמי מעשה דידיה כיון שהמקום ההוא גורם לתוצאה, וע"כ נאסרה התוצאה משום נולד [ומיהו אכתי יש לדון במניחו במקום שסוף החמה לבוא או קודם שהוסק התנור, האם בכה"ג יודה התרומה דשרי, ונחזור לדון בדעתו באות ג' בארוכה, ודו"ק].

אבל רוב הראשונים פליגי על רש"י ובעה"ת, ולא ניח"ל לא בטעמא דמוליד ולא בטעמא דנולד, וע"כ פירשו דהטעם דאין מרסקין הוא מגזירת פירות העומדין למשקה, דכשם שגזרו (דף קמג:) שאר פירות אטו זיתים וענבים, אף שלג וברד בכלל, ודחו דברי התרומה לגמרי מכמו"כ טעמים. ונפתח בדברי הרמב"ן (שם) וז"ל: ונראה דמשום סרך מלאכה נגעו בה, הא אילו הניחן בחמה ונפשרו, ואפי' כנגד האש מותרין הן דלאו נולד, ולא דמי למשקין שזבו משום דהיינו בעודן קרושים נמי תורת משקין עליהן לכל דבר, ובעל סה"ת כ' שאסורין משום נולד וכו', ולפי טעמו אף בחמה אסור השומן דנולד הוא, וקשה לי בשמן דכיון דלעולם אוכל הוא אפי' לרסק ולסחוט מותר, דהא בפירות דלאו בני סחיטה נינהו סוחטין אותן לכתחילה, ואפי' בתותים ורמונים היוצא מעצמן אם לאוכלין מותר הוא, אלא נראה דהכל מותר בין בחמה בין כנגד האש, דהא ממילא אתו דומיא דלתוך הכוס וכו', עכ"ל. מבואר מיניה דשם איסור נולד שייך רק בדעביד מילתא חדתא, אבל היכא שמעיקרא היה משקה והשתא הוא משקה, וכן בשומן דלעולם אוכל הוא, ל"ש בהו טעמא דנולד כלל, אבל חלוק שומן משלג וברד, דשומן כיון שעיקרו אוכל שרי אף לרסקו בידיים, אבל שלג וברד כיון שהדרך לרסקו לשתות מימיו אסור לרסקו בידיים משום גזירה שמא יסחוט פירות העומדין למשקה, וזו כוונת הרמב"ן במש"כ סרך מלאכה והיינו מלאכת דש, והשתא שפיר ניתן לחלק גבי שלג בין ריסוק בידיים לנימוח מאליו, דבמרסק בידיים יש כאן סרך מלאכה דדמי לסחיטה, משא"כ בנימוח מאליו לא גזרו כולי האי [ומיהו לענין המים שזבו מן השלג שרסקו בידיים לא נתבאר כאן ברמב"ן מה דינם, אמנם בדף קמג: כתב דאפי' למאן דל"ל נולד, משקים שזבו אסורין משום גזירה שמא יסחוט, וה"ט דרבנן, ואיכא התם מאן דמפרש טעמא דכל איסור נולד גזירה משום דמשקים שזבו שהוא משום שמא יסחוט, עכ"ד עיש"ה. וע"כ צ"ל דאיכא תרי גווני נולד, דיש גוונא דכל תורת האיסור הוא רק משום נולד לחודי', ויש גוונא דאיסורו מטעם אחר, כגון פירות העומדין למשקה דאמרי' דהמשקה היוצא ממנו דינו כנולד, יעו"ש ודו"ק]. ופשטידא קיל טפי דלעולם אוכל הוא, ומעיקר הדין מותר אפי' לרסק בידיים, דחשיב כפירות שאין עומדים לסחיטה ונקט' דשרי, אלא בלא"ה ל"ש אצלו ענין ריסוק בידיים, הלכך נקט' דשרי להניחו כנגד האש.

וברשב"א (שם) הלך בעקבות הרמב"ן, ודחה דברי התרומה מהך טעמא, וז"ל: ול"נ דמשום גזירת סחיטה דפירות העומדין למשקה נגעו בה, מפני שהברד והשלג למימיהן הן עומדין, ולפיכך לתת לתוך הכוס מותר שאינו נראה כסוחט, ועוד הקלו בו לרסק בתוך הכוס כפירות דלאו בני סחיטה וכו', וטעמא דמילתא לפי שאע"פ שנקרש ונעשה עב, הכל יודעין שאין בו אוכל ושמימיו נסחטין מתוכו, אלא מים הם מתחילתן ועד סופן אלא שנקרשו לפי שעה, ולפיכך הקילו בהן לסוחטן לתוך הקערה או לתוך הכוס, אלא שהחמירו בהן לסחטן ולרסקן בפנ"ע כנ"ל, עכ"ל. ומיהו כשנדקדק בדברי הרשב"א נראה מדבריו לכאו' שנחלק עם הרמב"ן ביסוד האיסור, דהרמב"ן נקט שכשמרסקו בידיים הוי סרך מלאכה, ולא קאמר משום דדמי לסחיטה כיון דחשיב כאוכלא דאיפרת, והרשב"א נקט להדיא דמשום גזירת סחיטה נגעו בה. ומיהו לא נראה לדחוק דברי הרמב"ן שנקט עוד טעם חדש לא כרש"י ולא כרשב"א, ויותר נראה דטעמם אחד וכמשנ"ת, ומדברי הר"ן והה"מ שבסמוך מוכח להדיא שטעמם אחד (וכן הוא מפורש בפמ"ג א"א סק"מ דנקט רק ג' פי' בנד"ד, יעו"ש ודו"ק, ונ"מ בזה הוא לענין כוס ריקנית כפי שיתבאר).

והרמב"ם (פכ"א הי"ג) כ' וז"ל: ואין מרסקין את השלג שיזובו מימיו, אבל מרסק הוא לתוך הקערה או לתוך הכוס, עכ"ל. ועליו כ' הה"מ שמדברי הר"מ הללו נראה שדעתו כדעת הרמב"ן והרשב"א, והכי משמע, וז"ל: וכ"נ מדברי רבינו שהביאה אצל דין הסחיטה, ומדבריהם למדנו שאין בהם איסור נולד, לפיכך מותר ליתן קדרה או מאכל שקרש שמנינותה בחמה או כנגד האש, ואין כאן נולד וכו', עכ"ל. וברי"ן (דף כד.) דחה קושית הרמב"ן על בעה"ת משומן, דכיון דאוכל הוא מתחילה ועד סוף שרי אף לרסקו לכתחילה, וז"ל: אין זו קושיא אצלי, דשומן זה כיון דכל זמן שלא קרש זב וצלול הוא, ודרכו בכך, אף כשקרש כפירות העומדין למשקים דמי, עכ"ל. ור"ל דה"ז דומה ממש לשלג וברד שלמימיהן הן עומדים, ואפ"ה כו"ע מודו דאסור לרסקן בידיים. וה"ט דסו"ס בזמן שנקרש השלג אין הדרך לשתותו כמות שהוא, ע"כ אם ירסקנו בידיים דמי לסוחט פירות העומדין למשקה, א"כ ה"נ בשומן אין דרך לאוכלו אלא כשהוא זב וצלול. והנה ממה שהק' הר"ן רק על החלק השני שהתיר הרמב"ן לרסק בידיים, נראה שבחלק הראשון שהתיר להניחו כנגד האש גם הוא מודה לדעתו דל"ל בשומן משום נולד, דאלת"ה לא הועיל בדבריו מידי ליישב דעת התרומה. ע"כ נראה טפי שגם דעתו מסכמת בעיקר הדין לדעת הרמב"ן, אלא עמשה"ק הרמב"ן משומן דשרי לרסקו בידיים, הק' עליו מיניה וביה דמ"ש מריסוק שלג וברד דלד"ה אסור כדתני להדיא בתוספתא (ואין לתמוה ע"ד הר"ן דלדעתו הדרך בשומן הוא לאוכלו כשהוא זב וצלול, א"כ גם בנמחה מאליו יהיה אסור כפירות העומדים לסחיטה, דהדין הוא דהמשקה הזב מאליהן אסור, די"ל דלא גזרו כן בכל גוונא, כמו שמצינו חילוק כזה בפירות עצמן שלא גזרו בתותים ורימונים אלא בעומדין למשקה, וה"נ חילק הריטב"א שבסמוך), וכך העלה ג"כ הב"י (סי' שי"ח סט"ז) בדעת הרמב"ם.

ב] ועתה נבוא לדון אליבא דהנהו ראשונים מהו ההיתר ליתן שלג וברד בכוס ובקערה, והנה בגמ' דידן קתני אבל נותן הוא לתוך הכוס ואינו חושש, ומקורו הוא מהתוספתא (פ"ד הי"ד), והכי קתני התם: אין מרסקין את השלג שיזובו מימיו, אבל מרסק הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש, וקתני דלתוך כוס וקערה שרי אף לרסק בידים, ועדיין איני יודע אם מיירי בכוס מלא או כוס ריקן. ולכאו' נראה דתלי בשורש טעמי האיסור, דהנה לרש"י דהוא משום מוליד נראה דבעי' תרתי לטיבותא, גם שיהיה כוס מלא וגם להניח בתוכו, אבל לרסק בידיים אסור, כי הריסוק הוא הגורם שם המלאכה, אך לפי"ז תיקשי למה בעי' שיהיה בתוכו משקים, תיפו"ל שנותנו בכוס ונמחה מאליו, וכבר כתבנו דאולי אורחא דמילתא נקט, והכי משמע מלשונו שכ' "ואע"פ שנימוח מאליו ואינו חושש", הרי משמע טפי כמהלך השני, ואליבא דמ"ד דאיסורו משום נולד ודאי בעי' לתרווייהו, כמבואר בסה"ת דבעי' שיהי' נמחה מאליו, וגם שלא יהיה ניכר בעין, וזהו גופא סיבת החילוק בין שלג וברד לתוך הכוס דשרי, לבין להניח פשטידא כנגד האש דאסור, אבל הנהו ראשונים אדרבא הוכיחו מהך תוספתא דלא כבעה"ת, דמשמע מיניה דאפי' לרסק בידיים שרי, וטעמם דכיון שמתערב במה שבתוך הכוס ואינו עומד בעין בפנ"ע לא גזרו בו רבנן, וכך פי' דברי התוספתא במנחת ביכורים ובחזון יחזקאל. אמנם אין הכרח להעמיד דברי התוספתא ושאר הראשונים דמיירי דוקא בכוס מלא, דאם נימא דכל ההיתר הוא רק בכוס מלא לא היה לתוספתא לסתום בדבר זה (ואין לומר דסתם כוס וקערה מלאים הם, דאדרבא בסוגיא דשד קמד: משמע להיפך דסתם קערה ריקנית היא, וק"ו כוס).

ושוב נראה דלהנהו ראשונים יהיה שרי לרסק שלג וברד אף בתוך כוס ריקן, ואפשר דכ"מ שגזרו הוא רק כשעומדים בפנ"ע, דבהכי דמי טפי לסוחט פירות, ומסיום דברי הרשב"א שכ' "אלא שהחמירו בהן לסחטן ולרסקן בפנ"ע" אין להוכיח דבעי' כוס מלא, דאפשר דמיירי כשעומדים בפנ"ע ומרסקם בידיים, אבל לעולם בכוס אימא לך דבכל גוונא שרי, וקצת משמע כן מדברי הרמב"ם דלא חילק בין כוס מלא לכוס ריקן, ואף הה"מ שהביא פירושם לא נחית לחלק בין הכוסות, ודברי רש"י (שם ד"ה לתוך) יוכיחו, שכ' בחילוק בין קערה לקדרה וז"ל: לתוך הקדרה - דמוכחא מילתא דלאו למשקה בעי ליה אלא לאוכלים, עכ"ל. ונקט התורי"ד (שם) בדעת רש"י דשרי ליתנו לקדרה אף כשהיא ריקנית, מטעמא דמוכחא מילתא, ונחלק עליו, יעו"ש (והארכנו בזה במנח"א ח"ב מלאכת דש, והבאנו דברי הרדב"ז בע"ז, ע"ש). ומעתה י"ל דבמרסק לתוך כוס לא נראה כסרך מלאכה, ועצ"ב, ודו"ק.

ומיהו בריטב"א כתב להדיא שאין להעמיד דברי התוספתא בהכי, והק' וז"ל: ונראה מדבריו (רש"י) וגם לשון הגמ' כ"נ דלרסק בידיים לתוך הכוס של יין אסור, אבל בתוספ' אמרי' מרסק הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה, ולפ"ז נותן דקאמר הכא נותן בידיו קאמר, ואפי' בריסוק, ואפשר דברייתא דהכא בכוס וקערה ריקנית, ואפ"ה כשזב מאליו מותר, ולא גזרו שמא ירסק כמו שגזרו במשקה שזב שמא יסחוט, דשא"ה שהריסוק עצמו מדרבנן, והתוספתא מיירי במרסק לתוך כלים שיש בהם מים או שמן או יין, שהמשקה הנופל בריסוק מתערב מיד, ולפיכך מותר, וכעין שהתירו לסחוט אשכול של ענבים לתוך הקדרה שיש בה אוכל, דמשקה הבא לאוכל כאוכל הוא, ול"ח סוחט, עכ"ל. ומעתה לדבריו לא פליגי הגמ' עם התוספתא, אלא כל אחד מיירי בגוונא אחרינא, ומיהו אכתי תיקשי עליו מדברי רש"י, דקאמר להדיא דמיירי בנותן לתוך כוס יין לצננו, הרי מבואר מיניה דאף דס"ל בעיקר דינא כדעת הרמב"ן ודעימיה, מ"מ דעתו דלא התירו לרסק אלא בכוס מלא, או להניחו בכוס ריקן ונימוח מאליו, אבל כשתרווייהו איתנהו בהו לכו"ע אסור, ומעתה לדידי' נראה דה"ה גבי אינפנדא כל ההיתר הוא רק להעמידו כנגד האש ונימוח מאליו, אבל לרסקו בידיים אסור משום סרך מלאכה דדמי לסוחט פירות, ואת דברי התרומה דחה כל עיקר, כי אע"פ שהשומן הנימוח עומד בפנ"ע, לא חיישי' לטעמא דנולד לפי שגם בעודו קרוש ראוי להיות נאכל.

והביא הריטב"א סייעתא לדבריו מדברי רבינו יחיאל (והביאו המרדכי שם סי' ש"ל) וז"ל: ור"י התיר ואמר דהשומן בעודו קרוש ראוי להיות נאכל ג"כ, [ולכן] לא שייך ביה משום מוליד מה שהוא נימוח, דמעיקרא אוכל ושומן והשתא נמי אוכל ושומן, ותדע דאמרי' בפרק כירה (דף מ:) סכה אשה ידה בשמן ומחממתה כנגד האש, ואע"ג דסתם שמן שלהם קרוש הוא וכו', ונמוח הוא באש כשמחממין אותו, והתירו לעשות כן כל היכא דליכא בשול, עכ"ל. והנה ממה שהתירו לחמם ידה כנגד האש, אף שהשמן שעל ידה נקרש, ושוב הוא נימוח ועומד בעינו, הרי מוכח דאין לחוש בהפשרת השומן לטעמא דנולד כלל, לפי שמעיקרא אוכל והשתא אוכל, ועל כרחך דגם שמן קרוש שם אוכל עליו, דאלת"ה תיקשי עליה דידי' איך התירו לחממה כנגד האש, הלא דעתו בזה כדי שיהיה נימוח בשביל לסוכו על גופו, וע"כ דגם בעודו קרוש הוא נאכל (וקצת תימה מהסוגיא דברכות דף לה: דמשמע דאין עליו תורת אוכלין). ומיהו לא סגי בראיה זו לדחות דעת התרומה, ראשית לא ברירא לן הך מילתא דסתם שמן שלהם קרוש הוא עד שיהיה נעשה עב וקפוי (וממאי דנקט התרומה בימות החורף, נראה דאתי לאשמועי' דדוקא אם נעשה עב וקפוי יש תורת איסור נולד על מה שנמחה), ועוד ממנ"פ תיקשי, דאם מיירי שסך ידיו בעוד השומן קרוש, גם לדידן איך שרי לסוך ידיו, הלא מרסק הוא בידיים דאסור לד"ה, ואם מיירי במניח עליו חתיכות שמן אמאי מיקרי סך, וצ"ב. שו"ר שכבר עמד בזה בבית מאיר, יעו"ש.

ובסמ"ג (לאוין ס"ה, והביאו בהגה"מ אות כ', ובב"י שם ד"ה ואסור) דחה נמי דעת בעה"ת, וראייתו מדקתני אין מרסקין את השלג, וטעמו דאדרבא מכאן יש ראיה להיתר מלאיסור, והיינו מדשרי ליתן לתוך הקערה או לתוך הכוס, אלמא כל שנימוח מאליו לית בו משום נולד או מוליד, ולא אסרו אלא לרסק בידיים מטעם אחר, כמשנ"ת. וכ"כ בסמ"ק (סי' רפ"א דף מח.) וז"ל: ולחמם את הפשטידא אין איסור בשביל שנמחה השומן, שאין עושין בידיים, עכ"ל. וברא"ש (שם) הביא דעת סה"ת לאסור משום מוליד, ופסק כוותיה הטור (שם) וז"ל: ואסור ליתן אינפנדא אפילו בריחוק מקום, מפני שהשומן שבה שנקרש חוזר ונימוח, והו"ל נולד ואסור, ובסה"מ התירו כיון שאינו עושה בידים, וא"א הרא"ש אסר, וכ"כ בסה"ת, עכ"ל. (ומלשון הטור משמע קצת דהוא משום נולד ולא משום מוליד, ותלי בסברות הראשונים הנ"ל, וברוב לשונות הראשונים נראה שלא חילקו ביניהם, וקרי לנולד מוליד, ונעמוד על בירור ענין זה בסמוך אות ד'). וכ' הדרכ"מ (ס"ק י"ב) דנהגו להחמיר כהרא"ש, מיהו במקום הצורך יש להקל, ובב"י (שם) האריך בשיטות הראשונים, ומסקנתו להתיר, ועיקר טעמו כיון שבעיקר הדין הוי מידי דרבנן, על כן נקטינן כרש"י והרמב"ם והרמב"ן דפליגי אבעל התרומה, ושרי ליתנו לכתחילה כנגד המדורה. וכך פסק בשו"ע (שם סט"ז) דשרי להניחו כנגד האש, הגם שהשומן שנקרש חוזר ונימוח. אבל הרמ"א כ' דנהגו להחמיר כדעת התרומה, ומיהו במקום הצורך יש לסמוך אמתירין [ובלבושו נקט דשעה"ד היינו ביש לו אורחים, וקצת משמע דבליכא אורחים אין להקל, וצ"ב]. וכ' המ"ב (ס"ק ק"ז) וז"ל: היינו דאז אפי' לכתחילה מותר, ובדיעבד בכל גווני אין לאסור, עכ"ל.

עוד נחלקו הפוסקים גם לענין שלג וברד, האם מותר להניחו כנגד האש, וז"ל הטור (סי' ש"כ ע' תל"ו): אין מרסקין וכו', אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש אע"פ שמתמחה, כיון שאינו עושה בידיים

בעזרה, ואינו משתמש עם הכלי אחר, אבל אם משתמש עם הכלי אחר שהוא הכשר לעבודה בעזרה, ואפילו אם אינו משתמש עם הכלי אחר שהוא הכשר לעבודה בעזרה, אלא שהוא משתמש עם הכלי אחר שהוא פסול לעבודה בעזרה, הרי זה פסול, שכיון שמשתמש עם הכלי אחר שהוא פסול לעבודה בעזרה, הרי הוא כמי שמשתמש עם הכלי אחר שהוא כשר לעבודה בעזרה, ואינו כמי שמשתמש עם הכלי שהוא כשר לעבודה בעזרה, שהרי משתמש עם הכלי אחר שהוא פסול לעבודה בעזרה, ואינו משתמש עם הכלי שהוא כשר לעבודה בעזרה, ואפילו אם אינו משתמש עם הכלי אחר שהוא פסול לעבודה בעזרה, אלא שהוא מחזיק הכלי אחר שהוא פסול לעבודה בעזרה, הרי זה פסול, שכיון שמחזיק הכלי אחר שהוא פסול לעבודה בעזרה, הרי הוא כמי שמשתמש עם הכלי אחר שהוא פסול

גם זה נחשב לניכר, אבל בנותן שלג וברד לתוך מעט מים, הגם שמקודם היה כמות של ה' מ"ל מים, ועכשיו ישנו ב' ליטר מים, וה"ה נמי בנותן יין קפוי בתוך כוס מים, הגם שקיבל המים מראה יין לא אמרי' דחשיב ניכר, וה"ט משום דאלו המים הנמסים מתערבים מיד ומתבטלים בתוך המשקה, ולא ניכר כלל חילוק המים, ומה שנתרבה השיעור ל"ח ניכר כלל, ופשוט.

ט] והעולה בידינו דקדירה עם שומן ונקרש כולה, דעת המחבר דשרי להניחו כנגד האש או כנגד החמה לכתחילה, דלטעמא דנולד לא חשש כלל, וטעמא דמוליד לא שייך הכא, דמה שמניחו כנגד האש לא חשיב מרסק בידיים, אבל לרסק השומן בידיים גם המחבר יודה דאסור, כדין השלג והברד שכ' המחבר בסי' ש"כ דאסור [אמנם לענין לרסק השומן לתוך הרוטב מצאנו בזה מחלוקת הפו', דע"פ התוספתא שהתיר בשלג כ"ש בשומן דשרי כמבואר שם במ"א, ולכו"ע שרי לחתוך השומן לכמה חתיכות אע"פ שעי"ז יזוב מעט מן השומן, כמבואר בב"י גבי שלג, והביאו המ"ב (סי' ש"כ ס"ק ל"ב) וז"ל: אבל לשבור חתיכה ממנו שרי, ואפי' אם יזובו קצת מים עי"ז דלא נתכוין לזה, ועוד שהולך לאיבוד, עכ"ל. והנ"מ בין הטעמים, דלטעם הראשון גם בשומן י"ל דכל שאינו מתכוין שרי, אבל לטעם השני יש לחלק בין אם מחתכו בתוך תבשיל דאסור, לבין אם מחתכו באופן שהולך לאיבוד דשרי, אבל לדעת התרומה בכל אופן אסור, שאין לך נולד גדול מזה. ומש"כ המ"ב דה"ז ממש כנותן לתוך הכוס, לא דק כ"כ, דאין זה ממש, דסו"ס כאן השומן צף למעלה, ואין אתה יכול לעמוד על טיבעה, ומ"מ ע"פ הקדירה ניכר השומן הנימוח, ודין בורר יוכיח דלתרווייהו מותר ליטול בכף השומן מן הקדירה, כיון שבכל מעט שומן יש גם קצת רוטב, ומש"כ המ"ב סי' שי"ט ס"ק נ"ה מיירי בשומן קרוש ע"פ הרוטב, אבל אה"נ אחר שהוא נימוח ונתערב יחד שרי, דהכל נחשב למין אחד, ודו"ק].

י] עוד יש להסתפק בנ"ד, דהנה נתבאר לעיל דגם אם נדון את השומן הנימוח כניכר, מ"מ לית מאן דפליג דמתערב השומן עם הרוטב, וא"כ מהיכי תיתי לאסור מיעוטו מחמת רובו, ואפי' אם נאמר דהאיסור הוא לעשות כן לכתחילה, מ"מ אכתי יש לנו להסתפק על אכילתו, והנה גבי פשטידא כ' המ"א (שם) וז"ל: ומשמע דאפי' בדיעבד אסור לאכול השומן דהוי נולד, ומ"מ הפשטידא עצמה מותרת, דבשומן הבלוע בה אין איסור, מידי דהוי אחתיכת בשר שמותר לחמם כמ"ש הרב"י, ואפשר דכיון דנאסר השומן בעין חוזר ונבלע בפשטידא ונאסר, כמ"ש ביו"ד (סי' קי"ג ס"ג), ומ"מ יש להקל בדיעבד כמ"ש רמ"א, עכ"ל. ודימה המ"א דין זה לדין המבואר ביו"ד גבי פשטידא שאפה גוי, דאפי' למי שאינו נזהר מפת עכו"ם, מ"מ הפשטידא אסורה משום דהשומן היוצא בשעת אפיה אסור משום בישולי עכו"ם דאסור לכו"ע, וכיון שחוזר ונבלע תוך הפשטידא גם היא נאסרת בגלל הבישול, א"כ ה"ה בנד"ד יאסר הפשטידא משום איסור הנולד הבלוע בו, וקצת קשה מהו הדמיון בין הדינים, הלא הכא אם היה בתוכו מעט שומן לא איכפ"ל מה שהוא נימוח בתוכו, א"כ גם בכה"ג ה"ה מתבטל לתוכו, ועוד שלא נתברר לנו מהו שם האיסור נולד, דאם הוא מגדרי מוקצה א"כ לא היה מהני בו ביטול, דדבר שיש לו מתירין אפי' באלף לא בטיל, וא"כ אמאי בנותן שלג וברד לתוך כוס מים אמרי' קמא קמא בטיל, הלא פסק הרמ"א ביו"ד (סי' צ"ט ס"ו) דאיסור שנתבטל ברוב ואח"כ נתרבה חוזר וניעור [וראיתי שכבר עמדו בזה בספר ארחו"ש פ"ד הערה ס"ז, ודחו דכיון שלא נתברר היטב גדר האיסור בזה, לכך יש לצרף לקולא שיטות הראשונים הסוברים דאין חוזר וניעור אפי' בדאורייתא, יע"ש].

יא] עוד יש לדון בדברי המג"א שכ' בהמשך דבריו דמותר ליתן הפשטידא קודם שהוסק התנור, ומ"מ אין להקל בפני ע"ה, ועדיף לעשות ע"י עכו"ם, עכ"ד. ולכאו' אם סיבת האיסור הוא משום נולד, מ"ל הניחו קודם שהוסק התנור מ"ל הניחו אח"כ, וכבר הרגיש בזה הפמ"ג והניחו בקושיא, ומעתה בקדירה שיש בה רוטב ושומן קרוש יש להתיר לכתחילה ליתנו קודם שהוסק התנור אחר שהרוב לא ניכר, ולענין הלכה פסק המ"ב (שם ס"ק ק"ז) דבדיעבד בכל גווני אין לאסור, ומקורו מלשון הגר"ז (שם סכ"ז), וז"ל: ולענין הלכה נהגו להחמיר לכתחילה כסברא הראשונה, אבל בדיעבד יש להקל כסברא האחרונה, ואפי' לכתחילה יש לסמוך במקום הצורך על סברא האחרונה, כי כן עיקר, עכ"ל (והביא המ"ב דברי הגר"ז הללו בשביל תחילת דבריו, כי לענין דיעבד כבר כ"כ המ"א דלעיל).

עוד נ"מ לדינא בין שני הסברות במה שכ' השו"ע (סי' שי"ח ס"י"ט) לאסור לטוח שמן ושום על הצלי בעודו כנגד האש משום בישול השמן, וכ' עליו המ"א וז"ל: ונ"ל דבשומן מותר לטוחו דאין בו משום בישול וכו', ומשום נולד ליכא כיון דאינו בעין, מידי דהוי אקדירה שיש בה רוטב, וצ"ע, עכ"ל. ומדסיים המ"א בצ"ע, ש"מ דלא ניח"ל להקל משום דסו"ס ניכר קצת. ובביאור צדדי הספק נראה דמעיקרא קסבר דכיון שהשומן הוא מיעוט ונבלע בתוכו, ה"ז דומה ממש לנותן שלג וברד לתוך הכוס, ולבסוף קסבר דל"ד, דשאני התם שאחר שנמס השלג נתערב זע"ז, ולא ניכר כלל המים שנימוחו, משא"כ הכא גם אחר שנבלע השומן בתוכו אכתי ניכר השומן מבחוץ, ודמי ממש לקדרה שהשומן צף על גבה דחשבינן לה כניכר. ולענין דינא פסק המ"ב (ס"ק קי"ח, ושם בשעה"צ) להקל משום דהא"ר מצדד להקל, אבל הגר"ז סתם כדברי המ"א דלכתחילה יש להחמיר. [ומיהו לענין ריסוק בידיים, כ' הא"ר דאף שמבואר בסי' ש"כ במ"א ס"ק י"ג דכמה פוסקים סוברים דמותר לרסק ברד לתוך כוס, ה"ה הכא יהיה מותר לרסק בידיים, מ"מ טוב להחמיר לכתחילה דגם מהשו"ע משמע להחמיר, עכ"ד].

ידון בדעת התרומה האם אסר משום נולד או גם משום מוליד, ויביא דעות הראשונים בזה והנ"מ להלכה

יב] בספר מנחת כהן (פ"ג) הביא דעת התרומה, ונקט בדבריו שחשש רק לאיסור נולד, ולאיסור מוליד לא חייש כלל, והדבר אומר דרשני, דלא ביאר לן רבינו טעם איסור נולד, האם האיסור הוא על המעשה או גם על התוצאה, ואם הוא משום איסור מוקצה, ועוד איך לא דייק לשון התרומה דמשמע מיניה דהאיסור גם משום מוליד כפי שיתבאר. עוד יש לעמוד עמש"כ בסמוך דלדעת האוסרים נולד כזה, אפי' במקום שאין היס"ב אסור להניחן, שהרי מ"מ הם נפשרים ואסורים משום נולד, כמש"כ הב"י, עכ"ד. לכאו' מבואר מיניה דסיבת האיסור הוא התוצאה, וא"כ אפי' אם נמחו מאליהם יאסרו המים. והן אמת שמלשונות הרמב"ן הרשב"א והר"ן בדעת התרומה מבואר דסיבת האיסור הוא התוצאה, מ"מ משמע מלשון הב"י אין לה הכרח כלל, כפי שיתבאר, דהנה המעיין בלשונות הראשונים בסוגיא זו יעלה בידו ג' איסורים, **א.** איסור נולד. **ב.** איסור מוליד. **ג.** גזירות פירות שזבו, ומשמע מדבריהם דאיסור נולד ואיסור מוליד הם שני איסורים נפרדים. וא"כ יש להתחקות על שורש האיסור בזה, ומפשטות לשון התרומה נראה שאיסורו משום מוקצה, וכן נוטה לשון הרמב"ן דדמיא למשקין שזבו דאיסורו נמי משום מוקצה, וכן נדפס בסוגריים בלשון הר"ן (ובר"ן שהיה לפני הפמ"א לא נדפס כן עי"ש, וכן בר"ן הנדפס מחדש לא נמצא כזה). אמנם הדברים קשים לאומרם מחמת חבילי קושיות שיש בזה, ועל חלקם כבר עמד בשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' פ"ד והזכירו בשע"ת שם), ותו"ד דלא מסתבר לומר כדברי רש"י בריש ביצה דכל נולד האסור באכילה משום ליתא דמוקצה הוא, דהא אפי' ביצה בס"ד דאסורה משום נולד אפי' לר"ש, אפ"ה למסקנת הש"ס ביצה אינה אסורה אלא משום הכנה, ואם ביצה לא חשיבא נולד איך נחשיב נולד לזה השומן, ועין עוד שם שהביא ראיות מכל הש"ס שאין זה גדר האיסור, וע"כ הלך במהלך אחר. ועוד יש לתמוה על דרך זה, הלא אנן קיי"ל כר"ש (שבת קכד:) דלית ליה איסור מוקצה של נולד בשבת, ואין לומר דבעה"ת אוסר נולד משום מוקצה בשבת כדעת ר"ת [ע' רא"ש ביצה סוף פ"ה דמס' ביצה וטוש"ע סי' תצ"ה שהביאו שיטת ר"ת], דכבר הוכיח האג"ט (מלאכת דש ס"ק ל"ו) דהתרומה לא ס"ל כר"ת (ועוד מוכח ממה שהרמ"א בהל' שבת פסק דיש לחוש לשי' התרומה, ובהל' יו"ט סי' תצ"ה מבואר שם דאין להחמיר באיסור נולד בשבת יעו"ש, ופשיטא דהאי שלג וברד ל"ח נולד גמור כדוגמת עצים שנשרפו בשבת ונעשו אפר, דהכא מעיקרא אוכלא והשתא אוכלא, וכדחיית הרמב"ן וכמשנ"ת).

ועוד יש להוכיח דאין האיסור משום מוקצה, דא"כ אף במניחו מער"ש כנגד האש ונימוח בשבת יהיה אסור, ובפו' לא נזכר מענין זה כלל, ואדרבה נזכר להיפך, כי המ"א פסק כרמ"א לחוש לשי' התרומה, ואפ"ה כ' דאם הניח העכו"ם הפשטידא קודם שהוסק התנור שרי למעבד הכי לכתחילה, ואם האיסור הוא התוצאה מ"ל שהניחו קודם שהוסק, סו"ס נולד התוצאה בשבת. ועוד, כל המתבונן בלשון התרומה יווכח שאי"ז סיבת האיסור מדכ' שסיבת האיסור משום שהשלג נמחה ונעשה צלול על ידו, הרי משמע דאם נימוח בשבת מאליו אין בו איסור כלל, עוד כ' דהא דשרי ליתן שלג וברד לתוך כוס הוא משום דהוי גרמא בעלמא, דמאליו נמחה, וטעם זה לא מועיל אלא לענין ריסוק, אבל לא לענין איסור נולד, והגם שכ' מיד בסמוך דהשלג מתערב ומתבטל ביין, וכונתו בזה ליתן טעם למה בכה"ג לא חשיב נולד, אך אם נפרש כן אכתי תיקשי הא בדיני ביטול (יו"ד סי' צ"ט ס"ו) פסק הרמ"א דאין לבטל איסור דרבנן, וכן נוהגין ואין לשנות (וע"ש בנו"כ), ועוד דכלל הוא בידינו דדבר שיש לו מתירין אפי' באלף לא בטיל, וא"כ בודאי לא לזה כונתו, אלא הוא רק נתינת טעם לבאר למה אינו ניכר, ולזה קאמר דכיון שהוא מתבטל ביין שבכוס לא ניכר מה שנולד, וגבי שמן מצינו בזה סברות חלוקות, כי דעת הר"ן דאם צף השומן על גביו גם זה בכלל ניכר, ואם היה הטעם איסור מוקצה לא היה בזה מי שחולק דמיקרי [ואדרבא בדיני או"ה שומן איסור שנפל לתבשיל לא בטל אפי' בס', כיון שטבע השומן לצוף על פני המים ויסירנו, כמבואר בנשמ"א כלל נ"א ס"ב, וה"נ בנד"ד].

יג] והנה גם בדברי הב"י יש לתמוה כנ"ל, דאם נפרש דבריו כפשוטו דאיסור נולד הוא על התוצאה, איך כ' דלא אסר התרומה אלא בפשטידא, אבל קדירה שיש בה שומן קרוש עם מרק שרי כיון שמתערב עם המרק ואינו ניכר, הלא אם איסורו משום מוקצה מאי אהני שנתערב ואינו ניכר, הלא זהו מציאות שיש בתוכו שומן קרוש, ועוד שניכר הוא מהו שכ' דהגם מ"מ אינו שלא חשיב, ומאי אהני טעם זה להפקיע איסור מוקצה, וה"נ תיקשי על המשך דבריו שדייק מהמפתחות דשרי להחם חתיכת בשר שמן, אע"פ שמקצתו זב מפני דלא חשיב, ולכאו' קשה דלא נתפרש לנו שיעור האיסור לאסור התבשיל משום נולד, והדעת נותנת דכל טיפה היוצאת מן הבשר שלא היתה מקודם, ה"ה בכלל האיסור, וכשם שלענין גזירת פירות לא מצאנו חילוקים אלו, ועוד שלשונות הראשונים הרא"ש (סי' י"ג) והאו"ז (סי' ס"ה) יוכיחו שהביאו דעת התרומה לאסור משום מוליד, ולא הזכירו כלל טעמא דנולד, ואף הסמ"ג (ס"ה) שדחה ראיית התרומה מהברייתא דאין מרסקין, כ' בדעתו דסיבת האיסור משום דעתה נמחה על ידו, והרי לכאו' טעם זה שייך באיסור מוליד ולא בנולד, ומכ"ד משמע דאין כונת התרומה לאיסור נולד כפשוטו.

יד] ומחמת כל אלו התמיהות נראה ברור כדברי הפנים מאירות, שכ' וז"ל: אלא ע"כ נראה דבעה"ת אינו חולק על פירש"י, ועיקר טעמו מפני שמוליד ובורא מים הללו מה שלא היה לפנים, וכן השומן נמי דמי לבורא כשנימוח, ולדעתו אפשר אם עשו בידיים אסורים מטעם שעשו מלאכה בשבת וכו', אבל אם נימוח מאליו לאסור משום נולד, דהוי לתא דמוקצה, זה לא עלה על דעת בעה"ת לאסור וכו'. וראיתי בהרא"ש שהביא דעת בעה"ת דאסור ליתן שומן משום דמוליד, ש"מ דעיקר איסורו משום חשש מלאכה דמוליד בשבת, ואף להר"ן שהיה לו גי' משום דהוי נולד, נמי יש לפרש הכי דעיקר איסורו משום דהוי נולד, וא"כ הוי כאלו בורא דבר הזה, וכן המרדכי לכונה זו נתכוין וכו', עכ"ל. ועי"ש עוד בשאר ראיותיו. והעולה מדבריו דמעולם לא נתכוין התרומה לאסור את המים שנימוחו מטעם נולד לחוד, אלא עיקר כונתו לאסור את הריסוק וההולדה, והטעם בזה הוא כטעם רש"י כי הריסוק דומה למלאכה שבורא המים, אבל אכתי חלוקים הם בטעמיהם, דשי' רש"י דאם מניחו בחמה או כנגד האש ל"ח מעשה דידי' ושרי, אבל התרומה ס"ל דעצם ההנחה בחמה או כנגד האש חשיב כמעשה דידי', וה"ז חשיב כאילו מרסקו בידיים כיון שהמקום הזה מוכן הוא לכך, וה"ז דומה למניח בשר חי ע"ג האש דחייב על המלאכה, אבל היכא דהוי גרמא בעלמא שרי לד"ה (ומעתה לפ"ז יובן היטב מה שחילקנו לעיל בין ימות החורף לימות הקיץ, כי בימות הקיץ כל המקומות שווים כיון שמתחילה לא נקפא כולי האי, ונ"מ טובא האידנא כשיש מקררים ונקפא היטב, האם יהיה מותר להניחו ע"ג השיש להיות נפשר מאויר החדר, או שלענין זה כל המקומות שוים, ואכמ"ל).

טו] ותנא דמסייע לדרך זו הם לשונות הראשונים הנ"ל, וכך מפורש נמי בחי' הריטב"א (שם) שהביא דעת ר"ב בזה"ל: ור' ברוך אוסר ודוחה ראיה זו, דשא"ה שיש משקה בכוס וקערה, והמים הזבין מתערבין מיד, ואינם בעין ולא מיחזי כמוליד, אבל באידך מיחזי כמתיך ומוליד, עכ"ל. הרי שביאר כל טעם האיסור רק משום מתיך ומוליד (וגבי מתיך לד"ה גדר המלאכה הוא הפעולה, ודימה פעולת מוליד למתיך לומר לך שגם בנולד סיבת האיסור הוא הריסוק), וכן מפורש בר' ירוחם (ני"ב ח"ג דף ס"ט ע"ד) דנקט בדעת התרומה רק לטעם דמוליד. ומעתה מש"כ התרומה נולד, לאו דוקא קאמר, דכבר מצאנו בראשונים שכ' נולד וכונתן למוליד [כדמשמע מלשון הסמ"ק סי' רפ"א שכ' וז"ל: וסכין ומפרכסין לאדם ודוקא בשמן, אבל חלב ושומן לא לפי שנמחה על ידו ונעשה "צלול", והו"ל נולד כדאמרי' אין מרסקין וכו', עכ"ל. הרי מפורש דטעם האיסור משום סרך מלאכה דמוליד, ואפ"ה קרי ליה נולד, ומה"ט נחלק לענין פשטידא להתיר לחממה כנגד האש משום דאין עושה בידיים, וכך עולה ג"כ מדברי השלטי גבורים (שם) שחילק דעות הראשונים לשניים, הרי לך מדבריו דרש"י והתרומה קאי בחד שיטתא.

עוד י"ל דאף אם כונתו למוליד, מ"מ נקט לישנא דנולד לאשמועי' הנך תרתי, דכיון שתכלית המלאכה הוא מה שנולד, הלכך אף אם יניחו בחמה או כנגד האש גם זה אסור, וכמו"כ להיפך יהיה אסור לרסק שלג בתוך כוס מים, אע"פ שלא ניכר התוצאה במים, כיון דחייש לתרווייהו גם על ענין הריסוק וגם על התוצאה, משא"כ אליבא דרש"י ודעימי' עיקר המלאכה הוא רק אם עושה בידיים ממש, אבל להניחו כנגד האש לא נחשב כעושה בידיים, ואם נימא דרש"י ס"ל לתוספתא יש לפרש כן גם בדעתו דאימתי איכא איסור מוליד, ה"מ כשניכרת המלאכה וכמשנ"ת, ודו"ק.

טז] שו"מ שנגע בענין זה התהל"ד (שם ס"ק ל"ו ואילך), ונתקשה בדברי הפמ"א מש"כ בדעת התרומה, דמהיכ"ת לחלק בין נותן לתוך הכוס ונמחה מאליו דהוי גרמא ושרי, לנמחה בצד האש דחשיב ריסוק בידיים, ומתחילה ר"ל דבנותן לכוס אין רצונו שיהיה נמחה הברד, משא"כ בפשטידא כונתו שהשומן יהיה נמחה, וסברא זו קשה להולמו, דלולי מיחוי הברד לא היו מצטננים המים, ועוד דמה ענין זה לגרמא, ושוב כ' כדברינו דלעולם חשש לב' הטעמים, וע"כ גם כנגד האש אסור, ונקט נמי לטעמא דנולד לאסור גם בדיעבד, ובזה חלוק הפשטידא כנגד האש ממניח שלג בתוך כוס של מים, יעו"ש ועצ"ב, דלא גילה לנו דעתו מהו שורש טעם איסור נולד. ומעתה כן י"ל בדעת המנח"כ דמש"כ נולד אין כונתו לאיסור נולד משום לתא דמוקצה, אלא משום סרך מלאכה ואסור אף כשנעשה מחמתו, וכגון שמניחו בחמה או כנגד האש, ולעולם סיבת האיסור מחמת פעולת הריסוק ולא מחמת התוצאה בלחוד, ונ"מ בהוציאו מן הקירור למקום אפל ונפשר מעצמו דבכה"ג לא נעשה כל איסור, ויתבאר עוד בסמוך.

יז] אמנם מדברי המ"א (שם) נראה שנקט בדעת התרומה דטעם האיסור הוא משום נולד לחוד, וכך דייק מיניה האג"ט (דש ס"ק ל"ו), וביותר משמע כן מתמיהת הפמ"ג (שם) שתמה עמש"כ המ"א להתיר ליתן הפשטידא קודם שהוסק התנור, ועל כך תמה עליו וז"ל: במש"כ ליתן פשטידא קודם שהוסק התנור לא הבינותי, דלאו מטעם בישול קאתינן עלה כ"א מטעם נולד, אפי' הניחו בחמה אסור ליש מחמירין כבאות מ', עכ"ל. וכלשון הזה כן תמה עליו בחמד משה (שם ס"ק י"א), ומסיק דכמדומה גם בכה"ג אין להקל אם לא לצורך, דלא עדיף זה משאר תבשיל שיש בו מרק, עכ"ד. ובאג"ט (שם) כ"כ בפשיטות, דהדבר ברור שיש קיצור לשון במג"א, וכוונתו לעת הצורך דיש להקל כמש"כ הרמ"א להדיא, ומלשונות אלו למדנו דנקטו טעם איסור נולד כפשוטו, דאם היו סוברים ג"כ לטעם מוליד לק"מ, דכיון דפעולת הריסוק נעשית ע"י העכו"ם אין מקום להחמיר בזה.

ומיהו בתוספת שבת (שם אות נ"ג) פי' דברי המג"א גם משום מוליד, וז"ל: וכ"כ דשרי בזה ליתן אותו על התנור קודם שהוסק, כיון שאין בזה אלא משום מוליד, ולדעה ראשונה שרי אפי' אחר היסק יש להתיר וכו', עכ"ל. מבואר מדבריו דבכדי לחייבו על הנולד בעי' שיהיה איסור מוליד בידיים, ולא נאסר הקרח והשומן באכילה אלא כאשר עברו על מעשה ריסוק והולדה, והיינו דוקא כשנעשה על ידו, אבל כשנמחה מאליו שרי לכתחילה, ומעתה מש"כ המ"א ומשמע דאפי' בדיעבד אסור לאכול השומן דהוי נולד, ע"כ ר"ל דמשום שנעשה בשומן מעשה איסור הילכך אסרינן עליה גם בדיעבד. ובתהל"ד (סק"מ) דחה נמי מה"ט תמיהת הפמ"ג, והעלה דע"כ לא החמיר הרמ"א אלא להניח כנגד האש, דאיכא הטעם דהוי כמרסק בידיים, אבל להניח שימחה מאליו חלוק שלג משומן, דאף בדבשלג כ' המ"א דיש לחוש לדעת התרומה דאכתי אסור משום נולד, מ"מ בשומן יש לסמוך על דעת הרמב"ן דשומן לעולם אוכל הוא.

וכך נקטו המ"ב והגר"ז (סכ"ה) להדיא דזהו עיקר סיבת האיסור, כמבואר במ"ב (ס"ק ק"ב) שכ' בחדא מחתא דאסור מטעם נולד שמוליד המים, אמנם חלוקים הם להלכה, דהגר"ז דעתו דאפי' בדיעבד אסור מה שנימוח בשבת, כמו משקים שזבו בשבת מפירות העומדים למשקים שאסורים משום גזירה, אבל המ"ב דעתו דבכל גווני אין לאסור אחר שכ' הרמ"א שאין לחוש לתרומה בעת הצורך. ולפי שיטתם הביאו דברי המ"א בהיתר ליתן קודם היסק התנור כפשוטו בלא ערעור כלל, דכיון דלא עביד איסור בנתינה אין לאסור עליו לכתחילה.

ומיהו באג"ט (שם בהגה) השיג על הגר"ז דמדברי התרומה ומשאר לשונות הפו' שהביאו דבריו נראה להדיא שאיסורו משום נולד, וביותר שכן משמע במג"א עצמו, אמנם אחר דברינו דלעיל אין מקום להשגתו כלל, וכמו"כ יש לתמוה על המשך דברי האג"ט שכ' דמדברי המ"א שהזכיר לטעמא דמשקין שזבו אין להוכיח מידי, דר"ל דגם משקים שזבו יש בו איסור נולד, כמבואר ברמב"ן וברי"ן (חולין יד:) דבעומדין למשקין א"צ לגזירה שמא יסחוט, דבלא"ה אסור משום נולד, עכ"ד. ונקשה דמדברי הרמב"ן בפ' חבית נראה דרק אליבא דר"י דס"ל לנולד של מוקצה, הוא יסבור דגם בפירות שזבו הוא מטעם זה, אבל ר"ש דלא ס"ל לנולד דמוקצה ע"כ כל סיבת האיסור בפירות שזבו הוא משום הגזירה, ועוד יש להבין הדמיון בין פירות שזבו לשלג וברד, דהנהו פירות חשיבי כהולדת דבר חדש, משא"כ שלג ושומן גם בעודם קרושים תורת משקים עליהם, וכבר נתחבט בזה האג"ט שם. וכן נראה לדייק מלשון הגר"א שכ' שמקור היש מחמירים שהביא הרמ"א, הוא פירש"י סוף במה טומנין, ואף בקדירה (אסור) משום שהשומן צף והוא בעין, הרי לך להדיא דטעם האיסור לדידן הוא משום סרך מלאכה, וקרי למוליד נולד (כמ"ש בתחי"ד בטעם רש"י יעו"ש) דענינם אחד, ור"ל דכל שהשומן צף ה"ז מעיד על מעין מלאכה שנעשה כאן על ידו, אבל כשהעכו"ם הסיק התנור הרי סרך המלאכה נעשתה ע"י הגוי.

וזאת תורת העולה ג' דרכים בהבנת דברי התרומה:

א] דעת הרמב"ן ודעימי' דאיסורו משום נולד על התוצאה (וכ"מ דעת הפמ"ג והחמד משה).

ב] דעת הרא"ש האו"ז והפמ"א דאיסורו רק משום מוליד.
ג] דעת הגר"א הגר"ז המ"ב ועוד דבעי' לתרווייהו, דאין איסור נולד אלא על דבר שעבר תהליך ריסוק והולדה בידיים.
יח] ונ"מ טובא איכא ביניייהו באופן שנימוח מאליו בלא מעשה דידיה כלל, דלדרך א' אסור, ולדרך ב' וג' שרי לכתחילה, וכ"כ לדינא בשבה"ל ח"ז סי' מ' דקרח שנימוח מאליו מותר לשתותו, וכן א"ל הגרח"פ שיינברג זצ"ל דשרי לכתחילה להניחו במקום שאין החמה כנגדו בשביל שיהיה נפשר, וכן א"ל הגרב"צ פלמן שליט"א דכל האיסור אליבא דהתרומה הוא רק בחמה או כנגד האש. אבל בשש"כ (פ"י ס"ג) אסר לעשות כן לכתחילה, ואף לענין דיעבד כ' בשם הגרשז"א זצ"ל דאסור לשתות המים כשיש לו מים אחרים, ומש"כ המ"ב להתיר בדיעבד בכ"ע, הוא איירי לענין שומן ולא גבי מים, עי"ש. וק"ק דלא משמע חילוק זה במ"ב מדכ' דשרי בכל גווני, ומיהו יל"ד באין לו מים קרים אחרים האם ג"כ אסור בדיעבד, ומסתבר דשרי דאין לך בדיעבד גדול מזה (ובפרט ביש לו אורחים), אם לא בימות החורף שאין לו צורך כ"כ בקרים.
עוד נ"מ באופן שהולך לאיבוד, האם יש איסור על הריסוק בלחוד, דלדרך א' שרי, ולאחרים אסור. עוד נ"מ האם יש איסור אכילה או שתיה על התוצאה, דלדרך א' וג' אסור, ולדרך ב' לכאו' שרי, דאין לנו סיבת איסור לאוסרם, דאין שום שייכות בין האיסור ריסוק לתוצאה הבא מכוחו. עוד נ"מ טובא גבי המסת סוכר וקפה ודבש כשנמחה מאליו, דלדרך א' גם זה אסור, אבל לשאר הדרכים לכאו' רק כשעביד בידיים אסור. ומצאתי מחלוקת בין פוסקי זמנינו לענין חלב קרוש להניחו בחמה, שדעת הגרשז"א זצ"ל (שש"כ שם) דשרי כיון ששמו חלב גם בעודו קרוש, וה"ז דמי לדגים ובשר קפואים, אבל דעת הגרישי"א זצ"ל שאסור.
עוד נ"מ יש לתלות בזה לענין הנחת מים במקפיא כדי שיקפאו, דלדרך א' נחלקו בו האחרונים, ואילו לדרך ב' וג' נראה בפשיטות דמותר, דאימתי מיקרי מוליד ה"מ שמרסק בידיים, אבל אם מניחו בתא הקפאה ונקפא מאליו לא קעביד מידי, ואף לדרך ג' דיש שם מלאכה גם על התוצאה, ה"מ כשעושה בידיים וכנ"ל. ואילו לדרך א' דכל סיבת האיסור הוא רק משום נולד, לכאו' י"ל דגם זה בכלל נולד, וכבר עמדו בזה האחרונים והעלו צדדים להקל, והמה בשה"ל (ח"ג סי' נ"ה), שש"כ שם ס"ד בשם הגרשז"א, ובשש"כ (שם הערה י"ד), ואילו בדובב מישרים (ח"א סי' נ"ה) נקט להחמיר. והגאון רח"פ שיינברג א"ל בשופי שאין בזה כל סרך איסור, דמה נולד עביד כאן. והגאון ר"ח קניבסקי שליט"א א"ל דמטו משמיה דמרן החזו"א דאין איסור מוליד במניח מים בהקפאה. וע"ע בארחו"ש (פ"ד סי' נ"ב) מש"כ בזה, ואכמ"ל. ובשעת הצורך נראה דמותר לכתחילה להקפיא מים בשבת ולהפשירם בשבת, דכשם שהתיר הרמ"א במקום הצורך להניח הפשטידא כנגד המדורה, ה"נ שרי להקפיא מים ולהפשירו. ועוד דיש לצרף הסברא דכיון שהיה עליהם תורת משקה בשבת קודם שקפאו, ל"ח נולד (ומ"מ לרסקן בידיים אסור משום מוליד), כמבואר בשו"ת דובב מישרים (שם) ובשו"ת חלק"י (ח"ב סי' צ"ח), והובא בשש"כ שם, ואכמ"ל.

* * *

בענין בורר בהיתר ונמלך להניחה לסעודה אחרת

א. הבורר הוא אחד מי"א מלאכות דסדורא דפת, ומלאכתו לברור הפסולת מתוך האוכל, וכתב המ"ב בהקדמה למלאכת בורר דאין איסור בורר כ"א בא' מג' אופנים שאז דרך המלאכה בחול: **א.** בורר פסולת מתוך אוכל אפי' בידו, ואפי' דעתו לאוכלו לאלתר חייב, לרוב הפוסקים. **ב.** בורר בכלי שדרך לברור בה, כגון נפה וכברה, חייב אפי' בורר אוכל מתוך פסולת לאוכלו לאלתר, ואם בורר בכלי שאין הדרך לברור בה פטור אבל אסור. [ובסק"י נתבאר דה"מ אוכל מתוך פסולת לאלתר, אבל להניח או פסולת מתוך אוכל אפי' לאלתר חייב חטאת]. **ג.** בורר אוכל מתוך פסולת ובידו, אך דעתו לאוכלו לאחר זמן אפי' לבו ביום, חייב מה"ת, דנעשה כבורר לאוצר, ורוב ענייני ברירה פעולתם ותועלתם הם בשביל אחר זמן, ואז הדרך לברור בכל דבר אפי' בידו, וכ"ש שבורר באיזה כלי, אלא דאם בורר בנפה וכברה או פסולת מתוך אוכל דבכה"ג מינכר מילתא דעביד לשם פעולת ברירה, חייב אפי' לאלתר.
ואינו מותר לברור כ"א בנזהר בכל הג' אופנים, דהיינו שיברור אוכל מתוך פסולת, ושתהיה הברירה בידו ולא בכלי, וגם שיהיה דעתו בשעת הברירה לאוכלו מיד, שבכה"ג לא חשיב דרך ברירה אלא דרך אכילה, שכך הדרך בשעת אכילתו לברור אוכל מתוך פסולת, ואין ע"ז שם פעולת בורר אלא צורת סדר אכילה [והנה לענין שיעור לאלתר, בס"ק י"א כ' דלא יברור עלי הבצל אלא סמוך לסעודה, ובס"ק ט"ז כ' דאף זמן מופלג מסעודת בין הערבים חשיב לאחר זמן וחייב, ובסי' שכ"א ס"ק מ"ה כ' לענין לחתוך בצל וצנון דק דק דלא יעשו כן עד יציאת הגברים מביהכ"נ, דבעי' סמוך לסעודה ממש].
ב. ועתה נבוא לברר ב' נידונים אלו, **א.** בירר אוכל מתוך פסולת לאלתר לצורך סעודתו, כגון בירר עלי חסה הטובים מן הרעים או גלדי בצל הכמושים מן הטובים, והתחיל לאכול מעט ונמלך כלל מלאוכלו, האם צריך לדחוק עצמו ולאכול כל הנותר, וצדדי הספק כיון דבנותר נתעבדה בו מלאכת בורר, אלא שכיון שהיה דעתו לאוכלו לאלתר לא היה ע"ז שם מלאכת בורר אלא דרך אכילה, וממילא שלא ישלים אכילתו, נמצא דלא נתקיים התנאי דלאלתר, או"ד כיון דסו"ס בשעה שבירר היה דעתו לאוכלו, שוב אין שם מלאכה על פעולת הברירה, ותו לא איכפ"ל אם ישלים אכילתו או לא. **ב.** עוד יל"ד במי שנמלך לגמרי מאותו אוכל שבירר [כגון בירר עלי חסה וכדו' לצורך סעודתו לאוכלו אחר מנה ראשונה קודם אכילת החמין, ולבסוף אכל ושבע ולכן נמלך להשאירו לסעודה ג', או שחושש שיחסר סלטים וכדו' לסעודה שלישית, לכן נמלך להביא החסה וכיוצ"ב לסעודה ג']. האם אריך למעבד הכי, והאם יש חילוק בין הנידונים או שתרווייהו דינם אחד.
ג. ונבוא לברר מקור הדין, והנה כ' הב"י (סי' שי"ט ד"ה ושיעור): וז"ל [ריי"ו], ואפי' ביד שאמרנו דמותר דווקא לאלתר, כלומר לאותה סעודה, אבל לבו ביום כלומר שבורר ומניח לצורך סעודה אחרת של אותו יום בעצמו אסור. ונ"ל דה"ק, שאם הוא בורר אחר הסעודה, כל שבורר לצורך סעודה אחרת באותו יום בעצמו הוי לאלתר, ואם כשהוא בתוך סעודה בורר אינו יכול לברור אלא לצורך אותה סעודה בלבד, וכן אם בורר קודם סעודה צריך לאכלם בתוך הסעודה הראשונה, ואם השהה מהם עד אחר שעמד מסעודתו לא מקרי לאלתר וחייב, עכ"ל. למדנו מדבריו כמה הלכתא: א] דאם בורר לצורך סעודה הקרובה חשיב לאלתר, דהיינו שבורר אחר סעודה ב' לצורך סעודה ג' חשיב לאלתר, אבל אין היתר לברור מהלילה לצורך סעודת שחרית דהוי זמן מופלג. ב] עוד למדנו דאם בורר קודם סעודה שחרית לצורך סעודת היום, אסור להמלך ולהניחה לצורך סעודה שלישית. ג] עוד למדנו דאם השהה מהם עד אחר שעמד מסעודתו, שוב לא מקרי לאלתר, וחייב על המלאכה שבירר.
ויש להסתפק האם הב"י מיירי במשהה מסעודתו במזיד לצורך סעודה אחרת, והיינו שבשעת ברירתו בורר כמות גדולה לצורך ב' הסעודות אשר לפניו, או"ד איירי הב"י אף באופן שבשעת ברירתו היתה דעתו רק לצורך הסעודה אשר לפניו, ולבסוף נמלך לשייר גם לסעודה אחרת, ובהא קמ"ל דגם בכה"ג חייב למפרע על הנותר, דסו"ס על החלק הנותר לא נתקיים התנאי שיברור לאלתר. ולכאו' ממאי דנקט הב"י לישנא דחייב, נראה יותר כאופן הראשון דכבר בשעת ברירתו היתה כונתו לשייר אף על סעודה אחרת, וסגי בשיעור גרוגרת לעבור על איסור בורר דאוריי"תא, ועל חלק זה חייב חטאת כדין כל בורר אוכל מתוך פסולת להניח לאחר זמן, דחייב חטאת.
ד. אמנם מלשון הלבוש (שם) נראה כאופן השני, שכתב וז"ל: ולא יברור אלא מה שצריכים לאותה סעודה שלא ישיירו, ואם ישיירו הרי עשה אב מלאכה, עכ"ל. מוכח מלשונו דלא מיירי שכבר בעת ברירתו היתה דעתו לשייר לצורך סעודה אחרת, אלא שבאמצע אכילתו נמלך להניחו לסעודה אחרת, וע"ז כ' דאם משייר הרי עשה אב מלאכה, ומשום כך השיג עליו במלבושי יו"ט וז"ל: ואין נראה לי, כיון שבהיתר ובדינא עשה לא יתחייב למפרע, עכ"ל. והביאו באליה רבה, וציין לדברי הב"י הנ"ל, ונראה שהסכים עם השגתו, דלא מסתבר דאם נמלך שיעבור למפרע על איסור בורר, דהא מלאכת מחשבת אסרה תורה, ולעולם אזלי' בתר שעת פעולת הברירה, וכל שבירר בהיתר ע"י שנתקיימו אצלו ג' התנאים, א"כ לא היה ע"ז שם מלאכת איסור כלל אלא רק דרך אכילה, ושוב לא שייך לחייבו למפרע על מה שנמלך לשיירו.
ה. והנה במ"ב (שם ס"ק ה') העתיק דברי הב"י (ופלא שציין מקורו לטור, ואינו בטור אלא בב"י), ונקט להדיא כאופן הראשון, וז"ל: ואם כונתו כדי שישתייר גם אחר הסעודה או על סעודה אחרת חייב חטאת, אך אם ממילא נשתייר מברירתו עד לאחר הסעודה אין בכך כלום, כיון שכבר בירר בהיתר, עכ"ל. הרי להדיא דנקט כדעת הב"י באופן שמתחילה היתה דעתו גם על סעודה אחרת, והקמ"ל בזה דכיון דכל הסיבה דחייב בבורר אוכל מתוך פסולת כדי להניחו, הוא בשביל שנעשה כבורר לאוצר, אפשר דה"מ בבורר כל הערימה שלפניו בשביל להניחו, דאין לך בורר לאוצר גדול מזה, אבל אם חלק גדול מברירתו, מיעוט עומד לאוכלו לאלתר, ומיעוטו מניחו לאח"ז, סד"א שאין על פעולתו שם ברירה כיון שהכל מעורב יחד, ואין כאן חלק מיוחד שייחדו להניחו לאחר זמן אלא מתוך כל הכמות הוא מפריש חלק לאחר זמן, קמ"ל כיון דסו"ס היתה כונתו בשעת הברירה לשייר גם לצורך סעודה אחרת חייב חטאת, דסו"ס על חלק שיתברר לבסוף יש עליו תורת בורר כיון שלא נתקיים בו התנאי דלאלתר, אבל אם בשעה שבירר בירר בהיתר, שוב אין בכך כלום במה שנשתייר. ואף הגר"ז נקט כלשון הזה ממש וז"ל: ואם נשתייר מברירתו עד לאחר הסעודה אין בכך כלום, ובלבד שלא יערים [וקצת תימא למה לא הזכיר בשעה"צ דעת הגר"ז, ותו קשה למה לא נקט סוף דבריו ובלבד שלא יערים, ולא מסתבר שבדוקא השמיט תיבות אלו דהא נכונים הם לדינא, ואף שמצינו בכמו"כ מקומות דמותר להערים, ה"מ ביו"ט או במקום צער בע"ח כגון אותו ואת בנו שנפלו לבור, אבל בורר שאיסורו מה"ת שפיר יש להחמיר ולא להערים, ועוד דבשו"ע סי' תקל"ג פסק לדינא כמ"ד דאין מערימין לטחון ולעשות שכר יותר בשביל אחר המועד, והארכנו בזה במנח"א ח"ב ס"י, וע"ע בביאור הגר"א לשו"ע סי' של"ה ס"ג מה שחילק בזה, וצ"ע].
ו. ולגודל התמיהה שלא להעמיד מחלוקת מן הקצה אל הקצה, דללבוש גם בשייר מן הברירה ממילא ישנו חיוב חטאת למפרע, ולמ"ב ולגר"ז בדעת הב"י אין בכך כלום, נראה לומר דלעולם אין כונת הלבוש דאם נשתייר אפי' ממילא עבר על איסור בורר מה"ת, אלא ר"ל שלא יברור מתחילה אלא רק מה שצריך לאותה סעודה, ויאמוד היטב בדעתו כמה הוא צריך, ולא יברור יותר מהשיעור ויאמר בליבו מה בכך אם ישתייר, נאכלנו לסעודה אחרת או למחר, זה אינו, דכיון שעכשיו עושה פעולת בורר שלא לצורך, הרי עושה אב מלאכה ויכול לבוא לידי חיוב חטאת, ובאמת בתהל"ד (שם) דייק מלשון הא"ר דמשמע דע"כ לא פליג אלא לענין חיוב חטאת, אבל גם הוא מודה דאסור לשייר, ואם שייר אסור לאכול כיון דעביד איסורא דרבנן. ושוב הביא דברי הגר"ז, ודייק מדבריו שאם בירר בהיתר מותר לכתחילה לשייר, ואם שייר מותר לאכלו לאחר זמן בתוך השבת [ותמה ע"ז למה לא גזרינן שמא ירבה בשביל סעודה אחרת, וגזירה זו קרובה מהמבשל לחולה שאסור לבריא שמא ירבה בשבילו, ושוב דחה דכיון שיכול לברור סמוך לסעודה בהיתר לא חיישי' שירבה באיסור, ע"ש].
ובאמת אם נדייק לשון המ"ב והגר"ז אין ראיה כ"כ דמותר לשייר לכתחילה, דלא כתבו דמותר לשייר, אלא כתבו שאם נשתייר ממילא לא עביד בכך מידי דאיסורא, וביותר מדויק מהגר"ז שכ' שאם משייר לכתחילה נראה כמערים (ואף מהשגתו בשעה"צ נראה שנקט ג"כ דמותר לכתחילה, וכמו שיתבאר בסמוך), ועכ"פ איך שיהיה למדנו מדבריו דכל השגת התוי"ט והא"ר על הלבוש הוא רק ע"מ שכ' דחייב, אבל איסורא מיהא מודו דיש בזה, וקצת תימא דאדרבה בב"י נקט הלשון חייב, וסתמא חייב היינו חיוב חטאת, אבל הלבוש לא נקט חייב, אלא כתב דאם יישיירו עשה אב מלאכה, ואפשר דר"ל דיש בזה סרך איסור הנמשך ממלאכת בורר, ויש לדחות.
ואמנם אכתי צ"ב, דלא נתבאר כדי צרכו מהו סיבת האיסור, ועל איזה איסור עבר כששייר ממילא, ובאמת בפמ"ג נקט בהדיא שאין כאן איסור גמור, אלא רק אינו ראוי למעבד הכי, שכתב וז"ל: אם בירר לאותו סעודה ואח"כ נמלך לעזבה לסעודה אחרת, אף דחיוב חטאת אין בזה דקדמה מעשה למחשבה, מ"מ לא אריך למעבד הכי, עכ"ל (והעתיקו בשעה"צ סק"ה). הנה להדיא דלא נקט דיש בזה חיוב או איסור גמור, אלא דלא אריך למעבד הכי, והכל מחמת הסברות הנ"ל, אך ג"כ לא ביאר לנו הטעם דלא אריך למעבד הכי, ודוחק לפרש שהוא משום מערים, ובפרט לאור השגת המ"ב מאיסור צידה, ונעמוד ע"ז בסמוך.
ז. והנה בכדי ליישב הדבר נראה לתלות בזה נידון השנוי במחלוקת בין האחרונים לענין איסורים זמניים כאיסור עשיית מלאכה בשבת ויו"ט, האם אסורים על גברא והמעשה בעצמותה מותרת, או"ד המעשה בעצמותה אסורה והאיסור הוא על החפצא. והנה באתוון דאורייתא (כלל י') הביא דברי האחרונים שהאריכו בספריהם (עיין אבנ"ז או"ח סי' ל"ז אות ד') דכל איסורים זמניים הם אך איסורי גברא, והמעשה בעצמותה מותרת, ודייקו לה מהירושלמי (פרק האורג בשבת) דאיסור מלאכה בשבת קאי על הגברא, מהא דחילק הירושלמי בין מצה גזולה דלא יוצא בה יד"ח לפי שמצה גזולה היא גופה עבירה, אבל הקורע בשבת איהו הוא דקעבר, והוא עצמו דחה דבריהם והוכיח מהבבלי שאין הדבר כן, דשנינו בברכות (דף נב:) נר שהדליקו עכו"ם בשבת, אסור לברך עליו במוצ"ש, ופירש"י שם מפני שלא שבת ממלאכת עבירה, והשתא אי נימא דהמעשה בעצמותה מותרת במלאכת שבת, ורק שהאדם הוא העובר, א"כ עכו"ם שאינו מצווה על השבת (ואדרבה גוי ששבת חייב מיתה), א"כ המלאכה אצלו הוי מלאכת היתר לגמרי מכל צד, הן מפאת המעשה והן מפאת העושה (וה"ז דמי לבע"ח שהדליק נר, דהוי מעשה קוף בעלמא), ומדוע חשיב מלאכת עבירה, אלא ע"כ דהמעשה בעצמותו הוי מעשה איסור ומתועב, ושפיר חשיב מלאכת עבירה, אך שוב הביא לתי"ט שהק' על לשון התנא בשבת (עג.) דנקט אבות מלאכת הזורע החורש, ולמה לא נקט לשון חרישה זריעה, ורצה להוכיח מקושיא זו דס"ל כאחרונים הנ"ל דכל האיסור הוא רק על הגברא, וכן מוכח מהגמ' בשבת דף קט"ז, יעו"ש. (וע"ע בזכר יצחק סי' ז' ובאור שמח הל' חמץ ומצה פ"ו ה"ז ובבית האוצר, ואכמ"ל).
ח. ומעתה אם ננקוט דיש בזה מחלוקת אם איסורים לזמן אסורים על הגברא או על החפצא, יש מקום להבין דעת הלבוש, דיתכן דהלבוש נקט דהאיסור הוא על החפצא, ולפיכך כל שבמציאות נתקיימה כאן מלאכת בורר, וכגון שנמלך ואכלו לאלתר, א"כ נתברר לן עתה למפרע שלא נעשתה כאן מלאכת בורר אלא דרך אכילה הוי, אבל אם שיירו א"כ מעתה נתגלה לן שלא נתקיים התנאי דלאלתר, והדבר תלוי ועומד ברצונו אם יתקיים המלאכה או יחדול ממנה ע"י שיאכלנו לאלתר, וע"כ אם לבסוף הניחו הרי נתקיימה המלאכה כצורתה, וה"ז לא גרע מכל בורר אוכל מתוך פסולת ביד לאחר זמן, דבזמן הברירה אין שום ראיה וגילוי ממעשיו שבורר כדי להניחו, אלא הכל הולך אחר מחשבתו, ומצד המעשה אין שום חילוק במעשה הברירה, אלא התנאי דלאלתר ממתין ומצפה שיקיימו אותו, וכל ששייר נתברר לן מעיקרא שלא נתקיים התנאי, ושפיר הוי אב מלאכה דבורר, אבל אם ננקוט דכל האיסור הוא רק על הגברא לחוד, א"כ הכל תלוי בדעתו בזמן הברירה לאוכלו לאלתר, שוב אין סרך איסור במה ששייר, כי הכל הולך אחר שעת הפעולה, ואם הפעולה נעשתה בהיתר שוב אין לנו נ"מ במה שמשייר, וע"כ יותר נראה כצד השני דהמלאכה בעצמותה אסורה, וכל שמשייר הרי ישנו מלאכת איסור לפנינו, ואין עיצה ותבונה לתקן האיסור אלא רק ע"י שיאכל כל מה שבירר.
ומעתה לא ירחק לומר שלטעם זה חששו התוי"ט והא"ר (אליבא דהתהל"ד) והפמ"ג, דסרך איסור ודאי איכא במה שמשייר. [אמנם חיוב חטאת ליכא, כיון דבשעת פעולת הברירה היתה דעתו לאוכלו לאלתר א"א להתחייב למפרע, כשם שלענין עדים והתראה א"א להתחייב למפרע, ושמא הפמ"ג שכ' דבדיעבד אם בירר י"ל דאסור לאותו שבת, דנהנה ממלאכת איסור, לשיטתו אזיל דס"ל דהאיסור הוא על החפצא, ועיין בבה"ל ריש סי' שי"ט, ודו"ק].
ט. ושו"ר בספר טל אורות (הביאו בשבה"ש סק"ט וכ"כ בספר פה"ד) שג"כ נתקשה בדברי הלבוש, והלך ליישבו במהלך שונה, וזתו"ד דלעולם הב"י והלבוש יודו דלא שייך לחייבו למפרע, רק ר"ל שאם בירר יותר מהצורך לסעודה הו"ל כבורר מתחילה לצורך סעודה אחרת, דאף שהוא אוכל לאלתר ממה שבירר, מ"מ כיון שעתה אוכל ממה שנתברר לצורך סעודה אחרת, הואיל ומתחילה בירר הרבה הו"ל כבורר לבו ביום ולפיכך חייב, אבל כל שבירר שיעור מה שצריך לאותו סעודה בלבד ולא יותר, שוב אם נמלך לא עביד מידי, ושרי לכתחילה לאוכלו בסעודה אחרת, דלא דמי לשם, דהתם אין להראשון שום סרך צידה, משא"כ לענין ברירה דגם לאכול לאלתר ברירה נקרא, אלא שהתורה התירה לפי שאינה דרך ברירה והוא דרך אכילה, אך אם לא אכלו לאלתר שוב לא מוכחא מילתא שהוא דרך אכילה, עכ"ל. (וכן העיר ע"ז בשש"כ, וכן הגרש"א בארחות שבת פ"ג הערה נ"ו בסגנון זה, דהכא כל ההיתר משום דהברירה משתייך למעשה האכילה, וע"כ אם בסוף אינו אוכל נשאר מעשה הברירה, ול"ד לצידה דהשני לא סייע במאום לפעולת הצידה, והלכך בברירה לא אריך למעבד הכי, וכ' לדון בחילל שבת עבור פיקו"נ ושוב נמלך, דמסתמא נמי לא חייב כיון דעד השתא עשה מעשה היתר, וכן בחילל שבת להעיד על החודש ושוב נמלך, האם אריך למעבד, וצידד לבסוף דבורר גרע טפי, דכ"ז שלא אכל לאלתר פעולת הברירה בעינו קיימת, עי"ש. ומכל זה למדנו דשפיר יש לחוש להערת הפמ"ג דלא אריך למעבד הכי, וכן העלה להלכה בספר איל משולש (פ"ח הערה מ"ב) מדלא נחלק עליו למעשה.
מיהו כ"ז לענין בורר לצורך סעודה זו, ונמלך להניחה כולה לצורך סעודה אחרת, אבל לענין אם נשתייר בצלחתו לכאו' בזה צדקו דברי המ"ב והגר"ז מתרי טעמי, חדא, דהא בשעת ברירתו בירר כפי צורכו הנצרך לסעודה שלפניו [ומצאתי בחוט שני (פכ"ה ע' ע"ח) כדברינו, שנקט דמסתברא דמותר לברור לאלתר ברווח, אף שיתכן שישארו מאכלים לאחר הסעודה, כל שישנו הסתברות שיאכלו כולו תוך הסעודה], ותו אין ע"ז שם פעולת ברירה דעבדי דרך אכילה, ע"כ מה שנמלך שלא לגמור עד תומו אין בכך כלום, וא"צ לדחוק עצמו לאוכלו כיון שעשאו בהיתר.
י. ועוד י"ל ע"פ סברא המוזכרת בבא"ח, וכן מובא בשם הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה שם), דמותר לברור כלים לצורך יפוי השולחן, כיון שהתנאי שלאלתר מתקיים מיד, ונ"מ לערוך את השולחן מיד בגמר הסעודה לצורך הסעודה הבאה, כשבני הבית נהנים מיפוי השולחן מיד. ומעתה לסברא זו נראה שה"ה דמותר לברור כמות גדולה של אוכלים קודם הסעודה שיהיה בריוח, וכן ליפות השולחן בקערות עם אוכלים שיהיה נראה שבעין יפה נותן, ויש לו בזה קורת רוח שיש שפע אוכלים ומתייפה שולחנו על ידי

זה, וא"כ כל שבירר לצורך הסעודה התנאי דלאלתר מתקיים מיד בשעה שמניחו על השולחן. אך שו"ר בארחות שבת (פ"ג הערה ז') שכ' בשם הגרש"א שליט"א שכל ההיתר שהתיר אביו זצ"ל לייפות השולחן, הוא רק בכלים וסכו"ם וכדו' דלא ברור גדר ברירתם, אבל לברור אוכל מתוך פסולת לצורך שולחן ערוך אין היתר, עי"ש. ומדבריו נלמד דאין היתר לברור אוכל מתוך פסולת בריוח, אם יודע ומשער שלא יאכלנו כולו, וכל מגמתו ומחשבתו רק לייפות השולחן, אך תנא דמסייע מצאתי בחוט שני (שם) שכ' וז"ל: ונראה שמותר לברור אוכל לאלתר לצורך אורחים, אף שא"צ אלא מעט, ומכין בריוח ליתן להם בעין יפה, דזהו מקרי השתמשות של אכילה, עכ"ל. ולכאו' טעמו דכיון דהתנאי דלאלתר מתקיים מיד כשמניחו על השולחן, א"כ זה לא גרע מברור כלים ובגדים דשרי לאלתר, ומיהו דשמא לצורך עין יפה גם הגרש"א מודה דשרי.

יא. ועתה נבוא לדון לאידך גיסא במי שבירר אוכל מתוך פסולת ביד להניחו לבו ביום, ושוב נמלך לאוכלו לאלתר, האם תיקן האיסור במה שאוכלו לאלתר, או"ד אזלינן אחר שעת ברירתו, וכיון שבשעה שבירר היה דעתו להניחו לאח"ז כבר עבר על איסור ברירה מה"ת.

והקדימנו בספק זה בספר קרית מלך רב (פ"ז מה"ש הי"ב), והביאו בשבה"ש (בורר סק"ט), והעלה דחייב חטאת משום דאזל' בתר מחשבתו של שעת הבירור, ופשט ספיקתו מדברי הרמב"ם (פ"ח מה"ש הי"ג) שכ' "ואם בירר בידו לאכול לאלתר", משמע דאם בירר לבו ביום ואכלו לאלתר חייב, דאל"כ הו"ל לומר דאם בירר בידו ואוכלו לאלתר מותר כלישנא דתלמודא, ומדנקט הרמב"ם לאכול לאלתר משמע שהעיקר הוא מחשבתו ודעתו בשעת הברירה. וכן נראה להוכיח מדברי הפמ"ג שכ' שהבורר לאלתר ונמלך, חיוב חטאת ליכא משום דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אלמא מחשבתו שבשעת הברירה היא הקובעת, ונ"מ אם להיפך דלא יועיל מה שיאכלנו לאלתר.

ולכאו' גם נידון זה יש לתלות בפלוגתא הנ"ל, האם איסורים לזמן הם איסורים על החפצא או על הגברא, וכבר נתבאר בדעת הלבוש שאיסורו על החפצא, ולכן מסתבר לומר לתרי גיסא בין לקולא ובין לחומרא, דהיינו בין בבורר בהיתר ונמלך להניחו דחייב, ומאידך אם היה דעתו להניחו ולבסוף נמלך לאוכלו לאלתר, כיון שבמציאות נתקיים התנאי דלאלתר שוב א"א לחייבו חטאת, דהא סו"ס עביד דרך אכילה, אבל הב"י ודעימי' נקטו שהאיסור על הגברא, א"כ הכל תלוי בדעתו בשעת הברירה, ואם היה דעתו בשעת הברירה להניחו, שוב לא יועיל מידי מה שאוכלו לאלתר [ואדרבה אם בורר במזיד אסור ליהנות מן המלאכה משום מעשה שבת, והפמ"ג אסר אף אם בירר בדיעבד, והבה"ל הביאו (ריש סי' שי"ט) ודחה לדבריו מחמת דברי הגר"א שהעלה דאין להחמיר בשאר מלאכה בשוגג לענין דיעבד, ובמ"ב (סי' שי"ח סק"ז) כתב דבמקום הצורך יש לסמוך על הגר"א, ובבה"ל (שם ד"ה אחת) כ' בשם החי"א דדוקא בדבר שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה כמבשל וכדו', קיי"ל כר"י, אבל במוציא מרה"י לרה"ר קיי"ל כר"מ, מעתה י"ל"ע בבורר אוכל מאוכל אם נחשב כדבר שנעשה בו מלאכה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה, ולכאו' ממה שנקט דוקא מלאכת הוצאה מוכח דכל המלאכות מלבד הוצאה חשיב שהמלאכה נעשית בגוף הדבר, ויתבאר עפ"ד הבה"ל (סי' שי"ט ד"ה לאכול) דאף הבורר אוכל מאוכל חשיב מלאכה הצל"ג דמתייפה כל מין ע"י ברירת חבירו, נמצא שהתיקון נעשה בגוף הדבר. עוד י"ל"ד בעירב האוכל עם הפסולת מחדש, אם אהנו מעשיו במה שעירב כל הפסולת עם האוכל, או ב' מיני אוכלין לתערובת אחת, דשמא מחדש לא קנסו חכמים אלא הנאת התוצאה מן המלאכה, ולא אסרו את גוף האוכל, או"ד אחר שקנסו חז"ל את ההנאה מן המלאכה, קנסו גם את גוף האוכל. וכבר חקר בזה הפמ"ג ריש סי' שי"ח גבי מלאכת מבשל, ובריש סי' שי"ט לענין מי שעבר וברר במזיד דאין לאוסרו עולמית, הואיל ולא אהנו מעשיו כ"כ, שהרי יכול להחזיר את הפסולת לאוכל ולחזור ולברור בחול, ול"ד למבשל, והניחו בצ"ע, עי"ש. ובארחות שבת (ספ"ג הערה קמ"ו) שקו"ט בדעתו, והוכיחו דממה שלא נקט הפמ"ג ספק זה לענין בורר בשוגג בשבת, אלא רק לענין מזיד שקנסו עליו עולמית, דמוכח שלא עלתה ע"ד להתיר לעשות כן בשבת, ודוחק משום טלטול מוקצה אלא מעיקר הדין, וכמשנ"ת. וע"ע באמרי בינה דיני יו"ט סי' ג' שדן במי שבישל ביו"ט לצורך חול ושוב נמלך ואכלו אם תיקן מעשיו].

יב. ואמנם בעיקר דעת קרית מלך רב מצאתי בענין זה פלוגתא בין האחרונים, דהנה בברכ"י (אה"ע סי' י"א) הביא ספק בעל המוצל מאש (סי' מ"ו) שנסתפק במי שבא במזיד על אשת איש, ושניהם לדבר עבירה נתכוונו, ואחר זמן נתברר שבזמן שזינתה כבר היה בעלה מת, ונסתפק אי שריא לבועל, כיון דבזמן שבא עליה כבר מת בעלה, ונתברר שבאמת היתה פנויה, או"ד נאסרה עליו כיון דתרווייהו סברו דבעלה חי ונתכוונו לעבירה, ועי"ש בדבריהם מה שהביאו ראיות לכאן ולכאן.

ובספר רב ברכות לבא"ח (מערכת א' אות ב') הביא ראיה להיתרא מדאמרי' במנחות (סד.) לענין הקריבהו נא לפחתך, א"ל רבינא לר"א נמצאת הראשונה כחושה בבני מעיין מהו, בתר מחשבתו אזל' וגברא לאיסורא קא מיכוין, או בתר מעשיו אזל' (ופשיט להו מפלוגתא דרבה ורבא), דאתמר שמע שטבע תינוק בים, ופרש מצודה להעלות דגים והעלה תינוק ודגים, רבה אמר פטור זיל בתר מעשיו, ורבא אמר חייב זיל בתר מחשבתו, ופסק הרמב"ם (פ"ב מהל' שבת הט"ז) כלישנא בתרא וכרבה דאפ' נתכוין להעלות דגים והעלה דגים ותינוק פטור, דאזל' בתר מעשיו.

ומעתה הדברים ק"ו, דאם באיסור שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אפ"ה ס"ל לרבה דזיל בתר מעשיו, א"כ כ"ש בנידון הנ"ל דמותרת לבועל, דזיל בתר מעשיו ולאו בתר מחשבתו, דמ"ש מאיסור שבת, ושוב כתב דאפשר דאפ' רבא לא פליג ארבה כ"א גבי שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, דאזל' בתר מחשבתו, אבל בנידון דא"א יודה דמותרת לבועל, עי"ש. ומעתה ניהדר לענייננו, דהנה הקרית מלך רב הוכיח מהרמב"ם דאזל' בתר מחשבתו, ממש"כ ואם בירר בידו לאכול לאלתר מותר, משמע שאם בירר לאכול לאלתר אפ' לא אכלו והניח לבו ביום פטור. וכן מוכח מדבריו להיפך, דאם בירר להניחו בו ביום ואכלו לאלתר דחייב, דאל"כ הו"ל לומר דאם בירר בידו ואוכלו לאלתר מותר כלישנא דתלמודא, אלא כ' הבורר אוכל מתוך פסולת בידו להניחו אפ' לבו ביום, נעשה כבורר לאוצר וחייב, עכ"ל. אלמא העיקר הוא מחשבתו בשעת הפעולה, ולא אזל' בתר מעשיו, והלכך אפ' אכלו לאלתר לא אהנו מעשיו, דכבר נתחייב בשעת הברירה.

ולכאו' לפמשנ"ת דברי הרמב"ם סתרי אהדדי, דגבי בורר פסק דאזל' בתר מחשבתו, ואילו תינוק שנפל למים פסק דאזל' בתר מעשיו בפועל, וצ"ב מאי שנא, והנראה דהחילוק פשוט ומבואר מתוכו, דגבי בורר עיקר פעולת הברירה נגמר כבר בשעת הברירה, כיון דרוב מעשה ברירה הם בשביל לאחר זמן להניחו באוצר, ולכן בשעת הברירה כבר נגמר המעשה מצידו, אלא שחז"ל אמרו דאם דעתו לאוכלו לאלתר כיון שהוא דרך אכילה לאו שם מלאכה עליה, נמצא דאם נתכוין להניחו לבו ביום מצידו כבר נשלמה כל המלאכה, ותו לא אהני מה שיאכל (ול"א אתי מחשבה ומבטל מחשבה), משא"כ בצד תינוק ודגים לא נעשה כאן שום מלאכת איסור מצידו, אלא אדרבה מצוה רבה נזדמנה לידו, א"כ א"א לחייבו על רצונו לעבור איסור, אלא דכל שם המלאכה נגרר אחר התוצאה, ובתוצאה לא היה שום פעולת איסור, משא"כ בבורר בשעת ברירתו נשלמה המלאכה הן מצד העשיה והן מצד מחשבתו, ותו לא אהני מידי מה שיאכלנו לאלתר.

יג. ומעתה יש לנו לפשוט ג"כ ספק השני שנסתפקנו בדעת הלבוש, דלעולם בכה"ג גם הלבוש מודה דחייב לפי שרוב ענייני ברירה הם לאחר זמן (כלשון המ"ב ס"ק י'), ומצד פעולתו כבר נשלמה המלאכה, ואהנו מעשיו להחשיבו כבורר לאוצר, ומה שאכל לאלתר לא מתקן ומציל מידי, וזכר לדבר דהנה חז' דאין היתר דלאלתר מצד עצמו, אלא היתר זה מוגבל רק לבורר אוכל מתוך פסולת בידו, אבל אם בורר פסולת מתוך אוכל אפ' לאלתר חייב, וכן אם בורר אוכל מתוך פסולת בכלי חייב, והטעם דאין ההיתר מצד הלאלתר אלא ההיתר הוא משום דרך אכילה, חז' דרוב האפשרויות הם לאיסור מלבד אוכל מתוך פסולת ביד לאלתר, משו"ה כשבורר ודעתו להניחו לאחר זמן, מיד שעשה מעשה ברירה כבר נשלמה המלאכה, וחייב מיד מה"ת על מלאכתו, וא"צ להמתין עד שיעבור שיעור הזמן דלאלתר [ומה"ט נמי לא אהני לברור סמוך לסעודה פסולת מתוך אוכל, וכ"כ הבה"ל (ד"ה הבורר פסולת) בדעת הרמב"ם, דהבורר פסולת מתוך אוכל אפ' לאלתר חייב, ושוב נסתפק אם שם בורר דוקא כשבורר מקודם ומכוין לאכול לאלתר, אבל בעת אכילה גופא שאוחז בידו ורוצה לאכול, האם חשיב דרך אכילה או לא, והביא מהברכ"י שכ' שנחלקו בזה מהרי"א ומהריט"ץ, דדעת מהרי"א להקל ומהריט"ץ אוסר, וכ' הברכ"י דמסתימת הפו' דלא חילקו בזה, משמע דפסולת מתוך אוכל אפ' באופן זה חייב, והמ"ב תלה בזה מחלוקת הרמב"ן והריטב"א והרא"ש, ולמעשה השו"ע לק' סט"ז העתיק תשו' הרא"ש דלא התיר במים שיש בהם תולעים לסנן לתוך פיו ע"י מפה, רק מטעם דמה שמעכב בשעת שתיה את הפסולת שלא יכנס לתוך פיו, אין זה מעין מלאכת בורר, ור"ל דלא שייך שם ברירה במה שמעכב ע"י פיו, עי"ש. וחזי' מכ"ז כסברא הנ"ל דפסולת מתוך אוכל בכל גווני אסור, ומדסתם הרמב"ם ולא חילק ביניהם משמע דפסולת מתוך אוכל אין היתר דלאלתר כלל, ונותר לן רק אוכל מתוך פסולת לאלתר, ודו"ק].

וסברא זו מבוארת נמי בבה"ל (ד"ה היו) שדחה ספיקת הפמ"ג בבורר מין א' מחבירו, ודעתו להניח שניהם לאחר זמן, אם שייך בזה ברירה, דהי מנייהו אוכל והי מנייהו פסולת, עי"ש, ודחאו המ"ב מכח דברי הרמב"ם דס"ל דהברירה הוא מה שבורר מין א' מחבירו, ועי"ז כל מין בפ"ע, וזהו עצם המלאכה, אלא דאם דעתו לאכול תיכף ובורר ביד הוי דרך מאכל, יעו"ש ודו"ק.

והנה דעת הרמב"ם דבורר אוכל מאוכל אין סיבת האיסור משום דמה שלא רוצה יש עליו תורת פסולת, כדעת התוס' (עד. ד"ה היו) והר"ח, אלא האיסור הוא בעצם הפרדת ב' מיני אוכלים זה מזה, ואף כשאין תערובת אוכל מפסולת, מ"מ כל שלדעתו יש כאן תערובת, וע"י ברירת האוכלים נתקיימה מחשבתו, הרי עבר על איסור תורה. ומיהו כ"ז כשלא אכלו לאלתר, אבל באכלו לאלתר ל"ש אם בירר אוכל א' מב' או להיפך, הרי זה חשיב דרך אכילה ומותר, אבל כשלא נתכוין לברור לאלתר חייב, אלמא חזי' דהעיקר אזל' בתר מחשבתו, ודו"ק.

הרב מיכאל ספראי
ישיבת "אהבת שלום" ירושלים

בדין טחינה לאלתר

א. ביאור דעת הרשב"א דשרי לטחון לאלתר, וביאור דברי הרמב"ם דחיוב טוחן הוא דווקא ע"מ לבשלו

השואל בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' ע"ה הק' היאך תנן במתני' קנו,ב מחתכין את הדלועים לפני הבהמה, והרי שנינו בפרק כלל עד,ב דהאי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, וכן פסק הרמב"ם פכ"א משבת ה"ח דהמחתך ירק דק כדי לבשלו ה"ז תולדת טוחן, וצ"ע, דאי הוה טוחן ממש איך מותר מלאכה דאורייתא לצורך עופות ובהמה.

והשיב הרשב"א דמסתברא דהאי דפרים סילקא חייב משום טוחן, דווקא במחתך ירק דק כדי לאוכלו למחר, או אפילו לבו ביום ולאחר שעה, לפי שדרכו של סילקא לחותכו בשעת בישולו, וכל דבר שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה חייב. אבל כשטוחנו ע"ד לאוכלו לאלתר מותר, שלא אסרה תורה על האדם לאכול מאכלו חתיכות גדולות או קטנות, וכעין שמצינו בדין בורר שהותר לאלתר, ולכן מותר לפרר לפני התרנגולים שמזונותם עליך להאכילם, דשוויי אוכלא משווינן.

ובשלטי גיבורים (לב,א מדפי הרי"ף) הק' דכיוון דהאיסור הוא משום טוחן, מה לי טוחן לבו ביום מה לי טוחן למחר, וכי כל המלאכות כולן יותרו כשצריך להם לאלתר, ודווקא בורר התירו דבכה"ג ל"ה ברירה, ועוד שחז"ל פירשו לנו גבי בורר דשרי לאלתר, אך ללמוד מבורר לשאר מלאכות מנין לנו.

והנה הרמב"ם בפ"ז משבת ה"ה כ' דתולדת טוחן היא המחתך את הירק מעט מעט לבשלו, וכפל דבריו בפכ"א הי"ח דהמחתך הירק דק דק כדי לבשלו הרי זה תולדת טוחן, ועוד בה שלישיה בפ"ח הט"ו כ' הרמב"ם דהמחתך ירק תלוש ה"ז תולדת טוחן. ולא הזכיר הרמב"ם דצריך לחותכו דק דק, וכן שצריך שיהיה בדעתו לבשלו. ויל"ע מה כיון הרמב"ם לאשמועינן במה שכ' דהמחתך ירק דק כדי לבשלו חייב, ואם אין בדעתו לבשלו אינו חייב, ומנא ליה לרמב"ם חילוק זה.

ולכאורה אפ"ל בדברי הרמב"ם דס"ל כדעת הרשב"א דטוחן לאלתר מותר, וחיוב טוחן משכחת לה רק כשעושה ע"ד לאכול למחר ולאחר זמן, ולכן סייג הרמב"ם וכ' דהמחתך אינו חייב אלא באופן שעתיד לבשלו, וממילא ע"כ אין כוונתו לאכול לאלתר ולכן חייב, אבל המחתך ירק דק דק וכוונתו לאכול לאלתר ה"ז מותר. ולכאורה לתי' זה נתכוון הפמ"ג במשב"ז סי' שכ"א סק"י שכ' ע"ד הט"ז שהיתרו של הרמ"א בשם הרשב"א נלמד מהלכות בורר, וילפינן מבורר דאין דרך טוחן בכך מסברא, וכ' הפמ"ג דמשו"ה כ' הרמב"ם כדי לבשלו לאחר זמן אף בו ביום נמי, ומבואר בדברי הפמ"ג דהרמב"ם כ' המחתך ירק דק דק ע"ד לבשלו הוה בדווקא, לומר דבכה"ג חייב כיון שאינו מחתכו כדי לאוכלו לאלתר, אבל אם יחתכנו דק דק ע"מ לאוכלו לאלתר שרי.

ב. ביאור נוסף בדברי הרמב"ם, והגדרה חדשה בדין לאלתר

אמנם מצינו דרך נוספת בביאור דברי הרמב"ם, דדעת הרמב"ם לאפוקי היכא דחותך ירק דק לאוכלו אינו חייב, אך ס"ל כעין הרשב"א ולא ממש כדברי הרשב"א, וכמו שביאר המנח"ח (מלאכת טוחן סק"ב) דסברת הרמב"ם דכדי לחייב חיתוך ירק בעינן דומיא דטחינה, וכמו דטוחן תבואה לאחר הטחינה עדיין אינו ראוי למאכל אלא ע"י בישול או אפייה, הכא נמי אם חותך ירק כדי לבשלו הוי טחינה, אבל החותך ירק דק דק כדי לאוכלו בלי תיקון נוסף ל"ה דומיא דטוחן תבואה ומותר לכתחילה, דמה לי לועס בשיניו מה לי מחתך הירק דק דק קודם האכילה כדי שיהיה קל לאוכלו, וכ' המנח"ח דדברי הרמב"ם מסתברים מאד.

ומבואר בדברי המנח"ח דאיכא היתר חדש בדברי הרמב"ם, דהיכא דטוחן דבר שאינו מחוסר תיקון וראוי לאכילה, אזי אין חייב משום טחינה, והוי מעין הרשב"א, אבל הרשב"א התיר מטעם לאלתר ממש דומיא דבורר, ואילו הרמב"ם התיר משום דאפשר לאוכלו לאלתר, ונפק"מ בין הרשב"א לרמב"ם תהיה האם שרי רק באופן שאוכל לאלתר בפועל, או דסגי שראוי לאוכלו לאלתר בלי תיקון נוסף.

ולכאורה יש מקום לומר דאף הרשב"א מודה לסברת הרמב"ם, וס"ל דכשם שטוחן היכא שאוכלו לאלתר הותר, כך גם היכא שראוי להשתמש בו לאלתר מותר, דאיתא בסוגיין אמר אביי האי מאן דעביד חלתא חייב י"א חטאות, ופי' רש"י זומר הקנים משום קוצר ומשום נוטע, אספם יחד משום מעמר, בירר היפות ה"ז בורר, החליקן ה"ז ממחק, עשאן דקות מאחת שתים או שלוש ה"ז טוחן. והק' האחרונים אמאי פי' רש"י דבירר היפות חייב משום בורר, והרי מיירי שבורר לאלתר לעשות חלתא, וא"כ הוי בורר אוכל מתוך פסולת בידו לאלתר ושרי, ובאמת בחיי אדם כ' דצריך לגרוס ברש"י דבורר הרעות מן היפות, ואז חייב אף שבורר לאלתר, דבורר פסולת מתוך אוכל חייב אף לאלתר. ובתפארת ישראל (כלכלת שבת על בורר) כ' דמרש"י מוכח דדברים שאינן אוכלים, ל"ש בורר אוכל מפסולת ל"ש בורר פסולת מאוכל, חייב משום בורר [וכוונתו דהיתר בורר אוכל מתוך פסולת הוה דרך אכילה, ובדברים שאינם אוכלין ליכא היתרא, ולא סגי דהוי דרך השתמשות, ודו"ק]. אבל אפ"ל בכוונת רש"י דל"ח לאלתר כיון דאין כוונתו להשתמש לאלתר בקנים, אלא דלאלתר עביד חלתא, אבל השימוש בחלתא יהיה לאחר זמן, א"כ גם אחר ברירתו הוה מחוסר תיקון ול"ח לאלתר, דלאלתר לא הוי אלא שמיד אחר הברירה עומד הדבר בתיקונו הראוי לו, ובלא"ה ל"ח לאלתר וחייב משום בורר.

ולכאורה אף לרשב"א דס"ל דשרי לטחון לאלתר יקשה כנ"ל אמאי חייב משום טוחן, והא הוי טוחן לאלתר, דלאלתר עביד חלתא, וצ"ל דכיון דל"ה ראוי לתיקון המיועד לו אחר הטחינה לא חשיב לאלתר, וחייב משום טוחן. וא"כ נמצינו למדים דאף הרשב"א דס"ל דשרי היכא דעושה לאלתר, בד"א דאחר הטחינה ראוי לאכילה או לדבר אחר הנצרך לו, אבל היכא שעושה טחינה וכוונתו להשתמש אחר שיעשה תיקון נוסף, לא חשיב לאלתר וחייב משום טוחן, כיון שאחר טחינתו צריך עדיין תיקון נוסף.

ג. מו"מ בדברי השיטה להר"ן דהתיר חיתוך בצלים ע"מ לבשל ביום טוב

וחבר לדעה זו דהיכא דהוי לאלתר ליכא משום איסור טוחן, והיכא שצריך תיקון אחר שוב לא חשיב לאלתר וחייב משום טוחן, מצאנו בשיטה לר"ן בשם הרא"ה דכ' דדווקא פריס סילקא חייב משום טוחן מפני שהוא מחוסר הכשר אחר, דהיינו בישול, ולאפוקי פת וכל דבר הראוי לאכילה בלא הכשר אחר דמותר, ומבואר דהיכא דאינו חסר הכשר אחר ל"ה טוחן ושרי, וכוונתו לכאורה דהוי חסרון בלאלתר, וכמו שביאר המנח"ח בדעת הרמב"ם.

וחידוש מצאנו בשיטה לר"ן דכ' בשם בעל התרומה דמותר לחתוך בצלים בשבת כיון שנאכלים כמות שהן, ומיהו דווקא בשבת הוא דאסור סילקא, אבל ביום טוב מותר שהרי יום טוב ניתן להדחות אצל אוכל נפש. ולכאורה דברי בעל התרומה צ"ב, דהא טחינה לא הותרה ביום טוב, ואיכא פלוגתא בין הראשונים אם אסורה מדאורייתא או מדרבנן, אבל כו"ע מודו דאסורה, וא"כ אמאי שרי לטחון סילקא ביום טוב. ונראה דס"ל לסה"ת דטחינה של דבר הצריך הכשר אחר אסורה, כיון דאינה נחשבת כסדר האכילה לפי שצריך עדיין בישול או תיקון אחר כדי להכשיר את המאכל לאכילה, ומשו"ה אין פעולת הטחינה נמנית כסדר האכילה ואסורה, ולכן דווקא בשבת שרי לטחון אוכלים הראויים לאכילה, ואז טחינתם מוגדרת כמעשה אכילה, ואילו אוכלין שצריכים בישול אסור לטוחנם, שטחינתם אינה כחלק ממעשה האכילה אלא נחשבת כפעולת תיקון שנעשית באוכל קודם האכילה. ומיהו כל זה בשבת דאסור לבשל, וע"כ אין פעולת הטחינה קשורה לפעולת האכילה, דהרי המאכל מחוסר בישול ואינו עומד להתבשל בשבת, וממילא פעולת הטחינה אינה נחשבת מעשה האכילה, אבל ביום טוב שבישול הותר לצורך אוכל נפש, אזי יהיה מותר אחר הטחינה לבשל את המאכל, וממילא פעולת הטחינה מוגדרת כמעשה אכילה כיון שהמאכל אחר טחינתו יתבשל ויהיה מתוקן, ולכן שרי ביום טוב טחינת כל האוכלין, בין אותם הצריכים בישול ובין שאינם צריכים בישול, הואיל וטחינת כולם נחשבת מעשה אכילה. ולהאי דינא לא מצאנו שיודו הרמב"ם והרשב"א, ואפשר שהם נקטו דכיון דהמאכל צריך בישול אחר הטחינה, שוב הטחינה ל"ח כמעשה אכילה אע"פ שמותר לעשותה, ופשוט.

והנה בעיקר הסברא דכיון דאחר פעולת הטחינה (וה"ה לבורר) צריך

לעשות מעשה איסור שוב לא חשיב לאלתר, אבל היכא שהמעשה הוא מעשה היתר חשוב כלאלתר וכסדר האכילה, מצאתי ב"ה מקור מפורש בדברי הגהות מרדכי פרק חבית שמותר לקלוף שומים ולאוכלן במלח, וכן המנהג, והא דאמר בירושלמי כד מפריך ברישיה חייב משום דש, היינו כשרוצה לכותשן לעשות בהן איסור, אבל כי רוצה לאוכלן אח"כ שרי לקולפן, ומפורש בדברי ההגמ"ר שהיכא שרצונו לעשות איסור ל"ח לאלתר ואסור, ודווקא שרי היכא שרוצה לאוכלן לאלתר, וה"ה שרוצה לתקנן תיקון שמותר לעשותו דשרי, וא"כ נמצינו למדים שפעולת איסור מפקיעה שם לאלתר על מעשה האדם, ואע"פ שיעבור על איסור ויאכל לאלתר יהיה חייב אף על הפעולה הראשונה, ולא נאמר שפטור כיון שעשה לצורך לאלתר. שוב מצאתי בטל אורות הספרדי (עמ' קע"ב מהדו' אור ודרך) דביאר כוונת ההגמ"ר דאם כותשן כדי לעשות איסור, היינו שכותשן במכתשת, אז לא מהני שעושה לאלתר, וחייב מדאורייתא משום טוחן, וכמו שכ' הריב"ש סי' קפ"ד דהמגרר גבינה במורג חרוץ אע"פ שעושה ע"מ לאכול לאלתר חייב, ולפי"ז אין ראיה דבכה"ג שעושה איסור ל"ח לאלתר, אלא דאע"פ שעושה לאלתר חייב, ולדינא נקט שם שאע"פ שעושה כמה פעולות זה אחר זה כולהו חשיבי לאלתר, ע"ש.

אמנם בהגהות ממרדכי ישן כ' דהגירסא הנכונה היא שכותשם כדי לעשות מהם עיסה, ולכאורה כוונתו לאפוקי מדברינו ולפרש שאין פעולת איסור מפקיעה שם לאלתר מן הדישה, אלא כיון שעושה את השומין לעיסה א"כ נמצא שיש עוד תיקון אח"כ, וא"כ אין פעולת הדישה חשיבא כלאלתר כיון שלאחריה יש עוד מעשה תיקון, וא"כ אין המעשה איסור מפקיע שם דישה לאלתר, אלא עצם זה שיש עוד תיקון והכשר אחר גורם שהדישה אינה נחשבת כלאלתר.

ובעיקר דברי השיטה לר"ן העירוני מסוף דבריו שכ' דיש מחמירין ואוסרין לפרר פת לתינוק בשבת לפי שהוא מחוסר הכשר אחר, ולכאורה אין הפת מחוסרת שום הכשר של איסור, וא"כ צ"ל שהיש מחמירין באו לחלוק על בעל התרומה, ואין זה משמעות דברי הר"ן. אך דברי היש מחמירין צ"ב, דאיזה הכשר חסרה הפת, ואמאי לא חשיב כטוחן לאלתר, ולכאורה כוונתם היא שהפת מחוסרת טחינה, וא"א לתינוקות לאוכלה בלי פירור, אמנם בריש דבריו כ' הר"ן בשם הרא"ה דהכשר אחר היינו בישול, ומשמע שאין הצורך בטחינה מחשיב את הדבר הנאכל כמחוסר הכשר, וי"ל"ע בכל זה.

ד. ב' דרכים אמאי הותרו דווקא מלאכות בורר וטוחן לאלתר

וביאור סברת הראשונים דשרי לטחון לאלתר וכמו שהותר לברור לאלתר, נראה כמו שכ' החזו"א דכיון דדרך האכילה התמידית היא ע"י טחינה [וטחינה בשיניים הוי טחינה מעליא כמש"כ המג"א], הלכך כמו שהתירו חז"ל בורר כיון שדרך האכילה התמידית היא ע"י ברירה, כך גם מותר לטחון לאלתר, כי דרך האכילה התמידית היא ע"י ברירה, וממילא לא חל שם עמל וטורח מלאכה על טחינה סמוך לאכילה, אלא הטחינה היא כמעשה אכילה, אבל כאשר אינו טוחן לאכול לאלתר הוי מלאכה מעלייתא, כיון שאין מעשה הטחינה כמעשה אכילה.

ונראה להוסיף תבלין אמאי שרי טוחן לאלתר, דהנה בגליוני הש"ס ע"ז לז,ב ביאר שברירה הותרה ע"מ לאכול לאלתר, כיון שכל מלאכת הברירה שנאסרה היא דווקא באופן שע"י ברירתו יהיה שינוי ניכר, דהיינו עד מעשה האדם היתה ערימה אחרת מעורבת אוכל ופסולת, וע"י הברירה אוכל לחודיה קאי ופסולת לחודיה קאי, וחשיב מעשהו שעשה שינוי הניכר ואסור, אבל היכא שאוכל לאלתר שוב לא השאיר מעשהו רושם, שהרי גם אחר מעשהו אין הפרדה ברורה של אוכל ופסולת, דהא האוכל נאכל והפסולת נשארה לבדה, הלכך לא חשיב מעשהו כמעשה מלאכה שנאסר בשבת.

וכ' הגליוני הש"ס דלכאורה לדבריו אמאי הרשב"א בתשובה כ' דילפינן דין טוחן מדין בורר, ולפו"ר דווקא בורר דאינו שינוי ניכר מכמות שהיה היכא שאוכל לאלתר שרי, אבל טוחן שנשתנה גוף הדבר אפי' לאלתר יאסר, וכעי"ז כ' החזו"א (או"ח סי' נ"ז) על דברי הרשב"א דמסברא יש לחלק בין טוחן לבורר, שטוחן משנה את גוף הדבר וגם אינו דרך אכילה, ולכאורה בא החזו"א לאפוקי את שני הסברות להתיר טוחן לאלתר, ודחאם בטענה שטחינה אינה חלק ממעשה האכילה, וגם טחינה היא פעולה חשובה שמשנה את גוף הדבר, ולכן לא יהיה בטוחן היתר של לאלתר.

וע"פ הסברא המחודשת דשרי טוחן לאלתר משום דסבר הרשב"א שטחינה אינה שינוי גדול בחפץ כבישול וכשאר מלאכות, הואיל וגם אחר טחינתו לא נשתנה גוף הדבר מכמות שהיה, אלא מחתיכה אחת גדולה נעשו הרבה חתיכות קטנות, ולכן שרי לטחון לאלתר, יש מקום להבין את דעת השואל בשו"ת הריב"ש סי' קפ"ד דדן שם להתיר לטחון גבינה במורג חרוץ הנקרא בל"א ר"ב אייזי"ן, ובסוף שאלתו צידד להתיר לטחון הגבינה לתוך קדרה עם אוכל, וכשם שמצינו לק' פרק הבית דשרי לסחוט אשכול של ענבים לתוך קדירה, והריב"ש דחאו דמה ענין סחיטה לטחינה, ודווקא סוחט לקדירה עם אוכל דהואיל וס"ל דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי, הלכך לא חשיב כמפרק אלא כמפריד אוכל מאוכל, אך מהיכי תיתי להתיר לטחון לתוך הקדירה. ולדברים דלעיל יש מקום לומר דס"ל לשואל בשו"ת הריב"ש דטעמו של הרשב"א דהתיר טוחן לאלתר הוא משום דס"ל דכיון דאוכל לאלתר לא חשיבא הטחינה כשינוי גמור, ושרי שאינה מלאכה חשובה, ה"ה היכא שאין הדבר הנטחן עומד בפני עצמו ג"כ אין טחינתו חשובה כדי לחייב עליה, דטחינה המחייבת היא רק באופן שהדבר הנטחן נשאר לעמוד בפני עצמו חתיכות מופרדות, אבל היכא שאינו עומד בפני עצמו וכגון שנאכל אי"ז טחינה המחייבת, ולכן סבר הרב השואל להתיר בגוונא שהחתיכות הנטחנות נכנסות לתוך הקדירה, וא"כ שוב אינם עומדות בפני עצמם ושרי לטחון בכה"ג. ואפ"ל דלעיקר הסברא הסכים הריב"ש, אלא שסבר הריב"ש דכל היתרו של הרשב"א לטחון ע"מ לאכול לאלתר הינו דווקא באכילה, דשוב הדבר הנטחן אינו כלל בעולם כיון שנאכל לאלתר, אבל היכא שקיים הדבר הנטחן אע"פ שאינו ניכר, כיון שהוא בתוך הקדירה הוה טחינה מעליא וחייבים עליה.

ואם כנים הדברים דדוקא הותרה טחינה לאלתר כיוון שהדבר הנטחן אינו בעולם, ולכן ל"ה מלאכה חשובה שנתחייב עליה, יש מקום לחלוק על מה שהביא הברכי יוסף שבא בשם המטה יהודה להתיר לשחוק בשמים כדי להריח לאלתר, כמו שהתיר הרשב"א לטחון אוכלין ע"מ לאכול לאלתר, ולדברים האמורים לעיל אין מקום לדמות שחיקת בשמים לטוחן ע"מ לאכול לאלתר, דדוקא טוחן ואוכל אי"ז טחינה המחוייבת כיוון שאין הדבר הנטחן כעומד בפני עצמו, הלכך אין חייבים על טחינתו, אבל בשומים שנשחקו מה בכך שישתמש בהם לאלתר, והרי עדיין קיימים ועומדים בטחינתם ימים רבים, וא"כ נמצאת טחינתם כמעשה חשוב ואסורה בשבת. וע"כ שלמד המטה יהודה דהשימוש לאלתר הוא המתיר, וא"כ נמצא לדבריו דטעם הרשב"א דשרי לטחון לאלתר הוא משום שמשתמש לאלתר חשיב כמעשה אכילה, ול"ה מעשה מלאכה להתחייב עליו. ועי' באג"ט סקכ"ז שאף בסברא זו חלק עליו, וס"ל דהיתר דהרשב"א הוא דווקא באוכלין, ודווקא בכה"ג הוה דרך אכילה ושרי, אבל לצורך שאר השתמשויות אין להתיר אע"פ שמשתמש לאלתר.

ה. חידוש החזו"א דאף לרשב"א לא שרי ריסוק גמור לאלתר

בחזו"א סי' נ"ז הק' הרשב"א דשרי טוחן לאלתר מהא דתניא בתוספתא אין מרסקין דבילה גרוגרות וחרובין לפני זקנים, ומלשון התוספתא דנקטה לפני זקנים משמע דמיירי כשהן מסובין לאכול לאלתר, וא"כ משמע דאיסור הריסוק לצורך אכילה לאלתר משום טוחן. ואין לומר דמיירי בגוונא דאין הזקנים אוכלים לאלתר, ובאמת היכא דאוכלין לאלתר שרי, דא"כ יקשה אמאי כ' התוספתא לשון שיש לטעות בה, ועוד דבסיפא קתני דשרי לרסק בקתא דסכינא, ואמאי נקט התנא גוונא של היתר בקתא דסכינא, הו"ל למיתני דלרסק סמוך לאכילה שרי, ומכח זה הסיק החזו"א דהרשב"א דהתיר לטחון לאלתר היינו דווקא בחיתוך דק דק, אבל ריסוק וכתישה שהם מעשה טחינה ממש אסור אפי' לאלתר, דכיון דהם ממש מעשה טחינה א"א להחשיבם כדרך אכילה, אלא כתיקון מאכל הם נחשבים, וא"כ אין אכילתו לאלתר מתקנת כלום את מעשה טחינתו ואסור.

והק' ע"ז החזו"א מהא דתנן לק' קנה,א דאין מרסקין את השחת ואת החרובין לפני הבהמה, ואמרינן בגמ' שם דהוי שבות של אשוויי אוכלא או אטרוחי באוכלא, אבל טוחן ליכא, וצ"ל דמיירי התם בחתיכות גדולות קצת שאין עליהן שם טוחן, או דמיירי שם בריסוק שעושה את השחת והחרובין רכים, ואין זה טחינה כיון שאינם נפרכין לרסיסים, אבל ודאי אליבא דאמת דריסוק וכתישה גמורים אסורים, ואפי' שאוכל לאלתר לא שרי.

והנה אין לתרץ על הרשב"א מהתוספתא באופן השני שחילק החזו"א, דלאלתר שרי דווקא היכא דיכול לאוכלו בלא טחינה, אבל היכא שטחינתו עושה אשוויי אוכלא אזי לא התירו טחינה, וא"כ התוספתא מיירי לפני זקנים דאין יכולים לאכול בלא חיתוך, ולכן אסור לטחון עבורם, אבל קיבוץ ירקות שקורין אינשאלט"א דאפשר לאוכלו בלי חיתוך יהיה מותר לטוחנו כדי לאכול לאלתר, דבדעת הרשב"א ודאי ליכא להאי חילוק כלל, דהרשב"א מיירי לפרר פתיתי לחם לפני התרנגולים בשבת, ומפורש בדברי השואל דמיירי דאין התרנגולים יכולים לאוכלו בלא פירור, והוי אשוויי אוכלא, וע"כ צריך ליישב את דברי הרשב"א מהתוספתא ולומר דהרשב"א התיר חיתוך דק דק, ובתוספתא מיירי שמרסק טוחן ממש, והיכא שמרסק טוחן ממש לא הותר לאלתר.

ובחילוקו של החזו"א דהיתר לאלתר של הרשב"א אינו אלא בחיתוך, העיר בחידושי בתרא דמצינו רש"י פסחים כח,א ד"ה או דילמא דכ' דלשון שחיקה שייך במתכת, ולשון פירור שייך בפת, ומבואר א"כ דלשון פירור היינו ריסוק גמור ושחיקה שלימה, וא"כ כשהתיר הרשב"א לפרר פת לפני התרנגולין ע"כ שלא התיר חיתוך בלבד, אלא ריסוק וטחינה שלימה וגמורה, דהואיל ולאלתר הוא הכל שרי.

ו. ביאור דברי המג"א דשרי לחתוך דק לפני מי שיכול לאכול בלי חיתוך

ובסי' שכ"א ס"ב כ' המחבר: המחתך ירק דק דק חייב משום טוחן. ולכאורה יש להקשות, דבבית יוסף האריך להביא מכל ראשונים שלדבריהם יהיה מותר לחתוך ירקות, א' דהוי ראויין לאכילה אף בלי טחינה, ב' שלא עושה ע"מ לבשלו, ג' דלא נחשב כלל חיתוך ירק, ד' לאלתר שרי כדעת הרשב"א, ועל כולנה הוסיף מרן שיעשה החתיכות גדולות קצת, ובכך יצא מכל ספק, וכבר הקשה בערוך השולחן דפלא אמאי סתם המחבר דבריו דהמחתך ירק דק דק חייב משום טוחן, והניח בצ"ע, ובספר אור החמה כ' דאולי צריך להגיה ולגרוס המחתך ירק דק דק ע"מ לבשלו חייב משום טוחן. וכ' הרמ"א בהגהותיו דה"ה דאסור לחתוך גרוגרות וחרובים לפני זקנים, ודווקא פירות וכדומה לזה אסור, אבל מותר לפרר לחם לפני התרנגולים, דהואיל וכבר נטחן אין לחוש, דאין טוחן אחר טוחן, וכל זה לא מיירי אלא לחותך ומניחו, אבל אם לאוכלו מיד הכל שרי, מידי דהוי אבורר לאכול מיד דשרי, כדלעיל סי' שי"ט.

וכ' המג"א סקי"ד דמש"כ הרמ"א בשם התוספתא דאסור לחתוך גרוגרות לפני זקנים, זה אינו, דהרי בתוספתא איתא אין מרסקים גרוגרות וחרובים לפני זקנים, אבל מרסק הוא ביד של סכין, ואם למד דריסוק של התוספתא הינו חיתוך הרי א"א לחתוך ביד הסכין, וע"כ דהתוספתא מיירי בריסוק ממש. וכ' המג"א דמ"מ נ"ל דהדין אמת דאף אסור החיתוך, כיון שגרוגרות וחרובין הם גידו"ק, וא"כ אין לחותכם לפני מי שאינו יכול לאכול, כמש"כ לעיל ס"ט דאין לחתוך בשר חי לפני העופות הואיל ואינן יכולים לאכול בלא חיתוך.

ובביאור הלכה (ד"ה לפני זקנים) הק' דבדבר שהוא גדולי קרקע יש בו טחינה בכל גווני, בין לפני מי שיכול לאוכלו בלא חיתוך ובין לפני מי שאינו יכול לאוכלו בלא חיתוך, ואמאי נקט המג"א ללועסו, רק הכל שרי ואפי' טחינת גידולי קרקע.

ובחזו"א ביאר דעת המג"א, דפשוט היה למג"א דלפני הזקנים דכ' הרמ"א היינו דאוכלים לאלתר, ולכן כ' דלפני מי שיכול לאוכלו בלא חיתוך שרי החיתוך, אע"פ דהוא גידולי קרקע, ומשום דלפני מי היינו כשאוכלו לאלתר, ובחיתוך אפשר לסמוך על הרשב"א.

ולכאורה יש לדון על ביאור זה בדברי המג"א בתרתי, חדא דהרמ"א כ' לחתוך גרוגרות לפני זקנים, ובסוף הסעיף כ' דכל זה לא מיירי אלא בחותך ומניח, אבל לאלתר הכל שרי, וא"כ ע"כ מתפרש לשון לפני גם על לאחר זמן, וצריך לומר דמש"כ הרמ"א כל זה אין כוונתו לדין גרוגרות, אלא לדין לחם שכ' הרמ"א בסוף דבריו, ולדין ירקות שכ' המחבר, אך לכאורה זה אינו, דלחם שרי לפורר אף שלא לאלתר משום דאין טוחן אחר טוחן, וא"כ נמצינו למדים דמש"כ הרמ"א כל זה אין כוונתו אלא לדין זה שהזכיר המחבר, וזה דוחק, ועי' בחזו"א שהרגיש בזה (בד"ה ולשון כל זה), ויל"ע בדבריו ולא זכיתי להבינם.

ועוד יש לדון, דבסקט"ו כ' המג"א בשם השלטי גיבורים לפקפק על היתר הרשב"א דשרי לטחון לאלתר, וכ' המג"א דהסומכים לטחון לאלתר יש להם על מי שיסמכו, והיה נראה שאין דעתו להקל כדעת הרשב"א, ולדברי החזו"א מוכח דדעת המג"א גופיה דאפשר להקל כהרשב"א, דהרי כ' בסקי"ד דלחתוך ירק לאלתר לפני מי שיכול ללועסו שרי, ולא הזכיר ע"ז את פקפוקי השלטי גיבורים, ויש לדחוק דסמך על מש"כ לקמן בסקט"ו, ודוחק.

ז. ביאור דעת הריב"ש והגר"א האם שרי ריסוק גמור לאלתר, ומו"מ בעוד אחרונים בזה

ולדינא החמיר החזו"א דלא שרי להקל ולרסק לאלתר, דהיתרו של הרשב"א לטחון לאלתר היינו דווקא בחיתוך אבל לא בריסוק, ולכאורה אין מבואר כן בתשובת הריב"ש סי' קפ"ד, דהשואל שם שאל האם שרי לטחון גבינה במורג חרוץ לאלתר או לא, וכ' הריב"ש בתשובה דאסור לטחון במורג חרוץ דומיא דבורר, דאע"פ שהותר לאלתר לא הותר לברור בנפה וכברה, וכמו דמצינו דהותר לשחוק פלפלין אבל לא במכתשת, וא"כ הטוחן במורג חרוץ אע"פ שעושה לצורך לאלתר חייב משום טוחן, ועוד כ' הרשב"א דאסור משום עובדין דחול, וא"כ אפילו ביום טוב נאסר מפני שהוא מיוחד לטחינת גבינה.

ונמצינו למדים מדברי הריב"ש דהותרה טחינה אליבא דהרשב"א לאלתר, אף כאשר היא טחינה גמורה כמו שנעשה במורג חרוץ, שכל מה שאסר הריב"ש הוא מפני שהוא כלי המיוחד לטחינה, אבל היכא שהטחינה היא ריסוק גמור והכלי אינו מיוחד לטחינה, אינו חייב משום טוחן היכא שעושה לאלתר.

וכן מוכח בביאור הגר"א בסי' שכ"א ס"י שכ' דלהרשב"א לאלתר מותר כמו בורר לאלתר, ודווקא ביד או בכלי שאינו מיוחד לכך, אבל מורג חרוץ שמיוחד לכך הוי כנפה וכברה שאסור, ומבואר דאי לא היה חשיב מורג חרוץ כנפה וכברה היה מותר לטחון בו לאלתר.

ואין לדחות ולומר דכוונת הריב"ש והגר"א היא שכיון שעושה בכלי שאינו מיוחד הוי כשינוי, ושרי אף ריסוק גמור, דמלשונם נראה דצורת הטחינה היא איננה סיבה כלל לחייב, אלא דווקא הכלי הטוחן הוא המחייב. ועוד, דבריב"ש מפורש להיתר בסכין, אף שסכין לכאורה לא חשיב שינוי, דהרי החזו"א כשהתיר שחיקת בננה, הצריך לשחוק ע"י קת הסכין, וכן הוא בשו"ע גבי שחיקת תבלין, ואשר ע"כ נראה מדבריהם דפשיטא להו שכשהתיר הרשב"א לטחון לאלתר ל"ש חיתוך דק דק ול"ש טחינה וריסוק, הכל שרי.

וביותר נראה להוכיח דשרי לטחון ולרסק לאלתר, מהא דהק' בעולת שבת (והעתיקוהו התוספת שבת והמחצית השקל כאן) אמאי פסק המחבר כהריב"ש שאסור לטחון גבינה במורג חרוץ, והא איהו גופיה פסק כהתרומת הדשן שמותר לחתוך בשר צלי בסכין לפי שאין טחינה בדבר שאינו גידולי קרקע, והיאך מזכה שטרא לבי תרי. ותי' בעולת שבת דהמחבר ס"ל דאסור לגרור גבינה במורג חרוץ כטעמו השני של הריב"ש, משום דהוי עובדין דחול, אבל באמת מדין טוחן ליכא למיסר לפי שאין טחינה אלא בגידו"ק, ואמנם הרמ"א בהלכות שבת שתק למחבר, ומשמע דס"ל כוותיה, ואילו בהלכות יו"ט סי' תק"ד פסק דשרי לגרור גבינה ביו"ט ע"י שינוי, ובשלמא אי טעם האיסור הוא משום טוחן מבואר היטב דע"י שינוי מותר ביום טוב, אבל אם טעם הריב"ש לאסור הוא משום דהוי עובדין דחול, מ"ש שבת מיו"ט, ואמאי התיר הרמ"א רק ביו"ט ע"י שינוי, ובשבת סתם דאסור בכל גווני, וכ' בעולת שבת דצ"ל דס"ל להרמ"א להחמיר כוותיה דהריב"ש רק היכא שמצטרפים ב' הטעמים יחד, ובחד מינייהו לא סגי לאסור, הלכך ביו"ט כשגורר גבינה בשינוי ליכא למיסר מדין טוחן, הלכך מדין עובדין דחול לא סגי לאסור הגרירה.

ומצינו עוד חבל פוסקים דס"ל לעיקר את טעמו של הריב"ש דאסור משום עובדין דחול, הלא הם השו"ע הרב ואליהו רבה ופרי מגדים (משב"ז סק"י), ומבואר דס"ל דליכא משום טוחן אע"פ שטוחן טחינה גמורה במורג חרוץ. אולם יש לדחות זה, דכולהו אחרונים דס"ל דאין טוחן במורג חרוץ אע"פ שזהו ריסוק גמור, היינו משום דסברי שאין טחינה אלא בגידו"ק וכהתרוה"ד, הלכך גבינה שאינה גידו"ק לא זו בלבד שלחותכה מותר, אלא אף לרסקה ולטוחנה לגמרי שרי, אבל היכא שהוי גידו"ק ששייך בהם טחינה, ובאנו להתיר טחינה משום דעושה לאלתר, ליכא לאוכוחי מידי, דאף ריסוק וטחינה גמורים הותרו לאלתר. אמנם בגוף דברי הריב"ש וביאור הגר"א דמיירי גבי טוחן לאלתר, משמע דס"ל דאף טחינה וריסוק גמורים הותרו לאלתר, וכדלעיל.

ח. בדין שחיקת בננות לדברי החזו"א והאגרו"מ, ומו"מ באופני ההיתר

והחזו"א העלה לדינא דלשחוק בננות לפני התינוקות בשבת אסור, ואפי' לאלתר, וחיוב חטאת נמי איכא בזה, ואין להתיר רק ע"י שינוי בקתא דסכינא או קתא דכף ומזלג.

ואם נאמר כמש"כ לעיל דמהריב"ש והגר"א מוכח שהיתרו של הרשב"א הוא אף בגוונא שמרסק ריסוק גמור, אזי יהיה מותר לשחוק בננה לפני התינוקות ואפי' כדרך בלא שינוי לצורך לאלתר.

ועוד יש לדון להתיר ע"פ מש"כ האגרו"מ ח"ה סי' ע"ד דשחיקת בננות לא שייכא כלל לדין טוחן, דכיון שהבננה נשארת גוף אחד אף אחר השחיקה, ואינה מתפרדת כלל לרסיסים, אינה תולדת טוחן, דעיקר מלאכת טוחן הוא לעשות מגוף אחד דברים רבים, ובבננה זה אינו, והטעם שאסור לשחוק גרוגרות לפני הזקנים והוי טוחן, למרות שנשארים מדובקים מחמת לחותם, כ' האגרו"מ שהגרוגרות באמת מתפרדות אלא שנשארות דבוקות מחמת לחותם, משא"כ בננה אינה מתפרקת לרסיסים כלל, וכ' שם שעשה מעשה ובדק וכן נמצא שהבננה נפרדת פחות מן הגרוגרת. ובעיקר הסברא כ"כ התהילה לדוד בהשמטות לסי' רנ"ב שעיקר מלאכת טוחן היא לעשות מגוף אחד גופים רבים, ומלאכת לש הוא להיפך לעשות מגופים רבים גוף אחד, ולכן התיר לרסק תפו"א מבושלים דנשארים גוף אחד כבתחילה (ועי' בתפארת ישראל בכלכלת שבת שאוסר ריסוק תפו"א מבושלים, ויל"ע). אמנם יש להעיר על דברי האגרו"מ, דהתוספתא מיירי לאסור אף ריסוק דבילה, וכפי הנראה דבילה אף לאחר ריסוקה נשארת דבוקה כבתחילה,

וא"כ יהיה מוכרח דאע"פ שנשאר הדבר המרוסק דבוק כבתחילה יש בו משום טוחן, וי"ע ולבדוק זאת היטב.
עוד נראה דיש מקום להתיר אף לדעת החזו"א לרסק הבננה בשיני המזלג, ואע"פ שכ' החזו"א לרסק בקת הכף והמזלג, לכאורה לדוגמא בעלמא נקטיה, שהרי כף עצמה היא שינוי גדול, ובמציאות נראה שיותר קל ונוח לרסק בקת הכף מאשר בכף עצמה. ומצאתי שכ"כ בשש"כ פ"ו בהערה כ' בשם הגרשז"א. וע"כ נראה דלא בא החזו"א לאפוקי כף עצמה, וא"כ י"ל דשרי לרסק גם בשיני המזלג. ולפום ריהטא תלוי דין זה בהגדרת שינוי, שאם נאמר דשינוי הוא מחמת שאין רגילים לרסק באופן זה, אזי נראה לאסור ולהחשיב את שיני המזלג לדרך טחינה, אבל יותר נראה ששינוי הוא משום שמשתמש בכלי אכילה ולא כלי טחינה, היה מקום לומר דמזלג לא חשיב ככלי טחינה, וא"כ אין ריסוק במזלג דרך טחינה ושרי. וכן כ' בשש"כ (בהערה שם) שהמיקל בזה סמוך לסעודה יש לו על מי לסמוך, כל שאינו בכלי המיוחד לכך.
ועוד נראה שאם נאמר דאסור בשיני המזלג דחשיב ככלי המיוחד לטחינה, אזי אף בקת המזלג יש לאסור, וה"ה בקת הסכין ודאי יש לאסור, ע"פ מש"כ ברב פעלים או"ח ח"ב סי' מ"ב על מנהג עירו בגדאד יצ"ו שהיו נוהגים להפוך המכתשת בשבת ויו"ט ולכתוש בצד הרחב שלה, וכ' דיש לאסור זה משום גזירה, דיש לאסור בצד הרחב שמא יבוא לדוך בצד הרגיל, כמו שמצינו בביצה לא,ב, ע"ש.
ובאורחות שבת פ"ה סעיף י"ח כ' וז"ל: "אף שנתבאר שאין לרסק פירות משום איסור טוחן, מ"מ אם עושה זאת בשינוי כגון שמרסק בקת הסכין או בכף ה"ז מותר, אבל ריסוק בננה או אבוקדו בשיני המזלג אינו נחשב שינוי, והרי זה אסור". ובהערה ציינו שמקור ההיתר לקת הסכין או לכף הוא מהחזו"א, ולפו"ר אינו מדוייק, שהחזו"א לא התיר בכף עצמה אלא בידית הכף. ואת מקור האיסור בשיני המזלג כ' פשוט, ולהאמור יש לדון טובא באיסור זה.

הרב יוסף חיים ששון
כולל "תורת רפאל" ברכפלד

בדין לישה במילי דלאו בר גיבול

שבת י"ח ע"א גרס' ב"ש אומרים אין שורין דיו וסמנים וכרשינין, אלא כדי שישורו מבעוד יום. ובגמ' מאן תנא נתינת מים לדיו זו היא שרייתן, אמר רב יוסף רבי היא, דתניא אחד נותן את הקמח ואחד נותן את המים האחרון חייב, דברי רבי, ר' יוסי בר' יהודה אומר אינו חייב עד שיגבל. א"ל אביי ודלמא עד כאן לא קאמר ר"י אלא בקמח דבר גיבול הוא, אבל דיו דלאו בר גיבול הוא אימא ליחייב, ופריך ליה רב יוסף לא ס"ד, דתניא אחד נותן את האפר ואחד נותן את המים האחרון חייב דברי רבי, ר"י ב"ר יהודה אומר עד שיגבל. ודחינן ודלמא מאי אפר עפר.
והנה יש לדון מהו המגדיר בר גיבול ומהו המגדיר לאו בר גיבול, האם בר גיבול היינו דברים שבטבעם נדבקים כקמח, ולאו בר גיבול היינו דברים שבטבעם אינם מתדבקים, או בר גיבול היינו דבר שצריך את הגיבול, ולא סגי ליה בנתינת המים גרידא, ולאו בר גיבול היינו דבר שאינו מחוסר גיבול, או בר גיבול היינו דברים שדרך בנ"א לגבלם, ולאו בר גיבול היינו דברים שאין דרך בנ"א לגבלם.
ונראה דנחלקו הראשונים בנידון הנ"ל, דגרס' בביצה ל"ב ע"ב אמר רבינא קיטמא שרי, ופי' רש"י קיטמא שרי מותר לגבלו ולטוח בו דלאו בר גיבול הוא. וכן פי' הרי"ף והרמב"ם. ואילו תוס' פי' באופ"א דודאי ליתן את האפר במים אסור, וכדאמרי' אחד נותן את האפר ואחד נותן את המים האחרון חייב, אלא אשמועי' קיטמא שרי בלא נתינת מים, והא קמ"ל דלא חיישי' שמא יתן בהם מים. ולעולם אם נתן מים לאביי חייב לכו"ע, דבמידי דלאו בר גיבול לכו"ע חייב בנתינת המים, ולרב יוסף מחלוקת, דלרבי בנתינת המים, ולר"י ב"ר יהודה כשיגבל. ובתוס' רי"ד (שבת קנ"ה ע"ב) פי' באופ"א, הא דשרינן קיטמא היינו לגבלו כדי לסתום בו פי התנור, אבל כשנותן מים באפר כדי לעשותו בורית חייב, כדאמרי' אחד נותן את האפר וכו'. ונראה דיסוד מחלוקתם בגדר בר גיבול ולאו בר גיבול, רש"י והרמב"ם ס"ל דבר גיבול היינו דבר שבטבעו מתדבק ע"י התערובת עם מים, ולאו בר גיבול היינו דבר שאינו נדבק, ומשו"ה קיטמא שרי ביו"ט מאחר וקיטמא לאו בר גיבול לא שייך בו לישה. ואילו תוס' ס"ל דלאו בר גיבול היינו מילי דאינם מחוסרין גיבול, ומשו"ה קיטמא דאינו מחוסר גיבול לאביי לכו"ע מחוייב בנתינת המים. והתוס' רי"ד שמחלק בין הצורך בעירוב המים באפר, ס"ל דלאו בר גיבול היינו מילי דאין דרך בנ"א לגבלם, ולכן המגבל אפר כדי לעשותו בורית בדרך בנ"א לגבל כך, חייב, אבל הנותן מים באפר כדי לסתום פי התנור, דאין דרך בנ"א לגבלו כה"ג שרי.
ויש לבאר במאי פליגי. עוד יש לבאר רבי ור"י ב"ר יהודה במאי פליגי, וכמו"כ יש לבאר אביי ורב יוסף במאי פליגי.
ונ"ל דיש לחקור במהות מלאכת לש, דהנה בלישת קמח עם מים, הפעולה מתחלקת לשניים, תחילה נתינת המים בקמח ובזה מערבים המים עם הקמח, וככל שמתערבים יותר נדבקים הם לגוף אחד ונעשים עיסה. ומעתה יש לדון האם מהות המלאכה היא עירוב ב' דברים יחד, דהיינו עירוב המים והקמח לעשותו כאחד, או מהות המלאכה היא דיבוק הנפרדים לעשותן גוש אחד כעיסה. ועפי"ז ניתן לפרש מחלוקת רבי ור"י ב"ר יהודה בכמה אנפי, **הא'** דרבי ור"י ב"ר יהודה נחלקו מהי מהות מלאכת לש, רבי סבר דיסודה היא עירוב ב' דברים יחד לעשותן כאחד, ומשו"ה סבר דבנתינת המים חייב. ור"י ב"ר יהודה סבר דיסודה היא הדיבוק והפיכת הנפרדים לגוש אחד, ומשו"ה כל שלא גיבלם אינו חייב, דרק ע"י הגיבול יהפכו לגוש אחד. **הב'** דלכו"ע מהות מלאכת לש היא עירוב ב' דברים יחד, ולכו"ע בנתינת המים איכא תחילת עירוב, וע"י הגיבול תושלם פעולת העירוב יפה יפה. ובהא פליגי, רבי סבר כיון דבנתינת המים איכא תחילת עירוב, סגי בהכי כדי לחייבו, ור"י ב"ר יהודה סבר כיון דע"י הגיבול תושג שלימות העירוב, ודעתו על שלימות העירוב, כל עוד שלא גיבל לא נעשתה מלאכתו. **הג'** דלכו"ע מהות המלאכה היא דיבוק הנפרדים והפיכתן לגוש אחד, ולכו"ע תחילת דיבוק נעשה בנתינת המים, וגמר הדיבוק נעשה ע"י הגיבול. ובהא פליגי, האם סגי בתחילת דיבוק כדי לחייבו, או דכל שלא גיבל לא נגמר מלאכת הדיבוק ולא נעשתה מלאכתו.
ונראה דבזה נחלקו הראשונים, דהנה הרמב"ם בפ"ח הל' ט"ז כתב וז"ל: הלש כגרוגרת חייב, והמגבל את העפר הרי זה תולדת לש, ואין גיבול באפר ולא בחול הגס ולא במורסן ולא בכיוצא בהן. וכתב הראב"ד כמדומה אני שטעה בזה, שהוא סבור שאם נתן בהם מים וגבלן שאינו חייב משום לישה, כמו שהוא חייב בזרע שומשמין וזרע פשתן. וזהו שיבוש גדול, שלא אמרו אפר אינו בר גיבול, אלא שאינו מחוסר גיבול, ובנתינת המים לבדה חייב. וביאור מחלוקתם, דנחלקו הרמב"ם והראב"ד האם הא דאפר לאו בר גיבול הוא סיבה להחמיר בו או סיבה להקל בו, ויסוד מחלוקתם הוא בגדר מלאכת לש, דהראב"ד סבר דמלאכת לש היינו עירוב ב' דברים יחד, ומשו"ה אפר דאינו בר גיבול היינו דאינו מחוסר גיבול, וכמבו' בתוס', ולעולם שייך בו לישה, דאית ביה עירוב ב' דברים. ונחלקו אביי ורב יוסף האם כה"ג לכו"ע חייב כבר בנתינת המים, אביי סבר כיון דאינו מחוסר גיבול, עיקר העירוב נעשה בנתינת המים, וא"כ אף לר"י ב"ר יהודה חייב, דהושלמה מלאכתו. ואילו רב יוסף סבר מאחר וע"י הגיבול איכא תוספת השבחה, דע"י הגיבול מתערב האפר יפה יפה, לא מחייב ר"י ב"ר יהודה עד שיגבל. אבל הרמב"ם סבר דמהות מלאכת לש היא הדיבוק הנפרדים והפיכתן לגוש אחד, ומשו"ה סבר אפר דלאו בר גיבול היינו שאינו נדבק יפה, לא שייך ביה לישה, והיינו דאמר רבינא קיטמא שרי. אלא דלפי"ז יש לבאר מאי קאמר אביי דיו דלאו בר גיבול [דהיינו אין בנתינת מים לתוכו דיבוק, דהדיו מתחילתו גוש, ובשרייתו במים הוא מתרכך קצת], מודה ר"י ב"ר יהודה דחייב בנתינת המים. והלא אדרבה כל מילי דלאו בר גיבול אינו בתורת לישה, כבר עמד בזה הלח"מ, ופי' דהשורה דיו לאו משום לישה מחייב אלא משום צובע, וה"פ, מאן תנא נתינת מים לדיו זו היא שרייתן, אמר רב יוסף רבי הוא, דהיינו כשם שבנתינת מים לקמח מחייב רבי, והיינו משום דבנתינת מים לקמח מתחילה מלאכת הלישה, וסגי בהא כדי לחייבו, ה"ה בנתינת מים לדיו מתחילה מלאכת הצביעה וחייב משום צובע. אבל ר"י ב"ר יהודה ס"ל כיון דדעתו אעיקר לישה דהיינו גמר הדיבוק, אינו חייב עד שיגבל, וה"ה הכא בצובע דעתו על גמר הגיבול, דע"י הגיבול יצא הצבע יפה יפה, אינו חייב עד שיגבל. ואביי סבר דאף לר"י ב"ר יהודה חייב בנתינת מים לדיו, דעד כאן לא פליג ר"י ב"ר יהודה אלא בקמח שעיקר הדיבוק נעשה ע"י הגיבול, משא"כ בדיו דעיקר הצבע נעשה בנתינת המים, ואף בלא הגיבול חייב בנתינת המים.
אמנם עיקר דברי הלח"מ צ"ב, דאי נימא דכל סוגייתינו עוסקת מדין צובע, א"כ מה הוכיח רב יוסף מדין אפר דלא מחייב ר"י ב"ר יהודה עד שיגבל, הלא באפר א"א לחייבו משום לש, דאינו בר גיבול ואינו בתורת לישה. ומשום צובע נמי ליכא למימר, דליכא צביעה באפר. ועוד כשיגבל משום מאי מחייב, הא אינו בתורת לישה.
ע"כ נראה לפרש דלדעת הרמב"ם אביי ורב יוסף נחלקו בגדר מלאכת לש, אביי סבר לישה היינו עירוב ב' דברים נפרדים, ומשו"ה סבר קמח ומים שע"י הגיבול מתערבים יפה, לא מחייב ר"י ב"ר יהודה עד שיגבל, דבגיבול נגמרה מלאכתו, משא"כ אפר דלאו בר גיבול דהיינו הוא מתערב יפה ואינו מחוסר גיבול, חייב אף לר"י ב"ר יהודה בנתינת המים. ורב יוסף סבר דלישה היינו דיבוק הנפרדים והפיכתן לאחד, ומשו"ה אפר דאינו בר גיבול, דהיינו אינו מתאחד ע"י הגיבול, אינו בתורת לישה. ומאי דקאמר ר"י ב"ר יהודה אינו חייב עד שיגבל, אין הפי' עד שיגבל האפר וכשיגבל יתחייב, דהא אפר אינו בתורת לישה, אלא עד שיגבל במילי דבר גיבול, ולעולם אפר מותר, וכמבו' בביצה דקיטמא שרי [ומה שאסר הרמב"ם שריית דיו, היינו משום צובע כדפי' הלח"מ, ולא מטעם לש, כנתבאר דבדיו ליכא גיבול].
אמנם אכתי יש לבאר דעת התוס' רי"ד דפי' דלאו בר גיבול היינו מילי שאין דרך בנ"א לגבלם, א"כ צ"ב במאי פליגי אביי ורב יוסף, הלא דיו אין דרך בנ"א לגבלו, דכל שרייתו היא להנפיק הצבע במים, ובהא סגי בנתינה, וצ"ל דבהא גופא פליגי, אביי סבר כיון דאין דרך בנ"א לגבלו לכו"ע חייב בנתינת המים, דעד כאן לא פליגי רבי ור"י ב"ר יהודה אלא בקמח דדרך בנ"א לגבלו, אבל במידי דאין דרך בנ"א לגבלו לכו"ע חייב בנתינת המים. ורב יוסף סבר אף דאין דרך בנ"א לגבלו, מאחר וע"י הגיבול מתערב הדיו יפה יפה והצבע משתבח, ס"ל לר"י ב"ר יהודה דלא נגמרה מלאכתו ואינו חייב. ולפי"ז צ"ל דלכו"ע מהות מלאכת לש היא עירוב ב' דברים נפרדים, ומשו"ה אף בדיו שייך לישה, אלא דפליגי אביי ורב יוסף האם גיבול הוא רק במילי דדרך בנ"א לגבלם, או כל מילי דמשבח ע"י הגיבול אית ביה לישה.
אלא דלפי"ז לכו"ע באפר איכא חיוב לישה, ופליגי דלאביי לכו"ע חייב בנתינת המים, ולרב יוסף בהא נמי פליגי, א"כ צ"ב הא דשרי רבינא לגבל קיטמא ביו"ט, ולא אסר משום לישה. וביאר התוס' רי"ד דב' מיני גיבול איכא, יש המגבל אפר ומים לעשותו בורית, ובהא פליגי אביי ורב יוסף אי מחייב בנתינת המים או בגיבול, ויש המגבל אפר ומים לסתום בו פי התנור, ובהא שרי לכו"ע כיון דאינו אלא לשעתו. וביאור דבריו אף דמהות לישה היא עירוב ב' דברים, וא"כ אף בגיבול אפר ומים איכא עירוב ב' דברים, אעפי"כ שרי, והיינו משום דלישה היא עירוב ב' דברים, והעירוב סופו לגרום ליצירה חדשה, כקמח ומים שע"י עירובם נוצרת עיסה, וכן דיו למים ע"י עירובם נוצר צבע. וה"ה אפר כשמערבו לעשותו בורית מחייב על העירוב, דע"י עירוב המים והאפר נוצר בורית, משא"כ כשמערבו לסתום פי התנור דאינו יצירה חדשה, ואינו אלא לשעתו, דאחר שיתייבש האפר הוא יתפורר, לית ביה משום לש, ומשו"ה אמר רבינא קיטמא שרי. ותוס' דפליגי וסברי דלא שרי רבינא אלא קיטמא בלא מים, ואשמועי' דלא חיישינן שמא יתן מים, אבל אם יתן מים חייב, צ"ל דס"ל דאף יצירה לשעה אסורה מאחר וסו"ס ע"י העירוב נעשו ב' הדברים כאחד.
והנה תוס' בד"ה אבל דיו דלאו בר גיבול, הקשו מהא דאמרי' בגמ' כל השמנים יפים לדיו, איבעיא להו לגבל או לעשן, ולכאו' קשה מאי קאמר לגבל, הא דיו לאו בר גיבול. ותי' האי לגבל לאו דוקא, אלא עירוב בעלמא, עכ"ד. ולכאו' צ"ב, בשלמא לשיטת הרמב"ם דמהות לישה היא דיבוק הנפרדים לגוש אחד, א"כ צ"ב מאי קאמר התם לגבל או לעשן, דדיו אינו בר גיבול דאינו בתורת לישה, וצ"ל דהאי גיבול לאו דוקא אלא עירוב בעלמא. אבל לשיטת תוס' דדיו לאו בר גיבול, היינו דאינו מחוסר גיבול, א"כ מאי קשיא להו, הלא גם בדיו שייך לישה. וצ"ל דתוס' הוקשה להם דפשטות הלשון גיבול הוא עירוב בידים, ומשו"ה הוקשה להם דדיו אינו צריך גיבול, ובנתינת המים נעשה גיבולו. ותי' דאה"נ, ואין כונת הגמ' לגיבול ממש דהיינו לערבבו בידיים, אלא עירוב בעלמא, דהיינו התוצאה של גיבול שנתערבו המינים יחדיו, ובדיו פעולה זו נעשית בנתינת השמן לדיו, והכי מיבעי להו האם יפים לגבל היינו לערב או יפים לעשן.
והנה בגמ' שבת קנ"ה ע"ב איתא נותנין מים למורסן אבל לא גובלין, אמר אביי אמריתיה קמיה דמר מתניתין מני, וא"ל ר"י ב"ר יהודה היא דאמר אינו חייב עד שיגבל, דלמא עד כאן לא קאמר ר"י ב"ר יהודה אלא קמח דבר גיבול הוא, אבל מורסן דלאו בר גיבול הוא אפי' ר"י ב"ר יהודה מודה, ומסקינן לא ס"ד, דתניא בהדיא אין נותנין מים למורסן דברי רבי, ר"י ב"ר יהודה אומר נותנין מים למורסן. ולכאו' צ"ב מהכא, דהכא מסקי' דאף במילי דלאו בר גיבול אינו חייב עד שיגבל, וכמו"כ שמעי' דאף במילי דלאו בר גיבול שייך לישה, וצ"ב לכל הנך ראשונים, לתוס' דהכא מסקינן דלא כאביי ואינו חייב עד שיגבל, ולרמב"ם צ"ב דהכא משמע דאף במילי דלאו בר גיבול איכא תורת לישה.
וכתבו התוס' ליישב הא דאמרי' מורסן לאו בר גיבול היינו ביחס לקמח, אבל ביחס לדיו הוא בר גיבול, וביאור דבריהם כנתבאר דמהות לישה היא הערבוב, ובקמח בלא הגיבול אינו מתערב יפה ומשו"ה לר"י ב"ר יהודה אינו חייב עד שיגבל, ודיו אף בלא גיבול כלל מתערב יפה, ומשו"ה ס"ל לאביי דבהא לכו"ע חייב בנתינת המים. ומורסן בעי גיבול קצת, אלא דאף בלא גיבול כלל מתערב, ובהא סבר אביי דאף כה"ג מודה ר"י ב"ר יהודה דחייב בנתינת המים, ודחי' כיון דע"י הגיבול יתערב יפה יפה, הוי מורסן כמילי דלאו בר גיבול.
ובמאירי כתב ליישב באופ"א דמורסן אף אחר הגיבול אינו מתערב יפה, והא דקאמר לאו בר גיבול היינו דהגיבול לא מוסיף בו הרבה, ומשו"ה סבר אביי דבהא נמי מודה ר"י ב"ר יהודה כיון דכבר בנתינת המים נעשה העירוב, ודחי' ה"מ בדיו דכל העירוב נעשה בנתינה, דהא מודה ר"י ב"ר יהודה דחייב בנתינה, אבל מורסן אף דלא מהני ליה הגיבול, כיון דסו"ס בגיבול יתערב יותר טוב אינו חייב עד שיגבל.
והרמב"ם לשיטתו דמהות לישה היא דיבוק הנפרדים לגוש אחד, הוכרח לומר דמחלוקת הסוגיות היא, וקי"ל כרב יוסף דאין גיבול במילי דלאו בר גיבול, והא דאין מגבלין המורסן היינו מדרבנן, אטו גיבול קמח.
והתוס' ר"י"ד לשיטתו תי' דתרי גווני לאו בר גיבול, הא' כדיו דלאו בר גיבול, היינו דאין דרך בנ"א לגבלו, דאין צריך לכך וסגי בנתינת המים, הב' לאו בר גיבול דאין דרך בנ"א לגבל דבר זה כמורסן. וסבר אביי מכיון ומורסן אין דרך בנ"א לגבלו, וכל איסורו הוא מדרבנן, גזרו רבנן כבר בנתינת המים, ודחינן לא ס"ד, דהא תניא בהדיא דלר"י ב"ר יהודה נותנין מים למורסן, וא"כ לא נדחו דברי אביי, ובדין קיי"ל כותיה דחייב בנתינת המים.
ומעתה אחר שנתבארו דיעות הראשונים במחלוקת רבי ור"י ב"ר יהודה, יש לדון האם לר"י ב"ר יהודה דאינו חייב עד שיגבל, האם איכא איסור בנתינת המים אלא דאינו חייב על כך, או דנתינת המים מותרת. ובפשטות היה נ"ל דאם נפרש ששורש מחלוקתם היא במהות לישה, האם מהותה עירוב ב' דברים נפרדים או דיבוק הנפרדים לגוש אחד, א"כ בנתינת המים לר"י ב"ר יהודה ליכא איסור כלל, אבל אם נפרש דלכו"ע המלאכה היא העירוב, או דלכו"ע המלאכה היא הדיבוק, ומחלוקתם אי סגי במקצת המלאכה בתחילה כדי לחייבו, א"כ מסתבר דלכו"ע איכא איסור, דסו"ס איכא תחילת מלאכה.
ומצינו בנידון זה מחלוקת הט"ז והרב המגיד, דכתב השו"ע בסי' שכ"ד סעי' ג' אין גובלין מורסן לבהמה, אבל נותנים בו מים. וכתב הט"ז בעל דיעה זאת הוא הרי"ף והרמב"ם שפוסקין כר"י ב"ר יהודה דאין חיוב עד שיגבל, וע"כ שרי ליתן מים דלא עביד מידי. וכדקתני נותנין מים למורסן אבל לא גובלין, ומוקמי' כר"י ב"ר יהודה, מוכח דנתינת המים מותרת. והרב המגיד פליג וס"ל דאף לר"י ב"ר יהודה איכא איסור בנתינת המים, אלא דאינו מחייב עד שיגבל, וכמשמעות דבריו דאינו חייב עד שיגבל, משמע הא איסורא מיהא איכא. ודחה הט"ז הא דאמר ר"י ב"ר יהודה אינו חייב עד שיגבל, משום רבי קאמר, ולעולם אף איסור ליכא בנתינת המים, ובפשטות נ"ל דנחלקו אמאי לר"י ב"ר יהודה אינו חייב בנתינת המים, האם משום דאין לישה, דלישה היא הדיבוק וא"כ נתינת המים מותרת, או דאינו חייב כיון דעיקר מלאכתו אכתי לא נעשתה, ומ"מ איסורא איכא.
והנה המג"א בסי' שכ"א ס"ק י"ט כתב: נ"ל דאסור להשתין על טיט משום גיבול, ופי' המחצה"ש טעמו מאחר וחיישינן לשיטת רבי, ולרבי איכא חיוב בנתינת מים לקמח, דחשיב גיבול, משו"ה אסור להטיל מ"ר ע"ג טיט, אבל לר"י ב"ר יהודה דאינו חייב עד שיגבל שרי להטיל מ"ר ע"ג הטיט, דהא לאו מידי קעביד. והפמ"ג (א"א ס"ק י"ט) פליג עליה, וס"ל דהא אף לר"י ב"ר יהודה אסור, דאף ר"י ב"ר יהודה דאינו מחייב עד שיגבל, מודה דאיסורא מיהא איכא, וא"כ ה"ה דאסור להטיל מ"ר ע"ג הטיט.
ובפשטות היה נ"ל דמחלוקת המחצה"ש והפמ"ג היא מחלוקת הט"ז והרב המגיד האם לר"י ב"ר יהודה איכא איסור בנתינת המים אף כשאינו מגבל, אמנם נראה לבאר באופ"א, דבין המחצה"ש ובין הפמ"ג בנתינת מים לקמח איכא איסור וכדעת הרב המגיד, וכל מחלוקתם היא בהטלת מ"ר, דיש לעיין אדברי הרב המגיד וכקושיית הט"ז, דהא בגמ' מבואר דשרי ליתן מים למורסן לדעת ר"י ב"ר יהודה, ואי נימא כהרב המגיד אמאי שרי. וליישב קושיא זו אפ"ל בתרי אנפי, הא' מאחר ומורסן לאו בר גיבול כל גיבולו הוא מדרבנן אטו קמח, ולא גזרו רבנן אלא בגיבולו ולא בנתינת מים לתוכו, דכה"ג אף בקמח אינו חייב דאינו אלא תחילת לישה. הב' דכל האיסור בנתינת מים היא שמא יבא לגבל, ומורסן דאינו מתגבל יפה, לא חיישי' שיבא לגבל, ומשו"ה שרי נתינת מים. (וכעין זה כתב המאירי שם). ומעתה יתכן לומר דלכו"ע לר"י ב"ר יהודה המלאכה היא הדיבוק הנפרדים לגוש אחד, ובנתינת המים איסורא מיהא איכא, ובהא פליגי המחצה"ש שסבר דאיסורו שמא יבא לידי גיבול, ומשו"ה ס"ל ה"מ בקמח, אבל בהטלת מ"ר דאין לו מטרה שיתערבו המ"ר בטיט ואין כונתו לגבל, ליכא למיחש שיגיע לידי גיבול, ושרי להטיל מ"ר כדשרי ליתן מים לתוך המורסן. משא"כ הפמ"ג סבר הא דאסרי' נתינת המים היא משום דהוי תחילת לישה, וא"כ עד כאן לא שרו רבנן אלא במורסן דכל איסור גיבולו הוא מדרבנן, אבל הטלת מ"ר ע"ג טיט אף דאינו מכוין לגבל, מ"מ קעביד תחילת לישה ואסור.

בדין גיבול שתי וערב ועל יד על יד

גרסי' שבת קנ"ו ע"א: ת"ר אין גובלין את הקלי, וי"א גובלין, מאן י"א, א"ר חסדא ר"י ב"ר יהודה היא, והנ"מ הוא דמשני, היכי משני, א"ר חסדא על יד על יד, ושוין שבוחשין את השתית בשבת. ובגמ' לוי בריה דר"ה בר חייא אשכחיה לגבלא דבי נשיא דקא גביל וספי ליה לתוריה, ומסקינן דשרי לגבל ע"י שינוי, ואמר רב יימר בר שלמיא משמיה דאביי דקעביד שתי וערב ומנערו בכלי.

ובראשונים נחלקו המגבל מורסן בלא שינוי האם חייב, דקתני במתני' נותנין מים למורסן ואין גובלין, שיטת תוס' והמאירי וכ"כ הראב"ד דמורסן לאו בר גיבול דאינו מתגבל יפה, ולכן התירו לו ליתן מים, ולא חשו שמא יבא לגבל, ולעולם אם יגבל חייב. ושיטת התוס' רי"ד והריטב"א דאף אם יגבל אינו חייב, דאין דרך בנ"א לגבלו לעשותו עיסה, ואף דמתגבל יפה אינו חייב, כיון דאין דרך בנ"א לגבלו, וכן דעת הרמב"ם דאינו חייב, ומטעם אחר דמורסן לאו בר גיבול ואינו בתורת לישה.

עוד נחלקו הראשונים הא דשרינן בגמ' קמח קלי על יד על יד דהיינו מעט מעט, האם הוא היתר דוקא בקמח קלי, אבל מורסן לא שרי אלא שתי וערב כדרב יימר, או דמורסן שרי אף מעט מעט, הרמב"ן כתב דלא התירו מעט מעט אלא בקמח קלי, דהוה לצורך אדם, אבל מורסן דהוא לצורך השוורים לא התירו אלא שתי וערב, דלא שרי למטרח באוכלא מאחר ואין השוורים נצרכים לכך. לעומת זאת הריטב"א פליג וס"ל דר"ח ורב יימר לא פליגי, והא דאמר רב יימר שתי וערב, ולא אמר מעט מעט כדאמר ר"ח בקמח קלי, דסתם שוורים צריכים כמות מרובה, ולא סגי להו מעט מעט, ולכן קאמר שתי וערב, ולעולם אם ירצה שרי אף מעט מעט.

ולכאו' לשיטת תוס' והראב"ד דהמגבל מורסן כדרכו חייב, היאך שרינן ע"י גיבול שתי וערב, סו"ס הוי גיבול כלאח"י, וכלאח"י פטור אבל אסור, ואמאי שרי בחמה. וכמו"כ היאך שרי מעט מעט, סו"ס כלאח"י בכל המלאכות פטור אבל אסור [ואין לומר דס"ל כהרמב"ן דלא שרי במורסן מעט מעט, דאף אי נימא הכי, הא הרמב"ן דאסר היינו משום דמטרח באוכלא לא טרחינן, ולא מטעם לישה כלאח"י].

והנראה לבאר עפ"י מה שביאר האג"ט בשיטת רש"י בבישול בחמה, דכתב רש"י בחמה שרי דאין דרך בנ"א לבשל בחמה, ולכאו' צ"ב אף דאין דרך בנ"א כן, סו"ס הוי כלאח"י, וכל כלאח"י פטור אבל אסור, ואמאי שרי בחמה. וביאר האג"ט דב' אופני שינוי איכא, הא' כלאח"י בצורת המלאכה, כגון ביד שמאל דהאדם עושה שינוי בפעולתו, אבל התוצאה מהמעשה היא תוצאה שוה לפעולה הרגילה, וכה"ג פטור אבל אסור. הב' כשמשנה בפעולה ומחמת זה התוצאה משתנה, כבישול בחמה דשינה מהצורה שדרך בנ"א מבשלים, והתוצאה היא תוצאה שונה, דאיכות הבישול בחמה שונה מע"ג האש, וכה"ג כלאח"י שרי, דכה"ג אין זה בכלל המלאכה. ומעתה א"ש דשרינן גיבול מורסן ע"י שינוי שתי וערב, דגיבול שתי וערב העירוב הוא שונה, וכמבואר ברמב"ן דבשתי וערב אין המאכל מתגבל כל צרכו, וא"כ חשיב כשינוי התוצאה, ומשו"ה שרי. ואפשר דתוס' והראב"ד ס"ל כסברת הרמב"ן דבשתי וערב אינו מתגבל יפה, ולכן אף דאם יגבל כדרכו חייב, ע"י שינוי של שתי וערב שרי. ובאמת הריטב"א דס"ל דאין חילוק בין גיבול שתי וערב למעט מעט, ופי' דאף בשתי וערב המורסן מתגבל כל צרכו, אזיל לשיטתו דאף כשיגבל כדרכו אינו חייב, ומשו"ה ע"י שינוי מותר, אבל אי הוי ס"ל כתוס' דחייב, ע"י שינוי לא היינו מתירים.

אלא דאכתי צ"ב היאך שרינן שינוי דמעט מעט במורסן, ואף הרמב"ן דאסר אסר משום דמטרח לא טרחינן באוכלא, אבל מצד לישה משמע דמודה שרי, וצ"ב מ"ש מכל שינוי כלאח"י. ואין לומר הא דשרינן מעט מעט, היינו דמגבל פחות משיעור גרוגרת, דסו"ס איכא איסור, דחצי שיעור אסור מן התורה.

ובחזו"א סי' נ"ח סק"א כתב לפרש דנותן החומץ על המרובה בכלי אחד, ואח"כ נוטל מעט מעט לכלי אחר ומגבל, ומחזיר כולן לכלי אחד. וזהו שלא כדרך המלאכה, וגם אין כל החלקים שוים, כיון דמגבל כל חלק בנפרד לפני שמחזירן לכלי אחד. ולדבריו א"ש דהכא כלאח"י שרי, דאין זה שינוי רק בצורת הפעולה, אלא שינוי בכל תוצאת הגיבול, ומשו"ה אף דאם יגבלנו כדרכו חייב, כשמגבלו מעט מעט שרי. והכריח החזו"א כפירוש זה, דהא לרבי אין גובלין, ופי' רש"י כיון דאיכא איסור בנתינת המים, ובנתינת המים אי אפשר לעשות שינוי, משו"ה אין גובלין. מבואר דעיקר השינוי במעט מעט, הוא הגיבול שמגבל מעט מעט וחוזר ונתנם בכלי אחד, עי"ש. ואשמועינן רבותא דאף שינוי קודם המלאכה חשיב שינוי, דהרי בשעה שמגבל מעט לא ניכר השינוי, ואעפי"כ חשיב שינוי.

אלא דהקשה החזו"א דמדברי הרמב"ן לא משמע כן, דכתב הרמב"ן לרבי דס"ל נתינת המים זה גיבול לא שריא כלל, דהא א"א לשנויי, שכל נתינת מים אחת. אבל לר"י ב"ר יהודה דלא מחייב עד שיגבל, אפשר לה לשנויי על יד על יד, שאעפ"י שהוא מגבל כל צרכו, אין דרך גיבול בכך, שאין דרכו אלא במרובה. מבואר דעל יד על יד מתגבל יפה ואעפי"כ שרי, וצ"ב אמאי שרי, ומ"ש מכל שינוי דכלאח"י דפטור אבל אסור.

ונראה לומר דשינוי במעט מעט אינו היתר דכלאח"י, אלא דהוי דרך אכילה, וכדביאר בנשמ"א עפ"י דברי הרשב"א דישנם מלאכות שהם הכשרה למלאכה הבאה, כדוגמת טוחן דהטחינה היא הכנה והכשרה ללישה, וכמו"כ לישה היא הכנה והכשרה לאפיה, ומשו"ה כל שמכינם כמטרה בפני עצמן כגון החותך ירק דק דק לאוכלו שרי דהוי דרך אכילה, וה"ה נמי כשלש ולישתו מכשירתו לאכילה שרי דהוי דרך אכילה, וה"מ כשעושה כן לאלתר, דבלא"ה פעולתו מקבלת חשיבות כמלאכת טחינה ולישה. ומעתה א"ש דשתיתא שרי לגבלו מעט מעט, והיינו משום דקמח קלי חזי לאכילה, וכשמגבלו מעט מעט הוי דרך אכילה ושרי, ואף כשמגבלו יותר מגרוגרת שרי, כל דהוי דרך אכילה, אבל בקמח שאינו קלי אסור אף מעט מעט, דאכתי לא חזי לאכילה (ועי' בה"ל ד"ה שמא יבא). ועי' בבה"ל דנקט כן, וכתב א"נ דאף מעט מעט בעת אכילה שרי, עי"ש.

והנה בדעת הריטב"א דשרי לגבל מעט מעט אף לשוורים, והיינו משום דאינו מתגבל כל צרכו, וליכא טירחה יתירא טפי משתי וערב, היה אפ"ל דטעם ההיתר הוא משום שינוי דאינו מתגבל כל צרכו, אלא דהריטב"א נקט בדבריו דטעם ההיתר משום דהוי דרך אכילה. ונ"ל דהוקשה לריטב"א מאחר ואין השינוי בשעת המלאכה, דבשעה שמגבל מעט לא ניכר דאתי מבלילה מרובה, לא חשיב שינוי, וכשם דלדעת רבי דמחייב בנתינת המים, מאחר ובנתינה ליכא שינוי, לא מהני השינוי בגיבול, ה"ה לר"י ב"ר יהודה שינוי שהוא לא בשעת המלאכה הוא לא שינוי, ומשו"ה הוצרך לפרש דההיתר הוא משום דהוי דרך אכילה. אלא דפליג ארמב"ן וס"ל דשרי לשוורים, והיינו משום דאינו מתגבל כל צרכו, וליכא טירחה טפי מגיבול שתי וערב, ואילו הרמב"ן סבר דמתגבל יפה יפה טפי משתי וערב, ומשו"ה אסר בשוורים דהוי טירחה יתירה.

הרב יוסף קסלר
כולל "אליבא דהלכתא" קרית ספר

בביאור דברי התרומת הדשן בענין טחינה באוכלים ובדבר שאינו גידולי קרקע

בתרומת הדשן (סימן נ"ה) כתב להתיר לחתוך בשר צלי לחתיכות דקות, ואין בזה משום איסור טוחן, וטעמו דהרבה ראשונים ס"ל דאין טחינה באוכלים, ואפילו לשיטת דיש טחינה באוכלים, מ"מ כיון שגם אין גידולו מן הארץ, בזה י"ל דלכו"ע אין טחינה באוכלים. אמנם בבשר חי כתב לאסור כיון דלא שייך בו הטעם דאין טחינה באוכלים, שהרי יסוד הטעם מה שאין טחינה באוכלים הוא שאינו תיקון כל כך, כיון שכבר קודם הטחינה הוא כבר אוכל, ואין תיקון חשוב בחיתוך הבשר, אבל בבשר חי שאינו ראוי לכוס לא שייך טעם זה וממילא יש לאסור.

ובשו"ת רעק"א (ח"א תשובה כ') משמע דעיקר הטעם להתיר כיון שאין טחינה אלא בגידולי קרקע, אך בשר אינו גידו"ק, ואף לשיטות דבשר נחשב גידולי קרקע, מ"מ הכא אין טחינה באוכלים. וקשה דהתרוה"ד לא הזכיר כלל את שיטת הרמב"ם דבשר נחשב גידו"ק, ומשמע בדבריו דודאי אין בשר נחשב גידו"ק, וקשה למה לא חשש לשי' הרמב"ם בזה.

ובנשמת אדם (כלל י"ז סק"ב) תמה ביותר, שהרי קיי"ל דחובל בבהמה חייב משום דש, ולכאורה קשה דאין דישה אלא בגידולי קרקע, ועל כרחך צ"ל או דהלכה כר' יהודה דיש דישה אף שלא בגידו"ק, או דקיי"ל כדעת הרמב"ם והריב"ש דבהמה נחשבת גידולי קרקע, ולכן מובן מה דחובל חייב משום דש, וא"כ קשה דה"נ בטוחן על כרחך דשייך אף בבשר, דממה נפשך או דקיי"ל דיש דישה שלא בגידו"ק, והכא נמי בטוחן לא נאמר הכלל שצריך בדוקא גידולי קרקע, או דבאמת בעינן גידו"ק בדישה וטחינה, אלא דסבירא לן דבהמה נחשבת גידו"ק, וא"כ יהא מלאכת טוחן אף בבשר, וכמו דקיי"ל דחובל חייב משום דש, ה"נ יהא חיוב טוחן בבשר.

ובתוספת שבת (סי' שכ"א סקי"ט) הקשה על מה שפסק השו"ע (סי' שכ"א סעיף ט') שפסק דמותר לחתוך בשר צלי דק דק, והוא כמש"כ התרוה"ד, והטעם דאין טחינה אלא בגידו"ק בצירוף דאין טחינה באוכלים, ובסעיף שאחר כך פסק השו"ע שאסור לגרור גבינה במורג חרוץ, והרי פסק דאין טחינה אלא בגידו"ק, ולכן מותר לחתוך בשר, ומאי שנא דגבינה יש בה משום טוחן, ובמשנ"ב מבואר בשם הפוסקים לבאר דמה דאסור לחתוך גבינה במורג חרוץ, מצד שהוא דרך חול כיון שעושה בכלי המיוחד לכך.

ועוד הקשה התו"ש מהגמרא (שבת עד:) דאמר רבא האי מאן דעביד חביתא חייב משום טוחן הרגבים, והרי קרקע אינו גידו"ק כמש"כ הר"ן בסוכה, וכנפסק בשו"ע (או"ח סי' תרכ"ט), ונקשה מדברי רבא (עה.) דאין דישה אלא בגידו"ק, דה"נ נימא דאין טחינה אלא בגידו"ק.

ולכן מפרש הנשמת אדם דודאי לגבי טוחן לא שייך הכלל דבעינן גידו"ק, דילפינן ממשכן כמו דאמרינן לגבי דישה, דהרי ודאי לא שייך לומר כלל זה בכל המלאכות, ובודאי יש מלאכות אף שלא בגידו"ק, וכמו מבשל דבודאי יש בישול, אלא דלא אמרינן הכלל דבעינן גידו"ק כמו במשכן בדבר שזהו דרך המלאכה, ולכן בבישול שהוא דרך מלאכתו שייך אף שלא בגידו"ק, וה"נ בטוחן שטוחן העפר והצרורות שזהו דרך מלאכתו שייך אף שלא בגידו"ק, ודוקא בדברים שאינם דרך המלאכה ממש כמו הפוצע חילזון דבאים לחייבו משום דש, בזה נחלקו ר"י ורבנן אם יש לדמותו לדש, או דכיון שאינו גידו"ק ואינו עיקר המלאכה א"א לחייבו משום דש, ודוקא דברים שהם גידולי קרקע שייך בהם מלאכת דש כשאינו מעיקר המלאכה, ובאמת אם נמצא דבר שהוא מעיקר המלאכה של דש חייב אף שאינו גידו"ק, אלא כיון דלא נמצא דבר זה אמרינן כלל שאין דישה אלא בגידו"ק.

ולפי"ז מש"כ התרוה"ד דאין טוחן אלא בגידו"ק, אין כוונתו ששייך כאן הכלל דבעינן גידו"ק, דודאי ס"ל דבהמה נחשבת גידו"ק כמו דאשכחן בחולב, אלא דבחיתוך בשר ס"ל דאינו טוחן ממש כעיקר המלאכה שהוא לעשות דק כקמח, וכיון שאינו עיקר המלאכה יש להקל בדבר שאינו צומח בקרקע, וכמו דאשכחן בעלמא דמה שאינו גידו"ק קל מגידו"ק, ה"נ יש להקל בבשר שאינו צומח מהקרקע ממש, ואף דס"ל דבהמה יש לה דין גידו"ק, מ"מ כיון שאינו צומח ממש בקרקע יש להקל אי אינו דומה לעיקר המלאכה, ודוקא בדבר שהוא אוכל דבזה ס"ל לכמה ראשונים דלא שייך טחינה כיון שאינו תיקון במעשה הטחינה, שגם מלפני הטחינה היה מתוקן, בזה אמרינן דלא שייך טוחן בדבר שאינו צומח בקרקע. ולכן מובן דבגבינה פסק השו"ע דיש איסור טוחן, והוא כיון דבגרירת גבינה הוי דרך המלאכה, ושייך שפיר גם בגבינה שאינו צומח בקרקע, ורק בחיתוך בשר שאינו טחינה הדק כמו כשטוחן חיטה לעשותה קמח, בזה יש להקל אם אינו גידו"ק. וכן בחיתוך בשר חי מבואר דשייך טוחן כיון שאינו ראוי לאכילה, ולא שייך בו הטעם דאין טחינה באוכלים.

נמצא מבואר דמש"כ התרוה"ד אינו שייך לכלל דיש בחלק מהמלאכות שאינם נוהגים אלא בגידו"ק, אלא הוא סברא אחרת שיש להקל בדבר שאינו צומח ממש בקרקע אם אינו טחינה ממש כקמח, ובצירוף מה דהוי אוכל ואין טחינה באוכלים, וכעי"ז כתב החזו"א דמש"כ התרוה"ד דאינו גידו"ק אין כונתו לכלל שמצאנו במלאכות אחרות, אלא התרוה"ד מייתי דאשכחן דמה שאינו גידו"ק קיל טפי, ולכן יש להקל הכא, עי"ש. וצריך ביאור מהו צירוף הטעמים יחד מה שאינו טחינה ממש יחד עם מה דצומח בקרקע, וגם שי' הראשונים דאין טחינה באוכלים, וצ"ב מה שייכי אהדדי כל הטעמים. ובכלל צ"ב מה הקולא בדבר שאינו צומח בקרקע, דבשלמא אם שייך כאן הכלל דבעינן גידו"ק כמו דילפינן ממשכן, א"ש, אבל מבואר דלא שייך כלל זה הכא, ובפרט דקיי"ל דבהמה נחשבת גידו"ק, א"כ מהי הקולא בדבר שאינו צומח בקרקע.

ובאמת לשון התרוה"ד בזה טעון ביאור, שכתב הלשון "ולא דמי לעצים ולפירות ולחם דאינהו כולהו **גידולן מן הארץ, ויש במינן טחינה,** כגון תבואה וקטנית **דעיקר טחינה שייך בהו,** אבל בשר דאין גידולו מן הארץ י"ל דבאוכל כזה לכו"ע לא שייך בהו טחינה", ע"כ, ובאמת משמע כמש"כ החיי אדם והחזו"א דלא אתי עלה מצד הכלל דעלמא דבעינן גידו"ק, שהתרוה"ד הרי הוסיף כאן דברים מצד שיש במינן טחינה, ועיקר טחינה שייך בהו, ומשמע דיש כאן סברא אחרת, אלא דצריך לעמוד על יסוד הסברא בזה.

וביותר צ"ב השייכות בסברא זו להא דאין טחינה באוכלים, ומשמע בדברי התרוה"ד דהסברות שייכי אהדדי מה שאין טחינה באוכלים ומה שאינו גידו"ק, וקשה לפרש שהוא רק צירוף שני סברות לקולא, כיון דיש שיטות דאין טחינה באוכלים, ואף לשיטות החולקות מ"מ אין טוחן אלא בגידו"ק, דהרי משמע בתרוה"ד דהסברא דגידו"ק אינו סברא בפנ"ע, אלא דאז כו"ע מודו דאין טחינה באוכלים, וכמש"כ הלשון, י"ל דבאוכלים כזה לכו"ע לא שייך בהו טחינה, וצ"ב טובא, דאם חולקים על הכלל דאין טחינה באוכלים, מה מוסיף הא דאינו גידו"ק לומר דמחמת הטעם שאין טחינה באוכלים, והרי פליגי על כלל זה, ואמאי מחמת שאינו גידו"ק מודו לכלל זה.

וביותר יש לדייק דאינו צירוף שיטות אלא שני הטעמים שייכים לומר יחד, שהרי מבואר בתרוה"ד דלאחר שכתב די"ל דלכו"ע באוכלים שאינם גידו"ק לא שייך טוחן, כתב לבאר דכיון שכתבו התוס' והרא"ש דבאוכלים לא שייך טחינה, "אין לסתור דבריהם מדברי שאר הגאונים אלא אם כן מצינו שנחלקו עליהם בהדיא, אבל כל כמה שנוכל לומר דבהך מילתא מודו אלו לאלו אמרינן הכי", עכ"ל. ואם נימא דהוא רק צירוף שיטות להלכה, והיינו דכיון די"א שאין טחינה באוכלים אף שיש חולקים, מ"מ יש עוד סברא להקל מצד שאינו גידו"ק אמאי נחשב זה שלא נסתור דברי האומרים דאין טחינה באוכלים, והרי לכאו' החולקים חולקים לגמרי דלא שייך כלל סברא זו דאין טחינה באוכלים, ורק אנחנו פוסקים להקל מכח סברא נוספת שאינו גידו"ק, ואמאי נחשב בזה שמודים אלו לאלו, ועל כרחך דהסברות שייכות יחד, וגם החולקים דיש טחינה באוכלים, מ"מ מודים דאכתי שייך לומר הכלל דאין טחינה באוכלים עכ"פ בדבר שאינו גידו"ק, ולכן שפיר נחשב שמודים אלו לאלו בחלק משיטתם, ולא סותרים דבריהם לגמרי, שהרי מודים לעיקר הסברא במקומות מסויימים, ומצאתי שעמד כבר החזון איש בדקדוק זה, אלא דטעון ביאור שייכות הסברות אהדדי, ואמאי מה שאינו גידו"ק הוא סיבה יחד עם זה שהוא אוכל שלא יהא בו מלאכת טוחן.

ובאמת דמיניה וביה מוכרח דאי"ז צירוף להלכה, אלא הסברא דגידו"ק שייכא לטחינה באוכלים, שהרי כיון שהוכיח הנשמ"א דאין כונת התרוה"ד מצד הכלל שצריך גידו"ק, דלא קיי"ל הכי בבהמה עכ"פ, א"כ הוא סברא אחרת שגידו"ק חמור טפי ממה שאינו גידו"ק, ועל כרחך דאין זו סברא לעצמה, דאף דבר שאינו גידו"ק דהוא קיל טפי, מ"מ אין זה סיבה להתיר מחמת סברא זו לבדה, ובודאי שייך המלאכה אף בדבר שאינו צומח בארץ, דהרי לא אתינן עלה מצד הכלל דלא נאמרה המלאכה אלא בגידו"ק, ורק אמרינן דאם אינו גידו"ק הוי קיל טפי, וע"כ דאין זה ההיתר אלא שזו סיבה לחזק הטעם דאין טחינה באוכלים, שבדבר שאינו גידו"ק מודו כו"ע דשייך הסברא דאין טחינה באוכלים, והדברים טעונים ביאור אמאי בדבר שאינו גידו"ק שייך טפי הסברא דאין טחינה באוכלים.

ולכן נראה לבאר דבאמת יש כאן שני סברות שונות מצד המושג גידולי קרקע, דיש כלל בחלק מהמלאכות דאין נוהגות אלא בגידולי קרקע, וזה כיון דילפינן ממשכן שהיה המלאכה נוהגת דוקא בגידולי קרקע, אך התרוה"ד הכא אתי עלה מטעם אחר, והוא שגידולי קרקע הוא סיבה לחומרא שבהם שייך מלאכת טוחן אף באוכלים, ואף דיש סברא שאין טחינה באוכלים, מ"מ בגידולי קרקע מחמת שיש בהם סברא להחמיר שמלאכת טוחן שייכא טפי הגידו"ק, זהו סיבה דשייכת המלאכה אף באוכלים לחלק מהראשונים, ומה"ט מבאר התרוה"ד דאף הראשונים דס"ל שיש טחינה באוכלים, היינו דוקא בדברים שגידולם מן הארץ דחמירי טפי, ושייך בהו טחינה אף שהם אוכלים.

וביאור הדברים הוא כמש"כ התרוה"ד בלשונו, ולא דמי לעצים ופירות ולחם דאינהו כולי גידולן מן הארץ ויש במינן טחינה, כגון תבואה וקטנית דעיקר טחינה שייך בהו, עכ"ל. והתרוה"ד לא כתב רק את הנקודה מה שגידולן מן הארץ, אלא שיש במינן טחינה כמו תבואה וקטנית, דעיקר טחינה שייך בהו.

ונראה דאין כונת התרוה"ד מצד שרוב מעשי הטחינה נעשים בגידו"ק, דמה בכך ואין זו חומרא, אלא כונתו דעיקר הטחינה היינו כתישה, דבזה יוצר דבר חדש שעושה מחיטה לקמח, דזהו עיקר חשיבות התיקון שיש במלאכת טוחן כשיוצר יצירה חדשה שעושה את החיטה לקמח, וכמש"כ המ"מ בפ"ז משבת דזהו האב מלאכה דטוחן [וחיתוך הירק דק הוא רק תולדה דדמי במקצת לאב מלאכה דטוחן, עיי"ש], וחשיבות זו של עיקר מלאכת טוחן שייכת דוקא בגידו"ק, אבל בדברים אחרים כמו בשר וכיו"ב לא שייך ענין של כתישה ליצור דבר חדש לגמרי כמו קמח, אלא רק לחתוך לחתיכות דקות, שאין זה יצירה חדשה ממש, ומה דשייך זה דוקא לגידולי קרקע, נראה דזה הסיבה דבגידו"ק שייך יצירת דבר חדש, שהטחינה משלימה בהם מה שהקרקע לא גמרה את התיקון לאכילה, וזה משעת הקללה דחטא עץ הדעת שנתקללה האדמה, ומקודם לכן היתה מוציאה גלוסקאות, אך לאחר החטא צריכה החיטה לתיקון האדם, ולכן הטחינה נחשבת לתיקון גמור. וזהו כונת דברי התרוה"ד דגידולי קרקע חמור טפי כיון שיש במינו טחינה ועיקר טחינה בכך, והיינו דבזה נאמר עיקר המלאכה שהיא לכתוש החיטה לעשותה קמח שהוא תיקון גמור, כיון שנוצר דבר חדש במלאכת הטחינה, ולכן משום חומרא זו שייך אף באוכלים, משא"כ בבשר שאין גודל בארץ, ואין שייך בזה המושג שנוצר דבר חדש ממש במעשה הטחינה, אלא רק לחתוך לחתיכות דקות, ואז הוא ראוי טפי לאכילה ממה שהיה מקודם, ובזה אינו חמור, ולא שייך טחינה באוכלים לדעת חלק מהראשונים.

וכל זה אינו שייך לכלל שאין דישה אלא בגידו"ק, דהתם ילפינן ממשכן שאין המלאכה שייכת אלא בגידולי קרקע, אבל בטוחן לא נאמר כלל זה, אבל התרוה"ד כתב סברא אחרת, והיא שגידו"ק כיון שבהם נאמרה עיקר מלאכת טחינה שהיא ליצור דבר חדש, כמו לעשות חיטה לקמח, לכן חמור

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

דגל אדום ליובאוויטש ושאר ענינים של חכמי התורה

כוונת "אדמו"ר הזקן" ליצור מפלג חדש ושונה

בספר אשורי שהיה ש"ג שנה ב' מאות ועשרה לפני זמנינו, ואחרי שהיה בידינו ספר תורה כתוב על קלף מעור פרה, וכתר עטרת תפארת ומגן דוד

ונתלים זב"ז במים כמו כרשינין וכיו"ב שמתרככין ומונחים שם, והמים מתעבים בסיבתם, ונעשים כמים שעיסה או קמח בלולין בתוכה, אסור לשרותן משום לש, עכ"ד. וכ' הגרמ"מ קארפ שליט"א דככל החזיון הזה ישנו גם בגרעיני תירס וקורנפלקס אלו, וגם כאן כיון שנדבקין זה לזה ונוחין כך למאכל יש לחוש משום לישה, ואף שאין רצונו שימוחו לגמרי, אבל כשנהיו רכין מעט ונדבקין זה לזה הן נוחין למאכל, ואף שראיתי למי שכ' להקל בזה, אין להקל כלל בחשש איסור דאו', עכ"ד.

וי"ע בדבריו, דנכון שהקורנפלקס מתרכך בחלב ונעשה נוח לאכול, אך בשלב זה הם לא עולים אחד עם השני כשמוציאים פתית אחד, וגם החלב לא נהיה עבה בגלל הקורנפלקס, ולומר שזה נחשב כעין "מאכל חדש" יתכן שזה כך, אבל החיוב בלש (בדאו') הוא לא בגלל מאכל חדש, אלא הדיבוק מחייב, וכשהקורנפלקס נהיה רך מאוד לגמרי, ואז אולי כן נדבקים ממש, זה כבר לרובא דאינשי קלקול (ודוגמא לדבר כמו שכ' בהלכות שבת בשבת בהל' בישול גבי שקדי מרק, דמלבד שנטגנו בשמן עמוק אין לחוש, לפי שהבישול בשקדי מרק קלקול הוא להם, ואין כוונתו כשנותן אותם לכלי רותח לריכוך של בישול, אלא רק שיהיו רטובים מעט עם מים, אבל לעולם ניחא ליה אך ורק בקישויים, וכל שהבישול הוא מרככם ומבטלם לא ניחא ליה בהכי, וא"כ גם בקורנפלקס נימא כן), ואכן מי שבאמת נוח לו שהם רכים לגמרי, וגם הם באמת נדבקים ולא רק אחד על השני, יתכן שיהיה אסור לו. וכן ראיתי בספר הלכה של שבת שכ' על דברי ההלכות שבת בשבת, דאין ברור האיסור בזה, כיון שאם הם מתרככים ונדבקים ממש אינם טעימים לאכילה, ורק בעודם פריכים ולא מדובקים כלל טוב לאכלם, וממילא נכונים דברי הארחות שבת שכיון שאין הדבקתם רצויה אין כאן לישה, ואף שהרגיש בזה וכ' שכשנהיו רכים מעט ונדבקים זה לזה הם נוחים לאכילה, אין זה נכון כל כך, שהמציאות היא שאינם נדבקים אלא כשנהיו רכים לגמרי, ואז כבר אינם טעימים לאכילה.

ומצאתי בעז"ה שכבר דן בענין הקורנפלקס בשו"ת אבני ישפה ח"ו סי' ע"ג אות ט', וז"ל: "באמריקה מאד נפוצה אכילת שלוה וקורנפלקס עם חלב, והיינו מאכל העשוי מחטים או תירס או אורז, והוא אפוי ומוצק ואינו נמס, ושופכים עליו חלב ואוכלים את התערובת הזו עם כפית, ויש לעיין אם שייך בזה איסור לישה.

ואף שאין הפתיתים נדבקים יחד על ידי החלב מיד, שהרי הפתיתים קשים ואינם משתנים הרבה משפיכת החלב, בכ"ז משמע במ"ב שיש לחוש לזה לאיסור, ולכן צ"ל שכיון שבמשך הזמן הם נעשים רכים ונדבקים יש בזה איסור לש. וכן מוכח בסי' שכ"א ס"ק ס"ח שכתב וז"ל: אבל מה שחותכין צנון וקישואין שקורין אוגערקע"ס דק דק, ושופכין חומץ או שאר דבר לח לתוכן ומערבין אותן ביחד, צריכין ליזהר שלא לערב בכף בכח או ינענע בכלי עצמו, וטוב להחמיר ג"כ שיתן החומץ ואח"כ המאכל, עכ"ל. והרי זה דבר ברור ששפיכת חומץ לתוך מלפפונים אינה גורמת שהמלפפונים יתדבקו יחד, ובכל אופן חשש המ"ב משום איסור לש, הרי מוכח שמכיון שבמשך הזמן יתרככו ויתדבקו, יש איסור לש. וכאן פשוט ששייך ההיתר לעשות בלילה קשה, משום שאי אפשר לעשות מבעוד יום וכמו שהבאנו לעיל בענף ג', שהרי המאכל הזה מתקלקל כאשר הוא עומד בחלב אפילו לזמן קצר.

והדרך ביום חול להכניס את פתיתי הקורנפלקס לתוך קערה ואחר כך לשפוך עליהם החלב, ולכן שפיר שייך השינוי שהזכיר המ"ב, והיינו שקודם יתן החלב לתוך הקערה ואחר כך יתן את הפתיתים, ובמאכל זה לא רגילים לערבב עם החלב, ולכן יכול לאכול מיד אחר הכנסת החלב ואין צורך לשינוי נוסף. אמנם אם ירצה לערבב סוכר בתוכו, יזהר לעשות שינוי בצורת הערבוב אם אינו נמס מיד, עכ"ל האבני ישפה.

נתחדש בדבריו דכמו שבחומץ לצנון וקישואין יש בו לש כמבו' במ"ב, ואף שזה נדבק לאחר הרבה זמן, גם בקורנפלקס יש להחמיר כן, אך למעשה היקל ע"י שינוי מטעם ההיתר שא"א להכין מע"ש דיתקלקל. ובעיקר מה שהשווה לחומץ בצנון, הנה שם יתכן שניחא ליה אח"כ בזה בסוף [אך בקורנפלקס לא ניח"ל]. ובעיקר דינא דצנון ואוגרקעס י"ל"ע בזה, וכבר תמה בשביתת השבת פתיחה ללש אות כ' בדבר זה, וז"ל: אך מ"ש לאסור בצנון ואוגרקעס החתוכים לחתיכות דקות, לא ידעתי מה שייך שם לישה, שאין נבללין עם המשקה אא"כ הם מרוסקים הרבה (וגם הק' על מש"כ המ"ב לגבי מוץ דזה לאו בר גיבול, דלכאו' זה כלגבל אבני חצץ), וכתב שם: וקרוב לזה השיב לי חכ"א מפעיה"ק וז"ל, מלשון הרמב"ם דזרע פשתן מפני שהם מתדבקים ונתלין זה בזה, משמע דכל דבר המתדבק ונתלה זב"ז ע"י גיבול שייכים לגיבול, אלא דבזרע פשתן אף דכל א' ניכר בפ"ע, אבל מכיון דנעשה גוש אחד מקרי בר גיבול, ושאר שאינם נעשים לגוש אחד מוצק אלא רק שנתלה זב"ז מקרי לאו בר גיבול, ושום וכדו' וכמו"כ חיטי ושערי הכתושים הוי בכלל איסור דלאו בני גיבול, ובזבחים צד: מיירי בחיטים שלמים שאינם מתדבקים ונתלים כמו זרע פשתן, אבל בכתושים לא גרע מכל הני, וכמו"כ ג"כ בצנון אוגרקעס שכתבו האחרונים לאיסור, הוא ג"כ בשביל שנתלים זה בזה ע"י גיבול, אולם היכי דאינם נתלים כלל, וכל אחד ואחד עומד בפ"ע, ל"ש בהו גיבול כלל, ולכן יפה העיר כת"ר על המשנה ברורה שאוסר במוץ, דהוי כמו חטים ושעורים שלמים שאין בהם דררא דגיבול, עכ"ד. נראה מדבריו של אותו חכם שהשיב לשביתת השבת דבאמת צנון ואוגרקעס הוא בגדר אינו בר גיבול, ורק זרע פשתן ששם נעשה גם גוש אחד מקרי בר גיבול, ודברים שלא נעשים לגוש א' מוצק אלא רק נתלים הוי לאו בר גיבול, ומוץ הוא לא בתורת גיבול כלל, והמשנה ברורה למד דצנון ואוגרקעס זה כן בגדר בר גיבול, ומוץ הוא בגדר לאו בר גיבול, והאבני ישפה הנ"ל ביאר דמוכח מהמשנה ברורה דלמד דכיון שבמשך הזמן יתרככו ויתדבקו האוגרקעס יש בזה לש, ולכן גם בקורנפלקס יש לאסור כיון שבסוף הם נדבקים, וכ' להתיר כיון שא"א מע"ש, ויעשה ע"י שינוי.

גם בספר בר גיבול ראיתי שכ' על הדין דהמ"ב דצנון ואוגרקעס הוי בר גיבול דזה פלא עצום, וכי צנון עם קישואים נדבקים כקמח, ועכ"פ גם אם הקורנפלקס בחלב דינו כאוגרקעס, ומועיל בו שינוי, רואים עכ"פ שאין לדמות דבר זה לזרע פשתן, וכמו שכ' החכם לשביתת השבת דזרע פשתן נעשה לגוש א' וגם נתלים, ובזרע פשתן י"יסד לנו הפמ"ג בסי' שכ"א סקי"ב וז"ל: ובעולת שבת הקשה אמאי שכתב הרמב"ם ז"ל זרע פשתן חייב דמדבק אהדדי, כל שכן קמח דנדבק, ואמאי פסק כריבר"י דנתינת מים פטור, **ולכאו' קושיא חזקה היא**, ואפשר זרע פשתן הדיבוק בהו יכול ליקח בידיו ונעשית גוש חייב משום לש, משא"כ בקמח במים כל זמן דלא לש אין דיבוקו עולה יפה ואין ניקח בידו, עכ"ד. וא"כ מבואר שבשביל לדמות לזרע פשתן צריך שיהא עולה בידיו, ובקורנפלקס כשלוקח פתית אחד לא עולה עמו עוד פתית, וכשכבר עולה זה נחשב ככלקול.

ובמשנה ברורה סי' של"ו סקנ"א כתב: אבל בזרעונים שמתערבים ונתלים זה בזה במים כמו כרשינין וכיו"ב שמתרככין ונמוחים שם, והמים מתעבים בסבתם, ונעשים כמים שעיסה או קמח בלולים בתוכה, אסור לשרותן לבהמתו משום לש כדלקמן סי' ש"מ סי"ב, וכמתני' דשבת י"ז. והנה בהגדרה זו של המשנה ברורה יתכן שמשמע קצת לא כהפמ"ג הנ"ל שצריך שידבקו עד כדי שיכול ליקח בידו, דבאמת בזרע פשתן רואים שיש להם רירים שמדביקים זל"ז, אך בשאר זרעונים ככרשינים וכיו"ב לא בטוח שיש בהם הדיבוק שיש בזרע פשתן, ואפ"ה השוום המ"ב, ובאמת הגרמ"מ קארפ שליט"א הוכיח מכאן לאסור בקורנפלקס, אך שעדיין יש לחלק דהמ"ב כ' והמים מתעבים בסיבתם, ונעשים כמים שעיסה או קמח בלולים בהם, ובקורנפלקס עם חלב לא נראה שהחלב מתעבה בסיבת הקורנפלקס, ונעשה כמים שעיסה בלולה בהם, וי"ל"ד.

ובתחלת הדברים הבאתי מספר דרך למלאכת הלש שהתיר, ואעתיק את לשונו: מותר ליתן חלב בגרנולה ולערב כדרכו, וה"ה לגבי קורנפלקס למיניו ושלוה, וביאר שם דהחלב גורם למאכלים אלו להפרד, ואפי' בלילה רכה אין כאן, ולכן לא שייך בזה דין לישה, והרי זה כדין נותן מים לחיטים ושעורים דשרי (זבחים צד.), ואף כששוהים במשקה זמן רב מתרככין ונוטים להדבק זל"ז, נראה דאין לחוש לכך משום לש, דאינו מתכוון לכך, ולא ניחא ליה בזה כלל, ועל פי רוב אוכלים בטרם התחילו להדבק, וכן אמר לי הגרנ"ק שליט"א, עכ"ל. [והוסיף בספר הנ"ל דיש ליזהר בפירורי הקורנפלקס בתחתית האריזה, שבהם שייך כל איסורי לישה, ולכן יתן הרבה חלב עד שיעשו בגדר מים עכורין, או לכל הפחות בגדר בלילה רכה].

ובשמירת שבת כהלכתה [במהדו"ח] פ"ח סכ"ז כתב: מותר להטביל דברי מאפה במשקה גם אם הוא חם, אם אמנם המשקה הוא בכלי שלישי, אע"פ שהמשקה עשוי להימעך, שכן אין המשקה לש את דברי המאפה אלא מרכך ומפורר אותם, וכן מותר לשפוך חלב או כל משקה אחר על גרגירי חטה תפוחה או תירס כגון קורנפלקס, על מנת לאוכלו ביחד, ומשום כך גם מותר להטביל לחם במרק או ברוטב וכדו', ולאוכלו או למצוץ את המשקה ממנו, עכ"ד. נראה מכל דבריו שלמד שהקורנפלקס לא נדבק, אלא אדרבה מתרכך ונפרד ע"י החלב, וכמו שהבאתי שכתב הדרך למלאכת הלש והאיל משולש, והם הוסיפו דאף שלאחר הרבה זמן זה נדבק, אין הדבקתם רצויה ולא ניח"ל כלל. והשש"כ ציין כמקור לתחילת דבריו את דברי החזו"א בס' נ"ח סק"ז, שכ' דאם שם פת במים או תבשיל במים ואינו מגבלו, אין על השריה שם לש, לא בפת ולא בתבשיל, שהמשקה גורם פירוד ולא דיבוק, ולא דמי לנותן משקה לקמח שהמשקה גורם דיבוק, וכן בנותן משקה לשחיקת שום או חרדל המשקה מקבצם, וזהו נקרא גיבול. ואע"ג דבנתן משקה מע"ש ובא להוסיף נמי בענין שינוי, היינו באופן דהמשקה הבא מאספם ומקבצם, אבל נתינת גוש דבוק במשקה אינו אלא גרם פירוד, ואינו ענין ללש, עכ"ד החזו"א. ולכאו' זה טוב כמקור לכך שמותר להטביל עוגיות וכו' במשקה, אך לקורנפלקס הרי יותר דומה לנתינת משקה לשום או חרדל שהמשקה מקבצם, וצ"ב.

ובספר שבתותי תשמורו ראיתי שהתיר ג"כ, וכ' דאי"ז שייך כלל ללש כיון שאין החלב מתערב עם הדגנים אלא רק נמצא בתוכם, ולא שייך לישה אלא דוקא אם נבלעו ונהיו לא', ולא שרק נמצא בתוכן, וי"ל"ע בדבריו.

ובספר איל משולש פ"ב סכ"א כתב: מותר לתת חלב לתוך פתיתי קורנפלקס סמוך לאכילתם, לפי שאינם נדבקים זל"ז אלא לאחר ששוהים משך זמן, וציין למטה: כן נראה, וכן שמענו מהגרנ"ק שליט"א, אמנם אם נותן כדי שישהו זמן רב וידבקו אסור.

ובספר נשמת שבת להג"ר ישראל דוד הארפענעס שליט"א סי' ש"ז כתב ג"כ על הקורנפלקס ושאר דגנים, ודעתו לחלק בין קורנפלקס לשאר מינים, וז"ל: **שאלה:** מהו לשפוך חלב לתוך דייסא (סיריע"ל) הנקרא ריי"ז-קריספי"ס [אורז תפוח] או קארן-פלעיק"ס. **תשובה:** יהדר לשפוך הרבה חלב שיהי' בגדר בלילה רכה, ואם אח"כ רוצה לערב יערבנו בשיעור, הנה בראשית ההשקפה נראה דשייך בזה איסור לישה (עכ"פ מדרבנן לריבר"י אם נחשיבו לדבר שאינו בר גיבול) [ואף שבדרך כלל אם בדעתו לאכול את הסיריע"ל תיכף ומיד בלי שיהוי, אזי לא יתדבקו חתיכות הסיריע"ל אהדדי ע"י החלב, מ"מ גם בכה"ג חשיב לישה, כדיוצא מהפוסקים דאף צנון וירקות אסור לחתוך דק דק ולשפוך עליהם חומץ או שאר דבר לח משום לישה, אף ששם נמי לא מתדבקי אהדדי, חזינן מזה דשייך לישה אף בדברים שאינם מתדבקים אהדדי בהלישה, ובאמת בבאה"ט משם מהרש"ל לענין חרדל וקריי"ן שנוטה להקל מאחר שאין עושין אותו כעין עיסה וכדור, אבל הב"ח כ' עליו שאין להקל בזה מאומד הדעת, הביאו נמי הטו"ז, וכ"כ המג"א ובערוה"ש שקשה לסמוך ע"ז, אלא שכ' בס' שבה"ש דלא שייך לישה אלא בדבר שהמשקים מתערבים עם האוכלים, והאוכלים דקים ומרוסקים, משא"כ בצנון דק שאינו מרוסק שאינו נבלל עם המשקה לא שייך בזה שם לישה, ועי' קצוה"ש דאף דמתבאר לעיל בסוס"י שי"ט דהמחבץ שומשמים ואגוזים בדבש יש בו משום לישה, ואף אגוזים שלמים במשמע, י"ל דדבש שאני שהוא עב קצת, ועל ידו מתדבקים אף אגוזים שלמים, ועיי"ש דאולי דסמכו העולם על השביה"ש, וע"כ עושין בלילה עבה בצנון, מיהו תמכא מרוסק הרבה שייך בו לישה, ועיי"ש דבפירות שלמים שאינם נעשים כעיסה לא שייך ענין לישה כלל אף אם יתדבקו ביחד]. **ונראה דבסיריע"ל הנקרא קארן-פלעיק"ס יש להקל, דהוו כחתיכות גדולות, ומבואר בפוסקים** (לענין לערב חומץ עם ירק) **דבחתיכות גדולות לא שייך לישה.**

אבל במין הנקרא ריי"ז-קריספי"ס דהם חתיכות קטנות, שייך איסור לישה בנתינת חלב עליו, ועל כן צריך לשנות בנתינת המשקה ובגיבול (והיינו שאם רוצה לערבו היטב היטב אזי לא יערבנו דרך סיבוב רק שתי וערב, אבל אם אינו רוצה לגבלו כלל רק לשפוך עליו החלב אין צריך שינוי מיוחד, מיהו אכתי) בענין שיעשהו גיבול רך לפי מה שכתבו הפוסקים דלרבי אף ע"י שינוי בהגיבול לא מהני רק בבלילה רכה, וא"כ אם ישפוך עליו הרבה חלב שיהי' בגדר גיבול רך, מותר בכל אופן (אבל אם שופך רק מעט חלב נעשה גיבול עבה).

מיהו לפי מה שכ' בס' תולדות שמואל לדו"ז ז"ל, דגדר בלילה רכה שכתבו הפוסקים היינו דבר שאינו ראוי לאכילה ולעיסה אלא לגומעה כמשקה, שאז אין זה בגדר עיסה כלל ולא שייך בו לישה, עיי"ש, וא"כ בנידון שאלתינו שאינו בכלל גדר זה שאי אפשר לגומעה כמשקה מחמת החתיכות שבלולות בתוכה דינה כגיבול קשה, אמנם בס' שביתת השבת כ' דשבת לא דמי לענין ברכה, דלענין שבת אפילו אינו ראוי לשתיה, כל שאינו קשה כל כך עד שיתהוו גוש אחד כקמח נקרא בלילה רכה, ואין בו איסור גיבול מה"ת (אלא מדברי סופרים, וע"כ מהני בה שינוי), ובס' קצוה"ש דחה גדר השביתת השבת ממש"כ הפוסקים שכשחל פסח בשבת ושכח לעשות החרוסת מער"ש, שאין לעשות החרוסת בלילה עבה [עי' פמ"ג, ומובא במ"ב סוסי"ח שיעשנו בלילה רכה, ואף להמתירים שם בלילה עבה היינו משום דשא"ה שכך מצותו להיות עבה, עי' שו"ע הרב (סי' תע"ג סל"ד) ובכלכלת השבת (לש) ובקיצושו"ע (סי' קי"ח ס"ד), ועי' שעה"צ כאן (סקפ"ו)], אף ששם אין הדרך לעשותו קשה כעיסה שהרי עשויים לטיבול, והא בקשה אי אפשר לטבול. והעלה דבכל דבר תלוי בדרך לישתו, דאם משנה ועושה רך מדרכו מיקרי בלילה רכה אף שאינו ראוי לשתיה, מיהו אם הוא ראוי לשתיה בכל אופן לא חשיב לישה כלל, עיי"ש. ובחזו"א (סי' נ"ח אות ט') כ' דרכה היינו שנשפך ונרוק, אבל אכתי הם גוש ולא נוזל (אבל אם המים מרובים ודבר נוזל, והן רק כמים עכורים, אינו בגדר לישה כלל, וכן מיני אבקות הנמסין במים אין בהן משום לישה, ומותר לערבן במים בשבת בלי שום שינוי), עיי"ש (וכ"כ בברית עולם דבלילה רכה היינו דבר שיכולים לערותו מכלי אל כלי, ועע"ש ובס' קיצור הל' שבת דאם הם ראויין לשתיה אין שם לישה עליהן כלל), ממילא לפי הנ"ל בנידון שאלתינו שפיר נחשב לבלילה רכה.

והנה אם שופך לשם שיעור ממוצע של חלב, אזי לאחר זמן לאחר שיבלע החלב לתוך הסיריע"ל תעשה מזה גיבול עבה, מ"מ י"ל דמאחר שבשעת נתינתו הוו גיבול רך אין עליו איסור, ולא שייך לחייבו משום דנתינת מים זה גיבולו, כיון שבשעת מעשה הו"ל גיבול רך, וכמו כן אם רוצה לערבו אח"כ מהני השינוי שישנה בנתינת המשקה (דהיינו שיקדים לשום החלב ואח"כ יתן לתוכה הסיריע"ל, מאחר שבימות החול הדרך להקדים לשום לתוכה הסיריע"ל ואח"כ משימים לתוכה החלב) [אבל נתעוררתי שבשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' מ"א אות ב') ובשו"ת באר משה (ח"ו סי' מ"ה) כתבו שאסור לעשות אינסטענ"ט-פודינ"ג, דכיון דיתקשה לאחר זמן הוי לישה].

שוב התבוננתי מאחר שהדרך להכין לכל קטן וקטן בקערה בפני עצמה, א"כ הוא בגדר מעט מעט, ומבואר בשו"ע דכשעושה מעט מעט מותר אף לעשות גיבול עבה [ואף דבעלמא בדבר שהוא בר גיבול לא מהני שינוי דמעט מעט לשיטת הנשמת אדם, מיהו מסתבר דכל מיני סיריע"ל מיקרי אינו בר גיבול, **ועוד דהוא בכלל תבשיל שכ' המ"ב בבה"ל דיש להתיר בה הגיבול אף יותר משיעור גרוגרת, שאינו דרך מלאכה רק דרך תיקון אוכלא בעלמא**], וכן ראיתי בעלון קול יעקב (תשנ"א, אות ל"ז) משמי' דהגה"צ מפאפא ז"ל, דלקטן מותר לערב סיריע"ל, דמה שנותנין רק לקטן נחשב בגדר מעט מעט, עכ"ד. וכ"כ בשו"ת כוונת הלב (סי' כ"א) מאחר שקטן אוכל פחות ממה שדרך גדול לאכול ע"כ נחשב למעט, מיהו באמת לא עלתה ארוכה בזה לכל הפוסקים, דמבואר במג"א ושאר פוסקים דשינוי זה דמעט מעט לא מהני אליבא דרבי דס"ל דנתינת מים זה גיבולו (ובסה"ת נקט להלכה כשיטת רבי), מיהו כבר הבאנו בסימן ד"ש (ד"ה ועי' בפמ"ג) משם הטו"ז דבאי אפשר נקטינן כעיקר ההלכה כריבר"י דלית לי' נתינת מים זה גיבולו, וממילא דמהני שינוי הנ"ל גרידא, אלא דעדיין לא יתכן לפי שיטת החזו"א המובא בדברינו לעיל סי' ד"ש, דלא מהני ההיתר של מעט מעט רק בדבר שדרכו לעשותו במרובה, לא בדבר שדרכו תמיד לעשותו מעט מעט, והכא נמי מאכל זה לעולם דרכו לעשותו לכל אחד ואחד בנפרד בקערתו, ולא חשיב שינוי, אלא שמד' שאר הפוסקים לא משמע כהחזו"א.

ואם רוצה לגבל שאר מיני סיריע"ל לקטנים (א.ה. דהיינו חוץ מנתינת החלב רוצה לערבב), מן הנכון שלכתחלה לערב בתוכה המשקה ולגבלה מער"ש [עי' מ"ב (סקס"ב) שאף אם עירב בה המשקה מער"ש, אם רוצה לגבלה בשבת צריך לשנות שלא לערב בכח רק מעט מעט, ועיי"ש בשעה"צ הטעם שלא אמרינן להקל מטעם דנתינת מים זה גיבולו וכאילו כבר נתגבל, מיהו בס' שבילי דוד התיר כהמג"א לגבל אח"כ בשבת אפילו בלא שינוי דמעט מעט (פי' שמותר אף לטרוף בכח), והטעם דזה עצמו שנתן המים בער"ש הוו שינוי, וכ"כ בס' תורת שבת], עכ"ל של הנשמת שבת.

עוד י"ל בענין הקורנפלקס, ועוררני לכך פעם אאמו"ר הג"ר ישכר דוב הלוי שליט"א, דיש סוגי קורנפלקס שברכתם שהכל כיון שטוחנים את התירס ומשתנה צורתו, ובחברות אלו הקורנפלקס כבר עבר לישה פעם אחת, וי"ל מצד דינא דאין לש אחר לש. [ונהי דעורך ומקטף גם חייב אף שכבר נילוש, וגם כאן הרי מקדם עוד שלב בנתינת החלב לקורנפלקס, מ"מ כיון שאין הדבקתם בסוף רצויה כלל והוי ככלקול, לכאו' א"א לדמותו לעורך ומקטף, אא"כ נימא דכבר בשלב לפני זה הם נדבקים ונתלים זב"ז].

ומצינו שהט"ז כתב בסקי"א שאסור לגבל קמח מצה אפי' ברכה, וכתב התהלה לדוד סק"כ דמשמע מהט"ז דאע"פ שכבר לשו את המצות וחזרו וטחנו אותו שוב טחינה דקה, דינו כקמח, דיש לישה אחר לישה, וביאר שם בס"ק כ"ג דכיון שנתבטל הגיבול הראשון יש גיבול אחר גיבול, ורק בנילש במשקה בער"ש מותר לתת בתוכו משקה בשבת, דהגיבול קיים, וגם האגל"ט בסקי"ד כתב דדבר שהתייבש ונפסק החיבור שקיבל מהלישה הראשונה, שוב יש בו משום לש, ובאמת בכמה ספרים תמהו על הט"ז דהרי אין לש אחר לש, והם בספר תורת שבת סי' שכ"א סקכ"ב כתב לחלוק על הט"ז, דא"צ שינוי כלל בדבר שנלוש ונאפה, דלא מצינו בשום מקום שגם בזה שייך לישה, ובודאי כמו שאמרו שאין בישול אחר בישול ואין טחינה אחר טחינה, מכ"ש שאין לישה אחר לישה ואפיה. ובערוה"ש כ': ולענ"ד היה נראה דמצה כתושה קילא מקלי, שהרי כבר נילושה פ"א, וכשם שאין טחינה אחר טחינה כך אפשר אין לישה אחר לישה, וצ"ע. וכן במהרש"ם ח"ז סי' ז' כתב לדון מצד אין לש אחר לש, וכן בהר צבי בקונטרס טל הרים, אך הט"ז יסבור כמו שכ' התהל"ד דאם נתבטל הלישה יש לש אחר לש, והמשנה ברורה ג"כ הביא ט"ז זה, והט"ז מיירי בבלילה רכה, וכיון שאין ידוע סדר הנתינה כ' הט"ז דלא מהני שינוי, והא"ר חולק דיעשה שינוי המבואר בגמ' שיתן תחלה המאכל ואח"כ המשקה, ובביה"ל הביא מהתוספתא מפרפרין גלוסקין לחולה ובלבד שלא יגבל, וכ' דהא"ר שהתיר ע"י שינוי יפרש שהתוספתא שאוסר מיירי בעבה, והוא עושה הרבה. ולכאו' מתוספתא זו רואים ג"כ שאם התבטל הלישה יש עוד לישה, וכאן בנדון הקורנפלקס י"ל דנהי שהחתיכות לא התפוררו, והלישה של כל חתיכה קיימת, אך בין החתיכות יחד של הקורנפלקס כבר אין את לישתם הראשונה, וכעת לאחר זמן ששהה בחלב יתדבקו החתיכות,

ויהיה כאן לישה חדשה. אלא שבעיקר דברי התוספתא שהביא הביאור הלכה מפרפרין גלוסקין לחולה ובלבד שלא יגבל, כתב שם המנחת יצחק (בפי' על התוספתא על הדף) דאף דאין לישה אחר לישה, מ"מ לכתחילה אסור, וכ"כ בחסדי דוד, משמע שזה רק איסור דרבנן ולא דאו', ואם יצאנו כבר מכלל איסור דאו' של זרע פשתן, א"כ הנדון יהיה רק בדרבנן, ואז נוכל יותר להקל ע"י הסברא שאין הדבקתם רצויה כלל, ולא כמש"כ בהלכות שבת בשבת דאף שראה למי שכ' להקל, אין להקל בזה בחשש איסור דאו', אלא שבחזו"א סי' נ"ח סק"ז משמע שלמד שדברי התוספתא ובלבד שלא יגבל הוא איסור דאו'.

עוד יל"ד מצד מש"כ הביה"ל בקמח קלי, דכיון שזה כבר קלוי וראוי לאכילה, והגיבול הוא רק כנתינת רוטב בתבשיל, אי"ז דאו' אלא דרבנן, ולכן מהני שינוי מעט מעט, וא"כ גם כאן שכבר אפו את הקורנפלקס וראוי לאכילה גם בלי חלב, זה לא יהיה דאו', אלא שהחזו"א חולק על הביה"ל וסובר דקמח קלי הוא כן דאו', והשינוי דמעט מעט כן מהני בדאו' כיון שקמח קלי דרכו להכין במרובה, וכשמכין קצת יש כאן שינוי מהותי, ובקורנפלקס יל"ד אם שייך שינוי דמעט מעט, ע' לעיל מש"כ הנשמת שבת, ולכאו' אם ישים ממש קצת ויאכל מהני.

ובספר מלאכת שבת להגרי"מ שטרן שליט"א כתב: מותר לשפוך חלב לתוך דגנים, קורנפלקס, גרגירי חטה וכדו', שאין החלב מחברו ומאחדו, ודומה לשריית לחם וביסקויט במשקה, שאם שורה בהם ואינו מגבלם שאין בו איסור לישה, כמבואר בביה"ל סי' שכ"א ס"ב ד"ה לפרר הלחם, שם הביה"ל הביא מהתוספת ירושלים דליתן מים עם הלחם שרי, ובלבד שלא יגבלם עם המים, והתוספת ירושלים למד כן מהדין הנ"ל של התוספתא מפרפרין גלוסקין לחולה ובלבד שלא יגבל. ויל"ד בדבריו, שהרי הקורנפלקס אחרי הרבה זמן נדבק, וצ"ל כנ"ל שעד שזה נדבק כבר אין זה נוח לאכילה כלל והוי כקלקול, ורואים במפרפרין גלוסקין שהרי אם ישאיר את זה הרבה זמן לכאו' ג"כ הרי יבש, ולא כ' שאסור.

הרב חיים יוז'וק
כולל "תורת רפאל" ברכפלד

מלאכת דש

בביאור החילוק בין פריקת תמרים לתלישת ענבים ובגדר המלאכה

א. שבת דף ע"ג ע"ב: אמר ר"פ האי מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי חייב שתים, א' משום תולש וא' משום מפרק. פרש"י מפרק תולדה דדש וכו', ואף זה מפרק התמרים מן המכבדות.

ברמב"ן ור"ן הביאו פרש"י שאף זה מפרק תמרים מן **הדקל**, והק' אי הכי מאי אירא תמרים, בוצר וגודר ומוסק ואורה נמי ליחייב תרתי. וכוונתם ברורה, דר"ל מאי אירא בכה"ג שהשיר התמרים - כל בוצר וגודר (היינו נמי בתמרים, אלא שעושה כדרך) יהיה גם מפרק. ובחידושי הר"ן (המיוחסים) הק' עוד דאין דישה במחובר, ולכן פי' שהן נתלשים עם המכבדות ואח"כ נחבטו בקרקע ונתפרקו מהן, ע"ש.

והנה דקדוק ל' רש"י שכ' ואף זה מפרק התמרים מן המכבדות, נוטה לומר שאף רש"י נתכוון לפי' הראשונים שהפירוק אינו בשעת תלישה מן הדקל, אלא כשנחבטו בקרקע, אבל לראשונים היתה ג' אחרת בשי' רש"י שמפרק מן ה"דקל", ולכן הק' עליו הקו' הנ"ל.

וכן מוכח, דבכתובות (ס.) כ' רש"י וז"ל: מפרק - הנותק דבר ממקום שגדל בו, **ולא מן המחובר אלא מן התלוש** וכו', הרי להדיא שאין דש במחובר (וכקו' הר"ן), וע"כ שגם כאן כוונתו כנ"ל.

וע' הגהת הב"ח (שעל גליון הרי"ף אות ח') שהק' על פי' הר"ן: עדיין יש לדקדק, דמאי אירא תמרי, באשכול של ענבים נמי ליחייב תרתי, ועי"ש.

ולכאו' הקושיא כפשוטה אינה כ"כ קשה, דאטו כי רוכלא ליחשיב וליזיל, אלא נקטו דבר המצוי שבתמרי מחמת גבהו שדא ביה פיסא, וה"ה בענבים. אלא דבאמת קשה לפרש"י והראשונים הנ"ל (ואולי זו אף כוונת הב"ח), דלפירושם איך אכלינן ענבים בשבת, הא מפרק מן האשכול כדרך שמפרק התמרים מן המכבדות.

ב. והנה בביצה (יג:) תנן התם המקלף שעורין וכו', פרש"י שמקלפן מתוך שיבולת שלהן. ועיש"ה בסוגיא דמסקי' דמותר אפי' לקלוף הרבה ביחד (כסי כסי - מלא כוסות). והק' תוס' לפרש"י [שמקלפן מתוך השיבולת] היכי מקלפא כסי כסי, האמר לעיל דמולל מלילות כו' בשבת אסור, ולכן פי' באופן אחר, עי"ש.

וליישב פרש"י נ"ל דס"ל דקילוף אינו בכלל מלאכת דישה, משום שדישה ענינה להפוך היבול מ"תבואת שדה" ל"אוכל", דעד עכשיו היו הגרעינים בתוך השבלים, ואין שם אוכל עליהם כלל אלא "תבואה", ועכשיו שנתפרקו נוצר האוכל [אמנם עדיין מחוסר תיקון של ברירת האוכל מן הפסולת, אך עכ"פ כבר שם אוכל עליו, משא"כ קודם הפירוק]. וכן סחיטת משקין מפירות שהיא מלאכת דש ענינה **יצירת** המשקה, שמקודם אין כאן אלא פרי, ועכשיו נעשה משקה. משא"כ קילוף שענינו **תיקון** המאכל שיהיה ראוי לאכילה בפועל (ולא **יצירת** האוכל), והדבר מתבטא בזה שדישה נעשית בשדה, ר"ל שאין מגישין האוכל לאכילה קודם הדישה אלא הרגילות לעשותה קודם, משא"כ קילוף - שהרגילות להביא הפרי לאכילה עם קליפתו, וסמוך לאכילה קולפין. ואף באופי הפעולה מתבטא הדבר, דדישה היא פעולה שמהותה להעשות בהמון תבואות [ולא באופן יחידני בכל פרי ופרי], כגון דישת התבואה בגורן ע"י בהמה או מקלות, או הכאה וחבטה, מליחה ופריכה, משא"כ קילוף היא פעולה יחידנית שנעשית בכל פרי בפני עצמו, אשר כל זה מורה על תוכן המלאכה - שדישה היא מלאכת שדה שענינה להפוך בכללות את התבואה לאוכל, ולכן דרכה להעשות בשדה ובאופן המוני, משא"כ קילוף שענינו תיקון המאכל שמביאין אותו לאכילה עם קליפתו, וקודם אכילה קולפין, וזו פעולה ששייכת לאכילת הפרי (אלא דבע' שתהיה בגדרי ההיתר דמלאכת בורר).

ג. אשר לפי"ז מובן היטב החילוק בין פריקת תמרים מן המכבדות לבין תלישת ענבים, וזה הן מבחינת תוכן הענין והן מבחינת הפעולה, דבתמרים הענין להפרידן מהאשכול שלעולם אין דרך להביאן כך לאכילה, וזו מלאכת שדה, ואף צורת הפעולה - שחובטין האשכול בקרקע והתמרים מתפרקים, מורה על כך שהוא מלאכת תבואת השדה, משא"כ נטילת הענבים מן האשכול הרי זו פעולה שעושין בשעת אכילה, שמביאין האשכול על השלחן ונוטלים ממנו אחד אחד ואוכלים, ומשתי הבחינות אין כאן דישה.

והיינו נמי החילוק בין קילוף למלילה, דקילוף היא פעולה ששייכת לאכילה, דנעשית יחידנית בכל פרי קודם אכילתו, ואין כאן יצירת אוכל, וגם צורת פעולת המלאכה אינה כדישה וכנת', אבל מלילה אמנם גם כאן אינו עושה "מלאכת שדה" מבחינה זו שמכין המון תבואות להכניס לאוצר, אלא מולל ואוכל, וזו דרך אכילה [שכן הדרך להכניסן כך עם קליפתן ומוללין ואוכלין], מ"מ צורת **פעולת** המלילה היא כמו דישה, שהיא פעולה שמתכוונתה אינה נעשית דוקא יחידנית [כמו קילוף שא"א לקלוף שתים באותה העת], אלא דרך לעשות כן ברבים [למלול שיבולת או כמה שיבולים ולפרוק בבת אחת כל הגרעינים מהן], ולכן זוהי דישה, ואה"נ שאין כאן מלאכה מדאו' אלא מדרבנן, וכמבו' ברש"י ביצה (יב:) ד"ה מוללין מלילות, וז"ל: דדש כלאחר יד הוא, ואפי' בשבת לאו דאו' הוא אלא מדרבנן, וביו"ט לא גזור, עכ"ל. ולא פי' מ"ט הוי כלאחר יד, אך יל"פ לפי דבריו שם לקמן (יג:) ד"ה וכן לשבת: אחת אחת לא הוי מפרק תולדה דדש, דכלאחר יד הוא וכו', עי"ש. אשר משמע שהיא גופה שעושה כן אחת אחת הוי כלאח"י [אלא שלמסקנא שם מבו' שלקלוף מותר אפי' הרבה, וזה כמשנ"ת שאין דמיון כלל לדש, אבל מ"מ מבו' שלענין מלילה שמתחילה דימו לקילוף, נשאר כן שמצד שעושה א' א' הוי כלאח"י], ומה שאסור מדרבנן הוא משום אופי הפעולה דהוי כמו דישה.

ועי' הגהות מיימוניות (פ"ח ה"ז) בשם ירושלמי: האי מאן דשחיק תומי חייב משום דש, פירש הר"מ מקוצי היינו ששחקן עם קליפתן, דדמי לדש תבואה, אבל לקלוף שומין או בצלים לאכול לאלתר שרי, ע"כ. וכמדומה שמבואר כנ"ל שיש חילוק בין מעשה הכתישה דדמי לדישה לבין קילוף, והוא נמי החילוק שבין מלילה לקילוף.

ד. התוס' בביצה שם [שהק' לרש"י היכי מקלפא לרב דביתהו כסי כסי וכו'] פי' החילוק בין מלילות לקילוף באופן אחר, וז"ל: וי"ל דהתם מיירי לתלוש מן השבלים שהוא מפרק, וזהו תולדה דדש כו', והכא מיירי בשכבר נתלשו מע"ש מן השבלין, אבל עוד הן בקליפתן החיצונה ולכך שרי, עכ"ל.

ונראה פשוט שגם לתוס' יסוד החילוק בין מלילה לקילוף הוא כנת' - דמלילה שהיא פירוק הגרעין מקליפתו בעודו מחובר בשבולת זוהי מלאכת שדה, שענינה להפוך התבואה לאוכל, שהרי אין מכניסין השבלים עם הגרעינים, ולכן זה תולדה דדש, משא"כ אחר שנתלשו, ורגילים להכניסן כך עם קליפתן - שוב אי"ז יצירת האוכל ושרי.

ולפי"ז גם בתמרים שכ' תוס' שאין נראה כפירש"י אלא כפי' ר' שמואל - "שיש על התמרים קליפה העליונה, וכשהוא מכה בתמרים מפרק את הקליפה מן התמרים, והוי כמו דש שמפרק את התבואה מן השבולת", עכ"ל - צ"ל שזהו דוקא בכה"ג שמפרק התמרים מהקליפה בעודן מחוברים במכבדות (וכמו שבאמת מדובר בסוגיא), שזה דומה למלילה, אבל אם נתלשו מן המכבדות, שרי להוציא התמרים מן הקליפות, וכפי שחילקו בין מלילה לקילוף [וע' במשנ"ת לק' בענין קילוף שעורין ואגוזים וכו' (אות ה') פי' אחר בד' התוס' בביצה, אשר לפי"ז יתכן שגם אם נתלשו מן המכבדות מ"מ אסור להוציאן מקליפתן].

בגדר מלאכת דש, ובהיתר סחיטת כבשים ושלקות לגופן

א. גמ' (קמה.) כבשים שסחטן אמר רב לגופן מותר וכו', פירש"י: לגופו - אם לאכול הכבשים סוחטן כו' מותר לכתחילה, דלאו מפרק הוא הואיל ולאו למשקה הוא צריך. ובתוס' (עג:) פירשו דאי"ז נחשב מלאכה שאי"צ לגופה, דא"כ אמאי שרי לגופן, אלא טעמא לפי שאין דרך דישה בכך, והביאו ראיה מזה למש"כ דזומר וא"צ לעצים לא חשיב כלל מלאכה, ע"ש, ומבואר דנקטו שכיון שאי"צ למשקה הנסחט אין כאן כלל מלאכת דישה.

ויש לבאר לפי המבו' בסוגיא שם דא"ר פפא הא מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי חייב כו', ואחת משום מפרק, ופירש"י דמפרק התמרים מן המכבדות. ותוס' כתבו אין נראה לר"י כמו שמפרש"י כו', אלא כמש"פ רבינו שמואל שיש על התמרים קליפה העליונה, וכשהוא מכה בתמרים מפרק את הקליפה מן התמרים, והוי כמו דש שמפרק את התבואה מן השבולת. וכ"כ הריטב"א והמאירי דמפרק הוא להוציא דבר ממקום שנסתר שם, וכ"כ הפמ"ג דאין מפרק אלא בטמון, ומה"ט אם נפתחו שרביטי הקטניות, אפי' מחוברין עדיין שם בפנים שרי להוציאן, וכמבו' ברמ"א (סי' של"ו ס"ח) דשרי לתלוש פירות מענף שנתלש.

ולפי"ז מבו' שגם בסחיטת כבשים, ענין הדישה לא שייך אלא במים שבתוכן, ולא בכבשים גופן, ושפיר כתבו התוס' דכשסוחט לגופן אי"ז מלאכה כלל, דכל הענין הוא החפץ והצורך בדבר הטמון, אבל כשאי"צ בו אין זה מפרק, וכמו שדימו לזומר ואי"צ לעצים.

אך לפרש"י הרי מבו' דשייך מפרק אף בגלוי [וכן לכאו' מבו' בדעת הראשונים שהק' לפרש"י הא אין דישה במחובר ומאי אירא תולש, אפי' בוצר ומוסק וכו' (עי' רמב"ן ור"ן), אבל הא לא קשיא להו דזה גלוי], ולפי"ז אין ההגדרה במפרק - הוצאת הטמון, אלא פירוק דבר מדבר השני הדבוק בו (שע"י הפירוק נתקן המאכל) אשר לפי"ז לכאו' שייכת המלאכה בשני החלקים, וא"כ מ"ט מותר לסחוט כבשים ושלקות לגופן, הא מתקנם ע"י פירוק זה.

ושמא י"ל דבאמת אי"ז כך, דאף שגם בגלוי שייך מפרק, מ"מ הפירוק מתייחס להחלק שיותר שייכת בו פעולת הפירוק, דהיינו בדבר הנדבק והנטפל אל הגוף והעיקר, וכגון כשמפרק תמרים ממכבדות הרי הנכון לומר שהתמרים מתפרקים מהן ולא להיפך [וכהדוגמא שהביא רש"י "פורק מן החמור", שודאי הנכון לומר שמפרק את המשא מן החמור ולא החמור מן המשא, אע"פ שנפרדים זה מזה], וא"כ י"ל שגם לרש"י הפירוק שייך רק בדבר אחד וצריך שיצטרך לו, ולכן לסחוט כבשין לגופן מותר, דפעולת הפירוק מתייחסת למים שנבלעו בהן ולא לגופן.

ב. אך הנה כתב הקה"י (סי' מ"ט ובכתובות סי' ג') שלפי"ד הרמב"ן דגוזז ליפות הגוף נחשב מלאכה הצל"ג (ודלא כתוס' צג: דחשיב איצל"ג), והיינו שענין הגוזז הוא הפרדה, וזה שייך בב' החלקים הנפרדים זמ"ז - גם בדש י"ל כן, שכיון שענינו פירוק והפרדה - זה שייך בשני החלקים (ועי"ש מה שכ' ליישב עפ"ז). והנה בגוזז הרי ודאי הנכון לומר שהצמר נפרד מן הבהמה ולא להיפך, ואעפ"כ מבו' ששייך ענין ההפרדה גם בגוף שממנו נפרד, וא"כ גם במפרק י"ל שעל אף שיותר מתאים לייחס שם פריקה על דבר אחד, מ"מ סו"ס כיון שמתפרקין זמ"ז שייכת המלאכה בשניהם, וא"כ הדק"ל מ"ט דכבשין ושלקות מותר לסחטן לגופן.

ועי"ש בקה"י שהעיר כן, ותי' באופן א', וז"ל: דכבשין ושלקות אין דרכן בסחיטה, וכל כמה דלא מכוון למימיהן לא מחשבא מלאכה כלל, כמש"כ התוס' שבת דע"ג ע"ב ד"ה וצריך לעצים, עי"ש. ולכאו' צ"ע, דהלא תוס' כתבו כן לה"ר להא דבקוצר בענין שיצטרך להדבר הנקצר, דבלא"ה אי"ז כלל מלאכה, ע"כ שכוונתם דבכבשין נמי בע' שיצטרך למים, דבלא"ה אי"ז מפרק, אך זה כמובן לא שייך אא"כ הגדרת מפרק היא להוציא הטמון, דאז י"ל דהמלאכה שייכת רק במה שבפנים, ולכן צריך שיהיה צורך דוקא בו, ובלא"ה אין דרך דישה בכך, וכמשנ"ת לעיל שלשיטתם א"ש, אבל אם ההגדרה היא פירוק דבר מדבר, וזה שייך בב' החלקים, מה לי אם צריך לגופן מה לי צריך למשקין, והרי כשצריך לגופן ודאי שדרך דישה בכך.

ועוד כתב בקה"י ליישב דכשסוחט לגופן הוו המשקין כאוכלא דאיפרת ולא משקה, עי"ש. וג"ז לא זכיתי להבין, דנדון התוס' שם לאסור מצד **המשקין** שנוצרו, דאף שהמטרה בסחיטה היא לגופן, מ"מ הא פסי"ר הוא, ולזה כתבו דכיון דהמטרה היא לגופן אין שם משקה עליהן, והו"ל כאוכלא דאיפרת, עי"ש, אבל כשהנדון הוא על גופן - שמתקנם ע"י שמפרידן מן המשקין, מה לי אם שם משקה על המים שיוצאים או לא, סו"ס מפריד הוא האוכל מן ה"פסולת" הדבוק בו [כמפריד תמרים מן המכבדות], והו"ל מפרק, וצע"ג. (ושו"ר שבחזו"א (סי' נ"ה סק"ה) מבו' כן דלא שייכת סברת אוכלא דאיפרת כלפי הכבשין גופן, עי"ש).

ג. והנה בקה"י (כתובות שם בסוף הסי') הביא שהק' לו ג"א מהרמב"ן בכתובות (דף ו') שמבו' שם שדעתו נוטה לדעת ר"ת שבסחיטת זיתים ועגבים כשהמשקה הולך לאיבוד אינו מלאכה, הרי דס"ל שבדש צריך שיהיה לו צורך בדבר הנסחט דוקא, ודלא כמשנ"ת דזה שייך בב' החלקים, ומכח זה חזר בו הקה"י מהנ"ל, דשאני דש מגוזז, שאין ענינה "הפרדה" אלא הוצאת המכוסה אל הגלוי, וזה שייך רק בדבר המתפרק ולא בגוף שממנו מתפרק, ולכן בענין שיהיה צורך בדבר הנסחט (וכתוס' שבת עג:), עי"ש.

וצ"ב בראיה זו, דהתם קאי הרמב"ן בד' הערוך דפי' דמסוכריא דנזייתא דאסור להדוקה ביו"ט, היינו משום דעושה כלי, ולא משום מפרק דזהו פסי"ר דלא ניח"ל, והביא ראיות דפסי"ר דלא ניח"ל מותר, וע"ז כ' רמב"ן דהא דאין בזה משום מפרק - דהמשקין הולכים לאיבוד ולאו מלאכה היא כלל, וזה כר"ת, אך שם הרי אין שום תועלת אחרת בסחיטה זו, ולא מבואר בדבריו שאף במקום שיש תועלת - ע"י הסחיטה - בדבר שממנו נסחט יהיה מותר, דאז י"ל שכיון שהמלאכה שייכת בב' החלקים אה"נ שחייב, ואין כל סתירה בד' הרמב"ן.

וצ"ל דהבינו, דבשלמא אם מעיקר עצם המלאכה הוא הצורך בדבר הנסחט, כי ההגדרה היא ליקח הטמון מתוך המכסה, שפיר י"ל שכשהולך לאיבוד אי"ז מלאכה כלל (וכמו זומר ואי"צ לעצים), אבל אם ההגדרה היא 'הפרדה', הרי שאין הצורך בדבר נחוץ לעצם המלאכה [שבלא"ה אי"ז מלאכה כלל], רק לכל היותר הוי מלאכה שאצל"ג, וכמו שמבו' ברמב"ן בהל' בכורות דתלישת שיער לצורך שחיטה ביו"ט הויא מלאכה שאצל"ג [דאי"צ לשיער וגם לא ליפות הגוף רק לצורך שחיטה. כ"כ באוה"ל סי' ש"מ ד"ה בין, עי"ש], ולשמחת יו"ט התירו, ולא אמר שאי"ז מלאכה כלל, והיינו משום שהמלאכה היא "הפרדה", וזה יש כאן בכל אופן, אלא שזו איצל"ג, ושפיר הק' דלפי"ז בההיא דמסוכריא דנזייתא אף שאי"צ כלל במשקים, מ"מ לא עדיפא ממלאכה שאיצל"ג, ואילו הרמב"ן אמר דאי"ז סחיטה כלל, וע"כ שאין ההגדרה "הפרדה", אלא הוצאת הטמון אל הגלוי, ולכן כשהולכים לאיבוד אינה מלאכה כלל וכנת'.

ומ"מ בדעת רש"י עדיין קשה, דממש"כ דמפרק התמרים מן המכבדות משמע שההגדרה היא פירוק והפרדה, וזה שייך בב' החלקים וכנ"ל, וק' מ"ט שרי סחיטת כבשים לגופן.

ד. ונראה לומר בזה ע"פ משנ"ת במקו"א בההיא דביצה (יג:) דמותר לקלוף שעורין אפי' הרבה, ופירש"י שמקלפן מתוך שבולת שלהן, ותוס' הק' האמר לעיל דמולל מלילות כו' בשבת אסור, וע"ש מה שפירשו. ובדעת רש"י נתבאר, דענין דישה הוא תיקון והכשרת היבול להיותו ראוי להכניסו הביתה, והיא מלאכה שנעשית בהמון תבואות השדה - להכשירו ולהפכו מיבול שדה לאוכל שמכניסים לאכילה, וזו מלאכת מחשבת - מלאכת אומנות, ומלילת מלילות היא בעצם אותו סוג פעולה שישנה בכל דישה (אלא שנחשבת דישה כלאחר יד כמו שפרש"י שם). משא"כ קילוף - אי"ז פעולה שעושין לתיקון יבול גדול, אלא ליחידים בעת שרוצה לאכול, ואינה פעולה חשובה של "מלאכת אומנות". [וי"א בנוסח זה - דדבר שהרגילות להביאו לאכילה בצורה זו שהוא עם קליפתו, ורק קודם אכילה קולפין, שם אוכל עליו ואין הקילוף נחשב תיקון אוכל, משא"כ בדבר שאין הרגילות להביאו כך לאכילה, הרי שפעולת הדישה משוי ליה אוכל וזו מלאכה, ולכן קילוף שעורין שעושין לאכול מיד (כשהן חיין) חשיב כחלק מן האכילה, משא"כ מלילת מלילות שהיא כדישה שעושים בשדה].

ולפי"ז י"ל דסחיטת כבשים ושלקות לגופן אינה מלאכה כלל, דדרך אכילת הכבשים היא שקודם אכילתם סוחטים מהם המשקין, ונמצא שפעולת פירוק זו כמוה כקילוף, משא"כ למימיהן, זוהי פעולה כמו דישת תבואה בשדה, שהרי יש מפעלים גדולים ורבים שמייצרים משקאות ע"י סחיטת פירות, ולכן הוצאת המשקה לצורך עצמו חשיב מפרק.

אמנם בל' רש"י בהיתר סחיטת כבשים לגופן שכתב: דלאו מפרק הוא הואיל ולאו למשקה הוא צריך, משמע קצת שעיקר ההיתר הוא משום שאין לו צורך במשקה, והיינו לכאו' כד' התוס', דלפמשנ"ת הרי אין טעם זה מספיק, דאף אם אי"צ למשקה אלא לאוכל היה צ"ל אסור מצד תיקון גופן, ורק משום שזו דרך אכילתן מותר וכנת', והו"ל לפרש יותר. וי"ל שזה פשיטא שאם המכוון לגופן אין כאן כלל מלאכה וכנת', רק רש"י מפרש למה אין כאן מפרק מצד המשקין, דלאו למשקה הוא דצריך (ולאפוקי מלמימיהן דאסור).

בענין קילוף שעורין ואגוזים, ובביאור תוס' ביצה (יג:) לחלק בין מלילה לקילוף

א. בגמ' (עד.) וליחשב נמי כותש, פרש"י כותש חיטין במכתשת להסיר קליפתן וכו', דהא נמי מיפרקה מלבוש היא, ומשמע דאירי בקליפה הדקה הדבוקה בגרעין החטה שכותשין להסירה לעשות סולת נקיה. וביאור הקושיא, דכשם שזורה בורר ומרקד אף שענינם אחד שמפריד פסולת

מאוכל, מ"מ נחשבין ג' אבות משום שהם ג' שלבים שונים, שבכל א' מהם יש הענין של הפרדה באופן מושלם [ר"ל לאפוקי משובט ומדקדק, שהן **בכלל** מיסך ואורג, והיינו מיסך ואורג ממש, כלומר שזה חלק מאותה מלאכה, ולא דמי לזורה בורר ומרקד, וכפירש"י (עה:) ד"ה הרי הוא אורג], כמו"כ כותש, שהוא הסרת קליפה **נוספת** שמכסה הגרעין, א"כ פירוק זה הוי פירוק גמור שראוי להחשיבו נמי כדש. ומשני שכן עני אוכל פתו בלא כתישה, ור"ל דלכן אי"ז מלאכה חשובה. ודע כי רבינו חננאל פי' דכותש "גם זה מפריש פסולת מן האוכל הוא" - ור"ל שיהיה אב נוסף **דבורר**, כמו זורה ובורר ומרקד. וכן מבואר ברמב"ן. והריטב"א פי' דדמי לטוחן.

והנה תוס' ביצה (יג:) כתבו דקילוף שעורין שמותר, היינו שכבר נתלשו מע"ש מן השבולין, אבל עוד הן בקליפתן החיצונה ולכך שרי, ולכאו' משמע שעודן באותה קליפה גסה שנתלשה מן השבולת, ואעפ"כ מותר לקלוף כיון שעיקר הפירוק (בשלב זה של הוצאת הגרעין מן השבולת) הוא התלישה מן השבולת, ובזה כבר נהפך מ"תבואת שדה" ל"אוכל", וההוצאה מן הקליפה אינה עיקר הפירוק, ואי"ז מלאכה חשובה (ויש קצת לדמות להא (יט.) דהשום והבוסר שריסקן מע"ש דיגמור משתחשך, ופי' תוס' בפי' אחד דאפי' בידים כיון דאין מחוסרין דיכה, ע"ש, וכעי"ז כאן אחר שנעשה עיקר הפירוק אין איסור לגמור) [אלא שעדיין מחוסר תיקון של הפרדת הקליפה, ומותר לפי גדרי בורר].

ב. עי' שו"ע (סי' שי"ט ס"ו) אין מוללין מלילות אלא מולל בשינוי מעט וכו', (ובהגה) ויש מחמירין, ולכן אסור לפרק האגוזים כו' מתוך קליפתן הירוקה. וכ' המג"א (סק"ח) אבל כשנתפרקו הדגן מן השבלים מע"ש מותר לקלפו לכו"ע, כדאי' בגמ' וב"י בשם התוס' (והיינו תוס' הנ"ל).

וכ' מחצה"ש דמה שנוהגין היתר לפרק האוכל מתוך האגוזים, היינו שכבר הוסר הקליפה הירוקה, והוי כמו נתפרק הדגן מן השבלים מערב שבת, משא"כ כשעדיין הם בקליפתן הירוקה הוי כמפרק הדגן מן השבלים, דאסור לדעת המחמירים.

ולפום ריהטא נראה שלמדו בד' תוס' כמשנ"ת דמותר להוציא הדגן מקליפה החיצונה אחר שנתפרקה מן השבולת, ומטעם הנ"ל שעיקר הפירוק נעשה כבר, וה"נ עיקר הפירוק של האגוזים ההופכם מ"יבול שדה" ל"אוכל" הוא מקליפתן הירוקה, ולכן אף שנשארו עדיין בקליפתן הקשה מותר לפרק, דזה דומה להוצאת הדגן מתוך הקליפה החיצונה.

אמנם בהגהות רע"א שם הביא מהפמ"ג שתמה דאיך מותר לשבור אגוזים מקליפתן ולא הוי מפרק, דמאי שנא קליפה ירוקה מעץ שעליו הואיל ונתכסה בו עכ"ל, ולכאו' הלא הן הן ד' התוס' וכמשנ"ת, ומאי קשיא ליה, ועוד למה לא הק' על גוף הדין שכ' המג"א שמותר לקלוף הדגן אחר שנתפרק מן השבולת (שהם ד' התוס' עצמם), וצ"ב.

ג. עוד הק' רע"א שם [ע"ד מג"א שכשנתפרק הדגן מותר לקלפו], וז"ל: ק"ל מהא דאי' שבת (עד.) ולחשוב נמי כותש, פירש"י במכתשת להסיר קליפתן, הרי אף דכבר נתפרקו החטין משבלים, מ"מ במה שמסיר עתה הקליפה ע"י הכתישה מקרי מפרק, וצ"ע. [ולכאו' היא קו' על עצם ד' תוס' בביצה, ואכן בחי' רע"א (שבת עד.) הק' כן בנוסח אחר ע"ד תוס', עי"ש].

והנה לפמשנ"ת בפתח דברינו לכאו' י"ל בפשיטות דתוס' איירי לקלוף הקליפה החיצונה שהוא **הגמר** של שלב ראשון (היינו פירוק הדגן מהשבולת), וזו אינה מלאכה חשובה דאינה עיקר הפירוק ממקום שנתכסה בו, משא"כ כתישה, שהיא שלב **נוסף** של פירוק (היינו לפרק הגרעין מקליפה הדקה הדבוקה בו), זהו מפרק גמור, ולכן פריך דלחשבו כמו דחשיב זורה בורר ומרקד וכמשנ"ת שם, וצ"ב בקו' רע"א.

ד. והנה כ' הט"ז (סק"ד) דלהאוסרים לפרק האגוזים הנ"ל, ה"ה בקטניות שעדיין הם מחוברים בשרביטים שגדלו עמהם, ואפי' אם נתקו מע"ש אין ליקח הקטניות מן הקליפות אלא מה שרוצה לאכול מיד, ולכאו' מבואר שאין בזה משום מפרק, רק משום בורר, ולכן מותר לאלתר [דאי משום מפרק, הא אין היתר של לאלתר בדש, ועוד דא"כ אף אם לא נתקו מע"ש שיהיה מותר לאלתר], וכן פירשו לבושי שרד ושו"ע הגר"ז, והדברים מובנים היטב לפי משנ"ת בד' התוס', דאחר שכבר נעשה עיקר הפירוק הרי יצא מכלל "תנובת שדה" לכלל "פרי", ושוב אין כאן אלא גמר הפירוק, ואי"ז מלאכה אלא שמחוסר תיקון בגדר בורר. (ועי' ביה"ל ד"ה בשנוי שדן בד' הט"ז, ולא ניח"ל מה שחילק בין נתקו ללא נתקו, עי"ש, ולכאו' יש לבאר כמש"כ).

אולם הפמ"ג (משב"ז סק"ד) כ' לבאר ד' הט"ז, דר"ל לא מבעיא אם עדיין מחוברין בשרביטין דהוה מפרק, אלא **אפי'** כבר נתקו ממקום גדילתן ועדיין מונחים בשרביטין סתומים הוה **מפרק**, ואסור ליש מחמירין, אלא מה שרוצה לאכול מיד אז סומכין אדיעה ראשונה, עי"ש. וגם כאן צ"ב, דלכאו' הלא דמי לד' התוס' בביצה שאחר שנתפרק הדגן מן השבלים מותר לקלוף.

ה. ומכ"ז נראה שכל אלו האחרונים הבינו בד' התוס' בביצה שהקילוף שהתירו היינו שאחר שנתפרק הדגן מן השבולת, פי' שיצא אף מהקליפה החיצונה הגסה המחוברת לגוף השבולת, מותר לקלוף הקליפה הדקה הדבוקה לגרעין החטה, אבל לקלוף הקליפה הגסה הוי מפרק גמור, דכיון שזה הכסוי שגדל הפרי בתוכו, כל עוד שלא נתפרק ויצא ממנו אין שם 'פרי' עליו, אלא "תנובת שדה".

ומצאתי מפורש כן בשט"מ ביצה שם, שפי' ד' התוס' [דהא דשרי לקלוף היינו] "שהיה נדש ונמלל ויצא מאתמול מן השבולת, אלא שהיה חסר לקלפו קליפה אחרת דקה הנשארת עליו". ובתוס' ר"פ כ' וז"ל: דהא דמקלפא לאו מתוך שבולין אלא קליפה שניה וכו', ע"כ.

והטעם דשרי לקלוף קליפה הדקה, גלי לן הפמ"ג בעצמו (א"א סק"ח בתוך הדברים) וז"ל: ולקלף קליפה הדבוק במורסן וכדו' שרי דלאו מפרק הוא וכו', דבטל הקליפה דקה המחוברת מאוד לגבי אוכל. ור"ל שקליפה זו אין הגדרתה שהאוכל "בתוכה" ויש להוציאו ממנה, אלא שהיא דבוקה "עליו", ולכן אין בזה משום מפרק.

ובזה א"ש הכל, דהפמ"ג שפי' בד' הט"ז שאסור להוציא הקטניות מן השרביטין אפי' אם נתקו מע"ש, הוא משום שנוקט שג"ז מפרק כיון שמוציאו מכסויו, וזה לא התירו התוס', ולכן גם הק' איך שרי לפרק האגוזים מקליפתן הקשה, דכיון שהאגוז בתוכו (ואין הקליפה דבוקה בפרי מאוד) למה לא הוי מפרק, ומ"ש מקליפה הירוקה. אבל ע"ד התוס' שהתירו לקלוף הדגן לא הק', דשם איירי בקליפה הדקה הדבוקה וזה לא חשיב מפרק.

וניחא נמי משה"ק רע"א ע"ד המג"א ותוס' איך שרי לקלוף, הא הוי כותש [והק' לעיל דכותש לא שייך אלא בקליפה הדקה, דהוי שלב נוסף בפירוק], דגם תוס' איירי לקלוף קליפה הדקה וכנת', והיא גופא קשיא ליה דע"כ מוכח דאין היתר בקליפה הדקה [מחמת שדבוקה מאוד וכד' הפמ"ג], שהרי כותש הוי נמי בקליפה הדקה. [ומה שיש ליישב קו' רע"א, נתבאר בס"ד בהערות לסי' שי"ט (גליון ס"ב)].

ו. ודאתינן להכי י"ל באמת שגם המג"א ומחצה"ש (הנ"ל באות ב') פי' בעיקר ד' תוס' כהפמ"ג, שלהוציא הדגן מן השבלים אסור בכל אופן, והא דשרי לקלוף היינו הקליפה הדקה, אלא שבגדר הדברים הבינו שהחילוק הוא, דלקבוע מה נחשב עדיין "תנובת שדה" ומה כבר נחשב "אוכל", הוא תלוי אם הדרך להכניסו ולהגישו כך לאכילה, וקודם אכילה קולפין, שאז נחשב אוכל שכן דרך אכילתו, או שאין הדרך להכניסו כך אלא עושים זאת מקודם, שזה מורה שאין שם אוכל עליו עדיין, ולכן לפרק הדגן מהשבולת אסור, ולקלוף הקליפה הדקה מעל הגרעין מותר דנחשב אוכל, ואשר לפי"ז שפיר ס"ל למחצה"ש שמותר לקלוף האגוזים, דאחר שנתפרקו מקליפה הירוקה, שם אוכל עליהם, שכן הדרך להכניסן ולקולפן קודם האכילה, משא"כ לפרק מקליפה הירוקה דאסור, דבזה מתקנו לאוכל.

ונראה לכאו' שכן מוכח בדעת המג"א שלגבי קטניות כתב שאין להוציאן מהשרביטין, ולא חילק בין אם לא נתקו מע"ש לנתקו, ואם כהמהלך הראשון, לכאו' בנתקו כבר אי"ז מפרק (וכמשנ"ת בד' הלבוש), אבל לפמשנ"ת עתה א"ש, דקטניות בשרביטין אין דרך להכניסן כך, ואין נ"מ בין נתקו ללא נתקו. [והנה לפי"ז יש ליישב קו' רע"א בדרך נוספת, יעוי' בהערות על סי' שי"ט].

* * *

מלאכת טוחן

בנדון להתיר טחינה לתוך האוכל

א. עי' תשו' הריב"ש (קפד) שכתב לו השואל דשמא כשם שמותר לסחוט ענבים לקדרה, כן יהיה מותר לטחון לתוך הקדרה, והוא דחה דבריו דשם לא חשיב מפרק, דמשקה הבא לאוכל אוכל, אבל כאן הוא טוחן מ"מ, עי"ש. ולכאו' יש לפרש סברת השואל, דכשם שסחיטה לקדרה לא חשיב **שיוצר** משקה אלא הוי כאוכלא דאיפרת [אף שבפועל נכנס לאוכל בתכונת משקה, מ"מ לא עמד כמשקה בפנ"ע, ואין לזה חשיבות מלאכת מפרק], וה"נ כיון שחשיבות המלאכה היא עובדת היות החלק הגדול חלקים קטנים נפרדים, א"כ כל שמיד נכנס לאוכל ואינו עומד כחלקים נפרדים בפנ"ע [אף שצריך לעשות זאת כדי שיכנס באוכל, מ"מ] אין כאן חשיבות היצירה דטוחן.

והנה היראים (סי' רע"ד במלאכת סותר) כ' דחולב הוי תולדת טוחן [ולא דש], ולכאו' צ"ב הא אין כאן כתיתת החלק האחד לחלקים קטנים נפרדים, ושמא י"ל דהוי כסלית סילתי (בגמ' עד:) שפי' ר"ח עצי דקלים שעומדין שיבי שיבי כעין נימין, וכשמפרק הנימין הללו יוצא ביניהן כמין קמח דק וכו', והיינו שכיון שהיה הדבר כנוס במקום אחד נחשב כגוף אחד, ועכשיו נעשה גופים נפרדים, וה"נ י"ל בחולב.

והנה בגמ' (קמד:) א"ר יהודה אמר שמואל סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה וכו', אמר ר"ח מדברי רבינו נלמד חולב אדם עז לתוך הקדרה וכו', והקשו דהיינו הך, אמנם לפי"ד היראים א"ש, דהראשון הוא משום מפרק והדין השני משום טוחן, והנה זהו מקור נאמן לדברי השואל הנ"ל שיהיה מותר לטחון לקדרה.

ב. ויש לדקדק למה כל סוחט ענבים לא יחשב טוחן, ועי' חוט שני (פרק י"ב) שיסד שהפיכת המוצק לנוזל לא חשיב טחינה, אך בדעת היראים ודאי חזינן דלא ס"ל הכי, דהא חולב הוי טוחן, ומאי שנא.

וצ"ל דאה"נ, אלא שכיון שיש בזה גם מפרק, דהיינו שיצר משקה שהוא דבר חדש, נקבע שם המלאכה "מפרק" שהוא העיקר [וכבר נת' במקו"א יסוד זה שיתכנו ב' שמות למעשה אחד, ונקבע השם לפי העיקר, ואכ"מ], משא"כ בחולב ס"ל להיראים שאין כאן יצירת המשקה, אלא כנוס הוא בדד [כמו הקמח הכנוס בנימי הדקל], ואין בהוצאתו יצירת דבר חדש אלא הוי ככתיתת הגוף האחד לגופין נפרדין.

ונמצא לפי"ז שבאמת סחיטת פירות נחשבת אף היא לטחינה (דלא כחוט שני), אף ששם המלאכה נקבע למפרק, מ"מ **במציאות** יש כאן גם טוחן, ונ"מ שלא יהיה בזה טוחן אחר טוחן, וכגון מרגרינה שעשויה משמן שנסחט מן הצומח, וחזרה ונעשית גוש, אין בריסוקה משום טוחן, דאין טוחן אחר טוחן. [אך י"ל בכ"ז, דאם השואל סובר דחולב חשיב טוחן, א"כ מה הנדון בגרירת גבינה לאסור משום טוחן, הא אין טוחן אחר טוחן, אכן זה קשה בלא"ה, ויעוי' במש"כ בענין טוחן אחר טוחן, ושם יתבאר בס"ד].

בענין אין טחינה אחר טחינה

א. כתב הרמב"ם (פ"ז ה"ה) הלוקח לשון של מתכת ושף אותו כו', ה"ז תולדת טוחן. וצ"ע מהא דכתב הרמ"א (סי' שכ"א סי"ב) מותר לפרר לחם לפני התרנגולין, דהואיל וכבר נטחן אין לחוש דאין טוחן אחר טוחן, וא"כ ה"נ לשון המתכת נטחנה כבר לראשונה כשהתיכו עפרות הברזל קודם שיצקו מהם לשונות המתכת.

ועי' חוט שני (פי"ב אות ב') שלעשות נוזל ממוצק אי"ז טוחן, דאין כאן פירורים נפרדים אלא נוזל [ומה"ט אין בסחיטת פירות משום טוחן], ולכן אין שיפת המתכת נחשבת לטוחן אחר טוחן, דההתכה הראשונה אין שמה טחינה.

אולם י"ל שאפי' אם יש שם טחינה על ההתכה, מ"מ כיון שנתקשתה ונתחזקה שוב יש בה טוחן בשחיקתה כבראשונה, והיינו משום דכתב הפמ"ג (סי' שכ"א במ"ז סק"י) דהא דאין טוחן אחר טוחן משום דרק בדבר שהוא אחד בתולדה (פי' חבור טבעי) שייך טוחן, ולא במה שנתחבר ע"י גורם אחר, וכ"כ החזו"א (סי' נ"ז) שבחבורי אדם לא שייך טוחן [וכגון פת שאחר שנטחנה החטה ונעשה קמח, וע"י האפיה נתחבר להיות פת, זהו אינו חבור בתולדה (כגרעין החטה) אלא ע"י מעשה האדם, ובזה לא שייך טחינה], ולפי"ז י"ל דדבר שמצד **טבעו** חוזר ומתחבר כבראשונה, זה ג"כ נחשב חבור בתולדה ולא כחבור ע"י אדם (אף שיהיה חבורו בידי אדם), שייך בו עתה טחינה, ומבואר מה דשייך טוחן בגרירת גבינה, דאף אם נחשיב שחבורו בידי אדם, מ"מ כיון שזו טחינתו הראשונה הוי טוחן. והא דבביצה אין טוחן, וכן בשמן שנקרש (מרגרינה), נראה לומר שדבר שביסודו הוא נוזלי ונקרש אינו חשוב **חבור**, אלא כמשקה **קרוש**, ולא שייך בו טחינה, משא"כ בגבינה שלא נקרש כל החלב (הנוזל), אלא אדרבה ומתחברים מעצמם, ומה שהשוקולד טבעו להתקרש הוא ע"י חומרים אחרים שנותנים בו, וזה ודאי נחשב חבורי אדם ואין בזה טוחן.

וראיתי למי שדן במרגרינה אי שרי לרסק משום טוחן, וכתב להתיר דאין טוחן אחר טוחן, והשמן כבר נחשב טחון. והנה לפי"ד החוט שני הא אין שם טחינה על השמן, ואי"ז טוחן אחר טוחן, וא"כ וכי יאסר ריסוק המרגרינה, אך להנ"ל הוא פשוט, דאף אם אין השמן נחשב טחון, מ"מ כיון שאחר קרישתו אי"ז חבור טבעי אלא ביד אדם לא שייך בזה טוחן.

[ולפי"ז הלשון "אין טוחן אחר **טוחן**" לאו דוקא, דאפי' דבר שלא נטחן, אם עכשיו אין חבורו טבעי, לא שייך בו טוחן (כגון מרגרינה), וכן להיפך, אפי' דבר שנטחן (כמתכת שנשחקה לפירורים או שנתכה - אם זה נחשב טחינה), אם עכשיו חזר למצבו וחבורו הטבעי הוי כטחינה ראשונה].

ובזה מבואר היטב הא דפרש"י (דף עד:) ד"ה שבע, דטוחן רגבי עפר ושוחקן הדק הוי טוחן, אף שרגבי עפר הינם עפר שנתגבש (ע"י רטיבות) עד שנעשה גוש, וא"כ הא הוי טוחן אחר טוחן, ולפמש"נ ניחא, כיון שכ"ז הוא חבור טבעי שדרכו לחזור ולהתחבר שלא ע"י חבורי אדם, ושפיר שייך בו טוחן.

ועי' שו"ע (סי' ש"ב ס"ז) דטיט (בוץ) יבש שעל בגדו אסור לגרדו דהוי טוחן, ועי' רע"א שהק' הא אין טוחן אחר טוחן, ולכאו' תמוה דלפמשנ"ת לא שייך כאן אין טוחן אחר טוחן כיון דטבעו להתייבש כן, ושמא י"ל דס"ל לרע"א דדוקא רגבים נחשבים חבור גמור, אבל מה שמתייבש ע"ג הבגד אינו נחשב חבור טבעי כיון שאי"ז גוש עבה אלא שכבה דקה, ואילו היה בפנ"ע (שלא על הבגד) לא היה נעשה גוש אחד, ורק ע"ג הבגד נתפס ומתייבש והוי כחבורי אדם, וצ"ע.

והנה בתשו' ריב"ש (סי' קפ"ד) דן לאסור גרירת גבינה משום טוחן, ולהנ"ל צ"ב הרי אין חבורה טבעי אלא ע"י מעשה האדם, ואין בזה טוחן. וכה"ק הפמ"ג (א"א ס"ק י"ב).

ושמא י"ל דפעולת הגבון אינה עושה את עצם החבור, אלא מפרידה חלקים מסוימים שעי"ז ממילא מתקבצים ומתחברים החלקים האחרים ונעשים גבינה, ונמצא שגם זה נחשב חבור טבעי [כמו חתיכות מתכת שע"י **בישול** ניתכים ומתחברים דחשיב חבור טבעי, אף שצריך למעשה האדם שיבשלם, דבלא"ה לא יתחברו]. אולם לפי"ז יש לעי' אם יהיה טוחן בביצה קשה, דלכאו' היה נראה שאין בזה טוחן משום דהוי חבור אדם, אך להנ"ל הרי מבו' שאם טבע הדבר שע"י פעולה מסוימת מתחבר, גם זה נחשב כחבור בתולדה, וא"כ כיון שע"י הבישול טבעה להתחבר, הרי יש לדונה כחבור טבעי ויהיה בזה טוחן, וצ"ע [ועי' בזה בס' אור לנתיבתי שיעור מ' אות ג'].

ב. ויש להציע ולבאר באופן אחר, דענין אין טוחן אחר טוחן כענין אין בישול אחר בישול, ויסוד לזה מד' התוספתא (פט"ו הי"ד) מוללין את המלול [אשר זהו המקור לאין טוחן אחר טוחן כש"כ ביהגר"א], ומסיים שם ואופין את האפוי ומבשלין את המבושל, אשר משמע שענינם אחד [וכן מבו' באגל"ט (טוחן ס"ה וס"ק ט"ו) דפשיטא ליה דהשוחק סמנין כתושין כדי שיהיו דק מן הדק פטור, דהוי כמו בישול אחר שנתבשל כמאב"ד דאין בישול אחר בישול [ורק בירק שנחתך דק דק, מספק"ל שם אם כשטוחנו יותר חייב, עי"ש טעמו], ואמנם בשביתת השבת (סק"ו) נוקט שחייב בכה"ג, אך זהו משום דנוקט כהשיטות שיש בישול עד שנתבשל כ"צ (ולא חשיב בישול אחר בישול), וה"ה כאן דהוי טוחן, עיש"ה [ודלא כהלכות שבת בשבת (פי"ב הע' 18) שהבין בדבריו דהיינו משום שלא דמי לבישול, עי"ש וצ"ע, ובפרט שהשביה"ש עצמו מפרש להדיא (בפתיחה אות ז') דאין טוחן אחר טוחן ענינו כאין בישול אחר בישול]. ואמנם החזו"א (סי' נ"ז ד"ה ענין) מדגיש שאין הנידונים דומים, ומתוך דבריו (בסופו) הבנתי שעיקר ראייתו דלענין טוחן מצינו מחוסר שחיקה - ור"ל שאף אחר שנטחן יש עוד טוחן, וא"כ אינו כבישול אחר בישול, והנה מש"כ דמצינו מחוסר שחיקה הוא ע"פ המבו' בדבריו שם לעיל ד"ה לענין שפי' בד' הרמב"ם גבי שחיקת הריפות (פכ"א הי"ג) מדין טוחן, עיש"ה, אולם לכאו' אי"ז מבואר, דבסוגיא (י"ט.) מבו' שהנדון משום סוחט, ואין מוכח שיש טוחן בכה"ג, רק לשיטתו נקט כן, וצריך לעיין בכ"ז], ור"ל דבבישול היסוד הוא שכל שהבישול עדיין קיים ולא נתבטל, אין עוד בישול אחריו, אבל כשנתבטל הבישול ואין רושמו ניכר יש עוד בישול, ולכן בדבר יבש אף שנצטנן אין בישול אחר בישול, אבל בלח שנצטנן יש בישול אחר בישול, וכן לענין טחינה, כל שהטחינה הראשונה קיימת אין טוחן אחר טוחן, אבל אם נתבטלה ואין רושמה ניכר - יש טוחן אחר טוחן, ולכן בפת ודאי רושם הטחינה קיימת גם אחר שנתחבר הקמח ונעשה פת, דאילו היתה בטלה (וחוזר הקמח להיות כחיטה) א"א שתהיה פת, משא"כ מתכת שנשחקה או נתכה וחזרה ונתחברה, הרי אין שום רושם ותועלת מהטחינה הראשונה, וכן ברגבים כיון שחזרו ונתגבשו בטלה לגמרי טחינה הראשונה, ושפיר שייכת בהם טחינה אחר טחינה (שו"ר כעי"ז בשביתת השבת עי"ש).

ולדרך זו ניתן להבין יותר סברת רע"א שהק' דטיט על בגד הוי טוחן אחר טוחן, והיינו משום דאין כאן גוש חזק כבתחילה, ורק כיון שהוא ע"ג הבגד מתיבש, אבל בפני עצמו לא היה כבתחילה ולא בטלה הטחינה הראשונה.

ולפי"ז יש לדון שאף בשוקולד יהיה טוחן אחר טוחן, דאחר שנתגבש אין משמעות לטחינה הראשונה, ואמנם אין זה חוזר להיות כמו בתחילה (כפולי הקקאו), וגם אי"ז נעשה מעצמו רק ע"י מים וכדו', מ"מ למעשה נעשה גוש שאין בו רושם הטחינה הראשונה [ואף אם עשה צורה בעוד שהיה נימוח וטחון, וא"כ הרי ניכרת בו הטחינה שאלמלא היא לא היה נראה כן, מ"מ זו רק תועלת זמנית, אבל בעיקר הדבר לא ניכרת הטחינה]. וכ"כ בארח"ש (פ"ה סכ"א) [עי' בארחו"ש (פ"ה סכ"א) שאסור לפורר שוקולד, ובהע' מ' ביארו דבטלה טחינה הקודמת, עי"ש, והוא כנת'. אמנם ילה"ע בדבריהם שם, שבהע' ל"ה הביאו ד' החזו"א (הנ"ל באות א') ופירשו דבריו, ובסוף כתבו אמנם גם וכו' שכשבטלה לגמרי הטחינה, יש טוחן אחר טוחן (ועל סמך כן כ' כנ"ל לגבי שוקולד), ולכאו' עירוב פרשיות יש כאן, שלפי"ד החזו"א אין הגדרה זו נכונה וכנת', ובשוקולד צ"ל מותר, וכ"כ בשש"כ (פ"ו סי"א) עי"ש ובהע' כ"ו, ובהל' שבת בשבת (פי"ב ס"ח)].

ולפי הגדרה זו נמצא שדבר שבא מתחילתו נפרד ואח"כ נתחבר (אף שיהיה חבורו בידי אדם), שייך בו עתה טחינה, ומבואר מה דשייך טוחן בגרירת גבינה, דאף אם נחשיב שחבורו בידי אדם, מ"מ כיון שזו טחינתו הראשונה הוי טוחן. והא דבביצה אין טוחן, וכן בשמן שנקרש (מרגרינה), נראה לומר שדבר שביסודו הוא נוזלי ונקרש אינו חשוב **חבור**, אלא כמשקה **קרוש**, ולא שייך בו טחינה, משא"כ בגבינה שלא נקרש כל החלב (הנוזל), אלא אדרבה

אחר שמפריד ומוציא הנוזל מן המוצק אז תתגבן, כלומר שזהו חבור חלקים ולא קרישת נוזל, ושפיר שייך בזה טוחן, וצ"ע בכ"ז.

* * *

מלאכת לש

ביאור ד' הריטב"א דלרבי לא מהני שינוי בגיבול

בגמ' (קנה:) ת"ר אין גובלין את הקלי, וי"א גובלין, מאן י"א, א"ר חסדא ריבר"י היא וכו'. ופרש"י דאי רבי לא מהני ליה שינוי דמנתינת מים מיחייב וכו'. ור"ל דבעצם נתינת המים אין שינוי דעל יד ע"י מועיל, דמה לי עושה מעט או הרבה וכדיתב' להלן, וכיון שכבר נתחייב לא יועיל מה שאח"כ ישנה בגיבול שיעשה ע"י ע"י. ולפ"ז לכאו' יוצא שאם יתן מים מע"ש יוכל לגבל בשבת ע"י שינוי גם לרבי.

והריטב"א כ' וז"ל: מאן י"א ריבר"י וכו', דאילו לרבי הא אסר בנתינת מים לחוד וכו', ובנתינת מים לא שייך שינוי, דכל מידי דיהיב מיא חדא אורחא הוא, וכיון דאסר נתינת מים גרידא כ"ש שאסר גיבול ואפי' בשינוי וכו'. ע"כ. ומשמע **דמאותו טעם** דלא מהני שינוי לרבי בנתינת המים, לא יועיל אף שינוי בגיבול (ומכל שכן), ולא מצד שאיסורא דעבד [בנתינת המים] עבד, אלא אפי' בלא נתינת מים (כגון שנתן מע"ש) אסור הגיבול אפי' בשינוי, וצ"ב. [ובפשוטו י"ל דכוונתו דלא יתכן שלא יועיל שינוי בנתינת המים, ובגיבול ממש שחמור טפי דאסור לכו"ע יועיל שינוי, דהוי כחוכא ואטלולא]. ויש לבאר ע"פ משנ"ת בעיקר סברת רבי שמחייב בנתינת המים, דלדעתו הגדרת המלאכה הוא "עירוב" המים והקמח, שבזה מתחיל איחודם שנוצר מזה דבר חדש, ומשעה שנותן המים בקמח שמפגיש החומר היבש בלח זה חשיב "עירוב" וחייב.

והנה בביה"ל (סי' שכ"א ד"ה אין) כתב דאף לרבי שחייב בנתינת המים, מ"מ באופן שנתן מים בע"ש אם גיבל בשבת חייב, ולא אמרי' דאין לישה אחר לישה, והביא ראיה מירו' דהלש והעורך והמקטף חייב משום לש, ע"ש. ולכאו' ר"ל שלרבי יש ב' דינים וב' הגדרות במלאכת לישה: האחד - "עירוב" ששייך מנתינת המים, והשני - גיבול גמור כדסבר ריבר"י, וגיבול זה הוא ענין מחודש במלאכת הלישה שראוי לחייב עליו בפנ"ע, דומיא דהעורך והמקטף. אך לולא דבריו לכאו' יש לבאר שאין הגיבול לרבי ענין מחודש (כדס"ל לריבר"י), אלא הכל נחשב ענין אחד והמשך של "נתינת המים", ר"ל שבזה שמוסיף ומגבל הרי הוא עושה עוד ועוד עירוב של היבש בלח ביתר איכות, ורבוי המפגשים הללו מכל מצב ואופן מביא לידי גיבול מושלם [ומה שחייב על זה הוא משום דעד שלא נתגבל היטב הוי כמו קירוב בישול, שהעושה כן קודם שהגיע למאב"ד חייב דיש בישול אחר בישול, וה"נ עד שלא נתגבל כראוי שייך בזה גיבול, ולא אמרי' דאין גיבול אחר גיבול, ולא דמי לעורך ומקטף דשם החיוב מטעם דהוי דבר מחודש (ובמקו"א נת' דאפשר עוד שבאמת אין לישה אחר לישה לרבי מטעם שנתבאר כאן, שהכל ענין אחד, ולא דמי לקירוב בישול - עי' מש"כ בזה בענין לישה אחר לישה, ואכ"מ)], ומ"מ ביסוד הדבר כל המשך הגיבול הוא במהותו כנתינת מים.

והנה בעצם השינוי דעל יד ע"י צ"ב למה חשיב שינוי, וכי מבשל מעט מעט חשיב שינוי, ועוד למה אין שינוי זה מועיל בנתינת המים, וצ"ל דודאי לא מיעוט הכמות מהוה שינוי, אלא שעי"ז נעשה שינוי וחסרון באיכות הגיבול, וכמש"כ החזו"א (סי' נ"ח סק"א) שנתן החומץ על המרובה בכלי אחד, ואח"כ נוטל מעט מעט לכלי אחר ומגבל, ומחזיר כולן לכלי אחד, וזה נקרא שינוי שאי"ז כדרך מלאכתה, וגם אין כל החלקים שווין בבלילתן וכו', ע"ש, ולכן כשהנדון בנתינת המים אי"ז שינוי מה שעושה מעט מעט.

ולפ"ז יש להבין ד' הריטב"א, דכשם שבנתינת המים לא שייך שינוי, דכל מידי דיהיב מיא חדא אורחא הוא [פי', דמה לי מערב מעט מעט או הרבה ביחד, הא מיעוט הכמות אינו מהוה שינוי וכנת'], ה"נ כשמוסיף ומגבל לא יועיל לרבי שיעשה מעט מעט, דכמשנ"ת לרבי אין הגדרה חדשה בגיבול, אלא שגם המשך ותוספת הגיבול נחשבים "נתינת מים" דהוי עירוב באופן טוב יותר ובאיכות מעולה יותר, אך סוף סוף תוכן הענין והגדרתו הוא "נתינת מים", ובזה אין מיעוט הכמות נחשבת לשינוי וכנת'.

אלא דיש להעיר דהריטב"א בהמשך כתב לבאר השינוי דעל יד ע"י, וז"ל: פי' שמגבל מעט מעט **ואוכל לשעתו**, ולא יגבל הרבה ביחד, ולכאו' המכוון בזה לד' הביה"ל (סי' שכ"א ד"ה שמא) שהאריך לדון מהו השינוי דעל יד ע"י, ואיך זה מועיל, ומסיק דדוקא בעת האכילה מותר לגבל מעט מעט ולאכול, ומשום דהוי דרך אכילה, עיש"ה. ולפ"ז לכאו' קשה מ"ט לא יועיל שינוי זה בגיבול אף לרבי, דבשלמא אם זה שינוי בגיבול (כד' חזו"א) ניחא, וכמשנ"ת שזה שינוי ששייך רק לגיבול ולא לנתינת מים, אבל אם זה ענין של דרך אכילה, מה איכפ"ל שתוכן וענין הגיבול מוגדר "נתינת מים", סוף סוף הלא במציאות זוהי דרך אכילתו, וגם יש להתיר "נתינת מים" זו מטעם זה.

וצ"ל דהלא ודאי שהיתר של דרך אכילה אינו שייך בכל מלאכה, והגע עצמך אם ישנו מאכל שאכילתו הוא דוקא סמוך תיכף לבישולו או טיגונו, הלא פשיטא דבישול זה לא חשיב דרך אכילה שמתיר המלאכה, והטעם משום שהיתר דדרך אכילה פירושו שעוסק עתה באכילה, וזו פעולה הנלוית אל האכילה ואין לה חשיבות של מלאכה (וכגון בורר אוכל מפסולת לאכול מיד, שזו ממש פעולת אכילה), אבל עסק הבישול הוא לעולם עסק בפנ"ע, וא"א לכללו כחלק נלוה לפעולת האכילה, ולכן לא שייך בו היתר דדרך אכילה, ואף שבמקרה זה א"א לעשות מלאכת הבישול קודם לכן, אלא יש להסמיכה תיכף לאכילה, אעפ"כ אסור, דמעצם ענינה היא מלאכה שאינה שייכת לאכילה.

וכמו"כ י"ל בנידו"ד, דבשלמא לריבר"י דגיבול הוא ענין בפנ"ע, י"ל שפעמים הוא נחשב דרך אכילה וכמש"כ הביה"ל, וכדמשמע בד' הריטב"א, אבל לפי הגדרה הנ"ל בדעת רבי שאף גיבול ענינו נתינת מים, וזו הרי פעולה שמעצם מהותה וענינה אינה שייכת לאכילה, לכן גם במקום שזה נעשה בדרך אכילתו, מ"מ אין בה ההיתר דדרך אכילה, ולכן כ' הריטב"א שלרבי לא מהני שינוי דעל יד ע"י אף בגיבול, וכמשנ"ת.

אם יש לישה אחר לישה

כתב הביה"ל (סי' שכ"א ד"ה אין מגבלין) דאפילו לרבי דנתינת מים נקרא גיבול ונתן מים מע"ש, מ"מ אם גיבל אח"כ בשבת חייב, ולא אמרי' דזה נקרא לישה אחר לישה, וראיה מדאיתא בירו' הלש והעורך והמקטף חייב משום לש, והלא העריכה והקיטוף אחר הלישה הן, וע"כ דיש בזה עוד משום לישה, משום שעי"ז מתיפה הלישה יותר, וכ"ש בזה שמע"ש לא היה אלא נתינת מים, ועתה עושה לישה גמורה וכו', ע"ש. (ויש להבהיר דהנידון כשנתן מים מע"ש ונתערבו בכל הקמח, ועתה עושה בשבת הגיבול לעשות עיסה, אבל אם רק נתן מים לעריבה ע"ג הקמח ועומדים שם מלמעלה (כפי שהיא המציאות שאין המים נבלעים בכל הקמח בלא שמערבין אותם), ואח"כ עירב המים בכל הקמח שלמטה, זהו ממש נתינת מים בתחלה, ואינו שייך כלל לנידון דלישה אחר לישה, והוא פשוט ואי"צ לפנים).

והנה בביצה (לב:) אמרו וקטמא שרי, ופרש"י לגבלו ולטוח בו דלאו בר גיבול הוא, והקי' הראשונים דבסוגיין (יח.) מבו' דבדבר שאינו בר גיבול חייב אפי' לריבר"י בנתינת המים, דזהו גיבולו, ועי' תוס' (כאן ושם) שפירשו דאיירי באופן שאינו עושה גיבול ביו"ט. אולם הרא"ש (שם סי' ט') כתב דאליבא דרבי אפשר לפרש דמיירי שנתן בו מים מעיו"ט, ונתינתו זהו גיבולו וכבר נתגבל מעיו"ט, ע"ש. ור"ל דאמנם מגבל האפר עוד ביו"ט, ומ"מ כיון שנתגבל כבר בנתינת המים שוב אין איסור לגבלו ביו"ט [וי"ל למה כתב אליבא **דרבי**, הא כיון שגם ריבר"י מודה דבדבר דלאו בר גיבול נתינתו למים זהו גיבולו, א"כ כבר נתגבל ושוב אין איסור לגבלו ביו"ט, דלכאו' מודה לגמרי לרבי בזה, והב"ח שם הגיה אליבא **דריבר"י**, וזה ודאי צ"ע דכ"ש דאליבא דרבי יש לתרץ כן, וצ"ע]. והנה מבו' לכאו' דאין גיבול אחר גיבול, דאף שיש עדיין מה להוסיף ולגבל, מותר לגבל ביו"ט הואיל וכבר נתן המים מעיו"ט.

וכן לכאו' מוכח בתרוה"ד (הביאו הב"י סי' שכ"א סט"ז) שכתב דלפי ס' התרומה שפסק כרבי ואסור ליתן מים, מ"מ איכא היתר לכו"ע שיעשה בלילה רכה וישנה בנתינת המים וכו', וגם צריך אח"כ לערב בשינוי, דאליבא **דריבר"י** דנתינת מים לא חשיב גיבול, לא מהני השינוי שעשה בנתינת המים בתחלה, דאכתי לא עביד מלאכה עד שיגבל, עש"ה, ומשמע שלרבי דנתינת מים זהו גיבולו אי"צ לשנות גם בגיבול, ומוכח שאין גיבול אחר גיבול.

ובאמת הבה"ל הביא ד' הרא"ש הנ"ל, וכ' דאין להקשות משם, דאיירי באפר שאינו בר גיבול בעצם, אלא דחשבי' לרבי נתינת המים כלישה, ולכן אין חייב עוד על העירוב שאח"כ, כיון שגם עתה אינו עושה עצם לישה, ואי משום העירוב - הלא לרבי נחשב כבר העירוב מנתינת המים, משא"כ בנידו"ד שעושה אח"כ גיבול גמור ודאי חייב אף לרבי, עיש"ה.

ולכאו' גם הראיה מתרוה"ד יש לדחות כן, דהתם איירי בבלילה רכה, ואין שם גיבול גמור, ובזה כיון שהמלאכה לרבי בנתינת המים אין עוד מלאכה בעירוב, ולכן אי"צ לערב בשינוי, כיון ששינה בנתינת המים שזה נחשב עירוב [ורק משום דלריבר"י אין המלאכה אלא בגיבול צריך לשנות בעירוב], ולעולם בדבר שהוא בר גיבול גמור אף בשנתן מים מע"ש אסור לגבלו בשבת.

אך אכתי ק"ק, דאם רבי מודה לריבר"י שכשעושה גיבול גמור חייב אפי' כשנתן המים בע"ש, והיינו משום דיש עוד אופן בלישה כשעושה גיבול גמור, לכאו' היה בדין להצריך שינוי גם בעירוב, דרבי לא להקל בא אלא להחמיר דאף נתינת מים הוי לישה, ומשו"ה צריך שינוי בנתינת המים, ועכ"פ בגיבול עצמו ודאי צריך לשנות, וי"ל.

והנה מד' הביה"ל מבואר דס"ל שלרבי איכא תרי גווני במלאכת לישה, האחד כשעושה גיבול ממש דבזה שווה לריבר"י שיצירת הגוש הוא ענין בפנ"ע, ועוד הוסיף להחמיר לחייב אף בנתינת המים, דס"ל שגם העירוב ותחילת איחוד החומרים חשיב לישה, וע"ז פליג ריבר"י (לכה"פ בדבר שהוא בר גיבול), שאין לחייב אלא על גמר הדבר.

ולולי דברי מרנא המ"ב ז"ל יש להציע דלרבי לא יתחייב על הגיבול מאחר שנתן המים, ובהקדם משנ"ת בד' הריטב"א (קנה:) שכתב דלרבי לא מהני בקלי שינוי דעל יד ע"י בנתינת המים, דכל מידי דיהיב מיא חדא אורחא הוא, וכיון דאסר נתינת מים גרידא כ"ש דאסר גיבול ואפי' בשינוי. ומשמע מלשונו דמאותו טעם דל"ש שינוי בנתינת המים, ל"ש שינוי גם בגיבול, ואשר לכאו' הוא תמוה דלמה לא שייך שינוי בגיבול כשם ששייך לריבר"י [והול"ל דלא **מועיל** השינוי מאחר דעשה כבר האיסור כשנתן המים כדפרש"י, ולא משום שלא **שייך** שינוי בגיבול], ונת' דלרבי אין הגיבול נחשב ענין מחודש (כלריבר"י, והיינו מה שיוצר עיסה וגוש), אלא גם זה בשורשו מוגדר כ"נתינת מים", שעי"ז שמוסיף ומגבל עוד ועוד הרי הוא נותן שוב ושוב את היבש בלח, והלח ביבש, באופן טוב ומושלם יותר עד שעי"ז נוצרת העיסה, ולכן ל"מ שינוי דעל יד ע"י בזה, כמו שבנתינת המים ממש אי"ז נחשב שינוי. אשר לפי"ז י"ל דגם לענין לישה אחר לישה, כיון שכבר נתן מים ונתערבו בקמח באופן שכבר הכל מעורב, מעתה מה שמגבל אף כשעושה עי"ז גוש, אי"ז ענין מחודש אלא תוספת עירוב באופן מושלם וטוב יותר, אך עיקר המלאכה שענינה עירוב והפגשת היבש בלח כבר נעשתה בנתינת המים, ואין לישה אחר לישה, ואין הבדל בענין זה בין קמח (שעושה עיסה ממש), לבין אפר שלא נעשה אלא עירוב, שכתב הרא"ש שאין לישה אחר לישה לרבי [ובזה מדוקדק מה שכתב הרא"ש **דלרבי** דוקא אפשר לפרש שנתן המים מעיו"ט, ולכאו' הלא רבי וריבר"י שוין בדבר דלאו בר גיבול שחייב בנתינת המים, וא"כ גם לריבר"י צ"ל מותר, ולהנ"ל א"ש, דלרבי דוקא שתמיד הגדרת הגיבול הוא עירוב, לדידיה אין עוד גיבול אחר נתינת המים, אבל לריבר"י יתכן שאף שמודה לרבי שיש איסור בנתינת המים בדבר שאינו בר גיבול, משום שבעירוב כבר נעשה הגיבול, מ"מ יתכן שגם בגיבול הגמור יש איסור, דלדידיה הגיבול הוא ענין מחודש, ואף שבאפר לא שייך ענין זה כמו בקמח, מ"מ איסורא שמא איכא, ולכן כתב הרא"ש דרק לרבי מותר לגבל ביו"ט אחר נתינת מים, וצל"ע בזה], וכן בלילה רכה שכ' תרוה"ד שלרבי א"צ לשנות בעירוב, דמשמע שאין בזה עוד משום גיבול, דהכל חד ענינא של עירוב והפגשת הלח ביבש, ולכן בכל אופן שנתן המים (מעיו"ט) שוב אין בגיבולו משום לישה, ולא דמי לעריכה וקיטוף שבירו' איתא דחייב משום לישה, אף שכבר נעשתה לישה, דהם ודאי ענינים מחודשים שנוספים על עיקר הלישה, ובזה ודאי יש לישה אחר לישה (וכעין זה מצינו לגבי מגיס שנת' במקו"א שאף אם אין בישול אחר בישול, מ"מ המגיס חייב, והיינו משום שהוא ענין מחודש ולא קירוב הבישול גרידא).

אלא שיש להעיר בזה, דבריטב"א הנ"ל מבו' דנקט שלרבי יש לישה אחר לישה, שהרי כתב שלרבי כיון דאסר נתינת מים גרידא, כ"ש דאסר גיבול ואפי' בשינוי, והיינו ע"כ באופן שאין נתינת מים עכשיו (כגון שנתן מע"ש או שאחד נתן מים והשני מגבל), דאל"כ הא ודאי אסור מצד נתינת המים גופא דלא מהני ביה שינוי, ומאי נ"מ במש"כ דאסר גיבול אפי' בשינוי, ומבו' דס"ל דיש לישה אחר לישה, והרי לפמשנ"ת בדבריו עצמו, דהטעם שלא שייך שינוי בגיבול הוא משום שזה ממש כנתינת מים, צריך לצאת שאין גיבול אחר גיבול, דאין כאן ענין מחודש וכנת'.

וצ"ל דאף אם אמנם לרבי שייכת המלאכה מיד בנתינת המים, מ"מ סבר הריטב"א דהעושה עוד גיבול אח"כ הוי כקירוב בישול קודם שנתבשל כמאב"ד, דיש בזה בישול אחר בישול, כיון שסו"ס אין העירוב הזה מועיל לגמור הענין [ואפשר שהוא מדרבנן, ובפרט שהריטב"א נוקט שם שכל הנידון שם הוא מדרבנן], וצ"ע מה יהיה השיעור שיחשב כמגובל שאחריו כבר לא יהיה גיבול (דומיא דכמאב"ד), ומ"מ אין כוונת הריטב"א שלרבי יש גיבול אחר נתינת המים [כמו לריבר"י] מצד שהגיבול הוא ענין מחודש, דלרבי ודאי לא ס"ל כן וכמשנ"ת, וצ"ע.

שו"ר שכל דברי הביה"ל מבוארים ומוכרחים בס' התרומה עצמו (ומתו"ד ביה"ל ניכר שלא היה לפניו ס' התרומה אלא מה שהביא הטור משמו), שכתב (הל' שבת אות ר"כ): אסור לתת מים במורסן בשבת, דהלכה כרבי מחבירו, והיכא שנתנו המים מע"ש מותר להוליך את המקל פעם א' שתי ופ"א ערב וכו'. ואשר לכאו' צ"ע על משנ"ת לעיל בדברי תרוה"ד, שלרבי אם נתן מים בשינוי שוב אי"צ לשנות בגיבול, דאין לישה אחר לישה, ואילו סה"ת לא התיר אלא בשינוי.

ועוד צ"ע, דבהמשך כתב סה"ת דלפי המבו' בירו' שאם נתן מים בשחיקת שום בשבת חייב משום לישה, צ"ל דתלמודא דידן דפסיק בחרדל שלשו מע"ש ממחו בשבת בין ביד בין בכלי (היינו בלא שינוי), מיירי שנתן מים מע"ש ובליל שבת יכול להמחותו אפי' בכלי, ע"ש, ולכאו' סתר מש"כ לעיל גבי מורסן דאפי' כשנתן מים מע"ש צריך שינוי בעירוב.

ועכצ"ל דחלוק מורסן מחרדל וכיו"ב, דבמורסן הא כתבו תוס' (יח.) דחשיב בר גיבול (רק לגבי קמח קרי ליה בגמ' לאו בר גיבול), ונראה דגם להראשונים שאין בקמח איסור דאו' דלא חשיב בר גיבול, מ"מ במציאות ודאי דשייך בו גיבול מעין קמח, ולהכי כ' בעה"ת שאף לרבי אם נתן מים מע"ש מותר לערב בשבת רק ע"י שינוי (והא דבשינוי מיהא שרי, היינו משום שאינו בר גיבול ממש ואיסורו מדרבנן), משא"כ חרדל וחרוסת וכיו"ב אינם בר גיבול כלל, ולכן אם נתן מים מע"ש שוב אין איסור להמחותו בשבת אף בכלי, דבזה ודאי אין לישה אחר לישה, וכן בנידון דתרוה"ד דאיירי בבלילה רכה שאין בזה גיבול כלל, שרי לרבי לערב בלא שינוי. ומ"מ משמע דבדבר שהוא בר גיבול ממש (כקמח) לא היה מתיר לגבל אף ע"י שינוי, ורק במורסן התיר, והן הן דברי הביה"ל שחילק בדעת סה"ת בין קמח לאפר.

הרב שמואל גינזבורג
כולל "תורת רפאל" ברכפלד

מלאכת דש

א. בגדר מלאכת דש

גדר המלאכה 'הסרת הקליפה' או 'הפרדת החיבור'

א. שבת דף ע"ג ע"ב: תנא הדש והמנפץ והמנפט כולם מלאכה אחת הן, וברש"י ביאר מנפץ פשתן בגבעולין, ומנפט צמר גפן בקשת. וכתב רש"י דניפוט תולדה דדש, וכתב האג"ט (ס"ק א') דבפשוטו גם במנפץ ס"ל לרש"י שהוא תולדה, וברא שונים מצינו שנחלקו בזה אי הוה אב או תולדה. איברא דדעת רש"י צ"ב מדוע נחשב לתולדה, הרי לכאו' ליכא כלל חילוק בין פעולת הדישה בתבואה לניפוץ וניפוט, אלא שזה בתבואה וזה בפשתן וצמר גפן, וצ"ע.

ואפ"ל דעיקר מלאכת דישה להוציא אוכל המכונס מקליפתו, אמנם היכא שמנתק חיבור בין פסולת לאוכל, או באופן שמסיר האוכל המחובר ע"ג פסולת, כה"ג אי"ז מעיקר צורת הדישה. וניפוץ וניפוט - כתב באג"ט (ס"ק ב' אות ו') ששאל לעובדי פשתן, ואמרו שהפשתן מקיף הגבעולין, ולפי"ז א"ש דהוה תולדה.

אמנם בעצם נידון זה האם דישה הוא בדבר המקיף או אפי' רק בדבר המחובר, עיי"ש באג"ט דהביא דמדאיתא בגמ' בחולין (קכ"ז:) אילן שנפשח ובו פירות הרי הן כתלושין לענין שבת, משמע שמותר לתלוש מהם בשבת וליכא בהם משום דש, והביא מהפמ"ג (סי' של"ו ס"ק ח' במשב"ז) שהוכיח מכאן שמפרק אינו אלא מה שבתוך הקליפה.

אמנם הביא דמסוגיין משמע דלא כן, דא"ר פפא האי מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי חייב משום מפרק, וברש"י ביאר שעובר משום שמפרק התמרים מן הדקל, וברמב"ן ועו"ר ביארו שעובר משום שכשנופלים התמרים לארץ מתפרקים מהמכבדות, הרי דגם באופן שאין מפרק מתוך קליפה אלא רק מחלק חיבור הפסולת מהאוכל, הרי"ז מפרק תולדה דדש.

עוד הביא דמנפץ ומנפט מיירי באופן שהאוכל מכסה על הגרעין, הרי מבואר שאפי' שאין הפסולת מקיף על האוכל נמי שייך ביה מלאכת דישה, וצ"ע דעת הפמ"ג.

ונראה לומר, דהא שהוכיח מתמרים שנשרו מן הדקל, צ"ל שנקט הפמ"ג כדעת תוס' דהדישה בתמרים משום שמפרק מהם הקליפה העליונה, והא דקשה ממנפץ ומנפט נראה דצ"ל דבאמת אין הגדר דווקא הסרת קליפת הפסולת מע"ג האוכל, אלא הגדר הוא "הסרת הקליפה", וגם באופן שמסיר האוכל מע"ג הפסולת גם נכלל בגדר מלאכת דישה.

וביאור הדברים דמלאכת דישה אין המלאכה "הפרשת האוכל" מחיבורו לפסולת, דאין המלאכה רק בצד האוכל, אלא המלאכה היא עצם הניתוק בין ב' החלקים והמלאכה מתייחסת לאוכל ולפסולת בשווה, ולכך ליכא נ"מ אי האוכל הכנוס או העוטף, משום דהמלאכה היא הפרדת החיבור, ולכך גם בניפוץ וניפוט שהאוכל מכסה הפסולת נחשב למלאכת דישה.

תמיהה מסוגיא דכבשים ושלקות

ב. והנה בעצם מה שנתבאר דמנפץ ומנפט האוכל עוטף הפסולת, שמעתי להקשות על כך מסוגיא דכבשים (קמ"ה.) דאיתא בגמ' כבשים שסחטן למימיהן אסור ולגופן מותר, וביאר רש"י דלאו מפרק הוא הואיל ולאו למשקה הוא צריך. ותמוה דאי נימא דגם הדבר העוטף והמכסה חייבים עליו משום דש, א"כ מדוע אין לחייבו מצד שמפריד בין המשקה לכבשים, ומה איכפת לן שאי"צ את המשקה, דבכל דישה אי"צ את הפסולת, ובשלמא אי נימא שבדבר העוטף ליכא דישה ניחא, דה"נ כבשים העוטפים לא שייך

בהו דישה, אמנם למבואר דבמנפץ ומנפט האוכל עוטף הפסולת וחייב, א"כ מהו החילוק בין הכבשים שעוטפים, לצמר גפן העוטף, וצ"ע.
ונראה דצ"ל דהא שכבשים שסחטן לעצמן מותר, אי"ז משום שבעי בדישה דווקא שיהא האוכל כנוס, אלא שאין דרך לסחוט כבשים לגופן, ומה שכתב רש"י שאי"צ למימיהן, כוונתו שאין עושה כדרכו תמיד לצורך המשקה, ולכן אי"ז מלאכה, אבל שפיר באופן שדרך להפריד אוכל שעוטף מבחוץ שפיר שייך בזה חיוב מצד דש.
והנה עי' בקה"י (כתובות סי' ג' אות ב') שנקט ג"כ כהנ"ל דמלאכת דישה שייך שיתחייב על כל חלק שנפרד, בין על הפנימי ובין על החיצון, והביא על כך את דברי הרמב"ן (ק"ו) לענין גוזז שיכול להתחייב על העור בפ"ע ועל השער בפ"ע, והכלל הוא דכל מלאכה שעיקרה היא הפרדה בין ב' חלקים מתחייבים על כל חלק בפ"ע. ועיי"ש שהק' מכבשים ושלקות, וביאר בזה כמש"כ שאין דרך לסחטן.
אלא שבסיום דבריו חזר בו, מחמת שהעיר לו ח"א מדברי הרמב"ן עצמו בכתובות (ו'.) גבי מסוכרייתא דנזייתא, דהביא הרמב"ן את ביאור ר"ת בהאי סוגיא דכשהמשקה הנסחט הולך לאיבוד אינו מלאכה. - וכוונתו להוכיח דבאופן שמכניס בלאי בגדים כדי לסתום נקב החבית, אמנם מצד המשקה אינו נחשב לסחיטה דהמשקה הולך לאיבוד, והרי"ז פסי"ר דלא ניח"ל, אולם מצד הבלאי בגדים עצמם הא שפיר ניח"ל בסחיטה, משום שחפץ שיצא המשקה מהבגד וירד נפח הבגד ויוכל לסתום הנקב. הרי דמשמע מדברי הרמב"ן שלא אמרינן דנחשב מלאכת דישה אלא בדבר היוצא, אבל לא בצריך את החלק שעוטף את המשקה, ומתוך כך הכריח הקה"י שגדר דש "הוצאת דבר ממקום גניזתו אל הגלוי", עכת"ד.
והנה אכתי יש לתמוה טובא, חדא מאופן של מנפץ ומנפט דמבואר שגם באופן שיש צורך בחלק העוטף איכא חיוב מצד דש. ועוד שמעתי להקשות, דהרי הרמב"ן גופא ביאר לענין האי מאן דשדי פיסא לדיקלא ונשור תמרי (דחיובא משום מפרק דהוא תולדה דדש), דהתמרים בנפילתם לארץ מתפרקים מהמכבדות, הרי דגם בדבר שאינו כנוס איכא ביה דינא דדש, וצ"ע.

ביאור דעת הרמב"ן לחלק בין גידו"ק לדבר שאינו גידו"ק

ג. והנראה בדעת הרמב"ן, דעי' בדברי הרמב"ן (צ"ה.) לענין הא דאיתא דחולב חייב משום מפרק, שהקשה הרמב"ן וז"ל: "אי קשיא הא אמרינן בפ' כלל גדול (ע"ה.) אין דישה אלא בגידו"ק, ומפרק תולדה דדש הוא, וי"ל דישה בעצמו של פרי ליתא אלא בגידו"ק, אבל להוציא ממנו [פירות] מכונסים וטמונים בתוך כוס שלהם כגון חולב דומיא דדישת גידו"ק, עכ"ל.
והנה עצם דברי הרמב"ן צ"ב טובא בפשט [ויתבארו דבריו להלן], אבל רואים בדבריו דבאופן שאינו גידו"ק בעי שיהא הדבר כנוס וטמון, וכמש"כ הקה"י להוציא את הטמון אל הגלוי. העולה מדברי הרמב"ן דבאופן של גידו"ק, הדישה היא בניתוק החיבור גרידא, כמש"כ הרמב"ן לענין פירוק התמרים מהמכבדות, ובמקום שאינו גידו"ק הדישה היא הוצאת הדבר ממקום הכנוס הטמון.
ומעתה לפי"ז א"ש דמסוכרייתא דנזייתא מיירי בבלאי בגדים, ובכה"ג שפיר בעינן כדי להתחייב בדישה להוציא את האוכל מהמכונס, אבל לא שייך לחייב מצד הפרדת הבגד מהיין, משום שגבי הבגד לא מתקיים התנאי שמוציא את הדבר מהמכונס, משא"כ באופן של דישה בגידו"ק שפיר הדרינן לכלל שהמלאכה היא עצם ההפרדה בין החלקים.
ולפי"ז א"ש היטב, דבאופן של מנפץ ומנפט מחייבים אפי' שאין מפריד את האוכל המכונס מתוך הקליפה, משום דמנפץ ומנפט הם גידו"ק, והתם לא בעי לאתויי להוצאה מכיסוי, אלא גדר החיוב בגידו"ק הפרדת חלקים, ולא איכפ"ל אי הפסולת חיצונית או האוכל חיצוני, ודו"ק היטב.

החילוק לדעת הרמב"ן בין חולב לפציעת חילזון

ד. והנה עצם דברי הרמב"ן צ"ב בפשט, דמדוע משום שטמונים בכיס שלהם יהא חיוב דישה אפי' שאי"ז גידו"ק, וביותר דיש לעי' מה החילוק בין חלב הכנוס לבין דם חילזון, דאיתא בגמ' שאיכא ביה חסרון דגידו"ק, וצ"ע.
ואולי הביאור בדברי הרמב"ן דכפי שנתבאר יסוד מלאכת דישה הוא הפרדת המחובר בחיבור שנעשה ע"י גידו"ק, אלא דיש אופנים שרואים את החיבור כחיבור גמור גם בלי שהחיבור בגידולי קרקע, וזאת באופן שהפרי יוצא ממקום שמתייחס לפרי, ובכה"ג נחשב הפרי כמחובר למקום, ובנטילתו מהמקום נחשב כהפרדת האוכל, והיינו כגון חלב היוצא מהכיס שלו, דהכיס שממנו יוצא החלב כל ענינו ותכליתו עבור מקום לחלב, ולכך כשהחלב יוצא מתוכו הרי"ז נחשב כהפרדת הדבר "ממקומו", משא"כ במוציא דם מחילזון שאין נחשב גופו של החילזון שעיקר תכליתו כדי להוות כיס לדם, אלא הדם נחשב כאחד מאיברי החילזון, א"כ אין נחשב הדם כניטל "ממקומו", ובכה"ג אין רואים את נטילת הדם כהפרדה מחלק אחר, ודו"ק היטב.
אלא דאכתי יל"ע לגדר זה מדוע בכבשים ושלקות שסחטן למימיהן חייב, וכן לענין סוחט בגדים דהובא ברמב"ן בכתובות (ו'.) שהיכא שעשה שלא לצורך אי"ז סחיטה, ומבואר שכשעושה לצורך המשקין הרי"ז סחיטה, והתם אין הכבשים והבגד עשויים כדי להחזיק את אשר בתוכם, וצ"ע [לענין כבשים ושלקות עי' באג"ט (ס"ק ז' אות י"ז) שכתב שמשקין שנבלעו בפירות, קבלו כבר תורת פרי, ומטמאין טומאת אוכלין ולא טומאת משקין, והרי הם נחשבים כגידולי גידולין, אמנם עיי"ש שכ"ז לענין פירות ולא לענין בגדים, וצ"ע].
ואפ"ל דאמנם בחילזון א"א לומר שכל תכליתו לאחיזת הדם, אולם כבשים ושלקות או בגד באופן שלא נצרך להם כלל אלא למשקין שבתוכם שפיר אפשר לראות את הכבשים והבגד ככלי שהתייחד להחזיק את המשקין שבתוכו, וצ"ע.
ויתכן לומר באופן אחר, דיש מעלה יתירה בכבשים ובגד שהמשקה ספוג בעצם גוף הפרי והבגד, ובכה"ג שפיר ע"י הסחיטה נחשב להפרדה גמורה, וכל מה שהוצרך הרמב"ן להגיע לסברא שזהו כיס המיוחד לחלב, זהו לענין חלב, שהחלב מפקד פקיד [כדאיתא ברש"י צ"ה. ד"ה מפרק].

ב'. ביאור חיוב דש בשדי פיסא לדיקלא ואתר תמרי
ביאור קושית הראשונים ע"ד רש"י

א. שבת דף ע"ג ע"ב: א"ר פפא האי מאן דשדי פיסא לדיקלא ואתר תמרי חייב שתים, אחת משום תולש ואחת משום מפרק, וברש"י ביאר שהשיר התמרים, והוה דומיא דדש שמפרק התמרים מן המכבדות.
ובראשונים הקשו על רש"י בכמה נוסחאות, ברמב"ן ובר"ן על הרי"ף הקשה, דא"כ ה"נ יתחייבו אורה תאנים ומוסק זתים. בחי' הר"ן הקשה הרי אין דישה במחובר. בתוס' הרא"ש הקשה דלא דמי לדישה. בתוס' כתב אין נראה לר"י כמו שמפ' רש"י שמפרק האילן ממשאו, ובמהר"ם ביאר שכוונתו לקושית הרמב"ן.
ומתוך קושיות הראשונים, הרמב"ן ועו"ר ביארו שאין הדישה נעשית בפירוק התמר מהמכבדות המחוברות לאילן, אלא מיירי שהמכבדות נושרות עם התמרים ומתפרקות כשמגיעות לקרקע. ובתוס' ביארו באופן אחר, שמפרק הקליפה העליונה מע"ג התמרים.
והנה בלשון הראשונים לא נתברר כוונת קושיתם, דהרמב"ן הקשה דנימא דיתחייב משום דש באורה תאנים וכדו', אמנם לא ביאר מדוע באמת ליכא חיוב דישה בכל קצירת פירות, ודברי שא"ר גם צ"ע שכתבו שאין דישה במחובר, וצ"ב מדוע, וכן מש"כ התוס' רא"ש דלא דמי לדישה צ"ב במה אי"ז דומה לדישה.
והנה נראה דאפשר לבאר בכמה דרכים, א. שמעתי לבאר עפ"ד החזו"א (או"ח סי' קל"ז) שהקשה, לצד שיש קצירה גם בבע"ח, מדוע איכא חיוב גוזז, דתיפוק ליה דאיכא חיוב קוצר, וביאר החזו"א "דחילקה תורה גוזז מקוצר" - היינו דזה גופא חידוש התורה דגזיזת שערות בבע"ח יתחלקו לאב בפ"ע, אפי' שלולי שהיה מתחדש אב של גוזז היו נכללים במלאכת קוצר, לפי"ז ה"נ יש לבאר הגדר בנידו"ד, דלולי חידוש קוצר באמת היה ניתן לחייב על קוצר משום דש, אלא שחילקה התורה מלאכת קוצר לאב בפ"ע, ולכך כל תולש פירות חילקה התורה חיובו לפרשת קוצר.
עוד שמעתי לבאר באופן אחר, דמהות מלאכת דישה היא הפרדת אוכל מפסולת, ואפ"ל שכאשר תולש פרי מאילן א"א להחשיב את האילן כפסולת, משום שסו"ס נשאר האילן ועתיד להוציא פירות חדשים, ואי אפשר להחשיבו לפסולת.
עוד אפשר לבאר, דמלאכת דישה ענינה לפרק ב' חלקים המחוברים - להפרידם זה מזה, ואפ"ל דאי אפשר להחשיב אילן כמתפרק מהפרי, דהאילן חשוב ומחובר לקרקע, ואינו יכול להיחשב כחלק הניטל מהפרי, ודו"ק.
והנה בדברי הר"ן שהק' שאין דישה במחובר, יותר נראה כוונתו כביאור בתרא - דהחסרון שאין דישה בעצם הא שמחובר, אמנם שפיר אפשר לבאר בדבריו גם מצד שאין המחובר יכול להחשב כפסולת.
ובדעת התוס' רא"ש שהקשה שאי"ז דרך דישה, אפ"ל שכוונתו כנ"ל שאין מחובר נחשב למתפרק או נחשב לפסולת. אמנם יותר נראה שכוונתו לצורה עצמה של ההתפרקות, וכנראה כוונתו לנידון האג"ט (ס"ק ב') שדן אי בעי "הסרת קליפה" או סגי ב"ניתוק המחובר", והביא מהפמ"ג שנקט שבעי דווקא הסרת קליפה, וכנראה כוונת התוס' רא"ש דהשרת תמרים אינה דרך פרייקה מחמת שליכא ביה הסרת קליפה.
וכן נראה גם מביאור תוס' שביארו שכאשר מכה את התמרים משיר הקליפה העליונה. אלא דבדעת תוס' יש להעיר דהמהר"ם ביאר בקושייתם כקושית הרמב"ן, והרמב"ן עצמו ביאר דאופן מפרק תמרים הוא שלאחר שנפלו נתפרדו מהמכבדות, הרי שלרמב"ן ליכא תנאי למפרק דבעי להסיר כיסוי. ועוד דבתי' התוס' נראה שבשעה שנתלשים מהמחובר מתפרק קליפתם, ומבואר שלא סברו התוס' כרמב"ן שאיכא חסרון כדישה במחובר לקרקע [אא"כ נימא שמיירי שמתפרק הקליפה לאחר שנתלשו מהאילן, ולא משמע כן בתוס'], וצ"ע.

יישוב דעת רש"י

ב. והנה דעת רש"י שעצם ניתוק התמרים מהאילן נחשב למפרק, תמוהה מאוד מקושיות הראשונים הנ"ל, דהקשו הרמב"ן ועו"ר דלפי"ז כל קוצר יהא חייב משום דש, עוד הקשה הר"ן שאין דישה במחובר, או בנוסח שאין דרך דישה בכך. ושמעתי ליישב, דס"ל לרש"י דפירות דעלמא נתלשים מן העץ בפני עצמן, משא"כ התמרים דרך תלישתם עם המכבדות, ולאחמ"כ הדרך לדוש הפירות מהמכבדות, ובאופן שתלש התמרים בפ"ע בכה"ג נחשב שעושה את הקצירה והדישה כאחת.
ויש לחדד הדברים, דלעיל נתבאר דאפשר לבאר דלדעת הרמב"ן עצמו הא שליכא בכל קוצר דש, ע"פ דברי החזו"א שכתב בהא דאיכא חיוב גוזז בבע"ח, דלכאו' קשה הא יש לחייב מטעם קוצר לצד שיש קצירה בבע"ח, וביאר החזו"א, שזה גופא חידוש התורה בגוזז לחלק ולומר שבכה"ג שם האב גוזז ולא קוצר.
ולפי"ז י"ל נמי שהא שבתלישת פירות דעלמא ליכא דישה, משום שזה גופא שנתחדש שיש חיוב משום קוצר בתלישת פירות, הרי"ז חילק שליכא חיוב משום דש. ואכתי לדעת רש"י הא דאיכא בתמרים דישה יחד עם קצירה, צ"ל שכ"ז באופן שתמיד בקצירה יש גם דישה, משא"כ בקצירת תמרים שליכא דישה התם לא נפקע המלאכת דישה, ולכך גם באופן שעשה הדישה והקצירה כאחת, לא הופקע מלאכת דישה וחייב שתים.
ואי נימא שהביאור בדעת הרמב"ן (כנתבאר בתחילת הדברים) שלא שייך דישה מצד שאין האילן נחשב כפסולת, או משום שא"א לראות את האילן כמתפרק מהפרי, שמעתי לבאר בזה, דהיות ודרך להוריד המכבדות, לכך באופן שמסיר רק התמרים, אין ההסתכלות על המפרק דמפרק האילן מהפרי, אלא דמפרק המכבדות מהפרי, וזאת משום שהמכבדות עומדים ליתלש, ולכך התייחסות הפירוק הוא למכבדות ולא לאילן, ולפי"ז שפיר נחשב למתפרק מפסולת, וכן אפשר לראות פירוק זה כפירוק ב' חלקים, משום שאין גוף האילן נידון כמתפרק אלא המכבדות, וא"ש היטב דעת רש"י.
ומעתה לפי"ז נראה דאפשר לבאר דעת תוס' ע"פ ביאור מהר"ם, דמהר"ם ביאר דקושי תוס' ברש"י היה ע"ד הרמב"ן, ולכאו' תמוה דמתי' תוס' מבואר שגם באופן שמחובר שייך בו דישה (וכדהקשנו לעיל), אמנם נראה דלמבואר א"ש באופן אחר, דסברו תוס' דאפי' דבעלמא ליכא דישה במחובר, אמנם כל החסרון הוא מצד שא"א להחשיב האילן כפסולת, או לראות את האילן כמתפרק מן התמרים, אולם בגונא דידן דהתמרים מתפרקים מקליפתם שפיר אין נחשב שהתמרים מתפרקים מהאילן אלא מתפרקים מקליפתן. [ונראה דתוס' שפיר הבינו כוונת רש"י דס"ל שהפירות נחשבים למתפרקים מהמכבדות, אלא פליגי עליו שא"א להחשיב המכבדות שאינם כחלק מהאילן, משא"כ קליפת הפרי עצמו נקטו תוס' שנחשב לדבר בפ"ע, ודו"ק].
וכן נראה דא"ש אי הביאור בקושית הרמב"ן [ותוס' לדעת מהר"ם] כמבואר לעיל ע"ד החזו"א [דהיות ואיכא חיוב משום קצירה הפקיעו דלא יהא חיוב משום דישה], ונראה דלתי' התוס' דהדישה בהסרת הקליפה א"ש, משום שאין הקצירה והדישה נעשים באותו מעשה, דהקצירה נעשית בניתוק העוקץ מהאילן, והדישה נעשית בפירוק הקליפה מהתמר.
ומצינו סברא זו בדברי האג"ט (מלאכת חורש ס"ק ג' אות ה') גבי חרישת א"י, דהגמ' במס' מכות דנה שיתחייב גם משום זורע וגם משום חורש, וביאר האג"ט שזהו משום שאיכא ב' מעשים נפרדים, דהחרישה נעשית בחריץ, והזריעה נעשית בעפר שחופה בצדדי החרישה, ה"נ נראה בנידו"ד, ודו"ק.

יישוב הקושיא על רש"י מפועל החולב שאינו אוכל במלאכתו

ג. תוס' דף ע:ג: ד"ה מפרק הק' לדעת רש"י דמפרק תולדה דדש, מהא דאיתא (צ"ה.) חולב חייב משום מפרק, על אף שמבואר (ע"ה.) דאין דישה אלא בגידו"ק. והעלו תוס' צד לת' דבהמה חשיב גידו"ק, ודחו מדאיתא בב"מ (פ"ט.) שאין פועל אוכל בחלב, ומוכרח שאין חולב גידו"ק.
ונראה דאפשר ליישב, דמבואר (שם) בגמ' דהא דחולב אינו נחשב כגידו"ק משום דהא דפועל אוכל בדבר התלוש ילפי' מ"לא תחסום שור בדישו", וילפי' מזה דיש דבר שהוא גידו"ק. והק' (שם) תוס' הא חזינן בעירובין דבהמה נחשבת גידו"ק, ותי' דדיש משמעו דבר הגדל ממש בקרקע.
ונראה דגבי שבת ליכא קרא מפורש דנאסר "דישה", אלא דש הוא אחד מל"ט מלאכות, וא"כ שפיר יש לחלק דלענין פועל איכא מיעוט מקרא, דכתיב להדיא לשון דישה שמשמעו דבר הגדל ממש בקרקע כמש"כ תוס', משא"כ לענין אבות מלאכות שפיר אפשר שנכלל באב של דש גם דישה בבע"ח, ודו"ק היטב.

ג'. בגדר משקין הבלועין בשלקות
ביאור התוס' רי"ד בשלקות דאיסורן ד"ת, וסתירה בדבריו

א. הנה בתוס' רי"ד ביאר באופן אחר מימרא דר' יוחנן דהסוחט שלקות חייב חטאת, דלא הוה סתירה לדברי רב דמתחייב מדאו' רק על זתים וענבים, וז"ל: "נראה לי דלא פליגא הא אדר' יוחנן, דהאי לא מיירי אלא במשקין הנסחטין מן הפירות ששום משקה מהן אינם חשוב אלא היוצא מן הזתים ומן הענבים, אבל כבשים שבלעו משקה חשוב אע"ג דמעלמא קאתו חייב חטאת הוא, דל"ש משקה דאתי מעלמא למשקה היוצא מגופו", והיינו דשאני שלקות שהיו משקה חשוב קודם שנבלעו, לכך כשסחטן נשאר שם משקין עליהן [ועי' ביאוה"ל (סי' ש"כ ס"ז) שכתב סברא זו לדעת ר"ח לחלק בין שלקות לשאר פירות, עיי"ש].
והנה יש לדון טובא בגדר משקין הבלועין בשלקות, דהנה התוס' רי"ד פסק דאין דישה אלא בגידו"ק, ועי' באגלי טל (ס"ק ז' אות ט"ז והלאה) שהק' על כך מדברי התוס' רי"ד הנ"ל, שכתב דהא דבשלקות חייב חטאת משום דהמשקין שבתוכם אתו מעלמא ונחשב למשקין, ואכתי קשה דסותר התוס' רי"ד דבריו, דאי נימא שמחשיבים את המשקה כמו שאתי מעלמא, איך נחשב כגידו"ק שיתחייב עליה מטעם דש, וצ"ע.
וביאר האג"ט ע"פ המשנה (בפ"ג דטהרות) "הרוטב והגריסין והחלב שנקרשו ונימוחו טהרו מטומאה שהיה עליהם קודם קרישתן", והטעם בזה דנעשו פנים חדשות בשעה שקרשו, ה"נ כיון שנעשו המשקין אוכל בשעה שנבלעו חשיב המשקין כשיוצאין כגידולי פירות, והרי הם כגידולי גידולין.
ולכאו' אכתי יש לברר ולהגדיר, דאי נחשבין המשקין בשעה שנבלעו בפירות כגוף אחד עם הפרי עד שנעשו המשקין היוצאין מהם כגידולי קרקע, א"כ מהו הביאור שמחייבים חטאת על סחיטתן משום שהיו משקה חשוב קודם שנבלעו, הרי עתה מחשיבים אותם כגידולים חדשים, ונעשים לגידולי קרקע וטהורים מטומאתן ראשונה, וצ"ע.

ביאור הענין דבשלקות נשאר על המשקין הבלועין שם 'משקה'

ב. ונראה בגדר הדברים, דפרי שמטבעו יש משקין בתוכו, המשקה שבתוכו ליכא לו תורת משקה כלל אלא הרי"ז אוכל, וכגדר תוס' בכמה דוכתי שהרי"ז "אוכלא דאיפרת", אמנם נראה דמשקין הנבלעים בפירות הגם שמקבלים דיני אוכל להיחשב כגידולי הפרי ולהטהר מטומאתן, אמנם אין הגדר כפשוטו שסר מעליהם תורת משקה, אלא הגדר שנעשים "טפלים", והיות וטפלים לפרי חל עליהם שם הפרי, ולכך הגדר הוא שהמשקין הבלועין הרי הם "משקין טפלים" שירד מהם דיני משקה מחמת טפילותם.
ולפי"ז נראה דא"ש, דביחס לדין גידו"ק שפיר היות ונעשו טפלים, שפיר אפשר להחשיבם כמי שגדלו מהפרי, וכן לענין טומאה יש לטהרן, אמנם לענין עצם השם משקה שפיר הרי הם משקה, ולכך לענין דין של דש שפיר יש לחייב מצד שמפרק משקה מאוכל, ודו"ק.

ד'. ביסוד מחלוקת הראשונים אי הותר סחיטה בשאר פירות

א. הנה נחלקו הראשונים לענין סחיטת פירות שאין רגילין לסוחטן (פגיעין ופרישין) באופן שסוחטן למשקין, ויסוד פלוגתתם בביאור דברי הגמ' (קמ"ד:), דהנה איתא במתני' (קמ"ג:) פלוגתא אי גזרינן משקין שזבו מעצמן אטו שיבוא לסחוט לכתחילה, והעמיד ר' יהודה א"ש המשנה בתותים ורמונים, אבל בזתים וענבים מודה ר"י לרבנן שאסור, ובשאר פירות מודו רבנן לר"י שעומד לאוכלין לא גזרינן אטו שמא יסחוט.
והביאה הגמ' (קמ"ד:) דהמקור לשאר פירות מברייתא דסוחטין בפגיעין ובפרישין ובעוזרדין אבל לא ברמונים, משום בית מנשיא שסוחטים רמונים למשקה. ולמסקנא ביארה הגמ' דהא דקאזלינן בתר בית מנשיא אפי' שאינם רובא דעלמא, דמצינו דר' חסדא אזיל בתר אחשבינהו לענין שנחשב תרדין למשקה משום שאחשבינהו עלייהו למשקין. ואכתי תמוה לפי"ז, דא"כ ה"ה לענין שאר פירות נימא שיאסר סחיטתן משום דאחשבינהו למשקין, וצ"ע.
ומתוך כך ביאר רש"י כוונת הברייתא דסוחטין בפגעין וכו', דבאמת סחיטה לשם משקה אסורה, אלא מיירי בסוחט למתק הפרי, וברימונים שמצינו שיש שסוחטין אותם למשקין יש לאסור סחיטתן למתק, דלמא יבוא לסוחטן למימיהן.
אמנם ברמב"ן ברשב"א בריטב"א ועוד נקטו בביאור הגמ' דראיית הגמ' מר' חסדא דתרדין שסחטן מיירי ממש בגונא של רימונים דבית מנשיא, וכוונת

הגמ' ליישב בפשטות שמצינו שאזלינן בתר מנהג של מקצת בנ"א, ולכך יש לאסור ברימונים משום בית מנשיא. ולפי"ז עולה שבפרישין ועוזרדין שרי לסחוט אפי' להדיא לשם משקין.

ויסוד פלוגתת הראשונים נראה דרש"י היה נראה לו דוחק להעמיד בתרדין שדרך לסוחטן לחלק בנ"א, דלא נתבאר דבר זה, וכן לא היה נראה לרש"י מסברא לבאר כן, משום שלמעשה יוצא שהגמ' לא יישבה את הקושיא "מנשיא בן מנחם רובא דעלמא הוא", אלא רק הוכיחה הגמ' מר' חסדא שסגי מנהג של מקצת בנ"א.

אמנם מאידך הרמב"ן העדיף לדחוק ולהעמיד בתרדין דמיירי שאיכא מנהג למקצת לסוחטן, משום דאליבא דרש"י יוצא שדווחקין הברייתא דפגעין ופרישין, ומוציאין הברייתא מפשטותה דשרי לסחוט להדיא לשם משקין, וכמו שפרש"י עצמו (בד"ה בפגעין), ומעמידין הברייתא בלמתק, ולכך העדיפו הראשונים להעמיד הברייתא כפשוטה שמותר לסחוט שאר פירות למשקין.

ב. והנה מהאחרונים עולה דאיכא עוד רווחים בביאור רש"י בברייתא דפגעין, דהנה ע' בשפ"א שהק' דלדעת הראשונים דשרי לסחוט להדיא לשם משקין, צ"ע, דמלשון הגמ' (קמ"ד.) מבואר שבשאר פירות מודו רבנן לר' יהודה, ומשמע שמודו לר' יהודה לחלק בין עומד לאוכלין לעומד למשקין. ואי נימא ששרי לכתחילה לסחוט למשקין, לא שייך לומר שרבנן מודו לר"י, משום שנתחדש הרבה יותר מדעת ר' יהודה דאפי' שסוחטין להדיא לשם משקין שרי.

אמנם לדעת רש"י נראה דלמסקנת הגמ' א"ש, דהברייתא מיירי שסוחט למתק הפרי, וא"כ שפיר מיירי שעומד הפרי לאוכלין, והרי"ז ממש דומה למשקין שזבו שרבנן מודו לר' יהודה דשרי בכה"ג.

איברא דיש לציין שא"א לומר שמתוך הכרח זה רש"י פליג על הראשונים, שהרי גם אליבא דרש"י בהו"א סברה הגמ' שמותר לסחוט שאר פירות למשקין, וביותר דבגמ' גופא מבואר נקודה זו, דהגמ' ביארה דההכרח שרבנן מודו לברייתא דפגעין (ולא נימא דהברייתא אליבא דר"י), דאם מותר אפי' לסחוט מלכתחילה בהכרח גם לרבנן שרי, הרי דהבינה הגמ' דשרי לסחוט מלכתחילה למשקין, ודו"ק.

והנה, ע' בס' לשון הזהב שכתב דאליבא דרש"י תתיישב קו' חמורה, דהנה איתא בגמ' א"ר נחמן הלכה כשל בית מנשיא בר מנחם. והנה להבנת הראשונים דמיירי בסחיטה לשם משקין תמוה מה ראה ר' נחמן לפסוק לאסור סחיטת רימונים משום בית מנשיא, הא יכל להוכיח זאת מדברי רבנן ור' יהודה, דהא אפי' לדעת ר' יהודה היתר משקין שזבו דווקא בעומד לאוכלין, אבל בעומד למשקין אסור, א"כ תמוה דכל היכא דאדם עומד וסוחט להדיא לשם משקין הרי"ז לא גרע מעומד למשקים, ובכה"ג גם לר' יהודה פשיטא שאסור, ומה ראה ר' נחמן בר' מנשיא בר מנחם.

וכתב בס' הנ"ל דלדעת רש"י א"ש, דר"נ בא לפסוק הלכה לענין סוחט למתק שנאסר ברימונים, ע"כ. ואכתי דעת שא"ר צ"ע.

ובדעת שא"ר צ"ל, שעיקר הסברא דאחשבינהו לדעת הראשונים הרי היא סברא מחודשת, שאמרינן שיש קבוצה מועטת שרגילים תמיד לסחוט תותים ורימונים למשקים, לכך כל אדם בעולם ישפיע עליו שיחשב רמונים למשקה, ואפי"ל שכל חידוש זה דווקא באדם שהעמיד מעיקרא רמונים לשם משקה, אבל היכא שהפרי עומד לאוכלין ובאופן עראי סחטו למשקה, בכה"ג לא נחדש שנחשב כמשתייך למיעוט שסוחטים למשקה, וזה בא לחדש ר"נ שהלכה כר' מנשיא בר מנחם שאפי' סחיטה בעלמא בלי שהעמיד הפרי למשקין גם נחשב למשקה, ועדיין צ"ע.

ה'. בביאור מחלוקת הראשונים בסחיטת משקה לתוך אוכל ביאור דברי הגמ' דסוחט לתוך הקדירה ולא לתוך הקערה

א. שבת דף קמ"ד ע"ב: א"ר יהודה א"ש סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה. מצינו בענין זה של משקה הבא לאוכל מחלוקת בדברי הראשונים, דבמאירי ובתוס' רי"ד ועו"ר נראה שנקטו שהחילוק אינו בין קדירה לקערה, אלא בין נותן לתוך אוכל או שלא לתוך אוכל, דהיכא שנותן לתוך אוכל שם אוכל עליו, והרי"ז כמפרר אוכל, והא דאיתא בגמ' חילוק בין קדירה לקערה, כתב המאירי "שהקדירה סתמה יש בה אוכל, והקערה סתמה אין בה אוכל".

אמנם בדעת רש"י נראה שפליג, שכתב רש"י וז"ל: "לתוך הקדירה של תבשיל לתקנו, דמוכחא מילתא דלאו למשקה בעי לה אלא לאוכל, ואין זה דרך פריקתו, והוי כמפריד אוכל מאוכל, אבל לא לתוך הקערה, דזימנין דלמשקה קאי, ואע"ג דבקערה לא שתי איניש לא מוכחא מילתא ואיכא איסור", ע"כ.

ונראה דפשטות דברי רש"י משמע שסוחט לתוך הקדירה מיירי בסוחט לתוך אוכל, דכתב "לתוך קדירה של תבשיל **לתקנו**", ובפשטות אין כוונתו לומר דקדירה הוה סוג כלי של תבשיל שהרגילות לתקן המאכל ע"י סחיטת ענבים, אלא יותר משמע שמיירי בכה"ג שמתקן המאכל, אלא שלא המשיך רש"י שסברת ההיתר שהרי"ז כמפרר אוכל לתוך אוכל (כדברי המאירי), אלא כתב "דמוכחא מילתא דלאו למשקה בעי לה", ומשמע שנחשב כמשקה [יש להעיר ע"ז דמקו' הגמ' מזב שחולב איך הוכשר החלב, משמע שנקטה הגמ' שאי"ז משקה, וצ"ע. ואפ"ל שאפי' דאיכא ליה שם משקה, אבל אם אמרינן דכשבא לאוכל אוכל, הרי רואים שנעשה טפל, והבינה הגמ' שה"נ אין חשוב להכשיר. ועי' חזו"א (סי' נ"ה ס"ק ד' ה') שנקט שלכה"ת איכא ליה שם משקה, וחיוב שבת אינו תלוי בדין משקין, עיי"ש], אלא דהיות ולא בעי ליה למשקה "אין דרך פריקתו בכך, והוי כמפריד אוכל מאוכל". יוצא, דנראה בדברי רש"י שמודה לראשונים במציאות, שסוחט לקדירה מיירי לתוך אוכל, אלא שפליג בסברת ההיתר שמותר משום שאין דרך פריקה בדבר שלאו למשקה בעי לה. [ועי' בב"י (ר"ס ש"כ) דמשמע שהבין ברש"י כנתבאר, דהביא את דברי רש"י, וכתב דכך כתב הרי"ף, וברי"ף כתב שבקדירה יש אוכל, ודו"ק].

אמנם בדברי התוס' רי"ד נראה שנקט בדעת רש"י שאפי' בסוחט לקדירה ריקנית מותר, דכתב וז"ל: "אבל לפי פתרון המורה משמע דכל זמן דבעי להו לאכילה מותרין". ונראה בדבריו שהכל לפי כוונתו של הסוחט. וכך קצת מדויק לעיל מיניה בדברי התוס' רי"ד שבא לאפוקי מדעת רש"י, וכתב שאין להתיר היכא שהקדירה ריקנית [עי' באג"ט (ס"ק י"ח) שהביא מהרדב"ז (תשו' תרפ"ו) דהסיק להלכה מתוך דברי רש"י, שהיכא שסוחט לתוך קדירה שיש בה אוכלין מותר, ומשמע שהיכא שליכא אוכלין אסור. אמנם עי' בלשון הרדב"ז שלא כתב קדירה, אלא כתב: "לתוך האוכל מותר לכתחלה", ואפשר שמיירי לענין קערה, וגם בפשטות מיירי לענין קערה, דכל התשו' מיירי לענין קערה, ואולי ט"ס הוא].

ונראה דלפי"ד התוס' רי"ד ברש"י, דרש"י מיירי בסוחט לקדירה ריקנית, נראה דשפיר יכול רש"י להודות לסברת הראשונים שהיכא שיסחוט לתוך אוכלין ההיתר יהא מצד שליכא לנסחט שם משקה כלל, אלא הרי"ז כמפרר מאכל, והא שכתב רש"י "דמוכחא מילתא דלאו למשקה בעי לה", נראה דלדעת התוס' רי"ד היות ורש"י מיירי בקדירה ריקנית, לכך כתב רש"י שההיתר משום מוכחא מילתא דלאו למשקין בעי לה, אבל היכא שסוחט להדיא לתוך אוכלין אפשר דרש"י לא בעי לאתויי לסברא דמוכחא מילתא, ודו"ק. ואיברא דביאור התוס' רי"ד ברש"י שאפי' סוחט לקדירה ריקנית מותר, הרי"ז חידוש גדול דאפי' דהמשקה עומד בעינו ליכא איסור בהכי, וצ"ע.

רש"י ותוס' רי"ד לשיטתם בביאור הסברא דאינו חייב אלא על זיתים וענבים

ב. והנראה בביאור הדברים, דאפשר לתלות פלוגתת רש"י ותוס' רי"ד לטעמייהו, דהנה איתא (קמ"ה.) אמר רב דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת זתים וענבים בלבד, וברש"י ביאר דהסברא מצד שאורחייהו בהכי. אמנם בתוס' רי"ד מתבאר שנקט דהסברא מצד שזתים וענבים איכא להו חשיבות של משקה [ובמקו"א הבאנו דברי התוס' רי"ד לחלק בין פגעין ופרישין לרימונים, שהסברא להתיר משום שאין דרך לסוחטן והרי"ז שינוי, ומשמע שההיתר תלוי בדרך לסחוט, וביארנו שהתם בא להתיר אפי' מדרבנן].

ומעתה לפי"ז נראה דלרש"י דהסברא מצד אורחייהו, סבר רש"י דהיות ויש דרך לסחוט כדי לתקן המאכל ולא לצורך משקה, שפיר היכא דסוחט שלא לשם משקה אלא לצורך תיקון שפיר אזלינן בתר הדרך, ואמרינן שאי"ז שם משקה, משא"כ התוס' רי"ד שנקט שאיכא חשיבות לזיתים וענבים ליקרות שם משקה, א"כ לא איכפ"ל אי סוחט אותם לתוך קדירה, משום דסו"ס שם משקה עליהם, ורק היכא שסוחט לתוך אוכלין איכא סברא שנשאר שם אוכל עליהם, ודו"ק.

ונראה דגם לפי המבואר בדברי רש"י בפשוטו דמיירי שסוחט לתוך אוכלין, ג"כ אפשר לבאר כנ"ל, דכפי שנתבאר לעיל פשטות דברי רש"י נראה שסוחט לקדירה בתוך אוכל, אלא דעדיין סבר רש"י שיש לנסחט תורת משקה, ומשום דמוכחא מילתא דלא בעי לה למשקה מותר. ונראה דלמבואר דרש"י אזיל לשיטתו בסברא דאורחייהו, נראה לבאר דדווקא משום שאזלינן בתר דרך בנ"א לכך אמרינן דהיות ומוכחא דלאו למשקין בעי לה מותר, אבל אי נימא כסברת התוס' רי"ד שאיכא לענבים תורת משקים מחמת חשיבותם, וודאי לא היה מספיק בסברא דמוכחא מילתא דלאו למשקה הוא צריך, דסו"ס הרי"ז משקה, ודו"ק היטב.

[והנה נתבאר ב' אפשרויות בדעת רש"י האם שרי לסחוט לתוך קדירה ריקנית כשכוונתו לתקן את המאכל. ויש לציין שמצינו נידון זה לענין סחיטת לימון, שביאר הב"י (סי' ש"כ) ב' אפשרויות להתיר סחיטת לימון, והנ"מ בין הביאורים כנ"ל, דהנה ביאר הב"י דההיתר שאין צריך הנסחט לצורך המשקה אלא לצורך הטעם, ועוד ביאר דשרי משום שסוחט לתוך מים, ועולה נ"מ דלביאור שצריך לטעם שרי אפי' לסחוט בפ"ע, ולטעם ב' שרי דווקא לתוך מים, ונראה שהרי"ז דומה לסחיטת ענבים לתקן המאכל, ודו"ק].

ו'. בביאור דעת רבנו חננאל דסוחט לתוך אוכל חייב ביאור דעת הר"ח שהחיוב על פעולת ההפרדה ולא על יצירת המשקה

א. נחלקו הראשונים להלכה בסחיטת פירות, דעת הרמב"ם (פ"ח ה"י), הרי"ף, הרא"ש (פכ"ב ס"ד), והתוס', שמן התורה אין איסור אלא על סחיטת זתים וענבים בלבד, ומשמע דבשלקות ליכא חיוב מדאו', אלא כדעת רב ושמואל שאיכא רק איסור מדרבנן, וכך מבואר ברשב"א (קמ"ד: ד"ה הא דאמר ר"י), וכן נקט החיי אדם (כלל י"ד ס"ב ד"ה וצ"ל לשיטתם). [ובתוס' רי"ד מבואר שרב מודה לר' יוחנן דשלקות איסורם מדאו', דשאני שלקות דהיו משקה חשוב קודם שנבלעו].

אמנם רבינו חננאל פסק להלכה כדעת ר' יוחנן ששלקות איסור סחיטתן מן התורה, והוסיף הר"ח לחדש שמתוך שלא חילק ר"י בין קדירה לקערה, משמע שחייב אפי' בסוחט לקדירה, ובתוס' וכן ברי"ף ועו"ר דחו דבריו, שאין להוכיח מהא שלא חילק ר"י, שהרי גם שמואל לא חילק לענין שלקות בין קדירה לקערה, ואפי"ה חילק לענין זתים וענבים בין סוחט לקדירה לסוחט לקערה, וצ"ע.

והנה עי' בח"א (שם ד"ה אבל דעת הר"ח) שכתב סברא בדעת ר"ח, דהא שסוחט לתוך אוכל חייב, וז"ל: "דס"ל דסחיטה גופא הוא מלאכה כיון שסוחט ומפריד המשקה מתוך המאכל, בין שסוחטו למאכל או למשקה, כיון שצריך עכ"פ למשקה חייב", עכ"ל.

וביאור סברת הח"א, דיש לחקור האם מלאכת דש חיובה על התוצאה לייצר משקה, או"ד שהחיוב על עצם מעשה ההפרדה ואין התייחסות לתוצאה, ונראה דהר"ח סבר שהאיסור הוא עצם המעשה פריקה, ונראה שראייתו מעצם ההלכה שהסוחט שלקות חייב, דהנה הרי בשלקות אין יצירה חדשה שהרי המשקין כבר היו קודם, אלא רק נבלעו ונטפלו לירק ונעשו טפלים אליו, א"כ מוכרח שאין לחייב מצד היצירה, ואי מחייב ר"י בסוחט שלקות מוכרח שס"ל שאיסור מפרק אינו יצירת תוצאה, אלא עצם מעשה הפירוק בין החלקים.

ולפי"ז נראה שאם החיוב על נקודת הפירוק, שפיר אין לחלק בין סוחט לתוך אוכל או סוחט בפ"ע, משום שלא מתייחסים על התוצאה האם נעשה לבסוף משקה, אלא מתייחסים לשלב הפירוק, ובזמן הפירוק שפיר הפריד משקה מאוכל, וא"כ שפיר מוכרח גם לענין זתים וענבים שאפי' בסוחט לקדירה אסור.

ונראה לפי"ז דמה שכתב ר"ח להוכיח דלר"י אפי' בסוחט לקדירה אסור מתוך שלא חילק בין קדירה לקערה, אין כוונתו להוכיח בסתמא מתוך שלא כתב ר"י חילוק, דאי נימא כן שפיר יש להקשות את קושיית הראשונים דה"נ רב ושמואל לא חילקו, אלא כוונתו דעצם מה שמחייב ר' יוחנן בסוחט שלקות חטאת, עומק ההלכה מכריח שאין לחלק בין קדירה לקערה, משום שאם מחייבים על סחיטת שלקות מוכרח שהחיוב על מעשה הפריקה, וא"כ ה"נ יש לחייב בסוחט לקדירה.

והנה, עי' בביאוה"ל (סי' ש"כ סעי' ז') שכתב דנראה דגם לדעת ר"ח יש להתיר בסוחט שאר פירות [אפי' שלא לתוך אוכל] מתרי טעמי, א. דשאר פירות אין דרך לסוחטן, ב. שאר פירות אין שם משקה עליהם. [ועי' בח"א (שם) שכתב שאי"ז מוכרח בדעת ר"ח, דאפשר שס"ל לר"ח לחייב גם בשאר פירות, אמנם עי' בביאוה"ל שהביא דבר"ח מפורש לפטור בכה"ג].

ונראה שאי"ז סתירה לנאמר לעיל דהחיוב על מעשה הפריקה, ואין להקשות דאי החיוב על מעשה הפריקה מה איכפ"ל שאין דרך לסוחטן, סו"ס פירק משקין מאוכלים, דנראה דהיכא שאין דרך לסוחטן אין למשקה הנסחט תורת פירוק חלק מחלק, משום שאנו מתייחסים למשקה כאוכל גמור, והרי"ז "אוכלא דאיפרת", וכמפריד אוכל מאוכל דמי, ורק באופן שיש למשקה מצד עצמו שם משקה, אמרינן שבזמן הפירוק נחשב כמפרק משקה, ודו"ק היטב.

למבואר א"ש דעת הרמב"ם השו"ע והרמ"א

ב. והנה עי' באבי עזרי שעמד על דברי הר"ח, ובהמשך דבריו הקשה מס' קושיות, ונראה דלדברינו א"ש היטב. - הקשה שם, א'. מדברי הרמב"ם דלענין זתים וענבים פסק לאסור, וחילק בין קדירה לקערה, ואילו לענין שלקות לא חילק אלא כתב לאסור. ב'. כמו"כ נראה בשו"ע, שבהלכה ד' לענין זתים וענבים אסר, וחילק בין קדירה לקערה, ולא הביא את דעת ר"ח, ואילו בהלכה ז' לענין שלקות הביא את שיטת ר"ח לאסור, וצ"ע. [ובמ"ב בהל' ז' כתב שכוונתו להביא את הר"ח רק לחומרא ולא לעיקר הדין, וכוונתו גם לענין זתים וענבים]. ג'. הרמ"א (הל' ז') הוסיף על המחבר דלר"ח אסור נמי בזתים וענבים, ותמה הט"ז דמדוע כתב לשון "נמי" על זתים וענבים, אדרבא עיקר האיסור מדאו' בזתים וענבים, וצ"ע.

ונראה דלמבואר א"ש היטב, דהנה רב ושמואל שאסרו כבשים, או אליבא דשמואל שאסר שלקות אטו זתים וענבים, נראה דלענין זיתים וענבים סברו דהאיסור מפרק הוא התוצאה שלבסוף, ולכך חילק שמואל בין סוחט לקדירה או לקערה, אמנם כפי שנתבאר דבסחיטת שלקות וכבשים הרי לא שייך לאסור מצד התוצאה, משום שהמשקה כבר היה קיים קודם בליעתו בירק, ומוכרח דהגם שסברו רב ושמואל שיש לאסור סחיטת כבשים ושלקות אטו שיבוא לסחוט זתים וענבים, ובזתים וענבים האיסור הוא התוצאה, אמנם הא מיהת נראה שלענין גדר האיסור בשלקות שפיר מוכרחים רב ושמואל להודות שהאיסור הוא המעשה הפרדה ולא התוצאה, דהא במציאות ליכא תוצאה. וסברת החילוק בזה נראה, דבזיתים וענבים היות והמשקה והפרי הוא דבר אחד, א"כ כל זמן שלא נוצר תוצאה מחודשת של משקה, עדין היחס אל המשקה כאל חלק מהפרי, והרי"ז אוכלא דאיפרת, משא"כ בשלקות היות והמשקין הכנוסין בתוכם יש להם שם משקה, א"כ כבר משעת יציאתם מתוך השלקות ניכר כאן מעשה הפרדה של משקה מהשלקות.

ולפי"ז עולה דמוכרחים רב ושמואל להודות דבסחיטת כבשים ושלקות יהא אסור אפי' בסוחט לתוך הקדירה, שהרי גדר האיסור הוא עצם מעשה ההפרדה [וכך נקט האבי עזרי לפי דרכו בביאור דעת הרמב"ם]. ומעתה לפי"ז א"ש דעת הרמב"ם, דלהלכה פסק כרב ושמואל, ולכך בזתים וענבים חילק בין קדירה לקערה, ולענין שלקות לא חילק, משום שיסוד האיסור הוא מעשה ההפרדה.

כמו"כ א"ש לפי"ז דעת השו"ע דהביא את דעת ר"ח להחמיר לענין שלקות, משום שנקט דהיות ואיכא סברא לענין שלקות שיסוד איסורם הוא עצם מעשה ההפרדה, לכן הביא להחמיר לאסור אפי' בסוחט לתוך קדירה. [אמנם יש להעיר דנראה מהשו"ע שלא הוכרח לו לענין שלקות דחייב לתוך קדירה, משום שהביא השו"ע את שיטת ר"ח להחמיר, ומשמע שלשאר הראשונים לא הוה פשיטא ליה שחייב, וצ"ע].

ונראה דלפי"ז א"ש נמי דברי הרמ"א מקושית הט"ז, דהקשה הט"ז מדוע נקט הרמ"א לשון "נמי" לענין זתים וענבים, הרי עיקר החיוב מדאו' הוא בזתים וענבים, וצ"ע. ונראה דלמבואר א"ש היטב, שהרי כל היסוד לר"ח שמחייבים על סחיטה לתוך הקדירה, נלמד מתוך מה שמחייב ר' יוחנן בשלקות, דמתוך כך עולה שחיוב מפרק הוא על מעשה הפירוק ולא על התוצאה, וא"כ א"ש לשון "נמי", משום שזתים וענבים נלמדו מתוך ההכרח שעולה מחיוב שלקות, ודו"ק היטב.

ז'. בדברי רש"י בסברת פטור סחיטת שלקות 'שלא גדל בתוכן' יישוב דעת רש"י מסוגיא דאודרא (קמא.)

א. בטעם שכבשים שסחטן למימיהן פטור, כתב רש"י משום שלא גדל בתוכו. ובתוס' כתבו שהטעם דרב אזיל בזה לשיטתו, דא"ר דבר תורה אינו חייב אלא על סחיטת זתים וענבים בלבד. והקשו תוס' על רש"י אמאי גזרו להדוקי אודרא אפומא דשישא שמא יסחוט, הא אפי' אם יסחוט ליכא איסור מדאו' משום שלא גדל בתוכן, עכת"ד [ולדעת תוס' שטעם הפטור משום שאין חייבין אלא על סחיטת זתים, הא דלא קשיא מאודרא [דלכאו' התם אי"ז סחיטת זתים וענבים], שמעתי לומר בב' אופנים, **א.** דדרך לסחוט האודרא, והרי"ז כלול בסחיטת זתים וענבים. **ב.** דהתם מיירי בסחיטת שמן מבגד כדאיתא בתוס' לעיל (קי"א), ואפ"ל דלא בעי מדאו' דווקא לסחוט את גוף הזתים וענבים, אלא נאמר סחיטה בשמן ויין ואפי' בסחיטת שמן בגדים, ודו"ק].

ונראה דאפשר ליישב דעת רש"י, דבאודרא אין הנידון מצד דישה אלא מצד מלבן, דע"י שסוחט האודרא מלבנו, והרי"ז איסור דאו'. אמנם יש לברר אי מיירי דאיכא בשישא מים או שאר משקין, דלענין שאר משקין דעת תוס' (קי"א:) דליכא איסור מלבן, והנה ברש"י בסוגיא דאודרא (קמ"א.) לא כתב מידי, אמנם תוס' (קי"א:) הוכיחו מהאי סוגיא דאיכא סחיטה בשמן, דהביאו מפי' הקונטרס דמיירי בכד של שמן. אמנם כנאמר לעיל, ברש"י שלפנינו לא הוזכר מידי.

אמנם נראה דגם אי נימא דמיירי בשמן, אי"ז דבר מוסכם בראשונים דליכא מלבן בשמן, דעי' באגלי טל (מלבן סי' ב' ס"ק י"ג) שהביא דעת היראים שאיכא מלבן בשמן. וכן הוכיח בראיות ברורות בדעת הרמב"ם, ואי נימא שרש"י ס"ל כוותייהו א"ש בפשיטות.

איתא בגמ' (קכ"ח:) דמביאין שמן ליולדת בשער, ואי אינו מספיק בשער מביאה לה בכלי, ותמהה הגמ' מה העדיפות שער מבכלי, הרי בשער איכא נמי איסור בסחיטה, ע"כ. ויש לתמוה מכאן על דברי רש"י, דאי ליכא איסור

מדאו' אלא על דבר שגדל בתוכן, שפיר יש עדיפות בשער משום דסחיטה בשער הוה איסור מדרבנן, שהרי אין גדל השמן בשער, ואילו איסור הוצאה ביד הוה איסור מדאו'.

ולכאו' הרי"ז תמיהה רבתא, משום דלענין אודרא יישבו תוס' דדלמא סבר האי מ"ד כר' יוחנן שמחייב לענין כבשים, אולם בנידו"ד לכאו' קשה ליישב כן, דלענין סחיטה בשער לא נאמר דין סתמי כדינא דאודרא, אלא הגמ' מקשה על הברייתא, ולכאו' הו"ל לגמ' להביא דלדעת רב ושמואל שסחיטה אסורה רק מדרבנן א"ז קושיא [ואולי הוה פשיטא ליה למקשן כדעת ר' יוחנן], וצ"ע. איברא דע' בגליון הש"ס בסוגיא דשער (קכ"ח:) שציין לתוס' (קמ"ה.), ולכאורה כוונתו לקושיא זו, אמנם לא כתב הרע"א "וצ"ע", ומשמע שלא הוקשה לו מתוס'. וראיתי שציינו שהמנחת ברוך הקשה קו' זו, וצ"ע.

והנה ע' בנשמת אדם (כלל י"ד ס"ק ב') שת' על קושית תוס' מאודרא, וז"ל: אפשר י"ל דקדק זה בלשונו שכתב שאין המשקה הזה יוצא מן הכבשים שלא גדל בתוכן, עכ"ל. והיה לו לכתוב בקיצור דא"ז מפרק שלא גדל בתוכו, אלא דכוונתו לחלק בין כבשים לסוחט בגד וסחיטת פירות, דבפירות המשקין מפקד פקידי, וא"כ מפריד ומפרק המשקה מהאוכל, וכן המשקין נבלעין בבגד ולכן הסוחטן חייב, משא"כ בכבשים שאינם נבלעים בהם ואינו יוצא מן הכבשים, אלא המשקה כנוס בתוכו כמו שמונח בכלי, עכ"ל.

יישוב דעת רש"י מסוגיא דמביאין שמן בשיער

ב. והנה יש להבין עצם סברתו דכבשים אינם נבלעים, אמנם גם אם נבין זאת לכאו' אכתי לא יתיישב הקושיא מסוגיא דסחיטת שער, משום דלענין שיער שפיר נראה שאין גוף השער בולע, וכמבואר ברש"י (קכ"ח:) ד"ה אין סחיטה בשיער, וצ"ע.

ונראה דצ"ל דאדרבא, מהא שביאר רש"י בתי' הגמ' ד"אין סחיטה לשיער", משום ששיער אינו בולע, אפשר לבאר שהגמ' סברה בס"ד שאיכא לשיער בליעה מסוימת, ולפי"ז א"ש דעת רש"י וכתי' הנשמ"א, דהיות וס"ד דאיכא בליעה בשיער לכך איכא איסור סחיטה מדאו'.

ולקושטא דמילתא אפשר להוסיף דאי נימא דאיכא בליעה בשיער, אפשר דלדרך הנשמ"א איכא גם איסור דאו' משום מלבן, דע' באג"ט (מלבן סי' א' ס"ק ד') דדן לענין אי איכא ליבון בעור, והביא את דברי רש"י דאין סחיטה בשיער, וכתב דה"ה בעור, הרי דמבואר דאי איכא בליעה איכא חיוב משום מלבן. וא"כ למבואר לעיל לדעת היראים והרמב"ם דאיכא איסור מלבן גם בשמן, א"כ אפשר לבאר קושית הגמ' דאיכא איסור סחיטה בשער מטעם מלבן.

ח'. כותש - אי הוה אב בפני עצמו

דיוק הרעק"א והמהר"ם מדברי רש"י דכותש הוה אב בפ"ע, וקושית הרע"א בזה

א. הנה הגרעק"א ועוד אחרונים הוה פשיטא להו בדעת רש"י שכותש הוה אב בפ"ע, ואין חייבים עליו משום מלאכת דש, והקשה על כך הרעק"א קושיא אלימתא, דבגמ' איתא דהא דלא חשיב כותש כאב בפ"ע שכן עני אוכל פיתו בלא כתישה, ורבא ת' הא מני רבי היא דאיכא דווקא ל"ט אבות ותו לא, ודחתה הגמ' דברי רבא דא"כ ליפוק חדא מהנך (מזורה ובורר) ולעייל כותש, אלא מחוורתא כדאביי.

והקשה רע"א דלדעת רבי דאיכא רק ל"ט אבות, אכתי תיקשי דליפוק חדא מהנך ולעייל כותש, משום דלדעת רש"י סברת "שכן עני אוכל פתו" רק מבארת מדוע לא הוזכר במתני' אב דכותש, אבל לפי האמת כותש הרי"ז אב, וא"כ לרבי א"א לתרץ כן דא"כ איכא מ' אבות ולא ל"ט, וצ"ע.

והוסיף הגרעק"א דגם בפוסקים לא נראה שסברו דכותש הוה אב, דברמב"ם פסק שהזורה בורר ומרקד חייב ג', ולא כתב כן לענין כותש ודש שיתחייב שתיים, ובהכרח ס"ל לרמב"ם שכותש אינו אב, וכוונת הגמ' "שכן עני אוכל פתו בלא כתישה", שמשום הכי אין הכתישה חשובה להיות אב בפ"ע, וכך נראה מתוך קושית תוס' (ד"ה שכן עני) [שהקשה מדוע לא חשיב כותש משום כתישת סממנין, דלענין סממנים מלאכה חשובה היא], וצ"ע.

והנה תחילה יש לעמוד מנין ההכרח ברש"י דכותש הרי"ז מלאכה בפ"ע, ונראה בפשטות שדייקו כן ממה שכתב רש"י "שכן עני אוכל פתו בלא כתישה, לכך אע"ג דהואי במקדש ואב מלאכה היא, כיון דתני לה דש לא תנא לה" וכו'. ואיכא משמעות בדבריו, דאע"ג שהוא אב גמור בפ"ע, בכל אופן לא נכתב בפ"ע.

איברא דבמהר"ם נקט כדברי הרעק"א, ונקט כן משום שחידש בדברי רש"י שהא דרש"י הוסיף סברא דסידורא דפת, כוונתו ליישב קושית תוס' דכתישת סממנין הוה מלאכה חשובה, וע"ז אתי רש"י ליישב דכמו דמצינו ששינו ממלאכת בישול לאופה משום סידורא דפת, ה"נ לא נקטה המשנה כותש משום סידורא דפת, ומכאן מוכרח דאי לא נכתב כותש רק משום סידורא דפת, משמע דבאמת נחשב לאב, אלא רק תנא דמתני' לא נקטו.

דיוק המנח"ח דלא כהבנת הרעק"א

ב. אמנם ע' במנח"ח (מלאכת דש) דהוה פשיטא ליה דלא כרעק"א ומהר"ם, ודייק כן מהא דכתב בד"ה וליחשב נמי, וז"ל: "משום דמיא לדש לא חשיב לה, דהא נמי מיפרקה מלבוש היא", ע"כ. וסבר שגם למסקנת הגמ' נשאר רש"י בהבנה זו, וראיתי מציינים שגם במגן אבות נקט כן בדעת רש"י.

יישוב קושית הרעק"א

ג. ונראה לבאר גדר הדברים לדעת רש"י, ובזה תתיישב קושית הגרעק"א, דהנה ביסוד הילפותא דמלאכות שבת ממלאכת המשכן מצינו שינוי בגירסאות בגמ' בשבת (צ"ו:) ובב"ק (ב'.), דיש גורסים "הך דהואי במשכן חשיבא קרי לה אב, הך דלא הוה במשכן חשיבא לא קרי לה אב", יש גורסים "במשכן וחשיבא", ובתוס' ד"ה ולר"א (צ"ו) הביאו גי' "הך דהוות במשכן חשיבא וקרי לה אב, הך דלא הוות במשכן לא חשיבא וקרי לה תולדה".

ועולה מגירסת תוס' שכל מה שהיה במשכן היה חשוב להקראות אב. ולפי"ז הוסיפו תוס' שלא היו תולדות כלל במשכן [ויש להעיר מהא דאיתא (צ"ו:) דהוצאה הוה אב והכנסה הוה תולדה, הגם שגם הכנסה היתה במשכן, וצ"ע. וצ"ל כדכתבו תוס' (ב'.) דהוצאה מלאכה גרועה היא, והוכיחו כן תוס' מעצם הא דבעי שהתולדות של הוצאה יהיו במשכן, הרי שהוצאה הוה מלאכה מיוחדת שמחמת גריעותה גם מה שהיה במשכן שייך שיהא תולדה], וכך ע' בפי' הר"ח בב"ק (ב'.) שנקט כביאור תוס', ע"ש.

והנה איתא בגמ' דלדעת רבי איכא ל"ט אבות בלבד, וילפי' לה מדכתיב "דברים הדברים, אלא הדברים", ויש להבין דאי נימא שכל הנעשה במשכן הוה אב, אי"ת שייך שיהא מנין של ל"ט אבות, הא מבואר בסוגיין שאיכא נמי כותש [ובעצם זו קושית הגרעק"א], וצ"ע.

ובהכרח צ"ל שעצם הא שיש ב' לימודים מנוגדים, דמחד איכא היקש שבת למשכן, שכל מלאכות המשכן הוה אב [לחד גי' בראשונים], ומאידך יש הגבלה שיהא רק ל"ט, מוכרח שכוונת התורה שיש אבות שדומים מאוד שנחשבים לאב אחד במנין הל"ט, ואפי' שלולי הגה"כ של ל"ט אבות היה ראוי ליחשב כאב בפ"ע.

ומעתה לפי"ז אפ"ל שזהו כוונת רש"י, דבאמת כותש הוה אב גמור, אבל למעשה אין להחשיבו בפ"ע משום שיש מנין של ל"ט, והגמ' ביארה דהא שהחשיבו כותש כחלק מדש, ולא מיעטו האבות לענין זורה בורר ומרקד, זהו משום שמצינו מיעוט בחשיבות מלאכת כותש, שכן עני אוכל פתו בלא כתישה. ולפי"ז א"ש הא שכתב רש"י דהוה אב מלאכה, נראה דאפי' אי נימא שמובן מדבריו שיש לכותש חשיבות אב בפ"ע, אמנם נראה שאין כוונת רש"י שבאמת נחשב לאב בפ"ע, אלא עצם מה ש"הוא במקדש" (כלשון רש"י) הרי"ז סיבה לחשיבות אב גמור, אבל למעשה כלול הוא במלאכת דש, ודו"ק. אמנם יש לציין דלדעת מהר"ם קשה לפ' כן, דאי נימא כדביאר מהר"ם ברש"י שהא שלא נקטו כותש במתני' רק משום סברא דסידורא דפת, א"כ מוכרח שכותש נחשב לאב בפ"ע, אלא רק לא ננקט במתני', ודו"ק.

* * *

מלאכת טוחן

א'. בגדר מלאכת טוחן

בגדר אב דמלאכת טוחן - שינוי במהות הדבר

א. שבת דף ע"ד ע"ב: "א"ר פפא האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן", וברש"י פי' שחותכו דק. ועי' ברש"י להלן (קכ"ח.) לענין הא דאיתא התם דאסור לקטום חבילי סאה ואזוב בכלי, ביאר רש"י "שלא יקטום בכלי, כדרך חול, כדאמרן האי מאן דפרים סילקא **דמי** לטוחן". ומבואר בדברי רש"י אלו שאין חיתוך הסילקא אב מלאכה, אלא הוה תולדה (או איסור דרבנן) [עוד ע' בב"י (סי' שכ"א) שדייק מדברי רש"י אלו שמתחייב דווקא כשעושה ע"י כלי, משום דסוגיא דהתם מיירי בכלי]. ונראה דמסתברא דסבר רש"י דהוה אב כשכותש ממש, דבכה"ג הוה צורת המלאכה [ולענין כותש מצינו סוגיות ערוכות דנחשב לאב לענין כתישת סממנין, ועוד], ויש לברר מהו גדר החילוק בין כתישה לחיתוך דק.

עוד יש להבין דמצינו אופנים סותרים, דאיתא (ע"ד:) האי מאן דעביד חלתא חייב י"א חטאות, וברש"י "עשאן דקות מאחת שתיים או שלש הרי"ז טוחן", ומבואר שגם כשחותך דק ואינו כותש הוה אב, מדלא כתב רש"י דהוה תולדה [וכן ע' באג"ט ס"ק ז' שנקט בדעת רש"י], וצ"ע.

עוד מצינו ברש"י בביצה (ז':) שכתב שכתישת רגבי עפר הוה תולדה דטוחן, ולכאו' תמוה מדוע לא הוה אב, הא עשה כתישה גמורה [יש לציין שברש"י (ע"ב:) לענין חביתא כתב "שבע חטאות, טוחן רגבים ושוחקן הדק הוי טוחן", ולא כתב דהוה תולדת טוחן, וצ"ע].

ונראה בגדר הדברים שעיקר האב דמלאכת טוחן הוא באופן שמשנה את הדבר למהות חדשה וחפצא אחרת, ולפי"ז נראה דהיכא שהדבר הוא אוכל, כדי שיחשב הדבר לשינוי גמור צריך להגיע לרמת טחינה של כתישה, משום דבחיתוך דק עדיין לא נשתנה הדבר במהותו, משא"כ בחיתוך קנים מחתיכת עץ היות ולא היה לעץ קודם לכן מהות לעצמו, לכך כאשר נעשה לקנים ויש בהם תכלית לעצמם נהפך למהות בפ"ע ולכן הוה אב. והא דלענין כתישת רגבים הוה רק תולדה, התם נראה דאין נחשב כתישתם לעשיית מהות חדשה, משום שכל מציאות דיבוק הרגבים אינו נחשב כיחידה אחת אלא כחלקים המחוברים. וסברא זו [ברגבי עפר], וכל יסוד הנ"ל שבעי לשנות את מהות הדבר, יתבארו היטב להלן בס"ד.

גדר החזו"א ב'אין טוחן אחר טוחן', דטוחן הוא חיבור בני אדם ולא חיבור טבעי

ב. הנה איתא בראשונים שמותר לפרר הלחם לפני התרנגולין, ונחלקו הראשונים בסיבת ההיתר, ברשב"א חידש שהיות ונותן לפניהם לאלתר, שרי בכה"ג, כפי שמצינו היתר דלאלתר בברירה. אמנם בר"ן הביא מסה"מ והובא בעור"ר שסברת ההיתר משום "אין טחינה אחר טחינה" [ובמל"מ (פ"א מחו"מ ה"ג) כתב שנחלקו הראשונים שלא ביארו הטעם מצד אין טוחן אחר טוחן, דליכא היתר זה, ועי' עוד בשלטי הגיבורים שפליג על הרשב"א].

ובפוסקים מצינו ב' הבנות בהא דאין טוחן אחר טוחן, א). כמו שמצינו "אין בישול אחר בישול", והיינו שלאחר שהמאכל קיבל תועלת של בישול תו לא חייל עליו בישול אחר, משום שנשאר בו תועלת הבישול. ה"נ לענין טחינה, אין חל טחינה על דבר שנשאר בו תועלת הטחינה הקודמת, ובלחם נשאר תועלת הטחינה, ונשאר "מוכשר לאכילה".

ב]. החזו"א (סי' נ"ז ד"ה ענין) נחלק על הבנה הנ"ל, וביאר וז"ל: "שאין טוחן אלא בהפרדה של חיבור טבעי, אבל הפרדה של חיבורי בנ"א אינו בכלל טוחן, אפי' בחיבור דבר שלא נטחן מעולם אלא בא לעולם מפורד".

והנה גדר החזו"א צ"ע, חדא מדאיתא בירושלמי (נ':) "הדין דשחק חסף (חרס) חייב משום טוחן", וצ"ע הרי חרס נעשה ע"י חיבור בנ"א, ומדוע שיתחייב משום טוחן [ובשלמא לביאור השביה"ש א"ש, משום שיש תועלת בדיבוק שנעשה לחרס שלא היה קודם לכן].

עוד יש לתמוה, מהא דכתב הריב"ש (ח"ד סי' ע"ג) דאסור לגרור הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות, ועי' במחצית השקל שהביא לשונו, וסיכם דבריו דיש לאסור מב' טעמים, א'. מטעם טוחן, ב'. מצד עובדין דחול. ותמוה הרי עשיית הגבינה נעשית ע"י פעולות אדם, א"כ מדוע יהא בזה חיוב משום טוחן. ואמנם ע' בפמ"ג (א"א ס"ק י"ב) שעמד בזה ונשאר בצ"ע, דהוכיח מדברי המג"א דטעם האיסור משום טוחן, והקשה וז"ל: סבור הייתי לומר דאסור כעובדין דחול בכלי שלו, ולא משום טוחן, שאין מקובץ בתולדה כמלח שלנו וכו', ומ"מ צ"ע דנראה גבינה שאין מקובץ בתולדה וכו', וצ"ע.

והנראה מוכרח מזה כיסוד דלעיל, דנראה דאין הגדר בסתמא דבדבר שחיבורו טבעי שייך טוחן, ובדבר שחיבורו ע"י בנ"א אין טוחן, אלא דבאופן רגיל חיבור טבעי הוא סוג חיבור גמור ההופך את הדבר למהות חדשה, ולכך שייך בזה טוחן. ולפי"ז א"ש מטחינה בחרס או בגבינה, דנראה דהתם אפי' שהחיבור הוא ע"י אדם ואינו חיבור כתולדה מהטבע, אולם ברור שנעשה כאן מהות חדשה, שהרי אין חלקי החרס או חלקי הגבינה כמו שהיו קודם פירוקם, שהרי מעתה הם הוקשו ונעשו למהות אחרת.

והנה עתה מבואר טפי הא שביארנו דטחינת רגבי עפר אי"ז טוחן, דנראה שרגבי העפר גם בשעת דיבוקם הרי הם עשוים מחלקים מדובקים, ואין נחשב טחינתם כמהות חדשה [משא"כ חרס כנ"ל], ודו"ק.

ביאור שיטת הרא"ש והר"ח לגדר הנ"ל

ג. והנה נראה לבאר בזה את שיטת הרא"ש והר"ח, דכתב הרא"ש על דברי רש"י שביאר שסילקא היינו שחותך הירק דק, כתב הרא"ש וז"ל: "פירוש תמוה הוא דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק דק אין שייך ביד טחינה", ע"כ. ומדויק מדבריו, א. דדווקא בחיתוך דק אין טחינה, אבל בכתישה יש טוחן, וזאת מדלא כתב הרא"ש בסתמא דאין טוחן באוכלין. וכן נראה ברור, שהרי סוגיות ערוכות שיש טחינה בכתישת סימנים, וכן איתא בירו' שחייבים על כתישת שום, וכך כתבו להדיא החזו"א ועוד בדעת הרא"ש. ב. מדויק שדווקא באוכל חיתוך דק אינו טוחן, אבל בחיתוך עצים ושאר דברים איכא טחינה אפי' בחיתוך דק.

וכך מבואר בחי' הר"ח, שכתב לענין פרים סילקא, שעביד ליה כעין כתישה, ולענין חלתא שחייב ז' חטאות כתב, שחייב משום טוחן על "דקדוק הקנים", והיינו חיתוך דק [וע' באג"ט (ס"ק ח') שכתב שלכל הראשונים בחיתוך הקנים דק דק איכא משום טוחן].

ונראה שהביאור בחילוקים אלו [בין חיתוך דק לכתישה באוכלין, ובין אוכלין לעצים בחיתוך דק], כנתבאר לעיל שיסוד מלאכת טוחן הוא שינוי למהות אחרת, ולכך באוכלין שהם כבר במהות אוכל וחיתוך דק לא משנה מהותם, אלא הרי"ז כאכילת אותו אוכל בחתיכות קטנות, לכך לא הוה טוחן, ורק באופן שכותש האוכל ופנים חדשות באו לכאן, דווקא בכה"ג הוה טוחן משום ששינה את מהות הדבר, אמנם בחיתוך עצים שאין מהות לעץ קודם חיתוכו אלא הרי הוא כגולם, לכך כאשר חתכו לקנים יוצר בזה מהות חדשה של קנים, ושפיר נחשב לטוחן.

אמנם הא שנחלק הרא"ש עם רש"י, ביאור מחלוקתם עד כמה הוה חיתוך דק באוכלין חסרון בשינוי מהות הדבר, דלרש"י הרי"ז רק סיבה שלא יחשב לאב מלאכה, אבל עדין נחשב להתחייב משום תולדה [או מדרבנן] (ואפשר לבאר, משום שס"ל לרש"י דגם חיתוך דק נחשב לרמת שינוי מסויימת, אבל לא בדרגה להיחשב לאב, ואפ"ל באופן אחר, שסבר רש"י שנחשב לתולדה רק משום שיש לו דמיון לאב בעצם החיתוך לחלקים, וכיסוד האבי עזרי לענין בונה וזורה, ודו"ק), והרא"ש והב"ח ס"ל שהרי"ז סיבה שלא יתחייב כלל.

ביאור תנאי הרמב"ם "כדי לבשלו" למבואר לעיל

ד. הנה כתב הרמב"ם (פ"ח הט"ו ופכ"א הי"ח) שהמחתך ירק דק הרי"ז תולדה דטוחן, עוד סובר הרמב"ם לענין חיתוך הקנים דק שהרי"ז אב, דכתב (פ"ח הט"ז) "דהמחתך עצים אינו חייב עד שידקדק מהם כגרוגרת", ומבואר שמתחייב על דקדוק, ולא כתב שהרי"ז תולדה, אלא שהרמב"ם (פכ"א הי"ח) הוסיף תנאי דהחותך ירק דק **כדי לבשלו** הרי"ז תולדת טוחן, וצ"ב מהו הביאור בתנאי זה.

והנה עי' בט"ז (סי' שכ"ד ס"ק ה'), ובפמ"ג הביאו בסי' שכ"א משב"ז סק"י) שחידש בכוונת הרמב"ם דכשעושה לבשל, הרי שעושה להצניע ולא לאלתר ולכך אסור, והיינו דאיכא היתר היכא שחותך לאלתר, ולכך כתב הר"מ שחותך כדי לבשל, הינו כדי להצניע, והוא דוחק בדברי הרמב"ם, דלפי"ז הו"ל לר"מ לכתוב כפשוטו שחותך להצניע, וצ"ע.

וע' עוד במנח"ח שכתב באופן אחר, דהיות ובמשכן הטחינה היתה באופן שאי"ז מוכן ישר לאכילה, אלא חסר עדין תיקון לכך, א"א לומר שיתחייב באופן שטוחן ואוכל מיד, ולכך ביאר הרמב"ם כדי לבשלו. וע' בשיטה להר"ן שהביא בשם הרא"ה שכתב שבעי שיהא צריך עדין עוד תיקון קודם האכילה, ונראה דכוונתו כדברי המנח"ח. ושמעתי לחדד סברא זו, דכמו שמצינו לענין מעמר שבעי שיהא במקום גידולו משום שהרי"ז "מלאכת שדה" ולא מלאכת בית, ה"נ מלאכת טחינה עיקר צורתה שהיא כתהליך והכנה להגיע לאכילה, אבל אין צורתה להיעשות ממש קודם לאכילה.

והנה לפי סברות אלו, אם נבוא לדון מה יהא באופן שחותך ירק שנאכל חי, ועתה חתכו ע"מ לבשלו, נראה ברור שיש לאסור, דלסברת הפמ"ג יש לאסור משום שחותך להצניע, וכן לסברת המנח"ח יש לאסור משום שבכה"ג הוה דומיא דמלאכת טוחן, שאין טוחן לאכילה מיידית אלא כתהליך להגיע לאכילה.

איברא דע' בב"י (סי' שכ"א) שנסתפק לדעת הרמב"ם באופן הנ"ל שמחתך ירק הנאכל חי כדי לבשלו, שמסתמא יהא בזה איסור מדרבנן, ולכאו' צ"ב מהו הצד להתיר, וצ"ע. וביותר י"ל דמצינו פוסקים דנקטו בדעת הרמב"ם שמותר בכה"ג - ע' ישועות יעקב (סי' שכ"א ס"ק ו') ובצפנת פענח על דברי הרמב"ם הנ"ל, וצ"ע.

והנראה דלגדר הנתבאר בריש הדברים א"ש, דאפשר לומר דירק הנאכל דווקא ע"י בישול הרי הוא דומה לעץ שמחתכו לקנים, והיינו דכפי שנתבאר בריש הדברים יסוד החיוב בטוחן הוא כאשר משנה את הדבר למהות אחרת, ונתבאר שחלוק דבר שבעיקרו יש לו כבר מהות של אוכל, שלא יחשב חיתוכו לשינוי מהות, משא"כ עץ שאין לו מהות עדיין, שפיר גם בחיתוך לקנים דקים נחשב ליצירה חדשה.

ולפי"ז יש לדון ולומר שירק שאינו נאכל חי, היות ואין לו עדיין שם מאכל שנאכל, שפיר חיתוכו נחשב שמשנה את החפצא, ומחיל עליו שם מלאכה במה שמקדמו להיות ראוי לאכילה, ושפיר יש לדונו כמי שמשנה הדבר למהות חדשה, ולכן הצריך הרמב"ם דווקא שיחתוך כדי לבשלו, דנראה דהרמב"ם פסק כרא"ש והר"ח ולא כרש"י, וסבר שחיתוך דק ליכא סיבה להתחייב עליו אפי' בתורת תולדה, וכדי להתחייב צריך לשנות מהותו, ולכך צריך לחתכו כדי לבשלו.

ונראה מעתה דא"ש הצד שהרמב"ם מיירי דווקא בירק שאינו נאכל חי, דנראה דלנתבאר בירק שנאכל חי גם אם יחליט לבשלו נראה שאין לאסור החיתוך, משום שהיות שסו"ס נאכל חי, שפיר אין לומר שמשום שמחליט לבשלו יהא נחשב החיתוך כשינוי מהות, משום דנאכל חי, ותחילה שמו מאכל

ונשאר לבסוף מאכל, וא"ש צד הב"י להתיר בכה"ג, וכן א"ש סברת הפוסקים שהתירו לדינא, ודו"ק.

לנתבאר א"ש מש"כ הרמב"ם 'אין טחינה בפירות'

ה. הנה כתב הרמב"ם (פכ"א הי"ח) "מחתכין את הדילועין לפני הבהמה, ואת הנבילה לפני הכלבים, שאין טחינה בפירות", וע' בנו"כ שתמהו בזה, ויש גירסא "אין טחינה אלא בפירות", ותמהו גם על גי' זו.

וע' בס' מעשה רוקח שהביא מס' הבתים (הובא באג"ט ס"ק י"ז אות ג'), שכוונת הרמב"ם "בפירות" - מלשון אוכלא דאיפרת, והיינו דאין טחינה בדבר שאין צריך בישול, וכשאין צריך בישול חיתוך הפרי נידון כאוכלא דאיפרת באותו אוכל שנחתך לחתיכות, ורק כשצריך בישול אין נידון החיתוך כאוכלא דאיפרת, ע"כ.

ונראה דלגדר המבואר בדעת הרמב"ם א"ש היטב סברת ספר הבתים, דנראה דהא דכשאין צריך בישול נחשב כאוכלא דאיפרת, משום שלא נשתנה מהות הפרי לדבר אחר, ממילא הרי"ז נחשב גם לאחר חיתוכו כאותו דבר, ולכך נידון כאוכל דאיפרת, משא"כ כשצריך לבשלו ע"י החיתוך משתנה למצב חדש, ואין נידון כאותו אוכל, ודו"ק היטב.

ב'. בדברי התרוה"ד בדינא דחיתוך בשר דק
ביאור הסברא לחייב בחיתוך דק דווקא בגידולי קרקע

א. התרומת הדשן (סי' נ"ז) נשאל האם מותר בשבת לחתוך הבשר דק דק, ותשובתו (בקצרה) דהגם שנחלקו הראשונים אי יש טחינה באוכלין [דלרא"ש אין טחינה (אא"כ כותש), ולתוס' רק במידי דאורחא לטחון, ולרמב"ם בכל ירקות ופירות], כ"ז בגידולי קרקע, אבל בשר שאינו גידו"ק שרי, כדמצינו במעמר, ואפי' לרבא שס"ל יש ע'מור שלא בגידו"ק, לענין טוחן מודה שיש טוחן רק בגידו"ק, משום דבלא"ה לא שייך באוכלין טחינה כולי האי. עוד הוסיף, דבשר חי אסור לחתכו, והטעם משום שלא שייך ללעוס בלאו הכי, ובכה"ג אפשר שגם תוס' יודו שאסור, עכת"ד.

והנה דבריו צ"ב, חדא, דמה הסברא למימר דמשום שלא שייך טחינה באוכלין, לכך רבא יודה לחילוק של גידו"ק, הרי רבא חלק על גוף סברת החילוק בין גידו"ק לשאינם גידו"ק, ומה השייכות בין הסברא שיש להקל מצד שלא שייך טוחן, להקל גם בדבר שאינו גידו"ק.

עוד יש להבין, דלאחר שביאר שטעם ההיתר בחיתוך בשר משום שאין גידולו מן הארץ, איך חילק שלענין בשר חי אסור לחתוך משום שא"א לאוכלו בלא חיתוך, הרי סו"ס אינו גידו"ק, ולא שייך בזה טחינה, וצ"ע.

והנה ע' בנשמ"א (כלל י"ז ס"ק ב') שעמד בזה, והוסיף להקשות והאריך בזה טובא. וע' בזה עוד בחזו"א (סי' נ"ז ד"ה מש"כ).

ונראה דאפשר לבאר בזה, דביסוד הדבר שמחלקים בין גידו"ק לדבר שאינו גידו"ק, ע' בחזו"א (שם) ובנשמ"א (שם) שא"י"ז סתם גזיה"כ גרידא, דא"כ ה"נ נימא דאין בישול אלא בגידו"ק, אלא שיש מקומות שחז"ל ראו את הנקודה של גידו"ק כחלק מגדר המלאכה.

והנה נראה דלענין טוחן הסברא לחייב דווקא בגידו"ק, משום דבעצם חיתוך דק דק מצד עצמו אין נראה כ"כ כמלאכה, חדא, משום שאי"ז כתישה, ועוד, משום שעתיד להטחן באכילתו (כמש"כ התרוה"ד), ונראה שעל נקודה זו באה הסברא של גידו"ק לומר, שהיות וגידו"ק מצינו בהם שמשעת גידולם עד הכשר אכילתם נעשה תהליך של מלאכות, ומצינו בחלק מגידו"ק גם מלאכת טחינה, לכן הגם שחיתוך דק אינו נראה בפ"ע כמעשה מלאכה, אמנם בדבר שהוא גידו"ק היות ונעשה בו עוד מלאכות של הכנה והכשר לאכילה, שפיר אנו רואים גם חיתוך דק כחלק מכל התהליך [ואפי' בפירות שאין בהם ריבוי מלאכות, אמנם יש בהם קיטוף, ברירה, ועימור, ולכך יש לראות את החיתוך כמצטרף לתהליך זה].

ונראה מעתה שיש חילוק גדול בסברת החילוק לענין גידו"ק בין מעמר לטוחן, דנראה דלענין מעמר מצד המלאכה של עימור בדבר שאינו גידו"ק ליכא חסרון כלל מה שנחשב ל"מלאכה", אלא שאיכא סברא להגביל המלאכה שהיא מלאכה שמהותה קשורה לאיסוף היבול ממקום גידולו, משא"כ לענין טוחן אין אני בא מכיוון של להגביל את המלאכה, אלא אדרבה מעיקרא אין אני רואה חיתוך דק כמלאכה, ועל כך באה הסברא של גידו"ק לומר שהיות וגידו"ק הם בתהליך של הכנה, יש לראות חיתוך דק כמלאכה.

ומעתה לפי"ז נראה פשוט שגם אליבא דרבא שלענין מעמר לא חילק בגידו"ק, כאן לענין טוחן מוכרח שמודה שיש לחלק, שהרי אם איתא בגמ' "דהאי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן", וביארו הראשונים שהיינו חיתוך דק באוכלים, אי נימא שרבא יחלוק כאן על הסברא של גידו"ק, היה צריך רבא לחלוק שפטור גם בגידו"ק, משום שכפי שנתבאר סברא בגידו"ק דטוחן בא לחייב ולא לפטור. ומוכרח דצ"ל שלהאי סברא, שגידו"ק הם בתהליך של מלאכות, והרי"ז סיבה לראות את טוחן כמלאכה, שפיר רבא מודה להאי סברא [ואפי' אי נימא דאין זה הכרח שרבא מודה, בכל אופן שפיר אין לזה סתירה מדברי רבא, דליכא הכרח שרבא חולק].

והנה הא שהקשינו מדוע אסר התה"ד לחתוך בשר חי, נראה דהיות וכל הסברא בגידו"ק באה רק כדי לראות מעשה של חיתוך דק כמלאכה, נראה שכ"ז באופן שיכול לאוכלו גם בלא חיתוך, דבכה"ג אני רואה את החיתוך כמעשה הכנה ולא כמלאכה, אמנם באופן שמוכרח לחתוך בכה"ג שפיר רואים את עצם המעשה מצד עצמו כמלאכה, ולא צריך לסיוע הסברא דגידו"ק.

למבואר א"ש סברת התה"ד 'שיש במינם טחינה'

ב. והנה נראה לבאר לפי יסוד זה [שסברת גידו"ק משום שרואים את החיתוך כתהליך הכנה] את דברי התה"ד, שכתב וז"ל: "ולא דמי לעצים ופירות ולחם דאינהו כולהו גידולן מן הארץ ויש במינם טחינה, כגון תבואה וקיטנית דעיקר טחינה שייך בהו", ע"כ. ולכאו' צ"ב לשם מה הוסיף סברא דיש במינם טחינה, ת"ל מצד עצם הסברא שהם גידו"ק. ועוד תמוה מאוד עצם הסברא, וכי משום שיש טחינה בקיטנית ותבואה, לכך הרי"ז סיבה להכליל את כל הגידו"ק שיש בהם טחינה, הרי אדרבא ברוב הגידו"ק אין טחינה, וכמו"כ יכל להכליל את כל האוכלין ולומר שיש במינם טחינה, וצ"ע.

ולמבואר נראה דא"ש היטב, דעיקר הסברא בגידו"ק כפי שנתבאר לעיל, שבגידו"ק יש תהליך הכנה של מלאכות, אלא דמתוך שרואים שיש גם מלאכת טוחן בכמה מהגידו"ק, הרי"ז מפרש את מעשה החיתוך של שאר פירות גם כמעשה טחינה, דהרי"ז גם חלק מתהליך הכנת הפירות. והא דהוצרך להוסיף סברא זו, ולא סגי בסברא דגידו"ק, משום שבא לבאר את יסוד הסברא בגידו"ק שזהו להחשיב שעושה מלאכת טחינה בשאר פירות.

ג'. כמה הערות בדברי החזו"א (סי' נ"ז)
תמיהה דיש ליישב דעת הרמב"ם דבעי 'חותך לבשל' רק בחותך דק - כמש"כ לדעת התוס'

א. הביא החזו"א (סי' נ"ז) את שיטות הראשונים לענין טחינה באוכלין, והביא את דעת הרמב"ם שהטיל בו תנאי דדווקא בחותך לבשל, וכתב החזו"א דנראה דגם להרמב"ם איכא איסור מדרבנן היכא שחותך שלא לבשל. עוד הביא את דברי הירו' שיש בשחיקת שום משום איסור טוחן, ואפי' שנאכל חי, וכתב דע"כ מודה הרמב"ם דאיסורא איכא, ויפרש את דברי הירו' שחייב מדרבנן.

ויש להעיר דמיד לאחמ"כ כתב החזו"א דלדעת התוס' והרא"ש דסברו שאין טחינה באוכלין, יש ליישבם מדברי הירו' הנ"ל, שכל דבריהם מיירי רק לענין חיתוך דק, אבל בכתישה גמורה מודים לאסור. ואכתי לכאו' ה"נ אפשר ליישב דעת הרמב"ם, שכל מה שבעי תנאי שחותך לבשל, דווקא בחותך דק, אבל בכתישה גמורה איכא איסור מדאורייתא גם כשאין מבשל, ומדוע הוצרך החזו"א לדחוק הירו' לדעת הרמב"ם שחייב רק מדרבנן, ובפרט שבלשון הרמב"ם כתב "החותך ירק דק דק ע"מ לבשלו", ומדלא כתב תנאי זה גם על שחיקת סממנים, משמע שבשחיקה לא בעי בישול, ובדעת החזו"א נראה שנקט "שכדי לבשלו" הוא תנאי בסיסי לעצם שם המלאכה, וצ"ע.

בענין טחינה לאלתר - דבר פלא דבב"י כתב סברא הפוכה

ב. כתב החזו"א (שם ד"ה ובעיקר) בענין היתר הרשב"א לטחון לאלתר, דנראה דמהא דרשב"ם וסמ"ג ומרדכי ורא"מ שהביא הגה"מ, לא חילקו בין סמוך לסעודה או לא, דלא לישתמיט שלא יהיו מפרשים הדבר, ובתרוה"ד מבואר נידון על אופן שהבשר לפניו, ולא הביא סברת הרשב"א והר"ן, ומשמע שחולקים על דברי הרשב"א.

ודבר פלא הוא שבב"י מבואר סברא הפוכה, דכתב, דמהא שלא חלקו הראשונים על הרשב"א משמע שלית מאן דפליג עליה, וצ"ע. [ואגב אורחא יש לציין שעצם דברי הב"י תמוהים, שבסיום דבריו החמיר דלא כהרשב"א, וצ"ע].

ביאור דברי המג"א ב'חיתוך לפני הזקנים' לפי"ד החזו"א

ג. הביא החזו"א (שם ד"ה והנה המג"א) את חידוש המג"א, שהיכא שנאכל גם בלא חיתוך שרי לחותכו, והביא את קושית הביאוה"ל דמהוכחת הגר"א לדין הרשב"א ששרי טוחן באוכל לאלתר, מוכרח דלא כמג"א, ועוד הוסיף החזו"א להקשות.

וביאר החזו"א את כונת המג"א באופן מחודש, דפשיטא דהרמ"א מיירי באופן שחותך כדי לאכול לאלתר מדכתב "לפני הזקנים", ועל אופן זה נסוב המג"א, שיש לאסור היכי שאין יכול בלי חיתוך כדאיתא לענין זקנים, ולפני מי שיכול בלא חיתוך משמע דשרי לחתוך. ולפי"ז א"ש קו' הביאו"ל משום שלא מיירי המג"א [ששרי לחתוך לפני מי שיכול] באופן כללי, אלא מיירי רק על אופן של חיתוך לאלתר.

ויש להעיר לפי"ז מהו סיום דברי המג"א "דמשמע דלפני מי שיכול ללועסו שרי", הרי אם מיירי בלאלתר לא בעי לאתויי ראיות לכך, שהרי זהו ההלכה הפשוטה שהרמ"א מביא מהרשב"א ששרי לפרר הלחם לפני התרנגולין, משום דאיכא היתר דלאלתר, ומדוע נקט לשון "משמע", וצ"ע.

ואולי כוונת המג"א דיש להוכיח את חידוש הרשב"א מדברי התוספתא, דמדאיתא שאסור לפני הזקנים, משמע שלפני מי שיכול לאוכלו מותר, הרי שלאלתר שרי לטחון. וזה כוונתו "משמע", שאיכא משמעות לכך מגוף התוספתא.

ד'. בהיתר טוחן לאלתר
תמיהה לדעת הרמ"א מהו החילוק בין טחינה לאלתר לברירת פסולת מאוכל

א. כתב הרשב"א בתשובה (ח"ד תשו' ע"ה) דאיכא היתר לפרר הלחם לפני התרנגולין, וליכא לאסור משום טוחן, כיון שאוכלים לאלתר, ואיכא היתר דלאלתר גבי טוחן כפי שמצינו גבי בורר.

והנה פסק הרשב"א צ"ב, דבשלמא גבי הוצאת אוכל מפסולת אמרינן דכיון שעוסק בהוצאת האוכל הרי"ז נידון כדרך אכילה, אמנם באופן שעושה מעשה טחינה גמורה קודם אכילה הא עושה הוא מעשה גמור נפרד מאכילתו, ואיך נחשיב אותו כעוסק באכילתו, דהרי גם לענין בורר לא הותר להלכה להוציא פסולת מתוך אוכל, דהותר רק אוכל מפסולת (כדאיתא בסי' שי"ט סעי' א' וד') [ואמנם נסתפק הביאוה"ל (סעי' ד') האם שרי להוציא פסולת בשעת אכילה ממש, אמנם קודם אכילה כו"ע מודו שאסור פסולת מאוכל אפי' לאלתר] שעוסק ממש במעשה אכילה, וא"כ ה"ה לענין טוחן, וצ"ע.

איברא דראיתי בהגהות על הריטב"א (הוצ' מוה"ק, ע"ד. הערה מס' 46) שהביא מהרשב"א בספר עה"ק בית מועד (א', ה'), דשרי הוצאת פסולת מתוך אוכל לאלתר, ולפי"ז א"ש הרשב"א לשיטתו, דה"נ התיר טוחן לאלתר. אלא דאכתי קשיא דעת הרמ"א להלכה, דהרמ"א (סי' שכ"א סעי' י"ב) פסק את דברי הרשב"א ששרי טוחן לאלתר, ואילו לענין דין בורר לא כתב הרמ"א שיש היתר לברור גם פסולת מתוך אוכל לאלתר, ואכתי צ"ב מהו הסברא להתיר טוחן לאלתר טפי מבורר פסולת מאוכל לאלתר, וצ"ע.

והיה אפ"ל דשאני חיתוך דק שנחלקו בו הראשונים האם כלל נחשב כמעשה טחינה, דהא להרא"ש אין טחינה אלא בכתישה, ולתוס' חיובו דווקא בכגון סילקא, ויש שביארו בתוס' דווקא שמתבשל, וברמב"ם גם הצריך שיטחון ע"מ לבשלו, א"כ י"ל שגם לראשונים שמחייבים בחיתוך דק כשאינו עומד לבישול, בכל אופן אי"ז עיקר צורת המלאכה, ולכן נראה שיותר קל לראות את הטוחן דק ואוכלו לאלתר, כעוסק באכילה.

אמנם נראה שדוחק לומר כן, דהא להני ראשונים דמחייבים בחיתוך ירקות דק, מחייבים הם מדאו' (כדאיתא חזו"א סי' נ"ז ד"ה אמנם), וא"כ קשה לומר שחסר בחיתוך צורת מלאכה. ועכ"פ קשה על דעת הרמ"א, משום שהשו"ע פסק שהמחתך ירק דק דק חייב, ולא השיג עליו הרמ"א שאין חיוב מדאו', ובכ"א פסק הרמ"א דלהרשב"א איכא ביה היתר דלאלתר, ואפי' שיש בזה תורת מלאכה מדאו', וצ"ע.

ביאור דעת הרמ"א

ב. והנראה לומר בזה, דהנה לענין בורר [נתבאר במקו"א] איכא ב' הבנות בהיתר דלאלתר, חדא, ד"אכילה התמידית לא חייל עלי' שם עובדא ועמל מלאכה" - כלשון החזו"א (סי' ס"א ס"ק א'), והיינו דמצד המעשה איכא מעשה מלאכה גמור, אבל בשעת האכילה אי"ז עמל מלאכה. ואפ"ל באופן אחר, דצורת ברירה היא לאוצר, ואם לא ברר לאוצר הרי"ז חסרון בעצם מעשה המלאכה.

ונראה דאפשר לתלות בזה את מחלוקת הראשונים האם איכא היתר ברירת פסולת מתוך אוכל לאלתר, דאי נימא שההיתר מצד שאין אכילה טורח מלאכה, אפ"ל שכ"ז דווקא באופן שעוסק בגוף האוכל עצמו, אמנם כשעוסק בהוצאת הפסולת אי"ז מעשה המוגדר כחלק מגוף האכילה, ולכך יש לאסור בפסולת מתוך אוכל לאלתר, אמנם הרשב"א ועו"ר נקטו שההיתר בלאלתר משום שאי"ז צורת מלאכה כשבורר לאלתר, א"כ ליכא חילוק בין מוציא אוכל או פסולת, דכל היכא שאין בורר לאוצר שרי.

[ונתבאר במקו"א שיש לתלות בזה גם את פלוגתת הרמב"ן ותוס', דלתוס' שרי להוציא פסולת מאוכל כאשר הפסולת מרובה, משא"כ לרמב"ן ליכא חילוק, אלא להוציא פסולת בכל גווני אסור, וביארנו דעת רמב"ן דסבר דהיתר דדרך אכילה שעוסק באכילתו וא"י"ז עמל מלאכה, א"כ א"א להתיר אופן שעוסק בהוצאת פסולת, דהא בכה"ג אינו עוסק בגוף האכילה, משא"כ לתוס' שההיתר בלאלתר משום שאי"ז צורת המלאכה, א"כ שפיר יש להתיר גם במוציא פסולת. ונראה להוסיף שתוס' אזיל בזה לשיטתו, דהריטב"א נקט בדעת תוס' [ובאג"ט ביאר והוכיח כן], דבמוציא פסולת מתוך אוכל איכא היתר דלאלתר, וס"ל כדעת הרשב"א הנ"ל. ונראה דאזיל לשיטתו דסברת ההיתר מצד שליכא מעשה ברירה לאוצר, ואין הטעם רק מצד שאינו טורח במלאכה, ודו"ק].

ומעתה נראה דה"נ יש לומר במלאכת טוחן, דהנדון האם איכא היתר בלאלתר או לא, תלוי בסברות הנ"ל, דנראה שא"א להתיר מלאכת טוחן משום שעוסק באכילה, דכפי שנתבאר לעיל, דלצד זה שההיתר מצד שעוסק באכילה ואינו טורח במלאכה, ליכא היתר של פסולת מתוך אוכל לאלתר, וה"נ אין להתיר טוחן לאלתר.

אמנם נראה שהרשב"א שהתיר לאלתר בטוחן, נקט שגם במלאכת טוחן איכא מעלה במלאכה שנעשית לאלתר, ומעלה זו היא כחלק ממגדיר המלאכה, כעין שמצינו לענין בורר שהמגדיר הוא ברירה לאוצר.

ונקודה זו מתבארת בראשונים, דהרמב"ם מצריך שיהא טוחן כדי לבשל, וברשב"א לא מצריך שבפועל יבשל אלא בעי סוג ירק שיהא דרכו לבישול (עי' חזו"א סי' נ"ז ד"ה אמנם), וביותר מתבאר הדבר בשיטה להר"ן שהביא מהרא"ה דהא דנאמר דווקא סילקא, לומר "שהוא מחוסר הכשר אחר דהינו בישול, ולאפוקי פת וכל דבר הראוי לאכילה דלא מחוסר הכשר אחר", ע"כ. וביאור הדבר, שמלאכת טחינה הרי היא כחלק מתהליך הכנת המאכל לאכילה, והרי"ז כהמשך למלאכות סידורא דפת, אבל אי"ז מלאכה שנעשית סמוך לאכילה ממש, ולכן הצריכו הראשונים שיטחון כדי לבשלו, או אפי' בירק שדרכו להתבשל [שרואים את המעשה כמעשה טחינה], ובראי"ה הוסיף שסגי בכל אופן שחסר בו הכשר [וע' במנח"ח ס"ק ב' ד"ה וכוונת, שכתב כעין זה].

ולפי"ז נראה דא"ש דשייך לענין טחינה היתר דלאלתר. דסברו הרשב"א וע"ר דהיות ומגדיר מלאכת טוחן שעושה את הטחינה כהכנה מוקדמת, לכך היכא שעושה הטחינה לאלתר הרי שמאבד את צורת המלאכה, והרשב"א אזיל בזה לשיטתו כפי שנתבאר לעיל לענין ברירה.

ונראה לבאר בדעת הרמ"א, שכנראה נקט שיש לחלק בין מלאכת בורר שלא הותר ברירת פסולת מאוכל לאלתר, לבין מלאכת טוחן, דבמלאכת בורר גם אם עושה לאלתר וליכא את צורת המלאכה מצד מה שלא בורר לאוצר, אמנם שפיר איכא את צורת המלאכה מצד מה שבורר הפסולת מהאוכל, וצד זה שפיר היה סיבה לאסור. משא"כ בטוחן נקט הרמ"א שהיכא שלא עושה הטחינה ללאח"ז, מאבד את כל צורת המלאכה, ומצד גוף המעשה נראה דחיתוך דק לא סגי כדי לראות את מעשהו כמעשה טחינה [וזהו כדנקט החזו"א (סי' נ"ז ד"ה ואמנם), שכל ההיתר דלאלתר דווקא בחיתוך דק ולא בכתישה]. וכנראה שכך הוכרח לרמ"א בדעת הראשונים.

* * *

מלאכת לישה

א'. בביאור פלוגתת רבי וריבר"י בדין לישה וביאור דעת רש"י והרמב"ם
כמה תמיהות במחלוקת רבי וריבר"י

א. הנה נחלקו בדינא דלישה, לדעת ר' יוסף נחלקו רבי ור' יוסי בר יהודה, דלרבי החיוב על השריה במים, ולר' יוסי בר"י החיוב על הגיבול - ונחלקו לא רק במידי דהוא בר גיבול במים וקמח, אלא גם בשריית סממנין לדיו, או בשריית אפר. ולדעת אביי מחלוקת רבי וריבר"י רק במידי דבר גיבול כמים וקמח, אבל במידי דלאו בר גיבול כדיו ואפר גם ריבר"י מודה דחייבים על השריה במים.

ויש לברר במה נחלקו ומה סברתם. ויש להבין כמה נקודות, חדא, מה סברת רבי לחייב על עצם נתינת המים בקמח, דלכאו' לא נפעל עדין תוצאה, עוד יש להבין בסברת אביי בדעת ריבר"י, דלכאו' אם סובר דבבר גיבול בעי מעשה גיבול, מדוע בדבר שאינו בר גיבול לא נצרך הגיבול - והינו דאי ס"ל שנתינה למים בבר גיבול אינה מלאכה, מדוע בדבר שאינו בר גיבול נחשבת למלאכה. עוד יש להבין, דאיתא בגמ' לענין אפר דלדעת ריבר"י אינו חייב "עד שיגבל", ובפשוטו הכוונה עד שיגבל את האפר, ולכאו' צ"ב, הרי אפר אינו בר גיבול, ומה שייך לומר שמתחייב באפר עד שיגבלו. ומעל הכל יש להבין מה יסוד המחלוקת דמהיכן ילפי' ממלאכת המשכן נתינה למים או גיבול.

מחלוקת רבי וריבר"י אי ילפינן מבניית המשכן או מקרבנות

ב. והנה נביא את דברי האג"ט בעניין, ונוסיף על דבריו בס"ד. הנה נתחיל

במקור מלאכת לישה, ע' באג"ט בפתיחה שהאריך האם ילפי' ממלאכת המשכן או מקרבנות, והעלה בזה האג"ט מחלוקת ראשונים, דלדעת הגאונים והר"ח ילפי' מקרבנות, לרש"י והרמב"ם נחלקו בזה הבבלי וירושלמי, ולתוס' גם לירו' לא ילפי' מקרבנות אלא ממשא קרבנות, עיי"ש. ויסוד הסברא שלא ללמוד מקרבנות, דקרבנות הותר להקריבם בשבת, ולכן אין ללמוד לאסור, משא"כ סמיכות שבת למשכן באה ללמד לאסור את הקמת המשכן בשבת. ולפי"ז עולה שדברים שנאסר גם בקרבנות, כגון כל המלאכות עד לישה, או גם כולל לישה ואפיה, שפיר אפשר ללמוד מקרבנות. וכתב האג"ט (פתיחה, אות י"ב, סוף ההגה"ה) שאפ"ל שנחלקו בזה רבי וריבר"י, דלרבי ילפי' מהמשכן, והתם מלאכת לישה היתה שריית כרשינין, משא"כ ריבר"י למד מקרבנות ולמד מלחם הפנים, ולכך נקט שעיקר המלאכה היא הגיבול עצמו כמו שמצינו בלישת הלחם. [וגם רש"י והרמב"ם שס"ל שלדעת הבבלי לא ילפי' מקרבנות, אמנם יכולים לסבור שלדעת ר' יוסי בר' יהודה ילפי' מקרבנות].

ויסוד הגדר של שריה לדעת רבי, וגיבול לדעת ריבי"י, ביאר האג"ט (מלאכת לש מאות י"ב ואילך) דמצינו ב' סוגיות, חדא הסוגיא בזבחים (צד:) זרק זרע פשתן למים חייב, ובגמ' אמרו הטעם דאית להו רירי, וברש"י 'ומתדבקים אהדדי', ומבואר שיש ענין בלישה של התדבקות. עוד סוגיא מצינו בשבת (ק"מ.) דחרדל שלשו מערב שבת, למחר ממחו בין ביד בין בכלי, ובתרומת הדשן (סי' נ"ג) כתב שמותר להוסיף לו מים בשבת, וביאר הפמ"ג (מ"ז סקי"ג) שמע"ש לא לש החרדל במים, אלא בלחות של עצמו. ולכאו' עדין תמוה איך מותר לשוב וללושו, והוכיח מכאן האג"ט שמלבד הענין של דיבוק, רואים ענין של "הרכבת הקמח והמים".

ולפי"ד האג"ט בהקדמה יש לומר, שלרבי ילפי' מסממנין שעיקר הגדרת לישה הוא הרכבת החלקים, ולריבר"י שילפי' מגיבול לחם הפנים לומדים שעיקר המלאכה היא דיבוק החלקים [אמנם הוסיף האג"ט דלריבר"י צריך את שני הדינים].

למבואר יש ליישב תמיהות דלעיל

ג. ומעתה לפי"ז נשוב לקושיות דלעיל, דהנה הא דלרבי נחשב נתינת המים למלאכה, אפי' שלכאו' לא יצר דבר, ונראה דעתה ראינו שגדר החיוב הוא על הרכבת מים וקמח, אמנם עדין תמוה שהרי לא נוצר כאן תוצאה גמורה, וצריך לומר בב' אופנים, או שבאמת לא נגמר הגיבול, אבל בחלק המפגש בין המים לקמח יש חלק מסוים שהתגבל לגמרי, ומתחייב על חלק זה, או שאפ"ל שמיירי בטחינה גסה שהמים מחלחלים לגמרי לתוך הקמח, והיות וכל הקמח מורכב עם מים, אפשר לראות מצב זה כשלב בפני עצמו בהכנת העיסה. ויותר מסתבר שהביאור כדרך השניה, משום שקשה לומר שמתחייב רק על חלק המפגש, וכך מבואר באורחות שבת (פ"ו הערה י"ב), ועי' עוד בפמ"ג (סי' שכ"א משב"ז ס"ק י"ב) שמבואר כן בדבריו.

והנה מה שהקשינו מדוע לאביי לדעת ריבר"י חייב כששורה דיו ואפר, הרי ההגדרה לריבר"י דבעי גיבול [ולמה שנתבאר עתה הגדר הוא דיבוק]. ונראה שסבר אביי שאכן הגדר הוא דיבוק, אבל בדיו ואפר נעשה הדיבוק ע"י השריה גופא, והגם שאי"ז דיבוק גמור, סבר אביי שרמת איחוד החלקים הנעשית מספיקה כדי לחייב, ואפי' אי נימא שצריך "מעשה גיבול", שפיר מעשה שפיכת המים נחשב כגוף מעשה הגיבול, ור' יוסף נחלק וסבר שאין השריה נחשבת כגיבול, ויתבאר.

עוד הקשינו מדוע איתא לענין אפר דלריבר"י אינו חייב עד שיגבל, הרי אינו בר גיבול. [ויש להדגיש שההבנה למסקנא שהברייתא באפר ולא בעפר, היא רק לדעת ר' יוסף, ודו"ק].

ונראה בזה, דעי' בתוס' ד"ה אבל דיו שהקשה שהרי גם בדיו מצינו שיש עירוב, ותי' תוס' שהתם אי"ז עיקר הגיבול, אלא הרי"ז רק עירוב בעלמא, ונראה דאפ"ל דר' יוסף נקט בדעת ריבר"י שהיות ועדין לאחר העירוב יש תוספת שבח ע"י העירוב בסוף, סבר ר' יוסף בדעת ריבר"י שלכן גם בדיו שנעשה דיבוק מאליו ע"י שרייה בכ"א החיוב הוא על המעשה בסוף, דומיא דלחם הפנים, דר' יוסף סבר שאין להחשיב את נתינת המים כמעשה, ולכך החיוב רק על מעשה העירוב הסופי.

דעת הרמב"ם שפסק כריבר"י ולומדים מקרבנות, ומאידך סבר שהירו' פליג אבבלי

ד. הנה אכתי יש לדון, דבשלמא לגאונים ולר"ח שס"ל שלא נחלקו הבבלי והירושלמי א"ש, שאפשר לפסוק כר' יוסי בר יהודה דילפי' מלחם הפנים, אלא לדעת הרמב"ם ורש"י שנקטו שהירו' פליג אבבלי, א"כ לכאו' בכה"ג הלכה כבבלי, ומאידך מצינו שהרמב"ם פוסק כר' יוסי בר יהודה, דאיתא ברמב"ם בפ' ח' דדבר שאינו בר גיבול אין חייבים עליו, וכל החיוב דווקא על גיבול.

ונראה לכאו' דצ"ל בדעת הרמב"ם שנקט שילפי' גם גיבול מסממנין שהיו במשכן, אלא דאכתי צ"ב איך ילפינן לו מים בשבת, וביאר הפמ"ג (מ"ז סקי"ג) שנקט שילפי' גיבול מסממנין, וביאר שאזלינן בתר הדרך והמהנג, דבסממנין הדרך הוא לשרותן, ובקמח הדרך לגבלם.

ובביאור דבריו נראה שגדר לישה הוא "חיבור החלקים", אלא שבכל מוצר יש סוג חיבור אחר, דלענין סממנין החיבור נעשה ע"י שריה בלבד, ולענין קמח צריך גיבול כדי לחברם, ולכן בלי גיבול לא נחשב לחיבור, ואין לחייב על שריית קמח גרידא, אלא רק אסור מדרבנן.

והנה לגדר זה עדיין צ"ב לענין מורסן וכדו', שכתב הרמב"ם שאינם ראוים לגיבול, לכאו' מדוע אין מתחייבים על שרייתן, הרי הדרך לשרותם. וצ"ל שדברים אלו אף ע"י שרייה אינם מתאחדים לדבר אחד, וכל מה שמחייבים על שריה זהו רק בדיו וסממנין שנותנים טעם במים (כלשון התוס' רי"ד), ונעשה איחוד מסוים ביניהם.

[אמנם בחזו"א (סי' נ"ח ס"ק ג') נראה שנקט בדעת הרמב"ם שגדר לישה אינה רק איחוד החלקים, אלא כתב שהגדר הוא "המדבק את הנפרדים". וכתב החזו"א שלדעת הרמב"ם פטור במגבל דבר שאינו בר גיבול משום שאינו מדבק, משא"כ לשא"ר חייב. וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, דלדעת הרמב"ם הבבלי פליג על הירו', ולא ילפינן לה מלחם הפנים, א"כ מנין לרמב"ם שגדר המלאכה הוא דיבוק דווקא, וצ"ע. ולהלן יתיישב היטב ע"פ דברי האג"ט].

לדעת התוס' רי"ד שאזלינן בתר מנהג, החילוק בין בלילה רכה לדיו וסממנים

ה. הנה יש להבין הא דאיתא (קנ"ו.) דבלילה רכה הרי"ז סיבה שלא יחשב ללש, לכאו' מאי שנא מדיו וסממנין שנחשב ללישה, ובפרט לגדר הנ"ל שאזלינן בתר דרך ומנהג, לכאו' בלילה רכה הרי"ז דרך ומנהג, שכן מצינו במס' ברכות ומנחות, וצ"ע.

ונראה להוסיף על גדר התוס' רי"ד, שמלבד מה שאזלינן בתר דרך ומנהג צריך תנאי נוסף, והוא 'שיחבר החלקים באופן המושלם ששייך לאותו מין', ולפי"ז נראה דלענין דיו האופן הגמור של השלמתו הוא ברמת חיבור של בלילה רכה, אבל לענין קמח ההשלמה של החיבור הוא גיבול גמור, וא"כ לא איכפ"ל במה שגם דרך לאוכלו בבלילה רכה, משום דעדין ביחס למין הקמח אי"ז חיבור גמור.

והנה לאחר כתבי כ"ז, ראיתי באגלי טל (ס"ק י"ד) שיישב דעת הרמב"ם ורש"י כפשוטו, דהמקור של גיבול מדיו, דצורת מעשה הדיו שתחילה גובלין אותו ומייבשין אותו, ואח"כ שורין אותו במי עפצא, ולפי"ז א"ש מקור הרמב"ם גם לדעת החזו"א שהגדר הוא דיבוק דשפיר איכא גיבול גמור, והא דאיתא בגמ' דדיו אינו בר גיבול, הינו השלב השני ששורין הדיו במי עפצא, ולפי"ז א"ש היטב נמי החילוק בין דיו לבלילה רכה, משום דדיו הוה שפיר בלילה עבה בתחילתו.

העולה מן הדברים: דלדעת הגאונים אפ"ל שהמקור לגיבול לדעת ר"י בר יהודה הוא מלחם הפנים, וגדר לישה הוא דיבוק, ולדעת רבי גדר לישה הוא עירוב. ולדעת הרמב"ם ורש"י אפ"ל כדרך התוס' רי"ד דגדר הלישה הוא איחוד החלקים לדבר אחד, וילפי' להו מסממנין, ואפשר להוסיף שצריך איחוד מושלם כל סוג לפי ענינו. ולדעת החזו"א שהגדר לרמב"ם הוא "דיבוק", צ"ל כדברי האגלי טל דגדר הלישה לריבר"י הוא דיבוק, והמקור מהמשכן הוא מעשיית הדיו בשלב הראשון שמגבלים אותו, ובשלב זה הדיו בר גיבול.

ב'. בביאור גדר נתינת מים לרבי
משמעות רש"י 'דאין גובלין' היינו איסור נתינת מים, ובלשון רש"י ' אפי' דלאו בר גיבול'

א. [עיקרי הדברים הובאו לעיל בסי' א', ועתה יובאו בתוספת ביאור]. הנה דעת רבי דחיוב לישה הוא בנתינת המים, ויש להגדיר מהו האיסור, דלכאו' לא 'יצר בזה יצירה, ועל מה מתחייב, וצ"ע. והנה איתא בגמ' (קנ"ה:) "אין גובלין את הקלי", והעמידה הגמ' כרבי, וברש"י ביאר דהא שלא העמידה הגמ' מ"ד גובלין כרבי [דלכאו' יותר פשוט להעמיד כרבי, דלרבי הרי אין איסור בגיבול אלא בנתינת המים], דלרבי לא שייך להתיר את הגיבול משום שיש לאסור את נתינת המים, ונקט רש"י דמיירי שנתן המים בשבת.

ומבואר לפי"ז דלדעת רבי מותר לגבל [ע"י שינוי או אפי' בלי שינוי], אלא נקט רש"י שכל הבעיה להעמיד כרבי ששרי לגבל הוא רק מצד האיסור בנתינת המים, ולפי"ז עולה שמה שנאמר בברייתא "אין גובלין", הביאור הוא אין נותנים מים - דהרי עצם הגיבול יש לו היתר כנתבאר, ואכתי יש להעיר דלפי"ז מדוע נקטה הברייתא איסור גיבול, היה לה לנקוט איסור נתינת מים, וצ"ע.

עוד יש לעיין, דכתב רש"י (ד"ה ר' יוסי בר יהודה) וז"ל: "דאי רבי לא מהני ליה שינוי דמנתינת מים מיחייב אפילו במידי דלאו בר גיבול" וכו'. ותמוה דמבואר (י"ח.) בדעת אביי שבאופן שהדבר לאו בר גיבול יש יותר סברא לחייב בנתינת המים, א"כ מדוע כתב רש"י "**אפילו** דלאו בר גיבול", ואפי' אי סוגיא לא אזלא כאביי, אבל מבואר דמסברא איכא יותר לחייב על נתינת מים כשאינו בר גיבול.

איברא דהיה מקום ליישב דכוונת רש"י שהחידוש שחייב מדאו' ולא רק מדרבנן - ובפרט לדעת רש"י דס"ל דמידי דלאו בר גיבול אסור רק מדרבנן [כדאיתא בגמ' בביצה (ל"ב:) דקיטמא שרי, וביאר רש"י שמותר לגבל], א"כ יש חידוש בהא שלדעת רבי שאיכא איסור בנתינת המים, איכא חיוב מדאורייתא גם במידי דלאו בר גיבול.

אמנם היא גופא צ"ע, דאי נימא שהגדר לרבי כפשוטו דאסור לערב מים וקמח, א"כ גם דין זה דאיכא חיוב במידי דלאו בר גיבול הוה פשיטא, דסו"ס איכא עירוב דמים וקמח, ומהו החידוש שחייב, וצ"ע.

ביאור דברי רש"י דגדר נתינת מים לרבי 'תחילת גיבול'

ב. והנראה לומר בזה דהגדר בחיוב נתינת מים אליבא דרבי אינו עירוב גרידא, אלא דס"ל לרבי דגם בנתינת מים איכא התחלת גיבול, וסבר רבי שגיבול פורתא זה גם נחשב לגיבול [ובמידי דלאו בר גיבול כמורסן וקלי, שמבואר בגמ' שנחלקו בזה רבי וריבר"י, וכן בדיו אליבא דר' יוסף, נראה דהגדר במידי דלאו בר גיבול "איחוד החלקים" - ובנתינה למים יש התחלה לאיחוד. ויש לציין דלענין קלי מבואר בגמ' (קנו) דשייך ביה לשון "גובלין", ולהלכה מצינו שקלי ומורסן נחשבים יותר בר גיבול מדיו, שכתב המ"ב שדינם כקמח לענין לאסור לגבל אפי' בנתן המים בע"ש, אמנם החזו"א (סי' נ"ח סק"ז) פליג בזה על המ"ב, וראיתי שציינו שכבר נחלקו בזה החיי אדם (כלל י"ט בנשמ"א ס"ק ד') והאגלי טל (ס"ק ט"ו אות א')]. ולהלן יתבאר במה מוגדר כתחילת גיבול, בכמות או באיכות.

ולפי"ז נראה דא"ש היטב הא דחידש רש"י דאיכא חיוב דאורייתא בנתינת מים למידי דלאו בר גיבול, משום דאי נימא שהחיוב מצד תחילת גיבול, היה צד לומר דבמידי דלאו בר גיבול היות ואין עתיד להיות מגובל לבסוף, א"כ אין לחייב גם בנתינת המים מצד תחילת גיבול, משום שאין לחייב על התחלה שלא מביאה את הדבר לידי גמר, ועל זה כתב רש"י "אפילו" שבכל אופן חייב, כדאיתא גבי מורסן דאיתא בברייתא שרבי אסר ליתן מים למורסן.

ומעתה לפי"ז אפשר ליישב מה שפתחנו להקשות - מדוע נקטה הברייתא אליבא דרבי "אין גובלין", היה לברייתא לכתוב איסור של נתינה למים, ולמבואר א"ש, דיסוד האיסור של נתינה למים הוא גיבול, ושפיר שייך בזה לשון גיבול [ובפרט בקלי ששייך ביה גיבול כמבואר לעיל] - אין להתעלם שעדין צריך להבין דאפי' ששייך לשון גיבול על עירוב במים, מדוע לא נקטה זאת הברייתא להדיא, אמנם לכל הפחות מובן ששייך לשון גיבול על נתינה למים. [ואולי אטו הסיפא דנקטה הברייתא לריבר"י ששרי גיבול, והתם היינו גיבול ממש, אטו זאת נקטה הברייתא תחילה לשון גיבול].

למבואר לעיל ביאור דברי הריטב"א דאם אסר נתינת מים כ"ש שאסר גיבול

ג. הנה הריטב"א גם עמד על קושיית רש"י מדוע לא העמידה הגמ' את הברייתא כפשוטה דלרבי שרי לגבל, ולא תי' כרש"י דהחסרון מצד נתינת המים אלא כתב הריטב"א וז"ל: "כיון דאסר נתינת מים גרידא, כ"ש דאסר גיבול ואפי' בשינוי". ובפשוטו דבריו צ"ב טובא, דמה השייכות, ומדוע לא נתיר ע"י שינוי על אף שאסרנו נתינת מים, דבשלמא נתינת מים איכא איסור מצד שכך הוא הדרך, משא"כ בגיבול ע"י שינוי מעט מעט אי"ז הדרך, וצ"ע.

ונראה דלמבואר לעיל אפשר לדחוק ולומר, דהיות והנתינה למים - יסוד חיובו מצד תחילת גיבול, א"כ יוצא שבעצם נתחדש בדברי רבי שנאסר בלישה גם גיבול פורתא, שהרי בנתינת המים יש רק גיבול מעט, א"כ לא שייך לומר שגיבול מעט יחשב כשינוי, שהרי מחייבים על גיבול מעט.

אמנם ביאור זה דוחק מעט, שיש לחלק, שהנתינה למים אפי' שהיא גיבול פורתא, אבל הרי"ז מצורת הלישה ודרך לגבל בכה"ג, משא"כ בגיבול עצמו אין דרך לגבל מעט מעט. אמנם עדין יש מקום לומר שעצם מה שמצינו שיש במלאכת לישה גיבול מעט, א"כ אין גיבול מעט מעט מספיק שינוי להתיר.

[ויש לציין בעצם מה שנתבאר שגדר האיסור אליבא דרבי הוא "תחילת גיבול", דבאג"ט (ט', י"ב) נקט שהוא גדר של "הרכבת מים וקמח" [הובאו דבריו לעיל בסי' א'], ועיי"ש שהוכיח כן מאיסור לישת חרדל שנילוש מע"ש, עיי"ש. ויש לעמוד לפי"ד על התמיהות שנתבארו לעיל, ויש ליישב].

ביאור מחלוקת הראשונים אי שרי לרבי לגבל - להמבואר לעיל

ד. והנה נחלקו הראשונים לדעת רבי אי מותר לגבל, הרמב"ן (קנ"ו) נקט שאסור, וכן מבואר בריטב"א שהובא לעיל [שנקט שאיכא לרבי איסור גיבול אפי' בשינוי]. ומאידך השיטה להר"ן (הביאו השביתת השבת ס"ק ט"ו) והתרומת הדשן (סי' נ"ג) נקטו שמותר לגבל לרבי.

ונראה דלראשונים שס"ל שגיבול אסור לרבי, אפשר לבאר זאת לב' ההגדרות שהובאו לעיל, דאי נימא דהגדר "תחילת גיבול" א"ש היטב, דאם חייב על תחילת הגיבול, כ"ש שחייב על המשך הגיבול. וכן להגדרה שנתינת המים הוא "הרכבה", אפ"ל דס"ל לרבי דגם בהמשך הגיבול יש תוספת בהרכבה, או שאפ"ל שיש חיוב בפ"ע על מעשה הגיבול מצד איסור גיבול, והינו דאיכא ב' חיובים, חדא בנתינת המים מצד הרכבה, ועוד, בגיבול עצמו איכא איסור מצד גיבול [וצ"ל דילפינן את ב' החיובים מהמשכן דבעשיית הדיו היה ב' שלבים, כמבואר באג"ט (ס"ק י"ד) דתחילה היו גובלים ולאחמ"כ היו שורין במים].

אמנם נראה דהראשונים שהתירו הגיבול לדעת רבי, לכאו' מוכרח שנקטו שגדר הגיבול הוא מטעם הרכבה ולא מטעם גיבול, דאי נימא שהחיוב מטעם גיבול ליכא סברא דלא יתחייב על המשך הגיבול, דאין לומר שהנתינה למים היא עיקר השבח, שהרי במידי דבר גיבול ודאי שעיקר השבח הוא במעשה הגיבול.

ביאור הגדר 'תחילת גיבול' - האם הכוונה לכמות או לאיכות

ה. והנה בעצם הצד שנתינה למים גדר החיוב הוא "התחלת גיבול", יש לעיין אם הגדר הוא התחלה בכמות הקמח המתגבל, או באיכות הגיבול. והיינו דאפ"ל שרבי מיירי באופן שאין המים מתערבים בכל הקמח, אלא רק בנקודת המפגש ביניהם, ובנקודת החיבור יש חלקים מסוימים שנעשה בהם איחוד גמור, ועל חלק זה החיוב לדעת רבי - ולפי צד זה לכאו' יצטרכו שיעור של גיבול בנקודת החיבור, וא"כ לא יצויר אופן כזה אלא בכמות גדולה של קמח [ועי' לעיל ביאורינו בדברי הריטב"א, דמבואר כצד זה דביארנו שנתינת מים הרי"ז כגיבול מעט מעט, ודו"ק].

אמנם אפ"ל שמיירי בקמח שנטחן בטחינה גסה, והמים נבלעים ומתאחדים עם הקמח, אלא שאין נעשה עדין לעיסה. וראיתי בס' אורחות שבת (פ"ו הערה י"ב) שנקט כצד זה. וכבר מבואר כך בפמ"ג (סי' שכ"א משב"ז ס"ק י"ב) שהביא מהעולת שבת שהקשה דלכאו' סוגיא דזבחים (צב.) "זרק זרע פשתן למים חייב" אינה כריבר"י, אלא כרבי שמחייב על הנתינה למים. וביאר הפמ"ג שזרע פשתן הדיבוק נעשה לגמרי, משא"כ בקמח במים כל זמן שלא לש אין דיבוקו עולה יפה, ואין ניקח בידו, עכת"ד. ומבואר שנתינה למים לא נעשה דיבוק גמור במקצת הכמות, אלא נעשה דיבוק שאינו יפה.

אלא דלצד זה יש לעי' מדוע נחשב למלאכה, דלכאו' הרי"ז חצי שיעור באיכות המלאכה, ובפשטות אין איסור מדאו' בכה"ג [כדמצינו לענין מבשל בפחות ממאכל ב"ד שאם לא עתיד להגיע למאכל ב"ד אין איסור לחמם בכה"ג].

ונראה דצ"ל דחלוק לישה מבישול, דבישול פחות ממאכל ב"ד אין כאן כי אם חצי התחממות, ואין כאן חלק שלם, משא"כ לענין לישה אפ"ל שיש תועלת מוגדרת בעצם כניסת המים לקמח, ורואים זאת כחלק שלם בפ"ע.

ג'. בשינוי מעט מעט אי מהני בקמח שאינו קלי לדעת תוס'
מחלוקת הרמב"ם ותוס' במידי דלאו בר גיבול

א. הנה דעת הרמב"ם בדין לישה, דהלכה כר' יוסי בר יהודה שהחיוב הוא על הגיבול ולא על נתינת המים, ומקור הרמב"ם כתב בביאור הלכה (ר"ס שכ"ד) שפסק כסתם משנה (קנה:) דמבואר במשנה כר' יוסי ב"י שישרי ליתן את המים למורסן. ולענין מחלוקת אביי ור' יוסף (יח.) האם במידי דלאו בר גיבול חייב לריבר"י על נתינת המים, פסק הרמב"ם (פ"ח הט"ז) כר' יוסף, וביאר הרה"מ שמקור הרמב"ם מדשרי ליתן מים למורסן, וסבר הרמב"ם שמורסן הוא לאו בר גיבול, דאי נימא שהוא בר גיבול איך שרי ליתן למים, הרי בבר גיבול אסרו את נתינת המים אטו גיבול, ובהכרח מורסן אינו בר גיבול, ומדשרי ליתן מים, שמע מינה שנפסק כר' יוסף.

ומתוך כך נקט הרמב"ם (פכ"א הל"ג) שקלי הוה לאו בר גיבול, וטעם איסור גיבולו הוא רק שמא יבוא לגבל קמח שאינו קלי, וההכרח שקלי לאו בר גיבול, מהא שלא נאסר לריבר"י נתינה למים, ובהכרח שאינו בר גיבול, וכנ"ל.

אמנם תוס' (יח.) פליגי על הרמב"ם, וס"ל דהלכה כאביי דבמידי דלאו בר גיבול אסור נתינת מים מדאו', והא דבמורסן התירו לריבר"י נתינת מים, סברי תוס' דמורסן הוא בר גיבול, ובכה"ג אין איסור מדאו' בנתינת מים, והאי דלא אסרו מדרבנן נתינת מים במורסן כפי שאסרו בכל מידי דבר גיבול, ביארו הפמ"ג והט"ז (הובא בביאוה"ל שם) שהתירו משום שצריך להאכיל לחיה ולעוף [ולפי"ז כתב הביאוה"ל שמהאי טעמא יש להתיר אפי' בנתינת מים לקמח].

ולפי"ז עולה דלדעת תוס' קלי נמי בר גיבול, והא דהותר נתינתו למים, זהו מהטעם שנתבאר שהותר כדי להאכיל לחיה ולעוף.

ביאור לדעת תוס' הא דהעמידה הגמ' בקמח קלי

ב. ויש לעי' בזה, דבשלמא לדעת הרמב"ם א"ש היטב הא דנקטה הגמ' קמח קלי, והיינו משום דקמח שאינו קלי הוה מידי דבר גיבול, ובכה"ג אסור נתינתו למים. אלא לדעת תוס' דנתבאר שהותר נתינה למים גם במידי דבר גיבול, צ"ע טובא מדוע העמידה הגמ' את הדין בקמח קלי, היה לגמ' להעמיד בקמח רגיל, דבכה"ג איכא חידוש טפי דנשמע מיניה דשרי נתינת מים גם בקמח רגיל, ולכאו' ראיה מכאן לדעת הרמב"ם.

ונראה דעי' בביאור הלכה (סי' שכ"א סעי' י"ד) שהביא מהנשמ"א שתמה בהיתר של על יד על יד שנאמר לענין קלי, דלכאו' מה השינוי בזה, דאי מצד שעושה מעט הרי חצי שיעור אסור מן התורה, ומתוך כך הכריח הנשמ"א דאין הביאור ב"על יד על יד" - מעט מעט, אלא הכוונה כלאחר יד, ובביאוה"ל פליג עליו דחלילה לומר כן, דהראשונים ביארו להדיא דהיינו מעט מעט.

ומתוך כך כתב הביאוה"ל טעם אחר וז"ל: דמשום דע"י מה שמיבשין הקליות בתנור ועושין אותן שיהיו ראוין לאכילה, הוא חשיב כמו דבר שנאפה ונתבשל, ולכך אף דע"י נתינת מים שנותנין בתוכו אח"כ הוא מתגבל, אי"ז חשיב כמו מלאכת לישה אלא כמו תיקון אוכל בעלמא דדרך אכילתו בכך, והוא חשיב כמו רוטב שנותנין בתבשיל, ואי"ז מלאכה דאורייתא, ולכך הותר מעט מעט דחשיב קצת שינוי, ע"כ. והוסיף וכתב בעוד אופן שאפ"ל שאיכא היתר בשעת אכילה משום דדרך אכילה בכך, ואפי' שלענין בורר לא נפסק היתר בפחות מכשיעור, הכא שאני משום סברא קמייתא דהרי"ז כתיקון אוכל בעלמא, והוסיף הביאוה"ל דלפי"ז ההיתר דווקא בקלי דשייך בזה היתר שהדבר כבר נתבשל, והרי"ז כתיקון אוכל, אבל בקמח אסור.

ונראה דלדברי הביאוה"ל א"ש היטב דעת תוס' דלכך נקטה הגמ' קמח קלי בדווקא, משום דבקמח רגיל ליכא היתר דמעט מעט, ונראה דהוא ראיה לדברי הביאור הלכה דטעם ההיתר משום דרך אכילה, אמנם לדעת הנשמ"א שביאר שההיתר בקלי הוא מצד שינוי של כלאחר יד, לכאו' הדרא קושיא לדוכתא מדוע העמידה הגמ' בקמח קלי, לכאו' היה לגמ' לנקוט חידוש טפי דאפי' בקמח רגיל שרי ע"י שינוי כלאחר יד, וצ"ע.

ונראה לומר בדעת הנשמ"א, שהרי גם אם איכא פטור מדאו' שעושה כלאחר יד, אמנם עדיין איכא איסור דרבנן כמו שאסרו בכל המלאכות, אלא דבלישה סיבת ההיתר ע"י שינוי הוא כדי שיהא מאכל לאדם, וכמו שביאר הביאוה"ל (ר"ס שכ"ד, והובא לעיל) שהתירו נתינת מים למורסן לדעת תוס' אפי' שנאסר נתינת מים במידי דבר גיבול, הטעם בזה שצריך להאכיל לחיה ולעוף, וא"כ ה"נ נראה פשוט שגם לדעת הנשמ"א לא הותר בסתמא לישה בכלאחר יד, אלא יסוד ההיתר הוא כדי להאכיל לאדם, וא"ש שנאמר ההיתר דווקא בקלי שראוי לאכילה, ולא בקמח רגיל.

והנה לאחר כ"ז שמחתי למצוא את עיקר סברא דלעיל בפמ"ג (בא"א ס"ק י"ז) שכתב: "אבל לתוס' שבת דף ח"י ע"א צ"ל קלי בר גיבול הוא, ונקיט קלי דראוי לאכול חי בשבת, הוא הדין קמח שאין קלוי מותר ע"י שינוי מעט מעט לתרנגולים", ע"כ. ומבואר כנתבאר לעיל שנקטה הגמ' קלי משום שהוא ראוי לאכילה, ולפי"ז התיר לתרנגולים קמח שאין קלוי משום שראוי להם חי.

ד'. בהיתר לישה ע"י שינוי ובדין בלילה רכה לדעת ריבר"י

תמיהה לדעת תוס' שמידי דלאו בר גיבול נאסר גיבולו, איך הותר ע"י שינוי

א. הנה נתבאר בגמ' (קנ"ו) דאיכא היתר ללוש ע"י שינוי, ונתבאר בגמ' ג' שינויים: א'. על יד על יד. ב'. בלילה רכה, ובנוסף לכך בעי לשנות את סדר הנתינה - נותן את השתית ואח"כ נותן את החומץ. ג'. שתי וערב ומנער הכלי. ויש לדון האם נאמר היתר של שינוי גם באופן שאיכא איסור מדאו', וא"כ צ"ב מה ההיתר.

והנה נחלקו הראשונים האם במידי דלאו בר גיבול איכא איסור מדאו' בלישתו, דעת הרמב"ם (פ"ח) שמידי דלאו בר גיבול אין בו חיוב, ולכך מותר ליתן מים במורסן ולא גזרו אטו גיבול, וגיבול מורסן אסרו מדרבנן אטו מידי דבר גיבול.

אמנם בתוס' (י"ח) מבואר שגם מורסן גיבולו אסור מדאו', והא שהותר נתינתו למים ולא נאסר אטו גיבולו, עי' בביאור הלכה (ר"ס שכ"ד) שהביא מהאחרונים שביארו שמשום שצריך להאכיל לחיה ולעוף לכן לא גזרו.

ועולה דלדעת הרמב"ם דמידי דלאו בר גיבול איסורו מדרבנן, נמצא שהותר לישה ע"י שינויים באיסור מדרבנן, אכן לדעת תוס' דלאו בר גיבול איסורו מדאו', נמצא שההיתר הוא גם באיסור מדאו', ויש להבין מהו הביאור שהותר ע"י שינוי איסור מדאו', וצ"ע.

והנה לענין שינוי של על יד על יד יש להקדים קושיא נוספת מדוע נחשב לשינוי כלל, דלכאו' הרי"ז חצי שיעור שנאסר, וביאר בזה הביאוה"ל (סי' שכ"א ד"ה שמא יבוא) בכמה אופנים, א'. הביא מהנשמת אדם שאין הביאור מעט מעט אלא שינוי של כלאחר יד, והביאוה"ל דחה דבריו. ב'. ביאר הביאוה"ל שאי"ז חשיב כמו מלאכת לישה, אלא כמו תיקון אוכל בעלמא דדרך אכילתו בכך, והוא חשיב כמו רוטב שנותנים בתבשיל, ואי"ז מלאכה מדאורייתא. ג'. הוסיף הביאוה"ל על ביאורו הראשון, שכל ההיתר שנחשב כמתקן אכילתו דווקא בעת האכילה, ומשום דדרך אכילה בכך.

והביאור בדברי הביאור הלכה שנתינת רוטב לתבשיל מותרת משום דהוה דרך אכילה, צ"ל שבנתינת רוטב לתבשיל המעשה מוכיח שאין כוונתו לגבל ולדבק התבשיל, אלא רק לרככו ולהכשירו לאכילה, ולכך אפי' שנוצר גיבול מסוים, אבל המעשה מוכיח שאין תכלית כוונתו לכך, והוה כמתעסק בעלמא.

מיושב לדברי הביאוה"ל בביאורו מדוע לא נאסר מצד 'חצי שיעור'

ב. והנה לענין מה שהקשינו תחילה לדלעת תוס' ודעימיה איך הותר שינוי במקום איסור מדאו', נראה דלביאור הביאוה"ל ש"עוסק בהכנת המאכל", או לביאורו שזהו דרך אכילה - סברות אלו הוה שפיר סברות להתיר לגמרי גם באיסור מדאו', מטעם שאי"ז מלאכה כלל מהטעמים שנתבארו. ולדעת הנשמ"א שביאר ששינוי של ע"י הרי זה שינוי של כלאחר יד, הא דלא נאסר מדרבנן, עי' בנשמ"א שהוסיף שהרי"ז כדיכת פלפלין שהותר, ונראה שכוונתו שהותר איסור דרבנן ליתן אפשרות של אכילה [וכעי"ז הובא לעיל מאחרונים שהתירו שתי וערב כדי להאכיל בהמה וחיה], ומטעם סברא זו הותר לגמרי האיסור מדאורייתא ולא נאסר מדרבנן.

ולענין שינוי של שתי וערב, עצם השינוי מבואר ברמב"ן שהרי"ז שינוי ברמת הגיבול, שאי"ז גיבול שלם, ולפי"ז ביאר שמהני שינוי זה רק לשוורים ולא לתרנגולים [וברי"ן נתקשה מה החילוק]. - וביאר שלתרנגולים סגי בעירוב זה, והרי כעירוב גמור. והא דהותר מדאו' גם אם איכא איסור מדאו', נתבאר דבר זה לעיל בשם האחרונים שהותר לצורך האכלת בהמה חיה ועופות.

והנה לענין שינוי של בלילה רכה, מבואר ברש"י (ד"ה בעבה) שעצם מה שהוה בלילה רכה אין לזה שם של לישה כלל, והא שנאמר לשנות את סדר הנתינה זהו רק מעליותא וגזירה אטו בלילה עבה, ובפשטות אין תוצאה שונה בסדר הנתינה, וכך מבואר ברמ"א שכתב שסדר הנתינה תלוי במנהג המקום.

מחלוקת הראשונים האם לריבר"י בבלילה רכה צריך שינוי בסדר הנתינה

ג. והנה יש לדון בשינויים לדעת רבי ור' יוסי בר יהודה, ונראה בפשטות דלענין שינוי בגיבול על יד על יד וכן שינוי בשתי וערב, מעיקר הדין לא מהני לרבי, משום שלרבי איכא איסור כבר בנתינת המים, כמש"כ רש"י כאן בסוגיא, אמנם באופן שנתן המים בערב שבת ובא לגבל בשבת, גם אי נימא שלדעת רבי איכא איסור בגיבול, מסתבר שמהני הני שינויים ג"כ לרבי.

אלא שיש לדון לענין שינוי דבלילה רכה שמשנה הסדר בנתינת המים בשינוי זה, כמבואר בגמ' שהוא לדעת רבי, יש לדון לדעת ר' יוסי בר יהודה האם מהני השינוי בסדר הנתינה גם לענין הגיבול עצמו [וגם לרבי יש לדון למאן דס"ל דלדעת רבי נאסר הגיבול], ויש לדון האם צריך שינוי בגיבול, ויתבאר.

דהנה לדעת ר' יוסי בר' יהודה שהאיסור הוא הגיבול, יש מקום לומר דלא צריך כלל שינוי, דבשלמא לרבי שהאיסור בנתינת המים בעי שינוי משום שאין חילוק במעשה נתינת המים בין בלילה רכה או עבה, משא"כ לדעת ריבר"י שהאיסור הוא הגיבול, אפ"ל שעצם מה שלא שייך גיבול בבלילה רכה אלא רק עירוב בתרווד, לא בעי כלל שינוי, ולא יבואו לטעות ולהתיר בלילה עבה.

ומצינו בזה כמה דעות בראשונים, הריטב"א (קנ"ו) אכן העלה צד שלריבר"י לא בעי כלל שינוי, אמנם המשיך וכתב שיותר מסתבר שגם לר' יוסי ב"י בעי שינוי בסדר הנתינה, וכמסקנת הריטב"א מבואר ברמב"ם, דהרמב"ם (פכ"א הל"ג) כתב שמשנה את סדר הנתינה, והרמב"ם פסק כריבר"י, ומבואר שלדעת ריבר"י צריך שינוי בסדר הנתינה, וכך מבואר (בב"י סי' שכ"א סעי' י"ד) בדעת הרי"ף והרא"ש.

מאידך התרומת הדשן (סו"ס נ"ג, הובא בב"י סי' שכ"א) נקט שלריבר"י צריך שינוי בעירוב - שצריך לערב באצבעו, וז"ל: ועוד נראה אפי' בבלילה רכה צריך אח"כ לערב בכלי עצמו או באצבעו, דאליבא דמ"ד דנתינת מים לא חשיב גיבול, א"כ לא מהני דעביד שינוי בנתינת המאכל בתחילה, דאכתי לא עביד מלאכה עד שיגבל, ובעינן שינוי בגיבול, ע"כ. ונראה דלא נתבאר בדברי התה"ד האם לדעת ריבר"י צריך לעשות גם שינוי בסדר הנתינה, אלא רק כתב דלדעת ריבר"י לא מספיק השינוי של סדר הנתינה.

ב' סברות לבאר דבעי שינוי לריבר"י בבלילה רכה

ד. והנה בדברי הריטב"א והרמב"ם מבוארים ב' חידושים, חדא, דלריבר"י צריך שינוי בנתינת המים, אפי' שלריבר"י אין איסור בנתינת המים, כמבואר בגמ' דלענין בלילה עבה לא נאמר שבעי שינוי, אלא בעצם מעשה הגיבול. ועוד נתחדש, שמהני השינוי בנתינת המים כדי להתיר את הגיבול שלאחריו, וצ"ע בזה.

ונראה דבבלילה רכה עיקר הגיבול נעשה בעצם הנתינה למים, וכמו שמצינו לענין דיו שביארו תוס' (י"ח) שבעי רק עירוב בעלמא, ה"נ בבלילה רכה עיקר הגיבול נעשה ע"י נתינת המים לתוכו, ואח"כ העירוב הוא תוספת שבח בעלמא, ולפי"ז א"ש, שהגם שבעלמא לא בעי שינוי לריבר"י בנתינת המים, הכא שאני שנעשה בעירוב המים עיקר הגיבול. וכן א"ש שלא בעי שינוי במעשה העירוב לאחמ"כ, משום שאינו גיבול אלא שבח בעלמא, ולכך לא צריך בו שינוי. או בנוסח אחר, שמהני השינוי שנעשה בשפיכת המים שהוא עיקר הגיבול גם לעירוב שלאחריו.

ואפ"ל באופן נוסף, שהחיוב בלישה כאשר מאחד את התערובת באופן המושלם ביותר ששייך בסוג הנמצא בתערובת, ולפי"ז נראה שכאשר עשה בלילה רכה מקמח, היות והאיחוד המושלם של הקמח אינו באופן של בלילה רכה, אלא אפשר לאחדו יותר, לכך מצד מלאכת לישה חסר כאן את עיקר האיחוד, ולפי"ז א"ש שבבלילה רכה בעירוב לא בעי שינוי, משום שלא נחשב שמאחד החלקים בכה"ג, אמנם לענין נתינת המים צריך שינוי, דאפ"ל דבנתינת המים אין המים מתערבים בשווה, אלא נוצרים גושים שמתהווה בהם איחוד גדול יותר, ואסרו זאת מדרבנן והצריכו שינוי. [ולגדר זה נתבאר בדברינו במקום אחר כמה ענינים].

הסוברים בדעת רבי שחייב על הגיבול האם מתיישב עם דעת התה"ד שמצריך שינוי

ה. והנה בדברי התה"ד (הובא לעיל דבריו) מבואר להדיא שחולק על סברות הנ"ל, וסובר שגם בבלילה רכה סובר ריבר"י שיש גיבול, ועיקרו שנעשה בעירוב הסופי, ולכך צריך לעשות שינוי גם בעירוב של בלילה רכה.

והנה יש לדון לסוברים בדעת רבי שחייב על הגיבול (עי' אג"ט ס"ק ד'), האם יכולים הני ראשונים לסבור כדברי התה"ד שכתב שצריך לעשות שינוי בעירוב אליבא דריבר"י, דלכאו' לפי"ז יצא שגם אליבא דרבי בעי שינוי בעירוב. אלא שדבר זה לא נראה בגמ', דמהא שהגמ' הזכירה אליבא דרבי רק שינוי של סדר הנתינה, ולא הזכירה שינוי בעירוב, משמע שלא צריך שינוי בעירוב [והגמ' מיירי בעירוב כדאיתא שוין "שבוחשין"], ומינה שגם אליבא דריבר"י לא בעי שינוי בעירוב, וצ"ע.

ונראה דאפ"ל בדעת רבי שסבר שנתינת המים הרי"ז נחשב כתחילת הגיבול, ולכך אפ"ל שיסבור רבי שסגי בשינוי בשעת נתינת המים, ונחשב שעשו שינוי במעשה הגיבול, ותו לא בעי לעשות שינוי נוסף בעירוב. משא"כ בדעת ריבר"י אפ"ל שסבר שנתינת מים לא נחשבת כמעשה גיבול, ולכך בעי שינוי במעשה עירוב שלאחמ"כ. [ואי"ז סותר למש"כ לעיל בדעת תוס' שבבלילה רכה עיקר הגיבול נעשה בשפיכת המים, משום שאפי' שכן הוא, סבר התה"ד שאין שפיכת המים נידונת כ"מעשה" גיבול]. ועי' לעיל בסי' ב' מה שביארנו לפי יסוד זה של "תחילת גיבול".

ה'. בביאור שיטות הראשונים בלישת חרדל ע"י עירוב

איתא בגמ' דחרדל שלשו מע"ש, למחר ממחו ונותן לתוכו דבש, ולא יטרוף אלא מערב. וכן לענין שחלים ששחקן מע"ש, ושום שריסקו מע"ש. ונחלקו הראשונים [הובאו דבריהם בתרומת הדשן סי' נ"ג] האם מיירי באופן שנתן מים מע"ש או לא, וכן האם סוגיא כרבי או כריבר"י. ונייתי את דברי הראשונים אחד לאחד ונדון בדבריהם.

ביאור דעת היראים דשרי נתינת מים ולישה בשום

א. היראים (הביאו האו"ז סי' ס"א) הביא את דברי הירושלמי שהנותן מים לשום חייב משום לש, והקשה דבבבלי מבואר דלא כן, והסיק שהירו' חולק על התלמוד שלנו. ומבואר שנקט היראים שלבבלי גם באופן שלא נתן מים בע"ש שרי לתת מים בשבת וללוש. והדבר צ"ב מהו ההיתר, וביותר שדעת היראים (שם) להלכה כדעת רבי שהאיסור בנתינת המים, ובשלמא בעצם העירוב עושה שינוי שאינו טורף, אבל איך שרי ליתן מים, הרי ס"ל כרבי, ומדוע דלא יהא בזה לישה מדאו', וצ"ע. עוד קשה, דבגמ' מבואר לענין חרדל שמיירי שלשם בע"ש, ואיך הבין היראים שמיירי שלא עירב מים, וצ"ע.

ועי' באג"ט (ס"ק ל' אות ג') שהביא מהפמ"ג (מ"ז סקי"ג) שהאי לישה דחרדל אינה לישה במים אלא בלחות עצמו, ולפי"ז א"ש שכל הסוגיא מיירי באופן אחד שלא הוסיף מים, והוסיף לבאר שסבר היראים שלא שייך בחרדל שום ושחלים לישה, וכן נראה מהרמב"ם שהביא את דינם בהלכות בישול, ולפי"ז מבואר מדוע שרי ליתנם במים בשבת. אלא שעדיין צ"ב מהו הביאור בזה שדברים אלו לא שייך בהם לישה, וצ"ע.

ונראה דאפ"ל שמינים אלו של חרדל שום ושחלים, הם מינים שמטבעם יש בהם לחות, ולאחר ריסוקם כבר נעשה בהם לישה מסוימת, ועתה שמוסיף עליהם מים אין הלישה עם המים חשובה כמלאכה, משום שכבר נעשה בהם עיקר הלישה, והרי"ז דומה לתוספת שבח בבישול לאחר שנגמר להתבשל. והנה עדין צ"ב לדעת היראים, דאם אכן נתבאר דלא שייך בהם לישה, א"כ מדוע בעי לשנות בגיבול - שלא לטרוף אלא לערב בנחת, וצ"ע.

ועי' בס' שביתת השבת (ס"ק ל"ח) שביאר לענין האיסור לטרוף ב' ביאורים, שיש סוברים דעירוב בנחת הוה שינוי מצורת המלאכה ומתיר איסור לישה, וי"א שגם אם אין איסור לישה יש דין לא לטרוף כדי שלא יראה כאילו לש. וראיתי שציינו שכ"כ הפמ"ג (בא"א ס"ק כ'), וכ"ה בלבוש (סעי' ט"ו), וכבר בחי' המיוחסים להר"ן (קל"ט) כתב כן, דעל אף שהותר לעשות אינומלין, מיהו נראה שלא יטרפם וכו', עיי"ש. ולפי"ז לענייננו א"ש דעת היראים, שבאמת אפי' שליכא איסור לישה בחרדל וכדו', בכל אופן יש דין שלא לטרוף, מצד מחזי כלש.

ביאור שיטת הראשונים שצריך שינוי של 'עירוב באצבע' [ביאור האג"ט ומה שיש להוסיף בזה]

ב. האו"ז (שם) הביא את דברי היראים, והסיק כדבריו ששרי ליתן מים בשבת אפי' כשלא נתן בע"ש, והוסיף שבעי לערב באצבעו. עוד מבואר שם באו"ז, שפליג על היראים ונקט להלכה כר' יוסי בר יהודה ולא כרבי. וכדברי האו"ז עי' בתה"ד שהביא מהרי"ף והרא"ש.

והנה מהא שכתב האו"ז שצריך לערב באצבעו, מבואר שפליג על היראים וס"ל שחרדל שום ושחלים הוה מידי דשייך בהו לישה - שהרי מבואר שבעי לעשות שינוי, ובהכרח שנחשב ללישה, אלא שצ"ב דמדוע לא סגי בשינוי שאינו טורף ומערב בנחת. ובאמת השו"ע (סי' שכ"א) פסק כדעת הרמב"ם שהלכה כר' יוסי בר יהודה, ולענין חרדל ביאר המ"ב כדעת האו"ז שמיירי שלא עירב מים בע"ש [ובביאור הלכה הכריח זאת], והיינו כדעת האו"ז, ולא הצריך השו"ע לערב באצבעו, אלא שהרמ"א הביא דיש אומרים שבעי לערב באצבעו. והגר"א (עי' שעה"צ אות ע"ה) נקט שגם דעת המחבר שבעי בידו ולא בכלי, ולא פליג על האו"ז, אמנם הרמ"א הבין בדעת המחבר שסגי במה שמערב בנחת, ולא בעי גם לערב באצבעו, וצ"ע מדוע האו"ז הצריך גם שינוי זה של עירוב באצבע.

עוד יש להבין לדעת האו"ז, דעולה מדבריו שעיקר ההיתר הוא מצד שמערב באצבעו, וא"כ צ"ב מדוע לא הוזכר תנאי זה בגמ', וצ"ב מהו המקור לשינוי זה של עירוב באצבע.

עוד תמוה, דלדעת האו"ז שס"ל כר' יוסי בר יהודה, א"כ כל האיסור הוא רק בעירוב, והעירוב נעשה בשינוי, א"כ מדוע העמידה הגמ' שלש החרדל מערב שבת, מדוע נאסר ללושו בשבת ע"י שינוי.

ועוד צ"ב דמדוע הותר ע"י שינוי, הרי בכל מקום אסרו רבנן כלאחר יד, ומדוע כאן התירו, וכן קשה על עצם הנתינה למים, ויש לאסור אליבא דריבר"י, וצ"ע בכ"ז.

ובאג"ט (ס"ק ל' אות ו') ביאר הכל בטו"ט, דצורת לישת החרדל - בתחילה לשים אותו לישה שאינה גמורה, והיינו דמחלקים החרדל לחלקים, ומקבצים אותם למקום אחד כדי שלא תפוג חריפותן, ולאחמ"כ ממחים אותם במים או ביין, ומיחוי זה היינו רק שמפרר אותם בתוך כלי, וע"ז נאמר שיכול לעשות בין ביד ובין בכלי, ולאחמ"כ נותן לתוכו דבש ומערב, ועל העירוב הסופי נאמר בגמ' שמערב בנחת ואינו טורף - ועירוב בנחת פירושו עירוב באצבע. ולפי"ז א"ש ב' השאלות הראשונות, שלא נאמר כמה שינויים אלא שינוי אחד של עירוב באצבע, ולדעת האו"ז שינוי זה בא להתיר איסור לישה, ודלא כמו שנתבאר לדעת היראים שהוא כדי שלא יראה כלש. וכן א"ש שנתבאר דין שינוי עירוב באצבע בגמ'.

והא שהקשינו מדוע מיירי בלש את החרדל בערב שבת, עי' באג"ט שיישב זאת בדבריו שכתב "שהרי צריך לטוחנו מע"ש" - והיינו מצד חסרון של איסור טוחן, וכבר מבואר כן במגיד משנה (פ"ג ה"ב), הובא במג"א (סי' שכ"א ס"ק כ'). והא שהוקשה לן איך התירו רבנן איסור ע"י שינוי, הביא ע"כ האג"ט את דברי הרשב"א בתשובה (ח"ד סי' ע"ה) דהכא מיירי בסמוך לסעודה.

והנה הא שכתב להתיר איסור דרבנן מצד סברת הרשב"א דמיירי בסמוך לסעודה, נראה דבדברי האו"ז קשה לומר כן, שהרי ההיתר של סמוך לסעודה הוא היתר על "דרך אכילה", שנתבאר ענינו במלאכת בורר, שאינו טורח מלאכה (כדאיתא בחזו"א סי' ס"א ד"ה ומ"ש הט"ז), וא"כ הרי"ז סיבה להתיר גם איסור דאו', ואילו באו"ז מבואר שצריך שינוי להתיר את האיסור מדאו', וצ"ע.

ולכאו' יותר נראה בדעת האו"ז שסיבת ההיתר מצד שרבנן התירו לצורך אכילה, כדאיתא בביאור הלכה (ר"ס שכ"ד) שלסוברים שגיבול מורסן הוא איסור מדאו', הא שהתירו נתינתו למים גם מדרבנן, כדי להאכיל לבהמה ולעוף, ה"נ נראה שהתירו כה"ג בלישת חרדל.

דעת ס' התרומה שנתן מים וגיבל בע"ש, ויבואר מדוע בעי שינוי שלא יטרוף

ג. הנה בס' התרומה (סי' ר"כ), ובמרדכי (סו"פ תולין, סי' תל"ג), ובתה"ד הביא כן גם מסה"מ, נקטו בסוגיא דחרדל דמיירי שנתן המים בע"ש ולש, משום שפסקו הלכה כרבי, ויש איסור בשבת בנתינת המים. והא דאיתא בגמ' ששרי ליתן דבש בשבת, עי' באג"ט (ס"ק ל' אות ח') שהביא מהתרומת הדשן שהיכא שנתן מים מע"ש אין איסור לרבי להוסיף עוד מים.

והנה יש לדון לשיטת התרומה ודעימיה לענין מה בעי שינוי שלא יטרוף, ויסוד הנדון האם אליבא דרבי יש איסור גם בגיבול שצריך שינוי להתירו. ועי' באג"ט (ס"ק ד') שהוכיח מתה"ד שס"ל שלא נאסר לרבי הגיבול, ועי' היטב בתרוה"ד שהביא את ספר התרומה ודעימיה שסוברים כרבי, א"כ משמע שס"ל דלדעת סה"ת ליכא לרבי כלל איסור בגיבול, ולפי"ז צריך להבין מהו הענין בשינוי שאסור לטרוף.

וצ"ל כפי שנתבאר לעיל מס' שביתת השבת, ששינוי שלא יטרוף יש אומרים שאינו בא להתיר הלישה, אלא צריך לעשותו גם באופן שאין איסור לישה, כדי שלא יהא דומה ללישה, ונראה דכך צריך לפרש לסה"ת ודעימיה.

והנה, עי' בביאור הלכה (סי' שכ"א סעי' י"ג) שכתב שפשיטא לו דלדעת סה"ת איכא אליבא דרבי חיוב מדאו' בגיבול [ולא נתייחס לתה"ד], ולפי"ז נתקשה הביאוה"ל (בסעי' ט"ו) מהו ההיתר שאינו טורף ומערב בנחת, הרי יש איסור בגיבול, ולבסוף ביאר ע"פ הרמב"ם שמיירי שעושה בלילה רכה מאוד עד שראוי לשתיה, ובכה"ג ליכא כלל איסור, והא שמערב בנחת, ד"כשהוא טורף בכף יש בזה איסורא דמדי ללישה". ונראה דגם לביאור הלכה אין העירוב בנחת בא להתיר איסור לישה, אלא איכא איסור לעשות עירוב משום שמחזי כלישה, וכנ"ל.

והנה במרדכי כתב חידוש, שאם לא נתן המים מע"ש שרי לו ליתן בשבת ולערב באצבעו, ודבריו מחודשים, משום שפסק כרבי, ומאידך התיר נתינה לכתחילה בשבת, ועי' בזה באג"ט (ס"ק ל' אות י') שביארו באופן מחודש, אמנם עי' בביאור הלכה (ד"ה וי"א) שהביא מהגר"א שהוא טעות סופר, וכ"ה בחזו"א (סי' נ"ח ס"ק ה').

העולה מן הדברים לענין איסור טריפה, שלדעת האו"ז ודעימיה זהו שינוי להתיר איסור לישה מדרבנן, ולשאר הראשונים אין זה כדי להתיר איסור לישה, אלא בעי עירוב בנחת כדי שלא יראה כלישה.

ו. ביסוד דין לישה אי המלאכה בקמח או גם במים
אפשרות לתלות הנדון במחלוקת הרמב"ם והראשונים אי מתחייב בגיבול מידי דלאו בר גיבול, וכן אזלי לשיטתם בילפותא מהמשכן

א. הנה יש לדון ביסוד מלאכת לישה, האם המלאכה בדיבוק חלקי הקמח אחד לרעהו, או בחיבור המשקה והמאכל - היינו דאין המשקה רק אמצעי לסיוע דיבוק החלקים, אלא הוא חלק מעצם המלאכה, ויתבארו בזה להלן בעז"ה כמה נ"מ.

והנה אפשר לומר [ואי"ז מוכרח] שהדבר תלוי במחלוקת הרמב"ם והראשונים בגדר המלאכה, דלדעת הרמב"ם מבואר שמידי דלאו בר גיבול, אפי' אם יגבלו ויחברו אינו מתחייב, וביאר בזה החזו"א (סי' נ"ח ס"ק ג') דדעת הרמב"ם שלישה ענינה דיבוק החלקים ולא רק איחודם כאחד, ולכן נקט הרמב"ם שבדבר שאינו בר גיבול ליכא חיוב בגיבול, משום שהגם שמתאחד אבל אינו נדבק ממש.

אמנם בדעת רש"י והרי"ף ועוד נקט החזו"א (סי' נ"ו ס"ק ג') שהגם שס"ל שפטור בנתינת מים במידי דלאו בר גיבול, אבל אם יגבל יתחייב, ומבואר שהני ראשונים נקטו שאין הגדר דיבוק החלקים אלא איחודם.

וחשבתי להטעים בזה דאזלי לשיטתייהו, דהרמב"ם ס"ל שילפינן מקרבנות (כמבואר בהקדמת האג"ט) וס"ל שילפינן לישה מלישת לחם הפנים, ולכך ס"ל לרמב"ם דיסוד המלאכה הוא דיבוק החלקים כמו שמצינו בלחם הפנים, שעיסה הרי היא מדובקת, משא"כ שאר הראשונים סברו שלא ילפי' מקרבנות אלא מסממנים, והתם לא נעשה דיבוק אלא איחוד [כיעוי' באג"ט ס"ק י"ד לענין דיו שתחילה גיבלו הדיו ואח"כ נתנו אותו במים]. אמנם עי' לעיל בסי' א' שהכרחנו שדעת הרמב"ם שהירו' פליג על הבבלי, וס"ל דלבבלי לא ילפי' מקרבנות, אלא דעת הרמב"ם שילפי' מסממנים דהגדר הוא דיבוק (כמבואר באג"ט א').

ונראה דאפ"ל שלרמב"ם שיסוד המלאכה הוא הדיבוק, א"כ המים הם רק תנאי וסיוע להדבקה, אבל עיקר החלקים המודבקים הם חלקי הקמח, משא"כ לשא"ר שהגדר הוא איחוד החלקים ולא דיבוק, כמו שמצינו לענין סממנין, שפיר אפשר לומר שגם המים נחשבים כחלק מן המלאכה, שגם אותם אפשר להגדיר כמתאחדים.

אבל כפי שהקדמנו אי"ז מוכרח, דאמנם בדעת הרמב"ם מסתבר כמו שביארנו שעיקר המלאכה בחלקים עצמם שנדבקים, אבל בדעת שאר הראשונים שפיר אפשר להבין ב' צדדים, האם האיחוד עם המים כחלק מהמלאכה או כתנאי למלאכה.

הכרח מהיתר תרומת הדשן להוסיף מים שהאיסור רק בקמח

ב. והנה כצד שהמלאכה רק בחלקי הקמח יש להוכיח מדברי התרומת הדשן (סי' נ"ג) שכתב שמותר להוסיף משקה לעיסה, אפי' שלאחר שיוסיף תשאר בלילה עבה, משום שלאחר שכבר נתן מים אין איסור בתוספת משקה. וכך נקט גם במהרש"ל, עי' באג"ט (ס"ק ל' אות ח') שהביאם.

ונראה דאי נימא שחלק מהמלאכה הוא איחוד המים, א"כ כמו שפשוט שאסור להוסיף קמח משום שמוסיף בעצם המלאכה, ה"נ היה צריך לאסור להוסיף מים, ומבואר מכאן שס"ל לתרוה"ד והמהרש"ל כפשטות ההבנה בדעת הרמב"ם, שעיקר המלאכה הוא רק בקמח, והמים רק תנאי במלאכה. ולכך לאחר שכבר התאחדו החלקים, אין לחייב על הוספת המים, משום דאדרבא תוספת המים גורמת קצת להיפרדותם. וכך ראיתי בחוט שני (ח"א פי"ג ס"ק ב') שדייק מדברי התה"ד. ועי' במ"ב (סי' שכ"א ס"ק ס"ה) שהביא את דברי התה"ד להלכה.

מחלוקת האגלי טל והמנח"ח האם המים מצטרפים לשיעור האיסור

ג. והנה באמת מצינו בזה מחלוקת לענין שיעור גרוגרת בלישה, דלמבואר לעיל עולה נ"מ האיך מחשיבים את שיעור האיסור, האם בקמח לחודיה או משערים הקמח עם המים, דתלוי האם המלאכה גם במים וכנ"ל. ועי' בזה במנחת חינוך שכתב בפשיטות שוודאי המים חלק משיעור האיסור. אכן האגלי טל (ס"ק ה') פליג עליו, וסובר שעיקר מחלוקת רבי וריבר"י תלויה בנידון זה, דלרבי יסוד המלאכה הוא הרכבת הקמח והמים, א"כ המלאכה גם במים, משא"כ לריבר"י שאין איסור בנתינת המים, עיקר המלאכה היא רק בקמח, והלכה כריבר"י, א"כ כתב האג"ט ששיעור האיסור הוא בקמח לחודיה [ועי' בזה עוד בסימן ק"פ באג"ט, ובהקדמה לאג"ט כתב שסברא שכתב בענין זה - דלפי"ז יהא איסור לריבר"י רק בנתינת הקמח למים ולא להיפך - אינה ברורה].

נ"מ בעירוב ב' עיסות מב' מינים שכבר נילושו לגמרי

ד. והנה נראה בענין זה נ"מ נוספת באופן שיערב שתי עיסות [ממינים שונים] שכל אחת מהם נילושה ונדבקה היטב, דאי נימא שהמלאכה באיחוד החלקים, שפיר גם בכה"ג נעשה איחוד חלקים. אמנם אי נימא שהמלאכה איחוד המשקה והמאכל, נראה דבגוונא של ב' עיסות שכבר נדבקו היטב לא נעשה איחוד בין המשקה למאכל, אלא נעשה איחוד המאכלים, וא"כ יש לפטור כה"ג [אא"כ נימא שמשקה של עיסה זו נפרש לעיסה האחרת, ויש לחייב על כך. ודוחק].

ולמבואר לעיל שהביא המ"ב את תרוה"ד שעולה מדבריו שהמלאכה באיחוד החלקים, א"כ יש לאסור לאחד ב' עיסות. ולהלכה נחלקו בזה פוסקי זמנינו, באגרו"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד לש ס"ק י"ג) כתב שמותר לערב לבן עם גבינה, ואפי' עם גבינה קשה, אכן דעת הגרי"ש אלישיב (הלכות שבת בשבתו ח"א פי"ג סי"ח) לאסור בגבינה קשה. ויתכן לבאר החילוק, דבגבינה קשה ע"י שמערב אולי נעשית הגבינה רכה יותר, וא"כ ניכר ממלאכתו שנעשה הדבקה מחודשת. אמנם הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פ"ח סט"ז) אוסר לערב אפי' סוכר או ריבה עם גבינה, עיי"ש.

נ"מ האם מתחייב רק במשקה מז' משקין

ה. עוד נ"מ אפשר להעלות בנידון זה האם יש הגבלה בסוג המשקה, היינו האם נאסר רק משקה שיש לו שם משקה שהוא מז' משקין, דאי נימא שעיקר המלאכה הוא באיחוד המאכל, והמשקה הוא רק היכי תמצי לאחדם, יתחייב אפי' בשאר משקין, אמנם אם המשקה הוא חלק מגוף המלאכה שפיר אפשר להבין צד שנלמד שבעי דווקא משקה.

ולהלכה בפמ"ג משב"ז (סי' שכ"א ס"ק י"ב) ובשו"ע הגר"ז, ובאג"ט ס"ק י"ג, וכן המ"ב (סי' שכ"א ס"ק נ') פסקו שחייבים אפי' במי פירות ובשומן אווז. אמנם בשו"ת האלף לך שלמה (סי' קל"ט) הביא את דברי הפמ"ג, ונחלק עליו שבעי דווקא משקה מז' משקין. [ונראה שהמ"ב א"ש לשיטתו שהביא התה"ד הנ"ל שהאיסור באיחוד המאכל].

יש לדון למבואר באופן שהחומר המחבר נמצא במים ולא במאכל

ו. והנה חשבתי לדון בעוד נ"מ, דבאופן רגיל החומר המאחד בין החלקים נמצא במאכל, כדוגמת קמח ומורסן ועוד, ויש לדון מה יהא באופן שהמאכל אין לו טבע להתאחד, אלא שהמשקה יש בו את טבע הדיבוק, האם בלישה בכה"ג נחייב, דיש לומר שאם המשקה הוא חלק מהמלאכה, א"כ אין לחלק היכן הטבע המחבר נמצא, אמנם אם עיקר המלאכה מצד החלקים הנדבקים, אולי יש לומר שצורת הלישה היא דווקא כשהחלקים בני דיבוק, אבל כשמחברים אותם באופן חיצוני מנין שנחשב ללישה.

ויש לדון לפי"ז בסלט ביצים שמערבים בו מיונית, דאולי הביצים עצמם אין להם טבע להתאחד [החלבון בוודאי זהו טבעו, והחלמון אפי' שכשלעצמו הוא מתגבל, אבל כשמעורב עם החלבון היטב לא ברירא שנחשב שמתגבל כשיערבו בו מים], א"כ נראה שעיקר הדיבוק בגוונא דידן נעשה ע"י חומר המיונית, א"כ יש לומר שאם החיוב הוא מצד חיבור החלקים, ואין החיוב בחלק המשקה, א"כ יש צד שלא יחשב כגיבול, וצ"ע. ולהלכה הפוסקים החמירו בזה.

ז. בביאור היתר המ"ב ליתן חומץ לתערובת
תמיהה לדעת המ"ב שאוסר ליתן מים במידי דלאו בר גיבול, איך התיר נתינת חומץ

א. הנה כתב המ"ב (סי' שכ"א ס"ק נ') שלהלכה רוב הפוסקים נקטו כר' יוסי בר יהודה שהחיוב הוא על הגיבול ולא על נתינת המים, אמנם כל זה בבר גיבול, אבל בלאו בר גיבול נחלקו הראשונים מחלוקת קיצונית, דלרמב"ם ודעימיה אף אם גיבלו פטור, אמנם לדעת הרבה מן הראשונים אסור בכה"ג אפי' נתינת מים. ונראה מדברי המ"ב שנקט להלכה להחמיר כדעת הראשונים שבמידי דלאו בר גיבול אסור אפי' נתינת המים, ונראה כך מהא שהביא בכל מקום את דברי התוס' והראב"ד לאסור בלאו בר גיבול מדאו', וחישב לפי דבריהם את ההלכה. וכן משמע להדיא בביאוה"ל ד"ה שהרי היא כחול, שהביא שהאחרונים נקטו לעיקר כהראב"ד.

והנה בסעי' ט"ז ס"ק ס"ח הביא המ"ב את דברי הט"ז שחותכין צנון וקשואין שקורין אוגערקע"ס דק דק, ושופכין חמץ או שאר דבר לח לתוכן ומערבין אותן ביחד, צריכין להזהר שלא לערב בכף בכח, או ינענע בכלי עצמו, וטוב להחמיר ג"כ שיתן החומץ ואח"כ המאכל. ויסוד ההיתר ביאר הט"ז (הובא בשעה"צ אות פ"ד) מפני דאי אפשר לעשות מערב שבת, דיתקלקל טעמו של הצנון, ע"כ.

וראיתי מקשים (אורחות שבת פ"ו הערה ס"ג), דלדעת המ"ב שהחמיר לעיקר כדעת הראשונים שבדבר שלאו בר גיבול נאסר נתינת מים מדאו', א"כ איך היקל והביא את דברי הט"ז שמותר נתינת מים בצנון, הרי צנון אינו בר גיבול, וגם לא מועיל בזה שינוי בנתינה, וצ"ע.

חידוש המאירי לענין מורסן שאפי' שא"א לגבלו אבל אם גבלו חייב

ב. ונראה לבאר הדברים על פי המבואר במאירי, דבמאירי (י"ח.) כתב שיש ג' חילוקי דינים בענין גיבול, א'. דין קמח שהוא בר גיבול, ולר' יוסי ב"י ליכא חיוב בנתינת המים אלא איסור דרבנן אטו גיבול. ב'. דין אפר שנתינתו למים זהו גיבולו, ונחשב לאינו בר גיבול משום שכבר מתגבל מאיליו, ובזה סובר ריבר"י שחייב על הנתינה למים. ג'. דין מורסן - וז"ל: "יראה שהמורסן דומה לקמח, ולא אמרו שאינו בר גיבול לומר שאינו מחוסר גיבול, אלא שאי אפשר לגבלו, וא"כ אף זה נתינת מים שבו אינו כלום, ואעפ"כ אם גבלו חייב", ע"כ. והיינו המורסן אי אפשר לגבלו, אבל אם גבלו חייב.

ודבר זה צ"ב, דממ"נ אם מחייבים על גיבולו מה שייך לומר שאי אפשר לגבלו. ועוד, דבהמשך קורא המאירי למורסן "בר גיבול", ואיך יחשב בר גיבול אם א"א לגבלו. עוד צ"ב בדבריו בהמשך שכתב סברא לחלק בין קמח שאסרו מדרבנן הנתינה למים, למורסן שלא אסרו, וכתב: "אלא שאמרו שאינו חייב מפני שא"א לגבלו בקמח, ונמצא מחסר גיבול ואין גיבולו גדול כ"כ", ע"כ. וצ"ב, שאם מחייבים על גיבולו איך שייך לומר שאין גיבולו גיבול כ"כ, וצ"ע.

ביאור דברי המאירי בב' אופנים

ג. ונראה דבעצם הסתירה שמוגדר כמי שאי אפשר לגבלו, ומאידך איכא חיוב על גיבולו, אפשר ליישב זאת בב' אופנים, א'. שאמנם אין המורסן מגיע לדרגת גיבול של דיבוק גמור, אבל מגיע לדרגה פחותה של איחוד החלקים, ולפי"ז מש"כ שחייבים על גיבולו אין הכוונה על הדיבוק הגמור, אלא על האיחוד המושלם ששייך במורסן.

אלא שיקשה לדרך זו, דלפי"ז מדוע לא גזרו על נתינת מים למורסן אטו גיבול, דאמנם אין מגיע המורסן לדרגת דיבוק גמור, אבל אכתי יש לגזור אטו האיחוד ששייך בו, וצ"ע.

אמנם נראה שאפ"ל באופן אחר, דמה שכתב שא"א לגבלו, היינו שיש קושי להגיע בו לגיבול, אבל שפיר אילו יטרח לגבלו יוכל לבסוף להגיע לידי גיבול גמור. ולפי"ז הביאור במש"כ "שאינו חייב מפני שא"א לגבלו כקמח, ונמצא מחסר גיבול, ואין גיבולו גיבול כ"כ", כוונת המאירי שבעירוב רגיל כגיבול קמח לא יגיע לידי גיבול גמור, ולכך אין לאסור נתינת מים למורסן אטו שמא יגבל, משום שהגיבול הגמור רחוק להגיע אליו, ולא חששו שאם יתן המים יגיע לידי גיבול.

אמנם נראה דמסתבר, דכל מה שלא אסרו, זה רק את השלב של נתינת המים, אבל מסתבר שעצם העירוב ודאי נאסר, ואפי' שאינו מתגבל יפה, משום ששפיר כשעושה את עצם הגיבול ודאי יש לחוש שמא יגמור לגבלו לגמרי, ומלבד זאת יש לאסור את העירוב משום שהרי"ז תחילת מעשה האיסור בעצמו, והרי"ז כחצי שיעור בגוף האיסור, וודאי שיש לאסור, וכל ההיתר הוא רק בנתינת המים גרידא.

יישוב דברי המ"ב ע"פ דברי המאירי

ד. ומעתה נראה דהגם דהראשונים חלקו על המאירי לענין מורסן, דתוס' (י"ח) נקטו שמורסן נחשב דבר שהוא בר גיבול, אמנם הא מיהת יש לומר שלא נחלקו על עצם סברת המאירי דבמקום שאין מתגבל כגיבול קמח יש להתיר את נתינת המים, משום שאין לגזור אטו הגיבול, וכסברת המאירי, אלא נחלקו לענין מורסן האם נחשב לדבר שאינו מתגבל מיד.

ולפי"ז נראה דה"נ אפשר לפרש לענין חידוש הט"ז שמותר ליתן חומץ לצנון וקישואין, ונראה שירקות אלו אין מתגבלים באופן רגיל, ואולי אם ירבה ויטרח לערבם יתדבקו. ולפי"ז א"ש שבכה"ג כל הראשונים יכולים להודות שלא נאסר הנתינה למים, ולכך הותר נתינת החומץ.

למבואר לעיל יבואר הא דהוצרך הט"ז להגיע לסברא 'שיתקלקל טעמו'

ה. והנה הט"ז כתב סברא להתיר את נתינת החומץ, משום שאם יתנם מבעוד יום יתקלקל טעמו של הצנון, ולדעת הט"ז אפשר לומר שנסתפק לומר טעם זה משום שלא החמיר להלכה את דעת התוס' ודעימייהו שבדבר שלאו בר גיבול לא הותר נתינת המים, אמנם לסוברים להחמיר את נתינת המים צריך להוסיף ולבאר כביאור הנ"ל שהותר בגוונא שלא חיישינן שיגיע לגיבול.

אמנם אפ"ל שהגם שסובר הט"ז סברא זו שדבר שקשה להגיע לגיבולו לא גזרו בו על נתינת המים, בכל אופן לא הקילו בכה"ג אלא במקום הצורך כגוונא דידן שאין יכול לעשותו מבעוד יום שיכול להתקלקל. ובדעת המ"ב צריך לומר כן, משום שבשער הציון הביא את טעמו של הט"ז, ומאידך מוכרח הוא להגיע לסברא הנ"ל שהותר רק באופן שלא חיישינן שיגיע לגיבול, שהרי פסק כתוס' שאסור מדאו' נתינת המים, וא"ש היטב.

ביאור השביתת השבת בדברי הט"ז, ולפי"ז א"ש פסק המ"ב

ו. והנה בס' שביתת השבת (בהקדמה אות כ') תמה על הט"ז, הרי אין ירקות אלו מתגבלים כלל, והביא בשם חכ"א לבאר דכיון שחלקי הירקות נדבקות זו בזו נחשב הדבר כלישה, אמנם אי"ז לישה גמורה אלא לישה מדרבנן. ולפי"ז נראה דא"ש פסק המ"ב שהתיר נתינת חומץ בירקות, משום שאין העירוב מגיע ללישה מדאו', ועי' באורחות שבת (שם) שיישב כדרך זו.

ונראה דלביאור הנ"ל בדברי המאירי, הדברים מבוארים היטב, דנתבאר דבדבר שלא חיישינן שיגיע לגיבול לא גזרו על נתינת המים, א"כ כ"ש שבדבר שלא שייך בו לישה ודאי לא שייך לאסור כלל על נתינת המים, ופשוט.

ח'. בדברי הביאוה"ל דהיתר עירוב חרדל כשהוא ראוי לשתיה
ב' אופנים בביאור כוונת הביאוה"ל 'דחמיר דעתו מדעת הי"א', ואשר יש לתמוה בזה

א. כתב השו"ע בסעי' ט"ו: חרדל שלשו מע"ש, למחר יכול לערבו רק שלא יטרוף בכח. והקשה הביאוה"ל דבאמת צע"ג בזה האיך התירו חז"ל עצם הגיבול, דהוא איסור דאורייתא, על ידי השינוי המועט הזה שאינו טורף בכח. וביאר, דמיירי שהחרדל נילוש מבעוד יום, ומה שממחה עתה אינו עושה מעשה לישה, שהרי הוא כבר נילוש, אלא כוונתו להמחות החרדל ולעשות אותו בלילה רכה מאוד שיהא ראוי לשתיה, והא שצריך לא לטרוף בכח זהו רק כדי שלא יהא מחזי כלש, וסיים הביאוה"ל דבריו וז"ל: היוצא מדברינו שלפי דעת הרמב"ם [דעה ראשונה בשו"ע שהחיוב על הגיבול] אפי' נתן מים מבעוד יום, כל זמן שלא לש אין יכול ללוש אח"כ בשבת. וחמיר דעתו מדעת הי"א [דעה שניה בשו"ע שהחיוב על נתינת המים] שהובא בסעי' ט"ז, ע"כ.

והנה יש לדון מה כוונת הביאוה"ל "דחמיר דעתו מדעת הי"א", דאי נימא שכוונתו דלדעת הי"א אי"ז שינוי בעירוב, אי אפשר לומר כן, דהא בגמ' מבואר שצריך שינוי.

אלא דאפ"ל בב' אופנים, אפשרות אחת דכל מה שחידש הביאוה"ל דמיירי בבלילה רכה זה רק בדעת הרמב"ם [שהוא הדעה קמייתא בשו"ע], משום שמבואר מדבריו שהאי אוקימתא שמיירי בבלילה רכה מאוד לשתיה זהו חידוש, וכמו שפתח "לולי דמיסתפינא", וכן נסתייע לכך מדברי הרמב"ם. אמנם נראה דלדעת הי"א בשו"ע לא נתכוין הביאוה"ל ליישב, ולפי"ז בהכרח יש להעמיד ההלכה של חרדל בבלילה עבה, או בבלילה רכה אבל לא רכה באופן גמור הראוי לשתיה, וא"כ שפיר יוצא דלדעת הי"א אין הכרח שצריך שינוי בבלילה רכה לשתיה, ולכך סיים הביאוה"ל דדעת הי"א לקולא.

אמנם אפ"ל באופן אחר, דבאמת גם אליבא דשיטת הי"א מיירי בבלילה רכה לשתיה, אבל כוונת הביאוה"ל דהנפק"מ באופן שנתן המים מע"ש בכמות מרובה, ועדיין לא התחיל לגבל כלל, וע"ז כתב דלדעת הרמב"ם שהאיסור הוא בגיבול, א"כ בגוונא שלא התחיל לגבל אין היתר לגבל ואפי' בשינוי, משא"כ לדעת הי"א שהאיסור בנתינת המים שפיר מותר לגבל, אמנם שפיר בעי שינוי בגיבול כמבואר בגמ'.

אלא דלפי"ז לכאו' דבריו צ"ב, דעי' לעיל מיניה בסעי' י"ד בביאוה"ל ד"ה אין מגבלין שכתב וז"ל: ודע דנראה לי ברור דאפי' לדעת בעל התרומות הזה דנתינת מים נקרא גיבול, ונתן בו מים מערב שבת, מ"מ אם גיבל אח"כ בשבת חייב, ע"כ. הרי שגם לדעת רבי פשוט למ"ב שמתחייבים על הגיבול, א"כ מדוע מחלק המ"ב לענין עירוב חרדל שרבי מיקל מריבר"י דשרי לגבל היכא שלא גיבל מע"ש, וצ"ע.

ביאור כוונת הביאוה"ל ע"פ דבריו לעיל מיניה (סעי' י"ד) שאין חיוב לרבי בגיבול דבר שאינו בר גיבול

ב. והנראה בזה דבאמת מבואר בביאור הלכה (סעי' י"ד שם) שיש קולא לרבי לענין לגבל דבר שהוא לאו בר גיבול, דהביא הביאוה"ל את דברי הרא"ש בביצה שכתב בהא דקטמא שרי [היינו לגבל אפר] זהו לדעת רבי שהחיוב על נתינת המים, וביאר הביאוה"ל שאי"ז סתירה למש"כ, משום שלרבי החיוב על הגיבול רק במידי דבר גיבול, אבל במידי דלאו בר גיבול ס"ל לרבי שאין החיוב אלא בנתינת המים.

איברא דדבר זה צ"ב, דבפשוטו נראה שמודה רבי לריבר"י שגיבול הוא סיבה להתחייב, ואם מצינו דלריבר"י אסור גם במידי דלאו בר גיבול, מהיכי תיתי שרבי יחלוק בזה.

ושמעתי לבאר בזה מהרב חיים דז'אלובסקי שיחי', שהרי מקור הביאוה"ל לחייב על הגיבול אליבא דרבי הוא מהירושלמי, שאיתא בירו' הלש והעורך והמקטף חייב, ומבואר שאפי' לאחר שלש שייך בזה תוספת לישה כל זמן שמתייפה העיסה, וא"כ כ"ש בנידו"ד שוודאי העיסה מתייפת ע"י הגיבול.

ונראה דכל יסוד החיוב היוצא מדברי הירו' הוא מצד שמוסיף דרגה נוספת של שבח, לפי"ז נראה לומר דבדבר שהוא לאו בר גיבול אין הגיבול עצמו נידון כשלב בפ"ע, משום שלא מתגבל לגמרי, ובמצב כזה נתינת המים והגיבול נחשבים כשלב אחד, ונחלקו רבי וריבר"י, דלריבר"י היות ובאופן שהדבר בר גיבול נחשב הגיבול כמעשה חשוב, לכך נקט שגם במידי דלאו בר גיבול אפי' שאי"ז כל השלב, אבל הרי"ז חלק חשוב לחייב עליו. משא"כ לרבי שסבר שגם נתינת המים הרי"ז חלק חשוב, א"כ במידי דלאו בר גיבול א"א להתייחס לגיבול כחלק החשוב, משום שנתינת המים אף היא חלק חשוב, לכך אין לחייב בכה"ג על הגיבול בפ"ע.

ומעתה נראה לפי"ז דא"ש דברי הביאוה"ל לענין חרדל שעשאו משקה, דנראה שכאשר עושה את החרדל לבלילה רכה, גם כאן נתינת המים והעירוב נחשבים כשלב אחד - או מטעם שחרדל גם הוה מידי דלאו בר גיבול [ע' בביאוה"ל (סעי' ט"ו שם) בתחילת דבריו שנראה שנסתפק בזה, וע' במקו"א שהרחבנו בזה], ואפי' אם הוה בר גיבול, אבל עצם מה שעשהו בלילה רכה לגמרי הראויה לשתיה, שפיר אין העירוב עצמו נחשב כשלב בפ"ע לחייב עליו, א"כ א"ש כדנתבאר לעיל שלרבי בכה"ג אין לאסור את העירוב.

לדברי הביאוה"ל שמיירי בנתן מים בע"ש, הא שלא העמידה הגמ' בנתן בשבת מים מרובים בבת אחת

ג. הנה נתבארו לעיל ב' אפשרויות בביאור דברי הביאוה"ל - "וחמיר דעתו מדעת הי"א", א'. דלדעת הי"א מיירי רב בבלילה עבה או רכה, אבל לא במידת רכות של שתיה. ב'. כוונת הביאוה"ל לנפק"מ כשנתן מים בע"ש ולא עירב. ובאמת שביאור קמא יותר מתיישב מסברא, דלביאור בתרא תמוה דהיכא שנתן כמות מים גדולה, לכאו' אין התערובת צריכה כבר עירוב כל כך, וא"כ חידוש לומר שבכה"ג לדעת הרמב"ם אסור לגבל.

אמנם באמת יש להעיר, דלביאור הביאוה"ל שנותן מים בשבת בכמות גדולה, תמוה מדוע העמידה הגמ' באופן שנותן מקצת מים בע"ש וגיבל, ולאחמ"כ בשבת הוסיף והשלים את כמות המים, ולכאו' צ"ב, דהיה לגמ' להעמיד באופן שנותן בבת אחת אל כל המים בשבת עצמה, ויש להתיר זאת משום שאי"ז מעשה לישה משום שאינו מגבל הדבר לעיסה, וצ"ע.

ונראה דאפ"ל דאיכא דין ללוש מערב שבת לא מצד הלכות לישה אלא מצד חסרון דטוחן, וכך מבואר באג"ט (ס"ק ל' אות ו') לדעת האו"ז שנקט כדעת ריבר"י שאין איסור אלא בגיבול - כתב האג"ט: "שהרי הוא צריך לטוחנו מע"ש", ודו"ק.

ט'. חרדל ושחלים האם הוה בר גיבול

הנה יש לדון בדעת המ"ב האם חרדל שום ושחלים מוגדרים כמידי דבר גיבול או כלאו בר גיבול, דהנה בביאוה"ל (סי' שכ"א סעי' י"ד) ד"ה יכול לערבו, משמע שלא הוכרע לו דבר זה, שכתב שם "ואם נאמר שהוא דבר שאינו בר גיבול", ומשמע שם בביאוה"ל שאי"ז רק בחרדל אלא גם בשחלים. אמנם מאידך יש לדון מדברי המ"ב (שם ס"ק ס"ד) שכתב המ"ב לדעת היש אומרים שס"ל כרבי שחייבים על נתינת המים, וז"ל: "קאי גם על שחלים ושום וקמח קלי הנזכר לעיל בסעיף י"ד, והטעם דס"ל דנתינת המשקה גופא זהו בכלל גיבול, ומשום הכי דוקא כשנותנו מבעוד יום, ומפני שעל ידי זה הוי כבר כמגובל על כך מותר לגבל בשבת" וכו', ע"כ.

ולכאו' יש להעיר על דבריו דמהו שכתב "שע"י זה הוה כבר כמגובל", הרי דעת המ"ב לעיל מיניה (בביאור הלכה סעי' י"ד ד"ה אין מגבלין) דאליבא דרבי חייב על הגיבול עצמו, וכתב שם שנראה לו כן ברור, א"כ מה שייך לומר שלאחר שנתן המים נחשב כמגובל, הרי אליבא דרבי נתבאר שאיכא חיוב בגיבול עצמו, ואיך יחשב כמגובל, וצ"ע.

איברא דיתכן לדחוק שהיות שמיירי כאן בחרדל שלשו כבר בלחות עצמו מערב שבת, לכך ביחס לגיבול נחשב כבר כמגובל, וע"ז כתב שנחשב כמגובל, אמנם ביחס לנתינת מים ס"ל לי"א שאסור. ובסברת הדבר צ"ל כמו שביאר האג"ט (ס"ק ט') שלדעת רבי שאיכא איסור בנתינת מים, גדר האיסור הוא הרכבת מים וקמח, לפי"ז אפ"ל שאפי' שנחשב הדבר כמגובל, וביחס לגיבול אין לחייבו כשחוזר ומגבל, אבל יש לחייב על נתינת המים.

אלא שדבר זה דוחק בדברי המ"ב, משום שהמ"ב לא הזכיר כאן את הענין שכבר נילוש בלחות עצמו, ופשטות דבריו משמע שע"י שנתן המים מבעוד יום לכן נחשב כמגובל.

לכן היותר מחוור נראה בדבריו שנקט לעיקר שחרדל ושחלים נחשבים כדבר שהוא לאו בר גיבול, ובדבר שלאו בר גיבול כתב הביאור הלכה שס"ל לרבי שאין חיוב בגיבול, כמו שמצינו בראי"ש בביצה שכתב ש"קיטמא שרי" הוא אליבא דרבי. ולפי"ז א"ש מה שכתב בדעת היש אומרים היינו דעת רבי שהחיתר לגבל חרדל ושחלים משום שכבר נתן בו המים ונחשב למגובל, וזהו כמש"כ משום שהם מידי דלאו בר גיבול.

הרב שלמה זכאי
כולל "תורת רפאל" ברכפלד

בענין מלאכת לישה בדבר שאינו בר גיבול

א. הנה בגמ' דף קנה: מבואר דהא דקתני במתני' נותנין מים למורסן אבל לא גובלין, הוא כשיטת ר' יוסי ב"ר יהודה וכדמוכח בברייתא, ולא אמרי' דבמורסן דאינו בר גיבול אפי' ריבר"י מודה דאפי' נתינת מים אסורה. והנה י"ל"ע אם דבר שאינו בר גיבול כמורסן והוא מגבלו דזה אסור, אם הוא אסור מדאו' וחייב או אסור מדרבנן. והנה לרבי דבעלמא מחייב בנתינת המים, לכאורה כ"ש בדבר שאינו בר גיבול שיתחייב בנתינת המים, אבל עדיין יש מקום ספק לריבר"י דבעלמא מחייב בגיבול, האם הכא שאינו בר גיבול יתחייב מדאו' או רק אסור מדרבנן.

והנה מבואר בגמ' דמותר לגבול את הקלי ע"י שינוי לריבר"י כשעושה על יד על יד, וכן מהני לגבל מורסן ע"י שינוי לצורך בהמה כשעושה שתי וערב. ולכאורה היה מקום להוכיח מכאן דדבר שאינו בר גיבול אין חיוב על גיבולו מדאו', דאל"כ היאך מהני שינוי להתיר מלאכה דאו', ובפרט שינוי דעל יד על יד שעושה מעט מעט. אבל אי נימא דרק אסור מדרבנן, שפיר מובן איך מותר בהנך שינויים.

אבל בדברי הרמב"ן מבואר לא כן, דהוא הקשה סתירה, דבדף יח. צידד אביי דדבר שאינו בר גיבול לכו"ע חייב בנתינת מים, וכאן מפורש בברייתא לגבי מורסן דיש בזה מחלוקת רבי וריבר"י. ותירץ דאין להוכיח ממורסן, כי אין זה דבר ברור שאינו בר גיבול, ואפשר דהוא בר גיבול. ולפי"ז צ"ל דה"ה לגבי שתיתא דג"כ מפורש בברייתא דיש בזה מחלוקת אם גובלין או אין גובלין, ומבואר בגמ' דהוא מחלוקת רבי וריבר"י, וצ"ל ג"כ דיתכן שהוא בר גיבול. והרי מבואר בגמ' דבמורסן ובשתיתא מהנו הנך שינויים, ובע"כ דאפי' בדבר בר גיבול מהנו הנך שינויים, דאל"כ נוכיח משם דמורסן ושתיתא אינו בר גיבול ותיקשי לאביי. ובע"כ דהרמב"ן מפרש הסוגיא כפשוטה דאין הבדל בין דבר בר גיבול לאינו בר גיבול לגבי חיוב דאו', ורק היה נדון בדף יח. דשמא דבר שאינו בר גיבול יתחייב לכו"ע בעצם נתינת המים, ואפי' לריבר"י, ובזה נחלקו אביי ור' יוסף.

אמנם באמת צריך ביאור לשיטת הרמב"ן היאך מהני שינוי דעל יד על יד להתיר מלאכה דאו', וע"ש בחי' הרמב"ן מש"כ בזה, ודבריו טעונים הבנה.

ב. אמנם שיטת הרמב"ם בפ"ח מהל' שבת מבוארת, דבאמת אין חיוב דאו' לריבר"י לגבל דבר שאינו בר גיבול. אלא דיל"ע לשיטה זו מהא דאיתא בברייתא בדף יח. אחד נותן את האפר ואחד נותן את המים, האחרון חייב דברי רבי, ר' יוסי ברבי יהודה אומר עד שיגבל. ולשיטת רב יוסף איירי באפר ולא בעפר, ואינו בר גיבול, והתם הנדון לגבי חיוב ועל זה קאמר ריבר"י עד שיגבל. [ואביי לא נחלק בזה, אלא דס"ל דבאפר חייב אף לריבר"י בעצם נתינת המים, והרמב"ם פסק כרב יוסף].

ותירץ המ"מ דהרמב"ם מפרש דהא דקתני עד שיגבל היינו דס"ש חיוב אלא עד שיגבל דבר המתגבל, אבל דבר שאינו מתגבל כאפר אין בו חיוב כלל. היוצא, דלשיטת הרמב"ם בדבר שאינו בר גיבול, דלרבי דבעלמא מחייב בנתינת המים, כ"ש בזה דחייב, ולריבר"י [לשיטת ר' יוסף דקיי"ל כוותיה דאין חיוב בעצם נתינת המים] ל"ש חיוב כלל, כי בעלמא החיוב על הגיבול, והכא אינו בר גיבול.

ג. ומצאנו בזה שיטה שלישית, והיא שיטת הריטב"א ותוס' רי"ד (ונבא בעיקר לבאר דברי התורי"ד שלשונו קל יותר להבין), דמחדשים דהסוגיא כאן אינה קשורה לסוגיא בדף יח., ובמורסן וכיו"ב שאינו בר גיבול אינו אסור מדאו' כלל, לא נתינת המים ולא הגיבול, ולכן בברייתא לא נקט לשון חיוב אלא לשון איסור, אלא דלרבי דבעלמא מחייב על עצם השריה, אז גזרו בדבר שאינו בר גיבול מדרבנן על עצם השריה, ולריבר"י דבעלמא מחייב על הגיבול הכא גזרו רבנן על הגיבול. ודבריו טעונים הבנה, למה לרבי דבעלמא מחייב על נתינת המים, הכא שאינו בר גיבול לא יתחייב על זה. וצ"ל דגם לרבי שלימות תיקון הדבר הוא הגיבול שאח"כ, ונתינת המים הוא הכנה לגיבול, אלא דס"ל לרבי דהוא מעשה חשוב והוא אב מלאכה בפנ"ע, וכמו חרישה שהוא הכנה לזריעה והוא אב מלאכה בפנ"ע. אבל מ"מ במקום של"ש לגבלו אח"כ לא יתחייב גם על נתינת המים, וכמו חרישה בקרקע שאינה ראויה לזריעה דלא יתחייב גם משום חורש.

אלא שעדיין צ"ב בכל המהלך הזה מהסוגיא דדף יח. דמבואר לכאו' היפך מהלך זה, דאדרבה דבר שאינו בר גיבול חמיר טפי לרבי, ובודאי יש סיבה לחייב על עצם נתינת המים [ואפי' לריבר"י בפשוטו משמע דאם מגבל חייב, ולשיטת הרמב"ם צריך להידחק כמ"ש המ"מ, אבל לרבי לית מאן דפליג דחייב]. והנה הריטב"א והתורי"ד עמדו בזה, וכתבו לחלק בין מורסן דאסור רק מדרבנן, לבין שריית דיו וסממנין דהוא סוג אחר שאינו בר גיבול, דהתם יש סברא לחייב לכו"ע בעצם שפיכת המים, ושבזה נחלקו אביי ורב יוסף. וכן מחלקים בין אפר ששורה אותו לצורך בורית, דבזה ג"כ הנדון מדאו', ועל כזה אפר דיברו בדף יח., לבין אפר שנותנו לצורך בנין בתוך טיט, דזה ג"כ דומה למורסן, ואסור רק מדרבנן. ודבריהם ז"ל טעונים ביאור, ואחר העיון בדבריהם נראה כונתם ז"ל כך, דענין לישה הוא התאחדות החומר עם המים, אלא שיש שני סוגי לישה, בקמח ומים העיקר הוא לעשות גוף אחד מהקמח והמים, שנהיה עיסה אחת ועושין ממנו ככרות. אך בדיו וסממנין אין המטרה לעשות גוף אחד מהמים והדיו, אלא המטרה רק להשתמש במים שהם סופגים הטעם [ר"ל התמצית והכח] של הדיו, ואח"כ זורקים החומר של הדיו ומשתמשים בנוזל המים בלבד, א"כ אין המטרה לעשות גוף אחד ממים ודיו, ולא מעונינים שידבקו הדיו והמים זב"ז, אלא המטרה שיתן כוחו במים ואח"כ יסלקוהו, ומ"מ גם בו שייך ענין לישה כיון שסוף סוף מתאחד החומר במים ע"י שנותן כוחו וטעמו במים.

ולכן הם חלוקים בדינם, דדיו וסממנין יש סברא דלכו"ע יתחייב בעצם נתינת המים, כי העיקר הוא שריית הדיו במים, אלא שרב יוסף ס"ל דמ"מ לריבר"י דבעי' גיבול, ה"נ יצטרך גיבול, אך אין זה ענין גיבול להיות עיסה אחת אלא כדי שיתערב יפה זב"ז ויהיה שריה טובה.

אבל במורסן המטרה לעשותו גוף אחד מעורב זב"ז, אבל מ"מ לא דומה לגמרי לקמח ומים, דהתם נהיה עיסה אחת לגמרי, משא"כ מורסן אינו בר גיבול, א"כ אינו נהיה גוף אחד לגמרי, ולכן בזה לכו"ע אינו מלאכה חשובה, ואסור רק מדרבנן לכו"ע [וי"ל"ע אם הוא משום שא"א לעשותו עיסה אחת לעשות ממנו ככרות, או משום שאין הדרך לגבול לגמרי לעשותו עיסה אחת וכפשטות ל' הראשונים]. ולפי"ז יש לגרוס בדברי הריטב"א כהגירסא הישנה "דמורסן אין דרך העולם לשרותו אלא לגיבולו", והיינו שאין דרך לשרותו כדי שיקלוט ממנו טעם אלא לצורך גיבול (וכהלשון "אלא לגיבולו", ולא לתקן "אלא לגבלו") כדי שיהיה גוף אחד, ומ"מ כיון שסו"ס אינו בר גיבול לכן אינו מלאכה דאו'. ומ"מ גם במורסן היה נדון דלכו"ע יהיה אסור בעצם השריה כיון שאינו בר גיבול, ולמסקנא הוא תלוי במחלוקת רבי וריבר"י.

ונתינת אפר למים לעשותו בורית ג"כ עיקרו הוא השריה, ולכן הוא בחיוב דאו', ותלוי במחלוקת אביי ור' יוסף אם לכו"ע חייב בשריה או צריך עירוב זב"ז, אך כשנותן אפר למים לצורך בנין הרי המטרה לעשותו גוף אחד, ומ"מ אינו מתגבל יפה להיות עיסה אחת [או שאין הדרך לעשותו כן], ודמי למורסן דאין בזה חיוב דאו', ומ"מ אסור מדרבנן. וזה מתאים לשיטת רש"י והרי"ף בביצה דקיטמא שרי [אמנם בשיטת רש"י קשה לומר כן, דהרי רש"י בסוגיין כ' לגבי קלי דאינו בר גיבול, דרבי מחייב בשפיכה, ומבואר יוצא דלא כדברי הריטב"א. אמנם דרך המ"מ בדעת הרמב"ם דעכ"פ לריבר"י אין חיוב בכה"ג, א"ש אף בשיטת רש"י].

ועפ"י מה שנתבאר נתיישב ג"כ מה שיש להקשות בדיו וסממנין איך שייך שם חיוב, והא הוי בלילה רכה דבזה לא חייב מדאו' כמבואר בסוגיין. ולפמשנ"ת הוא מיושב, דדוקא במקום שמטרת הלישה לעשותו גוף אחד, אז במקום שאינו מתגבל ממש ל"ש חיוב דאו', אבל אם עיקר המטרה הוא השריה בזה א"צ גיבול. [ועדיין צ"ע בריטב"א סוף דף י"ז ע"ב.

והשתא דאתינן להכי נראה דבדרך זו יש ליישב נמי דברי הרמב"ם, דמש"כ בפ"ח דדבר שאינו בר גיבול אין בו חיוב מדאו' לגבי אפר, י"ל דאיירי באפר שמגבלו לבנין, ובזה אין חיוב מדאו', ול"ק עליו מהסוגיא דדף יח. דיש חיוב באפר, דהתם איירי באפר לבורית דחייב על עצם שפיכת המים כמו דיו וסממנין. אלא דמ"מ צ"ע למה הרמב"ם לא חילק בזה. ואולי י"ל דהרמב"ם כ' כלל בכל אפר דאין גיבול באפר, וזה דבר נכון גם בבורית, דאע"פ שחייב על השפיכה מ"מ גיבול ל"ש בו, והוא נכון גם באפר לבנין. והרמב"ם שם לא לפסוק דינים בא, אלא להגדיר מהו לישה שזה דרכו בזה הפרק (וכמו שלא כ' שם שעכ"פ יש איסור מדרבנן). ומ"מ פשטות לשונו משמע דבא לחדש פטור במלאכת לישה כיון שאינו בר גיבול, וזה ל"ש באפר של בורית שמתחייב בשריה, אבל עכ"פ הוא נכון באפר לבנין.

[ושו"ר מובא בס' מפרשי היד החזקה בשם ספר יצחק ירנן שכ' ליישב דברי הרמב"ם עפ"י דברי הריטב"א].

ביסודות מלאכת לישה

הנה בענין מלאכת לישה יש עשרה נידונים בעיקרי המלאכה ויסודותיה, וראיתי כי טוב לסכמם ולבארם בעה"י.

א. במחלוקת ריבר"י ורבי אם החיוב על השריה או על הגיבול, דדעת רבי דהחיוב על השריה ולריבר"י הוא על הגיבול, י"ל"ע מה דעת רבי אודות הגיבול. והנה הביאוה"ל העלה דחייב מדאו', אך זהו דוקא בדבר בר גיבול, אך דבר שאינו בר גיבול פטור. ויש להוכיח כדבריו מס' התרומה שכ' אף בדעת רבי שצריך לגבל מורסן שתי וערב, ואעפ"כ כ' בסוף דבריו בסוגיא דחרדל דמערב כדרכו בין ביד בין בכלי, וכ"כ שם לגבי חרוסת. וצ"ע למה לא צריך שינוי של שתי וערב, וצ"ל דשאני מורסן דהוא בר גיבול טפי, וכמ"ש התוס' [ולדעת הרמב"ן יתכן דמורסן הוא בר גיבול גמור], ולכן בזה חייב בגיבול, אך דבר שאינו בר גיבול ל"ש בו לישה לרבי.

ב. וי"ל"ע מה דעת ריבר"י אודות השריה במים. והנה בחי' הריטב"א מבואר דזה אסור מדרבנן, ומה שהתירו לשרות במורסן הוא משום דאינו בר גיבול וקיל טפי, ולכן בזה לא גזרו על השריה במים. אך לדעת תוס' דדבר שאינו בר גיבול אינו קל מבר גיבול [ואדרבה יש צד דחמור טפי], א"כ מה שהתירו במורסן הוא משום דלצורך שבת התירו, וכמ"ש הב"י. אך מדברי הט"ז נראה דאין איסור אפי' מדרבנן בשריה מצד לישה [ומיהו אם אינו לצורך שבת יהיה אסור משום מכין משבת לחול].

ג. י"ל"ע אם מחלוקת ריבר"י ורבי הוא בדבר בר גיבול דוקא, אך דבר שאינו בר גיבול לכו"ע חייב בשריה, או דלמא בין בזה ובין בזה מחלוקת. ונחלקו בזה אביי ור' יוסף בדף יח., דדעת אביי דבזה כו"ע מודו דחייב בשריה, ודעת ר' יוסף דבין בזה ובין בזה מחלוקת. וי"ל"ע דהא בסוגיין איתא דבמורסן שאינו בר גיבול שייכא פלוגתייהו ג"כ, וקשה על אביי. ודעת תוס' דשאני מורסן דהוא בר גיבול טפי. ודעת הרמב"ן שלא ברור שמורסן אינו בר גיבול, ורק הגמ' העלתה צד כזה, אך לאביי מורסן בר גיבול גמור.

ובריטב"א ותורי"ד מחדשים דיש שני סוגי דבר לאו בר גיבול, דבדיו ואפר אינו צריך גיבול כלל, ואין המטרה לעשותו גוף א', ועיקרו השריה, וזה חמור טפי, ודעת אביי דלכו"ע חייב בשריה. אך מורסן שעיקרו לעשותו גוף אחד של מורסן עם מים, ולא רק לשרות המים שיקבלו טעם מהמורסן, בזה הוא קל טפי, ולכו"ע אסור רק מדרבנן, ומהני בו שינויים המבוארים בסוגיא.

ודעת הרמב"ם [לפי דרך המ"מ] דדבר שאינו בר גיבול לכו"ע אין חיוב בו בגיבול, ולא נחלקו אביי ור' יוסף אלא בדעת ריבר"י אם בכה"ג חייב בשריה לחוד. אך לדעת ר' יוסף דאינו חייב בשריה לחוד, ה"ה דלא חייב בגיבול [ומה שאמרו בברייתא דדף יח. "עד שיגבל", הכונה עד שיגבל דבר שהוא בר גיבול], ורק אסור מדרבנן. ולפי דעתו ז"ל יוצא דמהברייתא דנחלקו רבי וריבר"י במורסן מוכח כר' יוסף, ולריבר"י אסור מדרבנן ומהני שינויים. [ולאביי שקשה עליו מהברייתא, נצטרך לומר דמורסן הוא בר גיבול, וכמ"ש הרמב"ן, ולפי"ז לא יהני שינויים במורסן. א"נ מורסן בר גיבול טפי, וכמ"ש תוס'].

ד. יל"ע אם קיי"ל כאביי או כר' יוסף במחלוקת הנ"ל, והנה מכיון דממשנתינו מוכח דאתי כריבר"י, שהרי התירו במורסן נתינת המים, א"כ יהיה מוכח דגם המשנה בדף יח. אתי כוותיה, דאל"כ תיקשי סתמא אסתמא, וא"כ יהיה מוכח כאביי דס"ל דהמשנה שם אתי אף כריבר"י. וכ"כ כמה ראשונים, ה"ה הריטב"א בסוגיין, והאו"ז בהל' לישה, והראב"ד בהשגות. ולפי"ז מה שהתירו במורסן נתינת המים, הוא משום דהוא בר גיבול טפי, כמ"ש התוס'. אבל דעת הרמב"ם דהלכה כר' יוסף [וכנראה ראייתו ממה שהתירו במורסן נתינת המים]. והשו"ע פסק כוותיה דקמח קלי ומורסן נחשב אינו בר גיבול (ולכן מתירין בו הגיבול בשינוי), ואינו חייב על עצם השפיכה. אבל הרמ"א בדרכי משה חשש לסברת התוס', אלא דבלא"ה פסק דבין בדבר דבר גיבול ובין בדבר דלאו בר גיבול יש לעולם לחוש לדעת רבי דחייב בשפיכה [ודבריו שם צ"ב]. ועכ"פ כשאינו בר גיבול יש צד נוסף להחמיר בשפיכה.

ה. יל"ע בעיקר מחלוקת רבי וריבר"י איך קיי"ל, וגם בזה נחלקו הראשונים ז"ל, דדעת הרבה ראשונים והרמב"ם בתוכם, דהלכה כריבר"י וכסתם משנה דהכא דאתי כוותיה. ואילו דעת ס' התרומה דהלכה כרבי, משום דקיי"ל הלכה כרבי מחבירו. ומרן השו"ע פסק בסתם כריבר"י, אך הביא דעת התרומה בשם י"א, וכן החמיר הרמ"א לדינא בסי' שכ"ד ס"ג.

ו. יל"ע אם הנך שינויים דהוזכרו בסוגיא דמהני בלישה, כגון על יד על יד ומנערו מכלי אל כלי ושינוי דגיבול בשתי וערב, אם מהני דוקא בדבר דלאו בר גיבול כמורסן וכיו"ב, או גם בדבר דבר גיבול. והנה לדעת התוס' דדבר דלאו בר גיבול קיל טפי דאינו אסור אלא מדרבנן, א"כ דוקא בזה מצינו דמהני הנך שינויים, אבל בדבר בר גיבול דאסור מדאו' ל"מ הנך שינויים. וכ"פ מרן השו"ע.

[ומ"מ נראה דמהני שינוי שתי וערב גם בדבר בר גיבול, כדי שיצא מכלל דאו' לכלל דרבנן, ואעפ"כ אין להקל בזה הגם שהוא נדון בדרבנן, כיון שפסק מרן כהרמב"ם, וא"כ בדבר בר גיבול ל"מ הנך שינויים בהחלט, אע"פ שאין כאן נדון דאו'].

ז. יל"ע מהו דבר בר גיבול ומהו דבר דלאו בר גיבול, והנה בריטב"א ותורי"ד מבואר דהוא דבר שהדרך לעשותו עיסה אחת לעשות ממנו ככרות, וגיבול עפר במים דהוא דבר בר גיבול (כדאיתא בדף י"ח), כיון שג"כ משתמשים בו לטיט במטרה לעשות ממנו צורות מסוימות קבועות זה נחשב בר גיבול. אך מדברי הרמב"ם בפהמ"ש לאהלות (פ"ב מ"ב) מבואר דהוא דבר שנעשה גוף אחד, משא"כ הכא שחלקיו נבדלין קצתן מקצתן, והלישה לא יועילוהו ולא ישימהו גוף אחד, דזהו לאו בר גיבול. והנפ"מ בזה הוא בדבר שנעשה גוף אחד, אך אין הדרך לעשות ממנו ככרות, וכגון טחינה דכשמערבין בו מים נעשה הכל גוף אחד, אך לא עושים ממנו ככרות, אם חשיב בר גיבול או לא.

ח. בעיקר השינויים שהוזכרו בסוגיא, מצאנו שינוי על יד על יד דמהני בקמח קלי, ושינוי שתי וערב במורסן [וכן התם מהני נמי מכלי אל כלי, דאם לא מתערב היטב בשתי וערב אפשר לערב מכלי אל כלי, וכמדומה שיש בזה מחלוקת ראשונים אם השינוי ע"י שפיכה מכלי אל כלי ועי"ז מתערב, או שמנענע הכלי עצמו שהמורסן והמים בתוכו]. ובתרנגולים לא מוזכר שינוי. ובחי' הרמב"ן מבואר דהכל בדוקא, דלצורך אכילת אדם מהני אפי' שינוי על יד על יד, ולצורך בהמה התירו בשתי וערב דוקא, ולצורך תרנגולין ל"מ שום שינוי כיון שאינם צריכים כ"כ הלישה. וגם מדברי הרמב"ם נראה דשינוי דעל יד על יד ל"מ אלא באדם ולא בבהמה, אך לגבי תרנגולין התיר בשינוי שתי וערב, והכי קיי"ל לדינא [עי' שו"ע סי' שכ"ד ס"ג ובמשנ"ב שם]. אך בריטב"א מבואר דכל השינויים מהני בכל מקום, ורק אורחא דמילתא נקט.

ט. עוד מצאנו בגמ' דמהני שינויים לפי רבי בשתיתא בבלילה רכה אם משנה סדר השפיכה, אך בבלילה עבה ל"מ שינוי זה. ויל"ע מה הדין לפי ריבר"י בזה. וי"ל בזה ג' צדדים, די"ל דלפי ריבר"י ג"כ מהני שינוי בסדר השפיכה בבלילה רכה, ותו א"צ לשנות אח"כ בגיבול, אך בבלילה עבה דל"מ שינוי בסדר השפיכה צריך שינוי בגיבול של שתי וערב וכיו"ב [וכ"נ דעת הרמב"ם והשו"ע סי' שכ"א ס"ד]. או י"ל דבבלילה רכה א"צ שום שינוי, כיון דלדעתו כל האיסור בגיבול, ובבלילה רכה ל"ש גיבול, וא"כ כיון דלדעתו אין איסור בעצם שפיכת המים, לכן בבלילה רכה א"צ שום שינוי. והריטב"א העלה צד כזה. ולפי"ז בבלילה רכה א"צ שום שינוי, ורק בבלילה עבה צריך שינוי, והיינו שינוי שתי וערב. [ויל"ע אם נאמר דגם בבלילה עבה, כיון שאין בזה גיבול ממש אז לריבר"י גם בזה הוא קיל טפי, ועכ"פ יהני שינוי בסדר השפיכה, וכך נקט הב"י בדעת המ"מ]. או י"ל לאידך גיסא דכל מה דמהני שינוי בסדר השפיכה הוא לרבי דהאיסור הוא בשפיכה, אבל לריבר"י דהאיסור בגיבול ל"מ שינויים בשפיכה, ואף בבלילה רכה צריך שינוי שתי וערב בגיבול, וכן נקט התרוה"ד [וכ"פ הרמ"א לדינא]. ומרן ז"ל בשו"ע לא הזכיר תנאי זה שיערב דוקא בשינוי, ומשמע דלא ס"ל הכי.

י. בגמ' דף קמ. מבואר דחרדל שלשו מע"ש, למסקנת הגמ' מערבו בין ביד ובין בכלי. ויש ג' ביאורים בראשונים אם יסוד ההיתר משום דכבר שפך מים מע"ש, וקיי"ל כרבי, ובכה"ג נחשב כנילוש מע"ש [דלרבי ע"י שנשפך מים נחשב נילוש], או משום דכבר לשו מע"ש במים, וכעת מוסיף עוד מים ושמן, ובכה"ג אמרי' אין לישה אחר לישה, או משום דנילוש בתמצית לחותו, וגם בכה"ג אמרי' אין לישה אחר לישה. (והארכנו בזה במקומו, בדין לישה אחר לישה).

בדין לישה אחר לישה

הנה מצאנו בגמ' דף ק"מ חרדל שלשו מע"ש, ומסקנת הגמ' דלמחר מערבו בין ביד ובין בכלי. ויל"ע איך נילוש מאתמול, ולמה אין בו לישה בשבת. וברייבב"ן (מובא בקובץ שיטות קמאי) מבואר דנילוש מאתמול במים או בחומץ, ולמחר מוסיף עליו מים ומערבו כיון דאתמול לשו, ומבואר דיסוד ההיתר משום שאין לישה אחר לישה. [ויתכן דהיתר זה שייך אף אם מאתמול לא נילוש לגמרי, וכן נ' מדברי האהל מועד המובא שם, והטעם נראה דמ"מ אין לישה אחר לישה, דומיא דמה דאמרי' אין בישול אחר בישול, אפי' אם מאתמול נתבשל רק כמאב"ד].

אך בעיקר מה שנקט הריבב"ן דמאתמול נילוש במים או בחומץ, הנה מדברי ס' התרומה סי' ר"כ נראה שהבין שמאתמול נילוש רק בתמצית לחותו ולא במים, ולכן הקשה על זה סתירה מהירושלמי דמבואר דשום שחוק שמוסיף בו מים חייב משום לש, ולא ת"ד דשאני חרדל שכבר נילוש במים. ובע"כ דגם בחרדל לא נתן מים אלא נילוש בתמצית לחותו, ואעפ"כ אמרי' אין לישה אחר לישה.

ויש עוד ראשונים שהקשו קושיא זו, ותירצו דהירו' פליג על תלמודא דידן, והלכה כתלמודא דידן, ה"ה היראים והאו"ז, ומכל זה מוכח דהבינו דאיירי בנילוש בתמצית לחותו. וסה"ת תירץ דאיירי שכבר נתן מים מע"ש אך לא גיבל אותם, וכבר נחשב נילוש, והוא אזיל לשיטתו דהלכה כרבי דאם נתן מים נחשב נילוש, ותו אין לישה אחר לישה, אך בירו' איירי שכעת נותן מים בפעם ראשונה. ולפי"ז מוכח דנקט להלכה כדמוכח מהירו' דנילוש בתמצית לחותו לא נחשב לישה.

עכ"פ יוצא לנו מבואר דדבר שנילוש במים בודאי אמרי' בזה אין לישה אחר לישה, אך אם נילוש בתמצית לחותו יש בזה מחלוקת היראים והתרומה.

[וכל הפוסקים שפסקו כריבר"י לא יכולים לתרץ כדברי התרומה דאיירי שנתן מים, וע"ז חשיב שכבר נילוש, ולכן אין בו לישה. אך עדיין אין להוכיח מדבריהם דנילוש בתמצית לחותו אין בו לישה, כי יכולים לפרש דלא רק נתן המים מע"ש, אלא גם עירב ולש את החרדל עם המים, וכמ"ש הריבב"ן]. והנה מרן ז"ל פסק בסתם כדברי היראים, ולפי"ז מוכח דנילוש בתמצית לחותו אין בו משום לישה, וכ"כ הדרישה בדעתו. אך לדברי התרומה שהביא בשם י"א (וכן פסק הרמ"א) יהיה מוכח איפכא, דגם אם נילוש בתמצית לחותו יש בו משום לישה.

והנה עוד מוזכר בגמ' שם דכשנותן הדבש בחרדל לא יטרוף בכח, ופשטות הדברים נראה דאין זה סיבת ההיתר שאין בו משום לישה, אלא הוא דין חדש שכשנותן הדבש בד"כ טורפין בכח, ובשבת יש איסור לטרוף בכח.

ומש"כ המ"ב דהוא סיבת ההיתר, צע"ג לענ"ד ולא זכיתי להבין דבריו, דהרי בגמ' משמע דרק אח"כ נותן הדבש, ואיך זה יהיה היתר על מה שעשה מקודם שנתן המים. ובפשטות הוא דין חדש, שבשבת לעולם אסור לטרוף בכח, דהגם שאין כאן מלאכת לישה מטעם דאין לישה אחר לישה, מ"מ אסור לטרוף בכח. ונפ"מ דאפי' במקום שגם בחול אין דרכו לטרוף בכח, ואין כאן שינוי, ג"כ יהיה מותר ללוש אותו אם יהיה בו סיבת היתר, דההיתר במה שמוסיף מים ומערב הוא משום דאין לישה אחר לישה. [וגם מה שתמה הביאוה"ל ע"ד הפמ"ג שכ' דאיירי בנילוש בתמצית לחותו, לא זכיתי להבין, דהרי בכל הראשונים שהקשו מדברי הירושלמי מוכח כדברי הפמ"ג].

ואמנם לדעת תרוה"ד הא דאיתא בגמ' דחרדל שלשו מערבו בין ביד ובין בכלי, הכונה ג"כ בשינוי, דביד היינו באצבעו דחשיב שינוי, ובכלי היינו שמנער הכלי עצמו. [ולפי"ז אף להסוברים דלא מיירי כשנתן מים מע"ש, אין מקור להתיר נילוש בתמצית לחותו ללא שינוי]. וכתב על זה מרן הב"י דמדברי הרמב"ם והרי"ף והרא"ש משמע דא"צ שום שינוי, ויכול לערבו בין ביד בין בכלי [וגם מדברי סה"ת משמע כן, ע"ש]. ולדינא לדעת מרן בודאי נקטינן כהרמב"ם והרי"ף והרא"ש, אך הרמ"א החמיר כדברי תרוה"ד.

בכמה ענינים שיש לדון בהם משום לישה

בע"ה נבא לדון בענין עשיית טחינה בשבת, ולכאורה היה נראה דלדעת מרן בסתם שפסק כהיראים ודלא כסה"ת, הרי דבר שנילוש בתמצית לחותו אין בזה משום לישה, ובלבד שלא יטרוף בכח [וכן העלה הדרישה בדעת מרן]. והרי הטחינה הגולמית נילושת בתמצית לחותה. אך יש לדון בזה דכיון דהטחינה הגולמית היא בלילה רכה שניצוק מכלי אל כלי, וכשמוסיף בה מים לפעמים נעשית עבה ולא נירוק מכלי אל כלי, א"כ בכה"ג כיון שבמצב שהיה בתמצית לחותו לא היה אלא בלילה רכה דאין בו לישה מדאו', א"כ לא חשיב נילוש מקודם, ורק כשמוסיף בו המים ונעשה בלילה עבה אז מחדש בו הלישה, ואסור מטעם לש. מיהו י"ל קצת דהקולא דנילוש בתמצית לחותו אינו משום שיש עליו שם לישה, אלא כל שנעשה בו איזה לישה מקודם שמחברת החלקיקים זל"ז להיות דבר אחד, תו ל"ש בו לישה אח"כ, דכל ענין הלישה הוא לחבר הנפרדים זל"ז להיות גוף אחד, והיינו כשיש פירורים או חלקיקים ועושה מהם דבר אחד, משא"כ היכא שנילוש בתמצית לחותו, אף שלא נחשב לישה לענין חיובא, מ"מ כיון שכעת לא מחדש במעשיו חיבור דברים נפרדים זל"ז, אלא רק מעבה העיסה או מדלל אותה ע"י המים ל"ח לישה. ואפשר דלסברא זו נתכוין האור לציון ח"ב פל"ג ס"ז, ע"ש. אך אכתי לא איפריק מחולשא, כי בטחינה דרכה שבתחילת הגיבול נהפכת לרסיסים, ושוב הם מתחברים ע"י הגיבול, וא"כ ל"ש קולא זו, ויל"ע בזה. ומלבד זאת, הרי מרן הביא דעת י"א להחמיר גם בכה"ג שנילוש בתמצית לחותו, וא"כ יש לנו להחמיר בזה. אך יש לדון אם מגבל בשינוי כגון שתי וערב, אם מהני. והנה נחלקו הראשונים אם הקולא של גיבול בשינוי מהני רק בדבר שאינו בר גיבול, או גם בדבר בר גיבול, ולכאורה היה נראה דבגיבול בשינוי נפיק מחשש דאו' לכו"ע עי"ז, ורק אסור מדרבנן בדבר בר גיבול (לשיטת האוסרים), אך מ"מ אין להקל בזה כיון שמרן הביא דעת הי"א להחמיר, אך בטחינה לא ברור שהוא דבר בר גיבול, דנהי שנעשה גוף אחד ממש, מ"מ אינו נעשה עיסה ממש כמו בצק שדרך לעשות ממנו ככרות (ועמש"כ לעיל שלדעת התורי"ד והריטב"א בכה"ג לא נחשב בר גיבול). וא"כ בצירוף כל הסברות נהי שיש מקום להחמיר בזה, מ"מ המיקל לעשות בשינוי שתי וערב יש לו ע"מ שיסמוך. ואם עושה בלילה רכה יש להקל בשופי, אך בזה לכו"ע צריך שינוי שתי וערב, דל"ש בטחינה שינוי בסדר השפיכה וכמו שיתבאר. ולענין עצם שפיכת המים לטחינה, אע"פ שמרן חשש לדברי התרומה דהלכה כרבי, מ"מ היכא שהמים לא גורמים בנתינתם שום תערובת, נראה דל"ש בזה לישה כלל אף לרבי. ולפי"ז אין חשש בעצם שפיכת המים לטחינה כיון שאינם מחלחלים בתוכו. ומה"ט נראה דלא יהיה סגי בשינוי בסדר השפיכה בכה"ג, אף כשעושה בלילה רכה, ולעולם יצטרך שינוי בגיבול.

וכיון שנתבאר דלדעת מרן מעיקר הדין דבר שנילוש בתמצית לחותו חשיב נילוש, א"כ יוצא לנו ג"כ חומרא בד"ז דפרי שנתרסק בשבת באופן המותר או מע"ש, יהיה אסור לערבבו היטב ולגבלו בלחות הטבעית שיש בו, דאע"פ שנילוש רק בתמצית לחותו, מ"מ גם בזה שייך מלאכת לישה, ויכול לעשות כן רק בשינוי שתי וערב, או לעשות מעט מעט לאכלו, דבכה"ג כיון שבלא"ה ראוי לאכילה ועושהו מעט מעט, הוי תיקון אוכל בעלמא, ומותר לעשותו סמוך לאכילה, וכמ"ש הביאוה"ל ס' שכ"א ס"ד ד"ה שמא. [והנה בעיקר דברי הביאוה"ל נראה דיסוד דבריו דכל מלאכת לישה הוא שעושה יצירה חדשה ע"י הלישה, דומיא דקמח ומים שע"י עירובם נוצר בצק שהוא דבר חדש, אבל היכא שאינו יוצר יצירה חדשה, ורק מערב מעט מים כדי לשרותו ולהקל האכילה, אין זה בכלל המלאכה. ולפי"ז נראה דהיכא דמערב שני דברים שכל אחד ראוי לאכילה, אך ע"י התערובת נוצר דבר חדש, בזה יודה הביאוה"ל דיש לדון כאן מצד לש, כגון שמערב בסלטים מסוימים מיונז ומגבל אותם, ועי"ז נוצר דבר חדש, לא נוכל להתיר מטעם שהמיונז נאכל בפנ"ע, וגם אותו סלט נאכל בפנ"ע. אבל בנידון דידן כפרי שנתרסק ומגבל אותו, וכן תפו"א שמערבו עם רוטב החמין, וכל כיו"ב שרוצה רק להקל האכילה ולא יוצר יצירה חדשה, בזה שייך סברת הביאוה"ל דכשעושה מעט מעט וכן כשעושה בשעת האכילה דרך אכילה הוא, וכל מעשיו רק להקל האכילה, ואין על זה שם מלאכה].

ולענין עשיית דייסה בשבת, הנה אם הוא בלילה רכה עד מאוד כעין מים עכורים, כתבו הפוסקים דאין בזה משום לישה כלל. ואם הוא בגדר בלילה רכה, אז יש לשנות בסדר השפיכה, דהיינו שיתן קודם הדייסה ואח"כ ישפוך המים [ולדעת רוב הפוסקים ומרן השו"ע תו א"צ שינוי אח"כ בעירוב].

ואם הוא בלילה עבה אז צריך שינוי בגיבול שתי וערב. ולענין השפיכה יש להקל כיון שהוא לצורך תינוק, וא"צ להחמיר כרבי [אך לרווחא דמילתא כ' הפוסקים דיעשה גם בזה שינוי בסדר הנתינה, ובפרט שלדעת האול"צ כשעושה שינוי בסדר הנתינה אף בבלילה עבה נפיק מחשש דאורייתא. אלא שלא מצאנו מקור לזה בפוסקים, ואדרבה מדברי תרוה"ד משמע דבבלילה עבה ל"ש שינוי כלל, ואכמ"ל].

ובענין עשיית חרוסת בשבת, הנה אם כבר נתן המים מע"ש ורק בא לגבלו, שפיר יכול לגבל ע"י שינוי שתי וערב כיון דאינו בר גיבול. אך אם לא נתן המים מע"ש צריך לעשות בלילה רכה, ואז יוכל ליתן המים ע"י שינוי בסדר השפיכה. מיהו י"א דלצורך מצוה דמצותו בעבה, א"צ לחשוש לדברי רבי, ויכול לעשותו בעבה בשבת בשינוי של שתי וערב. [וכ"ש לדעת מרן דפוסק מעיקר הדין כריבר"י, ורק הביא סברת המחמירים בשם י"א].

ואם עושהו בלילה רכה סגי בשינוי בסדר השפיכה, ובזה אין חשש כיון דעי"ז גם שפיכת המים היה בשינוי, וגם מהני שינוי זה להתיר הגיבול אח"כ, וזהו לדעת מרן, אך דעת הרמ"א כדעת תרוה"ד דגם בבלילה רכה יש לחשוש לדעת ריבר"י, ול"מ שינוי בשפיכה לדעתו, וצריך שינוי גם בגיבול שיגבל שתי וערב.

הרב ישראל מאיר פלמן
כולל "אליבא דהלכתא" אלעד

בהגדרת כלי ראשון וכלי שני

שיטות הראשונים במהות החסרון דכלי שני

א. שבת דף מ"ב ע"א: תנן האילפס והקדירה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין, אבל נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי, ופירש"י דהאילפס שהיה ע"ג האש הוא כלי ראשון, וכ"ר מבשל, אבל קערה הוא כלי שני, וכ"ש אינו מבשל. והכי קי"ל בסי' ש"ח דכלי ראשון מבשל, וכלי שני אינו מבשל, חוץ מדברים שהם מקלי הבישול (עיין סע' ה' לענין ליתן פת בכלי שני, וע"ע בסע' ט' לענין מלח) דמתבשלים אף בכלי שני. ויש דברים שמתבשלים אף ע"י עירוי מכלי שני, כדאמרי' בשבת דף ל"ט ע"א מליח הישן וקוליס האיספנין שאינם צריכים בישול אלא מעט, שהדחתן זו הא גמר מלאכתן וחייב משום מבשל, וכתבו התוס' דהיינו הדחה מכלי שני, וכ"פ השו"ע בסע' ד'. ומאידך מצינו שיש דברים שהם מקשי הבישול (כמו בשרא דתורא ומלחא דדנו הגמ' בדף מ"ב ע"ב אם מתבשל אפילו בכ"ר) שאינם מתבשלים אפילו בכלי ראשון כ"א ע"ג האש.

שבת דף מ' ע"ב: א"ר יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ, ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי, ואמר לי טול בכלי שני ותן, שמע מינה תלת, ש"מ שמן יש בו משום בישול, וש"מ כלי שני אינו מבשל, וש"מ הפשרו זהו בישולו. והנה בפשוטו דברי הגמ' צ"ב, דמאי הוצרכו לאשמעינן מדברי רב יצחק דכלי שני אינו מבשל, הא משנה מפורשת היא "אבל נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי".

והקשו הראשונים (תוס' שם ד"ה וש"מ, ועוד) מאי שנא כלי שני מכלי ראשון, אי יד סולדת אפילו כלי שני נמי, ואי אין יד סולדת אפילו כלי ראשון נמי אינו מבשל, וביאור דבריהם דהרי זה פשוט שאין זה חילוק מציאותי שכ"ר חומו רב ומבשל, וכ"ש חומו מועט ואינו מבשל, שהרי ד"ז תלוי בדרגת חום, וכיון ששנינו שכל שיס"ב מבשל א"כ אמאי בכלי שני שרי.

והנה בפסחים דף ע"ו ע"א איתמר חם לתוך חם דברי הכל אסור, צונן לתוך צונן דברי הכל מותר, חם לתוך צונן וצונן לתוך חם, רב אמר עילאה גבר, ושמואל אמר תתאה גבר, ואמרי' דלכו"ע (אף לשמואל דחם לתוך צונן מותר משום דתתאה גבר) קליפה מיהא בעי, כיון דחם הוא אדמיקר ליה א"א דלא בלע פורתא. וקי"ל כשמואל דתתאה גבר. ולפי"ז כתב החוו"ד (יו"ד סי' צ"ב ס"ק כ"ז) דא"ש החילוק בין כלי ראשון לכלי שני, דכ"ר שהיה על האש דופנותיו חמין, ולפיכך תתאה גבר ומבשל לעליון, אבל כלי שני שלא היה ע"ג האש, ואין דופנותיו חמין, לפיכך הוא גובר ומקרר לעליון ואין מבשל, חוץ מדברים שהם קלי הבישול דסגי לחום כל דהו כדי לבשלו, ולפיכך אף כ"ש מבשל. ובאמת שכבר הקשה התוס' רי"ד (שבת דף מ"א ע"ב) לרב דאמר עילאה גבר, ושרי צונן לתוך חם, ממתני' דהאלפס והקדרה שהעבירן מע"ג הכירה מרותחין לא יתן לתוכן תבלין, דהוי צונן לתוך חם, ותי' דשאני הכא

ד. פתח ה"ה ב"ה: ר"ה, יתרפ"ד בה אמרו הנחות אחד"כ. ואח"כ אמר לחברים, הנה אתם יודעים, שהרמב"ם בהל' שמיטה ויובל (פ"י ה"ח) כתב, שבשנת היובל אין עושין לא בשנה שלפניה ולא בשנה שלאחריה, אלא אוכלין מה שיעשה מאליו, ומבואר בגמרא (ר"ה ח:) שהטעם הוא, משום שבשנת היובל אין הקרקע עובד, ואם כן, אין לנו לדון בשנת היובל, אם מותר לעשות מלאכה בשנה שלפניה ושלאחריה, כיון שאין הקרקע עובד, ולכאורה יש לומר, שהרמב"ם סובר, שמלאכה שעושין בשנה שלפני היובל ושלאחרי היובל, אף שהקרקע עובד, מ"מ מכיון שהוא עבודה שאינה מועילה לשנת היובל, אלא לשנה שלאחריה, לכן אסורה, ואף שבשנת היובל עצמה אין הקרקע עובד, מ"מ מכיון שהוא עבודה שמועילה לשנת היובל, לכן מותרת. ואמר, שלכאורה יש לדון בזה, שהרי בשנת היובל עצמה, אף שאין הקרקע עובד, מ"מ יש בזה איסור מוקצה, שהרי אסור לעשות מלאכה בשנת היובל עצמה, כדי שיוכלו לאכול מאליו, ואם כן, הוי כמו שאר מוקצה, שאסור לעשות מלאכה בשבת כדי שיוכלו לאכול מאליו, ואם כן, יש לדון בזה, שאסור לעשות מלאכה בשנת היובל עצמה, כדי שיוכלו לאכול מאליו, כמו

כלומר דלא אמרינן שנתקרר כיון שנזחל ע"ג הכירה, הרי להדיא שדבריו מוסברים אמאי הם נידונים ככ"ר אף שהם נזחלים ע"ג כלי צונן.

והנה השו"ע שם סעי' ט' כתב: נר של חלב עשוי כנר של שעוה שנטף ממנו טפה על כלי, אין צריך כי אם גרידה, אבל חלב מהותך חם שנפל ממנו טפה על כלי צריך הגעלה. וכתב הש"ך (ס"ק ל"ח) דהא דבעי הגעלה משום דהוי רותח מחמת האור, אבל חלב מהותך רותח בקדרה שנרתח בקדרה אצל האש די בגרידה, דלא חשיב עירוי כיון דפסק הקלוח, וכדלעיל סעי' ז', והכי איתא בתרוה"ד סי' קע"ו, ע"כ. והנה הכא אין העירוי מתהלך ע"ג דבר צונן, ומ"מ נוקט הש"ך דאם נפסק הקילוח אינו אוסר אפילו כ"ק, והוא נידון ככלי שני, ומדמי ליה לסעיף ז', מוכח דר"ל דאף שם הטעם דכל עירוי שנפסק הקילוח אינו אוסר כ"ק, וא"כ שוב הדרא קושיא לדוכתא מדבריו בסי' ק"ה סק"ה. וכן נשארו במנחת יעקב (כלל נ"ו אות ט"ו ואות ט"ז) ובפמ"ג (שפ"ד ס"ק ל"ח) ובדגול מרבבה (שם ס"ק י"ב) בקושיא.

עוד הקשה רעק"א (שם ס"ק כ"ב) במה שפסק השו"ע בסעי' ט' לדברי התרוה"ד שחלב מהותך שנפל ממנו טפח על כלי צריך הגעלה, דבתרוה"ד מבואר הטעם משום דחם עכ"פ כמו עירוי שלא נפסק הקילוח, והיינו דס"ל כהפוסקים דעירוי שלא נפסק הקילוח אוסר בכולו כמו כלי ראשון, וא"כ לדידן דקי"ל דעירוי שלא נפסק הקילוח מהני ג"כ קליפה (עיין ש"ך סי' ק"ה סק"ה), א"כ סגי לכלי בקליפה.

והנה בתרוה"ד מבואר שעירוי שלא נפסק הקילוח יש לו דין כ"ר, כדחזינן באמבטי שיש לו דין כ"ר כיון שמחובר למעיין, וכ"פ הרמ"א בסעי' ז', אלא דהוסיף הרמ"א שאינו אוסר אלא כדי קליפה, ולפיכך התבשיל שבתוכה שרי, לפי דעובי הקדירה הוא עצמו שיעור כ"ק, ומקשים דא"כ אמאי אסר רב יצחק בר אבדימי להניח פך שמן באמבטי, הא אין עירוי אוסר רק כ"ק, והכלי עצמו הוא שיעור כ"ק, ואין השמן מתבשל כל עיקר (ועמש"כ בזה לעיל באות א').

בדין עירוי שלא נפסק הקילוח

ג. וכדי ליישב כל זה, אתחיל אי"ה בפלוגתת הראשונים בדין עירוי לענין בישול, אי דינו ככלי ראשון או ככלי שני, ויעויין בתוס' שבת דף מ"ב ע"ב ובזבחים דף צ"ה ע"ב שהביאו ג' שיטות, שיטת רשב"ם שדינו ככלי שני ואינו מבשל כלל, והא דאמר שמואל חם לתוך צונן בעי כ"ק, היינו מדין בליעה, שאף שאינו מבשל מ"מ בולע. שיטת ר"י שדינו ככלי ראשון והוא מבשל הכל, ולדבריו צ"ל דהא דאמר שמואל שמבשל רק כ"ק, היינו דס"ל דיש חילוק בין נפסק הקילוח שאינו מבשל (כרשב"ם), לבין היכא שלא נפסק הקילוח שמבשל בכולו (וכמש"כ הר"ן בשבת דף מ"ב ע"ב לדחות ראיית רשב"ם מדברי שמואל). שיטת ר"ת דעירוי מבשל רק כ"ק (ולדבריו הוכיחו התוס' בזבחים דליכא חילוק בין נפסק הקילוח ללא נפסק). ולהלכה פסק השו"ע (יו"ד סי' ס"ח סעי' י', וסי' ק"ה) דעירוי אוסר כ"ק, וכן גבי שבת פסק המג"א (סי' שי"ח ס"ק ל"ב) והמשנ"ב (ס"ק ע"ד) דעירוי מבשל כ"ק, ודוקא כשלא נפסק הקילוח (רמ"א ביו"ד סי' ס"ח סעי' י', ואף לחולקים כתב האליה רבה בסי' שי"ח ס"ק כ"ה דהיינו לענין שזה מבליע, אבל לא לענין שזה מבשל, וכ"כ הפמ"ג שם בא"א ס"ק ל"ב, וכ"פ המשנ"ב בס"ק ע"ד).

ומעתה יש להסתפק בדעת ר"ת אי גריעותא דעירוי מכלי ראשון (שמבשל בכולו) הוא בעצם יציאתו מן הדפנות המחממות של הכ"ר, וירד מכוחו שנצטנן באויר (מחמת שאין לו דפנות המחממות), וע"כ אין לו כח לבשל אלא כ"ק (ועדיף מכלי שני מחמת שאין לו דפנות המקררות), או דכוחו גדול כמו כלי ראשון גופא, ורק כיון שהוא בא אל הצונן וק"ל תתאה גבר, על כן אינו מבשל אלא כ"ק. כמו"כ יש להסתפק בדעת רשב"ם שדינו ככלי שני ואינו מבשל כלל, אם הוא מחמת דק"ל דתתאה גבר, ואה"נ דלמ"ד עילאה גבר הרי הוא מבשל בכולו, או דעירוי הוא ככ"ש כיון שיצאו מתוך דפנות המחממות, ולפיכך ירדה דרגתם לכלי שני ממש.

ובפשוטו לדעת ר"ת מוכח דהוא משום תתאה גבר, שהרי לדבריו ליכא חילוק בין בליעות לדין בישול, ובדברי שמואל מבואר שלולי דתתאה גבר היה מודה דכולו נאסר, וא"כ בע"כ דכל הטעם שאינו מבשל יותר מכ"ק הוא משום דתתאה גבר. וכל הנידון הוא בדעת רשב"ם. ויש שדייקו מכ"מ שאין זה הטעם, דהנה תוס' בשבת דף מ"ב ע"ב כתבו דרשב"ם הביא ראיה דעירוי הרי הוא ככלי שני, מהא דקי"ל תתאה גבר, והלשון מורה שאינו סובר שעירוי ככ"ש מחמת דתתאה גבר, אלא שהביא ראיה מהא דתתאה גבר. וע"ע בתוס' ע"ז דף ע"ד ע"ב שלאחר שהביאו דברי ר"ת ורשב"ם, כתבו שרבינו ברוך השיב דהאי מלתא תליא בפלוגתא דרב ושמואל אי תתאה גבר או עילאה גבר, ומשמע דרשב"ם דסובר דעירוי הרי הוא ככ"ש אין זאת משום דתתאה גבר. וע"ע ברבינו יונה בב"ב דף י"ט (הובאו דבריו בר"ן בפרק במה טומנין) דאסור לערות מים ממיחם שעל האש לתבשיל שעל האש, משום דביציאת המים מהמיחם איתא בירושלמי לחד צד דעירוי מכ"ר פסק כח המבשל, ומבואר בדבריו שעצם היציאה מכ"ר מבטל ממנו כח המבשל עוד קודם שהגיע לצונן. ולפי"ז הא דהוצרך שמואל לדין תתאה שמצנן, היינו לענין בליעות, אבל לענין בישול מיד ביציאתו מהכלי נידון ככלי שני ואינו מבשל.

ונראה דסובר התרוה"ד דאיכא חילוק בזה בין עירוי שנפסק הקילוח לעירוי שלא נפסק, דאם נפסק אין לו קשר ושייכות אל הדפנות החמות של הכלי ראשון, ולכן הוא מצטנן באויר ונחלש כוחו לבשל ולהבליע ככלי ראשון, ועל כן אין בכוחו לבשל, אבל בעירוי שלא נפסק הקילוח יש לו עדיין שייכות אל הדפנות החמות דכלי ראשון, לפי שכל טיפה וטיפה מונעת מן הטיפה שלפניה להתקרר, ובעירוי זה מה שאינו מבשל ומבליע אלא כדי קליפה הוא משום דתתאה גבר, דהא אפילו כ"ר עצמו שיתנהו ע"ג דבר צונן לא יבלע אלא כ"ק, וה"ה בעירוי מכ"ר שלא נפסק הקילוח. וחילוק זה מבואר בפמ"ג סי' צ"א (משב"ז סק"ה) דעירוי שלא נפסק הקילוח אסור כדי קליפה מדאורייתא, ואם נפסק הקילוח הוי מד"ס, וע"ע במג"א או"ח סי' תס"ז ס"ק ל"ג שאם נפסק הקילוח דכל דין כ"ק הוא חומרא, א"כ בא"א לקולפו מותר אפילו בלא קליפה. ובזה יתיישב קושיית החו"ד סי' צ"א סק"ח שתמה בסתירת דברי ר"ת, דבזבחים דף צ"ו ס"ל דכדי קליפה הוי מה"ת, וקרינן ביה אשר תבושל בו ישבר, ואפילו לקולא, ומאידך בפסחים דף ע"ו ע"א (תוד"ה תניא) ס"ל דחם בתוך צונן במקום שא"א לעשות קליפה, כגון בשר בתוך חלב שא"א לקלוף בחלב, אין צריך שישים כנגד הקליפה, והיינו משום שהקליפה הוי רק חומרא. ולהנ"ל א"ש, דתוס' שם בזבחים כתבו דסוגיא דחם בתוך צונן איירי בנפסק הקילוח, ולהכי בזה הכ"ק הוי רק בתורת חומרא. ושו"מ בבית מאיר (סי' שי"ח סו"ס י"א) שתירץ כעי"ז, דהסוגיא בפסחים איירי שעירה בשר לתוך חלב בעירוי שנפסק הקילוח שאינו מבשל אלא מבליע, ובב"ח רק דרך בישול אסרה תורה וכשאינו מבשל אין בזה אלא איסור מד"ס, ולפיכך מקילין כשא"א בקליפה.

היוצא מכל האמור דהטעם שאם לא נפסק הקילוח מבשל רק כדי קליפה, אינו מחמת עצם העירוי אלא דהוא מדין תתאה גבר, ומעתה א"ש דינא דר' יצחק בר אבדימי דאסר ליתן פך שמן צונן בתוך אמבטי רותחת, משום דהתם האמבטי הוי התתאה, וא"כ מדין תתאה גבר מבשל לכל הכלי, משא"כ במש"כ הרמ"א (סעי' ז') שעירוי החלב בא אל קדירת הבשר, והחלב הוא עילאה רותח, וקדירת הבשר היא תתאה וצוננת (כמש"כ הרמ"א שם), ע"כ מדין תתאה גבר אינו מבשל אלא כדי קליפה, ועל כן התבשיל מותר.

והנה בחילוק בין כ"ר לכ"ש נתבאר לעיל באות א' דהוא משום דקי"ל כשמואל דתתאה גבר, ולפיכך אם הכלי חם דהיינו כ"ר הרי תתאה גבר, ואם הכלי קר דהיינו כ"ש הרי התתאה צונן גבר ואינו מבשל, ולפיכך בעירוי נמי אינו מבשל לפי דתתאה גבר, אלא דאמרו דאף לשמואל דתתאה גבר מ"מ אדמיקר ליה בלע, ולפיכך מבשל כ"ק. ומעתה יובן דכשהקדירה ע"ג האש, אף שנזחל ע"ג קרקע או ע"ג כלי הרי הוא מבשל בכולו, דהנה הר"ן בסוגיא דעילאה ותתאה כתב דכל פלוגתתם כשאין אחד מהן על האש, אבל כשאחד מהן על האש דאיכא חום הבא מכח האש, אז אין ריעותא בתתאה צונן ונבלע בכולו, שהרי כח האש מחממת לצונן ואינו מקררו עכ"פ, והעתיקו הב"י ביו"ד סי' צ"א סעי' ד'. ונראה דה"ה הוי בעירוי שלא נפסק הקילוח, דאכתי מחובר הוא אל הקדירה העומדת ע"ג האש, ולכן כשם שקדירה העומדת ע"ג האש אינה מושפעת מדין תתאה צונן, כן הקילוח המחובר אל הקדירה העומדת ע"ג האש אינו מושפע מתתאה צונן, שכל טיפה וטיפה משפיעה על חברתה, אבל אם אין הקילוח מחובר אל האש, אז אף אם הכ"ר עצמו מונח ורותח מחמת האש, מ"מ אין הקילוח קיים באותו מעלייתא, והוא מושפע מדין תתאה גבר.

ולפי"ז א"ש טפי אמאי בדינא דרב יצחק בר אבדימי אסור ליתן פך שמן, והוא דכיון שהעירוי מחובר אל האש, א"כ לא שייכא ביה דין עלאה ותתאה, ולכו"ע הוא מבשל בכולו, משא"כ בגוונא דרמ"א דאיירי בכלי ראשון, שפיר אית ביה דינא דתתאה ומבשל רק כ"ק.

ומעתה א"ש הכל, דאם הוא על האש א"כ ע"י העירוי הכל מקבל דין דכלי ראשון, שהרי כח האש בו, ולכך אף לאחר שפסק חיבורו עדיין חשיב ככ"ר שהוסר מהאש, משא"כ כשאינו על האש הרי אין בו כח האש, אלא שטיפה אחרונה אינה נותנת לטיפה האחרונה להתקרר, ובזה יש דין דעילאה ותתאה ככל כ"ר, ולכן בזה כשנפסק הקילוח שאינו מחובר תו לדפנות החמות דינו ככלי שני, ומיושב דברי החזו"א.

והרמ"א בסעי' ז' לא איירי בקילוח הבא מן האור, דזה איירי רק בסעי' ט', וכן דאל"כ היה נאסר בכולו (שהרי ע"ג האש לא שייך עלאה ותתאה) ולא רק כ"ק, ולפיכך נאסר בזה רק כשלא נפסק הקילוח, וזה למד מדברי התרוה"ד, אף דהתם איירי כשהוא מחובר אל האש, מ"מ יליף דכמו התם כל טיפה וטיפה משפיעה על חברתה להעביר לו את חום האש, כן בכלי ראשון כל טיפה שומרת על חברתה שלא תצטנן, ולפיכך בזה אוסר כ"ק. אבל בסעי' ט' שנתחמם מהאש עצמו, הרי אם נפל ממה שהאש עצמו חיממו, אז יש לו דין כמו שלא נפסק הקילוח, וא"כ נאסר הכל כיון דהוי חום מחמת האש שלא נפסק הקילוח דאוסר כולו, אף לדידן שבעירוי אוסרים רק כ"ק, משא"כ ברישא דלא נתחממה ע"י האש עצמו ונפסק הקילוח, הרי מעיקר הדין שרי, אלא דלכתחילה בעי גרידה, משום שאף בעירוי שנפסק הקילוח בעי כ"ק משום חומרא, ולפיכך בכלים שא"א לעשות קליפה סגי בגרידה, משא"כ כשאין נפסק הקילוח דהוי מדינא. ומעתה אין סתירה בדברי הש"ך, שאם נפסק הקילוח מה שבולע כ"ק הוא מחמת קלישות כוחו, דמצד עצמו אינו יכול להבליע אלא כ"ק, וע"כ אם נזחל ע"ג קרקעית צוננת הרי הוא מאבד את כוחו לחלוטין, והוי ככלי שני גמור, וזה למד מסק"ז שבנפסק הקילוח הוא מאבד מכוחו העצמי, ומה שהוא מבליע כ"ק הוא משום חלישות כוחו, ולכן בכלים דלא שייך קליפה סגי בגרידה.

ושו"מ כל הדברים הנ"ל בפמ"ג יו"ד סי' צ"ה שפ"ד ס"ק י"ח, שתמה לתרוה"ד שדימה אמבטי לעירוי, א"כ לשיטות דאין עירוי מבשל כלל תקשה מדברי ר' יצחק בר אבדימי שאסר להניח פך של שמן באמבטי, והתם לענין שבת איירי, וא"כ חזינן דעירוי חשיב בישול. וכתב שבע"כ צ"ל דעירוי שמחובר ע"ג האש שאני, ובזה כו"ע מודו דמבשל, דהרי הסיבה שעירוי אינו מבשל משום דתתאה גבר, והר"ן כתב דכשאחד מהן על האש דאיכא חום עצמי, ליכא חילוק בין עילאה לתתאה, ולכן כשזה מחובר לאש נעשה הכל כמעין עצמו לאחר דליכא מי שיקררו, ועל כן כתב שע"ג האש נאסר הכל ולא רק כדי קליפה, ע"ש. ומעתה יובן, דהרמ"א למד מזה גם לכלי ראשון שאינה ע"ג האש, שאם לא נפסק הקילוח הרי הוא חם מהעליון, דטיפה אחרונה אינה מנחת לראשונה שלפניה להתקרר, ולכן דינו ככלי ראשון אף שהוא לא בתוך דפנות המחממות.

והנה החו"ד (סי' צ"ב ס"ק כ"ג) כתב דפשוט שמה שלא נפסק הקילוח דינו ככ"ר הוי רק לענין בליעות דאו"ה, אבל לענין בישול בעינן דוקא לדפנות המחממות שהוחמו מהאור, כמש"כ תוס' בשבת, והכא ליכא לדפנות המחממות, והביא שבתרוה"ד מבואר שזה אף מבשל, שהרי הוכיח דבריו משבת דף מ' ע"ב, והתם איירי לענין בישול, מ"מ האיסור והיתר (כלל ל"ד דין כ"א) חולק ע"ז, שכ' בזה"ל: דאותו כלי שאין העירוי בו בתחילת הנצוק, בזה לא אמרינן שיהיה העירוי ככ"ר ואינו מבשל, וגם בשבת אינו אוסר לערות הרותחים רק על התבלין, אבל בצידן לא, וכ"פ הש"ך בסי' צ"ה ס"ק י"ח בשם התורת חטאת. אולם הפמ"ג (סי' צ"ה שפ"ד ס"ק י"ח) תמה על זה מדברי הרמ"א בסי' צ"ב סעי' ז' שפסק דכל שלא נפסק הקילוח הוא בולע, ומקורו הוא מתרוה"ד, והביא ראיה לזה מאמבטי שהוא מבשל, הרי חזינן שהוא מבשל אף שלא במקום הקילוח. וא"כ קשה דברי הרמ"א בתרתי, א'. שבסי' צ"ב פסק כתרוה"ד, ובתורת חטאת (שהובא בש"ך) פסק כאיסור והיתר, ב'. דבסי' צ"ב פסק שבעירוי אף בצידן נאסר, ובתורת חטאת (שהובא בש"ך) מבואר שמה שבצידן אינו אוסר.

אולם עפמש"כ אפש"ל, דהנה בתוס' מבואר דלענין בישול לא סגי מה שנמצא בכ"ר, אלא צריך אף לדפנות המחממות, ומעתה אפשר שאם הוא על האש הרי כח האש בכל טיפה וטיפה, א"כ מכח האש זה עושה שלא יתקרר, דאדרבה זה מחממו, משא"כ כשאינו על האש הרי אין דפנות המחממות, ולפיכך אין בכוחו לבשל. ומעתה א"ש, דאף אי חשיב כ"ר, מ"מ אינו מבשל וכמש"כ החו"ד, ומעתה התרוה"ד דאיירי לענין בישול (והוכיח כן מדברי ר' יצחק בר אבדימי) איירי כשהוא על האש, ולפיכך הוא מבשל אף שלא במקום הקילוח, אבל הש"ך (סי' צ"ה) והתורת חטאת מיירי כשאינו ע"ג האש, ונידונו לענין להבליע מכלי לכלי ששם צריך שיפלוט ויבליע כאחד, שצריך לזה כח חום של בישול, ולפיכך כשאינו על האש אינו אוסר, אך הרמ"א בסי' צ"ב מיירי לענין להבליע גרידא, דבזה אף כשאינה על האש שפיר מבליע (כמש"כ החו"ד), ואין צריך לזה לדפנות המחממות, ומיושב הכל.

איברא מצינו סתירה ליסודי הדברים בב"י יו"ד סי' צ"א סעי' ד' (ד"ה כתוב בתה"ד), דלאחר שהעתיק לדברי התרוה"ד, הוסיף בזה"ל: ונראה דע"כ הבשר היה צונן, דאל"כ למה הוצרך לומר שחלב חשיב עירוי מכלי ראשון, הא אפילו היה צונן גמור הוה אסר לבשר משום דהוה צונן לתוך חם, וכיון שכן ע"כ צ"ל דנאסר הבשר "לא ליאסר הכל קאמר, אלא דוקא כדי קליפה", דהא חם לתוך צונן אינו אוסר אלא כדי קליפה, ע"כ. והנה התרוה"ד איירי שהקדרה ע"ג האש ונזחל משם, ואפ"ה כתב דשייך ביה דינא דתתאה גבר, ושם קודם לכן (בריש סעי' ד') העתיק לדברי הר"ן דכשאחד מהם ע"ג האש ליכא ביה דינא דעילאה ותתאה (ועי' בזה בפמ"ג סי' צ"א משבז"ז סק"ה), ובע"כ חזינן דס"ל לב"י שכח האש שולט רק במקומו, אבל במקום שנזחל אינו שולט שם כח האש, אלא שע"י שלא פסק החיבור אז כל טיפה וטיפה אינה נותנת לטיפה שלפניה להתקרר, ולהכי שייכא לדין עילאה ותתאה. נמצא לפי"ז דס"ל לתרוה"ד דבמקום שנזחל דינו רק ככ"ר שאינו ע"ג האש, ואפ"ה מבשל, ודלא כאיסור והיתר.

נמצא לפי"ז בגוונא שמערה מהמיחם שע"ג האש לתוך כוס, לאחר שפסק החיבור לדעת הב"י חשיב כלי שני, ולדעת הרמ"א חשיב כלי ראשון, וכ"פ החזו"א. מיהו קודם שפסק החיבור לכו"ע חשיב כלי ראשון, כדחזינן מדינא דר' יצחק בר אבדימי דחשיב האמבטי כלי ראשון.

[ויש שרצו לומר בפלוגתתם, דהרמ"א למד שההבדל בין כ"ר לכ"ש הוי מחמת דינא דתתאה גבר, ולפיכך בעירה מע"ג האש (דלא שייך ביה דינא דעילאה ותתאה) חשיב כלי ראשון, אבל הב"י למד כדעת התוס' דהוי מצד שהולך ומתקרר, לפיכך אף בזה הוא הולך ומתקרר. ולפי"ז יש לפרש פשט חדש בדברי התוס' (לעיל באות א' כתבנו לדחות את כל הפירושים שנאמרו בדבריו), דהיה קשה להם את מה שהקשינו לעיל אמאי האמבטי נידונית ככ"ר אף לאחר שפסק מהמעיין (כדמבואר בפירש"י), ומ"ש כלי ראשון שהיה מחובר אל האש שנידונית ככלי ראשון, מכלי שני שבא מכ"ר בעירוי שלא נפסק, דנידונית לאחר שפסק החיבור ככלי שני. וע"ז תירץ שדפנות קרות גרועות מקרקע צוננת, דכיון שהם מקיפות את המאכל ומקררות אותו הרי אף בזמן שהם מחוברות נידונית ככ"ש, וכדעת האיסור והיתר. ויסוד זה דאיכא חילוק בין מקום שמוקף מחיצות מכל צדדיו בדפנות קרות, מצינו בדברי המהרש"ל שכתב דדבר גוש דינו ככ"ר, וביאר החו"ד (סי' צ"ב ס"ק כ"ג) לפי שאינו מוקף מכל צדדיו בדפנות קרות, אף שקרקעיתו הוא על דופן קרה (והחו"ד פליג עליה לפי דס"ל דעיקר הבליעה הוא מחמת שדופנותיו חמים, וזה ליכא בגוש), ועיין].

ד. העולה מכל הנ"ל:

א) דין המים שמוציא מהברזא שע"ג האש בשבת קודם שפסק החיבור, הרי הוא מבשל גם שלא כנגד הקילוח, ולאחר שפסק החיבור, לב"י חשיב כלי שני, ולרמ"א חשיב כלי ראשון, וכ"פ החזו"א. [וד"ז א"ש למש"כ החזו"א בהלכות פסח (סי' קכ"ב סק"ג) לענין מצקת, שמלשונות הראשונים נראה שאם שואבו מכלי שהוא ע"ג האש נידון ככלי ראשון, ואם שואבו מכ"ר לאחר שהורידו מהאש נידון ככ"ש. אולם המשנ"ב (סי' שי"ח ס"ק פ"ז) נקט כשיטות שלעולם דינו ככ"ר, אולם כ"ז הוי להחמיר ולא להקל, כגון להגעיל במצקת שלזה חיישינן שדינו ככלי שני, כדאיתא בט"ז יו"ד סו"ס צ"ב, וגם התוס' בע"ז דף ל"ג ע"ב נסתפקו בזה אפילו כשמונח ע"ג האש].

מיהו במיחם שיש גוף חימום חיצוני (כמו שמצוי ברוב המיחמים שגוף החימום מגולה), דהיינו שהגוף חימום נמצא בתוך המיחם, י"ל דחשיב המים כנתחממו מהאש עצמו, ודמי למש"כ השו"ע יו"ד סי' צ"ב סעי' ט' דחשיב כ"ר גם אם שפך בעירוי שנפסק הקילוח.

ואם החשמל פסק מלפעול יש למיחם דין דכ"ר שהוסר מהאש, שדינו יובא בסמוך, אלא דאם יש למיחם גוף חימום חיצוני שנמצא בתוך הקדרה ואינו מחובר על דפנות הקדרה, י"ל שאף הקדירה עצמו נידונת ככלי שני כיון שאין הדפנות נתחממו מהאור. דיעויין בחו"ד סי' צ"ב ס"ק כ"ז שכתב דאף לדעת המהרש"ל דדבר גוש יש לו דין כ"ר, מ"מ אינו מבשל, משום שאין לה דפנות המחממות, ולפי"ז כתב שאף מצקת כיון שאין לה דפנות המחממות אינו מבשל, והשיג על הט"ז שכתב שיש לה דפנות המחממות, דהא בהדיא כתבו התוס' בטעמא דכלי ראשון, "משום שדופנותיו הוחמו באור וכו', וא"כ בגוונא שהוחם מכ"ר אז יש דין דמתקרר מתחתה", ע"ש, ולפי"ז גם למיחם יש דין דכ"ש, אולם דבריו אינם מסוכמים, שהרי דעת המג"א (סי' שי"ח ס"ק מ"ה) דלדעת המהרש"ל דבר גוש אף מבשל (וכ"פ המשנ"ב שם ס"ק מ"ה, ס"ה, קי"ח), וכן לענין מצקת הביא המשנ"ב (ס"ק פ"ז) דעת האחרונים שדינו ככ"ר. עירוי מכ"ר שאינה על האש, לרמ"א מבשל רק כנגד הקילוח, ולב"י גם מה שנמצא בצידן (ודלא כאו"ה). ולהלכה, יעויין ברעק"א בסי' שי"ח סעי' י' שהעתיק לדברי האו"ה לדינא שעירוי מבשל רק במקום הקילוח עצמו, ולא מה שסבר נזחל בתוך הכלי שני, וכן ראיתי מדייקים מדברי המשנ"ב, דהנה בשעה"צ ס"ק נ"ט כתב בשם הפמ"ג לענין הכנת התה בשבת דאף אם יערה על עלי התה בערי"ש, מ"מ בשבת יהיה אסור שוב לערות עליהם לפי שהעירוי מערי"ש לא פגע בכל העלים, וכשחוזרים ומערים בשבת יתהפכו העלים ומתבשל מה שלא נתבשל מאתמול, וגם המשנ"ב שם ס"ק ל"ט הסכים לזה, ולכאורה אף אם לא מתבשל מהעירוי, מ"מ עדיין מתבשל מהמים שנמצא בקדירה, כיון שהעירוי הנזחל בכלי עדיין קשור לקדירה, ובע"כ דלא ס"ל שמתבשל, אולם הפמ"ג (סי' צ"ה) שלא חילק בין אם הוא ע"ג האש או לא, צ"ל שהקשה כן רק לדעת האו"ה, אף שהרמ"א (בסי' צ"ב סעי' ז') לא חשש לזה. מיהו לאחר שפסק החיבור (הקילוח) לכו"ע נידונת ככלי שני, ואינו מבשל כלל.

ב) ראיתי בספרי זמנינו שדנו בדין דוד שמש מרכזי - מערכת סולארית מאולצת, שבו המים אינם מתחממים על ידי גוף חימום בדוד עצמו, אלא באמצעות צינורות מים הבאים מדוד אחר שבו נמצא גוף החימום, וצינורות

הללו עוברים דרך דוד המים ומחממים אותם, ונקרא מחליף חום, שבו כל הזמן זורמים מים מהצינור לגוף חימום ומהגוף חימום לצינור, וע"ז מתחממים המים שבתוך הדוד, ודנו אם דין המים שבדוד נידונים ככלי ראשון או ככלי שני.

והנה למבואר כאן נראה דכיון שלא נפסק הקילוח, א"כ יש לראות את המים שבצינורות כמו שמחוברים לגוף חימום ודינם ככלי ראשון, ואף לשיטת האיסור והיתר שרק מקום הקילוח (דהוי ניצוק) נידון כך"ר, אבל בשאר המקום שנמשך דינו כך"ש, מ"מ כבר נתבאר שע"ג האש מודה דחשיב כולו כלי ראשון.

אלא דיש לדון בזה בתרתי, חדא דלפי שיטת הב"י דבמים הנמשכים מהמעיין אין בו כח האש, א"כ תו המים שבתוך הדוד נידונים ככלי שני מדין תתאה גבר. אלא דיש לפקפק בזה, א. דאף דתתאה גבר, מ"מ מסקינן שאם לא נפסק הקילוח הוא בולע ומבשל כדי קליפה, משום דאדמיקר ליה בלע, וא"כ י"ל דהכא ליכא אדמיקר ליה, שהרי כל רגע הוא חום חדש, וא"כ אין לו זמן להתקרר ולפיכך מבשל בכולו. ב. דאפשר דכיון שמתבשל מחמת הצינורות החמים, א"כ כיון שהם מחוברים במקומם, חשיב הצינור תתאה והמים שנכנסים לדוד חשיב עילאה, וד"ז תלוי בב' הפירושים שהובאו בש"ך יו"ד סי' צ"ב ס"ק ל"ו.

ועוד יש לדון עפמש"כ האור שמח (הובא לעיל בסוף אות א') דתולדה דתולדה שרי מה"ת, א"כ הכא כיון שהמים זורמים לתוך הצינורות, ואין עומדים במקומם, א"כ יש לראות את המים רק כעירוי שאוסר רק כ"ק (והצינור עצמו הוא שיעור קליפה, כמש"כ הרמ"א ביו"ד סי' צ"ב סעי' ז' שהקדרה עצמו הוא שיעור קליפה), וא"כ הוא מבשל ומחמם רק את הצינור ולא המים שבדוד, ותו מה שמחמם את המים זה רק מחמת חום הברזל של הצינור, א"כ חשיב תולדה דתולדה, וכיון דהוי דרבנן כיון דהוי תולדה דחמה, לפיכך תולדה דתולדה זו שרי, אף לכתחילה כמש"כ שם האו"ש. אולם לחולקים על האו"ש ואוסרים אף תולדה דתולדה, יהיה חומרא בדוד שמש זה, שאף לדעות שמחשיבים לחום דוד שמש לחמה עצמו ולא לתולדת חמה, מ"מ בדוד שמש זה ודאי דחשיב תולדת חמה.

ג) לגבי כוס חד פעמי, שדופנותיו דק ומתחמם בעודו הקילוח, ועירה מכלי ראשון לתוכו אי נידון ככלי ראשון או ככלי שני.

לכאורה יש לדון בזה מג' פנים דחשיב כלי ראשון ולא כלי שני, א. לפי שיטות הראשונים דטעמא דכלי שני משום דתתאה גבר, א"כ אפשר דמחמת רוב דקותו לא שייך לומר בזה תתאה גבר ויקרר לעליון, וביותר דהא הכא עוד קודם שפסק הקילוח כבר נתחמם. ב. לפמש"כ תוס' דטעמא דכלי שני לפי שאין דופנותיו חמין והולך ומתקרר, א"כ הכא שמתחמם בעודו הקילוח, וכן דאינו מקררו מחמת דקותו, א"כ ישאר דינו ככ"ר. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספר שולחן שלמה (סי' שי"ח סוף סעי' י') הוסיף עוד דכיון דדופנותיו דקין, א"כ הוא בתוך שיעור קליפה, ואנן קי"ל דעירוי מבשל כדי קליפה, וא"כ כיון שהדפנות נתחממו בשיעור בישול תו ליכא דפנות המקררות (שם איירי במים חמים שנמצאים בתוך שקית ניילון, ולכאורה אותו נידון הוי נמי כששפך המים לתוך כוס חד פעמי שדופנותיו דקין מאוד). ג. עפמש"כ ג"א שליט"א שהטעם דבאמבטי נידון ככ"ר אף לאחר שפסק הקילוח, משום ששם הקרקע נרתח מן הקילוח התמידי שבו ולפיכך חשיב כ"ר, משא"כ בעלמא שהדפנות עבים ולא נתחממו, ולפיכך הולך ומתקרר ואינו מבשל, א"כ הכא שהכוס נתחמם בחום דיס"ב משעת העירוי, שהרי מערה לכוס שדופנותיו דקין, א"כ נעשה דינו ככ"ר אף אחר שפסק הקילוח.

ד) לענין הגעלה בער"פ, מי שמגעיל את השיש במים רותחים שבקומקום, יש להקפיד לערות מהקומקום בזמן שדולק, דאז חשיב כמו שמערה מע"ג האש, דאל"כ לא חשיב הגעלה רק במקום הקילוח עצמו ולא במקום שנזחל (וכדעת האיסור והיתר), וכן צריך להקפיד שכל ההגעלה תהיה בגוונא שלא נפסק הקילוח.

וע"ע במשנ"ב סי' תנ"א ס"ק קי"ד שהביא בשם המהרי"ו דלא מועיל עירוי על השולחנות וכיו"ב (ודלא כשו"ע), כיון שלפעמים מניחים שם פשטידא חמה והוי כאילו השתמש בכ"ר, ומקשים הא עדיין הוי חם לתוך צונן שמבליע רק כ"ק, אפילו אם מניח כ"ר על תתאה צונן, כדמבואר ברמ"א בסי' צ"ב סעי' ז', וצ"ע. אולם לפמש"כ אם עירה מהקומקום בעודו ע"ג האש, שפיר דמי אף לדעת מהרי"ו, לפי שבכה"ג שפיר מפליט בכולו, שהרי כח האש בו, ותו ליכא בהם דינא דתתאה ועלאה, וא"כ מפליט בכולו ולא רק כ"ק, וכמש"כ הפמ"ג (סי' צ"ה ס"ק י"ח).

ובזה א"ש, אף לשיטת האיסור והיתר הארוך (כלל ל"ד דין ט"ו) שע"י עירויות הרבה בלע האיסור בכולו ולא רק בכ"ק, והסכים לזה הב"ח ביור"ד סי' צ"ה (סעי' ה' ד"ה וכתב עוד) והט"ז (שם ס"ק י"ב) והש"ך (שם ס"ק י"ג), ותקשה א"כ איך מהני העירוי להכשירו לאחר שהיה בשיש הרבה עירויים במשך השנה. אולם להנ"ל דחשיב שהעירוי מחובר לאש, א"כ אז הוא מפליט ומבשל בכולו ולא רק בכ"ק.

אולם כבר נתבאר לעיל שכ"ז להכרעת הרמ"א שכל מה שמחובר לאש יש בו כח האש, אבל לדעת הב"י דכח האש נמצא רק על גביו, א"כ לשיטתו יש להקפיד לערות ע"ג השיש בכל מקום שבו כדי שיהיה בו כח האש ויפליט בכולו ולא רק כדי קליפה.

הרב צוריאל אוחיון
כולל "אליבא דהלכתא" אלעד

משא ומתן בסוגיא דבורר

בגמ' (שבת ע"ג ע"ב) פריך היינו זורה היינו בורר היינו מרקד, ופירש"י בד"ה היינו והלא כולן מלאכה אחת הן דמפריש אוכל מן הפסולת, נמצא דההגדרה של בורר הוא הפרשת האוכל מן הפסולת.

וכן בר"ח כתב ביתר ביאור וז"ל: נמצא זורה והבורר והמרקד כולן מעבירין פסולת המעורבת באוכל ואינה מחוברת, ע"כ (ובזה חלוק מדש, שבדש הוי פסולת המחוברת, ובבורר באינה מחוברת אלא מעורבת בלבד) [והחילוק בין זורה בורר ומרקד, נבאר בעז"ה במלאכת זורה ומרקד, דברי רש"י והר"ח].

ועתה נערוך דברי הראשונים בסוגיין:

איתא בגמ' (ע"ד ע"א) ת"ר היו לפניו מיני אוכלין (לרש"י מיני, לתוס' שני מיני) בורר ואוכל בורר ומניח, ולא יברור, ואם בורר חייב חטאת, ופריך מאי קאמר. ונאמרו ה' מהלכים בברייתא, א). עולא העמיד דבורר לבו ביום, ולא יברור למחר, ואיירי אפילו בנפה וכברה, ונפרך מאפיה לבו ביום. ב). ר' חסדא או רבה לחלק מהראשונים (ר"ן ריטב"א) דהכל איירי לבו ביום (ריטב"א), ובורר פחות מכשיעור, ולא יברור כשיעור, וס"ל דפחות מכשיעור שרי אפילו בנפה וכברה (ריטב"א) משום דהוי דרך אכילה (תוס'), ובריטב"א כתוב לשון דכל פחות מכשיעור אין עליו שם ברירה כלל, אלא כמכשיר ומתקן אכילתו כעין תוס', וברמב"ן כתב לשון שאין דרך ברירה בכך אלא כאוכל ומצא פסולת בחתיכה שהוא אוכל, ומפריש פסולת מתוך אוכל הוא שמותר, ע"כ. ומדברי שלשתם הוי כענין אחד דהוא לא דרך ברירה, אלא דרך אכילה שפחות מכשיעור, דדרך כלל לא בוררים לאוצר אלא לאכילה, ולפיכך שרי אפילו לבו ביום, ונפרך מוכי מותר לאפות פחות מכשיעור. ג). ר' יוסף בורר ביד, ולא יברור קנון ותמחוי פטור אבל אסור, וחייב חטאת בנפה וכברה, ונפרך מידי קנון ותמחוי קתני [כל אחד מהראשונים לפי דרכו]. ד). ר' המנונא בורר אוכל מפסולת, ולא יברור פסולת מאוכל, ונפרך דלא כתוב אוכל מתוך פסולת (ויבואר בהמשך ביאור הקושיא. ה). אביי ורבא נפסק בורר ואוכל לאלתר, ולא יברור לאחר זמן, שאז אם בירר חייב חטאת, ואייתוהו קמיה דרבא ואמר שפיר אמר נחמני, ופריך על ר' אשי דכתב בבורר בשני מיני אוכלין פטור, ופליג אר' ירמיה שחייב, ותריץ הא בנפה וכברה, הא בקנון ותמחוי, ויבואר בהמשך.

וכתב בשיטה להר"ן בשם הרא"ה, וז"ל: דר"י ור' המנונא ואביי מסתברא ודאי דלא פליגי בעיקר דינא כלל, אלא באוקימתא דמתניתא דמקשי חד לחבריה למימרא דלא אתיא ליה לישנא דמתניתא, והכי דייק לישנא דפרכייהו, ע"כ. (ועיין שם שביאר זאת בכל מ"ד ר"י ור"ה ואביי במקומם בגמ'). וביאור הענין הוא דעולא ור' חסדא נפרכו מסברא דעיקר דינם מוקשה, וממילא לא נקטינן דבריהם כלל להלכה.

אבל ר"י ור"ה ואביי לא פרך מסברא על עיקר הדין, אלא פרכו דלא משמע דזה הפשט בברייתא, ולכן כתב דלא פליגי בעיקר דינא, ויצא דלר"י שהתיר ביד היינו לאלתר, ואוכל מתוך פסולת בדוקא, ור"ה שהתיר אוכל מתוך פסולת היינו ביד ולאלתר, ואביי שהתיר לאלתר היינו ביד ואוכל מתוך פסולת.

(ולפי דבריו שהגמ' פרכה על ר' אשי שפטר, ותירצה הא בנפה הא בקנון, פירושו כתוס' שפריך מברייתא אחריתי שאיירי בלאלתר, ובלאלתר נמי בנפה וכברה חייב, בקנון ותמחוי פטור, וביד מותר, וכמו שביאר הוא בדברי ר' יוסף שאיירי בלאלתר, ואפ"ה חייב נפה וכברה ואסר קנון ותמחוי, או שלמד שהקושיא והתניא על ר' אשי הוי מברייתא דידן, ותירץ הא בנפה וכברה היינו שהעמיד הברייתא כר"י ולא כאביי, ואע"ג דאיפריך מ"מ מעיקר הדין לא נפרך, וכיון שר' ירמיה ור' אשי לא פליגי אפשר להעמיד כך, כמו שביאר הר"ן בד"ה והא).

אמנם בשיטה להר"ן בהמשך כתב, דר' המנונא ואביי פליגי, דר' המנונא שהתיר אוכל מתוך פסולת התיר אפילו לבו ביום ולא דוקא לאלתר, משא"כ אביי התיר אוכל מתוך פסולת רק לאלתר (ודיוקו מזה שר' המנונא חילק אבל פסולת מתוך אוכל, ולא חילק אבל אוכל מתוך פסולת גופא בלאחר זמן).

ואח"כ הביא הר"ן יש מפרשים שר' המנונא סובר שאפילו למחר מותר אוכל מתוך פסולת, דלא כאביי, ומה שכתוב במשמר לקמן שאיכא בורר באוכל מפסולת, היינו בנפה וכברה. ע"כ. ולדברי כל הראשונים עד עתה בפסולת מתוך אוכל כו"ע סברי דחייב.

ובריטב"א מביא בשם התוס' [ויבואר בהמשך האם מוכח כן מתוס' בסוגיין], דאביי דפריך לר' המנונא מידי אוכל מתוך פסולת קתני, היינו כיון דסתמא קתני אפילו פסולת מתוך אוכל משמע. ולפיכך שאביי מעמיד בורר לאלתר ולא יברור לבו ביום, היינו אפילו בפסולת מתוך אוכל, שהרי למד שכיון דסתמא קתני אפילו פסולת מתוך אוכל, משמע ולפיכך אפילו פסולת מתוך אוכל שרי לאלתר לאביי, אלא דאח"כ הביא שמורו הרב פ' בשם רבינו הגדול, שקושיית אביי מידי אוכל מתוך פסולת קתני, והק' מידי אוכל מתוך פסולת קתני ברישא יותר מבסיפא, הא ודאי כולה בחד גוונא הוא, בורר ואוכל לאלתר אוכל מתוך פסולת כדקאמרת, ולא יברור לבו ביום גם אוכל מתוך פסולת, ואם ברר חייב חטאת, וה"ה דלאביי שאם בורר פסולת מתוך אוכל אפילו לאלתר חייב כר' המנונא, ע"כ. ומסיק הריטב"א כרבו, וכותב וז"ל: והנכון דלכתחילה לא פליגי בלכתחילה, ולא שרי אביי אלא לברור אוכל מתוך פסולת, אך ממשיך הריטב"א אבל בדיעבד פליגי, דלא מחייב ר' המנונא בזה אפילו לבו ביום, ע"כ. דהיינו שלא פליגי ר' המנונא ואביי דפסולת מתוך אוכל אסור אפילו לאלתר, ואוכל מתוך פסולת לאחר זמן אסור, ופליגי לגבי חיוב חטאת באוכל מתוך פסולת לאחר זמן, לר' המנונא פטור אבל אסור, ולאביי חייב.

העולה עד כאן מדברי הראשונים:

א. ברא"ה מביא דלא פליגי ר"י ור"ה ואביי כלל, ולכו"ע בעי אוכל מתוך פסולת ביד ולאלתר.

ב. בשיטה להר"ן כתב דר' המנונא ואביי פליגי, דלר"ה אוכל מתוך פסולת מותר לבו ביום, ולאביי חייב, ובהמשך נביא ראיה מתוס' ד"ה ולא ידענא כדבריו.

ג. י"מ בשיטה להר"ן ס"ל דר' המנונא התיר אוכל מתוך פסולת אפילו למחר, ואביי פליג.

ד. בריטב"א מבואר דלא פליגי אלא בחיוב חטאת, דלר' המנונא אוכל מתוך פסולת לבו ביום פטור אבל אסור, ולאביי חייב.

ה. בפסולת מתוך אוכל פליגי, לר' המנונא חייב, ולאביי לאלתר שרי, והריטב"א בשם התוס' והרא"ה הר"ן והריטב"א ועוד לא הסכימו עימו, וכן להלכה קיי"ל דפסולת מתוך אוכל אסור אפילו לאלתר, ע"כ.

ועתה יש לעיין בהא דהביא הריטב"א, דלאביי פסולת מתוך אוכל שרי לאלתר, בשם התוס', האם יש ראיה לזה מתוס' בסוגיין, ובאג"ט (בורר ס"א א"א סקט"ז) כתב להוכיח כן מתוס' ד"ה מתקיף (כפי הבנתי), שהקשו על רש"י שכתב דהקושיא מידי קנון הוי נמי מצי למפרך אנפה וכברה, דהא בסמוך פירש רש"י והתניא חייב, היינו ברייתא דידן, ומשני בנפה וכברה מיירי, והיכי משני הכי, מידי נפה וכברה קתני.

ולכאורה אי ס"ל להתוס' דקושית הגמ' מידי אוכל מתוך פסולת קתני, היינו וכי כתוב אוכל מתוך פסולת ברישא יותר מבסיפא, אבל אפשר להעמיד הכל בחד גוונא שהוא אוכל מתוך פסולת, א"כ ה"ה הכא בקושית הגמ' מידי נפה וכברה קתני, היינו מידי כתוב ברישא ביד יותר מבסיפא שמעמיד רישא ביד וסיפא בנפה וכברה, אבל לעולם יכול להעמיד כולה בנפה וכברה שהיו חד גוונא [וכן פירש הרמב"ן הקושיא לרש"י, ותירץ בזה קושית התוס' ע"ש], וא"כ מאי קשיא ליה ארש"י דדוקא הכא כתב רש"י דה"ה דמצי למיפרך מידי נפה וכברה קתני, דאיך מעמיד רישא ביד וסיפא בנפה וכברה, אבל לקמן דפריך והתניא חייב, ותירץ בנפה וכברה, היינו דכולה בנפה וכברה, כמו שלמדו תוס' ברש"י בהמשך שהכל בנפה וכברה, והחילוק בין לאלתר לבו ביום [ועיין מהרש"א שהקשה כעין זה], אלא ע"כ שלמדו תוס' שהקושיא מידי נפה וכברה קתני, היינו דכתוב סתם בורר, ובורר סתם אינו בנפה וכברה, ומהיכי תיתי להעמיד בנפה וכברה, ולכן הוקשה להם איך לקמן מעמיד בנפה וכברה, הא סתם ברירה אינה בנפה וכברה, וא"כ ה"נ למדו דקושית הגמ' מידי אוכל מתוך פסולת קתני, היינו דסתם ברירה אינה אוכל מתוך פסולת אלא פסולת מתוך אוכל [או כהריטב"א בתוס' שסתמא קאמר, משמע גם בפסולת מתוך אוכל], ולפי"ז שאביי מעמיד בלאלתר, נשאר דאיירי גם בפסולת מתוך אוכל, ואפ"ה התיר בלאלתר, ע"כ. וע"ש שהביא עוד ראיות לזה, ע"כ. והנה לעיל הבאנו מחלוקת ראשונים האם האמוראים בגמ' פליגי, ונראה להביא ראיה מתוס' כשיטה להר"ן דפליגי ר"ה ואביי, דבתוס' ד"ה ולא ידענא כתב דא"א לומר דהספק היה במה שלא ביררם בשעה שהניח לפניהם, דבזה אין צד שיהיה אסור אוכל מתוך פסולת, דהא לכו"ע שרינן אוכל מתוך פסולת לאלתר, ולכן כתבו תוס' שצריך להעמיד במה שלא בירר תחלה שהוי לאחר זמן. ולכאורה עדיין קשה, דהא אוכל מתוך פסולת לאחר זמן לית מאן דפליג דלכו"ע אסור, ומה הצד שרק מצד עין יפה, אלא ע"כ דלמד שר' המנונא פליג, וס"ל דאוכל מתוך פסולת שרי אפילו לבו ביום, ולפיכך יש להסתפק בר' ביבי האם סבר דאוכל מתוך פסולת לאחר זמן אסור כאביי או מותר כר' המנונא, ע"כ.

שיטות הראשונים להלכה בהיתר ברירה

איתא בגמ' (ע"ד ע"א): היו לפניו שני מיני אוכלין ובירר ואכל ובירר והניח, ר' אשי מתני פטור, ר' ירמיה מדיפתי מתני חייב, ר' אשי מתני פטור והתני חייב, ופירש רש"י היינו ברייתא דלעיל, ותרצינן לא קשיא, הא בקנון ותמחוי הא בנפה וכברה, ולרש"י שביאר שהקושיא מהברייתא דלעיל, ובריתא דלעיל אסיקנא כאביי דכוונתה שלאלתר בורר, ולבו ביום חייב חטאת, ותירצה כאן הגמ' דברייתא דלעיל בנפה וכברה, ונמצא דאע"פ שבנפה וכברה לאלתר מותר, ורק לבו ביום חייב חטאת, ור' אשי שאמר פטור דיבר בקנון ותמחוי לבו ביום שפטור אבל אסור, דהא לאלתר אפילו נפה וכברה מותר, ומזה שנקט ר' אשי קנון ותמחוי ולא יד משמע דביד אפילו לאחר זמן מותר לכתחילה.

נמצא בדעת רש"י, וכן למד האג"ט ברש"י [בורר ס"א א"א ססקט"ו בקיצור לדעת רש"י] דלאלתר מותר בכל גוונא, בין ביד בין בקנון תמחוי ונפה וכברה, באוכל מתוך פסולת, ובלאחר זמן בנפה וכברה חייב חטאת, בקנון ותמחוי פטור אבל אסור, וביד שרי לכתחילה, ובפסולת מתוך אוכל חייב חטאת אפילו ביד ולאלתר.

והוכיח מרש"י (ע"ג ע"א) בד"ה הבורר פסולת בידיו, דמשמע להדיא שמלאכת בורר שחייבים עליה שהיתה במשכן, היינו פסולת מתוך אוכל ואפילו ביד, וע"ש באג"ט שמוכיח מנין שאפילו לאלתר (בססק"ט).

והנה הרבה ראשונים הקשו על רש"י, דיש גמרות ערוכות דבנפה וכברה אפילו לאלתר אסור, ואיך כתב דלאלתר מותר, וברי"ן (ל"ב ע"א מדפי הרי"ף) הקשה מהגמ' בביצה (י"ב ע"ב) המולל מלילות מע"ש למחר מנפח על יד ואוכל, אבל לא בקנון ולא בתמחוי, ומוכיח דאיירי שם בלאלתר, ואפ"ה אפילו קנון ותמחוי אסור.

ובתוס' (ע"ד ע"א) בד"ה והתניא הקשו מגמ' בביצה (י"ד ע"ב) דב"ה אומרים אבל לא בנפה וכברה, ולא מפליג בין לאלתר לבו ביום, ע"ש. ולכן כתבו התוס' דהקושיא והתניא מברייתא אחריתי דאיירי בלאלתר, ומה דתירץ הא בנפה וכברה הא בקנון ותמחוי, היינו דהברייתא שכתוב חייב איירי בנפה וכברה, ואפילו לאלתר חייב חטאת, ור' אשי דיבר בקנון ותמחוי שפטור אבל אסור אפילו לאלתר, וברייתא דידן איירי ביד לאלתר, ומותר לכתחילה, והביא שכן פירש הר"ח.

אך בתוס' לא פירשו בלאחר זמן מה הדין, דבנפה וכברה ברור דחייב חטאת, דלא גרע מלאלתר, אך בקנון ותמחוי וביד האם יהיה חייב חטאת או פטור אבל אסור לא פירשו, והפשטות שאפילו ביד לאח"ז חייב חטאת, דהא לומדים שהברייתא דידן איירי ביד, ובברייתא איתא דלאחר זמן חייב חטאת כביאור אביי, א"כ נפקא דביד לאח"ז חייב חטאת, אך בקנון ותמחוי לאח"ז לא פירשו. ובאמת בר"ן כתב וז"ל: ונמצא פסקן של דברים דכל לבו ביום אפילו ביד חייב חטאת, ע"כ. משמע להדיא דאפילו ביד ואפילו בקנון ותמחוי חייב חטאת בלאחר זמן, וכן כתב בשיטה להר"ן בריש הסוגיא דנראה דבקנון ותמחוי לבו ביום חיובא נמי איכא.

ובריטב"א משמע קצת דחלוק ביד מקנון ותמחוי, שכתב וז"ל: ונמצינו למדים אליבא דהלכתא דכל לברור אפילו לבו ביום אסור, ואפילו בידו, ואפילו אוכל מתוך פסולת, ו"חיובא דחטאת" יש בו אליבא דאביי ורבא מיהת, ובנפה וכברה חייב ואפילו לאכול לאלתר, ובקנון ותמחוי פטור אבל אסור, ע"כ. חזינן דביד כתב שיש חייב חטאת, ובנפה וכברה פטור אבל אסור, ולא חילק דדוקא בלאלתר פטור אבל אסור, ובלבו ביום חייב, אלא משמע דבכל גוונא פטור, וסברא נמי איכא בזה, דקנון ותמחוי משונה הוא, ולכן לבו ביום נמי פטור, אבל ביד לאחר זמן שלא בצורה משונה, כיון שהוי לאח"ז שהוי דרך ברירה חייב.

ובאמת מצאנו שיטה כזו, שבאג"ט בורר (ס"א א"א סק"ב) כתב בסוגריים וז"ל: ומדברי הרמב"ם פ"ח הי"ב שהולך ג"כ בשיטת הר"ח, משמע מדבריו דבקנון ותמחוי אוכל מתוך פסולת אפילו לאכול לאח"ז "אין בו חיוב חטאת", וגרוע לענין חיוב מביד אם בורר לאכול לאח"ז, אף דלענין

איסור בלאכול לאלתר חמור מיניה, והביא דהמ"מ כתב דלא כדבריו ברמב"ם, והביא דגם הרמב"ן והר"ן פליגו על הרמב"ם, וס"ל דלאחר זמן אפילו בקנון ותמחוי חייב חטאת. ועיין באג"ט במלאכת מרקד (ס"ד א"ה סק"ו בסוף בהגהה) שביאר טעם הרמב"ם בזה כהתוס' רי"ד, דבכלי לעולם הוי פסולת מתוך אוכל, ולכן לאלתר חמור קנון ותמחוי מביד, אבל לאח"ז סו"ס הוי שינוי, ולפיכך קיל מביד, ועוד דאם לעולם בקנון הוי פסולת מתוך אוכל, ואפ"ה לאלתר פטור אע"פ שאין היתר לאלתר בפסולת מתוך אוכל, א"כ ה"ה לאח"ז דיהיה רק פטור, ע"ש.

וברמב"ן בסוגיין הביא דברי רש"י דהקושיא והתניא חייב היינו מברייתא דלעיל ופרכו, וביאר דהקושיא מברייתא אחריתי, ופלוגתא דר' אשי ור' ירמיה בשני מיני אוכלין שאין בהן פסולת כלל, ונחלקו בה בקנון ותמחוי לבו ביום, דר' אשי פטר ור' ירמיה מחייב. אבל לאלתר מותר, ודוקא בקנון ותמחוי וכ"ש ביד, אבל בנפה וכברה חייב, ובריייתא דידן איירי באוכל ופסולת מעורבין, ובקנון ותמחוי, ומש"ה לבו ביום חייב חטאת, ומיהו לאלתר מותר.

ונפקא לדבריו דהברייתא אחריתי איירי בב' מיני אוכלין בלא פסולת לבו ביום, ואפילו לאלתר בנפה וכברה דחייב, ור' אשי ור' ירמיה דברו בב' מיני אוכלין לבו ביום בקנון ותמחוי, ולאלתר אפילו קנון ותמחוי מותר. ובריייתא דידן איירי באוכל ופסולת מעורבים, ובקנון ותמחוי (דלא כרש"י דבנפה, ולא כתוס' דאיירי ביד כאוקימתא דאביי), ולבו ביום דאז חייב חטאת, אבל לאלתר מותר בקנון ותמחוי.

ויצא לדינא דלאלתר ביד ובקנון ותמחוי שרי, ונפה וכברה חייב, ולבו ביום אפילו קנון ותמחוי חייב, וביד אפשר דרק פטור אבל אסור. אך הרמב"ן עצמו מביא אח"כ הר"ח שכתב דברייתא דידן איירי ביד, ויצא דלדינא אין ברירה בכלי אפילו בקנון ותמחוי דשרי, דאפילו לאלתר הכל אסור, וכן נוקט עיקר לדינא, ע"כ.

ובדעת רש"י הבאנו לעיל דלמד האג"ט, וכן משמע מכל הראשונים שלמדו ברש"י, דלאלתר שרי אפילו בנפה וכברה, ומכח זה הקשו עליו, וראייתם דרש"י פטור, דוהתניא חייב היינו ברייתא דלעיל, ותירצה הגמ' דברייתא דלעיל איירי בנפה וכברה, והרי העמדנו הברייתא כאביי דהחילוק בין לאלתר לאח"ז, ומבואר מזה דנפה וכברה לאלתר שרי, ולולא דמסתפינא אמינא דאין זה כוונת רש"י כלל, ולעולם לרש"י בנפה וכברה אפילו לאלתר אסור, וביאור הגמ' יבואר ע"פ שיטה להר"ן שכתב וז"ל: והא תני חייב פי' במתניתא דלעיל וכדאוקמה אביי (ממש כפירש"י), ופריך לא קשיא וכו' כאן בנפה וכברה, וזה קשה דאי כולה בנפה וכברה רישא היכי קתני מותר וכו' (שזה ממש קושית הראשונים על רש"י), וכתב וי"מ דהשתא מוקי לה כאוקימתא דלעיל, דר"י דרישא ביד וסיפא בנפה וכברה, ואע"ג דהא איפרכא אוקימתא דר"י, הא פרישנא דאוקימתא בלחוד הוא דאיפרכא, אבל סברא דקושטא הוא. ומשום דבהאי לישנא מיתרצא נמי דר' ירמיה ור' אשי (ברא"ש משמע דפליגי, דבס"ד הביא מחלוקת ר' ירמיה ור' אשי, וכתב וקיי"ל כר' אשי, משמע דס"ל דפליגי, וכן ברמב"ן כתב להדיא דפליגי יע"ש), דלא פליגי, דר' אשי איירי בקנון ותמחוי, ור' ירמיה בנפה וכברה, נקט לה השתא באוקימתא דר' יוסף, ע"כ. מבואר להדיא דדברי הר"ן דאע"פ דהקושיא היתה מברייתא דלעיל, רישא ביד וסיפא בנפה וכברה, וזה כוונת הגמ' שהא בנפה וכברה ואפילו בלאלתר חייב חטאת, ובקנון ותמחוי פטור אבל אסור, דלאוקימתא דר' יוסף לא פירש אלא דביד מותר, ובנפה חייב, וביד מותר היינו לאלתר, וא"כ הנפה וכברה דחייב גם הוי לאלתר, וממילא אפשר דזה גופא למד רש"י.

העולה לדינא כמה שיטות בראשונים:

א. שיטת הר"ן הר"ח והתוס', דלאלתר ביד מותר, בקנון ותמחוי פטור אבל אסור, בנפה וכברה חייב, ולבו ביום בין קנון ותמחוי ואפילו ביד חייב חטאת.

ב. שיטת הרמב"ם כהראשונים, אלא דלבו ביום כתב האג"ט לדבריו דביד חייב חטאת, ובקנון ותמחוי פטור אבל אסור, ובמלאכת מרקד בהגה"ה ביאר האג"ט הסברא בזה, ע"ש.

ג. שיטת רש"י לפי איך שהבאנו כל הראשונים בדבריו דלאלתר הכל שרי, ולבו ביום נפה וכברה חייב, קנון ותמחוי פטור אבל אסור, וביד שרי כפי שהוכיח האג"ט.

ד. לפי המבואר בשיטה להר"ן אפשר דגם לרש"י בנפה וכברה לאלתר חייב חטאת, ורש"י ילמד כהראשונים.

בדינא דפסולת מתוך אוכל

א. לרש"י פסולת מתוך אוכל אפילו לאלתר ואפילו ביד חייב כמו שהוכיח האג"ט, וכן מבואר ברא"ה המובא בשיטה להר"ן, וכן כתב בר"ן על הרי"ף להדיא דפסולת מתוך אוכל אפילו לאלתר חייב [וכתב זאת בשם הר"ח], וראיה לדבר מחזקיה דאמר הבורר תורמוסין מפסולת שלהם חייב, ומדכתב בסתמא משמע אפילו לאלתר, ובגמ' איתא דהוי פסולת מתוך אוכל, חזינן דעיקר ברירת פסולת מתוך אוכל הוא.

ב. בריטב"א מביא בשם התוס' דפסולת מתוך אוכל לאלתר שרי, וכן הוכיח האג"ט מתוס' בסוגיין בד"ה מתקף, וביארתי לעיל.

ובש"ע פסק לדינא בסי' שי"ט כהר"ח ורוב הראשונים, דלאלתר בנפה וכברה חייב, בקנון ותמחוי פטור אבל אסור, וביד מותר, ולבו ביום פסק דאפילו בידו חייב חטאת, וכל זה באוכל מפסולת (ס"א וס"ב), ושם (ס"ד) פסק שהבורר פסולת מתוך אוכל חייב ואפילו לאלתר, דלא כהריב"א בשם התוס'.

ברירה בפסולת מרובה על האוכל

בתוס' בד"ה בורר ואוכל, הקשו דבסוגיין משמע דאוכל מתוך פסולת אין זה דרך ברירה אלא דרך אכילה, ומאידך בריש פרק תולין (קל"ח ע"א) אמרי' מה דרכו של בורר, בורר אוכל מתוך הפסולת, משמע דדרך ברירה בכך, ומכח זה כתבו דהתם איירי בפסולת מרובה על האוכל, דבכה"ג הוי אוכל מתוך פסולת דרך ברירה (דיותר קל לברור המועט, וממילא הופך להיות אוכל מתוך פסולת דרך ברירה).

ובהגהות אשר"י ס"ד הביא דעת תוס', וכתב דלר"י (תוס') בפסולת מרובה על האוכל מותר לברור הפסולת מהאוכל לאלתר, דלאו דרך ברירה היא.

ובר"ן על הרי"ף (ל"ב ע"א) הביא דברי התוס', וכתב דאינו מחוור, וביאר את הגמ' בחולין וז"ל: דהתם הכי קאמרינן, דכיון דאף בורר אוכל מתוך הפסולת משכחת ביה חיובא, דהיינו בנפה וכברה, מש"ה קאמרינן דאף אם התרו בו משום בורר התראתו התראה, דאיכא בורר דמחייב דדמי ליה. ובריטב"א כתב וז"ל: ויש שתירצו דהתם לאו דוקא נוטל אוכל, אלא לומר שמפריש האוכל מתוך הפסולת שנוטל הפסולת ממנו, ע"כ. וכן כתב התוס' בביצה (י"ד ע"ב) ד"ה הבורר באחד התירוצים.

וברמב"ן כתב כתירוץ הר"ן, והביא דברי התוס' שכתבו דאיירי בפסולת מרובה דאז הדרך לברור האוכל, וכתב עליו וז"ל: ולא מסתברא, דגבי שבת לעולם אסור לברור הפסולת ולהניח אוכל, ואע"ג דתרווייהו דרך בורר נינהו, בשבת בהיתרא טרחינן, באיסורא לא טרחינן, ומאן דטרח באיסורא ובורר הפסולת הו"ל כבורר לאוצר, שהרי אין דעתו לאכול מה שבורר, ולפיכך חייב, עכ"ד.

[ובהגדרת הענין שבהיתרא עסיק, אבל פסולת הוי באיסורא, כתוב כלשון הזה בשיטה להר"ן, שכתב וז"ל: ואילו היה פסולת מתוך אוכל אפילו לאכול לאלתר אסור, דלעולם הוא דרך ברירה וחייב, "דבאיסורא עסיק"] (ובהמשך נבאר סברת הרמב"ן).

ובטור בסי' שי"ט כתב: וכיצד הוא בורר, אם יש טורח בברירת האוכל יותר מברירת הפסולת בורר כדרכו לזרוק הפסולת, ואם יש טורח בברירת הפסולת כגון שהוא דק נוטל האוכל ומניח הפסולת. וכל זה שהאוכל מרובה על הפסולת בכמותו, ומשכחת באוכל מרובה שאפ"ה יש טורח יותר בברירת הפסולת כגון שהוא דק כדפרישית, אבל אם כמות הפסולת מרובה אסור אפילו לטלטלו, שהאוכל בטל ברוב הפסולת, ע"כ. מבואר מדבריו דלא כהתוס' שכתב שהכל תלוי בטרחא, שמה שיותר קשה לברור הוא לא הדרך ברירה, ולכן בפסולת מרובה האוכל הוא הדרך ברירה. [דבטור מבואר בדיוק הפוך, שמה שיותר קל לברור מותר לברור, ומה שיותר קשה לברור הוא האיסור לברור, והוא הדרך ברירה. ובאופן ששווים דאין טירחא בזה יותר מזה, יבואר בהמשך דאפשר דאסורה הפסולת, אמנם בדרישה משמע דשרי בכה"ג אפילו הפסולת]. ובב"י הביא שמקור דברי הטור הם מהגמ' בביצה, ולמד הטור שאין חילוק בזה בין יו"ט לשבת. וכתב הב"י דלדעת הרמב"ם בפסולת מתוך אוכל בכל גוונא אסור בשבת, כהרמב"ן ושאר הראשונים, ובאוכל מתוך פסולת שרי אפילו בפסולת מרובה, ולכן סתם הרמב"ם בפ"ח: הבורר אוכל מתוך פסולת, אם בורר בידו לאכול לאלתר מותר, ע"כ.

העולה לסיכום:

א. בתוס' כתבו דבאופן שיש טירחא יותר בברירת הפסולת, ברירת האוכל הוי דרך ברירה, ובפסולת מרובה על האוכל אוכל מתוך פסולת אסור, ופסולת מתוך אוכל מותר.

ב. שיטת הרמב"ן הר"ן והרמב"ם דאפילו בפסולת מרובה, אוכל מתוך פסולת שרי, ופסולת מתוך אוכל אסור, דפסולת מתוך אוכל הוי דרך ברירה בכל גוונא, שהרי טרח באיסורא, ואין דעתו לאכול מה שבורר עתה, משא"כ באוכל מתוך פסולת שטרח בהיתרא ודרך אכילה הוא.

ג. והטור למד דמה שיותר קל לברור הוא המותר, והקשה יותר לברירה הוא הדרך ברירה ואסור, ואין חילוק בין בורר האוכל או הפסולת, אלא השאלה מה קשה יותר, ובמקרה שאין טירחא בזה יותר מזה נראה דהפסולת הוא דרך הברירה ואסור, ועיין דרישה (דלא משמע כן, שהקשה על הטור מדוע תורמוסין אסור, דמה בכך שהוי פסולת, הא אין טירחא יתירה בהוצאת התורמוס מקליפתו, משמע מדבריו דבתורמוס דאין טירחא בהוצאת התורמוס יותר מהוצאת הקליפה, אלא שווים, צריך להיות שאפילו פסולת מתוך אוכל מותר, דאין טירחא יתירה, וע"ש מה שתירץ).

ולדינא, בב"ח ס"ג כתב שבאופן שהפסולת מרובה על האוכל יש להחמיר את שתי השיטות, דלא יברור האוכל מתוך הפסולת: א) דאפשר שהאוכל בטל להפסולת ואסור בטלטל כהטור. ב) דבכה"ג האוכל מהפסולת הוא הדרך ברירה כהתוס', וכן לא יברור הפסולת מהאוכל להחמיר כשיטת הרמב"ם שכתב שפסולת מתוך אוכל לעולם אסור.

וכתב זאת מפני שהשו"ע בס"א שכתב שמותר לברור אוכל מפסולת לאלתר, לא ביאר דמותר גם כשהפסולת מרובה, דסתמא דשו"ע איירי בציור הרגיל שהאוכל מרובה. ולכן מזה שכתב הדין רק באוכל מרובה, ובפסולת מרובה לא כתב האם מותר או אסור, יש להחמיר כהשיטות האוסרים, ע"ש.

אמנם בביאוה"ל בריש הסימן בד"ה הבורר, כתב וז"ל: והנה מדלא העתיק המחבר שיטת התוס' דס"ל דאוכל מתוך פסולת הוא דוקא כשאוכל מרובה על הפסולת, הא אם הפסולת מרובה דקל לברור האוכל, ובכלל ברירה הוא, משמע דלא ס"ל כן, וכן משמע לקמן בס"ד בהג"ה. חזינן דנקט בשו"ע שאוכל מתוך פסולת שרי בכל גוונא, ומס"ד מוכח שכתב פסולת מתוך אוכל אסור בסתמא, משמע אפילו בפסולת מרובה, ע"כ.

וסייעתא לדברי הביאוה"ל (מובא בהגהות והערות בטור) דהב"י מוכיח מהרמב"ם שכתב הבורר אוכל מתוך פסולת, אם בורר בידו לאכול לאלתר מותר, דבכל גוונא מותר אפילו פסולת מרובה, ולשון השו"ע הוא לשון הרמב"ם, א"כ ודאי שכיוון השו"ע לומר שבכל גוונא מותר, ולא כמו שדייק הב"ח בשו"ע, וצ"ע דברי הב"ח.

בגדר מלאכת בורר

איתא בגמ' (ע"ד ע"א) למסקנת הסוגיא: אמר אביי א) בורר ואוכל לאלתר, וכתב רש"י דאין זה דרך הבוררין, ובשיטה להר"ן כתב לשון דאינו אלא כמתעסק באכילה. ובמשנ"ב סי' שי"ט בהקדמה כתב וז"ל: שאז לאו דרך ברירה היא אלא דרך אכילה היא, וכל לשונות אלו הוי כענין אחד דאינו אלא דרך אכילה בלבד, ולא הברירה הרגילה. ב) ולאחר זמן חייב חטאת ואפילו ביד, משום דהוי דרך ברירה שבורר לא כדי לשומרו, ולמאי דקיי"ל להלכה דוקא ביד אוכל מן הפסולת ולאלתר שרי, אבל באופן שחסר אחד התנאים האלו הוי בורר ואסור, כגון בבורר בכלי אפילו לאלתר ואוכל מן הפסולת חייב, משום דדרך ברירה הוא, ע"כ. ובעצם מלאכת ברירה הביא הביאוה"ל ס"ג (ד"ה לאכול מיד) דברי הישועות יעקב שהקשה אפילו בורר פסולת מתוך האוכל אמאי חייב, הרי היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, דהרי אינו צריך להפסולת כלל, אלא שבוררו כדי לדחות הנזק מעליו, והרי הוא כמוציא המת לקוברו.

ותירץ דענין מלאכת בורר שהפסולת אינו ראוי לאכילה, וגם האוכל אינו ראוי כ"כ לאכילה עם הפסולת שבתוכו, ובגלל כן הוא מפריד הפסולת מן האוכל, וא"כ המלאכה אינה נקראת על ברירת הפסולת, רק דמתקן האוכל שיהיה ראוי לאכילה, וזהו מלאכה הצריכה לגופה, דהא צריך לגוף האוכל, והמלאכה היא דמשוי ליה אוכל גמור, וכתב דלפי"ז דדוקא דפסולת מתוך אוכל דקודם הברירה אין האוכל ראוי לאכילה ומתקנו לאוכל, אבל בשני מיני אוכלין כשמפריד האוכל השני מחמת שאינו רוצה לאוכלו חשיב מלשאצל"ג, כיון דאוכל זה שרוצה לאכול כעת ראוי לאכילה אף אם לא נפרד האוכל השני הימנו, ופרידתו הוא רק מחמת שכעת אין נפשו חשקה בו, לפיכך הוי מלשאצל"ג.

והביאוה"ל הקשה עליו מפסק הרא"ש, ע"ש דבריו, והסיק דגם בשני מיני אוכלים הוי שפיר מלאכה הצריכה לגופה, וזה משום דגם בשני מיני אוכלין מתייפה כל אחד ע"י ברירת חבירו ממנו, דהא רוצה כל אחד בנפרד, וא"כ בשבילו הוי יפוי האוכל במה שהפרידם, ע"כ.

ונראה מהדברים, דהישועו"י ס"ל דיש שני דינים בבורר, א) בבורר פסולת מתוך אוכל גדר המלאכה היא תיקון האוכל ע"י נטילת הפסולת הימנו, וממילא הוי שפיר מלאכה הצריכה לגופה, שהרי המלאכה הוא תיקון האוכל וצריך האוכל המתוקן. ב) בבורר שני מיני אוכלים ובורר אותו שאינו חפץ מאותו שחפץ, גדר המלאכה הוא לקיחת הדבר שאינו חפץ וסילוקו, דהיינו שהמלאכה היא בדבר הנלקח (פסולת) והוי מלשאצל"ג, דהא אינו צריך הדבר שנוטל דבו אינו חפץ.

ורק באופן שיטול המין שחפץ בכלי או ביד לאחר זמן יהיה מלאכה הצריכה לגופה, שהרי גדר המלאכה הוא נטילת הדבר, ונוטל הדבר שצריך [שבאופן שנוטל הדבר שאינו צריך, המלאכה היא נטילת הדבר שאינו חפץ שהוי פסולת, ובאופן שנוטל הדבר שחפץ בו באופן האסור שדרך ברירה בכך, המלאכה הוי בדבר שנוטל שחפץ בו, דהיינו שתמיד המלאכה היא בדבר שנוטל].

ולפי הביאוה"ל גדר אחד הוא בבורר, והוא תיקון האוכל, בין שנוטל הפסולת הימנו בין שנוטל מין ממין, ולפיכך תמיד הוי מלאכה הצריכה לגופה.

וביתר ביאור, בביאוה"ל בד"ה היו לפניו מביא מהפמ"ג שהסתפק בשני מיני אוכלים שבורר אחד מחבירו, ודעתו להניח שניהם לאחר זמן, אם שייך בזה בורר, דהי אוכל והי פסולת, וכתב עליו הביאוה"ל וז"ל: ונלע"ד פשוט מלשון הרמב"ם דס"ל דהברירה מה שבורר מין אחד מחבירו, ועי"ז הוא כל מין בפני עצמו, זהו עצם המלאכה (אלא דאם דעתו לאכול תיכף והוא בידו הוי דרך מאכל), ובסוף דבריו גבי סינון חרדל כתב וז"ל: אבל כשבורר שני מיני אוכלים כ"א מחבירו כדי לאכול כל מין בפני עצמו לאחר זמן, הרי שפיר מתקן שניהם ע"י ברירתו, ובורר גמור הוא וכמו שכתבנו, ע"כ. ולכאורה נראה דסתרי אהדדי, דמחד אמר דבורר היינו תיקון האוכל, ומאידך משמע דבורר היינו עצם ההפרדה שיהיה כל מין בפני עצמו, אלא ביאור הענין שהמלאכה היא תיקון האוכל ע"י מציאות ההפרדה שכל אחד לעצמו.

והנה בבעה"מ בריש פרק האורג כתב וז"ל: כל ל"ט מלאכות שבמשכן כולם היה בהם צורך לגופן, חוץ מן הזורה והבורר שהוא זורה המוץ מן הגורן ובורר הצרורות מן הכרי, "וזה עיקר מלאכתן" לדחות המוץ והצרורות, וכן חייב עליהן ועל כל תולדה שלהן, עכ"ל.

נמצא מדבריו דלא כהישועו"י ודלא כהביאוה"ל, והוא דכל בורר בין בפסולת ובין בב' מיני אוכלים היינו לדחות המוץ והצרורות, דזהו עיקר המלאכה לקיחת הפסולת, והוי מלאכה שאצל"ג, אלא דעל כן חייב דזהו עיקר המלאכה דכן היה במשכן [עיין מנ"ח זורה אות ג' שהביא דבריו], ובאג"ט זורה (ס"א א"א סק"ו) הביא שיטת הרמב"ן (ק"ו ע"א) וז"ל: הנוטל צפרנים בכלי וכן שפמו, שהוא חייב משום תולדה דגוזז, אעפ"י שאינו צריך לגוף הצפרנים והשיער, "מלאכה צריכה לגופה נקראת", וכן הזורה והבורר ומאן דשקיל אקופיא מגלימא, עכ"ל. ועוד כתב וז"ל: וכבר רמזתי לגוזז ונוטל שערו וצפרניו, בין לתקן גופו וליפות עצמו ובין לצורך השיער והגיזה, כולן מלאכה הצריכה לגופה הוא, מפני שהכל דבר אחד, והנטילה הוא המלאכה, משא"כ בחופר גומא שהבנין בקרקע, ע"כ. ומשמע דלמד הרמב"ן דאע"פ שהמלאכה היא בברירת הפסולת, דהיינו בהפסולת שלוקח המוץ ואינו צריך לפסולת, אפ"ה הוי מלאכה הצריכה לגופה, וביאורו [לפי הבנתי] דהא צריך להפרדת הפסולת מהאוכל, וממילא צריך גוף המלאכה, ואע"פ דלא צריך הפסולת לא גרע, דהא המלאכה הוא מעשה ההפרדה של הפסולת, וחלק זה הוא צריך שפיר [משא"כ לדוגמא באינו צריך אלא לעפרה, המלאכה היא רפויי ארעא, ואינו צריך לרפויי אלא לעפר], ע"כ.

ועיין באג"ט שם שהביא ירושלמי דס"ל דבאופן שבורר ואינו מסלק כל הפסולת, אע"פ שסילק חלק פטור, וכתב דהבבלי פליג ע"ז וס"ל דאפילו בורר חלק הוי שפיר בורר וחייב. ור"ל דפליגי, דהירושלמי ס"ל דמלאכת ברירה היא בהאוכל הנברר שיהיה מופרש לעצמו, וממילא כל זמן שלא הופרש לעצמו ומעורב בו פסולת לא הוי בורר, משא"כ הבבלי למד שהבורר הוא בהפסולת שהובורר ונדחה מהאוכל, וא"כ מה בכך שנשאר פסולת עם האוכל, סו"ס הפסולת שהובורר הוא מובורר ומופרש לעצמו, ע"כ.

ולכאורה נראה דבגדר מלאכת בורר נחלקו התוס' והרמב"ן בסוגיין, דבתוס' כתבו בד"ה בורר דבאופן שהפסולת מרובה על האוכל, דרך ברירה היא אוכל מתוך הפסולת, ויהיה אסור אוכל מפסולת. וברמב"ן פליג עליה וכתב וז"ל: דגבי שבת לעולם אסור לברור הפסולת ולהניח האוכל, ואע"ג דתרווייהו דרך בורר נינהו, "בשבת בהיתרא טרחינן, באיסורא לא טרחינן, ומאן דטרח באיסורא ובורר הפסולת הוה ליה כבורר לאוצר, שהרי אין דעתו לאכול מה שבורר, ולפיכך חייב", ע"כ.

ונראה בהקדים מדוע בדרך אכילה שרי, דלהביאוה"ל שגדר המלאכה היא תיקון האוכל, מובן שפיר דדרך ברירה היינו דרך המתקנים, ולכן באופן שבורר אוכל מתוך פסולת לאלתר אין כוונתו לתקן האוכל, אלא כוונתו "לאכול", ומפריד האוכל מן הפסולת שיוכל לאכול בקלות, ולא עסיק בתיקון כלל, וזוהי לכאורה שיטת התוס', ולפיכך כתב דבאופן שהפסולת

מרובה, דדרך הבוררים לאוצר הוא להוציא האוכל מן הפסולת, שוב הוי שפיר דרך המתקנים, שכך דרך לתקן האוכל בבריתו (ולא הוי דרך האכילה בכה"ג), ושבורר הפסולת אין זה דרך המתקנים, ושעושה זאת לאלתר הוי שפיר דרך אכילה, שמסלק הפסולת לא לתיקון אלא כדי לאכול בקלות. משא"כ הרמב"ן כתב דתמיד פסולת מן האוכל יהיה אסור, דזהו המלאכה טירחא באיסורא. ואי נימא שלמד כהביאוה"ל שמצד שהוי תיקון הדבר, מדוע בפסולת תמיד אסור, הלא בפסולת מרובה אין דרך התיקון בלקיחת הפסולת, אלא ודאי שלמד שהמלאכה היא עצם לקיחת הפסולת, כמו שהביא האג"ט דהרמב"ן לשיטתו, ולפיכך אם גוף המלאכה היא נטילת הפסולת מובן שפיר, דבשלמא כשנוטל האוכל מן הפסולת שלא עושה גוף המלאכה באופן שלוקח לאכילה, הדרך אכילה מפקיע מעשה הברירה, אבל כשעושה גוף המלאכה של לקיחת הפסולת אין זה שלוקח כדי לאכול האוכל לאלתר עוזר, דאין כוונתו לצורך אכילה יכול להפקיע את גוף שם המלאכה.

העולה מהדברים לסיכום: א. לישועו"י גדר המלאכה בפסולת ואוכל, תיקון האוכל בב' מיני אוכלים, לקיחת המין שלוקח בהפרידו. ב. הביאוה"ל ס"ל דתמיד גדר המלאכה היא תיקון האוכל, ובשני מיני אוכלים התיקון הוא ע"י עצם היותו נפרדים כל אחד לעצמו, דזוהי המלאכה. ג. בבעה"מ פרק האורג כ' דהמלאכה הוא לקיחת הפסולת, שהמלאכה בהפסולת, והוי מלאכה שאינה צריכה לגופה וחייב, דזהו עיקר המלאכה דכן היה במשכן. ד. ברמב"ן (ק"ו ע"א) וכן משמע בסוגיין כ' דהמלאכה הוא לקיחת הפסולת כהבעה"מ, אלא דהוי מלאכה הצל"ג משום דצריך לגוף המלאכה שהוא הלקיחה. ה. באג"ט הביא שמעשה המלאכה וגדרו הוא בהאוכל הנברר שיהיה ברור ומופרד לעצמו, ולפיכך בעי לברר כל הפסולת (וכ"כ בשם הירושלמי). ו. ועוד דרך נראה כמו שכתב הביאוה"ל, שעצם המלאכה היא מה שבורר מין מחברו, ועי"ז כל אחד בפני עצמו, ובלא קשר לתיקון שאין גדר המלאכה תיקון האוכל, אלא מציאות ההפרדה, וגם כך הוי שפיר מלאכה הצריכה לגופה, שהרי צריך גוף ההפרדה שיהיו כל אחד לעצמו.

בדין ברירה בשני מיני אוכלים

כתבו התוס' וז"ל: היו לפניו שני מיני אוכלין גרסי' (ע"ד ע"א), וכן פירש ר"ח דבאוכל מתוך אוכל שייכא ברירה שבורר אותו שאינו חפץ לאכול מתוך אותו שרוצה לאכול, דאותו שאינו חפץ בו חשיב פסולת לגבי אותו שחפץ לאכול וכו'. וברש"י כתב היו לפניו מיני אוכלים, ול"ג שני, וכתב הריטב"א לבאר רש"י דלא גריס שני, דהכא בבורר אוכל מתוך פסולת הוא כדאיתא לקמן, ולא בבורר אוכל מתוך אוכל, ומביא את ר"י שגורס שני מיני אוכלים, ומסביר דהוי באוכל מאוכל, ויש לדון האם רש"י פליג על דין זה דתוס', או דרק כתב דאין זה המקרה בסוגיא, אבל באמת גם בשני מיני אוכלים ואוכל מאוכל הוי ברירה. ולכאורה יש ראיה דרש"י מסכים לדין זה, דהא בהמשך מביאה הגמ' ברייתא אחרת, ולשונה היו לפניו "שני" מיני אוכלין בורר ואוכל בורר ומניח, משמע דאפילו בשני מינים זה מזה הוי שפיר בורר.

ועיין ברמב"ם בפ"ח מה"ש הי"ב שכתב וז"ל: או שהיו לפניו ב' מיני אוכלין ובירר מין ממין אחר וכו', ולא חילק בין לקח הדבר שאינו חפץ לבין לקח הדבר שחפץ, וכן בהי"ג כתב: היו לפניו שני מיני אוכלין מעורבין, בורר אחד מאחר ומניח לאכול מיד, ולא חילק בין לקח הדבר שאינו חפץ לבין לקח הדבר שחפץ, משמע מדבריו דל"ש מה נטל, דלאלתר שרי אפילו נטל אותו שאינו חפץ ע"מ לאכול הנשאר לאלתר, ולאח"ז אסור, והיינו משום דהמלאכה היא עצם ההפרדה של כל מין לעצמו, ולפיכך לא שנא, וכן הביא הביאוה"ל בשם המאמ"ר בשם הר"ר דוד עראמה בפירושו להרמב"ם, ובשו"ע מועתק בלשון אחר: ומניח (השני) כדי לאכול מיד, וכתב הביאוה"ל דהרב הוסיף (השני כדי) ברמב"ם ובשו"ע, ושינה כוונתם, דהודיע לנו דאותו שאינו רוצה עתה הוא פסולת, וצריך לברור אותו שרוצה לאכול בדוקא.

ובעצם דברי התוס' שכתבו דבב' מיני אוכלים שבורר אותו שאינו חפץ הוי בורר דהוי כפסולת, יש לחקור האם בעצם בב' מיני אוכלין לא שייך בורר, דהוי כמין אחד, שהרי שניהם אוכל, רק מאחר שאינו חפץ באחד מהם מחיל עליו שם פסולת כלפי זה שחפץ בו, ויוצר כאן הברירה שהוי פסולת ואוכל, אבל לולא שאינו חפץ באחד מהם מצד עצמותו בשני מיני אוכלים לאו שם ברירה איכא, או דלמא בשני מיני אוכלין מצד עצמו הוי ברירה, שהרי שני מינים הם, ומה שמוסיף תוס' דאותו שאינו חפץ הוי פסולת, אינו יוצר הברירה כאן לעשותו ב' סוגים, אלא לומר שהדין הוא כבכל פסולת ואוכל, שאינו חפץ בפסולת, ואסור לבוררו מהאוכל שחפץ בו.

ונראה דבחקירה זו נחלקו הביאוה"ל והפמ"ג, שהפמ"ג מסתפק בבורר מין ממין, וכוונתו להניח שניהם אלאחר זמן, דהי' אוכל והי' פסולת. והביאוה"ל ס"ל דאדי הוי ברירה, דעצם המלאכה היא מעשה ההפרדה של כל מין בפנ"ע קאי, דהפמ"ג למד דבב' מיני אוכלין מצד עצמו לא הוי ברירה, דהוי כמין אחד שהרי הכל אוכל, ורק מה שאינו חפץ מחיל עליו שם פסולת להחשיבו כב' דברים פסולת ואוכל, ולפיכך בכה"ג ששניהם לאח"ז אין האוכל והפסולת מוגדרים, ונשאר כמין אחד דלא שייך בעצמותו ברירה, משא"כ הביאוה"ל למד דבשני מיני אוכלין מצד עצמו הוי ברירה משום היותם ב' מינים. ומה שכתב דמה שאינו חפץ בפסולת היינו רק כדי לומר שגדרי הבורר יהיו כפסולת ואוכל הרגיל, שמה שאינו חפץ אסור לברור, ולפיכך בבורר מין ממין ושניהם מניח לאח"ז, אע"ג דאין על אחד שם פסולת ועל אחד שם אוכל, מ"מ שייך ברירה מצד עצמו שהוי ב' מינים ומפרידים זה מזה.

ובאמת מלשון התוס' משמע כדברי הפמ"ג, שעצם היותו פסולת מצד שאינו חפץ בו הוא היוצר שם ברירה בב' מיני האוכלין, שכתב וז"ל (ד"ה היו): דבאוכל מתוך אוכל שייכא ברירה, ש"בורר" אותו שאינו חפץ לאכול מתוך אותו שרוצה לאכול, דאותו שאינו חפץ בו חשיב פסולת לגבי אותו שחפץ לאכול, משמע דמה ששייכא ברירה הוא משום שבורר אותו שאינו חפץ, דחשיב פסולת, שזה הגורם שייהיה שייך ברירה.

אמנם בתוספתא פי"ז ה"ו משמע להדיא כדברי הביאוה"ל ברמב"ם, שבעצם הפרדתם כל אחד לעצמו חייב, שכתוב שם: "בדק אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן" או שליקט מתוכם עפר או צרורות הרי זה חייב, משמע אפילו העמיד כל אחד לעצמו בלא שאינו חפץ באחד מהם, הוי שפיר בורר.

בדינא דנפה וכברה מהו הדבר הנברר

באג"ט בורר ס"ג כתב וז"ל: הבורר בכלי העשוי נקבים נקבים שהאוכל והפסולת מונחים בהכלי שבידו, אם האוכל דק מהפסולת והאוכל יורד למטה, והפסולת נשאר בהכלי שבידו, נחשב כבורר פסולת מתוך אוכל, ואם הפסולת דק מהאוכל, והפסולת נופל למטה והאוכל נשאר בהכלי שבידו, הרי זה נחשב כבורר אוכל מתוך פסולת, ע"כ. העולה מדבריו דמה שנשאר למעלה בנפה הוא הנברר, אם אוכל אם פסולת.

וכן כתב המשנ"ב בהקדמה לסי' שי"ט, וז"ל: שכן דרך הבוררים בכלי פעמים הוא בורר האוכל מן הפסולת, כגון שנקבי הכברה דקין והאוכל הוא גס, ובמקרה זה הלא האוכל נשאר למעלה וקרי ליה בורר האוכל מן הפסולת, משמע דמה שנשאר למעלה הוי הנברר.

ובאג"ט א"ה סק"א האריך להוכיח ולדון מהו הדבר הנברר, ובסוף בסק"ב הסיק דבאופן שהכלי שבורר בו בידו, מה שנשאר למעלה ב"ידו" הוא הדבר הנברר, דאם למעלה בידו אוכל הוי אוכל מתוך פסולת, וכן להיפך, אבל באופן שהכלי שבוררים בו אינו בידו, אלא תלוי כמו משמרת, מה שיורד למטה הוא הנברר, ולכן במשמרת שיורד היין למטה הוי בורר אוכל מתוך פסולת.

ונפק"מ להלכה כתב האג"ט וז"ל: לפיכך זבוב שנפל לכוס מותר לאחוז הכוס בידו ולנטותו עד שיפול הזבוב מהכוס, ואעפ"י שלא ישפוך מהמשקה עימו כלום, ע"כ. והיינו משום דמה שנשאר בידו הוא הנברר, ומה שבידו הלא הוא הכוס עם המים שהוא האוכל, והוי שפיר אוכל מתוך פסולת.

ויש לעיין, דבשו"ע בסי' שי"ט סי"ד פסק וז"ל: מותר לערות בנחת מכלי לחבירו, ובלבד שיזהר שכשיפסוק הקילוח ומתחילים לירד נצוצות קטנות הנשופות באחרונה מתוך הפסולת, יפסיק ויניחם עם השמרים, "שאם לא יעשה כן הני ניצוצות מוכח שהוא בורר", ובמשנ"ב הביא דברי המ"א שמיירי דוקא בכה"ג שרוצה לשתות לאח"ז, אבל לאלתר שרי, דהא קיי"ל דאוכל מתוך פסולת לאלתר שלא ע"י כלי שרי, והכא עיקר הברירה נעשתה ע"י ידיו, ע"כ.

חזינן דהמ"א למד דהניצוצות מהשמרים הוי אוכל מתוך פסולת, ואע"פ שמה שנשאר בידיו היינו הפסולת, מ"מ חשיב בורר אוכל מפסולת, שהנברר הוא היוצא מן הכלי.

ולכאורה המשנ"ב סותר את עצמו, דהא בהקדמה כתב דהנשאר למעלה דהיינו בידיו הוא הנברר, כהאג"ט, וכאן סותם כהמ"א שלכאורה סותר.

והנראה דלא סותר כלל, והוא דבמקרה של המ"א שהכלי מלא בניצוצות ושמרים, מה שהשמרים מעוכבים בכלי אינו מצד הטרייתו את הכלי לשפוך, אלא בלאו הכי נמצאים בכלי עוד מקודם, נמצא דאין עיכוב השמרים בכלי מצד מעשהו, ומה שנעשה ע"י מעשה ההטיה והוא מעשה הברירה הוא שפיכת המשקה [ניצוצות] החוצה, וממילא שפיר הנברר הוא הניצוצות אע"פ דלא נשאר בידו, משא"כ בנפה וכברה, מעשה הברירה מעכב העליון, ומעלה ומוריד התחתון למטה, שמניח הכל בנפה ובכברה, ומעכבת בפעולת הברירה העליון למעלה, לפיכך שפיר אפשר דהנברר הוא העליון שבו נעשה נמי מעשה הברירה.

ובעצם הדיון האם הדבר הנשאר למעלה הוא הנברר או הדבר שיורד למטה, נראה דהוי מחלוקת ראשונים, דבגמ' (ק"מ ע"א) איתא תני יעקב קרחה לפי שאין עושין אותה אלא לגוון, וכתב רש"י בד"ה לפי אלא לגוון למראה, שהחלמון יפה לגוון ולא החלבון, הלכך אידי ואידי אוכל הוא, ואין כאן ברירת "פסולת מאוכל". ובטור כתב וז"ל: הילכך לא חשיב כבורר "אוכל מתוך הפסולת", וכן נקט המשנ"ב כלשון הטור, והיינו שבעצם לא הוי בורר משום דשניהם אוכל, משמע דאם החלבון היה חשוב פסולת והחלמון אוכל, לרש"י היה חשוב בורר פסולת מתוך אוכל, ולהטור אוכל מתוך פסולת, וכאן הלא הפסולת למעלה שזה החלבון שנשאר עם הפסולת, והאוכל זה החלמון למטה. חזינן דרש"י למד דהנשאר למעלה הוא הנברר, שהרי כתב פסולת מאוכל, והלמעלה הוא הפסולת, ולהטור היורד למטה הוא הנברר, שהרי כתב שהוי אוכל מתוך פסולת, והאוכל הוא הלמטה, חזינן דהלמטה הוא הנברר, והמשנ"ב הלא כתב כהטור דלא הוי בורר אוכל מתוך פסולת, משמע שלמד שהיורד למטה הוא הנברר, וזה סותר למה שכתב הוא עצמו בהקדמה שהנשאר למעלה הוא הנברר, וצ"ע.

העולה מהדברים:

א. דלהמשנ"ב בהקדמה הנשאר למעלה הוא הנברר.

ב. האג"ט ס"ל כהמשנ"ב, אלא שחילק דאם בורר בידו מה שנשאר בידו למעלה הוא הנברר כהמשנ"ב, אבל באופן שהמסננת תלויה והוא רק מניח האוכל, והפסולת בתוכה היורד למטה הוא הנברר כבמשמר.

ג. ברש"י (ק"מ ע"א) משמע דהנשאר למעלה הוא הנברר.

ד. בטור משמע דהיורד למטה הוא הנברר.

ה. במשנ"ב בחרדל משמע כהטור שהיורד למטה הוא הנברר, וסותר לכאורה למה שכתב בהקדמה, ועיין בתוס' הרי"ד בסוגיא דמשמר משום מאי מתרינן ביה, שיוצא מדבריו שבכלי [נפה וכברה] לעולם הוי פסולת מתוך אוכל ואסור, ולפי"ז אין נפק"מ מה נשאר למעלה ומה נשאר למטה.

הבורר תורמוסין

איתא בגמ' שבת דף ע"ד ע"ב: חזקיה אמר הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהן חייב, וביארה הגמ' דשאני תורמוסין דשלקי ליה שבעא זימני, ואי לא שקלי (וי"ג שלקי) ליה מסרח, וכפסולת מתוך אוכל דמי, ע"כ. וכתב רש"י בד"ה הבורר תורמוסין (ע"ד ע"א): "לאחר ששלקן" הוא בורר אוכל מתוך הקליפה, מבואר בדבריו דכל הנושא של ברירת תורמוסין הוא אחר שנשלקו.

וכתב רש"י ג' פירושים: א) מאחר ששולקים אותם ז' פעמים למתקן, ואם לא יטול התורמוס מהקליפה אחר השליקה יסריח, אע"פ דעתה אינו מסריח ואוכל גמור הוא, מ"מ אזלינן בתר העתיד שעומד להסריח, וחשיב לפסולת מתוך הקליפה שהוא אוכל, ורש"י לא ביאר מדוע הקליפה הוי אוכל ביחס לתורמוס, ונראה דכוונתו כדמבואר בר"ן על הרי"ף שהפסולת אינו מסריח אחר השליקה, ולפיכך חשיב אוכל.

ובלשון רש"י שכתב וז"ל: ומיהו אוכל הוא ו"מחמירין עליה" למיהוי ההוא דשקיל כפסולת מתוך אוכל, משמע דאינו פסולת מדאורייתא, אלא רק חומרא דרבנן להחשיבו פסולת, דהא באמת אוכל הוא עתה. וקשה דלשון הגמ' הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם "חייב", משמע חיוב דחטאת שהוי דאורייתא. וצ"ל בדוחק דכוונת הגמ' חייב לאו דוקא, כמו שכתב רש"י לקמן (פ"א ע"ב) ד"ה חייב משום תולש, דלאו דוקא חייב. ועיין בטור סי' שי"ט על דברי הב"י שמביא דברי רש"י, שכתב בהגהות והערות אות כ"ב לפרש כך ברש"י.

ב) בשיטה להר"ן ביאר דיש שני מיני תורמוסין, המינים היפים חזקים וצריכין הרבה בישול שבע זימני, והגרועים מתוך שהן רפים מתבשלים בג' זימני, והוא בישל היפים והגרועים יחד ג' זימני, ועתה בורר היפים מהגרועים, הוי בורר פסולת מתוך אוכל, משום דאע"פ שנאכלים אחר ג' זימני, אבל מ"מ מאחר שלא נגמר בישולם אם ישהם כך מסרחי, לפיכך חשיבי פסולת [משא"כ הגרועין שנגמרו בישולם לא מסרחי. כך הוסיף רש"י, ובשיטה להר"ן כתב עוד סברא מתוך שהגרועין מבושלין יותר מהן חשיב טפי אוכל]. ונראה דזה כוונת רש"י. אלא דצ"ב מה רש"י הקדים ענין ברירת המתולעות ומיתוק המים, שלכאורה לא שייך לענין ציור ברירת התורמוסין גופיה.

אמנם בריטב"א פירש בדעת רש"י שיש ב' מיני תורמוסין, יפין וגרועים, כמו הר"ן בדיוק, אלא שהוסיף וז"ל: ואילו מניחים אותם מעורבים יותר [אחר שליקת ג' זימני כהר"ן] "מסריחים אלו ואלו", לפיכך בוררים אותם, "וכל אחד מן המינים חשיב פסולת", המשובחים מפני שלא נתבשלו עדיין כל צרכם, והגרועים מפני גריעותם, ולפיכך "אין תקנה" לברור אותם בשבת, וזה דרך רש"י ז"ל, ע"כ.

מבואר בדבריו בדעת רש"י דאסור לברור שניהם, ואין תקנה לבוררם, דלא כמו שביארנו דברי רש"י ע"פ הר"ן. ובאמת ברש"י כתוב להדיא דלא כהריטב"א, שכתב וז"ל: דהנהו שאר מינין (הגרועין) לא מסרחי וכו', משמע דהמינים הגרועים אפילו ישארו לא יסריחו, דלא כמו שכתב הריטב"א, וכן כתב רש"י דהמינין הטובים היו פסולת מתוך אוכל מן הגרועין, ולא כתב להיפך, משמע דהקליפות הוי אוכל. ועוד, שכתב שמה שהיפים הוו פסולת משום דמסרחי, ובריטב"א כתב משום דלא נגמר בישולייהו.

ג) כתב רש"י בשם רבינו הלוי דאי שקלי ליה מסרח, כשנוטלו נימוח בין אצבעותיו ונמאס, הלכך ההוא דשקיל הוי כפסולת, והנשאר הוי אוכל עד שחוזר ונוטלו.

והצ"ע על זה, דמשמע לפירוש זה דבורר תורמוסין מתורמוסין, אלא דמה שנוטל הוי פסולת מפני שנימוח, וא"כ מהו הלשון הבורר תורמוסין מ"פסולת" שלהם, בשלמא לפירוש א' וב' שבורר מהקליפה או מהרעים, מובן, אך הכא שבורר מהתורמוסים עצמם לא הוי מפסולת שלהם.

ד) והנה ברמב"ם בפ"ח הי"ג כתב וז"ל: והבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהן חייב, מפני שהפסולת שלהן ממתקת אותן כשישלקו אותו עמהן, ונמצא בורר פסולת מתוך אוכל וחייב. וכן פסק הש"ע בזה"ל בסי' שי"ט ס"ה, וכתב המשנ"ב בס"ק י"ט: ומבלעדי (השליקה) זה התורמוס מר מאוד, וחשיב כפסולת, והפסולת אינו מר כל כך, על כן חשיב התורמוס כפסולת מתוך אוכל.

ומלשון הרמב"ם נראה דלמד דלא כרש"י, והיינו דברירת תורמוסים מיירי בשלא נשלקו, וחשיב פסולת משום שמר מאוד בלא שליקה, משא"כ הקליפה אינה מרה כ"כ והוי אוכל, והראיה שכתב מפני וכו' "כשישלקו אותו עמהן", משמע דאיירי שעדיין לא שלק.

ומלבד הטעם שכתב המשנ"ב, נראה שכתוב כאן עוד טעם, והוא דמאחר דהקליפה ממתקת את התורמוס בשליקה, והקליפה מקבל מהאי טעמא חשיבות להחשב כפסולת לתורמוס, ולפיכך הוי פסולת מאוכל, ונראה דטעם זה הוא משמעותי להלכה, דבטור כתב וז"ל: ולפי"ז תורמוס שלנו שאין דרכו בכך (בשליקה) מותר לברורו מתוך הפסולת, ולכאורה צ"ב, דלרש"י שאיירי הסוגיא בתורמוס אחר השליקה, והוי פסולת משום דמסרחי מכח השליקה אם יניחו כך, מובן דבתורמוס שלנו שלא שולקים אין סיבה שיסריח, וממילא לא הוי פסולת ושרי.

אבל להרמב"ם שאיירי לפני שליקה, והוי פסולת משום שמר מאוד בלא שליקה, משא"כ הקליפה מה בכך שהיום לא דרכו בכך, דלא שולקים אותו, וא"א לומר שהטור ס"ל כרש"י בדוקא, דבב"י שם הביא על דברי הטור רש"י והרמב"ם, משמע דמסתדר עם שניהם.

אך לפי דברינו מבואר שפיר, דמאחר שהטעם שהוי פסולת מתוך אוכל הוא משום דע"י השליקה ממתקת הקליפה התורמוס, ומה שממתקת הוא שמחשיב אותה לאוכל, אבל עתה שאין דרך לשלוק אין מה שיחשיב הקליפה, והוי שפיר אוכל מתוך פסולת שבורר התורמוסין.

וכן נראה מהאהל יוסף ס"ו, הביאו הכה"ח, שכתב דדוקא בתורמוסין שלהם שהיו משלקין כמה פעמים, "והקליפה היתה משמרתן, הו"ל הקליפה אוכל", אבל תורמוסין שלנו שאין מבשלין כ"כ הוי הקליפה פסולת וכו', ע"ש. ולמעשה פוסק הכה"ח, וכן מביא בשם הבא"ח, שלא יבורר התורמוסין בידו ויתנם לפיו, אלא לאחר שנתנם לפיו יקלפם.

העולה מהדברים דיש ב' פשטים בסוגיין: א. לרש"י איירי אחר ששלקום. ב. ולרמב"ם איירי לפני ששלקום (והטעמים, א. המשנ"ב שמר מאוד התורמוס. ב. שהקליפה ממתקת התורמוס ולפיכך חשובה). ג. ובדברי רש"י שאיירי אחר שליקה יש ד' פשטים, ג' פשטים ברש"י, והד' הוא הפשט בריטב"א שאין תקנה לבוררם ביפים ורעים.

עוד בענין תורמוסין

ועוד יש לעיין טובא, דבגמ' מבואר דמאחר שהתורמוסין היו פסולת אסור לבוררם כדי לאוכלם מהקליפה, וקשה דמה בכך דהוי פסולת, הא לוקחם כדי לאוכלם, והוי דרך אכילה, ומדוע אסור. ויש שהוכיחו מכאן שברירת פסולת מתוך אוכל אסורה אפילו בכה"ג שלוקח הפסולת ע"מ

לאכול לאלתר, דסו"ס הוי פסולת, ובפסולת הוי דרך ברירה.
ובפרט אי נימא דבאוכל מתוך פסולת לאלתר שרי, לא משום דהוי דרך אכילה אלא דאין זה דרך ברירה, כמו שמשמע ברש"י (בדף ע"ד ע"א), ע"ש, ואין היתר הנקרא דרך אכילה מובן שפיר, דבפסולת מתוך אוכל אפילו שלוקח ע"מ לאכול הפסולת, סו"ס הוי פסולת, ופסולת הוי דרך ברירה.
ועיין באג"ט ס"ז אי"ד סק"א שהקשה כן על הרמב"ן, דכתב דמה שאסור פסולת מתוך אוכל לאלתר הוא משום שאינו בורר מה שאוכל, דא"כ בתורמוסין מדוע אסור, הא בורר הפסולת לאכול, וע"ש שהאריך בענין, וכתב דבבורר תורמוסין מלבד שכוונתו לאכול הפסולת שזה התורמוס, כוונתו גם לתקן הקליפה שהיא האוכל הנשאר, ולפיכך הוי מחשבת מלאכה על הנשאר וחייב, ע"ש.
אמנם בהר"מ הורוויץ כתב דמה שכתוב שבורר תורמוסין חייב משום דהוי פסולת מתוך אוכל, לא איירי ברוצה לאכול התורמוס, אלא ברוצה לאכול הקליפה, ולפיכך הוי שפיר בורר פסולת מתוך אוכל שלא בדרך אכילה, שהרי לא רוצה לאכול התורמוס.
ויצא: א) דלפי מה שיש שהוכיחו לעיל דפסולת מתוך אוכל אסור, הוא אפילו ברוצה לאכול הפסולת שנוטל. ב) לפי המבואר בהאג"ט והר"מ הורוויץ יצא שמותר (אא"כ מתקן ע"י זה וכוונתו לתקן השאר דיהיה אסור), ובאמת בכה"ח מביא מהבא"ח שכתב דלברור פסולת מתוך אוכל לצורך הבהמה חשיב אוכל מתוך פסולת ושרי לאלתר, ואפשר דזה יסכימו כולם דלבהמה פסולת לא חשיבא אלא כאוכל, אבל פסולת לאדם רגיל אפילו שרוצה לאכול הפסולת, מ"מ לא פקע שם פסולת מינה.

הרב משה אלחדד
כולל "אליבא דהלכתא" בית שמש

דיני סחיטה בשבת

המקור בגמרא

במשנה ריש פרק חבית (קמ"ג ע"ב) תנן אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין, ואם יצאו מעצמן אסורים, ר' יהודה אומר אם לאוכלין היוצא מהם מותר, ואם למשקין היוצא מהן אסור, ואמרינן בגמ' בשם שמואל דמודה ר' יהודה לחכמים בזיתים וענבים, דכיון דלסחיטה הן עומדים ברוב פעמים, אפילו אם הכניסן לאוכלין היוצא מהן אסור, וכמו"כ מודים חכמים לר' יהודה בשאר פירות, ושאל ר' ירמיה א"כ במאי פליגי, והשיב רב נחמן בר יצחק דנחלקו בתותים ורימונים, דיש שמשתמשים בהם לשתיה, ולכן לר"י אם הכניסן למשקין או אפילו בסתם היוצא מהן אסור, ואם לאוכלין היוצא מהם מותר, ולרבנן אפילו הכניסן לאוכלין היוצא מהן אסור.
לסיכום: בזיתים וענבים אפילו הכניסן לאוכלין, אם זב מהן משקה לכו"ע המשקין אסורים בשתיה, ובשאר פירות היוצא מהן מותר בכל גוונא, ובתותים ורמונים פליגי, דלרבנן בכה"ג היוצא מהן אסור, ולר"י יש לחלק בין הכניסן לאוכלים שמותר, להכניסן למשקין ולסתם שאסור.
פסק הלכה: ברי"ף וברמב"ם וברא"ש ועוד ראשונים פסקו כדעת ר' יהודה, ובקרבן נתנאל סק"ה הסביר מדוע פוסקים כיחיד במקום רבים, דפסקינן בהא כר' יוחנן דהלכה כמותו כנגד שמואל, והוא פסק בשאר פירות כר' יהודה, ובזיתים וענבים כרבנן, ובכלל שאר פירות לשיטתו הם גם תותים ורימונים, וכן פסקו בטור ובשו"ע סעיף א'.

במחלוקת שמואל ורב בדעת ר"י ורבנן

שמואל אמר דר"י מודה בזיתים וענבים, כיון דלסחיטה נינהו יהיב דעתו וניחא ליה בהכי, וגזרינן שמא יסחוט, ורב אמר דר"י פליג נמי בזיתים וענבים, ולא גזר כלל בהכניסן לאוכלין. ובספר קרן אורה כתב דיש לחקור מ"ט דר' יהודה דלא גזר, האם הוא משום דכיון דהכניסן לאוכלין לא גזרינן בזה שמא יסחוט, כיון דלא בעי לה לסחיטה, או דילמא משום דלאו משקה היא כלל, והוי אוכלא דאיפרת, ורצה לומר דזה טעמו דשמואל דאמר דר"י מודה בזיתים וענבים, רואים דהטעם דלא גוזרים בזה שמא יסחוט כיון שלא צריך להם לסחיטה, וא"כ בזיתים וענבים יש לגזור כיון דנותן דעתו. ורב שסובר דנחלקו אף בזיתים וענבים, הטעם של ר"י משום דהוי אוכלא דאיפרת, ואפילו בזיתים וענבים לאו משקה הוא בכה"ג שלא נוח לו בזה, אלא מטרתו לאוכל.
נפק"מ: בביצה - אם נאמר שהטעם משום גזירה, א"כ דווקא בהכניסן לאוכלין לא גזר ר"י כיון שלא נוח לו ביציאה זו, אבל ביצה שנוח לו ביציאה זו הוי דומיא דמשקין שזבו, אבל למ"ד דר' חולק אפילו בזיתים וענבים, כיון דחשב להכניסו לאוכל הוי אוכלא דאיפרת, א"כ ה"ה בביצה אין לגזור.
בסחיטת לימונים - כתב הרא"ש: ושאלת על סחיטת לימונים, נראה שהם בכלל שאר פירות שמותר לסחטן, שאין צריך לסחוט לימוני"ש לצורך משקה אלא לצורך אוכל, עכ"ל. וכתב הב"י דיש לתמוה דבמצרים נוהגים לסחוט לימוני"ש לתוך מים שנתנו בהם סוכר לשתות לתענוג, ואין נמנעים מפני כך לסחטם בשבת לתוך אותם מים, ולא ראינו מי שמיחה בידם, ולא ראינו מי שפקפק בדבר. ואפשר דלא מיתסר אלא כשסוחטין מי סחיטת הפרי בלי תערובת משקה אחר, א"נ דלא מתסר אלא כשסוחטין מימיו לבד, ואח"כ מערבין אותן, אבל אם המנהג לסחוט מימיו לתוך משקה אחר שרי.
ובשו"ע כתב להתיר סחיטת לימונים בסתם, וצ"ב הרי טענת הרא"ש היא שלא צריך לסחוט לצורך משקה אלא לצורך אוכל, ומה מיישב מנהגם הב"י.
ולאור האמור לעיל יש ליישב, דהרא"ש למד שהטעם של ר' יהודה שלא גזר בהכניסן לאוכלין, דהכל תלוי בדעתו, דכיון שהכניסן לאוכלין לא גזרינן בזה שמא יסחוט, ומדוקדק בלשונו שכתב "שאין צריך לסחוט לימוני"ש לצורך משקה אלא לצורך אוכל", דהכל תלוי בדעתו.

אבל הב"י למד כצד ב' דטעם ר' יהודה כיון דאינו משקה כאשר מכניסם לצורך אוכלין, והו"ל אוכלא דאיפרת, כלומר זה כמו שמוציא פרי מפרי, ולכן אם שותים מי סחיטת הפרי בלי תערובת משקה אחר, אז חשיב ליה סוחט, אבל אם הוא עם תערובת הו"ל אוכל, דלא נחשב מיץ לימונים אלא אוכל.
בסחיטת בוסר - כתב ר"ת היות ואינו ראוי לאכילה אסור לסחטו לתוך אוכל, ולמרות דענבים וזיתים מותר לסחוט לתוך אוכל, מ"מ כאן יש לאסור דהוי כבורר אוכל מתוך פסולת, ולא דומה להיתר ענבים לסחטן על האוכל, דענבים עצמם ראויים לאכילה הם. ור' יוסף בעל התוס' לא מחלק. והרא"ש כתב: בהיות ויש אוסרים אפילו בענבים לתוך קדירה (שיטת הר"ח), א"כ ה"ה לבוסר, ומי יכניס ראשו בין ההרים. ובשו"ע הביא בשם יש מי שאומר סברת הר' יוסף בעל התוס', ואח"כ הביא שיטת ר"ת. וצ"ב מדוע רבינו יוסף לא מחלק, הרי למעשה הדבר אינו ראוי לאכילה.
ולאור האמור לעיל י"ל דר"ת למד דטעם ר' יהודה כשהכניסן לאוכלין דמותר לסחוט כיון דאינן משקה, והו"ל כמו פרי מפרי, ממילא בבוסר שאינו ראוי לאכילה אינו נחשב פרי מפרי, אלא הו"ל בורר אוכל מתוך פסולת, אבל רבינו יוסף למד דטעם ר' יהודה שתלוי בדעתו, והיות והכניסן לאוכלין לא גוזרים שמא יסחוט כיון שאין רצונו לסחיטה, וגם בבוסר אף שאינו ראוי לאכילה מצד עצמו, מ"מ דעתו לסחטו לאוכל והו"ל אוכל.

סחיטת פירות לתוך תבשיל או אוכל

בדף קמ"ד ע"ב איתא: אמר רב יהודה אמר שמואל, סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה, אמר רב חסדא מדברי רבינו נלמוד חולב אדם עז לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה, ופירש רש"י לתוך הקדירה של תבשיל לתקנו, דמוכחא מילתא דלא למשקה בעי ליה, ואין זה דרך פריקתו, אלא כמפריש אוכל מאוכל, אבל לתוך הקערה אסור משום דזימנין דלמשקה קאי, ואע"ג דבקערה לא שתי אניש לא מוכחא מילתא ואיכא איסור, עכ"ל.
והנה הרי"ף והרמב"ם והתוס' והרא"ש משורת הדין פסקו דין זה להיתרא, כמו שמובא בגמרא, וכן פסק בשו"ע בסעיף ד', ובסעיף כ' הביא את שיטת הר"ח.
והר"ח חולק וס"ל לאסור, דלדעתו כל הדין הזה נדחה מההלכה ממה שכתוב שאסור לסחוט כבשים למימיהן לדעת ר' יוחנן שהלכה כמותו, ולדעתו א"כ נדחתה מימרא זו שהובאה לעיל בגמרא דמותר לסחוט אשכול ענבים לתוך קדירה.
ושאר הפוסקים יישבו הדינים שיהיה מותר לסחוט אשכול ענבים לקדרה, למרות שאסור לסחוט כבשים למימיהן, וצ"ב מה ביאור מחלוקתם ובמה נחלקו ובאיזה אשכול מדובר, דעת הכל בו שדווקא באשכול העומד לאכילה, ובעומד למשקה אסור, אבל בעל ההשלמה כתב דמיירי בין באשכול העומד לאכילה ובין באשכול העומד למשקה.
ונראה בביאור דבריהם, דהנה נחלקו רש"י והר"ן בטעם סחיטת זיתים וענבים שאסורים מהתורה, דדעת רש"י הוא משום שזיתים וענבים הם הפירות היחידים העומדים לסחיטה בכל מקום בעולם, ונחשבת סחיטתם לדרך שימושו הרגיל של הפרי, משא"כ שאר פירות עיקר ייעודם לאכילה ולא לסחיטה, וא"כ הרי"ף ועוד למדו דזהו הטעם שאסור לסחוט, ולכן אם סוחט לקדירה שכעת מייעד אותם לאכילה ולא לסחיטה מותר.
אבל הר"ח למד דטעם שאסור מהתורה דווקא זיתים וענבים, דשם משקה עליהם, אבל שאר פירות נחשבים לזיעה, כמבואר בהלכות ברכות וכמבואר בר"ן, דכיון דיוצא מהם משקה חשוב כיין ושמן, ממילא אף כשסוחטם לתוך קדירה יהיה אסור.

מציצת פירות

נחלקו הגמ"י והשבולי הלקט במציצה בפה, דעת ההגמ"י דהוי סחיטה ואסור, ודעת השבולי הלקט דמותר דלא הוי סחיטה, דעת הב"י ס"ל כמתירין, שכתב וז"ל: "מיהו לפי מה שאכתוב בסמוך בשם שבולי הלקט דסחיטה לתוך הפה לאו סחיטה היא, פשיטא דשרי". וברמ"א הביא ב' הדעות, וצריך ביאור במה נחלקו.
ולאור האמור לעיל שפיר, די"ל דנחלקו מדוע ר' יהודה לא גזר בהכניסן לאוכלין שמא יסחוט, כיון שלא צריך להם לסחיטה, דהיינו דתלוי בדעתו, ולכן לשבולי הלקט מותר, דכיון שבדעתו לשתות לא חשיב ליה לסחיטה, אבל לדעת הגמ"י טעם ר' יהודה כיון דאינו משקה הוי פרי מפרי, וכשמוצץ כיון שאינו סוחטו לכלי אלא בדרך אכילה נחשב לאוכל ולא למשקה.

סחיטת כבשים ושלקות

גמ' דף קמ"ה: כבשים (ירק חי כבוש ביין וחומץ. רש"י) שסחטן, אמר רב לגופן כדי לאכול הכבשין סוחט הירק מהמשקה הצף עליהן מותר, דלא מפרק הוא הואיל ולאו למשקה הוא צריך, למימיהן פטור אבל אסור, שאין זה מפרק, שאין המשקה בזה יוצא מן הכבשים שלא גדל בתוכן, אבל אסור אטו זיתים וענבים, ושלקות בין לגופן בין למימיהם מותר אפילו למימיהם, דלאו משקה נינהו אלא אוכל. שמואל אמר אחד זה ואחד זה לגופן מותר, למימיהן אסור, ר' יוחנן אמר אחד שלקות ואחד כבשים לגופן מותר, למימיהן חייב חטאת.
ר"ח פסק כר' יוחנן דלמימיהן חייב חטאת, ואילו הרי"ף הרא"ש והרמב"ם פסקו כשמואל דלגופן מותר בשניהם, ולמימיהם פטור אבל אסור בשניהם.
ומכח גמ' זו דפסק כר' יוחנן, דחה הר"ח את הגמרא שמתירה סחיטת אשכול ענבים לקדרה, וסובר דאף יש חיוב חטאת. בשו"ע פסק כרוב הראשונים, וציין אח"כ שיטת הר"ח, וצריך להבין במה נחלקו הרי"ף וסיעתו עם הר"ח, ובעצם במה נחלקו האמוראים.
ולאור האמור לעיל י"ל דהר"ח ס"ל דטעם ר' יהודה הוא משום דכיון דהכניסן לאוכלין לא גזרינן בזה שמא יסחוט, כיון שלא צריך להם לסחיטה, ולכן כאשר סוחט אותם למימיהן יהיה חייב חטאת, כיון שדעתו הוא למים.
אבל הרי"ף והרא"ש והרמב"ם למדו דטעם ר' יהודה כיון דאינו משקה הו"ל פרי מפרי, וממילא בכבשים ושלקות שאין המשקה יוצא מן הכבשים שלא גדל בתוכן, ממילא לא חשיב לפרי מפרי, ואיסורו הוא רק מדרבנן ולא מדאורייתא, דהמים לא גדלו עמהם.

דינים היוצאים למעשה

סוחט ענבים או זיתים

הסוחט ענבים וזיתים בשבת חייב מן התורה משום מלאכת מפרק, שהוא תולדה דדש.

סוחט תפוחים

פירות שרק מקצת בני אדם רגילים לסוחטם כתפוחים וכדומה, אף שאין בהם איסור תורה, מ"מ גזרו חז"ל לאסור סחיטתם בשבת אטו זיתים וענבים.

סוחט תפוזים

בטעם סחיטת זיתים וענבים שאסורה מהתורה נחלקו רש"י והר"ן (שבת קמ"ה ע"א), דעת רש"י דטעם הדבר לפי שזיתים וענבים הם הפירות היחידים העומדים לסחיטה בכל מקום בעולם, ונחשבת סחיטתם לדרך שימושו הרגיל של הפרי, משא"כ שאר פירות עיקר יעודם הוא לאכילה ולא לסחיטה, א"כ גם בזני תפוזים העומדים ברובם לסחיטה יהיה כן.
לטעם הר"ן שאיסורם מחמת שיוצא מהם משקה חשוב כיין ושמן, א"כ אין מקום להחמיר בתפוזים, לפי שאין למשקה היוצא מהם חשיבות מיוחדת, ע"פ הפרמ"ג במשבצות זהב סק"ז, ועדיין יש מקום לעיין.

סוחט צנון

במשנ"ב סק"ח מבואר דצנון וכדומה שאין רגילות לסוחטו למשקה כלל מותר לסוחטו בשבת. אולם לדעת הב"ח יש לאסור סחיטה בכל הפירות אם כוונתו למשקה, משום שלא התירו אלא א"כ רוצה למתק את הפרי ע"י סחיטתו, ולדינא אין להחמיר מלבד במקום שנהגו להחמיר.

סוחט אגס - משמש - דובדבן - מנגו - אפרסק

ע"פ המשנ"ב סק"ח מפירות אלו לא סוחטים אותם בכל בית, אולם ישנם מקומות שסוחטים אותם כדי לייצא מהם למכירה בשאר מקומות בעולם, אסורים בסחיטה, דכיון שניתן להשיג אותם בכל מקום נחשבים מחמת כן כרגילים לסחטם בכל מקום.

סחיטת פומלה

ע"פ המשנ"ב סק"ח פרי שאין דרך לסוחטו כי אם במקום מסויים בעולם, ואין מייבאים ממשקה זה לשאר מדינות, דעת הרמ"א שאין סחיטתו אסורה כי אם במקום שרגילים לסוחטו, אולם לדעת המ"א יש לאסור אף בשאר מקומות כשמסתבר שגם הם היו נוהגים לסחוט פרי זה אם היה להם ממנו כמות כה רבה.

פרי או ירק שדרך לסוחטו לצורך רפואה

ברמ"א בסעיף א' מבואר דפרי או ירק שאין דרך לסוחטו כלל מלבד לצורך רפואה או מחקר, אינו נאסר בסחיטה אא"כ הדרך לסוחטו לצמא או לתענוג, שאז חשובה סחיטתו למשקה.

לפתן ענבים סחוט שזב מעצמו בשבת

מבואר בשו"ע דמיץ שזב מעצמו מהענבים בשבת ללא כל סחיטת אדם, אסור בשתיה באותה שבת מחשש שמא ימלך לסחוט אותם לכתחילה בשבת, ויכשל באיסור תורה.

מיץ שזב מהפירות האסורים מדרבנן

ע"פ המבואר בשו"ע סלט פירות שזב ממנו מיץ בשבת מותר בשתיה, דכיון שהפירות אסורים בסחיטה רק מדרבנן לא גזרו לאסור את המים שזבו מהם, אם הם עומדים לאכילה ואין רצונו בסחיטתם.

גרגירי רימון העומדים לסחיטה

מבואר בשו"ע דאין לשתות את המיץ הזב מהם בשבת, שגזרו שמא יבוא לסוחטם ויעבור על איסור סחיטה מדרבנן, ובמשנ"ב סק"ח מבואר דאף בסתמא שלא חישב עליהם לסחיטה או לאכילה יש לאסור, דמסתמא עומדים הם לסחיטה כל זמן שלא ייחדם לאכילה.

סחיטת לימונים לכלי ריק

בשו"ע הביא דברי הרא"ש שמותר לסחוט לימונים, ולעיל הבאנו דברי הב"י שנתן שני טעמים מדוע מותר לסחוט, טעם א' שאין דרך לשתותם אלא בתערובת משקה, וחז"ל גזרו רק על משקים שדרך לשתותם לבד כמו תותים ורמונים, ולפי טעם זה גם בזמנינו יהיה מותר כיון דלא שותים אותם בפני עצמם. וטעם שני דאם המנהג לסחוט מימיו לתוך משקה אחר מותר, ממילא אם סוחטן לכלי ריק יהיה אסור.
ונחלקו האחרונים בזה, דעת האור לציון (ח"ב עמוד רמ"ו) שמעיקר הדין הדבר מותר, והמחמיר תבוא עליו ברכה. דעת הבן איש חי (שנה שניה פרשת יתרו סעיף ה') וכן כתב הכף החיים (סימן ש"כ ס"ק ל"ו) לאסור סחיטת הלימון לתוך כלי ריק. וכתב הבן איש חי להתיר לסחוט לימון רק לתוך אוכל או סוכר באופן של סול"ם, ראשי תיבות סוכר לימון מים, וכן כתב במשנ"ב סימן ש"כ ס"ק כ"ב. ובאחרונים כתבו דדווקא אם נבלע הלימון בסוכר, שאז יש עליו שם אוכל. ובחזו"א מחמיר בסחיטת הלימון, וטעמו הוא דכיון דהמגמה הסופית להפוך את הכל למשקה הדבר אסור, ובאמת אם המטרה לאכול הסוכר המעורב במיץ הלימון בלי להוסיף מים, הדבר מותר.

מוקדש לע"נ אחי הבחור שמואל רפאל בן אסתר
נלב"ע יום ב' ו' חשון תשע"ג

הרב שלמה ידידיה בן שמעון
בני ברק

מלאכת הדש, ובחיוב המפרק

בסחיטת זיתים וענבים, תותים ורימונים, לימונים ושאר פירות / בהמסתעף לאיסור החליבה בשבת / בהמסתעף לדין וגדר איסור משום מראית העין / בהמסתעף לברכת שמן הזית, והכוסס חיטים ושעורים של תרומה.

א']. המלאכה החמישית מט"ל מלאכות שבת היא מלאכת הדש, שהיתה בסממני המשכן[1], וחיובו בכגרוגרת[2] (ר' שבת ע':[3]), ותנא (ע"ג:) הדש והמנפץ [-לרש"י היינו ניפוץ פשתן בגבעולין, ולהערוך (הו"ד במסורת הש"ס) היינו שמנפץ האוכל מעפרוריתו] והמנפט [-לדעת רש"י היינו צמר גפן בקשת, והערוך גרס 'המנפס' והוא מלילת שבלים] כולן מלאכה אחת הן, ופרש"י דהיינו תולדה דדש, אמנם ע' ברמב"ם (פ"ז ה"ב) שמתבאר דהאי לישנא דגמ' דהכל מלאכה אחת הן, היינו לאשוויי אב מלאכה.

וארפ"ה האי מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי [-זרק פיסת רגבים לדקל והשיר תמרים] חייב שתים, א' משום תולש וא' משום מפרק, רב אשי אמר אין דרך תלישה בכך ואין דרך פריקה בכך [-ע"י זריקה, אלא או ביד או בכלי, ותולש כלאח"י הוא ופטור". רש"י], וביסוד חיוב המפרק נקט הרמב"ם (פכ"א ה"י"ב) דמשום דש הוא, וכ"כ רש"י (ע"ג:) ומשום דבדש "מפרק תבואה משבליה... ואף זה מפרק התמרים מן המכבדות", וכן דעת רבינו שמואל (הובא בתוס' שם), ומשום "שיש על התמרים קליפה העליונה, וכשהוא מכה בתמרים מפרק את הקליפה מן התמרים, והוי כמו דש שמפרק את התבואה מן השבולת" [ויעוי' אגל"ט (דש, סעי' ח' ס"ק י"ז אות כ"א) שנתקשה במה נתדמה המפרק לדש - "דש, אף קודם דישה הבר אוכל והמוץ פסולת, משא"כ סוחט, קודם סחיטה הכל אוכל... וצ"ל לרש"י דמ"מ הוי תולדה, דכ' הרמב"ם (פ"ז ה"ד) דתולדה אינו דומה ממש לאב", ועע"ש, ודו"ק היטב מדברי התוס' (ע"ג:) המובא להלן בס"ד, ועי'].

אמנם, הנה ת"ר (ע"ה.) הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת, ריה"א חייב שתים, שהיה ריה"א פציעה בכלל דישה, אמרו לו אין פציעה בכלל דישה, אמר רבא מ"ט דרבנן, קסברי אין דישה אלא לגידולי קרקע, ומבואר בתוס' (לעיל ע"ג:) דאף לגבי חליבת בהמה יאמרו כן, למרות דחשיבא גידו"ק (ר' עירובין ז"ד:), מ"מ הכא כיון דילפינן לה ממשכן [-דדישה הויא בסממנין], והתם ל"ה דישה אלא בגדו"ק, אזי אף לענין שבת לא נאסר אלא בהיותו גדו"ק ממש, ולגבי דבר הגדל ממש מן הקרקע ל"ה בהמה גדו"ק כדמוכח בב"מ (פ"ט.), והסיק ר"ת מכח זה דמפרק אינו תולדה דדש [כמש"כ שם רש"י] אלא מתולדת הממחק, שכשהוא חולב ממחק את הדד ומחליקו [ועי' במהר"ם דצ"ל כן לפירושו בשאר מפרק נמ"], ור"י דחאו מדלקמן (קמ"ד:) דחולב אדם עז לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה, ואליבא דר"ת מ"ש קדירה מקערה, ולפרש"י א"ש, דמעיקרא כשהיה בדדין חשיב אוכל, וכשחולב לקדירה נמי כן הוא, וע"כ לא דמי לדש שנשתנה [ויעוי' היטב רש"י שם ד"ה לתוך] ["נ' דרש"י סבר דבבהמות חייב משום מפרק משום תולדה דמנפץ בצמר, כי היכי דמחייבינן מנפץ בצמר גפן משום דש מטעם דגדו"ק הוא, אע"ג דזה באוכלין וזה בבגדים, ה"נ בחלב להיפך, ובחלזון דדג הוא פטור לגמרי" - הגהות ראמ"ה], וי"ל דס"ל לרש"י דהל' כרי"ה דיש דישה שלא בגדו"ק [וראיתי בס' ההשלמה (לחד מקמאי, רבינו משולם, זקינו של המאירי) שהק' נמי מההיא דחולב דהוי תולדה דדש, ותי' ע"פ האמור בברכות (מ':) גבי כמהין ופטריות דמיקרו גדו"ק משום דמירבא רבו מארעא (-מלחלוחיתה הם גדלים על העצים והכלים), ועל אף דמינקי לא ינקי מארעא, וה"נ כיון דמארעא רבו גדו"ק הם, אבל חלזון שגדל בים לאו גדו"ק הוא כלל (ומלבד זה נקט שם דאע"ג דאין דישה אלא בגדו"ק, מ"מ י"ל דעימור איכא נמי שלא בגדו"ק, ע"ש)].

ובמאירי (ע"ה.) הבי"ד ר"ת בשם אחרוני הראשונים, והוסיף די"א שחיוב המפרק משום תולדת גוזז הוא, שכל שמסיר מעליו דבר המכבידו הוא תולדת גוזז, ודחה דבריהם [והביא דברי בעל ההשלמה הנז', ונקט שאין דבריו מחוורין כ"כ, יעו"ש, ו"חריצים שהם סביב הים שממשיכין מי הים לתוכם והחמה שורפתם, ונעשה מלח בתוך אותם החריצים, ואח"כ מוציאים אותה מן החריצים, ועושין ממנה תל סביב החריץ, וחוזרין וממשיכין מים לתוך החריצים, המאסף אותו המלח בשבת ועושה ממנו תל חייב משום מעמר (ע"ש ע"ג: - האי מאן דכניף מילחא ממלחתא חייב משום מעמר, אבל אמר אין עימור אלא בגדו"ק), ואין אומרים שאין עימור אלא בגדו"ק, אע"פ שבדישה פסקנו שאין דישה אלא בגדו"ק, דישה לחוד ועימור לחוד, ומ"מ גדולי המחברים פסקו שאין עימור אלא בגדו"ק, ופטור אבל אסור"].

וביסוד דין המפרק, למ"ד שהוא משום דש, הנה מפורש ברש"י והרמב"ם הנז' דהוא **תולדה** דדש, וכ"כ להדיא לקמן (קמ"ג: ד"ה אין סוחטין), וע"ע ברש"י דביצה (ג'. ד"ה שמא) דסחיטת פירות **תולדה** דדש, אמנם כבר העירו לסתירת ל' רש"י בזה במאמר אחד מדידיה אדידיה, והוא בדבריו לעיל (ח"י. ד"ה שטוענין) "דכי אמרי' סחיטת זיתים וענבים **אב מלאכה**... ה"מ בזיתים וענבים שלא ריסקן מבעו"י, דהו"ל מפרק דבר ממשאו הגדל בתוכו, והיא **תולדה** דדש, ומאידך בחולין (י"ד: אחר ד"ה ש"ד) נקט להדיא - "סחיטה **אב מלאכה** היא", וכבר העיר בזה שם במסורת הש"ס, וע"ש בהגהות מהרש"ם, ויעוי' באגל"ט (דש, סעי' ח' ס"ק י"ז אות כ"א בהגה"ה) שהשית ליבו ג"כ לזה, ונקט ד"משום שהיא מלאכה דאורייתא קרי ליה אב", וע"ש ראיותיו. וראיתי במנ"ח (מוסך השבת, מלאכה ה' - הדש, אות ב') שהבי"ד רש"י דשבת (ע"ג:) הנז', ונקט ד"קצ"ע שרש"י פי' כאן מפרק תולדה דדש שמפרק וכו', ולמה הוי תולדה, הלא בענין אחד הם, ולמה לא נקרא אב כמו לעיל הזורע והנוטע מלאכה אחת הן, ע' ר"מ פ"ז ה"ג, והם אבות ולא תולדות", וע"ע בדבריו ד"ה ומבואר, דהוי פלוגתת רש"י והרמב"ם.

ב']. והשתא הבוא נבוא לדין סחיטת פירות בשבת, שיסוד חיובו משום מפרק הוא. תנן (שבת קמ"ג:) אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין [ויסוד חיובו משום מפרק], ואם יצאו מעצמן אסורין, רי"ה אומר אם לאוכלין היוצא מהן מותר, ואם למשקין היוצא מהן אסור (ע' ביצה ג'.), ובגמ' ארי"ה אמר שמואל מודה היה רי"ה לחכמים בזיתים וענבים, כיון דלסחיטה נינהו [היינו שרובן לכך הם עומדים ודרך בנ"א לסוחטן] יהיב דעתיה למימיהן, וע"כ אף אם הכניסן לאוכלין - היוצא מהן אסורין, אבל עולא אמר משמיה דרב דחלוק היה רי"ה אף בזיתים וענבים הואיל ולאכילה נכנסו, וריו"ח אמר הלכה כרי"ה בשאר פירות, וכחכמים בזיתים וענבים, ורבה אמר משם רי"ה אמר שמואל דמודה רי"ה לחכמים בזיתים וענבים, ומודים חכמים לרי"ה בשאר פירות, וא"ל רבי ירמיה לרבי אבא דא"כ במאי פליגי, א"ל לכי תשכח, ארנב"י מסתברא בתותים ורמונים פליגי, ופרש"י דאיכא דבעו לה למשקה[4], והלכך משום להו רבנן כזיתים וענבים, ואיכא דבעו לה לאוכלין, ובתרייהו אזל רי"ה ומשום להו כשאר פירות.

ולכאו' יל"ב אמאי ניזיל בזה בתר זיתים וענבים, והא סברת זיתים וענבים הוא משום דרובא למשקה עבדו להו, וממילא הוא נמי יהיב דעתיה להכי, אך הכא דלא מיירי ברוב אלא ש"יש" אנשים שלוקחים אותם עבור זה מ"ט יאסר, והכא כיון דהכניסם לאכילה, וגם זה דרך העולם, מסתמא לא יהיב דעתיה למשקה, אלא דבגמ' להלן (קמ"ד.:) תניא סוחטין בפגעין ובפרישין ובעוזרדין, אבל לא ברימונים, ושל בית מנשיא בר מנחם היו סוחטין ברימונים, וארי"נ הלכה כשל בית מנשיא בר מנחם, והיינו דהלכתא כי האי תנא דאסר משום הני דבית מנשיא, ובריש אמרים רצו בגמ' לומר טעם איסור תותים ורימונים ע"פ הא דתנן (כלאים פ"ה מ"ח) המקיים[5] קוצים בכרם, ר"א אומר קדש, וחכ"א אינו מקדש[6], וא"ר חנינא מ"ט דר"א, שכן בערביא מקיימין קוצי שדות לגמליהם[7], ודחו דלא דמי, שהרי ערביא אתרא הוא[8] ["וחשיבות דרבים הוי חשיבותא". רש"י], אבל הכא בטלה דעתו אצל כל אדם[9], ואמרו ב' טעמים לאיסור, חדא כדא"ר חסדא דתרדין שסחטן ונתנן במקוה פוסלין את המקוה בשינוי מראה, והיינו על אף דלאו בני סחיטה נינהו, וע"כ י"ל דה"ט דפסלו משום דהוא אחשבינהו למשקה, וה"נ כיון דאחשבינהו הו"ל משקה, וע"כ (-כ"כ רש"י-) בתותים ורימונים אסור אפי' בשביל למתק הפרי, כיון דיש מי שעושה לצורך משקה, ודילמא יבוא אף הוא לעשות לצורך משקה, ור"פ אמר דטעם הפסול במקוה הוא משום דהוי דבר שאין עושין ממנו מקוה לכתחילה, וכל דבר שאין עושין ממנו מקוה לכתחילה פוסל את המקוה בשינוי מראה, ואשר מתבאר בדעתו כ' רש"י ד"לעולם לאו משקה נינהו".

ואשר לפ"ז הרי פלוגתא איכא קמן, ואיכא בינייהו סחיטת שאר פירות, דהנה אליבא דטעמא קמא נקטו רש"י ותוס' דהא דתניא סוחטין בפגעין כו' לאו היינו סחיטה ממש, דהא זה אסור כיון דאחשביה, אלא סוחטין דקתני היינו למתק הפרי, ולא לצורך משקה, והשתא י"ל דאליבא דר"פ דפסילת המקוה אינה משום דאחשביה, א"כ גם באופן כזה אכתי לא הו"ל משקה, והא דקתני דסוחטין בפגעין, סחיטה בכל גוונ' קאמר, אף כשעושה לצורך המשקה.

והנה הרמב"ם פ' (פ"ז ממקוואות ה"א) כר"פ, דכל דבר שאין עושין בו מקוה לכתחילה פוסל את המקוה בשינוי מראה, ואילו טעמא קמא דאחשבינהו לא פ' כלל, ומתבאר בדעתו דלא אמרי' דאחשביה, ולעולם לא הוי משקה, ופסילת המקוה אינה אלא משום דהוי דבר שאין עושין בו מקוה לכתחילה.

ואשר עפ"ז י"ל בדעת הרמב"ם דשאר פירות יהא מותר אף לכתחילה, ולאור האמור יבואר שפיר מש"פ להדיא (פכ"א ה"י"ב) דיתר הפירות (מלבד זיתים וענבים תותים ורימונים) מותר לסוחטן בשבת, לפי שאינן בני סחיטה.

אך לא זו בלבד, אלא שלפ"ד גם לא שייך לכאו' טעמא דגמ' כדפרש"י לאסור תותים ורימונים, דכיון דיש מאן דעביד לשם משקה חיישי' דילמא אף הוא יעביד הכי ויחשב לשם משקה, דהא לסברתו אף אם יחשב לצורך משקה ל"ה משקה, ואין לאסור, אמנם ברמב"ם מבואר דהסוחט זיתים וענבים חייב משום מפרק, ומשום כך אסור לסחוט תותים ורימונים, "והואיל ומקצת בנ"א סוחטים אותם כזיתים וענבים, שמא יבוא לסחוט זיתים וענבים", ומתבאר לכאו' דטעם איסור סחיטת תותים ורימונים טפי משאר פירי הויא משום גזירה לזיתים וענבים, וזו סברת רבנן דניזיל בתר המשקה כיון דיש הרגילים לעשותו לזה, ואם נתירנו אתי למימר הכי גבי זיתים וענבים נמי, ולא כטעמא דאמרו בקדמייתא, וא"ש.

ושו"ר בדברי מרן הב"י דאיכא פלוגתת הראשונים גבי שאר פירות, והק' דלהפוסקים דשאר פירות שרי לסחוט, איך יפרנסו הא דאוקמו בגמ' בתחילה לדינא דר"ח גבי תרדין, והא כיון שסוחט להוציא מימיו הרי אחשביה למשקה, ויש לאסור, ותי' דהנהו פוסקים ס"ל כר"פ דטעם האיסור בתרדין לאו משום דאחשביה הוא, אלא משום שאין עושין בו מקוה לכתחילה, "וכיון דלמאי דאר"פ לא צריכינן לאפוקי לישנא דסוחטין מפשטיה [-היינו לישנא דסוחטין בפגעין כו', דאליבא דרב חסדא היינו דווקא למתק ולא להוציא מימהן, וכאמור], הכי נקטינן", והוסיף דאף רש"י ותוס' לא נקטו דבריהם אלא לטעם דאמרו בהו"א, אבל למסקנא נקטינן כר"פ, אלא דתמה דאי נוקמה כר"פ הדרא קו' הגמ' דבית מנשיא ל"ה רובא דעלמא, וא"כ אמאי אסרו לכו"ע בעקבותיהם, ותי' "דשל בית מנשיא לאו דווקא, דאינשי טובא נמי הוו סחטי להו בחול אלא דנקט חד מינייהו, וחשיבותא דרבים הויא חשיבותא אע"ג דלאו רובא דעלמא נינהו, כדאמרי' שם בגמ' גבי שכן בערביא מקיימין קוצים, מידי אירי, ערביא אתרא, הכא בטלה דעתו דלא אצל כל אדם", ע"ש[10].

ובעניותי לא זכיתי להבין סו"ד קדוש, דהא האי דיחויא ל"ה אלא אליבא דר"א, ולרבנן אף ערביא - מקום שלם - לא מהני אא"כ הויא רובא דעלמא, וכמבואר להדיא ברשב"ם (ב"ב קנ"ו: ד"ה שכן), וכיון שהלכה כחכמים (ר' רמב"ם פ"ה מכלאים הל' ח"י וטושו"ע יו"ד סי' רצ"ו סעי' י"ד), הרי ליכא חילוקא בין רבים למעטים אלא בין רוב העולם לשאינו כן [ועכ"פ גם לדידהו במקום המנהג גופיה אסור אע"ג דל"ה רובא דעלמא, וע"כ בערביא קדש, ע"ש, וע"ע בשבת (צ"ב:) דא' מאנשי הוצל שהוציא משוי על ראשו פטור, ואת"ל אנשי הוצל עושין כן, בטלה דעתן אצל כל אדם, ונתקשו התוס' (שם) מדהכא דמשמע דאתרא שאני, ותי' דהכא מנהג ערביא חשוב הוא, שכן שאר בני העולם נמי אי הוו להו גמלים רבים כלאנשי ערביא, אינהו נמי הוו מקיימי קוצים בכרם [ומ"מ בית מנשיא כיון דחד גברא הוא, אזי אף אם אכן בכה"ג שלכולם היו רימונים הרבה כמוהו הוו נמי סחטי להו, מ"מ בטלה דעתו], אבל בגוונא אחרינא לא אזלי' בתר מנהג מקום אחד.

ומבוארים הדברים ביותר בריטב"א (ב"ב קנ"ז:) דכמה חילוקים יש בזה: אם מנהג המיעוט משונה ונגד טבע העולם, אזי אפי' כלפיהם אין לו כל משמעות ובטלה דעתם אצל בנ"א, והיינו טעמא דבטלה דעת אנשי הוצל, אך אם אין המנהג משונה אולם שאר בני העולם אינם רוצים לנהוג כן, לא בטלה דעתם, וכלפי עצמם מיבעי להו למיעבד ע"פ השלכות מנהגם, אבל השאר אינם נגררים אחריהם, וע"כ ביהודה האומר לאשה 'חרופתי' הר"ז מקודשת, שהרי כך קורין שם לארוסה (ר' קידושין ו'.), אולם בכה"ג ששאר בני העולם אינם נוהגים כמותם, לא מפני חוסר רצון אלא מפני העדר צורך, כההיא דערביא שלא לכולם יש גמלים רבים כמוהם, בזה פליגי, ר"א סבר דכל העולם נגררים אחר אנשי ערביא, וחכמים פליגי וסברי דכיון דסו"ס רובא דעלמא אינו מקיים קוצים בכרם, אין המיעוט - בני ערביא - יכולים לאסור על הרוב [וכיו"ב מבואר נמי במאירי לשבת שם, ועי' היטב על דבריו].

9. וכבר התוס' העירו דה"מ למיפרך - הניחא לר"א, אלא לרבנן מאי איכא למימר [-דהא מדרבנן מוכח איפכא דלא סגי בחד מקום אלא ברובא דעלמא, וכמש"כ להדיא ברשב"ם (ב"ב קנ"ו: ד"ה שכן)], אלא דפריך דאף לר"א לא ניחא.

10. ועי' היטב בט"ז (סי' ש"כ ס"ק א'), ודו"ק דכבר הק' מרן בב"י לקושייתו, וכאמור, וע"ע בדרישה [אמנם, הנה דעת הט"ז דאף בשאר פירות למעשה אם סוחט בהדיא עבור משקה אסור, ולא התירו אלא בסתמא, עע"ד].

1. שהרי אין נקרא מלאכה בשבת אלא בדבר שהיה במשכן, וכ"ה בשבת (מ"ט:) דהדור יתבי [-ר' יונתן בן עכנאי ורבי יונתן בן אלעזר ור' חנינא בר חמא] וקמיבעיא להו הא דתנן אבות מלאכות מ' חסר אחת, כנגד מי [-"דהרבה מלאכות יש דמיין להדדי, והוה לן לאחשבינהו כולן כאחת, כדפריך בפ' כלל גדול (לקמן ע"ג:) היינו זורה היינו בורר היינו מרקד, ומשום חילוק מועט שביניהם לא הוה מחלקינן להו אי לאו דקים להו דל"ט מלאכות הן כנגד שום דבר". תוס'], א"ל ר' חנינא בר חמא כנגד עבודות המשכן [-"אותן המנויות שם בפ' כלל גדול היו צריכין למשכן, ופרשת שבת נסמכה לפרשת מלאכת המשכן ללמוד הימנה". רש"י], א"ל ר' יונתן בר' אלעזר כך אמר רבי שמעון ברבי יוסי בן לקוניא כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה ארבעים חסר אחת [-ע' בארוכה בראשונים אודות מנין זה, ויעוי' תויו"ט לשבת פ"ז מ"ב וביפ"ע לגמ' דשבת כאן ובמראה"פ לירושלמי דשבת פ"ז ה"ב ועוד באחרונים] וכו' תניא כמ"ד כנגד עבודות המשכן, דתניא אין חייבין אלא על מלאכה שכיו"ב היתה במשכן, הם זרעו ואתם לא תזרעו, הם קצרו ואתם לא תקצרו, הם העלו את הקרשים מקרקע לעגלה, ואתם לא תכניסו מרה"ר לרה"י, הם הורידו את הקרשים מעגלה לקרקע, ואתם לא תוציאו מרה"י לרה"ר, הם הוציאו מעגלה לעגלה ואתם לא תוציאו... מרה"י לרה"י דרך רה"ר, ומ"מ יעוי' תוס' (שם ב'., וע"ע בתוס' מ"ט:) דהתולדות לא בעי' שיהו במשכן (מלבד במלאכת הוצאה שמלאכה גרועה היא, ועי' במאמרינו למלאכה ל"ט- הוצאה מרשות לרשות בס"ד).

2. ושיעור גרוגרת, עי' עירובין (פ': ועע"ש פ"ב:) דב' סעודות הוי מזון ח"י גרוגרות, ונקט הרמב"ם (עירובין פ"א ה"ט) שהם כששה ביצים בינוניות, ועי' בהל' שבת (פ"ח ה"ה) שפ' דגרוגרת הוי א' מג' בביצה, ומבואר להנ"ל דהגרוגרת הויא שליש מהביצה, והשיגו הראב"ד דאמנם קרוב הוא לזה אך אינו מכוון, ועי' ברשב"א (עירובין פ': דנקט משם הראב"ד דה"ג "קמ"ל די"ח גרוגרות לא הוויין ב' סעודות", ולפ"ז מתבאר דו' ביצים שהם מזון ב' סעודות אינם עולים לשיעור ח"י גרוגרות, וא"כ הגרוגרת מכילה יותר מן שליש הביצה, ובזה יבואר השגתו על הרמב"ם הכא, וכבר האריכו בזה רבותינו בחשבון השיעורים, ואכמ"ל בזה.

3. והוא שיעור קבוע לכל המלאכות שהם באוכלין. מג"מ פ"ח הט"ו.

4. והיינו של בית מנשיא בר מנחם, ר' להלן (קמ"ד:), ועי' ב"י ולהלן למעלה.

5. ואיסור התורה בכלאים בכרם נאמר גם על המקיים ולא רק על הזורע, ע' ריטב"א (ב"ב קנ"ו:) ודרך אמונה (פ"ה מכלאים ס"ק קי"ח ובציון ההלכה ס"ק קצ"ח ובביאור ההלכה ד"ה דבר).

6. ואגב, הנה בב"ב (קנ"ו.:) תנן, המחלק נכסיו על פיו, רא"א אי' בריא ואי' מסוכן נכסים שיש להן אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה, ושאין להן אחריות אין נקנין אלא במשיכה, וחכ"א אלו ואלו נקנין באמירה, אמרו לו מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה, ואמרה תנו כביניתי לביתי והיא בי"ב מנה, ומתה, וקיימו חכמים את דבריה, אמר להן בני רוכל תקברם אמן, ואמרו בגמ' (שם) שקיללם לפי שהיו מקיימים קוצים בכרם [וע' רש"י (גיטין ט"ו.) ד"לא נלמד מהן ראיה לפי שלא דקדקנו בהן איך היתה אותה צוואה, שמתוך שהיו רשעים לא הוזכרו בביהמ"ד", אמנם הרשב"ם (ב"ב שם) נקט ד"קנסא הוא דקנסום רבנן לקיים מתנת אמם לבתה בלא קנין", ועי' יד רמה (שם אות קנ"ט), ודו"ק בנמוק"י (שם ע"ג: מדפי הרי"ף) שקנסום חכמים שמותר אף לאבד ממונם בידים], והעירוני דיל"ע אמאי קילל לבני רוכל, והא עבדי כחכמים, ונראה ליישב דיתכן דבאותו המקום היה המנהג כערביא לקיים, וע"כ נאסר לאנשי אותו המקום (ר' להלן למעלה ובדברי הריטב"א דלהלן בהע'), אמנם אפש"ל יותר מזה דרבנן דאמרו לו לא הסכימו עם קללתו ותשובתו, ועי' היטב בהגהות הב"ח (ב"ב שם אות ד') דלדעת רבנן דא"ל לאו רשעים הוו, ודו"ק.

7. ומבואר שקיום עבור גמלים עביד כלאים, אמנם ברמב"ם (פ"א מכלאים ה"ד) פ' דאין אסור משום כלאי זרעים אלא זרעים הראויים למאכל אדם, ומרן בכס"מ תמה מהכא ומעוד מקומות, ויישב שאין כוונת הרמב"ם מאכל אדם בדווקא, אלא כל הרוצה בקיומו - ואף אם למאכל בהמה - אסור, ולא נתכוון לשלול אלא מש"כ בסו"ד ד"עשבים המרים וכיו"ב מן העיקרין שאינן ראויין אלא לרפואה וכיו"ב, אין בהן משום כלאי זרעים", וכיו"ב נקט המהר"י קורקוס שם, וע"ע במשנה ראשונה (על המשניות שם). והעירני אאמו"ר שליט"א לדברי החזו"א (כלאים סי' א' סקי"ב) שנראה שנתחבט בזה בתו"ד, ולא' מצדדיו בעינן דווקא הראוי לאדם, וקוצים נמי ראויין לאדם ע"י תיקון, וכמבואר ברש"י (בראשית ג' ח"י) [ע"ש שנתקלל אדה"ר שהאדמה תצמיח לו קוץ ודרדר, קונדס ועכביות (עי' ב"ר כ', י'), "והן נאכלין ע"י תיקון"], אלא שאין דרך בנ"א לקיימו, עע"ד. וכעי"ז מבואר נמי במרכה"מ (כלאים פ"א ה"ד) דבאמת באין ראוי למאכל אדם כלל אלא לבהמה - ליכא כלאים [ואין לחלק בין כלאי זרעים לכלאי הכרם], אלא שקוצים נמי ראויים לאדם ע"י הדחק, ע"ש.

8. ובשבת (צ"ב.:) איתמר, המוציא משוי על ראשו פטור, ואת"ל אנשי הוצל עושין כן, בטלה דעתן אצל כל אדם, ונתקשו התוס' (שם) מדהכא דמשמע דאתרא שאני, ותי' דהכא מנהג ערביא חשוב הוא, שכן שאר בני העולם נמי אי הוו להו גמלים רבים כלאנשי ערביא, אינהו נמי הוו מקיימי קוצים בכרם [ומ"מ בית מנשיא כיון דחד גברא הוא, אזי אף אם אכן בכה"ג שלכולם היו רימונים הרבה כמוהו הוו נמי סחטי להו, מ"מ בטלה דעתו], אבל בגוונא אחרינא לא אזלי' בתר מנהג מקום אחד.

סז. אלה, ש, דאמ"ר (ג"א מלך, ומאחע אוקמ"ל ה"ר) אמיל מ"שמ"ל ול אפוי"ס לרבוע דה מש"ס.

ושוה ומשוללה, לוול אלילה"ס, ביול ומלול ומל אס אש, ושע מש"לול ושע שלי ומלא אלא מ"ול מלוולה מלוס, ושולב ושעו ביוש ומלוס ומלוס, ושולב ושעו ביוש ומלוס ומלוס.

ושוה ומלוב"ש ולוול"ל ושע"א, וש, שס"ל ושס"א, ושול ול"ש"ל ושסס ול"ש ושלוב ומלוס ולוול"ל.

ומלוס ול"ש ושלוב ומלוס

והתירתו אין משגיחין בה... היכי ניקו אנן ונשרייה בלי טעם וריח רק לעשות נח"ר לשותיו". וע"ע במשנ"ב (סקכ"ב) משם החיי"א (והוא בכלל י"ד סעי' ד') דבזה"ז שידוע שממלאין חביות למאות לשתות עם פאנ"ש באיזה מקומות, "צ"ע גדול אם מותר לסוחטן בשבת לתוך משקה", והסכים המשנ"ב עם תשו' הרדב"ז (סי' י', על אף שהחיי"א פקפק גם בזה, ר' שעה"צ סקכ"ז) דיסחוט מקודם על הסוכר בפנ"ע דהוי כמשקה הבא לאכול, וכן נקט המחז"ב (ס"ק ב'), וכן הסכים הבא"ח (ש"ב פ' יתרו הל' ה') דנראין דברי האוסרים בזה"ז (שרגילין לעשות ממנו הרבה משקה לימונדה), וע"כ ישים תחילה הסוכר בכלי, ויסחוט הלימון על הסוכר שהוא אוכל, ואח"כ יתן המים, "ונתנו סימן על זה: 'והנה סלם מצב ארצה', 'סלם' ר"ת - סוכר, לימונים, מים", אמנם יעוי' היטב בפתה"ד (ס"ק ב') דלדעתו אין תורת אוכל על הסוכר, ולא חשיב עבור זה כמשקה הבא לאוכל.

וראה ראיתי בפתה"ד (שם) שציין לתמיהת המו"ק הנז', "ראיתי דבריו כגחלי אש ע"ד מרן הנז'... דברים קשים על רבן של ישראל מרן הקדוש ז"ל... והשתומממתי על המראה, ולא סמכא דעתאי דמרן ז"ל גברא דמאריה סייעיה יפסוק נגד כל הפוסקים פה אחד", ועע"ד באורך בישוב דעת מרן, "ומ"מ נראה דיש לחוש ולהחמיר לכתחילה שלא לסחוט לימונים לתוך המים בשבת לצורך בריא, דמידי פקפוק לא יצאנו... והגם דאנן בעניותין הא כתיבנא להליץ בעד מרן ז"ל... מ"מ לענין מעשה היה לבי נוקפי לסמוך ע"ז להתיר לכתחילה שלא לצורך חולה... וגם דיש צד לומר דהני רבוואתא דשרו ה"מ בימיהם... וא"כ למנהגינו שנהגנו לשתות מי הלימון עם הצוקאר לתענוג אפשר דחזר דינו להיות כמשקה, אלא דמדברי הרט"ז דכתיבנא משמע דאין לחלק בהכי, ומה גם דאנן בני ספרד קבלנו עלינו הוראות מרן הקדוש ז"ל בש"ע בין להקל בין להחמיר בדיני או"ה... וא"כ אין מקום להחמיר בזה לנו בני ספרד, וראוי לפסוק כמותו גם להקל, וכן ראיתי להרב עיקרי הד"ט ז"ל... והכי נקטינן", וע"ע בלוית חן (סי' פ').

ג']. אולם, אחר כל הדברים האמורים, הנה ארי"ה א"ש (קמ"ד:) סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה, וכ"ה להלן (קמ"ה.) דאר"ז ארחב"א א"ר סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה, ודג לצירו אפי' לתוך הקערה, ובביאור החילוק נקט רש"י (קמ"ד:) דאם נותן לקדירת תבשיל לתקנו, הרי "מוכחא מילתא דלאו למשקה בעי ליה אלא לאוכל, ואי"ז דרך פריקתו, והוי כמפריד אוכל מאוכל" ושרי, אבל לא לתוך הקערה "דזימנין דלמשקה קאי, ואע"ג דבקערה לא שתי אינש, לא מוכחא מילתא ואיכא איסור", ומתבאר טעם החילוק משום מראית העין[14]. אמנם, הרי"ף (ס' מדפה"ס) לא הזכיר האי דמוכחא מילתא, אלא נקט "פי', הקדירה יש בה אוכל, הלכך הו"ל משקה הבא לאוכל וכאוכל דמי, והקערה אין בה אוכל, ולפיכך הו"ל משקה ואסור", ואיכא בינייהו לכאו' בקערה שיהא בה אוכל, דלדעת רש"י יהא אסור משום מראית העין, ואליבא דהרי"ף שרי משום דבא לאוכל.

וכ' הר"ח (והביאוהו בדקמ"ה. בתוד"ה ורי"ח) דאין הלכה כרב ושמואל, מדריו"ח לא קאי כוותייהו, ואמר דא' כבשים וא' שלקות לגופן מותר, למימיהן חייב חטאת, ולא חילק בין דג לקערה, ויש שמעמידים דברי רב ושמואל בהיתר סחיטת ענבים לקדירה ביו"ט דווקא, "ואין לנו להדורי אפריכי ולאפוקי שמעתא מדוכתיה, אלא ודאי בשבת קאמרי רב ושמואל, ואין הלכה כמותן". ובתוס' דחו דיוקו מדריו"ח, דהא רב ושמואל נמי אסרי סתמא בכבשים ושלקות למימיהן, ואע"פ שהתירו בהדיא סחיטת אשכול ענבים לקדירה, אבל הסכימו עמו דרב ושמואל בשבת מיירו, והרי"ף (שם:) הביי"ד ר"ח, אולם פליג עליה - "אלו הן דברי ר"ח זצ"ל, ואנן עיינינן בהו ואשכחינן פירכא לכולהו", והאריך בזה, והסיק (ס"א.) ד"מכל אלו נלמוד שהלכה כרב ושמואל", וכן הסכים הרא"ש (פכ"ב ס"ג).

ובגמ' אמ"ר חסדא מדברי רבינו נלמד חולב[15] אדם עז לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה, ושקו"ט בגמ' אם משקה הבא לאוכל כאוכל דמי, והביאו בתוס' דעת ר"ת דהאי היתרא דחליבה אינו אלא ביו"ט דחזיא בהמה לאכילה והוי כאוכלא דאיפרת, אבל בשבת דלא חזיא לשחיטה הו"ל כדש, שהרי הבהמה הויא כפסולת, וכשחולב הו"ל כנוטל אוכל מתוך פסולת, אך סחיטת זיתים וענבים שריא לקדירה בשבת מאחר והאשכול חזי לאכילה, וכן דעת הרי"ף, ונקט הרמב"ן דלפ"ז דמוקי ביו"ט דתיקוני מיכלא שרי בו, י"ל דלתוך הקערה אסור משום נולד, דמעיקרא אוכל והשתא משקה, א"נ דכיון דהוי משקה אסור גזירה משום משקין שזבו, ויתכן לומר דאף בשבת שרי לתוך הקדירה, ול"ד לדישה לפי שהוא מפריד אוכל מאוכל, שהעז עצמה אוכל הויא, ואע"פ שאסור לשוחטה בשבת, מ"מ אין איסור זה מוציאתה מתורת אוכל למשוויה פסולת, דהא חזיא לגויים ולחולה או למחר, והוי כבשר חי בשבת דודאי אוכל מיקרי, ולא אמרי' דהוי פסולת כיון דחסר בישול, וכ"ת דכיון שהעז מוקצית מחמת איסור (ר' לעיל י"ט:) יאסר נמי חלבה, י"ל דמדברי שמואל למד רב חסדא דלית ליה מוקצה ונולד, א"נ דמוקצה שקפץ מעצמו [היינו שהוכנה ממילא ולא בגרימת מעשה] בגלל איסור שבת אינו אוסר אלא למלאכתו, והבי"ד התוס' "ואי"ז נכון שיהא איסור שבין שבת ליו"ט עושה את הבהמה אוכל או פסולת, אלא כמו שפירשתי עיקר". וע"ע בתורי"ד שתי' בעו"א הא דל"ה מוקצה, והוא דלא אסח דעתיה מן החלב כיון דעבידא דאתא בכל יומא, ושאני מביצה דתרנגולת העומדת לגדל ביצים (ר' ביצה ב'.), דהתם לא עבידא דאתיא בכל יומא, והבי"ד ר"ת דמיירי ביו"ט דווקא, ודחה ד"אי"ז כלום, דהשתא אשכול של ענבים דסחיטתו הויא מלאכה מה"ת מותר בשבת, חליבת העז דל"ה אלא מדרבנן כדאמרן לעיל בפ' המצניע (צ"ה.) שאין דישה אלא בגדו"ק, לא כ"ש דשרי בשבת", וכן הסכים הרשב"א דמיירי אפי' בשבת - "שאלולא כן הו"ל לר"ח לפרושי כי היכא דלא נטעה במילתיה, כיון דההיא דשמואל בשבת היא אמורה", וע"ש מש"כ ע"ד הרמב"ן הנז', ועי' היטב בספר ההשלמה ובספר המאורות ובמאירי.

---

14. ובעיקר האיסור משום מראית העין, בשבת (נ"ד.) תנן דלא יקשור גמלים זה לזה וימשוך, אבל מכניס חבלים לתוך ידו וימשוך, ובלבד שלא יכרוך, ובגמ' שם אמ"ר אשי הטעם משום דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא [-למוכרם בשוק], ושם (:) תנן דלא יצא חמור בזוג אע"פ שהוא פקוק במוכין, שאין העינבל שלו מקשקש ומשמיע קול, וטעם האיסור מבואר בגמ' דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא, ושם (ס"ד:) ארי"ה אמר רב כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור, והק' מההיא דחמור בזוג דאף שאסור מפני מראית העין, תניא בה להדיא שם (ג"ן.) דפוקק לה זוג בצוארה ומטייל עמה בחצר, ומבואר דלא חיישי' בחצר להאסור ברה"ר, ומשני דתנאי אפליגו בדינא דרב, דתנן (שם קמ"ז:) דמי שנשרו כליו בדרך במים, מהלך בהן ואינו חושש, הגיע לחצר החיצונה שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם, ותני עלה (שם) ר"א ור"ש אוסרין, ומבואר דת"ק לא ס"ל כרב, אך דעת ר"א ור"ש הויא כרב.

ובחולין (מ"א.) תנן אין שוחטין לגומא כל עיקר, אבל עושה גומא בתוך ביתו בשביל שיכנס הדם לתוכה, ובשוק לא יעשה כן שלא יחקה את הצדוקים, והיינו שנראה כמקבל דם לעבודת כוכבים שעושה כחוק הצדוקים, ולכאו' מתבאר דלא כדינא דרב הנז', שהרי אמרו להדיא דבשוק אסור ובביתו שרי, וכבר עמדו בזה התוס' (שם ובשבת ס"ה.), ותי' דלא קאמר רב לדבריו כ"א בכה"ג שאם היו רואים אותו בעשותו הדבר בצנעא היה חשד כמו בשוק, וכגון בההיא דשוטחן בחמה, משא"כ הכא שהרואה שעושה בביתו אומר לנקר חצירו הוא צריך, אך ציינו להירושלמי דהך משנה פליג אדרב (ר' ירושלמי לכלאים פ"ט ה"א), וטענו דהבבלי פליג בזה, וראי' מדלא הק' מדהכא על רב כמו שהק' מההיא דחמור בזוג, אמנם בתוס' דע"ז (י"ב.) מייתו דברי רנ"ג דלית הלכתא כרב [וקצל"ע דהנה בעירובין (ע"ז: ד"ה אי הכי) כ' התוס' בשם המגילת סתרים (בלא להזכיר שם מחברו) דהלכה כרב דכ"מ שאסרו חכמים מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור, ואנוכי הקטן ראיתי בראי"ש (פ"י מפסחים סי' ה') שהביא אמרים משם ר"נ (הוא רנ"ג) במגילת סתרים שלו (וכ"ה בתוס' דפסחים ק"; בשם מגילת סתרים בלא הזכרת שם מחברו), ומבואר שרנ"ג הוא בעל המגילת סתרים, וא"כ לכאו' הרי סותר ד"ע, ושמא תרי מגילות סתרים הוו משני מחברים (אך ק"ק דבתוס' דעירובין ופסחים שם הזכירו המגילת סתרים בלא לציין זהות מחברו, ומשמע שהיה אחד, ומהזכרת שם הספר כבר הוכר לכולם מחברו), ויל"ע], וראי' מההיא דחולין דמבואר לחלק באיסור משום מראית העין בין חצירו לשוק, וכן ראי' מדתנן בשבת (שם) דשוטחן בחמה אבל לא כנגד העם, אך מצאו בתוספ"י דהלכתא כרב, אמנם הנה בכתובות (ס'., והביאו הרי"ף לשבת ס"א. מדפה"ס) תניא נחום איש גליא אומר צינור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו בצנעא בשבת ואינו חושש, מ"ט, מתקן כלאחר יד הוא, ובמקום פסידא לא גזרו בה רבנן, אמ"ר יוסף הלכה כנחום איש גליא, ושוב מבואר קמן לחלק בין צנעא לפרהסיא, ותי' התוס' (שם ובחולין מ"א.) דהתם ליכא כיון דהוי מלאכה מדרבנן, ומבואר קמן תרתי כללי, חדא, דאם אפשר ליישב מעשהו באופן היתר שרי, והשנית, דדווקא בחשד לדאורייתא אסור, אבל בדרבנן שרי.

והשתא דאתינן להכי, הנה יש להוכיח מן הכלל הראשון דבדבר הידוע ומפורסם לא חיישינן למראית העין, דהא אפשר - ורגילות ממילא - ליישב מעשהו באופן היתר, ועי' כה"ח יו"ד סי' פ"ז אות ז"ך, ודוגמת זה אשכחנא, דהנה מרן (סי' רנ"ב ס"ה, ויעוי' שבת ח"י. ואכמ"ל בזה) התיר לתת חיטים לתוך רחיים של מים סמוך לחשיכה, וביאר הרמ"א דלא חיישי' להשמעת קול שיאמרו דריחיים של פלוני טוחנות בשבת, ומ"מ ציין להאוסרים, ועוד התיר מרן (סי' של"ח ס"ג, ועי' רמ"א סי' רנ"ב שם) לערוך ולהכין מבעו"י לזוג המקשקש לשעות ועשוי ע"י משקולות, כדי שילך ויקשקש כל השבת, ובב"י ציין מקורו באגור (סי' תקי"ט) משם אביו, שהוסיף דלא דמי לההיא דריחים של מים, דהתם חיישי' שיאמרו שבשבת נתן שם החיטים, אך בזוג המקשקש הכל יודעים שרגילים להכינו מידי יום עבור יום המחרת, ובאותו היום שהוא מקשקש אין מתקנים אותו כלל, "וכן יש לפסוק הלכה למעשה, וכן עמא דבר" (ועי' בט"ז ס"ק ב' שציין דעת מהרי"ו סי' ק"ל לאסור משום דדמי לריחיים, אך הט"ז כ' דמסתבר להיתר)].

ומאידך, בהכלל השני דנפק מדברי התוס' יש עמנו מקום לחקור, אם כשהתירו בדרבנן הויא ההיתר רק כלפי דינא דרב, דהיינו בצנעא בחדרי חדרים, או"ד דאף בפרהסיא שרי.

ואשר יראה, דהנה מרן (יו"ד סי' ס"ו ס"ט) פ' דאע"ג דדם דגים שרי, מ"מ אם קיבצו בכלי אסור משום מראית העין, אא"כ ניכר שהוא מדגים כגון שיש בו קשקשים, ויסודו מסוגיא דכריתות כ"א: [ודלא כהרמב"ם פ"ו ממאכא"ס ה"א, וע"ש בראב"ד ובמג"מ], ובגליון השו"ע להגרעק"א דקדק מהסוגיא ופרש"י ותוס' דלא מהני שיערב בהם קשקשים, אלא בעי' שנותרו בהם קשקשים מעיקרא, וציין להרמ"א דלהלן דלא משמע הכי.

ובחולין (ק"ג:) תנן, כל הבשר אסור לבשל בחלב חוץ מבשר דגים וחגבים, ואסור להעלות עם הגבינה על השולחן חוץ מבשר דגים וחגבים, ודייקו בגמ' דבשר עוף אסור בחלב מה"ת, והוא דלא כר"ע דאמר חיה ועוף אינו מה"ת, אימא סיפא כו', רישא רבנן וסיפא ר"ע, אמ"ר יוסף רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי כו', רב אשי אמר כולה ר"ע היא, וה"ק כל הבשר אסור לבשל בחלב מהן מד"ת ומהן מד"ס, חוץ מבשר דגים וחגבים שאינם לא מד"ת ולא מד"ס, ודעת ר"ע מיפרשא לה (שם קי"ג.) שנא' "לא תבשל גדי בחלב אמו" ג'פ, פרט לחיה ועוף ובהמה טמאה [וע"ש דעת ריה"ג, וביאורה בדקט"ז.], וברמב"ם (מאכא"ס פ"ט ה"ד, ועי' היטב בדבריו בהל' ממרים פ"ב ה"ט, וכבר העירו בזה) ובטושו"ע (יו"ד סי' פ"ז ס"ג) פ' כר"ע, ומשום כך פ' הרמ"א (שם) להתיר לעשות חלב שקדים ולהניח בה בשר עוף, הואיל ואינו אלא מדרבנן, אך בבשר בהמה יש לאסור מפני מראית העין אא"כ יניח שקדים אצל החלב, ובש"ך שם (סק"ד) הביי"ד מהרש"ל דלא ניחא ליה להתיר בזה אף בבשר עוף אם לא שיניח כמה שקדים בסמוך, והסכים עמו הש"ך תוך שהוא מסתמך ואזיל על כמה ראיות דגם באיסור דרבנן גוזרים מפני מראית העין, וע"ע בט"ז (סק"ד) "ואף כי דברי רמ"א נכונים, וכבר נתפשט המנהג כן, מ"מ נראה שיש להניח לכתחילה שקדים גם אצל בשר עוף", אמנם הפר"ח הסכים להתיר משום שאין לדמות גזירות דרבנן זו לזו, וראיתי בכו"פ (כרתי', שם סק"ד) שהוסיף ואסברא לן דאין לגזור כיון שאינו חלב בעצם כ"א מי פירות, מוהל שקדים, וכמו שלא נאסור יין אדום משום שצבעו דומה לדם, כן אין לאסור מוהל השקדים בבשר אף שהוא דומה לחלב, ואיסורא דחז"ל הוי בחלב אשה ודם דגים שהוא חלב ודם באמת, וע"ע בפליתי שם "ואמרו הטבעיים, הרבה ירקות אשר ידמו לשרצים, ואף אתה צא ואוסרן לאכילה דלא יטעו בשרצים, ונשתקע הדבר, ולכן אין לזה שורש וענף, ודי לאסור בבשר בהמה ולא בבשר עוף, ומשה ותורתו אמת", ועי' היטב כה"ח יו"ד סי' פ"ז אות כ"ה ובמקורות ושם ס"ק כ"ח ובמקורות, ודו"ק לנידו"ד.

הראת לדעת, פלוגתא דרבוותא אם אסרי' מראית העין בפרהסיא באיסור דרבנן, ואשר יראה מדקדוק לשונם דאפליגו בזה ב' בעלי התוס' הנז' - דכתובות ודחולין - בתירוצם בההיא דצינור שעלו בו קשקשים, דהנה ז"ל בכתובות: "אבל הכא לא יראו אלא מלאכה כלאחר יד דהויא דרבנן, ולא גזרי רבנן לאסור בחדרי חדרים", ומבואר להדיא דאף היכא שהתירו רבנן באיסוריהם, לא התירו כ"א בחדרי חדרים, דבהא מעיקרא לא היתה גזירתם לאסור, אבל בפרהסיא אסור, ומאידך ז"ל בחולין "בההוא נמי מודה רב דלא שייך שם חשד, דהא מדאורייתא שרי למועכו לכתחלה בשבת", ומבואר דבכלל ליכא חשד, ואם אין חשד יש להתיר אף בפרהסיא, אלא דא"כ צ"ב הל' "בההוא נמי מודה רב", ועי' בזה.

אך הנה אשכחנא בזה להדיא, דהא בביצה (ל"ז.) כ' רש"י ב' טעמים לאיסור מקח וממכר בשבת, חדא דילפי' ליה מדכ' (ישעיה ח"ן י"ג) "ממצוא חפצך ודבר דבר", והשנית, דילמא אתי לידי כתיבת שטרי מכירה, ואינו גזירה לגזירה, דכולה חדא גזירה היא, ושם (ז"ך:) נקט רש"י דילפי' לה מדכ' (נחמיה י"ג ט"ו-ח"י) "בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת וגו' ואעיד ביום מכרם ציד והצורים יושבו בה מביאים דאג [-קבוצת דגים] וכל מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלים ואריבה את חורי יהודה ואומרה להם מה הדבר הרע הזה אשר אתם עושים ומחללים את יום השבת הלא כה עשו וגו' ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת", הרי שקרא למקח וממכר בשבת בלשון 'חילול שבת', וע"ע ברש"י דשבת (קי"ג:) דנקט רק 'ודבר דבר' ולא הזכיר 'ממצוא חפציך', וכבר נקטו האחרונים סברותיהם בטעמא דרש"י ששינה בזה ממקום למקום, עע"ד, ויעוי' נמי ברשב"א שבביצה דכ"ז: כ' הטעם בפשטות מההיא דנחמיה, ובדל"ז. כ' דהוי גזירה שמא יכתוב.

עכ"פ, מתבאר קמן דאיסור מקח וממכר בשבת לא הוי דאורייתא, ואעפ"כ הראת לדעת לעיל דחיישי' דמיחזי כאזיל לחינגא, ואמרו להדיא דהאוסר בחצר, היינו בצנעא, פליג אדרב, ולהאמור הרי הדברים צ"ע לכאו', דהא כאמור בכה"ג רב מודה דלא חיישי' עכ"פ בצנעא במידי דרבנן, ומלבד זה י"ל מדהכא למ"ד דבמידי דרבנן שרי אף בפרהסיא, ולא חיישי' למראית העין, והכא מוכח איפכא אף מהחולקים אדרב [ועי' היטב בש"ך ליו"ד שם].

ואשר נראה מוכרח מזה, דדברי קבלה דיינינן להו כדאורייתא [ואע"פ שאינו מוסכם, ובמקו"א הארכתי מזה בס"ד, ואכ"מ, מ"מ מהכא מוכח כן], וממילא חיישי' בהו למראית העין, ומ"מ אכתי צ"ע להטעם השני שכ' רש"י דהוי גזירה שמא יכתוב, ועי'.

וביסוד הפלוגתא אם חיישי' למראית העין באיסור דרבנן, נל"ב בהקדים דהנה יש לחקור בגדר האיסורים שאסרו חכמים משום מראית העין, האם הוא כדי שלא יבואו ללמוד ממנו ויכשלו אחרים בעשיית איסור, או"ד דה"ט שלא יחשדוהו להההוא גברא בעשיית איסור [ואולי יהא בזה כחילול השם], והנה ז"ל רש"י (שבת ס"ד:) "שלא יחשדוהו באיסור", וכעי"ז כ' בע"ז (י"ב.) "שהרואהו חושדו בדבר עבירה", וכ"נ ל' התוס' (חולין מ"א.) "שאם היו רואין אותו עושה בצנעא היה שם חשד כמו בשוק", אמנם ברש"י דכריתות (כ"א:) גבי דם דגים כ' "אסור, דמיחלף בדם בהמה, והרואה אומר מותר לאכול דם", והיינו שהאיסור הוי כדי שלא ילמדו ממנו היתר בדבר האסור, וכיו"ב הוא בחולין (מ"א:) דתנן השוחט לשם עולה כו' שחיטתו פסולה, ור"ש מכשיר, ופרש"י "דכיון דבאה בנדר ובנדבה, הרואה אומר עכשיו הוא מקדיש ושוחטה לעולה, וקדשים בחוץ מותרים".

ואשר לפ"ז י"ל דהרמ"א ס"ל דטעם איסור מראית העין הוי משום חשד, וממילא י"ל דדוקא באיסור דאורייתא החמירו לחשוש שיחשדוהו שעבר ע"ז, אבל באיסור דרבנן דקיל לא החמירו בו כ"כ, אך מהרש"ל וסיעתו פליגי בעיקר הדבר, וסברי דעיקר טעם איסור מראית העין הוא משום הכשלת הרבים, שמא ילמדו ממנו להתיר האסור, וממילא אם באיסור דאורייתא אשר ידוע לכל וכולם חרדים ביותר מפניו, אסרינן משום מראית העין שעלולה לגרום למכשול, ק"ו שיש לאסור זאת באיסור דרבנן דקיל טפי, ודו"ק.

ובדרך אחר הביא הר"ן לחלק בזה (ביצה ה'. מדפי הרי"ף), ויסוד חילוקו דכשחושדין אותו בדבר שאילו עשאו עבד איסורא - בזה אסור אף בחדרי חדרים, אבל בכה"ג שחושדין אותו שעושה איסור, ובאמת אינו עושה איסור כלל - בזה דוקא בפרהסיא אסור, אבל בצנעא שרי, ולפיכך בנפלו כליו למים שחושדין אותו בכיבוס, ואם היה מכבס הרי הוה עבד איסורא - על כן אסור אף בחדרי חדרים, משא"כ בההיא דצינור שעלו בו קשקשין שהדבר מותר (למעכן ברגלו), אלא שהרואים טועים וחושבים שאסור - בכה"ג דווקא במקום דרואים אותו אסור, אבל בצנעא שרי. אמנם, הר"ן עצמו כ' "ואיני אומר כן", אלא כ"מ שאסרו חכמים מפני מראית העין ליכא חילוקא בין רה"י לרה"ר כלל, ושאני ההיא דצינור וכיו"ב דלא שייכי כלל לדינא דרב, אלא כבר מצד עצמם המה אסורים, ומפני הצורך והדוחק וההפסד התירום, ומשו"ה כיון דאסירי לא רצו חכמים להתירם כ"א בצנעא, וליכא למימר שלא יתירום כלל דהא אי אפשר בלאו הכי, וליכא למיחש נמי שמתוך הצנעא יבוא לידי פרהסיא, שהרי הדבר בעצמותו אסור, וממילא ישמע לרבנן לא לעשותו בפרהסיא [ואף אי נימא דאיכא למיחש, הרי אין ברירה דהא א"א בלא"ה], אבל בדבר שמצד עצמו שרי, אלא שחכמים אסרוהו מפני מראית העין, איכא למיחש שע"י שתתירנו לו בצנעא יבוא למיעבד הכי אף בפרהסיא.

15. ובעצם החליבה בשבת, הנה הרא"ש (ב"מ פ"ב סי' כ"ט ובתוספותיו לשם דל"ב:) נקט דמשום דצעב"ח הוי דאורייתא (ובמקו"א הארכתי בזה בס"ד, ואכ"מ) התיר רבינו מאיר לומר לנכרי לחלוב הבהמה בשבת ויטול החלב לעצמו, דאתי צעב"ח ודחי אמירה לנכרי, וכיו"ב בדבריו (שבת פח"י סי' ג') על האי דינא דבהמה שנפלה לאמת המים (ע"ש קכ"ח:) - ד"מכאן התיר רבינו מאיר ז"ל ללמוד לנכרי שיחלוב את בהמתו בשבת, שהבהמה מצטערה מרוב החלב שבדדיה, וצעב"ח דאורייתא דחי שבות דאמירה לנכרי", וכן נקט המרדכי (שם סי' תמ"ח) דשרי משום דקיי"ל דצעב"ח דאורייתא, וחלב מצער הבהמה כדאי' בשבת (קל"ה.) דבן שמונה הרי הוא כאבן ואסור לטלטלו, אבל אמו שוחה עליו ומניקתו (ואף דהתם קתני דהוא מפני הסכנה, ופרש"י שחלב הרבה בדדיה מביאה לידי חולי, ומבואר דאין הטעם משום צער לחודה, מ"מ י"ל דהיינו דוקא באשה דודאי לא מתירים משום צער כל דהו לעבור איסורי שבת, אלא כיון דיש סכנה, משא"כ גבי בהמה שאינה מצווה בעצם אלא אנו היהודים מצווים על שביתתה, כיון שאפשר לעשות ע"י איסור דרבנן, ואם לא נעשה כן הוי איסור דאורייתא, שפיר דחי הדאורייתא לדרבנן, וממילא שרי משום צערא דידה, והאי דשוחה עליו מפני הסכנה אינה אלא ראי' דהוי צער, דכיון דנחלית מזה הרי הוי לה צער, ודו"ק), "וכן כתב רבי מאיר דמותר לומר לנכרי חלוב וטול החלב לעצמך, ומותר לו בכך משום סכנת בהמה, וצריך לקנות החלב מן הנכרי דאז בדידיה קא טרח", ושם (סי' תס"ו) הוסיף ראי' לזה משם ר"ת, והוא מדאי' התם (קנ"ד:) דחמורו של ר"ג היתה טעונה דבש ולא רצה לפורקה עד מוצ"ש, ולמוצ"ש מתה, ומבואר שם דלא רצה להביא כרים וכסתות ולהניח תחתיה, משום דמבטל כלי מהיכנו, והאיכא צעב"ח, קסבר צעב"ח דרבנן, ומתבאר דאי הוי ס"ל דהוא מדאורייתא (וכדקיי"ל), היה פורק הבהמה בשבת מן הדבש משום דאתי דאורייתא ודחי דרבנן, והביא שם מהגאונים דטעם איסור חליבת הבהמה בשבת הוי משום מפרק.

אבל לחלוב ע"י ישראל אסור, וכמו שנפסק להלכה (סי' ש"ה ס"כ), והוא מכמה טעמים (עי' שבת צ"., ובגדר המפרק נחלקו הראשונים וכדלעיל במאמר זה אות א', וע"ע במנ"ח (מוסך השבת, מלאכה ה' - הדש, אות ג' וה') המבוארים בראשונים, ובשיעורי החיוב בחולב, עי' שבת (צ"ה.) רמב"ם וראב"ד (פ"ח ה"ז) ומנ"ח (שם אות ז'). אמנם, במהלך השנים קמו כמה פורצי גדר בטענות שונות - וחלקן "לאומיות" - וחלבו בהמותיהם בעצמם בשבת, ולא רצו להעסיק נכרים לצורך זה, וגדולי הדורות, ובשיעורי החיוב בחולב, עי' שבת (צ"ה.) רמב"ם וראב"ד (פ"ח ה"ז) ומנ"ח (שם אות ז'). אמנם, במהלך השנים קמו כמה פורצי גדר בטענות שונות - וחלקן "לאומיות" - וחלבו בהמותיהם בעצמם בשבת, ולא רצו להעסיק נכרים לצורך זה, וגדולי הדורות, עיני העדה, אשר נחרדו מחומרת עוון חילול שבת הנורא, וביודעם כי עליהם עומד כלל ישראל, יצאו חזור והזהר לבלתי יחלוב איש צאנו ביום השבת, וכבר הבאתי מזה קצת בהע' במאמרי אודות מלאכת הבורר [ונדפס בס"ד בגליון הקודם (ס"ב) עמ' ק"י ענף א' אות ב' הע' 11].

הערות והארות

אברכי ורבני הכוללים
"אליבא דהלכתא"

סימן שי"ט

ברירה לאורחים כשלא יאכלו הכל

חידוש גדול חידש ג"ע מרן הבא"ח זצוק"ל בספרו רב פעלים (ח"א או"ח סי' י"ב) בדיני ברירה, ופסקו בספרו (ש"ב בשלח אות ג'), והוא שאם רוצה אדם לברור בכדי למלאות קערה לאורחים, ויודע בודאי שלא יאכלו הכל, שמותר, וז"ל: "וברור אצלי מסברא כל כהא לית לן בה, דגם זה נחשב צורך אותה סעודה דלאלתר, ואע"פ שהוא מביא הקערה מלאה מפני הכבוד דוקא מה בכך, הנה גם זה צורך כמו אכילה".

ולכאורה יש לעיין טובא בעיקר היתר זה, ועל מה ביסס את עיקר הסברא להתיר, דלכאורה נקט שתי סיבות, האחת שזה נחשב צורך אותה סעודה דלאלתר, והשניה דגם זה צורך כמו אכילה, והנה בשלמא הסיבה הראשונה מובנת מדוע שונה ברירה זו מכל ברירה אסורה, משום דכיון שמכין הכל לסעודה גם זה נחשב צורך סעודה, אבל מה שסיים להתיר משום דגם זה נחשב צורך כמו אכילה הוא דבר הצריך ביאור, דאם כן לא שבקת חיי לכל ברירה, דאם כל צורך יחשב כמו אכילה, אם כן אין לך ברירה שאינה לאלתר, דכאשר ירצה לסדר ביתו הוי לאלתר שהוא צורך לאדם, ובעצם צריך לבאר עיקר סברא זו מה שורשה.

והנראה בביאור הדבר, דהנה כבר פסק המ"ב (סקט"ו) דגם בכלים ובגדים נאמר איסור ברירה, ויש לשאול הכיצד יתקיים היתר של דרך אכילה בהם, והביאור בזה דאין דרך אכילה מתיר משום האכילה ממש, אלא המתיר של ברירה הוא השתמשות מיידית, וכל דבר לפי ענייניו. והשתא לפי"ז בכלים ובגדים לאלתר היינו שימוש מיידי, ואוכל היינו אכילה מיידית. ועתה חידש הרב פעלים דכל אימת שנמצא שימוש רגיל בחפץ יהיה מותר לבררו וחשיב לאלתר, דכיון שכך צורת השימוש אינו בכלל ברירה, שברירה ענינה הוא התעסקות בהפרדה ותיקון, וברירה עם שימוש מיידי לאו שם ברירה עלה כלל. וכיון שכן כפי שבכלים ובגדים הגדרת לאלתר היינו שימוש, כמו כן כאשר משתמש עם אוכל בצורה רגילה של השתמשות חשיב שימוש לאלתר, ואי"ז ברירה האסורה.

ובזה מיושב מה ששמעתי מקשים הכיצד זה יהיה מותר לבעה"ב לברור דבר לאורח בשעה שהאורח עצמו אסור בזה, ולמש"כ לא קשה ולא מידי, דהאורח שרוצה לאכול אם לא יאכל הוי ברירה, אך הבעה"ב שרוצה להגיש בשעה שהגיש נתקיים דין לאלתר, אלא דישנו תנאי שיאכלו דעכ"פ כך הוא השימוש, אבל אכילתם היא תנאי בעלמא ואינו המתיר וכמבואר.

ומעתה יש לנו לדון מה מוגדר כשימוש ומה לא, דהנה יש להסתפק עוד האם יתיר מרן הבא"ח גם שימוש בפירות ליופי בעלמא, ולדוגמא אדם שחפץ לכבד אורחים בפירות יפים באופן שלא יאכלו מהם כלל וכלל האם מותר אם לאו, ולכאורה ממה שהוסיף דגם זה צורך סעודה יש לומר שכאן אין זה צורך סעודה, אבל לפי המתבאר הענין בסעודה הוא כאשר חפץ לאכול, אבל כאשר משתמש רק עם יופיים מה לי אכילה מה לי השתמשות אחרת.

ומה מאד יש להתפלא, דהרב פעלים גופיה (סי' י"ד) הסתפק במי ששלח שליח לברור לו, ודימה השליח שרוצה לאלתר והמשלח רצה לאחר זמן האם עובר השליח, ומסיק שם לחומרא, ולכאורה הדברים טעונים ביאור, הרי כלפי השליח השימוש אינו אכילה אלא עצם מה שמעמיד למשלחו את חפצו ורצונו, וא"כ מה אכפת לנו בכך שהבעה"ב אינו חפץ לאכול, הרי השליח מצד עצמו משתמש בעצם מה שמניח למשלח, ויש ליישב ע"פ מה שהקדמנו שכל מקום לפי עניינו ושעתו, וכיון שבאופן זה אינו משתמש עם הפירות שימוש רגיל כיופי או הגשה לאורחים לסעודה, אלא רק מניח בפניו ואינו אוכל, שאי"ז חשיב השתמשות סבירה שתגדיר את הברירה כדרך אכילה ולא ברירה.

ניפוי קמח שלא נמצא בו פסולת

נסתפקתי במי שניפה קמח באיסור גמור דחייב חטאת, ולבסוף גילה נפתו נקיה מכל תולעת ולכלוך, האם איסור יחשב לו דסו"ס ניפה, או שכיון שלבסוף נמצא שלא ברר אוכל מפסולת אלא אוכל מאוכל לא עבד איסור.

ויש לדון בזה מכמה אנפין: א. לביאורו של הישועות יעקב הובא בבה"ל (סעיף ג' ד"ה לאכול מיד) שעיקר איסור ברירה היא תיקון המאכל, יתכן דכיון שסו"ס תיקן הקמח שלא היה ראוי לאכילה ועשה זאת בצורה של ברירה, יש סברא לחייבו, או דאמנם תיקון המאכל יש כאן אבל ברירה אין כאן.

ב. יש לצדד שנחשב שברר אוכל מפסולת, דכיון שהקמח שעדיין לא נופה אינו יכול לאכלו, חשיב פסולת דאינו ראוי לאכילה, ובכל ניפוי וניפוי הרי הפריד את הקמח הראוי משאינו ראוי, ואף כי פסולת של ממש אין כאן, אבל עכ"פ כל תהליך הניפוי היה הוצאת אוכל מפסולת. וזה אף להחולקים על הרמב"ם שבשני מיני אוכלין יש ברירה, דהכא כיון שאינו יכול לאכלו לא חשיב אוכל כלל. ג. ואולי יש לדון דכיון שבניפוי מוציא רק את החלק הסמוך לנפה עצמה, א"כ אי"ז שני מינים, אלא דמי למש"כ הבה"ל (שם בהמשך דבריו) לגבי שני מינים זה על גבי זה, דכיון שמוציא רק את החלק הסמוך והוא אינו מעורב, דבכל ניפוי ל"ש לומר כן דמכוונין להוציא האוכל מהפסולת שנמצאת בכל הקמח, אבל בנידו"ד שלבסוף לא נמצאת פסולת אלא רק הקמח שאינו ראוי, נמצא שיש אפשרות לדונם לא כמעורבים, ויש לפלפל בזה עוד ע"פ מש"כ באות ב' דאם אכן הוא פסולת לא יהני להחשיבו כמין אחד על חברו, דזה מהני רק בשני מיני אוכלין. ד. העירני ידידי הרמ"מ קטן הי"ו דיש לדון קמח כמים ויין צלולים, דפסק השו"ע (ס"י) שמותר לסננם במשמרת כשיטת הטור והרא"ש ודלא כהרמב"ם, וא"כ קמח דידן ודאי צלול הוא כמותם ואפילו יותר, וכלל לא שייכא ברירה בהא. ואפשר היה להשיב ע"ז דעכ"פ כיון שמצד הדין בורר דאינו יכול לאכלו כן הוי ברירה ואינו כמים צלולים, ואולם טען בזה הראש כולל הרב שלמה גבאי שליט"א דיתכן לדמותו לדין הדחת דם מבשר המותר (בסי' שכ"א), דיש שביארו טעם ההיתר משום דאינו בחפצא אלא רק איסור הוא דרביע עליה, וי"ל בזה עוד.

ברירה בדבר הברור

יש להסתפק בשקית תה המונחת עם כמה שקיות, ויש חוט יוצא ממנה חוץ לכלי שעל ידו ניתן לברור את השקית ללא טורח כלל, האם כיון שהשקיות מונחות בערבוביא חשיב שבורר, או דכיון שיוצא חוט, החוט מחשיב את השקית כנפרדת ואינה מעורבת עם כל השקיות, ואזי יהיה מותר לבררה גם לא לאלתר וגם כשאינו חפץ בה כלל.

ביאור היתר הבא"ח בברירת עצמות דגים

מפורסמת שיטת מרן הבא"ח זצ"ל (ש"ב בשלח ה"י) שמותר לברור את עצמות הדגים בתוך כדי אכילתו, כיון שזהו דרך אכילה. ולכאורה הוא לא כשיטת השו"ע לפי מה שכתב הבה"ל (סעיף ד' ד"ה הבורר פסולת) בשיטתו (סט"ז), דסבר כהרא"ש שלא הותר פסולת מתוך אוכל אף בדרך אכילה, דלא התיר במים שיש בהם תולעים לסנן לתוך פיו ע"י מפה אלא משום שמעכב בפיו בשעת שתיה, וזה לא חשיב ברירה, ואף שדרך אכילה כך הוא אילולי העיכוב בפיו היה אוסר, והכא נמי יאסור הוצאת עצמות הדג בדרך אכילה.

מיהו ניתן ליישב בג' אופנים, א. יש לומר דסבר הבא"ח דבמים הוי ברירה בכלי ולהכי אסור, אבל הכא בורר בידו, ושו"ר דהבא"ח גופיה (הט"ו) הביא שם איסור ברירה במים בצורה זו, וביאר הטעם משום דהוי בכלי, אם כי נראה שאין זה כלי גמור כנפה לחייב עלה חטאת, דדמי טפי לסודרין ולא לנפה האמור בסעיף י', ודו"ק. ב. עוד יתכן לחלק דהבא"ח דקדק לשונו וכתב "דרך אכילתם בכך תמיד", וא"כ ל"ד למים, דמים אין דרך שתייתם תמיד בצורה הזו, ולפיכך בדגים שזה צורת אכילתם הרגילה לא חשיב ברירה, משא"כ במים שאין דרך לשתותם עם מפה לסננם להכי חשיבא ברירה ואסור. ג. גם יש לסנף לכאן ההיתר שכתב הביאור הלכה להליץ על המנהג לברור העצמות קודם הסעודה, משום דהם מחוברים בדג ואינם נפרדים, ואמנם החזו"א ס"ל דאי"ז היתר לכתחילה, אך כ"ז בשיטת הביאוה"ל, אבל הבא"ח דסבר כמהרי"ץ אבולעפיא בזה, ורק במים סובר כהמהריט"ץ, א"כ אי"ז בדיעבד אלא לכתחילה.

מדוע הדחת כלים אינה אסורה מדין בורר

העלו צורבי מרבנן בבי מדרשא השאלה מדוע כל שטיפת כלים המותרת, כמפורש בשו"ע (סי' שכ"ג ס"ו), לא תיאסר משום בורר פסולת מפסולת לאחר זמן. ונראה בזה כמה דרכים, ומיניהו הנפק"מ להלכה בין אלו ההגדרות:

א. כיון שאינו מפריד כל דבר לחוד, אלא הפסולת נשטפת עם זרם המים, לא חשיב ברירה, ונראה דוגמא לדבר בדין משמרת ששופך בה מים צלולים בכדי שיזוב היין (ס"ט), דלכאורה קשה טובא, דאמנם המים צלולים, אבל היאך מותר לברור היין מתוככי השמרים ע"י המים, ומאי שנא משריית כרשינין במים האסורה (ס"ח), אלא הטעם בזה (כן מטו משמיה דהגר"נ קרליץ שליט"א) דכיון שהיין היוצא אינו ניכר ונפרד לעצמו לא חשיב ברירה, והכא נמי כיון שבשטיפה אין הפסולת ניכרת לעצמה לא הוי ברירה. ב. הדרך בכך תמיד, ואינו נחשב תיקון הצלחת דכך דרכה. ג. אוכל שנמצא בצלחת אינו נקרא מעורב עימה, ולכך כאשר שוטפה אינו מפריד הפסולת ממנה אלא מסיר, והפרדת דבר מדבר אסרה תורה ולא ניקיון דברים. עתה יש לדון בכמה דברים: א. שריית צלחות, ב. שטיפת תפו"א מעפרו תחת ברז, ג. צלחת חד פעמית.

א. מה הדין בשריית צלחות במים או סכו"ם כפי המצוי פעמים, דלהטעם הא' שהבאנו שהפסולת נשטפת עם זרם המים יש לאסור, דהכא מופרדת לעצמה, ולהטעמים השניים מותר. ב. שטיפת תפו"א מעפרו, יש לומר שמה שאסר המ"ב הוא משום שרייתו, דאז הפסולת נפרדת לעצמה, אבל שטיפה תחת ברז תהיה מותרת כהטעם הא' שהרי הפסולת איננה ניכרת, ולהטעמים השניים אין סיבה להתיר. ג. חידש ראש הכולל הרב שלמה גבאי שליט"א דכיון שצלחת חד פעמית הדרך הוא לזורקה ולא לשוטפה, א"כ כאשר שוטפה נמצא דמתקן הצלחת שהיתה ראויה להזרק, והשתא להטעם הא' שכתבנו אין לחלק בכך, שהרי הפסולת אינה נפרדת, ואין איסור לתקן ללא ברירה, וכמו"כ להטעם הג' שהאוכל אינו מעורב עם הצלחת נמי יש להתיר, אבל להטעם הב' שהדרך בכך יש מקום לאסור, שבצלחת חד פעמית אין הדרך בכך, ודו"ק בכל זה.

ברירה בניעור החרוסת מהמרור

שמעתי לשאול הכיצד מותר לנער החרוסת מהמרור בפסח, כמובא בשו"ע (סי' תע"ה ס"א), ומדוע אין בכך משום בורר פסולת מאוכל, דאותה חרוסת שמפריד אינו מעוניין בה, וכל שאינו חפץ בו הוי פסולת, ובשלמא למהר"י אבולעפיא (בבה"ל ס"ד ד"ה הבורר) כל שהוא דרך אכילה מותר אף להפריד הפסולת, אבל כפי המבואר בבה"ל שיטת השו"ע (סט"ז) אינה כן, ורק בשתיית מים דרך מפה התיר, משום שמעכב בפיו ואינו בורר קודם השתיה, ואין לומר דהוי מין אחד חרוסת מחרוסת, שהרי מפריד מעט ממנה אף מהמרור עצמו. גם לשיטת הבא"ח גם אין לפקפק בזה, דכ"ש הוא מהוצאת עצמות דגים בשעת האכילה, וכמו שביארנו שיטתו לעיל (אות ד'), אבל לשיטת הבה"ל דדגים הוא לא לכתחילה ממש, וכן להחזו"א צריך ביאור.

והיה מקום לפלפל ולדון בזה, דכיון שמרצונו היה משאיר את החרוסת, ואך מפני ההלכה של טעם מרור מסירה, דאי"ז חשיב פסולת מחמת כן, וזכר לדבר היסוד המפורסם של הגר"ח מבריסק זצ"ל (הובא בקובץ הערות) שהקשה הכיצד רובו שאינו מקפיד הוי חציצה בטבילה רק מדרבנן, הרי עתה חפץ בהסרתו מפני דין רבנן, ואזי הוי רובו ומקפיד והוי חציצה דאורייתא, ותירץ דכיון שאין זה מרצונו לא חשיבא חציצה, והכא נמי מרצונו היה משאיר, ויש לדון בזה לכאן ולכאן.

אבל הנראה בזה דכאשר בברירה אינו מעדיף את הדבר הנברר ממה שבוררו אי"ז חשיב ברירה, והשתא כיון שאמנם מוציא מהחרוסת כיון שאינו מעוניין בריבוייה, אבל אי"ז מפני שאינו מעוניין במה שמוציא, דאין לו נפק"מ מה יצא זה או זה, ולפיכך לא חשיב שבורר ומפריד, דכמו"כ היה מפריד את מה שנותר על המרור.

ובסייעתא דשמיא מצאתי סמך לסברא זו בדין הפרדת שומן מאיטריות המובא במ"ב (סי' ש"כ סקכ"ה) וז"ל: "וה"ה דמותר לכתחלה לסחוט לאקשי"ן (אטריות) משומן הנבלע בהן אם הוא עושה משום שאין יכול לאכלן משום שומן הרבה שבהן, כ"כ בדרישה. ובח"א מיקל מטעם אחר, דשומן שמפרישו הוי ג"כ אוכל, והוי כמפריד אוכל מאוכל", עכ"ל. ויש לשאול על זה, הרי השומן שמפריד אינו מעוניין בו, ושוב הוי פסולת, ומדוע החשיבו המ"ב כאוכל מאוכל, אלא ודאי דכיון שאינו מואס במין של השומן אלא חפץ בו, רק שאינו מעוניין בריבויו, אין זה חשיב ברירה, ואף אם נפרש אחרת טעם הענין, עכ"פ הדימוי יהיה נכון בין חרוסת לשומן, וה' יאיר עינינו בתורתו אמן.

יהודה דוד בצרי - אופקים

הכרעות הפוסקים הלכה למעשה בשאלות מצויות

גדר מלאכת בורר, והיוצא מכך לדינא

א. בכל מלאכה ממלאכות שבת אין האיסור **בפעולה** אלא **בתוצאה ובתיקון** שנעשים. גדר מלאכת בורר הוא תיקון האוכל שנעשה על ידי הפרדת פסולת מאוכל, **כדי שעל ידי זה יתוקן המאכל**, ואף שברמב"ם [פ"ח הי"ב] משמע שיש גם איסור של **הפרדת המינים** זה מזה, שהרי כתב 'הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו **שני מיני אוכלין** ובירר מין ממין אחר', מ"מ להלכה נפסק שאין איסור בורר אלא בהפרדת מינים **הגורמת תיקון מאכל** [וכעין שיטת הרמב"ן בשבת [דף קו.] שכתב דמילה הוי מלאכה הצריכה לגופה כיון שצריך שהאיש יהיה מהול, וכתב דה"ה לזורה ובורר דמהאי טעמא חשיבא מלאכה הצריכה לגופה, והיינו מפני שבהסרת הפסולת מתוקן המאכל, וחשיבא בהכי מלאכה הצל"ג, וכן מוכח מדברי הירושלמי [הובאו בבאה"ל סי' ש"מ ס"א ד"ה ומלקט] שאין ברירה במלקט צרורות מתוך הכרי עד שיגמור ללקט את הצרור האחרון, ומבו' שהאיסור בתיקון המאכל [וכעי"ז הוכיח האג"ט - זורה סק"א]. ואף שבבאה"ל ד"ה לאכול הזכיר צד זה של איסור הפרדת המינים מצד עצמם, מ"מ נקט זה לרווחא דמילתא כדעת הרמב"ם אך לא פסק כן להלכה, וכפי שמבואר בדבריו בסוד"ה היו שכשמפריד פסולת מפסולת אין איסור בזה, דאף שמפריד את המינים מ"מ אין כאן תיקון המאכל, דאין כאן אוכל כלל, ומה שכתב שאם נוטל את המין שחפץ בו לאחר זמן אסור, היינו משום שמכינו לאחר זמן ואז יש תיקון בהפרדה, כי רצונו שיהיה המין מופרד ומוכן לללאחר זמן, משא"כ בהפרדת המינים מצד עצמם אין שום איסור כשאין תיקון המאכל, וכמש"כ הבאה"ל בסוד"ה היו (וכתב כן גם לדעת הרמב"ם)], ודברי הרמב"ם יתפרשו שאם מפריד מין מחבירו הרי כל מין ניתקן בהסרת המין השני ממנו, למשל, אם יש תערובת סכו"ם והוא ממיין כל מין בנפרד, יש כאן תיקון לכפות שאין מזלגות מעורבות בהם, וכן למזלגות יש תיקון שאין הכפות מעורבות בהם (עי' אג"ט בורר אות ט"ו). וכל זה מבואר בבאה"ל סי' שי"ט סעיף ג' ד"ה היו וד"ה לאכול.

ולכן, במקרה שהאוכל נאכל גם קודם הפרדתו מהפסולת, מותר להפריד את הפסולת, ולכן תערובת שרוב בני אדם אוכלים אותה כמו שהיא גם לפני ברירת הפסולת, וגם הבורר עצמו יכול לאכול את התערובת כמו שהיא גם לפני הברירה [בבאה"ל סי' שי"ט ד"ה הואיל כתב שאף אם רוב האנשים אוכלים את התערובת כמו שהיא, מ"מ אם הוא איסטניס אפשר שלו עצמו אסור משום איסטניסיותו ולא בטלה דעתו. והנה, בפמ"ג כתב ג"כ לחדש דין אחר שאף **במין אחד** אם יש אדם ששונא חלק מהמין אפשר שלדידיה אסור לברור, כמו בתפוחים חמוצים ומתוקים או בחלקי עוף שונים (לשיטות שנחשב מין אחד), ודין זה לא הובא במ"ב (וכדיבואר לקמן), ובאמת יש לחלק בין הנושאים, שכאן יש **אוכל ופסולת,** רק רוב האנשים אוכלים את התערובת כמו שהיא, והאיסטניס מקפיד שלא לאוכלם יחד, ולכן לדידו אסור להפריד, אבל **במין אחד** אין איסור כלל להפריד חלק מחלק, ואין נפק"מ אם אחר שונא חלק מהמאכל. ומ"מ לדינא צ"ע, דהפמ"ג כן חשש לזה. ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל שיש להחמיר כהפמ"ג], אין איסור להפריד את הפסולת מהאוכל כיון שהמאכל נאכל בכל מקרה בין הוא מבורר ובין אם לא, וכמבואר בסי' שי"ט ברמ"א סעיף י' [וכלשון רש"י בשבת דף

קלט: ד"ה בין]. ועי' בתהל"ד סקט"ו שפקפק על היתר זה, עי"ש. ויש אומרים שדוקא אם **כל** בני אדם אוכלים את התערובת כך אז מותר לברור, אבל אם **רוב** בני אדם אוכלים עדיין אין היתר [זו דעת הב"ח, ובאליה רבה נטה לפסוק כמוהו [סי' שי"ט סקט"ו], והמ"ב הביאו בסקל"ד, אמנם בסקל"ה וסק"מ סתם דלא כוותיה. שוב מצאתי במכתב הגר"ש ואזנר שליט"א [מובא בסוף ספר ארחות שבת] שהביאו כסניף להחמיר למי ששונא מאכל מסוים בצירוף הפמ"ג, שאף במין אחד אם שונא חלק במין הזה אסור לברור, עי"ש].

לדוגמא: מיץ פירות ובתוכו גרעינים או מעט מבשר הפרי, אם רוב האנשים שותים את המיץ כך לא מסננן, וגם האיש השותה יכול לשתות את המיץ כך ואינו איסטניס, מותר לו לברור ולהוציא את הגרעינים ואת בשר הפרי שבמיץ [ועיין בערוה"ש סעיף ל"ב כמה דוגמאות לזה]. וכן מי ברז שלנו נחשבים ראוים לאכילה לכל אדם, ומותר לשתותם אף שעוברים במסננות [כן דעת החזו"א. וע"ע שו"ת אול"צ ח"ב פל"א אות ח'], ובדרך כלל משום כך מותר להשתמש במטהרי מים (שאינם מופעלים במערכת חשמלית!), אלא אם כן הוא איסטניס.

אם רוב בני אדם אינם אוכלים את התערובת כך כמו שהיא, או אף אם רוב בני אדם כן אוכלים את התערובת כמו שהיא, אבל האדם שלפנינו איסטניס ואינו יכול לאכול את התערובת כמו שהיא, אסור לברור את הפסולת.

וכן אם יש קדירת חמין ["טשולנט"], ורוצה לחפש בה מין מסוים מתוך התערובת [לדוגמא בשר מתוך שאר התערובת], אם רצונו בכל התערובת אלא שמחפש הבשר או מין מסוים שאוהבו ביותר, וכשימצאנו יקח אותו עם כל מה שמסביבו, מותר לברור בכל אופן, שהרי באמת רוצה את כל התערובת, ואין כאן ברירה אלא חיפוש מפני שרוצה בעיקר את הבשר.

ברירת שני מיני פסולת

משום כך, שני מינים ששניהם פסולת, ואת שניהם אינו רוצה לאכול, או שבשניהם אינו רוצה להשתמש, מותר לבררם זה מזה, שכל בורר הוא רק מצד תיקון המאכל, אבל כשאין כאן שום מאכל אין כאן ברירה כלל [באה"ל סעיף ג' ד"ה היו, וכ"כ חזו"א סי' נ"ג ואגרו"מ ח"ד סי' ע"ד בורר אות ד' וציו"א ח"ז סי' י"ב אות ח'].

ולכן, מותר לשפוך שיירי מזון עם מים למסננת שבכיור, אף על פי שהמים נשפכים ושיירי המזון נשארים במסננת, וכן במקומות שצריך להפריד את האשפה לפי גדלים וסוגים שונים מותר לעשות כן בשבת.

משום כך, הבורר באיסור באופן שהמאכל נאסר באכילה (ברר במזיד, או באיסור דאורייתא בשוגג - מלבד במקום הצורך), אם ברר אוכל אחד מתוך אוכל שני, המאכל **השני** ["פסולת"] מותר באכילה, שהרי עיקר המלאכה מתייחסת לחלק האוכל שניתקן, והוא נאסר באיסור מעשה שבת, אבל הפסולת לא נאסרת, ולכן המאכל השני מותר באכילה.

מיון שני מיני 'אוכל'
(או שאר שני דברים שאינם פסולת)

ומה שכתב הפמ"ג שגם בהפרדת שני מיני אוכל [מיון] לאחר זמן יש איסור בורר, ואף שאת שניהם רוצה בשוה, והביאו הבאה"ל בד"ה היו [וראה לקמן סעיף י"א], ומבואר שפסק כן, והרי שניהם אוכל ומה שייך בזה ברירה, כבר ביאר הבאה"ל בד"ה לאכול דהיינו מפני שכל מין **נתקן** בהסרת המין השני ממנו, ויש כאן תיקון המאכל, אבל בעצם הפרדת המינים בלי שיש תיקון המאכל אין איסור כלל.

ועיין במנ"ח מוסך השבת מלאכת בורר שהגרוגרת צריכה להיות **במאכל הנשאר** כדי לחייבו, שהמעשה ברירה מתייחס לאוכל הנשאר.

ברירה במין אחד

ב. איסור בורר שייך רק בשני מינים, אבל במין אחד אין איסור בורר אלא אם כן חלק מהמין נאכל רק על ידי הדחק [סי' שי"ט ס"ג וסקט"ו. וכשראוי לאכילה ע"י הדחק כתבנו לאסור כדעת המג"א בסק"כ (ומדרבנן), ואף שהא"ר נחלק עליו, מ"מ במ"ב סקט"ו ובבאה"ל סי' ש"כ ד"ה הואיל סתם כהמג"א לאסור כשראוי לאכילה ע"י הדחק. ועי' פמ"ג במשבצ"ז סוסק"ב].

גם במין אחד, מי ששונא חלק מהמין [כמו בחלקי עוף שונים או תפוחים מזנים שונים שכולם נאכלים בטוב] אין לו לברור את החלקים ששונא מתוך שאר התערובת, שלגביו מה ששונא נחשב פסולת [בפמ"ג (במ"ז סוסק"כ) כתב דאף במין אחד אם **שונא חמוצים** נחשב לדידו נאכלים ע"י הדחק ואסור לו לבוררם, אף ששאר העולם אוכלים את החמוצים בטוב ולא רק ע"י הדחק. אמנם במ"ב כשהביא את הפמ"ג לא העתיק חידוש זה להלכה, ואפשר דלא ס"ל הכי, ובפרט שבסי' ש"כ סק"כ כתב שאדם האוכל פסולת שרוב בני אדם לא אוכלים אותה, בטלה דעתו לגביהם, וא"כ לא ס"ל שתלוי בכל אדם אלא ברוב העולם, אך אפשר לומר שרק לחומרא כתב שם כך, ובכה"ח העתיק את הפמ"ג להלכה. ובאגרו"מ ח"ד סי' ע"ד בורר אות א' נראה שדעתו כהמ"ב שבמין אחד אף אם מקפיד מ"מ אין בזה בורר, לפי שכתב שאוכלין ומשקין הם שני מינים, ולכן אם אחד מקפיד רק לאכול או רק לשתות אסור לברור, ולא בטלה דעתו אצל כל אדם, ומשמע שבמין אחד לא אמרינן הכי. ומה שכתב שם באות ח' לגבי קליפות תפוחים שכיון שזורקם מחשיבם לפסולת, אין כוונתו שאף במין אחד אפשר להחשיב לפסולת, שהרי המג"א שם בסוף סי' שכ"א ציין לסעיף ג', ושם מיירי לענין ב' מינים, אלא כוונתו שקליפות יכולים להתפרש גם כשני מינים וגם כמין אחד, ותלוי בדעתו לפי מה שעושה. ולענין מעשה סתמתי לאסור כהפמ"ג, לפי שלא מצאתי בפוסקים להדיא שנחלקו עליו. וכן הורה לי הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וביאר טעמו כיון שכשהפמ"ג פוסק הלכה והמ"ב לא מביאו, אם לא מצינו להדיא בפוסקים שחלקו על הפמ"ג יש לפסוק כהפמ"ג]. ולכן, הרבה פעמים שני חלקים במין אחד לאדם מסוים ששונא חלק מהמין, יש ברירה למיינם.

למשל: חלקי עוף שונים, לרוב הפוסקים נחשבים כולם מין אחד [אז נדברו חי"ד סי' י', תשובות והנהגות ח"ב סי' קפ"ה, איל משולש פי"ג בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל והגר"נ קרליץ שליט"א], ויש שכתבו שנחשבים שני מינים ואסור לבוררם [כן דעת הגרשז"א זצ"ל, הובא בס' מאור השבת ח"ג מכתב מ'], אבל אם שונא חלק מסוים בעוף הרי שלגביו נחשב פסולת, ואסור להוציאו אם מעורב בשאר החלקים.

אמנם, בגדים בשני צבעים נחשבים שני מינים [אגרו"מ או"ח ח"ד סי' ע"ד בורר אות י"]. ונראה, שגם בקבוקי שתיה בשני צבעים שונים או מעדני חלב בשני צבעים שונים, או סוכריות בשני צבעים שונים נחשבים לשני מינים [מפני שחלוקים בטעמם (הגם שההבדל מלאכותי בלבד), ויש הרבה שרוצים דוקא צבע מטעם מסוים, ודומה למש"כ האגרו"מ לענין שני בגדים בשני צבעים, שכיון שיש שמקפידים איזה בגד ללבוש אם מצבע כזה או אחר, נחשב לשני מינים].

הסרת פירורים מזקן

ג. מותר לברור ולהוציא פירורים שבזקנו, וכן מותר לנקות כלים מלכלוך, ואין בזה איסור בורר [כן כתב הגרי"ש אלישיב זצ"ל במכתבו לגר"ח קניבסקי שליט"א [קובץ תשובות ח"א סי' כ"ז], וראייתו מהלוקט יבולות מן הבגד שאין בזה בורר [סי' ש"ב ס"ב], וממפלה ראשו ובגדיו מן הכינים שאין בזה בורר [סי' שט"ז ס"ט], ומהיתר הסרת זבובים מבהמה ביו"ט [ביצה כג. וסי' תקכ"ג ס"א], ולא הוזכר שם כלל ענין בורר. והטעם בכל אלו, משום שהפסולת בטל לבגד, ואין להם כלל חשיבות ביחס לבגד, ואין כאן 'תערובת' יבולות ובגד או כינים ובהמה, וה"נ הפירורים בטלים לזקן עד שמוציאם, ולא חשיבי תערובת כלל. וכן מותר לרחוץ כלים, ואין לחשוש מצד בורר שמפריד הלכלוך מן הכלים [סי' שכ"ג ס"ט], מהאי טעמא שהלכלוך בטל לכלי, והוא כעין חלק מהכלי, ואין עליו שם "פסולת", אלא הוא חלק מהכלי עד שמסירים אותו, ואז הוא נחשב פסולת לעצמו ומוקצה הוא. וכעי"ז באגרו"מ או"ח ח"א סי' קכ"ה לגבי היתר שטיפת כלים בשבת שאין לחשוש לבורר. ומטעם זה אין איסור בורר בסחיטת מים מבגד, לפי שהמים בטלים לבגד, ואינם מוגדרים תערובת של פסולת באוכל [אבל יש איסור מלבן בסחיטת המים]. ובפמ"ג בהקדמה לסי' ש"כ חשש לבורר בסחיטת מים מבגד, וצ"ע דהתוס' והר"ן בשבת דף קי"א האריכו לדון אם יש איסור דרבנן בסוחט משקה מלכלך מבגד (שאין בו איסור מלבן), ולא כתבו שיש איסור משום בורר]. ומשום כך אין איסור בורר בסחיטת מים מבגד.

טעם ההיתר, משום שאין לפסולת חשיבות להקרא פסולת, ואין כאן 'תערובת' של פירורים וזקן אלא יש זקן מלוכלך, וממילא לא שייך בורר בניקוי והסרת הפירורים. ועיין בהערה דוגמאות נוספות לזה.

מעשה שבת במחלוקת הפוסקים

ד. במקרים רבים מאוד בהלכות שבת, יש מחלוקת הפוסקים כאשר יש הסוברים שהמעשה אסור (לפעמים מדאורייתא!), ויש הסוברים שהדבר מותר. ויש לדון אם יש איסור מעשה שבת למי שסובר שהדבר אסור ליהנות ממעשה שעשה חבירו הסובר שהדבר מותר.

השאלה מצויה בכל מלאכות שבת שבמקרים רבים יש שיטות שונות, כמו בהגדרת שני מינים לגבי בורר ועוד, ובפרט בפתיחת בקבוקים ושאר אריזות, ולכן הבאנו כאן את ההלכה בזה.

מעשה שבת בפתיחת אריזות

בכל מחלוקת הפוסקים בפתיחת אריזות ובקבוקים, וכן בשאר הלכות שבת, אם מחמיר כשיטה מסוימת אבל יש שיטה אחרת להקל בנידון זה, אין בזה איסור מעשה שבת אם אחר פתחו, אף אם פתחו בשבילו [סי' שי"ח סק"ב וסי' שכ"ג סקל"ג וסי' רנ"ג סקצ"ה ובאה"ל סי' שי"ח ס"ד סוד"ה אפילו (וע"ע סי' שכ"ה סקל"ה)]. אבל אם יש **הכרעה** לצד האיסור, או שהוא הולך כרב פלוני תמיד, ודעתו של הרב לאסור לגמרי בנידון ההוא, אז אסור לו ליהנות אם אחר פתח בשבילו, וכל שכן שאסור לו לומר לאחר לפותחו [כן מבואר בדברי הב"י והמ"ב סוף סי' תרכ"ד לגבי מי שמחמיר על עצמו ומתענה ב' ימי יו"כ, שאם חל יו"כ ביום ה' והוא מתענה ביום ה' וו', יאכל בשבת ממה שאחרים בישלו לעצמם ולא הרבו בשבילו, משום מעשה שבת [ומה שלא דיברו ביו"כ שחל בחול, מפני שהמבשל במזיד מותר לאחרים במוצ"ש, א"כ ודאי היה מותר במוצאי היום השני, אך כאן כיון שחל שבת מיד אח"כ, א"כ עדיין אסור עד מוצ"ש]. וכן מבואר בביצה יד: שרב פפי לא אכל משום מעשה שבת אף ששמואל התיר. ועי' פתחי תשובה יו"ד סי' קצ"ז סק"ה לענין הטובלת בליל שבת באיסור. והורה עפ"י זה הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שכל דבר הנעשה לאדם הסובר בודאי לאיסור אסור, ורק כשההכרעה היתה להחמיר מספק אז אפשר להקל במח' הפוסקים, וכמש"כ המ"ב. וכן דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א]. ואם היה יכול לפתוח בהיתר ופתח באיסור, מותר [כן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל [בקובץ תשובות ח"ג סי' ס"ג אות ב' כתב להתיר כן בשעת הדחק, ואני שמעתי ממנו היתר גמור על זה]. וכ"כ בספר מאור השבת ח"א מכתב י"ח בשם הגרשז"א זצ"ל. ואף שבסי' שכ"ה ס"י מבואר שאין לסמוך על היתר זה כי אם לצורך שבת - ועיין מ"ב שם סקס"ב - יש לחלק בין מעשה שבת של גוי שחמור יותר, לבין מעשה שבת של ישראל שקל יותר [וכמו שמצינו חילוק ביניהם לענין להמתין זמן בכדי שיעשו במוצ"ש - בריש סי' שי"ח], והכא שהיה יכול לפתוח בהיתר ופתח באיסור, א"כ לא נהנה מגוף המעשה, ובמעשה שבת דישראל אפשר להקל בכה"ג. אמנם לגבי בורר באיסור והיה יכול לברור בהיתר, בכל זאת נאסר מה שברר (פמ"ג ובאה"ל ריש סי' שי"ט), והיינו מפני שעשה מעשה בגוף הדבר, וזה אסור אף בישראל], ורק הפקק נעשה מוקצה [מאור השבת (ח"ב מכתב ל"א אות ב') בשם הגרשז"א זצ"ל]. ואם האחר פתח **עבור עצמו** [כהדעה המתירה], מותר לו ליהנות מזה. ואף שבפקקים ואריזות הוא רק הסרת מניעה מן האוכל, גם כן הדין כנ"ל [סי' תקי"ח סקמ"ה, וגם דומה קצת להבאת דברים מחוץ לתחום שאסור משום הנאה ממעשה עכו"ם, כמבואר בסי' שכ"ה סעיף ח' וסעיף י"]. ומה שהמ"ב התיר בסי' ש"מ סקמ"א לקרוא באיגרת שפתחה נכרי, תירץ במ"ב סי' ש"ז סקנ"ה שבאיגרת אין חשש שמא יאמר לו להביא, לפי שאינו יודע מי ישלח לו, ועוד שיש הרבה צירופי קולות, ומשום כך התירו, ע' בבאה"ל שם, ועיין לבושי שרד ומחה"ש סי' ש"ז סקל"א. [ואף שהמשנ"ב בסי' ש"ז סקנ"ו כתב ג"כ תירוץ זה שלא חשיב הנאה כיון שאינו נהנה מגופה של מלאכה, לא סמך על תי' זה לבד, כמש"כ בסו"ס תקי"ח בשם המג"א עצמו (וקצת צ"ע סתירת דברי המג"א מסי' תקט"ו סקכ"ו לסי' תקי"ח סוף סקי"ד) לגבי פתיחת בור שיש בו לפתות], וע"ע באה"ל ריש סי' שי"ח ד"ה אחת].

מוקצה באריזות שנפתחו באיסור

אריזות שאסור לפותחם בשבת [וכן הנוקט לאיסור בפתיחת אריזות מסוימות], ובא אחד ופתחם לעצמו [כשסובר שמותר לפותחם. ואם פתח באיסור, נאסר באיסור מעשה שבת וכנ"ל] או שנקרעו מעצמם, אם היתה אפשרות לפותחם בהיתר אם כן אינם מוקצה [פשוט, שכיון שאפשר לפותחם בהיתר א"כ אינם מוקצה]. ואם לא היתה שום אפשרות לפותחם בהיתר, אם כן האריזות עצמם מוקצה, ומה שבתוך האריזות גם כן יש להחמיר שדינו כמוקצה, אך בשעת הדחק אפשר להקל שתוכן האריזות אינו מוקצה [כמבואר במ"ב ובאה"ל סוף סי' תקי"ח לגבי בית סתום המלא פירות, ונפל הבית, שאין הפירות מוקצה, אך יש להחמיר לכתחילה שהם מוקצה אם לא בשעת הדחק].

ישראל מאיר ווייל - מח"ס וביום השבת

בענין ברירה בבני אדם

הירושלמי בשבת פ"ז ה"ב הביא מחלוקת חזקיה ור' יוחנן האם גם בב' מיני אוכלים שייך ברירה, או רק בפסולת ואוכל, דדעת חזקיה שגם בב' מיני אוכלים שייך ברירה, ודעת ר' יוחנן דלא שייך ברירה [ולדינא הירושלמי לא הכריע אם ההלכה כחזקיה או כר' יוחנן, אמנם כבר פסקו התוס' בשבת דף ע"ד ע"א (ד"ה היו) כחזקיה, וכן פסקו הטור והשו"ע סי' שי"ט סעיפים א' וג']. והנה על דעת חזקיה איתא בירושלמי בזה"ל: "דעתיה דחזקיה אפילו עיגולין מן גוא עיגולין, אפילו רמונים מן גוא רמונים", ופירשו שם הפני משה והקרבן העדה דכוונת הירושלמי לומר דלפי חזקיה שסובר שגם בב' מיני אוכלים שייך ברירה, ה"ה דס"ל שגם במין אחד שייך ברירה, וכגון שבורר עיגולי דבילה מתוך עיגולי דבילה, וכן רמונים מתוך רמונים, והיינו לבנים מתוך שחורים, והחידוש הוא דאפילו שהם גדולים וניכרים, אעפ"כ יש בהם איסור בורר. עוד מוסיף הירושלמי על דעת חזקיה בזה"ל: "או כיני אפילו בני נש מן גוא בני נש", ובביאור דברי הירושלמי נחלקו שם המפרשים אם הוא בלשון תמיה או בלשון ניחותא, דהפני משה והרדב"ז פירשו את דברי הירושלמי בלשון "בתמיה", והיינו דכוונת הירושלמי להקשות על חזקיה דס"ל ששייך ברירה גם בבורר עיגולי דבילה מתוך עיגולי דבילה, וכן בבורר רמונים מתוך רמונים, א"כ גם בבורר בני אדם מתוך בני אדם שייך ברירה, דמ"ש אוכלים מבני אדם, הרי שניהם הם דברים גדולים וניכרים, ובבני אדם הרי וודאי שלא שייך ברירה, וכיון שכן גם בעיגולי דבילה ורמונים לא שייך ברירה, והירושלמי נשאר בזה דבאמת לפי חזקיה לא שייך ברירה בעיגולי דבילה ורמונים ובני אדם, וכן פירש מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בפירושו על הירושלמי, ע"ש.

אמנם הקרבן העדה שם פירש את דברי הירושלמי בלשון "ניחותא", והיינו דאם כנים הדברים דגם בבורר עיגולי דבילה מתוך עיגולי דבילה, וכן בבורר רמונים מתוך רמונים שייך ברירה, א"כ גם בבורר בני אדם מתוך בני אדם שייך ברירה, דמ"ש אוכלים מבני אדם, והירושלמי נשאר בזה דבאמת לפי חזקיה שייך ברירה גם בעיגולי דבילה ורמונים ובני אדם. ומבואר ממפרשי הירושלמי שנחלקו בדעת הירושלמי האם שייך ברירה בבני אדם או לא, דלפי הפני משה והרדב"ז שפירשו את דברי הירושלמי בלשון בתמיה, נמצא דס"ל שלא שייך ברירה בבני אדם, ולפי הקרבן העדה שפירש את דברי הירושלמי בלשון ניחותא, נמצא דס"ל לירושלמי ששייך ברירה בבני אדם.

פלוגתת הפוסקים בביאור דברי הירושלמי

וכן נחלקו הפוסקים בביאור דברי הירושלמי, דהנה ידוע המחלוקת של הרמ"א והט"ז האם במין אחד שייך ברירה או רק בשני מיני אוכלים, דדעת הרמ"א בסי' שי"ט ס"ג דבמין אחד לא שייך ברירה, ומקורו מהתרומת הדשן סי' נ"ז, ודעת הט"ז שם סק"ב דגם במין אחד שייך ברירה, ולדינא פסק המ"ב סי' שי"ט ס"ק ט"ו כהרמ"א, ע"ש. והנה האליה רבה סי' שי"ט סק"ב והאגלי טל מלאכת בורר ס"ק י"ז אות ב' והשביתת השבת מלאכת בורר ס"ק י"א הביאו ראיה מהירושלמי הנ"ל דבמין אחד שייך ברירה, שהרי איתא בירושלמי דאפילו בורר עיגולי דבילה מתוך עיגולי דבילה, וכן רמונים מתוך רמונים, וכן בני אדם מתוך בני אדם, חייב משום בורר לפי חזקיה, הרי מפורש להדיא בירושלמי דבמין אחד שייך ברירה, ע"ש, ומבואר מהפוסקים הנ"ל דסברי דדברי הירושלמי הם בלשון "ניחותא" ולא בלשון בתמיה, שהרי אם דברי הירושלמי הם בלשון בתמיה אין כלל ראיה מהירושלמי, כיון שהירושלמי לא נשאר בזה. ובאמת הערוך השולחן סי' שי"ט סעיף ו' והנשמת אדם כלל ט"ז סק"ג כתבו שאין כלל ראיה מהירושלמי, משום שדברי הירושלמי הם בלשון בתמיה ולא בלשון ניחותא. וע"ע בשביתת השבת שם שכתב דהגם שהנשמת אדם והערוך השלחן והרדב"ז פירשו את דברי הירושלמי בלשון בתמיה, מ"מ כל האחרונים לא פירשו כן. וע"ע בספר "שולחן שלמה" על הלכות שבת סי' שי"ט הערה י', מה שהביא בזה ממרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל מכת"י.

ב' ציורים של ברירה בבני אדם

והנה לפמש"כ האחרונים הנ"ל בדעת הירושלמי ששייך ברירה בבני אדם, יל"ע באיזה אופן משכחת לן ברירה בבני אדם, ונאמרו בזה ב' ציורים:

א'. הפני משה על הירושלמי שם כתב דמשכחת לן באופן שיש הרבה בני אדם במקום אחד, וקורא לאחד מהם, דבכה"ג אסור לקרוא לו אם אינו צריך לו לאלתר.

ב'. שמעתי מהגרב"ד דיסקין שליט"א דמשכחת לן בתינוקות הנמצאים במעורב בבתי יולדות או בבתי תינוקות, דבכה"ג אסור להזיז את העגלה שאינו צריך כדי ליטול את העגלה שצריך, אלא צריך קודם ליטול את העגלה שצריך. ושו"מ בעזהי"ת בספר "שולחן שלמה" על הלכות שבת סי' שי"ט סק"ד (ד"ה ותינוקות) שגם כתב ציור זה של ברירה בתינוקות, אלא שכתב לדינא בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דפשוט וברור שאין איסור ברירה בתינוקות הנמצאים במעורב, אלא מותר ליטול את התינוק שצריך מבין התינוקות, ע"ש.

ביאור האור שמח למה לא שייך ברירה בבני אדם

והנה האור שמח בהלכות שבת פ"ח הי"א גם נקט בדעת הירושלמי דלא שייך ברירה בבני אדם, ובטעם הדבר כתב וז"ל: דע דבורר גדרו הוא בדבר הבלול יחד ומשתמש כשהוא בלול, בזה אם בורר מאתו פסולת מתוך האוכל או בשני מינים הוי בורר והוי מלאכה, אבל בדבר שאינו בלול לא שייך בורר, וזהו שמעורר הירושלמי רמונין מגו רמונין מעתה אפילו בני נשא מגו בני נשא, פירוש דאינן בלולים, עכ"ל. ומבואר מהאור שמח דהטעם דלא שייך בורר בבני אדם הוא משום שאינם בלולים.

הערה על ספר טל נתן

ובספר "טל נתן" [להגאון ר' נתן געשטטנר זצ"ל] על ל"ט מלאכות, מלאכת בורר אות ז', כתב על הא דאיתא בשבת דף צ"ד ע"ב דמודים חכמים לרבי אליעזר במלקט מתוך שחורות לבנות מתוך שחורות, שאפילו אחת חייב, והיינו משום תולש, דיש לעיין האם יש בזה גם איסור בורר או לא, וסיים שם בזה"ל: "ועיין ירושלמי שבת פ"ז ה"ב דלחזקיה איכא איסור בורר גם בבורר בני אדם מבני אדם", עכ"ל. וצ"ע מה נתכוין הגאון צ"ל במה שציין לירושלמי, דאין לומר דכוונתו להוכיח מהירושלמי שיש איסור בורר במלקט לבנות מתוך שחורות, מדס"ל ששייך ברירה בבני אדם, משום שהירושלמי מיירי בבורר בני אדם מבני אדם, ולא באדם שבורר בגופו. ואולי י"ל דכוונתו להוכיח מהירושלמי שאין איסור בורר במלקט לבנות מתוך שחורות, והיינו מזה שהירושלמי נקט שהברירה בבני אדם הוא דווקא באופן שבורר בני אדם מתוך בני אדם, ומשמע שאדם שבורר בגופו לא שייך ברירה, וצ"ע. ובעיקר מש"כ לדון אם שייך איסור בורר במלקט לבנות מתוך שחורות, עיין בספר "עובר אורח" להאדר"ת זצ"ל סי' נ"ה שכתב כמה טעמים דלא שייך בורר.

* * *

בענין הבורר מקצת פסולת

איתא בירושלמי פ"ז ה"ב [דף מ"ט ע"ב] והבורר, אמר ר' יודן יש שהוא בורר צרורות כל היום ואינו מתחייב, יש שהוא נוטל כגרוגרת ומיד מתחייב, היך עבידא [פירוש היכי דמי], היה יושב על גבי כרי וברר צרורות כל היום אינו מתחייב, נטל לתוך ידו כגרוגרת וברר חייב, עד כאן. ומבואר מהירושלמי דמלאכת בורר הוא דווקא כשבורר את כל הפסולת מהאוכל, אבל אם אינו בורר את כל הפסולת מהאוכל אפילו בורר כל היום כולו אינו חייב חטאת, ובטעם הדבר כתבו שם המפרשים דכיון שעדיין נשאר פסולת, א"כ נמצא שלא תיקן כלום, אמנם כבר כתבו הפמ"ג באשל אברהם סוף סי' ש"מ והערוך השלחן סי' שי"ט סעיף ד' בדעת הירושלמי דדווקא מדאורייתא אינו חייב חטאת, אבל מדרבנן גם הירושלמי מודה שאסור.

דעת האגלי טל שהבבלי פליג על הירושלמי

והנה האגלי טל מלאכת זורה סק"א אות ד' הוכיח שהבבלי פליג על הירושלמי, וס"ל שיש איסור בורר מן התורה גם בבורר מקצת פסולת, מדאמרינן בשבת דף ע"ג ע"ב דזורה ובורר ומרקד הם מלאכה אחת משום שבכולם המלאכה היא הפרדת הפסולת מהאוכל, והטעם שמנו אותם כשלשה אבות נפרדים הוא משום שכך היה במשכן, והשתא אי נימא דס"ל לבבלי שאין איסור בורר מן התורה בבורר מקצת פסולת, א"כ ה"ה דס"ל כן גם בזורה ומרקד, שהרי לפי הבבלי זורה ובורר ומרקד הם מלאכה אחת, ואם בבורר אינו חייב עד שיברור את כל הפסולת, א"כ ה"ה בזורה ומרקד. והרי כל זורה חייב גם כשעדיין לא בורר את כל הפסולת מהאוכל, שהרי זורה ובורר ומרקד נעשים שלב אחר שלב בתבואה, והיינו מהשלב של גרעיני החטה עד השלב של הקמח, ובכל שלב ושלב הפעולה היא הפרדת הפסולת מהאוכל, וכמש"כ רש"י בשבת דף ע"ה ע"ב (ד"ה הרי) דמלאכת זורה זה להוציא את "הקשין" מהחטים, ומלאכת בורר זה להוציא את "הצרורות" מהחטים, ומלאכת מרקד זה להוציא את "הסובין" מהקמח, וא"כ כיון שאחר מלאכת זורה נשארו עוד צרורות בחטים שאינם מסתלקים רק ע"י מלאכת בורר, נמצא שבשעת הזרייה לא הוברר כל הפסולת ולמה חייב, ועל כרחך מוכח מהבבלי דפליג על הירושלמי, וס"ל שהבורר מקצת פסולת חייב חטאת [וכתב האגלי טל דעל מלאכת בורר גופא אין להקשות למה חייב, הרי עדיין המלאכה לא נגמרה שהרי יש אחריו מלאכת מרקד, כיון דמלאכת בורר ומלאכת מרקד אע"פ ששניהם הם ענין אחד, והיינו הפרדת הפסולת מהאוכל, מ"מ הם בשני שלבים שונים, דמלאכת בורר זה בחטים, ומלאכת מרקד זה בקמח ובחטים, הרי המלאכה כבר נגמרה שהרי הוציא את כל הצרורות מהחטים, משא"כ מלאכת זורה המלאכה עדיין לא נגמרה כיון שהמלאכה היא בחטים, ובחטים יש עוד שלב מלבד זורה והיינו בורר].

ביאור האגלי טל בפלוגתת הבבלי והירושלמי

ובביאור פלוגתת הבבלי והירושלמי, כתב האגלי טל לבאר דפליגי בגדר מלאכת בורר, דהירושלמי ס"ל שמלאכת בורר הוא "באוכל", והיינו בתיקון האוכל שנוצר מהוצאת הפסולת, ולכן ס"ל שאם לא הוציא את כל הפסולת מהאוכל עדיין האוכל לא מתוקן, ואינו חייב חטאת, אבל הבבלי ס"ל שמלאכת בורר הוא "בפסולת", והיינו בהוצאת הפסולת מהאוכל, ולכן ס"ל שגם אם נשאר עוד פסולת חייב חטאת משום דסו"ס הוציא פסולת.

פלוגתת השביתת השבת והערוך השלחן האם במרקד שייך את הדין של הירושלמי או לא

והנה נחלקו השביתת השבת והערוך השלחן האם במרקד שייך את הדין של הירושלמי או לא, והיינו האם גם במרקד צריך להוציא את כל הפסולת או לא, דהנה השביתת השבת [כללי דבר שאין מתכוין ופסיק רישיה סק"ב] כתב ליישב את קושית הנשמת אדם על המשנה בשבת דף ק"מ ע"א, דתנן התם "אין כוברין את התבן בכברה, ולא יתננו על גבי מקום גבוה בשביל שירד המוץ, אבל נוטל הוא בכברה ונותן לתוך האיבוס", עד כאן. ופירש רש"י דהטעם שמותר לתת את התבן בתוך הכברה בשבת, אע"פ שהמוץ נופל מהכברה והוי מרקד, הוא משום דקיי"ל כר' שמעון דס"ל דדבר שאין מתכוין מותר. והקשה הנשמת אדם כלל י"ח סק"ב הרי הוי פסיק רישיה, דבזה גם ר' שמעון מודה שאסור, ותירץ השביתת השבת ע"פ החידוש של הירושלמי דאין איסור בורר מן התורה בבורר מקצת פסולת, וא"כ י"ל דה"ה גם במרקד אין איסור מרקד מן התורה במרקד מקצת פסולת, וכיון שהמציאות היא שאדם שמרקד תבואה בכברה, התבואה לא מתרקדת לגמרי עד שהיא נשארת נקיה, אלא נשאר בה עוד פסולת, א"כ נמצא שגם במרקד את התבואה בידים אינו חייב חטאת כיון שלא גמר את המלאכה. והוסיף השביתת השבת דאע"פ שבמשנה תנן שמותר לעשות כן לכתחילה בשבת, ואילו לפי הירושלמי יש בזה איסור מדרבנן, כמשנ"ת לעיל מהפמ"ג והערוך השלחן, מ"מ בכה"ג אין אפילו איסור דרבנן כיון שלא ניכר המלאכה, ע"ש.

אמנם הערוך השלחן שם כתב שבמלאכת מרקד לא שייך כלל את הדין של הירושלמי, משום שבמרקד לעולם המלאכה נגמרת, שהרי מלאכת מרקד זה להוציא את הסובין מהקמח, והקמח הטוב נופל דרך נקבי הנפה, והקמח עם הפסולת נשאר בנפה, וכיון שיצא כגרוגרת קמח טוב ממילא נגמר המלאכה. ואולי אין ביניהם מחלוקת כלל, דהשביתת השבת מיירי במרקד תבואה, והערוך השלחן מיירי במרקד קמח, ומסתברא שגם השביתת השבת יודה שבקמח לא שייך את הדין של הירושלמי. וע"ע בערוך השלחן מש"כ לענין זורה, וצ"ע.

פלוגתת הפוסקים אם לפסוק כהירושלמי או לא

והנה רוב הראשונים והפוסקים לא העתיקו את הירושלמי לדינא, וכתב הערוך השלחן שם דהטעם הוא משום שגם לפי הירושלמי יש איסור מדרבנן, וא"כ אין נפק"מ לדינא. אמנם מצאנו כמה ראשונים ופוסקים שהעתיקו את הירושלמי לדינא, והם האור זרוע בהלכות שבת סי' נ"ט והתוס' רי"ד בספר המכריע סי' כ"ג והפמ"ג והערוך השלחן שם, וכן הביאו את הירושלמי הביה"ל והשביתת השבת שם, וחזינן מכל הפוסקים הנ"ל דסברי שהבבלי לא פליג על הירושלמי, שהרי אם סברי דהבבלי פליג על הירושלמי לא היו פוסקים כהירושלמי, כיון דקיי"ל דכל מקום דפליגי הבבלי והירושלמי הלכה כהבבלי, כמש"כ התוס' בברכות דף ל"ט ע"א (ד"ה בצר), אמנם האגלי טל מלאכת בורר סעיף ד' פסק כהבבלי, וכן פסק בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' פ"ה.

דעת החזו"א שהבורר מקצת פסולת חייב מן התורה משום חצי שיעור

כתב בספר נחלת אליהו [להגר"א דושניצר זצ"ל] הערות וחידושי דינים אות ס"ב, בשם החזו"א, דהבורר מקצת פסולת חייב מן התורה משום חצי שיעור דאסור מן התורה, ע"ש. וצ"ל דכוונת החזו"א לחצי שיעור "באיכות", משום שבכמות י"ל דהוי שיעור שלם, שהרי השיעור בבורר הוא כגרוגרת, וא"כ גם אם בורר מקצת פסולת י"ל שבירר כגרוגרת. וע"ע בספר איל משולש על בורר פרק ו' הערה י"ד מש"כ בדעת החזו"א.

ביאור הפמ"ג בהיתר הוצאת זבוב שנפל לכוס בשבת ע"פ הירושלמי הנ"ל

והנה ידוע מש"כ הט"ז בהלכות שבת סי' שי"ט ס"ק י"ג ובהלכות יו"ט סי' תק"ו סק"ג, דזבוב שנפל לכוס בשבת אסור להוציאו, משום דהוי בורר פסולת מתוך אוכל, והעצה לזה שיוציא את הזבוב עם מעט מהמשקה, דשוב לא הוי בורר פסולת מתוך אוכל, אמנם הט"ז לא פירש הטעם בזה, ובפמ"ג סי' שי"ט במשבצות זהב ס"ק י"ג כתב לבאר את דברי הט"ז וז"ל: והנה משמע דכל שאין בורר לגמרי אוכל מפסולת, אלא מניח קצת אוכל עם הפסולת, וכן יניח קצת פסולת עם האוכל, יכול לברר כל היום בענין זה, עכ"ל. ומבואר מדבריו כדברי הירושלמי, דהיכא שלא בירר את כל הפסולת לא הוי ברירה, ומותר לברור כל היום כולו, אלא שהפמ"ג הוסיף דה"ה גם בבורר אוכל מתוך פסולת אם לא בירר את כל האוכל אלא הניח קצת אוכל עם פסולת לא הוי ברירה, ומותר לברור כל היום כולו [ופלא על הפמ"ג שלא ציין לירושלמי שהביא בעצמו בסוף סי' ש"מ].

ולפי"ז ביאר הפמ"ג את דעת הט"ז דהטעם שמותר להוציא זבוב מהכוס עם מעט מהמשקה, הוא משום שכיון שלא בירר לגמרי את הפסולת מהאוכל, שהרי עדיין הזבוב מעורב עם המשקה, לא הוי ברירה, דיסוד מלאכת בורר הוא להפריד לגמרי את הפסולת מהאוכל, וכל עוד שלא הפריד את הפסולת מהאוכל לגמרי לא הוי ברירה, ומותר לברור כל היום כולו, אמנם עיין באגלי טל מלאכת בורר סק"ו שכתב שכל דברי הט"ז הם סתירה לירושלמי, ע"ש. וע"ע בספר פתח הדביר או"ח סי' שי"ט סק"ה ובספר משנת השבת מלאכות דף ע"ד ע"א מש"כ בדברי הפמ"ג, וע"ע בחידושי הר"ן בשבת דף קמ"ה ע"ב לענין חלות דבש שגם כתב כדברי הירושלמי, ועיין בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' פ"ה מש"כ בדברי הר"ן, ואכמ"ל.

מוכיח מהביה"ל שגם בשאר מלאכות שייך את הדין של הירושלמי

והנה י"ל האם הדין של הירושלמי שייך גם בשאר מלאכות או רק בבורר, והיינו האם גם בשאר מלאכות צריך לגמור את המלאכה, ואם לא גמר אינו חייב חטאת, או שזה דין מיוחד במלאכת בורר. ונראה להוכיח מהביה"ל שגם בשאר מלאכות שייך את הדין של הירושלמי, דהנה הביה"ל בסי' ש"מ (ד"ה והמלקט) כתב לדמות את הדין של הירושלמי למלאכת גוזז, דהנה בשבת דף צ"ד ע"ב פליגי רבי אליעזר וחכמים האם הנוטל שערו בידו בשבת הוי איסור דאורייתא וחייב חטאת, או הוי רק איסור דרבנן, דר' אליעזר ס"ל דהוי איסור דאורייתא וחייב חטאת, וחכמים סברי דהוי איסור דרבנן, ואמרינן בגמ' "ומודים חכמים לרבי אליעזר במלקט לבנות מתוך שחורות שאפילו אחת חייב, ודבר זה אף בחול אסור משום שנאמר לא ילבש גבר שמלת אשה", עד כאן. וכן פסקו הטור והשו"ע סי' ש"מ ס"א, ומסתפק הביה"ל שם האם מיירי שיש רק שערה אחת לבנה, ודווקא בכה"ג חייב כיון שהוא מתייפה ע"י הליקוט, אבל אם היו הרבה שערות לבנות והוא ליקט רק קצת פטור, כיון שהוא לא מתייפה עי"ז, או דילמא דמיירי שיש הרבה שערות והוא ליקט רק קצת, ואעפ"כ חייב כיון שגם בקצת שערות הוא מתייפה, וכתב הביה"ל דלפי החידוש של הירושלמי שאין איסור בורר מן התורה בבורר מקצת פסולת, א"כ ה"ה גם במלאכת גוזז אם לא גמר את כל המלאכה ולא ליקט את כל השערות הלבנות אינו חייב משום גוזז, ומפורש בביה"ל דנקט פשוט שהדין של הירושלמי שייך גם בשאר מלאכות, ולא רק בבורר.

ושוב מצאתי במנחת חינוך מצוה רח"ץ אות י"ד שכתב כדבר פשוט שבכל המלאכות צריך לגמור את המלאכה, דהנה ז"ל: עוד נראה לענ"ד דלא קשה קושית הגאון הנ"ל, דהנה ידוע דכל מלאכות שבת אינו חייב על המלאכה רק בנגמר המלאכה, עכ"ל. וע"ע באגלי טל מלאכת דש שכתב לדמות את הדין של הירושלמי למלאכת דש, אמנם אין להוכיח מזה דס"ל שהדין של הירושלמי שייך גם בשאר מלאכות, משום די"ל דשאני דש דדומה למלאכת בורר כיון שבשניהם המלאכה היא הפרדת הפסולת מהאוכל, ופשוט. וע"ע בשו"ת "דובב מישרים" ח"א סי' ס"א אות ב' שבתחילה כתב לדמות את הדין של הירושלמי למלאכת מלבן, ואח"כ כתב שאין לדמות את מלאכת מלבן למלאכת בורר, ע"ש. וע"ע בשו"ת כנף רננה או"ח סי' כ"ז.

קושיא על המ"ב

כתב השו"ע סי' ש"ב ס"ב וז"ל: הלוקט יבולות שעל גבי בגדים, כגון אלו היבולות שבכלי הצמר הנשארים בהם מן האריגה, חייב משום מכה בפטיש, והוא שמקפיד עליהם, ואם הסירם דרך עסק פטור, עכ"ל. וכתב הביה"ל שם וז"ל: הפמ"ג נסתפק אי דווקא כשלוקט כל היבולות שיש שם, או אפילו ביבלת אחד חייב אף שנשאר שם עוד, עכ"ל. והוכיח הביה"ל שם דאפילו במלקט יבלת אחת חייב, אע"פ שנשאר שם עוד, ע"ש. וצ"ע על הביה"ל למה לא הביא ראיה מהירושלמי הנ"ל שפטור, כמו שהביא לענין מלקט שערות לבנות מתוך שחורות, דמ"ש מלקט שערות לבנות מתוך שחורות ממלקט יבולות שעל גבי הבגדים.

בביאור החילוק בין מלקט שערות למלקט יבולות

ושמעתי ליישב את דברי הביה"ל, דבאמת יש חילוק בין מלקט שערות למלקט יבולות, דבמלקט שערות לבנות מתוך שחורות כיון שהקפידא היא על "נוי הגוף" [והיינו שלא יראה כזקן, כדפירש"י בשבת דף צ"ד ע"ב ד"ה אחת], א"כ מסתמא הקפידא היא על כל השערות הלבנות, ולא רק על אחת או שתים, וא"כ שפיר הוכיח הביה"ל מהירושלמי דדווקא אם ליקט את כולם חייב, אבל על מקצת פטור, אמנם במלקט יבולות שעל גבי הבגדים כיון שהקפידא הוא רק על "נוי הבגד" ולא על נוי הגוף, א"כ מסתמא שאינו מקפיד על כל היבולות, אלא אפילו אם ישאר קצת יבולות על הבגד הוא ילבש את הבגד וילך בו, ולכן לא הוכיח הביה"ל מהירושלמי דדווקא אם ליקט את כל היבולות חייב, אבל על מקצת פטור משום שבכה"ג י"ל שגם על מקצת חייב, אלא שבזה מסתפק הפמ"ג די"ל דדווקא אם ליקט את כולם חייב. וע"ע מש"כ אאמו"ר שליט"א בגליון "אליבא דהילכתא" גליון נ"ה עמוד ע"ה בענין זה.

* * *

בענין פסולת מרובה על האוכל ואוכל מרובה על הפסולת

פלוגתת הראשונים האם בפסולת מרובה על האוכל יש איסור "בורר" בנטילת האוכל או לא

איתא בשבת דף ע"ד ע"א: אלא אמר ר' המנונא בורר ואוכל אוכל מתוך פסולת, בורר ומניח אוכל מתוך פסולת, פסולת מתוך אוכל לא יברור, ואם בירר חייב חטאת, עד כאן. והקשו התוס' על דעת ר' המנונא דס"ל שמותר לברור בשבת אוכל מתוך פסולת, מהא דאיתא בשבת דף קל"ח ע"א "משום מאי מתרינן ביה [פירש"י למשמר], רבה אמר משום בורר, רבי זירא אמר משום מרקד, אמר רבה כוותי דידי מסתברא, מה דרכו של בורר נוטל אוכל ומניח הפסולת, אף הכא נמי נוטל את האוכל ומניח את הפסולת", עד כאן. ומפורש בגמ' דאוכל מתוך פסולת הוי דרך ברירה, וחייב משום בורר. ותירצו התוס' דר' המנונא מיירי באוכל מרובה על הפסולת, ולכן ס"ל דנוטל את האוכל ומניח את הפסולת, משום שבכה"ג הדרך ברירה היא ליטול את הפסולת כיון שהוא המועט, ובשבת צריך לשנות מהרגילות וליטול את האוכל, והגמ' בשבת דף קל"ח ע"א מיירי בפסולת מרובה על האוכל, ולכן אסור ליטול את האוכל כיון שבכה"ג הדרך ברירה היא ליטול את האוכל כיון שהוא המועט, וכן כתבו התוס' בביצה דף י"ד ע"ב (ד"ה הבורר), ומבואר מהתוס' דבפסולת מרובה על האוכל אסור ליטול את האוכל, ואם נטל את האוכל חייב משום בורר.

אמנם הב"י סי' שי"ט (ד"ה ומיהו) אחר שהביא רשימה של ראשונים שסוברים שבשבת לעולם

אסור לברור פסולת מתוך אוכל [לאפוקי משיטת הטור שם דס"ל שיש אופן מסויים שמותר לברור פסולת מתוך אוכל, ויבואר להלן בעזהי"ת], כתב בדעת אותם ראשונים דה"ה דסברי להיפך, והיינו דלעולם מותר לברור אוכל מתוך פסולת, ואפילו כשהפסולת מרובה על האוכל, ע"ש.

מסתפק בדעת הרמב"ן והר"ן אם פליגי על התוס' או לא

והנה בדעת הרמב"ן בשבת דף ע"ד ע"א והר"ן על הרי"ף (דף ל"ב ע"א מדפי הרי"ף) יש להסתפק האם פליגי על התוס', וסברי דבפסולת מרובה על האוכל מותר ליטול את האוכל, ואין בו איסור בורר, או לא, דהנה הרמב"ן הביא את דברי התוס' שיש חילוק בין פסולת מרובה על האוכל לאוכל מרובה על הפסולת, וכתב ע"ז וז"ל: "ולא מסתברא, דגבי שבת לעולם אסור לברור פסולת ולהניח אוכל", עכ"ל. ומבואר מהרמב"ן דנקט פשוט בדעת התוס' דבפסולת מרובה על האוכל הדין הוא שמותר ליטול את הפסולת, וע"ז פליג הרמב"ן וס"ל דגבי שבת לעולם אסור לברור פסולת ולהניח אוכל [וראה להלן שנתבאר דמה שנקט הרמב"ן כדבר פשוט בדעת התוס', דבפסולת מרובה על האוכל מותר ליטול את הפסולת, אי"ז פשוט כל כך], ומעתה יש להסתפק האם הרמב"ן פליג על התוס' גם עמש"כ דאסור ליטול את האוכל משום איסור בורר, וס"ל שמותר, או שבזה הרמב"ן מודה לתוס' וס"ל שאסור. וכן יש להסתפק כנ"ל בדעת הר"ן, דהנה הר"ן גם הביא את דברי התוס' שיש חילוק בין פסולת מרובה על האוכל לאוכל מרובה על הפסולת, וכתב הר"ן על דברי התוס' "ולא מחוור", עי"ש. ומעתה י"ל"ע בכוונת הר"ן האם גם נקט כהרמב"ן בדעת התוס' דבפסולת מרובה על האוכל מותר ליטול את הפסולת, וע"ז פליג וס"ל שאסור, אבל מודה לתוס' שאת האוכל אסור ליטול, או דפליג רק עמש"כ שאת האוכל אסור ליטול וס"ל שמותר, וצ"ע.

פלוגתת החיי אדם וההגהות אשר"י בדעת התוס' האם בפסולת מרובה על האוכל יש איסור "מוקצה" בנטילת הפסולת

והנה בדברי התוס' דסברי דבפסולת מרובה על האוכל אסור ליטול את האוכל משום איסור בורר, לא התבאר מה הדין של הפסולת, האם את הפסולת מותר ליטול בשבת משום שאין בו איסור בורר כיון דלא הוי דרך ברירה, או שגם את הפסולת אסור ליטול משום איסור מוקצה. ונחלקו בזה החיי אדם וההגהות אשר"י, דהחיי אדם כלל ט"ז סעיף י"א כתב בדעת התוס' שגם את הפסולת אסור ליטול משום איסור מוקצה, וכן כתבו להדיא התוס' בשבת דף קמ"ב ע"ב (ד"ה שאוכל) דבפסולת מרובה על האוכל אסור ליטול את הפסולת משום איסור מוקצה, ויבואר להלן בעזהי"ת, אמנם ההגהות אשר"י על הרא"ש פ"ז סי' ד' כתב בדעת התוס' שמותר ליטול את הפסולת, דהנה ז"ל: מיהו היכא דפסולת מרובה על האוכל אור"י דדרך ברירה היינו אוכל מתוך פסולת, אבל פסולת מתוך אוכל היה מותר אם לצורך לאכול מיד עושה, דאי"ז דרך ברירה, עכ"ל. וכן מוכח מהרמב"ן דנקט בדעת התוס' שמותר ליטול את הפסולת, דהנה הרמב"ן פליג על התוס' וס"ל שאין חילוק בין פסולת מרובה על האוכל לאוכל מרובה על הפסולת, ועל דעת התוס' כתב הרמב"ן בזה"ל: "ולא מסתברא, דגבי שבת לעולם אסור לברור פסולת ולהניח אוכל", עכ"ל. ומדסבירא ליה שאסור משמע דנקט דהתוס' סברי שמותר, ולפי ההגהות אשרי והרמב"ן צ"ל שהתוס' כאן והתוס' לקמן פליגי אהדדי.

בטעם הדבר שאין איסור מוקצה בנטילת הפסולת

אמנם מה שנקטו ההגהות אשר"י והרמב"ן בדעת התוס' דבפסולת מרובה על האוכל מותר ליטול את הפסולת, צ"ע טובא, הרי הפסולת הוא מוקצה גמור, ואיך מותר לטלטלו בשבת. וצ"ל כמש"כ החזו"א סי' מ"ז ס"ק ט"ו לייסד דכל מוקצה שמעכב את האדם מלאכול את האוכל מותר ליטלו, משום דלא חשיב טלטול מוקצה אלא תיקון האוכל, ובכה"ג לא גזרו רבנן משום מוקצה, והוסיף שם החזו"א וז"ל: ומכאן למדנו דמותר להסיר זבוב או שאר מוקצה מהכוס והקערה בשבת היכא דליכא משום בורר, ואין בזה משום טלטול מוקצה, וכל שכן היכי דמאיס דהוי כגרף, עכ"ל. וכן כתב מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בחידושי "מנחת שלמה" עמ"ס ביצה דף י"ד ע"ב. וא"כ גם כשהפסולת מרובה על האוכל, כיון שהפסולת מעכב את האדם מלאכול את האוכל לא גזרו רבנן משום מוקצה.

הכרעת הפוסקים

ולדינא נחלקו הפוסקים אם לפסוק כהתוס' דבפסולת מרובה על האוכל אסור ליטול את האוכל משום איסור בורר או לא, דהביה"ל ריש סי' שי"ט (ד"ה הבורר) והאגלי טל מלאכת בורר סעיף ב' פסקו שמותר ליטול את האוכל. והביה"ל הוכיח כן מהשו"ע סי' שי"ט ס"א שלא פסק שאסור, וכן הוכיח מהרמ"א סי' שי"ט ס"ד, ע"ש. אמנם החיי אדם כלל ט"ז סעיף א' והערוך השלחן סי' שי"ט סק"ה פסקו כהתוס' שאסור ליטול את האוכל, וצ"ע על הביה"ל ממה שפסק בעצמו בספר מחנה ישראל פרק ח' מלאכת בורר כהתוס' שאסור. וע"ע במבוא למשנה ברורה מהדורת "עוז והדר" מש"כ בענין הסתירות במ"ב.

פלוגתת הראשונים האם בפסולת מרובה על האוכל יש איסור "מוקצה" בנטילת האוכל או לא

הנה הב"י ריש סי' שי"ט (ד"ה וכיצד) והב"ח שם (ד"ה ומ"ש) הביאו מחלוקת גדולה בראשונים האם בפסולת מרובה על האוכל יש איסור מוקצה בנטילת האוכל או לא, ושורש המחלוקת הוא האם האוכל מתבטל לפסולת ונהפך להיות מוקצה, או שהאוכל לא מתבטל לפסולת משום שיש לו חשיבות בפני עצמו, ובעזהי"ת אביא כאן את שיטות הראשונים בזה.

תנן בביצה דף י"ד ע"ב: הבורר קטניות ביו"ט, בית שמאי אומרים בורר אוכל ואוכל, ובית הלל אומרים בורר כדרכו בחיקו בקנון ובתמחוי, אבל לא בטבלא ולא בנפה ולא בכברה, עד כאן. ומבואר במשנה דנחלקו ב"ש וב"ה האם יש איסור בורר ביו"ט כמו בשבת או לא, דלפי ב"ש יש איסור בורר ביו"ט, וצריך את השלשה תנאים שיש בבורר בשבת, והיינו שיברור את האוכל מהפסולת, ושיברור ביד ולא בכלי, ושיברור על דעת לאכול לאלתר ולא לאחר זמן. ולפי ב"ה אין איסור בורר ביו"ט, ולא צריך את השלשה תנאים שיש בבורר בשבת [מלבד התנאי שיברור ביד ולא בכלי, שביו"ט גם ב"ה מודים שאסור לברור בכלי, אלא שיש חילוק בין סוגי הכלים, דבקנון ותמחוי מותר, ובטבלא ובנפה וכברה אסור, כדתנן במשנה, ובטעם החילוק עיין ברש"י בביצה דף י"ב ע"ב ד"ה אבל]. והנה על דעת ב"ה אומר רשב"ג דכל ההיתר לברור פסולת מתוך אוכל ביו"ט זה דווקא כשהאוכל מרובה על הפסולת, אבל כשהפסולת מרובה על האוכל גם ב"ה מודים לב"ש שאסור ליטול את הפסולת [ובביאור החילוק בין פסולת מרובה על האוכל לאוכל מרובה על הפסולת, עיין בשבת דף קמ"ב ע"ב שנחלקו בזה רש"י ותוס', ואכמ"ל].

והנה על דברי רשב"ג מקשה הגמ' בזה הלשון: "פסולת מרובה על האוכל מי איכא מאן דשרי", ובביאור קושית הגמ' נחלקו הראשונים שם, דרש"י ותוס' פירשו דהקושיא היא איך ס"ל לרשב"ג דבפסולת מרובה על האוכל מותר ליטול את האוכל, הרי האוכל הוא מוקצה כיון שהאוכל הוא מועט, וממילא הוא מתבטל לפסולת ונהפך להיות מוקצה. וכן כתבו הרא"ש בביצה פ"א סי' כ"ג והתוס' רי"ד שם בביאור קושית הגמ' [ומתרצת הגמ' דבאמת רשב"ג מיירי באופן שהאוכל לא נהפך להיות מוקצה, וכגון שהפסולת הוא המועט והאוכל הוא המרובה, ומה שרשב"ג העמיד את דברי ב"ה בפסולת מרובה על האוכל, כוונתו שהפסולת מרובה על האוכל בטירחא ולא בכמות], ומבואר מהראשונים הנ"ל דסברי דבפסולת מרובה על האוכל אסור ליטול גם את האוכל, משום איסור מוקצה.

אמנם הרי"ף בביצה שם (דף ז' ע"א מדפי הרי"ף) גרס בקושית הגמ' בזה"ל: "פסולת מרובה על האוכל פשיטא מי איכא מאן דשרי", וכתב הב"ח דמזה שהרי"ף גרס "פשיטא" מוכח דס"ל שהקושיא של הגמ' היא באופ"א מרש"י ותוס', והיינו למה רשב"ג צריך להשמיע דבפסולת מרובה על האוכל אסור ליטול את הפסולת, הרי זה פשיטא דכיון שהפסולת מרובה על האוכל א"כ למה יטרח טירחא יתירה בחנם, הרי יכול למעט בטירחא ע"י שיטול את האוכל [ומתרצת הגמ' דבאמת כשהפסולת מרובה על האוכל לא צריך רשב"ג לאשמועינן שאסור ליטול את הפסולת, אלא רשב"ג מיירי כשהאוכל מרובה על הפסולת, ומה שהעמיד את דברי ב"ה בפסולת מרובה על האוכל, כוונתו שהפסולת מרובה על האוכל בטירחא, ובכה"ג היה מקום לומר שיהיה מותר ליטול את הפסולת, דלמעוטי בטירחא עדיף, קמ"ל רשב"ג דכיון שגם בפסולת יש טירחא הדין הוא שאסור]. והנה מזה שהרי"ף לא פירש כרש"י ותוס', מוכח דס"ל דבפסולת מרובה על האוכל מותר ליטול את האוכל, ואין בו איסור מוקצה, וכן הוכיחו הב"י והב"ח שם מהרמב"ם בהלכות יו"ט פ"ג הט"ו וט"ז דס"ל דבפסולת מרובה על האוכל מותר ליטול את האוכל, ואין בו איסור מוקצה. ועיין שם בנושאי כלים על הרמב"ם מש"כ בזה, וכן כתבו התוס' להדיא בשבת דף קמ"ב ע"ב (ד"ה שאוכל), ע"ש. וע"ע במאירי בביצה שם ובים של שלמה בביצה פ"א סי' מ"ב שגם הביאו את מחלוקת הראשונים הנ"ל.

הכרעת הפוסקים

ולדינא נחלקו בזה הפוסקים, דהטור בהלכות שבת ריש סי' שי"ט ובהלכות יו"ט סי' תק"י פסק דבפסולת מרובה על האוכל אסור ליטול גם את האוכל משום איסור מוקצה, וכן פסק הט"ז סי' שי"ט סק"ג [ע"ש שהעתיק את הטור לדינא]. ובדעת השו"ע מצאנו מבוכה גדולה, דגבי יו"ט פסק השו"ע בהלכות יו"ט סי' תק"י ס"ב שמותר ליטול את האוכל, אמנם גבי שבת השו"ע סתם ולא כתב בזה כלום, ומהאי טעמא נחלקו הפוסקים מה דעתו לענין שבת, דהב"ח שם כתב דכיון שהשו"ע לא כתב בזה לא איסור ולא היתר יש לנו להחמיר שאסור, אמנם הפמ"ג במשבצות זהב סי' שי"ט סק"ג והאליה רבה סי' שי"ט סק"ח והמחצית השקל סי' שי"ט סק"ז כתבו בדעת השו"ע שמותר, והוכיחו כן מהשו"ע בהלכות יו"ט דפסק להדיא שמותר ליטול את האוכל, והדברים ק"ו, דאם גבי יו"ט שאיסור מוקצה חמור בו יותר משבת, כמש"כ השו"ע סי' תצ"ה ס"ד, פסק שמותר, ק"ו בשבת שמותר. וע"ע באליה רבה שם שהאריך להוכיח שמותר, ואכמ"ל. והנה הביה"ל ריש סי' שי"ט (ד"ה הבורר) כתב בדעת השו"ע דמדלא העתיק את שיטת התוס' דסברי דבפסולת מרובה על האוכל אסור ליטול את האוכל משום איסור "בורר", מוכח דס"ל לשו"ע שמותר ליטול את האוכל, ואין בזה איסור בורר. והנה אע"פ שכל הנידון של הביה"ל הוא לענין בורר ולא לענין מוקצה, אעפ"כ מוכח דס"ל בדעת השו"ע דבפסולת מרובה על האוכל אין גם איסור מוקצה, דאם היה איסור מוקצה לא היה מכריע בדעת השו"ע שמותר.

דעת הטור דבאוכל מרובה על הפסולת בכמות ובטירחא מותר ליטול את הפסולת

כתב הטור סי' שי"ט וז"ל: וכיצד הוא בורר, אם יש טורח בברירת האוכל יותר מברירת הפסולת, בורר כדרכו לזרוק הפסולת, ואם יש יותר טורח בברירת הפסולת כגון שהוא דק, נוטל האוכל ומניח את הפסולת. וכל זה כשהאוכל מרובה על הפסולת בכמותו, ומשכחת באוכל מרובה שאפילו הכי יש טורח בברירת הפסולת כגון שהוא דק כדפרישית, אבל אם כמות הפסולת מרובה אסור אפילו לטלטלו, שהאוכל בטל ברוב הפסולת, עכ"ל. מבואר מהטור חידוש גדול, והוא דיש אופן שמותר לברור בשבת פסולת מתוך אוכל, וכגון שהאוכל מרובה על הפסולת בכמות [דבכה"ג אין איסור מוקצה בנטילת הפסולת משום שהפסולת מתבטל לאוכל], וגם יש יותר טירחא בברירת האוכל [דבכה"ג אסור ליטול את האוכל משום איסור טירחא בשבת], וכתב הב"י שם דמקור דברי הטור הוא מהסוגיא בביצה הנ"ל, וכמו שפירש רש"י את הסוגיא שם.

אמנם כבר כתב הב"י שם דהרמב"ם והר"ן והרמב"ן והרי"ף והסמ"ג והסמ"ק והמ"מ פליגי על הטור, וסברי דלעולם אסור לברור פסולת מתוך אוכל, ואפילו כשהאוכל מרובה על הפסולת בכמות ובטירחא, ועל דעת הטור הקשו הב"י והדרישה שם והנשמת אדם כלל ט"ז סק"א דכל הסוגיא בביצה מיירי ביו"ט, ולכן מותר ליטול פסולת מתוך אוכל משום דקיי"ל כבית הלל דסברי שאין איסור בורר ביו"ט, אבל בשבת מנא לן שמותר ליטול פסולת מתוך אוכל בכה"ג, וכתב הב"י דס"ל לטור שאין חילוק בין שבת ליו"ט בזה. ועיין בנשמת אדם שכתב בזה"ל: ולא זכיתי להבין ולירד לדעת הב"י וכל האחרונים שלא דיברו מזה כלום, עכ"ל, וע"ש מש"כ ליישב דעת הטור.

עוד יש להקשות על הטור איך מותר ליטול את הפסולת, הרי הפסולת הוי מוקצה גמור, וצ"ל כמשנ"ת לעיל מהחזו"א דכל מוקצה שמעכב את האדם מלאכול את האוכל אין בו איסור מוקצה.

ולדינא פסק הרמ"א בסי' שי"ט ס"ד דלא כהטור, דהנה כתב השו"ע וז"ל: הבורר פסולת מתוך אוכל אפילו בידו אחת חייב, עכ"ל. וכתב הרמ"א וז"ל: ואפילו האוכל מרובה ויש יותר טורח בברירת האוכל, אפילו הכי לא יברור הפסולת אפילו כדי לאכול לאלתר, עכ"ל. וע"ע בביה"ל ריש סי' שי"ט (ד"ה הבורר) ובנשמת אדם כלל ט"ז סק"ב מש"כ בדעת הרמ"א. וע"ע בספר שלמי יוסף עמ"ס שבת ח"ב סי' רע"ד מש"כ בדעת הטור.

חזקיהו גבאי - בני ברק

שיטות הראשונים בגדר מלאכת בורר, ויסוד היתר לאלתר ביד, ואוכל מתוך פסולת

שבת ע"ד ע"א: ת"ר היו לפניו מיני אוכלין, בורר ואוכל בורר ומניח, ולבו ביום לא יברור, ואם בירר חייב חטאת וכו'. אמר אביי בורר ואוכל לאלתר, בורר ומניח לאלתר, ולבו ביום לא יברור, ואם בירר חייב חטאת וכו', ע"ש כל הסוגיא.

א. מחלוקת הראשונים אי בעינן בלאלתר ביד ואוכל מתוך פסולת דווקא או סגי ביד

ופליגו הראשונים במהלך הסוגיא אי אביי ור' המנונא ור' יוסף פליגי, או דלכו"ע בעינן גם ביד דווקא, ואוכל דווקא, ולאלתר דווקא, דברש"י ד"ה והתניא כתב דאיירי הברייתא דלעיל דתנן דאם בירר חייב, ואוקי אביי אלבו ביום, וע"ז מחלקינן בין יד לנפה וכברה. ומזה דייקו הראשונים דמשמע דלאלתר שרי אף בנפה וכברה, ולבו ביום שרי בידו, וא"כ פליג על ר' יוסף דתלה רק ביד או נפה. [ולגבי אי בעינן אוכל דווקא, צ"ע דברש"י כתב דעיקר ברירה ביד, ויעויין באגלי טל ועוד אחרונים דנקטו בדעת רש"י דבפסולת מתוך אוכל לכו"ע לא מהני יד ולאלתר, וצ"ע]. וא"כ פליגי ע"ז דוודאי לאלתר אסור אף בנפה וכברה, וביד לאח"ז נמי אסור. ומ"מ נראה דאכתי פליגי הראשונים, דהרמב"ן כתב דבעינן ג' התנאים ביד אוכל ולאלתר ולכו"ע, ומסתפק אם איכא מחלוקת עכ"פ לגבי קנון ותמחוי מדרבנן. אך בתוס' מדוייק דלאביי בעינן ביד ולאלתר, או מ"מ מהני אף בפסולת, דז"ל התוס': וכ"מ מתוך פר"י דפי' דאיכא ג' דינים בבורר לאלתר, דביד מותר וכו', ומשמע דבעי יד בבורר לאלתר, ולא דבעי כל התנאים. וכן מוכח בשיטת תוס', דהא בעיקר קושית ר' המנונא מידי קנון ותמחוי קתני, דכתב רש"י דה"ה נמי י"ל מידי נפה וכברה קתני, מקשים התוס' דא"כ גם לאביי יש להקשות כן, דהא הגמ' לקמן מעמידה דמה דקתני חייב איירי בנפה, וא"כ הא לא קתני כן.

ב. בביאור הקושיא מידי קנון ותמחוי קתני

וברמב"ן חלק על קושית תוס', דהקושיא מידי קנון ותמחוי קתני היינו דמדרישא לא איירי בהכי אלא ביד, מנ"ל דסיפא איירי באופ"א, וא"כ מדייק הריטב"א דלפי התוס' דהקושיא לא מצד החילוק בין הרישא לסיפא, אלא דכל דמיירי בדווקא בקנון וכדו' הו"ל לפרושי ולא למסתם, א"כ אי אביי נמי מצריך דווקא אוכל מתוך פסולת, שוב קשה מידי אוכל מתוך פסולת קתני, כמו שהקשה אביי עצמו. וא"כ צ"ב יסוד מחלוקתם בזה, דלהרמב"ן בעינן תלת תנאים כדי למישרי, ולתוס' סגי בדלאלתר וביד, ול"ב נמי אוכל מתוך פסולת דווקא.

ג. פלוגתת הראשונים ביסוד היתר אוכל מתוך פסולת, אם מצד שינוי או דרך אכילה

ובעיקר דינא דבעינן אוכל מתוך פסולת, מצינו פלוגתא בראשונים בגדר היתר זה, דהתוס' כתבו דמדלקמן כתב ר' זירא מה דרכו של בורר, בורר אוכל מתוך פסולת, שוב מוכח דגם בברירת האוכל איכא דרך ברירה. וביארו בזה דהתם בפסולת מרובה על האוכל דדרך העולם לברור האוכל דהוא המיעוט, שרי לברור דווקא הפסולת דהוא הרוב, ומה דבסוגיין בעינן דווקא באוכל, איירי דהאוכל מרובה, ובזה דרך העולם לברור המיעוט, וע"כ שרי לברור האוכל. ומבואר מזה דעיקר ההיתר דאוכל מתוך פסולת הוא מצד שינוי מדרך העולם, דבורר הרוב ולא המועט. [וכן לשון תוס' ביצה דמצד שינוי אתינן עלה].

אך ברמב"ן הביא דברי התוס' ופליג ע"ז וז"ל: ולא מסתברא, דגבי שבת לעולם אסור לברור פסולת ולהניח האוכל, ואע"ג דתרווייהו דרך בורר נינהו, בשבת בהיתרא טרחינן, באיסורא לא טרחינן, ומאן דטרח באיסורא ובורר הפסולת הו"ל כבורר לאוצר, שהרי אין דעתו לאכול מה שבירר, ולפיכך חייב, עכ"ל.

ומבואר דפליג על תוס', דמצד שינוי ליכא, דתרווייהו דרך בורר, ולעולם אין להתיר לברור הפסולת מתוך האוכל, ורק אוכל מותר דבהיתרא

ג. ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך

ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך – בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע. ואהבת את ה' אלוקיך בכל נפשך – אפילו הוא נוטל את נשמתך. ובכל מאדך – בכל ממונך. ועוד, בכל מאדך – בכל מדה ומדה שהוא מודד עמך, הוי מודה לו בכל מאדך. ושמת את הדברים האלה – שיהיו חביבים עליך כיום שניתנו מהר סיני. ושננתם לבניך – שיהו מדקדקים בהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ודברת בם – אי אתה יכול לשנותם לדברים אחרים. בשבתך בביתך – אלו דרכי ארץ. ובלכתך בדרך – אלו שלום בין אדם לחבירו. ובשכבך – זה קריאת שמע שעל המיטה. ובקומך – אלו תפילה. וקשרתם לאות על ידך – אלו תפילין של יד. והיו לטוטפת בין עיניך – אלו תפילין של ראש. וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך – אלו מזוזה. למען ירבו ימיכם וימי בניכם – אלו מצות התלויות בארץ. כימי השמים על הארץ – אלו מצות התלויות בשמים. ללמדך שמצוה אחת מצות התלויות בארץ שקולה כנגד מצות התלויות בשמים. ואומר כי ה' אלוקיך מתקנא בך – אי אתה יכול לעבוד עבודה זרה ולהתקנא בה. כי אש אוכלה הוא – אי אתה יכול לעבוד עבודה זרה ולהתקנא בה. אל קנא – אי אתה יכול לעבוד עבודה זרה ולהתקנא בה. נשבע הקב"ה לאבות שיתן לזרעם את הארץ, ולא עוד אלא שנתן לנו את הארץ שלא נתנה לשום אומה ולשון. ולא עוד אלא שנתן לנו את הארץ שלא נתנה לשום אומה ולשון,

שרי אף לאח"ז ואף בכלי הוה שינוי, דכל שמברר הפסולת או האוכל אחרת מדרך העולם חשיב שינוי, דיסוד מלאכת בורר הוא העמדת המין לעצמו כדי לתקן המאכל, וע"כ באופן שמשנה מדרך העולם בהעמדת מין אחר חשיב שינוי. ואף אוכל מתוך אוכל יסודו מדין פסולת מתוך אוכל, דאותו שאינו חפץ בו חשיב פסולת.

ב. שיטת הרמב"ן ועוד דדין בורר איירי גם בשתי מיני אוכלין, דיסוד המלאכה הוא הפרדת מין ממין. ויסוד היתר לאלתר ביד ודווקא אוכל מתוך פסולת, הוא דבכה"ג הוה מיטרח בהיתר כדרך אכילתו, וזה טירחה המותרת בשבת.

ג. שיטת הרשב"א ע"ד הרמב"ן דיסוד דין היתר לאלתר הוא דין היתר שנאמר במלאכות שבת, דלא אסרה תורה דרך מאכל בנ"א, אלא דהוה כהיתר לאיסור המלאכה, וע"כ בעינן למעט בטורח, ולכן יברור הפסולת אם הוה מיעוט בטורח.

ד. שיטת תו"י בדין בורר הוא רק בפסולת גמורה מתוך אוכל, דבעינן צורת מלאכת בורר כדי לאסור, והצורה של בורר בעלמא הוא רק בפסולת גמורה. וכן ביד ל"ה צורת בורר, וע"כ שרי אף לאחר זמן. וכן לאלתר שרי אף בכלי, דאין דרך בוררין בעלמא לברור לאלתר, ושוב ל"ה כצורת המלאכה ושרי.

יעקב אדרי - נוה יעקב

סימן ש"כ

בענין צביעה ושאר מלאכות באוכלין

הנה אמרו בגמ' לענין המולח בשר שחייב משום מעבד, "רבא אמר אין עיבוד באוכלין", ויש לדון אם זוהי מחלוקת בענין מעבד דוקא, או שזה מענין כלל גדרי המלאכות, שהרי לרבא שלא נאמרה מלאכת מעבד באוכלין, היינו שיש בה חילוק משאר מלאכות, ויש לדון אם היא סברא בכלל המלאכות או גדר בפ"ע מענין מעבד. ובמרדכי מצינו שהביא דין זה לענין ממחק, ומשמע שיש בזה סברא לענין כלל המלאכות.

אמנם לענין צובע מצינו סתמא דגמ' לחייב אף באוכלין, שהביאו גבי שוחט לרב שמתחייב על שצובע את הבשר, ואם דין זה עומד אף לרבא הרי שאין הדבר בהכרח לכל המלאכות, ויש לדון בגדר הדבר. אלא שבתורי"ד פי' שהחיוב שם הוא אף באוכלין, כיון שאין לחלק בחשיבותם משאר מטלטלין מפני שלהלכה יש עיבוד באוכלין, ומשמע שבאמת גם בצובע תלוי הדבר במחלוקת, אבל מפשטות סתימת הראשונים בזה משמע שדין זה הוא לכו"ע, ויל"ב בגדרי הדברים. [ובביה"ל הביא צד שאיירי באופן שצובע את העור, ולפ"ז אינו באוכלין, אבל פשטות ההבנה בסוגיא ובראשונים הוא שצובע בבשר].

ובאמת הלא כל המלאכות דסידורא דפת ודאי שעיקרם באוכלים, ולא שייך מחלוקת בזה, ורק במלאכות שאין עיקר ענינם באוכלים יש מקום לתלות שיהיו במחלוקת אם מתחייבים עליהם באוכלים, אך יל"ב בסברת הדבר, וכמו שהעמיד בתורי"ד שאין חילוק בחשיבות המלאכה בין אוכלים לשאר מטלטלין, ומדוע לרבא אין מתחייב במעבד, ולהמרדכי אף בממחק, ולהתורי"ד אף בצובע כשהם באוכלין. עוד מצינו מפורש כענין זה בברייתא (צ"ה א') לענין מגבן שחייב משום בונה, ובפשטות הסוגיא הוא דאורייתא לכו"ע, וכיון שבבונה ודאי שאין עיקר המלאכה באוכלין, מדוע יתחייב בזה לרבא במגבן שהוא באוכלין, ובע"כ שאין זו סברא בכלל המלאכות, אלא שתלוי הדבר בגדרי המלאכות, וכלפי זה חלוקים הדברים, שבמגבן מתחייב אע"פ שבמעבד וממחק וצובע יפטר, וכן י"ל לענין צובע לפי פשטות הסוגיא [דלא כהתורי"ד] שחייב לכו"ע, והיינו שאינו תלוי בגדר הפטור דמעבד, ויל"ע בסברת הדברים.

והנה בפמ"ג (סי' ש"כ בסופו) הביא לחלק גבי צביעה באוכלין בין אם היא לצורך אכילה או לצורך אחר, שמה שמצינו בגמ' לחייב לרב בצביעה היינו מפני שהיא לצורך שאינו שייך לאכילה עצמה, וכמו שהביאו בגמ' שהוא צריך לה כדי שיקנו ממנו את הבשר כשיראוהו אדום, אבל בצביעה לצורך האכילה נחשב כחלק מן האכילה ומותר [והיינו כענין הסברא שמצינו בדרך אכילה לפטור], והוסיף בזה שאינה מלאכה כיון שאינה מתקיימת, ולא ביאר מדוע החשיבה שאינה מתקיימת, ואפשר שכוונתו בזה שכשתכלית צביעתו היא לאכילה הרי שכל עניינה הוא שלא לקיום, וי"ל שזוהי הסברא לחייב אף באוכלין אם צביעתו היא לקיום, שבזה עומדת המלאכה לתכליתה, משא"כ כשעושה כן לצורך אכילה הרי שכל תכלית המלאכה אינה מתקיימת ופטור.

והנראה מזה להעמיד את חילוק הדין שבין המלאכות אם יתחייב בהם כשהן באוכלין או לא, שמכיון שעיקר חשיבות המלאכה היא בתכליתה, והיינו במה שמעמידה את הדבר כפי שצריך לו, הרי שבאוכלין י"ל שאין חשיבות המלאכות בהם לזה אלא באופן דסידורא דפת, והיינו שכיון שעיקר תכלית האוכלים הוא לאכילה, הרי שרק מה שמעמידם לזה חשוב למלאכה, וזהו ענין המלאכות של סידורא דפת שמעמידים את האוכלים לתכליתם, אבל במעבד וממחק וצובע אינם שייכים כלל להעמדת האוכלין לתכליתם, ולכך סבר רבא שפטור, וממילא שבמגבן שהוא מצורת העמדת החלב לאכילה הרי שיש לחייב בו משום בונה לכו"ע, שאע"פ שהוא נעשה באוכלין הלא עומד הוא בחשיבות המלאכות במה שהוא מעמיד את האוכל לתכליתו.

אמנם יל"ע בצובע שמפשטות הסוגיא נראה שמתחייב לכו"ע ודלא כהתורי"ד, שהרי אינו מעמיד בזה את האוכל לתכליתו, ומדוע מתחייב [ובפרט כד' הפמ"ג שכשהוא לצורך אכילה פטור, ולצורך אחר חייב].

ונראה שיש מקום לחלק בין כלל המלאכות לצביעה בענין תכלית המלאכה בצורתה, שבסתם מלאכות הלא ענינם לעשות ולשנות את הדבר בעצמו, וכמו במעבד שעושה את העור להיות מעובד, אבל בצביעה הלא אין הדבר עצמו משתנה אלא מראהו, אלא שזה בעצמו ענין המלאכה שהשינוי במראה הדבר הוא ג"כ חשיבות במלאכה וחייב. ולפ"ז י"ל שלכך אף באוכלין לא יפטר כשעושה בהם את הצביעה, והיינו שהרי אין ענין הצביעה בהעמדת הדבר עצמו למה שצריך לו, וממילא שאף באוכלין שתכליתם לאכילה שייך להתחייב בה, והוא דין מסויים במלאכה זו שא"צ להעמיד בה את הדבר לתכליתו, וכמבואר.

והנה מצינו בריטב"א שהוכיח מד' רב לגבי שוחט, שבצובע צריך לכוין לתכלית המלאכה, ובמשמעות לשונו משמע שנקט לזה דוקא בצובע, וצ"ב בסברת הדבר, ואפשר שהיינו כפי המבואר שבצובע אינו מעמיד את הדבר בתכליתו אלא במראהו, וא"כ י"ל שאף אם בשאר מלאכות א"צ לכוונה זו בצובע לא יתחייב בלא כוונה, והיינו שכיון שאין עומד בצביעתו לשום תכלית, הרי שלא נחשב שהעמיד בזה לתכלית של מלאכה כלל, ורק כשהוא צריך לצביעה אפשר להחשיב את צביעתו למלאכה שהוא עושה בה את תכליתה, ודו"ק.

בגדר חיוב ממרח מענין הממחק

הנה במסתת את האבן שמתחייב משום מכב"פ, פירש"י שהוא מחליקה לאחר שנחצבה מן ההר, וכ' הראשונים שלפ"ז לכאו' הרי הוא כמו המחליק את העור ויתחייב בזה גם משום ממחק, ולכן פי' התוס' שהאבן כבר מתוקנת ועושה בה רק שירטוטין, ואינו מחליקה להיות נחשב בזה ממחק, אמנם בשיטה להר"ן הביא לפרש שאין ממחק חייב אלא כשיש בזה צורך כמו במשכן, אבל באבן אינו אלא כדי ליפותה, וכ"כ המאירי שא"צ לו לתשמיש אלא לנוי, ולכן אין זה בדין ממחק, והיינו שאין חשיבות במה שמחליקה לנוי. וסברת הפטור בזה נראה שהיינו מגדרי החיוב במלאכות, שהוא דוקא באופן שהאדם צריך את ענין המלאכה, אבל כשא"צ לזה וכגון כשעוסק בדבר שע"ז צובע דבר שאין לו צורך בו שאינו נחשב בזה לצובע, וכך כאן שעוסק בתיקון האבן מאחר שא"צ להחלקתה הרי שאין בהחלקתה את חשיבות המלאכה. [אך נוסף בזה חידוש בדבריהם, שאע"פ שיש לו צורך בזה לנוי אינו נחשב לצורך ענין המלאכה. וצ"ל שבענין זה א"צ כ"כ שתהא מוחלקת באמת, אלא רק למראית העין, ולכן אינו נחשב צורך המלאכה, וצ"ע].

ומסתבר שאף לפי הצד בראשונים שמתחייב ע"ז באבן, שבאמת אין חשיבות למלאכה בלא שצריך להחליקה, אלא שסברו שאף באבן שצריך הוא להחליקה רק לנוי נחשב מענין המלאכה, כיון שמ"מ צריך הוא לזה, והרי שיעקר ענין המלאכה בממחק הוא במה שמחליק את העור ע"י שמגרר את שערו, ולכך עומד החיוב דוקא בדבר שיש לו צורך בהחלקתו, שבזה נחשב לו צורך בענין המלאכה.

והנה מצינו שהממרח נחשב תולדה לממחק, ולפ"ז לכאו' צריך שיהא ענין הממרח ג"כ בזה שמחליק את הדבר, וכ"נ מד' הרמב"ם שהביא את החיוב בממרח שעוה או זפת וכיו"ב מדברים המתמרחים "עד שיחליק פניהם", והיינו שענין החיוב בזה הוא דוקא כשממרח באופן שמחליק את פני הדבר, שבזה הוא תולדה דממחק, אך יל"ע אם באמת יש לאדם צורך באופן זה להחליק את הדבר, שהרי אינו צריך אלא למרחו ולהפשיטו במקום שנותנו, ומדוע יהא נחשב בזה לתולדת הממחק אם אינו צריך בזה את החלקתו וכנ"ל.

ובגמ' מצינו כמה אופנים שהביאו לדין החיוב בממרח, ועיקר הדבר נאמר בממרח את הרטיה שחייב משום ממחק, וענין הרטיה הוא התחבושת שנותן ע"ג המכה, ולא נתבאר בגמ' מה הוא ענין המירוח שבה, ויעויין בפיהמ"ש להרמב"ם בסוף עירובין שפי' שפושטין עליה את המשיחה כדי ליתנה ע"ג המכה, וי"ל שצריך הוא לפשט את המשיחה בשוה על הרטיה, וכך יוכל ליתנה ע"ג המכה לרפאותה, וכ"נ מפירש"י שם שכ' שמחליק את הגומות שברטיה, וי"ל שבלא שיחליקם לא יוכל ליתנה בטוב ע"ג המכה, וא"כ י"ל שלכך צריך הוא גם להחלקת המשיחה, ובזה נחשב לתולדת הממחק שהוא בהחלקת העור. אמנם בשבת (ע"ו) פירש"י שמחליק את התחבושת ע"ג המכה, ומשמע שאת התחבושת עצמה הוא מחליק כשנותנה על המכה, וכן ראיתי בפסקי הרי"ד שהביא לחייב בזה בין אם מחליקה על גופו ובין אם מחליקה על הרטיה, ומשמע שענין הדבר הוא כענין נתינת המשיחה על הרטיה או על גופו שממרח ומחליקה במקום שנותנה, ולכאו' צ"ע, שגם אם נאמר שכשנותנה על הרטיה צריך שתהא המשיחה מוחלקת וכנ"ל, מה שייך הדבר כשנותנה על גופו, שאע"פ שצריך למושחה ולפושטה ע"פ כל המכה, לכאו' א"צ הוא בזה שתהא גם מוחלקת, ומדוע יהא נחשב כממחק.

עוד מצינו ענין זה בגמ' (קכ"א) לענין רוק שדורסו ע"ג קרקע לפי תומו, ופירש"י שהיינו משום מאיסותא, ויש שפי' שם שאינו שייך כלל לממרח מפני שאינו בא להחליק את הרוק אלא רק להבליעו בקרקע, אמנם ברש"י הביא שהיה צריך לעמוד בדין ממרח ואשווי גומות, ורק מפני שאינו מתכוין התירו, ומשמע שאף בענין זה שא"צ להחליק את הרוק נחשב ממרח, והיינו כיון שמ"מ מפשטו ע"ג קרקע [וראיתי מי שצידד בדבריו שהוא ממרח שם את הקרקע ומחליקה, אך אינו כפשטות ל' רש"י]. וכן אמרו במתני' (קמ"ו) שאסור לסתום נקב שבחבית בשעוה מפני שהוא ממרח, והביאו דאפשר שיהא בחטאת, ולד' הרמב"ם שהחיוב בדברים המתמרחים הוא דוקא כשמחליק פניהם, י"ל שכך הוא גם באופן זה, והיינו שכדי לסתום את הנקב בשעוה צריך להחליקה מבחוץ שתהא שוה עם כל החבית, אמנם בפירש"י כ' את ענין החיוב במה שהוא מורח את השעוה סביב הנקב לדובקה, ומסתימות לשונו בזה לא נראה שצריך דוקא להחליק את פני השעוה כדי להחשיבו ממרח, וכיון שענין המלאכה דממחק הוא במה שמחליק את העור, צ"ב איך יתחייב בממרח דבר שאינו מחליקו. והנראה מבואר מזה לפירש"י שגדר ענין המלאכה שבתולדה אינו צריך שיהא בענין המלאכה שבאב, שבזה אע"פ שעיקר ענין המלאכה שבאב הוא בהחלקת העור, מ"מ בתולדה דממרח א"צ לענין ההחלקה, והרי שגדר החיוב בממרח עומד בפ"ע על כל דבר שממרחו ומפשיטו במקום שרוצה ליתנו, ולכן אף בזה שרוצה רק לדבק את השעוה סביב הנקב בלא להחליקו מתחייב, שהרי הוא מפשטו וממרחו שם, וכן ברוק הרי צריך הוא לפשטו כדי שיבלע בקרקע וכדו', ובזה נחשב לממרח, וממילא שאף ברטיה שצריך לפשטה ע"ג המכה וא"צ שתהא מוחלקת מבחוץ מתחייב, ואפשר עוד שלכך נחשב רק לתולדה כיון שאינו בא להחליקו כלל, אבל באופן שיחליקו יהא באמת אב, ובאמת בעירובין שפי' שמחליק את הגומות כ' שהיינו ממחק, ומשמע שפי' שהוא ממחק ממש ולא רק תולדה, וי"ל שהיינו מפני שנקט לזה בענין שצריך להחליקו וכנ"ל, ובענין זה הרי הוא ממחק ממש, משא"כ בשאר אופנים שאינו אלא תולדה. אך צ"ב מדוע נחשב הממרח לתולדת הממחק, כיון שאינו צריך להחלקת הדבר כענין המלאכה שבממחק.

והנראה בזה שצ"ל שאופן המירוח הרגיל כשרוצה לפשט את הדבר בכל המקום שרוצה ליתנו הוא כשמחליקו מבחוץ, ולכך נחשב לתולדת הממחק אע"פ שאינו צריך בזה את מה שמחליקו, כיון שזהו מ"מ האופן הרגיל שבו, והרי א"כ אפשר שאף באופנים שממרח בלא להחליקו נחשב מענין המלאכה, כיון שענין המלאכה בממרח עומד בפ"ע במירוח עצמו.

וזהו הדין כשמדבק את השעוה בנקב או דורס את הרוק שאינו מחליקו כלל, כיון שמ"מ ממרחו נחשב למלאכה. [אמנם עדיין לאחר העיון בזה אין הדבר מבורר לי, כיון שבכ"מ נקט רש"י בממרח שהוא מחליקו, ומשמע שדוקא בענין זה מתחייב, וצ"ע]. אמנם לד' הרמב"ם שהביא את החיוב דוקא בדברים שמחליק את פניהם, לכאו' לא יתחייב בענין אחר, והיינו שאף בממרח שהוא תולדה בפ"ע, מ"מ צריך שיהא באופן שמחליק את הדבר כמו בממחק. אך אפשר שמ"מ אין עיקר ענין המלאכה שבו במה שמחליקו אלא במה שממרחו ומפשטו, ולכך אף בדברים שאינו צריך את ענין החלקתם שייך לחיוב זה, כיון שמ"מ ממרחם, וזהו ענין הדין בממרח את הרטיה, שאע"פ שאין לו צורך בענין החלקתה מתחייב כיון שצריך הוא למרחה, ומה שמצינו בד' הראשונים שמסתת את האבן לא יתחייב כשא"צ להחלקתה, זהו דוקא בממחק עצמו, ששם כל ענין החיוב הוא בהחלקת הדבר, אבל בממרח עיקר ענין החיוב הוא על המירוח, ורק שצריך להחליקו כדי שיהא דומה לממחק, ודו"ק.

מאיר רובינשטיין - מודיעין עילית

לסחוט פירות לקערה ריקה על דעת לאכלו

במשנ"ב סימן ש"כ ס"ק ח' כתב: "ואפי' במקום שנהגו להחמיר [שלא לסחוט שום פרי אפי' אין הדרך לסחטן], היינו דוקא כשסוחטו לשם משקה, אבל כשסוחטו בקערה לטבל בו המאכל שרי, ובזיתים וענבים אסור אף באופן זה", וקצת יש לעיין למה נקט המשנ"ב דוקא זיתים וענבים, שהרי גם תותים ורמונים אסור לסחוט באופן שאין סוחטו לתוך המאכל, כמו שכתוב בשער הציון ס"ק כ"ג.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

ב' הערות בגזירת משקין שזבו

א. במתני' (קמג:) אין סוחטין את הפירות כו', ואם יצאו מעצמן אסורין, ר"י אומר אם לאוכלין היוצא מהן מותר וכו'. וברש"י מבואר שהנדון מצד גזירה שמא יסחוט, דלת"ק לעולם גזרי', ולר"י במכונסין לאוכלין דלא ניח"ל בזיבתן לא חיישי' שיסחוט. ובגמ' א"ר יהודה א"ש מודה היה ר"י לחכמים בזיתים וענבים, מ"ט כיון דלסחיטה נינהו יהיב דעתיה וכו', ועי' רש"י, ולהנ"ל הביאור, שבזיתים וענבים שרובן לסחיטה חיישי' שמאחר שזבו ישנה דעתו וניח"ל בזיבתן, וממילא אף חיישי' שיסחוט [משא"כ בשאר פירות שאין עומדין רובן למשקין]. והנה יל"ע מ"ט לא אסר ר"י המשקין משום מוקצה דנולד. ולכאו' י"ל דהוי כאוכלא דאיפרת, כמו לענין סוחט אשכול ענבים לתוך הקדרה (לק' קמד:), ופרש"י דהוי כמפריד אוכל מאוכל ולא הוי מפרק. ולכאו' נראה שמה"ט אין לאסור שם משום נולד, דכיון שמשמש לאוכל, הרי לא נעשה כאן דבר חדש, דאוכל היה ואוכל נשאר, וה"ה בנידו"ד כיון שעומדין הפירות לאכילה [ואף המשקה שבהם בכלל], ממילא אף כשיצא המשקה אינו נחשב כיצירה חדשה אלא כאוכלא דאיפרת. שו"מ שכ"כ תוס' בעירובין (מ"ו.) ד"ה כל שכן.

ב. בגמ' (קמד:) מסיק ר"נ דכיון דאחשבינהו הו"ל משקה, והק' בי מדרשא דלפי"ז מ"ט תותין ורימונין שכנסן סתם (וכ"ש לאוכלין - לרבנן) משקין שזבו מהן אסורין, הא כיון דלא אחשבינהו אי"ז 'משקה', ומבו' לעיל (ע"א) דכדי לגזור במשקין שזבו אטו שמא יסחוט, בעי' שיהא שם 'משקה' עליהן.

ולכאו' אפש"ל, דהנה חזינן דלסחוט תותין ורימונין אפי' **למתקן** אסור משום בי מנשיא שהיו סוחטים למימיהן, והגע עצמך הרי בכה"ג ודאי לא אחשבינהו למשקין, ואעפ"כ גזרו על סחיטת הפירות משום שמא ימלך לסחוט למימיהן דאז מחשיבן, וכל זה הוא משום שיש בי מנשיא שסוחטין למימיהן, א"כ י"ל גם לגבי גזירת משקין שזבו, דאמנם בע' 'משקה', ובלא אחשבינהו לא חשיב משקה, אך מ"מ כיון דאיכא בי מנשיא שסוחטין, י"ל שבתותין ורימונין שזבו **נתייחס** לזה כאל משקה שאחשבינהו - לענין זה שיהא אסור המשקה - משום שיש מחשיבין למשקה, וה"נ יש לחוש שמא ימלך על הפירות ויחשיבנהו למשקין.

הערה בענין סחיטת כבשין למימיהן

בגמ' (קמה.) כבשין שסחטן, פרש"י ירק חי כבוש ביין וחומץ, ולמימיהן פטור אבל אסור, פרש"י שלא גדל בתוכן. [ויל"פ: א. שאי"ז דרך סחיטה, ב. שכבר היה נחשב משקה מקודם], ומ"מ אסור אטו זיתים וענבים.

ויל"ע, הא לא איירי כאן בזיתים וענבים, וא"כ אין כאן יותר מאיסור דשאר פירות, והרי פגעין ופרישין גופייהו אינו אלא מדרבנן דאי"ז משקה [ולא שייך אחשבינהו להתחייב אלא **ברימונין** כפרש"י לעיל], וא"כ כאן שגם לא גדל בתוכן הו"ל גזירה לגזירה.

אכן לפרש"י שנכבשו ביין וחומץ, שמא י"ל שיש כאן "משקה", וכל החסרון שלא גדל בתוכן, ושפיר י"ל דמ"מ גזרו אטו זיתים וענבים, ועי'.

חיים יוז'וק - ברכפלד

הסוציו הכלכלית כאילו, הכל פתוח לכולם ואין שום הבדלים. אבל אז נכנסים לשיחות יותר עמוקות ומתחילים לשמוע את הסיפורים האישיים של כל אחד ואחת, ואז מבינים שלמרות שנראה שהכל פתוח, יש הרבה מחסומים שמונעים מאנשים מסוימים להגיע לאן שהם רוצים. אחד הדברים שהכי הפתיעו אותי בשנה הראשונה שלי בתיכון היה לשמוע את הסיפורים של חברים שלי שהגיעו ממשפחות מהגרים. אני זוכר שישבתי עם חבר שלי בהפסקה ושאלתי אותו איך הוא הגיע לישראל, והוא סיפר לי שהוא ומשפחתו עברו מאתיופיה לישראל כשהוא היה בן 5. הוא סיפר לי שהם עברו דרך סודן ברגל, ושהוא זוכר שהיו הרבה פעמים שהם לא ידעו אם הם יצליחו להגיע לישראל בחיים או לא. הוא סיפר לי שהוא זוכר שהיו פעמים שהם ישנו בלילה בשדות כי לא היה להם כסף לשלם על מקום לישון בו, ושהוא זוכר שהיו פעמים שהם לא אכלו כמה ימים ברציפות כי לא היה להם כסף לקנות אוכל. הוא סיפר לי שהוא זוכר שהיו פעמים שהוא ראה אנשים מתים בדרך, ושהוא זוכר שהיו פעמים שהוא ראה אנשים נאנסים בדרך, ושהוא זוכר שהיו פעמים שהוא ראה אנשים נרצחים בדרך. הוא סיפר לי שהוא זוכר שהיו פעמים שהוא ראה אנשים נרצח

במים, דבספוג יתכן ואין לו ענין אלא בלחות שנשארת בספוג ומסייעת לו בניקוי השולחן, אמנם אין לו חפץ בעצם הנוזל הנשפך, ולכך חשיב נוזל זה כהולך לאיבוד, משא"כ בצמר גפן שאין החיטוי נעשה ע"י הנחת צמר גפן רטוב באלכוהול, אלא הצמר גפן הוא רק הכלי להריק מתוכו את האלכוהול ע"ג הפצע, ובכה"ג רוצה הוא בודאי בלחות האלכוהול שיוצאת מהצמר גפן, ומשתמש בה, ולא חשיב לאיבוד.

וא"כ לפי זה ישנו מקום לדמות את המגבונים הלחים המשמשים לניקוי לספוג, שכל ענינו בלחות שבספוג היא על מנת לסייע בניגוב ע"י המגבון, ואם כן הלחות שיוצאת מעבר לכך חשובה כהולכת לאיבוד. ואף שהגרש"ז דימה בין הדברים, מ"מ עדיין ישנה סברא לחלק כנ"ל, ע"פ שיטת הפמ"ג הנ"ל. שו"ר דגם למרן הגרצ"פ פראנק בהר צבי ח"א סי' ק"צ לא הוי פשיטא לי' מילתא דלא חשיבא בכהאי גוונא כמשקה שהולך לאיבוד, עיי"ש ובהררי"י בשדה שם.

ואין בדבריו הוראה להיתר, שבודאי יש לחוש לאיסור תורה של סוחט, ומ"מ יש בדבר הצעת דברים בפני הת"ח לדון כל כה"ג היכא שבאמת איננו מתכוין לסחוט, ובמגבונים כאלו בהם המציאות היא שלא הוי פס"ר שיסחוט, וכה"ג כאשר החשש הוא שמא מאן דהו מבני הבית לא יזהר בזה, הרי שיש לדון בעיקר איסור הסחיטה שבדבר וכנ"ל.

* * *

בגדרי סחיטת פירות בזה"ז

הנה מבואר בסי' ש"כ שישנן ג' דרגות שביניהם מתחלקים סוגי הפירות לענין איסור סחיטה: הדרגה הראשונה היא סחיטת זיתים וענבים שאיסורן מדאורייתא, הדרגה השניה היא תותים ורימונים שדרגת איסורן מד"ס, ושאר כל הפירות מותרים.

פירות שמצויים לסחיטה בזה"ז

והנה במציאות זמנינו כבר עוררו שהרבה מן הפירות (והירקות) שפעם היה הגדר בהם שמותרים לכתחילה, בזה"ז שתעשיית המיצים הטבעיים התפתחה מאד, רבים מהן נהפכו להיות כתותים ורימונים שיש בהם איסור סחיטה מד"ס. אלא שהדבר תלוי במחלוקת המג"א והמ"ב עד כמה 'שיגעון' של יחידים שסוחטין פירות הללו מהוה סיבה לאסור אכו"ע, דהא מיהת כו"ע מודו שאם יש סיבה מסויימת לסחיטת הפרי אצל אותם יחידים, ולשאר כל העולם אין סיבה זו נוגעת כלל, שאז בוודאי אינו אוסר אכו"ע [ונראה שאפשר ליתן דוגמא לדבר את תעשיית סחיטת הפירות לצורך רפואה אלטרנטיבית - אשר רוב העולם אינו מכיר בה בגירסתה הנוכחית], ומ"מ פליגי באופן שאין סיבה מיוחדת לסחיטה, אבל בכל זאת רק יחידים סוחטים את הפירות הללו, שלהמג"א מותר ולהמ"ב אסור, ועי' חזו"א שצידד כדעת המג"א.

סחיטת תפוזים ואשכוליות אי הוו דאורייתא

והנה יש שרצו לעורר דבזה"ז שסחיטת תפוזים ואשכוליות נהפכה להיות מצויה מאד, ויתכן שאפילו רוב המין עומד לסחיטה [ויש לברר אם אכן זו המציאות], אם כן יהיה הדין דסחיטתן בזמנינו אסורה מדאורייתא. ויש נפק"מ בדבר באופן שהסחיטה נעשית בפס"ר דלא ניח"ל, ובצירופים נוספים, וכדכתב בשש"כ להתיר אכילת חצי אשכולית ע"י כפית, אע"ג שע"י לחיצת הכפית נסחט מהמיץ שבתוך האשכולית, ויסוד היתרו שם מבוסס על כך שסחיטת אשכולית אינה אסורה אלא מדרבנן (ועיי"ש שכ' סברא נוספת להיתר מטעם אחר).

נפק"מ נוספת יש בדבר לענין דין משקה הזב מאליו שאסור רק בזיתים וענבים, ואם הדר דין תפוזים ואשכוליות להיות כזיתים וענבים, יש לדון אם שייכת בהם גם גזירת משקין שזבו מאליהם, ויהיה איסור לשתות מיץ שזב מאליו מסלט פירות וכדו'.

ונראה לדון בדבר, דהנה בגמרא שבת קמ"ה א' איתא: "אמר רב חייא בר אשי אמר רב דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת זיתים וענבים בלבד", וכתב שם רש"י וז"ל: "כלומר אסרה תורה מלאכה, ודריכת זיתים וענבים הוא דהויא מלאכה, אבל שאר דריכות **לאו אורחייהו בהכי**, ולאו מלאכה נינהו", עכ"ל.

ומבואר ברש"י שיסוד הדבר מדוע אסרה תורה דוקא דריכת זיתים וענבים בלבד, משום דדוקא הם אורחייהו בהכי, אבל פירות אחרים אין דרכם דוקא בדריכה.

אמנם בביאור הר"ן על הרי"ף שם נראה לכאורה גדר אחר, דכתב ביאור טעם דברי הגמרא דשלקות שסחטן למימיהן פטור, וז"ל: "למימיהן פטור אבל אסור - לפי שאינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים בלבד, וכדאמרינן לקמן, אבל שאר פירות היוצא מהן **לא חשיב משקה** להתחייב עליו".

והנה הפמ"ג בהקדמה לא"א בסי' ש"כ נראה שהבין ששיטות רש"י והר"ן מחולקות בטעם ייחודם של זיתים וענבים, עיי"ש, ומינה רצו לעורר דהניד דפירות אחרים שעומדים לסחיטה אם תהיה סחיטתן מדאורייתא, תלויה במחלוקת הזו, שלרש"י כיון שיחזור הדבר בפירות אחרים להיות אורחייהו בהכי, שוב גם בהם תהיה הסחיטה מדאורייתא, אמנם להר"ן שיסוד החיוב תלוי בחשיבות המשקה, הרי שיתכן שדוקא משקה מזיתים וענבים הוא חשוב [ובפמ"ג תלה הדבר בחשיבות משקה לענין ז' משקין המכשירין לקבל טומאה].

אמנם מדברי פסקי הרי"ד נראה להוכיח שבאמת אין מחלוקת בין רש"י להר"ן, ויסוד הסברות אחד הוא, דז"ל: "אמר רב חייא בר אשי אמר רב, דבר תורה אינו חייב על דריסת זיתים וענבים בלבד, וכן תנא דבי מנשה אינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים בלבד. פירוש - הני **דאורחייהו בהכי** הוי תולדה דדש וחייב עליהן חטאת, אבל שאר סחיטת פירות **דלאו אורחייהו בהכי** לא מחייב עליהו חטאת, ואינן אלא פטור אבל אסור. ולא פליגא הא אדר' יוחנן, דהא לא מיירי אלא במשקין הנסחטין מן הפירות, **ששום משקה מהן אינו חשוב אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים**, אבל כבשין ושלקות שבלעו משקה חשוב, אע"ג דמעלמא קא אתי חייב חטאת הוא, דלא שנא לר' יוחנן משקה דאתי מעלמא למשקה היוצא מגופו". ומבואר מדבריו דאף שנקט כשיטת רש"י שייחודן של זיתים וענבים הינו בזה שאורחייהו בהכי, מ"מ ס"ל דישנו מבחן גם של חשיבות, וצ"ע כיצד עולים ב' הגדרים בקנה אחד.

ונראה לבאר דיסוד הענין חד הוא, והוא דבעינן משקה חשוב, וסיבת הדבר דבעינן משקה חשוב הוא, כיון שלולא שיש למשקה שם חשיבות אין לראות במעשה הסחיטה משום 'מפרק', דאין כאן הפרדה של שני מינים שונים זמ"ז, ורק אם למשקה יש 'שם' בפני עצמו - אז ניתן לראות כאן מלאכת פירוק.

ואמנם סיבת הדבר דיש למשקה שם בפני עצמו, הוא מחמת רגילותייהו דאינשי לסוחטו בפני עצמו, שזה אומר שהדבר הנפרד נחשב אצלם מצד עצמו, ולא רק כחלק מן האוכל ממנו הוא יצא.

ולפי הבנת הפמ"ג גדר חשיבות משקה הוא מחמת היותו אחד משבעת המשקין כנ"ל, ונראה לבאר ע"פ הספרא שהובא ברע"ב במס' מכשירין פרק ו' מ"ד, דגדר ז' משקין היינו משקין שאין להם שם לווי, משא"כ מי תותים ומי רימונים שאינם משקה מצד עצמם, ויש להם שם לווי. ונראה לבאר, דכאשר אין להם שם לווי הרי שחשובים משקה מצד עצמם, ולא רק כחלק מהפרי שהגיעו ממנו, ונראה שהסיבה לזה שיש לשאר משקין שם לווי הינו מחמת שאין רגילות כ"כ לסוחטו בפני עצמו, ודבר זה גופא גורם לאנשים שלא לתת לדבר שם לווי. [ואמנם לענין ז' משקין הוא בעיקרו הלמ"ס, כמבואר ברמב"ם בפיהמ"ש שם, ולכן גם אם יתגלה משקה שאין לו שם לווי (אולי כקולה וקפה בזמנינו, לולא המים שממילא מעורבים בהם), אכתי פשיטא שאינו מכשיר, אבל לענין חשיבות סחיטה בשבת מסתבר שדבר זה יכול להשתנות לפי המציאות הרגילה, אלא שלא סגי בזה שרוב הפרי עומד לסחיטה, אלא צריך שמחמת זה תהיה כ"כ חשיבות למשקה שלא יהיה לו שם לווי, וזה אינו במיץ תפוזים ואשכוליות].

מרדכי רוטנברג - קרית יובל

בענין סוחט

המשנה בפרק חבית (שבת דף קמ"ג ע"ב) אומרת: "אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין, ואם יצאו מעצמן אסורין. רבי יהודה אומר אם לאוכלין היוצא מהן מותר, וגם למשקין היוצא מהן אסור".

והגמ' שם דנה במה נחלקו תנא קמא ורבי יהודה, לר"י אמר שמואל המחלוקת היא בשאר פירות כמו תפוחים ואפרסקים וכיוצא בהן, אבל לגבי זיתים וענבים שרובם עומדים לסחיטה, אפי' שנתכוון לאוכלם נקרא משקה, כיון שניחא לו בזה שיוצא המשקה מודה רבי יהודה שאסור. ועולא אמר רב סובר שמחלוקתם היא גם בזיתים וענבים. ורבי יוחנן אומר שבשאר פירות פסקינן כר"י, ולכן אם נתכוון לאוכלם אז המשקה מותר, ואם נתכוון לסוחטו - המשקה היוצא מהן אסור, אבל בזיתים וענבים לא פוסקים כרבי יהודה, ולעולם היוצא מהן בשבת אסור. ורנב"י סובר שלכו"ע בזיתים היוצא מהן אסור, ובשאר פירות היוצא מהן מותר, ונחלקו בתותים ורמונים.

וכתב הרא"ש דהעולה מהדברים הוא, דזיתים וענבים וכן תותים ורמונים אסור לסוחטן בשבת, ואם יצאו מעצמן מזיתים ומענבים אסור לכו"ע, ומתותים ומרמונים נחלקו, לר"י לאוכלין מותר ולמשקין אסור, ולת"ק אסור בכל גוונא. והקרבן נתנאל כתב שתותים ורמונים בסתמא דינם כמו הכניסם לאוכלין, והיוצא מהן מותר.

הגמ' (שבת דף קמ"ה ע"א) אומרת: "גופא כבשים [פירש"י כבשין ירק חי כבוש ביין ובחומץ] שסחטן, אמר רב לגופן מותר, למימיהן פטור אבל אסור, ושלקות בין לגופן בין למימיהן מותר, ושמואל אמר אחד זה ואחד זה לגופן מותר, למימיהן פטור אבל אסור, רבי יוחנן אמר אחד כבשים ואחד שלקות לגופן מותר, למימיהן חייב חטאת. מיתיבי סוחטין כבשים בשבת לצורך השבת אבל לא למוצ"ש, וזיתים וענבים לא יסחוט, ואם סחט חייב חטאת". וע"ז שואלת הגמ' קושיא לרב ולשמואל ולרבי יוחנן, שדבריהם לעיל אינם כדברי הברייתא, ומתרצת הגמ' שלרב מותר לסחוט את הירקות הכבושין בשבת רק לצורך השבת ורק כשנתכוון לגופן, ושלקות מותר גם כשנתכוון למימיהן, ואם סחט זיתים וענבים חייב חטאת, ואת שמואל מסבירה הגמ' שס"ל דמותר לסחוט כבשין ושלקות בשבת לצורך שבת, וכ"ז כשנתכוון לגופן, אבל אם סחט זיתים וענבים חייב חטאת, ואת דברי רבי יוחנן מסבירה הגמ' שהוא סובר שמותר לסחוט כבשין ושלקות בשבת לצורך השבת כשנתכוון לגופן, אבל כשנתכוון למימיהן חייב חטאת. והתוס' (שם) בד"ה ורבי יוחנן אומר שכשסוחט את הדג כדי שהציר שלו יזוב, חייב חטאת לרבי יוחנן אם סחטו לקערה, משום שזה דומה לדין השלקות.

רש"י (שבת בדף קמ"ד ע"ב) מסביר את ההבדל בין סוחט לתוך קדירה לבין סוחט לתוך קערה, שהרי הסוחט לתוך הקדירה מוכחא מילתא דרוצה את הסחיטה לצורך האוכל, ולכן מותר, אבל לקערה זימנין דלמשקה קאי ולכן אסור.

והר"ח פסק הלכה כר"י דהסוחט כבשים ושלקות בשבת, אם סחיטתו היא לצורך מימיהן חייב חטאת, ולא משנה אם סחט לתוך הקדירה או שסחט לתוך הקערה, ואין הלכה כרב ושמואל, ויש מעמידין את דבריהם ביו"ט, ואין הלכה כמותן לא בשבת ולא ביו"ט, עכ"ד. ואילו הרי"ף סובר שר"י מחייב חטאת רק אם סחט לתוך קערה, אבל כשסחט לקדירה ר"י מודה לרב ושמואל.

בזיתים וענבים אם ח"ו סחטן בשבת הרי הוא חייב חטאת לכו"ע, אם דעתו היתה לסחוט בשביל המשקה הזב מהם, ויש להסתפק אם צריך לרכך אותם או למתקן (-דהיינו שיצא המרירות של הזית, ועל ידי זה השמן יהיה מתוק), ולכן הוא עושה את הסחיטה בשבת, האם חייב חטאת או שזה אסור מדרבנן או מותר לכתחילה, שהרי מי שמפצע זיתים הרי לא הכשיר את הפרי לקבלת טומאה, משום שהשמן לא נקרא משקה בגלל שאינו צריך את השמן שיוצא מן הזית, וגם בשבת לא יחשב למשקה, או שכל זה דווקא בהלכות הכשרת אוכלין, שהשמן נקרא מוהל ולא שמן, אבל בהלכות שבת כן יקרא שמן ויהיה חייב חטאת.

ונראה לי לומר בזה שלכל הפחות אסור מדברי סופרים, דלא גרע מהסוחט כבשין למימיהן שלהלכה פטור אבל אסור בין לרב ובין לשמואל, ולכן הוא הדין אם דעתו לאכול את הזיתים והענבים, שיש בו צד קולא בזה שאינו צריך את מימיהן, וצד חומרא שזיתים וענבים דרכם לסחיטה, דומיא דסוחט כבשין למימיהן שיש קולא במה שזה לא זיתים וענבים, וחומרא דאינו צריך למים.

בענין נולד

הגמ' (שבת דף נ"א ע"ב) אומרת: "וכשם שאין טומנין את החמין, כך אין טומנין את הצונן, רבי התיר להטמין את הצונן, ואין מרזקין [בתוספתא פ"ד כתוב "ואין מרסקין" בסמ"ך] לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש". האיסור לרסק בידים לפי רש"י הוא משום שהוא מוליד בשבת, וזה דומה למלאכה שבורא המים האלו, עכ"ד [שמעתי מר' י.ז.פ. שזה דומה למלאכת מכה בפטיש], וכשהוא נותן מים לתוך הכוס וממילא הקרח נהפך למים מותר.

והתוד"ה אין מרסקין כתבו שיש להיזהר לא לרחוץ את הידים בשלג ובברד, והזהיר תבוא עליו ברכה, ונראה שהתוס' מדברים על מקרה שמכניס את ידיו לתוך הכלי, אבל כששופך על ידיו מים מותר, משום שלא שייך הטעם שמא ירסק את השלג והברד. והשו"ע (בסימן ש"כ סעיף י"א) כתב: "ואם יטול יזהר שלא ידחקם בין ידיו, שלא יהא מרסק".

בתרומה (בסימן רל"ה) כתב לאסור ליתן פשטידה ליד האש, כיון שע"י כן נימוח השומן הקרוש, וזה נולד, דומיא דברד שהיה בתחילה צלול ואח"כ נקרש, שע"ז כתוב בגמ' שאסור לרסקו, אבל ליתן הברד בכוס יין לצננו מותר מתרי טעמי, חדא דהוי גרמא בעלמא, ועוד שמתערב ומתבטל ביין ואינו ניכר, אבל בפשטידא השומן לא מתבטל ויש כאן נולד, עד כאן תורף דברי בעל התרומה.

והרשב"א הביא את דברי רש"י, וכתב דכוונתו לא לאסור את המשקה משום נולד, אלא משום סרך מלאכה שהוא כבורא ומוליד המים הללו, והביא את דברי התרומה והקשה עליו שני קושיות: א. דגם לתוך הכוס הוא נפשר והוי נולד. ב. דפירות דלאו בני סחיטה סוחטין לכתחילה, והיוצא מתותים ורימונים אם לאוכלין מותר, ולכן פירש הרשב"א שהאיסור הוא משום סרך מלאכה כשמרסקן בידו, ועוד כתב "ולי נראה דמשום גזירת סחיטה בפירות העומדין למשקין נגעו בה, מפני שהברד והשלג למימיהן הן עומדין", ולכן לתוך הכוס לא גזרו ומותר, כיון שאינו דומה לסוחט, ובתוספתא (פ"ד הט"ז) כתוב "אבל מרסק הוא לתוך הקערה", והטעם בהיתר הזה הוא מפני ששלג וברד הם מים שנקרשו וקפאו, ולא שייך בהם איסור סחיטה, אלא שגזרו בהם משום סחיטה בפירות כ"ז כשהשלג והברד בפני עצמן, אבל בתוך הקערה או לתוך הכוס לא גזרו ושרי, עד כאן דבריו. ונראה מתוך דבריו שלא הסיבה היא ביטול הקרח במים, אלא לא גזרו בקערה.

וכן נראה שהיא שיטת הרמב"ם (בפרק כ"א הי"ג) שהאיסור לרסק שלג וברד הוא גזירה משום סוחט, מהא דהביא את הדין הזה בהלכות סוחט (מ"מ). ולכן יוצא לאסור לאכול איגלו בשבת, אם כולו קרח ומרסקו בידיו ושיניו.

הסמ"ג (לאוין ס"ה) כתב שמותר ליתן פשטידה סמוך לאש, ממה שכתוב בברייתא "אין מרסקין", משמע שאם השומן שבפשטידה נמחה מעצמו שרי. ורבינו ירוחם (ח"ג נ"ב ס"ט ע"ד) כתב שנראה עיקר כדברי המתירין [שהם הסמ"ג והסמ"ק]. והבית יוסף הביא את דברי בעל התרומה שכתב שאם שפך בערב שבת את המים והשומן, מותר לחמם בשבת הפשטידה, ולא חיישינן משום נולד, כיון שרוב השומן איננו, והשומן המועט לא חשיב. והמרדכי הביא ראיה להתיר בשם רבינו יחיאל מפרי"ש, שכתוב בפרק כירה (שבת דף מ' ע"ב) "סכה אשה ידה שמן ומחממתה כנגד המדורה, וסכה לבנה ואינה חוששת". והמרדכי הוסיף שמכל מקום טוב להזהר שלא יהיה במקום שהיד סולדת בו, עכ"ד הקדושים. והב"י הקשה על דברי המרדכי בתרתי, דמשמע מדבריו שלהתרומה אסור היכא שהיד סולדת בו, וכשאין היס"ב שרי, וקשה דהרי להתרומה האיסור הוא משום נולד, וגם כשאין היס"ב אסור, ועוד דמשמע מדבריו דלרבינו יחיאל מותר אפילו כשהיס"ב, וקשה דהרי בשמן הפשרו זה בישולו.

א"כ נמצאנו למדים שיש כאן כמה סברות להתיר:

א. רש"י אליבא דהרשב"א - שהאיסור הוא רק אם מרסק בידים משום סרך מלאכה.

ב. הרמב"ם והרשב"א - שסוברים שהאיסור הוא רק כשמרסק בידיו גזירה משום סחיטה.

ג. הרמב"ן - שסובר שהשומן גם בלח הוא אוכל, ולכן גם בידים מותר לרסק כיון שהם כפירות דלאו בני סחיטה שסוחטין אותם לכתחילה.

ד. רבינו יחיאל מפריש - שמתיר לחמם כנגד המדורה את השומן, ולכן פסק הבית יוסף בשומן (בסימן שי"ח סעיף ט"ז) שמותר ליתן את הפשטידה במקום שהיס"ב, משום שנקטינן כהמתירים.

כתב הדרישה שישנו חילוק בין פשטידה כנגד האש לבין הפשר שמן קרוש כנגד האש, וכן הרמ"א (בסימן שי"ח סט"ז) כ' "וכ"ש קדירה שיש בה רוטב שנקרש, שכשהשומן נימוח אינו בעין דשרי" [אם אין בו איסור בישול שאין היס"ב, כדכתב המשנ"ב שם], וכתב הרמ"א שנהגו להחמיר.

ולכן המרדכי כתב דכיון שבשמן כשמפשירו כנגד האש אסור וחייב, לכן בפשטידה טוב להיזהר שלא תהא קרובה לאש. כך היא שיטת המרדכי, אבל לבעל התרומה שאוסר משום נולד, אסור גם במקום שאין היד סולדת בו.

ונסתפקתי מה דין שוקלד חלב שנמס בחום, האם אסור לאוכלו בשבת משום נולד, או שמותר כמו שמותר לרסק בידים פירות דלאו בני סחיטה, ואולי כדאי לחוש לשיטת התרומה שהוי נולד, משום שישנם אנשים שמעדיפים את השוקלד כשהוא רך, וזה כמו מים שזבים מהקרח שאסורים באכילה משום נולד.

ד. ח. ש. - אופקים

בדין סחיטת בגד ממשקה הבלוע בו

הנה בסחיטת בגדים יש לדון גם מצד מלאכת מלבן וגם מצד מלאכת דישה, והנה מצד מלאכת מלבן שיטת ר"ת דזה ל"ש אלא בסחיטת בגד ממים, אך לא משאר משקין, ומה"ט מצאנו בגמרות דלא חששו לשמא יסחוט בסינון יין בסודרים וכיו"ב, כיון של"ש בזה מלבן כי אין הבגד מתלבן בכך.

אמנם שיטת הר"י בתוס' כתובות ו. דשייך מלבן גם בשאר משקין, ורק לא גזרי' בהו שמא יסחוט בשביל אותו מעט ליבון כיון דסוף סוף נשאר רושם, אבל כשסוחט חייב משום מלבן. וכ"כ התוס' בשבת קיא. כדעת ר"י.

גם הר"ן בשבת (דף מא. מדפי הרי"ף) דעתו דמלבן אפשר דשייך גם בשאר משקין, אולם דוקא בדבר שדרך ליבון בכך, אבל מסוכרייתא דנזייתא שאין דרך ליבון בכך אין בזה איסור מטעם מלבן.

והרמב"ן אחר שהביא דברי ר"ת חלק עליו, וס"ל דשייך ליבון גם ביין [והביא מקור לכך מב"ק דף קב. דשייך כיבוס ביין], אלא שלא גזרו שמא יסחוט ביין כיון שאין דרך ליבון בכך [ולא הזכיר דהיכא דאין דרך ליבון בכך ל"ש בו מלבן מדאו', אלא דלא גזרו רבנן בכה"ג]. אמנם התוס' בשבת כשכתבו דלא כר"ת לא הזכירו דוקא יין, אלא דאפשר דשייך ליבון גם בשאר משקים. [וי"ל ממקרא מפורש "כיבס ביין לבושו", וי"ל דשמא דוקא בבגד אדום שהוא בצבע היין שייך בו ענין זה, ולא בשאר בגדים].

ומ"מ מדברי הראשונים ז"ל משמע דלא פסיקא להו הך מילתא דשייך ליבון גם בשאר משקין, ורק כ' כן בדרך אפשר. והנה בדף מח. מבואר דאסור לפרוס סודר עפ"י הגיגית וליתן עליו הנטלא שעי"ז שוקע בתוכו, משום חשש שמא יסחטנו, ואילו בבגד העשוי לפרוס עליו מותר דאין חשש שיסחטנו. והתם הנדון של סחיטה הוא מצד מלבן [דאם משום דישה שרוצה להוציא מה שבתוכו, אין לחלק בין סודר לבגד שעשוי לכך]. ואם נאמר דל"ש מלבן בשאר משקים, צ"ל דהתם מיירי בחבית של מים.

והנה מצד מלאכת דישה הרי מצינו בגמ' דף קמה. דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת זיתים וענבים בלבד, ורש"י פי' משום דשאר דריכות לאו אורחייהו בהכי. אולם דעת רוב הראשונים דהטעם הוא משום דזיתים וענבים יש להם שם משקה, אבל שאר מי פירות ל"ח משקה, והטעם מבואר בדבריהם דאינו תלוי בחשיבות משקה שיהיה משבעה משקין, אלא שיהא דרך הפרי להוציא ממנו משקה, ושאר פירות דרך הפרי לאוכלו ולא להוציא ממנו משקה, הלכך אין שם משקה על היוצא ממנו [ע' ברא"ש שם פכ"ב סי' ד']. ולפי"ז סחיטת בגד ממשקה הבלוע בו לכו"ע יש סברא לחייב משום דישה, כיון דשם משקה עליו, ואינו מתבטל שם משקה ממנו כשבלוע בבגד. ואף לפירש"י דבעי' זיתים וענבים כי אורחייהו בדריכה, הרי ג"כ הדרך הוא לסחוט הבגד ממה שבלוע בו.

והנה בגמ' מבואר דכבשים שסחטן למימיהן י"א דפטור וי"א דחייב חטאת, ואם סחטן לגופן לכו"ע פטור, וי"א דאסור וי"א דמותר.

ופירש"י טעם מ"ד דפוטר אפי' למימיהן משום דאתי המשקה מעלמא [ואין כאן יצירה חדשה של משקה], ולפי"ז יש לפטור גם בסחיטת בגד ממשקין הבלועים בו להך מ"ד. [ומ"מ מדרבנן אסור].

אולם התוס' פי' משום דבעי' סחיטה בזיתים וענבים, ולפי"ז צריך לפרש טעמם כמ"ש התוס' בכתובות דף ו. דהטעם משום דהנך שם משקה עליהן, אבל מה שנבלעו בכבשים הוי אוכלא דאיפרת, ול"ש בזה סחיטה כלל, ואע"פ שמקודם שנבלע היה לו שם משקה, מ"מ אחר שנבלע בטל ממנו שם משקה דנהיה מי כבשים, והוי כשאר פירות דל"ש בהם סחיטה, כי אין חשיבות משקה למה שיוצא מהם, ומ"מ מדרבנן אסור כיון שהיה עליו שם משקה מקודם [עי' מ"א סי' ש"כ אות ט' ואות כ']. אבל סחיטת בגד ממה שבלוע בו, דאין הבגד משנה מהות המשקה הבלוע בו, ול"ש לומר דהמשקה הנסחט ממנו הוי אוכלא דאיפרת, בודאי שייך בו סחיטה מטעם דישה. וכן מבואר מדברי התוס' שם והרא"ש שם סי' ד' ובתוס' כתובות שם, דבודאי עדיף סחיטת בגד ממשקה הבלוע בו מסחיטת כבשים למימיהן, דאיכא מ"ד דפוטר. [ומ"ד דמחייב בכבשים בסוחטו למימיו, ס"ל דכיון דחייל עליו שם משקה תו לא פקע, ועכ"פ כשסוחט כדי להוציא אותו משקה הבלוע להשתמש בו יש לו חשיבות משקה, או דס"ל דמהתורה אסור כל סחיטה גם אם אינו בזיתים וענבים, וכדמשמע מד' הראשונים]. ולפי"ז בגד שבלוע בו מיץ פירות הסוחטו חייב משום מפרק, הגם דהסוחט הפרי עצמו פטור.

היוצא מזה דלדעת רוב הראשונים שייך שפיר סחיטה משום דישה בבגד הבלוע במשקין, אך לדעת רש"י ל"ש סחיטה מדאו' כיון שהיה משקה מקודם. וגם מצאנו ברמב"ן שם דכ' דאין סחיטה בבגד הבלוע במשקין מטעם אחר, דאין דישה אלא בגידו"ק. ועכ"פ שיטת ר"ת ור"י והר"ן שם והרא"ש שם דגם בבגד הבלוע ממשקין יש איסור דאו' של דישה, והוי כסחיטת זיתים וענבים כיון שיש שם משקה על מה שבלוע בו. ולפי"ז יל"ע למה התירו סינון יין בסודרין, ולא חששו שמא יסחוט ויהיה איסור דאו' של דישה, וי"ל דלא חששו שמא יחוס על מעט יין הבלוע בבגד ויסחטנו, וכל מה שחששו הוא במקום שעי"ז הבגד מתלבן, אבל לזה ל"ח, ומ"מ היכא שסוחטו הוי דאו'. ושו"ר כן במרדכי סי' תכ"ח.

אמנם היכא שסוחטו והולך לאיבוד, בזה דעת ר"ת בתוס' כתובות דשרי מטעם דהוי פסי"ר דלא ניח"ל (ורק מטעם מלבן יש לחייב), וה"ט דמ"ד כבשים ושלקות מותר כשסוחט לגופן דהכי קיי"ל.

והתוס' בשם ר"י כ' דמ"מ י"ל דאסור לכתחילה אע"פ שעושה לאיבוד [וההיא דכבשין שסחטן לגופן דמותר, שאני דהוי אוכלא דאיפרת ואין לו שם משקה כלל], וכ"ד תוס' בשבת קיא. דאסור לסחוט מטעם מפרק אע"פ שהולך לאיבוד [דביארו הדין דאסור לקנח בספוג שאין לו בית אחיזה מטעם דישה, אע"פ שהולך לאיבוד].

אבל הרמב"ן והר"ן כ' בהחלט דל"ש דישה היכא שהולך לאיבוד, ולא מטעם פסי"ר דלא ניח"ל אלא דל"ח דישה בכה"ג כלל [דכל מעשה דישה מהותו לקיחת המשקה מן האוכל לצרכו], ומ"מ כ' דמדרבנן מיתסר כיון דקא סחיט במשקין שדרך סחיטה בהן, וגם הרמב"ן כ' דמ"מ מדרבנן אסור כיון שדרך סחיטה בהן, וכונתם לתרץ דל"ד לכבשין שאם סוחטן לגופן מותר לגמרי. והנה לשיטת ר"ת דאין איסור מטעם דישה כשהולך לאיבוד, וגם ל"ש מלבן בשאר משקים, צ"ע במסכוריית למה חששו דהא הולך לאיבוד, והוא שאר משקין, וכה"ק תוס' כתובות. וי"ל לדעתו כמ"ש הר"ן בשם הערוך דאיירי כשנמצא בגג החבית ולא בדופן, וא"כ אינו הולך לאיבוד.

והנה במשנה דף קמג. ספוג אין מקנחין בו, ופירש"י לפי שכשאוחזו נסחט בין אצבעותיו, ואם יש לו בית אחיזה מותר. והנה לשיטת ר"ת דל"ש מפרק כשהולך לאיבוד, וגם ל"ש מלבן בשאר משקים, לכאו' בהכרח התם איירי משום מלבן ואיירי כשמקנח ממים, וחיישי' שמא יסחטנו מאותם מים, ועי"ז מתלבן הספוג [ולכאו' איירי במים נקיים, דבמים מלוכלכים הרי אם יסחוט לא יתלבן הבגד דישאר עליו רושם לכלוך, דמה"ט ס"ל לר"ת דאין ליבון בשאר משקין כיון שנשאר רושם, וכ"ש הכא], דהא התם בודאי מה שנסחט במה שמתקנח הולך לאיבוד, ול"ש בזה חיוב דמפרק [אלא דלדעת ר"י דמ"מ יש איסור גם ביין ושמן כשהולך לאיבוד, יש לפרש גם מטעם מפרק, וכן משמע במרדכי סי' תכ"ח, דף עז.]. ושו"ר במאירי שם שמפרש שהיו מטבילין הספוג במים, ועי"ז מקנחין בו הטבלא, ולפי"ז י"ל דהאיסור משום דישה, וניח"ל להשתמש במה שיוצא.

אולם בתוס' כתובות מפורש לשיטת ר"ת דאיירי כשמקנחו משמן, ובשעת הקינוח נסחט, והוי תולדה דמפרק. וצריך לפרש דאיירי כשנשפך שמן וחס עליו, ורוצה לספגו שלא ילך לאיבוד, ולכן סופגו. ועדיין צ"ע, דא"כ הרי לא ניח"ל שייסחט מהספוג, דהא אדרבה כל מטרתו לספגו ולהצניעו באיזה כלי שיזוב השמן לשם, והרי לשיטת ר"ת היכא דלא ניח"ל במה שיוצא הוי פסי"ר דלא ניח"ל, וצ"ע. [ובשלמא להראשונים דמפרשים טעם ר"ת משום דדישה לאיבוד ל"ח מלאכה כלל, י"ל דהכא אינו לאיבוד אע"ג דלא ניח"ל בסחיטה, אבל להמפרשים משום פסי"ר דלא ניח"ל צ"ע].

בענין סחיטה - ביאור דעת השו"ע

הנה לענין הלכה דעת מרן השו"ע דלענין מלבן נקטינן דאין ליבון בשאר משקים, וכמבואר בדבריו בסי' שי"ט סעי' י' דאסור לסנן מים בסודר משום ליבון, אבל יין ושאר משקים מותר, וכן מבואר בדבריו בסי' של"ד סעי' כ"ד שמותר ליתן שאר משקים על מפה שאחז בה אש, חוץ מן המים משום כיבוס, ומבואר מכ"ז דל"ש ליבון בשאר משקים [ואמנם המ"ב בשעה"צ סי' שי"ט אות כ"ט הביא בשם ס' יראים דסובר דבסחיטת יין שייך ליבון, ואעפ"כ אין בשרייתן משום כיבוס, ולפי"ז אין ראיה משריה לענין סחיטה, אבל עכ"פ מדברי שאר הפוסקים נראה בבירור דלא ס"ל לחלק בזה, וגם מרן בב"י לא הזכיר דברי היראים, אלא נקיט ואזיל כשיטת ר"ת דל"ש ליבון בשאר משקים, וגם בסי' ש"כ בהידוק פשתן בחבית לא חשש לליבון בסחיטתו, אלא דבזה כו"ע מודו דאין דרך ליבונו בכך כמ"ש הר"ן].

ואמנם דעת הט"ז בסי' ש"כ דביין לבן שייך כיבוס, אבל זה הוא דלא כרבינו תם דלא חילק כלל בזה, ולשיטתו גם יין לבן הוא בכלל שאר משקים דל"ש בו כיבוס, כיון שנשאר בו חזותא וריחא ולא מתכבס לגמרי כמו במים, וא"כ לדעת מרן דפסק כר"ת, ש"מ דל"ש ליבון כלל בכל המשקים חוץ ממים [ומה שמצאנו מקרא מפורש "כיבס ביין לבושו", היינו בבגד שצבעו דומה לצבע היין, דבהכי איירי קרא התם כדפירש"י שם, ודו"ק. וכך י"ל בדעת הנך ראשונים דיתרצו על ראיית הרמב"ן והר"ן דמצינו כיבוס ביין]. ומ"מ נראה דהיכא שבאמת עי"ז מתנקה הבגד, וכגון שמסיר טינוף מבגד ע"י יין לבן או שאר משקים, בודאי יש לאסור כיון דסוף סוף מתנקה הבגד מהלכלוך, ולכן אסור ליתן כל חומר ניקוי (אע"פ שאינו מים) על טינוף שבבגד להסירו, וכן מבואר בשו"ע הגר"ז סי' ש"ב סעי' כ'.

וכמו"כ נראה דהיכא דנותן יין לבן ואין נראה בו כתם ע"י יין לבן], נראה דיש לחוש דבזה כו"ע מודו (וכמ"ש דלכו"ע שייך כיבוס ביין אדום היכא שאינו מכתים את הבגד). ולגבי הנדון אם שייך סחיטה משום מפרק היכא שהולך לאיבוד, בזה נראה דדעת מרן ז"ל להחמיר בזה, שהרי פסק בסי' ש"כ סעי' י"ח דיש מי שמתיר לסתום נקב של פשתן בחבית כיון שהולך לאיבוד, והוי פסי"ר דלא ניח"ל ומותר וחלקו עליו, ואמרו דאע"ג דלא ניח"ל כיון דפסי"ר הוא אסור, והרי מרן לא הזכיר כלל סברת הראשונים דהיכא דהולך לאיבוד ל"ש בו דישה כלל [ובביאוה"ל ד"ה יש מי שמתיר משמע דכו"ע מודו בזה, אלא דמ"מ אסור מדרבנן אע"פ שהולך לאיבוד. אמנם לו"ד לכאו' י"ל בדעת התוס' בכתובות דלא ס"ל כלל דהיכא דהולך לאיבוד מותר מדאו', אלא כל ההיתר מדאו' משום דהוי פסי"ר דלא ניח"ל, ומ"מ דנו אם אסור מדרבנן]. ועכ"פ מרן ז"ל הכריע דלא כסברת הערוך דיש להתיר מטעם פסי"ר דלא ניח"ל, וכדמשמע מלשונו "וחלקו עליו", רק שבסוף הסעיף סיים דהעולם נהגו היתר בדבר מטעמא אחרינא, ואפי' כשנהנה מהנסחט, ויש לגמגם בטעמם, ולכן טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית. והיינו דעכ"פ צירף סברת הערוך היכא דיש צירוף נוסף [וכדביאר במ"ב ובשעה"צ, וכ"ה פשטות דברי השו"ע].

והנה י"ל אם מותר להשתמש במגבונים לחים בשבת לצורך ניקוי תינוק, והנה מצד מלבן נראה דל"ש בזה כיון שאדרבה ע"י מתלכלך, וגם נתבאר דעת השו"ע דאין ליבון אלא במים, ולא בשאר משקים שנשאר מהם ריחא וחזותא [אמנם י"ל דשאני הכא דלכך הוא עשוי, ולא מקפיד בריחא וחזותא, אך לאידך גיסא י"ל דכיון דלכך הוא עשוי שיהא לח, אין הסחיטה בו מוספת ניקוי, ועכ"פ הכא שעי"ז מתלכלך ועומד לזריקה נראה פשוט דל"ש בו מלבן].

אכן יש לדון אם יש בזה מפרק דהוא תולדה דדש [והנה ראיתי מביאים בשם האגרות משה דנייר לא בולע, ול"ש בו מפרק כלל, אבל זה תמוה כי נראה בעיניים שהוא בולע ושייך בו סחיטה, וכבר ראיתי לכמה מחכמי זמנינו שהעמידו דבריו דוקא בסוג נייר מסוים שאינו בולע, ועי' בס' תורת המלאכות בזה].

והנה הגם דקי"ל דאין סחיטה אלא בזיתים וענבים, מ"מ כבר נתבאר דהוא משום דשאר פירות ל"ח משקה, אבל מים הוא בודאי משקה ושייך סחיטה [וכן דעת רוב ככל הראשונים ז"ל דסחיטת בגד ממשקה הבלוע בו יש איסור סחיטה מדאו', ורק לשיטת רש"י דמה שהיה לו שם משקה מקודם אין בו סחיטה מדאו', וכמ"ש בכבשים ושלקות, ומ"מ מודה דאסור מדרבנן. ואמנם הרמב"ן העלה צד דאין מפרק אלא בגידו"ק, וכ"כ בבהגר"א סי' ש"ב בדעת הרמב"ם. אבל עכ"פ הרי מרן בסי' ש"כ כ' להדיא דשייך סחיטה בבגד של פשתן בחבית, וכן עיקר להלכה]. אמנם לכאורה י"ל בהנך מגבונים דכיון דמעורב בו חומרים נוספים ואינו ראוי לשתיה, ל"ח משקה כלל, דגדר משקה דבעי' הוא שיהא ראוי לשתיה שהדרך לסחטם להשתמש בהם לשתיה, ולא שיהא הדרך לאכלו (וכדנראה מדברי הרא"ש פכ"ב סי' ד'). אבל נראה פשוט דכל מה שצריך שיהא לו שם משקה, ושיהיה עומד לכך להשתמש בו בתור משקה, הוא כדי לאפוקי מלהיות בכלל אוכלא דאיפרת, דהיה אוכל ונשאר אוכל, ולא נתחדש כלום ע"י הסחיטה, אבל היכא דל"ש בו לומר אוכלא דאיפרת, אז בודאי בהפרדת דבר הבלוע עושה מלאכה, דעד כעת היה בגד רטוב, וכעת הוא מים, וסחיטת הבלוע הוי תולדה דמפרק אע"פ שאינו ראוי לשתיה, כיון שסוף סוף ראוי לשימושו להשתמש בו לצורך נקיון התינוק. והכא אין לדון מטעם פסי"ר דלא ניח"ל, דהא בודאי ניח"ל במה שיוצא כדי לנקות התינוק, וגם אינו הולך לאיבוד אלא משתמש בו לנקיון התינוק, לכן פשוט שיש לאסור בזה. וכבר הורה זקן מרן הגרי"א זצ"ל לאיסורא (מובא בס' הלכות שבת בשבת).

עוד י"ל אם מותר לנגב ידיו הרטובות בנייר, ונראה דאם מנגב באופן שידיו רטובות בהרבה מים, ומנגב בחזקה ועי"ז נסחט, יש לאסור מטעם מפרק, ואע"פ שהולך לאיבוד והוי פסי"ר דלא ניח"ל, הרי מרן חשש לדעות האוסרים [אמנם מטעם מלבן נראה דל"ש בזה, כיון שאינו דרך כיבוסו בכך, ואינו מתנקה בכך אלא נשחת ומתקלקל], אמנם היכא שאינו פסי"ר, והיינו שמנגב בעדינות, דעיקר הניגוב הוא לספוג המים שבידיו ולא לסחוט, בזה שרי, דאפי' אם במקרה יסחט מ"מ מותר, דהוי דבר שאינו מתכוין ואינו פסי"ר.

בנדון סחיטת שאר פירות אם חשיבי משקין

בגמ' דף קמד: מבואר דאסור לסחוט תותים ורימונים, ואילו פגעין ופרישין מותר לסחטן. ודעת רש"י דכשסוחט לצורך משקה בתרווייהו אסור, דכיון דאחשבינהו הו"ל משקה ומיחייב [ומבואר דאסור מדאורייתא], ורק כשסוחט לגופן בזה התירו בפגעין ופרישין, כי אין חשש שיסחוט למימיהן, כיון דאין אדם עושה אותו למשקה, ואסרו בתותים ורימונים [והגם דבכה"ג שיצא מאליו לא שייך אחשבינהו ול"ח משקה, מ"מ מכיון שמתעסק במלאכת הסחיטה חששו שמא ימלך ויסחוט למימיהן, ול"ד להכניסן לאוכלין שאינו סוחט בידיים].

אבל הראשונים [הרמב"ן הרשב"א והריטב"א] כ' דתותים ורימונים כיון שיש קצת אנשים שסוחטים למשקה, אמרי' בזה דכשסוחטן אחשבינהו וחשיב משקה, אך פגעין ופרישין בטלה דעתו ול"ח משקה, ומותר גם כשסוחטן למימיהן.

והנה בגמ' לקמן קמה. אמר רב דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת זיתים וענבים בלבד, ולשיטת רש"י דכשאחשבינהו הוי חיוב דאו', בהכרח צ"ל דהסוגיא לקמן לא קאי כר' חסדא דאית ליה אחשבינהו, אלא כר' פפא דלשיטתו לא אמרי' אחשבינהו, והטעם דאסור לסחוט תותים ורימונים הוא משום דיש עוד בנ"א כמו מנשיא שעושים כן, ולכן אסרוהו מדרבנן שמא יסחוט זיתים וענבים, אבל פגעין ופרישין שאין בנ"א שסוחטים אותם לא גזרו עליו. ומה שהקשתה הגמ' אטו מנשיא רובא דעלמא, ס"ל דאין כאן קושיא על עיקר הברייתא, די"ל דיש עוד בנ"א שעושים כן, ונקט מנשיא לדוגמא בעלמא, אלא עיקר הקושיא לר' נחמן דאמר הלכה כשל בית מנשיא, ומשמע דעיקר סמיכתו על זה שכך עושה מנשיא, וע"ז הק' הגמ', ותירץ ר' חסדא ליישב שיטת ר"נ דאמרי' אחשבינהו, אך לר"פ באמת אינו מטעם אחשבי' ודלא כר"נ. וכעי"ז כ' הב"י והדרישה. וכן נראה דעת הרמב"ם (פכ"א הי"ב) דכ' דאסור לסחוט תותים ורימונים הואיל ומקצת בנ"א סוחטים אותם כזיתים וענבים, שמא יבא לסחוט זיתים וענבים, אבל שאר פירות כגון פרישין מותר לסחטם מפני שאינן בני סחיטה. משמע דטעם ההיתר בפרישין כיון שאין דרך לסחטן, ולכן אין סיבה לגזור. ואילו להראשונים הנ"ל יסוד החילוק בין תותים ורימונים לשאר פירות, אינו בחשש שמא יסחוט, אלא אם שייך אחשבינהו או לא, דהיכא דשייך אחשבינהו אסרוהו, והיכא דל"ש אחשבינהו לא אסרוהו. ולהרמב"ם לית ליה טעמא דאחשבינהו, דהוא מפרש כרש"י דאחשבינהו הוא סיבה לאיסור מדאו', ואנן קיי"ל דלא אסרה תורה אלא זיתים וענבים בלבד, ולית לן אחשבינהו וכדעת ר' פפא, ורק מדרבנן גזרו היכא דשייך חשש שמא יסחוט זיתים וענבים. ולדעת הראשונים הנ"ל יוצא דבין לר"ח ובין לר"פ אמרי' אחשבינהו, וכמש"כ להדיא דגם ר"פ מודה לאחשבינהו, ורק פי' הפסול במקוה באופ"א, אך לא חולק על עצם דברי ר"ח.

ולפי"ז יוצא בהכרח דאחשבינהו הוא רק סברא מדרבנן, דהרי מדאו' אמרי' דלא אסרה תורה אלא זיתים וענבים בלבד, דרק הם חשובים משקה כיון שרובן עומדים לסחיטה, אבל שאר כל מיני פירות דאין רובן לסחיטה ל"ח משקה אלא אוכל, וכמ"ש הריטב"א שם, וא"כ מה דאמרי' אחשביה הוא סברא מדרבנן. [וכן מבואר להדיא בשו"ע הגר"ז]. ולפי"ז דימוי הגמ' למקוה, צ"ל דגם במקוה יפסול מדרבנן. ועכ"פ יוצא לנו כאן מחלוקת לפי"מ דקיי"ל דלא אסרה תורה אלא זיתים וענבים בלבד, ותותים ורימונים אסורים מדרבנן, אם יסוד האיסור משום

גזירה אטו זיתים וענבים אף בלא טעמא דאחשבינהו [כ"ה שיטת רש"י והרמב"ם לפי"מ דקיי"ל כר' פפא], או יסוד האיסור מטעמא דאחשבינהו [כ"ה שיטת הראשונים דליכא מאן דפליג על סברא דאחשבינהו].

ולדעת הראשונים דאסור מטעמא דאחשבינהו נראה דאין גדר האיסור משום גזירה [דהרי אף פגעין ופרישין אם היה שייך לומר אחשבינהו, ולא אמרי' דבטלה דעתו, היה אסור, הגם דל"ש גזירה וכמבואר ברמב"ם], אלא יסוד האיסור דהוי מלאכה מדרבנן של יצירת משקה, דמדרבנן חשוב משקה והרי יוצר כאן משקה. אבל לדעת רש"י והרמב"ם יסוד האיסור משום גזירה, הגם דל"ח משקה כלל [והגם שבמשקין שזבו מבואר דאי ל"ח משקה לא אסרוהו, מ"מ היכא שמתעסק בסחיטה בידיים גזרו].

ועכ"פ זה ברור, ומבואר לכו"ע בגמ' דבלי אחשבינהו לא חשיב משקה בסחיטת שאר פירות חוץ מזיתים וענבים. ולכאו' זה תימה, דהא מבואר בגמ' לעיל דמשקין שזבו מאליהם דאסר ר"י בשאר פירות אף בהכניסן סתם, הוא מטעם משקה, שזה יסוד קושית הגמ' שם מסלי זיתים וענבים דחשיב אוכל, והגמ' תי' דהתם גרע טפי. ולכאו' הרי בהכניסן סתם בודאי ל"ש לומר אחשבינהו, ואיך חשיב משקה. ובאמת הרשב"א והריטב"א (סוד"ה כר"ח) הקשו מ"ט דרבנן דגזרו אף בהכניסן לאוכלין, ותי' דכיון דאיכא בית מנחם דסחטי האי נמי מימליך וסחיט, ומשמע דלעולם אינו משקה אלא דיש לגזור. ומיהו תימה דאכתי קשה מר"י, דלשיטתם טעמו משום נולד, וזהו דוקא משום דהוי משקה, ואיך אסר בהכניסן סתם דל"ש אחשבינהו, ומזה לא הקשו הראשונים כלל. ולשיטת רש"י קשה אף מדרבנן, דלשיטתו גם מה שהם אסרו בהכניסן לאוכלין זה משום דחשיב משקה (וכמ"ש בדף קמד. ד"ה שלא לרצון).

ובהכרח צ"ל דיש שתי נידונים, יש נדון אחד מהו מציאות הדבר הנסחט, אם הוא במציאות משקה או הוא אוכל מרוסק [אוכלא דאיפרת], ויש נדון נוסף, דאף אם מציאותו משקה האם יש כזה סוג של משקה בעולם או אין כזה סוג משקה, וא"כ הוא מתייחס לאוכל שיצא ממנו בתור מיץ הפרי ולא בתור משקה בפנ"ע. ולענין חיוב סחיטה בשבת לא סגי שבמציאות יהיה כאן משקה, אלא צריך שייחשב סוג משקה דאז נחשב מעשה מלאכה של תיקון ויצירת דבר, ולכן לא אסרה תורה אלא זיתים וענבים בלבד, ושאר פירות בעינן דאחשביה, ואז קובע ע"י מעשיו שזה כלי משקה, וא"כ חשוב בשבילו משקה חשוב, ועי"ז נותן לדבר שם משקה, ובלא אחשביה לא נחשב סוג משקה. [ובזה תלוי ג"כ הנדון במקוה, דהתם ג"כ בעינן שייחשב סוג משקה, וזה מבואר ברבנו פרחיה המובא בקובץ שיטות קמאי דאין המקוה נפסל אלא בז' משקין בלבד, ואחשבינהו מהני ליצור סוג משקה חדש, וכ"כ הר"י מלוניל בחידושיו דהנדון אם מהניא מחשבתו במקוה לשוייה משקה חשוב כמים, יעו"ש בלשונו]. אבל במשקין שזבו מאליהם דהנדון אם חשיב נולד, התם סגי שייחשב בתור מציאות של משקה, וזה הגמ' הק' מסלי זיתים וענבים, דהתם הרי בודאי היוצא מהם הוא סוג משקה, דהא יין ושמן משקים חשובים הם, ואם חשיבו אוכל בהכרח החיסרון דאין כאן מציאות של משקה כיון שלא ניח"ל במה שיוצא, וא"כ ה"ה דלא יחשב משקה כדי שיהיה בו איסור נולד. וגם לשיטת רש"י שם דהנדון מטעם גזירה, ומה דניח"ל גזרו בו, הקשתה הגמ' דאם לא ניח"ל עד שאין מציאותו משקה, בודאי שאין סיבה לגזור בו. ולמסקנא בהכניסן סתם הוי משקה, אבל אכתי לא חשוב בתור סוג של משקה, ואין בו חיוב דאו' אא"כ אחשביה [ולשאר ראשונים עכ"פ מהני אחשביה כדי להחשב מלאכה מדרבנן]. ועיקר היסוד מצאתי כעין זה בחזו"א (סי' נ"ה סק"ד) דלענין שבת בעי' שייחשב סוג משקה.

בדעת הר"ח דאוסר סחיטת ענבים לתוך קדרה

רבנו חננאל פסק כר' יוחנן דאחד כבשים ואחד שלקות למימיהן חייב חטאת, ודקדק דמדלא מפליג בין קדרה לקערה אלמא לעולם אסור כל שהוא צריך למימיו, וא"כ אף סחיטת ענבים לתוך קדרה אסור. וכבר הקשו ע"ז התוס' והרי"ף דהא גם רב ושמואל אמרו דלמימיהן אסור [מדרבנן], והם עצמם התירו לסחוט ענבים לקדרה.

עוד יש לדקדק בדברי הר"ח שכ' דכיון דריו"ח השוה זיתים וענבים לכבשים ושלקות, ובכבשים ושלקות אסור למימיהן בכל גוונא, א"כ אף בזיתים וענבים הדין כן, ופליג אדרב דלעיל. ולכאו' למה הוצרך לדקדק מזה שהשוה כבשים ושלקות לזיתים וענבים, ולא הוכיח מכבשים ושלקות גופייהו דאסור למימיהן בכל גוונא, אלמא דאף משקה הבא לאוכל אסור.

וראיתי בחידושי הגאון בעל אבן העוזר שכ' ליישב דברי ר"ח. ונלענ"ד לבאר על פי דרכו באופן אחר קצת כך, דהנה יש שלש דרגות בסחיטה: א' - כשיוצר משקה חדש ע"י הסחיטה. ב' - כשכבר היה לדבר הבלוע שם משקה מקודם, וע"י הסחיטה מוציא המשקה מהאוכל, וכאן אינו יוצר משקה, אך מ"מ מפריד המשקה מהאוכל. ג' - כשאחר הסחיטה אין לדבר הנסחט שם משקה כלל, ורק יש כאן פעולה של הפרדת דבר בלוע ממה שהיה כנוס בו מקודם.

והנה סחיטת זיתים וענבים הם בדרגה הראשונה, שיש לדבר הנסחט שם משקה שלא היה מקודם, וא"כ יש כאן יצירת דבר חדש ע"י הסחיטה. וכבשים ושלקות הם בדרגה השניה, כיון שבלוע במים או ביין שנתבשל או נכבש בו, וכבר היה למים שם משקה, וכלל הוא בידינו דדבר שהיה לו שם משקה תו לא פקע גם אם אח"כ נבלע בדבר אחר, דמ"מ שם משקה עליו [וכדיתבאר יסוד זה להלן], וא"כ אינו מייצר בסחיטה משקה חדש אלא מפריד המשקה מהאוכל. וסחיטת ענבים לתוך הקדרה הוא הדרגה האחרונה, כי הדבר הנסחט אין לו שם משקה כלל כיון שבא לאוכל, ורק מפריד דבר בלוע ממה שהיה כנוס בו.

ודעת רב ושמואל דאין חיוב דאו' אלא על יצירת משקה שהוא הדרגה הראשונה, אבל כבשים אסרו רבנן לסחטן למימיהן, דרבנן אסרו גם הפרדת משקה מאוכל. ומעתה י"ל דעכ"פ בכבשים אין חילוק אם עושה כן לתוך הקדרה או לתוך הקערה, ולעולם אסור עכ"פ מדרבנן, דכל הסברא להתיר לקדרה הוא דעי"ז אין לדבר הנסחט שם משקה, והוי כמפריד אוכל מאוכל, אבל היכא דכבר חל מקודם שם משקה על מה שבלוע תו לא פקע שם משקה ממנו, ונמצא דהקולא שיש בהם שאינם אסורים מדאו', כיון שכבר היה לו שם משקה מקודם הוא סיבה להחמיר בהם דאפי' לתוך קדרה אסור בכבשים. וממילא מיושב דאף לרב ושמואל לעולם אסור למימיהן, בין לתוך הקדרה ובין לתוך הקערה.

[עיקר יסוד זה דאם כבר חל שם משקה תו לא פקע, הביא בקהלות יעקב סוף סי' נ"ד בשם המהרי"ט והמנחת ברוך, וע"ש שהוכיח כן].

ולדעת ר' יוחנן דבכבשים ושלקות חייב חטאת, מבואר דס"ל דאסור מדאו' גם להפריד משקה מאוכל, וא"צ יצירת משקה בדוקא, ובזה יהיה אסור מדאו' גם לתוך הקדרה. ומעתה שפיר כ' הר"ח דמדהשוה ריו"ח כבשים ושלקות לזיתים וענבים, דלעולם למימיהן חייב חטאת, והרי בכבשים ושלקות לעולם חייב אף לתוך הקדרה, וכדביארנו דבכבשים ושלקות ל"ש לחלק בזה כלל, א"כ אף בזיתים וענבים ששוים לו אין חילוק בין לתוך הקדרה לבין תוך הקערה, ולעולם חייב חטאת. ודברי הר"ח מיושבים.

ומעתה יל"ע מהו באמת טעמו של ריו"ח דס"ל דאף זיתים וענבים אסור מדאו' לתוך הקדרה, והרי לא נוצר עליהם שם משקה כלל ע"י הסחיטה. וי"ל בתרי אנפי, או דס"ל דמדאו' חייב גם על הפרדת דבר בלוע מדבר הכנוס בו, או דס"ל דמשקה הבא לאוכל כמשקה דמי, דהא לעיל הגמ' תלתה בזה כמה מחלוקות תנאים. וכן נראה יותר, כיון שמצינו שנזכר בגמ' סברא כזו דמשקה הבא לאוכל כמשקה דמי, ואין לנו מקור לחדש דלריו"ח חייב אף כשאין לסחיטתו שם משקה. ויש בזה נפ"מ בסחיטת פגעין ופרישין, דאת"ל שטעם ריו"ח דסגי בהפרדת דבר בלוע מדבר כנוס, אף שאין לנסחט שם משקה, א"כ יהיה אסור מדאו' אף בסחיטת פגעין ופרישין, אך אם טעמו משום דמשקה הבא לאוכל כמשקה דמי, א"כ התם דאין לו שם משקה לא יתחייב. והנה ר' חננאל העתיק דברי הברייתא דלעיל דסוחטין בפגעין ופרישין, ומזה נראה כמש"כ דס"ל דטעמא דריו"ח משום דמשקה הבא לאוכל כמשקה דמי, אבל הנך פירות דאין לנסחט מהם שם משקה אף ריו"ח מודה דמותר לסחטן.

בדין סחיטת כבשים ושלקות

בדף קמה. מבואר דלדעת רב ושמואל סחיטת כבשים ושלקות אין בהם איסור דאורייתא, ואף מותר לסחטן לגופן. ונחלקו בסחיטת שלקות למימיהן, דלרב מותר ולשמואל פטור אבל אסור, וכבשים לכו"ע אסור למימיהן. והתוס' ושאר ראשונים פי' דהטעם שאין חיוב חטאת זיתים וענבים בלבד, דלא אסרה תורה אלא סחיטת תותים ורימונים דלפעמים סוחטים אותם, ולכן למימיהן אסור ולגופן מותר [ומבואר מזה דגם תותים ורמונים מותר לסחטן לגופן, וכ"כ הפמ"ג]. וצ"ל דשלקות גרע טפי דאף מקצת בנ"א לא סוחטים אותם, ולכן רב התיר לסחטן אף למימיהן דומיא דפגעין ופרישין, ושמואל ס"ל דגרע מפגעין ופרישין, ואפש"ל הביאור בזה דבפגעין ופרישין כ' הרשב"א והריטב"א (ד"ה ור' יוחנן) דבסחיטתם הרי הוא מקלקל ומפסיד את הפירות. וי"ל דבשלקות נהי שאף אחד לא סוחטם, מ"מ מי שסוחט אינו מפסיד ומקלקל הפירות, ובזה נחלקו רב ושמואל אם בכה"ג עכ"פ אסור מיהת מדרבנן או מותר לגמרי.

ודעת ר' יוחנן דבכל הנך כשסחטן למימיהן חייב חטאת, ובדעתו צ"ל דלא ס"ל הא דאמר רב דלא אסרה תורה אלא זיתים וענבים בלבד [ומ"מ בפגעין ופרישין דגרע טפי כיון שמקלקל ומפסיד הפירות, י"ל דמודה ריו"ח דלא אסור מדאו', ואפשר דאף מדרבנן מותר לכתחילה, דאי"ז מעשה מלאכה של תיקון אלא קלקול והפסד, ולא יחלוק על הברייתא דלעיל דאפי' לכתחילה שרי בהנך פירות, ועי' בפיר"ח שפסק כריו"ח, ומ"מ פסק דפגעין ופרישין מותר. וי"ל].

אבל בדברי רש"י מבואר מהלך אחר, דהוא פי' דכבשין פטור מטעם שאין המשקה הזה יוצא מן הכבשים, שלא גדל בתוכן, אבל אסור אטו זיתים וענבים. וקשה למה לא פי' כפשוטו דרב לשיטתו דלא אסרה תורה אלא זיתים וענבים בלבד, וכדפי' כל הראשונים.

ונראה דרש"י לשיטתו אזיל, דפי' הטעם דאסור מדאו' דוקא זיתים וענבים משום דזהו הויא מלאכה, אבל שאר דריכות לאו אורחייהו בהכי ולאו מלאכה נינהו. אבל הרשב"א והריטב"א כ' דהני רובן עומדים לסחיטה והוו משקה. ומדברי רש"י מבואר דעיקר הקפידא אינו על החפצא שייחשב משקה, אלא על פעולת האדם שנחשב פעולה חשובה של מלאכה, וזה תלוי אם דרך בנ"א לעשות כן. [ואמנם הא בהא תליא, דאם יש כזה סוג משקה א"כ הוי מלאכה חשובה ליצור כזה סוג משקה, ולכן לעיל מבואר דאם אמרי' אחשביה הרי הוא חייב מדאו' כיון שאז נחשב מלאכה חשובה של יצירת משקה חשוב, שהרי הוא החשיבו להיות סוג משקה, אבל עכ"פ עיקר הקפידא הוא מצד המעשה מלאכה ולא מצד החפצא].

ויהיה בזה נפ"מ גדולה בדבר שכל בנ"א נוהגים לפעמים לסחטו, אבל אין רוב הפירות עומדים לסחיטה, וכגון סחיטת תפוזים בזמנינו שכל האנשים נוהגים לפעמים לסוחטם, אבל אין רוב הפירות עומדים לסחיטה, דלדעת רש"י הוי מלאכה חשובה כיון שאורחייהו בהכי ודרך כולם לסחוט, אבל לדעת שאר הראשונים לא נחשב משקה חשוב אא"כ רוב הפירות עומדים לסחיטה, ולא יהיה אסור מדאו' אלא מדרבנן.

ומעתה נראה דגם כבשים הוא בגדר זה דאורחייהו דכו"ע היה לסחטם לפעמים, אבל אין רוב הירקות עומדים לכך, ולדעת רש"י יש כאן מקום לאסור מדאו', ולכן הוצרך לפרש טעם מ"ד דפוטר משום שלא גדל בתוכן, ואין כאן יצירת דבר חדש [ומטעם זה לא נחשב מלאכה חשובה של יצירת דבר], וריו"ח לית ליה האי סברא וחייב מדאו'. ולפי"ז לכאו' י"ל דגם ריו"ח מודה דמדאו' אסור דוקא זיתים וענבים, אלא דכבשים שדרך כולם לסחטם דמי לזיתים וענבים, מיהו אכתי צ"ע משלקות דריו"ח מחייב חטאת, ואם דרך לסחטם למה התיר רב לסחטן אפי' למימיהן, ובהכרח צ"ל דריו"ח פליג על דברי רב, והוא אזיל כשיטת ר' חסדא דלעיל (כפירש"י בשיטתו) דס"ל דבאמת גם בשאר פירות אסור מדאו' כשסוחטן למימיהן מטעם אחשביה, ורק כשסוחטן לגופן מותר.

בביאור מחלוקת ר"י ורבנן במשקין שזבו מאליהם

במשנה דף קמג: נחלקו ר"י ורבנן במשקין שזבו מהפירות, דלרבנן אסורין, ולר"י אם לאוכלין היוצא מהן מותר, ואם למשקין היוצא מהן אסור. וטעם רבנן הוא שמא יסחוט. ובטעם ר"י נחלקו הראשונים, דדעת רש"י דג"כ טעמו שמא יסחוט, אך בהכנסן לאוכלין דלא ניח"ל במה שזבו ליכא למיגזר שמא יסחוט, ודעת הרמב"ן והרשב"א דטעמו משום נולד. ושורש המחלוקת הוא בפירוש הגמ' בחולין יד:, דהגמ' אמרה דר"י מודה באוכלא דאיפרת דל"ש נולד, דלדעת רש"י גם כשהכנסן למשקין ונעשה משקה, מ"מ הוא אוכלא דאיפרת, אלא דאסור מטעם גזירה, אך הרמב"ן והרשב"א בחולין שם כ' דדוקא בהכנסן לאוכלין הוי אוכלא דאיפרת [וכ"ה בפי' רבנו גרשום שם], ומדבריהם שם מבואר דבזיתים וענבים מודה ר"י דהטעם משום גזירה, ולכן אסור גם כשהכנסן לאוכלין [אך בדבריהם בסוגיין משמע דנסתפקו בזה, וצ"ע לפי"ז לפרש המשך הסוגיא, וקיצרתי].

והנה הגמ' בדף קמד. הקשתה על ר"י דס"ל דהכנסן סתם ג"כ אסור, מהך דסלי זיתים וענבים שהכנסן סתם דהוי אוכל לענין קבלת טומאה. ולדעת הראשונים עיקר הקושיא אינו מזיתים וענבים אלא משאר פירות, דטעם ר"י דאסור הוא מטעם נולד דהוי משקה, ואילו התם מבואר דהוי אוכל, אך מה שאוסר ר"י בזיתים וענבים הוא משום גזירה, ולכן לרבנן ג"כ לק"מ מהתם. אך לפירש"י אע"פ שאסור מטעם גזירה, מ"מ אי לאו דהוא משקה ל"ש גזירה, ולכן פירש"י שם דה"ה דהו"מ לאקשויי לרבנן ומזיתים וענבים גופייהו. ובטעמו י"ל בפשוטו דלא גזרו רבנן אא"כ נתקיים בו התוצאה של מלאכת הדישה, דכל יסוד המלאכה הוא יצירת משקה מאוכל, ולא גזרו אא"כ נעשה כאן דישה, ואז גזרו שמא יעשה כן בידיים. אבל עדין צ"ע, דרש"י במשנה פי' דיסוד הפלוגתא דר"י ורבנן הוא אם יש מקום לחשוש שמא יבא לסחוט כשהכניסן לאוכלין, ואילו בגמ' קמד. (ד"ה שלא לרצון) פי' דיסוד המחלוקת אם בהכניסן לאוכלין הוי משקה, דמידי דלרבנן משקה הוא לר"י לאו משקה הוא.

ובע"כ צ"ל דבאמת הכל ענין אחד, כי הכלל הוא שאם יש לאדם ניחותא במה שיוצא מאליו, אז הוא נחשב משקה, אך אם לא ניח"ל במה שיוצא לא נחשב משקה, ופליגי ר"י ורבנן בשאר פירות אם מכיון דקצת אינשי כגון בי מנשיא סוחטים אותם, אמרי' דאצל כל אדם עכ"פ כשכבר יצא מאליו ניח"ל בזה או לא, ונפ"מ אם נחשב משקה או לא. וגם נפ"מ אם יש מקום לגזור שמא יעשה כן בידיים. וזה מדוקדק בדברי רש"י [ד"ה מודה ר"י, וד"ה מסתברא], אך לדעת הראשונים הנ"ל לא תלי זה בזה.

שיטות הראשונים בדין חיתוך ירק

בגמ' דף עד: א"ר פפא האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, ופירש"י מחתכו הדק. והנה יש חמשה שיטות בראשונים בדין חיתוך דק דק:

א. דעת רבנו חננאל משמע דאין איסור כלל בחיתוך דק דק, דפירש פרים סילקא פי' כעין כתישה ולא כעין חיתוך, וכן דעת הרא"ש [אלא שמש"כ בשם ר"ח בביאור הסוגיא צ"ע, וכמ"ש הק"נ, ובדברי הר"ח שלפנינו מיושב היטב, ואפשר שיש איזה חיסרון תיבות בדברי הרא"ש].

ב. דעת התוס' דדוקא בסילקא שייך טחינה, אבל שאר אוכלין שרי, וביאור החילוק מבואר בתרוה"ד (סי' נ"ז) דדוקא דבר שא"א לאכלו בלי טחינה בזה יש איסור, משא"כ שאר אוכלין.

ג. דעת הרמב"ם (פכ"א הי"ח) דדוקא החותך דק דק כדי לבשלו חייב, וכ"כ הריטב"א שכן הורה רבנו [הרא"ה] בשם רבו הגדול [הרמב"ן], וכ"ה בר"ן בשם הרא"ה.

ד. דעת הרשב"א בתשו' (ח"ד סי' ע"ה) דדוקא אם חתכו לאח"ז אסור, אבל לאלתר מותר דומיא דבורר. ומוכח מדבריו דלאח"ז אסור גם דבר שנאכל בלא"ה, ואינו ע"מ לבשל, כגון פירור לחם לתרנגולים. אמנם מדברי הרשב"א שם נראה דעכ"פ צריך שיהא דרכו בכך, וכל שדרכו בכך אע"פ שנאכל בלא"ה וגם לא עושה ע"מ לבשל אסור, ולכן בפירור לפני תרנגולים כיון שכן הדרך לעשות לפני תרנגולים ה"ז אסור אם עושה לאח"ז, אבל שאר פירות שאין דרך כלל לטוחנם משמע דפטור, דכ' דכל שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה חייב.

ה. רבנו אליעזר ממיץ בס' יראים (סי' רע"ד) כ' האי מאן דפרים סילקא וכו', הלכך יזהר אדם שלא יפרר פירות לפירורין דקין, ולא חילק דדוקא סילקא אסור, ועו"כ שם בשם הרשב"ם דהמפרר לחם פטור רק מטעם דאין טוחן אחר טוחן. ומבואר דלא ס"ל כההיתר דהתוס' והרמב"ם המבואר לעיל, אבל על סברת הרשב"א אין הכרח דפליגי דעכ"פ לאלתר מותר [וכמבואר דהרשב"א גופיה ס"ל דחייב גם בחיתוך חרובין וטוחן לחם, אך דוקא לאח"ז]. אמנם השלטי גיבורים (פ' כלל גדול) כ' לפקפק גם על היתר הרשב"א.

והנה על כל ההיתרים קשה מן התוספתא (פט"ו הי"ג) אין מרסקין דבלה וגרוגרות וחרובין לפני זקנים בשבת, אבל מרסק הוא ביד הסכין ובעץ הפרור ואינו חושש, והרי התם אינו לצורך בישול, ונאכל גם בלי ריסוק לרוב העולם, ואיירי לאלתר [דלפני הזקנים קאמר], וצ"ל דשאני התם דהוי ריסוק ולא חיתוך, ובריסוק ל"ש שום היתר, והיינו טעמא דכל מה שהראשונים אמרו סברות להיתר זהו משום הקושיא דהרי חיתוך דק דק אינו טחינה. [ואע"פ שמצאנו דלגבי ענינים אחרים נחשב

חיתוך דק דק כטחינה, כגון לגבי חיתוך עצים אפי' חתיכות גדולות יותר, וכמ"ש רש"י עד: (ד"ה חייב) דאפי' עשאן דקות מאחת שתיים ושלש ה"ז טוחן, מ"מ בכל דבר אזלי' בתר השימוש שלו, וכאן לגבי שימוש של אכילה אין חיתוך דק דק נחשב כאכילה של דבר מרוסק, וכמ"ש הרא"ש דדבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק דק ל"ש בו טחינה], ולכן צמצמו והגבילו הדין המוזכר בגמ' לאופנים מסוימים הדומים לסילקא, דסילקא דוקא הוא שיש בו תיקון חשוב בחיתוכו, אבל בשאר אוכלין שאינם דומים לסילקא ל"ש טחינה בחיתוך דק דק דהוי דרך אכילה, אבל כשטוחן ממש כו"ע מודו דאסור בכל אופן, דזה ודאי נחשב מעשה מלאכה ולא תיקון אוכל בעלמא. וכ"כ המג"א דהתם איירי בריסוק, והוכיח כן מסיפא דמרסק הוא ביד של סכין, ואי אמרת דמרסק הוא חותך קשה איך אפשר לחתוך ביד של סכין.

אבל דעת הרמ"א דמה שאמרו "אין מרסקין" היינו חיתוך [וכ"כ בבהגר"א, והביא דברי רש"י קנה. דפי' אין מרסקין אין מחתכין. ולכאו' בדעת המג"א י"ל דכל דבר לפי ענינו, דהתם איירי במרסק לבהמה, ובזה אין הדרך לטחון לגמרי, אבל לפני הזקנים הדרך לרסק לגמרי, דבלא"ה קשה להם לאכול וכדהוכיח מסיפא].

ולפי"ז הדרא קושיא לדוכתא למה אסור לחתוך, והרי שייך כל סברות ההיתר, ובהכרח צ"ל דלפני הזקנים שאינם יכולים לאכול בלא"ה גרע טפי, דכל סברות הראשונים הוא דהיכא דאין החיתוך פעולה חשובה של תיקון הדבר לא חייב משום טוחן, אבל התם שמכשיר הדבר לאכילה לפני הזקנים הוי תיקון חשוב וחייב.

ואמנם בתרוה"ד (סי' נ"ז) מבואר דכל כה"ג אזלי' בתר רוב העולם, ואין בזה איסור לחתוך לפני מי שקשה לאכול, אך צ"ל דהיכא דהוא גידולי קרקע גרע טפי, וכמבואר באחרונים ז"ל בביאור דברי השו"ע [וע' בנשמת אדם וחזון איש שהסבירו היטב הצירוף דגידו"ק ואינו יכול לאכלו, דהוא סיבה לאיסור].

ואמנם לפי דרך הרמ"א דאיירי בחיתוך עדיין קשה לשיטת הרשב"א, דהא דלאלתר מותר לדעת הרשב"א גם כשמרסק לפני מי שאין יכול לאכול בלא"ה, דהא מבואר בתשו' הרשב"א דגם לפורר לחם לפני תרנגולים או לחתוך דלועים לפני בהמה באופן דהוי אשוויי אוכלא, מותר דוקא לאלתר ולא לאח"ז [והרי אשוויי אוכלא הוא במצב שא"א לאכול בלא"ה], וצ"ל דלפני הזקנים דקאמר בתוספתא איירי לאחר זמן ולא לאלתר, ו"לפני" לאו דוקא, וכמבואר להדיא בלשון הרמ"א בהגה. [ואמנם זהו דוחק גדול וכמשה"ק החזו"א].

נמצא שיש לנו שתי דרכים בביאור התוספתא, או דריסוק חמור טפי ול"ש בו היתר, או דלפני מי שלא יכול לאכול בלא"ה הוא חמור טפי [ולדעת הרשב"א צ"ל דאיירי לאח"ז].

והנה בירו' מבואר דמי שטוחן שום כד שחיק במדוכתא חייב משום טוחן. וגם בזה י"ל דריסוק גרע ולכן חייב, ולדרך הרמ"א י"ל דשום הרי לא ראוי למאכל בלי שחיקה ולכן חייב, ובדעת הרשב"א י"ל דאיירי לאחר זמן.

והנה בגמ' קנו. לגבי ריסוק שחת וחרובין לפני בהמה או חיתוך דלועין לפני בהמה וכיו"ב, מבואר דיש מקומות שאסור ויש מקומות שמותר, ונחלקו ר' יהודה ור' הונא אם האיסור לשוויי אוכלא או למיטרח באוכלא, ועכ"פ הוא איסור דרבנן ואין בזה איסור טוחן מדאו', וצ"ב למה. ומדברי תשו' הרשב"א נראה שבזה נתקשה הרב השואל, וע"ז בא הרשב"א להשיב דהדין פרים סילקא דחייב חטאת הוא כשעושה לאח"ז, אבל התם איירי כשעושה לאלתר. וכן לדעת הרמב"ם ג"כ מיושב דהתם אינו לצורך בישול, ולדעת הרא"ש דאין איסור בחיתוך דק ג"כ מיושב דהתם איירי בחיתוך, כדפירש"י שם. אך לדעת תוס' דהיכא דא"א לאכול בלא"ה ה"ז איסור, קשה טובא דהא התם עכ"פ מדאו' מותר אף לשוויי אוכלא, והיינו דבלא"ה א"א לבהמה לאכול, והרי כל כה"ג דמי לסילקא דאסור מדאו'. וכן קשה לדרך הרמ"א דביארנו שלדעתו בכה"ג שא"א לאכול בלא"ה לכו"ע אסור, א"כ קשה דהתם שרי אף לשוויי אוכלא.

ובהכרח צ"ל דהתם איירי בחותך חתיכות גדולות וממילא לק"מ [וכ"נ מדברי המ"א סי' שכ"א סקי"א כמו שביאר במחצית השקל ובמ"ב סקל"ה], אך הרשב"א סובר דאיירי בחותך דק.

והנה לענין הלכה נראה שיש מחלוקת בין מרן הב"י לדעת הרמ"א, דהנה בב"י התיר לעשות סלט מחתיכות דקות בצירוף דעת הרא"ש דלעולם שרי, ודעת התוס' דדוקא סילקא אסור, ודעת הרשב"א דלאלתר מותר, ודעת הרמב"ם דדוקא לבשל אסור, ובצירוף זה שאין דרך לחתכם דק דק, ואפ"ה הזהיר בסוף דנכון ליזהר לחתוך חתיכות גדולות קצת, וגם שיהא לאלתר [כי שיעור הדקות לא נודע לנו כמ"ש הביאוה"ל על סעי' ב']. הרי מבואר דלא סמך להקל על סברת הרשב"א לחוד, אבל הרמ"א הקיל וסמך על סברת הרשב"א לחוד גם במקום שלדעת התוס' הרי זה אסור, שהרי הקיל לחתוך דק אף לפני זקנים שא"א לאכול בלא"ה כשעושה לאלתר, והרי נתבאר דלשיטתו מוכרח דלדעת התוס' ה"ז אסור כשא"א בלא"ה, ואפ"ה הקיל משום סברת הרשב"א דכל שהוא לאלתר מותר [ואפי' כשא"א לאכול בלא"ה שהרי הרשב"א התיר בתרנגולים, והתוספתא לשיטתו מיירי בלאח"ז].

אמנם נראה דבכה"ג אפשר דגם לדעת מרן מותר, כי כל היסוד לומר דהתוס' מודים כשא"א לאכול בלא"ה אסור הוא מכח דברי הרמ"א שהעמיד ד' התוספתא בחיתוך, אבל אם נאמר דאיירי בריסוק (כמ"ש המג"א) אין הכרח לכל היסוד דבזה התוס' מודו דאסור בחיתוך, ולכן נראה לכאו' שיש להקל. [אך החזו"א החמיר בזה]. אבל יש נפ"מ באופן דדומה לסילקא, שהמאכל עצמו לא ראוי לאכילה בלי חיתוך דק, וכגון לחתוך בצל ושום לתוך סלט לדעת מרן נראה דאסור, דבזה אין לנו צירוף דעת התוס' להקל, אך לדעת הרמ"א נראה שמותר לפי"מ שהוכחנו דסמך ע"ד הרשב"א לחוד, וכ"נ מדברי המ"ב סקל"ג דמותר לחתוך בשר חי לפני עופות לאלתר, אע"פ שלכאו' דמי לסילקא, דהמאכל לא ראוי בלא"ה.

אמנם באופן שהוא לאידך גיסא, דלדעת התוס' מותר ולדעת הרשב"א אסור, וכגון שחותך שאר ירקות שראויים לאכילה בלא"ה וחותך לאח"ז, נראה דבזה מודה הרמ"א שאסור, שהרי בשו"ע פסק בסתם דהמחתך ירק דק דק חייב משום טוחן, ומשמע מסתימת השו"ע דבכל ירק חייב אפי' נאכל חי (וכמ"ש המ"ב סקל"ח), ולא השיגו הרמ"א כלום, א"כ יוצא דהרמ"א סמך ע"ד הרשב"א לגמרי בין להקל בין להחמיר.

וזה הטעם שהשיג הביאוה"ל ע"ד המ"א שכ' להקל באם חותך דק דק גרוגרות וחרובים לסתם אינשי שאינם זקנים, ואפי' לאח"ז, והביאוה"ל השיגו דזקנים לאו דוקא, והביא ראי' מדברי הגר"א בדעת הרשב"א דגם בכה"ג אסור, וכדחזינן דמיטרח באוכלא שהוא ראוי לאכילה להם אסור לאח"ז. ולכאו' סברת המ"א מתאים לדעת התוס', דכיון שראוי לאכילה ה"ז מותר, ורק לפני זקנים שא"א להם לאכול גרע טפי. וזה לכאו' צ"ע, דהא לא קיי"ל כהתוס' וכדמוכח בשו"ע.

אבל נראה דבאמת סברת המ"א מיושבת אף לדעת הרשב"א, דהרי מצאנו דהרשב"א כ' בתוך דבריו דכל שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה חייב, וממילא נראה דגרוגרות וחרובין אין זה בכלל שדרכו בכך, דרק לפני הזקנים הרגילות לחתוך כן [וזה ג"כ נחשב דרכו בכך, כדמוכח מד' הרשב"א דלפני התרנגולים אסור לפרר לחם, אע"פ שאין דרך לפרר לחם לפני סתם בנ"א]. וממילא ל"ק מדברי הגר"א דמיטרח באוכלא אסור לאח"ז, דהתם סוף סוף דרכו בכך להקל עליהם האכילה, משא"כ גרגורות אין דרך כלל לחתכם, ורק לפני הזקנים נחשב שדרכו בכך.

בענין ריסוק מאכלים כשיש צירופים נוספים להקל

הנה מדברי הראשונים בסוגיא (עד:) עולה שבריסוק ממש אין היתר דלאלתר, וגם אין ההיתר משום דראוי לאכילה בלא"ה, אלא בטחינה גמורה לעולם יש בו חיוב. ויוצא מזה נפ"מ גם לענין טחינה בדבר שאינו גידולי קרקע, דבתרוה"ד (סי' נ"ו) מבואר דצירף להתיר לחתוך בשר לפני מי שקשה לו לאכול בלא"ה, משום דאין טחינה אלא בגידו"ק, ומאידך כ' דאסור לטחון בשר חי כדי ליתנו לפני התרנגולים, וכאן לא התיר מטעם שאינו גידו"ק, וכ"ה בשו"ע. וביאר הנשמת אדם (העתיקו בקצרה הכף החיים אות נ"ב) דבטחינה גמורה לא מחלקים בין דבר שהוא גידו"ק לדבר שאינו גידו"ק, אבל כשאינו טחינה גמורה ורק דומה לטוחן בזה כשאינו גידו"ק, אז פוקע ממנו שם טוחן, וכ"כ בחזו"א כעי"ז. ולפי"ז יוצא דבריסוק ממש דהוא טחינה גמורה אין להקל בדבר שאינו גידו"ק, כגון לטחון בשר לזקן, ול"ש לצרף מטעם שראוי לאכילה לכולם, דכיון שהוא טחינה גמורה גם בזה בכלל טוחן, ועל הך סברא לחוד שאינו גידו"ק לא סמכינן כשהוא טוחן ממש. וכן נפסק בשו"ע דאסור לגרור גבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות, ובזה אין קולא כיון שאינו גידו"ק, ומבואר כנ"ל דהוא טוחן ממש ול"ש קולא. אמנם יל"ע בדין זה, דמקורו מדברי הריב"ש (סי' קפ"ד), והסביר דבזה ל"ש היתר הרשב"א כשעושה לאלתר, כי הוי ע"י כלי, ואפי' בורר דמותר לאלתר אסור ע"י כלי, ולכאו' לפי כל מה שביאר רבנו החזו"א דבריסוק ממש ל"ש היתר הרשב"א, א"כ אף בלא"ה היה לו לאסור, דל"ש היתר הרשב"א בריסוק ממש.

ואמנם בסוף דבריו סיים הריב"ש דהוי ככתישת תבלין דאסור בכלי המיוחד לכך, ואין היתר אלא ע"י קתא דסכינא. ומשמע מסיום דבריו דכל שאינו ע"י קתא דסכינא אסור, ומשמע דאפי' בסכין אסור, הגם דבסכין התיר הרשב"א לאלתר חיתוך דק, ובהכרח דל"ח כלי המיועד לטחינה, ול"ד לקנון ותמחוי וכדביאר הביאוה"ל ד"ה מידי, וכאן אסר בסכין, וא"כ יש כאן סתירה בדברי הריב"ש אם האיסור דוקא ע"י כלי המיוחד לכך, ומטעם דבכה"ג ל"ש היתר הרשב"א, או דלעולם אסור, ורק ע"י שינוי מותר משום דהוא טחינה גמורה. ולפי"ז י"ל דהריב"ש נסתפק בדין זה, ולא ברירא ליה אם שייך היתר הרשב"א בטחינה גמורה, ולכן אמר דבכלי המיוחד פשיטא דאסור, ובקתא דסכינא בודאי מותר. וכ"נ מדברי השואל שם, שאפי' אם נאמר דהרשב"א אפי' בכלי, מ"מ זהו כשאינו טחינה גמורה, אבל כאן שהוא טחינה גמורה יודה דאסור לאלתר, ורק בקתא דסכינא יתיר, וזה כסברת הריב"ש [ומצאתי בספר שש"כ בשם הגרשז"א שהקשה ע"ד החזו"א מדברי הגר"א שהעתיק דברי הריב"ש, ולפמשנ"ת הרי בדברי הריב"ש וכן בהגר"א שהעתיקו יש סתירה מרישא לסיפא, ובהכרח דלא ברירא ליה דין זה. ושו"ר שכבר הקשו כן להחזו"א, והובא בשו"ת אז נדברו ח"ב סי' א', והשיב החזו"א דהתם לא איירי בטחינה גמורה אלא הוא בכלל חיתוך. וצל"ע בדברי קדשו, דלכאורה הרי הריב"ש דימהו לתבלין שהוא טחינה גמורה, וגם בדברי הרב השואל שם מבואר דדומה לטוחן, יעושה"ט. ובס' הלכות שבת בשבת תי' דרישא קאי בחיתוך, וסיפא קאי בריסוק, ובריסוק אין היתר אלא בקתא דסכינא, ולענ"ד זה דוחק גדול בדברי הריב"ש, לכן הנלענ"ד דהריב"ש נסתפק בדבר זה]. ועכ"פ יוצא לנו שהיסוד לומר דבטחינה גמורה מודה הרשב"א דלא יצא מידי ספק, ועכ"פ יש להחמיר בו דספק דאו' לחומרא.

עוד ראיתי שמביאים מדברי האור זרוע (סי' ס') דמשמע קצת שהשוה שחיקת פלפלין לחיתוך דק, והוכיח מפלפלין דיש טחינה בפירות, ומשמע אף לענין חיתוך, ואי נימא דבטחינה גמורה ל"ש חילוקים, א"כ מה הוכיח מפלפלין, ועכ"פ לדינא אין להקל כיון שפשטות התוספתא דיש איסור בדבר. והנה לענין שינוי שצריך בטחינה, כ' האור לציון דאם מרסק בשיני המזלג גם זה נחשב שינוי, מכיון שאינו כלי המיוחד לטחינה ואין דרך לטחון בו [וסברתו נראה דהגם שדרך כל איש בביתו לרסק בשיני המזלג, מ"מ כשעושה בכמות גדולה, וכן במפלים אין דרך לעשות כן, וא"כ אין זה דרך מלאכה של טחינה, אלא בדרך עראי עושים כן]. והוא חידוש גדול, ובפשוטו אינו כן כיון דבעי' שינוי גדול כקתא דסכינא, אבל סתם שינוי לא מהני (גם אם נאמר דנחשב שינוי וכנ"ל), וכדמצינו דטוחן בפיו הוי שינוי, ועכ"פ אסור מדרבנן כדנראה מדברי רש"י ותוס' על הסוגיא בדף קלג., ובהכרח בעינן קתא דסכינא דוקא (וכ"כ בס' הלכות שבת בשבת בשם הגרישא). ומ"מ נראה די"ל דאם עושה בשיני המזלג נפיק מחשש דאו', כיון שאינו כלי המיוחד לזה [וכעין שמצאנו בנפה וכברה לענין בורר דהוי דאו', ואילו קנון ותמחוי אסור מדרבנן]. ונראה דכשיש צד נוסף של קולא אז אפשר להקל לרסק בשיני המזלג, וכגון ריסוק בננה ואבוקדו דאינו נעשה פירורין אלא נמעך כולו, ובשו"ת אגרות משה סמך על סברא זו, וכ' דל"ד לגרוגרות ותאנים שנעשה פירורין, וכמו שניסה כן בעצמו, ובכה"ג שמרסק בשיני המזלג יש מקום להקל על סמך הצירופים הנ"ל.

ולענין ריסוק ביצים ג"כ יש בזה צד קולא, כיון שמברייתם הם נוזלים והוי חיבורי אדם, ויש סברא לומר דדבר שנעשה ע"י חיבורי אדם ל"ש בו טוחן [וכדביאר החזו"א דזה הטעם דאין טוחן אחר טוחן, וראיתי בספר חיי אריכי (על הנשמת אדם) שכתב בשמו של החזו"א דמה"ט מותר לרסק ביצים]. ואמנם לכאו' תימה לומר כן, דהרי גם גבינה מברייתה היתה חלב שהוא נוזלי, ואעפ"כ שייך בו טחינה, ובאמת כבר הקשה כן הפמ"ג (באשל אברהם) ע"ד הריב"ש שאסר מטעם טוחן, והניח בצ"ע.

ואמנם יש לחלק דבגבינה נעשה חפצא חדש, ובזה לא איכפ"ל שבברייתו היה נוזל, דכעת פנים חדשות באו לכאן, משא"כ ביצים דבין חי ובין מבושל הוא אותו חפצא, ודוקא בזה אמרי' דכיון שרק ע"י מעשה אדם נעשה גוש מחובר ל"ח חיבור, ויסוד לזה נראה מדברי הרמב"ם (פ"ו מטומאת אוכלין הי"ד) דכ' שממעך אוכלין זב"ז וקיבצן כגון דבלה ותמרים וצימוקין שקיבצן ועשאן גוף אחד אינו חיבור [ולדברי הרמב"ם הללו ציין החזו"א דחיבורי אדם אינו חיבור], ואילו שם (בהל' ט"ו) כ' דתמרים וגרוגרות ששלקן ונעשו אום הרי אלו חיבור, ובהכרח כמש"כ דהיכא שנעשה חפצא חדש לגמרי הוי חיבור וגבינה דומה לזה.

[ודע, דמש"כ דחיבורי אדם אינו חיבור לענין שבת, היינו להיות גוש ולא נוזל, וזהו לענין שבת דוקא, אבל לגבי קב"ט בין דבר נוזל ובין דבר לח מקבל טומאה, והנדון אם נחשב דבר מחובר או נפרד].

אלא דלפי"ז יהיה מוכח דמש"כ הראשונים דאין טוחן אחר טוחן בפת אינו מטעם שחיבורי אדם אינו חיבור, כי בפת ג"כ נעשה חפצא חדש, אלא טעמייהו משום שכבר נטחן ממש, וזהו היתר נוסף דאין טוחן אחר טוחן (דלא כדרכו של רבנו החזו"א דהטעם דאין טוחן אחר טוחן משום שחיבורי אדם אינו חיבור, אלא יש שני היתרים, גם אין טוחן אחר טוחן כגון בפת דנטחן ממש, ויש היתר נוסף שחיבורי אדם אינו חיבור).

ועכ"פ אין זה סברא ברורה דחיבורי אדם אינו חיבור לענין טוחן בשבת, דהא לא מצאנו בראשונים אלא דאין טוחן אחר טוחן. ומ"מ יש כאן צירוף להקל, דאם מרסק בשיני המזלג ביצה, אע"פ שהוא ריסוק ממש (דהחלק הצהוב שבביצה מתרסק ממש) יש כאן מקום להקל. שוב התבוננתי דבאמת לענין ריסוק ביצה בשיני המזלג גם בלא"ה ההיתר מרווח, כי מדברי המשנ"ב נראה דהסברא דאין טוחן אלא בגידו"ק שייכת בכל ענין [דלא כהנ"א דמחלק דדוקא כשאינו דומה ממש לטוחן שייך סברא זו], אלא שהתרוה"ד סמך על זה רק בצירוף שהוא אוכלין, ואין טחינה באוכלין כי ראוי בלא"ה לאכילה, והטעם שאסר השו"ע ריסוק גבינה במורג חרוץ פי' במ"ב משום עובדין דחול, וא"כ לפי"ז בביצה כשמרסקה במזלג כיון שאינו כלי המיוחד לכך אינו עובדין דחול ואינו גידו"ק, וגם שייך הסברא דאין טחינה באוכלין כי ראוי לאכילה בלא"ה, וזה היתר גמור [והמ"ב הוכרח לזה כדי לתרץ הסתירה שבשו"ע שפסק דאין טחינה שלא בגידו"ק, ומאידך החמיר בריסוק גבינה, ולא ס"ל כתירוץ הנ"א דריסוק ממש גרע, ולכן מתרץ דכלי גרע].

בביאור סברת הרשב"א דטוחן לאלתר מותר

כ' הרשב"א בתשו' (ח"ד סי' ע"ה) דטוחן לאלתר שרי דומיא דבורר. ולכאו' סברת הרשב"א צריכה ביאור, דהרי יש מקום לחלק בין בורר לטוחן, דבבורר כיון שנוטל האוכל מהפסולת לאכלו הוי מעשה אכילה ממש ולכן שרי, אבל כשחותך דק דק הרי אין החיתוך חלק מפעולת האכילה, אלא מעשה נפרד לתקן את האוכל, ומהיכי תיתי להתיר.

והגם דמצאנו דגם בורר ומניח לאחרים מותר לאלתר, אע"פ שאינו חלק ממעשה אכילתו, מ"מ התם הוא פעולת הגשה לאכילה, ולא פעולה של תיקון החפצא, אבל טחינה היא פעולה מיוחדת לתיקון החפצא, ומאי שנא מבורר פסולת מאוכל לצורך אכילה לאלתר.

והנראה בע"ה ליישב דברי הרשב"א, דהרשב"א אזיל לשיטתו בס' עבודת הקודש דס"ל דגם ברירת פסולת מאוכל מותר מדאורייתא לאלתר [והאריך בבירור שיטתו הנשמת אדם ריש הל' בורר], א"כ מוכח דגם באופן שאינו מעשה אכילה ממש אלא נוטל הפסולת, מ"מ כל שעושה כן בתור הכנה לאכילה ה"ז מותר. וא"כ גם חיתוך דק דק כיון שהוא הכנה לצורך אכילתו שמעונין לאכול חתיכות קטנות, ה"ז מותר כל שעושה לאלתר.

ולפי"ז לדידן דפסולת מאוכל אסור לאלתר, א"א להקל בחיתוך דק דק לאלתר. אולם מדברי מרן הב"י והרמ"א ושאר הפוסקים שלמדו להתיר מדברי הרשב"א דלאלתר שרי, מבואר דלא חילקו בזה, וצ"ע [ואולי לא היה לפניהם ספר עבודת הקודש].

ועכ"פ לדינא נראה דעכ"פ יש מקום לקולא לחתוך סלט לאלתר, כיון שההיתר מבוסס גם על שאר שיטות הראשונים, ולדעת הרמב"ם דוקא לבישול אסור, ודעת התוס' דכשנאכל בלא"ה מותר, ודעת הרא"ש דאין איסור כלל בחיתוך. וכשעושה לאלתר שמצטרף לזה דעת הרשב"א, גם אם נאמר דהרשב"א לשיטתו בבורר, מ"מ בודאי אפשר לצרף שיטה זו לעוד שיטות ראשונים, ולכן המיקל יש לו ע"מ שיסמוך ואין למחות בידו. אבל לכתחילה כבר הזהירו הפוסקים לחתוך חתיכות גדולות קצת.

שלמה זכאי - ברכפלד

בגדר מלאכת דש

גמ' בשבת (דף ע"ג ע"ב): אמר רב פפא האי מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי חייב שתים, אחת משום תולש ואחת משום מפרק וכו', ופירש"י דהוי תולדה דדש שמפרק התבואה משבליה, לשון פורק מן החמור, ואף זה מפרק התמרים מן המכבדות.

ובפשטות משמע ברש"י דעצם זה שמפרק התמרים ממקום חיבורם, חשיב דמפרק דבר מחיבורו והוי תולדה דדש.

ובר"ן הובאו דברי רש"י הנ"ל, והק' אדבריו מאי שנא משאר פירות, ואמאי בשאר פירות ליכא מפרק בתלישתם ממקום חיבורם, ולכך כתב הר"ן דהכא בתמרים שאני דמיחייב תרתי בהכי, לפי שהם באילן כעין אשכול, וכשהאשכול נתלש מן האילן חייב משום תולש, וכשנחבט בקרקע ונפרקין התמרים מן האשכול חייב משום מפרק, והיינו דהאי דאיכא הכא נמי מפרק, הוא משום דאיכא הכא שני שלבים בפירוק התמר מחיבורו, דהשלב הראשון שהוא האשכול מן האילן הוי תולש, והשלב השני הוי פירוק התמר מן האשכול, וזהו פירוקו וחייב משום תולדה דדש.

אלא דנראה דהאי דהק' הר"ן אפירש"י, הוא משום דהר"ן לא גרס בדברי רש"י דמפרק אותם מן המכבדות, כפי דהובא בדברי רש"י על אתר בדף ע"ג ע"ב, ולכך איכא משמעות ברש"י דבעצם התלישה של התמר מן חיבורו איכא חיוב אתרוייהו, תולש ומפרק, ולכך הק' הר"ן מ"ש משאר פירות דהתם נמי מפרקם מחיבורם במעשה אחד, והוי נמי מפרק.

ולפי מאי דגרסי' הכא ברש"י מן המכבדות, לכאו' משמע דס"ל כפי' הר"ן דאיכא מכבדות שנתלשים מן האילן, ובהכי הוי תולש, ומה שמפרק התמרים מן המכבדות כשנחבטים בקרקע הוי שלב שני, והוא הפירוק של התמרים וחייב משום מפרק.

וביאור הדברים הוא דבכל תבואה וכדו' איכא שלב ב' דהוא הדישה, וממילא בתמרים דהדרך לחתוך ענף שלם ואח"כ ממנו לתלוש את התמרים, זה גופא מכריע לנו שזה השלב שאחרי הקצירה בתמרים, ולכך חייב משום דש דזהו דישה דידיה, ואמנם פשוט דהצורה של המלאכה הזו חשיב מפרק מצד עצם הפעולה, אלא דאכתי אם יעשה כן בשאר פירות שיתלוש ענף וממנו פירות, אינו יתחייב משום מפרק, דהתם לא הוי שלב נוסף, וכבר בתלישת הענף חשיב שנתלשו הפירות, וחייב משום תולש בלבד.

ועוד אפשר להוסיף דבאשכול דתמרים דכן הדרך הוי כיחידה אחת ממש, וכל תלישה ממנו הוי כתלישה של גרעין בתבואה מחיבורו, דהוי ממש חדא ומפרק דבר מחיבורו, משא"כ בשאר פירות אינו נחשב הענף עם הפירות כיחידה אחת כלל, דאין חיבור ביניהם בדרך תלישתם.

ובזה מתבארים דברי רש"י בגדר מלאכת דש, דהנה משמע בכמה מקומות בדברי רש"י דדש היינו שמפרק הדבר מהלבוש שלו, וכגון הכא בדף ע"ד ע"א ברש"י ד"ה וליחשב נמי ובעוד כמה מקומות, ולכאו' חזינן הכא גבי תמרים דחייב בהו משום מפרק, ואפי' בלא שפירק אותם מהלבוש, אלא סגי בפירוק מן המכבדות, ולהא א"ש דהלבוש היינו דלאו דוקא כיסוי ממש, כדכ' תוס' על אתר בד"ה ואחת משום מפרק, אלא הדבר שהפרי מחובר אליו וחשיב חיבור ביחד, וכשמפרידו ומפרקו הוי דש דהוא לבוש דידיה, ובתבואה אמנם הוי כיסוי ממש, משא"כ הכא בתמרים איכא דרך בהכי דיש אשכול שמאחד את התמרים ונחשב כיחידה אחת ולא חשיב סתם ענף, אלא אשכול אחד, וממילא כשמפרק מיניה התמרים חשיב מפרק, דמפרק תמר מלבושו, משא"כ בשאר פירות על אף שמפרק אותם מהענף שבהם אין זה אשכול אחד כתמרים דאין דרכו בכך, אלא הדרך לתלוש מהעץ את הפירות, וגם כשמוציא ענף ואח"כ את הפירות לא חשיבי בעיני בני אדם כאשכול אחד, וממילא לא חשיב הענף לבוש של הפירות.

ולהא דאמרי' יוצא לכאו' דיש לאסור לתלוש ענבים מהאשכול, דהא חשיב אשכול והוי לבוש דהענבים, וצ"ל דהאי דשרי בהכי וכמנהג העולם שכן נוהגים, היינו משום דהכי דרך אכילה ואין זה מלאכת שדה כתבואה, ובדרך אכילה ממש שרי, משא"כ בתמרים צ"ל דהדרך לתולשם בשדה כתבואה, ולכך חשיב שלב במלאכת השדה דאחר קצירה, והוי מפרק תולדה דדש.

היוצא בדברים הנ"ל דלתוס' מלאכת דש הוי דוקא לפרק מהלבוש דהוא כיסוי ממש, וכדפי' בתמרים דאיירי נמי דאיכא קליפה עליונה. ולרש"י אמנם הוי נמי לפרק דבר מלבושו, אלא דלאו דוקא כיסוי ממש אלא דבר שחשיב עם הפרי כחד, והוי חיבור ביחד וכדאמרי'.

ובר"ן חזי' דלמד בדברי רש"י דאפי' לא מפרק מלבוש כלל, אלא כל תלישה רגילה שתולש את התמרים מהעץ חייב נמי משום מפרק בעצם התלישה מהחיבור בעץ, ולכך הק' אדברי רש"י מ"ש שאר פירות דבתלישתם אינו מתחייב משום מפרק.

ישראל מאיר איבגי - ברכפלד

הערות קצרות בסימן ש"כ

סעי' א'

זיתים וענבים אסור לסחטן, ואם יצאו מעצמן אסורים אפילו לא היו עומדים אלא לאכילה. ותותים ורמונים אסור לסחטן, ואם יצאו מעצמן, אם עומדים לאכילה מותר, ואם עומדים למשקים אסור. ושאר כל הפירות מותר לסחטן. וברמ"א: ובמקום שנהגו לסחוט איזה פירות לשתות מימיו מחמת צמא או תענוג, דינו כתותים ורמונים. הנה מה שאסור לסחוט תותים ורימונים הוא משום שמקצת בני אדם סוחטין אותם, וגזרו חז"ל שלא לסחטם אטו זיתים וענבים, כמ"ש במ"ב סק"ה. ולכן כתב הרמ"א דאם נוהגים לסחוט עוד מיני פירות דינם כתותים ורימונים.

ונראה שאין זה רק לחומרא, אלא אם ישתנה המנהג לא לסחוט מינים שנהגו לסחטם, ואפי' תותים ורימונים, שוב ישתנה דינם לקולא ויהיה מותר לסחטם כשאר פירות.

ויש ללמוד דבר זה לענ"ד ממש"כ הב"י [הובא בביה"ל ד"ה דינו] דבזמן הגמ' נהגו לסחוט תפוחים למשקין, ונקט רימונים וכ"ש תפוחים, עי"ש. ואם נאמר שאיסור סחיטת תותים ורימונים לא יתבטל כיון שנאסר ע"י חז"ל, הו"ל לגמ' לכתוב דאסור לסחוט גם תפוחים. אלא על כרחך י"ל דנקטו דוגמא בעלמא, וא"צ להזכיר כל המינים האסורים, כיון שדבר זה תלוי לפי המנהג בכל זמן, וא"כ אם משתנה מנהג בני אדם בזה, ישתנה הדין בין לקולא ובין לחומרא, ודו"ק.

ובאמת לו יצוייר שבזיתים וענבים ישתנה המנהג, ורוב בני אדם לא יסחטום למשקים, אה"נ ישתנה דינם וכנ"ל. אכן יש לצדד דכיון שנקראו בתורה תירוש ויצהר, מסתבר דתמיד יהיו באיסורם. ואולי י"ל דהתורה גילתה בזה שמינים אלו תמיד ינהגו לסחטם, ולא ישתנה מנהג זה לעולם. ויש לעיין בזה.

סעי' ב'

אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה, אע"פ שהענבים מתבקעים בשבת בגיגית, מותר לשתותו בשבת, שכל יין היוצא מהענבים מתבטל ביין שבגיגית. ובמ"ב ס"ק י"ד: ואע"ג דלאחר שבת יהיה לו היתר, וקיי"ל דדבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל, ה"מ באיסור שהיה ניכר תחילה בעין ואח"כ נתערב, משא"כ בזה וכו'. ולפ"ז אם הענבים מונחין בפני עצמן, והיין זב מהם במדרון ויורד לתוך יין שהיה שם כבר מערב שבת, אסור כל היין להסתפק ממנו משום דבר שיש לו מתירין, שהרי מקודם שנתערב היה בעין וניכר. ואף דבכה"ג הוא איסור דרבנן, שהרי לא סחט את הזיתים והענבים אלא התבקעו מעצמם, מ"מ קיי"ל דדבר שיש לו מתירין אסור אף בדרבנן. ולפ"ז י"ל דה"ה בתותים ורימונים שעומדים למשקין ויצאו מעצמן, והמשקה זב מהם ויורד לתוך משקה שהיה כבר מע"ש, יהיה אסור משום דבר שיש לו מתירין, כיון שהיה ניכר לפני שהתערב וכנ"ל.

סעי' ה'

יש מי שאומר דה"ה לבוסר שמותר לסחטו לתוך האוכל, ור"ת אוסר בבוסר (הואיל ואינו ראוי לאכול). ובביה"ל ד"ה הואיל: לכאורה הרי בסי' ר"ב פסק דמברכין על הבוסר פרי אדמה, וכל דבר שאין ראוי לאכול אין מברכין עליו וכו'. ואפשר דלאו דוקא שאינו ראוי לאכילה כלל קאמר, אלא ע"י הדחק, ולכן נקרא פסולת נגד מה שסוחט, וא"כ הוא מדרבנן [חמד משה (סק"ד)]. יש להעיר דבמ"ב סק"כ הביא מהעו"ש והט"ז דאם אוכל לאלתר אותו דבר שסוחט לתוכו את הבוסר, מותר לסחטו. והביא דהמג"א השיג על זה, וכתב דנכון להחמיר כהמג"א, וכמ"ש בביה"ל (ד"ה לאכול), אך סיים דאם הבוסר ראוי לאכול ע"י הדחק, מי שסומך על דברי העו"ש והט"ז אין למחות בידו, עי"ש. ומבואר במ"ב דאיכא תרי גווני בוסר, שאינו ראוי לאכול כלל ושראוי לאכול ע"י הדחק, וא"כ לק"מ משה"ק החמד משה בזה כמובן, ולפ"ז מיירי כאן אף באיסור דאורייתא, וצ"ע.

סעי' ז'

מ"ב ס"ק כ"ד: אם [סחט כבשים ושלקות] לגופן [מותר] - ר"ל שסוחטן ממשקה הצף עליהן והנבלע בהן כדי לתקן גופם לאכילה לבד וא"צ למימיהן, כמו שדרך לסחוט הירק שקורין שאלאט"ן לאחר ששרו אותן במים, לכן איננו בכלל מפרק כלל. ואף דסוחט לתוך הקערה ואין המשקה הולך לאיבוד, מ"מ כיון שאינו מכוין בשביל המשקה איננו בכלל מלאכה. משמע לכאורה שאין צריך לאבד אח"כ את המשקה, ויכול להשתמש בו. ודלא כסתימת החיי אדם כלל י"ד ס"ה שכתב דהמים הולך לאיבוד, עי"ש. וכ"כ בכלכלת שבת, דרק בשסחטן לשפוך מימיהן לאיבוד מותר, עי"ש. ועי' בתהלה לדוד סק"ח שהאריך בזה.

ובסחט לגופן והתכוון לשפוך את המשקה לאיבוד ואח"כ נמלך להשתמש בו, נראה דלכו"ע יהיה מותר, דלא גרע מתותים ורימונים שעומדים לאכילה שיצאו מעצמן דמותר, ואפי' לדעת ר"ח.

סעי' י"ב

יש ליזהר שלא ישפשף ידיו במלח. ובמ"ב ס"ק ל"ח: הטעם כנ"ל [=סעי' י"א] בשלג וברד, דגם בזה יתהוה מים ע"י השפשוף. והיינו דוקא במלח לבד, אבל מותר להשליך מלח במים אפילו הרבה וליטול ידיו מהם אחר שנימוחו, וכמו שהתירו לעיל ליתן שלג וברד לתוך הכוס. משמע דמים שהשליך בהם מלח ולא נימוחו, צריך להיזהר לא ליטול ידיו בהם כמ"ש בסעי' י"א. ולפ"ז לכאורה י"ל דהשולחן עצי שטים שהביא במ"ב שם דמיקל בזה, יקל גם כאן ליטול במים עם מלח שלא נימוחו, אך יזהר שלא ירסקם.

סעי' י"ד

הר"מ מרוטנבורג מתיר להטיל מי רגלים בשלג, והרא"ש היה נזהר. ובמ"ב ס"ק מ"א: היה נזהר - שע"י השתן ודאי נימוח. ולא דמי לסעי' ט' דשרי ליתן שלג לתוך הכוס אע"פ שנימוח, דהכא כיון דעביד מעשה גרע טפי. ועי' בט"ז שפסק להקל, וכן הא"ר כתב להקל, אם לא שאפשר בלא טורח טוב ליזהר. לכאורה היה נראה לצדד להקל בזה, בצירוף מה שאף בכוס י"א דשרי לרסק בידים, כמ"ש במ"ב לעיל ס"ק ל"ד. אכן יש לחלק דבכוס מערב קצת קרח בהרבה מים ואינו ניכר כ"כ, משא"כ בשלג שניכר אצלו יותר החלק שנימוח בו.

אילן גרינוולד - ברכפלד

סחיטת בוסר לתת לאוכל לאלתר

כתב השו"ע סי' ש"כ סעיף ה': יש מי שאומר דה"ה לבוסר שמותר לסחטו לתוך האוכל, ור"ת אוסר בבוסר. ובט"ז שם (סק"ד) כ' דלר"ת דאסור היינו משום בורר, וממילא יהיה מותר לאלתר. אבל המג"א (סק"ז) כ' וז"ל: ול"נ דלא דק, דאטו מי שרי לעשות מלאכה כדי לאכול לאלתר, וכ"כ כו', אלא הטעם דבורר בידו לאכול לאלתר לא מיקרי ברירה, דהוי דרך אכילה כו', ולהכי בקנון ותמחוי אסור לברור אפי' לאכול לאלתר, וכן פסולת מתוך האוכל אסור, ומכ"ש דאסור לסחוט בוסר כו', ע"כ.

ועי' מ"ב שהביא ד' המג"א בזה"ל: דהא דמותר שם משום שאין דרך ברירה באוכל מתוך פסולת, משא"כ בזה דרך ברירתו הוא דא"א בע"א, ע"כ. וצ"ב היכן מצא סברא זו בד' המ"א, וביותר קשה דעי' סו"ס שכ"א לגבי קילוף פירות דשם כ' הביה"ל (ד"ה לקלוף) דטעם ההיתר בקילוף הוא - דכיון דא"א בע"א ודרך אכילתו בכך, לא מקרי פסולת מתוך אוכל וכו' עי"ש, והוא היפך סברתו ממש"כ כאן.

וגוף סברת המג"א צ"ב, דמ"ש זה מכל בורר לאלתר. וצ"ל דאף בברירה דרך אכילה מותר דחשיב אכילה, מ"מ אין הכוונה שהתירו לברור לצורך אכילה, אלא דזה ל"ח ברירה, אבל אם אירע שבגוף האכילה יעשה גם מלאכה דבורר שאינה קשורה לעצם האכילה, בודאי שלא תותר מלאכה זו.

דוגמא לדבר - תורמוסין, דפירש"י (בפי' א') דהטעם דחשיב פסולת כיון שנשלק הרבה, ואם ישאר בפסולת יתקלקל, והלכך אוכל נמי הוי כפסולת, וכמוציא פסולת מאוכל, יעוי"ש, ונראה שאין הכוונה (לפי' זה) דהפסולת חשיב **אוכל**, והו"ל מוציא פסולת מאוכל, דתימה גדול הוא, אלא צ"ל דהביאור דעצם הוצאת האוכל במקרה הזה שבהיותו שם יתקלקל, וע"י הוצאתו ימנע הקלקול, הו"ל כלפי **עצמו** כמעשה תיקון של הוצאת פסולת מאוכל, כלומר, דנהי דחשיב אוכל, וזהו בעצם מעשה אכילה שנוטלו לאכול, מ"מ יש בנטילה זו גם מעשה תיקון של בורר שאינו קשור לאכילה, והיינו הצלתו מריקבון, וזהו כמעשה הוצאת פסולת מאוכל, ודוק. הרי שמבואר דגם במעשה אכילה, אם בנוסף לזה יש ג"כ ענין מלאכה שאינו קשור לאכילה - אי"ז בכלל ההיתר דאכילה.

ועד"ז יש לבאר ד' המג"א בבוסר, דאמנם מותר לברור לאלתר, אך גדר ההיתר שזוהי אכילה, אבל בסחיטת בוסר עושה פעולה שהיא בפני עצמה, ואינה נחשבת אכילה, והיינו דיצירת המשקה כשלעצמו אינו מוגדר כאכילה, ולזה לא יועיל שנותנו לתוך האוכל לאכול לאלתר. [ואפשר שזה המכוון בד' המ"ב, ור"ל דבעלמא כשבורר האוכל אי"ז דרך ברירה אלא אכילה, משא"כ כאן דרך ברירה הוא, ר"ל דסחיטת הבוסר אינה קשורה לעצם האכילה, וזהו דרך ברירה, ומש"כ דא"א בענין אחר כוונתו דאילו היה אפשר לאכלו כמות שהוא הו"ל כמשקה הבא לאוכל וכאוכל דמי, והו"ל כאוכלא דאיפרת, ואז גם אם היה נחשב כבורר אוכל מפסולת [כיון שאינו רוצה הפרי רק המשקה], מ"מ לאלתר שרי דהוי דרך אכילה (וכאשכול ענבים בס"ה), אבל כיון דא"א בע"א נמצא שבהכרח יוצר המשקה, והו"ל יצירה חדשה שאינה קשורה לאכילה, ולא מהני מה שנותנו לאכול לאלתר].

ב. ובעיקר הדין יש להקשות הא הפרי והמשקה הוי מין אחד, ובכה"ג אין בורר לדעת הרמ"א (סי' שי"ט ס"ג), וא"ל דהמשקה נחשב מין אחר, דא"כ כל סחיטת פירות באופן שאין איסור דש [כגון שאר פירות למתק, או לתוך הקדירה שיש בה תבשיל - עי' סי' שכ"א ס"ד], תיפו"ל שאסור מטעם בורר דהוו שני מינים, וע"כ דחשיב מין א', וכ"כ להדיא המג"א (סי' שי"ט סקט"ז), וא"כ בוסר נמי.

וצ"ל דכיון שהפרי אינו נאכל אלא ע"י הדחק (עי' ביה"ל שם), הו"ל פסולת מדרבנן, וכמו שאסור לברור העלים המעופשין שאפשר לאכול ע"י הדחק. ולפי"ז נמצא שאין איסור סחיטת הבוסר לר"ת אלא מדרבנן, ושו"ר שכ"כ הביה"ל שם.

אך יל"ע מ"ט לא נחשב הבוסר עם המשקה שבו לדברים לחין, דאפי' במין אחד הוי דאורייתא, כשהאחד נאכל רק ע"י הדחק, וכמש"כ הה"מ לענין מחבץ ומשמר (כמובא במג"א סי' שי"ט סק"ה), והלא הסברא בדברים לחין כמש"כ במחצה"ש (שם) שנבללין זע"ז היטב, ואין לך דברים הנבללין זע"ז היטב כמשקה בתוך הפרי, וצ"ע.

בדין ריסוק שלג וברד

כתב השו"ע סי' ש"כ סעיף ט': השלג והברד אין מרסקין אותם וכו', ועי' מ"ב סקל"ג ב' טעמים: שיטת ספר התרומה (סי' רל"ה) דאיסור דריסוק שלג וברד הוא משום נולד, ולפי"ז לכאו' אף בנימוח מאליו היה בדין לאסור, דסו"ס הוי נולד, אך בהמשך דבריו כ' דהא דשרי ליתן קרח לתוך הכוס, הוא משום דהוי גרמא בעלמא ומאליו הוא נמחה, וצ"ב.

ועי' ארחות שבת (פ"ד הע' ס"ד) בשם פנים מאירות דאין עיקר כונת הסה"ת לאסור המים מטעם "נולד", אלא הכוונה לאסור את **מעשה** הריסוק וההולדה, ולכן כשנותן לכוס ונימוח מאליו שרי, דהוי גרמא בעלמא. ועוד כתב שם בהמשך בביאור ד' המ"א שההגדרה היא דכשעשה מעשה הנראה כמוליד - אסרו הנולד, עי"ש.

אך יתכן שאף לטעם הנולד יש לחלק בין ריסוק בידים לנימוח מאליו, דדבר שדרכו בכך להיות נמוח מאליו י"ל שאי"ז דבר חדש, אלא הוא המהלך הרגיל שהדבר פושט צורה ולובש צורה, ולא חשיב "נולד", אבל כשמרסק בידים ופועל בו דבר נגד מצבו הטבעי הנוכחי, זהו דבר חדש וחשיב נולד.

נתינת ענבים ביין שיתבקעו שם

כתב השו"ע סי' ש"כ סעיף ב': זיתים וענבים שנתרסקו מע"ש וכו', ואפי' אם לא נתרסקו מע"ש, אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה כו' מותר לשתותו בשבת, שכל יין היוצא מהענבים מתבטל ביין שבגיגית.

וכ' הט"ז: כ' מו"ח וז"ל, נ"ל דאפי' נתנו ענבים שלמים בשבת תוך היין ונתבקעו באותו שבת, ג"כ מותר, כי היכי דשרו ליתן בשבת שלג או ברד לתוך הכוס. והק' ע"ז דא"כ אפי' לכתחילה יהיה מותר ליתן כשלג וברד, וזה ודאי אסור דהוי סחיטה תולדה דדש, וא"ל דהוי דש כלאח"י דרק במקום צער התירו, ע"ש.

והמ"א כ' וז"ל: כ' הב"ח דמותר ליתן ענבים בתוך היין שיתבקעו ויוציאו יינם, כמו בשלג בס"ט, עכ"ל. וכ"כ הח"א שאפי' לכתחילה מותר ליתן. וצ"ע דל' הב"ח היא כפי שהעתיק הט"ז [שאפי' נתנו וכו'], דמשמע דיעבד.

ויש לבאר דהבנתם בד' הב"ח תלויה בביאור הדין דאין מרסקין שלג וברד, דרש"י (בדף נא:) פי' משום דקא מוליד בשבת, ודמי למלאכה שבורא המים האלו. וטעם אחר כ' הרמב"ם שהוא גזירה אטו סחיטת פירות (והובאו ב' הטעמים במ"ב כאן). והנה לטעם דדמי למלאכה נראה פשוט דדוקא

בידים אסור לרסק, אבל מאליו מותר, ויכול ליתן לכתחילה לכוס אף שאין בה מים, ולפ"ז כמובן שאין להקיש לזיתים וענבים, דשם האיסור בזבו מאליהם שמא יסחוט, וזה מה שהק' הט"ז שאם התיר הב"ח בענבים שנתנן ליין ונתבקעו בשבת כמו בשלג, א"כ אף לכתחילה יהיה מותר, אע"כ דיש טעם אחר דחיישי' שמא יסחוט, א"כ בדיעבד נמי אסור, ולא דמי לשלג וברד שאין האיסור מחמת סחיטה וכנ"ל.

אבל המ"א כתב שם דאף דבשו"ע משמע דאסור לרסק בידים, מ"מ ברמב"ם ועוד ראשונים מבואר שמותר אף לרסק בידים, כיון דאין האיסור אלא משום שמא יסחוט, וכשסוחט לתוך המשקין אין איסור, ע"ש, ולשיטתו ניחא שליתן ענבים לתוך היין מותר אף לכתחילה, כמו בשלג וברד.

בענין לתת ענבים לתוך יין כדי שיתקבעו

כתב במ"ב סי' ש"כ ס"ק י"ד: כתבו האחרונים דמותר לתת ענבים בשבת בתוך היין שיתבקעו ויוציאו יינם, כמו בשלג בסעיף ט', ע"כ. והנה יל"ע מהו הנקודה הבעייתית כאן שעליה הוצרכו האחרונים להביא ראיה משלג. ונראה דיש כאן שתי נקודות: א. מצד המשקה היוצא מן הענבים אם מותר לשתותו, וע"ז פשוט דשרי לפי האמור לעיל בשו"ע סעיף ב' דנתבטל תיכף ביין ההתר, וע"ז אין צריך להביא ראיה, וא"ת הלא אין מבטלין איסור לכתחילה, ונראה דלא שייך כן, דמאותו טעם דל"ש כאן דבר שיש לו מתירים לא בטיל, משום שהאיסור לא ניכר מתחילה בעין, ולא חל עליו שם האיסור, א"כ ה"ה ל"ש כאן הכלל אין מבטלין איסור לכתחילה, ודו"ק. ב. אלא דמה שכן יש לדון כאן זה מצד שכמו שאסור לסחוט ענבים בידיים מדאורייתא, א"כ הו"א דגם לעשות מעשה שיביא לידי סחיטת הענבים - דכששמים ענבים בתוך יין מטבעם הם מתבקעים והיין יוצא - וע"ז כתבו האחרונים להוכיח דכמו שחזינן התם דאסור לרסק הקרח והשלג בידים, ואעפ"כ מותר לשים אותו בתוך מים והוא מתרסק מאליו, א"כ ה"ה הכא מותר לשים הענבים בתוך יין והם מתבקעים ונסחטים מאליהן. ועיין בט"ז שחולק ע"ז (בס"ק ג'), וס"ל שחשיב סוחט גמור, ואפילו את"ל דהוה כלאחר יד כיון שאינו סוחט בידים, דמ"מ אסור עכ"פ מדרבנן, דאפילו כלאחר יד לא שרי אלא במקום צער.

ועיין באליהו רבה ס"ק ה' דכתב ליישב דעת המתירים שאין זה נחשב עשיה אפילו כלאחר יד, אלא נעשה מעצמו ממש, ועיין תהלה לדוד ס"ק ה' ובמנחת שלמה מש"כ בזה.

והנה אע"ג דהב"ח מדמה להו לשלג, מ"מ דע דיש חילוק גדול ביניהם, דלענין ענבים ששמים בתוך יין ומתבקעים, אז משקין היוצאים שרי משום שמתבטלים, זהו דווקא כשיש ביין שבכלי שישים כנגדם, אבל בשלג וברד דשרי לתוך הכוס שרי אפילו אם אין בכוס יין ומשקין כשיעור שישים, דהתם לאו משום ביטול אתינן עלה, אלא משום דאינו ניכר, ובכה"ג לא גזרו, ודו"ק.

בענין סחיטת בוסר לתוך אוכל

כתב שו"ע סי' ש"כ סעיף ה': יש מי שאומר דה"ה לבוסר שמותר לסוחטו לתוך האוכל, ור"ת אוסר בבוסר הואיל ואינו ראוי לאכול, וכתב המ"ב סק"כ בביאור דעת ר"ת שאוסר, דמשום דאינו ראוי לאוכלו הוי כבורר אוכל מתוך פסולת, כי אותן בני אדם האוכלים אותו בטלה דעתם אצל כל אדם, ע"כ. והיינו משא"כ בענבים שנתבשלו כל צרכם הוה כאוכל מתוך אוכל, דבמין אחד שרי אף כשאחד רוצה לאכול והשני לא מעונין בו, דל"ש ברירה במין אחד. והנה שיטת ה"יש מי שאומר" דמתיר אף בבוסר, יש לבארו אי מצד דלא חשיב ליה פסולת כיון שיש בני אדם שאוכלים אותו, אבל יותר נראה לבאר סברתו דאע"ג דחשיב פסולת, מ"מ ס"ל דל"ש כאן דין ברירה כיון דהמיץ מחובר לפסולת, כעין מש"כ בביה"ל לעיל סי' שי"ט ס"ד ד"ה הבורר פסולת ע"פ מהרש"ל.

בענין סחיטת לימונים

כתב שו"ע סי' ש"כ סעיף ו': מותר לסחוט לימונים, וכתב המ"ב ס"ק כ"ב דהיינו אפילו למשקין, ואף שדרך לסחטן בחול, כיון שאין דרך כלל לסחטן לצורך משקה אלא לטבל בו אוכל הוי כשאר פירות וכו'. ואע"ג דלעיל כתב במ"ב סק"ח וכן בס"ק י"ח דבזיתים וענבים (וכן תותים ורימונים) אסור לסוחטן לקערה שאין בה אוכל, אפילו דעתו בשביל ליתן אח"כ לתבשיל או לטבל בו המאכל, מ"מ החילוק פשוט, דלעיל אחרי שמשקה היוצא מהם יש לו דין משקה מכיון שהדרך לסוחטן לשם משקה גרידא, וממילא שפיר יש לאסור נמי לתוך הקערה ע"ד לתתו אח"כ לאוכל או לטבל בו, דמ"מ כשהוא בקערה יש לו שם "משקה", וחיובא נמי יש בזה לשיטת הדרישה, או עכ"פ איסורא, אבל הכא דאנו רוצים לתת למים היוצאים שם משקה, אזי מכוח זה שדרך העולם לסוחטן בקערה ע"ד לתת אח"כ לתבשיל או לטבל בו, מצד זה אינו מקבל שם משקה, ודו"ק היטב. וכן צריך לומר במ"ב בהמשך לגבי סחיטת לימונים כשהדרך לסחוט בחול לתוך מים עם צועקר דהעולם נוהג היתר - לפי תירוץ א' של הב"י משום שדרך העולם לסוחטו ע"מ לשתות המשקה בתערובת משקה אחר - לא משווי ליה שם משקה, וממילא שרי לסחוט הלימונים אף לשם משקה גרידא שלא ע"מ לערבו במשקין, וכמו בשאר פירות - וכן לתירוץ שני שכיון שהדרך לסחוט מימיו לתוך משקה אחר, ממילא לא חשיב משקה, ולפי"ז ממילא מותר לסחוט לימונים אף לא לתוך משקה.

דנקוט כלל זה בידך: דאם חשיב משקה היוצא בשם "משקה", ממילא אין שום היתר לסוחטו לקערה שאין בו אוכל ע"מ לתתו אח"כ במאכל, או לסוחטו ע"מ לתתו אח"כ בתערובת משקה אחר, או לסוחטו לתוך משקה, ואם לא חשיב משקה ממילא שרי לסוחטו לשם משקה, אף לשתותו בפני עצמו, וכל הסברות שהזכיר המ"ב זה רק לענין הנידון אם נחשב משקה מחמת זה, אבל לא בתור היתרים של סחיטה כמו לסחוט לתוך האוכל, ודו"ק.

בענין סחיטת לימונים

במ"ב סי' ש"כ ס"ק כ"ב כתב: ולפי"ז בזמן הזה שידוע שממלאין חביות למאות לשתות עם הפאנ"ש באיזה מקומות - צ"ע גדול אם מותר לסחטן בשבת לתוך משקה, דאפשר דדמי לתותים ורימונים כיון דדרך לסחטן בכלים בפני עצמן וכו'.

וצ"ב מילת לתוך משקה, דהא עיקר ספיקו זה האם סוברים כתירוץ קמא של הב"י, שכיון שהדרך לשתות את המשקה ע"י תערובות שרי, ולא מיתסר אלא כשדרך העולם לסחוט ע"מ לשתות המשקה בלי תערובת, וא"כ לפי"ז שרי לסחוט אף לא לתוך משקה, וכמו בשאר פירות דהתיר השו"ע לסוחטן אף לצורך משקה דבטלה דעתו.

ולתירוץ השני של הב"י דאף אם דרך לסחוט בשביל לשתות המשקה ע"י תערובת, מ"מ חשיב שדרך לסוחטו למשקה (ורק אם הדרך לסחוט מימיו לתוך משקה אחר שרי), וממילא אסור לסחוט אף לתוך משקה, וכמו בשאר פירות דהתיר השו"ע לסוחטן אף לצורך משקה דבטלה דעתו.

בסוגיא דמסוכרייא דנזייתא ובענין סחיטת בגדים

שבת קיא. כתובות ו. אמר ר' שימי בר חייא משמיה דרב האי, מסוכרייא דנזייתא אסור להדוקה ביומא טבא, ומסקינן דבההיא אפילו ר"ש מודה, דאביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות, ופרש"י סתימת נקב גיגית שמוציאין השכר דרך הנקב וסותמין אותו בבלאי בגדים, אסור להדוקה משום סחיטה, ועיין תוס' כתובות דהקשו: קשה לר"ת הא סחיטה אסור משום ליבון, ולא שייכא רק במים, אבל בשאר משקין כגון יין שמן שכר לא שייך ליבון, דכל דבר המלכלך את בולעו לא שייך ליבון בסחיטתו. אמנם יש עוד טעם לאיסור סחיטת בגד משום מפרק, ואף בזה מקשה ר"ת דכ"ז שייך כשהנסחט לא הולך לאיבוד, אבל בהולך לאיבוד מותר אע"ג דהוי פ"ר. וכתבו התוס' וכן פירש בערוך דכל פ"ר דלא ניחא ליה שרי, ומש"ה הערוך פירש דמיירי בנקב שבפי החבית, דהמשקה לא הולך לאיבוד אלא הולך לתוך החבית, ושפיר אסור משום מפרק. כן הביא הר"ן בשבת קי"א בשמו. ועוד פירש בערוך בפירוש שני דהאיסור במסוכריא איירי מצד שמא תבטל הסתימה אצל הגיגית ויעשה כלי בשבת, ואח"כ ר"י בתוס' דוחה את כל ראיות הערוך, וס"ל דפ"ר דלא ניחא ליה אסור מדרבנן, וכן חלק על ר"ת וס"ל דאף ביין ושאר משקין שייך ליבון בסחיטתו, ומ"מ שונה שאר משקין ממים לענין גזירה דלא גזרינן שמא יסחוט, אבל אם סוחט חייב, ולכן פירש ר"י דבסוגיא אסור או משום מפרק, ואע"ג דהולך לאיבוד הוי פ"ר דלא ניחא ליה ואסור מדרבנן, או משום ליבון כדכתיבנא.

ועיין ר"ן שבת קי"א דהביא הערוך ודחה ראיותיו, איברא הקשה דמ"מ משום מפרק לא שייך לחייבו, וז"ל: ולפיכך כיון שדחינו ראיות הללו אפשר לפרש הך מסוכריא דנזייתא שהיא ברזא שבדופן החבית, אלא שעדין קשה לפי שסחיטה זו אינה אב מלאכה, אלא תולדה היא כעין מפרק שהוא תולדה דדש, ובוודאי לא דמי לדש אלא היכא שהוא צריך למשקה שהוא נסחט ממנה, דהיכא שאינו צריך לו לא דמי לדש כלל ואמאי מחייב, הו"ל כסוחט כבשין דאמרינן (קמה.) דלגופן מותר, עכ"ל. ומבואר בדבריו דאף מי שחולק על הערוך בעלמא לענין פ"ר דלא ניחא ליה, וס"ל דאסור עכ"פ מדרבנן, מ"מ הכא כו"ע מודים דאינו אסור אף מדרבנן, דלא דמי למפרק כלל ואין ע"ז שם מלאכה כלל. ולפענ"ד נראה דהגם דהתוס' בכתובות חיברו את ר"ת לערוך, דשניהם אמרו שא"א לאסור משום מפרק כיון שהמשקה הולך לאיבוד, מ"מ לאו חד טעמא איכא להו, דהערוך חשיב ליה מלאכה, אלא דמתיר מצד פ"ר דלא ניחא ליה, והר"ת מתיר מצד דלא דמי למלאכה כלל. ומצינו סברא זו בתוס' שבת עג: גבי זומר וצריך לעצים חייב שתים, אחת משום קוצר ואחת משום נוטע, וכתבו תוס' ד"ה וצריך ועצים וז"ל: נראה דאפילו לר' יהודה דמחייב מלאכה שאינה צריכה לגופה, בענין צריך לעצים, דלא מיקרי בעצים קוצר אלא בענין זה, מידי דהוה אקורע ע"מ לתפור ומוחק ע"מ לכתוב, וכדאמר ריו"ח לקמן בפ' חבית אחד כבשים ואחד שלקות שסחטן לגופן מותר, למימיהן חייב חטאת. ואמאי שרי לגופן, ליהוי כמלאכה שא"צ לגופה, אלא טעמא לפי שאין דרך דישה בכך, עכ"ל.

וממשיך הר"ן דאף שבסחיטת בגד יש עוד ענין שהוא תולדת מלבן, מ"מ בההיא מסוכריא ל"ש מלבן, וכמו שפירש ר"ת דמלבן שייך רק בבגד המתלבן ובמשקין המלבנים. ויין אע"פ שהוא משקה המלבן, כדאמרינן (סוכה מ.) לאכילה ולא למשרה, לאכילה ולא לכובסה [וזהו שלא כר"ת בכתובות שכתב דל"ש ליבון בסחיטת בגד השרוי בשאר משקין כיין ושכר וכל דבר המלכלך את בולעו, וקצת צ"ב איך ר"ת כותב דל"ש ליבון ביין, והרי מוכח בסוכה שיין מלבן, וכן כתוב בתורה "וכבס ביין לבושו", וצ"ל דזה ודאי מודה ר"ת דאם שורה הבגד ביין או שמשפשף ביין ודאי חייב משום ליבון, ור"ת איירי רק לענין כשסוחטו, ודו"ק היטב], מ"מ ההיא מסוכריא אינה בגד המתלבן.

ותירץ הר"ן דמ"מ כיון שיין הוא מהמשקין המלבנים, אע"ג דבגד דהכא הוא לא מהבגדים המתלבנים, מ"מ גזרו בו, ע"כ. וצ"ע, דמש"כ ר"ת דבסחיטת בגד יש שתי ענינים, תולדת מלבן ותולדת מפרק, עיין בב"י שהביא דעת הרמב"ן שס"ל דלא שייך מפרק אלא בגידולי קרקע, וסחיטת בגד הוי רק תולדת מלבן, וכן הוכיח מהרמב"ם, עי"ש. ולכאו' מצינו סברא מעין זה ברש"י קמה. שביאר מדוע לשתי האמוראים הראשונים בכבשין שסחטן אף למימיהן פטור אבל אסור, ואינו חייב משום דש משום דלא שייך דש אלא במשקה שגדל בו, אבל הכא המים באו מעלמא, ולכאו' לפי"ז אף בבגדים לא שייך תולדת מפרק, מיהו ריו"ח פליג על סברא זו וס"ל דחייב בכבשים שסחטן למימיהן, וא"כ לדידיה אף בסחיטת בגד יהיה חייב משום מלבן.

ואפשר לדחות דסברת הרמב"ן היא מטעם אחר, ולא מצד שהמים שבבגד לא גדלו שם אלא באו מעלמא, אלא מצד דלא שייך מלאכת דש אלא בגידולי קרקע, משא"כ בכבשים שהוי גידולי קרקע שייך דש, אע"ג דאתו המים מעלמא, וסברת מחלוקת ריו"ח עם שמואל אינה בנקודה זאת.

חיים יוז'וק - ברכפלד

ביאור שיטת הרשב"א בדין סחיטת תותים ורמונים ושאר פירות

בגמ' קמ"ד ע"ב תניא סוחטין בפגעין ובפרישין ובעוזרדין, אבל לא ברמונים, ושל בית מנשיא בר מנחם היו סוחטין ברמונים. אמר ר"נ הלכה כשל בית מנשיא בר מנחם, דהאי תנא סבר לה כשל מנשיא בר מנחם, ופריך ומשום דסבר כמנשיא בן מנחם הלכה כמותו, מנשיא בר מנחם רובא דעלמא, ותריץ אין דתנן המקיים קוצים בכרם ר"א אומר קדש, וחכ"א אינו מקדש אלא דבר שכמותו מקיימין, וא"ר חנינא מ"ט דר"א, שכן בערביא מקיימין קוצי שדות לגמליהם, ופריך מידי אירא דערביא אתרא, הכא בטלה דעתו אצל כל אדם, ומסיק אלא היינו טעמא כדר"ח דכיון דאחשבינהו הוה ליה משקה.

וכתב הרשב"א רמונים דסחטן למשקה ואחשבינהו משקה, כיון דאיכא מיעוט בני אדם דנוהגין כן הוי מפרק וחייב. אבל שאר פירות כיון דאין דרך בני אדם לעשות כן, אף דאחשבינהו בטלה דעתו אצל כל אדם, והוי כמפריד אוכל מאוכל, לסחוט אף לכתחילה שאר פירות. ודבריו צ"ב מ"ש וכי מחמת דיש מיעוט בני אדם שנוהגין כן לא שייך לומר בטלה דעתן, סו"ס אינם רובא דעלמא, וא"כ אף בתותים ורימונים נימא בטלה דעתן, ונתיר לסחוט אף לכתחילה.

והנה תוס' צ"ב ד"ה ואת"ל הקשו אהא דתני המוציא משוי על ראשו פטור, ואת"ל אנשי הוצל דנהגו כן, אנשי הוצל בטלה דעתן, וקשה הא אנשי הוצל הוי אתרא ואמאי בטלה דעתן, מ"ש מערביא דכיון דהוו אתרא אזלינן בתר דעתייהו ואמר ר"א קידש, ותי' דשאני ערביא דלכל העולם נמי אם היה רוב גמלים היו מקיימין קוצי שדותיהן, משו"ה לא בטלה דעתן. ואעפ"כ ה"מ ערביא דהוו אתרא, אבל בית מנשיא כיון דהוי חד גברא, אף דאם היה מצוי הרבה לכל העולם היו נוהגין לסחוט, פריך בית מנשיא בטלה דעתו אצל כל אדם. ולפי"ז היה אפ"ל בדברי הרשב"א דדוקא תותים ורמונים אם אחשבינהו למשקה הוו משקה, כיון דאיכא מיעוט בני אדם דנוהגין כן, ואי"ז משונה, דהא כל העולם היו עושין כן אם היה מצוי להם, ומשו"ה לא בטלה דעתו, משא"כ שאר פירות דאין מנהג העולם כלל לסוחטן אף שאחשבינהו בטלה דעתו.

אלא דהרשב"א בעירובין כ"ח ע"א הקשה כקושית תוס', ותי' דערביא כל העולם נמי אם היה להם רוב גמלים היו מקיימין כן, ואילו תותים ורימונים אף דמצויין הן אצל בני אדם אין אדם סוחט אותם בשום מקום אלא בית מנשיא, ומשו"ה בטלה דעתו.

וא"כ הדרא קושיא לדוכתא מ"ש תותים ורימונים, דאי אחשבינהו הוי משקה ולא אמרינן בטלה דעתו, ואילו שאר פירות אף דאחשבינהו בטלה דעתו, ושרי לכתחילה לסוחטן, ומאי עדיפא מאנשי הוצל.

ונראה לבאר דשאני הוצאה דאנשי הוצל מסחיטת רמונים דבית מנשיא, דאנשי הוצל צורת מלאכתן היתה שלא כדרך, דדרך העולם להוציא בידן, והם נהגו להוציא בראשן, ומשו"ה אמרינן כיון דמנהג העולם לא כן בטלה דעתן, ואף לאנשי הוצל לא חשיב הוצאה, משא"כ בית מנשיא פעולת הסחיטה שלהן היא כדרך, ואין שינוי בצורת המלאכה, אלא דאין דרך בנ"א לסחוט פרי כזה, בזה סבר הרשב"א דחלוק תותים ורמונים משאר פירות, דשאר פירות כיון דאין דרך בני אדם לסוחטן, אף דאחשבינהו למשקה בטלה דעתו, והוי כמפרק אוכל מאוכל, משא"כ תותים ורמונים כיון דיש מיעוט בני אדם דנוהגין כן, אף דאינם חשובים לקבוע זאת לכל העולם כמשקה, אעפ"כ הסוחטן למשקה דעתו אינה בטלה, דדעתו יש בה סברא והגיון, כדאשכחן דיש בני אדם שנוהגין כן, ומשו"ה הסוחטן חייב משום מפרק, דמפריד משקה מאוכל.

ביאור דעת הרמב"ם בגזירת תותים ורימונים

המשנ"ב בסי' ש"כ סק"ה כתב: תותים ורימונים אסור לסחטן אף שסתמייהו עומדין לאכילה, הואיל ומקצת בנ"א סוחטין אותם כזיתים וענבים, אסרוה רבנן אטו זיתים וענבים. ומקור דבריו הם מהרמב"ם דכתב בפכ"א הל' י"ב מפרק חייב משום דש, והסוחט זיתים וענבים חייב משום מפרק, לפיכך אסור לסחוט תותים ורימונים, הואיל ומקצת בנ"א סוחטים אותם כזיתים וענבים, שמא יבא לסחוט זיתים וענבים, אבל שאר פירות מותר לסוחטן בשבת מפני שאינן בני סחיטה, עכ"ד.

ודברי הרמב"ם צ"ב, דבפשטות הטעם שגזרו הוא משום דאיכא בנ"א כבית מנשיא שנוהגין לסוחטן לשם משקה, וכדר"ח דכיון דאחשבינהו הוי משקה, או כמבואר בב"י דפסקינן כר"פ, ומשום דאיכא בנ"א שנוהגין לסוחטן הוי משקה, וא"כ מנין לרמב"ם לפרש דטעם האיסור הוא שמא יבא לסחוט זיתים וענבים.

והנראה לבאר, דהנה הרי"ף כתב נמצא עכשיו הכלל הראוי מכל אלו הדברים, זיתים וענבים אין סוחטין אותן בשבת, ואם יצאו מעצמן אסורין בין לאכילה בין למשקין לכו"ע, תותים ורימונים אסור לסוחטן לכו"ע, ואם יצאו מעצמן לאוכלין היוצא מהם מותר, ואם למשקין היוצא מהם אסור כר"י, שאר פירות סוחטין אותן בשבת לדברי הכל. והקשה הב"י הא אוקימנא בגמ' כר"ח, ולר"ח כל היכא דאחשבינהו אסור דהוי משקה, וכדפי' רש"י דשאר פירות הסוחטן למשקין אסור כיון דאחשבינהו, ותי' הב"י דהרי"ף פסק כר"פ דתותים ורימונים לאו מטעם אחשבינהו אסרינן, אלא דבית מנשיא ואינשי טובא סחטי להו לשם משקין, והא דאמרי' בית מנשיא, נקט חד מינייהו, וחשיבות שרבים מחשיבים הוי חשיבות ונידון כמשקה. ולכן שאר פירות אף דאחשבינהו למשקה שרי, דבטלה דעתו אצל כל אדם. והקשה הדרישה צ"ע כי בא הב"י לשנות תירוץ חדש שלא מוזכר בגמ' בדברי ר"פ, ואם אפשר לומר ולתרץ כן, ודאי לא הוי שתיק תלמודא מהאי תירוצא. וביאר הדרישה דכל קושית הגמ' ובית מנשיא הוה רובא דעלמא, היא רק אליבא

דר"נ דקאמר הלכה כבית מנשיא, משמע מדבריו דמטעם בית מנשיא קאסר, ומשו"ה פריך וכי בית מנשיא רובא דעלמא. אבל על הברייתא שאסרה תותים ורימונים לא פריך מידי, דמטעמא אחרינא קאסר, ומייתי ליה ראיה קצת מבית מנשיא. וא"כ ר"פ דפליג אר"ח ולית ליה סברת אחשבינהו, אסר בתותים ורימונים מטעמא דתנא דברייתא. והשתא יתכן לומר דהרמב"ם פי' כדברי הדרישה, וסבר דטעמא דתנא דברייתא הוא, מאחר ומקצת בנ"א סוחטין, אסרינן שמא יבא לסחוט זיתים וענבים.

ואפ"ל באופ"א, דאמרי' בגמ' אמר רב דבר תורה אינו חייב אלא אדריסת זיתים וענבים, ופי' הר"ן רב ס"ל דמן התורה לא חשיב מפרק אלא בזיתים וענבים, דשם משקה עליהם, דיין ושמן התורה החשיבתן למשקה, עכ"ד. ומעתה יתכן לומר דס"ל להרמב"ם אף דרגילות בנ"א לסחוט תותים ורימונים, כיון דאין שם משקה עליהם אי"ז מפרק, דמשקה דידהו הוי כזיעה בעלמא והוי כאוכלא דאיפרת, ואף דאחשבינהו למשקה אי"ז מפרק, דמה בכך שמחשיבו סו"ס הוי זיעה. וכשם שברכתו לא תשתנה ע"י שמחשיבו, כך לא שייך בזה דין מפרק דהוי זיעה בעלמא, ובהכרח הא דאסרינן תותים ורימונים הוא גזירה אטו זיתים וענבים. והא דגזרין בתותים ורימונים ולא בשאר פירות, לר"ח הוא משום דתותים ורימונים אחשבינהו, ולר"פ משום דדרך מקצת בנ"א לסוחטן, משא"כ בשאר פירות. וזהו שכתב המשנ"ב הואיל ומקצת בנ"א סוחטין אותם כזיתים וענבים, אסרוה רבנן אטו זיתים וענבים.

יוסף חיים ששון - ברכפלד

בענין המנער טליתו מן האבק וכיוצ"ב

בגמ' שבת דף קמ"ז אמר רב הונא המנער טליתו בשבת חייב חטאת, ולא אמרן אלא בחדתי, אבל בעתיקי לית לן בה, ולא אמרן אלא באוכמי, אבל בחיורי וסומקי לית לן בה, והוא דקפיד עלייהו וכו'. דעת רש"י ועוד ראשונים דאיירי בלא מים, אלא שמנערו מן העפר שעליו, והתוס' ועוד ראשונים חולקין דאין נראה שיהא שייך ליבון בלא מים, אלא איירי הכא שיש עליו טל ומנערו מן הטל.

ולכאו' צ"ב, דלכאו' סברת הראשונים החולקין הוא דרק כיבוס שמנקים מלכלוך ע"י מים אסור, משא"כ הסרת לכלוך באופן אחר אינו מלבן, וא"כ מה מועיל שהכא מנערו מן הטל, הא מ"מ מסירו ע"י הניעור ולא ע"י מים, ואפשר דע"י ניעור הטל יוצא מן הבגד גם ממה שבלוע בו לכלוך, והו"ל כיבוס ע"י מים, אמנם קשה, דהא לפי"ז נצטרך לפרש דהוא דקפיד עלייהו, היינו שמקפיד על הלכלוך שירד עם ניעור הטל, והרי קפיד פי' רש"י דמקפיד שלא ללובשו כך, ולכאו' לא משמע כן, אלא דבלא הטל שפיר היה לובשו, וא"כ אמאי אסור לנערו מן הטל [אם לא נימא שע"י הטל ניכר יותר הלכלוך שיש בבגד, או שיוצא מן הבגד ע"י המים וניכר, וע"ז מקפיד, ומשו"ה אסור דבמצב זה מקפיד הוא, ודוחק], ולכאו' צ"ל ע"כ דלעולם החיוב על הטל עצמו, אלא דס"ל להתוס' שאבק כיון שאינו בלוע בבגד עצמו, אלא שהם עליו או שנכנס לחורים, משו"ה לא שייך בהו כיבוס, ורק בטל שנבלע ממש בבגד הו"ל כקלקול בבגד, וליבונו זהו תיקונו וחייב עליו.

והנה לעיל (בדף ק"מ ע"א) איתא דמותר בשבת לכסכס כיתניתא שנתכבסה אע"ג שמצהיל ליבונה ע"ז, כיון שאיהו לרכוכי קמכוין, ורק בסודר אסור לכסכוסי לגירסת רש"י דמיחזי כאולודי חיורא כיון שמקפיד יותר על ליבונו, ולכמה ראשונים אף בסודר מותר, ומבואר דאיסור דאורייתא ודאי ליתא, וה"ט להתוס' פשוט כיון דליכא שם כיבוס ע"י מים, ואף לשיטת רש"י הרי משמע שם דאיירינן בבגד לבן, וא"כ ליכא בזה איסור דאורייתא כמבואר הכא, ויותר י"ל דהתם אינו מקפיד שלא ללבשו בלא הכסכוס, וממילא ליכא בזה איסור דאורייתא, עוד אפשר דהתם אינו מסלק כלל לכלוך מעליו אלא עצם השפשוף מצהילו, וכיבוס הוא רק בהסרת לכלוך, וי"ל.

אמנם לכאו' עדיין יש להקשות להיפך, דהא לפי' רש"י שם מבואר דבסודר אסור לכסכוסי, דמיחזי כאולודי חיורא, כיון שמקפיד על ליבונו וצוהרו יותר מכיתניתא, וא"כ הכא בבגד לבן או אדום אמאי מותר לנערם מן האבק והטל שעליהם, ולא אסירא משום מיחזי כאולודי חיורא. ואפשר ליישב דעל אבק וטל שבבגד לבן או אדום אין מקפידין עליהם כמו ליבון וצוהר הסודר, אלא ככיתניתא דמו, ומשו"ה ליכא בהו איסור משום מיחזי כמלבן, אמנם יותר נראה דל"ק כלל, דכל האיסור דמיחזי כאולודי חיורא אינו אלא בכסכוס שהוא צורת כיבוס, משא"כ ניעור טלית שאינו צורת כיבוס כלל ליכא בזה כלל איסור זה, ומשו"ה כל שאין בו ליבון דאורייתא מותר לכתחילה לנערו.

והנה במשנה לעיל (דף קמ"ב ע"ב) תנן דכר שהיתה עליו לשלשת מקנחה בסמרטוט, היתה של עור נותנין עליה מים עד שתכלה, והיינו דבבגד אסור ליתן מים דשרייתו זהו כיבוסו, משא"כ בעור, וקשה אמאי קינוח בסמרטוט שפיר מותר, הרי לרש"י אפי' ניעור מאבק בלא מים נמי אסור מדאורייתא, וגם להתוס' דבעי' דבר לח, הא לשלשת משמע כל דבר טינוף, וכמש"כ רש"י רוק או צואה, וא"כ לכו"ע יהא בזה איסור דאורייתא, וכן קשה אהא דאיתא לעיל (דף קמ"א ע"א) א"ר כהנא טיט שע"ג בגדו מכסכסו מבפנים ואין מכסכסו מבחוץ, וכ' רש"י דמלבן ממש לא הוי [דאל"כ היה אסור אף כשמכסכס מבפנים], כיון שאין נותן שם מים, ורק מדרבנן אסור דכסכוס דמי למכבס, ומשו"ה כשמכסכס מבפנים מותר דלא מוכחא מילתא לאיתחזויי כמלבן, וקשה דהא דעת רש"י כאן דאיכא איסורא דאורייתא דמלבן אף בלא מים, וא"כ אף בטיט נמי יהא אסור מדאורייתא, אפי' שאין נותן שם מים, וכן הקשה הרעק"א בגליון הש"ס שם, ונשאר בצ"ע. ודוחק לומר דהני סוגיות קיימי דוקא בבגד ישן או לבן ואדום, או שאינו מקפיד עליו, דסתמא קתני, וגם דא"כ הו"ל להגמ' לפרש כן על המשנה דלשלשת, ולא על דברי ר"ה במנער טליתו.

ונראה ליישב דעת רש"י דס"ל דרק בדבר שהדרך לנקותו אף בלא מים, בזה שם כיבוס עליה גם בלא מים, והיינו דינא דאבק דאסור מדאורייתא לנערו, אבל בדבר שהדרך לנקותו הוא ע"י מים, כל שמנקהו בלא מים לאו דרך כיבוס הוא ואין בו איסור דאורייתא, ומה"ט בלשלשת וטיט אין איסור דאורייתא בלא מים, דהדרך לנקותם ע"י מים.

אמנם אכתי יקשה לפי מה שפי' המאירי כאן דאיירי במנער טליתו מן הטיט ומן הטנוף [ומבואר שם דס"ל דאף רש"י והתוס' מודו לזה, אלא דרש"י חידש שאף מן העפר אסור, והתוס' חידשו דאף מן הטל מותר באינו מקפיד, ע"ש], ואפי"ה מבואר כאן דאיכא בזה איסור דאורייתא, ואילו גבי לשלשת פירש ג"כ דהיינו דבר מאוס כגון טיט או רוק או איזה טינוף, ואפי"ה מותר לקנחו שם בסמרטוט, וכן בטיט שע"ג בגדו התיר ר"כ לכסכסו מבפנים, ואין בו איסור מלבן דאורייתא, וסתרי אהדדי.

והנה אהא דר"כ בטיט שע"ג בגדו, כבר עמד בזה המ"ב בשעה"צ (סי' ש"ב אות מ"א), וכ' ליישב דהתם אינו אלא מסיר הטיט שעליו, אבל רושם הלכלוך עדיין נשאר עליו, דזה הדרך להעבירו ע"י מים, ומשו"ה ליכא בזה איסור דאורייתא דאינו מצחצח ומתקן הבגד, והיינו דמפרש מש"כ רש"י דמלבן ממש לא הוי, דאין נותן שם מים, היינו שרק ע"י מים מעבירין הרושם כולו, וכאן שאין נותן מים אינו מעביר הרושם, ומשו"ה אינו מלבן דאורייתא, ולפי"ז יתיישב נמי מתני' דלשלשת הנ"ל, די"ל דהתם נמי איירי שנשאר רושם הלשלשת על הכר, ומשו"ה ליכא בזה איסור מלבן דאורייתא, ונפרש לפי"ז הא דבסיפא שם קתני היתה של עור נותנין עליה מים עד שתכלה, דדוקא דייק למתני בזה עד שתכלה, דבעור הוא דמותר להעבירו לגמרי עד שתכלה, אבל בכר של בגד מקנחו לחוד, ואינו מעביר הרושם לגמרי, ומשו"ה מותר. אמנם לכאו' דוחק הוא בדברי רש"י הנ"ל, דעיקר חסר מן הספר, דהו"ל לפרש ההיתר כיון שנשאר רושם הלכלוך עליו, ולא משום שאין נותן שם מים, דהא אף בלא מים שייך להעביר הרושם לגמרי, וכמבואר במ"ב שם (ס"ק ל"ו).

והיה מקום לומר דלעולם במתני' דלשלשת ההיתר כנ"ל בשם השעה"צ משום שנשאר רושם הלכלוך עליו, וכמו שביארנו לשון המשנה לפי"ז, אבל הא דטיט ע"ג בגדו דמכסכסו מבפנים, שם ע"י הכסכוס מסלק אף רושם הלכלוך מעליו, אלא התם ה"ט דמותר דאיירי בטיט יבש, וזה דרכו להורידו ע"י מים, ומשו"ה בלא מים לאו כיבוס דאורייתא הוא, משא"כ הא דהמנער טליתו איירי בטיט לח שיורד ע"י ניעור, וזה דרכו בכך, ומשו"ה אסור מדאורייתא אף בלא מים. אמנם זה קשה לכאו', דהמאירי שם במנער טליתו כתב אח"כ דגדולי המפרשים כתבו דהמנערה מן הגשמים נמי מותר אם אינו קפיד, וכמעשה דאביי ורב יוסף שם לגבי טל, ולכאו' טיט לח הו"ל כמו טל וגשם שהלחות מחברם לבגד, וחשיב קלקול בבגד עצמו, וא"כ ע"כ בתחילה איירי על טיט יבש ולא בטיט לח. ויש ליישב דלעולם איירי בטיט לח וכנ"ל, אלא חידש אח"כ דאף בגשם וטל שהם מים נקיים נמי מותר, דהו"א דאף דמצד עצם סילוק המים ליכא איסורא דאין מקפיד עליו, מ"מ יאסר משום שהמים האלו מנקים ומכבסים את הבגד, כמו סוחט בגד ממימיו, לזה קמ"ל דליכא בזה חשש דלאו כיבוס הוא. ואכתי י"ל בזה, דלכאו' הו"ל לפרש כן דחלוק טיט לח מטיט יבש, גם י"ל דהא בהא דלשלשת כתב המאירי ג"כ רוק, וברוק י"ל אי נשאר רושם כשמקנחו, ואי משום דנימא דרוק שאני שאינו מקפיד עליו, א"כ נמצא דוחק קצת דבטיט ההיתר דנשאר רושם, וברוק משום שאינו מקפיד, וי"ל.

ועוד יש לומר דס"ל דמתני' דלשלשת וכן הא דטיט שע"ג בגדו איירינן דוקא בבגד לבן או אדום או בבגד ישן או באופן שאינו מקפיד עליו, אבל באמת אם יהא בגד שחור חדש שמקפיד עליו יהא איסור דאורייתא לנקותו מן הטיט שעליו משום מלבן, וכמו שכתב הביאוה"ל (שם סוד"ה עליה) בצד אחד ליישב כן דעת הבה"ג מהא דטיט שע"ג בגדו, ומ"מ אף בבגד לבן וישן ולכלוך שאין מקפיד עליו ע"י מים אסור, דרק ניעור שאינו כיבוס גמור בזה מותר כל שאינו חדש ושחור ומקפיד עליו, אבל נתינת מים עליו דשרייתו זהו כיבוסו הו"ל כיבוס ממש, ובזה אסור בכל אופן, ומשו"ה לא התירו במשנה רק קינוח בסמרטוט ולא ע"י נתינת מים, והיינו נמי מש"כ המאירי דבטיט שע"ג בגדו ליכא מלבן דאורייתא כיון שאין נותן שם מים. אמנם לכאו' קשה ע"ז, דהו"ל להגמ' לחלק הני חילוקים דבגד שחור וחדש ומקפיד אמתני' דלשלשת דאינו מותר אלא בישן או לבן ואדום או שאינו מקפיד עליו, ואמאי אמרו כן רק על מימרא דרב הונא במנער טליתו [ואף אי דברי ר"ה עצמו הוא, מ"מ איהו גופיה אמאי לא אמרה אמתני']. ואפשר דכר וכסת אין הדרך שיהיו שחורים, ומשו"ה לא הוצרכו לפרש דשחורים אסור, גם י"ל דהא מצינו דיש שאין מקפידין אפי' בבגד על טיט וטינוף, וא"כ בכר וכסת י"ל שרובם כן הוא שאין מקפידין, ומשו"ה לא הוצרכו לפרש דאיירי דוקא באינו מקפיד.

אשר ברוורמן - ברכפלד

בנידון מנהג הילדים לרסק מיני ה"איגלו"

א. יש לדון טובא במה שנהגו רבים מילדי ישראל שכאשר מקבלים לידם איגלו או שלוק הקפוא, ואין עימהם סבלנות להמתין עד המסתו באופן שיהא ראוי לשתי' בנקל - וע"כ נוהגים לרסק הקרח אם ע"י חבטות על האיגלו [או עימון], ואם ע"י ריסוק בשיניים של חלקי האיגלו - אשר בפשוטו זה איסור גמור דרבנן של ריסוק שלג וברד, אשר מבואר בשו"ע סי' ש"כ לאיסורא. ושאלתי הדבר לכמה חכמים, ולא נמצא היתר מרווח לענין זה.

ב. והנה זה פשיטא דהמנקבין נקב קטן ומוצציין משם כל משהו ומשהו שנפשו, בזה אין שום חסרון, וכמו"כ באלו המתחכמים לעשות נקב גדול באופן שאפשר דרכו לנגוס חתיכות ולאכול (וכמו בקרטיב), בזה בפשטות אין בעיה כי הריסוק הוא תוך כדי אכילה, דאמנם אם זה נעשה בב' שלבים - ראשית ריסוק ע"י השיניים, ובשלב שני אכילת הקרח, בזה יש לאסור, אך כאשר הנגיסה השוברת מתלוית לפעולת האכילה וכנ"ל, בזה יש לכאו' להתיר, ודומיא בריסוק בפה באכילתו אשר אין בו סרך איסור, משום דהוא בדרך אכילה, וכמבואר בחזו"א, ואכמ"ל [וחכ"א רצה להתיר גם בריסוק בב' שלבים, משום דגם זה חשיב דרך אכילה, ורצה להשוותו לחיתוך ירק דק דק דשרי לאלתר, וכ"ש כאן שהוא סמוך ממש לאכילה, ובמחכ"ת אין הנידון דומה, ואין לנו לחדש היתרים של לאלתר היכא דלא מפורש בהפוסקים] (ויש מידידי שליט"א שרצה לפקפק גם באופן השני שמרסק לתוך פיו ואוכל, דיתכן שזה לא ממש חשיב לדרך אכילה כיון דצריך למשכו לפיו, ואולי אסור, ודוחק, וצ"ע).

ג. ויותר מזה שיש לדון לאסור את עצם נטילת האיגלו לילדים הנוהגים לעשות כן, דאף שאינו מורה להם לעשות כן, אבל כשיודע שזהו רגילותם א"כ יתכן דנחשב שספי להו בידים, ויהא אסור אף בפחות מגיל חינוך, וגם באופן שאין זה רגילותם אלא לפעמים, אך עכ"פ יצטרך [בהגיעם לחינוך] להזהירם ע"ז בנתינתו להם את האיגלו, וכ"ש שכשרואה אותם עושים פעולה זו שיצטרך למנוע בעדם.

ומחכ"א שליט"א שמעתי שבגלל חששות אלו אכן בביתו נזהר מלתת מטעמים כגון אלו לילדיו, ולכן מעדיף לקנות את מיני הקרטיב ולא את מיני השלוקים, דבקרטיב אין החשש כנ"ל [וממילא יצאו הקטנים נשכרים מעונג שבת משופר טפי], ושוב שמעתי מעוד חכ"א שליט"א שאצלם בל יפקד מטעמים אלו בשב"ק, ושאלתיו דיכול להנחותם שלא לרסק וכו' - באופן שמותר, והשיבני בחיוך שזה דבר לא כ"כ מציאותי, בפרט שהריסוק והטיפול הוא חלק מהענין.

ד. ומה שבכל אופן יש למצא עיצה להקל בזה - הוא עפ"י מה שדנו הפוסקים באופן שמרסק לתוך המים אם יש היתר בכך, דומיא דנותן קרח למים דשרי לכו"ע, או שבידים אסור גם בכה"ג, ובמ"ב מייתי לפלוגתתם ולא מכריע, ובשעה"צ (בסי' שי"ח סקקמ"ו) נראה **דטוב** להחמיר, וכ"מ בבה"ל כאן דיש להחמיר, וכ"פ הגר"ז ובא"ח וכה"ח להחמיר.

אך בחיי"א נראה שפוסק כדעה המתירה, ועפי"ז יש לדון בכל כה"ג שכבר התחיל האיגלו קצת להפשיר באופן שהקרח עטוף במימיו, דאז כל שמרסק חשיב למרסק בתוך מימיו, דשרי עכ"פ להנך הרבה שיטות המתירות, ויתכן שקטנים יכולים להקל כדבריהם [ועכ"פ בנותן להם ואינו מורה להם לעשות כן, יתכן להקל, ובפרט בקטנים פחות מגיל חינוך כבר לא יהא חשיב ספיה, כיון דאפשר באופן זה].

ואם רוצה לעשות באופן יותר ודאי שיהא קיים היתר זה - יוכל להמתין קצת אחר הוצאתו את האיגלו, ולא יתן להם בעוד קפוא לגמרי, אלא אחר שהחל להפשיר קצת והגיע למצב כזה (דאם יתן להם מיד אלא רק יזהירם מלהמתין, לא תמיד יהא הדבר בגדר "דבר הנשמע").

ה. והנה באופן שכולו מוקף בנוזלים ודאי דיש מקום להתיר עפ"י הפוסקים הנ"ל, אך מה שיש לדון הוא באופן שזהו רק מעט משקין, ורק בחלקו התחתון של האיגלו הוא מוקף בנוזלים, אם גם בכה"ג יש לההיתר הנ"ל.

והי' נראה להוכיח דגם כה"ג שרי, משום דיש משמעות באחרונים שהמתירים הנ"ל הם אף באופן שאין הקרח ממש בתוך המים, אלא זה נשפך מיד לתוך המים, ואכמ"ל בראיות (עי' היטב במג"א סי' שי"ח סקמ"ה וכן במ"ב שם), רק נציין לדברי הגר"ז בסעיף י"ט ולדברי הערוה"ש שמשמע כן להדיא, וה"נ בנידון דידן.

[**ועוד עיצה** קטנה יש בענין זה למנוע החשש - לחתוך להם [או לדאוג שיחתכו] חור גדול בזה, באופן שנשיכתם תהא בדרך האכילה, וכנ"ל באות ב'].

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

לסחוט פירות לקערה ריקה על דעת לאכלו

במ"ב סימן ש"כ ס"ק ח כתב: "ואפי' במקום שנהגו להחמיר [שלא לסחוט שום פרי אפי' אין הדרך לסחטו], היינו דוקא כשסוחטו לשם משקה, אבל כשסוחטו בקערה לטבל בו המאכל שרי, ובזיתים וענבים אסור אף באופן זה". וקצת יש לעיין למה נקט המשנ"ב דוקא זיתים וענבים, שהרי גם תותים ורמונים אסור לסחוט באופן שאין סוחטו לתוך המאכל, כמו שכתוב בשער הציון ס"ק כ"ג.

ברוך צבי פדווא - בני ברק

האם תותים ורימונים קיימו בסתמא לאכילה או למשקה

המ"ב ריש סי' ש"כ סק"ה כתב דתותים ורימונים סתמייהו עומדים לאכילה, וע"כ אין לאסור בהם משום משקין, שזהו רק אטו זיתים וענבים אסרום, ובסק"ו כתב דאם קבצם ביחד לאכילה, משקין הזבים מהם מותרים, ואם למשקה אסורים, ואם קיבצם בסתמא אמרינן דלמשקה, ומשקין הזבים מהם אסורים. וקשה, דסתר דבריו דלעיל דכתב דסתמייהו של תותים ורימונים לאכילה קיימא, וא"כ היכא שקיבצם בסתמא לכאו' הוי לאכילה, ולמה נימא דסתמייהו למשקה, וצ"ע.

רועי שגב - פרדס כץ

ישוב שיטת הב"ח והאחרונים בהא דשרי ליתן ענבים ביין שיוציאו יינם

א) מ"ב סי' ש"כ ס"ק י"ד פסק בשם הב"ח והמ"א והא"ר והח"א שמותר לתת ענבים בתוך היין שיתבקעו ויוציאו יינם כמו בשלג דס"ט, ודלא כט"ז שאסר, ע"כ. וכשיטת הט"ז כ"פ הבא"ח פר' יתרו שנה ב' הל' ז'. ובטעם הדבר כ' הט"ז והבא"ח, דסחיטת ענבים דאו' הוא, תולדה דדש, ובכלאחר יד הוי דרבנן, ולא דמי לשלג וברד דס"ט, דשרי ליתנם לתוך כוס של מים או יין והוא נימוח מאליו, דהתם עיקר סחיטתו הוי דרבנן, ובנימוח מאליו אינו חושש, כיון שאינו עושה בידים, ואין כאן מוליד (רש"י) או גזירת סחיטת פירות העומדין למשקים (רמב"ם ור"ן), עכת"ד. והוה קו' אלימתא אכל האחרונים הנ"ל שהקילו לכתחילה ליתן הענבים ביין.

ולענ"ד אפש"ל שיטת הב"ח והמ"א והאחרונים, דהנה לעיל בסעי' א' הביא הב"י והרמ"א בהגה"ה מחלוקת השבה"ל וההגה"מ אי שרי למצוץ בפיו מן הענבים המשקה שבהם, דלשבה"ל שרי ולהגה"מ אסור, ובמ"ב ס"ק י' וי"ב מבואר דנחלקו אי מציצה

בפיו חשיב שינוי גמור או לא, דלשבה"ל דשרי למצוץ הענבים בפיו, חשיב ליה שינוי גמור, ולא דמי ליונק מן הבהמה דאסור בסי' שכ"ח סי"ג דאינו שינוי גמור, דדרך כל בע"ח לינוק, משא"כ להגה"מ דאסור, מציצה לא הוי שינוי גמור, כמו ביניקה מבהמה שאסור. ויעו"ע לב"י בסי' שכ"א ס"ח הביא משם השבה"ל, דההיתר לדוך מלח בקתא דסכינא משום דהוי שינוי גמור, דמדוך של עץ הוי שינוי קל, אבל קתא דסכינא הוי שינוי גמור, ע"ש. א"כ ה"נ אפשל"ל דלהניח הענבים בתוך היין שיתבקעו הוי שינוי גמור.

ב) וע"ע ל' הא"ר "ולק"מ דהכא אפי' כלאחר יד לא הוי, אלא מעצמו ממש", אפשר דכוונתו ככל הנ"ל, דמעצמו ממש הוי שינוי גמור, אלא שפירש למעשה מדוע חשיב שינוי גמור, וצ"ל דאע"ג דהא"ר גופיה פסק גבי מציצת ענבים בפיו דהנכון להחמיר כהגה"מ, ורק בתותים ורמונים וכיו"ב אין להחמיר, כמובא לעיל במ"ב ס"ק י"ב, היינו משום דמציצה בפיו הוי סו"ס מעשה, ויש מחלוקת ראשונים אי הוי שינוי גמור, נכון להחמיר באיסור דאו', אבל בנתינת ענבים שמתבקעים מאליהם, דהוי מעצמו ושינוי, ס"ל לא"ר דכה"ג הוי שינוי גמור, ולפיכך היקל.

האם יש לחוש לשיטת הר"ח גבי תותים ורמונים שלא לסוחטם ע"ג מאכל

א) המ"ב בסי' ש"כ ס"ק י"ז וסק"ל כ' שאע"פ שמרן השו"ע פסק בסתם בס"ד שמותר לסחוט אשכול ענבים לתוך קדירה שיש בה תבשיל, כדי לתקן האוכל, דהו"ל משקה הבא לאוכל וכאוכל דמי, מ"מ זהו מצד הדין, אבל המחמיר לחוש לשיטת הר"ח דס"ל דיש בזה חיוב חטאת תע"ב, וכמבואר בתשו' הרא"ש כלל כ"ב ס"א המובאת בטוב"י דהמחמיר תע"ב, ושלכך בס"ז הביא מרן לשיטת הר"ח הנ"ל, להורות דטוב להחמיר כדבריו, עכת"ד.

ויש לעי' אם למ"ב טוב להחמיר כהר"ח, שלא לסחוט לתוך אוכל, הוא גם בתותים ורמונים, דאיסור סחיטתם הוא מדרבנן, דתי' הרא"ש דהמחמיר תע"ב איירי רק בענבים שאיסור סחיטתם דאו'. [אמנם ז"פ דלפי הר"ח איסור סחיטה לתוך אוכל, הוא גם בתותים ורמונים, ואכמ"ל, וספיקנו הוא רק לפי מ"ב].

ב) ונלענ"ד דהוא מחלוקת בין המ"ב לחי"א, דהנה בביה"ל גבי סחיטת לימונים דס"ו, אחר שכ' במ"ב שצע"ג לסחוט לימונים למשקה בזה"ז, כיון שבזה"ז ידוע שממלאין חביות למאות לשתות עם פאנ"ש, וכל ההיתר לסחוט לימונים אף למשקה, היינו דוקא אם המנהג בחול לסחוט מימיו לתוך משקה אחר ליתן בו טעם, אבל כשהמנהג בחול לסוחטם בפנ"ע, אף שלבסוף מערבים חשיב משקה ואסור, וכתי' הב' של הב"י והט"ז, ולא שרי לסחוט לימונים אלא לתוך תבשיל או לתוך אוכל, והק' שם בביה"ל דהלא חוששים לשיטת הר"ח, והמחמיר תע"ב, ותי' ע"ז דבזה נוכל לסמוך אתי' א' של הב"י והט"ז, דאף שסוחטים בחול הלימונים בפנ"ע שרי, כיון דאין דרך לשתותם בפנ"ע אלא בתערובת משקה אחר, על כן שרי בשבת אף למשקה, א"כ דיינו שנחמיר כתי' ב' שלא לסחוט בפנ"ע בשבת, אבל לתוך אוכל בזה נוכל לסמוך אתי' א' דב"י וט"ז, עכת"ד. ולכאו' הול"ל בפשטות דאף לתי' ב' של הב"י, שרי לתוך אוכל, כיון דכל איסור סחיטת לימונים הוא דרבנן, ובזה ל"ח לשיטת הר"ח, אלא ע"כ דאף תותים ורמונים שאיסור סחיטתן מדרבנן חיישינן לר"ח ז"ל.

אמנם בחי"א כלל י"ד ס"ג אחר שהביא פלוגתת הר"ח וכל הפוסקים, אי שרי לסחוט אשכול ענבים לתוך אוכל, כ' שנכון להחמיר "בספק איסור דאו'", משמע בהדיא דבתותים ורמונים שהם דרבנן מותר לכתחילה לתוך אוכל, ואין להחמיר.

ג) ולכאו' אפשר להביא עוד ראיה דהמ"ב ס"ל דטוב להחמיר גם בתותים ורמונים, שהרי בס"ק ל' הביא דטוב להחמיר כר"ח גבי כבשים ושלקות, שהם דרבנן כמבואר במ"ב ס"ק כ"ט, אלא שזה יש לדחות דשאני התם דיש הרבה ראשונים דס"ל דלסחוט כבשים למימיהם יש חיוב חטאת לבד מהר"ח, כמובא בביה"ל שגם הרשב"א והרוקח והאו"ז והיראים ס"ל בזה כר"ח, שיש חיוב חטאת בסחיטת כבשים למימיהם, ולפיכך כ' שטוב להחמיר, אך מלימונים יש ראיה כנ"ל דגם בדרבנן טוב להחמיר שלא לסחוט לתוך אוכל.

ד) ועי' לבא"ח שנה ב' פר' יתרו ס"א שהתיר בשופי אף סחיטת זיתים וענבים לתוך אוכל, ולא כ' ע"ז מידי שהמחמיר תע"ב, וצ"ע דהלא דרכו לחוש לי"א, ובפרט הר"ח (עי' רא"ש סופ"ק דנדה שכ' על הר"ח שיש להחמיר כדבריו, שכל דבריו דברי קבלה הן, ע"ש). ובאמת הגרב"צ זצ"ל בס' אור לציון ח"ב פל"ב ס"א כ' כחילוק החי"א (אך לא זכרו שם, וע"ע בכה"ח) שראוי להחמיר בזיתים וענבים לאוכל, דאיסור דאו' נינהו, ורק בתותים ורמונים שהם דרבנן כ' להתיר בשופי לתוך אוכל, ע"ש.

מישאל חורי - פרדס כץ

צ"ע בטעם ההיתר למצוץ בפיו מהענבים

בב"י סי' ש"כ הביא בשם שבלי הלקט טעם ההיתר לינוק בפיו, בטעם הפשוט משום דאין דרך סחיטה בכך, ועוד דאפי"ת דהוי דרך סחיטה ג"כ מותר, משום דאין ע"ז שם משקה, כיון דמיד נכנס לפיו, ולכאו' כוונתו דהוי כסוחט לתוך הכלי וכאוכלא דמי. וא"כ צ"ע מה שכתב אח"כ דלינוק יהא אסור, וכפי ביאורם של האחרונים (עי' במג"א) כוונתו לינוק מבהמה, דלכאו' לפי הטעם דאין על זה שם משקה מה טעם האיסור, ואפי' דהוי קצת דרך לינוק וכפי שמסביר המשנ"ב ס"ק י', אפי"ה הרי הב"י אומר טעם זה גם אם הוי דרך סחיטה, אפי"ה פוטר משום דאין ע"ז משקה, וכמו"כ תמוה למה אף אחד אין מעתיק טעם זה, וצ"ב.

צ"ע בהא דאסור לשתות משקה הזב מתותים ורמונים

במשנ"ב סי' ש"כ ס"ק ו' כתב דבתותים ורימונים העומדים סתמא אסור לשתות משקה הזב מהם, דהוי כעומדים למשקה. וצ"ב בזה, דהרי בס"ק הקודם כתב דרוב תותים ורימונים עומדים לאכילה, וא"כ לכאו' בפשטות היה צריך להיות דסתמייהו עומדים לאכילה, אם לא שמייחדם בפיו למשקה, וצ"ב.

בהא דאמרינן דהחושב על שאר פירות למשקין בטלה דעתו

במשנ"ב סי' ש"כ ס"ק ז' כתב דבשאר פירות דמותר הוא אפי' באופן דחושב להדיא לשם משקה אפי"ה מותר, דבטלה דעתו אצל כ"א, וקצ"ע מאי שנא מסי' שי"ט סעיף י' בביה"ל ד"ה "הואיל", דשם מבואר דמותר לברור מים צלולים, ואפ"ה כותב שם דאם אחד איסטניס ומקפיד שלא לשתות זה, יהיה אסור לו לברור. ובפשטות הטעם הוא משום דברגע שהוא מקפיד, אז נעשה על הקמחים וכדו' שם פסולת עליהם, אך א"כ למה לא אמרי' כמו"כ בסוחט דבאחד שהוא רגיל תמיד לשתות משקה שלא מסחיטת שאר פירות, שיהיה על זה שם משקה, וצ"ב אם ההבדל הוא רק בין שני הציורים הללו, או שיש בו הבדל יסודי בין מלאכת בורר למלאכת דש.

מאי שנא סחיטת שאר פירות מריסוק השלג

סי' ש"כ, צ"ב למה לא אסרו רבנן סחיטת שאר פירות, כמו שאסרו לרסק שלג או ברד וכמובא בסעיף ט', או משום דדמי למלאכה או משום גזירה שמא יסחוט שאר פירות.

בהא דאסור לסחוט ענבים לגופן

במשנ"ב סי' ש"כ ס"ק כ"ד כתב דזיתים וענבים אסור לסוחטם אפי' בצריך לגופן, משום דרוב העולם סוחטים אותם למימיהן, ולכאו' סברתו דהוי ע"ז שם משקה, אך צ"ע, דאה"נ דהוי ע"ז שם משקה, מ"מ למה אין ההיתר המובא בסי' שט"ז ובסי' שי"ט סעיף ג' בביה"ל ד"ה לאכול, דאפי' שעושה שם המלאכה כצורתה, אפי"ה מותר כיון שאין לו שום מטרה במלאכה, אלא להיפך הוא דוחה הדבר, וכגון בצידה שאין רוצה שיהיה כאן הנחש, או דבורר דרוצה להגיע אל המאכל המכוסה בדבר אחר, והיה מעדיף אם לא היה כאן הדבר הנ"ל, וכמו"כ כאן דמעונין בגוף הפרי ולא במשקה, ואדרבה המשקה מפריעו וסוחטו כדי שישאר לו הפרי לבד, והיה מעדיף שיהיה מלכתחילה הפרי לבד בלא המשקה, ואולי דבדבר שכך הוא גידולו אין שייך כ"כ לומר שאין רוצה בזה, כיון שכך דרכו, וצ"ע.

באיסור צובע בתותים וכדו'

סי' ש"כ סעיף כ' בענין צביעה, קצ"ב בענין, דכפי הנראה אין הדרך לצבוע עם תותים וכדו', א"כ נמצא דצביעה בתותים הוי שינוי, וא"כ כמו דאמרי' דבאחד שאוכל תותים לא חיישינן בזה שיגע בגופו, דאין דרך צביעה בכך, א"כ נאמר גם על עצם צבע התות דלא ניחוש כיון דאין דרך צביעה בכך, וא"כ הוי רק איסור דרבנן כלאחר יד ומקלקל ג"כ הבגד, ולמה לא יודו כו"ע דא"צ לחשוש. ואולי רואים מכאן דבמלאכת צביעה אין משנה ממה צובעים, דעיקר המלאכה היא התוצאה, ואין משנה ממה צבע, וצ"ע.

משה פיליפ - פרדס כץ

בדעת הט"ז בפסיק רישא דלא ניחא ליה

בס"ס ש"כ הביא בבה"ל ד"ה טוב להנהיגם בשם הט"ז, לאסור לגרור בכף משקין שנשפכו על המפה משום סוחט, אלא שיגררם עם סכין, וכתב הט"ז "רק" שלא יגררם בכח, והביא בבה"ל דיש שגרסו "וטוב" שלא יגררם בכח, משום דהוי פס"ר דלא ניח"ל, ומדינא יש לסמוך על הערוך דמתיר לגמרי. ולכאו' צ"ע, דחזינן בט"ז דס"ל דבברזא בעינן תרתי לטיבותא, שגם לא יהיה כלי תחתיו והמשקה ילך לאיבוד, וגם דבעינן ברזא ארוכה דחשיב כספוג עם בית יד, דלא אמרינן בה איסור סחיטה כלל (וכמו שביארו במ"א ובחזו"א דחשיב כצלוחית של מים), והו"ד במ"ב ס"ק נ"ה, וחזינן דלא התיר כהערוך, וכן לא ס"ל ההיתר דהמ"א דבמשקין שהולכים לאיבוד לא הוי דש כלל, כמבואר לעיל בבה"ל ד"ה יש מי שמתיר, ודעתו שגם בזה שייך דש, א"כ לכאו' צריך לגרוס "רק" שלא יגרור בכח, וצ"ע.

משה בן ששון - פרדס כץ

האם מותר לבחוש ולערבב סוכר במשקה חם בשבת

יש מקום לעיין במה שנהגו העולם, כשמכינים משקה חם בשבת, כגון קפה או תה ומערים מים חמים ישר על הסוכר, ומערבים ע"י כפית וכדו', ויש לדון בזה אי שרי לעשות כן בשבת, שממחה הסוכר שנעשה כמים, ונמחה ונעשה כגלים מסוכרים בתוך המשקה, ואם יש מקום חשש בזה.

כ' מרן השו"ע (סי' ש"כ סי"ב) וז"ל: יש ליזהר שלא ישפשף ידיו במלח, ע"כ. ומקור דבריו אלו הם מד' בעל התרומה (סי' רל"ח) דאסר לשטוף כלים במלח מפני שהוא ממחהו, וכאילו מוליד בזה, וכ"ה בטור (סי' ש"כ) משם בעה"ת. ובדרכי משה (סי' שכ"ו) הביאו משם האגור, ובב"י (סוס"י שכ"ג) משם המרדכי שבת (סי' שכ"ח), ועי' ברשב"א בחי' לשבת (נ"א ע"ב) שכ' בזה"ל: וכדאסרינן לרסק השלג והברד משום דבורא מים, וה"ה הכא.

והנה מרן לא הזכיר דין זה כלל בב"י, אלא בשו"ע בלבד, אולם גילוי לזה נמצא בד' מרן בב"י במקו"א (סוס"י שכ"ג), שכ' הטעם בזה 'דנראה שאסור לחוף כלי כסף במלח בשבת לפי שהמלח נמחה כשחופף בחזקה', וכ' הב"י דה"ה בשאר כלים, וחזינן התם מה דכ' מרן דמדמהו לשלג וברד דבורא מים.

ודעת התוספת שבת (ס"ק כ"ו) דהטעם שאסר מרן דבר זה הוא משום מוליד, וכ"כ בגדולות אלישע (דנגור ס"ק כ"ח) דהוא משום מוליד מים ודמי למלאכה, וגם יש לאסור נולד, ואע"פ שאין דעת השו"ע מסכמת לשיטת בעה"ת, ומתיר להניח שלג וברד בחמה לכתחילה, כל היתר זה שהתיר מרן אמור דוקא בשלג וברד, דהני גם בעודם קרושים תורת משקין עליהם לכל ענין. אולם אין זה דומה למלח דיש להחמיר בו יותר, מטעם דבעודו קרוש אין תורת משקין עליו. (ולענין הלשון שנקט כאן השו"ע 'יש ליזהר', עי' בשו"ת יביע אומר ח"ד או"ח סי' כ"ח אות י"א, ובס' מנוחה שלימה עמ' ר"ל).

דברי מרן הבא"ח ברב פעלים

כ' מרן רבינו יוסף חיים זצ"ל בשו"ת רב פעלים (ח"ג סי' י"ד): וראיתי להחיי"א (כלל י"ד אות י"א) שהתיר לערות רותחין על הסוכר ולמחותו בידיים, וטענת הרב פעלים על סברת החיי"א משום דהטעמים השייכים בריסוק שלג וברד (דהיינו שגזרי' שמא יסחוט פירות העומדין למשקים, וטעם השני דדמי למלאכה שבורא המים), יען כי הסוכר תחילתו וסופו אוכל, שהרי אינו נהפך למים לגמרי, דאחר המיחוי יהיו המים עבים.

ואחר זאת הביא מה דאסר מרן לשפשף ידיו במלח וכו' (ס"ב), וכ' לתרץ זאת בכך, דהוא ס"ל כוותיה דבעל התרומה, והיינו דמרן גופיה לא סבירא ליה אלא הדין דבעל התרומה, אולם לא מטעמו דבעל התרומה שדימה זאת לסחיטה וריסוק שלג וברד, וע"כ אין לאסור זאת למרן מטעם נולד. (והמעיין יחזה דנותר קשה ממש"כ מרן בסי' שכ"ח דאסר בחלב מפני שנימוח, ומדמי ליה לריסוק שלג וברד, ויישב הענין במנהג בגדד הקדום, אולם ודאי מסכים ע"כ מרן הבא"ח דנותרה הקו' מד' מרן גבי אינפאנדה דהוא משום נולד).

ואנכי הקט נתקשיתי בדבריו, דמש"כ לענין מלח דהוא כבעל התרומה ואינו מטעמיה, נראה בדלות'י להעיר ע"כ, דהא מרן גילה דעתו בפי' בב"י, וכדזכרנו מדבריו בסי' שכ"ג, דהתם פי' מרן טעמו, ונמי דימה דין מיחוי המלח לענין ריסוק שלג וברד, והיינו כשלג וברד דהוי נולד, וברור.

ומה דהק' הר"פ בהבנת ד' מרן מד' הב"י בסי' שכ"ח, גבי המסת שומן וכו' ונותר בקושיא, אדרבה זו היא ראיה דמשמע דסבר כדיניה וטעמיה דבעל התרומה. וכ"נ ממש"כ בסוף התשובה שלמעשה לשיטת מרן לא נמצא היתר ברור לזה כלל, וע"כ הדבר פשוט לאסור הענין וכדברי מרן, ואע"פ דבבגדאד לא נהגו כן אלא כהרמב"ם וסייעתיה, ע"ש (וכדלימד עליהם זכות הגרי"ח שם, ועי' בזה בשו"ת דברי בניהו ח"ט סי' צ"ט ובחי"ג סי' ל"ה. ועי' להגאון ר' ציון בוארון בשו"ת שערי ציון ח"א או"ח סי' י"ב, ובס' עוטה אור טולידאנו סי' ל"ה), מ"מ הכא יש לנו לנהוג כדעת מרן שקיבלנו הוראותיו, ואכמ"ל, ומה דנהגו לכאורה הוא מנהג תמוה, וצ"ע.

גם לבני אשכנז יש לאסור זאת

והנה המבואר בדברי רבינו הטורי זהב (סק"ט, ובסי' שכ"ו סק"ג), שפי' דברי השו"ע דאסר לשוף במלח ואיסורו מטעם נולד, ע"ש. וא"כ פשוט דה"ה בסוכר, לאסור לערות עליהם מים חמים שיבוא לידי מיחוי (שקילוחן חשיב כריסוק בידיים, כן נראה פשוט לדייק ממש"כ מרן לגבי משתין בשלג משם הרא"ש, ע"ש, וע"ע בדברינו להלן), וכן לערבן ולרסקן ע"י כפית שיתרסק הסוכר ויתערב במים (ונהפך ממוצק לכעין "גלי טעם" בלבד בתוך המים, כגלים מסוכרים גרידא, ודו"ק דלא שנא משומן וחלב הנהפך ממוצק לנוזל), וכן נראה ממש"כ המשנה ברורה (סי' ש"כ ס"ק מ"ג) שלמד בד' מרן גבי מלח נמי כהטו"ז, וכ"כ בס' שולחן עצי שיטים (סי' ש"כ).

ומה דמטו משמיה דמרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (עי' הלכות שבת בשבת ח"א, ועי' לקמן ע"ד באורך, וכ"מ בשו"ת אז נדברו ח"א סי' י'), דכל מה דדיברו באחרונים לאסור, וכן מה דכ' ברב פעלים, כ"ז דווקא בקוביות סוכר גבישות, שריסוקם ופירוקם שפיר דמי לשלג וברד, משא"כ בסוכר דהיום נמס לבד בלא בחישה כלל.

ויש לעיין בדב"ק אלו, חדא דאין המציאות בדיוק כך, שלא יבצר דלא יוותר לכה"פ חצי מן כמות הסוכר הנמצאת בכוס שלא ימחה כלל, ולכן צריך ג"כ את פעולת הערבוב בכפית, ועוד קשה דוכי כששופך המים על הברד הנמצא בכוס דג"כ יימס חלקו מאליו בוודאי, ולא שנא כלל, ובברד ג"כ דע"י הקילוח הנז' יימס, ובכ"ז נאסר ריסוק באופן זה בברד.

ופירשו באחרונים הסברא בזה, משום דהכא היא אינה פעולת ריסוק, אלא הוא יוצר מצב שהסוכר יתפרק מגבישותו, ודמי לדין מניחם בחמה שנעשה מאליו, ובזה דעת מרן להתיר, עי' בדבריהם.

ועתה ראיתי בס' שלמי יהונתן (סי' ש"כ עמ' תכ"א) שכ' לדחות סברא זו, דזה ברור שמכח בחישת המשקה נעשה חיכוך בין תנועת המים לסוכר ונמס מכח זה, ואע"פ שהמים יכולים להמיס את הסוכר לאחר זמן מסויים, אך ודאי שבחישתו ממהרת את הריסוק, ושפיר יש לאסור, וכמו נותן שלג וברד לכוס שוודאי לאחר זמן יימסו מאליהם, והדבר פשוט וכדהארכנו, וכן העלה שם להלכתא דלשו"ע שאסר לרסק בידיים אפי' בתוך מים יש לעורר שאסור לבחוש המשקה עם הסוכר, ע"ש. ובס' אמרי יושר (הנהגות החזון איש) הביא משם החזו"א להחמיר בזה להלכתא (אף דהחזו"א במקו"א הזכיר סברא להקל בזה).

ועוד יש להעיר, דכיון דעיקר ארעא סמיכתא דידן הוא מדברי מרן דדיבר גבי מלח, וכטעמו שכ' בב"י מטעם נולד, ומלח בוודאי לא איירי בגבישים גדולים, ואפי' לא דקדק דהוא מלח הגס, אלא בסתם מלח כ' מרן כך. ובזה נראה ג"כ שיודה מרן כשמערה חמין עליהם, אע"ג שימסו חלקן מאליהם מחמת המים, אין כלל קולא בזה, ויאסר ג"כ. וא"כ לענ"ד אין בטעם ההמסה ע"י המים לפטור זאת מדין מיחוי בידיים, וצ"ע, והמעיין יבחר. והאמת הוא דלא מדידי אני אומר זאת, דכן נראה מד' המשנה ברורה, חדא ממש"כ המ"ב (סי' ש"כ ס"ק ל"ח): אבל מותר להשליך מלח במים אפילו הרבה, וליטול ידיו מהם אחר שנימוחו, וכמו שהתירו לעיל ליתן שלג וברד לתוך הכוס, עכתו"ד. והיינו דכל ההיתר דווקא להניח המלח בתוך המים אח"כ, אבל אסור לקלח עליהם, וברור, וכן מוכח שדימה זאת לשלג וברד. וכן נראה ממש"כ עוד בסי' שכ"ג (ס"ק מ"א) לגבי לחפוף כלים במלח דאסר מרן, וכ' המ"ב והוא דומה לריסוק השלג והברד המבואר (בסי' ש"כ ס"ט), אבל מותר ליתן המים למלח שמדיח בהם כלים ואע"ג דנמחה מאליו, ע"ש, וכדיוק הדברים דכתבנו.

דעת הגר"מ לוי זצ"ל במנוחת אהבה והמו"מ בדבריו

עוד ראיתי להגאון הגדול ר' משה הלוי זצ"ל בספרו מנוחת אהבה (ח"ב פ"ו הל' ל"ד, וראה עוד בשו"ת תפילה למשה ח"א סי' מ"ג אות ו') שכ', מותר בשבת לבחוש סוכר בתוך כוס משקה ע"י כפית

וכדו', ואין זה דומה למרסק שלג וברד שאסור אפי' אם הם בתוך כוס של משקה, כי השלג והברד נהפכים למים, אבל הסוכר אינו נהפך למים רק מתמוסס בתוך המשקה, עכ"ד.

וביאר אמרותיו בהערה שם, דנמי לא דמי לסבון כלל, דבסבון אסרו משום נולד כיון שנראה לעיני הבריות שנעשה מים, משא"כ בריסוק הסוכר שכן לא ניכר כלל שנעשה מים, עי"ש. ונראה מסברא זו אדרבה לסייע, דמכך שלא נותר מזה כלום, היינו דנהפכו לגלים מסוכרים גרידא, והימצאות המיתוק במשקה היא זו שמעידה על המיחוי שהתקיים במשקה זה (וע"ע בס' כרם חמד ח"ב סי' כ"א, וע"ע בשו"ת שער שלמה זוראפה).

ומצאתי להגאון ר' חיים דוד הלוי זצ"ל בס' מקור חיים (פרק קמ"ו ה' דישה), שכ' דלדעת האוסרים בחישת קרח בידים (היינו שי' מרן הב"י), הסברא הפשוטה מחייבת לאסור גם בחישת הסוכר, וכל הטעמים שנאמרו לחלק ביניהם אין בהם אחר המחיה"ר לענ"ד שום טעם, עי"ש דברותיו. וכ' לפרש דבריו, דנמי הסברא שכ' לחלק הגאון הבא"ח בר"פ שאין הסוכר נהפך למים, אין הענייין כדבריו, שגם הסוכר עיקרו נוזל הבא ממיץ הלפת או קנה סוכר שמוקפא ונעשה לגבישים, ובתוך המים חוזר הוא ונעשה נוזל, וכן החוש מעיד כן, והרי זה ממש כקרח, וע' מ"ש הגאון ר' יוסף חיים גופיה בבא"ח (פר' חוקת אות כ"ו, וע"ע פר' יתרו הל' י"ד), ע"כ טענת הגרח"ד הלוי ז"ל.

וע"ע בד' המנוח"א (עמ' ר') דלמרן אי"ז פשוט אע"ג דאינם ניכרים לגמרי, וכגון המרסק ברד ושלג בכוס מים, שיהיה עומד באיסורו, וה"ה הכא, ול"נ בזה חילוק, וצ"ע קצת על דבריו, רק דמאידך גיסא המעיין יראה דאיפכא מסתברא שסבון קיל טפי מסוכר (וכמש"כ הוא ניהו בעמ' קצ"ו ע"ש), שכן הסבון אינו אוכל, והנמחה ממנו אינו משקה, ואין לגזור אטו פירות העומדין למשקין. ומכך אמרתי לדחות ג"כ הדברים שכתב בראשונה שאינו נראה הנולד בסוכר בפרטות, שכיון שמתערבים גלי הטעם לגמרי בתוך המים נראה כפירות העומדים להסחט, ואם היה נותר 'כעצם' בפני עצמו אזי שפיר היה לומר דלא דמי לחששא דאטו פירות העומדים למשקים (ומכאן יוקשה קצת עמש"כ מרן הבא"ח בר"פ דבסוכר ל"ש כלל הטעם הנזכר, ועי"ש).

ובעיקר מש"כ הרב ז"ל דל"ד סוכר לשלג וברד, הנה חזינן מל' מרן בב"י דדימה הענין למלח, וכדהוכחנו דכן הוא בסוכר, ואכמ"ל, וכמש"כ הט"ז והמ"ב דהוא מטעם נולד וכשלג וברד, ואלו דברי מרן בפירוש, ולנוהגים כוותיה יש להם לחוש לדבריו, שמשמע מהב"י דהוא איסור נולד גמור.

ומה דהביא משם הר' פחד יצחק לאמפרונטי (ערך בורית בשבת), דכ' להקל בבורית משום חרדל, דאמרי' (שבת ק"מ) חרדל שלשו מע"ש ממחו בין ביד בין בכלי ואינו חושש, עכ"ד, אינו דומה, דסוכר נמחה לגמרי, ונעשים גלי הטעם כמרכיבי המים, משא"כ החרדל שנותר אותה בריה רק בקטנות יותר, ופשוט. ועוד, דאם טענה הזאת קיימת, הרי היא תיכון ותעמוד ג"כ ע"ד מרן גבי המלח, ואין נראה עניין זה.

דחיית קו' המנוח"א ע"ד הרב פעלים

ושם (עמ' קצ"ז) כ' להקשות ע"ד הרב פעלים מה דמות יערוך ריסוק חלב לריסוק סוכר, דבאמת רב המרחק ביניהם, כי חלב אע"פ שאינו נמחה, ונעשה צלול כמים ממש, מ"מ הוא נימוח ונעשה משקה עב גם בלא תוספת מים, ושפיר יש לומר דהעושה כן בשבת הו"ל כמוליד, ובורא דבר חדש, שמוליד ובורא החלב המחוי והופכו מגוש מוצק לנוזל עבה, משא"כ סוכר אינו נימוח כלל בלא שיתנו בהם מים, וא"א להופכם לעולם לנוזל, וכשנותן בהם מים ומרסקים וממחם אינו הופך לנוזל אלא ממיסם במים, ואין כאן שום הולדה ובריאה חדשה, וא"כ גם מרן ז"ל שאסר למחות חלב, אפשר שיודה להתיר ריסוק סוכר ומיחויו במים, ע"ש.

ולא אאריך במילים, והדבר פשוט הוא דלכאורה אין הדברים דברי מרן כלל, דהא מרן אסר במלח, ומהיכ"ת דיתיר בסוכר, ופשוט, ובודאי אין הדברים עולים בקנה אחד עם דברי מרן, ואכמ"ל.

תמיהה ע"ד הגרמ"מ קארפ שליט"א

עוד חזו עיני להגרמ"מ קארפ שליט"א בס' הלכות שבת בשבת (ח"א עמ' תרס"ט), דנמי סבר להתיר ערבוב הסוכר ע"י כפית בשבת, ולערות רותחין, מכמה סברות וטעמים, ואבוא על דבריו, דבר דבור על אופניו.

מה דאייתי ראיה מד' הפנים מאירות בתשובותיו (ח"א סי' פ"ד), שכ' להתיר בנידון ריסוק הסוכר, שהאיסור הוא כשהוא לבדו וניכר בפני עצמו דווקא, ולא שהוא מעורב בתוך המים, וכבר כתבתי לדחות הסברא הנז', וכן לבני אשכנז נראה מהמשנ"ב גופיה באופן ברור שלא למד כך גבי מלח, שמבואר בדבריו שכל ההיתר הוא דווקא שמניח המלח, א"כ משמע דמיחוי המלח בתוך המים בידיים אכתי הוי איסור.

ועוד מש"כ משם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ג"ז קשה לכאורה ממה דהעלינו לקמן מכמה וכמה אנפי, וכן הוכחנו מד' המ"ב היפך הדברים, וכ"כ הגרמ"מ קארפ גופיה גבי המלח (ע"ש עמ' תרע"א), דמה שהתירו במלח דווקא ליתן מלח ע"ג מים, וליטול ידיו מהם אחר שנימוח, עכ"ד. ונמי הוא גופיה דימה זאת לשלג וברד, והדברים מתמיהים.

ועוד סברא דאייתי התם, שאין בסוכר כלל מדין נולד, דעד כאן לא נחלקו הפוסקים בדין ריסוק לתוך מים, אלא באופן שאסור לרסק מבחוץ, כגון שלג שאסור לרסקו כדי שיזובו מימיו, ובזה דנו אם לתוך מים נאסר וכו', אבל היכא שכשמרסקו בפני עצמו אין כאן מוליד כלל לפי שתחילתו אוכל וסופו אוכל, וכל המוליד בא לו רק ע"י תערובת המים שמעורב בהם, בזה אין נידון כלל שאמרו שחשוב כנולד שבורא המים הללו, שלא יהפך הסוכר למים אלא ע"י עירוב, ע"ש.

לא מצינו בפוסקים שיתרצו הקושיא מדין מלח

ואני נתקשיתי בדבריו, דסברא זו מחודשת בדיני נולד, ונגד דברים מפורשים בשו"ע שאיירי לגבי מלח בב' מקומות, ובכ"ז אסר מדין נולד (ומי לנו גדול מרבינו הטורי זהב גדול מפרשי השו"ע, וכן סבר המ"ב דהוא מדין נולד), והרי הכי נמי נימא שכשירסק המלח בפני עצמו בלא עירוב המים ג"כ נחשב כאוכל וכו', ובכ"ז אמר מרן אמרותיו, היינו דאין מקור לסברא זו בדיני נולד, ובודאי לא בדעת מרן הב"י, וכרבותינו הט"ז והמ"ב ופשוט, וכ"כ המחבר הלכות שבת בשבת בפי' גבי מלח, ופשוט. ומ"מ לעניין הלכה הדברים צריכים עיון אם יש להחמיר בזה, וכ"א יעשה כדעת רבותיו, ולא באתי אלא להערה בעלמא.

רפאל א"ש מועלם - רמת שלמה

ריסוק פירות וירקות מבושלים

פירות וירקות מבושלים שנתרככו **היטב וגם נתמעכו** בבישול, מותר לרסקם, ואין בזה איסור טוחן, אבל אם נשארו יציבים בצורתם אחר הבישול נשאר עליהם איסור טוחן ואסור לרסקם, ולכן מותר לרסק תפוחי אדמה שנתרככו היטב ונתמעכו בבישול, וכן מותר למרוח פירות מבושלים ["קונפיטורה"] על הלחם, וכן מותר לרסק תפוח עץ אפוי אפילו אם הוא שלם ויציב בצורתו, מפני שהוא רך מאוד לאחר הבישול, כמו שמבואר במשנ"ב סי' ש"כ סק"ט וסי' שכ"א סקפ"ב. יש המתירים ריסוק כל ירק מבושל, אבל אין לעשות כן למעשה.

ביאור הדין: יש שני טעמים בביאור קולת טחינה בדבר מבושל: א. דעת התהל"ד [בהשמטות לסי' רנ"ב] שכל פרי מבושל [וכן פרי רך כמו בננה] אי אפשר **לטוחנו** ולפוררו לרסיסים אלא רק **לרסקו,** ולשיטתו אין בזה איסור טוחן, ולפי זה גם בירקות מבושלים ויציבים בצורתם מותר לטחון ולרסק. ב. אך דעת החזו"א שאף בפירות וירקות רכים כמו בננה יש איסור טוחן, ואעפ"כ דעתו להתיר טחינה בדבר מבושל [כ"כ בסי' נ"ח סק"ט], וביאור טעמו עפ"י מה שכתב הרמב"ם [פכ"א הי"ג, מובא בב"י סוף סי' שכ"א, ונפסק בשו"ע סי' שכ"א סעיף י"ט] שמותר לשחוק הריפות לפי שנידוכו מבעוד יום, ודבר שכבר נידוך ורק מחוסר שחיקה אין בו איסור טוחן, ואף ששם כתבו הרמב"ם והשו"ע שההיתר הוא בריפות שהוסרו מעל האש, אין כוונתם שרק דבר מבושל וגם נידוך מותר, אלא בנידוך לבד סגי, ומה שכתבו שהוסרו מהאש זה כדי להתיר הגסה בהם, וכמבואר בתשובת הרמב"ם [שרובה הובאה בב"י שם, וע"ע בס' זמרת הארץ סי' ס"א מש"כ ע"ז], ולפי זה דוקא בנידוך היטב ע"י הבישול מותר, אבל אם נשאר יציב בצורתו אסור, וכ"כ בכלכלת שבת מלאכת טוחן. ובאגרו"מ ח"ד סי' ע"ד [טוחן אות ה'] הוסיף שצריך שיהיה מרוסק מאוד ע"י הבישול [וכעין תפוחים מבושלים שמצינו להדיא במ"ב סעי' ש"כ סק"ט שמותר לסוחטם ולרסקם, ובסי' שכ"א סקפ"ב שמותר למורחם על הלחם]. ג. יש שכתבו טעם נוסף [עי' שבה"ש מלאכת טוחן סקי"א] מפני שהמבושל ראוי ליאכל אף בלא ריסוק, וממילא אין משמעות לריסוקו, אך להלכה פסק הביאה"ל ד"ה לפני שגם בכה"ג יש איסור טוחן.

(לחזו"א [בסי' נ"ח סק"ט] אין הבדל בין פירור לרסיסים, לבין מיעוך דבר שחוזר ומתדבק מיד אחר מיעוכו וריסוקו, וראייתו שגם בחיתוך וריסוק גרוגרות הם חוזרים ונדבקים, ואעפ"כ אסור משום טוחן, אך באגרו"מ [ח"ד סי' ע"ד, טוחן אות ב'] כתב שטוחן זה רק ריסוק דבר אחד להרבה רסיסים, אבל בריסוק דבר בעל צורה לרֶסֶק אין טחינה שרק נשתנה צורתו, ובגרוגרות באמת נתרסקו הגרוגרות להרבה חתיכות קטנות, אלא שחזרו ונדבקו לאחר ריסוקם, משא"כ בננה [ואבוקדו רך] שמעולם לא נתפרדו לכמה חתיכות, אלא רק נשתנה צורתם לרסק, ואין זה טוחן (ולכאורה דין אבוקדו רך כדין בננה).

חיתוך וריסוק שומשום

ישנם ה'משחקים' בגרגירי שומשום בזמן הסעודה, ונראה שאסור לחתוך גרגירי 'שומשום' באצבעו או בציפורנו משום טוחן [מבואר ברש"י שבת עד: ד"ה חייב שגם חיתוך לשנים יש בו משום טוחן, ובאגרו"מ [או"ח ח"ד סי' ע"ד, טוחן] כתב שחיתוך פירות וירקות לשנים בדרך כלל אינו מוגדר 'דק דק', אמנם בכה"ג שהשומשום קטן מצד עצמו ודאי יש טוחן בחיתוכו לשנים, והכל לפי הענין [וע"ע שבה"ש בהקדמתו לטוחן אות ו']. גם אין להתיר מצד שינוי שחותך השומשום ביד, שהרי עד כאן לא התירו אלא **ריסוק** בקתא דסכינא [סי' שכ"א ס"ח] כיון שיש מדוך של אבן, ומדוך של עץ הוא שינוי, וקתא דסכינא הוא שינוי גדול ולכן מותר, אבל חיתוך דק דק אין בו שני שינויים, וחיתוך ביד הוא רק שינוי אחד ואסור מדרבנן, וכ"כ להדיא בב"י סוד"ה והרמב"ם, וז"ל שם: "משמע מדבריו דלא מיחייב אלא כדפרים בכלי דוקא, אבל פרים ביד לא, ומיהו אפשר דאיסורא דרבנן מיהא איכא". ובתהלה לדוד [אות י'] ובשבה"ש [סק"מ] כתבו דאף לפורר דבר שדרכו בכך אסור ביד, ולכן במפורר טיט יבש שעל בגדו יש טוחן אף שמפורר ביד, ובא"ר הסתפק בזה ונשאר בצ"ע. (ואמנם בלשון המ"ב סקכ"ז שכתב אבל לחותכו דק דק **בחורפא** דסכינא אסור, משמע דבקתא דסכינא גם זה מותר. אך אין זה הוכחה גמורה נגד לשונו המפורש של הב"י)] - [וגם לא "ירסק" שומשום באצבעו משום דש (מצד דש בריסוק שומשום תלוי אם דרך לרסק ולסחוט שומשום, וכיום יש מוצרים רבים העשויים מטחינת שומשום כמו "טחינה" ו"חלוה", ועיין סי' ש"כ סעיף א' שכשיש אנשים שעושים כן ומוליכים לשאר העולם אסור לרסק ולסחוט)], אבל מותר לחתוך חלות, ואין לחשוש לאיסור טוחן אם נחתך 'שומשום' תוך כדי חיתוך החלות [דלא הוי פס"ר, וא"כ הוי דבר שאין מתכוין ומותר, ובפרט שיש כל הצירופים הנ"ל לדון לקולא].

פירור עפר ובוץ יבשים, וריסוק 'שוקולד' וגלולות תרופה

רגבי עפר ובוץ **יבשים** שנדבקו לנעליו או לבגדיו, אסור לגרדם ולפוררם משום טוחן, ואף שאין טוחן אחר טוחן, בזה אסור, כמבואר בסי' ש"ב ס"ז.

ובגרעק"א שם הקשה מאי שנא מהיתר פירור לחם לפירורים משום שאין טוחן אחר טוחן, וא"כ גם כאן נתיר משום שאין טוחן אחר טוחן, והרי העפר היה טחון לפני שנדבק ונתגבש [ואין לומר דמיירי דוקא בעפר כזה שמעולם לא היה טחון, שהרי כתבו הפמ"ג סי' שכ"א במ"ז סק"י והחזו"א סי' נ"ז דאין לחלק ביניהם], ותי' הפמ"ג שם והחזו"א דהא דאמרינן אין טוחן אחר טוחן היינו בהפרדת חיבור שבני אדם חיברו [כמו לחם ושוקולד], והיינו שאין אנו מחשיבים את ה'חיבור' שנעשה ע"י אדם לחיבור, וממילא לא שייך בזה טוחן, אבל הפרדה של חיבור טבעי שהתחבר מעצמו, אף שהיה מופרד מקודם אסור משום טוחן, ובזה לא אמרינן אין טוחן אחר טוחן, ולפי"ז גם שוקולד וגושי סוכר מותר לרסקם ולפוררם, וכ"כ בפמ"ג שמותר לרסק סוכר כמו שמותר לחתוך מלח מגובש דק דק, כמש"כ הרמ"א סעיף ח'. [וקצת יל"ע לפי"ז אמאי אף לשון של מתכת כ' הרמב"ם שחייב, הרי הותך ע"י אדם]. אמנם בשביתת השבת [בהקדמה למלאכת טוחן סק"ז ובבא"ר סקל"ג] ובחכמת מנוח בביצה יד. על התוס' שם תירצו דהא דאמרינן אין טוחן אחר טוחן היינו דוקא שהדיבוק לא ביטל את הטחינה הקודמת, כמו בלחם שרק חיבר בין הפירורים ועדיין נח לפוררו יותר ממה שהיה קודם, אבל בעפר שהדיבוק גורם לו להיות **קשה מאוד,** ולא מורגש כלל הטחינה הקודמת אסור לפוררו. ולפי"ז הם אוסרים לפורר גושי סוכר שנתדבקו קשה מאוד, אבל הפמ"ג והמשנ"ב מתירים לרסק גוש סוכר כמו גוש מלח.

ויש ליישב שיטתם ע"פ הפמ"ג שם שהחילוק הוא בין דבר שקיים ממנו בתולדה, לבין דבר שלא קיים ממנו בתולדה, דהיינו גושי עפר מצויים גם כגושים, ולכן אחרי שנדבקו יש להם שם 'גוש' ויש בהם איסור טחינה, אבל פירורי לחם שאינם קיימים אף פעם כגושים בתולדה, אין להם שם גוש לאחר דיבוקם, ודינם תמיד כתרכובת שנעשתה על ידי בני אדם שאין בזה טוחן.

[ובאג"ט תי' שבדברים שהם מהקרקע עצמו יש טוחן אחר טוחן בכל גווני, ורק בגידולי קרקע יש לחלק בין דבר שגדל כך מעיקרו לבין דבר טחון שחזר ונדבק, ובדומה לזה כ' בקצהו"ש. ולפ"ז גם שוקולד וגושי סוכר מותר לחותכם דק דק ולפוררם ולרסקם].

חיתוך מלח שוקולד וסוכר דק דק

על פי מה שנתבאר לעיל, מותר לחתוך דק דק גושי מלח או סוכר [שלא בכלי המיועד לכך] או לרסקם, משום שאין טוחן אחר טוחן.

וכן מותר לחתוך שוקולד דק דק, וכן מותר לפוררו משום שאין טוחן אחר טוחן, וכן מותר לחתוך גלולת תרופה דק דק או לרסקה משום שאין טוחן אחר טוחן.

ישראל מאיר ווייל - מח"ס וביום השבת

בדין משקה הבא לאוכל כאוכל דמי

איתא בשו"ע (סימן ש"כ ס"ד): מותר לסחוט אשכול ענבים לתוך קדירה שיש בה תבשיל כדי לתקן האוכל, דהוי ליה משקה הבא לאוכל וכאוכל דמי. ואפשר לבאר דין זה בב' אופנים: א. מאחר שדעתו בסחיטת הענבים לתקן האוכל, על כן המשקה נחשב כאוכל. ב. מאחר שהמשקה מתערב באוכל, על כן הוא מתבטל לאוכל ומקבל שם מאכל. ונראה לבאר כמה דינים שנחלקו בהם האחרונים בדין זה.

א. הנה כתב המשנ"ב (ס"ק י"ח) שאסור לסחוט אשכול ענבים לקדרה שאין בה תבשיל, אפילו אם דעתו ליתנו אח"כ לתבשיל, והביא שהדרישה כתב דחיובא נמי יש בזה. אכן בשער הציון (ס"ק כ"ג) הביא משו"ת הרדב"ז (סי' תרפ"ו) דאין בזה חיוב חטאת אלא איסור דרבנן. ויש לבאר דנחלקו הרדב"ז והדרישה בטעם שמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי, דהדרישה סבר דנחשב כאוכל כיון שמתערב ומתבטל באוכל, וממילא באופן שסוחט לתוך קדרה שאין בה תבשיל חייב חטאת, שהרי לא נתערב המשקה באוכל, ושם משקה עליו אף שדעתו ליתנו אח"כ בתבשיל. אולם הרדב"ז ס"ל שדעתו לתקן המאכל מחיל שם מאכל על המשקה, ועל כן מותר מדאוריתא לסחוט כשדעתו ליתן אח"כ לתבשיל, שהרי דעתו לתקן המאכל, ומה בכך שעדיין לא נתערב, אלא דאסרו רבנן מפני הרואה שנראה כסוחט למשקה.

ב. מצינו לענין סחיטת לימוני"ש (ס"ו) שכתב המשנ"ב שבזמן הזה שממלאים חביות למאות לשתות עם פאנ"ש, צ"ע אם מותר לסחוט לימונים, 'וע"כ צריך להיזהר שיסחוט מקודם על הצוקער בפני עצמו דהוי כמשקה הבא לאוכל'. אולם בחזו"א (סי' נ"ו סק"ז) כתב: אבל אם דעתו לתת את הסוכר לתוך המים נראה דסחיטה זו אסורה, דכיון שדעתו למשקה חשיב משקה כשיוצא קודם שנבלע בסוכר, עכ"ד. ויש לבאר עפ"י הנ"ל דהמשנ"ב ס"ל דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי משום שנתערב ומתבטל במציאות באוכל, ואם כן שרי לסחוט ע"ג צוקער אף דדעתו ליתנו אח"כ במשקה, שהרי המשקה נתבטל בצוקער וכאוכל דמי [ואזיל לשיטתו דפסק לעיל כדעת הדרישה לענין הסוחט לקדרה שאין בה תבשיל, ודעתו ליתנו אח"כ לתבשיל]. אולם החזו"א ס"ל דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי משום שדעתו לתקן המאכל, ודעתו קובעת את השם, וא"כ הכא דדעתו ליתנו למשקה שם משקה עליו אף שנסחט לתוך הצוקער.

ג בביאוה"ל (סי"ח ד"ה טוב) כתב בשם הט"ז שאם נשפך שכר על המפה לא ישאב משם תוך כף אחד ולשפוך לחוץ, דאע"ג דישליכנה לאיבוד, מ"מ בשעה ששואב לתוך הכף עושה איסור גמור מדאורייתא, ולא יועיל מה שישפוך אלא הוי מעוות שאינו יכול לתקון. אכן הא"ר חולק וס"ל שאין בזה איסור תורה, כיון שדעתו להשליך מה שבכף. ואפשר לבאר שהט"ז ס"ל דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי על ידי שמתבטל ומתערב באוכל, והיינו שאין דעתו של האדם הסוחט קובעת אלא המציאות קובעת, ואם כן באופן שנוטל בתוך כף הוי איסור תורה שהרי יש משקה לפנינו. אבל הא"ר ס"ל דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי, שזהו דעתו של האדם לתקן המאכל, כלומר דדעתו קובעת, וא"כ כששואב לתוך כף ודעתו להשליך אין על המשקה שם משקה, ולא נאסר אלא מדרבנן.

נחום זאב וינברג - חיפה

בענין צביעה באוכלין ומשקים

השו"ע בסימן ש"כ סעיף י"ט כתב וז"ל: ליתן כרכום בתבשיל מותר, ואין לחוש לו משום צובע, דאין צביעה באוכלין. ובמשנ"ב ס"ק נ"ו כתב וכן מותר ליתן יין אדום בתוך יין לבן, ואעפ"י שמתאדם, ואפי' אם מכוון לכתחילה לעשות מראה במאכל או במשתה ג"כ מסתבר דאין להחמיר, וכן נ' מהפמ"ג. וכן מבואר בשו"ת חכם צבי סימן צ"ב אוכלין ומשקים אין בהם משום צובע, ומקורו מגמ' שבת קל"ט ונותנין ביצה במסננת של חרדל, שהחלמון הו"ל למראה, הרי שאפילו בשבת אין איסור צביעה באוכלין, ולאו דוקא אם בדעתו לאכול, שאפילו אם בדעתו לרחוץ שפיר, ולא מבעיא לדעת הראב"ד שאין לחייב אפי' בצובע ממש במים, שאין חייב אלא על דבר שיגמר בו מלאכת הצביעה, אלא אפי' לשיטת הרמב"ם דמיחייב על צובע במים, דוקא בצובע דבר שאינו ראוי למשקה אדם או לאכול, אבל באוכל ומשקה גם לרמב"ם שרי, ומביא הוכחה: תדע שהרי מותר למזוג יין אדום בשבת, ולא חוששים שהמים נצבעים ונעשים אדומים.

והנה בשו"ת רב פעלים הביא מכמה אחרונים שפקפקו בדברי הח"צ, והם הרב חסד לאלפים והרב טל אורות ומהר"י חגיז ומהר"ם חיון ז"ל, שאעפ"י שכתב מרן אין צביעה באוכלין, אבל במשקה יש צביעה, ולשיטת הרב פעלים יש מקום להתיר אם יש יין אדום ליתן לתוכו מים או יין לבן, דאמרינן קמא קמא בטיל, ולא ניכר כלל שהוא צובע, אולם אם יש מים בכלי ונותן לתוכו יין אדום, או שיש לו יין לבן ושופך עליו יין אדום להאדימו, שניכר שהיין נצבע, יש מקום לאסור, ולכן נ' שהרוצה לצאת ידי כל השיטות, שימזוג יין לבן לתוך יין אדום, ושפיר לכו"ע, ולשיטת הח"צ כלל אין צביעה במשקין, אלא אפילו להאוסרין מ"מ למזוג יין לבן לתוך אדום שלא ניכר הצביעה יש מקום להקל. [אמנם עי' בחיי אדם והנשמ"א שהחמירו בצביעה במשקין, ולא ברירא מלתא אי נחתו להאי חילוקא דרב פעלים, והשי"ת יצילנו משגיאות].

והנה לפי הרמב"ן הפוסל יין לבן לקידוש, א"כ הנותן יין אדום להכשירו אסור מדרבנן, אבל אם הופך את הסדר ונותן יין לבן באדום שפיר דמי, ולשיטת האור לציון אין כלל צביעה במשקין, ומותר אפילו בלי להפוך את הסדר.

והנה במוכרי יין שדרכן לצבוע יש בזה חיוב חטאת לד' הסמ"ג והיראים, וזה טעמו של רבי אברהם מינץ הובא בדרכי משה, ולכן התיר היראים לשרות פת ביין אדום, וה"ה למזוג, שאין כוונתו לייפות למכור, ואכמ"ל. וכן פסק להדיא במנחת שבת.

והנה ליתן יין אדום בלבן הבאנו לעיל מחלוקת הרמב"ם והראב"ד, לא מיבעיא לשיטת הראב"ד שאינו מתחייב על צביעת המים, אלא אפילו לרמב"ם שחייב דוקא צובע דבר שאינו אוכל ומתקיים, ולהכי נקט הרמב"ם או כרכום, שכיון דחזי כרכום למאכל אדם אינו חייב משום צובע.

וכן מוכרי יין שדרכן לצבוע, בזה חייב חטאת לדעת הסמ"ג והיראים, וזה טעמו של רבנו אברהם מינץ הובא בדרכי משה, ולכן התיר היראים לשרות פת ביין אדום, וה"ה למזוג יין אדום בלבן.

וכן המשנ"ב בסימן ש"כ ס"ק נ"ו כ' דמותר ליתן יין אדום בתוך יין לבן אעפ"י שמתאדם, ואפילו אם מכוון לכתחילה לעשות מראה במאכל נראה מהפרי מגדים שאין להחמיר, ולפי מש"כ החיי אדם נכון למנוע זאת, ומ"מ לעשות שיקנו ממנו אסור. ולפי הרב פעלים אף שאין צביעה באוכלין, שאני מים ושאר משקים מאוכלים, דלפי הרמב"ם העושה עין הצבע חייב, ומאחר שיש צובע במים מן התורה, יש לגזור בכל המשקים שישתנו מראיתם, ואע"ג שאין כוונתו מ"מ גזרינן משום דדמו לעושה.

בענין אולודי ריחא

דין אולודי ריחא בבגדים, באדם ובאוכל

גמ' ביצה דף כ"ג ע"א: רבה אמר ע"ג חרס אסור לעשן דקא מוליד ריחא, רבה ורב יוסף אמרי תרווייהו סחופי כסא על בגדים אסור משום דקא מוליד ריחא וכו' ר"ג מתיר אעפ"י דהוי דבר שאין שווה לכל נפש, שגם בזה יש היתר אוכל נפש, וחכמים אומרים אין היתר אוכל נפש.

לגמר את הכלים אסור, שנותן המחתה עם הלבונה והגחלים תחת הבגדים להכניס בהם ריח, דלאו הנאת הגוף אלא להכשיר כלים. עוד כתב רש"י לקישוט כלים מכוון הוא לצורך כלים ולא לצורך אוכל נפש, ולגבי להניח בשמים ע"ג חרס כתב רש"י אסור דקא מוליד ריחא, ופירש"י אסור מדרבנן שמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה, וכ"כ המשנ"ב טעם זה, אך בסימן תרנ"ח כתב דאסור משום מתקן מנא.

לעשן פירות מחלוקת אמוראים, רבה שרי ליתן מוגמר ע"ג חרס אע"ג דמוליד ריח בחרס, ורב יוסף ס"ל דלהשים ריח מבושם על בגדים אסור, שהרי מוליד ריח בבגדים. לפי הר"ן והרמב"ן מוליד ריח בגחלים כיון שאינו מתכוון ליתן ריח בגחלים, הו"ל אינו מתכוון באיסור דרבנן ומותר.

ולגבי חרס שרוצה ליתן ריח בפירות, ואינו מתכוון, ולא ניחא ליה שנתפסם הריח בחרס, שהרי רוצה ריח בפירות, הטור בסימן תקי"א כ' דאין עושין מוגמר, פירוש שמפזר מיני בשמים על גחלים, בין מכוון להריח בין מכוון לגמר הבית או הכלים, אבל אם עושה ליתן ריח טוב בפירות למתקן לאכילה מותר, ולא שנא אם מפזר ע"ג חרס או גחלת של עץ.

והנה בשו"ת חכם צבי הביא את ד' הט"ז באו"ח סימן תקי"א שכ': ראיתי ששופכין שמן לתוך מים ביו"ט לצורך נט"י ידי כהנים, וכ' הט"ז איסורא קא עבדי שמוליד ריח במים ביו"ט. וכ' הח"צ לא מיבעיא ברחיצת ידיים במים המריחים אין שום נדנוד איסור, שהרי בגמ' בביצה דף ל"ג איתא עצי בשמים מוללו ומריח בו, ופירש"י בין אצבעותיו, וא"כ מוכח דאין איסור אולודי ריחא בבשר האדם. וכן יש ראי' ממה שסכין שמן על מכותיהן, שכך דרכן לסוך בחול, ואי אסור משום אולודי ריחא נאסור משום זה, אלא ע"כ אין איסור מוליד ריח בבשר אדם. ומהרי"ל ס"ל דאין לאסור באולודי ריחא אלא במכוון, ולא כשאין מכוון ואעפ"י דהוא פסיק רישא.

והנה להניח אתרוג על בגד ביו"ט כדי שיהא ריח טוב בבגדים, הרוקח והמהרי"ל וכן הרמ"א אוסרים, דכל פסיק רישא באולודי ריחא אסור, ומהרש"ל חולק על הרוקח וס"ל דאסור רק במכוון ממש.

והנה רש"י כתב ע"ג גחלת נמי מותר, דאוכל נפש הוא וראוי הוא לעניים, אלא דמי לנזדמן לו צבי ביו"ט. ואי משום כיבוי והבערה ואולודי ריחא, מידי דהווה אבשרא אגומרי, אע"ג שיש בו כיבוי והבערה ואולודי ריחא שרי, הכא נמי שרי. ולרש"י נר' דהוי ממש אוכל נפש, אבל לגירסת הרי"ף בבשרא אגומרי ליכא כיבוי, שהוא גורס התם ליכא כיבוי, ולדבריו אעפ"י שאין זה צורך אוכל נפש ממש מותר להניח לבונה ע"ג אש הדולק לקדירה, לפי שאין כאן כיבוי, ומשום אולודי ריחא נמי אין לאסור כיון שאינו מכוון להריח אלא להכשיר אוכלין. וברא"ש משמע לכאו' כמו רש"י שאעפ"י שהוא מכבה מותר, ואסיקנא דכך הלכתא דע"ג גחלת נמי מותר, מידי דהווה אבשרא אגומרי, ומשמע נמי דאולודי ריחא הותר משום דהוי צורך אוכל נפש.

בדין צביעה באוכלין

הנה בצביעה באוכלין בדבר שאורחי' בכך, אפי' אין מתכוון אסור, ובדבר שאין אורחי' בכך אין מתכוון מותר ומתכוון אסור, ויתכן דחייב, ולכן בקפה ומים הוי אורחי', ולכן אפילו שאין מתכוון אסור, ולכן יש להקדים ולצובעו מעט. וקשה מה מועיל צובע מעט לעשותו בהיר, ובשבת מוסיף קפה, הרי סו"ס עושה כהה והוי תוספת צבע בכך.

וניתן לתרץ דלצבוע את המים בקפה בדבר שאינו ממין הצובעים, דלא הוי כעין הצבע אלא מדרבנן גזירה אטו עין הצבע, והואיל וזה מדרבנן הקילו לצובעו מבהיר לכהה.

תירוץ ב' דכל האיסור הנ"ל הוא משום מחזי כצובע, ולכן להופכו ממים צלולים לצבועים מחזי וניכר הצבע, משא"כ מבהיר לכהה לא כ"כ מחזי כצובע. וישנה עצה נוספת להפוך את הסדר, ויתן את המים על תמצית הקפה.

בענין פיתוח פילים בשבת

כתב בשש"כ פט"ז סכ"ו דודאי שאסור לפתח פילם בשבת, ועיין בסימן ש"מ במשנ"ב הרושם רשמים וצורות בכותל הרי זה תולדת כותב, וחייב משום כותב, ובביאוה"ל הביא את הרמב"ם, ומקורו מירושלמי פרק כלל גדול, וז"ל: הצר צורה הראשון חייב משום כותב והשני משום צובע, וביאורו דהראשון חייב רק משום כותב עבור רושם התמונה שעשה, והשני שהעביר הצבע במקום הרשום אינו רק צובע בעלמא, והנה לכאו' בפילים שיש תמונה, ובפיתוח היא מועתקת ומצולמת לעוד תמונה, לכאו' יש מקום לדון שעובר על צובע וכן על מכה בפטיש, עיי"ש בביאוה"ל.

ועיין בפרי מגדים במשבצות זהב בסימן ש"מ סק"ג דאותן הכותבים דבר סתר בנייר עם חלב ולא נתבשל עדיין ונבלע בנייר, ואין רישומו ניכר, וכשבא לחבירו ונותנו אצל האש ומתחמם וניכר הכתב, מסיק הפמ"ג דחיוב חטאת ליכא, ומ"מ מדרבנן אסור דדמי לכותב, וא"כ לכאו' פיתוח פילים לא גרע מהאי דינא דהפמ"ג, ולפחות אסור מדרבנן דדמי לכותב, וכן בירושלמי פי"ב ה"ד בכתב סתר שהי' כותבים במי עפצים שאין להם צבע, ואח"כ שופכים דיו נטול עפצים, והי' כתב ראשון נגלה, וא"כ לפי הירושלמי יש מקום לדון שאסור מן התורה.

בענין צביעת החינא

הנה מרן השו"ע בסימן ש"ג סעיף כ"ה כתב: אסור לאשה שתעביר בשבת סרק על פני' משום צובע, ומטעם זה אסורה לכחול בשבת, ולכן גם אסור לטוח על פניה בצק, שכשנוטלת אותו מאדים הבשר. אולם המשנ"ב כתב דגם סרק על פני' אינו אלא מדרבנן, דאין צביעה מן התורה על עור האדם, והביאוה"ל הביא שד' המג"א שהוא מדרבנן. ועי' באלי' רבה שהביא מהראשונים שפסקו כרבי אליעזר דפוקסת וה"ה גודלת וכוחלת חייב חטאת. ואפ"ל שהכא שדרכה בכך הוי צביעה על העור מן התורה, ובפשטות השו"ע פסק כהרמב"ם שצובע בעור הוי דרבנן כדעת חכמים, ואפילו שדרך צביעה בכך, דאין צביעה בעור האדם. ולפי י"א בד' הרי"ף שהשמיט דין זה של סרק בגמ' דידן, מוכח שחכמים אוסרים מדרבנן.

וא"כ בצביעת החינא למסקנא ודאי שאסור, אלא שלדעת הראשונים שפסקו כרבי אליעזר הוי חיוב מן התורה, ולד' המג"א והביאו המשנ"ב דאין צביעה מן התורה בעור האדם מ"מ חייב מדרבנן.

בגמ' שבת דף צ"ד כוחלת פוקסת, רבי אליעזר מחייב, וחכמים אוסרים משום שבות, כתב הבית יוסף בסימן ש"ג בשם הסמ"ג שחייבת חטאת, והר"מ פוסק דהלכה כחכמים, ובקצות השלחן כ' דאין צביעה מן התורה בעור אדם, ולפי הסמ"ג חשיב דבר המתקיים, ובמנ"ח הביא דברי החיי אדם דצביעה על עור אדם אינה מתקיימת, ותמה עליו שהרי הוא מתקיים כל זמן שמתקשטת, וכי צריך לעולם שיתקיים, וכל שמתקיים מצד עצמו חשיב קיימא.

בענין צביעת הלקה בשבת

בשמירת שבת כהלכתה כתב שאסור ליתן לקה על הצפורניים, הן לקה צבעונית והן לקה שקופה, והנה בהשקפה ראשונה יש מקום לדון אם צפרנים חשיבי כעור אדם או יותר או פחות, והנה אי נימא דצפרנים חשיבי כעור, א"כ זה קשור לנידון הקודם בד' השו"ע בצביעת עור אי הוי מה"ת או מדרבנן, ואי נימא שצפרנים לא חשיבי כעור ודרכה בכך, ואם יש מקום לומר דהוי מתקיים א"כ חיישינן לכאו' לאיסור מן התורה. וכן הוכיח בהערות בשש"כ מהמשנ"ב סימן שכ"ז ס"ק י"ב. וכל שכן אם כוונתו במשיחת שמן כדי שהמנעל יהי' שחור, נ' שיש לאסור לכל עלמא משום חשש צביעה, ומכח זה הוכיח דגם בלקה שקופה אסור, וכמו במשיחת השמן שאינו צובע, אלא שיש ברק וחשיב צובע, הכא נמי בלקה חשיב צובע משום הברק, ושומר נפשו ירחק מזה גם בימות החול.

והנה דעת הגרשז"א זצ"ל נוטה שהוא איסור מן התורה כיון שרגילים בכך והוא לקיימא, ובשש"כ כ' דגם לקה שקופה על הצפרנים נמי אסור, שהרי הלקה מבריקה מטבעה, ויש בזה איסור צובע, מאי שנא צביעה או ברק. ועיין ביאוה"ל סימן ש"ג סעיף כ"ה.

ובמנ"ח הביא דברי החיי אדם בביאור הרמב"ם דצביעה על האדם אינה מתקיימת, ותמה עליו הרי הוא מתקיים כל זמן שמתקשטת, וכי צריך קיום לעולם, וכל שמתקיים מצד עצמו חשיב של קיימא.

מרדכי אביכזר - אופקים

במחלוקת הט"ז והא"ר במוציא בכף המשקין שנשפכו על הבגד ודעתו להשליכן

בביאוה"ל סי' ש"כ סעי' י"ח ד"ה טוב להנהיגם הביא מחלוקת הט"ז והא"ר, דהט"ז ס"ל ד"אם נשפך שיכר או שארי משקים שאינם מלבנים על המפה שעל השולחן, והוא רוצה לנקותו, עכ"פ לא ישאב משם תוך כף אחד ולשפוך לחוץ, ואע"ג דישליכנה לאיבוד, מ"מ כאן בשעה שהוא שואב תוך הכף עושה איסור גמור, והוי תולדה דמפרק". ואילו הא"ר חולק עליו וסובר דאין חילוק בין כף לסכין, דגם בכף אפילו כשנוטל בכח אין בו איסור תורה, כיון דדעתו להשליכה לחוץ.

והנה מחלוקת זו היא לכאורה מחלוקת יסודית שנוגעת להרבה עניינים בתורה, כשעושה מעשה שבשלב ראשון הוא כמעשה איסור, אלא שבדעתו להמשיך לשלב שני - שאז יהא מעשה היתר (או מצוה) - האם אזלינן בתר המעשה דהשתא דהוא מעשה איסור ואסור (וכן ס"ל להט"ז), או דאזלינן בתר מחשבתו שהיא לענין היתר, ומשו"ה כבר עכשיו לא מוגדר המעשה (הדומה לאיסור) למעשה איסור (וכן ס"ל להא"ר).

וארשום כמה עניינים שמצאתי שנוגעים (או קרובים) לענין זה, ובד"כ יש בכל ענין בפ"ע אריכות, וכאן ארשום רק בראשי פרקים וקצת מראי מקומות:

א. המשהה חמץ ע"מ לבערו - עיין בתוס' בפסחים (כ"ט ע"ב בסוד"ה רב אשי) וז"ל: "ומכאן מוכיח ר"י שהמשהה חמץ בפסח ודעתו לבערו אינו עובר באותה שהייה, דאי אמרת עובר אכתי אמאי מעל... וטעמא משום דלא יראה ניתק לעשה, ולכך אינו עובר כשמבערו לבסוף" - ומסיום דבריהם יש לדון, שאולי אינו נוגע לנדו"ד, ולא קאמרי אלא בלאו הניתק לעשה, דכיון דכאשר מקיים העשה מנתק את הלאו, י"ל דבכה"ג מותר לכתחילה לעבור, כשעושה ע"מ לקיים העשה אח"כ, ועיין להלן. וראה שם בס' "דבר שמואל" (עמ' קי"ז ד"ה בשיטת). ועיין "ילקוט ביאורים" (בש"ס מתיבתא) באריכות, ומהמובא שם שיש שדחו ראיית התוס' לחידושם [א. הר"ן ז"ל כתב דמשכ"ל בפודה בשעה שניסוק תחת תבשילו (וכתב שב"עונג יו"ט" (סי' ל') מבאר שתוס' חולקים על דחיית הר"ן). ב. בשאג"א (סי' פ"א) כתב דמשכ"ל שפודה פחות פחות מכזית, דלית ביה משום בל יראה (וכתב שבמנ"ח (מצוה י"ט אות ה') דן בזה, ועוד הרבה, עי"ש). ג. בשפ"א כתב שיתכן שיכול לפדותו לא ע"מ להכניסו לרשותו, אלא שיהא הפקר, וכן דן האו"ש - אך בקוב"ש (אות קל"ב) מבואר שהתוס' ס"ל שפדיון שייך דוקא במכניס לרשותו, עי"ש]. עוד מובא שרבינו דוד כתב שדברי התוס' לריה"ג וממנו לא נשמע לרבנן, ושכעי"ז כתב בחזו"א (וכתב שברבינו דוד משמע שמבין בתוס' דס"ל דמריה"ג נשמע לרבנן, רק שהוא פליג עלייהו בזה). ובדעת רש"י כתב בתוס' שאנץ שאף הוא ס"ל כר"י, אך דעת השאג"א והחת"ס דרש"י פליג, וראה עוד להלן.

ב. הגונב ע"מ לשלם כפל וכדומה - עיין בשאג"א בסי' פ"א באריכות, ומדבריו ז"ל שם: "ועוד בלא"ה סברת ר"י תמוה מאד לומר שהמשהה ע"מ לבערו שפיר דמי ואין עובר עליו, דהא אע"ג דקי"ל לאו הניתק לעשה אין לוקין עליו, מילקא הוא דלא לקי, אבל איסורא ודאי איכא, אע"פ שקיים העשה לבסוף... ותמה על עצמך לאוי דגזל ומשכון ופיאה ואונס שגירש דכל הני הו"ל לאוי שניתק לעשה... וכי מותר לכתחילה לעבור על לאוין הללו כשכוונתו בשעת עבירות הללו לקיים העשה שבו... והא ודאי ליכא למ"ד הכי, ובהדיא אמר בפ' הכונס (דף ס')... חבול ישיב רשע גזילה ישלם, אע"פ שגזילה ישלם רשע הוא... מקרא דחבול ישיב משמע דבכל ענין נקרא רשע, אפילו בגוזל ע"מ להחזיר אותו דבר בעצמו... ובר"פ איזהו נשך (דף ס"א) אמר לא תגנובו דכתב רחמנא ל"ל, לכדתניא לא תגנובו ע"מ למיקט, לא תגנובו ע"מ לשלם תשלומי כפל, ומשמע אפילו בגונב ע"מ להחזיר לו הגניבה בעצמה - דלמיקט הכי הוא - וע"מ לשלם תשלומי כפל, אפ"ה עובר על לאו דלא תגנובו" וכו', עי"ש באריכות. ויש לעיין, דלכאורה יש להוכיח מדהוצרכו ללימוד מיוחד לאסור ע"מ לשלם כפל, שלולא הלימוד באמת אינו בכלל האיסור. ועיין "אוצר מפרשי התלמוד" (ב"מ כרך ד' עמ' ק'-ק"א) שקשה לכאורה, איך למדו מפסוק אחד שתי דרשות: א) גונב ע"מ למיקט. ב) גונב ע"מ לשלם תשלומי כפל. ועי"ש כמה אופנים: או דשקולין ויבואו שניהם (לבוש), או דדרשה אחת מהייתור ודרשה שניה מלשון רבים ("מעייני החכמה" ועוד), או שחכמים הבינו שהמקרא אינו אלא גילוי מילתא בעלמא שהתורה אסרה את גוף המעשה של גניבה, ומחשבתו להחזיר אינה מעלה ולא מורידה, ולכן אין לחלק בין ע"מ להחזיר לבין ע"מ לשלם כפל [שו"ת "בן פורת" (למהר"י ענגל ז"ל), ועי"ש שדן אם הטעם בגונב ע"מ למיקט הוא שנחשב ככל גנב, ואין מתחשבים כלל בכוונתו, או שמתחשבים בכוונתו, אלא שהתורה חידשה איסור נוסף בגונב ע"מ להחזיר, כדי שלא ירגיל עצמו לגנוב, וכ' שבפסקי תלמיד הרשב"א מביא שרבותינו הוכיחו מכאן שאסור להלוות בריבית על מנת להשתלם מן הלווה גזל או חוב, כיון שהוא בדרך איסור, ושיש מתירים, וכ' שלכאורה כוונתו להוכיח מכאן שאין מתחשבים בכוונתו כיון שעושה מעשה איסור (עי"ש הע' 39)]. ועי"ש (עמ' ק"ב-ק"ג והע' 52) בשם "מראה הגדול" (להר"ר רפאל אשכנזי ז"ל) שאין זה גזל גמור, ואינו כלול בז' מצוות בני נח, ומציינים בזה גם לס' "קונטרסי שיעורים" [על ב"מ, עי"ש עמ' מ"ה ד"ה ונראה (בסי' י"ב אות ד')]. ועי"ש (עמ' ק"ג והלאה) מהרמב"ם ז"ל (בהלכות גניבה פ"א ה"א-ה"ב) שדנים בדבריו (ובדברי הרי"ף ז"ל), די"ל דס"ל דלהלכה אין אסור מה"ת, ושכ"כ

בשו"ת "חוט המשולש" [בתשו' הגר"ח מוולוז'ין ז"ל בסי' י"ז].

ג. עיין "אוצר הפוסקים" [כרך ט' דף פ"ט, על סי' כ"ג ס"א סק"א אות י"ז] מה שמביאים משו"ת "דברי מלכיאל" (ח"ד סי' ק"ז-ק"ח), ומ"משפטי עוזיאל" (ח"ב סי' י"ט), ומשו"ת "ישכיל עבדי" (ח"ה ס"י), ומש"כ שם בשם שו"ת "בנין ציון" (סי' קל"ז) ושו"ת "רב פעלים" (ח"ג סי' ב'). - ולעומת זה עי"ש מה שמביאים ממהרש"ם ח"ג סי' רס"ח, ועי"ש מ"הר צבי" ומ"זכרון יוסף", וכתב שב"נועם" (כ"א עמ' קכ"ח) כתב גם בשם הגרי"ז מינצברג ז"ל כמהרש"ם ז"ל, ועי"ש עוד מ"נועם" (כ"א דף ק"נ) בשם הגרשז"א זצ"ל, ועי"ש עוד באריכות.

ד. בענין מחיקה ע"מ לתקן - במהרש"ם ז"ל הנ"ל מובא שכבר כתב בתשו' הרמ"א ז"ל (בסי' ק' אות י') דמוחק ע"מ לתקן - אף שהתיקון רק ספק - מותר, דמ"מ לא הוי דרך השחתה כיון שעושה בשביל תיקון, וכתב שיש לדון בזה מדברי הרא"ש ז"ל (בפ"ב דביצה סי' י"ז) שכתב שאין ליטול פתילה דולקת מנר זה וליתן בנר אחר, דמיד שסילקה מן הנר הו"ל מכבה, ומה מועיל אם חזר והדליק וכו'. אך דן לחלק דשאני התם דמלאכת כיבוי לא הותרה ביו"ט, משא"כ בנדו"ד דרק מחיקה דרך השחתה נאסרה, עי"ש. ועיין בספר "משנת הסופר" (סי' י"ב ס"ק ל"ז) שכתב וז"ל: "ואף די"א דכל היכא שעושה לתקן את השם אין בזה איסור מחיקה, אבל להלכה לא קי"ל כן, אלא כשיטת הרב המחבר כאן, דאף שעושה לתקן את השם עצמו, אין להתיר רק היכא שנפסל צורתו", ועי"ש שמפרט הדעות בזה, ושי"א שאסור מדאורייתא, וי"א שאסור מדרבנן, עי"ש.

ה. יל"ע בענין עליה לא"י אי הוה מצוה, לכאורה גם כשצריך להתרחק כדי להתקרב הוי מצוה (גם בזמן ההתרחקות הוי חלק מהמצוה), ואמרו לי דאולי לא נוגע לכל הנ"ל, דבכה"ג זו הדרך, ועיין. עוד יל"ע בענין מעשה אהרן (בענין העגל), ובענין בטולה זהו קיומה עיין שו"ת "דברי יציב" חאו"ח ב'. וי"ל"ע במלאכת צד בפרט לדעת הרמב"ם ז"ל.

ו. בעיקר הדבר (במפרק) - עיין בס' "קצות השולחן" (ח"ו דף מ') שנראה שדעתו נוטה לדעת האוסר בכה"ג, שכיון שהיה על המשקה שם משקה טרם נבלע בבגד, ולא בטל תורת משקה מעליו, וגם אם יסחטנו לאיבוד י"ל דאסור, דשם משקה עליו (ורק משקה הבא לעולם מתחילתו לאיבוד - שלא היה שם משקה עליו מעולם - בכה"ג התירו), אך אח"כ מביא מהרשב"א ז"ל והמ"מ ז"ל דס"ל דסחיטה לאיבוד מותר, משום דלא דמי לדש [אך מבואר דזה היתר אחר (לא משום שהמשקה בכה"ג ל"ח משקה, אלא שהפעולה בכה"ג לא נחשבת דישה)].

ועוד כ' במפורש שם (בדף מ"ד, בכעין נדו"ד) וז"ל: "ודע, דחולב לאיבוד היינו דוקא כשחולב ע"ג קרקע, אבל אם מקבל החלב לתוך כלי, אע"פ ששופכו אח"כ לחוץ, כדי שלא יתטנף הרפת, אסור, וכמש"כ הט"ז... והא"ר שם כתב דמותר... אולם יש להוכיח ממש"כ רש"י בשבת דף קמ"ד בחולב לתוך האוכל, דלתוך הקדירה מוכחא מילתא דלא למשקה בעי ליה אלא לאוכל, אבל לתוך הקערה (אע"פ שדעתו לערבו אח"כ באוכל) דזמנין דלמשקה קאי, לא מוכחא מילתא, ואיכא איסור, ולפי"ז בעינן שיהא מוכחא מילתא, וה"נ בחולב לאיבוד אם חולב לתוך הכלי לא מוכחא מילתא דלאיבוד, ואסור". ועיין גם בענין מינקת שיש לה עודף חלב, בס' שש"כ (המחודש) פל"ו סכ"א ובהערות.

ד. ב. סנדלר - אופקים

סימן שכ"א

בגדרי מלאכת טוחן

הנה במלאכת טוחן מצינו כמה היתרים, ונראה ללמוד מהם על גדר המלאכה.

היתר דשינוי

מבואר בשבלי הלקט שלדוך פלפלין שלא בסכין מותר, כיון שזה **שינוי גמור.** והנה **בעיקר** היתר דשינוי בטוחן מצינו בשו"ע בס"ז דמותר לדוך פלפלין שטחינתם מדאורייתא ע"י שינוי, ומקורו מסוגיא מפורשת בשבת קמ"א. ולכאו' צ"ב, דמאי שנא שינוי זה משאר דיני המלאכות מדאורייתא ששינוי אסור בהם עכ"פ מדרבנן.

ונראה שרש"י שם הרגיש בדבר, שכן כ' וז"ל: **"דאין טוחן הוא** אלא כלאח"י", ומשמע שבטוחן כאשר נעשה לאח"י חסר בגוף המלאכה. וצ"ב בטעם ובגדר דהאי מילתא.

ובאמת מצינו במ"ב בטוחן גופי' שלעיסה בשיניים אף דהוי שינוי הרי"ז אסור מדרבנן, וצ"ב מאי שנא בין שינוי דלעיסה בשיניים לבין ינוי דפלפלין, והנה בדברי השבה"ל הנ"ל מבואר ששלא בסכין הוא 'שינוי גדול', וצ"ב מה השינוי הגדול בזה.

היתר דלאלתר

כ' הבית יוסף בשם הרשב"א וז"ל: "הרשב"א כתב בתשובה (ח"ד סי' ע"ה) דהא דפרים סילקא דוקא במחתך כדי לאכול למחר, או אף לבו ביום ולאחר שעה, לפי שדרך סילקא לחתכו דק דק בשעת בישולו, וכל שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה [חייב], הא לאכלו מיד שרינן, **שלא אסרו על האדם לאכול מאכלו חתיכות גדולות או קטנות,** וכדאמרינן בפרק כלל גדול (עד.) היו לפניו שני מינין, בורר ואוכל לאלתר, בורר ומניח לאלתר, ולבו ביום לא יברור, ואם ביירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת, דאלמא כל שאוכל מיד כדרך שבני אדם אוכלין, אף על פי שיש באותו צד בעצמו חיוב חטאת כשמניח לאחר זמן ואף לבו ביום מותר", עכ"ל. ומבואר שמלאכות כאלו שכאשר האדם אוכל בהכרח עובר על המלאכה, הותרו לאלתר. וזה שייך רק בטוחן ובורר, שזו צורת האכילה עצמה, בשונה מלישה שאינו מוכרח.

ונראה ללמוד מדברי הרשב"א שגדר המלאכה דטוחן ענינו חיתוך האוכל שיהא מוכשר לאכילה, דהלא זוהי פעולת הטחינה בשיניים, ומשום כך הותרה מלאכה זו גם לאלתר.

ע"פ זה מבואר שאין היתר לאלתר היכא שהחיתוך נעשה בכלי מיוחד לכך, והיינו שבכלי המיוחד כבר אי"ז חלק מהחיתוך של עצם האכילה, אלא התעסקות עם האוכל מצד עצמו, והוי כעין 'עמל מלאכה' ולא רק הכשר לאכילה. וללא גדר זה נראה שהדבר צע"ג. (ועיין היטב בתור"י הזקן ותלמידיו שבת ע"ד ב', וכן בחזו"א סי' ס"א סק"א ד"ה ומש"כ). ובזה נראה לבאר ענין ה'שינוי גדול' שיש בחתיכה ללא סכין, דכל שמשנה בעצם פעולת החיתוך, שכעת ללא סכין איננו ממש חותך אלא 'דך', הרי זה חשיב לשינוי גדול, שהוא שינוי מהותי מעיקר המלאכה.

[ונראה שזו הבנת האג"מ או"ח ח"ד סי' ע"ד בגדר דק דק הנאסר, שהוא באופן חיתוך גמור לאורך ולרוחב ולא בחתיכת פרוסה, והיינו שבפרוסה אי"ז חיתוך כבדרך אכילה, ויל"ע בזה גם אודות מעיכת בננות שהתיר האג"מ שם, שיתכן שהוא משורש זה].

בענין אין טוחן אחר טוחן

הנה לא בכל המלאכות אמרינן כעין כלל זה דטוחן אחר טוחן, דאף דבבישול מצינו שאומרים כן, אבל בלישה איתא באבני נזר שיש לישה אחר לישה, וכן בשאר מלאכות אסור לכתוב גם ע"ג דבר שנקרא כתוב וכו'.

והנה החזו"א סי' נ"ז ד"ה ענין הבין שכאן אי"ז הגדר, אלא דין הטוחן הוא ההפרדה, וכיון שהוא מופרד חיבור בני אדם ל"ה חיבור, ובאמת לא עושה כלום. אמנם יל"ע בתוספתא פט"ו משבת שכרכן לכל ה'אין' 'אחר' יחד, ובגר"א כאן איתא שכן הוא בכל המלאכות.

ונראה לבאר שבבישול יסוד המלאכה הוא **להפוך המאכל מאינו מתוקן למתוקן,** ולא רק הפעולה היבשה כבכתיבה, ולכך אם יש שם תיקון שכבר נהפך למתוקן, חשיב בכך שעשוי, ואילו בכתיבה אין שם המלאכה עצם ההפיכה לדבר הכתוב, אלא רק פעולת הכתיבה גרידא, לפיכך יש כתיבה אחר כתיבה.

ולפי"ז יצא שבטוחן המלאכה היא **יצירה והפיכה לטחון.** ויש לדייק הדוגמא השלישית שהובאה בתוספתא הנ"ל, שהיא להציע המיטות, והיינו שיסוד האיסור שם הוא להפוך למסודר, דלא כל 'פעולה' של סידור נאסרה.

וכך יש ליישב את שיטת האבנ"ז בחיתוך אוכל שהיה דק מער"ש לחתכו לדק יותר בשבת עצמה, שכתב האבנ"ז שאין טוחן אחר טוחן, והתקשה הגרש"ז בשולחן שלמה דסוכ"ס בחתיכה זו הוא כן טוחן, ולדברינו גדר המאכל שלפנינו הוא שנהפך כבר לטחון, וממילא לא שייך לטחנו שוב.

ועד"ז מתבאר גם ההיתר דלמד המג"א, דמשמע שכל האיסור הוא **לשוויי אוכל**, היינו מחמת ששיטת התוס' שבאוכלין אין טחינה כיון שלא חידש בהם כלום, ומ"מ אנו מחמירין בזה משום עצם החיתוך, אבל למי שראוי שלם גם אין משמעות בחיתוך רק למי שאין ראוי. ובזה אין הולכין אחר רוב העולם כיון דאצלו הוא שוויי אוכל, ומשמע שעל אף דבעלמא אין בכל שוויי אוכל ליתן לזה שם טוחן, רק מצד השוויי אוכל לבד, כאן השווי אוכל אצלו זה סיבה להחשיב לטוחן עצמו.

ובשיעור דק דק לא נתפרש גדרו, ומיהו חתיכות גדולות קצת כתב החזו"א גדולות מהרגילות, וכגרש"ז שאין צריך עוד לשיניים הטוחנות באכילתם, ויתבאר לפי גדר הנ"ל שכל עוד שצריך עוד לשיניים הטוחנות לא מוגדר **שנהפך** לטחון.

* * *

בגדרי מעבד וכובש כבשים

הנה בשו"ע נקט לגבי מי מלח טעם דמעבד, ואילו לגבי מליחת פירות טעם דכובש כבשים. וצע"ג שעירב בזה את דעת רש"י והרמב"ם. וכבר עמדו בזה בערוה"ש ובפמ"ג, ועיין בפמ"ג שבמי מלח היה ניחא להשו"ע טעמא דמעבד, ובמליחה היה ניחא טפי טעם דבישול, אלא דצ"ע דזה מכריח שההיתרים יהיו שווים בשניהם.

היתר דאינו רגיל - בשלמא משום בישול ניתן להבין שמה שאין דרך אי"ז דרך תיקון של הדבר, ומצינו שמקלקל בבישול לאו מלאכה כלל, אבל אם משום מעבד צ"ע מאי שנא. ובאמת בפמ"ג גופי' הרגיש בזה מאד.

גם יש לבחון סוג ההיתר הזה של 'דרך', דנראה בפמ"ג הנ"ל שצריך דרך תיקון, ולפי"ז יל"ע בג' חידושי הגרש"ז המובאים בשש"כ, וכדלהלן:

א. דעת הגרש"ז שעגבניה רגילה אין איסור לכבשה, והגם שהדרך לכבוש ירוקה מ"מ אין איסור, ולכאורה צ"ע אמאי, תיפו"ל שבחומר הזה אי"ז קלקול.

ב. יתר ע"כ חידש הגרש"ז שגם במלפפון יש לדון בו דאולי הדרך לכבשו רק בקליפתו, וצ"ע הלא אי"ז נפק"מ בעצם החומר המעובד.

ומאידך חידש הגרש"ז חידוש שלישי לחומרא, דבצנון כיון שכן היה בזמן הגמ' אסור, וצ"ע דאם היום רואים את זה כקלקול, מה אכפ"ל מה היה בזמן הגמרא.

והנה ישנו היתר נוסף הנקרא בגמרא טבילה, ואלו פרטיו: הגמ' מחלקת בין מליחה להטבלה, וברש"י משמע שיש ג' תנאים לטבילה, שיהיה אחד אחד, ושיהיה בשעת אכילה [ויש לדון דנראה לכאורה שגם הבינו הפוסקים - כפשוטו - שיש ענין של "צורת טבילה", ועי' ארחו"ש דלא כן, ונראה במ"ב שהצריך את כולם].

ולכאורה קשה ביותר, דמאי גרע טיבול של כמה חתיכות שאסורות גם אם אוכלם תיכף, מנתינת שמן שמתרת אפילו אחר נתינת המלח כמבואר במ"ב. עוד צ"ב, דבתה"ד ומהירושלמי משמע שא"צ שיהיה אחד אחד, ובאמת צ"ב למה צריך כמה ביחד.

ובערוה"ש ביאר שרש"י לשיטתו בטעם האיסור, ונראה הביאור שכיון שרש"י למד שהאיסור הוא משום **דדמי תיקון,** א"כ לולא זה הרי שחסר בצורה של תיקון, רק דרך אכילה. והמבואר שלא הולכים ע"פ התוצאה שהדבר מעובד, אלא ע"פ המעשה, שאסור לעשות מעשה בעל צורה של עיבוד. לפיכך יש חילוק, שאם נתן שמן 'תיכף' (=כל' המ"ב) חסר בעצם הצורה של המלאכה, אבל אם אוכל אף שאוכל תיכף, מ"מ הרי שמצד המעשה שלו עדיין זו צורה של מעבד.

ובזה מיושב המעשה עם הח"ח שהובא בקצוה"ש, שהח"ח נמנע מלאכול צנון שהוטבל במלח, והק' הקצוה"ש שם למה לא שפך תיכף שמן, ולהנ"ל י"ל דכיון שסילק ידיו בינתים תו לא יהני התיקון של שמן, שכן בינתיים נראה המעשה כמעשה של עיבוד, אבל אם תיכף ומיד שופך שם שמן אז מתבטל שם המעשה.

וזה גם ענין מה דבעינן שבסוג הדבר ליהוי **צורה של תיקון,** ואיננו מתחשבים בתוצאה, ובמלפפון אם אי"ז ממש הדרך הרגילה לכבוש כיון שיש קליפה, הרי שאין לדונו כצורה של תיקון, וכך גם הענין בצנון לחומרא, דכיון וע"ז גזרו חז"ל הרי שנקבע הדבר כצורת עיבוד, גם אם למעשה אי"ז יוצר בעינינו פעולה של תיקון.

והשתא לפי"ז נראה דיש ג' נפק"מ גדולות אי האיסור מטעם בישול או עיבוד: א. דבבישול אין לחלק בין אחד אחד ליותר. ב. דבבישול אין להחמיר במינים שאינם דרך בישול. ג. בבישול אין סברא להיתר במה שנותן שמן. וזה נראה החילוק בין מעבד לבישול לענין שמן.

והנה מבואר בשו"ע, וכ"ה ברש"י, שיסוד האיסור במי מלח הוא משום 'נראה כמעבד', ודוקא אם כונתו ליתן לתוך השלקות, ולולא זה היה נראה שלא יהיה איסור. וכ"ה דעת התו"ש, אלא שהא"ר פליג וכדלהלן.

היתרים במי מלח: לעשות מעט בכונה לתבשיל או לפת, ונחלקו הפוסקים האם ההיתר הוא דוקא לשימוש לאלתר או אפי' לסעודה אחרת.

ומבואר עוד שלא ברירא כלל שיועיל שמן, ואף אם מועיל היינו דוקא אם ישים השמן קודם, ולכאורה קשה למה באמת לא יועיל שמן, הלא סוכ"ס לא יראה כמעבד, ומבואר איפוא שבמי מלח עצם הפעולה אסורה. וצ"ב הגדר בהיתרים הללו בין לצד דמעבד ובין לצד דבישול.

במחלוקת הא"ר והתו"ש

הנה יש ג' מחלוקות בין התו"ש והא"ר בענין מי מלח: א. דלהתו"ש האיסור הוא דוקא אם כונתו לאיסור. ב. להתו"ש יש היתר אם נותן שמן קודם. ג. להתו"ש בעינן לצורך אותה סעודה והוא בדוקא. מאידך להא"ר אסור אפי' כונתו להיתר. ב. אין היתר של שמן כלל אליבא דרבנן. ג. חידוש הא"ר שלצורך הסעודה לאו דוקא, אלא הוא רק בתורת סימן שלא עושה הרבה, ולדבריו המודד להיתר או לאיסור תלוי רק בכמות.

ונראה דיסוד מחלוקתם אחת היא, שהתו"ש התחשב בעיקר בתוצאה, ואילו להא"ר עצם המעשה הוא האסור.

מרדכי רוטנברג - קרית יובל

בענין פרים סילקא וסלית סילתי

שבת דף ע"ד ע"ב: "אמר ר' פפא האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, אמר ר' מנשה האי מאן דסלית סילתי חייב משום טוחן", ופירש"י שפרים היינו שמחתכו הדק, ובסלית סילתי היינו עצים דקים להבעיר, ובר"ח העמיד בפרים סילקא שהיינו כעין כתישה ולא כעין חיתוך, וסילתי הוא כשמפרק נימין מהדקל שיוצא קמח מביניהם, וכענין זה הביא בשיטה להר"ן, וכ"כ הרמב"ם שסילתי היינו כשחותך עץ ויוצאת ממנו נסורת.

ובראש"ש הביא את פי' הר"ח שמפרק נימין גבי פרים סילקא, וכ' שהוא פי' הגון כמו גבי סילתי, אבל פירש"י שמחתך ירקות דק דק תמוה, שאין שייך טוחן בדבר שהוא אוכל ומחתכו דק דק, והיינו שדוקא כפי' הר"ח שהוא מפרק את נימי הדקל שאינם אוכלים שייך לחייב, ולא בסילקא שהוא תרד כפירש"י. ולכאו' לפי' הר"ח שבידינו שהעמיד את ענין נימי הדקל גבי סילתי, משמע שסילקא הוא כפירש"י וחייב אף באוכלין, וכ' בק"נ שאולי יש לגרוס בד' הרא"ש שדן גבי סילתי, וקושייתו לפירש"י בדבר שאינו אוכל שלא יתחייב כשמחתכו דק דק, אך הביא מד' הרא"ש עצמו בביצה שפסק לחייב במבקע עצים דק דק משום טוחן, ואף בב"י הביא את ד' הרא"ש גבי סילקא, וצ"ל שבסילתי פי' כמש"כ רש"י שהוא בעצים דקים, והרי א"כ שזה מש"כ הרא"ש שבסילקא שמפרק נימין הוא כמו סילתי, והיינו שהוא באופן שאינו אוכל.

ויש לבאר לפי סברות הראשונים מהו חידוש הדין שבסוגיא לחייב יותר מכל טוחן, ולפירש"י הרי מבואר שיש בסילקא חידוש לחייבו אע"פ שהוא אוכל ומחתכו דק דק, אך בסילתי ולד' הרא"ש לפי' הר"ח אף בסילקא לכאו' הר"ז ככל מלאכת טוחן, ויל"ב מהו חידוש הדין בזה. ואפשר שכיון שעיקר המלאכה היא לצורך העמדת הקמח לאכילה, שהיה צד שבדבר שאינו לצורך אכילה פטור, ובזה העמידו שאף בעצים ובנימי הדקל כשמחתכם דק דק מתחייב. ועוד, שהרי לד' הק"נ מבואר בקושיית הרא"ש שאין לחייב דבר שאינו אוכל כשמחתכו דק דק, ולכאו' הלא בר"ח עצמו מבואר שמתחייב אף בדבר שאינו אוכל כשמפרק את הנימין מן הדקל, וא"כ כשנקט הרא"ש לפ"ז שאין לחייב כשאינו אוכל זה דוקא כשמחתכו דק דק, שבזה העמיד שדוקא כמו שפי' הר"ח במפרק את הנימין שיוצא כעין קמח יש לחייב, ולא כשמחתך דק דק, וכן מתפרשים ד' הר"ח גבי סילקא שהוא חייב דוקא כעין כתישה, והיינו כענין שנעשה הקמח ולא כעין חיתוך, ואפשר לפ"ז שזהו חידוש ד' הגמ' לפירש"י שמתחייב אף באופן שמחתך דק דק, ולא רק בכעין קמח.

אמנם לפי' הר"ח שהעמיד את החיוב בסילקא בענין שהוא כעין כתישה, ובסילתי בכעין קמח, יל"ב מהו חידוש הדין שבהם, ובאמת לענין סילתי שפי' שהוא מפרק את נימי הדקל, ועי"ז מוציא קמח מביניהם, יש צד חידוש, שמצינו במאירי שהק' על פי' זה שטוחן הוא דוקא באופן שלוקח דבר שלם וטוחנו, וכאן הקמח היה כנוס מתחילה, והיה מקום להעמיד שזהו חידוש הדין לפי' הר"ח שמתחייב אף באופן שהעמיד את הקמח שהיה כנוס מתחילה, אמנם סברת החיוב בזה מחודשת וכד' המאירי, ויותר מסתבר שהחיוב הוא באופן שהקמח בא מן הנימין עצמן, שמתחילה היה חלק מהם ונתפרק, והוא כענין מה שנתבאר עוד מהרמב"ם שחתך עצים ויצאה מהם נסורת וכנ"ל. אלא שבמאירי הק' עוד שאין לחייב באופן זה, כיון שעיקר פעולתו היא בנימין ולא בקמח, ובשיטה להר"ן הוכיח לזה ממסתת את האבן שאינו מתחייב משום טוחן על חלקי האבן שמתפרקים, כיון שעיקר פעולתו בזה הוא באבן עצמה, ואין לחייב משום טוחן על

עזי אורך בכח השתא

השתא תקיף השתמיד לאומאי, ואכ"מ.

הכי נמי, תן, משכיל לתמיד, אם אמ כשמ הנשמה לאלקיך עפ"י שהנשמה אלקית, אבל בשאר בעלי חיים שהנפש בהמית, אינה נצחית, ואיך אפשר לומר שהנפש בהמית היא מאלקיך, ועוד, הלא בשאר בעלי חיים נאמר (בראשית ז, כב) "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו", ואיך אפשר לומר שהנשמה

המלאכות בסידורא דפת, שהרי אף בסממנים כן הוא, וממה שהעמידו רש"י בזה שמפני סידורא דפת לא החשיבו לכותש במתני', משמע שבאמת בסממנים אף העני כותש, וא"כ צ"ע שמ"מ יש להחשיבו למלאכה מענין כתישת סממנים שהיתה במשכן, וכקושיית הראשונים.

והעמיד הריטב"א שבאמת לפירש"י כותש נחשב למלאכה בפ"ע, אלא שלא נמנית במתני' מפני שהיא רק בסממנים, והיינו שכיון שבמתני' העמידו רק מסידורא דפת לא הביאו לכותש שהעני אוכל פתו בלא כתישה. אמנם יל"ע, שכיון שבאמת מצינו בסממנים למלאכה זו, הרי שאף בפת יתחייב מ"מ העשיר משום כן, ובאמת כ' המהר"ם שלפירש"י נחשב הכותש למלאכה אף בפת, אלא שבמתני' לא הביאוהו מפני שאין העני כותש, וביאור הדבר י"ל שמטעם זה אע"פ שיש לכותש חשיבות מלאכה, מ"מ אינו נחשב מסידורא דפת, שבמה שמצינו בעני שאינו כותש מובא שאין זה שייך לסדר הפת בדוקא, ולכך לא נמנה במתני', אמנם בריטב"א נקט שלפירש"י נחשב למלאכה דוקא בסממנים ולא בפת, כיון שהעני אוכל בלא כתישה, וצ"ל שסבר שמטעם זה גם אין חשיבות לכותש להיות מלאכה בפת, כיון שאין נצרך הדבר אלא בסממנים. אכן מפשטות הדברים שלא מצינו בפירש"י שאין חשיבות למלאכה מטעם זה אלא רק שלא נמנה במתני', משמע כמש"כ המהר"ם שאע"פ שהוא נחשב למלאכה בפ"ע אף בפת, מ"מ אינו מסידורא דפת למנותו במתני'.

והרי מ"מ שלפירש"י לכאו' נחשב כותש למלאכה בפ"ע, לד' המהר"ם בכ"מ ולד' הריטב"א רק בסממנים, והק' ע"ז הריטב"א שא"כ מצינו מ' מלאכות, ובגמ' נתבאר שלא מצינו יותר מל"ט מלאכות, וכה"ק הרש"ש על ד' המהר"ם, והרעק"א העמיד מזה להכריח כפי' התוס' שאף בסממנים העני צובע בלא כתישה. ולפירש"י היה מקום לפרש שבאמת לא יתחייב בכותש בפ"ע כלל, וכמש"כ שהוא בכלל דש, והוצרכו לסברא שאוכל בלא כתישה מפני שהיה צריך מ"מ למנותו במתני' בפ"ע כזורה בורר ומרקד, והיינו שבהם באמת הם ג"כ בכלל אותה מלאכה שענינם אחד, אלא שנמנו בפ"ע מפני שהיו במשכן, ובזה הוצרכו להעמיד שמ"מ כותש לא נמנה במתני' מפני שאינו מסידורא דפת למנותו. אמנם לפ"ז הרי שאף בזורה בורר ומרקד באמת הם כמלאכה אחת, ורק נמנו בפ"ע מפני חשיבותם, וא"כ לא יהא במתני' באמת ל"ט מלאכות, ובגמ' מצינו של"ט מלאכות הם בדוקא, וללמדינו שחייב ל"ט חטאות.

ובע"כ צ"ל שמה שנמנו זורה בורר ומרקד במתני', הוא במה שבאמת נחשבו למלאכות בפ"ע, וא"כ אף את הכותש היה צריך למנות במתני' אם נחשב למלאכה בפ"ע, ובזה העמידו שמפני שאינו מסידורא דפת לא נמנה במתני', אך לא העמידו לכאו' מדוע לא יתחייב ע"ז בפ"ע, וא"כ עומדת קושיית הריטב"א לפירש"י שא"כ מצינו יותר מל"ט מלאכות דמתני' וכנ"ל. והנראה מזה לפירש"י שבאמת בעצם הדבר שלא נמנה במתני' מוכרח שאין לו חשיבות להיות מלאכה בפ"ע, והיינו שהרי ענין מנין המלאכות דמתני' הוא להעמיד את חילוק המלאכות שבהם שיהיו ל"ט, והרי שמה שאינו בחשיבות למנותו במתני', בע"כ שאינו בחשיבות גם לזה שיהא באמת כמלאכה בפ"ע, וא"כ כשהעמידו בגמ' שמפני שאוכל בלא כתישה לא נמנה במתני', שמשום כן גם אינו כמלאכה בפ"ע, וכלפי זה הרי שהעמיד רש"י במה שאוכל בלא כתישה שלכך אינו מסידורא דפת, שי"ל לפ"ז שזהו גופא הטעם שאינו נחשב למלאכה בפ"ע, והיינו שזהו גדר בחשיבות המלאכה בזה שהוא מסידורא דפת, ויעו"ע במשנ"ת בזה בענין סידורא דפת מסוגיא זו, שבאמת זהו מה שהעמידו בגמ' שלא יהא נחשב למלאכה בפ"ע, וכפלתי את הדברים כיון שכלפי סוגיא דכותש נתחדדו כאן עוד דברים.

והרי מ"מ לפ"ז כמה צדדים במה שהעמידו שעני אוכל בלא כתישה, שלפי' התוס' היינו שלכך אין לזה חשיבות להיות מלאכה בפ"ע, ולפירש"י היינו שלכך אינו מסידורא דפת, ובזה להריטב"א באמת ב' סברות נאמרו בזה, שגם אין חשיבות מלאכה בפת, וגם שלא נמנה במתני', ולהמהר"ם רק לא נמנה במתני' מפני שאינו מסידורא דפת, ולפמשנ"ת הכל ענין אחד, שלכך אינו מסידורא דפת, ומשום כן אינו בחשיבות להיות מלאכה בפ"ע.

עוד יעויין בראשונים שהביאו משיטת ר"ת שבאמת בסממנים אין כתישה כלל, ורק בפת לעשירים, וממילא שאף במשכן לא היו כותשים, ולכך אין הכותש נחשב כלל למלאכה בפ"ע, ומה שהוצרכו בגמ' לזה שבפת העני אוכל בלא כתישה הוא להראות שאין חשיבות מוכרחת לכתישה, שמשום כן בע"כ שלצביעה אף העשירים אינם כותשים, ולכך לא היה כותש במשכן, ועוד שאפשר שאף להוי"א לא דנו שהיה כותש בסממנים אלא רק בפת, ומשום הפת סברו להעמידו להיות מלאכה בפ"ע, ומה שאמרו בזה שהיה הכותש במשכן, היינו שהיו עושים פת לצורך בדיקת התכלת, ובזה העמידו שכיון שאין הכתישה מוכרחת לפת הרי שלפת זו שהיא רק לבדיקת התכלת ודאי לא כתשו, ולפירושו מה שעני אוכל בלא כתישה הוא שמשום כן לא היה כותש במשכן כלל, וק"ל.

בדין לישה בדבר שאינו בר גיבול

שבת דף י"ח ע"א: "אחד נותן את הקמח ואחד נותן את המים, האחרון חייב דברי רבי, ר' יוסי בן יהודה אומר אינו חייב עד שיגבל", והיינו שלרבי ענין הלישה הוא כבר בנתינת המים, שעי"ז מתערבים עם הקמח, ולריבר"י דוקא כשגבלם ונעשים כאחד נחשב לש, והביאו ע"ז "ת"ר אין גובלין את הקלי, וי"א גובלין, מאן י"א, אר"ח ריבר"י הוא, והנ"מ הוא דמשני, היכי משני, אר"ח על יד על יד", ופירש"י שקלי הוא קמח מתבואה שנתייבשה בתנור שעושים ממנו שתיתא, ולריבר"י שהחיוב הוא על הגיבול הרי שהוא מותר כלאחר יד.

והרי שבזה נחלקו בברייתא אם גובלין, והיינו באופן שמשנה את הגיבול לעשותו על יד על יד [ופי' הראשונים שהיינו שמגבלו מעט מעט ולא את כולו כאחד], וא"כ לרבי שאין גובלין הוא אף באופן זה, ולא נחשב בזה שינוי להתירו, ופירש"י שהיינו מפני שמנתינת המים הוא מתחייב, ולכך אין מועיל בו שינוי, ובפשטות כוונתו ששינוי זה אינו נחשב אלא כלפי הגיבול עצמו, אבל בנתינת המים אף כשהוא מועט נחשב כדרך, והביאור לזה י"ל שכיון שעיקר הלישה היא בעירוב שעושה בנתינת המים, אין חילוק בין מרובה למועט, שמתערבים הם בשוה, ורק לענין הגיבול שהוא להעמיד את העיסה משתנה הדבר כשלא עשאם כאחד אלא מעט מעט, ולכך מועיל בו השינוי להתירו [ולפי"ז צ"ל "שאין גובלין" היינו מנתינת המים, שנחשב הכל לגיבול, וכלפי זה נאסר לרבי כיון שאינו עושה בזה שינוי כלפי נתינת המים].

אמנם בברייתא הביאו ע"ז "ושוים שבוחשין את השתית", והיינו שמודה רבי להתיר בזה, וביארו בגמ' שהחילוק הוא "הא בעבה הא ברכה", ופירש"י "בעבה אין גובלין אבל ברכה בוחשין, שאין זו לישה", והיינו שכל הדין שאסר רבי מפני שמתחייב בנתינת המים הוא בעבה, אבל ברכה שאינה לישה מותר, והביאו ע"ז בגמ' שמ"מ לא הותר אלא בשינוי שנותן תחילה את השתית ואח"כ את החומץ, וצ"ל שאע"פ שאין זו לישה, מ"מ נאסר מדרבנן שדומה ללש, ובזה מותר ע"י שינוי, שלא אסרו מדרבנן באופן זה [ואע"פ שלריב"י העמידו את השינוי בזה שעשהו מעט מעט, הוצרכו כאן לשינוי באופן נתינת המים, והיינו שכיון שהאיסור הוא בנתינת המים אין נחשב שינוי במה שעושהו מעט מעט וכנ"ל]. ולפ"ז הרי שמה שאסר בעבה הוא אף באופן שעושה שינוי בנתינת המים מהטעם שנחשב בזה לישה, ולכאו' הוא ככל דיני המלאכות שאף בשינוי לא נאמר בהם היתר אלא אסורים מדרבנן, וא"כ צ"ע לריבר"י שהמלאכה היא בגיבול, מדוע הותר לכתחילה כשעושהו מעט מעט אע"פ שנחשב בזה שינוי, שכיון שהגיבול הוא המלאכה יאסר מדרבנן, כמו שמצינו לרבי בענין נתינת המים.

והנה ברש"י העמיד בזה שלא יועיל השינוי כיון שאף במורסן שאינו בר גיבול מחייב רבי על נתינת המים, ומשמע שנקט בקלי שנחשב בזה כמו מורסן, ובזה הביא שכיון שמצינו לרבי שמתחייב בו על נתינת המים אסור אפי' בשינוי, ועיקר הדין בזה הוא גבי מתני' "נותנין מים למורסן אבל לא גובלין", והעמידו בגמ' שהוא כריבר"י, ואע"פ שאין מורסן בר גיבול נחלקו בזה, "דתניא בהדיא אין נותנין מים למורסן דברי רבי, ריבר"י אומר נותנין מים למורסן". וברי"א דקדק מן הברייתא שכיון שאין בו גיבול אף לרבי, אינו מתחייב בו על נתינת המים ואסור רק מדרבנן, אכן מפירש"י הרי מבואר שמתחייב בנתינת המים, והיינו שכיון שנחשב לישה לרבי אף בלא גיבול, ממילא שאף באינו בר גיבול יתחייב, ומזה הביא לענין קלי שלא יועיל השינוי, וכמבואר בדיני המלאכות שאסורים מדרבנן אף כשעושה אותם בשינוי [אבל ברכה "שאין זו לישה", הרי שאף נתינת המים היא רק מדרבנן, ולא נאמר בה לאסור ע"י שינוי].

אמנם בדעת ריבר"י שגדר הלישה הוא בגיבול, הרי י"ל שדוקא בגיבול גמור מתחייב, אבל במורסן שאינו בר גיבול אין זה לישה, וכן מוכח מההו"א בגמ' שדנו לחייבו על נתינת המים מפני שאינו בר גיבול, והיינו שסברו שכשאין בו גיבול נתינת המים נחשבת לישה, ומבואר שסברו שאין בו גיבול, ואף למסקנא י"ל שאינו גיבול, אלא שאעפ"כ אין מתחייב על נתינת המים ומ"מ עומדת הסברא שאף גיבולו אינו לישה. וממילא שמה שאמרו במתני' "אבל לא גובלין", הוא רק מדרבנן שנראה כלש, וכך יהא הדין בקלי שיהא בו דין הלישה רק מדרבנן, וא"כ מבואר מדוע יועיל בו השינוי שנותן בו מעט מעט להתירו אף לכתחילה, אע"פ שבכל המלאכות אסור לכתחילה, שרק לרבי שהלישה היא בנתינת המים שייך להחשיב דין לישה גמורה מדאורייתא במורסן ובקלי, ולכן אסור בשינוי, אבל לריבר"י שרק בגיבול נחשב לישה, הרי שאין בהם איסור לגבל אלא מדרבנן, וע"י שינוי לא אסרו בהם, ובאמת אף במורסן אמרו בגמ' שמותר ע"י שינוי אף לגבל לריבר"י, וק"ל.

אלא שיל"ע בזה מסוגיא דלעיל (י"ז א') לענין דיו, שדייקו ממתני' שמתחייב על נתינת המים, והוא דלא כריבר"י, והעמידו לדחות שכיון שדיו אינו בר גיבול, אפשר שמודה ריבר"י שיתחייב על נתינת המים, וכהס"ד שבסוגיין, והק' הראשונים מדוע לא הוכיחו כבסוגיין ממורסן שאף כשאינו בר גיבול מותר, וכ' התוס' שמורסן נחשב יותר בר גיבול מדיו, ולכך עומד כדין בר גיבול שמותר בנתינת המים, משא"כ בדיו, אך לפי המבואר לכאו' מפירש"י שאף במורסן אין מתחייב לריבר"י בגיבולו, הרי שלא נחשב לזה בר גיבול, וא"כ מה שנפטר בגיבולו הוא מפני שאף כשאינו בר גיבול פטור וכנ"ל, והרי שאע"פ שהוא יותר בר גיבול מדיו לא תהא בזה סברא יותר לפוטרו, והדרא קושיית התוס' בזה, וצ"ע.

מאיר רובינשטיין - מודיעין עילית

בענין ריסוק פירות וירקות מבושלים

א. כתב הרמב"ם פכ"א מהל' שבת הי"ג: "השום והבוסר והמלילות שרסקן מבעוד יום, אם מחוסרין דיכה אסור לו לגמור דיכתן בשבת, ואם מחוסרין שחיקה ביד מותר לו לגמור שחיקתן בשבת" [והוא עפי"ד הגמ' בשבת יט: שעולה למסקנא שבאופן שעדין לא נדוכו במדוכה בע"ש אסור לדוך בשבת, אבל מתי שנידוכו בער"ש אלא שצריך עוד שחיקה נוספת - בידיים - מותר לגמור זאת בשבת, ואמנם יש ראשונים שלמדו שאסור לגמור בידיים, אלא זה רק מתיר להשתמש כשנשחק מאליו, אך שיטת הרמב"ם שהיתר זה הוא אף לשחוק בידיים].

ומסיים הרמב"ם: "לפיכך מותר לגמור שחיקת הריפות בעץ הפרור בתוך הקדירה בשבת, אחר שמורידין אותה מעל האש", והובאו דבריו בטור בסו"ס שכ"א.

ולהבין הלכה זו שהוציא הרמב"ם עפ"י דין הגמ', נעתיק את דברי הרמב"ם בתשובה סי' ש"ה שמובאים בב"י (שם), ושם מתבאר המקרה עליו דיבר הרמב"ם וביאור ההלכה, שע"ד הרמב"ם והטור הנ"ל מוסיף הב"י: וכ"כ בתשובת הרמב"ם שנשאל על קדירה של דייסא שמשהין אותה ע"ג כירה בשבת, למחר כשמורידין אותה מעל הכירה מכניסין בה עץ הפרור ומגיסין בה הרבה ומערבין אותה, ומכין אותה בעץ הפרור עם צדדי הקערה או בתוך הקערה עד שתתערב הבשר והריפות והמים, ותסמך ותעשה כולה גוף אחד וכו', כל אלו המעשים אסור או מותר, והשיב: ודאי שכ"ז מותר הוא, שהרי בפירוש תנינא השום והבוסר והמלילות שריסקן מבעו"י וכו', וק"ו להריפות שכבר דכו אותם במדוכה כל צרכן ונתבשלו כל צרכן, ואינן מחוסרין אלא מעט שחיקה ועירוב וכו', עכ"ל (ע"ש בהמשך שמבאר מ"ט ליכא בזה משום הגסה ובישול).

והלכה זו של הרמב"ם שהובאה בטור, העתיק גם הב"י בשולחנו הטהור בסי' שכ"א סעיף י"ט, ובמ"ב שם סקע"ח הביא הביאור בקצרה: הריפות - מעשה דייסא, והטעם כיון שכבר דכו אותם במדוכה ונתבשלו כל צרכן, ואין מחוסר אלא שחיקה מעט, ע"כ. ובסקע"ז כתב: ומ"מ יש ליזהר שלא לטרוף בכח, ע"כ [והוא עפ"י מה שנחלקו כאן הפוסקים אם מותר אף בכח, כדמשמע בתשובת הרמב"ם, או שאסור כמו שנראה בהלכות הרמב"ם (בפכ"ב הי"ב) גבי חרדל ושחליים. והב"ח ר"ל שע"כ צ"ל שהרמב"ם בחיבורו חזר בו ממש"כ בתשובה, וכן הסכים המג"א והא"ר להחמיר בזה, ועפי"ד כתב המ"ב דבריו, אך הט"ז יישב וחילק בין ריפות לחרדל ושחליים, "דהתם לא הי' משקה תחילה קודם שבת, משא"כ הכא שכבר נתבשלו כ"צ קודם שמערב אותם"].

ב. ומה שיש לעמוד ולהבין בדין זה, ראשית כל מהו אכן טעם ההיתר לרסק את התבשיל, דהלא יש כאן דבר גוש ומפרידו לכמה חלקים ע"י שחיקתו וריסוקו, שדבר זה בעלמא נחשב למלאכת טוחן.

ומצינו **בתהלה לדוד** בהשמטות לסי' רנ"ב (ובמהדו"ח נדפס בסו"ס רנ"ב) שכתב: ובאמת דברי הב"ח צ"ב, דלש וטוחן הוי ב' הפכים, דלש עושה מגופים נפרדים גוף אחד, וטוחן עושה מגוף אחד גופים נפרדים, ועכ"פ במרסק תפוח צלי או קארטאפל (תפו"א בלע"ז) מבושלין אין בזה לכאו' לא טוחן ולא לש, שהיה גוף אחד ונשאר גוף אחד, עכ"ל. ומבואר בדבריו סברא להתיר ריסוק דבר המבושל, משום שבריסוקו לא מפריד לחלקים, אלא זה נשאר גוף אחד כמו שהי', אמנם סברא זו צ"ע, דהלא לפ"ז יהא מותר לרסק כדרכו גם פירות וירקות הרכים כשהם חיין, והלא הלכה פסוקה היא בסי' שכ"א ס"ז שאין היתר אלא בשינוי על ידי קתא דסכינא עי"ש, וע"כ שעצם הריסוק נחשב להפרדה והוי טחינה.

[ואמנם מצינו בשש"כ פ"ו ס"ז שכתב בשם הגרשז"א להתיר ריסוק (כדרכו) באבוקדו ובננות שנתרככו הרבה, כך שכשאוחז במקצת הפרי אין הנשאר נגרר אחריו (וכן מצדד בהלכות שבת בשבת להקל בכה"ג, ובחזו"א לא חילק בזה, ועי' חוט שני) - אך התם הוא משום שמרוב רכותם לא נחשב שפועל בהם דבר, דמרוסקים כבר, משא"כ בלא נתרככו או בשאר פירות, וכן בתפו"א אף במבושלים שעדין יש כאן חידוש ופעולה שנפעלת בו ע"י הריסוק, ואמנם שבאגרו"מ ח"ה סי' ע"ד צידד להתיר בריסוק בננות אף בלא נתרככו הרבה, אך גם הוא סיים שלכתחילה יש להחמיר לעשות בקתא ולא בשיני מזלג, וכ"ד החזו"א סי' נ"ז ד"ה ולענין להחמיר].

שו"ר **בשביתת השבת** (טוחן סקי"א) שג"כ הקשה כעי"ז ע"ד התהל"ד מדברי הירושלמי גבי שחיקת שום דאסור, ואף דהתם נשאר גוש אחר שחיקתו, עי"ש.

ג. ובדברי החזו"א בסי' נ"ח סק"ט מצינו ביאור באופן אחר, וז"ל: ונראה דכשם שבישולו מפקיעתו ממלאכת טחינה, כיון שטחינתו נוחה ואין שם מלאכה עלה, כמו"כ לאו שם לישה עלה וכו'. וגם בסברא זו צ"ב, דמה בכך שזה נתבשל ויותר קל לטחנו, הלא סוף סוף יש כאן גוף קשה ומוצק שמרסקו ומפרידו.

אמנם לכשנתבונן בלשונות הרמב"ם והפוסקים נראה דזה ל"ק, דהלא בדברי הרמב"ם בתשובה שהעתקנו מתבאר להדיא ששחיקה זו שנעשתה בעץ הפרור היתה אחר שכבר כתשו ודכו את הריפות בע"ש (ו"דיכה" הלא היא שלב שבא אחרי "ריסוק"), והכניסוהו לקדירה לבשלו, אלא שאחר הבישול נהגו לדוך אותו מעט יותר יחד עם כל שאר הדברים שבקדירה, עד שיהפך לעיסה גמורה ולדייסא, וא"כ א"ש שהיות והריפות כבר שחוקים ונידוכים, וכל הנידון הוא על שחיקה יתירה - בזה אפשר להבין שהבישול נתן לזה ריכוך נוסף, עד שנשאר כאן בפעולת השחיקה שאחריה מעשה כה קטן ולא משמעותי אשר עליו אפשר לומר ש"אין שם מלאכה עליו" ולא חשיב טוחן, אכן אם לא היו הריפות נידוכים בע"ש, לא הי' מהני מה שנתבשלו לרסקם אח"כ, ושפיר נדון את מעשיו כמרסק וטוחן.

ואין להקשות דא"כ מדוע הרמב"ם בהלכותיו וכן הטושו"ע סתמו בדין זה, ולא חילקו ופירטו **שמיירי** בריפות שריסקום בער"ש - דהלא היטב דייקו לכתוב "לפיכך מותר **לגמור** שחיקת הריפות בעץ הפרור וכו'", דמזה נשמע שכבר דכו ושחקו אותם, אלא שרק נשאר לגמור את שחיקתם אחר בישולם, זאת ועוד - שהלא הלכה זו היא המשך למש"כ לפנ"כ גבי שום בוסר ומלילות שרסקן מבעוד יום וכו', שאם רק מחוסרין שחיקה מותר לגמור שחיקתן בשבת, וה"נ בזה, וכ"ז מבואר ומודגש גם בדברי המ"ב שהזכרנו, שכתב ע"ד השו"ע הנ"ל "והטעם - כיון שכבר דכו אותם במדוכה ונתבשלו כל צרכן, ואין מחוסר אלא שחיקה מעט".

ד. אלא שעדיין יש מקום להקשות, דא"כ דמיירי בריסקם ודכם בע"ש, א"כ מ"ט צריך הכא לתנאי דמבושלין היטב בשביל להתיר שחיקתן, הלא בדין השום והמלילות שכ' הרמב"ם והשו"ע בתחילת ההלכה מבואר שכל שכבר ריסקם ודכם בע"ש מותר לשחקם בע"ש, כיון שנשאר רק שחיקה מועטת, ולא נזכר שם גם תנאי שצריך לבשלם, ואילו כאן נראה בחזו"א (וכן משמע במ"ב) שיסוד ההיתר הוא בצירוף מה שנתבשלו היטב.

ויתכן לומר שבשום בוסר ומלילות אחר שדכים אותם הרי הם טחונים בעצם, ובהם גם ללא פעולת הבישול נחשב בשחיקתם כטוחן דבר טחון, משא"כ בריפות יתכן שלא מספיק שלב הדיכה להחשיבם כטחונים (אולי בגלל קשיותם) ורק אחר הבישול יחשבו כטחונים עד שאין על השחיקה שם מלאכה, וצ"ע.

ה. ודב"ז שנתבאר שכל היתרא דשחיקת הריפות בקדירה הוא רק בנידוכו - חזינן זאת גם בדברי האחרונים שדנו על נידונים המצוים בתבשילי השבת האם מותר לרסקן אחר בישולן - שלאור המתבאר ברמב"ם ובשו"ע יצאו לחלק בדבר זה בין כשהתבשיל הוא מדברים שכבר נידוכו או שהם עדיין מוצקים (אלא שבגודל הריסוק הנצרך טוב הבישול מצינו הבדל בדעות הפוסקים), וכדלהלן.

הנה **התפארת ישראל** בקונט' כלכלת שבת כתב במלאכת טוחן, וז"ל: אסור לרסק קארטאפעל מבושלין או שאר מאכל משום טוחן, רק בהיו מרוסקין קצת מותר לגמור ריסוקן (סי' שכ"א סי"ט), עכ"ל.

ובאגרות משה ח"ד סי' ע"ד (מלאכת טוחן אות ה') כשנשאל האם מותר לרסק תפו"א שנתבשלו, דהתפא"י אסר אלא א"כ בהיו מרוסקין קצת (כמו בסי' שכ"א סי"ט), ומה הגדר בדברים אלה - השיב וז"ל: מכיון שהתם הוא דוקא בנעשו כבר ריסוק ודיכה, ואין מחוסרין אלא שחיקה מותר, שזה לא שייך בתפו"א, וצ"ל בטעם המחבר שמתיר לגמור שחיקת הריפות וכו', דהוא כדכתב הב"י בשם תשו' הרמב"ם משום שנתבשלו כל צרכן וכו', עכ"פ הבישול הועיל בריפות שהם בזה לבד כשחוקים הרבה, ואין מחוסרין אלא מעט שחיקה, ובתפו"א שהוא אחר שנתבשלו אולי מצד שנתרככו בזה טובא דומה להריפות, וג"כ שצריך שיהיו מרוסקין הרבה שלא יחסרו אלא מעט שחיקה, ותמוה לשון התפא"י שמתיר במרוסקין קצת, ובננות שאינם מבושלים אף שהם רכים בעצמן ליכא מעלת בישול, שאינו דומה הריכוך דבישול דנעשה מזה גם ריסוק ע"י שנסדקו והן ניפוחין ע"י הבישול במים, שליכא זה בריכוך הבננות, שלכן אין להתיר בתפו"א אלא כשכבר מרוסק היטב, אך לאיזה תינוק רוצה יותר לשחוק, עכ"ל.

ומבואר היטב בדבריו שכל הך היתירא לרסק ירקות מבושלים הוא רק כשכבר נתרסקו, וס"ל דלא סגי בריסוק מועט אלא בנתרסקו היטב (באופן שלגדול חשיב מרוסק, אלא שלקטן מרסקין ושוחקין טפי), וגם מבואר בדבריו טעם שצריך ג"כ שיהיו מבושלים שזהו דבר שמוסיף לריסוק, משא"כ בפירות הרכין ואינם מבושלים.

גם **בשמירת שבת כהלכתה** פ"ו ס"ט כתב: פירות וירקות (שנתמעכו) [במהדו"ב: שנתרככו מאד] ע"י הבישול, ונוחים הם מאד לריסוק, נפקע מהם איסור טחינה וכו', ובהערה כ"א [במהדו"ב כ"ב] כתב אחר הבאת המקורות: אולם **שמעתי מפי הגרש"ז אויערבאך** דכ"ז דוקא אם כבר נתמעכו, ואינם מחוסרים אלא שחיקה מועטת, וכההיא דסי' שכ"א סי"ט, וכ"ה בכלכלת שבת מלאכת טוחן, ע"כ. (וראה גם דברי השש"כ בהמשך שם בסעיף י' עד"ז).

ו. והנה בספר היסודי **"אורחות שבת"** (פ"ה בפתיחה לסעיף ט') הביא את דברי הרמב"ם בהלכות ובתשובה, וכ' ע"ז: "ולמדו מכאן הפוסקים שפירות וירקות שנתבשלו ונתרככו היטב אין איסור לרסקם", ושוב כתבו זאת להלכה בסעיף ט': "פרי שהתבשל או נאפה ונתרכך היטב ע"י הבישול מותר לרסקו, ואין בזה משום איסור טוחן, והטעם משום שהריכוך שנעשה ע"י הבישול מחשיב את הפרי כאילו כבר נפרדו חלקיו זה מזה", וממשיך שם - "ולכן מותר לרסק תפו"א וקטניות שנתבשלו ונתרככו היטב, ומותר לעשות כן אף במזלג, אך אין להשתמש לצורך הריסוק בכלי המיועד לכך משום דהוי עובדין דחול".

ובמחכ"ת דבריהם תמוהים מכל המקורות שהזכרנו, דמבואר שדוקא בנתרסקו כבר הותר, ושכן מדויק בשו"ע ומבואר במ"ב.

וכמקור להיתר של ריסוק פירות וירקות מבושלים, ציינו שם בהערה י"ט לתהל"ד סו"ס רנ"ב ולחזו"א סי' נ"ח סק"ט, והנה אמנם בתהל"ד שהזכרנו משמע כדבריהם [ועי' לעיל מש"כ בדבריו], אך מדברי החזו"א אין ראי', דאף שלא פירט והדגיש בדבריו חילוק בין נתרסקו ללא נתרסקו, אבל הלא דבריו שם נסובים בביאור דין הרמב"ם והשו"ע בריפות, והלא נתבאר שכל דבריהם הם באופן שנתרסקו כבר, אלא שבא החזו"א לבאר את החלק של תוספת הבישול הנצרכת, מה תועלתה ביחס להיתר מלאכת טוחן.

גם מה שהוסיפו לציין לדברי הרמ"א סו"ס שכ"א בשם המרדכי, שנהגו למרוח תפוחים מבושלים ע"ג הפת - אינו ראי' כלל, דהא כל נידון הרמ"א הוא ביחס לדין "ממרח", ולא נזכר כלל אם ריסוק התפוחים הי' מערב שבת או בשבת [ועוד שיש לחלק קצת בין תפו"ע מבושל לתפו"א מבושל מצד מידת רכותן, וצ"ע].

ובספר **הלכות שבת בשבת** (להגרממ"ק שליט"א) בח"א בדיני טוחן פי"ב סט"ז כתב בפשיטות לאסור ריסוק ירקות מבושלים בשיני המזלג אלא רק בשינוי, אע"כ כבר נתרסקו קודם הבישול ומסיים בשבת את ריסוקם, ובהערות מאריך לייסד הדברים עפ"י דברי הרמב"ם והפוסקים שמבואר דההיתר דוקא בנתרסקו [והעיר שם ע"ד האורחו"ש בזה], וכבר הזכרנו שבדברי האחרונים עד פוסקי זמנינו כהאגרו"מ והגרשז"א זצ"ל מתבאר כהחילוק הזה.

ז. ומה שיש עוד לדון בהאי שמעתתא - דלפי משנ"ת מפשטות הרמב"ם והשו"ע בעינן כדי להתיר את גמר ריסוק הריפות שיהיו מבושלים, ויש לדון ולהסתפק מה רמת הבישול הנצרכת לזה, דלא ראי מבשלן מהשכמת בוקר ערב שב"ק, למבשלן סמוך לבין השמשות, ולא ראי הנוטלן לסעודת ליל שבת לנוטלן בסעודת צפרא דשבתא, כידוע.

והנה הגם שבדברי הרמב"ם בהלכותיו וכן בטושו"ע לא נזכר חילוק בזה, אך בד' הרמב"ם בתשו' (שהעתקנו באות א') יש לדקדק ממה שכתב: "על קדירה של דייסא שמשהין אותה ע"ג כירה בשבת, למחר כשמורידין אותה מעל הכירה" וכו', ומשמע דדוקא בכה"ג שהבישול הוא עכ"פ מלפני שבת ועד בוקרו של שבת, ואמנם דזהו לשונו של השואל, אבל הרי ע"ז מתייחסת תשו' הרמב"ם להתיר, ואמנם שיש מקום לומר שהתירו, דהרמב"ם לא קשור דוקא לזה שנוטלים זאת בבוקר ואף בפחות מזה [אלא שכן הי' מנהגם, ודומיא דמנהגינו היום באכילת הטשולנט], אך מ"מ לא שמענו מדבריו מקור להתיר יותר מאשר תבשיל שנתבשל בשיעור של לפחות מסמוך לכניסת שבת עד למחרת בבוקר, וצ"ע לדינא [ולכאו' מסתימת הפו' נראה דאין חילוק בזה].

ח. אמנם נראה להוסיף בזה קולא לדינא - דגם אם כדברינו שיש להחמיר וליזהר מלטחון ירקות אף במבושלים היטב, מ"מ לגבי הך דינא המבואר בשו"ע סי' שכ"א סי"ב שאסור לחתוך את הירק דק דק משום טחינה [ואף שנחלקו בזה הראשונים ורובא מתירים חיתוך ירק חי באופן זה, ול"ד לטחינה, מ"מ בשו"ע פסק להחמיר בכה"ג], מ"מ בנידו"ד במחתך ירקות המבושלים נראה פשוט דכה"ג שרי לחתכו אף באופן דק מן הדק, דהא התירו הפוסקים אף ריסוק ממש כאשר הוא בשינוי כגון בקתא דסכינא, ואף בריסוק רגיל בכף - וכ"ש בזה שאינו ריסוק גמור אלא חיתוך באופן דק הדומה לטחינה, אך ודאי דעכ"פ מידי שינוי לא נפקא, ויהא מותר לחתכו לחתיכות הדק היטב כל שנתבשל כל צרכו [או בפרות וירקות שנתרככו מאד כבננות ואבוקדו].

ט. ואגב דעסקינן בדין זה של מיעוך בשינוי בקתא דסכינא וכו' - יש לציין לחידושו של הגרב"צ א"ש זצ"ל בספרו אור לציון סי' כ"ח, דלדידן כל כה"ג דשרי בשינוי שרי נמי בשיני המזלג, כיון שבזמנינו אופן הריסוק הפשוט והרגיל הוא ע"י מיקסר ובלנדר וכיוצ"ב, ועכ"פ במגרדת, וממילא אף שיני מזלג חשיב שינוי ושרי. וכ"כ גם בספר מנוחת אהבה (להגר"מ לוי זצ"ל) בפ"ח דין י"ב. ואמנם שבספר הלכות שבת בשבת (שם סוף סט"ו) מביא משמיה דמרן רבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל דס"ל דאין להקל בענין זה שהוא חשש דאורייתא, ואף אם יש בזה איזה שינוי, מ"מ להא בעינן שינוי הניכר כמו קתא דסכינא [ואמנם על מיעוך בכף ממש נראה שם דמוסכם להקל וכדברי האגרו"מ, וא"צ דוקא בקתא דכפא].

י. העולה לדינא בקצירת האומר:

א. פירות וירקות חיין אין לרסקן ואף בשינוי, ואף שבכגון בננה או אבוקדו שנתרככו היטב יש שהקילו, מ"מ ההוראה לאסור [אע"כ הוא אופן שנתמעכו ונתרככו לגמרי עד שבמשיכת קצה האחד לא נמשך קצה השני].

ב. ירקות מבושלים אף בנתבשלו היטב אין להתיר לרסק כדרכו, אלא בשינוי בקתא דסכינא או בכף, אע"כ הירקות **נתמעכו** ונתרסקו קצת קודם לכן, והבישול מסייע במיעוכו טפי - בזה יש להקל בריסוק אף בשיני מזלג.

ג. ומ"מ יש להקל בירקות מבושלים לחתכו דק דק דומיא דריסוק ע"י שינוי, ולא דמי לירקות חיין.

משה אהרן ארלנגר - ברכפלד

הערות קצרות בסימן שכ"א
דיני תולש בשבת [ודין טוחן ודיני תיקוני מאכל או מעבד ולש]

הנה מש"כ במוסגר הוא הוספה במהדורות מאוחרות של השו"ע. ולכאורה שָׁם הסימן דיני תולש בשבת תמוה, דכמעט לא נזכרים בסימן זה דיני תולש (מלבד סעי' י"ג), ועוד דבסי' של"ו נתבארו יותר דיני תולש, עיי"ש.

ואמר בזה ידי"נ הרה"ג נפתלי צבי הרצל שליט"א דנראה דט"ס הוא, וצ"ל דיני טוחן ולש בשבת, והשתבש לדיני תולש בשבת, ודו"ק.

ואכן בערוך השולחן שָׁם הסימן הוא: דיני אבות מלאכות של **טוחן ולש** וכו', ולא נזכר כלל ענין תולש [ומ"מ צ"ב למה לא נזכר ענין עיבוד או מליחה בכותרת העיקרית, בפרט שריש הסימן מיירי בזה].

סעי' ב'

אין עושין מי מלח הרבה ביחד לתת לתוך הכבשים, משום דדמי לעיבוד. ובמ"ב סק"ט: וכתב בספר תוספת שבת [סק"ה] דוקא אם כוונתו לתת לתוך הכבשים, אבל אם אין כוונתו לזה [והיינו שדעתו לחלקם לתוך התבשילין] אפילו הרבה מותר. אבל א"ר אוסר, וכן משמע במאירי שכתב דרק במעט התירו מפני שניכר שאין עושה רק לצורך שעה, משא"כ בהרבה יסברו שעושה לצורך חול, עיי"ש.

יש להעיר על דברי התוספת שבת, דלכאורה מהיכי תיתי להתיר בזה, הא כל איסור עשיית מי מלח הוא משום דמיחזי כמעבד כדתנן בשבת דף ק"ח, וא"כ מה יועיל כוונתו לתת לתבשיל, הא סו"ס מיחזי כמעבד.

ואין לומר דכיון שדעתו לתת לתוך התבשיל שרי, דהא על דברי המשנה שם: ואלו הן מי מלח המותרין, נותן שמן לכתחילה לתוך המים או לתוך המלח, אמרו בגמ': ובלבד שלא יתן מים ומלח לכתחילה. ופירש"י [והובא במ"ב סק"י] דאפילו נותן שמן לבסוף אסור, דבשעה שנותן מים ומלח יחד הוא נראה כמעבד, עיי"ש. והתו"ש עצמו הביא את דברי רש"י בסק"ז, עיי"ש. וא"כ ה"ה בנידו"ד, הרי בשעה שעושה את המי מלח ועדיין לא הכניסם לתבשיל מיחזי כמעבד. ועוד, איך יתכן דאסרו בזה רק כדי לתת בכבשים, הא לתת בכבשים אסור בשבת, וא"כ מה הוצרכו לאסור מי מלח, אטו איסור הכנה קמ"ל, וצע"ג.

ויש להעיר בזה גם על המ"ב שהביא דברי התו"ש, והביא מהא"ר והמאירי דלא כוותיה, ולא כתב לתמוה עליו ביותר מכל הנ"ל, וצ"ע.

שם. אבל יכול לעשות ממנו מעט לתת לתוך התבשיל. ובמג"א סק"ד: לצורך טיבול אותו סעודה [ר"ן]. משמע דלצורך סעודה אחרת אפילו מעט אסור, אפי' נותן שמן אסור, כן נראה לי, וכן משמע סעי' ה', ועי' סי' שי"ט ס"א. ע' תוספת שבת סק"ז ובפמ"ג כאן ובא"א סק"ז, שכתבו דכוונת המג"א לאסור בזה דוקא בנותן את השמן לירק אחרי שמלחו. אכן במחה"ש השיג ע"ד התו"ש, וכתב דודאי כוונת המג"א לאסור בזה אף בנותן את השמן לפני כן. וכן דעת שו"ע הרב סעי' ג', וכ"ה בקצות השולחן סי' קכ"ח ס"ו, עיי"ש. וע"ע בתהלה לדוד סק"ב.

סעי' ה'

אסור למלוח בשר מבושל או ביצה מבושלת, להניחה. ובמ"ב ס"ק כ"א: דהא דמתירין לעיל בביצה למלחה היינו לצורך אותה סעודה, אבל למלוח הבשר וביצה כדי להניח לאחר זמן דמי לעיבוד וכבישה. הנה כיון דאיסור המליחה בזה הוא משום דדמי לעיבוד וכבישה, א"כ לכאורה מסתבר דבנותן בבשר או בביצה שמן לא דמי לעיבוד וכבישה ושרי. אכן עי' בט"ז שכתב דלמעשה אין איסור ברור בזה מדינא, אלא מצד שא"צ לזה, ולמה יטריח עצמו בחנם בשבת, עיי"ש. וא"כ גם בנותן בהם שמן יחמיר לא לטרוח בחנם בשבת.

שם. והנה דעת המג"א והט"ז דאפילו דעתו לאכול ביומו אם הוא לצורך סעודה אחרת יש ליזהר בזה וכו'. אבל הא"ר מצדד דאין לאסור רק אם בדעתו להניח לאחר שבת, וכן משמע מביאור הגר"א, ובפרט אם העת חם והוא עושה כן כדי שלא יסריח, בודאי יש להקל לצורך סעודה אחרת דגם הט"ז מתיר בזה. לכאורה צ"ב בדעת הא"ר והגר"א, דהרי בלא"ה לאחר השבת אסור משום הכנה, ומאי קמ"ל. וי"ל דהחידוש הוא דאף בכה"ג שאין איסור הכנה, וכגון שרוצה להציל את הביצה או הבשר שלא יתקלקלו, אסור למלחן משום דדמי לעיבוד. ולפ"ז י"ל דבכה"ג שנותן בהם שמן אינו דמי לעיבוד וכנ"ל, ומותר להצילם שלא יתקלקלו [וממוצא דברים אלו יש ללמוד דלהציל אוכל שלא יתקלקל מותר אף ע"י ישראל, וא"צ דוקא ע"י גוי, דאל"כ הרי בלא"ה מיירי כאן באיסור דרבנן, וא"כ ע"י גוי הוא שבות דשבות דשרי אפי' בלי לתת בהם שמן, אלא על כרחך דבכה"ג שיתן שמן מותר להציל מהפסד אף ע"י ישראל, ודו"ק. אם לא שנאמר שגם בגוי יש מקרים שאסור, כגון בהפסד מועט, וא"כ י"ל דכאן ההיתר ע"י גוי אף בהפסד מועט. ויש בזה כ"מ במ"ב בהיתר להציל מהפסד ע"י גוי וע"י עצמו, וצריך תלמוד, ואכמ"ל].

סעי' י"א

מותר להשקות את התלוש כדי שלא יכמוש. יש לדקדק למה המחבר הביא סעי' זה באמצע דיני טחינה, ולא הביאו אחרי סעי' י"ב שבו מסתיימים דיני טחינה. ובפרט שבב"י הביא קודם מש"כ בסעי' י"ב ואח"כ מש"כ כאן, וצ"ע.

אילן גרינוולד - ברכפלד

בענין דעת ריבר"י בנתינת מים בבר גיבול ולאו בר גיבול

הנה נחלקו רבי וריבר"י בקמח ובמורסן, דלרבי נתינת מים לקמח מחייב משום לישה [וכן במורסן אין נותנין בו מים], ולריבר"י אינו חייב עד שיגבל [ובמורסן מותר לתת מים], ובגמ' (דף י"ח ע"א) נחלקו אביי ורב יוסף, דאביי ר"ל דריבר"י מודה בדיו דלאו בר גיבול הוא דחייבין על נתינת המים לחוד, ורב יוסף ס"ל שנחלקו אף בדיו, ומייתינן ברייתא דנחלקו באפר, דלרבי חייבין בנתינת המים, וריבר"י אומר עד שיגבל, ואביי דחי דמאי אפר עפר, נמצא דלרב יוסף נחלקו אף בלאו בר גיבול, דלרבי חייבין על הנתינה ולריבר"י עד שיגבל, ולאביי בלאו בר גיבול לכו"ע חייבין על הנתינה, ומה"ט אסרי' שם במשנה לב"ש לשרות דיו וסממנין מער"ש אא"כ נשרה מבעו"י [והיינו דרק אי איכא איסור דאורייתא אסרי' לה בעושה מער"ש, וכן מפורש בריטב"א החדשים שם, ואף דרב יוסף עצמו אמר להלן שם דלב"ש שביתת כלים דאורייתא, צ"ל לכאו' דמ"מ באיסורים דרבנן לא אסרו אלא בעושה הוא בשבת עצמה, ולא בעושה מער"ש ורק כליו אין שובתים, אמנם צ"ב מנא פשיטא לה להגמ' דלא אסרו בדרבנן, ויל"ע. והיה אפשר לתרץ בע"א, דהשתא לא ידעי' הא דלהלן דשביתת כלים דאורייתא הוא, אלא דטעמא דב"ש משום גזירה הוא, וכמש"כ התוס' להלן שם (ד"ה ולימא) בדעת רבה, אמנם הוא דוחק דהא רב יוסף עצמו הוא].

אמנם בגמ' בדף קנ"ה ע"ב תניא להדיא דנחלקו רבי וריבר"י לגבי מורסן כנ"ל, ולריבר"י מותר נתינת המים [ובתוס' ויותר בתוס' הרא"ש בדף י"ח מבואר שגרסו התם נמי כמו בקמח דלרבי חייב בנתינת המים, ולריבר"י אינו חייב עד שיגבל], והרי שם אמרי' דמורסן לאו בר גיבול הוא, הרי חזי דאף בלאו בר גיבול נחלקו, ותי' ע"ז התוס' והתוס' הרא"ש דמורסן יותר בר גיבול הוא מדיו, ורק לגבי קמח חשיב לאו בר גיבול. ומשו"ה אף דנחלקו במורסן, עדיין נחלקו אביי ורב יוסף בדיו אי פליגי או לא, וברמב"ן תי' דבאמת לא ברירא להגמ' אי מורסן בר גיבול הוא אי לא, ואי נימא שמודה ריבר"י בלאו בר גיבול, ע"כ נימא דמורסן בר גיבול הוא כקמח [ומשמע דלפי"ז אינו דרגה אמצעית אלא הוה כקמח ממש, ועי' להלן]. נמצא לפי"ז כמו שביארנו שנחלקו אביי ורב יוסף אם בלאו בר גיבול מודה ריבר"י לרבי או לא וכנ"ל [ומ"מ בלאו בר גיבול קצת כמורסן ודאי נחלקו להתוס'], ולפי"ז כד אמרו שם דילמא ע"כ לא קאמר ר"י בר"י וכו' לא ס"ד וכו', ומבואר בתוס' רי"ד דאביי קאמר לה, ורבי יוסף דחי לה, נמצא דרב יוסף כוונתו לדחות לגמרי דלא ס"ד כלל לומר דמודה ריבר"י בלאו בר גיבול, אבל אביי עצמו ס"ל שפיר דרק במורסן נחלק ג"כ ריבר"י, אבל בשאר דברים שאינם בר גיבול כלל מודה הוא לרבי וכנ"ל.

אמנם במאירי (שם ושם) כ' לבאר דלא דמי ב' הסוגיות, דיש קמח שהוא מחוסר גיבול וגיבולו גיבול, ובזה לריבר"י אין חייבין עד שיגבלנו, ויש מורסן שמחוסר גיבול אך אין גיבולו גיבול כ"כ, והו"א שמודה בה ריבר"י שחייבין על נתינת המים לחוד, ומסקי' שפליג אף בזה דסו"ס מחוסר גיבול הוא. אבל בדיו נחלקו אביי ורב יוסף, דלאביי חייבין משעת נתינת המים לכו"ע כיון שאינו מחוסר כלל גיבול, דעצם נתינתו למים זהו תיקונו שיהא שרוי במים להוציא צבעו.

ובתוס' רי"ד מבואר כעי"ז, והוא דחלוק תכלית המלאכה בדיו וכיוצ"ב לקמח ומורסן וכיוצ"ב, דבקמח תכליתו הוא לאחד ולדבק את כולם לעשותם עיסה אחת, ובזה נחלקו רבי וריבר"י, וכן במורסן תכליתו לאחדם יחד, אלא שאין דרך העולם לגבלו, משא"כ דיו וסממנין תכליתו הוא שרייתו במים להוציא טעמו וצבעו, ואין תכליתו לאחדם לעשותם עיסה, ובזה איכא חיוב דאורייתא על שרייתו דילפי' לה מסממנין שכן היה דרכן במשכן, וס"ל לרב יוסף דמ"מ לריבר"י צריך עדיין

גיבול לחייב, כיון דגם התערובת להוציא הטעם לא מיערב שפיר, ולא נשרה יפה בלא גיבול. ואביי דחי ליה, דשפיר י"ל שריבר"י מודה בזה דשרייתו מחייבתו, כיון דלאו בר גיבול הוא. אבל במורסן שתכליתו לאחד החלקים, בזה כיון דלאו בר גיבול הוא אינו כלל לישה דאורייתא [שאינו לישה חשובה שאין דרך העולם לגבלן], ומשו"ה אין מוכח ממורסן שלריבר"י אין איסור בנתינת המים לדיו, דדיו דאורייתא הוא, משא"כ מורסן דרבנן [ומשמע מזה דאילו מורסן הוה דאורייתא, שפיר הו"מ להוכיח מזה לדיו, ואף דב' סוגי גיבול הן, והיינו לכאו' כיון דסו"ס חזי' שצריך לעולם גיבול שהוא גמר המושלם, אבל השתא דמורסן דרבנן, ומשום שתכליתו האיחוד, ואין איחודו חשוב דלאו בר גיבול הוא, משא"כ שרייה לנתינת טעם שרייתו חשובה אף באינו בר גיבול, ממילא אין להוכיח מזה לזה, ועדיין צ"ב, דאכתי אף אי דאורייתא הוא נימא כן דבמורסן אינו חשוב כ"כ, וצריך שיהא גיבול ג"כ וע"ז חייבין, אבל בדיו דלהוציא טעמו חשוב שפיר אף בלא הגיבול שבסוף, ומשו"ה חייבין אף על נתינת המים לחוד, ואפשר דכ"ז בכלל כוונתו, ויתירא מזה כתב שמה"ט שאינו חשוב כ"כ אינו חייב כלל מדאורייתא אף על גיבולו, וכש"כ שאין להוכיח מזה לדיו וכיוצ"ב, וי"ל"ע]. ובאפר דס"ד לר' יוסי דנחלקו רבי וריבר"י לגבי חיוב חטאת, היינו באפר לשרותו לטעם כגון לעשות בורית, והו"ל ממש כדיו, אבל בלעשות ממנו לבנין הו"ל כמורסן, דכיון דלאו בר גיבול הוא אינו כלל לישה דאורייתא, וזהו שפי' רש"י קיטמא שרי בכה"ג לטוח התנור.

והריטב"א כתב כעי"ז בשינוי קצת, והוא דמפרש ג"כ לכאו' דחלוק גיבול בקמח ומורסן מדיו וכדו' וכנ"ל, ומורסן דלאו בר גיבול הוא הו"ל דרבנן, ולא דמי לדיו דאף דלאו בר גיבול מ"מ דאורייתא הוא, כיון דדיו תכליתו לשרותו להוציא טעמו, ומשו"ה חייבין עליו כמו בסממנין של משכן, משא"כ במורסן שתכליתו לאחדם אין חייבין עליו כל שאינו בר גיבול [ולפי"ז נראה שפיר לקיים הגירסא בריטב"א שכ' דאלו מורסן אין דרך העולם לשרותו אלא לגבולו, ואי"צ לגרוס "ולא", ואי"צ להגיה "לגבלו" בלא י', אלא הכוונה כנ"ל שאין תכלית שרייתו אלא לגיבולו, ולא כדיו וכדו' שתכליתם להוציא טעם וצבע, ומשו"ה אין חייבין עליו דאינו בר גיבול], וגבי אפר כ' דלפעמים מגבלין אותו לטוח בו לפי שעה, ופעמים שורין אותו בלא גיבול לעשות בורית וכיוצ"ב, ובשניהם הוה דאורייתא, דאף כשמגבלו לטוח בו חייב כיון שאורחיה בגיבול לפעמים לטוח בו תנורים וכדו', והו"ל כבר גיבול אף שאינו בר גיבול ממש כקמח וחייבין עליה, ודלא כרש"י ותוס' רי"ד שס"ל שבאפר לבנין וכדו' אין חייבין עליו כיון דלאו בר גיבול הוא, וה"ט לכאו' שהוכרח לזה כיון דס"ל דברייתא דתני דבאפר חייבין לרבי וריבר"י, כ"א לשיטתו, משמע דאירי בכל אופני עשייתו של אפר, בין לגבלו לבנין ולתנור, ובין לשרותו להוציא טעמו, ובשניהם הו"ל דאורייתא, והגמ' שהוכיחה מזה שגם בדיו נחלק ריבר"י כמו אפר, היינו שהוכיחו מאפר שעושין לבורית דהו"ל כדיו ממש, דאף בזה פליג ריבר"י. ואביי דפליג וס"ל דברייתא על עפר קאי דבר גיבול הוא, ס"ל דבאפר שהוא לבורית חייבין לכו"ע על נתינת המים לחוד, אבל באפר לבנין נחלקו שפיר, דחשיב כבר גיבול כיון דלפעמים מגבלין אותו לטוח בו תנורים [ואף אי לאו בר גיבול הוא נמי יחלקו בזה כמו גבי מורסן מדרבנן] (ומה שהגיהו בריטב"א בהוצאת קוק דכו"ע לא מיחייב עד שיגבל, דומיא דקמח ועפר לריבר"י, ומשמע דאף לרבי אינו חייב עד שיגבל, תמוה, דלא מצינו רבי שיודה לריבר"י בשום אופן, ואדרבה הריטב"א כ' רק לריבר"י ולא לרבי, אלא דהלשון "לכו"ע" קשה, וצ"ל שהכוונה לכו"ע בין לאביי ובין לרב יוסף, ודוחק קצת, אבל הדין ודאי מוכרח כן).

נמצא לפי"ז **דלהתוס' והתוס' הרא"ש והרמב"ן** כל מידי דלאו בר גיבול הוא נחלקו אביי ורב יוסף, דלאביי לכו"ע חייב, ולרב יוסף נחלקו בזה רבי וריבר"י, ומורסן שאני דחשיב בר גיבול [לרמב"ן] או קצת בר גיבול [לתוס' ותוס' הרא"ש].

ולדעת המאירי, תלוי אם הוא דבר הצריך גיבול ואין גיבולו גיבול, דבזה נחלקו ריבר"י ורבי, והיכא שאינו צריך כלל גיבול בזה נחלקו אביי ורב יוסף כנ"ל [ומשמע דלאו דוקא בדבר שתכליתו להוציא צבע וטעם, אלא שבזה הדרך הוא שאי"צ גיבול כלל].

ולדעת התוס' רי"ד והריטב"א תלוי, אם הוא דבר שתכליתו לאחד החלקים כעין קמח ואינו בר גיבול כקמח, בזה נחלקו שפיר רבי וריבר"י, אבל בדבר שתכליתו הוא שרייתו במים להוציא צבע וטעם, בזה נחלקו אביי ורב יוסף כנ"ל, וכן הוא באפר לבורית [ונחלקו התוס' רי"ד והריטב"א האם אפר לבנין ולתנור הו"ל בר גיבול, ומדאורייתא הוא, או לאו בר גיבול הוא ומדרבנן הוא], ומשמע בדבריהם דס"ל דלאו בר גיבול היינו שאין דרך העולם לגבלו [ואף שראוי לגיבול], וי"ל"ע.

ונמצא דלאביי חייבין לכו"ע בנתינת המים לתוס' ותוס' הרא"ש בכל דבר שאינו בר גיבול, ולמאירי רק בדבר שאינו צריך גיבול כלל, ולתוס' רי"ד וריטב"א רק בתכליתו להוציא טעם וצבע, ולהתוס' והרא"ש והרמב"ן משמע שהכל דאורייתא, ולתוס' רי"ד וריטב"א לאו בר גיבול דרבנן, ולרמב"ם לרבי דאורייתא ולריבר"י דרבנן.

ולהלכה - אי פסקי' כאביי או כרב יוסף להשיטות דפסקי' כריבר"י [דלא כהתרומה] - הריטב"א כ' דמסתברא כדאביי דלא תקשי סתמא אסתמא, דהא סתמא דמשנה דדף קנ"ה כריבר"י, וכן נראה נוטה דעת התוס' רי"ד שכ' דיש לומר שרב יוסף קיבל דברי אביי כדי שיהא ב' המשניות כריבר"י. [והריטב"א הוסיף דאף לר' יוסף, מ"מ קיימ"ל כמתני' דקנ"ה כריבר"י ולא כרבי, דהוא סתמא בתרא].

והנה הרמב"ם ס"ל להלכה כריבר"י, ומורסן לאו בר גיבול הוא [ומה"ט לשיטתו הו"ל דרבנן], וא"כ צ"ב איך אביי יתיישב עם ברייתא דמורסן, ולכאו' א"א לתרץ כהתוס' ותוס' הרא"ש דלדידהו חשיב מורסן כבר גיבול למסקנא, וכהמאירי לומר דרק מורסן דצריך גיבול הוא דרבנן, אבל דיו שאינו צריך גיבול דאורייתא הוא קשה, שאכתי הו"ל להרמב"ם לפרש דינא דדיו שהוא סוג אחר וחייבין עליו, וכן לתוס' רי"ד וריטב"א יקשה כן דהו"ל לפרש דדיו ואפר לבורית חייבין עליו, ואיהו סתם (בסוף פ"ח) דאין גיבול באפר, משמע שלא שייך בו חיוב לישה כלל, אלא צ"ל כהרמב"ן, והוא ע"פ המבואר במג"מ דהקשה על הרמב"ם דס"ל דלאו בר גיבול דרבנן הוא, דהא בברייתא דדף י"ח דלרב יוסף גרסי' אפר, ואיתא שם דלרבי חייבין על נתינת המים, וריבר"א אינו חייב עד שיגבל, הרי חזי דלרבי חייבין בלא בר גיבול, ואף לריבר"י משמע שעכ"פ בגיבול חייבין, ותי' המג"מ דלעולם לרבי שפיר חייבין, דכיון דנתינת המים מחייבת אף בלא בר גיבול חייבין, דבזה שווין הן, משא"כ לריבר"י דאינו חייב רק על הגיבול, בלאו בר גיבול אין חייבין כלל שהרי לאו בר גיבול הוא, והא דאמר ריבר"י אינו חייב עד שיגבל, היינו עד שיגבל דבר הראוי לגיבול [דלאו בר גיבול אינו מתגבל כראוי], אבל בלאו בר גיבול אף שיגבל פטור, והשתא נימא דאביי ס"ל שמורסן בר גיבול הוא, ובלא בר גיבול חייבין לכו"ע בנתינת המים, ואנן ס"ל כרב יוסף דמורסן לאו בר גיבול הוא, וכסוגיא דדף קנ"ה, ומבואר דאף בלאו בר גיבול נחלקו, וגם דמדרבנן הוא, וכמו שכ' המג"מ דלרבי שחייבין על נתינת המים, ה"ה בלא בר גיבול חייבין דאורייתא, משא"כ לריבר"י שהחיוב רק בגיבול, משו"ה בדבר דלאו בר גיבול ליכא חיוב דאורייתא כלל. ואי ריבר"י מודה בלא בר גיבול לרבי שפיר הו"ל דאורייתא, וכן ס"ל לאביי, אבל להלכה פסקי' כרב יוסף דלאו בר גיבול אינו דאורייתא כלל, ורק הגיבול אסור מדרבנן, אבל נתינת המים מותר, דאף בבר גיבול אינו דאורייתא.

אשר ברוורמן - ברכפלד

בענין עשיית מי מלח

בסי' שכ"א סעיף ב' מש"כ השו"ע אין עושין מי מלח הרבה ביחד לתת לתוך הכבשים, משמע לכאו' דמיירי שיש כבר כבשים שמונחים בתוך מימיהם, ועכשיו רוצה להוסיף מי מלח לתוך הכבשים, דאם מיירי בעושה כבשים גופא תיפ"ל מצד עשיית הכבשים.

בענין מליחת צנון

בסי' שכ"א סעיף ג' כ' השו"ע שאסור למלוח חתיכות צנון ארבע או חמש ביחד מפני שנראה ככובש כבשים, והכובש אסור מפני שהוא כמבשל, וזהו טעם הרמב"ם, אבל לרש"י הטעם זה משום שע"י המלח מתקשים, והוי תיקון ודמי למעבד. ולכאו' בכובש כבשים עצמו לפי רש"י מה טעם האיסור, ואפשר דלרש"י הטעם נמי משום דדמי לעיבוד, וא"כ את"ש, דלרש"י לא צריך לומר שלמלוח צנון אסור מפני שנראה ככובש כבשים, והכובש אסור משום דדמי לעיבוד, אלא אסור למלוח כמו שאסור לכבוש, דבתרווייהו הטעם משום דדמי למעבד. והנה עיין בסעיף ב' דכתב השו"ע בטעם האיסור לעשות מי מלח הרבה לתת לתוך הכבשים, משום דדמי לעיבוד, ויל"ע אם טעם זה רק לרש"י, אבל לרמב"ם הטעם כנזכר לענין מליחת צנון דנראה ככובש כבשים, וכובש כבשים אסור משום שהוא כמבשל, א"כ ה"ה דאסור לעשות מי מלח מרובים לתת לתוך הכבשים דנראה ככובש כבשים, וא"כ לפי"ז צ"ב דמדוע בסעיף ב' כתב השו"ע טעם רש"י, ובסעיף ג' סתם את טעם הרמב"ם.

בענין מליחת צנון

כ' במ"ב סי' שכ"א ס"ק כ': וכל זה לדעת השו"ע, אבל המנהג שלא לשהות כלל במלח, אלא מטבל ואוכל במלח, ע"כ. וצ"ב, דעיין לעיל ס"ק י"ז עמש"כ השו"ע אלא מטבל כל אחת לבדה ואוכלה, כתב המ"ב ואוכלה תיכף, ולאו דוקא תיכף ממש אלא שעה מועטת שיזיע קצת ולא הרבה, א"כ משמע דשרי להניחה שעה מועטת שיזיע קצת, וא"כ איך כתב כאן שהמנהג שלא לשהות במלח כלל, אלא מטבל ואוכל במלח. ונראה פשוט דכל דברי המ"ב בס"ק י"ז זה לדעת השו"ע מדינא, ומש"כ כאן וכל זה לדעת השו"ע קאי על שני הסעיפים, כולל מה שפירש בס"ק י"ז, אבל המנהג שלא לשהות כלל, ודו"ק.

בענין דיכת פלפלין

שו"ע סי' שכ"א סעיף ו': מותר לדוך פלפלין אפילו הרבה יחד, והוא שידוכם בקתא של סכין ובקערה, ע"כ. והיינו שני שינויים. ודע דהאי שני שינויים יש חילוק ביניהם, דשינוי דקתא דסכינא נצרך בשביל שלא יחשב מלאכת טוחן, ואע"ג דבד"כ כל שינוי במלאכה הוי פטור אבל אסור, מ"מ שאני האי שינוי דהוי שינוי גמור, ומש"ה מותר. כ"כ בב"י בשם שיבולי הלקט בשם ר' יאשיה. איברא הא דבעי שיעשה בקערה אבל לא במכתשת, זה משום שלא יחשב כעובדא דחול, ודו"ק.

בענין אין טחינה אלא בגידולי קרקע

שו"ע סי' שכ"א סעיף ט': מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק דק, וכתב במ"ב ס"ק ל"א דאין טחינה אלא בגידולי קרקע. עיין בחזו"א שאין הכוונה שכל דבר שאינו גידולי קרקע אין בו משום איסור טוחן, וכמו שמצינו במלאכת מעמר ודש שאינם אלא בגידולי קרקע, שהרי הכותש רגבים חייב משום טוחן, אלא כוונת הדברים שאין טחינה בדבר מאכל אלא כשהוא גידולי קרקע, ודו"ק.

חילוק בין חיתוך דק דק לטחינה גמורה

במ"ב סי' שכ"א ס"ק ל"א הזכיר דיש פוסקים שאין שייך טחינה באוכלים - לכאו' כוונתו לשיטת ר"ח, וכן ס"ל לרא"ש דההוא מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן, לא איירי באוכל, אלא פירש באופן אחר (הביאו ב"י), איברא צריך לדעת שכל מה שס"ל לרא"ש ור"ח דאין טחינה באוכלים זה רק בחיתוך אוכל דק דק, אבל בטחינה גמורה כמו שחיקת תבלין או פלפלין כדרכו, מודו כו"ע דחייב משום טוחן דאורייתא, כיון שהוא כמו טחינת חיטים לקמח, וכל מה שדנו הראשונים אם יש טחינה באוכלים זה רק בחיתוך דק דק, ודו"ק.

בענין דבר שאינו בר גיבול

עיין במ"ב סי' שכ"א סקי"ד, אך מפני שקיצר דבריו נרחיב הירייעה בעזה"י.

הנה בדבר שלא בר גיבול - זה פשוט דלכו"ע בגיבולו אינו חייב, כיון דאינו בר גיבול בין לרבי ובין לר' יוסי בן יהודה, וכל הנושא כאן זה רק לענין נתינת המים, דלרבי ודאי שחייב בנתינת המים, וכמו בדבר שבר גיבול, ואף הרמב"ם מודה לזה וכמש"כ. וכל מחלוקת הרמב"ם עם שאר פוסקים זה לפי דעת ר' יוסי בר יהודה, דלרמב"ם אף בדבר שלא בר גיבול ס"ל לריבר"י דאינו חייב על נתינת המים. ואף לכתחילה שרי נתינת מים, כיון דדווקא בבר גיבול אסור נתינת המים עכ"פ מדרבנן שמא יגבל, אבל בלאו בר גיבול שגם אם יגבל אינו חייב, ממילא אין לגזור על הנתינה. ושאר פוסקים ס"ל דבדבר שלאו בר גיבול מודי ריבר"י לרבי דחייב על נתינת המים משום גיבול.

בענין פ"ר דלא ניחא ליה באיסור דרבנן

כתב המ"ב סי' שכ"א ס"ק נ"ז: ומצאתי בספר בית מאיר דמתיר מטעם זה במקום הצורך אפילו להשתין על טיט, וכתב בשעה"צ סקס"ח דטעם ההיתר דהוא פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן, עכ"ל. וכוונתו לכאו' דהו"ל תרי דרבנן ובמקום הצורך יש להקל. א"נ אפשר יותר בפשיטות לבאר כוונתו, דהא פ"ר דלא ניחא ליה אפילו בדאורייתא יש פלוגתא אם שרי, הביאו בשו"ע לעיל סימן ש"כ סעיף י"ח, ואע"ג דהתם פסק השו"ע כדעת האוסרים, מ"מ באיסור דרבנן אפשר לסמוך על שיטת ה"ערוך", וכמו שהשו"ע שם גופא סמך על הערוך באופן שיש צירוף עוד סברא, כגון שם שהברזא ארוכה. אולם עיין לעיל סי' שט"ז סעיף ג' ברמ"א ובמ"ב ס"ק ט"ו דהקיל בפ"ר דלא ניחא ליה רק בתרי דרבנן, וכ"כ לקמן בסי' של"ז שעה"צ סק"ב. ויש לחלק דהכא בעשיית צרכיו הוא צורך גדול, ומש"ה קיל טפי אפילו בחד דרבנן.

ביאור לשון "ואפילו" בשעה"צ

כתב בשעה"צ סי' שכ"א סקע"ח: ואפילו לדעת רבי דס"ל נתינת מים זהו גיבולו, מ"מ שינוי מיהא בעי עתה, דהיינו שלא יטרוף בכח, עכ"ל. וצ"ב, דהא הכא מיירי בדבר שהוא בר גיבול, וכמו שהוכיח בביה"ל ד"ה יכול, וא"כ בבר גיבול הרי גם לרבי אם מגבל אח"כ חייב משום גיבול, וכמו שהוכיח בביה"ל לעיל סעיף י"ד ד"ה אין מגבלים, וא"כ מהו ואפילו שכתב שעה"צ.

בטעם ההיתר לקלוף שומים ובצלים לאלתר

כתב הרמ"א סי' שכ"א סעיף י"ט: לקלוף שומים ובצלים וכו' לאלתר שרי. ועי' ביה"ל שם בשם המאמ"ר שפי' דההיתר משום שא"א בענין אחר, ודרך אכילתו בכך, לא חשיב פסולת מאוכל, שאינו אלא לאכול התוך, ולכן לאלתר שרי, ע"ש.

ולכאו' יש עוד טעם בזה, היינו משכ"כ בביה"ל (סי' שי"ט ס"ג ד"ה מתוך) בשם רש"ל דשרי לברור עצמות מבשר וקליפות מלוזין שנשתברו, כיון שמחוברים והכל מין אחד.

ועי' חזו"א (סי' נ"ד סק"ב) שכתב טעם אחר, כיון דמחזיק האוכל בידו שפיר מקרי דרך אכילה דמתעסק באוכל, אך דוחה לפי"ד הביה"ל הנ"ל שדוקא כשא"א בענין אחר.

ולכאו' נפ"מ לענין שטיפת פירות, דלטעם הראשון והשלישי יתכן דשרי כיון דא"א לאוכלו בע"א, ודרך לשטוף קודם אכילה [אך יתכן שאי"ז נחשב דרך אכילה כמו קילוף], אבל לטעם השני י"ל דכיון שאינו מחובר ממש לא דמי לקליפה, ועי'.

חיים יוז'וק - ברכפלד

בגדרי מלאכת לש

בחיוב לש בדבר דלאו בר גיבול

בשבת יח: נחלקו ב"ש וב"ה בשריית דיו וסמנים וכרשינין, דלב"ש אין שורין בשבת רק כשכבר נשורו מבעוד יום, וב"ה סברי שיש להתיר אפילו שלא נשורו מבעו"י, דהגם ששרייתן ממשכת לשבת אין שביתה בכלים, וב"ש לשיטתם דיש שביתה בכלים.

ובגמ' מאן תנא "דנתינת מים לדיו זו היא שריית", כלומר דמשמע דהצד להחמיר משום שביתת כלים, כיון שבמעשה הנ"ל יש בו כדי לחייב אם יעשה זאת בשבת לכו"ע, והמחלוקת בין ב"ש לב"ה האם נימא דיש בזה דין שביתת כלים. וברש"י בד"ה מאן תנא כתב דהתחדש דאע"פ שהוא לא מגבל, היכי שהוא נותן את המים לדיו זו היא שרייתן, "והוי לישה דידיה בהכי ומחייב משום לש". ופליגי בגמ' מיהו אותו תנא, לרב יוסף זו היא שיטת רבי ודלא כר' יוסי בר יהודה, דהנה נחלקו במלאכת לש בקמח, דלרבי חייב משום לש בכך שהוא נותן את המים והקמח יחדיו, ואילו ריבר"י סבר דחייב עד שיגבל, וסבר ר"י דתנא דמתני' סבר כרבי, ואביי סובר דגם ריבר"י מודה דבנתינת דיו למים הוא מתחייב, דכל מה שהצריך גיבול בידיו בקמח דהוא בר גיבול, אבל דיו דלאו בר גיבול הוא חייב כבר מנתינת המים.

וצריך ביאור דברי הגמ', דאי חדושו של רב יוסף דהתנא סבר כרבי שמחדש במלאכת לישה דאין צורך שיגבל בידיו כדי לערב את הקמח עם המים, אלא סגי בכך שמערב את המים ושופכן על הקמח לחייבו משום לש, א"כ מדוע לא הזכירו בגמ' את עיקר החידוש דשריית הדיו במים "הוי לישתן", דהא נושא השריה אין בו חדוש, ואף ר' יוסי בר יהודה מודה דנתקיימה השריה אלא שאינו חייב משום לש, כיון שהקמח והמים לא יתאחדו להיות כדבר אחד, כל עוד שהוא לא מגבל בידיו ממש.

ובעיקר הדברים יל"ע במאי נחלקו רבי ור' יוסי במלאכת לש, אם צריך גם גיבול בידיו כדי לחייב משום לש, עוד צ"ב במאי נחלקו רב יוסף ואביי, דלדעת רב יוסף בשיטת ר' יוסי צריך גיבול בכל האופנים, ואילו לאביי הגיבול נצרך רק בדבר דהוא בר גיבול, דלכאורה אי נימא דאין בו גיבול מדוע לרב יוסף בשיטת ר"י הגיבול יעכב שבלעדיו הוא לא יתחייב.

והנה מחלוקת רבי וריבר"י הוזכרה להדיא לגבי הקמח, דרבי חייב בנתינת המים, ולר"י הוא חייב רק שמגבל בידיו את העיסה של הקמח והמים. עוד הביאו בגמ' ברייתא דנחלקו בה רבי ור"י, ובפירוש

הברייתא נחלקו רב יוסף ואביי מה היתה גירסת הברייתא, דלרב יוסף לרבי גם כשנותן את המים אחר האפר הוא חייב, ור"י סבר דחייב עד שיגבל, ולאביי גרסינן עפר דדומיא דקמח נחלקו אי צריך שיגבל בידיו דהוי דבר דבר גיבול, אבל באפר הוי כדיו דלכו"ע הוא חייב כבר בנתינת המים.

והקשו התוס' דסתרי הסוגיות, דבסוגיא הכא יוצא דחייב שריית הדיו תליא במחלוקת אביי ורב יוסף, דלשיטת רב יוסף שריית הדיו במים הוא מחוייב רק לשיטת רבי, ולר' יוסי הוא צריך לגבל, ולפי דברי אביי לכו"ע הוא חייב בשריית הדיו במים גם בלא שיגבל, כיון שהדיו לאו בר גיבול, ואילו לקמן קנה: שנו במשנה "דנותנים מים למורסן ולא גובלין", ומבאר אביי בסוגיא דמתניתין כשיטת ר' יוסי דבקמח הוא חייב רק כשמגבל, וע"כ נתינת המים למורסן בלא שיגבל היא מותרת, ועולה מהך סוגיא דדברי אביי נדחו, ור' יוסי פליג גם כה"ג במורסן דהוא לאו בר גיבול, שבלי הגיבול הוא לא יתחייב, ונסתר מהסוגיא הכא דנשאר אביי עם סברתו, דבדבר דלאו בר גיבול לכו"ע יש להחמיר כבר בנתינת המים, וכמו שהגמ' דחתה דהברייתא דהתירה לר"י מיירי דוקא בעפר. ומתרצים התוס' דאף שהמורסן הוזכר התם בסוגיא "דלאו בר גיבול הוא", כ"ז ביחס לקמח שאינו בר גיבול כקמח, אבל הוא בר גיבול טפי מדיו, ולהכי הסוגיא הכא לא הביאה ראיה לרב יוסף ממורסן על הדיו, דיש לומר דהסברא להחמיר בנתינת המים גם לר' יוסי רק בדיו דלאו בר גיבול הוא כלל. ולכאורה צ"ב מה הגדר לשיטת התוס' בכלל "דדבר בר גיבול", ובמאי נשתנו המורסן והדיו מהקמח.

ובהקדם נראה דגדר הדבר תליא בפלוגתת הראשונים גבי קיטמא, דהנה בהמשך הקשו התוס' מהגמ' בביצה לב: דמבואר גבי עפר "דקטמא שרי", ויש מפרש דביאר כונת הגמ' התם שהתירו לתת מים לתוך העפר ע"מ לשחק את התנור מהטעם "דלאו בר גיבול", ותימה דהכא בסוגיא משמע דמאי דהדבר לאו בר גיבול הוי סברא טפי כדי לחייבו, והראיה מאביי דמחייב כבר בנתינת המים גם לשיטת ר"י, ואף רב יוסף לא פליג עליו בעיקר הסברא אלא לשיטתו אין נפ"מ, ור' יוסי סבר דצריך לגבל בידיו גם בדבר דלאו בר גיבול, ומשו"ה ביארו התוס' את הגמ' בביצה באופ"א, דהא דהתירו בקטמא לשרוק סביב התנור, מיירי בלא נתינת מים לתוך העפר, וקמ"ל דל"ג ביו"ט שמא יבוא לגבל את אותו קטמא.

ובסוגיא בביצה הביאו התוס' שיטת רש"י, דבקטמא התירו אף לגבל ממש, וכמש"כ רש"י משום "דלאו בר גיבול הוא", ומקשים התוס' דבסוגיא בשבת עולה דכבר מנתינת המים הוא חייב, דע"ז הביאו דברי רבי דאחד נותן את המים והקמח דחייב, וכ"ש שיש לחייב היכי שעושה את הגיבול ממש בידיו, ולא מיבעיא שיש להקשות לשיטת רב יוסף מדברי רבי, אלא לאביי תקשי אף משיטת ר' יוסי דבדבר דלאו בר גיבול הוא מודה לרבי דחייב כבר בנתינת המים, ומתרצים התוס' דשריק את הקטמא בלא שיתן מים, או שמיירי דכבר נתן את המים מבעו"י, וצ"ע בשיטת רש"י.

ונראה בביאור פלוגתת הראשונים, דשיטת התוס' ועוד ראשונים דעיקר חיוב מלאכת לישה על עצם "התערבות שני דברים לעשותן ולאחדן כדבר אחד", ומעתה אף שבקמח איכא מעלה דאם הוא מגבל בידיו את עיסת הקמח הוא מדבק אותו לגוש אחד, מ"מ עיקר המחייב בכך שהוא עירב את חלקי העיסה, כלומר שע"י הגיבול נתערבו יותר המים בתוך עיסת הקמח, ורב יוסף סבר בשיטת ר' יוסי דכמו שבקמח התנאי לחיובו תליא בכך שהוא יגבל בידיו ותתערבב טפי העיסה, א"כ גם בדבר דלאו בר גיבול שהוא לא ישיג בתוצאה את הדיבוק, מ"מ בלא שיגבל הדבר לא יתערב יפה, ולכן הוא לא חייב, ולשיטת רב יוסף טעם פלוגתתן דרבי וריבר"י, דלרבי נתינת המים לקמח הוי מעשה עירוב וחייב, ואילו ר' יוסי סבר דצריך שגם יערב בידיו ממש, דבזה הדבר מתערב טפי. ואביי דפליג סבר דכיון דיסוד החיוב בלישה לגרום שהחלקים יתערבו היטב ויתאחדו, יש לומר דכל המחלוקת דרבי ור"י בקמח, דר' יוסי חידש דאי לא יגבל בידיו ותדבק העיסה, א"כ חסר בלישה דהיא אינה מספיק מעורבת, דכלפי התאחדות העיסה הקמח מחוסר מעשה, אבל היכי שהדבר לא ידבק כלפיו העירוב מושלם כבר בנתינת המים.

ואולם בשיטת רש"י בביצה לב: יש לבאר כשיטת הרמב"ם, דלר' יוסי בקמח הוא צריך לגבל, א"כ "המרכיב של הדיבוק הוא חלק מהמלאכה", ולא דנים זאת רק כתוצאה מהמלאכה, ולשיטתו י"ל דבהא גופא נחלקו רבי ור' יוסי במהות מלאכת הלישה, דלרבי סגי בעירוב שני הדברים לעשותן כתערובת להתחייב, ור' יוסי סבר דעיקר המלאכה שיקח שני דברים נפרדים ולהפכן לדבר אחד שיחשב כדבר שלישי, והתנאי לכך רק שיהיה דיבוק בין החלקים דנהיה גוש, וזאת הלישה ליצור ממים וקמח גוש של עיסת קמח. וסברא זו לשיטת רש"י אפשר שתהא גם תליא במחלוקת אביי ורב יוסף, דסברת רב יוסף בשיטת ר' יוסי כנתבאר דבקמח מתקיים חיוב המלאכה רק בגיבול, אבל אביי סבר דהדיבוק מסייע רק לעירוב שיתערב היטב, ובדבר שלאו בר גיבול יש בו מעלה יותר, דכיון שאינו מתגבל אינו נחשב מחוסר גיבול, וכלפיו העירוב מושלם כבר בנתינת המים.

היוצא מפלוגתא זו דאפשר דמאי שהביאה הסוגיא דידן, דנחשב הדיו "כדבר דלאו בר גיבול", ביאור זה יהיה תלוי במחלוקת הראשונים, דלשיטת רש"י רב יוסף יבאר דלר"י הוי כדיו שחסר בו עיקר מלאכת לישה, כלומר דהוא מופקע מתורת לישה, ול' הגמ' "דלאו בר" מתייחס שאינו בכוח גיבול, ויש להדחק לצד זה דהברייתא דהעמיד רב יוסף בעפר, וכתב ר' יוסי שאינו חייב עד שיגבל, כוונתו לא שיהני הגיבול בעפר, אלא בעלמא בדבר דהוא בר גיבול, ולפי התוס' אינו בר גיבול, שאין צורך בגיבול כדי להתחייב.

ומעתה קטמא דהתירו (בסוגית הגמ' בביצה) אף בגיבול, לשיטת התוס' יש להעמיד שהוא לא נותן מים, או שכבר נתנו מים מבעו"י, דבלא"ה ל"ש להתיר, דהא לאביי כבר בנתינת המים היה צריך להתחייב, ולרב יוסף עכ"פ במעשה הגיבול לר' יוסי, ואולם רש"י פליג דההיתר אף בגיבול מושלם של נתינת מים עם גיבול, והמקור להיתר מסוגיא דידן ברב יוסף בשיטת ר' יוסי דכל שאינו בר גיבול ומחוסר גיבול, א"כ חסר בעיקר מלאכת לישה ואינו חייב. ואפשר שמקור דברי רש"י שהגיבול היינו הדיבוק, הוא המרכיב העיקרי במלאכה עכ"פ בשיטת ר' יוסי, הוי מהגמ' בביצה הנ"ל.

ובחידושי המאירי הוכיח בשיטת הראשונים דמחייבים בקיטמא בנתינת המים, כיון "דאינו מחוסר גיבול", דהא במורסן תלו היתר נתינת המים כיון דהוא דבר דלאו בר גיבול, ובהכרח הביאור בסוגיא התם "שחסר בגיבולו", ולא שא"צ לגבל, ואם יגבל יהיה חייב, הרי דמשמע דבלא"ה חייב כבר מנתינת המים, ונראה דהוכחתו דל"נ דחזרה הגמ' בה התם בתירוץ, ומורסן נחשב לאו בר גיבול, ודוקא משו"ה התירו בו נתינת מים ודלא כדיו. ולולי דברי המאירי אפשר להשאר כגדר דלאו בר גיבול שאינו מחוסר גיבול גם במורסן, אלא שכ"ז ביחס לקמח, אבל לענין הדיו המורסן צריך יותר גיבול, ואף שאינו מדבק מ"מ העירוב המושלם כלפיו דוקא בגיבול בידיו. ועפי"ז יש ליישב ל' הגמ' ברב יוסף דנתינת המים הוי "שרייתן", דבאו להוסיף דעצם הנתינה נחשב כמעשה, ולחדש דגם אי המלאכה עירוב א"צ לערב בידיו ממש.

ביאור דברי התוס' רי"ד בגדר מלאכת לש

איתא בברייתא דנחלקו רבי ור' יוסי בעשיית קמח מאימתי הוא מתחייב משום מלאכת לש, דלרבי אחד נותן את הקמח ואחד נותן את המים האחרון חייב, דבנתינתו התקיימה כבר מלאכת לש, ור"י סבר דאינו חייב עד שיגבל, כלומר שיערב היטב בידו את הקמח והמים ותווצר עיסה ממלאכתו. ובביאור פלוגתא זו נחלקו רב יוסף ואביי האם פלוגתתן שייכא רק בקמח דבר גיבול הוא, או אף בדיו וכדו' דהם דברים שלאו ברי גיבול, ואף שיערבן התערובת לא תדבק לגוש אחד, ונפ"מ איך להעמיד את המשנה בשריית דיו דפליגי ב"ש וב"ה אי החמירו משום שביתת כלים, ומשמע דבעיקר המלאכה הוא מתחייב בשבת, לרב יוסף התנא דהמשנה סבר כשיטת רבי בדוקא שיש לש בשריית הדיו, ולאפוקי מר' יוסי דאינו חייב כיון שאינו מגבל, ולאביי המשנה אליבא דכו"ע כיון דבדבר דלאו בר גיבול לכו"ע הוא מתחייב כבר בנתינת המים, דסברת ר"י לחלוק רק בקמח דהוא בר גיבול. והקשו הראשונים בתרתי, דהא בסוגיא בשבת יח. עולה דהענין תליא בפלוגתא, ואביי נשאר דבדבר דלאו בר גיבול אין מחלוקת, ותנא דמתניתין סבר גם כשיטת ר' יוסי, ומאידך לקמן קנה: לגבי נתינת מים למורסן בשבת דקיי"ל שנותנים רק לא גובלין, מוקמינן דהמשנה התם כר' יוסי, ועל כן התירו כל עוד שהוא לא גובל את המורסן כקמח, הגם שהמורסן הוא דבר דלאו בר גיבול ואביי מודה בזה, וצ"ע מאי שנא מדיו דבגלל שהוא לאו בר גיבול סבר אביי דמודה ר"י דהוא חייב כבר בנתינת המים. עוד יש לבאר דבסוגיא הכא הוכיח רב יוסף דלא כאביי מהברייתא דמצאנו שפליגי באפר דהוא לאו בר גיבול, ודחה אביי דגרסינן בברייתא עפר דהוא בר גיבול, וצ"ב מדוע לא הוכיחו מהברייתא במורסן דהוא גם לאו בר גיבול, וחזינן דר' יוסי פליג גם בזה דהתירו נתינת המים כל עוד שהוא לא מגבל בידיו. וליישב קושיא זו נתבארו בראשונים שני מהלכים, שיטת הרמב"ם ועוד דנקטינן לעיקר כסוגיא בקנה: דבדבר דלאו בר גיבול גם כשיגבל הוא לא יהיה חייב מן התורה, והראיה ממה דהתירו לר' יוסי נתינת המים למורסן דל"ח שיבוא לגבל, כיון שגם בגיבולו הוא לא יתחייב, בשונה מקמח דלכו"ע אסרו את נתינת המים. ונדחו דברי אביי בסוגיא יח. דבדבר דלאו בר גיבול איכא סברא טפי לחייבו, הגם שבסוגיא ביח. לא דחו דברי אביי, ומבאר הרב המגיד דהוי כמחלוקת הסוגיות, דלדינא נקט הרמב"ם כסוגיא לקמן בקנה:, והכרח נוסף שהיה להרמב"ם מהגמ' בביצה לב: דהתירו קטמא דהוא אפר אף בגיבול, כיון דהוא דבר דלאו בר גיבול, הרי דנקטו דלא כאביי דדבר דלאו בר גיבול הוי סברא לפוטרו ממלאכת לישה.

שיטת התוס' ועוד ראשונים דהסוגיות לא פליגי ותליא באופנים, דלגבי דיו דהוא לאו בר גיבול כלל, וכן אפר, פליגי אביי ורב יוסף בשיטת ר' יוסי, דלרב יוסף אליבא דר"י סבר דחיוב לש רק כשמגבל בידיו, ואביי סבר דמודה ר"י לרבי דכבר בנתינת המים הוא חייב, ולבאר את הגמ' בביצה לב: מעמידים התוס' דקטמא שרי רק היכי שהוא לא נתן מים, ומורסן כתבו התוס' דכל מה שנקטו בגמ' דהוא לאו בר גיבול כ"ז ביחס לקמח, אבל ביחס לדיו הוא יותר מחוסר גיבול, ובהאי אביי גם מודה דלר' יוסי לא אסרו את נתינת המים. ובחידושי המאירי הוסיף בשיטת התוס' דאף שלגבי נתינת המים הודה אביי שליכא איסורא, אבל כשמגבל את המורסן בידיו ממש הוא מתחייב מה"ת משום לש, וכן משמע מביאור המ"מ ברמב"ם דלאביי כשיגבל יתחייב משום לש.

והנה בחידושי התוס' רי"ד (קנה:) דייק מלשון הגמ' במורסן דליכא חיובא גם כשמגבלו, וראייתו דבקמח קתני ברבי דאחד שנותן את המים לאחר נתינת הקמח האחרון "חייב", ואילו במורסן קתני דאין נותנים מים למורסן לרבי, ומשמע דהוי רק איסורא דרבנן דגזרו שלא יתן את המים לרבי דילמא יבוא לנתינת מים גם בקמח, ולר' יוסי אסרו בגיבול במורסן דילמא יבוא גם לגבל בקמח.

מאידך בדיו הגם דלאו בר גיבול הוא חייב על גיבולו, וביאר התורי"ד מחלוקת רב יוסף ואביי איך לאוקמי את המשנה, דלרב יוסף מתניתין כרבי בדוקא שהמלאכה נגמרת כבר בנתינת המים, וכ"מ שפליגי ב"ש וב"ה האם אסרינן גם משום שביתת כלים, ואביי פליג דשיטת ר' יוסי דצריך גיבול דוקא בקמח שהדרך לעשות ממנו עיסה כדי שיהיו כיכרות, ובהאי לא נגמרה המלאכה כל עוד שהוא לא מגבל בידיו, אבל בדיו דהמלאכה ע"י שרייתו, וכן בסממנין שיתנו טעם במים מודה ר"י דמשעת נתינת המים הוא כבר חייב, דהם נשרין מאיליהן, וכמו שמצינו באפיה וכדו', וכיון שעיקר מלאכת לישה ילפינן מלישה דסממנין שהיה במשכן (דבמלאכת המשכן א"צ היה ללישת לחם), יש לחייב בדיו גם בלא גיבול, אבל בלישת הלחם בעינן גיבול, דחלוק בעיקרו, "והאי כמנהגו והאי כמנהגו", ומה שבמורסן ליכא חיוב "שאין דרך העולם לגבלו".

ודברי התוס' רי"ד צ"ב טובא, דאי ילפינן עיקר לישה מסממנין דבהם לא מצאנו שהיה גיבול, א"כ לא רק דיו דלאו בר גיבול שא"צ לעירוב הגיבול, אלא אף בשאר הדברים מנלן שילפינן מהא כלישה בקמח, ופשיטא לתורי"ד דהוא יתחייב רק כשיגבל, דאפשר שאה"נ וגם שריית המים והקמח יחדיו הוי סיבה לחייבו, עוד יש לבאר מה הגדר במלאכת לישה לדברי התוס' רי"ד דבזה נקבע כל דבר לפי מנהגו, עד שבמורסן חידש התוס' רי"ד דגם כשיגבל הוא לא יהיה חייב כיון שאין הדרך לגבלו לכו"ע, דעכ"פ לרב יוסף שלא חילק באופנים אי בר גיבול הוא או לא נחייבו אי יגבל את המורסן, ומה ההכרח דהדרך בעלמא תקבע את המחייב במלאכה זו.

ובישוב דברי התוס' רי"ד נראה בהקדם מה שיש לבאר בעיקר פלוגתא דרבי ור"י, דהנה באגלי טל חקר בעיקר מלאכת לישה אי המחייב הרכבת האוכל והמים יחדיו, או דילמא דהחיוב בכך שחיבר שני דברים נפרדים לעשותן כגוף אחד ע"י דיבוק, דרבי שמחייב בנתינת המים סבר דאיכא לחייבו כבר בהרכבת המים לאוכל, ולר"י הדיבוק בין הדברים נעשה רק כשמגבל את הקמח בידיו, דבהא חלקי הקמח מתאחדים לאחד. ולפי"ז ביאר דסברת אביי לחייב לריבר"י גם בנתינת המים בידיו דלאו בר גיבול, דאיכא גם דיבוק כבר בנתינת המים, וצ"ע דלכאורה עיקר הדיבוק כדכתב האגלי טל בעצמו דשני הדברים מתאחדים להיות כגוף אחד, והא ליכא דיבוק בנתינת המים דהם רק מתערבים, ומה שייך דיבוק כלפי המים, דכמו שבקמח עירוב המים לא גורם לדיבוק, מ"ש דיו דבזה איכא דיבוק.

ועיקר יסוד דברי האגלי טל דבהאי תליא הפלוגתא, יש לדייק בתוס' רי"ד דלא כדבריו, דהא התורי"ד כתב בסברת אביי דהחילוק בין קמח לדיו, דגבי דבר דבר גיבול רבי מחייב כבר בתחילת המלאכה, ולר"י הוא לא חייב רק כשנגמרת המלאכה, וכ"ז בקמח דמטרתו לעשות עיסה, הלכך מלאכת הלישה "נגמרת רק כשמגבל את העיסה כמו שהדרך בעשיית עיסה לככרות", אבל בדיו דהמטרה שלו שהמים ישרו עם הדיו ויקבלו את הטעם, סגי לחייבו כבר בתחילת המלאכה שהיא נתינת המים, דביחס לשריה אין צורך לגיבול של הדיו. ומבואר בדברי התוס' רי"ד דלא פליגי רבי ור"י בעיקר מהות המלאכה במה הוא מתחייב, וכל הפלוגתא אי סגי לחייבו בכך שהוא מתחיל במלאכתו, או שצריך שיגמור את המלאכה בידיו, ולפי האגלי טל אי נימא דהמחייב הוא הדיבוק, א"כ בנתינת המים לא התחיל הדיבוק, וכן איפכא ביחס להרכבה היא נגמרת כבר בנתינת המים לקמח.

הלכך נראה בביאור התוס' רי"ד דלכו"ע עיקר מחייב מלאכת לישה "בעירוב שני הדברים לעשותן כאחד", אלא דבזה לחייבו הגבילו רק היכי שע"י החיבור הוא יצר דבר מחודש בדומה ללישה דמשכן, דע"י שריית המים עם הדיו הוא יצר מים עם הטעם של הדיו, ולכן סבר התורי"ד שיש לדון על כל יצירה בפנ"ע, דבמורסן שהתכלית רק לרכך אותו ולא ליצור דבר מחודש מהתערובת, ליכא כלל חיוב לש ואף לשיטת רבי, ומאידך בדיו שכבר בעירוב המים בתוכו נוצרת השריה שגורמת לדיו המחודש במים, לאביי לכו"ע יש לחייב בעירוב נתינת המים, דהלישה מושלמת ע"י השריה, ומנתינת המים יש כבר את השריה, ורב יוסף סבר בשיטת ר' יוסי דלא נחייבו גם על השריה כל עוד שהוא לא יגבל בידיו ממש, דאין בזה עירוב מושלם, ובקמח הוי פשיטא לר' יוסי שצריך לגבל בידיו, דעשיית העיסה עיקר עירובה ע"י שמגבל בידיו, ובלא"ה הוא לא התחיל ליצור דבר מחודש, ורבי מחדש דאם במשכן חזינן דגם שריה פועלת לישה, א"כ אף בקמח דע"י השריה מתחלת הלישה חשיב כיצירה להתחייב על כך.

ובהמשך הסוגיא מבאר התוס' רי"ד דרב יוסף הוכיח דליכא חילוק בין דיו לקמח, מענין האפר דבברייתא מבואר שגם בזה ר"י פליג דלא יתחייב כל עוד שהוא לא מגבל, ולשיטתו מעמיד התוס' רי"ד שהוא משתמש באפר בכך שהוא שורה בתוכו את המים ע"מ להוציא את טעמו כדי לעשות ממנו בורית (דבלא"ה אף כשיגבל יתירו לו ביו"ט כיון שהאפר אינו מתגבל, ונהפך לדבר מחודש ע"י הגיבול), ואעפ"כ ר' יוסי סבר דבעי גיבול בידיו אף שאינו בר גיבול לעיסה, א"כ גם לשריה הוא צריך את הגיבול שיתערב שפיר, ואביי דוחה דהברייתא עוסקת בעפר דהוא מגבל לבנין, והמחלוקת כמו בקמח.

העולה מדברי התוס' רי"ד דלכו"ע המחייב במלאכת לש עירוב הדברים כדי ליצור מהן דבר מחודש, ובקמח שיוצר עיסה לככר נחלקו אם יש לחייבו כבר על תחילת העירוב, או רק בגמר שהוא מערב את העיסה בידיו, בשריית דיו וכן בשריית האפר שהשריה היא היצירה שיתן טעם פליגי רב יוסף ואביי אי יחלקו גם בזה, או לכו"ע יתחייב בנתינת המים, בגיבול אפר לבנין שלא נוצר כלל דבר מחודש התירו (ועכ"פ ביו"ט), ובמורסן שאין דרך העולם לגבלו אף שהמים מתערבים היטב במורסן ע"י שמגבלן הוא לא חייב, דלא חשיב מלאכת לישה אי עיקר הכונה לא ליצור דבר מחודש, אלא ענין המים במורסן רק לרככן.

שיטת הרמב"ם בחיוב לש מהתורה

כתב הרמב"ם (הל' שבת פ"ח הט"ז): הלש כגרוגרת חייב, והמגבל את העפר ה"ז תולדת לש וכו', ואין גיבול באפר ולא בחול הגס ולא במורסן ולא כיוצא בהן, והנותן זרע שומשמין או זרע פשתן וכיוצא בהן במים חייב משום לש, "מפני שהם מתערבים ונתלין זה בזה", עכ"ל הרמב"ם.

ובמגיד משנה ביאר דמקור דברי הרמב"ם מהסוגיא לקמן קנה: גבי מורסן, דנדחו דברי אביי דמורסן שהוא לאו בר גיבול נחייבו כבר בנתינת המים, דהא שנינו בברייתא דלר"י התירו נתינת מים למורסן, ויותר נראה להוכיח איפכא דבמורסן אף כשיגבל הוא לא יתחייב, ולכך רבנן לא אסרו את נתינת המים, והוי מקור לכל הדברים שהם לאו בר גיבול

כמו אפר וכדו' שלא יתחייב בגיבולם כלל, וכן דיו לשיטת ר"י אין לחייבו כלל אף בגיבול, וכוונתו לומר "באפר דאינו חייב עד שיגבל", לא באפר אלא בדבר דהוה בר גיבול בעלמא. והזכיר המ"מ דהסברא הראשונה לחייב במורסן בנתינת המים היא סברת אביי בפרקין קמא יח., ושם לא העלו בדחיה דברי אביי, ומשמע דפסקו כסוגיא בקנה: דפליגא על הך סוגיא ביח. והוי מחלוקת הסוגיות, ויש להכריח כסוגיא לקמן גם מהסוגיא בביצה לב: דקטמא שרי באפר דהוא מגבל, כיון שפסקו כר' יוסי, ואפר הוא דבר דלאו בר גיבול, כלומר שאינו מדבק לכך אינו חייב.

והקשה הלח"מ דהא הרמב"ם בריש פ"ג כתב בה"ב דשורין דיו וסמנין עם חשיכה, והן נשרין והולכין כל השבת, וכדברי ב"ה דאין שביתה בכלים, הרי דמשמע דבשבת גופא נאסרה שריית הדיו, ולכאורה לדברי רב יוסף כל חיוב שריית הדיו משום לישה וכרבי. וכיון שהרמב"ם פסק כשיטת ר' יוסי דהוא צריך לגבל בקמח, א"כ מדוע שיתחייב בשריית הדיו, וגם דברי אביי נדחו דכל שהדבר לאו בר גיבול לא מיבעיא שאין לחייבו בשריית המים, אלא אף בגיבול הוא ל"צ להתחייב. עוד הקשה דבפ"ט בהי"ד עמש"כ הרמב"ם העושה עין הצבע ה"ז תולדת צובע וחייב, וע"ז פירש הרב המגיד דמקור הרמב"ם כיון שהוא פירש ברב יוסף דהתנא שמחייב בנתינת המים לדיו, דזוהי שרייתו וחייב משום צובע, ומפרש הרמב"ם את הסוגיא דכ"ד שאינו בר גיבול נגמרה בו מלאכת הצביעה, ומה שהוא בר גיבול דעתו על הלישה ואין בו צביעה, וכתב דזה דוחק, וצ"ע.

ולכאורה כוונת הרב המגיד דהתינח שדנים על הלישה, א"כ כל עוד שהוא לא יגבל חסר בעירוב שני הדברים, אבל ביחס למה שהמים מקבלים את הצבע מה הנפ"מ אי דעתו על הלישה, דהא הצבע כבר מתקבל בעצם שרייתו עם המים, ועוד צ"ב, דהא המ"מ ביאר דנדחו דברי אביי, ומשמע דפסק הרמב"ם כרב יוסף, ואי פסק הרמב"ם כר' יוסי א"כ גם על צובע הוא לא היה צריך להתחייב כל עוד שהוא לא מגבל ממש בידיו.

ובישוב דברי הרב המגיד פירש הלח"מ את הסוגיא באופ"א מהנך ראשונים בסוגיא, דרב יוסף העמיד תנא דמתניתין כשיטת רבי דכל שריית דיו הוא חייב "משום צובע", דאילו לר"י שבכל נתינת מים לקמח הוא חייב רק כשמגבל, א"כ בשריית דיו הוא ל"צ להתחייב "דדעתו על הלישה", כלומר דעיקר המעשה בגיבול, ולכן גם כשרוצה לשרות את המים ע"מ לקבל את הצבע, כוונתו ללוש ולגבלו עם הצבע, ובלא"ה אין חשיבות למעשה נתינת המים, ואין לחייבו משום צובע.

ובהכי פליג אביי, דהפלוגתא בין רבי לר"י הינה רק בקמח, דכיון דהוא מתגבל א"כ כל הלישה נעשית ע"י הגיבול, אבל דברים שאינם מדבקים כלפי עירובם יש בהם חשיבות למלאכת לש, ואף לר"י יהיה חייב על לש בנתינת המים, ומה"ט גם על צובע יש לחייבו לשיטת ר"י. (והוכיח רב יוסף מהברייתא באפר דלא כשיטת אביי, דהתם האפר אינו מדבק, ואעפ"כ לר"י לא חייבו כבר בנתינת המים, הרי דחזינן דהצורך במעשה הגיבול ללישה שייך אף בדברים שאינם מדבקים, דאין חשיבות למעשה רק ע"י נתינת מים, ודוחה אביי דהגי' בברייתא "עפר", ולכך פליג ר' יוסי, אבל באפר הוא גם מודה שיתחייב כבר בנתינת המים משום לש).

ועפי"ז מיושבים דברי הרב המגיד, דהרמב"ם פסק כשיטת ר' יוסי בקמח דאינו חייב משום לש עד שיגבל דבר הראוי לגיבול, כלומר שהוא מדבק ונעשה כאחד, ומה שפסק בפ"ט בהי"ד דהעושה מן הצבע דחייב משום צובע, וע"ז העמיד הרב המגיד שהמקור מהא דשנו בגמ' דנתינת מים לדיו זוהי שרייתן לחייב משום צובע, פסק זה שייך רק לדברי אביי דר"י מודה דבדבר דלאו בר גיבול הוא חייב משום צובע כבר בנתינת המים, דבענין חיוב הצביעה כו"ע מודו דהגיבול לא מחוסר, ולא נדחו דברי אביי בהא, דיש לחלק בין הצביעה לחיוב לש בקמח דהצריכו גיבול לשיטת ר"י רק היכי דהמעשה לא מושלם, ואינו כן בצובע דהוא נוצר כבר בשריה ע"י מים, ומש"כ הרב המגיד שפסק הרמב"ם כסוגיא לקמן קנה: דלא כסוגיא בי"ח., כוונתו לתוספת שהוסיף אביי דבדבר דלאו בר גיבול ר' יוסי מודה דחייב משום לש כבר בנתינת המים, דכלפי חיוב לש מוכח במורסן דלר"י הגיבול מעכב, דבלא"ה הוא לא מתחייב.

ונראה דהוי הכרח למגיד משנה לפרש בדברי אביי אליבא דר"י, דחייב כבר בנתינת המים גם משום לש, דלכאורה היה לן להעמיד דאביי פליג על רב יוסף במלאכת צובע בלבד שאין חסרון במעשה הצביעה בשרייה אף כשלא יגבל כיון דלאו בר גיבול, ואולם במלאכת לש מודה אביי דאין לחייב לר' יוסי בלא גיבול גם בדבר דלאו בר גיבול, איברא דהא הראיה של רב יוסף דלא כאביי מהברייתא שפליגי רבי ור' יוסי "באפר" דהוא גם דבר דלאו בר גיבול, ולר' יוסי אינו חייב עד שיגבל, והוצרך אביי להדחק דגרסינן עפר, אבל בלא"ה לשיטתו גם לר"י הוא היה חייב על נתינת המים, והא אפר ל"ש לחייבו משום צובע רק מטעם מלאכת לישה, א"כ בהכרח כדכתב הלח"מ בפירוש המ"מ דלאביי דבר דלאו בר גיבול שונה מקמח, וגם משום לש אף לר"י הוא חייב כבר בנתינת המים.

וכמהלך זה בדברי הרמב"ם מבואר גם בחזו"א (בסי' נ"ח ס"ק ג') דאביי ורב יוסף נחלקו בעיקר מלאכת לש, דדעת רב יוסף וכן פסק הרמב"ם דשיטת ר"י דלא כרבי דהמחייב בלישה, כל' הרמב"ם בכך דבלישתו "הן מתערבין ונתלים זה בזה", והיינו שמדברים נפרדים נהפכו ע"י הלישה לגוף אחד, והסימן לכך דמתי שירים את מה שלש כל התערובת תתלה בידו כיון שהיא דבוקה לדבר אחד, ולכן בדבר דלאו בר גיבול ל"ש לחייבו, ורבי שמחייב בלש בקמח גם כשלא מגבל, אפשר שסגי בעירוב הדברים גם בלא חיבורן להתחייב [ומה שהעמיד הרב המגיד דלהרמב"ם כוונת רבי דהתנא חייב בשריית דיו משום צובע ולא לש, דאפשר דכ"מ שחייב באפר לרבי אף בנתינת המים משום לש, דמטרתו שתעשה עיסה מאפר לסתום פי התנור וכדו', משא"כ בדיו דהדרך לשרותו במים שיקבלו מן הדיו, חשיבות נתינת המים שייכא בעיקר מצד הצביעה ולא משום לש]. ואביי דפליג סבר דגם שיטת ר' יוסי דבקמח צריך לגבל, אין הטעם שהוא צריך לדבק את הדברים, אלא "המחייב בעירוב והתנאי לכך בזה שיערב יפה", ולכן בדברים שאינם ברי גיבול, כלומר דל"ש בהם גיבול, הם גם לא מחוסרים גיבול, ושייך לחייב כבר מנתינת המים.

והשתא נמצא לדברי אביי דבתרתי פליג על רב יוסף, דבמה שקישר רב יוסף דלר"י דצריך את הגיבול בלישה, והיינו הדיבוק לעיקר חיוב המלאכה, א"כ בעיקר המעשה של צביעה גם דעתו על עירוב הצבע בלישה, דשייכא רק בגיבול בידיו ולא בנתינת המים, פליג אביי דלא זוהי סברת ר"י דא"צ את תוצאת הדיבוק לעיקר המלאכה, דעיקר מלאכת לש בעירוב הדברים, ויש דברים שכדי לאחדן צריך שיהא עירובן יפה, ויש דברים שאינם ברי גיבול, ולעירובם סגי בעצם נתינת שני הדברים ביחד, וע"כ באפר לכו"ע יהיה חייב כבר מנתינת המים משום לש, וכמו"כ גם גבי מלאכת צובע בדיו לר"י ל"צ את הגיבול, דביחס לעירוב איכא חשיבות כבר משעת נתינת המים. וגבי מורסן כונת אביי בסוגיא לקמן קנה: לחייב כבר משעת נתינת המים, דכיון שהוא לא בר גיבול שעירובו עושה דיבוק, א"כ גם כשלא יגבל את המורסן אכתי אין פטור לעיקר העירוב, ודחיית הגמ' תשתנה בשיטות, דלאביי נימא כדכתבו התוס' שהמורסן הוא מחוסר יותר גיבול בדומה לקמח, ובלא שיערב יפה לר"י אין לאוסרו על הנתינה, ולרב יוסף לשיטתו ליכא כלל חיוב במורסן לר"י כיון שאינו מדבק ע"י עירובו, וחסר בעיקר חיוב מלאכת לש.

והרמב"ם חילק בין המלאכות, דבמלאכת לש סבר כמסקנת הגמ' במורסן דהתירו נתינת המים "כיון דהוא דבר דלאו בר גיבול", כסברת רב יוסף דל"ש הגיבול במורסן כיון שבטבעו הוא לא מדבק, וליכא חיוב במלאכת לש, אי הדברים לא נתלים אחד בשני, ואולם במלאכת צובע פסק כדברי אביי דאף בנתינת המים הוא חייב על הצביעה, ואין זה תלוי בפלוגתא דרבי ור' יוסי, דאף שדעתו על הלישה, מ"מ בכך שנשרו המים וקבלו צבע יש בכך כבר לחייבו משום צובע, ונגמרה מלאכת הצובע. והראב"ד (שם בפ"ח) פליג על הרמב"ם, דאפר כבר משעת נתינת מים חייב, דלאו בר גיבול הפירוש "שאינו מחוסר גיבול", ולפמש"כ י"ל דפסק כדברי אביי דסברת ר"י דצריך את הגיבול בקמח רק משום דבלא"ה חסר בעירוב, אבל במקומות של"צ לכך יהיה חייב גם לשיטת ר"י מנתינת המים.

העולה משיטת הרמב"ם ביאור חדש בענין "דבר דלאו בר גיבול", דהפירוש בזה דכ"ד דמטבעו אינו מדבק לרב יוסף לשיטת ר' יוסי אין כלל חיוב בלא הדיבוק, ואביי סבר דלמרות שאינו מדבק מ"מ ל"צ את הגיבול. ברם הראב"ד ושיטת התוס' בדבר דלאו בר גיבול "שא"צ את הגיבול" שהוא העירוב בידים, ובהאי פליגי אביי ורב יוסף אי הדין לערב בידיו שייך בכל גווני או רק באופנים מסויימים. שיטת התוס' ר"ד והריטב"א דדבר דבר גיבול נקבע בדרך אינשי האם הם מגבלים לצורך הדבר המסוים, דרב יוסף לא חילק והצריך לר' יוסי גיבול בכל האופנים, ואביי פליג דהתנו בגיבול רק היכי שכך זוהי הדרך במלאכה זו.

לש בקמח קלי ובמורסן

שבת קנה: ת"ר אין גובלין את הקלי, וי"א גובלין, מאן י"א, א"ר חסדא ר' יוסי בר' יהודה היא, והנ"מ הוא דמשני, היכי משני, א"ר חסדא על יד על יד, עכ"ל הגמ'. וצריך ביאור מהו היתר זה לר"י בקמח קלי שיעשה על יד על יד, כלומר כמות קטנה, וברש"י בד"ה ריבר"י כתב דהכא גובלין כלאחר יד, ואכתי אינו מובן מ"ש מכל כלאחר יד דמדרבנן הדבר אסור, ואילו הכא מהטעם הנ"ל התירו לגבל ממש.

והנה יש להקדים מה החיוב היכי דמגבל בקמח קלי, ובחידושי הרמב"ן משמע דהוי חיוב מהתורה דכתב בשיטת רבי דאין גובלין הכונה להא דאין נותנים מים לתוך הקמח הקלי, ומה"ט לא התירו את הגיבול בשינוי, דכלפי נתינת המים א"א לשנויי, דהכל נתינה אחת היא, משא"כ לשיטת ר"י דלא מחייב אלא בגיבול התירו בגיבול דשינוי דעל יד, "שאע"פ שהוא מגבל כל צורכו, אין דרך גיבול בכך שאין דרכו אלא במרובה". ואזיל לשיטתו הרמב"ן במה שכתב במורסן דגם לצד שהוא לאו בר גיבול לשיטת ר' יוסי יהיה חייב כשיגבל (ולא הביאו ראיה ממורסן לדיו ואפר להתיר התם בנתינת מים, דאין הכרח דאפשר שהוא בר גיבול כקמח או שהתירו גם בדבר דלאו בר גיבול), ומעתה בקמח קלי לצד שאין גובלין דהחיוב מהתורה כמו מורסן, הוקשה לרמב"ן מדוע לרבי יהיה חייב על הגיבול, והרי הוא משנה בפעולת הגיבול, וע"כ נדחק הרמב"ן בל' הגמ', וביאר דבכלל ענין דאין גובלין בקמח קלי הוי נתינת המים, דלרבי שעיקר החיוב כבר מאותה שעה לא יהני מה שלבסוף הוא ישנה בגיבול עצמו. אמנם בחידושי הריטב"א כתב דמהקמח קלי אין עושים עיסה לעשות ממנה ככרות "דאינו בן גבול", וגם כשמגבל איכא רק איסורא דרבנן דגזרינן דילמא יבואו להתיר את הגיבול בקמח רגיל, ולשיטת ר"י דבקמח חייב רק כשמגבל, א"כ כשמשנה במעשה הגיבול כגון הכא דמגבל על יד על יד לא גזרו, אבל לרבי שהחמירו בנתינת המים יש לאסור כבר מנתינת המים, דלגבה ל"ש שינוי דכל דיהיב מיא אורחא הוא, "וכיון דאסר נתינת מים גרידא כ"ש דאסר גיבול ואפילו בשינוי". וחזינן דלשיטתו הגיבול בקמח קלי אסור מדרבנן ולא מהתורה, ובשיטת רבי ביאר הריטב"א כל' הגמ' דאין גובלין, כוונתו דאף כשנתן את המים מבעו"י אין היתר בגיבול גם כשמשנה, דאם אסרו את נתינת המים כ"ש דהגיבול בעצמו יאסר אף בשינוי, ודבריו צ"ע דהא בקמח חזינן דשיטת ר"י לחייב דוקא בגיבול, ואי לדבריו השינוי מהני גם על שעת החיוב, היאך יתכן דלרבי שזמן החיוב יותר מוקדם דחייב כבר מנתינת המים, אפ"ה היכי שיגבל לא יתירו לו אף בשינוי, דזאת מה"ת שרבי יחמיר במעשה הגיבול טפי מר' יוסי.

ובשיטת ר"י דהתיר בקמח קלי גיבול בשינוי, לכאורה גם תליא בשיטות שהוזכרו, דהתינח לחידושי הריטב"א דכל האיסור גזירה מדרבנן א"ש, דהיכי שמשני בהא כבר ל"ג רבנן, דאין חשש שיבואו להתיר גם בקמח דל"ה מעשה גיבול גמור גם בגלל שהוא לאו בר גיבול, וכן מהטעם דיש שינוי בצורת המעשה, ואולם לרמב"ן דהחיוב אף בקמח קלי כמו במורסן היינו מדאורייתא, היכי מועיל השינוי אף להתיר מדרבנן. ועיין ברמב"ן דכתב דאע"פ שמתי שמגבל מעט הוא מגבל כ"צ, כיון שהדרך במרובה אי יגבל מעט "לא הוי דרך גיבול בכך", ויש לבאר דבריו. עוד צ"ב במאי פליגי הראשונים בחיוב גיבול דקמח קלי.

עוד שם בהמשך הסוגיא קנו. הביאה הגמ' גבי מורסן דגובלין והנ"מ דמשני, ומבארת הגמ' דהשינוי ע"י עירוב שתי וערב, ואע"פ שלא מערב שפיר מ"מ התירו לו לנער לתוך הכלי, ואיכא להסתפק האם השינוי המוזכר במורסן יהני גם בקמח קלי, או דילמא דהתירו דוקא בשינוי דמעט מעט, ולא בשינוי אחר כדמשמע בגמ', ומצאנו דפליגי בזה הראשונים. בחידושי הריטב"א כתב דע"י שמנער לכלי אחר לאחר שהוליך שתי וערב, יתגבל ויתערב יפה, ומסתברא דהמ"ד שהביא את השינוי הנ"ל לא פליג על רב חסדא דהתירו ע"י שינוי של מעט מעט, ומה שהזכירה הגמ' בכל אחד מהאופנים שינוי אחר, דבקמח קלי הדרך שעושים ממנו מעט סגי ע"י שיעשה על יד על יד ויאכל מיד לאחר הגיבול, והיכא שרוצה לעשות הרבה ההיתר יוכל להיות רק בצורה שיוליך שתי וערב, וינער אח"כ לכלי.

ובחידושי הרמב"ן כתב דמה שהתירו במורסן אף במרובה ולא בקמח קלי, משום דהכא ע"י השתי והערב אינו מגבל כל צורכו, והיכי דמגבל כל צורכו באדם התירו אי יעשה זאת מעט מעט, ובשוורים לא התירו אף כה"ג, והטעם דהתירו דוקא באדם, דעדיפא למיטרח באדם יותר ממאכל בהמה, או שנחלק ששתית בלי שיגבל כ"צ הוא לא יאכל, אבל מורסן לתתו לשוורים הוא מתאכל גם כשלא יגבל כל צורכו. עוד הוסיף הרמב"ן דכ"ז ביחס לשוורים, אבל לתרנגולים אסרו אף בשינוי דשתי וערב, וההכרח שלו דהא מוקמינן את דין המשנה לר"י דאין גובלין, הגם שבקמח קלי התירו לגבל, דכל גיבול בתרנגולים חשיב כי אורחיה שא"צ גיבול שלם, דהא התרנגולין עצמן מגבילין אותו ע"י ניקור, ועוד דכיון דא"צ גיבול לא טרחינן בכדי. ויש לבאר במאי פליגי הראשונים, דלדעת הריטב"א ליכא חילוק, וכל היכי דמשני התירו בכל גווני, ולהרמב"ן כ"ד תליא בצורך שלו לאותו גיבול, ובלא"ה לא יתירו, וכן יש לבאר מה הכרחו של הרמב"ן לומר דבתרנגולים אסרו בכל שינוי.

והנראה בס"ד לבאר יסוד פלוגתת הראשונים בקמח קלי ובמורסן, דתליא בעיקר חיוב מלאכת לש, ונראה דהרמב"ן שמחייב בגיבול קמח קלי ובמורסן, סבר כנתבאר בשיטת התוס' דכל לש יסודו עירוב הדברים, ואף שאין בעירוב תוצאת דיבוק, מ"מ אי הדברים מעורבים אין חסרון בחיוב של התורה, ואדרבה יש מעלה להנך דברים שהם אינם מתגבלים ומדבקים כסברת אביי, דר' יוסי מודה בהנך שיתחייב כבר מנתינת המים, דכל שהעירוב בידים לא גורם לתוצאה נוספת במעשה שלו, כלפי העירוב יש כבר לחייבו מתחילת העירוב, דבכך שנותן את המים הוא גורם דיתאחדו ויתערבו הדברים. והשתא לפירושו לרבי דאין גובלין החיוב נשאר כקמח בעלמא, ומה שלא מתחשבים בשינוי בגיבול אף שע"י חסר בדרך המלאכה, דמיירי "שהוא נותן את המים דעל אותו זמן אף שינוי לא יגרע מעירובו", ולכך הוא חייב מהתורה, ור"י סבר דקמח קלי שהדרך ללושו במרובה, אי ילוש על יד על יד שחיסר מדרך המלאכה לא נחשב העירוב כמעשה לישה והתירו.

ולפי דבריו יש לבאר דברי ר' יוסי דגובלין בשני אופנים, או שנימא דכיון שמגבל מעט מעט גם אוכל לשעתו, וכך כתב הריטב"א, ומעתה נראה דמכשיר אכילתו וכדרך אכילה דלא אסרו כמו בבורר, דכל תקוני אוכלא אין חשיבות למעשה הלישה, דאף כשמתחייב בעירוב כ"ז כשיוצר דבר חדש, ואולם כשמכשירו לאכילה נחשב מתחילת פעולתו כמתעסק באכילה דלא אסרו, והוי דוחק קצת בל' הרמב"ן דלא הזכיר ענין האכילה גבי הגיבול המועט. עוד אפשר לבאר כדכתב החזו"א דמיירי שהוא לש לכלי אחד גדול את כל הקמח, ומשם הוא מחלק לכמויות קטנות, ואין בזה דרך גיבול דהדברים אינם מתגבלים בשוה, ואולם יותר נראה דיסוד חיוב העירוב שיהפכו הדברים להיות כאחד, ובקמח קלי עירובו בכך שהוא נהיה עיסה, וכל שלא עשה כדרך רגילות האנשים העיסה לא יחייבו על עירובו, ונחשב כחסרון במהות המלאכה. ועפי"ז יובן מדוע הרמב"ן מחלק לצורך מי הוא מגבל, דהחידוש להתיר ע"י השינוי גיבול מהתורה ניתן רק היכי שיש צורך בגיבול דכל צורכו, אבל בלא"ה מסתברא דעכ"פ דמדרבנן יאסרו, דאף שליכא דרך בלישה זו, מ"מ הדברים מתגבלים כל צורכן, ויש להחמיר דילמא יבוא להתיר גם במרובה או משום הטירחא שבדבר, ורק בשינוי דשתי וערב התירו אף לשוורים, ול"ד לכל שינוי דכלאחר יד, כמוש"כ האגלי טל בדברי רש"י להתיר בבישול בחמה שתוצאת הבישול שונה מאשר בישול באור, וכמו"כ הכא דאף לאחר העירוב דשתי וערב וניעור לכלי הדבר אינו מתגבל כ"צ, לכן התירו אף בגיבול מהתורה בשינוי כזה. ואף בשינוי בתוצאה כל עוד שאינו נצרך לא יתירו לו וכדחזינן בתרנגולים, ולכן סתמה המשנה לאסור, דעסקינן התם במורסן לתרנגולים.

ברם הריטב"א אזיל כדרך התוס' רי"ד בכל חיוב דמלאכת לש, וכמו שנתבאר להדיא בדבריו (קנה:) דהקובע לחיוב לש מהתורה אינו רק בעירוב הדברים, אלא בצורך שלו לאיזה מטרה הוא לש, דבדיו מה שלא הצריכו את הגיבול דעיקר העירוב רק כדי לשרות את המים בדיו, ובמורסן נחשב "לאו בר גיבול" לאו מטעמי' דהרמב"ם שאינו נדבק, אלא משום דאין הדרך של האנשים ללושו כדי לעשות ממנו עיסה, ואף שיש צורך בנתינת המים כ"ז כדי לרכך את המורסן, ואולם חיוב הלש בעיקרו "לערב כדי ליצור דבר מחודש כלישת הקמח", וכל שאין את הדרך של האנשים ללוש את המורסן אין חשיבות אף לגיבול בעצמו, דליכא חידוש בעירוב זה.

בכיה. ושוכרת אישה זו, שהיה בשעה (שכך היתה שמה שמה הנאמרת), וכל בעליה ושוכרת אישה זו היתה בשעה שהיתה בכיה בשעה שהיתה בכיה בשעה שהיתה בכי

קכב:) קורנס לפצוע בו אגוזים, ואיך אסרינן לקלוף אגוזים, ובע"כ דהמשנה איירי בקילוף בשעת אכילה, ומטעם זה גם באשכול ענבים ההיתר הוא כי מפרקים בשעת אכילה, עכ"ד. והנה בראיית האג"ט מקורנס לפצוע בו אגוזים לכאורה צ"ב, די"ל דשם לא איירי על הקליפה הירוקה, דכל הנידון שם על טלטול הקורנס, ולא עוסק שם במלאכת דש, והתנא מדבר באופן המותר, ואם מותר רק בקליפה הפנימית, ובכה"ג כתוב במשנה דנוטל הקורנס. וראיתי בספר אורחות שבת פ"ד סעיף ו' שכתוב להתיר לפרק שיני השום בשבת, ומקור לדינם הביאו עפ"י סברת האגלי טל לכאורה דאין רגילות לגמור מלאכת השום בפירוק שיניו, ופירוק שיניו נעשה סמוך לסעודה, והוקשה להם מן הירושלמי, ותירצו דשם צ"ל שעסוקין בתהליך שום שחוק, שאז יש חשיבות לכל שלב ממלאכת השום, עכ"ד. והנה האגלי טל עצמו עמד בקושיא זו, ואמר שהתרומה הקשה קושיא זו, ותירץ דדברי הירושלמי הם איסור כשאינו עושה לאלתר, ולא כשעושה לאלתר, והיינו דאמנם דבר שדרכו לדושו בשדה אין חילוק בין עושה לאכול מיד לדש לאחר זמן, אבל דבר שדרכו לעשותו בשעת אכילה שם כן אמרינן דכשאינו מניחו לאחר זמן מותר, ולא הבנתי למה לא ניחא להו בתירוץ ספר התרומה. איברא נראה לענ"ד דיש מקום לדחות הבנת האגלי טל בדעת בעל התרומה, משום דהלבוש והמג"א פירשו דהרמ"א (ושכך למד גם בב"י) למד בדברי התרומה וסייעתו (והם הסמ"ג והסמ"ק) דההיתר שעושה לאלתר קאי על איסור בורר ולא על איסור דש, דאל"כ היו צריכים לומר דכשהוא מניח מתחייב גם משום דש, וכפי שהוכחנו לעיל. ונראה דזה נמי כוונת הפרמ"ג בסי' שי"ט בא"א סק"ח שרוצה לאסור לקלוף הקליפה העליונה של השום, ועפי"ז נקט לאיסור הקיצור שו"ע בסי' פ' סעיף ט"ו להסיר הקליפה העליונה של השום, דלמדו שלא על איסור דש קאי בעל התרומה אלא על איסור בורר [וניחא עפי"ז מה שהקשה הערוך השולחן בסי' שי"ט סעיף כ"ב על הירושלמי דידן דקאמר דכד מבחר בקלפייתא חייב משום בורר, מהגמ' בביצה דף י"ג: דהמקלף שעורין ומקבצן לתוך ידו חייב, דהוה תולדה דדישה, וא"כ יש לאסור קילוף השום משום דש ולא משום בורר, ולמה חייב הירושלמי משום בורר, ולפי המתבאר מיושב, דהירושלמי איירי בקולף הקליפה הצמודה לשן השום, ולא על הקליפה העליונה ששם באמת חייב משום דש]. ומ"מ נראה שלא נדחה יסודו של האגלי טל, די"ל דתמרים אסורים בפירוק כי אין הדרך להניחם כך, משא"כ דברים העומדים לפרקם בבית כמו הענבים, אבל גם דברים שעומדים לפרקם בבית היינו דווקא שהאוכל ראוי מיד לאכילה כמו הענבים, משא"כ בשום דאין הדרך להגישם כך, אלא חותכים אותם ונותנים אותם בסלט וכדומה, ומטעם זה חלוק פירוק שיני השום לפירוק ענבים, ובאג"ט כתב חילוק כעי"ז באגוזים [דאפילו שפירוקם נעשה בבית] כיון שלא נעשה בשעת אכילה. ועיין עוד בערוך השולחן סי' שי"ט סעיף כ'. מעתה מכל המתבאר לעיל נראה יותר שיש לאסור לפרק שיני השום גם כשעושה זאת סמוך לאכילה, וכמו שנטה הפרמ"ג ופסק הקיצור שו"ע לאסור.

ובדרכי ההיתר בקילוף השום, עיין ברמ"א בסי' שי"ט סעיף ו' שכתב על דברי השו"ע דאין מוללין מלילות, אלא מולל בשינוי מעט בראשי אצבעותיו, הג"ה ואע"פ שמפרק האוכל מתוך השיבולין, הואיל ואינו מפרק רק כלאחר יד כדי לאכול שרי, ויש מחמירין, ולכן אסור לפרק האגוזים לוזים או אגוזים גדולים מתוך קליפתן הירוקה (מהרי"ל), וטוב להחמיר מאחר דיכול לאוכלן כך בלא פירוק, עכ"ל. ובדין זה כל ההיתר מצד השינוי, וכמבואר בגמ' דמולל בראשי אצבעותיו, אלא שהיש מחמירין ס"ל דכל ההיתר הוא דווקא במרכך השיבולין, ולא כשמפרק השיבולין, דבמפרק שהוא תולדה דדש לא מועיל שינוי. ובשתילי זתים השמיט דברי רמ"א, וכדרכו בכל מקום דפליג על השו"ע, וכן בפירושו ביאר דלא ס"ל כוותיה להחמיר, ומטעם שאפשר לאוכלו בלי קילוף, כתב ע"ז דשבת לעונג ניתנה, עכ"ד. אלא שמה"ט יהיה מותר לפרק ראשי השומין רק בשינוי ומעט.

אליה קרואני - מעלות דפנה

בדין מלילת סאה אזוב וקורנית

בסי' שכ"א סעיף א' מבואר דמלילת פיאה אזוב וקרונית מותר במולל בראשי אצבעותיו, וקצ"ב למה אין מוזכר כאן ג"כ עוד תנאי דדווקא מעט, וכשיטת חכמים בפרק מפנין שהובא באריכות בב"י סי' שי"ט סעיף ו', ושם פוסק המחבר דאה"נ דווקא מעט ובראשי אצבעותיו, ומאי שנא כאן דמזכיר רק הא דראשי אצבעותיו, ומצד שני ברמב"ם (פרק כ"א הלכה י"ג) מובא רק הא דימלול מעט, ואין מוזכר הא דימלול רק בראשי אצבעותיו, עי' בפמ"ג בא"א כאן שמקשה עליו, וצ"ב.

בדברי המשנ"ב אם שרי למלוח אחד לאכלו לאלתר

במשנ"ב סי' שכ"א ס"ק י"ד הביא דברי הט"ז דהרבה ביחד אסור למלוח אפי' כשאוכלם מיד, ואם משהה אסור אפי' אחד, ואח"כ כותב "וכן באליה רבה... ובמג"א" אוסרים למלוח לגמרי, ורק לטבל אחת אחת ולאכול מיד מותר, וצ"ב במש"כ "וכן", דלכאו' פליגי אט"ז, דהרי הט"ז מתיר למלוח אחד בלי להשהות, וכמו שהמשנ"ב בעצמו מסביר בתחילה דאחת אין נראה ככובש כבשים או מעבד, ורק כמה ביחד אסור. והא"ר והמג"א מביאים שלא למלוח כלל ואפי' בלי שהיה, וצ"ב בלשונו.

בדברי המשנ"ב דגבינה שרי לחתכה דכיון שאפשר ללועסה שם אוכל עליה

במשנ"ב סי' שכ"א ס"ק ל"ו כתב דגבינה אפי' קשה מאוד ג"כ מותר לחותכה בסכין, כיון דאפשר ללועסו ושם אוכל עליה, וצ"ב בכוונתו, דכדי להתיר צריך שיהיה ראוי ללעיסה, ואיזה איסור יהיה באופן שלא יהיה אפשר לאוכלו, ולעיל בס"ק ל"ג בבשר דבאופן שאין יכולים לאוכלו כלל כתב דהוי טוחן. אך אולי אין להשוות התם להכא, דהתם הוי בשר דיש פוסקים דהוי גידו"ק, ולכן כיון שא"א לאוכלו נאבד שם אוכל ממנו, חוששים לשיטות דהוי גידו"ק, אך גבינה לכאו' לכו"ע אינו גידו"ק, ואולי אף גבינה הוי גידו"ק, ולכן אם לא יהא אפשר לאוכלו יהא אסור לחותכו, ומשום איסור שיווי אוכלים ג"כ קשה לומר דזה הוי כוונתו, דהרי הובא לעיל דנקטינן להקל בזה, וצ"ב כוונתו.

בדברי המ"ב דבדבר שאין חפץ לאכלו או ליתן לאחר לאכלו אסור ללעסו בשיניו

במשנ"ב סי' שכ"א ס"ק ל"ו הביא דאם אין חפץ לאכול ולא ליתנו לאחר לאכול, אסור ללועסו בשיניו כדי לשוחקו, וצ"ב מאי שנא ממה שהובא בסי' ש"כ בסעיף א' ברמ"א דמותר למצוץ בפיו ענבים, וכתב שם המשנ"ב משום דאין דרך סחיטה בפיו, וכמו"כ בסי' שי"ט סעיף ט"ז מבואר דמותר לברור ע"י שמניח מפה בפיו ויעכב התולעים מלהיכנס לפיו, ולפי ביאורו של הביה"ל בסעיף ד' ד"ה הבורר, דטעם ההיתר הוי דלא שייך שם ברירה במה שמעכב בפיו, ומשמע מהמקומות הנ"ל דאפי' אין דעתו לאכלם או לשתותם מותר, דאין זה מלאכה כלל, וא"כ צריך ביאור מה נשתנה טחינה דאסור שלא ע"מ לאוכלן, וצ"ב.

משה פיליפ - פרדס כץ

בדעת המ"ב דאסור ליתן מאכל בחומץ

באור לציון ח"ב פל"ג תשובה א' ובחוט שני ח"ב פ"ל סק"ג כתבו דחומץ הוי כשמן, ובאול"צ הביא את מקורו מהמג"א וט"ז, וכנראה כוונתו לט"ז שכותב אודות המנהג לחתוך צנון דק דק ולתת לתוכו מלח וחומץ, והרי אסור למלוח צנון, מוכח שחומץ הוי כשמן. וכן בחו"ש הוכיח מהט"ז הנ"ל.

אך הנה המשנ"ב סי' שכ"א הביא ג"כ את הט"ז הנ"ל בס"ק י"ד, ואיהו ודאי ס"ל דחומץ לא הוי כשמן, דשם מסיים וכ"ש אם שופכים שמן דמחליש כח המלח, משמע שחומץ לא. וכן מבואר בסק"ח מי מלח וה"ה אם נותן יין וחומץ, א"כ צ"ע אמאי מותר במקרה של החומץ בצנון. ושמא מכיון שנותן עוד דברים כמ"ש, חומץ ומינים אחרים לא דמי לעיבוד, ולא משום שמחליש המלח, אלא שבעיבוד לא מוסיפים כל מיני מינים, וצ"ע.

בדברי המ"א דשרי לסחוט דבש לתוך אוכל

בביה"ל סי' שכ"א סעי' י"ג ד"ה אבל הביא את המג"א (ס"ק ט"ז) שכתב לגבי הדבש או סוחטו לתוך האוכל, וכתב הביה"ל שלא הביא זאת לפי מה שכתב שם בהמשך דבוסר הוי בורר, וא"כ אין היתר של לתוך האוכל. וצ"ע, דהא אפי' אי נימא דהוי דש, לא שייך ההיתר של לתוך האוכל, דהא טעם הדבר הוא דדש הוי מפרק המשקה מהאוכל, אבל בסוחט לתוך אוכל לא פירק משקה ממאכל אלא אוכל, אבל דבש מבואר בגמ' דלפני זה הוי אוכל, ואח"כ ג"כ הוי אוכל, א"כ אין נפ"מ בין כלי ריקן לכלי עם אוכל, וצ"ע.

[והטעם דהוי מפרק משום דזה כמו תבואה, שיש במפרק שני סוגים, א) מפרק משקה מתוך אוכל שזה סחיטה. ב) מפרק אוכל מתוך פסולת הגדלים יחד כמו תבואה מתוך הקש (וכן דבש מתוך החלות].

פנחס שרייבר - פרדס כץ

בנידון המ"ב האם שרי לעשות הרבה מי מלח לחלקם לתבשילים

המשנה ברורה בסי' שכ"א ס"ק ט' הביא מחלוקת האם מותר לעשות הרבה מי מלח כדי לחלקם לתוך התבשילים או לא, וטעם האוסרים כתב שזה בגלל שיסברו שעושה לצורך חול. וצ"ע, שהרי בס"ק י' אומר שאף למקילים בנותן שמן זה רק אם נותן לפני שעירב המלח במים, אבל אם נותן השמן לבסוף אסור, בגלל שבשעה שנותן המים והמלח יחד נראה כמעבד, מבואר שאם יש זמן שנראה כמעבד אסור, א"כ למה לעיל כשעושה הרבה כדי לחלקם לא אסור מטעם זה, ומה צריך טעם של "יסברו שזה לצורך חול", ולמה שם יש מתירין, משא"כ כאן.

ואולי צ"ל דשם שמטרתו לשים בתוך התבשילים, האנשים יודעים זאת ולא נראה להם כמעבד, ורק חושדים בו שעושה לצורך מחר, אבל כאן שמטרתו לכבוש אע"ג שישים שמן שכה"ג אין איסור, מ"מ האנשים יחשבו שיכבוש ללא שמן, ועדיין צ"ב.

בהא דשרי למלוח חתיכות צנון כיון ששופכים עליהם חומץ לאלתר

המשנה ברורה סי' שכ"א ס"ק י"ד מביא בשם הט"ז שכשמולחם ביחד אסור אפילו דעתו לאכלם תיכף, ואח"כ מיישב המנהג (וזה ג"כ מהט"ז כמו שמביא בשער הציון סקי"ד) שמולחים חתיכות צנון ושופכין עליו חומץ, שכיון דאין מניחין אותו להזיע אלא שופכין מיד החומץ לא דמי לעיבוד. וצ"ע שא"כ ה"ה אם אוכלם תיכף ולא נותן להזיע, היה צריך להיות מותר.

ואולי יש לחלק אם מה שלא מזיע זה בגלל שאוכל תיכף, שכה"ג נראה כמעבד, שלא כולם יודעים שאוכל מיד, אבל אם מה שלא מזיע זה בגלל ששם חומץ כמו שהרגילות לשים, אז לא נראה כמעבד, ועדיין צ"ב.

דניאל רוח - פרדס כץ

בדין ליתן לתוך מים ומלח שמן לבסוף

במשנ"ב סי' שכ"א סק"י כ' בטעמא דמילתא כשנותן שמן לבסוף, אחר עשיית מים ומלח דאסור, משום דבשעה שהוא נותן מים ומלח כבר נראה כמעבד, ומה לנו הא דנותן שמן אח"כ.

וצ"ב, דהא לעיל בסק"ט הביא פלוגתת התוספת שבת והא"ח לענין עשיית מי מלח הרבה, ליתנו לתוך התבשיל, שלדעת התו"ש מותר, דכיון שהוא נותן לתוך התבשיל לבסוף אינו נראה כמעבד, הרי לן דלא חיישינן לשעת מעשה העשייה דווקא, כיון שלבסוף מוכח שאינו מעבד, והכא כתב דחיישינן לשעת מעשה העשייה.

ישראל סיגלר - חיפה

תשובות מהגאון ר"ח קניבסקי שליט"א

בישל בשבת לחולה וקודם גמר הבישול מת החולה אם חייב להפסיק הבישול

תשובות מהגאון ר"ח קניבסקי שליט"א

בענין ספק החזו"א בחולב לשפוך לאיבוד אם חייב

שאלה: כ' החזו"א (סי' נ"ה סק"ו) כל (המשקים) שבאו לעולם בפ"ע, אף שדעתו לערבן (במאכל) חשיב משקה גמור וכו', אבל בזיתים וענבים וחולב לא מהני מה שדעתו לערבן, שכבר נעשה משקה לכל העולם, דלא כמש"כ בשעה"צ (ס"ק כ"ג) בשם הרדב"ז, ולכן החולב ליתן לאוכל הוי מלאכה דאורייתא וכו', ואף אם חולב ע"מ לשפוך לאיבוד נראה דחייב, דכיון דהוא בכלי ועביד דמימלך (שלא לשופכו), ורוב בנ"א אינן מאבדין, חשיב משקה, עכ"ד.

וקצ"ע אחר שהאריך החזו"א לחלוק על המ"ב דכל שהמשקים עומדים בפ"ע חייב חטאת, ולא מפני מה שעומד לערבו עם אוכל, א"כ למה בחולב לשפוך לאיבוד נסתפק אם חייב משום דשמא ימלך שלא לאבדו, הלא תיפו"ל שהחלב עמד בפ"ע, ומה שישפכנו אח"כ הוי פעולה חדשה.

ותו דבשאר משקים שעמדו בפ"ע לא ראה שנזקק החזו"א לטעם דשמא ימלך שלא לערבו עם אוכל, אלא להניחו בתורת משקים, וצ"ב.

תשובה: גם מש"כ למעלה לענין סוחט לתוך כלי ריקן, הוא גם משום דילמא עביד דנימלך שלא לערבו עם אוכל.

בענין שבירת הקרח שבנהר

שאלה: כ' המ"ב (סי' ש"כ ס"ק ל"ו) בשם המ"א, דבנהר או באר אסור (לשבור הקרח), דכיון דהוא מחובר לקרקע יש בו משום חשש בנין וסתירה, עכ"ל.

ולכאו' קצ"ע מ"ש ממאי דקיי"ל בשו"ע (סי' שי"ד ס"י) דחותמות שבקרקע שאינן עשויים לקיום, מותר להפקיע ולחתוך, ואין בזה משום סותר, ומטעם זה מותר להתיר דף שמשימין אותו לפני התנור וטחין אותו בטיט, שאינו עשוי לקיים, ע"כ. ולכאו' הקרח שבנהר ג"כ אינו עשוי לקיום, דכשיהיה הפשרת שלגים הכל ימס ויזרום עם הנהר, ואף שאינו מיד מ"מ א"א להחשיבו לקיום.

תשובה: יש מקום לחלק בין דבר שנעשה בידי אדם לדבר שנעשה בידי שמים שהוא יותר חמור שנראה טפי כבנין.

איסור מוליד ריח במוליד ריח רע

שאלה: כ' המ"ב (סי' שכ"א ס"ק כ"ה) בשם הט"ז: אין לשום הפלפלין תוך הבגד ולכתוש בסכין עליו, דהוא מוליד ריחא, עכ"ל.

יש להסתפק האם יש איסור מוליד ריח גם במוליד ריח רע, כגון חומר דוחה יתושים על הבגד, ויל"ד האם יש להוכיח מהט"ז לנד"ד, דשמא הפלפלין נותן ריח טוב.

תשובה: מסתבר שיש איסור מוליד ריחא גם בריח רע אם יש לו תועלת בדבר. (וכזאת השיבני ג"כ מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א).

בענין הדחת הדם מהבשר בשבת

שאלה: כ' המ"ב (סי' שכ"א ס"ק כ"א) אבל מותר להדיח הבשר כדי לאוכלו אח"כ חי, ואין זה מקרי תיקון, שאין התיקון בגוף הבשר אלא שמדיחו משום דם בעין שעליו, עכ"ל.

ולכאו' צ"ע היכי שרי להדיחו מהדם שעליו, הלא יש לחוש לאיסור בורר שבורר הבשר מן הדם שבו, ומ"ש מכרשינין ותפו"א המטונפים באבק ועפר, דקיי"ל בשו"ע סי' שי"ט ס"ח (ובמ"ב ס"ק כ"ט) שאסור להציף מים עליהם משום איסור בורר, ובפרט לדעת מרן החזו"א ששטיפת פירות מלוכלכים תחת הברז אסורה משום בורר, א"כ כ"ש בשר מן הדם דהוי בורר [ולמבואר ביו"ד סי' ס"ט בעי נמי שרייה והדחה, א"כ דמי ממש לכרשינין, ותו ל"מ היתרא דלאלתר דהוי כבורר בכלי, וצ"ע]. וה"נ ילה"ק אהא דקיי"ל בשו"ע (סי' שי"ח ס"ב) השוחט בשבת לחולה מותר הבריא לאכול ממנו חי בשבת, וכ' המ"ב (סק"י) והדחה בעי משום דם בעין, משא"כ דם הבלוע ליכא איסור כ"ז שלא פירש, וק' היכי שרי להדיחו, ואין לומר דאגב החולה דהותרה לו השחיטה הותרה לו ג"כ איסור בורר, כמבואר בסי' שכ"ח (ובמ"ב ס"ק ל"ט), הא ליתא, דלא משמע בשו"ע דמדיחו אגב החולה, וצ"ע, ומסי' ש"ח סל"א אין קושיא כ"כ, דמהתם אין ראיה שמדיחו בשבת יעו"ש, וצ"ע.

תשובה: צ"ל שאין פעולת הדחה נחשב לבורר אלא רק לסילוק שמסלק הדם שעל פניו.

אברהם שקלאר - מודיעין עילית

הרב אילן גרינוולד - ברכפלד

טבלת סיכום לדיני בורר (סי' שי"ט)

טבלת סיכום לדיני בורר (סי' שי"ט)		בורר ביד		בורר בכלי (א)	
		לאלתר		לאלתר	
		בשעת אכילה ממש [במעכב ע"י פעולת האכילה מותר לכו"ע]	סמוך לסעודה (ב)	לאחר זמן	[בשעת אכילה ממש לעכב ע"י מפה וכד' מותר לכו"ע]
אוכל מתוך פסולת [אפי' הפסולת מרובה (ג)] (ה)		מותר	מותר	אסור מה"ת	אסור מה"ת בקנון ותמחוי אסור מדרבנן
פסולת מתוך אוכל [אפי' האוכל מרובה (ד)] (ה)		מחלוקת (ביה"ל ס"ד ד"ה הבורר) קילוף מותר (ז)	אסור מה"ת לדעת כמה ראשונים מותר (ס"ד ביה"ל ד"ה מתוך) קילוף מותר (ז)	אסור מה"ת ולענין קילוף עי' הערה (ח)	אסור מה"ת (ו) ולענין קילוף - עי' הערה (ח)
שני מיני אוכלין (ט) [דעת הט"ז (סק"ב) דגם במין אחד אין לברור אלא אותו שרוצה לאכול עתה, או שיקח סתם מן הבא בידו להניח לסעודה אחרת לא דרך ברירה, עי"ש. ובאופן שלדעתו דין בורר במין אחד הוא כדין בורר שני מיני אוכלין]	בורר המין שרוצה [אפי' המין שאינו רוצה מרובה (ג)]	מותר	מותר	א"א דמותר כל זמן שאינו מסעודה לסעודה (ביה"ל ס"ג ד"ה שבירה, ועי"ש שכתב להחמיר)	אסור מה"ת בקנון ותמחוי אסור מדרבנן
	בורר המין שאינו רוצה [אפי' המין שרוצה מרובה (ד)]	מחלוקת ואפי' לאוסרים בפסולת מתוך אוכל, כאן י"א בדעת הרמב"ם דמותר (ביה"ל ס"ג ד"ה ומניח, ועי"ש שכתב להחמיר)	אסור מה"ת י"א בדעת הרמב"ם דמותר (ביה"ל ס"ג ד"ה ומניח, ועי"ש שכתב להחמיר) לדעת כמה ראשונים מותר (ס"ד ביה"ל ד"ה מתוך)	אסור מה"ת י"א דכל זמן שאינו מסעודה לסעודה הוי כסמוך לסעודה	אסור מה"ת (ו) לפי הי"א בדעת הרמב"ם, בקנון ותמחוי י"ל דאסור מדרבנן
	בורר כדי לאכול את שניהם (י)	מותר	מותר	בפמ"ג מסתפק (במ"ז סק"ב ס"ק גם, ובמ"ז ריש ס"ק י"ב) לדעת הביה"ל אסור מה"ת (ס"א ד"ה ובורר וס"ג ד"ה היו, וכ"כ בתהלה לדוד סק"א) בקנון ותמחוי אסור מדרבנן (יא)	בפמ"ג מסתפק (במ"ז סק"ב ס"ק דע) לדעת הביה"ל אסור מה"ת (ס"ג ד"ה היו) י"א דמותר כל זמן שאינו מסעודה לסעודה (ביה"ל ס"ג ד"ה שבירה, ועי"ש שכתב להחמיר)
פסולת מתוך פסולת		-------		מותר (יב) [אם אין בזה משום איסור מוקצה]	

טבלת סיכום לדיני סינון מים ויין בשבת (סי' שי"ט סעי' י'-י"ב)	צלולים [לרוב בני אדם, ולדעת הב"ח לכל בני אדם]		עכורים קצת [לרוב בני אדם אינם נוהגים לשתות] [לדעת הרשב"א דוקא שאין העכירות מחמת השמרים]		עכורים [כל בני אדם אינם נוהגים לשתות]	
	מים	יין (יג)(יד)	מים	יין (יד)	מים	יין (יד)
מְשַׁמֶּרֶת [תלויה מערב שבת]	מותר להרמב"ם אסור	מותר להרמב"ם אסור	אסור	אסור	אסור	אסור ביין מגתו מותר ולהרמב"ם אסור
סודרין	מותר במיוחדין לכך (טז)	מותר (טז) (י"א דוקא במיוחדין לכך (ביה"ל ד"ה ואפילו))	אסור	מותר בשינוי (לא לעשות גומא) (מ"ב סק"מ) (טז) להרמב"ם אסור [ובזה טוב לחוש לדבריו, מ"ב ס"ק מ"ב]	אסור	אסור ביין מגתו מותר (טז)
כפיפה מצרית	מותר י"א דלא יגביה טפח או יאחזנה לא ע"פ כל הכלי (טו)	מותר י"א דלא יגביה טפח או יאחזנה לא ע"פ כל הכלי (טו)	מותר בשינוי (לא יגביה טפח או יאחזנה לא ע"פ כל הכלי)	מותר בשינוי (לא יגביה טפח או יאחזנה לא ע"פ כל הכלי)	אסור	אסור ביין מגתו מותר (טו)

(א) לערות מכלי לכלי מותר, דעיקר הברירה נעשה ע"י ידיו (מ"ב ס"ק נ"ה). ולברור בכף, לפעמים אסור דחשיב כלי, ולפעמים מותר (עי' מ"ב ס"ק ס"ב ובשעה"צ שם אות נ"ח, וכן מבואר לעיל ס"ק נ"ה. ועי' מ"ב ס"ק ס"ו).

(ב) כל מה שבורר לצורך אותה סעודה שמיסב בה מיד מיקרי לאלתר, ואפי' יאריך זמן הסעודה כמה שעות, כיון שהברירה סמוך לסעודה (רמ"א ומ"ב סק"ד), ובספר תוספת ירושלים כתב דבעינן לאלתר ממש (ביה"ל ד"ה וכל, עי"ש). ואם כוונתו כדי שישתייר גם לאחר הסעודה חייב חטאת, אך אם ממילא השתייר עד לאחר הסעודה אין בכך כלום כיון שכבר בירר בהיתר (מ"ב סק"ה). ואם בירר לאותה סעודה ואחר כך נמלך לעזבה לסעודה אחרת, בפמ"ג כתב דלא אריך למעבד הכי, ובשעה"צ שם פקפק בזה, עי"ש.

ומותר לברור להרבה אנשים, ואפי' אינו אוכל עמהם (מ"ב סק"ו). וכן מותר לברור רק לבהמה ולעופות (פמ"ג, הביאו בביה"ל ד"ה כדי).

(ג) דלא כתוס' שהביא בביה"ל ס"א (ד"ה הבורר), דס"ל דבכה"ג דרך לברור האוכל ובכלל ברירה הוא, וכן דלא כהטור דס"ל שכאשר הפסולת מרובה אסור אפי' בטלטול, שהאוכל בטל לפסולת [ובב' מיני אוכלין שרי לפי הטור].

(ד) דלא כדעת הטור דס"ל דאם יש טורח בברירת האוכל יותר מברירת הפסולת בורר כדרכו לזרוק הפסולת, ואם יש יותר טורח בברירת הפסולת כגון שהוא דק, נוטל אוכל ומניח הפסולת, עי"ש.

(ה) בפסולת הראויה לאכול ע"י הדחק - לברור ביד אסור רק מדרבנן (מ"ב סק"ז וס"ק ט"ו). ולברור בכלי - הנה בפמ"ג במ"ז סק"ב (ד"ה גם) ובא"א סק"ה (ד"ה וצ"ע) הסתפק במין אחד ויש בו גדולים וקטנים בכמותן מהו לברור בנפה, עי"ש (ובתהל"ד סק"ה פשיטא ליה דמותר, וביד יוסף סק"ח משמע לאסור בזה, עי"ש). ולפ"ז אם נאמר דשרי, בנאכל ע"י הדחק י"ל דאסור רק מדרבנן. ואם נאמר דאסור, בנאכל ע"י הדחק י"ל דאסור מה"ת. אכן צ"ע בעצם ספק הפמ"ג לאסור במין אחד מסעי' י' וסעי' ט"ו, ואכמ"ל.

[אגב יש לציין, דבפמ"ג במ"ז סוף סק"ג כתב וז"ל: ואם הפסולת ראוי לאכול ע"י הדחק, ורוצה עתה לברור הפסולת ולהניח הטוב לאחר זמן, ודאי שרי לברר הפסולת שרוצה עתה לאכול. ואפשר שאסור לברור המאכל שרוצה להניח אחר זמן, ומיהו זה טעות, דאוכל מאוכל לאו ברירה במין אחד, עכ"ל].

(ו) עי' מ"ב סק"י דמבואר דגם בקנון ותמחוי חייב מה"ת בכה"ג, וי"ל"ע בזה לפי מש"כ במ"ב בסק"ב דהוי שינוי, ואכמ"ל.

אכן לדעת הראשונים הנ"ל המקילים בפסולת מתוך אוכל לאלתר, י"ל דבכה"ג בקנון ותמחוי יהיה אסור רק מדרבנן.

(ז) כתב הרמ"א בסי' שכ"א סי"ט, וז"ל: אסור לקלוף שומים ובצלים כשקולף להניח, אבל לאכול לאלתר שרי, עכ"ל. והנה בביאור ההיתר לקלף לאלתר מצינו ב' טעמים: א. הוי תיקון אוכל בעלמא, ואין שם פסולת על הקליפות כיון דעדיין לא נפרדו ומחוברים ביחד [מג"א סי' תק"י סק"ד בשם הישו"ש, הובא במ"ב סי' שי"ט ס"ק כ"ד ובביה"ל ס"ד ד"ה מתוך]. ומ"מ עדיין צ"ב למה לאחר זמן אסור לקלוף - עי' חזו"א או"ח סי' נ"ד סק"ד, ואכמ"ל.

ב. כיון דא"א בענין אחר ודרך אכילתו בכך, לא מיקרי פסולת מתוך אוכל, שאינו אלא לאכול התוך, וכל שהוא לאלתר שרי, אבל להניח אסור דלא עדיף מאוכל מתוך פסולת [שעה"צ סי' שכ"א אות צ"ט מהפמ"ג בא"א סק"ל, ביה"ל שם ד"ה לקלוף (וצ"ע למה המ"ב בסי' שכ"א נד ממש"כ בביאור הענין בסי' שי"ט)].

ויש נפק"מ בין הטעמים באופן שאפשר בענין אחר, דלפי טעם א' מותר ולפי טעם ב' אסור, ובזה תלוי מש"כ במ"ב סי' שי"ט ס"ק כ"ד, וז"ל: לוזים ובטנים שנשתברו ועדיין הם בקליפתן, משמע מדברי הפמ"ג (במ"ז סק"ד) בסי' זה, שיש ליזהר לברור האוכל מתוך הקליפות ולא להיפוך, ואפי' כשדעתו לאכול מיד, ומשום בורר. אבל לקמן בסי' תק"י הביא המג"א (סק"י) בשם הישו"ש דדבר זה שקולף הקליפה מהן בכלל תיקונא אוכלא הוא, ולא שייך ברירה בזה, ואף שהקשה עליו המג"א כבר יישבו בספר א"ר, והביאו הפמ"ג שם, דכיון שדעתו לאכול מיד שרי, עכ"ל.

(ח) סתימת הפוסקים דאסור לקלוף כדי לאכול לאחר זמן וכנ"ל, והוא איסור מה"ת. אכן בביה"ל סי' שכ"א סי"ט הנ"ל ר"ל בדעת הרמב"ם דאין כלל איסור קילוף, דאינו מלאכת מחשבת, ולא הוי ע"ז שם מלאכה כלל, ואפילו לאחר זמן, עי"ש.

(ט) עי' במ"ב ס"ק ט"ו שכתב דאף במין אחד אם קצת חתיכות אינן טובות כשאר החתיכות, ורוצה לברור את הטובות, שייך בזה איסור בורר, וצריך לברור מה שרוצה לאכול עכשיו, ודמי לפסולת הנאכל ע"י הדחק דאסור עכ"פ מדרבנן.

ותפוחים חמוצים ומתוקים, מסתפק הפמ"ג אי מיקרי ב' מינים. ובשר צלי ומבושל מיקרי ב' מינים, וכל שכן בשר של מיני עופות מחולקין.

וה"ה בכל דבר כשהם שני מינים כגון כלים ובגדים שייך ברירה, וע"כ צריך לברור את המין שרוצה ליטול עכשיו. ואפשר דאם תלויים כמה בגדים על הכותל, ומחפש אחר בגדו שרוצה עכשיו ללבשו, ועי"ז מוכרח לסלק מתחילה שאר הבגדים, לא הוי בכלל בורר. וכן אם מונחים בקערה כמה מינים יחד זע"ז, והמין שרוצה לאכול מונח למטה, ומסלק אלו שמונחין למעלה כדי להגיע למין שלמטה וליטלו, לא הוי בכלל בורר. ע"כ מהמ"ב.

ובאור שמח על הרמב"ם הל' שבת פ"ח הי"א, כתב וז"ל: דע דבורר גדרו הוא בדבר הבלול יחד ומשתמש כשהוא בלול, בזה אם בורר מאתו פסולת מתוך האוכל או בשני מינים, הוי בורר והוי מלאכה. אבל בדבר שאינו בלול לא שייך בורר וכו', ולפ"ז בורר כלי מתוך כלי, דאטו משתמש כשהן בלולים, הלא בכל קערה משתמש בפנ"ע לא שייך בהו בורר, עי"ש.

(י) ואם לא אוכל קודם את המין שברר, אי יש בזה איסור בורר אע"פ שאוכל את שניהם לאלתר - עי' בספר הלכות שבת (להרב שמעון אידר) מלאכת בורר (עמ' 155 הע' קמ"ח) בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שאסר בזה, והוי כבורר המין שאינו רוצה. ועי' בספר איל משולש פ"ו סי"ד שהביא דבריו, וכ"כ שם בשם הגר"נ קרליץ שליט"א, והאריך עוד בביאור דין זה בג' אופנים שבחלק מהם הוא איסור מה"ת, והביא דהגרי"ש אלישיב והגר"י שפירא זצ"ל מתירים בזה, עי"ש באורך.

(יא) ואם לא אוכל קודם את המין שברר, לכאורה לפי האוסרים לעיל הערה י', יש לצדד שבאופנים שאסור שם מה"ת, יהיה אסור מה"ת גם בקנון ותמחוי [מלבד לדעת הראשונים המקילים בפסולת מתוך אוכל לאלתר, וכנ"ל הערה ו'].

(יב) כן יש לדייק מדברי הביה"ל סעי' ג' (ד"ה היו לפניו), שכתב גבי סינון חלמון מחלבון דאין נחשב לבורר כיון ששניהם אינם עומדים לאכילה לעולם, ולכן לא שייך ע"ז שם בורר כיון שאינו מתקנם ע"י ברירתו לאכילה לעולם. ודו"ק.

(יג) אפי' עם קיסמין. וכן עם קמחין - לדעת המ"א, הכלבו ותניא, והב"י מתיר בזה רק בסודרין. ובמ"ב ס"ק ל"ה ובביה"ל (ד"ה קיסמין) כתב קצת קיסמין וקצת קמחין.

(יד) לפי הט"ז לקמן סי' ש"כ ס"ק י"ב דוקא ביין אדום, אבל ביין לבן אסור לסנן כמו מים. ובא"ר חולק עליו (מ"ב ס"ק ל"ח, ועי"ש בשעה"צ).

(טו) דעת הרבה ראשונים דהטעם לא להגביה טפח בכפיפה מצרית הוא משום חשש אוהל, ולפ"ז אסור בכל גווני להגביה טפח בכפיפה מצרית ולא רק בעכורים קצת [מצד שני לטעם זה אם הגביה מערב שבת שרי, ולטעם משום שינוי אסור אפי' אם הגביה מערב שבת (מ"ב ס"ק מ"ט וביה"ל ד"ה ויזהר)].

(טז) מ"ב ס"ק ל"ז. יש לציין שדעת הט"ז דגם בסודר יש חשש אוהל אע"פ שהכלי שתחתיו אינו רחב, ויש להחמיר לא להגביהו טפח או יאחזנו לא ע"פ כל הכלי (ביה"ל ד"ה הכפיפה) [ומערב שבת שרי].

טבלת סיכום לדיני סחיטת משקים בשבת (סי' ש"כ סעי' א', ד', ו', ז')

טבלת סיכום לדיני סחיטת משקים בשבת (סי' ש"כ סעי' א', ד', ו', ז')		לסחוט ביד	יצאו מעצמן			למצוץ מחוץ לפיו [בתוך פיו מותר בכל גווני]	לתוך קדירה או קערה שיש בה תבשיל	לתוך קדירה ריקה כדי לתת במאכל	לתוך קדירה שיש בה משקה
			עומדים לאכילה	עומדים למשקין	סתמא				
זיתים וענבים [רובן לסחיטה]		אסור מה"ת למתק הפרי אסור מדרבנן	אסור	אסור	אסור	אסור, ויש מתירין (ה).	מותר [אפי' בעומד למשקה] לר"ח אסור מה"ת - - - - - - - לרש"י בקערה אסור	אסור [להדרישה מה"ת, ולרדב"ז ופמ"ג מדרבנן]	אסור מה"ת
תותים ורימונים [ושאר פירות שנוהגים מקצת בני אדם לסחטם למשקין(א)]		אסור ולמתק הפרי יש לעיין (ג). ולהב"ח ודאי אסור ולהט"ז י"ל דשרי	מותר	אסור	אסור לקרבן נתנאל מותר	מותר, ויש אוסרין (ה).	מותר [אפי' בעומד למשקה] לר"ח אסור - - - - - - - יתכן דלרש"י בקערה אסור	אסור	מסתבר דאסור
שאר פירות שעומדים לאכילה [אפי' דרך לסחטן לצורך אוכל, ויל"ע לר"ח(ב)]		מותר [אפי' למשקה] לדעת הב"ח מותר רק אם כוונתו למתק הפרי. לדעת הט"ז מותר גם בסחטן סתמא, אך לא לשם משקה.	מותר	מותר יל"ע לדעת הב"ח והט"ז	מותר יל"ע לדעת הב"ח	מותר	מותר [אפי' בעומד למשקה]	מותר להב"ח והט"ז אסור (ו)	מותר להב"ח והט"ז אסור (ו)
כבשים ושלקות	לגופן	מותר ובזיתים וענבים י"ל דאסור מדרבנן (ד)	----------			----------	בפשטות הוי בזה לגופן ולמימיהן, ולכאורה אסור. וצ"ע בעיקר לגופן ואגב למימיהן (ז).		
	למימיהן	אסור לדעת כמה ראשונים אסור מה"ת ובזיתים וענבים י"ל דלכו"ע אסור מה"ת	אם דרך לסחטן דינם כתותים ורימונים כנ"ל, ואם אין דרך לסחטן דינם כשאר פירות כנ"ל.			מותר, ויש אוסרין (ה). ובזיתים וענבים אסור ויש מתירין (ה).	מותר לר"ח אסור מה"ת - - - - - - - לרש"י בקערה י"ל דבזיתים וענבים אסור ובתותים ורימונים יל"ע	אסור לדעת כמה ראשונים אליבא דהדרישה לעיל אסור מה"ת ובזיתים וענבים אליבא דהדרישה י"ל דלכו"ע אסור מה"ת	אסור לדעת כמה ראשונים אסור מה"ת ובזיתים וענבים י"ל דלכו"ע אסור מה"ת

סי' ש"כ סעי' ה'

סחיטת בוסר ושאר פירות שאינם ראויים לאכילה לתוך אוכל

לאכול לאלתר		לאכול לאחר זמן	
דעה א' במחבר	רבינו תם	דעה א' במחבר	רבינו תם
מותר	לדעת הט"ז והעו"ש מותר למג"א אסור	מותר ויל"ע למג"א	אסור

(א) לפי הרמ"א בסעי' א' אסור רק באותו מקום שנהגו לסחטם. אך אם דרך להוליך המשקה של הפירות ממקום למקום, אסור בכל העולם. ודעת המג"א דאם נודע שבאיזה מקום נהגו לסחטו למשקה, אסור מחמת זה לסחוט בכל מקום. ודוקא בענין שאם היה לכל העולם פירות רבים כאלו היו סוחטין אותם, אבל בלא"ה אמרינן דבטלה דעתם ואפי' באותו מקום. ובביה"ל (ד"ה ובמקום) כתב דבאותו מקום לא אמרינן דבטלה דעתם, ועיי"ש.

(ב) אף לר"ח יתכן שבדרך לסחטן לאוכל בלבד, לא חשיב כלל דרך לסחטן. ואפי' אם חשיב בכה"ג דרך לסחטן, מ"מ בס"ז בביה"ל (ד"ה ולר"ח) כתב ב' טעמים בדעת ר"ח לאיסור כבשים ושלקות; א. משום דס"ל דכבשים ושלקות דרך לסחטן, משא"כ בשאר פירות. ב. משום דהבלוע בכבשים שם משקה עליו מקודם, עיי"ש. וי"ל דנפק"מ בין הטעמים בפירות שעומדים לאכילה ודרך לסחטן לצורך אוכל, דלטעם א' אסור ולטעם ב' מסתבר דמותר. ויל"ע.

(ג) קצת ראייה להתיר ממש"כ במ"ב סוף ס"ק כ"ד דבזיתים וענבים אסור בכל גווני משום דרוב העולם סוחטין אותן למימיהן, עיי"ש. משמע לכאורה דבתותים ורימונים שרי מדלא כתב דגם בהם אסור, ובפרט דאין רוב העולם סוחטין אותן למימיהן כבזיתים וענבים.

(ד) לכאורה לא גרע משאר זיתים וענבים דאסרו בזה לגופן אטו למימיהן, אך י"ל דאולי אין דרך לסחטן למימיהן כשמעורבין במי הכבישה ולא אסרו, וצ"ע [ונראה דאין לאסור כאן מדרבנן מצד מלאכה שא"צ לגופה, דהא חזינן דגם למ"ד אסור מה"ת בכבשים ושלקות למימיהן, מותר בלגופן. ועל כרחך דכה"ג שאינו נוטל המים אינו צורת מלאכה כלל (וכ"נ מלשון המ"ב ס"ק כ"ד, שכתב בתו"ד דבסחט לגופן "איננו בכלל מפרק כלל וכו', כיון שאינו מכוין בשביל המשקה, איננו בכלל מלאכה", עיי"ש)].

(ה) הרמ"א בסעי' א' כתב דמותר למצוץ ויש אוסרין, ובמ"ב ס"ק י"ב הביא דבא"ר כתב דבזיתים וענבים שסחיטתן מה"ת נכון להחמיר, ובשארי דברים אין להחמיר.

(ו) אולי יל"ע גם כאן מעין מש"כ גבי כבשים ושלקות לגופן בכה"ג, דלפי הב"ח בסחט למתק הפרי ולהט"ז בסתמא, וסחט לתוך קדרות הנ"ל, י"ל דבפשטות הוי בזה לגופן ולמימיהן, ואסור. וצ"ע בעיקר לגופן ואגב למימיהן כנ"ל.

(ז) עי' תהלה לדוד סק"ח שהאריך בזה.

ובסחט לגופן והתכוון לשפוך את המשקה לאיבוד ואח"כ נמלך להשתמש בו, נראה דודאי יהיה מותר, דלא גרע מתותים ורימונים שעומדים לאכילה שיצאו מעצמן דמותר, ואפי' לדעת ר"ח.

מכתבים ותגובות

אם מותר לברור בשבת כדי להראות לתלמידים היכי דמי בורר

לכבוד אליבא דהלכתא!

בגליון תשרי תשע"ג (עמוד קכ"ד) שאל ידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מח"ס גם אני אודך, אם מותר לברור בשבת כדי להראות לתלמידים היכי דמי בורר בשבת שאסור לעשות, ע"ש.

לענ"ד פשוט שאסור לעשות כן בשבת, דלא מצאנו להתיר עשיית מלאכה בשבת כדי להמחיש לתלמידים, ואפילו אם יניח את האוכל ולא יאכל עכשיו איכא איסור בורר, עיין פמ"ג (סימן שי"ט משב"ז סק"ב) שמסתפק אם בירר מין אחד מחבירו ודעתו להניח שניהם אלאחר זמן, אם שייך בזה ברירה, דהי אוכל והי פסולת, וכתב הביה"ל (שם ס"ג ד"ה היו לפניו) דמלשון הרמב"ם (פ"ח הי"ב) נראה פשוט דמה שבורר מין אחד מחבירו, וע"ז הוא כל מין בפני עצמו, זהו עצם המלאכה, אלא דאם דעתו לאכול תיכף והוא בידו הוי דרך מאכל, וא"כ קל וחומר הדבר, ומה היכא שהניח מין אחד על מקומו שייך שם ברירה, כל שכן בזה שלקח כל מין ומין וברורו לעצמו דחייב, עיי"ש. וע"ע תהל"ד (סי' שי"ט ס"א) שתמה על ספיקת הפמ"ג. ולכן אעפ"י שבורר רק להמחיש לתלמידים ואינו אוכל עכשיו, מ"מ כיון שמתקן את האוכל ע"י שבורר האוכל מהפסולת, אסור.

ואין להתיר מסברא שהברירה לצורך לימוד נחשב כשעת אכילה, שהרי גם בשעת אכילה אסור לברור פסולת מתוך אוכל, ויותר מזה עיין בביה"ל (ס"ד ד"ה הבורר פסולת) שהסתפק אם שם בורר מונח דוקא כשבורר מקודם ומכין לאכול לאלתר, אבל אם בעת האכילה גופא שאוחז בידו ורוצה לאכול מוציא הפסולת ומשליכו לא שייך בורר, אף שעושה דבר זה קודם האכילה, דזהו דרך מאכל, או דלמא לא שנא, אלא צריך להשליכו אחר שיאכל דוקא, או שישליך מן האוכל עמו. והביא מהברכי יוסף שנחלקו בדבר מהר"י אבולעפיא ומהרי"ט צהלון, שמהרי"א מיקל ומהריט"ץ אוסר, והוכיח שם לאסור כמהריט"ץ, עיי"ש. ואם כשאוחז האוכל בידו נקטו הפוסקים דאעפ"י שהוא בשעת אכילה לא יוציא הפסולת מן האוכל, כל שכן כשבורר לצורך לימוד שאינו דרך מאכל ומניח אלאחר זמן דאסור לברור.

ואף שבפמ"ג (משב"ז סקי"ב) כתב דמהא דאיתא בשו"ע (סעיף ט"ו) דשרי לסנן החלמון מן החלבון ע"י מסננת, אף דמיקרי ב' מינים, והטעם משום דאין מסנן החלמון כדי לאכול כי אם ליפות החרדל, יש להוכיח דהוא הדין דמותר לברור שני מיני אוכלים אחד מחבירו אף ע"י נפה וכברה, היכא דאין רוצה לאכלם עתה. ולכאורה לדבריו אפשר להקל בנידו"ד, כיון שאינו מתקן לאכילה עכשיו. מ"מ כבר השיב הביה"ל (ס"ג ד"ה היו) על ראייתו, דלא דמי כלל, דהתם תרוייהו אינם עומדים לאכילה לעולם, דהחלבון נתערב בפסולת החרדל ואין רוצה לאכלה, והחלמון יורד למטה לגוון ולא לאכילה, ולפיכך אין שייך על זה שם בורר, שאין מתקנם ע"י ברירתו לאכילה לעולם, אבל כשבורר שני מיני אוכלים כל אחד מחבירו כדי לאכול כל מין בפני עצמו לאחר זמן, הרי מתקן את שניהם על ידי ברירתו, עכ"ד.

ואפילו אם בורר על דעת לזרוק הכל אחרי הלימוד, מיקרי בורר, דמה שצידד בפמ"ג (משב"ז סק"י) דאין איסור ברירה בבורר פסולת מתוך פסולת, עיי"ש, היינו בפסולת גמור, ולא באוכל שראוי לאכילה אלא שזורקו כדי שלא להכשל באיסור. והן אמת שמצינו בשו"ע (סעיף ג') דכשהיו לפניו שני מיני אוכלים מעורבים, בורר אחד מאחד ומניח השני כדי לאכול מיד, ובמשנ"ב (סקי"ב) בשם מג"א דאותו שרוצה לאכול עתה חשיב כאוכל, והשני חשיב כפסולת, ולכן צריך לברור זה שרוצה לאכול מיד, עיי"ש, הרי דשייך שם פסולת אף באוכל שראוי לאכילה. מ"מ מסתבר דהני מילי לחומרא, דאף בשני מיני אוכלים יברור את זה שרוצה לאכול תחילה, דהשני חשיב כפסולת כלפי הראשון, אבל לא נהירא לומר דמאכל שראוי מצד עצמו ומתוקן לאכילה יחשב כפסולת רק מפני שאינו רוצה להכשל במלאכת שבת.

שוב ראיתי בשולחן שלמה (סי' שי"ט ד, ז) שכתב: כשמכוין לברור עצם לעצמו, לחציצת שיניו, או למי שישב לו עצם בגרונו דאיתא בגמרא (שבת סז.) דמביא עצם מאותו המין ומניח על קדקדו, ואומר חד חד נחית בלע וכו', אין לחלק בין אם העצם עומד לכך או לא, ופשוט דשרי. פרט לבורר כדי להראות לתלמידים היכי דמי בורר, דבזה חושבני דאסור, כיון דמראה להם שזהו בורר שאסור בשבת.

אהרן ליברמן - ראש כולל אור עמרם - מח"ס משנת אהרן - בני ברק

בגדר התראת ספק, ואמאי כל בורר ל"ה התראת ספק

הנה בגליון הקודם (ס"ב) עמ' ק"ט במאמרי אודות מלאכת הבורר, נסתעף שם הענין (הע' 2) לפלוגתא דאמוראי (מכות ט"ו: וש"נ) אי התראת ספק שמה התראה או לא, וביארתי דמ"ד דלאו שמה התראה היינו משום דמימר אמר שהמתרה מלעיג בו, וממילא עיקר מהות וענין ההתראה לא נתקיימה, ומשו"ה ל"ה התראה [ושו"ר שכיו"ב מבואר ברש"י (תמורה ג':) "דאי אתרו ביה הזהר בך שתאכל הככר שנשבעת עליה, יכול לומר אין לי בית מיחוש בהתראה זו, דאכתי יש לי שהות, וכן כל היום כולו"], ובזה פליג רעהו וסבר דכיון דיודע שיתכן ויחטא, אזי אף בכה"ג הוי התראה כיון שיודע שאין המתרה מלעיג בו אלא חושש שיעבור אאיסורא, ובזה מבוארים שפיר דברי רבותינו הראשונים בכ"מ, ע"ש שהארכתי מעט בזה בס"ד. ולאור האמור יש לפשוט חקירת הגרש"ר (בשיעוריו, מכות, אות תי"ט) בדעת מ"ד דהתראת ספק לא שמה התראה, אם החסרון הוא בהתראה או בהזדה, וע"ע בשערי יושר (ש"א פ"ג), ודו"ק.

אלא שנתעוררתי להוסיף בזה בהמסתעף עוד למלאכת הבורר מדינא דהתראת ספק, דיעוי' שו"ת רב פעלים (או"ח ח"א סי' י"ב) אמאי בבורר ל"ה התראת ספק דשמא יאכל לאלתר, ואף אם אומר שבורר לבין הערבים דילמא משקר הוא, ואין אדם משים עצמו רשע בהודאת פיו, ועע"ד, וע"ש עוד שכעי"ז חקר בשו"ת חקרי לב (או"ח סי' ס') במלאכת הקושר, לדעת הט"ז (סי' שי"ז ס"ק א') שתלוי הדין בדעתו, אם רוצה לקיים הקשר, ועי' (וע"ע בשו"ת תורה לשמה סי' צ' דאשכחן התראת ודאי בבורר, וכגון שבורר מלח מפסולת ומערב בקמח שאין ראוי עוד לאכילה לאלתר כ"א לאחר כמה שעות עד שילושו הקמח ויאפו אותו, או שבורר המלח ונותנו למי כבשים שהם מרים ומתמתקים ע"י המלח רק לאחר כמה ימים).

וראיתי גם להפתה"ד (סי' שי"ט ס"ק ז') שחקר כן בהתראת הבורר, ונקט דבנדו"ד "לבי מגמגם, ואי לאו דמסתפינא הו"א דיש חילוק רב בענין ההתראה והחיוב בין דין בורר לשאר דינים, והוא דשאני כל הני דהספק שאנו מסתפקים בו בדעתו של העושה אם כוונתו לאיסור או בדרך היתר, הוא ספק שקול, וליכא הכרעה לשום א' מהצדדים... וכיון שהדבר שקול יש להכריע דכיון ששתק וקיבל ההתראה תוכ"ד, ולא גילה דעתו לומר למתרה דלהיתרא איכוון, אמרי' איגלאי מילתא דוודאי לאיסורא איכוון... לא כן בדין בורר, דנידון דידן אעיקרא אין הספק שקול, וטפי יש להכריע בדעת הבורר דלהיתרא איכוון מלתלות באיסור, דהדעת נוטה שכל בורר סמוך לסעודה או בתוך הסעודה וברירתו לסעודה אחת בצמצום, אמדינן דעתיה דאין כוונתו אלא לאותה סעודה, שאין דרך העולם להניח מלהכין צרכי סעודה שלפניו ויכין לסעודה הבאה אחריה, כי מה טעם להקדים המאוחרת... וכיון דלאו ספק שקול הוא כאחריני יש צד לומר דהגם דשתק בשעת התראה... לאו למימרא דלאיסורא איכוון אלא דלא חש להשיבו, שאומר בליבו מה מקום למתרה הזה להסתפק... ולכך אולי אפשר דבכה"ג הגם דשתק מעיקרא יהיה נאמן באמתלתו", וציין "קצת סמך לחידוש זה" מדברי התוס' דגיטין הנז' דאזלי' בתר רובא לומר דל"ה התראת ספק, וה"נ שבורר סתם אזלי' בתר רוב ברירות שבוררים לסעודה הסמוכה, "ומ"מ כיון דלא מצאתי ראיה ברורה לדברי, לא אחליט הענין, דיש פנים לדון איפכא - דהגם דמסתמא שדינן ליה להאי גברא דעביד כרובא דעלמא, מ"מ היכא דאתרו ביה ושתיק שתיקה זו מפקא ליה מכלל רובא דעלמא... והדבר צריך לימוד", וע"ע בדבריו לעיל (סי' שט"ז ס"ק א'), ודו"ק היטב בסברותיו הנז' לפי מה שכתבתי לעיל בס"ד בגדר התראת ספק, ונפלא.

ברירת אוכל מתוך פסולת במין אחד

במש"כ עוד שם (ענף ב' עמ' קי"ב) גבי ברירה במין אחד, יש להדגיש דפשוט דכ"ז באוכל מתוך אוכל הוא, אבל באוכל מתוך פסולת אסור לכו"ע אף שהוא מין אחד, והכי מתבאר ביותר מהא דשבת (קט"ו.) דיוהכ"פ מותר בקניבת ירק מן המנחה ולמעלה, ופירש"י (קי"ד:) "לנתק העלין מן הקלחין כדי להשוותם שיהו מוכנים לחתכן ולפרמן", וכן פסק הרמב"ם (שביתת עשור, פ"א ה"ג) "ומהו הקינוב, שיסיר את העלים המעופשות ויקצץ השאר ויתקן אותו לאכילה", ונתקשה במג"מ דאם מסיר העלים המעופשים מתוך הרעים הו"ל בורר, "ויש לי לתרץ לדעתם (-דרש"י והרמב"ם) דלא מיקרי בורר אלא מתוך פסולת גמור או מין אוכל ממין אוכל אחר..., אבל זה הכל מין אוכל אחד, ואין העלין האלו פסולת גמור ולא ראויין להקרא פסולת, ואפשר שראויין לאכילה ע"י הדחק, וכיון שכן אין בזה אלא משום שבות בשבת והותר ביוה"כ", וכיו"ב מתבאר במאירי (ע"ד:) "וי"מ שלא התירו קניבת ירק אלא באותן שדרכן לאכול בלא פירור, ואין הקניבה אלא הסרת קצת דברים קשים להתבשל, ולא שהן פסולת, אלא אוכל קשה להתבשל, והדברים צריכים עיון", וע"ע ביאוה"ל (סי' תרי"א ד"ה לקנב ירק), והוא ברור.

נצרך לאוכל לעצמו ולפסולת לבהמה - היאך יברור

עוד יש להוסיף בענין מלאכת הבורר, דהנה הפמ"ג (משב"ז ס"ק ה') הוכיח דאף אם נצרך להאכיל לבהמה, אם מאכילה לאלתר שרי ליה לברור אוכל מתוך פסולת, ואכילת הבהמה מיד מיחשבא כלאלתר, וראיתי בבא"ח (ש"ב פ' בשלח, סעי' י"ד) שחקר לפ"ז מה יעשה "אם יש לפניו אוכל ופסולת, והוא רוצה עתה באוכל לאכלו לאלתר, ורוצה ג"כ בפסולת עתה להאכילה לבהמה לאלתר", ופסק ש"אם האוכל מרובה על הפסולת שהוא מאכל הבהמה, יברור הפסולת, דלמעוטי בטרחא עדיף, ואם הפסולת שהוא מאכל בהמה מרובה על האוכל שהוא מאכל אדם, יברור האוכל משום למעוטי בטרחא [-ועי' כעין דין זה בט"ז (או"ח סי' תק"י ס"ק ג') בשם רש"ל לגבי קליפות (ואגב, יעו"ש בט"ז מש"כ ע"ד המג"מ (פ"ח משבת הי"ב) גבי יו"ט, ועע"ז במרכה"מ)], ואם שניהם שוים יעשה כרצונו... מיהו... אם הוא בורר הפסולת מתוך האוכל יעשה בצנעה מפני החשד, דהרואה אינו יודע שיש לו צורך עתה בפסולת להאכילה לבהמה, וחושב דאין לו צורך בה ועובר על איסור תורה, דבורר פסולת מאוכל גם לאלתר אסור, ומצינו בהל' שבת דחשו משום מראית העין בכמה דברים... ואין לומר דאין לגזור גזרות מדעתינו, דהא מצינו להט"ז בסי' ש"כ ס"ק י"ב דאסר לשאוב מן הנשפך על המפה בתוך הכף, ופי' הגאון משב"ז טעמו של הט"ז משום מראית העין, יעו"ש... לכך כתבתי דעושה בצנעה בשביל שלא ראיתי ד"ז מפורש להדיא בפוסקים, ומ"מ נ' דאם בורר הפסולת לצורך הבהמה, ומניח את הפסולת בתוך הסל המיוחד להאכיל את הבהמה, אין לחוש משום מראית העין, דהכלי מוכיח דבעי לה לבהמה, ומצינו עוד כיו"ב בגמ' דביצה (ט'.) 'שובכו מוכיח עליו'".

אמנם בעצ"ד דאיכא למיגזר מדעתנו, צל"ע, דהנה כ' הרא"ש (שבת פ"ב סי' ט"ו) "תמיהני, היאך יכלו הגאונים לחדש גזירה אחר שסתם רב אשי הש"ס", ומבואר דאחר חתימת התלמוד - אף בתקופת הגאונים - אין לגזור גזירות חדשות, והרמב"ם פ' (חומ"צ פ"ה ה"כ) דמותר ליתן התבלין והשומשמין והקצח וכיו"ב לתוך הבצק, ובראב"ד ציין מקורו מדברי ר"ע וריב"ל בפסחים (ל"ו.) "ואני אומר אולי לא נאמר כן אלא בזריזים שהיו אופין אותה מיד, אבל להתיר לכל אדם כשאר עיסות לא, וכן עיקר", אך המג"מ כ' ע"ז "ואני אומר - אין לנו לגזור מדעתנו אחר דורות הגאונים ז"ל", והסכים לזה בלח"מ שם, ומבואר דס"ל דהגאונים יכלו לגזור גזירות, ורק לאחריהם כבר אי אפשר, וע"ע בתשובות הריב"ש (סי' קכ"ה) גבי הכשר מקוה - "אין לנו לגזור מעצמנו יותר ממה שגזרו חכמים, ואפי' כשאינן בני תורה, לפי שהכשר מקוה לא לכל מסור כ"א לזריזין ולחכמים" [ומתבאר מפשטות לשונו זה לכאו' דבכה"ג דאיכא צורך, אפשר לגזור עליהם באותו מקום, וע"כ הוצרך אף לטעם דהכשר מקוה מסור רק לחכמים ולזריזין, ודו"ק]. וכ"כ עוד שם (סי' ש"צ) "אין לנו אלא מה שמנו חכמים ז"ל, ולא לחדש גזרות מעצמנו", ויבוקש הדבר וימצא ג"כ בדברי מרן בב"י (או"ח סי' תס"ב ד"ה ומ"ש רבינו לחלק) שהבי"ד הכלבו (סי' מ"ח) שנהגו שלא לעשות מצה עשירה כלל בב' ימים ראשונים דפסח, דלא אתו לאיחלופי בה ולמיכל מינה מצות חובה, וכ' ע"ז הב"י "אין טעם במנהג ההוא לאסור ולגזור גזירה בדבר שלא חששו לו חכמי התלמוד ולא החכמים האחרונים", וכן ראיתי עוד בכו"פ (פלתי, יו"ד סי' פ"ז אות ה') דאין לנו לחדש גזירות חכמים, ובשו"ת רב פעלים (או"ח ח"א סי' כ"ה) נשאל אודות מה שנמצא בעיר בומבאי - קרון שקבוע בו ב' גלגלים, והוא מהלך מאליו ע"י אדם היושב בו ודוחה את הגלגלים ברגליו, האם מותר לרכב בזה בשבת ויו"ט (-כנראה הכוונה לאופניים), וע"ש אריכות גדול בזה, ואכ"מ, אלא שבתו"ד כתב דכו"ע יודו להתיר במקום שיש עירוב אף אם יוצא לדבר הרשות, כיון שהיושב רק דוחה ברגליו והוא מהלך מאליו, וע"כ יש לחלק בו טובא מדין הכסא שנושאים אותו בנ"א להדיא (עי' סי' תקכ"ב סעי' ב', וטור וב"י סי' ש"א ומג"א שם ס"ק ז"ך ופמ"ג במשב"ז ס"ק י"ב) ומדין המקל שתופסו בידו, ועוד איכא סניף להתיר דלא מיחזי כעובדין דחול משום שבד"כ אינו עשוי לרכב בו כ"א אדם יחידי, וממילא אינו נראה כהולך למקום רחוק, שהרי אין דרך לילך יחידי למקום רחוק, ומכמה טעמים אין לגזור שיבואו ללמוד היתר לרכב בקרון שמושכין בו בהמות ובנ"א, חדא משום דלא אתו למיטעי שהרי הוא דבר הניכר, ועוד ש"אין לנו לגזור גזירות חדשות מדעתינו, ודי שיעמדו אנשי הדורות האלה להזהר בגזירות המפורשים להדיא בדברי חכמים", ושמא יש לחלק, ועי'].

שלמה ידידיה בן שמעון - בני ברק

תהליך אמצעי במלאכה שמוכרח הגדרתו

במדור מרפסן איגרי מדור התשובות השיב הרב שמעון שיף שליט"א על הקושיא שהבאתי למה המ"ב כ' דיש ליזהר מאד לא להניח עצים לחים על התנור ליבשן אחר שקיעה"ח, דהוא חשש דאו', למה זה רק חשש דאו' ולא ודאי דאו', והשיב דהריפוי של העץ הוה ליה פסי"ר דלא ניח"ל, דהוא רוצה רק היובש של אח"כ, ובאמת שכן גם השיב לי פעם כעי"ז הגרח"ק שליט"א במכתב.

ויש להעיר על זה שבשיטה להר"ן בדף ע"ד: כ' וליכא למימר דלגבי שבת נמי כיון שאינו צריך לאותו בישול הו"ל מלאכה שא"צ לגופה, ועוד דבר שאינו מתכוון, דהא כיון דא"א בלאו הכי פסיק רישיה הוא, וחשבי' ליה כמלאכה הצריכה לגופה, דהא בישולי ושרורי מנא באין כאחד.

אלא שמה שכ' הרב שיף שליט"א, נמצא כדבריו בקה"י ביצה סי' י"ח שכ': ובאמת ההיא דסיכתא לאתונא דמחייב משום מבשל, וביארו הראשונים ז"ל משום דהוי פ"ר, קשה טובא, שעכ"פ מטעם מלאכה שאצל"ג יהא פטור מחטאת, שהרי אין לו צורך בהריפוי מנא, אלא שא"א להיות השרירי מנא אא"כ הוי קודם רפוי, והוי מלאשצל"ג, וכבר ראיתי באגלי טל מלאכת אופה שתמה כן, וההכרח לומר דרב אחא ב"ר עוירא (שהוא חידש את הדין של מאן דשדי סיכתא לאתונא) קסבר דהלכה כר"י דמחייב במלאכה שאצל"ג, ולפי"ז לדינא לדעת הרמב"ם ז"ל דפוסק דחייב במלאכה שאצל"ג, שפיר קי"ל דבסיכתא לאתונא חייב משום מבשל, אבל לדעת רוב הפוסקים ז"ל דפסקו במלאכה שאצל"ג כר"ש דפטור, **אה"נ דלא קיי"ל בהא כר"א ב"ר עוירא לחייב בסיכתא לאתונא משום מבשל**, עכ"ד הקה"י.

אלא שבדברי הר"ן הנ"ל מבואר לכאו' דלא כהקה"י, אלא דזה כן נחשב מלאכה הצריכה לגופה. ודברי הר"ן הובאו באמרי בינה הלכות יו"ט סי' א' בד"ה ולכאו', וכ' על זה האמרי בינה: ודבריו צריכין ביאור, הא מ"מ אצל"ג הבישול, וצריך לומר **כיון דצריך הבישול שיתייבש הוי צל"ג**, עכ"ד האמרי בינה.

יוסף חיים הלוי בירנבוים - קרית ספר

לכבוד מערכת אליבא דהלכתא!

בענין חשמל בשבת

הנה במקור הלכה סימן שי"ח הובא מהגאון הרב יצחק דרזי שליט"א לגבי שימוש בחשמל בשבת, שכיון שנעשים הרבה פעולות לצורך חיסכון ולא לצורך החולים, ממילא אין היתר של פיקוח נפש. והנה ראיתי שיש רוצים להתיר את השימוש בחשמל בשבת ע"פ דברי הרמב"ן בעירובין, שסובר לגבי

פירות שיצאו מרה"י לרה"ר וחזרו לרה"י מותרים באכילה, והובאו דבריו בביה"ל בסוף סימן ת"ה, וממילא הכא נמי גבי חשמל בשבת כיון שכבר היה חשמל בהיתר לפני שעשו פעולות לצורך חיסכון, אין בכוחם לאסור את השימוש בחשמל אפי' שעשו בו מעשה איסור, כיון שמעשה שבת הוי רק איסור הנאה, ולא חל איסור בגוף החפצא, ה"ה הכא העיקר שלא יהנה ממלאכת שבת.

והנה כבר הארכנו במדור ביני עמודי בביאור מעשה שבת האם הוי איסור גברא או איסור חפצא, ונחלקו בזה המ"א והיד יהודה, דעת המ"א בסימן שי"ח וכן פסק המ"ב שם שקדירה שבשלו בה בשבת אסורה בהנאה, כיון שחל על הקדירה חפצא דאיסורא, אפי' שאין לו שום הנאה מהבליעות בקדירה, אמנם דעת היד יהודה סימן צ"ט ס"ק י"ח להתיר כיון שאין לו שום הנאה מהבליעות בקדירה, והיינו ממש כדברי הרמב"ן שמעשה שבת הוי איסור הנאה בלבד. והנה אפי' נימא כדעת היד יהודה שמעשה שבת הוי איסור גברא, וכמו שנראה דעת הרמב"ן, מ"מ אין ראיה כלל לגבי חשמל בשבת, שאין הנידון דומה לראיה, שהתם היה קדירה גם קודם שבישל בה בשבת, ולא השתנה דבר בקדירה אחר שבישל בה, אבל הכא כיון שחברת חשמל כבר כיבו את המבער, א"כ כרגע אין שום אפשרות ליהנות מהחפץ, ועכשיו ברור שזו הדלקה חדשה, ומאי אכפת לי שקודם לכן היה אור, הא כרגע אין אור, וכל מה שהרמב"ן מיירי הוא היכא שביטל מעשה ראשון, וכמו בהוצאה שביטל את מעשה ההוצאה, או בבורר אם ברר באיסור בשבת והחזיר את הברירה לתוכו, שפיר יהא מותר ליהנות מהאוכל כיון שביטל מעשה ראשון, אבל כשעושה הבערה חדשה ודאי שאסור, וכבר הזכיר סברא זו מרן הגרש"ז במנחת שלמה מהדורא תנינא סוף סימן כ"ד, שהיכא שפנים חדשות באו לכאן ודאי שאסור. והנה באמת היה מקום להעיר גם על דברי הרמב"ן, שהרי גם בהוצאה הרי עכשיו החפץ נמצא ברה"ר, ומה מהני שיחזירנו לרשות היחיד הא הוי מעשה חדש. והנה קושיא זו כבר הקשה הגאון ר' איסר זלמן זצ"ל על דברי הרמב"ן, ונשאר בצ"ע. וליישב דברי הרמב"ן נצטרך לומר שאה"נ דברי הרמב"ן מיירי רק לגבי הוצאה, שבהוצאה לא חל איסור בגוף הפירות, אלא רק שאסור ליהנות מהפירות ברה"ר, א"כ כיון שחזר לרה"י שפיר מותרים הפירות באכילה, שהרי אף פעם לא נאסרו הפירות שם. אמנם זה דוקא בהוצאה שהתם לא נעשה מעשה בגוף הפירות, שפיר שייך לומר שברה"י הפירות מותרים, אך זה ברור שהכא בחברת החשמל הרי זה בריאה חדשה של אש, וא"כ אינו דומה כלל לדברי הרמב"ן.

ובפרט שהארכנו שם בביני עמודי להוכיח שהרבה פוסקים סוברים כדעת הרמב"ן רק באיסור דרבנן ולא באיסור מה"ת, ובמלאכה שאסורה מה"ת מעשה שבת נאסר לגמרי, וכמו שהביה"ל עצמו בסימן ת"ה מביא את דעת המ"א שמיירי במלאכה דרבנן, ודלא כדעת הרמב"ן, וכן נקט שם הא"ר שרק במלאכה דרבנן מותר ליהנות מהחפץ היכא שביטל את מעשה האיסור, אבל בדאורייתא אסור, א"כ ודאי אין מקום להתיר.

והנה היה מקום לומר ע"פ מה שמבואר בשו"ע סימן שס"ב ס"ג שמחיצה שנפלה בשבת, אפי' תקנוה במזיד מותר לטלטל בתוכה, וביאר הרשב"א בשבת קא: וז"ל: **דלא קנסינן בכי הא כיון שאין זה אלא מעמיד דבר על חזקתו הראשונה,** עכ"ל. ונראה מדבריו שאע"פ שהכא מעמיד מחיצה חדשה, ולא רק מבטל את המעשה הקודם, שפיר מותר לטלטל בתוכה, אמנם כבר הקשה האגרו"מ באו"ח ח"ב סימן ע"ז על דברי הרשב"א אלו מדברי הרשב"א בשבת קכ"ב שאסר להשתמש במים שהביא נכרי דרך רה"ר, אע"פ שיכול לילך למקום המים, והקשה הרשב"א מהגמ' ביבמות קי"ד שמבואר שם שמותר להשתמש במפתחות שקטן הביא מרה"ר, א"כ אמאי אסור להשתמש במים, עיי"ש שתירץ שאה"נ גם במפתחות אסור להשתמש בשבת, ורק רצה שהקטן יביא את המפתחות כדי שלא יאבדו עד מוצ"ש, אבל באמת לא השתמש במפתחות עד מוצאי שבת, ועיין עוד מה שתירץ שם. והנה צ"ע, הא מעיקרא המפתחות היו אצלו, א"כ עכשיו שחזר לו המפתחות הא רק מעמיד דבר על חזקתו הראשונה, א"כ אמאי אסור להשתמש במפתחות, ולכך הוכיח האגרו"מ שודאי דעת הרשב"א שגם אם חזר הדבר למקומו אסור להשתמש בו, ומה שהתירו במחיצה המתרת מבאר האגרו"מ כיון שהתם עצם המעשה יכל לעשות גם קודם לכן, רק התחדש שמותר לטלטל, בזה לא קנסו אם היה כבר קודם לכן, אבל אם גם את המעשה לא יכל לעשות, אה"נ כיון שנתבטל המעשה שוב אסור בהנאה, וכן מבואר במנחת שלמה, עיי"ש.

וכן מפורש ברשב"א בעירובין דף מב. ד"ה במזיד לא יאכלו, שפליג על הרמב"ן, וז"ל: **אבל הכא ביו"ט דוקא, אבל בשבת ודאי אסורין אם הביאן דרך רה"ר, ואפי' העבירם ארבע אמות ברה"ר,** עכ"ל. ומבואר שפליג על הרמב"ן שמתיר בחזרו למקומם, אלא לדעתו בשבת אע"פ שחזרו למקום אסור, והיינו לשיטתו שאסר להשתמש במפתח, וכמו שביאר האגרו"מ. וכן דעת התוס' בשבת דף קכב. ד"ה משקה אחריו, בשם הר' אליהו, ודלא כהרמב"ן, אלא כל ההיתר להשתמש בפירות שיצאו וחזרו היינו דוקא כי הוי איסור דרבנן, אבל לא באיסור מה"ת, א"כ למדנו ברור דדעת הרשב"א והתוס' דדבר שיצא וחזר אסור להשתמש בו. אמנם אפי' נימא כדעת הרמב"ן שהתיר בפירות שחזרו למקומם, וכן פסק בשו"ע סימן ת"ה, היינו דוקא בהוצאה שמעיקרא לא חל איסור על הפירות ברה"י, וכמו שביארנו, אבל על אש חדשה אין מקום להתיר, וממילא ליכא כלל ראיה מדברי הרמב"ן.

והנה ראיתי מביאים שהגרש"ז במנחת שלמה מהדורא תנינא ח"ב סימן כ"ד סובר שהיכא שבא ישראל וכיבה נר של ישראל וחזר והדליקו, מותר ליהנות מאותו נר, שלאו כל כמיניה של הישראל לכבות לו את הנר, וממילא ג"כ הכא מותר ליהנות מהחשמל בשבת. והנה זה ברור שגם הגרש"ז לא דימה את זה כלל לדברי הרמב"ן, וכמו שביאר שם להדיא ששאני דברי הרמב"ן שביטל מעשה ראשון, משא"כ הכא פנים חדשות באו לכאן. אמנם הכא טענה אחרת היא, שהרי אין הישראל יכול לאסור דבר שהיה לי בהיתר. והנה הגרש"ז עצמו הסתפק שם בסברא זו, שהרי בשלמא אם זה באמת נר שלי, אפשר לומר לאו כל כמיניה, אבל הכא הרי בחברת חשמל זה נר שלהם, וזכותם לתת לי חשמל איך שהם רוצים, וזה ברור שנר של ישראל מומר שדלק וכבהו וחזר והדליקו, שאין זכות להשתמש בזה כלל, ובאמת הגרש"ז עצמו נשאר שם בצ"ע.

והנה הגרש"ז עצמו מביא סברא זו בשם הא"ר, הובא בביה"ל ריש סימן רע"ו, וז"ל הא"ר: **נשאלתי בנכרי שרצה לתקן נר של ישראל, ונכבה בידו וחזר והדליקו, אם מותר להשתמש בו, נראה לי דמותר דהוי כמו לצרכו כיון שכבה בידו, ועוד דהא כתבו תוס' דף קכ"ב טעמא דאסור נר שהדליק בשביל ישראל, דאי שרינן ליה אתי למימר לנכרי לעשות בשבילו, וזה לא שייך בזה שיודע וכבה שחזר והדליקו,** עכ"ל. והיה מקום להוכיח כדבריהם, שכיון שהיה אור קודם לכן שפיר יכול ליהנות היכא שחזר והדליקו, והנה באמת הביה"ל הביא רק את הסברא הראשונה, ולא הביא את הסברא השניה, מוכח שלא סבר כלל כסברא השניה, ואפי' לדעת הא"ר שכן הזכיר את הסברא שלמעשה לא נהנה כיון שהיה לו אור מקודם, שאני התם שהוי מלאכת נכרי, וכל איסור הנאה ממלאכת נכרי הוי מטעם גזירה שמא יאמר, וכמו שביאר הא"ר להדיא, לכך י"ל שבכה"ג היכא שכיבה וחזר והדליק מותר, אבל בישראל האיסור הוא איסור הנאה, ולמעשה נהנה ממלאכת שבת, וכמו שהארכנו בסימן שי"ח בביני עמודי דשאני איסור הנאה ממלאכת נכרי ממלאכת ישראל, א"כ לכאו' ליכא כלל ראיה לנידון דידן.

בברכת התורה

שמואל יצחק שטיינפלד - ישיבת חברת אהבת שלום

לכבוד מערכת אליבא דהלכתא, שלום וברכה וכט"ס!

יישר כוחכם על זיכוי הרבים האדיר, בגליונכם המלא מזן אל זן בדברי תורה מתוקים מדבש ונופת צופים, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. באתי בזה להתייחס לדבריו של הרב בצלאל דבליצקי שליט"א, בגליון ס'-ס"ב, העוסקים בזמן לידתו של רבי יהושע בועז לביא ברוך, בעל "שלטי הגיבורים", בתגובה לדברים שהעיר הר"א בוחבוט בגליון קודם. אף אני הקטן העמקתי בדבר, והגעתי למסקנא ששנת לידתו של הש"ג היתה שנת ר"ס לערך, דלא כדברי הרב דבליצקי במאמרו בגליון הנ"ל, כי אין הכרח כלל שהש"ג נולד בשנת רע"ח, ודלא כאותם שכתבו כי לידת הש"ג היתה בשנת ר"ל לערך, וזאת בהתבסס על אנציקלופדיה לגדולי ישראל עמ' 701, שם קבעו העורכים כי "בשנת הגירוש הזה כשגורש מקטלוניה היה עדיין צעיר לימים", ומשמע שנולד בספרד וגורש בגירוש ספרד לאיטליה, והועתקו דבריהם בכמה מקומות שדיברו על זמן לידת הש"ג, ביניהם ספר "לקט שכחת הפאה" מהדורת תשס"א. ודברי שניהם אינם נכונים, וזאת מחמת כמה סיבות, ולצורך כך יש להוסיף דברים שלא פורטו במאמר הרב דבליצקי ב'אליבא דהלכתא' גליון ס', ונכתבם להלן. ונפתח בראיות לכך שהש"ג נולד בשנת רע"ח:

א. החוקרים (ובכללם הרב דבליצקי) מציינים כי בהקדמתו של הש"ג, שנדפסה בשנת שי"ד, היה הש"ג בין החיים, שהרי בשער הספר הוצמד לו התואר "יראה זרע יאריך ימים", ונכתב שם כי היה חולה ומוטל במטה בשעת הדפסת הספר. היות והש"ג מעיד על עצמו בהקדמה זו כי בשעת כתיבת ההקדמה היה בן ל"ו שנה, ממילא נמצא שנולד בשנת רע"ח. ע"כ הראיה, שאין היא מכרעת - כי מי לידינו יתקע שאת הקדמתו זו, כתב הש"ג בשנת שי"ד.

ב. החוקרים מציינים עוד כי בהקדמת הש"ג להרי"ף, הוא מספר את מעשהו בש"ס יושטניאן, שנדפס בין השנים ש"ו-שי"א. אמנם אין ראיה זו מכרעת, כי כך כתב בהקדמת הש"ג הנ"ל:

"אזי הערות מויציניאה הבירה הובאו לי, כי כליביא קם וכארי התנשא, ונדבה רוח אותו מהשר הגדול אנטוניו יושטיניאן ירום הודו להדפיס תלמוד בבלי, שימלא ארץ תהילתו ושיגידו באיים במרחק את תפארת גדולתו. ויען כי לשמע אוזן שמעו מפי אומרים, כי נמצאו איתי מהתועלות הנזכר דרשם ממני שיהיו לתלמוד זה מחוברים, ושמחתי כמוצא שלל רב על אלה הדברים, ולאשר שאלני נדרשתי ולעשות מצוותו כצבי רצתי, וסביב קונטרס אחד מהתלמוד העתקתי התועלות הנ"ל ואל כבודו שלחתי... כל זה עשיתי לכבוד ה' ולהפקת רצון השר ירום הודו ולשאלתו", עכ"ל.

בדברים אלה כותב הש"ג כי יושטיניאן ביקש ממנו את הערותיו, לצורך הדפסת תלמוד בבלי, וכך שלח לו את הקונטרסים של הש"ס מעוטרים בכל הוספותיו, שלטי גיבורים, עין משפט, מסורת הש"ס וכו'. לא מדובר על ש"ס שכבר נדפס, אלא הקדמה זו כתב הש"ג לפירושים שאותם שלח ליושטיניאן. אין הכרח שיושטיניאן זה הדפיס זאת מייד, ויתכן שהדבר לקח לו שנים רבות. העתקת כל כתבי היד לדפוס בזמן ההוא, לא היתה דבר של מה בכך, שהרי ההדפסה עצמה ארכה שש שנים.

ג. בהקדמת הש"ג כתב וזה לשונו: "ועוד נתתי סביב לתלמוד המסורה שנדפס מאז וכו', ולהקל למעיין הורתי למסורת התלמוד העלין, ובמקומות שם נעדר מציאתו והמסכתות ממנו שלולים, מלאתים מלין כיד ה' הטובה עלי". בדברים אלה התייחס הש"ג לחיבורו מסורת הש"ס/התלמוד, וכותב שאמנם נדפס כבר לפניו, אבל הוא הוסיף בו ציון לעלין, היינו ציוני דפים (ולא רק מגילה פרק ב' כמו שהיה לפניו), וכן הוסיף מסורת הש"ס למסכתות שהחיבור שלפניו לא עשה. היות וחיבור מסורת התלמוד נדפס בשאלוניקי רפ"ג, והש"ג בהיותו בן שלושים ושש קרא לו "נדפס מאז", משמע שאכן נולד בשנת רע"ח.

אך גם מכך לא מוכח כלל שנולד דוקא בשנת רע"ח, כי יתכן שמסורת הש"ס נדפסה בשנת רפ"ג, והוא כתב את חיבורו בשנת רפ"ה, שנתיים לאחר מכן, ולאחר חמש שנים, כשהוא מסכם את חיבוריו, הוא כותב שעשה הוספות לביאור המסורה שנדפס "מאז" - לפני שבע שנים (שזה הגיוני לכתוב "מאז" על תקופה של שבע שנים). וא"כ יתכן שבשנת ר"צ היה בן שלושים ושש וכתב את הקדמתו, ונתון זה מתאים גם לר' נתן איגרא שחתום על איגרות בשנת רצ"א, והחוקרים משערים שהיה רבו של הש"ג, ויתכן שהיה רבו במהלך השנים הקודמות (בין ר"פ לר"צ). ולפי חשבון זה נמצא שהוא נולד בשנת רנ"ד, כשנתיים לאחר הגירוש, ורחוק משנת רע"ח.

ולפי זה גם הנתון שהש"ס נדפס בשנת ש"ו, מתקבל יותר על הדעת, כאשר יתכן שהחידושים נמסרו לדפוס בשנת ר"צ, והכנתם לדפוס נמשכה כחמש עשרה שנה, ויש לזכור כי בזמן ההוא היה הדפוס בראשיתו. הפער בין רנ"ד לרע"ח הוא גדול (ואם נולד ברנ"ד ונפטר בשט"ו, נמצא שחי 61 שנה ולא נפטר כ"כ צעיר), ומכל הראיות שהובאו עד עתה - אין הוכחה חד משמעית שנולד ברע"ח, כאשר קבע הרב דבליצקי, בהסתמך על תאריך הדפסת הש"ג בלבד. אמנם נראה כדבריו שלא היה הש"ג ממגורשי ספרד בעצמו, אלא ממשפחה של מגורשי ספרד, כאשר ציין הש"ג בראש הקדמתו.

עד כאן הוכחנו שיתכן שהש"ג נולד בשנת רנ"ד, ולהלן נוכיח שלא יתכן שנולד בשנת רע"ח.

א. אם כדברי החוקרים, שהש"ג נולד בשנת רע"ח, לא מובן מדוע בהקדמת הש"ג אין רמז לכך שהינו שכיב מרע מוטל ביסורים ושוכב על ערש דווי, ולא ברור כיצד כתב את ההקדמה ושלח את כל הפירושים לאותו שר, בעודו מוטל במיטה. וכדרך המחברים, היה לו לכתוב על עצמו שהוא מוטל במטה וזקוק לרחמי שמים, ולא כתב מאומה.

ב. לא מצאנו איזכור בספרים לכך שהש"ג נפטר בקיצור ימים ושנים, ובוודאי המחברים היו מציינים דבר יוצא דופן זה.

ג. לא מסתבר שבאותה שנה שהש"ג הגיש את כתביו לשר, הודפסו כתביו, שהרי לוקח זמן רב להכין לדפוס, ובפרט בזמן ההוא. ואם נרחיק לכת ונשער שהוא נולד בשנת רס"ד, נמצא שהדבר לקח שש שנים - שהוא זמן סביר בהחלט (עד להדפסת הש"ס בשנת ש"ו).

מכל זה נראה שהאמת היא היכן שהוא באמצע בין התאריכים, לא בתאריך ר"ל ולא בתאריך רע"ח, אלא בשנת ר"ס לערך, ומכל מקום מוצאו של בעל "שלטי הגיבורים" היה מספרד, כאשר הוריו ככל הנראה גורשו מארץ זו בגירוש קטלוניה. ואין זו אלא השערה, אך כאמור, אין הכרח לאף תאריך מדוייק שננקט.

בברכת התורה

משה הלוי - בני ברק

למע"כ מערכת אליבא דהלכתא בעיה"ק ירושלים תובב"א, שלו' וברכה וכט"ס!

ברגשי נועם קבלנו את גליון ס"ב, אוצר גדוש ובלום מפרי עטם דרבנן ותלמידיהון, ובפתיחה למכתבי הנוכחי הנני להביא מ"ש בספר הכנה דרבה (צוואת הגר"מ גרינוולד זלה"ה אב"ד חוסט, אות י') וז"ל: תהיו זהירין ללמוד בכל שב"ק לכה"פ סי' א' בשו"ע או"ח הלכות שבת, ואם אין הפנאי מסכים ללמוד עם טו"ז ומג"א, עכ"פ שתלמדו עם באה"ט פסקי הלכות למען לא תכשלו, ונלכדתם ח"ו בעבירה של חילול שבת, וכבר אמרז"ל (חגיגה י' ע"א) דהלכות שבת הם כהררים התלויים בשערה, וא"א להזהר אם לא בשקידה על ההלכות פסוקות, ע"כ יהיה זה לכם חוק ולא יעבור, עכ"ל. חושבני שבדורינו אשר נתברך בהמצאות וחידושים וכלים מכלים שונים, ורבה המבוכה חדשים לבקרים בכל מיני ספיקות וחששות לדעת מה יעשה ישראל, מה רב פעלכם הנשגב בהצבת מגדלור תורני לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וללמד בני יהודה קשת, וכלשון מו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א בדבריו לחיזוק הלכות שבת (נדפס בספר מזקנים אתבונן הנדמ"ח, חלק א' עמוד ס"ז) וז"ל: "ממילא מוכרחים לראות שכל אחד ידע הלכות שבת", ע"ש שפירט כמה וכמה איסורין שבקל נכשלין בהם באם אין יודעין הלכות שבת על בוריין, ועתה אבוא בזה בעזה"י לדון בכמה מהלכות ועניני שבת כדרכינו בסייעתא דשמיא.

אם מותר להכין פטל תה וקפה בשבת, או דיש לחוש בהא משום צובע

יש לעיין אם מותר להכין פטל תה וקפה בשבת, או דיש בזה משום צובע, והנה כתב השו"ע (סימן ש"כ סעיף י"ט) וז"ל: ליתן כרכום בתבשיל מותר, ואין לחוש משום צובע, דאין צביעה באוכלין, ע"כ. ומקור דבריו פי' בב"י דהוא מס' שבה"ל (סימן פ"ו) משום היראים (סימן עד"ר), עי"ש בדבריו. ולקושטא דמילתא פוק חזי מאי עמא דבר דנהגו להכין בשופי פטל תה וקפה וכל דדמי להו, ולא חיישי לצובע, ושכן כתב בספר שמירת שבת כהלכתה הנדמ"ח (פרק י"א סעיף ל"ט): אין איסור צביעה באוכלין כל עוד לא יתכוין לצביעת המאכל אלא רק לתיקון או שיפור טעמו, ולכן מותר ליתן תמצית תה (וראה לעיל פרק א' סעיף נ"ג) יין אדום או מיץ פטל לתוך מים וכיו"ב, ע"כ. וע"ש עוד איזה פרטים בהא [ושם (הערה קנ"ז) ציין דבשער הציון סימן שי"ח ס"ק ס"ה כתב דיש לחוש לכתחילה לדעת הסוברין דיש צביעה באוכלין, ע"ש].

וכדבריו העלו בספר ארחות שבת (ח"א פ"ז סק"ב): "הבא ליתן במים נס קפה או תמצית תה או תרכיז ממותק וכיוצ"ב, הרי זה מותר אף שהמים נצבעים על ידיו, וראה הערה", ובהערה דשם פירשו דשאני מיין אדום בלבן דיש פוסקים דס"ל דאסור, דהכא בפטל עיקר כוונתו רק ליתן טעם באוכל, וכוונת הצביעה טפילה היא, ובמשנ"ב סי' שי"ח בשער הציון ס"ק ס"ד וס"ה מבואר דבגוונא דליכא ליה נ"מ מה יקדים, יותר טוב דיקדים התמצית ואח"כ יתן המים, לחוש לדעת הסוברין דגם בכה"ג יש צביעה באוכלין. אמנם העירו דיש לעיין מה תועלת יש בעיצה זו, דהא סו"ס נצבעין המים, ושכן העיר בספר קצוה"ש סימן קמ"ו ס"ח בבדה"ש אות י"ב, ע"ש. וכתבו דאפשר די"ל דכיון דמן הדין אין כאן צביעה, ורק משום חומרא דנראה כצובע החמיר המשנ"ב, להכי היקל באופן דנותן התמצית תחילה דאז לא מחזי כ"כ כצובע.

איברא, דחזי הוית בשו"ת רב פעלים לרבינו הגרי"ח

הכנסת הודיעה אתמול לבית המשפט העליון כי לא תוכל לעמוד בדרישתו למנות ועדה לבחירת שופט בית המשפט העליון, בשל חוסר בחברי כנסת. **השופט** הכנסת הודיעה יו"ר, השופטת ציפי פוגל, **בדיוני בית המשפט העליון בעתירה נגד הקמת ועדה לבחירת שופט בית המשפט העליון, שהוגשה על ידי ארגון "הצלחה משפטית".** העתירה נוגעת לכך שמאז פרישתו של השופט אליקים רובינשטיין, לפני כשנתיים, לא התכנסה הוועדה לבחירת שופטים, שאמורה לבחור את יורשו. העתירה נוגעת לכך שמאז פרישתו של השופט אליקים רובינשטיין, לפני כשנתיים, לא התכנסה הוועדה לבחירת שופטים, שאמורה לבחור את יורשו. העתירה נוגעת לכך שמאז פרישתו של השופט אליקים רובינשטיין, לפני כשנתיים, לא התכנסה הוועדה לבחירת שופטים, שאמורה לבחור את יורשו.

א. מה, כתבו, הדגש הדגיש כתבנו בכתבה?

[=תש] אמנם לא נתאפשר בכתב מדגיל, הנה לא נתנו כתבנו אלא כתבנו, ואמנם **בתשע** נתנו (תקד ד, ב"ת ע"ה) כתבו בתיהם ונתנו: בתקופה בכתב בני, ואחר **בתשע** נתנו (תקד ד, ב"ת ע"ה) כתבו בתיהם ונתנו: בתקופה בכתב בני, ואחר בתקד נתנו אלא כתבנו, ואמנם בתשע

והכרעת המשנ"ב למעשה דלצורך שבת יש להקל, אך יש לעיין אם באמת האי טבילתא חשיבא צורך שבת, דלפו"ר משמעות דברי השו"ע (דהוא ל' הטור) "כדי ליטול מים מתחתיו", מורה ובא דהוא צורך שתי' וכיו"ב. האמנם יעויין בבית יוסף (ד"ה ומשמע) דכתב וז"ל: ומשמע דהא דאסרינן לרסק דוקא במרסקו לחתיכות קטנות כדפירש רש"י, אבל לשבר חתיכה ממנו שרי, וכן נראה ממה שכתב רבינו בסמוך שמותר לשבר הקרח כדי ליטול המים מתחתיו, ואף על פי שכשמשברו ניתזו ממנו חתיכות דקות שרי, דלא מיתסר אלא כשהוא מרסקו כדי שיזובו מימיו, אבל הכא שאין מימיו זבים על ידי כן, ואפילו אם יזובו מועטים הם ולא חשיבי, ועוד שאינו מתכוין לכך, ועוד שהם הולכים לאיבוד וכן נהגו להתיר, ולפי שראיתי מי שערער בדבר כתבתי זה, עכ"ל. ולדבריו משמע דאף לשבור הקרח בכדי לטבול בנהר שרי, ואף דהמג"א ז"ל ס"ל דבנהר או באר אסור דמחובר לקרקע וכו' מיהא, הא הב"י לא חילק היכא קמיירי, ושכן מלשונו בשו"ע דכתב מותר לשבר הקרח כדי ליטול מים מתחתיו וכו', משמע דבכל גווני קמתיר אף בנהר או באר, וזהו דכתב המשנ"ב דהרבה אחרונים פליגי אמג"א, וס"ל דשם מים עליהם ואין שייך בו בנין וסתירה, ולצורך שבת יש להקל, וה"נ הכא י"ל דחשיב צורך שבת בזה דחפץ לטבול בהנהר. וע"ע בפרישה (שם סק"ז) דמייתי ממ"ש המרדכי (שלהי במה טומנין אות של"א) דהביא ראי' לזה משבת (קמ"ו ע"ב) דמתיז ראשו בסייף, ותנן שובר אדם את החבית וכו', עיי"ש.

שוב מצאתי לרבינו הגרי"ח זלה"ה בספרא דבי רב בן איש חי (ש"ב פרשת יתרו ס"י) דכתב וז"ל: כלי שיש בו מים ונעשה על פני המים קרח, מותר לשבר הקרח כדי ליטול המים מתחתיו, אבל אם הנהר או הבאר נעשה קרח על פניו יש אוסרין לשבר הקרח מפני שהוא מחובר לקרקע, וכמו שכתב המגן אברהם ז"ל, וכן פסקו הגאון רבינו זלמן ושולחן עצי שיטים וחסד לאלפים ושאר אחרונים. ואף על גב דהרב אליהו רבה דקדק מן הרב הלבוש דמותר, כבר כתב על דבריו הגאון אשל אברהם דאינו מוכרח. ומה שהוכיח הרב תוספת שבת להתיר, עיין מה שכתב עליו הרב מחצית השקל. והגם דהרב מאמר מרדכי הסכים לכתחילה דלא כהמגן אברהם, כיון דכמה מן האחרונים נמשכו לאסור אחר המגן אברהם לאסור, כן עיקר, **מיהו הטובלים בשבת לצורך מצוה יש להם לסמוך על המתירין,** וכמו שכתב הרב תוספת שבת דכבר נהגו להתיר בטובלין לצורך מצוה, יעויין שם, עכ"ל.

וממשמעות דברי הבא"ח נראה דקמתיר רק בגוונא דצורך מצוה, אך כשנצרך למים כגון לשתיה י"ל אי שרי לדבריו, ומצאתי בכף החיים (סי' ש"כ ס"ה) דכתב עפי"ד הבא"ח וז"ל: ונראה דה"ה אם אין לו מים לצורך נטילה שרי משום צורך מצוה, **וכן אם אין לו מים לשתות ומצטער בצמא שרי, די"ל במקום צער לא גזרו,** עכ"ל. וצ"ע אם הבא"ח יודי למש"כ הכה"ח בגוונא דצמא אי שרי לי', דכל מאי דמתיר משמע דהוא רק לצורך מצוה, וצ"ע בזה, ומ"מ להמשנ"ב שרי לכתחילה, ואף לטבול אפשר דשרי לדברי המשנ"ב, וצ"ע לדינא.

וכששאלתי ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אי שרי לשבור קרח דנהר בש"ק לצורך טבילה, מריש אמר לן לא יודע, אולם כשאמרתי לפניו דברי המשנ"ב דלצורך שבת יש להקל, ושאלתי אם טבילה גם הוי צורך שבת ולפי"ז שרי, אמר לן: מסתבר שכן. אולם כשדברתי בזה עם מו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א ושאלתיו אי שרי, אמר לי: "מה שכתוב", ושאלתיו דהמשנ"ב לא כתב לן מהו לצורך שבת וצ"ע, ואמר לי (אכילה) ושתיה, ור"ל כפשוטו דלצורך שתי' הקיל, ולענין טבילה כמדו' לא היתה דעת' דמו"ר מרן הגראי"ל שליט"א נוחה למקרי צורך שבת, וי"ל בזה. ומורינו הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א השיבני דלזה שמיקל בטבילה בשבת זהו צורך שבת, וסיפר לי דכשלמד בישיבה בחו"ל היו שמים המים ליד המיטה, ולעיתים מחמת הקור היתה שכבת קרח על מי הנטילה (ודנתי עמו אי שרי לשברו בידו קודם שנטל ידיו, דלכאורה יטמאו המים, וכמדו' אמר דאין נראה שיטמאו, וי"ל). עוד אמר לי מורינו הגרי"ט שליט"א דלעיתים יש שהמים שבבקבוק אינם קפואים, אך ישנה שכבת קרח דקה ע"פ המים, וגם בזה הוי צורך שבת לשברו, ובכלל עורר דישנה מחלוקת לענין טבילה בשבת, ואכמ"ל.

שוב שאלתי מקמי' הגה"צ רבי שריה דבליצקי שליט"א דבמשנ"ב כתב "לצורך שבת", וי"ל אם טבילה ג"כ מקרי צורך שבת לישתרי, ואמר לי: "אותו הדבר" (והיינו דלדעתי' שרי), ודו"ק.

לחם משנה שנותר מסעודה קודמת

בספר מחשבת עם להג"ר עמנואל רלב"ג שליט"א (שער השבת, עמוד נ"ו) כתב להסתפק וז"ל: גבי חלת עירוב איתא ברמ"א (סי' שצ"ד ס"ב) וז"ל: ויש לבצוע עליו בשחרית בשבת, עכ"ל, והטעם כמבואר במשנ"ב (שם סק"ד) משום דכיון דאיתעביד בה חדא מצוה, ליעביד מצוה אחריתי, ויש לדון האם מטעם זה צריך להניח את החלה השניה של הלילה (אם לא בצעה) ללחם משנה ליום, בכל שבת ושבת, או שמא באותה מצוה ממש לא נאמר הדין הנ"ל, דכל הכוונה רק לעשות בה מצוה "אחריתי", עכ"ל. ובעזה"י מצאתי מזה זמן בספר משמר הלוי להגרמ"מ הלוי שולזינגר זלה"ה עמ"ס שבת (הוצאה שניה, עמוד ע"ט), דמייתי אמ"ש בשבת (קי"ז ע"ב) רבי אמי ורבי אסי כי מיקלע להו ריפתא דעירובא שרו עילוי', אמרי הואיל ואתעביד בי' חדא מצוה ליתעביד בה מצוה אחרינא, ע"כ. דבריטב"א החדש על אתר כתב וז"ל: והוא הדין לככר שכבר ברכו עליו בסעודה אחת, שמצוה לבצוע עליו בסעודה שניה אך הוא עדיין שלם, וכן כל כיוצא בזה, עכ"ל. והגרממ"ש זלה"ה כתב דיש לעיין אם מבואר בפוסקים חידוש דין זה, עיי"ש.

עכ"פ שפתי הריטב"א ברור מללו דככר דברכו עליו בסעודה א', מצוה לבצוע עליו בסעודה שניה, ושבזה נפשט ספיקו דהמחשבת עם להדיא (שו"ר בספר ליקוטי אורה עמ"ס שבת להג"ר יחיאל פלק שליט"א (קי"ז, ב'), דכתב דמשמע מספר הבתים דהא דליעביד מצוה אחריתי הוא דייקא אחריתי, וי"ל שם).

ולכל הדברות נראה ברור דהאי לישנא דאמרו בגמרא (שם) הואיל ואתעביד בי' חדא מצוה, ליתעביד ביה מצוה אחרינא, לאו דווקא אחרינא כפשוטו, אלא ר"ל מצוה נוספת, ושיגרא דלישנא נקיט לפי דמיירי שם בפת דעירובא, ולא משכחת"ל דיעשה שוב עירוב בהאי פיתא (אא"כ יתכן ד"ז בזמנינו דיש מקפיא דשומר הפת לאי"ט, אולם ג"ז בדוחק, וטעמו ונפגם). ולזה קיימו בו המצוה דבציעה וכו', וק"ל. והגם דבענייתין טרם מצאתי בפוסקים שיביאו לדברי הריטב"א, מ"מ נלע"ד דטעמי' דכיון דהבציעה גופי' אלחם משנה הוי מצוה, וכמ"ש הואיל וכו' ליתעביד בה מצוה אחרינא, על כן מאי שאני פת רגילה דלח"מ דנותרה, הא מ"מ היא גופא איתעביד בה מצוה חדא דהשלימה בליל ש"ק ללח"מ, ולזה שפיר יש למיבצע עליה ביומא דשבתא (ועיין מה שכתבנו בעזה"י בגליון ס"א בהא דמברכין אעצי הדס במוצ"ש, דיש דסברי דהוא לפי דאיתעביד וכו', עיי"ש. ושו"ר דברים בזה בספר קושיות לא' מהראשונים ז"ל, ונדפסו שם איזה ציונים יקרים, עיי"ש ותרוה נחת).

וכששאלתי ממו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א אם אמנם יש לנהוג להלכה כדעת הריטב"א, ואם כן יש לנהוג אמאי לא נזכר זה בפוסקים, השיבני מו"ר הגראי"ל שליט"א: יכול להיות, צריך להחזיק ראש על איזה לחם הוא לא בצע, עכ"ד (וכוונת קדשו דכיון דבבית ממוצע קונים לחמים רבים לש"ק, יש לאחוז ראש איזה לחם הי' השני שעליו עדיין לא בצע וכו', ומ"מ מדאמר לן יכול להיות משמע דיש פנים לזה להלכתא).

וכשהצעתי זה קמי' מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, ושאלתיו אם יש לקיים האי דינא דנקיט הריטב"א, העירני מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א דזה לא דין (רק מנהג טוב).

ואמרתי לפני מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א דדילמא הא דלא נזכר זה בפוסקים הוא לפי דסברו כהרשב"א (ודכן דעת רבינו הגר"א ז"ל) דיש לבצוע ב' לחם, ולהכי ל"ש לקיים האי דינא, אמר לי מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א דבוודאי אם יכול יבצע על ב' לחמים, אבל אם לא בצע (על הככר השני) יצרפו ללחם משנה, עכ"ד. וממילא עלה לן דלכתחילה כן ראוי לנהוג.

אולם כשדברתי בזה עם הגאון רבי יצחק צבי שפרינצלס שליט"א, רב דגבעת רוקח ב"ב, אמר לי דהריטב"א דעת יחיד (ולהכי לא הביאוהו הפוסקים), ויצא לחלק דבלחם משנה אין מצוה חיובית רק קיומית, והעד לזה דמי שאינו אוכל מהלחם אינו יכול להוציא לרעהו בברכת המוציא. נמצא דכשרוצה לאכול בש"ק מתחייב בלחם משנה, אך בעירוב אינו כן ושפיר יכול להוציא לרעהו וכו' (ולכאורה צ"ע מהא דאיתמר בגמ' ליעביד בה מצוה אחריתי וכו', והרי קאי אלחם משנה, ויש לדחות זה דמ"מ אינו מצוה חיובית כעירוב, וי"ל).

וכיון דהבאנו שי' הגר"א ז"ל דבעי לבצוע ב' לחמים, הריני להביא בזה הגהה מכתב יד דהגה"צ רבי ראובן מלמד זלה"ה, משגיח דישיבת פוניבז' לצעירים ומח"ס רבים על ספר מעשה רב הגנוז עמדי, דהנה בספר מעשה רב (הלכות שבת, ס"ק קכ"ג) כתב: ובוצע על שתי חלות שלימות, דהיינו חותך שתיהן ביחד (וכן כל סעודה וכן ביו"ט) כדעת הרשב"א ז"ל, נמצא לכל השבת כולו ששה חלות ומכוון ע"פ הזוהר, ופעם אחד היו מונחים לפניו כמה חלות ובצע את כולן, עכ"ל. ועל האי עובדא דהיו לפניו כמה חלות ובצע את כולן וכו', העיר הגה"צ רבי ראובן מלמד זלה"ה בכת"י וז"ל: **פי' שהיו מונחים לאכול מהם בסעודה זו, כ"כ בש"מ ברכות ל"ט ע"ב אבל לא יאכל מהם עתה, אי"צ לבצוע מהם אף להגר"א,** עכ"ל [ובהערות אמרי שמואל הנדפס בריש מע"ר להג"ר שמואל יעוונין ז"ל, ציין אמ"ש בס"ק קכ"ג וז"ל: עיין ס' מגן וצינה (פ' י"ג) בד"ה ואל תשיבני כו', ובבאה"ט (סי' עד"ר סק"ב) ובשע"ת שם, ובאגרת הרמ"ז (למרן רבי משה זכותא ז"ל) סי' ל"ה, ע"ש, וברלב"ג סוף פ' תרומה, ובבראשית פ' ויכולו ע"ש, עכ"ל, ואכמ"ל].

אם יש להביא החלות והסלטים בליל ש"ק אחר הקידוש

כתב בשו"ע סימן רע"א (סעיף ט') וז"ל: צריך שתהיה מפה על השולחן תחת הפת, ומפה אחרת פרוסה על גביו, ע"כ. ובמשנ"ב (ס"ק מ"א) מייתי מהטור בשם הירושלמי דהטעם שלא יראה הפת בשתו, שאין מקדשין עליו אלא על היין. והוא יש לו דין קדימה בשארי מקומות, ותו, דהוא זכר למן שהיה מונח בקופסא של למעלה וטל למטה, עיי"ש. יתר על כן, הראני הג"ר יצחק הדאיה שליט"א בשאילתות דרב אחאי גאון (פרשת יתרו, אות נ"ד) דכתב: וקרובי תכא מקמיה דמקדש לא מקרבינן ביומי דשבתא וכו', כי היכי דתיתי סעודתא ליקרא דשבתא, והיכא דקריבו לא מסלקינן, אלא פורס עליו מפה ומקדש וכו'. וע"ע תוס' פסחים (דף ק' ע"א ד"ה אין מביאין) ובמ"ש בהעמק שאלה להנצי"ב זלה"ה שם.

ובביאור הא דכתב בשאילתות "כי היכי דתיתי סעודתא ליקרא דשבתא", הראני ידידנו האברך המופלג רבי אריאל גרין שליט"א בספר ירושלים במועדיה להגר"א נבנצאל שליט"א (פסח עמוד נ"ה) דכתב וז"ל: כתב הרמב"ם (חו"מ פ"ח ה"א) שאומרים קידוש "ומביאין שולחן לפניו", שמשמעות דבריו הוא שמביאין את השולחן לפניו **לאחר** הקידוש, דין זה נובע מן הסיבה שבכל שבת ויו"ט צריך שיבוא השולחן רק לאחר הקידוש, כמו שדרשו חז"ל: וקראת לשבת עונג - במקום קריאה היינו "הקידוש", שם יהא עונג, וכמו שהוכיח הרשב"ם [פסחים ק' ע"ב ד"ה ה"ג] מהמשנה מזגו לו כוס ראשון, שלכתחילה צריך להביא את השולחן לאחר הקידוש, ורבים נוהגין בזה כדעת הגר"א זלה"ה, שאף שבזמנינו שהשלחנות גדולים וכבדים, ויש טורח להביאם רק לאחר הקידוש, **אך מכל מקום אין מביאין החלות (בשאר ימות השנה) ושאר האוכל עד אחר הקידוש,** כדי שתהא הסעודה ניכרת שהיא משום כבוד השבת, ואחר שקידשו וכלשון הרשב"ם [שם] "כי היכי דתיתי סעודתא דיקרא דשבתא", דהיינו כדי שיהא ניכר שבאה הסעודה משום כבוד השבת, לאחר שקידשו את השבת על הכוס, עכ"ל (וע"ש דמייתי ממרן הגרשז"א זלה"ה דבסעודת היום אי"צ להקפיד בזה, דכיון דקידש מאמש שוב ניכר בכל הסעודות דלכבוד שבת הוא עושה, ע"ש, אכן יש להעיר היכי הוה דינא בא' שלא קידש **בביתו** בלילה, או דלא תלי' בזה, וכן י"ל באדם שלא קידש כלל בלילה כגון חולה וכו', וצ"ע לדינא). ובדברי בזה עם הגה"צ המקובל רבי שריה דבליצקי שליט"א, האריך לפרש לן דמי דנוהג כהגאון אינו מביא לא החלות ולא שאר דברי השבת והסלטים וכו' רק אחר הקידוש, שיראה שמביא לקדושת השבת, ודין זה נובע מכך שבזמנם היו מביאים את השלחן אחר הקידוש, אך כתבו התוס' דכיון דהאידנא השלחנות כבדים אפשר להביא החלות ולכסותם, אמנם הגאון אומר שגם את החלות יש להביא אחר הקידוש, כי היכי דתיתי סעודתא ליקרא דשבתא, והוסיף ואמר לן הגה"צ רבי שריה שליט"א דדין זה נוהג רק בערב (ולעיל הבאנו כן מהגרשז"א זצ"ל), ודברי הגאון נמצאים בספר מעשה רב, עוד א"ל דדין זה נוהג גם בסוכות וכו'.

והנה ז"ל ספר מעשה רב מהגר"א ז"ל (הלכות שבת אות קי"ח): בשבת קידוש על היין לא יהא הלחם על השולחן (עיין תוס' דפסחים דף ק' ע"ב ד"ה שאין כו'), עכ"ל.

שוב דברתי בזה עם הגאון הגדול רבי אביגדור נבנצאל שליט"א, ושאלתיו לפום מש"כ איהו גופי' בס' ירושלים במועדיה, אם כן הוא הדין גם בסלטים, ואמר לי אני חושב שכן. (א"ה ובפשטות הוא כך לפמש"כ לעיל). ושאלתיו לענין הבאת סלטים ואוכל לסוכה קודם קידוש דקשה שלא להביא, ואמר לי הגר"א נבנצאל שליט"א דאם קשה שלא להביא, אפשר להביא, אך עדיף להביא אחר הקידוש (ומ"מ הסכים עמי דזה דלא כהגר"א ז"ל דלדעתי' בכל גווני יביא אח"כ, ואפשר יביא שלחן קטן וישימנו בצד הסוכה ועליו יניח החלות והסלטים עד אחר הקידוש, ודוק).

וכששאלתי ממו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א מהא דמביאין מרבינו הגר"א ז"ל, דיש להביא הסלטים וכיו"ב אחר הקידוש, אם יש לנהוג כן א' לי: "אולי, לא שמעתי מזה". וידי"נ הרה"ג ראי"ש שטיינמן שליט"א בעמח"ס מצות איש, אמר לי דבבית סבו מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א מביאין הסלטים **קודם קידוש,** ודוק.

שתיה מבקבוק שנפתח בש"ק ע"י המיקל לפתחו, אי שרי למחמיר לשתות מיניה

במאי דהארכנו טובא בגליונות קודמין דהמחמיר שלא לפתוח בקבוקי שתיה הסגורין בטבעת פלסטיק בשבת, אם פתח המיקל בזה אסור להמחמיר ליהנות מהא לדעת מרן החזו"א ז"ל ומו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (הגם שיש המקילין בזה), הנה עתה הי' לן בהא מילתא שיח ארוך עם הגאון רבי רפאל דב זונאבנד שליט"א בעמח"ס נחל זרד (וחדב"נ הגה"ק בעל אמרי מנחם מאלכסנדר זלה"ה), ודנתי עמו בדעתי' דמרן החזו"א ז"ל דהקשו עלי' בספר ארחות שבת אמאי לא מהני לנקב הפקק, ואמר לפום ריהטא דהנה בתהלה לדוד ס"ל דכל דבר הסגור מקרי עליה שם כלי, וממילא גם הכא י"ל דיהיה אסור לנקב הפקק משום סותר, אמנם דחה זה לפי דהחזו"א ז"ל גופי' ס"ל דכל היכא דהוא סגור אין שם כלי עליו.

עוד אמר הגרר"ד זונאבנד שליט"א דכל נקב גזרו חז"ל אטו לול של תרנגולים (עיין שבת קמ"ו ע"א), וה"נ הכא י"ל דיהיה אסור לנקב, ותו אמר הגרר"ד שליט"א דאפ"ל דיש בזה תיקון מנא, וביאורו של דבר דלא מצאנו כאן כמה השיעור לנקב, כדמצינו בכ"מ גבי נקב דרימונים ועוד, ולזה כיון שתיקנו הוי תיקון מנא, ואמרתי דאיך יטלטל להבקבוק, הא כל זמן שלא ניקבו הוא מוקצה, והשיבני דכיון דאפשר לפתחו, ואפילו באופן כזה רחוק דשבירת הכלי ממילא לא חשיב מוקצה, ושכן מצינו בכמה דוכתי וכו'.

ומה דמייתי בספר ארחות רבינו דהקה"י זלה"ה היה מנקב הפקק, והביא לזה ראיה מהך דמגופת חבית, ואילו בגליון קודם הבאנו מקונטרס שיח מרדכי דהשיבו מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א דלנקב זה ג"כ שאלה וצ"ע, אמר לן הגרר"ד זונאבנד שליט"א דיש לחלק בין מגופת חבית להכא, דגבי מגופת חבית אין הפקק קשור לחבית רק מונח עליה לסגרה, ומסביב ישנו טיט המחבר בינייהו, אך אין הטיט קשור לחבית ולפקק, וע"ש ברש"י, וממילא דמי לפקק של בקבוק בירה, שהפקק נפרד מהבקבוק, משא"כ פקק של פלסטיק שונה דשם הפקק חטיבה אחת עם הבקבוק (ושבזה יש להבין דעתי' דמרן החזו"א ז"ל), ושאלתיו בעיקר פתיחת בקבוקי פלסטיק בש"ק וכו', כיצד נהג בהא חמיו הגה"ק מהרא"מ דנציגר זלה"ה מאלכסנדר, והשיבני דהי' מחמיר בזה לכתחילה (ולענין דיעבד במקרים דחופים אמר לי דאינו זוכר). והאריך עוד בהאי ענינא, ובפרט מהא דאוירא דליבני, וממ"ש במשנ"ב גבי איסור חיצוני והמסתעף, ואכמ"ל.

וע"ע בספרו נחל זרד קונטרס פקקים פרק ב' (עמוד רמ"ו) דאסר ניקוב פקק בש"ק, ודלא כהשש"כ (פ"ט סעיף י"ז). ובתו"ד כתב דגם החזו"א דס"ל דכלי סגור לא מקרי כלי, היכא דמוכן ועומד להפרדתו י"ל דמודה דחשיב כלי, ע"ש באורך בכל זה.

שוב מצאתי בספר בירורי משנה להאברך המופלג ר"א שקלאר שליט"א (עמוד פ"ז) דנו"נ בהאי סוגיא עם מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א, וכתב לו מו"ר שליט"א בזה"ל: עיין תוספות ביצה ל"א ע"ב ד"ה ונפחת, עכ"ל. וע"ש דדן עם מו"ר שליט"א בזה, והשיבו מו"ר שליט"א ממ"ש הביאוה"ל סו"ס תקי"ח ע"ש, ואכמ"ל.

הדחת כלים בשבת

כתב השו"ע סי' שכ"ג (סעיף ו') מדיחים כלים

לצורך היום, כגון שנשאר לו עדיין סעודה לאכול, אבל לאחר סעודה שלישית אין מדיחין, וכלי שתיה מדיחין כל היום שכל היום ראוי לשתיה, עכ"ל.
ובמשנ"ב שם כתב דשרי אף להדיח עשר כוסות, הגם שאינו צריך אלא לאחת, דהואיל וראוי לו כל אחת הותרו כולן, והא דכתב השו"ע לצורך היום, פי' המשנ"ב דאף בליל שבת שרי להדיח לצורך מחר או לצורך סעודה שלישית, אמנם באופן שיודע שלא יצטרך לאלו הכלים, כתב המשנ"ב "אסור להדיחן משום טורח".
האמנם דבמשנ"ב (מהדורת דרשו) הביאו מספר שלחן שלמה למרן הגרשז"א זלה"ה, דצידד דהיכא דהכלים מונחים באופן שהוא בזיון לשבת, או אדם דקשה לו לסבול חוסר נקיון, או דחייב לנמלים שיבואו מהלכלוך, או דמתבייש מאורח שצפוי להכנס למטבח ויראה ערימת הכלים, שרי להדיחן דחשיב צורך שבת, ע"ש. ויש לעיין באם אכל סעודה שלישית מוקדם, וחושש כהנך חששות, אם יש צד להקל לשטפן ולא חשיבי צורך שבת, או"ד דסו"ס הוי מכין, וצ"ע לדינא.
ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סימן ל"ט אות ג', וח"ו סימן מ"ב) דכתב דמי שברשותו כלים אחרים שיכול להשתמש בהם גם אם לא ידיח הני כלים המלוכלכין, מנהג העולם להקל להדיחן. אך יש מקום להחמיר, ושכן מדוייק בדברי התוספת שבת (סק"ח) ובערוך השלחן (ס"ז), ע"ש.
והנה בספר פסקי תשובות מייתי פלוגתא בין התהלה לדוד (סי' ש"ב סק"י) דאוסר הדחת כלים בשבת לצורך שבת הבאה, לבין השלמת חיים (סי' ע"ד וע"ה) [בהנדמ"ח מצאתיהו בסי' רפ"ג ורפ"ד] דמתיר, ויש לעיין אם הא דמתיר השלמת חיים הוא גם בס"ג, וי"ל.
ומצאתי בספר במחיצת רבינו לתולדות מרן הגר"י קמינצקי זלה"ה, להרי"מ דשייקאבס שליט"א (עמוד קכ"ה), דכתב וז"ל: רבינו סבר שמותר להדיח כלים מלוכלכים מסעודת שבת אם צריכים את הכלים האלו לסעודה אחרת בשבת, ואין צורך להחמיר ולהשתמש קודם בכל הכלים הנקיים שיש לו בכדי למנוע מרחיצת כלים בשבת, כאשר עושין קצת נשים צדקניות. ואף שהן עושות כן בכדי למעט ממלאכת חול וטירחא יתירה שלא לצורך בשבת [כיון שיש לו כלים אחרים], מכל מקום מותר, עכ"ל.
והרב הגאון רבי אברהם ישעיהו קניבסקי שליט"א אמר לי דמנהג אמו הצדקנית הרבנית בת שבע אסתר ע"ה הי' דשטפה את כלי השבת, זולת כלי סעודה ג', לפי דהוי הכנה, וכדפרישנא לעיל, ובטעם שטיפת הכלים ביאר דאין זה מכבוד שבת שיהיו ערימות כלים מלוכלכים במטבח (ומיירי בגוונא דמשתמשין בכלים אלו לסעודה אחרת). ובעיקר ההיתר דהדחת כלים בש"ק, עיין בספר ארחות שבת חלק א' (פרק ג' ס"ק קי"ח, ופי"ג סק"ב וסק"ט), ע"ש.
אכן בדברי בכל זה עם מורינו הגר"י טשזנר שליט"א, והזכרתי לפניו הסברא דאם יש כלים במטבח והמה מלוכלכין ומפריעים לו מותר לשטפן דהוי צורך שבת, לא הסכים לזה, ואמר דכיון דאינו משתמש בהם לא חשיב צורך שבת (ומכש"כ בכלי סעודה שלישית), ודוק.

אם יש בישול בעצמות שבטשולנט בגוונא דפותח הסיר ומכסהו בליל שבת

נשאלתי מידידנו היקר האברך המופלג בתוי"ש רבי עידן ברוק שליט"א אודות בישול עצמות שבטשולנט (=חמין) כשלוקח מהסיר בליל שבת, ומחזיר המכסה, ולקושטא דמילתא כבר ראו עיני השואל למרבית הספרים דדנו בהא מילתא, ומ"מ לחביבותא דאוריי"תא אמרתי לסדרן בקציר האומר עם איזה הערות.
הנה בספר הזכרון להגאון רבי בצלאל זולטי זלה"ה (עמוד תרמ"ג) האריך מרן הגרח"פ שיינברג זלה"ה בהשאלה כשיש עצמות בתבשיל, והוסר מע"ג האש בליל ש"ק, אי שרי להחזירו, ומייתי מדברי מרן הגרשז"א זלה"ה (מוריה, כרך י', חי"א י"ב, מרחשוון תשמ"ב), ע"ש, ופלפל בהא טובא, ולמעשה מסיק וז"ל: ולכן נראה לע"ד להלכה ולמעשה להקל בחזרת הטשולענט לבלעך בליל ש"ק, וכמובן שמקיים שאר תנאי החזרה, עכ"ל. אלא דהביא שם מכתב מהגרשז"א זלה"ה דהשיג עלי', ושוב חזר הגרח"פ זלה"ה והשיבו באורך. ובספר ארחות שבת ח"א (פ"א אות ל"ג) סתמו בשם יש גדולי ההוראה שהורו דדינם דעצמות אלו כדין מאכל שלא נתבשל כל צרכו, ויש בזה חשש איסור דאורייתא, ומקור דבריהם משו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ו'), וע"ש דמרן הגרמ"פ זלה"ה באגרו"מ (או"ח ח"ד סימן ע"ו) מיקל בזה, והגרשז"א זלה"ה השיבו באורך. וע"ע בספר שש"כ (פ"א סי"ח (ד')), ועיין בשלחן שלמה (ח"ב, סי' שי"ח סי"ט, וי"ט ב' ובהערות דשם), ועיין בספר תבנית השלחן להגרמ"א שלזינגר שליט"א (סימן שי"ח סעיף ד', אות ב') דכתב וז"ל: ואפילו בעצמות שבתבשיל שלא נתרככו הסכימו רבותינו דשייך בהם בישול, עיין בהערה, ויש שמיקל בזה, ע"כ. ושם בהערה ציין דהאוסרין המה הגרשז"א ז"ל, הגריש"א ז"ל, ויבדלחט"א הגר"נ קרליץ שליט"א, ובדעת המיקל ציין לאגרו"מ. אמנם הבאנו דאף הגרח"פ זלה"ה הקיל בזה, וע"ע בספר מור הרים להר"מ פירר שליט"א (ח"א, סימן שי"ח סעיף ד', ס"ק כ"ג אות ה') מש"כ לבאר בפלוגתתן דהנך אריוותא (וע"ש בתבנית השלחן דכתב דיש לחלק בין עצמות בשר עוף לעצמות בשר בהמה ע"ש), ועיין בספר חוט שני (ח"ב פרק כ"ו סק"ב).
והנה בשו"ע (סי' רנ"ד סעי' ד') כתב: פירות שנאכלין חיין וכו', ומיהו צריך ליזהר שלא יחזיר הכיסוי אם נתגלה משחשכה, ושלא להוסיף עליו עד שיצולו, מפני שממהר לגמור בישולם בשבת, ע"כ. ובמשנ"ב שם (ס"ק כ"ג) פי' דהא דלקמן (סי' רנ"ז סעי' ד') מיירי בנתבשלה הקדרה מבע"י, אבל הכא הפירות מתבשלין והולכין בש"ק, והכיסוי ג"כ עליהן, וע"י הכיסוי ממהר בישולן ואסור (ואף בנתבשלה כ"צ יש שהחמירו שלא לחזור ולכסות דהוי כהגסה, עיין פסקי תשובות סי' רנ"ד אות ב'), וממילא תלי' אם ס"ל דמחשיבין להנך עצמות וכו'.
שוב ראיתי דהאריך בהא מילתא הג"ר יוסף משדי שליט"א (גליון ס', עמוד ע"ד), ולהלכתא כתב וז"ל: עצמות שבתבשיל שבמשך השבת הם מתרככים ונעשים ראויים לאכילה, יש בזה משום בישול, ולכן אם הדרך באותו הבית שיש מהם שאוכלים את העצמות הללו או חלקם, אסור לעשות שום פעולה המקרבת את בישולם, כגון הדוגמאות הנזכרות בהלכה הקודמת, ודינו כדין מאכל שלא נתבשל כל צרכו. ואם אין הדרך באותו בית לאכול את העצמות, נחלקו בזה הפוסקים, שיש הסוברים שבאופן זה אין לעצמות שום חשיבות, ומתחשבים רק בעיקר התבשיל, ויש הסוברים שכיון שבאותו מקום כגון בארץ ישראל, יש אנשים שאוכלים עצמות, הרי זה נחשב כמאכל, ואסור בכל אותו מקום גם לאלה שאין אוכלים אותם, **וכן נראה להלכה למעשה שיש להזהר בזה,** אך אין למחות ביד המקילים אם אין דרכם לאכול עצמות, ומ"מ אם יש ספק בדבר אם נתבשלו ונתרככו העצמות או לא, יש להקל בזה בפרט למי שאין דרכו לאכול עצמות, ובתנאי שאינו מתכוון לבשל את העצמות, כגון שכוונתו רק לכסות הקדירה וכיוצא, עכ"ל. וע"ש עוד בדבריו, ובמקורות דשם דמייתי באורך עצום ונפלא כדרכו בקודש.
אלא דמסופקני במאי דמצוי כגון בישיבות דהבחורים לוקחין בליל ש"ק מקדירת הטשולנט (כמובן בגוונא דהוא ברשות הנהלת הישיבה), ומחזירין המכסה, והנה הלא נתבאר דיש המקילין בזה, ומאידך ישנם המחמירין, באם פתח א' המיקל הקדירה וכיסה אותה לאחר מכן, אי שרי למחמיר למיכל מינה, ויש לן בזה צדדין לכאן ולכאן. ובפרט לפום מאי דהבאנו בגליון ס' לדון בענין מים שהוקפאו בש"ק ע"י המיקל, אי שרי למחמיר שלא להקפיא ליהנות מהם, ומייתינן ממ"ש המשנ"ב (סי' שי"ח סק"ב) דכל היכא דהוי מחלוקת הפוסקים אי הוי בכלל בישול או לאו וכדומה, **אין לאסור בדיעבד,** ע"ש שהארכנו בס"ד, ולפי"ז נראה שפיר יש להקל להמחמיר שלא לכסות הקדירה ליהנות מהעצמות דהטשולנט, הגם דאחר המיקל כיסה הסיר בליל ש"ק, ולדעתי' דהמחמיר זירז בישולן, ויש לעיין בזה.
ודכרינא דשאלתי למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לענין עצמות דיש בהם מח אם מותר להורידן מהשלחן (ושאלני: יש מה לאכול, והשבתי שכן), ואמר לי מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א: אם יש מה לאכול מותר, ושאלתי למו"ר שליט"א בגוונא דהעצמות מכסין את המח כליל, אי שרי, והשיבני: שיעשה בהם חור ליאכל.
(וכששאלתי מהגה"צ רבי שריה דבליצקי שליט"א אם מותר לכסות הסיר דאית בה עצמות וכו', אמר לי דבאמת לפי האוסרין זו בעי', וממילא עדיף לעשות סיר אחר לליל ש"ק (שלא יקחו משל היום), אך לענין הלכה אם יש בישול בעצמות נסתפק בזה).

הריגת עכבישים בערב שבת

בגליון ס"ב כתבנו לדון גבי הריגת יתושין ופרעושין וכו', ובתו"ד הבאנו לדון במ"ש דיש לנקות הבית בער"ש מקורי עכביש, אם שרי גם להרוג שום בע"ח. דלכאורה לדעת האר"י ז"ל אין להרוג שום בע"ח.
אמנם עתה קבלתי בזה מכתב ממו"ר הגאון האדיר רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, וכתב לי וז"ל: מה שכתבתי בשו"ת משנ"י (ח"י סי' ק"ד) שבחוה"מ התיר הרדב"ז הריגת חרקים מזיקים, הוא מבחינת הלכות חוה"מ, אבל אה"נ דעת רבינו האר"י ז"ל שלא להרוג בע"ח כלל - אם כי מסתמא אין כוונתו על יתושים העוקצים ומצערים לאדם גם ע"י הזמזום, כמו שמותר להרוג בע"ח מזיקים - ולגבי עכביש מצ"ב מספר דרכי חיים ושלום מנהגי הגאב"ד מונקאטש זצ"ל בעל מנחת אלעזר, **שהיא מצד הסט"א ויש להורגה,** עכ"ל.
ואמנם בדרכי חיים ושלום שם (עמוד שע"ה, אות תתר"פ) כתב וז"ל: ואם ראה עכביש (שקורין שפי"ן) **טרח להרגה,** וכ"פ עלה בעצמו על הספסל ולקח נר אש ושרפה, ופעם חלץ נעלו והרג בו עכביש, ואמר על אדום אשליך נעלי, עכ"ל. וע"ש בהערות דברים נוראים בהא מילתא, ובתו"ד מייתי למ"ש המנחת אלעזר גופי' בדברי תורה (ח"ט אות צ"ט) לענין שממית, שבריה זו הוא כנגד עשיו, ובמד"ר (פ' תולדות) אי' שממית בידים תתפש זהו עשיו וכו', ע"ש, ואית לה ז' רגלים כנגד ז' עממין, וע"ש בכל זה. ולהאמור אפשר דאף רבינו האר"י ז"ל יודי דהריגת עכביש מותרת בכל עת, ולא עליו היו דברות קדשו במאי דאמר דאין להרוג בע"ח, דהאי עכביש מהקלי' ומהסט"א ומצוה למגרו ולאבדו, ודוק.

בגדר קבלת שבת באמירת מזמור שיר ליום השבת

כתב השו"ע סי' רס"א (סעיף ד') וז"ל: אחר עניית ברכו אע"פ שעדיין יום הוא, אין מערבין ואין טומנין, משום דהוא קבליה לשבת עליה, ולדידן הוי אמירת מזמור שיר ליום השבת כעניית ברכו לדידהו, עכ"ל. וע"ע היטב בב"י שלהי סי' רס"א ובד"מ שם (אות ב'), ובנו"כ דהשו"ע, ובמשנה ברורה (ס"ק ל"א) כתב וז"ל: **דמסתמא כיון שמזכיר שבת הוי כקבלה,** וכתב המ"א ועתה נוהגין לומר מזמור שיר וגו', ואפ"ה עושין כל המלאכות עד ברכו [והיינו כשהזמן הוא קודם בין השמשות], והטעם משום דמעיקרא הכי קבלו עלייהו, ואין מתכוונים בזה לקבלה, וכ"ז בזמן המג"א, אבל במקומותינו המנהג כהיום מיד שאומרים מזמור שיר מקבלין הצבור שבת עלייהו, **ואסור בכל המלאכות אפילו עדיין היום גדול** [פמ"ג ודה"ח], וכתב בספר דרך חכמה דה"ה במקומות שנוהגין לומר לכה דודי, ומסיימין בואי כלה, הוי קבלת שבת ממש, ועיין בתו"ש, עכ"ל. וע"ע בכה"ח (שם ס"ק כ"ז וכ"ח).
ואשכחנא דבר נפלא בספר עיון השבת (הי"ל ע"י כולל צאנז ב"ב) דמייתי רמ"ח מרגליות שליט"א (עמוד תמ"ז) מספר ברכת אברהם להגאון מבוטשאטש ז"ל (עמוד ק"ע, נדפס בספר ספרי הגאון ראב"ד בוטשאטש), דסיפר דהמהר"ל מפראג הי' מבטל הגולם בכל ערב שבת שלא יזיק בעיר, ופ"א שכח לבטלו, **ובביהמ"ד אמרו כבר מזמור שיר,** והגולם החל להשתולל והיה מצב של סכנה, על כן שאל המהר"ל ז"ל על הקבלת שבת לפני ב"ד (כמובן שעדיין לא הגיע זמן לילה), וביטל את הגולם. וע"ש דכתב מענין הא דאין לייצר ולבטל גולם בש"ק. [וע"ע בספר יוצר האדם להרי"נ אשכולי שליט"א (חלק ב') מה שהאריך אי שרי לברוא גולם בש"ק, ע"ש באורך].
ודכרינא דלפני איזה שנים עברתי בערב שבת על יד ביתו של רבן של ישראל שר התורה מרן הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ זלה"ה, וראיתיו עומד לבדו בפתח הבית, והי' נראה בעיני שזקוק הוא לדבר מה, משנגשתי אליו, שאלני מרן הגרמ"י זלה"ה אם כבר קבלתי שבת, והשבתי דאמרתי מזמור שיר וגו', ונתחייך מרן זלה"ה דהא הוי כקבלת שבת (עיין מה שכתבנו לעיל), ואמר לי דשכח לסדר איזה ענין (כמדו' להחליף מחשמל לגנרטור), וכהרף עין נפניתי לקרוא לא' שטרם קיבל ש"ק, והנחהו מרן הגרמ"י זלה"ה מה יש לסדר, וסידר לו.
[ואגב גררא סיפר לי ידידנו האברך המופלג רבי ידידיה קושניר שליט"א דפ"א אחר שקיבל שבת בפיו נזכר שטרם התפלל מנחה, ושאל להגה"צ שריד לדור דעה רבי אברהם יעקב מרקוס זלה"ה כדת מה לעשות, והורהו דישאל בפני שלושה על הקבלת שבת ויתפלל מנחה].

הבאת סירים לסוכה ולשולחן שבת

בגליון הקודם כתבנו להצדיק מאי דנהגו רבים ושלמים שלא להביא סירים לשולחן שבת, דהוא עפ"י מ"ש בשו"ע או"ח (סי' תרל"ט סעי' א') דאין להכניס סירים לסוכה, ושבמשנ"ב (סק"ה) כתב דאפשר דהאיסור גם בהיותן מלאות. ובשעה"צ (ס"ק י"ג) הביא לחוש לדעת רבינו מנוח דאין לברך אז לישב בסוכה, דפסולה מדרבנן, ע"ש.
והנה כתב הגאון רבי אלחנן פרץ שליט"א בספר אורחות הרב וראש הישיבה [עמוד צ"ז] (לדמותו ומתורתו דמרן הגרח"פ שיינברג זלה"ה) להעיר דצ"ע במה דרבים מעולי הרגל נכנסין לסוכת הכותל עם סירים וסלים וכיו"ב, וכתב להליץ עלייהו בד' אנפי: א) הא כל המבקרין שם הולכי דרכים הם, ותלי בפלוגתא אם יוצא לטיול חשיב כהולכי דרכים ופטורים מהסוכה, זאת ועוד דהליכה לכותל חשיבא מצוה בזה"ז, כמ"ש הר"ן בתענית (ד' ע"א) ובתשב"ץ (ח"ג סימן ר"א), ולפי"ז לא יברכו לישב בסוכה. ב) שמא סירים מלאים אין אוסרים (אך הלא ישנם שמניחין שם סירים ריקים). ג) שמא בזמנינו דאין מקפידין בזה אין הם מקלקלין הסוכה. ד) אפשר שסיר הנמצא במרחק לא משפיע על מי שנמצא בקרבתו, ויל"ע עוד בכל זה.
ומריש בעניותין לא זכינו להבין כל הני חילוקי דנקיט, והי' נלע"ד פשוט דאם אמנם יש סירים בהסוכה, ובודאי ריקים ראוי שלא לברך לישב בסוכה דפסולה מדרבנן, וכמ"ש השעה"צ, ואף דהוא דבר גדול ללמד זכות על ישראל, מ"מ כיון שהלכה היא שלא להכניס סירים, וכל האוכלין שם מברכין בשופי לישב בסוכה, אדרבה יש להזהירן שלא יכניסו סירים לסוכה, ויאכלו ענוים וישבעו.
מיהו כשדברתי בזה עם הגאון רבי אלחנן פרץ שליט"א הוסיף נופך להנך תירוצין דנקיט, וביארן בתוספת ביאור, והנני מביא בזה מדבריו, על יישובו הראשון דדינם כהולכי דרכים וכו', הערתי דאם הם פטורין שיאכלו חוץ לסוכה, אולם מהיכ"ת דבגין הא ישתרי להו להכניס סירים לסוכה, והשיבני אהא דכיון דהכנסת סירים לסוכה הוא רק דרבנן, וישיבת סוכה דאורייתא, אפשר דיש מעלה לזה דיכנסו לסוכה ויאכלו הגם דפטורין מדינא. אך מ"מ יש להעיר, דלפום פשט' לא יברכו לישב בסוכה, וע"ז יש לעורר וכמשנ"ת. ובמאי דתריץ דשמא סירים מלאים לא אוסרים, הערתי דמ"מ איירינן בריקים דמשכח שכיחי וכו', וכבר איהו גופי' הרגיש בזה בספרו. ובמ"ש דשמא בזמנינו כיון שאין מקפידין בזה אין הם מקלקלין הסוכה, הטעים לן דבמשפחות רבות נהוג להביא סיר הטשולנט למרכז השולחן, ולפי"ז אפשר דהוא צורת ההנהגה דהיתה בזמנם שלא להביא, אך בימינו שאני, אולם כיון דסו"ס אי' בשו"ע דאין להכניס, מאן מפיס לומר אחרת, איברא דחזי לאצטרופי להנך תירוצין. ובמ"ש דסיר הנמצא במרחק לא משפיע על מי שלא נמצא בקרבתו, ביאר לן הגר"א פרץ שליט"א דכוונתו דיתכן דאפשר דכל מה דהסיר פוסל הוא רק כשנמצא לידו, אך כשנמצא במרחק כמה אמות יתכן דאינו פוסל, דבפשיטות אית לי' שיעורא, וגם ד"ז אמרו כחזי לאצטרופי לכל הא, עכת"ד הגר"א פרץ שליט"א.
ועתה בחוהמ"ס דהא שתא זכיתי לשאול ממו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א בהא דסוכת הכותל שישנם המביאין אלי' סירים וכו', אם פוסל להסוכה, ואמר לי מו"ר מרן הגראי"ל שליט"א "מדאורייתא זה כשר", ושאלתיו אם אפשר גם לברך בכה"ג לישב בסוכה, והשיבני מו"ר מרן הגראי"ל שליט"א "למה לא".
וכן כששאלתי ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אם אותן שמביאין סירים לסוכת הכותל פוסלין אותה (גם אמרתי דיש מרחק רב ביניהם וכו'), השיבני מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א: לא פוסל. וכששאלתיו אם אפשר לברך שם לישב בסוכה, הנהן בראשו דכן.
ובעיקר הא דכתבנו בהא דנהגו שלא להביא סירים לשולחן שבת, כתב לי מו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א וז"ל: "סירים אינם ראויים להביאם לשולחן השבת, כמו ששפיר הוכחת מהלכות סוכה, ואצלנו רגילים לחלק המרק במטבח לצלחות, ולהביא טס עם צלחות, ובבתי העשירים שופכים המרק לתוך קערה מהודרת שמביאים לשולחן, וממנה מחלקים לצלחות", עכ"ל, הרי דראוי להדר בזה. [וע"ע בספר אשרי האיש מפסקי מרן רשכבה"ג הגרי"ש אלישיב זלה"ה (או"ח חלק ג' עמוד קצ"א), דכתב גבי שמחת תורה שחל בשבת ומחוסר מקום בביתו לאורחים, וחפץ להשכיבם בסוכה, אך מאחר ואסור לישן אז בסוכה כמ"ש בסי' תרס"ו, רוצה להביא קדירה ולהניחה בסוכה, ועי"ז תפסל הסוכה כמ"ש בשו"ע שם, והשאלה אם מותר לטלטל קדירה לצורך זה, דהא הוי כלי שמל"א, ואולי אי"ז נקרא לצורך גופו, והשיב מרן הגרישו"א זלה"ה דכל צורך שהכלי נצרך לו הוי כלצורך גופו, ואינו משנה אם משתמש עם הכלי עצמו או דהכלי מתיר לו להשתמש בסוכה, הכל דינו כלצורך גופו, ע"ש, וע"ע בספר לוח המוקצה ערך סיר, ואכמ"ל].

הקפאת מים בשבת

רצוני להתייחס בזה בקציר האומר להנחתו ודיוקו

דרמ"א ארלנגר שליט"א, דמו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שמע בעצמו ממרן החזו"א ז"ל דאין סרך איסור להקפיא מים בשבת, ראשית מאי דהביא הר"א שקלאר שליט"א הלשון דשמע ממו"ר שליט"א "שמעתי מהחזו"א דאין סרך איסור להניח מים במקפיא", הנה זה אינו במכתב רק בעל פה, ולא ימלט דאמר מו"ר שליט"א או כיון דשמע אומרים כן מהחזו"א או בשמו, יתר על כן בגליון ס' הבאנו דכתב לן מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א במכתב כתב יד וז"ל: שמענו **בשם** החזו"א זצ"ל שהתיר, עכ"ל, הרי דלא שמע זאת מהחזו"א גופי' רק בשמו, ושכן בספר עם מקדשי שביעי (חלק א' עמוד רל"ב) השיב מו"ר שליט"א לענין הקפאת מים בשבת, וז"ל: יכול להיות שמותר, **ואומרים בשם** החזו"א שהתיר להקפיא מים, ובדובב מישרים מחמיר בזה, אבל החזו"א לא סבר כך, עכ"ל. וכן זכורני האי לישנא מעוד כ"מ, ואכמ"ל. על כל פנים נראה ברור דלא שמע זה מו"ר שליט"א מהחזו"א גופי'. וכששאלתי עתה למו"ר מרן הגרח"ק שליט"א אם שמע זה מהחזו"א גופי' או רק בשמו, אמר לי דאינו זוכר, ורשום אצלו דהחזו"א התיר, ואמר שכך עשו בחוץ לארץ (וע"ע מה שכתבנו בס"ד בגליון ס').

ולפום ריהטא גם מאי דהקשה מספר קריינא דאיגרתא (בהנדמ"ח ח"ב אגרת שנ"ז) דכתב הקה"י דאין לסמוך על שמועה זו דהחזו"א התיר, הנה זה לק"מ, לפי דשם שאל השואל בתור בירור שמועה דשמע, וע"ז כתב הקה"י דאין לסמוך וכו', והיינו לפי דהי' זה בגדר שמועה בעלמא, אך כפי הנראה מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א אימת ובירר האי שמועה כנכוחה, ועל כן סמך ידיו עליה, וז"פ, והארכתי בכל זה לאהבת האמת.

הרחת נר הבדלה

בענין הא דנהגו רבים להריח בנר הבדלה לאחר כיבויו, עיין בספר מנהג ישראל תורה לר"י לעווי שליט"א (חלק א', סימן רצ"ו אות ה') נוהגין להריח בעשן נר הבדלה, וכתב בסידור יעב"ץ דהטעם משום חיבוב מצוה, ובספר זכירה כתב שהוא סגולה להנצל מריחות רעות, ועיין באשל אברהם, עכ"ל. [ומה שכתב מריחות רעות, נדצ"ל מרוחות רעות, ודכן זכורני מכ"מ]. ומה דאינו נפוץ כ"כ, אפשר לפרשו עפ"י הא דכתב בספר טעמי המנהגים (עמוד קפ"ז) מספר תולעת יעקב, דא' הטעמים להבטה בצפרניים בעת ברכת בורא מאורי האש, הוא לפי דבמו"ש כמה רוחות מתפשטות בעולם, וחושבין לשלוט עלינו, ע"כ מסתכלין בצפרניים להתיש כוחם בזה, ואינו ניזוק כל השבוע, עיי"ש. ולפי"ז י"ל דבעצם ההבטה בצפרניים כבר ניצלים מהני רוחות רעות, אכן כ"ז בדרך אפשר דלית לן השגה בהא, ומאן דאפשר לי' יעביד גם הרחה דבפועל להנצל מינייהו, וד' הטוב לא ימנע טוב להולכים בתמים.

וע"ע בספר לקראת שבת להר"ש ברוך שליט"א (חלק ב' עמוד ת"ח) דמייתי מספר אור השבת (פרק ט') דכתב שיש אומרים בשעה שמריחים פסוק "זכרו תורת משה עבדי" מ"ט פעמים, ויועיל לזכירה, ע"ש.

ובאשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש זלה"ה (שלהי סימן רצ"ז) כתב וז"ל: מה שנוהגים להריח בהבדלה האבוקה של שעוה, נראה שזה רק כשמברכים בורא מיני בשמים (אשר עיקר ברכה זו בלי פקפוק היא כשיש שם פיזום (ידוע), ועל ידי ברכה כללית נכלל הכל (ובפרט המנהג שהיה לברך בורא מיני בשמים גם על נעגליך, וכתב על זה קצת יישוב, וע"י מה שמריחין אל השעוה גם כן, יש גם כן קצת סניף, ונראה שהמנהג הוא גם כן מצד מה שהברכה על נעגליך היא הנותן ריח טוב בפירות, מצד שעיקרו לאכילה, והרי במדינה זו רובו ככולו ועיקרו אינו לאכילה, וצלע"ע בזה. גם מה שאין מברכים בהבדלה הנותן ריח טוב כו', נראה שהוא מצד שלשון חז"ל הוא על הבשמים, וצלע"ע), **מה שאין כן כשמברכים על עשבים בורא עשבי בשמים הריח להשעוה הוא אך למותר**, ויש גם חשש כיון שאין נפטר בברכה זו רק בברכה בורא מיני בשמים, ועד כה הייתי נוהג להריח אל השעוה בעוד שמעלה עשן, וכעת נראה לענ"ד שנכון להריח אחר שכלה עשן, שאז אין חשש חסרון ברכה, וכן הוא הטוב והנכון, עכ"ל.

אמנם לפום מאי דהבאנו מהספה"ק משמע דיש ענין להריח הנר דהבדלה ומטעמים אחרים, וכמשנ"ת, ומהא"א משמע דפי' מנהג עלמא להריח מצד הלכות הריח כדפריש, ויל"ע, ונפ"מ איכא לכאורה בהיכא דאין לו נר שעוה, ומדליק ב' גפרורין, אם יש ענין להריח בהם, דלמשמעות הנך ספרי דרבנן דנקיטנא לעיל שפיר יש ענין, אך לדברי הא"א אי"ז שייך אלא בנר דשעוה, וצ"ע. (ובכלל יל"ע גבי ברכה על הרחת הנר, ממ"ש בספר וזאת הברכה קונטרס ברכת הריח, ע"ש).

ועל דרך הרמז אמרתי להטעים הא דכתבו דהרחת הנר דמוצש"ק מציל מרוחות רעות, עפ"י מ"ש בירושלמי ברכות (פ"ח ה"ה) כיון שיצאת שבת התחיל משמש החושך ובא, ונתירא אדם, ואמר אלו הוא שכתב בו (בראשית ג') הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב, שמא בא לנשכני, ואמר (תהלים קל"ט) אך חשך ישופני, אמר רבי לוי באותו שעה זימן הקב"ה שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן האור, הדא הוא דכתיב (שם) ולילה אור בעדני, ובירך עליה בורא מאורי האש, שמואל אמר לפיכך מברכין על האש במוצאי שבתות, שהיא תחילת ברייתה, עכ"ל. והנה הנחש כידוע בסה"ק רמז לס"א וגונדא דילי', ואכמ"ל, על כן דייקא בהאבוקה דמוצ"ש סגולה הוא להסתכל בצפרניים ולהריח בו להנצל מאותן רוחות רעות, והבן לאשורו, וההי"ב (וע"ע במדרש רבה בראשית, פרשה י"א, ובספר כל בו סימן מ"א). וע"ע בספר פסקי תשובות הנדמ"ח הלכות שבת סימן רצ"ו אות ז', דכמדו' כתב דלהגריעב"ץ ז"ל יריח בעשן הנר דכיבה, אך להא"א דמייתינן מבואר דיריח אחר דכלה העשן, ע"ש.

ברכת האילנות בשבת, ועל אילנות מורכבים

בהא דכתב רש"י בן שמעון שליט"א מענין ברכת האילנות בשבת, הנני להוסיף בזה איזה גרגירין. הנה אי' במדרש רבה (בראשית פרשה כ"ט): ר' סימון פתח (ישעיה ס"ה) כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו, מעשה בחסיד אחד שיצא לכרמו בשבת, וראה עוללה אחת ובירך עליה, אמר כדאי היא העוללה הזו שנברך עליה, כך כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול וגו', עכ"ל. ובפי' עץ יוסף ומתנו"כ פי': ולא בירך לאכלה בשבת שהרי היתה מחוברת, אלא נתן הודאה ושבח, עכ"ל.

והנה בספר מעשה חמד על הלכות ברכת האילנות להג"ר אליהו כהן שליט"א (סימן י"ט), מייתי דבשו"ת לב חיים להגר"ח פלאגי זלה"ה (חלק ב' סימן מ"ד) הביא ראי' מדברי המדרש דשפיר רשאי לברך ברכת האילנות בשבת קודש, מיהו העיר בזה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (הביאו במעשה חמד שם, ובעמוד רצ"ט) דהוא דבר פלא, דהא אין עניינו לכאן כי אם לשהחיינו, וכדפי' הרד"ל (סו"פ בראשית עה"פ ונח מצא חן ע"ש), ובעל כרחך צל"פ כן דהא אין מברכין על הפירות כי אם על הפרחים, ועוללה זו פרי, וע"ש עוד ברד"ל דנטה למחוק תיבת "בשבת" דט"ס הוא, ע"ש.

איברא דכשדברתי בזה עם מו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, אמר ליישב מש"כ הגר"ח פלאגי זלה"ה, די"ל דהא אם לא הספיק לברך אי' דיכול לברך עד תחילת גידולו, והאי עוללה ענינו סמדר (עיין רש"י שיה"ש פ"ז, י"ג ד"ה פתח הסמדר), וממילא אפשר דעדיין לא בירך ברכת האילנות וכבר נהי' עוללה, על כן בירכה בשבת, ואף שהוא פרי ולא פרח [ועיין היטב במשנה ברורה סי' רכ"ו סק"ד ד"ה ואם אחר לברך, ודוק בזה]. והוסיף דשמע מהרב מטשעבין זלה"ה דהא דאין מברכין אלבנה בש"ק, הוא משום קבלה, ולזה אין זה נוהג אם מיירי שהי' מעונן בימות החול, ועתה ליל ש"ק הוא הלילה האחרון, דאפשר לקדש הלבנה, דבכה"ג יקדשנה אף דהוא ליל ש"ק. ובעצם דברי מו"ר מרן הגרח"ק שליט"א דהאי ברכה דבירך החסיד קאי אשהחיינו, פי' מו"ר הגר"י ליברמן שליט"א דאנו מברכים שהחיינו על הפרי כשאוכלין, אך בזמנם בירכו שהחיינו בנפרד, כמבואר בשו"ע סימן רכ"ה (סעיף ג') ובנו"כ דשם, וע"ע מש"כ מו"ר שליט"א בשו"ת משנת יוסף (חלק א' סימן ס' וס"א), ע"ש.

ולענין הלכה כתב בספר מעשה חמד (פרק א' ס"ק כ"א וכ"ב) וז"ל: מעיקר הדין מותר לברך בשבת ויום טוב, ויש שאסרו הדבר מטעמים שונים, ונחלקו הקהילות במנהגיהם, ויש אומרים שאדרבה בשבת עדיפא שאז יש התקבצות רוב עם, ועוד דמועיל להשלמת מאה ברכות, וכן היה נוהג הגאון האדר"ת זצ"ל, עכ"ל, וע"ש במקורותיו. ושם (עמוד שי"ז) הביא תשובה מהגר"מ שטרנבוך שליט"א שכתב וז"ל: ומהאי טעמא גופא נהגו לא לצאת לתשליך בר"ה שחל בשבת, דחוששין שמא יוציא סידור להתפלל או לברך, אבל אם ראה אפילו שתי אילנות ודאי יש לברך בשבת, והעיקר לא לצאת בשבת לפרדס סביב העיר לברך, שנהגו לא לצאת לברך בשבת, ומה שפסק חכ"א לא לברך בשבת גורם מכשול שמעביר על מצוה הבאה לידו ואסור, וכ"ש לפוסקים שעיקר הברכה רק פעם ראשונה שרואה מבטל הברכה, ואף שלהלכה נראה שמברך גם אחר כך, היינו דלא בירך, אבל עיקר המצוה לברך פעם ראשונה כשרואה, עכ"ל.

ובספר שערי ימי הפסח למורינו הגר"י טשזנר שליט"א (שער א', פרק ב' אות י"ג) כתב וז"ל: מעיקר הדין אפשר לברך ברכה זו בשבת ויום טוב, ויש שאסרו [והגאון האדר"ת זצ"ל העדיף לברך בשבת להשלים למאה ברכות, והי' מברך בשבת הראשונה שבניסן], וכמה פוסקים הכריעו שלא ילך במיוחד בשבת לראות אילנות שמלבלבים כדי לברך, אבל אם נזדמן לו לראותם יברך עליהם ולא יחמיץ המצוה, ובמקום שאין עירוב יזהר שלא לטלטל הסידור, אלא יצא שכרו בהפסדו, עכ"ל.

אלא דאמנם לפום מ"ש הגאון מהרי"ח סופר זלה"ה בכף החיים (סי' רכ"ו אות ד'), והגאון רבינו יוסף חיים זלה"ה בספרו אורח חיים (הלכות ברכת האילנות, אות ז'), ע"ד הסוד אין לברך האי ברכתא בש"ק.

ומצאתי בס"ד בשו"ת להורות נתן למרן הגר"נ געשטעטנר זלה"ה (חלק י"ד סימן י"ג) דדן לענין ברכת האילנות בש"ק, וכתב שם (אותיות ד' וה') וז"ל: והנה עוד הבאת מס' כף החיים (או"ח סי' רכ"ו אות ד') שלא לברך ברכת אילנות בשבת, דכתבו המקובלים שעל ידי ברכה זו מברר ניצוצי הקדושה מן הצומח, ועל כן יש איסור דבורר, וכן עמא דבר, עכ"ד. ויש להקשות דהא מבואר בשו"ע (סי' ש"ט סעי' א') דהבורר אוכל מתוך פסולת, אם בירר בידו ולא בכלי כדי לאכול לאלתר מותר, עיי"ש, והרי ברירת הניצוצות הקדושות בלא כלי אלא ע"י הברכה, הוי כבורר ביד לאכול לאלתר, דהא מיד כשבירך מתבררין הניצוצות מן הצומח ומתעלים למקומם, ובכהאי גוונא ליכא איסור בורר. גם יש לעיין דאין זה דומה למלאכת בורר דמשכן שהיה בדבר גשמי, אבל ברירת הניצוצות היא דבר שאינו ניכר, ולא מצינו דכוותה במשכן, ועיין שבת (ע"ד ע"ב) דהטוה צמר שעל גבי בהמה בשבת פטור, דאין דרך טיווי בכך, ואף שנעשה במשכן חכמה יתירה שאני, ופירש"י דלהדיוט אין דרכו בכך והוי כלאחר יד. ועיין שו"ת חתם סופר (חלק שישי, סימן כ"ט) דהכותב בשבת ע"י שם והשבעת קולמוס פטור, דחכמה יתירה שאני, ואין דרך כתיבה בכך. ועיין בס' להורות נתן על התורה (פ' בשלח עמוד ע"ו, ושם פ' ויקהל עמוד קס"ד). אמנם ראיתי בקונטס חמדה גנוזה להגאון בעל צמח צדק ז"ל (נדפס בסוף הסידור בית האוצר עמוד כ"ה) שהביא מזקנו הרב בעל התניא ז"ל, שהאכילה דשבת אינה האכילה של חול שהיא מברירת ניצוצים מהקליפות, אבל בשבת בירור אסור, אלא האכילה היא בדרך העלאה שמעלים הטוב למעלה יותר, ולא תקשי דעכ"פ בשבת מתברר הטוב מן הרע שיש במאכל, שהרי אותו מאכל שאוכלים בחול אוכלים גם בשבת, אלא שבמאכלי שבת מתברר הרע מתוך האוכל מערב שבת, ונשאר רק הטוב, ולכן אין צריך בירור, עיי"ש בביאור יתר, **ומבואר דשייך איסור בירור גם ברוחניות**, והנסתרות לה' אלוקינו, עכ"ל דמרן הגרנ"ג זלה"ה, ודוק.

ולקושטא דמילתא לפני איזה שנים שכחתי לברך ברכת האילנות בריש חודש ניסן ונזכרתי בזה בש"ק, ושאלתי למו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א אם אוכל לברך ברכת האילנות בש"ק שמא אשכח, ואמר לי מו"ר מרן הגראי"ל שליט"א: תגיד למישהו שיזכיר לך, והוספתי לשאול ממו"ר מרן שליט"א בעיקר הדין אם אפשר לברך ברכת האילנות בש"ק, והשיבני מו"ר מרן הגראי"ל שליט"א בזה"ל: "כנראה על פי הדין אפשר, בכף החיים כותב משהו, לא יודע", עכ"ל, הרי דנראה מדבריו דמו"ר מרן הגראי"ל שליט"א דראוי לימנע מלברך בשבת.

ובעיקר ענין בירור הניצה"ק וכו' האריכו קמאי ובתראי טובא, ועיין בספר וזאת ליהודה להרה"צ שושן סודות רבי יודא זאב לעבאוויטש זלה"ה (חלק א', מאמר כ"ז) דכתב וז"ל: השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהלים קמ"ז, ט"ו), פירש הר"ר אברהם בן הגר"א ז"ל השולח אמרתו ארץ הוא המטר וכו', לפי שהם סיבת ברכה פרי האדמה והשובע, עכ"ד. וי"ל כך, כל עיקר מה שמכסה שמים בעבים והמצמיח הרים חציר, וכן הנותן לבהמה לחמה וכו', העיקר הוא שמגיע זה אחר כך לאדם חרדי, וירא שמים ותלמיד חכם, השולח אמרתו ארץ ועושה ברכה המטבע שטבעו בה חכמים (ברכות דף מ' ע"ב), ועל ידי זה מקשר רוחני בגשמי, וכאן אחר ברכה **ומעלה ניצוצות הקדושים**, וממילא מתנהג כמו שכתוב בשולחן ערוך (או"ח סימן רל"א), עכ"ל. וע"ש בוזאת ליהודה (מאמר ש"ז) מ"ש עוד בענין המגולגלין בדצח"מ, ע"ש.

וע"ע בספר טעמי המנהגים (עמוד קמ"ג) דכתב וז"ל: כתב בס' אור הישר מצוה גדולה היא לקנות דגים לכבוד שבת, לכל ג' סעודות בפרט בסעודה שלישית, וראיתי שאין לאכול דג בחול באומרו, **אין בחול כח להעלות הניצוצות** רק הכל בזכות שבת, ע"ש. וקצת יל"ע ממאי דמייתינן לעיל משו"ת להורות נתן, דהביא מהצ"צ דבשבת מתבררין הניצוצות דהמאכל מער"ש ונשאר רק הטוב, וצ"ע כעת.

שוב ראיתי בספר רזא דשבת להגה"צ רי"א ווינטרויב זלה"ה (עמוד תמ"ז) משו"ב, ולפי"ז הכל א"ש. ועיין מה שהבאנו בגליון נ"ט מהספה"ק דנשמות הצדיקים מגולגלין בדגי ש"ק, ע"ש, ועיין בספר יסוד ושורש העבודה (שער הבכורות פרק ז'), ובסידור בית יעקב להיעב"ץ ז"ל.

והבעש"ט ז"ל פי' עה"פ רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף, דבכל מאכל ומשתה ישנם נפשות דבעינן להעלותן וכו', עיי"ש, ובספרים מלא מזה דוק ותשכח, אלא דבעיקר השאלה אי צריך לברך ברכה זו דייקא בחודש ניסן, כבר כתב הגה"צ המקובל מהרי"מ הלל שליט"א בקובץ מקבציאל (גליון ל"ו, וכן בא' מגליונות אליבא דהלכתא) דלא נזכר בביאור טעם וזמן וכוונת ברכה זו לא בזוה"ק ולא בכתבי האריז"ל, רק בספר חמדת ימים (דף ז' ע"א) דכתב דתיקנו ברכת האילנות דייקא בחודש ניסן כדי לתקן הנשמות המגולגלות בצומח שאז הוא זמן עלייתן, וכתב הגרימ"ה שליט"א דאין לזה שורש ויסוד בכתבי האריז"ל, והוסיף דמשו"ה חושבין העולם דכל ענין ברכת האילנות נתקן כדי לתקן הנשמות המגולגלות בצומח, ולמי כל חמדת ישראל לחדש מאי דלא גילו הם, ע"ש באורך, וכתב דהגם דרבותינו החיד"א והגרי"ח זלה"ה הביאו מזה, מ"מ עיין בספר מנחת יהודה להגה"ק מהר"י פתיה זלה"ה (דף ל' ע"ב) מאי דהשיג בזה, ועכ"פ ייסד שם דמה דלא אי' בכתבי האריז"ל האמתיים אין לן לסמוך ע"ז, כדהזהירו רבותינו ז"ל, ע"ש.

והנה בספר טעמי המנהגים (עמוד ש"נ, אות תשצ"ה) מייתי מספר לחם מן השמים להגה"ק מהר"י צמח זלה"ה דכתב דהטעם דאסור להרכיב אילנות וזרעים וכיו"ב, הוא לפי דמערב המגולגלים שהם מאילנות מאילן זה לאילן זה, וגורם עונג להם. ומשכבר הימים ראיתי דכתב כן בספר ארחות צדיקים למהרח"ש פירנאנדיס דיאש זלה"ה משום האר"י הק', ושאלתי להגאון הצדיק המקובל רבי יעקב משה הלל שליט"א ראש ישיבת חברת אהבת שלום אם משום הכי אין לברך ברכת האילנות על אילנות מורכבים דכלאים, והשיבני הגה"צ רי"מ הלל שליט"א דבלאו הכי הרי איתא בפוסקים שאין לברך עליו לכתחילה.

וכששאלתי ממו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א אם מותר לברך על אילנות מורכבים דכלאים, דהשאלה אי הוו בגדר "אילנות טובות" כל' הברכה, אמר לי מו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א כמוסיף על דברינו "אילן שנעשתה בו עבירה", ואח"כ אמר לן דבורא פרי העץ אפשר לברך עליו, ושאלתי הא מ"מ לענין ברכת האילנות יל"ע אי חשיב אילנות טובות, ואמר לי בחיוך בתמיהה (תרגום מאידיש) "חסר אילנות טובות", ומו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לי דזה שאלה. ובעיקר השאלה אם אפשר לברך על אילנות מורכבים, עיין בספר תכלת מרדכי לר"מ פישהוף שליט"א עמ"ס ברכות (דף מ"ג ע"ב), ובספר מעשה חמד להג"ר אליהו כהן שליט"א (פרק ג'), ע"ש באורך. וע"ע בקובץ אורייתא (גליון י"ב) מה שכתב בזה הגה"צ רבי שריה דבליצקי שליט"א. וע"ע בגליון המעיין (מר חשוון תשי"ח לפ"ק) מש"כ בזה הגרח"ז גרוסברג זלה"ה, ושם (שבט תשי"ח לפ"ק) האריכו בזה הגר"מ בלוי זלה"ה ושיבדלחט"א מו"ר הגר"י ליברמן שליט"א, ואכמ"ל כעת.

לסיומא דמילתא אמרתי להביא מאי דמצאתי דכתב לפרש בספר תורת בר נש להגאון רבי פייבל שלעזינגער זלה"ה (חלק א' עה"ת אות פ') עה"פ שומר שבת מחללו וגו', וז"ל: וכן הכוונה בדברי ישעי' שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע (ישעיה נ"ו, ב'), כלומר אם שומר האדם את השבת מחללו, אז השבת שומר את יד האדם, ומשפיע ומגין עליו שלא יהיה נכשל בשאר עבירות, ולא יעשה כל דבר רע, עכ"ל. וע"ש בכל דבריו, ויהא רעווא קדם אבוהון דבשמיא שתוסיפו עוד כהנה וכהנה להגדיל תורה ולהאדירה, ולזכות את הרבים בהני הלכתא דהוו כהררין התלויין בשערה (חגיגה י' ע"א), וגדול התלמוד שמביא לידי מעשה.

ביקרא דאורייתא

משה חליוה - מח"ס ענפי משה ושא"ס - אופקים

מפתחות

מפתחות אליבא דהלכתא 63

סימן שי"ג

ביאור דעות האחרונים אי חשיב כמתקן כשסותם החלון מפני הטומאה מקור הלכה עמ' ל"ב
אי שרי להוציא החלונות בשבת מקור הלכה עמ' ל"ב
בדעות הראשונים אימתי יש בנין בכלים מקור הלכה עמ' ל"ב
דעות האחרונים בכוס של פרקים מקור הלכה עמ' ל"ב
בדין הברגת פקק הבקבוק מקור הלכה עמ' ל"ב
בדין מילוי שעון מכני מקור הלכה עמ' ל"ג
דבר שאין לו שם כלי אי שייך בו איסור מבטל כלי מהיכנו מקור הלכה עמ' ל"ג

סימן שי"ד

בביאור דעות הראשונים לגבי בנין וסתירה בכלים מקור הלכה עמ' ל"ג
דברי החזו"א שלא שייך שם מלאכת סותר בכלים מקור הלכה עמ' ל"ג
בדין פתיחת קופסאות שימורים בשבת מקור הלכה עמ' ל"ג
בדין פתיחת הבקבוקים בשבת מקור הלכה עמ' ל"ד
בדין פתיחת שקית חלב וכיו"ב מקור הלכה עמ' ל"ד

סימן שי"ח

בגדר המקשה דבר רך מקור הלכה עמ' ל"ד
בדין הנאה ממעשה שבת מקור הלכה עמ' ל"ד
בהא דצריך להמתין בכדי שיעשו מקור הלכה עמ' ל"ה
בדין נתערב בשבת אי אסור למבשל עצמו לעולם מקור הלכה עמ' ל"ה
בדין קרובי בישולא מקור הלכה עמ' ל"ה
ריבוי בשיעורים איסורו מדאו' או מדרבנן מקור הלכה עמ' ל"ה
אי באמירה לעכו"ם שייך ריבוי בשיעורין מקור הלכה עמ' ל"ה
ביאור מחודש במחלוקת הראשונים אי ריבוי בשיעורין מדאו' מקור הלכה עמ' ל"ו
אי בשחיטה שייך ריבוי בשיעורין מקור הלכה עמ' ל"ו
אי יש חילוק בין מרבה בגוף אחד למרבה בשני גופים מקור הלכה עמ' ל"ו
אי מצינו איסור ריבוי בשיעורין בשאר איסורים מקור הלכה עמ' ל"ו
דבר הגדל במחובר בשבת אי נאסר משום מוקצה או שבטל ברוב מקור הלכה עמ' ל"ו
בדין בישול בחמה ותולדות חמה מקור הלכה עמ' ל"ז
בהגדרת כלי ראשון וכלי שני ביני עמודי עמ' קל"ג
במהות החסרון דכלי שני ביני עמודי עמ' קל"ג
בדין עירוי מע"ג האש ביני עמודי עמ' קל"ד
בדין עירוי שלא נפסק הקילוח ביני עמודי עמ' קל"ה
אם יש בישול בעצמות שבטשולנט בגוונא דפותח הסיר ומכסהו בליל שבת מכתבים ותגובות עמ' קע"ה

סימן שי"ט

בגדר מלאכת בורר ביני עמודי עמ' קל"ז
גדר המלאכה "הסרת הקליפה" או "הפרדת החיבור" ביני עמודי עמ' קכ"ד
גדר מלאכת בורר, והיוצא מכך לדינא הערות והארות עמ' קמ"ג
בקושית הישועות יעקב דבורר לא הוי מלאכה הצריכה לגופה תשו' מרפסן עמ' ע' אות י'
בדינא דפסולת מתוך אוכל ביני עמודי עמ' קל"ז
ברירה בפסולת מרובה על האוכל ביני עמודי עמ' קל"ז
בדעת התוס' בבורר אוכל מפסולת תשו' מרפסן עמ' ע' אות א'
בדעת הטור דשרי לברור פסולת מאוכל תשו' מרפסן עמ' ע' אות ב'
אם שייך איסור בורר אף כשאין פסולת תשו' מרפסן עמ' ע' אות ג'
בירור פסולת מתוך אוכל כשהאוכל מרובה והפסולת גס תשו' מרפסן עמ' ע' אות ד'
ברירת אוכל מתוך פסולת במין אחד מכתבים ותגובות עמ' קע"א
בענין בורר פסולת כשלוקח קצת מן האוכל עמו תשו' מרפסן עמ' ע"א אות י"ז
ניפוי קמח שלא נמצא בו פסולת הערות והארות עמ' קמ"ג
בענין הבורר מקצת פסולת הערות והארות עמ' קמ"ה
דעת החזו"א שהבורר מקצת פסולת חייב מן התורה משום חצי שיעור הערות והארות עמ' קמ"ה
בענין פסולת מרובה על האוכל ואוכל מרובה על הפסולת הערות והארות עמ' קמ"ה
האם בפסולת מרובה על האוכל יש איסור "בורר" בנטילת האוכל או לא הערות והארות עמ' קמ"ה
האם בפסולת מרובה על האוכל יש איסור "מוקצה" בנטילת הפסולת הערות והארות עמ' קמ"ו
יסוד היתר לאלתר ביד, ואוכל מתוך פסולת הערות והארות עמ' קמ"ו
ביסוד היתר אוכל מתוך פסולת, אם מצד שינוי או דרך אכילה הערות והארות עמ' קמ"ו
ברירת אוכל מאוכל תשו' מרפסן עמ' ע' אות ט', הערות והארות עמ' קמ"ז
בענין ב' מינים באוכל א' תשו' מרפסן עמ' ע' אות י"א
ברירה במין אחד הערות והארות עמ' קמ"ד
בדין ברירה בשני מיני אוכלים ביני עמודי עמ' קל"ח
ברירת שני מיני פסולת הערות והארות עמ' קמ"ד
נצרך לאוכל לעצמו ולפסולת לבהמה - היאך יברור מכתבים ותגובות עמ' קע"א
מין שני מיני 'אוכל' (או שאר שני דברים שאינם פסולת) הערות והארות עמ' קמ"ד
בדינא דנפה וכברה מהו הדבר הנברר ביני עמודי עמ' קל"ח
בורר בנפה וכברה אי חשיב צורת ברירה או תנאי במלאכה הערות והארות עמ' קמ"ז
החילוק בין כברה לקנון תשו' מרפסן עמ' ע' אות ה'
בטעם הרמב"ם להחמיר בסודר ומשמרת תשו' מרפסן עמ' ע"א אות ט"ו
בברירה ע"י כלי מהו הנברר - הנשאר למעלה או הנופל למטה מתנה מועטת עמ' כ'
הבורר תורמוסין ביני עמודי עמ' קל"ח
בביאור התנאים של ברירה המותרת מתנה מועטת עמ' כ'
גדולות מתוך קטנות - כשאינו ראוי בשימוש שאינו מיועד לו עיון הלכה עמ' י"ט
בורר בעלי התה מהמים עיון הלכה עמ' י"ט
בורר בדבר הניכר פרידתו עיון הלכה עמ' י"ט
בספיקו של התרומת הדשן בענין תערובת בדברים גדולים עיון הלכה עמ' י"ט
תערובות במקום המגע ותערובת שכבות עיון הלכה עמ' י"ט
בורר בב' יחידים עיון הלכה עמ' י"ט
בסברת הבה"ל להתיר לברור עצמות מן הדגים דחשיב דבר אחד ושרי לאלתר שאלות מרפסן עמ' ס"ז אות א'
בענין ברירת עצמות הדג אמאי לא מצדד בבה"ל להתיר כיון דאי אפשר שאלות מרפסן עמ' ס"ז אות ב'
בסברת ההיתר לקלוף דגן שנתפרק מן השבלים שאלות מרפסן עמ' ס"ז אות ג'
ברירת האגוזין מקליפתם האם הוא משום דש או משום בורר שאלות מרפסן עמ' ס"ז אות ד'
בטעם ההיתר לברור הקליפה מהאוכל לאלתר שאלות מרפסן עמ' ס"ז אות ה'
בהא דשרי לברור במסננת מין אחד שאלות מרפסן עמ' ס"ז אות ו'
האם שרי לטרוף החלמון שאלות מרפסן עמ' ס"ז אות ז'
באיסור ליתן שמרים במשקה כדי להעמידו שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות ח'
בדין זורה ורוח מסייעתו בחיובי שבת שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות ט'
בברירת גרעינים מהפרי לאלתר תשו' מרפסן עמ' ע' אות ו'
בהיתר דבורר לאלתר עיון הלכה עמ' י"ט
חילוק שבין איסור בורר לשאר מלאכות בשוגג ובדיעבד תשו' מרפסן עמ' ע' אות ז'
עבר על איסור בורר אם מותר לאוכלו תשו' מרפסן עמ' ע' אות ח'
ברירת טוב מטוב יותר תשו' מרפסן עמ' ע"א אות י"ב
היתר הוצאת העצמות מן הבשר תשו' מרפסן עמ' ע"א אות י"ג
ביאור היתר הבא"ח בברירת עצמות דגים הערות והארות עמ' קמ"ג
בענין סינון יין מגיתו תשו' מרפסן עמ' ע"א אות י"ד
בדברי המשנ"ב בעירוי ע"י קיסמין דמיירי ששם הקיסמין על הכלי שמערה בתוכו תשו' מרפסן עמ' ע"א אות ט"ז
בענין בורר בהיתר ונמלך להניחה לסעודה אחרת ביני עמודי עמ' קט"ו
ברירה לאורחים כשלא יאכלו הכל הערות והארות עמ' קמ"ג
ברירה בדבר הברור הערות והארות עמ' קמ"ג
מדוע הדחת כלים אינה אסורה מדין בורר הערות והארות עמ' קמ"ג
ברירה בניעור החרוסת מהמרור הערות והארות עמ' קמ"ג
הסרת פירורים מזקן הערות והארות עמ' קמ"ד
מעשה שבת במחלוקת הפוסקים הערות והארות עמ' קמ"ד
מעשה שבת בפתיחת אריזות הערות והארות עמ' קמ"ד
בענין ברירה בבני אדם הערות והארות עמ' קמ"ד
ב' ציורים של ברירה בבני אדם הערות והארות עמ' קמ"ה
למה לא שייך ברירה בבני אדם הערות והארות עמ' קמ"ה
בהיתר הוצאת זבוב שנפל לכוס בשבת הערות והארות עמ' קמ"ה
בביאור החילוק בין מלקט שערות למלקט יבולות הערות והארות עמ' קמ"ה
בטעם הדבר שאין איסור מוקצה בנטילת הפסולת הערות והארות עמ' קמ"ו
גדר השינוי בבורר הרוב מתוך המיעוט לשיטת תוס' הערות והארות עמ' קמ"ז
אי הפרדה הווה מלאכה או צורך התיקון הערות והארות עמ' קמ"ז
אם מותר לברור בשבת כדי להראות לתלמידים היכי דמי בורר מכתבים ותגובות עמ' קע"א
בגדר התראת ספק, ואמאי כל בורר ל"ה התראת ספק מכתבים ותגובות עמ' קע"א
בטעם המ"א דשייך ברירה בבוסר אף לאלתר מפני שא"א בלא"ה שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות י"ז ואות י"ח
בענין איסור בורר בהפרדת השומן מהמאכל הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
בענין בורר בסחיטת לאקשי"ן משומן הנבלע עיון הלכה עמ' י"ד
בענין כלי שהדרך לברור אתו באוכל לאלתר שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות ל"ה

סימן ש"כ

מלאכת דש

בגדר מלאכת דש מקור הלכה עמ' ל, ביני עמודי עמ' קכ"ב ועמ' קכ"ד, הערות והארות עמ' קנ"ד
דש כשהמשקה הנסחט הולך לאיבוד עיון הלכה עמ' י"ד
בענין דש לאלתר שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות י"ב
בהא דכותש חייב משום דש מקור הלכה עמ' ל'
בשיטת הר"מ דיש דישה בבהמה ואדם בירור הלכה עמ' מ"ח
בשי' הר"מ באדם ובהמה וגידולי'הם אם המה גידו"ק בירור הלכה עמ' מ"ח
בפלוגתת רבוותא אם גידו"ק הוי דין בכיסוי הנידוש או באוכל בירור הלכה עמ' מ"ח
ביאור תירוצו של ר"א בן הר"מ דמפרק [תולדה] ישנו גם בשלא גידו"ק בירור הלכה עמ' מ"ח

חליבה בשבת

בחיוב חולב עיון הלכה עמ' י"ג
איסור החליבה בשבת ביני עמודי עמ' ק"מ
בענין ספק החזו"א בחולב לשפוך לאיבוד אם חייב הערות והארות עמ' ק"ח
יסוד מחודש בגדר מלאכת חולב [מפרק] ששם מלאכה היא לעצמה בירור הלכה עמ' מ"ח
יסוד מחודש בדעת הר"מ דחולב וחובל כל אחד שם מלאכה עליהם בירור הלכה עמ' מ"ט
בישוב תמיהות רבוותא קמאי ובתראי על ר"ת דחולב חייב משום ממחק בירור הלכה עמ' מ"ט
בישוב קושית האחרונים היאך מותר לספות לקטן לינוק מאמו בירור הלכה עמ' מ"ט
בישוב קושית האחרונים האיך מותר להניק בשבת בירור הלכה עמ' מ"ט
בטעם מה דשיעור החולב הוא כגרוגרת לר"ת שהוא תולדה דממחק בירור הלכה עמ' נ'
בקושית הראשונים למה שיעור החולב כגרוגרת דמ"ש מהוצאה בירור הלכה עמ' נ'
החולב והמחבץ והמגבן 'כגרוגרת' שגג בשבת חייב חטאת בירור הלכה עמ' נ'

סחיטת פירות בשבת

דיני סחיטה בשבת שונה הלכות עמ' מ"ג, שיח הלכה עמ' ס"ה, ביני עמודי עמ' קל"ט
באיסור הסחיטה לקט הלכה עמ' נ"ט
לסחוט פירות לקערה ריקה על דעת לאכלו הערות והארות עמ' קמ"ח
בהיתרי מלאכת סחיטה הערות והארות עמ' קמ"ט
היתר דשאר פירות הערות והארות עמ' קמ"ט
היתר דא"צ למימיו הערות והארות עמ' קמ"ט
היתר דסוחט לתוך אוכל הערות והארות עמ' קמ"ט
סחיטת פירות לתוך תבשיל או אוכל הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח, לקט הלכה עמ' נ"ט, ביני עמודי עמ' קל"ט
סחיטת משקין לתוך אוכל הוראת הלכה עמ' ס"ב
סחיטת פירות לקערה עם תבשיל לדעת רש"י הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
סחיטת שאר פירות לתוך אוכל - לרבינו חננאל הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
בביאור מחלוקת הראשונים בסחיטת משקה לתוך אוכל ביני עמודי עמ' קכ"ו
בביאור דעת רבנו חננאל דסוחט לתוך אוכל חייב ביני עמודי עמ' קכ"ו
סחיטת שאר פירות לצורך משקה - ובהיתר סחיטת לימונים עיון הלכה עמ' י"ג
סחיטה לקדירה ריקנית ודעתו ליתן לתוך התבשיל הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
סחיטה ע"מ ליתן לתבשיל הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
לסחוט פירות לקערה ריקה על דעת לאכלו הערות והארות עמ' קמ"ח
סחיטה לתוך קערה ליתן בה אוכל עיון הלכה עמ' י"ג
באיסור סחיטה לקדירה ריקנית לצורך אוכל עיון הלכה עמ' י"ג
סוחט אוכל מתוך פסולת לתוך אוכל אי הווה דש או בורר ונתן הכהן עמ' כ"ג
סחיטת פירות בזמנינו שערי הלכות עמ' מ"ג, הוראת הלכה עמ' ס"ב
אי הותר סחיטה בשאר פירות ביני עמודי עמ' קכ"ה
סחיטת שאר פירות לשם משקה הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח, האיר המזרח עמ' מ"ב
בנדון סחיטת שאר פירות אם חשיבי משקין הערות והארות עמ' קנ"א
סחיטה שאר פירות לצורך משקה - לרבינו חננאל עיון הלכה עמ' י"ד
בדין משקה הבא לאוכל כאוכל דמי הערות והארות עמ' קנ"ח
לסחוט לכלי ריק כשבדעתו ליתנו למאכל ונתן הכהן עמ' כ"ב
אם יש סברא לחלק בענין הנ"ל בין זיתים וענבים לשאר פירות ונתן הכהן עמ' כ"ב
אם יש להחמיר כדעת הב"ח בסחיטת פירות למימיהן שערי הלכות עמ' מ"ג
פרי או ירק שדרך לסוחטו לצורך רפואה ביני עמודי עמ' קל"ט
מיץ שזב מהפירות האסורים מדרבנן ביני עמודי עמ' קל"ט
מאי שנא סחיטת שאר פירות מריסוק השלג הערות והארות עמ' קכ"ז
דבר המותר בסחיטה לסוחטו בכלי המיוחד עיון הלכה עמ' י"ג
סחיטה לטבל בו המאכל עיון הלכה עמ' י"ג
פירות שרק במקום מסויים סוחטים אותו - ומוליכים אותו ממקום למקום עיון הלכה עמ' י"ג
אם מהני מנהג מקום א' בסחיטת פירותיהם לאותו מקום עיון הלכה עמ' י"ג
סחיטת חלות דבש לתוך אוכל עיון הלכה עמ' ט"ז
לרדות מחלות דבש שנתרסקו מבעו"י עיון הלכה עמ' ט"ז
דבש הצף מחלות שלא ריסקן מבעו"י עיון הלכה עמ' ט"ז
בדין משקה הבא לאוכל ונתן הכהן עמ' כ"ב
האם כשמתכוון לטבל בו הפת מיקרי משקה הבא לאוכל ונתן הכהן עמ' כ"ב
אימתי מיקרי משקה הבא לאוכל ובענין משקה ההולך לאיבוד ונתן הכהן עמ' כ"ב
בהא דאמרינן דהחושב על שאר פירות למשקין בטלה דעתו הערות והארות עמ' קנ"ז
שריה וכבישה בצימוקים עיון הלכה עמ' י"ג
בענין ההיתר לשים ענבים במים שיתבקעו בשבת שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות ט"ו, הערות והארות עמ' קנ"ד
בענין תמד ששם ע"ג מים בשבת שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות ט"ז

סוגי הפירות

האם שרי לסחוט תותים ורמונים לטבל שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות י"ג
בסחיטת תותים ורימונים ע"ד ליתנם באוכל שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות י"ד
סחיטת תפוזים ואשכוליות אי הוו דאורייתא ביני עמודי עמ' קל"ט, הערות והארות עמ' ק"נ
סחיטת תפוזים ואשכוליות האם אסורה מן התורה שיח הלכה עמ' ס"ה
אם מותר לאכול אשכולית עם כפית בשבת כשעל ידי זה נסחט המיץ תשובות ופסקים עמ' נ"ד, הוראת הלכה עמ' ס"ב, שיח הלכה עמ' ס"ה
סחיטת ענבים או זיתים ביני עמודי עמ' קל"ט
לסחוט ענבים לתוך כלי ריקן על מנת ליתן לאוכל האיר המזרח עמ' מ"ב
בדין סחיטת תותים ורמונים ושאר פירות הערות והארות עמ' קנ"ה
סחיטת זיתים וענבים, תותים ורימונים, לימונים ושאר פירות ביני עמודי עמ' ק"מ
בהא דאסור לסחוט ענבים לגופן הערות והארות עמ' קנ"ז
סחיטת זיתים וענבים לתוך אוכל הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
לפתן ענבים סחוט שזב מעצמו בשבת ביני עמודי עמ' קל"ט
סחיטת תפוחים עיון הלכה עמ' י"ג, ביני עמודי עמ' קל"ט
סוחט צנון ביני עמודי עמ' קל"ט
סוחט אנגס - משמש - דובדבן - מנגו - אפרסק ביני עמודי עמ' קל"ט
סחיטת פומלה ביני עמודי עמ' קל"ט
גרגירי רימון העומדים לסחיטה ביני עמודי עמ' קל"ט
סחיטת מלפפון (חמוץ) ממימיו מדוע אין בו בורר שיח הלכה עמ' ס"ה
פירות שמצויים לסחיטה בזה"ז הערות והארות עמ' ק"נ

סחיטת לימונים

דין סחיטת הלימון בשבת עיון הלכה עמ' י"ג, האיר המזרח עמ' מ"ב, שערי הלכות עמ' מ"ג, הערות והארות עמ' קמ"ט ועמ' קנ"ה
בהיתר סחיטת לימון עיון הלכה עמ' י"ג, הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
סחיטת לימון לתוך סוכר עיון הלכה עמ' י"ג, שערי הלכות עמ' מ"ג
אופני ההיתר בסחיטת לימון למשקה הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
סחיטת לימונים בכלי ריק ביני עמודי עמ' קל"ט
מיץ לימון כשהמנהג לסוחטו למשקה הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
מיץ לימון בזמננו הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
בדין סחיטת לימון למשקה ולמאכל עוד יוסף חי עמ' נ"ג
סחיטת לימון בזמנינו לתוך אוכל עוד יוסף חי עמ' נ"ג
בירור מנהג מצרים עוד יוסף חי עמ' נ"ג
טעמי ההיתר של הב"י האם שייכים בזמנינו עוד יוסף חי עמ' נ"ג
חילוק בין סחיטת לימון לסחיטת בוסר עוד יוסף חי עמ' נ"ג
בענין נתינת לימון בכוס תה שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות י'
שפשוף ידיו בלימוני"ס עיון הלכה עמ' י"ד

סחיטת בוסר

דין סחיטת בוסר שערי הלכות עמ' מ"ג
דין סחיטת בוסר לאלתר שערי הלכות עמ' מ"ג
סחיטת בוסר על מנת לאכול מיד הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
סחיטת בוסר שאין נאכל כלל עיון הלכה עמ' י"ג
סחיטת בוסר לתת לאוכל לאלתר הערות והארות עמ' קנ"ה
בענין סחיטת בוסר לתוך אוכל הערות והארות עמ' קנ"ה
בוסר שאינו נאכל כלל - סחיטתו לדעת המתירים עיון הלכה עמ' י"ג
סחיטת בוסר לתבשיל להלכה עיון הלכה עמ' י"ג, הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
באיסור סחיטת בוסר לר"ת עיון הלכה עמ' י"ג, הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח

סחיטת כבשים ושלקות

סחיטת כבשים ושלקות ונתן הכהן עמ' כ"ג, לקט הלכה עמ' נ"ט, ביני עמודי עמ' קל"ט
בדין סחיטת כבשים ושלקות הערות והארות עמ' קנ"ב
סחיטת כבשים במי פירות עיון הלכה עמ' י"ד
בהיתר סחיטת כבשים ושלקות לגופן ביני עמודי עמ' קכ"ב
בענין סחיטת כבשין למימיהן הערות והארות עמ' קנ"ב
בהיתר לסחוט שלקות לגופן אף שאין המשקה הולך לאיבוד שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות י"ט
בגדר משקין הבלועין בשלקות ביני עמודי עמ' קכ"ה

מציצת פירות בפה

אם מותר למצוץ ענבים בפיו בשבתעיון הלכה עמ' י"ג, הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח, האיר המזרח עמ' מ"ב, שערי הלכות עמ' מ"ג, ביני עמודי עמ' קל"ט
בטעם ההיתר למצוץ בפיו מהענבים הערות והארות עמ' ק"נ
הכרעת הא"ר במציצת משקין הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח

משקין שזבו

בדין משקין שזבו מהפירות לקט הלכה עמ' נ"ט
במשקין שזבו מאליהם הערות והארות עמ' קנ"ב
בהא דאסור לשתות משקה הזב מתותים ורמונים הערות והארות עמ' קנ"ז
ביאור מחלוקת ר"י ורבנן במשקין שזבו מפירות העומדין לאכילה ונתן הכהן עמ' כ"א
באיסור משקה הזב מעצמו מתותים ורימונים בשבת שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות י"א
דבש הזב בשבת מחלות דבש שריסקן ער"ש עיון הלכה עמ' י"ג
משקין שזבו מתפוזים או מסלט פירות הוראת הלכה עמ' ס"ב

סחיטה בשיער, בבגדים וכיו"ב

האם יש איסור סחיטה בשערות האיר המזרח עמ' מ"ב, נתיבי המנהגים עמ' נ"ב
ניגוב שערות במגבת בנחת הוראת הלכה עמ' ס"ג
בענין סחיטת בגדים הערות והארות עמ' קנ"ה
בדין סחיטת בגד ממשקה הבלוע בו הערות והארות עמ' קנ"א

סחיטה בבגדים וגזירת שמא יסחוט — לקט הלכה עמ' נ"ט
בורר בסוחט מים מבגד או כשסוחט מיץ מפרי — הוראת הלכה עמ' ס"ב
בענין המנער טליתו מן האבק וכיוצ"ב — הערות והארות עמ' קנ"ו
לדרוך על שטיח רטוב — שיח הלכה עמ' ס"ה
ללכת עם גרביים רטובות — שיח הלכה עמ' ס"ה
ביאור המעשה ממרן הסטייפלר שהחמיר כשנרטב לו הגרב — שיח הלכה עמ' ס"ה
עוד בענין הליכה בגרביים רטובות — שיח הלכה עמ' ס"ה
ספוג מסלילי פלסטיק האם יש בו איסור סחיטה — שיח הלכה עמ' ס"ה
ניקוי פצע במטלית בד או בצמר גפן טבול בנוזל וכיו"ב — הוראת הלכה עמ' ס"ג
הרטבת בגד להניחו על מצח של אדם — שיח הלכה עמ' ס"ה
שימוש בממחטות לחות — תשובות ופסקים עמ' נ"ה, שיח הלכה עמ' ס"ה
בדין שימוש במגבונים לחים בשבת — הוראת הלכה עמ' ס"ב, שיח הלכה עמ' ס"ה, הערות והארות עמ' קמ"ט

כללי פסיק רישא

בדין פס"ר בדרבנן — עיון הלכה עמ' י"ד ועמ' ט"ו, הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח, שערי הלכות עמ' מ"ד, שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות כ"ג ואות כ"ד ואות מ"א
איך נקטינן למעשה בפסיק רישא דלא ניחל — שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות כ"ב
פסיק רישא דלא ניחא ליה בסתימת פקק פשתן וסחיטת שיער - ובגדר ניחא ליה ולא ניחל — בינת שמחה עמ' י"ב
פסיק רישא דלא ניחל בכה"ת לדעת הערוך — עיון הלכה עמ' י"ד
בענין פ"ר דלא ניחא ליה באיסור דרבנן — הערות והארות עמ' קס"ד
בגדר לא ניחא ליה בפס"ר — עיון הלכה עמ' י"ד
בדעת המ"ב בפס"ר דלא ניחא ליה בתרי דרבנן — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות כ"ה

צביעה באוכלין

בדין צביעה באוכלין ומשקין — עיון הלכה עמ' י"ד, האיר המזרח עמ' מ"ב, לקט הלכה עמ' ס', שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות כ"ו, הערות והארות עמ' קנ"ט
בענין צביעה ושאר מלאכות באוכלין — הערות והארות עמ' קמ"ח
אם מותר להכין פטל תה וקפה בשבת, או דיש לחוש בהא משום צובע מכתבים ותגובות עמ' קע"ב
ההנהגה בעשיית פטל לילדים שלא להכשל בצביעה באוכלים — שיח הלכה עמ' ס"ו
ליתן מאכל צבוע בתבשיל — עיון הלכה עמ' י"ד
שוחט אי חייב משום צובע — עיון הלכה עמ' י"ד
איסור צובע בקינוח ידים צבועות — עיון הלכה עמ' י"ד
קינוח ידים צבועות במפה — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
צביעה באוכלין כשדעתו למכור — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
איסור צובע באכילת תותים — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח, הערות והארות עמ' קנ"ז
אכילת תותים באשה הצובעת שפתיה — שיח הלכה עמ' ס"ו
חשש צביעה באוכלים בעשיית תה — שיח הלכה עמ' ס"ו
שבירת עוגיות עם אותיות וציורים — שיח הלכה עמ' ס"ו
הפרדת אות מהשניה בתיבה שכתובה על עוגה — שיח הלכה עמ' ס"ו
שבירת עוגיות העשויות בצורת אותיות — שיח הלכה עמ' ס"ו
חיתוך חלה שמוטבע מתחתיה (בחלה) שם המאפיה — שיח הלכה עמ' ס"ו
לחזו"א האם מותר להכניס את כל העוגיה עם האותיות לפיו — שיח הלכה עמ' ס"ו
הרכבת משקפים מחליפי צבע — נתיבי המנהגים עמ' נ"א
שיזוף בשבת כנגד השמש — נתיבי המנהגים עמ' נ"א
שימוש בחומר שמניחים בביהכ"ס שצובע את המים — נתיבי המנהגים עמ' נ"א, הוראת הלכה עמ' ס"ג
בענין פיתוח פילים בשבת — הערות והארות עמ' קנ"ט
בענין צביעת החינא — הערות והארות עמ' קנ"ט
בענין צביעת הלקה בשבת — הערות והארות עמ' קנ"ט
שימוש במוצרי קוסמטיקה בשבת — נתיבי המנהגים עמ' נ"א
האם מותר להשתמש בפודרה (אבקת איפור) לבנה או צבעונית בשבת — נתיבי המנהגים עמ' נ"א
הסרת איפור המעורבת במשחה בשבת — נתיבי המנהגים עמ' נ"א

מוליד בשבת

איסור מוליד — מקור הלכה עמ' מ"א
גדרי איסור מוליד ואיסור הולדת זרם — מקור הלכה עמ' מ"א
בענין איסור מוליד כשאינו מכוין — שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות כ"א
בענין נולד — הערות והארות עמ' ק"נ
בענין אולודי ריחא — מקור הלכה עמ' ל"ז, הערות והארות עמ' קנ"ט
דין אולודי ריחא בבגדים, באדם ובאוכל — הערות והארות עמ' קנ"ט
איסור מוליד ריח במוליד ריח רע — הערות והארות עמ' קס"ח
פרטי דינים באיסור מוליד בשבת ויו"ט — מקור הלכה עמ' מ"א
גדרי איסור יצירת זרם — מקור הלכה עמ' מ"א
יצירה משום חיבור החוטים — מקור הלכה עמ' מ"א
יצירה משום מתקן מנא — מקור הלכה עמ' מ"א
יצירה בדיבור במיקרופון — מקור הלכה עמ' מ"א
חומר האיסור — מקור הלכה עמ' מ"א

סימן שכ"א

דיני תולש בשבת ודין טוחן ודיני תקוני מאכל או מעבד ולש — שונה הלכות עמ' מ"ד
בענין קטימה בתלוש — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות כ"ז

טחינה בשבת

בגדר מלאכת טוחן — ביני עמודי עמ' קכ"ז
בענין טחינה באוכלין — מקור הלכה עמ' ל'
בעניני טחינה וכיו"ב — לקט הלכה עמ' ס'
טחינה בריחיים של מים — מקור הלכה עמ' ל"ח
היתר טחינה לאלתר — ונתן הכהן עמ' כ"ד, ביני עמודי עמ' קכ"ג ועמ' קכ"ח
טחינה ע"מ לאכול לאלתר — מקור הלכה עמ' ל"ח
טחינה בפירות מבושלים — מקור הלכה עמ' ל"ט
טחינה המותרת והאסורה — מקור הלכה עמ' ל"ז
בנדון להתיר טחינה וכיו"ב לתוך האוכל — ביני עמודי עמ' קכ"ג
טוחן בעפר — עיון הלכה עמ' ט"ז
טחינת מצה ומלח שנעשה פתיתין במכתשת — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
טחינת בשר לעופות לאכול מיד — עיון הלכה עמ' ט"ז
בטחינת גרגיר אחד אם הוי שינוי — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח, שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות ל"ז
טחינה בגידולי קרקע — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות ל"ז
בגדרי טוחן — ונתן הכהן עמ' כ"ג
חיתוך וטחינה באוכלים ובעצים — ונתן הכהן עמ' כ"ג
טחינת דבר הנאכל חי — ונתן הכהן עמ' כ"ד
בענין טחינה באוכלים ובדבר שאינו גידולי קרקע — ביני עמודי עמ' קי"ט
טחינה שלא בגידו"ק — ונתן הכהן עמ' כ"ד
ביאור הכרעת השו"ע והרמ"א בענין טחינה באוכלין ושלא בגידו"ק — ונתן הכהן עמ' כ"ה
בדין אין טחינה אלא בגידולי קרקע — מקור הלכה עמ' ל"ט
בגדר אב דמלאכת טוחן - שינוי במהות הדבר — ביני עמודי עמ' קכ"ז
אין טוחן אחר טוחן — מקור הלכה עמ' מ', ביני עמודי עמ' קכ"ג
גדר החזו"א ב"אין טוחן אחר טוחן", דטוחן הוא חיבור בני אדם ולא חיבור טבעי — ביני עמודי עמ' קכ"ז
ריסוק פירות וירקות מבושלים — הערות והארות עמ' קנ"ח
פירות וירקות שהתבשלו ולא התרסקו האם מותר לרסקן — הוראת הלכה עמ' ס"ד
חיתוך וריסוק שומשום — הערות והארות עמ' קנ"ח
פירור עפר ובוץ יבשים, וריסוק 'שוקולד' וגלולות תרופה — הערות והארות עמ' קנ"ח
חיתוך מלח שוקולד וסוכר דק דק — הערות והארות עמ' קנ"ח
חיתוך ירק דק דק רק לאורך — שיח הלכה עמ' ס"ה
חיתוך בכלי המיוחד לחיתוך סמוך לסעודה — שיח הלכה עמ' ס"ה
סכין גדולה לחיתוך בשר האם דינו ככלי מיוחד לחיתוך — שיח הלכה עמ' ס"ה
חידוש החזו"א שאין טוחן במאכל מבושל — שיח הלכה עמ' ס"ה
דין טוחן בירק שהתרכך באופן טבעי — שיח הלכה עמ' ס"ה
חשש טוחן בניקוי טיט שמתחת הציפורניים — שיח הלכה עמ' ס"ה
מהו החילוק בין טחינה לאלתר לברירת פסולת מאוכל — ביני עמודי עמ' קכ"ח
אמאי הותרו דווקא מלאכות בורר וטוחן לאלתר — ביני עמודי עמ' קי"ז
ביאור דעת הרשב"א דשרי לטחון לאלתר — ביני עמודי עמ' קט"ז
ביאור דברי הרמב"ם דחיוב טוחן הוא דווקא ע"מ לבשלו — ביני עמודי עמ' קט"ז
באיסור חיתוך הבשר דק דק לפני העופות — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
בדינא דחיתוך בשר דק דק — ביני עמודי עמ' קכ"ח
חיתוך הירק שלא יבוא לידי טוחן — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
דיכה באדם שרגיל לדוך ביום חול ע"י ידית הסכין — הוראת הלכה עמ' ס"ג
מיעוך דברים שאין בהם משום טוחן בכלי המיוחד לטחינה — הוראת הלכה עמ' ס"ג
הכנת סלט בשבת — הוראת הלכה עמ' ס"ג
ריסוק בננה לתינוק בשבת — הוראת הלכה עמ' ס"ג
בענין ריסוק פירות וירקות מבושלים — הערות והארות עמ' קנ"ח
ריסוק דק דק — הוראת הלכה עמ' ס"ג
בהיתר שחיקת הריפות אחר שהוסר מע"ג האש - ובענין טוחן במבושל — עיון הלכה עמ' י"ח
לשחוק בידים שום שריסקן ודכן מער"ש — עיון הלכה עמ' י"ט
חיתוך מלח שנעשה פתיתין — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
חיתוך בשר צלי ומבושל דק דק — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
דיכת פירות וירקות בשבת — עיון הלכה עמ' ט"ז
שחיקת תבלינים בשבת — עיון הלכה עמ' ט"ז
בשינוי המותר בלדוך פלפלין — עיון הלכה עמ' ט"ז
בדין דלדוך פלפלין - תיקון ט"ס בשעה"צ — עיון הלכה עמ' ט"ז
דיכת פלפלין בשינוי אחד — עיון הלכה עמ' ט"ז
לחתוך תבלין בסכין דק דק — עיון הלכה עמ' ט"ז
לחתוך תבלין בסכין דק לאכול לאלתר — עיון הלכה עמ' ט"ז
כתישת מלח בשינוי א' — עיון הלכה עמ' ט"ז
לפרר מלח ופלפלין בידים — עיון הלכה עמ' ט"ז
לחתוך דק מלח שנעשה גוש — עיון הלכה עמ' ט"ז
לחתוך דק גושי סוכר שנתקבצו — עיון הלכה עמ' ט"ז
לחתוך בשר נגילה דק דק — עיון הלכה עמ' ט"ז
חתיכת בשר דק למי שאין יכול ללועסו בלא"ה — עיון הלכה עמ' ט"ז
לחתוך בכלי המיוחד — עיון הלכה עמ' ט"ז
שיטות הראשונים בדין חיתוך ירק — הערות והארות עמ' קנ"ב
בענין ריסוק מאכלים כשיש צירופים נוספים להקל — הערות והארות עמ' קנ"ג
חיתוך ירק דק כשאפשר לאוכלו בלא חיתוך — עיון הלכה עמ' ט"ז
לחתוך ירק בחתיכות גדולות — עיון הלכה עמ' ט"ז
ריסוק ע"מ לאכול מיד — עיון הלכה עמ' ט"ז
היתר חיתוך לאלתר — עיון הלכה עמ' ט"ז
לחתוך מאכל לעופות דק דק — עיון הלכה עמ' ט"ז
שיעור החתיכות שלא יהא דק — עיון הלכה עמ' ט"ז
חתיכת הבצלים והצנון דק דק — עיון הלכה עמ' ט"ז
חתיכת הבצלים והצנון דק קודם הסעודה — עיון הלכה עמ' ט"ז
שיעור הסמוך לסעודה — עיון הלכה עמ' ט"ז
לחתוך בצלים דק דק בהא"ק מעסע"ר — עיון הלכה עמ' ט"ז
עובדין דחול בחיתוך בסכין המיוחד — עיון הלכה עמ' ט"ז
שיטת הרמב"ם דאין חייב רק במחתך כדי לבשלו — ונתן הכהן עמ' כ"ד
ביאור התוספתא דאין מרסקין לפני הזקנים [ובענין טחינה גמורה באוכלין לאלתר] — ונתן הכהן עמ' כ"ה
מחתך עצים דק — עיון הלכה עמ' ט"ז
חתוך גרוגרות וחרובין לפני זקנים ולפני שאר כל אדם — עיון הלכה עמ' ט"ז
חתוך ירק דק שקורין מזרי"ע — עיון הלכה עמ' ט"ז
פירוש הא"ק מעסע"ד — עיון הלכה עמ' ט"ז
חתוך ירקות בסכין המיוחד לזה — עיון הלכה עמ' ט"ז
ריסוק חלות דבש — עיון הלכה עמ' ט"ז
באיסור לחתוך גרוגרות וחרובים לפני זקנים — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
ביאור דברי המג"א ב"חיתוך לפני הזקנים" לפי"ד החזו"א — ביני עמודי עמ' קכ"ח
לחתוך פלפלין בסכין דק דק לאכול לאלתר — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
בהיתר דע"מ לאכול מיד במחתך בכלי — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בגדרי מלאכת טוחן — הערות והארות עמ' ק"ס
היתר דשינוי — הערות והארות עמ' ק"ס
היתר דלאלתר — הערות והארות עמ' ק"ס
בענין אין טוחן אחר טוחן — הערות והארות עמ' ק"ס
בדין טחינה באוכלין — הערות והארות עמ' קס"א
עני אוכל בלא כתישה — הערות והארות עמ' קס"א
בענין דיכת פלפלין — הערות והארות עמ' קס"ד
בענין אין טחינה אלא בגידולי קרקע — הערות והארות עמ' קס"ד
חילוק בין חיתוך דק דק לטחינה גמורה — הערות והארות עמ' קס"ד
באיסור שחיקה בשום שריסקו — עיון הלכה עמ' י"ח
חיתוך הצנון והבצלים דק דק בהא"ק מעסע"ר — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
לדוך פלפלין הרבה לצורך שבת וחול — מקור הלכה עמ' ל"ז
לדוך פלפלין, מלח ופירות — האיר המזרח עמ' מ"ב
חיתוך בצלים ע"מ לבשל ביו"ט — ביני עמודי עמ' קט"ז
לחתוך דק לפני מי שיכול לאכול בלי חיתוך — ביני עמודי עמ' קי"ז
בדין שחיקת בננות לדברי החזו"א והאגרו"מ — ביני עמודי עמ' קי"ז
כותש - אי הוה אב בפני עצמו — ביני עמודי עמ' קכ"ז
ליתן מלח במים — עיון הלכה עמ' י"ד

ריסוק שלג וקרח בשבת

ריסוק שלג וברד — לקט הלכה עמ' נ"ט, הערות והארות עמ' קנ"ד
שיטות הראשונים בדין ריסוק שלג וברד — ביני עמודי עמ' קי"ב
בטעם איסור דריסוק שלג והנ"מ — שערי הלכות עמ' מ"ג
באיסור סחיטת שלג וברד — עיון הלכה עמ' י"ד
בנידון מנהג הילדים לרסק מיני ה"איגלו" — הערות והארות עמ' קנ"ו
בענין שבירת הקרח שבנהר — הערות והארות עמ' קס"ח
אי שרי לשבר קרח הנהר בכדי לטבול בשבת קע"ג — שערי הלכות עמ' מ"ד, מכתבים ותגובות עמ'
שבירת הקרח המחובר לקרקע — עיון הלכה עמ' י"ד
ריסוק שומן ושלג בידים — עיון הלכה עמ' י"ד
בהיתר דריסת שלג ברגליו — עיון הלכה עמ' י"ד
שבירת חתיכת קרח להרבה חתיכות קטנות — נתיבי המנהגים עמ' נ"ב
האם שרי לרסק שלג לתוך המים — שאלות מרפסן עמ' ס"ח אות כ'
שלג שהופשר בחמה — שערי הלכות עמ' מ"ד
נט"י במים שיש בהם שלג — שערי הלכות עמ' מ"ד
לרסק שלג וסוכר בתוך הכוס — האיר המזרח עמ' מ"ב
דין ריסוק מאכל קפוא — שיח הלכה עמ' ס"ו
דין ריסוק חלב קפוא — שיח הלכה עמ' ס"ו
נתינת תרכיז פטל בתוך שלג ולערבו — שיח הלכה עמ' ס"ז
פיזור שלג על פירות לקררן — שיח הלכה עמ' ס"ז
קינוח בשלג מקום הטינוף — שיח הלכה עמ' ס"ז
נתינת שלג בתוך משקה חם לקררו — שיח הלכה עמ' ס"ז
לשפוך מים על תבנית קוביות קרח שיצאו מהר — שיח הלכה עמ' ס"ז
דין הפשרת קרח שיופשר מעצמו — שיח הלכה עמ' ס"ז
פיזור מלח על שלג להפשירו — שיח הלכה עמ' ס"ז
להפשיר קרח או להקפיא מים — הוראת הלכה עמ' ס"ב
הכנסת מים למקפיא בשבת — האיר המזרח עמ' מ"ב, נתיבי המנהגים עמ' נ"ב, שיח הלכה עמ' ס"ז
מים במקפיא שבכניסת שבת עוד היו מים אם הוי נולד — שיח הלכה עמ' ס"ז
הכנסת שלג למקפיא בשבת — שיח הלכה עמ' ס"ז
הפשרת מים קפואים או חלב וגלידה קפואים — הוראת הלכה עמ' ס"ג
סגירת תא ההקפאה בשבת — שיח הלכה עמ' ס"ז

קילוף בשבת

בגדר מלאכת קילוף שום ובצל להניח ולאלתר — בינת שמחה עמ' י"ב
בהיתר דקילוף לאלתר — עיון הלכה עמ' י"ט
בטעם ההיתר לקלוף שומים ובצלים לאלתר — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט, הערות והארות עמ' קס"ד
קליפת תפוחים להניח — עיון הלכה עמ' י"ח
בענין קילוף אגוזים — ונתן הכהן עמ' כ"ז, מקור הלכה עמ' ל'
בענין קילוף שעורים ואגוזים — ביני עמודי עמ' קכ"ב
בהא דרב מקלפי ליה דביתהו כסי כסי - בדעת התוס' — עיון הלכה עמ' י"ט
קולף לצורך הסעודה — עיון הלכה עמ' י"ט
פירוק שן שום מראש השום בשבת — שיח הלכה עמ' ס"ה, הערות והארות עמ' קס"ז
בקושית הגרעק"א על ההיתר לקלוף מרש"י בשבת — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בענין קילוף פרי שקליפתו ראויה לאכילה כשקולף והניח, וקילוף הנ"ל ע"י מקלף וטעמו עמ' נ"ז — המנהג
החילוק בין פריקת תמרים לתלישת ענבים — ביני עמודי עמ' קכ"ב

עיבוד, כבישה ומליחה בשבת

החזרת כבושים למימיהן בשבת — בינת שמחה עמ' י"ב
בהא דשרי הכנת מי מלח לחלקם לתבשילים — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות כ"ט ואות ל'
ליתן מי מלח לתוך התבשיל — האיר המזרח עמ' מ"ב
עשיית מי מלח מעט לצורך סעודה אחרת — עיון הלכה עמ' י"ד
בדין מי מלח מרובין כשנתן בהם קודם שמן — שערי הלכות עמ' מ"ה
האם בחומץ יש חשש כובש — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות ל"א
להוסיף חומץ במוריי"ס — עיון הלכה עמ' י"ד
עירוב סוכר בתה בשבת — הוראת הלכה עמ' ס"ב, שערי הלכות עמ' מ"ד
חילוק בין אבקה במים לסוכר במים — שיח הלכה עמ' ס"ז
לשים ירקות בחומץ — עיון הלכה עמ' י"ד
נתינת מלח בסלא"ט קישואים — עיון הלכה עמ' ט"ו
דין עיבוד אוכלים במלח — שיח הלכה עמ' ס"ו
דין נתינת מלח על סלט ירקות שרק חלקם דרך לכובשם — שיח הלכה עמ' ס"ו
מליחת עגבניות בשבת — שיח הלכה עמ' ס"ו
נתינת מלח על מלפפון חתוך — שיח הלכה עמ' ס"ו
נתינת מלח על מלפפון מקולף — שיח הלכה עמ' ס"ו
החזרת מלפפון חמוץ למי כבישתו — שיח הלכה עמ' ס"ו
נתינת סוכר במים או ע"ג פירות בשבת — עיון הלכה עמ' י"ד
נתינת סוכר על פירות וירקות — הוראת הלכה עמ' ס"ג
נתינת סוכר על פירות שהדרך לשומרם כך — שיח הלכה עמ' ס"ו
עשיית סודה בשבת — הוראת הלכה עמ' ס"ב, שיח הלכה עמ' ס"ו
איסור מראית עין של בישול בטריפת ביצים ועשיית מי סודה ואיסור לש בזה — עיון הלכה עמ' י"ח
למלוח חתיכת צנון ע"מ לאכול — עיון הלכה עמ' ט"ו
נתינת מלח כאשר יתן מיד שמן ע"ג — עיון הלכה עמ' ט"ו
בהיתר דנתינת שמן תיכף ע"ג המלח — עיון הלכה עמ' ט"ו
ליתן מים בחומץ ע"מ להחלישו — עיון הלכה עמ' ט"ו
להחזיר הכבושים למימיהם בשבת — עיון הלכה עמ' ט"ו
מליחת גרגירי רימונים המחוברים בחתיכה אחת — עיון הלכה עמ' ט"ו
מליחת בשר וביצה בשבת — עיון הלכה עמ' ט"ו
הדחת בשר שלא נמלח והדחה אחר המליחה — עיון הלכה עמ' ט"ו
נתינת ירקות במלח כאשר נותן שמן תחלה — עיון הלכה עמ' ט"ו
ביטול דבר שיש לו מתירין כשלא הי' ניכר בעין — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
סתימת חבית בפקק של פשתן שא"א שלא יסחוט — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
הדחת בשר או כבד בשבת כשחל יום שלישי בשבת — נתיבי המנהגים עמ' נ"א
בענין הדחת הדם מהבשר בשבת — הערות והארות עמ' קס"ח
הדחת בשר שלא נמלח — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ח
מעניני תיקון מאכל בשבת — לקט הלכה עמ' ס'
עוד בתקוני אוכלין — לקט הלכה עמ' ס"א
ממרח כלי באוכל — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בדיני מליחה ועיבוד — לקט הלכה עמ' ס'
מעבד באוכלין — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות מ"ג
בענין עיבוד באוכלין באפשר לאכלו בלא זה — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות מ"ב
עובדין דחול — מקור הלכה עמ' ל"ט
הוצאת גרעיני הפרי — עיון הלכה עמ' י"ט
תמיהה בהא שלא הזכיר בשו"ע בסעי' א' שימלול מעט מעט — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות כ"ח
בהכנה משבת לחול ע"י גוי — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות ל"ב
בהכנה משבת לחול במקום הפסד — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות ל"ג
בהיתר אמירה לגוי בשבות במקום הפסד — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות ל"ד
בהיתר להשקות הירקות שלא יכמשו — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות ל"ח

לישה בשבת

ביסודות מלאכת לישה — ביני עמודי עמ' קל"ב
בכללי לישה — לקט הלכה עמ' ס"א
בפרטי לישה — לקט הלכה עמ' ס"א
לישה בדבש ושומן — עיון הלכה עמ' ט"ז
לישה בחול — עיון הלכה עמ' י"ז
בענין חול הגס וכדומה — ונתן הכהן עמ' כ"ז
לישה בחרדל ושחלים — עיון הלכה עמ' י"ח
לישת שום ושחליים — ונתן הכהן עמ' כ"ז
לישה בירק הנקרא שלאט"ן — עיון הלכה עמ' י"ח
לש בנתינת משקין לתיקון אוכל — עיון הלכה עמ' י"ז
שיטת הרמב"ן בענין לישת שתיתא — ונתן הכהן עמ' כ"ז
בדין לישה אחר לישה — ביני עמודי עמ' קכ"ד ועמ' קל"ג
חיוב בלישה אחר לישה בגיבול אחר נתינת מים — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בהיתר לישה ע"י שינוי — ביני עמודי עמ' ק"ל
חשש לישה בשקדי מרק וקורנפלקס — שיח הלכה עמ' ס"ו
חיוב לישה מזמן נתינת המים או רק בגיבול — האיר המזרח עמ' מ"ב
מלאכת לישה בדבר שאינו בר גיבול — ביני עמודי עמ' קל"ב

דין לישה כשמתערבים בתוך פיו — שיח הלכה עמ' ס"ה
ביסוד דין לישה אי המלאכה בקמח או גם במים — ביני עמודי עמ' קל"א
נתינת מים או גיבול בקמח קלי ושתיתא [ובדין בלילה רכה] — ונתן הכהן עמ' כ"ו
גדר בלילה עבה וגדר בלילה דקה — הוראת הלכה עמ' ס"ג
גדר בלילה רכה — עיון הלכה עמ' ט"ז
החילוק בין בלילה רכה לדיו וסממנים — ביני עמודי עמ' קכ"ט
שפיכת המשקה בבלילה רכה — עיון הלכה עמ' י"ח
עירוב ב' עיסות מב' מינים שכבר נילושו לגמרי — ביני עמודי עמ' קל"א
גדר המלאכה - התערבות המים או גוש אחד — ונתן הכהן עמ' כ"ה
בגדרי מלאכת לש ובשמעתתא דלאו בר גיבול — ונתן הכהן עמ' כ"ה
בחילוק שבין מורסן לדיו וסממנים — ונתן הכהן עמ' כ"ו
הערות בענייני מלאכת לישה — ונתן הכהן עמ' כ"ז
בדברי הירושלמי דהעורד ומקטף חייב משום לש — ונתן הכהן עמ' כ"ז
איחוד עיסות נפרדות — ונתן הכהן עמ' כ"ז
בענין לקיחת תרופות שהתחיל לקחתם מער"ש — שערי הלכות עמ' מ"ד
אי בעי ב' שינויים במלח — שערי הלכות עמ' מ"ו
אי מלח ע"ג שולחן הוי שינוי — שערי הלכות עמ' מ"ו
אכילת קורנפלקס ושאר דגנים עם חלב בשבת — ביני עמודי עמ' ק"כ
האם מתחייב רק במשקה מז' משקין — ביני עמודי עמ' קל"א
ליתן חומץ לתערובת — ביני עמודי עמ' קל"א
נתינת מים בקמח שאינו קלוי בשינוי דמעט מעט - לדעת התוס' — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בהיתר נתינת מים בקמח קלי, ובאינו קלי לתרנגולים - בשינוי דמעט מעט — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
עירוב קמח של מצות במשקין כשעושה מעט מעט — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
דעות המחייבים בנתינת מים בחול הדק — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בהיתר נתינת משקים בחרדל שנלוש מע"ש — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
מאכל שנילוש בשבת — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
באיסור לטרוף יפה בעשיית יינומלין — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
עשיית החרוסת בפסח שחל בשבת — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
שינוי של שתי וערב במאכל אדם — עיון הלכה עמ' י"ז
שינוי דמאכל תחילה כשאין מנהג ידוע — עיון הלכה עמ' י"ז
שינוי של עירוב באצבע בבלילה רכה — עיון הלכה עמ' י"ח
בשינוי דמערבו באצבע — עיון הלכה עמ' י"ח
עירוב בכף בשינוי דמעט מעט כשנתן המשקה בשחלים מער"ש — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בדברי הנשמ"א דלרש"י מעט מעט פירוש כלאח"י — עיון הלכה עמ' י"ז
בשיעור דמעט מעט — עיון הלכה עמ' י"ז
לחות הפרי בפרי לענין לישה — עיון הלכה עמ' י"ח
עירוב משקה בחרדל שנילוש ער"ש מתמצית לחותה — עיון הלכה עמ' י"ח
נתינת מיונז על מאכל לשיטת רבי — שיח הלכה עמ' ס"ה
דין ערבוב לבן עם המים שעל גביו — שיח הלכה עמ' ס"ה
הכנת סלט ביצים ושמן כיצד — שיח הלכה עמ' ס"ה
להשוות מאכל בצלים עם ביצים — שיח הלכה עמ' ס"ו
ערבוב מיץ תפוזים עם חתיכות גזר — שיח הלכה עמ' ס"ו
עירוב שני סלטים זה עם זה בשבת — שיח הלכה עמ' ס"ו
שרי למלוח אחד לאכלו לאלתר — הערות והארות עמ' קס"ח
דבדבר שאין חפץ לאכלו או ליתן לאחר לאכלו אסור ללעסו בשיניו — הערות והארות עמ' קס"ח
דאסור ליתן מאכל בחומץ — הערות והארות עמ' קס"ח
בהא דשרי למלוח חתיכות צנון כיון ששופכים עליהם חומץ לאלתהערות והארות עמ' קס"ח
בדין ליתן לתוך מים ומלח שמן לבסוף — הערות והארות עמ' קס"ח
נתינת דם המציצה שלאחר המילה בעפר — הוראת הלכה עמ' ס"ד
איסור לישה בחמאת בוטנים או בממרח אגוזים, ובענין הכנת טחינה בשבת — הוראת הלכה עמ' ס"ד
הטעם דאפילו נתן מים בע"ש לא יערב בכף אלא ביד — הוראת הלכה עמ' ס"ד
ההנהגה בהכנת מאכל שעושים לתינוק מאבקת חלב או דייסא בשבת הוראת הלכה עמ' ס"ד
עירב תרופה מע"ש באופן שאינה ניכרת כלל האם מותר לשתותו בשבת — הוראת הלכה עמ' ס"ד
טריפת ביצה אחת בקערה — הוראת הלכה עמ' ס"ד
לקלף ביצים או להסיר נייר שע"ג הנקניק וכיו"ב כדי להניח — הוראת הלכה עמ' ס"ד
נתינת אבקה על שינים תותבות בשבת — נתיבי המנהגים עמ' נ"ב, הוראת הלכה עמ' ס"ד
בירור מנהג לעשות מאכל ביצים עם בצלים בשבת — נתיבי המנהגים עמ' נ"ב
באיסור שריית דיו בשבת — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות ל"ט
רחיצת טיט יבש שעל רגלו — עיון הלכה עמ' י"ז
צחצוח שיניים במברשת בשבת — תשובות ופסקים עמ' נ"ו
להשתין ע"ג חול בשבת — עיון הלכה עמ' י"ז
להשתין ע"ג טיט לר' יוסי בר"י — עיון הלכה עמ' י"ז
בהיתר בשעה"ד להשתין בטיט — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בהיתרא דלהשתין ע"ג טיט במקום הצורך — עיון הלכה עמ' י"ז
איסור לש בכיסוי מ"ר בחול ואפר — עיון הלכה עמ' י"ז, הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
להתיר השתנה בטיט מטעם דהוי פס"ר דלא ניחא ליה — שאלות מרפסן עמ' ס"ט אות מ'
להטיל מי רגלים בשלג — עיון הלכה עמ' י"ד

גיבול בשבת

גיבול בדבר דלאו בר גיבול לר"י בר"י — עיון הלכה עמ' ט"ז
גיבול בשינוי דמעט מעט לדעת בעל התרומות — עיון הלכה עמ' ט"ז
גיבול ע"י שינוי בקמח קלי שיש בו שיעור לישה — עיון הלכה עמ' ט"ז
גיבול בשבת אחר שכבר נתן המים - לדעת בעה"ת — עיון הלכה עמ' י"ז
גיבול אחר נתינת מים - לבעה"ת דחשיב כבר גיבול — עיון הלכה עמ' י"ז
גיבול בפירורי לחם ומצות טחונות — עיון הלכה עמ' י"ח
גיבול בחרדל שלשו מער"ש — עיון הלכה עמ' י"ח
גיבול קלי ע"י שינוי של שתי וערב — הוראת הלכה עמ' ס"ד
גיבול קמח קשה מעט מעט — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
גיבול קמח שאינו קלי ע"י שינוי דמעט מעט — עיון הלכה עמ' י"ז
הכרעת המשנ"ב בעירוב קמח של מצות במשקין — עיון הלכה עמ' י"ז
עירוב קמח של מצות במשקין ע"י שינוי דמעט מעט — עיון הלכה עמ' י"ז
פירוש דמעט מעט בגיבול קמח קלי — עיון הלכה עמ' ט"ז
עירוב קמח עבה של מצות במשקין — עיון הלכה עמ' י"ז
נתינת מים בקמח — עיון הלכה עמ' ט"ז
נתינת מים בקמח קלי — עיון הלכה עמ' ט"ז
עירוב קמח מצה במי דבש — עיון הלכה עמ' י"ז
איסור נתינת מים בקמח קלי ובתבואה שלא הביאה שליש — עיון הלכה עמ' י"ז
נתינת מים במה שלא הוי בר גיבול — עיון הלכה עמ' ט"ז
גדר בר גיבול — עיון הלכה עמ' ט"ז
בדין גיבול שתי וערב ועל יד על יד — ביני עמודי עמ' קי"ט
העולה להלכה בענין נתינת מים במידי דלאו בר גיבול — ונתן הכהן עמ' כ"ו
נתינת מים בדבר שהוא בר גיבול — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בהיתר גיבול בחרדל שנילוש כשאינו טורף בכח — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בהא דמותר לגבל קמח קלי ע"י שינוי דמעט מעט — עיון הלכה עמ' י"ז
בדין לישה במילי דלאו בר גיבול — ביני עמודי עמ' קי"ח
תחילת גיבול - האם הכוונה לכמות או לאיכות — ביני עמודי עמ' קכ"ט
בדעת הרא"ש בנתינת מים בדבר דלאו בר גיבול — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
בדעת הראשונים באיסור נתינת מים בדבר דלא בר גיבול — הגהות הגרנ"ק עמ' כ"ט
ביאור דעת היראים דשרי נתינת מים ולישה בשום — ביני עמודי עמ' ק"ל
בהיתר הגיבול בחרדל שלשו מער"ש — עיון הלכה עמ' י"ח
בדעת רבינו יאשיה בחרדל שנלוש — עיון הלכה עמ' י"ח
בדעת הרמב"ם בלישת חרדל בשבת — עיון הלכה עמ' י"ח
חרדל ושחלים האם הוה בר גיבול — ביני עמודי עמ' ק"ל

שונות

בענין חשמל בשבת — מכתבים ותגובות עמ' קע"א
בעניני גיבול ולישה בשבת (עשיית נס קפה, טחינה, שקדיה, ועוד) — מכתבים ותגובות עמ' קע"ג
לחם משנה שנותר מסעודה קודמת — מכתבים ותגובות עמ' קע"ד
אם יש להביא החלות והסלטים בליל ש"ק אחר הקידוש — מכתבים ותגובות עמ' קע"ד
שתיה מבקבוק שנפתח בש"ק ע"י המיקל לפתחו, אי שרי למחמיר לשתות מיניה — מכתבים ותגובות עמ' קע"ד
הדחת כלים בשבת — מכתבים ותגובות עמ' קע"ד
הריגת עכבישים בערב שבת — מכתבים ותגובות עמ' קע"ה
בגדר קבלת שבת באמירת מזמור שיר ליום השבת — מכתבים ותגובות עמ' קע"ה
הבאת סירים לסוכה ולשולחן שבת — מכתבים ותגובות עמ' קע"ה
הקפאת מים בשבת — מכתבים ותגובות עמ' קע"ה
הרחת נר הבדלה — מכתבים ותגובות עמ' קע"ו
ברכת האילנות בשבת, ועל אילנות מורכבים — מכתבים ותגובות עמ' קע"ו
האם מותר להוסיף לפרחים מים בשבת — נתיבי המנהגים עמ' נ"ב
בחילוק שבין סתימת חבית בפקק של פשתן לאחיזת ספוג בבית אחיזה — עיון הלכה עמ' י"ד
לסתום חבית של מים בפקק של פשתן — עיון הלכה עמ' י"ד
בהיתר סתימת חבית בפקק של פשתן — עיון הלכה עמ' י"ד
בישוב קושית הצ"פ בטעם מה דשיעור המגבן [תולדה דבנין] כגרוגרת — בירור הלכה עמ' נ
הא דהוציא כחצי גרוגרת וחזר והוציא כחצי גרוגרת חייב — עיון הלכה עמ' י"ז
לאסוף מעל המפה בכף משקים שנשפכו — עיון הלכה עמ' י"ד
שאיבת משקים שנשפכו על המפה ע"י כף — עיון הלכה עמ' י"ד
גרירת מים ויין לבן שנשפך על המפה — עיון הלכה עמ' י"ד
חיתוך אבטיח שישמש בית קיבול לפירות — שיח הלכה עמ' ס"ו

מפתחות מקור הלכה

סימן ש"כ

סותח פירות אסור משום דש — א
סחיטה - דש לאלתר — א
סחיטת פירות ביום טוב — א, וכן סוף כ
סחיטת פירות לצורך מוצאי שבת — א
דרגות הדין בסחיטת פירות — ב, ג
טעם החילוק בין זיתים וענבים לשאר פירות — 16
צימוקים — ג
משקין שיצאו מהפירות מאליהן — ג
ריסוק פירות — 37, 47
כלי המיוחד לסחיטה — סוף ג
סחיטת פירות לרפואה — ד
פירות שיש מקומות שסותחין אותן — ה
סחיטת פירות בזמנינו — ו
תפוח מבושל — ו
סחיטה לחולה — ז
סחיטת תפוזים ואשכוליות בזמנינו — ח
סחיטה למיתוק הפרי — ט
ריסוק הפרי וריכוכו — י
אכילת אשכוליות בכפית — יא
מציצת פירות בקני סוכר — יב
מציצת פת השדוי במרק — יב
משקה שזב מן הפירות — יד
מיעוך תפוז בקליפתו — יג
תחיבת קשית בתפוז — יג
אגוז קוקוס — יג
ענבים שמוציאים במשקה בתוך היין — טו
שריית ענבים וצימוקים — טז
עשיית תמד — יז
חלות דבש - ריסוקן — יח
סחיטה לתוך אוכל — יט
סחיטה לתוך משקה — יט
בהנ"ל - מה נחשב מאכל — יט
אופן ההיתר בסחיטה למאכל — כ
סחיטה על דג — כ
חליבה למאכל ולפת — 114
בוסר - סחיטתו — כא
לימונים - סחיטתן בשבת — כב
פלח לימון בכוס תה — כג
שפשוף היד בקליפת הלימון — כד
שפשוף היד בחול ובנפט — סוף כד
סחיטת מלפפון חמוץ ופלפל חריף — כה
סחיטת עלי חסה וכרוב — כה
סחיטת דג מצירו — כו
סחיטת אטריות ומיני טיגון — כז
שלג וברד - ריסוקן — כח
קרח - ריסוקו — כח
משקה קפוא לעשותו ברד — כח
הפשרת משקה קפוא — כט
דבר קפוא שהופשר — כט
חלב וגלידה - הפשרתן — כט
הפשרה בחום הטבעי של היום — 168
ארטיק - ריסוקו ומציצתו — ל
משקה קפוא (איגלו) - ריסוקו ומציצתו — ל
קרח וברד בתוך משקה — לא
ריסוק קרח וברד בתוך משקה — לא
קוביות קרח במשקה - על פירות — לא, וכן מג
קוביות קרח - שבירתן — לא
ריסוק סוכר במשקה — לב
דבש - נתינתו וריסוקו במשקה — לב
יוגורט - עשייתו כמו חלב — לב
אבקות מאכל — לב
הקפאת מים ומשקאות — לג

הקפאת אוכל ומרק — לג
מי סודה - עשייתו בשבת — לד
עשיית קצף — לד, וכן הערה 221
הפרחת בלוני אוויר ע"י מי סבון — לה
שבירת קרח שקפא על משקה — לו
נהר או באר שקפא - שבירתו לשימוש במימיו — לז
נטילת ידיים במים שיש בהם שלג וברד — לח
עשיית צורות וכדומים משלג — לח
שפשוף במלח וסוכר — לט
ניקוי ידיים וכלים במלח — לט
רחיצה בסבון — מ
איסור ממרח וממחק בסבון — מ
איסור מחיקת ציורים ואותיות שבסבון — מ
סבון נוזלי — מ
הליכה על שלג — מא
לילית דרך מפני השלג — מא
פינוי השלג והמסתו במלח — מא
מי רגליים - הטלתן על השלג — מב
כלים מלוכלכים בשומן - שפיכת מים עליהן — מד
איסור מוליד ונולד ביו"ט — מד
סחיטת בגדים ובדים — מה
בגד על חבית — מו
ספיגת משקה בבגד — מז
ניקוי משקין בבגד ומטלית — מז
הידוק מוכין מפי הכלי — מח
ספוג רטוב - שימוש בו — מט
בית אחיזה בספוג וכו' — מט
ניקוי שולחן בספוג ומטלית — נ
ניקוי כלים בספוג ומטלית, נגס, צמר פלדה, חתיכת שק, ניילון מכווץ — נ
מברשת אסלה — נא
מברשת לניקוי בקבוק תינוק — נא
מקל גומי (מגב) שיש בו חומר סופג — נא
עבר וניקה כלים באיסור — סוף נא
מגבונים לחים — נב
צמר גפן - להטבילו בחומר רפואי — נג
צמר גפן הספוג בנוזל — נג
מקלות אוזניים הספוגים בנוזל — נג
נייר רטוב - קינוח בו — נד
עד בדיקה - ליחלוחו במים — נד
סחיטת שיער — נה
ניגוב השיער בשבת — נה
כללי פס"ר בשבת ושאר איסורים — נו
פקק החבית העשוי מפשתן או בד — נז
צובע - גדריו ופרטיו — נח והלאה
צובע במתקנים ובאינו מתקנים — נט
אכילת תותים ופירות ומאכלים הצובעים — ס
אשה באכילת תותים ופירות ומאכלים הצובעים — ס
ילדים באכילת ארטיק וממתק הצובע פה ולשון — 325
איפור בשבת — ס
צחצוח נעליים, ובמשחה שקופה — סא
הברשת הנעל בבגד וכדו' — סא
ניקוי האבק שבנעל — סא
משקפיים שצבע הזגוגית משתנה בשמש ובצל — סא
שעון עם זרחן — סא
מד חום המשתנה צבעו לחולה — סא
קיסם (רפואי) שהחומר שבו משתנה ע"י נוזל — סא
מקל אור — סא
ניגוב פירות הצובעים במפה — סב
הסרת דיו וצבע מהגוף בשבת — 343
הסרת לקה (ע"י אצטון) — 343
צביעה על צביעה — 341
קינוח דם בבגד לבן או אדום — 341
קינוח לכלוך בבגד — 341
ניגוב צבע בדבר חד פעמי — 341
בדיקת עד לאשה — 352

הנחת מוך לנידתה — 352
צביעה באוכלין ומשקין — סד
צביעה לאורחים ולילדים — סד
צביעת משקין למכירה ולנוי — סד
עירוב יין אדום בלבן — סד
עירוב תמצית תה ופטל — סד
נתינת צבע על המים או להיפך — סד
טיפות מים ביין לקידוש — 366
יין בחרוסת — 366
סבון באסלת בית הכסא — סה
סבון צובע באסלת בית הכסא — סה
מוליד ריח — סו
נתינת בשמים ועשבי בשמים בבגדים — סו
מוליד ריח כשאינו מתכוון — סו
מוליד ריח באוכלין — סז
נתינת בושם במי רחיצת ידיים — סח
סבון באסלה המפיץ ריח — סח
ריח רע - אם יש בו מוליד ריח — 376
מוליד ריח, בושם, על בשר האדם — סט
מוליד ריח, בושם, על שערות האדם — סט
דיאודורנט על הגוף — סט
מי פה בשבת (כשכוונתו לריח) — ע
עירוב מי פה במים — ע
טלטול עצי בשמים וחלוקתם — עא

סימן שכ"א

מעבד - גדריו ופרטיו — ב והלאה
מולח עורות וריכוכן בשמן — ב (א)
סיכת מנעלים — ב (א)
דריסה על העור — ב (א)
נעילת נעל חדש לרכבו — ב
עיבוד באוכלין — ב (ב)
סוכר - כבישה בו — ב (ג), 404
עבר ומלח בשבת — ב (ד)
כבישה ועיבוד ע"י גוי — ב (ד)
מי מלח - עשייתו בשבת — ג
טיבול ירק רטוב במלח — ג
פסח - עשיית מלח לטיבול — ד
עירוב תבלינים בחומץ — ה
מליחת ירקות — ו
פיזור מעט מלח — 432
מליחת וטיבול חתיכות ירק — ז
ביצים ובשר - מליחתם — ז
פירות מבושלים ואבוקדו — ז
פולים, שעועית, קטניות ועדשים - מליחתן — ח
סלט ירקות (מסוגים שונים ונפרדים) - מליחתו — ט
מליחת ענבניות — ט
עשיית כבשים — י
להחזיר מלפפון חמוץ לחומץ שלו — י
שרייה בצימוקין ופירות — סוף י
דג מלוח - להחזירו למימיו — יא
דג מלוח - שטיפתו — יא
מליחת בשר — יב
בשר ששרה ג"י בלא מליחה, שרייתו במים — יג
טוחן - הגדרות ופרטים — יד
טחינה בריחיים ובמכונה — יד
חיתוך נסורת עצים — יד
שחיקת עצים, מתכות וחרס — יד
שחיקת עפר וניקוי בגד מהטיט — יד
טוחן אחר טוחן — יד
טחינה בגידו"ק — יד
טחינה באוכלין — יד
טחינה לאלתר — יד
סוגי טחינה, שחיקה, ריסוק — טו
חיתוך לרצועות לפרוסות דקות — טו
כלי המיוחד לטחינה - פומפיה — טו

סכין — טו, 533
טחינה ושחיקה ביו"ט — סוף טו
תבלינים - שחיקתם — טז, יז
קפה קינמון - שחיקתו — יז
מלח, סוכר — יח
צנימים, מצות, לחם - לפררה — יח
גלולה (תרופה) - לפררה — יח
טבק וקפה שנתייבשו - לפררם — יט
נתינת מים בטבק — יט
נתינת מי ורדים בטבק — יט
הדס - לפררו שיצא ריחו — יט
בשר - חיתוכו דק דק — כ
בשר - חיתוכו לעופות — כ
גבינה - חיתוכה בסכין ובפומפיה — כא
ביצים קשות וסרדינים - חיתוכם בסכין ובפומפיה — כא
חיתוך פירות וירקות דק דק — כב
חתך ירקות דק דק — כב
חיתוך סלט דק — כב
חיתוך בכלים מיוחדים, מכתשת, מגרדת, פומפיה, דיסק — כב
לטחינה — כג
חיתוך על קרש חיתוך — כג
כותש שום - שימוש בו — כג
סכין לפריסת נקניק וגבינה צהובה — כג
לחם שיש בו שומשום או פרג שנחתכים — כד
ממתק שומשום או בוטנים - לחותכו בסכין — כד
תפוחי אדמה וירקות - חיתוכן לפני העופות — כה
פירורי לחם (ונתינתו במים) לתרנגולים — כה
חיתוך לפני מי שאינו יכול לאוכלו שלם — כו
ריסוק וכתישת פירות — כז
ריסוק שום — סוף יז, כח
ריסוק להוציא שמן ומשקה מהפירות — כט
שחיקת האוכל המבושל — כט
פירות וירקות שנתבשלו - לרסקם — ל
פירות וירקות שנתבשלו - לרסקם במזלג ובמסננת — ל
פרי רך - לרסקו — ל
מריחת פירות וירקות על הלחם — לא
דייסא - הכנתה בשבת / ריסוק הגושים שבה / הוצאת הגושים — לב
השקיית ירקות ופירות שלא יכמשו — לג
להעמיד צמחים וענפים במים בשבת — לג
רדיית הדבש (תולש, בורר, דש) — לד
לש - הגדרתו ופרטיו — לה
מלאכת דש - צורתה — לה
עירוב שני עיסות — לה (א), וכן מב
עריכת עיסה וקיטופה — לה (ב)
מאכל שנילוש ונתייבש — לה (ב)
מאכל לח - להוסיף בו משקה — לה (ב)
תבשיל ששהה על האש ונתרכך, לערבו עם הרוטב שלו — לה (ג)
זרע פשתן ושומשום במים — לה (ד)
עירוב זרעונים בדבש — לה (ד)
לישה לאלתר בדבש — לה (ה)
לישה באינו גידולי קרקע — לה (ה)
לישה בפה - להאכיל לתינוק — לה (ו)
מסטיק (גומי לעיסה) — לה (ו)
אבקה להדבקת שיניים תותבות — לה (ו)
עבר ולש בשבת — סוף לה
לישה בשבת ע"י גוי — סוף לה
שיטות בגמרא ובראשונים בלישה — לו
בלילה עבה ורכה — לו
לישה ע"י שינוי — לו
עירוב טריפה בכח — סוף לו
קמח במים — לו
תבואה שטחנוה גס - במים — לח
קמח מצה, פירורי לחם, ביסקויטים - במים — לט
קמח מצה, פירורי לחם, ביסקויטים, בעיסת פרי, גבינה — לט
שריית פת במים — לט

להשתין על עפר וטיט — מ
להשתין על צמחים — 748
להשתין על עפר כשעושה גומא וצורות — 748
כיסוי שמן שנשפך על הכביש בעפר — מ
לירוק על עפר — מא
ליטול ידיים בכיור שיש בו עפר — מא
מוהל שיורק דם המציצה על עפר — מב
טלטול העפר לצורך מילה — מב
מורסן במים לבהמה — מג
אבק טבק - ליתן בו מים — מד
חרדל - לערבו במים, יין או דבש — מה
שום ושחלים - לערבם במשקה — מה
פירות וירקות מרוסקים לערבם במשקה — מו
לישת פירות בלחות של עצמן — סוף מו
משקה שצף על חמאת בטנים, אגוז, ממרח שוקולד, טחינה — מז
משקה שצף על גבינה או לבן — מז
תרופה שהחומר שקע במשקה — מז
מיני טיבול ירק חתוך עם משקה — מח
חרוסת - הכנתה בפסח — מט
מלח וחומץ במים לטיבול בפסח — סוף מט
שינוי בלישה — נ
תערובת לשתיה (יינומלין, אלונתית) — נא
שריית חלתית במשקה — נב
עירוב חלקי התבשיל שנתבשל — נג
עירוב רוטב במאכל יבש ובאורז — נג
מלט, גבס - עירוב מים בהם — נד
דבר שאינו מחלחל (מינו) - נתינתו במאכל — נה
ירקות קצוצים וכיוצא - עירובן במשקה — נו
מינו בתחיכות תפוחי אדמה וגזר — נו
סלט ביצים — נז
עירוב חתיכות פרי בשמנת וגבינה — נח
טחינה בחזרת — נח
סובין, קואקר בלבן וחלב — נט
דגני בוקר, פתיתי תירס, שלוזה, קורנפלקס — נט
רסק פרי וירק — ס
אבוקדו עם משקה, עם ביסקויט וכדו' — סא
עירוב שני עיסות — סב
סוכר, קקאו, ריבה, בשמנת, לבן וכיוצא — סב
מריחת ממרחים שונים זה על זה — סב
טחינה - הכנתה בשבת — סג
טחינה - הוספת מים בשבת — סד
חילבה - הכנתו בשבת — סה
עלי תבלין בסלט טחינה וחומוס — סו
תבלינים ופפריקה - על חומוס וכיוצא — סו
אבקות נמסות במים — סז
אבקת טחינה — סז
מנה חמה, פירה אינסטנט — סז
ג'לי — סח
פודינג — סח
דייסא - הכנתה בשבת — סט
מיעוך חלה טרייה — ע
שומשום - לקיטתו באצבע מלוחלחת ברוק — עא
פירורי לחם - לקבצם בלחלוח הרוק — עא
גרעינים וזרעונים בדבש — עב
הקצפת קפה (קפוצ'ינו ואספרסו) — עד
תמצית תה בסוכר — עד
טריפת ביצים — עה
ממחק - הגדרתו ופרטיו — עו
ממחק לאלתר — עו
הוצאת מאכל משפופרת — עז
קצפת - הוצאתה משקית מנוקבת או כלי מיוחד — עז
עשיית צורות על העוגה מקצפת, סוכריות וכדו' — עז
ממרחים על הלחם — עח
הכנת מאכל ביצים בשבת - ענינו — עט
הכנת מאכל ביצים - להזהר מהרבה חששות — 919

אליבא דהלכתא
רשת כוללי ערב
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

ספרים חדשים בהוצאת "אהבת שלום"

פירוש הרשב"ץ
על
מסכת ברכות

מאת הנשר הגדול בעל הכנפים,
סיני ועוקר הרים
שמו נודע בשערים, מאור הגולה
רבינו **שמעון בר צמח** זלה"ה

מוגה ומתוקן בתכלית הדקדוק
ע"פ כת"י יחיד בעולם
בתוספת הגהות והערות ומראי מקומות
ובראשו מבוא מקיף

קול החיים
השלם

סדרי לימוד ותפלות
להגיע האדם לגיל שבעים שנה ואילך
עם הנהגות טובות וישרות לימי הזקנה ולאריכות ימים

מאת
הגאון החסיד פאר הדור והדרו
כמוהר"ר **חיים פאלאג'י** זלה"ה
ראש רבני אזמיר

הוצאה חדשה מנוקדת ומסודרת
ובראשו תולדות המחבר

שלשה ספרים נפתחים
אמונת עתך
סדר אמירות, תחנות ובקשות, לתיקון פגם העוונות

חוסן ישועות
ילקוט דרושים מכתבי רבינו האר"י זלה"ה
ובצידם סימנים ורמזים על דרך האמת

חכמה ודעת
רמזים על דרך האמת במקראות התורה
מאת המאור הגדול, הגאון האדיר
המפורסם בכל קצוי ארץ, סיני ועוקר הרים
רבינו **יוסף חיים** זלה"ה
ראש גלותא דבבל רבתי
יוצא לאור עולם לראשונה מכתי"ק המחבר זלה"ה

הוצאת "אהבת שלום" טל: 02-5370970 פקס: 02-5370088

טבלת שיבוץ רבני בית ההוראה לחורף תשע"ג

	ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	שישי
8:00-9:00	רבי דוד פנירי שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	רבי דוד פנירי שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	רבי דוד פנירי שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	רבי דוד פנירי שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	רבי דוד פנירי שליט"א רבי אשר חנניה שליט"א	
9:00-10:00	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנירי שליט"א	רבי שלמה זעפראני שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנירי שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנירי שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פנירי שליט"א	רבי אשר חנניה שליט"א
10:00-11:00	רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זכותא שליט"א	רבי ראובן עבודי שליט"א רבי חיים כהן שליט"א	רבי יעקב שילוני שליט"א	רבי יעקב שילוני שליט"א	רבי ראובן עבודי שליט"א רבי חיים כהן שליט"א	רבי אשר חנניה שליט"א
11:00-12:00	רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זכותא שליט"א	רבי אליעזר כהן שליט"א רבי מרדכי פרחים שליט"א	רבי אליעזר כהן שליט"א רבי מרדכי פרחים שליט"א	רבי אליעזר כהן שליט"א רבי מרדכי פרחים שליט"א	רבי אברהם טופיק שליט"א רבי אליעזר כהן שליט"א	רבי אשר חנניה שליט"א
12:00-13:00	רבי יעקב בן שמעון שליט"א רבי אברהם זכותא שליט"א	רבי אשר חנניה שליט"א	רבי אשר חנניה שליט"א	רבי אשר חנניה שליט"א	רבי אשר חנניה שליט"א	רבי יהודה אישה שליט"א
13:00-14:00	רבי אברהם גולדברג שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי אריה לייב גולדברג שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי אריה לייב גולדברג שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי נתנאל סאפרין שליט"א	רבי יעקב שילוני שליט"א	רבי משה ברכה שליט"א
14:00-15:00	רבי אברהם גולדברג שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	מורנו ראש הישיבה שליט"א (בתיאום מראש במשרדי הישיבה)	רבי עזריאל אויערבאך שליט"א	רבי יעקב טופיק אביעזרי שליט"א	מורנו ראש הישיבה שליט"א (בתיאום מראש במשרדי הישיבה)	
15:00-16:00	רבי יצחק כהן שליט"א	מורנו ראש הישיבה שליט"א (בתיאום מראש במשרדי הישיבה)	רבי יצחק כהן שליט"א	רבי יעקב טופיק אביעזרי שליט"א	מורנו ראש הישיבה שליט"א (בתיאום מראש במשרדי הישיבה)	
16:00-17:00	רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א	רבי יוסף שוב שליט"א	רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א	רבי שלום טוויל שליט"א	רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א	
17:00-18:00	רבי נפתלי נוסבוים שליט"א	רבי יוסף שוב שליט"א	רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א	רבי שלום טוויל שליט"א	רבי נפתלי נוסבוים שליט"א	
18:00-19:00	רבי אשר חנניה שליט"א	רבי נתן בן סניור שליט"א רבי משה מרדכי קארפ שליט"א	רבי חיים כהן שליט"א	רבי שלום טוויל שליט"א	רבי נפתלי נוסבוים שליט"א רבי אליהו ציון סופר שליט"א	
19:00-20:00	רבי יהודה אישה שליט"א	רבי נתן בן סניור שליט"א	רבי יעקב חכים שליט"א	רבי יעקב בן נאים שליט"א (גם לדוברי אנגלית, ספרדית וצרפתית)	רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א	
20:00-21:00	רבי יהודה אישה שליט"א	רבי נתן בן סניור שליט"א	רבי יעקב חכים שליט"א	רבי יעקב בן נאים שליט"א (גם לדוברי אנגלית, ספרדית וצרפתית)	רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א	

רח' רבי נחמן מברסלב 7 טל': 02-6255567 פקס: 02-6255568 ת.ד. 5515, ירושלים ahavatshalom@012.net.il

הגליון הבא יעסוק בדיני נולד, השאלה וטבילת כלים, והכנת מאכל לבהמה בשבת, סימנים שכ"ב - שכ"ד

רשימת כוללי הערב "אליבא דהלכתא"

רמת בית שמש - בביהכ"נ "משכן רפאל" רח' נחל שורק 20
בית וגן - בבית הכנסת "מגן אברכים" רח' חיד"א 21
רמת שלמה - בבית הכנסת "אהל יוסף" רח' הרב זוולטי 8
ברכפלד - בבית המדרש "משכן תורה" רח' רבי עקיבא 30
אלעד - בבית הכנסת "בית אליהו" רח' הלל 24
רוממה - בבית המדרש הגדול "משכן יצחק" רח' ראש פינה 6
ביתר עילית - בבית הכנסת "דרכי תבונה" רח' פחד יצחק 12
רמות - בבית הכנסת "מגן אבות" רח' שירת הים 5
תל ציון - בבית הכנסת "בני תורה" רח' אהבת אמת 17
נוה יעקב - בבית הכנסת "היכל ניסים" חניכי הישיבות רח' זוזין
נוה יעקב מורכז - בית הכנסת חניכי הישיבות רח' ויקטור יוליוס
גבעת שאול - בביהמ"ד משכן באב"ד רח' בעל השאילתות 20
גאולה - בבית המדרש "עץ החיים" רח' בני ברית 18
בני ברק - בבית המדרש חניכי הישיבות רח' עזרא 60
רכסים - בבית המדרש קטורת תמיד רח' הדקל 36
קריית ספר - בבית המדרש מאור חיים רח' נתיבות המשפט 2
רמת אשכול - מרכז תורני - מעולת דפנה 128
נתיבות - בבית הכנסת "בית יצחק" רח' שלום בוניך
אופקים - בבית המדרש רינת יעקב רח' תרשיש 23
חיפה - בבית המדרש היכל התורה רח' מקור ברוך 2
אשדוד - בבית המדרש שבט הלוי ר' אליעזר בן הורקנוס 8
קרית יובל - בבית המדרש לתורה ולתפילה גואטמאלה 18
צפת - בבית המדרש זוהר הגליל רמז דוד 91
מעלה אדומים - במרכז שלום לעם רח' צמח השדה 33
הקריה החרדית ב"ש - בבית המדרש "היכל אברהם" רח' חזון איש
קרית הרצוג – בבית המדרש "אבן ישראל" רח' חי טייב 6
פרדס כץ - בביהכ"ס התאחדות אברכים רח' המכבים 48

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

כתובת המערכת: רח' אבן יהושע 24 ירושלים. ת.ד. 50526 , פקס: 02-5370088 כתובת דוא"ל למשלוח הערות והארות: alibadehilcheta@gmail.com